

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
18 F
12/1

0

RVPERTI ABBATIS MONASTERII TVITIENSIS, ORDINIS D. BENEDICTI, VIRI VNDEQVAQVE DOCTISSIMI, SVMMIQVE INTER VETERES THEOLOGI,

OPERA OMNIA.

NVNC RECENS IN VNVM CORPVS COLLECTA, DILIGENTER RECOGNITA, & à quàm plurimis mendis vindicata: diuisa in tres tomos, quorum quid singuli contineant, vide pagina sequente.

Additis Indicibus quàm locupletissimis.

COLONIAE AGRIPP

APVD HAEREDES ARNOLDI B

ANNO SALVTIS CIↃ. I-

Cum Gratia & Priuilegio ... ...estatis.

CATALOGVS OPERVM, QVAE SINGVLIS TOMIS CONTINENTVR.

PRIMO.

Commentariorum de operibus Sanctæ Trinitatis libri quadraginta duo, videlicet:

In Genesim Libri IX.
Exodum Libr. IIII.
Leuiticum Lib. II.
Numeros Libr. II.
Deuteronomium. II.
Iosuam Lib. I.
Iudicum libros, Lib. I.
Libr. Regum adiunctis Psalmis. Lib. V.

In Esaiam Libri II.
Hieremiam & threnos Lib. I.
In Ezechielem Lib. II.
Danielem adiũctis Aggæo, Zacharia & Malachia. Lib. I.
In volumen quatuor Euangelistarum Lib. I.
De operibus Spiritus Sancti Libri. IX.

SECVNDO.

Commentariorum in XII. Prophetas minores Lib. XXXII.
Commentariorum in Cantica Canticorum, de incarnatione Domini, Libri XXXII.
De victoria verbi Dei, Libri tredecim.
De diuinis officijs Libri duodecim.

TERTIO.

In Matthæum de gloria & honore Filij hominis Libri XIII.
De glorificatione Trinitatis & processione Spiritus Sãcti Libri IX.
Commentariorum in Euangelium Ioannis Libri XIII.
Commentariorum in Apocalypsim Libri duodecim.

D. RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS VITA, AVTHORE IOHANNE TRITENHEMIO.

RVPERTVS Abbas Tuitiensis Cœnobij, iuxta Coloniam Agrippinam, ordinis S. Benedicti, natione Theutonicus, vir in diuinis Scripturis Spiritu sancto per visionem illustrante doctissimus, & secularium literarum non ignarus, Monachus sancti Laurentij Traiectensis, propter incredibilem eruditionem suam à Friderico Coloniēsi Archiepiscopo inde assumptus, & in Abbatē Tuitiensis monasterij sublimatus, multa præclara opuscula composuit. Ex eo siquidem tempore, quo cœnobium in iuuentute sua ingressus est, tantùm se Scripturis sanctis exercitauerat, vt nec dormiens quidem à meditandis illis videretur posse quiescere, quin lingua & labia eius, quasi legendo mouerētur. De cuius opusculis, ego tātùm ad præsēs reperi subiecta.

Ad Cunonem Abbatem Sigebergensem, posteà Episcopum Ratisponensem:

De victoria verbi dei.	Lib. XIII.	Nuper cùm tu hospes op.	
In Genesim.	Lib. IX.	Quicunque fideli animę dum.	
In Cantica Canticorum.	Lib. VII.	Qui contra hominem similem.	
In librum sancti Iob.	Lib. X.	In libros Regum de Dauid.	Lib. XV.
De sancta Trinitate in vetus testa.	Lib. XLII.		
In Apocalypsim Ioannis	Lib. XII.	Vt tu quoque, ô venerabi.	
De officijs diuinis.	Lib. XII.	Ea quæ per anni circulum.	
Meditationes de incendio Tuitien.	Lib. III.	Ecce quomodo criminator.	
In duodecim Prophetas minores.	Lib. XXX.	In Euangelium Matth.	Lib. VIII.
In Euangelium Ioannis.	Lib. XIIII.	Super Regulā S. Benedicti.	Lib. I.
Apologeticum eiusdem operis.	Lib. I.	Epistolarum ad diuersos.	Lib. I.

Deniquefertur & alia plura scripsisse, & nouum & vetus Testamentum, pro maiori parte, in multis libris explanasse: de quibus vsque in præsens nihil vidimus præter ea, quæ signauimus. Claruit multa sanctitate, doctrina & miraculis coruscans, sub Henrico V. Anno domini, M. CXXIIII. Et sub Lothario tertio moritur.

EPISTOLA RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS AD CVNONEM ABBATEM *Sigebergensem.*

Matt. 26. VICVNQVE fideli animæ, dum verbo incarnato quod
libet impendit officium pietatis nō indignandū esse, cen-
set eiusdem verbi authoritas, tam vera quàm mansueta,
cùm dicit: Quid molesti estis huic mulieri? Bonum enim
opus operata est in me. Nā semper pauperes, inquit, habe
bitis vobiscum, me autem non semper habebitis. Nun-
Esa. 66. quid enim, quia dixit, me autem nun semper habebitis, &
hoc dicto in cælum abijt, idcirco iam caput & pedes eius
vnguento pretioso nemo vngit? At tu idē, cuius magnitu-
Mat. vlt. dinis non est finis, cuius cælū sedes, cuius scabellum pedū
terra est, eodem ore tuo dixisti: Ecce ego vobiscū sum om-
nibus diebus, vsq; ad consummationem seculi. Ergo quo-
dam quidem modo: me autem, inquit, non semper habe-
bitis, scilicet præsentia corporea, præsentia visibili: quodam autem modo vobiscum sum,
ait, omnibus diebus vsque ad consummationem seculi, videlicet incircunscriptæ diuinitatis
præsentia incorporea, præsentia inuisibili. Constat autem, quòd ea quæ tūc circa corporeā vi
Ioan. 12. sibilemq; illam præsentiam gesta sunt, eorum quæ sub ista incorporea & inuisibili præsentia
gerenda erant, præsignatiua fuerint. Mulier videlicet quæ fuerat peccatrix, dum preciosum
Roma. 9. effunderet vnguentum super caput, & super pedes quoque, vt Ioannes refert, ipsius recumbē
tis, in domo pharisæi, Ecclesiam de gentibus pręsignabat, quę nunc illud spiritualiter agit, ad
missa in illam domum Iudaici populi, de qua Apostol. ait. Quorum adoptio est filiorum, &
Ephes. 2. gloria, & testamētum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres ex quib. Chri-
stus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, amen. Illuc, inquam,
Vngere caput & pedes. admissa, ita vt idem Apostolus dicat: Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sancto-
rum & domestici dei, famatum hoc pietatis officium domino Iesu Christo spiritualiter im-
pendit. Et aliter quidem in actiua, aliter aūt in contemplatiua vita. Nam in actiua vita, pedes
tantùm vngit, dum pauperibus vel egenis pro nomine eius, cuius tanquam capitis mem-
bra infima sunt, corporalibus ministrat subsidijs. In contemplatiua verò caput & pedes eius
gratiosiùs vngit, dum de fideli sanctarum radice, siue medulla scripturarum, pium conficiēs
sermonem suauiter tractat, quantum potest, quia in principio erat verbum, & verbum erat
apud Deum, & Deus erat verbum: hoc erat in principio apud Deum, omnia per ipsum facta
sunt, & sine ipso factum est nihil. Itemq; quia verbum caro factum est, & habitauit in no-
bis. Cùm igitur tale quid facimus, ne indignentur discipuli domini, memores quia ipse dixit:
Sinite illam. Quid illi molesti estis? Quod habuit hoc fecit, præuenit corpus meum vngere in
sepulturam. Defensa est illo defensore, qui cor eius meliùs nouerat, fecitque securior de suo
quod sibi complacuerat, expendit vbi voluit, & in quo voluit, quod de suo emerat. Quantò
melius sic expendit, quàm si vendidisset Iudas, vt volebat trecentis denarijs fur loculorum
Defensores Ruperti. domini? Nunc enim domus impleta est odore vnguenti, quia vbicunque prædicatur Euange
lium, dicitur, & quod hæc fecit in memoriam eius, fœtor autem furti & inuidiæ illius in æ-
ternū non delebitur. Nosti hæc pater mi Cuno Abba venerabilis & venerabiliū studiosissime
literarum, quod eo maius est, monachicæ columna religionis, qui in monte Sigebergensi, ad
memoriam sancti archangeli Michaelis; iam ecce annum ab ordinatione tua agens duodeci-
mum (qui est ab incarnatione domini millesimus centesimus septimus decimus, cum indi-
ctione decima) Christo fideliter obsequendo, bono hactenus imples odore domum domini.
Nosti, inquam, hæc, nisi quia tu, imo per te Christus præsidio affuit, nimirum qui molesti
fuêre hui[illegible]eri, tantummodo dictis, fremuissent etiam in me factis. Quasi paxillus tu mi-
Esaię 22. hi fact[illegible]us in loco fideli, in quo spei meę posset vasculum suspendi. Proinde actum
est, cred[illegible]r prouidentiā Dei & patris (sine quo nec vnus passer in terram cadit) vt in noti-
tiam venirem [illegible] charitatis & fidei, vtq; postmodum migraturus ab hoc seculo pater meus,
vir v[illegible]is & sapientiæ memorabilis, Berengarius Abbas sancti Laurentij, in pub-
Matt. 20. lico monte Le[illegible]committeret fidei, tanquam pupillum tutori. Solus enim is qui nunc
successit ei, v[illegible] & prudens Heribrandus, qui & ipse literarum peritus pueritiæ meæ
magister extiti[illegible]. vsque non possit mihi patrocinari, quo sicut scis inuidia peruenerat
nominis mei. Recordabor ergo nunc clamoris mei, & somnij iure inter seria computan-
di, quoniam non dubito illud præsagium fuisse huius rei, quæ nunc accidit, quod scilicet
ille, quem iam dixi, moriturus in manu tua me dereliquit inimicitias sustinentem o-
dientium me gratis. Recordabor, inquam, clamoris mei in nocturna visione,
quando

quando clamabam sicut in respõsorio cantare didiceram, clamorem illum magnũ & nouissimum B. Dionysij Areopagitæ. Nunc iam domine per Coronam martyrij cum fratribus meis seruis tuis suscipe me. Cãtabatur nescio quid de contrà, & circa me, in medio quasi magnę Ecclesiæ choris fortiter & altissimè perstrepentibus, & opprobria exprobrantium atq; contẽdẽtium, quæ nunc ceciderunt super me, illa cantionis imago per contrarium vaticinabatur. Stabam interim taciturnus & mitis, quia coniunctus eram lateri, & manu in manum tenebar iã dicti Abbatis mei, cum ecce ille quasi alienę manui, manum meam indidit miro modo, quem vix eloqui possim, videlicet tãquam in chirothecam singulis digitis meis in singulos manus illius digitos immersis. Quid illa mihi manus, pater mi, nisi patrocinium significauit tuę charitatis? Ille enim rebus excessit humanis, & me, contra quem plurimi iam fuerant incitati, in manu tua, sicut tute scis, dereliquit. Cantabatur itaque (vt iam dixit) & multiplicante cantilenam turba, vocalis fragor inualescebat. Erupi tandem in vocem magnam, & altam, & mihi ipsi pro sua pulchritudine & cõpositione valde auditu mirabilẽ, omniũ oculis in me conuersis decantans iam illud dictum responsorium B. Dionysij me manu deducẽte, quam iam dixi, manum tuam figurante, vt nunc res ipsa probauit. Tua nanque post Deum ope maximè tutus, & fretus testimonio, ecce respondeo exprobrantibus mihi verbum. Et dum facis otium scribendi, authoritatemq; concedis superno muneri, quod mihi aspirasse spõte testaris, ad auditum publicum procedit hic opus, quod ante te cognitum inceperam ad gloriam, & honorem sanctæ & indiuiduæ Trinitatis. Proposueram enim tripartitum hoc facere, ab initio primæ creationis vsque ad finem seculi, ita videlicet, vt primum ab ortu primæ lucis vsque ad lapsum primi hominis. Secundum ab eodem lapsu primi hominis vsque ad incarnationem vel passionem secundi hominis Iesu Christi filij dei. Tertium extunc vsque seculi consummationem, id est, generalem mortuorum resurrectionem eiusdẽ operis diuiduum sit. Et primũ quidem Patris, secundum Filij, tertium, propriũ est Spiritus sancti. Fecimus ergo de proprio patris opere, à prima creatione, id est, ab initio quo creauit Deus cęlum & terram, vsque ad id quod Adã de paradiso eiectus est, libros tres. Deinde de proprio filij opere, quo à iustitia vel morte Abel paulatim per figuras & visiones propheticas nobis appropinquans verbum domini, peruenit vsque ad susceptionem carnis, & mortem crucis, libros triginta. Deinde de proprio spiritus sancti opere, scilicet ab incarnatione eiusdem Christi filij dei viui, quem de spiritu sancto virgo concepit incorrupta, vsq; ad finem seculi, libros nouem, simul fiunt libri quadraginta duo.

Diuisio huius operis.

Verba ergo ipsa quæ sunt huiusmodi: Nunc iam domine per coronam martyrij cum fratribus meis seruis tuis suscipe me, iuuant fateor, dulcemq; mihi faciunt hanc ollã spei meę, quia videlicet per coronam martyrij, idem est, ac si dicam per victoriam testimonij, licet magis testimonium perlatum vsq; ad effusionem sanguinis, & Græco nomine martyrium propter insigne significationis ad augendum appellari placuerit. Porrò testimonium veritati quicunque perhibent, certissimè ab ipsa sunt veritate coronandi, quæ cũ ipsis fratribus meis, seruis suis, me suscipere & annumerare dignetur, testimonium sibi perhibentem voce & literis. Inter eos tibi & omnib. sit pars in isto, & omni bono & fideli sermone domini, per quos Christo suffragante animæ meæ, & quodammodo dicente: Bonum opus operata est in me, præuenit enim meũ corpus vngere in sepulturam, videlicet non iam meam sed suam, licuit & vacauit mihi vtcunque & vbicunque cœptum opus triennio perficere, quod sancta Trinitas cui dicaui illud, dignetur in odorem suauitatis acceptum habere.

Corona martyrij.

EPISTOLAE FINIS.

RERVM ATQVE SENTENTIARVM, QVAS IN HVIVS OPERIS VOLVMINE EST INVENIRE MAGIS MEMORABILES, INDEX COPIOSVS, ET ACCVRATE COLLECTVS.

ARON obitus signum fuit, quòd sacerdotium Iudaeorū finem fuerit habiturum. 362.b
Aaron & Moyses loquentes contra Pharaonem, quarum rerum imagines praetulerint 209.a
Aaron quot annorum fuerit, cùm locutus ad Pharaonem. 200.a
Aaron nominis interpretatio. 201.a
Aalma quid. 130 a
Aad quid. 158.b
Abel sacrificium confertur cū sacrificio Christi. 69.b
Abel quid. 67.a
Abel vnigeniti filij dei primus testis extitit. 69.a
Abram quomodo mutatum, auctumq; sit nomen ex opinione Hebraeorum. 105.a
Abram quid. 91.b
Abraham fide exiuit, imperante Deo, nesciens quo iret. 93.b
Abraham ad ancillam suam ingrediens, quid mysticè insinuet. 501 b
Abraham cur dissimulauit apud Aegyptios, Sarai vxorem suam esse. 93.a
Abraham cur deus tentauerit. 124.a
Abraham de Hur Chaldaeorum, id est, de Incendio qualiter liberatus. 91.a
Abraham decimas dedit omnium Melchisedech sacerdoti, non econtrà, vt putant Hebraei. 97.b
Abraham cur deus egredi iusserit, non solum de terra sua, sed & de cognatione sua. 91 b
Abraham orante, quod domus Abimelech sanata est, quid mysticè significet. 157.a
Abrahā vnde & ex quo prophetã fuisse probari possit. 92. a
Abraham non peccasse probatur, vxorem ducens filiam fratris sui. 146.a
Abraham tertia aetatis mundi initium fuit. 91.a
Abraham moriturus cur nō benedixerit Isaac. 186 a
Abraha seruus quid mysticè designet. 128.a
Abraha quadem mercedem deus proposuerit, vt egrederetur de terra sua. 92.a
Abrah[illegible] quo maximè spectanda sit, 93.b
Abim[illegible] deus corripuit atque Pharaonem, p[illegible] vxorem Abraha. 117.a
Abim[illegible] ius cum Isaac foedus ineuntib. quid my[illegible] nepur. 138.b
Abigail quàm[illegible] bile exemplum, quòd Nabal ebrio culpam [illegible] dabiliter tacuit, quam digesto vino reuerenter [illegible] t. 481.b
Abigail quā prudenter David, ne se vlcisceretur manu sua de Nabal, peruenerit. 481.a
Abarim quid. 377.a
Abidan quid. 337.b
Abscondi velle à facie domini impoenitētis est animi. 54.b
Abominationes Aegyptiorū quae sint. 214. & inde.
Accipiter quomodo per singulos annos plumescere dicatur. 750.a
Adam & Eua quomodo, quantum ad nominis rationem spectat, distinguantur. 62.a
Adam sacerdos ille mysticus fuit, qui delinquere fecit populum suū, pro cuius peccato vitulus oblatus est Christus. 295.a
Adam vnde cognouerit mulieris os esse de ossibus suis. 47. & inde.
Adā nō solus masculus dictus est, sed & foemina. 27.b
Adam vbi vel qualiter poenitentiam egit, discutitur fol. 64.a
Adoniam petētem Abisach Sunamitidem vxorē, cur Salomon occidi iusserit. 498 b
Adipem vituli offerri pro peccatis, reliqua extra castra cremari, quid mysticè significet. 296.a
Adipem boum, ouis, & caprarum cuius rei signum lex commedi prohibuerit. 308 b
Adipem morticini in varios vsus habere, quid mysticè significet. ibid.b
Aduersa mundi plerunque dilectam deo animam iuuant, vt anhelantiùs tendat ad deum. 154.a
Aduentus Christi primus & secundus, quomodo distinguantur. 614 a
Aduentum Christi quomodo Esaias annūciet. 364.a
Aerem cur Moyses non suo, sed tenebrarum nomine expresserit. 5.a
Agar quare non viderit faciem, sed posteriora, videntis & loquentis cum ea domini 102. et inde.
Aggaeus quo tempore prophetauerit. 694.b
Agnus paschalis in plenilunio immolari iussus, cuius rei typum gesserit. 220. & inde
Agnū paschalē figurā Christi fuisse ostenditur. 197.a
Agni paschalis immolatione, cur tandem superatus sit Pharao. 217. & inde
Agni pascalis esus, quid mysticè significauerit. 220 a
Agnas septem, quas Abraham fecit stare seorsum in pacto cum Abimelech, quid mysticè significent. 122.a
Agrum Ephronis cum spelunca duplici cur Abrahā emerit. 127.a
Aira quid. 337.a
Altare de terra sine gradibus fieri iussum, quid in se latentis intelligentiae contineat, 257.a
Almondeblataim quid. 376.b
Amalech quid. 375.a
Amalechites mortem Saulis David annuntiās, quis fuerit. 409.a
Aminadab quid. 336.b
Ammiud quid. 337
Amram quid. 201.a

Ami-

Amisaddai quid. 337.a

Amaricationem timoris in eo esse, quòd filij Israel numerati prosternuntur, ostenditur. 336.a

Angelus Apostata dilectionem dei non habuit 9.b

Angelis Loth è Sodoma educentibus, quid sit secundum sensum moralem & anagogicum: Noli post tergum tuum respicere, & cætera. 114.a

Angeli cur non nisi oppido compulsi à Loth in hospitium eius diuerterint. 113.a

Angeli cur duo Sodomã venerint, idq; vesperi. 112.b

Angeli non ingrati incessanter creatorem suum laudant, confitentur, amant, adorant. 7.b

Angeli non in cælo plasmati sunt, sed illuc translati. 6.

Angeli comparatione nostri, spiritus sunt, comparatione verò dei, corporei. ibidem & inde

Quod cautè legendum est, vt videlicet corporeũ vocetur, quicquid non est purus actus, quemadmodum deus, sed quod potentialitatem habet adnexam.

Angelorum nouem sunt ordines. 33.b

Angelis ostium domus Loth claudentibus, & eos qui foris erant cæcitate percutientibus, quid mysticè significetur. 113.& inde.

Angeli apud Abraham tam familiariter hospitatu, quid mysticè declaretur. 109.a

Angelos suos quomodo deus spiritus faciat, & ministros suos ignem vrentem. 13.b

Angelos cur deus non de cælo fecerit, vt essent natura cælestes. 7.a

Angelica creatura designatur lucis nomine cùm dicitur fiat lux. 6.& sequen.

Angelica creatura sicut initium habuit, ita habuit & profectum. 8.a

Angelica creatura non pro similitudine, sed reuera lux dicta est. 6 a

Anima quæ per superbiam peccauerit, peribit exemplo Dathan & Abiron. 358.a

Animæ humanæ non de cælo ceciderunt secundũ Platonicos. 37.a

Animæ humanæ non ex traduce fluunt, ne tot consequatur quotidie animas perire, quot pereunt somnia. ibid.

Animas omnes domus Iacob, cur beatus Lucas dicat fuisse LXXV. cum in Genesi tantùm LXX. narrentur. 184. & inde.

Animas hominum in porcos, vel canes, deinde in arborem vel frutetum migrare, deliramentum est Epicureorum & Manichæorum. 85.a

Animalia quatuor quomodo vnum animal esse dicantur in visione Ezechielis. 642.b

Animalium quæ lex nominatim decernit immũda haberi, quæ sint proprietates vel natura. 316 a

Animalibus cunctis Adam nomina imposuit. 45.a

Animalibus brutis naturale quoddam mutui amoris consilium Deus indidit. 18.& 19.b

Animantia cuncta cur homini iure in cibum sint concessa. 84.b

Ancillæ scapulæ panem & vtrem aquæ imponens Abraham, quid mysticè significetur. 120.a

Ancilla Abrahæ dominam suam despicientis superbia quid mysticè significet. 102.a

Ancillæ filium eijci de familia Abraham, quid mysticè significet. 119.b

Anathema esse pro fratribus suis, quomodo Beatus Paulus optauerit. 281.

Antichristus qualiter per hircum viuum sit præfiguratus. 327.a

Anni lunaris & solaris, quæ sit differentia. 21.a

Annos menstruos, vel quaternorum mensium in illa prima ætate hominum computari volentium, error refellitur. 75.

Apostoli quomodo in benedictione Zabulon & Isachar benedicti probentur. 416.b

Aphrica vnde sit appellata. 132.a

Aqua triplicis distinctionis creaturam produxit 24.

Aqua nomine etiam aer exprimitur in arcanis literis ibidem.

Aqua in sanguinem conuersa, quid significent. 213.b

Aquæ omnes potabiles atque salubres vbicunq; fluãt vel vndecunque appareant, de fonte paradisi per occultos meatus originem trahunt. 39.b

Aquæ super firmamentum quales sint. 12.a

Aquarum nomine nonnunquam populi exprimũtur. 238.b

Aquarum tanta abundantia vnde profluxerit tempore diluuij. 80. & inde.

Aquarum quæ super firmamentum sunt, qualis sit species. 12.b

Aquas quæ ratione deus in locum vnum iusserit congregari, cum non sit aquarum vna congregatio. 16 a

Aquas steriles, terramq; pessimam quomodo Helisæus sanauerit, sal mittens in vas nouum. 557.b

Aquas firmamento superponi non esse impossibile ostenditur. 13.a

Arada quid. 375.b

Aran quid. 147.a

Arare in boue simul & asino, quid sit secundum spiritum. 388.a

Arbee quid. 127. & inde.

Arbores fructiferas cur lex obsessa ciuitate prohibeat succidere. 382.b

Arca in cuius rei signum nusquam legatur reducta in Sylo. 387.b

Arca domini in Cariathiarim manens, quid mysticè significet. 201.b

Arca egredi præcipiente domino, quid misticè significet. 82.a

Arca Noë quid mysticè significet. 77.b

Arcam tanta latitudinis de lignis bituminatis cõstrui potuisse, nihil debet videri incredibile. 78.b

Arca Noë cum suis mansiunculis & vniuerso schemate mystica expositio. ibid.

Arcus, quem filij Israel per planctum Dauid discere debebant, cuiusmodi fuerit. 484.a

Area Ornam Hiebusæi quid mysticè [illegible]ficet. 495.b

Armatura Dauid cũ Philistæo quid [illegible] significet. 399.a

Arthema quid. 43.a

Assurim. 133.a

Ascensio Christi in cælum qua [illegible]ratione præfigurata fuerit in Patriarcha Iacob. 158 b

Ascensus Dauid in Hebron, quid mysticè in Christo significet. 411.b

Asinus vndè dicatur. 45.b

Asiongaber quid. 276 a

Aser quid. 150 a

Auari-

Auaritia quàm sit abominabilis apud deum, exẽplo docetur Achor. 505. & 506. & inde.
Auarus in deo spem suam non ponens, & nunc quan diu viuit, à curarum verme comeditur, & in futuro à verme qui non moritur comedetur. 245.b
Aues quadrupedes, quid mysticè innuant in arcanis literis. 315.b
Aues non scienter diuinant, sed pro cæli qualitatibus diuersos motus concipiunt. 23. & seq.
Axa quid. 434.b
Axa irriguam superius & inferius à Caleph petente quid mysticè significetur. ibidem & inde.
Axaf quid. ibidem.

B.

Babel quid. 90 b
Bala. 165.
Balaam ariolus de stirpe Nachor fratris Abrahã descendisse probatur. 126.a
Balaam illorum prælatorum formam gessisse, apud quos cuncta venalia sunt, probatur. 366.b
Balaam illum fuisse qui in libro Iob Heliu vocatur, ostenditur. ibidem.a
Banaias quid. 423
Baneichan quid. 376.a
Baptizatis in Christo cauendum est, ne malis operibus baptismi gratiam perdant. 241.a
Baptisma vnicum præ omnibus Iudæorum cæremonijs deo placere probatur. 566.a
Baptismo renascimur deo, qui nati eramus peccato. 757.
Baptismate causam mortis delente, cur adhuc carne moriamur. 770. a
Baptismatis aqua cur appellata sit mare vitreum. 237.a
Baptismatis Christi ratio non cõiectura humana verbis discutienda est, sed diuinæ autoritatis scripturis alliganda. 757.b
Baptismatis sacramentum, quomodo fuerit per transitum maris rubri præfiguratum. 237 a
Baptismatis gratia, quomodo fuerit præfigurata in cũratione Naaman Syri à lepra. 559.a
Baptizari à Ioanne cur Christus voluerit. 607.a
Baptismi vnus idemq́ fons, quomodo & vterus nobis fiat, & sepulchrum. 760.a
Baptismi Ioannis & Christi, quæ ac quanta sit distantia. ibid. 757.a
Baptismum cur beatus Paulus appellet fundamẽtum pœnitentiæ. 286.b
Barach quid. 435.b
Basaan quid. 404.b. & inde
Basemath qui[illegible] 139.b
Bdellium [illegible] 42.a
Beelsep[illegible] 233.b
Bene[illegible] qual[illegible]er benedictionem præfigurarit C[illegible] ostenditur. 141.b
Benedictiones A[illegible] quid secundum vtrunque sensum habeant. 192.b
Benedictiones Be[illegible]amin quid secundum vtrunque sensum significent. 194.b
Benedictiones Dan quid ad literam, & quid secundum allegoriam habeant. 191.b
Benedictiones Ioseph quid in se contineant. 193.a
Benedictiones Zabulon & Isachar quid ad literã & quid secundum allegoriam in se habeant. 191
Benedictionis surreptionem Isaac æquanimiter tolerante, quid mysticè designetur. 143.a
Beniamin cur Iacob timuerit mittere cum fratribus in Aegyptum. 179.a
Bersabee quid. 492.b
Beseleel quid. 288.b
Bestiæ quæ hominum magisterio subiectæ non sunt, contra naturam diuersis ex speciebus permiscentur. 26.b.
Bethsabee quid. 492.b
Bethsamitæ in cuius rei signum sint percussi, eò quòd vidissent arcam domini. 465.b
Bethsamitis arcam domini cum gladio videntibus, quid mysticè significetur. 466 a
Bitumen contra sentinam aquæ tenacissimum præsidium est. 201.a
Bonus nemo rectè censeri potest, nisi respectu boni dei. 7.b
Bonorum quæ Christus fecit, malorum quæ pertulit, quomodo quædam signa præcesserint in Dauid. 396.a
Botrus in vecte à duobus viris exploratoribus portatus Christi figuram tenuit. 355.a
Bouẽs duodecim mare portantes, figuram tenuerunt duodecim apostolorum. 510.a
Bruchus quid. 316.b
Brutorum animalium sacrificia cur deus instituerit. 316.b
Bubo quid. 316.a

C.

Caathitæ cur vasa sanctuarij inuoluta iussi sint portare. 339.a
Caaltha quid, 375.b
Caballus vnde dicatur. 45.b
Cain cur dominus in signum posuerit, vt non eum interficeret omnis qui inuenisset eum. 73.b
Cain qui occiderit, quo sensu dicatur septuplum puniendus. 72.b
Cain generatio cur non nisi vsq; ad Lamech texatur. 66.b
Cain peccatum suum morte corporis expiasse existimantium error refellitur. 72.b
Cain quid. 66.b
Cain septempliciter peccasse probatur. 72.b
Candelabri aurei cum suis scyphis, calamis, sphærulis, lucernis, pondere quoque & positione mystica descriptio. 268.b
Caleph quid. 434.a
Cham quid. 88.b
Chameleon quid. 316.b
Chanaan cur Noẽ maledixerit Cham patre peccãte. 57 a
Chanaan quid. 240.a
Cameli quos seruus Abrahæ secum adduxit quæsiturus sponsam Isaac, quid mysticè designent. 129.a
Canis vndè sit dictus. 45.b
Cappadoces à Mesoch filio Iaphet nati sunt. 89 a
Castrorũ positio in deserto quæ fuerit mystica ratio. 233.b
Cataracta cæli quo sensu aperta esse dicantur diluuij tempore. 79.a
Canticum Debboræ & Barach à quibus rectè secundum

dum sensum mysticum in ecclesia sit cauendum. 439.b
Carnē cum sanguine comedere cur Deus prohibuerit. 84.b
Cariatharbe quid. 95.b
Cælum & terra qua ratione transire dicantur. 14 b
Cælorum regnum cur patribus antiquis clausum fuerit. 107 a
Carastes quid. 192.a
Ceremoniarum carnalium lex, quàm rationabiliter cessare debuerit, veniente gratia euangelij. 792.a
Ceremoniarum legem non fuisse eiusdem authoritatis & stabilitatis, cuius Christi præcepta, probatur. 231.a
Ceremoniarum grauißimum onus ne imponeretur fidelibus consilij diuini fuit. 792.b
Cherub quid. 8 a
Cherubin quid. 266.b
Cherubin cur deus ante paradisum collocauerit. 66.a
Creatio num momētanea fuerit omnium rerum ex nihilo, an succeßiua. 18.&19.
Creator bonus & clemens iustè fecit, quem malum fore præsciuit. 8.a
Cirogrillus quid. 316.a
Ciuitati obsessæ, cur lex primum pacem offerri præcipiat. 392 b
Ciuitatum terrenarum prima causa homicidium extitit. 74.a
Cynifes cur magi Aegyptij facere non potuerint. 214.a
Circuncisio quid ante aduentum domini contulerit. 107.a
Circuncisio nō est fœdus æternum, sed signum fœderis. 106.& seq.
Circuncisio signum fuit iustitiæ fidei. 105.b
Circuncisio cur quadraginta annis fuerit intermissa. 429.a
Circuncisionem rectè cessare debuisse post aduentum Christi probatur. 105.& 106.
Circuncidi cur iussus sit infans octo dierum. 106.a
Cyrus rex in quo aßimilatus fuerit Christo. 694.a
Christus quomodo vsq; hodie in monte visionis, id est, sancta ecclesia, in sacramēto altaris offeratur 123.a
Christus quomodo dixerit, vel dicat, pro cuncto humano genere: Pereat dies in qua natus sum. 740.a
Christus quomodo agni paschalis mysteria impleuerit. 221.a
Christus supernæ matris Hierusalem, patris quoq; dei risus & gaudium est 118 a
Christus qua ratione dicatur primogenitus. 180.b
Christus quomodo aliquid nescire dicatur. 735.a
Christus cur per hircum mortuum sit præfiguratus. 327.& seq.
Christus resurgens cur non statim peremptoribus suis insultauerit, nec dilectoribus suis repente apparuerit. 753 b
Christus quàm iustè exauditus sit à patre pro sua reuerentia. 747 b
Christus cur meritò Noë posit comparari. 79.b
Christus cur vermi sit comparatus. 248.a
Christus ter vnctus est spiritu sancto. 80.& 81.
Christus cur leoni comparetur. 369.a
Christus potestatem habens vitæ & mortis, cur ante diem tertium resurgere noluerit. 752. b
Christi ira & gratia præfigurata esse ostenditur. 110. & inde.
Christo quomodo pater Cælestis addiderit cuncta duplicia, quæ eius fuerant. 755.b
Christum à mortuis veraciter resurrexisse probatur. 570.b
Christum ante Mariam non extitisse, hæreticorum est dogma. 61.b
Crimen admissum vultu nō prodere quàm sit difficile. 168.& seq.
Coccineum signum propendens de domo Raab quid mysticè significet. 501 & 502.
Cogitationis peccatum omne tribus modis impletur 391.a
Coloquintida qua ratione hæreticorum doctrina sit similis. 558.
Columbæ septem naturales virtutes, quid mysticè in Christo significent. 731.b
Columna nubis & ignis filios Israel præcedens in deserto, quid mysticè significet. 232.& inde.
Concupiscentia cur septenaria prohibitione inhibeatur. 302.a
Copula matrimoniali quo tempore indulgendum non sit. 252.& seq.
Cōiuges patriarchæ Iacob libera & ancilla, quid sint spiritualiter in Christo 151 a
Coniugium Isaac, quid mysticè significet. 128.a
Confeßio peccatorum absq; contritione & correctione saluare non potest. 109.b
Confeßionem humilem pœnitentium quàm sapienter attendere oporteat. 309.& 310.
Cōsentire alterius peccato, quā sit perniciosum. 299 a
Consilij diuini fuit, ne grauißimum ceremoniarū onus imponeretur fidelibus. 791.b
Consilio vti propter deum maioris gratiæ est, & copiosiorem remunerationem meretur. 707.b
Consilio profundo Dei factum est, vt Iudæis cum suis ceremonijs relictis, gentiles cū fide sua sint recepti. 790.a
Consilio aliter vtitur deus propter homines, & aliter vtuntur homines propter Deum. 789 b
Consilijs suis quàm terribilis sit Deus super filios hominum. 789.a
Consilij diuini tota vis eò ferè tendit, vt omnis à nobis auferatur occasio superbiendi. 790.b
Consilij sui secreta, cur deus abscondat à sapiētibus & prudentibus, & reuelet ea paruulis. 784.a
Constantinus primus lege edixit, quid pateretur, quisquis Christiano molestus esset. 137 b
Contemptibiles quo sensu beatus Paulus velit præfici iudicijs secularibus. 251. a
Conscientiam proximi nemo debet [illegible] vel superstitiosius discutere. 39[illegible].a
Coturnice castra & rore per circuitum castrorum operiente superficiem terræ in similitudinem pruinæ, quid mysticè significetur. 2[illegible]7 a
Cor Pharaonis quomodo dicatur deus indurasse. 208.
Corui Heliam pascētes, quid mysticè significet 5[illegible]6. b
Cortinarum qua lex ac modus fuerit, & quid hæc in se mysterij habeant. 270.a
Crocodilus quid. 316 b
Corcidrion quid. ibidem

Cupi-

Cupiditas cùm sit omnium malorum radix, cur in præceptis decalogi, non primum positum est: Nō concupisces. 255.a
Crux Christi fuit illa statera, in qua Iob petiuit peccata sua appendi 741.a

D.

DAbir quid. 123.a
Dagon truncatus coram arca domini, cadēs, quid mysticè insinuet. 464.a
Dan quid. 150.a
Dan & Ephraim cur in Apocalypsi non commemorentur. 105.a
Daniel cur vir desideriorum dici meruerit. 683.b
Dauid cur tertio vnctus legatur. 470.a
Dauid percutiēte, quid est quod corruit Philistæus. 473.a
Dauid quarta mundi ætatis initium fuisse probatur. 435.a
Dauid in cuius rei figuram non lenticula, vt Saul, vnctus sit, sed pleno cornu olei. 469.b
Dauid cur pluribus nominibus appelletur. 493.a
Dauid cùm iam præ senio calefieri non posset, in cuius rei figuram, adolescentula virgo ei est quæsita. 496.a
Dauid nomine & factis regnum Christi præfigurauit. 469.a
Dauid quomodo in numerādo populum deliquerit. 495.b
Dauid quomodo ab officio ac corporis qualitate, Christi typum prætulerit. 470.b
Dauid ex quanta humilitate & sapientia ante arcā domini luserit. 487.b
Dauid cur Abrahæ præpositus sit in generatione Saluatoris. 703.a
Dauid quo tempore promissionem acceperit, quod de eius semine Christus esset nasciturus. 490.b
Dauid in cuius rei typum, in vxorem Vriæ labi permissus sit. 492.b
Dauid psallente, quid est quod refocillabatur Saul. 473.a
Dauid cur prophetarum primus dicatur. 516.a
Dauid percutiens cor suum, eo quod abscidisset orā chlamydis Saul qualiter vel quibus sit imitandus. 482.
Dauidis quàm mira innocentia fuerit, qua mortuū planxit Saul. 284.b
Debbora quid. 163.a
Debbora quo tempore Iudæos iudicauerit. 435.b
Detrahens fratri suo, qua castigatione sit feriendus. 325.& 326.
Deus Trinitas inseparabilis, inseparabiliter operatur. 1.b
Deus om[illegible] necessitati creaturarum se eximit, dicēdo: Ego sum. 204.a
Deus quæcunq; fecisse dicitur manent, & quibuscūque nomina imposuisse scribitur stabilia sunt 29.b
Deus vnde sit dictus. 79.b & 798.a
Deus non absq; iustitia mundum dilexisse probatur vt filium suum vnigenitum daret. 124.a
Deus Hylen, id est, materiā coæuam sibi non habuit. 48.
Deos primos fecit in orbe timor. 11.b
Deum ex curiositate videre velle, damnabile est. 253.& seq.
Deum verè esse ab hominibus timendum probatur. 79.b
Dentem molarem asini in cuius rei figuram dominus aperuerit, & sitiēti Sampsoni largissimas aquas eduxerit. 447.a
Diabolus eodem vitio decepit hominem, quo ipse de cælo decidit. 52.a
Diabolus quomodo ab initio homicida & mendax esse dicatur. 51.a
Diabolus quo sensu dicatur princeps carceris, vel præpositus mortis. 174.
Diaboli quanta sit inuidia atque superbia. 8.b
Diabolo quando ablatum sit imperium. 199.b
Diabolum quomodo Christus moriendo vicerit atq; ligauerit. 804.a
Diabolum quomodo nemo potuerit foras mittere ante aduentum domini: quemadmodum nec Philistæum quisquam potuit superare ante Dauid. 473.b
Dibongad quid. 376.b
Dies tres qui sint secundum allegoriam, in quorum tertio de carnibus hostiæ vesci licitum non fuit. 307.b
Dies Pētecostes Iudæorum & Apostolorum, simul impletos fuisse probatur. 251.b
Dies septimus, quibus præfulgeat prærogatiuis. 33.a
Dies quid. 21.a
Diei ac noctis ac tenebrarum quid in scripturis mysticè designetur. 10.a 15.a
Diei & noctis qualis sit diuisio. 21.a
Diei septima, & cæterorum dierum quæ sit differentia. 33.a
Diei natiuitatis suæ & nocti cōceptionis, cur Iob maledixerit. 739.b
Dei natura sterilis esse non potest, quæ rebus omnibus fertilitatem dedit. 19.a
Die tertio creationis rerū, cur dictum sit: vidit deus quod esset bonum. 15.b
Diluuij aquæ, quo anno & quo tempore anni cœperint inundare. 81.b
Diluuij quæ causa fuerit. 77.a
Dina quid. 150.b & 162.a
Dina filia Liæ & sibi corruptionis, & alijs iurgiorū causa extitit. 162.a
Dinam vxorem fuisse Iob Philo asserit. ibid.
Diomedea quid. 316.b
Diuitiæ amicos dirimere solent, quos coniunxerat tenuitas. 94.b
Domus saltus Libani quid in mysterio significet. 429.b
Domum nouam ædificare & murum per tecti circuitum facere, quid mysticè significet. 387.a
Dona septem Spiritus Sancti super Christum requieuisse probatur. 572.b
Dormire quomodo deus dicatur. 54.b
Dubel quid. 337.a

E.

EBrietas & nudatio Noë, quid mysticè in Christo significent. 88.a
Ebrona quid. 376.a

Eccle

Ecclesia cur solummodo quatuor receperit Euangelistas. 643.a
Ecclesia qualiter in domo Raab sit praefigurata. 428.a
Ecclesiae suae quantam foecunditatem deus promiserit. 259.b
Ecclesia de gentibus qualem domum mysticè ille Salomon Christus fecerit. 505.b
Ecclesiam dei quibus profectibus ingredi quis debeat. 162.a
Ecclesiam sub praeuaricatione Adae iacentem nemo suscitare potuit, praeter Christum. 793.a
Edom tēporibus Ioram filij Iosaphat recessit, ne esset sub ditione Iudae. 142.b
Aegyptum cur Israel sit ingressus. 197.b
Aegyptū spoliare, quo iure permissū sit Iudaeis. 205.a
Aegyptiorum cor, quomodo dicatur Deus conuertisse in odium Iudaeorum. 199.a
Electio David ad fastigium regni quàm fuerit ab omni humano fauore pura. 469.a
Eleasaph quid. 337.a
Elisama quid. ibid.
Elizur quid. 336.b
Elom quid. 139.b
Embolismus quid. 219.a
Ephrata quid. 187.a
Ephraim quid. 177.a
Epistolam Romanis inscriptam, quinque actibus distinctam esse ostenditur. 789.a
Equum & ascensorem, id est, mundum & Diabolum quando Deus in mare proiecerit. 256.b
Esaias non tā propheta quàm Euangelista fuisse probatur. 563.a
Esau primogenita sua fratri Iacob vendens quorum typum gesserit. 135.b
Esau qualiter in typum Iudaeorum peccatum suum auxerit. 143.a
Esau quid. 135.a
Esau in quo carnalium Iudaeorum typum praetulerit. 142.& inde.
Aesculapius legitur medicaminibus à se repertis, mortuum suscitasse, atque ob hoc fulmine à Dijs peremptus. 64.b
Esmona quid. 376 a
Esse simpliciter vel absolutè nihil eorum dicēdum est, quae sunt creata. 204.b
Etham quid. 232 b
Aetas quarta mundi quomodo respondeat quarto diei primorum dierum seculi. 455.b
Aetas quinta mundi similis esse probatur cum quinto die creationis mundi 612.a
Aetas mundi sexta similis esse diei sexto creationis mūdi probatur. 504.a
Aetatis quintae mundi initium computari à tempore vaticinij Hieremiae probatur. 611.b
Aetatum sex mundi determinationes & distinctiones habere quādam similitudinem cum primis sex diebus seculi probatur. 68 a
Aethiopem matrona pariens quo argumento sit ab Quintiliano defensa. 152 b
Aethiopissam uxorem Mosi qualem fuisse Iudaei fabulentur. 352.b
Eua quid. 62.b
Eucharistia quomodo percipienda sit ad modum agni paschalis. 222. & 223.
Eucharistia non pro quantitate portionis, quam quisque ore percipit, sed pro conditione fidei ac deuotionis, remissionem operatur peccatorum. 248 a
Eunuchus qualis ab Ecclesia ingressu sit arcendus. 390.b
Eunuchorum quot sint species. ibid.
Euangelizandi quanta sit necessitas, ijs quibus credita est dispensatio. 661.b
Euangelistas cur tantum quatuor Ecclesia receperit. 643.a
Excidium Hierosolymorum sub Tito & Vespasiano, quomodo praefiguratum fuerit in Helisaeo. 557.a
Exploratores HIERICHO, quid mysticè significent. 426.b
Extasis quid. 45.b

F.

FAbam cur Pytagoras non comedendā putauerit. 85.a
Facies Moysi cornuta ex consortio sermonis domini, quid mysticè insinuet. 287.b
Fatalia signa stellis non inesse probatur. 22.a
Farris offerendi quis sit ritus, quodq; mysteriū. 291.b
Foedus quòd Deus cū Abraham pepigit, quale fuerit. 100.a
Foedus inter Abraham & Abimelech pactū, quid mysticè significent. 121.a
Foeminarum in conceptu est natura, vt quales mente conceperint in extremo voluptatis aestu, quo concipiūt, talem sobolem procreent 156.b
Foemineum sexum tria diuina sententia verbera indesinenter cruciant. 59.b
Foeminalium lineorum cur nulla mētio fiat Moyse fratrem suum Aaron induente. 310.a
Fenestra obliqua templi Salomonis nō manufacti quae & quales sint. 500.b
Fermento quali sit abstinendum. 225.a
Ferramentum omne non esse auditum in domo cùm fabricaretur templum, quid mysticè significet. 501.b
Ferrum de manubrio elapsum ac rediens, cuius rei typus extiterit. 660.b.
Festus dies qua ratione Iudaei à die in diem transponere sint soliti. 330.a
Festos dies Iudaei unquam continuāt, vbicunq; vitare praeualent. 330 b
Festiuitates Iudaeorū, ferè omnes terrenas causas habuerunt. 793.a
Fides quomodo reputata sit Abrahae ad iustitiā. 99.b
Fides Abrahae in quo maximè sit spectanda. 95.a
Fides oratione adiuuatur. 134.a
Fide iustificari debere omnes per vnum hominem, & non aliunde probatur. 785.b
Filius seu verbum Dei, per quod caelum & terra creata sunt principium est. 3.a
Filius contumax qua seueritate sit plectendus. 384.a
Filij quando vel quatenus plecti pro [illegible] debeant, pro iniquitate parentum. 287.a
Filiū Dei, patri esse consubstantialem probatur. 27.a
Filij irae cur omnes nascamur. 53.b
Filios huius seculi prudentiores esse filijs lucis in generatione sua, exemplo docetur. 250 b
Firmamentum caeli quid. 12.a
Firmamentum cur Deus caelum vocauerit. 14.a
Firmamentum, vbi vel quādo Deus caelum vocauerit. 15.a
Firmamentum caeli cur volubile esse oporteat. 22.a

Forni

Fornicationem quanta seueritate Apostoli suis scriptis persequantur. 795.b
Fornicatione sola excepta vir vxorem suam deserere non potest. 46.a
Fortitudo quanta in Christo fuerit, aduersus Iudæorum superbiam. 744.b
Fortitudo hominis vera apud Deum est spiritus humilitatis, & mens subdita iustitiæ Dei. 112.a
Fortitudinis spiritus, quàm pulchrè septem spirituum medius sit. 803.a
Frater nonnunquam pre filio poni in sacris literis, probatur. 133.b
Fulica quid. 316.b

G.

Ad quid. 150.a
Gal quid. 137.b
Galatæ à Gomer filio Iaphet sunt propagati. 89.a
Gedeon quid. 337.a
Gedeon à paleis frumenta excutiens, & angelum videns, ad cuius imperium hœdum coxit, quid moraliter significet. 440.a
Gemini in vtero Rebeccæ sese collidentes, quid mysticè significent. 134.b
Genesis liber vnde vel cur vocetur. 2.b
Generationem illam Iudæorum, quæ Christum crucifixit, meritò, & visibiliter Romanis, et inuisibiliter Diabolo traditam fuisse probatur. 600.b
Generatione quarta filios Israel egressos ab Aegypto in Moyse & Aaron fuisse ostenditur. 210.b
Gentiles contra Iudæos gloriari non debere ostēditur. 787.b
Giezi propter cupiditatis vitium lepra percussus, quorum in ecclesia figura extiterit. 560.a
Gladius versatilis ad paradisum, quis debeat intelligi. 65.a
Gladium quando dicatur deus euaginare. 239.a
Galaad Philistæus ex qua stirpe descenderit. 474.a
Gratia Dei liberat hominem. 209.a
Gratia Dei operosa semota nullus vel angelorū vel hominum diuina inhabitationi potest esse idoneus. 34.& 35.
Græci & Latini à Iaphet filio Noë traxerūt originē. 89.a
Gula consuetudine, tam in hominibus, quàm etiam bestiis, si non soluta creuisset edacitas, multò minoribus epulis natura contenta esset. 32.a
Gimel quid. 627.b

H.

Ebdomades septuaginta Danielis quomodo supputentur. 691.b
Hebræus quid. 96.a
Hebræi in angustiis constituti, dum domini implorant auxilium, dicunt in monte dominus videbit. 126.a
Hœdi duo in benedictione Iacob, quid in se mysterii contineat. 140.a
Helias quarum rerum typum gesserit. 546.b
Helias quid. 555.b
Helias & Enoch num in paradisum terrestrem trāslati sint, discutitur. 66.a
Helias in cælū leuatus, a d mysticè significet. 554.b
Helias in cælum leuan a, in cuius rei exemplum Iordanis aquas pallio ercusserit, atq; diuiserit. 558.a.
Heli cum filiis suis, quarum rerum figuram tenuerit 462.a
Heli qua seueritate Deus damnauerit ob nimiam erga improbos filios indulgentiam. 458.a
Heliseus cur Heliam in cælum leuandum deserere noluerit. 555.a
Heliseus in cuius rei signum habitauit in Hiericho. 556.b
Heliseum duplici Heliæ spiritu præditum fuisse ostenditur. 572.a
Heli qua ratione dictus est non potuisse videre lucernam, antequam extingueretur. 462.a
Helon quid. 337.c
Helsaphan quid. 314.a
Henam quid. 337.a
Her quid. 170.a
Herba omnis & omne lignum primò bifariam diuiditur. 18.a
Herodius quid. 316.b
Hæreditatis diuidendæ hæc æqua est ratio, vt maior det, & minor eligat. 95.a
Hæresis quorumlibet in quouis ordine cohabitantiū, qualiter sit examinanda. 324.a
Hæresis si post legitimas admonitiones perseuerauerit, expellendi sunt eius auctores, & si nec sic profecerit, tota domus est subuertenda. 325.a
Hæresim quarta diligentia Deus dijudicare voluerit, exemplo lepræ corporalis. 319.a
Hæreticus si ab errore resipiscat, qua sit discretione ab Ecclesia recipiendus 412.b
Hæreticus ecclesiæ vnioni restitutus, quas cæremonias & oblationes obseruare debeat. 323.a
Hæreticus quomodo apud se habere probetur diuersa pondera in sacculo. 417
Hæretici pœnitentes, quomodo sint ad ecclesiasticam communionem restituendi. 322.& 323.
Hæreticorum quàm sint vitanda consortia. 277.a
Hæreticorum omnis adinuentio, qualiter præfigurata sit in adinuentione vitulorum. 546.a
Hæreticorum scripta esse comburenda exemplo leprosæ vestis ostenditur. 322.a
Hæreticorum exemplum præcessisse in his qui se à domo Dauid separarunt, probatur. 545.b
Hæresiarcha & hæreticus quomodo differant. 320.b
Hieremias quibus rebus Christi figuram in se prætulerit. 612.
Hiericho cur Iosue anathematizauerit. 432.a
Hiericho tubis concrepantibus, penitus corruente quid mysticè significetur. 431.a
Hierosolymam quanta fames afflixerit obsidionis tēpore. 407.a
Hierosolymorum excidium consilio dei factum esse probatur. 797.a
Hyle quid. 3.a
Hyras quid. 170.b
Hiram quomodo ex patre Tyrio plenus sapiētia & intelligentia & doctrina fuisse perhibeatur. 506.b
Homo cur non dicatur factus ad similitudinem & imaginem dei, sicut ad imaginem & similitudinem, &c. 27.b
Homo per superbiam priùs tumuit intus, quàm foris per serpentem tentaretur. 48.a
Homo in paradiso formatus non est, sed in eo benignitate dei positus. 38.b

Homo

Homo qua sui parte præsit brutis animalibus. 29.a
Homo cur factus dicatur in animam viuentem. 38.a
Homo fidem, spem, & charitatem, Deo debuit, sed ingratus non exhibuit. 43.b
Homo qualiter per furorem occidat seipsum. 752.a
Homo quod generat aliud esse non potest, quā quod ipse est: quod operatur, nullatenus esse potest, quod est ipse. 8.a
Homo qua ratione dicatur factus ad imaginem & similitudinem Dei. 28.a
Homo in se omnium rerum essentias continet, & propter eum cuncta quæ sub firmamento sunt ca-li, sunt facta. 32.a
Hominis quāta sit dignitas, quodq́; cum consilio prouida trinitatis sit factus probatur. 27.a
Homini præuaricatori quomodo Deus factus sit, velut vrsus insidians. 632.a
Hominem cur Deus absq; vlla conditione ac absque vllo præcepto in paradiso non posuerit. 43.a
Hominem nudum serpens contingere nō audet. 55.a
Hominem deus mortalem esse voluit, non ex ira, sed gratia. 61 a
Hominem cur deus non talem creauerit, vt non esset alicuius vitij perceptibilis, siue passibilis. 8.a
Hominem cur deus de limo fecerit. 36. a
Homines eosdem non fuisse generatos, nisi admisso peccato, fuissent eiecti de paradiso, arbitrantium error conuincitur. 30.b
Homines in quantum debuissent multiplicari, si Adā non peccasset. ibid.
Homines natura præsunt iumentis, ipsis autem hominibus gratia præsunt homines Dei. 29.a
Hominum nullus, Christo excepto, plenam habuit omnium rerum scientiam, & certissimam veritatem. 141.a
Hominibus solis cur Deus benedixerit: Crescite, inquiens, &c. cum & herba & omne lignum pomiferum, nihilominus crescat & multiplicetur absque talis benedictione. 24.b
Homicidium per industriam vel insidias cōmissum, qua seueritate lex vetus puniri iubeat. 258.b
Homicidij quàm sit grande peccatū ostenditur. 84.b
Hor quid. 376 b
Hostia pro peccato oblata, in cuius rei figuram comburi iussa est, & non comedi. 307 b
Hostia pacificorum, quid ab oblatione holocausti differat. 294.a
Hostia pacificorum spes est. 303.a
Hostia pacificorum, cur non de volatilibus fieri præcipiatur. 294.a & inde
Hostia pacificorū ritus quid mysticè significet. 294.a
Hostiæ pacificorum lex qualiter in ecclesia publicis stationibus celebretur. 307.a
Holocaustum nostrum charitas est. 303.a
Holocausti ex volatilibus offerendi ritus, quid mysticè significet. 291.a
Holocausti ex pecoribus offerendi ritus, quid mysticè significet. 292.a
Holocausti ex armento offerendi ritus, quid mysticè designet. 289.b
Humilitas quanta fuerit in Moyse. 303 b
Humanum genus, quomodo Deus in primo homine percusserit. 635.b

I.

Iabech quid. 159 b
Iacob quid. 136.a
Iacob ad suggestionem Rebeccæ misso ad vxorem accipiendam quid mysticè insinuetur. 143.a
Iacob fratris plantam manu tenens in partu, quid mysterij intus alat. 135.a
Iacob cur filium suum Beniamin cum fratribus in Aegyptum mittere timuerit. 179.a
Iacob filios Ioseph benedicens commutatione manuum, crucem Christi adumbrauit. 187 b
Iacob cur timuerit in Aegyptum descendere. 183.b
Iacob virgas ex parte decorticante, conceptusq́; tempore in conspectu ouium ponente, quid mysticè significetur. 151.b
Iacob cur in terra Aegypti noluerit sepeliri. 186.a
Iamin quid. 164.b
Iaphet quid. 89.a
Ibis quid. 316.a
Idolothyta quanta seueritate apostoli suis scriptis persequantur. 795.b
Ieptha votum quomodo spiritualiter imitandum sit ex sententia Chrysostomi. 516.a
Iethro socero suo cur non reuelauerit Moyses mandatum Dei in rubo. 277.a
Iezrael quid. 553.a
Ignis in altari semper ardere iussus, quid mysticè significet. 304.a
Ignis corporeus spiritibus quoq; malignis pœnalis est. 66.a
Ignea lex in dextera Dei, quid mysticè designet. 412.a
Ignorantia quales excuset à peccato. 302.b
Ignorantiæ diuersus est modus. ibid.
Imaginis & similitudinis quanta sit distantia. 27.b
Incarnationis dominicæ quis sit fructus. 690.a
Inimicitiæ quales positæ sint inter mulierem & semē ipsius, & serpentem. 55.b
Inuidia alienis bonis crescit. 208.a
Ioanim quid. 133.a
Iob ab amicis suis derisus, typum gessit Christi, à consanguineo sibi populo Iudaico deridendi. 742.a
Iob præclaro patientiæ exemplo Christi figurā prætulit. 738.b
Iob de stirpe Nachor fratris Abrahā descendisse probatur. 126.a
Iob cuncta duplicia recipiente præter filios, quid in Christo mysticè significet. 756.a
Ioannes Euangelista cur aquilæ sit cōparatus. 750.a
Ioiada quid. 497.b
Ionas creditur fuisse ille quē suscitauit Helias. 548.a
Iones à Nauan filio Iaphet nati sunt. 88.b
Iordanis fluuius vnde sit dictus.
Iordanem transiturus Israel, quid significet quòd tā circa Iordanem vrbes ac viculos possideāt. 365.b
Ioseph in quo filij Dei typum gesserit. 140.b
Ioseph quomodo sol & luna, & vndecim stellæ adorauerint. 179.a
Ioseph secundo venditus fuisse probatur. 169.b
Ioseph in carcerem cōiectus, quomodo non sit à Deo derelictus. 173.a
Ioseph quàm gratiosè sit à domino liberatus, ne in turpe ministerium adsumeretur. 170.b

** Ioseph

Ioseph quoto patris anno sit natus. 185 a
Ioseph cur Iacob Nazareum appellauerit. 194 a
Ioseph cur tam diu distulerit vocare patrem suũ 182
Ioseph quo crimine fratres suos accusauerit apud patrem, expenditur. 164.b
Ioseph cur transferri ossa sua ad terram promißionis mandauerit. 196.a
Iris quid. 87.a
Iris quomodo fiat. ibidem
Iridis qua ratione Christus comparetur. ibidem
Isaac cur in amorem Esau reprobi permiserit deus declinare. 140.b
Isaac cur deus vxorem sterilem praeparauerit. 134.a
Isaac moriturus cur non benedixerit Iacob & Esau. 186.b
Isaac cur Esau dilexerit, Rebecca verò Iacob. 125.b
Isaac cur tantum vnam benedictionem habuisse refe ratur. 139.b
Isaac falsum esse in benedictione Iacob, mirandum non esse ostenditur. 141 a
Isaac cur timuerit confiteri, Rebeccam sibi sociatam esse coniugio. 136.a
Isai quomodo aliàs septem, aliàs octo filij fuisse narrantur. 474.a
Isch quid. 37.b
Ischa quid. ibidem
Israel quid. 140.b
Israel qua ratione dictus sit filius dei primogenitus .208.b
Isachar quid. 150.a
Ismahel cur secundum carnem natus dicatur. 103.b
Ismahel saluatus sit, nec ne expenditur. 108. a
Iubileus, id est, dimittens annus Christianus quis sit. 332.b
Iubilaei quae fuerit gratia apud Iudaeos. 331 a
Iuda quid. 150 a
Iudae benedictio exponitur. 189.a
Iudam proditorem cur Christus in suorũ apostolorum consortium admiserit. 714.a
Iudaeum & Graecum qua ratione beatus Paulus coaequat. 784.a(tur.748.b
Iudaeos Christi derisores, inexcusabiles esse ostendi-
Iudaei à Deo in deserto tentati, in tribus infideles reperti sunt. 248 a
Iudaeorum dispersionem consilio Dei actam esse ostẽditur. 797.a
Iudaeorũ peccata, in quo fuerint Sodomae & Gomorrhae peccatis similia. 565.b
Iudaeorum Christum crucifigentium peccatum, cur veniam non meruerit. 566.a
Iudaeis de meritu suis nõ esse gloriãdũ ꝓbatur. 249.a
Iudaeis cur Deus bona tantùm tẽporalia polliceatur, si obtemperent, mala quoq; temporalia, si non obtemperent comminetur. 331.a
Iudaeos cur Deus non duxerit per viam terrae Ph.li-stijm. 232.a(stiam.178.b
Iudaeos qua iustitia tractare debeant principes Chri-
Iudaeos in passione Christi excaecatos fuisse ostenditur. 740.b
Iudici iustitia concedit, vt factam iniuriam sibi, donet cui velit. 175.a
Iudicum liber vnde sit dictus. 508.a
Iudiciũ temerarium quã sit dãnabile docetur. 111.a
Iudicia cur ritè post ꝑcepta decalogi ponãtur. 257.a
Iudicijs secularibus cur beatus Paulus praefici velit contemptibiles. 251 a
Iudith quid, 139.b
Iumenta seu terrae animantia cur operi sextae diei cũ homine deputentur. 25.b
Iumenta vnde sint dicta. ibid.
Iumentorum reptilium atque bestiarum triplex est species. ibid.
Iumẽtorum permixtionem primus Ana filius Sebeon filij Esau fecisse fertur. 26.b
Iumentis cur medullitus libidinis ardorem inserio- portuerit. 31.a
Iusta negans dat omnia. 27.a

L.

LAban quid. 131.a
Laban pro Rachel Lyam superinducente, quid mysticè significetur. 148.b
Laboribus exerceri hominem vtile est. 244.b
Lacerta quid. 316.b *Lamia quid.* 638.a
Lapidoth quid. 509.b
Latrones cum Christo crucifixi, duorum populorum exemplum fuerunt: 599.a
Legem quàm verè dixerit Christus se non venisse vt solueret, sed vt adimpleret. 802.b
Lemna quid. 375 b
Lepram quanta diligentia dijudicandam lex iusserit. 319 a
Leopardus generatur ex permixtione leonis & parda 26.b
Leui quid. 150.a
Leuitae purificandi in cuius rei significationem iubentur omnes pilos carnis suae radere. 346.b
Leuitae in cuius rei signum non sint numerati inter filios Israel. 337.b
Leuiticus liber vnde sit dictus. 288
Lex decalogi quo die data sit. 260.b
Lya cur in se actiuae vitae typum praetulerit. 149.a
Libellus repudij quamobrẽ permissus fuerit, et quid mysticè significet. 393.a
Libidinis cõfusio poena est originalis peccati. 63.a
Linguae omnes per donũ spiritus sancti adunatae sunt in apostolis. 90.a
Lignum si praecisum fuerit, habet spem, quomodo de Christo resurgente intelligi debeat. 748.a
Loth cur de Segor ad montem migrauerit. 116.a
Lucas Euangelista, cur potius LXX. interpretes sit secutus. 134.a
Ludus Ismahel cum Isaac qualis fuerit. 112.a
Lux sola cur in prima rerum creatione bona à Deo praedicetur, 27.a

M.

MAcheloth filiã Ptolomaei regis Gessur bello captam, Dauid vxorem duxit. 383 b
Macheloth quid. 375.b
Magdalum quid. 233.a
Magorum munera, quid mysticè significent. 704.a
Mauhu quid. 247.b *Manasses quid.* 416 a
Manassen & Ephraim filios Ioseph, cur sibi voluerit computari Iacob. 187.a
Mandragoris filij sui Ruben, introitum, qui Racheli debebatur, ad se viri emerat Lya. 150.b
Manaim quid. 158.a

Mamma cuiusmodi fuerit. 243.a 351.a
Mamnæ defectus filÿs Israel promissionis terram ingressu quid mysticè significet. 430.a
Mansiones filiorum Israel in deserto, quadraginta duas fuisse probatur. 374.b
Mare fusile in quo sacerdotes lauabantur, typus fuit baptismi. 436.a
Mara quid. 375.a
Marat aquæ, quid significent. 242.a
Maria quid. 201.a Moria quid. 123.b
Maria nunquā terminum suum egrediuntur, vt terram totam operiant. 16.b
Maria Magdalena cur Christus resurgens prius apparuerit quàm B. Ioanni. 754.b
Maseroth quid. 376.a
Materia vnde sit dicta. 168.b
Matthæum Euangelistam, cur beatus Augustinus velit intelligi in facie leonis. 718.b
Matrimonÿ indissolubilitas naturalis est legis. 46.b
Mathusim quid. 133.a
Mazecha Capadocia ciuitas vndè sit dicta. 89.a
Medi à Madia filio Iaphet duxerunt originem. ibi.
Melchisedech qui fuerit Hebræoru est matioe 97.a
Mendacium obstetricum Aegyptiarum peccatum nō fuisse probatur. 200.a
Mergus quid. 316.a
Meronia quid. 437.b
Meroz quid. 438.a
Mesopotamia vnde sit dicta. 129.a
Messath quid. 96 a
Methea quid. 376.a
Michol quid. 480.b
Michol Dauid despiciēs, qd mysticè significet. 488.a
Migale quid. 316.b
Miraculis qualiter Christus manifestauerit potestatem simul & misericordiam regni Dei. 717.a
Miseretur Deus cui vult, & quem vult indurat, salua vtrobiq; iustitia. 174.a
Misericordia vt maior est diuina quàm humana natura. 257.a
Moab in quo hæreticorum typum prætulerit. 303.b
Molam superiorem & inferiorem pignoris loco, cur accipere non liceat. 393.a
Mors Isboseth filÿ Saul, quid mysticè significet. 487.
Mors Rachel cur descripta sit, & non Lyæ. 163.b
Mortis causa, id est, peccato originali in baptismo deleta, cur adhuc carne moriamur. 776.a
Mortui quatenus sint plangendi. 195.b
Moyses quid. 201.a
Moyses cur non circumciderat filios suos. 207.b
Moyses in fiscella positus, & à filia Pharaonis inuentus, matrique suæ nutriendus traditus, quid præsagierit. 201.a
Moyses quomodo quadraginta diebus sine cibo durare potuerit. 263.a
Moyses quomodo de libro Dei deleri maluerit, quā populo non dimitti peccatum. 281.a
Moyses quo indicio cognouerit se populi sui fore liberatorem, antequam vocaretur à Deo. 201.b
Moysē cur deus in diuersorio occidere voluerit. 207.b
Moyses filios Israel tanquam paruulos, vt sedulus nutritius excepisse probatur. 242.a
Moyses vxorem Aethiopissam habēs, quomodo Christi figuram prætulerit. 35?.a
Moysi quomodo collocuti dictus est Deus. 256 a
Moysi cur Deus potius in flamma ignis apparuerit, quàm in qualibet alia specie. 20?.a
Moysen quo Deus constituerit deū Pharaonis 211 a
Mulier menstruis fluentis vitio laborans à sacra communione arceri non debet. 316 b
Mulier cur caput velari debeat. 52 b
Mulier cur duplici quàm vir pœna mulctata sit. 52.a
Mulier cur triplicem in sexu proprio pœnam habeat. 56 b
Mulierem bello captam in cuius rei typum licuit Iudæis ducere vxorem. 383 b
Mulieres omnes, præter vnicam Dei genetricem in iniquitatibus & peccatis concipiuntur & concipiunt. 58 a
Mulierem in paradiso factam nō esse probatur. 44.a
Mulierem viriili veste indui aut econtra non debere, quid mysticè significet. 385.b
Mulierem cur Deus ex viri costa formauerit. 41.b
Mundi creatio, det mutabilitati ascribeda nō est. 3.b
Munera Abigail quib. placauit Dauid, quid mysticè significent. 481.a
Musica dulcedinis sonus quantum valeat ad conciliandum spiritum sanctum. 557 b
Mustela quid. 316 b

N.

Naason quid. 336.b
Nabo quid. 377 a
Naboth in quo Christi figuram prætulerit. 553.a
Naboth quid. 563 a
Nabuchodonosor ex hominib. eiectus, et fœnū vt bos comedens, cuius rei figuram prætulerit. 687.a
Nachor quid. 1?7.b
Nadab & Abiu offerentes ignem alienum domino, in cuius rei typum mortui sint. 3?3 a
Nathan quid. 497.b
Nathanael quid. 337 a
Nazaræorum lex, quid mysticè in Christo significet. 341.b
Nazaræi in cuius rei signum capillos nutriunt, quos post votum incidunt. 343.b
Nazaræorum legem, quomodo Christus spiritualiter impleuerit. 342.a
Nemroth quid. 90 b
Nemroth princeps fuit ædificantium turrim Babylonicam. 90.b
Nemus plantatum ab Abrahā in Bersabea quid mysticè significet. 123.a
Nepthalim quid 150.a
Nepthalim benedictionis, quid in sese cōtineat 193.b
Neruum omnem cur Iudæi non comedant. 16?.a
Nilum fluuium cur olim Aegyptus pro maximo Deo suo coluerit. 42 a
Noe quid. 67 b
Noe quantam mentis angustiam sit passus toto illo anno, quo arca undique, fereb itur super aquas. 79.b
Noe tres filÿ tres mundi partes impleuerunt. 67.b
Noe quàm fuerit commendanda obedientia in ingressu & egressu arcæ. 81 a
Noe magna virtutis testimonium, diuina scriptura tribuit. 77 a

Noe quã rectè sacrificium obtulerit, de seruatis cunctis animantibus. 82.b
Noe, quam requiem suo nomine significet. 77.b
Noctu atque diei nomina, quomodo Deus appellauerit. 10.a.b
Noctua quid. 316.a
Nubibus apostoli cur sint comparati. 602.b
Nubem ascensum suum quando Deus fecerit. 13.a
Nuditatem suam quare homo tandem commisso peccato erubuerit. 48.a
Nominum mutatio quàm diuersimodè facta sit in his tribus Patriarchis, Abraham, Isaac & Iacob. 162.a
Numerus compositus & incompositus quis. 73.a

O.

Oblatio omnis in cuius rei typum absq; fermento & melle esse debuerit. 293.a
Oblatio simila & de craticula, in cuius rei figuram vtraq; absq; fermento, oleo conspersa esse debuerit. 292.a
Oblatio omnis, in cuius rei typum sale condiri praeceptafuerit. 293.a
Oblatio de craticula non comminuenda, cuius rei typus fuerit. 292.a
Oblatio pro peccato quid differat ab oblatione holocausti & hostia pacificorum. 294.b
Obeth quid. 336.b
Obsidionis Hierosolymitana quanta fuerit miseria. 655.a
Obstetricum Aegyptiarum mendacium à peccato asseritur. 200.a
Oculi protoparentum quomodo aperti esse dicuntur post peccatum. 53.a
Odollamita quid. 170.b
Offerre rectè non potest, qui nõ benè diuiserit. 309.a
Offerentis intentio facit, vt maioribus minora nonnunquam sint chariora Deo. 265.a
Oleum cur spiritus gratiam exprimat. 311.a
Onam quid. 170.b
Onyx quid. 42.a
Ooliab quid. 388.a
Opera bona non semper abscondi debere ab oculis hominum probatur. 395.a
Ophyr quid. 514.a
Ophni quid. 462.a
Oratione Isaac Rebeccae sterilitas amota est. 134.a
Ossium Helisei contactu in cuius rei exemplar mortuus homo reuixerit. 561.a
Othoniel quid. 434 b
Oza in cuius rei signum sit percussus à Domino, eo quod arcam tetigisset. 482.b
Oziae regis temeritatem, quanta indignatione vltus sit Deus. 462.a
Oziel quid. 314.a

P.

PAcificorum oblatio vt legitima sit, tria requirit. 309.a
Pactum illud quod vel quale sit, de quo deus dicit: Ecce ego statuam pactum meum, &c. 86.a
Pactum, in quo deus cum hominibus pepigerit 86.b
Phadassur quid. 237 a
Panis triplex à Deo petendus est. 146.a
Panes azymi quid significent. 223.b
Pharao cur Iudaeos abeuntes sit insecutus. 234.a
Pharao qua ratione diaboli typum praetulerit. 197.a
Pharaonis domum deus flagellans propter vxorem Abraham, quid mysticè velit intelligi. 93.b
Pharaone viuente cur non ingemuerint, nec vociferati sint filij Israel. 202.b
Phares quid. 171.b
Paradisus nihil perniciosarum arborum aut herbarũ profert. 18.a
Paradisus quid. 38.b
Paradisum quomodo dicatur Deus plantasse à principio. 38.b.39.a
Paradisum terrenum propter solum hominem Deus plantauerat. 40.a
Paradisum verè terra locum esse probatur. 38.b
Paradisum terrestrem ad exemplar paradisi caelestis esse plantatum, ostenditur. 40.a
Parentes suos homini relinquere licet, poscente causa, coniugem verò nequaquam. 47.a
Phase quid. 224.b
Passeres duos offerre pro emundatione leprosi, quid mysticè significet. 322.b
Passio Christi duo nobis cõdidit sacramenta, Baptismum videlicet & Eucharistiam. 756.b
Passio carnis cur à paucis vt poena agnoscatur. 53.b
Pastores ecclesiae quales esse oporteat. 148.a
Pastorib. Gerarae pro duobus puteis contendentibus, et pro tertio non, quid intus mysterij contineat. 138.a
Patres veteris Testamenti, quamobrem beatus Paulus peregrinos & hospites appellarit. 144.a
Patibulo crucis affixos ob scelera, cur lex sepeliri praecipiat. 397.a
Patientia Dei quanto tempore expectauerit, dum fabricaretur arca. 78.b
Paulus cur Timotheum circunciderit, & purificatus Iudaico more in templum cum oblationibus intrauerit. 796.b
Paulus Apost. quomodo in se absoluerit benedictiones Beniamin. 414.a
Paulus Apost. quanta fuerit gratia intellectus à Deo illustratus. 787.b (486.b
Paulus Apostolus quomodo sit praefiguratus in Abner.
Paupertas spiritus quàm eminenter splenduerit in Patriarcha Iacob. 144.a
Peccatum plebis, id est, subditi qua oblatione ac poenitentia sit expiandum. 297.a
Peccatum suũ quis contra se habere dicatur 544.a
Peccatum suum quando quisquã apud se habere dicatur. ibid.
Peccatum generandi naturam non attulit, sed generationis instrumenta corripuit, & generi honorẽ eripuit. 30.b
Peccatum principis, id est, praelati quo ritu sit expiandum. 297.b
Peccati confessio indulgentiã inuenit, quam non habet defensio. 302.b
Peccata omnia deleri virtute passionis Christi probatur. 297.b
Peccatorum quatuor sunt incrementa. 56.a
Peccantibus in nobis quo moderamine disciplinam adhibere debeamus. 334.b
Pectusculum & armum dextrum cedere in vsus sacerdotum quid mysticè significet. 309.a

Pelles

Pelles arietū rubricatæ in protectione tabernaculi, quid mysticè significent. 170.b
Pœnituisse quomodo dicatur Deum, quòd hominem creasset. 76.b
Persecutiones Christi quas à Iudæis pretulerit, quomodo fuerint præfiguratæ in Dauid. 476.b
Petra, quæ percussa cunctis sitientibus aqua emanauit, quæ sit. 249.a
Petro cur Christus resurgens prius apparuerit, quàm B. Ioanni. 754.b
Phezieli quid. 337.a
Phiairoth quid. 233 b
Per Philistæos Iudæorum perfidia indicatur. 447.b
Phinees quid. 460.a
Phynon quid. 376.b
Pisces pennas habentes, quid significet mysticè. 316.a
Pythagoras ab omni animali atque legumine censuit abstinendum. 85.b
Plagis septem omnis generatio Iudæorum deleta est in deserto. 373.a
Platonis error de spiritu mundi refellitur. 5.b
Plaustrum nouum arcam domini portans, quid mysticè significet. 488.a
Pollutio nocturna ex varijs causis accidit. 391.a
Porticus vnde dicatur. 46.a
Porticus in facie maioris, porticus quid mysticè significet. 504.b
Porphyrion quid. 316.a
Porticus ante templum Salomonis, quid in Christo significauerit. 500.a
Porticus ante templum Salomonis, cur secundum altitudinem non describatur. ibid.
Præceptorum decalogi quatuor pertinent ad dilectionem Dei, sex verò ad dilectionem proximi. 255.b
Præceptorum decalogi & consiliorum, qualis sit adinuicem comparatio. 797.a
Prædicator cur gallo sit comparatus. 804.a
Prædicatio verbi Dei quomodo sit dispensanda.
Prædicatoribus verbi Dei quæ meritò stipendia debeantur. 605.b
Prælatus cur arieti comparetur. 804.b
Prælatorum vitam, à subditis temerè reprehendi nō debere, exemplo ostenditur. 488.b
Prælatis erga subditos suos inesse debet misericordia & iustitia. 281.a
Præuaricatione paterna, baptismatis sacramenta deleta, cur adhuc carne moriamur. 770.a
Primatum quando beatus Petrus acceperit. 716.a
Primitias cur Deus ad constructionem tabernaculi tolli præceperit. 265.a
Primogenitorum quæ lex fuerit. 230.a
Primogenitos omnes, à Sem primogenito Noë, quē & Melchisedech fuisse affirmant, Hebræorum sententia est. 136.a
Primogenita Aegyptiorum non medio die, sed nocte media cæsa, quid innuant. 226.b
Primogenita Ruben cur reputata sint Ioseph. 150 b
Prophetiæ spiritum non semper adesse prophetis ostēditur. 141.b
Propitiatorium arcæ, dominicæ passionis signum fuisse probatur. 266.b
Psalmorum ter quinquaginta cum adiunctis titulorū mysticis significationibus quis sit ordo. 248.b
Psalterij forma, quid mysticè significet. ibid.
Psalterij decachordi qualis sit mystica cōpositio. 471.
Ptolomæus Philadelphus antiquum Testamentum in Græcum verti curauit per Septuaginta Interpretes. 201.b
Phua quid. 201.a
Pudor Rebeccæ, quæ cōspecto Isaac pallio operuit se, quàm sit commendabilis. 132 a
Puer Aegyptius, quo duce Dauid inimicos suos Amalechitas persequens comprehendit, quid mysticè significet. 482.a
Pugna Gedeonis, cùm trecentis viris probatis contra Madian, quid mysticè significet. 441.a
Purgatorij ignis post hanc vitam assertio. 65 b
Puritas quæ in alijs quæritur per consilium, in sacerdotibus exigitur per præceptum. 305.a

Q.

QVadragenarium numerum cur in corripiendo homine, quantitas plagarum excedere non debeat. 395.b
Quadrupedes aues, quid mysticè significent. 316.a

R.

RAab meretrix, cuius rei typum gesserit. 426.a
Raab meretrix à mendacio defenditur. ibid. b
Rachel cur in se contemplatiuæ vitæ typum prætulerit. 149.a
Ramathaim quid. 377.b
Ramesse quid. 374.b
Raphidim quid. 375.a
Ratio quo sensu dicatur non esse apud inferos. 37.a
Ratio qua solus homo insignitur quid. ibid.
Rationalis creaturæ, duplex est paradisus. 41.a
Rationalis creaturæ quæ sit completio. 32.b
Rebecca quid. 130.a
Rebeccæ mors cur nusquam in sacra scriptura exprimatur, sed tantùm Debboræ nutricis eius. 162.b
Rebecca exemplum qualiter in ecclesia sit imitandum, dum Iacob pro Esau ad benedictionem informat. 140 a
Rebeccam Isaac introducente in tabernaculum Saræ, quid mysticè designetur. 132.a
Regem postulantes Iudæi, cur peccasse perhibeātur, lege hoc non perhibente. 467.a
Regum primus & secundus libri, cur apud Hebræos Samuel vocentur. 455.a
Regina Saba ad Salomonem veniens, cuius rei figuram tenuerit. 514.a
Regnum Israel decem vicibus scissum fuisse, probatur. 545.
Regibus quinque à quatuor superatis duce Abrahā, quid mysticè significetur. 88.b
Religio Christiana sine vi construēda probatur. 400.
Reptilia cur Deus ab aquis produci iubet in animam viuentem. 22.b
Reptile quid secundum mysterium. 316.a
Requieuisse cur Deus dicatur ab omni opere, quod creauit vt faceret, & non quod creauit & fecit. 35.a
Ressa quid. 375.b
Retributiones quis sequi dicatur. 567.b
Rethmonphares quid. 375.b
Reuelationibus diuinis qui hominum digni censeantur. 158.b
Rhei quid. 497.b

Roman cur beatus Petrus alteram Babylonem appellet. 121.a
Ros quomodo fluere dicatur. 402.b
Ruben quid. 150.b
Rubē benedictus à patre, quorum typū gesserit. 188.a
Ruben cur ablata sint primogenita, & translata ad Ioseph. 150.b
Rubus ardens & non combustus, cuius rei præsagium fuerit. 203.a
Ruminare, quid mysticè significet. 315 b

S.

Sciendi triplex est modus. 735.a
Scripturæ sacræ studijs quicunque accinctus incumbit, sensum verbi Dei tenere contendens, instar Iacob cum Deo luctatur. 161.a
Scirpus quid. 201.a
Secreta sua cur Deus quādoq; impijs reuelet. 684.a
Sedeur quid. 336.b
Segor primū Bale, deinde Salissa est appellata. 116 a
Segor quid. ibid.
Seyr quid. 411.b
Selmon quid. 131.a
Sem quid. 88 a
Sennaar quid. 89.b
Semei quid. 497.b
Sephera quid. 207.b
Septuplum puniri quid. 72.a
Sepulchra mortuorum vendere quàm sit damnabile. 127.a
Septuagies septies peccare quid. 72.b
Sermonis incontinentia laborans, quomodo sit ab Ecclesia tractandus. 325 b
Serpens quomodo in paradiso esse potuerit. 49.a
Serpens si vel extrema planta hominis dentulum infixerit, occidit. 56.b
Serpentem qui loquebatur, vtrum irrationalem esse per naturam, homo nescierit. 49.b
Serpenti quomodo pro maledictione dictum intelligi debeat super pectus tuum gradieris, cū hoc prius à natura habuerit vt reperet. 26.a
Serpentes cuidam genti innoxia sunt. ibid.
Serpentum omne genus ex eo corruptum ac venenatum factum est, quòd diabolus illo ad hominis mortem est abusus. 26.a
Seruum empititium Hebræum, cur Deus septimo anno liberum exire præceperit. 257.b
Seth quid. 67.a
Sydon quid. 547.b
Signorum quæ facta sunt coram Pharaone, quæ fuerint causæ spirituales. 197.a
Signorum quæ monstrabantur Moysi in signum, quæ fuerint mysticè rationes. 205.b
Symeon quid. 150.a
Symeon & Leui, quorum typum paterna benedictione expresserint. 188 a
Sin quid. 375.a
Simila oblatio sartagine minutatim diuidenda, quid mysticè significet 292.a
Sion mons, quid mysticè significet, iuxta sententiam B. Pauli. 254.a
Socoth quid. 161 b
Societas prauorum, quàm sit cuique vitanda probatur. 161.a
Societatem malorum quando quis patienter sustinere possit absque peccato. 560.a
Sodoma cum finitimis ciuitatibus subuertenda, cur Abraham deletionē deprecans à quinquagenario per intermedios descendendo in denario substiterit. 111.b
Sodomitæ domum Loth priusquam cubitum iret circumgentes, typum gesserunt Iudæorum dominum Iesum comprehendentium. 113.a
Sodomorum subuersionem, cur Deus Abraham celare noluerit. 111 a
Sodomorum peccatum typus fuit Iudæorum, qui dominum illudentes crucifixerunt. 110.b
Sol quid. 20 a
Sole sublato omnis factura mundi non solum infirma & egena, sed nulli viuentium sit habitabilis. 19.a
Solennitas azymorum quo tempore anni, & quibus ritibus fieri sit præcepta. 328.a
Solennitatum trium, Azymorum videlicet, primitiuorū, et congregatarum frugum, quæ causæ extiterint. ibidem
Somnium Pharaonis qualiter solus Ioseph interpretari potuerit. 175.a
Somniū Ioseph quomodo fratres adorantes impleuerint. 177 b
Sopor irruens super Abraham, & horror magnus & tenebrosus eum inuadens, quid mysticè significet. 100.b
Spicas virentes offerre, easq; igni torrere, oleumq; ac thus superimponere, quid mysticè significet. 293.b
Spicas de agro proximi cur frangere, & manu conterere, falce autem metere non liceat. 392.a
Spiritus quando sacramento baptismi testimonium dare incipiat in terra. 760.a
Spiritus Dei quomodo ferebatur super aquas. 5.a
Spiritus hominis quo differat à spiritu iumentorum. 38.a
Spiritus intellectus qualibus experimentis sit in beato Petro declaratus. 771.a
Spiritus intellectus quando vel qualibus hominibus sit datus. 772.a (360.b
Spiritus quando & vndè paracletus dici cœperit.
Spiritus sanctus cur magis in columba specie super Christum apparere voluerit. 729.b
Spiritum sanctum non à solo patre procedere probatur. 734.b
Stellio quid. 316.b
Stellæ an quædam signa sint, quæ salua pietate homo Christianus queat suscipere vel attendere. 22.a
Stellis fatalia signa non inesse. 21.a
Stephanus quanta fortitudine præditus fuerit. 804.b
Stolas binas fratribus suis proferente Ioseph, quid mysticè significetur. 183.a
Strutio quid. 316.a
Sue quid. 170.a
Suna quid. 497.a
Sunamitis filium, cur puer ab Helisæo missus cum baculo, suscitare non potuerit. 558.
Superbiæ malum in cuius rei signum est per virgam germinantem cohibitum. 319 a
Sur quid. 102.b
Syria quid. 559.a
Sabbata, cæterasq; Iudæorum festiuitates, cur Deus odisse dicatur. 336 b
Sabaoth quid. 158.a
Sabbata terræ, quō sint à Christianis spiritualiter obseruanda 332.a

Sabbati carnalis lex fuit sancta, et iusta, et bona. 36.a
Sabbatizandum est homini spirituali, non vno tantū hebdomadis die, sed omni tempore. ibid
Sabea quid. 122.
Sacerdotes euangelici, quomodo imitentur benedictionem Leui. 413.a
Sacerdotis sacrificium oblaturi quod sit officiū. 125.a
Sacerdotium Christi, dictu factuq́; significatum esse tempore Hieremiæ probatur. 612.b
Sacerdotij Aaron & Leui, cur Iacob filijs suis benedicens non meminerit. 195.a
Sacerdotium cur in vnam tantùm Leuiticam tribū sit deriuatum. 328.b
Sacerdotiū vetus q̄to in figura noui sacerdotij, Christi prius oleo, postea sanguine consecratū sit. 312.b
Sacrificiū oē in Christo et à Christo perficitur. 289.b
Sacrificium nostrum fides est. 303.b
Sacrificum panis & vini, veritatem carnis & sanguinis, & totam gratiam verbi incarnati continerē probatur. 286.a
Sacrificium quale debeat homo Deo offerre. 82.b
Sacrificia omnia & Iudæorum festa, esse Deo odibilia probatur. 566.b
Sacrificiorum ritum nō necessarium pro tempore institutum fuisse probatur. 289.a
Sacrificiorum omnium princeps est Christus. 289.b
Sacrificia cur non nisi de armento pecoribus & volatilibus sumi iubeantur. 289.a
Sancti veteris Testamenti quid minus habuerint, quā nunc in nouo Testamento fideles habeant, ostenditur. 68.b (418.b
Sanctos omnes benedictiōe Aser benedici probatur.
Sanctificari hominem non posse hoc solo, quòd carnē sanctificatam in ora vestimenti portet, quid mysticè significet. 306.a
Sanctificationis præparatio in diem tertium mandata, quid portendat. 253.a
Sadoch quid. 497 b
Saga cilicina cortinas operientia, quid mysticè significent. 270.b
Sanguis quanta cum auctoritate tum vtilitate testimonium ferat sacramento baptismatis. 761.b
Sanguinem hominis quomodo dicatur Deus requirere de manu bestiarum. 85.a
Sanguinem Christi, sanguine vitulorum præfiguratum fuisse ostenditur. 261.b
Salomon cur iure reprehensibilis fuerit, quòd nō dies longos, sed sapientiam à Deo postulauerit. 544.b
Salomon quomodo Christi typum gesserit. 496.a
Salomonis regnum cur fuerit abscissum. 544.a
Salamiel quid. 336.b
Samariā Benadab Syria rege obsidente quanta fuerit in ea famis angustia. 407.a
Samuel vncturus Dauid in regem, in cuius rei typum vitulum clam secum adduxerit. 470.a
Sapientia quàm bene coram domino luserit, diabolo per passionem Christi iustè deluso. 751.a
Sapiētia Dei nequaq̄ ab oculis beatæ virginis Mariæ abscōdita fuit, etiā passionis Christi tēpore. 750.b
Sapientiæ lampadem contemnentes, vndè apud beatum Iob diuites esse dicantur. 742.b
Sapientiam Dei qua ratione dicantur iumenta terræ nobis indicare. 743.a
Sapientia non eodē modo est apud Deum et in creaturis. 744.a
Sapientia Dei & sapiētia huius mundi, qualiter vsq;, in finē seculi sibi mutuò aduersari nō desināt. 737.b
Sapientia quanta in Christo fuerit contra Iudæorum malitiam. 744.b
Sampson quomodo Christi typum gesserit, ostenditur. 443.a & deinceps.
Sampsonis matri in cuius rei typum iniuncta fuerit continentia. 444.b
Sampsonem cur carcere inclusum, erutis oculis molere fecerint Philistæi, iuxta Iudæorum deliram fabulam. 448.b
Samuel sanctus magna fide & largo fletu matris cōparatus, fructus est orationis. 456.a
Saraa quid. 107.b
Sara quid. ibid.
Sara in domum Pharaonis sublata, quid mysterij significetur. 94.a
Satio Isaac quid mysticè insinuat. 138.a (469.a
Saul dæmoniacus, regnum peccati in se adumbrauit. Saul in innocentia duobus annis regnasse probatur. 467.a
Saul culpabiliter holocaustum obtulisse probatur, cū ab eo expectari debebat Samuel. 467.b
Sathanas quid. 177 b
Sathan, vbi Iob tentandum expetebat, terram circuibat, cum verò Christum fecisset occidi, foras missus est. 739.a

T.

Tabernaculum Mosis, qua ratione beatus Paulus dicit fuisse exemplar cælestis tabernaculi. 264.a (tudo. 369 a
Tabernaculorum Israel quæ sit spiritualiter pulchri-
Tabernacula Sem, in quibus habitauit Iaphet, quid mysticè designent. 88.b
Tabernaculum cæleste exemplar fuisse tabernaculi Moysi probatur. 264.a
Tabernaculū typum gessisse ecclesiæ probatur. 270 a
Tabernaculum secundum, eiusq́; structura quid mysticè significent. 272.a (269.b
Tabernaculi secundi quis fuerit situs atq; distinctio.
Tabulatū inferius in templo Salomonis, & superius cum suis dimensionib. quid mysticè significet. 500 b
Tabernaculorum priorum decalogi confractio quid mysticè significet. 279.b
Tapinosis quid. 609.a
Thaath quid. 376 a
Thamar parturiente, & geminorum altero manum prius proferente, et altero materiam destruente, quid mysticè significetur. 171.a
Thamar arrobonem accipiente donec mitteretur hædus, quid mysticè significetur. ibid.
Thamar adultera quid mysticè insinuet. 170.b
Thare quid. 376.a, 89 a
Thraces à Tyras filio Iaphet sumpserunt exordium.
Templū Salomonis, corporis Christi typus fuit. 499 a
Templum Salomonis in eo loco fundatum ostenditur, vbi immolandus erat Isaac. 123.b
Templum Salomonis quot annis sit ædificatū, & quid hoc in mysterio significet. 503.a
Templum pretiosissimū Salomonis, cur permissum sit Babylonico igne conflagrari. 612.b

Templi Salomonis euersionem, consilio Dei actam esse ostenditur. 615.

Templi Salomonis mensura, quid mysticè significent. 498.a

Templi vel altaris consecratio, non vanè per singulos annos festiuis laudibus celebratur. 146.a

Tenebræ quales fuerint super faciem abyssi. 4.b

Tentationũ Iudaicarũ cathalogus recensetur. 356.b

Terra quæ sit, quæ suscepit sanguinem mystici Abel, id est, Christi, super quã Iudaicus populus vagus & profugus est. 77.b

Terra quomodo dicatur à Deo fundari super stabilitatem suam. 16.b

Terra quomodo dicatur germinasse herbam virentem, cum nondum sol factus esset. 20.a

Terra quomodo inanis & vacua fuisse referatur. 4.b

Terra si æqualis vbiq; iaceret, non leuior quàm in maris ventorum tempestas, in ea regnaret. 17.a

Terra quid opus fuerit, vt ascenderent montes et descenderent campi. ibid.

Terram & cælum cum Deus crearet, cur non dixerit, fiat cælum, et fiat terra, sicut dixit, fiat lux. 3.b

Testimonium dari in cælo & in terra quid sit. 759.a

Theos quid. 789.a *Theth quid.* 634.a

Therebyntus quid. 162.b

Theraphin quid. 154.b

Timor domini quomodo dicatur ipsa sapiẽtia. 749.a

Timotheum cur beatus Paulus circunciderit. 563.

Tyrannorum ea est lex violentia, vt eis quos opprimunt, liberationem optare, pro crimine audacia ac contumaciæ sit. 202.a

Trinitas increata extra se exemplar nullum habuit, vt conderet hæc tria, cælum, terram, & omnẽ ornatum eorum. 2.a

Trinitatis increata, triforme est iudicium. 77.b

Trinitatem personarum in diuinis, præmonstrari in capite libri Geneseos probatur. 5.b

Tribus Israel cur tantum duodecim esse dicãtur, additis ad duodecim filios Iacob Manasse & Ephraim filijs Ioseph. 195.a

Trisleg a quid. 78.b(514 b

Thronus eburneus Salomonis, quid mysticè significet.

Tubæ duæ ductiles argẽteæ, cur fieri iussa sint. 348.b

Tunicas pelliceas, quomodo Deus protho parentibus nostris fecisse dicatur. 62.b

Turris Babylonicæ quo tẽpore cœperit ædificari. 90 b

V.

VAcca trima, et capra trima, & aries annorum trium, turtur quoq; & columba, quid mysticè significent. 100.b

Vaccæ arcam domini portantes, in cuius rei signum in holocaustum sint cæsæ. 465 a

Vaccis arcam domini portantibus, cur prædicatores sint comparati. ibid.

Vas fictile in quo cocta est hostia pro peccato, in cuius rei typum iubeatur confringi. 506.a

Vectes quibus arca iubebatur portari, quos mysticè designent. 265.b

Velamen positum super faciem Moysi, quid mysticè significet. 287 b

Verbo Dei aliquid apponere vel detrahere quàm sit damnabile. 50.b

Velleris Gedeonis geminum signum, quarum rerum futurarum præsagium fuerit. 440 b

Vernaculorum Abrahæ 318. numerus, quid mysticè significet. 98.a

Vespere & mane quomodo factum sit dies vnus 11.a

Vestes Esau in benedictione Iacob, quarum rerum typum gesserint. 141 a

Vestes Aaron, quomodo adumbrarint spirituale indumentum Pontif. magni Iesu Christi. 277.a

Vestimentorum sacerdotalium veteris Testamenti, quæ fuerit mystica significatio. 275.b

Via Dei quæ sint. 596.a

Vigiliæ quatuor sint noctis. 236.b

Vineam altero semine seri non debere, quid mysticè significet. 387 b

Vineam proximi ingredientibus, in cuius rei signum vuas inibi comedere liceat, foras autem efferre nequaquam. 392.b

Vinum & omne quod inebriare poterat, in cuius rei commendationem prohibitum sit filijs Aaron tabernaculum ingressuris. 314.b

Vindicare his in idipsum quid. 72.b

Vipera nequissimum genus reptile, murenæ ad coniugalem complexum sociatur. 26.b(cet.235.a

Virga Moysi eleuata super mare quid mysticè signifi

Virtutes tres Theologicas, fidem videlicet, spem, & charitatem, qua via Salomon tribus libris commendet. 546.a

Visio Iacob quid mysterij in se contineat. 144.b

Vita Christiana duplex est, actiua videlicet & contemplatiua 149.a

Vituli contriti puluis in aquam sparsus, & ad potandum exhibitus, quid mysticè significet. 279.b

Vnctio Aaron & filiorum eius, quo sensu præcipiatur obseruari religione perpetua 311.a

Vnctio Dauid prima, cur clam in domo patris sui facta sit. 469 b

Vngulã diuidere quid sit secundum mysterium. 315.b

Vocari hominem à Deo & respondere illi, vtilius ne sit, quã loqui hominẽ, & Deum respõdere. 746.a

Voluntate Dei nec homo perijt nec angelus. 8.b

Volatilia acutius sentire quã reptilia probatur. 23.a

Volatilia omnia cum aqua produxerit, cur nõ omnia etiam sub aquis natalibus possint viuere. 23.b

Votum viri, & maritatæ mulieris, & eius quæ adhuc est in ætate puellari, quatenus obliget. 374.a

Vota temeraria exemplo Iepthe esse cauenda ostenditur. 442.b

Vota non adimplere, quàm sit graue peccatũ. 335.b

Vpupa quid. 316.a

Vrbes tres fugitiuorum, quid mysticè significẽt. ~9 b

Vulgus promiscuum, & innumerabile cum filijs Israel ab Aegypto egrediens, quid innuat. 227.b

Vulpes trecentas, in cuius rei typum Sampson in segetes immiserit. 445.a

Z.

ZAbulon quid. 150.a. 337.a

Zara quid. 171 b

Zelotypiæ lex, q d mysticè in Christo significet. 341.b

Zuar quid. 337 a

FINIS INDICIS.

PROLOGVS RVPERTI
IN LIBROS DE SANCTA TRINITATE ET OPERIBVS EIVS.

ACIES Moysi cùm vbique ex collocutione Dei splendida sit; & idcircò figuratiuis cum vocibus sensum suum, qui per faciem intelligitur, velare oportuerit, tum verò in creatione mundi tanti splendoris est, quantum ferre nequaquam potuissent vniuersi filij Israel, nisi illum grossiori textu literæ, quasi pannis infantiæ obuoluisset. Narrat enim nobis, inquantum homo ex prædicta Dei collocutione discere potuit, illam ineffabilem geniturum filij Dei, de qua dicit ipse Deus pater in Dauid, Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ velociter scribẽtis. Nihilo minus & illos septẽ spiritus Dei dinumerat, quos hodie missos in omnem terram sancta catholica nouit Ecclesia. Scilicet spiritum sapientiæ, & intellectus, spiritum consilij, & fortitudinis, spiritum scientiæ, & pietatis, & spiritum timoris Domini. Hæc sine dubio si absque velamine palam omnibus scripsisset, sicut nunc vbique in toto mũdo prædicatum est, ex quo iam glorificato Iesu & spiritu dato, reuelata facie gloriam Domini speculari licet profectò nimis cornutam faciem, nimium Dei splendorem impatientibus lipporum oculis obiecisset. At ille velamen talis literæ, suæ faciei prudenter oppandit. Dixit Deus, fiat, & factum est. Septies dixit, & septies dictionis suæ bonitas sibi complacuit, & septimo die requieuit. Hoc talis literæ velamine subiectò inuenies illud quod ait, dixit Deus, fiat, hoc ipsum esse quod ait pater in Dauid: Eructauit cor meum verbum bonum, vel quod dixit Euangelista Ioannes de verbo, quod in principio Deus apud Deum erat, omnia per ipsum facta sunt. Porrò septem boni operis eius species, septem dies dei sunt. Quia videlicet propter bonitatem suam, quæ est septiformis spiritus sanctus, hoc verbum de corde suo pater genuit, quia septies dixit, & dicendo septem opera valdè bona fecit. Licet autẽ futura sit octaua dies, nihilominus tamen, operis dei septem sunt dies, quia videlicet homo, cuius vniuersalis resurrectio dies octauus est, non in alia, sed in ipsa qua conditus fuit specie, resurrecturus est.

Psal. 44. *2. Cor. 3.*

HOrum dierum singuli ex vespere cõstat & mane, quia profectò omne quod factum est, in verbo Dei erat antequã fieret. Nam quod factum est, inquit Euangelista, in ipso, vita erat. Et vespere quidem erat, cùm adhuc quod factum est, solummodò vita esset in ipso: quia videlicet latebat in secreto Dei luminosa faciendi hæc omnia potestas vel præsciẽtia. Tunc autem mane splendidũ venit, quando hæc vita quæ in ipso erat, in actum vel species rerum patenter effulsit. De his omnibus suis in locis plenius dicendum est.

Ioan. 1.

IGitur adorandam sanctę trinitatis gloriã, in hac peregrinatione quærentes, operũ ipsius speculum sensib. nostris admouemus, vt quia pro cõditione mortalitatis infirmos adhuc oculos in splendorem maiestatis eius figere non valemus, saltem opera eius contuentes in lumine eius aliquantulo, sine errore ambulemus. Est autem tripartitum eiusdem trinitatis opus, à conditione mundi, vsque ad finem eius. Primum est ab exortu primæ lucis, vsque ad lapsum primi hominis. Secundum, ab eodem lapsu primi hominis, vsque ad passionem secũdi hominis Iesu Christi filij Dei. Tertium, à resurrectione eiusdẽ vsque ad seculi consummationem, id est generalem mortuorum resurrectionem. Et primum quidem patris, secundum autem filij, tertium verò spiritus sancti proprium opus est. Planè inseparabilis trinitas, vnus deus, inseparabiliter operatur. Veruntamen singulis horum, id est, patris & filij, & spiritus sancti, sicut personæ proprietas, ita & in perfectione mũdi consideranda est actio propria, videlicet vt patris creatio, filij redemptio, sancti spiritus proprium sit opus creaturæ innouatio. Denique cùm pater per verbum omnia facit, & spiritus sanctus superfertur aquis, cooperantur quidem duæ personæ vni operanti, veruntamen ipsa verbi dictio, vel spiritus emissio, propria patris actio est. Item cùm filius, id est, verbum patris, ad saluandum mundum ingreditur, pater quidem illud de corde suo eructat in vterũ virginis, & spiritus sanctus corpusculum illi de materna substantia compingit, & sic duæ personæ cooperantur vni operanti: veruntamen sola filij persona est, quæ carne induitur, pariterque moritur. Nihilominus cùm spiritus sanctus per eiusdem filij passionem in peccatorum remissionem datur, pater quidem vt ille procedat, viscera sua super nos hactenus iustè cõtenta, misericorditer laxat, & rediuiuus filius hominibus insufflat, & sic duæ personæ vni cooperantur: veruntamen propria spiritus sancti persona patris & filij donum vel gratia est, tota exornatio creaturæ rationalis est.

Tripartitũ opus trinitatis.

ERit itaque in honorẽ patris, & filij, & spiritus sancti, hoc opus tripartitum. Pri-

ma pars de primorum hebdomada dierum. Secunda, de hebdomada sequentium mundi ætatum. Tertia de gemina resurrectiōe mortuorum, vnde vtraque hebdomada suppletur, & in octauam perficitur. Prima nanque resurrectione animarum, quæ est remissio peccatorum, mors peccati, quæ est post septé dies admissa, deletur: secunda resurrectione corporum mors omnis carnis per septem ætates mundi mortuorum absorbetur.

Apocal. 4. & 5. HIs ita propositis, iam nunc aspiciendum est ad ostium apertum in cælo, & ad sedem positam in eo, & supra sedem sedens, qui omnia condidit, exorandus est, per septé lampades ardentes, quas ante thronum suū appendit, & per septem cornua, totidemque oculos agni, qui est in medio throni sui, vt prædictum creaturæ ornatum, ter septenarium dignè nobis disserere præstet, secundū veritatem libri magni, quem de dextera eius idem agnus accepit, & aperiens vt solus erat dignus, septem eius signacula soluit.

FINIS PROLOGI.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

Quòd extra se sancta Trinitas non habuerit exemplar, vt conderet hæc tria, cælum, terram, & omnem ornatum eorum.

CAPVT I.

SCripturarum omnium vertex sublimis liber Geneseos sic incipit. (In principio creauit Deus cælum & terram.) Duobus istis scilicet, cælo & terræ postmodum adijcit tertium, dicendo: (Igitur perfecti sunt cæli & terra & omnis ornatus eorum.) Sanè cæli nomine, inuisibilis illa sanctorum angelorum patria, terræ auté vocabulo visibilis iste mundus designatus est. Porrò, ornatus cæli angelica creatura, terræ autem cum cætera quæ nascuntur vel sunt in ea, tum præcipuè genus humanum est. Quod habuit exemplar faciens hæc tria, nisi seipsum, Deus vnus, qui est trinitas? Planè non ideas, id est, formas, quas philosophi, seculares effinxerūt, sed seipsum pater deus, seipsum (inquam) attendit Deus vnus pater & filius, cum eo, quo pariter vterque naturaliter ornatus est, sancto spiritu: dū non solū cælū incorporeum, sed etiam corpulentam creauit substantiam terræ, & vtrumque simili compsit ornatu, cælum, scilicet, angelicis spiritibus, terram autem implens hominibus, quos æquales angelis esset facturus. Cælum quippe & terra dum crearentur, iam tūc in consilio creantis, cui non accedit consiliū nouum, illud placitum erat, vt Dei filius terrenam substantiam indueret, ac proinde cælum rectè secundum personam patris, terram autem creatam esse intelligimus secundum personam filij, vtriusque autem, scilicet cæli & terræ, ornatum eorum secundū propriam personam spiritus sancti esse factum, ex eo maximè liquet, quia priusquam mundi creaturam ornari cœptum esset, spiritus Dei, inquit scriptura, ferebatur super aquas, & exinde septiformi ornatu expleto, requieuit ait) Deus ab omni opère suo, videlicet eò quòd illam efficaciter creaturam in opere artis suæ esset assecutus, super qué requiescere haberet spiritus eius, qualem facere vel inuenire gestiés, ante super aquas ferebatur. *Idea Platonis.* Igitur non extrinsecus quæras, aut suspiceris fuisse exemplar, siue quas dixerunt sapientes huius seculi, creaturis adiutrices ideas, quia profectò, cùm præter Deum nihil existeret, sola sibi, vt hæc tria faceret, exemplar fuit trinitas.

Cur dicatur Genesis.

CAPVT II.

IAm antequam ipsa scripturæ verba ingrediamur, quærendum est, vnde vel cur liber iste Genesis vocetur. Etenim titulus iste benè perspectus, verè secundum nomen suum libri huius celsum illuminat caput. Dicitur enim titulus à titane, id est, sole, quo mundus iste illuminatur, quia videlicet præscriptione, quam titulum dicimus, quasi præmisso lumine, libri sequentis introitus aperitur. Vnde ergo liber iste Genesis dicitur? A generationibus cæli & terræ, immò à generatione illius diei, quo istæ generationes creatæ sunt, antequam fierent, sicut in hoc libro scriptum est. Istæ generationes cæli & terræ, quādo creatæ sunt, in die quo fecit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri, antequā oriretur in terra, omnem herbā regionis priusquā germinaret. Quis est iste dies, in quo hæc creata sunt, anteq oriretur siue germinarent, nisi ipse quem annunciamus, diem ex die, diem (inquam) ex die, id est, verbum ex patre, in quo (sicut ait Euangelista) vita erat,

vita erat, quod factum est antequam fieret. Huius enim verbi generationem geminam, liber iste continet: alterã, quæ diuinitatis: alterã, quæ humanitatis est. Diuinitatis nanque genituram (sicut iam in præfatione dictum est) in eo tetigit, quod ait de singulis, dixit Deus, fiat, & factum est. Porrò, generationem humanitatis in eo liber iste patenter exprimit, quod ad Abrahã loquẽs deus, benedicam (inquit) tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & benenedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Rectè igitur & nobiliter liber iste dicitur Genesis, quia cum generationibus cæli & terræ, vtramque loquitur generationem, vnius eiusde. nque Dei, & hominis Christi filij Dei. Nunc demum ipsa libri verba audiamus, ait.

Duplex generatio verbi Dei.

Gen. 22.

Quòd filius siue verbum, per quod cælum & terra creata sunt, principium sit.

CAPVT III.

IN principio creauit Deus cælum & terrã. Cùm ipsa creati principium mundi sit, cur sic dictum est, in principio creauit? Idem enim est, ac si diceretur, in principio principium fecit, sed si hoc modo vulgariter hic accipias principiũ, cùm dicitur, in principio creauit, vitium est in superfluitate dictionis. Benè ergo hoc loco principiũ sic accipitur, tanquam proprium quoddam filij vocabulum, quia videlicet sic ipse voluit, qui cùm interrogaretur à Iudæis: Tu quis es? Principium (ait) qui & loquor vobis. Nam verè in hoc principio creauit cælum & terram deus, quia omnia per ipsum facta sunt. Hoc & alia scriptura fatetur, cùm dicit, omnia in sapientia fecisti, quæ videlicet sapientia non est alia, quàm verbum Dei, verbum Deus, qui (vt iam dictum est) seipsum principium nuncupauit. Non quidem natiua scripturæ huius lingua, scilicet, Hebraica filium & principiũ eadem voce significat, filius quippe ben, principium verò bresith dicitur in illa lingua, sed & hoc dicimus quòd & si non voce, sensu tamen filius principium est. Filius est, quia de Deo natus, Principium, quia creaturarum omnium prima & efficiens causa esse probatur. Itaque in principio, id est, in filio, in verbo suo, in sapientia sua creauit Deus cælum & terram. Creauit, inquam, id est, non vt philosophi gentilium vanè putauerunt, sibi coæuam habuit Hylen, siue materiam, sed de nihilo fecit cæli & terræ substantiam. Quòd si quis objiciat, hominem quoq; cùm non de nihilo, sed de terra factus sit, creatum dici, sicut scriptum est: Et creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginẽ Dei creauit illum, vel quod item dictum est, creauitque Deus cetẽ grandia. Dicimus ad hæc, rectè dictum, eo duntaxat respectu, quia iam ipsa, de qua productæ vel sumptæ sunt species, creata fuerat materia, quibus nominib.

Ioan. 8.

Psal. 103.

scilicet, cælo & terra (vt suprà dictum est) significari vniuersam creaturam visibilem & inuisibilem simul. Et nihil excipi, ex symbolo quoque comprobatur Apostolico, quo cũ dicimus, credo in Deum patrem omnipotentem, creatorẽ cæli & terræ, nihil creaturarũ adijcientes, cuncta his omnibus visibilia simul & inuisibilia, nos cõpræhendisse non dubitamus. Nam in alio nihilominus catholico fidei symbolo cùm dicimus: credo in vnum Deum patrem omnipotentem, factorem cæli & terræ, statim exponẽtes quid dixerimus cæli & terræ, subiungimus visibilium omnium & inuisibilium. Igitur (quod dictum est) in principio creauit Deus cælum & terrã, idem est, ac si diceretur, per filium suũ Deus pater creauit omnium visibilium & inuisibilium substãtiam vniuersam, talem adhuc, qualem subsecutus terram exprimit, terra autem erat inanis & vacua.

Cur non dixerit Deus, fiat cælum, & fiat terra, sicut dixit, fiat lux.

CAPVT IIII.

QVare autem non dictum est, In principio dixit Deus, fiat cælum & fiat terra, & factum est ita: sicut postmodum dicitur, fiat lux, & facta est lux, & cætera. Ad quod tripliciter respondendum est: Primò, quia cũ (vt iam dictum est) ipsum principium verbũ Dei sit, superfluum vel ineptum fuisset dici, in principio dixit Deus, tanquam si diceretur, in verbo suo dixit Deus. Deinde quia verbum imperatiuum, quale est hoc quod dicitur fiat, incongruè promittit, vbi nondum est aliquid cui imperetur, vel præceptum ponatur. Nondum autem erat aliquid, si, vt verè credimus, & præsens scriptura testatur, cælum & terram creauit, id est, de nihilo fecit Deus. Ergò ne nihilo præceptum dedidisse diceretur Deus, quòd incongruè esset, rectè prius scribitur materiam qualemcunque cõfusam siue infirmam creauisse, & deinde præceptum rei iam existenti dedisse, vt discretas ac speciosas, quas non habebat, assumeret vel produceret formas. Tertium nihilominus & hoc sciendum, tantarum scriptorem rerum sic dicere debuisse, quatenus nulli vacaret suspicari, quod (vt suprà dictum est) quidam de corde suo finxerunt philosophi, scilicet, mundi quidem speciem, vel rerum quæ in mũdo sunt, formas diuersissimas fecisse: verùm Hylen, id est, materiam, de qua cuncta hæc facta sunt, non à Deo factam, sed Deo semper fuisse coæternam. Igitur quomodo dici debuit, sic dictum est, quia in principio creauit Deus cælum & terram.

Quòd non sit mutabilitati ascribendum, quòd fecit Deus mundum, contra eos, qui dicunt, mundum Deo coæternum.

CAPVT V.

SEd hoc mutabilitati Dei ascripserũt quidam, quòd fecit istum, quia non erat, mundum,

mundum; illi videlicet qui volunt, Deo mundum esse coæternum. Dixeruntq;: Aut Deo coæternus est mũdus, aut certè mutabilis est Deus. Si enim tandem aliquando fecit, quod in tantis æternitatis suæ spacijs non fecerat, profectò nouo consilio vsus est: ac proinde mutabilis est. Ad hæc inquã: Verisimè, neq; mutabilis est Deus, neque Deo coæternus est mundus. Nunquid mutabilitate vtitur quis, quando sapientiam suam nolens esse occultam, pulchram orationem vel quippiã eiusmodi, quod vtiq; in mente habet secretum, describit in charta per atramentum & calamum, & aduocat multos vt audiant sapientiam & intelligant vtilem scientiam? Nũquid mutabilis animi vitio dicendus est, pro eo, quia quod occultum habebat, vtiliter fecit, in publico vt cognosceretur auditorio? Non vtique de mutabilitate culpandus, sed de beneuolentia collaudãdus est. At verò mũdus, & omnia quæ cælo & terra continentur, quædam clarissima sapientiæ Dei signa sunt, quæ videlicet sapiẽtia siue verbum sic erat in corde Dei, priusquam ista fierent, sicut in corde tua sapientia vel ars prius est, quàm notulis visibilibus aut opere aliquo illam significes: Vnde Euangelista cùm dixisset: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, statim adijecit, quod factum est in ipso, vita erat. Quæ videlicet sapientia Dei, vt sciretur: vt esset, vnde vel à quib. cognosceretur, creauit Deus cælum & terram, & posuit in cælo angelos, & in terra homines, qui ex seipsis & cæteris quæ facta sunt, tãtum artificem vtiliter cognoscerent: Ergo nisi tu nimium ingratus sis, non Deum in hoc mutabilitatis accusas, sed de magna beneuolentia collaudas, & supplices gratias agas ei, quia propter gratuitam bonitatẽ suã in principio creauit deus cælum & terram.

Quale in illo principio intelligendum sit cælum.

CAPVT VI.

Philip. 3.

IAm quidem cùm audimus cælum & terram, animalis homo, qui nunquam in cælo conuersatus est, nec dicere potest cum Apostolo, nostra autem cõuersatio in cælo est, hic talis nec opinari potest qualis habitatio cælum sit vel fuerit, mox vbi creatum fuit, quippe cùm nec spiritualis homo quantumcunque cælestia contempletur, dum viuit, sufficienter dijudicare posit, nisi quia magnus & immensus locus, magna & spiritualis est patris domus, in qua ab initio mansiones multæ paratæ sunt beatis angelis, & sanctis hominibus, vbi localis est, & localiter sedet secundum verum hominis corpus, pontifex summus, qui penetrauit cælos Iesus Christus filius Dei. Cuius videlicet spiritualis habitationis comparatione terra est, quicquid carneis oculis cernitur, vt rectè per Psalmistam cælum cæli dicatur, qui cùm præmisisset: Benedicti vos à Domino, qui fecit cælum & terram, statim subiunxit: cælum cæli Domino, terram autem dedit filius hominum. Cælum cæli dedit, eò quòd cõparatione eius, hoc visibile firmamentum, quod secundo die factũ est, non iam cælum, sed terra, aut vt multum quidam terræ ornatus sit, quia videlicet illud inuisibile est, istud autem terrenis animantibus conspicabile est. Illud (inquam) cælum cæli, quale factum sit, animalis homo nec opinari potest: terra autem fortè statim animo eius talis occurrit, qualis in sua forma conspicitur, scilicet herba virenti, lignisque, & pomiferis vestita arboribus, & diuersis animantium generibus plena. Proinde continuò sequitur: (Terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciẽ abyssi.)

Psal. 113.

Quomodo terra inanis erat & vacua, & quales tenebræ erant super faciem abyssi.

CAPVT VII.

CReatis, inquit, cælo & terra, cælum quidem non omni ornatu inane vel vacuũ erat, quippe quod ex lumine diuinæ maiestatis resplenduit, sicut ad illius similitudinem cælum istud visibile & aer, solis huius refulgent lumine, verùm terra, id est, corpulenta substantia inanis erat & vacua. Non quidem ipsa à diuina magnitudine remota erat, cùm de illo verisime Seraphin clament, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth: Plena est omnis terra gloria eius, sed eam maiestas eadem, & si iam potestate, nondum tamen actu impleuerat vel ornatu, licet hoc propheticè de prædicatione Euangelij Christi dictum posit intelligi, qua effectum est, vt non iam vna gens Iudæorum tantum, sed omnis terra diuinitatis impleretur notitia. Cæterùm, secundum quod iam dictum est, terra erat inanis & vacua, quia nondum illam creator ab aquis aridam segregauerat, nondum firmauerat, nondum sydera cæli huius palla vestiuerat, nondum tot creaturarum generibus exornauerat. Itaque si diligenter literam consideres, non cum sua, quæ tunc apparet visibili specie, creata est in principio terra, sed erat inanis, inanis, scilicet, ab omni germine, quod nũc in ea radicatur: & vacua videlicet à cũctis animantibus, quæ nunc in ea mouentur. Præterea & tenebræ erant super faciem abyssi, id est, super profunditatem aquarum, quæ nondum diuisæ, neque vt appareret arida, congregatæ fuerant in vnum locum: Tenebræ, inquam, corporeæ, circa indiscretum mundi corpus erant, quia videlicet nondum firmamentum erat in medio aquarũ, nondũ eã quæ corporaliter lucent in eo, & terrã illuminant, sol, luna, & sydera facta fuerãt, quæ die quarto facta sũt. Itaq; summatim, breuiterque tota præscripta est creaturæ informitas, tam inops & vacua, vt frustra esset in principio, id est in filio

Esa. 6.

creata,

creata, nisi quia spiritus Dei ferebatur super aquas, qui est tertia in trinitate persona. Sic enim protinus subiungitur: (Et spiritus Dei ferebatur super aquas.

Quomodo spiritus Dei ferebatur super aquas.

CAPVT VII.

DEinceps nanque creaturæ eiusdem formatio vel exornatio succedit, tantamque ex intentione spiritus Dei meliorationem, & tantum inopiæ suæ supplementum capit, quantum pro modulo suo melioratur ouum, in eo quòd calore volucris animatur, & pullum producit. Quid autem putamus esse hunc spiritum, nisi bonitatem, amorem que Dei, amorem nô affectuum, sed substantialem: amorem, inquam, & vitam, virtutem que viuam in filio & patre manentem, vel ab vtroque procedentem, patri filioque consubstantialem. Hic nempe ferebatur super aquas, nihilominus & super aridam, quæ sub aquis latebat, quia videlicet, magno super creaturam suam creator affectu ducebatur, vt quia non poterat esse quod ipse qui creauerat: tales ex ea faceret formas, in quibus creatori coniungeretur, conuiueretque & conregnaret creatura. Hic amor, hæc bonitas creatoris, spiritus sanctus est. Quem nesciens Plato, cùm hanc scripturam legisset, spiritum mundi, id est, aerem arbitratus est, qui secundum ordinem elementorũ, aquis, vtpotè leuior, supereminet. Et quia per cælum quoque, de quo iam dictum est, in principio creauit Deus cælum & terram, ignem significari suspicatus est, quatuor tãtum elementa, scilicet ignem, terram, aerem, & aquam, hoc loco dinumerata esse putauit, vtpotè spiritum hunc non cognoscẽs qui planè non spiritus est mundi, sed spiritus dei: præsertim cùm per tenebras, quæ erant super faciem abyssi, vicinius aer possit intelligi, qui desuper nullis adhuc luminibus radiabatur, & idcircò rectè tenebrarum nomine designatur. Quare autem cùm quatuor mundi elementa sint, hæc duo tantum, scilicet, terram & aquam scriptor sacræ huius historiæ suis nominibus expressit, & aerem non proprio, sed tenebrarum nomine significauit? Videlicet quia pertinuit ad propositum eius, species istas in ornatu creaturæ quæ tũc erat informis, tam diuersas, tamque multiplices tunc existentes, dicere vnde exortæ sint. Constat autem, quia de tenebris istis, quæ erant super faciem abyssi lux effulsit, testante Paulo, cùm dicit: Quia Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in cordibus nostris. Non ait in tenebris, sed de tenebris deus lucem splẽdescere dixit. Porrò de terra & aquis productæ sunt omnium species rerũ quas nouimus. Sol' ignis, licet gignẽtib. terræ & aquis cooperetur, nihil tamen ex ipso gignitur, & proinde de hoc elemẽto nô iniuria siletur, vsque in quartum diem, quo

Error Platonis de spiritu mundi.

2. Cor. 4.

fons illius, scilicet, sol in firmamento libratur. Solem enim fontem esse ignis ætherei, physici quoque qui diligentiores fuere attestantur.

Quod in capite libri præmonstratur trinitas.

CAPVT IX.

IGitur in capite libri splendidè præmõstratur creatricis præsentia trinitatis: Etenim in nomine dei, pater: in nomine principij, filius intelligitur: & qui super aquas fertur, ipse est spiritus sanctus. Iam quid tantæ maiestatis intenta præsentia factura vel dictura sit audiamus. Sequitur.

Quòd lux quæ facta est, angelica sit creatura.

CAPVT X.

DIxitque Deus, fiat lux, & facta est lux.) Fortitudo & sapientia Dei magna & terribilis, intento spiritu suo vociferantis super aquas, & ineffabiliter clamantis in virtute & magnificentia, breuiter atque suauiter, cùm dicitur, dixit Deus, breuiter, inquam, nostris intimatur sensibus. Quid enim ex hac breuissima enunciatione colligimus, nisi quod certissimum est, quia per verbum suũ omnia Deus operatus est? Nec verò ita sensibus pueri sumus, vt putemus Deum vocalem, dentibus, palato, & labijs, cum plectro linguæ percussis, elemẽtari sono dixisse, fiat lux? sicut nec in eo, quòd spiritus Dei ferebatur super aquas, phantasma illud admittimus, quod stans, aut sedens in aliqua parte, magnum anhelitum suum super aquas omnes sufflando emiserit Deus. Non, inquam, sic infantiliter, aut carnaliter de creatore spirituum Deo sentimus. Sed nec illas affectiones, quibus mente promouemur, vt eo modo, quo dictum est, verba per aerem transcurrentia mittamus, incommutabili atque impassibili deo ascribimus. Quid ergo? Quid in eo quod dictum est, dixit Deus, nisi generationem verbi æterni, verbi Deo consubstantialis, de cuius effectu, & nos & angeli rationales sumus, significatum intelligere debemus? Verè enim sine voce natum, & omnia potentialiter continens verbum, tunc pater actualiter generauit, quando cælum & terram creauit, quãdo lucem, & cætera fecit. Eructauit ergo cor patris verbum bonũ, & ex vtero, id est, de suæ substantiæ secreto, ante luciferũ genuit illud, quando dixit: Fiat lux. Quid autem est hoc ipsum, quod dixit fiat lux? Quænam est ista lux? Videtur enim nonnullis, lucem tunc esse factam, non aliam quàm aeris illustrationem, & tenebras illas, quæ erant super faciem abyssi, sic alterantibus nocte & die diuisas, vt peracto diurni tẽporis spacio duodecim horarum scilicet, lux extingueretur, & tenebræ succederẽt, & itidẽ transacto nocturni tẽporis spacio, lux refulgeret, atque ita per triduũ dies, & nox absque luminaribus istis corporeis, sole scilicet, & luna, & stellis, vltro sibi inuicem cesse

Psal. 44.
Psal. 109.

 rint at-

rint atq; successerint. Sed hoc sensu vnus hic dies, omnium dierum pauperrimus est, quippe cùm singuli dierum cæterorum substantiarum creatione vel formatione illustrati sint, hic dies non nisi accidentis cuiusdam colore instabili iniecto dimissus sit, cùm dictũ sit, fiat lux. Nam quæcunque cæteris diebus facta sunt, substantialia sunt & permanent, illa autem accidentalis lux tertiò reaccensa deinceps omninò deperijt. Et vide, vtrũ condignum sit tantæ maiestati, vt cæterorũ dierum opera, verbi gratia, solem, lunam, & stellas, quæ quarto die facta sunt, & aquarum diuisionem, quæ secundo die facta est, statuerit in seculum & in seculum seculi, præceptumque poneret illis quod non præteribit, opus autẽ primæ lucis tale faceret, quod mutato consilio post exiguum triduum fundit⁹ extingueret. Quid ergo? An idcircò spiritus dei ferebatur super aquas, & dixit fiat, quod dictũ, vt verè boni verbi eructationẽ, sancta miratur vt concelebrat scriptura, vt talis tantummodo lux fieret accidens aeri mox interitura, & nulla crearetur sũbstãtia?
Psal. 148. Melius magni & nominatissimi patres intellexerunt naturam angelicam lucis nomine significatam. Eorum sensum rationabilem magis approbamus & sequimur, angelicam creaturam rectè lucem esse appellatam, lucẽ intellectualem, lucem, inquam, non solùm, quia vim discernendi habentem, verumetiã quia veri & incircũscripti luminus gratia refulgentem.

Quod non pro similitudine, sed pro re vera lux dicta sit angelica creatura.

CAPVT XI.

NEc verò pro similitudine, sed pro re vera lucẽ dicimus appellatã, id est, nõ ideò quòd similitudinem visibilis huius lucis habeat. Nam ista potius visibilis lux, hæc astra visibilia secundum similitudinem lucis illius sunt facta, vt cognoscat spiritualis homo, sic sanctos angelos in eadem felicitate differẽtis esse honoris & gloriæ, sicut stella differt à stella in claritate, & sic eos in comparatione solis æterni, scilicet, creatoris sui, veram lucem non esse, sicut stellæ circa solẽ, in toto hemisphærio nequeunt suum lumen ostendere. Hoc animaduersò, iam non miramur hæsitantes, quid spiritus Dei super aquas intenderit, quid vox domini super aquas, quid, inquam, Deus maiestatis dominus super aquas intonuerit? Dignus enim est effectus hic qui totius trinitatis molimina consecutus est, scilicet, spiritus sancti, super aquas spirantis, patris intonantis, & ipsius tonitrui, id est, verbi, quo dixit fiat. Siquidem talis creatura causa digna est, propter quam, vt fieret, verbum illud intonatum est, quod concutiens abyssos vel aquas, & eas quæ super aquas erant tenebras, huiusmodi lucis fecit emicare cateruas. Quid enim? Nunquid putamus, quòd de cælo fuerint angeli, & non potius hic facti & in cælum translati? Nempe non magis angeli fa- *1. Cor. 15.*
cti sunt in cælo, quàm homo plasmatus in paradyso, plasmatus namque fuit homo extra paradysum, & positus in paradysò, sicut scriptum est: Plantauerat autem Dominus deus paradysum voluptatis à principio, in quo posuit hominem quem formauerat. Ita nimirum & angeli extra paradysũm conditi, & in cælum translati, non natura, sed gratia cælum inhabitant. De cælo nanque nemò *Psal. 28.*
venit, nisi qui super omnes est, & inde super oẽs, quia spiritus simplex est, & nullo cõpositus est, vnde & humanum spiritum cum corpore induere potuit, quod facere nemo potuisset ex spiritibus angelicis. Angeli autem etsi ad comparationem nostri, spiritus dicuntur & sunt, in comparatione tamen Dei corporei sunt. Habent nanque, vt docti quoq; & magni viri perhibẽt, corpora ex isto aere crasso atq; humidò, q vẽto flãte sentitur impulsus, præsertim qualis erat cũ adhuc tenebræ essent super faciem abyssi, de quibus (vt Apostolus ait) Deus lucem splendescere iussit. Cuius eorum conditionis experimẽtum capere licet ex eis, qui ceciderunt. Nam sicut homo mortuus redeundo in terram palam facit, quia de terra sumptus fuit, sic isti qui deserto perenni fonte luminis extincti sunt, obscuritate sua palam faciũt, quia de tenebris, cùm essent, non natura, sed gratia splendidi facti sunt. Quod benè idem Apostolus perspiciens, non ait: Deus qui dixit in tenebris, sed qui dixit de tenebris lucem splendescere, illuxit in faciem cordis nostri ad illuminationem claritatis in faciem Iesũ *Gen. 2.*
Christi. Etenim vtriusque propositiunculæ non parua distantia est. Nam splendet in te *Ioan. 3.*
nebris lux vera Deus, cum sedentibus in tenebris nobis illuminare dignatur. Splendescimus de tenebris nos, cùm ab infidelitate exeuntes, in faciem eius per fidem aspicimus. Itaque cùm angelos, quamuis subtilia corpora, tamen ex ipsorum origine habere cõstet, ex eo quoque liquet, quia & locales sunt, & cùm volunt, hominibus apparent. Quòd si idcircò non permanent, sed ad horam sum *2. Cor. 4.*
ptum de aere corpus habere putantur, quia non semper apparent, & cùm apparuerint, repentè disparent, nos econtra dicimus, Dominum nostrum post resurrectionem tale corpus suum, vtique terrenum sic exhibuisse, vt cùm vellet repẽte hominib. appareret, & cùm vellet protinus euanesceret, habent ergo angeli corpus, ex illo vtique aere & humore, super quem cùm ferretur spiritus Domini, dixit: fiat lux. Quare, inquis, non de cælo fecit Deus angelos, vt essent natura cælestes? Videlicet, quia non idcircò fecerat deus cælum, vt inde eos crearet, sed vt creatos sola in cælum gratia subleuaret. Sed de hoc latius postmodum dicemus.

Quòd illa lux confiteatur creatori, secundum versiculum

sulum psal. CIII. confessionem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.

CAPVT XII.

Igitur non nouo consilio vtitur in nos Deus, dum vt suprà primæ originis nos reparet dignitatem, & æquales faciat angelis, hoc necessarium proponit, vt renascamur ex aqua & spiritu Dei, baptizati in nomine patris & filij & spiritus sancti. Nam & in con- *Ioan. 3.* ditione angelorũ dixit, id est, verbũ suum, quod est filius suus, ædidit Deus, & tertia per sonã spiritus S. super aquas ferebatur. Item non minus illis, quã nobis humilitatis commonitio est, ipsa sui cõditio, quoniam vt nobis terra, vel puluis, sic & illis tenebrosa abyssus existendi principium vel materia fuit. De tenebris enim, iubente Deo, lux ista resplenduit, vt supra dictum est. Vnde non ingrati creatorem suum incessabiliter laudant, confitentur, amant, adorant: Huius eorum laudis vel confessionis assiduitatem & incessabilem intentionem mirificè Psalmista his verbis exprimere contendit. Cõfessionem & decorem induisti; amictus lumine sicut vestimento. Hóc proculdubio de huius lucis formatione dixit. Sequitur enim: Extẽdens cælum sicut pellem, qui tegis aquis superio- *Psal. 103.* ra eius, &c. Prius nanque dixit: fiat lux & facta est lux, deinde firmamentum extendit, quod & cælum appellauit, ergo de pulchritudine laudis angelicæ dixit, confessionem & decorem induisti, adiungens; amictus lumine sicut vestimento. Magnificentiùs, & dignitatem eius qui laudatur, & eorum qui laudant instantiam, exprimere non potuit. Suo nanque indumento iure quisque vestitur, quia non alterius, sed suum est, quod tũc illum nõ dedecet, si secundum habitudinem corporis eius benè accommodatũ est. Cum ergo dicit: cõfessionem & decorem induisti, amplissimè gratulatur, & optimè dicit dignũ illum esse tantis cõfitentium angelorum laudibus, & decere illum quicquid boni clamare possint, aut norint, eò quòd ipsa substantiæ vel vocis eorũ organa ille fecerit, & in circuitu excelsi solij sui in magno honore felici ter cõnstituerit, vel ordinauerit. Cùm autem addit, amictus lumine sicut vestimento; nihilominus hanc lucem factã ab ea luce quæ fecit magnificè decernit. Amictus nanque corpus quidem ornat vel honorat, sed ipse de corpore non est. Hoc ergo cùm dicit, fatetur beatos spiritus lumen quidẽ esse, sed tantum distare ab illo à quo creati sunt incircunscripto lumine, quantum distat amictus à corpore, id est, habere quidem verum lumen Deum in se, sed de eius substãtia non esse. Sequitur. (Et vidit Deus lucem quòd esset bona, diuisitque lucem & tenebras.)

Quòd illa lux bona dicta sit, non sicut de cæteris operibus est dictum, & vidit Deus quod esset bonum.

CAPVT XIII.

Notandum in primis, quod dictum est, *Matth. 19.* vidit Deus lucem quòd esset bona. Nemo enim bonus, nisi vnus Deus. Porrò quicunq; bonus prædicatur, siue homo siue angelus, non nisi respectu boni Dei, rectè bonus prædicatur: quia cũ nemo sit bonus nisi vnus Deus, quicunque bonus est, vel esse dicitur, non nisi intantum bonus est, inquãtum bono Deo participatur. Proinde non dictum est: Vidit Deus terram quòd esset bona, vel luminaria quòd essent bona, quia videlicet bonitatis capacia non sunt. Dictum est autem de singulis, vidit Deus quòd esset bonum, id est, bona res, bona, inquam, id est, vtilis res. Sola nanq; rationalis creatura diuinæ bonitatis, id est, spiritus Dei capax est, & ideò homo vel angelus tantummodo bonus absolutè dicendus est, videlicet inquantum homo vel angelus boni Dei particeps factus est. Igitur & hoc ipsum iudicium, quo vidit Deus lucem quòd esset bona, lucem illam cogit intelligi quæ capax diuinæ est bonitatis, lucem rationalem, lucem intellectualem, angelicæ creaturæ splendidam dignitatem. Quomodo autem dictum est; & vidit Deus lucem quod esset bona? Nónne antequam faceret, hoc ipsum viderat, quia facere bonum erat? Nónne & Euangelista sic dicit de verbo isto in quo dixit, fiat, quia quod factum est, in ipso vita erat? Ergo quod vidit, id est, iusto iudicio põderauit, & conspectu suo dignam duxit. Sequitur enim. (Et diuisit lucem & tenebras.) Diuisio ista lucis & tenebrarũ, terribile Dei iudicium super diabolum esse factum insinuat. De quo Psalmi- *Psal. 75.* sta: Tu terribilis es, inquit, & quis resistet tibi? Extunc ira tua. tanquam diceret: Quis tibi resistere potest, cũ ex quo tibi quis resistit, extunc terribilis exardescat ira tua? Nam ex quo diabolus resistit, id est, resistere voluit tibi, tu iratus es, & resistere non potuit. Cecidit enim angelus & factus est diabolus. Hoc terribile iudicium per diuisionẽ insinuatur lucis & tenebrarum. Quæ enim sunt istæ tenebræ, nisi omnes angeli Sathanæ, cũ eodem suo principe? Has vtique tenebras Deus lucemque diuisit, quia malos angelos à bonis separauit, diuisit, inquam, separatione immutabili, ita vt nec isti qui ceciderũt, resurgere, *Psal. 32.* nec illi qui cũ peccare possent, peccando cadere noluerunt, vlterius vnquam habeant, vel possint peccando cadere. Verbo nanque Dei cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Ista lux isti sunt cæli. Lux, inquam, quam Deus à tenebris diuisit, & cæli quos verbo suo, quos spiritu, id est, amore suo Deus firmauit, vt iam obscurari vel dissolui non possint: congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos: quæ omnia secundùm literam iam in illo exordio facta esse dubium non est. Timeat ergo dominum omnis terra, ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes orbem. Quia pro-

fectò qualis tunc destruxit consilia superborum spirituum, talis & vsque in finem Dominus dissipauit consilia gentium. Reprobabit autem cogitatiões populorum, & reprobabit consilia gentium. Vnde autem venerint istæ tenebræ, iam dictū est, videlicet vnde venit prædicta lux, inde venerunt & istæ tenebræ, fuerunt enim lucétes angeli, & proprio vitio facti sunt dæmones tenebrosi.

Quòd angelica creatura sicut initium, sic habuerit & profectum.

CAPVT XIIII.

Hic iam cum admiratione quæri solet, quomodo bonæ substātiæ vitium surripere potuerit, & lux in tenebras demutata sit? Admirationis autem ea vel maximè causa est, quia non recogitant plerique quòd angelos æquè vt homines mox vt creati fuerint innocentes quidem, sed nō repentè summos extitisse, nihilque præter Deum sine profectibus in summo consistere, vel firmamentū apprehendere quieuisse. Hoc, inquam, plerique non recogitant magnitudine nominis angelici sic præoccupati, vt nó vacet illis scire, quia spiritualis creatura sicut habuit initium, sic habere debuit & profectum. & ex necessitate quidem habet esse, sed ex voluntate tendere cœpit ad similitudinem bonæ essentiæ. De hoc ergo paucis respondendum est.

Quòd voluntate creatoris, eiusdem creaturæ pars quædam vitiata sit.

CAPVT XV.

Deus nemi nem vult perire. Primò omniū de creatore Deo piè sentiēdum est, videlicet quòd voluntate eius, nec angelus nec homo perierit, & non de vtero eius glacies egressa sit, vel gelu de cælō sic genuerit, vt vel malam creaturam creauerit, vel bonam naturam prior ipse relinquendo, in malā demutauerit. Quid ergo, inquis? Si creaturam suam saluam esse voluit, quare non talem creauit, vt omninò non esset alicuius vitij perceptibilis siue passibilis? Ad hæc inquam, Huius rei à nota imagine Dei, scilicet ab homine, documentum capiēdum est. Ecce homo & naturaliter generare, & operari potest volūtariè. Quod generat, aliud esse non potest, quàm quod est ipse. quod operatur, nullatenus esse potest quod est ipse.

Psal. 103. Gignit enim homo non aliud quàm hominem. Operatur, verbi gratia, domum quam inhabitet, vel quā induat decoram vestem. Horū nihil est hoc ipsum quod est ipse. Laudatur autem, si hæc operatur scitè vel commodè, sicut est dignum se. Sic nimirum deus gignit quidem hoc ipsum quod est ipse, scilicet, Deus deum, impassibilis impassibilem, immutabilis immutabilem, lux vera, nihilominus veram lucem, videlicet vnicum filiū suum Dominum nostrum Iesum Christum, ante omnem creaturam primogenitum, imò & vnigenitum. Operatus est autem vestimētum suum, de quo suprà dictum est, secundum psalmum dicentem: Amictus lumine sicut vestimento, scilicet, angelicam creaturam, dicendo: fiat lux, & hanc mūdi fabricā, in qua fecit hominem ad imaginem & similitudinem suam, quorum omnium nihil hoc ipsum esse debuit aut potuit, quod est ipse qui fecit, vel compar ei quod idem factor genuit: sicut fabricatura vel pictura nullo modo idē esse potest, quod est faber aut pictor, vel quod ille de carne sua genuit. Dignū verò laude est, & curiositati nostræ debet sufficere, quod talem creaturam potuit facere omnipotens, quæ capax eiusdem factoris possit existere, & diuinitatem quam non habet per naturam, valeat cōsequi per industriam. Igitur commutabilem oportuit esse angelū & hominē, vtpotè de nihilo creatos, etenim illud vnde facti sunt, de nihilo creatum est. Et creatus quidem est vterque purus & innocens, sic videlicet, vt de ipsa innocentia, vel proficere ad summa, vel deficere ad ima posset. Profecisse nanque imò & adhuc proficere sanctos angelos, Apostolus quoq; testis est, scribens ad Ephesios, vt innotescat (in quit) principatibus & potestatib. in cælestib. per ecclesiam multiformis sapientia Dei. Itaque in eo statu factis omnibus angelis, vt proficiendo in Deo perficerentur vel deficiendo, in idipsum vnde facti fuerant, id est, in tenebris eijcerentur. Alij quidem dilectionem creatoris recipientes, confessione & decore illum induerunt, & sic eis creator amictus est sicut vestimento, assiduè clamantib. Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth, & sic illis non existentibus ingratis, vidit Deus lucem quod esset bona, & in operibus suis lætatus est.

De inuidia vel superbia diaboli.

CAPVT XVI.

Inuidit magnus vnus de magnæ curiæ principibus, cuius audiuimus superbiam, quia superbus est valdè, & superbia eius, & indignatio eius, plus quā fortitudo eius. *Esa.* Initium nanque peccati eius superbia fuit, qua tumēs magnus nimis visus est, plenusque sapientia, & perfectus decore, & nihilo indigens sapiētiæ Dei, cùm in splendore suo complaceret sibi. *Ezech. 28.* Vnde cùm improperio apud Ezechielē dicitur Cherub, id est, plenitudo sapientiæ Dei, videlicet quia sapientiæ Dei ausus est se se comparare, dicendo deus sum ego, & in cathedra Dei sedi, & dedit cor suum quasi cor Dei. Et paulò pòst dicit idem propheta cū improperio & ironia. Tu signaculum similitudinis plenus sapientia, & perfectus decore in delicijs paradysi Dei fuisti. Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, Sardis, topazius, & iaspis, chrysolit⁹, & onix, & berillus, sardonius, carbunculus, & smaragdus. Aurū, opus decoris tui, & foramina tua in die qua conditus es, præparata sunt. Tu Cherub extentus & protegens, &c. Hoc inquam, cum ironia dictum est, id est, non quòd reuera omnis lapis

mnis lapis pretiosus ornamentum eius fuerit. Etenim nouem angelorum ordines, qui per istos significantur lapides, solius creatoris ornamentum sunt, & ipse amictus est hoc lumine sicut vestimento, qui ad laudem & gloriam suam creauit eos, sed quia sic sibi cōuenire arbitrat⁹ est, in quo & falsus est. Quod videlicet ironicè esse dictum, ex alio propheta clarum est, qui sic illi improperat. Dicebas in corde tuo: in cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonibus, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. *Esa. 14.* Nam per astra Dei ijdem qui per nouem lapides angelorum designati sunt ordines. Ergo sicut nunquam reuera supra astra Dei sedem suam posuit, vel similis altissimo fuit: sic non verè vnquam omnis lapis pretiosus operimētum eius extitit, sed sic sibi arrogauit, sic dixit, sic putauit non verè lumen, sed rebellis lumini. Huic sensui fortè illud repugnare videtur, quòd eadem auctoritate prophetica perfectus in vijs suis perhibetur, cùm dicitur. In medio lapidum ignitorum ambulasti perfectus in vijs tuis, à die cōditiōis tuæ, donec inuenta est iniquitas in te. *Ezech. 28.* Durum est hic asserere, illum non fuisse perfectum: durius autē affirmare, illum habuisse vnquam in se creatoris dilectionem, sine qua nulla est perfectio viarum. Nam etsi propheta prædictus dixit: aurum opus decoris tui, & foramina tua in die qua conditus es præparata sunt, non tamen & hoc dicit vel vllo modo significat, quòd eiusdem foraminibus auri ligaturam recepit, quia videlicet cùm sit rationalis creatura, vtiq; ingenium, intellectum, & memoriā habuit, quibus quasi foraminibus spiritum amoris Dei, quod est aurum optimum, recipere cùm debuisset, superbè recusauit. Ergo quod dicitur, perfectus fuisse in vijs suis, hypocrisin eius percutit, qua etsi consubstantiales spiritus allicere, & multos seducere potuit, Deum tamen latere nequiuit, cuius iudicium terribile innuitur, dicendo, donec inuenta est iniquitas in te. Igitur contra creatorem quærendum non est, cur nō creaturā suā sic fecerit, vt esset naturæ inconuertibilis, vel nullius vitij perceptibilis, quia videlicet tale hoc est, ac si quęratis de figulo, cur nō omne figmentum quod finxit, tale sit, qualis est ipse, vel filius quē genuit de seipso.

Quòd creator bonus & clemens, iustè tamen fecerit quem malū præsciuit, & de casu eius.

CAPVT XVII.

SEd quæritur adhuc: Quare creator bonus & clemens illum fecit, quem periturum esse præsciuit? Mira & importuna, immò & violenta quęstio, & sic inepta, vt in sensu eius nulla sit ratio. Quid enim, nisi quod futurū erat præscire potuit? Aut quomodo non fieret, quod sic vel sic futurum esse præscitum fuisse? Vicinius rationi esset, si sic diceretur Quare substantiam malorum spirituū Deus, vel hominum impiorum subsistere permittit, quoniam malè subsistit, & non sic funditus interire facit, sicut interit & esse desinit spiritus iumenti? Posset nanque responderi, iustum esse vt semper sit in pœna, cui pro culpa sua desit vt non sit semper in gloria. Porrò Dei iustitia nunquid mitior est, quàm eius præscientia? Itaque sicut non iniustum est, quod nunc vitiatæ creaturæ non interimit funditus substantiam: sic non iniustum fuit, quòd & præscitam damnauit malitiam, & tamen non omisit bonam creare naturam. Verùm, quia nihil satis est inquisitori contentioso, iam nunc dicamus ei cum Apostolo: O homo tu quis es, qui respondeas Deo? Nūquid non habet potestatem figulus facere, de eodē luto aliud quidē vas in honorem, aliud verò in contumeliam? *Rom. 9.* Illoque remoto, fateamur, quia cùm vidisset Deus lucem quod esset bona, iustè diuisit lucem & tenebras, formosam formans in cælo lucem, & deformes abijciendo tenebras. Sanctos enim angelos, quorum confessionem & decorē induerat, perpetua stabilitate firmauit, & pro parte illorum lætus est in operib. suis. Sathanas verò cū satellitib. sicut fulgur de cælo cecidit. *Luc. 10.* Sicut fulgur (inq;) quia sicut fulgur decussū cū tonitrui fragore, nubib. motis breue lucet, & repentè disparet, sic ille terribiliter indignatione Dei trementibus cunctis angelorum ordinibus, cælo excussus, in hunc aerem miser cecidit, ab omni luce extinctus, & iam in æternum lucem Dei non visurus: Et nunc quidem in hunc aerem illum esse deiectum; & omnes satellites eius, quos aereas cateruas dicimus, passim in scripturis habemus, verbi gratia, in Apostolo dicente: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, aduersus mundi huius rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. *Ephe. 6.* Futurum est aūt, vt in infernum inferiorem, videntib. cunctis, præcipitetur in ignem æternum, qui præparatus est ei & angelis eius. *Iob. 40. Matth. 25.* Sicut enim homo propter primū peccatū de paradyso, in quo nequaq; cōditus fuerat, eiectus est, vt operaretur hanc terram, de qua sumptus fuerat. Sic & ille de cęlo, quo per gratiam cum ceteris spiritibus receptus fuerat, in hūc, de quo creatus fuerat, reiectus est aerē caliginosum, vtpotè necdum sole & luna, & stellis illustratum, cùm ille creatus est: in quo nec modò sibi ad recipiēdam lucem, sol iste prodesse potest, & inde cum angelis suis & malis hominibus, propter peccata perseuerātia, in die iudicij præcipitandus est. *2. Pet. 2.* Vtrunque iudiciū eius Petrus Apostolus exprimens, peccantibus (inquit) angelis Deus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos, in tartarum tradidit in diem iudicij cruciandos reseruari. Infernum siue tartarum sic appellauit istum aerem, videlicet ad comparationem cæli, de cuius alti

tudine

titudine ceciderunt, qui tum & cælum dicitur, vnde & volucres cæli dicimus, ad comparationem illius inferni, de quo Psalmista. Et liberasti, inquit, animam meam ex inferno inferiori. Esaias quoq; propheta, cùm de primo eius iudicio dixisset, quomodo cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris. & cæt. continuò de secundo adiunxit: Veruntamẽ ad infernum detraheris profundũ laci. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient.

Psal. 85.
Esa. 14.

De appellatione diei & noctis, & qua sit illa dies, & qua sit illa nox.

CAPVT XVIII.

APpellauitque lucem diem, & tenebras noctem) Lucem (inquit) quam vidit quòd esset bona, appellauit diem: & tenebras, quarum esse bonum non est, appellauit noctem. Diligenter animaduertendum. Prius vidit lucem quòd esset bona, & deinde diuidens lucem & tenebras, cõdigna singulis imposuit vocabula. Si literæ ordinem ita contexuisset, dixit Deus fiat lux, & facta est lux, diuisitque lucem & tenebras, appellauitque lucem diem, & tenebras noctẽ, & vidit deus quòd esset bonum, putaremus tenebras siue noctem hic eo modo dici, quo in die quarto dictum est, fiãt luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctem, siue vt item inferius dicitur, lucem & tenebras, quorum vtique diuisio bonũ est, vt positis (iuxta Psal mistam) tenebris, & facta nocte in ipsa pertranseant omnes bestiæ syluæ. Orto autem sole exeat homo ad opus suum, nocturna refectus quiete. Nunc autem tenebras à laude boni seclusit. Primùm enim (vt iam dictum est) dixit, quia vidit Deus lucem quòd esset bona, & deinde diuisit, & vtrisque nomina inuicem optata dedit, quia lucem diem, & tenebras noctem appellauit. Ergo istę tenebræ sunt eiusmodi, in quib. nihil intelligitur boni. Et quidem tenebræ, de quibus istam lucẽ splendescere iussit, bonum aliquod erant in prouidentia Dei, quemadmodum lignũ vel ferrum bonum est in manu periti artificis. Proinde & illas laudi suæ asscribens. Ego, inquit, Dominus, & non est amplius formans lucẽ, & creans tenebras. Etenim tenebras, de quibus splẽderet formata lux, (vt iã dictũ est) creasse, quæ & ferebantur super faciem abyssi, bonum fuit: verùm formatam iam lucem in tenebras reuerti, pessimum & apostaticũ esse, nemo cui dubium sit. Igitur, ne longum faciamus disputationis circuitum, super appellatione diei & noctis, secundum spiritualium naturam oculorum, quales soli tunc erant, accipi oportet diem & noctem, spiritualem, scilicet noctem, & spiritualem diem, videlicet bonorum angelorum pulchritudinẽ, & malorum horridam tetramque fœditatẽ, quibus nominibus res easdem nunc vsque spirituales viri appellant. Verbi gratia, Paulus cùm dicit: Omnes vos filij lucis estis, & filij Dei. Non sumus noctis & tenebrarum. Et multa ad hunc modũ. Sed dicit aliquis: Hæc & huiusmodi per similitudines magis quàm secundum rerum naturam dicta sunt, id est, non quòd verè ciuitas illa cælestis Hierusalem, cuius filij sumus, dies, aut quòd illa ciuitas diaboli, cuius eramus quondã, verè nox sit, sed quod in illis quædam diei & noctis similitudo sit, & per metaphoram dicuntur, quæcunq; scriptura loquitur in huiusmodi. Ad hæc, inquam: Non illa inuisibilia istorũ visibilium, sed hæc visibilia illorum inuisibiliũ imagines & similitudines sunt. Non enim illa propter hæc, sed hæc propter illa facta sunt. Et in illis veritas, in istis vmbra, imò & vanitas est. Vidi (inquit Ecclesiastes) quæ fiunt cuncta sub sole, & ecce vniuersa vanitas. Verùm quia apud sensus, eorum, qui de illis inuisibilibus imbuũtur, ista priora sunt, & prius ab exulibus nobis cognoscuntur, quàm illa prima nostra quam perdidimus, idcircò illa istius similia dicuntur, vt lippientes oculi, quia cælestium claritatem spectare nequeũt, imagines eorum in istis speculis cõtemplentur. Igitur lucem, id est, bonorum angelorum pulchritudinem, diem & tenebras, id est, malorum squalorem spirituum Deus (sicut iam dictum est) appellauit noctem.

Psal. 103.
Esa. 45.
1. Tess. 5.
Eccl. 1.

Item, Quomodo appellationes illas Deus posuerit.

CAPVT XIX.

APpellasse autem diem & noctem dicitur Deus, non quia vel Hebraicè, vel Græcè, vel Latinè fuerit locutus, quippe, qui nec linguam, nec labia quæ moueret habuit, nec enim est corporeus siue localis, sed quia sententiam cuique parti firmam posuit, quæ vlterius mutari non possit. Hæc appellatio diei, stabilimentum est felicitatis, firmamentũ gratiæ & honoris, vt amplius lux illa, quæ hoc nomen ex ore Dei semel accepit, diesq; vocari meruit, iam non possit in tenebras conuerti, iam non valeat amoueri, à fonte luminis æterni, tunc apostatantibus spiritibus lucifugis, in luce stare maluit, & idcircò iam in æternum, lux decoris & pulchritudinis huius prouecta erit eo, vt perfecta sit ad similitudinem patris luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Econtra, noctis appellatio firma & stabilis est, ex ore eiusdem incõmutabilis Dei semel prolata tenebrarum damnatio, vt quia venit illis pes superbiæ, & de loco suo moti, sua spontè ceciderunt, & iniquitatem operati sunt, iam semel expulsi non possunt stare inconuertibiles apostatæ. Quamuis quorundam hæreticorum stulta compassio fuerit ausa promittere illis, nescio quod tempus pœnitentiæ. Grauissimè ergo dictum, sapienter est accipiendũ, quia deus, qui nõ est homo vt mutetur, aut filius hominis vt mentiatur, semel huiusmodi lucem diem, & huiusmodi tenebras appellauit noctem, & sic vtrinque senten-

Iacobi 1.
1. Reg. 15.

sententiam posuit quæ non præteribit. Proinde quisquis cum illo sentit, dicat verè, quia lux illa dies est,& illæ tenebræ nox. Hoc enim intuenti, multa elucescunt in scripturis. Verbi gratia, vt illud beati Iob: Pereat dies
Iob. 3. in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Noctem illam tenebrosus turbo possideat, non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensib. Sit nox illa solitaria, nec laude digna. Quod idem esse claret, ac si dixisset: Pereat ille, pereat, inquam, meritò, vt verè perijt, id est, lux siue dies desinat esse diabolus, in quo secundum Adam natus sum, qui non iam verè, sed simulatè dies, verè autem nox est, qui iam non cõputabitur in diebus anni, nec numerabitur in mensibus, quia videlicet semel obtenebratus, & nox effectus est, nulla vnquam mutatione, in pulchritudinem reformabitur illius lucis, quã Deus laude dignam ducens, diem appellatur. Tandem infertur.

Cur non dictum sit, factæ sunt tenebræ & nox, dies primus, sed factum est vespere & mane dies vnus.

CAPVT XX.

FActumq; est vespere & mane dies vnus.) Notandum hic in primis est, quòd non dixit, factæq; sunt tenebræ & lux dies vnus. Hoc benè & prudenter à scriptore sacro obseruatum est. Quæ enim Deus diuisit, quomodo coniungi, vel vnum quid efficere possint? Diuisit autem lucem & tenebras, appellauitque lucem diem, diem (inquam) totum & plenum absq; consortio tenebrarum. Benè ergo dictum est, factæ sunt tenebræ & lux dies vnus, quia (sicut iam dictũ est) quæ deo diuidente separata sunt, sociari vel vnũ quid efficere non possunt. Proinde quærendum est, quod vespere, & quod mane factum sit, ex quibus sano intellectu, dies vnus valeat computari? Quod vt tandem expeditius fiat, primò illud sciendum est, quòd certam ob causam non dictum sit, dies primus. Quid enim? Nunquid istæ angelicæ claritatis dies, quamuis pulcher, quamuis decorus, dies est primus? Minimè. Absit hoc. Nam longè minor est illo die sanctificato & benedicto, in quo requiescit deus, de quo in hoc libro post cæteros dies, ita scribitur: Istæ generationes cæli & terræ, quando creatæ sunt. In die quo creauit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam virentem priusquam germinaret. Quem enim putas hunc esse diem, in quo creatum est omne virgultum, & omnis herba priusquam oriretur, vel germinaret in terra, quem (inquam) vel quid putas esse hunc diem nisi verbum illud, in quo omne quod factum est, vita erat, priusquam fieret? Benè ergo dictus est hic non primus, sed vnus dies, quia videlicet ille alius primus dies, immò & dierum dies est. Dicis ad hæc. Si ille est primus, cur iste non dictus est secũdus? Videlicet quia dies ille non de ordine, nec de natura cæterorum dierum est, sed die rum originalis causa est, eorumque qui ex diebus cæteris creatorem cognoscentes glorificant, & gratias agunt, eorum (inquam) hic dies perpetua merces est, vt requiescant in eo, post laborem dierum istorum respirantes, & ideo rectè cæteris diebus in ordine nõ suppositus, sed superpositus est. Sed de hoc plenius suo in loco dicemus. Nunc demum quia iam sensus patet, videamus quomodo factum est vespere & mane dies vnus. Profectò quando dixit Deus fiat lux, vespere erat, quia sol dictionis huius in corde patris latebat, quia in verbo eius lux ista nondum in actu exposita, sed in meditatione illius solis abscondita vita erat. Quando autem facta est lux, tunc mane factum est, in quo & lucifer ille, qui cecidit ante diem, primus emicuit, & exinde dies plenus est, & in oculis omnium nostrum lucet. Omnes enim scimus, & terrifico exemplo nobis est, diuisio lucis & tenebrarum quæ illic facta est. Igitur factum est vespere & mane, vespere (inquam) & mane, nõ tenebræ & lux, & exinde perseuerat dies vnus.

Quis & qualis sit illa dies vnus.

CAPVT XXI.

HIc vnus dies causa originalis est, cur spiritus Dei qui ferebatur super aquas, vt fieret ista lux, rectè dicatur spiritus timoris Domini. Ab hoc enim facto primùm creatura Deo subdita didicit, quòd creator verè timendus sit. Vnde & Psalmista: Initium, inquit, sapientiæ timor Domini. Quare ergo, Psal. 110.
inquis, alius propheta timorem in vltimo cõ Esa. 11.
stituit, dicendo: Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini? Videlicet, quia ille, in quem hæc dicuntur, cùm non tantum homo, sed & Deus sit, licet secũ
dum humanitatem sapientia, ætate, & gratia Luc. 2.
profecerit: attamen secundum in quod est & erat Deus, nullum profectum habuit: sed cũ esset ipsa sapientia, de supernis suis ad ima nostra descendit. Verùm creatura non solùm humana, sed & angelica profecit, vt superius iam dictum est, testante Apostolo, & proficit, & profectum eius initium est, habere timorem Domini, quia initium sapientiæ timor Domini. Et ab isto, scilicet, cognitionis ei initio, scilicet timoris, Grecè dicitur Θεὸς, quod nomen parcè detortum, Latinè dicitur Deus, eò quòd iure timeatur. Quod in sua licet vanitate, tamen sciens quidam Ethnicorum, dixit: Primos in orbe deos fecit timor. Verùm illos qui non erant timendi, stultus timor deos fecit appellari, creator autẽ quia solus iure est timendus, rationabili timore Deus nuncupatur.

De eo quod dixit Deus, fiat firmamentum.

CAP.

CAPVT XXII.

Dixit quoque Deus, fiat firmamentum in medio aquarum,& diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitq; aquas, quæ erãt sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita.) Iam confessionem & decorem indutus, iam intellectuali (vt supra dictum est) amictus lumine sicut vestimento, magnificus Dominus cælorum continens thronos,& tremẽda maiestate sedens super Cherubin, socia terroris sui pietate intuitus est abyssos, & vt damna cæli repararet de profundis abyssi, vehementius operatus est,& sic opus suum incœpit. Extendens cælum sicut pellem, & tegens aquis superiora eius, ponens nubem ascẽsum suum,& ambulans super pennas ventorum. Faciens autem angelos suos spiritus,& ministros suos ignem vrentem. Hæc enim omnia
Psal. 101. secundi opus esse diei, Psalmista euidenter innuit, protinus subiungẽs opus diei tertij. Qui fundasti terram super stabilitatem suam, nõ inclinabitur in seculum seculi. Primũ ergo, quid vel vnde sit firmamentum, propter simpliciores dicendum est. Firmamentum non solidum quid, aut durum, vt vulgo putatur, sed aer est extensus,& adeo subtiliatus, vt licet videri queat, rectiùs tamen spiritus dici
Eccl. 1. possit, quàm corpus, testante Ecclesiaste, cũ dicit In luminaribus, quæ visibiliter in eo ferruntur: Lustrans in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Hoc itaque cũ solidum non sit, sed neque ita corpulentum; vt hæc inferior pars aeris, aliunde tamen scriptura illud nuncupauit firmamentum, videlicet eò quòd diuidat aquas ab aquis.

Quæ sint illæ aquæ super firmamentum.

CAPVT XXIII.

Magnorum quoque & illustrium virorum, in hoc quoque capitulo scripta dissentiunt, videlicet in eo quod dictum est. Et diuidat aquas ab aquis, diuisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Alij nanque, quod dictum est, qui tegis aquis superiora eius, sic accipiunt, vt dicant, Superiora cæli iuxta Genesim ab aquis teguntur, aquas super firmamẽtum positas esse dicat, quas angelorum multitudines intelligimus, iuxta illud: Et aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Verùm si hoc voluit citharœdus, præcentor ille laudum, Deum laudans de cælis, laudans eũ in excelsis, cur dicturus,& aquæ quæ
Psal. 148. super cælos sunt laudẽt nomen Domini, præmisit, laudate eum omnes angeli eius? Vniuersaliter nanque dicendo, laudate eum omnes, neminẽ angelorum eius excepit, & proinde superfluè repetisset, dicẽdo:& aquæ que super cælos sunt, laudent nomen Domini, si aquarum nomine, multitudines angelorum voluit intelligi. Item & in hymno triũ pue rorum, cùm dicitur primò benedicite angeli Domini domino, deinde, benedicite cæli Domino, benedicite aquæ omnes quæ super cælos sunt Domino, profectò nomine aquarum aliud quàm angelos scriptura cogit intelligi. Præterea si aquarũ nomine, quæ sunt super firmamentum, intelligi oportet angelos, quomodo vel in quo huiusmodi aquæ, diuisæ sunt ab his, quæ sunt sub firmamento? Nempe istæ sunt, de quibus postmodum dicit Deus: Congregentur aquæ quæ sunt sub firmamento in locum vnum,& appareat arida,&c. Quomodo ergo ab istis aquis angeli diuisi sunt? Denique ab illis potius, qui reprobi facti sunt, spiritibus diuisi sunt, vtpotè angeli lucis ab angelis tenebrarũ, vnde iam dictum est in diuisione lucis,& earundem tenebrarum. Porrò, alij doctorum, nomine aquarum quæ sunt super firmamentum, nihil aliud, quàm aquas simpliciter intelligi volũt. Eorum proculdubio sẽtentia iustius atque tutius placet, videlicet vtà sacræ historiæ litera sensus non discrepet. Veruntamen non vsque adeo consentimus, aquas esse super firmamentum, vt concedamus etiam congelatas esse, quod aliqui magis coniecturaliter quàm rationabiliter opinati sunt.

Quæ vel qualis æstimanda sit illarum aquarũ species.

CAPVT XXIIII.

Quòd si à nobis quæritur, in qua ergo specie aquæ illæ super firmamentũ sunt, si congelatæ non sunt? Interrogemus eos: in qua specie fuerunt antequam fieret firmamẽtum? Verùm hoc respondere nequeũt, quia chaos erat,& confusa moles, qualis ab humanis sensibus dijudicari non potest. Igitur scriptam mundi huius exiguam, quã in medio abyssi magnæ, mirabilis artifex Deus excauando fecit, in qua nati sumus, cùm vix attẽdere possumus philosophando, quantum volumus, de circummanentium aquarum natura vel specie taceamus, quia videlicet nec istis aquarum reliquijs, quæ pòstea speciem vel formam suam acceperunt, omninò similes probabiliter definire valem', nec aliquid fingere dignum arbitramur, vt verbi gratia, congelatas esse (sicut iam dictum est) opinemur. Vnum hoc vt certum teneamus, cameram huius mundi positam, esse in medio aquarum, quia videlicet firmamentum, quod quasi tectum eiusdem cameræ est, vndique ambiens authoritate sacræ scripturæ, factum est in medio aquarum. At enim, quia dixit Deus: fiat firmamentum in medio aquarum, Ad quid? Et diuidat (inquit) aquas ab aquis. Quod ne parum firmitatis haberet, semel dictum, iterum scriptura hoc ipsum repetiuit, dicens: Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant supra firmamentum. Itemq;, quia Deut. 19. in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum, addidit, & factum est ita. Hæc enim trina repetitio in singulis operibus Dei secundum vespere & mane, & totùm diem obseruatur, vnde iam dictum est,& adhuc dicendum est.

cendum est. Igitur quia spiritus Dei, qui fere batur super aquas, spiritus pietatis est, hoc vere dignum se opus fecit, vt inopem fundum abyssi penetraret, & interiora ventris eius, tantis ornamentis illustraret, quorum nouissimum & optimum Deus & homo Christus
Ephe. 3. est, administrationem principatuum & potestatem in cælestib. vt eius paulatim sapientia eis multiformis innotesceret. Verè pius dominus post ruinam caducorum spirituum, adorantes dominationes, & trementes potestates, refocillante pietatis opere erudiuit ad veram humilitatis sapientiam, dum de interioribus abyssi, super cuius faciem erant tenebræ, regem & dominum ipsorum parans educere, talem hoc modo incepit fabricam. Hic ordo & nobis hodieque competit, vt omnis anima, prius timore, post amoris pietate compungatur. Etenim sic vt nos prius angimur timentes gehennã, & postea pro modulo nostro delectamur amãtes ęternã vitã, sic illi & prius in casu damnatorum angelorum, terribilem, & ex subsequentibus operibus Deum cognouerunt amabilem. An parũ hoc illis profecisse putas ad pietatẽ, quod viderunt in tali firmamento suæ firmitatis similitudinem? Etenim sicut illæ aquæ quæ super firmamentũ sunt, non delabuntur, & quæ sub firmamẽto sunt super illud nõ leuãtur, sic nec illi beati spiritus vltra casuri, nec isti reprobi sunt amplius in statum propriũ vlla mutatione reuocandi.

Item, de non impossibili aquarum positione super firmamentum.

CAPVT XXV.

ITa vehementer (vt supra dictum est) magnificatus est Dominus Deus noster, primum amictus lumine sicut vestimento, deinde extendens cælum sicut pellem, & tegẽs aquis superiora eius. Et mirum quidem opus magnifici Dei, quod aquarum molem, subterfusi sustinet firmamenti natura subtilis: Veruntamen hæc ipsa admiratio ex præsenti exẽplo tolerabilior fit, ne illud cuiquam incredibile sit. Quid enim terram grauissimam, de qua postmodum dicẽdum est,
Psal. 135. aliud sustinet, nisi vndiq; circumfusus aer, idẽ licet crassior, & aquæ partim circumfluentes. Hoc enim admirans Psalmista: Confitemini (inquit) Domino qui facit mirabilia magna solus, qui fecit cælos in intellectu, qui firmauit terram super aquas.

De eo quod scriptum est in Psalmo memorato, qui ponis nubem ascensum tuum.

CAPVT XXVI.

Psal. 103. QVid verò est, quod vbi idem propheta dixit: qui tegis aquis superiora eius, protinus adiunxit: qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorum, qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem: Etenim mysticè quidem prophetia est, de hoc ipso qui cælum extendit magnificentissimo Deo, dei verbo, quia homo factus est & mortuus, post resurrectionem suam in cælum ascendit. Tũc enim posuit nubem ascensum suum, & ambulauit super pennas ventorum, videntibus quippe Apostolis suis, eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. Verùm hic nos literæ sensum quærimus, vt certum historiæ fundamẽtũ teneamus. Quid ergo est, qui ponis nubẽ ascẽsum tuum, &c. nisi quia Actor. 1.
diuersos sub eodẽ firmamento cæli huius. i. aeris, motus huic habitationi necessarios beneficio cõditoris fieri, cõmẽdari debuit. Tũc enim ponit nubem ascẽsum suum, & iterum ambulat super pennas ventorum, quando ad temperandum cæli feruorem aquæ de mari, siue fluminib. stagnisq; & paludibus exhalatæ glomerãtur, actæq; flabris ventorum iterum in terram per cõcretas pluuiæ guttas deferuntur. Hoc modo & planè ponit nubẽ ascensum suum, & ambulat super pennas vẽtorũ, nõ quidem vagando in circunscripta eius substantia, sed cõpetens auxilium conferendo, quando vult & prout vult, ad regendum ea quæ condidit, prouidentiæ eius sem per indigentia. Hoc (inquam) modo facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem. Et si rectè iuxta præsentis loci causam accipias, magnificentius dici non potest. Spiritus namq; procellarum hic intelligendi sunt, qui tam certis effectibus faciunt verbũ eius, & non magis aberrant à voluntate vel arbitrio eius, quàm rationales spiritus, quos angelos. i. nũcios dicim⁹. Proinde q facit (inquit) angelos suos spirit⁹, & ministros suos ignẽ vrentẽ. i. qui spiritib. tẽpestatũ, siue ꝓcellarũ ꝓ angelis vel nuncijs suis, & igne vrente ꝓ ministris suis vtitur. Quod etsi aliũ sensũ habere videtur. s. quod ratiõales angeli, secũdum propriã vitã spiritus, & secũdum corpora sua ignis vrẽs fieri dicãtur, vt quibusdã dubiè visum est, illud tamen verum & certũ est, quia hæc q dicta sunt, sic dño mundi ministrãt, vt cõsuetudine nunciãdi, tẽpora nobis nota fecerint, & perseuerãtia ministrãdi illi nũc vsq; creaturã eius enutriãt. Et notandũ; ꝙ nõ in præterito dixit, qui posuisti nubẽ ascensum tuũ, qui ambulasti super pennas vẽtorum, qui fecisti angelos tuos spiritus: sicut postmodũ ait, qui fundasti terrã super stabilitatẽ suam, & terminũ posuisti aquis quẽ non transgrediẽtur, & fecit lunã & tẽpora, & posuisti tenebras, & facta est nox. Sed præsenti tẽpore dixit, qui ponis nubẽ ascensum tuum, qui ambulas super pennas ventorũ, qui facis angelos tuos spiritus. Non enĩ de creaturę alicuius cõstitutione hic agitur, sed de accidẽte motu creaturæ. s. cæli huius, quia videlicet spiritus isti. i. ve[illegible], nõ ꝑ se ipsi creaturæ, sed quasi quidã anhelitus sufflantis naturæ vel creaturę motus sũt. Quæ cũ semper mouentur eodẽ nutu creatoris, quo & firmamẽtũ superi⁹ sẽper voluitur, & inferi⁹ aquę fluuiales semper labũtur, nõ tamen semper æqualiter,

vel constante motu, sed nunc animosius, nũc tranquillius agitur. Solum firmamentum ea dẽsemper & inuariabili celeritate voluitur, sicut cõtra, terra semper immobilis tenetur, nisi quod singulis annis secundum superiorẽ speciem permutatur. Media autem, scilicet aqua, & qui terræ est proximus aer, nunc quidem segnius, nunc verò rapidius feruntur. Agente Deo, cuius aspectus nullam in republica sua nuturam ociari patitur. Sunt autem omnes huiusmodi spiritus duodecim, quatuor principales, & octo laterales, bini singulis principibus, dextra leuaque adhærentes, certis regionibus & nominibus suis ex longa consuetudine sui ministerij multis, & maximè pelagi cursoribus, iam cogniti. Suntque in amplissima mundi huius domo, quasi magni patris familias scopæ grandes, cunctas aeris corruptiones, suo quique tempore certatim euerrentes.

Item de igne vrente, tonitruq́; ac fulmine.

CAPVT XXVII.

INterdum etiã, si quando ignis vrens, qui & ipse pro parte sua necessarius minister est, nimis importunus extiterit: non vnus, sed plures è diuerso insiliunt, & inter se obuersis viribus animose constringunt. Fit fragor illis colluctantibus, quã tonitrunm dicimus, & inter eos ignis coangustatus dissipatur, ac per scintillas fulgurando desilit, aut etiam nimis exasperatus fulminando terram ferit. Pauidum vulgus firmamentum cõstringi, vel cælum ruere arbitratur. At illud secũdũ nomen suũ firmiter stat, & nequaq́ vlla tempestatis vi contingitur. Nam nec infimũ lunæ circulum iste tumultus excedit. Rectè igitur præterito quidẽ tempore dictum est, quia fecit Deus firmamentum, extendens illud sicut pellem, præsenti verò, qui ponit nubem ascensum suum, qui ambulat super pennas vẽtorum, qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignem vrentem.

De eo quod dictum est, vocauitq́; firmamentum calũ.

CAPVT XXVIII.

Gen. 9. VOcauitque Deus firmamentum cælũ.) Vbi vel quando vocauit Deus firmamentum cælũ? Et quidem quando ad Noe lo-
Gen. 15. quens: Ponam (inquit) arcum meũ in nubibus cæli, vel quod certius est, ad Abraham: Suspice (inquit) cælũ, & numera stellas si potes, non enim in quocunque cælo, sed in firmamento stellæ suspiciuntur, tunc sine dubio vocauit Deus firmamentum cælnm. Veruntamen quid hoc sibi vult, quòd scriptor ipsum Deum astruit firmamentum cælũ vo-
Gen. 2. casse? Non enim sine causa esse putandũ est, quòd de animantibus loquens quæ sine dubio prætereũt, adduxit (inquit) ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea. Omne enim quod vocauit Adam animæ viuentis, ipsum est nomen eius. Lucis aũt nomen, id est, diẽ, & tenebrarum. i. noctem, ipse Deus posuit, de quib. sanè dubium nõ est, quia præterire vel mutari non possunt. An & cæli & terræ perennitatem ex eo scriptor idẽ innuit, quia Deus firmamentum cælũ, & aridã terram nominans, per seipsũ vocabula imposuit? Fortè dicis ad Matth. 24
hæc: Cælũ quoq; & terra transitura sunt. Ait
eñ idẽ Dñs: Cęlũ & terra trãsibũt. Verba aũt Eccl. 2.
mea nõ trãsibũt. Sed rursus alia scriptura dicit: Generatio præterit, & generatio aduenit, terra aũt in æternũ stat. Proinde est distinguẽdum, quod cælũ, aut quæ terra, siue quomode transitura sit, quoniã vtranq; scripturam verã esse oportet, scilicet, & eã quæ dicit: Cælũ & terra transibunt, verba aũt mea nõ trãsibunt, & illã, quæ ait. Terra antẽ in æternum
stat. Pet. Apostolus cũ dixisset in epist. sua, la- 2. Pet 3.
tet eñ eos hoc volẽtes, quod cæli erãt prius, & terra de aqua, & per aquã consistens Dei verbo, per quæ ille tunc mundus aqua inundatus perijt, ita subiunxit: Cæli aũt qui nunc sunt & terra eodẽ verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. Patet sententia, quia illam terram & illos cælos, qui diluuio perierunt, & pòst diluuium repositi sunt, igni vltimo perdendos asseuerat. Cùm itaq; dicit Dominus: Cælum & terra transibunt, non substantiam terræ, sed eam quæ nunc est, qualitatem eius transitur am asserit, quippe cùm de tempore illo quo certum est substantiam eius non perisse dicit Apostolus, per quæ ille tunc mũdus inundatus perijt aqua: multò magis nec pro eo quod dicit Psalmista: Initio tu Domi-
ne terr am fundasti, & opera manuum tuarũ Psal. 101.
sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem permanes: æstimandum est quòd firmamentum periturum sit, præsertim cùm & tunc pereuntibus cæli s secundum quantitatẽ & speciẽ huius aeris, quos aqua excrescẽs occupauit, firmamẽtum nihilominus steterit. Sunt autẽ cæli superiores, in firmamento videlicet, per quos feruntur sol & luna, & præter hæc quinq; stellæ quas dicunt planetas, id est, erraticas, sed vtrum & ipsi sint perituri igne, an hi soli qui etiam diluuio perierunt, disputatio est aliquã
to scrupulosior inter doctos. Verũtamẽ cùm Matth. 13.
veritas dicat, tũc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorũ, de resurrectiõe loquẽs mortuorũ: quid ibi faciẽt sol & luna, vbi quasi tot erũt soles, quot iustorũ corpora? Nempe etsi superrerunt, lucere nõ valebunt, tã multorũ corporum claritate reuerberante lumen ipsorum. Sed & Ioannes dicit: Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis. Proinde scrupulosa (vt iam dictum est) inter doctos disceptatio est, vtrum & ipsa luminaria cùm ipsis per quos
feruntur cælis, siue circulis peritura sunt? Igi- Apoca. 21.
tur eorum quibus nomina per semetipsum Deus imposuit, & ipsorum quibus homo vocabula dedit, hæc obseruanda distantia est: quia illa quidem, quamuis mutata permanent, hæc autem transitoria sunt. De so-
lo mari, pro eo quod dictum est in Apocaly- Ibidem.
psi, &

psi,& mare iam non est, vtrum illo magno incendio, cùm iudicabitur seculum per ignẽ, exiccetur, an in melius commutetur, non fa-
Ibid. 20. cilè quis dixerit. Potest tamen intelligi, quòd de turbulento præsenti seculo dixerit, & mare iã non est, quia videlicet vt supra) cũ dicit: & mare reddidit mortuos suos, sub eodem nomine hoc seculum intelligi oportet.

Item quare vocauit firmamentum cælum.

CAPVT XXIX.

QVare vocauit Deus firmamentum cælum, cùm posset (vti faciendo cœperat) vocare firmamentum? Videlicet, quia firmamentum ad aliquid dicitur, & relatiuum nomen est. Omne nanque firmamentũ alicuius firmamentum est. Et cùm dicitur hoc firmamentum, oportet dici vel subaudiri, diuisiones aquarũ, quia videlicet ad hoc illud Deus fecit, vt diuideret aquas ab aquis. Sed hoc vulgus nescit. Cælum autem absolutum nomen est, etenim cùm dixeris cælum, cuius sit cælum non opus est quærere, sicut cùm dicitur, terra vel mare, non necesse habes quærere, cuius terra vel cuius mare. Proinde quia communi sermoni commodius est vno in eadem re vti vocabulo, quàm multis, rectè vocauit Deus firmamentum cælum, quia sic magis absolutum vocabulũ est cælum, quã firmamentum, sicut homo & Adam magis absolutum est, quàm creatura vel figmentũ. Cælum autem à cernendo est dictum, congrua scilicet causa, quia videlicet oculos habentium neminem latet. Vnde & Græcè vranos dicitur.

Quod factum est vespere & mane dies secundus, & quid sit dies secundus.

CAPVT XXX.

ET factum est vespere & mane dies secundus.) Dies iste reuelatio creatoris est, dies (inquam) iste gentilium quoque oculis Deum manifestauit. Inuisibilia enim eius (inquit Apostolus) à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, quorum hoc vnum vel maximum est, per quod cùm cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt. Et factũ est (inquit) vespere & mane, quia videlicet non casu factum est, sed vespere, id est, in illa oculta Dei sapientia dispositum, & factum est, priusq̃ in actũ visibilẽ exiret, & mane factum est, videlicet vt quod in oculis dei erat, in publicũ per euidens opus exiret, sicut iam de anteriori die dictum est. In hoc secundo die notandum est, quia secundũ Hebraicam veritatem, operis laudatio deest, quæ in cæteris diebus apposita est. Et vidit Deus quòd esset bonum, sed in LXX. additum est. Cur ita scriptori, imò spiritui sancto, qui per illũ scripsit, complacitum sit, meritò quæri solet. Ad quod primo respondendum est, quia decet vnum quid totũ esse, quod iure dicatur benè factum esse. At verò firmamentum vna quidem & pulchra species est, veruntamen iuxta intentionẽ operantis vnũ quid totum non est. Quid enim intendebat ille architectus Deus, cùm dixit, fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis? Hoc vtique, vt faceret mundi huius amplum domum, pulchram domum, cuius quasi tectum hoc firmamentum est. Et sicut tectum domus pulchrum quidem opus esse potest, sed nondum domus, nisi quando fundamento, & parietib. superpositum est, atque idem non totum quid est: sic firmamentum pulchra quidem pars mundi, sed nõdum mundus erat, antequam terra & mare proprias haberent species, quibus firmamentum præeminet. Itaq; iam laudare, iam dicere: vidit Deus quod esset bonum, nimis festinum fuisset. Quare ergo, inquis, non sicut hoc, ita distulit dicere & illud, factum est vespere & mane dies secundus. Cur vni mũdo nõ vnum tantum, sed duos ascripsit dies? Ad hæc, inquam. Nunquid duos tantum, & non etiam tres in compositione mundi digessit dies, secundum tres ipsius partes. Nempe anterius dixit, & tenebræ erant super faciem abyssi. Quam videlicet abyssum, confusam aquarum multitudinem, & profunditatem oportet intelligi, & in hoc secundo die dixit, quia diuisit Deus aquas ab aquis. Nec hoc nec illud quod bonum esset Deum vidisse dixit, donec tertio die dicat Deus, congregentur aquæ quæ sub firmamento sunt in locum vnum, & appareat arida. Tunc enim dicturus est, & vidit Deus quòd esset bonum. Adde quod ad eundem diem pertinet, quia cùm dixisset: Germinet terra herbam virentem, &c. subiunctũ est, & vidit Deus quòd esset bonum. Et eccè sicut tres mundi partes, & tres dies, sic nihilominus tria bona habes, formationem bonæ lucis, distinctum opus mundi, plantationem paradysi. Et nota, quòd cùm sint bis terni dies, præter septimũ, qui est diei requies, tam tertius primorum, quàm & tertius sequentium duplici bonitatis laude decorati sunt, vt sicut septem dies, sic & septem sunt bonitatis species, septiformem spiritum Dei mirabiliter ex semetipsis contestantes. Illius, id est, tertij diei, nunc opus ingrediamur.

De die tertio, & cur ibi dictum sit, vidit Deus quòd esset bonum.

CAPVT XXXI.

DIxit verò Deus: Cõgregẽtur aquæ quæ sub firmamento sunt in locum vnũ, & appareat arida, factũq; est ita. Et vocauit deus aridam terrã, congregationesque aquarum appellauit maria. Et vidit Deus quòd esset bonum.) Hinc tandem scriptor dei, immò & auditor trinitatis, tribus partibus, id est, cælo, terra, & mari mundum habens explicitum tertia die, rectè & oportunè dixit, quia vidit Deus quòd esset bonum. Notandum quippe super aquas ternarium potentiæ creatricis imperium. Primò, tenebræ erãt super

abyssum in principio creatam, & non dictum est quòd esset bonum, deinde interposito firmamento diuisæ sunt aquæ, neq; tūc dictum est quòd esset bonum, tertiò congregatæ sunt aquæ in locum vnum, & ita apparente arida, dictū est, quia vidit Deus quòd esset bonum. Hoc enim verè bonū est, quia trinitati gratię suæ thesauros sub abysso quærenti, opus efficacissimum est. Sed iam nunc ipsa perscrutātis abyssum verba perscrutemur. Congregentur (inquit) aquæ quæ sunt sub firmamento in locum vnum, & appareat arida. Aquæ profectò quæ sub firmamēto sunt, reliquię, vel pars aquarum sunt, quæ sunt super firmamentum. Sic enim dictum est, fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, & cæt. Ergo diuisio aquarum, de qua supra dictum est, simpliciter siue literaliter accipi debet, id est, non ea quā dicunt philosophi diuisionem vocis, in plures significationes: sed ea quam dicunt totius in partes diuisionem.

Quom odo dictum sit, congregentur aquæ in locum vnum.

CAPVT XXXII.

Congregētur (inquit) aquæ in locum vnum. Quomodo congregentur dixit in locum vnum, cùm vna non sit congregatio aquarum? Nec enim sic dictum est, congregationemque aquarum appellauit maria, sed congregationesque aquarum appellauit maria. Quomodo ergo congregentur dixit in locū vnum, nisi ac si diceret, secedant hinc & hinc aquæ, & confluant seorsum & seorsum, nullumque operi proposito faciant impedimentum? Quo enim tendebat summa artificis industria, nisi ad hoc ꝙ ait, & appareat arida? Aridam quærebat iamdudum latentem in profundo abyssi, antequam diuideret & aquas ab aquis, quam solus ibi esse nouerat, qui solus creauerat. Quærebat (inquam) aridam, magni & pulcherrimi operis materiā, quod apud se pertractabat miro & ineffabili consilio, de infima & ignobili massa cæli sui superioris aurea peroraturus pallacia.

Psal. 84. Hàc ergo inuenta, vidit Deus quod esset bonum, vidit, inquam, nec suus eum visus fefellit. Nam sicut tūc vidit, ita nunc factū est, qa videlicet de arida veritas orta est, quæ ortū in cælo superaret. Et vocauit, inquit, Deus aridam terram, congregationesq; aquarum appellauit maria. Iam superius dictum est, quā virtutem innuat positio diuinæ vocationis, videlicet: quòd earum substantiam quibus nomina per semetipsum Deus imposuit, transituram non facile quis dicere possit. Et terram quidem secundum naturam quā condidit ipse, constat esse aridam. Etenim reuera naturaliter arida est, & nisi ex humoris temperamanto solidaretur, pulùis esset, omnique vento leuiter cederet. Proinde sicut aliunde iuuatur, & nunquam omninò in sua inopia relinquitur, rectè illi nomen quoq; mutatū est, vt iam non arida, sed terra vocetur. Item & quod iam cōsuetudinaliter mare dicitur, naturaliter congregationes aquarum est.

Item de congregatione aquarum, & de arida, & de eo quod dictū est in eodem psal. Qui fundasti terrā. s. s. s.

CAPVT XXXIII.

Hoc mirabiliter dixit mirabilis Deus, hoc imperium protulit æterni verbi genitor. Hoc dixit antiqua & secreta atq; incōpræhensibili dictione, & ita factū est. Et hoc admirans inclytus psaltes Dauid, organista Dei: Qui fundasti (inquit) terram super stabilitatē suam, non inclinabitur in seculum seculi. Abyssus sicut vestimentum amictus eius, super montes stabunt aquæ. Ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt. Ascendūt montes & descendūt campi in locum quem fundasti eis. Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque conuertentur operire terrā. Quid mirabiliùs dici potuit, eò quòd ait: qui fundasti terram super stabilitatem suam. Sed & huic simile est, quod in alio psalmo, dū cōfessionis huic diuinæ bonitati decātat, dicens: qui fecit cælos in intellectu, statim subiunxit, qui firmauit terram super aquas? Quid enim mirabilius dictū est, qui fundasti terram super stabilitatē suam, an qui firmauit terrā super aquas? Imò cū vocib. hæc diuersa sint, sensib. æquipollentia sunt: quis. n. nesciat, non terrā aquis, sed aquas terra sustineri? Vndiq; aquis orbis terrę cinctus est, vndiq; circūfuso aere vallatus est. Quòd si antipodes nostris sub terra obuersi pedib. essent, vt gentiliū philosophi opinati sunt, nō magis illis timendū foret, ne caderēt deorsum, q̄ nobis pauendū est, ne ruamus in cælum. Omnia nāq; pondera, in terram nisu feruntur, & vndique à terra aquæ supportantur. Quid ergo dictū est qui firmauit terram super aquas, nisi acsi dicèretur, qui firmauit terram, nullū habentem fulcimētū, nisi ipsas quas potius ipsa portat aquas? Ergo firmauit terrā super semetipsam, ergo fundauit terrā super stabilitatē suam. Verū scioli huius mūdi philosophi hoc ipsum sciētes, scilicet terrā quasi centrum super inane pendere in medio mundi, olim irridebant sacram scripturā quasi de imperitia & sensu puerili, quòd terram super aquas firmatam esse dixerit, cū potius admirari vera sapiētia & philosophia sit, ꝙ super nihili nisi super humidū aerē grauē terram creatoris imperiū firmiter atq; immobiliter stabilierit. Iam verò cū de cōgregatione aquarum dicit. Abyssus sicut vestimentum amictus eius, super montes stabunt aquæ, ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt fortitudinem verbi, maiestatē imperij, per quod illud factum est, quantum potuit homo conuenienter cum figura, quæ metaphora dicitur, expressit. Nunquid enim aquæ animatæ sunt, aut sensibiles, vt dice-

ret ab in-

Psal. 103.

Psal. 135.

ret ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt? Simulque notandum, quod dum rem amplificare vel exornare nititur, sapiens quidem, sed pro rei quantitate infantulus, solœcismo quoque vsus est, pro tempore præterito ponens futurum, fugient & formidabunt, pro eo vt diceret, fugerunt & formidarunt. Quod tandem ait, terminum posuisti, quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram, hoc ita verum est, vt nec in diluuio terminum suum mare transgressum fuerit, quo terram operiret. Sed rupti sunt (inquit scriptura) omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cæli apertæ sunt, factaque est pluuia super terrã quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Quanto magis terminum suum maria iam non transgredientur, postquam per semetipsum iurauit Dominus, dicens: Non adijciã vltra aquas diluuij super terras, ponam arcũ meum in nubibus cæli, & recordabor fœderis mei, vt non perdam aquis diluuij omnem carnem? Igitur mirabiles quidem elationes maris, sed mirabilis in altis Dominus, qui circundedit illud terminis suis, posuitque vectẽ & ostia, & dixit: Hucusque venies & hic confringes tumentes fluctus tuos. Commoueatur mare, & plenitudo eius, quoniam ita expedit, aliter enim nõ valerent putentes aquæ eius, nec aptæ essent alendis piscibus, præsidẽ suum hominem pascentibus. Commoueatur (inquam) nunc ventorum impulsu, nunc naturali accessu vel recessu, sic aquæ vegetentur, quæ in ocio vel quiete morerentur. Tutam quippe reddidit Deus aridam, quod positum sibi terminum non transgredientur, neque conuertentur operire terram.

Gen. 7. *Gen. 9.* *Psal. 92.* *Iob 38.* *Psal. 95.*

Quid opus fuerit aridæ, vt ascenderent montes, & descenderent campi.

CAPVT XXXIIII.

Porrò, quid opus erat eidem aridæ, id est, terræ, vt ascenderent montes, & descenderent campi, in locum, inquit, quem fundasti eis? Hic planè illud sciẽdum est, quia si terra æqualis vbique iaceret, non leuior quàm in mari ventorum tempestas in ea regnaret. Nã solet & nũc in locis illis, qui mõtib. carẽt, videlicet maximè Libia, tẽpestas, non minus quàm in pelago turbare foris deprænsos quoscunque tam pedites quàm equo sedentes. Etenim vbi per loca æqualia & nuda gignentium, ventus coortus arenam humo excitauit, magna vi agitatã, ora oculosque implet, & ita profectum incessumque impedit, vt in nullo mari maius naufragiũ. Quid si nulli vsquam montes ascendissent, si cuncta in planum terra descendisset? Si vbi paululum ventis currere licet, tantas vires breui colligunt, quid possent, si nullum in toto mundo haberent repagulum? Ergo nec istud magnifici Dei laudibus deesse debuit, quod ascendunt montes, & descendunt campi in locum quem ille fundauit eis, fundauit, inquam, videlicet vt neque montes semel ascẽdere iussi descendant, neque campi semel depressi consurgant. Cùm ita terræ fundator abyssum, quæ sicut vestimentũ amictus eius erat, dispulit, eadem ipse potentia competens aquarum subsidium per intimas eius venas largè diffudit. Non enim sic ab increpatione eius aquæ fugerunt, & congregatæ sunt in locum vnum, vt hæc apparẽs sic de vtero abyssi proijceretur, tanquam abortiuum. Sed indesinenter trahens aquas in omnes venas, copiosam fugit abyssi mammam, & ascendentẽ per nubes, rursusque labentem temporaneã & serotinã accepit de cælo pluuiem. Aliter intrinsecus dulcescentibus aquis, rigatur extrinsecus de superioribus suis. Item scatent fontes, fluunt amnes. Quod itidem laudans Psalmista: Qui emittis (inquit) fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibũt aquæ. Proinde & Ecclesiastes, aquarum fluentium originem considerans: Omnia (inquit) flumina intrant mare, & mare non redundat. Quare? Videlicet, quia non influit illuc, nisi quod exinde prædictis modis sumitur. Sed iam super terram emissum verbi potentis audiamus imperium.

Psal. 103.

De eo quod dictum est, germinet terra herbam virentem, & de cuiusque dictionis triplicatione.

CAPVT XXXV.

Germinet terra herbam virentem & afferentem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Factumque est ita. Et protulit terra herbam virentem, & afferentem semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnũ quodque semen secundum speciem suam. Et vidit Deus quod esset bonum. Factumque est vespere & mane dies tertius) Quia creatricis trinitatis hæc sunt opera, benè testimoniũ suum sancta scriptura vbique triplicat. Tria nempe dicta sunt, immò ter vnum idemque dictum est. Dixit Deus, cuius dixisse fecisse est. Factumque est ita, & protulit terra. Et primum quidem secundum vespere est, id est, verbi Dei secretum, in quo vita erat: quicquid mane, id est, substantiali rerum productione: factumque est aliud secũdũ hoc ipsum mane, tertiũ secundum diẽ continuũ quomodocunque perseuerantis creaturæ. Hoc in cunctis sex dierum operib. inuenies. Dixit deus, fiant luminaria, & factũ est ita, & fecit Deus duo luminaria magna. Itẽ, producant aquæ reptilia, creauitque Deus cete grãdia, Benedixitque illis deus, &c. Sed in creatione lucis dixit deus fiat lux, & facta est lux, & diuisit lucẽ & tenebras. Vbique tria cõsonant testimonij verba, quia tota vbique vespere & mane & tota die creatrix operatur trinitas. Et hæc est sanctæ ac iustæ legis originalis causa, qua scriptor idẽ sanxit, vt testibus plus quàm tribus nulla iudicialis indigeat causa.

Item de herba virēte, & herba semen afferente, de ligno pomifero, & de ligno, cuius solum semen est in semetipso.

CAPVT XXXVI.

GErminet (inquit) terra herbam virentē, &c. Omnis herba & omne lignum primò bifariam diuiditur. Est enim herba solúmodo virens, vt fœnum quod producit terra iumentis. Et est herba semen suū afferens, vt triticum vel apium, cæteręq́; species quas producit seruituti hominum. Item, est lignū nullum afferens fructum, sed solum semen suum, vt fagus aut ilex, cæteraque ligna campi, & cedri, libani, vbi iuxta Psalmistā, passeres nidificant, quæ arbores nequaquam propriè dici possunt. *Psal. 103.* Et est lignum pomiferum quod arborem dicimus, vt malus siue pyrus, vel quodcunque tale afferens fructum, & in fructu semen iuxta genus suum. Horum omninò nil Dei præceptum omittit, in hac scriptura. Non enim dixit solummodò herbam afferentem semen, sed & præmisit quod vniuersalius est, herbam virentem. Item, non dixit solummodo, & produxit terra lignum pomiferum & faciens fructū, sed addidit, & afferens semen, vnumquodque in genere suo.

De plantatione paradysi, & de eo quod dictum est, qui viuit in æternum, creauit omnia simul.

CAPVT XXXVII.

AB hoc ornatus terræ principio plantauerat Dominus Deus (vt inferius scriptum est) paradysum voluptatis, in quo formatum hominē posuit, plantauerat (inquā) non surculos aliunde petens, sed huius præcepti sui vim semel infigens, vnde natura vel virtus germinādi terræ innata est. Cuius plātationis, quia mentio nunc se obtulit, quamuis suo loco plenius debeat dici, iam nunc tamen quærendum est ab eis qui omnem creationem repentinam, & commixtam fuisse volunt, quomodo accipiant illud quod dictum est: Plantauerat paradysum voluptatis à principio. *Gen. 2.* *Eccl. 18.* Nam propter illud quod alibi scriptum est: Qui viuit in æternum, creauit omnia simul, volunt repentè & absque vllis profectibus herbam maturam, & ligna robusta, cùm pomis & seminibus suis constitisse, simul luminaria in firmamento, simul reptilia maris, & volatilia cæli efferbuisse, simul nihilominus animantia terræ & ipsum hominem subitò obambulasse in pedes. Hoc planè à ratione dissentit, nec huiusmodi sensum præsentis lectionis textus admittit. Nam à principio iā dictum est, quia plantauerat Dominus Deus paradysum voluptatis, & homo nō erat qui operaretur terram; sed fons ascendebat de terra, irrigans vniuersam superficiem terræ. Cæterùm & illud. Qui viuit in æternū creauit omnia simul, quomodo accipiendum sit, saluo ordine lectionis huius, oportunius dicemus, cùm ad illam creationis conclusionē venerimus, qua sic dicitur: Istæ generationes cæli & terræ quando creatæ sunt, &c. Nūc illud dicendum fuit, quòd ab hoc ornatus terræ principio paradysum deliciarum plantauit dominus Deus, quia profectò in eius plantatione longè gloriosius effusum est hoc Domini gratiosum imperium, dicentis, germinet terra herbam virentem, & afferentem semen, lignúmque pomiferum, quàm in isto penurioso humani generis exilio, vbi terra homini laboranti in sudore vultus sui persæpe non dat fructus suos. Nam in illo delicioso terræ loco, & cælis proximo, salubria cuncta sunt herbarum siue lignorum semina: in hac autem terra, de qua sumptus & in quam propter peccatum reiectus est homo, pleraque nascuntur eidē homini noxia. Nec mirum, maledicta enim (inquit) terra in opere tuo, cùm operatus fueris eam, non dabit fructus suos, sed spinas & tribulos germinabit tibi. Si maledictionis est, spinas & tribulos germinare pungentes: quantò magis à maledicto est, afferre herbas & succos occidentes? Nónne vnde est homini superfluā, & ad benedictionem, quæ in paradyso data est, non pertinentem gignere sobolem, dicente mulieri Domino, multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos: inde & terræ eius accidisse credendum est, vt diffundat humores varios & noxios non pertinentes ad hæc benedictionis verba, germinet terra herbā virentē, &c.

Item de eo quod dictum est, vnumquodque iuxta genus suum, & consubstantialem esse Deo patri filium.

CAPVT XXXVIII.

QVis in his & in huiusmodi adiuuit spiritum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi? *Esa. 40.* Quis (inquam) ostendit illi, vel quo instructus fuit ab exemplari, mādare terræ, vt afferret herbam, lignumque vnumquodque cum semine generis sui? Quærimus hoc à Iudæis, pariterque ab hæreticis, quicunque impio sensu Deum patrem omninò sterilem esse volunt, negantes eum cōsubstantiale sibi protulisse verbum, non credentes eum coæqualem sibi genuisse filium. Vos Iudæi, nullum, vos Arriani dissimilem dicitis illum habere filium. Vnde ergo non solùm animantibus, sed etiam herbis terræ dedit habere singulis in semetipsis semen generis sui, si in semetipso nihil talis naturæ vel vigoris habuit? Sitis igitur vos fœnum, quod Behemoth, id est, animal; scilicet, diabolus sicut bos comedat: sitis (inquam) sicut ligna syluarum, quæ fructum non ferunt, ad nihil vtilia, nisi vt excidantur, & in ignem mittātur, quicunque Deum creatorem omnium, *Iob. 40.* aut nullum, aut dissimilem sibi genuisse blasphemātes dicitis filium. *Matth. 7.* Natura nanque dei, neque sterilis est, qui creaturæ suæ fertilitatē dedit: neque genitura eius degenerauit, vt gigneret aliud Deus quàm Deum, qui dixit & factum est, vt vnumquodque lignorum siue herbarum afferret in semetipso semen non aliud, quàm secundum genus suum.

Item, de die tertio.

CAPVT

CAPVT XXXIX.

IN hoc die tertio species illa diuinæ bonitatis fulget, vnde sanctus septiformis spiritus tertio loco ascendentibus, post timorem & pietatem, spiritus scientiæ nuncupatur. Pulcherrimæ nanque scientiæ est, quòd illū paradysum deliciarum talis ac tantus plantauit hortulanus, scientiæ (inquam) cuius spe inflatus est homo, dicente sibi diabolo, comedite & eritis sicut dij, scientes bonum & malum. Indignabatur enim miser, inspiratus à diabolo, quòd alienum hortum sub alieno custodierit imperio, aliquò sibi lignorum interdicto, & ideò tanquam medicinam captabat, vt haberet & ipse scientiā plantandi sibimet paradysos. Sed de hoc aliàs. Planè & in cæteris septem dierum operibus absque sciētia nihil operatus est Deus. Veruntamen secundū proprias distinctiones, singula de singulis potentiæ septiformis vocabula magis propriè sumpta sunt. Verbi gratia: Pisces quoque maris scientissimè fecit, & volatilia cæli. Verùm in istorum natura iam illa creatricis potentiæ virtus cognoscitur, quæ spiritus consilij nuncupatur. Habent enim naturale quoddam mutui amoris consilium, quo concilientur inuicem, qui consociet masculū & fœminam, & amantes conueniant, vt pariter nidificent, vt fœtus alant. Sic & in singulis cæterorum dierum operibus, præter sciētiam Dei, aliud magis propriè consideratur & prædicatur. At verò ex opere huius tertij diei, nihil melius quā multiplex prædicatur scientia Dei, quia videlicet præter suum esse nihil adhuc operantur extrinsecus, nisi quod significant tanti scientiam plantatoris. Factū est igitur vespere & mane dies tertius, sicut supra dictum est. Hoc opus scientiæ Dei sub sequitur aliud opus cum euidentia magnæ fortitudinis.

De die quarto, de luminaribus, & virtute maioris luminaris.

CAPVT XL.

DIxit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem & noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos, vt luceant in firmamento cæli, & illuminent terram. Et factū est ita. Et fecit Deus duo luminaria magna. luminare maius vt præesset diei, & luminare minus vt præesset nocti.) Hoc planè dixit & fecit Deus in spiritu fortitudinis. Nam vt taceā de luna & stellis, quarum potentias penè soli vtcunque nouerunt Physici; de sole quis ruricula nescit, quòd sine illo factura mundi, non solùm infirma & egena, sed & nulli viuentiū sit habitabilis? Cū ab hac regiōe habitabili paulò lōgius abest, nulli lignorum siue herbarum semini tellus idonea est. Pigrescunt arua, constringuntur flumina, frondiflua moriuntur nemora, piger ad focos agricola damnosa ducit ocia. Quid si idem sol diutius in longinquo abstiteret, aut omninò nullus esset? Proinde cū propius ascensu suo nos visitans, arvorum duritiam radijs inualescentibus effringere cœperit, comparatur arieti. Cumq; altius ascendens boum labores apparere fecerit, tauro dicitur similis, & cū segites maturas, vrgente desuper calore, solidauerit, comparatur leoni.

Item de eodem, & quòd ante illud paradysus deliciarum floruerit, & quòd illa sit terra promissionis.

CAPVT. XLI.

HIc iam prætereundum non est, quo de hoc magno præside huius cæli eleganter prædicare solent physici, quòd sit fons ignis ætherei, cor cæli siue mens, & temperatio mundi. Nam quòd mundum verè temperet, inquiunt, ratio in aperto est. Ita enim non solùm terram, sed ipsum quoque cęlum temperare sole certissimum est, vt extremitates, quæ à via solis longissimè recesserunt, omni careant beneficio caloris, & vna frigoris perpetuitate torpescant. Hanc eorum rationem contemnere difficile est. Nam hoc ipsum Psalmista tetigisse videtur, cùm dicit: Quia neque ab oriente, neque ab occidente, neque à desertis montibus. Desertos quippe montes australi atque boreali polo subiacentes terras appellat, ob longinquitatem solis perpetuo gelu rigentes, quos inter mediāq; zonā, quam perustam vocāt, duas aiunt esse, hinc frigore, hinc calore temperatas, vt sint habitabilibus. Quæritur itaque, qualiter ante factum solem germinarit terrā lignum pomiferum, herbamque virentem, & afferentē semen: cū & nunc tamdiu, sole in cælo flammante prædictæ partes perpetuò frigore steriles permaneant propter hoc solū, quòd ab eo longius remotæ sint. Ad quod ecclesiasticis auribus facilè respondetur, quia quod notum vel creditum non fuit curiosis illis mundanæ creaturæ scrutatoribus, paradysus ille, quem plantauit Dominus Deus à principio dicendo: germinet terra herbam virentem, & afferentem semē, lignumq; pomiferū, &c. Hoc enim principium fuit omnium quæ in mūdo nasci iussa sunt, paradysus, inquā, ille, quem hac verbi sui dictione plantauit Dominus Deus, paradysus voluptatis est, paradysus deliciarum est, alterius cæli, alterius temperiei, non vicibus subiacens æstatis & hyemis, aut veris & autumni, sed perpetuæ voluptatis & permanentium deliciarum paradysus est, semper floridus, semper lucidus, sempiterna suauitate, visu delectabilis ac gustu. Cuius perpetuas delicias hic idem scriptor sub nomine illius terræ repromissionis, ad quam rudem Dominus introducebat populum, ita gratiosis descriptionibus commēdat. Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, aquarūque & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyssi, terram frumenti, hordei, ac vinearum, in qua ficus & malogranata, & olíueta nascuntur, terram olei &

Psal. 74.

Deut. 8.

mellis, &c. Item terra enim quam ingredieris possidendam, nõ est sicut terra Aegypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ, sed montuosa est & campestris, de cælo expectans pluuias, quam Dominus Deus tuus semper inuisit, & oculi illius in ea sunt à principio anni, vsque ad finem eius. Hæc idcircò nunc dicta sunt, vt certum sit ante hunc solem germinasse terram ad præceptum DOMINI, quia videlicet terra illa, cuius plenitudo tantis non potest exprimi descriptionibus vmbraticis, nõ indiget vt refloreſcat visitatiõe solis, quam semper inuisit Dominus Deus, in qua sunt oculi illius à principio anni vsq; ad finem eius. Sed iam potestatem eiusdem solis ac lunæ secundum ipsa creatoris verba contemplemur. Deut. 11.

Item de luminaribus & eorum magnitudinibus.

CAPVT XLII.

Fiant (inquit) luminaria in firmamento cæli, &c.) Luminaria solem & lunam dixit. Sic enim sequitur: (Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius vt præesset diei, & luminare min9 vt præesset nocti.) Vtraq; luminaria magna sunt relatione stellarum, quæ vtique minoris potentiæ sunt, ad alterutrum autem relatione vel comparatione facta, luminare maius sol, & luminare minus est luna. Nam sicut curiosi huius mundi philosophi inuestigauerunt, terra quidẽ maior quã luna est, sed terræ magnitudine sol qui præ altitudine circuli sui, nostrorumq; paruitatem oculorum, quasi paruus conspicitur, octies (inquiunt) est maior. Amplius autem ex eo sol luminare maius est, quã luna, quia lucet luce propria, nam luna relucet ab illo, luce scilicet non sua, sed aliena. Solis enim lumen corpus lunæ infunditur, & in de resplendescens solam refundit claritatem non calorem, sicut & speculum cùm splendorem de se vi oppositi eminus ignis emittit, solam ignis similitudinem, carentẽ sensu caloris ostendit. Alij tamen dicũt eam propriũ lumen habere, sed globum eius dimidium lucere, dimidium autem obscurum esse, dũque mouetur in circulo suo, partem eandem qua lucet paulatim ad nos conuerti, vt videri à nobis posit, & ideò prius quasi corniculatam apparere. Vtralibet opinio vera sit, maius quidem luminare est sol, tam orbis sui quantitate, quàm luminis, sed hæc duo luminaria magna sunt, videlicet comparatione stellarum quæ longè minus illuminant mundum, & minoris potestatis sunt.

De luminarium atque stellarum diuersa positione in firmamento.

CAPVT XLIII.

Sciendum verò, quòd licet cùm dixisset: Fiant luminaria: subiunxit, in firmamento cæli, pariterque de stellis, & posuit eas in firmamento cæli: quamuis non diuersa sit ditio: diuersa tamen horum est positio. Nam quod astronomici melius experti sunt, stellæ quidem omnes præter quinque planetas, id est, erraticas, & præter hæc duo luminaria magna, in firmamento fixæ sunt, & cum firmamento feruntur. Siquidẽ luminaria hæc, & stellę quinque (vt prædictum est) quas idololorum suorum nominibus sacrauerunt, scilicet, Saturni, Iouis, Martis, Veneris, atque Mercurij, circos habent proprios, qui contrario motu feruntur, voluuntur enim contra firmamentum. Horum altior circus Saturni, inferior Lunæ circulus habetur. Benè, inquit, fiant luminaria in firmamento cæli, id est, vnumquodque in sui firmamento cæli. Dicuntur enim & istorum luminarium & cæterorum planetarum circuli cæli, qui laudant Dominum, iuxta Psalmistam dicentẽ: Laudate eum cæli cælorum, id est, cæli, vel circi maiores, minorum complexui circulorum. Non enim parua materia diuinæ laudis est firmamẽtum, cursus eorum quẽ nunquã excedunt, incessanter currendo, seque in circulos suos reflectendo motu duplici, videlicet motu superioris firmamenti, quod dicũt aplanen, & motu proprio, quo contra ipsum iugiter feruntur. Vtrumque motum Ecclesiastes de sole loquens, exprimit his verbis: Oritur sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens girat ad austrum, & flectitur ad aquilonem. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Hoc idem de Luna & cæteris est sentiendum, quæ quanto maiores vel minores circulos habẽt, tanto plus vel minus temporis gyrando & regyrando expendunt. Eccl. 1.

De diuisione diei & noctis, & potestate luminarium.

CAPVT XLIIII.

AD quid fiant hæc luminaria? (Et diuidant (inquit) diem & noctem &c.) Hæc præcipua causa est cur facta sint luminaria. Vnde & tertio repetitur, cùm dicitur: Luminare maius vt præesset diei, & luminare minus vt præesset nocti. Itemque postmodum, vt lucerent (inquit) super terram, & diuiderent lucem & tenebras. Si iam ante per semet ipsum diuiserat deus lucem & tenebras, quid necesse erat vt luminaria diuiderẽt diem & noctem, siue lucem & tenebras? Immò, quomodo diuiderent, quod iam Deus diuiserat, & nemo rursus confuderat? Ergo illic de intellectuali luce, & spiritualib. tenebris dictũ est, nam hic de corporeæ visionis luce & tenebris sermo est. Et has quidem tenebras, Deus benè posuit, quippe cuius positione & præcepto, ꝙ nõ præteribit, sol deorsum descendit, & tunc ex vmbra terræ superius hemisphærium tenebrescit & nox fit, vt in ipsa pertranseant omnes bestiæ syluæ, catuli leonum rugientes, & quærant à deo escam sibi, vt orto sole congregẽtur in cubilibus suis, exeat autem homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Benè (inquam) hoc inter ea, quæ valdè magnifica Psal. 103

magnifica sunt, opera tua Domine in sapientia fecisti. Proinde has tenebras scriptor præmisit, vt diuiderent, inquiens, lucem & tenebras, ac deinde subintulit, & vidit deus quòd esset bonum. Illas autem tenebras à laude boni seclusit prius dicendo, & vidit Deus lucē quòd esset bona, & tunc demum diuisit (inquit) lucem & tenebras. Diuidant (inquit) diē & noctē, ita videlicet vt luminare maius præsit diei, & luminare minus præsit nocti. Hoc & Psalmista conscribens in confessionibus Domini: Confitemini (inquit) Domino, qui fecit luminaria magna, solem in potestatem diei, lunam & stellas in potestatē noctis.

Psal. 135. Et in Psalmo superius memorato: Fecit (in-
Psal. 103. quit) lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Itaque si quæras quomodo luminare maius præsit diei, occidendo videlicet præest & renascendo. Nam sol cognouit occasum suum, quod metaphoricos dictū est, videlicet quòd ita certo tempore occidat, & tanquam sciens, quid agat, certa nihilominus hora reuertatur ad ortum, & secundum eundem occasum certis ex causis nunc certiorē, nunc tardiorem alternatim variatur longitudo breuitasque dierum. Nam altius ad aquilonem progrediendo, quia nobis tardius occumbit, diem producit. Rursusque ad Austrum descendendo, quia nobis citius absconditur, diem breuiorem efficit. Non enim aliunde dies, nisi quia sol super terram est, sicut econtra, nox nō aliunde, nisi quia sole sub terram demisso, vmbra terræ soli obiecta super nos exaltata est. Etsi antequam solis globus horizonti emergat, mane lucet illustratus aer, & dies est, hoc de vicinia solis fit, sicut econtra vespere cùm iam nobis absconditus fuerit, non continuò, sed paulatim dispa rent, quæ supersunt reliquiæ luminis. Ita luminare maius præest diei semper. Luna verò temporaliter præest nocti: Vnde & pulchrè Psalmista: Fecit, inquit, lunam in tempora. Non enim cunctis noctibus vel toti nocti præest, sed pluribus noctibus, & plurimæ parti noctis deest. Crescit quippe temporaliter, decrescit nihilominus temporaliter. Item & aliter hic diei, atque aliter illa præest nocti. Hic enim præest diei, quia de seipso diem efficit: illa præest nocti, quia tenebras eius aliquantulum superat, præsidio mutuati à sole luminis. Igitur diuidant diem & noctem, inquit, scilicet, vt ille omnem diem suo lumine efficiat. Hæc aliquas noctes, vel aliquantulū noctis illustret.

De eo quod dictum est, & sint in signa & tempora, & dies & annos.

CAPVT XLV.

ET sint, inquit, in signa & tēpora, & dies & annos) Quatuor dicta sunt, signa, tempora, dies, & annos. Horum tria, scilicet signa, tempora, & dies, ad solem pertinent, quia videlicet ex ipso percipiuntur, maximè horarum signa, quas cùm obseruet rusticana quoque plebecula, magis ad seruiendum deo religiosa considerat Christi ecclesia, & secundum ipsum variantur veris, æstatis, atq; autumni, & hyemis tempora. Porrò, quòd in dies hoc luminare sit, omniū palam subiectū est oculis. Per singulos nanque ortus suos, singulos dies efficit. Porrò, lunę deputantur anni, cum suis partibus, id est, mensibus duodenis. Hebræi nanque (quibus data, vel à quibus profecta est hæc scriptura ad nos) solos nouerunt lunares menses & annos. Est autē mensis viginti nouem dierum ac semisis. Annus autem siquidem cōmunis, id est, duodecim mensium sit, CCCLIIII. dierum. Si autem embolismus, id est, tredecim mensiū sit, CCCLXXXIIII. dierum est. Romanis tamen luminare maius in annum est. Solarem namque computant annum CCCLXV. dierum, superaddito diei quadrante. Sed hic annus non adeo naturalis est, quippe cuius partes, scilicet menses non naturaliter currunt, sed ad placitum dispositi sunt. Lunaris autē annus naturalis est, quippe cuius partes, id est, menses itidem lunares à natura veniunt: vnde & cuncti quantitatis eiusdem sunt, nisi quod semissem qui XXIX. diebus superest, quia pro integro die computari non potest, seruari oportet. vt alter XXIX. alter XXX. dierum mensis habeatur. Hos annos, vel huiusmodi mēses ante fidem Christi, Romanus orbis non obseruabat, sed & nunc indoctūm vulgus ignorat. Proinde & in communi vsu annum computat Christi ecclesia, qualem scripturæ huius ignara constituit gentilitas, & pro legitimo ritu festi paschalis, menses & annos Hebræorum secundum lunam, tam communes, quàm embolismales rationabiliter obseruat.

Quare postremo dictum sit, & illuminent terram.

CAPVT XLVI.

QVare autem post hæc omnia continuò subiunxit? (& illuminent terram) Videlicet ne putes, ante hæc luminaria terram aliqua luce corporea fuisse illuminatam. Nam fortè diceres: Iam & antea terra illuminata fuerat, sed nō in signa & tempora, nō in dies & annos distincta vicißitudine lux illa obseruabilis erat. Vt ergo superadijcerētur ista, idcirco facta sunt ista luminaria. Hunc omninò sensum literæ textus excludit, dum hoc etiam adijcit, & illument terram. Nam ex hoc quoque palam datur intelligi, quia super hāc terram nulla prius erat lux visibilis. Verùmtamen de illa terra paradysi illud sciendum est, quia mox (vt dixit Deus) congregentur aquæ quæ sunt sub firmamento in locum vnum, & appareat arida, sic apparuit, vt postea nunquam disparuerit, sicut nihilominus mox (vt dixit Deus) germinet terra herbam virētem, &c. sic germinauit, sic floruit, & fronduit, fructumque attulit, vt iam vltra deflorescere non posit. Nam vt taceam de luce angelicarum specierum, quæ nunquam

ibi desunt,

ibi deſunt, ſi in hoc exilio quædã terræ huius particulę, ſcilicet precioſi lapides, quales maximè carbunculi ſunt, ſic apparent, vt in nocte pro lucernis eſſe poſsint, quàm ſplendidè putas terram illam apparuiſſe, vbi neque huiuſmodi lapidum, neque alicuius boni quod viſum delectet quicquam poteſt abeſſe? Hũc ergo mundum tantummodò luminaria hæc illuminant. De quibus nec illud prætereundum eſt, quòd maximè horum cauſa firmamentum volubile eſſe oportuit, videlicet vt ſol, qui tanti eſt feruoris, vt (ſicut ſuperius dictum eſt) fons ignis ætherei appellatus ſit, ad hoc factus, vt non ſolum illuminatio, ſed & temperatio mundi frequens eſſet, & cunctis partibus adeſſet, & ſtellarum ordo notabilis toties regyrans notior exiſteret. Siquidem multo melius nunc eſt, cũ ſol feruidus breuiter quidem, ſed frequenter adeſt, quàm ſi ſpacio ſex menſium deſuper terras exurens, itidem ſex menſium ſpacio, ſub terra deliteſceret, tanquam longam noctem cum eadẽ prolixitate, frigoris nobis relinqueret. Duodenis nanque menſibus Zodiacum circuit, quo circuitu ſolo circunferretur, ceſſante motu firmamenti, & proinde quod nũc annus eſt, hoc tunc vnus cum nocte ſua, dies exiſteret.

Cur firmamentũ volubile eſſe oportet.

Cur dicendo, & ſtellas non addidit, & ſint in ſigna & tempora, & de eodem die quarto, & quid ſit dies quartus.

CAPVT XLVII.

ET fecit, inquit, Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præeſſet diei, & luminare minus, vt præeſſet nocti. Et ſtellas. Notandum in hac repetitione, cùm dicit, & fecit Deus duo luminaria magna, & ſtellas, non addidit in ſigna, videlicet ne occaſionẽ daret illis qui putant in ſtellis ſigna eſſe fatalia, homines quippe creaturæ magis, quàm creatoris imitatores, & à creatura mundi cognitum Deum non ſicut Deum glorificãtes, aut gratias agentes, in iſto quoque dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt, dum ſtellis penè omnem creatoris aſcripsère poteſtatẽ, ita vt dicerent ex earũ momẽtis vitæ & mortis ſui fatalem pendere neceſsitatem. Huiuſmodi ſuſpicio de hac ſcriptura naſci non potuit. Nam cũ dixiſſet, & fecit Deus duo luminaria, ſic ſubiunxit, & ſtellas, vt in ſigna ſubaudire non liceat. Attamen & ſtellæ in quædam ſigna, & in quædam tempora ſunt, quæ ſalua pietate Chriſtianus homo ſuſcipere vel attendere queat, verbi gratia, de qualibus loquitur ſcriptura: Quis fecit arcturum, & hyadas, & oriana? Item, nunquid coniũgere valebis micantes ſtellas pleiades, aut gyrum arcturi diſsipare poteris? Nunquid produces luciferum in tempore ſuo, aut veſperum ſuper filios terræ congregare facies? Hæc & his ſimilia ſuſcipere, & ex illis ſerenitatis vel procellæ ſignificationes attendere pernicioſum non eſt, immò pauidis maximè nautis vtile eſt. Amplius autem ex huiuſmodi poſitionibus vel ſignificationibus ſtellarum ſpiritualem ſenſum per idoneas ſimilitudines capere laudabile eſt. Item, & tempora noctis de altitudine cuiuſlibet ſtellę, ex his quæ fixę cũ firmamento fuerunt, admoto horoſcopo, depræhendere iucundum artificium, atque innoxium exercitium, imò & nocturnæ laudis Dei, quibus horis fiat, pulchrum expectaculum eſt. Sed de huiuſmodi ad præſens negotium non pertinet. Nam qui verè ſapientiam quærit, & à creatura mundi creatorem cognoſcere, glorificare, & gratias agere cupit, hoc ſolum de illa ſcire cõtentus eſt, quod ſacra teſtante ſcriptura, creatrix diuina inſtituit, videlicet, quòd ad hoc poſuerit ea quæ prædicta ſunt, id eſt, luminaria, & ſtellas, in firmamento cæli, vt lucerent ſuper terram, vt præeſſent diei ac nocti. Et vidit Deus quod eſſet bonum, vidit, inquam, & verum vidit, neque in ſuo viſu falſus eſt. Nam verè bonitatis eius bonus hic effectus, bona, inquã, & pulchra boni operis eius quarta hæc ſpecies eſt, factumque eſt hoc veſpere & mane, quia videlicet & erat prius in occulta & inuiſibili diſpoſitione, & nũc eſt in hac viſibili ſpecie præclara dies verbi æterni, pulchra & lucida clarificatio vnigeniti filij.

Rom. 1.

Iob. 9.

Iob. 38.

De die quinto, & quid ſit dies quintus.

CAPVT XLVIII.

DIxit etiam Deus, producant aquæ reptilia animæ viuentis & volatile ſuper terram ſub firmamento cæli. Creauitq; deus cete grandia, & omnem animam viuentem atque mutabilem, quã produxerant aquæ in ſpecies ſuas, & omne reptile ſecũdum genus ſuum.) Sicut iam ſuperius dictum eſt, in hac ſpecie creaturæ, id eſt, in reptilibus maris, & volatilibus cæli, quoddam naturale vel affectiuum conſilium eſt, quia videlicet dictante genitali amore, maſculus & fœmina conueniunt, & ſucceſsioni propagandæ, tanto ſtudio conſulunt, quantum ſatis ſit ad hoc prouidendum vel efficiendum, ne deficiat quaſi deſiderata poſteritas ipſorum. Proinde indubitanter pronunciare licet, hanc ſpeciem boni operis Dei ad ſpiritum pertinere conſilij, ſicut ſupra memoratum, & ante hoc præcedens opus eſſe monſtratum eſt, de ſpiritu fortitudinis. Porrò cur ab huius operis quinto die ſcriptor exceperit iumenta & reptilia vel beſtias terræ, cũ illorum non altior quàm horum eſſentia ſit, pariter quippe funguntur quinque ſenſibus corporis, oportunius ſuo in loco dicendum eſt.

Sup. ca 39.

De eo quod dictum eſt, producant aquæ reptilia animæ viuentis.

CAPVT XLIX.

PRoducant, inquit, aquæ reptilis animæ viuentis. Mirum quidem de fluxo aquarum elemento ſolida naſci vel produci corpora, ſed mirabilius eſt, quòd de nihilo potens conditor iam ipſum aquarum elementum fecerat. Cùm autem dicit, producant aquæ re-

quæ reptilia, quid opus est adijci animæ viuẽtis? cùm ipsum nomen reptilium viuentem animam satis exprimere possit? Etenim viuit & sentit omne quod repit, quamuis non omne quod viuit, repat, vel repere possit. Viuit nanque herba, virens & afferens semen, quam terra germinat. Viuit omne lignum pomiferum, vel habens semen suum in semetipso quod terra producit. Sed vita huiusmodi sicut sine sensu, ita & sine motu est. At verò omne quod repit (vt iam dictum est) etiam viuit. Quid igitur cùm dixisset, producant aquæ reptilia, addidit, animæ viuentis? Videlicet, vt animam reptiliũ distingueret ab anima hominũ. Cùm enim dicit, animæ viuentis, subaudiri vult, & non etiam discernentis. Nam eo quidem vita reptilium vitam superat herbarum atq; lignorum, quòd sensibilis est, nam & illa viuunt quidem, sed non sentiunt: verùm longè inferior est, quàm vita hominis, quia non solùm sic viuit homo, vt sentiat, sed & viuit, & sentit, & quod dignissimum est, discernit. Hoc ergo cu dicitur: producāt aquæ reptilia, mox oportunè subiungit, animæ viuẽtis: viuentis, inquam, tantummodò, non etiam discernentis. Itemque & volatilia, subauditur, producant aquæ animæ viuẽtis, nihilominus & nõ discernentis. Nam acutius quidem volatilia quã reptilia sentiunt, sed nihilominus discretione vel ratione carentia sunt. Acutius autem illa sentire, non dubium est. Nam & acumine sensus illorum intantum maligni spiritus abusi sunt ad augendum errorem gentilium, vt auspices quoque, siue augures ex eo constituti fuerint, quòd ab auiũ garritu siue inspectu, ventura sibi crederent bona, siue mala spectanda præsignari. Contra quod ex imius eorum poeta paulò melius sentiens, ait: Haud equidem credo, quia sit diuinius illis Ingenium, aut fato rerum prudẽtia maior. Verũ vbi tẽpestas & cæli mobilis humor Mutauere vias, vertũtur pecudes, & ouãtes gutture corui. Dixit aues nõ sciẽter diuinare, sed pro cæli qualitatibus, diuersos motus cõcipere. Quippe quæ spreta grauiore terra, sursum spaciãtur, & aere leuiore feruntur, mobilique corpore minus prægrauatam supernè ducunt agilem vitam. E contra, reptilia grauior deprimit natura, tantoque in acumine sensuum prædictis volatilib. cedunt, quãto aeris natura crassius aquarum est elementum. Cùm itaque dixisset, producant aquæ reptilia animæ viuentis, notandum quia nihil addidit: volatile autem, inquit, producãt, & addidit, super terram. Sed & hoc nondum satis fuisset, nam & reptilia sub aquis terræ incubant, nec enim semper natant, & de terra siue arena victum quæritant. Ergo benè & hoc addidit, sub firmamento cæli. Hæc productionis volatilium plena & sufficiens definitio est, quia videlicet produxerunt aquæ reptilia animæ viuẽtis, produxerunt, inquam, non etiam emiserunt, licet quædam ex illis, vt delphini siue phocæ ad horam patiente natura foras prodire audeant. Volatilia autem & produxerunt, & super terram sub firmamento cæli emiserunt. Vna nanque hæc animantium species nihilo magis gaudet, quàm libertate volandi, natabundis, sub firmamento cæli, spaciando pennulis, sicut cætera reptilia quæ retinuerunt aquæ, in semetipsis earundem aquarum profundo, & maximè fluuialib. vndis. Porrò, volatilium quæque species, prout pẽnas densiores, & minora habent corpora, ita & sub firmamento cæli altius atque celerius euolant, verbi gratia, vt accipiter, ardea, siue aquila. Nã econtra, quorum corpora densa, pennæ verò raræ vel paruæ sunt, tardius leuantur, & minus volant, vt vultur, aut certe struthio, quæ etsi pennas habet, nullatenus tamen volare potest.

Vergil. in Geor. lib. 1.

Cur cùm omnia volatilia aqua produxerunt, non etiam sub aquis viuere possunt.

CAPVT L.

QVæri nunc potest, cur cùm omnia volatilia aquæ produxerint, non etiam sub aquis natalibus eadem viuere possint? Nam sunt quidem quæ dicantur aues marinæ, vt fulicæ, siue parua quidem sed nobilis halcione, quæ nidificare dicitur in littoribus patiẽtia maris expectante, in tantum, vt per bis septem dies, donec pullos educat, nullatenus moueatur vel perturbetur fida trãquillitas. Sed hæc vel cætera cùm de aquis producta sint, non etiam sub aquis viuere possũt. Cur ergo natura illis quasi à materno vtero tã diuersa successit? Cur illic vitã retinere nõ possũt, vnde vitam sumpserũt? Et quidẽ quęstio hæc difficili⁹ soluitur, si aquarũ nomine vni⁹ tantu elemẽti gurgites accipim⁹. Nunc autem & aer, aqua potest rectè dici, quippe qui ex aqua vel per aquam consistit. Vnde dicitur in epistola Pet. Apostoli: Latet enim eos hoc volentes, quòd cæli erant prius & terra de aqua, & per aquam consistens Dei verbo. Alia editio sic habet: Cæli erant olim de aqua, & per aquam constituti, significat autem aerem istum humidum, atque turbidum. Hunc ergo cælum appellare scriptura consueuit. Vnde scriptum est. Miluus in cælo cognouit tempus suum. Potest itaq; & aer simul cũ aquarum elemento intelligi. Sed cõtra fortè dicitur: Posset hoc sensu & sic dici: Producant aquæ reptilia animæ viuentis, & volatilia, atque iumenta siue bestias. Nam & terra (vt prædictum est) de aqua & per aquã cõsistet. De aqua videlicet, quia dixit Deus, congregentur aquæ in vnum locum, & appareat arida. Et factum est ita. Per aquam verò quia diuina dispositione venis aquarum tota intrinsecus plena est, sicut corpus animãtis redundat venis sanguinis, ne videlicet aridītate deficeret, si aquarũ irrigatio cessaret. Ad hæc, inquam, postquam Deus aridam apparere iussit, eamq; terram appellauit, non licet

Cur aues in aquis viuere non possint.

Responsio.

2. Pet. 3.

Hier. 9.

rent aut multiplicarentur,& non stetisset eo rum genus. Cùm ergo initium existendi acceptissent, oportuit eiusdem creatoris imperio naturalem illis medullitus inseri amoré vel appetitum, vt masculus ardens ad semen ingerendum, fœmina nihilominus auida foret ad recipiendum. Hoc illis benedictio contulit,& ob hoc necessaria fuit, nam inde reptilia creuerút, & multiplicata sunt, & repleuerunt aquas maris, auesq; multiplicatæ sunt ex eis. Ad hoc, tenet hæc animantia vinculo amoris magna huius benedictionis vis. Quà
Psal. 103. diu enim emittentur fontes in conuallibus, & inter medium montium pertransibunt aquæ: tam diu super ea volucres cæli habitabunt,& de medio petrarum dabunt vocem. Et quamdiu irriguis superioribus & pingue dine terræ saturabuntur ligna campi,& cedri Libani, quas plantauit: tamdiu illic passeres nidificabunt. Et eodem amore vel desiderio & gallina languida vocem mutabit,& luscinia lætabunda paruulis ouis superfedens tota peruigil nocte decantabit, tanta cantilenæ suauitate, vt tibi videatur hæc esse summa
Matth.24 eius intentio, quò possit non minus dulcibus modis fœtus animare, quàm fotu corporis. Hinc educta progenies vespere & mane, & meridie quodam modo narrabit, & creatoris laudem non ingrata natura annunciabit:& ei qui dat escam omni carni, tanto concentu confitentur Deo cæli, vt erubescere debeat homo rationalis, si vnquam dona creatoris in escam mutus ab eius laude percepe rit. Item & quamdiu steterit hoc mare magnú & spaciosum manib. in quo naues pertransceunt, quod qualiter transiturum sit, no uit ipse qui dixit, cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibút: tamdiu per seuerante huius benedictionis virtute, illic erunt reptilia, quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis, & omnia non frustra à creatura expectabunt, vt det illis escá in tempore, & eo dante illis colligent, & aperiente illo manum suam omnia implebuntur bonitate, tam balena, quã rana, tam crocodilus quàm murena.

Cur non dictum sit, vidit Deus volatilia seu reptilia quòd essent bona, sed vidit quòd esset bonum.

CAPVT LIII.

ET vidit Deus quòd esset bonum, factúq; est vespere & mane dies quintus.) Si tã stabili iustitia viueret homo, quàm certo or dine seruant ea quæ prædicta sunt, statutum benedictionis imperium, rectè formato homine, sicut dictum est, & vidit Deus lucem quòd esset bona, sic nihilominus singulariter diceretur,& vidit Deus hominem quòd esset bonus. Veruntamen nec dixit, nec dicere scriptura debuit, & vidit Deus volatilia cæli, siue reptilia maris, quòd essent bona. Sed vidit Deus (inquit) quòd esset bonum, subauditur sic esse factum, in quo non creaturæ huius (quod nullum est) laudatur meritum, sed bonum creatoris ponderatur ingenium. Similiter cùm dicitur: & vidit Deus cuncta quæ fecerat,& erant valdè bona, non creaturarum prædicantur merita, sed (quod longè aliud est) creatoris cómendatur sapiétia. Sola lux, quia volútatem habere potuit, & voluntariè suam ad Deum essentiam direxit, bona dicta est, vtpotè boni Dei capax, quem quia cú amore exceperit, rectè illi diuinæ bonitatis communicata est laus.

Cur iumenta siue terra animãtia operis diei sexta, cum homine deputentur.

CAPVT LIIII.

SExta creaturæ Dei species, homo est, cuius in essentia is qui à timore sextus est intellectus manifestè præfulget. Hoc perspicuum est, rationalis enim creatura est, & non solú intellectum, sed & ingenium atque memoriã habet, vnde ad spiritualium cognitionem & Dei sapientiam peruenire potest. Sed cur iumenta cú irrationabilia sint, sexto diei cú illo deputantur? Nihilo enim magis iumenta quã reptilia maris siue volatilia cæli, quinque corporis sensus excedút, nec minus aut magis quàm illa hæc rationis expertia sunt. Ad hæc inquã. Et si in eodem essentiæ gradu iumenta, in quo & volatilia siue aquarum reptilia tenentur, quia pariter corpora sunt animata & sensibilia, nec vltra valent: rectè tamen cum homine diei sexto computãtur, quia cuius homo, eiusdem partis mundi, scilicet, terræ, ornatus quoque iumentorum genus est, & eius potissimum substituta serui tio sunt, sicut videm°, quia neq; volatilia, neque reptilia, quæ produxerút aquæ, sed sola iuméta homini coóperãtur & collaborát. Cú itaq; illis, id est, volatilibus siue piscibus, pro códitionis æqualitate: huic auté, id est, homini pro materiali origine iumentorum genus contiguum sit, rectè potiori, id est, homini cessit, vt cum illo vnus diuinæ operationis sit dies, cum quo vnius partis mundi, scilicet terræ ornatus est. Sed iam ipsa creantis imperij verba consulamus.

De triplici specie iumentorum reptilium atque bestiarum.

CAPVT LV.

PRoducat, inquit, terrã animam viuentem in genere suo, iumenta, reptilia, & bestias terræ secundum species suas. Factum que est ita. Et fecit Deus bestias terræ secundum species suas, & iumenta, & omné reptile in genere suo.) Sub vno genere animæ viuentis, quã terra producit, tres species manifestè scriptura distinxit, iumentorú, reptilium, atque bestiarum, & nota diligenter præiudiciorú Dei inuestigabilium prouidétiam. Ab vna nanq; specie, id est, à reptili homo seductus est: ab vna, id est, à bestijs terræ, iustè peccator idé infestatur: ab vna id est, à

iumentis, eiusdem miseri hominis debilitas, misericordia Dei resouente, iuuatur. Dicuntur enim iumenta, quòd sint quædam hominis adiumenta: reptilia verè repentia, siue serpētia: bestiæ quasi festiæ, per antiphrasim, quòd sint infestæ. Hic iam quæritur, quomodo serpenti dicatur pro maledictione, super pectus tuum gradieris, cùm hoc à natura prius habuerit vt reperet, quod est super pectus suum graderetur. Etenim sicut iumenta, sic & reptilia, iam fuerant iussa produci. Sed de hoc suo in loco oportunius dicendum erit.

Quòd omne genus serpentum corruptum ex eo, siue venenatum sit, quod diabolus illo vsus est ad mortem hominis.

CAPVT LVI.

NVnc illud sciēdum, quia repebat prius vt nunc omne huius speciei vel generis animal, sed reptatus eius nullum horrorē haberet, si non illo diabolus ad mortem Domini eius hominis vsus fuisset. Multò magis verò, nec virus pestiferum vomeret, vel in seipso haberet, si non illum idem creaturæ Deo adulterator veneficus illo suæ malitiæ veneno polluisset, & per os eius homini (vt iam dictum est) mortem insibilasset. Eccè hodieque (vt taceam quod multis sanctorum Christi seruorum non solùm innocuos, sed etiam obedientes legimus fuisse serpentes) gens tota esse traditur, quæ in medijs tutam agat vitam serpentibus. Vnde ait, quidam Romanorum auctor nobilissimus: Gens vnica terras incolit à sæuo serpentum innoxia morsu. Marmaridæ Psylli, par lingua potentibus herbis. Ipse cruor tutus, nullumque admittere virus. Vel cantu cessante, potest. Quantò magis tunc homo cunctorū animantium præses & dominus, reptilibus quoque terræ ordine legitimo imperitaret, si vel diabolus per os serpentis nunquam sibilasset, vel si ipse homo cùm in honore esset, sic intellexisset, vt venenum suasionis eius non admisisset? Ergo bona quidē creatio cunctorum, sed homini, quia Deo contrarius factus est, existens sibimetipsi grauis, in malum iure versa sunt, ea quæ bene facta erant. Cæterùm quia præscientiam eius qui fecit quæ futura sunt, nec illud latebat, quod alius, id est, homo siue diabolus facturus erat, non mirum si truces homini peccatori

Luca li. 9. phras.

bestias, & venenata præparauit animalia, qui infernum quoque futuris dæmonum vel hominum peccatis præparauerat. De istis enim æquè vt de cæteris, non est dubiū, quia in illo secreti sui vespere dixit Deus, producat terra animam viuentem in genere suo: & mane, id est, in primæua generis huius creatione, factum est ita, & per successiones posteritatis singulorum nunc vsque facit Deus bestias terræ in species suas, & iumenta, & omne reptile in genere suo.

De adulterina permixtione iumentorum.

CAPVT LVII.

PErseuerat hæc posita semel naturæ lex, quibusque posteritatem suam propagantibus in genere suo, vt verbi gratia, nec de equina specie nascātur asini, nec de leonibus generentur vrsi, nec de bobus cerui, nec de camelis procreentur elephanti, aut de bubalis onagri. Fiunt tamen quædam naturarum ex inæquali permixtione adulterina, cū (verbi gratia) de equa & asino mulus, de hirco & oue nascitur tityrus, quod hominū instinctu fieri lex vetat, cùm dicit: Iumenta tua non facies coire cum alterius generis animantibus. Hoc primus fecisse fertur Ana, filius Sebeon filij Esau scilicet, quòd equarum greges ab asinis in deserto fecerit primus ascendi, vt mulorum inde noua, contra naturam, animalia nascerentur. Veritamen & bestiæ, quæ sub hominum magisterio non sunt, contra naturam diuersis ex speciebus permiscētur, vt leo dū permiscetur pardæ, & nascitur leopardus: & dū lupus ceruæ commiscetur, lynces generantur. Et in reptilibus quoque permixtionis inordinatio reperitur. Tradūt enim physici, quia vipera nequissimum genus reptile, & super omnia quæ serpentini sunt generis, astutior, vbi coeundi cupiditatem assumpserit, murenæ maritimæ copulam requirit, progressaque ad littus, sibilo testificata sui præsentiam ad coniugalem amplexum illam euocat. Murena inuitata non deest, & venenatę serpēti expetitos vsus suæ coniunctionis impartitur. Et de his quidem iam satis dictum. Deinceps ad hominis creationem (quæ nostra criminosa & laboriosa dies est) articulum promoueamus.

Leuit. 19.

FINIS LIBRI PRIMI IN GENESIM.

RVPER.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER SECVNDVS.

De dignitate creaturæ hominis, & quod cum consilio prouida trinitatis factus est.

CAPVT I.

ET vidit Deus quod esset bonum, & ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrã, & præsit piscib. maris, & volatilibus cæli, & bestijs vniuersæ terræ, atque omni reptili quod mouetur in terra.) Eccè artificem omnium, Dei sapientiam, gyrum cæli solam circumeuntem, & in fluctibus maris solam ambulantem à longè prosecuti, tandem ad eam quæ propositi vel operis huius summa est, peruenimus causam, scilicet ad nos homines, quos creator noster facere dignatus est, ad imaginem & similitudinem suam. Quid enim propositum est, nisi sanctæ trinitatis gloriã per opera Ipsius qua si per speculum contemplari? Et cuiusq; personæ proprietatem agnoscere ex proprijs qualitate operis? Hęc planè humana, scilicet, creatura illud potissimum opus est, quod eadem beata trinitas, magna sibi dignatiõe diuisit, vt pater conderet, filius redimeret, spiritus sanctus igniret. Huius ergo creationis dignitatem, non per qualemcunque iudicem, sed per digitum Dei, cuius est scriptura hæc, diligenter expressam, reuerenter (vt dignum est) audiamus. Ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Mutauit vocẽ suã, quippe q hactenùs de singulis dixit, fiat, & factum est, producat terra, producat aquæ, & factum est. Nũc autẽ tanq̃ à circuitu terræ, cæli, & maris, lassabundus resederit, & inter respirandum in mentem illi venerit, adhuc vnũ deesse quod deceret vel oporteret fieri: Faciamus (inquit) hominem ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã. Dñe, inqt propheta, consilium tuum antiquum, verũ fiat. An tibi paruum videtur consilium, his paucis sanctæ trinitatis dictiunculis esse significatum? Magnum planè consilium in illo sapientiæ consilio, in illo talium personarum, patris, & filij, & spiritus sancti, non tam senatu quàm soliloquio venerando de nobis peccatoribus habitum est. An putas eorum quicquã quæ circa nos acta vel agenda sunt illic defuisse? Planè ibi omnis nostra in medio causa posita est, mors vel perditio nostra quæ futura erat, illic perspecta est, & inde tò tum consilium habitum, vt vnaquæque persona suam operis partem susciperet, vt, scilicet (sicut iam dictum est) tunc quidem pater conderet, postea in plenitudine temporis filius perditum redimeret, spiritus sanctus remissionem peccatorũ, & carnis resurrectionem perficeret, atque ita communi trinitatis consilio reædificarentur in homine deserta seculorum, & fundamenta generationis & generationis suscitarentur. Laus sapientiæ creatoris, honor gratiæ liberatoris, gratiarũ actio pietati illuminatoris, adoratio vni indiuisæ creatrici, liberatrici, & gubernatrici omnium Trinitati. Repleatur os nostrum laude, vt tantam eius gloriam, tantam eius magnitudinem tota die cantemus. *Psal. 70.*

Isai. 24. (margin, beside "imaginem & similitu-")

Quæ distantia sit imaginis atque similitudinis, in eo quod dictum est: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.

CAPVT II.

PRimum illud quæsitu dignum est, quænam distantia sit imaginis atque similitudinis: & deinde clarebit, quòd non casu, sed pro rationis intuitu litera sic ordinata sit, vt non diceretur: faciamus hominem ad similitudinem & imaginem nostram, sed ad imaginem & similitudinem nostram. Imago & similitudo hoc differunt, quòd imago vnius imago est, similitudo autem nunquam minus quàm duorum similitudo est: *Col. 1.* Est autem imago Dei filius eiusdem Dei patris. Sicut de illo Apostolus, qui est (inquit) imago Dei inuisibilis. Imago (inquam) dei inuisibilis est, filius æquè inuisibilis. Multis tamen modis imago dicitur. *Hebr. 1.* Est enim imago hominis vel equi pictura in pariete, vel sculptura in ligno vel lapide: videtur in puteo imago solis vel lunæ. Non sic imago Dei dicitur filius, sed ita, vt sit (sicut in alio loco dicit Apostolus) figura substantiæ eius, quia videlicet sicut substantia qualibet ex conspecta figura sua cognoscitur: sic Deus pater per verbum suum, quod est filius, cognoscitur. Dicitur tamen & imago hominis proprietas substantiæ eius, quo sensu illud de primo homine dictum necessariò intelligitur. Vixit autem Adam centum triginta annis, genuitque filium ad similitudinem & imaginem suam, & vocauit nomen eius Seth. *Gen. 5.* Est ergo filius imago patris. Sanctus autem spiritus similitudo patris & filij, communis enim bonitas siue charitas est patris & filij:

tris & filij. Ergo nō rectè dici putes potuisse, Faciamus hominem ad similitudinē & imaginem nostram: quia profectò, filius, sicut nō patris simul & spiritus sancti, sed solius patris filius est: sic non patris & eiusdem spiritus sancti, sed solius patris imago est. Econtra rectissimè dictum est, ad imaginem & similitudinem nostram, quia videlicet spiritus sanctus sicut patris & filij communis bonitas vel dilectio, sic eorundem communis similitudo est.

Item de eodem.

CAPVT III.

QVid tandem est: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, nisi, faciamus hominem, qui trinæ operationis nostræ in semetipso habeat euidentiam? Nam aspice hominem quempiam benè constitutum, verbi gratia, qualis nunc est is ipse, qui scripsit hæc, imò quales erant electi omnes, à quibus hæc eadem beata trinitas in gloria sua videnda est. Vtiq; viuunt, quod commune illis est cum iumentis: & discernunt, quod commune illis est cum hominibus reprobis, vel etiam malignis spiritibus: & sancti vel iusti sunt, quod proprium est filiorū Dei. Ergo quod ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, hoc dicere est, faciamus hominem viuentem, rationalem, Deo similem. Paulò ante de brutis animantibus loquens: producat (inquit) terra animam viuentem in genere suò. Eiusmodi animam duplici honore præcellit hominis conditio, dum dicitur, ad imaginem & similitudinem nostram. Ad imaginem videlicet, vt sit rationalis: ad similitudinem nostrā, vt rectus sit, sectando iustitiam Dei. Horum altero, scilicet, rationalitate carere nō potest: alterum, id est, diuinæ rectitudinis vel iustitiæ similitudinem, nisi per gratiam assequi non potest. Sed ea, qua carere non potest homo, facultas rationalitatis, instrumentum est siue oculis quidam ad quærendam similitudinem Dei. Est ergo inexcusabilis, cùm ad similitudinem Dei non peruenerit: quia videlicet bono instrumēto, ad hoc, propter quod sibi datum est, vti noluit. Verùm cū primum fecit Deus hominem, non solùm rationalē, sed & similitudinis suæ fecit honore pollentem. Deus enim (inquit scriptura) fecit hominem rectum, ipse verò implicuit se multis quæstionibus. Nunc autem seductus perdidit quidem honorem similitudinis Dei, sed facultas rationis in eo remansit, per quā reuocantem audire, & ad restaurationem sui ducem ac præceptorem valeat sequi.

In quibus homo præcellit bruta

Eccl. 7.

Quod non dictum sit, ad similitudinem & imaginē nostram, sed ad imaginem & similitudinem nostram.

CAPVT IIII.

IGitur rationalem & sanctitatis suæ participem Deus hanc esse volens creaturam: Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Non dixit scriptura, quia dixit Deus, fiat homo ad imaginem & similitudinem nostram; & factus est homo, sicut dixit, fiat lux, & facta est lux. Quare? Videlicet quia non repentè, sed operosè agendum erat, vt consummatus homo staret ad creatoris sui imaginem & similitudinem. Angelica nanque creatura, semel facta, iam nec in illis qui steterunt commouebitur; nec in illis qui ceciderunt, in antiquum restituetur. At verò homo post primam sui facturam casurus, & miserantis recreatione erat innouandus. Idcircò tres personæ quasi mutuo se cohortantur, dicendo: Faciamus. Sciendum tamen, quod & illa pauciora verba, quibus dictum est, fiat lux, & facta est lux, & hæc plura, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, parem angelorum & hominum electorum dignitatem vel gloriam significant. Nam & electus angelus, quia lux est, ad imaginem & similitudinem Dei factus & perfectus est: & homo qui ad imaginem & similitudinem Dei factus & refectus est, lux est. Et quia vterque rationalis est, ad imaginem Dei factus est: & quia benè constitutus ac Deo subditus est, ad similitudinem Dei factus est. Proindè sicut ille lux, vel angelus lucis: sic & iste lux dicitur, & filius lucis. Nihilominus sicut quod dictum est, fiat lux, solos electos angelos creatori curę esse innuit, & angelos tenebrarum excludit, quanquam & ipsos creauerit: sic & ista dictio: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrām; solos eos amplectitur, quos prædestinauit ad vitam, nec illos admittit, qui superfluè de vitiata postmodum radice super numerum nasciturì erant. Itaque si quæratur, cur intulerit scriptura Deum sic dicentem, fiat lux; dum dicere posset. Fiant angeli, vel fiant spiritus? interrogemus cur hoc totum dixerit idem Deus, faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostram, cùm dicere posset solummodò, faciamus hominem, & intellectui communi sufficere posset ad indicandum, quòd eam, quæ nos sumus substantiā significaret. Paria nanque sunt, vt vtrinque rectè respondeas, quòd ad os Domini non pertinuerit mandare de illis, quos ipse nescit. Nullo autem nomine solos qui ad se pertineant, melius exprimere debuit angelos vel spiritus, quàm nomine lucis: nullā nihilominus definitione illos homines quos præordinasset ad vitam æternam, melius designasset quàm ista; faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Igitur hic & illic suos angelos, suos homines congruis Deus vocibus in scriptura sua, per hunc interpretem suum expressit, & ab alijs, qui ad se non pertinent, sufficienti sermonis parcitate distinxit. Nunc iam literæ ordinem prosequamur.

De præsidatu hominis, quòd dictum est, & præsit volatilibus cæli, & piscibus maris, & bestijs terræ.

CAPVT V.

CVm dixisset Deus: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrã, continuò subiũxit: & præsit volatilibus cæli & piscibus maris, & bestijs vniuersæ terræ, atque omni reptili quod mouetur in terra. Hæc diuinæ dictionis pars latius patet, quã illa quæ prædicta est, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Omnem enim hominem complectitur. Vnde enim piscibus maris, & volatilibus cæli, bestijs quoq;, & reptilib. terræ, homo præest, nisi ex eo quòd ipse rationalis est, illa autem irrationalia sunt? Hæc nempe differentia multum omnibus illis hominem præponit, quia non quomodocunque illis præest, vt solum modò dignior sit, sed ita etiam, vt omnium illorum naturas domare possit. Ergo ad hoc vt illis præsit homo, rationalem illum esse satis est. Verùm illud nimis certum est, quòd maxima pars hominum cum ratione polleat, à similitudine dei vacui sint, & cum omnibus animantibus (vt iam dictum est) omnes vtpotè ad imaginem Dei facti præsint, Deo sunt rebelles, & non subditi quamplurimi, vnde & longè sunt à similitudine Dei. Itaq; quod dictum est, & præsint volatilibus cæli, & cætera, latius excedunt dictionem illam: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostram, quia videlicet iumentis omnes homines præsunt: ad imaginem autem, simul & similitudinem Dei, soli electi facti, immò & perfecti sunt. Præsint igitur natura homines iumentis, ipsis autem hominibus gratia
Psal. 48. præsint homines Dei. Immò quia cùm in honore essent non intellexerunt, comparentur pro vitio suo homines inmẽtis: qui aũt digni tate naturæ suæ Deũ glorificauerũt, aut gratias egerunt, similes Deo sint, filij Dei nomi-
1. Ioan. 3. nentur, & sint, vt Ioannes Apostolus ait. Sequitur.

Cur subsecutus scriptor non dixerit, & creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, sed tantum ad imaginem.

CAPVT VI.

ET creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illũ, masculum & fœminam creauit eos.) Quidnam id est, quòd scriptor iste cũ retulisset Deum dixisse: faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã, subsecutus vnũ ex his duob. omisit, dicendo: & creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum? Nunquid casu vel obliuione tam magna parte cõditionem hominis in suo sermone diminuit, quã in Dei dictione tam nobiliter vtraque parte extulit? Non vtiq;, sed scienter quid Deus intendisset, in verbis eius expresit, & quid accidisset ipse in suo sermone prudenter obseruauit. Cùm enim diceret Deus, faciamus hominem, ipse vtique illum ad imaginem & similitudinem suã facere intenderat: cùm autem hoc ipse scriberet, homo per peccatum, Dei similitudinem amiserat. Et quidẽ nouerat iste, quòd illud dei propositum nullus auertere posset, & in hac fide vel scientia, dum respiceret in eũ Dominus, facies eius splenduerat, verũtamen certa nõ dum persona consurrexerat, in qua absque vlla contradictiõe recuperata monstraretur illa diuinę similitudinis gloria, quæ in illa primi hominis persona deperierat. Erãt sãcti, erãt homines iusti, quorũ ex præcipuis erat hic ipse Moyses, sed non nisi ex fide & spe ven- Exod. 34.
turi hominis, qui sic ad imaginem Dei & similitudinem fieret nascendo de virgine, vt in filios Adæ perditam Dei similitudinem restitueret, vbi sibi consimiles suosque filios efficeret abolita vetere, reddita noua origine. Proinde ergo, cũ scripsisset dixisse Deũ: faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostram, hoc solummodò subscripsit, creauit Deus hominem ad imaginem suam, vt subaudias, recreaturus aliquando ad similitudinem suam, nam illum quodãmodo non dum fecerat ad imaginem & similitudinem, sed tantũ ad imaginem suã, qui euanuerat & perdiderat illius similitudinis gloriã. Notandum quippe, quod quæcunque Deus fecisse dicitur manent: & quibuscunque nomina posuisse scribitur, stabilia sunt. Dictum est, quia fecit Deus firmamentum, & vocauit cælum, & ipsum manet: dictum est, quia plantauit paradysum, & ille manet. Sic, & c. Econtra, quæ mouẽtur in terra, & in mari non manent, sed semper alijs succedentibus alia decedunt, & idcircò cautum est, vt non diceret scriptura: Dixit Deus, fiant reptilia maris, & bestiæ terræ, quorũ esse citò præterit, sed dixit Deus, producant aquæ reptilia, producat terra iumenta vel bestias. Et rectè, manent enim ipsa producendi natura. Itaq; certo tenore seruato, dictum est: quia creauit Deus hominẽ ad imaginẽ suam, ꝙ iam ita factum fuerat, vt deesse vel defieri non posit, rationalis enim est homo & æternus, quia factus est ad imaginem Dei: non dixit hoc totum, & creauit Deus hominẽm ad imaginem & similitudinem suam, quia nondum factum fuerat, vt mutari nõ potuisset.

Quòd mulier, æquè vt vir, ad imaginem facta sit.

CAPVT VII.

POrrò, cùr hoc ipsum secundo repetijt, dicens: Et creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, ipse statim aperuit subiungendo, masculum & fœminã creauit eos. Nã quia homo nõ vnius tantũ, sed vtriusq; sexus nomẽ est, & vterq; sexus ad imaginẽ Dei creatus, quia vterque rationalis & æternus est, rectè propter sexus duos, duplicẽ posuit enunciationẽ creationis secundum imaginem Dei. Proinde vir quidem (vt cautissimè ait Apostolus)

non debet velare caput, quoniam imago & gloria est Dei: subsecutus, adiunxit idē: Mulier autem gloria est viri. Non dixit, mulier imago & gloria viri est, sed mulier, inquit, gloria viri est. Et causam reddens, non enim inqt, vir ex muliere est, sed & mulier ex viro. Etenim mulier æquè vt vir imago dei est, verùm pro conditionis causa vel materia, mulier quædam viri gloria est. Igitur dū secundo repetijt, ad imaginem Dei creauit illum, & continuò subiungit, masculum & fœminam creauit eos, aperta significatione innuit, quod tam masculum, quàm fœminā, vel quòd non magis masculum quàm fœminam fecit Deus ad imaginem suam, quia videlicet ibi (sicut ait idem Apostolus ibi inquam, vbi factus est homo ad imaginē Dei, non est masculus neq; fœmina, vt verbi gratia, piscibus maris, & volatilibus cæli, cunctis que animantibus terræ magis præsit masculus, quàm fœmina.

1. Cor. 11.

De benedictione, qua dictum est: Crescite & multiplicamini.

CAPVT VIII.

Benedixitque illis Deus, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cæli, & vniuersis animantibus quæ mouētur in terra) Hui9 benenedictiōis gratia profectò illud ꝓpositum Dei resonat, quod Apostolus intendens, cùm dixisset: Scimus quoniam diligentibus Deūm omnia cooperantur in bonum, statim subiunxit, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Quod propositum, quia nequaquā malis intercurrētibus auerti potuit, pulchra deinde gradatione prouentus ordinem ita subter annectit. Nam quos præsciuit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratrib. Quos autem prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, hos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & magnificauit. Illud (inquam) Dei propositum hæc benedictio commendat, qua solus ad gratiam suam pertinentes, iam ante secula præscitos, & prædestinatos præ oculis habens, tunc in illis generis nostri primis radicibus masculo & fœminæ benedixit, quos tandem in plenitudine temporis vocatos & iustificatos magnificabit, dicens illis congregatis, & ad dextram suam constitutis. Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Cæterùm superfluitas perditorū nō ignorata, sed iam damnata, illic designata est, vbi post peccatum mulieri loquens dicit idē Deus: Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos.

Rom. 8.

Matth. 25

Item quid sit: Crescite & multiplicamini, vel in quantū, si non peccassent homines, debuissent multiplicari.

Gen. 3.

CAPVT IX.

Crescite (inquit) & multiplicamini. Crescite videlicet virtutū dignitate, & multiplicamini numerosa quantitate. Crescite (inquam) & multiplicamini, subauditur, vsque ad cæli regnum, certumque numerum, qui vtiq; solius eius scientiam non latet, cui capilli quoque capitis nostri omnes numerati sunt. Porrò quod sequitur, & replete terram, commune quidem est electis cùm reprobis, qui omnes eodem modo nascendo pariterque viuendo replent terram, sed in eo discernuntur, quod sequitur, & subijcite eam. Soli nanque electi, quorum est terra viuentium, hanc terram, quam corporibus repleuerunt, libertate animoru sibi subijciunt, quippe qui solum Deum præponentes, terrena omnia fortiter contemnunt. An & reprobi terram sibi subijciunt, dum illam aratro vertunt, aut etiam armis capiunt. Ita plane qualicunq; modo terram subijciunt, sed hic vel ille subijciendi modus de benedictione Dei non est, cùm econtra propter peccatum dictum sit homini, in sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et arma non benedictionis gratia, sed cupiditatis inuenerit immanitas. Itaque & hoc quod dictum est, & subijciet eam, & dominamini piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestijs vniuersæ terræ, & omni reptili quod mouetur in terra, benedictionis est fructus, qui in electis manifestus apparet, quippe quos terræ vel brutis animātibus, cupiditas subijcere non potest vel poterit, quemadmodum reprobos, de quibus scriptum est: Homo cùm in honore esset, nō intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Attamen illi quoque cunctis præsunt animantibus rationis dignitate, præstat, inquam, solummodo: isti autem non vtcunque præsunt, sed etiam dominātur in illo, quo Deo piè subditi sunt, honore. Et hæc benedictio primis hominib. data crementi & multiplicationis causa effectiua est. Cæterùm fuere nonnulli, qui putarent eosdem homines non fuisse generatos, nisi admisso peccato fuissent eiecti de paradyso. Hi proculdubio quod valdè absurdum est, Deo volenti vt homines nascerentur, peccatum hominis existimant fuisse necessarium, quasi non potuisset ipse talē eius facere naturam quæ generaret, nisi adiuuisset peccatum. Verùm contra hæc longa disfertatione opus non est, cùm dicat Deus: crescite & multiplicamini & replete terrā, cuius dictio naturæ compositio est: nec solum naturæ hominis ad generandum, sed etiam naturæ terræ ad germinandum, suauius est hoc sentire, quòd si homo nō peccasset, tam multa, tamque vitiosa progenies de carne eius nō pullulasset, sed solum prædictæ benedictionis fructū, id est, electos omnes & solos germinasset, non more iumentorum ruendo in libidinem, sed rationis imperio per mundam carnis naturam ædificando prædestinatam cæli progeniem. Peccatum quippe, generandi naturam non attulit, sed generationis instrumenta

Matth. 10.

Psal. 48.

ſtrumenta corrupit, & generi honorem eripuit. Conſideremus cur oportuerit iumentis medullitus inſeri libidinis ardorem, & indubitanter agnoſcemus, non pertinuiſſe ad hominem, vt eundem ad generandum acciperet, in carne ſua monitorem. Nempe quando dixit Deus cæteris animantibus: creſcite & multiplicamini, & replete aquas maris, auesque multiplicentur ex eis, ipſa non intellexerunt quid vellet Deus, vel quòd poſſet de commixtione maſculi & fœminæ propagari cuiusque ipſorum genus. Propterea, neceſſariò monitorem acceperunt, vrentem carnis ſuæ ſtimulum, vt inſiliat maſculus in fœminam rabido libidinis turbine, nulla cōſcientia poſteritatis propagandæ, ſicque creatori ſcienti ſeruiat bruta ignorantia creaturæ. Verùm homo rationalis eſt, & proinde ſi creatorem dilexiſſet, domumque eius pia charitate ædificare voluiſſet, nullo alio monitore indiguiſſet: ſciens enim & prudens cæleſti reipub. militaris ciues gigneret, & ad hoc opus carnis ſuæ miniſterium eadem pietate impenderet, qua nunc linguam vel vocem ſuam ad hoc impendit ſacerdos vel pōtifex, vt malè natos huic mundo, Deo per Chriſti gratiam benè regeneret. At ille ſpiritu deprauatus diabolico, non Deo generare, ſed ſicut Deus ipſe voluit eſſe: tanta peruerſitate abductus, vt mallet ad honorem vel nomen ſuum, quā ad gloriam creatoris ſui filios facere. Non enim arbitrandum eſt, illud promiſſum ſerpentis, quo dixit, eritis ſic ut dij, ſic eſſe dictum ac ſi diceretur, eritis ſic ut angeli, cū præſumptionem eius & vanam ſpem grauiſsima Deus ironia percutiens dixerit: eccè Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt, eandem in ſe vno pluralitatem perſonarum indicans, quam & ſupra cū diceret: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. An ille ad honorem Dei generare cuperet, & non potius à generationis operē vocare mallet, qui ipſe ſicut Deus eſſe appetiſſet? Rectè ergo Deus vindex aduerſus contumacem inſurrexit, & beſtialis arma libidinis in aduerſarium coniecit, vt ſeruiliter vinctus & catenatus in pœna & verecundia ſua generet, qui in honore & charitatis delicijs Deo generare potuiſſet. Cuius libidinis tumultum barbaricum, quoties eruditus quiſq; ſentit, rectè illud cùm Pſalmiſta
Pſal. 37. clamat & dicit: Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me: quoniam ſagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam, non eſt ſanitas in carne mea à facie iræ tuæ, &c. Sed de his vel huiuſmodi locus poſtmodum opportunior ad loquendum erit. Nunc illud dixiſſe ſatis eſt, quòd non per peccatum, ſed per Dei
Epilogus. benedictionem generandi vſus homini datus ſit, & per illam miſſos fuiſſe ſolos electos generari vel naſci, ita vt quandoque abſque tranſitu mortis in æthereum tranſlati paradyſum beatis conſocientur angelis in gloria, quā præuaricator angelus perdidit.

De eo quod dictum eſt, eccè dedi vobis omnē herbam, &c. vt ſint vobis in eſcam.

CAPVT X.

Dixitque Deus: Eccè dedi vobis omnem herbam afferentem ſemen ſuper terrā, & vniuerſum lignum, quod habet in ſemetipſo ſemē generis ſui, vt ſint vobis in eſcam, & cunctis animantibus terræ, omnique volucri cæli: & vniuerſis quæ mouentur in terra, & in quibus eſt anima viuens, vt habeant ad veſcendum. Factumque eſt ita) Sicut de homine loquens quem creauit Deus ad imaginem ſuam dixit: quia maſculum & fœminam creauit eos, & non dixit: quomodo vel quo ordine prius virum, & deinde mulierē fecit de viro, ſic & nunc eadem narrat ſcriptura, communiter homini, cunctiſque animantibus terræ dixiſſe Deum. Eccè dedi vobis omnem herbam ſemen afferentem ſuper terram, & vniuerſum lignum quod habet in ſemetipſo ſemen generis ſui, vt ſint vobis in eſcam, & dicit, quòd ligna non qualiacunq; ſed ligna paradyſiaca, quæ cunctas huius ſeculi longè ſuperant diuitias, homini dederat ad veſcendum, & quòd vnum ex omnibus eidem interdixerit. Nondum enim plena hiſtoria eſt, ſed diſtinctio dierum, qua certè & clariſsimè operis Dei diſtinguuntur ſpecies, quibus explicitus tunc demum cæteris omiſsis, hiſtoria de homine ordienda eſt. Eccè (inquit) dedi vobis: hoc ſanè datum Dei, naturæ poſitio vel conſtitutio eſt. Nec enim ſola hominis ratio ſapit, ſed & gula eius, & cūctorum animantiū auida natura ſentit, quòd hæc ſibi in eſcam data ſunt. Appetunt quippe motu naturali, ita, vt videas maximè in guloſis auibus ſtomachum quoque ad gutturа hiantia ſubſilire, dum feſtinant ad oblatam rapiendam eſcam ſibi datam, natura teſte. Itaque dicendo, eccè dedi, nō herbam omne lignum digito oſtendit, ſed naturalem eorum appetitum animantibus in ſtomacho iſtorum fundauit, nec ſolum animantibus, quæ animātia ſiue animalia notum eſt eſſe vel dici, ſed etiā in vermiculis, quæ vſus publicus animantiā ſiue animalia nūcupare dignatur. Proinde non contenta fuit ſcriptura dicere & cunctis animantibus terræ, ſed addidit, & vniuerſis quæ mouentur in terra: Adhuc aūt, ne quid deeſſet, addidit, & in quibus eſt anima viuens. Sunt enim quædam viuentia quidem, ſed immobilia, quibus ſolus ceſsit ſenſus cunctis alijs cogitationibus deſtitutus, quales ſunt conchæ maris, aliaque quæ ſaxis hærentia nutriuntur. Nec iſta diuinam excepiſſe prouidentiam ſcriptura indicat, dum non contenta dixiſſe & cunctis animantibus terræ, & vniuerſis quæ mouentur in terra, addidit inſuper, & in quibus eſt anima viuens. Et hæc creatoris dictio ſicuti dictum eſt, naturalis appetitus cōſtitutio eſt.

Vnde & signanter continuò ait: Factumque est ita. Quid enim factum est ita, nisi quòd secundum dicentis nutum perseuerat nascentium & euidentiū natura, producens (vt ait *Psal. 103.* Psalmista) fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum, vt educat panem de terra, & vinnm lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominibus confirmet, vt saturentur ligna campi, & cedri Libani, quas plantauit? Aliter nanque non viuerent, sicut & ipsa herba, siue quodcunque lignum, neque virens, neque pomiferum esset, nisi certatim veluti ore sugens radicibus suis terræ succum traheret. Hoc est commune quidem, sed mirabile cunctis, quæ de terra nascuntur, paratum à Deo conuiuium, vt maternū terræ succum suis germina eius radicibus cōbibant, & in grano herbarum pomoque lignorum, paulatim adultum atque grossatum succum eundem in ora, dentesq; traducat cunctorum animantium. Contenta eoim esset his epulis natura, nisi consuetudine gulæ, tam in hominibus, quàm etiam in bestijs soluta creuisset edacitas. Quod gentilium quoque quidam nobilis auctor ita de- *Luca lib. 4 Phras.* clamat: O prodiga rerum, Luxnries nūquā paruo contenta paratis. Et quæsitorum terra, pelagoque ciborum. Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ. Discite, quàm paruo liceat producere vitam. Non auro myrrhaq; bibunt, sed gurgite paruo. Vita redit, satis est populis, fluuiusque, ceresque. Veruntamen omnis creatura Dei bona est (ioquit Apostolus) & nihil reijcieodum, quod cum gra- *1. Tim. 4.* tiarum actione percipitur. Nam eiusdem dei *Gen. 9.* auctoritas miseris, & nunc infirmiori b. quā in paradyso fuissent subuenit hominib. Loquitur enim Deus ad Noe, omnes pisces maris manui vestræ tradidi, & omnia quæ mouentur & viuuot, erunt vobis in cibū. Quasi herbam virentem tradidi vobis omnia, excepto quod carnem cum sanguine non comedetis, &c.

Quòd vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona, & cur non dictū vidit hominē quod esset bonus.

CAPVT XI.

ET vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erāt valdè bona) In homine terrenarum omnium rerum præside cuncta quæ hactenus facta singillatim complacueraot, nunc simul vniuersali bonitatis laudatiōe decorata sunt, dicente scriptura: & vidit Deus cuocta quæ fecerat, & erant valdè bona. Et ootandum, quod licet homo diuinæ sit capax bonitatis, vtpotè rationalis, non tamen dictum est, & vidit Deus hominem quòd esset bonus, sicut dictum fuerat, & vidit Deus lucem, quòd esset bona, quia videlicet homo qui non intellexit, quòd sibi adhærere Deo bonum esset, nondum singularem laudem meruerat. Attamen & hic, & cætera quæ tantus opifex fecerat secundum sapientiam eius, dicta sunt valdè bona. Et rectè in vltima hominis creatione, cuncta collaudata sunt. Nam & propter hominem cuncta hæc sub firmamento cæli facta sunt, & omnium essentias in se homo continet, & adhuc vno, quod optimū est, rationalitatis priuilegio cuncta superat. Nam vt essentiarum incrementa manifestius pateant, iam à principio mūdanæ huius creationis, repetendum est firmamentum, diuidens aquas ab aquis: est quidem, sed esse eius soli ex omnibus sensib. visui subiectum est. Terra verò est, & esse eius visu simul & tactu compræhensiuum est. Luminaria sunt, & esse illorum & visu nostro, & calore suo noscibile est, insuper & semper io motu est. In motu (inquam) locali, non simpliciter, vt firmamentum, neque vt terra in motu mutabilium qualitatum, sed in motu locali secundum duplicem modum. Nam & motu firmamenti quotidie circumferūtur, & præter hoc sicut iam superius dictū est, incessanter currendo proprijs motibus in circulos suos reflectuotur. Horum esse animantium essentia superat, quippè quæ noo solùm nostris subiecta sunt sensibus, sed & ipsa fuoguntur quinque sensibus, visu, auditu, gustu, odoratu, & tactu. Homo tandem super hæc omnia & supra quinque sensus corporis, hoc etiam habet, quòd ratione vtatur. Igitur in eo cui cuncta hæc subiacent, & qui dignitate præest omnibus, rectè cuncta complacent, & valdè bona iudicantur.

Item de die sexto, & quid sit dies sextus.

CAPVT XII.

FActumq; est vespere & mane dies sextus. Rectè à spiritu timoris (vt iam dictū est) *Esa. 11.* sexto loco spiritus intellectus per prophetā constituitur, quia videlicet hic à iudicio superborum atque damnatorum angelorum sexto loco, id est sexto die, homo, io quo manifestè viget intellectus, creatus inuenitur. Magnus hic dies magnum atque longū mūdo atque angelis, & hominibus spectaculum *Ephes. 1.* præbet. Etenim per huius creationis opus, principatibus, & potestatibus in cælestibus maximè innotescit multiformis sapiētia dei. In hoc hactenns, & ex hoc nunc & vsque in seculum mirabilis est Deus, mirabilis & gloriosus, terribilis atque laudabilis, & faciens prodigia quæ nos miremur. Sed prius diem septimum huic sexto superpositum aspiciamus, de quo protinus subditur.

De die septimo, & quid sit dies septimus.

CAPVT XIII. CAP. II.

COmpleuitq; Deus die septimo opus suū quod fecerat, & requieuit die septimo ab omni opere suo quod patrauerat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illū, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret. Istæ generationis cæli & terræ quando creatæ sunt? In die quo creauit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis, priusquam germina

minaret.)Tota hæc litera diem septimum cómendat. Et quis iste sit dies, iam superius in initio dierum dictū est, videlicet, quia primus est dies, & quia cæteris diebus non tanquam minor postpositus, sed vt longè dignior superpositus est. Etenim dies iste splendor paternæ gloriæ, lux lucis, & fons luminis, dies dierum illuminans, sol ipse verus & indeficiens, dies non factus, sed omnem diem efficiens. Huius diei proprietas vel propria dignitas, diligenter nobis hoc loco spectanda est. Primū hoc à cæteris dieb. differt, quod vespere & mane non habet, nec enim dixit scriptura, qui factum est vespere & mane dies septimus, sicut dixerat: factū est vespere & mane dies sextus, factum est vespere & mane dies quintus, similiterque de cæteris omnibus. Sed nec hoc saltem dixit, & factus est dies septimus. Sic omninò dicendum fuisse (Vt dictum est) catholica fides consentit. Dies enim iste natus, non factus est: genitus, non creatus est. Quomodo ergo vespere & mane haberet, vel quomodo factus rectè diceretur? Nam de singulis quidem cęterorum dierum erat, quando non erat, rectè dicas, quia videlicet erat vespere quando non erat, & factum est mane, quando quilibet eorum cœpit existere. At verò de hoc die dicere, erat quando non erat, vel putare quod vlla eum vespera præcesserit, aut quod vnquam mane nouum essentiale eius fuerit, hæreticorum est. Nā catholica fides nihil aliud dé hoc die nouit, nisi quia est. Igitur magna huius, cæterorum dierum quoque in hoc distantia est, quod de illis sic dicitur, factū est vespere & mane dies vnus, dies sextus. Hic autem repentè quippe qui factus non est, sed erat, & est ante omnes, sic infertur. Compleuitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, & requieuit, & cætera.

Dies septimus Dei filius est.

Item de differentia diei septimi & cæterorū dierum. CAPVT XIIII.

DEinde & hoc à cæteris diebus iste differt, quia cæterorum dierum opus in illo completum est. Sic enim ait. (Compleuitque Deus die septimo opus suum quod fecerat, & requieuit ab omni opere suo quod patrârat:) Et notandum diligenter, quod nó dictum sit, compleuitque Deus die septimo omne opus suum, quod fecerat: sicut dictū est protinus, & requieuit ab omni opere suo quod patrârat: sed compleuit (inquit) Deus opus suum, quod fecerat. Etenim non omne opus Dei quod fecerat ipse, hoc felici & glorioso die completur, sed solum rationalis creaturæ opus, gloria eius impletur. Deniq; non hoc firmamentum vel cælum, non mare & arida, non terra germina siue plantaria, non sol & luna, non reptilia maris, siue volatilia cæli, non iumenta, aut bestiæ, siue reptilia terræ, sed sola rationalis creatura, id est, angelica lux, & homo ad imaginem & similitudinem Dei factus, sanctam huius diei claritatem intuentur. Benè ergo nó dictum est, compleuitque Deus die septimo omne opus suum, sed, compleuit die septimo opus suū, quod fecerat, quoddam opus suū, quandam creaturam suam, rationalem creaturam suā quam fecerat. Requieuit autem ab omni opere suo quod patrârat. Ab omni (inquam) opere suo requieuit, quia nullam deinceps nouā creaturæ speciem fecit: quoddam autem opus, id est, angelicam creaturam iam tunc in hoc septimo die compleuit, in quo & ipse requieuit, quandoque completurus eodem die eadem felicitate sapientiæ prælectam, & ex illis duobus, masculo & fœmina, nascituram multitudinem humani generis. Quæ est enim completio creaturæ rationalis, nisi videre æternaliter siue immortaliter claritatem huius diei? Eò nanque tendit tota prædestinatio Dei, super his quos præsciuit, tam hominibus, quàm angelis, quicunque secundum propositum eius vocati sunt sancti, vt conformes eos faciat imaginis filij sui. Hac tamen differentia, vt ille quia vnigenitus, idcircò & primogenitus in multis fratribus sit. Ibi planè cópletur opus dei, vbi isti per quę facti eidem sunt reformati. Hoc est principium, & hic finis operis. Vndè dicit ipse sic: Ego sum α & ω primus & nouissimus, initiū & finis. In illo die suo tātus operarius deus requiescit, sanctos iamdudum angelos, participes habens suæ requietionis. Illo nanque in die firmati, illo in die remunerati, & in suo quisque ordine glorificati sunt.

Rom. 8.

Apoca. 1.

De nouem ordinibus angelorum. CAPVT XV.

SVnt enim eorum nouem ordines ex authenticis scripturis nominati, scilicet, Angeli, Archangeli, Throni, Dominatióes, Principatus, Potestates, Virtutes, Cherubim, atq; Seraphim. Quorum ad societatem, quia constat electos homines colligi, vnumquemque in suo ordine, & eisdem sanctis angelis similes fore, alios alijs, secundum diuersos ordinationis eorum gradus differentiasque claritatis, quæ intelliguntur ex ipsorum ordinum nominibus præscriptis, consequens esse putant plerique, quòd de angelorum ordinibus cūctis peccantes angeli ceciderint, quod nulla scriptura prodit. Quasi verò aliud sit, sanctos angelos firmari, aliud nouem ordinibus distingui. Verbi gratia: Si antequam firmati fuissent electi spiritus, illi iam erant, alij throni, alij autē Cherubim, & alij Seraphim, quid post hæc pro firmamento acceperunt? Quid enim huic firmitati vel firmamento potest adijci, quod est incendium diuini amoris, quod intelligitur p nomē Seraphim: vel in quo potest altius creatura firmari, quā in eo vt sit thronus Dei? Ergo non ante quā caderent apostatæ angeli, iam erant ordines distincti: sed illis cadentibus, isti qui permanserunt, in ea qua firmati sunt remuneratione sunt & ordinati, nouemq; ordinibus distincti. Alio

Luc. 1 5.

cti. Alioquin non iam decem tantum, sed vndecim drachmas illa euangelica mulier habuit, & non vna tãtum, sed duæ perditæ fuerunt, & cæteræ quoque diminutæ sunt, si angelorum iam ordinatorum vnus ordo cecidit, & de cæteris ordinib. partes secum abstulit. Sed absit hoc, nã decem tantum drachmas habuit sapientia Dei, & ista quæ requiritur, antequam perdita, imò & antequã creata fuisset, secundum præscientiam vel prædestinationem Dei decima & vna erat ex illis. Igitur sanctorum ordines angelorum in sabbatho sunt, & ex eo throni, dominationes, principatus, & potestates, virtutes, cherubim, & Seraphim sunt, ex quo requieuerũt, & eodem die quo requieuit Deus, ipsi quoque beata requie completi sunt, quam in requiem quisquis semel introierit, non laborabit in æternum.

De eo quòd dictum est, benedixit diei septimo, & sanctificauit illum.

CAPVT XVI.

ET benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret.)
Ioan. 10. Dubium ne hoc est, quòd hunc æternitatis diem pater benedixerit & sanctificauerit? Primus ipse benedictus & sanctificatus dicit Iudæis. Si illos dixit deos, ad quos sermo dei factus est, & non potest solui scriptura: quẽ pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixit filius Dei
Ioan 8. sum? Nunquid hoc sine auctoritate vel testimonio scripturæ dixit? Planè sicut interrogatus ab eisdẽ Iudæis dicentibus: Tu quis es, ad hanc scripturã respexit, & dixit: Principiũ qui & loquor vobis. In principio quippe non alio quã in verbo suo creauit Deus cælum & terram. Sic nihilominus cùm dixisset: ego & pater vnum sumus, dicentibus illis, quòd blasphemaret, & hãc respiciens scripturam, hæc dixit: Quem pater sanctificauit & misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi filius Dei sum? Non enim sic dixit, quem pater misit in mundum, & sanctificauit, ne dictum putes, de benedictione assumptæ carnis, siue sanctificatione humanæ naturæ quam assumpsit, sed sanctificauit (inquit) & deinde misit in mundum. Et propheta in Psalmo, venturum esse hunc diem, & illuminaturum omnem mundum. Hæc est (inquit) dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Psal 117. Et continuò: O Domine saluum me fac, ô Domine benè prospere, benedictus qui venturus es in nomine domini. Hunc diem, quem fecit Dominus, benedictum dixit, eundemque venturum esse in nomine Domini, de quo clarum certiq; est, quia iam venit. Et subinde gratulabundus, Deus (inquit) & Dñs, & inluxit nobis. Constituite diem solennem in condensis vsque ad cornu altaris, id est, vacate à seruili opere peccati, contemplãdo in condẽsis, id est, multiplicitate bonorum operum, hunc diem esse principem altaris, qui cùm sit Deus & Dominus, rectè debeat adorari. Quid ergo inquis? Nonne & cunctos dies, qui iam ante hunc septimum diem descripti sunt, idẽ Dominus fecit? Nam nisi aliter fecisset alios, & aliter hunc, quomodo diceret, de isto solo, hæc est dies quam fecit Dominus, manifestè propriã hanc eius esse volens differentiam, quòd eum fecit dominus. Fecit planè, sed aliter hunc, atque aliter illos fecit. Nam alios creando, hunc autem diem de semetipso fecit gignendo, videlicet quomodo diem visibilem hunc facit, hic visibilis sol. Non facit enim extra se operando, sed de seipso splendorem emittendo. Igitur iste dies quem fecit Dominus, qui tunc quidem, quando propheta hæc quæ prędicta sunt de illo scripsit, venturus erat: nũc autem benedictus iam venit in nomine Domini, ipse est quem fatemur filium patris, ante secula benedictum, qui est (vt Apostolus ait) Christus super omnia Deus benedictus in secula. Rom. 9. Benedictus (inquam) & sanctificatus: pater enim illum (vt iam dictum est) sanctificauit, & misit in mundum.

Quæ sit illa requies diei.

CAPVT XVII.

QVid autem opus erat dici vel scribi, quod hunc, in quo totius benedictionis & sanctitatis summa consistit, pater benedixit & sanctificauit? Quidnam (inquam) opus erat hoc scribi, nisi vt significaretur, quod in isto tali die requiescere non habent maledicti & non sanctificati, quicunque malè viuntur diebus terræ & malis. De talib. enim dicit: Ipsi verò non cognouerunt vias meas, Psal. 94. quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam. Matth. 25 Et benedictus & sanctificatus est hic dies requiei, lætitiæ, & exultationis: quia benedictis Dei patris, sanctificationem spiritus custodientibus, paratus est ab origine mundi. Sciendum tamen, quòd in illo die tam bono, tam felici; aliter nos, aliter Deus requiescit. Nos enim verè lassi, verè peregrini, & captiui, soluta captiuitate præsenti, respirabimus illic, sicut consolati: & hic post labores & onera reficiemur, inuenientes requiem animabus nostris. At verò Deus in illo die sic requiescit, vt tamen nunquam laborauerit, quippe qui dixit tantùm, & omnia facta sunt. Psal. 123. Quid ergo est, & requieuit Deus in die isto, nisi quia comparatio diei huius ad cæteros facta est? Matth. 11. Nam appende dies omnes supra scriptos, & præter duo, scilicet, præter angelum & hominem, nihil est quod in seipso nouerit parare locum Deo. Et in istis quidem inhabitat Deus, sed oportet vt prius sibimet in illis mansionem paret ipse Deus, vt in brachio suæ fortitudinis operetur, & gratiam construat, in qua ad requiescendũ nominis sui gloria dignè collocetur. Nullus enim angelorum vel hominũ aliter, nisi per

nisi per operosam ipsius gratiam habitationi eius fit idoneus. Operatur itaque in illis ipse primus, & antequam domus vel mansio sua perficiatur quasi laborat, vnde & lassabundus querelam depromens, laborauit (inquit) sustinens. At verò solū hunc diem, id est, vnicum filium suum, sicut non creauit, sed genuit, ita nec accidentali dono bonū fecit, sed essentiali bonitate bonum semper habuit, solusque hic est, in quo iustificando nihil omninò laborauit, aut profectum eius expectando, patienti, patientiam aliquando habuit. Ad creandos angelos & homines sapientiæ suæ impensas contulit, & propter illos saluandos siue discernēdos; misericordiā & iudicium, hinc & inde magnis impendijs ædificauit, vt totus miratur orbis, & vniuersa iamdudum magnificat curia cæli. In isto solo nihil vnquam fuit quod resisteret ei, siue ille in sinu eius pausauit, siue militaturus iussu ipsius naturam nostræ carnis induit. Igitur hic vnus est, in quo Deus requieuit, & sic super nos requiescit, non nisi pro quanto conformamur huic, pro tanto super nos requiescit. Ait itaque hæc sacrosancta non hominis, sed digiti Dei scriptura. Et requieuit Deus die septimo ab omni opere suo quod patrarat, & benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret.

Esa. 1.

Quòd non dictum sit, ab omni opere suo quod creauit Deus & fecit, sed quod creauit vt faceret.

CAPVT XVIII.

Magna ad hæc etiam nolentibus vel dissimulantibus, magna, inquam, hic & mira sententia ingeritur, ita dicendo, quia in ipso cessauit ab omni opere suo quod creauit Deus vt faceret. Non dixit ab omni opere suo quod creauit aut fecit, sed quod creauit vt faceret, quia videlicet antequam in illis diebus essentiarum, quæ supra distinctæ sunt, omnia faceret, in isto septimo die creauit, creauit (inquam) cælum & terram antequam faceret, creauit omne virgultum agri antequam oriretur. Ergòne, inquis, prius creauit, quod post faceret? Planè ita est. Hūc enim litera sensum ingerit, & auditorem cogit. Quod si non audisti, si fortè dormitasti, ipse protinus scriptor interrogationis suæ manu te vellit atque percellit, & quod inter rogare tu debueras, interrogat dicens: Istæ generationes cæli & terræ quando creatæ sunt? Et continuò respondet. In die quo creauit Deus cælum & terram, & omne virgultum agri antequam oriretur, omnemque herbam virentem antequam germinaret. Benè ergò & excellenter dictum est, quod creauit Deus vt faceret. Nam (vt sæpe iam dictū est) quod factum est in ipso vita erat. Proinde cū dicitur: qui viuit in æternum, creauit omnia simul, subaudiamus, antequam faceret. Sic etenim hic habemus, creauit vt faceret, creauit (inquam) omnia simul in sua sapientia,

Eccl. 18.

vt vnumquodque illorum in sua propria faceret essentia. Nam ne putes sic esse dictum, creauit omnia simul, vt intelligendum sit, repentè in proprijs speciebus vel formationibus constitisse omnia simul, nec herba virens, nec ligna pomifera cælo & terra vel vno momento minora existerent. Sequitur, & dicit. Non enim pluerat Dominus Deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram, sed fons ascendebat è terra, irrigens vniuersam superficiem terræ. Ergo cū iam essent cælum & terra, nondum statim erat omne virgultum agri, & omnis herba virens, sed paulatim creuerunt eadem virgulta agri, quæ spontè nascuntur, & operante homine germinauit humus multa, quæ non spontè produceret hæc terra peregrinationis eius. Igitur hic dies benedictus & sanctificatus ille est, in quo creauit Deus omnia simul, omnia in illo præsentia vidēs simul, quę distinctè esset facturus, & in illo requieuit in quo creauit, per quem omnia fecit. Et hic dies septimus sapientia nominatur & est, vnde in sæpedicto propheta, septimus à timore spiritus sapientiæ ponitur. Proinde ipsa sapiētia sic loquitur: Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequā quicquam faceret, à principio ab æterno ordinata sum, & ex antiquo antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta erā, nondū fontes abyssi eruperant, nec mōtes graui mole cōstiterāt, ante colles ego parturiebar. Et post pauca. Cū eo eram cūcta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, & delitiæ meæ esse cùm filijs hominum. Ergo non tunc primùm, postquam omnia facta sunt, in hoc die suo Deus requieuit, sed antequam quicquam faceret, requiescebat in illo tali requie, quales rectè vocetur ludus & delitiæ sapientiæ. Per singulos dies ludebat ista sapientia, & per singulos ludos vidēs & delectatus Deus dicebat, quia bonum est. Sic enim scriptum & supra dictum iam est, quia vidit Deus quòd esset bonū, & quia vidit cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona, multum sibi ipsi in ista sapientia artifex Deus complacebat. Hinc est illud, quod cùm baptizaretur hæc ipsa sapientia incarnata, tali illam voce testificando declarauit: Tu es filius meus dilectus, in te mihi complacui. Non dixit, in te mihi cōplaceo, ne putes hoc solum placere illi, quod inciperet mundum saluare in illo, quanquam hoc opus magnæ laudis sit, sed in te (inquit) mihi complacui, contestans, quòd hic ille sit, per quem cùm faceret omnia, complacebat sibi per singula, bonus operarius vidēdo quòd esset bonum. Ipse qui incarnatus est, qui venit benedictus in nomine Domini, ipse, inquam, dies septimus est, in quo Deus requieuit, in quo priusquā faceret, omnia creauit, nō alius q̄ verbū dei, verbum Deus, filius Dei vnigenitus.

Gen. 2.

Esa. 11.

Eccl. 24.

Ludus sapientiæ.

Matth. 3.

De lege

De lege sabbati carnalis.

CAPVT XIX.

Rom. 7. PRoinde lex etiam sabbati carnalis, lex fuit sancta, & iusta, & bona. Nam sicut signum circuncisionis incarnationem, & immolatio paschalis agni passionem futuram prædicabant eiusdem vnigeniti filij Dei, sic & sabbatismus ille requiem annũciabat, quæ post hãc vitam reposita est sanctis & electis, vbi Deus in luce sapientiæ suæ requiescit, qui & ipsam requiem illis pro mercede præparauit. Porrò spiritualis homo non vno die hebdomadis, sed omni tempore sabbatisare satagit, semper intentus verbo Dei, iuxta Psal. 45. Psalmistam qui de hoc sabbato loquitur: immò per quẽ loquitur ipse sabbatorũ Dominus: vacate, inquiens, & videte, quoniam ego sum Deus. Vacate nanque à seculi actib. & in sancto & quieto studio videte, quoniã Dominus est Deus, illius inchoatio sabbati est, quam & cõtemplatiuam vitam dicimus, quam optimam partem esse testatur ipsa veritas. Luc. 10. Maria (inquiens) optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Cuius suauitatem iam in præsenti suis amatoribus dulciter aspirantem, sciens idem Dominus alibi loquitur: Venite ad me omnes qui laboratis Math. 11. & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Hactenus sex diebus generationum cæli & terræ dinumeratis, cũ septima quæ est requies Dei, nunc demum ad sextum, id est, ad hominem scriptura redit, historiamque orditur ab ea, quam superius iam attigit, conditione eiusdem hominis. Nam sequitur.

Quòd hominẽ Deus de limo terræ fecit, & de eo quod dicit Apostolus: O homo tu quis es, qui respõdeas deo?

CAPVT XX.

FOrmauit igitur Dominus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentẽ.) Supra iam dixerat, quia creauit Deus hominem, sed non dixerat, quomodo, & vnde fecit eum. Dixerat, quia masculum & fœminam creauit eos, sed non dixerat, quòd fœminam fecit de masculo. Et quidem de creatione masculi & fœminæ si nihil amplius diceret, quàm quod supra dixerat masculum & fœminam creauit eos, fortè & de isto similiter opinaremur, quòd ita Deus masculum & fœminam creauerit simul, vt neuter altero prior crearetur, repentè exorti, mutuos sibi præbuerint conspectus: sicut (verbi gratia) de sole & luna hodieque inter doctos diuersa sententia est: alijs dicentibus, quod lunam creans deus, statim plenam ostenderit, soli opponens remotam dimidia parte cæli: alijs econtra asserentibus, quòd vtrumque vt simul fecit, ita & in coitu posuerit, vt paulatim luna de sub latere solis emergeret, cum cremento mutuati luminis. Sublata est huiusmodi dubitatio historica narratione, quæ sic inchoatur: Formauit igitur dominus hominem de limo terræ: Solum nanque masculũ hic intelligi oportet, quia postmodum de masculo fœmina formata est. Formauit, inquit, de limo terræ. Duo dicta sunt, quæ & diligenter aduertere operæpretium est, quia videlicet formauit, & non vndecunque, sed de limo terræ formauit. Hoc nanque (sicut dignum erat) perpendentes homines sancti, pulchra plasmata in gloriam & honorem præparata, hunc ipsum creatorem suum plasten, seipsos autem lutum appellauerunt, eleganti confessione, lachrymosa de Esa. 64. clamatione. Et nunc Domine (inquit Esaias) tu pater noster es, & nos lutum: & fictor noster, Hier. 18. & opera manuum tuarum omnes nos. Et ad Hieremiam loquitur idem plastes noster Deus: Nunquid sicut figulus iste, non potero vobis facere domus Israel? Ecce sicut lutum in manu figuli, ita vos in manu mea domus Israel, &c. Ostenderat enim illi figulum facientem opus suum super rotam. Et dissipatum est (inquit) vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis. Conuersusque fecit illud vas alterum sicut placuerat in oculis eius vt faceret. Hinc idem qui supra dicit Esaias: Vę Esa. 45. qui contradicit fictori suo, testa de Samijs terræ. Hæc & illis similia sciens ille iurisperitus cælestis Paulus ait? O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid potest figmẽtum dicere ei qui se finxit, quare me fecisti sic? Aut nunquid non habet potestatem figulus facere de eodem luto aliud quidẽ vas in honorem, aliud verò in contumeliam. Itaque & nos cùm legimus, quia formauit Dominus hominem de limo terræ, non discutiẽdum nobis est, cur ita fecerit, sed potius illud Rom. 9. timendum vnicuique nostrum de seipso, ne vas quod fecit ipse, dissipetur in manibus eius, & hoc abiecto faciat aliud vas, sicut placuit in oculis eius, vt faceret. Attamẽ sobriè quærere, id est, mirari licet, cur Deus posset ruinas angelorum nouis angelis reædificare, & totidem quot ceciderunt simul creare & in cælũ leuare, vt vnius generis esset plebs cuncta omnisque nobilitas cælestis patriæ: cur homines alterius naturæ vel conditionis fecit, quos reponeret pro angelis, & non cũctos aut multos simul, sed vnum tantummodò plasmauit, de quo propagarentur cæteri? Hoc (vt prædictum est) & similia sobriè quærentibus nobis non incongruit, neque propter nos facta vel dicta est illa Apostoli obiectio: O homo tu quis es qui respódeas deo? Math. 7. nec illa sententia Domini, qua propter irriso Deut. 33. res dictum est Apostolis: nolite margaritas vestras mittere ante porcos. Quærimus enim non alta sapiẽtes, vt Deo respondeamus, aut iudicia eius comprehendere præsumamus, sed vt appropinquantes pedibus eius, de doctrina illius accipiamus. Vnde & hoc in præsenti responsum accipimus, quo dignum est vt con-

vt contenti simus, quia quod habuit hoc de thesauro cordis sui protulit, omnium artifex Deus. Dicit nobis Euangelista de verbo eius, quod factum est in ipso vita erat. Nonne ergo qualis in ipso vita erat, talia foris opera fieri oportebat? Eleua si habes oculos, & vide non in angusto theatro, sed in orbe terrarum ludentem, & cum filijs hominum, delitiantem Dei sapientiam, & recogita sic ludendo cum filijs hominum, quæ vel quanta fecerit, quæ vel qualia dixerit: Cæli eruditi sunt spectando hoc terrarum circo eius ludum, vel delicias habitas cum filijs hominum, & aliquis homuncio fastidit quasi ludum superfluum? Nempe ex hoc spectaculo innotuit (vt Apostolus ait) principatibus vel potestatibus multiformis sapientia Dei.

Ioan. 1. Eccl. 24. Ephe.

De eodem quod prædictum est, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.

CAPVT XXI.

IGitur quia sic voluit, & sic sapientia dictauit, vnum de quo cæteri propagarentur, formauit hominem de limo terræ. De limo, inquam, terræ. Manifestum est hoc, quia secundum corpus homo terra est. Terra enim (inquit Dominus) es, & in terram ibis, & ex hoc satis arguitur terram esse, quod in terram it. Sed non itidem apertè innuit scriptura qualis substantia, vel quæ materia sit animæ. Hoc tantum dicendo, & inspirauit in faciem eius spiraculũ vitæ. Nihilominus & supra cùm dicit, producat terra iumenta animę viuentis, materiam corporis iumentorum terram esse satis exprimit: sed non etiam viuentis animæ illorum materiam definit, quã tamen dubium non est de aere sumptam in tenues auras rursus dissipari, & ita mori vt non sit. Dicit autem ecclesiastes. Idcircò vnus interitus est hominis & iumẽti, & æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta iacent vanitati, & omnia pergunt ad vnum locum. De terra facta sunt, & in terram reuertuntur. Quis nouit si spiritus filiorũ Adam ascendit sursum, & si spiritus iumẽtorũ descendit deorsum? Ergo non iuxta Platonicos de cælo cecidimus nos humanæ animæ, sed æqua, inquit Ecclesiastes, æqua inquam, vtriusque, id est, hominis & iumenti conditio est, & similiter spirant omnia. Aequa est conditio eorum, & similiter spirant, & vnus est vtriusque interitus, sed non vnus idemq; finis. Nam spiritus iumentorum finitur, descendit enim deorsum, id est, hunc infimũ extinctus reuoluitur aerem: humani autem spirit' nullus est finis, reuertitur enim ad eũ qui fecit illum. Dicendo nanque, quis nouit, non ipse dubitat, sed tanquã concionator paucitatem miratur illorum, qui hoc attendere curent. Nihil, inquit, habet homo iumento amplius, æqua enim est vtriusque conditio, & vnus interitus. Quid ergo est ratio, qua solus homo insignitur? Quoddã mun', quoddam talentũ à creatore cõmissum. Quod sentiens etiã quidam auctorũ secularium, dixit: Infra lunam nihil est nisi mortale & caducũ, præter animos munere deorũ hominum generi datos. Cõmissum, inquã, est homini rationis talentum, quod si benè expenderit, ipse remunerabitur: si autem in terram defoderit, auferetur ab eo, & ipse punietur. Nunquid enim ratio erit apud inferos? Quodcunque potest manus tua (inquit, idẽ qui supra Ecclesiastes) instãter operare, quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas, non quia deficere possit hominis rationalitas, sed quia sempiterna illic fatiganda erit insania. Hoc ergo differt spiritus hominis à spiritu iumẽtorũ, quòd hic rationalitatẽ accepit munere Dei, ille autem brutus permansit. Hoc, inquã, differt, quia hic tanquã cera sigilli testatoris imagine signata, sic imagine dei signatus est: ille autem signatus non est. Quã signationẽ & supra innuit scriptura dicendo: & creauit Deus hominẽ ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, & nunc vbi cùm dixisset: Formauit igitur Dominus hominem de limo terræ, confestim addidit: & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Quid enim est, inspirauit, nisi vt in alia æditiõe habetur, insufflauit in faciem eius spiraculũ vitæ? Nunquid corpus est Deus, & collectum aerẽ contractis buccis in faciem plasmatis sui insufflasse putabitur? Hoc nempe ridiculum est. Sed inspirauit dictũ est, quia verbi eiusdem imperio, quo de tenebris lucem splendescere iussit, per quam intelliguntur angeli, substantiam sibi subiectam ipse citauit, & oculos ratiões assumere vel aperire fecit, occultisq; visceribus plasmati hominis velociter inseruit. Similiter & cũ legimus, quia immisit dñs soporem in Adã, & tulit vnã de costis eius, & ædificauit costã quã tulerat de Adam, in mulierẽ, subaudiendum est, quia inspirauit in faciẽ eius spiraculũ vitæ. Ambos enim creauit, masculũ, inquã, & fœminam creauit eos. Isti nẽpe creati, cæteri qui ex ipsis nascũtur, rectè dicũtur procreati. Quorũ animas nõ ex traduce fluere, omniũ orthodoxorũ vna est sentẽtia, ne (quod ridiculum est) tot cõsequatur quotidie animas perire, quot pereũt semina. Quare ergo, inquis, oẽs in Adam moriũtur, si non ex traduce. i. ex viro semen transfundẽte pariter & animę deriuãtur? Ad hęc, inquã. Nunquid auctoritate dei solus masculus & non etiã fœmina Adã dicitur? Sic enim scriptũ est: Hic est liber generationis Adam in die quo creauit Deus hominẽ, masculũ & fœminã creauit eos, & benedixit illis, & vocauit nomẽ eorũ Adã, in die quo creati sunt. Nã quomodo in Latina lingua homo, sic in illa lingua Adã, de vtroq; sexu dicitur. Porrò quod Latinè dicitur vir, hoc Hebraicè dicitur Isch: in quo discretio est sexus masculini: quod autẽ

Gen. 2. Eccl. 3. Luc. 19. Eccl. 9. 1. Cor. 15. Gen. 5.

aũt latinè mulier, hoc hebraicè dicitur Ischa. Cùm ergo Eua concipit, inanimatum quidẽ præuaricatoris masculi semen suscipit, sed ipsa nihilominus præuaricatrix est, de cuius corpore viuo, semen ipsum viuificatur in genere suo per benedictionem qua dictum est: Crescite & multiplicamini. Vnde & vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, eò quòd esset mater cunctorum viuentiũ, id est, quòd ex ipsa nascentium vita sumeret exordium. Eua enim transfertur in vitam. Quia verò vterq; scilicet, mascul⁹ & fœmina præuaricator, & vterq; Adã est, rectè is qui nascitur, & moritur in Adã mori dicitur: quia videlicet hæreditate vitæ, quã parens vterq; iustè perdidit, filius iustè priuatur.

Ratio peccati originalis.

Cur hoc tantũ dictum sit, & factus est homo in animam viuentem.

CAPVT XXII.

IGitur hoc dictò, quia formauit dominus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculũ vitæ, dignitas pulchrè exprimitur conditionis humanæ; quæ à cunctis longè diuersa sit animantibus, tam formatura corporis, quàm viuificatione Dei inspirantis. Vtrumque pespicuum est. Forma corporis in hoc solo animante sursum caput attollit, cælum intuetur, terramque calcans pedibus recto pectore incedit, & sydera vel cælestia regna superne positis meditari commouetur oculis. Animus verò siue spiraculum, quod spirauit Deus in faciem eius, multarum artium bonarum atque vtilium repertor est, ex dono rationis quod sibi collatum est.

Sed eo magis attendendum est, quod sub auditur, & factus est homo in animam viuẽtem. Hæc enim dictio re, quæ supra descripta est, longè minor est. Siquidem iumentũ quoque in animam viuentem factum est, dicente Deo: Producat terra iumenta animæ viuentis. Cùm autem dixisset Deus. Faciamus hominem, addidit, ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestijs vniuersæ terræ, & omni reptili quod mouetur in terra, quare ergo tantum honori huius facturæ detractum est; hoc solum dicente scriptura, & factus est homo in animam viuentem? Videlicet, quia qui factus est homo, rationis dono non benè vsus est, & honorem suum non intellexit, sed comparatus est iumentis: rectè illi iam formato à scriptore quasi detractum est illud, quo superior est iumẽtis. Quod sentiens Apostolus: Factus est (inquit) primus homo in animam viuentem, nouissimus verò in spiritum viuificantem. Qui habet aures audiendi, audiat pulchram musicæ huius consonantiam, id est, scripturarum concordiam, dum hic præcentor ait: Factus est primus homo in animam viuentem, & alius succinit: nouissimus verò in spiritum viuificantem. Non ergo casu, sed sancta & prudenti industria primus ille imperfectum emisit canticum, tamdiu decantandum, donec veniret qui scirent supplere & ad finalem perducere sonum: sicut hodie fit, cùm iam in frequenti & celeberrimo vsu habemus dicere: factus est primus homo in animam viuentẽ, nouissimus Adam in spiritum viuificantem, addẽtes adhuc. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Sequitur.

1. Cor. 15.

De plantatione paradysi, & quòd homo non formatus in paradyso, sed positus fuerit.

CAPVT XXIII.

PLantauerat autem Dominus Deus paradysum voluptatis à principio, in quo posuit hominem quem formauerat.) Ius possessionis Dei pulchrè scriptura defendit, tali verbo vtens: plantauerat autem Dominus Deus paradysum voluptatis. Item & hominis infirmam legem vel causam insinuat dicendo, in quo posuit hominem quem formauerat. His nanque verbis quodammodo declarat solum Deum (quod verum est) legitimum esse paradysi Dominum; hominem autem in eodem paradyso aduenam, & Domini dei fuisse colonum. Quod idem Dominus populo suo patenter inculcat sub imagine terræ Chanaan, de hoc paradyso volupta tis loquens, quem reuera constat esse terram & lacte & melle manantem. Terra (inquit) mea est, vos autem aduenæ & coloni mei estis. Ergo gratiæ fuit, quòd hominem foris plasmatum in paradyso posuit: iustitiæ verò quod datum peccanti rursus abstulit. Cur autem illum in paradyso posuerit, postmodum scriptura dicit, videlicet vt operaretur & custodiret illum. Paradysus autem Græcè, hortus dicitur Latinè, qui quantæ voluptatis, siue quantarum sit delitiarum, quod Hebraicè dicitur Eden, item scriptura statim manifestat cùm dicit: Produxitque Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio paradysi.

Leuit. 25.

Item de paradyso, quòd verè terra locus sit.

CAPVT XXIIII.

SEd iam hic antequam in hunc sermonostrer paradysum progrediatur, nullatenus prætereundum est, de isto quoque pulcherrimo delitiarum Domini hortulo, scrupulosè differuisse magnos & illustres viros, sensu longè diuerso. Nam alij spiritualem omninò sequẽtes intelligẽtiã, narrationẽ huius sacræ scripturæ neglexisse videntur historicã, tanquam visibilia illa & corporalia non fuerint, sed intelligibilium significandorũ causa hoc modo dicta vel conscripta sint, arboresque istas, & ligna pomifera siue fructifera in virtutes vitæ moresque conuertunt: quasi propterea non potuerit esse paradysus corporalis, qa potest etiã spiritualis intelligi. Alij verò consul-

De paradyso duplex opinio.

rò consultius scripturæ veritati adhærentes, hæc inquiunt, & si qua commodius dici possunt de intelligendo spirituali paradyso, nemine prohibente dicantur, dum tamen & illius historiæ veritas fidelissima, rerum gestarum narratione commendata credatur. Non enim idcircò non fuerūt duæ mulieres Agar & Sara, & ex eis duo filij Abrahæ, vnus de ancilla, & vnus de libera; quia duo testamēta in eis figurata dicit Apost. aut ideo de nulla petra, Moyse percutiēte, aqua defluxit, quæ potest illic figurata significatione etiā Christus intelligi, eodem Apostolo dicente: Petra autem erat Christus. Porrò, illis qui literam vel historiam hoc loco prætere volut, istud maximè scrupulum mouet, quòd de quatuor fluminibus ex paradyso fluentibus duo, Tigris & Euphrates esse scribuntur. Nam Salustius (inquiunt) auctor certissimus asserit, tam Tigris quā Euphratis in Armœnia fontes demonstrari, ex quo animaduertimus, aliter de paradyso & fluminibus eius intelligendum. Sed esto. Etiam si Salustius ille auctor certissimus sit, & verum dicat; horum fluminum fontes in Armœnia demonstrari: non infirmatur tamen literæ veritas, quæ dicit paradysi fluuium in quatuor capita diuidi, quorum hæc duo sunt. Siquidem omnes aquæ potabiles atque salubres, vbicunque fluant, vel vndicunque appareant, de fonte paradysi per occultos meatus originem trahunt, & ex eius dulcedine hoc habent, vt potabiles siue salubres sint. Nam & supra hoc modo dictū est. Sed fons ascendebat è terra irrigans vniuersam superficiem terræ, superficiem, inquam, quia profectò in superficie patet effectus, sine fructus irrigationis in herbis virentibus, in lignis pomiferis. Hoc denique notandum est, quòd nō dictum sit, & fluuius egrediebatur de paradyso, qui deinde diuiditur in quatuor flumina, sed qui deinde diuiditur in quatuor capita. Nam ille fons vniuersam (vt iam dictū est) terram irrigat, & quemadmodum iecur in corpore animalis, quod dicūt Physici fontem esse sanguinis, cunctis venis sanguinem ministrat, vitamq; animantis hoc ministerio retentat: sic ille fons vniuersam terrā p venas occultas vegetat, & in multos redundat fontes & flumina, sed eorum omnium quatuor ista sunt capita, id est, principalia flumina. Igitur & fontes horum, scilicet, Tigris & Euphrates, sibi libet, in Armœnia demonstrentur, & tamen per viam quā nouit auctor fluminum deus, de paradyso secundum veritatē scripturæ huius manare credantur.

Galat. 4

1. Cor. 10.

Salustio.

Gen. 2.

Item de paradyso, quòd eum plantauit Deus à principio.

CAPVT XXV.

SEd quomodo hunc paradysum plantasse dicitur Dominus Deus à principio? Si enim dixerimus, sic esse dictum à principio, quòd antequam cælum & terram faceret, paradysum plantasset, hoc humana ratio sentire non potest, quippe cum paradysus localis & terrenus est locus, immò & quidam terræ ornatus. Et quidem à principio sic intelligi potest, quia (sicut superius iam dictum est) omne virgultum agri & omnem herbam regionis creauit Dominus antequam oriretur, vel priusquam germinaret, in die quo creauit cælum & terram, scilicet eo modo, de quo & scriptum est: quia quod factū est, in ipso vita erat. Verùm hoc itidem de cælo & terra, & de omnibus quæ facta sunt dici potest, quia sic à principio cuncta fecerat dominus Deus, quia qui viuit in æternum creauit omnia simul. Hoc ergo promptius intelligi potest, quia à principio dominus Deus plantauit paradysum, idem esse ac si diceretur: ab initio mundanæ exornationis, quando illo iubente, terra herbam lignumq; germinauit. Distinctis nanque tribus partibus mundi, id est, cælo, terra, & mari, primus ornatus fuit plantatio paradysi, dicente Deo: germinet terra herbam virentem, &c. Ipsam plantationem deliciosam breuiter hoc modo describit: Produxitque Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio paradysi, lignumq; scientiæ boni & mali. Palam est sanè intellectui, plantationem huiusmodi paradysum, id est, hortum esse magnæ voluptatis, in quo scriptura, siue horum scriptor digitus Dei, tam diligenter quāsi studiū plasmatoris commendare curauit. Sic enim singula penè verba posita sunt, vt propè sub oculis legentium Deum designauerit operarium diligentem ac solicitum, plantantē ac radicantem summaque curā conquirentem omne quod pulchrum visu, & ad vescendū suaue fore crederet, taliaque deliciarum instrumēta excogitantē, quib. consitis, ipsius q plantasset, scientia meritò laudari debuisset.

Eccl. 18.

Item de eodē, quòd propter hominē plantauit eum deus.

CAPVT XXVI.

ET quidem quòd dixit scriptura, plātauerat Dñs deus paradysum, hoc repetiuit, dicēdo. Produxit deus de humo omne lignū, & quod dixerat paradysum voluptatis, hoc aliquantisper exposuit, dicendo: omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignū etiam vitæ in medio paradysi. Veruntamen dicendo, plantauerat Dominus Deus paradysum voluptatis, rei dignitatem altius declamauit. Nam quod ait: Produxitque deus de humo omne lignū, &c. Mediocris sermo narrationis est, verbo plātantis felicis rei æternitatem, nomine voluptatis eleganter eiusdē expressit iucunditatem. Verbum nanq; plantantis, plantatoris eius siue hortulani studiū innuit, qui nunquam transitorijs rebus studuit, ita vt cura sibi sit de illis, testāte Apostolo cū dicit: Nunquid de bobus cura est Deo: Nomen autem voluptatis omnis indigentiæ sensū excludit, quia videlicet nō sicut hic, ita ex necessitate māducabitur & illic. Etenim

1. Cor. 9.

in hac hominis peregrinatione, cibus est mortalitatis solatiũ, illic autẽ immortalitatis delectamentum. Et hoc sciẽdum, quia propter solum hominem húc terrenum paradysum plantauit Dominus Deus, illum autem paradysum cælestem & angelis plantauit, & hominibus. Nam angelus qui terrenum non habet corpus, vnius spiritualis paradysi delicijs est contentus: homo autem qui ex corpore constat & spiritu, duplici paradyso deliciabitur. Illic æterna resurrectione beatificatus, secundum animam sola cibabitur diuinitatis felici visione: secũdum corpus autem vescetur omni ligno pulchro & suauissimo, non pro necessitate, sed pro magna & ineffabili voluptate. Nunquid enim ex necessitate dominus noster post resurrectionem suam mã ducauit coram discipulis suis? Non vtiq;, sed ex potestate. Et nunc quidem quia potuit, manducauit immortalis propter mortalium vtilitatem: nunc autem & in æternum poma sui paradysi manducare potest, propter suã voluptatem. Attamen quia sancti angeli (sicut alio loco iam dictum est) qualiacunque habeant corpora, & sanctorum hominum hospitali charitate interdũ adeò delectati sunt, vt appositos cibos manducasse legantur, potest credi, quòd eadem potentia multò magis tunc epulis nostris sint condelectandi, vbi viderint nos simul congregatos hæreditate patris nostri cibari, quos cùm viderent in primo parente præiudicatos exulare, ami ca condoluerunt charitate, per ampla septa vacui paradysi. Si rempublicam suam sic disposuit Dominus, si domum suam sic ordinauit prudẽs paterfamilias deus, & ipsi velim⁹.

Quòd paradysus terrestris ad exemplar plantatus sit cælestis paradysi, item q́, de ligno paradysi quod in medio erat.

CAPVT XXVII.

Sciendum autem est, hunc paradysum terrenũ, ad exemplar cælestis paradysi fuisse consitum, in quo, quasi ligna pulcherrima fuére angelicæ fortitudines, & lignum vitæ Deus ipse, cuius felices angeli beata semper

Ezech 31. viuunt visione. Quod maximè Ezechiel propheta commendat his verbis, loquens contra principem tenebrarum diabolum, sub nomine regis Pharaonis inter cætera: Cedri non fuerunt altiores illo in paradyso Dei, abietes non adæquauerũt summitatem eius, & platani non fuerunt æquæ frondibus illius. Omne lignum in paradyso Dei non est assimilatum illi, & pulchritudini eius, quoniam speciosum fecit illum, & æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradyso Dei. Et post pauca: Cui assimilatus es ô inclyte & sublimis inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terrã vltimam. Hæc & huiusmodi propheta cũ dicit, non vtiq; veritatẽ infirmat huius historicæ narrationis, sed pulcherrimam rationem consilij diuini nostris in hoc paradyso sensibus sublucescere facit. Igitur primũ illud quærimus, in quo maximè terrenus hic paradysus cælesti similis sit, & tũc demũ literaturæ vestigia prosequemur. Similitudinẽ cælestis paradysi duo maximè huius paradysi præferunt ligna, causas cõtrarias habẽtia, scilicet, lignũ vitæ in medio paradysi, lignũ que sciẽtiæ boni & mali. Hæc enim causas habere contrarias rectè dixerim, quia videlicet si causam ritè perpendas, sicut hoc lignũ vitæ, sic illud reuera dicẽdum est lignũ mortis. Ironicè enim dictũ esse lignum scientiæ boni & mali, perspicuum erit. Dixit enim Deus, quacunq; die comederitis ex eo, morte moriemini, & verũ dixit. Dixit ecõtra serpens, comedite, & eritis sicut dij, scientes bonum & malum, & falsum dixit. Deus, inquã, verum, & serpens falsum dixit. Nec enim cõ edendo dij facti sunt, aut scientiã ampliorem acceperunt, vt bonũ & malum omninò scirent, sed iuxta veritatem dei statim & in anima mortui, & in corpore mortales, effecti sunt. Hoc itaq; lignum ironicè dictum est lignum scientiæ boni & mali, vt ipso nomine suo monumentũ legentib. repræsentet diabolici mendacij. Nã verè palam est, quia per inobedientiam manducantis homini lignum mortis extitit, quæ tamen mors non ex ligni natura, sed ex manducantis culpa processit. Ita pulcherrima quidem, sed non minus terribilis, quã pulchrã, consilij diuini ratio per hęc nobis elucescit: quia videlicet sicut ad examinandam omnem angelicã creaturã diabolum in cælo cum electis angelis posuit, sic ad examinandum hominem in hoc paradyso cum ligno vitæ lignum interdicendũ plantare voluit. Vtrunq; præ cæteris pulchrum, & illud lignum, & illum fecit angelum. Et quidem pro specie sua vanis & superbis angelis plusquã deus: hoc aũt interdictum lignũ pro sua pulchritudine, plus q̃ non interdictũ lignum vitæ, primis hominibus complacuit. Nã de appetitu pulchritudine ligni, scriptura sic dicit: Vidit igitur mulier q̃ bonũ esset lignũ ad vescendũ, & pulchrũ oculis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu eius & cõedit. Gen. 3. De illo autẽ vanitatis principe, ppheta prędictus sumpta similitudine ab huius paradysi lignis. Ezech. 31. Omne, inqt, lignũ paradysi Dei, non est assimilatũ ei, & pulchritudini illius, quoniã speciosum fecit eum, & multis condensisq; frondibus, & æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis quæ erant in paradyso dei. Ligna, inquit, voluptatis, non quæ sunt, sed q̃ erant in paradyso dei, æmulata sunt eũ, quia videlicet spirit⁹ illi q̃ æmulati sunt speciẽ superbiæ eius dicentis: Ero similis altissimo, eiusq; vanitatem plus q̃ Dei sapientiam Esa. 14. mirati vel sectati sunt, erant quidẽ in paradyso dei, sed modo ibi nõ sũt. Igitur quomodo in illo cælesti paradyso: deus verè lignũ vitę, qui sanctos angelos, sua pascit dulcedine, secum assumpsit in cælum: illum rebellẽ suũ, regem

regem superbiæ, sic idem magnus & metuẽdus Deus, terribilis in consilijs super filios hominum, cũ ligno vitæ in isto paradyso plantauit, & lignũ hoc, in quo contumax homo depræhenderetur per culpam inobediẽtiæ, sicut illi omnes spiritus qui filij essent superbiæ, conuincerẽtur & iudicarentur in suo rege, Deo rebelli. Illic & omnes principes cælorum fuerunt, quorũ nulli propriũ nomen positum inuenitur, nisi illi qui æquè, vt deus voluit esse & magnus nominatus. Alij nanque communi nomine lux, ille autem cũ sit tenebrarum portitor, per contrarium Lucifer est appellatus. Hic itidem & omne lignũ pulchrum visu, & ad vescendum suaue produxit de humo Dominus, circa lignum vitę, & nullũ eorum proprio nomine nũcupatur, nisi hoc solum, quod reuera (vt iam dictum est) lignum mortis extitit, per contrariũ autem lignum nuncupatum est scientiæ boni & mali. Non enim, vt nõnulli arbitrati sunt, proprium cuiusdam ligni vocabulum est omne, vt per hoc quod dictum est, produxitque deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, vnũ lignum debeat accipi, sicut & per lignum vitæ non nisi vnũ, & p lignum scientiæ boni & mali nihil ominus non nisi vnum oportet intelligi. Nã

Gen. 3. & infra cùm dixisset callidus serpens, cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno paradysi, videlicet permixto mẽdacio suæ quæstioni mulier respõdit. De fructu lignorũ quæ sunt in paradyso vescimur, de fructu verò ligni, quod est in medio paradysi, præcepit nobis Deus ne vesceremur. Cùm ergo dicat de fructu lignorum, multa intelligenda sunt in eo, quod dicitur omne lignum. Et nota, quod nõ modò lignum vitæ, sed etiam hoc lignum quod interdictum est, dicitur esse in medio paradysi, quia videlicet, in hoc quoque quædam similitudo est Dei & aduersarij eius diaboli. Cùm enim rectè dominare deberet in medio creaturæ suę Deus, non tulit æmulus maiestatis, ille aduersarius, vt hic dominaretur solus, sed præsumpsit velle vt & ipse dominaretur, sederetque medius quasi altissimus, & millia milliũ starent vel ministrarẽt in circuitu throni eius.

Quòd fons ascendebat de terra, qui inde diuiditur in capita, itemq́, de triplici significatione paradysi.

CAPVT XXVIII.

QVid tandem illud sibi vult, quòd fons ascendebat è terra, irrigans vniuersam superficiem terræ, qui & inde (vt postmodũ

Ezech. 31. dicendum est) diuiditur in quatuor capita? Planè non minus in hoc fonte, quã illo ligno vitæ mirabilis creator mysterij meditatus est. Quid enim? Nõne propheta supra dictus ab aquis fontis huius, similitudine deriuata dicit, de eodẽ de quo supra eratq; pulcherrimus in magnitudine sua, erãt enim rami eius iuxta aquas multas? Et de his humilibus mẽte spiritibus, qui illo superbiente & deiecto, stabiliti sunt & firmati. Et consolata sunt, inquit, in terra infirma omnia ligna voluptatis egregia atque præclara in Libano vniuersa, quæ irrigabantur aquis. Quæ autem sunt aquæ illæ, quibus irrigantur ligna hæc, infirma quidem, sed præclara, infirma quidem, sed tamen egregia? Illorum nanque infirmitas, quia humilitas est, vera fortitudo est: sicut contrario modo, fortitudo robusti illius, contra quem hæc dicuntur, vera infirmitas est. Quæ, inquam, illæ sunt aquæ, quibus irrigata & consolata sunt hæc ligna, nisi inundationes charitatis, nisi emanationes spiritus sancti, qui sic illos sua dulcedine impleuit, vt rectè dicantur ligna voluptatis? Igitur dum talem hunc Dominus Deus plantauit in terra paradysum, & diuidendum in omnes terras fecit inde ascẽdere fontem, magnũ meditatus est mysterium, magnæ gratiæ fudit imaginem. De qua re tunc oportunius dicemus, cùm ad glorificationem Domini Iesu, & datũ spiritus sancti peruenerimus, quæ iuxta propositũ, tertia pars erit operis huius.

Nunc interim sciendum est, duos rationalis creaturæ esse paradysos, vnum scilicet, sanctorum societatem angelorum, & alium ecclesiã electorum hominum, & horũ vtriusque hunc de quo loquimur, terrestrẽ paradysum imaginem esse vel similitudinem. Etenim sicut in isto, lignum vitæ plantatũ fuit, & lignum per quod mors introiuit in mundum, sic in cælo contra Deum vitæ auctorẽ diabolus auctor mortis extitit, sic nihilominus in genere humano lignũ vitæ Christus, & contrarium eius lignum mortis Antichristus erit, qui iamdudũ per membra sua ministerium operatur iniquitatis. Item, sicut de hoc paradyso terreno fons ascendit, irrigans vniuersam superficiem terræ, qui & inde diuiditur in quatuor capita, omnemque terrã reddit aptam frugibus alendis, sic & de illo cælesti paradyso fons manare dignatus est, id est, gratia spiritus sancti, tanta copia rigãs massam generis humani, vt eũ sanctorum & electorum omnium cedris, oliuis, & vineis, vitæ quoque lignũ. i. Christũ deũ & hominẽ fecerit terra nasci virgineæ carnis, circa quæ flueta scripturarum in quatuor capita diuisit, quæ propheta in quatuor animaliũ diuersas facies distinguit, scilicet, hominis, leonis, vituli, atq; aquilę volantis. Non enim solum modo quatuor euangelia, sed & omnis scriptura diuinitus inspirata, certã hãc habet in sectionis suæ quadrifidam faciẽ, vt eundẽ dominum nostrũ ostendat mansuetum nobis, Ezech. 1.

vt verè hominẽ: fortem contra diabolum, vt leonem, id est deũ omnipotentem: immolatũ pro nobis vt vitulum electum atq; saginatũ: resurrexisse atq; in cælum ascendisse, vt volantem aquilam. Sed de his aliàs dicendum erit. His breuiter de paradysi pro veritate historiæ decursis, nunc demum cœptum literæ prosequamur ordinem.

Item de eodem fonte & fluuio qui egrediebatur de paradyso.

CAPVT XXIX.

ET fluuius egrediebatur de paradyso, qui inde diuiditur in quatuor capita.) Sicut superius iam dictum est, non dixit qui inde diuiditur in quatuor flumina, sed in quatuor, inquit, capita, id est, principalia flumina. Non enim fons, qui (vt supra scriptura dixit) ascendebat è terra, irrigans vniuersam superficiem terræ, quatuor fluminibus dissipatur in exitu paradysi, sed irrigans vniuersam superficiem terræ, quã multos fontes efficit, & in quam plura redundat flumina, quarum ista sunt capita. Et in hoc, miram terræ paradysiacæ dulcedinem commendare intendit, quia videlicet aquarum natura salsa est, nec potui habilis, sicut in semetipso mare ostendit. Ascendens autem de abysso in illam quasi magni corporis terræ mammã, id est, paradysi fontem, quodammodo lacteam assumit dulcedinem, & irrigat vniuersam terræ superficiem, vt iuxta Psalmistam: Potent omnes bestiæ syluæ, & expectent onagri in siti sua, immò vt dulcesceret omnis terra, ad nutricandam herbam virentem, lignumque pomiferum, quod producere iussa fuerat. Quod maximè valet in terris orientalibus, non solùm panis & vini, sed & preciosorum aromatum fertilibus, quia cùm ex optimis quòdam Sodomorum & Gomorrhæorum terra fuit, quæ antequam subuerteret Dominus Sodomem & Gomorrham, sicut hæc ipsa scriptura testatur, irrigabatur sicut paradysus Domini. Nomen, inquit, vni Physon, ipse est qui circuit totã terrã Euilat, vbi nascitur aurum, & aurum terræ illius optimũ est, ibique nascitur Bdellium, & lapis Onychinus. Physon ipse est, quem nostri, mutato nomine, Gangẽ vocant. Porrò, Eulat regio est Indię, nomen habens ab Euila filio Iectã, vbi inquit, nascitur aurum. Et alibi quidem nascitur aurum, sed aurum terræ illius optimum est, ibique Bdellium inuenitur, & lapis Onychinus. Bdellium arbor est aromatica, de cuius natura Plinius plenissimè scribit. Onyx autem gemma est, sic appellata, quòd habeat in se, permixtum candorem in similitudinem vnguis humani, Græci enim vnguem onychem dicunt. Præterea & aliæ gemmæ multæ preciosissimæ, carbunculus, smaragdusque ibi nascuntur. Et nomen fluuio secundo Gyon, qui & Nilus dicitur, Aethiopiæ fluuius. Ipse est enim, inquit, qui circuit omnem terram Aethiopiæ, tantæ commoditatis fluuius, vt eum pro maximo Deo suo, quondã coluerit Aegyptus, quippe cui fluentis irrigata, cunctisque exinde copijs saturata, nunquam supernè fusis indiguit imbribus. Nam sub maximo solis æstiuo feruore, crescentibus vndis diffunditur, nec ante autumnale æquinoctium decrescendo ripis suis iterum restringitur. Vnde Lucanus: Nilus neque suscitat vndas ante canis radios, nec ripis alligat amnem. Ante parem nocti libra sub indice Phœbum. Et de his quidem nulla potest opinio refragari, huic veridicæ historiæ, quoniam de paradyso oriantur. Nam aliud non habet quod dicat quis. Proinde de Nilo, qui & Gyon, ait idem qui supra. Nullaque non ætas voluit conferre futuris Notitiam: sed vincit adhuc natura latendi: De Gange autem qui & Physon. Mouit & Eoos bellorum fama recessus. Qua colitur Ganges toto qui solus in orbe Ostia nascenti contraria soluere Phœbo Audet, & aduersum fluctus impellit in Eurum. Cæterorum, id est, Tigris & Euphratis ortum Armœnia vel Perside monstrari, & nihilominus tamen scripturam hanc, siue historiam veracem esse, superius iam dictum est. Sanè Tigris propter velocitatem cursus sui, nomen à velocissima bestia tigride sumpsit. Euphrates verò fertilitas interpretatur, sic appellatus, pro eo quòd in morem Nili per agros diffundatur, terrasque fertiles efficiat. De quorum natura dicit idẽ qui supra. Quaque caput rapido tollit cum Tigride magnus Euphrates, quos non diuersis fontibus edit Persis, & incertum est, tellus si misceat amnes. Quod potius sit nomen aquæ, sed sparsus in agros fertilis Euphrates Phariæ vice fungitur vnde. At Tigrum subito tellus absorbet hiatu. Occultosque tegit cursus, rursusque renatum. Fonte nouo flumen pelagi non abnegat vndis. Sequitur.

Psal. 103. *Gen. 13.* *Gen. 10.* *Pli. lib. 12. cap. 9.* *Luca. li. 10 Phar.* *Luca. li. 3.* *Luca. li. 7*

De præcepto homini dato, ne comederet de ligno scientia boni & mali.

CAPVT XXX.

TVlit ergo Dominus hominem & posuit eũ in paradysum voluptatis, vt operaretur & custodiret illum. Præcepitque ei dicens: Ex omni ligno paradysi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. In quocunq; enim die cõederis ex eo, morte morieris) Apostolus cùm dixisset: O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei, quã incompræhensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, contituò subiunxit: Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis cõsiliarius eius fuit, & ostendit illi? Aut quis prior dedit ei, & retribuetur ei? Quoniã ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum Amen. Eccè qui sunt, quibus dedit Deus? Angelus & homo. Cum cæteris creaturis suis sanè nullam Deus dati aut accepti rationem habuit, quippe quibus præter naturalem essentiam nihil dedit. Angelis cælum, homini autem paradysum dedit. Huic & huic dedit, & huic & huic prior dedit. Quid enim hic vel hic prior dederat illi? Primus ergo ille dedit, conditione tamẽ præscripta, vt retribueretur sibi. Quid autem retributionis ab angelo, nisi dilectionem: quid ab homine exegit, nisi fidem per dilectionem operantem? Ait enim scriptura: Tulit

Rom. 11.

ra: Tulit ergo Dominus hominem, & posuit eum in paradysum voluptatis, vt operaretur & custodiret eum. Quid enim operaretur, aut à quo custodiret eum? Operaretur vtique opus Dei, quod non est aliud nisi opus fidei, nisi officium spei, nisi obsequium charitatis. Dicat aliquis: Cur non absque vlla conditione, absque vllo præcepto posuit illum in paradyso? Nonne melius fuisset, nullum dedisse præceptum, quàm positione præcepti facere præuaricationi locum? Vbi enim præceptum non esset, nec præuaricatio. Ad hæc inquam. Vnde ergo homo copularetur Deo, si non illi subligaretur obedientiæ iugo, si nô acciperet commissum, in quo deberet fidelis existere Deo? Vbi enim nullum commissum est, ibi & nulla comparet fides. Porrò, sine fide impossibile est Deo placere. Quasi verò nunc aliter agat Deus, aut aliter quempiam acceptum habeat, nisi per fidem. Itaque vt operaretur per fidem, idcircò tulit eum in paradysum, & vt custodiret eû, scilicet, ne deserta fide, vel dilectione creatoris, simul perderet datum optimû. Igitur & verè bonus & sapiês Deus, & prior dedit, & cum rationabili conditione dedit paradysum homini. Sed pergunt quærere adhuc homines, curiosi Dei, negligentes autem sui, volentes cognoscere sensum Domini, & audentes côsilium dare illi. Si, inquiût, Deus saluum aut beatum volebat esse hominem, cur non fecit inconuertibilem? Cur nô fecit immutabilem? cur non statuit illi naturam nullius rationis passibilem? Verùm contra huiusmodi obiecta superius paucis respondimus, cùm de primogenito perditionis, vel principe mortis diabolo loqueremur, videlicet nihil præter Deum inconuertibile, vel incommutabale esse per naturâ, nullamque nisi proficiêdo vel operam cum gratia Dei adhibendo, statum virtutis incommutabilem assequi creaturam. Nunc oculis nostris, non persuasione serpentis, sed in spiritu sancto apertis, mandatum creatôris, quod ille infeliciter præuaricatus est, intueamur, Ait: Ex omni ligno paradysi comede, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. Magna largitas donorum, & non graue largitoris, mâdatû. Ex omni, inquit, ligno paradysi comede, de ligno autem vno ne comedas. Leuis in tanta copia fuisset continentia, si non defuisset continentiæ dux beneuolentia. Illud sanè sciendum est, per anticipationem, (quod schema græcè prolepsis dicitur) dictum hic esse lignum scientiæ boni & mali. Non enim ex ore præsentis veritatis Dei dicentis, in quocunque enim die côederitis ex eo, morte moriemini, sed ex posteriori fallacia diaboli, nominis huius origo manauit (vt superius sâ dictû est) qui manducare persuadens, eritis, inquit, sicut dij, scientes bonum & malum. Dolenda scriptor memoria lignum illud notauit, tanquam diceret: Ex omni ligno pararadysi edendi licentiam dedit, solum illud quod ex euentu per contrarium dicitur scientiæ boni & mali lignum, interdixit.

Cur Deus Adæ præceptum dedit

Hebr. 11

Quòd fidem, spem, charitatem, homo Deo debuit, sed ingratus non exhibuit.

CAPVT XXXI.

Ex omni, inquit, ligno paradysi comede, &c. Tria duxit digna imperare maiestas trinitatis, ex omni ligno comede, & de hoc ne comedas, & in quocunque die comederis ex eo, morte morieris. His tribus propositionibus tres ab homine virtutes exigens, id est, charitatem, spem, & fidem: quas nunc, reciprocato ordine, à nobis exigit eadem trinitas vnus Deus, fidem, spem, & charitatem: quia illa cadendo descendit, nos resurgentes à fide, per spem ad charitatem Dei ascendamus. Nam in eo quòd hominem gratis fecit, & gratis nihilominus in illo voluptatis loco, in illo tali paradyso delicijs affluenti, patrem futurum multitudinis sanctorum posuit, planè debitorem magnæ charitatis eundem sibi efficit hominem, & valide suis beneficijs obligauit. At ille ingratus tantæ gratiæ debitû charitatis non rependit, in quo ob magnitudinem nequitiæ nullus est, qui æstimare possit. Item in præcepto dicentis, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas, spê insignem exhibere debuit. Spem, inquam, habere, & de bono deo sperare debuit, quòd is qui gratis tanta iam bona sibi contulerat, profectò subiectionem & obedientiâ in præcepto custodienti, maiora quæ promittebat, id est, cælestem paradysum & sanctorum angelorum societatem, quandoque conferret. At ille proculdubio spei huius virtutem nô habuit de futuris, quia videlicet, (sicut iam dictum est) charitatem non habens, primû ingratus erat præsentibus bonis. Item in côminatione dicentis, in quocunque enim die comederitis ex eo, morte moriemini, fidem habere debuit, fidem, inquam, habere & firmiter credere, quòd non inuidendo diuinitatem homini, Deus tale lignum interdixisset se, ineuitabilem præuaricationis pœnam veraciter prænunciasset. At illa infelix mulier, infelicis viri socia, tam in pœna quâ in culpa, serpenti magis quâ Deo credidit, serpenti, inquam dicenti, nequaquâ morte moriemini, scit enim Deus, quia quocunq; die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonum & malû, magis quâ Deo credidit, & hunc veracem, Deum autem (quod auditu quoque scelus est) per inuidiam mentitum fuisse putauit. Ita Deus bonus, sapiens, & iustus, naturam suam obseruauit, diuinitatem suam attendit, propositumque tenuit, dum in vno præcepto suo tres à creatura sua similitudinis suæ virtutes, id est, fidem, spem, & charitatem, quas offerri sibi dignum erat, rectè exegit. Nos igitur vnum locuti & aliud, quippe qui

Tria exigit ab homine Deus

in illo vetere parente nostro perdidimus,& in gratia noui parentis nostri secundi hominis Iesu Christi miserè negligimus, nó addamus vltra loqui, quod oequissimũ est, discutiendo Dominum Deum nostrũ, cur sic vel sic fecerit: cur homini tale præceptum dederit, vel cur oon potius illnm, quasi pullum onagri, liberum natum esse permiserit. Quid ergo, inquis? Nonne scriptura dicit: Omnia quæcunque voluit fecit, in cælo & in terra? Quomodo ergo omnia quæcunque voluit fecit Dñs, qui nec illud ꝙ præcepit, quod vtique nisi fieri voluisset nequaquã præcepisset, ad effectum perducere valuit? Etenim in isto plasmate suo, fidẽ, spem, & charitatẽ, secundum præceptum suum non inuenit. Ad hæc, inquam. Nequaquam frustratũ est consilium vel popositum Dei, valenter e-
Psal. 113. nim de trunco illo virtutes illas reflorescere fecit. Nam ille quidem ad hoc opus Dei mãcus extitit, & contra opus vel præceptũ dei, manus incontinentes, per concupiscentiam extendit, sed inuẽtus est de genere eius homo secundum cor Dei, qui contentas ab omni concupiscentia manus ad pœnalem sibi obedientiam in ligno crucis extendit, & sub pedibus suis conculcato peccato, legenda virtutis exempla multis millibus sequentium se proposuit.

De eo quod dictum est, non est bonũ esse hominẽ solũ, quodq; nec mulier in paradyso facta sit.

CAPVT XXXII.

DIxit quoque Dominus Deus, non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sui. Siquidem talis esse putatur ordo rerum, qualis est verborum, videlicet, quòd prius tulerit Dominus hominem in paradysum voluptatis, & præceptum illi dederit, quã hoc ab eodem dictum sit, oon est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium simile sui, item & illud existimandum erit, quòd mulieri non præceperit, & proinde, quod absurdum est, consequenter dici potuerit, illam non fuisse præuaricationis ream, cũ præceptum nequaquam acceperit. At illa sibi quoque præceptum fuisse, patenter ostendit, ita respondendo serpenti. Ex fructu lignorum quæ sunt in paradyso vescimur, de ligno autem quod est in medio paradysi præcepit nobis Deus ne comederemus. Præterea si aotequam hæc diceret Dominus Deus, iam hominem in paradyso posuerat, ergo & asini, & equi, cæteraque animantia terræ munda, siue immunda in illo erát voluptatis loco, quem pro magno reputat gratiæ Dei beneficio; si adipisci queat ratióalis homo. Nã post hęc verba dei, continuò scriptura subiungit: Formatis igitur Dominus Deus de humo cunctis animãtibus terræ, & volucribus cæli, adduxit ea ad Adam, &c. Melius itaque hæc dictio Domini Dei. Faciamus ei adiutorium simile sni, superiori loco coniungitur, vbi dictum est, formauit igitur Dominus hominẽ de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculũ vitæ, imò & adhuc altius, scilicet, vbi dictũ est: Faciamns hominẽ ad imaginem & similitudinem nostram. Quare ergo, inquis, tamdiu mulieris facturam scriptura narrare distulit? videlicet vt singulas historiæ partes secundum proprias causas rationabiliter ordinaret. Constat enim, quia non propter mu- 1.Tim. 2.
lierem vir, sed mulier propter virum facta, & cum illo in paradyso posita est. Idcircò benè prius cum formatione viri narrationẽ digessit, quòd eum Dominus Deus tulerit, & in paradysum posuerit, & ipsum paradysum descripsit. Item vir non est seductus, sed mulier. Etenim non per virum mulierem, sed virum per mulierem, decepit diabolus. Idcircò formationem mulieris, nunc vsque distulit, vt continuaret historiam infelicitatis, quæ per mulierem ad virum peruenit. Hunc modum narrationis Tichonius recapitulationem dicit, vbi ad intelligendũ difficultatem scripturarum, septem regulas valdè vtiles conscripsit. Ad hunc modum illud pertinet, quod hac eadem scriptura postquam dictum est, ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, vnusquisque secundum linguam & familias in nationibus suis, post aliquanto sic dicitur. Erat autem terra labij vnius, & sermonum eorundem. Et tunc narratur quomodo dinisæ sint linguæ, quas iam ante dixerat diuisas fuisse. Cũque proficiscerentur, inquit, de oriente: ve-
nerunt in campum de terra Sennaar, & habi- Gen. 10.
tauerunt in eo. Dixitque alter ad proximum sunm: Venite, faciamus lateres & coquamus eos igni, & reliqua. Igitur formato homine hoc etiam dixit Dominus deus, dixit, inquã, eiusdem sapientiæ suæ dictione, in qua dixit omnia, in qua fecit omnia. Non est bonum,
esse hominem solum, faciamus ei adiutoriũ Gen. 2.
simile sui. Non, inquam, est bonum, non est vtile, non conducit ad propsitum nostrum, esse hominem solum? Proposuimus enim præscitos & prædestinatos de primo homine propagare, sanctos imagini ac similitudini nostræ conformes futuros. Ergo vt propositum istud impleatur: Faciamus ei adiutorium simile sui. Adiutorinm, inquam, ad multiplicandam prædestinatam progeniem sanctorum. Et notandum, quòd ad faciendum huiusmodi adiutorium eadem loquitur pluralitas personarum, quæ ad faciendũ locuta est virum. Dicit & nunc eadem trinitas vnus Deus: Faciamus ei adiutorium. Addẽdo autẽ, simile sui, cũcta cópræhendit quæ in faciendo viro dixit, ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris & bestijs vniuersæ terræ, & omni reptili ꝙ mouetur super terram. Præter sexum eoim in nullo substantia mulieris differt à substantia viri, videlicet, quòd minus mulier quàm vir cunctis animátibus præsit dignitate conditionis,

ditionis, quia non minus est rationalis, nec minus illis aspirare licet ad similitudinē creatoris, sicut iam superius dictum est, vbi scriptura de hac factura loquens in die sexto, masculum, inquit, & fœminam creauit eos.

De eo quod dictum est: Adæ verò non inueniebatur similis eius.

CAPVT XXXIII.

HIs ita à Domino Deo dictis, magnum nobis continuò scriptura spectaculum fecit, vt meritò arrectis animis quæramus, qd Dominus faciat, quid velit, quid intendat? Formatis, inquit, Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ & volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam. Et paulò pòst: Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. Ergóne istud nesciebat dominus deus, quòd in cunctis animantibus terræ, aut volatilibus cæli, nullum homini simile haberetur, quod competens illi copularetur adiutorium ad propagandum sicut volebat, vel sicut proposuerat genus humanū? Hoc cine, inquam, ille nesciebat, nisi quodammodo arreptā minatoria virga coram se cuncta minasset ad Adam, vt quasi communi inquisitione Deus cum homine consultaret, quærens si quid fortè simile eius inter omnia ista reperiri posset? Nam ac si cessato labore defecisset Deus, Adæ verò (inquit scriptura) nō inueniebatur adiutor similis eius. Quid ergo in hoc tanto studio, Dominus intendit, nisi ostendere homini, vt intelligeret honorem suæ cōditionis, quòd nihil sibi compar esset, in iumentis siue cæteris animantibus cuiuslibet generis? Hoc enim ad amorem creatoris rationali homini proficere debuit, quòd cōgregatis omnibus coram se, ipse absque dubio polleret honore singulari, non solùm secundum priuilegium rationis, verum etiam secundum figuram corporis, quia cū cuncta videret humi prona siue quadrupedia, caudâq; trahentia, aut etiā toto corpore repentia: solum se recta statura, liberoque pectore principatum omnium obtinere gloriari poterat, si in Domino Deo suo gloriari voluisset. Hoc ergo intendente Deo, vt digna sibi à plasmate suo gratia haberetur, quæ pro secto eidem esset fructuosa, benè scriptura studium eius insinuans, formatis, inquit, dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea, id est, vt videret, quòd nullius eorum digna esset natura sortiri vocabulum ab hominis nomine pro aliqua similitudine natum vel detortū: Omne enim, inquit, quod vocauit Adam animæ viuentis ipsum est nomen eius. Et ad huc subiungitur: Appellauitque Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia, & omnes bestias terræ. Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. Videlicet singulorum considerauit naturas, & ex qualitatibus diuersis, diuersa fomauit vocabula, vt (verbi gratia) Latinus caibal.'um à ca uando nuncupat, eò quòd terra n cau 'et vngula. Asinum ab assidendo: porcum ' quasi spurcum, eò quòd spurcus sit: & canen ', eò quòd canorum continet venando latratu m. Et multa huismodi. Ita nimirum ille in li n-gua primitiua, quæ facta diuisione linguarū in gente remansit Hebræa, nomina formauit singulorum, consideratis proprietatibus naturarum, & nullius naturam talē esse perspexit, vt rectè nomē illi dare haberet cognatum suo nomini, sicut de muliere postmodū rectè dixit. Hæc vocabitur virago, quia, inquit, de viro sumpta est. Et hoc (vt iam dictū est) reuera homini ad amorem creatoris, & ad gratiarum actionem plurimùm valere debuisset.

De costa Adæ, & de coniunctione viri & vxoris suæ.

CAPVT XXXIIII.

IMmisit ergo Dominus soporem in Adā. Cumque obdormisset, tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit costam quam tulerat Dominus de Adā, in mulierem, & adduxit eam ad Adam.)Ergo, inquit, quia non erat bonum, esse hominem solum, adductis autem cunctis animantibus ad Adam, ipso perspiciente non inueniebatur illi adiutor similis eius, idcircò qua si recurrit creator ad operosum omnipotentiæ suæ verbum, dicendo: Faciamus ei adiutorium. Sopor vtique quem Dominus Deus immisit, non vigilias rationis clauere debuit, sed obturatis quinque sensibus corporis, sensum mentis liberum reliquit, vt scire posset, quid erga se ageret omnium artifex sapientia Dei. Vnde & postmodùm, muliere sibi adducta, dicere potuit. Hic nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Fortassis idcircò septuaginta pro verbo artdema, quod apud Hebræos profundum soporem significat, extasin, id est, excessum mentis transtulerunt.

Cur mulier ex costa Adæ formata est.

Quid autem hoc sibi vult, quòd cùm posset mulierem æquè vt virum, formare de limo terræ, maluit costā viro subducere, eamque in mulierem ædificare? Quid, inquam, hoc voluit, nisi vt firmam & insolubilem debere esse ostenderet vnici coniugij charitatem? Proinde cùm à pharisæis tentaretur dominus de dimittenda vxore dicentibus, quia Moyses mandauit nobis librum repudij, respondens ait: Non legistis, quia qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos, & dixit, propter hoc dimittet homo patrē & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna? Itaque iam nōn sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Et iterum dixit discipulis suis. *Matth. 19* Quicunque dimiserit vxorem suam, & aliā duxerit, adulterium committit super eam. *Marc. 10.* Et si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchabitur. Non ergo ô coniuges mandatum nouum scriptum est vobis, dum

præcepit

præcipit Dominus vel Apostolus eius, mulierem à viro nô discedere, non, inquam, mãdatum nouum scriptum est vobis, sed mandatum vetus, quod ab initio audistis. Eccè enim vetus & ab initio coniugij constituta rationabilis, immò & naturalis causa mandati. Eccè, inquam, quia non vndecunque, sed de costa viri fecit viro auctor coniugij deus, adiutorium huiusmodi. Nunquid absque iniuria factoris sui vir costam suam abijcere poterit? Si cæcus, si claudus, si vel paruo vel grãdi, vel toruo naso, si fracto pede vel manu, si gibbus, si lippus, vel quamlibet eiusmodi habens maculam, non accedet ad ministerium Domini secundum mandatum legis, quantò magis qui costam integram corpori violenter exemit vel abiecit, meritò ab altari, imò & à cõmunione totius ecclesiæ Dei debet arceri? Etenim mox vt pro adiutorio huiusmodi quilibet vir, quamlibet mulierem assumpserit, mediante fide & testimonio ei⁹, qui hanc mulierem ad hunc virum adduxit, costa eius est, os ex ossib. eius, & caro de carne eius est. Igitur si illã vltro reliquerit pro qualicunque causa, excepta causa fornicationis, iam apud Deum vir non erit, nec pro integro corpore reputabitur, quia videlicet, vtnest costa mutilatum: costa, inquam, non qualicunque, sed benè ædificata, diminutum est corpus. Item & mulier, si virum reliquerit, iam apud Deum in numero nô erit, quia noo corpus integrum, vel tota caro, sed pars esse conuincitur ex lege conditionis, quia de viro sumpta probatur.

1. Cor. 7.

Leuit. 21.

Item de eo quod dictum est, quod Deus coniunxit, homo non separet.

CAPVT XXXV.

Sola causa fornicationis vtrunque excusare poterit quia videlicet in fornicatoribus & adulteris perit omnis causa coniugij. Quam enim ob causam viro deus mulierem fecit? Videlicet vt esset in adiutoriũ illi. Cui⁹ quæso in adiutorium rei vel operis? Vtique in adiutoriú propagandæ sobolis, secundum benedictionem, quam super masculũ & fœminam Deus idem dederat, dicendo: Crescite & multiplicamini, & replete terram, &c. Huic autẽ causæ non studere, sed potius sui libidini intendere conuincitur, quicunque vir siue mulier legitimũ thorum transgreditur. Etenim mulier multis subacta viris, nô fœcundior, sed turpior fit. Vir autem multis mulieribus impensus, plures quidem potest procreare liberos. Sed iamdudum spinis & tribulis generis nostri plenus orbis, tali studio non indiget. Olim in sanctis hominibus, nec licentia non solum venialis, verùm etiam inculpabilis extitit, vt (verbi gratia) in patriarcha Iacob, cuius ex semine benedictionis auctor venturus erat Christus Deus super omnia benedictus, qui sicut destruere habebat Adæ peccatum, sic etiam reformare debeat honorabile connubium & thorem immaculatum, imò & de satione coniugum temporaneã & serotinam metere frugem virginum. Igitur sola fornicationis causa rectè coniugatorum excusantur diuortia, ita tamen, vt aut permaneant sic, aut reconlientur qui ab inuicem discessere pro huiusmodi causa. Hoc tamen modo illud obserua- 1. Cor. 7.
ri fas est, quòd ait tam fortiter quã suauiter ipsa sapientia, per quã, vel in qua factum est hoc. Quod Deus coniunxit, homo non separet. Homo nanque separat, quod Deus coniunxit, cùm per odium vel propter nouam luxuriam, seu pro simili qualicunque causa diuortium fit. Matth. 19.

Quòd Deus, vel quemodo solus Deus legitimè separat, quod ipse coniunxit.

CAPVT XXXVI.

Quid, si separet ipse qui coniunxit? Hoc planè legitimum est, nec enim separatio vel diuortium, sed honesta mutatio coniugij, cum causa dei discedunt ab inuicem, vt vacent orationi casti coniuges, amorem spiritus carnali copulæ præferentes. Quod vbi concorditer inter vtrunq; conuenit, per quãlemcunque hominem cohortantem, forisque verba facientem ad hoc excitati sint, nô homo separat quod Deus coniunxit, immò quod Deus benè in carne coniunxit, Deus idem in spiritu melius coniungit. Et hoc duntaxat tunc ritè procedit, si vna voluntas, idẽ que propositum in vtroque coniuge fit. Nã altero ad sanctum otium, ad vacandum orationi tendente, si alter concedat quidem, rectè procedit: sed si alter diuersæ intentionis fit, nec eiusdem militiæ fidem vel militiæ illius propositum profiteri velit, profectò nô Dei, sed hominis consilium est, & idcircò statim reclamandum est, quod Deus coniunxit homo non separet. Quòd si quis eiusmodi sic dimidiatus, aut mutilatus, tonsuram etiã ecclesiasticam acceperit, & sacri Christi militiæ iam singulo redimitus incesserit, reclamante illa, quæ in seculo relicta est, corporis parte, militare pro suo voto non poterat, sacrorum canonũ iure coercitus, ne sua sanctitas fiat compati suæ adulterij causa. Adeò 1. Cor. 7.
valenter dictum est, quod Deus coniunxit homo non separet. Cui dicto Apostolus cõsentiens: Alligatus es, inquit, vxori, noli quærere solutionem, subauditur per hominem. Nam nisi Deus, quo teste legemque ferente alligatus es, te soluerit vxoris animũ præparando, vt idem habeat votum, vel propositum castitatis, tu solutionẽ nullatenus inuenire poteris. Hanc legẽ præeunte natura, statim & protoplasti sanxit sẽtẽtia. Ait enim, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Hæc vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Quamobrem relinquet homo patrem suum & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.

Quomodo vel vnde scire potuerit Adam, hoc nunc os de ossibus & caro de carne mea.

CAPVT

CAPVT XXXVII.

QVamuis soporatus fuerit Adā, tamē nō clam illo fuisse quod factū est, hæc eius dicta manifestè comprobāt. Hoc nūc, inquit, os ex ossibus meis, & caro de carne mea, Tanquam diceret. Hoc paulò ante tantummodo os ex ossibus meis, id est, costa fuit de costis meis, nūnc autem & caro est. Proinde sicut prius os meum erat, ita & nūc postquā costa ædificata est, rectè caro mea, caro inq̃, de carne mea est. Non ergo vt ille quid ageretur nesciret, sed vt magnum sacramentum in eo profigurar etur, immisit in Adam sopo rem Dominus. Quod Apostolus perspiciés, magnum, inquit, sacramentum hoc est, ego autem dico, in Christo & in Ecclesia. Non, inquit, sacramentum hoc esse dico, in illo vi ro, & in illa fœmina, non, inquā, in eo quòd de viro sumpta est fœmina, quòd misit Dominus soporem in Adam, & tulit vnam de costis eius, & ædificauit costam quam tulerat de Adam in mulierem, & quòd dixit Adam, hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea, &c. Nā illa carnalia sunt facta, & ab illo Adā carnaliter dictā, scilicet, absque spiritualium futurorum conscientia. Cęterū in Christo & in ecclesia sacramentū magnū hoc est, quia sic admisit in se Christ soporē mortis suscepta pro volūtate patris obedientia, & tulit Deus de latere eius sanguinem & aquam, de latere, inquam, eius dormientis, id est, iam mortui, sanguinem & aquam per lāceæ vulnus eduxit, vnde extunc vsque ad finem seculi ædificare non desinit, vt gloriosam ecclesiam non habentem maculam, aut rugam exhibeat illi. Igitur alio quidem respectu in alia editione benè scriptum est, immisit ergo Dominus extasin in Adam, quia videlicet occlusis sensibus corporis, ratio tamen vigilauit, vt non nesciret, quod os ex ossibus suis sublatum, & caro de carne sua ædificata fuerit. Alio autem nihilominus rectè dictum est, quia immisit Dominus soporem in Adam, soporem, inquam, id est, grauem & profundū somnum, quod Hebraicè dicitur tardema, scilicet, quia de profundo mortis somno regeneranda erat nouo Adæ, noua coniunx ecclesia.

Ephe. 5.

Deut. 33.

De eo quod dictum est: Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ.

CAPVT XXXVIII.

HAEc, inquit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est, hoc ad illud respicit q̃ supra dictum est, quia formatis Dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & volatilibus cæli, adduxit ea ad Adam, vt videret quid vocaret ea, quærendo, videlicet adiutorium illi, sicut deinde subiungitur. Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius. Appellauitque Adam nominibus suis cuncta animantia, & vniuersa volatilia cæli, & omnes bestias terræ, & nulli eorū hominis vocabulo cognatum nomen posuit, scilicet, quia nullum eorum simile sibi esse perspexit. At verò in hāc similitudinem sua recognoscens, vidit quid vocaret eam, & vocauit nomen eius virago, dicens, quia de viro sumpta est. Nam quia de viro sumpta est, congruè nomen quod illi poneretur à vocabulo viri, deductum est. Sciendum autem, quòd in Hebræa quidem lingua manifestā nominis etymologiam siue deriuationem literatura resonat. Vir nanq; hebraicè Isch, & mulier Ischa dicitur. At verò latinè vir & mulier secundum vocem siue literalem sonum commune nihil habent, sed pro muliere virago positum est, quod nomen à viro sumptum est. Benè itaque suam vir in muliere recognoscens substantiam, hæc, inquit, vocabitur virago, quia de viro sumpta est. Et adiecit. Quamobrem relinquet homo patrē & matrem & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Hoc pro lege habetur, vt patrem & matrē, homini relinquere liceat, poscente causa idonea: vxorem autem nemini nisi volentem relinquere, nec humana cōcedit lex, nec diuina, nisi pro sola (vt superius dictum est) fornicationis causa. Proinde cū dicit, lex, qui dixit patri suo & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquiū tuum, pactum tuum seruauerunt, cùm, inquam, hęc dicit sancta & iusta lex, notandum quòd solam vxorem præterit, quia videlicet patrem & matrem, fratres & filios nescire licet ei, qui custodire eloquiū & pactum eius cupit, & quanquam reclamantes vel inuitos relinquere iure licebit: sola autem vxor est, quam nisi volentem, & idem propositū amplectentem, dimitti fas non est. Ergo dum dicit, quamobrem relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna, coniugij copulam omniū carnaliū necessitudinē maximam atque fortissimam fore pronunciat, adeò vt semel copulati iam nō sint duo, sed caro vna.

De ingratitudine hominis, quia in omnib. à laude creatoris mutus extitit.

CAPVT XXXIX.

HIc tandem animaduertendum est, quā pertinaciter homo primus, homo terrenus, à creatoris laude mutus perstitit, quā obstinatis labijs ab omni gratiarum actione abstinuit, & ingratum Domino Deo silentiū dedit: formante Deo & inspirante spiraculū vitæ, factus in animam viuentem, non suspirauit eodem spiraculo vitæ acceptæ in plastę sui faciem, vt adoraret, & eum glorificaret, & ei gratias ageret. Item ab eodem Domino Deo positus in paradysum voluptatis, nullas ei gratias egit, & taciturna ingratitudine tātū tamq́ue facilem delitiarum Dei locum, quasi rapinam arbitratus occupauit. Eccè nunc tertio diuinę dignationis dono locupletatus est, in eo quòd fecit ei adiutorium simile sui, adiutorium, inquam, ad hoc vt crescere & multipla-

multiplicari posset, & de se vno propagata felici progenie terram viuentium repleret. Siue hoc tertium, siue secundum (vt supra dictum est) beneficiũ Dei fuerit, tribus planè diuinę beneficentię dilatatus muneribus, tacet adhuc, & nihil quod laudem Domini resonet, eloquitur, nec vllum dilectionis vel gratiæ verbum in ore eius fuisse scriptura testatur. Qui ergo gratiam Dei non agnouit, non mirum quòd ad hoc vt & peccaret, & peccatum suum non agnosceret, quia res vicina est. Eodem quippe intuitũ & suum malefactum, & diuinum erga se cognoscit homo beneficium.

Eccl. 7.

De eo quòd nuditatem suam non erubescebant.

CAPVT XL.

Erat autem vterque nudus, Adam, scilicet, & vxor eius, & nõn erubescebant.) Non erat hoc ignominiæ, sed honoris, quòd nudi erant, non erat insipientiæ, sed securitatis, quòd nuditatem suam nõ erubescebant. Quid enim? Nunquid hoc à factore suo accepit, quòd confusibilis & verenda est factura Dei? Aut nunquid confusionem huiusmodi natura & non potius conscientia facit? Est quidem quasi in naturam versum hoc tormentum confusionis, veruntamen non ex cõditione primæua, sed ex iuniori culpa origo eius pullulauit. Etenim idcircò nuditatẽ nostram erubescimus, quia conscij nobis sumus, quantam infirmitatem, immò quãtam aduersum nos rebellionẽ carnis nostræ portemus. At verò tunc sana erat cordis consciẽtia, quippe quã nulla sollicitabat oculorum concupiscentia. Siquidem cõcupiscentia carnis, pœna est peccati, qua præcedens punitur superbia mentis: Deus (inquit scriptura) fecit hominem rectum. Hoc planè testimoniũ verum est, quia rectissimus Deus hominẽ non nisi rectum fecisse creditur. Rectitudo autem hominis eo est, vt carni spiritus, vtpote inferiori superior præsit & imperet, & hęc illi iussa assit atque obtemperet. Medius nanque inter Deum & carnem suam rationalis spiritus hominis positus est, vt Deo pareret & carni imperaret. Quem ordinẽ quia prior ille turbauit & rupit, abijciendo præceptum Dei, subditus est, qui erat superior spiritus, infimæ carni: vt iusta pœna inferiori subiaceat, qui superiori rectè subesse contempsit. Hinc illa confusio faciei de conscientiæ secretis ad publicos oculos prorumpens, & sub misera velamentorũ solatia pœnalem ignominiam ire compellens. Hæc, inquam, infirmitas, vel rebellio carnis aduersus spiritum nondum erat. Benè igitur nudus erat vterq; & non erubescebant, quia quod erubescerẽt non habebant. Illa nuditatis securitate perdita nos ingemiscimus, eò quòd gloria & honore spoliati, & pannuculis obuoluti simus. Nam ita vestiti verè incedimus nudi, etiam (si quod impossibile est) sic vestiamur, sicut vestiuntur lilia agri. Etenim nec Salomon in omni gloria sua vestitus est, sicut vnum ex his. Si, inquam, vestiri possimus sicut hæc vestiuntur, sic quoque spoliati & nudi sumus. Vnde & saluatorem expectamus (inquit Apostolus) Dominum nostrum Iesum Christũ, qui reformabit corp⁹ humilitatis nostræ, configuratũ corpori claritatis suæ. Nũquid enim quando fulgebunt iusti sicut sol in regno patris sui, tunicis operientur & pallijs? Non vtique, sed ad gloriam figuli vel factoris sui quæcunque illic fuerint vasa misericordiæ, mutuis cum gloria conspectibus parebunt, foris fulgidi, & intus iucundi: corpore integri, & animo læti: corpore, inquam, simul & anima beati.

Matth. 6. Philip. 3. Matth. 13.

FINIS LIBRI SECVNDI IN GENESIM.

RVPERTI ABBATIS
TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER TERTIVS.

De calliditate serpentis, & quòd homo prius per superbiam tumuit intus, quã foris per serpentẽ tentaretur.

CAPVT I.

Psal. 118.

VMANI generis vox illa est in Dauid: Priusquam humiliarer ego deliqui. Hoc verè dixit, non q iuxta quosdam hæreticos anima cuiusque nostrũ, priusquam in corpore humiliaretur, sublimis fuerit in altitudine cæli, & ibi deliquerit, & propter delictum suum humiliata, id est, proprij corporis carcere conclusa sit. Peruersus hic sensus est. Sed priusquam humiliarer ego deliqui, subauditur secundum Adam, id est, priusquam compararer iumentis, & similis fierem illis, ego in honore positus non intellexi, nõn auctorem honoris mei Deum glorificaui, aut gratias egi, quin & præceptũ eius transgressus sum, & in hoc deliqui. De quo delicto diligenter notandum, qualiter scriptura narrationem inceperit. Ait: (Sed & serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus.) Gloriam siue honorem & securitatem hominis præmiserat dicens: Erat autem vterq; nudus. Adam scilicet, & vxor eius, &

Psal. 48 CAP. III.

eius,& non erubescebant. Et continuò sub-
iungit:Sed & serpens erat callidior cũctis a-
nimãtibus terræ.Quidnã hoc sibi vult,quod
non solummodo dixit,sed serpens erat calli-
dior, sed coniunctiunculã interposuit &, di-
cendo,sed & serpens erat callidior cunctis a-
nimantibus terræ? Hoc vtique intendit,&
ad hoc auditorem trahit, vt non putet initiũ
peccati siue tentationis Adæ vel vxoris eius
cœpisse ab exteriori persuasione serpentis.
Prius nanque intus ad cor hominis per se-
metipsum locutus est spiritus diaboli, vt su-
perbiret, Deumque præceptorem ferre, vel
mandatum eius portare despectui haberet.
Nisi enim intus per superbiam prius tumuis
set, foris tentatus tam facilè non cederet. Vt
ergo duplicis substãtiæ creatura, scilicet, ho
mo,qui ex corpore constat & anima,duplicẽ
corporis & animæ pertraheretur ad mortẽ,
prius in anima spirituali corruptus est super-
Luc. 10. biæ vitio,deinde & corporeo cõtra Dei mã-
datum infectus est cibo.Quod & ipse nostræ
reparator substantiæ Dominus noster Iesus
Christ9 pulchrè parabolica insinuatiõe testa
tur cũ dicit. Homo quidã ascendebat ab Hie
rusalẽ in Hiericho,& incidit in latrones. Nõ
dixit solummodo, homo quidam incidit in
latrones,sed descendebat,inquit,ab Hierusa
lem in Hiericho, & tunc demum incidit in
latrones. Nisi enim descenderet,non incidis-
set,quia videlicet,nisi mente superbiret,dati
præcepti præuaricationem non incurrisset.
Descendebat, quia mente tumebat, tumore
nanq; ascendere, veraciter descendere est,
quia videlicet vbi mẽs eleuatur ipsa eleuatiõe
Psal. 27. deijcitur. Vnde Psalmista: Deiecisti,inqt,eos
dum alleuarentur. Igitur cùm dictum est. E-
rat autem vterq; nudus,& non erubescebãt,
illicò subaudiendum fuit, quia tantis ingrati
beneficijs,Deo subesse despiciebãt,& conscij
quantæ generationis forent patres & princi-
pes,iam sicut dij,id est,reuera dij haberi vo-
lebant. Sicut enim nõ semper pro similitudi-
ne,sed aliquando ponitur pro veritatis ostẽ-
sione,vt illic:In cõuertendo Dominus capti
Psal. 125. uitatem Syon, facti sumus sicut consolati.
Sicut consolati,inquit,id est, verè consolati.
Hoc,inquam,subaudiendum est,& cõtinuò
subiungendum. Sed & serpens erat callidior
cunctis animantibus terræ. Et est sensus: Per
semetipsum intus corrupit hominem,diabo
lus,& non solũ per semetipsum intus,sed &
per serpentem circumuenit exterius.

Vtrum serpens in paradyso esse potuerit.

CAPVT II.

QVæritur autem, quomodo serpens in
paradyso esse potuerit, si non nisi homi
nis habitatio credenda est, eidẽ pro magna
gratia creatoris data boni operis & diligen-
tissimæ custodiæ,sicut superius dictũ est,con
ditione interposita. Nã si serpentibus cõmu
nis erat paradysus,consequitur q & lupis at
que leonibus cæterisq; bestijs nõn careat ille
deliciarũ locus, & pinde nec tantæ beatitu-
dinis existimabitur, vt meritò paradysus vo
luptatis, vel ab ipso Dòmino Deo plantatus
fuisse dicatur? Et quidẽ huiusmodi obiectio
difficilius solueretur,si hoc apertius scriptu-
ra dixisset,quòd infra septa paradysi serpens
mulierẽ fuisset allocutus. Nunc aũt cũ ita di-
cat,sed & serpens erat callidior cunctis ani-
mantib. terræ,quæ fecerat Dñs Deus,& dein
de subiungit,qui dixit ad mulierẽ,&c. libera
nobis relinquitur facultas, asserendi, q non
serpens præsertim à diabolo corporaliter in-
uadente possessus in paradyso fuerit,sed mu
lier corpore & oculis vaga dum incontinen-
ter deambulat, fortè prospectans, qualis ex-
tra paradysum mundus haberetur,& serpẽs,
vtpotè astut9,dulcedini terræ ppius vel am-
bitiosius innititur,locus diabolo datus est,&
occasio porrecta vnde tentaret. Et sciẽdum,
quòd serpens antequã fieret organũ diaboli
ad perditionẽ hominis, sapiẽs vel prudens po
terat dici. Vnde & in alia editiõe scriptũ est,
sed & serpens erat sapientior cunctis animã-
tibus terræ. Postquã autẽ prudentia eius ma
litiæ diaboli cõiuncta est, & opportunũ mi-
nisterium mortis præbuit, callidus & nequã
siue versipellis rectius potest nũcupari. Pru-
dentia nanq; eius antequã illi patri mendacij Matth. 10
ministeriũ præbuisset, talis erat, vt discipulis
Christi, ipso teste Christo, adhuc immutabi-
lis sit. Ait enim: Estote prudentes sicut serpẽ
tes,& simplices sicut colũbæ. Prudẽtes,inqt,
non etiã nocentes,quemadmodum illi vene
num habentes in accidenti pollutione diabo
li,sed econtra, simplices sicut columbæ.

Item, vtrum serpentem, qui loqui videbatur, homo irrationalem per naturam esse nescierit.

CAPVT III.

ITem & illud quæritur, vtrum nescierit
mulier, quòd serpens æquè vt cætera a-
nimantia, irrationalis esset, & sua facultate
loqui non posset. Si hoc nesciuit, minorem
(quod absurdum est) intelligentiam in illo Sap. 9.
lucido Dei paradyso habuit, quàm nunc ha-
bet in hac obscuritate vitæ plenæ miserijs, v-
bi licet caro quæ corrumpitur aggrauet ani-
mam, scit tamen nullam præter suam ra-
tionalem esse vitam. Si autẽ (quod verũ est)
sciuit serpentem nõ nisi alieno spiritu potuis
se loqui, profectò in eo mire seductionis im-
mensitas est, quòd quasi omnipotentiam spi
ritus eius mirata est mulier, qui per irratio-
nabile animal, humana formare verba po-
tuisset. Quod si ita est, immò quia ita est, nõ
iam dubium remanet, qua ex radice tam va-
sta, tamq; amara idololatriæ arbor pullulans
expanderit se in omnes gentes, vel vnde mi-
seris hominibus innatum fuerit, quòd tanta
instantia, tamq; dementi & stulta reuerentia
voces articulatas, astutia dæmonũ formatas

per innumera quæ fierunt simulachra, pro Deo diabolum, pro veritate colentes mendacium. Hoc, inquam, dubiú iam nó remanet, vnde tanti erroris vitium, tam tenaciter hominibus inhæserit: quia videlicet mater nostra, mater cunctorum viuentium Eua, prima felle huius nequitiæ intrinsecus amaricata est, quando in illa facundiá malè diserti serpentis, quasi diuinam diabolici spiritus sapiétiam mirata, & stultè venenata est. Igitur diabolus quidem, siue Sathanas, ipse draco magnus & serpens antiquus est. Veruntamen non solus, sed alio serpente, id est, terreno animante inuectus, dupliciter hominem decepit infelicem, dum & mentem eius suggestionis veneno, & carnem vetito inficiens cibo, duplicem nihilominus animæ & carnis intulit mortem. Terrenum quippe animal nos litera cogit intelligere, dum dicit, quia serpens erat callidior cunctis animantib. terræ. Et huius deceptionis intuitu diabolus in scripturis sanctis, nó leo, sed serpens siue draco dicitur, quia videlicet nó per vim, sed per calliditatem effectum nostræ mortis est adeptus, quippe qui in homine nihil adhuc iuris habuerat, nec inuitum ad aliquod peccatum pertrahere poterat. Nódum enim erat illud,
Rom.7. quod congemiscens Apostolus: Video, inquit, aliam legé in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati, quę est in membris meis. Quátò nec magis illud erat, quod núc aperta quoq; interdum persecutione rugit? Proinde quia non in pugnando coegit, sed blandiédo primú hominé ad peccatú illexit, exinde serpens antiquus, siue serpés tortuosus dicitur. Quia verò semel admissus, deinceps crudeliter & furiosè super genus humanum tyránnizauit, leo dictus est, vtrunq; habens malignitatis & sæuitiæ nomen, iuxta Psalmistam dicentem: Super aspidem & basiliscum am-
Psal.90. bulabis, & conculcabis leonem & draconé. Sed iam subsequentem nostræ proditionis cósideremus ordinem.

De percunctatione serpentis dicentis ad mulierem, cur præcepit vobis Dominus, ne comederetis.

CAPVT IIII.

QVi dixit ad mulierem. Cur præcepit vobis Dominus, ne comederetis de omni ligno paradysi? Cur? nisi quia caupo nequissimus est, suam interrogationem mendacio polluit dicendo, cur præcepit vobis Deus ne comederetis de omni ligno paradysi? Quamuis enim quod sub interrogatione profertur nec verum nec falsum sit, mendacium tamé hic serpés manifestè sibilauit, rem sicut erat, se nescire simulans, vt paulatim felle suo, miseram audientis venenaret animam. Non dixit, cur præcepit vobis Deus, ne de illo vno comederetis, sed de omni, inquit, ligno paradysi. Cur ergo nisi vt (sicut iam dictum est) paulatim serpendo venenum odij, quo ardebat ipse cótra creatoré magis ac magis inijceret homini, & cú aggeratione quasi indigni præcepti conflaret indignationé, excitaretq; audaciá rebellandi? Et vide quanta subtilitas fallaciæ deceptoris. Tria nempe dixerat Dñs Deus: Ex omni ligno paradysi cóede. Hoc vnum est. Aliud verò: De ligno aút scientiæ boni & mali ne comedas. Tertiú quoque: In quocunq; enim die comederis ex eo, morte morieris. Hoc vltimum ꝗ ait, in quocunque die cóederis ex eo, morte morieris, quasi nesciat, dicit, cur præcepit vobis deus: Superiora duo. s. ex omni ligno paradysi cóede, de ligno aút illo ne comedas, cófundit ac permiscet, & de duobus veris vnú falsum complet dicendo, ne cóederitis de omni ligno paradysi. Verú dixit veritas, quia ille homicida fuit ab initio, & in veritate nó stetit: Cú loquitur
médaciú, ex proprijs loquitur, quia mendax Ioan.8.
est & pater eius, subaudi mendacij, quod loquitur. Etenim cú omnia secundum auctoritaté scripturarum loqueretur Christus veritas, in hoc quoq; dicto scripturarú, proculdubio præsens caput attendebat cú diceret, quia ab initio diabolus homicida erat: Tanquá diceret. Ab initio suæ cófabulatióis cú homine diabolus homicida est & médax, quia videlicet ecce in initio suę locutióis inuenitur médax, & homicidiú intentat. O igitur antiquú peccatoré & vetustum homicidá, verè serpétem, & verè versipellé & nequá. Sed antequá eius, psequamur malè facetá nequitiam, audiamus in respondendo mulieris insipientiam.

De vitiosa responsione mulieris.

CAPVT V.

REspondet ei mulier: De fructu lignorú quæ sunt in paradyso vescimur, de ligno auté quod est in medio paradysi, præcepit nobis Deus ne vesceremur, & ne tangeremus illud, ne fortè moriamur.) Hæc verba iam vitiatæ mentis indicia sunt. Nam quátum in se erat, deprauauit mulier verba præceptoris Domini tribus modis, quibus vsq; hodie deprauare nititur sanctam scripturá omnis qui est ex parte diaboli, scilicet, appositione, diminutione, mutatione. Apposuit nanque dicendo, nec tangeremus illud, quia videlicet Dominus Deus hoc tantum dixerat, de ligno autem scientiæ boni & mali ne comedas. Diminuit verò, quia cú certa & affirmatiua enunciatione dixerit Deus: In quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris, hæc, dubium vel friuolum volés esse illud, ne fortè, inquit, moriamur. Mutatione auté, quia cùm dixerit Dominus, ex omni ligno paradysi comede, & vnum solú modo interdixerit, lignum scientiæ boni & mali, hæc ait, de ligno autem ꝗ est in medio paradysi præcepit nobis, & mentita est. Nam & lignum vitæ erat in medio paradysi, quod Dominus Deus non interdixit. Ergo iam impatienter ferebat, & murmurabat, ꝗ quasi parcus

parcus vel auarus deus preciosa medij paradysi reseruaret, & viliora quęq; per circuitũ colligẽdo in cibũ homini cõcessisset. Sic, inq̃, tribus modis. i. appositione, diminutione, & mutatione sanctũ præceptũ dei mulier stulta deprauare cõtendit. Porrò quãtæ damnationis sit, apponere qd, vel diminuere de verbo dei, Ioan. testatur in Apo. cũ dicit: Si quis apposuerit ad hæc, apponat super illũ deus plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit de verbis ꝓphetiæ libri huius, auferat Deus partẽ eius de ligno vitæ, & de ciuitate sancta, & de his quę scripta sunt in lib. isto. (*Apoc. 22.*) Igitur veraciter (vt superius iã dictũ est) antequã per corporeum vel visibilẽ serpentẽ diabolus loqui inciperet, iam per semetipsum intus ad aurẽ cordis locutus fuerat, pronãq; voluntatẽ vel cõsensum ad exterius peccati opus peragendũ fore pręsenserat. Proinde cætera quę sequuntur, sic nobis accipienda sunt, tanquã stupri vel adulterij diabolici opus consummatum, nam antehac, veluti quædam conditiones occulta inspiratione vel suggestiõe cõdelectante animo factæ sunt. Sequitur.

De blasphemia diaboli, qua Dominum mendacem æstimare voluit, dicendo, nequaquam mor.

CAPVT VI.

DIxit aũt serpens ad mulierẽ. Nequaquã morte moriemini. Scit enim Deus, qa in quocunq; die cõederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, scientes bonũ & malum. Quid hac intẽtione funestius, sermone malignius, præsumptione atrocius? Quid enim Eccè execrabamur superbiã diaboli, quã tumens dixerat, in cælum conscendã, super astra Dei ponã solium meum, ascẽdam super altitudinẽ nubium, ero similis altissimo. Hoc, inquã, execrabamur, quòd hic rebellis luminis altissimo se fore similem dixit. Quid dicemus, quando ecõtra altissimũ sibi similẽ facere cõtendat? Mendax enim ipse est, inuidus ipse est. Mendax aũt sibi similem, id est, mendacẽ vult facere deũ, dum dicit: Nequaquã morte moriemini. Quid enim hoc aliud est, nisi mentitus est ille qui dixit, morte moriemini? Item verè inuidus, præcepti Dei causam esse inuidiã audet asserere, cũ dicit: Scit enim deus, quia in quocunq; die cõederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij. Nã cũ dixisset, nequaquã morte moriemini, quasi quæreretur, quare ergo tã seuerè interdixit, quare tam minaciter prohibuit: scit enim (inquit) quia aperiẽtur oculi vestri, & eritis sicut dij. Quid ergo hac blasphemia draconis horribilius? Quid hac præsumptiõe nequissimi nebulonis sceleratius? Quasi parum fuerit, quòd superbiendo Dei similitudinẽ perdidit, adhuc detrahendo similẽ sibi deum asserere præsumit: imò deũ mendacem, se autẽ veracẽ habendum esse, misero persuadet homini. Non ergo manus domini vindicta simplici contenta sit, quæ illum de altitudine cæli deiecit, sed exaltetur adhuc, & super huuc inimicum suum cõsortetur, vt mittat eum in gehennam ignis. (*Matth. 25*) Sed iam singula serpentis verba prosequamur.

Quod nequiter mendax illuserit, dicendo: aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij.

CAPVT VII.

NEquaquam morte moriemini. Iam derisor est, & dubia respondet, vt cũ Dei veritas impleta fuerit, nihilominus tamen ipse veracem se esse cum hostili cachinno cõfirmet. Nam cùm duæ mortes sint, altera animæ, & altera corporis, quadam morte nõ statim erant morituri, scilicet ea, quæ animã à corpore diuidit. Non enim quia comederunt, idcircò eodem die corporaliter mortui sunt: sed quia comedendo mortem animæ sibimet eodem die consciuerunt, idcircò misericordia Dei corpore mortales facti sunt, ne, sicut ipse diabolus, irrecuperabiles essent, malè & miserè viuendo in æternum. Igitur quemadmodum Apollo Delphicus, fertur solitus fuisse incertis ludere ambagibus, sic iã nunc ludebat idem dei & hominum inimicus, æquiuocatione mortis nequiter abusus, odibilium sophistarum maximus. Qui enim sophisticè loquitur odibilis est, vti ait sapiẽs quidam. (*Eccl. 37.*) Nihilominus & cætera quæ sequuntur æquiuocando cuncta confundit ac perturbat, alio sensu loquens, & alio sua dicta intelligi volens. Scit enim Deus (inquit) quia in quocunque die comederitis ex eo, aperiẽtur oculi vestri, &c. Hoc vtique volebat intelligi, quòd claritatem omnis sapientiæ, diuinitatem quoque & omnium scientiã Deus inuidens homini, tale lignum illi interdixit. Hoc, inquam, intelligi volebat in suo sermone, cùm sentiret ipse aliter euenturum esse, qui tamen sensus eius circa hæc ipsa verba penè ineffabili versabatur auersione. Aperientur (inquit) oculi vestri, videlicet in agnitionem vestræ cõfusionis. Est enim quædam infelix oculorum apertio, qua reuelati erunt oculi impiorum, quando sicut liber sapientiæ testatur, videntes turbabuntur timore horribili, & mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, & gementes præ angustia spiritus, dicent intra se pœnitentiam agẽtes. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum & in similitudinem improperij, & cætera. Sed & apud poetam eximium secundũ hanc apertionem oculorum loquitur insultando inter tormenta tyrannus inferorũ. Discite iustitiam moniti, & non temnere diuos. Item, cùm diceret: & eritis sicut dij, falsis vtique dijs, id est, sibi suisq́ue sequacibus angelis apostaticis similes illos facere intendebat, (*Virg. lib. 6. AEnei.*) cùm aliud (sicut iam dictum est) intelligi vellet in hac promissione sua, cui nimirum suauiter sonanti, quasi vino venenu mortis commiscuerat. Nihilominus & addẽ-

do scientes bonum & malú, hoc moliebatur, vt eos habere faceret, & boni perditi memoriam, & mali inuenti experientiá, cùm hoc aliud vellet intelligi, quòd omnem per illum cibú consecuturi essent sciétiam, & nihil eos lateret, quæ profectò scientia solius dei est.

Quod eodem vitio diabolus hominem decepit, quo ipse cecidit de cælo.

CAPVT VIII.

COnsidera nunc quanta hic alleuatio iuxta sensum eius, qui decipitur, quanta sit deiectio iuxta sensum ei⁹ qui decipit. Sub eadem pollicitatione dum dicitur: aperientur oculi vestri, hæc sapientiæ altitudinem, ille cogitat conscientiæ confusionem. Sub eadem dictione dum dicitur & eritis sicut dij, hæc rapere dei celsitudinem, ille suimet similem cogitat inuenire damnationem. Item sub eadem pollicitatione scientiæ boni & mali, hæc plenitudinem scientiæ, ille cogitat experimentum miseriæ. Molestissimum hoc fallaciæ genus est, in quo is qui decipit & palmam obtinet médacij, & gloriatur quòd verus sit, verumq; dixerit. Qui auté decipitur, non habet vnde insultãtem falsitatis arguere possit, quamlibet ille fallacissimus sit. Laborat hic sensus noster in baratro tanti huius mali, quia videlicet tantæ caliginis, tantæque profunditatis est, vt sapientium quoque oculis vix conspicabilis sit, Quid enim? Quis hic ita decipientem accusare potest, vt excuset eum qui deceptus est? Deus qui decipientis intentionem & decepti spé considerat, sicut scriptum est ipse nouit, & decipientem, & eú qui decipitur: nunquid hic alterum magis altero excusatum haberet salua iustitia, nulla
Iob. 1 2. satisfactione placatus? Cur enim diabolum deiécerat è cælo, nisi quia superbiendo dixerat: ero similis altissimo? Nempe hoc eodem flatu tumida, dixit mulier: dixit, inquã, quia putauit quod comedendo fieret similis altissimo. Quis ergo inter vtrumque postularet & auditorem, vel iudicem, siue defensorem Deum, cùm vtrunq; constaret Dei factú esse inimicum? Siquidem iuxta veram rationé iustitiæ, deceptum prius oportebat reconciliari, tunc demú postulare iudiciú super impio, crudeli & sanguineo scelere deceptoris. O ergo verè necessarium hominibus aduentum mediatoris Dei & hominum, qui solus potuit & pacem inter Deum & homines reformare, & deceptoris hominum dolosam præsumptioné in iudicium adducere. Sed de hoc aliàs, nunc instantia percurramus.

Quomodo vidit mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & quomodo viro suo dederat, ideoq; duplici pœna quàm vir eius mulctata sit.

CAPVT IX.

VIdit igitur mulier, quòd bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis aspectuq; delectabile, & tulit de fructu eius & comedit, deditq; viro suo qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.) Edici satis dignè non potest q̃ non leuiter dictú sit, vidit igitur mulier. Quasi nondum vidisset, sicut nunc vidisse dicta est. Et reuera nondú eo modo viderat, quia cum hac præsumptione qua nunc intuita est, necdum considerauerat. Notandum quippe, quòd non dixerat scriptura, vidit gitur mulier lignum & tulit de fructu eius & comedit, sed vidit mulier (inquit) quòd bonum esset lignum ad vescédum, & pulchrum oculis aspectuquè delectabile, & tulit de fructu eius & comedit. Vidit igitur, id est, considerauit, diligenter intuita est, curiosius attendit, & iudex eorum quæ audierat ipsa esse voluit. Audierat quod dixisset Deus: in quocunque die comederitis ex eo, morte moriemini, audierat serpentem econtrario dicentem, nequaquam moriemini. Inter hæc anceps, naturam ligni proprijs sensibus dijudicare voluit, vt sciret cui potissimum, Deò videlicet vel serpenti palmam cócederet veritatis. At illi qui de hoc iudicare debuerãt, interiores oculi exteriorú iã erãt oculorum cócupiscentia præpediti, vt nó viderent, neq; solam mortem corporis, vel quod duplicem illatura esset mortem: non natura ligni, sed transgressio mandati. Itaq; solis exterioribus oculis naturam ligni considerauit, & depræhendit malè cauta, quòd in fructu ligni non esset venenum mortis: erat enim bonum ad vescendum, & pulchrú oculis, aspectu delectabile. Hæc omni sermoni quem dixerat Deus repugnantia iudicauit esse, magisque sermoni serpentis concordare, veramque assertionem eius demonstrare. Sic vidit, & sic sacrilega temeritate diabolo magis quã Deo, serpenti magis quàm creatori credidit, & tulit de fructu ligni & comedit. Nec satis illi hoc fuit quòd comedit, sed insuper & viro suo dedit. Quomodo autem dedit, nisi iam abusiuo imperio vel importunitate muliebri? Non enim persuasit illi, vt in eo sibi crederet, in quo crediderat ipsa serpenti. Vir nanque (inquit Aposto- i.Tim.2.
lus) non est seductus, sed mulier. Qualis autem vel quanta sit muliebris importunitas, passim non solùm diuina, sed etiam humana testantur exemplaria. Ergo cogendo potius quàm seducendo: imperando magis quàm aliquid fingendo hoc effecit, vt obediret vir suæ voci plus quã Dei. Vnde & à dño deo dicitur illi. Quia audisti vocé vxoris tuæ, & ex ligno de quò præceperã tibi ne cóederes, cóedisti: maledicta terra in opere tuo. Mulieri quoq; redditur adordinati pœna imperij, dicente eodem Deo: Et sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Proterea duplicis verecundiæ pœna mulier, vir autem simplici dedecore affectus est. Viro nanque in solas genitales corporis partes: mulieri auté quæ non tantummodo deum offendere, sed CAP.III.
& viro imperare præsumpsit: sicut illas partes, sic propè & caput non velare turpe est. Et hoc omninò ꝓ turpitudine haberi, quia à vindice

Cur mulier caput velare debet.

à vindice Deo poſitum eſt, pro turpitudine
inquã hoc haberi ipſa natura docet. Vnde
Apoſt.cũ dixiſſet:ideo debet habere mulier
velamẽ ſuper caput ſuũ,ꝑpter angelos,ſubin *I. Cor. 11.*
de ait: vos ipſi iudicate. Debet mulier nõ ve-
lato capite orare Deũ? Hoc, inquit, ipſa natu
ra docet nos, quia profectò naturale nobis
iudicium eſt, mulieri non velanti caput idẽ
eſſe, ac ſi decaluetur. Nam ſi non velatur (in-
quit) mulier & tondeatur, ſubauditur, quod
turpiſsimum eſt. Si autem turpe eſt mulieri
tonderi aut decaluari, velet caput ſuum. E-
contra, vir ſi comã nutriat, ignominia eſt il-
li: & ſi velato capite orat, deturpat caput ſuũ.
Itaque iam nõ quæſtione opus eſt, vtrũ vir
mulieri, an viro mulier debeat principari:
quia videlicet ipſa natura docet, adeò mino-
ris capitis eſſe mulierem quàm virum, vt hic
velando, illa nõ velando deturpet caput ſuũ.
Igitur quod imperioſa temeritate mulier vi-
ro vetiti ligno fructum dederit, ipſa docet
diminutio capitis muliebris, dicente Deo:
Et ſub viri poteſtate eris, & ipſe dominabi-
tur tui.

Quomodo dictum ſit, & aperti ſunt oculi amborum, & quòd confuſio libidinis illius peccati pœna ſit.

CAPVT X.

QVomodo tandem dictum eſt, & aperti
ſunt oculi amborum? Nunquid cæci e-
rant, antequam comederent, & comedendo
illuminati ſunt? Non vtiq;, iam enim & mu-
lier viderat quod bonũ eſſet lignum ad ve-
ſcendum & pulchrum oculis, aſpectuq; dele-
ctabile. Iam & ad Adam adduxerat Domi-
nus cuncta animantia vt videret quid voca-
ret ea. Non ergo exteriores, ſed interiores,
quos contra Deum clauſerant, aperti ſunt
oculi amborum, quia videlicet veracẽ Deũ,
ſerpentem verò in ſua miſeria falſiſsimum
cognouerunt. Nam protinus ſequitur: Cum
que cognouiſſent ſe eſſe nudos, conſuerũt
folia ficus, & fecerunt ſibi perizomata. Ergo
id quod dictum eſt: & aperti ſunt oculi am-
borum, duplicem conſtat habere ſenſum.
Nam ſi ad expectationem illorum reſpicias,
quã ex promiſsione ſerpentis conceperant,
dicentis: aperientur oculi veſtri, & eritis ſic-
ut dij, ſcientes bonum & malum, acerba ni-
mis ironia eſt, & gemituoſa conqueſtio ſcri-
ptoris dicentis: & aperti ſunt oculi amborũ,
quod idem eſt, ac ſi diceretur, & non iuxta
promiſſum ſerpentis aperti ſunt oculi ambo
rum, niſi quòd acerbiùs nunc ſub affirmatio
ne ironica dicitur, quaſi aperta voce negare-
tur. Porrò, ſi verum euentum expectes, ma-
gnæ confuſionis demonſtratio vel agnitio
eſt, de qua & protinus ſubinfertur, quod iam
dictum eſt. Cumq; cognouiſſent ſe eſſe nu-
dos, &c. Cùm (inquit) nudos ſe eſſe cogno-
uiſſent, id eſt, cùm ſe honore in quo poſiti e-
rant & conditi, ſpoliatos & iumentis com-
paratos, ſine omni protectione Dei nudatos
eſſe animaduertiſſent. Nam tale eſt & illud,
quid item dicit ſcriptura hæc veridica, quæ
veris nominib. res appellata, & congruis actá
verbis prout oportet enunciat. Vidés igitur
Moyſes populum quod eſſet nudatus, ſpolia *Exod 32.*
uerat enim eum Aaron propter ignominiã
ſordis, & inter hoſtes conſtituerat nudum,
&c. Igitur duplex quidem ſenſus in eo quod
dictum eſt, & aperti ſunt oculi amborum,
ſed verus vtrobiq; gemitus, magnum vndi-
que ex mutuæ confuſionis opprobrium, de'
iratus, diabolus riſu cachinno dilatatus, vter
que ſexus ignominia percuſſus: & inter hæc
omnia reorum & animi torquebantur, &
oculi confundebantur. Statim nanque geni
talis pars corporis, vtrũque peccatorem ob
ſuperbiæ meritum iniuſsis motibus ſimili-
ter colaphizare incœpit. Ignominiam huius *2. Cor. 12.*
paſsionis pudendam eſſe natura ſpontè co-
gnoſcit, ſine doctore intelligit, vltranea fu-
ga confitetur. Cur hoc? quia rationali crea-
turæ ineſſe non debuit, ſed ab offenſo Deo
non intelligenti honorẽ ſuum impoſita eſt,
vt compararetur iumentis. Quicquid enim
homini à Deo ſiue propitio ſiue irato inſtitu
tum eſt, hoc omninò natura hominis neſci-
re nõ poteſt. Idcircò ſicut ratiõe, quã propiti'
Deus dedit, carere nõ poteſt, ſic iſtã paſsionẽ
libidinis confuſibilem eſſe, neſcire i..i impoſ
ſibile eſt. Erubeſcit in ipſis cõiugibus, & mu
tuum alterutræ nuditatis refugit intuitum,
ſicut & iſti coniuges primi, qui nondũ habẽ-
tes quos erubeſcerent niſi ſemetipſos, qui e-
rant caro vna, conſuerunt folia ficus, & fece
runt ſibi perizomata, id eſt, ſuccinctoria.

Quòd exinde filij iræ fuerimus, quia de peccato, & iuſta peccati pœna generati ſumus.

CAPVT XI.

VErumtamen hac pœna ſua rari ſunt, qui *Paſsio car*
libenter velint carere. Eſt enim miro *nis à paucis*
modo & pœnaliter dulcis & dulciter pœna- *vt pœna a-*
lis, ita vt plurimi nec illud ſaltem agnoſcere *gnoſcitur.*
queant, quòd plaga ſit, quòd contumelia na-
turæ rationalis, & ignominia ſuperborum ſit.
Vnde & rarus eſt, qui ſub hoc flagello ſcien-
ter dicat: Dñe ne in furore tuo arguas me, ne
que in ira tua corripias me. Quoniã ſagittæ
tuæ infixæ ſunt mihi, &c. Pauci tamẽ qui ſub
hac percuſsione dolent, deũq; ſuppliciter pro *Pſal. 37.*
remedio ſanitatis orant, tandem aliquando
poſt laborem in pace ſua, miſerantis experiũ-
tur gloriam, his non dubium eſt hanc paſsio
nem carnis Dei furorem eſſe vel iram, quia
videlicet quantum profecerunt ipſi in amo-
re creatoris, tantum frenare quærunt motũ
libidinis, & quantũ Deo ſubiecta eſt anima,
tantum eidem animæ ſubijcitur caro pro-
pria. Itaq; quia nos oẽs tali ex natura, cui de'
irat' eſt, nati ſumus, rectè filij iræ dicebamur,
tam Gentes q̃ Iudæi, teſtante Apoſtolo, cùm
dicit: Eramus & nos aliquando natura filij i-
ræ, ſicut & cæteri. Proinde quis eſt cui ſecun *Ephe. 2.*
dum carnẽ liceat gloriari, quod ſit dei? Quo-
tus enim eſt patrum noſtrorum ca..ialium,

qui idcircò generet, vt Domino Deo seruos, & paradyso eius colonos multiplicet. Nempe vix aliquis est, cui summa sit intentio concubendi, vt liberos faciat saltem sibi, & augeat numerum cognationis. Penè omnes vna causa trahit, scilicet, ardor explendæ libidinis, non solùm respectum Dei, sed & ipsam obruens memoriam posteritatis. Igitur qui non propter Deum generari tali ex conditione nascimur, non debiti, sed gratiæ est quòd patrem Deum habemus, quòd filij Dei nominamur & sumus. Nam natura filij iræ fuimus. Verùm quàm iustè hæc ira generi humano superinducta fuerit, ex subsequentibus amplius apparebit.

Quia hoc ipsum quòd se absconderunt à facie Domini, infidelitatis & impœnitentiæ fuerit.

CAPVT XII.

CVmque audissent vocem Domini Dei deambulantis in paradyso ad aurã post meridiem, abscondit se Adam & vxor eius à facie Domini dei in medio ligni paradysi.) Abscondendo se vterque de Deo male sensit, & sibi insipienter prouidit, tanquam impœnitens, tanquam infidelis. Nam econtra fidelis homo dicit: Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælũ, tu illic es: & si descẽdero ad infernum, ades. Si assumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Etenim illic manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Hic Deum vbique præsentem adesse confidit, nec loco quenquã, sed iniquitate ab illò longè, fieri. Et cùm paulò suprà dicat: Intellexisti cogitationes meas à longè, semitam meam & funiculum meum inuestigasti: hoc planè confitetur nouus homo, homo fidelis, quia Deus in omni loco bonos & malos respicit, & vniuersas quoque mentium cogitationes intelligit. Et vt verè pœnitens in alio loco dicit: Quoniam iniquitatem meã annunciabo, & cogitabo, pro peccato meo. Item: Et ego ad te Domine clamabo, & manè oratio mea præueniret te. Hæ voces noui hominis sunt. Nam iste vetus homo longè alio sensu abscondit se à facie Domini Dei, malè de oculis omnia videntis sentiens vt infidelis, & vt impœnitens non solũ iniquitatem suam non annunciauit, & non solùm oratio eius Dominum Deum non præuenit, sed audita voce eius adhuc latere voluit, immò & præueniẽte Deo redargutus transgressor, seipsum potius defendendo, Deum incusauit. Ergo de tam vitiosa radice arboris non mirum, vitiosos fructus erupisse, malũ succum radicis referentes in semetipsis, cùm declinant cor suum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, vel cũ operantes iniquitatem latibula requirunt, quasi Dei fallere possint oculum, verbi gratia, cũ iuxta beatum Iob oculus adulteri obseruat caliginem, dicens: Non me videbit oculus, & operiens vultum suum persodit in tenebris, sicut in die condixerant sibi. Sed vbi se absconderunt? In medio (inquit) ligni paradysi. Hoc impropriè videtur dictum, quia nõ ait in medio paradysi, vel in medio lignorum paradysi, sed in medio ligni paradysi. Quod enim medium habet vnum lignum, in quo abscondi valeant corpora duorũ hominum? Absconsionem ergo hic oportet intelligi non tam corporis, quã animi, quem Deus maximè requirit. Quomodo secundũ animam absconderunt se in medio ligni? Videlicet amando concupiscentiæ vitiũ, quod contraxerant per fructum ligni. Nam quamdiu peccator blandum amat vitium, tamdiu clausus & absconditus animus pressum tenet oris ostium, & ad Deũ vocantem non egreditur per simplicem confessionis occursum. Vnde ipse Dominus: Omnis (inquit) qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Hoc verè est abscondi à facie Domini Dei, nõ quod talis effugiat oculos Domini, cùm scriptum sit: Vultus autem Domini super facietis mala, sed quòd talis non mereatur videre faciẽ Domini, eò quòd se ab illò, quantum in ipso est, abscondat. Et rectè quisque in eo vitio dicitur absconditus, quo delectatus, per confessionis ianuas nusquam egreditur, cubante cum illo deceptore suo diabolo, sicut ad beatum Iob loquitur dominus, quia sub vmbra dormit in secreto talami, in locis humẽtibus. Adam igitur & vxor eius absconderũt se in medio ligni paradysi, quia videlicet vsurpationem ligni, quod erat in medio paradysi, maluerunt apud se continere, quã Domino Deo confiteri.

Psal. 138.

Psal 37.

Psal. 87.

Vitiosa radix.

Psal. 148.

Ioan. 3.

Psal. 38.

Iob. 40.

Quomodo Deus in paradyso ad auram post meridiẽ deambulasse dicitur.

CAPVT XIII.

QVid tandem illud sibi vult, quod interposuit scriptor, dicens: (Deambulantis in paradyso ad auram post meridiem?) Exilia quidem secundum maiestatem Dei videntur hæc dicta, quòd tanquã homo post curas vel post laborem pransus dormiat, & sopori suo vel quieti suæ deputatas habeat horas meridianas, ac deinde post somnum deambulando graue corpusculum, recreat, ac dulci releuat aura. Sed ne mireris, nam reuera tunc homini Deus nimium dormierat. Si enim tunc non dormisset is de quo nunc dicitur: Eccè non dormitabit neq; dormiet qui custodit Israel, nequaquam tantum malum accidisset, nequaquam tantum damnum rei familiari, fur diabolus intulisset. Igitur quod dictum est, cùm audissent vocẽ Domini dei deambulantis in paradyso ad auram post meridiem, non sermonis vacui superfluitas, sed grauissima oportuno in tempore querela est. Quo exemplo licet nobis cũ propheta dicere: Exurge, quare obdormis Domine? Exurge. Si enim eidem Psalmistæ rectè licuit dicere. Et excitatus est tanquam dormiens dominus,

Quomodo Deus dormire dicitur.

Psal. 120.

CAP. III

minus, tanquam potens crapulatus à vino, *Psal. 43* ꝓ eo quòd tardiusculè subuenit, capta quip *Psal. 77.* pe fuerat iam arca Dei, & sacerdotes eius in gladio ceciderant, Ofni & Phinees: quantò magis tunc tanquam crapulatus à vino, toto meridie dormisse dicendus est, quando illo tacente, tantum malum vniuerso generi humano partum est. Et notandum, quòd non post noctem, sed post meridiem Dominus Deus excitatus deambulasse dicitur. Dominus enim lux est, & tenebræ in illo non sunt vllæ. Proinde siue cũ vigilat, siue cũ nobis *1. Reg. 4.* dormit, nunquam noctem, sed semper habet meridiem, quia semper lux ipse est. Quid ergo, inquis? Culpandusnè est Deus, quia toto meridie dorminit, & eo dormiente lupus ouem centesimam tulit? Non vtique, sed tota culpa illius est, quia custodem suum dormire permisit. Nam vt ille non dormiat, in arbitrio hominis est, qui semper illũ ne dor- *Esa. 6.* mitet aut dormiat, inquietare debet. Vnde & per prophetam spiritus eius dicit: Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei. Quomodo non dandum est silentium ei? Videlicet toto die & tota nocte non tacendo laudare nomen Domini. At ille, scilicet, Adam, & vxor eius vterque pari pertinacia silentium tenuit, quia sicut superius iam dictum est, neque quia formauit, neque quia in paradyso Deus hominẽ posuit, neque quia ad propagandum genus humanum, vtrunque, scilicet, masculum & fœminam coniunxit, vllam gratiarum actionem reddidit, nec vllum pię confessionis verbum de ore cuiuslibet eorum sonuit in aurib. dei. Itaque nec eius culpa est, qui dormiuit, sed eius qui tam ingratum silentium, vt meritò dormire posit, ei præbuit. Igitur magnitudine negligẽtiæ hominis & iustitiæ Dei, scriptura valenter & propriè satis expresit, dũ Dominum Deum asimilauit homini tam quietè tamq́ue licentiosè in meridie dormiẽti, vt peracto somno, etiam deambulare ad auram & spaciari vacet sibi, nemine interpellante, vel curam afferente alicuius negocij.

Quòd non Adam prior inuocauit Deum, sed Deus prior vocauit Adam

CAPVT XIIII.

VOcauitq́ue Dominus Deus Adam & dixit: Adam vbi es? Dixitq́ue Adam: Vocem tuam audiui in paradyso & timui, eò quòd nudus essem, & abscondi me.) Nõ reus & præuaricator Adam, Deum prior inuocauit, sed deus iudex præuaricatorẽ prior *Iob. 7.* vocauit, cùm hoc illi magis expediret, vt præoccuparet faciem eius in confesione, & dignam satageret saltem post peccatum satisfactionem offerre. Recteque dicitur illi, vbi es? quia videlicet mouit pedem suum, & in loco suo non est. Locus enim hominis deus est, extra quem nusquam benè est. Vnde & beatus Iob cùm dixisset: Sicut consumitur nubes & pertransit, sic qui descendit ad inferos non ascendet, nec reuertetur vltra in domum suam, continuò subiunxit: neque cognoscet eum amplius locus eius. Non dixit, neque cognoscet amplius locum suum, sed neque cognoscet eum (inquit) amplius locus eius, quia profectò postquam semel dixerit, nescio vos, neminem damnatorum cognoscet Deus, neminem perditorum requiret amplius. Benè ergo locus suus post lapsum hominem, locus, inquam, suus, id est, Deus requirens dicit: Adam vbi es? Sanè qui vltro nolebat agnoscere vbinam esset, id est, quantum in malum decidisset, hac saltẽ percunctatione Dei pulsatus euigilare & videre debuerat vbi esset. Hoc enim benignitas quęrentis intendebat, vt is qui quærebatur seipsum inueniret, & sciret quid perdidisset, quid commeruisset. At ille id quod quærebatur non respondit, Dixit enim: Vocem tuam audiui in paradyso & timui, & abscondi me. Nõ dixit: Eccè assum. Nec enim Deo aderat, aut obedienter adesse volebat, qui post inobedientiam se absconderat. Et notandum, quòd culpam suam tacuit, quæ causa sibi erat pudendæ nuditatis, & ita nudum se esse quæstus est, vt Deũ potius incusaret, quòd talem facturam hominis formasset. Non enim dixit: vocem tuam audiui in paradyso & timui, eò quòd præceptum tuum præuaricatus essem, sed timui, inquit, eò quòd nudus essem. Non ergo factum suum, sed facturam Dei in semetipso repræhendit. Et quàm peruersus hic timor est, qui non facti sui gerere pœnitudinem, sed solam pœnæ suæ se fatetur habere confusionem. Perseuerat hæc vsque hodie peruersitas in filijs Adæ, vt aliqua pœna ꝓ suis malefactis affecti, nõ quod ipsi fecerint, sed semper accusent quod sibi à *Esa. 28.* iudicibus suis factum sit, donec penitus atteratur spiritus rebellis, & humilieter vulnere intolerabili, stultitiã suam non agnoscunt, quemadmodum scriptum est: & sola vexatio dabit intellectum auditui. Quinetiam depræhensi atque conuicti culpam dum negare nequeunt, proteruè defendunt, vnde & inexcusabiles sunt. Nam audi qualiter isti depræhensi, culpam defenderunt. Sequitur.

Quòd vterque, scilicet, Adã & Eua peccatum suum defenderit.

CAPVT XV.

CVi dixit: Quis enim indicauit tibi, ꝙ nudus esses, nisi quia de ligno ex quo præceperam tibi ne comederes, comedisti? Dixitq́ue Adam: Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi, & cõedi. Et dixit Dominus Deus ad mulierẽ: quare hoc fecisti? Quę respondit: Serpens decepit me & comedi.) Quia suæ nuditatis (vt supra dictum est) homo tacuit, idcircò Deum loqui, & eandem in homine causam arguere oportuit. Est autem hæc regula diuinæ æquitatis, vt homo si iustificari velit, id est, si seipsum accuset, iustus e-

CAP. III. Igitur benè absq; requisitione causæ vel facti, sententiam super serpentem iudex Deus edicit, quam & in vtrunque serpentem clara & aperta enunciatione spargit sic: Quia hoc fecisti, maledictus es inter omnia animantia & bestias terræ. Inimicitiam ponam inter te & mulierem, &c. Non imprecantis animo dixit, maledictus sis, sed enunciatiua designatione maledictus es, inquit. Hoc nempe more Domini obseruandum est, quòd is qui omnia fecit valdè bona, nullâ corrumpit creaturam maledictione à semetipso effusa. Cū igitur ad serpentem dicit, maledictus es inter omnia animantia & bestias terræ, malū eius meritum iudiciaria æquitate tali sententia denunciat. Odibile nanque illud genus animantis factum esse denunciat, super cuncta animantia & bestias terræ, ex eo quòd minister diabolo extitit ad perditionē eius, qui ita est factus, vt præesse debeat cunctis animantibus & bestijs terræ. Non enim idcircò serpens malitiosus & venenatus est, quia dixit Deus: maledictus es, sed quia diabolo polluente, omninò odibilis factus fuerat, idcircò sic à Domino Deo pronunciatum est. Dicit enim Pythagoras, de medulla hominis mortui, quæ in spina est, serpentem creari, quod & alius quidam in libro suo commemorat, dicens: Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro. Mutari credāt humanas angue medullas. Quod si creditur, meritò euenit, vt sicut per serpentem mors hominis, ita & hominis morte serpens nascatur. Fertur autem, quod nudum hominem non sit ausus contingere.

Vnde generentur serpentes.

Quomodo dictum sit, super pectus tuum gradieris.

CAPVT XVIII.

SEd quid sibi vult quod sequitur, & dicit? (Super pectus tuum gradieris?) Nunquid antequam diabolus per os eius locutus fuisset, pedibus aut cruribus ambulabat pectore à terra sublato, & postea pedibus adēptis super pectus suum gradi cœpit, squamis suis & costis pro pedibus & cruribus vtens, & præsso repens incessu? Nónne & antequā hominem fecisset Deus dixit: producat terra iumēta & reptilia & bestias in genere suo. Quomodo ergo nunc pro pœna infertur? quod à natura illum prius habuisse negare non possumus? Igitur sub nomine serpentis quē inuasit diabolus, ipse percutitur, & qui per superbiam suam similem se altissimo sore putauit, propter malitiā suam infimæ creaturæ, quam ipse vitiauit, iudicatur fieri pœnaliter similis. Super pectus tuum gradieris, inquit, tāquā diceret: Sicut hoc reptile cuius calliditate abusus es, super pectus suū graditur, & seipsum in terram premit: sic tu diabole, cùm sis rationalis spiritus, rationale tuum semper graui fatuitate onerabis, & quocūq; te verteris semper intentionem tuam deorsum conferes, & factis premes cōtrarijs. Verbi gratia: Inuidendo euacuasti meritum hominis, sed hoc facto gratiæ Dei locum aperuisti, cui amplius inuidebis, dum homo seipso tanto fit altior, quantò gratia Dei, cuiuscunque creaturæ meritis est maior. Ab hinc vsque in finem, dum Deo volens aduersaris, Deo nolens cooperàris, & ita circulum habens in naribus tuis super pectus tuum gradieris, quia miro modo & mala intendis, & bona facis, dum persequendo hoc ipsum quod vt destruas persequeris, dum quasi malleolus aurum Dei nequiter affligis, & affligendo ad gloriam extendis. (Interea terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ.) Terram, inquam, comedes & non cælum, id est, nō quorum conuersatio in cælis est, sed terrena sapiunt, illi cibus tuus erunt. Malus operarius, & nequam seruus, Deo tamen vtilis, satigationem iracundiæ tuæ talium deuoratione consolaberis. *Iob. 40.*

Item de eo quod dictum est: inimicitias ponam inter te & mulierem.

CAPVT XIX.

INimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius. Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Hoc à fraudibus inimicitiæ differunt, quòd fraudes pacatam sermonis vel cuiuslibet rei prætendunt superficiem. Inimicitiæ verò manifestam contrarietatis habent intētionem. Constat autem, quod subdolus diabolus in serpente mulieri non tanquam armatus aduersarius occurrit, sed tanquam fidus consiliarius lateri eius in via sese adiunxit. Cùm igitur dicit Deus, ponam inimicitias inter te & mulierem, profectò magnum gratiæ suæ opus promittit, quòd victorem diabolum qui vicerat fraude, victa nunc mulier vincere quandoque debeat fortitudine. Porrò hæ inimicitiæ non per ipsam mulierē, sed per semen illius exercendæ, & vsque ad victoriam perducendæ sunt. Proinde cùm dixisset, inimicitias ponam inter te & mulierē, continò subiunxit, & semen tuum & semen illius. Quo enim de semine hæc dicuntur, nisi de vnò qui est Christus? Ipse nanque solus ita semen mulieris est, vt non etiam viri semen sit, quare recta additio est, cùm dictū sit à Domino Deo, inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen illius, subauditur Christus. Nam hic planè cum illo antiquo serpente fortiter sese exercuit, nec vnquam illi in aliquo consentaneus fuit. Vnde & liberior atque expeditior fuit, accinctus gladio super fœmur suum potentissimus, speciosus & pulcher, intendit prosperè, processit, & regnauit, hostemque publicum ante pedes suos productum cōtriuit & vulnerauit, iuxta Psalmistam dicentem: Tu humiliasti sicut vulneratum superbum in virtute brachij tui. Tunc adimpletum est mulieri, in isto semine suo, quod hic fuerat prædictum, ipsa conteret caput tuum. Vnde in alio Psalmo propheta dicit: Tu contribulasti capita draconum in *Psal. 44.* *Psal. 38.* *Psal. 73.*

draconum in aquis, tu confregisti capita draconis. Quis omnium nostrum, quicũq; viri pariter ac mulieris commixtum semen sumus, inimicitias cum isto deceptore integras se habere gloriabitur? Nōnne omnes dei potius inimici fuimus, nisi quia per hoc vnicũ vnius mulieris semen reconciliati sumus? Ergo secundum illius quidem gratiam, nunc filij vel amici Dei sumus, & cũ illo dracone inimicitias habemus, secundum nosipsos autem, vel secundum primos parentes nostros socij & consentanei rebellionis eius fuimus, & necdum perfecta fide, adulterinas eius blāditias respuimus. Nam quoties ad aliquod peccatum pertrahimur, ille primùm nobis capite blāditur, deinde nos ventre oblectat, tandemque cauda ligat, quia videlicet tribus modis omnis eius tentatio perficitur, suggestione, delectatione, consensu. Inter hæc procul dubio nequaquam veras contra illum inimicitias habemus. Certissimè igitur hic illius semen mulieris promittitur, quod est Christus, per quod sexus idem qui deceptus est, deceptoris caput omne contriuit, quando ad destructionem peccati beata virgo sine peccato, nouum hunc & cælestem hominem mundo ædidit. Et tu, inquit) insidiaberis calcaneo eius, id est, ingeres te in extremis vitæ illius, insidiaberis, inquit, sed non etiam mordere poteris. Hoc planè licet sub audiri, quod verbis alijs idem filius mulieris

Ioan.14. euidenter astruit, dum mox ducendus ad passionem, dicit: Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.

Item de eo quod dictum est, ipsa conteret caput tuum, & tu in. &c.

CAPVT XX.

PRæterea inter mulierem & semen eius, & hoc genus animātis, per quod mulier seducta est, grandes inimicitiæ positæ sunt. Vtrius que non tam rationis iudicium quàm sensus naturalis perpetuum seruat odium. Hæc enim et si non semper actu, semper tamen potestate quadam conterit caput illius: ille autem, vtpotè humi depressus & non arduus, calcaneo huius insidiatur. Nam si nuda mulieris planta dentem serpentis præuenerit, & viuacissimum caput eius vel leuiter presserit, statim totum cum capite corpus repentè interit, ita vt nullus omninò motus, nullus sensus in aliqua parte residuus sit, quod nec malleis aut vectibus certè, nec gladijs concidentibus, citò aut leuiter effici potest. Siquidem excisum caput, cũ tribus aut duobus digitulis, viuere & abire phibetur. Hoc quoque quod prædictum est, ita esse ipsorũ qui per industriam explorauerunt, fida relatione comperimus. Vnde & fertur, quòd nudum corpus eius contingere non ausus sit. E contra, ille quamlibet exiguus sit, si vel ex-

Morsu ser pentis exitialis. tremæ plantæ dentulum infixerit, occidit. Morsu nanque infusa pestis per venas vegetatione corporis aucta discurrit, animamq;

eximit. Adeò graues inter vtranq; naturam inimicitiæ positæ sunt, antiqui mali super nouum exhibentes monimentum. Mox vt venenum morsu iniectum sanguinem hominis tetigerit, paulatim serpit & inimicum suę naturæ animal interficit. Vnde sic ait, quidā: Noxia serpentum est admixto sanguine pestis. Morsu virus habent, & fatum in dente minantur. Omne enim venenum frigidum *Luca. lib. 9. Phar.* est, & idcircò anima quæ ignea est, fugit venenum frigidum. Serpentum verò quot genera, tot venena: quot species, tot pernicies: quot colores, tot habētur & dolores. Maledictum quippe animal est, ex quo diabolo ad ministerium mortis propria calliditate suffragatum est, & exinde homini naturaliter inimicum est. Sed quid mirum, hoc malum à Deo permitti homini, cùm & ipse homo ad interfectionem proximi, serpentum sese armet venenis, & quod non habet natura virus, acquirat peruicacia, comparet pecunia? Hoc enim auctor idem qui supra tali execratione declamat. Sed quis erit lucri nobis pudor? inde petuntur Huc Lybicæ mortes, et fecimus aspida mercem. Proinde quia homines ipsi quodammodo serpentes fiunt, dum non tantum spiritualiter venenum aspidum *Veneno ab utuntur homines.* sub labijs eorum, sed realiter quoque venenum aspidum in sistarcijs eorũ patiantur, & ipsi nec murmurent, quod venenantur, & intereunt tot homines pestibus serpentum. *Luca. li. 9. Phar.*

De tribus in mulierem quasi verberibus sententiæ dei.

CAPVT XXI.

MVlieri quoque dixit: Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos, in dolore paries filios tuos, & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.) Hæc tria diuinæ sentētiæ verbera nimium notis ærumnis, sexum fœmineum indesinēter cruciāt. Nouissima tandem super hæc peccati eius pœna mors est. Verùm hoc illi malum cum viro commune est. Quare (inquis) mulier, præter hoc, in sexu proprio triplicē pœnam habet? Videlicet quia peccati quantitas in muliere triplo maior, quã in viro est: primo, quia credendo serpenti plus quã Deo seducta est. Secundo quia pulchritudinem & suauitatem ligni delectabiliter concupiuit: tertio, quia non cōtenta trāsgressione propria, postquã comedit, viro quoque dedit. De quo notandum, quia cùm requireretur à Deo dicente: quare hoc fecisti? id est, quare viro tuo dedisti, non habens quid saltem vanæ defensionis obtenderet, aliud pro alio respondit, dicens: serpens decepit me, & comedi. Itaque triplici peccato, triplex quoq; vindicta præter communem sibi cum viro mortem reddita est. Nam quia serpenti credidit, dicenti: eritis sicut dij, iustè ipsa cōtra hoc, quod deus viuorum & non mortuorum Deus est, non viuorum, sed mortuorũ mater esse meruit, dicente Deo: multiplicabo conceptus tuos. Omnis enim conceptus eius anima & corpore in pec

CAP. III. re in peccato ipsius moriuntur, & nemo illorum Deo viuit, nisi viuificentur in Christo. Item, quia vidit quòd bonum esset lignũ ad vescendum & pulchrum oculis, aspectuque delectabile, pro illo visus sui delectamento contrarius hic redditur vteri dolor, nam in dolore, inquit, paries filios tuos. Tertiò quia viro suo dedit, & eum ad comedendum illexit, importunitate muliebri, idcircò sub viri potestate (inquit) eris, & ipse dominabitur tui. Ita pro seductione, vir enim (inquit Apostolus) non est seductus, sed mulier, pro seductione, inquam, quia seducta est, conceptuum multiplicitas, pro gulæ oblectaméto vteri dolor, pro temerario imperio seruitus illa pœna ei reddita est. De subiectiõe viri qua mulier ei subiecta est, & dominatiõe eiusdẽ, qua mulieri dominatur, iam superius dictũ est. Sed adhuc rectè quæri potest: quid illud sit, mulierem viri sub potestate esse, & virũ mulieris Dominum esse, quoniam vtrunq; dixit: & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui? Ad hoc respondendum valentioris esse dominationis, mulierem sub domino, quã sub potestate viri esse. Nam & secundum Romanas leges, sub viri potestate est mulier, antequam in manum viri conueniat, sub potestate, inquam viri, veruntamen nõ tanquam Domini, sed tanquam tutoris, ita vt sine auctoritate eius testamentum illi facere non liceat. Quæ autem in manu viri cõuenit, multò magis quamdiu vixerit vir, testamentum illi sine viro facere non licebit, vnde & capite diminuta dicitur mulier, quæ in manum viri conuenit. Adeò apud gentiles quoque, qui hanc scripturam non legerant, vel huius veri dei præcepta nõ obseruabant, hæc lex naturaliter valuit, quã Dominus naturæ imposuit, dicens mulieri: & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Quædam tamen barbaræ nationes, sicut cætera, ita & hunc naturæ ordinem confuderunt, vt mulier sine capite, id est, sine viro suo, super viros ageret potestatem & dominium. Vnde & apud Romanum defensoré, mulier causam suam tuetur, sic inter alia dicendo: Non vrbes prima tenebo Fœmina Niliacas, nullo discrimine sexus, Reginam scit ferre Pharos. Verùm hoc non tam ius aut lex, quã vsurpatio dicenda est. Rectè ergo nõn tantum dixit: sub viri potestate eris, nam & puerulus masculus sub viri, id est, tutoris potestate est, sed addidit: & ipse dominabitur tui, scilicet, vt nunquam mulier libera sit, de subiugo viri, sed eius, tam ætas quã conditio primum sub potestate viri tutoris, & deinde cùm in manum viri per legitimas coniugij tabulas venerit, sub dominio viri sit. Verùm castis & fidelibus mulieribus hãc tertiam pœnam beneuolentia nullam aut leuissimam efficit. Et non solùm non obest sed etiam laudi est. Propter quod & Petrus Apostolus mulieres ad subiectionem spontaneã cohortans dicit: Similiter mulieres sub ditæ sint viris suis. Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in Deo ornabant se proprijs viris, sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans, &c. His ita dictis adhuc de multiplicatione conceptuum aliqua dicenda sunt.

2. Tim. 2.

Luca. li. 10.

1. Pet. 3.

Item de eo quod dictum est, multiplicabo ærumnas tuas & cõceptus tuos.

CAPVT XXII.

Multiplicabo (inquit) ærumnas & conceptus tuos, subauditur, super numerum. Nam & electorum quidem numerus multiplex est, sed eorum multiplicatio tota ex benedictione est Dei dicentis, vt supra iã dictum est: crescite & multiplicamini, & replete terrã, &c. Hæc autem multiplicatio nõ benedictionis, sed damnationis est: non gratiæ, sed iræ: non clementiæ, sed vindictæ. Vnde & non ait tantum: multiplicabo conceptus tuos, sed multiplicabo (inquit) ærumnas tuas & conceptus tuos. Mulier quippe quanto fœcundior, tanto ærumnosior. Post singulos cõceptus dolor cruciat, per singulos partus, suus eam sanguis fatigat, quippe q̃ & cũ sana videtur, mẽstruis fluorib. laborat. Mulier nanque vnum & solum est menstruũ animal. Quãta putas hæc ira, quãta est vindicta, concipi vel nasci tot homines, qui numerum excedant, qui ad Dominum vel vitam æternam non pertineant, quibus proinde melius erat si nati non fuissent? Nempe si incorrupta naturæ nostræ terra permansisset, si non Dei benedictionibus pestem maledicti serpentis superinduxisset, solas bonas arbores, id est, solos bonos germinasset homines, & nullum agrestium lignorum, quæ ad hoc nata sunt, vt excidantur & in ignem mittantur, quia fructum non ferunt, succi eius abundãtia produxisset. Hæc fortis atque terribilis nimis, & timenda magis quã discutienda diuini iudicij seueritas est.

A Erumnæ mulierum.

Item de multiplicitate conceptuum, & quòd inde fuerit, vt Rebecca quoque conciperet Esau & Iacob.

CAPVT XXIII.

Nimium pij homines & insulsa pietate hanc ipsam Dei seueritatem repræhendentes, mallent non nasci, & omninò non esse homines, qui sic malè nati sunt, vt sint diuinæ benedictionis exortes. Hi ergo quare generant? Quare ipsi vel parentes ipsorum magis in carne sua, quã in benedictione Dei seminant, dum magis pro explenda libidine, quàm pro multiplicanda Domini Dei familia opus generationis perpetrant? Nempe sic vt iam longè superius dictum est, ex mentis superbia profecta est carnis incontinentia, & ex carnis incõtinentia pullulat conceptuum multiplicitas. Sed dicit quis: Nunquid non in sanctis & continentibus hominibus inuenitur progenies ab ipsis educta super numerũ? Nõne (verbi gratia) Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, alterum electum, alte-

Gen. 25.

ctum, alterum reprobũ edidit, sicut scriptũ
Malac. 1. est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui?
Ad hæc, inquam? Nonne omnes & quæ san-
ctæ dicuntur mulieres, præter vnicam filij
Dei genitricem, in iniquitatibus, & in pecca-
tis conceperunt vel concipiunt? Non dero
gatur quicquam hic beatis matribus sancto-
rum, quæ magna fide beatam progeniem, de
qua Deus & homo Christus natus est ædifi-
cauerunt. Veruntamen sicut in dolore pepe-
rerunt filios suos, sic & in iniquitate non so-
lùm originali, verumetiam in propriæ libidi
nis peccato cõceperunt. Peperisse autem &
Rebecca. hanc ipsam Rebeccam in magno dolore,
Gen. 25. ipsa scriptura testatur, dicens: Deprecatus est
Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd es-
set sterilis. Qui exaudiuit eum, deditque cõ
ceptũ Rebeccæ, sed collidebantur in vtero
eius paruuli. Quæ ait: Si sic mihi futurũ erat,
quid necesse fuit concipere? Itaque, nec sine
peccato libidinis concepit, quæ in tanto do-
lore peperit, vt penè non concepisse malue-
rit. Quod ne de hac admodum iuuencula du
bium adhuc esse putes, dicit ipsa quæ prima
nostræ fidei mater est, Sara iam anus, cui præ
senectute muliebria, id est, menstrua iã fieri
desierant. Postquã consenui, & Dominus
Sara. meus vetulus est, voluptati operã dabo? Igi-
Gen. 18. tur eũ reprehẽdant homines deum, ꝙ in fau
stos mulieris conceptus multiplicet: seipsos
potius, vel parentes suos accusent, quòd suos
ipsi concubitus multiplicent non gignendæ
proli ad honorem Dei, sed suæ potius studẽ
tes libidini. Non enim quia dixit Deus: mul-
tiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos,
idcircò natura mulieris, conceptibus super-
fluis fluxa facta est: sed quia peccauit mulier,
& peccato suo vitiata est, idcircò prædixit
Deus, quid illi ex vitio suo esset prouenturũ.
Etiam si vno ex concubitu habuit Rebecca
geminos, Iacob & Esau, sicut prædictum est,
quanquam non incongruè possit intelligi ex
vno concubitu id esse, ac si diceretur ex v-
nius concubitu: non quæstionibus ventilan-
dum, cur non vtrunque dilexerit Deus, sed
gratiæ illi agendæ sunt, quòd duobus vermi
culis de vna massa peccatrice scaturientibus,
saltem vnũ eorum dilectione sua dignũ fe-
cit, quia qui vtrunque iustè relinquere pote-
Supra 1. rat, alterum misericorditer diligens assum-
1. Cap. 17. psit, alterum iustè odio habens reliquit. Sed
iam de eiusmodi aliàs dictum est, videlicet ꝙ
ineptè quærat quis, cur deus vel illos angelos
creauerit, vel homines illos permittat nasci,
quos malè acturos vel perituros esse nouit.

De sententia quæ dicta est in virum, & quòd vide fue rit, hominem post laborem reuerti in cinerem propter edomandam eius superbiam.

CAPVT XXIIII.

Adæ quoque dixit: Quia audisti vocem
vxoris tuæ, & de ligno ex quo præcepe
ram tibi ne comederes, comedisti: maledicta
terra in opere tuo. In laboribus comedes ex
ea cunctis dieb. vitæ tuæ: Spinas & tribulos
germinabit tibi, & comedes herbas terræ, in
sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec re
uertaris in terram, de qua sumptus es, quia
puluis es & in puluerem reuerteris) Quia au
disti (inquit) vocem vxoris tuæ. Tanquam
diceret: Quia mulier quã ego dedi tibi sociã, Num. 14.
dedit tibi, & comedisti: maledicta terra in o-
pere tuo, &c. Huiusmodi dictio in libro Nu-
merorum legitur hoc modo. Quoniam A-
malechites & Chananæus habitant in valli-
bus, cras mouete castra, & reuertimini in so-
litudinem per viam maris rubri, & reliqua.
Tali occursione prolata sententia, manife-
stissimam habet iustitiam. Nam hoc modo
reus ex ore suo iudicatur, eademque respon
sione qua defendi se arbitratur, conclusus
apud iudicem suum tenetur. Quid enim?
Nunquid mulier maior erat Dño Deo? Ma-
ledicta ergo terra in opere tuo. Non ait ma-
ledicta terra in semetipsa, quippe quæ cũ res
sit inanimata & insensibilis, nec benedictio-
ne, nec maledictione secundum semetipsam
digna est, vel eius perceptibilis. Sed maledi-
cta, inquit, in opere tuo, id est, propter opus
tuum quod est peccatum tuum. Vel maledi
cta in opere tuo, id est, laboriosa sit tibi ope-
ratori vel cultori suo. Hoc enim sequẽs ver-
siculus patenter innuit, quo exponens quid
dixerit, ipse in laboribus (inquit) comedes ex
ea cũctis diebus vitæ tuæ. Quid enim affert,
si non laboraueris, si non operatus fueris? V-
tique spinas & tribulos germinabit tibi, &c.
talia quæ spõtè producit, & comedes herbas
terræ, id est, fœnum quod itidem spontè pro
ducit iumentis. Itaque in sudore vultus tui
vesceris pane tuo, id est, si sudaueris, si aran
do & serendo laboraueris, tunc demum pa-
nem tuum, id est, tibi necessarium dabit. Se-
cundum hebraicam veritatem non sic dictũ
est, cùm operatus fueris terram, nõ dabit fru
ctus suos, sed spinas & tribulos germinabit
tibi. Sed sic se habet ordo literæ. In laborib.
comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Sic-
que subiunctũ est, spinas & tribulos germi-
nabit tibi, vt subaudiri debeat, si non labora-
ueris, si non operatus fueris. Itaque in sudore
vultus tui vesceris pane tuo. At ille tuus pa-
nis, vitam tibi nequaquam perpetuabit, sed
infirmitatem tuæ mortalitatis aliquandiu
sustentabit, donec reuertaris in terrã de qua
sumptus es, quia puluis es & in puluerem re-
uerteris. Eccè vltima percussio mors carnis
est. Saltem hæc plaga superbiam cineris do-
mare, & redigendas in lutum ceruices, quan-
doque flectere habebat. Iam antea quidem
miser homo verè mortuus, quia Deo mor-
tuus erat, scilicet, morte peccati, quæ animã
à Deo separat. Dixit enim Deus, quia in quo
cunque die comederis ex eo, morte morie-
ris. At ille recenti petulantia carnis delibu-
tus, eius mortis amaritudinem non sentie-
bat: quemadmodum & nos hodie, cùm tam

multos

multos quotidie carne quoque morientes videamus, lasciuiete adhuc sanguine iocamur & ridemus, iamque gaudijs æternis priuati, & mox temporalibus quoq; priuandi, tamẽ læti sumus. Quid si nunquam carne morituri essemus? Quomodo animæ mortẽ, & futurum in fine seculi iudicium, surdis aurib. præteriremus, qui cras morituri, hodie superbimus? Quid, inquam, si interim, dum viuimus absque laborib. & absq; sudore vultus sui omnis homo pane suo vesceretur, cũ sem per in solicitudine famis & alternãte diuersarũ rerum penuria, præterea nunquã de imminente morte nobis incertis, tamen adhuc semetipsam caro nostra præ superbia nesciat & libidinibus diffluat? Benè ergo Deus bonus, ne malã mortem animæ suæ homo nesciret, & securus vsque ad vltimi iudicij diluculum in suis voluptatibus dormiret, morte carnis illũ percellit, vt saltem eius instantis metu aliquis euigilet. Et interim quia saturitas panis & ocium, istam quoque posset abolere solicitudinem, voluit illũ non sine laboribus & sudore vultus sui vesci pane suo, quinetiam fortiter laborantem nonnunquã sterilibus annis magna ex parte priuari fructu suo. Hoc non inutile homini esse, adeò verum est, vt gentiliũ quoq; poeta eximius dicat: Pater ipse colẽdi Haud facilẽ esse viam voluit, primusq; per artem Mouit agros, curis acuens mortalia corda, Nec torpere graui passus sua regna veterno. Inutile testatus est esse regno patris, quẽ Iouẽ esse dicebat, torporem vel otiũ, quamuis vtpote gẽtilis prætereat, quòd ex ocio nascitur peccatum. Qui tamen gloriabundus, alio loco, & cuiusdam infantuli adulatorijs vacans blanditijs, pro magna felicitate spontaneas diuitias sic inter cætera promittit: Molli paulatim flauescet campus arista, Incultisque rubens pendebit sentibus vua, Et duræ quercus sudabunt roscida mella, & reliqua. Sed non mirũ de hoc nullius bonæ professionis homine ethnico, cũ & pleriq; nominis Christiani professores fuerũt, qui non ignorantes saturitatem panis & ociũ peccatum fuisse Sodomorum, mille annos Christo rege futuros esse prædicauerunt, dicentes: tunc nobis centupla omnium rerum, quas dimisimus carnaliter esse reddenda: non recogitãtes, quod si in cæteris digna sit retributio, in vxoribus appareat turpitudo, vt qui vnam pro Domino dimiserit, centum recipiat in futuro.

CAP. III. — *Vtile est hominem laborib. exerceri.* — *Virg. li. 1. Georg.* — *Virg. in Bucol. Aeglo. 4.* — *Ezech. 16.* — *Matth. 19.*

Quòd non iræ, sed miserantis fuerit gratiæ, quòd Deus mortalem voluit esse hominem.

CAPVT XXV.

Matth. 25

IGitur non iratæ iustitiæ, sed miserantis est gratiæ, quòd vitiatum hominẽ Deus mortalem esse, & interim dum viuit in laboribus pane suo vesci voluit, vt videlicet antequã veniat dies iudicij, quo cùm antiquo peccatore diabolo damnandi sunt omnes iniqui, resipiscant aliqui laboribus & doloribus, tandemque ipsa morte eruditi, quatenus vel sola vexatio det intellectũ auditui. Quod gentilium quoq; quidam philosophus Plotinus sentiens, & rationabiliter vtilem esse arbitratus hominib. mortalitatẽ: Tũc pater (inquit) misericors mortalia illis condebat corpora. Adeò hoc expedire persensit, vt Deum in eo misericordem assereret, quòd homines mortales esse voluit. Porrò, illorũ qui nec tantis paternæ disciplinæ verberib. afflicti resipiscũt, damnatio iusta est, quia culpa inexcusabilis est. Quid enim vltra faciat Deus, vt eos à malis coerceat? Super quo (inquit) percutiã vos vltra, addentes præuaricationẽ? Et subinde terra vestra deserta, & ciuitates vestræ succẽsæ igni. Regionem vestram corã vobis alieni deuorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili, &c. Hæc cùm per prophetam dicit, profectò illud patenter innuit, quòd & vniuersum genus humanum & ipsa tandẽ mortem percusserit, vt non sicut immortalis diabolus, adderet præuaricationẽ, sed potius ab antiquæ præuaricationis superbia, per humilitatem pœnitentiæ refugerent. Ad hoc valet & illud, quòd eiusdem mortis diem vel horam homini incognitam esse voluit, vt dum nescitur quando sit, quæ sine dubio futura est, semper sollicitum reddat, semperque suspectum superbire non sinat. Dixit enim indefinitè, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, & non dixit, vsque ad tot annos vel tot dies, quibus transactis statim reuerteris in terram de qua sumptus es. Ita ergo viuere hominẽ voluit, quasi altera die iudicandum & rationem de proprijs factis redditurum. Et vide, quàm terribiliter hominem, qui existimauit iniquè quòd esset Deo similis, arguat, & statuat eum contra faciem suam, dicendo: quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Huius sentẽtiæ persecutionẽ adeò natura sentit, vt hominibus antiquitus in summa afflictione pro maximo doloris instrumento capita cinere aspergere solenne fuerit. Verùm hæc propriæ conditionis recordatio, tunc vtiliter se aperit, cùm ex sapienti humilitate procedit, iuxta exemplum patris Abrahæ, dicentis: Loquar ad Dominum meũ cũ sim puluis & cinis. Cùm enim hoc humiliter nos recordamur, misericorditer & ipse recordatur, sicut scriptum est: Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmẽtum nostrum, & recordatus est, quoniã puluis sumus. Sequitur.

Esa. 28. — *Esa. 1.* — *Psal. 14.* — *Ionæ. 3.* — *2. Reg. 13.* — *Gen. 18.* — *Psal. 102.*

De eo quòd vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam.

CAPVT XXVI.

ET vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, eò quòd mater esset cunctorum viuentium.) Mira narrantis digresio. Necdum sententia terminata est tantæ calamitatis, vt vacet hinc diuertere ad dicendum

 nobis,

nobis, quo nomine reus iam conuictus & pẽdens sub iudicis manu, suã vxorem nuncupauit. Narrauerat dixisse deũ, in sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es: quia puluis es & in puluerem reuerteris, moxque dicturus erat Deus: eccè Adam quasi vnus ex nobis factus est. Quis hic loc⁹ erat, vt insereret, quià appellauit Adam vxoris suæ Euam? An fortè non digreßio, sed sic se habet ordo rerum, sicut ipsa narratio? Si ita est, imò quia ita est, nec enim negligenter, sed maximè prudẽter hic interpres Dei narrationẽ suã prosecutus esse credẽdus est, mira peccatoris simul & cõtemptoris surditas, & superbæ mentis eius duritia breuiter deprompta est. Quid enim insanius, quã in tali articulo Euam dicere eã, quæ nõ habet vitam? Eua nanq; transfertur in vitam. Dixerat autem Deus, in quocunq; die comederis ex eo, morte morieris. Et illa comederat, ac viro suo dederat, & dando occiderat, & nũc in præsentiarum dicebat, quia puluis es & in puluerem reuerteris, & sic vtraq; morte, corporis.s.& animæ iã mortuus & adhuc moriturus erat, tam ipse quã vxor sua. Quid ergo insanius, quã in illo talis causæ iudicio illam nuncupare Euam, id est, vitam, quæ nec saltẽ habebat vitam, dicere matrem cunctorũ viuentium eam, quæ potius mater est cunctorũ morientium? Oẽs enim in peccato eius moriuntur, & nemo filiorũ eius viuit, nisi qui per vnum hominẽ Christum viuificantur. Et quidem si hoc aliàs dixisset, verbi gratia, superius vbi dixit: hęc vocabitur virago, quia de viro sumpta est, si (inquam) tunc dixisset, hæc vocabitur Eua, quia mater cunctorum viuẽtium est, nullã nobis admirationem fecisset, quia videlicet & secundum sensum eius cunctorum viuẽtium, id est, hanc infelicem vitam ingredientium mater est. Nunc autem in eo mirabile est, quòd vbi mortis corporeæ sententia ferebatur, iam spirituali morte mortuus, illic vxorem suam Euã, id est, vitam, appellauit. Similiter & hoc notandum, quòd nusquam sacra scriptura nomen istud, quod est Eua, commemorat, nisi hoc loco, & paulò infrà, cùm dicitur, cognouit Adam Euam vxorẽ suam. Ibi sicut & hic, si ritè perspicias, miranda cordis impœnitentis duritia est, mirà quoque carnis innuitur superbia, gloriãtis adhuc in ipsa pœna sua de posteritate futura. Hoc inter nominis vtriusq; positionẽ, quæ sunt, scilicet, Adam & Eua, distare manifestum est, quia nomen hoc quod est Eua, præsumptor homo superba æstimatione adinuenit: illud autem, scilicet Adam, Dominus Deus vtriq; sexui posuit, sicut postmodũ scriptum est, masculũ & fœminã fecit eos, & vocauit nomen eorum Adam in die quo cõditi sunt. Igitur quòd cùm dixisset Deus, quia puluis es, & in puluerem reuerteris, continuò subiunctum est, & vocauit Adam nomen vxoris suæ Euam, eò quòd mater esset cunctorũ viuentium, idem est ac si diceretur. Sicut superius dicente Deo, in quocunque die comederis ex eo, morte morieris, non credidit, sed comedit, quia mulierem, quæ prior cõederat, non statim corporaliter mortuã esse vidit: sic & nunc dicenti, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, quia puluis es & in puluerem reuerteris, adeò non credidit, vt econtrario vocaret nomen vxoris suæ Euam, id est, vitam, eò quòd mater esset cunctorum viuentium.

Differẽtia nominum Adam et Euæ. *Gen. 5.*

De tunicis pelliceis, quas fecit illis Deus.

CAPVT XXVII.

Fecit quoq; Dominus Deus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos, & ait: Eccè Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum & malum.) Et hoc leuiter dictum, ac penè risui proximum videtur, quòd dominus Deus tunicas pelliceas fecerit Adæ & vxori eius. Nec enim eiusdem dignitatis est, detractas mortuis animãtib. pelliculas consuere, & tunicas facere, cuius sunt ea quæ hactenus de Dño Deo dicta sunt, verbi gratia, cælũ sicut pellẽ extendere, terram fundare, solẽ, lunam, & stellas in firmamento ponere, postremò ipsorum animantium, quorum pelliculæ sunt, naturas condere. Vnde & nõnulli hoc opificiũ Deo ascribere in tantũ refugerunt, vt dicerent, tunc primũ corpora illis facta esse, & idcircò ꝓ corporibus, tunicas pelliceas esse dictas, quia sicut nunc tunicis vestitur corpora, sic tũc Deus propter peccatum corporibus vestierit animas. Sed hic error verius omni irrisione dignus, iamdudum explosus est. Melius sapere oportet terrena corpora quasdam quidẽ esse animarũ tunicas, veruntamen ipsa prius esse facta quàm animas. Sic enim supra scriptum est, quia prius formauit dominus deus hominem de limo terræ, & deinde inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Quid ergo inquis? Nunquid Dominus Deus sutor aut pellifex erat, & impensã artis opera tunicas fecit pelliceas? Fecit vtique tunicas pelliceas, quia sic præsens testatur scriptura, non tamẽ & cogit nos cõsiteri, quòd eo modo quem ridẽant, sed eo modo quem flere debeant omnes tunicati, fecerit illas. Fecit enim, id est, faciendi necesitatem illis imposuit. Talia quippe tamq; misera propter peccatum corpora esse voluit, quæ sine tunicis pelliceis durare non poßint. Et notandũ, quòd non qualescũque tunicas, sed tunicas fecit illis pelliceas. Hoc optimè dictum est. Nec enim solummodo ob libidinem turpia vel pudenda, sed etiam ad patientiam frigoris infirma sunt nuda sexus vtriusque corpora. Benè ergo non tantum tunicas, sed tunicas pelliceas illis fecisse dicitur Dominus Deus, quia iustè talia voluit illorũ esse corpora, quæ nõ solùm tegi propter turpitudinem, sed etiam calefieri

Psal. 103. *Origenis error.*

calefieri opus esset propter infirmitatē. Habes itaque duo miseriæ solatia cum labore & indigentia homini proposita, victū scilicet, & vestitum. Victum, vbi paulò antè dixit, in sudore vultus tui vesceris pane tuo: vestitū, vbi nunc dictū est, fecit quoq; dñs deus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, & induit eos.

De eo quòd dictum est, ecce Adā quasi vnus ex nobis factus est.

CAPVT XXVIII.

CAP. III. ITa demum iam spiritualiter homine mortuo, & corporaliter morituro, victus quoque pariter & vestitus indigente effecto, idē Dominus Deus exclamat: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonū & malum. Ecce (quod est ostendētis aduerbiū) cū dicit Dominus Deus, magnum in præsenti fragorem incutit cunctis aures audiendi habentibus. Quid enim ostēdit? Adam, inquit, quasi vnus ex nobis factus est. In Adam (qđ interpretatur terrenus) virum simul & mulierem intellige, quia viri pariter & mulieris commune nomen est, sicut iam dictum est. Supra eod. cap. 26. Quid est, quasi vnus ex nobis factus est? Qua si Deus factus est. Eadem enim trinitas hic loquitur, quæ & superius locuta est pluraliter ad semetipsam, dicendo: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostrā. Eadem, inquam, trinitas hic ostendit, qualis Adam vitio suo factus sit, quæ supra proposuerat, qualem illum facere voluerit. Dicit ergo, quasi vnus ex nobis. Nempe ex tribus personis trinitatis, vnus est pater, vnus est filius, vnus est spiritus sanctus. Et hi tres vnū quidem sunt, sed non vnus. Alius enim est pater, alius filius, alius spiritus sanctus. Adā ergo (inquit Dominus Deus) quasi vnus ex nobis factus est, vt iam non simus nos trinitas, sed quaternitas, quanquam non cum deo Deus, sed cōtra deum affectauerit esse deus. Grauissima hæc more Domini Dei & acerba nimis ironia est: Quis enim vel qualis Adam? Adam in anima iam mortuus, & corpore quoq; in breui moriturus, indigens victu & necessario coopertus atque cooperiēdus vestitu. Sed enim quilibet ex nobis, siue pater, siue filius, siue spiritus sanctus, neq; mortuus est, neq; morietur, neq; propter famem victu, neq; propter turpitudinem aut frigus indiget vestitu. Ergo non verè, sed ironicè dictum aut dicendum est, quia hic talis quasi vnus ex nobis factus est. Et cur tali ironia irridendus est? Videlicet quia stultè & superbè fallacissimo diabolo credidit, dicenti: & eritis sicut dij. Ecce quomodo sicut Deus vel quasi vnus ex nobis factus est, quomodo sciens bonum & malū factus est. Non quomodo ipse sperauit, sed sic factum est istud, quomodo deceptor voluit. Nō sic scit bonū & malū, quomodo omnia prospiciēs deus, sed iam expertus bonum, sic nunc experitur & malum, quomodo non Deus. Hoc modo quasi affirmatiua enunciatione dictū, grauitate dicentis adiuuante, multò acerbius denegatum est, quàm si negatiua dictione exclamasset, sic dicendo: Ecce Adam nequaquam vt sibi promissum fuerat, quasi vnus ex nobis factus est. Et quidem ille non solū nequaquam sicut Deus, sed penè factus erat sicut diabolus, sed accelerauit & præuenit miserator Dominus Deus, ne deo mortuus, sic immortalis permaneret homo, sicut diabolus.

De eo quod dictum est, videte, ne fortè mittat manum suam & sumat etiam de ligno vitæ.

CAPVT XXIX.

NVnc ergo ne fortè mittat manum suā, & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat & viuat in æternum, emisit eum Dominus Deus de paradyso voluptatis, vt operaretur terram de qua sumptus est. Eclipticā, id est, defectiua locutione pro re & tempore scriptor in persona Dei vsus est, quem locutionis modum cùm grauitas adiuuat pronūciantis, hoc ipsum in quo deficere videtur, valentius exprimit. Sermo eclipticus. Vbi enim dixit, nunc ergo ne fortè mittat manum suam & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat & viuat in æternum, deficit quidem sermo, sed grauiter deficit, & subaudiri promptū est, emittamus eum de paradyso voluptatis. Sequitur enim scriptor in sua persona, Vbi Dominus Deus deficit sermone, & continuò dicit. Emisit eū Dominus Deus de paradyso voluptatis. Ergo, inquit, quia quasi vnus ex nobis factus est, immò quia similitudinis nostræ gratia priuatus est, quia comedit & mortuus est, & exinde aperti sunt oculi eius, & cognouit qđ nudus esset, iam nunc illum de hoc paradyso voluptatis emitti opus est, & illi expedit quia talis factus est, quem iam saturitas & otium non iuuet. Vt quid hoc tantopere agendum est? Videlicet ne fortè mittat manum suam & sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & hoc facto talis, tam miser factus Adā, viuat in æternum. Quid enim si cùm talis factus sit, viuat in æternum? Vtique nil nisi malum æternum, Iam enim miser factus, si æternus quoque sit, quid nisi miseriam æternam habebit? Parcamus illi, ne hoc modo malè sit quasi vnus ex nobis, ne sicut quisque nostrum æternus est: æternus enim pater, æternus filius, æternus spiritus sanctus, sic & ille æternus sit, & ob hoc veracē se esse, rideat oculus neq; diaboli, qui dei similitudinem illi repromisit. Etenim malū quidem illi est temporalē esse, sed pessimū esset æternū esse. Mala nimis & falsa est hæc similitudo Dei, multò melius illi est esse omninò dissimilem dei. Quomodo? Videlicet vt quia miser est, sit etiam temporalis. Hoc est esse omninò dissimilē dei, deus enim & ætern᷒ est, & felix, & est eius æterna felicitas, felix æternitas. Horum alterum, id est, felicitatem perdidit diabolus, æternitatem verò nō amisit, & est ei᷒ æterna infelicitas, infelix æternitas.

Parcamus, inquam, homini, & quia felicitatē perdidit, æternitatem quoque præripiamus infelici, vt in neutro sit quasi vnus ex nobis. Vobis est æterna felicitas, felix æternitas, sit illi temporalis miseria, vel misera temporalitas, vt tunc illi commodius reformetur æternitas, cùm fuerit recuperata felicitas. In magna ergo ira magnæ misericordiæ Dominus Deus recordatus est, in hoc ipso, quòd lignū vitæ nō concesserit misero homini, quippe quem voluit sic esse similem sibi, vt esset vtrobique dissimilis diabolo, id est, ne viueret homo æquè vt diabolus, vsque ad vltimum iudicium, & æquè vt ille absque temporali morte transiret ad æternum incendium. De hoc iam superius diximus, vbi secundum eandem misericordiam dicit, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.

Item de eodem ligno vitæ, & quòd Adam nesciuerit esse lignum vitæ.

CAPVT XXX.

Nunc illud notandum, quòd non dixerit solū, ne mittat manum suam, sed ne fortè, inquit, mittat manum suam. Planè per hoc liquet, quòd non sic fuerit illud lignum vitæ, lignum vt est herba aliqua sanitatis medicamentum. Siquidem medicinalis herba fortè sumpta, non perpetuam confert sanitatem, sed studio prouisa seruatur contra fortè rediturām infirmitatem. De hoc autem ligno dicit, ne fortè comedat, & viuat in æternum. Ergo nequaquam (vt nonnulli arbitrātur) frequentandum erat necessariò lignum, tanquam perpetuandæ vitæ transitiuum medicamentum, sed semel hoc sumpto viueret corpus in æternum. Nihilominus & per hoc intelligitur, quòd hactenus Adam nesciērit lignum illud, lignum esse vitæ, dum dicitur, ne fortè. Ille nanque fortè fecisse quid, vel inuenisse dicitur, qui in conscientia non habuit, esse in loco vel in re hoc ipsum quod cōsequitur: veluti qui terram vertit, serere volens, nec aliud intendens & thesaurum inuenit. Dixit aūt deus, ne fortè mittat manū suā, tamē certus ꝙ nō scienter mitteret, licet qua si dubitans aut sollicitus velut homo, ne casu id eueniret. Igitur nec Adā cognouit, nec ipse serpens diabolus sciuit, quòd etiā lignū vitæ plantasset Dominus Deus in medio paradysi. Si enim vel ille sciisset, nunquā consilium suæ malignitatis ita dimidiasset, sed sicut illud lignum temerare persuasit, vt miseros faceret, sic & istud præripere suasisset, vt æternaliter miseros, vel miserè æternos efficeret. Nec verò sic mirandum tanquā incredibile, quòd inanimatū & insensibile lignum viuacitatis æternæ, fructū potuerit afferre. Nunquid enim nō & in hoc paupertatis nostræ exilio, multa nascūtur, quæ naturali virtute mortalitatis nostræ naturā in statū meliusculū permutare cōprobantur? Nonne circa ea maximè, quæ in terra radicātur, medici *Gen. 30.* na quę non nisi à deo, versatur? Vt de cæteris taceam, nóne mandragorarum potenti auxilio sterilis vterus Rachelis adeò melioratus est, vt cōciperet & pareret, primūq; Ioseph, & secundū Béiamin, licet cū periculo mortis enixa est? Sed & vsque hodie medici pro cōmendatione artis nō fabulosum, sed verum illud fuisse contendunt, quod in libris gentilium legitur, Aesculapiū medicamentis herbarū suscitasse mortuū, & ob hoc illum esse fulminatū, videlicet ne assuescerēt homines artē, per quā effugerent vtile sibi mortis edictū. Cur igitur incredibile videantur cuiq; in ille paradyso voluptatis quod plantauit dominus Deus, materiale lignum vitæ esse potuisse, quod virtute sua manducantē hominē defenderet à corporali morte, donec emeritus post obedientiā, plenus iucūditate cū beatis angelis frueretur diuinæ maiestatis visione. (Sed iam cœptum prosequamur ordinem.)

Quòd de salute Adæ à multis dubitetur, & quod emissus à paradyso, in Ebron sepultus est.

CAPVT XXXI.

Emisit, inquit, eum Dominus Deus de paradyso voluptatis, vt operaretur terrā, de qua sumptus est. Eiecitq; Adam: Repetitio sententiæ confirmatio est Nam quod dictum fuerat hoc modo, emisit eum Dominus Deus, hoc repetitum est, dicendo. Eiecitque Adam. De quo vtrum aliquando per Christum misericordiam consecutus sit, per quem saluati & liberati sumus, hodieque nōnulli disserūt, pro eo quia videlicet nusquā canonica scriptura testatur, illum egisse pœnitentiam. In eo duntaxat qui inscribitur liber Sapientiæ, de illo sic scriptum est. Hæc (subauditur sapientia) illum, qui primus formatus est à Deo, pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus, custodiuit, eduxit illū à delicto suo, & dedit illi virtutē cōtinendi omnia. Verū hęc scriptura neq; de canone est, neq; de canonica scriptura sūpta est sentētia hæc, quomodo cętera quæ de patrib. in eodē libro cū laude sapientiæ commemorantur: Verbi gratia, hæc venditum iustum, subaudis Ioseph, non dereliquit, & reliqua. Quod ergo illic dictum est, eduxit illum à delicto suo, & dedit illi virtutem continendi omnia, maiore libertate paruipenditur, quàm suscipitur, quia quando vel vbi peccatum suum agnouerit, aut pœnitentiæ satisfactionem attulerit, non ostenditur. Amplius autem, quod dictum est, & dedit illi virtutem continendi omnia, nullum certum sensum pręsentat, quia profectò præter vnicum hominem Iesum Christum, nullus est homo habens virtutem continendi omnia. Itaque quia de illo vetere Adam nihil vsquam boni operis inuenitur, & nouus Adam illi est oppositus. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes viuificabuntur, saluatio

Repetitio.

Sap. 10.

1. Cor. 15.

saluatio eius & à multis liberè negatur, & à nullo satis firmiter defenditur. Ne quis tamen temerè definiat, constat & hoc (vt ecclesiastica refert historia) ab Encraticis hæreticis inuentū esse, quib. Tatianus auctor extitit. *Eccl. histo. lib. 4. cap 26.* Sanè licet in Adam vir simul & mulier intelligantur, & vterque sit eiectus vel emissus, *CA. IIII.* tamen quod dictum est, vt operaretur terrā de qua sumpt⁹ est, melius de solo viro accipitur, qui de terra sumptus est, nā mulier de carne vel ossibus viri sumpta est. Vnde & ipsa natura docet, decere virum vt operaretur terram, nā mulieri magis cōgruit, vt erga corpus viri in quolibet opificio seruiliter occupetur. Proinde cū dicitur, vt operaretur terram de qua sumptus est: cōmode subauditur, & mulier operaretur circa cultū viri, de qua sumpta est. Vbi autē vel in qua parte terrarum hic infelix operarius habitauerit, nō legimus: nisi quòd eum sepultum esse in Hebron ciuitate, *Iosue 14.* XIIII. millibus ab Hierosolymis distante, sacra scriptura testatur. Sic enim in libro Iosue scriptum est: Nomen Hebron antea vocabatur Cariatharbe, Adā autem maximus ibi inter Euachin sit⁹ est, &c. Porrò, cariatharbe interpretatur ciuitas quátuor, sic dicta, pro eo quòd tres patriarchæ, Abraham, Isaac, & Iacob, & ante hos Adá maximus ibi siti sint. Sequitur.

Quis sit ille gladius collocatus ante paradysum voluptatis flammeus atque versatilis.

CAPVT XXXII.

ET collocauit ante paradysum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque versatilem ad custodiendam viam ligni vitę.) Et hic ira grandis, necessariæ nobis misericordiæ societatē non relinquit. Iræ námque iusti Dei est, quod ante paradysum flammeum gladium collocauit: misericordiæ verò, *2.Thes.1.* quòd eundem gladium versatilē esse voluit. Gladius versatilis sententia est diuini iudicij, quæ talis est vt posit versari, id est, nō semper eadem districtione claudat hominibus aditum paradysi. Flammeus autem esse dicitur, *1.cor.3.* quia reuera iudicium Domini iudicium flammæ ignis est, iuxta Apostolū, dantis vindictam his qui malè egerunt. Porrò, Cherubin nomē est angelicarum fortitudinum. Hæc ante paradysum esse posita ad custodiendum ligni vitæ aditum, cū legimus, miramur: cū tamen publica fide teneamus, & confiteamur, quòd per ignem transituri, & non nisi per angelorū ministerium examinati, *Purgatorij ignis assertio.* paradysum intraturi simus. Terribile valdè est, quod ex hoc loco cū cæteris scripturarum locis collato concipitur, verbi gratia, cū eo quod dicit Apostolus: Si quis autē superædificat super fundamētum hoc, aurū, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, vniuscuiusq; opus manifestū erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Et vniuscuiusq; opus quale sit ignis probabit. Si cuius opus māserit quod superædificauit, mercedē accipiet. Si cuius op⁹ arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem. Quid enim ex huiusmodi dictis colligimus, nisi ad hoc flammeum gladium atq; versatilem ante paradysum esse collocatum, vt quicunq; deinceps admittendi sunt, illuc transeant per examinatorium ignem? Tanquam diceret: quia multiplicandi erant conceptus Euæ, & futura erat confusa, vel permixta multitudo bonorū & malorum, nullos autē Dominus deus admittere volebat, nisi quos ipse nosset ex nomine, & sic discussos vt dicere posint. Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentū, &c. Idcircò collocauit ante paradysum Cherubin & *Psal.65.* flammeum gladium atq; versatilē. Et rectè angeli, qui in huismodi pręsunt, Cherubin .i. plenitudo scientiæ vocantur. Ipsi nanq; iudicandi plenam habent scientiam. Sciunt enim quid in libro cuiusq; nostrum sit scriptum, id est, benè habent memoriæ traditum, quid boni aut mali gesserit quisq; nostrum. Quotidie singulariter legunt, & in nouissimo vniuersaliter recitaturi sunt libros illos, de quibus in Daniele scriptum est: Iudicium sedit *Dani. 7.* & libri aperti sunt. Rectè itaque Cherubin non tam ad laudē ipsorū, quá ad terrorē nostrum dicti sunt, quia nostra illis occulta publicanda sunt. Sciendum autem, quòd tam animabus quā corporibus ignis ille molestissimus est, & inaccessibilis cunctis mortalib. Mortuis autem, id est, mortuorum fideliū animabus à tēpore dominicæ passionis exuperabilis est, & corporibus quoque illorum in resurrectione erit peruius. Porrò ante eandē dñi nostri passionē, nulli omninò filiorum Adā peruius fuit, donec fusus de corpore eius sanguis cū aqua ignē illū exuperauit, non ꝙ substantiā eiusdem ignis extinxerit: sed quia illis, qui eū expectauerant, hanc virtutem cōtulit, vt eis ille nocere non posset ignis. Secutus est confestim latro ille venerabilis, quē confessum in cruce, cōtinuò munerat fides sanguinis Christi, cōtra illū ignem, ne obsisteret illi. Cōsequimur & nos omnes, *Luc. 23.* fundamentum ꝙ est Christus, habentes alij aurum vel argentum, alij lapides preciosos, alij ligna, fœnum, stipulā, id est, diuersorum quinque ponderum vel modiorum peccata portantes. Et sicut horum alia alijs facilius vel difficilius igni consumuntur, ita quique nostrum pro diuersitate peccatorū, alij citius alij tardius purgati, paradysi felicitatē ingredientur. Hic ignis non solùm hoc loco, sed & plerisque scripturæ locis gladius dicitur, vt illic: In igne enim Domini deuorabitur omnis terra, & in gladio eius omnis caro. Igitur dum dicit scriptor iste diuinus. Et collocauit ante paradysum Cherubin, & flāmeum gladium atque versatilē ad custodiēdam viam ligni vitæ, breuius quidē ac secretius rem attigit, scilicet, iudicium ignis, per ꝙ

transituri sumus, quā in plerisq; scripturæ locis inuenitur, sed diligenter intuentibus, terribilius enunciauit difficultatem regreßionis, qua filij benedictionis in hoc exilio generati, per gratiam Dei illuc reuocantur.

Cur non solum flammeum gladium sed & Cherubin Deus collocasse dicitur.

CAPVT XXXIII.

MInus quā ea quæ dicta sunt, videtur sonare illud quod in fine positum est, ad custodiendam viam ligni vitæ. Hoc idē n.āq; constat dici potuisse, si nō esset arcendus quisque ab illo ligno vitæ, nisi quamdiu viueret in isto corpore propter causas superius iam dictas: ad hoc profectò sufficeret flammeus gladius, nec opus esset vt Cherubin quoque ante paradysum collocarentur. Ille quippe ignis cunctis viuentibus est inaccesibilis, & ante afflatus eius est intollerabilis, quā possit vllatenus scire vbinam paradysus sit. Sic enim ab omnibus compertum est, qui Nilū contra sequentes, vt caput eius inuenirent, potuerunt bibere calentem, & non potuerunt ad eius peruenire originem. Sic enim Romanus actor dicit: Illos rubicunda perusti Zona poli tenuit, Nilum videre calētem. Non pertinet hic ad nos, quid tales homines de quinque Zonis cęli dicant, quia de scripturis veritatis non habent fundamentum, cū sint opiniōes vel coniecturę secularium, sed hoc cum illorū cōfeßione, certum cōprobamus, quòd propter intollerabilem ignis vaporem nemo mortalium potuit vnquā Nili fluminis consequi fontem, cuius constat secundum hanc scripturam ex paradyso manare originem. Ergo, sicut iam dictum est, etiam si non Cherubin ante paradysum collocarentur, suffecisset ad abigendos homines flāmeus gladius. Quòd si obijcitur ad hæc, Enoch & Heliam adhuc viuentes in paradysum esse translatos. Dicimus, potuisse quidē Dominum Deum transferre illos illæsos per ignem iam dictum, quippe qui trāsferendo Heliam per currum leuauit igneum, verum hoc nusquam scriptura dat intelligi, quod illos tulerit in ipsum paradysum, vbi comederent de ligno vitæ, & viuerent in æternum, sed ita sublati sunt, vt in secreta quadam regione terræ ducerētur, vbi in magna carnis & spiritus quiete viuerent, quousque ad finem mundi redeant & mortis debitum soluant. Igitur non solam repulsām hominū, quod solum litera videtur sonare, dicendo ad custodiendum viam ligni vitæ, sed iudicia quoque de admittendis & non admittendis, rationabili discretione facienda, significat ipsum nomen custodiæ, ob quā non solus flammeus gladius, sed Cherubin quoque dicitur excubare. Verùm de hoc iam superius dictum est. Aliqui doctorum ita distinguunt, vt flammeum gladium, id est, murū igneum in circuitu paradysi propter homines, angelorum verò custodiam propter ma lignos spiritus positam esse intelligant. His ita duntaxat assentimur, vt spiritibus quoque malignis ignem corporeum pœnalē esse non negemus. Ignis nanque æternus iuxta euangelicam veritatem paratus est diabolo & angelis eius. Sanctis autem angelis non nocet ignis, quippe quos impaßibiles iustitia fecit, sed nec animabus iustis, quas (vt supra iam dictum est) mundauit & muniuit fides sanguinis iusti Dei & hominis Iesu Christi.

[Margin: Luc. li. 10. Phar. — 4. Reg. 2. — Quib. angelis pœnalis est ignis. Math. 25.]

De duabus exinde succedentibus hominum generationibus, & cur generatio Cain nō nisi vsque ad Lamech texatur, qui à Cain sextus, ab Adam verò fuit septimus.

CAPVT XXXIIII.

HActenus altum sanctæ huius scripturæ verticem rependo potius, quàm gradiendo transegimus, & deinceps lucidi atque amœni campi fessis sese aperiunt pedibus & ingerunt obtutibus. Hactenus, inquam, vt poßibile fuit, diximus qualiter Deus pater, per verbum suū, quod est eius filius, & propter bonitatem suam, quæ est sanctus septiformis spiritus, sex diebus omnia condidit, & septimo die requieuit: Hominis quoque quem in paradyso posuit, peccatum qualiter iudiciali sententia percußit, eumque de paradyso eiecit. Deinceps illud dicendum erit, qualiter vel quo ordine, verbum ipsum, per quod omnia facta sunt, eidem eiecto atque captiuo homini paulatim innotuit ꝑ totidē ætates mundi, adeò creaturæ suæ appropinquās, vt carnē de carne nostra sumeret, quā & ꝓ salute mūdi Deo patri suo, verùm in sacrificium obtulit, quo facto, & ipse in requiem suam introiuit, & liberatum hominem secū requiescere fecit. Verùm antequam tantæ huius dignationis speculationem ingrediamur, pauca de duabus generationibus notissimis dicenda sunt, quarū ex altera filij huius seculi, ex altera filij Dei, per iam dictum vni cum filium Dei saluandi, magis fidei quàm carnis succeßionibus supputantur. Generationum istarum, sicut opera contraria sunt, & semper sibi inuicem aduersantur, sic originales vel principales causæ ex aduerso prodierunt. Nam generationis electorum causa ex gratia Dei est, dicentis: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & cætera. Generationis autem reproborum ex ira eiusdē dicentis ad mulierem: Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos. Quæ prior iussa est nasci, ipsa præpediente fluxu peccatorū, tardius creuit. Primo enim sic scriptum est: (Adam verò cognouit Euam vxorem suam. Quæ concepit & peperit Cain dicens: Poßedi hominem per Deum. Rursumque peperit fratrem eius Abel.) Ille primus in generatione iniquorum, iste primus computatur in generatione iustorum. At ille tanto cum tripudio matris exceptus, vt iuraret sibimet in admiratione gaudij sui dicens, possedi hominem per

[Margin: Epilogus. — Gen. 1. — Gen. 3. CA. IIII. — Cain. — Abel.]

nem per deum,& ob hoc vocaret nomē eius Cain,Cain quippe interpretatur possessio.Il
Matth. 5. le,inquam, primū humanæ generationis miraculum,& falsa felicitas, vanumq; gaudiū infelicium,occidit fratrē suum Abel, quod interpretatur luctus.Et hoc illi nomen congruit,nō solùm quia primi luctus causa fuit
CA. IIII. parentibus,verumetiam quia primus illorū est, de quibus dictum est, beati qui lugent, ipsi consolabuntur.Interea iam generare valente Cain, & generatione peccatorum pullulante,nec vnus computatur surculus,de quo bonæ generationis speraretur fructus, donec inter multiples cōceptus,inter multos filios & filias vnus nasceretur,qui & vo-
Seth. caretur Seth,id est, positio, eò quòd pro Abel positus esset,vt electæ generationis principium existeret. Sic enim inferius scriptum est:Cognouit quoque Adam adhuc vxorem suam dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel,quem occidit Cain. Huius enim nomen (vt iam dictum est) vocauerūt Seth: Ab hoc nonus,ab Adam verò decimus.Noe nascitur patre Lamech, dicente prophetico spiritu:Iste consolabitur & requiescere faciet nos,ab operibus & laboribus manuum nostrarum in terra,cui maledixit Deus.Ob hoc vocauit eū Noe quod interpretatur requies.Econtra à Cain sextus,ab Adam verò septimus Lamech nascitur,non quòd plures ex illo latere non fuerint generationes, sed quia non eatenus attinuit ad rem illarum, vsque ad diluuium texere successiones,scriptore illud intendēte,quota generatione occisus fuerit Cain, q occidit Abel.Fuisse nāq; & alias generationes post Lamech, ante diluuium,ex ipsa litera manifestum est, Lamech, inquit, accepit vxores duas,nomen vni Ada, & nomen alteri Sella. Genuitque
Gen. 5. Ada Iahel,qui fuit pater habitantium in tentorijs,atque pastorum,& nomen fratris eius Tubal,ipse pater fuit canentiū cythara & organo,&c. Sciendum quippe est occiso Abel tardius propágare cœpisse generationē hāc, in qua decimus inuenitur Noe.Siquidē Seth centesimo tricesimo anno Adæ natus est. Vixit Adam(inquit scriptura) centum triginta annis,& genuit filium ad similitudinem & imaginem suam, vocauitq; nomen eius Seth. Quomodo ergo per Seth vsque ad diluuium plures, per Cain verò pauciores haberentur generationes?Sed(vt iam dictum est)illud scriptor in illa generatione quæ anterius cœpit intendit, vt illum designaret, à quo occisus est Cain,& idcircò sequentes generationes negligentius prætereundo reticuit. Noe tandem ex illa massa, quæ in diluuio perierat residuus, & fide sua
Luc. 3. iustus appellatus,genuit Sem, Cham, & Iaphet,de quibus rursus impletus est orbis, & boni ac mali generati sunt. De Sem primogenito Noe decimo loco natus est Abraham secundum hebraicam veritatem. Nam quòd apud Lucam euangelistam vndecimus inuenitur,ex vulgata septuaginta interpretū editione est, apud quos inter Asfaxat & Eber ponitur Cainan,quod nomen in hebraico non habetur. Itaque secundum habraicā veritatem à primogenito Noe Sem decimus Abraham nascitur, cuius cum semine pepigit fœdus Dominus Deus eius, vt esset Deus vniuersis gentibus dimissis, vt vias suas ingrederentur, re ipsa nimium esse veracem Dei sententiam contestāte, qua dixit mulieri seductæ à diabolo, multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos.

Item de coniunctione vtriusque generationis, quòd nec in illa propositum Dei perire potuerit.

CAPVT XXXV.

QVis inter hæc æstimare sufficiat cōstantiam propositi Dei in eos, quos præsciuit & prædestinauit, quos iam proposuerat vocare sanctos, cùm diceret primis duobus masculo & fœminæ,quos creauerat,crescite & multiplicamini?Quomodo?nisi per multā virtutem benedictionis & bonæ voluntatis eius,in tanta multiplicitate aduersæ generationis,tam ante quàm post diluuium, vigere vel superesse vsquam potuit genus electorū? Vicit Dei bonitas iniquitatem nostram, & ad hunc Abrahā locutus repromisit ei,quòd benedicerētur omnes gentes in semine eius, *Gen. 15.*
quod est Christus.Et credidit,inquit scriptura, Abraham Deo,& reputatum est ei ad iustitiam. *Ezech. 16* *Mala. 1.* Veruntamen nec in illo carnis eius per Saram vnico semine, scilicet,Isaac simplex electorum generatio fuit aut pura, sed cùm duos ille generasset,alter ad Cain,alter pertinuit ad Abel. Iacob enim(inquit Dominus) dilexi, Esau autem odio habui.Proficiēte deinceps fidelis Abrahæ progenie,magis ac magis in illa quoque gente conceptus mulieris multiplicati sunt,& talis secundum carnē propagatus est Israel,cui Deus meritò per prophetam diceret: Pater tuus Amorræus,& mater tua Cethea. Interea ventum est ad Dauid, & huic aliquid plus dictum est *Gen. 22.*
de illo semine supernæ benedictionis. Nam *Psal. 131.*
cùm ad Abraham Christus homo tantum designatus fuisset per repromissionem, qua dictum est, in semine tuo benedicentur omnes gentes,iurante Domino Dauid veritatē, & dicente ad eundem regem & prophetam. De fructu ventris tui ponam super sedem tuā.Iam rex Christus designatus est. Deinde in transmigratione Babylonis, destructo templo vetere, nouum reædificari conceditur, in typum noui sacerdotij, quod vetere *Zach. 3.*
sacerdotio decedente successurum erat,& ostenditur Zachariæ prophetæ Iesus sacerdos magnus indutus sordidis vestibus, quibus nostra peccata figurantur, quæ super se suscepit pontifex magnus Iesus Christus, & auferuntur ab ea sordida mortalitatis nostræ vestimenta, & induitur mutatorijs, id est,noua resurrectionis & immortalitatis

gloria. Itaque Dei filius homo rex atque sacerdos præmonstratus, tandem de spiritu sancto conceptus ex virginis vtero nascitur semen benedictionis, per quod omnis maledictio superetur.

Item determinationes siue distinctiones sex ætatū mundi quandam habentium similitudinem cū primis sex diebus seculi.

CAPVT XXXVI.

Istæ sunt sex ętates mundi certis terminis, certisque gratiæ distinctæ incrementis. Prima nanque ab Adam: Secunda à Noe: Tertia ab Abraham: Quarta à Dauid: Quinta à transmigratione Babylonis: Sexta ab incarnatione Domini. Et in prima factus tantummodo, ipse Christus præfiguratur. In secunda iam & ille præsignatur itidem factis, & præterea sermone familiari dominus deus cum hominibus fœdus cōponit. Tertia iam nasciturus promittitur, in quo benedicendi sumus. Quarta, iam rex. Quinta, iam sacerdos quoq; fore præmonstratur. Sexta, tandem ipse per mysterium incarnationis mundum ingreditur. Istæ sex ætates, sex primis diebus respondent, de quibus hactenus dictum est, sed quæ in illis diebus facta sunt naturalia, in istis autem ætatibus doctrinalia sunt. Nec enim hic nouæ naturæ formantur, sed deformata natura hominis, ad reformationem præparatur. Proinde & illa dierum opera, sicut iam in principio huius operis dictum est) ad personā patris: hæc autem propriè pertinent ad personam filij. Itaque sicut pater filio, & filius patri in nullo est dissimilis, sic eodem ordine quo & in illis dieb. demonstratum est, eodem, inquam, in istis ætatibus demonstrandum est, intimatum esse timoris, pietatis, scientiæ, fortitudinis, consilij, intellectus, & sapientiæ spiritum. Nam in eo, quòd eiecto homine de paradyso voluptatis Cherubin, & flammeus gladius atque versatilis ante paradysum collocatus, & deinde diluuium in mundo inductum est, timor: in eo, quòd per arcam cū paucis iustitiæ suæ consortibus Noe seruatus est, & cum hominibus Deus pactum suum constituit, pietas: in eo quòd ad Abraham repromissio facta de incarnatione Christi, & lex posteris eius data est, scientia: in eo, quòd victoriosis populi Dei regibus, rex idem Christus repromissus est, fortitudo: in eo, quòd fidelis, & misericors pontifex in restauratione templi secundum Zachariam prophetam præsignatus est, consilium: in eo, quòd incarnatus & passus, sensum aperuit hominibus vt intelligerent scripturas, intellectus: in eo, quod ingressus in gloriam suam visione suæ maiestatis omnia cælestia implet, sapientia rectè cōmendatur. Siquidē, & septima ætas, & septimus dies, vna eadēq; diuinæ festiuitatis requies est. Hāc speculationē verbi dei, per tot incremēta mundo manifestati, iam nunc ingressuri, ipsum rogemus verbū patris vt lucerna sit pedibus, & lumē semitis nostris.

Gen. 9.

Psal. 118.

FINIS LIBRI TERTII IN GENESIM.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER QVARTVS.

De cunctis veteribus sanctis quid minus ante aduentum Christi habuerint.

CAPVT I.

Humanæ creaturæ præparatio salutis est, eodem verbo catechizari, per quod & facta est, quatenus & prius corde credat ad iustitiam, & postea ore confiteatur ad salutem per sacramentum passionis eius necessariam accipiendo peccatorum remissionem. Et nos quidem qui nunc viuimus, quorum beatitudinem ille apertis oculis cadens suspirabat, quando dicebat: Heu quis victurus est, quādo ista faciet Deus? Nos, inquam, sicut quando volumus catechizamur, & catechizamus, & sic nihilominus sacramentum perfectæ salutis, quando volumus accipimus & damus, quia videlicet nunc viuimus quando ista fecit Deus, quando mortem pro omni mundo subijt Dei filius, vt omnes nos in morte eius baptizaremur. At verò sanctis vel iustis antè rioribus non eadem plenitudo fuit. Nam futuri quidem illi, fidem habuerunt, sed præsens regenerationis sacramentū nō habuerūt. Vnde dicit Apostolus: Iuxta fidem defuncti sunt omnes, non acceptis repromissionibus, sed à longè aspicientes & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites essent super terram, &c. Itaque defuncti adhuc apud inferos detinebantur, in illam cælestem ecclesiā non ante admittendi, donec veniret sacerdos magnus, Iesus Christus, qui mundaret eos sacramento suæ passionis. Nam quemadmodum catecumini: quamlibet perfectæ & eruditæ fidei sint, non communicant sacris altaribus ecclesiæ præsentis, nisi prius fuerūt baptizati, sic & omnes veteres sancti, non de-

Rom. 10.

Num. 24.

Rom. 6.

Hebr. 11.

non debebant admitti cælestibus sanctis, donec per mortem suam Christus expiaret in illis maculam primæ præuaricationis. Igitur omnis sanctorum vel electorum anterior populus, vniuersum quod passionem dominicam præcessit ecclesiæ corpus, sic in præsenti negotio nobis habendum est, quemadmodum catecuminus vnus, qui qualiter quibus dictis vel factis in figuram contingentibus catechizatus, id est, instructus fuerit, iam nunc partim dicere incipimus, nec enim vniuersa comprehendere possumus.

De Abel, quod vnigeniti filij Dei testis primus fuerit.

CAPVT II.

CA. IIII. Electo iam homine in paradyso voluptatis, confestim quod ad expectationem pertinet filij Dei scriptura subiunxit, dicens: Et collocauit ante paradysum Cherubin & flammeum gladium atque versatilem. Gladium, dicendo flammeum atque versatilem suscitauit auditorem ad rememorandam misericordiam, & iudicium futurum, vt cum timore & spe expectaret eum, qui suis fidelibus gladium illum flammeum extingueret, & versatilem versaret. Deinde quo ordine flammam eiusdem gladij foret extincturus, tali narratione præfigurauit, immò præfiguratum ostendit. (Fuit autem Abel pastor ouium, & Cain agricola. Factum est autem post multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoq; obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Et respexit Dominus ad Abel & ad munera eius, Ad Cain verò & ad munera eius non respexit.) Primus vnigeniti filij Dei testis Abel, voluntarium Deo de primogenitis gregis sui sacrificium obtulit, id fide passionis eiusdem vnici & dilecti filij Dei,

Hebr. 11. quem tali sacrificio præsignari condecuit. Paulus nanque Apostolus dicit. Fide plurimum hostiam Abel, quā Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibent muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur. Fide, inquit, plurimā, nam cultu vel religione parem vterque obtulit hostiam. Si quidem vterque cui debuit obtulit, & proinde vterque rectè obtulit, sed non rectè vterq; diuisit. Nam ille, Cain scilicet, cū Deo offerret sua, seipsum sibi retinuerat, repositum habens in cupiditate terrena. Huiusmodi portionem Deus non accipit, sed præ-

Prouer. 23 be, inquit, fili cor tuum mihi, at ille (vt iam dictum est) cor suum retinuit sibi, & fructus terræ Deo obtulit. Porrò, Abel primo cor suum, deinde rem suam offerendo, plurimā (vt iam dictum est) hostiam per fidem obtulit, credendo, scilicet, futurum esse, vt versaretur gladius ille, quem collocauerat Dominus Deus ante paradysum ad custodiendam viam ligni vitæ, credendo, inquam, futurū esse illud semen mulieris, quod conteret caput antiqui serpentis. Hac fide emeritū non dubitandum est illum prophetiæ quoq; percepisse spiritum, vt illud semen, de quo dictū fuisse audierat serpenti, inimicitias ponam inter te & mulierem, & semen tuum & semen illius, sciret nō tantum fore semen mulieris, sed & filium Dei, qui verus agnus Dei per suam innocentiam, maliciam serpentis conculcaret, & per suum sanguinem flammeum gladium restingueret. Itaque cū primo (vt iam dictum est) obtulisset seipsum, obtulit & munera de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Ita plurimam hostiam obtulit quàm Cain. Proinde testimonium consecutus est esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius Deo. Nam protinus subditur: Et respexit Dominus ad Abel & ad munera eius. Testimonium perhibente muneribus eius Deo, testimonium consecutus est esse iustus, id est, respiciēte Deo ad munera eius, palam factum est, quòd ad ipsum respexit Deus. Ad Cain verò & ad munera eius, non respexit. Videlicet quia respectu Dei non erat dignus is qui offerebat, consequenter nec ipsa eius munera. Leuit. 9. Sciendū autem, illum Dei respectum visibili signo claruisse, sicut & de alijs hominib. iustis sacræ fides historiæ testatur, quod holocausta illorum consumpserit ignis, datus diuinitus.

De verecundia Cain, & quomodo dictum est: Quare concidit vultus eius, & qualiter à Deo correptus est.

CAPVT III.

Iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus eius, Dixitque Dominus ad eū. Quare iratus es? & cur concidit facies tua? Nonne si benè egeris, recipies? Sin autem malè, statim in foribus peccatum aderit, & subter te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.) Vehementer, inquit, iratus est, quod ab effectis claruit protinus, quia cōcidit vultus eius, videlicet ira in odium versa trabali pondere declinauit in terram vultum & oculos eius. Terram nanque aspiciunt, qui crudelia meditantur. Vnde est illud in Psalmo: Proijcientes me nunc circundederunt me, Psal. 16. oculos suos statuerunt declinare in terram. Vtrūque ab illo requirit Deus. Dixit enim quare iratus es, addiditque, & cur concidit facies tua? Siquidem etiam si non occidere vellet, iam pro tali causa iratum fuisse, scelus est, peccatum diabolicum est, quia diabolum imitatur, q alterius iustitiæ inuidet. Aliàs autem moueri vel irasci humanum est, dūmodo ira prius resideat, quàm peccati opus generet. Quapropter in Psalmo dictum est: Irascimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilib. vestris compungimini. Ac si diceret: Et si ad horam vt homines moueminini, nihil tamen per iram operemini, & de hoc ipso quod moti vel irati fuistis, cito pœnitemini. Sed hanc iram qua iratus est Cain, nusquam scriptura concedit, nā ipsa est inuidia diaboli. Benè ergo Deus vtrunque Psal. 4.

trunque requirit, dicendo, quare iratus es, & concidit facies tua, quia videlicet iratus fuerat inuidendo, & conciderat facies eius, parricidium meditando. Ita percunctando vocat illum mitis ad misericordiam ad consciētiam suã, inuitat eum ad cor suum, vt videat ipse quid cogitet, bonum, scilicet sit, an malum. Amplius autem subiungendo, nónne si benè egeris, recipies, &c. Forti illum inuectione pulsat, vt vultum suum subleuet à terra, vt mentis oculos sustollat à terra, scilicet, vt trabem de oculo suo eijciat, & procul aspiciat, videatque prudenter, quid magis expediat, quid euenturũ sit, quis finis, quis fructus succedat, si malum quod cogitatione deliberat, opere perficiat. Nónne, inquit, si benè egeris, recipies? Sin autem malè, statim in foribus peccatum aderit, sed subter te erit appetitus eius, & tu dominaberis illi⁹. Quod est dicere: Quia tu mente deliberas perpetrare opus peccati, en ego, priusquam id facias, ne postea quã feceris, quasi de ignorantia te excuses, dico tibi. Nõne scis quia si benè egeris, recipies? Sin autem malè, subauditur, & illud recipies: nam statim in foribus peccatũ aderit, vt quocunque te verteris, quicquid agere volueris, tecũ sit comes in itinere, princeps in opere. Et tunc quidem super te erit, & dominabitur tui, quia videlicet omnis q facit peccatum, seruus est peccati: nunç autē
Ioan. 8. antequam facias illud, dum adhuc est in appetitu, ipse appetitus eius subter te erit, & tu dominaberis illius. Verbi gratia, quēadmodum is qui nondum rex creatus est, subter populum est, & populus dominabitur illius, ita vt eum recipiat si vult.

De voce sanguinis Abel, & quòd idipsum de Christo loquatur, vita & morte sua, quod literis prophetia loquuntur & euangelia.

CAPVT IIII.

Dixitq; Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain aduersus Abel fratrē suum, & occidit eum.) Iam quia hæc & cætera quæ sequuntur de Abel, manifesta sunt, audiamus quid iusti huius vita vel mors loquatur, quid clamet ad Deum sanguis eius.
Hebr. 11. Ait enim Apostolus (vt supra dictum est) quia defunctus adhuc loquitur. Et nunc ipse Dominus ad Cain: Vox, inquit, sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Vox vtiq; sanguinis qui ad Deum clamat non inarticulata, id est, sensu carens esse putanda est. Quid enim nisi hoc ipsum nobis de Christo loqui-
Ioan. 10. tur vita & morte sua, quod literis prophetiæ loquuntur & euangelia: totum vtique quod fecit, quod pertulit, parabola est, vel figura Domini nostri Iesu Christi. Primò, quòd fuit ille pastor ouium, à mysterio non vacat, huius qui dicit, Ego sum pastor bonus, ego sum pastor ouium. Planè qui hunc pastorem bonum, pastorem magnũ despectui habuerunt, præcipuè Annas & Caiphas, cæterique fures & latrones, qui hunc pastorem ouium occiderunt, omnes omninò cum illo Cain vnum corpus fuerunt. Alia fuere membra, sed vnum corpus ex eis & ex omnibus quicunque innocentiam vel iustitiam persequũtur: & vnus spiritus, vnum caput est eorum diabolus. Et pro diuersis quidem officijs siue personis plures erant iuxta parabolã eu- *Matth. 21.* angelicam mali & malè perdendi agricolæ, sed pro vnanimi crudelitatis intētione totus eorum cœtus vnus erat Cain, & vnus agricola, qui dominicæ vineæ fructus non ipsi Domino, sed sibimet malè congregabat. Ventũ est ad horam legitimam sacrificij, & obtulit iste talis Cain munera Domino de fructibus terræ, Abel autē de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum. Hora qua huius Abel sacrificium sacrificio oppositum illius Cain fuit, & illo reprobato istud complacuit, illa rectè intelligitur vespera paschæ veteris, quando Iudæis ritu solenni suum pascha mãducantibus, hic pastor idemque verus agnus Dei, sacerdotio suo functus est, accipiens panem & vinum & benedicens. Accipite, inquit, & bibite ex hoc omnes, hoc est enim *Matth. 26.* corpus meum quod pro vobis tradetur: hic est calix sanguinis mei qui pro vobis effundetur. Tunc vtique obtulit Cain munera domino de fructibus terræ, videlicet inanimatum & sine fide sacrificium. Mortuum quippe erat sacrificium crudelium. Et si ante quãdam habuerat vitã vel sensum illud Iudaicũ sacrificium scilicet, in eo, quòd verum Christi præsignabat vel præcurrebat sacrificium, attamen ex tunc & vsque in perpetuũ mortuum est: & nihil boni conferre potest, quia sine charitate Dei magno cum odio filij Dei oblatum est, immò quia tempus figurarum præterijt, & dies veritatis iam lucet. Vnde & benè dictum est. Factum est autem post multos dies, &c. Multis enim antea diebus sacrificium illud celebratum & non reprobatum fuerat, quod in fine seculorum reprobatum est. Econtra, tunc Abel obtulit de primitijs gregis sui, & de adipibus eorum, quia verè sacrificium quod illa nocte pontifex noster Iesus Christus instituit, quamuis exteriori specie, panis & vinum sit, in veritate agnus est dei, primogenitus omnium agnorum vel ouium, quæ pertinent ad caulas cæli, ad pascua paradysi.

De sacrificio Abel, quòd veraciter secundum mysterium respiciat Deus ad Abel, id est, ad Christum, & ad munera eius, nec iam respiciat ad Cain, id est, ad Iudaicum populum & ad munera eius.

CAPVT V.

Et notandum, quòd non dictum sit tantummodo de primogenitis gregis sui, sed additum, & de adipibus eorum. Etenim hoc verum panis & vini sacrificium, non modò caro & sanguis, sed spiritus & vita est: quia verbum verum quod incarnatum est, & vera diuinitas in pane & in vino est. Vnde & verè

de & verè credimus & confitemur, quia panis vitæ æternæ est, quia calix salutis perpetuæ est.
Psal. 16.
Iste adeps in hoc primogenito est arietum vel ouium, scilicet in carne & sanguine eius vera diuinitas & verum dei verbum. Vnde & nos hodieque cum propheta dicimus illi,
CA. IIII.
memor sit Dominus omnis sacrificij tui, & holocaustum tuum pingue fiat, vt videlicet sicut tunc vbi per semetipsum hoc sacramentum condidit, ita & nunc vbicunque per ecclesiæ manus ipse conficit, pingue do spiritus, & vitæ assit: ne quenquam nostrum propter peccata sua diuinæ virtutis adeps refugiat, & ipse macrum sacrificij corpus solummodo dentibus indignè conterendo corporis & sanguinis Domini reus existat. Et respexit Dominus (inquit scriptura) ad Abel & ad munera eius: ad Cain verò &
Psal. 49.
ad munera eius non respexit. Palam cũ prophetico quoque testimonio comprobatum est, quia iam non respicit Dominus ad istum Cain, & ad munera eius. Dicit enim illi per Psalmistam. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. Ac deinceps: Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Et cõfestim de sacrificio huius veri Abel, ad quod Deus respicit. Immola, inquit, Deo sacrificiũ laudis & redde altissimo vota tua. Et in Esa.
Esa. 1.
Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Deus. Plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Quis quæsiuit hæc de manib. vestris? Et sub inde Calendas vestras, & solẽnitates vestras odiuit anima mea, facta sũt mihi molesta. Et in cæteris prophetis multa talia. Itẽ cum prophetico quoq; testimonio palã est, quia ad hũc Abel, & ad munera hęc eius, munera, inquam, panis & vini deus respicit. Dicit enim
Psal. 105.
de isto spiritus sanctus in Dauid: Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Vt autem tota similitudo perficiatur, pius sacerdos Abel, post illud sacrificium iustitię, foras à maligno fratre euocatus, occiditur: quia videlicet illa sacratissimæ cœnæ vespera sacerdos idemque sacrificium Dominus Deus noster Iesus Christus, suis manibus oblatus, & in odorem suauitatis acceptus, ab impio discipulo traditus, ab illo Iudæorum populo, secundum carnem fratre suo compræhenditur, & foras extra portã
Apoc. 6.
ciuitatis eductus crucifigitur. Hæc sunt quæ defunctus Abel adhuc loquitur, & sub altare Dei inter omnes animas interfectorum propter verbum testimonij eius, primus dat vocem, qua & in cælo generationẽ Cain malam & adulteram condemnat, & in terra sanctam electæ generationis ecclesiam ædificat.

Quæ sit terra, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem huius Abel, super quam ille Cain, id est, Iudaicus populus, vagus est & profugus.

CAPVT VI.

QVo clamore, quasi molestè excitat⁹, dominus ait ad Cain: Vbi est Abel frater tuus? Qui respondit: Nescio. Nunquid ego sum custos fratris mei? Dixitq; ad eum: Quid fecisti? vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra Nunc ergo maledictus es super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Cumque operatus fueris eam, non dabit fructus suos: Vagus & profugus erit super terram.) Et illius de quo hæc historia texitur, stultitia simul & procacitas, quantam verbis nemo consequi valeat, denotatur, dignaque pœna scelus fratricidæ percutitur: & præterea mysterium, quod nunc palam omni mundo factũ est, ex Iudæis interfectoribus Christi præsignatur. Nam reuera quod tũc dixit vni perdito Cain: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, nunc illi populo rectè dici, est nemo qui nesciat. Quæ est enim terra, de qua non figurata, sed propria locutione rectè dicatur, quòd aperuit os suum, & susceperit de *Heb. 6.*
manibus Iudæorum sanguinem fratris eorũ. Nempe ipsa est sancta Christi ecclesia, terra vtique bona, terra fructifera, quæ iuxta Apostolum, sæpe veniẽtem super se bibens im *Heb. 12.*
brem, germinat herbam opportunam illis à quibus colitur, & proinde accipit benedictionem à Deo: sicut econtra terra proferens spinas & tribulos, reproba est & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionẽ. Hæc terra cùm sit rationalis, tanto præstantior est terra inanimata & insensibili, quantò sanguis huius Abel quem suscepit, aperiẽs os suum in voce exultationis, & confessionis melius clamat, quàm sanguis illius Abel clamare poterit, sicut Apostolus idem qui supra dicit: Sed accessistis, inquit, ad noui testamẽti mediatorem Iesum & sanguinis aspersionem multò melius clamantem, quàm Abel. Nam ille sanguis clamando vnius tantũ hominis nefarium scelus accusabat, & si (quod verum est) aliud futurum annunciabat, soli Deo adhuc audibilis, vel intelligibilis erat: hic aũt ex ore terrę fidelis, quæ sumus nos, pro omni mundo interpellat, & vniuersorum peccata excusat, ipsos quoque qui fuderunt illũ, ad pœnitentiam inuitat, impœnitentib. futurum iudicium palàm annunciat. Super hanc maledicto subiectus vagus atque profugus est iste Cain molestius quàm fuit ille super terram, in qua ciuitatem quoque primus ædificauit, quã & vocauit ex nomine primogeniti filij sui Enoch. Sed nec illud secundũ literam satis apertè constat, quòd terra operanti illi non dederit fructus suos, sed spinas & tribulos germinauerit illi, de isto autem satis notum est, quia cùm ecclesia patriarcharum, & prophetarum se putet operari, legẽ eandem lectitando, & easdem cæremonias obseruando, quas & illi, nõ dat fructus suos, id est, vtilitatem, quã imperfectam, licet ante

passionem

passionem dominicam conferebat, nulli cōferri potest: sed ecōtra, spinas & tribulos germinat, dum non modò non iustificatur quis, verumetiam suam exinde damnationem accumulat. Porrò, quod vagus & profugus sit super hanc terram, id est, propter Christi ecclesiam, manifestum est, impleto quod de illo populo loquens ipse. Et cadent, inquit, in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Hoc, inquam, super terram, id est, propter Christi ecclesiam, factum est. Nam & ipse sanguis, hoc vt fieret, flagitabat in Psalmo, vbi cùm dixisset Deus: Ostendit mihi super inimicos meos, statim subiunxit, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Sed quid? Disperge, ait, illos in virtute tua. Igitur vt hoc ipsum proficeret ad augendam memoriam vel notitiā eius in populis, vagum & profugum hunc populū ipse Christus esse voluit, quia videlicet & eorū sparsa captiuitas, & captiua cū eis ipsorum scriptura perhibent testimonium, quòd hic frater ipsorum quem occiderunt, iustus erat, & nihil horum quæ prædicamus, fides Christiana confinxit. Itaque litera quoque de hoc negotio manifestè agit, nec minus euidenter istū quàm illum percutit Cain, quia nec ita vagus aut profugus fuit ille super terram, vt propriam ciuitatem non haberet, nec ita operanti fructus suos terra dare recusauit, vel spinas & tribulos adeò germinauit illi, vt sūptus ad ædificandā ciuitatē non inueniret.

Luc. 21.
Psal. 58.

Quomodo intelligendum sit: Qui occiderit Cain, septuplum punietur.

CAPVT VII.

Dixitque Cain ad Dominum: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Ecce eijcias me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra. Omnis igitur qui inuenerit me, occidet me. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet, sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur.) Desperati, & de Dei clemētia malè sentientis est, quod ait: Maior est iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Quid autem deprehensus timet incultus iste agricola? Ecce, inquit, eijcis me hodie à facie terræ, &c. Hoc timet, ne agricolari sibi nō liceat, ne terram quā solā amat, vel præsentem vitam pro admisso facinore perdat, ne ponatur aduersus illum lex à domino, vt quicunque illum inuenerit, occidat. Idcircò Dominus de hoc ipso, quod solum timebatur, respondens, nequaquam fiet ita, ait: Sed quid? Omnis, inquit, qui occiderit Cain, septuplum punietur. Aliter atque aliter diuersi interpretes hunc locum transtulerunt. Nā pro eo, quod hic secundum hebraicam veritatem scriptum est, sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur, Symmachus, septies vlciscetur, Aquila & Theodotion transtulerunt, septem vindictas exoluet. Itaque varia translatio varium sensum generauit. Hæc vna sententia est quā non præterire libet, Cain, septēpliciter peccauit: Primò, quia in sacrificio domini (vt superius iam dictum est) non rectè diuisit: secundò, quia fratri rectè diuidenti inuidit: tertiò, quia correptus à domino non audiuit: quartò, quia fratrem dolo circumuenit, dicens, egrediamur foras: quintò, quia occidit: sextò, quia requisitus à domino, dicente, vbi est Abel frater tuus, respondit procaciter dicens, nescio, nunquid custos fratris mei sum ego? septimò, quia cōuictus desperauit dicens, maior est iniquitas mea quā vt veniam merear. Quia ergo pro septemplici peccato maledictio subiacuit, vagus & profugus ac tremens, vt nonnulli perhibent, qui occiderit, inquit, septē vindictas exoluet, id est, septemplicis peccati eius pœnam longam compendiosa morte finiet. Volunt enim peccatum Cain, morte corporis fuisse deletum, pro quo scriptum est, non enim vindicabit Deus bis in idipsum. Sed hæc ratio quā infirma sit, & ipsa fides scit, & sanctorum patrum sententia diligentior euidenter astruit: Hoc enim dictum, de illis accipi conuenit, quorum in pœna vel ante pœnam confessionem Deus accipit, & idcircò post eandem pœnam temporalem, non illis æternam superadijcit (vt verbi gratia) latroni illi, qui in cruce cōfessus est, non iniustè domi nus aperuit paradysum, quia non vindicabit Deus bis in idipsum. Nam alter latro, de temporali ad æternū trāsuectus est supplicium. De quo etiam rectè dicas, quia nec in illo vindicauit Deus bis in idipsum, nā esse vna vindicta benè dicitur, quæ hic incepta perficitur in sempiternum. Igitur, quia nec illud præsens litera dat intelligi, quòd Cain tremulo corpore vixerit: illud tamen videndum, quòd multò aliter secundum hebraicam veritatem dictum est. Sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur.

Naum. 1.

De eo quòd dictum est: Septies vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagesies septiés.

CAPVT VIII.

Quid ergo est, septuplū punietur? Vtique sicut homicida in æternum punietur, subauditur, nisi pœnitentiam egerit. Quemadmodum & vbi dictum est. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt, videlicet illo quem metuens in psalmo dicebat: Qui redemisti Dauid seruum tuum, de gladio maligno eripe me. Nempe si non sub audieris, nisi pœnitentiam egerint, sententia non stabit. Sed & in cæteris vbicunque tale quid scriptum est: Verbi gratia in propheta: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: Vel in euangelio: Qui dixerit fratri suo, fatue, reus erit gehennæ ignis, subaudiri oportet, nisi pœnitētiā egerit, alioquin sermo secundum fidem non procedit. Ita ergo & hic, cum dicitur, sed omnis qui occiderit Cain, septuplum punietur, id quod iam dictum est subaudiri, & æternam punitionē oportet intelligi. Septenario

Matth. 26.
Psal. 143.
Ezech. 18.
Matth. 5.

Quid est septuplum puniri. tenario nanq; numero significatur vniuersitas, non solùm apud ecclesiasticos, sed etiam apud gentiles philosophos. Itaq; septuplum, id est plena & cõsummata vindicta punietur subauditur, nisi pœnitentiã egerit. Constat autẽ, ꝙ is qui occidit Cain, scilicet, Lamech, pœnitudinẽ gessit. Dixit enim vxorib. suis Adæ & Sellæ: Audite sermonẽ meum vxores Lamech, audite sermonem meũ, quoniã occidi virum in vulnus meum, & adolescentulũ in liuorem meum. *CAP. IIII* Proinde & multò aliter de pœna sua continuò pronunciauit, dicens: Septies vltio dabitur, de Cain, de Lamech verò septuagesies septies. Dixerat dominus: Qui occiderit, septuplum punietur, hic aũt qui occiderit, dicit, septuagies septies vltio dabitur. Videtur quidem secundũ quãtitatem numeri plus esse, septuagies septies vltio dabitur, quã septuplum punietur, sed ꝓfectò minus est. Nõ enim quãtitas vtriusq; numeri, sed natura hic attendẽda est. Et quidẽ tã septenarius, q̃ LXXVII. numerus impar est. Sed nõ omniũ imparium numerorũ, eadem natura est. Impariũ nanq; alij simplices vel incõpositi, alij cõpositi, alij sunt medij. De compositis & incompositis tantũ nũc ad rem pertinet. Incompositus, impar numerus dicitur is, cuius nulla pars præter vnitatẽ inuenitur, vt sunt ternarius, quinarius, vndenarius, & cæteri tales, quorum præter vnitatem, nullus mensor numerus inuenitur. Cõpositus verò numerus dicitur is, quem alius præter vnitatẽ numerus metitur, vt sunt nouenarius, quindenarius, & cũ vnitate vicenarius. Nam ter terni, nouem: quinquies terni, siue ter quinque, quindecim: septies tres, siue ter septem viginti vnus. Hoc ergo septenarius, & septuagesimus septimus differunt, quòd septenarius incompositus, ac per hoc insolubilis: septuagesimus septimus verò cõpositus ac per hoc magis solubilis habetur. Nam septenarium præter vnitatem, nullus metitur numerus: septuagesimi septimi verò, & septenarius, & vndenarius, mensores sunt. Nam vndecies septem, vel septies vndecim, septuaginta septẽ perficiũt. Cùm igitur dicit Deus: Sed omnis qui occiderit Cain, *Matth. 18.* septuplum punietur, insolubilis pœna debet intelligi, & subaudiri oportet, nisi præcedẽs pœnitentia solubile, id est, remissibile peccatum fecerit. Cùm autẽ dicit Lamech, septies vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies, insolubilis vindicta Cain, & solubilis vindicta Lamech debet intelligi. Et rectè videlicet, quia Cain pœnitentiam non egit, ipse verò Lamech pœnitentiam egit, quia peccatum suum confitetur. Et nota ꝙ manifestè scriptura contradicit eis, qui putant peccatum Cain suprema morte deletũ, cũ de illo iã mortuo dicit, septies vltio dabitur de Cain, Ad hũc locũ spectat illud ꝙ cũ Petrꝰ diceret Dño: Dñe, quoties peccabit in me frater meꝰ, & dimittã ei? vsq; septies? Ille qui oĩa secũdũ scripturas loquitur, respõdit: Nõ dico tibi vsq; septies, sed vsq; septuagies septies. Vsq; septies nãq; peccare, est incessanter & insolubiliter. i. absq; pœnitentia peccare sicut Cain: septuagies septies verò peccare est, peccatũ quidẽ admittere, & per pœnitentiam illud soluere, ꝙ fecit Lamech. Cæterùm quod apud Lucã dicit idem Dñs: Et si septies in die peccauerit frater tuus in te, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens: pœnitet *Luc. 17.* me, dimitte illi, de proprijs iniurijs accipiendum est, quas septies, id est, quoties admittũtur, dimittere debemus, ne audiamus illud à Dño: Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me. Nõnne ergo oportuit & te misereri conserui tui? Nam de his quæ in Deum admittuntur, illud intelligi o- *Matth. 18.* portet, quod de Matthæi euangelio prædictum est, & illud quod idem Lucas ante hæc dixerat: Si peccauerit frater tuus, increpa illum. Et si pœnitentiam egerit, dimitte illi.

Cur Dominus Cain in signum posuerit, vt non eum interficeret omnis, qui inuenisset eum. Cùm in lege dicat: Cognatus occisi, statim vt inuenerit homicidã, iugulabit.

CAPVT IX.

POsuitque Dominus Cain in signum, nõ vt interficeret eum omnis qui inuenisset eum: Egressusque est Cain à facie Domini, & habitauit in terra profugus ad orientalem plagam Eden, & reliqua.) Dicat aliquis: In lege iubet hic idem Dominus Deus, dicens: Si per odium quisquam hominem impulerit, vel iecerit quippiam in eum per insidias, aut cùm esset inimicus manu percusse- *Num. 35.* rit, & mortuus fuerit: percussor homicidij reus erit. Cognatus occisi statim vt inuenerit eum, iugulabit. Cùm ergo Cain, non qualemcunque hominem, sed fratrem suum veterissum per odium occiderit, & cùm esset inimicus, manu percusserit, & ille mortuus sit, cur idem Deus tantopere vetuit, ne ille iugularetur, dicens: Omnis qui occidit Cain, septuplum punietur: insuper & in signum posuit eum dominus, vt nõ interficeret eum omnis qui eum inuenisset? Ad hoc breuiter dicẽdum: Lex illa valet iure propinquitatis. Cognato enim conceditur, vt iugulet eum, qui per odium occidit. Sed quis occidere posset Cain iure propinquitatis? Quis enim propinquior, quàm Abel huic esse potuit? Abel filios non genuit, propinquos nullos habuit, nisi propinquos Cain: Et in hoc quoque Domino nostro fuit similis, qui traditus Pontio Pilato præsidi, dixit: Regnum meum non est de hoc mundo. Si de *Ioan. 18.* hoc mundo fuisset regnum meum, ministri vtique mei decertarent, vt non traderer Iudæis. Nunc autẽ regnum meum nõ est hinc. Igitur sicut ius legale est quod postea dominus Deus mandauit, vel cõcessit, vt percussorem iugularet cognatus occisi, sic ius naturale est, quo Cain vetuit occidi ab homine,

quia videlicet cùm non superessent cognati, causa eius qui occiderat, ad hominum neminē pertinuit, sed ad Dominū Deum: Lamech ipse qui illum occidit, magis ad Cain, quā ad Abel pertinuit, quippe qui ab illo descendit sexto generationis loco. Siquidem Cain genuit Enoch, Enoch genuit Irad, Irad genuit Maniahel, Maniahel genuit Matussahel, Matussahel genuit Lamech. Benè ergo posuit Dominus Cain in signum, vt non eum interficeret omnis, qui inuenisset eum. Vbi notandum, ꝙ non dictum sit: Et posuit Dominus signū in Cain, vt (verbi gratia) tremulo corpore viueret, vel cornu in fronte gestaret, vel tale quid, quod nō ex auctoritate scripturæ, sed ex Iudaicis fabulis est, sed posuit (inquit) Cain in signum, id est, quasi signum, videlicet, vt sic non auderet aliquis pro vltione contingere illum, quomodo nemo debet amouere regis vel imperatoris signum. De quo placito suo, quis reprǣhendere posset legis auctorē ante datam legem, cùm sub lege viuens homo, licet rex penè fecerit idem? Accessit enim mulier Thecuites ad regem Dauid & dixit: Heu, mulier vidua ego sū. Mortuus est enim vir meus, & ancillæ tuæ erant duo filij. Qui rixati sunt aduersum se, & per cussit alter alterum, & interfecit eū. Et eccè consurgens vniuersa cognatio aduersus ancillam tuam, dicit: Trade eum, qui percussit fratrem suum, &c. Ac deinceps: Recordetur (ait) rex Domini Dei sui, vt non multiplicentur proximi sanguinis ad vlciscendum, & nequaquam interficiāt filium meum. Qui ait: Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui super terram. Qui contradixerit tibi, adduc eum ad me, & vltra non addet vt tangat te. Illud simile est huic. Hoc modo rex in signum posuit illum qui occiderat, reum habiturus eum quicunque ex cognatis vlcisceretur sanguinem occisi, veluti qui regij temerasset signum edicti, sapienter vtiq;, quia ex huiusmodi vltione multiplicantur proximi sanguinis, & proinde nemo iure reprǣhendit. Quantò magis cùm per semetipsum deus hoc agit, sapientiæ debet ascribi, & reus habendus erat, qui huiusmodi edictum eius temerauit? Sed confessus est hoc vulnus suum, ac liuorem animæ suæ recognouit, dicendo: quia occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meū, & idcircò (sicut iam dictum est) peccatum eius sub remissionis numero positum est. Sciendum autē, virum ipsum Cain, adolescentulum autem ductorem eius frustra à quibusdam intelligi, cùm vnus idemque Cain vir pariter & adolescentulus rectè possit accipi, vir, scilicet, per ætatem, adolescentulus autem per eius stultitiam.

2. Reg. 14.

Quòd prima terrenarū ciuitatū causa, homicidiū sit.

CAPVT X.

NOtandum tandem, quòd prima terrenarū ciuitatū causa homicidium sit. Nā quia Cain fratrē suum occiderat, & ob hoc omnibus odiosus, vagusque & profugus super terram erat, idcircò ciuitatem qua tutaretur, ædificauit. Egressus, id est, profectus à facie Domini, nec habens sortem in ciuitate eius cælesti. Isque primogenitum suum vocauit Enoch, ꝙ interpretatur dedicatio, & ex eius nomine conditam ciuitatē nuncupauit. Hunc imitātur oēs qui festinānt ad festiuitatē terrenę felicitatis, nec futurā expectāt dedicationem regni filij Dei. Et idcircò quēadmodum ille septimam generationem non vidit, sextus enim ab ipso Lamech illum occidit, cùm in illa longæuitate aliqui octauam quoque generationem videre potuerint. Verbi gratia: Seth, qui Matussalam iam supra quā centenarium videre potuit, sic & ipsi nō pertingunt ad sabbatum, id est, septimum diem æternæ requietionis. Vnde & illud dictum sapientis: Hæreditas ad quam festinatur in principio, in nouissimis benedictione carebit. Econtra, in generatione iustorum, qui septimus nascitur, Enoch nuncupatur, idemque ambulans cum Deo, non inueniebatur, quia tulit eum Deus. Siquidem iusti per fidē in septima mundi ætate dedicatam sibi sperant requiem, & eorum spes in illud proficiscitur, quod in præsenti non videtur. Non enim habemus (inquiunt) hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Hæc hactenus de tribus hominibus dicta sunt Abel, Cain, & Lamech, vno iusto, & alio peccatore & impœnitente, tertio peccatore quidem sed confitente, quibus diuisionibus extunc vsq; hodie vniuersi homines distincti sunt. Tertia nanque pars, quæ est impœnitētium, secundum Apocalypsim Ioannis, cōbustioni deputata est, cùm dicit: Et tertia pars terrę combusta est, & tertia pars arborum combusta est, & facta est tertia pars maris sanguinis, & tertia pars nauium interijt. Iusti nanque, id est, doctores irreprǣhensibiles, auditores quoque, id est, pœnitentes saluantur: tertia pars, id est, impœnitentium congeries igni comburitur, post mortem carnis septupla recipiens pro omnibus peccatis suis, sicut de Cain iam mortuo dictum est, septies vltiò dabitur de Cain.

Cur Cain vrbē condidit.

Prou. 20.

Hebr. 13.

Apoc. 8.

Quomodo dictum sit: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.

CAPVT XI.

MOrtuo igitur Abel, aliud principiū sumitur hoc modo: Cognouit quoque adhuc Adā vxorem suā, & peperit filiū, vocauitque nomen eius Seth, dicens: Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain.) Ab hoc (inquam) principium sumitur texendarum generationum, per quas deriuati sunt patres nostræ fidei, ex quibus Christus secundum carnem. Propter quod & continuò subditur: Hic est liber generationum Adā, &c. Et paulò pòst: Vixit autē Adam

Adam centum triginta annis, & genuit filiū ad similitudinem & imaginē suam, vocauitque nomen eius Seth. Seth aūt interpretatur resurrectio siue positio, resurrectio videlicet, quia qui in Abel occubuerat, in isto generatio iustorum quodammodo resurrexit, vel positus est, sic ait: posuit mihi Deus semē aliud pro Abel. Cur enim geniturā eius tā tis verborum luminaribus scriptura insigniuit, addendo etiam, genuitque ad similitudinem & imaginem suam, scilicet, homo rationalis rationalem, mortalis mortalem, cū hoc idem de cæteris quoscunq; genuit filijs & filiabus rectè dici potuerit, nisi quia hunc in capite generationum, abiecto Cain tanquam abortiuo, positū voluit agnosci? Proinde annum quoq; patris quo genitus est, hic apposuit, dicendo: (Vixit aūt Adam CXXX. annis, & genuit Seth.) In hac serie nō secundū primogenitos, sed secundum iustos, natiuitatum tēpora vel anni supputantur, q̄ manifestè ex appositione huius anni centesimi tricesimi colligitur, sicut iam dictū est. Iam antè

CAP. VI. genuerat primogenitū Cain, & non dictum est quoto anno: sed nec posteritatis eius vlla mentio fieret, nisi quia illum quintus de posteris ipsius occidit, scilicet, Lamech. Sic ergo & in cæteris, non secundū primogenitos, sed secundum merita generationes singulorum hoc modo sancta contexuit scriptura. (Adā genuit Seth. Seth genuit Enos: Iste cœpit inuocare nomen Dñi.) vel quia secundum nomen suum, quod interpretatur vir, perfectè Deū coluerit: vel quia creatorē deum, cū hoc ipso nomine, quod est Dominus, primus inuocauit. Enos genuit Cainan, Cainan genuit Malalehel, Malalehel genuit Iareth, Iareth genuit Enoch, Enoch genuit Matussalā, Matussalā genuit Lamech, Lamech genuit Noe, sub quo factum est diluuium, anno ab Adā millesimo, sexcētesimo, quinquagesimo sexto.

Quid sit, quòd multiplicatis hominibus, filij Dei filias hominum acceperunt vxores sibi.

CAPVT XII.

CAP. VI. CVmque cœpissent homines multiplicari super terram, & reliqua.) Multiplicitas hominū quanta fieri potuerit, vel vnius ætate hominis illius æui, æstimari non potest, quippe cùm ex vno Abrahā, sterilem vsque ad senectam habente coniugem, per annos ferè quadringentos & nō multò plures, tanta multitudo succreuerit, vt excepta progenie Esau, imò exceptis progenieb. concubinarū, quas Abrahā ex Agar & Cæthura suscepit, quorum penè singulæ progenies Abrahami proprias gentes disseminauerunt, per solum Iacob nepotem eius stirps tanta proces-

Exod. 12. serit, vt in exitu de Aegypto ad sexcenta millia pugnatorum numerati sint, exceptis mulieribus & paruulis. Non ergo mirum quòd Cain primogenitus Adæ ciuitatem ædificauit, vbi tanta viuacitate hominum attauis vel proauis vsque ad pronepotem vel abnepotem filios vel vsque ad septimam vel etiam octauam generationem nongentenos aut minus septingentenos annos viuentibus pariterque filios ac filias generantibus, vti non vni ciuitati, sed pluribus ciues sufficere potuerint. Non enim audiendi sunt, qui breues annos, verbi gratia, menstruos vel quaternorum mensium in illa ætate computari volunt, quia videlicet contra legem in lege Moyses annos non supputauit, sed quales ipse obseruandos festis vel sacrificijs cæterisque sacris ritibus egit, tales & numerauit, scilicet, annos secundum lunam, communes quidem duodecim mensium: embolismares verò tredecim mensium. Igitur multiplicatis iam hominibus, videntes (inquit) filij Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt vxores sibi ex omnib. quas elegerant. Filij Dei filij & hominū hoc loco differunt, quia filij Dei de generatione Seth, filij autem hominum de generatione sunt Cain. Quorum talis permixtio quàm perniciosa bonis moribus fuerit, ex iunioribus facile colligi potest, verbi gratia, ex Salo- 3. Reg. 11.
mone, qui cùm esset filius Dauid vel filius Abraham, ac per hoc de filijs dei, ex eo quòd accepit vxores sibi de filiabus hominum: amauit enim mulieres alienigenas multas, filiam quoque Pharaonis, & Moabitidas, Deut. 7.
& Ammonitidas, Idumæas, & Sidonias, & Cethæas, de gentibus, super quibus dixit Dominus filijs Israel: Non ingrediemini ad eas, neque de illis ingredientur ad vos: ex eo inquam, deprauatus est, quia auerterunt cor eius mulieres, vt adoraret deos earum & ædificaret phana idolorum. Proinde sapienter, & ante legem, quæ huiusmodi connubia prohibuit, sancti viri sibi vel filijs suis præcauerunt, vt Abraham cùm dixit ad seruum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat: Pone manum tuam super fœmur meum, vt adiurem ter per Dominum Gen. 24.
Deum cæli & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum, inter quos habito, sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo Isaac. S[illegible] Rebecca dixit: Si acceperit filius meus Iacob vxorem de stirpe huius terræ, nolo viuere. Claret igitur, ma- Gen. 27.
lum non paruum fuisse filijs Dei, quia videntes filias hominum, quòd essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant.

Quid sit quod dictum est: Non permanebit spiritus meus in hominibus in æternum, eruntq́, dies eius centum viginti anni.

CAPVT XIII.

DIxitq; deus: Non permanebit spiritus meus in hominib. in æternum, quia caro sunt, Eruntque dies illius centum viginti

annorum.) Olim in Hebræo sic scriptum esse putabatur. Non iudicabit spiritus meus homines istos in æternum. Et hic erat sensus. Quia fragilis est in homine conditio, nõ eos ad æternos seruabo cruciatus, sed hic illis restituam quod merentur. Siquidē de eo quod scriptum est: Non vindicabit deus bis in ipsum, magni & illustres viri (vt supra iam dictum est) diuersa senserunt. Nunc autem sic secundum Hebraicam veritatem legimus: non permanebit spiritus meus in hominibus in æternum, quia caro sunt. Et est sensus: Eccè homines omnes caro sunt, & oẽs carnē sequendo viam suā corruperunt. Nónne ergo pro re dixi: Eccè Adam quasi vnus ex nobis factus est, nunc ergo videte ne fortè mittat manum suam, & sumat etiam de ligno vitæ, & cōedat, & viuat in ęternū, & dimisi eū de paradyso voluptatis? Quid enim futurū erat, si viueret homo in æternum, cū certissimè moriturus, & quotidie moriens, etiā nūc corruperit omninò viā suam? Igitur sicut tūc prouidens dixi, sic & nunc confirmata sententia dico, quia spirit⁹ meus .i. spiritus à me ad imaginem meā factus, non permanebit in hominibus in æternum, quia cū deberent esse spirituales homines, caro sunt, solaq; quæ carnis sunt, sapiunt. Adeò in sententia perdurabo, vt non modò non viuat homo in æternum, verumetiā breuius viuendi tempus, & pauciores sint anni singulorum. Et erunt (inquit) dies illius centum viginti annorū, alij quidem paulò plures, alij paulò pauciores, post diluuium vixerunt annos, vt Iacob, qui CXLVII. vt Ioseph, qui centum & decem vixit annos, sed eius qui hæc scribit, scilicet, Moyses, dies fuere CXX. annorum. Sic enim de eo scriptū est: Moyses CXX. annorū erat, quando mortuus est. Miroq; ac penè ineffabili modo vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, seipsum in illa congerie morientium, ac propter corruptionem vitæ suæ pauciore tempore viuentium opportunè & importunè ingerit, quodámodo deflens, quòd illic secundum Dei præscientiā percussus ipse fuerit, vt moriturus non saltē tempora Matusalæ implere posset, quatenus ingrediatur terram repromissionis, sed sint dies sui pauci .i. anni tantū CXX. Aliter. Sed erunt dies eorum CXX. anni, hoc est, habebūt CXX. annos ad agendam pœnitentiam. Quia verò pœnitentiā agere cōtempserunt, noluit Deus tempus expectare decretū, sed viginti annorum spacijs amputatis induxit diluuium, anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato: Hæc antiquior sententia est.

Supra. 7.

Deut. 34.

Num. 12.

De eo quod dictum est: Gigantes autem erant super terram.

CAPVT XIIII.

Gigantes aūt erant super terrā in illis diebus. Postquam enim ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, illæq; genuerunt, isti sunt potentes à seculo viri famosi. (Pro gigātibus alij cadētes, alij violentos transtulêre, ex hebræo interpretantes. Cadētes aūt rectè dicuntur, id est, superbi, quicunq; potentes à seculo sunt vel viri famosi. Nā hoc ipsum superbire cadere est, iuxta illud in psalmo: Vos autē sicut homines moriemini, & sicut vnus de principib. cadentis. Aliàs autē si pro magnitudine staturæ gigantes placet hic accipi, nunquid cōmixtio filiorum Dei, & filiarum hominū, aliā naturam fecit, vt nascerētur homines mirandæ proceritatis? Ergo gigātes .i. superbi, videlicet ex eo superbientes, quòd essent vtraq; gente generosi, scilicet, tam secundum Seth, quā secundum Cain. Inde etiam Absalon materiā habuit superbiendi, quod sanguis suus esset deriuat⁹ ex duobus regnis. Mater enim eius Maacha filia fuit Tholomai regis Gessur. Sed & Ismael, quāuis esset nothus, id est, humano genere impar, tamen quia consanguinitatem trahebat duabus ex gentibus, quippe qui paterno genere Hebræus, materno autem genere erat Aegyptius, potens à seculo fuit, vir famosus, id est, homo ferus siue superbus.

Psal. 82.

2. Reg. 3.

Gen. 16.

De eo quod dictum est, pœnituit eum quòd hominē fecisset super terram.

CAPVT XV.

VIdens autē Dominus, quòd multa malitia hominum esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, pœnituit eum quòd hominem fecisset in terra: Et præcauens in futurum, & tactus dolore cordis intrinsecus. Delebo (inquit) hominem quem creaui à facie terræ, ab homine vsque ad animantia, à reptili vsque ad volucres cæli. Pœnitet enim me fecisse eos.) Laborat hic sermo diuinus, & quasi in versanda nimiæ magnitudinis mole penè confringitur, dum illud intellectui nostro planum facere intendit, quod satis explicare nullus sermo sufficit, videlicet quomodo Deus sine motu sæuiat, & sine crudelitate occidat, quomodo salua pietate vltionem, & cum tranquillitate agat vel habeat furorem. Pœnituit enim, inquit, quòd hominem fecisset in terra, & præcauens in futurum, & tactus dolore cordis intrinsecus, delebo (inquit) hominem, pœnitet enim me fecisse hominem. Qui per prophetam suum dicturus erat, sicut parturiens loquar, vtique iam parturiens locutus est. Nam quemadmodum parturiens illud quod concepit non sine sensu doloris emittit, & tamen dolere mauult, quàm non emittere quod concepit: sic DEVS non sine sensu pietatis profert sententiam iudicij, & tamen victa pietate, miserias malorum mauult videre, quàm non proferre, quod iustitia dictante concepit. Quare? Quia videlicet vtilius est, morbo ferramentum altius imprimere, quàm palpando putredinem fouere. Itaque quod pœnituisse dicitur, quòd hominē fecisset in terra, & tactus

Quomodo Deus tangitur dolore.

Esa. 42.

Quomodo Deus pœnituisse dicitur.

ra,& tactus esse dolore cordis intrinsecus,pietatis est: quòd autem non victus eodem dolore (inquit) delebo hominem quem creaui à facie terræ, seueriiudicij vel seueritatis iudiciariæ est illud edictum,postquam dictum sit,pœnitet me fecisse eos, nec edici potest q̃ grauissimè dictum sit. Tale quid & alibi dicit:pœnitet enim me,quod cõstituerim Saul regem super Israel.Sanè huiusmodi dictum, 1.Reg. 15. nõ impassibilis Dei mutabilitatem, sed fixã eius indicat sententiã,ad prioris facti destructionem vel valdè necessariam meliorationem eiusdem.

De Noe & causa diluuij, & quòd triforme sit iudicium Dei.

CAPVT XVI.

CAP. VI. NOe verò inuenit gratiam coram Deo. Hę generationes Noe. Noe vir iustus atque perfectus fuit, cum Deo ambulauit,& genuit tres filios,Sem,Cham,& Iafeth,&c.) Magnæ virtutis testimonium est huic viro, in tanta plenitudine peccatorum cum Deo ambulasse:magni meriti præconium illi est, in tãta plenitudine siue multitudine cęlestis iræ gratiam inuenisse,eò quòd iustus atque perfectus fuerit in illis talibus tamq; corruptis generationibus suis: magnũ omninò negocium,quòd in mundo vniuerso diluuium inducitur,& in primis tanti huius facti intẽtio merito vel vtilitas quæritur.Quid enim Cur Deus diluuiũ induxit. in hoc maximè intendit Deus? Hoc scilicet, vt scirent ventura secula, quantum ille peccatis aduersetur. Denique sic totum mundũ quasi hominem vnum susceperat erudiendum.Scimus autem, quòd homini dum adhuc puer est, agendum sit, quod timeat ne dimissus suæ voluntati, præceps & infrenis in malum(ad quod prona est humana natura semper) securo collo ruat:Percute(inquit Prouer.23 scriptura) filium tuum virga,& liberabis animam eius à morte. Rectè igitur & vtiliter, vt sapientiam Dei decuit, petulantem atque in carne & sanguine lasciuientem mundũ recentem,tanquam stultum puerulum corripuit,tali percutiens verbere quod tota sua ętate non queat oblinisci. Historiam omnes nouimus,mysteria requiramus.Primò sciendum,triforme vnius trinitatis esse iudicium. Primum videlicet, quo diabolus de cælo deiectus:& vltimum quo idem in fine seculi cũ angelis suis,& malis hominibus in ignem æternum est mittendus: mediũ hoc, quo diluuiũ mundo inducitur.De quo nec illud prætereundum,quia sicut tempore vel ordine, sic & qualitate medium est. Etenim primò quidem & vltimo soli reprobi feriuntur,& soli electi reseruantur: isto autem nec soli e- Naum.1. lecti reseruantur,nec soli reprobi suffocantur. Credendũ quippe est, aliquos hoc diluuio perisse,quorũ eodẽ periculo mortis,peccatũ deletũ sit,iuxta quod scriptũ est:non ęnim vindicabit deus bis in idipsum,plerosq; aũt ex eis,vtpotè impios,ab illo temporali aquarum diluuio,ad æternum transisse incendium,iuxta quod idẽ scriptum est: Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima. De his autem qui superfuerunt,tam magna gratia Dei reseruati, cũ tres tantummodo filij Noe fuerint, vnus reprobus extitit, & in omnib. maxima reprobor um sylua succreuit. Hoc ergo iudicium Deut. 32. propriè personam prædicat filij Dei, qui solus naturam nostram suscipiendo, diuinitatis suæ fortitudinem nostræ humanitatis cõditione temperauit, & antequam veniret opus sui aduentus in hoc tali cataclismo præfigurauit. Et primum ipse Noe eundem mediatorem Dei & hominum, tam nomine q̃ opere signauit. Nomine videlicet,quia nomen ipsum quod est Noe, interpretatur requies. Requies autem nostra vera est ipse, qui dicit:Tollite iugum meum super vos,& discite à me,quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Opere autem quomodo Christum significaue- Matth. 11. rit,deinceps plenius dicendum erit. Igitur non absque diuino præsagio, vocauit illum pater Noe dicens: Iste consolabitur vel requiescere nos faciet ab operibus nostris in terra cui maledixit Dominus.

Quam requiem nomine suo significet Noe, & de arca,& de mysterio arcæ.

CAPVT XVII.

QVæ aũt est requies vel consolatio,qua consolatur nos iste verᵘˢ Noe,scilicet,filius Dei, nisi peccatorum remissio,quam in 1.Pet. 3. baptismo suo nobis tribuit,secundum similitudinem illius, qui per fidem suam in illo diluuio paucas animas secum reseruauit? Illud nanque diluuium baptismatis figuram fuisse, Petrus quoque Apostolus testatur, cùm dicit:Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabatur Dei patientiam in diebus Noe,cùm fabricaretur arca, in qua pauci,id est, octo animæ saluæ factæ sunt per aquam. Quod & nos nunc similis formæ saluos facit baptisma,& rellqua. Itaq; diluuium baptisma: hi qui in diluuio perierunt,peccata nostra quæ in baptismate delentur, præsignauerunt. Et hoc modo mysticè prophetia cõpletur,dicentis: Iste cõsolabitur vel requiescere nos faciet ab operibus nostris: Vnus Actor.4. erat Noe, & in illo vno saluatum est semen ad recuperationem orbis terrarum,quia videlicet vnus est Christus, in quo est nostra salus, & non est in aliquo alio salus:nec enim nomen aliud sub cælo datum est hominibus,in quo oporteat nos saluos fieri. Arca verò quia sanctam significauit Ecclesiam, quæ vtique ex hominibus consistit,ipsa quoque secundum quandam similitudinem fieri iussa est humani corporis, videlicet vt haberet trecentos cubitos longitudinis, quinquaginta latitudinis, XXX. altitudinis. Ita longitudinis mensura sexies latitudinem,

decies altitudinis mensuram continebat. Sic nempe corpus hominis prostrati vel resupinati, in longitudine sexies latitudinē, decies suimet continet altitudinem. Porrò ipsa arca antiquam significat omnium electorum ecclesiam, ligna leuigata, id est, bitumine lita, viros sanctos patriarchas atq; ꝓphetas, quorum ex fide tenacissimum compacta est eadem ecclesia, significant. Bitumen nāque est
Hebr. 3. feruentissimum & tenacissimū gluten, quod & asphaltum dicitur, ab asphaltite lacu. Tenacissimam ergo in fide concordiam significat sanctorum. Et hanc arcam noster Noe, scilicet, Christus Dei filius, antequam in hunc mundum veniret fabricauit, testante Paulo cùm dicit: Qui fidelis est ei, qui fecit illū, sicut & Moyses in omni domo illius. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est, quantò ampliorem habet honorem domus qui fabricauit illam. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius, tanquam famulus in testimonium eorum, quæ dicenda erant. Christus verò tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos. Itaque arca (sicut iam dictum est) antiquam ecclesiam Noe, qui & illam ædificauit & in illam introiuit, Christum Dei filium, qui eandem ecclesiam & tanquā Deus de electis suis condidit, & tanquam homo sub legem eius introiuit. Septem verò animæ cum illo ingrediuntur, primitiuam euangelicæ gratiæ electionē significant, scilicet, Apostolos, omnesque Christi discipulos, qui cum illo ambulauerunt. Et ab illo missum de cælo sanctū septiformem spiritum acceperunt, animantia tandem munda & immunda, multitudinem figurant electorum, quos tam de Iudæis, quā de Gentibus venientes illi, spiritu Christi iubente, susceperunt. Quod ex alio scripturæ loco manifestius liquet. Sic enim in Actibus
Actor. 10. Apostolorum legimus, quia cùm esuriret Petrus & vellet gustare, cecidit super eum mentis excessus, & vidit cælum apertum, & descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor inicijs submitti de cælo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cæli. Et facta est vox ad eum: Surge Petre, occide & manduca. Et iterum: quæ Deus purificauit, tu ne commune dixeris. Hoc viso, ille instructus cōtinuò venietib. ad se gentilibus quid intellexisset, aperuit inter cætera, dicens: Sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immūdum dici hominem. Ac deinceps: in veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum & & operatur iustitiam, acceptus illi. Igitur & hic vbi tam de mundis quàm de immundis animantibus masculus & fœmina in arcam iubentur admitti, iam illud Deus præsignauit, quod postea Petro ostendit, scilicet, nullum genus hominum à gratia Dei reijci, sed creatori omnium acceptam fore fidem vel cōuersionem cunctorum. Et notādum, quòd eorum, scilicet, animantium admissio, quater in hac lectione repetitur, vt videlicet à quatuor partibus mundi collectio futura præsignetur.

De mansiunculis & schemate eiusdē arcæ.

CAPVT XVIII.

Mansiūculas (inquit) in arca facies, & in cubito cōsummabis summitatē eius.) Ergò tali schemate fabricata, id est, inferius trecentis cubitis ampla, & deductim ascendē do cùm in cubito esset consummata, vbi sinus altior, illic angustior: & econtra, vbi humilior, illic amplior. Sic profectò sancta ecclesia diuersis ordinibus est distincta. & quisque ordo, quantò est arctior, tantò est & celsior: vel econuerso, quanto quisque ordo est laxior, tanto & humilior: & quanto altior, tanto angustior: vt (verbi gratia) viduitatis propositum, quanto coniugali proposito castitate arctius, tāto & meritum eius altius: & virginalis propositi decus, quanto altius, tanto & in paucioribus inuenitur: qui ordo, quia vnūm quod est necessarium liberius exequitur, pulchro vno summitatis cubito designatur dignitas eius. In huiusmodi ordinib. mysticè completur manifestius quod dictū est, cœnacula & tristega, id est, tricamerata in arca facies. Nec verò cuiquam incredibile videatur, tantæ capacitatis arcam de lignis bituminatis posse fieri: cùm de lapidibus cæmentatis, ciuitates immensas constet extrui, præsertim cùm non in vno aut duobus, sed totis centum annis, opus peractum sit. Præterea, ne de paucitate cubitorum causeris, habent geometræ cubitos maiores, ita vt vnus illorum sex cōtineat cubitos cōmunes. Et Moyses, qui eruditus erat omni sapientia Aegyptiorum, vtique cubitos computasse geometricales credendus est. Quod si ita est, æstimari non potest, quantæ capacitatis arca illa fuerit, tot cubitis tam magnis, in longitudinem, latitudinem, altitudinemq; porrectis, vt tot generum animantia, bina & bina, septena & septena, sufficientibus spacijs explicare quiuerit. Quod tandem est ostium in latere huius arcæ deorsum positum? Vtique salutare baptismi Christi sacramentum, ꝙ de patefacto eius latere manauit, sine quo ecclesiā ingredi vel à peccatis suis nemo potest eximi.

Quanto tempore, dum fabricaretur arca, expectauerit Dei patientia. CAPVT VII.

CAPVT XIX.

Eratque Noe sexcentorum annorum, quando diluuij aquæ inundauerunt super terram.) Exinde colligitur, quādiu expectauerit eos Deus ad pœnitentiam, secundū Petrum Apostolum in epistola sua dicentē: 1. Pet. 3.
Qui increduli fuerunt aliquando in diebus Noe, cū fabricaretur arca. Denique Noe cū quingētorum esset annorum, præcepit deus dicens: Fac tibi arcam. Sexcentorum autem erat anno-

erat annorum, quando inundantibus aquis ingressus est in eam. Igitur circiter annos cētum increduli fuerunt, prædicante illis publica arcæ fabricatura, & tanto tempore expectauit eos Dei patientia: ipsi autem secundum duritiem suam & cor impœnitens thesaurizauerunt sibi iram in die iræ. (Et facta Rom 2.
est (inquit) pluuia super terram XL. diebus, & XL. noctibus.) Quadraginta diebus & quadraginta noctibus, omne quod ab incarnatione vel pasione Domini residuum est, signatur seculi tempus, quo baptismi aquæ inundare, forisque relicta ingredientium in ecclesiam peccata, obruere non cessent. Nam sicut in transitu filiorum Israel per mare rubrum, Aegyptij qui submergūtur, malignos spiritus vel peccata significant: sic impij qui in diluio pereunt, arca superstite, cū paucis, peccata decidentia rectè figurant.

Item de diluuio, & quod dictum est: Cataracta celi apertæ sunt.

CAPVT XX.

CAPVT VII. Rupti sunt (inquit) omnes fontes abysi, & cataractæ cæli apertæ sunt.) Quod ait, & cataractę cæli apertę sunt, & per hyperbolen accipiendum est, & sic esse dictum, ob insinuandam inundationis magnitudinem, quæ tanta fuit, vt firmamentum quod fecit Deus in medio aquarum, vt diuideret aquas ab aquis, disipatum esse videretur, secundū vulgi opinionem. Dicimus quidem cataractas cæli, occultas esse vias, per quas de cælo vtique aereo pluuia descendit, verùm hoc dicendo more vulgi magis, quàm scripturarū sensu loquimur. Neque enim solidum quid aut durum est cælum, vt rectè posit intelligi cataractis, id est, fenestris in modum parietis intercisum, quibus apertis, aquæ fundantur deorsum, quæ clausis eisdem continebā- Psal.147. tur fursum. Aliàs autem si verè solutum putandum est, pro eo quod dictum est, & cataractæ cæli apertæ sunt, videris quomodo verum sit, quod Psalmista de cælestibus canendo dicit: Statuit ea in seculū & in seculum seculi, præceptū posuit & nō præteribit. Quòd si quæras, vnde ergo venerunt tantæ moles Gen.1. aquarum, quæ cuncta operuerūt, ita vt quindecim cubitis essent altiores super montes quos operuerant? Facilis patet respōsio, quia videlicet inde venerunt quo abierant, dicente Deo: congregentur aquæ quæ sub firmamento sunt in locū vnū, & appareat arida. Cōstat enim quia iam factum fuerat firmamentum, diuidens aquas ab aquis, & tātæ sub firmamento remanserunt, vt etiam tunc nusquam pareret arida. Vnde Psalmista cùm di- Psal.103. xisset: Qui fundasti terram super stabilitatē suam, non inclinabitur in seculum seculi: cōtinuò vt scias nec montium cacumina ab aquis eminuisse, super montes (inquit) stabūt aquæ, ab increpatione tua fugient, à voce tonitrui tui formidabunt, futurum tempus ponens pro præterito, quod solœcismum grammatici appellant. Item si quæras, quo, data requie, recesserint? Notum est secundum Ecclesiasten, quod omnes aquæ atque torren- Eccl.1 tes per occultas venas ad matricē reuertantur abysi.

De timore Domini, & quòd verè Dominus secundum hac acta timendus sit

CAPVT XXI.

Quæ hactenus dicta sunt, ex quo super præuaricatorem hominem, agi cœptū est iudicium, ferè omnia timoris plena sunt, & ex eis palam fit omni creaturæ, quòd verè Deus iuxta Psalmistam terribilis in consilijs sit super filios hominū. Vnde & hoc ipsum Psal.65.
nomen, quod est Deus, græca etymologia accesit. Græcè nanque theos, Latinè dicitur timor, & exinde creator noster dicitur deus, quòd verè sit timendus. Vnde est illud dictū sapientis: Fili noli esse sine metu, neque adijcias peccatum super peccatum, & dicas, mise- Eccl.5.
ratio Dei magna est, multitudinis peccatorū meorum miserebitur. Misericordia enim & ira ab illo cito proximant, & in peccatores respicit ira illius. Nunc demum accedendum nobis est intus, id est, ad ipsum Noe & vxorem eius, & filios eius, & vxores filiorum eius, & ab hoc eodem secundæ ætatis mundi initio, considerandum ex his quæ dixit, quæ fecit cum illis idem Deus, quod ascendentibus Esa.11.
nobis rectè sanctus propheta post spiritū ti- Psal.110.
moris posuit spiritum pietatis, quia videlicet 1.Ioan. 4.
initium sapientiæ timor Domini, pietas autē secundus est gradus ascensionis, iam charitatem prouocans, quæ perfecta timorem foras mittat.

De pietate eiusdem Domini, iuxta quam recordatus est Noe, sicut scriptura dicit: Et de vero Noe Christo, cuius post aquas tribulationis Deus pater recordatus est, resuscitando illum à mortuis, Et de columba quā emisit, id est, gratia spiritus sancti, quam dedit.

CAPVT XXII.

Recordatus autem Dominus Noe, cunctorumque animantium & omnium iu- CAPVT
mentorum quæ erāt cum eo in arca, adduxit VIII.
spiritum super terram, & imminutæ sunt a- Psal.106.
quæ, &c.) non prætereundum in primis, quia quæcunque tangit pius affectus incognitum non habet, multum fuisse quod Noe vir iustus atq; perfectus, in illa tali tempestate passus est. Nam vt taceam, quòd arca illa per totum annum tempestuosus illi & inquietus carcer extitit, tunc nanque maximè stetit spiritus procellæ & exaltati sunt fluctus eius, atque ascendendo vsque ad cælos, & descendendo vsque ad abyssos, anima eorum in malis tabescebat, vt, inquam, hoc taceam, nō verè iustus aut perfectus Noe fuisset, si in illa multitudine communis hominum miseriæ de propria salute sua ridere potuisset, præsertim cùm de impasibili Deo, dicere scriptura non dubitauerit, quia tunc temporis dolore cordis intrinsecus tactus est. Fidenter dicere liceat, quia non Hieremias pro incēdio Hier.20.
ciuitatis,

ciuitatis, vel captiuatione gentis, quã vidit, tot in animo cruces pertulit, nec tot contumelias vel terrores audiuit, venturum prædicendo Babylonicum exercitũ, quotiste audisset, nisi quia non minor erat illis, qui tunc temporis erant à seculo potentes viri & famosi. Itaque & si nulla in corpore, magna tamen in animo passione fluctuauit, & in eo maximè illi congruit vox illa capitis sui dicentis in propheta secundum veritatem suæ passionis: Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Nam & illæ aquæ, quibus tunc peccatores deleti sunt, quodammodo veraciter vsque ad animam illius introierunt, & istæ aquæ baptismi, quibus nunc peccata nostra delentur, penè cù ipsa Domini Iesu anima de corpore eius exierunt. Igitur in eo quòd recordatus Dominus Noe, cunctorumque animantium & omnium iumentorum quæ erant cum eo in arca, adduxit spiritum super terram, & imminutæ sunt aquæ, & quòd Noe post diutinam expectationem emisit coruum, qui non reuersus est ad eum, emisit quoque columbam quæ primò & secundò réuersa est, tertiò autem emissa, non est réuersa: magnum quidẽ & pulchrũ est pietatis opus, sed maximum atque pulcherrimum est, quod in eo mysticè præsignatur. Recordatus est enim Deus pater Christi filij sui, postquã intrauerunt aquæ vsque ad animam eius, postquam tribulationes mortis pertransierunt animam eius, cùm teneretur in sepulchro conclusus: & adduxit spiritum super terram, spiritum, inquam, id est, reducem vitam adduxit super terram exanimi corporis, suscitauit enim illũ à mortuis. Sed & super omnem terram, per vnius resurrectionem adduxit Deus spiritum, dedit enim extunc hominibus spiritum sanctum in remissionem peccatorũ, qui ita nebulas cordium dissipat, tentationumque fluctus exiccat, quomodo ille spiritus quem tunc Deus super terram adduxit, humidum hactenus, frigidumque aerem calefaciendo, aquas imminuit, & vsque ad siccum paulatim eliminauit. Nam spiritum hic iuxta literam calidum ventum, vel etiam ipsum solem, qui hactenus sub densis nubibus latuerat, intelligimus. Dicit enim de illo Ecclesiastes: Lustrãs vniuersa per circuitum pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur. Sed dicit veridica scriptura, quia iam imminutis aquis, iam apparentibus montiũ cacuminibus, expectauit Noe dies quadraginta, & tunc dimisit coruum, illoque non redeunte, emisit columbã. Magnum mysterium, & magnum verum veritatis præconium. Etenim postquam Dominus noster à mortuis resurrexit, & opertos montes suos tristitia, in lætitiam releuauit: nouit fides Christiana, quia tacitus ipse dies quadraginta sustinuit, & tunc demum in cælum ascendens, extunc euacuato priscæ legis seruitio, nouam baptismi prædicari iussit gratiam, misso spiritu sancto de cælo. Coruus emissus est, & iam non reuertitur, quia infidelis Iudæorum populus, de ecclesia patriarcharum & prophetarum eiectus, foris vagatur, & veterum sacrificiorum cadaueribus inhians, de antiquorum patrum carnali prosapia, vana loquacitate gloriatur. At verò sancta Apostolica ecclesia spiritu sancto accepto missa reuertitur, iuxta quod de sanctis euangelij prædicatoribus per admirantẽ prophetam dicitur: Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas. Volant enim vt nubes, pluuiam pacis mundo afferentes, & quasi columbæ ad fenestras eius reuertuntur, à quo ad ministeriũ nostræ salutis missi sunt, gloriam auidè contemplantes.

Psal. 68. | Eccl. 1. | Esa. 60.

Item de eadem columba, id est, spiritus sancti gratia, quomodo tertiò sit emissa.

CAPVT XXIII.

Illi quidem quiuis quasi columbæ sunt, sed vna est columba spiritus sancti gratia, propter quam illi columbæ dicti sunt, & illum, scilicet, spiritum sanctum in sua maximè persona, illa columba significauit, quam de arca Noe sanctus emisit. Quare autem tertiò, nisi quia de sacramentis Christi vel ecclesiæ, trina spiritus sancti gratia, cuique fideli animæ depromitur? Prima nanque gratia est, remissio peccatorum: secunda, diuersorum distributio donorum: tertia, remuneratio in resurrectione mortuorum. Tertiò, nempe ipse qui caput est ecclesiæ, Christus vnctus est: primò, quando de spiritu sancto conceptus est: secundo, quando super eum ad Iordanem spiritus sanctus in specie columbæ descendit: tertiò, quãdo resurrexit à mortuis. In cuius figura Dauid, qui tam Christi quàm ecclesiæ typum gessit, tertio in regem vnctus est. Primo videlicet, quando vnctus est à Samuele in domo patris sui. Secundo, quando vnctus est in Hebron super Iudam solum. Tertio, quãdo vnctus est super Israel vniuersum. Igitur prima emissio columbæ ipsa est remissio peccatorũ, quã verus Noe, id est requies nostra Christus, post resurrectionem suã cõfestim emisit, insufflans & dicens: Accipite spiritum sanctum, quorũ peccata remiseritis, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. At illi nondum ausi sunt exire ad publicum, & annunciare hominibus talem gratiam, propter metum Iudæorum. Benè ergo de columba illa dictum sit, quia cùm non inuenisset vbi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcam. Aquæ enim (inquit scriptura) erant super vniuersam terram, illæ videlicet aquæ, quæ (iuxta Psalmistam) intrauerunt vsque ad Domini Iesu animam, quas Apostoli adhuc infirmi, metuebant. Et non mirum, coruus qui iuxta

1. Reg. 16. | 2. Reg. 2. | 2. Reg. 5. | Ioan. 20. | Psal. 68.

literam non reuersus est, quòd inuenire potuit, & columba non inuenit, vbi requiesceret, licet decrescentibus aquis iam apparuissent cacumina montium. Coruus nanque facilius requiescere potuit, quia cadauera abundè inuenit: columba verò quia cadaueribus non pascitur, & si ad sedendum aliquod montis iugum inuenire potuit, tamen absq; victu requiescere non potuit. Expectatis autem vltra septem diebus alijs, rursus dimisit columbam ex arca. At illa venit ad eum ad vesperam, portans ramum virentis oliuæ in ore suo. Secundò emissa columba redijt ad vesperam, & virentis oliuæ ramũ in ore suo deuexit, quia secundo datus est spiritus sanctus Apostolis die pentecostes, circa finem vitæ, quemq; illorum ad cælestis ecclesiæ requiem cũ æterno perfectæ pacis præmio, reuocauit. Tertiò nihilominus emissa iam nõ est reuersa, quia profectò cùm resurrexerint à mortuis, quæ (vt supra iam dictum est) tertia erit effusio spiritus sancti, nusquam mittẽtur vnde redeant, nec enim ad operandum, sed ad regnandum immortaliter exibũt. Sic & singulis electorum, tertiò, eadem columba aduenit. Primò, cùm baptizatur quis in remissionem peccatorum. Secũdò, cùm accipit per episcopos impositionem manuum. Tertiò, (vt iam dictum est) in resurrectione mortuorum. Ecce quàm verè dictũ est, quia inuenit Noe gratiam coram Deo. Verè enim gratiam hic alter Noe inuenit, qui nos Deo reconciliauit, & soluens inimicitias in carne sua, de filijs iræ filios gratiæ, de filijs gehennæ filios fecit vitæ æternæ.

CAPVT VIII. Ephes. 2.

De viri iusti Noe obedientia, quòd sicut ad præceptũ Dei ingressus, ita & ad præceptum eiusdẽ egressus est.

CAPVT XXIIII.

IGitur sexcentesimo primo anno, mense primo, die prima mensis, imminutæ sunt aquæ super terram, & aperiens Noe tectum arcæ, aspexit vndique, viditque quod exiccata esset superficies terræ. Mense secundo, septima & vicesima die mensis arefacta est terra. Locutus est autem Deus ad Noe, dicens: Egredere de arca tu & vxor tua, &c.) Notãdum diligenter quod dictum est, quia primo mense, prima die mensis, aspexit Noe, & vidit quòd exiccata esset terra, & deinde subiunctum est, mense secundo, septima & vicesima die mensis arefacta est terra. Cùm enim iam vidisset Noe primo die primi mensis, quod exiccata esset terra, quid sibi vult, quod itidem dicit scriptura, quia mense secundo septima & vicesima die mensis, tanto postliminio, scilicet quinquagesimo quarto die, ab eo quo viderat Noe exiccatam esse terram, arefacta est terra? Videlicet vt commodius subiungeretur quod subiunctum est, Locutus est Deus ad Noe dicens: Egredere de arca. Tanquam diceret: Tot diebus prius exiccata fuerat terra, cùm tandem Deo iubente, egressus est Noe de arca. Ergo viri iusti atq; perfecti magna in hoc quoque iustitia vel perfectio commendatur, laude digna, quod tamdiu carcere cõclusus, non erupit solutus mox vt terram vidit, sed sicut præceptum ingrediendi fideliter accepit, sic & egrediendi licentiam obedienter sustinuit. Nunc ipsa diluuij tempora, id est, pro anni tempore inundare cœperit, quàm diu sine detrimento terram aquæ obtinuerint, quo arca super montes Armœniæ requieuerit, quo nihilominus tempore cacumina montiũ apparuerint, vel terra arefacta, & ipse Noe cum omnibus arca egressus sit, inuestigandum est, secundũ præcedentis ordinem lectionis.

De anno eiusdem diluuij, & quo anni tempore inundare cœperunt aquæ diluuij.

CAPVT XXV.

MEnse (inqt) secundo, septima decima die mensis, rupti sunt oẽs fontes abyssi magnæ, & cataracti cæli apertæ sunt. Mensis secundus secundum legem ipse est, qui apud Romanos Maius dicitur, qui & secundum legem vel naturam temporum dicitur longis & serenis diebus extendi atque produci, & omnium quæ in mundo sunt ad concupiscentiam carnis, & ad concupiscentiam oculorum pertinentium, pulchritudine illo tempore terra vestitur. Qui enim à Romanis dicitur Aprilis, apud hunc Moysen primus est in mensibus anni. Sic enim dicit ex auctoritate Dei legem daturus de esu paschalis agni. Mensis iste principium vobis mẽsium primus erit in mensibus anni. Et ne illud scrupulum moueat, quòd secundum natiuitatem Noe possint hic annorum vel mensium principia, vel fines computari, reuocetur ad memoriam, quòd ante exactum annũ diluuij mense plus minus integro, columba quam emisit Noe, reuersa est, portans ramũ oliuæ virẽtibus folijs in ore suo. Itaq; quocũque anni tẽpore Noe natiuitas extiterit, verno tempore hunc annum impletum fuisse, illud quoque indicio est. Non ergo parum incautos cepit illos repentinus ille laqueus iudicij, qui feruentiore voluptatis tempore superuenit: Vnde rectè Dominus: Sicut factũ est (inquit) in diebus Noe, sic erit & in dieb. filij hominis: Edebant, & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias vsque in diem quo ingressus est Noe in arcam, & venit diluuium & perdidit omnes. Ab illo die facta est pluuia super terrã quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Extunc aquæ inundantes, & quindecim cubitis super omnes montes altius eminentes, centum quinquaginta diebus terram obtinuerũt. Nã tot diebus transactis, continuò decrementi illarum indiciũ adfuit. Siquidẽ septimo mense (inquit scriptura) septima & vicesima die mensis requieuit arca super montes Armœniæ. Quadraginta quippe dies pluuiæ cũ centum quinquaginta diebus additæ, sex menses lunares efficiunt, & paulò plus, quàm decem dies

Gen. 7. Exod. 12. Luc. 17. Matth. 24 Gen. 8.

cem dies superſunt, quia menſis menſem die ſuperat. Erat autem ſeptima decima dies mē ſis, quando primum pluuiæ inundauerunt. Itaque non decimo, ſed ſeptimo ac viceſimo die menſis ſeptimi requieuit arca: quia non primo, ſed, vt iam dictum eſt) decimoſeptimo die menſis rupti ſunt fontes abyſsi, & cataractæ cæli apertæ ſunt. Diligenter annū iſtum proſequamur, qui vnus eſt ex nongētis & quinquaginta annis Noe, vt luce clarius ſit, non breuiores (quod nonnulli ſuſpicati ſunt) ſed tanti temporis, quanti habentur & nunc fuiſſe annos illorum hominum, qui tot annos recēti adhuc ſeculo vixerunt. Sanè menſis qui ſeptimus fuit ab initio diluuij, ipſe eſt qui apud Romanos Nouember dicitur, Vnde magis miranda tēpeſtas illius Iudicij, quam non adiuuit vlla natura temporis, ſed econtra, Maio, quo menſe (vt iam dictum eſt) ſol altius incedit, & cælū natura liter candeſcit, erupit imbrium vis, & circa tempus hyemis, id eſt, menſe Nouembri, iā imminutis aquis arca requieuit, tantis tamē diutinis diſiecta procellis. Decimo tandem menſe diluuij, qui eſt apud nos Februarius, primo die menſis apparuerūt cacumina mōtium. Expectatis deinde quadraginta, biſq; ſeptenis diebus, qui ſunt dies ferè duorū mēſium, Februarij, ſcilicet, atque Martij, annus cōpletus eſt duodecim menſiū, cū illo mēſe Aprili, qui iam exactus fuerat, quando primùm inundauerunt aquæ diluuij. Igitur cū dictum fuerit ſuperius, anno ſexcenteſimo vitæ Noe, menſe ſecundo rupti ſunt omnes fontes abyſsi. & nunc poſt tam diligentem ſupputationem dierum vel menſium, dicitur anno ſexcenteſimo primo, aperiens Noe tectum arcæ, vidit quòd exiccata eſſet terra, manifeſtè liquet, annos ſingulos duodecim menſiū, mēſes aūt alios triginta, alios vndetriginta dierum in illis tot annorum hominibus computaſſe ſecundum lunam, cuius duodenis menſibus ſupercreſcentes vndecim ſolaris anni dies emboliſmis cedunt.

Quid ſecundum myſterium ſit, præcipiente Domino egredi de arca.

CAPVT XXVI.

Menſe (inquit) ſecundo ſeptima & viceſima die menſis (decem videlicet diebus vltra annū exactis, ex quo diluuij aquæ inundauerant) locutus eſt Deus ad Noe dicens: Egredere de arca tu & vxor tua, &c.) Non contentus fuit dicere Deus, egredere de arca tu & vxor tua, filij tui & vxores filiorum tuorum, ſed de animantibus quoque cunctis ſollicitus. (Cūcta (inquit) animantia quæ ſunt apud te, tam in volatilibus, quàm in beſtijs, & vniuerſis reptilibus quæ reptāt ſuper terram educ tecum) Hoc etiam ſi deus præceperit, ſcilicet, cūcta animantia educere, Noe faciendū eſſe ſciret, & ita factum fuiſſe ſciremus nos, etiam ſi ſcriptura nō narraret. Núc autem Deum ſic præcepiſſe & ſic factū eſſe narrat, ita ſubiungendo: Egreſſus eſt ergo Noe & filij eius, vxor eius, & vxores filiorum eius cum eo. Sed & omnia animantia, iumenta & reptilia quæ reptant ſuper terram ſecundum genus ſuū arca egreſſa ſunt. Quid ſibi vult hoc, quòd digitus Dei, qui non niſi idonea ſcribere nouit aut loqui, tantas impēdit moras in huiuſmodi? Nempe ſi nihil niſi literam hic acceperis, hoc ſcribere ex abundanti fuit. Igitur ad memoriam nunc redeat, quod ſuperius iam dictum eſt, arcam illam quam & fabricauit, & cum ſuis ingreſſus eſt Noe, antiquam patriarcharum & prophetarum eccleſiam ſignaſſe, quā Dominus noſter & antequam in hunc mundum veniret, condidit, & in qua cū veniſſet homo factus, tribulationes mortis pertulit, permanentibus cum eo paucis, quibus & dicit: vos eſtis qui permanſiſtis mecum in tentationibus meis. In eandē eccleſiam ingreſſa ſunt cum Noe vniuerſa animantia, munda ſiue immunda, quia videlicet quicunque, ſiue de mundis Iudæis, ſiue de immundis gentibus, ad Chriſtū colliguntur, fidei patrum antiquorum inſeruntur, nec aliter ad Chriſtum pertinent, niſi eccleſiæ illi incorporētur. Veruntamen in eorum carnalibus cæremonijs permanere nō ſinuntur, videlicet vt carnaliter circuncidantur, aut ſabbatizent, aut agnum immolent, aut in cæteris eiuſmodi (quæ vmbræ erant futurorum) vllatenus Iudaizent. Igitur dum illud quaſi ſuperfluum tam diligenter toties repetitur: iſtud quod valdè neceſſarium eſt, in figurata ꝓphetatur, quòd ingreſſuræ quidem forent neceſſariò gentes, quotquot ex eis ſaluari cuperent, in illam antiquorum expectationem, ſed non manſuræ intra carnalē illorum religionem. Hic dictum, & ingredie mini ſuper terrā, creſcite & multiplicamini ſuper eam, idem eſt iuxta myſticum ſenſum, ac ſi diceretur, abiectis carnalibus, quæ prius pro lucro erant, & nunc pro detrimento reputatis, ſeminate in ſpiritu, vt de ſpiritu metatis vitam æternam.

Sup. ca. 13. *Luc. 22.* *Col. 2.*

Quàm rectè ſacrificium Noe de ſeruatis cunctis animātibus obtulerit, in figurā noſtri, de quibus Chriſtus viuentes beſtias offert Deo patri.

CAPVT XXVII.

Edificauit autem Noe altare Domino, & tollens de cunctis pecoribus, & volucribus mundis, obtulit holocauſta ſuper altare.) Altare ꝙ ædificauit Noe, & holocauſta quæ obtulit Domino, gratiarum actiones fuerunt, ſua præſentia præteritorum beneficiorum memoriam confitentes, vt dignum erat. Qui enim arcam facere iuſſerat homini, in qua ſaluaretur, dignè illi homo altare ædificat, in quo idem ſaluator ſuus adoretur. Et qui non ſolùm hominem, ſed propter hominem, iumentorum quoque & cūctorum animantium reliquias in eadem arca ſeruauerat, meritò illi de cunctis pecorib. & volucribus

& volucribus mundis super altare ab homine offeruntur holocausta. Hoc non scripta, sed naturalis lex æquum esse docuit, quia videlicet hoc ipsa ratio dignum & iustum esse naturaliter sentit, vt de suis donis honoretur in primis ipse qui dedit. Amplius autem & in hoc mysteriū domini nostri Iesu Christi præfulsit, qui egressus de illa synagogæ arca, in qua per passionem suam mundi salutē acquisiuit, nouum altare nouumque sacrificij ritum instituit, & quod illic seruatum est, hic in holocaustum Deo patri tam per semetipsum, quā per man⁹ sacerdotum suorū offerre non desinit. Ipsum denique corpus, quod illic in ligno pependit, ipsum sanguinē qui illic effusus est, cū honorifica gratiarum actione, illi offerimus, qui eum à morte saluauit. Præterea de cunctis animantibus mūdis, munda autem sunt omnia, quæcunque autem hactenus fuerunt immunda, illa suo sanguine mundauit, iuxta quod Petro Apo-
Actor. 10. stolo dictum est, quæ Deus purificauit, tu ne commune dixeris, de cunctis ergo animantibus, id est, hominibus, ille holocausta offert
CAP. IX. Deo & patri, dum cū ipsius gratia facimus, quod nobis præcepit, vel obsecrat nos ipse per Apostolum suum, dicentem: Obsecro
Rom. 12. vos per misericordiā Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem. Sumusque omnes hoc faciendo sacerdotes, sicut in Apocalypsi gratias agentes, dicimus illi: Quoniam occisus es, & re-
Apoc. 5. demisti nos Deo in sanguine tuo, & fecisti nos regnum Deo nostro & sacerdotes.

De eo quod dictum est: Nequaquam vltra maledicā terræ propter homines.

CAPVT XXVIII.

ODoratusque est Dominus odorem suauitatis, & dixit ad eum: Nequaquam vltra maledicam terræ propter homines. Sensus eni & cogitatio cordis humani sūt prona in malū ab adolescentia sua: Non igitur percutiam omnem animā sicut feci.) Ac si diceret: Ecce nunc terræ maledixi propter homines. Nam propter homines diluuium induxit super eam, & illa quia repleta erat iniquitate eorum, penè fuit cum ipsis deleta, suamque amisit formam, dum aquæ obtinuerunt eam. At illa nihil peccauerat. Sensus enim & cogitatio hominis, sensus, inquam, & cogitatio hominis præuaricatoris, & non ipsa terra insensibilis, prona sunt in malum ab adolescentia sua. Igitur non vltra faciam sicut feci, id est, non ita confusa vltione cum homine, qui solus peccat, terram quoque insensibilem, vel iumenta, quorum sicut nulla iustitia, sic nullum peccatū est, delebo, vt nunc deleui. Sed quid? (Cunctis diebus terræ, sementis & messis, frigus & æstus, æstas & hyēs, nox & dies nō requiescēt.) Talis ann⁹, qualis hic exititit vltra non erit, qui careat vicissitudine temporum, qui totus procellosis expendatur pluuijs, nulloque modificetur beneficio caloris aut temperamento hyemis, quo natura vsquam iaciatur semētis, & nulla colligatur messis, sed erunt commodæ vices naturæ, nunc æstu, nunc frigore vicissim terras aut sata coquente. Nunquam ita confundetur naturæ vultus, aut situs mundi, cunctis diebus, id est, vsque ad finem seculi. Hoc ergo de spiritu quidem pietatis est, quòd odoratus est Dominus odorem suauitatis, non Psal. 50. quòd carnium nidoribus oblectetur, nec enim caro ipse est aut corpus, vt talium ducatur odoratu, sed quia spiritus est, & in hostijs corporalibus offerentis cor intuetur, & si pium est contritione eius delectatur suauis Dominus, plus quàm homo corporali, quātumuis suaui odore mulceatur, iuxta quod scriptum est, quia sacrificium est Deo spiritus contribulatus. Hoc, inquam, pietatis quidem est, quòd sacrificium iusti in odorē suauitatis accepit, & quasi magno munere delinitus, dixit, nequaquam vltra maledicam terræ propter homines. Sed hæc eadem pietas dissoluta vel remissa non est, nec deposita disciplinæ virga, pueris suis, si delinquāt, impunitatem pollicetur, dum protinus subiungit huiusmodi rationem. Sensus enim & cogitatio cordis humani prona sunt in malū ab adolescētia sua, singulari sensus nomine, quinque sensus corporis significans, qui proni sunt in malū, præsertim vbi cogitatio cordis, qua restringi vel gubernari debuerant, & ipsa prona in malum eisdem sensibus, pro armis vtitur ad opus malum. Deinceps nanque terra quidem secura sit, & quisquis sic super eam ambulat, vt sensus vel cogitatio eius non sint prona in malum: sed timeat solus ille homo, cui⁹ sensus siue cogitatio sunt prona in malū. Etenim terra quidē deinceps in æternum stat, & potius aquæ quæ tunc homines deleuerunt cū terra, fortalsis deficient omninò, iuxta illud quod in Apocalypsi dictum est, & mare iam non est, sed homines Apoc. 21. alio iudicio distincti, secundum propria merita singuli retributionem recepturi sunt.

De eo quod cum dixisset: Sensus enim & cogitatio hominis in malum prona sunt, addidit: ab adolescentia sua.

CAPVT XXIX.

SAnè cùm dixisset, sensus enim & cogitatio cordis humani in malum prona sunt, benè addidit, ab adolescentia sua. Adolescentia nanque, prima intelligibilis ætas est. Vnde quod antecedit vitæ humanæ, tam naturali quàm scripta lege, magis liberū est. Quod autem accedit extunc boni maliq; legitimū habet iudicium. Proinde & quidam sapientū seculi vitam hominis, Y græcè literæ similē dixerunt, quæ ab vno ductu incipiens finditur in biuium. Sic nanque homo in infantia vel pueritia simplicem graditur viam, boni ac mali non perpendens distantiam: vbi autem adolescentiæ metas attigerit, vtriusque discretionem duce ratione, percipit. Vnde si

dextram elegerit, præmium consequitur virtutis, si autem sinistram, pœnas malorum incurrit. Vnde & quidam poetarum maximus ait: Hac iter Elisium nobis, at leua malorũ Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Virg. lib. 6. Aene.

De benedictione, in qua dictum est: Et terror vester sit super cuncta animantia terræ.

CAP. IX. CAPVT XXX.

Benedixitque Deus Noe & filijs eius, & dixit ad eos: Crescite & multiplicamini, & implete terram, & terror vester ac timor sit super cuncta animalia terræ, & super omnes volucres cæli, cum vniuersis quæ mouentur in terra.) Hoc iam secundò, istis creaturæ reliquijs Deus benedicit. Nam & paulò antè benedixerat eis, dicens: ingredimini super terram, crescite & multiplicamini super eã. Benè & fideliter. Nam propter Dominum nostrum Iesum Christum, postquam resurrexit à mortuis, bis effusa est super homines abundantia supernæ benedictionis: gemino quippe dono, data est Apostolis gratia spiritus sancti. Primò, quando datus est eis ab ipso insufflante, ac dicente: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Secundò, quando venit de cælo idem spiritus sanctus in igne, apparens illis, & super singulos eorum sedens, sic intrinsecus igniuit, vt de indoctis eruditos, de idiotis sapientes, & de timidis fortes efficeret. Vnde & signanter in hac secunda benedictione dictum est Et sit terror vester super cuncta animantia. Exinde nanque minus contonando, miraculis coruscando, verbis pluendo, terribiles facti sunt omni homini bestialiter viuenti. Notandum quippe, quòd non dixerit, & sit terror vester super cæteros homines, sed super cuncta, inquit, animantia terræ, & super omnes volucres cæli. Hoc benè perspicientes huius nostri Noe filij, vel domestici viri, terrorẽ suum non nisi super eos qui bestialiter viuunt, exercere voluerunt: nam in quantum rationabiliter viuunt quique subditorum, in tantum pares eos existimant sibi, vel etiam præferunt: quemadmodũ Paulus ille vas electionis, dum dicit quibusdam: Non prædicamus nosmetipsos, sed Dominum nostrum Iesum Christum, nos autem seruos vestros per Iesum. Iuxta literam ferè hæc eadem, in primis hominibus, Adam & vxore eius dicta fuerant, crescite & multiplicamini, & replete terram & subijcite eam, & dominamini piscibus maris & volatilibus cæli & vniuersis animãtibus quæ mouentur super terram. Sed hic additum est, ex largitate Dei, dicentis: (Omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt, & omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum.) Tunc enim dictum est solummodo sic: Eccè dedi vobis omnem herbam virentem, afferentẽ semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis sementem generis sui; erunt vobis in cibum. Attamen felici adhuc

Ioan. 20. Actor. 2. 2. Cor. 4. Gen. 1.

& infirmitatis experti homini, tenuis ille victus, sufficientior extitit, quàm infirmo nũc & moribundo carnium esus esse posit. Porrò, hæc homini potestas super cuncta animãtia nunc iure accreuit. Nam & tunc propter hominẽ condita, & nunc propter hominẽ reseruata duplici ex causa hoc ipsũ homini debent, quod sunt. Igitur & si ante hac absque vlla Dei præcipientis auctoritate, hæc homo in cibum præsumpsit, iam ex hoc nunc ante legem, & deinde per legem potestate accepta, iure sibi vendicat eadem in esum, vt is potius contra Dei faciat imperium qui prohibere tentauerit, testante Apostolo, cùm de quibusdam dicit. Attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum in hypocrysi loquẽtium mendacium, & cauteriatam habentiũ conscientiam suam, prohibentium nubere, abstinenũtiũ à cibis quos deus creauit ad percipiẽdum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendũ quod cum gratiarum actione percipitur. Sequitur.

1. Tim. 4.

De eo quòd cùm dixisset, omne quod mouetur & viuit, olera vobis in cibũ, addidit, quasi olera virẽtia tradidi vobis omnia, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis.

CAPVT XXXI.

Quasi olera virentia tradidi vobis omnia, excepto, quòd carnẽ cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum & de manu hominis, & de manu viri, & fratris eius, requiram animam hominis. Qui effuderit sanguinem hominis, fundetur sanguis illius. Ad imaginem quippe Dei factus est homo.) Bona & honesta exceptio dicentis, excepto quòd carnem cum sanguine, id est, nisi prius effuso sanguine nó comedetis. Quare autem carnem cum sanguine non comedetis? Sanguinem enim, inquit, animarum vestrarum requiram. Mira argumẽtatio, nec vana tamẽ, sed grauissima; qua cum proposuisset de sanguine pecorum, carnem, inquiens, cum sanguine non comedes, rationem continuò subiungens de sanguine hominis. Valet enim ad augendam æstimationem sanguinis humani, vt videlicet non leuè quis arbitretur, sanguinem hominis intus in conscientia ponere: cũ sanguinẽ pecudis, nó sibi liceat in os forinsecus immittere. Idcircò, & per legem denuò mandauit; vt quando locus sanctuarij procul esset, funderetur in terram victimarum sanguis, earum, scilicet, quas in proprios esus præparabant: quando verò sanctuarium præsens esset, funderetur in altari, sicut est in lib. Deuteronomij. Sanguinem hostiarum tuarũ fundes in altari. Carnib. aũt ipse vesceris. Hinc est illud in lib. Reg. Et versus ad prædam, tulit oues & boues, & vitulos, & mactauerunt in terra, comeditque populus cũ sanguine. Et

Leuit. 17. Deut. 12. 1. Reg. 14.

ne. Et ait Saul: præuaricati estis, &c. Si ergo præuaricatio est, brutum sanguinē ad os mittere, quanto magis abominatum esse debet homini, veras mundicias profitenti, sanguinem hominis in conscientia recondere? Igitur vt ex cōparatione minoris clāresceret, quanti sit reatus peccatum homicidij, rectè cùm dixisset, carnē cum sanguine non comedetis, statim subiunxit: Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis. Sed quomodo de manu bestiarum requirit deus sanguinem hominis? Nam quòd de manu hominis requirat, dubium non est, de manu inquam viri, quātumuis extranei, & de manu fratris eius, sicut sanguinem Abel requisiuit de manu Cain, propter quem maximè (vt nonnulli perhibent) diluuium mundo induxit. Sed de manu bestiæ (verbi gratia) lupi fortè hominem iugulantis, quomodo sanguinem hominis requirit? Ergo vel hoc intelligendum, quòd ipsæ bestiæ persæpe ab hominibus captæ, pœnas exoluunt: vel, quod rationabilius videtur, nomine bestiarum, maligni spiritus intelligendi sunt, qui pro morte animarum hominum, æternū accepturi sunt iudicium. Igitur quicunque effuderit sanguinem hominis, fundetur sanguis illius, quia omnis homicida punietur, subauditur, nisi pœnitentiam egerit. Hæc enim subauditio necessaria est in eiusmodi diuinis sententijs, vt (verbi gratia) anima quæ peccauerit ipsa morietur, & similia.

CAP. IX.

Item de eadem re.

CAPVT XXXII.

Hac exceptione seruata, quasi olera, inquit, virentia tradidi vobis omnia, id est, impunè trucidabitis, & manducabitis omnia quasi olera, quæ virentia quidem sunt, sed insensibilia. Olera nanque & quæcunq; eiusmodi, viuunt quidem per virorem, sed non ea vita est, quā rectè dicere posis animā licet Epicurei, quos imitati sunt etiā sordidissimi Manichæi, qui dixerunt, quod mortuo homine, anima eius in porcum vel canem, deinde in arborem vel frutetum seu quamlibet herbam degenerando deuoluatur, & in de quoq; olera habeant animas eorum arbitratu. Quorum stultitiam Flaccus quoque nobilis Satyricus irridens, cuidam dicit: Verum seu pisces, seu porrum, & cepe trucidas: Vtere Pompeio. Trucidas dixit, pro eo, vt diceret, comedis, quia videlicet iuxta sectam suam, tot animas trucidabat, quot quotidie porros aut cepe vel allia manducabat. Itaq; in carnibus manducandis nulla iniustitia est: Imò in nō manducandis, nisi pro voto religioso fiat, superstitio est iniusta, qua nimiū vsus fuisse fertur Pythagoras, qui non solū ab omni animali, verumetiam ab omni legumine abstinebat, præcipuè à faba, quasi consanguinea, dicens, quòd cocta sanguinis humani trahat colorem, vel ꝙ viridis in pixide ærea diu seruata, vertatur in sanguinē. Quem item irridens idem qui supra dicit: O quando faba Pythagoræ cognata, simulq; vncta satis pingui ponētur oluscula lardo. In tantū nanque Pythagoras pro causa iam dicta fabā quasi cognatā reputasse perhibetur, vt quadam die cū effugium non haberet, maluerit per medios latrones ire, quàm per segetē fabæ. Sed iam huiusmodi ridicula per Dei sapientiam explosa sunt, & diuinæ auctoritatis valent seria, iuxta quæ & Apostolus dicit: Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. Omnia, inquit, tradidi vobis, & omne quod mouetur in terra & viuit, erit vobis in cibum. Nullam hic mundorum & immundorum distinctionem fecisse videretur, nisi supra iam dixisset, quia tollens Noe de cunctis volucribus mundis, obtulit holocaustum super altare: Sed & in loco suo hic idem Moyses, de huiusmodi legem daturus est discretionis. 1. Tim. 4.

Quid significet, quod tertio quoque dictum est: Crescite & multiplicamini.

CAPVT XXXIII.

Vos autem crescite & multiplicamini, & ingredimini super terram, & implete eam.) Tandem & hoc tertio, vnius eiusdemque benedictionis verba super hominum reliquias edita sunt. Sicut tertio columbā emisit ipse Noe, sic tertio nihilominus super ipsum & filios eius sermo benedictionis effusus est. Et rectè, quia videlicet (vt supra iam dictum est) columba spiritus S. gratiā significat: & benedictio Dei, nō aliud quā spiritus sancti effusio est. Igitur vnus idemq; Noe & tertio columbā emittit, & tertio benedictionem accipit: quia videlicet vnus idēq; Christus, & quia Deus est, spiritum sanctum mittit, & tribuit: & quia homo est, benedictionē, id est, spiritus sancti operationē, tam in se ipso quam in suis accipiat membris. In seipso, dum de spiritu S. concipitur ex vtero virginis, dum baptizatur & spiritus sanctus visibili specie super illum descendit, dum resurgit à mortuis, & ita ingreditur in gloriam regni sui, sicut in typum eius (vt superius iam dictum est) tertiò fuit vnctus rex Dauid. In membris autem suis, dum per fidem eius in baptismo, quisque nostrum remisionem peccatorum accipit, dum deinde manuum impositionem, dum tandem in resurrectione æternam pro eadem fide percipit remunerationem. Et notandum, quòd in ipso benedictionis verbo triplici, pulchrè signātur hęc eadem incrementa huius gratiæ spiritus sancti. Primò nanque dictum est: Ingredimini super terrā, crescite & multiplicamini super eam, secundò dictū est, crescite & multiplicamini, additumque est, & sit terror vester super cuncta animantia terræ: tertiò crescite & multiplicamini & ingredimini super terrā & implete eam. Vltimum hoc dictum cum Sup ca. 23

primo penè vnum est, quia dictū est primo, ingredimini super terrā, crescite & multiplicamini super eam, hic verò crescite & multiplicamini, & ingredimini super terrā & implete eam. Vnum, inquā hæc esse videtur, sed ipso differunt ordine verborū. Illic prius dictum est, ingredimini super terrā, ac deinde, crescite & multiplicamini super eā: hic autē prius, crescite & multiplicamini, ac deinde, & ingredimini super terrā & implete eam. Illic itaque, ingredimini super terram, inquit, & subauditur, ad operandum: hic autem, ingredimini, subauditur, ad regnandum. Sunt enim duæ prædestinatorum vocationes, altera, qua vocamur ad fidē, de qua dicit Apost. (Rom. 8.) Quos autem prædestinauit, illos & vocauit. Altera, qua vocandi sumus ad regnum, iuxta fidem euangelij, dicente rege his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Benè ergo in prima benedictione prius est ingredi terrā, & sequens, crescere & multiplicari, quia videlicet qui præsentē ecclesiam ingredimur, crescere & multiplicari debemus, alios vocādo, iuxta illud: Qui audit, dicat, veni. In vltima verò prius est crescere & multiplicari, & sequens ingredi super terram, & implere eam: quia profectò post omnia crementa vel multiplicationes erit illa ingressio in regnū Dei, post (Matth. 25.) quam iam nō est crescere & multiplicari, id inquam nō est audire & dicere, veni. Horū medium est, vbi cū dixisset, crescite & multiplicamini, statim addidit, & sit terror vester (Apoc. 22.) super cuncta animantia terræ, quo videlicet secūda significatur effusio spiritus sancti, quā (vt superius iam dictum est) sancti Apostoli fortes & feruidi effecti, non solùm nō timuerunt, sed etiā timendi & terribiles cunctis bestialiter viuentibus esse meruerunt. (Sup. ca. 30.)

De eo quòd dixit Deus: Ecce ego statuam pactum meum vobiscum.

CAPVT XXXIIII.

Haec quoque dixit Deus ad Noe & ad filios eius. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos. Et nequaquam vltra interficietur omnis caro aquis diluuij: Neq; erit deinceps diluuiū dissipans terrā. Dixitq; Deus: Hoc signum fœderis inter me & vos: Arcum meū ponā in nubibus, & erit signū fœderis inter me & inter terram.) Vnum est ꝙ hic nos in primis quærere oportet, scilicet pactū, quod vel quale sit, de quo dicit, ecce ego statuam pactum meum vobiscū, & cum semine vestro post vos. Neq; enim per se præsenti loco satis elucet, vbi vel quando pactum hoc statuerit, quæ veraciores dati & accepti fuerint in cōstitutione pacti. Sine dato quippe & accepto, pactū non solet statui, nec minus quā inter duos fit, vt (verbi gratia) inter Abrahā & regē Palæstinorum Abimelech. Nā & ille puteum reddidit, quē vi abstulei ât serui sui, (Gen. 21.) & hic oues & boues, & præterea septē agnas gregis seorsum statutas ꝓ testimonio dedit. Hic verò nulla cōdonatio est. Dicit quidem Deus, nequaquā vltra interficietur omnis caro aquis diluuij, verū hoc non ipsa pactio vel cōstitutio, sed tenor fœderis est, quẽadmodū illud ꝙ prædictus Abimelech ab Abraham exegit dicēs, ne noceas mihi & posteris meis, stirpiq; meæ. Item & hoc dixit Deus, ponam arcum meū in nubib. verū hoc nō ipsum fœdus, sed signum fœderis est. Etenim erit, inquit, signum fœderis inter me & inter terrā. Præterea sciendum, quod non dixerit præsenti tempore, eccè ego statuo, sed futuro, eccè, inquit, statuā pactum meum vobiscum, & quod non tantum dixerit vobiscum, sed addiderit cū semine vestro post vos. Dicit quidem & postmodum, & erit signum fœderis quod constitui inter Deum & omnem carnem super terram, sed illic quoq; prò futuro rectè accipitur præteritum, iuxta illud quod scriptū est. Qui fecit quæ futura sunt. Quærē dum igitur est hoc pactum, & clarum erit, quanti valeant cætera, qui nunc ex ore Dei procedunt. Dicimus itaque, quia pactū multoties quidem promissum, sed vnū & semel (Eccl. 2. et 3) initum, pactum inquam vnum, quo solo inimicitiæ soluuntur, que erant inter deum & homines, incarnatio vel passio Christi filii dei est. Illic absq; vlla cōtradictione certa est constitutio pacis cum ratione dati & accepti, dum accepta Deus fide hominum, dat hominibus eundem Christum filium suum, vt saluentur per ipsum.

De pacto vel pacti signo.

CAPVT XXXV.

Hvius pacti duo tantum signa quidem præcipua, sed multæ promissiones vel significationes præcesserunt. Primum est signum quod hunc datur, dicente Deo, hoc signum fœderis inter me & vos, arcū meum ponam in nubibus, secundum quod datur Abrahæ, ab eodem dicente: Circuncidetis carnem præputij vestri, & erit signum fœderis inter me & vos. Vbi notandum illud, quòd signum pacti, nonnunquam rectè dicatur pactum, quia videlicet cùm dixisset, hoc est pactū ꝙ obseruabitis, circuncidetur (Gen. 17.) ex vobis omne masculinū, continuò subiūxit, & circuncidetis carnem præputij vestri, vt sit signum fœderis inter me & vos. Sed de hoc suo loco pleniùs dicendum erit. Nunc de isto, scilicet, arcu Dei videndum, quomodo illius vnici pacti vel fœderis signum sit.

De eo quòd in Christo pactum suum cum hominibus Deus fecerit, & quod pacti eius illud quod cum Noe pepigit, signum fuerit. Et de arcu, qui græcè iris dicitur, id est, pax.

CAPVT XXXVI.

IN eo Deus pactum cum hominibus pepigit, per Christum filium suum, quod illo in cruce moriente nos sibi recóciliãs, lauit nos à peccatis nostris & in sanguine eius, dedit'q; nobis p illũ sanctũ charitatis suæ spiritum, dedicãs illũ, quo renasceremur, aquæ & spiritus S. baptismũ. Talis nanq; Christi filij Dei arcus iste, qui in nubibus apparet, signũ est. In eo quippe multi quidẽ & penè innumeri colores vidẽtur, sed præcipui sunt & magis hi duo apparent, ceruleus & igneus. Ceruleus aquæ baptismũ quo visibiliter abluimur, igneus spiritũ S. significat, quo inuisibiliter peccata nostra cósumũtur: vt ab vtrisque secernamur, & ab illis qui præterito aquę diluuio perierũt, & ab illis qui futuro ignis iudicio perituri sunt. Igitur signum fœderis, id est, signũ filij Dei, & propter electos iudicati & super reprobos iudicaturi, arcus iste in nubibus cæli. Et istud quidẽ signum est in nubib. ꝙ nõ adijciat Deus vltra perdere aquis diluuij omnem carnem: ipse aũt Deus, quem nubes suscepit, quiq; vltra nubes, & super omnes cælos eleuatus est: signum æternæ recordationis est in oculis Dei patris, & sempiternũ memoriale nostræ pacis: vt iam postq̃ ille in carne sua inimicitias soluit, firmæ sint amicitiæ Dei & hominum, nõ iam seruorũ, sed amicorum & filiorũ Dei. Rectè itaq; cũ dixisset, & nequaq̃ vltra interficietur omnis caro aquis diluuij, addidit, neq; erit deinceps diluuium dissipans terrã, quia nec terra vltra delebitur diluuio aquarum: nec nostra caro post resurrectionẽ vllo turbabitur diluuio meseriarum vel passionum inundãtiũ. Hoc, inquit, signum inter me & vos & omnẽ animam viuentẽ, quæ est vobiscum in generatione sempiterna. Nam istud quidem signũ cum nubibus transibit, ipsum autem fœdus, cuius signum est, id est, memoriale nostræ redemptionis, in sempiternum permanebit in conspectu patris in carne filij eius, in cicatricibus vulnerum manuum, pedum, & lateris eius. Vnde & quia ipse est pax nostra, benè hoc signũ fœderis Græcè dicitur Iris, id est, pax. Cuius causas ignorantes, curiosi mundi huius philosophi, dicunt eum fieri casualiter ex obiectu solis cauæ nubi radios suos infundentis, sed quoquo modo fiat, opus Dei est, non casu, sed ratione, pro signo se exhibens diuinæ recordationis.

Ephe. 2.

CAP. IX.

De tribus filijs Noe, & cur nõ dixerit maledictus Cham, sed maledictus Chanaan.

CAPVT XXXVII.

ERant igitur tres filij Noe, qui egressi sunt de arca, Sem, Chã, & Iaphet. Porrò Chã ipse est pater Chanaan.) Ipse est, inquit, pater Chanaan, subauditur, habitatoris terræ huius, quam tu ô Israel, ingredieris possidendam. Non enim quòd vel solus filius vel primogenitus fuerit hic patris sui Cham, idcirco dixit scriptor, ipse est pater Chanaan, sed quia præ cæteris gentibus hanc nosse debebat Israel, cum qua sibi causa grandis erat. Cuius videlicet gentis maculam antiquam continuò scribere properat, vt non adeò mirum sit vel incredibile, quòd illam ad ingressum eorum terra euomere debeat. Ait ergo. (Cœpitque Noe vir agricola exercere terram, & plantauit vineam, bibensque vinum, inebriatus est, & nudat' in tabernaculo suo. Quod cùm vidisset Cham pater Chanaan, verenda, scilicet, patris sui esse nudata, nunciauit duobus fratribus suis foris, & cætera.) Hoc enim ad ignominiam gentis multum proficit, quòd ob seruilem patris nequitiam traxerit ex illo hæreditariam maledictionis pœnam. Proinde semel, & secundo, atque tertio gentem eandem hic percutit dicendo. Porrò, Cham ipse est pater Chanaan Ac deinceps. Quod cùm vidisset Cham, pater Chanaan, scilicet, verenda patris sui nudata, nunciauit duobus fratribus suis foris. Nam hic aduersariam gentem nominare in tali patris eius nuncio, grauis exprobratio est. (Deinde cùm euigilasset Noe, & didicisset quæ fecerat ei filius suus minor, maledictus, inquit Chanaan, seruus seruorũ erit fratribus suis.) Maledictus Chanaan dixit, cùm nondum natus vel non solus esset ille filius Cham. Adeò posteros Chanaan detestatur, vt totum maledictionis illius opprobrium vel pœnã in illos redundare pronunciet. Minorẽ quoque illum appellat, qui patris pudenda diuulgauerat, cùm fuerit natu medius, minorem inquã, non tam ætate, quàm ꝓ vitio & morum indignitate. Seruus seruorum, inquit, erit fratribus suis. Non dixit solùm, seruus erit, quo nomine interdum etiam bona vel voluntaria seruitus solet significari, sed seruus seruorum, inquit, erit: quo additamẽto seruitus extrema, imò seruilis nequitia solet exprimi, nisi cum subiectione Dei, dum per egregiam humilitatem seipsum profitetur quis seruum seruorum Dei. Hæc narratio iam in præsenti dum scribitur, valet eis quibus scribitur, videlicet ad corroborandos eorum animos, scientes quòd hostem eorum Chanaan iamdudum oderit Deus. Idem enim est, ac si diceret. Confortamini & estote robusti. Sicut enim iam fecit Deus Cham in filio eius Mesraim, hoc est, Aegyptijs (de Mesraim nanque secundo filiorum Cham nati sunt Aegyptij) quos Deus propter nos afflixit varijs plagis, & in mari rubro tandem obruit: sic multò magis faciet eidem Cham in istis populis, contra quos Deo duce proficiscimini, qui de illo nati sunt. Nam & antequã fieret pater vester Abrahã, maledictus & seru' vester fore pronũciatus est iste Chanaan, dicente adhuc eodẽ patre, propter eum quẽ prophetico spiritu præuidebat, patrem vestrum Abraham. (Benedictus Dominus Deus Sem,)

Gen. 14.

Deus Sem,)id est,deus Abraham, Abraham
Gen.14. quippe natus est de Sē, (sit Chanaan seruus eius.)Ne ergo dicatis,nequaquam ad hûc po pulū valemus ascendere, quia fortior nobis est, vel quia proceræ staturæ est,ne,inquam,
Num. 13. hæc vel huiusmodi dicatis, quia reuera populus maledictus est, vobisq; seruus & tributarius erit,sicut per patrem Noe prophetatum est. Sciendum quippe, totū illud esse in spiritu prophetiæ. Nā quia de Sem nasciturus erat vnus dei cultor Hebræorū populus,idcircò dixit:Benedictus Dñs Deus Sem.Quia verò de Iaphet diuidendæ erant insulæ gentium,& earum plenitudo per fidē ventura & habitatura erat in domo dei Iudæorū, non quidē dixit:Benedixit dñs deus Iaphet,quia falsos & multos deos coluerunt,sed(dilatet, inqt,deus Iaphet,& habitet in tabernaculis Sē.)His iuxta literā dictis,altiorē sensum ponamus,iuxta quem & huius, id est, Iaphet, idem Chanaan sit seruus, quia de isto quoq; dictum est,sit Chanaan seruus eius.

Item mysticè de ebrietate Noe & de nudatione eius, quòd per illam humilitas passionis Christi significetur,quam despicit Cham,id est, quiuis hereticus.

CAPVT XXVIII.

QVam vineam Dominus Deus noster, qui(vt sæpe iam dictum est)per Noe figuratur,plantauerit,incognitū esse sacra scri-
Psal.79. ptura non sinit, verbi gratia, cùm dicit:Vineam de Aegypto transtulisti: eiecisti gentes, & plantasti eam:dux itineris fuisti in conspectu eius,& plantasti radices eius, & impleuit
Esa.5. terram. Et in Esaia : Vinea facta est dilecto meo in cornu filij olei,& sepiuit eam,& lapides elegit ex illa, & plantauit eam electam, & ædificauit turrim in medio eius, & torcular extruxit in ea,& expectauit vt faceret vuas, & fecit labruscas,&c. Item,nec illud latere potest, quòd illa vinea benè plantata & decora prius, postea in amaritudinem vitis alienæ conuersa, ipsum plantatorem amaro mortis poculo potauit,& consummata amaritudine inebriauit, ita vt obdormiret somno mortis,nudat',id est,infirmus vel passibilis inuentus, quippe qui in similitudine ho-
Philip. 2. minum factus,& habitu inuentus est, vt ho-
Ioan.19. mo. Realiter quoq; dicēti, sitio,vinum obtu
Matth.27 lit myrrhatum,vinum vel acetum cum felle mixtum.Igitur Noe de vinea quam plantauit ipse,ioebriatus est, & in tabernaculo suo nudatus,ipse est Christus,à populo, cui legē
Esa.53. dedit,ipse morte affectus, & in eadem gente sua despectui habitus, vnde & gemibundus Esaias loquitur:Nō est species ei,neq; decor, & vidimus eum,& nō erat aspectus. Et desiderauimus eum despectū & nouissimū virorum,virum dolorum,& scientem infirmitatē,&c. Quicunq; hæreticus sub Christiano nomine, propter huiusmodi infirmitates, Christum dei virtutē & Dei sapientiam, verum Deum, de Deo vero negat ante secula natum,is est,Cham,quod interpretatur calidus,videlicet impatiens, semperq; calens ad rixam,atq; contentiosus, qui & infirmitatē patris nunciat foris: Iuxta quod Ioannes de huiusmodi:Ex nobis,inquit,exierūt, sed nō *1.Ioan.2.* erant ex nobis,dum negant in Christo quod virtutis est, illud solū prædicat quod est infirmitatis & turbam facit. Econtra,qui susceptam à virtute Dei, nostrā infirmitatē dignè venerantur, scientes quia quod infirmū est Dei,fortius est hominibus,ipsi sunt Sem & Iaphet.i. incliti atque dilatati.Sem quippe inclytus siue nominatus. Iaphet verò latitudo interpretatur. Maiores siue doctores atq; *1.Cor.1.* prælati in domo huius Noe.i.in ecclesia Christi nominati sunt & inclyti: auditorēs verò siue subditi, quā plurimi sunt, & idcircò nomine Iaphet,id est,latitudinis, rectè intelligēdi sunt. Tertius est Chā.i. caterua falsorum fratrum. Præter has hominum partes nulla inuenitur in filijs Noe, id est,qui Christiano censentur nomine. Et duæ quidē saluæ sunt, nam tertia perit, sicut habemus in Apocaly- *Apoc.12.* psi,vel quia proiecti cauda draconis qui tra- *Ibidē.8.* hebat tertiā partem stellarum cæli, vel quia ad cantum tubæ angelicæ, tertia pars creaturæ interijt. Quomodo illi, qui per Sem & Iaphet designantur, illam infirmitatem honorāt, quā in Christo hæretici despiciunt? Dorso auersi, pallium imponentes, infirma patris operiunt,id est,reuerentur præterita passiones Domini recolentes, venerando sacramētorum ordine vestiunt, qualia in domo Dei agere sanctum,intelligere pium est. Hoc primi fecerunt Apostoli,& deinde apostolici viri,atque cum illis, & post illos omnes religiosi obseruant,& fideles Christiani. Illis ergo rectè seruus seruorum est Chanaan,id est, omnis hæreticus,quia videlicet dum blasphemat & contendit,imò etiā corporaliter persequitur (quod maximè furor fecit Arrianus)illorum gloriæ seruit,& perficiendis coronis famulatur. Et benè dictum est, maledictus Chanaan,& nō maledictus Cham, quia videlicet dum in futurum seculum pœna illorum reseruatur, quasi non in semetpsis,sed in posteris suis puniuntur. Interpretatur autem Chanaan, motus eorū. Quæ interpretatio talibus congruit, quia pro motu,id est,pro opere patris sui maledicti sunt.

Quæ sint mysticè tabernacula Sem, in quibus habitauit Iaphet.

CAPVT XXIX.

DILATET Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem. Iam quia notum, & supra iam dictum est, in Sem Iudæos, in Iaphet verò Gentes, quæ promissiones Iudæorum consecuturæ erant, benedici prophetico spiritu patris: certius nunc scire licet, quæ sint tabernacula Sem, & quo introitu admissus, cœperit in illis habitare Iaphet. *Rom. 9.* Tabernacula Sem, priuilegia sunt Iudæorum, quæ Apostolus his verbis enumerat: Quorum

Quorum est, inquit, adoptio filiorũ, & gloria, & testamentũ, & legislatio, & obsequiũ, & promissa, quorum patres, ex quib. Christ' secundum carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula. In his ille populus aliquando habitabat solus, nã nos gentes foris eramus. Eratis enim (inquit idem Apost.) in illo tempore sine Christo, alienati à cõuersatione Israel, & hospites testamentorum, pro missionis spem nõ habentes, & sine Deo in hoc mundo. Hæc enim omnia vnius Hebraicæ linguæ clausura tenebat, quæ in diebus, quib. diuisio vel cõfusio linguarũ facta est, remansit in domo vel familia Heber, vnde & lingua ista Hebraica dicta est. Itaq; hæc quæ prædicta sunt, apertè vocantur hic tabernacula Sem. i. non quòd cunctæ generationes Sem in illis habitauerint, sed pars, videlicet pars populi Israel, qui per Abraham descendit ex Heber pronepote Sem. Porrò, de Iaphet nati sunt Græci & Latini: filij nanq; Iaphet fuere septem, Gomer, à quo Galathæ: & Magog, à quo Scythæ: & Madia, à quo Mœdi: & Nauan à quo Iones, qui & Græci, vnde & mare Ionium dicitur: & Tubal à quo Itali: & Hiberi, qui & Hispani, à quib. Celtiberi: & Mesoch, à quo Capadoces, vnde & vrbs apud eos Mazecha dicta est: & Tyras, à quo Thraces, quorum non satis immutatum vocabulũ est. In his, & in cunctis penè gentib. Græca & Latina lingua principatum obtinent, altera videlicet propter sapientiã Græcorum, altera propter potentiã Romanorum, per quas aperta sunt tabernacula Sẽ gentib. vniuersis ad inhabitandum, quia videlicet per illas, annitentibus multis translatoribus, scripturarum scientiam & perinde vnius dei notitiam appræhenderunt. Et Iudæi quidem, quib. illa tabernacula primùm ædificata fuerant, & nonnulli quoq; de cæteris gentibus tabernacula Sem introierũt, sed generationes Iaphet, quib. maximè Europa possessa est, habitando præualuerunt.

Ephe. 2. · *CAP. X.* · *CAP. XI.*

Item de tribus filijs Noe, quod eorum generatione tres mundi partes impletæ sunt.

CAPVT XL.

Filij Cham, Chus, Mesraim, & Futh, & Chanaan.) Chus vsq; hodie ab Hebræis Aetheopia nũcupatur: Mesraim Aegyptus: Futh, Lybies, à quo & Mauritaniæ fluuius vsq; in præsens Futh dicitur, omnisq; circa eum regio Futhensis. Porrò, Chanaan (vt iã dictum est) obtinuit terram, quã Iudæi deinceps possederunt, eiectis Chananæis. (Filij Sem, Elã, & Assur, & Arsaxat, & Ludim, & Aram.) Hi ab Euphrate fluuio partem Asiæ vsque ad Indicum oceanum tenent. Est aũt Elam, à quo Elamitæ, Princeps Persidis: Assur Niniuem ciuitatem condidit. Arsaxat, à quo Chaldæi: Ludin à quo Lydia: Arã, à quo Syri, quorum metropolis est Damascus.

Singulas gentes quæ de his tribus filijs Noe disseminatæ sunt, prosequi longum est. Hoc ad summam compẽdio dictum sit, quia Sem in filijs suis Asiã, & Cham maximè Lybiam, & Iaphet Europam possederunt, vt tres partes mundi, à trium generatione implerẽtur, in quib. etiam ecclesia Christi sanctæ trinitatis fide explananda præmonstrabatur.

De ædificatione turris Babel.

CAPVT XLI.

CAP. XI.

Erat autem terra labij vnius, & sermonũ eorundem, Cumq; proficiscerentur de oriẽte, inuenerũt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Dixitque alter ad proximum suum: Venite, faciamus lateres, & coquamus eos igni, &c.) Iam superius vbi septẽ filios Iaphet in ordinem digessit, ita subiunxit: Ab his diuisæ sunt insulæ gentium in regionibus suis, vnusquisq; secundum linguã & familias suas. Hoc per regulam, quã Tyconius recapitulationem appellat, colligendũ vel continuandum est, quia videlicet illic nõ dictum est qualiter diuisæ fuerint, & hic idcirco repetitur, vt narretur quomodo vel quam ob causam diuisio vel confusio eiusmodi facta est. Erat, inquit, terra labij, id est, linguæ vnius, & sermonum eorundem, scilicet, quia quique sermones vel singulę voces, in omni terra significabãt idem. Inuenerũt, inquit, campũ in terra Sennaar, Ipsum campum quem inuenerunt, scriptura nunc vocat Sennaar, scilicet, ab euentu, locum congruo nomine significãs, interpretatur enim Sennaar excussio dẽtium, vel fœtor eorum, videlicet excussio dentium, id est, sermonũ siue verborum quę sine dentibus non fiunt. Plurimùm nanque dentes iuuant ad loquendum, qui tunc illis quodammodo excussi sunt, quando solitam loquendi facultatem dentati, id est, superbi vel fortes illi perdiderunt. Nilominus rectè dicitur & fœtor eorũ, quia videlicet fœtorem superbiæ eorum talis ausu vsque ad nares Dei emiserunt. Cui sicut humilitas, vel spiritus contribulatus, sacrificium est in odorem suauitatis, sic econtra, superbia fœtor horribilis est. Cuius eorũ superbiæ mirandã magnitudinem scriptura insinuans, introducit Deum descendentem, vt videat ciuitatem & turrim, quã ædificabant, inquit, filij Adam, & dicentem: (Eccè vnus est populus, & vnum labium omnibus. Cœperuntque hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere compleant. Venite igitur descendamus, & confundamus ibi linguam eorum, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui, &c.) Descendit vt videret, de illo ait scriptura, qui omnia scit antequam fiant, & nusquã abest, quia videlicet & causa talis erat, quã indiscussam cælesteiudicium nullatenus omittere deberet, & sic loqui debuit scriptura, vt nil temerè esse credendũ insinuaret. Si enim is qui omnia scit, descendere hic dicitur vt videat, & alibi dicit, clamor Sodomorũ & Gomorrhęorum multiplicatus est, & peccatum

Gen. 18.

eorum aggrauatum est nimis, descendam & videbo vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita, vt sciam: quanto magis homo qui falli potest, antequā sententiam proferat, rem diligenter inuestigare debet? Et notandū, quòd hic illos appellat filios Adā, potest quidem idē intelligi cū dicit, quā ædificabant filij Adam, ac si dixisset filij hominum, quoniam Adam apud Hebræos communi genere homo dicitur, sed hoc loco sicut voce, sic & sensu, ad eundem qui primus fuit conditus debet referri Ita nanque acrius multo percutit eos, qui dixerunt, & celebremus nomen nostrum, & turrim superbiæ, qua cælum attingerent ædificare cœperunt: quia videlicet hoc modo specialiter imitabantur præuaricationem Adæ, qua diabolum secutus est, dicentem: comedite, & eritis sicut dij, & hoc modo æquè vt ille ascēdere voluit super altitudinē nubiū, & esse similis altißimo. *Esa. 14.*

De confusione linguarum, & quòd per donum spiritus sancti omnes linguæ rursus adunatæ sunt in ore Apostolorum.

CAPVT XLII.

Eccè, inquit, vnus est populus, & vnum labium omnibus. Cœperuntque hoc facere, nec desistent à cogitationibus suis, donec eas opere impleant. Ergone, si illa facultas mutuæ linguæ sublata nō fuisset, cogitationes suas opere implere, id est, turrim tantæ altitudinis, quiuissent extruere? cuius culmen in cælū pertingeret? Nō vtiq; ad cælum æthereum, cuius altitudinis stadia geometræ cōiecturis suis numerare nō possunt, sed fortè ad cælū aeriū, à quo volucres cæli dici cōsueuerunt. Cū ergo de stulta eorum præsumptione dicit deus, nec desistēt à cogitationib. suis, donec opere impleāt, subaudiendū est, quantū in ipsis est. Satis enim diabolum imitatur dicentē: Ascendā super altitudinem nubium, qui quantum potest, extollit se aduersus Deum altißimum. Venite igitur (inquit Dñs) descendamus & cōfundamus ibi labiū eorum, vt nō audiat vnusquisq; vocē proximi sui. Tanquā diceret: Inueni, in quo dignè ꝙ merentur iuxta modum culpæ retribuam eis Quoniā peruersa via tendunt ad cælū: veram viā abscondamus ab eis, qua veraciter itur ad cælū. Etenim cùm hæc diceret Deus, futurum erat, vt sanctā per famulum suum Moysen cōderet scripturā, vnius Dei continentē notitiam, qua sola verè itur ad cælum. Vna aūt tātum scribendi lingua erat quæ vtique tunc omniū erat, quæ & hactenus dicitur Hebræa. Vt igitur cū datæ fuerint illæ margaritæ cælestis doctrinæ, nō conculcētur à porcis huiusmodi: venite, inquit, confundamus ibi labium eorum. Hoc tam mirandę vindictæ incommodum, quo maximè homines, à semetipsis diuiduntur, solus facere potuit Deus. Proinde cùm dicit pluraliter, venite descendamus, confundamus, non angelorum multitudines ad auxiliū cohortatur, sed ad feriēdā superbiā se adesse testatur tota trinitas & vnus Deus. Quòd ex opposito remedio magis liquet. Vbi enim in ore Apostolorum omnia reuocātur genera linguarum, eadem trinitas sese aperit hominib. & ea die, primum in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, humiles hominibus baptizantur, quæ vera structura est altißimæ turris, qua in cælum fugiat homo Deo conregnaturus. *Actor. 2.*

De Nemroth, quem Iosephus eorum principem fuisse asserit, qui turrim ædificauerunt.

CAPVT XLIII.

Horum principem Iosephus Nemroth fuisse asserit, de quo superius dicit scriptura: Et Chus genuit Nemroth. Iste cœpit potens esse in terra, & erat robustus venator coram Domino Potens, inquam, cœpit esse in terra, & robustus venator erat, quia primus in populo insuetam tyrannidē quasi venando arripuit. Regnauitque in Babylone, quæ ab eo quod ibi confusæ sint linguæ turrim ædificātium Babel, appellata est. Babel enim interpretatur cōfusio. Regnauit aūt & in Arach, hoc est in Edissa, & in Achad, quę nūc dicitur Nisibis, & Calamne, quæ postea verso nomine, à Seleuco rege, dicta est Seleucia. De terra illa exiuit Assur, & ædificauit Niniuen & Robooth ciuitatē. Vbi nō putemus duas vrbes esse significatas, sed quia Robooth interpretatur platea, ita legendum est: Et ædificauit Niniuē & plateas ciuitatis. Dictaque est Niniue à Nino, Beli filio. Interpretatur aūt Nemroth tyrānus siue transgressor, significatque diabolum, qui in hoc mundo tyrannidē arripuit, quā & in cælo meditari ausus fuit, dicendo: Ascēdā super altitudinē nubium, similis ero altißimo. Et ob hoc reuera exiuit prouerbium: Sicut Nemroth robustus venator corā domino: subauditur, sic est omnis, qui extollit in altum cornu suum, ꝙ loquitur aduersus Deū iniquitatē. Dū eum exemplo illius celebrare se putat nomen suū, potius sempiternum ecōtrario cōquirit opprobrium. Ipsa quoq; ciuitas siue turris, cuius extruendę princeps ille fuit Babel. i. cōfusio, paßim in scripturis spiritualem significat ciuitatem diaboli, contrariā ciuitati Dei. Vocā tur enim & est illa Babylon meretrix, quæ sanguinem sanctorum bibit, & econtra ciuitas Dei Hierusalem, id est, visio pacis, in qua pacifico & vero regi, in æternum & vltra conregnabunt omnes pacifici, veri beati, quia vocabuntur & erunt filij Dei. *Gen. 10.* *Esa. 14.* *Psal. 74.* *Matth. 5.*

EINIS LIBRI QVARTI IN GENESIM.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER QVINTVS.

Quòd in Abraham tertiæ ætatis mundi initiũ fuerit.

CAPVT I.

Ioan. 8. SCrutamini scripturas dicit Iudæis ipsa, quam in scripturis habemus, vita, Christus filius dei viui, scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitã habere. Quid deinde? Et illæ sunt, inquit, quæ testimonium perhibent de me. Hoc nobis præsenti opere facere propositũ est, & ecce scrutando ad eam partem agri per uenimus, de qua rectè dicas, habet argentum

Iob. 28. venarum suarum principia, in qua situs est plurimus testimoniorum eius aceruus, argenteus, scilicet, ad Abraham patrem credentium & secundum nomen suum patrem multarum gentium, ad quem primum eiusdem beati seminis repromissio facta est. Propter quod & initium est alterius, id est, tertiæ ætatis mundi, in qua Christus repromissus est, & lex per Moysen data, cui si crederetis (ait ipse) crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Hic scientia est, & proinde tertio loco, à spiritu timoris spiritus scientiæ ponitur, quia tertia mundi ætate, scientiam magnæ salutis & repromissionis, sermone & legis conscriptione Deus hominibus tradidit. Hanc igitur ætatem ingressuri, sanctum sciẽ

CAP. XII tiæ spiritum inuocamus, in quo sensu congessit, eodem inuenire & proferre nos faciat repositum in hoc agro thesaurum testimoniorum Christi filij Dei.

De Abraham, quòd (vt aiunt plerique) de Hur Chaldæorũ, id est, de incendio, Dei auxilio liberatus sit.

CAPVT II.

DIxit autem Dominus ad Abraham: Egredere de terra & de cognatione tua,

CAP. XII & de domo patris tui, & vade in terram quã monstrauero tibi, faciamq; te in gentem magnam, & benedicam tibi: & multiplicabo nomen tuum, erisque benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, & maledicam maledicẽtibus tibi, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.) Abraham ꝗ interpretatur pater excelsus, Hebræus erat ex Heber, cuius in domo vel familia remanserat lingua primitiua, quæ ex tunc ab eodẽ dicitur Hebræa, natus anno centesimo nonagesimo primo, à natiuitate Faleg, cuius in diebus terra diuisa est: à diluuio autem CCXCII. à Sem filio Noe decima generatione editus. Sem nanque genuit Arfaxath, Arfaxath genuit Sale, Sale genuit Heber, Heber genuit Faleg, Faleg genuit Reu, Reu genuit Saruch, Saruch genuit Nachor, Nachor genuit Thare, Thare genuit Abram. Chainan, quippe qui apud Lucã euangelistam inter Arfaxath & Sale ponitur, in Hebraico non habetur. Porrò causam cur tali viro terra sua, id est, terra Chaldæorum, digna non fuerit: hanc Hebræi tradunt, & ecclesiastici illustres viri veram esse defendunt, scilicet, quòd Abram in ignem missus fuerit, eò quòd ignẽ adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit, & hoc esse ꝗ dictũ est, mortuus est Aram ante Thare patrem suum in terra natiuitatis suæ in Hur Chaldæorum, quòd Gen. 11.
videlicet ignem nolens adorare consumptus Gen. 15.
sit. Nam Abraham, inquiũt, eodem vallatus *Quæstio de annis Abrã*
incendio, Dei auxilio liberatus est. Vnde & Gen. 12.
postmodum eidem Dominus: Ego, inquit Dominus, qui eduxi te de Hur Chaldæorum. Alioqui indissolubilis (aiunt) erit quæstio in eo quod dictum est postmodum, septuaginta quinque annorum erat Abraham cùm egrederetur de Aran. Si enim Thare pater Abram, cũ adhuc esset in regione Chaldæorum, septuaginta annorum genuit Abram, & postea in Aran ducẽtesimo quinto ætatis suæ anno mortuus est, quomodo post mortem eius Abram exiens de Aran septuaginta quinque annorum fuisse memoratur, cũ à natiuitate Abram vsque ad mortem patris eius, centum triginta quinque anni fuisse doceãtur? Igitur vera est illa Hebræorũ traditio, quòd egressus sit Thare cũ filijs suis de igne Chaldæorum, & quòd Abram auxilio Dei sit liberatus, & ex illo tempore ei dies vitæ & tempus reputetur ætatis. Potest tamen rectè intelligi, quòd Thare cum suis omnibus statim quidem post persecutionem venerit in Aran: & cùm proposuisset ire in terram Chanaan, illic remoratus sit: Abram autem, iubente Deo, vt egrederetur de terra & de cognatione sua, egressus sit. Sic enim se habet ordo narrationis.

Cur non dixerit Deus solũ: Egredere de terra tua, sed addidit, & de cognatione tua.

CAPVT III.

TVlit itaq; Thare Abram filium suum, & Loth filium Aran filij sui, & Sarai nurum suam vxorem Abram filij sui, venerunt Gen. 11.
que in Aran & habitauerũt ibi. Et facti sunt dies Thare ducẽtorum quinque annorum, & mortuus est in Aran. Dixit autem Dominus ad Abram, subauditur cùm venissetin Aran, viuente adhuc patre eius Thare, scilicet, Egredere de terra & de cognatione tua, &c. Cur enim non dixit solùm: Egredere

 de terra

de terra tua, sed addidit, & de cognatiōe tua: nisi qa alibi terra, & alibi cognatio eius erat? Siquidē terra eī Chaldæa erat, cognatiōe aūt eius nunc in Aran, id est, in Syriam, profugiendo deuenerat. Quòd ergo cū dixisset, egredere de terra, addidit, & de cognatione tua, idē est ac si diceret: Sicut de terra Chaldæorū corpore egressus es, animo quoq; sic egredere, vt nunquam illuc redeas, insuper & hinc, vbi nunc habitas, egredere de cognatione tua. Nam quòd in Aran, id est, in Syria, cognatio Abram illo egrediente resederit, & ibi coaluerit, illud satis indicio est, quod seruus Abrahā adiuratus ab eo dicēte: Nō accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum inter quos habito, sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias vxorem filio meo, Isaac: Profectò (inquit scriptura) perrexit Mesopotamiam Syriæ ad vrbem Nachor. Ad terram & ad cognationem meam, inquit, proficiscaris: quia videlicet cùm hæc diceret, iam cognatio eius cum Syra gente commixta fuerat, iamq; illā terram pro sua habitabat. Vnde & vsque hodie Syra lingua Hebrææ cognata, id est, ex magna parte similis est. Sed iam promissionis verbum audiamus. *Gen. 24.*

Vnde & ex quo propheta fuerit Abram.

CAPVT IIII.

FAciamque te, inquit, in gentem magnā, atq; in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ.) Ex hoc iam pater excelsus Abrā propheta est. Etenim sancti omnes viri, quos prophetali nomine honorat domꝰ dei, ex eo prophetæ dicuntur & sunt, quòd præscire meruerunt incarnationem filij Dei. Ecce autem huic primo reuelat Deus illud secretum consilij sui, dum dicit, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Nō aliam sine dubio benedictionem hic commemorat, nisi illam, qua per semen Abrahæ (quod est Christus) in omnes gentes gratia spiritus sancti effusa est. Ergo iam propheta Abraham, propheta Isaac, propheta Iacob, sed maiore patriarcharum nomine, hoc ipsum nomen in illis penè opertum est. Sed dicit Deus ad Abimelech regem Geraræ de Abram: Nunc ergo redde vxorem viro suo, quia propheta est, & orabit pro te, & viues. Et in psalmo, tam de isto quā de cæteris patriarchis eius posteris Et corripuit pro eis reges, subauditur dicens: Nolite tāgere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari. Non ergo quia breuiter dictum est, parum esse putemus quod huic reuelatum est, sed paruulā sermonis huius aperientes thecam, quid habeatur intrinsecus, diligentius contemplemur. *Gen. 12.* *Gen. 20.* *Psal. 104.*

Qualem mercedem, vel quod præmium proposuerit illi Deus, iubendo vt egrederetur.

CAPVT V.

QVasi operarium electū Deus ad operandum conducens, cùm dixisset: egredere de terra & de cognatione tua, continuò sperandam quasi taxando mercedem, primo ait, faciamque te in gentem magnam: deinde, & benedicam tibi, nec non & addidit, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus: tandemque, atque in te (ait) benedicentur vniuersæ cognationes terræ. In omnibus ijs nec vnum iota, vel apicem vnum vacare, aut carere rei pondere, certò arbitremur. Faciamque te, inquit, in gentem magnam. Non dixit, gentem multam. Etenim gens illa quæ promittitur, quæ pro benedictione nūc offertur, comparatione aliarum gentium, non valdè multa futura erat. Non (inquit Moyses) quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis iunctus est Dominus, & elegit vos, cum omnibus sitis populis paucio res: sed quia dilexit vos Dominus, & custodiuit iuramentum quod iurauit patribus vestris. Bene ergo non ait, faciamque te in gentem multam, sed in gentem magnam. Nam verè magna gens, cuius dominus deus eius, quam magnificauit, & honorauit magnus Dominus, de qua magnos patriarchas atque prophetas vel scribas peritos, ac diuersorum meritorū magnos viros habemus, per quos veram dei magnitudinem cognouit mūdus. Et benedicam tibi, inquit: Notandus ordo verborum. Si enim prius dixisset, benedicā & deinde subiunxisset, faciamque te in gentem magnā: fortè benedictionem in eo duntaxat promitti putaremus, vt generatio carnis ex eo propagaretur. Nunc autem prius in gentem magnam fore, & tunc benedici promittitur, vt videlicet illam intelligas benedictionem, de qua propheta canit in psalmo: Etenim benedictionem dabit legislator, quæ vtique quia post legislationem datur, illa debet intelligi gratia spiritus sancti, de qua Ioannes dicit: Quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Sed hæc benedictionis gratia communiter omnibus fidei eius sequacibus promissa vel data est. Sequitur ergo & superadijcit quod illius magis proprium sit. Et magnificabo, inquit, nomen tuum, erisque benedictus. Magnificatum nanque est hodie nomen Abrahæ, videlicet cum nomine Dei magno & tremendo, dum per orbem terrarum prædicatur nominis Dei talis definitio: Deus Abraham, deus Isaac, Deus Iacob. Vera magnificentia nominis Abrahæ hæc est. Vnde & Apostolus: Ideò, inquit, Deus non confunditur eorum vocari DEVS: Itaque magnificabo (ait) nomen tuum, erisque benedictus, videlicet vt nomen tuum in ipsa inuocatione nominis mei magnificè cōmemoretur, & ita eris benedictus, vt quicunque tibi maledixerit, econtrario ille sit maledictus. Maledicam enim, inquit, maledicentibus tibi, & benedicam benedicentibus tibi. Veruntamen quoniam hæc promissio sic terminatur, atque in te benedicentur omnes cogna- *Deut. 7.* *Gens magna.* *Psal. 83.* *Ioan. 1.* *Exod. 3.* *Matth. 22* *Hebr. 11.*

nes cognatiões terræ,& quòd ait in te,oportet intelligi in semine tuo, sicut & in repromissione tandē dicturus est,possidebit semē
Gen 22. tuum portas inimicorum tuorum, & benedicentur in seminē tuo omnes gentes terræ, rectè sic accipitur:&magnificabo nomē tuū, erisque benedictus,vt hoc sit, magnificabo nomen seminis tui, dando illi nomen quod sit super omne nomen,quod Apostolus con fitens:Qui est,inquit,super omnia Deus be-
Philip. 2. nedictus in secula.Sic enim Leui cùm adhuc
Rom 9. esset in lumbis huius patris,decimatus esse re
Hebr. 7. ctè dicitur, eodem Apostolo dicente, & vt ita dictum sit, per Abraham & Leui, qui decimas accipit,decimatus est, cur non & Christus rectè promissiones accepisse dicatur in eo,cuius & ipse in lumbis erat fecundum car nem?Cùm ergo dicitur Abrahæ, atque in te benedicentur vniuersæ cognationes terræ, rectè Christo dictum accipitur, tanquam ita diceretur.Postulabis à me & dabo tibi gen-
Psal. 2. tes hæreditatem tuam,& possessionem tuam terminos terræ.

Quomodo egressus est,iuxta Apostolū, nesciens quo iret.

CAPVT VI.

EGressus est itaque Abram, sicut præceperat ei Dñs, & iuit cum eo Loth.) Egressus est, inquit, subauditur, nesciens quo
Hebr. 12. iret. Fide enim(inquit Apostolus) qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quē accepturus erat in hæreditatem: & exijt,nesciens quo iret. Qui enim hoc solum dixit Deus,& veni in terram quam monstrauero tibi,& ipsam illi terram nondum demonstra uit,profectò nescientem quò iret, ire iussit, & miro modo (quæ vera peregrinatio est) & expectando ire, & eundo expectare præcepit, vbinā requies daretur sibi.Et ita egit. Sic enim scriptura dicit:(Cunq; venissent in terram Chanaan, pertransiuit Abram terrā vsque ad locum Sychen, vsque ad conuallē illustrem.Chananæus autem tunc erat in terra.)Et continuò subiungit:(Apparuitq; Dominus Abram, & dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc.) Ac si diceretur: Quia nesciens quò iret,exierat,tamdiu quasi vagus,& sine tecto pertransiuit in illum & in illū locū,donec appareret ei dominus,&iuxta sponsionē suā ostenderet, & quā esset illi daturus terrā. Benè igitur Apostolus ait: Quia fide exiuit, nesciens quo iret.Sed & aliud erat,in quo fides eius spectanda est. Nam superius iam dictum est. Erat autem Sarai sterlis, & non habebat liberos. In vno igitur imperio duabus rebus,quodammodo repugnātibus,fortiter obedientiam fidemque præbuit,quia & cùm Chananæus tunc esset in terra, terram illam sibi dandam, & cùm vxor sua sterilis
CAP. XII esset semini suo hæreditandam, Deo promit tente, credidit.In vtroque confortatus est fi de(vt ait idem Apostolus)dans gloriam deo,
Gen. 11. plenissimè sciens,quia quæcunque promisit Deus,potens est & facere. Tandem ergo demonstrata sibi terra,quam deus promiserat, æstimans fidelem eum qui promiserat: habitat confidēter,(ab occidente habens Bethel, ab oriente Hai.) Bethel domus Dei, Hai stultitas interpretatur. Porrò Bethel hoc loco per anticipationem dicta est. Nam Iacob Bethel appellauit nomen eius,quæ prius Luza vocabatur.Itaque contra tenebrarum spiritualium occidentem,habens domum Dei, & ab oriente veri luminis agens festiuitatem magnæ spei ædificauit altare Domino,qui ap paruerat ei:& non ingratus tantæ gratiæ beneficijs,& iuris sui possessionem futurā, iam sacris Dei sui præoccupat atque dedicat titulus.(Perrexitque vltra vadens & proficiscēs Rom. 4.
ad meridiem.) Meridies significat perfectionem.Benè ergo progredi dicitur ad meridiē, qui ab hac aurora iam dictæ fidei suæ vltra vadens,& progrediens de virtute in virtutem,sine dubio,ad plenum & æternum peruenit perfectionis diem.

De peregrinatione eius in Aegyptum, & quid significet, quod flagellauit Deus domum Pharaonis propter Saram.

CAPVT VII.

FACTA est autem fames in terra, descenditque Abram in Aegyptum vt peregrinaretur ibi.præualuerat enim fames in terra.Cunq; propè esset, vt ingrederetur in Aegyptum, dixit Sarai vxori suæ: Noui quòd pulchra sis mulier, & quod cùm viderint te Aegyptij,dicturi sūt: Vxor ipsius est,& interficient me,& te reseruabunt: Dic ergo,obsecro te,quòd soror mea sis, vt benè sit mihi propter te, & viuat anima mea ob gratiā tui, &c.)Non paruipendens vxoris pudicitiā ve nalem fecit,vt benè sibi esset propter illam, sed periculose exemit, ne moreretur propter illam,certissimè sciens, quod qui eduxe rit eum de Hur Chaldæorum, potens esset seruare illam ab igne, id est,à libidine Aegyptiorum.Quare,inquit,non eadem fide con fisus,quòd liberare posset eam Dominus de manu Aegyptiorum,vt non moreretur propter eam,securè dixit esse vxorem suam? Videlicet quia timebat Dominum, quia nolebat tentare Dominum Deum suum. Is nanque Deum tentat, qui quanta potest parte periculi se non expedit,& illic poscit miraculum dei,vbi nonnihil proficere potest huma næ rationis ope,quæ in promptu sit.Benè igitur vir prudens vtrinque sollicitus, videlicet ne & se interficerent, & illam reseruatam suæ libidini subiugarent, quam potuit partem periculi sustulit,& cætera fideliter Deo curanda reliquit: Etiam quidem in aperto literæ est victoriosa viri obedientis perseuerantia, quia facta fame in terra peregrinatiōis suæ, maluit adhuc in terra Cham, quæ est Aegyptus,peregrinando aliena solatia quærere, quàm ad terram vel ad cognationem suam, de qua Deo iubente fuerat egressus,

gressus, aliquatenus respicere. Verùm ipsa facies præsentis historiæ, iam sereno lumine arridet, & transflucentia nobis ingerit mysteria, quibus plena est. Nõ enim ab re est, quòd Abram facta fame descendit in Aegyptum, & flagellatur Pharao propter eum, cuius progenies postmodum itidem facta fame in eadem terra Chanaan descensura erat in Aegyptum, & flagellandus esset Pharao plagis notissimis propter eam. Non, inquam, absq; Dei cõsilio est, quòd diues reuersus ex Aegypto, postmodum contra reges accingitur, & Loth filium fratris sui liberat, ac deinde à Melchisedech sacerdote altissimi benedicitur, cuius gens, scilicet Israel, postmodum de Aegypto in manu potenti, & brachio excelso egrediens, contra reges multos & fortissimos pugnare habebat, ducum fide & armis, carnales qui in populo erant protegentibus, totamque gentem de seruitio hostium præsepe liberantibus donec procederet natus de virgine rex & sacerdos altissimi, Christus Dei filius. Benedictionem, id est, peccatorum remissionem per verum corporis sui & sanguinis sacrificium, Abrahæ & semine eius largiturus. Igitur Apostolica præeunte auctoritate, qui sumpta hinc allegorica similitudine, de ancilla & de libera. Hæc enim, inquit, sunt duo testamenta: In vno Abraham iustorum omnium in illis temporibus viuentium, ex fide cœtum, in Sarai vxore eius Dei testamẽtum, in Loth multitudinem intelligamus Israelitarum, qui secundum carnem tantum Israelitæ fuerunt.

Gen. 46.

Item de eadem, & quid significet, quòd sustulit Pharao Saram in domum suam.

CAPVT VIII.

Ngressus est Abram in Aegyptum, & viderunt, inquit, Aegyptij mulierem quòd esset pulchra nimis, & nunciauerunt principi Pharaoni, & laudauerunt eam apud illũ, & sublata est mulier in domum Pharaonis. Fagellauit autem Deus Pharaonem plagis multis & domum eius, &c.) Hæc res gesta alterius rei gerendæ veraciter prophetia est. Descendit enim postmodum Israel in Aegyptum, cum testamento Dei quod disposuerat ad Abraham auum suum, & ad Isaac patrem suum cum omnibus quæ habebat, cum filijs & nepotibus, quia vocauerat Deus famem super terram, & omne firmamentum panis contriuerat, & miserat ante eos Ioseph. Cumque propè esset vt ingrederetur Aegyptum, quodam modo quæsiuit Abram Sarai vxori suæ auxilium, quæsiuit enim & promptum inuenit Israel testamẽti Dei solatium, vt benè sibi esset propter illud, & viueret anima eius ob gratiam illius. Apparuit enim illi Deus per visum, dicens: Ego sum fortissimus Deus patris tui. Noli timere, & descende in Aegyptum, quia in gentem magnam faciam te ibi, &c. Cùm hac pollicitatione descendit, & benè vsi sunt eo Aegyptij propter

Psal. 104.

Gen. 46.

gratiæ Dei pulchritudinem, quæ cum illo erat, fueruntque ei oues & boues, & asini, & serui, & famulæ, & cameli, etenim habuit possessionem in Aegypto in optimo terræ solo Ramesses, & ibi auctus est vehementer. Surrexit deinde alius Pharao, qui non nouerat Ioseph, & hic proculdubio sustulit Sarai in domum suam. Tulit enim ab Israel Dei testamentum, nec enim sub illo colebat deum patrum suorum. Vacatis, inquit, otio, & idcircò dicitis, eamus & sacrificemus Domino. Sed flagellauit eum Dominus Deus plagis maximis, & domum eius: Ego enim, inquies, indurraui cor eius & seruorum illius, vt facerem signa mea hæc in eis, vt narres in aurib. filij tui, & nepotum tuorum quoties contriuerim Aegyptios, & signa mea fecerim in eis. Tunc planè reddidit vxorẽ viro suo: nũc igitur, inquiens, eccè vxor tua, tolle eam & vade. Surrexit enim ille Pharao nocte, & omnes serui eius cunctaque Aegyptus, & ortus est clamor magnus in Aegypto. Vocatisque Moyse & Aaron nocte, ait: Surgite & egredimini à populo meo, & vos & filij vestri: Ite, immolate Domino sicut dicitis. (Et tunc ascendit Abrã de Aegypto, ipse & vxor eius, & omnia quæ habebat, & Loth cum eo ad australem plagam. Erat autem diues valdè in possessiõe auri & argenti.) Etenim permissus cultui Dei sui populus, ascendit de Aegypto cum omnibus quæ habebat, dicente Pharaone, oues vestras & armenta assumite vt petieratis, erantque diuites in possessione auri & argenti, spoliauerant enim Aegyptios, iubente domino per Moysen, vt postularet vir ab amico suo, & mulier à vicina sua vasa argentea & aurea & vestes.

Exod. 8.

Exod. 10.

Exod. 12.

Cap. xii.

De regressu Abram & Loth ex Aegypto, & quid significet, quòd ab eo diuisus est Loth.

CAPVT IX.

Vm itaq; egressi essent de Aegypto Abram & Loth, (non poterat (inquit scriptura) capere eos terra, vt habitarent simul. Erat quippe substantia eorum multa, & non quibant habitare communiter. Dixit ergo Abram ad Loth, ne quæso sit iurgium inter te & me, & inter pastores meos, & pastores tuos, fratres enim sumus, &c.) Quantum ad moralem præsentis loci sensum attinet, diuitiarum derogatio est, quia propter diuitias non quibant habitare communiter, quos, quamdiu tenues fuere, amor Dei & fraternus propinquitatis funiculus coniunxerat; quippe quos pariter iunctos tenuerat, vt simul exirent terra, & de cognatione sua. Simulque senioris Abram mansuetudo & æquitas demonstratur, dum dicit: (Ne quæso sit iurgium inter me & te, & inter pastores meos, & pastores tuos, fratres enim sumus. Eccè vniuersa terra coram te est, recede à me obsecro. Si ad sinistram ieris, ego dextram tenebo. Si tu dextram elegeris, ego ad sinistrã pergam.) Huiusmodi vsque hodie inter hæredes rectè

redes rectè seruatur æquitas, vt ob finienda iurgia maior diuidat, minor eligat. Sed cœpto iam cursum dirigamus ordine. Iurgia quæ fuerũt in exitu Israel de Aegypto, inter eos, qui secundũ fidẽ genus Abrahæ fuerũt, & inter eos qui secundum carnem tantum, quamobrem reuera non potuerit eos capere terra, vt habitarent simul: benè omnes nõuimus, quia videlicet tamdiu iurgati sunt, vt lapidare voluerint Moysen & Aaron, & cõstituere ducẽ sibi, & reuerti in Aegyptum. Denique tandem diuisi sunt ab alterutro, iurauit enim Dominus Deus in ira sua, quòd non viderent terram pro qua iurauit patribus eorum. Viuo ego, ait Dominus, non intrabitis terram, super quam leuaui manum meam, vt habitare vos facerem omnes, qui numerati estis à viginti annis & supra, præter Caleph filium Iepphone, & Iosue filiũ Nun. Benè ergo postquam diuisus est Loth ab eo, loquitur Dominus ad Abram: Leua (inquiens) oculos, & vide à loco in quo nunc es ad aquilonem & meridiem, ad orientem & occidentem, omnem terram quam conspicis dabo tibi, & semini tuo, quia videlicet postquã consumpta est generatio eorum qui iurgati sunt, tunc demum introduxit Dominus filios eorum in terram quã promiserat Abrã. Sed & postquam ingressi sunt in illam terrã, diuisi sunt ab alterutris, & in paucis eorum, fuit Abram habitans inter Bethel & Hai, in loco altaris quod fecerat, inuocans ibi nomen Domini, in plerisque autem fuit Loth habitans in Sodomis, quia videlicet pauci perseueranter coluerunt Deum cæli, Deum Abraham patris sui, plerique verò seruierũt dijs alienis, & commixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum. Nec incongruè Loth, quamuis in persona sua iustus fuerit, typum tamẽ gerit vitiosæ multitudinis, nam & in euangelio Lazarus amicus est Dñi, sicut testatur ipse, dicens: Lazarus amicus noster dormit, & tamẽ eadẽ dormitiõe sua vel quatriduana sepultura typum gerit peccatoris iam consuetudine nequitiæ inueterati, iamque mala opinione fœtentis.

Psal. 105. *Ian 11.*

CAPUT XIIII.

De eo quod dictum est: Faciamq; semen tuum sicut puluerem terræ, & quo iure semen eius terram illam possidere debuerit.

CAPUT X.

Faciamque semen tuum sicut puluerem terræ. Si quis possit hominum numerare puluerem, semen quoque tuum numerare poterit.) Hoc de solo semine illo accipiendum, cui terram illam quã nunc demonstrabat Dominus, erat daturus, quamuis & aliæ gentes de carne Abrahæ ortæ sint, vt Agareni, vt Madian, vt Idumæi. Nam & Balaam hoc in prophetia sua tali modo confirmat. Quis (inquit) dinumerare possit puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis Israel? Sed quid est, hanc gentem pro multitudine cõpar ari innumerabili terræ pulueri, cùm, testante Moyse (vt superius dictum est) cunctis populis pauciores fuerint? Non ergo ad comparationem cæterarum gentium, sed ad quantitatem electorum, qui ex illa gente futuri erant, hoc est referendum, quia videlicet cùm soli electi pertineant ad numerum: gens autem illa maxima ex parte reprobata vacuum nobis fecerit locum, benè pulueri terræ comparati sunt, quem dinumerare nobis quidem impossibile: Deo autem iudicetur superfluum, apud quem soli electi noti sunt. (Surge (inquit) & perambula terram in longitudine & latitudine sua, quia tibi daturus sum eam. Mouens igitur Abraham taber naculum suum, venit & habitauit iuxta vallem Mambre, quod est in Hebron, ædificauitque ibi altare Domino.) Non casu, sed ordinatissima Dei dispositione iussus perambulare terram, venit in Hebron, nec solùm inhabitauit vt peregrinus, sed & postmodũ emit agrum cũ spelunca duplici à filijs Heth habitatoribus terræ in possessionem monumenti. Adam enim maximus ibi (sicut in libro Iosue legitur) situs est inter Enachim. Vnde & postmodum Cariatharbe dicta est, id est, ciuitas quatuor, eò quòd primus Adã, deinde tres patriarchæ Abraham, Isaac, & Iacob ibi sepulti fuerunt. Dum ergo illic, vbi primus parens orbis terrarum situs est, ædificat altare nomini Domini, hoc iam titulo sese prædicat hæredem totius mundi. Et dũ locum eundem comparat in possessionem monumenti, ius quoddam suo collocat semini, vt nõ solùm cælesti arbitrio, pro eo quòd Chananæi peccatores essent, sed & quadam seculari iustitia filij Abrahæ terram illam reposcerent, quã habitatores ipsius patri suo in possessionem sepulchri vendidissent. Sanè Mambre, à quo nunc dicitur conualles Mãbre, ipse est frater Aner & Eschol, qui erant (vt postmodum dicitur) fœderati Abrahæ.

Gen. 23. *Num. 23.* *Deut. 7.* *Gen. 23.* *Iosue 24.*

De eo quòd Abraham propinquum suum Loth liberauerit.

CAPUT XI.

CAPUT XIIII.

Factum est autem in illo tempore, vt Amrafel rex Sennaar, & Arioth rex Ponti, & Chodor lahomor rex Elamitarum, & Thadal rex gentium, inirent bellum contra Bara regem Sodomorum, & contra Bersã regem Gomorræ, & contra Sennaab regem Adamæ, & contra Semeber regem Seboim, contraque regem Bale, ipsa est Segor. Omnes hi conuenerunt in vallem syluestrem, quæ nũc est mare salis, &c.) Diuisio Loth ab Abrahã & habitante in Sodomis, bella consurgunt, & Loth captiuus ducitur, quia videlicet pro eo quòd commixtum est genus Abrahæ inter gentes, quod futurum erat, pro eo quòd cõtaminata est terra in operibus eorum, & fornicati sunt cum dijs alienis, suscitauit eis Dominus hostes, verbi gratia: Moab, & Ammon, & Madiã, & cæteras gẽtes: & iratus est (sicut

(sicut ait Psalmista) furore dominus in populo suo, & abominatus est hæreditatem suam, & tradidit eos in manus gentium, & dominati sunt eorum qui oderunt eos, & tribulauerunt eos inimici eorum, & humiliati sunt sub manibus eorum. Hæc omnis terra quinque ciuitatum Sodomæ, Gomorrhæ, Adamæ, Seboim, atque Bale siue Segor, antea irrigabatur sicut paradysus Domini: Nunc autem eadem Pentapolis, in testimonium nequitiæ, fumigabundam terram, igne consumptam reliquit. Vallis quoque syluestris, quæ nunc est mare salis, siue vallis salinarū, in qua fuerunt antea putei bituminis, ex tūc, id est, post Dei iram & sulphuris pluuiam, in mare mortuum versa est, quod & stagnum bituminatū appellatur. Bale quæ & Segor, lingua Hebræa deuoratio dicitur. Tradunt Hebræi hanc eandem in alio scripturarum loco Salissam nominari, dicique rursum viculum cōternantem, quòd, scilicet, tertio motu terræ absorpta sit, & ex eo tempore quo Sodoma & Gomorrha, Adama & Seboim, diuino igne subuersæ sunt, illa Segor, id est, paruula nuncupatur. Siquidem Segor transfertur in paruam. (Et percusserunt (inquit) Raphaim in Hastaroth, Carnaim, & Zuzim cum eis, & Emim in Sabe Cariathaim.) Id est, in Sabe ciuitate Raphaim gigātes siue robusti, Zuzim & Emim terribiles & horrendi interpretantur. Quibus nominibus gentes quas percusserunt fortissimæ fuisse significantur. (Reuersique venerunt ad fontē Messath,)id est, iudicij, (ipsa Chades.) Et per anticipationem hic dicitur fons iudicij, scilicet, quòd ex euentu postea tale nomen acceperit. Significat autē locum apud petram, qui fons iudicij nuncupatur, quia ibi Deus populum iudicauit. (Et percusserunt omnem regionem Amalechitarum in Sasonthamar.) Hoc oppidum postea vocatum est Engadi, balsami & palmarum fertile. Porrò Sasonthamar in lingua nostra resonat vrbs palmarum. Thamar quippe palma dicitur. Regio quoque Amalechitarum hic per anticipationē dicitur: nam Amalech vnus fuit de posterioribus Esaū. (Ecce autē vnus qui euaserat nūciauit Abram Hebræo qui habitabat in cōualle Mambre Amorræi fratris Eschol, & fratris Afer, &c.) Hebræus interpretatur transitor. Habitabat in conualle Mambre, hoc est in Hebron, vt supra iam dictum est. Quare autem, cùm iam toties Abram nominatus sit, & adhuc in hac scriptura nominandus sit, vt nusquam Hebræus dicatur, hoc illum loco Hebræum, id est, transitorem nominari placuit? Videlicet ob commendandam magnitudinem rei ac virtutis, quòd, scilicet, transitor, id est, peregrinus & aduena Deo protegente fecerit rem, quam indigenæ quinque reges facere nō poterant, & de victoribus quatuor regibus vnam vltionem, & plenam reportauerit victoriam. (Et persecutus est eos vsque Dan,)ad Phœnicis oppidum, quod postea Paneas dictum est. Dan autem vnus est è fontibus Iordanis. Nam & alter vocatur Ior, quod interpretatur riuus. Duobus ergo fontibus, qui haud procul à se distant, in vnum riuulum fœderatis, Iordanis deinceps appellatur, sed iā ad sensum supra cœptum reuertamur. Capto ab hostibus Loth, Abram assumptis copijs & diuitiis socijs, subauditur, Afer & Eschol, & Mambre, super hostes irruit, victorǭ; propinquum liberū reducit, quia videlicet tradito genere eius in manus gentium, non defutura erat (licet in paucis) fides eiusdem Abrahæ, quæ sæpè liberaret eos, Deo recordationem habente fœderis eius quod pepigit cum Abraham, & suscitante eis saluatores, verbi gratia: Aoth contra Moab, & Barach contra Iabim regem Chanaan, & Gedeon contra regem Madian, aliosque suis temporibus duces siue saluatores, tandemque gloriosos reges, bellicosos inimicarum gentiū victores.

Psal. 105.

Esa. 15.

Hier. 48.

Num. 20.

Gen. 14.

Gen. 36.

Gen. 14.

Iudi. 3.

De rege Sodomorum, qui egressus est illi in occursum: Et de Melchisedech, qui benedixit eum, proferens panem & vinum.

CAPVT XII.

Egressus est rex Sodomorum in occursum eius, postquam reuersus est à cæde Chodorlahomor, & regum qui cum eo erāt in valle Sabe, quæ est vallis regis. At verò Melchisedech rex Salem, proferēs panem & vinum (erat enim sacerdos altissimi) benedixit ei, & ait: Benedictus Abram Deo excelso, qui creauit cælum & terram, & benedictus Deus excelsus, quo protegente hostes in manibus tuis sunt.) Regis Sodomorum, qui homines pessimi erant, & peccatores coram Domino nimis, & Melchisedech regis Salem sacerdotis altissimi, dignitates vel merita valdè sibi contraria sunt, & tamen vterque Abram victori obuiarunt. Nec verò de Melchisedech dubium vel incognitum cuiquàm est, quin Christum significet, cui (sicut ait spiritus sanctus in Dauid) iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Quid econtra rex Sodomorum, nisi populum significat Iudæorum, qualis tunc temporis erat, quando Christus rex & sacerdos summus nascendo de virgine, patri nostro Abrahæ obuius factus est? Væ genti peccatrici (inquit Esaias) illius temporis Iudæos intuens: væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequā, filijs sceleratis. Ac deinceps: Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes facti essemus. Item: audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ. O igitur magnum & mirabile præsentis huius narrationis mysterium, triumphatoris celebrat occursum Abrahæ rex Sodomorum, pessimorum vtique & peccatorum

Esa. 1.

Ibidem.

catorum nimis hominum, quia profectò futurum erat nouissimo tempore, vt victorio- *Matth. 23.* sam fidem patriarcharum & prophetarum celebrarent viri pessimi, & peccatores nimis, scilicet, scribæ & pharisæi, cæteriq; Iudæi, nó quidē natalibus, sed reuera moribus principes Sodomorũ, velut sepulchra foris dealbata, per hoc ipsum quòd celebrarent opera patrum, intus autem plena ossibus mortuorũ, per hoc quòd secretò viuebāt secundum sulphureas carnes Sodomorum: At verò Christus rex iustitiæ, rex Salem, id est, pacis, rex, inquam, idemque pontifex magnus, illorum talium hominũ diebus natus, sacerdotio suo functus est secundum ordinē Melchisedech. *Matth 26.* Protulit enim panem & vinum, dicens: Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, & sic obtulit semetipsum pro fideli Abraham verum sacrificium, & benedixit ei: per suum enim sanguinem benedictionem, id est, peccatorum remissionem acquisiuit illi, immò & omnibus electis qui expectauerunt eum ab origine mundi.

Item de Melchisedech, & quòd Hebrei tradunt hunc fuisse Sem filium Noe.

CAPVT XIII.

Apostolus præsentis loci memor, hic enim (inquit) Melchisedech, qui obuiauit Abrahæ reuerso à cæde regum, & bene- *Hebr. 7.* dixit ei, cui decimas omnium diuisit Abraham. Primùm quidem quia interpretatur rex iustitiæ, deinde autem & rex Salē, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neq; initium dierũ, neque finē vitæ habens, assimilatus filio Dei, manet sacerdos in æternum. Hæc & cætera quæ subiungit idem Apostolus, occasionem suspicionis malè intelligentibus præbuerunt, vt putarēt hunc Melchisedech nó hominem fuisse, sed angelum, aut certè (quod dementius erat) ipsum qui sub hominis figura visus sit, esse spiritum sanctum. Verũ alij quàm multi in hoc vnum consenserunt, vt dicerent eum hominem fuisse Chananæum, regem vrbis Hierosolymæ, quæ prius Salem, postea Iebus, ad extremum Hierusalem appellata sit. Nec mirum (inquiunt) si sacerdos Dei altissimi de- *CA. XIIII.* scribatur absque circuncisione, & legalibus cæremonijs, & genere Aaron, cũ Abel quo- *Iob. 1.* que & Enoch & Noe placuerint Deo, & victimas obtulerint, & in Iob volumine legerimus, quòd ipse & oblator munerum fuerit & sacerdos, & quotidie pro filijs suis hostias immolauerit. Veruntamen & aliud Hebræi autumant. Tradunt enim, hunc esse primum filium Noe, & eo tempore quo ortus est Abrahā, habuisse ætatis annos CCCXC. Nempe, si per ætates singulas annorum numerum supputes, tot annos, id est, CCCXC. ab ortu Sem vsque ad generationem Abraham inuenies. Mortuus est autem Abraham centesimo septuagesimo quinto ætatis suæ anno. Ratione igitur deducta, inuenitur Sem abnepoti suo decimi gradus Abrahæ superuixisse annos triginta quinque. Similque & hoc tradunt, quod vsque ad sacerdotium Aaron omnes primogeniti in stirpe Noe, cuius series & ordo describitur, fuerint sacerdotes, & Deo victimas obtulerint, & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo vendiderit Iacob. Salem autem non (vt Iosephus arbitratur) esse Hierusalem, sed oppidum aiunt esse iuxta Scytopolim, quod vsque hodie appellatur Salem, de quo in euangelio quoque legimus: Erat autem Ioannes *Ioan. 3.* baptizans in Ennon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant ibi. Nec differt vtrum Salem an Salim nominetur, cùm pro voluntate lectorũ, ac varietate regionum eadem verba diuersis sonis atque accentibus proferantur. *Gen. 33.* In isto quoque libro Geneseos scriptum est, quia venit Iacob in Soccoth, & ibi fecit sibi domos atque tentoria, & transit in Salem ciuitatem regionis Sichen, quæ est in terra Chanaan. Considerandum quoq; est, quod Abrahæ à cæde hostium reuertenti, quos persecutus est vsque Dan, non de via Hierusalem, sed de oppido metropolis Sichen in itinere fuit. Stultum igitur est, id quod in typo dicitur, eò quòd sacerdotium Cristi finem non habeat, sic quosdam referre ad anago- *Hebr. 7.* gen, vt historiæ veritatem auferant. Non enim quod ab Apostolo dictum est, sine patre, sine matre, sine genealogia sic idem intelligi voluit, quasi Melchisedech absq; patre & sine matre fuerit, sed sic dixit: eò quod subito introducatur in Genesi, occurrisse Abraham à cæde hostium reuertenti, & necante nec postea eius nomen feratur asscriptum. Dicēdo autem, manet sacerdos in perpetuũ, affirmat, quòd Aaró sacerdotium, id est, populi Iudæorum & principium habuerit & finem. Melchisedech autem, id est, Christi, neque initium dierum, neque finem habentis, & in præteritum & in futurum æternum sit.

Item quòd non Melchisedech Abrahæ, vt Hebræi putant, sed vt Apostolus ait, Abraham sacerdoti Melchisedech decimas dederit omnium.

CAPVT XIIII.

Igitur benedicens Melchisedech dicit: Benedictus Abram Deo excelso, qui creauit cælum & terram, & benedictus Deus excelsus quo protegēte hostes in manu illius sunt. Et dedit illi decimas omniũ.) Ambiguè dictũ est, dedit illi. Nec enim in voce discretum est siue in sermone, quis, cui, Abrámne sacerdoti Melchisedech, an ipse sacerdos Melchisedech Abræ decimas dederit. Et Hebræi quidem sic æstimant, quòd Melchisedech, id est, Sem, hoc abnepoti suo iure debuerit, & decimas prædæ atq; victoriæ nó ab eo acceperit, sed ipse dederit ei decimas substātiæ suæ, & debitā largitatē ostenderit in nepotem. Vtrumque enim intelligi potest

propter dicti ambiguitatem, & quòd ipse acceperit decimas spoliorum, & quòd Abrahæ dederit decimas substantiæ suæ. Verùm Apostolus in prædicta epistola ad Hebræos apertißimè definit, non Abraham suscepisse à Melchisedech decimas diuitiarum, sed de spolijs hostium, partes accepisse pontificem. Hebr. 7.

Di eo quòd Abraham nihil accipere volebat ex omnibus, & de mystico numero CCCXVIII. vernaculorū eius.

CAPVT XV.

Dixit autem rex Sodomorum ad Abrā: Da mihi animas, cætera tolle tibi. Qui respondit ei: Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli & terræ, quòd à filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus quę tua sunt, ne dicas, ego ditaui Abram: exceptis his quæ commederunt iuuenes, & partibus virorum qui venerunt mecū, Auer, Eschol, & Mambre. Isti accipiant partes suas.) Spiritualiter quoque hic locus euangelicum virum ædificat. Etenim quisquis vexillum crucis erigit, & nomen Christi prædicat, sicque legitimè certans, fanaticum errorem, siue hęreticam barbariem expugnat, & exinde non quæ sua sunt quærit, sed quæ Iesu Christi, ipse quodammodo est Abram, qui cum trecētis octodecim vernaculis suis, quatuor reges deuicit, & eos qui spoliauerant, spoliauit, atque propinquum liberauit, & hoc facto ab homine siue per hominem ditari noluit, dicens regi Sodomorum: quia à filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ, non accipiam ex omnib. quæ tua sunt: Siquidem numerus præscriptus totus sacer est, quo & sancta Nicæna synodus, non humana industria, nō cōpositione aliqua, sed diuina agente prouidētia gauisa est, in qua vastator Christianitatis Arrius superatus & damnatus fuit. Huius si quidem numeri illic insigne splenduit, id est, trecenti octodecim conuocati adfuerunt episcopi, qui numerus (vt prædictum est) totus sacer est. Nempe si Nicænis, id est, Gręcis vti numerando velis elemētis, tau T, CCC. I & H explicant XVIII. T. tau crucē, I & H cum supra ducta linea, nomen Iesu significant. Et nota quia hic nomen Iesu genitiuo casu, & non nominatiuo effertur, & ideò hic litera S. sigma, nō additur, sed cum I H suprapposita linea scribitur, quib. numerus XVIII. completur. Sanè tau, T literę super transuersa linea deest, quæ si adderetur, iam nō crucis species, sed ipsa crux esset. Cū igitur huiusmodi præliatores pugnando, non terrenum lucrum, sed solùm quærunt humanæ salutis fructum, & dicunt cum Apostolo: non enim quæro datam, sed requiro fructum, probè patrem Abram imitantur dicentem: Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum, quod non accipiā ex omnibus quæ tua sunt, Isti (inquit) scilicet Auer, Eschol, & Mambre accipiant partes. Quos qui imitantur, videlicet vtendo potestate sua, quam habent auctore Domino, qui ordinauit his qui euangelium annunciant de euangelio viuere: iustè quidem faciunt, sed minoris gloriæ sunt, quàm illi qui hac eadem potestate sua vti nolunt. 1. Cor. 9.

Philip. 4.

Quid moraliter significet, quòd quatuor, quinque reges vicerunt.

CAPVT XVI.

Moralem nihilominus suauitatem ex hoc loco capere possumus. Etenim quatuor reges de quinque regibus victoriā facientes, quatuor sunt animi pasiones, quin que corporis sensus captiuantes, quæ in gentilium quoque philosophorum libris memorantur frequenter, scilicet, gaudium, dolor, spes, timor. Quas poeta eximius vno versiculo expresit, dicens: Hinc metuūt, cupiuntque, dolent, gaudentque? Vbi fides quæ per dilectionem operatur, has animi pasiones superauerit, & interiorem hominem ab illarum captiuatione liberauerit, planè exemplo patris Abrahę laudabiliter triumphauit: & idcircò sacerdos altisimi idēq; altisimus, scilicet, Christus Dominus, occurrit illi cū sacrificio salutari, dignum enim illum indicat, qui debeat cælestium eius sacramentorum particeps fieri. Magnum nanque & victoriosum est, non gaudere de prosperis, nec dolere de aduersis huius mundi: non sperare prospera, nec timere mundi huius aduersa. Quam victoriam prædicans apud quendam, philosophia canit: Gaudia pelle, Pelle timorem, Spemque fugato: Nec dolor asit. Nubila mens est, Hæc vbi regnant. Quisquis ille est, contemnat à rege Sodomorum quicquam accipere, nec dicatur quòd ille eū ditauerit, id est, caueat facere coram hominibus iustitiam suam, vt videatur ab eis, & illam incurrat sententiam qua dictum est: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Virg. lib. 6. Aeneid. Boetius de consolo philosoph. li. 1. in fine. Math. 6.

De sermone Domini, qui factus est ad Abraham post illam victoriam.

CAPVT XVII.

His itaque transactis, factus est sermo Domini ad Abraham per visionem dicens: Noli timere Abram. Ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis. Dixitque Abram: DOMINE DEVS quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis, & filius procuratoris domus meæ, iste Damascus Eliezer erit hæres meus. Addiditque Abram: Mihi autem non dedisti semen, & ecce vernaculus meus hæres meus erit.) Quid ea quæ hactenus sunt gesta figurent, sequentis huius visionis verba pronunciant, maximè cùm dicitur: scito prænoscens, quòd peregrinum futurum sit, semen CAP. XV.

tuum

mú in terra nō ſua, & ſeruituti eos ſubigēt
& affligent quadringentis annis, veruntamē
gentem cui ſerituri ſunt, ego iudicabo. Et
vnum idemq; duplici prophetia, factorū, ſci
licet, quæ promiſſa ſunt, & dictorum quæ ſe-
quuntur, veritas Dei indubitanter futurum
eſſe cōfirmat. Noli, inquit, timere Abrā, ego
protector tuus ſum. Tanquam diceret, Iam
accepiſti guſtū protectionis meæ, primum in
eo, q̄ propter vxorem tuam Sarai flagellaui
Pharaonem, & domum eius plagis maximis,
& diuitem te inde aſcēdere feci: deinde & in
eo, quòd me protegente hoſtes, ſcilicet, quin
que reges in manu tua fuére. Ergo de cæte-
ro fidentior eſto, quod ego protector tuus
ſim, & generis tui, & merces tua magna ni-
mis: vt peregrinus factus propter me, vtro-
bique gaudeas, ſcilicet, & in præſenti de pro-
tectione mea, qua tibi tollerabilis ſit ipſa pe-
regrinatio tua, & in futuro de mercede ni-
mis magna. Nec verò quòd ait ille, Domine
Deus quid dabis mihi, ego vadam abſque li-
beris, &c. diffidentis animi eſt, ſed contriti
& humiliati cordis, & cū nimia humilitate
Dominum conſulentis, videlicet vt flebili
conqueſtione pulſatus Deus, certius quid re
ſpondeat de ſuperiori promiſsione ſperandi
Gen. 12. ſeminis. Nam dictum quidem illi fuerat ſu-
perius, faciamq; te in gentē magnā, & ſi quis
poſsit hominū numerare puluerē, ſemē quo-
que tuum numerare poterit. Verùm hoc ne
quaquam ſatis erat, cùm adoptiui poſſent fi-
lij vel hæredes, ſeminis æquiuocatione ſigni-
ficari. Itaq; quaſi proprij ſeminis definitionē
efflagitans cùm dixiſſet: ego vadam abſque
liberis, & filius procuratoris domus meę, iſte
Damaſcus, Eliezer erit hæres meus: addidit
adhuc vigilanter pulſando, mihi quoque nō
dediſti ſemen, & eccè vernaculus meus hæ-
res meus erit. Eliezer deus meus adiutor, Dā
maſcus bibens ſanguinē interpretatur, à quó
conditam aiunt Damaſcū ciuitatem, quo in
loco fertur protomartyr Abel fuiſſe occi-
ſus.

Item de eodem, & quod dictum eſt: Suſpice cœlum & numera ſtellas eius ſi potes.

CAPVT XVIII.

STatimq; ſermo Domini factus eſt ad eū
dicens: Non erit hic hæres tuus, ſed qui e-
gredietur de vtero tuo, ipſum habebis hære-
dem. Eduxitq; eum foras, & ait illi: Suſpice
cælum & numera ſtellas ſi potes. Sic erit ſe-
men tuum. Credidit Abraham Deo, & repu
tatum eſt illi ad iuſtitiam.) Hic duo Deus re
promittit, naturam videlicet & gratiā vnius
eiuſdemq; ſeminis. Dicendo nanque, ſed qui
egredietur de vtero tuo ipſum habebis hære
dem, ſemen definit quod habiturus ſit, ſcili-
cet, non per adoptionem, ſed per naturæ p-
prietatem, ſubiungendo: ſuſpice cælum, &
numera ſtellas ſi potes, ſic erit ſemen tuum:
cæleſtem præſignat gratiā vel gloriam, qua
clarificandum eſt idipſum ſemen. Superius
cùm dixiſſet: Leua oculos & vide à loco in
quo nunc es, ad aquilonem & meridiem, ad CAP. XV.
orientem & occidentem, omnem terram
quam conſpicis dabo tibi & ſemini tuo: nō
dixit; ſic erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli,
ſed faciam, inquit, ſemen tuum ſicut pulue-
rem terræ, quia videlicet non omnis qui ter
ram illam poſſeſſuri erant propter Abram,
ſtellis comparandi erāt, neq; numerandi ſic-
ut ſtellæ cæli apud illum, de quo veraciter di Gen. 15.
citur, qui numerat multitudinem ſtellarum,
& omnibus eis nomina vocans: ſed multipli
candi erant ſuper numerum pulueris, terrā-
que amaturi potius, quàm cælum. Hic autē
vbi eduxit illum foras: ſuſpice, ait, cælum &
numera ſtellas ſi potes, & quia non poterat,
ſic erit, inquit, ſemen tuum: quia profectò p
eo quod educenti foras, & dicenti ſibi, egre-
dere de terra & de cognatiōe tua, ille obedi-
uit, cælum pro mercede magna nimis para-
tur illi, & omnibus quicunque exemplo eius
ſequuntur educentem foras & dicentem ſin
gulis, obliuiſcere populum tuum & domum
patris tui. Erunt enim omnes ſicut ſtellæ cæ
li, id eſt, multi quidem, ſed certa multitudi- Pſal. 44.
ne numerati, vel certa numeroſitate multi-
plicati, omneſque ex nominibus ſuis vocati
& noti. Nec verò pro ſola multitudine vel
numeroſitate, ſed & pro differenti claritate
dixit, ſic erit ſemen tuū. Nā ſicut nō ſolū alia 1. Cor. 15.
claritas ſolis, & alia claritas lunæ, & alia clari-
tas ſtellarū, ſed etiā ſtella à ſtella differt ī clari
tate: ſic non ſolū alia gloria Dei, & alia gloria
ſanctorū Abrahę filiorum, ſed etiam ipſi dif-
ferentem ab inuicē diuerſis pro meritis ſuis
gloriam habebunt.

De eo quod dictum eſt: Credidit Abraham Deo & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.

CAPVT XIX.

CREDIDIT, inquit, Abraham Deo, &
reputatum eſt illi ad iuſtitiam. De hoc
Apoſtolus: Dicimus (inquit) quia reputata
eſt Abrahæ fides ad iuſtitiam. Quomodo Rom. 4.
reputatum eſt, in circuncisione, an in præpu
tio? Non in circunciſione, ſed in præputio,
& cætera. Valēt enim ad eneruandam Iudai
cæ iuſtitiæ confidentiam, cui & ſupra dixe- Rom. 3.
rat: Vbi eſt gloria tua? Excluſa eſt. Per
quam legem? factorum? Non, ſed per legem
fidei. neq; enim Abram factis, in quorum le
ge Iudæus gloriatur, ſcilicet, cibis aut poti-
bus aut varijs baptiſmatibus & iuſtitijs car-
nis ſtuduerat aut inſeruierat, quippe qui
nec ſaltem circunciſus erat, quando iuſti-
ficatus eſt: ſed credidit, inquit, Abraham
DEO, & credenti ſola fides ad iuſtitiam
reputata eſt. Et rectè fides iuſtitiæ meri-
tum habet, nam econtra ſine fide eſſe, in-
iuſtitiæ ſumma eſt. Etenim primo ho-
mini infidelitas ad iniuſtitiam reputata eſt,
videlicet quia non credidit DEO dicenti,

In quocunq; enim die comederis ex eo, morte morieris. Si enim credidisset, non tam facile de illo ligno comedisset. Quale ergo oportuit aduersus iustitiæ mortem, hic pater noster sumpsit antidotum, quia non infirmatus
Gen. 2.
Rom. 4.
est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, & emortuam vuluam Saræ, sed cófortatus est dans gloriam deo, plenißimè sciens, quia quæcunque promisit Deus, potest & facere.

De eo quod dictum est: In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram.

CAPVT XX.

Dixitque ad eű: Ego sum Dominus qui eduxi te de Hur Chaldæorum, vt darem tibi terram istam vt posśideres eam. At ille ait: Domine Deus, vnde scire possum, quòd possessurus sim eam?) Non vtiq; diffidendo quærit, qui tam pias beneuolentiæ voces præmittit, Domine quid dabis mihi, Domine Deus, vnde scire possum quòd possessurus sim? Sed quare sicut nunc ait, Domine Deus vnde scire possum, quòd possessurus sim eam, non ita paulò ante dixit: Domine Deus vnde scire possum, quòd qui egredietur de vtero meo, ipsum habiturus sim hæredem, sed credidit Deo & reputatum est illi ad iustitiã? Quid enim plus est, hæreditatem posśidere quæ erat, an hæredé accipere magnam gentem quæ non erat? Non ergo tanquam incredulus infirmata fide dubitauit, sed tanquam pius pater futuris filijs prouidit, ne forte peccantib illis pœniteret Deum huius suæ promisśionis, & idcircò in promisśione aliquod sibi dari optauit firmamentű fixæ stabilisque veritatis, & quasi interpositionem iuramenti. Nec moratus Dominus Deus, quod optabat amicus fidelis, cű petere non auderet, sponte obtulit. Continuò nanque respondens (Sume (inquit) mihi vaccã trimam, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbã. Qui tollens vniuersa hæc, diuisit per mediű, & vtrasque partes contra se posuit altrinsecus, aues aűt non diuisit. Descenderuntq; volucres super cadauera, & abigebat eas Abrã, &c.) Hæc visio sic terminatur. In die illo pepigit Dominus fœdus cum Abrã dicens: Semini tuo dabo terram hanc. Hoc fœdus iuramétű quoddã est, quo se dominus obstrinxit, quomodo homo voluit, quo debitor posset iure teneri, si quando aliqua intercurrente peccati causa, vellet leuare manű suam, & facere quid cótra id quod promisit. Cuius iuramenti memor Moyses, cű dixisset vt disperderet eos, stetit in cófractióe in cóspectu eius, dicentéq; Deum, dimitte me vt deleam eos, tenuit homo viriliter, dicés: Quare Domine irasceris in populo tuo? Memento Abraham, Isaac, & Iacob, quib. iurasti, dicens:
Exod. 32. Vniuersam terrã hanc, de qua locutus sum, dabo semini tuo, & posśidebitis eam. Itaque quotiescunq; habeamus in hac scriptura fœdus vel pactum, nondű fœdus est humanæ reconciliationis, sed firma promisśio futuri fœderis, propheticáque imaginatio pacti vnici, quo in solo Christo Deus sibi homines reconciliauit.

Quid sibi voluerit quod ait. Sume mihi vaccam trimam, & capram trimam, & arietem annorum triű, turturem quoque & columbam.

CAPVT XXI.

Sume, inquit, vaccã trimam, &c. Omnis hæc assumptio, prophetica assumptio est. Vacca siquidem, capra, & aries, quę profectò seruilia sunt animantia, nam & lacte suo dominos suos pascunt, & lanis operiűt, tres præsignant generationes, per quas semen Abrahæ seruiturum erat in terra non sua: nam generatione quarta, inquit Dñs, reuertentur huc. Est asit vacca trima, & capra trima, & aries trium annorű. Cur hoc? Videlicet quia patres vel patriarchæ primi, per quas inuocatum est nomen Domini super illos, tres numero sunt, à quibus denominationé suscipere Dñs Deus dignatus est, vt diceretur: deus Abraham, & Deus Isaac, & deus Iacob. Sub istis nanque nominib. trinitas vnus Deus, seculis illis prædicari voluit, quia nondum capere possent homines manifesta nomina eiusdem trinitatis. i. patris, & filij, & spiritus S. Volucres quæ descenderunt super horum animantium cadauera, quas & abigebat Abrahã, rapaces & importunos dominos Aegyptios scilicet, significauerunt, qui per Abrahæ meritum, à deuoratione generis illius tandem abigendi erant. Generatio quarta, Exod. 3.
qua erant reuersuri, per liberã significatur auium naturam, per turturem, scilicet, & columbam. Nec solű pro libertate eiusdem reuersionis, verű & ꝑ spirituali gratia prophetarum & sacerdotű, quorum primi vel principes in eadem reuersione Moyses & Aaron extiterunt. Proinde tollens, inquit scriptura, omnia hæc diuisit per medium, subauditur quadrupedia, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit? aues autem non diuisit. Etenim carnales, qui per quadrupedia signantur, lites & seditiones murmurando contra Dominum facturi erant, spirituales verò vnanimem seruare concordiam, immò & seditiosos ad pacem reuocare habebant.

Quid significauerit, quòd sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum.

CAPVT XXII.

Cvmq; occumberet sol, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eű, dictumq; est ad eum: Scito pernoscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & cætera.) Bis in hac visione solis occubitus & tenebrarum mentio facta est. Primò cum

dicitur:

dicitur. Cumque sol occumberet, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum. Secundò, cùm item dicitur: (Cùm ergo occubuisset sol, facta est caligo tenebrosa, & apparuit clibanus fumans, & lampas ignis transiens inter diuisiones illas.) Hæc tenebrarum iteratio geminam seminis Abrahæ aduersitatem significat. Primam videlicet, qua fratrem suū Ioseph vendiderunt, quæ causa fuit peregrinationis & seruitutis illorum. Secundam, qua post mortem Ioseph à Pharaone tribulati & afflicti sunt. Et prior quidē aduersitas, res fuit iniquitatis, propter quod & signanter dictum est: Sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum. Sequens verò aduersitas res afflictionis extitit, vnde & sine interpositione horroris, facta est caligo tenebrosa, inquit, & clibanus fumans apparuit. Et quia semen illud Abrahæ, in ipsa afflictione visitandum & liberandum erat in manu forti, multis & magnis præeuntib. ac sequentibus miraculis, lampas quoque ignis inter diuisiones illas apparuit. Clibanus nanque fumans, imago fuit fornacis Aegyptiæ, qua seruituri erant in luto & latere coctili. Lampas verò ignis transiens per diuisiones illas, signum diuinæ charitatis, qua erāt per multa miracula illustrandi, de quibus & Psalmista: Illuxerunt, inquit, coruscationes tuæ orbæ terræ, commota est & contremuit terra, in mari via tua, & semitæ tuæ in aquis multis. Siquidem simplicem literam sequaris, & illa quidem lampas transiens inter diuisiones illas, id est, inter seditiones Iudaicas clarissima fuit, sed ipso transitu suo sese aliàs migraturam esse declarauit, nam ecce translata est ab illis gloria, & ad gentes transiuit. Igitur quia dicente Deo: Semini tuo dabo terram hanc, econtra ille: domine Deus, inquit, vnde scire possum, quòd possessurus sim eā, congruè talis præmonstrata est imaginatio, quæ haberetur pro iuramēto, quod sine pœnitentia foret, & sine dubio cōpleretur ea, quā audierat, Dei promissio.

Gen. 37.

Exod. 1.

Psal. 76.

De eo quod dictum est: Generatione quarta reuertentur huc.

CAPVT XXIII.

Quæritur tandem, quomodo in Exodo scriptum sit: Quinta generatione egressi sunt filij Israel de terra Aegypti, cū hic prædixerit Deus, (generatione autem quarta reuertentur huc.) Ad quod compendio dicendum, quia iuxta aliam quidem genealogiam quarta, iuxta aliam verò quinta generatione egressi sunt. Nam secundum genealogiam Leui, ex qua fuerunt Moyses & Aaron, qui filios Israel eduxerūt de terra Aegypti, quarta generatione exisse reperiūtur, hoc modo: Leui genuit Caath, Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar. Caath cum patre suo ingressus est Aegyptum. Rursus Eleazar cum patre suo Aaron egressus est Aegyptum. A Caath vsque ad Eleazar generationes quatuor. Secundum verò genealogiam Iuda, quinta generatione egressi inueniuntur, hoc modo: Iuda genuit Phares, Phares genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason. Phares cum patre suo Iuda ingressus est Aegyptum. Naason princeps tribus Iuda in deserto describitur, cuius filius Salomon terram repromissionis intrauit. A Phares vsque ad Naason generationes quinque. Itaque verum vtrūque est. quia & iuxta sacerdotalem tribum quarta, & iuxta regiam quinta generatione egressi sunt. Veruntamen iuxta Hebraicam veritatem, sicut eruditissimus vir Hieronymus testatur, vbi septuaginta posuerūt, quinta autem generatione ascenderunt filij Israel de terra Aegypti, melius legitur, sicut Aquila quoque transtulit, & armati ascenderūt filij Israel de terra Aegypti. Præterea in eo quòd rationem huiusmodi subiecit Dominus, nondum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum vsque ad præsens tempus, notandum q̄ nō propter iustitias suas filij Israel terram illam obtinuerunt, cùm propter iniquitates suas illæ deletæ sint natiōes. Vnde hic idem Moyses in Deuteronomio sic dicit: ne dicas in corde tuo, propter iustitiam meam introduxit me Deus, vt terram hanc possiderē, cùm propter iniquitates suas istæ deletæ sint nationes. Neque enim propter iustitias tuas & æquitates cordis tui ingredieris, sed quia illæ egerunt impietatem, te introeunte deletæ sunt, vt compleret verbum suum Dominus quod iurauit patribus tuis, cum durissimæ ceruicis populus sis.

Exod. 3.

CAP. XVI

Exod. 13.

Gen. 15.

Deut. 9.

De eo quod dictum est: Ingredere ad ancillam meam, quid mystery cōtineat secundum Apostolum.

CAPVT XXIIII.

Igitur Sarai non habebat liberos, sed habens ancillam Aegyptiam nomine Agar, dixit marito suo: Ecce conclusit me Dominus, ne parerem. Ingredere ad ancillam meam, si fortè ex illa saltem suscipiam filios, & cætera.) Hoc loco testem Paulum citemus Apostolum, videlicet, quod non hic popularis historia conscripta, sed cælestia sint consignata mysteria. Scriptum est, inquit, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est. Qui autem de libera, per repromissionem. Quæ sunt per allegoriā dicta. Hæc enim sunt duo testamenta, & cætera. Hunc auctorem sequentes, quoniam experimentum habemus iamdudum eius qui in eo loquitur Christus, per Sarai testamentum siue pactum quod

CAP. XVI

Galat. 4.

2. Cor. 13.

dispoſuit Deus ad Abrahã, per Agar legem,
Rom. 4. quæ poſt quadringentos & triginta annos fa
Hebr. 7. cta eſt accipimus. Et vt manifeſtius dictum
ſit, in Sarai legem fidei, qua Abraham iuſtifi
catus eſt, in Agar myſticè legem factorem
agnoſcimus, quæ nihil ad perfectum addu-
xit. Eccè, inqt, concluſit me Deus nè pareré,
ingredere ad ancillam meam, ſi fortè ſaltem
ex illa ſuſcipiam filios. Tanquã diceret libe
ra illa, quæ ſurſum eſt mater omniũ noſtrũ.
Eccè nondum tempus eſt, vt reuelata Euan-
gelij gratia ſpiritum adoptionis filiorum per
Chriſtum homines accipiant, accipio Iſrael
interim ſpiritum ſeruitutis in timore, vt ſal-
tem ex cæremonijs carnalibus & figuratiuis
ſanctionibus, aliquantula qualiſcunque iu-
ſtitiæ opera facias. Sic enim prius Abraham
de ancilla filium ſuſcepit ſecundum carnem,
quàm de libera per repromiſsioné, quomo-
do Dei populus in lege carnali operatus eſt,
ſolummodo in cibis & potibus, varijſq; ba-
ptiſmatibus, & iuſtitijs carnis ſeruiens, priuſ-
Hebr. 9. quam fidè patrum Euangelicam producen-
te gratiam, veram iuſtitiam, id eſt, æternam
redemptionem, totus inueniret mundus per
Chriſti ſanguinem. Et notandum, quòd non
iubente, ſed tantum permittente Deo, tulit
Abram ancillam ſuam, vt ſaltem ex ea ſuſci-
peret Sara filium, quia veteres cæremonias
permiſit quidé, ſed non mãdauit Deus Iſrae-
Hier. 7. li, ſicut per prophetam Hieremiam teſtatur,
cùm dicit: Holocauſtomata veſtra addite vi-
ctimis veſtris & comedite carnes, quia non
ſum locutus cum patribus veſtris, & non præ
cepi eis in die quà eduxi eos de terra Aegy-
pti, de verbo holocauſtomatũ & victimarũ,
ſed hoc verbum præcepi eis, dicens: Audite
vocem meã, & ero vobis Deus, & vos eritis
mihi popul⁹, &c. cæterũ decé præcepta legis,
in his duobus pendentia: Diliges Dñm Deũ
tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua:
& ex tota mente tua: & diliges proximũ tuũ
Matth. 22 ſicut te ipſum: patenter magis ad tabulas per
tinent legitimi matrimonij: & quamuis pri-
mum in monte Syna conſcripta fuerint, ni-
hilominus tamen & ante legem naturaliter
valuerunt, & poſt legem ſeruilem in liberta-
te Euangelij amplius valent.

Quid ſignificauerit ſuperbia ancillæ deſpicientis dominam ſuam.

CAPVT XXV.

AT illa cõcepiſſe ſe videns, deſpexit do-
minam ſuã. Dixitque Sarai ad Abram,
Iniquè agis contra me. Ego dedi ancillã meã
in ſinu tuo: quæ videns quod concepit, de-
ſpectui me habet, &c.) Notum omnibus eſt,
quia ſynagoga, cùm ſit ancilla, ſuperbit, & do
Rom. 10. minam ſuã deſpicit, id eſt, de carne Abrahæ
gloriatur: & fidem illius paruipendit. Volen
tes enim, inquit Apoſtolus, ſuam iuſtitiã ſta-
Rom. 7. tuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. Ante-
quã peperiſſet Sarai, quæ ſterilis fuerat, id eſt,
antequam naſcente Chriſto, teſtamenti dei
fuiſſent impleta promiſſa: tunc illi ancillæ ſu-
perbire vacabat, non tamen impunè: recla-
mabant enim tabulæ, id eſt, decem præcepta, Rom. 4.
quæ lex ſancta eſt, & iuſta & bona. Eius qua Hebr. 7.
ſi Saræ reclamantis vocibus conuincebatur
lex carnalis, veluti Agar, quòd nequaquam
ab illa impunè deſpiceretur, vel quòd fruſtrà
ſe liberam arbitraretur: verbi gratia, cũ ad-
uerſus Heli propter filios eius loquitur de⁹:
Idcircò iuraui domui Heli, vt non expietur
iniquitas domus eius victimis & muneribus
vſque in æternum. Amplius autem tumores
ancillæ verberat Sarai, cùm dicit veræ & ſan
ctæ legis ſpiritus per os Dauid: Deus deorũ
dominus locutus eſt. Nunquid manducabo
carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum
potabo? Immola Deo ſacrificium laudis. Et
multa his ſimilia in prophetis. (Affligente i-
gitur, inquit, eam Sarai, fugam inijt: Cunq;
inueniſſet illam angelus Domini iuxta fon-
tem aquæ in ſolitudine (quæ eſt in via Sur,
in deſerto) dixit ad illam: Agar ancilla Sarai,
vnde venis? aut quo vadis? Reuertere ad do- 1. Reg. 3.
minam tuam, & humiliare ſub manu ipſius.)
Quicquid lex ſancta iubet dicendo. Non cõ-
cupiſces, non mœchaberis, &c. Quicquid, in-
quam, in tabulis duabus digito Dei ſcriptum
eſt, hoc ſeruili carnalium Iſraelitarum mul-
titudini volenti mœchari, & amanti cõcupi-
ſcentias ſuas, pœna eſt. Et ſi ſe timore pœnæ
cohibebat: hoc ipſũ afflictio eſt, quia timor
pœnam habet. Idcircò populus carnalis hu-
iuſmodi non ferens imperia, multoties con-
fugit ad gentium idola: quorum ſub cultura
concupiſcere, fornicari, & mœchari licitum
eſſe putabat. Igitur totius ancilla fugã inijt af
fligente domina: & errauit in deſerto Sur, qđ Pſal. 49.
eſt in via Aegypti, quoties carnalis multitu-
do ſpiritualia non ferens ſanctæ legis impe-
ria, confugit ad gentes à Deo deſertas: vt mo
re illarum, à freno & chamo iuſtitiæ libera,
ſuas ſequeretur concupiſcentias. Et benè an
cilla Aegyptia, per viam fugiebat Aegypti:
hoc etiam modo manifeſtè ſignificans eundé
ſeruilem populum, quia multoties dixit: Cõ
ſtituam⁹ nobis ducem, & reuertamur in Ae-
gyptum. Sur auté interpretatur murus. Quo
nomine & vana ſpes eiuſdem populi benè ex
primitur, qui commiſcendo ſe inter gentes: Num. 14.
euaſiſſe manum Domini, & à lege eius tutũ
ſe eſſe arbitrabatur. Itemque toties angelus
Domini reuocauit ancillam dicens: Agar an-
cilla Sarai, vnde venis? aut quo vadis? reuerte
re ad dominam tuam: & humiliare ſub ma- Iud. 6. 13.
nu illius, quoties in tribulatione clamantes
Deus audiuit: & ſaluatores eis ſuſcitauit, nõ-
nunquam angelum ſuum mittens, vti quan-
do Gedeonem conuenit, vel quando Sam-
pſon prænunciauit.

De eo quod dictum eſt: Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum, & quòd ancilla videntis non faciem, ſed poſteriora vidit.

CAPVT XXVI.

Hic, inquit, erit ferus homo. Manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum, & è regione omnium fratrum suorum figet tabernacula.) Hoc de illo quẽ tunc Agar in vtero gestabat palam intelligi est, quia his dictis significatum est, semen eius habitaturum esse in eremo, id est, in Saracenos vagos, incertisque sedibus, qui vniuersas gẽtes, quibus desertum ex latere iũgitur incursant, & impugnantur ab omnibus. Porrò ille iam dictus carnalis populus, qui fide Abrahæ vacuus, de carne Abrahæ gloriatur, quàm ferus sit, feritate quà nõ tàm leoni nobili, quàm stulto sit onagro comparabilis, totus orbis audiuit, quia verè manus eius contrà omnes: & manus omniũ contrà eum; maximè ex quo dictum est, vel certè impletũ, quod fuerat dictum, eijce ancillam & filium eius. Extunc enim maximè vniuersas gentes odit, & multò amplius extunc vesanit propter filium liberę, primogenitũ, scilicet, Christum, qui gentilem populum eadem libertate, qua liber ipse est, liberauit. Vnde Apostolus ait: Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus est, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc. Quamdiu potuit, & quantum potuit, persecutus est: iam verò non valens, adhuc tamen blasphemare audet (Vocauit autem nomen Domini, qui loquebatur ei, dicens: Tu Deus qui vidisti me. Dixit enim: Profectò, hic vide posteriora videntis me. Propterea appellauit puteum illum, puteum viuẽtis, & videtis me.) Quia Dominus in angelo loquebatur, idcircò dictum est: vocauit nomen Domini qui loquebatur. Quare autem non vidit faciem, sed posteriora videntis? Videlicet, quia non in facie, sed in posterioribus desiderabat gaudere videntis. Per posteriora nanque Domini, terrena vel transitoria per faciem rectè intelliguntur cælestia vel æterna. Et profectò nulla cælestia promissa, Verbi gratia, qualia de libera dicta sunt: & dabo tibi ex ea filium cui benedicturus sum, & statuam pactũ meũ ad eum, & his similia. Nulla, inquam, talià audierat, quæ se exauditã esse sciebat, vnde & filio suo nomen Ismahel, ꝙ interpretatur auditio Dei, impositura erat. Terrenum est omne quod audierat, scilicet multiplicabo semen tuum: & non numerabitur præ multitudine: & hic erit ferus homo, &c. Rectè ergo ancilla, videntes non faciem, sed posteriora vidit. Sic & synagoga illius populi, qui secundum carnem natus est, nequaquam faciem Domini, sed posteriora vidit, quia videlicet interiora sanctæ legis, vbi fulget facies, id est, notitia Dei: vbi splendida est facies Moysi, nullatenus ferre valuit, sed solam exteriorem literam intuitus est, vtpotè animalis, & non percipiens ea quæ sunt spiritus dei. Præterea nunc quoque postquam eiecta est ancilla, & filius eius: futurum est vt videat posteriora videntis, quia præsentem gratiam Dei qui videre noluit, præteritam quandoque videbit. Cùm enim plenitudo gentium subintroierit, tunc omnis Israel saluus erit. Iuxta hoc & Moysi in typum eiusdem populi dictum est. Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris. (Ipse est inter Chades & Barad.) Chades & Barad regiones sunt deserti, inter quas & Sur desertum: vbi, sicut iam dictum est, inuenit angelus Agar. Tunc etiam inuenietur in deserto Sur, id est, intra murum. Sur enim interpretatur murus: intra murum, inquam, quem ædificauit incredula contra Deum, de quo Psalmista: Et in Deo meo, inquit, trãsgrediar murum. Inuenietur, inquã, inter Chades & Barad, id est, inter viuificantem spiritum, & occidentem literam claudicans & errans. Chades enim sancta, Barad interpretatur grando. Et reuera lex Domini secundum viuificantem spiritum sancta: secundum occidentem literam grando est.

Galat. 4.

CAPVT XVII.

1. Cor. 2.

Rom. 11.

Exod. 33

Psal. 17.

Item de ortu Ismahel, & quomodo dictum sit, quia secundum carnem natus est. Itemq́, de ætate patris, qua ille natus est.

CAPVT XXVII.

Peperitque Abræ filium, qui vocauit nomen eius Ismahel.) Ismahel exauditio Dei interpretatur, sicut iam dictũ est. (Octoginta & sex annorum erat, quando peperit ei Agar Ismahel.) Dum nascitur Ismahel, octoginta & sex annorum pater est: dum nascitur Isaac, ille centenarius est. Hac quippe ætate patris natus est Isaac. Porrò octoginta & sex annorum quantitas duobus disponitur terminis. Est enim in deceno limite octonarius, in singulari senarius. Econtra, centũ annorum quantitas simpla est, id est, vna limite contenta: & est tertia vnitas eademque tetragona. Nam decies decem dilatantur in centum. Ergo quod ait Apostolus: Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: diuersa quoque hæc in vtraque generatione pulchrè significat quantitas annorum. Nam ex conueniente naturaliter viri & fœminæ carne vel sanguine, natus est Ismahel: quia videlicet natura fert vt de viro, quamuis sene, iuuencula cócipiat, qualis erat Agar. Econtra, vt anus, qualis erat Sarai, de viro sene concipiat, natura ferre non solet. Proinde dum nascitur Ismahel, pulchrè numerus paternæ ætatis compositus est. Senarius perfectus numerus in singulari limite, ipse quodammodo est Abram, perfectorum vir operum, sed parui & frigidi sanguinis: octonarius autem qui & à philosophis fœmina dicitur, ipse in deceno limite, quodammodo est Agar, infirmior quidem, quia fœmina, sed fœcundior viro, quia iuuencula. Senarium numerum ideò pefectum dicũt, quia suis constat ex partibus, scilicet media, quæ sunt tria: & tertia, quæ sunt duo: & sexta, quæ est vnũ. Nanque

tria duo vnum senarium perficiunt. Octonarium idcircò fœminam dicunt, quia pariter par, id est, vsque ad extremas vnitates, solubilis est. Soluitur enim in duos quaternarios: quaternarius vero medietas, in duos binarios: & binarius in duas insecabiles vnitates. Itaque fœmina dicitur, sicut econtrario numerus impar: verbi gratia, Septenarius, quia insolubilis est: nec enim in duas partes æquas diuidi potest, mas appellatur. Sub his ergo numeris rectè naturalis secundū carnem generatio Ismahelis inuenitur. E contra, dum nascitur Isaac, cuius generationem vnica Dei gratia operata est, paternæ ætatis numerus plenus & integer: vnus & simplex, id est, solo limite centeno sub vnitate contentus est. Vnitas nanque apud eosdem philosophos, neque mas neque fœmina dicitur: & proinde rectè sub centena vnitate paternorum annorum Isaac nascitur, cuius generationem neque viri neque fœminæ natura, sed sola diuinæ promissionis veritas operatur. Cuius generationis deinceps, inter deū & hominem præparatoria sic inchoâtur colloquia.

De Isaac vel promissione eius.

CAPVT XXVIII.

CA. XVII Postquam verò nonaginta noué annorū esse cœperat, apparuit ei Dominus, dixitque ad eum: Ego Dominus omnipotens. Ambula coram me, & esto perfectus. Ponā fœdus meū inter me & te: & multiplicabo te vehementer nimis. Cecidit Abraham pronus in faciem.) Nonagesimus nonus Abram, tertius decimus Ismahelis annus est. Ergo C. eiusdē, qua ætate patris Isaac natus est, quartus decimus Ismahelis annus est. O igitur magna & mira diuinæ ordinationis pulchritudo. Cùm iam pater Abram æuo frigidus est: & econtra, filius ancillæ, calidæ Ismahel adolescentiæ fines ingreditur, tunc fidei fructus Isaac de libera nascitur, quia videlicet futurum erat, vt iam senescente populo Dei, vigente in paucissimis fide, & vbique abundante seruili iniquitate, repromissus Abrahę Christus nasceretur. Hac illius ætate, quid Dominus loquitur? Ego, inquit, Dominus omnipotens ambula coram me, & esto perfectus. Non iam hoc est proficiēdi præceptū, sed perfectionis datum. Idcircò rectè præmittit: Ego Dominus omnipotens, quia videlicet vt ambulet coram Domino Abram, vel alius quis, & perfectus sit: hoc omnipotētiæ Domini: hoc omnipotentis Dei opus est. Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum desursum est. Quare autem hoc hactenus non dixit, cùm multoties apparuerit, & locutus illi fuerit? Quare, nisi quia & hoc ad mysterium pertinuit. Sicut enim natiuitas Isaac typus fuit incarnationis Christi: per quam sanctorum populus ex pectatam perfectionem obtinuit: sic tunc demum hoc debuit dici: ambula coram me, & esto perfectus: quando eiusdem Isaac dono omnipotentis domini generatio parabatur. Vnde & perfectionis vinculū continuò subinnxit. Ponamque fœdus meum inter me & te: multiplicabo te vehemēter nimis. Quod enim fœdus tunc promisit, nisi sacramentū incarnationis & passionis Christi, quod nūc in reconcilatione humanæ contulit fœdere suo? Nam quod superius dictum est, in illo die pepigit Dominus fœdus cum Abram iuramentum fuit, quod iurauit ei dicens: Semini tuo dabo terram hanc. Hoc autem ꝙ hic promittit signanter, dicendo, inter me & te: mediatoris Dei & hominum promissio & aduentus eius est. Et quia per positionem huius fœderis amplianda erat propagatio generis Abrahæ spiritualis, continuò subiungxit: & multiplicabo te vehemēter nimis. Nō contentus fuit dixisse vehementer, sed addidit, nimis: quia videlicet eiusmodi multiplicatio promittitur: cuius neque quantitatem compræhendere, neque dignitatem æstimare quisquam hominum possit: quæ in spiritu potius quā in carne Abrahæ sit. Ad hæc audienda idonens cecidit Abram pronus in faciem, subauditur, gratias agens.

Natiuitas Isaac sacramentū est incarn. Christi.

Iacob. 1.

Gen. 15.

Quòd in vero Isaac, id est, Christo, impleta sit promissio dicentis: Multiplicabo te vehementer nimis: & de augmentatione nominis Abrahæ.

CAPVT XXIX.

Dixitque ei Deus: Ego sum, & pactum meum tecum: erisque pater multarum gentium.) Hoc vtique est quod dixit: Multiplicabo te vehementer nimis. Plane hęc multiplicatio vehemens & nimia est, patrem esse multarum gentium, patrem esse omniū credentium, siue qui ex circuncisione, siue qui ex præputio sunt. Nam in Christo est hoc pactum de quo nunc ait: & pactum meum tecum. Nec enim qualecunque, sed singulariter magnum est pactum: quod enunciaturus præmisit, ego sum. Hoc, inquam, pactum in Christo est, mediatore Dei & hominum, per quem solum Abram pater factus est multarum gentium: imò ꝙ dictu quoque sanctissimum & dignissimum est, pater omnium Dei filiorū. Omnes enim quotquot filij dei dicuntur & sunt, non nisi per Christum talē gratiam acceperunt, per quem redempti & Deo renati sunt. At ille scilicet Christus, secundum veritatem carnis assumptæ semen Abrahæ est. Igitur omnium quorum Deus pater est: omnium, inquam, illorum & Abraham pater est. Benè ergo cecidit in faciem, adorans & gratias agens: cùm tanti huius muneris acceperit largitatem: multiplicationis eiusdē insigne in ipso ponit titulo nominis. (Nec vocabitur, inquit, vltra nomen tuum Abram, sed vocaberis Abraham: quia patrē multarum gentium constitui te, faciamque te crescere vehementissimè: & ponam in gētibus: regesque ex te egredientur.) Dicunt Hebræi quod ex nomine suo, Deus quod apud il-

pud illos Tetragrammaton dicitur, h literã Abrahæ & Saræ addiderit. Dicebatur enim primũ Abrã, quod interpretatur pater excels, & postea vocatus est Abrahã, quod transfertur pater multarum, gentium enim quod sequitur, non habetur in nomine, sed subaudítur. Nec mirandum, quare cùm apud Græcos & nos, a litera videatur addita: nos he literam hebream additam dixerimus: Idioma enim linguæ illis est, per e quidem scribere, sed per a legere, sicut econtrario a literam sæpe per e pronunciant. Et hoc ad ratione͂ promissionis valenter accedit, quod in patris huius nomine, cuius est secundum carne͂ filius dominus Christus Iesus filius dei, iam vna præfulget litera nominis Domini. Cur enim vel vnam non haberet literam nominis Domini, pater eius, in quo est totum nomen Domini? Sic enim Moysi dictũ est de eo: & est nomen meum in illo. Non dixit, super illum, quod commune est omnium, quorum hic pater est, ex multis gentibus credentium: iuxta illud quod & in Apocalypsi dicitur de vnoquoque credentium: Et scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalem, & nomen meum nouum: sed est nomen meum in illo: quod proprium est vnici filij, qui cùm sit Deus & Dominus, per omnia, tã nomine, quã & re, deo & Domino patri consimlis & coæqualis est. Et ponam, inquit, in gentibus: regesq; ex te egredientur. Reges hic rectè accipiuntur, qui apud ipsum pro fidei merito noti sunt: de quibus ipse in Euangelio: Dico enim vobis, ait, multi reges & iusti voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt. Potest tamen non absurdè vniuersaliter, tam de iniquis, quàm de iustis regibus accipi. Nam & Ismahel loquens, duodecim, inquit, duces generabit.

Opinio Iudæorum de nomine Abraham.

Exod. 23.

Apoc. 3.

Luc. 10.

De eo quod dictum est: Et statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te.

CAPVT XXX.

CAXVII ET statuam pactum meum, inquit, inter me & te, & inter semen tuum post te, in generationibus suis fœdere sempiterno: vt sim Deus tuus, & seminis tui post te, daboq; tibi & semini tuo terrã peregrinationis tuæ: omnem terram Chanaan in possessione͂ sempiternam, eroque Deus eorum: quia iam dictum est, Abraham typum tenere antiqui populi sanctorum, distinctio quã nunc fecit Deus, dicendo: inter me & te, & semen tuũ post te: itemque vt sim Deus tuus, & seminis tui fœdere sempiterno: sic rectè accipienda est, vt in nomine Abram omnes electos, qui ex carne simul & fide eius sunt in nomine seminis eius, quod post ipsum, omnes electos, ex gentibus intelligamus, qui non quidem caro & sanguis Abrahæ, sed per fidem seminis eius, quod est Christus, semen sunt Abrahæ: semen, inquam, posterius: quanto naturalibus ramis qui fracti sunt posterior est oleaster, qui inseritur. Item sub nomine terræ Chanaan, rectè intelligitur illa terra viuentium, quæ euomuit maledictum illum Chanaan, qui verè ex antiquo maledictus est, id est, diabolum, quã videlicet terram, omnem per fidem prædictum Abrahæ seme͂ possidebit in æternum. Alioquin si solã hic accipias terram, quã tunc Chananæi homines inhabitabant, quomodo stabit quod dictum est: Dabo tibi in possessionem æternã? Interpretatur aute͂ Chanaan motus eorum. Quo nomine rectè significatur superborum motus angelorum: quibus venit pes superbiæ, & manu peccati sui moti sunt, & ceciderunt, & expulsi sunt, nec stare potuerit. Nec solũ hoc loco, sed penè in omnibus eiusmodi Dei sermonibus illa intelligenda terra est, quæ reuera fluit lac & mel, quã respicit Dominus Deus noster, à principio anni vsque ad finem eius, id est, semper. Dixitque iterũ dominus ad Abraham: Et tu ergo custodies pactum meum, & semen tuum post te in generationibus suis.) Tanquam diceret: Meæ fuerit gratiæ, spontaneum cum homine pactum inire: hominis sit, tantam non negligere gratiam, & pactum Dei sui non facere irritum. Nam ego quidem non prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita: veruntamen quisquis irritum fecerit, ego vltor existam: Tu ergo, quoniam homo es, & homo non nisi operoso studio veritate͂ tenere potest, quæ naturaliter in Deo est: tu, inquam, sollicitudine adhibita custodi pactum meum, & post te semen tuum.

Rom. 11.

Psal. 35.

Psal. 88.

De circuncisione, quòd signum fuerit iustitiæ fidei, & cur id in illa corporis parte poni debuerit, & quòd post aduentum promissi seminis, quod est Christus, circuncisio rectè cessare debuerit.

CAPVT XXXI.

HOc est pactum meum, quod obseruabitis inter me & vos, & semen tuũ post te, Circuncidetur ex vobis omne masculinum, & circu͂cidetis carnem præputij vestri.) Hoc loco pactum pro signo pacti æquiuoce͂ oportet accipi. Nam sequitur continuò: (vt sit signum fœderis inter me & vos.) Quod Paulus quoque Apostolus confirmans, cùm dixisset: Quomodo ergo reputata est Abrahæ fides ad iustitiam, in circuncisione an in præputio? non in circuncisione, sed in præputio, continuò subiunxit: Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio, vt sit pater omniũ credentium per præputium. Itaq; cũ & hic scriptura exponens quomodo circuncisionem appellauerit pactum, dicat, vt fit signum fœderis, & Apostolus eandem circuncisionem appellat signum vel signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio: manifestum est circuncisionem carnis, non ipsum fœdus, sed signum fœderis: non ipsam iustitiam, sed signaculum fuisse iustitiæ fidei. Hic iam quæritur: Cur

Rom. 4.

tur: Cur tali in loco, tali in parte corporis signaculum iustitiæ fidei, pater noster Abraham acceperit: Si enim, inquit Iudæus, signaculum pro signo iustitiæ datum est circuncisionis cauterium, cur non potius in ea parte vel membro corporis datum est quod nudũ esset, vt semper pateret? Huic ineptæ obiectiunculæ vt multum pueriliter respondeã, aio: quia si in naso aut in labio, vel certè in auricula, siue in oculo signum circuncisionis Deus posuisset, damnosa vtique macula faciem hominis deturpasset. Veruntamẽ pro re magis seriò respondẽdum est. Signum fœderis secundum Moysen, & signaculum iustitiæ fidei secundum Apostolum, circuncisionem esse, iam supra diximus, quod diffiteri, nec Iudæus, nec Hebionita posit hæreticus. Constat verò, quòd fœdus ipsum vel fides quæ Abrahæ ad iustitiam reputata est, in promissione seminis extitit, in quo benedicentur omnes gentes. Hoc nẽpe est quod credidit Abraham, & reputatum est illi ad iustitiam. Qua ergo in parte corporis huiusce fidei signaculum magis congruè daretur, quàm in ea per quam semen ipsum naturaliter traijcitur? Illic vtiq; congruentius signaculum posuit sponsor, & promissi sui debitor Deus, vt & ipse promissionis & homo ex peccationis suæ, semper commoneretur: De bitorem nanque se fortiter teneri voluit, qui promissi seminis signum in ipso seminis effusorio credenti posuit homini. Simulque & illud sciendum, quia sicut Noe fidei suæ, rectè in nubibus positum est signum, dicente Deo: Cumque obduxero nubibus cælũ, apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei, quod pepigi tecum, videlicet prædicenti Deo crediderat, quia diluuiũ aquarum de nubibus inundaturum erat, sic rectè nihilominus Abrahæ, quia crediderat dicenti Deo, quòd in semine eius benedicerentur omnes gentes, in loco seminis, id est, in genitali corporis parte, signũ eiusdem fidei positum est. Nunc vide quanti sacrilegij sit, post aduentum eiusdem seminis, adhuc inijcere carni suæ signaculum eiusdem circũcisionis. Nempe iuxta præscriptam veritatẽ, circuncisionis susceptio expectandi seminis illius professio est. Quisquis circunciditur, semen quod Abrahæ promissum est, etsi nõ conscientia, signo tamen illo, venturum se expectare profitetur. At ille scilicet, Christ⁹ iam venit, iam natus est, iam illo dato in benedictionẽ cunctis gentibus veritas Dei impleta est: Igitur quisquis adhuc circũciditur, venisse negat eum, quem tali signo venturũ, se expectare pronunciat, & perinde illũ qui iam venit vtiq; Christum esse denegat. Rectè itaque & veraciter Apostolus: Si circuncidamini, inquit, Christus vobis nihil proderit.

Cur circuncisio in parte corporis abscondita potius quã aperta iustitiæ est.

Gen. 9.

Galat. 6.

Item de circuncisione, & cur infans octo dierum iussus est circuncidi.

CAPVT XXXII.

INfans octo dierum circuncidetur in vobis.) Præter illud quod circũcisionis signũ pro testimonio erat genti illi, quia fidem haberet venturi seminis Abrahæ, id est, Christi, in eo quoque mysterium est, quòd non quocunque, sed octauo die circuncidetur, inquit, infans in vobis. Octauus nanque dies infantis, octauam significat ætatem mundi, qua circũcidetur infans, id est, expoliabitur orbis omni corruptione mortalitatis, & nouus erit mundus, vniuersali resurrectione regeneratus. Illi enim qui digni habebuntur seculo, illo & ex mortuis resurrectione, nõ nubent, neque nubentur, neque enim vltra mori poterunt, æquales enim angelis erunt, & filij sunt Dei cùm sint filij resurrectionis. Benè ergo infans octo dierum circuncidi iubetur, quia videlicet, quod circuncisio signat, octaua ætate mundi perficietur. (Omne masculinum in generationibus vestris tam aduena, quã emptitius circũcidetur, & qui nõ fuerit de stirpe vestra, subauditur, si in vestrã voluerit transire coloniam. Sic enim in Exodo cùm dixisset: Hæc est religio phase, aduena & mercenarius non edent ex eo, &c. Continuò subsecutus, ait: Quod si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniã, & facere phase Domino, circuncidetur prius omne masculinum eius, eritque sicut indigena terræ. Tales instantissimè perquirebant pharisæi, vt in carne eorũ gloriarentur, quibus Dominus dicit: Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridã, vt faciatis vnum proselytum. Et cùm fact⁹ fuerit, facitis eum filium perditionis duplo quàm vos: Lustrantes enim totum orbem propter negotiationes & diuersa lucra, quas tam à discipulis indigenis captabant, quàm à peregrinis, per imaginem sanctitatis studij habebant de gentibus facere proselytum, id est, aduenam circuncisum miscere populo Dei. Sed qui ante, dum esset Ethnicus, simpliciter errauerat, & erat semel filius perditionis, videns magistrorum vitia, & intelligens destruere eos opere, quod verbis docebant, reuertebatur ad vomitum suum, & gẽtilis factus maiore erat pœna dignus. (Erit pactum meum in carne vestra, in fœdus æternum.) Hoc dicto Iudæi carnis circuncisionem defendere contendunt, quia videlicet dictum in fœdus æternum, tanquam hoc idem sit, ac si diceretur, exercendæ circuncisionis ritum seruabitis in æternum. Sed iam supra dictum est, non fœdus circuncisionem sed fœderis esse signum: Circũcidetis, inquit, carnem præputij vestri, vt sit signum fœderis inter me & vos. Aliàs autem quomodo circuncidendi ritus æternus esse poterit, cũ sine dubio nascendi vel generandi successio finem habitura sit. Igitur quod ait, erit pactum meum in carne vestra in fœdus æternum, sensu supradicto, ad Deum qui vera caro de car-

Matth. 22.

Exod. 12.

Matth. 23.

Circũcisio nõ est fœdus æternũ, sed sig. fœ.

ro de carne illorum est, respicit Christũ mediatorem Dei & hominum, in quo veraciter pactum vel fœdus est æternum, quia ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, in quo omnes inimicitiæ dissolutæ, & cælestia cũ terrestribus pacificata sunt. Ephe. 2. Colos. 2.

De eo quod dictum est: Masculus cuius præputij caro, & cætera, & quid ante aduentum Christi circuncisio contulerit.

CAPVT XXXIII.

Masculus cuius præputij caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit.) Tanquam diceret: Masculus qui supra dictum fœderis mei signum non susceperit, id est, non circuncidit carnem præputij sui, ille fidem seminis tui negauit. Porrò, sine fide seminis tui, quòd est Christus, saluari impossibile est. Delebitur igitur anima illa de populis suis, id est, non connumerabitur inter populos, quorum te patrem constitui. Quare? Videlicet quia pactum meum irritũ fecit, id est, quia in Adam præuaricatus est, cuius tunc erat in lumbis, & nunc exortus præuaricationem illius,' quàm tuam fidem sequi: & imitationem peccati, quàm expectationem seminis tui, suscipere maluit. Vnde enim inter Deum & homines inimicitiæ, nisi quia primus homo pactum Dei in paradyso præuaricatus est? Ergo qui nõ accipit eius testimonium, per quem solum illæ inimicitiæ soluuntur, qui, inquam, non signatus est ante aduentum eius signaculo, quale tunc positum fuit: & qui non signatur post aduentum eius signaculo ipsius, quale nunc positũ est, meritò perit pro eadem culpa primæ præuaricationis. Quærat nunc aliquis: Cur ergo sancti patres ante aduentum Christi non introiebãt in regnum Dei, si per fidem Christi in circuncisione fuerant iustificati & ipsi? Ad quod ediuerso respondemus. Cur sacramentis sanctæ ecclesiæ, Verbi gratia: Corporis & sanguinis Domini communione non admittuntur catecumini nostri? Nónne corde credunt, & ore confitentur fidem Christi? Videlicet, inquis, quia nódum sacro fonte sunt regenerati. Ita planè veteres sancti, id circò ab illa cælesti gloria non debebant in communionem gloriæ & visionis recipi diuinæ claritatis, nec fas erat vt inter candoré innocentiæ vel claritatis angelicæ reciperentur qualescunque humani generis iustitiæ, quæ omnes, testante Esaia, sic erant sicut pãnes menstruatæ, nisi prius lotæ essent sanguinis & aquæ de Christi latere profluentis inundatione.

Cur sanctis patrib. ante aduentum Christi clausum erat regnũ caleste.

Esa. 46.

De eo quod dictum est: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram.

CAPVT XXXIIII.

Dixit quoque ad Abram: Sarai vxorem tuam non vocabis Sarai, sed Saram, & benedicam ei, & ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus sum, eritque in nationes, & reges populorum ex eo orientur.) Sublato vno elemento, id est i, 'addita est e litera quæ per a legitur, & vocata est Saraa. Idioma nãque (vt supra iam dictum est) linguæ Hebræis est per e quidem scribere, sed per a legere, sicut econtrario a literam sæpe per e pronunciãt. Porrò Sarai interpretatur princeps mea. Sara princeps absolutè. Causa autem immutati nominis, eadem huic quæ & Abrahæ est. Galat. 4. Illa nanque Hierusalem quæ sursum est, quæ libera, & mater omnium nostrum est: antequam nasceretur verus Isaac, id est, risus, scilicet, Dominus noster Iesus Christus, risus noster, & gaudium nostrum, vnius princeps erat populi Iudæorum. Nam nos gentes (vt ait Apostol') eramus illo in tẽpore sine Christo, & alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine deo in hoc mundo. At nunc iam non sumus hospites & aduenæ, sed sumus ciues sanctorum, & domestici Dei, Ephe. 2. superædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum. Itaque sicut iam non Abram, sed Abraham, id est, pater multarum gentium, sic iam non dicitur Sarai, id est, princeps mea, quæ dictio solius esset populi Iudæorum, sed Sara, id est, princeps, vt subauditur, multarum gentiũ. Nam sicut Abraham pater, sic & per eãdem fidem mater nostra Sara est. Daboque tibi, inquit, ex ea filium, cui benedicturus sum, eritque in nationes, subauditur, per ipsum semen vnum, in quo & tu eris (vt iam dixi) pater multarum gentium: Christum enim prænunciat in Isaac, qui est vtique in nationes, quia per fidem eius & in nationes gratia spiritus sancti effusa est. Proinde cùm dicit, cui benedictur' sum, nihilominus subaudiẽdum est, ita vt benedictio eius redundet in omnes gentes, sicut iam prædixi tibi, quia in Gen. 12. te benedicentur vniuersæ cognationes terræ. Ex eo reges populorum orientur, inquit, subauditur, per fidem. Nam secundum carnem ex Isaac, populorum quidem, scilicet, Israel & Edom reges orti sunt, sed hoc maius & laudabili' est, magisq; ad promissiones magnifici oris Domini pertinet, quòd ex semine Abrahæ secundum Isaac per fidẽ Christi renati sunt gẽtium reges, vel quàm plurimi ecclesiarum idonei rectores.

De risu Abrahæ dicentis in corde suo: Putásne centenario nascetur filius?

CAPVT XXXV.

Cecidit Abraham pronus in faciem, & risit, dicens in corde suo. Putásne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Dixitque ad Dominum: Vtinam Ismahel viuat coram te.) O virum æterno risu rè dignum, & sempiternæ iucunditati benè præparatum, quia ita cecidit in faciem vt rideret, ita risit vt in faciem caderet, illius vtiq; adorans omnipotentiam, cuius in promissione audierat singularem gratiam. Putásne, inquit, cen-

quit, centenario nascetur filius? subauditur, talis futurus, & nascetur de Sara nonagenaria? quæ cũ per ætatem debuit parere, sterilis erat. Hoc enim subaudiendum est, præsertim, cùm post obitum Saræ, & cùm iam vxorem duxisset Isaac, iamque adultus, non dubitauit idem Abraham ducere vxorem nomine Cethùram, nec frustra: quippe, de qua suscepit filiorum copiam. Ergo putásne ꝙ in corde suo dixit, non dubitando, sed suam ipse felicitatē ineffabiliter admirando. Quod verò ore proprio ad Dominum dixit, vtinã Ismahel viuat coram te, planè reuerentis & pudorati animi est, confitentis illud quod ꝓmittebatur longè abundantius esse, quã petere ipse auderet. (Et ait Dominus ad Abraham: Sara vxor tua pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Isaac, & cætera.) Imperiosa hæc sermonis Dei repetitio est, notam fidem hominis excitantis, vt aures audiendi habeat, nec humilitate nimia dissimulet audita gaudia. Sara, inquit, vxor tua pariet tibi filium, sicut iam dixi, quia tu risisti, quod sub audiendum est, vocabitur nomen eius Isaac, quia reuera ridebit in nouissimo generositas tua. Isaac nanque risus interpretatur. Quo nomine rectè seminis Abrahæ, ꝙ est Christus, felix natiuitas significatur, qui vniuersitati sanctorum quorum ex carne vera caro, & verus homo ipse est, sempiterni risus & interminabilis gaudij causa est. De quo idem ait: Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Quod gaudium vel quē risum, omnium pulchrè vnus illorum prægustauit, clausus adhuc in vtero, dicente matre eius ad Mariam: Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo: Eorum omnium, cũ sint vnum corpus & vnus spiritus, mysticè hæc vox est: Putásne centenario nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? Et est sensus: Hactenus cùm floreret rerum status, temporibus regum nobilium, nõ venit Christus, nunc senium quoddam generis Abraham, (Ablatum est enim sceptrum de Iuda, & dux de fœmoribus eius) putásne ergo nũc veniet q mittend' est? Putas? videbo? Putas durabo? Putas hic me inueniet illa natiuitas? Eorũ nãq; huiusmodi suspiria, Simeonis expectatio satis indicat, qui in desiderio cordis sui responsum acceperat à spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum domini Christum igitur Isaac & nomine signat & munere, quia & senibus parentibus datus, & à risu nomen sortitus est.

Ioan. 16.

Luc. 1.

Gen. 49.

Luc. 2.

De eo quod dictum est: Super Ismahel quoque exaudiui te, & quomodo intelligendum sit: Pactum verò meum statuam ad Isaac.

CAPVT XXXVI.

Super Ismahel quoque exaudiui te: Ecce benedicam ei, & augebo & multiplicabo eum valdè. Duodecim duces generabit, faciamque illum in gentem magnam: Pactũ verò meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero.) Vtrũ Ismahel in persona sua ad sortem electorũ pertineat & viuat coram Domino, iuxta petitionem patris dicentis, vtinam Ismahel viuat coram te: præsertim quia respondit Dominus, super Ismahel quoque exaudiui te, ecce benedicam ei, &c. alterius nobis scripturæ auctoritate certum non est. Nusquam enim tale quid de Isaac & Ismahel scriptura patenter edicit, quale est illud: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quamuis hæc eadem scriptura dicat: Cumque vidisset Sara filium Agar Aegyptiæ ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Eijce ancillam hanc & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac. Et eundem ludum Apostolus persecutionem vocat, dicendo: sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus est, persequebatur eum, qui secundum spiritum, ita & nunc. Non tamen omninò consequens est, quòd à Deo proiect' vel eiectus sit, præsertim cùm post pusillum ibidem scriptum sit: Exaudiuit autem Deus vocem pueri de loco in quo erat. Tradunt quidem Hebræi ludum illum eiusmodi fuisse, quòd idola luto fecerit, iuxta quod alibi scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Sed & ediuerso dicunt alij, quòd aduersus Isaac, quasi maioris ætatis, ioco sibi & ludo primogenita vendicaret. Sed de hoc aliàs. Nunc illud dictum sit, quamuis reproborum typum gesserit, nõ omninò consequens vel constans esse, quod & ipse in sua persona à Deo reprobatus sit, dicente illo: Super Ismahel quoque exaudiui te, quia dixerat Abraham: Vtinam viuat Ismahel coram te. Duodecim, inquit, duces generabit. Hi duces, id est, filij eius, inferius sunt descripti. Primogenitus Nabaioth, dein de Cedar, & Abdehel, & Mapsam, Masma quoque, & Duma, & Masa, & Adad, & Thema, Ithur, & Naphis, & Gedma. Pactum verò statuam ad Isaac. Pactum nec hoc loco circuncisionem vult intelligi, quæ potius (vt supra iam dictum est) signum est pacti. Nam & Ismahel circuncisus fuit. Sequitur enim (Cumque finitus esset sermo loquentis cum eo, ascendit Deus ad Abraham: tulit autem Abraham Ismahelem filium suum, & omnes vernaculos domus suæ, & circuncidit, &c.) Ergo pactũ, quod propriè est ad Isaac, redemptio vel reconciliatio generis humani est, quam in Isaac per Christum fieri statutũ est ab eo qui promisit: statutum, inquã, quia fidelis est, & propositum eius infirmari non potest.

An Ismahel sit saluatus.

Malach. 1.

Gen. 21.

Galat. 4.

Exod. 32.

Gen. 25.

De centesimo ætatis anno Abrahæ, quo natus est Isaac, & quòd vbi nasciturus iam datur, trinitatis mysteriũ in forma angelorũ se homini manifestare dignatur.

CAPVT XXXVII.

CAPVT XVIII. Apparuit iterum Dominus ei in conualle Mambre, sedenti in ostio tabernaculi sui, in ipso feruore Dei.) Hic annus ætatis Abrahæ centesim⁹ ad illam secundum diuinitatis consilium respicit plenitudinem temporis, de qua dicit Apostolus: At vbi venit Galat. 4. plenitudo temporis, misit Deus filium suũ, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. Proinde totus illi festiuus atque solẽnis, & diuinis est reuelationibus, maximè, quia quam hactenus vidisse non legitur figuram sanctæ trinitatis, hoc tempore videre meruit. Ecce enim apparuit, inquit scriptura, iterum ei Deus in conualle Mambre sedenti, in ostio tabernaculi sui in ipso feruore diei. Cumque subleuasset oculos, apparuerunt & tres viri stantes propè eum. Quos cùm vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi sui & adorauit in terra, & dixit: Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum, & cætera) Vbi nasciturus Isaac, nõ iam solùm, vt ante promittitur, sed & datur, trinitatis mysteriũ in forma trium angelorum, se homini manifestare dignatur, quia videlicet vbi Christus nascitur ex semine Abrahæ, eiusdem Christi filij Dei incarnationẽ præsentia suæ maiestatis, tota trinitas, in hospitio virginei ventris operatur: & exinde nomen eiusdem trinitatis, nomen patris & filij & spiritus sancti totó mundo publica prædicatione declaratur. Nam pater est qui virginem impraegnat, filius qui natura induitur humana, spiritus sanctus cuius operatione concipit virgo, quę virum non nouerat. Sed iam ipsa literæ sequamur vestigia. Apparuit, inquit, iterũ. Incertum reliquit, quanto interuallo post illa quæ supra narrata sunt, hoc factum sit: sed certum tamen est, quòd breuissimum tempus interfuerit. Nam & in præcedenti visione, cùm dixisset Deus, pactum verò meum statuam ad Isaac, addidit continuò, quem pariet tibi Sara tempore isto in anno altero: & hic iterum dicit, reuertens veniam ad te hoc eodem tempore, vita comite, & habebit Sara filium: potest tamen intelligi, quod ait in ipso feruore diei, idem esse ac si diceretur, in feruore ipsius diei, subauditur, cuius præcedẽte nocte apparuerat, & de circuncisione mandatum dederat illi.

Quid significet, quòd tunc apud hominem angeli, siue Deus in angelis tam familiariter hospitatus est, & penè nihil à consueta hospitalitate susceptio illa differt.

CAPVT XXXVIII.

In ipso, inquit, feruore diei: Satius exprimi nõ potuit qualitas vel proprietas eius quæ nunc apparuit visionis. Idem enim est, ac si dictum fuisset. Non iam in visu noctis, nõ in aliqua spirituali solummodo visione, sed homine huius solis, in aspectu oculorum vel sensu communi. Nam reuera ad communes pertinent sensus cuncta hæc, quæ in hac visione narrantur. Cumque subleuasset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes propè eum, & cætera. vsque ad id quod dicitur: Igitur pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham ignem & sulphur. Quidnam est in quo hæc acta vel dicta cælestium hospitum in communi schemate, siue omnimodo gestu differant hominum apud amicos suos hospitantium? Ille hospitalis paterfamilias currens in occursum quasi hominum, præ lassitudine tecto & refectione ind egentiũ, (afferã, inqt pauxillũ aquæ, vt lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore. Ponamque buccellam panis, & confortate cor vestrũ, postea transibitis.) Quid humaniùs homini diceres, quem præ labore itineris & inanitate vétris penè deficere, debilis vel cõcisus anhelitus proderet? Item quid proniꝰ responderent fessi viatores, de bono & comi hospite lætantes? (Fac, inquit, vt locutus es: Festinanter ille ad Saram, tanquam pro amicis esurientib. accelera, inquit & tria sata farinæ simul commisce, & fac subcinericios panes. Currit ipse ad armẽtũ & tollit vitulum tenerrimum & occidit, datq; puero. Qui festinauit & coxit illum.) Apponit tandem cœnam opimam, butyrũ & lac & vitulum, quem coxerat: ipse verò stat coram eis edentibus & bibentibus, secundum morem vel disciplinam ministrantium. Tunc illi (vt mos est benè refectis hospitibus) exhilarati ac lætabundi: (Vbi est, inquiunt, Sara vxor tua?) Ac deinceps vnus qui in tribus illis erat Dominus Deus, (reuertens, inquit, veniam ad te tempore isto, vita comite, & habebit Sara filium) Sic omninò loqui solet homo, qui semper in incertitudine est futurorum, & ipsius vitæ suæ. Veniam ad te, vita comite, id est, veniam ad te, si vita comes fuerit. (Risit Sara) videlicet pudibunda mulier tanquã venerandos erubescens homines. (Postquã, inquit, cõsenui & dñs meus vetulus est, voluptati operam dabo? (Desierant enim illi fieri muliebria,) id est, menstrua, scilicet, secundum ætatem, præ raritate sanguinis. Vnde & duplex videbatur importunitas concipiendi vel pariendi ei, quæ & cum sanguine abundaret, fuerat sterilis. Perterritæ & dicenti, (nõ risi) iucũdi⁹ adhuc imminẽs dñs, (nõ est, inquit, ita, sed risisti.) Apud Loth quoq; penè Loth. idẽ q̃ homines dicunt & faciunt angeli. Vocati ad hospitiũ, minimè inquiũt, sed in platea manebimus, vixq; cõpulsi diuertunt ad Gen. 19. eum. Ille quoq; ingressis fecit conuiuiũ, coxit azyma, & comederunt. Quid, inquam, hic est quod discrepet ab hominum confabulatione, vel consultatione communi? Nam leuia sunt hæc aut ludicra? Non vtique, sed Dei & hominis verè filij Dei, & verè filij hominis vera & sancta sunt preconia.

Quid enim tunc parabatur, nisi vt Isaac nasceretur, in typum eius, qui cùm fecerit terram in sempiterno tempore, & impleuerit eã pecudib. etenim ea quæ sunt, omnia per eũ *Baruch. 3.* facta sunt, post hæc in terra, vidẽdus, & cum hominib. erat cõuersaturus? At ille non vtcũque videndus, non quomodocunq; cum hominibus erat cõuersaturus: sed in veritate humanæ substantiæ: verè de fœmina conceptus & natus, verus homo, vera caro factus erat in nobis habitaturus. In nobis (inquam) per omnia, vtpote de suis inuisibilibus, ad nostra visibilia profectus. Habitauit enim in nobis, cũ in illo fœmineæ secreto naturæ, de quo nos non sine peccato processimus singuli, decem mensibus absque peccati contagione hospitatus est, & inde tanquam sponsus de thalamo suo procedens, in sole posuit *Psal. 18.* tabernaculum suum, tenera vt infans circundatus carne, & vagitus emittens infantiæ, factus sub lege, subditusq; Ioseph & Mariæ, circuncisus & tanquam peccator legali hostia mundatus, passus famem, & fraudẽ tentatoris perferens, persecutionesq; hominum sustinens, & contristatus vsque ad mortem, de loco ad locum fugiens, ad extremum autem factus obediens vsq; ad mortem. Rectè igitur & pulchrè dum illud præsignatur, iam cælestia terrens coniungitur: ita vt in nullo cælestes spiritus dissimiles se exhibeant hominibus in colloquio, in conuictu, in omni modo, tam dictorum quàm factorum gestu vel habitu. Et notandum in hac lectione, verba secundum numeros variari, id est, nunc alia singulariter, nunc alia pluraliter, dici. Cuius varietatis hęc ratio est. Vbi dicuntur vel aguntur ea quæ ad Deũ pertinẽt, omnia dicuntur singulariter: vbi inter hospites penè sola sonant humana, dicuntur omnia pluraliter. Nam vt manifestius fiat quod dicitur, Vbi adorat Abraham, non pluraliter dicit, Domini mei: si inueni gratiam in oculis vestris, ne transeatis seruum vestrum, sed singulariter: Domine, inquit, si inueni gratiã in oculis tuis, ne transeas seruum tuum quia videlicet vnus in tribus personis Dominus vel Deus est, qui singulariter & solus adorand' est. Vbi autẽ offert quod nõ Dei, sed hospitiũ est, loquitur pluraliter, sed auferam pauxillum aquæ, & lauentur pedes vestri, & requiescite sub arbore, & cõfortate cor vestrum, & postea transibitis. Item vbi iucũdi & benè refecti de Sara interrogant, scriptũ est pluraliter, dixerunt: vbi est Sara vxor tua: vbi autem continuò promittitur, quod dare vel facere solius dei est, singulariter sic scriptum est: Reuertens veniam ad te, & habebit Sara filium.

FINIS QVINTI LIBRI.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER SEXTVS.

De mansuetudine & ira Dei, qui tam familiariter apud iustum hospitatus, tam terribiliter ad Sodomam diuertit.

CAPVT I.

PRomissio vel aduentus Christi filii Dei, sicut electis in multitudine misericordiæ, sic reprobis in abundantia est iræ & vindictæ. Ira enim, inquit Apostolus, & indignatio, tri- *Rom. 2.* bulatio, & angustia in omnẽ animã hominis, operantis malũ, Iudæi primũ & Græci. Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primùm & Græco. Benè ergo is cuius in Euãgelio suo simul ira reuelanda erat & gratia, iã in præfiguratione aduentus sui, dum præfiguratur in Isaac, vtriusq; rei narranda toto orbe præmittit exempla. Penes ipsa piorum tabernacula, castis indulget *Ira & gratia Christi præfigurata.* delitijs, & ridentibus penè arridens atq; congaudens materiam multiplicat, causamq; cõfirmat risus æterni: ac deinde Sodomã diuertens terribilẽ super impios & peccatores pessimos pluit irã, in exemplũ ignis ęterni. Illic mansuetudinẽ, hic filij sui Deus veritatẽ pręostẽdit & iustitiã. Cui propheta in Epithalamio pręcinẽs, cũ dixisset: Intẽde prosperè, procede & regna, cõtinuò subiũxit, Propter veritatẽ & mansuetudinem & iustitiã, deducet te mirabiliter dextera tua. Sed iam ipsa veritatis & iustitiæ præsẽtia ingrediamur ostẽta. *Psal. 44.*

De peccato Sodomorũ, & quòd in illo typus præcesserit Iudæorũ, qui dominum illudentes crucifixerun

CAPVT II.

CVmq; surrexissent inde viri, direxerunt oculos contra Sodomam, & Abraham simul gradiebatur ducens eos.) Homines Sodomitæ (vt superius iam dictum est) pessimi erant, & peccatores nimis coram Domino. Notum immò notatum & infame est toti mundo peccatum scilicet, saturitas panis, & ocium, in quo malè nimis semetipsis abusi sunt: commutãtes naturalem vsum in *Rom. 1.* eum qui est cõtra naturam: masculi in masculos turpitudinem operantes, & ita mercedem quã oportuit erroris sui in semetipsis recipientes, quia videlicet hoc peccatum teterrimum & peccatorum præcedentium

pœna

poena est. Proinde extunc, & vsque in seculum, publicanis quoq; & Ethnicis, ne dicam omninò castis naribus, nimium foetet memoria eorum. Hi planè typum gesserunt falsorum Hierosolymitarum, eorum qui Dominum nostrum Dei filium crucifixerunt, testante Esaia, cùm de illis prohetica voce dicit. Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei mei populus Gomorrhæ. Delectatus itaque Dominus hospitio patris Abrahę, dirigit oculos cōtra Sodomam, deducente se Abraham, vim penè passurus, à peccatoribus, quia videlicet doctrinis & miraculis exhilaratus, apud discipulorum beneuolentiam, in quibus secundum fidem erat Abraham, eisdem Apostolis deducentibus Hierosolymam illam, quæ spiritualiter Sodoma vocatur, ascendit crucifigendus à pontificibus, pharisæis, senioribus quoque, & scribis populi.

Esa. 1.

Apoc. 11.

De eo quod dictum est: Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum.

CAPVT III.

Dixitque Dominus: Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum, cùm futurus sit in gentem magnam & robustissimam, & benedicēdæ sint in eo omnes nationes terræ? Scio enim quòd præcepturus sit filijs suis & domui suæ post se, vt custodiāt viam Domini, & faciant iustitiam & iudicium: vt adducat Dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum.) Mira exordientis dignatio, qua Deus hominis & excitare attentionē, & captare, quodāmodo curat beneuolentiam, quippe qui ab eiusdē auditoris sui quibusdam laudibus suum sic inchoat sermonem: Num celare potero Abraham, quæ gesturus sum? Subauditur enim tantis repugnātibus causis. Primò quia futurus est in gentem magnam. Futurus, inquam, magis secundum fidam quàm secundum carnem, in gentem magnam ac robustissimam, videlicet cuius mirando fortitudinē rectè dicam, quia regnum cælorum vim patitur, & violenti diripiunt illud. Deinde scio enim, inquit, quòd præcepturus sit filijs suis, & domui suæ post se, vt custodiant viam domini: quod, scilicet, bono prius exemplo per semetipsum, postea scripto & doctrina legis, per posteros suos egit. Quantæ putas laudationes vel testificationes sunt homini dicta hæc ex ore Dei? Non ergo Abraham apud Deum parui æstimatur, cui tales & tantas ob causas, consilium suum celare se nō posse testatur Deus. Et hæc quidem illi dignè secundum suam personā dicta sunt, qui genti suæ magnæ ac robustissimæ, hodieq; præcipit, vt custodiant iudicium & iustitiam, scientes, peccatorib. districtam exemplo Sodomorum timendam esse Dei sententiam. Cæterùm iuxta mysteriū iam dictum quando passurus dñs dixerit oculos suos contra Sodomam illā, id est, Hierosolymā, non celauit Abrahæ. i. Apostolis suis, carne & fide filijs Abrahæ, quæ gesturus erat ipse, sciens quod futuri essent in gentem magnā ac robustissimam, videlicet illam, q̄ extunc diffusam per totum orbem videmus ecclesiā, terribilē vt castrorum aciem ordinatam, & quòd per ministerium illorum benedicendæ essent in semine Abrahæ omnes nationes terræ, & quod præcepturi essent filijs, id est, auditoribus suis, vt custodirent iustitiam & iudicium, futuram credentes resurrectionem, & iudiciū vniuersale viuorum & mortuorum.

CA VIII.

Matth. 11.

De clamore Sodomorū & Gomorrha & de precatione Abraha.

CAPVT IIII.

Clamor Sodomorum, & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum earum aggrauatum est nimis. Descendam & videbo vtrum clamorem qui venit ad me opere compleuerint, aut non est, vt sciam. Conuerteruntque se inde, & abierunt Sodomam.) Quantum ad præsentem locum historiæ temerarium hominum prohibetur iudicium, ne facilè audita credant, vel inexperta iudicent, cùm Deus omnium qui falli non potest, qui & antequam fiant, omnia nouit, dicere dignatus sit: clamor Sodomorum multiplicatus est, descendā & videbo vtrū clamorem qui venit ad me opere impleuerint. Porrò mysticè dicendum, quia Sodomorū, id est, Hierosolymorum clamor crebro ascenderat ad Dominum, Euangelica testēte parabola, quia mali & malè perdendi agricolæ seruos Domini vineæ semel & iterum ac tertio ad se missos eiecerunt, immò & contumelijs affectos occiderunt. Nouissimè ergo missus filius vnicus, æstimante patre ac dicente, verebuntur filium meum, rectè dixit, Clamor Sodomorum multiplicatus est: descendam & videbo, & cætera. Descendit enim & vidit, vtrum clamorem qui ascenderat, opere compleuissent, & vidit, inquam, id est, expertus est, quàm pessimi essent, didicit in semetipso quàm crudeliter, quàm odiosè sanctos pphetas, & iustos homines occidissent. Matth. 21.
Cōuerterunt se, inquit, & abierunt Sodomā. (Abrahā verò adhuc stabat coram Dño, & appropinquans ait: Nūquid perdes iustum cum impio? &c.) Hoc planè ex ipsa orationis qualitate clarum est, quia verè Abraham coram Domino stabat, & Domino appropinquans erat, quia videlicet in oratione nō suam, sed Dei gloriam intendebat: non, inquam suā, sed Dei voluntatem fieri postulabat. (Dixit enim. Absit à te, vt re hanc facias & occidas iustū cum impio, fiatq; iustus sicut impius. Non est tuum hoc qui iudicas omnē terrā, nequaquam facies iudicium hoc.) Ergo consulebat domino fidelis famulus, quatenus sic ageret, & sic iudicaret, vt de suis ipse iudicijs dignè laudaretur. Proinde Dñs Deus monitorem hominē nō aspernatus, &

quodammodo arguentem non dedignatus, singulis eius cōcedit propositionibus, dimittam, inquiens, omni loco, propter quinquaginta: non delebo, si inuenero ibi quadraginta quinque: non percutiam propter quadraginta: non faciam, si inuenero ibi triginta: nō interficiam propter viginti: non delebo propter decem. Fortis enim erat vera fortitudine homo, qui fortissimum Dominum tenebat. Fortis, inquam, & fortiter seipsum confringens, qui dicebat: Loquar ad Dominum meum cum sim puluis & cinis: & ne quæso, inquit, indigneris Domine, si adhuc loquar: & quia semel cœpi, loquar ad Dominum meum: & obsecro, ne irascaris Domine, si adhuc loquar semel. Hæc enim fortitudo vera est, scilicet, spiritus humilitatis, & mens subdita iustitiæ Dei, quam idem propheta (qui in primordijs libri sui dixerat: audite verbum domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ) deplorans in hominibus defecisse: dicit circa finem eiusdem libri flebili cōquestione: Non est qui inuocet nomen tuum, non est qui consurgat vt teneat te. Videbat vtique in spiritu, versum Dominum ad Sodomam illam, nec esse quenquam qui teneret illum, propter abundātem malitiam. Nā quid gemeret subsecutus aperuit. Deserta facta est Hierusalem, desolata domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ, vbi laudauerunt te patres nostri, facta est in exustione ignis. Hoc enim irrecuperabiliter sub Vespasiano & Tito factum est.

Esa. 1.

Esa 64.

Item de eadem re: Et quòd non casu sapiens homo taliter numerum diminuerit: primo quinquaginta, deinde quadraginta, ad extremum ponendo decem.

CAPVT V.

SED quid sibi vult degradatio numerorum huiusmodi? Nunquid homo cum Deo loquens, casu & sine scientia & sensu, sicut in buccam venerunt, ita insertas effudit diminutiones numerorum? Non vtique, sed cum ratione elocutus est, quæ & si nobis nō ad plenū liquent, nonnihil tamē pulchritudinis sensib. nostris exinde sublucet. Illud nanque præclarum in his numeris diuinitus prouisum animaduertimus, quòd non solū arithmeticis qualibuscunq; rationibus, sed & musicis proportionibus ita contexti sunt, vt omnes musicæ concordiæ symphonias complectantur, excepto quinquagesimo numero, qui propter alias rationes sacratus est. Nam quadraginta quinque cum quadraginta comparati epogdoum, id est, sesquioctauam proportionem reddūt, quam musici tonum appellant. Quadraginta cum triginta collati, epitritum, id est, sesquitertiam proportionem efficiunt, quam symphoniam diatessaron vocant: triginta cum viginti comparati, hemiolion, id est, sesquialterum constituūt, quam symphoniam diapente dicunt. Viginti cum decem collati dupli sunt, quā maximam consonantiā, id est, diapason nominant. Item triginta cum decē triplarē, quadraginta cum eiusdem quadruplarem proportionem efficiunt: quarum altera diapason cum diapente: altera reddit bis diapason. Quid igitur hi numeri, nisi tanti intercessoris veram indicant dignitatem, videlicet quòd ita duntaxat Dominum Deum suum peccatoribus parcere cupit, vt proficiat ad nominis ipsius laudem & honorem? Cantabilem nanque misericordiam decet illum facere, talem, scilicet, quæ non discrepet à iudicij veritate: testante Psalmista cum dicit: Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine. Proinde quia iam dictis in numeris omnis consonantiæ vis conclusa est. (Abijt Dominus, inquit scriptura, postquam cessauit loqui ad Abraham, & ille reuersus est in locum suum.) quia videlicet quod extra laudem iusti iudicij Dei, homo sapiens à Deo suo petere nec vult nec debet. Adeò non suam quæsiuit voluntatem, vt quantūcunq; haberet curam pro nepote suo Loth, nullam tamen os eius de illo fecerit mentionem.

Psal. 100.

Cur duo Sodomam venerunt, & quare vespere venerunt.

CAPVT VI.

VEnerunt duo angeli Sodomam vespere, sedente Loth in foribus ciuitatis.) Benè duo angeli venerunt, vt in testimonio duorum iustum staret iudicium. Hoc enim ad illud respicit, quod supra dixerat Dominus: descendam & videbo vtrum clamorē qui venit ad me, opere impleuerint: an non est ita vt sciam. Sicut illa ideirco dicta sunt, vt de inexperta culpa temerariā nemo promat sententiam: sic duo venerunt Sodomā, vt minus quàm duobus testibus, nullam dānatio terminet accusati causam. Et benè non tres, vti ad Abraham: sed duo tantum venerunt Sodomā. Etenim nō quidem cordibus impiorum reuelatur trinitatis mysterium: veruntamen & Dei filius inter peccatores super terram visus est, & cum hominibus impijs conuersatus est: & spiritus sanctus visibili specie apud eosdem apparuit, super ipsum quidem Dominum in specie columbæ, super discipulos autem in specie ignis. Benè ergo non tres, sed duo in ciuitatem impiorū venerunt angeli: quia tēpore visitationis sic duæ personæ filij, & spiritus sancti hominibus innotuerūt, vt peccatores & impij omnes inexcusabiles sint. Vespere, inquit, venerunt. Ipsum tempus vel hora visitationis tristissimæ peccatorū causæ congruit. Abraham meridie visitatus est. Apparuit enim illi DEVS supra, sedenti in ostio tabernaculi sui, in ipso feruore diei. Visitatur iustus & mane, iuxta illud: Mane astabo tibi & videbo. Item in matutino interficiebam omnes peccatores terræ.

CA. XIX.

Cur non v nus sed II. angeli venerunt Sodomam.

Matth. 3. Actor. 2.

Psal. 5. 100 & 62.

Et alibi:

bi: In matutinis meditabor in te. Porrò quod dictum est, sedenti in foribus ciuitatis: illi congruit, qui animo non sedebat in sceleribus ciuitatis. Vnde Petrus Apostolus: A-
2.Pet. 2. spectu enim, inquit, & auditu iustus erat, habitans apud eos qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.

De eo quòd non nisi compulsi oppidò à Loth, in hospitium eius diuerterunt.

CAPVT VII.

CA. XIX. QVi cũ vidisset eos, surrexit & iuit obuiã eis, & adorauit pronus in terrã & dixit. Obsecro domini, declinate in domum pueri vestri, & manete ibi. Lauate pedes vestros, & mane proficiscemini in viam vestram. Qui dixerunt, minimè, sed in platea manebimus. Compulit illos oppidò, vt diuerterẽt ad eũ.) Quod primò dixerunt, minimè, sed in platea manebimus, & deinde illo compellente, licet tanquam inuiti diuerterunt tamen ad illum: non mutabilitatis est, tanquam sit apud dominum vel sanctos eius angelos, est & non: sed pro causis diuersis, diuerse dictum & actum est. Diuersa nanque, immò & contraria causa Loth erat causæ Sodomorũ. Quod ergo dicunt minimè, sed in platea manebimus, detestatio est ciuitatis, in qua cælestib. vel sanctis nullatenus communicanda erant amici iura hospitij. Quod autem compulsi & quasi inuiti cũ auersiõe totius ciuitatis diuertunt ad illum, separata & propria est gratia iustitiæ eius meritis. Porrò hæc imago futuræ rei veritati benè concrepat. Crucifigendus nanq; Dominus in illa ciuitate, quæ (vt dictum est) spiritualiter Sodoma dicitur: ita nulli vnquam adulatus est: vt in vrbe maxima nullum hospitem, nullam inueniret mansionem: sed in agro paruulo apud Lazarum, sororésque eius hospitatus sit. Veruntamen illa vespera qua tradendus erat, diuertit ad quendam, & mãducauit pascha cum discipulis suis. Cui cœnæ benè concinit quod sequitur. (Ingressus autem fecit conuiuium, &
Matth. 21. coxit azyma, & comederunt.) Azyma nanque cum agno paschali Dominus noster illa nocte in ciuitate comedit. Loth siquidem paucorum typum tenet illorum, qui sceleri Iudæorum non consenserunt, qui quanlibet pij fuerint, tantum à fide Apostolorum minus habuerunt, quantum iustitia Loth à
Matth. 22 perfectione Abraham.

Quomodo Sodomitæ domum circundederunt, priusquam irent cubitum, & quod tali itidem hora Iudæi dominum comprehenderunt.

CAPVT VIII.

PRius autem quàm irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum, à puero vsque ad senem omnis populus simul, vocaueruntque Loth & dixerunt ei: Vbi sunt viri qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, vt cognoscamus eos, & cæter.) Nihilominus & prius quàm irent cubitum, eccè turba, & qui vocabatur Iudas venit. Dice- Luc. 12.
bat enim ille suis: Quid dormitis? Surgite Matth. 26
& orate, ne intretis in tentationem. Item Esa. 1.
increpando: Dormite iam & requiescite. Ec- Ioan 9.
cè appropinquabit qui me tradet. Igitur iuxta prophetam iam dictum, verè princeps Sodomorum, & verè populus Gomorrhæ. Ille ludibrio veluti viros ignotos, contra naturam, isti Dominum Deum, de quo dicebant, hunc autem nescimus vnde sit, mendacio, id est, mẽdacij accusatione maculare voluerunt contra omnem creaturam. Eccè quã propè vidit, quàm molestè hic & illic expertus est Deus verum, & verè operibus completum fuisse illum, qui ad ipsum ascenderat, clamorẽ Sodomorum. Hic enim, inquit, viri ciuitatis, omnes à puero vsque ad senem vallauerunt domum. Educ viros, inquiit, huc, qui introierunt nocte ad te, vt cognoscamus eos. Obsecrante illo, ac dicente: (Nolite quæso fratres mei, nolite malum facere hoc, & cætera. Illi econtra. Recede illuc: Et rursum. Ingressus es vt aduena, nunquid vt iudices? Te ergo ipsum magis quàm hos affligemus.) O ergo iniqua libertas, & libera iniquitas, quã molesto clamore cœlũ pulsauerat. Quid illi alij Sodomitæ, ille populus Gomorrhæ? Cùm impediret turba quæ venerat ad diem festum conatus eorũ: Ioan. 7.
timebãt enim plebem, conduxerunt sibi traditorem, & vim vehementissimam, scilicet, militarem manum Romanam: & cum fustibus & gladijs irruentes exierunt: turbam aduẽtitiam, quæ de regione ascenderat, vt potè ante pascha, indignam auditu iudicantes & dicentes: quia turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sunt.

Quid significet, quod ostium clauserunt, & eos qui foris erant percusserũt cæcitate.

CAPVT IX.

VImque faciebant Loth vehementissimè, iamque propè erant vt infringerent fores, & eccè miserunt manum viri, & introduxerunt Loth, clauseruntque ostium, & eos qui erant foris percusserunt cæcitate,
à minimo vsque ad maximum, ita vt ostium Esa. 6.
inuenire non possent.) Et contra illos alios principes Sodomorum: contra illum alium populum Gomorrhæ, posterius prophetatum est: Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur vt
sanem eum. Rectè igitur postmodum i- Ioan. 10.
gne sulphureo cœlitùs consumendi, prius 2.Pet. 2.
cæcitate percusi sunt, ita vt non posint inuenire ostium: nam istis æternis ignibus cruciandi, nunc interim mente excæcati sunt, vt ita inuenire non posint illum, qui dicit:

Ego sum ostium. Porrò quia nouit Dominus pios de tentatione eripere: impios autē æternis ignibus cruciandos reseruare, introducto ad se Loth, & eis qui foris erant cæcitate percussis. Dixerunt. (Habes hic tuorum quempiam generum, aut filios aut filias? Omnes qui tui sunt educ de vrbe hac. Delebimus enim locum istum.) Sic planè Dominus aliquos de gente Iudæa, qui non consenserunt sceleri eorum, vel qui pœnitentiam egerunt, intromisit ad se manu misericordiæ & gratię suæ: & illius interna (vt iam dictum est) cæcitate percussis, præcepit istis, vt non remanerent in ciuitate illorum, id est, vt non communicarent religioni vel carnalibus sacrificijs eorū, quæ ex tunc odit ipse, propheta Esaia testante: Qui cùm exclamasset illud quod iam dictum est: Audite verbum Domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ, continuò qui audire deberét adiunxit. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum ait dominus? plenus sum. Et post pauca: Neomeniam, & sabbatū & solénitates cæteras nō ferā. Iniqui sunt cœt⁹ vestri, kalēdas vestras & solénitates vestras odiuit anima mea. Facta sunt mihi molesta, &c. Igitur oēs qui tui sunt, inquit, educ de vrbe hac: quia videlicet postquam manus suas impleuerunt sanguine Christi: sicut subinde idem propheta: Manus enim vestræ, inquit, plenæ sanguine sunt: fugienda est omninò his, qui saluari cupiunt, illa synagoga, illa malignantium Ecclesia. *Esa. 1.*

De eo quod dictum est: Noli post tergum tuum respicere, sed & cætera, iuxta moralem & anagogicum sensum.

CAPVT X.

Dissimulante autem illo, appræhenderunt manū eius, eò φ parceret Dominus illi, & eduxerunt eum, posueruntq; extra ciuitatem. Ibique locuti sunt ad eum dicentes: Salua animam tuam, noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione, sed in monte saluum te fac.) Adhuc vsq; ad id quod dictū est: (Sol egressus est super terram, & Loth ingressus est Segor.) Moralis sensus magis pollet. Dissimulante, inquit, illo. Videlicet quamuis comparatione Sodomorum iustus esset, adhuc tamen à perfecta iustitia minus habens: & minoris fidei quàm Abrahā, amœnitate Sodomorū tenebatur & irriguis penè paradysiacis aruis, & idcircò quasi non satis intelligeret quod dicebatur, cùm percelleretur nuncio instantis periculi, dormitantes oculos & amore diuitiarū pressos auertebat à lumine præsenti. Sic persæpe is qui iam cælestia nouit, cui per Euangelium Christi reuelata est ira Dei, iamque de spiritualibus instrui meruit, adhuc tamen pernicioso irretitur amore mundi, & à concupiscentia sua electus, dissimulat auditas & benè sibi cognitas futuri iudicij minas, & æterni ignis pœnas sulphureas, eo intentus vt concupiscentiæ suæ effectu quoquomodo perfruatur. Quo ita dissimulante, si appræhenderit manum eius Deus, parcens illi, & eduxerit eum ante effectum peccati, & posuerit extra ciuitatem, id est extra tentationis inclusionem, tunc demum ad se reuersus dicit: (Quæso domine mi, quia inuenit seruus tuus gratiam coram te, & magnificasti misericordiam tuam quam fecisti mecum, vt seruares animam meam, &c.) Etenim quando volenti perire, id est, opus peccati peragere, citius Deus succurrit, & quacunque occasione voluntatem eius in hora insaniæ impedit, verè manum eius appræhendit, & de medio Sodomorum illum educit, eò quòd parcat illi. Quo facto, statim sentiens, gratia Dei se esse liberatum, confunditur quidem intra semetipsum, quòd habuerit ad horam voluntatem malam, sed gratias agit gaudens, quia verè magnificauit Dominus cum illo misericordiam suam. Quid porrò est quod dicit: Nec possum in monte saluari, ne forte appræhendat me malum & moriar. Est ciuitas hic iuxta, ad quā possum fugere parua, & saluabor in ea: nunquid non modica est & viuet anima mea? (Hoc planè illud est, quòd videmus plerosque nimium conscios infirmitatis suæ, modica fide nō audere altius propositum arripere, ne forte deficiant sub onere, meliusque fuerit eis, contentos esse mediocritate, non audientes scripturam, dicentem: Qui confidunt in Domino, mutabnnt fortitudinem: Item viriliter age, & confortetur cor tuum. Mons enim de quo rectè dicitur, sed in monte saluum te fac, illa perfectio est, de qua Dominus noster in Euangelio dicit adolescenti diuiti: Si vis perfectus esse, vade vende omnia quæ habes, & da pauperib. & veni sequere me. Hæc perfectio vitæ mōs iustitiæ est. Proinde quòd dicit, noli post tergum respicere, & nō stes in omni circa regione, iuxta sensum hunc, præceptum necessarium est: quia videlicet nemo mittens manū suam in aratrum, & aspiciens retro, aptus est regno Dei. Quòd verò addidit, sed in monte saluum te fac, familiare consilium est, quemadmodum de seruanda virginitate, de qua Apostolus: Præceptum, inquit, Domini nō habeo, consilium autem do, quia videlicet eiusdem propositi est nihil possidere, & sine vxore esse. Itaque & permisio Domini dictis ad Loth. Ecce etiā in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertam vrbem, pro qua locutus es, festina & saluare ibi: par est ei sententiæ, quā Apostolus pro remedio, vel per indulgentiam suggerit eis, qui non possunt in prædicto monte saluari. Quod si se non continent, inquit, nubant. Melius est enim nubere quàm vri. Item. Vir debitum vxori reddat, & vxor viro. Hæc enim mediocritas vt saluetur, precum patrocinijs indiget: nec enim eorum est, qui iudicaturi sunt: sed eorū qui iudicio

Quid est, apprehendere manū & parcere. *Esa. 40.* *Psal. 26.* *Matth. 19.* *Luc 9.* *1. Cor. 7.*

qui iudicio quidem astabunt, sed saluabuntur misericordia superexaltante iudicium. Vnde cùm dixisset Dominus: (Ecce in hoc suscepi preces tuas, vt non subuertam vrbē, pro qua locutus es. Deinde subinnectum est: Idcirco vocatum est nomen vrbis Segor:) quod interpretatur paruula, subauditur, quia dixerat Loth: nunquid non modica est, & viuet anima mea? Nam antea vocabatur Bale. Etenim parua vita secularium est, pro qua opus est, vt suscipiat Dominus intercessorum preces: spiritualium verò magna, cuius laus
CAXIX. ex deo est, & tanquam mons istis præeminet eisque subuenire potest. (Sol egressus est super terram, & Loth ingressus est Segor.) Id est, sole oriente, quo videlicet orto, venit Sodomorum perditio: Loth ingressus est Segor, scilicet, in similitudinem futuri, quando apparente ad iudicium sole iustitiæ Christo, consummabitur peccatorum perditio: illos autem quibus parcere dignum erit, fugientes ab ira suscipiet miseratio.

Quare non qualemcunque ignem, sed ignem sulphureum Dominus pluerit, & quod di...um est: Dominus à domino.

CAPVT XI.

IGitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cælo: & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia.) Quia clamor, inquit, Sodomorum ascenderat ad Dominum: ipse autem descendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me opere compleuerint, an non est ita, vt sciam: Horrendam nimis per semetipsum iniuriam sic esse comperit: igitur (vt dignum erat) pluit Dominus super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem, id est, ignem sulphureum vel sulphur igneum. Quare non qualemcunque ignem, sed ignem pluit sulphureum? Videlicet quia carnes eorum nō qualiscunque luxuriæ, sed eius libidinis igne arserant, quæ est contra naturam. Quia ergo talem carnis fœtorem miserant ad cælum, rectè de cælo fœtorem igneum vel ignē fœtidum receperunt. At ille talis ignis, tale illud incendium futuri (vt iam dictum est) iudicij, & æterni ignis fuit exemplum. Benè ergo dictū est: Pluit Dominus à domino: quia videlicet iudicium illud facere accepit filius Dominus, à patre domino, sicut ipse ait: Pater non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio.

Cur ignem sulphureū pluit Deus.

Ioan. 5.

Quid significet, quòd respiciens vxor Loth post se, versa est in statuam salis.

CAPVT XII.

REspiciensque vxor eius post se, versa est in statuam salis. Abraham autem consurgens mane vbi steterat prius cum Domino, intuitus est Sodomam & Gomorrham & vniuersam terram regionis illius, viditque ascendentem fauillam de terra, quasi fornacis fumum: Cùm enim subuerteret Deus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrahæ, & liberauit Loth de subuersione vrbiū in quibus habitauerat.) Sensus literæ hic est: Respiciens vxor Loth, quia præuaricata est mandatum dicentis: Salua animā tuam, noli respicere post tergum, &c. pœna tali punita est, vt obrigesceret & verteretur in statuam salis. Ne autē tale quid obueniret ipsi Loth, Abraham consurgens mane, quia qua hora videlicet cogebant Loth angeli vt egrederetur, & dissimulante illo, appræhenderūt manum eius: illa, inquam, hora, consurgēs Abraham stetit vbi steterat prius cum Domino, id est, in eadem intentione cordis, dignū ac strenuum agens intercessoris officium. Quod protinus ab effectu claruit. Cū enim subuerteret deus ciuitates regionis illius, recordatus est Abrahæ, & liberauit Loth. Quod idē est ac si diceretur: Ex eo constitit Abraham stare coram Domino, quia recordatus est dominus Abrahæ, & liberauit Loth de subuersione vrbium, in quibus habitauerat. Porrò & iuxta manifestam prædictæ allegoriæ claritatem, iam dudum, à temporibus Apostolorum factum est, vt secundum moralitatē, hodieque fieri non dubium est: illud quod hoc vxoris Loth exemplum prædocet. Aspexit enim retro pars eorum, qui de Sodomorum sacrilegijs, id est, sanguineis Iudæorum cæremonijs exierunt, iterum super euangelium Christi circuncisionem adducere volentes, & obseruationes Iudaicas cum fide Christi necessarias esse dicentes: Quos ita post tergum respicientes, Apostolus detestatus ait: Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circuncisus octaua die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem pharisæus, secundum emulationem persequens ecclesiā dei, secundum iustitiam quæ in lege est conuersatus sine querela. Sed quæ mihi fuerant lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Veruntamen existimo, omnia detrimentum esse propter eminentem scientiā Iesu Christi dñi mei, propter quē omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora. Et post pauca: Fratres ego me non arbitror cō præhendisse: vnum autem, quæ quidem retro sunt, obliuiscēs: ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis. Moraliter quoque quoties stultus ad stultitiam suam, sicut canis ad vomitum suum reuertitur, in quocunque ordine vel proposito fuerit, exemplo vxoris Loth in statuam salis cō uertitur, id est, insensatus quidem & sibimet inutilis efficitur, sed alijs prodest, dum finem eius attendentes, corriguntur, quemadmodum petram salis lingentibus animalibus palatum sapidum redditur, & edendi auiditas reparatur. Proinde Dominus in Euangelio cùm dixisset: In illa hora qui fuerit in tecto, & vasa

Vxor Loth in statuam salis versa.

Philip. 3.

Matth. 24

Luca 17.

& vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro, continuò subiūxit, memētote vxoris Loth. Quicunque quæsierit animam suam saluam facere, perdet illam. Et quicunque perdiderit istam, viuificabit eam, &c. Benè ergo non in statuam qualemcunque, sed in statuā versa est salis, cuius meminisse proficit ad sapientiam, secundum Euangelium Christi.

De filiabus Loth, quæ cum patre suo dormierunt.

CAPVT XIII.

ASceṅditque Loth de Segor, & mansit in monte: Duæ quoque filiæ eius cum eo. Timuerat enim manere in Segor, & mā sit in spelunca ipse, & duæ filiæ eius. Dixitq; maior ad minorem: Pater noster senex est, &c.) Quæritur quare cū primum fugæ mōtis Segor prætulerit, & eam in habitaculum suum liberare cupiuerit: nunc de Segor rursum ad montem migret? Respondebimus, veram illam esse Hebræorum coniecturam de Segor, quòd frequenti terræ motu subruta, Bale primum, & postea Salissa appellata sit. Timueritque Loth, dicens: Si cum cæteræ adhuc starent vrbes, ista subuersa est: quāto magis nunc communi ruina non poterit liberari? Et hanc occasionem infidelitatis filias etiam dedisse coitus principium. Qui enim cæteras viderat subrui ciuitates, & hāc stare, seque dei auxilio erutum, vtique de eo quod sibi concessum audierat, ambigere nō debuit. Illud quoque quod in excusatione filiarum dicitur, eò quòd putauerint defecisse humanum genus, & ideò cum patre cōcubuerint, non excusat patrem. Denique Hebræi quod sequitur: (Et nesciuit cùm dormiuisset cum ea, & cùm surrexisset ab eo.) Appingūt desuper quasi incredibile, eò ꝙ rerum natura non capiat coire quempiam nescientem. Notandum tamen, quòd non dictum sit (non sensit) quando coeunt, sed nō sensit dictum est, quando accubuit filia, nec quando surrexit. Sed iam mysticum prosequamur intellectum. Ascenditque Loth de Segor, & mansit in monte &c. Sic profectò plerunque hi, qui per modicam fidem sanctiores propositi celsitudinem (vt supra iam dictum est) arripere non audent, & ad hoc se infirmos esse fatentur, & indignos quodāmodo, dicentes singuli illud de Euangelio: Rogo te habe me excusatum: fortes, immò temerarij sunt, ad rapiendum sancti honoris propositum, & iniussi alijs in honore regiminis præesse non metuūt, qui sibi vel moniti sibimet in sanctitate vitæ præesse diffisi sunt. Ex qua infidelitate hoc illis consequenter euenit, vt cum filiabus suis incæstu nephario commaculentur. Quid enim subiectæ illis plebeculæ, nisi quædam sunt filiæ, quas desponderе debuerant, non sibimet, sed vni viro virginem castam exhibere Christo? At illi non Christi, sed suam quærentes gloriam, dum quas amant laudes ab illis accipiunt, vinum bibunt filiarum, & inebriati subuersione turbida, adulterant verbum Dei, dormitantes, omne malum incæstè, nullum bonū castè prædicantes. Inde nati sunt (Moab,) ꝙ interpretatur ex patre, subauditur diabolo, (& Ammon, id est, filius populi mei, siue populus turbidus, scilicet, omnes hæresum sectæ. Super quibus in Deuteronomio Dominus loquitur: Ammonites & Moabites, etiā post decimam dictæ plebeculæ Pater noster senex est, & nullus virorum remāsit in terra, qui possit ingredi ad nos, iuxta morem vniuersæ terræ. Quod est dicere, Apostolus vel episcopus noster magnus & sapiens est, & non est præter eum qui dignè verbū Dei prædicet inter omnes qui se dicunt Apostolos & ministros Christi, vel dispensatores mysteriorum dei. Ille quilibet hæresiarches, quia supra modum Apostolus est, dum delectatur huiusmodi fauoribus, profectò malo filiarum vino inebriatur, & ita filios generat, qui vsque in æternū ecclesiam Domini non ingrediantur. Et de huiusmodi ebrioso rectè dicas, quia non sensit quando accubuit filia, neque quādo surrexit. Nescit enim stultus, quod opus eius spirituale sit adulterium & nepharius concubitūs. Sacerdos enim & propheta, inquit Esaias, nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt à vino.

De eo quod peregrinatus est Abraham in Geraris.

CAPVT XIIII.

PRofectus inde Abraham in terram Australem, habitauit inter Chades & Sur, & peregrinatus est in Geraris. Dixitq; de Sara vxore sua. Soror mea est. Misit ergo Abimelech rex Geraræ, & tulit eam.) Iamiam nasci turo Isaac, cū promissus & ex nomine prænunciatus esset, peregrinatur iam vice altera, ita vt tollatur ab eo Sara, dicente illo: Soror mea est, & non audente confiteri, quod esset vxor sua. Quid hoc præsignat, nisi quia futurum erat, vt propè nascituro Christo, cū iam per prophetas ex nomine prænūciatus esset. Dicētes verbi gratia: Eccè virgo in vtero cōcipiet, & pariet filiū, & vocabitur nomen eius Emmanuel. Iterum peregrinaretur semen Abrahæ in terra non sua, scilicet, in captiuitate Babylonica? Tunc enim post peregrinationem Aegyptiam seruituti subiecti sunt septuaginta annis, & Saram penè tulit alienigena. Nam præter Danielem & tres eius socios, nemo ausus ibi cōfiteri sanctæ legis dei coniugalia fœdera fuerat, seuiēte Nabuchodonosor, & fornace succensa. Porrò Gerara ciuitas metropolis erat Palæstinæ, terminus Chananæorum ad Australem plagam inter Chades & Sur, hoc est, inter duas solitudines, de quibus iam superius dictum est. Interpretatur antè Gerara incolatus siue aduenæ pro pinquantes. Abimelech pater meus rex, siue patris mei regnum, quibus nominibus rectè intelliguntur aduenæ, id est gentiles, incolæ futuri regni Dei, de quibus diceret semen Abrahæ,

Cur Loth de Segor in montem migrauit.

Luc. 14.

2. Cor. 11.

Deut. 23.

Esa. 28.

CAP. XX.

Gerara.

Abrahæ, scilicet, Christus, patris mei regnũ, siue pater meus rex, subauditur, est eorum.

Quòd aliter Abimelech, atque aliter Pharaonẽ corripuit Deus propter Saram vxorem Abrahæ.

CAPVT XV.

VEnit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, & ait illi: En morieris propter mulierem quã tulisti, habet enim
CAP. XX. virum. Abimelech verò non tetigerat eam. Et ait: Domine, num gentem ignorantem, & iustam interficies? &c.) Aliter hunc, atq; aliter Pharaonẽ Deus corripuit propter Abraham: Pharaonem nanque flagellauit plagis maximis, & domum eius. Huius autem satisfactione suscepta dicentis: (Nonne ipse dixit mihi, soror mea est, & hæc dixit mihi, frater meus est. In simplicitate mea & munditia manuum mearum feci hoc. Et ego scio, inquit, quia per ignorantiam fecisti, & idcircò non permisi te, vt tangeres eam.) Siquidẽ vt Abrahæ semẽ ab Aegyptia seruitute liberaretur, & Aegyptum plagis maximis flagellauit Deus. Vt autem à Babylonica captiuitate solueretur, non plagis cæsus, sed diuino nutu Cyrus rex Persarum præuentus est, vt transduceret vocem in vniuerso regno suo, etiam per scripturam dicens: Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna terræ dedit mihi Dominus Deus cæli, & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domum in Hierusalẽ, quæ est in Iudæa: Quis est in vobis de vniuerso populo eius? Sit Deus illius cum ipso. Ascendat Hierusalem quæ est in Iudæa, &
2. Para. vl. ædificet domum Domini Dei Israel, ipse est
1. Esdra 1. Deus q est in Hierusalem. (Cogitaui mecũ dicẽs: Forsitan nõ est timor Domini in loco isto, & interficient me propter vxorem meã: aliàs autem & verè soror mea est, filia patris mei, &c.) De hoc eius timore, quo & apud Pharaonem timuit, iam superius dictum est. Illud in Sara mirandum fuit, quòd in illa æ-
Sup. l. 5. cap. 7. tate cùm esset anus adhuc videbatur appetibilis. Significat pulchritudinem diuinæ religionis, quæ illo quoque tempore quando captiui ducti sunt Iudæi, videbatur inter gentium errores imitabilis, & æmulabãtur eam, quamuis non castè gentes quæ erant in circuitu eorum. Vnde scriptum est in libro Machabæorum primo: Et ieiunaue runt illa die, & induerunt se cilicijs, & cinere
1. Mach. 3. in capite suo, & destituerunt vestimenta sua & expanderunt librum legis, de quibus scrutabantur gentes, similitudinem simulacrorũ suorum, videlicet vt more diuinæ legis exhiberent simulachris suis ritum, vel ordinem sacrificiorum.

De eo quòd dictum est: Eccè mille argenteos dedi fratri tuo, &c. Et quid significet, quòd orante Abraham domus Abimelech sanata est.

CAPVT XVI.

SAræ autem dixit: Eccè mille argenteos dedi fratri tuo. Hoc erit tibi in velamentum oculorum, ad omnes qui tecum sunt. Quocunque perrexeris, memento te esse depræhensam.) Allusit ad appellationem eius, dicens: Dedi fratri tuo. Ac deinceps depræhensæ fatigans pudorem, Hoc, inquit, erit tibi in velamentum oculorum ad omnes qui tecum sunt, tanquam diceret: Quoniam verè frater tuus est, filius patris tui, & nõ matris tuæ, veraciter dicere poteris ad omnes, frater meus est, & hoc nomine velabitur & celabitur, quòd ille tuus vir, quòd tu vxor eius sis. Hæc vbi iocosè dixit, statim seriò subdidit: Quocunque ait perrexeris memento, quòd frustra tali nomine oculos tuos velaueris, dicendo quòd frater tuus sit, nec enim potuisti aut poteris latere, q vxor eius sis, deo pro te corripiente reges, sicut me corripuit, tuorumque amouit oculorum velamentum, dicendo, habet enim virum. (Orãte autem Abrahã, sanauit Deus Abimelech & vxorem, ancillamque eius, & pepererũt. Concluserat enim Dominus omnem vuluã domus Abimelech, propter Saram vxorem Abraham.) Et ad hoc præsens mysterium spectat, quòd orante Abraham sanata est alienigenæ domus sterilitas. Futurum quippe erat, vt orante siue interpellante semine Abrahæ, scilicet Christo, qui etiam (vt Apostolus ait) interpellat pro nobis, sanaretur gen- Rom. 2.
tilitatis sterilitas, & impleretur illud de cantico Annæ prophetissæ: Donec sterilis pepe- 1. Reg. 2.
rit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est. Domus nanque Abimelech, id est, gentium, quorum hodie Deus pater est, ecclesia est, in qua domo alia est vxor, scilicet, quæcunque anima vnitur Domino deo: alia ancilla, quæ timore vel pro causa temporali inseruit fidei, vel doctrinæ verbo. Omnes tamen pariunt, siue per amorem Deo vniantur, siue per timorem vel temporalem causam fidei verbo inseruiant, quia quocunque modo Christus annuncietur, auditores credendo filij Dei sunt.

De natiuitate Isaac.

CAPVT XVII.

VIsitauit autem Dominus Saram, sicut promiserat, & impleuit quæ locutus CA. XXI.
est. Concepitque & peperit filium in senectute sua, tempore quo prædixerat ei Deus: Vocauitque Abraham nomen filij sui Isaac, quẽ genuit ei Sara. Et circuncidit eum die octauo, sicut præceperat ei Deus cùm centum esset annorum. Hac quippe ætate patris sui natus est Isaac.) Hoc ad laudem & gloriam veritatis factum est Dei, quòd concepit & peperit Sara filium, fidei precium, gaudium parentum, domus splendorem, generis decus, pesteritatis spem. Idcircò rectè præmissum est: visitauit Dominus Saram sicut promiserat, & impleuit quæ locutus est. Visitatio nanque Dei, larga gratiæ eius donatio est. Porrò vt cœptum prosequamur mysteriũ, tunc visitauit Deus Sarã generosam principem illam, quæ desursum est, quæ verè libera, &

ra,& omnium nostrum mater est, quando verus Isaac verum gaudium nostrum, scilicet, Christus filius Dei,de illa secundũ carnẽ natus est. Tunc,inquam visitauit illam Dominus Deus sicut promiserat, & impleuit quæ locutus est. Vnde in cantico Euangelij Zacharias dicit: Benedictus Dominus Deus Israel,quia visitauit & fecit redemptionem plebis suæ.Sicut locutus est per os sanctorũ, qui à seculo sunt prophetarum eius. Et Apostolus:Quotquot enim,inquit,promissiones Dei sunt,in illo est. Ideò per ipsum amẽ deo ad gloriam nostram. Et hunc peperit Sara illa,tempore quo prædixerat ei deus. Prædixit enim Deus per quendam,dicens: Non
CA. XXI. auferetur sceptrum de Iuda,& dux de fœmo
Luc. 1. re eius,donec veniat qui mittẽdus est,& ipse erit expectatio gentium, & ita factum est.
2.Cor. 1.
Gen. 49. Vix enim ablatum erat sceptrum de Iuda, regnante Herode alienigena,& natus est ille de virgine Maria. Vocauitque Abraham filium suum Isaac. De nomine Isaac,quod in-
Sup.li.3.c. terpretatur risus,quia Christo conueniat, &
32.35.37. de octauo circuncisionis die, necnon centenaria ætate Abrahæ,iam superius dictũ est.

De eo quod dixit Sara. Risum mihi fecit Deus Et quod supernæ matris Hierusalem,patris quoque Dei risus et gaudium sit Christus.

CAPVT XVIII.

Dixit Sara:Risum mihi fecit Deus.Quicunque audierit,corridebit mihi. Rursumque ait:Quis auditurus crederet Abraham,quòd Sara lactaret filium,quem peperit ei iam seni?) contraria vel repugnantia sibi videntur,quicunque audierit conridebit mihi,& quis auditurus crederet Abraham. Etenim qui audiens cõridet, vtique auditui credit,in quo & gaudet: & econtra,qui audiens non credit,profectò auditui non conridet,aut congaudet.Dixit enim vtrunque, quicunque audierit,conridebit mihi:& quis auditurus crederet Abraham.Igitur propheticè dicta hæc esse intelligi oportet de ortu Isaac futuri, cuius hic forma est, & esse paria prophetiæ Simeonis dicentis, cùm illum in vlnis gestaret: Eccè hic positus est in ruinam,& in resurrectionẽ multorũ in Israel. Nam qui audit & non credit,iuxta quod propheta dixit: Domine quis credidit auditui nostro,& brachium Domini cui reuelatum est,ei in ruinam. Et qui audiens conridet,&
Luc. 2. in resurrectionẽ positus est. Itaque sicut sub
Esa. 53. diuisa dictio est,ita,dixitque Sara,risum mihi fecit Deus, quicunque audierit, conridebit mihi;rursùmque ait.Quis auditur⁹ crederet Abraham, ita de diuisione bonorum & malorum,fidelium & infidelium intelligendum est.Dicat itaque illa, quæ(vt iam dictũ est)per Saram intelligitur mater omniũ nostrum. Hierusalem libera, quæ sursum est dicat,inquam,nato sibi vero Isaac. Risum mihi fecit Deus.Quicunque audierit conridebit mihi.Eccè enim verè illi totus conridet orbis,quia filius eius vnicus magnum & verum gaudium toti mundo attulit.Ploret itaque ancilla,quæ est à monte Sina in seruitutem generans: ploret,inquam,illa,& filia eius, quoniam hunc patris & liberæ matris risum odit,quia videlicet iam hæres non erit.O pium desiderium,pia spes,& longa suspiria populi sanctorum, curui & anheli,vtpotè longo iam senio prouecti. Quomodo in gaudiũ subleuatus, & in risum est dilatatus?Quomodo absterfa est omnis lachryma ab oculis eius ? Quomodo risit mater illa Hierusalem, vbi talis illi natus est filius? Nã Galat. 4.
quantam tunc habuerit materiam ridendi, testatur Esaias,cùm dicit. Excutere de puluere,sede Hierusalẽ, solue vincula colli tui, captiua filia Sion.Quia hæc dicit Deus: Pro- Esa. 52.
pter hoc sciet populus meus nomen meum, in die illa, quia ego ipse qui loquebar, eccè assum.

De ablatione Isaac,& de magno conuiuio in die ablactationis eius.

CAPVT XIX.

Creuit igitur puer,& ablactatus est.Fecitque Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius.) Quid opus erat hoc fieri,vel scribi,nisi quia certi subest pulchritudo mysterij, quæ lactentes adhuc paruulos ad solidum cibum prouocare possit? Est enim quoddã lac,& quædam infantia,quam verus Isaac, scilicet, Christus citò excessit: quam & supergredi oporteat quemque ido neum imitatorem Christi.In quo qui tardiores existunt redarguuntur per Apostolum dicentem:Etenim cũ deberetis magistri esse, Hebr. 5.
propter tempus,indigetis vt vos doceamini quæ sint elementa exordij sermonum Dei, & facti estis quibus lacte opus sit,non solido cibo.Omnis enim qui lactis est particeps,expers est sermonis iustitię.Paruulus enim est. Perfectorum autẽ est solidus cibus,eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Hanc infan CA.XXI.
tiam puer Iesus spiritualiter excessit,testante Luca,cùm dicit: Et Iesus proficiebat sa- Luc. 2.
piẽtia,ætate apud Deum & homines, non quod aliquid antea nesciens,cùm sit ipsa sapientia Dei,sed quia paulatim de carnalibus legis cæremonijs intermittens sermonem, ferebat pueros ad perfectionem. Illic profectò grande conuiuium est, cũ destitutis lacteis, id est,infantilibus ritibus. Verbi gratia: Brutorum animalium sacrificijs,transducit suos ad verum & vnicum sacrificium corporis & sanguinis sui.Nam hoc est grande conuiuiũ, de quo propheta dicit: Et faciet Dñs exercituum omnibus populis in monte hoc conuiuiũ pinguium,conuiuium vindemiæ,con Esa. 25.
uiuium pinguium medullatorũ, vindemiæ defecatę.Et qa per hoc conuiuiũ peccata sol uũtur,contituò subsecutus: Et præcipitabit, inquit, in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos,& telam quam ordi-

tus est

tus est super vniuersas nationes, & præcipitabit mortem in sempiternum. Et quia conuiuator iste verus Isaac, id est, verus risus, & vera lætitia est, post modicū adijciens, iste dominus, inquit, sustinuimus eum, exaltabimus & lætabimur in salutari eius. Igitur si quidē simplicē sequaris literam, leuia sunt hæc: si autem interiorem sentias spiritum, multum attinuit ad rem narrare, quia creuit puer, & ablactatus est, & quia fecit Abraham grande conuiuium in die ablactationis eius.

CA. XXI.

De ludo Ismahelis cum Isaac, & de eo quod dictum est: Eijce ancillam &c.

CAPVT XX.

Vmque vidisset Sara filium Agar Aegyptiæ, ludentem cum filio suo Isaac, dixit ad Abraham: Eijce ancillam hanc & filium eius: non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.) Notum ac celeberrimū hūc locum expositio fecit Apostoli scribentis ad Galatas: Scriptum est, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: Sed qui de ancilla, secundū carnem natus est: Qui autem de libera, per repromissionem. Et post pauca: Sed quomodo tūc is, qui secundū carnem natus est persequebatur eum, qui secundum spiritum: ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam & filium eius, &c. Sanè secundum literā, quid de hoc ludo Hebræi opinati sunt, iam superius dictum est, scilicet, vel quòd manibus suis idola formaret è luto Ismahel, vel quòd vt maioris ærat ætatis, ioco sibi primogenita vendicaret. Porrò iuxta sensum mysticum iam dictus Apostolus ludum istum persecutionem appellat, cuius in similitudinem tunc temporis carnales Iudæi & carnalis circuncisio spiritualem Iudaismum & spiritualem circuncisionem impugnabant. Igitur ablactato Isaac ludentem cum illo Ismaelem Sara non tulit, quia videlicet trāsacta dispensatione ministerij, quo pro hominibus functus est, factus sub lege filius Dei, cùm illuderet populus carnalis, permanens in vetustate literæ, nouis & spiritualibus filijs, scilicet, Christi discipulis, non tulit hoc sanctus nouæ gratiæ spiritus, & dixit: Eijce ancillam hanc & filium eius. Nō enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberæ. Qualiter verò eijciatur ancilla & filius eius, subinde Apostolus idem aperuit: Eccè, inquit, ego Paulus dico vobis, quia si circūcidamini, Christus vobis nihil proderit. &c.

Galat. 4.

Sup li 5. cap. 36.

Galat. 5.

Amplius autē in eo ancilla vel filius eius eijcitur, ne ludat cum Isaac, quòd Hierusalē illa, quæ seruiebat cū filijs suis, & famosissimum illud templum Dei destruitur, & populus ille captiuus in omnes gentes ducitur, & sic totus ordo seruilium cæremoniarum dissipatur: quod factum est sub Vespasiano & Tito principib. Romanorū, videlicet ne noüæ legis ecclesiæ, vetus synagoga tunc vehementius insultaret, si in statu pristino perseueraret, quæ nunc etiā sic eiecta superbire, & primogenita sibi vel filio suo ascribere audet. Illam vtique eiectionem idcircò passus est ille filius ancillæ, quia lusit, quia filiū liberæ Christū regem, totius libertatis principem illusit, flagellauit, crucifixit, & occidit: & deinde domesticos eius, libertós eius malè pertinaci ludo persecutus est.

Item de eadem re, & quid significet quòd filius ancillæ eijcitur.

CAPVT XXI.

Vrè hoc accepit Abrahā pro filio suo. Cui dixit Dominus: Non tibi videatur asperum super filio & super ancilla tua. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius, qa in Isaac vocabitur tibi semen. Sed & filiū ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est) Per Abraham (vt iam sæpè dictum est.) sanctos intelligimus patres, Abrahæ non solùm per carnem, sed etiam per fidem hæredes, quales Petrus, Paulus, & cæteri Apostoli tunc temporis suēre, quando hæc ancilla cum filio suo eiecta est. Nam reuera hi durè acceperunt imperium dicentis: Eijce ancillam hanc, & filiū eius. Dicit enim vnus ex his, Paulus Apostolus: Veritatem dico in Christo, nō mentior, testimoniū mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto: quoniam tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo: Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres ex quibus Christus secundū carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, Amen. Veruntamen quoquo modo id accipiat hic Abrahā, ancillam hanc cū filio suo eijci oportebat. Dixit enim illi Dominus: Non tibi videatur asperum, super filio & super ancilla tua: Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Nunquid iuxta literam legitimum est, vt vir voci vxoris suæ, & non potius vxor viri sui voci obaudiat? Ergo iuxta mysticum potius sensum, Abraham omnia quæcunque dicit Sara, vocē eius audiat, id est, prædicatorum vel Apostolorum chorus, omnia quæcunque dicit sancta & prophetica scriptura, de Iudæis & gentibus, vocem eius audiat. Quod & facit, dum illius lusoris, id est, Iudaici populi, importunitate fatigatus, dicit: Vobis quidē oportebat primū pdicari verbū Dei, sed quoniā repulistis illud, & indignos vos iudicastis æternę vitæ, eccè conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dñs. Posui te in lucē gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ. Igitur ad vocem Saræ ancilla cum filio suo eijcitur, cùm ex auctoritate scripturæ populus carnalis pro perfidia sua foris relinquitur: Quia in Isaac, inquit, vocabitur tibi semen. Et si plures fuerint concubinarum vel carnis filij.

Rom 9.

Actor. 13.

Esa. 49.

nis filij. In Isaac, qui nō secundum carnem, sed per repromissionem natus est, vocabitur tibi semen. Ex illo nanque nascetur, qui vocabitur semen tuum, illud videlicet semen, in quo (sicut promisi tibi) benedicentur, & semen tuum vocabuntur omnes gentes. Omnes enim sunt Isaac, qui nascuntur tibi, nō secundum carnem, sed secundum fidem: sicut Isaac non secundum carnem natus est, sed secundum repromissionem. Sic enim & Apostolus exponit, qui cùm dixisset: Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque quia semen sunt Abrahæ, omnes filij: statim hoc testimoniū intulit, sed in Isaac vocabitur tibi semen. Et hoc ipsum aperiēs subiunxit, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei dicuntur: sed qui filij promissionis, æstimantur in semine. Sed & filium ancillæ, inquit, faciam in gentem magnam, quia semen tuum est, Semen tuum, inquit, est, non tamē dixit, in illo vocabitur tibi semen: nec enim tale semen est, quod vocetur id quod notum ex nomine apud Deū habeatur. Veruntamē & hic filius ancillæ, qui prædicto modo eiectus est, futurus est in gentem magnam, quæ dignè vocetur & nominetur Abrahæ semē, scilicet, cū plenitudo gentium subintroierit, tunc omnis Israel saluus erit.

Rom. 9.

Rom. 11.

Quid mysticè significet, quòd tollens Abraham panē & vtrem aquæ imposuit scapulæ eius.

CAPVT XXII.

SVrrexit igitur Abraham manè, & tollens panem & vtrem aquæ imposuit scapulæ eius, tradiditque puerū, & dimisit eam. Quæ cùm abisset, errabat in solitudinē Bersabeæ. Cumque consumpta esset aqua in vtre, abiecit puerum subter vnam arborem, quæ ibi erat, & abijt. Seditque è regione procul, quātum potest arcus iacere. Dixit enim: Non videbo morientem puerum, & sedens contra, leuauit vocem suam & fleuit. Exaudiuit autem Deus vocem pueri.) Postquam lusit filius ancillæ cum filio liberæ, manè surgens Abraham, emisit ancillā & filium eius, quia postquam illusit Christo (vt supra iam dictū est) Iudaici populi seruilis nequitia, matutina resurrectione celebrata, de domo & hæreditate patris Abrahæ, proiecta cum suis alumnis est synagoga. Quomodo verò emisit ancillam illam? Panem & vtrem aquæ imposuit scapulæ eius, tradiditque puerum & dimisit eam. Ergóne sic auarus fuit diues ille regum victor, trecentorum decem & octo vernaculorum Dominus, vt præter panem & vtrē aquæ nihil filio donaret, quē tristis eijciebat, nec saltem illi vnum asellum commodaret, sed ea scapulæ matris imponeret? An adhuc & ipse puer, imò iuuenculus, quem annorum non minus, quàm octodecim iam esse vel fuisse, non dubium est, cum vtre aquæ matris quoq; ceruicibus insedit, quia sic dictum est, cum consumpta esset aqua in vtre, abiecit puerum subter arborem vnam, & abijt. Igitur in his quæ tam ridicula videntur, litera seruit spiritui, & eā sub vi literæ sermonis futura præcinit, quæ nunc præsentia totus aspicit orbis. Eiecta nanque ancilla, panem non qualemcunque, sed panē hordeaceum, & vtrem non vini, sed aquæ in scapula portat, sub onere curua, quia videlicet synagoga hæreditate patris Abrahæ perdita, solum literalem legis sensum baiulans sub onere importabili anhelat. Nā importabile esse onus occidentis literæ, Petrus quoque Apostolus testatur, cùm dicit: Quid tentatis ceruicibus discipulorum imponere iugum, quod neq; nos, neq; patres nostri portare potuimus? Benè igitur non vini, sed aquæ vtrem, neque saltem asello, sed scapulæ eius imposuit: & puerum, quem deficiente aqua ipsa, per desertum oberrans moribundum subter arborem infeliciter abijceret: tradidit: quia videlicet sic futurum erat, vt eiecta & à Deo deserta synagoga, carnali legis sciētia, magis onerata quàm refecta incederet: & filios suos, in peccato suo morientes, subter arborē crucis abijceret, perseuerante sententia sup illos, quā edixit mater crudelissima, sanguis eius super nos, & super filios nostros.

Actor. 15.

Matth. 27

Item quid significet, quòd vocauit angelus Domini Agar, aperuitq; oculos eius Deus, vt videret puteum aquæ.

CAPVT XXIII.

VOcauitque angelus Domini Agar de cælo, dicens: Quid agis Agar? Noli timere: Exaudiuit enim Deus vocem pueri de loco in quo est: Surge tolle puerū, & tene manum illius, quia in gentem magnam faciam eum. Aperuitque oculos eius Deus. Quæ videns puteum aquæ, abijt & impleuit vtrem, deditque puero bibere, & fuit cum eo.) Hoc tandem futurum est, cū plenitudo gentium subintroierit. Tunc enim vocabit angelus magni consilij, synagogam dicens: Quid agis Agar? id est, aduersa vel conuersa, noli timere, &c. & aperiet oculos eius, amoto velamine, quod nunc positum est super cor eorum, & vero intellectu videbit puteum scripturarum, puteum aquarum viuentium, dabitq; filio suo potum, id est, verum scripturarum auditoribus suis propinabit intellectum. Notandum, quòd non dictū sit, exaudiuit deus vocem Agar, cùm ipsa leuauerit vocem suā & fleuerit, sed exaudiuit Deus vocem pueri. Deniq; mater ipsa non suam, sed filij mortem deplorabat. Pepercit igitur Deus ei, pro quo fuerat & fletus. Ex eo q᷑ ait, surge & accipe puerum & tene manum eius, manifestū est, eum non oneri matri fuisse, sed comitē. Quòd autem manu parentis tenetur, solicitus monstratur affectus. Veruntamen supra prudenter sic scriptura dicit: Abiecit puerū, Tanquam ille matris ceruicibus insederit, quia videlicet nunc interim, donec synagogam (vt prædictum est) vocet angelus Domini, oneri est indoctus populus pharisæorum &

Rom. 11.

2. Cor. 3.

rum & scribarum suorum synagogæ: & pro eorũ, quos erudire putatur, perditione premitur ampliori damnatione.

CAPVT XXII.

De fœdere pacto inter Abraham & Abimelech, & quid mysticè significet.

CAPVT XXIIII.

EOdem tẽpore dixit Abimelech & Phicol princeps exercitus eius ad Abrahã. Deus tecum est in vniuersis quæ agis. Iura ergo per Deum, ne noceas mihi & posteris meis, stirpique meæ. Sed iuxta misericordiam quam feci tibi, facies mihi & terræ in qua versatus es aduena.) Notandum in primis & ex prioribus & ex præsenti loco, quod Isaac nõ sit natus in terra promissionis, sed in Geraris Metropoli Palæstinorum, vbi & Bersabee oppidum habebatur. Quòd & ipsum à mysterio non vacat. Christus enim sub imperio Romano natus est, & erat populus Dei sub principibus alienigenis, & tributis seruiens. Natus est ergo in Geraris, quæ Metropolis erat Palæstinorum, id est, ruentium: & Romam significat, quæ mater futura erat & regina pereuntium. Nec mouere debet, quòd cùm supra diximus, peregrinationem, qua peregrinatus est Abraham in Geraris, signum fuisse Babylonicæ captiuitatis: nunc dicamus illud, quòd natus est Isaac in Geraris, significasse quòd Christus sub seruitio nasciturus erat Romani im-
1. Pet. 5. perij: Roma nanque erat altera Babylonia. Vnde Petrus in epistola sua: Salutat vos, inquit, ecclesia quæ est in Babylone collecta, Romam tropicè designans. Sciendum quippe, quòd quando Babylonia illa, à Medis & Persis subuersa est, tunc Roma condita vel nata est, & ab illa captiuitate vsque ad Christum, penè vna & iugis fuit seruitus Iudæorum. Nam ex quo illuc captiui cum rege suo ducti sunt, nunquam regem legitimè habuerunt, neque iugo gentium caruerunt, sed lãguente, & paulatim decidente statu ducum, & sacerdotum conflictantium, tandem alienigenam regem Herodem, sub quo Christus natus est, sortiti sunt. Benè igitur Abraham, ex quo illi Isaac ex nomine repromissus est, vsque ad natiuitatem vel ablactationem eius sub Abimelech in Geraris peregri natus est: quia videlicet à temporibus prophetarum, per quos Christus prænunciatus est, vsque ad natiuitatem ipsius, regnum tẽporale Iudæorum sub iugo gentium, penè continuò detritum est. Verùm postquam Isaac ablactatus, & filius ancillæ eiectus est, Abimelech & Phicol princeps exercitus ei⁹
Act. 13. veniunt ad Abrahã, confitentes quòd Deus cum illo sit in vniuersis quæ agit, & rogantes eum, atque dicentes: Iura per DOMINVM, vt non noceas nobis, & cætera. Postquam enim synagoga, cui primum oportebat loqui verbum Dei, repulit illud, & indignam se iudicauit æternæ vitæ, Apostoli ad gentes conuersi sunt, immò & gentilium nonnulli vltro ad eos venerunt, quodammodo dicentes: Deus vobiscum est in vniuersis quæ agitis. Iurate ergo nobis per deũ, vt non noceatis nobis & posteris nostris, stirpique nostræ. Nam quando gentes confessionem fidei sanctis Apostolis obtulerũt, & ab illis patribus consilium quæsierunt, quomodo & in præsenti peccatorum remissionem acciperent, & in posterum vltimum iudicium euaderent, similia his & penè eadẽ dixerunt. Et per Abimelech quidem, quod interpretatur pater meus rex, vel patris mei regnum, multitudo intelligitur gentium, quas fecit Christus esse patris sui regnum. Per Phicol verò principem militiæ, quod interpretatur os omnium, principes bellicarũ virium, id est, duces, reges vel imperatores, cæteræque potestates, qui & ipsi fidem Christi consecuti sunt, & os omnium ad confitendum verum Deum, licentia vel auctoritate sua latius aperuerunt.

Puteus quem vi abstulerãt serui Abimelech, quid mysticè significet.

CAPVT XXV.

DIxitq́ue Abraham: Ego iurabo. Et increpauit Abimelech propter puteum aquæ, quem vi abstulerant serui illius. Respondit Abimelech: Nesciui quis fecerit hãc rem, sed & tu non indicasti mihi, & ego non audiui, præter hodie.) Antequam iuret, causam omnem simultatis determinat, ne qua præteriti motus scintilla subsideat, & pro puteo aquæ vir tantus regem increpat, quia videlicet non res indigna erat, præsertim in illis terris, vbi naturaliter magna viuæ aquæ penuria est. Porrò mysticè puteus aquæ, quẽ vi abstulerant serui Abimelech, sacra scriptura est, quã philosophi gentium vi abstulerant, id est, nõ recto sensu, sine prædicatore, & sine Dei spiritu, legentes diripuerant. Verbi gratia: Plato cùm in Timeo formatio- Plato in Timæo.
nem mundi de principio huius libri Geneseos furatus subdolè, atque peruersè alia pro alijs dixit. Itaque pro huiusmodi puteo, Abraham increpauit Abimelech. Exempli causa: quando Paulus Apostolus stans in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses per Act. 17.
omnia quasi superstitiosos vos video. Præteriens enim & videns simulachra vestra, inueni aram in qua scriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuncio vobis. Et post pauca: In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus, sicut & quidã vestrũm poetarũ dixerunt: Ipsius enim & genus sumus. Nesciui, inquit, quis fecerit hanc rem, sed & tu non indicasti mihi, & ego non audiui, præter hodie. Plena & sufficiens excusatio, tribus partibus perfecta est: Nam in omni quæstione, cũ de facto agitur, parum est ad cõscientiæ puritatẽ, nescire à quo factum est, cũ scieris an factũ,

 vel quid

vel quid factum sit, præsertim si tacendo cõsensisse videaris. Cunctis ergo culpa partibus rationabiliter se exuit, cum ad summũ dicit: Et ego non audiui, præter hodie. Hæc & supra dicti Athenienses, & cæteræ poterant dicere nationes. Nos nescimus hanc rẽ, sed & nullus patriarcharum aut prophetarũ indicauit nobis, & non audiuimus præter hodie. Nam & hoc eidem apostolo dixerũt, noua enim infers auribus nostris.

Quid sibi velint septem agna, quas fecit Abraham stare seorsum mysticè.

CAPVT XXVI.

TVlit igitur Abraham oues & boues, & dedit Abimelech percusseruntq; ambo fœdus: Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum. Cui dixit Abimelech: Quid tibi volunt septem agnæ istæ, quas stare fecisti seorsum? At ille, Septem inquit agnas accipies de manu mea, vt sint in testimoniũ mihi, quoniam ego fodi puteum istum.) Oues quas dedit Abraham Abimelech, agniculos pariunt, & dulci lacte teneros fœtus alunt: boues autẽ nunc in area triturant, nunc vertendo terram operantur & panem educunt ad cor hominis confirmandũ. Scimus enim quia patres apostoli singulis populis, vel ciuitatibus magistros, & rectores maiores pariter & minores ordinauerunt: qui & tanquam oues lacte, id est, inchoationis sermone, paruulos auditores imbuerẽt, & tanquã boues, de qualibus, Apostolo teste, lex dicit: *1. Cor. 9.* *Deut. 25.* Non alligabis os boui triturãti, solido pane cibarent eos, qui pro consuetudine exercitatos sensus habentes ferũtur ad perfectionẽ. Hoc modo Abraham & Abimelech, id est, patres qui ex Iudæis erant: & gentes, fœdus percusserunt: & in vnam domum sociati sunt mediante angulari lapide Christo, qui facit vtraque vnum, vt duos condat in semetipso: in vnum nouum hominem faciens pacem: & reconciliet ambos in vno corpore deo per crucem interficiens inimicitias in semetipso. *Ephes. 2.* *2. Cor. 12.* Porrò septem agnæ, quæ in percussione fœderis seorsum constituuntur, septiformem significant gratiam spiritus sancti: cuius nobis in baptismo, quo in Christo fœderamur, dona distribuũtur. Quæ videlicet agnæ seorsum constituuntur: quia profectò non in potestate hominis sunt dona spiritus sancti. Etenim baptismum quidem aquæ in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, omnes æqualiter per officium ecclesiasticũ exhibemus: ipsius autem sancti spiritus dona, non qualia vel quanta volumus damus aut accipimus: sed ipse spiritus sanctus operatur omnia, diuidens singulis prout vult. Quicquid aũt loquitur aut operatur per nos hic septiformis spiritus, testimoniũ verũ est, & pater Abraham foderit puteũ istum, id est, quod secundum semen suum, quod est Christus, condiderit, atque compleuerit omnem veritatem scripturarum. Benè ergo dictum est, vt sint in testimonium mihi: quia ego fodi puteum istum. (Idcirco vocatus est locus iste Bersabee, quia ibi vterque iurauit. Et inierunt fœdus pro puteo iuramenti. Surrexit autem Abimelech & Phicol princeps militiæ eius, & reuersi sunt in terram Palæstinorum.) Vbi hic legitur puteus iuramenti, in Hebræo habetur Bersabee. Duplex autẽ est causa cur ita appellatus sit, siue quia septem agnas Abimelech de manu Abrahæ accepit, Septẽ enim dicuntur Sabee: siue quod ibi iurauerit, quia iuramentum Sabee similiter appellatur. Quod si ante hanc causam supra nomen hoc legimus, sciamus per prolepsim dictum esse, sicut & Bethel & Galgala: quæ vtiq; vsque ad tempus, quo ita appellatæ sunt vocabantur aliter.

Ad mysterium pertinere, quod plantauit Abraham nemus in Bersabee.

CAPVT XXVII.

ABraham verò plantauit nemus in Bersabee: & inuocauit ibi nomen domini, dei æterni. Et fuit Colonus terræ Philistinorum diebus multis.) Et hoc vtiq; ad mysterium pertinet: nam Abrahæ fides à Iudæis translata, & in gentibus plantata: grande ex diuersis hominibus tanquam de diuersis lignis nemus efficit ad inuocandum ibi nomen domini, dei æterni: quale & per prophetam Esaiam deus ipse desertæ gentilitati promittens, hoc modo, diuersa diuersorum merita distinxit: Dabo in solitudine cedrum, & spinam, & myrtum, & lignum oliuæ. Ponam in deserto abietem, vlmum, & buxum simul, vt videant, vt sciant, & recogitent pariter. In nemore huiusmodi, vsque hodie inuocatur secundum fidem Abrahæ nomen domini æterni, & ita relicta terra populi sui Iudaici, colonus est Abraham terræ Philistinorum, quod interpretatur potione cadentium, quales prius fuimus nos: nunc autem fixæ & pulchræ sumus plantationes domini, iuxta Apostolum: qui cum præterita vitia nostra tetigisset, Et hæc quidem, inquit, fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, & iustificati estis in nomine domini nostri Iesu in spiritu Dei nostri. *CAPVT XXII.* *Esaia 41.* *1 Cor. 6.*

De tentatione qua tentauit Deus Abraham, dicens: Tolle filium tuum, &c.

CAPVT XXVIII.

QVæ postquam gesta sunt, tentauit deus Abraham, & dixit ad eum: Abrahã Abraham. Et ille respondit: Adsum. ait illi, Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac: & vade in terram visionis, atque offeres eum ibi in holocaustum super vnum *CAPVT XXII.*

vnum montium quem monstrauero tibi.) CAPVT XXII. Thesaurum fidei & timoris Domini, quem in exemplum bonum nobis filijs suis hic pater multarum gentium thesaurizauit, examinator cordium Deus, occultum esse noluit: sed hactenus longa peregrinatione, & diuturna seminis sui expectatione satis spectatum, adhuc vno tentationis incędio, validissimè conflagrare curauit. Ex hac nanque Hebr. 11. fortissima tentatione fides eius splendidissima rutilat, Apostolo teste, cùm dicit: Fide Abraham obtulit Isaac, cùm tentaretur, & vnigenitum offerebat, qui susceperat repromissiones, ad quem dictum est: quia in Isaac vocabitur tibi semen: arbitrās quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Item: Timor Domini sanctus permanens in seculum seculi, qui ex amore descendit, ex isto clarius Psal. 18. splenduit, ipso testante Domino, cùm postmodum dicit. Nunc cognoui, quòd timeas Dominum, & non pepercisti vnigenito filio tuo propter me. Rectè igitur scriptor hic præfatus est, dicens: Tentauit Deus Abraham, videlicet non vt ipse sciret, quem nulla cogitatio latet: sed ne ignoraremus nos futuri filij, qualis ille fuerit pater, cuius nobis fides ad imitandum proposita est. Sic negociatori quærenti quæque preciosa, venditor sedulus, quicquid libet examinat, nō vt ipse quæ Cur Deus tentauit Abraham. vēdit cognoscat: sed ne emptor dubitet dare omnia sua, & comparare illa. Verba tentantis hæc sunt: Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis Isaac, & vade in terrā visionis, atque offeres eum ibi in holocaustum super vnum montium, quem monstrauero tibi. Filium vnigenitum hic appellat, & addit, quem diligis, & ex nomine Isaac expressit, videlicet, ne parum præsentes adessent patris affectus sui in ipso articulo tantæ huius tentationis. Vbi nunc dicitur In terra visionis, in Hebræo habetur Moria. Aiunt Hebræi hunc montem esse, in quo postea templum cōditum est. In area Ornam Iebu 2. Para. 3. sæi: sicut & in Paralipomenon scriptum est: Et cœperunt ædificare templum, in secunda die mensis, in monte Moria. Qui idcircò illuminans interpretatur, & lucens, quia ibi est Dabir, hoc est oraculū Dei & lex & sanctus spiritus, qui docet homines veritatem, & inspirat prophetas. Veruntamen quid opus est ab Hebræis nominis huius, id est, terræ, vel montis visionis etymologiam dubitabilem quærere, aut vt opinabilem inuestigare, cùm ex præsenti loco scripturæ, manifestè constet propter præsentiam siue respectum gratiæ Dei, Abraham locum illum appellasse nomine eodem? Nam quia Dei tē tantis oculos super se apertos atque defixos præcordialiter sēsit, clamāte angelo dñi, cū arripuisset gladiū, Abraham, non extendas manū tuā super puerū: & nūc cognoui, quia times deū: deinde subiungitur, appellauitq; nomen loci illius, dñs videt: Vnde vsq; hodie dicitur, in monte Dominus videbit. Cōstat ergo, quòd ob causam prædictam iubilans atq; ineffabiliter gratulabundus Abraham, illū suæ letitiæ locum visionis nomine signauit, in quo visum se esse à Domino, veraciter confiteri potuit. Itaque sicut cætera multa, sic & hoc per anticipationē paulò antè dictum est, vade in terram, cū additamēto nominis huius, id est, visionis.

Item de eadem re: & quod mons, in quo postea fundatum est templum, is fuerit, ad quem immolandus ductus est Isaac.

CAPVT XXIX.

IGitur Abraham de nocte cōsurgens, strauit asinum suum, ducens secum duos iuuenes, & Isaac filium suum. Cumque concidisset ligna in holocaustum, abijt ad locum, quem præceperat ei Deus: die autem tertio eleuatis oculis, vidit locum procul, dixitque ad pueros suos: Expectate hic cum asino, ego & puer illuc vsque properantes, postquā adorauerimus, reuertemur ad vos.) Quia timorem Domini sibi ante oculos proposuerat, idcircò mox audito iubentis imperio: vicino obedientiæ pede moram pati nesciuit in faciendo: de nocte consurgens, & sternēs asinum suū. Porrò asini nomine non rusticitas, siue ignobilis paupertas tanti viri detegitur: quem magnum & inclytum siue diuitē fuisse non ignoramus: quippe quem & tot regum victorem supra legimus: Sed vno asini nomine quodlibet subiectionis genus commodè signatur: non solùm propter Latinam nominis etymologiam, quia asinus ab assidendo dicitur: verùm & propter huius animantis naturam, quod magis seruile, & magis oneriferum est. Die tertio, inquit, vidit locum procul. Notandum, quòd de Geraris vsque ad montem Moria, id est, sedē templi, iter dierum trium sit: & consequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Malè igitur quidam dicunt, Abraham illo tempore ad quercum habuisse Mambre, hoc est in Hebron, cū inde vsq; ad montē Moria vix vnius diei iter plenū sit. Nec verò fallaciter, sed fideliter dixit: Expectate hic cū asino. Postquā adorauerimus, reuertemur ad vos: credēdo scilicet, q; & à mortuis deus immolatū puerum illū sibi suscitare posset. Iā quoniā ea q̄ sequuntur secundū literā patentia sunt: nunc vt sapias medullitus, & in Abrahā, cuius pręceptū: & in Isaac, cuius in obedientia præfigurata sit, altius intueri libet: quid potissimū Deus intēderit in opere famosæ huius tentationis. Nec enim satis est dixisse: q; vt cognosceret, id est, cognoscere nos faceret, quantū haberet Abrahā timorem Domini, idcircò sic illū tentauit: pręsertim cū protinus vbi dixit, nūc cognoui quia timeas deum, cōtinuò subiunxerit: Per memetipsum iuraui, quia fecisti rem hanc, & nō pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, &c.

Item cur deus tentauerit Abrahā: & q; nō absq; iusti-

tia sic Deus dilexit mũdum, vt filium suũ vnigenitũ daret: quia sic homo dilexit Deum, vt filium suum vnigenitum daret.

CAPVT XXX.

NVnquid enim nolẽs illam hominis fortitudinem Deus incidit: vt necesse sibi esset interponere iuramentum: vt ratio compelleret deũ iurare homini per semetipsum, quia maiorem se nõ nouerat aliũ? Homines enim, inquit Apostolus, per maiores sui iurant, & omnis controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum. (Hebr. 6.) Abrahæ autem promittens Deus, quoniam neminẽ habuit maiorem se per quem iuraret: iurauit per semetipsum. Num, inquam, Deus inuitus, aut imprudens adigi potuit ad iuramẽtum huiusmodi? Non vtique, sed volens & prouidens tentando magnam in graui causa, Deus homini præparauit victoriam: quã & sanctus Iob suspirans ait ad eundem Deũ: (Iob. 23.) Desiderium meum omnipotens audi, & tribue mihi auditorem, qui æquitatem proponat contra me, & perueniat ad victoriam iudicium meum. Nam proposuerat quidem Deus per multam misericordiam præiudicari in Adam generis humani iudicium, per Christum adducere ad victoriam: sed absq; iudicio vel iustitia facere misericordiã, non cadit in Deũ. Vnde & Psalmista: Misericordia, inquit, & iudicium cantabo tibi Domine. (Psal. 100.) Item: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. (Psal. 88.) Et alibi: Misericors deus & iustus. (Psal. 116.) Et multa in hunc modum testantia, nõ dissociata esse in Deo misericordiam & iudicium, siue veritatem & mansuetudinem. Vt ergo omninò ex sola misericordia staret salus hominis, sed misericordia & veritas obuiarent sibi: quæsiuit misericors Deus capitulum in homine, per quod posset iustè debitor ipse teneri: quæsiuit, inquam, ab homine vnigenitum sibi filium immolari, vt suum ipse filium iusta vicissitudine deberet homini. Igitur cùm dicit idem filius in euangelio suo. Sic enim dilexit Deus mundum, vt filiũ suum vnigenitum daret: non est dilectio remissa, vel misericordia carens iustitia. Nam & homo sic timuit Deum, vt offerre illi non dubitauerit filium suum vnigenitum. Proinde in hoc maximè facto puer Isaac rectè vnigeniti filij Dei figuram tenere creditur, quem habebat vnigenitum pater excelsus, & in eo pater multarum gentium est effectus: quem cũ diligeret, non pepercit illi propter deum, quem miro modo & immolauit, & tamen non tetigit gladio. (Ioan. 3.) Sed arietem videns inter vepres hærentẽ cornibus, assumpsit, & obtulit holocaustum pro filio. Sic enim deus pater ꝓprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui tamen secundum naturam, qua Deus est, mori non potuit: sed ea immortaliter atque impassibiliter permanente, secundum naturã (Rom. 8.) hominis, quã assumpsit, inter vepres, id est, inter scelera Iudæorũ, clauis hærens cornua crucis, verè passus, verè mortuus, & verè sepultus est.

Quid significet, quòd Isaac pater duxit ad immolãdum: quid per ignem, gladiũ: ꝙ portauit Isaac ligna, & quod pater filium colligauit, intelligatur.

CAPVT XXXI.

HVnc Isaac pater duos habens pueros, ducit ad immolandum: quia videlicet iam dictum filium suum Deus pater, cum vtriusq;, noui, scilicet & veteris testamẽti, cõsonantibus præconijs tradidit ad passionẽm pro salute omnium: Et expectate hic, inquit, donec reuertamur ad vos: quia profectò in illa hora, voces omnium scripturarum conticuerunt, ita vt nullus ei perhiberet testimonium: nec ipse saltem sua voce per qualiacunque repugnaret scripturæ testimonia, scilicet ne crucis differretur vtilitas. Quid porrò est, quòd (tulit pater ligna holocausti & imposuit super Isaac filium suum, ipse verò portabat ignem & gladium?) Quid, inquam, nisi quòd ipse dominus noster iuxta Ioannis euangelium, baiulauit crucem suam? Sic enim ait: Quia exiuit Iesus, baiulãs ipse sibi crucẽ. (Ioan. 19.) Benè ergo Isaac ligna portat holocausti sui: quia Christus ipse baiulaturus erat lignum suæ passionis. Ipse verò portabat ignem & gladium. Per ignem spiritus sanctus rectè intelligitur, per quem semetipsum obtulit filius Dei, testante Apostolo, cùm dicit: Sanguis Christi qui per spiritum sanctum semet ipsum obtulit Deo, emundauit conscientiã nostram ab operibus mortuis. (Hebr. 9.) Gladius verò non solùm mortem, sed & potestatem significat imperialem. Gladium ergo pater ipse portabat, quia videlicet in manu fuit nõ Iudæorum, sed Dei patris gladius, id est, potestas dominicæ mortis: vbi, quando, vel quo mortis genere deberet interimi. Ignem quoque portabat holocausti, quia profectò sicut filius per spiritum sanctum semetipsum obtulit: sic & pater per eundẽ charitatis spiritum, proprium filium suum pro nobis omnibus tradidit. (Cunque colligasset Isaac filium suum, posuit eum in altari super struem lignorum.) Mira videlicet patientia, subiectum & pro voluntate patris sustinentem intentatæ mortis tormentum. Ergóne & Deus pater suũ colligauit filiũ? Colligauit planè: verùm non imbecillitatis vinculo, (Psalm. 72.) sed magnæ charitatis imperio: ne seipsum defenderet, ne oblatum calicem passionis mori dedignatus abigeret. Nã hoc est ꝙ in Psalmo canit ipse: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Hæc omnia sustinens Isaac soli tandem ictui gladij subducitur: & aries (vt iam dictũ est, pro illo immolatur: quia videlicet risus cælorum ille, in quem desiderant angeli prospice-

prospicere secūdum naturā, qua patris risus, & angelorum sanctorum gaudiū est, mortem nullatenus admisit: licet secundum naturam, qua nostri est similis, verè mortuus fuerit.

Quomodo vsque hodie in monte visionis, id est, sancta ecclesia, verus Isaac Christus in sacramento immoletur.

CAPVT XXXII.

PVlcherrimum, atque sanctissimum est persentiscere, quemadmodum & vsque hodie in monte visionis, id est, in sancta catholica ecclesia: extra quam nemo vnquam Deum videbit: offeratur iugiter idem filius Deo patri, & tamen immortalis perseueret atque impassibilis. Etenim huic immolationi iure assimilatur sacrificium patriarchæ pij ac fidelis: quia videlicet sicut illic, ita & hic non sanguis funditur filij trucidati manibus crudelium, sed viuus atque integer permanens Deo patri filius idem & manibus præsentatur, & ore sumitur fideliū. Ergo in hoc sācto sacrificio sacerdotalis ordo ipse est pater Abrahā: pater, inquam, multarū gentiū, quia profectò per ministerium paternitatis eius, multæ gētes Deo regenerati sunt. Quēcunque ad sanctum altare diuina vocat gratia, fidemque eius electio sancti spiritus sacerdotali dignitate remunerat: eo ipso quòd vocatur & eligitur ad tale munus, profectò iubetur illi vt tollat filium suum, quem diligit Isaac: cumque Domino in terra visionis in holocaustum offerat. Sic enim veraciter dictum nullus ambigit, quicunq; fecerit voluntatē patris mei qui in cælis est, ipse meus & frater & soror & mater est. Cur sacerdos vel pontifex, cuius & in corde per fidē Christus habitat, & ex ore eius prædicātis concipitur in audientis anima: cur, inquam, hic talis eundem Christum suum filium appellare dubitet? Abrahā ergo de nocte consurgens, sternit asinum suum: quia sacerdos Dei, omnia dedecoris abijciens, premit & subiugat omnem irrationabilem carnis suæ motum: ne fortè, inquiēs, cū alijs prædicauerim, ipse reprobus efficiar. Ducit & duos pueros secum, id est, vetus pariter & nouum recipit testamentum. Omnis enim scriba doctus in regno cælorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera. Portat quoque ignem & gladium: quia profectò sine igne spiritus sancti nemo dignus est ad tantū accedere mysterium & sine gladio verbi non immolatur hoc salutis holocaustum. Adest Christus præsens tāquam Isaac, iuxta veritatem suam, qua dicit: Vbi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorū. Duo pueri iussi subsistūt: Etenim in hora sacrificij voces vtriusque testamenti, quæ canendo atq; legendo comitatæ fuerant, pariter conticescunt. Summum nanque præstandum silentium est, vt Christi Domini nostri passio, sic per solum sacerdotem celebretur: sicut ille fugientib. omnibus suis, relictus est solus, & torcular, inqt calcaui solus. Qui si (vt iā dictū est) vbi 2. vel tres cōgregati fuerint in nomine eius, illic est: quomodo in tali cōgregationis causa, non adest? immò totus adest: totus sancto incumbit altari: non vt iterum patiatur: sed vt fidei, cui præsentia sunt omnia, præterita eius passio memoriter repræsentetur. Ita Christus & iterum immolatur, & tamen impassibilis permanet & viuus: quemadmodum illic Isaac immolatus, & tamen gladio non est attactus. Frāgitur pro illo panis, & comeditur: sed licet ille panis iā sit ipse Christ⁹, Christus tamē integer permanet & viuus. Quomodo, inquis, panis qui videtur, est Christus? Ad hæc, inq. Quomodo qualibet metalli species: verbi gratia, aurum siue argentum, valido igne conflatum, atque resolutum, reuera & aurum est, & ignis quoq; dicitur & est. Etenim aurum videtur & est quod erat, & tamen verissimè ignis dicitur, & est, quod non erat: Idcircò sic omnino panis admotus vel immersus terribili atque ineffabili mysterio passionis Christi, adhuc panis videtur esse, quod erat: & tamen in veritate Christus est, quod non erat. Igitur sicut ignis, licet diuisus in partes, mutuati tamen luminis detrimenta non nouit: sic panis iste solenni fractione diuisus, non minus in singulis partibus, quàm in toto habet sacramēti aut virtutis, quin omnia peccata consumat, si habeat pabulum fidei: quemadmodum parua licet ignis scintilla, si fomenta ignis nō desint, magnam syluam comburit. Et quidem quoniam holocaustum, totum incensum dicitur, hoc verò sacrificium dominicæ passionis holocaustū est, de quo Psalmista: Et holocaustum tuum, inquit, pingue fiat, cōgruè nunc & euicino, scilicet, de igne corporeo ad ignem incorporeum & inuisibilem similitudo sumpta est. Verùm de hac re multum tractare nunc locus non est. Hoc solum ad præsentem causam pertinet, quòd sicut Isaac ille immolat⁹, & nō tamē occisus est, sic & Christus hic immolatur quidem, sed impassibiliter sacrificatur & immortaliter.

Matth. 12 | *Officiū sacerdotis sacrificaturi.* | *1. Cor. 9.* | *Matth. 13.* | *Matth. 18.* | *Esa. 63.* | *Cautè legenda est similitudo, metallum quippe dū igne virtute resolutur, ignū quidē dici reuera potest, nequaquam verò ignis, quemadmodum de mysticè sacri altaris pane vè raciter dicimus, q. sit corp⁹ Christi.*

De repromissione dei, & de eo quod dictum est. possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.

CAPVT XXXIII.

CVM clamasset angelus DOMINI de cælo: & (sicut iam superius dictum est) per semetipsum iurasset: quia neminem per quem iuraret habuit maiorem, dixit: setque, Benedicam tibi & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & sicut arenam, quæ est in littore maris: de quibus, scilicet, stellis cæli, & arena maris, iam alio loco diximus, hoc quoque subiunxit: (Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ.)

De arena lib. 5. ca. 10. | *De stellis lib. 5. ca. 18*

Hoc verbū promiſsionis de benedicendis gē tibus in ſemine eius,nūc vice altera dominus locutus eſt. Nam & in primordio quando dixit illi,egredere de terra, & de cognatione tua,hoc promiſit,dicens: Atque in te benedi centur vniuerſæ cognatiōes terræ. Proinde qa ſemel & iterum hoc promiſit Deus,rectè promiſsio iam dicitur,differt tamen aliquan tiſper. Vbi nullum adhuc Abrahæ præceſſe rat meritum,tantum modo promiſit: vbi verò iam per obedientiam emeritus eſt:cum in terpoſitiōe iurameti repromiſit: vt per duas res immobiles,inquit Apoſtolus, quibus im poſsibile eſt mentiri Deum,fortiſsimum ſolatium habeamus,qui confugimus ad tenen dam propoſitā ſpem. Nam & hoc ad nos reſpicit,(quòd appellauit Abraham nomen lo ci illius:Dominus vidit: vnde dicitur vſque hodie in monte Dominus videbit.) Hoc nēpe apud Hebræos exiuit in prouerbium: vt ſi quando in anguſtia conſtituti ſunt,& Domini optant auxilio ſubleuari:dicant in mōte Dominus videbit: & hoc eſt, ſicut Abrahæ miſertus eſt,miſerebitur & noſtri. Vnde & in ſignū dati arietis, ſolent etiā nūc cornū clangere Iuramento ergo interpoſito auxit quoque benedictionem,ſic: Poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum. Portæ inimicorum,poteſtates ſunt tenebrarum: quas ſemen Abrahæ Chriſtus nūc poſsidet: iuxta quod ipſe prælocutus eſt. Cùm fortis armatus cuſtodit atrium ſuū,in pace ſunt omnia quæ poſsidet.Si autē fortior illo ſuperueniens vicerit eū, vniuerſā arma eius auſeret,in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. Hoc autem per paſsionem & mortem eius actum eſt. Suſcitauit enim illum Deus à mortuis,ſolutis doloribus inferni: iuxta q̄ impoſsibile erat teneri illum ab eo. Benè ergo hoc loco,vbi immolatus eſt Iſaac, primū ait,poſsidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum:& deinde, atque in ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ, quia videlicet ſic futurum erat, vt immolato Chriſto,primum inimicorū ſuorum portas:portas,inquam,inferni victor ille obtineret: ac deinde dato ſpiritu ſancto,benedictio,id eſt, pœnitentia & peccatorum remiſsio prædica retur in omnes gentes.

Gen. 12. *Hebr. 6.* *Matth. 12.* *Luc. 11.* *Actor. 2.*

Quòd ſanctus Iob,& Balaam de ſtirpe Nachor fratris Abraham deſcenderit.

CAPVT XXXIIII.

His ita geſtis, nunciatum eſt Abraham, quòd Melcha quoque genuit filios Nachor fratri ſuo, Hus primogenitum, & Buz fratrem eius: Camuhel patrem Syrorum,& Caſed,& Azau. Pheldas quoque & Ieplaph, ac Batuel,de quo nata eſt Rebecca,&c.)Hoc nunciatum eſt Abraham,ſubauditur,nolenti accipere filio ſuo Iſaac vxorem, de filiabus Chananæorum,inter quos habitabat:& ſolicito,vnde ſibi nurus eſſet ſperāda, digna filio ſuo.Nam hæc ſolicitudo vel occaſio eſt idonea,cur hoc illi nunciatū eſſe ſancta narret ſcriptura. Hus,inquit, primogenitum,& cætera. Primogenitus Nachor,fratris Abraham,de Melcha vxore eius, filia Aran, natus eſt Hus,de cuius ſtirpe Iob deſcendit, ſicut ſcriptū eſt in exordio, voluminis eius: Vir erat terra Hus,Iob nomen eius Malè igitur quidam æſtimant, Iob de genere eſſe Eſau. Siquidem illud quod in quibuſdam codicibus in fine ipſius libri habetur, eò q̄ de Syro tranſlatū eſt, & quartus ſit ab Eſau, & reliqua quæ ibi continentur, in Hebræis voluminibus non habentur. Secundus natus eſt de Melcha Buz,& ex genere huius eſt Balaam,ille diuinus, vt Hebræi tradunt,qui in libro Iob dicitur Heliu:primū vir ſanctus & prophetes Dei, poſtea per inobedientiam deſiderium munerum, dum Iſrael maledice re cupit,diuini vocabulo nuncupatus, dicitur que in eodem libro:Et iratus Heliu filius Barachel Buzites,de huius videlicet Buſi radice deſcendens.Camuhel verò pater eſt Damaſci,qui & Aram ſiue Syria dicitur. Caſed quoq; quartus eſt,à quo Caſdim, id eſt,Chaldæi poſtea vocati ſunt. *Iob. 32.*

De morte Saræ,& coemptione ſepulchri eius.

CAPVT XXXV.

Vixit autem Sara centum viginti ſeptem annis, & mortua eſt in ciuitate Arbee, quæ eſt Hebron in terra Chanaan. Venitque Abrahā vt plangeret & fleret eam.) Arbee interpretatur quatuor. Dicitur autē ciuitas Arbee ſiue Chariatharbe, eò q̄ quatuor nominati illic ſepulti ſint, videlicet maximus Adam, ſicut in libro Ioſue ſcriptum eſt, & deinde Abraham, Iſaac,& Iacob: Porrò mors Saræ finem legis & prophetarum ſignificat,de quibus Dominus: Lex inquit,& prophetæ vſque ad Ioannem. Et Apoſtolus: Finis,inquit,legis Chriſtus, quia videlicet illo dato, prophetiæ ſiue promiſsiones, quas per Saram ſuperius intelligi diximus, conticuerunt. Vnde notādum, quia deus vlterius Abrahæ apparuiſſe non legitur. Nec verò damnoſus eſt iſte finis legis & prophetarum, ſicut nec mala mors Saræ: Mors quippe iuſtorum precioſa & optabilis requies eſt, ſed illi finis perfectio eſt vel cōſummatio, quem ſignificans ipſe qui finis eſt (vt iam diximus) cùm accepiſſet acetum, dixit: Conſummatū eſt. (Cumque ſurrexiſſet ab officio funeris, locutus eſt ad filios Eth,dicēs: Aduena ſum & peregrinus apud vos, date mihi ius ſepulchri vobiſcum, vt ſepeliam mortuum meū, (& cæt. vſq;) appendit pecuniā quam Ephrō poſtulauerat. Audientibus filijs Eth, quadringentos argenti ſiculos, & probatæ monetæ publicæ.) In Hebræo primum nomen eius ſcribitur Ephron, ſecundum Ephran. Poſtquam enim precio victus eſt, vt ſepulchrum venderet & acciperet argentum,licet cogente Abrahā, vau litera, quæ apud illos pro o legitur, ablata de eius nomine eſt, & pro Ephron, Ephran.

CAPVT XXIII. *Ioſue. 14.* *Matth. 12.* *Roma. 10.* *Sup. lib. 5. cap. 24.* *Ioan. 27.* *CAPVT XXIII.* *Ephron cum poſtea dictus eſt. Ephran.*

pro Ephrō appellatus est Ephran, significante scriptura, nō eum fuisse consummatæ perfectęq; virtutis, qui potuerit memorias vendere mortuorū. Sciant igitur, qui sepulchra venditant, & non coguntur vt accipiant precium, sed à nolentibus quoque extorquent, immutari nomen suū, & perire quid de merito eorum, cùm etiā ille repræhendatur qui inuitus acceperit.

Item de agro & spelunca duplici in qua sepulta est.

CAPVT XXXVI.

Confirmatusque est ager quondam Ephronis, in quo erat spelunca duplex respiciens Mambre, tam ipse quàm spelunca, & omnes arbores eius, in cunctis terminis per circuitum Abrahæ, in possessionem videntibus filijs Eth, & cunctis qui intrabant per portam ciuitatis illius.) Quia non parua de re agitur, hoc quod iam semel dictum est, iterum ac tertio repetitur, vt tribus testimonijs confirmatio tota perficiatur. Sequitur enim: (Atque ita sepeliuit Abraham vxorem suam Saram in spelunca agri duplici, qui respiciebat Mambre, hæc est Hebron in terra Chanaan.) Et continuò: (Et confirmatus est ager, & antrum quod erat in eo Abrahæ, in possessionem monumenti, à filijs Eth.) Quod tertio dicitur, & ager & antrū, idē est quod secundò dictum fuerat, ager & spelunca duplex, siue spelunca agri duplicis. Itaque tribus testibus siue testimonijs confirmatio facta est. Non enim solummodo in personis, sed etiam dictis aut factis iteratus, testiū numerus solet computari, testante Paulo, cùm dicit Corinthijs: Ecce hoc tertio paratus sum venire ad vos, continuò subiungit: In ore duorum aut trium testium, stabit omne verbum. Quid enim hac tali coemptione factū est, nisi quod ius legitimum semini Abrahæ collatum est, vt nō solummodo iudicio dei, qui iustè peccatores de terra illa exterminare haberet, sed etiam iudicio hominū, terram candē repetere iure deberet, quā pater ipsorum quadringentis siclis argenti & probatæ monetæ publicæ coemisset? Quid enim, si non totam terram illam pater Abraham cōparauit? Pars totum iustiori causæ vendicare debuit, præsertim vbi quod iure exigeretur pro parte non cōcederent aduersarij. Vnde & apud auctorem Romanorū nobilem, quidam decertans, sic inter cætera declamat. Omnia dat qui iusta negat. Sed iam nec in isto sensum mysticum præterire libet.

2. Cor. 12.

De eadem re, iuxta sensum mysticum.

CAPVT XXXVII.

Confirmatus est, inquit, ager quondam Ephronis, &c. Mysticè nanque idem est ac si diceretur: Confirmatus est in fide Abrahæ, & seminis eius per passionem Christi, cuius in typum Isaac paulò ante immolatus fuerat: cōfirmatus, inquam, est in hæreditatem illi totus mundus: atq; in eo Sara, id est, sancta legalis atque prophetica scriptura venerando sepulchro quieuit: mortua quidem non credentibus Iudæis, sed impleta atque consummata gentibus per creditum aduentum Christi filij dei: Ager nanque Ephronis cum spelunca duplici: Ephronis, inquam, quod interpretatur puluis inutilis, peccatores significat, tam & anterioris, quàm & posterioris populi, qui prius erāt sicut puluis, quem proijcit ventus à facie terræ, sed confirmati sunt rore spiritus sancti, iuxta Psalmistam dicentem: Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Hic Ager respicit Mambre, quod interpretatur diuisio, siue perspicuum, intelligit nanque quanta futura sit diuisio bonorum & malorum illo die, quem respicit, quem solicitè attendit, qui dies erit extremi iudicij. Ita iam in spelunca duplici huius agri, id est, in conscientia vtriusque populi, Sara, id est, testamentum Dei, confirmatum in Christo requiescit. Arbores per huius agri circuitum eminentiores, homines sunt, qui verbo & exemplo minorib. fructificare, id est, proficere possunt. Videntibus, inquit, filijs Eth, id est, formidantibus omnibus verbum quod factum est, vel iudicium quod futurum est: Eth nanque formido vel stupor interpretatur. Talis igitur ager, vt in illo Sara sepeliretur precio prius comparari & confirmari debuit Abrahæ, in possessionem monumenti: quia videlicet oportebat nos precio magno emi, nec esse seruos peccati, vt tunc demum reconderentur apud nos eloquia Dei, & promissiones patrum, consummatæ in corde Christi, quam præcedens obitū Sarę immolatio Isaac, præsignauit: Nam ad summum, quia (sicut iam dictū est) primus homo pater orbis terrarū Adam illic situs est, rectè per agri illius coemptionem totius orbis intelligimus acquisitionem.

Psal. 103.

De eo quod dictum est: Pone manum tuam super fæmur meum, &c. quodq; Isaac coniugium mysticè significet.

CAPVT XXXVIII.

Erat autem Abraham senex, dierumque multorum, & Dominus in cunctis bene dixerat ei.) Non hoc vulgari more propter ætatis prolixitatem dictum est: Erat senex, dierumque multorum. Quippe cùm de illis, qui ante eum fuerunt, alij triplos, alij quadruplos, immò & nonnulli septuplos, ætatis eius dies habentes, nihil tale dictum sit: Ergo senex, dierumque multorum, id est, perfectæ fidei, multorum operum bonorum. Et dominus in cunctis benedixerat ei, id est, bona cuncta, quæ omnibus gentibus facturus erat, in semine eius Deus prædixerat, & cum iuramento firmauerat ei. Tali præfatione digna subsequitur narratio: (Dixitq; ad seruum seniorem domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat: Pone manum tuam sub ter fœmur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cæli, vt non accipias vxorem filio meo

CAPVT XXIIII. Quomodo Abrahā senex ac dierū multorū dicitur.

lio meo de filiabus Chananæorũ, inter quos habito, sed ad terram & cognationem meã proficiscaris, & inde accipias vxorẽ filio meo Isaac. Fidei simul & casti laus est cõiugij res gesta hæc: quia videlicet nec senex Abrahã nurũ de Chananæis quæsiuit, vnde aliquod suppeditare posset solatiũ suæ peregrinatiõi. Nec iuuenis Isaac vxorem ambiuit, quã concupisceret oculis, sed eam quam nunquam viderat, secundum voluntatem præstolatus est patris. Non enim in Abraham magno caret merito fidei, neque in Isaac vero testimonio castitatis, quòd & ille peregrinationem suam propter Deum, in quo confidebat, sic amplexatus est, vt eorum, qui Deo non placebant, propinquitatem nullam sibi aut posteris suis admitteret. Et hic ita iuuentutis petulantiam supergressus est, vt illam expectaret cõiugem, quã Deus daret, non quã concupiscentibus oculis, ipse cum dote magna rapuisset. Assimilatur ergo etiam in hoc filio Dei, qui nullam propria voluntate, id est, humano iudicio animam assumit siue reijcit, iuxta quod ait ipse: Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem patris mei. Nam si ad naturalem spectes carnis affectum, eadẽ teneritudine suã fouere debuisset patriã, qua videns ciuitatem Hierosolymam veris lachrymis fleuit super illam. Sed descendi, inquit, de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

Ioan. 5. Luc. 19. Ioan. 6.

Quis sit seruus Abrahæ, mysticè.

CAPVT XXXIX.

POne, inquit, manũ tuam subter fœmur meum, vt adiurem te per Dominũ deum cæli. Tradunt Hebræi, quòd in sanctificatione sua, hoc est, in circuncisione sua iurare iusserit. Nos autem dicimus, quod illum adiurauerit in semine suo, hoc est in Christo, qui ex illo nasciturus erat, iuxta Matthæum loquentem. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Notandum præterea, quòd non ipsum Isaac, quem Deo iussus obtulerat, adiuret pater, neque ipsum ad quærendam sibi vxorem mittat, vt quæcunque sibi placuerit, illam accipiat, quia videlicet nec futurum erat vt ipse Christus, postquam passus est, per semetipsum ecclesiam sibi de hoc mundo colligeret corporali præsentia. Non, inquit, accipias vxorẽ filio meo de filiabus Chananæorum, sed ad terram & cognationem meam proficiscaris, & inde accipias filio meo Isaac vxorem. Chananæi, inter quos habitabat pater, Iudæi erant, quorum ipse nomine tenus Deus erat, vnde & dicit: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longè est à me, scilicet pro parte eorum qui rectè dicti sunt Ismahel, qui secũdum carnem natus est. Chananæi namq; rectè dicuntur eandem ob causam, videlicet, propter quam & per prophetam sic illi populo exprobratum est: Pater tuus, inquit Amorræus & mater tua Cethæa. Illius populi multæ filiæ, id est, multæ fuerũt hæreses vel sectæ, scilicet, traditiones Pharisæorum, Sadducæorum, & eorũ qui Samaritæ dicti sunt, & quod cæteræ (vt fertur) fermè nouẽ dissentiones hæresum. De filiabus ergo illorũ ne accipias, ait, vxorem filio meo Isaac: quia videlicet secundum nullam eorum sectam instituti dignatur Deus pater vnicam filij sui sponsam nouam, scilicet ecclesiam, quæ non habeat maculam, aut rugam. Sed ad terram & cognationem meam proficiscaris. Proficisci nanque ad terram & cognationem patris, seruum fidelem, atque prudentem, id est, attendere fidem per quã iustificati sunt illi, qui verè Dei populus, Deoque per amorem iustitiæ quodammodo cognati fuerunt, & secundum sensum illorum sanctam instituere ecclesiam. Verbi gratia, dicentium? Nũquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinẽ hircorum potabo? Subauditur, nõ. Sed quid? Immola Deo sacrificium laudis. Et innumera his similia, quæ obseruare, & obseruanda tradere, id planè est verã & dei filio dignam coniugem informare. Quando autem Deus pater sic adiurauit seruum suum? Tunc vtique, quando sanctum Apostolis misit spiritum, per quem sic obtinuit corda eorum, vt nihil aliud omninò, nisi quod volebat Deus de huiusmodi loqui, aut agere possent: (Si inquit, noluerit mulier venire mecum, num reducere debeo filium tuum illuc, vnde egressus est?) Quod est dicere: Si nemo ex Iudæis voluerit, relicta circuncisionis carnaliumque cæremoniarum iustitia, solam necessariam, quæ ex fide est, suscipere iustitiã, num concedendum vel ferendum erit vt fidem Euangelij cõmunicemus vel commisceamus carnali Iudaismo? de quo Christus circuncisus, vel circuncisionis minister egressus est, aliam viam instituendo, dum dicit: Baptizate omnes gentes. (Caue, inquit, ne filium meum reducas illuc.) Et continuò solita fide confirmatus: (Dominus, ait dominus deus cæli, qui tulit me de domo patris mei, ipse mittet angelũ suum coram te, & accipies inde vxorem filio meo.) Et continuò: (Sin autem noluerit mulier sequi te, non teneberis iuramento.) Eadem omni conditione libertas & conscientiæ mundicia indicitur Euangelico viro. Si noluerint suscipere te, puluerem pedem tuorum excute in eos. Vehemens repetitio seriò virũ fortem locutũ esse innuit: (Filium tantum meum, ine reducas illuc:) Ne, inquam, reducas illuc, sed potius dic: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Item: Si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit, & cætera his similia.

Esa. 29. Ezech. 16. Eph. 5. Psal. 49. Matth. vl. Matth. 10. CAPVT XXIIII. Galat. 5.

Quid significent cameli, & quæ bona domini eius, ex quibus secum tulit.

CAPVT XL.

POsuit ergo seruus manum suam sub fœmore Abraham Domini sui, & iurauit il-

li super

li super sermone hoc.) Hic quoq; seruus, qui per illũ intelligitur, scilicet apostolorum prędicatorũ chorus, posuit manũ suã sub fœmore Abraham, profitendo scilicet incarnationis Christi fidem, & iurauit super sermone hoc: Iurauit, inquam, id est, graui se astrinxit necessitate dispensandi mysterium hoc. Vnde & dicit vnus ex his: Nam si euangelizauero, non est mihi gratia, necessitas enim mihi incumbit. Væ mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedẽ habeo. Si autẽ inuitus, dispensatio mihi credita est. Ergo verè iurauit, qui nisi euangelizauerit væ illi, eo quòd periurij reus sit. (Tulitq; decem camelos de grege domini sui, & abijt, ex omnibus bonis eius portans secum.) Sapienter pro re & tempore seruus ille senior sic abijt, scilicet cum decem camelis, ex omnibus bonis domini sui portans secum: Præsentib. nanq; honoribus debebat instrui puella, vt nõ paruas viri aut soceri sui sciret sperareque diuitias. Sic planè seruus iã dictus, id est, prædicator Euangelicus, cũ magnis missus est muneribus, illis videlicet, de quibus dictum est: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus: Et ipse dedit quosdã quidẽ apostolos; quosdã autem prophetas, alios verò euangelistas, alios autem pastores & doctores. Ita vnicuiq; seruorum fidelium data est gratia secundũ mensuram donationis Christi. Ex his bonis domini sui Iesu Christi, siue patris eius dei, portauerunt secum, vt ex præsentium gloriosa testificatione miraculorum cognosceret ipsa, quæ petebatur Christo, sponsa, quòd verè magnus, diuesq; & potens sit ille, in cælo & in terra. Quid porrò sibi volunt decem cameli, quos tulit de grege domini sui? Ea nimirum quæ grauiora sunt legis, qualia delinquentes illi menthæ & aneti decimatores, rectè tali elogio denotati sũt, vt diceretur de illis, culicem liquantes, & camelum glutiẽtes. Idcirco rectè decem sunt cameli: quia videlicet decem præceptis, quæ in tabulis scripta sunt digito dei, continetur omnis vera iustitia legis, quam solã seruari oportet in Euangelio Christi, reiectis omnibus iustitijs carnis, quas Apostolus detrimentũ facit pro Christo, & arbitratur vt stercora.

1. Cor. 9.

Psalm. 67.

Ephes. 4.

Matth. 23.

Philip. 3.

De Mesopotamia, ad quam profectus est seruus, deq; prudentia eius, quomodo petiuit Rebeccam.

CAPVT XLI.

Profectusque perrexit Mesopotamiam ad vrbẽ Nachor) Genitalis huius Abrahæ terra Chaldæorum fuit, sed persecutione vrgente (vt superius dictum est) egressus fuerat Thare cum suis, vt irent in terrã Chanaan, resederant autem in Aran, hoc est, Syria, quam ex Meso quod est media, & Potamo, id est, fluuio appellant Mesopotamiã. Duobus enim fluminibus Tygri & Eufrate ambitur. Seruus ergo iussus proficisci ad terram & cognationem domini, pergit Mesopotamiam, quia videlicet terram illã pro sua, cognatio eius inhabitabat, & ea coaluerat, in qua & Thare mortuus est. Ad vrbem, inquit, Nachor. Isto & alijs sacræ huius historiæ testimonijs ostẽditur, etiã Nachor frater Abrahæ exisse de regione Chaldæorũ, sedesque constituisse in Mesopotamia, vbi cum patre suo habitauerat Abraham. Cur ergo eum scriptura non commemorauit, quando ex gente Chaldæa cũ suis profectus est Thare, & habitauit in Mesopotamia, vbi non solùm Abraham filius eius, verumetiam Sara nurus, & Loth nepos eius commemorãtur, quòd eos duxerit secum? Cur putamus nisi fortè quòd à paterna & fraterna pietate desciuerat, & superstitioni adhæserat Chaldęorum, & postea inde siue pœnitendo, siue per secutionem passus, quod suspectus habe retur, & ipse emigrauit? (Cumque camelos fecisset accumbere extra oppidum iuxta puteum aquæ vespere, tempore quo solent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit: Domine Deus domini mei Abraham occurre mihi hodie obsecro, & fac misericordiã cũ domino meo Abraham, &c.) Veraciter seniorem hunc supra nominauit scriptura. Nam quod seniore dignũ fuit, nec ipse potẽdæ puellæ iudiciũ suis commisit oculis, qui solam faciem non etiam mores aut virtutẽ peruidere possent, sed secundum herilem fidem credens quod domini sui curam haberet Deus, totam in illo posuit electionis spẽ. (Igitur inquit, puella cui ego dixero, da mihi aquam de hydria tua vt bibam, & cætera.) Credidit enim homo, quod explorata, & hoc iudicio depræhensa frugalitas domini sui moribus conueniens, digna foret cui inaures aureas, armillasque appenderet, quod & fecit protinus, adorans & benedicens deũ atque dicens: (Benedictus dominus deus domini mei Abraham, qui non abstulit misericordiam & veritatem suam à domino meo, & recto itinere me perduxit in domum fratris domini mei. Et appositus est in conspectu eius panis. Qui ait: Non comedã, donec loquar sermones meos. Respõdit ei: Loquere. At ille: Seruus, inquit, Abrahã sũm; &c.) Bene ergo & veraciter sapientia dicit: Sicut frigus niuis in die messis, sic legatus fidelis qui misit illum animã eius refrigerabit. Quo enim potuit modo, legatus fidelis melius eni ti ad refrigerium animæ eius qui illũ misit? Supplicem præmisit orationem, ad deũ domini sui, muneribus beneuolentiam puellæ amplius animare studuit, opportunitatem dicẽndi egregiè sustinuit & cum gratus esset hospitibus, siluit adhuc, donec in conspectu suo panis poneretur & tunc demum inter maxima fœdera hospitij, id est, in præsentia panis appositi, sermonem ingressus est, à veris incipies laudibus Dei, & Abraham domini sui. Iam quoniam hæ pennæ columbæ deargentatę satis perspicuæ sunt, id est, plana superfi-

Genes. 11.

Prouer. 25.

superficies literæ,iam intimam (vt supra cœptum est) pulchritudinem rimando prosequamur allegoriæ.

De eadem re ad sensum mysticum.

CAPVT XLII.

CVm,inquit, camelos fecisset accumbe-
Eccl. 24. re extra oppidum iuxta puteū. Sic proculdubio,seruus prudens, id est, prædicator Euangelicus, verbi gratia: Paulus Apostolus iuxta puteum accubuit,& ibi puellam de coram nimis conuenit,id est, sanctæ scripturæ spiritualibus oculis intendit, & ad Christi gloriam quā illi ascriberet sanam doctrinam,& pulchrum sermonem adinuenit: Vnde benè compta soror, & amica sapientia rectè dicit,respiciens in eum. Et qui elucidant me, vitam æternam habebunt. Rebecca nāque decora puella,ipsa mysticè est sancta te-
Galat. 4. stamenti Dei scriptura, quæ & per Saram, teste Apostolo significabatur supra, hac sola distantia,quod per illam implenda, per istam figuratur iam impleta. Vnde notanda literæ diligentia, quòd cùm dictum fuisset, virgo pulcherrima, additum est,& incognita viro. Incognita viro, id est, abscondita,quod in Hebræo dicitur Aalma. Quod quidem in Esaia habetur: nam in eo loco vbi in nostris codicibus scriptum est: Eccè virgo concipiet & pariet. In Hebræo legitur: Eccè Aalma concipiet,& pariet. Ergo Aalma,quod interpretatur abscondita,id est, virgo nimia diligentia custodita,maioris videtur laudis esse,
Esa. 7. quā virgo. Virgo quippe iuxta Apostolum
1.Cor. 7. potest esse corpore & non spiritu. Abscondita verò quæ virgo est,epitheton virginitatis
Iob. 28. habet. Etymologiam absconditæ sapientiæ habet. Siquidem in lib. Iob scriptum est: Vnde ergo sapientia inuenitur? Et quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omnium viuentium. Sed & ipsa nomina benè rei congruunt. (Rebecca,inquit,filia sum Bathuel,filij Melchæ, quē peperit ex Nachor.) Rebecca interpretatur patiētia, Bathuel virgo Dei. Melcha regina, Nachor requies lumi-
Rom. 15. nis. Etenim sacræ scripturæ doctrina patientia est: Quæcunque,inquit Apostolus, scripta sunt,ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam & consolationē scripturarum spem habeamus. Et est filia Bathuel,id est,virginis Dei:nam ab illis nata vel condi-
Galat. 4. ta est, quorū virgineas animas,vt sermo bonus inde nasceretur, Deus sibi copulauit. Melcha,id est, regina,hunc Bathuel peperit: regina,inquā, libera scilicet illa quæ sursum est Hierusalem,quæ reuera omnium ad hūc Isaac pertinentium mater est. Peperit autem ex Nachor,id est, ex requie luminis, in quo Hierusalem regina illa requiescit. Seruus qui non sibi,sed Domino suo quæsiuit & inuenit illam, ipsi sunt qui veraciter dicunt:
2. Cor. 4. Non prædicamus nosmetipsos,sed Dominū
2.Cor. 21. Iesum Christum, nos autem seruos vestros per Iesum. Item non enim sumus, sicut pluri-
mi adulterantes verbum Dei. Et his similia. Ergo regias inaures & armillas puellæ donū seruus appendit: quoties veritati diuinæ scri-
1.Cor. 4. pturæ quilibet minister Christi,& dispensator ministeriorum Dei testimonia necessaria suppeditat incarnati,& pro omni mundo immolati veri Isaac,id est, filij dei. (Inaures,inquit, appendentes siclos duos, & ar-
Matth. 22 millas totidem pondo siclorū decem.) Quia in duobus præceptis vniuersa lex pendet,& prophetæ, benè inaures duorum: quia verò in decem præceptis operari conuenit, armillæ pondo decem fuere siclorum: Siclus Hebraicæ dicitur Secel, Latino autem sermone corruptè siclus appellatur, vnciæ pondus habet. Igitur quia multæ sunt filiæ, quarū fallax gratia & vana est pulchritudo: puella,inquit,cui ego dixero, da mihi aquam de hydria tua vt bibam,& illa dixerit, bibe, & camelis tuis potum tribuam,ipsa est quam præparasti Domine filio domini mei. Nam reuera quæcunque scriptura viuis aquis idonea est ad refocillandam animam,ne quis siti pereat,ipsa est præparata filio Dei,soror & amica,quæ filios illi nascentes, pariente gratia, lacte & vino suauiter atq; fortiter enutriat. nec verò seruus ille fidelis comedere voluit, aut debuit in domo, donec loqueretur sermones suos,& totius domus consensum obtineret:quia videlicet quamdiu quis Christo sacræ scripturæ testimonia denegat,cum hoc nulla Euangelico viro communicatio est. Quinetiam puluerem qui adhæsit illi, de ciuitate illorum,qui sunt eiusmodi,extergat
Matth. 10. in eos. Prius enim est secundum imperium
Luca 10. mittentis, vt in quamcunque domum intra-
Ibidem. uerint, primū dicant, Pax huic domui: Et si ibi fuerit filius pacis, cùm requieuerit super illam pax Euangelica, tunc demum in eadē, inquit,domo manete, edētes & bibentes quę apud illos sunt.

De Laban fratre Rebeccæ, & de muneribus quæ dedit Rebecca mysticè.

CAPVT XLIII.

HAbebat autem Rebecca fratrem nomine Laban, qui festinus egressus est ad hominem vbi erat fons. Dixitque ad eū: Ingredere benedicte domini. Cur foris stas? & cætera.) Laban, candidus interpretatur, significatque ipso nomine mundum temporali gloria nitidum. Nunc quidem vbi vidēs inaures & armillas in manu sororis, procurrit & dicit:Ingredere benedicte domini,cur foris stas:& postmodum vbi loquitur,à Domino egressus est sermo, & non possumus
extra placitum eius quicquam aliud tecum *CAPVT*
loqui. Mundum in bono significat, videli- *XXIIII*
cet pro parte illorum,quos primo auditu cōfestim Euangelica delectauit gratia, quique germano affectu vidētes & intelligentes, ex ornatu,id est,dulcedine & dilucidatione scripturarum,completam esse veritatem Dei,& confirmatas esse promissiones patrum, baptizari

ptizari

ptizari & remissione peccatorum candidari properauerunt. Cæterùm vbi Iacob benè seruientis mercedem decem vicibus cõmutauit, & fugientem quidem persecutus, sed tandem illi fœderatus est: mundũ pro parte
Gen. 31. illorum significat, qui primo bonis credẽtium operibus aduersati quidem sunt, sed tandem illis satisfieri potuit, & victi ratione resipuerunt. Itaque reuelata gratia Euangelij, candidi, qui per Laban intelliguntur, emicuerunt. Si dormiatis, inquit Psalmista, inter medios cleros pennæ columbæ deargen
Psal. 67. tatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Columbam illic appellauit ipsam scripturã, quã hic intelligimus p puellam: per pennas deargentatas, pulchra & extrinsecus quoque in litera lucida, significans sacra eloquia: per pallorem auri, illa quæ intrinsecus sunt preciosissima Christi & Ecclesiæ mysteria. Statimq; & illos designãs qui hic intelliguntur p Laban, id est, cãdidatos, siue albatos dũ discernit, inquit, reges super eã, id est, dũ Apostolos, prophetas, & doctores siue pastores, ponit ad dispensandam sacram scripturam, niue dealbantur in Selmon, quod interpretatur vmbra offendiculi, vel imago fortitudinis, significatque Christum, qui non credẽtibus lapis offensionis, credentibus autem imago est fortissimi, scilicet, Dei patris. Eas quoque laudes, quas hic filio ille seruus, coram
1. Pet. 2. depromit Domino vel filio domini sui, dicens: Seruus Abraham sum, & dominus benedixit domino meo valdè, magnificatusq; est, & peperit Sara vxor domini mei filium domino meo in senectute sua, deditque illi omnia quæ habuerat. Ibidem propheta secundum illum Dei patris filium subnectit. Mons, inquit, dei mõs pinguis, mons coagulatus, mõs pinguis. Vt quid suspicamini mõtes coagulatos? Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo, etenim Dominus habitauit in finem, & cætera. Et sicut hic seruus adorat pronus, benedicens Deum, prolatisque vasis argẽteis & aureis ac vestibus, dedit eas Rebeccæ pro munere, fratrib. quoque eius & matri dona obtulit, dixitque dimitte me, vt vadam ad dominum meum, nolite me retinere, quia dominus direxit viam meam: Sic & in eodem Psalmo reges,
Psal. 67. quos discernit cælestis, super eandem colũbam dona illius decantando promit, dicentes: Ascendisti in altum, cœpisti captiuitatẽ, accepisti dona in hominibus. Et continuò gratulantes dicunt: Benedictus Dominus die quotidie, prosperũ iter faciet nobis deus salutarium nostrorum.

Prompta ad inquirentes responsio puellæ dicentis, vadam, quid significet. Et de meditatione Isaac egressi in agrum.

CAPVT XLIIII.

VOcemus puellam & quæramus ipsius voluntatem. Cumque venisset vocata, sciscitati sunt: Vis ire cum homine isto? Quæ respondit: Vadam.) Iam ante responderant Laban, & Bathuel, dicẽtes: A domino egressus est sermo, & non possumus extra placitũ eius quicquã aliud loqui tecũ. Quid ergo est, quod nunc hæsitantes frater & mater dicũt, vocemus puellam? Hoc profectò iudicij vel experimenti Apostolici signum est. Primitiuæ nanque ecclesiæ, quæ ex Iudæis fuit sub Apostolis, typum tenet hæc domus Rebec *Actor. 11.* cæ. Murmurauerunt autẽ quidam dicentes Petro Apostolo: Quare introisti ad viros præputium habentes: Et dicebant: Quia nisi circuncidamini secundum legem Moysi nõ potestis salui fieri. Tunc profectò id agere volebant, vt non Rebecca ad Isaac proficisceretur, sed Isaac propter Rebeccam reuerteretur, quod pater Abraham abhorruerat, dicens: Caue ne filium meum reducas illuc. *Amos 9.* Vocata ergo puella cùm interrogaretur, vis ire cum homine isto? citò ac breuiter respondit, vadam. Consulta nanque sacra scriptura, vtrum gratiam Dei vellet cum Christo ad gentes dirigi, citò (vt in Actibus Apostolorum legimus) respondit verba hæc: Post hæc reuertar, & ædificabo tabernaculũ Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo, & erigam illud, vt requirant cæteri hominũ dominum, & omnes gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. (Igitur Rebecca & puellæ eius ascensis camelis secutæ sunt virum.) Quod *Psal. 47.* hic cũ Rebecca puella, hoc in Psalmo prædicto cum columba argentea & aurea iuuẽculæ tympanistriæ: Et quod hic seruus, hoc ibi præcipuè Beniamin adolescentulus: Ibi, inquit, Beniamin adolescentulus, in mentis excessu, id est, Paulus Apostolus de tribu Beniamin vsque ad tertium cælum raptus. Istæ, inquã, puellæ illæ sunt iuuenculæ tympanistriæ comitantes Rebeccam, & auream seruentibus studijs honorantes columbam tympanizando, id est, testimonia Christi dulciter personando, & tympanistrio concentu clamando aduersus feras & tauros, id est, hæreses & hæresiarchas superbos. Increpa feras harundinis, congregatio taurorum in vaccis populorum, vt excludant eos qui probati sunt argento. Ita scripturarum decor virgineus, vt Christo filios pariat, ad gentes proficiscitur: iam enim Christus præcesserat illuc. Hoc nanque per illud innuitur, quod dictum est: (Habitabat enim Isaac in terra Australi, & egressus fuerat ad meditandum in agro.) Secundũ literam terra Austri Ge- *Thren. 7.* raram significat, vnde à patre quondam ad immolandum abductus fuerat. Studiumque boni viri prædicatur, meditantis in testamẽto Dei Abraham patris sui, & ob hoc solitudinem amantis. Qualem scriptura commendat, cùm dicit: Bonum erit homini, cùm portauerit iugum ab adolescentia sua: sedebit solitarius, & leuabit se super se. Mysticè autem illud significat, quia Dominus Iesus solus o-

rans me-

orans meditabatur secundum voluntatem patris de ceremonijs Iudæorum egredi,& in deserta gentium agrestiū proficisci. Et hoc in terra Australi,id est,in dispositione spiritus sancti,inclinata iam die,id est,nouissimo seculi tempore(Eo tempore,inquit ambulabat ad puteum, cuius nomen est videntis & viuentis.)Quo videlicet nomine Agar puteum illum(vt superius iam dictum est)appellauit.Mirum atque perpulchrū est,quod & Rebecca ad puteum inuenta, & ad puteū nihilominus tendens,inuētus est Isaac: qui videlicet quanquam vna sit aqua sapientiæ & scientiæ dei;alius tamen legis, & alius est puteus Euangelij, quo sanctus & viuificans scripturæ spiritus Christo vocante contendit.

De casto pudore Rebeccæ,qua conspecto Isaac pallio operuit se. Et quid mysticè significet, quòd introduxit eam Isaac in tabernaculum Saræ.

CAPVT XLV.

Cvmque leuasset oculos, vidit camelos venientes procul:Rebecca autem conspecto Isaac,descendit de camelo, & ait ad puerum:Quis est ille homo,qui venit per agrū in occursum nobis?Dixit ei: Ipse est dominus meus.At illa tollēs citò pallium,operuit se. Seruus autem cuncta quæ gesserat, narrauit Isaac.) Nemini dubium est, quod hanc puellam nō caro & sanguis, sed deus ipse viro fideli præparauerit, & secundum spem fidelis Abrahæ,qua dixerat:Dominus deus cæli ipse mittet angelum suum coram te,vt accipias inde vxorem filio meo, sic factum est.Profectò hæc, non præ amore feruidæ adolescentiæ festinans ad amplexus viriles,supra interrogata, vis ire cum homine isto?tam citò respondit, vadam: Nam illas quæ eiusmodi sunt,propheta sic denotat,dicens:Pro eo quod eleuatæ sunt filiæ Sion,& ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant, & ambulabant pedibus suis,& composito gradu incedebant, decaluabit dominus verticem filiarum Sion,& dominus crinem earum nudabit. *Esaia 3.* Hæc autem cōspecto Isaac, descendit de camelo,tollensque cito pallium, operuit se. Nunquid ergo cum diceret: Vadam, concupisci aut concupiscere iuueniliter ardebat, quæ tanta festinatione pulchritudinem suā operiebat viso Isaac?Non vtique, sed supernо potius nutu præuenta peregrinari cum fide Abraham & Isaac,& futuram inquirere, quàm præsentem habere ciuitatem malebat. Sic profectò sana omnis doctrina, & Euangelica religio pudicè ambulat, & sub honesto & humili sacramētorum velamine Christi amatoris sui,sese obsequio præsentat. Filiæ verò fallacis gratię, & vanæ pulchritudinis.i.cunctæ hæreses,ambulāt extento collo, & nutibus oculorum eunt & plaudunt, & tanquam importunæ meretriculæ videri & appeti ambiūt. Vnde & in alio loco eiusdem prophetæ dicitur tali meretriculæ sub nomine Tyri:Sume cytharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita:Benè cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit. *Esaia 23.* Seruus autem cuncta quæ gesserat, narrauit Isaac. Verè prudēs & fidelis seruus,pro magno fidei suę testimonio narrauit cuncta quę gesserat, ad laudē & gloriā dei, qui ꝓpter eundē Isaac,viā ipsius direxerat,dignꝰ magna recipere præmia libertatis.Hoc nimirū ad cōmendationē boni serui satis est, scilicet filio dei gratulabunda confessione assistere & narrare,id est,confiteri quod sedulo eius officio factum est.Nam omnis qui confitetur filiū, & patrem habet:sicut econtrario omnis qui negat filium , nec patrem habet. *1. Ioan. 2.* (Qui introduxit eam in tabernaculum Saræ,& accepit vxorem. Et intantum dilexit, vt dolorē qui ex morte matris acciderat, temperaret.)Quid magni erat secundum corticem literæ,quod iuuenis intantū dilexerit adolescentulam coniugem,vt dolorē qui ex morte matris acciderat temperaret? *Luc.19.* Ergo medulla sensus spiritualis carere non debet,quia re uera Christus dominus secundum humanū affectum doluit super matre sua synagoga: quippe qui & ciuitatem videns fleuit super eam:sed adeptus nouam reginā, de qua sibi noua gens nascitura esset,rectè dolorē tēperauit,& delectabiliter consolatus est.

De cæteris filijs Abrahæ. Et de morte sua, & Ismabelis.

CAPVT XLVI.

Abraham verò aliam duxit vxorem,nomine Cæthuram,quæ peperit ei Iamram,& Iexan,& Madan, & Madian, & Iesboth,& Sue.) *CAPVT XXV.* Cæthura Hebræo sermone copulata dicitur aut iuncta . Quam ob causam suspicantur Hebræi mutato nomine eandē esse Agar, quæ Sara mortua,de concubina transierit in vxorem:Sed cum cōtinuò scriptum sit. (Et dedit Abraham vniuersa quæ habebat Isaac , filijs autem concubinarum largitus est munera,& diuisit eos ab Isaac filio suo cum adhuc viueret.) Liquet Cæthuram non fuisse Agar:filius nanque non concubinarum,sed cōcubinæ scriptura dixisset. Sed quod incertū est relinquētes, hoc certis auctoribus dicimus, quod de Cæthura filij Abraham,iuxta historicos Hebræorum, occupauerint Trogloditen & Arabiam vsque maris rubri terminos. Traditum est autem & ab eis,qui græco sermone barbaras historias texuerunt, vnum ex posteris Abrahæ, qui appellatur Afer, duxisse aduersus Lybiam exercitum,& ibi deuictis hostibus consedisse,eiusque posteros ex nomine attaui Africam nuncupasse.(Et filij Dadan,inquit, fuerunt Assurim & Mathusim,& Ioamin.)

Assurim

Assurim in negotiatores transferri putant: Mathusim æris ferrique metalla cudentes. Ioamin verò filarchas, id est, principes multarum tribuum atque populorum. Alij ab hoc Assurim vocatos esse Syros contendũt: & à plerisque filijs Abrahæ ex Cæthura occupatas Indiæ regiones. (Fuerũt autem dies vitæ Abrahæ centum septuaginta quinque anni, & deficiens mortuus est in senectute bona prouectaque ætatis & plenus dierum, congregatusque est ad populum suum.) De septuaginta interpretibus in nostris codicibus additum est. Et deficiens mortuus est, quod non conuenit, nec enim viri iusti est deficere & imminui. Illud quoque quod legimus, plenus cum additamẽto dierum, de Græcis codicibus sumptum est. Quod cùm sensum exponere videatur, eò quòd luce & operibus diei plenus occubuerit, tamen magis ad anagogen facit, si simpliciter ponatur plenus. Porrò quod dictum est: Congregatusque est ad populum suum, per similitudinem est intelligendum, quia videlicet quẽadmodum de agris cõgregatur matura messis in horreum: sic de publico vitæ huius, cõgregantur electi temporibus suis, singuli in secreta quiescẽtium. (Hæ sunt generationes Ismahel filij Abrahæ, quem peperit ei Agar Aegyptia famula Saræ, & hæc omnia filiorũ eius in vocabulis & generationibus suis. Primogenitus Ismahelis Nabaioth, deinde Cedar, & Abdehel, & Mabsan: Masma quoq; & Duma, & Masa, Adad, & Thema, & Iachur, & Naphis, & Cedma.) Duodecim filiorũ primogenitus fuit Nabaioth, à quo omnis regio ab Eufrate vsque ad mare rubrũ Nabathema vsque hodie dicitur, quæ pars Abrahæ est. Nam & familiæ eorum oppidaque & pagi, ac minuta castella & tribus, eorũ appellatione celebrantur: ab vnoquoque ex his, Cedar in deserto, & Duma alia regio: & Thema ad austrum, & Cedma ad orientalem plagam dicitur. Quod autem in extremo huius capituli iuxta septuaginta legimus contra faciem omnium fratrum suorum habitabit, verius est illud, quod nos posuimus. (Coram omnibus fratribus suis occubuit.) Id est, in manibus omnium filiorum suorũ mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte prærepto. Fratres autem pro filijs appellari, Iacob quoque ad Laban demõstrat, dicens: Quod est peccatũ meum, quia persecutus es post me, & quia scrutatus es omnia vasa mea? Quid inuenisti de vniuersis vasis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis & fratribus tuis, & dijudicet inter nos. *Gen. 31.* Nec enim possumus credere, vt scriptura cõmemorat, quod Iacob exceptis liberis secum fratres aliquos habuerit.

FINIS LIBRI SEXTI.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM

LIBER SEPTIMVS.

De generationibus Isaac, quòd ipsæ aliter sint generationes Isaac, & aliter generationes Christi.

CAPVT I.

HAEc quoque sunt generationes Isaac filij Abraham: Abraham genuit Isaac.) Quas hic Moyses generationes dicit Isaac vsq; ad sua tempora digesturus, ipsas euangelista Matthæus Iesu Christi filij Dei generationes appellans vsque ad ipsum penè cõtinuat. Præmisso nanque frontis titulo, liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahã: protinus à præsenti capitulo sacram genealogiã sic inchoat: Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob. *Matth. 1.* Porrò aliter huius atque aliter illius generationes sunt. Nam illius videlicet Iesu Christi generationes præcedentes magis secundum fidem, quàm secundũ carnem obseruatæ: & econtra huius, scilicet Isaac generationes magis secundum carnem quàm secundum fidem succedentes digestæ sunt. Vnde & illic ad summum generatio carnis deficit, nec enim dictum est, aut dici debuit: Ioseph autem genuit Iesum, qui vocatur Christus: sed, Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Econtra hic generatio fluxæ carnis, dum impetrato Rebeccæ conceptu colliduntur in vtero eius paruuli, de quibus rectè dicat Deus, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. *Malach. 1.* Igitur quia generationes Isaac quem genuit Abraham, generationes sunt Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham, prosequamur eas, & tanquam generationes Iudæorum secundum carnem, qua illi filij Abrahæ sunt: & tanquam generationes gentium secundum fidem, qua idẽ Abraham, per Christum pater est multarũ gentium.

De eo quòd Isaac quadragenarius duxit vxorem, & in tabernaculum Saræ introduxit.

CAPVT II.

ISaac cùm quadraginta esset annorũ, duxit vxorem Rebeccam filiam Bathuel Syri de Mesopotamia, sororem Laban. Deprecatusque est Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd esset sterilis. Qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ, sed collidebantur in vtero eius paruuli.) Sara nonagenaria peperit Isaac, eademq; vixit C X X V I I. annis & mortua est: Isaac verò cùm quadraginta esset annorum vxorem duxit Rebeccam. Ergo tribus annis ante nuptias Rebeccæ, Sara defuncta est. Sic procul dubio ante passionem Christi, qua prædicationis Euangelicæ gratiam ille copulauit, tribus annis à diebus vel baptismo Ioannis, mortua est lex & prophetia, non sibi, sed Iudæis, testante ipso cùm dicit: Lex & prophetæ vsque ad Ioãnem pro-

Matth. 13. phetauerunt. Nam ex quo præsentem, & testimonio Ioannis declaratum Christum filium Dei viui blasphemare cœperunt, reliquit omnis sanctitas, omnisque vita iniquos cœtus eorum, eò quòd essent concilium vanitatis, & ecclesia malignantium, præter paucos, qui fidem retinentes Abrahæ, tabernaculũ Saræ esse meruerunt. De qualibus in

Psal. 17. Psalmo dicitur: In circuitu eius tabernaculũ eius. In hoc tabernaculum introduxit Isaac Rebeccam, & accepit vxorem, id est, apertis illorum sensibus immisit Christus spiritualem scripturarum intellectum, & nouam sibi instituit ecclesiam. Deprecatusque est Isaac Dominum pro vxore sua, eò quòd esset sterilis. Qui exaudiuit eum, & dedit conceptum Rebeccæ. Sed collidebantur in vtero eius paruuli. (Quæ ait: Si sic mihi futurum erat, quid necesse fuit cõcipere?)

Cur sterilem Dominus filio Abrahæ præparauerit.

CAPVT III.

QVia Dei donum erat, & non ex hominibus, vt in semine Abrahæ omnes gentes benedicerentur: decebat sic ad dandum extendi manum Dei, vt ad agnoscendum non dormitaret ingratitudo hominis. Quid autem in re huiusmodi melius erudiret fidẽ, vel obstrueret os omnium, quàm vel sterilitas fœminarũ? Benè igitur præparauit quidem Rebeccam prouidentia Dei, nec falsus est seruus Abrahæ, dicendo: ipsa est quã præparasti Domine filio domini mei: veruntamentalẽ præparauit, in qua non posset omnis caro, sed sola fides coram Deo gloriari: Sterilem nanque vterum prouidit: nam ne putes casu id actum, considerandum adhuc, quòd non solus Isaac, nec solus Abraham, sed tres ordine continuò principes populorum, & colũnæ patrũ Abraham, Isaac, & Iacob steriles coniuges sortiti sunt. Abraham Sarã, Isaac Rebeccam, Iacob Rachelem pro quã seruiuit, quam & penè solam vocat vxorem suam. Vnde quia fœtus illarum, scilicet Isaac, Iacob, & Ioseph, nõ filij carnis, sed filij sũt promissiõis, rectè in illis eius seminis Abrahæ, quod est Christus, in quo tota promissionis summa consistit, figura maximè præfulgere comprobatur, quia videlicet in typum illius, & Isaac immolatus est, & Iacob seruiuit, & Ioseph venditus, atque appellatus post carcerem saluator mundi, libera- *CAPVT*
uit Aegyptum à periculo famis. Deprecan- *XXV.*
tem igitur Isaac pro vxore sua exaudiuit dominus, quia videlicet sic ipse prouiderat, & sic præparauerat, vt fides oratione adiuuaretur, & prædestinatio seminis deprecatione sterilitatis adimpleretur. Hoc dicto, scriptura confestim ex aduerso subiungit Sed collidebantur in vtero eius paruuli. Quod est dicere: Cõceptus quidem materia erat gaudij, sed gaudium cõceptionis cõturbabat dolor materni vteri. Collidebãtur autem paruuli non in contentione, vel scientia certandi, siue affectatione vincẽdi: sed eodem Dei nutu permoti, quo nõ solũ irrationabilia pecora, verùm etiã inanimata elementa præsagio futurorũ permoueri solẽt, aut permutari, qualia iã sæpe facta & adhuc maiora futura sunt, testante domino cũ dicit: Erunt signa in sole, & luna, & stellis, & in terris pressura gentium præ cõfusione maris & fluctuũ. Sed iuxta mysticũ sensum in vtero matris collidebantur paruuli: q in Act. Apost. factum est: Gentiles nanq; admissos, Iudæi propellere contendebant, saluti eorum inuidentes.

Quomodo collidebantur paruuli in vtero matris.

Lucæ 21.

Actor. 11.

De eo quod dictũ est: Duæ gentes in vtero tuo, & cætera, & quid spiritualiter significent.

CAPVT IIII.

PErrexitq; vt consuleret dominũ. Qui respondens ait: Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi ex vẽtre tuo diuidẽtur, populusq; populũ superabit, & maior minori seruiet.) Locum hunc timendum esse homini, & cum reuerentia tractandum, Apo- *Rom. 9.*
stolus clamat, cùm dicit: O homo tu quis es qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmẽtum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadẽ massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? Dixerat enim cùm nondum nati fuerunt, aut aliquid egerunt boni aut mali, vt secundum electionem Dei propositum maneret, non ex operibus, sed ex vocante, dictum est, ei, quia maior seruiet minori, sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Quid autem tractabat cùm hæc diceret Apostolus? Diuisionem vtique & collisionem filiorum carnis, & filiorum promissionis, scilicet, quòd nõ omnes, qui ex Israel hi sunt Israelitæ: neq; quia semen sunt Abrahæ, omnes filij. Vnde testimonium scripturæ subnectens: sed in Isaac, inquit, vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.

Igitur

Igitur cum hac auctoritate Apostoli, in ista paruulorum collisione, illam intelligimus præfiguratam esse collisionem filiorum carnis, & filiorum promissionis, quæ protinus innotuit vbi verus Isaac, scilicet dominus Iesus Christus, matrem omnium nostrûm, sanctam scripturam, secundum quam deo renascimur, in coniugium suum, id est, Euangelicæ prædicationis vsum assumpsit. Tunc Aalma, id est, abscondita virgo, illa pulcherrima quæ sterilis fuerat, scilicet sapientia, siue legis prophetarumque doctrina, quæ nihil ad perfectum adduxerat, quamdiu virum Christum non habuerat, geminos concepit, id est, amota occidente litera, per spiritum viuificantem omnem animam hominis ambiuit, Iudęi primùm & Græci. Geminos, inquam, concepit, id est, Iudæos pariter & Gentiles, nihil inter hos & illos discernens, ad vitam vocauit. Hæc est Rebecca illa, quod interpretatur patientia. Nam de hoc Euangelicæ gratiæ vtero, & Apostolus dicit: *Roma. 2.* Quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit. De his verissimè dictum est: Populus populum superabit, & maior seruiet minori. Populus nanque qui de gentibus venit, Iudaico populo secundú vocationis ordiné rectè minor dicitur, qui hospes testaméto rum erat & promissionis, & sine deo in hoc mundo. Nam ille maior est, cuius (vt idem *Ephe. 2.* Apostolus ait) adoptio est filiorum, & glo*Roma. 9.* ria, & testamentum, & legis latio, & obsequium & promissa, cuius patres ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Quomodo autem minor maiorem superauerit, & supplantauerit, & maior seruierit minori, & iuxta historiam notum est, quia percussit Dauid Edom, & tributarium fecit. Etiu*1. Reg. 8.* xta spiritualem sensum pulchrè Apostolus *1 Paral. 18.* in eadem epistola per similitudinem o*Rom. 11.* stendit oliuæ, & oleastri. Fracti sunt, inquit, naturales rami, & tu, cum esses oleaster, contra naturam insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide sta. Ergo maiorem incredulitate fractum, & minorem in fide stás superauit, & maior seruit minori, dum oleastro naturalis oliuæ ramus in societaté cedit radicis oliuæ & pinguedinis.

De geminorum ortu: quidq́ significet, quod iunior prioris tenuerit plantam.

CAPVT V.

IAm tempus pariendi venerat, & ecce gemini in vtero eius reperti sunt. Qui prius egressus est, rufus erat, & totus in morem pellis hispidus, vocatumque est nomen eius Esau. Protinus alter egrediens, plantam fratris tenebat manu, & idcirco appellauit eum Iacob.) Quia rufus erat idcirco vocatum est nomen eius Esau, quod interpretatur rubeus. Nam quia totus erat in morem pellis hispidus, idcirco vocat᷑ est Seir, id est pilosus, Vtriusq; schema vel habitus prodidit, quis & in vtero princeps fuisse duelli, & post vterum intentator futurus esset inimicitiarum vel odij, quisue & in vtero superasset, & post vterum victoriæ palmam iustè repetiturus esset. Nam sicut ille rufus, & hispidus, prior egressus est: sic & in vtero prior cũ fratre collisus est, & post vterum fratri quieto morté machinaturus erat, & sicut iste lenis erat ab vtero protinus sequés plantam fratris erat cum lenitate & modestia, nulla vi siue iniustitia, sicut subsequenter ipsa declarabit scriptura. Porrò iuxta allegoriam, tempus pariendi, tempus est auditu verbi conceptam fidem profitendi. Vnde & Apostolus: qui iam eo vsque Galatas parturierat vt benè crederent & benè currerent, qui subuersi à pseudoapostolis, & fascinati fuerant non credere veritati, ita vt rectè diceretur, ante illorum oculos Iesus Christus proscriptus, in eis crucifixus, materno dolore affectus, *Galat. 4.* dicebat: Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Tunc ille qui prior egressus est, id est qui de priora tu contendebat, & cui primum dei verbum loqui oportebat, rufus egressus est, & hispidus, id est, sanguine Christi pollutus, & intractabilis asperis moribus. Et hic talis non benè egressus est, sed malè, iuxta quod in psalmo scriptum, & de hæreticis quoque in*Psal. 57.* telligendum est. Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt, ab vtero locuti sunt falsa, &c. Sequés verò gentium populus egres*Roma. 10.* sus quidem est, de crudelitate cordis ad confessionem oris: corde enim credit ad iustitiam, ore autem confitetur ad salutem, sed de matris affectibus egressus non est, quemadmodum nec ille lenis & simplex. Rebecca nanque diligebat Iacob.

Quòd Isaac Esau, Rebecca verò Iacob dilexerit, & quę illa primogenita vendiderit.

CAPVT VI.

SExagenarius erat Isaac quando nati sunt ei paruuli. Quibus adultis, factus est Esau vir gnarus venandi, Iacob auté simplex habitabat in tabernaculis.) Quia iunior prioris plantam tenuerat, iam victor in oculis dei, qui occultæ pugnæ solus spectator & iudex fuerat, protinus narrandum fuit, qualiter illum supplantauerit, vt notũ sit nõ illum qui supplantauit victorem iniustè, sed eum qui sic supplantari potuit, victũ iudicari iustè in cóspectu eius, qui dixit: populus populũ superabit, & maior seruiet minori. Factus est, inquit, Esau vir gnarus venãdi, & homo agricola: Iacob aũt simplex habitabat in tabernaculis. Ecce iã in studijs horũ tãta diuersitas quãta Cain & Abel studia fuere dissimilia. Nam & Iacob æquè vt Abel simplex, & (vt sequẽtia declarabũt) pastor fuit oniũ, Esau auté, sicut Cain, homo Agricola, & quod sequentia docebũt, inuidédo fratri, licet nõ

actu, voluntate tamen fuit fratricida. Dixit enim: Venient dies luctus patris mei, vt occidam Iacob fratrē meum. Ergo ne talē filium pater sanctus amare debuerat, aut obliuisci vel paruipendere poterat, quod illi fratrem minorem cælesti iudiciū prætulerat? Sed notandū quia differt vtriusq; dilectionis enunciatio. Absolutè nanque scriptura dicit: (Rebecca diligebat Iacob.) Cōiūctè verò. (Isaac, inquit, amabat Esau.) subnectit enim causam (eò quòd de venationibus eius vesceretur.) Ergo idem est ac si hoc solū diceretur, Isaac de venationibus Esau libenter vescebatur. Nec hoc dicto consequitur quòd moribus quoque eius delectaretur: sicut de Iacob necessariò conceditur, quem absolutè Rebecca dilexisse dicitur: (Coxit aūt Iacob pulmentum. Ad quem cū venisset Esau de agro lassus ait: Da mihi de coctione hac rufa, quia oppidò lassus sum. Quā ob causam vocatū est nomen eius Edom. Cui dixit Iacob: Vende mihi primogenita tua. Ille respōdit: En morior) quid mihi proderunt primogenita? Ait Iacob: Iura ergo mihi. Iurauit Esau, & vendidit primogenita, & sic accepto pane & lentis edulio, comedit & bibit, & abijt parui pendens, quod primogenita vēdidisset.) Ergo iustè Iacob supplantatori omne consilium cæli & terræ palmam victoriæ concedit. Nec enim fratrem suum fraude circumuenit, simplex nanque erat, sed cum simplicitate columbæ prudentiam habens serpentis, qualehabuit precium sapienter poscenti guloso apposuit, & quod habebat ille, manifesto nomine, fine dolo, sine vi, quæ iusta & legitima vēditio est, vicissim flagitauit. Aiūt Hebrei à Sem primogenito Noe, quē & Melchisedech fuisse affirmāt, omnes primogenitos sacerdotes extitisse, & hæc esse primogenita, quæ Esau Iacob vendidit. Nunc sensū allegoricum prosequamur.

Quid spiritualiter ista significent.

CAPVT VII.

Hebr. 12. EN morior, inquit, quid mihi proderunt primogenita? In epist. ad Hebr. vbi dictum est: Cōtemplantes ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursus germinans impediat, & per illā inquinētur multi: ne quis fornicator, aut ꝓfanus, cōtinuò subiungitur, vt Esau qui propter vnā escā vendidit primogenita sua. Scitote enim quoniā & postea cupiēs hæreditare benedictionem, reprobatus est: nō enim inuenit pœnitentiæ locū, quanq cū lachrymis inquisisset eā. Ergo Iudæus qui deest gratiæ dei, in quo est radix amaritudinis ipse est Edō ille, q propter vnā escā primogenita sua vēdidit. Sed quænā illa rufa coctio fuit, q hic talis Edō tanta auiditate petiuit, tanto dispendio comedit? Aut quādo hic Iacob. i. supplātator, scilicet, gētilis populus tale pulmentū coxit? O mirū & magnū spectaculū huiusce edulij huius rufæ coctiōis. Etenim sanguinia mors Christi, rufa coctio fuit Iudæis. Vnde & ꝓphetice dictum est: Saturati sunt filijs, & dimiserunt reliquias suas paruulis suis. Nā contendētes satiari de pœnis innocētis, clamauerūt Pilato dicētes: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Hoc, inquā clamauerūt cōtra illud Psal. 16. q prophetauit gentilis, lauās manus suas, & dicēs: mundus ego sum à sanguine huius iusti, vos videritis, nesciēs quid loqueretur aut Matth. 27. quid ageret, sicut nec Cayphas, quādo ꝓphetauit & dixit, q expediret vnū hominē mori pro populo. Manꝰ quippe gentilis, illā dominicæ mortis coctionē rufam coxerunt, insistente hoc Edom vt saturaretur, sicut iam Ioan. 11. dictū est) & demitteret reliquias suas paruulis suis, munditias autem manuū populo gentilium cōcessit, quæ vera primogenita sunt. Ex tunc enim Romano imperio, cuius ille minister, & vox fuit, quando dixit: mundus ego sum à sanguine iusti huius, vos videritis: Romano, inq, imperio primogenita cesserūt. i. principatus sacerdotij tali cōmercio trāsiuit illuc, trāslatus ab Edō i à sanguineis Iudæis. Bene ig tur Apost. inquit: Sicut Esau qui ꝓpter vnā escam primogenita sua vendidit, addens & illud: Et nō inuenit locū pœnitētiæ, quāuis cū lachrymis requisisset eā. Nō enim valēt illæ lachrymæ, quæ pro tēporali gloria donūcæleste ambiūt, sicut lachrymæ Esau: CAPVT XXVI. non sicut lachrymę Iudæorū, quādo pro ruina tēpli vel ciuitatis eiulauerunt, pro peccatis aūt non plorauerunt. Ergo ne, inquis, ille Hebr. 12. Isaac. i. risus, in quo quando videbimus, tūc verè beati erimus, talē amabat Esau, & de venationib. eius vescebatur: & illa Rebecca, Qua lachrymæ nō valent. sanctus & viuificās scripturarū spiritus talē Iacob diligebat, q agni dei carnes in ara crucis coxerat: Ita plane, nec lōga probatione opus est. Nēpe & Christus Dn̄s adeò secundū humanū affectum venatorē illum dilexit, vt locū quoq; venationis eius. i. ciuitatē vel tēplum, vnde tot victimarū venationes acceperat, ruiturū prædicēs veras lachrymas fuderit. Et sanctæ scripturæ spiritus, ita gentilem populū diligebat, vt quodāmodo festinans ad illū diceret: Ecce ego, ecce ego ad gētem, quæ nō inuocabat nomen meū. & multa his similia. Sed & singulariter quenq; no- Luca 19. strū tanto hæc Rebecca plus diligit, quanto simplicior quisq; habitat in tabernaculis Nā ecōtra, quāto plus quisq; habet de Esau, tāto Esa. 65. minus à Rebecca diligitur. i. quāto amplius foras euagatur, tanto minus sacræ scripturæ lactatur vberib. intusq; reposito pane cibatur. Quod si etiā citius patris Isaac, venator fit. i. Christum prædicare consueuerit: si per hoc quæ sua sunt quærit: non quæ sunt Iesu Christi, primogenita sua vendit & Esau simi Eccl. 32. lis fit Quietum verò & simplicem (vt dictū est) Rebecca diligit, valdè enim quieti cordis est, sacræ scripturæ ex animo conciliari. Vnde & illud: Sapientiam scribe in tempore ocij: & qui minoratur actu, percipiet eam.

Quid

Quid significet, quòd orta fame abijt Isaac ad Abimelech regem Palæstinorum.

CAPVT VIII.

CAPVT XXVI. Orta autem fame super terram, post eā sterilitatē, quæ accidit in diebus Abrahæ, abijt Isaac ad Abimelech regem Palæstinorū in Gerara, apparuitq; ei dominus, & ait. Ne descēdas in Aegyptum, sed quiesce in terra quam dixero tibi, &c.) Ordo præposterus, nec enim habitanti in Gerara, quæ Metropolis erat Palęstinorum apparens deus diceret: Semini tuo dabo omnes regiones has. Ergo præposterè prius dictum est, quia abijt ad Abimelech regem Palæstinorum in Gerara. Et deindè quod apparente & iubente sibi domino deo potius illuc, quàm aliàs diuerteret. Et hoc non frustra præposteratum esse postmodum liquebit. Iam quia patet lectionis superficies, mysteriorum series continuanda est. Orta, inquit, fame post eam sterilitatem, quæ acciderat in diebus Abrahæ, abijt Isaac ad Abimelech regē Palęstinorū in Gerara. Postquam modo supradicto, Edom ille, id est, Iudaicus populus primogenita sua vendidit, orta est fames Isaac & domui eius id est, Christo & apostolis eius, illa videlicet fames, de qua propheta in psalmo loquitur: Conuertentur ad vesperam, & famem patientur vt canes, & circuibunt ciuitatem: Ipsi verò dispergentur ad manducandum. Non enim inueniebant canes, egregij scilicet apostoli, de quibus & alibi idem Propheta dicit: Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso, non, inquam, inueniebant copiam escarum apud inimicos Christi Iudæos, ex quibus & ipsi secundum carnem erant, paucos quippe ex illis manducare, id est, conuertere, & sibimet incorporare poterant. Vndè Petro esurienti, quia de Iudaismo parū comederat, ostensum atque præceptum est, vt gētes apprehenderet & manducaret. Vidit nanque vas quoddam velut linteum quatuor initijs summitti de cælo in terram, in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cæli, dictumque est ad eum: Surge Petre, macta & manduca. Item quæ deus purificauit, tu ne commune dixeris. Extunc qui hactenus famē patiebantur, dispersi sunt ad manducandum, & murmurātes eò quòd saturati non fuissent, & dicentes: Vobis quidem primùm loqui verbum dei oportebat, sed quoniā repulistis illud, & indignos vos iudicastis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Abijt igitur Isaac in Gerara, scilicet Christus ad regem Abimelech, & cætera. Abijt, inquā, in istis equis suis super quos ascēderat, id est, prædicatoribus suis, quos mittebat, de quibus & alibi scriptum est: Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. Et peregrinari cœpit in Gerara, id est, in gentibus, quas antè nesciebat. Gerara nanq; Metropolis erat Palęstinorū, quod interpretatur ruentium, significatque Romā vel Romanum imperium, quondam caput pereūtium. Abimelech pater meus rex, vel patris mei regnum, bene multitudinem significat gentium, non quod pridem sic essent, sed quia extunc sic factum est, vt eas recte tali nomine Christus appellaret.

Fames bona. — *Psal.58.* — *Psal.79.* — *Acto.10.* — *Acto.13.* — *Abac.3.*

Quòd timuerit Isaac confiteri, Rebeccam sibi sociatam esse coniugio.

CAPVT IX.

Apparuitq; ei dominus, & ait: Ne descēdas in Aegyptum, sed quiesce in terra quam dixero tibi, & peregrinare in ea, eroque tecum, & benedicam tibi, & cætera. Secundum hunc sensum mysticum ordo literæ (vt antè iam diximus) præposteratus est: Etenim postquam ad gentes conuersi sunt Christi apostoli, non quo volebant ipsi, proficiscebantur, sed quo vocabat eos spiritus sanctus. Verbi gratia: In actibus Apostolorū scriptū est: Quia vetiti sunt à spiritu sancto, loqui verbum in Asia: Tentabant ire Bithiniam, & non permisit eos spiritus Iesu. Cum autem descendissent Troadem, visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, dicens: Transiens in Macedoniam adiuua nos. Et profecti sunt in Macedoniā, certi facti quia vocasset eos Deus euangelizare eis. Igitur in Aegyptum descendere vetitus Isaac, habitauit in Gerara. (Sed interrogatus à viris loci illius super vxore sua, dixit soror mea est. Timuerat enim profiteri, quod sibi esset sociata coniugio, reputans ne interficerent eum propter pulchritudinem illius.) Sic planè persecutione vrgente fideles timebant, palàm Euangelicam celebrare gratiam, & in latibulis se continentes, agebant tamen vt poterant religionem Christianam, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus, & in speluncis, & in cauernis terræ. Sed & illuc vsque perscrutatus est illos, qui eis dignus non erat mundus. Sequitur ergo: (Cumque pertransissent dies plurimi, & ibidem moraretur, prospiciens Abimelech rex Palæstinorum per fenestram, vidit eum iocātem cum Rebecca vxore sua. Et accersito eo, ait: Perspicuū est, quod vxor tua sit. Baptizātes nanq; clàm in criptis & cœmeterijs martyrū, & cætera celebrātes vt poterāt fidei sacramēta, quæ pro ioco erant sapientib. mundi, quorū sapientiā deus stultā fecit, persępe depræhēderūt & ad publicum auditoriū protraxerūt. Tandē & ipsi terreni principes iugū Christi susceperūt, & eius quā prius impugnabāt euāgelicæ fidei, vel Christianę religiōis defensores esse cœperūt. Vndè & protin⁹ subditur: (Præcepitq; populo, dicēs: Qui tetigerit hominis huius vxorē, morte morietur.) Nēpe & prim⁹ Constātin⁹ lege edixit, qdq patereē, quisquis Christiano esset molestus, & deinceps tam gladijs regum, quàm verbo sacerdotum Christiana religio defensatur.

Act.16. — *Hebr.11.* — *1.Cor.1.*

De eo quod dictum est: Seuit autē Isaac, & cætera. quod inuidentes Palæstini puteos eius obstruxerunt.

CAPVT X.

SEuit autem Isaac in terra illa, & inuenit in anno isto centuplum. Benedixitq; ei dominus, & locupletatus est homo, & ibat proficiens, atque succrescens, donec magnus vehementer effectus est. Habuit quoq; possessionem ouium & armētorum, & familię plurimum.) Serere pacati & quieti temporis est. Vix enim aut nunquam tempore belli terra bene exculta seritur, ita præsertim vt semen in messe centuplicetur. Igitur per sationem Isaac, cuius centupla inuentione locupletatus est homo, proficiens atque succrescens, & magnus vehemēter effectus est: illa rectè intelligitur magnificentia nominis Christi, qua in pace ecclesiæ, dilatatum & multiplicatum est semine verbi dei, cum sacerdotali auctoritate concurrente potestate imperiali, scilicet vt liceret operarijs Euāgelij exire ad seminandum, & non liceret aduersarijs Christi latissimum totius orbis erroribus suis vendicare agrum. (Ob hæc inuidentes ei Palæstini, omnes puteos, quos foderant serui patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt, implentes humo intantùm, vt ipse Abimelech diceret ad Isaac: Recede à nobis, quoniam potentior nostri factus es valde.) Postquam magnificentia nominis Christi, Romanum quoque cœpit imperium, & idola contempta sunt inuidia suborta est hæreticorum, per quos diabolus, quia non poterat vi persecutionis extirpare Euangelium, veritatem corrumpere conatus est scripturarum. Benè ergo postquam magnus factus est vehemēter nimis, ob hoc inquit, inuidentes Palæstini siue Philistijm, quod interpretatur potione cadentes, omnes puteos quos foderant serui patris illius Abraham, illo tempore obstruxerunt implentes humo: Nam putei, quos foderant serui patris Christi dei, omnes scripturæ sanctæ sunt, quas condiderunt Moyses & Prophetæ, atque Apostoli omnes serui Dei. Hos puteos, id est, has scripturas, quantum in ipsis fuit, hæretici illo tempore obturauerunt, vt non facilè inueniri posset vbinam esset doctrina veritatis, intantum vt diceret ipse Abimelech: Recede à nobis, quoniam potentior nostri factus es valde. Intātum nanque aucta est inuida hæreticorum vis, vt regum quoque & imperatorum corda obtineret, eorumque gladijs vtēs, penè atrociùs quàm gentilium error in Christianos desæuiret. Porrò quod dicit Abimelech, quia potētior nostri factus es valde, iuxta hunc eundem sensum constans est: Etenim terreno imperio potentius factum est in gentibus cæleste imperium intantùm, vt feros principes & barbaras nationes, quas imperatorum gladius non attingeret, sacerdotum lingua liget, & latius Romanæ ecclesiæ pōtifices, quā Romani imperij dominētur Cæsares. Quamuis enim multis aucta victorijs Roma ius imperij sui terra mariq; protulerit, minus tamen est, quod illi bellicus labor subdidit, quàm quod pax Christiana subiecit.

Quid significet, quòd pro duobus quidem puteis pastores Geraræ contenderint, de tertio verò non: & quod Abimelech amiciq; eius cū Isaac fœdus inierint.

CAPVT XI.

ET ille discedens, vt venirent ad torrentem Geraræ, & cætera.) Ab hæreticis discedit Christus: nihil enim cum deo, nihil cum Christo aut cum spiritu sancto illi operantur, sed totum quicquid illorum est, diabolo relinquitur. Ipse autem Christus ad torrentem, id est, ad auctores scripturarum proficiscitur, ad eos qui de cælo imbrem expectant, quem & suscipientes in magnum excrescunt torrentē. (Rursum, inquit, fodit alios puteos, quos foderant serui patris illius Abraham, & quos illo mortuo olim obstruxerant Philistijm.) Semper enim quæcunque hæresis exurgat, semper vtiq; & præstò Christus adest, & de suis aliquos præparat, scientia & sermone ornatos munere suo, qui stare valeant aduersus loquaces hæreticos, & mera veritate scripturarum sitientes potare paruulos. (Appellauitque eos eisdē nominibus, quibus pater antè appellauerat.) Id est, eadem veritate, eodem spiritu veritatis fecit eos intelligere scripturas, quo auctores illarum, quos pater antè aduentum filij miserat, & quos ipsi filio dederat, scripserunt eas, (Foderuntq; in torrēte, & repererūt aquam viuam. Sed & ibi iurgiū fuit pastorū Geraræ aduersus pastores Isaac, dicentiū, nostra est aqua.) Quos foderunt serui patris eius illos replētes obturauerunt, quos verò serui illius foderunt, nō quidem obturauerunt, sed pro illis iurgati sunt & contēderunt. Sic profectò hæretici sacras scripturas quæ maxima ex parte ante aduentum Christi conscriptæ sunt, terrenis sensibus suis obturauerunt: quæ autem ab aduentu, siue à passione vel resurrectione filij, sacramenta viuæ aquæ, id est, charismata spiritus sancti data sunt, non quidem obstruxerunt, sed pro illis contenderūt, dicentes: Nostra est aqua, quod est dicere: Nostra sacramenta vera sunt sacramenta, nos quod damus sanctum est, vitale & viuificum est, apud nos solos ecclesia est. Hoc dicentes mentiuntur pastores, nō enim in angulo vno terræ vel in parte cuiusquam hæresiarchæ conclusa vel coangustata, sed in omnes gentes diffusa credi debet ecclesia, iuxta quod filio promisit deus pater loquens in propheta: Psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuā, & possessionē tuā terminos terræ. Sunt autem putei tres, quos serui huius Isaac foderunt: Tria nanque sunt sancti spiritus charismata: Baptisma scilicet, & impositio manuum, & renouatio cunctorum in generali

nerali resurrectione mortuorũ. Iuxta quæ & Dauid in typum Christi & ecclesiæ (sicut iam aliàs diximus) tertio rex vnctus est. Et pro duobus quidem, pastores illi cõtendũt, pro tertio verò nõ contendunt, quia videlicet de baptismo, & de impositione manuum rixantur nunc hæretici, sibique vendicando contendunt: vbi autem vniuersali regeneratione immutabuntur, rixari non poterunt, contendere non audebunt. (Itaque vocauit nomen eius latitudo, dicens: Nunc dilatauit nos Dominus, & fecit crescere super terrã.) Denique inter calumnias & inimicitias dilatatur Christus & ecclesia eius, & super omnem terram crescit magnificentia nominis eius. (Ascendit autem ex illo loco, in Bersabee. Vbi apparuit ei Dominus in ipsa nocte, dicens: Ego sum Deus Abraham patris tui, &c.) Futurum hoc est in fine seculi, vt sopitis cunctis iurgijs, tam Iudæorum, quàm hæreticorum, ascendat, & altare suum ædificet Christus, vbi nunc non est, & fodeat puteũ abundantiæ siue saturitatis reliquijs Israel, vt bibant viuam scripturarũ aquam, simulque Abimelech & Ochozath amici illius, & Phicol dux militum, simulque reges & principes, Iudæi pariter & gentiles, cum Christo fœdus inibunt. Ochozath, pro quo in Hebræo habetur collegium amicorum eius, nõ tam hominem significat, quàm amicorum turbam, quæ cũ rege venerat, in quibus fuit & Phicol princeps militiæ eius. (Fecit ergo eis conuiuium. Et post cibum & potum surgentes mane, iurauerunt sibi mutuo, dimisit que eos Isaac in domum suam pacificè.) Cũ fœdus inierint nouissimum faciet illis conuiuium Christus in regno patris eorum, & vnumquenque dimittet in locum suum, id est, retribuet vnicuiq; secũdum opus & meritum proprium, locum vel mansionem cõ dignam: multæ enim in domo patris sunt. (Eccè autem venerunt in ipso die serui Isaac dicentes. Inuenimus aquam.) Finis omniũ quæ de Isaac sunt, gratulatio est dicentium: Inuenimus aquam. Et rectè. Nam ipso die quo complebuntur omnia quæ de Christo sunt, laus, & gratiarum actio personabit, dicentium: quia per te Christe inuenimus fontem aquæ salientis in vitam æternam. (Vnde & appellauit eum abundantiam, & nomẽ vrbi impositum est Bersabee vsque in præsentem diem:) Hoc loco nomẽ ciuitatis Bersabee interpretatur puteus abundantiæ, siue puteus saturitatis: licet enim suprà ex verbo iuramenti, siue ex septenario ouium numero, quod Sabee dicitur, asseruerimus Bersabee appellatam: tamen nunc ex eo quòd aqua inuenta est, Isaac ad nomẽ ciuitatis quæ ita vocabatur alludẽs, declinanit paululum literam, & pro stridulo Hebræorum Sin, à quo Sabee incipitur, Græcum sigma, id est, Hebræorum Samech posuit. Ciuitas ergo aquarum viuentium, id est, electorũ omniũ, beata societas puteus saturitatis, siue abundantiæ vocatur, cõpleto videlicet quod Psal mista nunc imprecatur illi, dicens: Fiat pax in virtute tua, & abundãtia in turribus tuis.

Sup. lib. 4. cap. 23. — Ioan. 14. — Psal. 121.

De vxoribus Esau, quæ ambæ animum Isaac & Rebeccæ offenderunt.

CAPVT XII.

Esau verò quadragenarius duxit vxores Iudith filiã Berei Aethæi, & Basemath filiam Elom eiusdem loci, quæ ambæ offenderant animum Isaac & Rebeccæ.) Superioribus sermo continuandus est, vbi dictum est, Et abijt paruipendẽs ꝙ primogenita vẽdidisset. Et eccè in initio narrationis filiorũ, degeneratio supplantati & adhuc supplantã di Esau denotatur, qui magis ac magis declinando, minori fratri locum fecit, vt magis ac magis imminens teneret plantam eius. Nã sicut superius primogenita sua propter escã vendidit: sic & nunc vxores ducens aligenigenas, per concupiscentias suas animum Isaac & Rebeccæ offendit: quia benedictionem feminis Abrahæ contẽpsit. Si enim in illa benedictione filios generare optasset, nequaquam duxisset vxorem de filiabus eorũ, quos & pater improbasset, & auus Abraham vitandos iudicasset, & super quibus matrem Rebeccam vitæ suæ tæderet. At ille & horũ iudicium contempsit, & Dei promissiones non curauit, videlicet affinitate hominum habitatorum terræ laudabilem & inclytum se posse fieri, magis quam ope vel gratia dei. Vnde & nomina cognationis eximia præsens scriptura non omisit: Iudith, inquit, filiã Berei Aethæi, & Basemath filiam Elom eiusdem loci. Iudith laudans Berei putei mei, Basemath in nominibus, Elom roboreus siue quercus interpretatur. Ipsis nominibus manifestè coargui videtur, quod laudari, & sine Deo ditari, nominatus esse, & in terra roborari appetẽs, peccatorum se affinitatibus immerserit, super quos meritò irruat formido & pauor secũdum nomen Aethæi, quod interpretatur formido siue pauor. Qui ergo intus à gratia Dei excidit, meritò foris quoque reprobatus est, quod protinus sequens narratio declarabit.

Gen. 15.

De eo quòd senuerit Isaac, & cur vnam tantum benedictionem habuerit.

CAPVT XIII.

Senuit autem Isaac, & caligauerunt oculi eius, & videre non poterat. Vocauit autẽ Esau filium suum & dixit ei: Fili mi. Qui respondit: Adsum. Cui pater: Vides, inquit, quòd senuerim, & ignorem diem mortis meæ. Sume arma tua, pharetram & arcum, & egredere foras. Cumque venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmentum, sicut velle me nosti, & affer vt comedam, & benedicat tibi anima mea antequam moriar.) Hic iam prætereundum non est, cur vnam tantum benedictionem habuerit Isaac. Sic enim ESAV eiulando dixit:

CAPVT XXVII.

Num vnã tantum benedictionem habes pater? Mihi quoq; obsecro vt benedicas. Dixerat nanq; pater: Dominum tuum illũ constitui, & omnes fratres eius seruituti illius subiugaui. Frumento & vino stabiliui eũ, & tibi post hæc fili mi vltra quid faciam? Quærendum ergo, cur vnã tantum benedictionem *Cur Isaac vnam tantum benedictionem habuit.* habuerit: quale sit frumentum & vinum, quod diuisis communicari non possit: vt clarescat simul, cur eandem benedictionem iustius Iacob, quàm Esau hæreditate possidere debuerit. *Galat. 3.* Primò dicimus, non multa semina, sed vnum esse semen, quod est Christus, de quo promissum fuerat Abrahæ, quòd in illo omnes gentes benedicerentur. Quam verò præter illud semen benedictionem haberet pater? Necessariò igitur vnã tantum habuit. Erant autem duo fratres, & ex illis duo populi contra alterutrum diuidendi, iuxta veritatem dicentis: Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur. Quomodo ergo illis diuisis communicaret vnũ semen, quod est Christus? Ille quippe vnus est, & non in diuisione, sed in vnitate est. *Gen. 25.* Oportebat igitur alterum alteri præferri: & prælatus est quem Deus commendauit, non quem caro & sanguis commendare volebat iure primogeniti Eius supplantationis præsens lectio, iuxta simplicem literam aperta narratio est. Ipsa autem primogenita tradunt Hebræi hæreditatem vel successionem fuisse sacerdotij, vel vestimenta illa sacerdotalia fuisse, de quibus hic scriptum est, & vestibus Esau valdè bonis, quas apud se domi habebat, induit eum. Primogenitorũ nanque iure, aiunt illum fungi debuisse officio sacerdotali, & idcircò iam habuisse vestimentum sacerdotale, quo indutus Deo victimas offerret, sicut & omnes primogeniti, antequam Aaron in sacerdotium eligeretur.

Qualiter imitandum in Ecclesia sit Rebecca exemplum, Iacob pro Esau ad benedictionẽ instruente.

CAPVT XIIII.

Hic ergo iam & illud quæritur, quomodo sacerdotium sic fraudulenter *Obiectio.* surreptum, ratum esse debuerit, cùm lex vsque hodie sit, vt quisquis inuocatus ad benedictionẽ ordinationum accesserit, eas que aliũde ascendendo rapuerit, benedictio nõ solũ *Dilutio.* irrita iudicari, sed & maledictionem illi iure debeat conuerti? Ad hæc facilis patet responsio, quia videlicet nequaquam dãnabili modo benedictionem ille surripuit, imò quisquis hodie, non eius promouetur exemplo, nos secundũ Euangeliũ loquentes, dicimus, quòd nõ per ostium ingressus sit, sed aliunde ascenderit. Lex enim est, vt non pro munere quolibet, manus, obsequij, aut linguæ, quẽpiam debeat quis ordinare, sed eum quẽ pro vitæ merito elegerit testimonium præsentis Ecclesiæ. Quid ergo? Nónne Isaac iuxta anagogen personam gerit eorum, qui pro commodo vel pro pastellatico fauorabiliter ordinare contendunt? Cùm enim dicit: Sume arma tua, pharetram, & arcum, & egredere foras, cumque venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmentum, & deinde subiungit, & benedicat tibi anima mea antequã moriar. Nónne manifestè commodum pro benedictione flagitat? Nec tamen in hoc sancto viro derogatur, sed magis placet id, quod in illo prouisor futurorum, ad ædificationem nostram spiritus sanctus operatur. Igitur Isaac præsenti loco cuiusq; summi põtificis: Rebecca ecclesiæ, quæ subiectio est, personam gerit: duo filij, Iacob & Esau, illos præsentãt, qui in domo ecclesiæ contrarijs moribus & diuerso fine sanctum propositũ erudiendi proponuntur. Et quidẽ sacerdos *CAPVT XXVII.* summus commissæ sibi ecclesiæ, tanquã vir coniugi, vel tanquam caput corpori præest: veruntamen ordinandorum electio, non penes ipsum solùm, sed penes ecclesiam est: illo nempe in curis plurimis senescente, & interdum curarum exteriorum puluere oculis eius caligantibus, ipsa filios suos clarius atq; expeditius videt, nouit actus, intuetur propositum, considerat profectum vel defectũ singulorum. Cùm ergo audierit, quòd pontifex cuiuspiam indigni delinitus obsequijs, eum promouere, ac meliori præferri voluerit, exemplo Rebeccæ debebit vti, quæ & viri sui placitum non repræhendit, & tamen egit consilio: ne pater maiorem, venationibus eius delectatus, præferret meliori: memor quid sibi dictum fuisset à Deo, quia maior seruiet minori. Itaque nequaquam ille damnabile furto surripuit, sed potius ordine seruato iustitiæ, dignus accessit voluntate Dei, & eius electione, quæ fuerat conscia meriti.

Sanctum virum, cur Deus in amorem declinare permiserit reprobi, & quid hœdi duo, vestesque Esau significent.

CAPVT XV.

Item quæritur, cur sanctum virum deus *Cur Isaac amauit Esau.* in amorem reprobi declinare permiserit, cur à nesciente, & non vidẽte illum, qui non vocatus fuisset, benedici voluerit? Hic primò dicim⁹, nõ venisse DOMINVM, nisi ad *Matth. 15* oues perditas domus Israel, nec voluisse panem accipere filiorum, & dare eum canibus, & benedictionem primam Iudæorũ *Rom. 9.* populo detulisse, quibus credita sunt eloquia DEI, & repromisio, & legislatio, & confesio testamenti, verum quia credere noluerunt illi, ad Iacob, id est, ad minorem populum benedictionem esse translatã, neque tamen maiorem filiũ penitus fuisse despectũ, quia cũ subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus erit. Itaq; cœptum superius sensum allegoricum in prom *Rom. 11.* ptu habemus, & iamdudum traditum à sanctis patribus, nũc ore totius ecclesiæ celebratur. Senuit nanq; verus Isaac, scilicet dei fili⁹, & caligaue-

Quomodo Christi ca ligauerunt oculi. & caligauerunt oculi eius, quando vetustate & senio nostræ naturæ indutus, morte quoq; corporea fuit obscuratus. In ipsa caligine senectutis iussit primogenito suo Esau: Sume, inquiens arma tua, pharetram, & arcum, cumque venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmentum. Etenim tota vita & in ipsa morte sua, priorem populum ad pœnitentiam per semetipsum inuitabat, & per Apostolos suos, post gloriam suæ resurrectionis, vt credendo illum sibi cibum *Ioan. 4.* offerret, de quo dicit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei. At ille tardauit, & nunc vsque vagatur foris. Interim Rebecca i mater gratiæ, cuius affectus ab humano affectu patris huius, in alium filium declinauerat, iuniorem fil um, id est, populum gentium subintrare suasit, ad præoccupandum hæreditatem benedictionis, non vacuum, sed cum duobus hœdis. Non enim apparebis (inquit lex) vacuus in conspectu Domini Dei tui. Et quidem vnus sufficere poterat esui, etenim nec vnus homo sufficere posset ad esum hœdi, sed & hoc in figura contigit, *Exod. 23* quia videlicet eum, qui accedit ad gratiam benedictionis Christi, professionem habere oportet, noui pariter & veteris instrumenti, & talis cõfessio cibus est Christi filij Dei (Et vestibus, inquit, Esau valdè bonis, quas apud se habebat domi, induit eum.) Has vestes paterfamilias in Euangelio nominibus suis exprimit, reuerso ad se filio, qui perierat & inuentus est, qui mortuus fuerat & reuixit: Cito, inquit proferte stolam primam & in- *Luca 15.* duite eum, & date annulum in manu eius, & calceamenta in pedibus eius. Quæ senior ille filius, id est, prior populus pro culpa sua perdidit. (Pelliculasque hœdorum circundedit manibus, & colli nuda protexit.)

Non mirandum, quod falsus est Isaac, vt adeò diceret, vox quidem vox Iacob, manus, & cætera.

CAPVT XVI.

HIs ita falsus est Isaac, vt diceret. (Vox quidem vox Iacob est: sed manus, manus sunt Esau.) Nec mirum, quòd vir iustus *1.Cor. 13.* aliquid ignorauerit, & contra voluntatem suam fecerit. Nullus enim homo, excepto eo, qui ob nostram salutem carnem est indutus humanam, plenam habuit scientiam & *Rom. 8.* certissimam veritatem. Denique Paulus ex *Psal. 98.* parte cognoscit, & ex parte prophetat, & nũc *1.Reg. 16.* per speculum videt in ænigmate, & secundũ quod oportet orare nescire nos dicit: quia cùm venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuel propheta cõnumeratus Moysi in sacerdotio Dei, ad vngendum regem missus, cùm maximum filiorum Iesse vidisset Eliab, ait: Ecce coram Domino Christus est. Et dixit Dominus ad *4.Reg. 4.* Samuel: Nolite respicere faciem eius, neque staturam: quoniam reprobaui eum, quia non quo modo videt Deus, homo videt. Homo enim videt in facie, Deus autem inspicit cor. Et per singulos semper ignorans, vsque ad Dauid nescisse describitur. Helisæus quoque, qui duplici glorificatus est spiritu, cuius ossa vitam exanimi cadaueri reddiderunt, cum Sunamitis ad eum venisset in montem, & ad pedes eius flebiliter corruisset, Giezi prohibente, ne faceret, ait: Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine est, & Dominus abscondit à me, & non nunciauit mihi. Plura sunt, quæ vt exemplis debeamus docere, sanctos viros, & Deo choros, ea tantummodo scisse, quæ eis à Domino reuelata sunt: ignorasse verò, quæ eis reuelata non fuerant: & ad singulas visiones Zachariam atque Danielẽ interrogare angelum, & suppliciter deprecari, vt exponat sibi quæ sunt illa quæ viderant.

De benedictione eius, quemadmodum super Christo intelligatur.

CAPVT XVII.

STatimque vt sensit vestimentorum eius fragrantiam, benedicens ait: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus.) Vestimenta prædicta, scilicet stola prima, quam habemus in lauacro, & calceamenta pedum, quæ sunt antiquorum exempla sanctorum, annulus quoque, id est, fidei signaculum, cæteræque virtutes, siue orationes pœnitentium, magni & suauissimi odoris sunt Talibus ergo delectatus, benedictionis auctor: ecce, inquit, odor filij mei, sicut odor agri, quem benedixit Deus, subauditur, sit. Sequitur enim: (Det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ abundãtiam frumenti & vini. Siquidem agri est, quem benedixit Deus, accipere de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumẽti & vini: & talium abundantia repleri, id profectò est à Deo benedici. Est autem rationali creaturæ ros cæli non aliud, quàm gratia spiritus S. quæ peccata remittit: pinguedo aũt terræ, vel abundantia frumenti & vini, adapertio sensus ad intelligenda quæ latent in scripturis mysteria regni Dei. Illic enim *Ioan. 12.* latet granum frumenti, quod cadens in ter- *Psal. 103.* ram mortuum fuit, & multum fructum attulit, & vinum quod lætificat cor hominis, & oleum in quo facies hilarescit. Igitur cùm dicit: Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, quem benedixit Deus, & continuò subiungit, det tibi Deus de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti & vini: prophetat simul & optet illud, quod nunc factum est, & fit vsque in finem seculi, scilicet, quòd seminis Abrahæ per fidem velut vnus est ager latitudo totius mundi, gemino fœcundatus munere spiritus S altero, q. est in remissionem peccatorum, quo vero cæli rore innouatur facies orbis: altero, quod est diuersarum distributio gratiarum, eiusdem spiritus sancti, quo ditescimus in o- *1.Cor. 1.* mnibus, iuxta Apostolum: vt in vlla gratia nihil nobis desit. His dictis quasi de toto corpore

corpore ad caput verba conuertit. (& seruiant tibi populi, & adorent te tribus. Esto dominus fratrum tuorum, & incuruentur ante te filij matris tuæ) Quis enim est ille, cui seruiant populi, & quem adorent tribus, nisi caput seminis Abrahæ, & Isaac & Iacob, scilicet Christus, qui non tantum homo, sed & Deus & homo vnus est Iesus Christus? Ille nempe fratrum suorum dominus, & corã illo omnes filij matris eius, id est, omnes ciues supernæ Hierusalem, quæ est mater omnium nostrum, iure incuruantur: quia videlicet omnes fratres eius, per adoptionẽ sunt, filij Dei, & omnes adoptati fratres eius: ille autẽ solus est naturalis filius, idem hominis & idem Dei filius, ex altero quidem frater, ex altero autem fratrum suorum adorantiũ Deus, seruientium Dominus. (Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur.) Maledicit Christo qui blasphemat Christum: vt exempli gratia, venenatæ linguæ scribarum & pharisæorum dicentium: Dæmonium habet, in Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia: & his similia. Econtrario bene dicit Christo, qui confitetur & laudat Christum, qui corde & labijs dicit: Benedictus qui venit in nomine domini. Dicit autẽ Apostolus, quia nemo loquens in spiritu Dei, dicit anathema Iesu: & nemo dicit Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto: Igitur quia qui Christo maledicit, spiritu sancto caret, quod est verè maledictum esse, & qui benedicit illi, in spiritu sancto loquitur, quod est verè benedictum esse: spiritus quippe sanctus vera & sola benedictio est Dei: rectè qui maledixerit, inquit, tibi, sit ille maledictus: & qui benedixerit tibi, benedictionibus impleatur.

Matth. 12. Ioan. 18. 1. Cor. 12.

Quòd carnales Iudæi similes Esau sint, qui spiritualem benedictionem non quæsiuit, deq; odio Esau.

CAPVT XVIII.

Vix Isaac sermonem compleuerat, & egresso Iacob foras, venit Esau, coctosque de venatione cibos, intulit patri, dicens: Surge pater mi, & comede de venatione filij tui, & benedicat mihi anima tua, & cætera.) Perspicuum est, quod Esau, sicut fide carebat, sic nec scientiam nec spem seminis illius habebat, quod est Christus: in quo benedictionis paternæ summa constabat. Dicit enim inter alia. (Num vnam tantum benedictionem habes pater?) Sed de hoc iam supra dictum est, & cur vnam tantùm benedictionem habuerit, & cur vna eadem benedictio, duobus fratribus communicari non oportuerit, scilicet quia diuisi illi, & diuidendi erant, iuxta responsum dicentis: Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi ex ventre tuo diuidentur. Itaq; quoniã in his geminis fratrib. liquidò patet illud, quod futurum erat vsq; in finem seculi, scilicet, vt diuisis cõtra se illis, qui ex carne tantum, & eis qui ex fide sunt Abrahæ, eorum tantum Christus foret hæreditas, qui esset ex fide, quocumque secundum carnem fluxissent ex homine. Extremũ sermonẽ, id est, benedictionis reliquias audiamus. Ille qui non vnam, sed multas quærebat benedictiones dicens: num vnam tantũ benedictionem habes pater, magnoq; eiulatu fleret: (Motus Isaac, dixit ad eum: In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper, erit benedictio tua.) Hæc pinguedo terræ, & hic ros cæli, ab illo differt, qui supra in benedictione Iacob præscriptus est. Ille nanq; talis est, quẽ cõsequatur seruitium populorum, & adoratio tribuum, incuruatio fratrũ, & benedictio cunctorum, quicunque Dei benedictione digni sunt. Hanc autẽ terrena consequuntur. (Viues, inquit, gladio, & fratri tuo seruies.) Quod & si secundum historiam factũ est. posuit nanq; Dauid in Idumæa custodes, statuitq; præsidium, & facta est vniuersa Idumæa seruiens Dauid: rectè tamen hic illa intelligitur seruitus, de qua sapientia dicit: Seruo sensato, liberi seruient. Hoc loco pinguedo terræ, & ros cæli, temporalis est saturitas ventris. Et hæc illi extrema benedictio congruit, qui esuriem nesciebat gratiæ spiritualis, quippe qui propter vnam escam primogenita sua vendidit. Hanc dieb. Titi & Vespasiani Iudaicus populus, magno eiulatu requisiuit, tenens in manibus cibos, nõ quibus libenter Isaac vesceretur, de venatione sua, quos coxerat, id est, incredibili pertinatia magis quàm tolerantia inter gladios hostium & sanguinem suum, victimas importunas offerẽs, ita vt ante arã (quod mirũ erat hostib. spectaculum) & cadentes offerrẽt, & caderent offerentes. Verũ iam sacerdotij dignitas ad iuniorem transierat filium, eiusq; oblationibus plenus pater, iam reb. ipsis loquebatur quod per prophetã fuerat prælocutus. Et cũ extenderitis manus vestras, auertã oculos meos à vobis, & cũ multiplicaueritis orationẽ, non exaudiam, manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Sanè quod hic tandem dictum est. (Tempusq; veniet cũ excutias, & soluas iugũ eius de ceruibus tuis.) & secundũ historiã factum est, & secundum allegoriam futurum est. Nam & temporib. Iorã filij Iosaphat recessit Edom, ne esset sub ditione Iudæ, & circa finẽ seculi is qui nunc est Esau, seruiens in litera non erit, vt nunc est, velamen habens militiæ libertatem, sed erit sicut sunt serui dei, quibus nũc seruit codices suos ad vsum illorum circumferẽs: erit, inquam, & ipse sicut serui Dei, seruus quidem iustitiæ, liber autem peccati. Porrò qualis illius fletus vel eiulatus fuerit, lectio manifestat, cùm protinus subiungit. (Venient dies luctus patris mei, vt interficiam Iacob fratrem meum.) Rectè ergo (vt Apostolus ait) pœnitentiæ locum non inuenit, quamuis cum lachrymis requisisset eã. Talis enim erat animus ei⁹ in ipso fletu & eiulatu, qualis & Cain quando propter Abel decidit vultus eius.

Gen. 25. 1. Par. 18. CAPVT XXVIII. Eccl. 10. Esa. 1. 2. Para. 21 1. Pet. 2. Rom. 6. Hebr. 12. Gen. 4.

Quid

Quid significet, quod benedictionis surreptionem illam æquanimiter Isaac tolerauit, & quod ad Rebeccæ suggestionem, Iacob ad vxorem misit accipiendā.

CAPVT XIX.

NVnciata sunt hæc Rebeccæ.) Si hæc dixit in corde suo, quomodo nunciata sunt Rebeccæ? Sed sciendum quia ille quippiam dicit in corde suo, qui illud quod dicit non vult audiri in publico, sicut econtrario ille palam loqui rectè dicitur, qui illud
Ioan. 18. quod dicit, vbicunq; dicat in publico audiri vult. Vnde & dominus qui discipulis multa secretò dixerat, dicit tamen pontifici, ego palàm locutus sum mundo, & in occulto locut⁹ sū nihil. (Quæ mittēs & vocās Iacob filiū suū, dixit ad eum: Ecce Esau frater tuus minatur vt occidat te: Nuc ergo fili audi vocem meam, & consurgens fuge ad Laban fratrem meū in Aran, habitabisque cum eo dies paucos, &c.) Omne consilium pro Iacob à Rebecca sumit initium: Ipsa ad surripiendam benedictionem, illum submisit, ipsa fugæ consilium prior porrigit, & deinde pro coniugio quoque eius solicita. (Dicit ad Isaac: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth. Si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ, nolo viuere.) Isaac & surreptionem benedictionis æquanimiter tolerat, & consilium vel placitum eius optimum comprobat, vt communicato consensu, mittatur Iacob ad accipiendam vxorem de filiabus Laban. Sic nimirum omne consilium salutis gentium, coram domino nostro Iesu Christo ab authoritate scripturæ processit.
Matth. 23. Nam ille quidem, pro humano affectu Iudaicum populum fouere volebat, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas: Veruntamen exigente scripturarum veritate vt relinqueretur illis domus sua deserta, sic ille non contradixit neque retrorsum abijt, quomodo & Isaac pro defraudatione Esau, vel submissione Iacob, nullum contra Rebeccam, vel contra Iacob verbum fecit. Monstrat illa, qualem nos gentes tenere debeamus religionem, scilicet de fide patrum,
Actor. 15. & non de ceremonijs Iudæorum, sicut in actibus Apostolorum placitum esse legimus spiritui sancto & Apostolis, & Christus quāquam nihil super hac re præcepisset dum
Matth. 2. cum illis esset, sed potius dixisset in viam gentium ne abieritis, iudicium tamen hoc appellat, & ratum ducit.

Item de eadem re, & quod Esau in Iudæorum typū auxerit peccatum suum.

CAPVT XX.

CAPVT XXVIII. VOcauit itaque Isaac Iacob, & benedixit, præcepitque ei dicens: Noli accipere coniugem de genere Chanaan, sed vade & proficiscere Mesopotamiam Syriæ ad domum Bathuel, patris matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem de filiabus Laban, auunculi tui.) Quem iam ipse nesciens, imò quem deus benedixerat per ipsum nescientē, eum nunc vocat ex nomine, & sciēter benedicit. i. datum in illo confirmat surreptæ benedictionis. Porrò Esau (sicut superius dictum est) alienigenis vxoribus cum offensione paterni & materni animi adhærendo. nō iam Abrahæ, non Isaac, aut Rebeccæ filius erat quippe qui non in benedictione seminis Abrahæ, sed nomini suo in carne sua generare, & aliam quàm dei domum ædificare cœperat. Benedixit ergo filium suum pater Isaac. At verò finis eiusdem benedictionis, non alius sperabatur, quàm ipsum semen Abrahæ, quod est Christus. Rectè ergo benedicentis hæc verba sunt. (Deus autem omnipotens benedicat tibi & crescere te faciat atque multiplicet, vt sis in turbas populorum, vt det tibi benedictiones Abrahā & semini tuo post te, vt possideas terram peregrinationis tuæ quā pollicitus est auo tuo. Vidēs aūt Esau, quod pater suus benedixisset Iacob, probās quoq;, q̄ nō libenter aspiceret filias Chanaā pater suus, iuit ad Ismahelē, & duxit vxorē, absq; his quas prius habebat, Malalehel filiam Ismahel filij Abraham, sororem Nabaioth.) Aut velut insipiens, aut vt verè stultus, fecit hoc Esau. Nam si tædium matris aut offensionē paterni animi lenire voluit, insipientiæ fuit hoc pacto id facere velle, & hac intentione inconsultis parentibus quos iā in alijs vxoribus offenderat, ad seruilia declinare tabernacula, quod erat cum eiectis exire foras. Sic nēpè Sara lo- Gen. 21.
cuta est: Eijce ancillam & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo
Isaac, & sic factū fuerat. Sin autem, quod ve- Psal. 48.
rius est, quia parentibus quoq; propter Iacob iratus erat, sicut Cain, & conciderat vultus eius, idcirco vt eos ampliùs offenderet,
egit ita, proculdubio stultus fuit. Vtrolibet Matth. 15.
modo, coniugia sua cū offensione parentum triplicauerit, excusationem nō habet, simul enim insipiens & stultus peribunt. Sic & Iudæi, qui & prius propter traditiones hominū traditiones dei reliquerunt, & postea per sequentes Christum ac discipulos eius amplius in Ismahelem degenerauerunt, testan- Galat. 4.
te Apostolo, cum dicit: Sed quomodo tunc is, qui secundū carnē nat⁹ est, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc v-
trolibet modo id faciant, siue per insipien- Ioan. 15.
tiam, siue per stultitiam excusationē de peccato suo non habebunt.

De peregrinatione Iacob, & de visione eius.

CAPVT XXI.

IGitur egressus Iacob de Bersabee, pergebat Arā: Cumq; venisset ad quendam locū, & vellet in eo requiescere, post solis occubitū, tulit de lapidibus qui iacebāt, & supponēs capiti suo dormiuit in eodē loco.) Nō er-
go frustra Apostolus patres nostros peregri- Heb. 11.
nos vocat & aduenas. Cū enim dixisset, iuxta fidem defuncti sunt omnes. non acceptis promissionibus, sed à longè aspiciētes eas, &

salutantes,

ſalutãtes, addidit continuò: & confitentes,
quòd peregrini & hoſpites ſunt ſuper ter-
ram. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe pa-
triam inquirere. Et ſi quidem illius memi-
niſſent, de qua exierunt, habebant vtiq; tẽ-
pus reuertendi. Nunc autem meliorem ap-
petunt, id eſt, cæleſtem. Ecce illorũ eiuſmo-
di cõfeſsionem ſiue expectationẽ, in Iacob
agnoſcere promptum eſt. Nunquid adeò te-
nuis erat, & pauper, vt de terra ſua exiret per
neceſsitatem in baculo ſuo, ſicut poſtmodũ
fatetur ipſe, cùm dicit, in baculo meo tranſi-
Gen. 32. ui Iordanem iſtum, & nunc cũ duabus tur-
mis regredior? Nam quod ita ſolitarius exie-
rit teſtatur & illud, quòd non habuit vbi ca
put reclinaret, niſi quod tulit de lapidibus
qui iacebant & ſuppoſuit capiti ſuo, & dor-
miuit in eodem loco. Nónne pater eius ve-
Gen. 26. hementer magnus erat? Sic enim paulò antè
ſcriptum eſt: Quia locupletatus eſt homo, &
ibat proficiens atq; ſuccreſcens, donec ma-
gnus vehementer effectus eſt, in tantum vt
ipſe Abimelech diceret: Recede à nobis, quo
niam potentior noſtri factus es valdè. Sed &
auus huius Abraham regũ victor, nulli du
bium, quin diues & inclytus fuerit. Quid i-
gitur niſi magna & imitatione digna pauper
tas ſpiritus in hoc patre noſtro Iacob ſpectã
da nobis proponitur in tali eius exitu, cùm
ad accipiendam vxorem proficiſcitur, fide
paterna expectans, quod de ſemine ſuo ſa-
lus mundi, & omnium gentium benedictio
Chriſtus naſceretur? O profugium cæleſtis
aſyli protectione dignum, qui ſola fide abſ-
que lectione ſcripturarũ doctus erat, quòd
ad poſsidendam benedictionis hæreditatẽ,
ad ſeminandam beati ſeminis expectationẽ
non pompaticè, ſed humiliter, & conſcien-
tia ſupplici eſſet ingrediendum. Porrò quã
veraciter dictum ſit: Iuxtà eſt dominus his
qui tribulato ſunt corde, ex iſto claret quod
continuò ſequitur. (Viditque in ſomnis ſca
lam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius
tangens cælum, angelos quoque aſcenden-
tes & deſcendentes per eam, & Dominum
innixum ſcalæ, dicentem ſibi: Ego ſum Do-
minus Deus Abraham patris tui, & Deus I-
ſaac.) Hunc imitantur quicunque benedi-
1. Cor. 2. ctione Dei patris, & filij eius Ieſu Chriſti, cũ
gratia ſpiritus ſancti miſsi, ad ſpirituale ſemẽ
ſeminandum depoſitis ſeculi oneribus, nu-
di & expediti ad deſtinatum tendunt, vigi-
lãtque & in omnibus laborãt, & ſobrij ſunt,
Hebr. 13. nihil ſe ſcire iudicãtes niſi Chriſtum Ieſum,
& hunc crucifixum, & cum Apoſtolo dicẽ-
tes: Non habemus hic manentem ciuitatem,
ſed futuram inquirimus. Illis porta cæli ape-
ritur, & aſcendẽtibus ſcala hæc erigitur, quæ
Scala Iacob. huic apparuit, per quã ei aſcendentes & de-
ſcendentes angeli monſtrantur. Non aliud
ſine dubio deſcenſus ille & aſcenſus à nobis
intelligitur, niſi exaltatione deſcendere, &
humilitate aſcendere. Scala verò ipſa erecta,
noſtra eſt vita in hoc ſeculo, quæ humiliato
corde à Domino erigitur ad cælum. Latera
enim eius ſcalæ dicimus, noſtrum eſſe corpus
& animam. In quę latera diuerſos gradus hu
militatis vel diſciplinæ euocatio diuina in-
ſeruit aſcendendos.

Myſticè de eadem viſione.

CAPVT XXII.

VEruntamen vt ad rem præſentem pro
priamque viatoris attineat perſonam,
dicendum eſt iuxta allegoriã quid ſignificet
ſcala hæc ſublimitate ſua tangens cælos, por-
tamque apertam habens innixo ſibi Domi-
no. Hæc planè magna eſt dignatio ſupernæ
propitiationis, quæ ſuper hunc peregrinum
talem vel profugum viſcera ſua non conti-
nuit, quin properaret oſtendere, quàm tutũ
illi & ſemini eius præpararet refugium, in
altitudine cæli. Quid enim illi eſt ſcala hæc
tantæ altitudinis, niſi illa ſeminis ſeries, quã
omnes nouimus ſecundum euangelicum li-
brum generatiõis Ieſu Chriſti filij Dei? Eius
nanque gradus ſcalæ ſupremus eſt, cui & do
minus fuit innixus, non alius quã Ioſeph in
illa generatione nouiſsimus vir Mariæ de
qua natus eſt Ieſus, qui vocatur Chriſtus. Matth. 1.
Nonne ſcalæ innixus fuit Dñs, cum huius
paterna ope & pia vectatione indigens vte-
retur Deus, homo factus, de loco ad locũ fu
giens Herode perſequente. Pupillus in hoc
mundo, id eſt, abſque carnali patre genitus?
Vidit igitur ſcalam, ſummis ſuis innixum
habentem Dominum, tangentem cælos, ape
rientemque cæli portam, & tali figura præ- CAPVT
uidit ſibi innixum Dominum, generationẽ XXVIII.
ſuã, id eſt, de ſe incarnatũ habiturã, per quã
cælos attingeret, & portã cæli hactenus clau-
ſam hominibus, introiret. Et hoc ſomnium
rei congruit ac tempori, ſecundum perſonã
vel negotium eius qui vidit. Tunc enim i-
bat cum benedictione Dei, & præcepto pa-
tris ſui, vt vxorem acciperet de filiabus La-
ban auunculi ſui, cũ fide & ſpe eius, quæ ad
auum ipſius facta eſt, repromiſsionis. Vidit
& angelos aſcendentes & deſcendentes per
eam. Angeli Dei, id eſt, nuncij ſancti, prædi-
catores ſunt veritatis, nũcij vel teſtes vtriuſ-
que, diuinæ pariter & humanæ generationis
Ieſu Chriſti. Hi nunquã ſurſum & deorſum
fixi conſiſtunt, nunquam enim purum Deũ
aut purum hominem prædicant eſſe ſemen
Abrahæ Ieſum Chriſtũ, ſed ſurſum ac deor- Ioan. 1.
ſum inoffenſo pede currentes, dicunt aſcen-
dentes, quia in principio erat verbum, dicunt
deſcendentes, quia verbum caro factum eſt.
Deſcendendo, Deum hominem factum: a-
ſcendendo, fatẽtur Deo hominem vnitum.
Idcircò rectè duo generationis huius prædi-
catores Matthæus & Lucas aſcenſum hunc
& deſcenſum ſibi diuiſerunt, vt ille ab Abra
ham deſcenderet vſque ad virginis vterum:
hic ab ipſo, qui putatur filius Ioſeph, aſcende
ret vſque ad Deum. (Terram, inquit, in qua
dormis,

dormis, tibi dabo, & semini tuo.) Hoc de semine carnis dictū est: porrò quod sequitur: (Dilataberis ad occidentem & orientem, septentrionem & meridiem.) de semine fidei dixit. Sic enim conclusit. (Et benedicentur in te, & in semine tuo cunctæ tribus terræ.) Illud antè, hoc post Christi seminis eius aduentum factū est. Nam in duodecim tribubus suis, terram, in qua dormiebat, tunc illi dedit: In Christo totum mundum per quatuor partes eius benedixit. Necnon & quod addidit, & ero custos tuus quocunque perrexeris, & reducam te in terram hanc, nec dimittam nisi compleuero vniuersa quę dixi:) tam de ipso quàm de semine eius dictum & factum est. Non enim dimisit donec reduceret eum dicenté: In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cum duabus turmis regredior. Non dimisit semen eius, donec de Aegypto educeret eos in hanc terram, cum argento & auro, ita vt in tribubus eorum nó esset infirmus. Non dimisit nihilominus dilatare in quatuor partes mundi semen eius, quod est Christus, sicut scriptum est: A summo cælo egressio eius, & occursus eius vsq; ad summum eius, nec est qui se abscondat à calore eius.

Psal. 104. *Psal. 18.*

De eo quod ait, verè Dominus est in loco isto, & quis ille locus.

CAPVT XXIII.

Cumq; euigilasset Iacob de somno, ait: Verè Dominus est in loco isto, & ego nesciebam. Pauensque, quàm terribilis est locus iste, inquit. Non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli) Dominus est in loco isto cùm dicit, subaudiendum est, præsentia gratiæ: nam & in isto, & in omni loco est magni tudine præsentiæ. Siquidem de maiestatis immensitate verissimè dictum est. Cælum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum Item: Sanctus sanctus sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria eius. Pauensque, quā terribilis est locus iste, inquit, non est hic aliud nisi domus Dei, & porta cæli. Notandum, quòd non ipsum Dominum, sed locum pauescit, & terribilé esse dicit. Quidnam pauoris, vel quid terroris secundum se locus iste poterat habere? An quia Dominum in loco illo in somnis vidit? Nempe & in alijs locis tam huic, quàm patribus eius Abrahæ, & Isaac multoties idé Deus apparuit. Ergo non dubium, quia propheta fuit, sicut & in Psalmo de hoc, & de prædictis eius patribus scriptum est: Nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari: & hic per spiritu prophetiæ dilatato corde, quid significaretur huiusmodi somnio, præuidit: illumque locum, cuius iste figura erat, expauit. Qui videlicet locus ecclesia Dei est: Vnde Psalmista. Deus, inquit, in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit vnius moris in domo. Ecclesiam ergo Dei futuram, & in ea terribilia dei opera, quæ (vt ait Apostolus.) innotuit principatibus & potestatibus in cælestibus multiformis sapientia Dei, iste miratus expauit, sicut expauerat prophetico nihilominus spiritu Abacuc, quando dixit: Domine audiui audi tum tuum & timui, consideraui opera tua & expaui. Quorum videlicet operum hæc summa est, quod sicut paulò antè iam dictū est, per humanitatem Christi aperta est porta cæli, & cælestia iuncta sunt terrenis.

Esa. 66. *Esa. 6.* *Psal. 104.* *Psal. 76.* *Ephe. 3.* *Abac. 3.*

Quæ causa fuerit, vt surgens mane, lapidem quem supposuerat capiti tolleret, erigeretq; in titulum perfundens oleo.

CAPVT XXIIII.

Surgens ergo mane, tulit lapidem quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulū, fundens oleum desuper. Appellauitque nomen vrbis Bethel, quæ prius Luza vocabatur.) Quæ causa vel ratio fuit, vt surgens mane tolleret lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erigeret in titulum fundens oleum desuper, nomenque vrbis appellauit Bethel, quod interpretatur domus Dei: eadem omni homini omni loco dominationis eius esse debet ædificandi domum nomini domini. Primum est, vt huius exemplo confitens, quod peregrinus sit & aduena super terram, lapidem supponat capiti suo, id est, conscientiā suam collocet in Christo, vt dormiens requiescat in illo, iuxta præceptum vel cōsiliū ipsius dicētis: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. In illa requie sua dormiens somniet, id est, credendo videat nunc per speculum & in ænigmate, quia facie ad faciem videre non potest iam præteritū, quod ille vidit futurum, scilicet scalam cui Dominus innixus sit, id est, Euangelicam (de qua iam supra dictum est) generationem Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham, quæ cælum attingit & portam cæli nobis aperuit, quæque soluto pariete inimicitiarum, cælestibus terrestria coniunxit, & completum est quod ipse prædixerat: Amen amen dico vobis, videbitis cælos apertos, & angelos Dei ascendentes & descendentes super filium hominis. Hæc, inquam dormiens, & dicens: ego dormio, & cor meū vigilat, tota nocte somniet, id est, tota vita sua in pace & quiete cordis sui meditetur. In hac enim fide quisquis erigit altare ad inuocandum nomen Domini, ipse est Iacob per vnitatem fidei, hac distantia, quod ille futura somniauit & credidit: hic autem præterita, vel præsentia legit vel audit, & nihilominus credit: hæc igitur dicta Iacob euigilātis, & exclamantis: Verè Dominus est in loco isto, & cætera, quæ sequuntur, benè catholica Christi ecclesia, de ore eius rapuit, & de omni loco in quo inuocatur nomen Domini veraciter protestatur, & constantissimè dicit: Terribilis est locus iste, hic domus Dei & porta cęli. Vbi enim sanctum celebratur baptisterium, & corporis & sanguinis Domini

Matth. 11. *1. Cor. 13.* *Ephe. 2.* *Ioan. 1.* *Cant. 5.*

 confici-

conficitur sacramentum, vndè animæ fideles cælo renascuntur, & angelorum descendentium & ascendentium manibus feruntur in cælum, quid nisi porta cæli, & infernalibus portis terribilis locus est? Et illic lapis tituli, & hic lapis altaris, solenniter perfusus oleo benedictionis Christum significat, quē vnxit deus oleo exultationis præ participibus suis. Quod autem in parietibus, visibilis structuræ lapides singuli, hoc in spirituali ædificio sunt homines singuli. Proinde non vanè consecratio templi vel altaris festiuis laudibus, per annos singulos celebrari consueuit. Nam sicut altare Christum, & singuli lapides parietum, singulos significant electos, viuos vtiq; lapides superædificatos super fundamentum Apostolorum, & prophetarum ad construendum vnius ecclesiæ templum. Sic omnia quæ sub nominibus altaris, lapidumq; siue fundamentorum atq; murorum decantamus, opportunè gratiarū actiones sunt, pro principali vnctione Christi sancti sanctorum, & pro regeneratione quorumq; fidelium, nec enim poterat fieri, vt quisque nostrum diem suæ regenerationis annuatim solennizaret, nec rursum omittenda erat absque memoriali celebritate tantæ gratiæ iucunditas, quæ singulis nostrum de domo ecclesiæ collocata est. Igitur qui diuersis temporibus nati, diuersis nihilominus temporibus ecclesiæ sacramentis, quæ suis in locis aguntur, renati sumus, opportunè pro particularibus festis vniuersalia locorum in quibus vitalia dei dona percepimus, festa cel.bramus.

1. Petr. 2.
Ephes. 2.

De voto Iacob.

CAPVT XXV.

VOuit etiam votum, dicens: Si fuerit dominus mecum, & custodierit me, in via per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induendum.) Hoc & corporaliter ab eis, qui eiusmodi facultates habent, & spiritualiter ab omnibus, tam ab illis qui vtuntur hoc mūdo, quàm ab illis, qui nihil habent in hoc mundo, agēdum est. Quoniam cogitatio hominis (inquit Psalmista) confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi. Ac deinceps: Vouete & reddite domino deo vestro omnes qui in circuitu eius affertis munera, terribili & ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terræ. Verū nec ipsa vouentis oratio conditionalis à nobis prætereunda est. Nam cum dixisset si dominus fuerit mecū, & custodierit me in via per quam ambulo. Hoc etiam addidit filius potentis (vt superius iam dictum est) magniq; vehementer ac diuitis hominis. Et dederit mihi panem ad edendum, & vestimentum ad induendum. Hoc tanquā pauper, & vt verè dei mendicus dixit. Nec mirū, cū & rex maxim⁹ atq; fortissimus in Psal. egenū se & pauperē profitetur. Ego verò inquit, egenus, siue ego mēdicus aūt & pauper sum. Itē: Quoniā inops & pauper sum ego. Bonū ergo ex patribus exemplun filijs prouisum est, vt quantumcunq; diuites sumus, dicam⁹ mēdici omnes ante fores supernæ gratiæ. Panē nostrū quotidianū da nobis hodie. Nec verò solum panem spiritualis alimoniæ, sed panem quoq; vitalem dignemur à patre omnium deo flagitare, vt illum quoq; ex dono eius fateamur nobis esse, qui solus potuit, & dignatus est creare, non minus regi in solio fulgenti, quàm sedenti ad molam necessarium viduæ. Triplicē itaq;, vt veri pauperes precemur panem à patre sub vno nomine panem .s. vitæ æternæ, de quo dixit: Et panis quē ego dabo vobis, caro mea est, pro mundi vita. Panē intelligētiæ de quo dixit: Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore dei: Panē quoq; quem solus ipse producit de rore cæli, & de pinguedine terræ, simulq; vestimentū quo operiamur, vestimentū.s. sanctitatis & iustitiæ. His acceptis non ingrati offeremus illi decimas & hostias de vniuersis: decimas, videlicet, vt habeat mercedem suam, quia dignus est operarius qui altario deseruit. Hostias autem pacificas, id est, victimas labiorū confitentium nomini eius, vt ad ipsum pacem habeamus, & omnia in charitate faciamus.

Psal. 25.
Psal. 69.
Psal. 85.
Luc. 11.
Ioan. 6.
Deut. 8.
Matth. 4.
1. Cor. 9.
Hebr. 13.

De eo quòd veniens in terram orientalem, puteum viderit in agro, gregesq; circa eum tres.

CAPVT XXVI.

CAPVT XXIX.

PRofectus igitur Iacob venit in terram orietalem, & vidit puteum in agro tresq; greges ouium accubantes iuxta eum. Nā ex illo adaquabantur pecora, & os eius grandi lapide claudebatur. Morisq; erat, vt cunctis ouibus congregatis deuoluerent lapidē, & refectis gregibus, rursum super os putei ponerent.) Plana & aperta est huius narrationis litera, sed in ipsa planicie sua, grandem studioso lectori admirationem faceret, nisi iam præcedentium patrum auctoritas rationes illi aperuisset. Quis enim diuinis rationibus carere arbitretur, quod hic ingenuus tantorum patrum filius, tam laboriosa seruitute, toties immutata mercede, in pascendis ouibus pro vxoribus seruiuit, præsertim sub custodia dei, qui dixerat ei, & ero custos tuus quocunque perrexeris? Non ita, sed admotam fidei oculis in isto quoque speculo rutilantis desuper solis imaginem, id est, filij dei pulchram & veram contemplemur allegoricam similitudinem, simulque iuxta anagogen cuicunque ministro eius fideli normam imitabilē. Igitur Esau reprobato, Iacob electus, & paterna benedictione sacratus, ad accipiendam vxorem præcepto patris eiusdem, peregrè proficiscitur, id est, electus ex milibus deus & homo IESVS Christus, gratiam benedictionis diffusam habens in

labijs

labijs suis,& in æternum benedictus ad coniungendam sibi ecclesiam, in exilio mundi huius, officio sanctæ prædicationis accingitur. Venit autem ad puteum, cuius os grandi lapide claudebatur,& de quo pecora adaquabantur: vbi moris erat, cunctis ouibus congregatis,lapidem deuoluere, & refectis gregibus,rursus super os putei ponere. Ridicula hæc & cætera quę sequuntur, vel inania,publicisq; auribus indigna, planè sapientes huius seculi indicarent: nisi palàm sub grosso velamine literæ splendidam sensuum maiestatem dispensatores mysteriorum dei monstrare consueuissent. Quid ergo? Magnum sanè & admirabile mysterium. Venit enim in terram orientalem vir iste,cuius (iuxta prophetam) nomen est Oriens, & ipso aduentu suo terram suam,quam (iuxta psalmistam) benedixit,fecit esse orientalem,illuminando scilicet his qui in tenebris & in vmbra mortis sedebant. Venit ad puteum, cuius os grandi lapide claudebatur, iuxta quē tres ouium greges accubabant,id est, venit ad aperiendam scripturam, quam & Iudæi, & Samaritani,atque Gentiles modis omnibus disgregati exquirebant. Nam & Iudæi & Samaritani scripturam sanctæ legis eandem apud se habebant, & tamen sic ab inuicem erant disgregati, vt (sicut Euangelista testatur) nec saltē in haustu putei,id est,aquę elementaris conterentur Iudęi Samaritanis. Porrò gentiles ab vtriusque longius diuersi erant,quippe qui nec deum cæli colebant, & tamen eandem scripturam per septuaginta interpretes translatam scire tendebant. Sed frustra hi vel illi taliter accubabant,nam scripturæ sacræ puteum scribæ & pharisæi grandi lapide clauserāt,id est, traditionibus dei relictis, propter traditiones suas prauo sensu obstruxerant. Vndè illis in euangelio manifestè improperatur, dicente domino: Væ vobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ,ipsi non introistis, & eos qui introbāt prohibuistis. Item: Quare vos transgredimini mandatum dei, propter traditiones vestras? Nam deus dicit, Honora patrem tuum & matrem tuam. Vos autē dicitis: Quicūq; dixerit patri aut matri suæ mun⁹ quodcunq; est ex me,tibi proderit. Et his similia.

Zach. 6.
Psal. 84.
Luc. 1.
Ioan. 4.
Luc. 11.
Matth. 15.

Qui mysticè pastores fuerint, quibus de adaquandis locutus est ouibus,& quæ Rachel ipsa.

CAPVT XXVII.

Dixitq; ad pastores: Fratres, vnde estis? Qui responderunt:de Aran.) Aran iracūdus siue decus interpretatur. Quod nomē benè pastoribus illis congruit, qui pascebāt semetipsos, quos & fratres vocat, quasi notos,& tamē vt ignotis dicit. Vnde estis,quia videlicet secundum carnem quidem fratres eius erant,sed secundum spiritum nesciebat illos,qui vel vnde essent. Iracundi nanque erant,& decori,id est, intus rapina & homicidio pleni,de foris autem religiosi ac sceleri, veluti sepulchra dealbata, quæ foris pulchra apparēt oculis hominum,intus autem plena sunt ossibus mortuorum. (Quos interrogans. Nunquid (ait) nostis Laban filiū Bathuel? Dixerunt: Nouimus. Sanus ne est, inquit? Valet inquiunt, & eccè Rachel filia eius venit cum grege suo.) Laban candidus, Nachor requies luminis, Rachel ouis, siue videns Deum interpretatur. Hoc autem secundum accentuum vel literarum euenit diuersitatem, vt diuersis sæpe significationib. nomina commutentur. Significat autem Laban mundum vniuersum pro parte illorum qui per Christi redemptionem,ad æterni luminis requiem pertinent, quem, scilicet illo candidauit baptismate, per fidem passionis suæ, sicut ait propheta in Psalmo: Asperges me hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor. Rachel nanque filia eius, eam significat partē electorū quæ ex Iudæis est,nam altera filia nomine Lya, quod interpretatur laboriosa, eius ecclesiæ typum tenet, quæ in gentibus est. Per indicia ergo illorū,quibus inuestigauit, fratres vnde estis,in domum illam quā quærebat, Iacob peruenit, quia videlicet per electionē siue per magisterium eorum, sedentium sup cathedrā Moysi, testimonium certaq; habetur discretio, qui ad Christum pertineāt, vel qui eius sint. Dixitque Iacob: adhuc multum diei superest,nec est tempus vt reducantur ad caulas greges. Antè date potum ouibus,& sic ad pastum eas reducite. Qui responderunt: Non possumus, donec omnia pecora congregentur, & amoueamus lapidem de ore putei, vt adaquamus greges.) Quid est quòd melius hic aduena, quā indigenæ pastores tempus ouium nouerat, nisi q̄ Christus pastor bonus, melius q̄ scribę & pharisæi curare sciebat animas? Quid ergo est dicere, antè date potū ouib.& sic eas ad pastū reducite, nisi præcipere pastorib quaten⁹ sic dicāt, vt priores faciant.i. vt q̄ verbis prædicant, factorū suorum exēplo prædoceant. Quod q̄ non faciūt, eis vtiq; diei, id est, diurni operis multum superest, nec tempus est, eiusmodi mercenarijs vt reducant ad caulas oues, vbi reddatur eis quasi debita merces. Tales illi erant pastores Israel, quibus per Ezechielē væ prænunciatum est, qui non oues ad pastum reducere, sed semetipsos poterant pascere. Vnde & dicunt: Nō possumus, donec omnia pecora congregentur,&c. Moris quippe illis erat ab omniū animarum instructione vacare, donec de cunctis regionibus,& de gentib. etiā ad diem festum (verbi gratia, paschæ vel scenophegiæ) ad adorādū in Hierusalē cōgregarentur, & tunc pro arbitrio suo quasi amoto lapide, leuem exiguæ doctrinæ aquā illis fundebāt, scilicet docētes decimare mētham, cyminumq;, & anetum: & nullo vitæ exemplo propinantes, quæ grauiorā sunt, iudicium, iustitiam, & fidem.

Matth. 23
Laban.
Psal. 50.
Rachel.
Lya.
Ezech. 34
Matth. 23.

De eadem, & quod osculatus est eam, eleuatáq; voce fleuerit.

CAPVT XXVIII.

Adhuc loquebatur. Et ecce Rachel veniebat cum ouibus patris sui. Nam gregé ipsa pascebat. Quam cùm vidisset Iacob & sciret consobrinam suam, ouesq; Laban auunculi sui, amouit lapidem quo puteus claudebatur, & adaquato grege, osculatus est eam.

Qualis pastor Christus. Eleuataq; voce, fleuit, &c.) Quantò melius hic pastoribus illis lapidem amouit, gregemque adaquauit, qui damnatis traditionibus

Marci. 3. pharisaicis, veritatem scripturæ sine persona

Luc. 5. rum exceptione prædicauit, non exigens vt

Matth. 4. ad se plebium greges congregarentur, quan-

Matth. 11. uis vltrò irruerent, sed circuibat per ciuitates & castella, pœnitentiam, inquiens, agite, appropinquabit enim regnum cælorum, quod erat eleuata voce flere. Vnde & quodam loco non pœnitentibus dicit: Lamentauimus, & non plorastis: sic adaquato grege osculatus est eam, quæ planè iam aliqua, sed parua futuræ coniugis confœderatio fuit: quia videlicet non valdè multos ex Iudæis prædicatione sua sibi copulauit. Idcirco autem illam osculatus est, quod consobrinam suam esse sciret. Consobrini dicuntur, quasi consororum, eo quod ex sororibns, siue ex fratre & sorore sunt progeniti. Et quidè omnes Iudæi secundú carné, domino erát propinqui: sed nó ille, hoc de omnibus sciuit, id est, non omnium propinquitatem approbauit, cuius scire appropinquare est & approbare. Quos ille suo more sciuit, illorum paruam quátitatem osculatus est, id est, sibi adiunxit, suaq; illis secreta reuelauit tanquam amicis. (At illa festinás nunciauit patri suo.) Benè, nam per illos paucos, quos ex synagoga discipulos habuit, toti mundo, cuius totum in Laban, partes auté in filiabus eius (vt ante diximus) secundum electioné figurantur, dominus Christus innotuit. Auditis autem causis itineris, quam prono illum affectu exceperit, breui confestim enunciatione declarat. (Os meum es, & caro mea.) Idé enim est ac si diceret: En mea sunt tua, tu enim os meum es, & caro mea. Rursus ille quàm benigno seruitio se submiserit, quamq; temperanter coniugium expectauit, ex sequentibus manifestum est. (Et postquàm impleti sunt dies mensis vnius, dixit ei: Nú quia frater meus es, gratis seruies mihi? Dic ergo quid mercedis accipies? Habebat verò duas filias, nomen maioris Lya, minor appellabatur Rachel. Sed Lya lippis erat oculis, Rachel decora facie, & venusto aspectu. Ecclesia de gentibus, quæ vt supra dictú est) per Lyam figuratur, lippis erat oculis: etenim idololatriæ vitio sorduerat, in vitijs mé tis eius: & corrupta fuerat rationis vis, nec videre poterat claritatem eius, quæ in cælo est vnius veræque deitatis. Econtrario, synago

Psalm. 75. ga quæ per Rachelem significatur, pulchra facie & venusto erat aspectu, videlicet ex eo, quia notus in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomen eius.

Quid significet, quod Iacob pro coniugio eius seruierit: & quòd Laban pro Rachel superinduxerit Lyam.

CAPVT XXIX.

Qvam diligens Iacob, ait: Seruiá tibi pro Rachel filia tua minore septem annis. Respondit Laban: Melius est, vt tibi eá dem, quàm viro alteri.) & reliqua. Hoc proprium *Genes. 27.* huius patriarchæ est, quod in peregrinatione pro vxore ducenda, semetipsum tradés spontaneo seruitio, subditus fuit: neq; enim hoc de aliquo cæterorum legimus alicubi, sicut & patris eius illud quod à patre suo ad immolandum ductus est: & filij eius Ioseph, quòd *Genes. 37.* à fratribus suis venditus, emptoribus suis in fame præuenit, proprium fuit. In quibus o- *Quomodo* mnibus manifestè singuli, vt sterilibus erant *seruiuit Christus.* matribus, dei dono progeniti, propriam præ *Philip. 2.* tulere similitudinem, nasciturí de virgine Christi filij dei: Quænam fuit seruitus, qua ille pro Rachel, id est, pro synagoga seruiuit? *Miche. 7.* Nempe illa de qua dicit Apostolus: Quia cú in forma dei esset, nó rapinam arbitratus est, esse se æqualé deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. An non seruire mundo fuit, pœnitentiam agere, imò & pœnitentiæ baptismo baptizari propter peccata mundi, vt iuxta prophetam, illa proijceret in profundum maris, tandemque in crucem ascendendo seruilia portare onera seculi, id est, super se tollere peccata mundi, quibus e- *Matth. 15.* rat grauatus? Huius seruitutis merces Rachel, id est, synagoga esse debuit: illam nanq; propter patres amauit Christus, & propter illam ad seruitutem se venisse testatur, cum dicit: Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israhel. Sed enim Laban pro Rachel Lyam subintroduxit, quia videlicet sub sistente synagoga ecclesia gentium de toto mundo quasi nescientis ad Christi thalamú *CAPVT XXIX.* introiuit: dum populus, quem iuxta Psalmistam non cognouit, vel gens quæ iuxta Esa- *Psal. 17.* iam nomen eius non inuocauit, ad seruitium *Esaia 55.* eius, ad delitias amoris eius, id est, ad spiritus sancti gratiam properauit.

Item de eadem re, & quid significet quòd post Lyam, iunioris quoque nuptijs potitus est Iacob, & de earum ancillis.

CAPVT XXX.

Qvid est quod facere voluisti? Nonne, inquit, pro Rachel seruiui tibi? Quare imposuisti mihi? Respondit Laban: Non est in loco nostro consuetudinis, vt minores ante tradamus ad nuptias. Imple hebdomam dierum huius copulæ, & hanc quoque dabo tibi, & cætera.) Non paruo enim secundum humanitatem ducitur affectu pro illa gente Christus

Affectus Christi & Apost. pro Iudæis. Christus vel eius Apostoli, quod maximè ex gemitu doctoris gentium agnoscitur, cùm dicit: Veritatem dico in Christo, non mentior testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu S. quia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo, & cæt. *Rom. 9.* Ad hæc mundus omnis, imò conditor mundi, qui hunc eundem filium vel seruitorem misit cũ auctoritate scripturarum, respondet & dicit: Non est in loco nostro consuetudinis, vt minores antè tradamus ad nuptias: Imple hebdomadam dierum huius copulæ, & hanc quoque dabo tibi. Quod est dicere: Nõ est consilij vel propositi diuini, ô Christe fili dei, vt populo gentium, qui & antiquior & numerosior est, illam gentem tuam præponas in gratia Euangelij tanquàm Iudæorum tantum, & non etiam gentium deus sit. *Rom. 12.* Nunc interim cæptus cum ecclesia gẽtium nuptias page vsq; in finẽ sæculi, & cùm plenitudo earum subintrauerit, tunc & synagoga copulabitur tibi. Sanè singulis coniugibus, singulæ dãtur ancillæ, eodem ex viro filios parituræ, quia videlicet in vtraq; ecclesia sunt aliqui qui per amorem, alij qui per timorem, vel ꝓpter aliud quid, quã ꝓpter Christũ, euangelio Christi seruiunt. Imò sunt alij qui catholicam integrè profitentes fidem spiritualem Christo regenerant sobolẽ, alij quidem (vt Apost. ait) sunt, qui speciẽ quidem habentes pietatis, virtutẽ autem eius abnegantes, extra catholicam ecclesiam prædicant & baptizant. Eorum sectæ quasi concubinæ sunt. *2. Tim. 3.* Attamen qui apud illos generati sunt, si ad catholicam matrem redeant, hæreditate patris inter liberos non carebunt. Talium ignobilitatem concubinarum ipsa quoque nomina suis interpretationibus denotant. Zelphan quippe fluẽs os, ab ore non ab osse. Bala inueterata interpretatur; quæ nomina sectis hæreticorum bene congruunt: fluunt enim ore per loquacitatem vel contẽtionẽ, & pristinam vitæ retinẽt vetustatẽ.

Item de eadem re iuxta anagogiam.

CAPVT XXXI.

Adhuc iuxta anagogẽ, & alia præsentis loci ratio est. *Duplex vita actiua et contemplatiua.* Nam quod viro ecclesiastico ad perfectionem tendenti sciẽdum est, scilicet duas esse vitas, actiuam videlicet atque contemplatiuam, quas & gentiles philosophi adulterantes, alteram practicen, alterã theoricen dixerunt, & per actiuam ordinatè peruenire posse ad contemplatiuam, certissimo gesta hæc res exemplo est. Iacob deniq; de terra sua egressus, ad puteum venit, & illic Rachelem pulchra facie, venusto que aspectu inuenit, statimque in amorem eius incidit, quoties quisque supplantator vitiorũ Christũ sequi cupiens, sacræ scripturæ studijs incumbit, & inde contemplatiuæ vitæ pulchritudinẽ delectabilẽ esse cõperiens, protinus ad eius amplexus prorũpere gestit. *Luc. 10. Psal. 45.* Optimã quidẽ partẽ eligere vult, quæ nõ auferetur, sedere. s. ad pedes dñi & iugiter audire verbũ illius, iuxta consiliũ dicentis: Vacate & videte, quoniã ego sum deus. Sed altera prior quæ solicita est & turbatur erga plurima in sex enim exercetur misericordiæ operib. quæ apud euangelistã Matth. hoc modo denumerantur: *Matth. 25* Esuriui enim, & dedistis mihi manducare; Sitiui & dedistis mihi bibere; Hospes eram, & collegistis me: Nudus, & cooperuistis me. Infirmus, & visitastis me. In his actiuæ vitæ operibus eruditum, tandem ad contẽplatiuam posse progredi, & hunc legitimum esse ordinẽ viuendi, ꝓpheta quoq; testatur cũ dicit: Bonum erit homini, cù portauerit iugum ab adolescentia sua; sedebit solitarius & leuabit se super se. *Thre. 3.* Et in Iob: Ingredieris in abundantia sepulchrum. i. cùm ditatus fueris actiuæ vitæ redditib. tunc demum non defecturus quiescere poteris intra contemplationis latibulũ. Hæc per Lyam, quod interpretatur laboriosa, fœcundã quidẽ; sed minus videntẽ rectè figuratur. Nã quasi lippis oculis minus cõtemplatur spiritualia, dũ solicita est & turbatur erga plurima. *Iob. 5.* Porrò Rachel pulchra quidem, sed sterilis, contemplatiuã designat, quæ dũ vni quod necessarium est intẽdit, venusto aspectu plus videt, & sancto vacans ocio quasi minus parit. Igitur dũ repentè quis omissis gradibus festinando ad arcem cõtẽplationis, Rachelẽ præripere contendit, bene nonnunquã cum illo agitur, vt prius Lyæ teneatur nuptijs, videlicet protractus foras ad actiões laboriosas frequentis ministerij. Qui si contra quid mussitet, vel querulo gestu strideat, dicit ei sancta scriptura: Non est in loco nostro consuetudinis, vt minores antè tradamus ad nuptias. i. non ita se habet ordo, vt ad cõtemplatiuam quæ minus operando minor est, ante vsum actiuæ vitæ quisque prosiliat: Imple hebdomodam dierum huius copulæ, & hanc quoque poteris obtinere. Nam sicut sex diebus cuncta Deus operatus est, & in septimo requieuit: sic prius oportet quẽq; in sex prædictis misericordiæ operibus exerceri, vt tunc demũ iure in cõtemplatiua sabbatizare possit. (Videns aũt Dominus quòd despiceret Lyam, aperuit uuluã eius, sorore sterili permanente.) Quòd Lyam despiceret, id est, minus diligeret. Sic enim prædictũ est, qa tandẽ potitus nuptijs optatis, amorẽ sequentis priori prætulit: Nec iniuria: nã hæc iure data vel accepta, illa aũt fraude ad eius thorum fuerat introducta. Et notãdũ, quia vidẽs dñs, quòd Lyã despiceret, nõ ĩ eo miseratꝰ est, vt de lippa venustã aspectu faceret: sed in eo, vt soror e sterili permanẽte, vuluã eius aperiret. Sẽp enim actiua vita minus videt, & lippis perseuerat oculis, & est talis, qualẽ Apost. mulierẽ in ecclesia docere non permittit. *1. Tim. 2.* Saluabitur aũt, inqt, per filiorũ generationẽ. i. per operũ misericordię exhibitionẽ. Quã enim causam subijciet rex sedẽs in sede maiestatis suæ cùm dixerit;

dixerit: Venite benedicti patris mei, percipi-te regnū q vobis paratum est ab origine mū di: nisi esuriui & dedistis mihi manducare, & qcqd fecistis vni ex his minimis meis, mihi fecistis? Saluabitur ergo per filiorū generati-onem, illa quæ ad virilem nō peruenit perfe-ctionem, id est, vita illorum, qui in solis acti-bus remanserunt, & nunquā ad contempla-tiuæ gratiam profecerunt, iustificabitur per operum bonorum executionem.

Matth. 25.

De nominibus filiorum Iacob.

CAPVT XXXII.

Omnium patriarcharum nomina, simul que cōpendiosa lectio nominum ety-mologiam repræsentat. (Et vocauit, inquit, nomen eius Ruben, dicens: Quia vidit Deus humilitatem meā.) Ruben interpretatur vi sionis filius. (Et concepit alterum filium, & dixit: Quoniam audiuit Domin⁹ haberi me contemptui, dedit etiā istum mihi: Vocauit-que nomē eius Symeon.) Ab eo q fit audi-ta, Symeon nomen imposuit. Symeon quip-pe interpretatur exauditio. De tertio verò sequitur: (Et concepit adhuc & peperit filiū, & dixit: Nunc quoq; copulabitur mihi mari tus me⁹.) Id est, erit mihi in hac vita comes, & eius dilectio ad mortē vsq; deducet me, & prosequetur, eò q genuerim ei tres filios. (Et idcircò appellauit nomen eius Leui,) q interpretatur additus. (Quartò concepit & peperit filium, & ait: Modò cōfitebor Domi no. Et ob hoc vocauit eum Iudā.) Iuda con-fessio dicitur. A confesione itaq; confesso-ris nomen eius est dictum. Veruntamē hic confesio pro gratiarū actione, aut pro lau-de accipitur, vt frequenter in Psalmis. Et in euangelio: Confiteor tibi pater Dñe cæli & terræ. i. gratias ago tibi, siue glorifico. (Et concepit Bala & peperit filium. Dixitq; Ra-chel: Iudicauit me Dominus, & dedit mihi filium. Propterea vocauit nomē eius Dan.) Causam nominis expresit, vt ab eo q iudi-caſset se dominus, filio ancillæ iudicij nomē imponeret. Dan quippe interpretatur iudi-ciū. (Rursumq; Bala concipiens peperit alte rum. Pro quo ait Rachel: Cōparauit me dñs cum sorore mea, & inualui. Vocauitq; no-men eius Nepthalim.) Quod interpretatur dilatatio. Et peperit Zelpha ancilla Lyæ fi-lium. (Et dixit Lya: Feliciter. Et vocauit no men eius Gad.) Gad enim euentus siue pro-cinctus interpretatur. A bono enim euentu, siue felicitatis suæ procinctu, tale filio ancil-læ suæ nomen imposuit. (Peperitque Zelpha alterum. Dixitque Lya: Hoc pro beatitudi-ne mea. Beatam quippe me dicēt mulieres.) Et ab eo quòd beata dicatur ab hominibus, filium suum beatum vocauit. Aser enim bea tus dicitur, duntaxat in præsenti loco. Nam in alijs secundū ambiguitatē verbi, posūt & diuitiæ sic vocari. (Exaudiuit deus preces Lyę, cōcepitq;, & peperit filium quintum, & ait: Dedit mihi Deus mercedē, quia dedi an-

Matth. 11. CAPVT XXX.

cillam meam viro meo. Et vocauit nomen eius Isachar.) Etymologia nominis huius ab eo sumpta est, quòd ait: dedit Deus mercedē meā. Isachar enim interpretatur merces. Is quippe dicitur est, sacher merces. Hoc autē ideò, quia Mandragoris filij sui Ruben in-troitum, qui Racheli debebatur, ad se viri emerat. (Rursum Lya concipiens, sextum peperit filium, & ait: Ditauit me Deus dote bona. Dotis enim indigebat pro cōmendatio ne sua, quæ non expetita, insuper & indota-ta viro clam tradita fuerat. Interpretatur aūt Zabulon habitaculum fortitudinis, ex eo vi delicet sumpto vocabulo, quòd ait: habita-bit mecū vir meus, quia peperi ei sex filios. Et est sensus: Propterea iam secura sum, nec futurū mihi diuortium timeo, siue repudiū. (Quia sex filios genui Iacob. Et post hæc pe-perit filiam, & vocauit nomen eius Dinam.) Hæc transfertur in causam. Iurgij enim in Si chimis causa extitit. Post filios & parentum ponenda sunt nomina, Lya interpretatur la borans, Rachel ouis, cuius filius Ioseph, ab eo quod sibi mater alium addi optauerat, vo catur augmentum. Gen 34.

De Ruben primogenito, & quòd primogenita sua re-putata sint Ioseph.

CAPVT XXXIII.

Ruben itaque primogenitus fuit. Sed cū violasset thorum patris sui, primogeni-ta eius Ioseph (vt in Paralipom. legitur) data sunt, & non est reputatus in primogenitum. Porrò Iudas, qui erat fortisimus inter fra-tres suos, de stirpe eius principes germinati sunt, primogenita autem reputata sunt Io-seph. Nō ergo quod odiosa fuerit Lya, dile-cta autem Rachel, idcircò primogenita data sūt Ioseph: sed quia culpa sua perdidit is cui⁹ erāt: deinde, cui voluit dedit pater illa. Nam pro eiusmodi causa, talem fieri transpositio-nem & lex vetat: Si habuerit homo (inquit) vxores duas, vnā dilectam & alteram odio-sam genuerit q; ex ea liberos, & fuerit filius odiosæ progenitus, volueritq; substantiam inter filios diuidere, non poterit filium dile-ctæ facere primogenitum, & preferre filio odiosæ, sed filium odiosæ agnoscet primoge nitum, dabitq; ei de his quæ habuerit cuncta duplicia. Iste etenim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita. Igitur primogenita tunc iure trāsposita, quādo Ru ben perdidit, Ioseph duplicia patre dāte acce pit, videlicet vbi dixit. En ego morior, & e-rit dñs vobiscum, reducetq; vos in terrā pa-trum vestrorum: daboq; tibi partem vnā ex-tra fratres tuos, quā tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. Sacerdotiū verò, q & ipsum eatenus primogenitorum fuisse He-bræi tradunt, datum est Leui. Ita primogeni ta quæ vnus perdidit, tripartita diuisa sunt, vt Iudas principatum, Ioseph duplicia, Leui acciperet sacerdotium. Porrò, cur in Apoc. Iudas primus ponatur, & deinceps nullus ge nerationis

1. Paral. 5. Cur à Ru-ben ablata sunt primo genita. Deut. 21. Gen. 48. CAPVT XXX. Apoca. 7.

nerationis huius ordo seruetur, alia ratio est, quæ ad præsentem locum non pertinet.

Quæ sint spiritualiter in Christo coniuges liberæ, & quæ ancillæ.

CAPVT XXXIIII.

Aures nimium pudicas præsens lectio diuerberat, nimium fatigantur audire æmulationes quatuor mulierum de vno viro concertantium. Sed habeant cũ simplicitate sua prudentiam, sciãtq; totum quicquid est dictum vel factum, redolere magnũ liberorum desiderium, tantaq; instantia properent animæ prudentes, spirituale de Christo viro suo semen concipere vel parere, quanta illas auiditate virum suum præripere, quã eo audiunt gaudio filios suos in partus susci-

Cant. 6. pere. Nã huius Christi nostri, vnius viri, sunt coniuges liberæ, sunt & concubinæ ancillæ. Sexaginta (inquit) sunt reginæ, & octoginta

Galat. 4. sunt cõcubinæ. Quæcunq; est regina siue libera, vero amore ingemiscit & parturit: v.g. cũ dicit: Filioli mei quos iterũ parturio, donec formetur Christus in vobis. Sed nõ eo cõtẽta sit. Tãta beati seminis multiplicandi auiditate dilatetur, vt ancillas quoq; viro huic permittat, & dicat. Quid enim dum omni

Philip. 1. modo, siue per occasionẽ, siue per veritatem Christus annuncietur? Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo. Fieri nanq; potest, quia sæpe factum est, vt quẽ ancilla vel concubina cõcepit, eum super genua liberæ pariat. Et is qui per annunciationem inuidentis verbum audiuit, cõfiteatur & teneat in catholica matre ecclesia vitæ & vnicæ perfectionẽ fidei, & ita nihil differat à legitimis filijs in acceptione paternæ hæreditatis. Nunquid enim, quãdo eiecit dominus gẽtes à facie filiorũ Israel, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis, Gad, & Aser, & Dan, & Nepthalim, aliquid minus vel tardius acceperunt,

Psal. 77. pro eo quòd essent ex concubinis siue ancillis? Itaque & in huiusmodi asperitate quidẽ exterioris paleæ simplicium sensus offenditur: sed interiore grano perfectiores, quorũ est solidus cibus, non minimè delectantur.

Quod Ioseph nato, dixerit socero suo: Dimitte me, vt reuertar.

CAPVT XXXV.

Nato autem Ioseph, dixit Iacob socero suo: Dimitte me, vt reuertar in patriã & ad terram meam. Da mihi vxores & liberos meos, pro quibus seruiui tibi, vt abeam. Tu nosti seruitutẽ qua seruiui tibi.) Sic præmissum est: nato aũt Ioseph, vt proculdubio subintelligas, quia nondum nato illo hæc dicere Iacob renuisset. Si enim etiam tunc timuit, ne auferret filias suas, & idcircò clam illo profectus est, sicut ait, quod inscio te profectus sum, timui, ne violenter auferres filias tuas, quantò magis Rachelem quam amabat, auferri sibi timere poterat, si proficisci vellet, cùm adhuc nullum in ea filium sibi suscepisset? Ergo quia per natiuitatem Ioseph velle vxores confirmatum sibi esse credidit, rectè nato Ioseph ista dixit: Vel hęc dicta eius relatura nato Ioseph, scriptura præmisit, simulq; ad exaggerãdũ ius suæ dimissionis, vt dimitteretur exire cum vxorib. suis: Tu (inquit) nosti seruitutem qua seruiui tibi. Sed nec illud prætereundum, quod Gen. 31. ait: vt reuertar in terram & ad patriã meã peregrinationẽ patrũ suorum, patriã terramq; suã vocans propter deum: & ecõtrario, terrã patrum suorum peregrinationẽ suam vocãs, cùm dicit: apud Laban peregrinatus sum.

Quid sit spiritualiter, quòd Iacob virgas ex parte decorticauerit: conceptusq; tempore in conspectu ouiũ posuerit.

CAPVT XXXVI.

ET ait Laban: inueniam gratiam in conspectu tuo. Experimẽto didici, quod benedixit mihi Deus propter te. Cõstitue mercedem tuam, quã dem tibi. At ille respondit: Tu nosti quomodo seruierim tibi, & quanta in manibus meis fuerit possessio tua. Modicum habuisti antequam venirem ad te, & nunc diues factus es: Benedixitque tibi Dominus ad introitum meum. Iustum est igitur, vt prouideam aliquando etiam domui meæ.) In præsenti lectione habemus, quia tollens Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas, detractisque corticibus in his quæ spoliata fuerant, candor apparuit: illa verò quæ integra erant, viridia permanserunt. Quid est virgas virides amygdalinas, atque ex platanis, ante ora gregum ponere, nisi per scripturæ sacræ seriem antiquorum patrum vitas atque sentẽtias in exemplum populis præbere? In quibus dum plerunque intellectum literæ fugimus, quasi corticem subtrahimus, & dum plerunque intellectum literæ sequimur, quasi corticem reseruamus. In primis igitur & præsentem locum hac similitudine considerandum suscipiamus. Est enim hæc vita patris nostri Iacob virga iure nominãda, quia videlicet iuxta rationis examẽ recta est. Proinde ex parte detracto cortice literæ, in eo quod spoliatum est interim allegoriæ candor appareat: & ex parte cortice seruato, res sicut gesta est in exẽplum trahẽda permaneat. Quomodo? Videlicet vt nunquam in euangelio Christi carnaliter, exẽplo huius patriarchæ nostri Iacob, licito quadruplicanda cõiugia prædicemus. Imò etiã vno, quod solum licitum est abstinere cõsulamus. Vetera enim huiusmo- 1. Cor. 3. di trãsierunt, & eccè facta sunt omnia noua. Post legẽ datã non valuit hoc exemplum ad duas sorores in cõiugium vnius viri ducen- Eccles. 3. das, quanto minus valere debet post legẽ sub euãgelicæ gratiæ præsentia? Fuerit tunc tẽpus seminãdi vel lapides spargendi, nunc autem metẽdi, & lapides colligendi tempus est.

Igitur in huiusmodi detracto literæ cortice, intimus quæratur candor allegoriæ, vt superius iam dictum est. Porrò quod deinceps ait Iacob; iustum est igitur, vt prouideã aliquando etiã domui meæ, scilicet congruæ mercedis exactione: sic in euangelio Christi pro exemplo haberi debet, vt nullatenus amoueatur exterior cortex literæ, sed res vt gesta est sic habeatur pro lege consonante autoritate euangelica, qua dictum est, dignus est operarius mercede sua.

Luca 10.

De eo quod dixit Laban: Experimento didici, quòd benedixit mihi deus propter te.

CAPVT XXXVII.

DIcamus ergo huic mundo, cuius typũ Laban tenere supra diximus, quoniam ipse fatetur & dicit: Experimento didici, quòd benedixit mihi deus propter te, dicamus inquã, illi in persona capitis nostri Christi, propter quẽ illum domin⁹ benedixit. Tu nosti quomodo seruierim tibi, & quãta in manib. meis fuerit possessio tua. Modicũ habuisti antequã venirẽ, & nunc diues effectus es, benedixitq́; tibi dominus ad introitũ meũ. Quid enim habebat hic mundus antequã Christus veniret? Quid nisi modicũ legalis sciẽtiæ, quã & pauci nouerãt, modicũq́; carnalium cæremoniarum, quarũ ritu vmbratico perpauci vnũ deũ vt cunq; colebant? At nũc diues (inquit Christus) effect⁹ es, benedixitq́; tibi deus ad introitum meum. Verè diues effectus est mundus vniuersus præclara nimis veri dei notitia, benedixitquè illi deus ad introitum Christi filij sui omni benedictione spirituali, qua & in primis illi omnia peccata condonauit: licet pleriq; retrorsum abeant, & conuertantur post Sathanam: & deinde multiplicia dona contulit spiritus sancti. Iustũ igitur est (inquit) vt aliquando prouideam etiam domui meæ. Quænã domus Christi est, nisi illa domestica eius familia, quæ altario deseruit, & de sacramentis spiritualibus rationales plebiũ greges pascit? Hic est ordo apostolicus, sacerdotalisq́;, ac leuiticus, qui prius gratis seruiuit, annuncians euangelium regni dei, non solùm gratis, sed etiam periculosè, recipiẽdo scilicet mala pro bonis: donec Lya pariter & Rachel Christo cõiungerentur. id est, vtriusq; actiuæ scilicet & contemplatiuæ vitæ varietates per orbem terrarum in ordinibus suis multiplicarẽtur. Tandẽ ad ipsum Laban, id est, ad ipsos mũdi reges imperatores, cæterosq́; principes ac summos hominũ abũdantia gratiæ peruenit: Iustũ igitur fuit Christũ aliquãdo prouidere domui suæ, id est, de regũ palatijs, de principũ thesauris ac prędijs suas ecclesias ditare, vt esset vnde haberet sufficientiã in sumpt⁹ necessarios altario seruiẽtium, in vsus pauperum ac peregrinorum, in restaurationes ecclesiarũ vel cœmeteriorum.

Quæstio de iustitia Iacob.

Iacob an in hoc iustitia sua sibi responderit, cum stropham commentatus sit nouam, dum aduersus naturam albi & nigri pecoris, arte pugnauit.

CAPVT XXXVIII.

DIxitque Laban: Quid dabo tibi? At ille ait: Nihil volo. Sed si feceris quod postulo, iterum pascã & custodiam pecora tua. Gyra omnes greges tuos, & separa omnes varias oues, & sparso vellere, & quodcunq; fuluum, rufum, & maculosum fuerit tam in ouibus quã in capris, erit merces mea. Respõdebitq́; mihi cras iustitia mea, quãdo placiti tempus aduenerit coram te.) & reliqua. Hic iam quæritur, vtrum verè in hoc illi iustitia sua responderit, vel quomodo secundum actum eius, iustitia illius dici vel esse potuit. Quid enim ille egit? Nónne strophã nouam commentatus est, contra naturam albi & nigri pecoris, naturali arte pugnauit? Tollens enim virgas populeas, & amygdalinas, atque ex platanis, & ex parte decorticans, varium virgarum fecit colorem, vt vbicunq; in virga corticem reliquisset, antiquus pmaneret color: vbi verò tulisset corticem, color candidus permaneret, inq́; nitorem panderetur. Obseruabatq́;, & tempore quo ascendebantur pecora, & post calorem diei ad potandum auida pergebant, discolores virgas ponebat in canalibus, admissisq́; arietibus & hircis, in ipsa potandi auiditate oues, capras, faciebat ascendi, vt ex duplici desiderio, dum auidè bibunt, & ascendũtur à maribus, tales fœtus cõciperent, quales vmbras arietum & hircorũ desuper ascendentium, in aquarum speculo contemplabantur. Ex virgis enim in canalibus positis, varius erat etiam imaginum color. Nec mirum hanc in cõceptu fœminarum esse naturam, vt quales perspexerint siue mente conceperint, in extremo voluptatis æstu quo concipiunt, talem sobolem procreent: cùm hoc ipsum etiam in equarum gregibus apud Hispanos dicatur fieri. Et Quintilianus in ea cõtrouersia, in qua accusabatur matrona, quòd Aethiopem peperit, pro defensione illius argumentetur, hanc cõceptuum esse naturam, quã supra diximus. Hoc ergo quæritur, vtrum rectè ab hoc in tali facto iustitiæ respõsum speretur, in quo dolus vel impostura manifestè conuincitur.

Item de eadem re, & quomodo in arte illa excusabilis sit.

CAPVT XXXIX.

ADhæc dicimus, quia & ante hãc strophã iamdudũ Iacob contra Laban causam iustitiæ habebat, etsi tẽpus sibi placiti coram illo cũ legitima defensiõe daretur, substantiã illius iure tollere debebat. Ille nanq; vnã postulãti filiã in coniugium, & pro vna seruitium suscipienti, alterã quoq; peregrino & aduenæ per fraudẽ imposuerat, illã videlicet cuius nuptias, quia despicabilis erat, difficiles sibi fore sciebat. Nec enim sine magna dote quis illã strenuus acciperet, quã facies, quæ multũ valet expetibilẽ in huiusmodi nõ fecerat. Si (inquã) tempus sibi placiti daretur,

CAPVT XXXI. Laban pro hoc in ius vocare habebat, quia filias suas alendas, illi sine dote imposuerat, insuper & pro ea quam inrogatus extruderat, seruitium septem annorũ extorserat. At ille peregrinus erat & aduena, idcirco violentũ & fortiorem indigenã in ius vocare non poterat. Arte igitur necessariò, pro filia contra patrem vsus est, vt ad filiam, cui competebãt bona patris, aliqua deuenirent. Et de hoc illi in omni tempore placiti, iustitiæ responsum præsto est. (Igitur quãdo primo tempore ascendebant oues, ponebat Iacob virgas in canalibus aquarũ, ante oculos arietum & ouium, vt in earum cõtemplatione conciperẽt. Quando verò serotina admissura erat, non ponebat eas. Factaque sunt ea quæ erant serotina, Laban: & quæ primi temporis, Iacob.) Et in hoc euidentissimæ respectus iustitiæ est. De primi nanque temporis nuptijs (sicut iam dictum est) ex parte Laban iniustitiæ causa suberat: pro serotinis autem nuptijs Rachel nihil querelæ habebat, nihil dotis iure repetere poterat. Iustè itaq; omnia temperauit, vt & ipse fructũ laboris sui acciperet, & Laban non penitus spoliaretur.

De eo quod dictum est, Ditatusq; est homo vltra modum, & quid mystice significet.

CAPVT XL.

Ditatusq; est homo vltra modum, & habuit greges multos, ancillas, & seruos, camelos & asinos.) Hic insigniter homo dictus est, vbi qui tenuis venerat, dicitur, quia vltra modum ditatus est. Quod si in illo insigne & admiratione dignum est, quantò magis in homine illo, cuius hic typus est? Et enim ille verè ac singulariter homo, quia Deus & homo, qui pauper fuerat: nãmcum diues esset (inquit Apostolus) pro nobis pauper factus est: & ecce ditatus est, non solùm in seipso, vbi gloria & honore coronatus, & super opera manuum patris constitutus est: verumetiam in præsenti domo sua, id est, ecclesia, vbi illa supradictis eius ministris, iam dudum seruatur dignitas, quam illis auctoritas Euangelica iustè vendicat, dicendo: Dignus est operarius mercede sua. Adæquata est enim plerisque in locis, domus Christi regum palacijs, habetque corporaliter greges multos, ancillas, & seruos, camelos & asinos, tanta copia, vt non solùm spiritualia, sed etiam carnalia indigentibus, abundè porrigere sufficiat. Non quòd in his gloriemur, nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, sed quòd gratiarum actionis causa nobis esse debeat, quòd religionem teneamus in abundantia, quam ille pater noster Christus acquisiuit inopia, & mendicitate sua. De omnibus respondebit illi iustitia sua: cras, id est in futuro iudicio, quando placiti tempus erit. Quid respondebit: Videlicet quod respondendum significauit

2.Cor.8.
Psal.8.
Luca 10.
2.Cor.1.
1.Cor.9.

Apostolus, cùm diceret. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si vestra carnalia metamus? Nonne hic, cæterique Apostoli vel Apostolici viri cùm possent vel scirent Rachelis amplexibus frui, id est, contẽplatiuæ vitę dulcedine pasci, ad Lyam, id est, ad actiuam vitam, propter hunc miserum mundum declinauerunt? Nonne qui cælum mente inhabitare, & volebant, & poterant, ex gratia Dei, adusque disponenda coniugia descenderunt. Verbi gratia, dicendo: Vir vxori debitum reddat, & vxor viro? Nempe hinc est illa cuiusq; talium querela. Exui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? Iure igitur qui in nobis loquitur Christus, virgas partim decorticans, partim in eis corticem linquens, in carnalibus ponat, in conspectu ouium, vt varios in earum contemplatione fœtus concipiant: & sic substantiam Laban auferat vnde ditescat, id est, partim allegoricam, partim historicam de scripturis proferendo doctrinam, suos animet auditores ad hoc, vt ministris altaris bona cum hilaritate ingerant, quia videlicet nemo est qui pascat gregem, & de lacte eius non comedat: qui plantet vineam, & de fructu eius comedere non debeat: licet inuideant filij huius seculi, quemadmodum & illi filij Laban, de quibus protinus subditur.

1.Cor.7.
Can.5.
1.Cor.9.

Quod vtile fuerit Iacob, verba filiorũ Laban audisse, quodq; vxores suas pater quasi alienas reputârit, & vendidit, quod hæc carnalia in typum acciderint spiritualium.

CAPVT XLI.

CAPVT XXXII. Postquam autem audiuit verba filiorum Laban, dicentium: Tulit Iacob omnia quæ fuerant patris nostri, & de illius facultate ditatus, factus est inclytus: animaduertit quoque faciem Laban, quòd non esset erga se sicut heri & nudiustertius, maximè dicente sibi domino, reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam. (Hæc verba filiorum Laban, Iacob in bonum cooperata sunt, & illa vultus eius austeritas, de qua vocatis ad se Rachel & Lya dixit: (Video faciem patris vestri, quod nõ sit erga me, sicut heri & nudiustertius.) Bonum quippe illi erat, audire vocem Domini Dei, dicentis: reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam, eroque tecum, & imitatorem esse perpetuũ obedientiæ & peregrinationis, vt hæres quoque in æternum existeret benedictionis Abraham, aui sui, & Isaac patris sui, quibus non parua cura fuit nunquam reuerti illuc, vnde vt exirent præceperat illis DEVS. Vnde est illud. Caue ne filium meum reducas illuc. Ac deinceps: Flium tantum meum ne reducas illuc. Igitur & hæc quæ prædicta sunt, & ea quæ postmodum ad Rache-

Gen. 24.

ad Rachelem & Lyam loquitur, sed pater vester circumuenit me,& mutauit mercedẽ meam decem vicibus,& cæt. in illud bonum sancto viro cooperantur, vt quo vocabat deus, illuc ipsa aduersitate impellente, citius insequeretur. Nihilominus & ipsis coniugibus in idipsum bonum cooperata est inclementia patris non amabilis, de qua protinus conqueruntur,& dicunt. (Nunquid habemus residui quicquam in facultatibus,& hæreditate domus patris nostri? Nónne quasi alienas reputauit, & vendidit, comeditque precium nostrum?) Hoc vento aduerso nauigium feliciter impellente, vltro portum aspiciunt,& dicunt. (Sed Deus tulit opes patris nostri, & nobis eas tradidit, ac filijs nostris. Vnde omnia quæ præcepit tibi Dominus, fac.) Hæc, inquam, illis quoque cooperata sunt in bonum suum, vt citius talẽ sequerentur virum, & cum patribus tanti meriti, promissiones acciperent eorũdem patrum, essentque in exemplum spiritualium ad instructionem animarum, qualiũ quilibet in Psalmo dicentem audiuimus spiritum [Psal. 44.] sanctum, siue patrem Christi Deum: Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, obliuiscere populum tuum,& domum patris tui,& concupiscet rex decorem suum. Nam sicut illas coniuges Iacob aduersa hæc impulerunt, vt illum relinquerent patrem, qui filiarũ comedisset precium, & talem sequerentur virũ: sic & aduersa mundi plerunq; dilectam deo iuuant animam, vt anhelãtiùs tẽdat ad Deũ. [Osee. 1] Vnde & illi per prophetam dicit Deus: Eccè ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria,& semitas suas non inueniet,& sequetur amatores suos, & non appræhendet eos,& quæret eos,& non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad virum meum priorẽ, quia benè mihi erat tunc, magis quàm nunc. Ipse Iacob antequam eiusmodi spinis offensus fuisset, cùm adhuc molliter exciperetur, dicente Laban: Inueniam gratiam in conspectu tuo, experimento didici, quòd benedixit mihi Deus propter te,&c. tardauit reuerti,& dixit: Si feceris quod postulo, iterũ pascam & custodiã pecora tua. Nunc autẽ vbi læsus fuit, surrexit itaque Iacob, (ait scriptura) & impositis liberis & coniugibus suis super camelos, abijt pergens ad Isaac patrem suum in terram Chanaan. Ita & in cęteris planum est, verã esse sententiã Apost. dicentis: [Rom. 8.] Scimus quoniã diligentib. Deum omnia cooperantur in bonũ, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Sanè in eo, quod dicit Iacob: Leuaui oculos meos,& vidi in somnis ascendentes mares super fœminas varios & maculosos,& diuersorũ colorum, dixitq; angelus Dñi ad me: Leua oculos tuos,& vide vniuersos masculos ascendentes super fœminas, varios, respersos, & maculosos, vidi enim omnia quæ fecit tibi Labã: manifestat ꝙ strophã illam, q̃ de virgis exercuit, cælesti auctoritate egerit, quia videlicet ꝓ causa superiùs dicta, iustum erat vt tolleret Deus substantiam Laban, & daret illi.

Quòd Rachel patris sui idola furata fuerit.

CAPVT XLII.

EO tempore Laban ierat ad tondẽdas oues,& Rachel furata est idola patris sui.) Et si non aliundè, saltem ex hoc satis aduertere poterat Iacob, ꝙ nõ esset facies Labã erga se, sicut heri & nudiusterti', quia ꝙ apud antiquos magnæ frequẽtiæ amicorũ,& festiuæ erat lætitiæ. Tondere oues absq; ipso qui custos gregum erat, ille agebat. Nam illo relicto,& omnibus qui ad eum pertinebant, tam coniugibus, quàm filijs, ierat ad tondendas oues suas. Benè ergo discessus eius, fuga dicitur, cum protinus subditur. Noluitque Iacob indicare socero suo, quod fugeret. Et Rachel, inquit, furata est idola patris sui. Hoc loco primùm scripturæ auctoritas, ido- [Matth. 9.] lorum nomen vel cultum præsentat. Rectè [Marc. 5.] ergo in illa Euangelica lectione, qua legitur [Luc. 8.] mulier à duodenni fluxu sanguinis sanata, & puella duodennis resuscitata, illud diuinũ à patribus animaduersum est, quia quando mulier sanata est, tunc puella mortua est, sicut quando mulier cœpit infirmari, tunc illa puella nata est, in typum videlicet gentilitatis & synagogæ: quia quando gentes in idololatria fluere cœperunt, tunc in istis patribus Abraham, Isaac,& Iacob, synagoga nata est,& quando gentilitas per fidem Christi sanata, tunc synagoga præ inuidia, & infidelitate mortua est. Porrò Rachel, quæ idola furata est, claret quia perfectæ fidei nondum erat. Sed antequam obiret, oportunè nimis [Gen. 35.] ad Iacob dictum est: Abijcite deos alienos, qui in medio vestri sunt, & mundamini ac mutate vestimenta vestra. Dederunt ergo ei. At ille infodit eos subter therebintum. Nec multò post scriptum est: Mortua est autem Rachel,& sepulta est in via, quæ ducit Ephratam, hæc est, Bethleem. Non ergo paruo bono suo virum fidelem sortita vel secuta est, cuius fide saluata est. Sanctificata est quippe mulier infidelis, per virum fidelem. Et proinde rectè & rationabiliter ab Apostolo dictum est: Si quis frater habet vxorẽ infidelem, & hæc consentit habitare cum eo, nõ dimittat eam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare [1. Cor. 7.] cum illa, non dimittat virum. Et post pauca: Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? Aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? Porrò vbi nunc idola legimus, in Hebræo therafin scriptum est, quòd transfertur in figuras vel imagines. Hoc autem [Iud. 18.] ideò, vt sciamus quid in Iudicum libro therafin sonet.

Quomodo iniquus in somnis viderit corripientem se Deũ; ne asperè quicquam contra Iacob loqueretur.

CAPVT XLIII.

Cumque

CVmq; abiisset tam ipse, quã omnia quæ iuris sui erant, & amne transmisso pergeret contra montē Galaad, nunciatū est Laban q̃ fugeret Iacob. Qui assumptis fratribus suis, persecutus est eum diebus septem, & cōprehendit eū in monte Galaad) Non quòd eo tēpore Galaad mons diceretur, sed per anticipationē illo vocatur nomine, quo postea nuncupatus est. Est autem ad tergum Phœnicis & Arabiæ, collibus Libani copulatus, extenditurq; per desertum vsq; ad eum locū, vbi trans Iordanem habitauit quondā Seon rex Amorrhæorum. Cecidit supra dictus mons in sortem filiorū Ruben, & Gad, & dimidiæ trib' Manasse. (Viditq; in somnis sibi dicentem Deum: Caue ne quicquam asperè loquaris contra Iacob.) Non audiuit hic Deum vocantē se ex nomine, vt vocare solitus erat Iacob: nec enim eius erat meriti, propter quod nosset eum deus ex nomine, sed tantummodo vidit.s. iratum, cōminantem, & dicētem: Caue. Nempe & hoc ipsum q̃ vidit, non propter se, sed propter alium vidit, vt sciret ille, quantam sui curam gereret Deus, propter quem indigno apparere, vel ab indigno videri dignaretur. Sic & propter Isaac Abimelech corripuit: & propter Abraham Pharaonem flagellauit, iuxta Psal. dicētem, non reliquit hominem, subauditur Laban, nocere eis: & corripuit pro eis reges, subauditur Pharaonem & Abimelech. (Et dixit ad Iacob: Quare ita egisti, vt clam me abigeres filias meas, quasi captiuas gladio? Cur me ignorante fugere voluisti, nec indicare mihi, vt prosequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, & citharis? &c.) Hęc dicens cauit quidem iuxta comminationē dei, ne loqueretur quicquam durius contra Iacob, sed ipsam cautelam suam mendacio infatuauit, ita vt manifestè ex ore suo, redarguendus sit, si enim hæc illum cura tāgebat, quòd non fuisset passus Iacob, vt prosequeretur se cum gaudio, & canticis & tympanis, & citharis, quia e illū sicut ipse fatetur corripuit Deus, ne durius quicquam loqueretur? Rectius ergo sibi cauisset, si verum confitēs, Deo & benè merito clienti, dignam satisfactionem citius obtulisset.

CAPVT XXXI. *Num. 3.* *Quomodo Laban vidit Deum.* *Gen. 26.* *Gen. 12. 20* *Psal. 104.*

Quòd quamuis propheta esset Iacob, ignorabat tamen quòd Rachel furata esset idola.

CAPVT XLIIII.

STultè (inquit) operatus es. Et si ad tuos ire cupiebas, & desiderio tibi erat domus patris tui, cur furatus es deos meos?) Hic loquendi tempus erat viro sapienti, qui vtiq; non solùm in hoc, verumetiam & in cæteris erat sapiēs, licet eum simplicem scriptura superius appellauit, dicendo: Iacob autem simplex habitauit in tabernaculis. Simplicitati nanque columbæ, prudentiam serpentis sociauerat, & de vtroque vnam sibi sapientiā formauerat, quippe qui eluso Laban diues reuertebatur, patrocinante sibi iustitia. Igitur cum stultitia coargueretur ab illo, dicēte: Stultè operatus es, adhuc patienter siluit: vbi autem ab eodem interrogatus est, cur furatus es deos meos, sic ad interrogata dedit responsum, vt prius stultitiæ pelleret elogiū. Ait enim: (Quòd inscio te profectus sum, timui ne violenter auferres filias tuas. Quòd autē furti me arguis, apud quemcūque inueneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris.) Tanquam diceret. Quòd inscio te profectus sum, non solùm iniustitiæ non est argumentum, verumetiam stultitiæ repugnās sapientiæ vel rationis effectum. Stultus nanque is iure dicendus est, qui eum vnde malū sentit sibi imminere, non cauet: Ego autem mihi cauendum à te, non dubius sciebam, quippe cùm tu immutaueris mercedē meam decem vicibus. Si igitur non mihi cauissem, vt inscio te proficiscerer, cælesti meipsum tutelæ committens, & credens custodiæ quam mihi pollicitus est: tunc potius ergo stultus damnis meis arguentibus inuenirer. Porrò de eo quòd me furti arguis, cedo: nunc ius esto Apud quemcunq; inueneris deos tuos, necetur coram fratribus nostris. Fratres hic appellat filios suos, quamuis intelligere liceat aliquos cum Labā venisse propiuquos, quales iure fratres appellaret more vsitato. (Hæc dicēs, ignorabat quòd Rachel furata esset idola.) Igitur propheta quidem Iacob, & propheta Isaac, sicut in Psalmo, vbi dictū est: Nolite tangere Christos meos, statim subiungitur: & in ꝓphetis meis nolite malignari: sed neque hic, qui domesticum furtum ignorauit, neque ille qui in benedicendo filio falli poterat, neque quisquam hominum vnquam omnia sciuit, vel semper sibiectum propheticæ spiritum habuit, præter eum, qui homo cùm sit, Deus etiam est, & omnia scit, cùm sit ipsa sapientia Dei. Non ergo parum in verbo contra semetipsum offendit, qui tam citò protulit sententiam, non tamen iniustā. Etenim si morte dignus est, qui idola colit, quātò magis qui pro amore idololatrię furtū facit? Imò si iustè aliqui Iudæorum, sicut [illegible] i b. Machabæorū legitur, idcircò corruerūt, quia sub tunicis suis habebāt de donarijs idolorum, quanto magis iustè necari debuerat, qui ipsa furat' esset idola? Sed pepercit Deus Iacob, vt lateret furtū sua prouidētia, simulq; eius quæ furtū fecerat astutia: (Illa nanq; festinans abscondit idola subter stramenta cameli, & sedit desuper. Scrutātique omne tentoriū, & nihil inuenienti, ait: Ne irascatur Dominus meus, quod coram eo assurgere nequeo, quia iuxta consuetudinem fœminarum nunc accidit mihi. Sic delusa sollicitudo quærentis est:) videlicet dum & afflictæ leuiter credit excusationi, & fœmineis ægrescit approximare immundicijs.

Gen. 25. *Psal. 104.* *Vide su. eo. l. b. cap. 16.* *2. Mac. 12*

Quàm sit dictum propriè, tumens Iacob cum iurgiis præteritam commemorando seruitutem.

CAPV

CAPVT XLV.

TVmensque Iacob cum iurgio ait: Quã ob culpam meam, & ob quod peccatũ meum sic exarsisti post me, & scrutatus es omnem suppellectilem meam?) Mira hic proprietate dictum est: tumensque Iacob cũ iurgio. Tumor nanque vel iurgium seruilis motus est, neque hoc quisquam de liberi vel ingenui hominis ira rectè dixerit, aut proprie. At verò Iacob in hac vtique causa liber non erat. Quãuis enim nesciret, penes ipsum tamen causa seruilis, id est, culpa furtumque erat, & nunc tanquam omninò munda esset suppellex, quia ille nihil inuenerat, fortiter litem in iudicio proponit, & cũ iurgio dicit. (Quid inuenisti de cuncta substantia domus tuæ? Pone hic coram fratribus meis, & fratribus tuis, & iudicent inter me & te) Quàm enim tumida & iurgiosa ironia est, qua protinus subiungit. (Idcircò viginti annos fui tecum, oues tuæ & capræ steriles nõ fuerunt. Idcircò, inquit, vt tu exardesceres post me, & scrutareris omnem suppellectilem meam, quæ magna indignitas est. Idcircò, inquã, id est, huius vicissitudinis spe, viginti annis fui tecum, tanta fide, tanta veritate, cum domini benedictione, quæ mecũ (vt tu quoq; confessus es ad te ingressa est, quanta ex his quæ iam dico comprobari potest. Oues tuæ & capræ steriles non fuerunt, subauditur, nec ego subtractis fœtibus steriles annos fuisse causatus sum. (Arietes gregis tui non comedi.) Quod videlicet facere solent mercenarij, & qui pastores non sunt: quique non greges, sed semetipsos pascunt. (Nec captum à bestia ostendi tibi.) Videlicet in excusationem mei, vt non cogerer numerum reddere tibi. (Ego damnum omne reddebam, quicquid furto peribat, à me exigebas.) Quanquam esset excusabilis causa. (Diu noctuque æstu vrebar & gelu.) Vt potè in terra vbi secundum naturam cæli grauis æstus per diem, graue nihilominus gelu per noctem. Hæc & cætera fidelitatis opera commemorans, tandem fortissimum iustitiæ suæ inuehit argumentum. Præmisso nanque. (Afflictionem meam, & laborem manuum mearum respexit Deus. Protinus adiungit: Et arguit te heri.) Certum nanq; est præconium iustitiæ, Deum testem aut defensorem habere: proinde Laban continuò victoriæ palmam iusto concedens aliud ingreditur. Filiæ meæ, inquit, & filij & greges tui, & omnia quæ cernis mea sunt. Quid possum facere filijs & nepotibus meis? Veni ergo, vt ineamus fœdus.

Quid spiritualiter velit, quòd Laban Iacob persecutus est, & quod Rachel dixit: Secũdum consuetudinẽ fœminarum accidit mihi.

CAPVT XLVI.

ET eccè vsque hodie, Christum vel Christi alumnos, mundum fugientes, id est, nihil in hoc mundo possidere cupientes, insequitur mundus, dum eos semper quidem malis exemplis, nonnunquam etiam vi sibimet conformare nititur. Vsq; hodie, inquã, sic fugientes insequitur mundus, & vsq; hodie Rachel insectatoris sui mundi idola furatur. Quoties enim hi qui habitu vel ordine religionis contemplatiuam pollicentur vitam, ad auaritiam. (quæ est simulachrorum seruitus) aspiciunt, ita vt nonnunquã de rebus ecclesiasticis fraudẽ faciant, siue, quod & plerunque fit) spiritualia Dei dona tribuant pro pecunia, Rachel veternosi patris sui furatur idòla. Porrò quid contemptibilius, quid abiectius, q̃ quòd abscondi ea subter stramenta cameli, & sedit desuper, simulãs quòd secundum cõsuetudinem fœminarum sibi acciderit? Scrutatur quippe Laban tentorium Rachelis, si fortè sua illic idola inueniat, quando seculares homines, illam simulachrorum seruitutem, quam sibi solam esse licitam putant, id est, eiusmodi auaritiam in moribus religiosorum furtim subesse denotant, vulgo iam sciente, quia vendentes & ementes Iesus de templo suo iratus & rigidus cũ flagello eijciat. At illi occasionem qualibet prætendunt, quæ rationabilis quidem esse videatur, rationis tamen veritate careat quemadmodum camelus munditiæ quippiã habere videtur, quia ruminat, sed verè mundum nõ est animal, quia non findit vngulã. Et illa quidem fortassis mẽtita est, dicendo, quia secundum consuetudinem fœminarũ nunc accidit mihi: sed reuera de anima cuiusque talium qui de prædicta simulachrorum seruitute furta faciunt, rectè propheta dicit: Omnes qui quærũt eã, non deficient, in menstruis suis inuenient eam. Interea tamen de propter eos qui Christi sunt, quiq; in sancta ecclesia eius vsque ad finem seculi non deerunt, iugiter arguit mundum, cuius redargutiones secularium corda paulatim euincunt. Cùm, inquit Christus, venerit paracletus spiritus veritatis, ille arguet mundum. Ait ergo redargutus à Deo: Veni vt ineamus fœdus. Verba fœderis hæc sunt. Intueatur Dominus & iudicet super nos, quando recesserimus à nobis. Si afflixeris filias meas, & si introduxeris vxores alias super eas, nullus sermonis nostri testis est absque Deo qui præsens respicit. Hæc cùm diceret, maximè pro Lya sollicitus erat, quam inexpetitam, indotatam, vultu despicabilem nescienti clanculo immiserat. Illam nanque, non repugnante iustitia, penè vt concubinam repudiare poterat, quippe cui fidem maritalem non dederat, neque coram testibus vel amicis Laban nuptias eius celebrauerat, antequam ad illã ex more ingressus fuisset. At ille non solùm non repudiare intenderat, verumetiam pro iure eius (vt prædictum est) arte vsus, effecerat, vt non abiret indotata, scilicet vbi virgas varias in canalib. positas coram ouibus, mutata est conceptuum natura.

Ephe. 5.

Matth. 21.
Iohel. 2.

Hier. 2.

Ioan. 16.

Quid

Quid significet, quòd Iacob & Laban in confœderationem sui tumulum testimonij fecerint: & super eos ederint.

CAPVT XLVII.

Gen. 28. TVlit itaque Iacob lapidem & erexit in titulum, dixitq; fratribus suis: Afferte lapides. Qui congregantes fecerunt tumulũ, comederuntque super eum.) Hic planè sciuit Iacob votũ suum fuisse acceptum, quod vouerat in Bethel, sensitque dominũ fuisse

CAPVT XXXII. secũ, & custodisse se in via per quam ambulauerat, & dedisse sibi panem ad vescendum, & vestimentũ ad induendũ, seq; reuerti prosperè in domum patris sui, quia sedatus est Laban. Itaq; & hic tulit lapidem, & hic erexit in titulum, fecerũtque tumulum: Vtrobiq; mysterium penè idem est. Nam & illic lapis erectus in titulum, vocãdus domus dei Christum significat, qui est caput corporis ecclesiæ, quæ est domus dei, & hic lapis primus in aceruo testimonij Christum eundem designat principem martyrum, id est, testiũ dei. Quid enim est, Laban & Iacob in confœderationem sui, lapidem erigere in titulũ, lapidesq; congerere in aceruum testimonij, & desuper comedere pro pactiõe postulati fœderis? Quid, inquam, nisi quòd penè iugiter cernimus, post diutunos tumores sæuaque iurgia seculares potentias ecclesijs vel sacerdotibus conciliari respectu martyrum, & Christi domini ac regis eorum? Nempe post inimicitias super aceruum testimonij pariter comedere, id est, post quã libet iniustitias in basilicis martyrum satisfactione data vel accepta, deinde ob confirmationem pacis corpus in sanguinẽ Christi pariter manducare & bibere. Benè ergo dictum est, quia (iurauit Iacob per timorem, id est,) per Deũ, (patris sui Isaac,) Deus enim à timore nuncupatur, quod Græcè theos dicitur. Quid iurauit? Videlicet quod malũ contra Laban nullum cogitaret, neq; ad illum mali intentione transfiret præsentis acerui testimonio commonitus. Benè. Etenim quotquot sacerdotes vel ministri Christi sumus, post reconciliationem altaris aduersarijs nostris indultã, nullam de præteritis molestijs coram communi iudice Deo querelam depromere habemus. (Quem vocauit, inquit, Laban tumulus testis, & Iacob aceruus testimonij, vnusquisque iuxta proprietatem linguæ suæ.) Aceruus lingua Hebræa Gal dicitur, Aad verò testimonium. Rursum lingua Syra aceruus Igar appellatur, Seduth testimonium. Iacob aceruum testimonij Galaad lingua appellauit Hebræa, Laban verò idipsum, id est, aceruum testimonij Igarseduth à gentis suæ sermone vocauit. Erat enim Syrus, & antiquam linguam parentum prouinciæ, in qua habitabat, sermone mutauerat.

Quid est iurare per timorem.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM

LIBER OCTAVVS.

Quòd Esau animalis non intellexit quid spirituali Iacob, paterna contulerit benedictio.

CAPVT I.

1.Cor.2. ANimalis homo (inquit Apostolus) non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: Stultitia nanque est illi, neq; intelligere potest, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur. Non ergo putandum, quòd Esau perceperit vel intellexerit, quid minus haberet à fratre suo Iacob, aut quid amplius illi paterna cõtulisset benedictio. Animalis enim erat ea tantummodo sapiens, quæ sunt hominis: & quicquid spiritus Dei est, stultitia erat illi. Vnde nec pro bono sapientiæ, sed pro miseria stultitiæ, fraternam peregrinationem atque seruitutem reputabat. At ille, quia spiritualis erat, intelligebat omnia, scilicet non tantum humana, sed humana pariter & diuina, & spiritualib. spiritualia comparans, terrenamque fratris exaltationẽ paruipendens, suam econtrario afflictionem & laborem, gloriosa intrinsecus consolabatur scientia, vbi à nemine iudicandus, ipse iudicabat omnia. His igitur sibi obuiantibus, iam & nobis spiritualiter examinandum est, quid amplius huic, & quid minus illi fuerit, in quo hic ex paterna benedictione creuerit, & in quo ille imminutus sit, pro eo quòd venditis primogenitis suis, benedictionem quoque iure perdidit. Nam si carnaliter examinentur, fortior proculdubio iudicabitur interim ille qui supplantatus est, quàm qui supplantauit.

Quòd Iacob reuertenti, angeli tanquam victori obuiam fuerunt dicenti: Castra Dei sunt hæc.

CAPVT II.

CAPVT XXXII. PRimùm ergo pro magnificentia viri accipimus, quod dictum eſt: (Iacob quoq; abijt itinere, quo cœperat, fueruntq; obuiã ei angeli Dei. Quos cùm vidiſſet, ait: Caſtra ſunt hæc: Et appellauit nomẽ loci illius Manaim, id eſt, caſtra.) Non dictum eſt, quia apparuit angelus, vel apparuerunt angeli ei, ꝙ & multis accidit, ſed dictum eſt, quia fuerũt ei obuiam angeli Dei, quod inſigne ſonat victoris & emeriti, cui pro gloria triumphi, pompa cæleſtis obuiam procedens, feſtiua exceptione lætum obſequium præbuerit. Nec verò paucos vidit, qui dixit, caſtra Dei ſunt hæc: & ob hoc appellauit nomen loci illius Manaim, id eſt, caſtra: multiplicia nanque caſtra ſunt angelorum. *1 Reg. 9.* Vnde & in prophetis, qui pro huiuſmodi viſionibus videntes appellãtur, vſitato dicitur, dominus deus exercituũ, quod Hebraicè dicitur Sabaoth. Et rectè talem habuit occurſum, qui ſub obedientia peregrè militauerat, in fide certauerat, in ſpe victoriam perfecerat, in charitate dilatata eius anima, profundiſsimas beneficijs diuinis gratias agebat. (Minor ſum, inquit, cunctis miſerationibus tuis Deus patris mei Abraham: In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum, & nunc cum duabus turmis egredior, &c.) Amplius autem & paulò pòſt ſubditur: (Transductiſq; omnibus quæ ad ſe pertinebant, remãſit ſolus, & eccè vir luctabatur cum eo, vſque mane, qui cùm videret, quòd eum ſuperare non poſſet, &c.) Veram in iſto vltra modum hominis magnitudinem, veramque non carnis, ſed ſpiritus indicat fortitudinem, vnde iudicare nõ poſsit animalis homo Eſau, qui veniebat cum CCCC. viris in hac ſola fortitudine ſua gloriabundus. At ille antequam ſpiritualis & eiuſmodi glorificationibus indignum Eſau indicare, & in ſeipſo per hæc ſcire poterat, non leuiter benedictionem adimpletã, vel adimplendam eſſe, qua dictum ſibi fuerat, creſcere te faciat dominus meus, per quã *Gen 27.* fratrum ſuorum Dominus erat conſtitutus. Et quidem ille iam talibus quoque abundare cœperat, qualium copijs extollebatur Eſau, ſed eadem meliorum comparatione parui pendens, gloriabatur potius in humilitate ſua, cæteriſq; virtutibus, quas veras diuitias rectè computabat. Porrò vanitatem illius quã optimè nouerat, vtpotè ſpiritualis homo, qualis (vt iam dictum eſt) iudicat omnia: vanitatem inquam) illius oblatis vltra obſequijs ſaturare feſtinabat, munera præmittens Domino ſuo Eſau, præcipiẽſq; ſuis, hæc & hæc dicetis, ſic & ſic loquemini Domino meo Eſau, & deinde ipſe progrediens & adorans in terrã, ſuoſq; omnes ſubmittens inſtructos & ꝑdoctos ad adorandũ. i. inclinãdũ corã Eſau Et dicit: (Sic in. vidi faciẽ tuã, quaſi viderim vultũ dei). i. ꝙ ex vultu tuo ſe datum eſſe aduerti odium tuum, vt nõ percuteres matrẽ cum filijs, ita lætus accepi ac ſi viderim vultũ Dei, cuius præſentia veraciter cognoſcitur ex præſentib. beneficijs ſuis. Et notãda trementis diligẽtia, qua ſic diſpoſuit, vt Rachel & Ioſeph extremi ſtarent, & extremi adorarẽt, quia videlicet quæ miſera ſpes erat, ſi percuteret occurrẽtes, fortaſsis antequã hi extremi attingerentur, ſatiata crudelitas dehiſceret, & in iſtis extremis maximã vitæ eius partẽ reſeruaret. Ecõtrario vtrãq; ancillã & liberos earũ in principio, Lyã verò & liberos eius in ſecũdo poſuit loco, vt quiq; ordines, ſicut ꝓfundius hæſerant affectibus patris, ita longius abſiſterẽt gladio feriẽtis. Sed iam ſuper iſto quoq; capitulo breuiter aliquid iuxta anagogen dicendum eſt.

Quòd in hoc Iacob Chriſti in cælum aſcendentis, excepti victoris ab angelis, typum geſſerit.

CAPVT III.

IGitur Iacob, poſtquã præceptũ patris peregit, reuertenti obuiã fuerunt angeli dei, *Quib. ſunt reuelationes.* vt ſciamus, quia poſt obedientiæ laborẽ cuique viro fideli ſupereſt ſupernis illum reuelationibus glorificari, & cæleſtium ſpirituũ crebra viſitatione iam in hac vita remunerari: Sic ipſe Chriſtus poſtquam tentationes euicit, exceptus eſt victor ab angelis, reliquit enim eum tentator, & eccè acceſſerunt angeli, & miniſtrabãt ei. *Matth. 4.* Sic pro modulo ſuo quique electorum quanto ſuperiores hominib. fiunt, tanto proximi Deo effecti miniſterio fruũtur angelorum, qui omnes (vt Apoſt. ait) adminiſtratorij ſpiritus ſunt, in miniſterium miſsi, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis. *Hebr. 1.* Locus autem ipſe vbi horũ viſitatio declaratur, eccleſiæ ſecretum eſt, qui & rectè dicitur Manaim. i. caſtrã. Nã & ipſa eccleſia terribilis eſt, vt caſtrorũ acies ordinata. *Manaim.* *Cant. 6.* Sed huic victori adhuc intus eſt, quẽ metuat. ſ. Seir ſiue Edom ille, qui ſub nomine fratris cuncta agit hoſtilia: metuat, inq̃, etſi non ſibi, quia fortè citius mori, quã eius imitatione poteſt corrũpi: at ſaltẽ paruulis ſuis, ne fortè percutiat matrẽ cũ filiis Intus enim eſt talis Eſau, qui & Seir, id eſt, piloſus dicitur, ſiue Edom, id eſt, terrenus ſiue ſanguinolẽtus, qui tenera eccleſiæ nutrimẽta peius nonnunquã interficit exẽplis, quã gladio externꝰ hoſtis. Prælatꝰ ergo vel pater, quicũq; eiuſmodi eſt, imminente Eſau, diuidit ſuos in duas turmas. i. tenuioribus fortiores deputat cuſtodias. *Hebr. 13.* Ipſe interim peruigilãs, quaſi rationẽ pro animab. eorum redditurus, dicit ad Dñm: Minor ſum cunctis miſerationibus & veritate quã expleſti ſeruo tuo, erue me de manu fratris mei Eſau, quia valdè eũ timeo, ne fortè veniens percutiat matrem cum filijs. *Pſal. 136.* Huic orationi illa prophetæ vox in Pſalmo conſona & penè eadem eſt. Memento Domine filiorum Edom in diem Hieruſalem, qui dicunt, exinanite, exinanite, vſque ad fundamẽtum in ea. Timendum quippe eſt patri pro filijs ſuis, quod illi dicunt de

cunt de Hierusalem, id est, de Christi ecclesia, cuius & si profitentur nomen, oderunt religionem. Quid enim dicunt? Exinanite, exinanite, vsq; ad fundamentum in ea. Hortantur semetipsos, vt exinaniant vel euacuēt omnem disciplinam vel religionem, vsq; ad fundamentum in ea, id est, vsque ad nudum nomen Christianum, quod solùm habere cōsentiunt, vt nomine sint Iacob. i. Christi: operibus autem sint Edom & absque iugo viuant. Memento ergo Domine filiorū Edom in diem Hierusalem. i. retribue retributionem suam imitatoribus Edom, in consolationem Hierusalem in tempore tribulationis, pacem videre cupientis. Hi cùm exaltati fuerint, ita vt non possint Apostolica virga corripi, non solùm tolerandi sunt in spiritu mansuetudinis, verumetiam honoribus praeuenientibus demulcendi, vt odium, quod contra spirituales habēt, quia carnales sunt, temperari vel mitescere possit.

Quòd hac vox, In baculo meo trāsiui, &c. tam Christo domino, quā cuilibet fideli Christiano conueniat.

CAPVT IIII.

CAPVT XXXII. Illa sanè oratiōis eius pars, qua dicit deo, In baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc cū duabus turmis regredior, tam Christo dño quàm cuilibet perfecto cōgruit Christiano, siue ille praelatus, siue subditus sit, dummodo patriarchae huius fidem vel iustitiam sectari meruerit. Christo videlicet, quia solus ab omnib. relictus in passione & morte sua, quā pertransiuit in baculo, id est, pro arbitrio sui baptismi sacramentū, quod per Iordanis nomen solet intelligi, nobis condidit: & nunc cum duabus turmis, Iudaeorum scilicet, & gentiū regreditur: quia priorum pariter & sequentium dominatur, quorum salutē est operatus. Christiano aūt, ei qui domui Christi praelatus est, idcircò cōgruit, quia in solo quidē & simplici Christianae confessionis vel fidei verbo transiuit regenerationis eiusdem sacramentū, nunc autem sancti spiritus donis ditatus, & ecclesiae dei praepositus, duas turmas suscepit alēdas, *Hebr. 5.* alteram videlicet paruulorū, quibus adhuc lacte opus est, alterā perfectorū iam, quorū solidus cibus est. Nihilominus & subditorū cuipiam, qui perfectionis metā attigit, dicere cōpetit cum eodem Iacob, in baculo meo transiui Iordanē istū, & nunc cū duabus turmis regredior, eo videlicet respectu, quia quisq; nostrum nudus venit ad baptismum, nihil habens, praeter solū sustentantē se Christianae confessionis baculum, & nunc duab. turmis regreditur, quia & peccatorū remissionem, quā omnes aequaliter in baptismo accipiunt, & praeter hoc per impositionem manuum diuisam accepit gratiam spiritus S. Nam vnicuiq; nostrum (inquit Apost.) data *Ephe. 4.* est gratia secundum mensuram donationis Christi. Nunc ordinem historiae prosequamur.

De eo quod omnibus suis vadum Iaboch traductis, luctabatur cum eo vir vsque mane, & de mutatione nominis Iacob in Israel.

CAPVT V.

Cvmque matutinè surrexisset, tulit duas vxores suas, & totidem famulas cum vndecim filijs, & transiuit vadum Iaboch. Trāsductisq; omnibus quae ad se pertinebant, remāsit solus. Et eccè vir luctabatur cum eo vsque mane.) Iaboch fluuij nomen est, & interpretatur lucta siue harena. Fluit autem inter animam, hoc est, Philadelphiā, & Gerasam in quarto eius miliario, & vltra procedens Iordani fluuio cōmiscetur. Vir, inquit, lucta batur cum eo vsque mane. Matutinè surrexerat, & vsque mane luctatus est, id est, ante diem surrexerat sacras celebrare excubias, iuxta illud Psalmistae: Sic memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabor *Psal. 62.* in te, quia fuisti adiutor meus. Et vsque mane, id est, vsque ad auroram cū viro luctatus est. Sic enim ait ille: (Cùm eum superare nō posset. Dimitte me, iam enim ascendit aurora. Quod, inquit, nomen est tibi? Respondit: Iacob. At ille: Nequaquā Iacob appellabitur nomen tuū, sed Israel.) Sensus hic est: Non vocabitur nomen tuum supplantator, hoc est, Iacob, sed vocabitur nomen tuum princeps cum Deo, hoc est, Israel. Quomodo enim princeps ego sum, sic & tu qui mecum luctari potuisti princeps vocaberis. Si autē mecum qui Deus sum, siue angelus Dei, pugnare potuisti, quantò magis cum hominibus, hoc est, cum Esau, quem formidare non debes? Illud nempe quod omnium penè sermone detritum est, vt Israel interpretetur, vir videns deum, siue mens videns deum, nō tam verè, quàm violenter beato Hieronymo videtur interpretatum.

Quid famosa illa dei & hominis lucta significet.

CAPVT VI.

Famosa lucta & totius ore ecclesiae per orbem celebrata, qua homo cum deo luctatus est, & tam diu tenuit, donec à victo benediceretur ille, qui vicit dicens: non dimittam te, nisi benedixeris mihi, & accepta benedictiōe, victor claudicare coepit. Res cuius hoc praesagium est, ab exitu filiorum Israel de Aegypto vsq; ad incarnationem passionē queChristi filij Dei protracta est. Tam longa colluctatio fuit fortissimi victoris Iacob & Dei victi, quamuis fortissimus sit spirituū vniuersae carnis. Primo ergo non negligenter sciendū, luctam eiusmodi fuisse, vt contēderet Deus abire, Iacob certaret abeuntem dominum retinere. Sic enim ait ille vir: Dimitte me, iam enim ascendit aurora. Econtrario Iacob: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Igitur Iacob cum Deo luctatur, & victor benedictionem extorquet, quasi inuito & nolenti, ac dicenti: dimitte me, quia videlicet sic futurum erat, vt comminaretur Deus, sese à semine eius recedere pro-

Exod. 32. pter peccata eiusdẽ gentis rebellis & incredulæ. Quod vbi primùm locutus est, consurrexit Moyses, Deumq; reluctantem & ipse luctando tenuit, ne hoc faceret. Cerno, inquit ille, quòd populus iste duræ ceruicis sit, dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamq; te in gentem magnam. Moyses magnitudine periculi percitus, & quodammodo brachijs illum more luctantis arctius stringens, dicensque: Non dimittam te, cur, inquit, domine irascitur furor tuus contra populũ tuum? Ne, quæso, dicant Aegyptij, callidè eduxit eos, vt interficeret eos in mõtibus, & deleret è terra, quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitiã populi tui. Recordare Abraham, Isaac, & Israel, seruorũ tuorum fideliũ, quibus iurasti per temetipsum, &c. Illic iam, id est, in cõflatione vituli, coram quo saltauerunt cantantes & dicentes: Isti sunt dij tui Israel: Illic, inquam, colluctatio vehemens inchoata est. Exinde nanque Deus ab Iacob discedere conatus est, & quoties peccauerunt filij Israel, seruiendo dijs alienis, toties iratus dominus, & auersus ab illis, quasi luctando se excussit vt dimissus abiret. Sed perseuerauit cunctis diebus fortitudo Iacob. Nullo enim tempore defuerunt fideles in populo illo, in quibus tam secundum fidem, quàm secun-
3.Reg.19. dum carnem esset Iacob pater, in tantùm, vt cùm solum se esse putaret Helias, dicens: domine, altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderũt gladio, & derelict⁹ sum ego solus, & quærunt animam meam, dixerit ei Dominus: Reliqui mihi septem millia virorum in Israel, quorum genua non sunt curuata ante Baal. Itaq; longo luctamine detentus est de⁹, nec antè dimissus, donec benediceret Iacob, donec compleret benedictiones suas legislator, dando benedictionem illam, in qua benedicerentur omnes gentes, sicut primùm ad patrem multarum gentiũ Abraham locutus est. Tunc enim reuera Deus benedixit Iacob, quando de semine eius Christus carnem assumens, antiquam maledictionem soluit, vtramq; benedictionem, id est, gratiam sancti spiritus, post passionem suam effudit.

De eo quòd neruus fœmoris Iacob emarcuit, & propterea Iudæi omnem neruum non comedant.

CAPVT VII.

Dando autem benedictionem, tetigit neruum fœmoris eius, & statim emarcuit. (Ipse verò claudicabat pede. Quamobrem nõ comedũt filij Israel neruũ qui exaruit in fœmore Iacob vsque in præsentem diem.) Neruus fœmoris propagationẽ significat carnis. Antequam veniret Christus, & modo prædicto benedictionem daret, virebat & florebat carnale genus Israel, legitimũ que ac sanctum erat, singulas tribus per familias, domos, ac viros distinguere diligenter, donec fructus iste benedictionis exiret, ne incertum foret, quæ ex tribu, qua de familia prodiret quem de tribu Iuda, de domo & familia Dauid nasci debere prænunciatũ fuisset. At vbi venit hic, qui solus generationum texendarum causa erat, cunctas genealogias vel genealogiarum fabulas, quas deinceps Iudæi texere conantur, cũ Apostolo contemnimus & deuitamus, imò & arbitramur vt stercora. Ergo vir ille neruum fœmoris Iacob tetigit, ergo neruus fœmoris Iacob exaruit. Quamobrem, inquit, non comedũt filij Israel neruum, qui in fœmore eius exa- 1.Tim.1.
ruit. Nullum neruũ comedunt propter illũ Tit.3.
vnum fœmoris neruum, qui caput & quod- Philip.3.
dam principium est omnium corporis neruorum. Nec frustra tali lege onerati sunt, videlicet, quia futurũ erat, quod nunc est, quia ipsi potius in fœmore Iacob emarcuerunt. Imò ipsi illud quod exaruit fœmur Iacob existunt.

Quod Iacob pro reproborũ parte claudicauit, & pro parte electorum faciem dei vidit.

CAPVT VIII.

Exinde pro parte reproborum claudicat Psal. 17.
Iacob, iuxta illud: Filij alieni mẽtiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis: pro parte autem electorũ idem Iacob dicit: (Vidi dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea.) Nam reuera antequam benedictionem (vt iam dictũ est) dedisset legislator, vt videretur deus Ioan.1.
deorum in Sion: deum nemo viderat vn- 1.Cor.13.
quam: per illam autem benedictionem effectum est, vt videamus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem, cum præsentem finierimus peregrinationem. Vndè & non ab re dictum est, ortusque est ei statim sol, postquam transgressus Phanuel, quod interpretatur facies Dei. Effusa nanq; benedictione ortus est sol iustitiæ populo sanctorũ, tam mortuorũ, quàm viuorũ dando salutem (vt Zacharias ait) in remissionẽ peccatorum, per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto. Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedent. Præsenti tempore dixit, sedent, nam cùm hæc diceret, adhuc om- Luca 1.
nes in tenebris erant, & Deum (vt iam dictũ est) nemo viderat vnquam. Item pro parte reproborum Iacob adorat Esau, & munera offert, infirmum quippe est genus eius, cunctisq; hodie populis imbecillius: & vbiq; dispersum, multa tributa soluit Dominus suis & regibus. Pro parte autem electorum, verbi gratia, quales Apostoli fuerunt, ne saltem ad modicum simul cum illo gradi patitur. Paruulos enim, inquit, habeo teneros, & oues ac boues fœtas mecum, quas si plus in ambulando fecero laborare, morientur vna die cuncti greges. Hic magnæ discretionis exemplum est. Paruulus enim est & tener,

CAPVT XXXIII. tener, qui nondum in fide & sapientia perfectus est: & quasi fœta ouis, cuius inchoatio vel propositum nondum comprobatum est vsu operis. *Vitanda prauorum societas.* Tales carnalium societate facilè corrumpûtur, quorum iuxta prophetam totum gaudium & lætitia est, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinu. *Esa. 22.* Comedamus & bibamus, cras enim moriemur. *1. Cor. 15.* Vndè & Apostolus: Corrumpût bonos mores colloquia mala. *Ibidem.* Benè igitur pater Iacob eiusmodi viatores vel cursores improuidos deuitans, paruulos, inquit, habeo teneros, & oues ac boues fœtas mecum, quas si plus in ambulando fecero laborare, moriẽtur vna die cuncti greges. Quamuis hoc exemplo in bonis quoque operibus vti oporteat, quatenus sic omnia pastor discernat & temperet, vt & fortes sint quod cupiant, & infirmi non refugiant.

Quòd omnis qui sacræ scripturæ studijs accinctus incumbit, sensum verbi dei tenere contendens, instar Iacob cum deo luctetur.

CAPVT IX.

CAPVT XXXIIII. Ceterùm & benè iuxta Anagogẽ claudicat Iacob ille, qui cum Deo luctatus est, & longo atq; assiduo luctamine vsus, victoriæ palmam de illo feliciter consecutus est. Luctatur enim cum Deo, quã diu sacræ scripturæ studijs accinctus incumbit, sensum que verbi Dei fugientem tenere contendit. Quare verbum Dei dilectam atque diligentem animam, tenere se cupientem, tantopere refugit? Cùm multas ob causas, tum & idcircò, vt auiditatem magis ac magis excitet inquirentis, vt eius desiderio, quem quærit, *Cant. 8.* aduersantes intentioni suæ verberet, atq; in *Cant. 6.* seruitutem redigat sensus improbæ carnis. *Cant. 3.* Itaq; brachijs quasi ad luctandum protentis, quæ unque talis anima dicit: Dilecte mi appræhendam te, & ducã te in domum matris meæ, ibi me docebis. Econtra ille, more reluctantis, penè obuersus, auerte, inquit, oculos tuos, quoniam ipsi me auolare fecerunt. Dulcis colluctatio, & omni pace iucundior. Tandem victrix dicit conscientia Iacob: Inueni quem diligit anima mea. Tenui illum, nec dimittam, donec introducam in domũ matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ. At ille grandi quidem spiritus commodo, sed & magno carnis suæ vicit detrimento. Denique claudicat is qui vicit, quia tetigit q victus est neruũ fœmoris eius & emarcuit: Quomodo claudicat? videlicet vno pede terræ innitens, altero à terra suspendens, id est, actiuam vitam pro cura subditorum nõ omninò relinquens, & cõtemplatiuæ pro eius dulcedine totis viribus inhærens. Iste claudus salit vel ascendit sicut ceruus, terramq; vix tangere dignatur, nam conuersatio eius *Philip. 3.* in cælis est. Veruntamen ex parte, vno enim tantum pede nunc interim illuc suspensus est, donec veniat quod perfectum est.

Quare fixis tentorijs nomen loci illius Socoth, id est, tabernacula vocauit.

CAPVT X.

ET Iacob venit Socoth. Vbi ædificata domo, & fixis tentorijs, appellauit nomen loci illius Socoth, id est, tabernacula.) *Figere tabernacula militantiũ ac peregrinantium est.* Quia recentem adhuc spirabat visionem, qua ciues illius ciuitatis viderat, cuius spe manentem hic ciuitatẽ habere nolebat, vel in qua visione cum conditore ciuitatis illius Deo luctatus fuerat, benè locum, quo primùm *Hebr. 13.* post hæc venit, appellauit Socoth, id est, tabernacula, videlicet respectu faciei Dei, de qua cognominauerat Fanuel, à cuius gloria peregrinus erat. Tabernacula nanque militantium sunt. Vnde & contubernales dicuntur milites, qui sub eodem tabernaculo commorantur (Transiuitque in Salem vrbem Sychimorũ, quæ est in terra Chanaan, postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ.) Salem ciuitas ipsa est quæ & Sychem. Prius nanque dicebatur Sychem, quod antiquius nomen hactenus perseuerat, nisi quod corrupto nomine legitur Sychar, vt in Euangelio: Venit Iesus in ciuitatem quæ dicitur Sychar, iuxta prædium quod dedit Iacob filio *Ioan. 4.* suo Ioseph. De quo prædio protinus hic subiungitur: (Emitque partem agri, in qua fixerat tabernacula, à filijs Emor patris Sychem, centum agnis.) Porrò ab Iacob appellata est Socoth. Error oboritur, quomodo Salem Sychem ciuitas appelletur, cum Hierusalem, in qua regnauit Melchisedech Salẽ sit dicta. Aut igitur vnius vrbs vtraque nominis est, quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire, vt idem vrbis & loci nomen in alia atque alia tribu sit: aut certè istam Salem, quam nunc pro Sychem nominatam dicimus, hic interpretari consummatam atque perfectam: & illam, quæ postea Hierusalem dicta est, pacificam nostro sermone transferri. Vtrunque enim accentu paululum declinato hoc vocabulum sonat. Tradunt Hebræi, quòd claudicantis fœmur Iacob ibi conualuerit, & sanatum sit, propterea ciuitatem eandem curati atque perfecti vocabulum cõsecutam. Postquam, inquit, reuersus de Mesopotamia Syriæ. Hic subaudiendum est, cùm secundum votum, quod vouerat in Bethel, debuisset ire, & q postmodum fecit ibi altare, vel domum deo ædificare. Sic enim vouit, fundens oleum super lapidem quem erigebat in titulum. Si *Gen. 28.* reuersus fuero prosperè, erit mihi Dominus in Deum: & lapis iste, quem erexi in titulum *Gen. 35.* vocabitur domus Dei. Postquam ergo reuersus est, maturè debuit ascendere in Bethel, & vota reddere, quod & paulò pòst fecit, aduersitatibus admonitus, eodem Deo vota sic exigente. Surge & ascende Bethel, & habita ibi, facque altare Deo qui apparuit tibi quando fugiebas fratrem tuum Esau.

Quòd Dina filia Lyæ sibi corruptionis causa, à Sychē principe terræ illius vi oppressa sit.

CAPVT XI.

CAPVT XXXIIII. EGressa est autem Dina filia Lyæ, vt videret mulieres regionis illius. Quam cū vidisset Sychem filius Emor Euæi, princeps terræ illius, adamauit, & rapuit, & dormiuit cum illa vi opprimens virginem, &c.) Dina quod interpretatur causa, secundum nomē suum, & sibi corruptionis & alijs iurgiorum grauis causa fuit. In quo? In eo videlicet, quia exiuit videre filias regionis illius, filia vaga, visu dissoluta, facie decora. De qua (quoniā superficies historiæ patet) illud breuiter dicendum, quia talis puellæ exemplum omni animæ religiosæ professionis cauendum est. Nam si foris inuenerit opprimet eam corruptor diabolus, qui per Sychem filium Emor rectè figuratur. Sychem nanq; humerosus, Emor autem Asinus interpretatur. Est autē diabolus humerosus vel fortis vt leo siue vrsus, stultus vt asinus. Nec verò spiritualiter tantùm, sed etiam corporaliter, nec per se solū, sed & per sui similes, id est, asininos homines, circumueniet eam, videlicet quorum iuxta prophetam carnes sunt, vt carnes asinorum: & vt fluxus equorum fluxus eorum. Sic plerunque accidit, & virgo Israel cecidit, nec fuit qui suscitaret eam. Porrò hāc Dinā, vxorem fuisse Iob Phylo asserit, & hanc esse ex qua XIIII. filios, & VI. filias genuerit. *Ezec. 23.* VII. videlicet filios, & tres filias ante percus- *Amos. 5.* sionem, totidem filios ac totidem filias post percusionem. (Responderunt filij Iacob Sychem & patri eius in dolo, sæuientes ob stuprum sororis.) Doli huius Iacob consciū vel participem non fuisse, illud quoque indi- *Iob. vlt.* cat quod ait ipse: (Simeon & Leui vasa iniquitatis, bellantia, in consilio eorum ne veniat anima mea, &c.) Dol⁹ in eo extitit, quod sancta & vtilia locuti sunt, non vt proselytos ad salutem facerent, sed vt securos pariter & saucios tertia die, quando naturaliter *Gen. 49.* grauissimus vulnerum dolor est, sic imparatos leuius occiderent.

Quòd Iacob iussus sit ædificare altare in Bethel, & quod ex eo de dijs alienis in familia sua sciscitatus sit.

CAPVT XII.

LOcutus est Dominus ad Iacob: (Surge ascende Bethel, & habita ibi, facq; altare *CAPVT XXXV.* Deo, qui apparuit tibi quando fugiebas Esau fratrem tuum.) Hac eadem visione Iacob tandem perdoceri potuit, esse in domo sua scelus idololatriæ, nec posse se stare contrā inimicis suis, eosque fugare, quādiu dom⁹ eius illo contaminata esset scelere. Nam protinus subditur: (Iacob verò cōuocata omni domo sua, ait: Abijcite deos alienos, qui in medio vestri sunt & mundamini, ac mutate vestimenta vestra.) Planè hoc ordine & his profectibus ascendendum est in Bethel, id est, in domum Dei, quæ non est alia, quā Ecclesia Christi. Primùm est, pristinos abdicare errores, & vnius veri dei profitere fidē quod est auferre deos alienos in medio nostri: deinde baptizare in nomine patris & filij & spiritus sancti, quod est mundari: ac deinceps ambulare in nouitate vitæ, quod est vestimenta mutare. (Dederunt ergo ei omnes deos alienos quos habebant, & inaures quæ erant in auribus eorum.) Inaures enim habebant viri more cæterorum orientalium populorum, quod mollis & effœminati erat animi instrumentum. Significant autem inaures falsæ doctrinæ phaleras sermone nitidas, sed sensu veritatis vacuas esse, cuius nos fabulosa dicacitas, (cùm essemus gentes,) ad simulachra muta, tanquàm Syrenarum cantus pertrahebat. (At ille infodit eos subter Therebintum quæ est post vrbē Sychem.) Therebintus arbor resinam generans pretiosissimam, lignum crucis, quod virtutis est optimæ, significat: subter quā omnia peccata nostra sepeliuntur, vt eorum vltra nullum vestigium reperiatur. (Cumq; profecti essent, terror Domini inuasit omnes per circuitum ciuitates, & nō sunt ausi persequi recedentes.) Nō ergo frustra, sed pro re necessaria diuinitus suggestum est beato Iacob, vt diceret, auferte de medio vestri deos alienos. Nam antehac ipse timidus, & periculosè incedens, adorabat Esau, & domus eius cędibus ac sanguine turbabatur: nunc aūt terror Domini inuasit omnes per circuitum ciuitates, & nō sunt ausi persequi recedētes.

Quod ædificato altari in Bethel Iacob sua vota soluit, & quare mors Debbora sit memorata, alumnæ aut Rebeccæ sit tacita.

CAPVT XIII.

VEnit igitur Iacob Luzā, quæ est in terra Chanaan cognomento Bethel, ipse & omnis populus cum eo: ædificauitque ibi altare, appellauitq; nomen loci domus Dei.) *Luza.* Luza pristinum nomen ciuitatis erat, quod interpretatur nux siue amygdalus, id est, lōga nux, nunc aūt Bethel, id est, domus dei dicitur. Ibi vota sua soluit, exemploque est omni homini, vt quod vouerit Deo, reddere non moretur. (Eodem tempore mortua est Debbora nutrix Rebeccæ, & sepulta est ad radices Bethel subter quercum. Vocatumq; est nomen loc. illius, quercus fletus.) Quid hoc est, quòd Debboræ nutricis mors hic memoriæ commendatur, & eius, cuius nutrix fuerat, scilicet, Rebeccæ, mors nusquam inuenitur? Num dignior existimata est nutrix, quam alumna, vt pro dignitate mors eius fieret cognita: illius autem pro dignitate maneret incognita? Ergo hic granum sub palea quærendum est. Nempe sicut Rebecca sancti spiritus gratiā, sic nutrix eius Debbora, legem significat Moysi sanctam & iustam & bonam. Quod ex ipso eius vocabulo suscipere amplius placet. Debbora, nanquea-

quæ apes interpretatur. Scimus autem quòd apes & mel in ore dulcifluum, & molestum sub cauda gestat aculeũ. Sic planè lex sancta in facie sua, quæ Iudæis velata est, viuificantem spiritum in posterioribus suis, quæ sanctus Apostolus obliuiscitur, occidentem habet literam. Igitur Debboræ quidem quę Rebeccam nutriuit, mors inuenitur, quia videlicet ascendentibus in Bethel, id est, in domũ dei, occidens litera legis relinquitur: viuificans autẽ spiritus perseuerat, & vbique glorificatur. Et sepulta est, inquit, ad radices Bethel, id est, in primo introitu domus dei. Debbora sepelitur sub quercu, quia videlicet in initio surgentis ecclesiæ in primordijs religionis Christianæ, quæ tota spiritualis est, carnalis sensus legis, & cunctæ carnales ceremoniæ, sub ligno crucis obruuntur. Quod quia hactenus à Iudæis sine sacerdote, & sine templo sedentibus deploratur, rectè vocatum est nomen loci, quercus fletus.

Philip. 3.

Quòd Iacob vbi vota soluit, benedictionem accipit, & de differentia triplicis mutationis nominum Abram.

CAPVT XIIII.

CAPVT XXXV. Apparuit autem iterum deus Iacob, postquam reuersus est de Mesopotamia Syriæ benedixitquè ei dicens: Non vocaberis vltra Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Et appellauit eum Israel.) Vbi votum soluit Iacob, benedictionem percipit, qua & illud, quod in somnis viderat, quando votum vouit fugiens Esau, & id quod nouissimè audiuit cum deo luctatus, repetitione confirmatur. Non, inquit, vocaberis Iacob, sed Israel erit nomen tuum. Et adiecit scriptor, dicens ex ore suo, & appellauit eum Israel. Quo dicto firmissimam vocabuli auctoritatem tenendam expresit, quia profectò mutabilis non est vocatio dei. Porrò quod addidit. (Ego sum deus omnipotens, cresce & multiplicare, gentes & populi nationum erunt ex te,) iam antè expositum est, quia multis vicibus idem promissum est, vndè & rectè non iam repromissiones, sed propter iterationem frequentem dicimus dei repromissiones. Hic iam pro dignitate vocantis nomẽ eius Israel prætereundum non est, triformem esse positionem vocabuli siue appellationis in his tribus patribus nostris Abrahã, Isaac, & Israel. Aliter nanque Abraham, aliter Iacob, atque aliter Israel deus ipse nuncupauit. Siquidem nomen Abraham tantummodo adauxit, nomen Isaac totum antequam nasceretur immutabiliter posuit, nomen Israel totum pro toto nomine Iacob commutauit. Differentiarum causa vel ratio citius clarescit, si prius in animo constet, Abraham anterioris, Iacob posterioris figurã tenuisse populi, medium autem Isaac Christi, qui vtrunque populum in seipso velut duos parietes coniunxit, lapis angularis. Item & anteriorem populum priusquã veniret Christus, aliquid habuisse vitæ vel iustitiæ: qa profectò erat iã notus in Iudæa deus, & Israel magnum nomen eius: posteriorẽ verò qui ex gentibus est, nihil boni habuisse, cùm seruiret dæmonibus, eique iuxta prophetam non populus meus, vel nõ plebs mea vos veraciter diceretur. His ita animaduersis, promptũ iam est intellectui, quàm rectè nomẽ Abraham vna tantùm syllaba adauctum, Iacob autem in Israel nomẽ omnino sit permutatum, quia videlicet anterior Hebræorum populus, qui ex fide patrũ iustificabatur quidem, sed arcebatur tamen à paradisi ingressu, vno tantùm augmento indigebat, vt in Christo perficeretur, posterior autem gentium populus inchoationem pariter & perfectionẽ vitæ vel iustitiæ de Christi sumpsit aduentu. Porrò nomen Isaac neque auctum neq; commutatum, imò nec ab hominibus positm, sed antequam nasceretur ore Dei nominatum est: quia profectò Christi iustitia neque augeri vnquam indiguit, neque minui potuit: nec enim ex accedenti dono est, sed antequam in terris appareret ipse iustitia, ipse vita, ipse Deus & Dei filius erat. Post verba huiusduntaxat visionis addidit scriptor, & recessit ab eo. Quomodo à sancto & iusto recessit? Eo videlicet modo, vt permitteret eum tentari, vel tribulari, vt magnis aduersis occurrentibus ad augmentum meriti premeretur, quæ ab hoc loco vsque ad descensum eius in Aegyptũ continuantur. Primùm est, quod protinus subiungitur.

Ephe. 2.
Psal. 75.
Osea 1.

Quòd mortua est Rachel, & quòd eius sit descripta mors, Lya autem tacita.

CAPVT XV.

Egressus inde, venit verno tempore ad terram quæ ducit Ephratam. In qua cùm parturiret Rachel, ob difficultatẽ partus cœpit periclitari.) Ac deinceps. (Mortua est autem Rachel in via quæ ducit Ephratã, hæc est Bethlehem.) Verum tempus significat cũ in florem cuncta rumpuntur, & anni tempus electum est, vel cùm transeuntes per viam carpunt & eligunt è vicinis agris, quodcunque ad manum venerit diuersis floribus inuitati. Ephrata verò & Bethlehem vnius vrbis vocabulum est, sub interpretatione consimili. Siquidem in frugiferam & in domũ panis vertitur, propter eũ panẽ qui de cælo se descẽdisse dicit. Mortua est (inquit) Rachel. Sicut supra dictũ est, non carere mysterio, q Debboræ nutricis mors annotata, & Rebeccæ mors tacita est: sic & nunc sciendũ, non frustra mortem Rachelis inueniri, cùm Lyæ mors scripta nõ sit. Quid enim Rachel, nisi primitiuam ex Hebræis, quid Lya, nisi collectam ex gentibus signat ecclesiam? Moritur ergo Rachel, & mors Lyæ silentio premitur: quia videlicet synagoga palam per infidelitatem à gratia vitæ excidit: ecclesia verò gentium viuit per fidẽ vsq; in finẽ seculi. Et notandum, quòd Rachel in partu obijt. Nam synagoga tũc mortua est, quãdo Chri-

Io. n. 6.

stum & eius Apostolos emisit. Quæ enim assumptio, nisi vita ex mortuis? Vnde & Rachel. (Egrediente anima præ dolore, vocat filium suũ Benoni, quod interpretatur filius doloris mei.) Doluit enim. i. inuidit, & dolenda sorte inde mortua est, quòd ex ipsa vita :ssumpta sit. (Pater aũt vocauit filium illũ Beniamin, id est, filium dextræ.) Quia *Rom. 11.* profectò ille est filius Apostolorum chorus, quẽ considere fecit cum Christo ad dexteram *Ephe. 2.* suam in cælestibus

De eo quod dixit, trans turrim gregis, quis locus sit.

CAPVT XVI.

EGressus inde fixit tabernaculum trans turrim gregis.) Loci huius vel nominis equiuocatio quibusdam errorem fecit. Quidam enim arbitrati sunt, locũ hunc esse, vbi postea templum ædificatũ est, & turrim A-*Mich. 4.* der turrim gregis significare, hoc est congregationis & cœtus, quod & Micheas propheta testatur, dicens: Et tu turris gregis nebu-*Luca 2.* losa, filia Sion, &c. Illoq; tẽpore Iacob trãs locum, vbi postea ædificatum est templum, habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinem viæ pastorum, iuxta Bethlehẽ locus est, vbi vel angelorum grex in ortu Dñi cecinit, vel Iacob pecora pauit, loco nomen imponens, vel (quod verius est) quodam vaticinio futurum iam nunc mysterium monstrabatur. (Cumq; habitaret in illa regione, abijt Ruben, & dormiuit cũ Bala cõcubina patris sui. *Ruben.* Quod illum minimè latuit) Sic ille effluendo, cũ esset primogenitus meruit audire. Effusus es sicut aqua, nõ crescas, ascẽdisti cubile patris tui, & maculasti stratũ eius. Similes sunt ei oẽs hæretici, qui plebẽ Christi adulterino cõmaculãt semine doctrinæ neq. Vnde Bala, quod interpretatur inueterata, rectè hoc loco cõcubina dicitur. Nulla enim nisi *Gen. 49.* cõcubina inueterata hæreticorũ libidini sese prostituit. Nam quæ legitima vxor est. i. quę virũ suum Christum agnoscit, neq; seipsam ignorare, neq; adulterinum concubitum admittere potest.

De generationibus Esau patris Edom.

CAPVT XVII.

HAE sunt generationes Esau patris Edom in monte Seir, & hæc nomina filiorum eius.) Esau & Edõ & Seir, vnius hominis nomen est, & quare variè nũcupetur, supra dictum est. (Elifaz filius Ada vxoris Esau.) Iste est Elifaz, cuius scriptura recorda-*Iob. 2.* tur in Iob volumine. Quod autem sequitur. (Isti duces Horræorum qui imperauerunt in terra Seir.) altius repetiuit: iã enim enumerat filios Esau, & exponit qui ante Esau principes fuerunt Horræorum, qui in lin-*Deut. 4.* gua nostra interpretantur liberi. In Deuteronomio manifestius legitur, quomodo venerunt filij Esau, & interfecerunt Horræos, ac terram eorum hæreditate possederunt. Idcircò autem Horræorum recordatur, quia primogenitus filiorum Esau, ex filiabus eorum acceperat concubinam Themna, & ex ipsa natus est Amalech. Quod autem dicitur Themna, Cenetz, & Amalech, & reliqua, sciamus postea regionib. Idumæorum ex his vocabula imposita. (Iste est inquit) Ana qui inuenit aquas calidas in solitudine, cùm pasceret asinos Sebeon patris sui.) In Hebræo scriptum est: Iste est qui inuenit Iamim. Multi putant illum, dum pascit asinos patris sui in deserto, aquarum congregationes reperisse, cuius rei inuentio in eremo difficilis est. Nonnulli putant, aquas calidas iuxta Punicæ linguæ viciniam, quæ Hebrææ contermina est, hoc vocabulo significari. Sunt qui arbitrentur onagros ab hoc admissos esse ad asinos, & ipsum istiusmodi reperisse concubitum, vt velocissimi ex his asini nascerentur, qui vocantur Iamim. Plerique putant, quòd equarum greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, vt mulorum inde, contra naturam, noua animalia nascerentur.

Quare dicturus de ætate Ioseph, qui Christi solis iustitiæ typũ gessit, præmiserit, hæ sunt generationes eius.

CAPVT XVIII.

HAbitauit autẽ Iacob in terra Chanan, in qua peregrinatus est pater suus. Et hæ sunt generationes eius. Ioseph cùm sedecim esset annorum, pascebat gregẽ cum fratribus suis adhuc puer.) Deinceps Ioseph *CAPVT XXXVII.* sanctissimus, stella magna & lucida, de hoc altissimo sanctæ scripturæ cælo lumen suũ dare incipit, qui penè solus claro vitæ suæ ordine præostendit, qualiter sol iustitiæ Christus processurus esset ab initio vsq; ad finem diei, id est, ab incarnatione sua vsq; ad cõsummationem seculi. Vitæ eius narratio sic incipit. Et hæ sunt generationes Iacob. Ioseph cùm sedecim esset annorum, &c. Supra dixerat: Erant autem filij Iacob duodecim, eorũque catalogum ediderat, nunc autem dicturus, Ioseph cùm sedecim esset annorum, præmittit: & hæ sunt generationes Iacob. Et est sensus: Duodecim quidem filios habuit, sed in vno Ioseph suam generationem, id est, suę *Gen. 35.* vel paternæ similitudinis effudit pulchritudinem. Nam sicut & pater suus ex sterili Rebecca, naturam inopem diuina iuuante gratia, progenitus, & diuina benedictione donatus est: sic iste nihilominus ex sterili Rachel dono dei susceptus est, futurus eiusdem benedictionis hæres.

Quòd Ioseph adhuc puer grandiores fratres æmulos suos, crimine pessimo accusarit.

CAPVT XIX.

IOseph (inqt) cùm sedecim esset annorũ, pascebat gregẽ cũ fratrib suis adhuc puer. Non ita supereffluit sermo Dei, vt nos docere velit, quod hac ætate quisq; adhuc puer sit, dum præmisso, cùm sedecim esset annorum subiungit adhuc puer, sed vt etiam iustitiæ vel meriti mireris perfectionem, quæ conti-

continuò subtexitur, idcircò sic vtrunq; vigilanter dictum est, sedecim annorũ, & adhuc puer. (Et erat cum filijs Balæ & Zelphę, vxorũ patris sui. Accusauitq; fratres suos apud patrem crimine pessimo.) Hoc enim diligenti inspectione dignũ est, quia grandiores fratres accusauit adhuc puer. Quod vtiq; non fecisset, si non puritatis amorem, zelumque iustitiæ iam haberet, quod in puero vel adolescente maximè laudabile est. Quo autem crimine fratres suos accusauerit, quia scriptura non edixit, vagæ opinioni locus datus est, quia multa sunt vitia, quorũ consummatum opus pessimum est. Aiũt tamen viri illustres, crimen Sodomitici fuisse sceleris. Porrò ꝙ distinctè dictum est, & erat cũ filijs Balæ & Zelphæ, vxorum patris sui, æmulationem iam insinuat fratrum qui erant ex Lya, cum quibus esse non audebat, quia cũ
CAPVT XXXVI. de libera essent, grandiores habẽtes animos, filium dilectæ Rachelis non libenter aspiciebant. Inuidentiæ causa protinus subiuncta est. Dicit enim scriptura: (Israel aũt diligebat Ioseph super omnes filios suos, eò quòd in senectute genuisset eum. Fecitq; ei tunicam polymitã.) Et continuò. (Videntes aũt fratres eius, ꝙ à patre plus cunctis fratrib. amaretur, oderãt eum, nec poterãt ei quicquam
Sap. 4. pacificè loqui. (Sed notãda paternæ dilectionis causa posita est, eò ꝙ in senectute genuisset eũ. Nunquid enim secundum corpus senex erat quando genuit eum, iuuenis autem quando cæteri nati sunt? Siquidem præter Beniamin cunctos infra quatuordecim annos genuerat. Restat ergo senectutẽ illã hic assignari, de qua sapientia dicit: Senectus enim venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata. Cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. In illa nanque veraciter senectute Israel genuit Ioseph, quia propter illã iustitiæ suæ senectutem talẽ habere meruit hæredem. Nec enim vir iustus lætatur in multitudine filiorum si mali sunt: sed in eo tantũ agnoscit se patrem, si filium relinquat post se, qui iustitiæ consequatur hæreditatẽ. Vn-
Eccl. 30. dè est illud sapiẽtis: Mortuus est pater illius, & quasi non est mortuus, similẽ enim sibi relinquit post se. In vita sua vidit & lætatus est, cum illo in obitu suo non est contristatus. Dignam ergo ob causam diligebat eum, & tanquam perfecto iamq; pleno dierum, id est, virtutum, fecit ei tunicam polymitã, id est, manibus artificis mira varietate distinctam, vsq; ad talos pertingentẽ, videlicet ob virtutum multiplicitatem, vel iustitiæ perfectionẽ. Itaq; videntes (inquit) fratres, oderant eũ, nec poterãt ei quicquã pacificè loqui. Magnitudinẽ odij diligenter expressit, dicendo: nec poterãt ei quicquã pacificè loqui. Nã reuera odiũ tunc magnũ ac molestissimũ est, quando virus animi lingua dissimulare nõ potest. Hæc secũdũ sensum literalem dicta sunt. Cæterùm iam dicendum vel intuendũ est, quã pulchra ex hoc speculo suo Christi filij dei, veri solis imago resplendeat.

Quomodo Iacob patris, Ioseph autem filij Christi typum gesserit.

CAPVT XX.

IGitur in mysterio Ioseph id est adauctꝰ, Christꝰ est dei filius, qui omni spiritu sancto plenꝰ est, in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Hic & sex & decem annorũ cùm sit, siquidẽ & sex opera vniuersæ creationis ipse explicuit, & decalogũ legis cũ digito Dei scripsit, adhuc puer pauit gre- Colo. 2.
gẽ patris sui. i. formã serui indutus rationalium dei patris ouiũ curã suscepit. Eratq; cũ filijs Balæ & Zelphæ, vxorũ patris sui. Bala inueterata, Zelpha fluẽs os interpretatur. Quibus nominib. scribæ subintelliguntur & pha
risæi, dierũ malorũ inueterati & ore fluẽtes Luca 2.
vitiatã traditionib. suis doctrinã legis. Cũ il- Ioan. 5.
lis erat, audiens eos, & interrogãs illos, & nõ Ioan. 15.
quidẽ ipse, sed ꝓpter ipsum Moyses, in quo sperabãt ipsi, accusauit eos apud patrẽ crimine pessimo. Nã si non venissem (inquit) & locutus fuissem eis, peccatũ nõ haberent, nunc aũt excusationẽ non habent de peccato suo. Si opera nõ fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatũ non haberent. Nunc aũt & vide-
runt & oderunt me & patrẽ meũ. Cui du- Ioan. 13.
bium est, ꝙ pater diligit istum Ioseph? Pater enim (inquit Ioan.) diligit filiũ, & omnia dedit in manu eius, eò ꝙ in senectute genuisset eum. Qua in senectute genuit ille pater talẽ filium? In senectute æternitatis genuit eum, secundum quã & ipse dicitur & est antiquus dierũ. In illa senectute, in illa matura antiquitate, sine numero annorũ, sine initio dierũ, sine vicissitudine temporum, genuit ille se-
nex & antiquus pater illum æquè senẽ & æ- Dan. 7.
què antiquũ filium: & idcircò diligit eum, fecitq; ei tunicã polymitã. Quę nã est huius filij tunica, nisi sancta legalis & prophetica scriptura? Cuius enim ob causam, cuius ob testimonium vel gloriã, nisi huius filij sui texue-
runt digiti Dei omnẽ scripturã, quam iure fa- 2. Pet. 1.
temur diuinitus inspiratam. Fecit ergo pater filio suo tunicã polymitam variè pulchram, & pulchrè variam. Hanc similẽ genituram, hanc tunicam polymitam, dilectionemq; pa-
ternam, qui habet aures audiendi audiat, pa- Psal. 44.
tre prædicante per Psalmistã in quo dicit: Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi, &c. vsq; ad finem Psalmi. Videntes autem (inquit) fratres eius, oderãt eum, nec poterant ei quicquam pacificè loqui. Notum est, quia nimis oderant hunc dilectionis filium fratres maligni, tanto odio vt nõ possent ei quicquam pacificum loqui.
Vnde ait ipse in Dauid: Cùm his qui oderãt Psal. 119.
pacem, eram pacificus: cùm loquebar illis, Psal. 108.
impugnabant me gratis. Item: Et sermonibus odij circundederunt me, & expugnauerũt me gratis. Cuncta loquebãtur hostilia,

in Beel-

in Beelzebub principe dæmoniorum eijcit
Matth.12. dæmonia,& dæmonium habet & insanit, &
Ioan.8. quid eum auditis?& his similia. Sed nūquid
Ioan.9. viderunt, quòd illum pater amaret, vel ꝙ ille filius Dei patris esset? Vtiq;. Nam si cæci (inquit) essetis, non haberetis peccatū. Nunc autem dicitis quia videtis, peccatum vestrū manet. Planè viderunt, & idcircò excusatio nem non habent de peccato suo.

De somnio Ioseph, quod retulit fratribus suis.

CAPVT XXI.

Accidit quoq;, vt visum somnium referret fratribus suis, quæ causa maioris odij seminarium fuit.) Præter causam supra dictam, accidit hæc etiam causa in augmentum odij. Hoc ita dictum est, ac si diceretur: Accidit vt sermo eius maioris odij seminarium fieret. Et hoc rectè dictum est, quia accidit, neque enim studio quicquam horum dixit, id est, nō in conscientia eius fuit, quòd huiusce somnij relatio seminariū fieret maioris odij. Deniq; hoc simplicis aut innocentis non fuisset animi, velle amplius vrere odientium animas auspicio suæ futuræ felicitatis. (Putabam (inquit) nos manipulos ligare in agro, & quasi consurgere manipulum meum & stare, vestrosque manipulos circūstantes adorare manipulū meum. Item: Vidi (ait) per somnium, quasi solem & lunam, & stellas vndecim adorare me.) Hæc somnia, quoniam cuncti nouimus in illo Ioseph qualiter subsequens rerum compleuerit effectus, restat nūc, vt ea secundum easdē causas vel exitus euangelicis Domini nostri Iesu Christi parabolis consonare sciamus. Etenim sicut in somnio, sic & in parabola, dū aliud dicitur, aliud intelligitur: quēadmodū & aliud vmbra, & aliud corpus, & tamen nō nunquā ex vmbra corpus cognoscitur. Et hoc nulli dubium, quin sicut in hunc causa somniorum, sic & in dominum nostrū causa parabolarū, maioris odij seminarium fuit,
Matth.21. maioris inuidiæ fomitem ministrauit. Exempli causa seminatur parabola hæc: Homo erat paterfamilias, qui fodit vineam, & sepem circundedit ei. Et fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregrè profectus est, & reliqua. Etenim sic ut eminentiam Ioseph præsignauit illud, quòd manipulus eius consurgere & starę visus est, eumq; circunstantes adorare manipuli fratrum: sic & Dominus noster, excel
Psal.117. lentiam sui met innuit ad summam parabolæ, dicendo sic. Nunquid legistis in scripturis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à Domino factum est illud, & est mirabile in oculis nostris? Et quemadmodum illi conijcientes quid sibi vellet somnium, amplius inuidentes dixerunt: nunquid rex noster eris, aut subijciemur ditioni tuæ: sic & isti intelligentes intentionem parabolarum amplius zelati sunt, & quærentes eum tenere (inquit Euangelista) timuerunt turbas, quia sicut prophetam eum habebant. Porrò minus in somnio visum, quā in parabola est dictum. Non Matth. 21.
enim habetur in somnio, qualiter manipulus Ioseph consurgere & stare, & à circunstantibus manipulis suorum fratrum adorari deberet, cū parabola hæc personet, quòd Iudæi Dei patris filium extra portam ciuitatis eiectum occisuri forent, & deinde subiuncto testimonio Psalmi dicentis: Lapidē quē reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: palam confirmet, quòd sic abiectus vel reprobatus, in caput gentium deberet constitui. Igitur pro quanto Ioseph Christi gessit typum, pro tanto & hæc eius somnia parabolis eiusdē Christi similia sunt. Et duo quidem somnia fuerunt, sed pro vno habita vel habenda sunt, quemadmodū & ipse ad Pharaonem: somnium (inquit) regis vnum est. Quod autem vidisti secundò ad eandē rē pertinens somnium, firmitatis indicium est, eò quòd fiat sermo Dei vel ve- Gen. 41.
locius impleatur. Et alterum quidem è terra vel ex agro, alterum verò somnium fuit è cęlo, quia videlicet adoranda à fratribus suis eius felicitas nō de terra tantùm, sed & de cælo, non solùm ex hominibus, sed etiā ex deo, imò primam & maximam ex Deo laudem erat habitura.

De interpretatione somnij ex eo quòd Iacob dixit: Num ergo, &c. adorabimus te super terram?

CAPVT XXII.

SED quid ita pater somnium interpretari conatus est. (Nū ego & mater tua, & fratres tui adorabimus te super terram?) Cùm eius matrem Rachel obisse sciret, quomodo illam quæ defuncta fuerat, adorare posse sentiebat? An matrē eius hic appellat eam quæ supererat, vxorem suam, consuetudine non natura? Etenim matertera cū dicatur, ꝙ sit mater altera, rectè matrem eius Lyam hic appellare poterat. Veruntamen nec de patre palam legitur, quòd adorauerit, nisi quan- Quomodo
do iurante Ioseph, quòd patrem auferret Iacob ad-
de terra Aegypti, conderetque in sepulchro orauit filiū
maiorū, adorauit iuxta septuaginta fastigiū suum Ioseph.
virgæ eius pater Israel. Cæterū iuxta Hebrai Gen. 47.
cam veritatē melius legitur, adorauit Deum conuersus ad lectuli caput. Ergo pro parte totum ponitur: vel intelligitur, quia reuera & pater pro filio gratias agendo cælestem adorauit gratiam, quod sine dubio fecisset mater si adhuc viueret. Quòd & si litera cuiquam in hac parte infirmare videatur, firmiter sciendū est, quia iuxta spiritualē sensum veritas omnis in Christo perficitur. Quis enim hoc loco pater eius, nisi anterior populus, de quo est incarnatus, q à die passionis vel resurrectiōis eiusdē filij sui in cælesti regno pro parte electorum fulget sicut sol? Et quæ luna nisi præsens ecclesia, quæ mutabilitati subiacet, & min' lucet quādiu peregrinatur in

tur in ista vita? Singuli autem electorum stellæ sunt, secundum se quidem imperfecti qua si in vndenario numero, sed eorũ perfectio stella duodecima, stella (inquam) perfecta & matutina, ipse Christus frater ipsorũ est. Omnes adorãt sol & luna, & stellæ omnes, cuncta cælestia, vniuersa terrestria, maiora siue minora, illũ venerantur & adorant. Mihi (in *Esaia 45.* quit) curuabitur omne genu, & confitebitur omnis lingua. Quis enim manipulus eius, nisi ab ipso seminata, ad messem vsq; perducta & perducenda fides euangelica? Porrò manipuli fratrum, lectiones sunt legis & prophetarum, quas Iudæi legentes quasi manipulos ligant vel colligunt. Ecce palã omnibus est, & de toto mũdi agro spectatur manipulus Christi stans & manipuli fratrum eius circunstantes & adorantes, id est, euangeliũm fida messis & frumentum optimum, solum & vnicũ Christi afferens imperium, omnesque legis & prophetarum lectiones illi testimoniorũ præbent obsequium debitumque adorationis famulatum. Imitentur ergo fratres inuidi manipulos suos, quod quãdoq; facturi sunt, eum adorando, cuius manipuli ipsorum iam adorant manipulum.

Quòd Ioseph obediens patri in Sychem missus ad fratres suos, Christi patri suo obedientis vsque ad mortẽ typum gesserit.

CAPVT XXIII.

CVmque fratres illius in pascẽdis gregib. morarentur in Sychem, dixit ad eum Israel. Fratres tui pascũt greges in Sychimis, veni, mittã te ad eos.) Hæc erat causa paternæ solicitudinis, quia pascebãt filij oues eius in Sychimis, videlicet vbi dudum populo terræ il-
CAPVT XXXVII. lius odiosos fecerat illos furor ipsorum per- tinax & indignatio dura. Eadẽ solicitudine *Genes. 34.* æger superius locutus est. Turbasti me, & odiosum fecisti Chananæis, & Pherezeis habitatoribus terræ huius. Nos pauci sumus, illi congregati percutient me, & delebor ego & domus mea. Non ergo ab re visitationem pater arbitratus est, quia non qualemcunque hominem, sed eum quem diligebat filium mitteret ad eos, vade (inquiens) & vide si cuncta prospera sint erga fratres tuos & pecora, & renuncia mihi quid agatur. Breue quidem, sed præclarum scriptura interposuit obedientis filij verbum, dicendo. Quo respondente, præsto sum. Perseuerantiam quoq; beneuolentiæ vel attentationis eius illud indicat, quòd cum nõ inuenisset eos in Sychem, tãdiu quæsiuit eos errans, & duce siue indice indigens, donec inueniret eos Dotaim: Hoc planè in mysterio illud est, quod in Christo Dei filio mirandum & imitandum prædicat Apostolus, quia factus est *Philip. 2.* pro nobis obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Fratres eius secundum carnem scribæ & pharisæi in Sychimis pascebant oues, id est, secundum exemplum Sychimitarum docebant, imò decipiebant insipientes, de qualibus Psalmista: Sic- *Psalm. 48.* ut oues (inquit) in inferno positi sunt, mors depascet eos. In quo secundum exemplum Sychimorum? In eo videlicet, quia circuibãt mare & aridam vt facerent vnum proselytum: & cum factus esset, faciebant eum filiũ perditionis, duplo quã semetipsos. Sic enim *Matth. 23* Sychimitis fecerunt patres eorum dolo cir- *Genes. 34.* cumuenientes eos, vt circunciderentur, proselytos fecerunt, & incautos interfecerunt. Et ad eiusmodi pastores cum à Deo patre mitteretur passurus filius. (Præsto sum ait.) Dominus enim (inquit) aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abij. Venit ergo ad tabernacula pastorum, *Esaia 50.* ascendit Hierosolymam ad diem festum renunciaturus patri quid ageretur, non locali recursu vel retrogradis passibus, sed clamore valido sui sanguinis, quo fratrum illorum scelus crudelissimum iugiter in cælum annunciatur.

Quòd Ioseph dolore mortis circundatus similitudinẽ mortis Christi, & passionem eius figurarit.

CAPVT XXIIII.

PErrexit ergo post fratres suos, & inuenit eos in Dotaim. Qui cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitauerunt illum occidere, & mutuò loquebantur: Ecce somniator venit, venite occidamus eũ, &c.) Non opus erat, vt gratia similitudinis filij sui Deus illum permitteret occidi resusci- *Cur non* taturus à mortuis, quamuis & hoc illi possi- *permisit* bile fuerit, cum omnipotens sit. Occidi nanq; *Deus Ioseph occi-* non iã mortis similitudo, sed ipsa est mors *di.* Si enim complantati (inquit Apostolus) facti fuerimus similitudini mortis eius, simul *Rom. 6.* & resurrectionis erimus. Nunquid hæc dicens, suadet nobis corporaliter extingui? Ergo pro similitudine satis fuit, viuentẽ absq; dispendio vitæ doloribus mortis circundari, & ita cõmunicare futuris passionib. Christi. Vt autem euaderet mortem dicentibus illis: Ecce somniator venit, venite occidamus eũ, & videamus si prosint illi somnia sua: diuisio malorum, præsidium iusto fuit. Dixit enim Rubẽ. (Non interficiamus animã eius, *Ruben.* nec effundamus sanguinẽ, sed proijcite eũ in cisternã hãc quæ est in solitudine, manusq; vestras seruate innoxias. Hoc aũt dicebat, volẽs eripere eum de manib. eorũ, & reddere patri suo. Fortè quia se magis suspectũ fore totũq; pondus criminis in se versandũ existimabat, quippe q primogenita pdiderat, quæ in illũ ab altera vxore primogenitũ pater trãsferre cœperat. Hic pfecto dimisus est à cæteris & cauedũ erat illis, vt nõ offenderẽt eũ, cum posset offensus rẽ indicare patri. Igitur acquiescẽtes vni cõfestim vt peruenit ad ipsos nudauerũt Ioseph tunica talari & polymita, miserunt q; in cisternã quæ nõ habebat aquã. Sed hoc pacto, si ibi relinqueretur, mortẽ nõ euaderet, si aũt Ruben vt facere intẽderat, eripe-

ret eum de manibus eorum, & redderet patri suo: nō implerētur diuinitus prouisa eius somnia. Facta est igitur & alia diuisio, sicque in tres diuisi sunt partes, vt citius propositū Dei ordine suo percurreret. Nam sequitur: (Et sedentes vt comederent panes, viderunt viatores Ismahelitas. Dixit ergo Iudas fratribus suis: Quid nobis prodest, si occidamus fratrem nostrum? Melius est vt vendatur Ismahelitis,&c.) Hoc profectò ex semetipso non dixit, sed quemadmodum ille Caiphas
Ioan. 18. qui prophetauit, dicens: Expedit vobis vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat: sic & iste nutu dei prophetauit, melius fore Ioseph venundari quam occidi, magisq́; sibi profuturum, si Ismahelitis venderent, quam si occiderent, & sanguinem eius celarent. Hæc potius voluntas Dei fuit, sed ille quidem cogitauit de fratre suo malū, Deus aūt conuertere nouerat illud in bonū. Num (inquit ipse Ioseph) Dei renuere possumus volūtatem? Vos cogitastis de me malū,
Genes. 50. & Deus vertit illud in bonum. Hæc & Psal-
Psal. 104. mista testatur, dicens: Misit ante eos virum, & continuò subiungens, in seruum venundatus est Ioseph. Illi (inquam) cogitauerunt malum de fratre suo, qui in seruum illum vendiderunt: Deus autem vertit in bonum mittendo ante eos virum. Hoc vero fuit Christo cōparari, verè ferro passionis transuerberari. Sic enim qui supra cū dixisset: Humiliauerūt in compedibus pedes eius, statim adiecit, ferrum pertransijt animam eius. Ferrum pertrāsiens animam, appellat animæ angustiā. Quæ quàm vehemens fuerit, fratres testantur ad inuicem loquētes: Meritò hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum, videntes an
Gen. 49. gustiam animæ eius, dum deprecaretur nos, & non audiuimus.

Quod fratres Ioseph mittentes tunicam hœdi sanguine tinctam nunciauerunt patri mortem eius. Et de luctu patris.

CAPVT XXV.

TVlerunt autem tunicam eius, & in sanguine hœdi quem occiderāt, tinxerunt: mittentes qui ferrent ad patrem, & dicerent: Hanc inuenimus, vide vtrum tunica filij tui sit, an non?) Hoc deliberauerunt, & non ipsi dicere voluerunt: hanc inuenimus, sed summiserunt qui ferrent, seq; inuenisse dicerent. Videlicet sic tutius innoxij parerent, sic dissimulandi sibi laborem minuerent, sic animū patris, à suspicione sui sceleris longius repellerent. Sed nunquid vel sic tam diligentem fallere potuerunt? Et si huic sancto viro præter humanam nihil affuit cōiecturam, nunquid totum eius spiritum suæ fallaciæ tenebris obuoluere valuerunt? Dicit nempe quodam loco sic: Vos scitis, quod duos filios genuerit mihi vxor mea. Egressus est vnus, & dixistis, bestia deuorauit eum. Quid nam dixistis, ni-
Genes. 44. si & eos qui dicerent, summisistis? Ergo illa fera pessima, illa bestia sæuissima, quæ quātū in se fuit deuorauerat, qualis esset, non omnino patrem latere poterat. Sed quid ageret? Qualiter ferā illā cōstringeret? Quomodo de ventre bestię illi⁹ quē deuoratū putabat filiū extrahi posse putaret? Tacendi potius & dissimulandi quod conijcere poterat, tempus illi erat, ne si notam sibi illam feram, id est, filiorum inuidiam audacem atque violentā querelis manifestis exagitaret, maiorem in rabiē dētes eius acueret. Itaq; in acerbissimo dolore vim sibi faciens, & verba sua moderans. (Tunica (inquit) filij mei est, fera pessima cōedit eum, bestia deuorauit Ioseph.) Nec hoc dicens falsus aut mentitus est. Talis nanq; sæuitia cum leone & vrso feræ aut bestiæ vocabulo rectissimè æquiuocari potest. Scissisq; vestibus, indutus est cilicio, lugens filium suum multo tempore. Qualem ergo inuidiæ suæ requiem? quale zeli sui refrigerium abactores Ioseph adepti sunt? Nempe si grauis illis erat ad videndū frater, quia diligebatur: grauior multo esse poterat pater, quia cum languore vel tristitia vniuersa domus corā oculis eorum perpetuo dolore cruciabatur, nimioq; labore consumebatur. (Congregatis autem cunctis liberis eius, vt lenirent dolorem patris, noluit cōsolationem recipere, & ait: Descendam ad filium meum lugens in infernum.) Quia mortuum esse putabat filium suum, omnes autem mortui, quanquā iusti ante Christi aduentum descendebant in infernum: idcirco dixit, descendam in infernum ad filium meum, pro eo, vt diceret, cum vita mea finiam præsentem luctum, non nisi moriendo cessabo lugere filium meum. Sed quonam instrumento liberi eius congregati aderant ad leniendum patris dolorem? Quis enim dolorem eius mitigare poterat, nisi quē medullitus dolor ipse mordebat? Hæc nanq; veri doloris natura est. Si enim (inquit Apo- *2. Cor. 2.*
stolus) ego contristo vos, & quis est qui me lætificet, nisi qui cōtristatur ex me? At illi nō in veritate plorare, vel fideliter cōtristari poterant, quippe qui pro remedio tristitiæ suæ, pro lenimento torquentis inuidiæ fratrem abegerant. Qua ergo fronte congregati ade- *Ouid. in*
rant? Heu (inquit quidam secularium) quam *Metam.*
difficile est, crimen nō prodere vultu. Patris lachrymæ, quia vulneratam cordis venam inuenerunt, freno laxato currebant quantū volebant, nec retineri adiunctis habenis poterant, quia forti impetu sese excusserant. Verùm lachrimæ fratrum conclusæ erant, nec leuiter, quamuis calcaribus vrgerentur, erūpere volebant. Ergo cum lenire vellent verum patris dolorem, noluit consolationem recipere, noluit eos audire, noluit eos saltem ad luctum inuitare, non curauit saltem (quæ extrema consolatio est) eorum voces secum in fletū excitare. Solent nanq; & hoc facere qui omni gaudio destituti, solis pascūtur la- *Thren. 1.*
chrymis suis, solis feriuntur gemitibus, quomodo verbi gratia Hierem. propheta loqui-

tur

tur: O vos omnes qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus.

Item de re eadem. Et quòd sicut Isaac, sic & Ioseph ad occidendum impetitus, non tamen mortuus, Christi passionem præfigurabat.

CAPUT XXVI.

Gen. 22. IGitur quemadmodum puer Isaac ad immolandum ductus, colligatus & aræ impositus non tamen etiam gladio percussus: sic & iste à fratribus suis ad occidendum impetitus, in cisternam proiectus, ac venditus est, non tamen etiã occisus, rectè dicitur passus, & in passione sua filio Dei assimilatus. CAPUT XXXVII. Item & quemadmodum aries pro Isaac in holocaustum oblatus, mysterium similitudinis filij Dei peregit, cuius diuina impassibiliter permanente natura, sola passã, vel mortua est humana. Sic & hœdus iugulatus, quo tunica Ioseph talaris & polymita sanguine eius intingeretur, eandem figuram vel similitudinem prætulisse dignoscitur. Tunicam Christi polymitam, sanctã esse scripturam superius iam diximus, qua videlicet tunc inuidi fratres Iudæi, quantum in ipsis fuit, dilectum patris filium nudauerunt, quando illum detestati sunt, & eum quẽ scripsit Moyses in lege, & prophete, hunc esse negauerũt. Ecce respice in manibus Iudæorum Christi tunicam, id est, legalem ac propheticam scripturam, sanguine illo cruentata est, sanguine hœdi, id est, eiusdem Christi, non sua, sed aliena peccata portantis, & idcircò per hœdum significati, in manibus Iudæorum polluta est. Quicquid legere, quicquid sabbatizare contendunt, omne quod sanctum se habere putant, sanguine plenum est, sed & ipsæ manus Iudæorum plenæ sunt sanguine. Qui nam sunt hi quos miserunt, quibus tunicam istam patri afferendam imposuerunt? Nimirum nos sumus, qui neque filium istum vendidimus, neque hœdum (quod ipse idem est secundum naturam humanam) peccata nostra portantem occidimus, sed vbi factũ est, audiuimus, & superuenientes iam intinctam tunicam suscepimus. Non quidem nos illi miserunt, sed & nos & patres nostros Apostolos emiserunt, eiecerunt, anathematizauerunt: Veruntamen quin spolia hæc auferremus, prohibere non potuerunt. Quoties igitur patri assistimus, quoties cantantes psallantes siue legentes sacram scripturam tractamus, familiariter Deo dicamus. Hanc inuenimus, vide vtrũ tunica sit filij tui, an non? Hier. 12. Et respondet nobis: Tunica filij mei est, fera pessima comedit eum, bestia deuorauit Ioseph. Gens enim illa, quódam patris domus vel hæreditas, nunc fera pessima vel bestia dicitur & est, & vocatur Hyena. Sic enim in propheta dicit filius ipse: Facta est mihi habitatio mea quasi spelunca Hyenæ. Iamdudum scissis vestibus hic pater indutus est cilicium, id est, laceratis & abiectis à se ornatib. veterum cæremoniarum, contempto ritu sacerdotum vel ornatu sacrificiorum, admisit & astruxit sibimet multitudinem pœnitentium Idololatrarum. Planè congregatis cũctis, qui eiusmodi sunt liberis, eius, vt deliniant dolorẽ eius, id est, vt sacrificijs & Mosaicis lectionibus illi adulentur, omninò nõ vult eos audire, & dicit: Cùm extenderitis manus vestras, auertã oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam, manus enim vestræ plenæ sunt sanguine. Esa. 1. Sed quid? Descendam, inquit, ad filiũ meum lugens in infernum. Lugens, inquam, id est, gemitibus inenarrabilibus lugentes faciens, ad eos descendam, qui cùm in inferno siue in monumentis sint, audiunt vocem filij mei, & in hoc descendam, vt quicunque audierint, viuant. Ioan. 5.

Quomodo Ioseph semel venditus viginti denarijs à fratribus, secundò venditus sit Putiphar Eunucho in Aegypto à Madianitis.

CAPUT XXVII.

ET illo perseuerante in fletu, Madianitæ vendiderunt Ioseph in Aegypto Putiphar eunucho magistro militiæ. Quæritur de isto, q nũc eunuchus asseritur, quomodo postea vxorem habere dicatur. Tradunt Hebræi, emptum ab hoc Ioseph ob nimiam pulchritudinem in turpe ministerium, & à Domino virilibus eius arefactis. postea electum esse iuxta morem hierophantarum in pontificatum Heliopoleos, & huius filiam esse Aseenech, quã postea Ioseph acceperit. Ecce secundò in seruum venũdatus est Ioseph. Et hoc interesse notandum est, quia primæ venditionis pretium scriptura non tacuit, viginti enim argenteis vendiderunt eum fratres sui Ismahelitis, secundò autem quanti venditus sit, dicere neglexit. Et rectè: Quia Ismahelitæ siue Madianitæ negotiatores permixti, quod suum erat, & quod emerant licenter iam vendiderũt. Fratres aũt hoc faciendo malum, ipsi venundati sunt, & idcircò sciendum fuit, quanti seipsos vendiderut, id est, quam paruo pretio tam ingentis peccati serui facti sunt. Nam tali in negotio, viginti argentei, quid sunt inter tantos? Siquidem cũ decem fratres vnius venditores fuerint, singulæ portiones eorum, boni argentei sunt. Paruo igitur venundati sunt, nisi q & illi non tam marsupijs suis consulere, q̃ in uidiæ suæ satisfacere curauerunt. Porrò Madianitis qui emerunt, & rursus vendiderunt Ioseph, illi fratrum nequissimi comparabiles sunt, scilicet, principes sacerdotum, qui & vendiderunt Christum, & vt sibi venderetur, pecuniam discipulo spoponderunt: vẽdiderunt, inquam, quia iuxta suam occasionem, vt locum & gentem sibi seruarent, qua Galat. 4. si rursus vendentes eum Pilato tradiderunt. Nam si secundum Apostolum ex Ismahel sunt omnes qui sequuntur eos qui vel secundum spiritũ nati, vel promissionis filij sunt:

P quanto

quanto magis illi Ismaelitæ rectè dicantur, qui hunc vsq; in mortem persecuti sunt: non vtcunque secundum spiritum natum, sed ex sancto spiritu conceptum, cui non ad mẽsurã Deus spiritũ dat, sed in eo corporaliter omnis plenitudo diuinitatis inhabitat? Hęc Coloss. 2. mira venditio eorum fuit, cùm propter locum & gentem regem suum & loci & gentis suæ solum præsidium tradiderunt, dicendo, Ioan. 11. ne fortè veniant Romani & tollant nostrũ & locum & gentem. Et pretium quidem emptionis eorum similiter supputatum est. Triginta nanq; argenteos traditóri discipulo dederunt. Vbi notanda diligenter, secundum distantiam personarum, differentia quoque diuinitus prouisa pretiorum. Binarius nanque & ternarius in deceno limite viginti & triginta faciunt. Ergo quantitas pretij, quo Ioseph venundatus est, binarius: pretij verò quo emptus est Christus, ternarius est. Et rectè: Nam Ioseph, vtpotè purus homo solummodo ex anima constat & corpore, Christus verò ex anima, & corpore, simul ex veritate constat diuinæ naturæ. Benè igitur illic binarius, hic autem pretij quantitas ternarius est. Porrò & illic, vbi in Aegypto venditus est Ioseph, & hic vbi gentibus traditus est Dominus noster, pretium vel emolumentum vendentium siue tradentium definitum non est. Attamen in propheta dicite, paueant illi, & non paueam ego, induc su- Hier. 17. per eos diem afflictionis, & duplici contritione contere eos Domine Deus meus: iusta merces iniquitati illorum concessa est. Nã quia pauentes, imò pauorem simulantes dixerunt, & veniẽt Romani & tollent nostrũ locum, non solùm hac simplici contritione contriti sunt: sed & duplicata est cõtritio illorum, scilicet, vt & locum perderent, & æternam animæ mortem incurrerent.

De coniugio Iudæ & filiorum eius. Et quod alienigena Thamar & adulterinus concubitus Iudæ, os Iudæorum gloriantium in carne obstruxerit.

CAPVT XXVIII.

CAPVT XXVIII

Eodem tempore descendens Iudas à fratrib. suis, diuertit ad virum Odollamitẽ nomine Hyram, viditq; ibi filiam hominis Chananæi vocabulo Sue. Et vxore accepta ingressus est ad eam. Quæ concepit & peperit filium, vocauitque nomen eius Her. Rursum concepto fœtu, natum filium vocauit Onan. Tertium quoque peperit, quem vocauit Sela. Quo nato parere vltra cessauit. Dedit autẽm Iudas vxorem primogenito suo Her, nomine Thamar. Fuitque Her primogenitus Iudæ nequam in conspectu Domini, & ab eo occisus est, & reliqua.) Vbique Deus gratiæ suæ dona circa electos suos ita dispensat ac moderatur, quatenus & iustitia fidei sit, vnde prædicetur, & præsumptio Rom. 3. carnis sit vnde non glorietur, vt iuxta Apostolum omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo, neque glorietur omnis caro coram illo. Ecce enim Iudæis carnalib. in carne gloriantibus magnæ erat cõfidẽtiæ, q patres eorũ vocati sunt sancti, & ipsi sanctas habuere coniuges, alienigenas. i. Chananæorum, inter quos habitabant, filias abominati, sed ecce os illorum obstruit alienigena Thamar, & adulterinus Iudæ concubitus, vnde duces suos, principes suos, reges suos, prophetas suos, & seipsos emanasse, si dissimulare velint, palã coarguantur, Omnis gloria gentis, cuncta nobilitas populi huius, ex hoc adulterio profluxit, vt (sicut iam dictũ Rom. 3. est) omne os obstruatur, & de meritis suis nemo glorietur, sitq; solus iustus & iustificans eum qui ex fide est Deus. Iam quia patet literæ textus in superficie decolor, pulchritu- Matth. 9. dinem spiritus introrsum quæramus, ad honorem eius, qui neminem venit vocare iustum, sed omnes peccatores & impios. Neq; enim arbitrandum est, quòd frustra talibus ex principijs nasci voluerit patres, ex quibus ipse secundũ carnem nasciturus erat, qui est Rom. 9. super omnia Deus benedictus in secula.

Quid mysticè per adulteram Thamar significetur.

CAPVT XXIX.

Igitur Thamar (quod interpretatur amaritudo) pœnitentiam significat, quæ omni homini necessaria est, ex quo primus peccauit Adã, in quo moriuntur omnes. Her & Onam, quorũ alter pelliceus, alter interpretatur mœror eorum, qui vxorẽ Thamar duce re iussi, filios ex ea nõ genuerunt, & mortui sunt propter suam nequitiam, eos qui ante legem & sub lege fuerunt, designant, qui pœnitentiã agere iussi, neglexerunt: Imò & expectatione Dei nequiter abusi, tempora pœnitentiæ perdiderũt. Iudas qui tandem ad illam ingressus duos ex ea filios vno genuit concubitu, Christum designat, qui tandem agendam pro omni modo pœnitentiam suscepit, & vno mortis experimento duorum populorum salutem, & vitam æternam, qua si parturiens in dolore mortis fructificauit. Latius secundũ literæ ordinem, sensum hũc explicemus. (Mortua filia Sue, vxore Iudæ, ille post luctum consolatione accepta, ascendebat ad tonsores ouium suarum, ipse & Hyras opilio gregis Odollamita in Thamnas.) Iudas confessio, Hyras vidi fratrem meum, Odollamita testimonium in aqua, Thamna vetans interpretatur vel deficiens. In Iuda ergo Christum quem & Apostolus vocat confessionis nostræ pontificẽ. In Hyras Ioannem Baptistam, qui dicit: Et ego vidi, & testimoiũ perhibui q͂a hic est fili⁹ dei. In eo q dicitur Odollamites, ipsum testimonium propter quod venit in aqua baptizans. In Hebr. 3. Thamna Iudæos vetantes & vetando defi- Ioan. 1. cientes. In morte filiæ Sue (quod interpretatur loquens siue cantilena) silentium intelligimus legis & prophetarum, qui vsque ad Ioannem prophetauerunt. Tunc ascendebat Iudas ad tondendas oues suas, & cum eo

Matth. 11. cum eo ille Hyras: tunc enim Christus venerat ad oues quæ perierant domus Israel: & cum eo, vel ante eum Ioannes baptista, baptizans in aqua & prædicans lauacrum ad totfuram ouium necessarium, id est, pœnitentiam, dignosque pœnitentiæ fructus, necessarios ad deponenda onera peccatorum.

Quid mystice significet, quod Thamar Arrabonem accepit, donec mitteretur hœdus?

CAPVT XXX.

CAPVT XXXIX.

ANnunciatum est hoc Thamar,) id est, amaritudini, (sumptoq; habitu meretricio sedit in biuio.) Audita est enim vox illi opilionis gregis dominici, clamantis & dicentis: Pœnitentiam agite, & facite fructus dignos pœnitentiæ. Extunc omnis qui de peccatis suis timuit, amaricatus est: & sic publica confessione se ostendit quæque anima peccatricem, quem admodum talis habitus afferebat Thamar esse meretricem: sumpserat enim theristrum, i. æstiuum ac subtile palliolum, sedens in biuio, per quod intelligitur legis & gratiæ confinium. Vidit Iudas noster, id est, miseratus est: adamauit, id est, satisfactionem eius suscepit. Quomodo enim cócubitu eius frui voluit, nisi quia communicare dignatus est pœnitentiam amaritudini? Vsqueadeò facere hoc ille non dedignatus est, vt inter pœnitentes ipse à seruo suo baptismum pœnitentiæ susciperet. Sed quænam conuentio fuit, vel qua pro mercede inter vtrumq; conuenit? (Mittam, inquit, tibi hœdum de gregibus.) Quid porrò est huic Thamar hœdum pro mercede dari, nisi Christum pro pœnitentib. sacrificari? Nam ille quidem secundum suam innocentiam agnus est Dei: secundum peccata aliorum, quæ in se expianda susceperat, hœdus fuit. (Quid tibi, inquit, vis pro arrabone dari? Respondit. Annulum tuum, armillam, & baculú quem in manu tenes.) Annulus fidem: armilla, dilectionis operationem: baculus, spem significat fortitudinem. Ista rectè Thamar pro arrabone postulat, donec accipiat hœdum. Fide nanq; spe, & charitate pœnitens anima subarratur, donec sacrificatum pro peccatis suis facie ad faciem videat Christum. Accusata quoque his tribus defenditur testimonijs quòd nequaquam vagam sequendo turpitudinem fornicata sit, sed de Iuda conceperit, quia videlicet in die iudicij fide, spe, & charitate, vocata iustificata, & magnificata defensabitur, quod non aliò quàm de Christi spiritu conceperit, dicens
Esa. 26. iuxta prophetam A timore tuo Domine cõcepimus & peperimus spiritum, salutes non fecimus super terram.

De partu Thamar & quid significent gemini in vtero eius, quòd vnus manum prius protulit, & alter maceriam destruxit.

CAPVT XXXI.

INstante autem partu, apparuerunt gemini in vtero eius. Atque in ipsa effusione infantium vnus protulit manú, in qua obstetrix ligauit coccinum, dicés: Iste egredietur prior. Illo verò trahente manum, egressus est alter. Dixitque mulier: Quare diuisa est propter te maceria? Et ob hanc causam vocauit nomen eius, Phares. Posteà egressus est alter, in cuius manu erat coccinum, quem appellauit Zaram.) Tempus est vel dies partus, hoc tépus acceptabile, & hic dies salutis est, *2. Cor. 6.* ab hora passionis Christi, cuius amaritudo, id est, mors omnem hominem, tã Iudæum, quàm Græcum ad æternam vitam parturiuit. Nam isti sunt duo gemini, qui in vterò Thamar reperti sunt discordantes, & quasi de priuilegio nascendi contendentes, quos Apostolus exæquare & ad pacis concordiã *Rom. 2.* formare cupiens exterret minis, mulcet promissis. Ira, inquit, & indignatio, tribulatio & angustia in omnem animam hominis operã- *Actor. 13.* tis malum, Iudæi primũ & Græci. Gloria autem & honor, & pax omni operãti bonũ, Iudæo primùm & Græco. Non est enim personarum acceptio apud Deum, &c. In ipsã, inquit, effusione infantiũ vnus protulit manum. Vnus ille qui primo manum protulit, Iudæus est, qui primus legem accepit, & cui primùm oportebat loqui verbum Dei. At ille repulit illud, & indignum se iudicauit æternæ vitæ. Manum ergo coccino legatam citò retraxit, id est, conscientiam Christi sanguine pollutam auertit. Alter protinus egressus *Rom. 11.* est, Græcus, id est, Gentilis populus ad lucé venit, & Deo natus est. Quare, inquit, diuisa est ꝓpter te maceria? Hoc profectò à semetipsa non dixit, sed verum prophetauit, quod nunc palam factum est, quia videlicet cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plénitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Hæc interruptio Israel, diuisio maceriæ est, quã & significat nomen Phares, interpretatur enim diuisio. Alterum appellauit Zaram. Quo nomine pellenda designatur cæcitas, quæ contigit in Israel, vt post præsentem infidelitatis noctẽ veram videat lucem, respiciens ad orientem. Zara nanque interpretatur oriens.

Quòd Ioseph venditus eunucho à Domino liberatus sit, ne in turpe ministerium adsumeretur.

CAPVT XXXII.

IGitur Ioseph ductus est in Aegyptum, *CAPVT XXXIX.* émitque eum Putiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus, vir Aegyptius de manu Ismahelitarum, à quibus perductus fuerat illuc.) Superioris narrationis serie interrupta, præsenti repetitione scriptura redintegrat. Igitur, inquiens, Ioseph ductus est in Aegyptum, & cætera. Statimque iuxta Psal *Psal. 33.* mistam in beatitudinibus iusti dicentem, apud Dominum gressus hominis derigetur, & viam eius volet, cùm ceciderit non collidetur, quia Dominus supponit animam suã. (Fuitque Dominus cum eo, & erat vir in cunctis agens prosperè.) Vbinam ceciderat

ſic vẽditus: vel qua colliſiõe ne collideretur, ſuppoſuit manũ ſuam Dominus? Nempe iuxta ſuperius dictam Hebræorum traditionem in malam ſeruitutem ceciderat, quem ad turpe miniſterium vir ille Aegyptius emerat: ſed domino ſupponente manum ſuã, non colliſus eſt, aruit enim (inquiunt) idem Dominus eius, & factus eſt eunuchus: Et fortaſſe propter hoc ipſum tanto pondere dictũ eſt, qui optimè nouerat eſſe Dominum cum eo, quòd videlicet tali circa ſemetipſum didicerat experimento. Suppoſuit ergo manũ ſuam Dominus, nõ quidem ad hoc vt totus ſubleuaretur, ſed ad hoc tantũ, vt non collideretur. i. peccato alieno non inquinaretur, vel vt aduerſitate non frangeretur. Nondũ enim ſicut vaſa figuli probat fornax, ſic & hunc virum receptibilem caminis tentationis ſatis probauerat. Nec dum ſatis ſpectatũ fuerat, quantus eſſet intus, qui iam placebat extrinſecus. Adaugeatur igitur ſecundũ nomen ſuum Ioſeph, [Eccl. 27.] nec enim fruſtra ſic appellatus eſt, nec à ſemetipſa locuta eſt mater, ſed diuino præſagio præeunte, augmenta virtutum eius, grandia fore vaticinata eſt, quamuis hoc nomen imponẽs, futura neſciret. Adaugeatur, inquam, & propter quem Deus virũ mirabiliter eneruat, ne vim pateretur, ipſe per virtutẽ, fœminam vincendo, dignũ ſe illo miraculo fuiſſe cõteſtetur. Sequitur.

Quòd in Ioſeph quatuor virtutes notentur, eò quòd dominam ſuam libidinoſam ſpreuerit.

CAPVT XXXIII.

[Pſal. 80.] ERat autem Ioſeph pulchra facie, & decorus aſpectu. Poſt multos itaque dies iniecit domina oculos ſuos in Ioſeph, & ait: Dormi mecum. Qui nequaquam acquieſcens operi nephario, & cætera.) In hac tribulatione, in hoc abſcondito tempeſtatis diſcrimine, vbi exauditus atque probatus eſt Ioſeph: quatuor agnoſcimus virtutes, temperantiã, iuſtitiam, fortitudinem & prudẽtiam. Quid enim temperantius eo, quòd dicenti non cuilibet, ſed dominæ ſuæ, dormi mecum, adoleſcens ſuum non inclinauit animum. Quid iuſtius eo, quod ait: (Eccè Dominus meus omnibus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo ſua, nec quicquam eſt quod non in mea ſit poteſtate, vel nõ tradiderit mihi præter te, quæ vxor eius es, quomodo ergo poſſum hoc malum facere, & peccare in dominum meum? Quid fortius ea perſeuerantia, quod huiuſmodi verbis per ſingulos dies loquebatur, & mulier moleſta erat adoleſcẽti, & ille recuſabat ſtuprum? Quid prudentius eo, ꝙ cum illa appræhenſa lacinia veſtimenti eius, diceret: Dormi mecum: Ille relicto in manu eius pallio, fugit & egreſſus eſt foras?) Tutiùs nempe iudicauit, veſtimentum ſuum cum temporali diſpendio excutere, & ignem procul à ſe abijcere, quã ſilentio diu [Pſal. 104.] premendo flammã fœmineam in ſinu ſuo alligare, cum periculo animę. Rectè igitur hũc Pſalmiſta virũ nuncupauit dicens, miſit ante eos virũ. Sed tantarum virum virtutum mente inuictum, corpore mulieres captauerunt. Nam ſequitur: (Cumq; vidiſſet mulier veſtem in manibus ſuis, & ſe eſſe cõtemptã, vocauit homines domus ſuæ, & ait ad eos: En introduxit dominus meus virũ Hebręũ, vt illuderet nobis, &c. His auditis dominus, & nimium credulus verbis coniugis, iratus eſt valdè, tradiditq; Ioſeph in carcerem, vbi vincti regis cuſtodiebantur.) Itaq; liber peccati, ſeruus aũt iuſtitiæ cũ eſſet vir, per mulierem cõpeditus eſt, ſed corpore tantum, non mente: & ita humiliauerunt in compedibus pedes eius, & ferrum pertranſiuit animam eius, deum iudicem & conſcium ſuum ſuſtinentis, donec veniret verbum eius. Atque [Gen. 37.] in hunc modum non longè à vero fuit, quod dixit pater Iſrael. fera peſsima comedit eum, beſtia deuorauit Ioſeph. Reuera nanque beſtia vel fera peſsima fuit ei mulier illa, libidine ſaucia, ſuiq; contemptus dolore exaſperata, quæ & ſi non deuorauit animam eius conſenſu peccati, momordit tamen, & acri dolore tanquam ferreo dente tranſuerberauit: Hæc de ſenſu literali. Cæterùm in typũ Domini Saluatoris illa fœminæ tragœdia, ſynagogæ veſania eſt. Et ſecundum hiſtoriã quidẽ tempora diuiſa ſunt: poſt multos nanque dies iniecit domina oculos in Ioſeph, ſed ſecundum ſenſum myſticum res coniuncta & ordo continuus eſt. Nam Dominus noſter, cùm à Iudæis fratribus ſuis compræhenſus, & tota nocte irriſiones vel opprobria paſſus fuiſſet, ſubſecuta luce ante præſidem adductus, & cũ teſtibus falſis accuſatus eſt. Dicendum igitur, quid in Chriſto ſynagoga concupierit, quid non adeptam ſe eſſe dolẽs, Chriſtum præſidi ſuo tradiderit.

Item de eadem re myſticè.

CAPVT XXXIIII.

ERat autem Ioſeph pulchra facie, & decorus aſpectu. [Cant. 4.] Omne quod de Chriſto ſancta prædicat ſcriptura, pulchrum ac decorũ eſt, ſed non abſque eo quod intriſecus latet: verbi gratia: & dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum, coram illo procident Aethiopes & inimici eius terrã lingent: reges Tharſis, & inſulæ munera offerent, reges Arabũ [Pſal. 71.] & Saba dona adducent: & quicquid eiuſmodi de Chriſto canitur aut legitur, pulchrum eſt, ſed vnam eandemq́ue pulchritudinem, aliter ſynagoga carnalis, aliter eccleſia ſpiritualis intuita eſt. Illa quam hoc ſolum delectat, quod in mundo eſt, quod concupiſcentia carnis, & cõcupiſcentia oculorum, quod ambitio ſpiritus, & ſuperbia vitæ eſt: illa, inquam cùm legeret venturũ Meſsiam, id eſt, Chriſtũ regẽ magnum, & ſpecioſum forma præ filijs hominum, ſperabat totum carnaliter [1. Ioan. 2.] futurum. ſ. quòd ſecundũ hominẽ ſeſſurus [Pſal. 44.] eſſet ſuper ſoliũ Dauid, in illa Hieruſalẽ,

quæ pro-

quæ prophetas occidit, in illa Sion, quæ lapidauit eos, qui ad se missi sunt, vt inde dominaretur à mari vsq; ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum, Aethiopibus & insularum regib. coram illo procedētibus, regibus Arabum & regibus Saba in illam auream & gemmatam Hierusalem munera offerentib. & dona adducentibus, omnibus omninò regem illum & ciuitatem adorantibus, gentibusq; cunctis auaritiæ Iudaicæ sub tanto rege seruientibus. Nempe hæc & huiusmodi de Christo carnaliter sentire, & secundum hominem sperare, id erat petulantē mulierem incæstos oculos in pulchrū Ioseph inijcere. Sed Christus talē intellectū non admittit, imò taliter intelligentem odit ac refugit, & iamdudum sic legentem, sic sentientem synagogam spreuit, effugiensq; cum suo viuificante spiritu, solam illi occidentē literam reliquit. Benè igitur Ioseph relicto in manu adulteræ pallio fugit, & egressus est foras. Fugit enim qui & dixit: Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Fugit, inq, & egressus est foras, quod præsignauit etiā facto, quando tollentibus lapides Iudæis, vt iacerent in eum, ipse abscondit se & exiuit de templo. In argumentum ergo fidei, retentū pallium ostendit marito reuertenti domū, & ait. Ingressus est ad me, vt illuderet mihi. Retentum ostendit marito pallium.i. corā præside suo vana protulit testimonia scripturarum in argumentum fidei, quòd Dominus Iesus aut seductor sit aut illusor. Verbi gratia: Nos, inquiunt, legem habemus, & secundum legem debet mori, quoniam filium Dei se fecit. Item: Commouit vniuersam Iudæam, docens à Galilæa vsque huc, & dicēs se Christum regem esse. Pilatus sanè, vel potius Cæsar talis synagogæ maritus tunc fuit, qualem per eunuchū Aegyptium significari nunc decuerat. Nam quomodo illa quæ maritum habet cum uiuente, nec verè maritū habet, nec à lege viri soluta est, vt cuicunq; voluerit nubat: sic Iudæa neque virum suū, scilicet, Deum, qui in propheta loquitur, amodo voca me vir meus, tunc habebat, neq; tanquā vidua siue virgo erat, quia regē suū dn̄m suum nō habens, adulando ambiebat Cæsarē, dicens: Nō habemus regē, nisi Cæsarem. His autem auditis, ille tradidit illum in mortē, ferrumq; pertransijt animā eius, nec solum animam, sed & carnem eius: manus enim & pedes eius clauis confixi sunt, & lancea perforatum est latus eius.

Matth. 23 | 2. Cor. 3. | Matth. 23. | Ioan. 8. | Ioan. 19. | Luca 23. | Hier. 38. | CAPVT XL. | Ioan. 19.

Quomodo Ioseph in carcerem cōiectus, à domino nō sit derelictus.

CAPVT XXXV.

Factus est ergo sicut homo sine adiutorio quidē, quantū ad iudiciū vel opinionem hominū, veruntamē inter mortuos liber, libertatis eius hæc vera similitudo est. (Dedit, inqt, ei gratiam Dn̄s in cōspectu principis carceris. Qui tradidit in manu ipsius vniuersos vinctos, qui in custodia tenebātur: & quicquid fiebat, sub ipso erat.) Et quidem benè, & cū sapientiæ digna laude de illo iusto dictum est. Hæc venditum iustū non dereliquit, sed à peccatorib. liberauit eū, descenditq; cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit eum. Quia præiudicium passus est, non habens adiuuātem hominē, qui pro eo causam diceret, vel cuius fiducia seruus solitarius iudicium postularet. Rectè & ille dixerit, factus sum sicut homo, vel certè sum homo sine adiutorio. Quia verò sapiētia cum illo descēderat in foueam.i. in cisternam, quo fratres eius summiserunt eū, & in vinculis, id est, in carcere Aegyptij nō dereliquit eum, rectè nihilominus idem dixerit, non quidē inter mortuos liber, sed inter vinctos regis liber. Nam liberali animo traditus in carcerem, vbi vincti regis custodiebātur, & vbi clausus, prosequēte sapientia gratiam inuenit in conspectu principis carceris, qui & tradidit in manu eius vniuersos vinctos, qui in custodia tenebantur: & quicquid fiebat, sub ipso erat. Et fortasis, quia vinctis vniuersis sub manu eius traditis, nullius personam accipiebat, sed eadem sedulitate cunctis ministrabat, idcircò dictum est. (Non nouerat aliquid cunctis ei creditis.) Nam si personam acciperet, aliquid nouisset. Verùm hic illius quoq; propria dicamus, cuius illa prophetica conquestio: Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber.

Sapien. 10. | Psal. 17.

Quòd sicut Ioseph, sic & Christus in carcerem missus, omnia in potestate eius fuerint.

CAPVT XXXVI.

Illi, qui ꝓpter peccata nostra descendit in carcerē mortis, scimus quia deus pater gratiā dedit. Lex enim (inquit Ioan.) per Moysen data est, gratia & veritas per Iesū Christū facta est. Illi, inquam, deus gratiam dedit in cōspectu principis carceris.i. in cōspectu suo, qui solus potestatē habet vitæ & mortis. Etenim secundū historiæ veritatē alius quidē homo fuerit, Pharao sedens in loco regni, & alius qui erat sub illo princeps carceris: nā secundum hunc spiritualē sensum vnus idēq; & altissimi solij rex, & inferni princeps carceris est. Dici quidē potest diabolus princeps carceris, quoniā dicitur & princeps mundi: at nō taliter princeps est carceris, vt à carcera si pœna aut vinculis sit liber, quēadmodū ille cuius gratiā Ioseph innocēs habuit, sed sic est princeps carceris, vel præpositus mortis, vt principalē accipiat sententiā dānationis. Igitur in cōspectu principis carceris. i. in cōspectu suo deus pater homini Iesu Christo gratiā dedit. Nā idcircò in carcerē eundē præcepto patris ille descēdit, vt gratiā inueniret, & misericordiā oportunā captiuis impetraret, diceretque iuxta prophetam his qui vincti erāt, exite, & his qui in tenebris, releuamini. Vnde & protinus subditur. Qui tradidit in manu ipsius vniuersos vinctos qui in custodia te-

Ioan. 1. | Esa. 49. | Ioan. 18.

dia tenebantur, & quicquid fiebat sub ipso erat. Hoc nempe est quod antequam traderetur, ipse dixit: Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Omnia, in quam, scilicet cælestia, terrestria, & inferna, & iuxta Apostolum in nomine Iesu Domini nostri omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum: prius aût infernorum, deinde cælestium, & post hæc terrestrium. Prius enim ad inferna descendit, & mortuis vitam, vinctis solutionem reddidit, deinde cælos ascendit adorandus ab omnibus, qui iam erant in cælo, hominum spiritibus, & angelis sanctis: & post hæc prædicatum est nomen eius gentibus, vt adorarent eum omnes reges, & omnes gentes seruirent ei. Constat igitur, quia tradidit princeps carceris vniuersos vinctos in manu eius. At ille non nouit aliquid, cũctis ei traditis, id est, omni iudicio sibi dato nullius personam accipit, sed in æquitate iudicans, & cum iustitia reddit vnicuiq; secundum opera sua.

Ioan. 12. Philip. 2.

Psal. 61.

Quòd sicut Pharao è duobus reis vnum suspendit; alterum in pristinum statum restituit: sic Deus cui vult miseretur, & quem vult indurat.

CAPVT XXXVII.

CAP. XL

His ita gestis, accidit vt peccarêt duo eunuchi, pincerna regis ægyptij, & pistor domino suo. Iratusq; est Pharao contra eos. (Nam alter pincernis præerat, alter pistoribus) & misit eos in carcerem principis militum, in quo erat vinctus & Ioseph. At custos carceris tradidit eos Ioseph, qui & ministrabat eis.) Manifestis immorandũ nõ est. Veruntamen ab eis, qui iudicia Dei scrutari & repræhendere audent, verbi gratia dicentis ad Moysen: Miserebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit, & dicunt, ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat, quærendum est in hac lectione, an Pharaonem hic repræhendere velint. Quid enim? Accidit, inquit, vt peccarent duo eunuchi domino suo. Ambo peccauerunt ei, ambobus iratus est, ambos in carcerem misit. Exinde recordatus amborum, alterum ex ipsis pristinum in gradum restituit, alterum in patibulum suspendit. Ecce & hic misertus est cui voluit, & clemens fuit in quem sibi placuit. Poterat de vtroque supplicium sumere, quoniam vterq; peccauerat: poterat vtrique donare, quoniam sibi vterque peccauerat. Hoc nanq; iudici iustitia cõcedit, vt factam sibi iniuriã donet cui velit, & hęc donatio nõ solũ non repræhẽsibilis, verumetiã laudabilis est. Cæterũ in causa vel accusatione aliena, nõ eandẽ tribulantib. licentiã permittit ordo iudicij, vel suscepta cura ministerij. Nõ enim sine causa (inquit Apost.) gladiũ portat. Quòd autẽ in ipsum Pharaonẽ vterq; peccauerit, scriptura patenter expressit. Cũ enim dixisset: Accidit vt peccarêt duo eunuchi pincerna regis & pistor, addidit dño suo. Cõmunem ergo irã, vel cõmunem vtriq; poterat exhibere clementiã: verũ hoc vel illud pro potestate facere noluit, sed medium tenẽs in alterum quidẽ irã, in alterum clementiam ostendit. An hoc in illo quisquã repræhẽdit? Non vtiq; cum firmamẽto rationis. Nã sicut clemẽtia honor est principi, sic & honor regis iudicium diligit. Etenim vbi totum punitur, regia seueritas crudelitate polluitur: vbi verò totum remittitur, facies maiestatis sine metu disciplinę cõtemnitur. Quis porrò nesciat, mundum vniuersum, totã humani generis massam, sic esse vel fuisse in manu dei, tanq̃ duos reos, vel duos vinctos in manu regis aut iudicis? Etenim ex quo pater omniũ ꝓtoplastꝰ Adã peccauit, vniuersi secũdũ illũ rei, oẽs ꝓpter illũ suimꝰ vincti. Ergo duo sũt rei, sed vnus assumitur & alter relinquitur. Siquidẽ hanc vniuersitatis diuisionẽ triformiter ꝓpter tres vinctorum ordines dñs insinuat, cùm dicit: Duo in agro, vnus assumitur, & vnꝰ relinquetur. Duæ molentes in vnum, vna assumetur, & vna relinquetur. Duo in lecto, vnus assumetur & vnꝰ relinquetur. Tu ergo ô homo quis es, vt respondeas deo, cùm Pharaoni respondere nõ possis? Quoniã oẽs rei & oẽs sunt vincti, an nõ habet potestatẽ deus, cõtra quem reatus admissus est, saltẽ æquè vt Pharao, vni donare, ab alio pœnã exigere? Imò quoniã homo qui per gratiã ad gloriã imaginis & similitudinis dei factus fuerat, per vitium suum factus est lutum. An nõ habet (inquit Apost.) potestatẽ figulus, facere de eodẽ luto, aliud quidẽ vas in honorẽ, aliud in contumeliã? Nõ enim dixit: An nòn habet aurifex siue argentarius potestatẽ facere de eodẽ auro, siue de eodẽ argento aliud vas in honorẽ, aliud in contumeliam, ꝙ indignum posset iudicari: sed à figulo luti argumentum similitudinis cõpetenter edixit. Figulus nanq; luti nihil luto adimit faciendo de illo vas in cõtũmeliam, cùm ipsum lutum contumeliosum sit: multum autẽ illi cónfert; dum ex eo vas in honorem facit. Et nunc domine (inquit propheta) pater noster es tu, & nos lutum: & fictor noster, & opera manuum tuarum oẽs nos. Lutum sumus nõ solùm, quia de lutó facti sumus, quod ad querelam nostram nõ pertinet, verumetiã qa cum argentea ratione vel aurea plastæ nostri similitudine splendescere debuimus, patre nostro peccante, omnes cum illo in lutum recidimus, & mortales facti sumus. Quod vtrunq; vir sanctus dolens. Comparatus sum, inquit, luto & assimilatus sum fauillæ & cineri. Obstruitur itaque omne os: nihil enim Deus adimit eis, quos esse vasa cõtumeliæ permittit, quia suo sunt vitio lutum facti: facit autem gratis quod non debuit, cùm aliqua ex eis format vasa honoris.

Exod. 33.

Rom. 9.

Rom. 13.

Psal. 98.

Matth. 24. Luca 17. Rom. 9.

Gen. 3. Rom. 9.

Esa. 64.

Iob. 30.

Quòd sicut Pharao mediante Ioseph vnum reum, sic Deus de cruce vnum Latronem mediante Christo assumpserit.

CAP.

CAPUT XXXVIII.

Aliquantulum temporis fluxerat,& illi in custodia tenebantur. Videruntque ambo somnium nocte vna,iuxta interpretationē sibi congruā,)& reliqua. Ecce qui somniator fuerat,&nihil somnia sua profuerant, ille somniorum aliorum interpres fieri incipit, vt videant qui inuidebant fratres, quia multum somnia sua prosint illi. Et quàm pulchrè Ioseph duorum medius vinctorum in carcere,& vtriq; somnij sui proferens interpretationem congruam, in hoc quoque forma est vel vmbra saluatoris nostri, qui duorum medius latronum, in cruce vtriq; iuxta fidem vel meritum suum dignam dedit sententiam. Quantum enim interest? Illic Pharao de carcere mediante Ioseph, hic autem Deus de cruce mediante Christo vnum assumit,& vnum relinquit. Et illic figura,hic autem exemplum est. Vniuersitatis diuisio supra dicta, illic tantum præfigurata, hic autem & in re demonstrata est. Quomodo duo in agro,duo molētes,duo in lecto,& eorum vnus assumitur,& vnus relinquitur, vt supra dictum est:sic duo in carcere, quorum vnus à Pharaone assumptus est, & vnus relictus est:duo nihilominus in cruce, quorum vnus à Deo assumptus, & vnus relictus est. Veruntamē vtrobiq; mysterium est: Nā sicut pincernam Pharao pristinum in gradū restituit,magistrum verò pistorū in patibulo suspendit:&sicut latronum alter confitēs, paradysum cum domino introiuit, alter verò mortuus est in peccatis suis:sic per Christi passionem gentilis populus in gratiam recipitur,& Iudaicus in iram missus est. Vnde Apost. huic tanquam pincernæ regi suo poculum laudis porrigenti,vel tanquā latroni paradysum introeunti dicit: Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei. In eum quidem qui cecidit seueritatem, in te autem bonitatem Dei,si permanseris in bonitate,&c. Sed & quod eloquium domini in eo inflammauit Ioseph, vt ea quæ nemo aperire poterat, obscura somniorum aperiret,& secundum illa propheta-ret: ad mysterium vel typum eiusdem filij Dei pertinet,super quem septiformis spiritus adeo requieuit, vt prophetas omnes adimpleret,sensumque apostolis suis ad intelligēdas scripturas aperiret. Sequentia percurramus, in eo quoque mirantes altitudinē diuini consilij,quod succedentibus prosperis præpositus pincernarum oblitus est interpretis sui. Nam sequitur.

Rom. 11.

Iac. 24.

De Pharaonis somnio, & quòd illud nemo præter Ioseph interpretari potuerit. CAPUT XXIX.

CAP. XLI.

Post duos annos vidit Pharao somniū:Putabat se stare super fluuium,de quo ascēdebāt septem boues pulchræ & crassæ nimis, & pascebantur in locis palustribus. Aliæ quoque septem emergebant de flumine fœdæ, confectæq; macie, & pascebantur in ipsa amnis ripa,in locis virentibus. Deuorauerunt que eas,quarū mira species & habitudo corporum erat, &c. Quæ facturus erat Deus,ostendit Pharaoni. Quis enim facturus erat illa? Quis inquam, nisi ipse, de quo verissimè est dictum:Faciens pacem,& creans malum? Nam Psal mista pulchrè ita sentiens: Et vocauit,inquit,famem super terram,& oē firmamentū panis contriuit. Hoc ergo ostēdit, qa vocaturus esset famē super terrā, durum vtique carnificem,tristemque ministrum:cuius austeritate constringeret eos,qui comederāt fratris sui pretium. Nunquid qui in seruū vēdiderant fratrem,non & ipsi serui fierent? Et qui quasi in prædam subduxerāt hominem, non & ipsi in prædam hominum irent? Hoc nempè firmiter memoriæ commendandum est,quia iustè in seruitutem Aegyptiorū tradūcti sunt filij Israel,&alijs meritò seruierūt, quibus eorum scelere in seruum venūdatus est Ioseph. Solā autem gratia Dei visitati sūt sola clementia,non merito suo, de illa domo seruitutis liberati sunt. Benè igitur quæ facturus erat Deus, ostendit Pharaoni,& idcirco ostendit, vt præuisa leniretur multis populis magnitudo periculi: & illis labor indè maximus obueniret,à quibus fratrem oportebat,quem vendiderant, sub pœna & famè vindice adorari Sed quomodo dictum est,ostendit Deus Pharaoni, cum ille somnia quæ viderat,non intellexerit? neq; quisquam ex coniectoribus Aegyptiorum, cunctisque sapientibus,ad quos miserat, interpretari potuerit? Verū hoc ille rectè dixerit, apud quē certa iam erat interpretatio,quam per ipsum mox Deus ostenderet Pharaoni. Porrò sicut somnium regis interpretari nemo potuit, nisi solus Ioseph:sic Dei patris cōsilium in scripturis sub velamine literæ absconditum,aperire nemo,præter dominum Iesum Christū; dignus inuentus est. Vndè in Apocalypsi dicit Ioannes: Et nemo poterat in cælo, neque in terra,neq; subtus terram, aperire librum, neq; respicere illum. Et ego flebam multùm; quoniam nemo dignus inuentus est aperire librum,nec videre illum. Et vnus de senioribus dixit mihi: Ne fleueris. Ecce vicit leo de tribu Iuda,radix Dauid,aperire librū, & soluere septem signacula eius.

Esa. 45. Psal. 104.

Apoc. 5.

Quòd sicut Ioseph de carcere eductus triumphat ornatu, sic Christus victo mundi principe, gloria & honore coronatus à patre suo super opera manuum suarum constitutus sit.

CAPUT XL.

Igitur Ioseph, ad regis imperium de carcere eductus,tonso crine,quem longa custodia nutriuerat, ac veste mutata, stola vestitus byssina,annulum regis, torquemque circa collum habens auream, sedensque super currum regis, qui & constituit eum dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ, vt erudiret principes eius, sicut semetipsum; & senes eius prudentiam doceret: appellatus, inquam, lingua Aegy-

Psal. 104.

Aegyptiaca Saluator mundi, eo quòd ab imminente famis excidio, orbem terræ liberauerit. Talis, inquam, Ioseph, & sic procedens, clamante præcone vt oẽs coram eo genu flecterent, suscitati à mortuis, & incorruptionis atq; immortalitatis stola induti filij Dei Iesu Christi pulchra similitudo, clarissimumq́ue speculum est, quem dudum minoratum paulò minus ab angelis, gloria & honore coronauit pater, & constituit eum super omnia opera manuum suarum, & omnia subiecit sub pedibus eius. Pro compedibus, in quibus humiliauerunt pedes eius, torquem auream suscepit: pro pallio, quo in manu adulteræ relicto, nudus effugit, stola byssina Deo iudice indutus est: pro seruili nomine, regium gestat annulum, & pro carceris humilitate super altũ sedet imperij currum. Perseuerat in victore, atq; triumphatore, cum altitudine gloriæ & honoris modestia, & humilitas mentis. Quid enim? Nunquid non poterat iã exaltatus venturos ad se fratrum suorum camelos siue asinos regijs anticipare curribus, grandi tuba canente ante se, qua & æmulis fratribus insultaret, & sanctum patrem diuturno luctu fatigatũ, ad suæ lætitiæ festiuitatẽ inuitaret? Poterat planè, sed de suo spiritu nil præsumens, totusq; de diuino arbitrio pendens, reliqua tẽpora sua manibus eius committebat, quem curam sui habere hactenus compererat. Igitur quicquid de patribus Abrahã, Isaac, & Iacob laude dignum, dicit Apost. fide demorati sunt in terra repromissionis, tanquam in aliena, in casulis habitantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram: qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere: & si quidem illius meminissent, de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertẽdi, totum inquam huius non iam peregrinatio, sed captiuitas huius patientia vel potius passio superat. Plus namq; in seruum venundatum, quã peregrinum esse volũtariũ: plus in carcere, quàm in aliena terra degere: plus in cõpedibus humiliari, quàm in casulis fuit habitare. Nam nisi propter spem iste eandem amplecteretur captiuitatem, propter quam & patres eius suam amplexi sunt peregrinationem, habebat vtiq; iam liber, tempus conuocandi patrem, quemadmodum & illi si ciuitatis suæ meminissent (inquit Apostolus) habebant vtiq; tempus reuertendi. Nunc autem vt illi meliorem ciuitatem, sic & iste meliorem appetit patrem, quanquam & illius ex Deo iustè speraret consolationem. Præterea quia in seruum venundatus est Ioseph, iure quoq; & ex lege humana illorum se agnoscebat proprium, quibus venundatus est. Rectè itaq; & cum laude digna fide, sicut in domo, sicut in carcere, sic & in curru Pharaonis tam humiliter seruiuit, quã fideliter, illud semper attendens, quia seruus emptitius est, nõ illud quia per prudentiam pater Pharaonis effectꝰ est. Sic & Christus, ex quo à fratribus suis Iudæis negatus, & Gentibus est traditus, quanquam pro humano affectu gentem illam diligat, sintq; (vt Apostolus ait) charissimi propter patres, tamen apud eos quodam iure tenetur, quibus traditus est, eosq; iure ignorat, à quibus ignoratus est: & negat eos, à quibus negatus est.

Psal. 8. *Heb. 11.* *Vbi sup.* *Rom. 11.*

Quod sicut Ioseph Aegyptum pauerit, sic nos steriles Saluator noster cibo euangelicæ gratiæ enutriuerit.

CAPVT XLI.

Ecce illos quasi oblitus, terrã Aegypti regio curru circuiuit. i. pulchris euangelicę gratiæ quadrigis, de quibus Abacuc: Quia ascendis, inquit, super equos tuos, & quadrigę tuæ saluatio. Vtiq; quando vertit Pharao nomen illius, vocauitq; nomen illius lingua Aegyptiaca, Saluator mundi, nõ à semetipso locutus est, sed hãc saluationem veraciter prophetauit. Circuiuit inquã terram Aegypti, & alendorum curam oẽm Aegyptiorum suscepit. Aegyptus enim (quod interpretatur tenebræ) nos gentes aliquando fuimus, quibus tunc illuxit dominus, dicente Apostolo: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in domino. Nec verò qualiscunq; Aegyptus, sed Aegyptus esuriens, ac steriles nos aliquando fuimus: nunc autem & in domino lux, & in saluatore nostro panibus repleti sumus, fratribus Christi secundum carnem. i. Iudæis fame pereuntibus. Et quidem secundum historiam diuisa fuere tempora saturitatis, sed secundum hunc sensum mysticum tempus vnum idemq; est, quo & comedimus nos Aegyptij, & esuriunt fratres Christi Iudæi: statim vt ascendit Christus in currum suum, & exiuit per hanc Aegyptũ, simul egressæ sunt de flumine hinc septẽ boues pulchræ & crassæ nimis, & aliæ totidem fœdæ, confectæq́ue macie: simulq; pullulauerunt hĩnc septẽ spicę plenę, atq; formosæ, inde septẽ aliæ tenues & percussæ vredine. Boues pulchræ & crassę nimis siue spicæ plenæ atq; formosæ Christianorũ, qui scripturarũ viuificantẽ sequuntur spiritum, septem annis, id est, omnibus dieb. vsque ad consummationem seculi: septenario nanque solet numero vniuersitas designari: Boues verò fœdæ, confectæque macie, siue spicæ tenues & percussæ vredine, Iudæorum sunt, qui occidenti literæ incumbunt, & semper legentes, semperque legendo solam scripturæ paleam sectantes, nullum saturitatis possunt dare vestigium. Hanc Aegyptijs saturitatem, & hanc Iudæis famem dominus prænuncians: Ecce inquit, serui mei comedent, & vos esurietis: ecce serui mei bibent, & vos sitietis.

Abac. 3. *Ephes. 5.* *Esa. 65.*

Quòd Ioseph ob duos filios suos laborum suorum oblitus sit, cum domo patris sui, quibus ex hoc typum Christi gesserit.

CAPVT XLII.

Nati sunt autẽ Ioseph filij duo, antequam veniret fames, quos ei peperit Asenech filia

filia Putifaris sacerdotis Heliopoleos.) Notandum, quod domini quondam, & emptoris sui filiā vxorē acceperit, qui ad id locorū pontifex Heliopoleos erat. Neque enim fas absq; eunuchis idoli ipsius esse antistites, vt vera illorum, super eo quod antè iā diximˀ, Hebræorum suspitio comprobetur. Vocauitq; nomen primogeniti Manasse, dicens: Obliuisci me fecit dns omniū laborum meorum, & domum patris mei.) Nomenq; secūdi appellauit Effraim, dicens: (Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ.) Hoc quoq; domino nostro ita mysticè congruere arbitremur, quatenus & nos exemplo eius obliuiosi primùm, & deinde fructuosi simus, secundū nomina Manasse & Effraim, quorū alter obliuio, alter fructificans interpretatur. Nā ille propter nos oblitus est domum patris sui. i. gentē illam, in qua pater eius Deus synagogā & templum, multosq; filios. i. sui nominis adoratores habuit, & pro-
Ioan. 12. pter nos grano frumēti assimilatus est, quod cecidit in terram & mortuum est, vt multū fructum afferret. Hoc, inquā, eius exemplo, & nos obliuiscamur domum nostrā. i. omnē cognatiōem carnis, vbicunq; nos ab eodem dño nostro Iesu Christo deuocare contendit, iuxta quod vnicuiq; fideli animæ dicit spiritus sanctus in Dauid: Audi filia & vide, & inclina aurem tuā, & obliuiscere populū *Psal. 44.* tuum, & domum patris tui. Nā & ipse Christus in Euā. dicit: Si qs venit ad me, & nō o- *Luc. 14.* dit patrē suū, & matrē suā, & vxorē, & filios, & fratres, & sorores, adhuc aūt & animā suā, non potest meus esse discipulus. Quo fructu id faciat, vt secundum nomē Effraim dicat: Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ, idē in alio denunciat, cum dicit: Et om- *Matt. 19.* nis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrē, aut matrē, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Quod tandem venientibus Aegyptijs ad Pharaonem, & alimenta petentibus, rex ait: Ite ad Ioseph, & quicquid vobis dixerit facite: nos itaq; de illius dictum sciamus potentia: & pariter nouerimus, quod nemo, nisi per nomen domini nostri Iesu Christi, consequi possit à Deo vitæ æternæ alimenta. Nō enim est in aliquo alio salus (ait Petrus Apo- *Act. 4.* stolus) nec enim nomen aliud sub cælo datū est hominibus, in quo oporteat nos saluos *Ioan. 14.* fieri. Et ipse dicit: Nemo venit ad patrē, nisi per me. Et Ioannes Baptista: Pater diligit fi- *Ioan. 3.* lium, & omnia dedit in manu eius.

Finis libri Octaui in Genesim.

CAP. XLII.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN GENESIM COMMENTARIORVM LIBER NONVS.

De eo quod dictum est ad beatum Iob: Nūquid feriet tecum pactum, &c. qualiter in Christo implendum, in Ioseph figuratum est.

CAPVT I.

Iob. 40. De diabolo, loquens ad beatum Iob, dominus inter cætera dicit: Nūquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternū, subauditur, vt ego? Hoc quam veraciter dicat, præsens attestatus est scripturæ locus, vbi quod de beato Ioseph in typum Christi filij sui proposuerat intus bonitas Dei, foris inuidia diaboli per fratres eius operante, ad effectum peruenit. Nā & ille qui idcirco venditus est, ne sicut somniarat, adoraretur à fratribus suis, idcirco adoratus est, quia venditus: Et Dei filius, qui idcirco reprobatus est
Matth. 21. ab ædificantibus, ne ipse (sicut in parabola
Psal. 117. Euangelica prædixerat) fieret lapis in caput anguli, idcirco quia reprobatus & crucifixus est, factum est hoc à domino, & est mirabile in oculis nostris. Igitur voluntate quidem aduersatur, & propterea Græco vocabulo dicitur Satanas. i. aduersarius: actu autem seruus est sempiternus, & sic seruit tanquam sit fidelis, ita cooperatur, & bonis proficit, tanquam adiuuare velit spiritum domini, & sic vigilantia procedit, tanquam maturet cōsilium dare, & ostendere illi. Igitur cum laude sapientiæ Dei dicendum abhinc, qualiter fratrum opitulante inuidia, somnia Ioseph impleta sint: quali ambitione stantem manipulum eius, manipuli illorum circunsteterint & adorauerint, siue sol & luna cum vndecim stellis.

Quomodo fratres Ioseph adorantes, somnium eius impleuerint. CAPVT II.

Audiens autem Iacob, quod alimenta venderentur in Aegypto, dixit filijs suis: Quare negligitis? Audiui quod triticū venundetur in Aegypto: Descendite & emite nobis necessaria, vt possimus viuere, & non consumamur inopia. Inopiæ magnitudo quanta fuerit, primæ patris voces insinuant dicentis: Quare negligitis? &c. Primò, vt excitet & attentos faciat redargutionis manu percutit: deinde narrat, quid audierit. Tertiò pertonat quid velit: Descendite in Aegyptum scilicet inquiens, breuemque tandem sermonem terribiliter ita concludit, ne consumamur inopia. (Descenderunt igitur fratres Ioseph, vt emerent frumenta in Ae- *CAP. XLII.*

in Aegypto, Beniamin domi retento ab Iacob, quia dixerat fratribus eius, ne fortè in itinere quicquã patiatur mali) In Beniamin qui erat vterinus frater Ioseph, paternus refocillabatur animus, crebris & penè continuis exhaustus fingultib᷑, propter Ioseph, de quo patri (vt iam superius dictum est) suspitio non leuis esse poterat, quòd fratrũ peruisset malitia. Proinde Beniamin domi retentus est ab eodem dicente: Ne fortè in itinere quicquam patiatur mali? Cumq; adorassent eum fratres sui, & agnouisset eos, quasi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos: Vndè venistis? &c.) Primo introitu beneuolentiam principis ambientes adorauerunt. i. regio more salutauerunt. Quam autem ob causam adorauerunt? Videlicet vt emendi quæ vellent, haberent licentiam: nam vt alimenta emerent, idcirco cum saccis suis aduenerãt, quod facere absq; Ioseph imperio vel nutu non poterant. Edixerat enim, & hanc legẽ statuerat Pharao dicens: Ego sum Pharao: Absque tuo imperio non mouebit quisquam manum aut pedem: manum videlicet ad accipiendum, aut pedem ad efferendum, in omni terra Aegypti. Benè igitur & propria secundum rem futuram imaginatione, hæc adoratio per somnium illi præsignata fuerat, quando narrans fratribus dicebat: Putabam ligare nos manipulos in agro, & quasi cõsurgere manipulũ meũ & stare, vestrosq; manipulos circunstantes adorare manipulũ meũ. Ecce enim reuera quodãmodo manipuli eorũ manipulũ eius adorant, dũ non ob aliud ignotũ sibi principẽ Aegypti adorãt, nisi quia defecerant manipuli eorum, ille autẽ de manipulis plenum habebat horreum. Et vt iuxta Pharaonis quoque somnium dictũ sit, idcirco adorant, quia spicæ illorũ tenues, & percussæ vredine, superiorum copiam annorum deuorauerant: ille autem per sapientiam spicas plenas atque formosas partim ab illarũ edacitate liberauerat, & in horreis recõdiderat. Stabat namq; & sublimis erat manipulus Ioseph: circunstantes autẽ humiles manipuli fratrum manipulũ eius adorabãt.

Lib. 8. cap. 25.

Gen. 41.

Gen. 37.

Qualiter et quanta prudentiã ab illo discruciati sint.

CAPVT III.

Recordatusq; somniorum quæ aliquãdo viderat, ait ad eos: Exploratores estis, vt videatis infirmiora terræ venistis, & reliqua.) Et in agnoscendis fratribus imaginem retinet Ioseph mãsueti & veri filij Dei, cui in cantico Epitalamij dicitur per os Dauid: Intẽde prosperè, procede & regna propter veritatem, & mansuetudinem, & iustitiam. Iustitiæ namque & idoneæ seueritatis fuit, quod peccatores tã diu flagellat, & corripit verborum suorum stimulis, clausisque acutis tandem configit, donec peccatum suũ agnoscant & dicant: Meritò hæc patimur, quia peccauimus in fratrem nostrum, vidẽtes angustiam animæ eius, dum deprecaretur nos, & nõ audiuimus. Et crimen eorũ satis vicino, licet non proprio nomine tetigit, dicendo: (Exploratores estis.) Pro eo vt diceret, fures estis. Nam fecerant furtum, imò sacrilegium, vbi sancto patri filiũ, fratremq; suũ furati sunt, & vendiderũt. Proinde cum dicerẽt: (Non est ita domine, duodecim serui tui fratres sumus, filij viri vnius in terra Chanaã, minimus cũ patre nostro est, & aliꝰ nõ est super.) Continuò vbi dixerunt, & alius nõ est super. (Hoc est, inquit, quod locutꝰ sum: Exploratores estis) Quòd vnus nõ est super, ex eo vos exploratores, ex eo vos fures estis. Notãda quippe calliditas, quia cum dixisset, exploratores estis, cõtinuò subsecutus verbũ cõmutauit: nõ. n. dixit, vt exploretis: sed, vt videatis infirmiora terræ venistis. Infirmitatẽ namque terræ videre, venerant, scilicet quod non adeò infirma etiam tempore famis esset, quin ipsa suo præsidio alijs terris subuenire posset. Aliàs autem & verè quando præsentia patris, cunctisq; arbitris destitutum fratrem videntes, dixerunt: Venite occidamus eum, immunita terræ considerauerunt & inspexerunt, & proinde reducto in se digitulo, sine mẽdacio, dicere potuit, immunita terræ huius cõsiderare venistis. Veritati igitur & iustitiæ asignãdum est, ꝙ quasi ad alienos durius loquitur, dicẽs: (Exploratores estis, immunita terræ huius cõsiderare venistis, & per salutẽ Pharaõis, nõ egredimini hinc, donec experimentũ vestri capiã, tradiditq; eos custodiæ ꝑ trib. diebus. Itẽq; Et frater vester, inquit, vnus ligetur in carcere, fratrẽq; vestrũ minimũ adducite ad me, vt possim vestros probare sermones, & non moriamini.) Porrò mãsuetudinisq; opera quis explicare poterit? Inter ipsa seueritatis acta vel dicta fleuit, & tandẽ cuncta quæ potuit bona pro malis reddidit. Non ignorabat rẽ fore difficilẽ, vt fratrẽ suũ minimũ adducerent, imò & idcirco ab illis exigebat, vt ex rei difficultate laborãtes, merita sua perpẽderent, vt iã cœperant dicẽtes: (Meritò hæc patimur, qa peccauimus in fratrẽ nostrũ.) Qui & pòstmodum dicturi sunt, deus inuenit iniquitatem seruorum suorum. Nam sicut animam eius cruciauerũt & corpus, etenim humiliauerunt in compedibus pedes eius: & ferrum pertransiuit animam eius, sic pius tortor & per triduum humiliauit in compedib. eorum pedes, & propter illum fratrem minimum, sicut sequentia declarant, ferro transuerberauit animas eorum, vsq; dum pietate superatꝰ, reputaret diuino iudicio satis factũ. Nam nisi ad hoc tenderet, poterat vtiq; primò intuitu fratrem se fratribus ostendere.

Gen. 37.

Gen. 44. Psal. 104.

Psal. 44.

Quòd exemplo Ioseph, principes Christianos vti dignum sit, erga Iudæos Christianorum inimicos.

CAPVT IIII.

Qvo exemplo, hodieque dignum est agere principes Christianos erga fratres Christi Iudæos, id est, non occidere eos au-

ctori-

Gen. 42.

ctoritate spiritus sancti per Psalmistā ex persona eiusdem Christi protestāte sic: Deus ostēdit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscātur populi mei. Sed quid? Disperge illos in virtute tua. Nō ergo illos occidere, sed ad cognitionē sui reatus hoc exēplo conuenit euocare. Nā sicut tunc adorauerunt illi principē Aegypti, nesciētes esse Ioseph, quē vēdiderunt: sic hodie Iudæi Christianis principib. subiecti sunt, nesciētes hoc modo se esse subiectos pedibus Christi, quē negātes patres ipsorū crucifixerunt. Igitur quēadmodū Ioseph illos in vltionem sui non occidit: sed pia tortura ad pœnitentiam cōpulit, vt dicerēt, meritò hęc patimur, quia peccauimus in fratrē nostrū, &c. sic & hodie Christū. i. nos vel oēs in quib. loquitur Christ⁹, nō decet vt captiuos, vinctosq; Christi Iudæos occidāt, sed vt multū ad pœnitentiā cōpellant. Quod fructuosè simulq; salubriter interdū à sanctis patrib. actū est. f. vt patrimoniorū suorū rusticos Iudæos ad Christū venire minimè cōsentiētes, tāto pēsionis onere grauarent, vt ex ipsa actionis suæ pœna cōpellerētur ad fidem festinare, & econtrariò, perductis ad Christi gratiā pensionis onera eleuarēt, quia & si ipsi minus fideliter veniunt, hi tamen qui de eis nati fuerint iam fideliùs baptizantur. Aut ipsos ergo, inquiunt, aut filios ipsorum lucrabuntur.

Quòd Iacob Beniamin filium suum, cum illis mittere timuerit. CAPVT V.

AT illi portātes frumēta in asinis, profecti sunt, &c.) Dimissi fratres & quasi nō dimissi reuertūtur, nā eorū pedes quidē cōpedib. absoluti, sed animi cū Symeone vincti retinerētur. Nesciebāt aūt, quod eos dominus terræ diligeret, & idcirco ne exterriti nō redirēt ad eū, vnū ex eis in vinculis retinuisset. Reuersi igitur, quasi infausta renunciāt. Locutus est nobis dominus terræ durè, & putauit nos exploratores esse, &c. Stuporē siue terrorē simul omnib. adauxit, quod cū frumēta effunderēt singuli, repererūt in ore saccorū ligatas pecunias. Putauerūt. n. cōtra se subtiliter agi, & deuoluēdæ in eos calūniæ occasiones paratis artibus inquiri. Vndè & postmodū in Aegypto ad dispensatorē locuti sunt: Oramus dñe vt audias. Iā ante descēdimus vt emeremus escas, quibus emptis, cū venissemus ad diuersoriū, aperuimus sacculos nostros, & inuenimus in ore saccorū pecuniā, q̄ nūc eodē pōdere reportauimus. Nō est in nostra cōsciētia, quis eā posuerit in marsupijs nostris. Omnibus itaq; exterritis additur ad cruciatū mētis eorū & luctuosa patris querela, dicentis: (Absq; liberis me esse fecistis.) Penè q̄ sētiebat edixit. Cū. n. dicit: absq; liberis me esse fecistis, & cōtinuò subiungit: (Ioseph nō est super.) Quid aliud dicit, quā absq; Ioseph me esse fecistis? Simul quoniā & cōtinuò prosequitur. (Simeon tenetur in vinculis, & Bēiamin aufertis.) Et de Ioseph conscientia reos torquebat, timere poterāt, quod suspicaretur pater, quia Symeonē pro frumento vendidissent, & sic pecuniā reportassent, itemq; malitiosè Beniamin auferre vellent. Deinde & cum dicit: (Non descēdet filius meus vobiscum. Frater eius mortuus est, ipse solus remansit, si quid ei aduersi cōtigerit in terra, ad quā pergitis, deducetis canos meos ad inferos.) Palam datur intelligi, quia si audeat, plus dicere velit, præsertim quia præmisso, si quid ei aduersi contigerit, nō ait, descēdēt cani mei, sed deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Nēpè sic se habente dictorū serie, quòd dicit: si quid ei aduersi contigerit, idem est ac si dicat, si quid ei aduersi feceritis. Sed parcit ori, neq; dolori cuncta permittit, ne quod viri iracūdi est, satis turbatā amplius turbet ipse domū suā. CAP. XLIII.

De sponsione Iudæ, dicentis, Si nō reduxero eum tibi, &c. & quomodo sol & luna & vndecim stellæ adorauerint Ioseph. CAPVT VI.

INterim fames oēm terrā vehemēter premebat. Cōsumptisq; cibis, quos ex Aegypto detulerant, dixit Iacob ad filios suos: Reuertimini, & emite pauxillulū escarū. Respōdit Iudas: Denunciauit nobis vir ille, sub attestatione iuramenti, dicens: Nō videbitis faciē meā, nisi fratrē vestrum minimum adduxeritis vobiscum.) Et reliqua. Magna rei difficultas, magna paterni animi angustia, grandis fraternæ conscientiæ pœna. Sed quid diu tius quasi somno consopitus pater, gaudio foris præstolāte, in profundo tristitiæ premitur? Oportet impleri & alterum somnium, quoniā iā vnum impletum est. Oportet inquā, quoniā manipuli fratrum iā manipulū Ioseph (vt supra dictum est) adorauerunt, & tēpus est vt sol, & luna, & stellæ vndecim adorent Ioseph. Traditur ergo tandē Beniamin cōmissus Iudæ, dicēti (. Si non reduxero eum tibi, ero peccati in te reus omni tempore.) Et hanc sponsionē pater sapiens libētius accepit. Nā quod ante hunc dixerat Ruben, duos filios meos interfice, si nō reduxero illum tibi, nec suscepit pater, nec suscipere aut probare debuit. Igitur profectæ in Aegyptū stellę vndecim. i. fratres vniuersi adorāt Ioseph, munera tenentes in manibus, modicum resinæ & mellis, & storacis, stactes, & terebinthi, & amygdalarum. Sol autem, id est, ipse pater, & in eo maternus lunæ, id est, Rachelis, affectus. Sol, inquam, remanens, & corporē absens, adorat tamen cum dicit pro Beniamin. Deus autem meus omnipotens faciat vobis eum placabilem, & remittet vobiscum fratrem vestrum, quē tenet, & hunc Beniamin. Vel certè tunc quoque iste sol, id est, pater Iacob, adorauit Ioseph, quādo protinus resalutatis fratrib. clemēter, mox vt dixit: (Saluus ne est pater vester senex, de quo dixeratis mihi? Adhuc viuit? Illi respōderūt Sospes est seruus tu⁹, pater noster adhuc viuit, &

Gen. 43.

CAP. XLIII.

Libro 8. cap. 2.

uit,& incuruati pro illo adorauerunt.) Nimis ambitiosè supplicátes, vt senectutis eius intuitu illis esset propitius, cuius mentioné facere ipse dignaretur. Nam vbi in persona sua præsens pater ipse adorauerit (sicut iam longè superius dictum est) non inuenitur. Et notandum, quanta fuerit in Ioseph altitudo honoris, quanta maturitas vel dignitas in illo cum spiritu mansuetudinis, quem pro vno dignationis suæ verbo, quo dixerat: saluus ne est pater vester, adhuc viuit, iterum adorauerunt incuruati. Benè ergo fratres vi suri eratis, quid illi profutura essent somnia sua.

De pietate Ioseph, qua viso Beniamin, se continere non potuit.

CAPVT VII.

ATtollens autem Ioseph oculos, vidit Beniamin fratrem suum vterinum, & ait: Iste est frater vester paruulus, de quo dixeratis mihi? Et rursum deus (inquit) misereatur tui fili mi: Festinauitq́; quia commota fuerant viscera eius super fratre suo, & erumpebant lachrymæ & introiens cubiculum fleuit.) Attollens oculos Ioseph. Iam ante dictum fuerat, quia steterunt coram Ioseph. Quos cùm ille vidisset & Beniamin simul, præcepit dispensatori domus suæ, dicés: Introduc viros domum, & occide victimas, & instrue conuiuium, quoniã mecum comesuri sunt meridie. Quid ergo est, quòd qua si nondum viderit, ita nunc dicitur, attollés autem oculos Ioseph, vidit Beniamin fratré suum vterinum: nisi quia primùm ita vidit vt dissimularet, nunc autem ita vidit, vt eius visione denúciationis suæ meminisse videretur, qua dixerat: non videbitis faciem meã, absque fratre vestro minore? Necdum enim scire merebantur illi adorantes, quod inter summa regni negocia princeps Aegypti, & Dñs terræ taliũ meminisse potuisset. Sed dũ affectata austeritate quasi in alienos intenderet, rupit pietas iniusta, nimiumq́; vltronea præparatam fortitudinem pectoris, & dissimulandi virtus non fuit, vnde & quasi fugã iniés, festinauit in cubiculũ & plorauit, quia erumpebant lachrymæ, & non poterat se cõtinere. Victus itaque commotis visceribus suis, & tumultuantib. lachrymis, cessit, easque quantum voluerunt currere, permisit. Rursusque lota facie egressus, continuit se, & ait: Ponite panes, &c.) Hoc conuiuium, vt de illo quoque secundum mysterium aliquid loquamur, rectè cũ Beniamin, id est, filio dextræ celebratũ est: sic enim in fine mũdi, cũ plenitudo Aegyptiorum, id est, gentium, subintrauerit: fratres Iesu Christi scilicet Iudæi, filio dextræ, id est, Apostolicæ fidei in conuiuio corporis & sanguinis eiusdé Christi fratris sui fœderabũtur, & tunc reueracũ opulento fratre suo bibentes inebriabuntur. Hoc tantùm interest, quod hic ante quã agnoscerent fratrem suum, dicentem: Ego sum Ioseph, cóuiuium factũ est, illic autem prius oportebit Christum agnosci, & tunc demum eos prædicto eius conuiuio participari.

Rom. 11.

De conuiuio, quod fecit Ioseph fratribus suis, & de ordine primogeniti, iuxta primogenita sua.

CAPVT VIII.

QVibus appositis: seorsum Ioseph, & seorsum fratribus, Aegyptijs quoq; qui vescebantur simul seorsum (illicitum enim est Aegyptijs comedere cum Hebræis, & prophanum esse putant huiuscemodi cóuiuium) sederunt coram eo, primogenitus iuxta primogenita sua, & minimus iuxta ætatem suam.) Primogenitus iuxta primogenita sua sedit, & minimus iuxta ætatem suam, id est, quo erat quisque natu prior, eo sedit & superior: & econtrario, quo erat quisque natu minor, eo sedit & inferior. Summus sine dubio cunctorum & maximus, vtpotè Dominus domus, & conuiuij princeps, sedit ipse Ioseph, coram quo sederunt omnes, vtpotè longè minores. Quid ergo sibi vult hoc loco ista scripturæ diligentia, cum præmisso, quia sederunt coram eo, addidit: primogenitus iuxta primogenita sua, nisi vt insinuaret iam ex tunc ipso vsu cessisse Ioseph primogenita? Sic enim & in Paralip. libro legitur: Quia cũ violasset Ruben thorum patris sui, data sunt primogenita eius filijs Ioseph filij Israel, & non est reputatus ille in primogenitum. Porrò Iudas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe eius principes germinati sunt: Primògenita autem reputata sunt Ioseph. Etenim quod primogeniti erat, accepit enim duplicia, dicente patre Iacob: Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quã tuli de manu Amorrhæi, in gladio & arcu meo. Igitur Ioseph post carcerem primogenitus in hoc etiam Christo assimilatur, qui est primogenitus ex mortuis, & primogenitus ex multis fratribus, & secundum renouationem orbis principium creaturæ dei, nouæ nanq; creaturæ oportet subaudire. Quod & euangelista Lucas cõsiderans, cùm de virgine Maria, quæ nullum deinceps erat paritura, dixisset: & peperit filium suum, statim adiecit, primogenitum, quanquam & secundum diuinam generationem rectè primogenitus debeat dici. Prius enim quam aliquid crearet pater illum genuit. Aegyptios & Hebræos, quibus illicitum erat & prophanum pariter conuiuari, & tamen eadem domo, eodemq́; epulantur conuiuio, licet seorsum hi, & seorsum illi, Ioseph auctore vel principe conuiuij, duo parietes sunt, scilicet gentes & Iudæi, quos hactenus discordes Christus in semetipso coniungit, & ad vnius fidei concordiam quandoque perducet. Quod dictũ est, & inebriati sunt cum eo, idioma linguæ Hebraicæ est, vt ebrietatem pro satietate ponant, sicut ibi: Riuos eius inebrians multiplica genimina eius, in stillicidijs eius lætabitur siue ine-

1. Par. 5.
Gen. 48.
Quō Christus est primogenitus.
Coloss. 1.
Rom. 8.
Luca 2.
Ephe. 2.
Psal. 64.

siue inebriabitur germinans. Haud dubium, quin terra pluuijs irrigata.

De eo quod dixit, Cyphum meum pone, &c. iunioris. Et de oratione Iudæ pro Beniamin. CAP. IX.

CAP. XLIIII. Præcepit autem Ioseph dispensatori domus suæ, dicens: Imple saccos eorum frumento quantum capere possunt, & pone pecuniam singulorum in ore sacci. Cyphū aūt meum argenteum, & precium quod dedit tritici, pone in ore sacci minoris, &c.) Forte quis æstimet hoc voluisse Ioseph, vt hac occasiōe vterinum fratrem suum Beniamin quasi ex iure retinere posset, præsertim quia postmodum dicturus est. (Qui furatus est cyphum meum, ipse sit seruus meus, vos autem abite liberi ad patrem vestrum.) Sed hoc indignū sancto viro quis non æstimet? Siquidem fratris venditio, & fratrum eiusmodi circumuētio, parum in crimine differunt. Ergo id potius quod euenit, illum intēdisse arbitremur, quoniam dominus erat cum Ioseph, & omnia opera eius dirigebat, cuius cum directiōe hoc opus illum prædicta intētione agere potuisse ratio negat, quippe, quia iustitiæ repugnat, quia veritati non appropinquat. Quid tandem euenit? Cum dixisset Ioseph, qui furatus est cyphū, ipse sit seruus meus, vos autem abite liberi ad patrem vestrum. (Accedens propius Iudas, multis corā astantibus.) Secreta paternæ domus, q̄ ad testimoniū ipsius Ioseph multū valebāt, tali narratione exposuit, vt duorum causa fratrum, quorū alter ipse, & alter erat Beniamin saxeis etiā pectoribus lachrymas gemitumque elicerent, tandemq; suam ita concludit orationem. (Ego propriè seruus tuus sum, qui in meā hunc recepi fidem, & spopondi, dicens: nisi reduxero eum, peccati reus ero in patrem meū omni tempore, manebo itaq; seruus pro puero in ministerium domini mei, & puer ascendat cum fratribus suis. Non enim possum redire ad patrem absente puero, ne calamitatis quæ oppressura est patrem meum, testis assistā.) Quid hoc iustitiæ ordine pulchrius? Nempè qui hic seruitio se addicit, ipse est cuius cōsilio in seruum venundatus est Ioseph. Siquidem supra habemus, quia dixit Iudas fratribus suis: Ecce Ismahelitæ transeunt, venite, venūdetur. Igitur & in hac similitudine doli, laus est viri gloriosi, quia per occasionem argenti sui, consultorem venditionis in hanc necessitatem compulit, vt optaret seruus fieri, & sic argenteos quos accepit vendito fratre, & per fratrum marsupia diuisit insectatus est, vt aliud quidem pro alio argentum conscientijs eorum excuteret, attamen tali pœna nonnihil macula illa reos liberaret.

Qua intētione Ioseph cyphū suū iussit poni in sacců Beniamin.

Gen. 37.

De eo quod dixit: An ignoratis, quòd nō sit similis mei in augurandi scientia. CAPVT X.

Veruntamen præter hæc quę dicta sunt, & in hoc, & in eo, quod tribus diebus eos custodiæ tradidit, alia ratio est. Nunquid enim sine verò aut cum mēdacio dixit: (An ignoratis, quod non sit similis mei in augurandi scientia?) Etenim augurari quidem gētilium est, & ex lege Dei illicitum est, attamē rem diuinam, id est, futurorum intelligentiā, qua gratia somniorum quoque fides erat interpres, verbo augurandi rectè illum significasse non dubium est. Ergo quicquid hactēnus in fratres suos egit, præsentialiter quidē illis aliquantula pœna fuit: sed reuera nō tanquam augur, sed tanquam Dei vates pro intuitu futurorum tunc illa præsentia gessit. Sciebat enim, quod pro culpā suæ venditionis, seruituri essent Aegyptijs in tribus generationibus suis: generatione autem quarta reuersuri, vndè & moriturus dixit fratribus suis: Post mortem meam visitabit vos Deus, & ascendere faciet de terra ista, ad terram quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob, asportate vobiscū ossa mea de loco isto. Sed & illud præscire poterat, quod educendi essent cum auro & argento, sicut scriptum est: Et dices filijs Israel vt postulet vir ab amico suo, & mulier à vicina sua vasa argētea. & aurea, &c. Nam & Abrahæ vtrunq; prædixerat Deus, generatione autem quarta reuertētur huc, & gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post hæc exibunt cum magna substantia. Benè igitur in prophetia triūm generationum seruiturarum in Aegypto, & expoliationis Aegyptiæ, tribus illos diebus in custodia tenuit, & abeuntibus argenteum cyphū suū imposuit. Item in auspicio Aegyptiorum, qui fugientem Israel persecuturi erant, misit executorem post illos, qui eos quasi ad iudicium cum nimia turbatione reuocaret, & sicut tandem cantaturi erant filij Israel, dicentes: Cantemus domino, gloriosè enim magnificatus est, ita rectè & ipse tristitiam fratrū inopinabili gaudio terminauit, dicendo: Ego sum Ioseph.

Gen. 50.

CAP. XLIIII.

Exod. 11.

Exod. 15.

De agnitione mutua, vbi dixit fratribus suis: Ego sum Ioseph. CAPVT XI.

Non se poterat vltrà cohibere Ioseph, multis corā astantibus. Vndè præcepit vt egrederentur cuncti foras, & nullus interesset alienus agnitioni mutuæ. Eleuauitque vocem cum fletu, quam audierunt Aegyptij omnisq; domus Pharaonis. Et dixit fratribus suis: Ego sum Ioseph, adhuc pater meus viuit? Postquam benè accepit, grādem esse vel fuisse pro se calamitatem patris: & eādem calamitatē ne innouaretur aut inualesceret grādi curæ esse fratrib. suis, nō (inquit scriptura) poterat se vltra cohibere Ioseph. Venerat. n. dolor quasi vsq; ad partum, & virtus non erat pariēti. Nā quomodo mulier grauida tristitiam habens, quando imminet hora eius, tacet quidē & silet quantū valet, & patiēs est: hora aūt ipsa qua parturit, loquitur, & erumpit, & clamat, neque se cohibere potest, quin dolori inualescenti clamandō satisfaciat: sic ille qui hactenus se continuerat vtcunque,

4. Reg. 19. Ioan. 16.

gemitus intercidens & abſcondendo degluciens, ac violentia lachrymarum fluenta diuidens, hora qua os aperuit, dicturus ego ſum Ioſeph, citius ac properantius erupit incóditо clamore doloris turbo violentiſsimus, vocemq́; cum fletu in altum extulit, quam & foris audierunt Aegyptij, omnisq́; domus Pharaonis. Tandem dixit: Ego ſum Ioſeph, & quaſi grandi pauoris fulmine excuſſo fratres attonitos, & quaſi amentes reddidit. Nec enim poterant reſpódere illi. Imò timore perterriti. Benè ergo præceperat, vt egrederétur cuncti foras, vt nullus intereſſet alienus cognitioni mutuæ. Non enim alienis iam cómunicanda erat domeſtici notitia ſceleris, neque ſub eorum præſentia pius frater edicere voluit rem tantę confuſionis, quam ferre nó potuerunt fratres remotis etiam cúctis arbitris. Ego (inquit) ſum Ioſeph. Et cótinuò: Adhuc pater meus viuit? Quod vtiq; nó vt ſciret interrogando dixit, iam enim interrogauerat & audierat quia viuit, ſed dolenter admirando quod adhuc viueret, & nimis compatiendo, quod in luctu ſui cauſa conſenuiſſet, tanta calamitate oppreſſus, quantá vel ex eo conijcere potuit, quod Iudas nouiſsime narrans ita concluſerat, ne calamitatis quæ oppreſſura eſt patrem meum teſtis aſsiſtam. (Perterritis itaque nimio terrore, accedite (inquit) ad me. Et cum acceſsiſſent prope, ait: Ego ſum Ioſeph, frater veſter, quem védidiſtis in Aegypto, &c.) Magna moderatio vbi dixit: Ego ſum Ioſeph adhuc pater meus viuit, quia nimis perterriti ſunt, idcirco quaſi impetú turbinis pauliſper retinuit, conſolationeque interpoſita, dicendo, accedite ad me, & hac illis inuitatione aliquantulum refocillatis dictum repetijt, curſumq́; expoſitionis ſuæ cótinuauit. Et tanta priorem auſteritatem dulcedine ac lenitate ſuperauit, vt meritò etiam in hac parte illi Samaritano ſimilis exiſtimetur, qui reuera vulneribus. i. peccatis hominum, vinú & oleum vt curarentur, infudit.

Quomodo dixit, Nolite pauere, et quòd tantas moras perpeti potuerit, qui dixit: Feſtinate, & adducite eum ad me. CAPVT XII.

NOlite (inquit) pauere, nec vobis durú eſſe videatur, quòd vendidiſtis me in his regiónibus.) Nolite pauere cum dicit, ſubaudiendum eſt me, Dei nanq; pauor & terror illis præſertim in tali ſcelere nó debuerat abeſſe. Nam quòd ait: (Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum, qui fecit me quaſi patrem Pharaonis, & dominum vniuerſæ domus eius.) tale eſt ac ſi dicat Chriſtus Iudæis: Non veſtro conſilio dicentium,
Ioan. 11.
ne fortè veniant Romani, & tollát noſtrum & locum, & gentem: ſed Dei voluntate moriturus eram prò gente, & non tantum pro géte, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi congrégarem in vnum. Veſtrum enim conſilium
Pſal. 40.
fuit, verbi gratia, vt diceretis: quando morietur, & peribit nomen eius: Dei autem voluntas, vt per paſsionem mortis, gloria & honore me coronaret, & conſtitueret me ſuper opera manuum ſuarum. Ita non veſtro conſilio (inquit Ioſeph) ſed Dei volútate huc miſſus ſum: veſtrum quippe fuit conſilium, vt nihil mihi prodeſſent ſomnia mea, Dei auté voluntas vt faceret me quaſi patrem Pharaonis, & dominum vniuerſæ domus eius, & principem in omni terra Aegypti. Cum ergo dicit: Nolite pauere, nec vobis durum eſſe videatur, quòd vendidiſtis me in his regionibus. (Pro ſalute enim veſtra miſit me Deus ante vos in Aegyptum Biennium eſt, quòd fames cœpit eſſe in terra, & adhuc quinq; anni reſtant, quibus nec arari poterit, neq; meti, præmiſitque me Deus vt reſeruemini ſuper terrá. Non veſtro cóſilio, ſed Dei huc voluntate miſſus ſum.) Cum (inquam) hæc dicit, non culpam eorum nullam facit, ſed pro conſcientia animi timore perterritis, nec audétibus lòqui, ſceleris ſui magnitudinem ad horam ſubtegere, vt ſapiens medicus ſatagit. (Feſtinate (inquit) & aſcédite ad patré meú, & hæc & hæc dicetis ei.) Et infrà. (Feſtinate, ait, & adducite eú ad me.) Qui ſic iuſto patris deſiderio feſtinat, quomodo tátas hactenus potuit perpeti moras? Videlicet quia ſi patré prius inuitaſſet, quàm congregatos ad ſe fratres ſuos omnes, ſub ſpe ſolidiſsima cópoſuiſſet, grandem nimis in domo patris ſui turbá concitaſſet. Iam quippè conſolatis omnibus, poſtquam oſculatus eſt omnes, & ſuper colla ſingulorum fleuit, & ſic pro vera remiſsione vt certi eſſent de pace eius, & gratia ſatisfecit, poſtquàm oſculo confirmati lachrymoſo, iam auſi ſunt loqui ei, poſtquàm binas ſingulis ſtolas protulit, adhuc tamen ſolicitus hortatur, & dicit: (Ne iraſcimini in via.) Ne (inquit) iraſcimini, ne rixemini, ne dum alius alio iuſtior, vel innocentior videri vult, & à ſe in alium crimen depellere contendit, inuicem prouocetis, & contra inuicem diuidamini. Tépore igitur oportuno feſtinás Ioſeph: dicite (inquit) patri meo, quia quinque anni reſidui ſunt famis, nunciate patri meo vniuerſam gloriam meam, & cuncta quæ vidiſtis, vt ſit ex me vel gloria mea quod inuitet, ſi ex metuendo famis periculo quod impellat, & ſic feſtinet. (En oculi veſtri.) En (inquam) vt certi voſipſi certum facere patrem meum debeatis, oculi veſtri. (Et oculi fratris mei Beniamin vident, quod os meum loquatur ad vos. Auditumq́; eſt, & celebri ſermone vulgatum in aula regis, venerunt fratres Ioſeph.) Adiungit Pharao ſuas ſimul inuitationes, proferuntur opes Aegypti, & promittuntur ampliores, regiæ quoque mittuntur. ſubuectiones paruulis & coniugibus tranſſerédis, ne pater Iacob parum confortetur, aut in aliquo dubitet.

Hebr. 2.
Pſalm. 8.

Cur Ioſeph tá diu diſtulit vocare ad ſe patré ſuum.

Quid ſignificet, quod ſingulis fratribus ſuis iuſsit proferri ſtolas binas.

CAPVT XIII.

Sin-

SIngulis (inquit) proferri iuſsit ſtolas binas. Beniamin verò dedit trecẽtos ſyclos argenteos, cum quinque ſtolis optimis, tantundemque pecuniæ ac veſtium mittens patri ſuo.) Ad hoc primum exemplo perfectæ charitatis, profectum eſſe arbitremur dictũ illud ſapientis, quo & Paulus vtitur apoſtolus: Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum. Si ſitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius. Noli vinci à malo, ſed vince in bono malũ. Hic enim inimicis ſuis, qui inter comedendum vendiderant eum: dictum eſt enim ſupra, quia ſedentes vt comederent panem, viderunt viatores Iſmahelitas venire de Galaad, & dixerunt: Melius eſt vt vendatur Iſmahelitis, inimicis (inquam) ſuis, qui manducando eſuriẽtem vendiderant, cibum dedit & potum: etenim cum eo (vt ſupra dictũ eſt) inebriati ſunt & eis à quib^9 tunica talari & polymita nudatus eſt, ecce binas ſingulis dedit ſtolas. Porrò finẽ cunctorũ Chriſti myſteriorũ, quæ digitus Dei in Ioſeph præfigurauit, in hoc agnoſci promptum eſt, quod non vnam tantùm, ſed ſingulis binas ſtolas largitus eſt. Etenim nunc quidem electorum animæ vbi depoſito carnis onere feliciter lætantur, vna ſtola. i. ſola ſui met beatitudine perfruuntur: vbi autem omnes reſurrexerimus, quicunque immutabimur, binas ſtolas ſinguli. i. animæ ſimul & corporis duplicem gloriam obtinebimus? Proinde vſque ad hunc deſcenſum in Aegyptum ab initio narrationis de iſto beato Ioſeph myſteriũ Chriſti ſecundum ſimilitudinem eius ſpectata ſint: nam ex hoc aliud principium ſumitur, & ſacramentorum mirabilium ſeries alia texitur, quæ iam in eccleſia Chriſti celebri collatione frequentata, & nota, ſecundum ordinem hiſtoriæ, quam nouo retractatu recurrimus, ſpeculari duce Spiritu ſancto conabimur.

Prouer. 25.
Rom. 12.
Gen. 7.
Epilogus.

De eo, quòd nuncium detulerunt ad Iacob, de Ioſeph adhuc viuente. CAPVT XIIII.

NVnciauerunt Iacob dicentes: Ioſeph viuit & dominatur in omni terra Aegypti. Quo audito Iacob, quaſi de graui ſomno euigilans, tamen non credidit eis.) Quomodo tantæ rei nuncium pater acciperet, cõpendio ſcriptura pulchrè ſic expreſsit, vt nullo verborũ circuitu melius explicari potuerit. Quaſi de graui ſomno euigilans, inquit: Qualis enim aſtat, qui de graui ſomno repentè percitus euigilat? Attonitus vtique & ſtupidus ad intelligendum vel reſpondendũ, ſegnis, & hebes præ mortuis ſenſibus. Vndè protinus, cum econtra nec dum credenti referrent omnem ordinem rei, & ille vidiſſet plauſtra, & vniuerſa quæ miſerat, eadem proprietate vſa, reuixit (inquit ſcriptura) ſpirit^9 eius, & ait: (Sufficit mihi ſi adhuc filius meus Ioſeph viuit, vadam & videbo illum antequã moriar.) Reuixit ſpiritus eius, id eſt, diſcernendi facultatem recepit, vt multitudinẽ gaudiorum ſuorum accipere poſſet, & rationem habere cum eis ſciret, quorum repentinus aduentus imparatum, nihilque tale opinantem animum magna inundatione oppreſsiſſet.

Quid timuerit Iacob, vt diceret illi Deus: Noli timere & deſcende in Aegyptum. CAP. XV.

PRofectusq; Iſrael cum omnibus quæ habebat, venit ad puteum iuramẽti. Et mactatis ibi victimis Deo patris ſui Iſaac, audiuit eum per viſionem nocte vocantem ſe, & dicentem ſibi. Noli timere, & deſcẽde in Aegyptum, &c.) Puteus iuramenti, ſuperius habemus vnde cognominatus ſit, ſcilicet ex eo quòd Abrahã & Abimelech illic fœdus percuſſerunt: ille locus idcirco namque vocatus fuit Berſabeæ, quia ibi vterque iurauit. Noli (inquit) timere, & deſcende in Aegyptũ. Patet ex hoc, quia Iacob in Aegyptum deſcendere timebat, alioqui fruſtra diceret ei Deus: Noli timere. Et fortè idcirco timebat, quia difficilem fore reditum non ignorabat. Nã præter hoc quòd propheta erat, ſicut de illo & patribus eius, ex perſona Dei pſalmus dicit: Nolite tangere chriſtos meos, & in prophetis meis nolite malignari, illud quoque timorem hunc illi incutere poterat, quod ad Abraham ſopore & horrore magno & tenebroſo oppreſſum Deus locutus eſt: Scito preſnoſcens, quod peregrinũ futurũ ſit ſemẽ tuũ in terra non ſua, & ſubijcient eos ſeruituti, & affligent quadringẽtis annis. Nam & hoc dictum fuiſſe ſciebat, & Aegyptios gentem illam fore exiſtimabat, præſertim quia magn^9 & tenebroſus horror domeſticæ malitię iam præceſſerat. Timenti igitur conſolatio diuina fiduciam ſubminiſtrat. Noli timere (inquiens) & deſcende in Aegyptum, quia in gẽtem magnam faciam te ibi. (Ego deſcendam tecũ illuc, & ego inde adducã te reuertentẽ.) Summa conſolationis hæc eſt. Ioſeph quoq; ponet manum ſuper oculos tuos. Hoc enim pro maximo habens, poſtmodum dicit Iacob: Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuã, & ſuperſtitem te relinquo.

Gen. 21.
Cur Iacob timebat deſcendere in Aegyptũ.
Pſal. 104.
CAP. XLVII.
Gen. 15.

Quomodo ſcriptura hic dicat: Omnes animæ domus Iacob fuére ſeptuaginta. Lucas autem dicat ſeptuaginta quinque.

CAPVT XVI.

SVrrexit Iacob à puteo iuramenti, venitque in Aegyptum cum omni ſemine ſuo, filij eius & nepotes, filiæ & cuncta ſimul progenies.) Quanquam timuerit poſteris ſuis, Deo tamen confortante hoc melius ſibi & optabilius arbitratus eſt, vt ſuper oculos ſuos manum poneret Ioſeph. Vndè & dicebat: Sufficit mihi ſi Ioſeph filius meus viuit. Filiorum nominibus, qui ingreſsi ſunt in Aegyptum ordine ſuo ſupputatis, tandem ita ſeries concluditur. (Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſæ ſunt in Aegyptum, fuere ſeptuaginta. (Quòd, excepto Ioſeph & filijs

Quomodo oẽs animæ Iacob ſeptuaginta.

filijs eius, sexagintasex animæ, quæ egressæ sunt de fœmore Iacob introierunt in Aegyptum, nulla dubitatio est. Ita enim paulatim per singulos supputatus numerus approbat. Repererunt autem animas tres in Aegypto, Ioseph scilicet cum duobus filijs eius. Septuagesimus autem ipse fuit Iacob. Quòd si econtrariò nobis illud opponitur, quomodo in actibus Apost. in concione Stephani dicatur ad populũ, septuagintaquinq; animas ingressas esse in Aegyptum: sciendũ, hoc quidem illum ex septuaginta sumpsisse interpretibus, vbi sic scriptum est: Filij autem Ioseph qui nati sunt in Aegypto animæ nouem. Verũ in Hebræo duæ sunt, non nouẽ. Ephraim quippe & Manasse nati de Ascenech filia Putifaris in Aegypto, antequam Iacob intraret in Aegyptum, & famis tempus ingrueret, cõstat, quia tempore quo ingressus est Iacob in Aegyptum, non eius ætatis erant, vt filios generare potuissent. Quòd si quæritur cur sanctus Lucas qui supradictæ scriptor est historiæ, in gentes actuum Apostolorum volumẽ emittens, non secundum Hebraicam veritatem septuaginta, sed septuaginta quinque animas iuxta septuaginta interpretum editionem ingressas in Aegyptum esse dixerit, facilis excusatio est. Non enim debuit contrariũ aliquid scribere aduersus eam scripturã, quę iam fuerat gentilibus diuulgata. Et vtiq; maioris opinionis illo tempore dũtaxat septuaginta interpretũ habebatur auctoritas, quã Lucas, qui ignotus & vilis & non magnæ fidei in nationibus dicebatur. Hoc autem generaliter obseruandũ, quòd vbicunque sancti Apostoli aut apostolici viri loquuntur ad populos, his plerunq; testimonijs abutũtur, quę iam fuerant diuulgata in gentibus. Licet plerię; tradant Lucam euangelistam vt proselytum Hebræas ignorasse literas.

Act. 7.

Cur Lucas potius septuaginta interpretes quàm Hebraos est secutus.

Quomodo quisque nostrum debeat in amore Christi huius exemplo vti, dicens: Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam.

CAPVT XVII.

IVncto Ioseph curru suo ascẽdit obuiam. Vidensque eum, irruit super collum eius, & inter amplexus fleuit. Dixitq; pater ad Ioseph: Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuã, & superstitem te relinquo.) Hoc miræ pietatis dictum de ore patris huius arripientes dicamus omnes, dicamus singuli vero Ioseph. i. domino nostro Dei filio, qui verè saluator mundi est. Iam lætus moriar, quia vidi faciẽ tuam, & superstitem te relinquo. Quando Christiane defungeris, imò & dũ viuis, quia moriturus es, dic vnico Dei patris filio, saluatori tuo: Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. Videmus enim nunc per speculum in ænigmate, & in hora qua quisq; nostrũ moritur, superstitem illi relinquimus, qui solus, quod nos non possumus, in quo nos deficimus, depositis corporibus, & de animabus nostris curare sit idoneus. Ille namq; nobis superstes est, vt causam nostrã emendet: qui idcirco mortuus est, vt animas nostras viuificaret: & idcirco resurrexit, vt corpora nostra resuscitaret, & ad dexteram suam in cælestib. in corpore & anima quenq; nostrum constitueret. Scio enim (inquit beatus Iob) quòd redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursus circũdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum.

1. Cor. 13.

Iob. 19.

De patrum humilitate, qua se coram Pharaone pastores ouium & peregrinos professi sunt.

CAPVT XVIII.

ET ille locutus est ad fratres, & ad omnẽ domum patris sui: Ascendam & nunciabo Pharaoni, dicamq; ei: Fratres mei & domus patris mei venerunt ad me, & sunt viri pastores ouium, &c.) Sãctum peregrinorum studium, Deo peregrinantium scripturæ locus exprimit, scilicet quòd hominibus non solùm non placere, sed etiam displicere quæsierunt, & quòd verè non hic manentem habentes ciuitatem, futuram & manentem inquirere studuerunt. Primus: (Ioseph ingressus nunciat Pharaoni, dicens: Pater meus, & fratres, oues eorũ, & armenta, & cuncta quæ possident, venerunt de terra Chanaan, & ecce consistũt in terra Gessen. Extremos quoque fratrum suorum quinque viros statuit coram rege.) Primogenitos, & interrogati à rege dicente: (Quid habetis operis? responderunt, pastores ouium sumus serui tui, & nos, & patres nostri.) Quare? Quia detestantur, inquit, Aegyptij omnes pastores ouium, videlicet, quia superbiunt in equis, & currib⁹, plus cæteris gentibus, & ob hoc humile pastorum opus, veluti ignominiam despiciunt, & detestantur. (Postmodum introductus pater ante regẽ, interrogatus est ab eo: Quot sunt dies vitæ tuæ?) Nunquid nil aliud rex sapiens locutus est cum venerabili sene, nisi quòd interrogauit eum, quot sunt dies vitæ tuæ? Sed profectò solùm hoc scribi dignum fuit, propter memorabile responsum, dicentis: (Dies peregrinationis vitæ meæ, centum triginta annorum sunt parui & mali, & non peruenerunt vsque ad dies patrum meorum, quibus peregrinati sunt.) Vltrò, peregrinum se confessus est: & hanc vitam miseram, peregrinationem dicere maluit, melioris vitæ vel patriæ ciuis, id est, cælestis. Eo sensu percontationem regis vera correctione suppleuit, cum dicente illo: Quot sunt dies vitæ tuæ? respondit, dies peregrinationis vitæ meæ parui sunt & mali. Paruos videlicet dies suos pro humili cõscientia dixit, malos pro cõtinuatione tribulationis. Parumq; illi visum est, quòd peregrinum se confessus est, nisi etiam patres suos peregrinos fuisse assereret. Nam protinus subiungit: Et non peruenerunt vsque ad dies patrum meorum quib. peregrinati sunt. Adeò hominibus placere, vel ad pompam secularium tam pater, quàm filius se extendere, dedignati sunt.

Heb. 13.

CAP. XLVII.

Benè

Benè ergo Apostolus in laudem fidei patrũ *Heb.11.* istorũ inter cætera dicit: Et confitentes quòd hospites & peregrini sint super terram. Eorum confeßio nusquam clarior, aut certior inuenitur quàm hoc loco vbi peregrinus iste in aula regis non oblitus patriæ cælestis, vltro peregrinum se cõfitetur. Igitur vetus pastorib. ouium spiritualium & omnibus, qui cælestem patriam inquirunt propositum est exemplum, vt humilitate gloriosa contenti, vanam & inopem despiciant altitudinem seculi, dicantque vbicunque equitantes Aegyptios viderint: Hi in currib⁹, hi in equis, nos *Psal.19.* autem in nomine domini Dei nostri inuocabimus: dicant coram terrenæ patriæ ciuibus, aut regibus, non habemus hic manentem ci*Hebr.13.*uitatem, sed futuram inquirimus.

Quoto patris anno Ioseph natus sit.

CAPVT XIX.

POrrò quòd dicit, centum & triginta annorum sunt dies peregrinationis meæ, facilem pãdit aditum, ad inuestigandum quoto ætatis ipsius anno Ioseph natus sit. Imò & *Gen.26.* quoto ætatis anno vxores Lyam & Rachel *Gen.25.* sororé eius acceperit. Nam & de fratre eius Esau, superius scriptura dixit, quod quadragenarius vxores duxit: & de Isaac patre eius, quia cum quadraginta esset annorũ Rebeccã *Gen.4.* vxorem acceperit, & quia sexagenarius erat, quãdo nati sunt paruuli: de isto autem nõ est dictũ, qua ætate vxoré acceperit. Centũ ergo & triginta annorum cum se esse dixerit, Ioseph autem triginta annorum fuerit, quãdo stetit in conspectu Pharaonis regis, & exinde septem fertilitatis anni, cum biennio subsecutæ famis effluxerint, qui sunt simul ætatis Ioseph trigintanouem anni, constat procul dubio quòd nato Ioseph Iacob nonagenarius extiterit. Cui ætati quatuordecim annos adime, quibus Laban pro filiabus seruiuit, & manifestè liquet, quia iam septuaginta sex annorum erat, quando pręcepto patris peregrè profectus, vxores accepit. Viginti namque annis seruiuit, quorũ ante sex posterio*Gen.30.*res natum fuisse Ioseph qui legit, intelligit. Nato quippe Ioseph, cum dixisset Iacob socero suo: dimitte me vt reuertar in terram, & ad patriam meam, tunc demum cõuentione iterata, qui pro filiabus quatuordecim annis seruierat, addidit, vt seruiret annis sex.

De eo quòd Ioseph subiecit omnem terram Aegypti, vendentibus eam illis præ magnitudine famis. *Psal.104.*

CAPVT XX.

INtrauit igitur Israel in Aegyptum, & Iacob accola fuit in terra Cham, id est, in eadem Aegypto. Aegyptij namque ab vno de posteris Cham, scilicet, Mesraim exorti sunt. Attendamus quid deinceps actum sit. (Postquam benedicto rege, Iacob egressus est foras, & possessionem dante Ioseph, accepit in optimo terræ solo Ramesses vbi præceperat Pharao, venit cuncta Aegyptus (inquit scriptura) ad Ioseph, dicés: Da nobis panes. Quare morimur coram te, deficiente pecunia? Quibus ille respondit: Adducite pecora vestra, si precium nõ habetis, & sustentauit eos illo anno pro commutatione pecorum. Venerunt quoque anno secundo, & dixerunt ei: Cur morimur, te vidente? Eme nos in seruitutem regiam, & præbe semina, ne pereunte cultore redigatur terra in solitudinem, &c.) Hos habuit effect⁹, illud quod vocauit dominus famem super terram, & ad hoc vocatio eius profecit, vt & Israel intraret in Aegyptum, & in seruitutem redigeretur superbia Aegyptiorum, quam & scriptura paulò supra denotauit, dicendo: quia detestantur Aegyptij omnes pastores ouium. Proinde sapientibus quoque, qui nitore gaudent eloquij, placeat & illud quod metonomicè Psalmista dixit: & vocauit famem. Benè ergo tã*Psal.104.*quam strenuus lictor astitit vocanti, & voluntatem fecit imperantis, cũ duos reos, veluti vno carcere arctauit, & alter scilicet Israel, qui fratrem suum vendidit, flagellatus generatione quarta solueretur ad gloriam: alter, id est, Aegyptius populus superbiens in *CAP. XLVIII.* currib. & equis, educeretur ad pœnã. (Emit igitur Ioseph omnem terram Aegypti, vendentibus possessiones suas præ magnitudine famis. Subiecitque eam Pharaoni, & cunctos populos eius, à nouißimis terminis Aegypti, vsque ad extremos fines eius, præter terram sacerdotum, quæ à rege tradita fuerat eis. Dixit ergo Ioseph: En, vt cernitis, & vos & terram vestram Pharao poßidet. Accipite semina & serite agros, vt fruges habere poßitis. Quintam partem regi dabitis, quatuor reliquas permitto vobis in sementem & in cibos, familijs & liberis vestris.) Tanquam diceret: Vobis possessiones vendentibus & dicentibus: eme nos in seruitutem regiam, non mittam super vos aliud pondus, veruntamen id quod cepistis tenete æqua conditione. Quinta pars fructuum per septem fertilitatis annos de cunctis regionibus sub curam & custodiam Pharaonis recondita est, pro salute vestra: quintam ergo deinceps partem regi dabitis, cui vos in seruitutem venditis. Ex eo tempore vsque in pręsentem diẽ in vniuersa terra Aegypti regibus quinta pars soluitur. Et quidem quia superborum tunc ceruicibus victrix fames insederat, læti susceperunt conditiones seruitutis, dicentes: Salus nostra in manu tua est, respiciat nos tantùm dominus noster, & læti seruiemus regi. Verùm vbi rediuiua saturitas famem depulit, pariter & superbia reuixit. Et fortaßis inde inimici filijs Israel facti sũt, & inde versum est cor eorum, vt oderent populum domini, & dolos facerent in seruos eius, quia quos tempore famis subijcientes se regiæ seruituti suscipiens & pascens, dictus est saluator mundi: tempore saturitatis à posteris eorum, qui se vendiderant, odio cœpit haberi memoria eius, tanquam fuisset pro-

ditor libertatis.

Quòd oportuerit Ioseph de transferendo corpore eius adiurare, et cur sanctus vir in terra illa sepeliri noluerit.

CAPVT XXI.

CVmque appropinquare cerneret Israel diem mortis suæ, vocauit filium suum Ioseph, & dixit ad eum: Si inueni gratiam in conspectu tuo, pone manum tuã sub fœmore meo, & facies mihi misericordiam & veritatem, vt non sepelias me in Aegypto, sed dormiam cum patribus meis, vt auferas me de terra hac, condasq; in sepulchro maiorũ meorum.) Ergóne de obedientia filij pater diffisus est, nec aliter securus esse potuit? Nõ vtique sic, sed rationem in ore ponere voluit, quam in transferendo patrem haberet coram Pharaone & seruis eius, compendio dicens, pater enim meus adiurauit me, suspitio nemque fugeret, ne alienum ab amore terræ Aegyptiæ videretur animum gerere. Quid autem patriarcha tantus, ciuis cæli, cui viuenti totus mundus exilium fuit, tantoperè de corpore suo curauit, & seriò scire voluit, quo loco puluis in puluerẽ, & cinis reuerteretur in cinerem? Videlicet quia terra repromissionis domini erat Dei, dicentis: verbi gratia, terram in qua dormis, dabo tibi, & semini tuo, & his similia, quæ tam illi, quàm etiam patribus suis de terra illa locutus est Deus, & repromisit. Donum autem Dei qualecunq; sit, siue magnum siue paruum, cæleste siue terrenum, pro honore vel charitate dantis preciosum est, & esse debet in oculis sapientis: Si ergo moriturus, continuò promissiões terræ, quas acceperat, tãta cum gratiarum actione veneratus est, vt saltem mortuo corpore illam tenere cuperet: quanto magis viui possessores curare debuerunt, sic in ea viuere, vt nõ iratus Deus, donum suum ingratis rursus auferret? Exemplum enim viuis mortuus dedit, vt in spe patriæ cælestis pignus amarent, requiem æternæ hæreditatis. (Quo iurante adorauit Israel Deum, cõuersus ad lectuli caput.) Scilicet quia postquam iurauit filius, iam de effectu petitionis erat securus. Ad lectuli, inquit, caput. Sanctus quippe & Deo deditus vir oppressus senectute, sic habebat lectulum positum, vt ipse iacẽtis habitus absque difficultate vlla ad orationem esset paratus.

Cur Iacob in terra promissionis sepeliri voluit.

Gene. 28.

Quòd Ioseph ad ægrotantem patrem assumptis duobus filijs properauerit, & de benedictionibus eiusdem patris.

CAPVT XLVIII.

CAPVT XXI.

NVnciatum est Ioseph, quòd ægrotaret pater eius. Qui assumptis duobus filijs Manasse & Effraim ire perrexit) .i. ire properauit, & eo totus intendit, ad accipiendas partes de diuitijs paternis: ad videndos thesauros benedictionis, quos pater thesaurizauit filijs suis. Idcirco filios suos secum assumpsit Manasse & Ephraim. (Dictumque est seni. Ecce filius tuus Ioseph venit ad te. Qui confortatus sedit in lectulo.) Quamuis intelligi rectè valeat, quòd ob aduentum filij quẽ diligebat confortatus sit gaudio, sicut dudũ dixerat, Iam lætus moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitẽ te relinquo: tamen & hoc sciendum, quia sancto prophetiæ spiritu super eũ irruente confortatus est. Vnde enim fiduciam vel auctoritatem habere poterat, vt diceret, & iste quidem erit in populos & multiplicabitur, sed frater eius iunior maior erit illo, & his similia, nisi quia virtute propheticī spiritus inualuerat? Confortatus igitur adeò mente est, qui ægrotabat corpore, ita vt corpus quoq; fessum alleuiaretur mẽtis alacritate: & cuius oculi corporei caligauerant præ nimia senectute, nec clarè videre poterat, interioris eius hominis acies clarificata est, vt ventura nunciaret, & possidendã hæreditate benedictionem daret. Itaque sic incipit: (Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ est in terra Chanaan, benedixitq; mihi, & ait: Ego te augebo, & multiplicabo, & faciam in turbas populorum, daboque tibi terram hanc, & semini tuo in possessionem sempiternam.) Vnde habeat dandæ benedictionis ius aut officium, prælocutus est. Non dixit. Pater meus Isaac benedixit, quamuis & hoc factũ sit: sed Deus omnipotés (inquit) benedixit mihi, quia benedictio non hominis est, sed Dei, & tunc valet hominis benedictio, cum ex Deo procedit, vel confirmatur testimonio Dei. Dicat quis: Cur Abrahã moriturus, non Isaac item eo modo quo & Isaac Iacob, & Iacob filios suos benedixit? Videlicet quia Isaac iam ex quo in holocaustum Deo oblatus est, benedictionem hæreditate possedit, neque opus fuit illum sermone consecrari, qui re ipsa in typum saluatoris sanctum sacrificium, & hostia viua esse meruit. Item. Si quærat quis, cur non Isaac duos tantùm habens filios, vtrunque benedixerit, cum Israel plures habens, singulos benedixerit, benedictionibus proprijs? Facilis responsio est, quia duo filij Isaac in duos erãt populos diuidendi, sicut oraculum diuinum prædixerat illi, vel Rebeccæ matri. plures autem filij Iacob vna gens, & vnus populus in vnitate paternæ fidei Deum verum & viuum hæreditate possessuri, vel ab ipso erant possidendi. Post istos patriarchas tres, in quibus omnipotens Trinitas inuocãda est, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, iam non inuenitur eodem successionis ordine, & cum potestate benedictio carnalibus filijs data est, sed per sacerdotum ministerium deinceps ex lege Moysi, in populum communiter exorata est, effectu non semper vel vbique prosequente.

Cur Abrahã moriturus nõ benedixit Isaac

Cur Isaac nõ benedixit vtrunq; filium.

Gen. 25.

Quur

Quur dixerit, duo filij tui mei erũt Manaßes, & Effraim reputabuntur mihi.

CAPVT XXIII.

Gen. 48. DEus, inquit, omnipotens apparuit mihi, benedixitque mihi, & cæt. vt supra. Quorsum istud? Videlicet vt recogites, & scias, quia paternæ fidei meritis actũ est, quatenus dicere posses, obliuisci me fecit Deus omnium laborum meorum, & domũ patris mei, & ob hoc vocares nomen primogeniti tui Manasse. Itemq; crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ, & ob hoc vocares nomen secundi Effraim. Nam ex eo ꝙ mihi spontè peregrinãti benedixit Deus, & ita dixit, ego te augebo, & multiplicabo, & faciam in turbas populorum, ex eo, inquã, tu quoque non intuitus exul, & in seruũ venundatus in laboribus tuis, & in terra paupertatis tuæ creuisti. Nec enim opem cælestem vos filij parentibus, sed nos parentes Abraham, Isaac, & Iacob, vobis filijs thesaurizauimus. (Duo igitur filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti, antequam venirem huc ad te, mei erunt Effraim & Manasses, sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi.) Ac si dicat: Quoniam ego, antequam huc venirem absens tibi profeci, etenim in magnis doloribus fides paterna pro te decertauit, tuamq; salutem parturiuit, in qua & duos filios procreasti iure ipsi filij mei erunt: Sicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi, &c. quod dicit hoc est sicut Ruben & Simeon duæ tribus erunt, duosque populos procreabunt, & sic hæreditabunt repromissionis terram, sic & filij tui. (Reliquos autẽ filios, quos post mortem meam genueris.) Ostendens nec dum illo tempore procreatos: (tui erunt & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis.) Non, inquit, accipient separatim terram, nec funiculos habebunt proprios, vt reliquæ tribus, sed in tribubus Effraim & Manasse quasi appendices populi commiscebuntur Quam autẽ ob causam mihi reputabuntur, & mei erunt? (Mihi enim, inquit, quando veniebam de Mesopotamia, mortua est Rachel in terra Chanaan in ipso itinere, eratq; vernum tempus. Et ingrediebar Ephratã, & sepeliui eam iuxta viã Ephratę.) Mihi, inquit i. in meũ detrimentum, vel dũ parit mihi filium mortua est mater tua Rachel, quã ego diligebã, & ex qua filios adhuc suscipere optabã, eratq; vernũ tempus, subauditur mihi, & ingrediebar Ephratã, ꝙ interpretatur frugifera, videlicet cùm illa post hyemẽ sterilitatis optato partu floresceret, & frugifera mihi esse inciperet. Idcircò hi duo filij tui mei erunt, vt mortuæ coniugi semen suscitẽ & suppleã adoptione, ꝙ minus habui naturali generatione. Quod ꝓ magno id acceperit Ioseph. s. vt duo filij sui principes, & capita tribuũ fierent in Israel, illud indicat, quòd cùm tulisset eosdẽ filios suos de gremio patris deosculantis, & circumplectentis eos, adorauit pronus in terram.

Quod Iacob filijs Ioseph benedicens, commutatione manuum crucem Christi præfigurãrit.

CAPVT XXIIII.

ET posuit Effraim ad dextrã suam, id est, ad sinistram Israel, Manassen verò in sinistram suam, ad dextram, scilicet, patris, applicuitq; ambos ad eum. Qui extendens manum dextram posuit super caput Effraim iunioris fratris, sinistram autẽ super caput Manasse, qui maior natu erat, commutans manus.) Cur ita fecerit ipse reddit causam, cùm Ioseph grauiter accipiente, & dicente: (Non ita cõuenit pater, quia hic est primogenitus: pone dexteram super caput eius, renuens ait: Scio fili mi, scio. Et iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater eius, maior erit illo, & semen illius crescet in gentes. Sine dubio transpositio manuum crucis expressit figuram. Nunquid in eo sic manus commutando casu crucem figurauit? Nunquid non poterat eadem ratione data, Manassen ad dextram, Effraim verò ad sinistram suam posuisse? Poterat planè, sed propheta erat, & prophetico spiritu sciebat, quòd per crucem componenda esset benedictio, quã venturus legislator daret, vel qua in illo semine Abrahæ benedicerentur omnes gentes. Qui enim postmodum de illo qui mittendus erat, & qui expectatio gentium futurus erat, id est, de Christo dixit: Lauabit vino stolam suam, & sanguine vuæ pallium suum, nescire poterat quali torculari ipsa vua premenda vel ipsum vinum foret extorquendum? Igitur tanquam propheta simul & patriarcha, quomodo verbis verum prophetare potuit dicendo, & iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater eius iunior, maior erit illo, sic & manuum positione crucem Christi præfigurare sciuit, per quã prior iunior, id est, Iudaico proferendus erat populus Gentilis. Ad ipsum Ioseph dicit. (Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi, in gladio & arcu meo.) Sychimam dicit siue Sychem, quæ apud Ioannem Euangelistam Sychar vitiosè dicitur, quod errore inoleuit, & est nunc Metroplis vrbs Samaritanorũ. Quod autem dicit se eam in arcu & gladio possedisse, arcum hic & gladium iustitiam vocat, per quam meruit peregrinus & aduena interfecto Sychem & Hemor, de periculo liberari. Vel certè in gladio & in arcu meo tuli, id est, in fortitudine mea emi, scilicet in pecunia, quam in multo labore & sudore acquisiui.

CAPVT XLIX.

Quod vocauerit filios suos. Congregamini vt annunciem vobis, & cætera.

CAPVT XXV.

CAPVT XLIX.

VOcauit autẽ Iacob filios suos, & ait eis: Congregamini vt annunciem vobis, quæ ventura sunt diebus nouissimis. Cógregamini & audite filij Iacob, audite Israel patrem vestrum.) Vocatio hæc nõ vt simplex litera resonat, nec solú duodecim homines inuitat, sed vniuersos qui se agnoscunt, vel profitentur esse filios Iacob conuenit & cõgregat. Et profectò quicunq; sumus ex fide patris huius, quicunque Deum Abraham, Deum Isaac, & Deum Iacob in veritate cõfitemur, & colimus, filios nos esse Iacob, & fideliter agnoscimus, & veraciter dicimus. Nos igitur inuitat, pater Iacob tuba prophetica, cùm dicit: Congregamini vt annunciẽ quæ futura sunt vobis in nouissimis diebus, iterumque personat ac dicit: Congregamini, videlicet vt & corporibus congregemur in eisdem parietibus, in eadem domo Dei, in eadem schola Christi, & quod magis expedit, mentibus congregemur, in vnitate fidei, in societate spiritus, in vinculo pacis. Tandemque congeminat, quo attentum faciat auditorem. Audite, inquiens, filij Iacob, audite Israel patrem vestrum. Non enim vnus corporis auditus satis est, sed alium quoq; id est, interioris hominis, auditum adhibere oportet, vbi spiritus loquitur & annunciat quæ ventura sunt. Itaque tanquam filij in domo patris sub fidei magisterio, morumque disciplina eruditi, audiamus his diebus nouissimis quæ tunc ventura erant, nunc autẽ iam venerunt & facta sunt diebus istis, diebus vtique nouissimis testante Paulo; quia nos sumus in quos fines seculorum deuenerunt, & Ioanne dicente: Filioli nunc nouissima hora est.

1. Cor. 10. *1. Ioan. 2.*

De benedictionib. Ruben, & quod ille typũ gesserit.

CAPVT XXVI.

RVben primogenitus meus, tu fortitudo mea, & principiũ doloris mei. Prior in donis, maior imperio. Effusus es sicut aqua, nõ crescas, quia ascendisti cubile patris tui, & maculasti stratum eius. Sensus hic est. Tu es primogenitus meus maior in liberis, & sedebas iuxta ordinem natiuitatis tuæ, & hæreditatem quæ primogenitis iure debebatur, id est, sacerdotium sperabas accipere & regnum. Hoc quippe in portando onere, & prævalido robore demonstratur. Verùm quia peccasti, & quasi aqua quæ vasculo nõ tenetur, voluptatis es impetu effusus, idcircò præcipio tibi, vt vltra non pecces, sisque in fratrum numero, pœnam ex peccato lues, quòd primogeniti ordinem perdidisti. Itaque duobus præmissis, tu fortitudo mea, tu principium doloris mei, duo subiũcta respõdent. Vnde enim tu fortitudo mea? Ex eo, videlicet, q̃a prior in donis, maior imperio. Vnde principium doloris mei? Ex eo, quia effusus es sicut aqua, ascendendo cubile patris tui. Hoc enim principium doloris eius extitit, nõ q̃ in nullo ante doluerit, sed quia verus dolor de plaga peccati, primum in domo eius de isto accidit, deinde incrementum accepit de venditione filij. Huic videlicet Ruben similis est, quicunq; thorum dei patris, id est, plebis eius regnum adulterino introitu ascendit, scilicet non audientium salutem siue profectum, sed gloriæ suæ quærendo voluptatem, quemadmodum iste ascẽdendo patris sui cubile, non exinde generare sobolem, sed proprij corporis quæsiuit explere libidinem. Sic & ante Christi aduentum Pharisæi, Sadducæi, Samaritæ, cæterique temporis illius hæretici, vel hæresum auctores, thorum Dei patris, id est, sanctæ legis scripturam violenter ascendentes, plebẽ eius iniquo semine corruperũt, & post Christi aduentum Cherintis, Marcion, atque Hebeon, cæteriq; hæresiarchæ thorum eiusdẽ Christi, id est, doctrinam Euangelij non vocati, ascendentes suis quiq; locis, vel temporibus plebem eius peruersa doctrina commaculauerunt. Vnde sciendum quod non libera sed ancilla, non vxor legitima fuit quã adulterauit Ruben, & dicta est Bala, quod interpretatur inueterata. Deniq; & quæcunque plebs siue quæcunque anima libera, vel Christi vxor est legitima, verò amore Christum diligens, adulterium non recipit, incestum non admittit, quæ autem ancilla est, nõ habens spiritum Domini in quo est libertas, quæ inueterata est, & ambulat in vetustatẽ peccati, citò adultero succumbit, facilè hæretico consentit. Talium iniquo cætui spiritus dicit: Tu primogenitus meus, tu fortitudo mea, grauissima ironia pro arrogantia vel præsumptione eius dici rectè intelligitur, quia sic illi videtur, sic prædicat, sic de se arbitratur. Dicit enim: Quod ego do, sanctum est, q̃ ego baptizo, q̃ ego consecro, plenum atq; perfectũ est, apud me solũ veritatis fortitudo est. Quod aũt ex repugnanti additur, & principiũ doloris mei, vera patris cõquestio est, quia reuera sub lingua eius labor & dolor, quia cõcepit dolorẽ, & peperit iniquitatem. Cur enim pater tales non vocet, principes doloris siue laboris sui? Etenim per prophetã illis dicit: Si affiget homo Deũ, q̃a vos cõfigitis me: Et dixistis, in quo confiximus te? In decimis, & in primitiuis, in penuria vos maledicti estis, & me vos configitis gens totã. Item laborare fecistis Dñm in sermonib. vestris. Et dixistis, in quo eum fecimus laborare? &c. Et hic ergo tanquam dicat patri adulter hæreticus, in quo ego principium doloris tui? Effusus es, inquit, sicut aqua, videlicet per oris tui incontinentiam. Incontinenter enim & sine discretione, fluunt hæretici verbis aquaticis. Sunt enim cisternę veteres, quæ non valent continere aquas.

Ironia. *Psal. 7.* *Malach. 3* *Ibidem.* *Hier. 2.*

De benedictionibus Simeon & Leui, & quorum typum gesserint.

CAPVT XXVII.

SImeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellantia. In consilio eorũ ne veniat anima mea,

mea, & in cœtu illorum non sit gloria mea. Quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate suo effoderunt murum. Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio illorum, quia dura. Diuidā eos in Iacob, & disperdam eos in Israel.) His verbis palā significat, non sui fuisse consilij, q̄ Sychem & Emor fœderatos viros interfecerunt, cōtraque ius pacis & amicitiarum sanguinem fuderint innocētem, & quasi quodam furore sic crudelitate grassati, muros hospitæ vrbis euerterent. Vnde & dicit: Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Diuidam eos in Iacob, & disperdam eos in Israel. Leui enim hæreditatē propriam non accepit, sed in omnibus fortibus paucas vrbes ad habitandum accepit. De Simeon verò in lib. Iesu scriptū est, quod & ipse proprium funiculum nō sit consecutus, sed de tribu Iuda quiddam acceperit. In Paralip. aut libro manifestius scribitur, quod quum multiplicatus fuisset, & non haberet possessionis locum, exierit in desertum. Verùm quia de diebus nouissimis se prophetare dicit: Congregamini & annunciabo quæ ventura sunt vobis dieb. nouissimis, rectè de pharisæis propheticè dictum intelligitur, qui vtiq; secundum Simeon & Leui primos circuncisionis suæ proselytos, scilicet Sychimitas interfecerunt, vasa iniquitatis bellantia fuerunt, quia cū circuissent mare & aridā, vt proselytos facerent, tandem in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum, Christum enim occiderunt, & murū templi (quod est corpus eius) clauis & lancea suffoderūt, & hoc faciendo proselytos & omnes auditores suos secum filios perditionis fecerunt. At ille vir propheta potens in opere & sermone, sicut de templo corporis sui prophetauerat dicens: Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud, sic fecit, & in vltionem furoris eorum, & indignationis duræ sic dixit: Diuidam eos in Iacob, & disperdam eos in Israel. Iacob nanque vel Israel ipsi esse desierunt, & gentes per fidem hoc nomen hæreditauerunt. Cur autē noliteos occidere, sed diuidere ac dispergere, Psalmista in persona eius edicit, vbi præmisso, Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, continuò subiungit: ne quando obliuiscantur populi mei. Et ait: Disperge illos in virtute tua.

Gen. 34. Iosua 19. 1. Para. 4. Ioan. 2. Psal. 58.

Quid sit in benedictionibus Iuda.

CAPVT XXXVIII.

IVda te laudabunt fratres tui: Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum: Adorabūt te filij patris tui. Catul⁹ leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti. Requiescens accubuisti, vt leo & quasi leæna.) Hic os suum latius aperuit, spiritumq́ue attraxit, & clarius edixit, quod gaudenter totus exaudiret orbis. Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui. Cōstat quidem, quia de tribu Iuda reges extiterunt, at illi præter Dauid, Ezechiam, & Iosiam, omnes peccauerunt, neque adeo fortes fuerunt, vt meritò in laudem fortitudinis eorum tantus patriarcha tantopere dilatare debuerit os suum. Vnus igitur de omnibus electus sit rex Christus in quē ista rectè dicantur. Iuda quippe, quod interpretatur confessio, ipse est nostræ confessionis princeps & auctor, sine quo non erat nobis confiteri, sine quo non fieret quod scriptū est: Illuc enim ascenderunt tribus tribubus Domini testimonium Israel, ad confitēdum nomini Domini, neq; transiret quisquam in locum tabernaculi admirabilis vsq; ad domū Dei, in voce exultationis & confessionis. Iuda ergo te laudabunt. Te (inqnam) Christe confitebuntur fratres tui, & laudabunt & prædicabunt te omnes filij Dei, & pro hoc ipso etiam laudabunt te, quòd sunt fratres tui, quòd nominantur, & sunt filij Dei viuētis Nam nisi per te recepti, & per te fuissent adoptati, essent semper, vt erant, omnes inimici, omnes filij mortis, filij iræ, filij diaboli. Iure ergo te laudabunt. Quomodo laudabunt? Quid laudantes clamabunt? Manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum. Hoc verè laudabile, hoc laude canora dignū est, quia vera fortitudo, quia gloriosa victoria est. Ad quid enim manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum? Videlicet ad hoc, vt depressi & incuruati aut te adorent, aut expellātur de finib. tuis, claudendi carceribus in vinculis sempiternis. Pro meliori parte victoriè continuò subiungit. Adorabunt te filij patris tui. Qui inimici tui ipsi filij patris tui, sed prius secūdum meritū suum inimici, postea per gratiā tuā filij patris tui. Ad hoc manus tua in ceruicib. inimicorū tuorū, vt adorent te illi, & recōcilientur tibi, fiātq; ex inimicis fratres tui, fiāt filij patris tui. Ita mirabiliter deducet te dextera tua, ceruicib. inimicorū tuorū impressa, ita populi sub te cadēt in corde inimicorū regis, facti sedes tua deus in seculū seculi. Nā quia deus es tu, idcircò parū dictum erat, te laudabūt fratres tui, suppletū ergo est, dicēdo: adorabunt te filij patris tui. Quæ aūt causa vel materia laudis, aut vnde tibi dignitas adorandæ maiestatis? Ait. Catul⁹ leonis Iuda, ad prędā fili mi ascēdisti. Quia catulus leonis tu es. i. filius dei fortissimi cunctarūq; fortitudinū, vel virtutum principis, idcircò adorabūt te filij patris tui, & quia tu ad prædā fili mi ascendisti, & infernū debellasti: idcircò iure te laudabunt fratres tui. Quāuis enim dicantur & sint fratres tui, vel filij patris tui, nō tamen vt tu catulus, sic & ipsi dici vel esse posšūt catuli leonis. Nō enim natura, sed adoptione sunt filij dei, patris tui, vnde & pręter te fili mi, null⁹ ad prædā ascendere, nullus infernū spoliare potuit. Tu solus prædator mortis, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leęna. Hoc mirabile est. Requiescens, id est, moriēs accubuisti vt leo. nec enim

Psal. 121. Psal. 41. CAP. XLIX. Psal. 44. Esa. 1.

nec enim moriendo defecisti, aut imminuta est fortitudo tua. Nec verò tantum vt leo apertis accubuisti oculis, sed & quasi leæna, quam vt seuiat grandis agit amor, & affectus grandis erga fœtus suos esurientes ad prædã excitat. Accelerasti enim spolia detrahere, festinasti prædari, vt ad catulos, id est, Apostolos tuos magnæ prædæ gaudium, magnũ reportares triumphum resurrectionis.

De eo quòd ait: Quis suscitabit eum, & non auferetur sceptrum, & cætera.

CAPVT XXIX.

QVis suscitabit eum?) Hactenus prona mente blandientis affectu loquebatur pater ad illum principem fortitudinis, suum secundum carnem filium, nunc tota irruente admiratione, quasi astantem circunspicit
2. Reg. 17. orbem vniuersum, & dicit interrogans, vt
Ioan. 11. interrogando totum in admirationem exci-
Esa. 40. tet genus humanum. Quis suscitabit eum?
Ioan. 10. Et rectè nos quoque de præterito dicamus: Quis suscitauit eũ? Helias viduæ filiũ suscitauit. Ipse Lazarũ suscitauit. Quis spiritũ eius adiuuit? Ipse nempe nullo indigens, proprio rugitu euigilauit, potestatem enim habuit ponendi animam suam, & iterum sumendi eam. Iam quasi quæreretur, quando ille veniet, & quod signũ temporis aduentus eius, cõtinuò sequitur. (Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.) Hoc omni homini oculos habenti certum & præclarum est. Quando enim, vel ex quo ablatum est sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius? Videlicet extunc, quando regnum Iudæorum Romanis tradentibus adeptus est Herodes alienigena, patre Idumæo, matre ortus Arabica. Et qui dem reges iamdudum defecerant à tempore captiuitatis Babylonicæ, duces tamẽ qui essent de gente illa, perseuerauerunt vsque ad cõtentiões Hircani & Aristoboli, qui ex cõmixtis tribubus, sacerdotali scilicet, & regia orti, regnum & sacerdotium discordibus sibi diuidentes animis, contendendo, & inuicem pugnãdo, tandem occasionem porrexere Romanæ potestati, locumque aperuerunt alienigenæ Herodi. Ita paulatim deficiente & claudicante fœmore Iudæ, tandem potestas omnis ab eo sublata est. Vnde prudẽter non tantum dictũ est, non auferetur sceptrum de Iuda, sed additum est, & dux de fœmore eius. Tunc primùm ergo subla-
Matth. 2. tum est sceptrum de Iuda, quando tulit il-
Luca 2. lud Herodes, qui vtique Iudæus non erat. Quis autem nesciat, quia tunc venit qui mittendus erat? Tunc enim Iesus Christus Dei filius in Bethleem Iudæ de virgine nasci dignatus est. Cùm ergo dicit, nõ auferetur sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, firmum sermonem propheticũ prophetarũ sanctissimus, tã quã lucernam lucentẽ, in caliginoso loco attollit, vt sciat inquisitor regni Dei, quando vel ex quo certus esse debeat de aduẽtu eius, 2. Pet. 1.
quẽ laudare & adorare habeant omnes fratres eius, cũcti filij patris eius. Huic lucernæ, huic prophetico sermoni, Simeon senex, homo iustus & timoratus in spiritu sancto attendens, cũ sciret, & videret, regnante alienigena, ablatum esse sceptrum de Iuda, & du- Luca 2.
cem de fœmoribus eius, intellexit tempus esse, vt veniret qui mittendus erat, & idcircò ad ianuas cælorũ, vnde venturum illũ sperabat, tamdiu suspensa prece pulsauit, donec responsum acciperet à spiritu S. non visurũ se mortem, nisi prius videret Christum dominum. Et vidit, & sicut legebat in hoc scripturæ loco, & ipse erit expectatio gentium, ita credidit & confessus est, eum esse lumen ad reuelationem gentium. Vnde autem scire poterat ipse pater Israel, vt diceret, & ipse Gen. 22.
erit expectatio gentium? Ex Deo videlicet, non solùm quia propheta erat, sed & quia sic ad Abraham Deus locutus est: In semine tuo benedicentur omnes gentes.

Qualis sit illa expectatio gentium, secundũ quod ait, Ligans ad vineam pullum suum, & cætera.

CAPVT XXX.

QValis verò sit expectatio gentiũ, subsequenter notis nominib. & clara similitudine propheticum hoc declarat oraculũ. Ligans ad vineã pullum suum, & ad vitem ô fili mi asinã suam.) Quãto affectu, cùm de tertia persona loquatur, apostrophen faciat ad secundam, dicendo o fili mi, nulla valet lingua verbis consequi, vix illa valet mens persentiscere: benigna venia charitatis. Ligãs inquit, ad vineã pullum suum, & ad vitem ô fili mi asinã suam. Pullum asinæ nouimus, cui supersedit Dominus Iesus, hoc est, gentilium populũ, quem vtiq; nunc ad vineam suam alligauit, quando Apostolicæ ecclesię, Vinea ecclesia.
quæ ex Iudæis est, illum gratia sua copulauit: Quod per pullum, idẽ per asinam: & quod
per vitem, idem intelligimus per vineam. Ioan. 15.
Vna vitis, vel vna est vinea omnium electo- Esa. 5.
rum ab initio seculi, vsque ad Apostolicam fidem, vna cum capite suo Christo ecclesia. De semetipso caput Christus dicit: Ego sum vitis, & pater meus agricola est. De ecclesia quæ est corpus eius, propheta dicit: Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, vineæ suæ. Vinea facta est dilecto meo, in cornu filio olei, & cætera. Ad hanc vitem, ad hanc vineam, nos gentes, Christum expectantes, donec illum facie ad faciem videamus, nunc interim ligati sumus tanquam pullus vel asina, cui animali rectè comparatur gentilitas, propter antiquæ stultitiæ onera: Ligati, inquam, sumus ad huiusmodi vineam, scilicet, vt post paleas asinorum pabulum, botrum manducemus suauissimum, & in spiritu sancto scripturarum vinum bibam⁹ optimũ. De quo protinus subditur: (Lauabit vino stolam suam, & sanguine vuæ palliũ suũ.)

Idcircò ergo ligabit ad vineam pullum suũ, & ad vitem asinam suam, vt lauet vino stolam suam, & sanguine vuæ pallium suum. Nihil verius. Quod per pullum & asinam, idem per pallium & stolam, id est, vnam eandemque intellige ecclesiam. Nam vna eadẽque gentilitas, antequam lauacro isto renasceretur, asina vel pullus petulcus erat: postquam verò lauit eam Christus, stolam vel pallium eius est, de quo in Psalmo dicitur: *Psal. 132.* Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius Lauabit ergo vino stolam suã, & sanguine vuæ pallium suum, id est, emundabit spiritu sancto Ecclesiam suam, & sanguine passionis fidelem populũ suũ. Vua enim ipse est, de quo in Cãticis *Cant. 1.* Canticorum sponsa dicit: Botrus Cypri dilectus meus mihi. Hæc vua, siue hic botrus, torculari crucis expressus, sanguinem suum fudit, & spiritum sanctum dedit, vnde & lauit stolam suam, id est, mundauit ecclesiam suam, vt exhiberet sibi sponsam gloriosam non habentem maculam aut rugam. Pulchritudinẽ huius propheticæ laudis spiritus sanctus ita *Ephe. 5.* concludit: (Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores.) Oculi huius pulcherrimi VII. esse, & in Zacharia *Zach. 3. 4.* propheta, & in Apocalypsi Ioannis legimus, *Apoc. 5.* qui sunt, inquit, septem Dei spiritus, missi in omnem terram. Porrò vinum hoc loco, vetustam legimus austeritatem legis, sicut mustum alijs scripturæ loci nouam Euangelicæ gratiæ significare doctrinam. Cõstat autem, quia septiformis gratia spiritus sancti, quam accepimus ex gratia Euangelij, vetustate legis pulchrior atque dulcior est. Dentes quoque hi sunt, qui in corpore eius (quod est ecclesia) fortes sunt ad capiendum solidum cibum. Et hi profectò lacte candidiores, id est, illis quibus pro infantia sensuum lacte literę opus est, sanctiores atque pulchriores sunt. Dicat itaque: Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores.

De benedictionibus Zabulon, & Isachar.

CAPVT XXXI.

ZAbulon in littore maris habitabit, & in statione nauium, attingens vsque ad Sidonem. Isachar asinus fortis accubans inter terminos. Vidit requiem quòd esset bona, & terram quod optima, & supposuit humerũ suum, ad portandum, & factus est tributis seruiens.) Iuxta literam, quia de Zabulon dixerat, quòd maris magni esset littora possessurus. Sidonem quoq; & reliquas Phœnicis vrbes contingeret: nunc ad mediterraneam prouinciã redit, & Isachar quia iuxta Nepthalim pulcherrimam in Galilæa possessurus est regionem, benedictione sua habitatorem facit. Asinum autem fortem vel osseum vocat, & humerum ad portandum deditum, quia in labore terræ, & in vehendis ad mare oneribus, quæ suis finibus nascebantur, plurimùm laboraret, regibus quoque tributa comportans, aiunt Hebræi, per metaphoram significari, quòd scripturas sanctas die ac nocte meditans, studium suũ dederit, ad laborandum: & ideo ei omnis tribus seruiuit, quasi magistro dona portantes. Ergo nos potius hæc, & illud, quod postmodum de Nepthalim dicitur: Nepthalim ceruus emissus, dans eloquia pulchritudinis, cuncta ad doctrinam saluatoris referamus, eò quòd ibi vel maximè docuerit, sicut in Euãgelio scriptũ est: Et habitauit in Capharnaũ maritima, in finib Zabulõ & Nepthalim *Matth. 4.* *Esa. 9.* vt adimpleretur quod dictum est per Esa. prophetam: Terra Zabulon & terra Nepthalim via maris trans Iordanem Galileæ, & cætera. Igitur iuxta anagogen, Zabulon, & Nepthalim, prouinciamque mediterraneam obtinẽs Isachar, Apostoli sunt vel apostolici viri, qui habitantes in littore maris, & in statione nauium, videlicet quia facti sunt *CAPVT XLIX.* piscatores hominum, ad hoc semper intenti fuerunt, vt de profundis & salsis fluctibus multitudines educerent piscium rationaliũ. Vidit requiem, inquit, quòd esset bona, & terram quod optima, & supposuit humerum suum ad portandũ, & factus est tributis seruiens. Hoc, inquam, vidit Isachar, quod interpretatur merces, siue Zabulõ, id est, habitaculum fortitudinis, scilicet quisquis datorem æternæ mercedis atque largitorẽ habitaculi fortissimi prædicantem audiuit: *Matth. 11.* Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos: Tollite iugum meũ super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue, & onus meum leue. Bona ergo mercede secundum nomen suum Isachar, supposuit humerum suum ad portandum onus leue, quia vidit & inuenit requiem animæ suæ.

De benedictionibus Dan, & quid ad literam, & quid ad allegoriam habeant.

CAPVT XXXII.

DAn iudicabit populum suũ, sicut & alia tribus Israel. Fiat Dã coluber in via, & cærastes in semita, mordẽs vngulas equi, vt cadat ascẽsor eius retro. Salutare tuum expectabo Dñe.) Samsõ iudex Israel de tribu Dã fuit. Hoc ergo dicit: Nunc video in spiritu comã nutrire Samson Nazareum tuum, cæsis hostibus triumphare, quòd in similitudinem colubri, reguliq; obsidentes vias, nullũ per terram Israel transire permittat, sed etiamsi quis temerarius virtute sua, quasi equi velocitate confidens, eã voluerit prædonis more populari, effugere nõ valebit. Totum aũt per metaphoram serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortẽ Nazareũ tuum, quod & ipse propter meretricem mortuus est, & mortuus nostros occidit inimicos, putaui ô deus ipsum esse Christũ filium tuũ. Verũ quia mortuus est, & nõ resurrexerit, & rurs

rit, & rursus captiuus ductus est Israel: alius mihi saluator mundi, & mei generis præstolandus est, vt veniat cui repositū est, & ipse erit expectatio gentium. Aliter, fiat Dan coluber in via, & cærastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro. Nonnulli de tribu Dan venire Antichristū ferunt, pro eo, quòd loco hoc Dan & coluber asseritur cærastesque mordens. Vnde & non immerito dum Israeliticus populus terras in castrorum partitione susciperet, primus Dan ad Aquilonem castrametatus est, illum .f. signans qui in corde suo dixerat: Sedebo in monte Testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. De quo per prophetam dicitur: A Dan auditus est fremitus equorum eius. Qui non solùm coluber, sed etiam cærastes vocatur. Cærastes enim Græcè, cornua dicuntur. Serpens hic cornutus esse perhibetur, per quem dignè Antichristi aduentus asseritur, quia contra vitam fidelium cum morsu pestiferæ prædicationis armatur etiam cū cornibus potestatis. Quis autem nesciat, semitam angustiorē esse quā viam? Fiat ergo Dan coluber in via, quia in præsentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat, quibus quasi parcendo blanditur: sed in via mordet, quia eos quibus libertatē tribuit, erroris sui veneno consumit. Fit cærastes in semita, quia quos fideles repperit, & se se ad præcepti cælestis angustia itinera constringentes, non solùm nequitia callidæ persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit, & in persecutionis angore post beneficia fictæ dulcedinis, exercet cornua potestatis. Quo in loco equus etiā hunc mundum significat, vel insinuat, qui per elationē suam in cursu labētium temporum spumat. Et quia Antichristus extrema mūdi apprehendere nititur, cærastes istius equi vngulas mordere perhibetur. Vngulas quippe equi mordere, est extrema seculi feriendo cōtingere, vt cadat ascensor eius retro. Ascensor equi est, quisquis extollitur in dignitatibus mundi. Qui retro cadere dicitur, & non in faciem, sicut Saulus cecidisse memoratur. In faciem enim cadere, est in hac vita suas vnumquenque agnoscere culpas, easque pœnitendo deplorare. Retro verò, quo non videtur cadere, est ex hac vita repentè decedere, & in quæ supplicia ducatur, ignorare. Et quia Iudæa erroris sui laqueis capta Antichristum expectat, benè Iacob eodem loco repentè in electorum voce conuersus est, dicens: Salutare tuum expectabo Domine, id est, non sicut infideles Antichristum. Sed eū, qui in redemptionem nostram vēturus est, credo fideliter Christum.

Esa. 14. *Item. 8.* *Cærastes.* *Actor. 9.*

De benedictionibus Gad, & quid habeant secundum vtrumque sensum.

CAPVT XXXIII.

GAd accinctus, præliabitur ante eum, & ipse accingetur retrorsum.) Totum hoc (vt Hebræi asserunt) illud est, quod ante populum suum, scilicet, ante Ruben & dimidiam tribū Manasse ad filios suos, quos trās Iordanem in possessionē dimiserat, post quatuordecim annos reuertens, prælium aduersus eos vicinarum gentium grande reppererit, & fortiter dimicādo hostes vicerit, quod & partim ex libro Iesu Naue, & maximè ex Paralipomenon colligere poteris. Verùm hic sensus Iudaicus aridus nimis est, & exiguus, nec ad nouissimos dies istos pertinet, de quibus sicut in initio profitetur pater Israel, hæc omnis enunciatio est. Igitur altiùs hoc indagandum est. Etenim duobus adhuc modis intelligi potest, Gad accinctus præliator ante populum suum, qui præliatur quidem ante eum trans Iordanem, mysticè Iudaicus populus est, nos autem populus ille sumus, ante quem iste accinctus præliatur. Arma eius sacri codices sunt, quibus accinctus quidem, sed retrorsum tantùm & non ante accinctus est, nec enim arma sua ipse videt, id est, ipsas non intelligit scripturas, quibus ante nos pro veritate dimicat, nosque adiuuat, dum libros per orbem baiulat, ex quibus vera, & non à nobis esse conficta probamus, quæ de Christo prædicamus prophetarum testimonia. Sed de hoc aliàs plenius dicendum erit. Aliter, quoniam hæ non solùm propheticæ futurorum annunciationes, sed & tam de præsentibus, quàm de futuris paternæ institutiōes sunt, sic postmodū scriptura dicit: Finitisque mandatis, quibus filios instituebat, collegit pedes suos super lectulum, & obijt, licet & in bono accipere, vt sit dictū: Gad tunc rite obseruabit nomen suum, si accinctus prælietur ante populum suum, accinctus retrorsum, id est, de futuro cautus, & prouidens. Prælium autem ad quod filios instituere deceat virum sanctum, talis causa debet esse, qualem ob causam, verbi gratia: Machabæi fratres præliati sunt, imò vt ad Euangelicam feramur perfectionem: talia debent esse prælia eorū, qui veraciter accincti sunt, qualium victorias honorantes prædicamus in eis, qui pro testamento dei sua corpora tradiderunt, & moriendo quam occidendo vincere maluerunt.

Iosua 22. *1. Para. 5*

De Aser benedictionibus.

CAPVT XXXIIII.

ASer, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus. Aser beatus interpretatur. Benè ergo allusit ad nomen eius, dicendo: Pinguis panis eius. Pinguedo nanque vel abundantia panis quædam beatitudo est, vulgi iudicio. Vnde Psalmista: Beatum (inquit) dixerunt populum cui hæc sunt, scilicet prōptuaria plena, eructantia ex hoc in illud: oues fœtosæ, abundantes in egressibus suis: boues crassæ. Et hac beatitudine sua præbebit, inquit, delicias regibus, deliciosa nanque est regibus populi seruitus, vbi pinguis est panis eius.

Psal. 143.

eius. Verùm istis diebus nouissimis, de quibus se annúciare pollicit⁹ est, Aser, id est, beatus est populus, cuius est dominus Deus ipse pinguis panis eius, quemadmodum dicit: Ego sum panis viuus, qui de cælo descédi. Verè enim pinguis est iste panis Dei, qui descendit de cęlo, quia dat vitam huic mundo. Prębebit ergo delicias regibus Aser, qui huius panis pinguedine perfruitur, regibus, inquam, id est, eis qui semetipsos student regere, vt sint digni mésa regalis curiæ, delicias præbebit vitalis alimoniæ, siue euchàristiam porrigendo, siue pinguê medullam scripturarum exponendo. *Ioan. 6.*

De benedictionibus Nepthalim.

CAPVT XXXV.

Nepthalim ceruus emissus, dans eloquia pulchritudinis.) Hebræi putant, propter temporaneas fruges, & velocitatem terræ vberioris, Nepthalim ceruum emissum dici, & propter Tyberiadem, quæ legis habere videbatur notitiam, eloquia pulchritudinis prophetari. Sed hoc sensu, super temporaneis frugibus, & velocitate terræ vberioris, non magni ponderis est. Ergo melius est, si cuncta ad doctrinam saluatoris referamus, eo quòd (sicut iam supra dictum est) ibi vel maximè prædicauerit, dans eloquia pulchritudinis, quippe cui verissimè dictum est: Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, & tanquam ceruus emissus currendo rem omnem breui tempore cósecerit. Vndè illi in Canticis canticorú sponsa dicit: Reuertere, similis esto dilecte mi capreæ, hinnuloque ceruorum super montes Bethel. Aliter. Nepthalim ceruus emissus, dans eloquia pulchritudinis. Ac si dicat: Qui dignus est hoc nomine censeri, quod interpretatur, latitudo, oportet vt dilatato corde tanquam ceruus emissus, currat viam mandatorum Dei, detq; eloquia pulchritudinis, quemadmodum ceruus ille, qui in emissione sua currens, & stationis impatiés dicit: Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Nó angustiamini in nobis. Hæc & huiusmodi eloquia charitatis, eloquia sunt pulchritudinis, qualia quisquis dat, iure dicitur Nepthalim, quia profectò cor ei⁹ charitas dilatauit, quæ vera nitet pulchritudine eloquij. *Psal. 44.* *Cant. 2.* *2. Cor. 6.*

De benedictionibus Ioseph.

CAPVT XXXVI.

Filius accrescens Ioseph, filius accrescens, & decorus aspectu. Filiæ discurrerunt super murum, sed exasperauerunt eum, & iurgati sunt, inuideruntq; illi habentes iacula.) Iterum latius vt in Iuda, sic & in isto pater suos pandit affectus, maximè propter Christum, quem per prophetiæ spiritum & de illo nasciturum, & de isto videbat, fuisse præsignatum. Filius, inquit, accrescens Ioseph, subauditur nomine. Ioseph namque accrescens siue adauctus interpretatur, accrescés subauditur etiam effectu, creuit enim in terra paupertatis suæ, & magnus vehementer est effectus. Et decorus, inquit, aspectu. Quis hoc diffamauit, aut vndè hoc sancto patri intimatum fuit, quod filius suus decorus esset aspectu? Ait: Filiæ discurrerunt super murú. Nisi filiæ vagæ ac petulantes discurrentes super murum, iniecissent oculos in eum, dixissentq;, dormi nobiscum, non adeo memoriæ datum fuisset, eum aspectu fuisse decorum. Nunc autem quia decor aspectus eius causa certaminis, & vinculorum, magnæq; fuit victoriæ occasio, dignè scitur, & prædicatur filius fuisse decorus aspectu. Dicédo, filiæ discurrerunt, pluralem pro singulari posuit, quod frequens & vsitatum est in scripturis, vt plus enuncietur ob amplificationem rei, qui tropus dicitur synecdoche. Vna namq;, scilicet domina ipsius, filia magis dicenda, quàm materfamilias, iniecisse in eum, legitur oculos suos, filia, inquam, stulta & incustodita, cuius & incontinentia denotatur dicendo, discurrerunt super murum. Qualis apud Salomonem describitur: Garrula ac vaga, quietis impatiens, nec valens in domo cósistere pedib. suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians, apprehensumque deosculatur iuuenem, & procaci vultu blanditur, dicens: Intexui funibus lectú meum, straui tapetibus pictis ex Aegypto, asperṡi cubile meum myrrha & aloe & cynamomo, non est vir in domo mea, abijt via longissima. Hæc & his similia dixit, sed filius accrescens & decorus aspectu non attendit verbis oris eius, nec abstracta est més eius in vijs illius, nec deceptus est semitis eius. Talis est filius Ioseph. Sed exasperauerút eum, & iurgati sunt, inuiderunt que illi, habentes iacula, subauditur, fratris. In quo exasperauerút, aut in quo iurgati sút? In eo videlicet, quòd videntes, quia à patre plus cunctis fratrib. amaretur, oderát eú, nec poterant ei quicquã pacificè loqui. Ergo iurgabantur, & iurgádo exasperabant eum, quia dictante odio nó poterant quicquam pacificè, non poterát quicquam sine iurgio loqui. Habentes itaq; iacula, scilicet in ore suo. Dentes quippe eorum arma fuerunt, & sagittæ, dicentium: Venite occidamus, venite venundemus eum, inuiderunt & inuidiam suam opere compleuerunt. Sed quid deinde? (Sedet in forti arcus eius, & dissoluta sunt vincula brachiorum eius, & manuum illius, per manú potétis Dei Iacob. Inde pastor egressus est lapis Israel.) Illi inuiderunt habentes liuoris sagittas, & zeli sui iaculis ipsi vulnerati: verum hic arcum suum, & arma pugnandi in Deo posuit, qui fortis est pugnator: & vincula eius, quibus fratres eius eum ligauerant, ab ipso soluta sunt, & disrupta, vt ex eius semine tribus Effraim nascatur fortis ac stabilis, ac instar lapidis durioris inuicta, imperans quoque decem tribubus Israel. Hoc est quod ait: inde *CAP. XLIX.* *Prou. 7.* *Gen. 37.* *Psal. 56.*

pastor egressus est, scilicet regiæ tribus pater Effraim de Ioseph natus est. Lapis, id est, fortitudo Israel. Aliter: Ipse Ioseph pastor cum dicit, ego pascam vos, & paruulos vestros, qui tempore famis vigilantissima pastoris cura multos pasceret populos. Inde scilicet de vinculis brachiorum & manuum suarum egressus est, per manum potentis Dei Iacob: & ipse lapis, id est, fulcimentũ est Israel. Hoc enim ad mysterium magis accedit, quia videlicet pastor bonus, cuius hic in typũ præcessit, de vinculis mortis egressus est, per manũ potẽtis Dei patris, q est Deus Iacob, factusq; est in caput anguli lapis Israel egressus de vinculis suis, quẽ Deus suscitauit, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Lapis, inquam, Israel, lapis angularis, quem reprobauerunt ædificantes. Sequitur. *Psal. 117.* *Actor. 2.*

Cur dixerit: Benedictiones patris tui cõfortatæ sunt, & cur Ioseph Nazareum appellarit.

CAPVT XXXVI.

Deus patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens benedicet tibi, benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum & vuluæ. Benedictiones patri tui, confortatæ sunt benedictionibus patrum eius, donec veniret desiderium collium æternorum. Fiant in capite Ioseph, & in vertice Nazarei inter fratres suos.) Benedictionibus cæli desuper, & benedictionibus abyssi, id est, in rore cæli, & in pinguedine terræ, benedictionibus vberum & vuluæ, id est, in Effraim & Manasse populosa multiplicitate. Tanquam quærere tur ab ipso, vnde scierit, vt diceret: Deus omnipotens benedicet tibi benedictionibus his atque illis, continuò subiunxit: Benedictiones patris tui confortatæ benedictionibus patris eius. Ac si dicat: Benedictionibus Isaac patris mei, siue Abraham, benedictiones istæ, quibus nunc ego pater tuus Israel te benedico, vtique ita confortatæ sunt, vt non dubiũ finem vel incertum habeant effectum: Benedictionibus, inquam, Abraham siue Isaac, per quos ad me patrem tuum benedicendi ius ac facultas ex Deo hæreditaria gratia manauit, benedictiones meæ tam diu fortes esse, tam diu consistere iussæ sunt, donec veniat desiderium collium æternorum, id est, Christus, desiderabilis expectatio omnium iustorum. Adeò valent & fortes sunt, vt secundum illas, nõ solùm tuæ posteritatis incrementum, sed & illud venire debeat, & impleri sanctorum omnium desiderium, in quo omnes gentes secũdum benedictiones patris mei Abraham benedicendæ sunt. Confortatæ igitur, & veritatis firmamento suibnixæ fiant in capite Ioseph, & in vertice Nazarei inter fratres suos. Quod dixerat, in capite Ioseph, repetiuit dicendo, & in vertice Nazarei inter fratres suos, scilicet alludens intonsis quondam eius capillis, quos longa carceris custodia nutriuit, quia videlicet Nazareorum est, pro voto seruare crines, & hoc illi pro Nazareo, id est, cõsecrato rectè imputari debet, quia pro sacra castitate hoc passus est. Porrò Nazareus reuera dominus noster Iesus Christus inter fratres suos est, sanctus quippe sanctorum est, cuius in vertice vniuersæ complentur benedictiones patris sui, benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum & vuluæ, id est, iugiter parientis & lactantis ecclesiæ, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. De isto namq; siue de capite eius propheta dicit in psalmo: Quoniam præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronam de lapide precioso. *Num. 6.* *Philip. 2.* *Psal. 20.*

De benedictionibus Beniamin.

CAPVT XXXVII.

Beniamin lupus rapax, manè comedet prædam, & vespere diuidet spolia.) Elegantissima trãsfigurationum proprietas. Catulus leonis Iuda. Beniamin autem lupus rapax. Ille rex, iste armiger. Ille expectatio gentium, iste vorator gentiũ. Manifesta quippe de Paulo apostolo prophetia est. Quemadmodum Iuda Christus, quia de tribu Iuda erat nasciturus: sic Beniamin Paulus, quia de tribu Beniamin erat assumendus. Ipse enim dicit: Nam & Israelita sum de semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Item: Si quis alius videtur fidere in carne, ego magis, circuncisus octaua die ex genere Israel, de tribu Beniamin. Beniamin lupus rapax. Hoc certè malũ erat. Sed audi quod sequitur: Manè comedet prædam, & vespere diuidet spolia. Si malum erat lupum rapacem esse, & manè prædam comedere: bonum fit vespere spolia diuidere. Manè lupus rapax prædam comedebat, nã in adolescentia persecutor, & blasphemus, & contumeliosus, quoscunq; inuenire poterat huius viæ viros ac mulieres, vinctos ad principes perducebat: sed vespere, id est, vsque ad finem vitæ suæ diuisit spolia sua, sacra scilicet euãgelicæ prædicationis eloquia, de quib⁹ Psalmista: Lætabor (inquit) ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa. Hebræi quia Paulum nesciunt, & à veritate lõgè sunt, hoc ita edisserunt. Altare quo immolabantur hostiæ, & victimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte Beniamin fuit. Hoc ergo, inquiunt, significat quòd sacerdotes manè immolent hostias: & ad vesperam diuidant ea, quæ sibi à populo ex lege collata sunt. Lupum sanguinarium, lupum voracem super altaris expositione ponentes: & spoliorum diuisionem super sacerdotibus, qui seruientes altari, viuant de altari. *Rom. 11.* *Philip. 3.* *1. Tim. 1.* *Actor. 9.* *Psal. 118.*

Cur dicatur: Hi omnes in tribubus Israel duodecim, cum duo filij Ioseph additi sint.

CAPVT XXXIX.

ET hi oës in tribubus Israel duodecim.) Subauditur, patres & principes sunt, id est, de singulis horum singulæ tribus exortæ & denominatæ sunt, & sunt tribus duodecim. At verò istis Effraim & Manasses appositi sunt, dicente patre ad Ioseph. Duo igitur filij tui, qui nati sunt in terra Aegypti, antequam venirem huc ad te, mei erunt, Effraim & Manasses, sicut Ruben & Symeon reputabuntur mihi. Cur ergo non iam quatuordecim, sed tantummodo duodecim computantur tribus Israel? Sed sciendum, quòd vbi Symeon & Leui numerâtur, scilicet in propria generatione carnis, Effraim & Manasses qui adoptiui filij sunt, numerari non possunt. Et econtrariò, vbi Effraim & Manasses inferuntur, videlicet in possesionibus, proprijsque tribuum singularium funiculis, Symeon & Leui relicti sunt. Isti enim proprios (vt supe rius iam dictum est) funiculos non consecuti sunt, sed in omnibus sortibus paucas vrbes habuerunt, iuxta patris prophetiam dicêtis: Diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Itaque quocunq; respicias, siue ad funiculos distributionis, siue ad proprietatem generantis, duodecim tantummodo sunt tribus Israel. In Apocalypsi Iohannis Dan, qui natus fuit filius Israel, relinquitur: & qui adoptatus fuit Manasses, assumitur. Item Ruben qui natus fuit, licet paruus, numero assumitur: & Effraim adoptatus, quamuis multiplex relinquitur, ad insinuandum videlicet, quòd ad consequendam hæreditatem pro qua signamur in frontibus nostris signaculo Dei viui, neq; soli nati, neq; soli adoptati filij Israel, id est, neque soli qui ex Iudæis, neque soli qui ex Græcis, sed communiter tam ex his, quam ex illis assumuntur vel reprobantur, quos vel fides commendauerit, vel infidelitas reprobabiles fecerit.

Gen. 48. *Apoc. 7.* *Cur in Apocal. Dan & Effraim non cômemorat.*

Cur de sacerdotio Aaron & Leui nil meminerit.

CAPVT XL.

BEnedixitq; singulis benedictionib. proprijs, & præcepit eis dicens: Ego congregor ad populum meum, sepelite me cum patribus meis in spelunca duplici, &c.) Hic itê quæritur, cum singulis benedixerit benedictionibus proprijs, cur de sacerdotio Aaron in tribu Leui, quod in illa gente sanctissimû atque celeberrimum fuit, nullam mentionê fecerit. Nam & si rectè dixit, Symeô & Leui fratres vasa iniquitatis bellâtia, in côsilio illorum ne veniat anima mea, & in cœtu illorû non sit gloria mea, quia in furore suo occiderunt virum, & in voluntate sua suffoderunt murum, &c. Attamen filij Leui postea in vltionem vituli laudabiliter arma corripuerunt, & proinde illis dictum est: Consecrastis manus vestras hodie domino, vnusquisque filio & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Hoc ergo quæritur, cur illud sacerdotium in benedictionibus suis pater omiserit, nullam que Leuitici prædicauerit laudem ministerij? Ad quod primò dicendum, quia de nouissimis diebus se annûciare professus est, illud autem sacerdotium, siue ille Leuiticus ordo ad istos nouissimos dies, ad istos fines seculorum non pertinet. Deinde & hoc sciendum, quia sacerdotium Aaron nô pro benedictione datum, sed pro significatione benedictionis fuit côcessum. Nec illa sacrificia taurorû, aut vitulorum, seu arietum & hircorum, nô à Deo iussa fuere, sed permissa, sicut & prophetæ testantur, quod suo loco dicendum erit plenius. Cæterum verum sacerdotium secundum ordinem Melchisedech, in tribu Iuda Christo fuit repositum, dicente Dauid: Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinê Melchisedech. Et si rectè perspiciens, hic idem pater in benedictionibus Iudæ de isto non tacuit, dicendo: lauabit vino stolam suâ, & sanguine vuæ pallium suum. Lauare quippe vino stolam, & sanguine vuæ pallium suum, id est, dare pœnitentiam & remissionem peccatorum per sanguinem suum, veri & vnici sacerdotis officium est. Sanè quod dicit: Ego congregor ad populum meum, id est, descendo ad inferos, vbi saluatorem qui mittendus est, & qui erit expectatio gentium, vniuersus expectat, donec veniat populus sanctorum. De cura quam habet sepeliendi corporis sui, iam superius dictum est.

Exod. 32. *Hiere. 7.* *Psal. 39.* *Psal. 49.* *Psal. 109.*

Quod Ioseph patrem defunctum cum planctu magno sepelierit in terra Chanaan.

CAPVT XLI.

FInitisque mandatis quibus filios instituebat, collegit pedes suos super lectulum & obijt, appositusque est ad populum suum. Quod cernens Ioseph, ruit super faciem patris, flens & deosculans eum, &c.) Hanc omnem curam pro mortuo habitam, quòd patri filius pias impêdit lachrymas, quòd præcepit seruis suis medicis, vt aromatibus condirent patrê, quòd celebratis exequijs, planctu magno atq; vehementi sepeliuit eum in terra Chanaan, in spelunca duplici, quam emerat Abraham cum agro in possesionem sepulchri ab Ephron Aetheo, contra faciem Mambre. Hæc inquam omnia paternæ curæ officia à Ioseph exhibenda diuinum oraculum breui consolationis responso promiserat ipsi Iacob: Ioseph quoq; (inquiens) ponet manum suam super oculos tuos. Quod ille pro magno accipiens, iam lætus (inquit) moriar, quia vidi faciem tuam, & superstitem te relinquo. Porrò quòd fleuit eum Aegyptus septuaginta, & alijs septem diebus, non imitandum exemplum est eis, qui se peregrinos & hospites super terram esse profitentur, qui hic manentem non habent ciuitatem, sed futuram inquirunt. Nâ quòd filij quoq; Israel Moysen & Aaron tricenis diebus fleuisse dicuntur in scripturis, hoc ex Aegyptia consuetudine populo nondum erudito supererat,

CAP. L. *Gen. 64.* *Heb. 13.* *Nume. 20.*

deinceps quippe melioribus paulatim assuefactus, ab illa superstitione desciuit, scriptura dicēte: Modicū plora super mortuū, sciens quoniam requieuit. Planctus autem, aut fletus in huiusmodi non semper propriè dicitur: sunt namq; & ludi funerei, qui planctus nomine significantur. Ceterùm veri tantum planctus, & veri fletus viris dignis mediocriter exhiberi conceduntur. Vndè & quidam sapiēs dicit: Fili, in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & secundum iudicium contege corpus illius, & nō despicias sepulturam illius, & fac luctum super meritum eius, vno die vel duobus. Nec mirum, Aegyptios ita fleuisse planctu magno, atque vehementi, vt etiam nomine locus exinde signaretur. (Appellatusque est Planctus Aegypti.) Nam & Flaccus dicit, quia qui conducti plorant in funere, dicunt & faciunt plura dolentibus ex animo. Non quidem Ioseph vir sapiens Aegyptios conduxit aut postulauit vt flerent, sed dum aliud intendit, hoc etiam ex abundanti sibimet spontè occurrere permisit. Quid enim intendit, dicendo ad familiam Pharaonis: (Si inueni gratiā in conspectu vestro, loquimini in aurib. Pharaonis, eo quòd pater meus adiurauerit me, dicens: En morior, in sepulchro meo quod fodi in terra Chanaan sepelies me. Ascēdam igitur & sepeliam patrem meū, ac reuertar.) Hoc vtiq; intendit, vt in transferendo patrem, vitaret inuidiam, præcludendo os obloquentium, qui fortè dicerent, quia non diligit terram nostram. Nec frustrata est huius humilitatis prouidentia, non solū enim hanc inuidiam, non solum iram Pharaonis euasit, sed ita omnes in gratiam eius sunt locuti, vt insuper irent cū eo omnes senes domus Pharaonis, cunctique maiores natu, haberetq; in comitatu currus & equites, fieretque turba non modica. Igitur sicut prudenter beneuolentiam quæsiuit, sic & exequias Aegyptias sapienter admittere debuit, nihil nocituras sancto proposito peregrinatiōis, in qua illud potius flendum est, quia incolatus suus prolongatur eis, à quibus melior patria, melior ciuitas speratur.

Deut. vl.

Eccle. 22.

Ecclesi. 38.

Psalm. 119.

De clemētia Ioseph, qua fratrib suis indulsit, et quòd ipse quoq; de transferendis ossibus suis mandauerit.

CAPVT XLII.

QVo mortuo, timētes fratres eius, & mutuò colloquentes, ne fortè memor sit iniuriæ, quam passus est, & reddat nobis malum omne quod fecimus, mandauerunt ei: Pater tuus præcepit nobis antequam moreretur, vt tibi hæc verbis illius diceremus: obsecro vt obliuiscaris sceleris fratrū tuorum. &c.) Ingenitæ clementiæ laus est, quòd auditis verbis fratrum suorum dicentium: (Nos quoque oramus vt seruo Dei patri tuo dimittas iniquitatem hanc, fleuit Ioseph.) Sanctissimum & optimum donationis vel remissionis genus hoc est, vbi illis qui peccauerunt non flentibus, sed tantummodo confitentibus, solus ille flet qui peccatis offensus indulget, & adorantibus pro indulgētia pias quoque reddit lachrymas cum venia. Attamē vbi mulcet pietas, illic pariter pungit veritas; ne sic de remissione eius qui læsus est fratres gaudeāt, quatenus à solicitudine iudicij Dei mentis oculos claudant. (Nolite inquit metuere. Num Dei possumus resistere voluntati?) Hoc planè pietatis est. Vos cogitastis de me malum, & Deus vertit illud in bonum, vt exaltaret me, sicut in præsentiarum cernitis, & saluos faceret multos populos. Hoc asperæ veritatis est. Vtile omnibus qui præsunt hinc exemplum sumendum est, vt citò quidem in se peccantibus dimittant, & insuper bona pro malis retribuant, sed de Dei iudicio peccatores nimium securos esse non sinant. (Vixitque centum decem annos, & vidit Ephraim filios vsq; ad tertiā generationem.) Ad fortitudinem paternarum benedictionum, inter quas & benedictiones edixit vberum & vuluæ, & de quibus ait: benedictiones patris tui confortatæ sunt, hoc referri debet, quòd vidit Ephraim progeniem vsq; ad tertiam, & quòd filij quoq; Machir filij Manasse nati sunt in genibus Ioseph, id est, quòd natos filios Machir nutritio affectu gestauit in genibus suis proauus Ioseph. Sic & illud matris eius Rachelis dictum accipiēdum est. Ingredere ad famulam meam, vt pariat super genua mea, id est, vt quod pepererit illa ego adoptatum gestem, sicut mater super genua mea. Et hic quoque de transferendis ossibus suis mandauit. (Post mortem meā (inquiens) Deus visitabit vos, & ascendere faciet de terra ista, asportate vobiscum ossa mea de loco isto.) Quod fecit et Moyses, sicut scriptū est in Exodo. Non tamen eodem sepulchro cum patribus suis Abraham, Isaac, & Iacob conditus est in Hebron, sed in Sychem, quam (vt supra dictum est) dedit Iacob absq; sorte tribui Ioseph, & ibi mausoleum eius vsq; hodie cernitur.

Genes. 30.

Exod. 13.

COMMENTARIORVM IN GENESIM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EXODVM COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

Continuatio præcedentis libri Geneseos, & sequentis Exodi, & quòd Pharao diabolum, agnus verò paschalis, Christum præfiguràrit.

CAPVT I.

VA causa, vel quo ordine intrauerit Israel in Aegyptum, & Iacob accola factus sit in terra Cham, præcedentis libri Geneseos extrema parte narratum est; scilicet, quia vocauit dominus famem super terram, & omne firmamentum panis cótriuit, sed præmisit ante eos virum, non pro meritis ipsorum, nam in seruú venundatus est Ioseph, & humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrumque pertransijt animam eius, patienter sustinentis, spemq; suam in Deo ponétis, donec veniret verbum eius. Tandem venit & eloquiú Domini inflammauit eum, tanquam lucerná celso cádelabro dignam, lumenq; eius clarescere cœpit ab interpretatione somniorú. Proinde misit rex & soluit eum, misit princeps populorum & de carcere dimisit eum, de compedibus expediuit eum, dicensq; Num inuenire potuimus virum qui spiritu Dei plenus sit, constituit eum Dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ, vt erudiret principes eius, sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret, deinde iuxta Coniectoris veritatem vocauit dominus (vt iam dictum est) famé super terram, & ob hoc intrauit Israel in Aegyptum, & habitauit in terra Gessen, & possedit eam, auctusque est & multiplicatus nimis. Hæc (inquam) præcedétis libri extrema parte narrata sunt. Deinceps sequentis huius libri Exodi primæ partes illud continent, quia conuertit cor eorum vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius, & quia misit Moysen seruum suum Aaron quem elegit ipsum, posuitque in eis verba signorum suorum. In his & in cęteris vti positum est atq; inceptum, literam cursim vellicabimus, & quæ intrinsecus condita sunt, mysteria Christi filij Dei, diligenter pro posse ipso adiuuante proferre integra fide conabimur. Primò omnium ferè nemo est qui nesciat, Pharaonem illum regé nouum (qui ignorabat Ioseph) diaboli gessisse typum: paschalem agnum, qui immolari iussus est, Christum Dei filium, Aegyptum hunc mundum, tráfitum filiorum Israel per mare rubrum, Christi præsignare baptismú. Igitur vt ad hęc recto proficiscamur ordine, altiùs recurrentes, quæramus & illud, quid significet introitus filiorum Israel in Aegyptum, vt sicut exitum, sic & introitum in figuram contigisse sciamus omnium peregrinorum cælestem patriam incolatu præsenti expectantium.

Psal. 104.

Gen. 47.

Psal. 104.

Quòd ille Israel vniuersos electos, & illa Aegyptus hunc significauit mundum, in quo omnes electi peregrinantur.

CAPVT II.

VNiuerso Israeli, beatæ genti, & populo quem elegit dominus in hæreditatem sibi, primùm iustitiæ ac salutis instrumétum est, scire & confiteri quòd suam ob culpam, in hoc exiliú proiectus sit, procul à facie Dei, longè à terra viuentium, in qua debuit videre bona Domini: per solam autem gratiam fieri, quòd quandoq; eripitur de præsenti seculo nequá, & transfertur in regnú filij dilectionis Dei. Verú huius confessionis scientiá Israel idé non apprehendisset, nisi similitudinis extrinsecus accidentis introductione ad intellectum iustitiæ profecisset. Vt ergo similitudo idonea paruulis introducendis nó deesset: factum est vt ille particularis siue carnalis Israel intraret in Aegyptum, tali causa vel ordine, vt suæ culpæ fuerit, quatenus intraret: Dei autem gratiæ, quatenus inde liberatus exiret. Ecce enim quærenti cur factú sit, vt intraret ille in Aegyptum, si respondeas, quia Deus ita fieri voluit, verum quidem est quod dicis, sed minus quam veritas habet, responsum tuum comprehendit. Restat enim adhuc quæri, cur ita voluerit Deus. Deus né pè iustus est, & nihil est quod sine ratione velit, aut iubeat fieri. Prosequente ergo rationis inquisitione, responderi oportet, idcirco Deum hoc voluisse, quia domus Israel peccauit: fratrem enim suum in seruum vendidit. Ob hoc iustè Deus illud voluit, propter hoc famem vocauit, & illi tanquam duro exactori reos suos iustè tradidit, vt abigeret in Aegyptum, in illud ergastulú, quo præmiserát fratrem suum. Sanè pater Israel liber à culpa fuit, idcirco præeunte ac subsequente consolatione intrauit. Audiuit enim Deum patris sui Isaac, per visionem nocte vocantem se, & dicentem sibi, Ego sum fortissimus Deus patris tui. Noli timere, & descéde in Aegyptú, quia in gétem magnam faciam te ibi. Ioseph quoq; ponet manum suam super oculos tuos. Ita ille quia sine culpa, idcirco cum gratia intrauit: domus autem eius, quia culpam admisit, sub virga districtionis coercenda iustè ad ergastulú nesciés ambulauit. Itaq; Dei iustitię fuit, q; populus ille seruiturus in Aegyptum

CAP. I. Cur Israel intrauit in Aegyptú.

Gen. 46.

ptum intrauit: gratiæ verò (vt prædictū est) quòd illum Deus eduxit. Acta igitur in parte res est, quæ vniuersitatis parabola existeret. i. cuius ex similitudine plenius erudita vniuersa generatio quærētium Deum, quærentium faciem Dei Iacob, in initio iustificationis suæ semetipsam accusaret, claroq; concentu hinc suæ culpæ, inde diuinæ confessionem iustitiæ decantaret. Gen. 2. Tunc etenim Israel terram fluentem lac in promissione accepit, quando tulit Deus hominem, & posuit eum in paradisum voluptatis, proposita conditione hac, vt operaretur, subanditur, obediendo præcepto Dei, & ita custodiret eum sibi. Tunc autem inter comedendum idem Israel fratrem suum vendidit in Aegyptū, quando ille in quo omnes peccauerunt per gustū cibi vetiti, semetipsum venundedit diabolo. De qua venditione per prophetam Deus inclamans: Esa. 52. Gratis (inquit) venundati estis, & gratuitam continuò liberationē promittens subiungit: & sine argento redimemini. Vocauit igitur dominus famem super terram, vt Israel intraret in Aegyptum, quando dixit Gen. 3. Adæ: Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis dieb. vitæ tuæ, spinas & tribulos germinabit tibi: & præscripta sententia hac, emisit eum in huius mundi exilium. Hæc enim habitatio rectè dicitur Aegyptus, quòd vocabulum in tenebras vertitur, quia tenebræ hic sunt vbi Deus non videtur. Ibi Pharao nouus Aegypti rex, hic diabolus nouus regij nominis adulter, imò vetus tyrannus, tenebrarum princeps. Ibi Aegyptij odientes Israel: hic principes & potestates mundi, rectores tenebrarum harū, spiritualia nequitiæ in cælestibus, contra quos Ephe. 6. iuxta Apostolū nobis colluctatio est. His ita præmissis, deinceps sequentia liberatricis gratiæ mysteria secundum scripturæ huius ordinem sunt pertractanda.

De nominibus filiorum Israel, quòd rectè initio eiusdem libri præscripti sint.

CAPVT III.

CAP. I. HAec sunt nomina filiorum Israel, qui ingressi sunt in Aegyptum cum Iacob, singuli cum domib. suis, & vxoribus introierunt. Ruben, Symeō, Leui, Iuda, Isachar, Zabulō, & Beniamin, Dan, & Nepthalim, Gad, & Aser. Erant igitur omnes animæ eorū qui egressi sunt de fœmore Iacob, lxxv. Ioseph autem in Aegypto erat.) Hoc libri principium, etsi ad solam literam spectes, periti historiographi laudem egregiā possidet, qui quod in præcedenti libro latius dixerat, hoc ipsum breuiter hic repetere idoneum ratus est. Poterat enim ab eo, quod cōtinuò sequitur, ordiri sic: (Ioseph mortuo, & vniuersis fratribus eius, omniq; cognatione sua, filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerūt terrā.) Essetq; huiusmodi principium fini præcedētis libri satis cohærens atq; cōtiguum. Sed voluit libri huius corpus exhibere integrū, idcirco caput præmisit eximium, nominib. scilicet filiorum Israel, qui introierūt in Aegyptum, veluti quibusdam stellis illustratum. Hæc planè capitis illustratio tam pro historiæ quam pro allegoriæ digna expectatione valet, quia videlicet quorum siue secundum literam, siue secundum spiritum in hoc libro continetur exitus de Aegypto, rectè eorundem introitus præsentatur in principio. Dignè igitur in foribus collaudato fabricæ architecto, iam gradiamur intus, & hanc domū perspiciamus scripturæ latissimæ, quam extruxit refertam thesauris cælestibus.

Quòd Pharao in eo etiam similis fuerit diabolo, quòd peruersa solicitudine dixit: Ecce populus, &c.

CAPVT IIII.

SVrrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph, & ait ad populum suum: Ecce populus filiorum Israel multiplicatus, & fortior nobis est: Venite, sapienter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur, & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris, expugnatisq; nobis egrediatur è terra.) Hic nempè si prudēter legas, necessariò subintelligis, filios Israel solitos fuisse suspirare ad terram, quæ patribus eorum repromissa fuerat. Hoc auditū à patrib. venientibus filijs, spem verbosam auscultantibus, Aegyptijs iracundam excitabat inuidiam. Benè ergo rem aperit dum præmisso, ne si ingruerit contra nos bellum, non addidit expugnatis nobis obtineat terram, sed egrediatur è terra. Porrò nouus spiritualiter Aegypti rex, qui sic solicitus est, & sic loquitur, diabolus est, rex Aegypti, id est, tenebrarum princeps, rex inquam Aegyptiorum, id est, omnium superborum, domino ad beatū Iob dicente: Quia ipse est rex super omnes filios superbiæ. Iob. 41. Ecce (inquit) populus multiplicatus & fortior nobis est, & c. Hoc iratus dixit, quia vidit & doluit, per fraudem suam non perire benedictionem potuisse creatoris, qua in electorum prædestinatione primis parentibus nostris benedicens, inquit: Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subijcite eam. Gen. 1. Nam de reproborum luxuriāte propagine, postmodum dixit ad mulierē seductam: Multiplicabo ærumnas tuas, & cōceptus tuos. Gen. 3. Verum quantacunq; inuidia locutus sis ô diabole, hoc verū dixeris, & hoc sine mēdacio locuti sunt oēs Aegyptij satellites tui, quia multiplicati & fortior vobis populus sum; & si ingruerit, imò dudū ingruit contra vos bellū, principe belli Christo filio Dei, suæ crucis attollēte vexillū, addimur inimicis vestris, scilicet sanctis ac beatis angelis, quibus fortioribus caduca terga vertistis fugiendo, expugnatisq; vobis egredimur è terra, quia cælum non expectat.

De eodem, & quòd inter oppressiones Pharaonis filij Israel creuerunt, similiterq; inter diaboli infestatiōes electi Dei proficiunt.

CAPVT V.

Venite

Venite(inquit) sapienter opprimamus eum. Hoc dixit.(Præpofuitq; eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus,) Subauditur, vt non fineret eos coniugales complexus inire, filiosq; procreare, labore vel iniuria, voluptatis obliuionem afferente. (Aedificaueruntque vrbes tabernaculorum Pharaoni Phyton, & Rameffes.) Hocq; agebat naturæ hostis demens & inefficax, qui quasi sole æstiuo radices arborū ne in flores aut poma prorumperent exurere certabat. Aestu nanque laboris operosi naturæ radix nō arescit, sed potius post laborem cibi, potusq; ac somni auidior fit, quib. rebus voluptas nō emori solet, sed refota gliscere, & prorumpere gestit: frustra igitur sic inuidia pugnabat, præsertim vbi cæli ros & terræ pinguedo. i. dei & patrum benedictio, sterilem esse Israelem non finebat. Sequitur ergo:(Quantoq; opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant.) Et continuò:(Oderantq; filios Israel Aegyptij, & affligebant illudentes, &c.) Notandum valdè est, quid de hoc Psalmista senserit. Nam cùm dixisset, & auxit populum suū vehementer, & firmauit eum super inimicos eius, ita subiunxit: Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius. Quid enim? Nunquid hoc dicendo odientes Aegyptios iustificat, aut odium eorum excusat? Non vtiq;. Sed nimium peccatores fuisse indicat, quos tales deus inueniret, vt ex conspectis beneficijs suis cor eorum in odium seruorum suorum conuerteret. Non enim sic intelligendum est, quòd cor eorum de bono cōuerterit in malū, q̄ de corde bono cor fecerit malū, sed sic: Cōuertit cor eorum in odium, quemadmodū sol molle lutum conuertit in durum. Sed de hoc aliàs vbi deus loquitur: Ego indurabo cor Pharaonis & seruorum suorū eius. Hic illud dixisse sufficiat, quòd lutosam illorū gratiam, in qua dudum Israel exceperat propter Ioseph, feliciū aduenarum ita splēdor visit, vt in odij duritiā cōuerteret, & vnam & meritā illis pœnā, deus retribueret, vt quia non solū non cōpatiendo, verumetiā illudendo affligebant eos, idcircò queadmodum illa luti & lateris opera prius mollia, deinde coquente igni, fiebant dura, sic eorū corda paulatim æterna indurarentur impœnitentia. Nunc ad illū Pharaonem & illos Aegyptios sermo redeat, de quib. nos Christi gratia liberauit. Venite(inquit) sapienter opprimamus eū, &c. Huius sapientis & sapienter opprimentis quam grauia sint onera, quib. humanū genus afflixit, iamdudū persentiscere cœpimus, ex quo vocē audiuimus in euangelio suo sic dicentis liberatoris: Venite ad me oēs qui laboratis & onerati estis, & ego reficiā vos: Tollite iugū meū, &c. vsq; ad onus meū leue. Nā antequā hoc dixisset, nos laborē nostrū nesciebamus, imò peccati onerib. delectabamur, sub quib. & animæ sensum vitæ expirauerāt, & corpora nostra instāte mortalitate languebāt. Tot aūt iuga sunt seruitutis illius, quot vitia, tot onera quot peccata, quæ persequi nimis longū & difficile, imò impossibile est. Hoc tantum dixerim, quia ex quo intrauit Israel in Aegyptum vsq; ad vespertinā immolationē agni. i. ex quo Adam de paradyso cecidit, vsque ad passionē Christi filijdei, non cessauit ille exactor, nō quieuit tributū, nō solutū est iugum dominantiū. Nā ex tunc facta est pax, reddita libertas, nec enim, vt ante, ita nunc agit quicq; pro imperio, veruntamē vt latro insidiosus post nos incedit, & inuidus insectatur liberatos, vacuas esse gemens vrbes, quas ædificauimus illi Phyton, q̄ interpretatur os abyssi, vnde nos Christus eduxit, & Ramesen, quòd interpretatur de tinea, à qua medicus ille capita nostra purgauit.

Psal. 104.

Quomodo Deus conuertit cor Aegyptiorum in odium.

Exod. 47.

Matth. 11.

Esa. 14.

Quando ablatū est diabolo imperium.

Quòd rectissimè Pharao similis diabolo prædicetur, in eo quoque q̄ ait: Si masculus fuerit interficite, &c.

CAPVT VI.

Dixit aūt rex Aegypti obstetricib. Hebræorum, quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua, præcipiens eis. Quando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit: si masculus fuerit, interficite illū: si fœmina reseruate. Timuerunt aūt obstetrices deū, & non fecerunt iuxta præceptū regis Aegypti, sed conseruabant mares, &c.) Etsi meritò quorumlibet visibiliū inimicorum Israel nominib. sancta scriptura vtitur, quoties contra spiritualia nequitiæ inuehitur, v.g. cū dicit Psalmista: Quoniā cogitauerunt vnanimiter simul aduersus te testamentū disposuerunt tabernacula, &c. vsq; in adiutoriū filijs Loth: multò magis Aegyptiā iustissimè isto modo infamat nequitiā, diabolicā scilicet in Pharaonē regē Aegypti, & in seruos eius transfigurādo superbiā. Exēpli causa: Hæc dicit Dns in Ezechiele: Eccè ego ad te Pharao rex Aegypti, draco magne: qui cubas in medio fluminū tuorū, & dicis: meus est fluuius, & ego feci memetipsū, & ponā frenū in maxillis tuis, & adglutinabo pisces fluminū tuorū squamis tuis, & extrahā te de medio fluminū tuorum, & vniuersi pisces tui squamis tuis adhærebunt, & proijciā te in desertū & omnes pisces fluminis tui, &c. Eccè enim Pharao vel Aegyptus primo loco contra Israelē, diabolū imitatur in tribus, imò in quatuor scelerib. suis, secūdum scelera super quibus iuxta Amos prophetā, Damascū, Gazā, Azotum, Tyrū, cæterosq; finitimos hostes Israel nō conuertere se profitetur deus. Primū scelus Pharaonis est, q̄ hoc intendit opprimendo filios Israel, quatenus voluptate generandi emortua, filij nō procrearentur. Secundum, quòd obstetricū dolo agere nititur, vt nati paruuli clā interimantur. Tertiū, cùm aperta sæuiens persecutione præcepit omni populo suo, dicens: Quicquid masculini sexus natum fuerit, in flumen proijcite,

CAP. I.

Psal. 82.

Ezech. 29

Amos 1.

quicquid fœminei, reseruate. Quartū, quòd
Exod. 5. mandante sibi domino ac dicēte: Filius meus primogenitus Israel, dimitte filium meum vt seruiat mihi, at ille superbè respōdit: Quis est dn̄s, vt audiā vocē eius, & dimittā Israel? Nescio dominū, & Israel nō dimittā: Et his similia. Meritò ergo in scripturis, meritò in ore totius ecclesiæ pro diabolo Pharao decātatur, & per Pharaonē diabolus intelligitur, ad gloriā Christi, cuius victoria de tali Pharaoni liberati sumus. Etenim ille est, qui hoc egit ab initio quantū in se fuit, vt nullus Israelita verus, verbo prædicationis, spirituales deo filios gigneret, deinde vt nascentes eiusmodi paruulos, obstetricante hæretica malignitate occideret, tandemq; cassatis artib. aperta persecutione armatus est, vt in illa flu
Psal. 92. mina filios gratiæ proijceret, de quibus Psalmista: Eleuauerunt, inquit, flumina Dn̄e, eleuauerunt flumina vocē suam, &c. magnas
Eccl. 42. & apertas persequentium inimicorum signi ficans tempestates. Et notandum, q̄ hic quoque spiritualis Pharao masculinū magis quā fœmineum sexum odit, ea videlicet discretione, quā obseruans vir sapiens, dicit: Melior est iniquitas viri, quā benè faciens mulier: Vir nanq; pro virtute est, is qui præest vel regere potest: Mulier verò, quæcunque anima pro imperfectionis suæ mollicie, quia deceptibilis est, rectore indiget, & sine disciplina si fuerit, fit opprobrium in Israel. Porrò eiusmodi viro accidens iniquitas, augendæ virtutis occasio fit, sicut Dauid. Mulieris
2. Reg. 15. autem eiusmodi benefactū si claruerit corā hominib. citò illud leuis vētus humanæ gloriolæ tollit: & si monitor desit vir, hoc ipsum qualecūq; sit, cessat fieri, vertiturq; in apostasin. Sapiens ergo hic Pharao talem virum odit, et iubet interimi, certus quod talē fœminam viro destitutam, consentientem sibi ad ulterare posit.

De mendacio obstetricum, & qualiter benefecerit eis Deus, quia timuerunt Deum.

CAPVT VII.

Timuerunt, inquit, obstetrices Deum, & nō fecerunt iuxta præceptū regis Aegypti, sed cōseruabāt mares, &c. Hinc importunè nimis de mendacio disputatur, q̄ nō iustificari possint obstetrices mentiendo, dicentes: Non sunt Hebrææ mulieres sicut Aegyptiæ: Ipsæ enim obstetricādi habent scientiā, & priusquam veniamus ad eas, pariunt.) In tēpore nanq; parientib. aderant, de quib. dictum est, quia cōseruabāt mares. Quod quisquis pro culpa obijcit, restat vt Raab meretricē mendacij redarguat, quæ tollens duos exploratores, quos Iosue miserat, abscōdit, & quærentib. ait: Fateor, venerūt ad me, sed ego nesciebā vnde essent. Cūq; porta clauderetur in tenebris, & illi pariter exierūt, nescio quo abierunt. Persequimini citò, & comprahendetis eos. Ergo qui obstetrices pro tot infantibus seruandis mentientes accusant, cōsequitur vt multò magis pro duobus hominib. liberandis mentientē nō iustificet Raab, quā & prophetica simul & euangelica iustificat auctoritas. In euāgelio nanq; Christi, ma
Matth. 1. ter assumitur & parens veritatis, quæ Christus ipse est, quia sic mentita & Raab, Salmō
Psal. 86. quippe genuit Booz de Raab. Et propheta de eadem in typum ecclesiæ de gentib. præcinit: Memor erat Raab & Babylonis: Apostolus aūt vsq; adeò nullā omninò veritatē charitati præponit, vt optet ipse anathema esse à Christo, qui subauditur veritatis ꝓ charitate i. pro fratrib. suis, qui sunt cognati ei
Rom. 9. secundū carnem, qui sunt Israelitæ. Prædixerat enim quia neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; principat⁹, neq; potestates, neq; virtutes, neq; instātia, neq; futura, neq; altitudo, neque fortitudo, neq; profundū neq; creatura alia, poterit nos separare à charitate dei. Nullas igitur quasi mendacij tenebras, ascribamus lucido charitatis operi, vbi sic homicidā impium fefellerunt, vt vitā reseruarent hominum, præsertim cū deus hoc ipsum laude & remuneratione dignum duxerit, scriptura cōtinuò dicēte. (Benè igitur fecit deus obstetricib. & quia timuerunt obstetrices deū, ædificauit illis domos.) Subauditur æternas. Aeternū quippe est, quod deus ædificat.

De ortu atque elegantia Moysi.

CAPVT VIII.

Egressus est post hæc vir de domo Leui,
CAP. II. accepta vxore stirpis suæ, quæ concepit, & peperit filium. Et videns eum elegantem, abscōdit tribus mensibus. Cumque iam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, posuitque intus infantulum, & cætera.) Principio dicendum, quia non factum est de omnibus impium regis imperiū dicentis: quicquid masculini sexus natum fuerit, in flumen proijcite: quicquid fœminei, reseruate. Alioquin quomodo alius ante hunc elegantem infantulum, scilicet Aaron euasit, triennio natus
Exod. 6. ante eum. Nempe cùm dictum sit, quia post hæc, subaudi tur impij regis edicta, vir ille de domo Leui egressus est, & accepit vxorē, sine dubio & Aaron post hæc eadē natus fuit, siquidem vna eademque vxor illi, sicut alio loco scriptura testatur, peperit Aaron, Moysen, & Mariam. Quòd autem triennio senior Moysen Aarō fuerit, manifestius postmodū scriptum est hoc modo: Erat autem Moyses LXXX. annorū, & Aaron LXXXIII. quādo
Exod. 7. locuti sunt ad Pharaonem. Sed & paruulos, & XX. annorum iuuenculos, in exitu suo filij Israel habuerūt. Claret igitur quod nō impletum est vniuersum nequam regis præceptū, alioqui nō fuisset in exitu Israel, de Aegypto vir inter eos infra ætatem LXXX. annorū, neq; ante Moysen quidē, sed neq; post illud regis præceptū euasisset Aarō: Proinde litera præsēs diligentius intuēda est. Sic enim videtur significare, quòd cū omnes infantuli proijce-

li proijcerentur, mater huius propter elegantiam studiosior facta, tribus eũ absconderit mensib. vt saltẽ hic seruaretur alijs pereuntibus. Verũ huic sensui, quæ prædicta est euidentissima ratio refragatur. Potius ergo illud cõstat, ne propter elegantiã eius quæ iam ardere cœperat, magis inflammaretur inuidia, etenim breuiter quidẽ, & parcè de semet ipso loquẽs Moyses dixit, infantẽ se esse elegantem, sed reuera tanta fuit elegantia, quæ ta diuinum illum splendorem præsignari decuit, quo pòstea facies eius ex collocutione
Exod. 34. dei splendida facta est. Neq; enim elegantia studiosa nato mox infantulo inesse potuit. Notandum deinde, q, vbi obstetrices Deum timentes in sancta scriptura nominatas esse iure voluit, pro eo quòd charitatẽ vtilẽ præposuère vero inutili: dixit enim mox, quarum vna vocabatur Sephora, quod interpretatur pulchritudo siue placẽs: altera Phua. i. perfectio, illic patrẽ & matrem nominib. suis non expressit, ita dixisse cõtentus. Egressus est post hæc vir de domo Leui accepta vxore stirpis suæ. Veruntamen alibi, nõ quidem amota hac humilitate, sed obseruata lege historiæ, & nomẽ patris Amrã, quod interpretatur populus excelsus, & matris suæ nomẽ ponit Iochabeth, quod interpretatur vbi est
Exod. 6. gloria mea, siue est grauis. Quæ peperit ei, in
Aaron. quit, Aaron, Moysen, & Mariam, quorum
Moyses. Aaron mons fortitudinis, siue mõs fortis, q nomen vtiq; dignitati sacerdotij congruit. Moyses sumptus ex aqua, siue assumptio, quod à causa legis quæ per eũ data est nõ discrepat, de diuinæ nanq; sapiẽtiæ abundãtia
Maria. sumpta est: Maria verò illuminatrix, vel stella maris. ꝓpheta nanq; quæ per illã significata est, & nos illuminat, & nostro mari. i. huic seculo stella est, vbi attẽdimus illi tanquã lucernæ lucẽti in caliginoso loco, donec lucescat dies, & lucifer oriatur in cordib. nostris.

Quid præsagierit, q infantulus in fiscella positus, & à filia Pharaonis inuẽtus matri suæ nutriendus traditus sit.

CAPVT IX.

SVmpsit, inquit, fiscellam scirpeam, & liniuit eum bitumine, ac pice, posuitque intus infantulum, subauditur in papyrione. Sic enim deinde de filia Pharaõis subditur. (Quæ cùm vidisset fiscellam in papyrione, & cæt.) Quantum ad literam fugitiua matris pietas, & dolenda insinuatur sedulitas, veruntamẽ non sine fide & spe, qua tutori Deo pupillũ suum committebat, in quo gratiæ eius elegãtia præfulgebat, magnum quidem cæli ciuẽ, sed in terra nimiè peregrinantem: Scirpus nanque genus aquosæ genestæ est, sine no-
Luca. lib. 4. Pharſ. do: papyrus leuis canna, de qua Lucanus sic inquit, cùm tenet omnia Nilus. Conseritur bibula Memphitis cymba papyro. Bitumen autem contra sentinam aquæ tenacissimum præsidium est. Hoc ergo sategit, quantum potuit, quantumuis infans scirpeo cophino suauiter cubaret, & leui papyro cõserta cymba, sine pondere supernataret, & bituminata sentinam omnem aquæ excluderet. Porrò mysticè totum administrandæ perillum scripturæ præsagium est. Elegans quippe infantulus vili scirpo collocatur, quia futurũ erat eo scribente, vt elegantia spiritus, vilitate literæ tegeretur. Ipse papyrio scriptoris eiusdem futuri calamum præsignat, ituri cũ impetu fluminis, qui lætificat ciuitatẽ dei, contra illa vasa papyri. i. vasa scriptorũ fal- *Psal. 45.*
sitatis, de quibus per prophetã dicit: Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopiæ, quæ mittit in mare legatos suos *Esa. 18.*
in vasis papyri super aquas Nec enim terra illa, scilicet diabolus siue Antichristus, in terreno corpore futurus (qui propter superbiã dicitur cymbalum alarum. i. accentus blasphemiarum) aliud mittit quàm mendacium per legatos suos paganos, suos hæreticos in mare huius seculi, in suis vasis papyri. i. scriptoribus suæ partis, vnde aduersus Deũ consistit, quo contra per hunc elegantem infantulum missurus erat deus elegantiam veritatis. (Vis, inquit, vt vadam, & vocem tibi Hebræã mulierem, quæ nutrire posit infantulum? Respondit ei, vade. Perrexit puella, & vocauit matrem eius, &c.) & hoc futuri præsagium, quod filia Pharaonis infantulum sic inuenit, & tali nutrice altum, sibi in filiũ adoptauit. Futurum erat quidem, vt scholæ gẽtilium sanctarũ cõplaceret elegantia scripturarũ. Verbi gratia Ptolomeo Philadelpho, q cũ omnium scripturarũ vtilium studio flagraret, leges quoq; dei per istũ conscriptas, sibi in græcũ transferri summa instantia deposcens, accepit ab Eleazaro Iudæorum pontifice septuaginta seniores, quib. ea interpretãtibus, relegens, oppidò lætatus est. Nã quod hic egit, simile quodammodo fuit, quòd soror pueri. s. Maria, quæ procul stetit, præstolans euentum rei matrẽ eius vocauit, quæ & (Nutriuit infantem, & adultum tradidit filiæ Pharaonis.) Mater quippe sanctæ scripturæ huius lingua Hebræa est, quam ad interpretandum vel transferendum in græcum *CAP. II.*
euocare, illa vera philosophia persuasit, vt prædictum est. Porrò elegans infantulus eleganti prospiciens è cælo miserationis occursu exceptus est, vt matri suæ cui natus fuerat non periret, ad aliam matrem præpotentem adoptandus inueniret, cuius auctoritate omni quoq; scientia Aegyptiorum, vt in actibus Apostolorum legimus, eruditus est.

Quòd Moyses Aegyptium quendam de fratrib. suis percutientem redarguit, & liberatorem suæ gentis se fore præscierit.

CAPVT X.

IN diebus illis postquã creuerat Moyses, egressus ad fratres suos, vidit afflictionẽ *CAP. VII.*
eorum, & virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus suis.) Et reli- *Actor. 7.*
qua. Postquam creuerat, id est, per annos

quadraginta,

Actor. 7. quadraginta. Sic enim Stephanus protomartyr in concione Iudæorum orationē faciens loquitur. Cùm autem impleretur ei XL. annorum tempus, ascendit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israel, & cùm vidisset quendam iniuriam patientem, vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Aegyptio. Et qua fretus auctoritate id fecerit, continuò subsecutus, ait: Aestimabat autē intelligere fratres suos quo modo Deus per manus ipsius, daret salutem illis. Cùm enim hæc dicit, profectò illud significat, quòd Moyses gentis suæ liberatorem fore se præsciret. At illi, inquit, non intellexerunt. i. intelligere noluerunt. Nam & continuò subsequitur. Sequenti verò die apparuit illis litigantib. & reconciliabat eos in pace dicens: Viri fratres estis, vt quid nocetis alterutrum? Qui autem iniuriam faciebat, repulit eum, dicens: Quis te constituit principem & iudicem super nos? Nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium? Hanc vnius negationem omnibus ascribit postmodum, dicens: Hic est Moyses, quem negauerunt dicentes: Quis te constituit principem & iudicem. Et rectè: Nam cunctis profitentibus vni nega-
Deut. 18. re nō licuisset, præsertim pro omnibus, quia non dixit super me, sed super nos. Amplius autem iniustam negationēm exaggerans, inculcat, & replicat illū, principem designans & iudicem. Hunc, inquit, Deus principem & redemptorem misit, hic eduxit illos, hic est Moyses, qui dixit filijs Israel, prophetam vobis suscitabit Dominus de fratribus vestris, tanquam me ipsum audietis. Hic est qui fuit in ecclesia in solitudine, cū angelo qui loquebatur ei, &c. Hæc & huiusmodi cur coram attulerit, nouissima exclamatiōe depromit. Dura ceruice & incircuncisis cordibus & auribus vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri & vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Nempe subauditur Moysen negauerunt, Samuelem abiecerunt, Dauid de regno exturbauerunt, alios lapidauerunt, alios secuerunt, alios in occisione gladij interfecerunt. Tandē ita concludit, & occiderunt eos, qui prænunciabant de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores & homicidæ fuistis. Igitur Moyses in exemplum huius negatus est à dicētibus.
Ioan. 19. (Quis te constituit principē & iudicē super nos?) Videlicet queādmodū negandus erat iustus à dicentib. nō habemus regē nisi Cæsarem, queādmodū hic negatus à suis, abijt acquirere sibi ecclesiā de gentib. sic Moyses negatus fugit suos, & vxorem accepit alienigenā de filiabus sacerdotis Madian. Porrò talis egressus Moysi ad fratres suos, vt videret af-
Hebr. 11. flictionē eorū, illa negatio, quā Apost. in catalogo patrū fide nobiliū cōmemorat, rectè esse dicitur, qui sic ait: Fide Moyses grādis factus, negauit se esse filiū filiæ Pharaonis, magis eligēs affligi cū populo dei q̄ temporalis habere peccati iucūditatē, maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorū improperiū Christi. Aspiciebat enim in remunerationē. Fide dereliquit Aegyptū, nō veritus animositatē regis. Vnde hoc ꝙ non veritus sit animositatē regis? Videlicet quia fugiēs animos regis, non tamen armaturā deposuit zeli, eadem quippe iustitia vel pietate septē filias sacerdotis Madian à pastorib. defendit, & oues earū adaquauit, qua & virū percusserat Aegyptium, eò quòd percussisset quendam de Hebræis fratribus suis, & qua nihilominus altera die Hebræos rixantes cōspiciens, eum qui faciebat iniuriā corripuit, vnde inuisibilem quem tanquā videns sustinuit, hoc modo vel ordine videre meruit.

De clamore filiorum Israel ad dominum, & quòd nō viuente, sed Pharaone mortuo, vociferati sunt.

CAPVT XI.

POst multū verò temporis, mortuus est rex ægypti, & ingemiscētes filij Israel, ꝓpter opera vociferati sunt ad Dñm. Ascenditq; clamor eorū pro operib. & audiuit gemitum eorum, &c.) Quare dū viueret Pharao nō ingemuerunt, non vociferati sunt filij Israel ad Dñm? Videlicet, quia nimietas oppressionis ingemiscere nō sinebat, vociferari prohibebat. Hoc nanq; habet violenta tyrannorū vis, vt eis, quos opprimunt, liberationē optare pro crimine audaciæ vel contumaciæ sit. Et quidē gemebāt prius afflicti Aegyptijs illudentib. atq; ad amaritudinē vitā illorum perducentib. sed differt, vtrū quis clāculo gemat, tacitoq; gemitu dolorem sub pectore cōsumat, an publico cōuentu in auditu quorūlibet clamosam in altū depromat querelā. Vnde cuidā victo sub victoris potētia dictū est fauendo. O miseri, quorū gemit⁹ edere dolorē. Qui te nō pleno pariter planxēre theatro. Ergo & ante filij Israel gemebāt quidē, sed nō audebant gemere palā: nūc autē, quià mortuus est Pharao rex Aegypti, publicis conuentib. gemuerunt, gemitūq; in cælum sustulerunt, vt ascēderet clamor eorum ad Dñm, qui & audiuit gemitum eorū, & recordatus est. i. non oblitum se ostendit esse fœderis, ꝙ pepigit cum Abrahā, & Isaac, & Iacob. Porrò iuxta anagogen morale est ꝙ præsenti loco scriptura intēdit. Quādiu viuit Pharao. i. quādiu regnat peccatum, regnat in mortali corpore, & nō ingemiscit animus, neque ad dominū vociferatur, sed libēs & seruitutis pessimę laborē vel cōtraria onera sentiens subigitur operibus duris luti ac lateris, omniq; famulatui quo in terrę operibus prēmitur. Gemit quidem vtcunq; & suspirat, interdum etiam plorat. Sed differt vtrum quis gemendo & plorādo lutū lauet, an luti operibus abiectis melius propositum arripiat, & ꝓ auxilio dei fortiter in cælum clamet. Et si moriatur impius rex Aegypti, si iuxta prophetam cōputrescat iugū à facie olei, cessetq;

amor peccandi vera cõfeßione spiritus S. tũc ingemiſcit Iſrael, & libere vociferatur, aſcenditq; ad omnũ clamor eius, & audit liberator gemitum eius.

Cur deus apparuerit Moyſi in flamma ignis potius, quã in a ia ſpecie elemẽtari, & quid ſignificet q rubus ardens non eſt combuſtus.

CAPVT XII.

CAP. III. Moyſes autem paſcebat oues Iethro ſoceri ſui ſacerdotis Madian. Cumque minaſſet gregẽ ad interiora deſerti, venit ad mõtẽ dei. Apparuitq; ei dñs in flamma ignis de medio rubi. &c.) Ordo verborũ eſt: Filij Iſrael in gemiſcentes ꝓpter opera, vociferati ſunt ad Dominũ. Dñs autem audiẽs gemitum eorum, apparuit Moyſi in flamma ignis de medio rubi, vbi paſcebat oues Iethro ſoceri ſui Madiã ſacerdotis. (Dixit ergo Moyſes: Vadã & videbo viſionẽ hanc magnam quare nõ cõburatur rubus.) Magnã, inquit, viſionẽ videbo. Verè magna fuit illa viſio, & cunctorũ per fidẽ videntium vocib. prædicatur hactenus in toto mũdo. Et huius cauſa viſionis, ſi deo illuſtrãte animaduerſa fuerit, declaratio eſt operis ſubſequentes, & ipſa intellectũ dat paruulis. Hoc ergo primũ quærimus, cur eo tẽpore tali pro cauſa, Deus apparens homini, potius in flãma ignis, q̃ in alia aliqua qualibet ſpecie videri voluerit? Deinde quare rubus ardens nõ cõbuſtus ſit? deus inuiſibilis, qui nec loco circunſcribitur, nec vllis ſenſib' corporis percipitur, quoties viſibiliter hominib. apparet, rebus ipſis congruã aſſumit ſpeciẽ, propter quas apparere dignatur. Quis aũt viſionis huius magnæ ſubſequẽtes effect' fortiſsimos atq; clariſsimos fuiſſe neſciat? Nã etſi tunc non fuimus, attamen potentiæ vel virtutis Dei, quã tunc notã fecit claritas magna lucet nobis, & terribiliũ eius miraculorum memoria mirabilis in oculis noſtris eſt. Vnde & hodie mirantes dicimus.

Exod. 15. Quis ſimilis tui in fortib. Dñe, quis ſimilis

Ibidem. tui magnificus in ſanctitate? Terribilis atque laudabilis & faciens mirabilia? Item dextera tua domine magnificata eſt in fortitudine. Et his ſimilia. Rectè igitur in igne, quod elementum forte ac lucidum eſt, deus hic apparuit, fortitudinem ſuam quodãmodo præpa

Exod. 9. rans, cũm dicit: Ego ſcio quòd non dimittet vos Pharao rex Aegypti, vt eatis, niſi per manum validã. Item ad Pharaonẽ: Idcircò autẽ poſui te, vt oſtendã in te fortitudinem meã, & narretur nomẽ meum in omni terra. Quare autem rubus nõ comburitur, & Moyſes tanquã comburendus appropinquare prohibetur, niſi ſoluat calciamentũ de pedib. ſuis? (Cernens enim dominus q pergeret ad vidẽdum, vocauit eũ de medio rubi, & ait: Moyſes, Moyſes. Quo reſpõdente, aſſum, ne appropies, inquit, huc.) Et continuò: Solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt.) Hoc nimirum ita dixit, tanquã continuò comburi potuiſſet appropiando, niſi ſoluiſſet calciamentum de pedibus ſuis. At certè rubus nõ comburebatur, & virgultis quorum de medio lucebat ſanctus ignis erat innoxius. Quid ergo hoc ſibi vult? Illud nempe quia deus noſter ignis

Deut. 4. quidẽ conſumens eſt, veruntamen igni elementario multum diſsimilis iſte ignis eſt. Ignis nanq; corporeus, quo in corporalib. adminiſtrationibus vtimur, q quartum mundi elementum dicimus, res ipſas cõburit, quibus continetur, procul autẽ poſitis innoxius eſt. Deus autem noſter verus & perpetuus ignis, ſuam ecõtrario naturã vel potentiã exerit. Nã illis intra quos eſt nõ ſolũ innoxius, verumetiam ſalutaris & clementiſsimus eſt: longè autẽ poſitis, & dignè appropinquare nolentib. nimium damnoſus exiſtit, de quali

Pſal. 67. bus pſalmiſta dicit: Sicut fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei. Quod in beata virgine Maria clarius atq; conſpicabilius eſt. Totus enim hic ignis, ſubauditur Chriſtus deus & homo, nouẽ in vtero eius menſib. habitauit, & leuẽ carnis vel animæ eius ſtipulam ſiue fœnum, non ſolũ non cõbuſsit, verũ etiam maiore cum virginitatis honore, gratiaque formati exinde hominis, quem aſſumpſit, perenniter illuſtrauit. Et ad illud templũ ignis æterni, quanto quis per fidem propius accedit, tantò decentius illo igne fulgeſcit. Nam ecõtrariò quanto lõgius, ſiue Iudæus, ſiue paganus, ſiue hæreticus abſiſtit, tanto citius vt cera liqueſcit, cũm ignis ille apparuerit. Hoc interim appropinquãtibus nobis agendũ eſt vt calciamenta nõ habeamus in pedib. quæ fiunt de mortuorũ animalium pellib. i. vt mortuorum mortifera & in peccatis ſuis morientium exẽpla non imitemur. Nam ille quidem corporaliter nudus pedibus accedere iuſſus eſt, quod eſt ſo- CAP. III. lenne humilitatis inſtrumentum, nobis autẽ hoc ſpiritualiter ita vt prædiximus agendũ eſt, ſcientes quia Deus noſter, ad quem acce-

Matth. 12. dimus, non eſt mortuorum, ſed viuorum.

De humilitate Moyſi, qua iuſſus ire ad Pharaonem, toties recuſauit.

CAPVT XIII.

Clamor filiorum Iſrael venit ad me vndiq;, vidique afflictionem eorum, qua ab Aegyptijs opprimuntur. Sed veni mittã te ad Pharaonẽ, vt educas populum meum de Aegypto.) Notandum, quod cũm dixiſſet, clamor filiorum Iſrael venit ad me, addidit vndique, vt ſubaudias tam ab Aegyptijs opprimentibus quã à filijs Iſrael ingemiſcentib. Vtrinq; enim venit clamor, ſed modo valdè diuerſo. Nã clamor filiorum Iſrael, tanquã defenſorẽ & iudicem ad iram prouocantium aſcendit ad dñm. Veni, inquit, mittã te. Prius veni, deinde mittam te dixit. Hoc non leue eſt in ore Dei præſenti ac corporaliter aſtãti dixiſſe, veni. Nõ, inquã leue eſt, neq; deinceps leuiter actũ, vt q corpore Deo præſens aderat animo quoq; ad obediendũ parato adeſſet. Palã eſt ex ſubſequentibus, quia non

quia nondum venerat, quo toties ire iussus fuerat. Primum dicenti, veni, continuò respondit: (Quis ego sum vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Israel ex Aegypto?) Bonum quidem & imitatione dignum humilitatis exemplum est, Deo vocanti ad tantum tamque gloriosum ministerium dicere: Quis ego sum, vt pro conscientia vel æstimatiōe ipsius, subaudiatur nullus. Quapropter talem velut ex abrupto salientem eius percunctationem placido vultu suscipiens Dominus Deus. (Ego, inquit, ero tecum, & hoc habebis signum quòd miserim te.) Ac si dicat: Et si tu nullus es, ego Dominus, qui Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob sum, ego, inquam, ero tecum, in ore tuo verba proferens, & in manu tua signa faciens, ex hoc, inquam, significabitur omnibus quod miserim te, sine quo non potest homo quicquam facere. Proinde: (Cùm eduxeris populum meum de Aegypto.) Tu præsenti non ingratus visioni, sed agendarū memor gratiarum. (Immolabis Deo super montem istum.) Bonum, inquam hoc, & imitandum placidæ humilitatis exemplum
Esa. 6. est. Veruntamen nec illud contemnendum, quòd quidam eiusdem, id est, prophetalis ordinis, vir magnam & ipse videns visionem, scilicet Deum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant, implentia templum. Eidem Domino percunctanti ac dicenti, quem mittam, & cætera, continuò & alacriter se offerens, dixit: Eccè ego, mitte me. Cùm igitur quis ad hoc vocatur à spiritu sancto, vt mittatur contra Pharaonem, id est, contra diabolum, scilicet vt aliquo fungatur ministerio salutis animarum, sic inter hos viam teneat regiam, vt nō declinet ad dextram siue ad sinistram, videlicet vt nec nimius sit dicendo, quis ego sum vt eam, nec importunus vociferando, eccè ego, me mitte. Nam hinc pertinaciæ, illinc præsumptionis cauendum est vitium. Interim faciem suā absconderat Moyses, id est, stabat demisso capite, sed sic absconditus inueniri, sic demissus magis merebatur à Domino subleuari. Nam accrescente paulatim gratiæ fiducia, ait ad Dominum.

De eo q dixit: Ego sum qui sum. Qui est, misit, &c.

CAPVT XIIII.

ECcè ego vadam ad filios Israel, & dicam eis: Deus patrum vestrorū misit me ad vos: Si dixerint mihi quod est nomen eius, quid dicam eis?) Videlicet quia nomen Dei phanaticus error commune fecerat multis, idcircò proprium quærebat vocabulū huius
2.Cor. 8. Dei qui loquebatur sibi: Nam etsi sunt (inquit Apostolus) qui prædicantur dij siue in cælo, siue in terra, siquidem sunt dij multi, & domini multi, nobis tamen vnus deus pater. (Dixit Deus ad Moysen: Ego sum qui sum: Ait: Sic dices filijs Israel. Qui est misit me ad vos.) Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generationem & generationem. Ad vnam percunctationem duo reddidit, quia fortis erat inquisitor qui pulsabat, fortis, inquā, vera fortitudine, quæ est virtus humilitatis, quæ & vsu vel exercitio diuinæ collocutionis, in tantum robur excreuit, vt fortem & iratum deum postmodum tenere posset, stans in conspectu eius in confractione cordis. Duo, inquam, nomina sua deprompsit, quorum alterum, scilicet, Exod. 32.
ego sum qui sum naturæ est, alterum verò gratiæ vel dignationis videlicet: (Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, quod nomen mihi, inquit, est in æternū.) Et hoc quia gratiæ est, idcircò iam supra non interrogatus vltro protulerat, dicendo: Solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est, ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Verùm hic addidit quod illic non dixerat, hoc nomen mihi est in æternum, scilicet propter dignè nominandam fidem illorum vel ob obedientiam illorum, in qua peregrinos & hospites se esse confessi sunt super terram meliorem expectantes patriam, id est, cælestem. Ideo enim (inquit Apostolus) non confunditur Deus eorum vocari Hebr. 11.
Deus. Hoc ergo, inquit, nomen mihi est in æternum. (Et hoc memoriale meum.) Subauditur secundum ea quæ operatus vel operaturus sum in illis adoratoribus meis, & in semine eorū. His duobus sumptis, ego sum qui sum, sic dices filijs Israel, qui est misit me ad vos, iterumque hæc dices filijs Israel, dominus Deus patrum vestrorum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob, misit me ad vos. Ergo non esse deos cōsequitur eos quos Abrahā nesciuit, quos Isaac ignorauit, quos Iacob non cognouit. Et hoc pro tempore & re hic oportunè respōsum est, scilicet vt cessent filij Israel quasi pro multitudine deorū proprium dei sui quærere vocabulum, hoc tantum scire contenti, quod est qui mittit ad eos Moysen, nō vt cæteri, falsò dicitur deus, sed est. Præterea non solùm multitudini illorum qui non sunt, sed & omni numerositati creaturarum se eximit creator dicendo, ego sum. Quid enim? Nunquid aliquid eorū quæ creata sunt, simpliciter vel absolutè esse dicendum est? Non vtique, quia nihil eorum simplex vel incompositum est. Quicquid enim præter deū est, ex materia simul & forma cōstare dicitur, vt manifestum est, Verbi gratia. Statua cuius est materia æs, forma autem, quęlibet effigies quam finxit artifex, vt puta Iouis aut Serapis. Proinde quod statuam vocamus non est quod est, nam nō vnum idemque aut simplum est. Sed nec ipsum quidem æs simplum quid est, quippe cuius materia terra est, ab ipsa multum differens æris specie. Terræ quoq; nomen à forma tractum est, dicitur enim terra, quod grauis & sicca, suumq; esse sumpsit ex bile, quā

materiam

materiam creatam esse cõstat informem. At verò Dei substantia forma simplex est sine materia vlla, ac proinde est quod est, nec enim potest illi quicquã inesse, præter id quod substantialiter est, nec enim potest hoc esse subiectum, nec ab aliquo accidente, quælibet motũ siue mutatiõem admittit, videlicet cũ sit forma carens materia, vndè pateretur accidentia? Deniq; quòd formata qualibet homo siue iumẽtum, & cætera vicibus permutantur, hoc illis ipsorum materia fert. Inde

Iob.13. homo quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nũquam in eodem statu permanet. Inde est quòd sicut herba manè transit, manè floret, vespere decidit, indurat ac arescit. Igitur Deus qui non formatus,

Psal.89. sed forma tantum est, rectè tam dijs, qui dicuntur quidem, sed nõ sunt, quam creaturis omnibus, quarum diuersissimę formationes vel naturæ sunt, solum se excipiens, suum edixit propriũ vocabulũ, dicendo ego sum, & hæc dices filijs Israel, qui est misit me ad vos. De terra quam repromittit, dicens: (Visitans visitaui vos, vt educã vos de afflictione Aegypti in terram Chananæi, & Ethæi, & Amorræi, &c.) Iam locis alijs dictũ est, quòd terræ viuentium figuram gestauerit, quæ re. uera riuis fluit lactis & mellis. Etenim sicut populum illum à Pharaonis seruitute liberatum in illam terram Dominus induxit, sic vniuersam electorum multitudinem, à iugo diaboli solutam, supernæ patriæ restituit, de qua malignos spiritus sub his nominibus intelligendos expulit. Chananæus namq; possidens, Amorrheus amarus, Gergesæus colonum eijciẽ., Iebuzeus calathus, Aethæus formidans, Pherezæus separãs, Euæus ferus interpretatur. Quæ cuncta in malo accipi, & malignis spiritibus valent vtiliter ascribi.

De eo quod dictum est: Dominus Deus Hebræorum vocauit nos, et quo iure dictum sit: Et vos spoliabitis Aegyptum. & qualiter spoliemus nos eius exemplo.

CAPVT XV.

Ingredierisque tu & seniores Israel ad regem Aegypti, & dices ad eum. Dominus Deus Hebræorum vocauit nos. Ibimus per solitudinem viam trium dierum, vt immolemus Domino Deo nostro. Et reliqua. Hoc ita factum est. Transito namq; mari rubro, cum cecinisset Moyses & filij Israel carmen hoc Domino, dicentes: Cantemus Domino,

Exod.15. gloriosè enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Ingressi sunt, inquit, in desertum Sur, ambulaueruntque tribus diebus per solitudinem, & non inueniebant aquã, & venerunt in Marath. Ecce qualem viam Hebræis, exituris de Aegypto, & ad terram promissiõis ituris, Dominus Deus ipsorum coram Pharaone profiteri imperat. Ad hoc manum validam exerit: extendã, inquiens, manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ factu rus sum in medio eorum, ad hoc, inquam, vt eant non per viam terræ Philistijm, quæ vicina est, sed per solitudinem, ad hoc tantum vt immolent Domino Deo suo. Ergo quisquis Heb.13.

Hebræum, id est, transitorẽ se esse, & de Aegypto exisse profitetur, vt transeat secũdum nomẽ Hebræorum, quorum Dominus Deus est ad patriam cælestem, nõ habens hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirens, hanc viam teneat, solitarius incedat, id est, remotus, tam ab Aegyptijs quàm à Philistijm. Aegyptij namq; tenebrosi, Philistijm potio. ne cadentes interpretantur. Et talium vtiq; societas illi cauenda est, qui ad hæreditatem Dei peruenire, qui Domino Deo suo immolare cupit victimas iustitiæ. Daboq; gratiam populo huic coram Aegyptijs.) Et cum egrediemini nõ exibitis vacui, sed postulabit mulier à vicina sua, & ab hospite sua vasa argentea & aurea ac vestes, ponetisque eas super filios & filias vestras, & spoliabitis Aegyptũ.) Non iniusta præceptio. Aegyptij namq; violenter subegerant Israel, qui non erat vernaculus aut emptitius, illudentes ei, & affligentes operib. luti ac lateris. Iusta ergo vice spoliare habebant oppressores suos, veluti non dominorum direptores, sed vt verè hostiũ victores, quatenus dolore auri & argenti sui nimium concitati persequerentur abeuntes, & ita perirent in mari, transeunte ad salutem Israel. Porrò nos iuxta anagogen, egredientes (vt dictum est) omni auro & argento cun ctisque preciosis vestibus spoliare debemus Aegyptum, vt siue aurei dialecticorum circuli, siue argenteæ rhetorum faleræ sint, siue quarumlibet artium philosophicarum telæ, ac vestes, quibus Aegyptius malè vtens mendacium ornat ac vestit, non permaneat horum quicquam, quin cum huiusmodi Hebræis transeat in seruitium verbi Dei, ad ornatum veritatis, ad famulatum dominæ nostræ sapientiæ cælestis. Is ipse Moyses cum dicuntur hæc, primus hoc modo spoliauit Aegyptum. Fuit enim (vt iam superius dictum C A P. est) eruditus omni sapientia Aegyptiorum, IIII. sed eadem spolia contulit (vt hæc scriptura testatur) in thesaurũ Domini Dei sui. Hæc, inquit, ponetis super filios & super filias vestras, id est, docebitis eos tollere quæ eiusmodi sunt Aegypti spolia, vt sciãt omnia probare, quod bonũ est tenere, ab omni specie ma- 1.Thessa.5. la se abstinere.

De signis quæ Moysi monstrabantur in testimonium.

CAPVT XVI.

Respondit Moyses, & ait: Non credent C A P. mihi, neq; audient vocem meam, sed di IIII. cent, non apparuit tibi Dominus. Dixit ergo ad eũ: Quid est quod tenes in manu tua? Respõdit, virga. Ait Dominus: Proijce eã in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita vt fugeret Moyses.) Iusta Dei expectatio: nam veridica est, & sana hæc hominis oppositio. Non credent, inquit, mihi, subauditur, nisi signa viderint. Nam vsq; hodie Iudæi signa

1.Cor.1. quærunt, & Græci sapientiam inquirunt. Ergo Dominus hæc opponentem placidè sustinens: proijce, inquit, virgam quam tenes, in terram. Proiecit, & versa est in colubrum. (Et Dominus: Extende manum tuā, & apprehende caudam eius. Extendit & tenuit, versaque est in virgam. Et rursum mitte manum tuam in sinum tuum, & c.) Quia ratio cōsentit, vt in ore duorum aut (vt multum) trium testium, stet omne verbum: idcirco duo hæc signa pro testibus dextra leuaq; composuit. (Vt credāt inquit, quòd apparuerit tibi Dominus Deus patrum tuorum, Deꝰ Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Item: Deu.19. Si non crediderint tibi, neq; audierint sermonē signi prioris, credent verbo signi sequentis.) Addit & tertium, tanquam à tergo consequentem testem, eos qui duobus testimonijs non crediderint, quasi sanguinea mortis pœna condemnātem. (Sume, inquit, aquam fluminis & effunde super aridā, & quicquid hauseris de flumine vertetur in sanguinem.) Horum testium veritatem siue testimoniorum constantiam literalem omnes agnouimus, mysticam auctoritatē requiramus. Nā sicut populus in Aegypto seruiēs, vniuersam proculdubio multitudinem electorū in hoc mundo peregrinantiū: sic signa hæc per quæ debuit vel potuit agnoscere tēpus visitationis suæ, significare debuerunt alia signa meliora, per quæ debuit aut potuit cognoscere tempus eius (quæ per Christum facta est) redemptionis suæ.

De causis eorundem signorum mysticis.

CAPVT XVII.

QVid igitur virga hæc, nisi illā significat humanitatem Christi filij Dei, quæ de radice Iesse sumpta est? Tunc enim veraciter in terram proiecta est, atque in colubrū versa, ita vt fugeret Moyses, quando vnigenitus Dei filius per assumptionem humanitatis in hunc mundum venire, & mortem subire dignatus est, ita vt in eū credere fugiat ille carnalis Israel. Hoc facto, extende, inquit, manum tuam, & apprehende caudam eius. s. vt iterum vertatur in virgā: quia videlicet postquam omnia consummata sunt, qui mortuus fuerat, iterum redijt in vitam. Et benè per colubrum mors Christi præfigurata est, quia per astutiam colubri mors euenit humano generi, quam in corpore suo Christus veraciter suscepit. Moyses ergo caudam colubri apprehendit, & coluber in virgam redijt, quia fides electorum passionem vel mortem Chri- Rom.6. sti consecuta est, qui resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Sed post hoc signum, pars maxima Iudaicæ gentis restitit & credere renuit. Cui ergo comparabitur? Mitte, inquit, manū tuā in sinum tuum. Quam cum misisset in sinū, protulit leprosam albam instar niuis. Nempe manus protracta de sinu leprosa, synagoga est à gratia Dei proiecta. Ex quo latus saluatoris sui lancea rupit, retracta est manus illa de sinu eius, peccatorum suorum lepra cādente perfusa. Quòd longè Propheta præui- Psal.73. dens gemibundus ait: Vt quid auertis manū tuam, & dextram tuam de medio sinu tuo in Leuit.13. finem? Ecce videmus populum illū à castris Dei segregatum, & ad arbitrium summi sacerdotis haud dubiè, lepræ condemnatum, habentem vestimenta dissuta, caput nudū, os veste contectum, clamantem, id est, diffiteri non valentem, contaminatum se ac sordidū. Nuda est lepra, facies autem velamine perfidiæ contecta. His duob. signis attestantibus, quisquis non credit, quòd qui mittēdus erat iam venerit, isq; sit Iesus Christus, qui solus à Pharaone spirituali, scilicet diabolo, liberare nos potuit: restat, vt tertium contra illum impleatur signum. s. quicquid hauserit de fluuio vertatur in sanguinem, id est, quicquid attingere tentauerit de scripturarum fluentis, malè necessariò intelligat ad suam damnationem. Fiet tandem, vt manus eadem in sinum gratiæ retracta & prolata, iterum similis sit carni reliquæ. Cum enim plenitudo gē- Rom.11. tium subintroierit, tunc omnis Israel saluus erit.

De eo quod ait: Obsecro te domine, mitte quem missurus es, &c.

CAPVT XVIII.

AIt Moyses: Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudiustertius, ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum.) Claret ex isto, quia cuncta hæc non vno die dicta vel acta sunt, ex eo videlicet, quod ait: Ab heri & nudiustertius, &c. Nempè nudiustertius, idem est, ac si dicas: nunc dies est tertius, ex quo, inquit, locutus es ad seruum tuum. Ac si diceret: Antequam loquereris ad seruum tuum, videbar mihi eloquens, & velocis linguæ & expeditæ: nunc autem, ex quo loqui cœpisti, & occulta sapiētiæ tuę manifestare mihi, hoc de me didici & sensi, quòd eloquens nō sim, neque tam expeditæ linguæ, vt ea quæ nunc agenda intelligo, dignè valeā corā hominib. eloqui. Moyses nanq; propheta esse incipiēs, & illa intus flamma illustratus, quam foris viderat, tanta sibi imponi mysteria sentiebat, quantis administrandis indignum se & imparem rectè & laudabiliter se iudicare poterat. Proinde & hanc obiectionem eius, tanquam rationabilem amplectens dominus, dixit ad eum. (Quis fecit os hominis, aut quis fabricatus est mutū, aut surdum, & audientem, vidētem, & cæcum?) Sine dubio subaudiendum, quòd is qui hæc omnia fecit, ipse linguā paulò antè hebetiorem, citò acuere possit. (Perge igitur, inquit, & ego ero in ore tuo, doceboque te quid loquaris. At ille obsecro, inquit, domine, mitte quem missurus es.) Tandem nobis aperuit quid vellet, quo tenderet toties excusando Moyses, Mitte, inquit, domine, quem missurus es. Quem enim dominus missurus erat cum hæc diceret, nisi illum qui

qui nunc missu⁹ est, quem patriarcha Iacob annunciauerat, expectationem fore gētium, desiderium collium æternorum? Non ergo ex diffidentia, salutari imperio ministrare recusabat, sed sciens, quòd ministerium suum nihil ad perfectum duceret, audebat vrgere dominum, vt mitteret eum qui mittendus & perfectam salutem operaturus erat. (Iratus dominus in Moysen ait: Aaron frater tuus Leuites, scio, quòd eloquēs sit.) Iratus, inqt, dominus in Moysen: multum irasci visus est, quia tenerum pietatis desiderium valde afflixit, in eo quòd ad postulata non respondit. Præ ira, inquit, humano generi debita, Christum suum differens, de illo siluit, & hæc & hæc alia pro alijs dixit. Hos geminos ire iussit, Moysen tanquam legem, Aaron tāquam sacerdotiū, sed vterq; homo, & neuter Deus & homo, & proinde nihil ad perfectū adduci poterat eorum ministerio. Quid enim magnum erat, educere populum de loco in locum, de Aegypto in terram Chanaan, scribere occidentem literam, & non viuificantē conferre gratiam, offerre pro populo sanguinem hircorum, aut vitulorum, & non saluū facere populum à peccatis eorum? Nēpè hoc vnum erat illi necessarium, educi vel trāsire de peccato ad iustitiam, de morte ad vitam, de tenebris ad lucem, de hoste ad dominū, de diabolo ad Deum, quòd per solum faciēdum erat, & nunc factum est, filium Dei vnigenitum Deum & hominem IesumChristum. Iratus igitur in Moysen est, inquit.i. non ita propitius fuit Moysi, vt non differret complere desiderium obsecrantis, vt dicenti: mitte quem missurus es, saltem diceret, mittam post tot annos, vel illo tempore, indignum eum arbitratus scire tempora, vel momenta quæ posuisset in sua potestate.

Heb. 9.

2. Cor. 3.
Hebr. 9.

Act. 1.

Quòd Moyses à cognato suo postulans dimitti, secretum quod audierat, tenuit.

CAPVT XIX.

Abijt Moyses & reuersus est ad Iethro cognatum suum, &c.) Cognatum suū, hic appellat eum propter filiā eius, quā vxorem duxerat, id est, socerum suum. Nō dixit vadam, vt fratres meos educam de Aegypto iuxta Dei mei imperium, qui mihi apparuit eo quod viderit afflictionem & audierit clamorem eorum, sed secretum hoc tenuit. (Vadam, inquiens, ad fratres meos in Aegyptum vt videam si adhuc viuāt.) Non enim suam, sed Dei gloriam quærebat, quàm ille satis oportuno tempore sine præcurrēte vocis suæ nuncio visurus erat. Interpretatur autem Iethro superfluus eius. Igitur quicunq; hic est, quicunq; hunc imitatur superfluum, hui⁹ sit propalare gratiā sibi collatam coram homini⁹, vt videatur ab eis, sed opportunum tēpus expectet, donec vltro clarescat secretum Dei, & oportunè lucescat lux eius coram hominibus, vt videant & glorificent patrē Deū qui in cælis est. (Cui ait Iethro: Vade in pace.

Matth. 9.

Quòd dominus voluerit occidere Moysen, & quòd Sephora circūcisis filijs tetigit pedes eius: & quid ista mystice significent.

CAPVT XX.

Dixit ergo dominus ad Moysen, in Madian. Vade, reuertere in Aegyptū. Mortui sunt enim, qui quærebant animam tuā.) Mortuus enim fuerat ille Pharao, qui audiuit quòd occidisset Aegyptium, & quærebat occidere Moysen, & hic post multum tēpus, vt supra dictum, id est, post alios XL. annos, sicut Stephanus protomartyr in actib. Apostolorū testatur, mortu⁹ fuerat. (Tulit Moyses vxorem suam, & filios suos, &c.) Antequā progrediamur, dicendum quid de hac vxore & filijs Moysi actum sit. (Cum esset, inquit, in diuersorio in itinere, occurrit ei dominus, & volebat occidere eum. Tulit ilico Sephora petram acutissimam, & circuncidit præputiū filij sui, &c.) Volebat, inquit, occidere eum. Quare? quia filios suos nō circunciderat. Verùm hoc obsistente vxore alienigena facere nequiuerat in terra alienigena, in terra non sua: Igitur vidente Sephora volebat domin⁹ occidere eum, vt quæ ratione noluerat adduci, præsentia periculi cognosceret salutare esse semini Abrahæ, omne masculinum eius circuncidi. Nihil ergo cunctata, quid potius eligeret, viri necem an filiorum circuncisionem, tulit ilico acutissimam petram, & circuncidit præputium filij sui. (Tetigitq; pedes eius, dicens: Sponsus sanguinum tu mihi es.) Vt quid tetigit pedes eius? Videlicet vt dimitteretur. Nam protinus sequitur. (Et dimisit eum, postquam dixit: Sponsus sanguinum tu mihi es, ob circuncisionem.) Idcirco tetigit pedes, id est, importunè supplicauit, ne illum longius sequi cōpelleretur, exterrita vel imparata tantis visionibus, vtpotè quibus gentiliter viuens nondum interesse merebatur. Tangens ergo pedes eius dixit: Sponsus sanguinum tu mihi es. Nō dixit: vir sanguinum, neq; cōiugij, sed crudelitatis respectu hoc dixisse putaretur. Siquidem vir sāguinum crudelitatis, & homicidiorum in communi vsu significat triste carnificium Melius ergo quā usimpropriè dictum est, spōsus sanguinum, quamuis sponsus non consueuerit dici, nisi dum est in celebratione nuptiarum. Postea reuersa est ad eum scriptura, dicens: Cumq; audisset Iethro sacerdos Madian, cognatus Moysi, omnia quæ fecerat dominus Moysi & Israel populo suo, eo quòd eduxisset dominus Israel de Aegypto, tulit Sephoram vxorem Moysi quam remiserat, & duos filios eius, &c. Quod & ipsum à mysterio non vacat. Alienigena quippe vxor Moysi Sephora, quòd interpretatur pulchritudo siue placens, alienigenā (vt superiùs dictum est) gentium significat ecclesiam. At illa non interfuit victoriæ, quam vir eius Christus de principe tenebrarum diabolo moriēdo consummauit: sed solus vir ille pugnauit, sol⁹ triumphauit,

Act. 7.

Cur Moyses non circunciderat filios suos.

CAP. IIII.

Exod. 18.

phauit, postquam antiquorum populum sanctorum de tenebris inferni per suum sanguinem eripuit, tunc & ipsa accessit, tunc adducta est in equis & quadrigis Euãgelicis, & victoriæ sacramentum in baptismate suscepit. Cæterùm & quotidie filios suos mater ecclesia circuncidit circũcisione spiritali, ne fides Christi moriatur in illis, tangitque pedes eius, dicitque inter circuncidẽdum filijs suis, Christus passus est pro vobis, vobis relinquẽs exemplum, vt sequamini vestigia eius, & his similia. *1. Pet. 2.*

De eo quod ait dominus: Ego indurabo cor Pharaõis.
CAPVT XXI.

Dixitque ei dominus reuertẽti in Aegyptum. Vide vt omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone. Ego indurabo cor eius, & non dimittet populũ.) Homini, qualẽ ignorat Apostolus, imò qui in Apostolo loquitur Christus, dicens: ô homo tu quis es, qui respondeas Deo, nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic, & cætera, homini, inquam, id est, secũdum carnem sapienti, scrupulum fecit, & suspicionem generauit hic locus, vbi cum dixisset Deus: Vide vt omnia ostenta, quæ posui in manu tua, facias coram Pharaone, continuò subiunxit: Ego indurabo cor eius, & nõ dimittet populum. Dicit enim: Quid ergo adhuc quæritur? Volũtati eius quis resistit? Verũ hic talis idcirco offendit, quia flãmæ eiusdẽ, quæ illic apparuit Moysi, diuinã lucẽ non attendit, vt sciat quid sibi desit. Deest enim quod quærat, priusquam suam, quæ prædicta est, querelam proferat, videlicet vt quando dicit Deus: Ego indurabo, modum indurationis non penitus ignoret homo, i. quid agente Deo induratus fuerit Pharao. Quid enim? Nunquid iniquitas apud dominũ? Nunquid gloriam suam quærens Deus, cor Pharaonis, quòd prius tenerum fuerit, indurasse putabitur, vt per occasionem duritiæ eius, ipse mirabilia faciendo glorificaretur? Absit. Non hoc sensu accipiat homo dixisse Deum, indurabo. Sed enim ille oderat filios Israel, omnesque Aegyptij, vt supra dictum fuit, & ipsum odium surrexerat ex inuidia dicentiũ: Ecce populus filiorum Israel multus & fortior nobis est, &c. Nec enim aliter iuxta Psalmistam, conuertit cor eorum vt odirent populum eius, nisi dum benedicit, & multiplicat populum suum, cor eorum inuidens pro fecit, imò conuersum est in asperum odium. Est autem inuidiæ vel odij propriũ, vt quanto eis, quibus inuidetur, maiora conferuntur beneficia: tãto magis ipsa inuidia vel odium confirmetur. Siquidem quo amplius splẽdescit, cui inuidetur, tanto magis induresc it atque vritur inuidus. Pleni sunt libri talium exemplis. Veruntamen vel vnum proferamus exemplum. Pulsatus Deus est à propheta, dicente: Quare fecisti nos domine errare à vijs tuis, & quare cor nostrum indurasti, ne timeremus te? Primùm hoc modo respondet eidem Prophetæ. Quæsierunt me, qui ante nõ interrogabant: inuenerunt me, qui non quæsierunt. Deinde dicit & patri filius Dei: Ecce ego, ecce ego ad gentem quæ non inuocabat nomẽ meum. Nempè idem est, ac si dicat: In eo feci vos ô Iudæi de vijs meis errare, & in eo cor vestrum induraui, ne timeretis me. In eo, inquam, quòd à non quærentibus me gẽtibus inueniri volui, quorum salutem vos odio habetis. Nã propter odium illorum vos indurati estis, & eos in via socios habere non ferentes, auersi estis. Ita licet aliud intendẽs, ego vos errare feci de vijs meis, & cor vestrũ induraui. Igitur dum dicit Deus: Ego indurabo cor Pharaonis, subaudiendum est, non eum corrumpendo, sed filios Israel, quos iniquè odit ipse, compatienti charitate visitando. Hoc enim ego quidem facio intentione charitatis: sed illi inuidenti proficiet ad duritiem cordis, ad incrementũ odij. Sic vno eodemque solis iucundo lumine, & glacies dura liquescit, & lutum molle durescit. Idcirco sæpius quidem sic dicitur in sequentibus. Indurauitque dominus cor Pharaonis, & non dimisit populum. Sed & nõnunquam sic habes, quia ipse Pharao indurauit cor suum.

Quomodo debet rectè intelligi illa duratio Pharaonis.
Rom. 9.
Exod. 1.
Psal. 104.
Esa. 63.
Ibidem. 65

De eo quòd dictũ est: Filius meus primogenitus Israel.
CAPVT XXII.

Dicesque ad eum: Hæc dicit dominus: Filius me' primogenitus Israel. Dxi tibi: dimitte populum meum vt seruiat mihi, & noluisti dimittere eum. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.) Cùm, inquit, omnia ostenta quæ posui in manu tua feceris coram Pharaone, & ille indurato corde, non dimiserit populum, tandem dices ad eũ: Filius meus primogenitus Israel, &c. Quamuis etiam si solus esset Dei populus ille Israel, posset tamen dici primogenitus, sed non econuerso, omnis primogenitus vnigenitus. Hoc quod dicit, filius meus primogenitus Israel, minoris filij, scilicet respectu Gentilis populi dictum oportet intelligi. Et iusta quidem comparatione populo illi pro parte electorum concedimus omne priuilegium primogeniti, quibus (vt Apostolus dicit) credita sunt eloquia Dei, quorũ est adoptio filiorũ, & gloria, & testamentũ, & legislatio, & obsequiũ, & promissa, quorũ patres, & ex quibus Christus secundũ carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Verũ vbi primogenitus iste iuniori fratri inuidet, & odio ei' cæcatus offendit in lapidem offensionis & petram scandali, intrare non vult in domum patris, pro eo quod frater suus venit, & pater lætus vitulum saginatum occidit illi: vbi (inquam) sic agit primogenitus, talem illum fatemur primogenitũ, qualis fuit Cain, qualis Isma-

Rom. 9.
Luc. 15.

Ismahel, qualis Esau. Notandū quippe, quòd præter Sem primogenitum Noe, cunctos ferè patriarcharum primigenitos, aut propria nequitia destruxit, aut diuina auctoritas iunioribus postposuit. De eo quod cum Moyses esset in itinere in diuersorio, occurrit ei Deus, & volebat eum occidere, iam supra dictum est.

Quòd Moyses & Aaron loquentes contra Pharaonē, legem & vetus sacerdotium significent, & quid significet, Pharao fauior effectus est.

CAPVT XXIII.

Dixitq; dominus ad Aaron: Vade in occursum Moysi in desertum. Qui perrexit ei obuiam in monte Dei, & osculatus est eum. Narrauitq; Moyses Aaron cuncta verba domini, pro quibus miserat eum, & signa quæ mandauerat. Veneruntque simul, & cōgregauerunt cunctos seniores filiorum Israel, &c.) Cūcta capituli huius historica superficies plana est, videlicet quia superbè respō-
CAP. V. dens Pharao. (Quis est, inquit, dominus vt audiam vocem eius, & dimittam Israel: Nescio dominum, & Israel non dimittam.) Nō solum non dimisit Israel, verumetiam auxit afflictionem eorum. (Et nequaquā (inquit) vltra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres sicut prius, sed ipsi vadant & colligant stipulam, & mensuram laterum quam prius faciebant imponetis eis, nec minuetis quicquam.) Quibus vociferantibus ad Pharaonem, ac dicentibus: (Cur sic agis contra seruos tuos? vacatis (inquit) ocio, & idcirco dicitis, Eamus & sacrificemus domino?) Hęc (in quam) secundum literam plana sunt. Porrò sub litera fulgidus allegoriæ sensus hic est. Pharao quod interpretatur dissipans, diabolus est, & regnum eius mors: Regnauit (in-
Rom.5. quit Apostolus) ab Adam vsq; ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ. Vsque ad Moysen regnauit (inquit) mors. i. peccatum per quod mors in hunc mundum introiuit, nullam ante legem ex præceptis iustitiæ contradictionem habuit, cunctis in anima mortuis, & corpore morientibus. Moyses namque & Aarō, contra Pharaonem agentes legem significāt & legis sacerdotium, per quæ iustitia contra diabolum ad destructionem peccati, & mortis vocem aliquam habere cœpit. At vbi venit mandatum legis, regnās peccatū & mors infremuit. Quid ergo dicemus, inquit idem Apostolus, Lex peccatum? Absit. Sed pecca-
Rom.7. tum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, nō concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Hæc quia melius ex singulis hominib. cognoscitur, continuò sequitur. Ego autem sine lege viuebam aliquādo. Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, & c. Quando enim sine lege viuit homo? Tunc videlicet, quādo adhuc sine timore peccat, quādo nullum adhuc propositum habet vt peccato resistat, sicut verbi gratia, iuuenculus aut adolescentula vaga. Quādo autem venit mandatum? Tunc profectò, quando metu pœnæ futuræ veterem proponit cō suetudinem relinquere, & propter mandatū iustitiam tenere. Illic pugna est. Nam caro cō Gal.5.
cupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, & hæc sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque volumus illa faciamus. Talis homo postmodum in eodem Apostolo dicit: Condelector legi Dei secundum in- Rom.7.
teriorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mē tis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix homo ego, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominū nostrū. Quādo liberat ista Dei gratia? Tunc videlicet, quando bellicosus animus post tentationes carnis adhuc in corpore manens, consolatiōis spiritu demulcetur, & post colaphos stimulātis Satanæ aurea libertatis torque donatur. Sic vnus homo, sic triplici statu totus proficit mundus. Antequam lex subintraret, regnabat quidem mors, & ille fortis armatus custodiebat atrium suū, erantq; in pace om- Matth. 12.
nia quæ possidebat. Veruntamen peccatum Luc. 11.
non adeò imputabatur, vt & præuaricatio nuncuparetur: vbi enim non est lex, ibi nec præuaricatio, & idcirco lentius grassabatur in subditos ille tyrannus. At vbi lex subintrauit, & fortis illius munitiones explorare venit, ille hoc præsentiens, infrendens fremuit, & tandem captiuorum libertatem suspirantium colla concidit, donec fortior superueniens vinceret eum, & spolia eius diriperet, Iob. 1.
cantantibus eis quos liberauit, quia per Moysen lex data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. (Igitur ex eo die, inquit Moyses, quo ingressus sum ad Pharaonem, CAP. VI.
vt loquerer de nomine tuo domine, afflixit populum tuum.) Illis congemiscētibus ac dicentibus, quoniam fœtere fecistis odorē nostrum coram Pharaone & seruis eius, & prębuistis ei gladium vt occideret nos, quia videlicet, cum venisset mandatum (inquit A- Rom.7.
postolus) reuixit peccatum, ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nā peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.

De eo quod dictum est: Et nomen meum Adonai non indicaui eis.

CAPVT XXIIII.

Locutus est dominus ad Moysen, dicens: CAP. VI.
Ego sum dominus qui apparui Abrahā, & Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum ADONAI non indicaui eis. Pepigique cum eis fœdus, &c.) Decem nominū

quibus apud Hebræos vocatur, ſeptimū eſt
ADONAI, quem nos generaliter Dominū
dicimus. Et nomen meū ADONAI, inquit,
non indicaui eis, ſubauditur, quod indico ti-
bi. Sed quomodo nomen hoc eis, quibus in
Deo omnipotente apparuit, non ſe indicaſſe
Gen. 17. aſſerit? Primùm ad Abraham dicit: Ego Do-
minus omnipotens, ambula coram me, & e-
ſto perfectus. Ecce hic, & dominum & Deū
omnipotentem, quod eſt ADONAI palam
ſe nuncupauit. Ergo, quod hic dicit non indica-
ui, ſic accipiendum eſt, vt ſubaudias quantæ
eſſet potentię vel virtutis. Magnalia namque
& terribilia facturus, hæc loquitur, ad oſten-
tionem gloriæ nominis ſui, qualia non fecit
in diebus Abraham, Iſaac, & Iacob, quibus
tamen in Deo omnipotente apparuit, quiq;
hoc ipſum quod omnipotens eſſet, non quę-
ſierunt miraculis explorare ratione conten-
ti. Vndè & fides eorum glorioſior ac maio-
ris habetur meriti. Econtra Pharaonis duri-
tia, quæ faciēdorum cauſa fuit ſignorum, de-
teſtabilior extitit, & quanto plura facta ſunt,
tanto iuſtius æternum contemptor incurrit
interitum. Hoc, inquam, cum dicit, & nomē
Exod. 9. meum ADONAI non indicaui eis, ſubau-
diendum eſt, quod iam nunc, poſcente cauſa,
indicabo tibi, quàm glorioſum & quàm ter-
ribile ſit. Nam & paulò ante dixi, nunc vi-
debis, quæ facturus ſum Pharaoni, & poſtmo
dum dicturus eidem Pharaoni. Idcirco autē
poſui te vt oſtendam in te fortitudinem me-
am. Sanè illud ſciendum, quia nomen domi-
ni Tetragrammatō quod ineffabile dicitur,
vbicunq; ſcriptū eſt, Hebræus ADONAI,
& Latinus dominum dicit, vt verbi gratia:
Confitemini domino, & inuocate nomen e-
Pſal. 104. ius, lætetur cor quærentium dominum, quę-
rite dominum, & confirmamini (Pepigiq́ue
cum eis fœdus, inquit, vt darem illis terram
Chanaan, terram peregrinationis eorum, in
qua fuerunt aduenæ. Ordo verborum eſt: A-
braham, & Iſaac, & Iacob, in Deo omnipotē-
te apparui, & pepigi cum eis fœdus, vt darem
illis terram Chanaan. Porrò illud ſciendum,
non hoc eſſe totum fœdus, vel fœderis cau-
ſam, dare illis terram Chanaā, ſed partem fœ-
deris pro toto poſuit. Summa namque fœde
ris, eſt in hoc ſermone: atq; in te benedicētur
omnes cognationes terræ, in quo Chriſti fi-
lij dei incarnatio promittitur manifeſtè. Hac
Gen. 22. propoſitione data, pepigiq́ue cum eis fœdus,
vt darem eis terram Chanaan, nunc promiſſi
debitorem iure ſe teneri conſentiens, ſumit
& dicit. (Ego audiui gemitum filiorum Iſra-
el, quo Aegyptij oppreſſerūt eos, & recorda-
tus ſum pacti mei.) Recordatus ſum, inquit,
id eſt, non oblitum me eſſe oſtendi, ſubaudi-
tur, cum te miſi ſeruum meum, & Aarōn, &
poſui in vobis verba ſignorum meorum. Et
continuò concluſit ſic. (Ideo dic filijs Iſrael,
Ego dominus qui educam vos de ergaſtulo
Aegyptiorum, &c.) Dicendo ſuper quam le
uaui manum meā, vt darem eam Abrahā, I-
ſaac, & Iacob: palā fecit ad quid dixerit, & no
men meū ADONAI non indicaui eis, vide-
licet eo quod nunc leuando manum ſuā, illud in
dicari velit in brachio excelſo & indicijs ma-
gnis. (Narrauit ergo Moyſes omnia filijs Iſ-
rael, qui non acquieuerunt ei propter angu-
ſtiā ſpiritus, & opus duriſsimum.) Hęc vide-
licet à dn̄o pro conſolatione dicta, vel māda-
ta fuerāt. At illi perfectæ fidei ſpē nō habētes
firmā, gemebāt ſub afflictione inimicorum,
& idcirco non acquieuerunt. Sic nimirum iu
xta anagogen vbi exacerbatum pro cōtradi-
ctione legis (vt ſupra dictū eſt) regnū peccati,
populū Dei ſub ſuo ſeruitio curauit, vt ſæpè
factū eſt, ita vt dicerent, eamus & ſeruiamus
dijs alienis, fruſtra lex & prophetę locuti 3. Reg. 21.
ſunt: non enim eos audierūt. Sic nihilominus
nonnunquam in hominem, qui condelecta-
tur quidē legi Dei ſecundum interiorem ho-
minem, ſed aliam patitur legem in membris Rom. 7.
ſuis, repugnantem legi mentis ſuæ, fruſtra ad
horam redargutio fit: proximus enim eſt de-
ſperationi.

Qualiter in Moyſe et Aaron impletum probetur quod dictum fuerat, Generatione aūt IIII. reuertētur huc.

CAPVT XXV.

LOcutusq́ue eſt dominus ad Moyſen, di-
cens: Ingredere & loquere ad Pharaonē
regem Aegypti, vt dimittat filios Iſrael de ter
ra ſua. Reſpōdit Moyſes coram domino: Ec-
ce filij Iſrael non me audient, & quomodo
me audiet Pharao, præſertim cum ſim incir-
cunciſus labijs?) Hanc incuſationis ſuæ narra
tiunculam vix ingreſſus, qua dicit ſe incircū-
ciſum labijs, repentè digreſsionem facit hu-
iuſmodi: (Iſti ſunt principes domorū per fa-
milias ſuas.) Cur hoc? Videlicet ob cōproban
dā veritatē Dei, qui ad Abrahā de hac ſeruitu
te, & ſubſequenti liberatiōe filiorū Iſrael, an-
te locutus, cū dixiſſet: Scito prænoſcēs, quòd
peregrinū futurū ſit ſemē tuū in terra nō ſua,
& ſubijcient eos ſeruituti, & affligēt CCCC.
annis, ita præfiniuit dicens: Generatione aūt
IIII. reuertentur huc. Hoc nempè eſt quod
dicit: (Et hæc nomina filiorū Leui, per cogna
tiones ſuas, Gerſon, Caath, & Merari. Filij Gen. 13.
Caath, Amram, & Iſuar, & Hebrō, & Obiel.
Accepit aūt Amram vxorē Iocabeth patrue-
lē ſuā, quæ peperit ei Aarō, & Moyſen, & Ma
riā.) Claret itaq; IIII. eſſe generationem. Leui
namq; genuit Caath, genuit autē Caath Am-
ram, Amram genuit Aaron, & Moyſen, &
Mariam. Idcirco iterum ac tertiò repetendo,
deſignat dicēs: Iſte eſt Aarō & Moyſes, hi ſūt
qui loquūtur ad Pharaonē regē Aegypti, iſte
Moyſes, & Aaron in die qua locutus eſt dn̄s
ad Moyſen in terra Aegypti, vt ſubaudias, quod
in generatione ſua quarti ſunt à Leui. Et no-
tandum, quia primò ſic dicit: iſti ſunt Aaron
& Moyſes, deinde præpoſterat, iſte Moyſes
& Aaron. Natiuitatis namq; ordine Aaron,
vocatiōe aūt vel adminiſtrationis priuilegio,

Moyſes

Moyses prior est apud Deum. Porrò, vt digresionem illam pro se factam, & idcircò in se terminatam sursum, à Ruben scilicet inciperet, humilitatis prudentia cautum est, videlicet ne in tribubus XII. suæ solius, id est, Leuiticæ meminisse videretur. Illud quoq; non prætereundum, quia primus legis sacerdos Aarõ, ex ea tribu accepit vxorem, cui verum in Christo sacerdotium debebatur. Accepit enim Aaron vxorẽ, inquit, Elizabeth filiam Aminadab, sororem Naason, videlicet de tribu Iuda.

Quod ait ad Moysen, eccè cõstitui te deũ Pharaonis.

CAPVT XXVI.

CAP. VII. ET locutus est dominus ad Moysen, dicens: Ego Dominus, loquere ad Pharaonem regẽ Aegypti omnia quæ ego loquor tibi. Et ait Moyses coram domino. En incircuncisis labijs sum, quomodo audiet me Pharao? Dixitq; dominus ad Moysen: Eccè constitui te deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loquéris omnia quæ mando tibi, ille loquetur ad Pharaonẽ, vt dimittat filios Israel de terra sua.) Post prædictam digresionem, illud quod supra dicere prosequitur. Nam quod illic dixerat, præsertim cùm incircuncisis labijs sim, hic idcircò repetit, vt adijciat, quidnam dominus ad hoc responderit. Eccè, inquit, constitui te deum Pharaonis. Gloriosa virtutũ regina humilitas, quæ in cælum volare consueuit, locuta est in eo, dicente se incircuncisum esse labijs, & idcircò dignum ac pro sua reuerentia magnificum accepit responsum, vt audiret homo priuatus, regnantis hominis se esse deum. Nec dixit Deus auctor deorum: Eccè constituam, sed, eccè constitui te deum Pharaonis, subauditur à constitutione mundi, nec enim ille deus deorum nouo quicquam consilio constituit aut destituit.

Quomodo deus Moysen constituit deum Pharaonis Ac si dicat: Quoniam tu mitissimus virorũ, pro tam glorioso negotio, cũ Pharaone dimicare, & cum regib. confligere te indignũ ducis, atq; hoc modo vsq; ad nouissima terræ te deprimis, eccè ego sustollam te super altitudinem nubium, faciamq; te deũ, non quem ille fideliter adoret, sed quem seruiliter formidet, vt imperes aquis pro potestate Dei, vt ranas crees, vt imperes terræ, ac cineri, faciasq; in rege, & in exercitu eius cynifes & vesicas, imperes aeri, & pestem valdè grauẽ generet, imperes igni, & cum grandine mixtus feratur super peccatores. Ita imperando elementis deus eris Pharaonis. Et quia Pharao saltem cũ huiusmodi deo loqui non est dignus, Aaron frater tuus erit propheta tuus, plagas quas tu facies pronunciaturus, siue tanquã minister illaturus. Ergo sunt dij, in quorũ synagoga (iuxta Psalmistam) stetit deus, quos in medio dijudicat, quibus loquitur, ego dixi dij estis, & filij excelsi oẽs. Non enim sol⁹ hic est, quo Pharao nõ erat dignus, *Psal. 81.* sed & alij plures, quales cũ cõmemorasset Apostolus, ita cõclusit, dicens: Quibus dignus nõ erat mũdus. Tu, inquit, loquéris omnia *Hebr. 11.* quæ mando tibi, ille loquetur ad Pharaonẽ, *Exod. 4.* vt dimittat filios Israel de terra sua. Item & *Exod. 33.* superius dixerat: Ipse loquetur ad populum pro te, & erit os tuũ, tu aũt eris ei in his, quæ ad Deum pertinẽt. Et est sensus, sicuti sic diceretur: Tu deus Pharaonis constitutus, cui ego Deus deorum loquor facie ad faciem, vt loqui solet homo ad amicum suũ, non dignaberis multa loqui, vel orationẽ protelare cum rege Aegypti, vel faciẽ tuam aperire popularib. ineruditis, sed loqueris prophetæ tuo Aaron, & contra Pharaonẽ & ad populum tuum, exemplo mei, qui nec verborum indicijs ago cũ principe tenebrarum, nec passim visibiliter appareo, mortalib. filijs hominum, sed per prophetas meos mando quæ illi audire emerentur, vel quòd facturus sim iudiciũ. Porrò, tu illi eris in his quæ ad deũ pertinent. De te enim loquente pariter & audiéte ille accipiet quid loquatur. Et isti duo homines pauco tempore, ita egerũt, alter potestatẽ in sermone habens, alter potestatẽ in faciendis corã Pharaone signis obtemperãs, vsq; ad immolationẽ paschalis agni, verũ & lex, quæ per Moysen data est, & sacerdotiũ quo primus Aaron functus est, idem cadem differentia egerunt, vsq; ad immolationem paschalis veri agni, scilicet Christi filij Dei. Nã posteaneq; Moyses stat pro illo populo *Ioan. 5.* cõtra spiritualẽ Pharaonẽ, id est, diabolum, sed potius accusat eundẽ populum, & de medio sublatum est sacerdotiũ Aaron, non iam habens altare vel templum. Antea cũ legeretur, Moyses præerat sacerdotibus de genere Aaron, in his quæ ad Dominum pertinent. Formidabant enim Moysen lectione sua, vt facerent sacrificia secundum exemplar quod in monte viderat, & illi pro populo *CAP. VII* loquebantur, contra Pharaonem, id est, diabolum, nunc autem remotis sacerdotibus illis, & statuto sacerdote secũdum ordinem Melchisedech, populo illi os suum clausit, & faciem suam velauit, ad istũ conuersus Moyses. (Sed ego, inquit, indurabo cor eius, &c.) *Sup. ca. 21.* De hac induratione supra dictum est: nunc cætera prosequamur.

De ætate Moysi & Aaron, & vnde clareat, quòd nequam regis edictum non fuerit impletum.

CAPVT XXVII.

ERat autẽ Moyses octoginta annorum, & Aaron LXXXIII. quando locuti sunt ad Pharaonẽ.) Hanc .i. octogenariam ætatẽ Moysi Stephanus protomartyr in Actibus Apostolorum ita distinguit: Cùm autem im- *Actor. 7.* pleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius, vt visitaret fratres suos filios Israel. Et cùm vidisset quendã iniuriã patientem, vindicauit eum. Et post pauca:

 Et exple-

Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus, in igne flammæ rubi. Porrò vtrunq; scilicet, Aaron & Moysen natum constat post illud impij Pharaonis edictum: Quicquid natū fuerit masculini sexus, in flumen proijcite, quicquid fœminei, reseruate. Post hæc enim, inquit scriptura. i. post ista Pharaonis edicta & acta, egressus est vir de domo Leui, accepta vxore stirpis suæ, &c. Cùm igitur & Aaron, qui de illa vxore triennio ante Moysen natus est, seruatus fuerit, & in exitu Israel de Aegypto paruuli, atq; infra viginti annos adolescentuli extiterint, claret: quia tale nequam regis edictum non præualuit, & vt nato Moysi timeretur, magis elegantia eius, de qua superius dictum fuit, causa erat. Quādo loquuti sunt, inquit, ad Pharaonē Moyses & Aaron, Moyses octoginta annorum erat. Porrò cùm in deserto præfuisset populo quadraginta annis, mortuus est. Eratq; non plus quàm CXX. annorum. Non ergo relinquitur opinabili licentiæ locus, vt vel dubitare liceat, multo, an pauco tempore, coram Pharaone steterint in faciendis prodigijs.
Nam ne ante XL. annum egresionis ex Ae-
Deut. 8. gypto obijsse illum suspicari vacet, morituris ipse in Deut. dicit: En quadragesimus annus est, vt recogites in corde tuo, sicut homo erudit filium suū, sic dominus erudiuit te, &c. Additi autem quadraginta priorib.
LXXX. annis, sine dubio fiunt CXX. omnes
Deut. 34. anni Moysi, sicut in Deutero. scriptum est, quia Moyses CXX. annorum erat, quando mortuus est. Igitur LXXXI. ętatis suę anno, in initio anni, id est, verno tempore, Moyses stetit coram Pharaone, & peractis signis, eodem tempore anni eduxit filios Israel de terra Aegypti.

De mystica ratione signorum, quæ facta sunt coram Pharaone.

CAPVT XXVIII.

Dixitque Dominus ad Moysen & Aaron: Cùm dixerit vobis Pharao, ostendite signa. Dices ad Aaron: Tolle virgam, & proijce eam coram Pharaone, ac vertatur in colubrum, &c.) Quoniam narratio signorū in superficie literæ plana videtur, mysticas potius, adiuuante domini spiritu, requiram rationes, & tunc litera quoque benè procedentem sensum dignior apparens ipsa sequetur. Et primò quærendum, quid mysticè rationis habeat hæc diuina dispositio, quòd
Aegyptiorum ante immolationem paschalis agni, quo res
plaga omnis confecta est, X. fieri numero signa pla
X. cuit, quibus Pharaonem superari non posse
I. nouerat, antequam faceret ipse qui fecit. I.
fuit signum, vbi virga Aaron versa in colu-
II. brum, deuorauit virgas incantatorum. II. v-
III. bi aqua fluminis versa est in sanguinem. III.
vbi ranæ descenderunt de aquis, & operue-
IIII runt terram. IIII. vbi puluis terræ versus est
V. in cynifes. V. vbi deus misit oē genus musca-
rū. VI. vbi mortua sunt peste animantia VI.
Aegyptiorū. VII. vbi sparso cinere in cælū VII.
facta sunt vulnera vesicarū turgentiū. VIII. VIII.
vbi dedit Deus tonitrua & grandinem, & discurrentia fulgura super terrā, & grando & ignis pariter mixta ferebantur. IX. vbi dixit IX.
Deus, & venit locusta & bruchus, cuius nō
erat numerus. X. vbi factæ sunt tenebræ hor X.
ribiles in omni terra Aegypti. His decē quidem signis siue plagis vexatus quidem Pharao, & attrita est Aegyptus, non ita vt dimitteretur ab Aegyptijs Israel. Post hæc tandē tolli iubetur agnus in domos filiorū Israel, immolandus XIIII. die mensis I. ad vesperā, & in illo res omnis peracta est. Mortua sunt eadem nocte omnia primogenita Aegypti, & ita Pharao victus, mollia locutus est, dicens: Egredimini citò, & abeuntes benedicite mihi. Et filijs Israel transeuntibus, Pharao rursus induratus, & omnes Aegyptij insequentes in mari rubro submersi sunt. Quorū ergo in figura hæc facta, rectè quærimus.

De decem mandatis, quæ pendent in dilectione Dei & proximi.

CAPVT XXIX.

Diximus supra (quod omnibus notum est) per Pharaonē diabolum, per Moysen legem, per Aaron vetus significatū esse sacerdotium, & per illa regnum diaboli, regnum peccati & mortis non destructum, sed motum fuisse & exasperatum propter mandatum Sunt autē legis decem præcepta, quæ in Dei & proximi dilectione pendent vni-
uersa. I. est: Non habebis deos alienos coram I. Legis verba X.
me. II. Non facies tibi sculptile. III. Non as- II.
sumes nomen Dei tui in vanum. IIII. Me- III.
mento vt diem sabbati sanctifices. Quatuor IIII.
hæc ad dilectionem Dei pertinent, deinde V.
primum eorum quæ ad proximi dilectionē VI.
pertinent, in ordine vero V. est: Honora pa VII.
trem tuum & matrem. VI. Non occides. VIII.
VII. Non mœchaberis. VIII. Nō furtum fa- IX.
cies. IX. Non loqueris contra proximum X.
tuum falsum testimonium. X. Non concupisces. His X. iustitiæ præceptis, qui seruauerunt ea veteres sancti ante aduentum Chri-
sti, vexanerunt quidem spiritualem Pharao- Hebr. 7.
nem, id est, diabolum, repugnantes & resistē tes illi, vt de regno mortis exirent, sed nō pręualuerunt: nihil enim lex ad perfectum ad-
duxit, inquit Apostolus, vno quoque de ve-
teribus. l. Esa. propheta cōsonanter prædicā- Esa. 64.
te: Sicut pannus menstruatæ oēs iustitiæ nostræ: Tandē in hunc mundum ingreditur immolandus verus agnus, & sacrificium iustitiæ futurus Christus filius Dei, & quod per iustitiam hominum, quātumuis fortiter præcepta legis adimplentiū, fieri nō potuit, ipse
per suū sanguinē solus impleuit. Nā q̄ im- Rom. 8.
possibile erat legi (inquit Apost.) quæ infirmabatur per carnem, deus filiū suum mittēs in similitudinē carnis peccati, de peccato dānauit peccatum in carne, vt iustificatio legis implere-

impleretur in nobis. Igitur quemadmodum vespertina immolatio illius agni, per quem Pharao victus, & Israel liberatus est, agnum dei Christū significauit vel passionē eius, per q̄ in nouissimis dieb. diabolus victus, & mūdus liberatus & saluatus est. Sic illa decem signa, vel plagæ, quib. ille Pharao flagellari quidem, sed non vinci potuit, decē legis præcepta significauerunt, quorū obseruatione, mortis regnum inquietari quidem, sed non destrui potuit. Nunc eorundem signorum singula (testantibus plagis Pharaonis) digito Dei effecta qualiter præceptorum singulis, quæ in tabulis lapideis eodem digito dei scripta sunt, conueniant, dicendum est.

De signis Aaron & magorum coram Pharaone.

CAPVT XXX.

Tulitq; Aaron virgam coram Pharaone & seruis eius, quæ versa est in colubrū. Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos, & fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptias, & arcana quædam similiter. Proiecerunt q; singuli virgas suas, quæ versæ sūt in dracones, sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. Induratumq; est cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut præceperat domin⁹. (Hoc fecit Moyses tanquam deus Pharaonis, quia quod solius diuinæ potestatis est, virgam inanimatam in verum animal conuertit, videlicet, quia transformauit in colubrum:) Deuorauit enim, inquit, virga Aarō virgas eorum. Et rectè, illæ enim virgæ erāt quod fuerant, sed per incantationes Aegyptias & arcana quædam fascinauerant magi oculos hominum, vt virgæ viderentur eis speciem habere draconum. Deuorari ergo, & non deuorare potuerunt, quæ deuoratrices esse videbantur, & nō erant. Mysticè hic digitus Dei clarè præostendit, primum eorū quæ scripturus ipse erat in tabulis lapideis: Non habebis deos alienos coram me. Virga nanque Moysi versa in colubrum, in mysterio est omnipotens sermo dei, qui missus est in terram in similitudinem carnis peccati. Porrò virgæ magorum fallaciæ sunt dæmonum, qui se pro dijs coli fecerunt. At ille, scilicet sermo Dei, carne indutus, deos gentium dæmonia esse conuincens, vt solus ipse adoraretur, cunctos fallaces deos deuorauit, dicens publica prædicatione, cum summa potestate: Non habebis deos alienos coram me, volentibus quidem, sed non valentibus operarij mendacij, contra veritatem stare, quorum illi magi Pharaonis patres vel exemplaria prima fuerunt. Quemadmodum enim (inquit Apostolus) Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim illorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum. *2.Tim. 3.*

Quid significet, quod aqua in sanguinem versa sunt.

CAPVT XXXI.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Ingrauatum est cor Pharaonis, non vult dimittere populum.) Et post pauca: (Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, & extende manum tuam super aquas Aegypti, & super fluuios eorum ac paludes, & omnes lacus aquarum, & vertantur in sanguinem, & sit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis, quàm in saxeis.) Secunda hæc plaga pœnam significat mandati secundi præuaricatorib. debitam, quòd dictum vel in tabulis scriptū est: Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem, non adorabis ea, neque coles. Sequitur enim: Ego sum Dominus Deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. *Exod. 20.* Hoc denique vbi auditum est, & ob seruari cœptum, omnes Aegyptiorū aquæ, id est, idololatarum conscientiæ sanguineæ factæ sunt: multum enim sanguinem sanctorum fuderunt, quemadmodum isti Aegyptij, qui pro eo, quia dixerunt filij Israel: Eamus & sacrificemus deo nostro, crudelius in eos debacchati sunt. *Exo. 5.* Vnde quia masculos eorum in aquam proiecerunt, meritò realiter quoque illis aquæ in sanguinem conuersæ sunt, vt affligerentur bibentes aquam fluminis, & postea persequentes illos in mari rubro submersi sunt. Sic omnibus imitatorib. eorum, adorantibus sculptilia, & in simulachris suis gloriantibus, & propter illa sanguinem fundentibus, sanguinē reddidit fortis zelotes dominus, vt bibant, & bibentes affligantur, non vno aut duobus, sed totis VII. diebus, sicut scriptum est. (Impleti sunt VII. dies, postquam percussit dominus fluuium.) Quo numero significatur vniuersitas seculorum. Nam in secula seculorum in sanguinem versi permanebūt fontes aquarū, id est, profunditates sapientium, sculptilia facere scientium, & pro illis veri dei adoratores persequentium. *CA. VIII.* Vnde in Apocalypsi auditur angelus, dicens: Iustus es qui es, & qui eras sanctus, quia hæc iudicasti, quia sanguinem sanctorum & prophetarum fuderunt, & sanguinem eis bibere dedisti, vt digni sunt. *Apoc. 16.*

Quid significet quòd fluuij ranas ebullierunt.

CAPVT XXXII.

Dixitque Dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonē, & dices ad eum: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis, & ebulliet fluuius ranas, & cæt.) Et tertium legis est mandatū. Non assumes nomē domini tui in vanū. Huius mandati præuaricatoribus fœditatis opprobrium in ranis præfiguratum est. Quinam sunt vaniloqui isti, qui nomen dei in vanū assumunt, nisi maximè loquaces poetæ, non solùm in fluuijs *CA. VIII.* *Cur magi cynifes facere, nō potuerunt.*

Aegyptio-

Aegyptiorum, sed & in cæterarum fabulantes atque coaxantes paludibus gentium? Vel qui iustius cóparantur fœditati ranarũ, quã poetæ perstrepétes in theatris ridicula figméta fabularum? Hi planè assumũt nomen dei in vanum, verbi gratia: Cum adulterio Ioui, & meretriculæ Veneri, nomen diuinitatis ascribunt. Et illæ quidem ranæ permolestæ fuerunt, ascendentes & ingredientes domũ regis, & cubiculum lectuli eius, & super stratum eius & in domos seruorũ eius, & in populum eius, & in furnos eius, & in reliquias ciborum eius, istæ autem ranæ, id est, fabulosi poetæ corporaliter aures lectitãdo, & oculos gesticulando delectauerunt, sed animis exitiales extiterunt.

Quid quod cynifes fint in omni terra Aegypti, quas malefici facere nõ valẽtes dixerũt: Digitus dei est hic.

CAPVT XXXIII.

Dixit Dñs ad Moysen: Loquere Aaron, extende virgam tuam, & percute puluerẽ terræ, & fint cynifes in omni terra Aegypti. Fecerũtq; ita, & reliqua.) Cynifes muscæ sunt minutissimæ, aculeis permolestæ. Hic malefici Pharaonis defecerunt. (Nã fecerunt, inquit, malefici similiter, vt educerẽt cynifes, & non potuerunt.) Supra dictũ est, quia fecerunt similiter incantationib. suis, vt verterent aquas in sanguinem, fecerunt similiter, eduxeruntq; ranas super terram Aegypti, In isto defecerunt. (Et dixerunt ad Pharaonem: Digitus dei est hic.) Hoc dixerunt victi, videlicet ad consolationem pudoris sui. Ac si dicerent: Siquidem pugnaret cõtra nos homo, præualuissemus: nũc autẽ qui pugnat, non hominis, sed Dei digitus est, & idcircò danda nobis est venia, quia vincimur. Quidnam hoc est, quòd malefici incantationibus suis aquas in sanguinem vertere, & ranas educere potuerunt, cynifes autẽ non potuerunt? An cynifes videri quoq; potuerũt, sed quia molestos aculeos nulli infixerunt, idcircò fallaciter fecisse conuicti sunt? Népe quia sanguinis h[illegible]ror, & ranarum fœditas cõpræhenditur [illegible]su, idcircò præstigiatores ranas falsissimas, & sanguinem fallacem fascinatis oculis ostenderunt. Cynifes autẽ, quia molesto quoq; aculeo, apertè dijudicantur, idcircò nõ fecerunt, quia quod verum esset, quod veraciter sentiretur, homines sine deo creare non potuerunt. Porrò iuxta anagogẽ puluerem terræ percutere, & cynifes facere, est in condemnationem superbiæ hominis, qui vtique puluis est, talia in scripturis verba facere, quæ sensus audientium, quia intelligere digni non sunt, à vero repellant, quemadmodũ cynifes & oculis ne videant, & auribus ne liberè audiant, molestæ atque importunæ existunt. Verbi gratia: Quartum legis mandatum est, memento vt diem sabbatorum sanctifices. Tali dictione præuentus Aegyptius, qui se dicit Iudæũ esse, & nõ est, nihil aliud hic imperari arbitratur, nisi sabbatum, quale odit Dominus, testãte ipso, cùm in propheta dicit: Neomeniam & sabbatum, & festiuitates alias non feram, Kalendas & solénitates vestras odit anima mea. *Esa. 1.* Ita planè præuentus, illud sabbatum, illum septimum diem intelligere nõ meretur, quo compleuit deus opus suum quod fecerat, in quo requieuit, cui benedixit, & quem sanctificauit, sicut ipse ait: Quem pater sanctificauit, & misit in mundũ vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius dei sum. Sine huius reuerentia sabbati, de quo & Psalmista: Hæc est dies, inquit, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea, quid sunt in æstimatione Iudæorum sabbata, & aliæ festiuitates, nisi quòd in oculis Aegyptiorum importunæ cynifes liberum lucis aspectum prohibẽtes? *Gen. 2.* *Ioan. 10.* *Psal. 117.* Itaq; in conuertendo aquas in sanguinẽ, & educendo ranas, id est, in prædicando futuras malorum pœnas, & contemnendo loquaces poetarum fabulas inimici prædicatoribus veritatis, vtcunque comparare se possunt, sed vltra nõ proficient. Non enim quẽadmodum ipsi cæcati sunt, sic versa vice veritatis discipulos per sua sophismata, tanquã per cynifes vagas & volatiles circunuenire poterunt. *Matth. 12.* *Luce 12.* Digitus, inquiunt, Dei hic est. Notum quidem, & celeberrimum apud fide[illegible] dei ecclesiam est, spiritum sanctum digitum dei esse vel dici. Nam & ipse filius, de spiritus sancti loquens potentia: Si ego, inquit, in digito Dei eijcio dæmonia, profectò peruenit in vos regnũ dei. Sed & plures digiti in eiusdem spiritus significatione dicuntur, quemadmodum & vnus est spiritus, & tamen septem spiritus ante thronum legimus. Vnde & Psalmista: Quoniam videbo, inquit, cælos tuos opera digitorum tuorum. *Psalm. 8.* Pluraliter dixit digitorum, videlicet ob pluralitatem donorum vnius eiusdemq; spiritus sancti. Sed nunquid homines mente corrupti, videlicet incantatores & malefici illi, ita spiritui proximi erant, vt scienter dicerent, digitus Dei est hic, id est, proprietatem considerãdo eius personæ, causamq; propter quam diceretur digitus dei? Ergo nec isti à semetipsis locuti sunt, id est, nescientes quid dicerent, proprietatem nobis confessi sunt spiritus sancti, nihil aliud intendentes, nisi vt dicerent, virtus vel operatio Dei est hic.

Quid significet, quòd missum est omne genus muscarum, & quid in eo, quòd Moyses ait: Abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino DEO nostro.

CAPVT XXXIIII.

Dixitq; dominus ad Moysen: Cõsurge & sta in diluculo corã Pharaone, egredietur enĩ ad aquas, & dices ad eũ: Hæc dicit Dominus, dimitte populũ meum vt sacrificet mihi. Quia si non dimiseris eum, ecce ego mittam in te & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas omne genus muscarum,

muſcarum,&c.) Grande ſpectaculum Deus vniuerſo orbi præſtitit,cũ ſuperbiam Aegyptiorũ non de leonibus & vrſis, ſed de ranis domuit& muſcis. Dixit(inquit Pſalmiſta)& venit cynamia,id eſt, canina muſca, dignam illis fecit contumeliam, videlicet caninas ſordes,& contumelioſam ipſorum ſuperbiam omni genere muſcarum domando. Hæc plaga quinta eſt. Porrò quintum legis mandatũ dicit ſic: Honora patrem tuum & matrem tuam, vt ſis longæuus ſuper terram, quam Dominus deus dabit tibi. Pulchrè hæc ex aduerſo reſpondent ſibi. Nam iſtinc honoratores parentum ſunt in terra viuentium longæui,illinc omnes cõtumelioſi, breui pereũt honore, velut gratia patris & creatoris dei indigni, quemadmodũ ſcriptum eſt de eiuſmodi: Muſcæ morientes, perdunt ſuauitatẽ vnguenti. Ergo potens & magnus Pharao rex Aegypti, à muſcis penè victus eſt. Nam ſequitur:(Vocauitq; Pharao Moyſen & Aaron,& ait eis: Ite ſacrificate Deo veſtro in terra iſta. Et ait Moyſes: Non poteſt ita fieri. Abominatiões enim Aegyptiorum immolabimus deo noſtro. Quia ſi mactauerimus ea quæ colunt Aegyptij coram eis, lapidibus non obruent.) Grauis Aegyptiorum deteſtatio,& eorũ qui verè adoratores vnius dei eſſe cupiunt, pulchra inſtructio. Primò ſciendum, quia de nullo hic pecore agitur q; vel abominandum, vel colendũ ſit Aegyptijs, vt Dño deo vero mactetur, aut immoletur. Nam per prophetã ipſe loquitur: Holocauſtomata veſtra addite victimis veſtris,& cõedite carnes, quia non ſum locutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis, in die qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo holocauſtomatum & victimarum, ſed hoc præcepi eis dicens: Audite vocẽ meam,& ero vobis deus,& vos eritis mihi populus,&c. Quæ nam ergo ſunt abominationes Aegyptiorũ, niſi fides,& omnes animi virtutes? Vel quæ colunt Aegyptij, niſi omnia vitia? Abominabilis nanq; eſt ſuperbis humilitas, & iniuſtis vniuerſa iuſtitia. Dicit aũt ſcriptura: Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum deus nõ deſpiciet. Econtrario, tumidam ceruicem & cor craſſum Aegyptij colunt: Sed enim hæc primitus mactare debet verus Iſrael,& tunc demum, ſpiritum contribulatum,& cor offerre contritum atq; humiliatũ, vt legitimum & ritè ordinatum ſit ſacrificium. Igitur abominationes, inquit, Aegyptiorum.i. veritatẽ & ſanctitatẽ immolabimus, & ea quæ colunt Aegyptij, ſcilicet omnẽ falſitatem, omnemq́ue prauitatem, vnum verum deum colendo, in nobiſmetipſis immolabimus. Sed omnes qui hoc ordine volunt immolare, perſecutionẽ patiuntur: Ait ergo. Quod ſi mactauerimus ea, quæ colunt Aegyptij, corã eis, lapidib nõ obruẽt. Iuxta anagogen nõ auditur Pharao dicens: Ite ſacrificate Dño deo veſtro, ſed tã tum in iſta terra, cũ dicit Apoſtolica veri ſacrificij tuba: Nolite iugum ducere cum infidelibus: Quæ enim participatio iuſtitiæ cũ iniquitate? Aut quæ ſocietas lucis ad tenebras? Quæ autẽ conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autẽ conſenſus templo dei cum idolis.

Pſal. 104. *Eccl. 10.* *Hier. 7.* *Pſal. 50.* *2. Cor. 6*

Quid ſignificet, quòd ſuper agros, & ſuper iumenta peſtis grauis facta eſt.

CAPVT XXXV.

Dixit autẽ Dñs ad Moyſen: ingredere ad Pharaonẽ, & loquere ad eum. Hæc dicit dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum vt ſacrificet mihi. Quod ſi adhuc renuis, eccè manus mea erit ſuper agros tuos, & ſuper equos,& camelos,& aſinos,& oues,& boues peſtis valdè grauis,&c.) Hæc iam ſexta peccatorum plaga, ſexti mandati transgreſſorib. flagellum illis pronunciat. Nam & illic dicitur, nõ occides, & hic occiſoribus infantum filiorum Iſrael, quos in fluuium proiecerunt, mors in aquis eorum cõſecutura eos approximat. Primum in animalia vindicta graſſatur, non repentè cruẽs, ſed paulatim ad ipſos vſq; progrediens, ac pedetentim corripiens peccatores, vt inexcuſabiles ſint. Nam de tali retardatione dei vindictæ Apoſt. dicit: An diuitias bonitatis eius & patientiæ,& longanimitatis contemnis, ignorans quoniã patientia Dei ad pœnitentiã te adducit? Secundum duritiã autem tuã & cor impœnitens theſaurizas tibi iram die iræ. Cũ ergo hæc dicit, ſubaudiendum eſt, quemadmodum Pharao ſibi theſaurizauit, cuius exemplum ex auctoritate præſentis ſcripturæ cauendum eſt omni homini, cuicunq; peccãti vindicta quaſi tarde occurrit, ne cum venerit, tanto copioſior, quanto tardior obueniat duro atq; impœnitenti, quemadmodum & huic cui magis ac magis indurãti cor ſuũ, tandem æternæ iræ totus theſaurus, quẽ congregauit, in mari rubro incubuit.

CAP. IX. *Rom. 2.* *CAP. X.*

Quid ſignificet, quòd puluis factus eſt ſuper omnem terram Aegypti.

CAPVT XXXVI.

ET dixit Dominus ad Moyſen & Aaron: Tolle manus plenas cineris de camino,& ſpargat illum Moyſes in cęlum coram Pharaone, ſitq; puluis ſuper omnem terram Aegypti, erũtq; in hominib. & in iumentis vulnera & veſicæ turgẽtes in vniuerſa terra Agypti.) Hæc plaga ſeptima, ſeptimo mãdato, imò ei qui mãdati ſeptimi trãsgreſſor eſt, meritã pœnam præſagit. Mandatum quippe ſeptimũ eſt, non mœchaberis. Quid autẽ eſt adulter cõbuſt libidinis igne ſulphurio, niſi cinis de camino? Omnes enim adulterantes(inquit propheta) quaſi clibanus ſuccenſus à coquente. Tollitur ergo & ſpargitur in cęlũ cinis de camino, fiuntq; vulnera veſicarũ turgentium, in hominibus & inmẽtis, quia rapitur mœchus de perpetrati adulterij incendio,

Oſea 7.

incendio, ad cæleste iudicium: & æterna pœna turgens, totusque vlcerosus, sempiternũ in anima & corpore portat incendium. (Nec poterant (inquit) malefici stare coram Moyse propter vulnera quæ in illis erant, & in omni terra Aegypti.) Ecce tertio victi sunt, vnde & deinceps nulla fit mentio maleficorum, perijt enim memoria eorũ. Primò virgis suis, non sine confusione exarmati sunt, quia virgo Aaron deuorauit virgas eorum. Secundo confusi, quia cùm non potuerunt cyniphes educere, dixerunt: digitus Dei hic est. Hoc iam tertio superati sunt, vt possent respirare spe vllius victoriæ. Vlcerosi quippe & ipsi, nec iam poterant stare corã Moyse. De simili confusione certi sunt, quicunq; resistunt veritati. Insipientia enim eorum (inquit Apostolus) manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

2.Tim. 3.

Quòd grando & ignis pariter mixta ferebantur: Et de eo quod ait Deus: Idcircò autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam.

CAPVT XXXVII.

Dixitque Dominus ad Moysen: Mane consurge, & sta coram Pharaone, & dices ad eum. Hæc dicit Dominus Deus Hebræorum: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi, &c.) Et subinde: Idcircò autem posui te, vt ostendam in te fortitudinẽ meã, & enarratur nomen meũ gentib. in omni terra, & cætera.) Terribilis huius sententiæ Apostolus ita meminit. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est dei, dicit enim scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, vt annuncietur nomẽ meũ in vniuersa terra. Protinus quicunque est proteruus scrutator iudiciorum Dei dicendo, quid adhuc quæritur, voluntati eius quis resistit, rectè indignãtem eundem Apostolum audit: O homo tu quis es qui respondeas Deo? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Ita ille qui propter suam proteruiam cognitione Dei secretorũ dignus non est, ab auditorio suo procul repulsus, conuertitur ad eum qui mente subdita in timore Domini, vel exiguam rationis stillam, à cælesti magisterio deposcit, & dicit huic. Quod si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patiẽtia vasa iræ, apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, &c. Cùm hæc dicit, profectò Deum ab hominũ suspitione defendit, ne liceat cuiquam suspicari, quòd idcircò vel Pharao, vel quisquam alius iram sibi iniquam thesaurizauit, quia in hoc ipsum Deus illum excitauerit. Nam idcircò potius Deus Pharaonem excitauit, subauditur in regnum, & idcircò summam illi potestatem contulit, quia vas iræ fuit, & quia iamdudum aptus erat in interitum, idcircò corripiendis superpositus est misericordię filijs vt esset virga furoris & bacul⁹ in manu Domini super eos, quos per tribulationem in gloriã transferre præparauit. Igitur cùm dicit, idcircò excitaui te, subaudiendum est in regnum, permittendo videlicet, nõ agendo, vt in summum ascenderes imperium, & haberes potestatem secundum nequitiam vel duritiam cordis tui, sæuiendo in populum meum. (En, inquit, pluam hac ipsa hora cras, grandinem multam nimis, qualis non fuit in Aegypto à die, qua fundata est.) Ac deinceps. Et pluit Dominus grandinem super terram Aegypti, & grando, & ignis mixta pariter ferebãtur.) Octaua hæc plaga est, iam cunctis superioribus propinquior ad implendam eorũ perditionẽ. Percussit enim grando in omni terra Aegypti, cuncta quæ fuerunt in agris ab homine vsque ad pecus. De hominibus nondum quisquã fuerat mortuus, sed hac plaga iam illorum primitiæ feriebãtur. Porrò octauum legis mandatum est, non furtum facies. Sanè cùm sint plures differentiæ furti, pessimum illud constat furtum esse, quod est veritatẽ dei in iniustitia detinere. Huic peccato meritam pœnam hæc plaga denunciat, quæ de cælo facta est, vbi grando & ignis mixta pariter ferebantur. Reuelatur enim ira dei de cælo (inquit Apostolus) super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem dei in iniustitia detinent: quia ꝙ notũ est Dei, manifestũ est in illis: de⁹ em̃ illis reuelauit. Hoc deniq; ꝙ dixerat, qui veritatẽ dei in iniustitia detinent, subsecutus exponit. Quia cùm cognouissent Deum, inquit, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratũ est insipiens cor eorum, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedum, & serpentum. Item quæ sit ira Dei, quæ de cælo super impietatem reuelatur, quæq; hic per grandinem, & ignem designatur, terribiliter exprimit, cũ protinus subdit: Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, &c. Grando hæc, & ignis iste, cunctam, inquit, herbam agri pecussit, & omne lignũ regionis contriuit, quia videlicet hæc prædicta est ignominia, secundum Apostolũ cunctam humanam substantiæ pulchritudinem cælesti ira in vasis iræ iniecta polluit, vniuersam rationalis creaturæ dignitatẽ omni modo destruit Multa quæ sequuntur, quoniam per se patẽt, studio proficiscendi præterimus.

Rom. 9. Esa. 14. Rom. 1.

Quòd leuata sunt locustæ super vniuersam terram Aegypti.

CAPVT XXXVIII.

Dixitque autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam, vt ascendat super eã

CAP. X.

& deuoret

& deuoret omnem herbã, quæ residua fuit grandini. Et extendit Moyses virgam super terram Aegypti, & dominus induxit virentem ventum tota die illa & nocte. Et mane facto, ventus vrens leuauit locustas, quæ ascéderunt super vniuersam terram Aegypti,) & reliqua. Ecce quales instruxit acies, quib⁹ ex ordinibus sua castra compleuit dominus pugnando pro Israel, ranæ, cyniphes, muscæ atque locustæ fuerunt castrorum eius acies, & ex eiusmodi cohortibus totas contra fortes Aegyptios composuit legiones. Singuli milites secundum se breues quidem, & infirmi: verùm pro exercitibus Pharaonis satis valentes fuere, duce imperio Dei. Nempè quod multus hominum exercitus facere non potuisset, istæ phalanges locustarũ strenua peregere militia. (Operuerunt enim vniuersam superficiem terræ, vastantes omnia: Quamobrem festinus Pharao,) tanquam ad deditionem, (vocauit Moysen & Aaron,) duces tanti exercitus, atque primates imperatoris eius Dei. (Peccaui, inquit, in dominum Deũ vestrum, & in vos, sed nunc dimittite peccatum meum, etiam hac vice, & rogate dominumDeum vestrum, vt auferat mortem istã à me.) Hoc & supra dixit, peccaui etiam nũc. Dominus iustus, ego & populus meus impij.
Sup. ca. 9. Hoc & illud velut dedititius dixit, sed vbi data est requies, velut refuga indurauit cor suũ, nec dimisit filios Israel. Nõ ergo satis est cuiquam dixisse peccaui, nec prodesse potest cõfessio, non admixta fide. Attamen à locusta victus est fortis rex. Proinde satis eleganter cum dixisset quodã loco per prophetam: Et
Iole. 2. reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & eruca, continuò addidit: Fortitudo mea magna, quam misi in vos. Fortitudo, inquit, mea magna, locusta, bruch⁹, & eruca, subauditur, nõ supernarũ virtutum, & fortitudinum cælestium, sed infirmorum atque imbecillium comparatione hominum, in infirmitate sua superbientium, qui ceruicem erigunt contra Deum, quam pulici subijciũt. Hæc locustarum plaga nona est. Porrò nonũ legis mandatum hoc est, Non loqueris cõtra proximum tuum falsum testimonium. Hoc videlicet maximè hæretici faciunt, & omnes qui loquuntur mendacium. At verò in Apo
Apoc. 9. calypsi Ioannis hæreticorum mendacij vis per speciem locustarum hoc modo desi gnata est: Et ascendit, inquit, fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol & aer, & de fumo exierũt locustæ in terrã, &c. Et illic vbi de fumo exierunt locustæ in terram, & hic ventus vrens leuauit locustam, mysticè idem intelligendum, videlicet, quia sicut locustæ proprium nõ habent volatum, sed vento in perniciem Aegyptiorum sunt leuatæ: sic omnes falsi testes, siue in foro, siue in ecclesiastico concilio, contra sanguinem proximi, siue contra fidem Christi falsa de scripturis testimonia proferentes, volare se putant pennis scientiæ, sed proculdubio per inane tolluntur vẽto diabolicæ superbiæ, ad subuersionem audientium, ad perditionem sibi consentientium.

Quod factæ sint tenebræ horribiles in terra Aegypti.

CAPVT XXXIX.

Dixit autem Dominus ad Moysen: Extende manum tuam in cælum, & sint tenebræ super terram Aegypti, tam densæ, vt palpari queant. Extendit Moyses manum in cælum, & factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Aegypti. Tribus diebus nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco in quo erat. Vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat.) Hæc tenebrarum horribilium densitas, rectè Aegyptijs secundum nomen & meritũ suum illata est. Aegyptij namque nomine dicuntur & re, quia videlicet in inuidia & odio filiorum Israel oculi eorũ fuerant obtenebrati. Porrò vt ab ipsis Aegyptiorũ tenebris teipsum liberes, quæ decima plaga est, & decimum legis mandatum tibi audiendum est, scilicet non concupisces domũ proximi tui, nec desiderabis vxorem eius, nõ seruum, non ancillam, non asinum, non bouem, nec omnia quæ illius sunt. Vt, inquam, *CAP.* cum Aegyptijs non maneas in tenebris, sed *XII.* cum Israel in luce habites, hoc tibi mandatũ obseruandum est. Quid enim magis quã concupiscentiæ oculus totum hominem obscurat? Lucerna corporis tui (inquit dominus) est oculus tuus. Si oculus tu⁹ fuerit simplex, *Matth. 6.* totum corpus tuum lucidum erit. Si autẽ nequam fuerit, etiã corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint. Quid, inquam, tenebrosius oculo nequam. Verbi gratia, cum videt mulierem ad concupiscendum eam, cum intuetur aliquam rem proximi, vt rapiat eam? Nempè hic talis neminem proximum agnoscit. Si enim agnosceret proximum, non faceret in eo quicquam eorum, quæ suadet illi cupiditas, radix omnium malorum. Vndè signanter de Aegyptijs est dictum, quia tribus diebus nemo vidit fratrem suum. Cupiditate namque præoccupatus animus, non videt fratrem suum, nõ agnoscit proximum suum, eo tãtum intentus, vt loquatur contra illum falsum testimonium, vt furetur, quia concupiuit quæ illius sunt, vt mœchetur vxorẽ eius, quia cõcupiuit eam, quod procul non est videre fratrem, vel agnoscere proximum. (Vocauitq; Pharao Moysen & Aaron, & dixit eis: Ite, sacrificate domino.) Sequitur paulò pòst. (Indurauit autem dominus cor Pharaõis, & noluit dimittere eos.) Quinimo & sic ait: (Recede à me, caue ne vltrà videas faciẽ meã, & c.

Conclusio eorundem signorum, & prælibatio mysterij cur per hæc signa non victus Pharao tandem immolatione agni paschalis superatus sit.

CAPVT XL.

Igitur (sicut superius dictum est) decẽ plagæ Aegypti, quibus Moyses & Aaron affligere

T

fligere quidem Pharaonem, sed non ita, vt di mitteret populum, vincere potuerunt, mysticè decem legis præcepta sunt, quæ obseruando quisq; iustus, pugnare quidem contra diabolum, sed ita non superare potuit, vt in seipso funditus destrueret peccati vel mortis regnum. Porrò immolatio agni, quam eadem nocte subsecuta est mors primogenitorum Aegypti, & ortus est clamor magnus, neq; enim erat domus in qua nõ iaceret mortuus, quid significet iamdudum totus nouit Israel Dei, & itidem iam supra dictum est, quia passionem significauit Christi filij Dei, per quã & originale peccatum, & omnia deleta sunt peccata mundi: Itaque iam abhinc narratio tanti operis Dei prosequenda est in laudem & gloriam eiusdem agni Dei sancti & immaculati, q solus tulit peccata mundi, vna tantũ plaga crucis suæ spiritalem tangendo Pharaonem vt salutem perficeret populi sui, quem lex decẽ præceptorum decretis ad perfectum adducere non potuit.

LIBRI PRIMI IN EXODVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EXODVM COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

Consideratio rursus tertiæ ætatis mũdi, quã primo sancta scriptura condita, secundum similitudinem diei tertij.

CAPVT I.

Reuocemus ad memoriam, quòd ab Abrahã, tertiã mundi sumimus ætatem, tertio mundanæ creationis diei quadam similitudine respõdentem, & eius qui fursũ à spiritu timoris tertius est spiritus sciẽtiæ veras diuitias posidẽtẽ. Tertio namq; die, dicente Deo: Germinet terra herbã virentẽ facientẽ semen, & lignum pomiferum facien- fructum iuxta genus suum, paradisum voluptatis plantatum esse accepimus. Et hac tertia mundi ętate, loquente pariter & scribente eodem Deo per Moysen, sanctam scripturam conditam nouimus verè paradisum voluptatis, verè deliciarũ hortum, hortum conclusum, fontem signatum, cuius emissiones paradisus malorum punicorum. Hinc enim cæteræ omnes scripturæ habent principium. In illo paradiso plantauerat dominus Deus omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiã vitæ in medio eius. In isto scripturæ paradiso plantauit pulchra & suauia, patriarcharum plantaria, & in medio eorum speciosa ligni vitæ, id est, Christi mysteria. Proinde in hac ætate diutius immoramur, pomorum fructib. delectari, dum de singulis lignorum aliquid carpere cupimus, noua semper pulchritudine oculos inuitante, atque ideo auiditate mẽtis nunquam cõtenta repositis. Cuncta siquidem visu pulchra, cuncta sunt ad vescendum suauia. Lignum enim vitæ est in medio eorum: cuncta enim dicta vel acta in vitæ auctorem Christum respiciunt. Igitur quia ad hoc medium, id est, paschalem agnum peruenimus, libet diutius immorari, dulce est enim vitæ mysticis fructibus vberius pasci.

Gen. 1.

Can. 4.

Paucis interpositis, quę per se satis patent. Ita sequitur.

De mense paschali, quem dicit, primum esse in mensibus anni.

CAPVT II.

Dixit quoq; Dominus ad Moysen & Aaron in terra Aegypti. Mensis iste vobis principium mensium, primus erit in mensib. anni. Loquimini ad vniuersum cœtũ filiorũ Israel, & dicite eis: Decima die mensis huius tollat vnusquisq; agnũ per familias & domos suas, &c.) Mensis istę inquit: Quis iste mẽsis? Is videlicet, quem illi Nisan, nos Aprilẽ dicimus. Verùm non quomodo apud nos. i. Romanos, sic & apud illos mensis vel annus cõputatur. Nã Romani solarẽ annũ in mẽses placitos per Kalendas diuiserunt: Hebræi secundum legem solos lunares mẽses & annos nouerunt. Vndè quoties in hac scriptura sancta siue in lege, siue ante legem quota die mensis quid factũ, quidue dictũ sit indicatur, nihil aliud q lunæ ætas significatur. Et alius quidẽ 30. alius autem 31. dierum mensis habetur, videlicet, quia lunæ cursus 29. diebus, ac semisse. i. duodecim horis perficitur. Iste igitur mẽsis quẽ lunã Aprilis mensis decimus, principiũ ait vobis mensiũerit Signanter dixit vobis. Nã Aegyptijs principiũ erat mensiũ, mensis qui Septẽber nominatur apud Romanos, & apud illos dicitur Toth. Nec cõtentus dixisse principiũ mẽsiũ, addidit, primus erit in mensib. anni. Principiũ videlicet mensiũ, pro verni tẽporalis naturali ordine: prim9 in mẽsibus anni pro paschali, diuinæ auctoritatis festiuitate. Primus enim. i. præcipuus, & cæterorũ mensiũ festiuũ decus vobis (inquit, habebitur. Huius principij mensiũ, siue primi mẽsis, hic tenor est legitim9, vt post lunã mẽsis Martij, qui apud illos dicit Adar, sequens luna si vel vno die citius ante æquinoctium plena euenerit, nõ habeatur principium, vel primus mensis in mensib9 anni, sed superio-

CAP. XII

ribus duodecim mensibus additus, annū per agit tredecim mensium, vndè & Græcè embolismus, id est, supercrescens, dicitur: Nam duodecim mensium lunarium, annus communis dicitur, quo prolixior est solaris annus vndenis diebus. Vndè fit, vt multiuagus nusquam certo loco cōsistat lunæ discursus, & luna mensis Aprilis, quem propter paschæ rationem quærimus nunc in Martium mensem, nunc in Aprilem incidat, nunc aliquot dies mensis Maij occupet, rectius tamē Aprili deputetur. In qua eius vagatione nos tamē certa regula dirigimur, vt post æquinoctiū vernum, vbicunq; primum occurrerit pleni lunium, is fine dubio paschalis sit terminus.

De decima die, & quartadecima eiusdem mensis, & de mysterio agni eiusdem.

CAPVT III.

Decima die, inquit, mēsis huius, tollat vnusquisq; agnū per familias & domos suas. Hoc loco nihil aliud familia à domo differt, nisi quod à parietibus domus eius habitatores. Per domos, inquit, id est, inter domesticos parietes, & per familias vestras. i. singuli ad eum familiæ vestræ tolletis agnum. Sed fortè familiola tam exigua sit alicubi, vt ad vescendum agnum eadem hora sufficere nō possit. Ait ergo: (Si autem minor est numerus, vt sufficere non possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum qui coniunctꝰ est domui suæ, iuxta numerum animarum, quæ sufficere possunt ad vescendum agnum.) Et continuò: (Erit autem agnus absque macula, masculus anniculus.) Non, inquit, licebit, vt secūdum quantitatem domesticæ familiolæ suæ maiorem quisque vel minorē tollat agnum, sed erit secundum æqualitatem. i. omnibus vbique masculus, apud omnes anniculus. i. vnius anni. Vt autem non desint qui vescantur: prouidebit, & de vicina domo sumet domunculæ dominus. (Iuxta quem ritum tolletis & hœdum.) Hoc per anticipationē dictum est. Necdum enim ipsum tollendi agnum dixerat ritum, & iam dicit, iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Et est sensus: Siue agnum siue hœdum tollat quis, pro causa benè erit, dummodo in tollendo, immolando, vescendo, ritum eundem obseruetis. Ritum eundē continuò subnectit. (Et seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem mensis huius.) Vt quid tam diu ante tolletis, tanto tempore seruaturi? Videlicet vt dum ille præstò est, causa quoque eius corda vestra sollicitet, ne sitis immemores, vel imparati, quia transeundum est, dum ille tot an te diebus de profectione paranda vos admonet. Quoties enim ille balatum emittit, toties quasi tubæ sonitus, exituras castrorum acies excitet. (Et immolabit eum omnis multitudo filiorum Israel, ad vesperam.) Tot vtique agni vel hœdi erant, quot in vniuersa multitudine filiorum Israel domus vel familiæ esse poterant. Veruntamen rectè immolabis eum, dixit singulariter, non solum quia plures agni, vel plures homines sint (vt philosophi perhibent) participatione speciei vnus agnus vel vnus homo, sed quod magis ad rem attinet, quia in omnibus vnitas sacramenti, in cunctis vnius erat futuri, de quo postmodum dicendum erit. (Et sument de sanguine agni, & ponēt super postem vtrunque, & in superliminarib. domorum, in quibus comedent illum.) Cur ita fieri iubeat, primus aperire videtur, cum dicit: (Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti.) Et paulò post. (Trāsibit enim dominus percutiens Aegyptios.) Ait Moyses ad seniores Israel. (Cumque viderit sanguinem in superliminari, ac in vtroque poste, transcendet ostiū, & non sinet per cussorem ingredi.) Nō per semetipsum percutit, sed potestatem dat angelo percutienti, angelo malo, sicut & Psalmista testatur, cum dicit: Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem, immissionem per angelos malos. Ergo nec ipsa subita Dei, sed missa in eos ira indignationis eius est, quæ transit. Et rectè percussori tradūtur angelo malo, postquam subijci noluerint per semetipsum corripienti, & decem plagis ad pœnitentiam inuitanti Deo. Porrò quod ait: videbo. i. fidem vel attentam credentium expectationem approbabo. Nec enim obliuiosus est, aut errabundus incedit Deus, vt nisi signum sanguinis viderit in postibus, nesciat quibus in domibus sit, aut nō sit comestus agnus, & errore deceptus percutiat pariter iustos cum peccatoribus. Ita non quidem sanguis agni bibitus est: alio namq; loco scriptura dicit: Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum, excepto quod carnem cū sanguine nō comedetis: sed nihilominus proficit, cum eius intuitu non sinitur percussor domum ingredi. (Et edent, inquit, carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.) & reliqua. Quid causæ secundum literam, vel vtilitatis hæc habeât, quòd cum azymis panibus, & cū lactucis agrestibus agnus comedi iubetur, scire non possumus. At verò quod ait: (Nec remanebit ex eo quicquam vsque mane, si quid residui fuerit, igni comburetis.) Idcirco secundum literam debet intelligi, quia videlicet qui comedat hoc sacrum mane, Hebræus nullꝰ erit, media nocte cogentib. exire Aegyptijs. Et nunquid consueuerat populus ille carnes comedere crudas, vt dicatur eis, non edetis ex eo crudū quid? Porrò quod (sic, inquit, comedetis eū, renes vestros accingetis, calceamenta habebitis in pedibus, tenētes baculos in manibus, & comedetis festinātes,) potest idcirco factum vel dictū intelligi, vt qua hora fieret clamor in Aegypto, quòd mox futurū erat mortuis omnib. primogenitis, illi essent parati vrgentibus

Psal. 70.

CAP. XII

Gen. 9.

tibus Aegyptijs,& exire compellẽtibus, nul-
lamq; omninò in proficiſcendo moram face-
re ſinentibus. Proinde iam & nos proficiſca-
2.Cor.3. mur, videlicet ab iſta literali gloria, quæ eua-
cuatur, ad permanentem in facie Chriſti glo-
riam viuificantis ſpiritus.

Myſticè de eodem agno, quòd in illo figura, in noſtro autem paſcha veritas ſit. CAPVT IIII.

1.Cor.5. IAm phaſe ſiue paſcha, id eſt, tranſitum no
ſtrũ, nouimus, Apoſtolo dicente: Etenim
paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Illic
figura, hic autem veritas. Illic vmbra, hic au-
tem corpus eſt. At verò, inquis, per eandem
fidem ſaluati ſunt illi, per quam ſaluamur &
nos. Acquieſcimus, quia per eandem fidem,
ſed non per eandem fidei ſcientiam, non per
eandem fidei confeſsionem. Hodie palã exi-
Rom.10. gitur, vt corde credas ad iuſtitiam, & ore con
fitearis ad ſalutem, quia ver⁹ eſt agnus, Chri-
ſtus filius Dei, qui nos morte ſua redemit de
morte, qui nos ſanguine ſuo conſecrauit, &
reſurrectione ſua in vitam reparauit. Et hoc
præfiguratum fuiſſe, in illa immolatione pa-
ſchalis agni, in illo tranſitu filiorum Iſrael, in
illa ſubmerſione curruum & exercitus Pha-
raonis, filijs Iſrael per mare rubrum tranſeũ-
tibus, manifeſtum eſt. Nunquid iam illi ha-
bebant fidei vel confeſsionis ſcientiam? Et
quidẽ Moyſes, & prophetæ, alij plus, alij mi-
nus ſecundum placitum ſpiritus ſancti, diui-
dentis ſingulis prout vult, ſacramenti huius
habuere notitiam, ſed qualiter hoc à populo
ſubtegere deberent, in vno Moyſe omnibus
Exod.34. ſignificatum eſt. Vbi enim cognitionẽ ſecre-
torum cæleſtium accepit, facies eius ſecundũ
ſimilitudinem mentis refulſit, ſed ſplendorẽ
eundem non valentibus ſuſtinere filijs Iſra-
el, velamine operuit. Nunquid ſplendidã fa-
ciem tãtum operuit, & ſplẽdoris cauſam, ſci-
licet ſacramentorum Chriſti filij Dei cogni-
tionem, publica cunctis prædicatione operu-
it? Non vtique, ſed ſicut faciem tantùm ope-
ruit ſub velamine, ſic ſecretum ſpiritus ab-
ſcondit ſub tegumento literæ. Sed & prophe
Eſa.8. tæ palam annuntiare prohibiti ſunt. Vndè v-
ni illorum dicitur: Liga teſtimonium, ſigna
Daniel.8. legẽ in diſcipulis meis. Et alij dictum eſt: Tu
Ibid.12. ergo ſigna viſionem, quia poſt dies multos e-
rit. Item: Vade Daniel, quia clauſi ſignatiq;
ſunt ſermones vſq; ad tempus præfinitum. I-
gitur fides quidem exigebatur à populo Iſra
el, ſcilicet vt crederent, quòd Deus patrum
ſuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus
Iacob, vnus & ſolus verus Deus eſſet, & quòd
in ſemine Abrahæ benedicendæ eſſent om-
nes gentes: ſed illud ab eis exigi non poterat,
quòd non eis erat annuntiatum vt crederẽt,
ſcilicet quòd hoc modo, vel tali ordine bene
1.Cor.2. dictiones illæ implendæ forent in Chriſto. Si
enim cognouiſſent, inquit Apoſtolus, nun-
quam dominum gloriæ crucifixiſſent. Quid
cognouiſſent? Sapiẽtiã, inquit, quã loquimur
inter perfectos, ſapiẽtiã verò nõ huius ſeculi,
neq; principũ huius ſeculi, qui deſtruuntur:
ſed loquimur ſapientiã Dei, in myſterio quę
abſcondita eſt, quã prædeſtinauit Deus ante
ſecula in gloriã ſuã, quã nemo principum hu
ius ſeculi nouit. Si enim cognouiſſent, nun-
quã dominum gloriæ crucifixiſſent. Itaq; &
hanc immolationem agni paſchalis, & cætera 1.Cor.10.
quæcunq; (vt ait idẽ Apoſtolus) in figura cõ
tingebant illis, ſic accipimus & ſic legimus, tã
quam actuales prophetias vel promiſsiones Apoc.5.
Chriſti venturi, clauſas ſub ſigillis quæ ſolus
aperire poſſet idem agnus Dei, quod & fecit
poſtquã reſurrexit à mortuis, dicente Euan-
geliſta: Quia tunc aperuit illis ſenſum, vt in- Luc.24.
telligerent ſcripturas. Idcirco verò paſsionis
eius myſterium in huiuſmodi figuris præfi-
guratum eſt, quia nõ caperet mundus, vt ſibi
iam tunc dictis manifeſtis prænunciaretur,
nec huiuſmodi manifeſtatio ſpiritus in eo tẽ-
pore ad vtilitatem daretur.

De teſtimonio Ioannis, dicentis: Ecce agnus Dei, & quid ſignificet, quòd agnus in plenilunio immolari iuſſus ſit. CAPVT V.

ET in hac quidẽ figura agni, qualis res in- Ioan.1.
dita ſit, ex eo maximè clareſcit, quòd Io-
annes, Chriſtum digito demonſtrans. Ecce,
inquit, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mũ-
di. Cũ enim hæc dicit, profectò (vt eſt lucer-
na ardens, & lucens) illam nobis illuſtrat ve-
ſperam, qua omnis multitudo filiorum Iſra-
el iſtum, de quo diximus, agnum tali ritu im
molauit, & cuncta quæ illic acta ſunt in tene-
bris, hic in vero lumine manifeſta dicit: Cun
cta ſplendida, cuncta diuinæ ratiõis ſunt ple-
na. Primũ ipſum quo immolatur agnus ple-
nilunium, myſticè illa plenitudo tẽporis eſt, Galat.4.
de qua dicit Apoſtolus: At vbi venit plenitu-
do temporis, miſit Deus filium ſuum, factũ
ex muliere, factum ſub lege, vt eos qui ſub le
ge erant, redimeret, vt adoptionem filiorum
reciperemus. In plenitudine namque tempo-
poris, id eſt, quando multus iam impletus e-
rat electorum numerus apud infernalẽ Ae-
gyptum, redemptionem ſuam expectantiũ,
tunc venit filius Dei, tunc venit agnus Dei
tollere peccata mundi. Quid illud, quòd non
ante, ſed poſt vernum immolatur æquino-
ctium? Nempè ab æquinoctio verno, ſupera-
re incipit dies noctem: nam ante illud tem-
pus prolixiores tenebras, breuioremq; habe-
mus lucẽ. Ergo & in hoc myſterium eſt, quia
videlicet ab immolatione agni incõtaminati
& immaculati Chriſti, cœpit lux iuſtitiæ, pec
catorum tenebras ſuperare. nam antea longa Verna tem
& profunda peccatorum nox, breuis autem peries.
& nubiloſa, legalis iuſtitiæ lux erat. Sed & ip-
ſe menſis Niſan, id eſt, Aprilis, verna tempe-
ries, cum tellus refloreſcit, totuſq; poſt hye-
mem, quaſi poſt ſenium, rurſus iuueneſcit or
bis, nónne ſenſatum hominem docet, quate-
nus renouatus ſpiritu mentis ſuæ, fide viri-
dis, ſpe lætus, & charitate floridus, paſchalis
agni epulis interſit ſpiritualibus.

Quod verus agnus Christus secūdum legis mysterium, decima die ciuitatem intrauerit, & quartadecima, ad vesperam, manducandi corporis, & bibendi sanguinis sacramentum instituerit.

CAPVT VI.

Quomodo Christus agni typici mysteria impleuit.

BEnè ergo verus iste agnus immolationis suæ tempus ipsum, quòd typico præscripserat agno, per omnia prouidit. Mēse primo decima die mensis, quo secundum legem agnus, in domos Iudæorum tollebatur, intrauit in sanctam ciuitatem Hierusalem, turbis deducentibus, & quàm diu idem secundum legem seruatus est, tam diu & iste circa ciuitatem eādem, & circa templum demoratus est, id est, vsque ad quartamdecimam diem mensis eiusdem, sanctæ scripturæ herbam ruminans, & ad vitæ æternæ pascua interim suos auditores iugi balatu inuitans. Tādem quartadecima die, ad vesperam, vbi illum paschæ veteris agnum comedit cum discipulis suis, tunc ipse noui sacrificij agnus continuò capiēdus & ducendus ad immolandum, iam in angustia passionis agonizans, prius proprijs manibus Deo patri semetipsum immolauit, accipiens panem & vinum, & mira atque ineffabili sanctificationis potētia transferēs hæc in corporis & sanguinis sui sacramētum. Nā, quòd deinde in manibus peccatorum crucifixus & mortuus est, idem agnus præteritorum atque præsentium salus omnium continuò fuit, & ad illos qui in inferiori Aegypto, id est, in infernalibus detinebantur tenebris, descēdit: quiq; per quinque retroactas mūdi ætates, ibidē fuerāt collecti. Vndè & cōstat recte quinque diebus, à decima scilicet vsq; ad quartamdecimā mensis agnum seruari, quia videlicet, ex quo in typum eiusdem filij Dei, primus Abel agnum obtulit, quinque fluxerunt ætates mundi, quarum in fine immolandus erat hic verus agnus Dei. Continuò, inquam, vt manibus impiorum occisus est filius Dei, destructum est regnum mortis, & soluta captiuitas populi Dei, non valentibus eos tenere Aegyptijs, quos ita cum principe eorū diabolo mortis præposito virtus sanguinis Christi obruit, quomodo illos Aegyptios homines, regemque eorum Pharaonem, cū curribus eius profundum maris inuoluit. Quod verò manibus suis (vt iam dictum est) corpus & sanguinem suum sub specie panis, ipse summus pontifex obtulit, & hoc facite in meam commemorationem dixit, eorum salus est, qui in ista vita detinentur, quibus Aegyptus hic mūdus est, quibus vera captiuitas sub diabolo mortis principe, ignoratio Dei. Nisi enim hoc sacramentum corporis & sanguinis sui cum mysterio baptismi, in quo similitudo est mortis eius instituisset, nobis omnibus quicunque nondum eramus, siue omnib. qui tunc erant gētes, & ad simulachra muta prout tunc ducebantur euntes, quando Christus pro peccatis nostris semel mortuus est, mors eius nihil profuisset. Solos enim illos hora lauit à peccatis, quos siue mortuos siue viuos, mors eius fideles inuenit. Ritum ergo legitimū manducandi corpus, & bibendi sanguinem domini nostri Iesu Christi, de ritu spiritualiter metiamur illius typici agni, in gloriam & honorem huius veri agni Dei, qui tollit peccata mundi.

Quod dictum sit, Tollat vnusquisque agnum per familias, et domos suas, quomodo annuatim et quotidie celebrat ecclesia.

CAPVT VII.

DEcima die, inquit, mēsis huius, tollat vnusquisq; agnū per familias & domos suas, & seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem, & immolabit eum omnis multitudo filiorum Israel, ad vesperam. Hoc agit solenni ritu omnis Israel, id est, ecclesia Dei, cùm redeunte anni tempore, quo Christus passus est, ante quinq; dies, sacrosanctæ eius passionis, illum eius ingressum in sanctam ciuitatem, atque occursum puerorum cum ramis palmarum, religiosa deductione, vel exceptione laudes canendo imitatur. Ea sola distātia, vt qualicunq; feriarū luna eueniat decima, quæ est secundū Hebræos decima dies mēsis, siue luna quartadecima q̄ est quartadecima dies mēsis, semper tamē in prima hebdomadæ. i. dominica die, hunc processionis occursum, & in sexta mortē, itemq; in prima celebret eiusdem resurrectionem, vt qui morte & qui resurrectione eius semel sacratus est dies, is mortis & is resurrectionis memoria per omnes annos sacer perseueret. Cæterùm ad immolationem vel esum agni, non vna vespera, sed totus annus, sanctæ ecclesiæ acceptus est. Quocunque die, quacunq; in domo Israel immolare, vel edere libet, scripturæ huius mysterium obseruandum est. Si autē minor numerus est, inquit, vt sufficere non possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum qui coniunctus est domui suæ, &c. Numerum hic mysticè sic penè oportet intelligi, quomodo & in Psalmo, cum Propheta dicit: Notum fac mihi domine finem meum, & numerum dierum meorum quis est, vt sciā quid desit mihi. Numerus enim hominis (vt secundum præsentē causam loquamur) tunc sufficiens est, quando is qui agnum manducat, mysteria eius penetrare præualet. Sed ad hæc quis tam idoneus? Quis infantiam tantū supergressus est, tantamque dierum bonorū multitudinem collegit, vt ad capiendum totum cibum, tam solidum, nihil sibi desit? Ergo quoties hunc agnum immolamus, rectè paucitatem nostram cōfitentes in nobis, quia totum eius mysterium capere nō possumus, assumimus vicinū, qui coniunctus est domui nostræ, scilicet apostolorum & martyrūchorum, qui per eandem fidem propinqui sunt familiæ Christianæ. Deniq; sine illorum inuitatione, nunquam comedere præsumimus. Dicimus enim: Communicantes & memoriam venerantes, in primis gloriosæ semper virginis

CAP. XII

Psalm. 38.

virginis Dei genitricis Mariæ, sed & beatorum apostolorum & martyrum tuorum. Quod idem est, ac si dicamus in eadē fide nos immolare & comedere agnū Dei, in qua virgo concepit & peperit, quam apostoli sancti prædicauerunt, pro qua beati martyres passi sunt. Ita vicinis assumptis, nos per Dei gratiam ad esum agni sufficimus. Quia videlicet, & si totum eius mysterium comprehendere non valemus, sans tamen est, quia nihil de illo, quòd apostolicæ fidei sit contrarium, sentimus.

De eo quod dictū est: Erit agnus sine macula masculus anniculus. Et quid sit, hœdum tolli.

CAPVT VIII.

Esaia 53. Erit autem, inquit, absque macula masculus anniculus: Macula peccatum est. At ille peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Erit ergo, inquit, absque macula, id est, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, in quo nulla est iniquitas. Sed parum haberet gloriæ sola innocentia, si non adesset fortitudo quoque ad agēda perfectæ iustitiæ opera. Erit ergo, inquit, & masculus. Masculus enim, hoc est, fortis, quia nihil fœmineum, hoc est, molle vel fluxum admittit. Vndè & in Apocal. dicitur de muliere magna, quia peperit filium masculum, qui recturus erat gentes, in virga & ferrea. Additur adhuc, quia erit anniculus. Anniculus, id est, perfectus: perfectionem enim ab illo consequimur, quemadmodum & ipse in propheta testatur: Spirit⁹ domini super me, eo quòd vnxerit me, ad annuntiandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem Domini, & diem vltionis Deo nostro. Annum, inquit, placabilem pro his quos ad gloriam præparauit, & diem vltionis pro his, quos in iram destinauit. Annum quippe placabilem siue acceptabilem, plenam acceptionem dicit, quam & Apostolus prædicat his verbis: Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, &c. de huius anni illius, imò & nostri plenitudine, dicitur ei per os Psalmistæ: Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, subauditur, cùm venerit ad te omnis caro remunerāda in illa dierū æternoru lōgitudine. Et quia is, qui sua non habuit, aliena peccata portauit, sequitur lex & dicit: Iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Sicut enim propter suam innocētiam in agno, sic propter iniquitates omnium nostrum, quas Deus posuit in eo, rectè idem figuratur in hœdo. Siue ergo agnus, siue sit hœdus, qui apud illum & illum immolatur, vnus idemque in mysterio est Christus, à suis (quia nulla sunt) mundus pro alienis peccatis offerendus. Vel mala æstimatione hominum, hœdus, id est, peccator, vera autem verissimè similitudine, innocentiæ agnus erit. Quod vtrunque Propheta confiderans. Et nos, inquit, putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum: ipse autem vulneratus est propter delicta nostra, attritus est propter scelera nostra. Et seruabitis eum vsque ad XIIII. diem mensis huius. De hoc iam dictum est.

Apoc. 12. · Esaie 61. · Luca 4. · 2. Cor. 6. · Psal. 64. · Esaia 53.

Quid sit ad vesperam agnum immolari, & prius postes sanguine eius signari, ac deinde carnes eius manducare.

CAPVT IX.

Et immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israel ad vesperā. Vespera præsens seculi ætas, in qua nos sumus, in quos (vt ait Apostolus) fines seculorum deuenerunt, rectè dicitur. Porrò vniuersa multitudo filiorum Israel, vniuersitas credentium est. Quæ quandocunq; sit per orbem terrarum diffusa, vnus est agnus, quem in tot locis immolat, vnus est panis quem frangit, vnus est Christus, cuius manducat carnem, & sanguinem bibit, dummodo id quod sequitur spiritualiter testimonium habeat catholicæ fidei, sument, inquit, de sanguine, & ponent su per vtrunque postem, & in superliminaribus domorum in quibus comedent illum. Quidnam sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicimus. Qui sanguinis super vtrunque postem ponitur, quādo non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. In vtroque enim poste sanguis agni est positus, quando sacramentum passionis illius ore ad redemptionem sumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur. Nam qui sic redemptoris sui sanguinem accipit, vt imitari passionem eius necdum velit, solum in vno poste sanguinem posuit. Qui etiam in superliminaribus domorum ponendus est. Quid enim spiritualiter domos, nisi mentes nostras accipimus, in quibus per cogitationem habitamus? Cuius domus superliminaris est ipsa intentio, quæ præeminet actioni. Qui igitur intentionem cogitationis suæ ad imitationem dominicæ passiōis dirigit, in superliminari domus, agni sanguinē ponit. Vel certè domus nostræ ipsæ sunt corpora, in quibus quousque viuimus, habitamus. Et in superliminari domus, agni sanguinē ponimus, quia crucem passionis illius in fronte portamus. Aliter: Sument de sanguine agni, &cæt. Notandum, quia prius oportet domum signari sanguine agni, & tunc demum carnes eius in illa māducari. Hoc verè legitimum ac necessarium est, nec aliter dignè fieri potest. Etenim prius oportet quemque baptizari in morte agni, id est, Christi, prius, inquam, complantatum fieri similitudini mortis eius, vt sit & resurrectionis, atque ita consecrata domo, tunc demum intus mensæ viuificæ participari. Sunt autem notæ sanguinis tres, duæ scilicet in vtroq; poste, tertia in superliminari. In nomine enim patris & filij & spiritus sancti baptizamur, quæ tria nomina [illegible] ue tres personæ sunt, sed vnus Deus. Cu ius [illegible] delicet trini nominis confessio, dū fide passio-

1. Cor. 10. · Quid sanguis super vtrunq; postem. · Rom. 6.

pasſionis Chriſti perornatur, vnius oſtij duo poſtes cum ſuperliminari, agni ſanguine titulantur.

Qualiter in ſacramento altaris obſeruandum ſit, quod dictum eſt: Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, ſed tantùm aſſum igni.

CAPVT X.

ET edent carnes nocte illi aſſas igni. Non edetis ex eo crubuuu pnid, vel coctum aqua, ſed tantum aſſum igni. Signata domo, eomedimus, quia videlicet per baptiſmum cõſecrato cuiq;, & à macula veteris cibi, per quem perijt humanum genus, emundato, corpus & ſanguis Chriſti traditur, quo cibo non ſuperbè fieri velit ſicut deus, ſed humiliter in gratiam filiorum Dei adoptari mereatur. In nocte quippe agnum comedimus, qui in ſacramento modo dominicum corpus accipimus, quando adhuc adinuicem cõſcientias noſtras non videmus. Carnes, inquit, aſſas igni. i. excoctas moleſtia pasſionis. Vnde quia vis ipſa pasſionis, eum valentiorem redidit ad reſurrectionẽ, dicit in perſona eius Pſalmiſta: Aruit tanquã teſta virtus mea. Quid nanq; eſt teſta ante ignẽ, niſi molle lutum? Sed ei ex igne agitur, vt ſolidetur. Virtus ergo humanitatis eius, velut teſta exaruit, quia ab igne pasſionis ad virtutem incorruptionis creuit. Amplius aũt, quia de ſpiritu S. qui æternus eſt ignis, virgo illum cõcepit, & ipſe per eundem ſpiritum ſanctum (vt Apoſt. ait) obtulit ſemetipſum hoſtiam viuam deo viuenti, eodẽ igne aſſatur in altari, operatione nanq; ſpiritus S. panis corpus, vinnm ſit ſanguis Chriſti. Sed iſtud non capit humana ſapientia. Repellitur ergo illa non tam ſapientia quã curioſitas, dum repetendo dicit: Nõ comedetis ex eo crudũ quid nec coctum aqua, ſed tantũ aſſum igni. Crudum nanq; comedere nihil aliud eſt, niſi ꝙ videtur æſtimare, & coctum aqua comedere eſt, quomodo ſit, velle carnaliter dijudicare. Sed comedetis (inquit) aſſum tantũ igni. i. totum attribuetis operationi ſpiritus ſancti, cuius effectus non eſt deſtruere vel corrumpere ſubſtantiã, quamcunq; ſuos in vſu· aſſumit, ſed ſubſtantiæ bono permanenti quod erat, inuiſibiliter adijcere, quod non erat. Sic ut naturam humanam non deſtruxit, cũ illã operatione ſua ex vtero virginis, deus verbo in vnitatem perſonæ coniunxit: ſic ſubſtantiam panis & vini, ſecundum exteriorẽ ſpeciem V. ſenſibus ſubactam, nõ mutat aut deſtruit, cũ eidem verbo in vnitatem corporis eiuſdem quod in cruce pependit, & ſanguinis eiuſdem quẽ de latere ſuo ſudit, iſta coniungit. Item quomodo verbum à ſummo demiſſum, caro factum eſt, non mutatũ in carnem, ſed aſſumendo carnẽ: ſic panis & vinũ vtrunq; ab imo ſubleuatum, fit corpus Chriſti & ſanguis, non mutatũ in carnis ſoporem, ſiue in ſanguinis horrorẽ, ſed aſſumendo inuiſibiliter vtriuſq; diuinæ. ſ. & humanæ, quę in Chriſto eſt, immortalis ſubſtãtię veritatẽ. Proinde ſicut hominem, qui de virgine ſumptus in cruce pependit, rectè & catholicè deũ confitemur, ſic veraciter hoc quod ſumimus de ſancto altari, Chriſtum dicimus, agnum Dei prædicamus.

Pſal. 21. — Ephe. 5.

Hæc opinio poſt in concilio Lateranenſi, ſub Innocẽtio IIII. reprobata eſt: Subſtantia enim panis & vini non permanet, ſed conuertitur in corpus & ſanguinẽ Chriſti. Ideò nõ admittitur adducta ſimilitudo.

Quid ſignificent azymi panes cũ lactucis agreſtib.

CAPVT XI.

ET azymos panes cum lactucis agreſtib. Alterum horũ, ſcilicet quod de azymis iubetur, tam in re, quàm in myſterio obſeruamus. vt videlicet azymum panẽ ad conficiendum Chriſti corpus habeamus, & myſticè vetus fermentum à nobis, ſcilicet fermentum malitiæ & nequitiæ ſecundum Apoſtoli præceptum expurgemus. Alterum verò. i. quod de lactucis agreſtibus præcipitur, tantum ſpiritualiter attendimus, quia videlicet auctor huius ſacramenti, non eas corporaliter adhibuit, ſed ſolũmodo panem & vinum benedicens, dedit diſcipulis ſuis. Vnde mirãdum, quo Græcorũ conſuetudo auctore tradita inoleuerit, qui fermentatum panẽ quærunt, & à ſacramento Chriſti azymum reijciunt, cùm nulli dubium eſſe debeat, quòd Dominus noſter non niſi de azymo illud primitus effecerit. Etenim neque fermentatum nocte illa ſecundum legis edictum inueniri licebat in cunctis domibus Iſrael, neq; ipſe apud ſe habendo fermentatum, legitimã porrigere debebat occaſionem inimicis ſuis, cũ diceret lex: Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Iſrael, tã de aduenis q̃ de indigenis terræ. Sed de hoc aduersũ illos abundeq; iamdudũ à Romana ſede diſputatũ eſt. Porrò, azyma & lactucas agreſtes vt ſpiritualiter edam⁹, ab ipſis q primi hoc egerũt Apoſtolis euidẽs exemplũ habemus. Etenim in eo vetus fermentum expurgauerunt, & erãt noua cõſperſios epulando in azymis ſynceritatis & veritatis, quia præſens pasſio Chriſti mũdabat illos ab omnib. peccatis, quib. corruptus homo primus totã generis ſui maſſam fermẽtauit. Dixit enim illis in illa cœna ſacroſancta, hic ver⁹ agnus dei Iam vos mũdi eſtis ꝓpter ſermonẽ quem locutus ſum vobis. Niſi enim qa ſermonem meũ audiſtis, & credidiſtis, nequaquã per hãc pasſionem meã mandaremini. Quaſi præteritũ dixit, mũdi eſtis, eo videlicet modo, quò poſtea ibidẽ ait ad patrẽ: Et iam nõ ſum in mundo, eũ nondũ peractũ, ſed agere cœpiſſet, vt tranſiret ex hoc mundo. Lactucas verò agreſtes, quæ valdè amaræ ſunt, ſimul comederunt, quia profectò propter illa quæ dicebantur, iã in ſumma triſtitia erant, & per totũ triduũ amaritudini pasſionis eius ſatis moleſtè cõmunicauerũt. Eorũ ergo exemplo nos carnes agni cũ lactucis agreſtibus comedemus, cùm corpus redẽptoris accipientes, noſmetipſos pro peccatis noſtris affligimus, quatenus ipſa amaritudo pœnitentiæ abſtergat à mentis ſtomacho, peruerſæ humorem vitæ.

1. Cor. 5. — CAP. XII — Exod. 12. — Idem 17.

Quid sit agnum totum vorari, caput quoque cum pedibus & intestinis.

CAPVT XII.

Quid est caput agni edere. Caput cum pedibus & intestinis vorabitis. Hoc facere oẽs cõmuniter possunt, singulatim quiq; adimplere nõ possunt. In magna nanq; & in parua domo, sunt & perfecti, quorum sit solidus cib⁹ quale est osseũ caput: sunt & paruuli, quorum infirmo dente vix intestina mollia terantur. Deniq; caput agni vorare, est alta diuinitatis Christi eloquia viriliter capere. v. g. quale est: In principio erat verbum, & verbum erat apud deũ, & Deus erat verbum. Pedes vorare est, nec illud ignorare, quia verbum caro factũ est. Intestina vorare cum pedib. est verborum illius occulta & mystica mandata cum auiditate sumere, vel certè singulas infirmitatis eius actiones siue passiones in vsum virtutis assumere: verbi gratia, quòd esurijt, quòd
Hebr. 5. fleuit, ꝙ contristatus est, ad summum, quòd tentatus est, pro similitudine absq; peccato. Vorare cùm dicit, quid aliud quã pigritię nostræ torporẽ repræhendit, qui eius mysteria atq; verba & per nos nõ requirimus, & dicta ab alijs audimus inuiti? Totum ergo vorandum est, dum tempus habemus. Ait enim, non remanebit ex eo quicquam vsq; mane. Dicta quippe huius magna sunt solicitudine discutienda, quatenus priusquam dies resurrectionis appareat, in hac præsentis vitæ nocte omnia mandata eius, intelligendo & operando penetrentur. Sed quia valdè est difficile, vt nihil ex eo remaneat. i. vt omne agni eloquium intelligi, & omne eius mysterium possit penetrari, rectè subiungitur: Si quid autem remanserit, igni comburetis. Quod ex agno remanet, igni comburimus, quando hoc ꝙ de mysterio incarnationis eius intelligere ac penetrare non possumus, potestati sancti spiritus humiliter referuamus, vt nõ superbè quis audeat vel contemnere, vel denunciare quod non intelligit. Sed hoc igni tradit, cùm spiritui sancto reseruat.

Quid sit, renes accinctos & calceamenta in pedibus habere, & baculos tenere.

CAPVT XIII.

Quia igitur, qualiter edendum sit pascha cognouimus, nunc à qualib. edi debeat,
Psal. 25. agnoscamus. Sic autem comedetis illum: Renes vestros accingetis. Quid in renibus, nisi delectatio carnis accipitur? Vnde Psalmista postulat, dicens: Vre renes meos. Si enim voluptatem libidinis in renibus, id est, si libidinem in lumbis suis esse nesciret, eos vri minimè petisset. Vnde quia potestas diaboli,
Iob 40. humano generi maximè per luxuriam præualuit, de illo voce dominica ad Iob dicitur: Potestas eius in lumbis eius. Qui ergo pascha comedit, accinctos renes habere debet, vt qui solennitatem resurrectionis atque incorruptionis agit, corruptioni iam per vitia nulla subiaceat, voluptates edomet, carnis luxuriam restringat. Neque enim cognouit quæ sit solennitas incorruptionis, qui adhuc per incontinentiam corruptioni subiacet. Hæc quibusdam dura sunt, sed angusta est porta, quæ ducit ad vitam. Et habemus iam multa exempla continentium. Vnde & benè adhuc subditur: Calceamenta habebitis in pedibus. Quid sunt ẽm pedes nostri nisi opera? Quid verò calceamenta, nisi pelles mortuorum animalium? Calceamenta autem pedes muniunt. Quæ verò sunt mortua animalia, ex quorum pellibus nostri muniantur pedes, nisi antiqui patres, qui nos ad æternam patriam præcesserunt? Quorum dum exempla conspicimus, nostri operis pedes munimus. Calceamenta in pedibus habere, est mortuorum vitam respicere, & nostra vestigia à peccati vulnere custodire. Tenentes baculos in manibus. Quid lex per baculos, nisi pastoralem curam designat? Et notandum, quòd prius præcipimur renes accingere, postmodum baculos tenere, quia illi debent curam pastoralem suscipere, qui iam in suo corpore sciunt fluxa luxuriæ edomare, vt cum alijs fortia prædicant, ipsi desiderijs mollibus eneruiter non succumbant. Benè ergo subditur, & comedetis festinantes. Notandum & hoc, quod dicitur festinantes. Mandata Dei, mysteria redemptoris, cælestis patriæ gaudia, cum festinatione cognoscenda, & præcepta vitæ cum festinatione implenda sunt. Quia enim adhuc hodie licet, benè agere scimus, vtrum cras liceat, ignoramus. *Matth. 7.*

De eo quod dictum est: Est enim phase, id est, transitus Domini, & de percussione primogenitorum.

CAPVT XIIII.

Cavsam faciendorum omnium quæ hic præcepta sunt, ita subiungit: (Est enim phase, id est, transitus Domini, & transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti, ab homine vsque ad pecus, & in cunctis dijs Aegypti faciam iudicia, ego Dominus. Erit autem vobis sanguis in signum in ædibus in quibus eritis, & videbo sanguinẽ, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terrã Aegypti.) Idcircò, inquit, postes vestros sanguine agni signabitis, & hoc ritu carnes eius festinantes comedetis, carnes videlicet agni: subditur enim, quia phase est, id est, transitus domini. Domini nõ est in verbo phase, sed interpretationi est additũ, quia necessariò subaudiendũ est. Sequitur enim, & dicit ipse dñs: Trãsibo per terram Aegypti nocte illa. De eo quod ait, & videbo sanguinem, iam suprà dictum est. Porrò transire de loco ad locũ, dei nõ est, quippe qui loco nullo tenetur, sed vbiq; est. Ergo quod dicit, transibo, secũdum figuram *Phase.*

tempo-

temporis illius, pro simili dictum est. i. egrediar ad modum gygantis, in fortitudine cōtra hostem irruēts, & post abscessum suum victoriæ suæ vestigia plena relinquentis plāctibus. Vnde liber Sapientiæ dicit: Cū enim quietum silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus exiliens de cælo à regalibus sedibus venit, durus bellator in mediam exterminij terram prosiliuit, gladius acutus, in simulatum imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte. Cæterùm de illo transitu qui per istum figuratur, dicit euangelista sanctus: Ante diē festum paschæ sciēs Iesus, quia eius hora venit, vt trāseat ex hoc mundo ad patrem. Ille enim verè transitus Domini, imò omnium nostrū transitus est, Nam illo transeunte, ex hoc mundo ad patrem, transiuimus & nos eiusdē patris gratia, de vinculis ad absolutionem, de tenebris ad oculorum nostrorum reuelationē. Transiuit ille de hoc mundo quidem, qui & ipse quodammodo dicitur Aegyptus, transiuit per Aegyptum inferiorem, id est, infernum, qui secundum nomen Aegypti verè iam tenebrosus est, & locus horridus. Et quoscunque inuenit illic dignos filios Israel signatos fide sanguinis sui à iusto Abel, qui primum in typum illius obtulit agnū, vsq; ad latronē, quē sanguine suo signauit in ipsa hora transitus sui, cunctos liberauit, percutiendo primogenitum Pharaonis, id est, peccatum primæ præuaricationis, quod originale dicitur, quod persuasio diaboli generauit. Igitur postes certatim signandi, & carnes agni festinanter edēdi sunt: transijt enim Dominus vltra nō reuersurus. Mortuus enim semel resurrexit, & iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Isto transitu eius contenti estote, & postes signate omnes filij Israel, aliū enim transitum sperare non licet. Veniet quidem idem Dominus, sed per Aegyptum inferni non transibit amplius. Non vltra pro illis, qui nūc in tenebris exire iussi sunt morietur.

Sap. 18. *Ioan. 13.* *Rom. 6.*

Quid sit mysticè VII. dieb. azyma comedere, & quis sit I. dies quo fermentum non sit inueniendū in domib.

CAPVT XV.

Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis eum solenné domino in generationibus vestris, cultu sempiterno. VII. diebus azyma comedetis.) Præclarum monumentum, grande & magnificum memorialis instrumentum, VII. dieb. non comedere fermentatū. Hoc summa diligentia cauendum esse, confirmando subiūgit: (In die I. non erit fermentatum in domibus vestris.) Subauditur ne dū præsens est, faciliùs posit quis in præuaricationem labi. Est autem primus dies azymorum, XIIII. mensis. Quid enim? Nunquid de fermento panum cura est Deo? An propter peccatum dicit diabolicæ superbiæ, quo sermentatum est genus humanum in primi parentis præuaricatione? VII. ergo diebus, id est, tota vita nostra, ab hoc fermento caueamus. Nam per gratiam fit, vt primo die nō inueniatur, deinceps nostri studij sit, ne iterum corrumpatur. Etenim primo die solēnitatis nostræ, id est, mox vt quisquis nostrum signatus est Christi sanguine, id est, baptizatus, in illius morte omne peccati veteris fermentum vacuatum est, vestigia eius nulla supersunt, inueniri non potest. Idcircò grandi interminatione iterum atq; iterum prohibendo repetit. (Quicunq; comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel à die I. vsque ad diē VII.) Ordo verborum est: Quçcunq; anima fermentatum comederit à die I. vsque ad diē VII. peribit de Israel. Et cōtinuò subiungit: (Dies I. & dies VIII. huius festiuitatis erit æquè venerabilis.) VIII. nanque dies in I. diem, & VII. dies dispertiuit. Nam deinceps ait: I. mense, XIIII. die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem XXI. eiusdem mensis ad vesperā. Planè hoc dicto dies VIII. cōplexus est. Protin' adhuc fortissimū vinculū adhibens proponit sic: XII dieb. fermentū nō inuenietur in domib. vestris. Cōtinuò subdit: Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israel, tam de aduenis, quàm de indigenis terræ.) Nec mora, quasi currens sub vno spiritu concludit: (Omne fermentatum non comedetis, in cunctis habitationibus vestris edetis azyma.) Quisnam ille I. dies, nisi is de quo Psalmista: Hęc est, inquit dies quā fecit dñs, subauditur illucescere nobis, subiungēs ita: Exultemus & lætemur in ea. Hæc dies planè est Christ', dies magnus & præclarus, in quo de Aegypto exium', in quo de tenebris vocati in ad mirabile lumē educti sumus. Propter quod dicit: Dies I. erit sancta atq; solennis. Itemque de eodē psalmista: Cōstituite, inquit diem in cōdensis, vsq; ad cornu altaris. i. positi in cōdensis, & multiplicitate bonorum operum, vacate à peccatis secudū diem, quę illuxit nobis, vsquequo perueniatis ad cognitionē diuinitatis eius, in cuius fide tanquam in altari quicquid boni in nobis est, Deo offerimus. Dies itaq; I. inquit, sancta erit, atq; solennis. Qui enim velut agnus occisus est ex infirmitate hominis, ipse verus dies æterna claritate fulget ex virtute dei. Hanc diem sequuntur nostri dies VII. continua celebritate, vt VII. quoq; eadē festiuitate sit venerabilis. tota nāque vita nostra sic agenda est, vt in eo consummetur à quo cœpit. Tantæ nanq; diligenter obseruandæ festiuitatis causam interposuit. (In eadē enim, inquiens, ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti. Signāter dixit, exercitum vestrum, videlicet quia non ad otia siue ludicra eximus de terra Aegypti, de domo antiquæ seruitutis, sed ad pugnandū, aduersus principes & potestates, ad uersus mundi huius rectores tenebrarum harū, cōtra spiritualia nequitiæ in cælestib. quippe

A quali fermento abstinendum est. *CAP. XII.* *Psal. 117.* *1. Pet. 2.* *Psal. 117.* *Ephe. 2.* *Matth. 11.*

quippe cùm tempus sit vt regnum Dei vim patiatur,& nos violēter agendo diripiamus illud. Idcircò illud interposuit.(Nihil operis facietis in ea exceptis his, quæ ad vescendum pertinent,& obseruabitis azyma.) Propugnatoribus nanq; regni dei, nihil de omni mundo curandū est, sed iuxta Apostolū habētes victū & vestitum, his cōtenti sint, præoptantes tamen, & primū quærentes panem verbi dei,& interim sine vlla oblinione obseruent azyma, de quibus sæpe dictum est.

1.Tim.6.

Quid sit cum fasciculo hysopi, postes sanguine signari, & foras vsque mane non egredi. Quodq́, aliud sit, verbum istud custodiri, atque aliud, cæremonias istas obseruari.

CAPVT XVI.

VOcauit autem Moyses omnes seniores Israel,& dixit ad eos, Ite tollentes animal per familias vestras, immolate phase, fasciculūq; hysopi, tingite in sanguine, qui est in limine,& aspergite ex eo superliminare, & vtrunq; postem.) Animal dixit generali nomine, tam hœdū significans, quā agnum, quorum vtrumlibet toleret quis (vt supra dictum est) præceptum perficeret, præscriptum obseruando ritum, fasciculū, inquit, hysopi tingite in sanguine, qui est in limine. Quasi iam esset sanguis in limine, sic locutus est: & non dixit, quē ponetis in limine. Vnde & qualiter habendus esset sanguis in limine, vtrum agnus in limine deberet occidi, an alio quolibet modo debuerit illic effundi, incertum reliquit. Cæterū de sanguine veri agni Christi filij Dei, certum est, quia non in abscondito, vel intus repositus, sed omni mundo palam expositus est, vt quicunque domum suam signare velit, vt liberetur de manu percussoris diaboli, citò inueniat, citò & velociter salus illi occurrat, dummodo sic faciat. Tollat fasciculum hysopi,& intingat in sanguine, id est, recitet symbolum, spem totam constituens in sola salutifera Christi passione,& inde tres notulas faciat in vtroq; poste,& in superliminari, baptizatus videlicet in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hysopus nanque herba humilis est, nascitur que in petrosis locis,& deponit tumorē pulmonis. Significat verò fidem & humilitatē passionis Christi, per quā superbię tumor deponitur, quo primus homo corruptus contra suum creatorem intumuit. Quod sperās Psalmista, dicebat: Asperges me hysopo & mundabor, lauabis me,& super niuem dealbabor. Igitur hysopus tinctus agni sanguine, quo domus signetur, humilitas mētis est cū passionis Christi fide, in quo quisq; credentium baptizetur. (Nullus, inquit, vestrū egrediatur ostium domus suæ vsq; in mane. Quare? Transibit enim Dominus percutiens Aegyptios.) Et hoc nobis vigilantissimè obseruandum est, vt vsque mane, id est, vsque ad finem huius nostræ nocturnæ vitæ, intra catholicæ ecclesiæ claustra maneamus, neque per hæreses vel schismata, tumultuando foras erupisse quis inueniatur. Nam quisquis foris fuerit inuentus, reputabitur Aegypti^o, & cum Aegyptijs pariter pertranseuntis domini flagello percutietur. (Cumq; viderit sanguinem in superliminari, transcendet ostium,& non sinet percussorem ingredi domos vestras,& lædere.) De hoc iam superius dictum est, quia (sicut ex hoc loco constat) quamuis dicatur dominus Aegyptios percutere, non tamen per seipsum percutit, sed percussori scilicet angelo malo potestatē dat percutiendi. Tandem ita concludit.(Custodi verbum istud legitimum tibi & filijs tuis vsq; in sempiternū. Cumq; introieritis terrā quā Dominus daturus est vobis, vt pollicitus est vobis, obseruabitis cæremonias istas, &c.) Quòd dixit, custodi verbum istud, hoc idem repetisse cuilibet fortè videatur, dicendo: obseruabitis cæremonias istas, verū non ita est. Verbum enim, id est, ratio, tantum differt hoc loco à cæremonijs, quantum significatum vel sensus à signis distat & literis. Cæremoniæ nanque significationes sunt, id est, figuræ vel vmbræ futurorum: verbum autē ratio vel veritas sacramentum, quæ in Christo (vt iā pro posse diximus) adimpleta sunt. Rectè ergo cū dixisset, custodi verbū istud legitimum, addidit, in æternum: vbi autē dixit, obseruabitis cæremonias istas, non addidit in æternum. Etenim quæcunq; cæremoniæ carnales datæ sunt, temporalem statum habuerunt, propter transgresiones positæ vsq; ad tempus præfinitum, donec veniret id quod sub ipsis promittebatur, verbū domini manens in æternum. Porrò qualiter positioni illarum, contrarium non sit illud, ꝙ per Hieremiam prophetā dictum est. Quia non sum locutus patribus vestris, nec præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatū & victimarum, alio loco plenius erit dicendum.

Psal. 50.

Hier. 7.

Quid innuat, ꝙ medio die nō sunt cæsa primogenita, sed media nocte.

CAPVT XVII.

FActum est autem in noctis medio, percussit Dominus omne primogenitū in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis, qui sedebat in solio eius, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorum. Surrexitq; Pharao nocte, & omnes serui eius, cunctaq; Aegyptus, & ortus est clamor magnus in Aegypto. Neque enim erat domus, in qua non iaceret mortuus.) Grande flagellum, & mira continuatio percussionis innuitur, scriptura dicente, à primogenito Pharaonis, qui sedebat in solio eius, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere. Ergo iram Dei, nec reges pro turrium altitudine, nec superbi pauperes effugiunt, pro taberna rum obscuritate. De hoc iam suprà dictum est, quia quòd omne primogenitū per immo

lationem

lationem agni dominus percussit, illud significat, quòd originale peccatum mundi, deus in passione Christi filij sui deleuit. Verùm hac eadem salua significatione, poterat media die cunctis vigilantibus idem fieri. Cur ergo potius medio noctis dormientes placuit interfici? Videlicet vt historicum quoq; exemplum dormitantibus proficeret, atq; ad vigilandū eos percelleret, scientes, quia quisquis exemplo Aegyptiorum thesaurizauerit sibi irā, nihilominus exemplo illorū improuisam accipiet vindictam. Sic enim & vniuersale iudicium duris corde & impœnitentib. ex improuiso superueniet, tanquam laqueus, & tanquā fur. Idcircò dominus aduentum suum, quo perdendi sunt impij, mediæ nocti comparauit. Verbi gratia: Cùm in parabola prudentium virginū atq; fatuarū dicit: Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei. Sed & ipse media nocte surrexit, atque in exemplum discretionis piorum atq; impiorum, pias mulieres angelica visione & allocutione demulsit, impios aūt ac fatuos custodes exterruit, & velut mortuos magno terræmotu præeunte reddidit. Proinde per os Psalmistæ sancta ecclesia dicit: Media nocte surgebam ad confitendum tibi. Illud enim tempus sacris vigilijs, & confessioni saluberrimæ deputatum est, vt videlicet domino profunda nocte cōfitentes, cōmoneamus nos, quatenus illa hora quæ præuideri nō potest, non simus imparati. Ille ergo clamor magnus, qui ortus est in Aegypto, salubriter interiori auditu fatigat nos, vt non dormiamus sicut Aegyptij, sed vigilemus, & sobrij simus. Qui enim dormiunt, inquit Apost.) nocte dormiunt, & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.

Matth. 25

Ibidem 28

Psal. 118.

1. Thes. 5.

De eo q̄ Pharao dixit: Abeuntes benedicite mihi, & q̄ illi nocte exeuntes literalem legē præuaricati sunt.

CAPVT XVIII.

VOcatisque Moyse & Aaron nocte ait: Surgite egredimini à populo meo vos & filij vestri. Ite, immolate Dño sicut dicitis. Oues vestras & armenta assumite, vt petieratis, & abeuntes benedicite mihi.) Si nocte vocatis Moyse & Aaron hæc dixit, quomodo illud, q̄ suprà dictum est, nullus vestrum egrediatur ostium domus suæ vsq; mane iuxta literam stabit? Sed fuerit hoc illis mane, quòd vocati exire compulsi sunt, transacta iam media nocte, & aspirante præsentis lætitiæ luce. Cæterùm illi manifestè hanc legem transgressi sunt, qui qua nocte, agnum eodē ritu immolauerant, exierunt ad compræhendendum Dominum Iesum. Vnde & eos scriptura prophetica in vno traditore, qui cùm accepisset buccellam exijt continuò, cū esset nox, sic occultè quidē, sed grauiter accusat. Cor eius congregauit iniquitatem sibi, & egrediebatur foras. Oues vestras & armenta, inquit, subauditur, ne qua vt pridem remorandi causa sit, assumite vt petieratis, & abeūtes benedicite mihi. Tandem duri cordis Aegyptius rex molle aliquid locutus est. Et quidem suprà quoq; semel & iterum dixit, peccaui, sed non dixit, abeuntes ignoscite mihi, nunc autem etiam abeuntes, inquit, benedicite mihi. Nunquid nō & hoc futurum erat, vt ille superbus, cuius hic typum gerebat, mollia loqueretur? Nempe sic de illo Dominus ad beatum Iob loquitur: Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur ad te mollia? Quis enim dubitet, quod ei mollia locutus fuerit infernum spolianti, cùm adhuc in corpore viuenti clamauerit, dicens: Quid tibi & nobis Iesu Nazarene, venisti perdere nos scio quis sis, sanctus Dei. Nec enim frustra propheta dicit in eum. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum. Nam licut superbus, quantumuis ante percussionem stet rigidus, sub ictu tamen vulneris à tumore descēdit, verba deponit, ceruicem demittit: sic superbiæ rex diabolus, quantumlibet antea vt fortis armatus confidenter locutus sit, vbi tamen fortiorē sensit, arma deposuit, spolia reddidit, & mollia non ex pietate, sed præ dolore locutus est, & adhuc in extremo iudicio molliora cū omni corpore suo locuturus ipse caput iniquorū. Sed nō parcam ei, inquit, Dominus, verbis potentibus, & ad deprecandum compositis, quia videlicet sera & indigna pœnitentia est, quam cruciatus extorquet. Hæc idcircò dicta sint, ne laudantium Dominum dignæ admirationi pulcherrimum illud desit miraculum, quòd agnus exiguus vicit, & contriuit leonem maximū, pressitque os superbi, vt molle proferret eloquium. Porrò quod hic dictum est. (Feceruntque filij Israel, sicut præceperat Dominus, & petierunt ab Aegyptijs vasa argentea & aurea, vestemque plurimam, & spoliauerunt Aegyptios.) Non sic putandum est, q̄ tunc primùm cū exire compellerentur, illa petierunt: neq; enim abeuntib. cōmodarent Aegyptij: sed sic intelligendū est, petierunt, ac si diceretur, quæ petierant asportauerunt. De cuius etiam spolijs iusta causa, spiritualiter nobis imitanda, iam superius est dictum.

Iob 49.

Luca 4.

Psal. 88.

CAP. XII

Matth. 12.

Iob 41.

Quid sit, vulgus promiscuum & innumerabile cum eis ascendere.

CAPVT XIX.

PRofectique sunt filij Israel de Ramesse in Socoth, sexcenta fere milia virorum absque paruulis. Sed & vulgus promiscuum & innumerabile ascendit cum eis, oues & armenta & animantia diuersi generis mul ta nimis.) Quamuis non in pluribus eorum beneplacitum fuerit Deo, siquidē prostrata sunt corpora eorū in deserto, nomen tamen filiorū Israel, numerusq; perfectus, scilicet, cētuplex senarius eos tantū significat, qui sic ad Christū veniunt fugientes hunc mundum, vt & digni gratia vel adoptione filiorū Dei, & a-

1. Cor. 10.

Num. 14.

Ioan. 13.

Psal. 40.

Dei,& apud patrem omnes numerati sunt.
Cæterùm vulgus promiscuum & innumera
bile,quod ascendit cum eis,eo ipso quod in-
numerabile fuit, typum eorum gessit, qui
Psal. 39. quàm plurimi ad fidé nomine tenus veniút,
& verbotenus confitentur se nosse Christú.
De qualibus propheta in psalmo dicit: An-
nunciaui & locutus sum,multiplicati sunt su
per numerum. Porrò quòd sequitur.(Co-
xeruntq́; farinam quam dudum conspersam
de Aegypto tulerant,& fecerunt subcineri-
tios panes azimos,neque enim poterant fer-
mentari, cogentibus exire Aegyptijs & nul
lam moram facere sinentibus.)Idem est acsi
diceretur. Etiam si non fuissent à fermenta-
to prohibiti,tãta fuit instantia exire cópellé
tiú,vt nó possent fermétari. Eiusmodi dictio
sępè dicto cósentit azymorú mysterio, quia
videlicet q̃ azymi,id est,synceri de tenebris
peccatorú nostrorum exiuimus, non hoc in
dustriæ nostrę,sed diuinę gratię debet asscri
bi,quæ spirituales Aegyptios cum suo fer-
mento citius absistere compulit.

De quadringentis & XXX. annis, quibus habitauerunt filij Israel in terra Aegypti, vnde incipiendo debeant computari.

CAPVT XX.

HAbitatio autem filiorú Israel,qua man
serant in Aegypto, fuit quadringento-
rum XXX.annorum. Quibus expletis,eadé
die egressus est omnis exercitus Domini de
terra Aegypti.)Hoc si ad solas quatuor ge-
nerationes respicias, quia generatione quar-
ta exierunt filij Israel de Aegypto, stare non
potest,etiam si Leui, Caath,& Amram,non
prius quã centenarij essent, filios genuissent,
& Moyses quartus à Leui iam centenarius
coram Pharaone stetisset,præsertim,cũ Leui
& cæteri filij Iacob iam grandes,& singuli cũ
coniugibus suis, & filijs introierunt in Ae-
Galat. 3. gyptum. Vnde ergo,vel quo potius à princi
pio istos quadringentos XXX. annos nume
remus, Apostolo teste habemus, qui cùm
dixisset ad Galatas: Abrahæ dictæ sunt pro-
missiones,& semini eius, non dicit & semini
bus,quasi in multis, sed quasi in vno,& se-
mini tuo,qui est Christ*ꝰ*,statim intulit. Hoc
autem dico: Testamentum confirmatum à
Deo,quę post quadringentos & triginta an-
Gen. 12. nos facta est lex,non irritum facit ad euacuá
Gen. 22. dam promissioné. Igitur à promissione dei
dicentis ad Abraham,cũ ille esset LXXV.an
norum,benedicam benedicentibus tibi, &
maledicam maledicentibus tibi,atque in te
siue(vt in alio loco dicit)in semine tuo bene
dicentur vniuersæ cognationes terræ, quo
verbo Apostolus dicit, confirmatum testa-
mentum à Deo. Hos annos computari opor
tet & scire, quia cum hac seruitute filiorum
Gen. 15. Israel,peregrinatio quoque patrú intra qua-
dringentos & triginta annos compræhensa
est. Et rectè, nam & pater Abraham post ean
dem promissionem primus in Aegypto pe-
regrinatus est. Vnde & reuersus erat quan-
do dictum est ei: Scito,quòd peregrinum fu-
turum sit semen tuum, in terra non sua, &
subijcient eos seruituti, & affligent quadrin
gentis annis,nec dum enim impletæ sunt ini
quitates Amorrhæorum vsque ad præsens
tempus. Vbi notandum,quia non dixit,& af
fligent quadringentis & triginta,sed tantum
quadringentis annis, iã enim aliquid de hac
summa diminutum fuerat à prædicta confir
matione testamenti. Itaq; summæ CCCC.
triginta annorum,detrahere primú XXIIII.
annos,qui ex quo locutus est Deus ad Abra
ham vsq; ad natiuitatem Isaac interfuerút,
& quadraginta annos Isaac ante natiuitatem
Iacob. Itemq́; XC. annos Iacob, quibus exa-
ctis genuit Ioseph, ac deinde C. & X.annos
Ioseph,quo viuente cuncta fuére prospera,
& non remanent seruituti filiorú Israel plu-
res quàm C. XLIIII.anni, sicut ante nos dili
genter à temporum scriptoribus pernotatú
est. Et nota diligenter, quia sceleris quod in
fratré suum filij Iacob commiserunt, in decu
plum filijs eorum in tertiam & quartam ge-
nerationem, pœna secundum tempus reddi-
ta est. Ille nanque venditus ab eis, quatuor-
decim annis seruiuit, quippe qui cùm venun
datus esset, sedecim erat annorum, quando
autem de carcere eductus coram Pharaone
stetit, triginta erat annorum. Quatuordecim
verò decies multiplicati, centum & quadra-
ginta fiunt. Igitur vt dictum est in decuplum
illis pœna seruitutis repensa est. Quibus ex-
pletis,ait, eadem die egressus est omnis exer-
citus domini de terra Aegypti. Hoc dicto pa
lam innuit scriptura, quia non saltem vna die
remorati sunt vltra annos quadringentos tri
ginta.

De eo quod dictum est: Nox ista obseruabilis domino, &c. Et de nocte paschali Christianorum.

CAPVT XXI.

NOx ista obseruabilis Domino, quando
eduxit eos de terra Aegypti(Hanc ob-
seruare debent omnes filij Israel, in genera-
tionibus suis.)Nox ista, subauditur, quando
immolatus est agnus, & primogenita Aegy-
pti cæsa sunt. Equidé alia nox fuit illa, cuius
in vigilia matutina, respiciés dominus super
castra Aegyptiorum, per columnam ignis &
nubis, interfecit eorú exercitum, & subuertit
rotas curruum, ferebáturq́; in profundum.
Verùm nox vna pro duarum noctium rebus
gestis, Domino obseruabilis iussa est. Et re-
ctè: Nam vna eademque liberatio Israel, quę
in morte primogenitorum inchoata, in sub-
mersione Aegyptiorum cunctorum peracta
est. Non ergo noua vel præsumpta auctorita
te, sancta Romana ecclesia duarum itidem
noctium acta, vna eademque nocte celebra-
ri instituit: vnius scilicet qua compræhensus
& ad mortem ductus, primogenitum Pha-
raonis, id est, superbiã diaboli cruce sua trans
fixit: alterius verò, qua resurgens à mortuis
plenum

plenum gaudium tam de animarum redemptione, quam moriendo acquisiuit, quam de corporum resurrectione, quam resurgendo acquisiuit, toti mundo attulit. Hæc inquam, duarum noctiũ acta vna nocte celebrare instituit, in laudem & gloriã veri agni, qui abstulit peccata mundi, qui mortem nostrã moriendo deuicit, & vitam resurgendo reparauit. Hanc, inquit, obseruare debent omnes filij Israel. Ita planè faciunt. Omnes filij Israel, imò omnes filij Dei, qui dispersi fuerant, cõgregati in vnum, post huius noctis sacramentum, qua Christus Dei filius tanquam agnus occisus pro illis, tanquã leo resurrexerit, noctem istam concordi vbiq; tripudio concelebrant, illam esse non dubitantes, de qua scriptũ est. Et nox vt dies illuminabitur, & nox illuminatio mea in delitijs meis. Idcirco noctem æquè vt diem sequentem, sancta ecclesia quantum potest concelebrat, eodem namque victoriosæ resurrectiõis obsequio in vespera, quo & sequenti die persultat. Prius enim vespertinum quàm matutinum sacrificium tantæ solennitatis immolat. Cur hoc? Videlicet quia est resurrectio prima, quæ noctem, & resurrectio secunda, quæ diem illustrat. Resurrectio prima, est remisio peccatorum, quam renascentes ex aqua & spiritu sancto in illa paschali vespera accipiũt, & ita iam in anima resurgunt. Resurrectio secunda resuscitatio corporum est, quæ iam in Christo facta, & tandem in omnibus facienda est. At verò præsens ecclesia, quæ nox aliquando erat, hac prima resurrectione fit lux, & sicut dies illuminatur. Per hãc enim quisq; nostrũ, & nunc dum in corpore est, veritate fulget, & post corporis solutionẽ tota vespera sabbati, donec lucescat in prima sabbati, quę ipsa octaua erit, illuminabitur vt dies, & interim sola anima sabbatizat, quia in requie est. Rectè igitur ante lucem primæ sabbati ipsa vespera sabbati iucunditate illuminatur paschalis sacrificij præcentore Christo, dicente, & nox vt dies illuminabitur, & nox illuminatio in delitijs meis.

Psal 138.

De eo quod dominus ait: Hæc est religio phase.

CAPVT XXII.

Dixitq; Dominus ad Moysen & Aaron, Hæc est religio phase: Omnis alienigena non comedet ex eo. Omnis autem seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet. Aduena & mercenarius non edent ex eo. In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius cõfringetis? Hæc est, inquit, religio phase. Planè religio sancta & iusta & bona. Quid enim? Nunquid alienigenam pro vili conditione refutat? Procul dubio repugnat quod dicitur, omnis autem seruus emptitius circuncidetur, & sic comedet. Ergo alienigena quamdiu fuit liber, non vescetur, vbi autem in seruum fuerit emptus, ipse vescetur ex eo. Quare? Videlicet quia alienigena, dum liber est, postquam hodie comederit phase, cras vel continuò, si volet cõmunicabit superstitioni Aegyptiæ, non dijudicans inter vtrunque: similiterq; mercenari⁹, quia stabilitatem in domo Israelitica non est professus, & idcirco non habet vndè ad phase semel gustatum cõstringatur. Igitur Deus, non quia sit Deus carnalis Israel tantùm, & non gentium, sed propter vagam instabilitatis licẽtiam, refutat alienigenam & mercenarium, cum admittat seruum emptitium. Cæterũ spiritualis phase religio, certũ est, quòd nullum admittat nisi seruum emptitium, id est, eum tantùm, qui susceperit per baptismũ emptionis Christi sacramentum. Etiamsi iã sit catechumenus, nõ vescetur, sed quasi mercenarius à cœtu vescentium segregabitur, vt nec saltem consistat in domo, dum hoc phase immolatur, dum à domesticis fidei comeditur. Sed & in alterius sectæ homine, in quoscunque hæreticos, vel schismaticos, hoc phase diuidere, nefarium est, etiam si sanguine agni signatos se habere dicant suarum frontium postes. Ait enim: In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras. Hæc iussio secundum literam, illud necessario fieri cogit, quod superius dictum est: Si autẽ minor est numerus, vt sufficere nõ possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui coniunctus est domui suæ, &cæt. Porrò secundum spiritum vnitas sanctæ ecclesiæ cõmendatur attentiùs, scilicet, vt manducaturi mẽsam dominicam simus domus vna, id est, idipsum dicamus omnes, & non sint hæreses in nobis & schismata. Tunc enim non vna in domo comeditur agnus, sed foras carnes ei⁹ efferuntur, quando indiscretè tribuitur scindentibus vnitatem fidei, cum in scissura mentium Deus non sit. Ergo cum præsenti testimonio scripturæ licet cõfidenter dicere, qa non est verum sacrificium, quod fit extra vnitatem ecclesiæ. Nec os, inquit, illius cõfringetis. Hoc testimonio sanctus euangelista sic vsus est. Ad Iesum autẽ cum venissent, & viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. Et subinde: Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur. Os non cõminuetis ex eo. Ergo & iuxta proprias vocũ significationes prophetia manifesta est. Et nihilominus tamen quotidie nobis mysticè obseruãdum est, vt os illius, id est, verbum, per quod subsistit, cibi & potus huius sacramentum non confringamus, sed integrum atque illibatum custodiamus. Qui enim quippiam de diuinitate agni huius peruersum sentit, ipse sibi os illius confringit. Præscripto quod intus manducari, & nihil de ossib. eius forâs efferri debeat, tandem de illis qui foris sunt, cõsilium dat. (Quod si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniã, & facere phase domino, circuncidetur prius omne masculinũ eius, & tunc ritè celebrabit, eritque sicut indigena terræ. Si quis autem circuncisus non fuerit, non vescetur ex eo. Eadẽ lex erit indigenæ &

CAP. XIII.

Ioan. 19.

genæ & colono, qui peregrinatur apud vos.) Ergo quisquis adhuc peregrinus, & nódum domesticus fidei est, siue ille paganus, siue sit hæreticus, aut certè falso Iudæus, circuncidatur domino circuncisione cordis, & aurium, quod est in Israelitarum transire coloniam, & tunc vescetur carnibus agni, quæ non debent extra vnam catholicam ecclesiam efferri. Possumus per indigenã & colonum, quorum lex eadem sit, & eum qui ex circuncisione est, & eum qui ex præputio est, intelligere populum, quorum alter qui ex circuncisione est, indigena rectè dicitur, alter qui ex præputio, colonus: hospes enim testamentorum, & alienus olim erat à conuersatione Israel. *Ephes. 2.* Vtriusque populi eadem lex est, vt tam hic quam ille, omissis cunctis superstitionibus, vel iustitijs carnis, solam CHRISTI quærant gratiam, & per hunc angularem lapidem quasi duo parietes in vnam domum cõueniant.

De Socoth, id est, tabernaculis, et de duabus solennitatibus pascha, et tabernaculorum.

CAPVT XXIII.

FEcerunt omnes filij Israel sicut præceperat dominus, & in eadem die eduxit dominus filios Israel de terra Aegypti.) Dicendo, in eadem die eduxit dominus, ad memoriam reuocare cõtendit, vbi hæc & ea quæ sequũtur præcepta sint data, scilicet in Socoth, vbi primùm tetenderunt tabernacula, profecti de Ramesse. Congregati enim in Ramesse, quod interpretatur commotio tineæ, siue tonitruum gaudij, videlicet vbi seruilem tineam deposuerunt, & in gaudium exierunt, illic (vt dictum est) primùm tabernacula tetenderunt. Vndè & ex ea re, locus nomen accepit. Socoth quippe interpretatur in lingua nostra tabernacula, siue tentoria. Et ob hoc septimo mense solennitas tabernaculorũ cõstituta est, non quòd illuc septimo mense venerint, sed vnum eiusdemq; gaudium exit, in duas solẽnitates ita dispartitũ est, vt in principio anni, id est, primo mense, solennitas pasche, vel azymorum, in medio autem anni, id est, septimo mense, festiuitas ageretur tabernaculorum, quintadecima die mensis septimi, quota videlicet die mensis primi venerũt in Socoth, & post ergastula Aegyptiorũ propria libertatis suæ tentoria fixerunt.

De eo quod ait dominus: Sanctifica mihi omne primogenitum, & cæt. Et cur addiderit dicens: Quod aperit vuluam.

CAPVT XXIIII.

CAP. XIII. LOcutus est dominus ad Moysen dicens: sãctifica mihi omne primogenitũ, quod aperit vuluam in filijs Israel, tam de hominibus, quàm de iumentis. Mea enim sunt omnia. Et post pauca: Cumq; introduxerit te dominus (ait Moyses) in terram Chananæi, separabis omne primogenitum, quod aperit vuluam domino, & quod primitiuum est in pecoribus tuis. Omne autẽ primogenitum hominis de filijs tuis pretio redimes.) Lex ista propria primogenitorum est. Cæterùm illa tam primogenitorum, quàm & posterius natorum lex cõmunis est, quæ in Leuitico hoc modo scripta est. Cumq; expleti fuerint dies *Leuit. 12.* purgationis eius, scilicet mulieris, quæ filium vel filiam peperit, pro filio vel filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullũ columbæ, siue turturem pro peccato, ad ostium tabernaculi testimonij, & cæt. Quod si non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos columbæ, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato, orabitq; pro ea sacerdos, & sic mundabitur. Itaq; primogenitus hominis dupliciter legi debitor fuit, primùm vt domino sisteretur redimendus, deinde vt hostia pro illo sicut pro cæteris daretur. Vtrunq; in deductione domini, Euangelista hoc modo denuntiauit. Tulerunt, inquit, eum in Hierusalem, vt sisterent eum domino, sicut scriptũ *Luc. 2.* est in lege Moysi, quia omne masculinũ adaperiẽs vuluam, sanctum domino vocabitur. Hoc pro lege primogeniti, quia videlicet dominus noster, cum sit matri suæ vnigenitus, consequenter est & primogenitus: quamuis non econuerso, primogenitus omnis sit etiã vnigenitus. Sequitur in Euãgelista. Et vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Hoc pro lege matrum cõmuni, quia videlicet sic fieri tam pro filia, quàm pro filio, lex absq; vlla exceptione iussit, non pro redemptione partus, sed pro emundatione parientis. Porrò quod dicit, Omne autem primogenitum hominis, de filijs tuis subauditur, non de alienigenis siue mercenarijs, pretio redimes: non tam iussio, quàm permissio est. Nam qui pretio redemit, benè quidem fecit: veruntamen Anna quæ Samuelem non redimere voto proposuit, melius fecit. Quare autem cum dixisset, sanctifica mihi omne primogenitum, addidit, quod aperit vuluã? Videlicet vt dubium non esset quod intẽdit. Vult autem primogenitũ omnis vteri, quod plus est, quàm primogenitũ viri. Sæpè enim factum est & fit, vt plures vnius vxoris viri sint. Ne ergo suspicari liceret, quòd de quãlibet multis vxoribus vnum deberet primogenitũ vnus vir, rectè cũ dixisset, omne primogenitũ, addendo quod aperit vuluã, suã exactionẽ definiuit. Porrò q dicit, sãctifica. i. sanctione legis, q̃ violari vel prẽteriri non liceat, mihi vendica. Quod deinde ait: (Primogenitum asini redimes oue, quòd si non redemeris, occides.) cùm literali rectitudine, moralẽ quoq; suauitatem continet, scilicet vt præcedentia carnis opera, posteriore spiritus correctione quisq; superet. Peccatum namq; carnis primogenitũ asini: eleemosyna verò qua præcedẽs peccatum redimitur, rectè dicitur ouis. Quòd si non redemeris, inquit, interficies, quia videlicet qui peccata sua redimere

renuit,

renuit, morti sempiternæ semetipsũ addicit.

De lege ceremoniarum, et quòd non fuerit eiusdē au-ctoritatis & stabilitatis, cuius Christi præcepta, quæ so-la referuntur scripta esse digito Dei.

CAPVT XXV.

SAnctifica mihi, inquit, omne primogeni-tum quod aperit vuluam in filijs Israel, tā de hominibus quam de iumentis. Mea sunt enim omnia. Et ait Moyses ad populum: Me mētote diei huius, in qua egressi estis de Ae-gypto, de domo seruitutis, & c. Notandum, quòd cum dixerit dominus: Sanctifica mihi omne primogenitum, hic internuntius domi ni, alia præloquitur ad populum, & dicit, vt meminerint diei huius, cum eos introdu-xerit dominus in terram Chananæi, vt custo diant eius cultum statuto tempore à diebus in dies. Hodie mēse nouarum frugum, id est, quintodecimo die Aprilis, quo iā secundum temperiem aeris, apud illos primææ fruges vesci possunt, hoc intendens, vt agnum & a-zyma, quorum vsum semel acceperunt, dili-genter per omnes annos obseruent. Hoc di-cimus, ne ignoremus, quid Iudæis responde a mus, arbitrantibus carnales ceremonias suas eiusdem auctoritatis siue stabilitatis esse de-bere, cuius & illa decem præcepta vitæ, quæ in tabulis lapideis scripta sunt. Verùm ipse le gislator hoc pro summa differentia de illis di xit, quia scripta sunt digito Dei, quod nusquā dixit, nec dicere debuit de huiusmodi, quas transitorias fore nouerit ceremonias. Et A-postolus cũ dixisset: hoc autē dico testamen-tum confirmatum à Deo, quæ post quadrin-gentos & triginta annos, facta est lex, non ir-ritum facit ad euacuandas promissiones, pro tinus ait: Quid igitur lex? Propter transgres-sores posita est, donec veniret semen cui re-promiserat ordinata per angelos in manu me diatoris. Legem ceremoniarum ordinatam dixit, non in manu vel digito Dei, sed in ma-nu mediatoris Moysi, cùm testamentum à Deo confirmatum asseruerit, sicut econuer-so, Moyses præcepta vitæ digito Dei scripta dicit, cum de sacrificijs vel solennitatibus ob-seruandis nihil tale dixerit. Igitur nō tantùm hic, vbi Moyses iniussus repetit de azymis, legemq; dat de festis annuis, sed & vbicunq; per manum eiusdem mediatoris, populo illi aliqua instituuntur eorum, sine quibus testa mentum à Deo cum Abraham cōfirmatum fuit, sic accipienda sunt, non tanquam iussa, sed tanquā permissa, videlicet propter trans-gresiones, vt verissimè Apostolus ait: Vin-cula enim quædā fuerunt propter transgres-siones posita, scilicet vt dum talium sacrifi-ciorum vel festorum ritu detinerentur, non vacarent eis errare à Deo suo, in suis adinuen-tionibus, & illicitis idolorum cultibus: Pro-inde confidentibus in illis loquitur per pro-phetam idem Deus: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de ter ra Aegypti, de verbo holocaustomatũ & vi-ctimarum, sed hoc verbũ præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus. Et ambulate in via quam mandaui vobis, vt benè sit vobis. Non sum locutus, ait, id est, non præcepi. Nā quæ-cunque talium velut ex ore meo Moyses ius sit, non me iubente, sed me permittente præ-cepit. Et in Dauid: Nunquid manducabo car nes taurorum, aut sanguinem hircorum po-tabo? Et multa his similia.

Gala. 3.

Hiere. 7.

Psalm. 49.

De primogenitis domino sanctificatis, et quòd filij Le-ui vsq; ad Christum, in carnali sacerdotio fuerint re-putati.

CAPVT XXVI.

QVO iure primogenitum omne exigat, ratione subiuncta manifestat. (Cùm (in quit,) interrogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid est hoc? Respondebis ei: Quia in manu forti eduxit nos de terra Aegypti, de domo seruitutis. Nam cum induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus om ne primogenitum in terra Aegypti, à primo-genito hominis vsque ad primogenitum iu-mentorum. Idcirco immolo domino omne quod aperit vuluam masculini sexus, & om-nia pimogenita filiorum meorum redimo.) Consentimus æquitati quotquot in hoc san-ctarum legum auditorio consistimus iurispe riti, vel sensum habētes veritatis, quia ius est, vt pro quorum liberatione, illa corporaliter primogenita cæsa sunt, ab eis liberatori suo deberetur omne primogenitum. Sed loqui-tur dominus in libro Numerorum ad Moy-sen, dicens: Ego tuli Leuitas à filijs Israel, pro omni primogenito, qui aperit vuluā in filijs Israel. Eruntq; Leuitæ mei, meum est enim omne primogenitum, &c. Item: Numera (in-quit) primogenitos sexus masculini, à mense & supra, & habebis summam eorum. Tolles-que Leuitas mihi, pro omni primogenito fi-liorũ Israel. Quæritur ergo: Si omne primo-genitum de filijs Israel, pretio redēptum est, quo iure tolluntur domino Leuitæ, pro om-ni primogenito filiorum Israel? Vel si Leui-tas tollere habebat pro primogenitis, qua re-ctitudine pretium pro primogenitis dari ius-sit vel accipi? Ad hæc inquam. Sacerdotium verum primogenitorum est. Etenim eorum omnium vnus futurum erat vt fieret sacer-dos in æternum, secundum ordinem Melchi sedech, quē multis locis scriptura sancta pri-mogenitum appellat, videlicet respectu om-nium filiorum Israel. i. omnium filiorũ Dei, vt Apostolus dicit: Nā quos præsciuit, & præ-destinauit, conformes fieri imaginis filij Dei, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Amplius autem Lucas dicturus: Tulerunt e-um in Hierusalem, vt sisterēt eum domino, sicut scriptum est in lege domini: quia omne masculinum aperiens vuluam, sanctum do-mino vocabitur, præmisit ita de virgine, di-cens: Et peperit filium suum primogenitum,

CAP. XIII.

Numer. 3.

Ibidem.

Rom. 8.

Luc. 2.

videlicet vt cognitor legis domini, (subaudiat, quòd vocaretur domino sanctū, cui summum & verum repositum erat sacerdotium. Porrò illud carnale sacerdotiū legis, veri huius sacerdotij vicarium fuit, nec tanquam necessarium vel ad salutem sufficiens positum
Galat. 3. est, sed quasi pædagogus propter trāsgreßiones, donec veniret cui repromiserat sacerdotium, testatur Deus, dicens: Quod in illo be-
Gen. 22. nedicerentur omnes gētes. Ergo quia primo genitorum (vt iam dictum est) sacerdotium erat in Christo repositum, carnale autem sacerdotium, huius fuit vicarium: iustum erat vt quorū videlicet primogenitorum filij Leui vicem egerunt, eorum quoque ad necessarium victum acciperēt pretium, proprios suniculos inter fratres suos filios Israel non habituri, iuxta sententiam patris sui Iacob dicē-
Gen. 49. tis: Symeon & Leui fratres, vasa iniquitatis bellātia, diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israel. Igitur quia propter transgreßiones vicarium sacerdotium positū est, donec verum veniret sacerdotium, quòd primogeniti est iure: & vacantia primogenita redimebantur, & eorū vicarij sacerdotes ac ministri, illorū pretio locabātur ministraturi pro ipsis, donec primogenit⁹ veniret, qui seipsū nō redimeret, sed aßistens domino per proprium sanguinem amoto statim vicario, tolleret sacerdotiū suū secūdum ordinē Melchisedech.

De eo quod dictū est: Non eos duxit dominus per viā terræ Philistijm, &c. CAPVT XXVI.

Exod. 15. IGitur cum dimisisset Pharao populum, non eos duxit Deus per viam terræ Philistijm, quæ vicina est, reputans, ne fortè pœniteret eum, si vidisset aduersum se bella consurgere, & reuerteretur in Aegyptum, sed circunduxit per viam deserti, quæ est iuxta mare rubrum.) In cantico suo paulò post Moyses dicit: Ascenderunt populi & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistijm. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan. Cùm dixisset, ascenderunt populi & irati sunt, quasi quæreres, qui populi? & quomodo irati sunt? Dolores (inquit) obtinuerunt habitatores Philistijm, &c. Principes Edom conturbatos fuisse, robustos Moab tremuisse, omnes habitatores Chanaan obriguisse: habitatores autē Philistijm doluisse dicit, id est, inuidisse. Igitur maximè habitatores Philistijm erant vitādi, nō frustra, quia alijs timētib. soli cōtra Israel iā hostilē coquebāt inuidiā. Sed nunquid dominus contra Pharaonem & Aegyptios pro Israel pugnare poterat, & contra istos Philistæos non poterat? Planè & contra istos poterat, sed in hoc sicut in cæteris factis, quæ superficies historica continet, spiritualē instrumentum rationabiliter prouidebat. Spiritualiter namq; hoc agit in omnib⁹ electis suis, in Aegypti exitu, id est, in initio conuersionis, vel dum nouitius est conuersi animus, nec totus exiuit de pristinis erroribus, peccatum à vitijs paret viā, quatenus qui vocati sunt, tranquillè & delectabiliter egrediātur, ne subitis tentationibus pulsati, à proposito sancto vix incœpto deterreantur. Præterea & illa gens erat, quam dominus Israeli reseruare decreuerat vtiliter, vt per illā exerceretur, & quasi proximo flagello castigaretur, quoties legē dei sui relinqueret, quod sæpè futurum erat. Igitur non quasi timidus, vt simplex sermo sonare videtur, sed benè prouidus, non eos duxit per viā terræ Philistijm, sed circunduxit per viam deserti, quæ est iuxta mare rubrum. Circunduxit, & circunducendo erudiuit, sicut ipse hic Moyses ait in cātico Deuteronomij: Circunduxit eū & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. (Et armati (inquit) ascenderunt.) Videlicet in nostri exemplum, qui non ad ocia, de Aegypto huius seculi, sed ad bella vocati sumus, cōtra barbaricas acies vitiorum, aduersus phalanges malignorum spirituum, quanquam ipsi nondum essent idonei ad bellum ante rubri maris trāsitum, sicut & nos nihil fortiter agere potuimus, ante perceptum salutare baptismi Christi sacramētum. (Tulit quoq; Moyses ossa Ioseph secum, eo quòd adiurasset filios Israel, dicens: Visitabit vos Deus, efferte ossa mea hinc vobiscum.) Admirandus ordo diuini iudicij. Venditores fratris fecit Deus descendere post eū in Aegyptū, & non ipsi viuentes viuū reduxerunt, sed ipsis defunctis illic remanentibus, filij eorum mortuum reuexerunt, eisq; in peregrina terra sepultis, hic verò reconditus in terra & hæreditate patrum. Deut. 32.

De eo quod dictum est: Nūquam defuit columna nubis per diem, neque columna ignis per noctem coram populo.

CAPVT XXVIII.

PRofectiq; de Socoth, castramentati sunt in Etham, in extremis finib. solitudinis.) Etham interpretatur fortitudo. In eo quod dicitur, In extremis finibus solitudinis, ostēditur, locum inter confinia esse eremi & Aegypti. (Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columnam nubis, & per noctem in columnam ignis, vt dux esset itineris vtroq; tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.) Vbique in hoc sanctæ scripturæ cælo lucida occurrunt sydera, omnia in fontem sui luminis, scilicet in verum solem Christum respicientia, & nullus locus vacuus est. Ecce columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, dux itineris vtroq; tempore in conspectu filiorum Israel, videlicet iuxta oculorum naturā, qui vt sequi valeant, & sub sole nubem, & in nocte facilè dignoscūnt ignem. Quisnā est hic dux itineris, nisi qui & dux & via nobis est, Iesus Christus filius Dei? Ipse nēpe columna ignis, quia verus Deus: ipse idē columna nubis, quia ver⁹ homo est. Vndè signāter & pro-

& propriè loquēs scriptura nō dixit: dñs autē præcedebat eos in columna nubis, & in columna ignis, sed in alio casu, quē accusatiuum dicunt grāmatici, in columnā nubis, & in columnam ignis. i. sicut columna nubis, & sicut columna ignis. Cū adhuc esset nox, erat tantùm ignis: vbi autē dies gratiæ, vel tēpus miserationis aduenit, nubes factus est qui ignis erat. i. homo vel caro factus est, carnē induēdo qui Deus erat. Plus est sol igne, sol iustitiç in die, q̄ ignis splēdidus igni verbi prophetici in nocte. Sol vt tolerari posit venit in nube. i. De⁹, vt cū hominib. conuersaretur, venit in carne. Hinc iā oportunè propheticum arripimus testimonium. Ait Esaias: Ecce ascendet dñs super nubē leuē, & ingredietur Aegyptū, &c. Cū præsenti nunc historia illa cōferatur prophetia. Etenim quę hic factis eadē illic mysteria signata sunt dictis. Siquidē Aegyptus hūc mundum, filij autē Israel, electum significāt populum Christi, nunc pro parte illorum, q eius vsq; in finē seculi sequuntur aduentum. Nā suprà vbi agnus immolatus, & Aegypti primogenita cæsa sunt, Aegyptus infernum, filij autē Israel electum Christi significabant populum, pro parte illorum qui aduentum vel passionem eius præcesserunt, & apud inferos repositi, illuc venturum expectauerunt. Esa. 19.

De eiusdem columnæ sensu mystico.

CAPVT XXIX.

Igitur columnæ huius mysteria nouim⁹, quæ in nocte. i. nondum reuelata luce gratiæ, ignis erat, & exiguum. i. perpaucis in prophetalem gratiam lucebat, exiguum inquā, videlicet comparatione diei præsentis, quando totus fons ignis verus sol & fons luminis totus cum nube suæ carnis venit. Quamuis sit sol in nube, clarius tamen lucet, quàm dudum ignis in nocte. Ad quid eiusmodi columna nos præcesit? Videlicet vt ostenderet nobis viam fugiēdi à Pharaone rege Aegypti. i. à diabolo principe huius mundi, ad hoc vt aperiret nobis viam maris rubri. i. gratiam baptismi sanguine suo rubentis, vt ingressi cum Pharaone, Aegyptij post nos in mare. i. baptizatos nos in mortē Christi persequentes, idololatræ gentes perirent de memoria nostra cum dijs, imò cum dæmonijs suis, & confunderentur oēs qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulachris suis. Quid aliud propheta supradictus capitulo prædicto declarauit? Cùm dixisset: Ecce ascendet dominus super nubem leuem. i. accipiet mundam carnē, quæ hic intelligitur per nubem candidam, & ingredietur Aegyptum, statim subsequentes eius effectus intulit huiusmodi. Et mouebūtur simulachra Aegypti à facie ei⁹, & cor Aegypti tabescet in medio eius, & occurrere faciā Aegyptios aduersum Aegyptios. Et post aliqua, dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis, & errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius & vomens, & c. Hoc tātum interest similitudinis, Psal. 69. Esa. 19.

quòd hinc omnes reprobi per Aegyptios, & omnes electi per filios Israel significantur: in illa autē prophetia diuiduntur Aegyptij contra Aegyptios, subauditur, electi contra reprobos, eò videlicet intuitu, quòd omnes homines tam qui è nobis assumūtur, quàm qui relinquuntur, omnes inquam nos eramus gētes ad simulachra muta prout ducebamur euntes. 1. Cor. 12. Pro parte reproborum, qui cum dijs suis & principe diabolo relicti sunt, dicit: Stulti principes Thaneos, sapiētes consiliarij Pharaoni dederunt consilium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni, filius sapientiū ego filius regū antiquorum? Vbi sunt nūc sapiētes tui, &c. Pro parte verò electorum, qui à diabolo recesserunt, subsecutus ait: In die illa erit altare domini in medio terræ Aegypti, & titulus iuxta terminum eius domini. Et erit in signū & in testimonium domino exercituū in terra Aegypti: Clamabunt enim ad dominū à facie tribulātis, & mittet eis saluatorem & propugnatorē, q liberet eos. Et cognoscetur dñs ab Aegypto, & cognoscēt Aegyptij dñm, &c. quæ cuncta nunc persequi onerosum est. Proinde quomodo dominus populi sui ductor fuerit in colūna nubis, & persecutores eius in profundum demerserit, prosequendum est. Esa. 19. CAP. XIIII.

De mystica castrorum positione.

CAPVT XXX.

Locutus est dominus ad Moysen dicens: Reuersi castrametentur è regione Phiairoth, quæ est inter Magdalum & contra Beelsephon. In conspectu eius ponetis castra supra mare.) Phiairoth os nobilium, Magdalū siue Magdol (vt in plerisq; codicibus habetur) magnitudo siue turris, Beelsephon dominus aquilonis interpretatur. Reuersi inquit, subauditur de Etham, vt non irent (sicut iam dictum est) per terram Philistinorū. Etham interpretatur fortitudo. Tu (inquit Psalmista) siccasti fluuios Etham. i. annihilasti sapientiam fortium. Ergo contrariam fortitudinem, tam Aegyptiorum quàm Philistinorum. i. tam dæmonum, & eorum qui illos colunt, quàm & Iudæorum siue hæreticorū secundum nomen Philistijm potione cadentium, quia miscuit eis dominus spiritum vertiginis, sicut est ex propheta supra dictū. Has inquam, contrarias fortitudines fugiētes, castrametentur è regione Phiairoth, quod (vt iam dictum est) interpretatur os nobilium, & significat nobilem doctrinam vel fidē Apostolorum. Inter Magdalum & mare. i. inter magnam turrim fortitudinis, scilicet Christum, & sanctum eius baptismum. Cōtra Beelsephon. i. contra diabolum, aquilonis dominū, qui ausu superbiæ elatus. Sedebo (inquit) in monte testamenti, in laterib. aquilonis. i. eos posidebo, qui frigidi remanebunt à dilectione creatoris. Tali vtiq; positione spiritualiter castrametātur nostri catechumeni, quādo fugiētes huius mundi Aegyptum, vbi simulachra muta coluerunt, & abominati sunt Psal. 73. Esa. 14.

oés sectas hæreticorum, qui æstimatione sua Etham.i.fortes sunt, veniūt ad mare, scilicet ad vnici & veri baptismi sacramentū, ꝙ in vna sancta catholica atque apostolica ecclesia quęrendū atq; confitendū est. Quid hoc præcepto intendat dominus, subdendo manifestat. (Dicturusq; est Pharao super Israel: Coarctati sunt in terra, conclusit eos desertum. Et indurabo cor eius, ac persequetur vos.) Ordo præposterus. Nam sensu prius est, & indurabo cor Pharaonis, posterius verò, dicturusq; est Pharao super filijs Israel. Sed vt cõpetentius, secundū personā sermo continuaretur, & indurabo cor Pharaõis ac persequetur vos, ac glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eiꝰ, sic rectè commutatum est. Porrò de verbo hoc, & indurabo, modò superius est dictum, quia videlicet indurabo.i. odium ac liuorem eius felicitate exeuntium torquebo. Dicturus est, inquit, coarctati sunt in terra, cõclusit eos desertū. i. hinc terra Aegypti, inde terra Philistijm, atq; inde rursꝰ deserto, à quarto climate mari rubro conclusi, effugere non poterunt. (Et glorificabor (inquit) in Pharaone, & in omni exercitu eius.) Propriè tam secundum historiā, quàm secundum allegoriā dictū est, & glorificabor, quia videlicet, cùm multa fecerit magnalia in Aegypto, nullo magis glorificatus, q̃ eo, quòd sic terribiliter Pharaonem & exercitum eius demersit in mari rubro. Et cum in cælo & in terra magnalia fecerit absq; numero, de nullo gloriosius prædicatur, quàm de eo, quòd per humilitatem Christi filij sui diabolū deiecit, & consiliū eius præcipitauit. Porrò quòd tandē dicit, & sciēt Aegyptij.i.nescire non licebit Aegyptijs, quia ego sum dominus: verbi gratia, cū dicēt, occurrentib. sibi aquis, fugiamus Israelem, dñs enim pugnat pro eis.

De eiusdem Pharaonis, diaboli typū gerentis, induratione.

CAPVT XXXI.

Cur Pharao abeuntes persecutus est.

ET nunciatum est regi Aegyptiorum ꝙ fugisset populus, &c.) Nónne hic est Pharao, qui supra dixit: Surgite, egredimini, & abeuntes benedicite mihi? Quomodo ergo nunc dictum est: & nunciatum est regi quod fugisset populus? An quia petierant filij Israel ab Aegyptijs vasa argentea & aurea, vestēque plurimam, & spoliauerāt Aegyptios, & vulgus promiscuū atq; innumerabile, forsitā de mancipijs Aegyptiorū dominos suos fugiens, ascenderat cū eis, idcirco sic dictū est: & nunciatum est, quod fugisset populus. Etenim ea ipsa quoq; causa non paruꝰ innuit, vt spolijs Aegypti potiti filij Israel, quanto cupidius onustati, tanto libentius ac properātius irent ad imperium domini. Pharao autē, tanto ad prosequendum proniorem haberet exercitum, quāto insanius accepissent, auro vel argento suo se esse spoliatos ab eis, quos dudum libertate spoliauerāt. Vndè inflammati seq; inuicem cęco furore inflāmantes. (Quid (inquiūt) voluimus facere, vt dimitteremus Israel, ne seruiret nobis? Iunxit ergo currum suum Pharao, & omnem populum suum assumpsit secum. Tulitq; sexcentos currus electos, quicquid curruū in Aegypto fuit, & duces totiꝰ exercitus. (Indurauitq; dñs cor Pharaõis regis Aegypti, & persecutus est filios Israel. At illi egressi erāt in manu excelsa, &c.) Sæpè vsa est, & nunc extrema vice sancta vtitur scriptura, verbo illo terribili, Indurauitque dominus cor Pharaonis, nihil verita, ne loquatur lutum siue figmentū contra figulū & dicat: Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Quid adhuc quæritur? Volūtati enim eius quis resistit? *Rom. 9.* Nā si quid tale mutire audeat, dicetur ei: O homo tu quis es qui respondeas Deo? &c. Sed de hoc iā alio loco plenius dictū est. Spiritualiter tunc nuntiatū est regi Aegypti, ꝙ fugisset populus, quando percepit diabolus, ꝙ exaltato super oēs cęlos Christo, vocatis ad fidē eius cunctis gentibus tēpla sua derelinquerētur, & simulachrorū eius sordes abijcerentur. Nam de illis, quos de inferno amisit, quos triūphator Christus paradiso restituit, & intra muros supernæ pacis collocauit, nullū postea nunciū audiuit, nec anhelanti post illos eius inuidiæ spes vlla superesse potuit. Tunc ergo quādo resurrectionis Christi gloria prædicari cœpit, *Ioan. 16.* & signum victoriæ eius effulsit, vt audirent omnes gentes, quòd iā iudicatus esset princeps huius mūdi, & idcirco transfugerēt ad regnū victoris, titulumq; eius acciperēt in frontib. suis: tunc inquam, audito tristi nuncio, tulit currus electos, quicquid curruū in Aegypto fuit, verbi gratia: Neronē, Traianū, Deciū, Diocletianū, vel Maximianū. Isti enim & cæteri huiusmodi currus Pharaonis, currus electi fuere diaboli, & equi eius, *Apocal. 6.* iuxta Apocalypsim, Rufi.i. sanguinei. Super hos ascēdit, & persecutus est filios Israel.i. persecutionē publicā excitauit contra oēs in Christum credentes. At illi (inquit) egressi erāt in manu excelsa. Elegātissima oppositio. Excelsi videbātur prędicti currus Pharaõis, & duces diabolici exercitꝰ sed reuera manꝰ domini excelsa est, in qua egressi sumus, excelsa inquam manus domini, & excelsus agnus Dei, cuius sanguine redempti exiuimus.

De eo quòd leuantes filij Israel oculos, viderūt Aegyptios post se, & timuerunt, iuxta sensum mysticum.

CAPVT XXXI.

CVmq; appropinquasset Pharaò, leuātes filij Israel oculos suos, viderunt Aegyptios post se, & timuerūt valdè, &c.) Iuxta historiā parua nimis est, nec dignis profectibus *Psalm. 4p.* erudita, secundum quæ viderant opera Dei, illorum fides dicentium ad Moysen. (Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideò tulisti nos vt moreremur in solitudine.) Porrò iuxta altiorem sensum tunc leuantes filij Israel oculos suos, viderunt Aegyptios post se: quando auditores euāgelij præcedentis colūnæ iam

næ iam illuminatos oculos cordis habentes, respiciunt præteritos errores, in quibus fuerunt,& cōferentes veritati, quā nouo nūcio audierunt, valdè admirati sunt,& cōturbati sunt, cōmoti sunt,tremor apprǽhendit eos. Verùm ibi dolores vt parturientis.i.dolores non vani,sed fructū afferentes gaudij sempiterni:queadmodum parturiens postq̄ peperit,dolorum vel pressuræ suæ iam nō meminit,propter gaudium nati hominis. (Et ait Moyses ad populum: Nolite timere,state, & videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie.Aegyptios enim, quos nunc videtis, nequaquā vltra videbitis vsq; in sempiternū: Dñs autem pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.)Hoc sicut in veritate historiæ factum est, ita veraciter in abundātia spiritualis gratiæ,per Christum hactenus factum est,& fit iugiter.Quia videlicet quoscūq; Aegyptios, quæcunq; opera tenebrarū, post se vident catecumini ecclesiæ, venientes ad catholicæ fidei baptismum, nequaquā vltra videbunt, nec erit eorum recordatio vsq; in sempiternum.Ibi enim per Christi sanguinē deletur omne peccati chirographū,dato spiritu sancto in peccatorum remissionem. Christus enim multorum peccata tulit, eorum fine dubio,qui per baptismum cōmunicant similitudini mortis eius & resurrectionis. Vnde pulchrè ac fideliter, inquit: Dominus pugnabit pro vobis,& vos tacebitis, nō quòd iterū pugnet Christus, aut iterum moriatur, sed quia omnium qui crediturì erant,peccata tulit pugna præterita vel mors eius. *Ioan. 16.*

De eo q̄ ait Moysi dominus: Quid clamas ad me? Et quid significet virga eleuata super terram.

CAPVT XXXIII.

Dixitq; Dñs ad Moysen: Loquere filijs Israel, vt proficiscantur. Tu autem eleua virgam tuam, & extende manum tuam super mare,& diuide illud, vt ingrediātur filij Israel in medio maris per siccū,&c. Quid (inquit) clamas ad me?) Hoc planè magnæ gratiæ,hoc dignę & gratiosæ acceptionis est, dixisse dominum ad vnū Moysen,in tali tempore,quid clamas ad me?Quid enim?Nónne & Aegyptij clamabant? Nonne & paulò ante dictum est,quia leuantes oculos suos,viderunt Aegyptios post se,& timuerunt valdè, clamaueruntq; ad Dominū?Clamabant planè & isti, grandemq; turbam faciebant vocibus confusis.Sed quid sequitur?Forsitan(inquiunt) non erant sepulchra in Aegypto,ideò tulisti nos vt moreremur in solitudine. Ergo clamabant quidem, sed non clamabāt dignè, vt meritò diceret eis deus, quid clamatis ad me? Clamabant enim sine fide,qui clamor vanus & indignus creditur dei auribus.At verò Moyses quid clamauit? Nolite (inqt) timere, state, & videte magnalia Dei, Dominus pugnabit pro vobis,vos tacebitis. Hoc voce corporis ad populum,hoc grandi vociferatione fidei dixit ad dominū. Rectè igitur solū hunc audiuit illa colūna nubis,illa columna ignis.Sic nimirum eadem columna,iam vere columna nubis.i.idem deus iam indutus nube carnis,dum cū turbis ambularet,& à turbis cōprimeretur,subitò inclamauit:Quis est q me tetigit? Mirantib.omnib' ac dicentib.turbæ te cōprimunt & affligunt, & tu dicis,quis me tetigit?Ille in sentētia persistens,ait: Tetigit me aliquis.Ita planè hoc loco Moyses,quia filijs Israel sine fide clamātibus,solus cū fide locutus est, solus audiri magno clamore potuit, quemadmodū illic mulier,quia turbis Dominum irreuerenter comprimentib.ipsa cum fide reuerentissima fimbriā vestimenti eius tetigit, sola sentiri meruit.Tu autē(ait) eleua virgā tuam,&c. Iuxta altiorem sensum, quo hactenus cucurrimus,virga Moysi quā super mare iubet dominus eleuari,vt diuidatur mare, & ingrediantur filij Israel per siccum in medio maris:potestas est Christi filij Dei, & vnica regula baptismi, quā super aquas extēdere iussit ducib. populi sui.i. Apostolis,postquam resurrexit à mortuis. Data est mihi(inquit) omnis potestas in cælo & in terra.Euntes baptizate oēs gentes,baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus S. Ad hanc enim, quasi virgam,id est, vocē potestatiuā diuidūtur aquæ, vt ingrediātur filij Israel,filij acquisitionis & salutis,id est, aperit se gratia spiritus S.suscipiens filios diaboli,renasciturosin filios dei filios iræ regenerandos in filios gratiæ. *Matth. 9.* *CAPVT XIIII.* *Matth. vl.*

De eo quod dictum est: Qui diuisit mare in diuisiones,iuxta Psalmistam.

CAPVT XXXIIII.

Aiunt Hebræi, quia non vna diuisio, sed duodecim factæ fuerint maris diuisiones, videlicet secundum numerum duodecim tribuum filiorum Israel,vt vna quæque tribus per suam diuisionem incederet, & hoc esse quod in psalmo pluraliter dictum est: Qui diuisit mare rubrum in diuisiones. Quod si ita est, nec hoc quidem à mysterio vacat, quia videlicet multæ sunt in vno spiritu, quæ baptizatis in Christo aperiuntur, gratiarum diuisiones. Et non vni cunctæ tribuuntur, sed alia alij plus vel minus, secundum beneplacitum vnius eiusdemque spiritus, diuidentis singulis,prout vult. Attamen primum donum & summa baptismi vtilitas, quæ est remissio peccatorum,sciendum quia non particulariter, neq; alij plus, alij minus donatur, sed omni æqualiter pari gratia, in dissimili donationis abundantia: omnium, inquam, peccata absorbentur, & baptismi fluctibus omnes Aegyptij cuncti reatus, tam originalis culpæ, quàm actualium criminum confestim obruuntur. Cæterùm spirituales gratiæ, quales Apostolus cōmemorat, dicens: Vnicuiq; no- *Psal. 135.* *1.Cor. 12.*

2.Cor.12. strum datur manifestatio spiritus ad vtilitatem, alij quidē per spiritū datur sapientia, alij autē sermo scientiæ, secundum eundē spiritū, &c. dubium non est, qui nulli conferuntur oēs, præter vnum caput corporis ecclesiæ, quod est Christus, in quo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Igitur si cui placet, plures factas fuisse diuisiones, nō quidem ad recipiendum nos inuitos cogere potest, quia certam de scripturis sanctis auctoritatem non habet: veruntamen ipse, hoc sensu literali suscepto, habet quòd mysticè subintelligat vtiliter.

De eo quod dictum est: Angelus Domini pariterq́ columna ignis priora dimittens abijt post eos, & quid mysticè significet. CAPVT XXXV.

Tollensq́; se angelus Dñi, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos, & cū eo pariter columna nubis, priora dimittēs post tergum, stetit inter castra Aegyptiorum & castra Israel Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem, ita vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent.) Hoc ex motu columnæ priora dimittētis, & post tergum stantis agnosci vel præuideri potuit, q angelus dei qui præcedebat castra Israel, post eos abierit. Neq; enim angelus, siue ille erat angelus magni consilij, siue angelicorū spirituum aliquis, in quo esset virtus liberatoris dei, per semetipsum apparebat omnib. neq; hoc litera cogit intelligi, alioqui nō necesse esset, vt vel per diem columna nubis, vel per noctem columna ignis appareret coram populo dux itineris. Sed quomodo vna eademq́; columna, & nubes tenebrosa, & noctem illuminās erat, nisi quia secundū diuersas, imò cōtraria merita vna eademq́; virtus, pijs lucebat, impios excæcabat? Ergo in hoc quoq; mysterium pulcherrimum est, quia videlicet vnum eundēq; Christum (inquit
1.Cor.1. A post.) prædicamus, Iudæis quidē scandalū, gentibus autē stultitiā, quòd valdè est obscurum: ipsis autem vocatis Iudæis atq; Græcis Christum dei virtutem & dei sapientiam, q valdè est luminosum. Quid porrò sibi vult, quòd illa colūna talis, priora dimisit, & post tergum Israel intra castra Aegyptiorum & castra Israel stetit? Hoc nempe mysticè illud figurat, q optimè credit & firmiter catholica tenet ecclesia, quia dominus noster Iesus Christus qui nos præcessit, qui antequā sciremus eum, abijt, transiuit & præcursor pro nobis cælum introiuit: ipse tamē adest in hora sancti baptismi, iuxta veritatē ipsius, qui mox, vt dixit, euntes docete omnes gentes, baptizātes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, ita conclusit: Eccē ego vobiscum sum omnib. dieb. vsq; cōsummationē seculi. Tendamus securi, quo ille per passionem suā præcessit, nam vbi ad baptismum acces-
Matth. vl. simus, ipse per passionis eiusdē sacramētum post nos stare cœpit, nosq; intra gratiæ suæ muros includens, peccata nostra à nobis ex-clusit, vt tota nocte. i. tota vita præsenti, nos consequi, vel ad nos accedere non possint.

De ingressu filiorum Israel per medium maris rubri, Et de sacramento baptismatis.

CAPVT XXXVI.

Vmq́; extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud dominus flante vento vehementi & vrente, & vertit in siccum, diuisaque est aqua, & ingresi sunt filij Israel per medium sicci maris, &c.) Clara est gloriosæ magnificētiæ domini res gesta, quia diuisa est aqua, & ingresi sunt filij Israel per medium sicci maris, & quia interfecit dominus exercitum Pharaonis, & subuertit rotas curruum, ferebanturq́; in profundum, & ita scierunt ipsi Aegyptij, quia dominus ipse est deus, vt dicerēt: (Fugiamus Israelē, domin enim pugnat pro eis cōtra nos.) Sed fugientes inuoluit eos dominus in medijs fluctib. respiciens supra castra eorum vigilia matutina. i. quarta vigilia. Quatuor enim computabantur vigiliæ noctis, ternis horis per singulas vigilias cōputatis. Porrò sensu mystico vigilia matutina, ipsa est resurrectio vitæ dominica. Matutino nanq; tempore sedit angelus ad sepulchrum domini, & post profundā tristitiæ noctem, magni gaudij diem mulieribus & per illas lugentib. Apostolis, euangelizauit. Hinc est illud in Psalmo: A custodia matutina vsq; ad noctē speret Israel in domino. Custodiā matutinam dixit custodiā militum mane exterritam, in exemplum omniū Psal. 129.
impiorum: nam mulieres lætificatæ sunt in exēplum omnium piorū. Quid speret Israel in domino ab illa custodia matutina? Videlicet qa in se, quod in illo factū esse extunc innotuit, futurum est quia resurrexit à mortuis, quia apud dominum misericordia est, & copiosa apud eum redemptio: & ipse redimet Israel ex omnib. iniquitatibus eius, subauditur, quemadmodum redemit illos filios Israel ex omnib. Aegyptijs hominib. Itaque vigilia matutina qua pertransierunt filij Israel Aegyptijs remanentib. mysticè nobis gaudium est dominicæ resurrectiōis, in qua veterem deponentes hominē, renati sumus, diabolo remanēte, cui renunciauimus & omnibus pompis eius. Dicit enim Apostolus: Quia quicunq; baptizati sumus in Christo Roma.6.
Iesu, in mortem ipsius baptizati sumus, consepulti cum illo per baptismū in mortē, vt quomodo resurrexit Christus à mortuis p gloriā patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus. Si enim cōplantati facti sumus similitudine mortis eius, simul & resurrectionis erimus. De huius igitur facti gloriosi mysterio celeberrimo iam silere non debemus, habentes canticū Moysi, quod sequitur: Quia hic est sapientia quæ aperuit os muti, & linguas infantium fecit disertas, vt victricem Sap.10.
manum tuam laudemus pariter Domine Deus noster: Nam ab ore nostro quicunque gratiam hāc sumus cōsecuti, canticū hoc nō debere

Apoc. 15. debere deficere, innuit illud de Apoc. Et vidi tanquã mare vitreũ mixtum igne, & eos qui vicerunt bestiã & imaginẽ illius, & numerum nominis eius, stantes supra mare vitreum, habentes citharas dei, & cantantes cãticum Moysi serui dei, & canticum agni, dicentes: *Quid est stare super mare vitreum.* Magna & mirabilia opera tua domine deus omnipotẽs, &c. Eccẽ stant supra mare vitreum, videlicet laborantes seruare innocentiã, quã accepimus per baptismum, mare, in quã, vitreum, videlicet propter puram quã ibi fecimus relinquendorum confessionem peccatorũ, sed & igne mixtum. i. spiritu S. viuificatum, quo peccata ipsa cõsumpta sunt, qui & hoc loco mysticẽ designatur per ventum vrentẽ, cũ dicitur: quia cùm extẽdisset manum supra mare, abstulit illud Dominus vento flante vehementi & vrẽte tota nocte. Habentes ergo citharas dei. i. mortificationem carnis, quã Deus præcepit, cantãtes canticũ hoc Moysi serui Dei, & canticum agni vtobiq; exultãtes, & pro re gesta, quæ facta est per manum Moysi, & pro mysterio agni immaculati, & incontaminati Christi, quod ille in eadem re prophetice intellexerit.

Canticũ Moysi ad laudẽ Christi domini, qui peccata nostra in mari rubro, id est, in baptismate demersit.

CAP. XV.

CAPVT XXXVII.

Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est, equũ & ascensorẽ proiecit in mare.) Prima vox præcentoris ammonitio est, adhortans oẽs, qui in Sunamite sũt choros castrorum: vt subleuent concentum secundum magnitudinẽ festiuitatis, secundũ *1. Cor. 14.* quantitatem siue qualitatẽ diuinorum operum. Cantemus (inquit) Domino, cantemus spiritu, cantemus & mente. Nam & Apostolus dicit: Psallam spiritu, psallã & mente. Deniq; spiritu cantare vel psallere, id est, rem gestam memoriter tenere, & eam solam pro materia cantationis habere. Cantare autem mente, id est, in exteriore facto mysterium interius persentire. Cãtemus igitur domino. Quare? Gloriosè enim magnificatus est. In quo? Equum & ascensorem proiecit in mare. Verè gloriosa magnificentia, etiamsi solũ factum exterius attendas. Si autem & mysterium interius perspicias, ibi gloriosior magnificentiæ abundantia est. Nam hic mun- *Ioan. 12.* dus per equum, diabolus per ascensorẽ signi- *Abac. 3.* ficatur. Quando illum ascensorem, & talem equum proiecit? Tunc videlicet, quando dixit, nunc iudicium est mundi, nũc princeps huius mundi eijcietur foras, & subsequente protinus exponens actu quid dixerit, accepit cornua crucis in manib. & ibi abscondita est fortitudo eius, & obrepere ausa mors, deinceps victa iret ante faciem eius, & egrederetur diabolus ante pedes eius. Tunc proiecit, & extunc proijcere nõ desinit illum in mare, nobis quidẽ vitreum, & spiritus S. igne mixtum: illi autem piceum, igneumq; ac sulphureum. Nam illud quidem mare, quo trãsierunt filij Israel, vnum idemq; istos emisit, & illos absorbuit: verùm nostrũ mare, quo baptizamur, in nomine patris & filij & spiritus sancti, equum istum & ascensorem eius nequaquam admittit, sed dum nos per illud mare vitreum transimus, ille in profundum inferni proijcitur. Hoc valdè gloriosũ est, quod sic fecit Dominus. Olim ascensorẽ istum, in cælum ascendã, dicentem, & supra astra dei exaltabo solium meum, detraxit, & proiecit in istum aerem caliginosum: nunc autem sedentem super equum. i. super infrenatã stultitiam superbientium, & à se dece- *CAP. XV.* ptorum hominum, deiecit in profundum la- *Esa. 14.* ci, in baratrum ardentis inferni. Veruntamẽ *Ibidem.* (inquit propheta) ad infernum detraheris in profundum laci, qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient, &c. Eccẽ videmus, adhuc in dei iudicij visuri sumus, tunc *Iob 40.* enim cunctis videntib. præcipitabitur. Cantemus igitur domino, ait hic doctus, & benè vocalis præcentor: Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem:) Accepta commonitione, chorus vniuersus vnum ex multis membris corpus, tali initio ingreditur carmen delectabile. Fortitudo mea & laus mea Dominus. Quid deinde? Et factus est mihi in salutẽ. Ergo fortitudo tua facta est tibi in salutem? Plane fortitudo mea nã fortitudo capitis mei, fortitudo mea est: imò caput meum si forte est, fortitudo mea est. Quis aũt nesciat, quia dominus ipse magnificus caput meũ est, ex quo verbum caro factum est, & ego vna ecclesia, quæ ad carmẽ hoc vocata sum, vnum corpus eius sum? Licet igitur vniuerso simul corpori, licet singulatim quibusq; membris gloriari, salua capitis gratia, & dicere, quia fortitudo mea est, factus est mihi in salutẽ, & hæc laus mea est, *Esa. 51.* & laus capitis totum corpus non dedecet. Aliàs aũt nisi caput istud fortissimum haberẽ, sicut hactenus ex quo bibi calicem iræ eius de manu domini, & potaui vsq; ad feces propter Adæ præuaricationẽ, sicut hactenus (inquit) non fuit qui suscitaret me ex omnibus filijs meis, quos genui, ita & vsq; in sempiternum dormirẽ, sicut bestia illaqueata plena indignatione domini. (Iste deus meus, & glorificabo eũ, deus patris mei, & exaltabo eũ.) Iste, inquam, quondam despectus, & nouissimus virorum, vir dolorum, & sciens infirmitatum, qui moriendo talẽ equum, & talẽ ascensorẽ sic proiecit deus meus est. Et homo est, & deus meus est. Glorificabo eum, nõ erubescã eum. Sed dicit mihi aduersarij popu- *Esa. 53.* li, qui ascenderunt & irati sunt, quos dolores obtinuerunt. f. synagogæ Iudæorum, cõciliabula hæreticorum. Si deus tuus iste est, *Psal. 80.* ergo deus recẽs, deus alienus erit in te, & non facis secundum scripturæ præceptum, sed cõtra scripturã dicentem: Israel, si me audieris, non erit in te deus recẽs, neq; adorabis deum *Ioan. 8.* alienũ. Ait ergo adhæc, & cantabo confidẽter. *Ibidem* Iste deus meus, & glorificabo eum: deus patris mei Abraham, & exaltabo eum. Abrahã (inquit)

(inquit)pater vester exultauit vt videret diē meum, vidit,& gauisus est. Itē: Amen dico vobis, antequā Abrahā fieret, ego sū. Igitur deus recēs nō est in me, neq; adoro deum alienum, sed deū patris mei, deum antiquū. Nam etsi filius, etsi genitus, vel natus est, nec vno tamē pūcto siue atomo iunior est patre suo, antiquo dierū. Istum glorificabo, istū exaltabo, dicāq;(Dn̄s quasi vir pugnator (omnipotens nomē eius) currus Pharaonis & exercitū eius proiecit in mare. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro, abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundū, quasi lapis.)Per parēthesin lege(omnipotens nomē eius) videlicet, vt in medio orationis suggil-
Exod. 5. letur aduersarius, cui nimiū videbatur, vt diceretur dn̄s. Quasi vir pugnator, inquit. i. ad modū viri pugnatoris hæc fecit. Sicut enim vir pugnator, pro modo vel qualitate hostis sui semetipsum aptat, & armis induit: sic iste secundū naturā hostis sui, nouis & mirabilibus modis bellū ordinare debuit. erat aūt ho-
Ephe. 6. stis eius non caro & sanguis, sed principatus quidā & potestas aerea, rector mundi huius, tenebrarū harum, spiritualis nequitia in cælestib. Non ergo materiali gladio super fœmur suū semetipsum potētissimus accinxit, nō loricā vel galeā ferro textā induit, sed cōtra eiusmodi principatū vel potestatē superbiæ, humilitatē & obedientiā induit: cōtra spiritualia nequitiæ, charitatis fortitudinem
Esa. 14. induit, & prœcinxit se. Ita quasi vir pugnator currū Pharaonis aerei, quo super altitudinē nubiū equitare se credidit, vt esset altissimo similis, & exercitū eius tam vitiorū q̄ dæmonum, quos proposuerat in tēplis vel delubris
Ioan. 12. gentium, proiecit in mare. Moriendo quippe accepit potestatē in cælo & in terra, & omnia traxit ad se. Extunc electi principes eius submersi sunt in mari rubro, vndosa nāq; tribulatio eius, de qua dicit in psalmo. Saluum me fac Deus, quoniā intrauerunt aquæ vsq; ad animā meam, inūdauit super capita eorū ex hora qua in latere percussus lancea, fudit
Psal. 68. sanguinē & aquam: & ita abyssi operuerunt eos, & perijt memoria eorū, & descenderunt in profundum, quasi lapis propria iniquitate depressi. Nihil em̄ iuris habent in omnibus quorū hic Deus est, & qui glorificant eū, qui hunc patris sui profitentur deū. Inde laudes, inde gratiarū actiones. (Dextera tua dn̄e magnificata est in fortitudine, dextera tua domine percussit inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios meos.)Sit vox ista maximè martyrum nostrorum: per illos enim dextera dn̄i quæ cælos fundauit & terram, mirificè glorificata miraculis, tēpla dæmonum euertit, idola disperdidit. Ita percussit inimicū, non ferro, sed sanguine martyrum, in multitudine gloriæ suæ, in laudē & honorē gloriosæ gratiæ suæ, ô sancta ecclesia deposuit aduersarios tuos. Dicāt ergo victores isti, præliatores fidei, propugnatores veritatis. (Misisti iram tuā quæ deuorauit eos sic ut stipulā, & in spiritu furoris tui cōgregatæ sunt aquæ. Stetit vnda fluēs, cōgregatæ sunt abyssi in medio mari.)Iram tuā. i. zelum tuū, misisti domine deus: zelatus em̄ es pro genti-
bus te ignorantib. quæ in errorē adductæ ad *1. Cor. 12.*
simulachra muta ibant, prout ducebantur: & deuorauit ira tua, siue zelus tuus deos sphanaticos, sicut deuorat ignis stipulā. Vbi nūc adulter Iuppiter? Vbi Venus meretrix? Vbi cæterorum portenta deorum? Vbi sunt equi eorū, qui sub illis cōtra martyres tuos hinnierunt, id est, reges & præsides truculenti, qui pro illis martyrum sanguinē fuderūt? Deuorauit eos ira tua sicut stipulam, & in spiritu furoris tui, id est, in cōminatione futuri iudicij, congregatæ sunt aquæ. Iuxta literam, in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ, illud est, qa abstulit eas Dominus flāte vento vehementi, & vrente tota nocte, erātque quasi murus ad dexteram & leuam, quæ res vtiq; fugientib. opem, persequentib. portabat furorem. Cęterùm, iuxta cœptū mysterium, aquæ, populi sunt. Vnde est: Beati qui seminatis super oēs aquas. Itē intonuit domi
nus super aquas multas. Istæ aquæ spiritum *Apoca. 17.*
furoris. i. comminationē futuræ examinatio *Esa. 31.*
nis sentire vel audire potuerunt, quia ratio- *Psal. 28.*
nales sunt, & à timore eius congregatæ sunt. Vbinam cōgregatæ sunt? In medio mari. Sic enim ternaria repetitione vsus, per tropum, qui periphrasis. i. circūlocutio dicitur, & ornandæ rei causa fieri solet, tandē determinauit. Cōgregatæ sunt aquæ, stetit vnda fluens, cōgregatæ sunt abyssi in medio mari. Aquarum enim nomine (vt iam superius dictum est)populus significatur, vnde vel abyssorū vel fluentis vocabulo fluidā & profundam populorum signat miseriam, iuxta quod alibi de isto persecutore dicitur: Absorbebit
fluuium, & non mirabitur. Sed stetit hic flu- *Iob 40.*
uius, vel hæc fluens vnda: tunc stetit, quādo congregatæ sunt aquæ, id est, populi multi, vt stanti & terno deo per fidem vnirentur.
Et alio loco scriptura dicit: Prauum est cor *Hier. 17.*
hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ergo & abyssi cōgregatæ sunt in medio mari, quādo praui hominis, de occultis tenebrarum, de profundis vitiorū confluxerunt ad vnicum & vniuersale Christi baptisma. Medium enim rectè dicitur, id quod cōmune vel publicū, aut vniuersale est, quod nos
dicimus catholicum. Et hoc expedit congre- *Prou. 9.*
gationi aquarum, vt cōgregentur ad mediū: nam quod in parte est, non est autenticum. Illud hæreticorū est, qui angulos quærunt, quib. aquæ furtiuæ dulciores sunt. (Dixit ini
micus: Persequar & cōpræhendam, diuidam spolia, & implebitur anima mea.) Hoc dixit *Iob. 40.*
inimicus. i. diabolus, qui antonomasticè, id est, quasi proprio nomine dicitur inimicus. Quid mirū, si hoc dixit, habens fiduciā, q̄ influat Iordanis in os eius: & fals⁹ est, qui dixit,

In cælum

Esa. 12. In cælum conscendā, affectans similis esse altissimo, & spes eius eũ frustrata est? Quid mirũ, si de cordib. renascentium in Christo, iam exclusus, sic dicit & loquitur. qui de cælo piectus, cũ angelis suis adhuc aduersatur & extollitur supra omne, q dicitur deus, aut
2. Thes. 2. q colitur? Persequar (inquit) & cõpræhendam. Persequar quãtũ licet: nã de his qui mare ingressi sunt, neminẽ cõpræhendit, nisi fictum aliquẽ aut hypocritã. In quo habet fiduciã, vt dicat, diuidã spolia, implebitur anima mea. Ait: (Euaginabo gladiũ meum, interficiet eos manus mea.) Gladiũ euaginare id est, apertã persequutionẽ excitare, sicut ecõtrario arcũ intendere, i. occultè velle deci-
Quid est gladiũ euaginare. pere. Vtrunq; Psalmista exprimẽs, persecutionis modũ, Gladiũ (inquit) euaginauerunt peccatores, intenderunt arcũ suũ. Ergo euaginabo (inquit) gladiũ meum. i. à cordib. ex-
Psal. 36. clusus, manifesta vt tar tyrannide, regũ, imperatorum, vel paganorum crudeliũ. Et quia non pertingo ad animas, corporaliter interficiet eos manus mea, potestas mea permissio diuina. Sed qui fecit eum (ait ad B. Iob Domi
Iob. 40. nus) applicabit gladiũ eius. i. non quantũ volet, sed quãtum vtile est, sæuire aut interficere permittetur. Non ergo timeat victoriosus populus dei festinans ad hæreditatem, quam promisit deus: etenim inimicus iste, dũ persequitur, dum occidit: ꝓposito magis illorũ proficit, vt citius ad patriã perueniant peregrini. Inde fatuus esse conuincitur, quia dum pro se cõtra deũ, vel cõtra dei populũ agere nititur, cõtra se potius agit, & dei propositũ adiuuat, vt perficiatur. Diciturque ad B. Iob de illo. Nũquid pones circulũ in narib. eius? Hoc enim dicto fatuitas eius maximè denotatur. Et subinde: Nunquid feriet pactum te
Ibidem. cum, & accipies eũ seruum sempiternũ, subauditur, vt ego, cui volũtate aduersando sic ille cooperatur, tanq iurauerit obsequium, seq; seruũ studeat exhibere fidelissimũm. Sequitur. (Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbũ in aquis vehementib.) Certum hoc tenet catholica fides, quia mare Christi, nobis ingressis aspirat, spiritus Dñi, spiritus gratię & remissiõis, deponẽs iuxta prophetam oẽs iniquitates nostras, & projciens in profundũ maris omnia
Mich. 7. peccata nostra. Hæc ruina diaboli est. Quod enim primũ in semetipso caput nostrum fecit in præsentia suæ mortis, delens q aduersus nos erat (vt Apost. ait) chirographum decreti, quod erat cõtrariũ nobis, & ipsum (in-
Col. 2. quit) tulit de medio, affigẽs illud cruci, & expoliãs principatus & potestates traduxit cõfidenter, palã triumphãs illos. Quod, inquã, tunc in semetipso caput nostrum fecit, hoc idem in baptismo facit in membris suis, vbi
Rom. 6. est similitudo mortis eiusdem, cui cõplãtamur, vt idem Apost. ait: Rectè igitur dicas & veraciter cantes, quicunq; de hoc mari ascẽdisti in Christo renatus, quia operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbũ in aquis vehementib. impleta veritate dicentis prophetiæ: Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti, draco magne, qui cubas in medio fluminũ tuo- *Ezech. 29.*
rum, & dicis: Meus est fluuius, & ego feci me metipsum, & ponã frenũ in maxillis tuis, & adglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis, & extrahã te de medio fluminũ tuorum, & vniuersi pisces tui squamis tuis adhærebunt, & projciam te in desertum, & oẽs pisces fluminis tui. Et nota q superius lapidi videlicet propter grauedinem peccati, hic *CAP. XV.*
aũt eos plumbo cõparauit. s. propter pœnam *Zach. 5.*
vel retributionẽ peccati, secũdum Zachariã prophetã, apud quẽ talentum plumbi mittitur in os eius iniquitatis. Iterum laudes, iterũ gratiarum actiones. (Quis similis tui in fortibus dñe, quis similis tui, magnificus in sanctitate, terribilis, atq; laudibilis, & faciens mirabilia?) Hoc contra illud, quia dixit iste Pha- *Esa. 14.*
rao: Ero similis altissimo. Parũ erat prædicasse in illo fortitudinẽ, dicẽdo: Quis similis tui in fortib. domine, nisi & sanctitatem prædicaret, addẽdo: Quis similis tui magnificus in sanctitate? Hoc enim à se differunt hoc loco fortitudo & sanctitas, quod alibi iudiciũ & misericordia. Fortitudo iudicij cõtra superbientes: sanctitas misericordiæ, super pios fugientes. Secundu hæc duo subiũgit nomina laudis, terribilis atq; laudibilis, terribilis videlicet ꝓ iudicij fortitudine, laudibilis pro misericordiæ sanctitate. Secundũ vtraq; ista, & faciẽs, inqt, mirabilia. Quæ mirabilia? (Extẽdisti manũ tuã, & deuorauit eos terra.) Hoc est mirabile fortitudinis, vnde es tu dne terribilis? Deuorauit (inquit) eos terra, terra in quã iuxta B. Iob tenebrosa, & operta mortis *Iob 10.*
caligine, terra miseriæ & tenebrarũ, vbi vmbra mortis, nullus ordo, sed sempitern hor ror inhabitat. (dux fuisti in misericordia tua, populo quẽ redemisti, & portasti eũ in fortitudine tua ad habitaculũ sanctum tuũ.) Hoc mirabile sanctitatis vel misericordiæ est, inde es tu dñe laudabilis. Terribilis as lauda bilis tã diuersa mirabilia fecisti, & portasti eũ (inquit) in fortitudine tua. Tẽpore præterito ꝓ præsenti vsus est, portasti inquiẽs, ꝓ eo vt diceret, portabis, certissimè sciẽs, quia q cœpit perficeret, vel quia propositũ eius infirmare nemo posset. Quod aũt est habitaculũ dei sanctũ? Nunquid terra peccatorũ, terra Chananæorũ? Fuerit quidẽ illic habitaculum sanctũ. i. ciuitas sancta Hierusalem vel templum, & sancta sanctorum: verũ nõ propter se illa sancta fuere, sed propterea quia cælestium erant exemplaria sanctorum. Ergo non tam locum illum terrenum, quã terram viuentium, cuius illa erat vmbra, dixit habitaculum Dei sanctum: quo per gloriosam ductoris dei magnificentiã, portandum præuidebat esse vniuersum sanctorum populũ in fortitudine dei, quæ non est alia, quã filiꝰ dei. (Ascẽderunt populi, & irati sunt, &c.)
Vnde

Vnde ſcire poterat, vt diceret quaſi præteritum quod futurum erat, tunc conturbati ſunt principes Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan? Nam de eo quod ait, dolores obtinuerunt habitatores Philiſtijm, illud forte reſponderi poſsit, quia vicina erat terra Philiſtijm, & antequam mare ingrederentur, cauendum illis erat, ne per eos tranſire conarentur, ſicut ſuperius iam dictum, eo ꝙ eorum dolor, id eſt, inuidia, iam exeuntibus ex Aegypto, innotuiſſet. Verùm Edom, dicentibus, obſecramus, vt nobis trãſire liceat per terram tuam, necdum reſpõderat, non tranſibitis per me, alioqui armatus occurrã tibi. Neq; dixerat rex Moab, ita delebit hic populus omnes qui in noſtris finibus commorãtur, quomodo ſolet bos herbas vſque ad radices carpere. Vnde ergo, niſi ex prophetico ſpiritu iam iſta cantare nouerat? Porrò ſpiritualiter Edom, id eſt, terrenus vel ſanguinolentus, & Moab, quod interpretatur ex patre, ſubauditur diabolo, Chanaan quoque, quod interpretatur commotio, Philiſtijm, quod interpretatur potione cadentes: omnes illos & nominibus ſignificauerunt, & factis ſuis præfigurauerunt, qui Chriſto victo coronato, gloriam eius cælis enarrantibus, atque in omnem terram exeunte ſono Apoſtolorum eius, victi diaboli cauſam quaſi tuendã ſuſceperunt, & ſpiritu eius inflammati in omnes in Chriſto credentes, aſcenderunt & irati ſunt. (Irruat (inquit ſuper eos formido & pauor, in magnitudine brachij tui.) Formido de futuris, pauor de præſentibus. Hoc iuſtè illis imprecatur, qui gloria Dei cruciantur, cunctis videlicet hoſtibus fidei, vel nominis Domini, tam viſibilibus quam inuiſibilibus. (Fiant immobiles quaſi lapis.) Videlicet vt mobilibus & benè ad Deum currentibus nocere non poſsint. (Donec pertranſeat populus tuus Domine.) Subauditur, qui manentem hic non habet ciuitatem, ſed futuram inquirit. (Donec pertranſeat populus tuus iſte quem poſſediſti) Repetitio pertranſeuntis populi, eſt quidem in litera quoque ornatus ſermonis vel cantici, ſed in myſterio placet magis, ſi poſt priorem Hebræorum ſequentem quoq; gentiũ populum intelligere velis, quem ſuo ſanguine emptum, ductor Chriſtus poſſedit patre dicẽte: Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſsionem tuam termi nos terræ. (Introduces eos, & plãtabis in mõte hæreditatis tuæ, firmiſsimo habitaculo tuo, quod operatus es domine.) Hoc ſecundum ſimilitudinem vineæ dictum, Pſalmiſta quoque amplectens canit Domino, Vineam de Aegypto trãſtuliſti, eieciſti gentes, & plantaſti eã, &c. In monte (inquit) hæreditatis tuæ. Terra quidem montoſa eſt, quã dedit dominus populo illi, ſed incomparabiliter ea celſior eſt terra, quam rectè dicas mõtem hæreditatis domini, præſertim cùm pro tinus ſubiũxerit, firmiſsimo habitaculo tuo quod operatus es Domine, ſanctuarium tuũ domine quod confirmauerunt manus tuæ. Ergo mons, in quo magnum ſit plantari populo Dei, quod rectè vocetur firmiſsimum habitaculũ domini, quod operatus ipſe ſit, quod ſanctuarium ſit domini, quod manib. ſuis ipſe confirmauerit, ille eſt Libanus, de quo propheta, plantationem apoſtaticã eiectam dicit eſſe his verbis. Ecce Aſſur quaſi cedrus in Libano pulcher ramis, & frondib. nemoroſus, excelſuſque altitudine, & inter condenſas frondes eleuatum eſt cacumen eius Et poſt pauca. Omne lignum paradyſi dei non eſt aſsimilatum illi & pulchritudini eius, quoniam ſpecioſum feci eum. Ac deinceps: Cui aſsimilatus es ò inclyte atq; ſublimis inter voluptatis ligna? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram vltimam, in medio incircunciſorum dormies, cum his, qui interfecti ſunt gladio. Ipſe eſt Pharao, & omnis multitudo eius dicit dominus. In hoc monte primũ, quod eſt mirabile, latronem plantauit, dicendo: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradyſo. (Dominus regnabit in æternum & vltra.) Pulcherrimi cantici clariſsimus, & valdè ſonorus finis hic eſt. Nã quòd ſequitur, (Ingreſſus eſt enim Pharao, &c.) ſubiungendo ad caput redit, & vniuerſa quaſi breui epilogo concludit. Dominus regnabit in æternum. Certum hoc habet omnis qui nouit dominum, quia dominus regnabit in æternum. Sed quis hoc ipſum capiat, quod dicitur in æternum? Significatũ huius vocis nimis ſpatioſum eſt Longitudinem & latitudinem ſiue altitudinem eius noſter intuitus permetiri non poteſt. Hac voce audita, fortè leuamus capita noſtra, ſed non tota videmus æternitatis ſpatia. Addidit, & vltra, velut ſi dicat: Quantum videre in lõginquum potes, regnabit dominus, & vltra quàm videre potes, vltra id quod ipſa vox, qua dicitur in æternũ, animo vel intellectui tuo inſert. Quaſi quæreres, vnde ſcis, quia dominus regnabit, rationem reddit huiuſmodi. Ingreſſus eſt enim Pharao, &c. Ergo niſi ille in mare ingreſſus fuiſſet, & niſi dominus eum ſuper aquas reduxiſſet, Dominus non regnaret? Planè regnaret vbique poteſtate, ſed non regnaret illa hominum poſſeſsione quam propheta ſuſpirans. Et poſſederũt nos (inquit) domini abſque te. Niſi, inquam, fuiſſet oppreſſus ille Pharao ſpiritualis, Dominus non regnaret in nobis, id eſt, niſi fuiſſet eiectus princeps mundi, non poſsideret nos Chriſtus filius Dei, non regnaret in nobis ſaluator mundi.

[Margin: Num. 20. — Num. 21. — Heb. 13. — Pſal. 2. — Ezech. 31. — Luce 23. — Eſa. 26.]

Maria idem canticum cum mulieribus poſt viros cantans, cuirei nobis myſticum exemplum dederit.

CAPVT XXXVIII.

SVmpſit ergo Maria propheti ſſa ſoror Aaron tympanum in manu ſua, egreſſæque ſunt om

sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat, dicens: Cantemus domino, &c.) Pulcher narrationis ordo. Prius Moyses cum viris, deinde Maria cũ mulierib. vnum idemq; canticum canit. Nos hunc ordinem spiritualiter intelligentes, saltem vt mulieres cum mulieribus, quoniã infirmæ animæ sumus, eadem fide cantemus: nam apostolus & apostolicos homines, quicunq; armati de Aegypto ascenderunt, & ad præliandum fortes sunt, viros esse fatemur, & eorum comparatione, cum quasi mulieres simus, nequaquam eorum choro consistere, vel eodem tono personare valemus. Notandum, quia Mariam hic prophetissam scriptura nuncupauit, quia videlicet (sicut prędictũ, partimq; expositum est) futurorum prophetiam verba continent huius cantici, cum sonare videantur tãtum de præsentibus & præteritis. Et pulchrè sumpsisse dicitur tympanum, quod modulationis instrumentum, corium est in ligno extentum, significatq; carnis mortificationem, sine qua nulla potest anima probam se exhibere cãtatricem. Egressæ sunt (inquit) oẽs mulieres post eã. Mulier à mollitie dicta est. Sed oportet ab ipsa mollitie sua fidelẽ animã parumper egredi, quatenus viros imitari, & dignè Deo canere possit.

LIBRI SECVNDI IN EXODVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EXODVM COMMENTARIORVM

LIBER TERTIVS.

Quomodo iuxta Paulum monemur, ne sicut multi filij Israel in nube & mari baptizati, sic nos in Christo baptizati, malis operibus baptismi gratiam perdamus.

CAPVT I.

IGnorare nos Apostolus nõ vult, ea quæ prædicta sunt & quæ sequũtur, in figura nostri facta esse, scripta esse autẽ ad correptiõem nostrã in quos fines seculorũ deuenerunt. Quomodo ad correptionem nostrã? Videlicet vt non iam nos comprehendisse, vel hoc solum nobis sufficere arbitremur, quòd in Christo baptizati sumus, & hac fiducia decepti, susceptã
2.Cor.10. baptismi gratiam, malis operibus iterum perdamus. Hanc enim inutilem nobis confidentiam rumpere nitẽs, nescitis (inquit) quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currũt, sed vnus accipit brauium? Sic currite vt comprehendatis. Ac deinceps: Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes
Ibidem 9. sub nube fuerunt, & omnes mare trãsierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Et omnes eãdem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundẽ potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spiri-
1.Cor.10. tuali consequente eos petra. Petra erat Christus. Sed non in plurib. eorum beneplacitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Hæc autem in figura facta sunt nostri, &c. Igitur
CAP. XV. concupiscentias & idololatriam illorum, fornicationes quoque, tentationes, atq; murmurationes illorum sic prosequamur, quatenus de prostratis eorum corporib. prædictæ correctionis emolumentum capiamus: & ante omnia de figuris rerum corporaliũ cum auctoritate eiusdem Apostoli spiritualia mysteria Christi filij Dei iuxta propositum nostrũ perscrutemur. Nam hæc omnia, inquit, in figura contingebant illis.

Quomodo iuxta aquas Marath dominus populum tentauerit.

CAPVT II.

TVlit autem Moyses filios Israel de mari rubro, & egressi sunt in desertum Sur. Ambulaueruntque tribus diebus per solitudinem, & non inueniebant aquam, & venerunt in Marath, &c.) Sur desertum inter Cades & Barath: Vbi inuenit angelus ancillã Saræ Agar. Extenditur aũt vsq; ad mare, quod ad Aegypti confinia peruenit. Interpretatur autem Sur, murus siue directus. Ambulauerunt, inquit, tribus diebus, &c. Hoc quòd nõ inueniebant aquã, & quòd venientes in Marath. (Non poterant bibere de aquis eius, eò quòd essent amaræ, vndè & congruum loco nomen imposuit, vocans illud Mara, id est, amaritudinem.) pro tẽtatione factum est. Sic enim habes. (Ibi constituit ei iudicia, atque præcepta, & ibi tentauit eum.) Tentatus autem, continuò reprehensibilis populus inuẽtus est. (Nam murmurauit contra Moysen, dicẽs: Quid bibemus?) Nõ quia dixit: Sed quia murmurãdo dixit, quid bibem⁹? rectè arguitur. Sed hæc prima tentatio improbitas fuit. Ergo mãsueta Dei patiẽtia suauiter corripit, & dicit: (Si audieris vocem domini Dei tui, &c. cunctum languorem quem posui in Aegypto, non inducam super te. Ego enim dominus Saluator tuus.) Ac si dicat: Si nõ murmurare aut cõtentiosè agere incipias, ego qui Aegyptum contriui in ira mea, ductor tuus ero in misericordia mea. Aliàs autem si Aegyptiorum peccata rebellando secutus fueris: cun-

Gen.16.

ris:cunctum languorem inducam super te,
quem in Aegypto posui. Grande & hic my-
sterium est.

Quòd Moyses sedulus nutritius, filios Israel tanquam paruulos excepit, & quid aquæ Marath significent.

CAPVT III.

TVlit Moyses (inquit scriptura) filios Is-
rael de mari rubro. Puta dixisse, quia tu
lit nutritius sedulus, paruulos alūnos de no-
uæ regenerationis sacramento. Nam illi qui-
dem non nisi in figura baptizati erant, nec ita
1. Cor. 10. vt nos in Christo, renati erant: ac proinde illi
quoq;, sicut omnes homines, futura emunda
tione sanguinis Christi adhuc indigebāt. Ve-
runtamen propter eādem præfigurationem
baptismi, in ipso ascensu suo de mari rubro, il
los significabant paruulos, quibus beatus Pe
1. Pet. 2. trus apostolus dicit: Deponentes igitur om-
nem malitiam & omnem dolum, & simula
tiones, & inuidias, & omnes detractiones, si-
cut modò geniti infantes rationabiles & sine
dolo, lac concupiscite, vt in eo crescatis in sa-
lutem. Constat autem, eiusmodi infantes o-
portere affectu nutritio portari, quādiu par-
uuli sunt, quamdiu lacte illis opus est, & non
solido cibo. Et hæc maxima rectoribus popu
lorum cura impendet, vt eiusmodi quasi in
Esa. 66. humeris tollant, iuxta prophetam dicentem:
Pueri eorum in humeris portabuntur, & su
per genua consolabuntur. Benè ergo dictum
est & propriè, tulit: quia videlicet grande o-
nus super se tollit, quisquis infantiles homi-
num mores, rectè & secundum Deum porta
re intendit. Quod primùm hic Moyses in se-
Nume. 11. ipso expertus, dicit ad dominum: Cur afflixi-
sti seruum tuum? Quare nō inuenio gratiam
coram te? Et cur imposuisti pondus vniuersi
populi huius super me? Nunquid ego conce-
pi vniuersam multitudinem hanc, vel genui
eam, vt dicas mihi, porta eos in sinu tuo, sicut
portare solet nutrix infantulum, & defer in
terram pro qua iurati patribus eorum? Et ve
nerunt, inquit, in Marath. Marath, cuius a-
quas bibere non poterant, eò quòd essent a-
maræ, legem significat veterem, cuius carna-
les ceremonias, nos paruuli sanguine Christi
redempti, non possemus portare. Sed neque
Act. 15. patres ipsi potuerunt, apostolo Petro dicen-
te: Nunc ergo quid tentatis Deum, impone-
re iugum super ceruicem discipulorū, quod
neque patres nostri, neque nos portare potui
mus. Profectò quibus hæc dicebat paruulis,
aquas de Marath propinare volebant, quas
neque ipsi præ amaritudine bibere poterāt?
(Clamauit Moyses ad dominum, qui osten-
dit ei lignum.) Hoc lignū, quod Moysi, imò
per gratiam & nobis ostendit dominus, san-
ctæ & viuificæ crucis lignum est. Lignum e-
nim in aquas Marath mittere, & sic eas in dul
cedinem vertere, est dominicæ passionis sa-
cramentum cum litera legis conferre. Quod
quam dulce sit, qui experiri meruit ipse no-
uit, qui bibit, ipse sapit.

Quid per Helim, quid per duodecim fontes, quid per septuaginta palmas significetur.

CAPVT IIII.

VEnerunt autem in Helim, vbi erāt duo
decim fontes aquarum, & septuaginta
palmæ, & castrametati sunt iuxta aquas.)
Quid erat opus scire nos numerum fontiū,
numerumque palmarum, nisi & in his quo-
que scitu dignū subesset mysterium? Helim
namque vertitur in arietes. Ergo quoniam &
in Psalmo cātamus, Deduxisti sicut oues po-
pulum tuum, in manu Moysi & Aaron. Et
in euangelio de nobis pastor dicit, & alias o- Psalm. 76.
ues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas
oportet me adducere, & vocem meā audiēt, Ioan. 10.
& fiet vnū ouile, & vnus pastor: ipsum ouile
dominicū hic accipiamus per nomen Helim,
id est, arietum. Arietes namque duces gre-
gum & ouilis principes sunt. Porrò per abun
dantiam fontium duodecim, copiamque pal
marum septuaginta, demonstrari nobis arbi-
tremur, ouile ipsum quàm sit delectabile o-
uibus ad manendum, quàm commoda sit sta
tio educandis filijs arietum, de quibus Psal-
mista: Afferte, inquit, domino filij Dei, affer-
te domino filios arietum. Quid enim per ple
nitudinem duodecim fontium, nisi vniuer- Psal. 28.
sitatem debemus intelligere doctorum? Nam
quia duodecim apostoli sunt, quorū prima-
rium est docendi officium, rectè duodena-
rio numero designantur omnes, qui aposto-
lica doctrina tantum profecerunt, vt sedere
valeant in ordine doctorum in medio domi-
nici ouilis, id est, in medio ecclesiæ aperire os
suum. Nec mirum, quòd apostolicus ordo,
vel apostolicorum hominum vniuersitas, iu
xta talē cōcluduntur numerū, scilicet, duode
narium, quemadmodū Arithmetici dicūt, su-
perfluū, eò quòd ex duodenarij partibus con
ficitur, supra ipsius sit duodenariū. Videlicet
quia media pars eius senarius est, tertia qua-
ternarius, quarta ternari⁹, sexta binarius, duo
decima vnum, qui simul cōpositi sedecim ef-
ficiunt, qui vtique numerus superat quatuor
vnitatib. duodenariū. Hoc, inquā, nō mirum:
nam & in ecclesia doctores superflui fuerūt,
qui eloquentiam sine sapientia habentes, hæ-
reses & schismata fecerunt: & in initio fidei,
pleriq; supra modum apostoli. i. pseudoapo-
stoli reperti sunt. Quid autem per septuagin-
ta palmas florētes circa ipsos fontes, nisi pios
ac fortes accipiamus martyres? Nam de talibꝰ
quolibet scriptura dicit: Et erit tanquā lignū Hier. 17.
quod plantatur super aquas, quod ad humo-
res mittit radices suas, & non timebit cum ve
nerit æstus, & cæt. Hic igitur nobis spiritua-
libus ouibus salubris amœnitas ouilis nostri
designata est, vt nō timeamus lupos, contra
quos martyres nostri pugnauerūt, vndè mo-
do coro-

do coronati sunt, & accipiunt palmas, tanti & tales, quãtos intelligere licet per hunc numerum septuagenariũ, qui ex septenario & denario compositus est, quorum alterum septiformis spiritus gratia, alterum legis decalogus commendat. Delectet nos duodecim frequẽtare fontes, vt meritò de ouibus ecclesiæ suæ Christus sic pronuntiet. Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro. Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas. *Cant. 4.*

De murmuratione filiorum Israel pro carnibus, & de specie manna.

CAPVT V.

PRofectique sunt de Helim, & venit omnis multitudo filiorum Israel in desertũ Sin, quod est inter Helim & Sinai, quintodecimo die mensis secundi, postquàm egressi sunt de terra Aegypti. Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen & contra Aarõ in solitudine, &c.) Desertum Sin idem dicit scriptura esse, quod est Cades, interpretatur autem Sin tentatio, Sinai tentatio mea. Quod nomen rei satis cõgruit. Videlicet qa murmurãtes dixerũt filij Israel: (Vtinam mortui essemus per manum domini in Aegypto, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus carnes in saturitate, &c.) Nam huiusmodi murmurationẽ tentationem esse, Psalmista manifestè testatur, dicens: Et tentauerunt Deum in cordib' suis, vt peterent escas animabus suis. Et malè locuti sunt de Deo, & dixerũt: Nũquid poterit Deus parare mensam in deserto? Tentatio huiusmodi peccatum illorum fuit. Nõ enim quia petierunt, sed quia dixerunt, petierunt escas, & dixerunt: Nunquid poterit Deus mẽsam parare in deserto, quoniam percussit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt. Nunquid & panem poterit dare, aut parare mensam populo suo? Idcirco in peccatum reputatũ est illis. Ideo enim (inquit Psalmista) audiuit dominus & distulit, & ignis accensus est in Iacob, & ira ascendit in Israel. Sicut iam dictum est, non quia petierunt escas, quibus necessariò caro mortalis alitur, sed quia cum peterent non crediderunt in Deo, nec sperauerunt in salutare eius. Plana est historia quomodo plueritillis manna ad manducandum, & sicut puluerem carnes, scilicet gregem coturnicum. Erat autem manna (sicut alio loco scriptum est) quasi semen coriandri, videlicet herbæ, quæ Græcè corion dicitur, coloris bdellij, scilicet aromaticæ arboris, de cuius natura Plinius plenissimè scribit. Pro coturnice autem pleriq; ortigometram legunt, alij autem pro ortigometra coturnices interpretati sunt: cum sit aliud genus auium, quamuis coturnicibus non vsquequaq; dissimile. Alij autem ortigometras duces coturnicum esse affirmant ab Ortigia, in qua abundant, insula nominatas. Iam nobis intro

CAP. XVI. *Psal. 77.* *Exod. 16.* *Num. 11.*

tendẽtibus ad mysteriũ quod de hoc capitulo sumptũ toto orbe celebratur: iuxta quod veraciter dicitur in Psalmo: Panem angelorũ mãducauit homo. Primò, inquam, nobis notandum est, quanti reatus sit murmurationis malum, dicente Moyse ad populum: (Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra Deum.) Non tamen prima vice, vbi pro aqua murmurauerunt, neq; secunda, vbi nunc pro carnibus murmurãt, pœna correpti sunt, patientia Dei vsq; ad tertiam vicem supportante. Tertio namq; murmurantes apud sepulchra concupiscentiæ, nõ iã solis verbis correpti, sed pœna mortis mulctati sunt. Adhuc enim (inquit scriptura) carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat huiusmodi cibus, & ecce furor domini concitat' in populum percussit eum plaga magna nimis. Vndè hactenus in sancta ecclesia iusta est patientia, vt quisque pro quolibet vitio, vsq; ad tertiã vicem verbis corripiatur: & tũc demum, si non emendauerit, puniatur. *Num. 11.*

De ordine præposterato, an prius panis petentibus datus sit, & post aqua de petra percussa secundum historiam, an econuerso secundum prophetam.

CAPVT VI.

NOn idẽ ordo est in Propheta, quo hæc sancta & veridica scriptura historiæ cõtexta est: Hic enim res gestæ, quæ factæ sunt eodem & narrantur ordine, id est, prius panis petẽtibus datus, & post aqua de petra percussa producta esse memoratur. At verò in propheta taliter præposteratum est. Interrupit petram in eremo, & adaquauit eos velut in abysso multa, & eduxit tanquam flumina aquas, &c. Hoc primùm posito ita subiũctum est. Et apposuerunt adhuc peccare ei. In quo? Dixerunt: Nunquid poterit Deus parare mẽsam in deserto? Quoniam percussit petram, & fluxerunt aquę, & torrentes inundauerũt. Nunquid & panem poterit dare, aut parare mẽsam populo suo? Hæc ita cum dicit, manifestè prius esse vult, quòd percussa petra, fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt: posterius autem, quòd mandauit nubib. desuper, & ianuas cæli aperuit, & pluit illis mãna ad manducandum. Cur hoc? Videlicet quia parabolicè loquitur, sicut in initio Psalmi proposuit, dicens: Aperiam in parabolis os meũ, loquar propositiones ab initio. Quarum videlicet parabolarum, ne difficilis esset solutio, subsecutus Apostolus cum dixisset: Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra, continuò subiunxit, Petra autem erat Christus. Hoc enim dicto, quasi vno solari radio per fenestram iniecto, totius domus tenebras dispulit: vt clarè videremus, quòd aliam petram, aliamq́ue profluentem aquam de petra, in parabolis prædictis sapere debeamus. Dominus quoque cum dicentibus sibi Iudæis: Patres nostri manducauerunt manna

CAP. XVI. *Psal. 77.* *1. Cor. 10.*

na in deserto (sicut scriptum est) panem de cælo dedit eis manducare, continuò contradicit, respondendo: Amen amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Profectò ostendit, alium esse panem in propheta, cuius testimonio fuerant abusi, aliumque in hac historia quam patres suos manducasse recolebant Iudæi. Igitur cum auctoritate multiplici, scilicet cum testimonio prophetæ loquentis hæc in parabolis, cùm fide Apostoli dicentis, hæc omnia in figura contigisse illis, cùm veritate Christi, panem se esse asserentis, & in percusione petræ, cùm ad ipsum locum venerimus, passionem domini, & in largitate panis cum rore super castra descendentis, in præsentiarum corpus ipsius, quod de sancto sumimus altari, fideliter intelligamus. Ioan. 6.

An congruè iuxta mysticum sensum talis historicus ordo potuerit à propheta præposterari.

CAPVT VII.

Sed dicit aliquis: Et si petræ interruptio, Christi passionem: & manna Christi mensam significauit, paratam nobis in terra salutem: nec sic oportuit historica facta præposterari, vt prius diceret Propheta, percussam fuisse petram vt aquæ fluerent: & deinde mandatum esse nubibus desuper, & manna illis depluitum esse, vt ederet. Nam antequam molestia crucis perueteretur dominus Iesus Christus, ipse verbo suo ianuas cæli aperuit, & hoc manna pluit: eadem quippe nocte, qua tradebatur, proprijs ipse manibus sanctã Eucharistiam, vt hoc faceremus nos, ipse consecrauit. Ad hęc, inquam: Non ante passionem suam dominus noster, sed in ipso suæ passionis articulo hoc fecit. Iam enim venditus erat, iam tradebatur, iam tristis erat anima eius vsq; ad mortem, iam pauebat, & mœstus erat, iam factus in agonia, & orans sanguineas guttas desudabat, iam se propter certitudinẽ mortis instantis, in mundo non esse dicebat. Vndè & hoc notandum, quia cum alijs locis panis huius, id est, suimet esum necessarium commendauerit, dicendo: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, nusquam tamen nobis ostendit, quomodo posset, vel deberet hoc fieri, nisi in hora illa, qua tradebatur, qua (vt iam dictum est) in angustia passionis agonizabat. Cur hoc? Videlicet quia passiōis eius opus, res & virtus est sacramenti, qua substantia panis & vini in veritatem nobis conuertitur corporis eius & sanguinis. Vndè Apostolus: Quotiescunque enim mãducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis, donec veniat. Sed & illud nemo qui nesciat, prius esse vt inuitetur quisque ad fidem dominicæ passionis, quàm ad participationem huius panis, id est, vt prius baptizetur in morte eius, quàm ad sanctum altare admissus, communicet carni & sanguini illius. Rectè igitur sic Propheta historicos actus præposterauit, vt prius diceret interruptam fuisse petram, vt fluerent aquæ: posterius ianuas cæli apertas, vt homo cibaretur angelorum pane.

Ioan. 6. (margin, beside "commendauerit")
1. Cor. 11. (margin, beside "guinis")

Quando dicit Apostolus, Omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, &c. Et Christus dicit Iudæis: Non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater, &c. vtrum figura & res in hoc idem sint.

CAPVT VIII.

Item dicat aliquis: Cùm dicat Apostolus de patribus: Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, quomodo dicit Christus, vbi Iudæis loquitur: Non Moyses dedit vobis panẽ de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum? Dicimus ad hæc: Cùm dicit Apostolus, escam eandem, nullatenus litera innuit illum subaudire voluisse, eandem quam nos. Equidem ante nos magni patres hanc relationem subintellexerunt, sed sicut à quodam pro alia re dictum est, quamuis grandis sint auctoritatis, & sanctitatis vel sapientię ipsorum magnitudo nos opprimat, nos magis euangelica Christi auctoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentiæ argumentis. Nec enim ratio patitur, vt figura & res idem sint. Dixit autem Apostolus tam de hoc, quam de cæteris quæ facta sunt, quia in figura contingebant illis. Proinde cũ dicit, & omnes, omniumque deinde distinctionem facit, dicendo: sed non in pluribus eorum beneplacitum fuit Deo, nam prostrati sunt in deserto: planum intellectui est, idẽ esse ac si dicat, vnam escam omnes manducauerunt, & vnum omnes potum biberunt spiritualem, id est, non naturali ordine, sed spirituali virtute prouenientem, & tamen in illam repromissionis terram nõ omnes introierunt, videlicet in figura nostri, qui omnes eodem sacramento corporis Christi participamur, & tamen in illam terram viuentium non omnes pariter, siue benè, siue malè vixerimus, simus admittendi. Igitur & quod veritas de præterito tempore negans, de præsenti verò confirmans, Non Moyses, inquit, dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cęlo verum, & quod veritatis Apostolus dicit: Omnes eandem escã spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, non esse repugnantia siue contraria, ratio manifesta conuincit. Nunc iam de huius panis mysterio dicturi aliquid, ad caput lectionis redeamus.

1. Cor. 10. (margin, beside "Item dicat")
Ioan. 6. (margin, beside "cit Christus")
1. Cor. 10. (margin, beside "tam de hoc")

Quid significet, quòd murmurantes contra Moysen dixerint, Sedebamus super ollas carnium, &c.

CAPVT IX.

Sedebamus, inquiũt, super ollas carnium, & comedebamus panes in saturitate. Cur inde-

in desertum istud induxistis nos, vt occidere tis omnem multitudinem fame? Murmuratio hæc filiorum Israel, Iudaicę contentionis forma est. Sicut enim illi post immolatiōem agni, submerso Pharaone, & omni exercitu eius, transito mari rubro, nimia ingratitudine respexerunt ad ollas carnium Aegypti, & ad panes illius saturitatis, cùm fuissent serui, & multa afflictione ad amaritudinem perducti: sic post passionem agni immaculati, & incontaminati Christi, iam foras misso huius mundi principe, nouitij Iudæorum in Christo baptizati, stulta pertinacia respicientes vetera taurorum & arietum sacrificia, quæ dominus Deus in prophetarum dictis manife-
Act. 15. ste contemnit, contendebant, dicentes: quia nisi circuncidamini, & nisi incedatis per omnia secundum morem Moysi, non potestis salui fieri. Moyses ad hæc. Non cōtra nos est murmur vestrum, sed cōtra dominum. Hoc planè Apostoli dicere potuerunt. Nunquid enim ab ipsis euangelij prædicatoribus, carnalium sacrificiorum reprobatio sumpsit initium? Non vtique: Sed ab ipso domino. Ver-
Psalm. 49. bi gratia cum diceret in Psalmo: Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinē hircorum potabo? Et multa his similia. Dicant ergo duces credentium Apostoli, qui populum carnali consuetudine prægrauatum educunt ad spiritualem sensum per baptismū Christi. Nos enim quid sumus? Videlicet quamdum in corpore viuimus, vestro arbitrio, lōgè minoris auctoritatis sumus, quàm prophetarum (qui dudum excesserunt) quisquam vel minimus. Nec mirum, nam & ipsi cum adhuc viuerent adeò contempti sunt, vt occiderentur, quos quia vos minores estis, quasi honorantes sepulchra eorum ædificatis. At verò, confitemini quia Deus deorum dominus per illos locutus est, quòd nō vos arguat in sacrificijs vestris, hoc potius dicens: Immola sacrificium laudis domino. Igitur non contra nos est murmur vestrum, sed contra dominum, id est, non contenditis contra nouitatem euangelistarum, sed contra vestrorum antiquitatem prophetarum.

Quis sit ille panis, quem de cælo pluebat dominus filijs Israel in deserto.

CAPVT X.

Ecce ego pluam vobis panes de cælo. Egrediatur populus, vt colligat quæ sufficiunt per singulos dies, vt tētem eum, vtrum ambulet in lege mea, an nō? Die autem sexta parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies.) Pluam vobis, inquit. Huic verbo cōsonans Prophe-
Psal. 77. ta dixit: Et mandauit nubibus desuper, & ianuas cæli aperuit, & pluit illis manna ad mā ducandum. Quid autem per manna intelligi velit, innuens continuò subiungit: Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducauit homo. Quisnam hic panis cæli, panis angelorum? Nunquid angeli illo pane cibātur in cælo, quem populus ille colligens similem coriandro frangebat mola, siue terebat mortariolo? Ergo panis cæli, panis angelorum ipse est, qui in euangelio suo dicit: Ego sum panis Ioan. 6.
viuus, qui de cælo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternū. Hic enim 1. Pet. 1.
victus est, & vita est angelicæ substātiæ, nam in eum desiderant angeli prospicere. Quod quia facere contempsit angelus, cecidit, & factus est diabolus. Qui & huius panis, sempiternam patiens inediam, semper est pallidus, & mors illum sequitur. Digna ergo Prophe- Psal. 17.
tæ exclamatio, digna admiratio, quia ianuis cæli apertis, panem angelorum manducauit homo. Vnde hoc? Videlicet ex eo, quòd mādauit nubibus desuper, & ianuas cæli aperuit, id est, præostendit apostolis siue etiam prophetis, de quibus illud est, Tenebrosa aqua in nubibus aeris, id est, occulta scientia in prophetis: & deinde per semetipsum clausas prius hominibus ianuas cæli aperuit, solutis in carne sua veteribus inimicitijs, sicque terrenis cælestia coniunxit, id est, homines angelis sociauit, vt eodem vescantur pane cæli: illi in cælestibus in manifesto conspectu diuinitatis, isti adhuc in terra positi in sacramēto pietatis, de quo dicit Apostolus: Magnum est, in quit, sacramentum pietatis, quod manifesta- 1. Tim. 3.
tum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo, assumptum est in gloria. Equidem illic panem cæli, panem angelorū singulariter: hic antem ego pluam vobis pa- CAP.
nes, pluraliter dictum est. Nullam tamen su- XVI.
spiceris dissonantiam, nam & illic pluraliter subiunctum est, cibaria misit eis in abundan- Psal. 77.
tiam. Ergo secundum se panis vnus Christus vel vnum corpus Christi: veruntamen secundum locales ecclesias, & secundum offerentium personas, siue accipientium innumerabiles populos, cibaria siue panes rectè dicas pluraliter. Verbum ipsum pluit, quo vtraq; scriptura vsa est, in ista Deo dicente: Ecce ego pluam, in illa autem, & pluit illis manna ad manducandum, eandem vbiq; terrarum paratam omnibus pusillis & magnis significat copiam, vt de seipso magnus propheta dicat: Parasti in conspectu meo mensam. Et de Psal. 22.
nobis, licet minimis: Edent pauperes, & sa- Psal. 21.
turabuntur, & laudabunt dominum, qui requirent eum, viuēt corda eorum in seculum seculi.

Mysticè de eo quod dictum est: Egrediatur populus, et colligat quæ sufficiunt per singulos dies.

CAPVT XI.

Grediatur, inquit, populus, & colligat quæ sufficiunt per singulos dies.) Profectò & nobis spiritualiter egrediendum est, vt colligamus quantum sufficere potest. Vndè egrediemur? De pristina conuersatione, de vetustate vitæ. Nondū enim deposito vetere homine, non est nobis hoc manna colligere: non est nobis hunc panem dominicum

manducare. Præterea, si dignè manducare cupimus, ab omni curiositate corporei sensus egrediamur, vt videlicet, visu, gustu, odoratu, & tactu dijudicandú non esse arbitremur, an verè sit corpus Christi, an vera sit caro, id quod sumimus. Nam istis permanentibus colore, odore, atque sapore, est quod sufficiat fidei, quod satis sit catholicæ pietati. Spiritus est, inquit, q viuificat, caro non prodest quicquam. Verba quæ locutus sum vobis, spirit & vita sunt. Verba fidei, verba veritatis, sufficit prolata esse super substátiam panis & vini, vt inspiretur spiritus & vita æterna creaturis inanimatis, quamuis species exterior non mutetur in illis: sufficit, inquam, ad salutem credétis, ad vitam dignè percipientis. Tantum ergo vnusquisq; colligat, quia tantum sufficit. Colligat vnusquisq; quæ sufficiát, id est, credat, verba domini spiritum esse & vitam, & per ea panem & vinum, exteriori specie non mutata, transferri in veram viuentis corporis & sanguinis Christi substantiam. Nam mutari visibiliter in speciem nouam, id est, hoc in ouinam carnem, illud in sanguinis horrorem, non prodest quicquam, imò & infidum est. *Ioan.6.*

De eo quod dictum est, Vt tentem eum, vtrum ambulet in lege, an non.

CAPVT XII.

Ait postremo: Vt tentem eum, vtrú ambulet in lege mea, an non. Ergóne iustú fuit vt vel illum tali modo tétaret populum, vel hodieque super tali cibo & potu tétet hominem Christianum? Planè æquum fuit, vt illum Deus tétaret populum: nam ille populus tentabat Deum. Hoc iam superius dictú fuit, quòd in eo fuerit magnitudo peccati eorum, non quia petierunt, sed quia tentando & murmurando escas petierunt, quia iuxta Psalmistam, tentauerunt Deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis, & malè locuti sunt de Deo, dixerunt: nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Ergo dú tentantibus ostendit Deus, quid ipse posit parando mensam illis: æquum fuit, vt ipse versa vice tentaret eos, ne nescirent quales erant ipsi. Penè huic simile est, quod dicit Deus in cantico Deuteronomij. Ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, & ego prouocabo eos in eo, qui nó est populus. Tétati quippe deprehensi sunt, quòd non ambularent in lege eius, id est, in fide eius, dum diffidentes de crastino, colligerent plus quàm sufficeret per singulos dies, sicut habes in sequentibus. Porrò vt de hoc spirituali cibo & potu tentemur nos, æquum esse manifesta defendit ratio. Tentatus enim est homo à diabolo, & victus est: tétetur à Deo, vt illius tétatoris fraudem vincat, & tali antidoto iuxta naturam morbi competenter vitæ suæ subueniat. Tétati, inquam, sunt primi homines à diabolo dicente: Comedite & eritis sicut dij, & crediderunt ei plus quàm Deo, dicéti: In quacunq; die comederitis ex eo, morte moriemini. Proinde tenetur à Dei filio dicente de pane & vino. Comedite hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, comedite & eritis filij Dei, & credamus verbo eius plus, quàm oculis nostris carnalibus, quibus non nisi exteriorem panis & vini speciem intuemur, & ita iniquá credulitatem parentum nostrorum pia crudelitate in nobismetipsis euacuemus. *Psal.77.* *Deute.32.* *Gen.3.*

Quòd in sabbato non colligebant, sed de manna reposito die sexta manducabant, & de duplici sabbato.

CAPVT XIII.

Die autem sexta, parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies.) Quod inferant, inquit, id est, quod reponant sabbato sequenti quo vacare vel requiescere debeant in commemoratióem creatoris, qui sex diebus operatus est, & in septimo requieuit. Sed diximus non in prima parte huius operis, quod illi dies alterius conditionis intelligendi sint, & quòd longè aliud quàm hominis sit sabbatum, id est, Dei requies. Cur ergo de huiusmodi sabbato, quale hactenus obseruant carnales Iudæi, tunc cura fuit? Videlicet, quia dupliciter vtile hoc homini fore præuidit. Primùm, vt sicut omnia in figuram contingebant illis, ita & illud figuratiuum sabbatú figura esset spiritualis sabbati, & sua carnali similitudine, illius recordationem faceret, operatio Dei nó solum quandiu obseruatum est, sed & quandiu legitur aut legendum est. Deinde vt vno ex septenis diebus, refrigeraretur hominis mercenarius, pietas prouidit, sicut alio loco lex dicit: Sex diebus operaberis, septima cessabis, vt requiescat bos & asinus tuus, vt refrigeretur filius, ancillæ & aduena. Si ergo verú Dei agnouimus sabbatum, vbi requiescente illo & lætante in operibus suis, nunc deposito carnis onere, cùm eo requiescunt animæ sanctorum: sciamus & illud, quia manna quod nobis datum est, sabbato non inuenietur vt colligatur, sed quod antè collectum est, tunc manducabitur, quando facie ad faciem videbitur. Neq; enim qui nunc baptismum perdit, illic aliud inuenire poterit: neque is qui nunc corpus dominicum manducare, & sanguinem bibere indignè præsumpserit, vel omninò contempserit, illic inueniet hostiam quam pro peccatis suis offerre, vel in remissionem peccatorum sumere posit. Proinde quod hac sexta ætate paramus, duplum sit, quàm dudum colligere solebat populus Dei: nam ille solam literam legens, DEVM coluit: nobis quia verbum caro factum est, DEVS & homo CHRISTVS colendus & adorandus est. *Exod.20.* *Deut.5.*

Quòd Moyses populo carnes & panes promittit, cum dominus solummodo de panibus dixerat: Et quare dictum sit, Vespere scietis, mane videbitis.

CAPVT XIIII.

Dixe-

Dixeruntque Moyses & Aaron ad omnes filios Israel. Vespere scietis, quòd dominus eduxerit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam Domini. Audiui enim murmur vestrum contra dñm: nos verò quid sumus quia mussitatis contra nos? Et ait Moyses? Dabit dominus vobis vespere carnes edere, & mane panes in saturitaté, &c.) Notandum quòd cùm Dñs de panibus solummodo dixerit, ecce ego pluam vobis panes de cælo: Moyses ad populum mandata perferens quasi de suo, carnes promittit. Dabit, inquiens, dñs vobis vespere carnes edere, & mane panes in saturitatem. Et quidé dominus inferius loquens ad Moysen: Loquere, ait, ad filios Israel, vespere comedetis carnes, &c. Veruntamé ex Moysi prius quá ex domini ore vespertinas carnes promitti audimus? Quid ergo per carnes, nisi vetera sacrificia, quid per manna, nisi nouum sacrificium accipimus? Etenim sicut iam superius pertractatum est, & prophetæ testantur, illa dñs sacrificia permisit fieri, non iussit: hoc autem nouum corporis & sanguinis sui sacrificium per semetipsum tradidit, & hoc facite in memoriam meam dixit. Rectè igitur saturitatem panis prius ipse dominus, & deinde Moyses, pollicitus est. Quid autem per vesperam, nisi vetustam vitam: quid per mane, nisi nouam nouæ vitæ claritatem intelligimus? Ad vesperam (inquit Psalmista) demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Nam quia circa vesperam primus Adam, inobediens conuictus & iudicatus, in hanc mortalitatem deuenit, matutino autem nouus Adam, obedientia peracta in immortalitaté atque incorruptioné resurrexit, rectè hic per vesperam veterem vitam, in qua carnes taurorum & sanguinem hircorum sacrificauerunt Iudæi: per mane autem nouam vitam intelligimus, in qua præcurrente summo sacerdote Christo sacrificant, & pane cæli saturantur Christiani. Ad illam vesperam demorabatur, fletus cunctis ad inferos descendentib. ab hoc aût matutino lætitia est, quia cælum patet, paradysus apertus est. Dicat itaq; Vespere scietis, φ dominus eduxerit vos de terra Aegypti, & m[illegible] [illegible]bitis gloriam domini. Vespere comedetis car[illegible]es, & mane saturabimini panib. Ac si dic[illegible] .quoniá recordati estis, quia sedebatis super ollas carnium, tota ista vespera, quæ luciiluũ Christi aduentum præcurrit, carnalib. sacrificijs qualibus auelli nó potestis, vobis inseruire licebit: ita tamen, vt per illa sciatis & memoriæ repræsentetis, φ Dominus eduxerit vos de terra Aegypti, verbi gratia, per vespertinam immolationé agni paschalis, & mane videbitis gloriam, id est, gloriosam resurrectioné domini, cuius cóparatione gloria non est, quòd eduxit vos de terra Aegypti.

Hier. 7.

Psal. 35.

Quid significet, quòd coturnix castra, & ros per circuitum castrorum operuerit superficiem terræ, in similitudinem pruinæ, dicentibus filijs Israel: Manhu.

CAPVT XV.

Factum est ergo vespere, & ascendit coturnix & operuit castra, mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum. Cumq; operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudine pruinæ super terram. Quod cùm vidissent filij Israel, dixerunt ad inuicem, Manhu, φ significat, quid est hoc?) Præclara rerum imaginatio, & decora figurarum distinctio. Coturnix castra operuit, ros autem cũ quo pariter & manna descendit, non in castris, sed per circuitum castrorũ iacuit, non, inquam castra, sed superficiem terræ operuit, ipsumque minutum in solitudine apparuit, dicentibus filijs Israel, Manhu. Ros spiritum S. significat, de quo in Psalmo habemus: Sicut vnguentum in capite, φ descédit in barbam, barbam Aaron, sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion, sic bonum & iucundum est habitare fratres in vnum, quòd fit per vnum & solum dilectionis spiritum. Aaron quippe, quòd interpretatur montanus, Christus est, cui sicut barba capiti, sic adhærentes perfecti & fortes Apostoli, tunc eiusdem capitis vnguento maduerunt, quando eius sancto spiritu repleti sunt, & eiusdem vnguenti ros, id est, gratuitũ donum descendit, in montes Hermon, atque Sion, id est, in ecclesiam vtriusq; populi gentilis & Iudaici, quorum alter, scilicet Gentilis per Hermon, quòd interpretatur anathematizatum, alter, id est, Iudaicus intelligitur per montem Syon. Ros ergo qui cum manna descendit, spiritum sanctum significat, per cuius sanctificationem ad inuocationem sacerdotis conficitur corpus Christi. Coturnix castra operuit, ros autem per circuitum castrorum iacuit, quia videlicet cum synagoga carnalibus vacante sacrificijs, commune nihil est huic vero & viuo pani, qui cum isto rore descendit. De castris illis exeundũ tibi est, quicunq; hoc minutũ, quòd detulit ros iste, colligere contendis. Castra solummodo coturnix, ros auté superficiem terrę operuit, & in solitudine minutum apparuit, quia videlicet non vni genti, sicut legem de carnalibus sacrificijs, sed vniuersæ terræ & solitudini cunctarum gentium, gratiam spiritus S. & panem de cælo verum, id est, semetipsum Christus dedit. Erat auté quasi pilo tusum, quòd planè Christũ significat in ligno crucis attritum per passionem Descendit autem in similitudine pruinæ, quia videlicet illi gen ti pro parte reproborum frigidam fecit nebulam infidelitatis & inuidiæ. Vnde & dixerunt ad inuicem Manhu, quod significat, quid est hoc. Hoc enim dicere cœperunt, ex quo dicente illo, ego sum panis viuus, qui descendit de cælo, & qui manducat carnem meam, habet vitam æternam, & his similia, litigauerũt, & murmurauerũt, dicétes, quomo-

Psal. 132.

CA. XVI.

Ioan. 6.

quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Tunc, inquam, dicere cœperunt Manhu, & vsq; hodie siue Iudæi, siue hæretici sequaces eorũ dicere non desinunt, cũ dicimus eis caro Christi est & dicũt semper quomodo est, quomodo est?

Quòd filij Israel tentati à domino, in tribus rebus infideles reperti sunt.

CAPVT XVI.

FEceruntque filij Israel, & collegerunt, alius plus, alius minus, & mensi sunt ad mensuram Gomor. Nec qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod poterant edere, congregauerunt, &c.) Tentati filij Israel Domino dicente, vt supra dictum est, vt tentem eos, vtrum ambulent in lege mea an non, in tribus rebus tentationem inciderũt, & infide reperti sunt. Primùm quia audito sermone Domini dicentis, colligat vnusquisque ex eo quantum sufficit ad vescẽdum, Gomor per singula capita, iuxta numerum animarum vestrarum, collegerunt, alius plus, alius minus. Nam quod tamen mẽsi sunt ad mensuram Gomor, nec qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus parauerat reperit minus, hoc virtutis & operis fuit diuini, & ad mysterium pertinet, de quo paulò pòst dicendum erit. Secundo tentatio nem circa rem eandem inciderunt, cũ dicente domino per Moysen: Nullus relinquat ex eo in mane, non audierunt eum, sed dimiserunt ex eis quidam vsq; mane. Tertio, quia venit dies septima, & egressi de populo vt colligerent, non inuenerunt. Tripliciter ergo præuaricatione peracta, vsque quo (ait dominus) non vultis custodire mandata mea? Et cætera. Porrò Gomor mensura Attica duodecim sextarios habens, est decima pars Ephi, sicut in sequentibus habes. Ephi ergo, vt batus, vna est mensura, id est, modiorum trium.

Quòd non secundum quantitatem portionis corporis aut sanguinis Christi, alius plus, alius minus colligat de gratia spiritus sancti.

CAPVT XVII.

NEc qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit min⁹, & cætera. Hoc pro virtute cibi & spiritualis potus, id est, corporis & sanguinis Christi, sciendum & firmiter tenendum est, quia nõ pro quantitate portionis, quam ore percipit, secundum visibilem speciem panis & vini, alius plus, alius minus consequitur de gratia spiritus viuificãtis, sed singuli iuxta id quod possunt edere, congregant, id est, quod possunt credere remissionem peccatorum percipiunt, & vitam æternam. Sicut enim pater noster qui primus peccauit, cuius nos iniquitatem portauimus, non pro quãtitate morsus sui siue pomi quod momordit, sententiã vel damnationem iustam accepit, tantumq; illi valuit pomum vnum momordisse, quantum quicquid pomorum in arbore illa fuit, deuorasset, ad consummationem infidelitatis & inobedientiæ: sic econtrariò, quisque nostrum, non pro quantitate portiunculæ viuifici panis, quæ frangitur illi, quam ore sumit, aut dentibus terit, gratiam vel vitam accipit, sed tantum illi valet ad consecutionem iustitiæ exiguum quid percepisse, quantum valeret, si totum quod oblatum est, proprio solus perciperet ore. Rectè ergo sancta Christi Ecclesia, panes non valdè grandes, sed exiguas ad conficiendum corpus Christi componit similas & valdè tenues, neque vinimultum, sed exiguum quid infundit, quia (sicut iam dictum est) nec qui plus colliget habebit amplius, nec qui minus parauerit, reperiet minus.

De eo quod dictum: Nullus relinquat ex eo vsque mane, & quod auari colligentes, in deo spem suam non ponant.

CAPVT XVIII.

DIxitque Dominus per Moysen ad eos. Nullus relinquat ex eo vsque mane.) Iuxta literam fides exigitur à populo, vt totam sui curam Deo committentes, solliciti non sint de crastino. Quorum inobedientiæ, vel minimæ fidei pœnam dignam miraculũ illud præsignauit, quod cùm dimisissent quidam ex eis vsque mane, scatere cœpit vermibus, & computruit. Hoc enim exemplo cõmoneri se sciat infidelis auarus, qui spem suã in deo non posuit, & idcircò diuitias recondendo mammonæ seruit. Videbunt iusti, inquit Psalmista, & timebunt, & super eum ridebunt & dicẽt: Eccè homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum. Nam eum qui eiusmodi est, & nunc quamdiu viuit, curarũ atque solicitudinum vermis comedit, & in futuro vermis qui non morietur comesturus est. Porrò spiritualiter scatens de manna vermiculus ille est, qui loquitur in Psalmo: Ego autem sum vermis, & nõ homo. Sicut enim vermis sine concubitu de manna scaturit, sic solus sine virili semine de virgineo ventre conceptus & natus est Christus filius Dei. Sed hoc vbi prædicatur infidelibus Iudæis, scandalum est illis, sordidum enim & indignum deo reputãt, de fœmina potuisse nasci. Computruit ergo talibus manna verum, quod de cælo descendit, sed quod hoc pacto infirmum est eis, fidelibus virtus est & sapientia. De eo quod dicit, hoc est quod locutus est: requies sabbati sanctificata est Domino. Itemque sex diebus colligite, in die autem septimo sabbatum est Domini, idcircò non inuenietur, & cæt. iam superius dictum est. De vrna aurea, quæ cum manna reponi iussa est coram Domino, ad seruandum in generationes sempiternas, alio loco oportunius dicemus.

[Margin notes: Matth. 6. — Psal. 51. — Psal. 21.]

Quod

Quod Iudæis de suis non gloriandum meritis, & quæ sit percussa petra, è qua emanauit aqua.

CAPVT XIX.

CA.XVII Igitur profecta omnis multitudo filiorū Israel de deserto Sin, per mansiones suas, iuxta sermonem Domini, castrametati sunt in Raphidim, vbi non erat aqua ad bibendū populo. Qui iurgatus contra Moysen ait: Da nobis aquam vt bibamus.) Ac deinceps. (Cur nos exire fecisti de Aegypto, vt occideres nos, ac liberos nostros, ac iumenta siti?) Vbicunq; murmurationes ac iurgia, & beneficia Dei sponte venientia, nulla præueniunt merita. Non ergo ille populus glorietur, ꝙ pro suis meritis magnificauerit eum vel honorauerit dominus. Nam magnificentiam & honorem non solùm non promeruerunt, sed confusione & opprobrio dignos se fecerunt. Obstruatur ergo omne os, & subditus fiat omnis mūdus Deo. Quæ enim vel in hac parte distinctio Iudæi & Græci? Omnes peccauerunt, & egent gloria dei. Primus Moyses dicit: Ne dicas in corde tuo, propter iustitiam meam introduxit me deus, vt terram istam possiderem. Item. Scito igitur, quòd nō propter iustitias tuas dominus deus dederit tibi eam, cū durissimæ ceruicis sis populus. Ex eo die quo es egressus ex Aegypto, semper aduersus dn̄m Deum tuum, in solitudine contendisti. Et Dauid: Oēs, inquit, declinauerunt simul inutiles facti sunt, nō est qui faciat bonū, non est vsq; ad vnū. Scimus (inquit Apost.) quoniam quæcunq; lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, &c. Sola igitur glorificetur gratia dei, quæ & tunc murmurantibus contra dominum, & iurgia concitantibus, & manna de cælo, & aquam de petra produxit, & nunc blasphemantibus Iudæis atq; Gentilib. ita clemēter astitit, vt panem vitæ (de quo iam suprà dictum est) & aquam salutis perpetuæ ori eorū apponeret, rogantib. interea legatis eius ac dicentibus: Obsecramus ꝓ Christo, recōciliamini Deo. Cū pane & aqua occurrens nobis inimicis suis, cum pane, inquam, corporis sui, & aqua quā percussa petra .i. Christus ipse crucifixus effudit, nos deo patri in reconciliationem venire deposcit. Quæ enim petra illa sit, quæ percussa est cunctis sitientibus notum est, Apost. præcinēte, Petra aūt erat Christus, vnde iam superius dictum est. Porrò per aquam quæ de petra fluxit, non solū sanguis intelligendus est Christi filij dei, siue aqua visibilis quæ de patefacto eius latere cum eodem sanguine cucurrit, sed & inuisibilis gratia spiritus sancti, de qua mulieri Samaritanæ ipse dicit: Qui autē biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Sed aqua quam dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Et alibi: Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem, inquit Euangelista, dixit de spiritu, quem accepturi erant credētes in eum. Vt continuò subiunxit. Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Ergo nisi petra percussa fuisset, aqua nō fluxisset, id est, ni si Christus per passionem hinc abisset, ad nos (sicut ipse ait) paracletus iste non venisset. Veruntamē & aliàs de hoc mysterio dicendum erit.

[Marginal references: Rom. 3. — Deut. 9. — Ibidem. — Psal. 13. — Rom. 2. — 2. Cor. 5. — 1. Cor. 10. — Ioan. 4. — Ioan. 7. — Ioan. 16.]

De pugna Amalech contra Israel prima, quomodo Moyse orante superatus sit.

CAPVT XX.

Venit autem Amalech, & pugnabat contra Israel in Raphidim. Dixitq; Moyses ad Iosue: Elige viros, & pugnā contra Amalech. Cras ego stabo in vertice collis, habens virgam dei in manu mea, &c.) In hac pugna Israelis contra Amalech, est quod iure miremur, quodq; nullus pugnæ legitimæ peritus à mysterio vacare arbitretur. Quid enim? Nunquid hic hostis Amalech maior aut fortior erat cunctis hostibus Israel, aut solus hic erat, contra quē necessariò tali modo pugna fieret? (Moyses, inquit scriptura, & Aaron & Hur, ascenderunt super verticē collis. Cumq; leuaret Moyses manus, vincebat Israel, sin autem paululum remisisset, superabat Amalech. Manus autem Moysi erant graues, & cætera.) Num, inquā, sine certi causa mysterij prouisum est, vt tali ordine vinceretur hic hostis? Ipsum ergo mysterium diligenter indagandum est. Ante omnia sciendum, quia primus ex omnibus gentibus iste Amalech egressum ex Aegypto Dei populum gratis impugnauit. Propterea de illo Balaam in prophetia sua dicit: Principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur. Porrò qualiter eum impugnauerit, ita legitur in libro Deuteronomij: Memento quæ fecerit tibi Amalech in via, quā do egrediebaris ex Aegypto, quomodo occurrit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit. Lassos hic Hebræi immundos secundum legem extra castra manentes intelligunt, quos cecidisse Amalechitæ dicuntur, quia sicut ipsi tradunt eorū circuncisionem amputauerunt, & in subsannationem Dei in cælum proiecerunt. Igitur quia sic principium gentium factus est Amalech, & primus ex omnibus post exitum ex Aegypto, pugnauit contra Israel, & ipsum nomen Amalech populus lingens interpretatur, rectè omnium visibilium & inuisibilium inimicorum populi Dei, de hoc mundo ad Deum fugientis typum tenere iudicatus est: & ita contra illum pugnatum est, vt qualiter diabolus cum omnibus, qui ex parte eius sunt expugnandus sit, pugna ipsa figuraret. Venit Amalech, venit populus lingens, & post concupiscentias suas vadens, cuius princeps & dux diabolus est, & cōmunicato cōsilio cum spiritib. malignis, peregrinantem in hoc seculo Dei populum impugnauit semper, & impugnare non desinit.

[Marginal references: CA.XVII — Num. 24. — Deut. 25.]

Contra

Contra hunc Moyses in montem ascendit, & cum eo Aaron, quod interpretatur montanus, siue mons fortitudiuis. Per Moysen legem, per Aaron Christū, per Hur, sanctū intelligimus spiritū. Vt quid enī data est lex, nisi vt pugnare doceret, & vt secundū illā homo contra diabolū manus suas .i. opera iustitiæ in cælum sustolleret? Sed manus, inquit, Moysi erant graues, quia videlicet nihil ad perfectum adducere poterat lex. Sumentes igitur lapidem, posuerūt subtus eum in quo sedit, quia videlicet ad hoc in mundum venit Christus filius Dei, & ad hoc glorificato illo, datus est spiritus S. vt legi quæ infirmabatur, solida substitueretur gratia Euāgelij, in quo sederet Moyses, id est, in quo adimpleretur lex. Aaron, inquit, & Hur sustentabant manus eius ex vtraq; parte: nam difficultatem occidentis literæ, quā neq; patres nostri, neq; nos (inquit Apost. Petrus) portare potuimus, Christus & quem ille misit paracletus, suauem nobis atq; portabilem fecerunt in spiritu viuificāte. (Ita factum est, inquit, vt manus ipsius non lassarentur vsque ad occasum solis, fugauitq; Iosue Amalech & populū eius in ore gladij) Igitur bellum Christianis indictum hoc exēplo monstratur, & belli effectus orationis instantia aperitur. Orat enim Moyses & vincit, cessat & vincitur. Didicit Christianus, quid egerat, inuenit quid fugiat: didicit, inquam, vnde aut vincatur, aut vincat. Moyses enim cōtra hominem, & pro alijs orando pugnabat. Nec quisquam poterit excusari, qui hostem vincere nolit, dum orando cessauit. Et tamen in Moyse corpus deficiebat, non voluntas aliquando cessabat. Si ergo fragilitatis causa in Moyse excusari non potuit, quemadmodū in nobis voluntas poterit excusari?

Hebr. 7. *Hebr. 7.* *Actor. 15.*

De eo quòd dictum est Moysi Scribe hoc in libro, &c.

CAPVT XXI.

1. Reg. 15. Dixit autem Dominus ad Moysen: Scribe hoc ob monumentum in libro, & trade auribus Iosue. Delebo enim memoriā Amalech de cælo.) Non solùm ex eo Saul abiecisse sermonem domini redarguitur, & pro peccato inobedientiæ quasi pro scelere idololatriæ proiectus à Deo est, quia per Samuelem mandatum est ei à Domino dicente: Recensui quæcūque fecit Amalech Israeli, quomodo restitit ei in via cùm ascenderet de Aegypto, nunc igitur vade, & percute Amalech, & demolire vniuersa eius, ipse autē versus est ad prædam, & fecit malum in oculis domini, verùm & ex hoc, quia sic dictum, & sic fuerat scriptum: scribe hoc ob monumentum in libro, delebo enim memoriā Amalech sub cælo. Cū enim is, qui sine auctoritate de nihil vsquā scripsit, hic eius imperiū interponit dicentis, scribe hoc, & deinde subiungentis, delebo enim memoriā Amalech sub cælo, magno vti q; iudicij pondere futurum præuaricatorē premit, ne paruæ videatur audaciæ, quòd non parcente Deo parcere ausus sit, vel quòd iustitiæ vindictam imperante Deo, ipse ad prædam se conuerterit. Porrò spiritualiter in libro cordis cuiusque nostrum scriptum esse vult, quia diabolum antiquum inimicum Israel, & angelos eius, & homines sequaces eius, perdere habeat, & memoriam eorum sub cælo delere, videlicet dicendo: Ite maledicti in ignem æternū, qui paratus est diabolo & angelis eius, vt hac scriptura permanēte in cordibus nostris, nunquā cum illo pacem habeamus, neq; pugnare iussi contra hunc Amalech, inobedientes simus. Quod enim vni mandatum est dicendo: Et trade auribus Iosue, ad oēs nos pertinet, & omnibus audiendum traditum est. Si ita pugnantes deleuerimus Amalech, melius triumphabimus, quàm Saul, qui parcendo illi triumphalem superbiæ fornicem erexit, meliusq; placebit obedientia nostra, q̄ illius victimæ. Nam hoc innuit quod sequitur. (Aedificauitq; Moyses altare, & vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea, dicens: Quia manus solius domini, & bellum dei erit contra Amalech à generatione in generationem.) Suam quippe animam in Dei templum ædificauit, qui vicit, vt stans iugiter supposito lapide manibus eius non lassetur vsque ad occasum solis, id est, vsque ad finem vitæ præsentis, dicatq; cum Dauid: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Ac deinceps. In petra exaltauit me, & nūc exaltauit caput meum super inimicos meos. Circuibo & immolabo in tabernaculo eius hostiam vociferationis, & cætera.

Matth. 25 *Aliàs solij.* *Psal. 26.*

Quòd Moyses cognati sui consilia audierit, iuxta sententiam saluatoris, quia filij huius seculi prudentiores, & cætera.

CAPVT XXII.

CA. XVII Cvmque audisset Iethro sacerdos Madian cognatus Moysi, omnia quæ fecerat Dominus Moysi, & populo suo Israel, eò quòd eduxisset Dominus Israel de Aegypto, tulit Sephoram vxorem Moysi, quam remiserat, & duos filios eius.) Quam ob causam remiserit vxorem & filios suos Moyses superius scriptum est, videlicet ob circūcisionem, tetigit enim pedes eius, & ait: Spōsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum postquam dixerat, sponsus sanguinum. Notandum hoc loco, quòd ei, in quo Deus loquebatur, quem principem plebis suæ constituerat, non homo, sed Deus, per quē mirabilia tāta deus fuerat operatus, cōsiliū dedit homo Ethnic⁹. (Stulto (inquiēs) labore consumeris & tu & populus iste, qui tecum est. Sed audi verba mea atq; consilia, & erit dominus tecū. Esto tu populo in his quæ ad dominum pertinēt.) Quibus auditis, Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat, & electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi. Ergo ex hoc quoque loco,

Exod. 4.

Lucæ 16. veram esse claret euangelicā domini sententiam, dicentis. Quia filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Nā in genere quidē causarū, ad dominū pertinētiū Moyses prudētissimus erat omniū Iscl filiorum, neq; surrexit propheta vltra in Israel, sicut Moyses, quē nosset dominus facie ad faciem, in omnib. signis atq; portētis, quæ misit per eum: verùm in genere causarū pertinentium ad rempub. hominum, prudentior illo cognatus eius inuētus est, in quo hodie quoq; plerosq; filios seculi videmus filijs lucis prudentiores. Quod sciens Apostolus ita Corinthijs loquitur. Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia constituite ad iudicandum. Contemptibiles eos vocat comparatione nobiliorum, qui causarum ad dominum pertinētium minus capaces sunt. Nam in Christi ecclesia non ex genere carnis, sed ex regenerationis gratiæ spiritualibus donis, cuncta censetur nobilitas. Igitur quoties filij lucis à filijs huius seculi quippiam percipiunt, quod sit auditu vel imitatione dignum, hoc exemplo superioribus erit vtiliter ad inferiorum consilia descendendum.

Quòd Moyses Deo immolauit, in signum quòd ab eo missus esset.

CAPVT XXIII.

CA.XIX. Mense tertio egresßionis Israel, de terra Aegypti, in die hac venerunt in solitudinē Sinai. Nam profecti de Raphidim, & peruenientes vsq; in desertum Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibiq; Israel tentoria fixit è regione montis. Moyses autem ascendit ad Dominū. Quod dicit mense tertio in die hac, idem est ac si dixisset, mense Exod. 5. tertio in die mensis prima. Hic immolaturus erat Moyses, & implēda veritas eius qui miserat eum, dicentis: Cùm eduxeris populum meū de Aegypto, immolabis deo super montem istum. Hæc immolatio Moysi pro signo veritatis fuit, quòd deus eum miserit, non quia immolauit, sed quia inter immolādum Deus clarißima suæ præsentiæ signa dedit, ita vt perterriti ac pauore concußi filij Israel, dicerent Moysi: Non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur. Et Dominus Infra 20. ad Moysen: Hæc, inquit, dices filijs Israel: Vos vidistis quòd de cælo locutus sum vobis, &c. Ergo sic immolasse super montem istum, signum fuit Moysi, quòd Dñs misisset eum. Porrò hic mensis tertij primus dies à primi mensis quarta decima die, qua agnus immolatus est, iuxta lunarē suppositionem, quadragesima septima est. Dixit autem Dominus ad Moysen in die hac: Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, lauentq; vestimenta sua, & sint parati in diem tertiū. Ac deinceps: Iam aduenerat dies tertius, & mane inclaruerat, & eccè cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densißima operuit montem. Hic dies à prædicta immolatione agni, XLIX. est. Quibus adde vnum, & fiunt L. qua die videlicet L. dixit dominus ad Moysen: Daboque tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ scripsi, vt doceas filios Israel. Igitur legis & gratiæ summa secundū numerū consonantia est, quia videlicet à paschali vespera quinquagesimo die, lex in tabulis lapideis digito Dei scripta per Moysen data est: gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est, quinquagesimo nihilominus à resurrectione eius die, spiritu sancto misso de cælo, in cordibus Apostolorum scripta est. Ioan. 1.

Quomodo simul impleti sunt dies pentecostes Iudæorum, & dies pentecostes Apostolorum.

CAPVT XXIIII.

Hic iam quæritur, quomodo dies pentecostes Iudæorum in dominicam completi fuerint, qua & spiritus sanctus super Apostolos venit iuxta fidem Euangelij. Constat quippe, qa L. dierū vltimus in eādem feriam semper erumpit, in quamcunque illuxerit & primus. Quis autē nesciat, quia prima dies azymorum Iudæis in quintam feriā anno illo euenit, qua vespera Dominus noster traditus, subsequente die parasceues crucifixus est, sabbato quieuit, & deinde prima sabbati, id est, prima die post sabbatum, quā extunc dominicam dicimus, resurrexerit? Quomodo ergo illa festinitas, id est, pentecostes, in primam sabbati tunc emicuit? Ad hæc sciendum, quia L. quidem ab immolatione agni Dei, in exitu Israel de Aegypto lex data est, sed non itidem per annos singulos, ab immolatione agni L. die solennitas eiusdem muneris celebrari iussa est, siquidē in Leuitico scriptum est. Cùm ingreßi fueritis terram, quam ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos, feretis spicarum primitias meßis vestræ ad sacerdotem. Qui leuabit fasciculum coram Domino, vt acceptabilis sit vobis, altera die sabbati, & sanctificabit illum. Numerabitis ergo ab ipso die, in quo obtulistis primitiarū spicas, septē hebdomadas plenas, vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, & sic offeretis sacrificium Domino nouum. Et vocabitis hunc diem celeberrimum atq; sanctissimum. Perspicuum est, hoc esse præceptum legis, vt in quamcunque feriā cecidisset quarta decima dies primi mensis, cuius in vespera foret immolandus agnus paschalis, post eādem immolationem, expectaretur altera sabbati, id est, dies quæ sabbato succedit, & ipso die leuato spicarum fasciculo coram Domino, numerantur exinde septem hebdomadę plenæ, dies videlicet XLIX. & altera dies expletiōis hebdomadæ septimæ, quæ dies quinquagesima est, celeberrima vocaretur, atque sanctißima, quæ Græcè dicitur pentecostes. Vnde plenius in Leuitico dicendum est. CA.XIX. Leuit. 23.

Itaque

Itaque dubiū non remanet, neque iam quæstione indiget, quomodo simul impleti fuerint dies pentecostes Iudæorum, & dies pentecostes Apostolorū, quia videlicet, qua die suum leuare fasciculum iubentur, eadē surrexit à mortuis Christus dei filius, fasciculus viuentium, membra sua super terram mortificantium. De quo in canticis sponsa loquitur: Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea cōmorabitur. Et continuò subiungit: Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Nam ex nostra quidē infirmitate, fasciculus myrrhæ erat, dum iaceret in sepulchro mortuus, sed ex virtute dei leuatus est, tanquā botrus cypri, quo ad dulcedinem resurrectionis. Exinde Iudæis numerantibus secundum legē septem hebdomadas, vt altera die post expletionem earū, mortuam agerēt festiuitatem, Christus deo viuens, & seipsum viuum præbens discipulis suis, in multis argumētis XL. die super omnes cælos ascendit: L. autē celebrantib. illis acceptionem literæ occidentis, ipse suis viuificantibus donis spiritu sancto descendente credentes repleuit. Nunc prædicti montis Synai caliginem ingressuri, lucernam præferamus sensus Apostolici, vt cum illo ad nostram vtilitatē scrutemur secundum Euangelium Christi, quæ dicta sunt illic.

Cant. 1.

De his quæ mysticè gesta sunt iuxta montem Synai.

CAPVT XXV.

Hebr. 12.

AIt: Non accessistis ad tractabilem & accessibilē ignem, & turbinem, & caliginem, & procellā, & tubæ sonum, & vocē verborum, quā qui audierunt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si tetigerit bestia montē, lapidabitur. Et ita terribile erat, quod videbatur, Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus. Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Hierusalem viuētem, & multorū milium angelorum frequētiam & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis, & iudicem omniū Deum, & spiritum iustorum perfectorum, & testamēti noui mediatorē Iesum, & sanguinis aspersionem, melius loquentem quàm Abel. Cū hæc dicit, acri nimirum cōparatione rem nobis ostendit, nec desides nos esse sinit circa curā ac reuerentiam cælestium, quorum ad exēplar illa visibilia siue sensibilia tā terribiliter dicta vel acta sunt, quæ mox tractanda occurrunt. Primùm vt fieri solet, captandæ beneuolentiæ gratia, Dominus sua commemorans beneficia præterita, & promittens futura. (Vosipsi, inquit, vidistis quæ fecerim Aegyptijs, quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi. Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, &c.) Si hæc dignè cōmemoranda erant eis, vt nō ingrati essent, quos à dominis quamlibet superbis, & iniustis hominibus tamen liberauerat, & ad illum tractabilem ignem, ad illum turbinem & caliginem adduxerat: quanto magis illud nobis rememorandum est, quòd non vt tunc, sed abundantiore gratia liberatos à peccatis nostris, portauit nos Deus homo factus, ad Siō montem, & ciuitatem Dei viuentis Hierusalem cælestem, quasi super alas aquilarum, velociter & altè volantium, fœtusq; suos fortiter portantium, & assumpsit sibi, vt vbi ipse est, ibi & nos simus? Si ergo, inquit, audieritis vocem meam, & custodieritis pactū meū, subauditur, quod pepigi cum Abraham. Siue pactum, id est, legem quam in præsentiarum vobis daturus sum. Non dixit tantùm, si audieritis, sed addidit, & custodieritis pactum meum, quia profectò, non auditores legis iustificabuntur apud dominum. Eritis, ait, mihi in peculiū de cunctis populis. (Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.) Sicut dictum est, sic & hodie factum est à Domino. Nam eccè domini est terra, & per Christum ipse dominatur gentium. Omnium autē nostrum regnum sacerdotale siue regale sacerdotium, ille populus est pro parte electorū. ex illo enim secundum carnē Christus rex, & sacerdos omnium sanctus sanctorum. Vnde verissimè ipse testificatus est, quia salus ex Iudæis est. Ergo ille peculiaris Dei populus est, nam nos aduenæ sumus & hospites. Et si ex nobis plures sunt sacerdotes, peculiariter tamen regnum & sacerdotium illius populi est, ex quo rex & sacerdos Christus, cui* ipsum, quo fungimur sacerdotium est. Et nota, quòd tanquam paterfamilias conuentionem faciens cum operarijs diurnis, quos continuò missurus est in opera legis, tā diu verba facit, donec ab eis ipsa collaudetur conuētio, dicentibus cunctis: (Quæ locutus est dominus, faciemus.) Hæc enim verba populi, vbi ad dominum nunciauit Moyses, ipse nihil moratus. (Vade, inquit, ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, lauētq; vestimēta sua, & sint parati in diem tertium.

Rom. 2.

Ioan. 4.

Ephe. 2.

De eo quod dictum est: Estote parati in diem crastinum, ne appropinquetis vxoribus vestris.

CAPVT XXVI.

MVlta in hoc sunt capitulo, quæ diligēter consideranda sunt. Primùm, quòd sanctificare iussus populū Moyses, eandē ita sanctificationē determinat. (Estote parati in diem tertium, ne appropinquetis vxorib. vestris.) Ergóne appropinquare vxoribus res est illicita? Non vtiq;. Sed sicut alia dicit scriptura, omnia tempus habent, & suis spacijs transeūt vniuersa sub cælo. Tempus amplexandi, & tempus longè fieri à complexibus. Tempus longè fieri à complexibus tunc est, quando sanctificationis tempus impendet. Quid enim est sanctificari, nisi abstinere etiam à licitis? Nā qui abstinet solummodo ab illicitis, pœnam quidē euasit peccati, sed gloriam

Eccl. 3.

gloriam nódum est assecutus sanctitatis. Vn- *Luc. 17.* dè & dominus in Euangelio dicit: Cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Etenim ad sanctificationem non satis est, fecisse præceptum, nisi adijcias facere & consilium. Hoc autem hic agebatur, quatenus sancti essent, id est, digni audire vel videre, quomodo hominib⁹ possibile est, præsentem Dei maiestatem. Rectè igitur consulitur illis, vt continentiam habeant etiam licitæ rei, dicendo: Estote parati, ne appropinquetis vxoribus vestris. Si hoc rectè dici debuit accessuris ad illum ignem visibilem, ad turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, vt supra iam dictum est: quanto magis accedentibus nobis ad ciuitatem Dei viuentis Hierusalem cælestem, & multorum milium angelorum frequentiam, & ecclesiã primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis, & iudicem omnium Deum, & spirituum iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem, melius loquentem quàm Abel? Hoc enim alio *1. Cor. 7.* loco perpendens idẽ Apostolus, incontinentibus quidem manum indulgentiæ porrigit: Nolite, inquiens, fraudare inuicem, nisi fortè ex cõsensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos Satanas, propter incontinentiam vestram: cõtinentibus autem persuadet, vt habendo vxores, tanquam non habentes sint: virginibus verò, vt sic permaneant, consilium dat, existimans hoc bonum esse propter instantẽ necessitatem.

Quid significet, quòd sanctificationis præparatio mandatur in diem tertium.

CAPVT XXVII.

QVid præterea sibi vult, quòd sanctificationis præparatio mandatur in diem tertium? Hoc planè si quærimus, pariter & illud occurrit quærere, cur ipse qui hoc mandauit dominus Deus, homo factus, per triduũ sanctificauerit seipsum? Instante namque hora passionis suæ, cum dixisset, sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est, sicut tu me *Ioan. 17.* misisti in mundum, & ego misi eos in mundum, ita continuò subiunxit: Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Quæ sanctificatio eius, haud dubium, quin immolatio ei⁹ sanctificationi nostræ necessaria fuerit, quã tertio die consummauit, resurgendo à mortuis, in gloriam immortalitatis & incorruptionis, & ita iuxta *Zacha. 3.* prophetam Zachariam, ablatis ab eo sordidis vestibus, indutus est mutatorijs. Sed de hoc citius respondetur, quia Deus, cui in Christo seipsum sacrificante, nostra natura satisfactionem offerebat, vt nos ei reconciliaremur, Deus, inquam, noster trinitas est, pater, & filius, & spiritus sanctus: ac proinde iustum fu- *Psal. 17.* it, vt etsi non deberet videre corruptionem sanctus eius, tamen festiua eius resurrectio saltem in diem tertium differretur. Itaque rectè ad suæ futuræ sanctificationis exemplũ, iam hic triduanam sanctificationem indixit hominibus, vndè triduanæ pœnitentiæ vel afflictionis auctoritas deinceps peccatoribus sanciretur. Porrò, quòd dictum est, lauentq; vestimenta sua, secundum literalem quidem sensum non multùm apud dominum ad sanctificationem valere constat, veruntamen cũ pro ritu sanctificationis fit, internam quoq; munditiam Deo placitam esse cogit intelligi. Cæterùm hæc vtcunq; se habeant, lauare oportet per pœnitentiam animæ vestimenta, id est, mẽbra corruptibilia. De quibus ait sanctus Iob: Et abominabuntur me vestimenta *Iob. 9.* mea, id est, abominabilem reddent me membra corruptibilia. De his lauandis siue nõ inquinandis, alibi scriptum est: Beatus qui cu- *Apoc. 16.* stodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius. Item: Omni tem- *Eccle. 9.* pore vestimenta tua sint candida, & oleum de capite, id est, charitas de corde tuo non deficiat.

De eo quod dictum est: Omnis qui tetigerit montem, morte morietur.

CAPVT XXVIII.

OMnis, inquit, qui tetigerit montẽ, mor- *CAP. XIX* te morietur. Manus non tangent eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis. Siue iumentum fuerit, siue homo, nõ viuet, & cæt.) Horum terribilium causa præsens populi rudis erat inscitia, cui tanquam adolescentulo petulanti, qui pium patrem reuereri nesciret, seuerum pædagogum adhiberi oportebat. Docendus enim erat, quòd Deus patrum eius non esset talis, vt dij Aegyptiorum, quorum in sacris, imò sacrilegijs ludere, & choros ducere, manducare, & bibere, ac deinde polluere, & pollui, solenne erat in omni genere fornicationum. Siquidem nõ vltrò vel facilè hoc perdiscere poterat, quippe cum & post tales tantosque terrores nihil cũctatus, quasi nihil vidisset, fecerit vitulum conflatilem. Sederit populus manducare & *Exod. 32.* bibere, & surrexerunt ludere. Dixeruntque: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Ergo terribiliũ quę ostensa sunt, id est, buccinæ perstrepentis, tonitruorum, ac micantium fulgurum, montisque fumantis, ac densissimæ nubis, siue caliginis, ac sententiæ, quæ interponitur, omnis qui tetigerit montem, morte morietur, causa fuit ipse populi stratus, qui, quoniam ad charitatem nõdum peruenerat, oportebat vt timore stringeretur. Vndè & post aliqua Moyses dicit: Vt enim probaret vos venit Deus, & vt ter- *Exod. 20.* ror illius esset in vobis, & non peccaretis. Sed nunquid dominum velle videre malum est? Imò bonum, & omnium optimum est. Sed malum est ei, qui per curiositatem illũ quærere audet, æstimans quòd Deus in sua natura visibilis, aut mẽbris suis vt homo localiter distinctus aut circumscriptus sit. Rectè igitur

bantur & fumigant, ex ardeſcente igne à facie domini, cùm audito per prædicatorem futuro aduentu tremendi iudicis, hi qui prius terram tantummodo nouerant, ſemetipſos pœnitendo diſcutiunt,& montuoſa ſuperbia deſcendēte,fumus,id eſt,lachrymoſa oratio, aſcendit à timore iræ domini,& ignis doloris à facie eius,id eſt, à cognitione veritatis exardeſcens,peccata conſumit.

Decalogus præceptorum,& cur dictum ſit in fine: Nō concupiſces, cum omnium malorum radix ſit cupiditas: & de charitate.

CAPVT XXXI.

C A. X X. Locutusque eſt Deus cunctos ſermones hos: Ego ſum dominus Deus tuus,qui eduxi te de terra Aegypti,de domo ſeruitutis. Non habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem,quę eſt in cælo deſuper,& quæ in terra deorſum, neque eorum quæ in aquis ſunt ſub terra,non adorabis, neque coles ea, &c.) Hic decalogus in capite legis poſitus eſt, id eſt,decem præceptorum numerus, quorum primum eſt. Non habebis deos alienos corā me. vltimum: Non concupiſces. Dicit autem
1.Tim. 6. Apoſtolus: Quia radix omnium malorum eſt cupiditas. Cur ergo non hic primum poſitum eſt, non concupiſces? Sed ſciendū, quia ſicut malæ arboris, ſuperiores primùm rami præciduntur, & ſic paulatim vſque ad radices peruenitur, ſic prius opera mala, prout ſunt cupiditati viciniora, paulatim præciduntur,& ſic ad vltimum ipſa cupiditas vel concupiſcentia voce prohibētis amputatur. Notandum quippe, quòd prohibendo penè cuncta hæc enuntiātur. Vndè veriſsimè Apoſto-
1.Tim. 1. lus dicit: Quia iuſto lex non poſita eſt, ſed iniuſtis, impijs,& peccatoribus, ſceleratis, & cōtaminatis. Iniuſtos nempè & totos cupiditati deditos homines, Deus curandos ſuſceperat, & idcirco tanquam negotioſo agricolæ, primùm hæc illi cura impendebat, vti malis radicibus occupatam terram ſarcitudo meliori plantationi præpararet, ſcilicet charitati, quę ſola iuſto poſita eſt. Nam & idem Apoſtolus antequam diceret, quia iniuſtis & non ſubditis lex poſita eſt. Iuſto, id eſt, Timotheo diſcipulo, dixerat: Finis præcepti eſt charitas, de corde puro,& conſcientia bona, & fide non ficta. Etenim vbi charitas eſt, non opus eſt dicere: Non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices. Proinde interrogatus dominus à legiſperito, dicēte: Magiſter, quod eſt mandatum ma-
Matth. 12. gnum in lege? Reſpondit: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota animā tua,& in tota mente tua. Hoc eſt maximum & primum mandatum. Secundum autem ſimile eſt huic: Diliges proximum tuum ſicut teipſum. In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. Igitur hic in initio iam charitas imperatur, ſed quæ contraria ſunt charitati, prohibētur: vt in illis extirpatis, tunc demum ipſa charitas radix omnium bonorum ſubſtituatur.

Quòd præceptorum quatuor pertinent ad dilectionem Dei, ſex verò ad dilectionem proximi.

CAPVT XXXII.

SVnt autem præcepta decem, quorum primum (vt prædictum eſt) nō habebis deos alienos coram me, non facies tibi ſculptile, ſequens, ſed vltimū eſt, non concupiſces. Quatuor ex his dilectioni Dei, ſex dilectioni ſubſeruiunt proximi. Non habebis deos alienos corā me, non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinē, nō aſſumes nomē domini Dei tui in vanum, memento vt diem ſabbatorum ſanctifices. Quatuor iſta Dei dilectioni repugnantia prohibendo, locum eidem dilectioni Dei, ſermo Dei parare intendit. Habere namque deos alienos, & Deum verum diligere ſimul non potes. Ait ergo, non habebis deos alienos coram me, id eſt, neminem C A. X X.
æſtimabis Deum præter vnum creatorem cæli & terræ. Item: Facere ſculptile, vel vllā ſimilitudinem eorum, quæ in cælo, vel in terra, vel in aquis ſunt, & æſtimare, alicui horum Deum ſimilem eſſe, iniquitas eſt & dilectioni Dei repugnat. Cui ſimilem (inquit propheta) feciſtis Deum? Aut quam imagi- Eſa. 40.
nem ponetis ei? Hoc aduerſus humaniformios valet, qui Deum humanis putant eſſe compactum membris. Nimirum hoc pacto, grande ſibi fingunt ſimulachrum, quòd in cælo ſedeat,& terram pedibus contingat, dicente ipſo: Cęlum mihi ſedes eſt, terra autem Eſa. 46.
ſcabellum pedum meorum. Dicit itaq;: Non facies tibi ſculptile, neque omnem ſimilitudinem quæ eſt in cælo deſuper, & cætera. Sanè quod hic ait: (Ego ſum dominus Deus tuus, fortis, zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me,& faciens miſericordiam in milia his qui diligunt me, & cuſtodiūt præcepta mea.) Hoc in omni præcepto ſubaudiendum eſt, videlicet, vt timeat pœnam tranſgreſſor, ſperet præmium præcepti executor. Oportuno quoque tempore ſortem ſe & reddentem iniquitatem patrum in filios, in quartam & tertiam generationem, hic aſſeruit, videlicet vbi totus mōs Sinai fumigabat, & totus erat terribilis, eo quòd deſcendiſſet dominus, quod erat indicium fortitudinis, & iniquitatem patrum, qui Ioſeph fratrem ſuum vendiderant, nunc reddiderat in tertiam & quartam generationem, non abſque miſericordia: ſoluta nempè captiuitate, reuertebantur de Aegypto, generatione quarta. Item, Aſſumere nomen Dei in vanum (quod poetæ faciunt) vel reuerentia dignum non æſtimare, vbicunque nomen domini fuerit inuocatum, dilectioni Dei omninò eſt aduerſum. Ait ergo: (Non

accipies nomen domini Dei tui in vanũ. Nec enim habebit insontem dominus eum, qui assumpserit nomen domini Dei sui frustra.) Item: Aliquid boni facere, non ad laudem Dei, siue ob spem æternæ retributionis, sed vt videaris ab hominibus, dilectioni Dei cõtrarium est. Dicit ergo: (Memento vt diem sabbatorum sanctifices.) Id est, in omnibus operibus tuis Dei retributionem attẽde, vel in Deo requiem tibi præpara pro mercede: quod verè est diem sabbati sanctificare. De carnali Iudæorum sabbatismo iam alias dictum est. Quæ sequuntur sex: (Honora patrem tuum, & matrem tuam, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies, Nõ loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, Non concupisces.) Cuncta quæ dilectioni proximi sunt inimica, extirpãt, legẽque adiuuant naturalem, quæ dicit: Quòd tibi non vis fieri, alij ne feceris. Hæc à gẽtibus, siue honestioribus gentilibus vtcunque obseruari poterunt, sed ad vitam illis absque dilectione Dei non profuerunt, vtpote deos alienos habentes, & cætera q̃ supradictis quatuor præceptis inhibentur facientes, beatitudinem non sunt consecuti. Decem præceptorum distinctio nunc in nostris codicibus, ex translatione beati Hieronymi sic habetur. Cæterùm alias quatuor præcepta quæ ad dilectionem Dei pertinent, in tria esse redacta, & econtrariò eorum quæ ad dilectionẽ proximi spectant, vltimum, id est, non concupisces, in duo diuisum legimus, vt aliud sit in auditum, non concupisces vxorem proximi tui, & aliud, non cõcupisces rem proximi tui, & ita ad dilectionem quidem Dei tria, ad dilectionẽ verò proximi septem pertinere præcepta. Quod ex septuagintis interpretib. sumptum fuisse arbitramur. Istæ sunt decẽ chordæ cantoris Dei, dicentis in psalmo: Deus cã-

Psal. 143. ticum nouum cantabo tibi, in psalterio deca-

Psal. 32. chordo psallam tibi. Item: Cõfitemini domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi. Qui enim sine istis viuit, mentitur, quoties se in decachordo psalterio domino confiteri profitetur.

De eo quod dictum est: Populus videbat voces & lampades, &c. Quid altare de terra sine gradibus.

CAPVT XXXIII.

Cunctus autem populus videbat voces & lampades, & sonitum buccinæ, montemque fumantem.) Videbat voces, id est, intelligebat, sed eum qui voces formabat, Deũ, non videbat. Nec verò lampades tantum micantes, sed & montem fumantem videbat, quia videlicet non erat in omnibus integritas fidei, vel perfectio timoris domini, qua Moyses perfectus fuit. & idcirco flammam in rubro sine fumo vidit. (Et perterriti, ac pauore concussi steterunt procul, dicẽtes Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus, & cætera.) Quod ita laudabiliter dixerunt, claret in libro Deuteronomij ex cõmemoratione Moy- *Deut. 5.*
si dicentis: Quod cum audisset dominus, ait ad me: Audi vocem verborum populi hui9, quæ locuti sunt tibi, benè omnia locuti sunt. Quis det talem eos habere mentem, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea in omni tempore, vt benè sit eis, & filijs eorũ in sempiternum? Ad hunc sensum respicit, quòd hic præterea dominus dicit: (Vos vidistis, quòd de cælo locutus sum vobis. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Altare de terra facietis mihi.) Et post pauca: (Non ascendes per gradus ad altare meũ, vt reueletur turpitudo tua.) Nunquid enim hoc iubet, vt non nisi de terra con gesta sibi altare fiat, ne vel idipsum altare pla *Exod. 26.*
no solo non emineat? Non vtique, nam idem *3. Reg. 8.*
postmodum: Altare, inquit, facies mihi de li- *2. Para. 7.*
gnis Sethim, & operies illud ære. Sed & Salomon altare fecit in templo æreum, altitudinis decem cubitorum. Nunquid sine gradibus illuc ascendi poterat? Imò XV. gradibus ascendebatur in illa sancta sanctorum, iuxta quæ cantantur in Dauid, XV. cantica graduum, continentia quid significauerunt gradus illi, scilicet virtutum profectibus ascendendum esse in cælestia sancta sanctorum. Ergo potius ad id quod humiliato corde dixerant, non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur, cuncta hæc figuratè dicta esse probãtur. Nam huius quoque loci memor Moyses, iterum in Deuter. dicit: Prophetã de gen- *Deu. 18.*
te tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus, ipsum audies, vt petisti à domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est, atque dixisti: Vltra non audiam vocem domini Dei mei, & ignẽ hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait dominus mihi: Benè omnia sunt locuti. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum eorum, similem tui, & cæ. Hunc prophetam, id est, semetipsum dicit, in isto loco: Veniam ad te, & benedicam tibi. Est post aliqua: Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat *Exod. 23.*
te, & custodiat in via, & introducat in locum quem paraui. Obserua eum, & audi vocem eius, ne contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo. Igitur cum dixisset Moyses: Vt enim probaret vos, venit DEVS, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis, videlicet, quia initium sapientiæ timor domini, dominus illum prophetam, illum magni cõsilij intendens angelum, vos, inquit, vidistis, quòd de cælo locutus sum vobis, dicens: Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis, & portare non potuistis. Dico ergo, altare de terra facietis mihi, id est, incarnationẽ prophetæ illius, quẽ suscitabo vobis de fratrib. vestris, humiliter credetis. (Et offeretis super eo holocausta, & pacifica vestra, oues, & boues in omni loco, in quo fuerit memoria nominis mei.) A solis ortu, vsque ad occasum,

Malach. 1. occasum, inquit per prophetam Malachiam, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Hoc ergo dicit, quia quicquid ritè offerre voluerit quis, ouem siue bouem, id est, minorem vel maiorem actionem in structura altaris illius, id est, in fide dominicæ incarnatiõis solidabit. Veniam ad te, subauditur, secundũ illud altare, & benedicam, scilicet omni benedictione cælesti, & gratia spirituali. (Quod si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum tuum super eo, polluetur.) Lapides virtutes animi sunt, de quibus tunc altare domino facimus, dum fidem habẽtes incarnationis eius, super hoc fundamentum, illas super ædificamus. Ferrum aũt siue cultrum arrogantia est, quo maximè vitio mens à creatore suo præciditur. Aedificatum ergo altare, si super eo cultrum leuaueris, id est, si tibi virtutes ipsas arrogaueris, polluetur. Non ascendes per gradus ad altare meum, subauditur de terra factum, id est, minorem patre non dices incarnatum filiũ, ne reueletur turpitudo tua. Turpius enim nihil est turpitudine hæretica. Siue non ascendes per gradus, id est, non extolleris de tuis profectibus, propter quod vitiũ turpitudo reuelatur, quia profectò superbiã mentis contumelia carnis comitatur.

Quòd rectè post præcepta iudicia ponantur.

CAPVT XXXIIII.

CA. XXI. HAec sunt iudicia quæ propones eis. Rectè & ordinatè post data præcepta, iudicia proponuntur. Futurum namque erat, nõ omnes obseruare, vel audire præcepta, & idcirco necessariũ fuit perscribere, qualis transgressor, quali reus foret iudicio. Non autem idem singulariter iudicium sonat, quòd pluraliter iudicia. Nam singulariter iudiciũ plerunque damnationem: pluraliter verò iudicia, tam rei vindictam, quàm innocentis significat defensionem. Vtriusque partis iudicij scilicet & misericordiæ, sentẽtias post data decẽ præcepta proponit hic lex domini sancta, & immaculata, & iusta, & bona, vt veraciter Psalmistæ psallenti in decachordo psalPsal. 18. terio, primam locus hic materiam videatur Rom. 7. dedisse, quatenus diceret: Misericordiam & Psal. 100. Iudicium cantabo tibi domine. Cantandi nãque iudicij materia est insignis, ab hoc loco vsque quo dicit: Qui immolat dijs, occidetur, Exod. 22. præter Deo soli: misericordiæ verò moduli dulces sunt ab eo, quod continuò subiungit: Aduenam nõ contristabis, vsque ad id quod ait: Sex diebus operaberis, septimo die cessabis, vt requiescat bos & asinus tuus, vt refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena. Res quidem obscuræ & exiles, sed iudicio splẽdidæ, & iustitia illustres. Verbi gratia: Si bos alien⁹ bouẽ alterum vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuũ, & diuident pretium, cadauer autem mortui inter se dispertient. Noli hic attendere quantitatem peculij, sed æquitatem iudicij. Quid enim de bobus curare tantæ maiestati? Sed verè laudabilis sapientia iudicantis de bobus cornupetis, sicut & mirabilis fortitudo prælantis contra Pharaonem, in ranis & muscis. Hæc igitur iudicia domini iudicia vera iustificata in semetipsis, quæ propones eis, inquit: Nõ sunt illa iudicia, de quibus Psalmista: Iudicia tua Psal. 35. (inquit) abyssus multa: vel illud Apostoli, O Rom. 11. altitudo sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: sed eiusmodi sunt hæc, de qualibus item Psalmista dicit: In labijs meis Psal. 118. pronunciaui omnia iudicia oris tui. Manifestam quippe habent æquitatẽ, conspicuamq; omni homini rationabiliter disputanti, vndè & regibus gentium ante Christi quoq; aduẽtum cum summo fauore, & collaudatiõe accepta hęc & historię fuisse tradunt. Breuiter, aliqua de his discutienda sunt ad comprobãdum manifestæ iustitiæ testimonium.

Quare de emptione Hebræorum, prima iudicia proponantur, & vndè illis illa ingenuitas contigerit.

CAPVT XXXV.

SI emeris seruum Hebræum, VI. annis seruiet tibi: in VII. egredietur liber, gratis, & CAP. cætera. Si quis vendiderit filiam suã in famu- XXI. lam, non egredietur sicut ancillæ exire consueuerunt) & reliqua. Quæri non frustra potest, cur de proponendis iudicijs, hæc in ordine priora sunt? Et ad hæc inquam: Hæc Hebraicæ genti iudicia propria, cætera verò cunctis hominibus siue cunctis gentibus debent esse communia. Quare hæc Hebræorũ sunt propria? Quia videlicet pater eorum Iacob, sex annis pro gregibus Laban seruiuit, in septimo dignitate sua seruata liber exiuit, magis eligens cum patribus suis Abraham & Isaac peregrinari, quàm in terra vel cognatione patrum suorum plura seruiendo lucrari. Hæc ingenuitas patris illã suis posteris apud dominum thesaurizauit, quatenus lege defendat eos, vt nemo ex illis vltra sex annos cogatur seruire, si nolit. Econtrariò: mater ipsorum Lya per iniustitiam patris vendita Gen. 31. quasi in famulam, sic egressa est, sicut ancillæ exire consueuerunt. Vndè tam ipsa, quàm soror eius Rachel, hoc modo conquestæ sunt. Nunquid habemus residui quicquam in facultatib⁹, & hæreditate domus patris nostri? Nonne quasi alienas reputauit nos, & vendidit, comeditque pretium nostrum? Itaq; hæc propria secundum literam Hebræorum iudicia sunt. Si emeris (inquit) seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis, subauditur, si voluerit: nam ingenuus est, & pater eius à semetipso venditus, septimo seruitij anno liber exiuit, quia voluit, nec enim se in perpetuum vendidit. Cum quali veste, id est, cum quali conditio-

ne intrauerit, cũ tali exeat, quia videlicet pater eius nec plus nec minus, sed tantum abduxit, quantum iure acquisiuit. (Si habens vxorem, & vxor egredietur simul.) Quia pater eius habens vxores, vtramque sororẽ Lyam & Rachel, quas facta conuentione acquisierat, iam quando seruiendo pro gregibus intrauit, cùm eisdẽ egressus est. (Quod si dixerit seruus, diligo dominum meum, & vxores, ac liberos, nõ egrediar liber, offerat eum (inquit) dominus dijs, & cætera.) Deos, sacerdotes intellige, secundum quod dictum est ad Moysen. Ecce constitui te Deum Pharaonis, videlicet secundum dignitatem diuini of-
Exod. 7. ficij. (Applicabitur (inquit) ad ostium & postes.) Scilicet vt multos habeat inspectores & testes. (Perforabitq; aurem eius subula.) Videlicet vt amplius semel dictę professiõis suę delere vel abscõdere nõ possit monumentũ. (Et erit ei seruus in seculũ.) Festinãdo ad alia moralẽ huius capituli suauitatẽ prætermus, suo namq; loco inuenie da est edita à sanctis patribus. (Si quis vendiderit filiã suam in famulam.) Subauditur, quemadmodum vendi-
Gen. 30. dit Laban matrem vestram Lyam, quam in rogatus protulit & indotatam. (Non egredietur sicut ancillæ exire consueuerunt.) Videlicet auctoritate patris vestri Iacob præeunte, qui non passus est illam quasi ancillam sine omni dote exire. Egit namq; arte sua, ponendo virgas populeas in canalibus, quas ex parte decorticauerat, vt in ipso calore coitus oues intuerentur virgas, & parerẽt maculosa & varia, & diuerso colore respersa. Ita nempè, quia cum fortiore Laban iudicio contendere non potuit pro dote non postulatæ vxoris, iusta sibi & illi arte prouidit, ditatusq; est homo vltra modũ, & habuit greges multos, seruos, & ancillas, camelos, & asinos. Ita planè satagere licebit emptori vt ei quam emit, quia filia est, nõ omne dotis subsidiũ desit, siue sibi siue filio illam despondere noluerit. (Si displicuerit oculis domini sui, cui tradita fuerit, dimittet eam.) Hic clanculo illos suæ vel maternæ conditionis admonet, quia profecto cum displicuisset Lya, nam lippis erat oculis, iure Iacob dimittere eã poterat, quippe pro qua non seruierat, cui fidem coniugalem non dederat. (Populo autem alieno vendendi, non habet potestatem, si spreuerit eã.) & reliqua.

De diuerso supplicio eius, qui hominem in insidijs occidit, & eius qui occidit inimicum suum.

CAPVT XXXVI.

QVi percusserit hominem, volens occidere, morte moriatur. Qui autem non est insidiatus, sed Deus illum tradidit in manus eius, constituam tibi locum, quo fugere debeat.) Constituam, inquit, tibi locum, id est, separabo tibi vrbes fugitiuorum, quo fugere debeat qui non est insidiatus, sed Deus inimicum tradidit in manus eius. Exempli gratia:
1. Reg. 24. Persequente Saule Dauid, cùm ille fuisset ingressus speluncam vt purgaret ventrem, Dauid & viri eius in interiore parte speluncæ latebant. Et dixerunt serui Dauid ad eum: Ecce dies, de quo locutus est dominus ad te, ego tradam tibi inimicum tuum, &c; tera. Itẽ: Venerunt Dauid & Abisai ad populum nocte, & inuenerunt Saul iacentem, & dormientem in tentorio. Dixitque Abisai ad Dauid: 1. Reg. 26.
Conclusit Deus inimicum tuum in manus tuas. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra semel, & secundo opus non erit. Planè Dauid nõ fuerat insidiatus, sed Deus inimicum gratis insidiantem tradiderat in manus eius. Vndè & dicit: Animaduerte & vide, quoniã non est iniquitas in me, tu autem insidiaris animæ meæ. Et ille secundum hanc legem locutus: Iustior, inquit, tu es quàm ego, quia vi- 1. Reg. 24.
delicet permissu legis poteras occidere me. legitimum habiturus refugij locum, donec tẽporis huius moreretur sacerdos.

Si quis per industriam.) Quòd homicida ab altari euellendus, & morti tradendus sit.

CAPVT XXXVII.

SI quis per industriam occiderit proximũ suum, & per insidias: ab altari meo auelles eum, vt moriatur.) Ab altari, inquit, meo auelles eum, vt moriatur, id est, etiam si ad altare meum confugerit, illuc vsque persequeris eum, auulsumq; interficies, quia videlicet ei nihil debet fides altaris, qui per dolum occidendo proximum, omnem fidem perdidit. Iure ergo nemo vel Salomonis iudicium, vel Banaie manum reprehendit, quia Ioab profugum in tabernaculum domini, tenentem- 3. Reg. 2.
que cornu altaris, & dicentem: Nõ egrediar, sed hic moriar, ibidem aggressus interficit, quia occidit duos viros iustos, melioresque se, Abner, & Amasan, principes militiæ, & ef- 2. Reg. 20.
fudit sanguinem belli in pace, id est, in osculo pacis, dicendo: salue mi frater, tenens manumentum more osculantis. Non inquam, iure quisquam hoc reprehendit, quòd hic talis auulsus est ab altari & interfectus, dicente hic domino, de huiusmodi, ab altari meo auelles eum, vt moriatur. Cætera quoq; similiter manifestam habentia pulchritudinem æquitatis, facilè rationalis ac diligens homo discernit, vt vltro facie eius delectatus dicat, fidelis dominus in omnibus verbis suis, iustus dominus in omnibus vijs suis. Cùm ergo hæc omnia fecerit seruus Hebræus opera iustitiæ, nũquid statim perfectus erit, & præmium accipiet vitæ æternæ? Non vtiq;, nam & Apostolus testatus est, quia nihil ad perfectum adduxit lex. Et iustorum in lege, de Hebr. 7.
præcipuis vnus dicit lachrymosa confessione, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostrę. Benè igitur dominus ipse, hic post Esa. 64.
omnia non regnum cælorum iam legis huius operarijs repromittit, sed dicit.

Quod dictum est: Ecce ego mittam angelum meum, & cætera.

CAPVT XXXVIII.

Ecce

CAPVT XXIII. ECcè ego mittam angelum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quem paraui. Obserua eum, & audi vocem eius: nec contemnendum putes, quia nõ dimittet cũ pecaueris, & est nomen meum in illo.) Nõ est hic ille angelus, quem promittẽs dominus per Malachiam propbetam: Eccè ego, inquit, mittam angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam Ille est
Malach. 3. nanque Ioannes Baptista propheta, & plus ꝙ propheta angelus, id est, nuncius, non præco venturi, sed nuncius atq; index iam præsentis huius magni angeli, de quo confestim idẽ
Hier. 14. propheta subiungit: Et statim veniet ad templum suum dominator quẽ vos quæritis, & angelus testamenti quem vos vultis. Propria huius angeli differentia hic posita est, dicẽte Deo, & est nomen meum in illo. Non dixit, & nomẽ meum super illum, quod rectè dici queat de quolibet infimo electorum, quorũ omnium illa est prophetica vox: Tu autem in nobis es domine, & nomen tuum inuocatũ est super nos: sed est, inquit, nomen meũ in illo, id est, pro naturali diuinitate eodem, quo & ego, censetur nomine. Dicitur enim, & est, æquè vt ego deus, Dominus, omnipotens, inuisibilis, increatus, immensus, æternus, & quicquid de deo substãtialiter prædicatur, vt hoc solũ de nomine intersit, quòd ego ad illum relatiuè pater, ille ad me relatiuè filius dicitur. Hunc ego mittam, qui præcedat te, scilicet aperiendo tibi portas iustitiæ, & custodiat te in via, quatenus ꝙ arbitrio non præuales, eius consequaris gratia: & introducat ad locum quem paraui, scilicet mansionibus multis distinctum ab origine mundi, de quo ceciderunt apostatæ angeli, quib. pes superbiæ, & idcirco expulsi sunt, nec potuerunt stare. Obserua eũ, & audi vo-
Psal. 33. cẽ eius. Obserua, in ꝗ, eum, non à semetipso loquentẽ, & opera mea facientẽ, & audi vocẽ eius, dum sub duobus testibus. f. sermone & opere se in nomine dei patris sui venisse profitetur. Nec contẽnendũ putes, quia non dimittet cũ peccaueris, ne contemnendũ putes quod homo est, ꝙ mortalis est, quòd mortuus ex infirmitate hominis, viuit enim ex virtute Dei, habensq; potestatẽ iudicium faciendi, non dimittet cùm peccaueris odio habendo illũ gratis. (Quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligã affligentes te, præcedetque te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, &c.) Inimicos Israel, id est, omnium quærentium dominum, & Aegyptum huius mundi fugientium, malignos esse spiritus, eisque Amorrhæi & Euæi, cæterarumq; gentium congruere nomina secundũ interpretationes suas, iam alio loco dictum est, proinde præsentia pertranseuntes, ad alia curramus.

Quomodo fœcunditatem ecclesiæ repromittit, dicendo: Non erit infœcunda nec sterilis in terra tua.

CAPVT XXXIX.

NON erit infœcunda, nec sterilis in terra tua. Numerum dierum tuorum implebo.) Esa. 54. Beati seminis fœcunditatem ecclesiæ sanctæ repromittit, quã & propheta Esaias præuidens: Lauda, inquit, sterilis, quæ non paris: erumpa & clama quæ non parturis: quia multi filij desertæ magis quã eius quæ habet virum. Nam postquã nos angelus ille præcessit, & in cælum ascendens dona sancti spiritus hominibus dedit, non est in hac terra, quam ille sanguine suo rigauit, quæ sit infœcunda verbo Dei, & sterilis ab operibus bonis. In omni loco mater ecclesia spirituales filios parit, & de mortuis viuos in vitam æternam regenerando parturit. Cuius fœcũditatis præmium breuiter contingens, numerum, inquit, dierum tuorum implebo, id est, CAPVT XXIIII. in seculorum secula, quæ dinumerari non possunt, vitam tuam extendam, & dilatabo. (Terrorem meum mittam in præcursum vestrum, & occidam omnem populum ad quẽ ingredieris, &c.) Hæc ita facta esse nouimus, vt in figura terroris, quo per crucem Christi fulminati sunt, maligni spiritus inimici nostri, cõtigisse veraciter prædicemus. Vnde & ipsi inimicorũ capiti fiducialiter dicamus. O tortuosè serpẽs, q mille per meandros, fraudesq; flexuosas agitas quieta corda, discede, Christus hic est, hic est Christus, liquesce, signum ꝙ ipse nosti damnat tuam cateruam. Sed quinam sunt crabrones, de quibus ait: (Emittam crabrones prius, qui fugabunt Euæum, & Chananæũ, & Ethæum antequam introeas.) Qui, inquam, spiritualiter sunt per crabrones intelligendi, quos scimus de equino stercore nasci, quos cõtra Chananæum se missurũ dicit, sicut cõtra Aegyptios muscas misit, nisi ignobiles, & contemptibiles huius mũdi, quos vt nobilis & fortior confunderet, ante conspectũ nostrũ misit, vt per illos cõtrita superbia seculi, pacificè possimus ad vitã æternam ingredi? Isti crabrones qui se tã 1. Cor. 4. quam purgamenta mundi profitebantur, & omnium peripsema, miluos vicerunt, diabolum pincipem mundi fugauerunt, & omnes pompas eius sub pedibus suis velociter conculcauerunt. (Non eijciam, inquit, eos à facie 1. Cor. 12. tua, anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ.) Hoc est dicere. Non absque legitimi certaminis labore vitia delebo repugnãtia proposito tuo, vel intentioni tuæ, ne extollat te in superbiã repentina gloria victoriæ. Satius enim est pugnare cũ hominibus quã bestijs subdi, id est, tolerabilius est, verbi gratia, colaphizari stimulo carnis, quã deuastari elatiõis stimulo. Hæc enim humana, illa tentatio est diabolica. Ait ergo. (Paulatim expellã eos de cõspe- Psal. 83. ctu meo, donec augearis & possideas terrã.) Ac si dicat. Ascensiones quas in corde tuo disposuisti, in hac valle lachrymarum, in hoc loco quem tibi posuisti, in quem ô homo ꝓ tuo vi-

tuo vitio incidisti, paulatim per auxiliū exercitantis gratiæ perficies, ibis de virtute in virtutē, donec videas Deum deorū in Sion, quod est veraciter augeri & possidere terrā viuentē. (Ponam autē terminos tuos à mari rubro vsq; ad mare Palæstinorum, & à deserto vsque ad fluuiū.) Spiritualiter aūt termini Christianitatis hi sunt. Per mare rubrum & per desertum populū intelligimus Iudæorū, rubrum mare pro parte electorum, qui primi rubente sanguine Christi mundati sunt, & apud quos priores baptisma est ecclesiæ celebratū: desertum autē pro parte reprobo rum, qui propter infidelitatem ab inhabitatore deo & homine Christo deserti sunt. Per mare autē Palæstinorum, & fluuiū magnū, quem alio loco nominat scriptura Euphratem, quod nos Latinè dicimus frugiferum, multitudinem intelligimus gentium, siue ꝓ funditatem nationum, ad quas dilatati sunt termini Apostolorum, incipientium ab Hierusalem vbi, sicut dictum est) primò sacratū est nostri baptismi mare rubrum. Porrò iuxta literam quatuor climata terræ repromissionis distincta sunt, dicēdo à mari rubro vsque ad mare Palæstinorum, & à deserto vsq; ad fluuium. Mare Palæstinorū alio loco legimus appellari mare magnū, quòd iuxta terræ situ ipsorum erat illis cōtra solis occasum.

Quòd sermonis Dei cum Moyse, exordium, medium, & finis, idem sit.

CAPVT XL.

TRadam in manibus vestris habitatores terræ, & eijciam eos de cōspectu vestro. Non inibis cum eis fœdus, nec cum dijs eorum, non habitent in terra vestra, ne forte peccare te faciant in me, si seruieris dijs eorū: quod certè erit tibi in scandalum.) Quod sermonis huius fuit exordium, ipsum medium, ipsum & finis est. In exordio nanq; dictum est, Non habebis deos alienos coram me. In medio autem, qui immolat dijs, occidetur, præter deo soli. Porrò hic in fine dicitur, Nō inibis fœdus cum dijs eorum, &c. Et rectè, quia bonorum omnium radix est, vnius dei diligentissima notitia, idcircò maximè circa hanc tota beneuoli plantatoris impenditur opera. Hac etenim in corde prius radicata & fundata, quicquid inde pullulat, frondet ac florēt in gratiam, & fructum affert in vitam æternam: sicut econ trario deorū alienorum seruitus causa est perditionis, efficiens omnē fructum nequam, & mortem afferens sempiternam, testāte Apostolo, cùm dicit: Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt veritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruierunt creaturæ potius quā creatori, qui est benedictus in secula, Amen. & reliqua. Ergo sicut creaturæ seruitus contumeliosum reddit hominem, etiam in exterioribus carnis operibus, sic econtrario sida creatoris adoratio gloriosum illum efficit succedentibus fructibus spiritus. Equidem nos hodie cuncti verbo palam creatoris adoratores sumus: sed auctoribus magnis, Christo videlicet & Apostolo eius, simulachrorum seruitus sic æquiuocatur, vt in illo sacrilegio plerią; professores Christianitatis inuoluantur. Nam euagelica auctoritate, si auari sumus, non Deo seruimus, sed mammonæ. Et Apostolus testatur, quia auaritia idolorum est seruitus. Igitur & hic & supra, vbi dictum est. Non facietis deos argēteos, nec deos aureos facietis vobis. apud nos idē est, ac si dicatur: Non studebitis auaritiæ, non seruietis mammonæ.

Rom. 1. Matth. 6. Luca 16. Ephes. 5. Colos. 3.

Quoto die lex data sit, & quòd altari ædificato ad radices montis, populus trina repetitione dixerit: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus.

CAPVT XLI.

VEnit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba Domini atque iudicia. Respondit que populus omnis vna voce: Omnia verba Domini, quæ locutus est, faciemus.) Memoriter tenendum est, hunc tertium diem mensis tertij (vt superius dictum est) non quinquagesimum, sed quadragesimum nonum esse, à quarta decima mensis primi, id est, ab immolatione agni. Cùm enim iuxta lunarem computationem mensis, alius triginta, alius vndetriginta sit, profectò sedecim dies à quarto decimo, qui residui fuerunt mensis primi, cum triginta secundi, & istis tribus diebus mensis tertij, quadraginta nouem sunt. Num ergo fallimur, dicentes, quia quinquagesimo die data est lex, quia quadragesimo nono die, locutus est Deus cūctos sermones hos, venitą; Moyses & narrauit plebi omnia verba domini, atque iudicia, respondità; cunctus populus vna voce, omnia verba Domini faciemus quę locutus est? Non vtique. Nam vide, quid sequitur. (Scripsit autē Moyses vniuersos sermones Domini, & mane consurgens ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos, per duodecim tribus Israel.) Hoc mane quinquagesimus est dies, quo demum lex data est. Quomodo? Misitque (ait scriptura) iuuenes de filijs Israel, qui & abstulerunt holocausta, immolauerunt que victimas pacificas Domino, vitulos duodecim. Tulit itaque Moyses decimam partem sanguinis, & misit in crateras, partem autem residuam fudit super altare. Assumensque volumen fœderis, legit, audiente populo. Qui dixerūt: Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes. Quæ professionis tertia repetitio plena, insolubilis quoque iam confirmatio est. Nam & primo die mensis, dixerunt: Cuncta quæ locutus est Dominus faciemus, & tertio die dixerunt: Omnia verba Domini, quæ locutus est Dominus, faciemus: & hic dicunt: Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes.

CAPVT XXIIII.

(Ille verò sumptum sanguinem, respersit in populū, & ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dn̄s vobiscum, super cunctis sermonibus his.) Ac deinceps. Dixit aūt dominus ad Moysen: Ascende ad me, in montem, & esto ibi, daboq; tibi duas tabulas lapideas, & legem ac mandata, quæ scripsi.) Hic demum solennis & ritè peracta legislatio est. Nam præterito die, quadragesimo nono erat, quod factum, quasi quædam catechizatio est dicenda. Aliud nēpe est dicere, ecce lex sub qua militare vis: si potes obseruare, ingredere: si non potes, liber discede: aliud, postulatæ legis professionē confirmatā manu propria signare.

De dedicatione testamenti, post ædificationem altaris in sanguine duodecim vitulorum.

CAPVT XLII.

Hebr. 9. Apostolus loci huius memor, cū dixisset: Testamentum enim in mortuis cōfirmatum est, alioquin nondum valet dum viuit, continuò subiunxit: Vnde nec primū quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiēs sanguinem vitulorum & hircorū, cum aqua & lana coccinea, & Hysopo, ipsum quoq; librum & omnem populū aspersit, dicens: Hic sanguis testamēti, quod mādauit ad vos deus. Dedicatum hic primū asserit testamentum, in eo quod ædificato altari cum duodecim titulis duodecim tribuū, legem recitatam profitentium & immolatis victimis, dimidiā partem sanguinis fundens super altare, residua parte Moyses populum aspersit, dicēs: Hic est sanguis fœderis. Quid autē esse putamus hanc dedicationē testamēti, nisi acceptionem conscriptionis propter promissiones testatoris, vt ipse eis in deum, ipsi autem illi essent in populum, secundum similitudinem fœderis maritalis? Nam hinc
Ezech. 16. est, quod in Ezech. inter cætera dicit. Vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit, & eras nuda, & confusione plena. Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum tēpus amantium. Et expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam, & iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, ait Dominus deus, & cætera. Igitur huius quinquagesimi diei magna & digna memoria, qua mulier illa, scilicet synagoga, quæ in Aegypto multiplicata fuerat, & grandis effecta, iamque (vt ait idem propheta) ad mundum muliebrem peruenerat, quæq; in die ortus sui præcisum vmbilicum non habens, nō fuerat lota aqua, in salutem, multis enim dijs seruire incœperat, vni viro, vni deo facta est & lota aqua, & emundata à sanguine suo, vestita & calciata est, & cuncta iustitiæ accepit ornamenta, quæ sub nominibus ornatuū idem propheta diligenter dinumerat. Dicit
Hebr. 9. autem Apostolus supra dicto capitulo: Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari: ipsa autem cælestia melioribus hostijs quàm istis. Cælestia sunt secundum Euangelicam vel Apostolicam fidem sancta Hebr. 8.
illa, quæ introiuit Iesus, id est, ipsum cælum, vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Hæc autem sancta populo illi tradita illorū sunt exemplaria, quemadmodum idem Apostolus, cum testimonio scripturæ præsentis ait: Si ergo essent super terram, nec esset sacerdos, cùm essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium, sicut responsum est Moysi, cùm consummasset tabernaculum. Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod CAPVT
tibi ostensum est in monte. Proinde præsen XXXIIII
tem locū in cælestibus, quorum hæc & cætera quæ sequuntur exemplaria sunt, iam nūc libet conferre diligentiùs.

Quod sanguis vitulorum sanguinem cælestis hominis Christi significet.

CAPVT XLIII.

Primò sanguis vitulorū, quo hæc exemplaria mundata sunt, sanguinis exemplar fuit cælestis hominis Iesu Christi, quo cælestia simul & terrena pacificata sunt. Salutis nanque, quam sanguis eius in veritate contulit, signum hircorum vel vitulorum sanguine præcurrit. Porrò, quòd iuuenes potius quā Psal. 102.
senes de filijs Israel Moyses misit, vt offerrēt holocausta, illius sunt iuuentutis exemplar, de qua Psalmista: Renouabitur, inquit, iuuētus tua, vt aquilæ. Neque enim veteres, sed nouos homines: neque in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus missurus erat Dominus Iesus Christus duodecim Apostolos, sacerdotes nouos, noui & veri sacrificij ministros. Quid deinde nobis illud exēplificat quòd dimidiam partem sanguinis super altare fudit, & dimidiā in populum respersit: nisi quòd cælestia duo simul de vno eodemque deriuata sunt sanguine Christi filij Dei, alterum quo per baptismum in remissionē peccatorum aspergimur: alterum quo verū, cum carne vera, sanguinem de sancto altari sumimus? Missus itaque sanguis in crateras, partim in altare funditur, partim in populū respergitur: quia reconditum verbum do- Hebr. 9.
minicæ passionis, in Apostolorum omniumque sacerdotū Christi cordibus sic per os linguamq; illorum in hæc sacramēta diffunditur, vt & veraciter in mortē Iesu Christi baptizati, sanguine eius respersi sim⁹, & de sancto altari sanguinē eius in veritate bibamus. Apost. aspersionem illam exemplarem cum aqua & lana coccinea & hysopo factam esse testatur. Sic nimirum & de latere Christi cū aqua effluxit, & idcirco rectè, cum vino aqua misceri in sacramento sanctæ Ecclesiæ, fides Apostolica sanxit. Quòd autem in celebratione sancti baptismi, aqua per verbum crucis, per potentiam sancti spiritus, virtutem accipiat sanguinis Christi, ad abluenda peccata credentis, nullus dubitat fidelis.

Hysopus,

Hysopus. Hysopus, herba humilis, humilē significat
fidem dominicæ pasſionis, quia ſicut illa tu-
morem pulmonis, ſic fides Chriſti ſuperbiā
cordis ſanando deprimit. Per lanā coccineā,
propoſitam nobis eiuſdem paſſiōis imitatio
1. Pet. 2. nem intelligimus, quia Chriſtus paſſus eſt ꝓ
nobis (vt ait beatus Petrus Apoſtolus) vo-
bis relinquens exemplum, vt ſequamini ve-
ſtigia eius. Sed & ipſum librum aſperſum eſ-
ſe Apoſt aſſerit: quia videlicet ſic ſancta ſcri
ptura penè vbique fidem continet paſsionis
Chriſti, vt ſine illa nullatenus intelligi poſ-
Ioa. 3. ſit. Abſq; aſperſione huius ſanguinis, Deum
Marc. 16. nemo videbit. Nā niſi quis renatus fuerit ex
Exod. 19. aqua & ſpiritu S. (Chriſtus ait) non poteſt
videre regnum Dei. Item: Qui crediderit &
baptizatus fuerit, ſaluus erit. Benè ergo ante
quam ſanguine illo exemplari reſperſus fuiſ-
ſet populus, ait dominus: Deſcende & conte
ſtare populum, ne fortè velint tranſcendere
terminos ad videndum, & pereat ex eis plu-
rima multitudo at nunc poſt aſperſionem
(Aſcenderunt, inquit ſcriptura, Moyſes &
Aaron, & Madab, & Abiu, & LXX. de ſenio
ribus Iſrael, & viderunt deum Iſrael. Sub pe
dibus eius quaſi opus lapidis Sapphyrini, &
quaſi cælum cùm ſerenū eſt. Nec ſuper eos
qui procul receſſerāt de filijs Iſrael miſit ma-
Exod. 33. num ſuam, videruntq; deum, & comederūt
1. Ioan. 4. & biberunt) Viderunt deum Iſrael, ſed non
ſicuti eſt. Non enim, inquit, videbit me ho-
mo & viuere poteſt. Et longè poſt viſionem
iſtā, deū (inquit Ioan. Euangeliſta) nemo vi
dit vnquā. Ergo & viſio hæc, cæleſtis viſiōis
dei, qua videbm⁹ eū ſicuti eſt, exemplar eſt.
Quod em̄ dicitur ſub pedib. eius quaſi opus
pidis Sapphyrini, & quaſi cælum cū ſerenū
eſt, regni illius, in quo vidēdus promittitur,
ſoliditatem, puritatem, atq; altitudinem my
ſticè innuit. Nec ſuper eos, inquit, qui pro-
cul receſſerant, de filijs Iſrael, miſit manum
ſuam. Tanquam diceret: Antequam reſperſi
eſſent ſanguine fœderis, ꝙ pepigit cū eis Do-
minus, miſerat ſuper eos manum ſuam, ma-
Exod. 19. num terribilē ac tremendam, dicendo: Om-
nis qui tetigerit montem, morte morietur,
lapidib. opprimetur, aut confodietur iaculis:
nunc autem quia fœderati, quia ſanguine fœ
deris erant conſperſi, non miſit ſuper eos ma
num ſuā, non prohibuit eos à viſione ſua,
qui præ timore ſuperius dicto procul receſſe
rant, terminoſq; cōſtitutos aſcendere nō au-
debant. Videruntq; deum, ſicut iam dictum
eſt, & comederūt ac biberūt, quod totū illius
fuit viſionis exemplar, in qua comedemus
Pſal. 16. ac bibemus, eademq; viſione ſaturabimur, &
Pſal. 36. inebriabimur. Dicit enim Pſalmiſta: Satia-
bor cū apparuerit gloria tua. Item: Inebria-
buntur ab vbertate domus tuæ, & torrente
voluptatis tuæ potabis eos.

De eo quod dictum eſt: Aſcende ad me, & eſto ibi. Et de duabis tabulis lapideis, digito Dei ſcriptis.

CAPVT XLIIII.

Dixit autem Dominus ad Moyſen: Aſcē
de ad me in montem, & eſto ibi: Dabo
que tibi duas tabulas lapideas, & legem ac
mandata quæ ſcripſi, vt doceas filios Iſrael.
Surrexerūt Moyſes & Ioſue miniſter eius.)
Et ſuprà dictum eſt: Aſcenderunt Moyſes
& Aaron & Abiu, & LXX. de ſenioribus Iſ-
rael, ſed non dictum eſt: Aſcenderunt ad do
minum, hic autem dictum eſt, aſcēde ad me,
quod ſignificat, illum inuitari ad colloquiū
familiare, additumque eſt, & eſto ibi, ſubau-
ditur, non vna hora, vel vno die, ſed eſto ibi,
id eſt, mane ibi quadraginta diebus & qua-
draginta noctibus. Daboque tibi duas tabu-
las lapideas, & legem ac mādata quæ ſcripſi:
non ait, & legem quam ſcripſi, ſed mandata
quæ ſcripſi: legē enim Moyſes ipſe ſcripſit,
ſicut & de iudicijs ſupra ſcriptis dictum eſt,
quia ſcripſit Moyſes vniuerſos ſermones do
mini: mandata autem digitus Dei ſcripſit, Deut. 9.
ſicut ipſe Moyſes in Deut. dicit: Deditq; mi-
hi Dn̄s duas tabulas lapideas ſcriptas digito
dei. Et hoc cæleſtiū exemplar fuit. Quorum
cæleſtiū? Eorū videlicet quæ facta ſunt per
nouum hominē Ieſum Chriſtū, qui aſcendit
ad deum, non in montē terrenū, ſed in ipſum
cælum, vt acciperet nobis nō occidentē lite-
ram, ſed viuificantē ſpiritum. Vnde eſt: A- Pſal. 67.
ſcendiſti in altum, cœpiſti captiuitatē, accepi
ſti dona in hominibus. Quæ dona? Et ipſe de
dit quoſdā quidem Apoſtolos, quoſdā autē Ephe. 4.
prophetas, alios verò euangeliſtas, alios autē
paſtores & doctores. Hæc & huiuſmodi do- 2. Cor. 3.
na ſpiritualia ſcripſit nobis, non in tabulis la Actor. 2.
pideis, ſed in tabulis cordis carnalib. Scripſit
autem nō calamo neq; atramento, ſed digito
dei, id eſt, ſpiritu S. Nam L. die, poſtquā reſur
rexit à mortuis, cuius etiam hic dies L. exem
plar fuit, cū eſſent oēs diſcipuli eius pariter
congregati, miſſus eſt ad ſcribendum hic dei
digitus, hic ſpiritus S. multiplex, ſubtilis, di-
ſertus, cert⁹ ac diſcretus. Prima ſcriptoris ex-
perientia claruit in hominibus, qui prius e-
rant idiotæ, & ſine literis, in eo quod ſtatim
cœperunt loqui linguis magnalia Dei. Illa
& quæ deinceps ſubſecuta ſunt, opera cæ-
leſtia fuerunt, vt rectè hic ſcriptura data
in tabulis lapideis, illorū dicatur exemplar
cæleſtiū. Nam de huiuſmodi dictū eſt: Quo- Pſal. 8.
niam videbo cælos tuos opera digitorū. Sed
dicit quis: Iſtæ tabulæ lapideæ digito dei ſcri
ptæ, poſtmodū confractę ſunt. Reuerſus nā-
que Moyſes de monte, cū appropinquaſſet,
vidit vitulū & choros, iratusq; valdè, proie- Exod. 32.
cit de manu tabulas, & cōfregit eas ad radices
mōtis. Quid hoc ad exemplar pertinuit cæle
ſtium? Planè & hoc pertinuit, quia videlicet
gens illa, cuius tabulis prius inſcripta ſunt
dona cæleſtia digito Dei, ecce rebellādo con
fracta atq; proiecta eſt. Præcide, ait, tibi duas
tabulas lapideas inſtar priorū, & ſcribam ſu- Exod. 34.
per eas verba quæ habuerūt tabulæ quas fre- Actor. 13.
giſti. Iſtæ iuniores tabulæ nō cōfractæ ſunt.

Etenim

Etenim reprobatis illis, quib. oportebat primùm loqui verbum Dei, gentibus annunciatum eſt, & ibi ſcriptura digiti dei permanet. Sanè ſecundum literaturæ ordinem, ſic mandata in dnabus tabulis illis diſtincta ſint, vt in altera continerentur, quæ ad dilectionem dei pertinent, quorum primum eſt, non habebis deos alienos coram me. in altera quæ ad dilectionem proximi, quorum primum eſt: Honora patrem tuum & matrem tuam. Vnde & Apoſt. hoc primum dicit mandatū. *Ephe. 6.*

Quomodo Moyſes durare potuerit ſine cibo quadraginta diebus.

CAPVT XLV.

CVmq; aſcendiſſet Moyſes, operuit nubes montem, & habitauit gloria Domini ſuper Sinai, tegēs illum nube VI. diebus.) Gloriam domini habitaſſe ſuper Sinai, dixit: quia expertus eſt magnā & glorioſam multitudinem dulcedinis domini, quam abſcondit quidem timentib. ſe, ſed huic oſtendit nō parua ex parte, vt in illa epularetur, non vno die, ſed quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. *Pſal. 30.* Nam quaſi quæreres, quomodo tā diu durauit homo ſine cibo, & ſine potu, cū vltra ſeptem dies natura humana ſine omni alimonia durare non poſsit. (Septimo autem die, inquit, vocauit eum de medio caliginis.) Fuerit hoc omninò humanæ poſsibilitatis, quòd præ auiditate cæleſtiū epularum VI. diebus panem non comedit, & aquam non bibit. *Deut. 8.* Cæterùm, ni ſi VII. illum die dominus vocaſſet, natura hominis in ſemetipſa reſidens, in breui penitus aruiſſet. Vocauit ergo illum de medio caliginis, cuius vox ſuauis, ac ſuper mel & fauum eſt dulcis, & vocatione ſua ſic inopem hominis naturam ditauit, vt vſq; ad XL. diem nō ſolùm cibi & potus, ſed & totius humanæ conditionis poſſet obliuiſci. Sic in ſemetipſo meruit experiri, vt veraciter diceret, quòd non in ſolo pane viuat homo, ſed in omni verbo quòd procedit ab ore dei. *3. Reg. 19.* Item nec in Helia ieiunante ſimiliter quadraginta dieb. & quadraginta noctibus, ſcriptura tacuit, quòd non hoc de hominis poſsibilitate habitum, ſed de virtute dei, pro munere ſumptum eſt. Vbi enim illum angelus domini ſecundo tetigit, dicēs: Surge & comede, poſtquam comedit & bibit, ſtatim ſubiunctum eſt: Et ambulauit in fortitudine cibi illius, quadraginta diebus & quadraginta noctibus. In fortitudine cibi illius ſcriptura ſic dixit, vt ſubintelligas, ꝙ non erat nec eſſe poterat in natura quamlibet fortis & in ieiunijs exercitati hominis. *3. Reg. 19.* Vtiliter ſatis prouidit diuinitas, quatenus idoneum haberet teſtimonium Chriſti humanitatis. Ille nanq; ieiunare habebat quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt pro gula peccatoris primi hominis innocens hic homo ſecundus, ordinata ſatisfactio ne vapularet, nobiſque in ſe credentib. quē ille manducando perdidit cibūm vitæ æternæ ieiunando acquireret. Sed hoc (vt prædictum eſt) ſupra naturam hominis eſt, & idcircò hæretica prauitas, quæ illum nō verè, ſed in phantaſmate hominem apparuiſſe cōtendit, tam diuturnum ieiunium in ſuæ veſanię patrocinium procaciter arripuiſſet. Vtiliter ergo nobis (vt iam dictum eſt) diuinitas prouidit, vt duos teſtes veritatis ieiunantis hominis Chriſti, humanitas obtineret, alterum ſcilicet ex lege, alterū ex prophetis. Imò ſi libet dicimus, quia non duos tantum, ſed & tres habuit teſtes in hoc negotio hic Deus & homo verus ſaluator noſter. *CAPVT XXIIII.* Vnus enim Moyſes, ſecundo ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Igitur in ore non tantum duorum, ſed etiam trium teſtium ſtabit & hoc verbum.

Quid ſit quòd Moyſes præcepta capeſcens, egreſſus in medium nebulæ, montem aſcendit, & fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

CAPVT XLVI.

ERat autē ſpecies gloriæ Dñi, quaſi ignis ardens ſuper verticem montis in conſpectu filiorum Iſrael.) Talis quoq; ſpecies gloriæ domini, cæleſtium exemplar fuit. Nam vbi L. die (ſicut ſuprà dictum eſt) gratia cæleſtis effulſit, erat itidem ſpecies gloriæ domini quaſi ignis. *Actor. 2.* Et apparuerūt, inqt, illis diſpertitæ linguę, tanquā ignis, ſeditq; ſup ſingulos eorum. Vtrobiq; viuacitas ignis zelū & feruorē ſpiritus aduerſus peccata præſignauit. (Ingreſſusq; Moyſes medium nebulæ, aſcendit in montem, & fuit ibi quadraginta dieb⁹, & quadraginta noctibus.) Nebulam ſiue caliginem, quā in his locis ſcriptura ſæpius expreſsit, nōnulli lucem inacceſsibilem dixerunt, videlicet, quia dicit Apoſtolus: Quem vidit hominum nemo, nec videre poteſt qui lucem habitat inacceſsibilem. *1. Thim. 6.* Verū hic ſenſus, vt in vocabulo nebulæ ſiue caliginis lux intelligatur, per antiphraſim pluribus ſcripturarum tractatorib. non complacuit. Porrò præter typicam intelligentiam, id ꝙ Moyſes medium nebulæ ingreditur, moraliter quoq; appetendam eſſe quietem atq; cordis munditiam, eis qui ad contēplationē tendunt, innuit. Quid enim eſt, ꝙ hic vt ſublimia dei præcepta perciperet, alta conſcendit, atq; vt interna penetraret, ab exteriorib. tumultibus occultatus eſt: niſi quòd ſancti viri, qui exterioribus miniſterijs deſeruire officij neceſsitate coguntur, ſtudioſè ſemper ad cordis ſecreta refugiunt, ibiq; cogitationis intimæ cacumen aſcendunt? Et legem quaſi in monte percipiunt, dum poſtpoſitis tumultibus actionum temporalium, in contemplationis ſuæ vertice, ſupernæ voluntatis ſentētiam perſcrutantur.

LIBRI TERTII IN EXODVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EXODVM COMMENTARIORVM

LIBER QVARTVS.

De tabernaculo Moysi, quòd cæleste tabernaculum exemplar eius fuerit.

CAPVT I.

Exod. 25.

Abernaculum verum quod fixit deus, & nō homo, tabernaculi ꝙ fixit Moyses, exemplar fuisse, auctor est idem Deus, & non homo. Ait enim: Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. Cuius dicti memor Apostolus: Non enim in manufacta, inquit, sancta, Iesus introiuit exemplaria verorum, sed in ipsum cęlum. Hęc tanta auctoritas architecti dei illius tabernaculi manufacti structuram toti mundo spectabilem fecit. Vbi? In hac sancta & veridica scriptura, quæ retinuit, & obliuioni sustulit ædificationis illius mensuras vniuersas, numerosque & pondera. Diuertunt huc omnes, qui in hoc mundo peregrinantur, regni cælorum milites, qui pertranseunt, & manē tem hic ciuitatem non habentes, futuram inquirunt: atque cælestium, quæ iam ex parte cognoscunt, hic exemplaria contemplantur, vt proficiant ad cognoscendum. Qui & mirantes, dicūt, Quàm dilecta tabernacula tua domine virtutum. Et nos igitur quos ad hūc locum, recta præpositi nostri via perduxit, paulisper immoremur hic, quatenus ex pulchritudine tabernaculi allecta, concupiscat & deficiat anima nostra in atria domini, corde & carne exultantibus in deum viuum, vbi passer domum, & turtur inuenit sibi nidum. Aspiciat deus & passerem secundū cor, in illam cœlestem domū tendentem, & turturem secundum carnem præsenti tabernaculo laborantem, & quia tam sancta quàm alta sunt quæ molimur, auxiliū gratiæ eius, & ad benè cogitandum præueniat passerem, & ad benè agendum subsequatur turturem.

Hebr. 9.

Psal. 83.

Cur Apostolus versa dictione tabernaculum Moysi exemplar dicat fuisse cælestis tabernaculi.

CAPVT II.

PRimùm quærere libet, cur in ratione exemplarium, diuinæ dictionis Apostolus immutauerit modum. Nam Deus dicit, iuxta omnem similitudinē tabernaculi, quod ostensum tibi, & omnium vasorum in cultū eius, sic facietis illud. Item: Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Manifeste hic eorum, quæ mandabat facere Moysi, ea quæ demonstrabat illi exemplaria esse dixit. Econtra Apostolus, ea quæ fecit Moyses, illorum exemplaria nū cupauit, quæ deus illi demonstrauit. Ait enim: Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cùm essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cælestium. Et continuò subiungit testimonium iam dictum, quo deus cælestia potius exemplaria esse dixit terrestrium. Sic ut responsum est Moysi: Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte. Hoc ergo quærimus, & deo donante, citius inueniemus. Moysi deus loquebatur, & ei cælestia, priusquam faceret terrestria, spiritualia prius demonstrabat, quàm faceret carnalia. Quomodo vel quali visione demonstrabat? Visione interna, visione prophetica. Loquebatur enim illi facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Quomodo solet homo loqui ad amicum suum? Non celando illi consiliū suum, faciendo illum secretorum suorum conscium. Cùm ergo loqueretur ad illum, sicut loqui solet homo ad amicum suum, nunquid illi occultaret summum amicitiæ suæ fructum, id est, futurum Christi filij sui cæleste sacerdotium? Immò tam de præteritis quàm de futuris docuit eum. Nunquid non cum auctoritate scripturæ Mosaicæ, dicit Ioannes: In principio erat verbū, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil? Etenim prior ille sic locutus est, quia dixit deus, fiat, & factum est, quod æquipollens est. Nam si dixit, fiat, & factū est, per verbū factum est. Ergo multò magis illud amico suo non abscondit, quòd verbum caro futurum esset: quòd Deus & homo Christus, propitiatio ꝓ peccatis nostris futurus esset: quod idem in tabernaculo suo (quod est præsens ecclesia) mensam corporis & sanguinis sui positurus esset: quodq; idipsum tabernaculum Christus, ipse magnum candelabrū cunctis spiritus sancti donis lucens illustraturus erat. Itaque quoniam prius hæc spiritualia siue cælestia vidit, & postmodū carnalia populo illi sancta sanctorum fecit, ipsa cælestia illi exemplaria dicuntur & sunt. Porrò Hebræi (ad illos enim illa epistola Apostolus loquitur) prius tabernaculum manufactum, prius arcam, propitiatorium, mēsam, candelabrum, & cætera omnia manufacta nouerunt, & de illorum similitudine commonebantur ab Apostolo, vt se extenderent ad cognitionem cælestium. Rectè igitur istis econtra

Exod. 33. *Quomodo cum Moyse loquebatur Deus.*

Hebr. 8.

econtra terrestria hæc dicta sunt exemplaria fuisse cælestium, exemplaria verorum, exemplaria, inquam, & vmbræ futurorum. Iã nũc tabernaculi ipsius structurã Deo duce, & cãdelabro, quod ille est, prælucente, ingrediamur.

De primitijs quas dominus ad constructionem tabernaculi iussit tolli.

CAPVT III.

CAPVT XXV. Locutusq; est dominus ad Moysen, dicẽs: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias.) Exponens quid dixerit, vel quid intelligi voluerit, dicendo primitias, continuò subiũxit: (Ab omni homine qui offert vltroneus accipietis eas.) Vltroneus offert, qui nõ coacta seruitute, sed spõtanea charitate quippiam offert. Ergo charitatis oblationes, siue magnæ siue paruę sint, primitiæ domino sũt, & ad cælestes tabernaculi eius ornatum proficiunt. Ecõtra quicquid ex tristitia offertur, serotinum est, & ad decorem domus domini proficere non potest. Proinde Apostolus cũ 2. Cor. 9. dixisset: Qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet: continuò subiunxit: Vnusquisq; prout destinauit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit deus, &cæt. Benè ergo dixit, quod opportunè audiant omnes tabernaculi Dei, id est, ecclesiæ Christi adiutores ab omni homine, qui offert vltroneus accipietis eas. Quod de corporalibus dictum est, itidem de spiritualibus dicendum est, & sentiẽdum. Nam quicquid boni, siue corporale siue spi- Matth. 5. rituale fit, si idcirco facimus coram hominibus, vt videant opera nostra bona, & glorificent patrem nostrum qui in cælis est, primitiuum est, & primitiarum acceptor Deus suscipi iubet. Econtra, si quis faciat coram hominibus, ad hoc tantum vt videatur ab eis, nullam sibi in tabernaculo Dei collocat memoriam. Nam in eo quod visus est ab hominibus, recepit mercedem suam.

Item de eisdem, & quòd minora interdum maioribus chariora sint Deo pro intentione offerentis.

CAPVT IIII.

Haec sunt aũt, quæ recipere debetis: Aurum, & argentum, & æs, & hyacinthũ, & purpuram, coccumq; bis tinctum, & byssum, & pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, pelles hyacinthinas, & ligna Sethim, & cætera.) Ergo vt primitiæ sint, quæ offerũtur, non oblationum quantitas, sed offerentium bona efficit voluntas. Multum enim ab auro & argento, pili caprarum in precio differunt, & tamen sub eodem vocabulo primitiarum positi sunt. Nec dubitandum, pilos caprarum, & pelles arietum, interdum auro & argento, lapidibusq; preciosis, priora fuisse apud cordium inspectorem Deum. Nam eiusdem tabernaculi Deus ac dominus, cum sederet contra gazophylacium aspiciens, quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, multiq; diuites iactarent multa, venit vna vidua pauper, & misit duo minuta, quod est quadrans. Et conuocans discipulos suos, ait illis: Mar. 12. Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pau- Luc. 21. per, plus omnibus misit. Omnes enim quod abundabat illis miserunt, hæc verò de penuria sua omnia quæ habuit, misit totum victũ suum. Porrò quæ ad spiritualem ædificationem conferantur, spiritualia bona sunt, quorum vtiq; cui plus cõmittitur plus ab eo exigitur, ad cõsummationem cælestium sanctorum, quorum illa (vt sæpè dictum est) nobis exemplaria sunt. Vndè cum dixisset Aposto- Ephe. 4. lus: Et ipse dedit quosdã quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios verò euangelistas, alios autem doctores, & pastores, signanter adiecit, ad consummationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificatiõem corporis Christi. Hæc & huiusmodi dona grandia, aurum sunt, argentum sunt, lapides preciosi sunt. Videmus, quia legimus longos ordines beatorum hominum, virorum pariter ac mulierum, puerorũ ac puellarum, ad cæleste ministerium Christi procedentium, qui in sanctuarium domini talia fideliter ac deuotè obtulerunt. Et nos igitur exigui, quoniam tale quid cælesti offerre sacerdoti non possumus, ne tamen vacui omninò coram illo appareamus, bona voluntate ad videndum sanctuarium alacres ingredimur, placere nobis omnia veraciter profitentes, sacerdotis ordinem, ministrãtium religionem, offerentium charitatẽ. De argento & auro, cæterisq; primitijs, quæcunq; ab vltroneis oblata accipi iubentur, quam significationem habeant, suis in locis prout singula in opera expenduntur, pro posse dicemus. Et quàm verè dictum sit, & habitabo in medio eorum, cum fecerint mihi sanctuarium, ipsa lectionis mysteria declarabunt. De similitudine tabernaculi, quod ostensum est Moysi, iam suprà dictum est. Principiũ ædificationis arca est, quæ sic incipit.

De arca, quòd incarnationis dominicæ vel corporis ipsius mysterium fuerit, & qui sint vectes, quibus debeat portari.

CAPVT V.

Arcam de lignis Sethim compingite, cuius lõgitudo habeat duos & semis cubitos. Latitudo cubitum & dimidium: altitudo Mysteriũ arcæ. cubitum similiter, & semissem, & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris. Faciesque suprà coronam auream, per circuitum, & quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos.) Arcam, inquit, de lignis Sethim, ligna Sethim imputribilia sunt spinosa, & à qualitate albæ spinæ nõ multum distantia. Principio sanctuarij arca compingitur, quia principio sãctæ ecclesiæ filio Dei, corporis humani membra compegit ex virgine sanctus spiritus. Compingitur autem arca de lignis Sethim, lignis imputribilib⁹, quia de semine patrum fidelium, æterna memoria redolentium, Dei filius est incarnatus. Cu-

ius, inquit, lōgitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum vnum & dimidium, altitudo similiter cubitum & semissem, videlicet, vt homini salua reuerentia sit accessibilis, & attrectabilis intus & foris, prout est mēsura vel statura hominis. Staturæ namq; humanæ longitudo, à planta pedis vsq; ad collum, tricubitalis est. Cum ergo altitudo arcę tantum vnius cubiti sit ac semissis, palam est, quia curuaturam corporis humani non excedit: & longitudo cum sit duorum cubitorum ac semissis, porrectis manibus ad dexteram & ad sinistram ad quemlibet actum religionis vltrò accedit. Latitudo cubiti quoq; ac semissis liquet incumbentis manibus, quā accommoda sit. Quod totum mysticè nobis illud innuit, quia incarnata diuinitas, omnibus modis mensuræ, id est, capacitati hominis, benigna se charitate indulsit. Deus appropinquans in terra visus, & cum hominibus conuersatus est, oculis hominum expositus, auribus hominum propositus, manibus hominum appositus est. Quod fuit ab initio, inquit Ioannes, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ tractauerūt. Et deaurabis, inquit, eam auro mundissimo intus & foris, quia veræ diuinitatis auro, & intus per insitam sapientiam, & foris per diuina opera clarificatus est Christus, quod sit Dei filius. Faciesque supra coronā auream per circuitum. Suprà corona aurea arca circundatur, quia filio Dei quasi diadema capitis est, hic miserationis ornatus, quod & per bonitatis gratiam voluit, & per maiestatis potentiam valuit hominem assumere, quod non potuisset nisi Deus. Creaturarum quippe ordo vel natura nō patitur, vt altera alteri substantialiter inseratur, verbi gratia, homo angelo vel homini angelus, ergo & pro hac humilitate omnipotētissima mirabilis, verus, & victoriosus prædicetur Deus. Et IIII. (inquit) circulos aureos, quos pones per IIII. arcæ angelos, quia videlicet in eo quod per IIII. mundi partes fides incarnationis Christi dilatata tenditur, proculdubio IIII. sancti Euangelij libris accincta prædicatur. (Facies quoque vectes de lignis Sethim, &c.) Vectes de lignis Sethim fiunt, qui eisdē ad potandum circulis inseruntur, quia fortes & perseuerantes doctores, velut imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhærentes, sanctæ ecclesiæ vnitatem denuntiēt, & quasi intromissi circulis arcam portent. Vectib. quippe arcam portare est, bonis doctoribus sanctam ecclesiam ac rudes infidelium mentes prædicādo deducere. Et operies eam, inquit, auro, videlicet cum splendore sermonis alijs insonant, ipsi etiam splendore vitę fulgescāt. Qui semper erūt in circulis, nec vnquam extrahentur, ait, id est, semper excubabuūt in sacris libris, & nunquam recedent à studio sacræ lectionis. Ad hoc enim vectes in circulis semper esse iubentur, vt cū portari arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectib. portandi nulla haberetur tarditas. quia videlicet cum spirituale aliquid subditus à pastore inquirit, ignominiosum valdè est, si tunc quærat discere, cum quæstionem debet enodare. (Semper ergo vectes in circulis erūt, inquit, ad portandam arcam parati.) Id est, qui ad prædicationis accedunt officium, semper erunt parati ad reddendam rationem omni petenti de ea, quę in ipsis est fide Iesu Christi. (Ponesque in arca testificationem, quam dabo tibi.) Subauditur vrnam auream, habentem manna, & virgam Aaron, quæ fronduit, & tabulas testamenti.

Baruch. 3. | 1. Ioann. 1. | 1. Pet. 3.

De propitiatorio, quòd dominicæ passionis signum fuerit. Et quid mysticè sint duo Cherubin, & cur dictum sit, inde præcipiam tibi.

CAPVT VI.

Faciesq; propitiatorium de auro mundissimo. Duos cubitos tenebit, & dimidium longitudo eius, semissem & cubitum latitudo.) Longitudinis & latitudinis eiusdē propitiatorium, cuius & arca est, quia videlicet eadem charitatis intētione filius Dei pro nobis passus, qua & incarnatus est. Propitiatorium namque nobis idem incarnatus Deus est, sed per passionem & mortem suam. Per illam enim propitiatus nobis est Deus, & per illam peccatorum remissionem accepimus, in qua baptizati sumus (vt ait Apostolus) quicunq; baptizati sumus in eodem Christo Iesu. Ergo quia nisi Deus incarnatus, etiam mortuus fuisset, ipse solus maneret. Post arcæ fabricam, facies, inquit, & propitiatorium. Vndè? de auro mūdissimo. Aurū diuinæ in Christo substātiæ significat preciū: Signāter & expressè dixit mundissimo, quia videlicet ex eo quod Deus ab omni est sorde mundissimus, ex eo, inquā, propitiatorium nobis factus est Christus Dei filius, ex eo peccata mūdi tollere potuit agnus Dei sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus. Hoc duo testamēta consonis vocibus cathegorizant, hoc lex & Euangeliū vno spiritu, eodemq; sensu prædicāt. Sequitur ergo: (Duos quoq; Cherubin aureos, & productiles facies, ex vtraque parte oraculi.) Iuxta literā, qualis factura, qualis vel vndè sumpta fuerit Cherubin forma nō exprimit scriptura, creaturæ tamen angelicæ monumentū est, quam fortitudinem cum gladio flammeo atq; versatili, ante paradisum collocatam in Genesi scriptū est, cui licentia pictorum alas effingit, nō sine auctoritate scripturæ præsentis. Videlicet propter velocitatem naturæ spiritualis. Sequitur enim: (Vtrunq; latus propitiatorij tegant expandentes alas, & operiētes oraculū.) Id est, propitiatorium. Sequitur adhuc: (Respiciantque mutuò versis vultibus in propitiatorium.) Respiciāt, inquit, non aspiciant. Nempè & alis propitiatoriū operire & mu-

Rom. 6. | Hebr. 7. | Cherubin. | Gen. 3.

& mutuos vultus in se conuertere, id est, non ante se aspicere, sed alam versus caput diuertẽdo, in alterutru respicere. Porrò iuxta prædictam exemplarium rationem, duo Cherubin, quòd nomẽ plenitudo scientiæ interpretatur, duo testamenta sunt, vndè scientiam Dei sitientes haurimus, vbi nihil deest eorũ, quæ de Deo quærẽda vel scienda sunt. Duos ergo, inquit, Cherubin aureos, & productiles facies. Duo Cherubin, duo testes sũt, quorum in ore stat omne propitiationis nostræ verbum. Aurei sunt, quia vetus & nouum testamentum eadem Dei sapientia vera lucent, eadem simplici veritate descripta sunt, desiderabilia super aurum & lapidem preciosum multũ. Productiles, quia profectò inter tunsiones & pressuras, sancta vtriusq; testamenti scriptura condita est. Expandunt alas suas,
Esa. 53. & oraculum protegunt, quia videlicet humilitatem crucifixi domini nostri Iesu Christi, à Iudaicis vel hæreticis blasphemijs defendũt. Nam Iudæi putarunt eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum, ipse autem duobus Cherubin attestantibus, vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra, disciplina pacis nostræ super eũ, & liuore eiᵘ sanati sumus. Mor
Ioan. 11. tuus est pro gẽte, & nõ tantũ pro gente, sed vt filios Dei, q dispersi erãt, cõgregaret in vnũ. Versis vultibus respiciunt in propitiatoriũ, quia vtraq; testamẽta in nullo à se discrepant. Quod enim vnum promittit, aliud exhibet, & ita dispositum inter se mediatorem Dei & hominum vident: Facies à semetipsis Cherubin auerterent, si quod vnum testamentum promitteret, aliud negaret. Quo operienda est, inquit, arca. Ergo propitiatorum sublimius quàm arca, & ita dictum est, quo operienda est arca, ac si diceretur, cui submittenda est
Hebr. 9. arca. Vnde Apostolus: Supraque eam Cherubin gloriæ obumbrãtia propitiatorium. Hic quidem neutro genere obumbrantia dictum est. Cæterùm masculino genere Cherubin enuntiari, ex hoc loco duos quoq; Cherubin aureos & productiles facies, ex alijs plerisq; locis magis patet. Et notandum, quàm sonora dixit Apostolus enũtiatione, supraq; eam Cherubin gloriæ. Duo nempè testamenta vbiq; gloriã filij Dei spirare sapit quisquis spiritus sancti delibutus est vnctione. Alterum
Psal. 8. namq; eorum inquit, gloria & honore coronasti eum. Alterum verò, & vidimus gloriã
Ioan. 1. eius, gloriã quasi vnigeniti à patre. In his quidem dictis, nomen quoq;, sed vbique in tota serie scripturarum, res est gloriæ, personantis fugiter consona fide. Inde præcipiam, inquit, & loquar ad te super propitiatorio, scilicet ac medio duorum Cherubin, qui erũt super arcam testimonij. Quid est, inde præcipiam, & loquar ad te? Nunquid non aliunde poterit homo responsa Dei percipere? Nõ vtiq;. Nã
Ephes. 2. nisi per mortem Christi filij sui, parietem inimicitiarum Deus diruisset, non erat accessus hominiad Deum, non erat aliud, quòd daret homo reconciliationis pretium. Per mortem repropitiatoris huius reconciliati sumus, & perinde recõciliationis spiritum accepimus, de quo alibi Propitiator ipse dicit: Nisi abie- CAPVT ro, paracletus non veniet ad vos. Si autẽ abie- XXV. ro, mittam eum ad vos. Ergo quia per illum Ioan. 16. paracletum accipimus, qui docet nos omnẽ veritatem, & quæ ventura sunt annuntiat nobis, inde, inquit, præcipiã & loquar ad te cuncta quæ mandabo per te filijs Israel.

De mensa, quòd refectionem significauerit eiusdem corporis & sanguinis domini, et de coronis eius & circulis, vectibus, vasis quoque ac propositionis panibus.

CAPVT VII.

Facies & mensam de lignis Sethim, habẽtem duos cubitos longitudinis, & in latitudinem cubitum, & in altitudinem cubitũ ac semissem, & inaurabis eã auro purissimo.) Duos, inquit, habentem cubitos longitudinis, longitudo hæc vni tantum homini assidenti satis expeditè accommoda est. Et in altitudinem cubitũ ac semissem. Altitudo hæc paulò sedentis hominis genu supereminet. Et in latitudinem cubitum. Latitudo hæc oppositum conuiuam seorsum aut diuisiuè epulantem non sustinet. Quæ est hæc mensa post propitiatoriũ parata in tabernaculo domini, nisi mẽsa corporis & sanguinis domini, initiũ habens à passione eiusdem domini nostri Iesu Christi? Siquidem dum anxiaretur iã ven- Matth. 26.
ditus, & continuò tradendus, dum tristis est Luc. 22.
setvsq; ad mortem anima eius, dum factus in agonia prolixius oraret, & sudor eius velut sanguis in terram decurreret, interea propitiationis & redemptionis nostræ opifex mensam parauit, accipiendo panem, quem benedixit ac fregit, deditq; discipulis suis, dicens: Accipite & comedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: Similiterque calicem, hic est, inquiens, calix sanguinis mei, q pro vobis effundetur. Hæc mẽsa domini est, si tantùm fides non desit, nostro modulo satis accommoda, sic tamẽ, vt vnus assistat pro omnibus, quod iam dictis mensæ illius manufactæ, mensuris significatur. Vnus enim est mensæ vel cõuiuij pater, vnus sacerdos siue pontifex noster Christus, & vna mẽsa est, de qua Psalmista. Parasti, inquit, in conspectu Psal. 22.
meo mensam aduersus eos qui tribulant me. Item: Edẽt pauperes, & saturabuntur, & lau- Psal. 21.
dabunt dominum qui requirunt eum, viuẽt corda eorum in seculum seculi. Et inaurabis eam, inquit, auro purissimo. Cur non fusilis aut ductilis est tota ex auro, sed facta de lignis Sethim, inauratur auro purissimo? Videlicet quia species vtræque panis & vini de terra sumuntur, vtraq; de communi vel publico, hæc granario, illa de apotheca capiuntur. Sed accedit substantiarum atque specierum creator Deus, atque formator spiritus sanctus, aurumque verbi incarnati, aurum Christi crucifixi, mortui ac sepulti, atq; post

gloriosam resurrectionem assumpti in cælum, ad dexteram patris, non superficie ten° inducit, sed efficaciter hæc in carnem & sanguinem eius conuertit, permanente licet specie exteriori. Hic labio confessionis opus est. Sequitur ergo: (Facies illi labiũ aureum per circuitum.) Id est, auri tenuis prominentiam *Rom. 10.* extra tendentem. Et quia corde creditur ad iustitiam, & ore confitenti ad salutem præmium tribuitur, vt quod credit, intelligat. (Et ipsi, inquit, labio coronam interrasilem) id est, anaglypham vel sculptam. (Altam quatuor digitis.) id est, palmo, quo donum intellectus mysticè significatur. Cubit° enim quẽ latitudo mensæ non excedit, sex palmorum est, quo numero operatio significatur, ac proinde palmus coronæ, quia septimus est, requiem contemplationis, quam fides remuneratur credentis, rectè significat. (Et super illam, inquit, alteram coronam aureolam.) De huius coronæ quæ super illam est factura siue mensura, rectè scriptura tacuit, quia videlicet remunerationem, qua ipsa præsens contemplationis quies, vel intelligentiæ dignitas coro- *Esaia 64.* nãda est, oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. (Quatuor quoque aureos circulos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes) &c. vt suprà de quatuor circulis aureis, per quatuor arcæ angulos dispositis. Sicut enim arca dominicæ incarnationis, sic & mensa corporis & sanguinis eius, quatuor vbiq; euangelij libris defenditur. Et sicut fortes ac perseuerantes doctores, incarnationis fidem, sicut & mensæ huius sacramentũ portare, id est, prædicare debent quasi vectes circulis intromissi, id est, fortiter sacrorum voluminũ semper inhærentes instructioni. (Parabis acetabula & phyalas, thuribula ac cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo.) Acetabulum vas duodecim dragmas appendens, cyathus verò decẽ. Porrò Phyalæ dictæ, quòd ex vitro sunt. Vitrũ enim Græcè phyalin dicitur. Sunt autem patulo ore. Nam cyathum econtra constat oris angustioris esse. Quid ergo per phyalas, nisi doctrina exuberans, & quid per cyathos, nisi parua atque angusta scientia designantur? Alius namq; doctrina veritatis plenus audientium mentes inebriat: per hoc ergo quod dicit phyalã porrigit. Alius explicare quod sentit nõ potest, sed quia hoc vtcunq; denũciat, profectò per cyathũ gustũ præbet. In Dei ergo tabernaculo. i. in sancta ecclesia positi, si per doctrinæ sapientiam phyalas minimè porrigere possunt, in quantũ pro diuinitatis largitate sufficiunt proximis suis, boni verbi cyathos debent. (Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.) Panis propositionis ipse Christus est, sicut catholica tenet fides, quem in conspectu Dei sancta proponit semper ecclesia. Nam ille panis propositionis, qui in typum huius panis positus est, iam dudum scelere Iudæorũ *Malach. 1.* pollutus est. Vnde per Malachiam prophetã, Offertis, inquit Domin°, super altare meum panem pollutum. Ac deinceps: Munus non suscipiam de manu vestra, ab ortu enim solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.

Quòd gloriam Christi, vel glorificatum Christum significauerit candelabrum, & calami & scyphi, ac septem sphærulæ eius, septem quoq; lucernæ eius, pondus quoque, et ipsa positio eius.

CAPVT VIII.

Facies & candelabrũ ductile, de auro mũdissimo, hastile eius & calamos, scyphos & sphærulas, ac lilia ex ipso procedentia. Sex calami egredientur ex lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero. Tres scyphi, quasi in modum nucis per calamos singulos, sphærulæque simul & lilia,) &c. Totam candelabri æquè vt cæterorum, quæ præscripta sunt fabrefacturam, scriptura legẽtium oculis præsentare laborat: vt quia tota diuina, & diuino spiritu peracta est, rebus ipsis, secundum materiam permanere non valentibus, ipsarũ ratione permanente, fit rerum æterna memoria. Sphærularum atque liliorum, in candelabris quæ hodie passim fiunt vel habentur, pauca supersunt vestigia. Nam spherulę, id est, nodi rotundi in hastilibus, lilia verò in capitibus candelabrorum, passim visuntur. Cæterũ scyphi, si auctoritate scripturæ præsentis fierẽt, vel si vsquam fiunt, profectò intuentium oculis, & ipsi operoso decore placent. Sed iam quia sunt exemplaria cælestium, cæleste ex ipso speculemur candelabrũ, id est, Christum incarnatum, cuius septem lucernæ septem spiritus Dei sunt, quorum exemplares septem lucernæ fuerunt, quæ sicut sequentia docent, super illud materiale candelabrum positæ sunt. (Facies, inquit, & lucernas septem, vt luceant ex aduerso.) Christus ergo super quem requieuit spirit° domi- *Esaia 11.* ni, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus cõsilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & repleuit eum spiritus timoris domini, ipse est candelabrum cæli, candelabrũ & lux mundi, septem eiusmodi semper lucens inextinguibilibus lucernis. Qui propter incarnationis mysterium per arcam, propter passionis & sanguinis sui pretium, per propitiatorium, propter corporis & sanguinis sui sacramentum, quod nobis in cibum & potum tradidit per mensam, ipse propter septiformem spiritum, qui super eum requieuit, quemque gloria & honore coronatum, & ad dexteram patris residens, hominibus dedit, per candelabrum septem lucernarum rectè figuratus est. Quare autem sex calami de lateribus candelabri, id est, maioris hastilis egrediebãtur? Videlicet, quia huius nostri cãdelabri, prima claritas quam nouimus, ex eo est, quòd per illud senario dierũ numero cuncta fecit Deus.

Tres ex vno latere, & tres ex altero calami egrediebantur, quia videlicet tribus primis diebus per verbum suum, mundi fabricã explicuit Deus, diebus autẽ reliquis tribus impleuit illum creaturis mobilibus atque sensibilibus. Quare & tres scyphi, quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæque simul & lilium? Videlicet quia & hoc ad claritatem candelabri huius pertinet, quod nos scientiæ vino inebriat, vt quæ amamus mundi delectamenta obliuiscamur. Sphęrula quę ex omni parte voluitur, volubilitatem prædicationis, quam accepimus, ex quo candelabrũ istud illuxit, significat: quæ quia nec aduersitate retineri potest, nec prosperitatibus eleuatur, sphærula est. Et benè post scyphos & sphęrulas in candelabro lilia asscribuntur, quia post hanc prædicationis ebrietatem atque volubilitatem, illa virẽs patria sequitur, quæ animabus sanctis quasi æternis vernat floribus. Itaque scyphi & sphærulæ ad laborem, lilia ad retributionem pertinent. Igitur quia & sex diebus omnia per verbum facta sunt, septimus autem dies in quo requieuit Deus, ipse est filius, sicut in exordio præsentis operis diximus, rectè de vno hastili, id est, de vno candelabro, sex calami egrediebantur, & quia quando verbum ipsum caro facta est, quãdo egressa est virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendit, requiouit super eum *Esaia 11.* septiformis spiritus domini, rectè nihilominus super candelabrum septem lucernæ dinumerantur. (Vt luceat, inquit, ex aduerso.) Id est, cõtra mensam: hoc enim postmodum exprimit dicendo: Et contra mensam candelabrum pone, in latere tabernaculi meridiano. Mensa enim stabat in parte aquilonis. Per hoc mysticè innuitur, quia lux cãdelabri nostri, id est, euangelica gratia domini nostri Iesu Christi, filij Dei, ab austro. i. à magna charitate Dei patris nos effulsit, qui eramus in parte aquilonis, illi' videlicet, de quo diabolus: *Esaia 14.* Sedebo, inquit, in monte testamenti in lateribus aquilonis. Nobis, inquam, qui eramus aquilonarij, id est, in fidelitate frigidi, mensa prædicta proposita est, & à meridiana charitate Dei, cælestis sanctuarij candelabrũ Christus effulsit. (Omne pondus candelabri, cum vniuersis vasis suis. i. cum emunctorijs, & vbi quę emuncta sunt, extinguantur: habebit, inquit, talentum auri mundissimi.) Talentum maximum, centum librarum est & viginti: Magnum pondus, grande significat talẽtum mundi, quòd appensum in libra crucis, appositam lancem prægrauando excussit, & peccata nostra in mare proiecit. Quod quia mundissimum aurum est, id est, quia Deus ab omni sorde mũdissimus Christus est, tota in pondere eius redẽptio nostra peracta est. Et quia cum perfectus Deus & homo sit, passionum dolores pertulit, & sic ad resurrectionis gloriam peruenit, rectè candelabrũ ductile fuit. (Inspice & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum fuit.) De hoc iam superiùs dictum est.

De distinctione vel situ secundi tabernaculi.

CAPVT IX.

Tabernaculum verò ita fiet. Decem cortinas de bysso retorta, & hyacintho ac *CAPVT XXVI.* purpura, coccoque bis tincto variatas opere plumario facies, &c.) Lectionis huius summã Apostolus ita breuiter contingit. Tabernaculum *Hebr. 9.* factum est primum in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta. Post velamentum autẽ secundum tabernaculum quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcã testamẽti, circuntectam ex omni parte auro, in qua vrna habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulę testamenti. Supraque ea Cherubin gloriæ obumbrantia propitiatorium. Sciendum in primis, quia non secundum ordinem lectionis, qua compositio narratur, sed secundum ordinem ministerij, siue introitus, primum & secundum tabernaculum dixit. Itaq; & nunc reciprocando, pauca dicenda sunt de situ, vel positione vtriusque tabernaculi. i. incipiendo à fine lectionis, vbi dictum est, In introitu verò atrij fiet tentorium cubitorum XX. Prima erat ingrediẽdi porta atrij, quæ patebat XX. cubitis, & habebat quatuor columnas, quibus depẽdebat velum XX. cubitis extẽsum, erectum autem cubitis quinque, quatuor illis sæpè commemoratis colorib', acu picto opere variatum. Hac porta ingrediens, excipiebatur atrio, cuius latera dextra leuaque quindenis cubitis, & ternis columnis porrigebantur introrsus, vt in medium ponerent ostium tabernaculi interioris in ea parte, quo perueniebant sicut in medio ponebant portam atrij ab ea parte vndè incipiebant. In hoc atrio erat altare sacrificiorum, quadratum, quinq; scilicet cubitis longum & totidem latum. Inter portam & altare spatium erat vbi versabantur, qui sacrificia imponebant altari, introrsus verò inter altare, & ostium tabernaculi, locus erat cineris ante altare, & candelabrum æneum, vbi manus & pedes lauabant sacerdotes, vel altari in atrio seruituri, vel tabernaculum interius ingressuri. Tentoria porrò huius atrij in lateribus ternarum columnarum byssina erant extenta cubitis quindenis, erecta cubitis quinis. Ab hoc ergo atrio, intrabatur ostium tabernaculi cum transitum esset altare, & labrum æneum. Quo ostio ingresso, occurrebat velum, quod ad ostium fuerat compositum, in quinq; columnis ex centum variatum illis quatuor coloribus. Transito illo velo excipiebat pars tabernaculi media inter hoc velum, & illud alterum, quod columnis interius quatuor fuerat impositum ex illis quatuor coloribus factum, & separabat inter sancta, quæ forinsecus erant, & sancta sanctorum interius posita. In hoc itaque medio spatio inter ista duo vela, mensa erat

aurea, q̃ habebat panes propoſitionis, in parte aquilonis, & contra eam candelabrum aureum ſeptem lucernarũ, in parte auſtri, hucuſq; ſolis ſacerdotalibus licebat intrare. Interius autem. i. in ſancta ſanctorum vltra velũ quatuor columnarũ arca erat teſtimonij deaurata, in qua erãt tabulę lapideæ legis, & virga Aaron, & vrna aurea cum manna, & propitiatorium deſuper aureum, vbi ſtabãt duo Cherubin alis obumbrantia propitiatorium, & intuentia ſe inuicem & ipſum. Ante arcam verò, id eſt, inter arcam & velum poſitum erat altare incenſi, quod aliquando aureum dicit ſcriptura, aliquando deauratum, aureum vtiq; appellans, quòd erat inauratum. Ad hęc ſancta ſanctorum, niſi ſummo ſacerdoti, non licebat intrare quotidie, propter inſerẽdum incẽſum, ſemel autem in anno cum ſanguine ad purificandum altare, & ſi fortè quãdo exigebat neceſsitas, pro peccato ſacerdotis, aut vniuerſæ ſynagogæ, ſicut in Leuitico ſcriptũ eſt. Nũc demum à principio rurſus ingrediamur, cùm hiſtorica demonſtratione, ſitumq; proſequamur ſpiritualis intelligentiæ.

Quòd tabernaculum typus eccleſiæ fuerit, & lex cortinarum quis modus, & quid myſterij habeat.

CAPVT X.

TAbernaculum verò ita fiet. Poſt arcæ, propitiatorij, menſæ, atq; candelabri facturam tabernaculum vt fiat, quòd locus ipſorũ ſit, ordinatur, quia videlicet poſt incarnationem, paſsionem, corporis & ſanguinis communicationem Chriſti filij Dei, factamque per illum miſsionem ſpiritus ſancti eccleſia ſancta quæ locus ipſius eſt, & de antiquis in cælum collocatur, & de nouis hominibus in terra congregatur. Quomodo? Quali inſti
I. tutione vel ordine? Ait decẽ cortinas de byſ-
II. ſo retorta, & hyacintho ac purpura, coccoq;
III. bis tincto variatas opere plumario facies. De-
IIII. narius numerus, ſecunda vnitas eſt triãgula, quod melius arithmeticis notũ eſt. Ergo denarius ſecunda vnitas triangula vnam trinitatis vnicæ fidem ſignificat. Et hic cortinarũ numerꝰ, decalogo, quo eidem Deo ſeruitur, benè conſonat. Porrò cortinæ aulæa ſunt. i. vela, dictæ autem cortinæ eo quod primitus de corio fiebant. De byſſo, inquit, retorta, & hyacintho ac purpura, coccoque bis tincto. Byſſus quoddam genus eſt lini candidiſsimi. Hyacinthus autem, aerei coloris eſt, purpura marini, coccus ignei. His quatuor colorib. præcipuis, illa omnis varietas virtutum deſignatur, de qua in Pſalmo canitur: Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis
Eſaiæ 44 circumamicta varietatib. Illam denique gloriam quæ ab intus eſt, quam ſolus rex Chriſtus, in filia regis ſponſa ſua videt, textura huiuſmodi ſignificat, in eo maximè, quòd ſagis ciliciniis ſubtegenda eſt. Variatas (ait) opere plumario. i. in modum plumæ, acu depicto. (Longitudo cortinæ vnius habebit viginti & octo cubitos. Latitudo quatuor cubitorũ erit.) Latitudinis huius menſura, longitudinis ſeptima eſt. Quater enim ſeptẽ vel ſepties quatuor, viginti & octo ſunt. Porrò ſeptima paſsim contemplationis requiem deſignat. Ergo & ipſæ menſuræ cortinarum quæ ſagis operiendæ ſunt, illos confirmant ordines eccleſię ſignificari, qui in cõtemplationis quiete viuunt. (Quinq; (ait) cortinæ ſibi iungentur mutuò, & aliæ quinq; nexu ſimili cohærebunt.) Quomodo? (Anſulas, inquit, hyacinthinas in lateribus ac ſummitatib. facies cortinarum, vt poſsint inuicem copulari. Anſulæ hyacinthinæ cæleſtia vincula ſunt charitatis fraternæ. Et quia per fraternam charitatẽ aſcenditur ad Dei dilectionẽ. (Facies, inquit, & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarũ vela iungenda ſunt, vt vnũ tabernaculũ fiat.) Circuli namq; aurei, vincula ſunt diuinæ dilectiõis, quæ fraternę dilectioni quaſi 1.Pet. 4.
anſulis inſerta hyacinthinis, ſanctam illam & Leui. 23.
Deo dignã efficit. Et quia charitas hæc, multitudinem operit peccatorum, benè anſulæ quinquaginta, in ſingulis lateribus, & quinquaginta circuli habentur, quo numero remiſsio ſignificatur, & ex lege imperatur: vndè & quinquageſimꝰ annꝰ iubileus dicitur. i. dimittens. Pulchra cortinarum varietas, & pretioſa textura eſt, ſed foris relinquenda nuda non eſt, nec enim imbrium aut grandinis iniuriam ſuſtinet. Sequitur ergo.

De ſagis ciliciniis XI. eaſdem cortinas operientibus, et de pellibus arietum rubricatis, quid per hæc myſticè intelligamus.

CAPVT XI.

ET facies ſaga vndecim, ad operiendũ tectũ tabernaculi.) Sic ſanctorũ vita eſt clara, ſed niſi cautè ſub præpoſitorum præſidio quaſi ſub cilicijs abſcõdatur, integritatis eius pulchritudo non ſeruatur. Itaq; vt in interiora tabernaculi byſſus fulgeat, coccꝰ coruſcet, hyacinthus & purpura pulchris itidem coloribus reſplendeant, deſuper pelles & cilicia, imbrẽ, ventos, & puluerem portant. Qui igitur magnis virtutibus in ſanctæ eccleſiæ ſinu proficiunt, prępoſitorum ſuorum vitam deſpicere non debent, cùm vacare eos rebus exterioribus vident, quia hoc quod ipſi ſecuri intima penetrant, ex illorum adiumento eſt, quia cõtra procellas huius ſeculi exterius laborant. Poſſunt tamen per ſaga, quæ byſſum & purpurã, hyacinthum & coccum, ne procellarum iniurijs pateant, ſubtegunt, ſeculares intelligi diuites, qui in eccleſia ſunt, qui ſanctis vel in ſancto propoſito Deo ſeruientibus, ne vllã habeãt neceſsitatẽ vagandi foris, quod non expedit animabus eorũ, neceſſaria vitæ de facultatib. ſuis ſubminiſtrant pro redemptione peccatorum ſuorũ. Vndè & vndecim ſaga & cilicina ſunt, quia videlicet, qui ipſi non diffitentur, præcepta decalogi tranſgreſsi ſunt: & idcirco quaſi in vndenario numero ſunt: ſed pœnitentiæ quæ per cilicium deſignatur, dignos fructus facere cupientes, tabernaculum, vt dictum eſt, protegunt. Sed

& ipſe

&ipse tricenus in longitudine cubitorũ numerus, qui coniugatorum est, quemadmodum & viduarum sexagenus, & virginũ centenus, huic sensui benè concinit. Porrò iuxta literam vel visibilẽ tabernaculi facturã cur vndecim saga sint, & cur longitudinem cortinarum binis excedant cubitis, mox sequentia declarant. (Quinq; (ait) iunges seorsum, & sex sibi mutuo copulabis, ita vt sextum sagũ in fronte tecti duplices. Et paulò pòst. Quòd autẽ superfuerit in sagis quæ parantur tecto. i. vnum sagum quod amplius est, ex medietate eius operies posteriora tabernaculi.) Medietas sagi duo cubiti sunt secundũ latitudinem, quæ est quatuor cubitorum. Non ergo sagum vnum scindendũ erat à capite vsq; deorsum, vt vna pars in fronte tecti ducti duplicaretur, reliqua verò posteriora tabernaculi operirentur. Non vtiq;, sed vndecim hoc sagum, vt quoniam decem tantummodo cortinæ sunt, super extento sagorum operimento, quatuor exuberent cubiti, qui sunt vnius sagi latitudo. Ita ergo sagorum coniunctorũ extensio moderetur, vt in fronte duo cubiti descendant, qui & in sinũ reducti, duplicẽtur: duo verò nihilominus in posteriora tabernaculi, ad protegendũ demittantur. Nam & in vtraq; latera tabernaculi bini qui supersunt in longitudine sagorum, vltra lõgitudinẽ cortinarum dispertiũtur cubiti. Ait enim: (Et cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in lõgitudine sagorum, vtrunq; latus tabernaculi protegens.) Totum hoc mysticè ad prædictum refertur sensum, quia videlicet vita spiritualium, vt quieta sit, quæ per pulchritudinẽ signatur cortinarum, vndiq; subsidijs indiget secularium fideliũ. Hoc præsenti loco prætereundum nõ est. Saga de pilis facta esse caprarum, vnde & postmodũ scriptura dicit. Fecit ergo Beseleel saga vndecim de pilis caprarũ ad operiendũ tectum tabernaculi. (Facies & L. ansas more sagi vnius, &c.) Vt suprà, nisi quod neq; ansæ hyacinthinæ, neq; fibulæ dicuntur aureæ, sed æneæ, quia videlicet fideles, qui in seculo sunt, vel quorũcunq; auxilio vita spiritualiũ in exterioribus iuuatur, eadẽ firmatur dilectione, & si nõ eadem fulget cœlestis sapientiæ claritate. (Facies & operimentũ aliud tecto de pellib. arietum rubricatis, & super hoc rursum aliud operimẽtum de hyacinthinis pellib.) Rube. siue hyacinthinus color, pellib. arietũ non per naturam adest, sed per industriã affertur. Benè ergo per hæc fidelis seculariũ cõcordia designatur, qui virtutum copiã, non quidẽ actu habẽt, sed in eis qui habent & ipsi amãdo possident. Hinc nanq; illud in psal. quod cùm præmissum esset, rogate quæ ad pacẽ sunt Hierusalẽ statim subiunctũ est, & abundantia diligentibus te. Abundat enim spiritualib. bonis Hierusalẽ. i. anima sancta, quæcunq; suã quærit pacẽ, deumq; videt per cõtemplationẽ, qui

Psal. 121.

autẽ non eodẽ proposito stabilitus, amat sic incedentẽ, perfruitur & ipse abundãtia cum eadẽ Hierusalẽ. Et notandũ secũdum literã, quia prout quæq; viliora vel minus operiosa sunt, ita quæq; in tabernaculo superiora & tempestatib. viciniora sunt. Nam post cortinas, saga cilicina, deinde pelles arietũ rubricatas, ac deinde pelles habet hyacinthinas.

De tabulis tabernaculi stantibus, & connexione ac basibus illarum, & de vectibus eas continentibus, quid per has spiritualiter intelligatur.

CAPVT XII.

CAPVT XXVI.

FAcies & tabulas stantes tabernaculi, de lignis Sethim, quæ singulæ denos cubitos in lõgitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem.) Tabulæ in tabernaculo stãtes, prælatos significant in ecclesia præeminẽtes, scilicet simplicitate decoros, prudẽtia tutos, in secularibus prouidos, in diuinis rebus consideratos. In tabulis enim, neq; decor cũ teneritudine, vt in cortinis, neq; munimentum est cum squalore, vt in sagis. Prælatos ergo rectè designant, qui neq; curã subditorũ propter amorem cælestium, nec cælestium contemplationẽ negligere debent propter temporalẽ subditorum curam. Minuitur tamen illis quies contemplationis propter studium operationis. Vnde & rectè denos in lõgitudine cubitos, absq; diminutione: in latitudine aũt singulos ac semissẽ habẽt. Quod cadit in semissem, integri vel totius nõ significat plenitudinem. (In lateribus tabulæ duæ in castraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur.) Connexio tabularum, cõpaginatio charitatis est, rectorib. ecclesiarũ necessaria, vt fiat quod per Apostolum dictũ est, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata. (Viginti, inquit, erunt in latere meridiano: similiterq; in latere secundo quod verget ad aquilonẽ.) Quia tabulæ stantes sunt, & habẽt in latitudine singulos ac semissem: profectò triginta cubitorũ cõstat esse vtriusq; tabulati longitudinẽ, & nõ pertingit vsq; ad extenti desuper tecti quantitatẽ, XL. cubitos lõgitudinis explicantẽ, secundum numerum vel extẽtionẽ decẽ cortinarum, quarum singulæ quatuor in latitudine cubitorũ erãt. (Binæ bases singulis tabulis suppositæ.) Fundamẽta sunt Apostolorũ & prophetarũ, quorum fidei siue auctoritati totum ædificij tentorium innititur spiritualis. Quæ & argenteæ dicuntur. Quid enim per tabularum bases argenteas, nisi prophetica fidei signantur eloquia? Dum enim primi apertè de dominica incarnatione locuti sunt, quasi quasdã bases, eos cõspicimus à fundamento cõsurgere, & superpositæ fabricæ pondera sustentare. Vnde & coniunctæ binæ & bases singulis tabulis supponuntur, quia dum prophetæ sancti in verbis suis, de mediatoris incarnatione concordant subsequentes prædicatores Ecclesiæ indubitãter ædificant, vt cùm à semetipsis nõ discrepant, illos robustius figãt.

1. Cor. 1.

Ephe. 2.

Nec immeritò bases ex argento fundi iubentur. Argenti quippe natura ex vsu seruatur, sine vsu autē in nigredinē vertitur: prophetarum quoq; dicta ante mediatoris aduentū, quia in vsu spiritualis intelligentię non erāt, dum cōspici præ obscuritate nō poterāt, quasi nigra remanebant. At postq̄ mediator veniens, ea ante oculos nostros incarnationis suæ manu tersit, quicquid lucis in eis latebat, inclaruit, sensusq; patrum præcedentiū in vsum dedit, quia verba reb expoſuit.) Ad occidentalē verò, inquit, plagam tabernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi. Et erunt simul tabulæ octo.) Per octo tabulas ad occidentalē plagam sic positas, rectè octo beatitudines intelligimus, post finē præsentis vitæ dignè merentib. successuras. (Duabus, ait. tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur.) Quia videlicet duabus beatitudinibus primæ & octauæ eadem positio gloriæ.i. promissio regni cælorum seruatur. Istis quoq; tabulis, binæ bases singulis supponuntur, quia profectò beatitudinū earundem spes, tam prophetica, quā euangelica vel Apostolica fide solidatur. Porrò iuxta historicam positionem duas tabulas in angulis post tergum tabernaculi erectas, ad quid, nisi ad ornatū valere arbitremur? Facies & vectes de lignis Sethim, quinq; ad continendas tabulas in vno latere tabernaculi, & quinq; alios in altero & eiusdem numeri ad occidentalē plagam, &c. Tabulæ vt stare posſint, gemino basiū, scilicet, atq; vectium robore fulciuntur, quia videlicet ecclesiæ rectores, Apostoli, vel Apostolici viri, tam spiritualiū, quàm & carnalium præsidio necessariò fulciūtur. Sicut enim per bases eloquia prophetica signantur, quorū cū auctoritate spiritualia seminātur, sic per vectes diuitū atq; potentū subsidia rectè figurātur, de quorū abundantia carnalia metunt. Qui & ipsi æquè vt tabulæ auro vestiuntur, quia ꝓfectò potētes seculi homines, qui quasi tabulis p annulos aureos inserūtur, vt eas cōtineant dū prædicatorib. fidei per eandem fidem cōmunicantes necessaria ministrant,
Matth. 10. ipsorū mercede remunerari iure credūtur. Qui enim recipit prophetā (ait Dn̄s) in nomine prophetæ, mercedē prophetæ accipiet: & qui recipit iustū in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Et rectè quidem vectes in singulis lateribus, & eiusdem numeri ad occidētalem plagam mitti iubentur, quia videlicet carnales homines quantum in hoc seculo diuites sunt, tantum in quinq; solis sensib. corporalibus, & in his quæ per ipsos sunt transigenda magis occupantur.

De tabernaculo & velamento diuidente inter primū & secūdum, quod dicitur sancta sanctorum, & quòd situm eius, vel ritum Apostolus dicat fuisse parabolam.

CAPVT XIII.

FAcies & velum de hyacintho & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, & pulchra varietate contextum, quod appendes ante quatuor columnas de lignis Sethim, &c.) Hactenus per compositionē tabernaculi sermo properantior cucurrit, nunc demum ad capitulum Apostoli superius memoratum redeundum est. Tabernaculum, inquit, factū est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta. Post velamētum autem secundum tabernaculū, quod dicitur sancta sanctorum, &c. Post velamentum autem quod illic memorat, istud est, de quo præsenti loco Dominus, facies, inquit, & velum de hyacintho, & purpura coccoq; bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, &c. Post velamentum quod ait secūdum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorū, aureum habens thuribulum, & arcā testamēti, superq; eam Cherubin gloriæ, obumbrantia propitiatorium, idem quod hic dicitur, intra velum pones arcā testimonij, ex quo sanctuarium sanctuarij & sanctuaria diuidūtur: pones & propitiatorium super arcam testimonij in sancta sanctorum. Porrò, quòd ait idem Apost. in primo tabernaculo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quę dicitur sancta, id est, quod hic subiunctū est, mensamq; pones extra velum, & contra mensam candelabrū. Sequitur, dicens: (Facies & tentorium in introitu tabernaculi, & de hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, & quinq; columnas deaurabis, lignorum Sethim, ante duas ducetur tentorium, quarum erunt capita aurea, & bases æneæ.) Itaq; mensa, & ꝓpositio panum, candelabrumq; inter duo vela posita erant: arca aūt & propitiatoriū, cū duobus Cherubin vltra velū secundum. Sequitur adhuc. (Facies & altare de lignis Sethim, q̄ habebit quinq; cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id est, quadrum & tres cubitos in latitudine.) *CAPVT XXVII.* Itaq; ternaria hæc positio diligenter distinguenda est. Primò (vt superius iam dictū est) ingredienti altare sacrificiorum, deinde transito primo velo, primū id erat tabernaculum, in quo mēsa & candelabrū, transitoq; rursus velo altero, secundum id erat tabernaculum, in quo erat arca & Cherubin obumbrantia propitiatorium. Et fortè quærat quis, quid fuerit propitiatorium? Profectò cùm aureum illud dominus iusserit fieri, eiusq; longitudinē & latitudinem, *Hebr. 2.* quantā & ipsius arcæ scriptura expresserit, de altitudine verò tacuerit, velut tabula aurea tantæ formæ intelligēda est, qua posſit arca cōtegi. His ita cōpositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia cōsummātes. In secundo autem semel in anno solus pontifex, nō sine sanguine, quem offerret pro sua & populi ignorātia, hoc significāte spiritu S.

nondum

nondum propalatam esse sanctorum viam,
&c. Igitur parabolicam istam spiritus S. signi
ficationẽ, ipso iuuãte, breuiter discutiamus.

Quid sit mysticè tabernaculum secundum, & quid eius structura significent.

CAPVT XIIII.

TAbernaculũ secundũ, in quo erat arca,
superque eam Cherubin gloriæ obum-
brantia propitiatorium, mysticè illud est, in
quod introiuit Iesus tabernaculũ non manu
factum, sancta non exemplaria verorũ, sed
ipsum cælũ, vt appareat nunc vultui dei pro
nobis. Nam in eo quod semel in anno solus
pontifex introibat, non sine sanguine, quem
offerret pro sua & populi ignorantia, hoc si-
gnificabat spiritus S. quòd nunc semel Chri-
stus in consummationẽ seculorum, ad desti-
tutionem peccati, per hostiam suã apparuit
semel oblatus ad multorũ exhaurienda pec-
cata: secundo sine peccato apparebit, expe-
ctantib. se in salutem per fidem. Columnæ
quatuor quæ illic factæ sunt, bases argẽteas,
& capita habentes aurea, quatuor præfigura
uerunt euangelia, prædictũ pontificis Chri-
sti introitum concorditer attestantia, quorũ
sermo dum cum prophetica veritate conso-
nat, veramq; humanitatem, atque gloriosam
vnius eiusdemq; diuinitatem Christi prædi-
cat, veraciter columnæ bases argenteas, & ca
pita habent aurea. Velum ante dependet,
2. Cor. 5. quia videlicet nondum videmus sicuti est.
Rom. 8. Per fidẽ enim ambulamus, & non per speciẽ:
per fidem tenemns, quia ꝓpitiatorium illic
est Iesus Christus, qui mortuus est, imò qui
& resurrexit, qui est à dextris Dei, qui etiam
interpellat pro nobis. Vnde propheta in psal
Psal. 129. mo: Qnia apud te propitiatio est. Thuribulũ
quoque illic est, scilicet suauissima nostræ re
conciliationis memoria, iugiter apparentib.
vulnerum cicatricibus, quę ꝓ nobis pertulit
dei filius in carne nostra. Illic arca est, vera. s.
carnis nostræ, quæ de virgine sumpta est, &
in cruce pependit substantia, virtute resurre-
ctionis nullatenus absumpta, sed tantũ in glo
riam immortalitatis atq; incorruptionis im-
mutata, habens virgã, & manna, & tabulas
Math. vl. testamenti. Virgam. i. potestatem patris su-
per omnia opera, de qua dicit: Data est mihi
omnis potestas in cælo & in terra. Manna, id
est, gratiæ dulcedinem: hũc enim deus susci-
tauit, & principem ac saluatorem exaltauit
(ait Apost. Petrus, protinns subiungens) ad
Actor. 5. dandam pœnitentiã & remissionem peccato
rum. Tabulas testamenti, id est, librum iudi
cij, de quo Daniel dicit: Iudicium sedit, & li-
Daniel 7. bri aperti sunt. Nã de his quæ in libris testa-
menti sunt scripta, futurũ est iudiciũ, & ape-
riendi sunt cõscientiæ singulorũ. Vnde nec
duo Cherubin illic desunt, per quos intelligi
mus ea, qnæ per duo testamẽta nobis prædi-
cata sunt, misericordia. s. & iudiciũ. Nam v-
Psal. 24. niuersæ viæ Dñi, misericordia & veritas, mu
tuò se respiciũt versis vultib. in propitiato-
rium, & in eo totũ est negotiũ, vt misericor-
dia superexaltet iudiciũ. Hæc omnia qa per
fidem tenemus, & nondũ per speciẽ videm⁹, Iacob. 2.
rectè velum ante columnas appenditur.

De tabernaculo primo, quòd præsentem significauerit ecclesiam, & quid in eo mẽsa & candelabrũ, quid quinque columnæ, & quid quod ante illas dependet, velum.

CAPVT XV.

CAPVT XXVII.

TAbernaculum quod deinde, iuxta de-
scriptionem secundum, iuxta ordinem
ingrediendi primum est (vt Apostolus ait)
præsentem significat ecclesiam. Illic mensa
est, & contra mensam candelabrum. Etenim
in hac ecclesia, immò in hac ecclesiæ peregri
natione, & tabernaculo eius temporali: mẽ-
sa est domini, parata laborantibus in agone
certaminis, mensa geminæ refectionis. Nam
hic propositus est panis, id est, scriptura san-
cta, quæ magna verbi Dei copia mentem re-
ficit, & panis corporis eius, & calix sanguinis
quem de sancto altari Christianus ad vitam Matth. vl.
æternam sibi profuturum percipit. Candela
brum quoque hic est, & dignè conuiuanti-
bus lucet, videlicet Christus, qui dicit: Eccè
ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad
consummationem seculi. Semel candelabrũ
istud, ob testimonium pœnitentiæ suæ, lucer
narum suarum flammam visibiliter quoq;
ostendit, tũc, scilicet quando iam assumptus
in cælum, spiritum sanctum, quo Apostolos Actor. 2.
illuminaret, palam in linguis igneis demon-
strauit. Et notandum, quia mensam in parte
aquilonis candelabrũ autẽ in latere taberna-
culi meridiano, dñs stare iussit. Ad nos enim
qui eramus pars aquilonis. i. regnum diabo-
li, in fidelitate frigidi, & à Deo alieni, mensa
domini porrecta est, & contra tenebras no-
stras, meridianũ gratiæ candelabrũ deus po-
suit, vt edamus & bibamus, pariterq; in lumi Psal. 22.
ne ambulantes, decantemus: Dñs regit me,
& nihil mihi deerit, in loco pascuę ibi me col
locauit. Item: Nã etsi ambulauero in medio
vmbræ mortis, nõ timebo mala, quoniam tu
mecum es. Quinq; columnæ in ingressu hui⁹ ibidem.
tabernaculi, quinq; libri Moysi sunt, eccle-
siæ præsenti perhibentes testimonium. Bases
columnarum æneæ, vilem significant litera-
turam scripturæ Mosaicæ. Nam capita colũ-
narum aurea, excellentem designant gloriã
spiritualis intelligentiæ. Qui sensu paruuli
sunt, bases tantùm æneas attingere, id est, nõ
valdè nobilem literam legere possunt: qui
autem viri proficiendo facti sunt, aurum at-
tingunt, id est, capita columnarum, dum oc-
cidentem negligentes literam, extendunt se
ad viuificantem spiritum. Velum quod ante
columnas dependet, velamen est, quod no-
bis quidem in passione Christi scissum, Iu-
dæorum autem cordib. superpositũ est. Id-
circò nobiscum non ingrediuntur, quia q̃ in 2. Cor. 3.
columnis, id est, in libris Moysi rutilat aurũ,
obstante velamine, videre non merentur.

De altari, quòd extra positum, Iudæorum temporale significauerit ministerium.

CAPVT XVI.

Altare, quod extra positum est, Iudæorum est ministerium, sanctum quidem antequam Christus, qui per hoc promitteba- *Hebr. 2.* tur, veniret: nunc aût ex quo ille sancta sanctorum ingressus est, cum ministris suis, eû non sequentibus reprobatû, & velut immûdum abiectû est. Habuit quidem prius hoc *Philip. 3.* iustificationes culturæ, & sanctum seculare, sed non poterat iuxta conscientiam perfectû facere seruientem solummodo in cibis & potibus, & varijs baptismatib. & iustitijs carnis vsq; ad tempus correctionis impositis. nunc autem ex quo tempus correctionis aduenit, seruientem in supra dictis, non solummodo perfectû facere nô potest, sed necvt vllius boni saltem initium est, imò & cum Apostolo detrimenta reputandum, & vt stercus abijciendum est. Proinde nos atrium ingressi patriarcharum, fiducialiter altare illud præterimus, & vltra velum ingredimur bases æneas columnarum aspernâtes & aurea capita grantanter aspicientes, id est, occidentem legis literam relinquentes, & viuificantem spiritû amplectentes, atque inde ad mensam domini fideliter accedimus, vbi non carnes taurorum immolantur, aut sanguis hircorum potatur, sed panis vitæ æternæ, quod est corpus Christi proponitur, & calix salutis perpetuę qui est sanguis eiusdem Christi filij dei libatur, tandê illud cæleste sanctuariû ingressuri, quo præcursor pro nobis Christus idem peruenit.

Per atrium tabernaculi cum paxillis suis, columnas quoque cum basibus & capitibus eorum, mysticè fidê vel vitam intelligi patrum qui ante legem fuerunt.

CAPVT XVII.

Atrium tabernaculi patriarcharum, & sanctorum omnium qui ante legem fuêre, latitudinem & vitam, non eatenus legis scriptura districtam designauit. Nam & paxilli ænei, qui per gyrum dispositi, quidê non aliud q̃ patriarcharû fidem significant, sine qua nec atrium nec tabernaculum stare. vel sanctum esse possit. (Centum, inquit, cubitos vnum latus tenebit in longitudine ad austrum, similiterq; in latere aquilonis têtoria centum cubitorum, in latitudine verò ad occidentem quinquaginta, nihilominus ad orientem in latitudinem tentoria cubitorum quinquaginta.) Centenarius longitudinis numerus, tertia vnitas tetragona, decies enim decem, centum sunt, longanimem fidem, longanimem significat patriarcharum *Hebr. 11.* spem more quadrati lapidis, vbique, tam in aduersis, quàm in prosperis constantem. Quam illorum longanimitatem, Apostolus pia consideratione permetiens, iuxta fidem, (inquit) defuncti sunt omnes, non accipietis promissionib. sed longè eas aspicientes & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram. Ergo tabernaculi veri, cuius hoc exemplar est, principes sunt, vnde & protinus idem Apostolus: qui enim (inquit) hæc dicunt significant se patriâ quærere. Et paulò suprà: Expectabant, ait, fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus. Itaque & secundum illos patres in tabernaculis, siue in casulis propter spem futuræ ciuitatis commorantes cæleste tabernaculum de virtutibus compactû isto exemplari, quod Moyses fecit, prius est. Latitudo decem cubitorû, longitudinis prædictæ est medium ipso quinquagenario numero futurum præsignans Iubileum, quia videlicet per latitudinem charitatis Abrahâ, Isaac, & Iacob, in re, p̃missionê, Iubileum, id est, remissionem peccatorum acceperunt per Christû, & benedictionem omnium gentium. Ad hâc illorum perfectionem spectat numerus sexaginta columnarum. Nam in meridiano latere XX. & in aquilonari item *Sexaginta* XX. & in occidentali latitudine decem colû- *columnæ.* næ sexaginta sunt. Qui numerus ex senario, *Addendû* denarioque côpositus, benè perfectionem *puto, ac to-* significat eorundem patrum, qui legem scri- *tidem in o-* ptam non habentes, decalogum tamen legis *rientali.* benè & perfectè operando laudabiliter adimpleuerunt. Attamen omnes columnæ atrij, bases habentes æneas, & capita argentea cunctis quæ in tabernalo erant, minus insignes extiterunt. Sed discretis mentibus, non eo despicabiles antiqui patres, qui ante legê fuerunt videantur, quòd quædam quæ in lege prohibenda erant, ipsi admiserunt. verbi gratia: quòd Abraham vxorem habens Saram, de concubina Agar genuit filium, vel q̃ Iacob duas sorores, in vnum duxit coniugiû. Nam hoc pacto, columnæ quidê minus speciosæ sunt, nec enim tale quid trahendû est in exemplum, sed in eo satis excusantur, quia nihil horum fuerat lege prohibitum.

Quòd introitus tabernaculi ab vna tantum parte, id est, ab oriente fuerit, ipsius autem sanctæ trinitatis, quâ legimus in Apocalypsi à quatuor partibus trina portas fuisse.

CAPVT XVIII.

In ea atrij longitudine quæ respicit ad orientem L. cubiti erunt, in quibus quinde cim cubitorum tentoria lateri vno deputabuntur, columnæq; tres, & bases totidem.) Patet litera, quia ab oriente introitus in atriû, & inde in tabernaculum per quindenos cubitos, ternasque hinc inde columnas porrigitur. Et videtur in hoc exemplaris siue *Apoc. 21.* cælestium ratio deficere. Nam vbi de cælestibus manifestè loquitur spiritus, ita præmittens, & ostendit mihi ciuitatem Hierusalem sanctam, descendentem de cælo à deo habentem claritatem Dei, paulò pôst ita subiungit: Ab oriente portę tres, ab aquilone portæ tres, ab austro portæ tres, & ab occasu portæ tres. Hic autem ab oriente tantùm in quatuor

tuor columnis introitus patet. Sequitur enim. (In introitu verò atrij fiet tentorium cubitorum viginti: Columnas habebit quatuor cum basibus quatuor.) Adde quod ab oriente captato introitu, facies introeuntis in occasum spectat, quo nihil boni significatur. Igitur quoniam & altare, ad quod primùm per ipsum introitú peruenitur, totusque ordo eius antiquari, & senescere habebat, & interiturú erat, in occasum situs eius vergebat: portarum quoq; non miranda nobis diuersitas, scilicet quod in hoc typicum & vmbraticum tabernaculum, ab vna parte introitus patebat, per quatuor columnas velum habés altitudinis quinque cubitorum: in ipsa autem cælestia sancta, quorum hoc erat exemplar à quatuor mundi partibus eadem introeuntib. facultas per ternas (vt prædictum est) offertur portas. Nam & ille populus, qui hoc vsus est exemplari, iustitiam præsumit ex operibus legis: vocatio autem cunctarum gentium, ad vera tendens & cælestia sancta, solam quærit iustitiam fidei, baptismum vocantis Christi suscipiens, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

Quòd illa Dei ciuitas lucerna scripturarum non egeat, & idcircò lucerna non intra, sed extra velum ardere iussa est. CAPVT XIX.

PRæcipe filijs Israel, vt offerant tibi oleú de arboribus oliuarum, purissimum, piloque cótusum, vt ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij extra velum, quod oppansum est testimonio, & collocabunt eá Aaron & filij Israel, vt vsq; mane luceat coram Domino.) Res postulare videretur, vt in eo quod sacratius erat, idem in secundo tabernaculo iuxta velum lucerna semper arderet cultu perpetuo. Quid ergo nisi mysterium, & in hoc ritu propositum est; videlicet quia in illis sanctis non manufactis, quæ Iesus semel introiuit, lucerna opus non est?

Apoc. 21. Sic enim in Apocalypsi de illa sancta & æterna ciuitate dicit Ioannes: Nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius agnus est. Igitur extra velum in priore tabernaculo semper ardeat lucerna coram Domino vsq; mane

Matth. 5. ne cultu perpetuo .i. in præsenti ecclesia luceat quisq; fideliú ea, quá habet spiritus sancti gratia, vt videant homines eorum opera bona, & inde aperiant oculos suos ad glorificandum patrem, qui in cælis est. Nam hæc in sententio charitatis oleum purissimum est pilo contusum, id est, propter ædificationem proximorum, sponte laborib. pressum. Collocabunt eam, inquit, Aaron & filij eius, videlicet qui legitimi sunt sacerdotes Domini, iure successionis. Etenim veræ charitati studere, atq; in operibus bonis, nó suá, sed dei gloriam quærere, id planè est dignum atque legitimum deo sacerdotem esse. Ad huiusmo

2.Tim.1. di lucernam collocandam, Paulus dilectum discipulum commonebat, cùm diceret: propter quam causam admoneo te, vt resuscites gratiam Dei, quæ est in te, per impositionem manuum mearum. Ardeat, inquit, vsq; mane, id est, vsque ad finé præsentis vitæ. Ná in ipso die lumine lucernæ nó indigebimus, quádo sicuti est, & facie ad facié videbimus.

De vestibus sacerdotalibus.

CAPVT XX.

APplica quoq; ad te Aaron fratrem tuú cum filijs suis, de medio filiorú Israel, vt sacerdotio fungantur mihi Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. Faciesque vestem sanctá fratri tuo in gloriam & decoré. Et loqueris cúctis sapientib. corde, quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus minister mihi.) & reliqua. Venimus ad sacerdotalia vestimenta, quæ & primú more Iudaico simpliciter exponéda sunt, & deinde singillatim mystica scrutáda est intelligentia. Porrò nó eodem ordine hic descripta sunt, quo in vestiendo sacerdote sumuntur. Nam fœminalia linea, quibus operitur primú carnis turpitudo, postremò in hac descriptione posita sunt, & econtrario rationale, quo præter laminam auream in pontificis fronte ligandá, nihil sanctius in vestib. erat, primú designatum est. Ait enim: (Hæc autem erunt vestimenta quæ facient. Rationale & superhumerale, tunicam lineam, & strictam, cidarim, & baltheum.) Et post multa: (Facies, ait, & fœminalia linea, vt operiant carnem turpitudinis suæ, &c. CAPVT XXVIII.

Quatuor colores hyacinthum, purpuram, coccum, & byssum, qualiter Hebræi interpretentur, & de textura superhumeralis, & rationalis.

CAPVT XXI.

FAciét aút superhumerale de auro, & hyacintho, ac purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta opere polymito.) Quatuor có lores toties in hac scriptura compositos, Hebræi ad quatuor eleméta referunt, ex quib. vniuersa subsistunt. Byssus aiút terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, qá ex ei⁹ cócheolis tingitur. Hyacinthus aeri, propter coloris similitudiné. Coccus igni & ætheri. Et iustú esse cómemorant, vt pontifex creatoris, non solú pro Israel, sed ꝓ vniuerso mundo roget. Siquidé & terra, & aqua & aere, & igne, mundus iste consistit, & hæc elementa sunt omniú. Facies, inquit, superhumerale de auro & hyacintho, ac purpura; coccoq; bis tincto, & bysso retorta, opere polymito. Sciamus hoc vestimentum esse pontificis, & apud Hebræos Ephod appellari. 1.Reg.2. Nec enim statim illud occurrit, ꝙ Samuel qui leuita fuit, scribitur in libro regum, pri- 2.Reg.6. mo habuisse ætatis adhuc paruulæ, Ephod; id est, superhumerale lineum, cùm Dauid quoque ante arcam Domini idem portasse referatur. Aliud est enim ex quatuor prædictis colorib. id est, hyacintho, bysso, purpura, coccoq;, & ex auro habere cótextú: aliud in similitudiné sacerdotú simplex & lineum,

T uae

(Duas, inquit, oras habebit iunctas in vtroque latere summitatum, vt in vnum redeant, ipsa que textura, & cuncta operis varietas, erit ex auro & hyacintho, &c.) Auri, inquit, laminæ, id est, bracteæ mira tenuitate tundantur, ex quibus secta fila torqueantur sub tegmine trium colorū hyacinthi, cocci, purpuræ, & cum stamine byssino, & efficiatur palliolum miræ pulchritudinis in modum caracallarum, præstringens fulgore oculos, sed absque cucullis, iunctas habeat oras in vtroque latere summitatum vt in vnum redeant. (Sumesque duodecim lapides onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israel, sex nomina in lapide vno, & sex in altero.) Vt videlicet pontifex ingrediens sancta sanctorū, nomina populi, pro quo rogaturus est dominū, portet in humeris. Hoc nempe est, quod subiungitur. Et pones in vtroque latere superhumeralis memoriale filijs Israel, portabitque Aaron nomina eorum coram domino super vtrunque humerum ob recordationem. Rationale quoque iudicij facies opere polymito, iuxta texturam super humeralis, &c. Patet literæ superficies, & scire volentibus omnium positionem, id est, superhumeralis, rationalis, tunicæ hyacinthinæ cum tintinabulis ac malis punicis aureis, tunicæ quoque lineæ & balthei, thiaræ quoque, & quod omnium sacratissimum est laminæ aureæ super thiaram imminentis frōti pontificis. Hæc, inquam, scire volentibus, descriptio literalis est in promptu, qua planiorem descriptionem explicare non possumus. Proinde mysticas iam singulorum rationes subnectimus, sicut à patribus æditæ sunt: primum secūdum Hebræos, deinde secundum ecclesiasticos.

Quæ singulorum vestimentorum mysticè ab Hebræis tradita sint,

CAPVT XXII.

PRimum lineum vestimentum (aiunt) terram significat, secundum hyacinthinum aerē, in colore demōstrans, quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur. Et ipsa vestis hyacinthina, à capite vsque ad talos veniens, indicat aerem de cælis vsque ad terram fusum. Mala autem punica & tintinabula in inferiorib. posita, fulgura tonitruaque demonstrant, siue terram & aquam, & omnium elementorum inter se consonantiā, & sic sibi vniuersa perplexa, vt in singulis omnia reperiantur. Quòd autem supradicti colores auro intexti sunt, id significari volunt, quod vitalis color & diuini sensus pro... ...atia vniuersa penetret. Superhumerale & duos lapides, vel Smaragdos, vel onychinos qui desuper sunt, & vtrunq; humerum tegunt, duo hemisphæria Interpretātur, quorum aliud super terram, aliud sub terra sit, siue solem & lunam, quæ desuper rutilant. Zonā illam qua sacerdotis pectus arctatur, & linea tunica, id est, terra cōstringitur, interpretantur ocianum. Rationale in medio positum terram edisserunt, quę instar puncti, licet omnia in se habeat, tamen à cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides, vel zodiacum interpretantur circulum, vel duodecim menses & singulis versiculis, singula astringunt tempora, & his ternos deputant menses. Nec alicuius gentilis videatur expositio. Non enim cælestia & Dei dispositionē, idolorum nominibus infamārunt, idcircò Dei neganda est prouidentia, quæ certa lege currit, & fertur & regit vniuersa. Nam & in Iob Arcturum, & Orionem, & Mazuroth, hoc est, zodiacū circulum, & cætera castrorū nomina legimus, non quo eadem apud Hebræos vocabula sint, sed quo non possumus nos quæ dicuntur, nisi consuetis vocibus intelligere. Pulchrè autem hoc ipsum, quod in medio est, appellatur rationale. Ratione enim cuncta plena sunt, & terrenā hærent cælestibus, immò ratio terrenorum, & temporum, caloris, & frigoris, & duplex inter vtrunque temperies de cæli cursu, & cęli ratio ne descendit. Vnde & rationale cum Ephod fortius stringitur. Porrò quod dicitur, pones in rationali iudicij doctrinam, & veritatem, hoc ipsum significat, quòd nunquam in Dei ratione mendacium sit, sed & ipsa veritas multis signis & argumētis mōstretur hominibus, & vsque ad mortales veniat. Vnde factum est, vt rationem solis, & lunæ, & anni, & mensium, & temporum, & horarum, tempestatem quoq; serenitatis, & vētorum, & rerum omnium nosceremus, accipientes à Deo insitam sapientiam, & ipso habitore atque doctore domicilij sui atque nobis & fabricę scientiam demonstrante. Super omnia cydaris & vitta & hyacinthina cælum monstrat, & auri lamina, quæ in fronte pontificis est, inscriptumque nomen Dei vniuersa quæ subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Idipsum arbitramur sub alijs nominibus, & in Cherubin, & in quatuor animalibus figuratum, quæ ita sibi permixta sunt & hærent, vt in vno inueniantur & reliqua, & quod instāter ante se vadant & non reuertātur. Labuntur enim tempora, & præterita relinquentia ad futura festinant. Quòd autem semper in motu sunt, illud significat, quòd & philosophi suspicantur mundum currere suo ordine, & incessabiliter velut rotam in suo ordine torqueri. Vnde & rota in rota est, id est, tempora in tēpore, & annus in semetipsum reuoluitur, & ipsæ rotę eleuantur in cælum, & super crystallū thronus ex sapphyro est, super thronum similitudo sedentis, cuius inferiora ignea, superiora electrina sunt, vt demonstrent quæ inferiora sunt, igne, & purgatione indigere, quæ sursum sunt in cōditionis suæ puritate consistere. Et quomodo in sacerdotis habitu auri lamina est desuper, ita Ezechiel electrū in pectore, & in vertice collocatur. Iustum ergo erat (sicut ex parte

Iob. 9. 37.

Ezech. 1.

parte supra diximus) vt pontifex Dei creaturarum omnium typos portans in vestibus suis indicaret, cuncta indigere misericordia Dei, & cum sacrificaret ei, expiaretur vniuersalis conditio: vt non pro liberis, ac parentibus, & propinquis, sed pro cuncta creatura, & voce, & habitu precaretur. De fœminalibus lineis hoc solent dicere. Ratio feminum, & generationis ad carnem pertinens, terræ per eam deputatur. Vndè & ad Adam loquitur deus: Terra es, & in terrā ibis. Causasq; huius rei, quomodo vel de paruulo semine & fœdissimis initijs tanta hominum vel diuersarum rerum pulchritudo nascatur, esse obuolutas & humanis oculis non patere. *Gen. 3.*

De pontifice magno Iesu Christo, & spirituali eius indumento, per Aaron vestes mysticè intelligendo.

CAPVT XXIII.

ET Hebræi quidē non tam dei quàm suo spiritu, vel ingenio legisperiti, & cœlestia nescientes, quorū secundum exemplar, etiā hæc fieri iussa sunt, sicut toties dominus repetens, facies (inquit) iuxta exemplum quod tibi in monte monstratum est: talem de vestimentis sacerdotalibus rationem ædiderunt. Nos autem qui prædicta cælestia & fide credimus, & scientia iam ex parte nouimus, hæc eadem altiùs interpretamur. Vnum pontificem magnū Iesum Christū, pontificem cęlestē & verū intueamur, cui⁹ in habitu cælesti, hæc esse cōpleta nō dubitamus, quem & imitari oporteat nos, vt simus regale sacerdotiū, & gēs sancta. Fœminalia linea sacerdotis magni, decus significāt incarnatiōis sanctæ Christi filij Dei, qua præornata est natura nostra ignobilis, & plaga peccati originalis folijs ficus in Adam infeliciter cōtecta in isto exclusa est. Non enim de viceroſa libidine vt nos, ita & ille conceptus est, sed de munda & simplici virgine, byssum retortam, id est, candidi & incoinquinati corporis decorem induit & fortitudinem, vndè & corporis sui, quod est ecclesiā, verecundiā scilicet originale peccatum operuit. De hoc vestimento eius Ioannes Apocalypsi: Et habet (inquit) in vestimēto, & in fœmore suo scriptum, Rex regum & dominus dōminātium. Tunica deinde linea stricta, id est, subucula, quam vulgò camisiā vocant, noua est eiusdem cælestis hominis vita, quia videlicet sicut nouo & inusitato ordine conceptus & natus, sic noua & veteri vitæ contraria pulchritudine inter homines cōuersatus est. Baltheus circa renes, fortitudo diuinitatis est, per quam commoueri non potuit. Vndè & in psalmo cum dixisset, insuper & vsque ad noctem increpuerunt me renes mei, continuō subiunxit: Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. Etenim sic ille cognouit figmentum nostrum, & ita vsque ad noctem, id est, vsque ad mortis tribulationem sui renes increpuerunt eum, vt experimento sciret, id quod nullo vnquam passibili modo titillatus est, nō ex ipsa carnis natura, sed ex diuinitate esse, quę à dextris erat. Vndè verissimè Apostolus dicit: Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Denique ex eo didicit compati infirmitatib. nostris, quoties tētamur à renibus nostris, quia sic alijs infirmitatibus tentatus est, sicut & tētatiōe peccati tētatus fuisset, si nō esset Deus, quod non sumus nos. Tunica hyacinthina cum tintinabulis & malis punicis, vita vel cōuersatio gloriosa est eiusdem pōtificis nostri domini Iesu Christi à baptismo Ioannis. Ex tunc enim tintinabulis cœpit perstrepere, id est, aperta & publica prædicatione personare, malis punicis intermicantibus. i. miraculorum operibus per singula penè verba concurrentibus. Ipse color tunicæ hyacinthinæ, cęlestem eorundē operum eius exprimit dignitatem. Vndè dicitur in Canticis: Manus eius tornatiles, aureę, plenę hyacinthis. Illic in manib⁹, hic in vestitu, secundū hyacinthi colorē aereū eius (vt dictū est) opera designātur, qui nō de terra est, neq; de terra loquitur, sed de cęlo venit, & super oēs est. Et benè per tunicæ circuitum deorsum ad pedes mala rubēt, & tintinabula concrepāt in ingressu sanctuarij, quia videlicet maximè in fine vitæ morta lis operosa claruit dilectio, vel doctrina Redemptoris. Cum enim (inquit Euangelista) dilexisset suos qui erant in mundo, in finem quoque dilexit eos. Tintinabula, id est, dilectionis præcepta, quibus in illa cœna personuit, totus mundus audiuit: & mala rubētia, scilicet vitæ æternæ fructum, de illo ingressu eius in cælestē sanctuarium, totus orbis consecutus est. Superhumerale huius pontificis, obedientia charitatis est, quia idem Christus filius Dei portandis, imò tollendis peccatis nostris humeros suos supposuit, & cum illis in crucem ascendit. Nā dominus (inquit propheta) posuit in eo iniquitates omnium nostrum. Et benè ex quatuor coloribus supradictis, qui quatuor respōdent elementis mūdi, auro quoq; intextum superhumerale fieri debuit, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris: nō autem pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi: non coacta, sed spōtanea charitate, quæ cæteris virtutib. ita pręeminet, vt cæteris metallis aurum præpollet. Duæ oræ iunctæ, & in singulis humeris singuli lapides onychini, nominibus duodecim filiorum Israel inscripti, duo sunt populi, tēporibus quidem disiuncti, sed causa vel sacramento coniuncti, quorum Christus peccata in corpore suo pertulit. Neuter quippe aliter nisi per Christi gratiam saluari potuit, & vterque vno eodemq; peccatorum portatore Christo indiguit. Et rectè lapides onychini, quæ species gemmæ siue lapidis colorem habet vnguis humani. Vndè & vocabulum sortitum

Apoc. 19. *Psal. 15.* *Hebr. 4.* CAPVT XXVIII. *Cant. 5.* *Ioann. 13.* *Esa. 53.* *1. Ioan. 2.*

titum est (Græci namque vnguem onychen
Ioann. 13. dicunt) rectè inquam, quia pro hominibus
Deus homo factus, peccatorum superhume-
rali oneratus est. Lapides eiusmodi nomini-
bus filiorum Israel, id est, electorum omniũ
inscripti sunt: ipse enim cunctos nouit ex no
mine, quorum super se peccata tulit. Vndè &
appropinquãs articulo passiõis: Ego (inquit)
scio quos elegerim. Iuxta ordinem, inquit,
natiuitatis eorũ sculpes eos. Ergo cuncti ma-
iores in vno, cũcti minores natu scripti sunt
in lapide altero. Maiores filij Israel sunt qui
ante, minores, qui post aduentum humerosi
huius portatoris peccatorum cõscripti sunt.
Maiores, inquam, qui ex Iudæis, minores qui
Exod. 4. ex gentibus sunt. Nam de illo populo loqui-
tur Deus ad Pharaonem: Filius meus primo-
genitus meus Israel. Rationale igitur iungi-
tur superhumerali, quia misericordia & veri
tas obuiauerũt sibi. Misericordia in superhu-
merali, veritas intelligitur in rationali. Vndè
& dicitur rationale iudicij, doctrina quoque
Esa. 84. & veritas inscribitur illi. Qui enim in miseri
cordia redemit, idem ipse in veritate iudica-
bit. Vnde non vno aut duobus lapidib. ony-
chinis in rationali, sicut in superhumerali cũ-
cta filiorum Israel nomina, sed singulis lapi-
dibus singula inscripta sunt. Nam vna quidẽ
Rom. 2. gratia cunctos Christus redemit, & cuncto-
rum super humeros suos peccata tulit, sed in
iudicio reddet vnicuiq; secundum opera sua.
Et electorum quoq; non omnium eadem e-
runt præmia, sed pro diuersis differentia me
ritis. Multæ enim sunt, inquit) mansiones in
Ioan. 14. domo patris mei. Multitudinem mãsionum
cælestium, multiplex & distinctus designat
ordo lapidum pretiosorum. Etenim apud E-
zechielem contra principem Tyri nouem or
Ezech. 28. dines angelorum, per nouem designãtur no-
mina lapidum. Notandum, quod in superhu
merali nõ solum catenulæ, sed & vncini sunt,
qui rationale iudicij constringant, quia vide-
licet in misericordia redemptoris nostræ spei
ancoræ sunt, vt semper misericordia super-
exaltet iudicium. Hoc in pectore suo portat
pontifex, nam in præsentia sua scriptos habet
omnes, omniumque condignas meritis ab o-
rigine mundi parauit mansiones. Cydarim
quoque super caput pontifex accipit, ne Che
rinthus vel Arrius, seu quilibet alius hæreti-
cus, IesuChristi filij Dei caput, id est, initium
se vidisse arbitretur. Non enim sicut nos, ita
& ille à carne existendi initium habuit, iuxta
blasphemiam Cherinti, qui illum ante Ma-
riam extitisse negauit, sed diuinum caput, quod
erat in principio & ante secula, ibi abscondit.
Cydaris ergo caput tegit pontificis, quia vi-
delicet incõprehẽsibilis est antiquitas vel ori-
go diuinitatis Christi. Lamina aurea fronti
imminens corona est gloriæ & honoris in ca
Psalm. 8. pite redemptoris. Gloria (inquit) & honore
coronasti eum, & constituisti eum super ope
ra manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pe
dibus eius. Et Apostolus cum dixisset: Chri- Philip. 2.
stus factus est pro nobis obediens patri vsq;
ad mortem, mortem autem crucis, continuò
subiunxit: Propter quod & Deus exaltauit il
lum, & donauit illi nomen, quod est super o-
mne nomen. Huius rei mysterium, scilicet
nominis, quod est super omne nomen, in eo
est, quod laminæ sanctum domini insculptũ
est, id est, nomen domini Tetragrammaton,
quod ineffabile dicunt. Scribitur enim qua-
tuor literis Ioth He Vau He, quæ in syllabã
aut vocem articulatã comprehendi nequeũt.
Arcanum scripturæ hactenus latet, nisi quia
ex interpretatione elementorum colligi po-
test, quòd Euangelicam fidem non minimè
delectat. Interpretatur enim Ioth principiũ,
He iste, Vau & He, iste. Estque continuus li-
terarum sensus, principium iste, & iste. Hoc,
inquam, iure nos delectet, quia principium i-
ste pater, & principium ille filius est. Patrem
esse principium videns vltro consentit. Prin-
cipium se quoq; esse filius defendit, quia in-
terrogãtibus Iudæis: Tu quis es? Principium
ait, qui & loquor vobis. Hoc nomen profe-
cto super omne nomen est, quia super princi- Ioan. 8.
pium nihil esse potest. Igitur octauum pon-
tificis decus, aurea lamina est, insculptum ha-
bens ineffabile nomẽ, quod dicitur sanctum
domini, quia videlicet Christo pontifici pro-
pter passionem mortis, octaua sua. i. resurre-
ctionis gloria coronato, nomen quod est su-
per omne nomen pater donauit, vt in nomi-
ne Iesu omne genu flectatur, cælestium, ter-
restrium, & infernorum, & omnis lingua cõ-
fiteatur, quia dominus Iesus Christus in glo-
ria est Dei patris. Moralem filiorum Aaron.
i. sacerdotum Christi ornatum studio profi-
ciscendi præterimus, suis enim in locis inue-
nitur, sicut à patrib. expositus est. Sed & quæ
deinceps Moysi imperantur à domino, dicẽ-
te. (Sed & hoc facies, vt mihi in sacerdotio cõ Exod. 29.
secrẽtur, tolle vitulum de armento, & arietes
duos immaculatos, &c.) Quoniã sicut hic im
perata, sic in Leuitico acta memorantur: nũc
ipsa differimus, illic enim oportunius dicẽtur.

De vitulo quem fecerunt filij Israel, commutantes & ipsi veritatem Dei in mendacium.

CAPVT XXIIII.

VIdens autem populus, quòd moram fa- CAPVT XXXII.
ceret descendendi de monte Moyses,
congregatus aduersus Aaron, ait: Surgẽs, fac
nobis deos, qui præcedant nos, Moysi enim
huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti,
ignoramus quid acciderit ei.) Et reliqua. Pla
na est res gesta, quia cito fecerũt, imò cito de-
fecerunt, faciendo vitulum, & adorãdo scul
ptile: & quod valdè est admirandum, talem
tantamq; gloriam suam mutauerunt in simi
litudinem vituli comedentis fœnum. Celeri Psal. 105.
tatem defectus, & ipse dominus quasi admi-
rans. (Citò, inquit, recesserunt de via quam
ostendisti eis, feceruntque sibi vitulum con-
flatilem.) Ergo Iudæi non minus quã Græci

os om-

Roma. 2. os omne obstruatur, nam & isti commutauerunt veritatem Dei in mendacium. Dixerunt enim (Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.) Hoc, inquam, dicendo, veritatem Dei mutauerunt in mendacium, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, videlicet seruitute peccati, scriptura sic dicente: Et sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. In gloria similitudinis vituli comedentis fœnum, comederunt ac biberunt, & idcirco lusibus obscœnis cótinuò semetipsos conuomuerunt, traditi in reprobum sensum, vt facerent ea, quæ non conueniũt, & mercedem quam oportuit erroris sui ita in semetipsis receperunt. Ergo & apostolo teste, Iudæorũ gloriatio exclusa est, vt non insultet Græco, quòd seruierit creaturæ, nam quod grauius est, & ipse seruiuit in præuaricatione. Lex enim huic erat, & adhuc quasi aurum sermo Dei recés ab igne calebat. Paulò antè lectu fuerat volumen fœderis à Moyse, audiente populo. Qui & dixerunt: Omnia quæ locutus est dominus, faciemus, & erimus obedientes. Hoc facto vtique inaures aureas suis auribus internis appendebant. Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum,
Exo. 24. & ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit dominus vobiscũ. Itaque vni viro Deo quasi coniugalem iurauerãt copulam, & in auribus mandatorum eius (vt iam dictum est) ornatam faciem habebant. At nunc tulerunt inaures aureas de vxorum & filiorum & filiarum suarum auribus, formaueruntque opere fusorio, & fecerunt ex eis vitulum conflatilem, & eisdem pedibus, quibus mare transierant, coram tali figura saltauerunt, & veritatem quam cecinerant, dicentes: Cantemus domino, gloriosè magnificatus est, equum & ascésorem proiecit in mare: in mendacium com-
Exod. 15. mutauerunt cantando: Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Igitur inexcusabilis est & Iudæus, qui Græcũ ad gra-
Rom. 2. tiam Dei confugientem propter antiqua peccata iudicat: eadem enim egit quæ iudicat. Et quoties ab illo paululum cessauit pædagogi virga, stultus puer ad eadem vel similia se cõuertit idololatriæ flagitia.

Quod non vanè dixerit Deus: Dimitte me vt irascatur furor meus, &c. & quod nunc verè ita factum sit.

CAPVT XXV.

Præsagium eius (quę nũc est) confusionis & ignominiæ Iudaicæ in isto scelere, prõptum est agnosci. Sicut enim tũc aurium suarum decus vel ornamentum, scilicet inaures aureas in vitulum formandum coniecerunt, & veritate derelicta, mendacium coluerunt: sic futurum erat, vt auream legis & prophetarum veritatem commutarent in mendacium, quod nunc faciunt sacros codices manibus tenentes, & vipereis linguis blasphemias contra Christum fabricantes, quòd nunc iam præuidens dominus, ait ad Moysen. (Cerno quod populus iste duræ ceruicis sit. Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamque te in gentem magnam.) CAPVT
Quid ageret Moyses breuiter hic ipse innuit, XXXII.
Deum dixisse referens, dimitte me. Psalmista Psal. 105.
verò vehementius exprimit, & dixit inquiẽs, vt disperderet, si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius. Per nimiam humilitatem significat, Moysen deũ tenuisse, dicendo in confractione. Cófractio namque nimia cordis humilitas est, quæ sola coram omnipotente Deo & domino vniuersæ fortitudinis principe res fortis est & valida, ita vt illa laborãte, quasi brachium suum ad percutiendum Deus extendere nõ valeat, regina virtutum agente ne resistetur ipsa, & vincente pro sua reuerentia. Attamen nunquid vanè dixit De', dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos? Nunquid in ventum dixit, faciamque te in gẽtem magnam? Imò sicut dictum, ita nunc factum est. Duram ceruicem populi illius Deus confregit, Moysen autem fecit in gentem magnam. Dilatauit enim Moysi legem spiritualem, vniuersam de gentibus ecclesiam toto orbe diffusam. Non ergo frustra dixit, deleã eos, faciamq; te in gentem magnã, dixit enim & factum est. Attamen distulit, ne tunc faceret in præsentiarum non dimittente Moyse, sicut dictũ est. (Placatusque est dominus (ait scriptura) ne faceret malũ, quòd locutus fuerat aduersus populum.

Confractio tabularum priorum, & vituli contriti, pulverem in aquam sparsum, & ad potãdum exhibitum, quid significet mysticè.

CAPVT XXVI.

Et reuersus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonij in manu scriptas ex vtraque parte, & factas opere domini. Cumque appropinquasset ad castra, vidit vitulum & choros, iratusque valde, proiecit de manu tabulas, & confregit eas ad radices mõtis.) Confractionis prædictæ, qua populi illius hodie Deus duram ceruicem confregit, præsagium in tabulis lapideis præcurrit. Sicut enim illæ confractæ sunt confringente Moyse: sic lapidea Iudæorum corda confra- Ioan. 5.
cta sunt & reprobata, accusante Moyse, quẽadmodum dicit. Est qui accuset vos Moyses, in quo vos speratis. (Arripiensque vitulum quem fecerant, combussit & contriuit vsque ad puluerem, quem sparsit in aqua, & dedit ex eo potum filijs Israel.) Vituli puluerem, quem adorauerant, in contemptum superstitionis in potum accipiunt, vt contemnere discant, quod in secessum proijci viderant. Cæterùm iuxta anagogen, idem de hoc facto, quod & de illo dicto prophetico sentiendum. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escã populis Aethiopum. Capita namq; Psalm. 73.

draconis, siue vituli, per quod diaboli cultũ licet intelligi, ecce Deus Moysi confregit, atque in puluerem redactum, populo suo in potum dedit: qui eos qui ex parte vel regno erant diaboli per pœnitentiam confractos, & in puluerem humilis cõscientiæ redactos, ecclesiæ suæ per baptismi aquam incorporauit.

De austeritate Moysi dicentis: Ponat vir gladium su per fœmur suum. & pietate eius, qua pro illis Deum orauit, quod vtrobique prælatis imitandus sit.

CAPVT XXVII.

VIdens ergo Moyses populum quòd esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron, propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat, & stans in porta castrorum, ait: Si quis est domini, iungatur mihi. Cõgregatique sunt ad eum oẽs filij Leui. Quibus ait: Hęc dicit domin' deus Israel: Ponat vir gladium super fœmur suum: Ite & redite de porta vsque ad portam, & occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum, & reliqua. Non ergo noua austeritas Moysi, in eo quod Iudæos, vitulum mendacij fabricantes, & arcam veritatis Christum blasphemantes accusat, vt prædictum est in testimonio dicentis, est qui accuset vos Moyses, in quo vos speratis: non enim sic tenuit Deum, iramque eius represſit, ne deleret eos, vt careret zelo bono & nõ æmularetur pro domino: sed ponat, inquit, vir gladium super fœmur suum, & occidat vnusquisque fratrem, & proximum, & amicum suum. Aiunt quidam, quòd aureum vitulum in puluerem redactum, in potu illis in indicium dederit, & hoc facto, qui auctores fuerunt sceleris, aureis prominẽtibus labijs publicati vel deprehensi, ita demum per cursoribus de porta vsq; ad portam per medium castrorum eũtibus ac redeuntibus, nõ indiscretè cæsi, sed cum iudicio fuerunt puniti. Intueri nunc libet, in Moysi pectore misericordiam cum sæueritate sociatam. Certè cum audiret, descende, peccauit populus tuus, ac si ei diuina vox diceret, qui in tali peccato lapsus est, iam mens non est, itemque & hoc subiungeret dominus: Dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, faciamq; te in gentem magnam, ille ad impetum irascentis Dei placandum, se obicem opposuit. (Iterumque reuersus ad dominum, ait: Aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro quem scripsisti.) Hoc nimirum misericordię est. Verùm, circa subditos suos rectoribus inesse debet, non solum iustè cõsulens misericordia, sed & piè sæuiens disciplina: qui ergo tanto populi amore constringitur, contra culpas eius, considera quanto zelo rectitudinis accendatur. Mox enim, vt petitione primæ culpæ veniam, ne delerentur, obtinuit, ad eundem populum veniens, ait: Ponat vir gladium super fœmur suum, ite & redite de porta vsque ad portam, per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrẽ, & amicum, & proximum suum. (Cecideruntque in die illo XXIII. milia hominum.) Ecce qui vitam hominum etiam cum sua morte petiuit, & paucorum vitam gladio extinxit: intus arsit ignibus amoris, foris accensus zelo sæueritatis. Tanta fuit pietas, vt se pro illis coram domino morti offerre nõ dubitaret. Tanta sæueritas, vt quia eos diuinitus feriri timuit, ipse iudicij gladio feriret. Sic amauit eos quibus præfuit, vt pro eis nec sibi parceret: & tamen delinquentes sic persecutus est, quos amauit, vt eos etiam domino parcente prosterneret. Vtrobique legatus fortis, vtrobiq; mediator mirabilis. Causam populi apud dominum precib', causam Dei apud populum gladijs alligauit.

Contra eos, qui sedent super cathedrã Moysi, & non sequuntur exemplum eius.

CAPVT XXVIII.

OMnibus qui in regimine animarũ præsũt, qualiter præesse, imò qualiter prodesse debeant, hinc exemplum trahendum est, vt videlicet intus amantes, diuinæ iræ supplicando obsistant: foris sæuientes, culpam feriendo consumant. Alioquin malè sedent super cathedram Moysi: sunt enim sicut scribæ & pharisæi, si sedentes in loco Moysi, deserunt prædictum officium, vel, curam Moysi. Hi pro se dictũ putent, quod in Euãgelio suo dominus dicit: Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi. Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, seruate, & facite: secundum verò opera eorum nolite facere. Dicunt enim & non faciunt, & cætera. Idcirco sancta Romana ecclesia talibus desidiosis & negligentibus, & iuxta Amos prophetam, dormientibus in lectis eburneis, & lasciuientibus in stratis, cùm comederint agnum de grege, & vitulũ de medio armenti: talibus, inquam, somnolentis prædictæ lectionis Euangelicæ, lucernam per singulos annos vna dominicarũ in oculos ingerere consueuit, valido simul concentu concrepans hoc exemplum Moysi, ne nesciant quid sequi debeant, videlicet quia sanctificauit Moyses altare domino, & immolans victimas fecit sacrificium matutinũ in odorem suauitatis Domino Deo, in conspectu filiorũ Israel, & deinde consurgens ascẽdit in montem, vbi constituit ei Deus, & videns eum, procidens adorauit eum, dicens: Obsecro domine, dimitte peccata populi tui aut si non facis, dele me de libro quẽ scripsisti: ac deinceps orans, si inueni gratiam in oculis tuis, ostẽde mihi teipsum manifestè, vt videam te, &c. Cur enim tam longo, tamq; acuto canore res ista declamatur, nisi quia grãde negotiũ est, vt qui præsunt, ad hoc excitentur, vt Moysi exẽplo soliciti sint non dilatare phylacteria sua, vel magnificare fimbrias: sed prouidere populo, ne fortè gratia Dei nudatus, & inter hostes visibiles siue inuisibi-

Matth. 23.

Amos 6.

Exemplũ Moysi.

uisibiles, nudus propter peccata sit constitutus, eumque operire meritis,& protegere precibus? Nunc iam quæ dicta quęsitu digna sunt, diligentius percurramus.

De eo quod Moyses ait: Aut dimitte,& cætera. Et de eo quod dominus dixit: Ego autem in die vltionis visitabo hoc peccatum.

CAPVT XXIX.

AVt dimitte eis, inquit, hãc noxam, aut si nõ facis, dele me de libro quem scripsisti.) Quare? Videlicet quia & ego peccator sum, si non est apud te propitiatio, si iudiciũ apud te est sine misericordia, consequitur, vt & me de libro tuo deleas. Si enim iniquita-
Psal. 129. tes obseruaueris, quis sustinebit? Ergo si tu peccata nõ dimittis, si soli apud te scripti permanẽt iusti, cõsequens est, vt nec ego permaneam in libro tuo quem scripsisti. Scripsisse, & quod scripserit delere dicitur Deus, non quod mutetur, quasi homo sæpè mutans stilum suum, iterum quæ digna sunt legi scripturus: sed quod multos qui scripti esse sibi videntur, eo quod confiteantur se nosse De-
Matth. 22. um, de memoria tollat per iudicium factorum, quia factis negant. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi: id est, multi in præsenti ecclesia nomina sua dando in libro confessionis conscripti, sed pauci (quod valdè pauendum est) iudicij diluuium euasuri sunt. Vndè & protinus respõdens dicit. (Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo.) Et continuò. (Tu autem vade, & duc populum istum, quò locutus sum tibi.) Tu autem, inquit, subauditur, quẽ ego noui ex nomine. Sic enim postmodum dicit: Inuenisti enim gratiam coram me,& teipsum noui ex nomi-
Exod. 33. ne. Igitur cum ad petitionem dicentis, aut dimitte eis hanc noxam: aut si nõ facis, dele me de libro tuo quem scripsisti, ita dominus respondet. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo, tu autem vade, & duc populũ istum, quò locutus sum tibi: miro modo pariter vtranque euadit, vt neque noxam hanc
2. Cor. 7. omninò dimittat, neque seruum fidelem de aliorum ruina in magna humilitate trepidãtem abundantiori tristitia absorberi, vel desperationi appropinquare permittat. Neque enim noxam hanc eis dimittit, qui protinus subiungit. (Angelus meus præcedet te. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum.) De qua vltione propheticè simul ac mysticè protinus subiungit. (Percussit ergo dominus populum pro reatu vituli, quem fecit Aaron.) Nam & pro reatu huius vituli materialis quem fecit hic Aarõ, & pro reatu vituli, id est, mendacij, quod fecerunt principes sacerdotum, in quo veritatẽ Dei commutauerũt (vt superius iam dictum est) blasphemando & abnegando Christum Dei filium, ecce percussit dominus populum Iudaicum. Vndè signanter dixit, visitabo & hoc peccatum eorum, & hoc, inquam, subauditur & aliud, cuius in isto typus est vel præfiguratio, quod facturi sunt.

Quod vno spiritu dictum sit ab isto. Aut si non facis, dele me de libro: & ab Apostolo. Optabam & ipse anathema esse pro fratribus.

CAPVT XXX.

NOtandũ, quod non dixit Moyses: dele me pro illis de libro tuo quem scripsisti, aut opto deleri vt scribantur isti: sed, si non dimittis eis, dele me inquit: quod idem est ac si diceret, si deles illos, dele & me cum illis. Hoc propter illud nunc dicimus, quod eodem spiritu Apostolus dicit: Veritatem di- co in Christo, non mentior, testimoniũ mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, &cæt. Nam eadem charitate & hic locutus est & ille, sed paulò differt in verbis, dum hic anathema cupit esse pro fratribus suis, hic autẽ deleri se concedit cum illis. Ille sua separatione vult salutẽ fratrũ redimere, hic si non possit eorũ salutem obtinere, concedit se cum eis de libro viuentium deleri, vel anathema existere. Vtriusque dicta magni ponderis sunt, & nostras vires excedunt. Magni etiam viri hactenus vtranque sententiam humeris suis versauerunt, & rem sicut est satis verbis exprimere non potuerũt. Est enim hoc penè ineffabile, nec nisi aliquid de eiusdem charitatis spiritu habentibus, saltem sensu perceptibile est, quomodo homo Deo familiaris qualicunque causa vel ratione, hoc animo suo admittere possit, vt à Deo anathema esse, vel de libro eius concedat seipsum deleri, quomodo in ista concessione non solum nullam incurrat pœnam aut culpam, sed etiam ampliorem apud Deum mereatur gratiam. Nobis hoc non solum de tanta re sublucet, quia Deus charitas, Deus humilitas est, & cum per humilitatem siue charitatem, à Deo quisquam procul absistit, indigniorem se iudicans eis, pro quibus interuenit, miro modo, quantum se deprimit, tantum ascendit: quantum condemnat, tantum iustificat: quantum à Deo, quasi recedit, tantum illi proximus fit. Diuitias animi eiusmodi, nos frigidi atque inopes ignoramus: & idcirco cum legimus, illum anathema se esse optantem pro fratribus, istum de libro Dei deleri se concedẽtem, aut dicta dissimulamus, aut in sensum exilem grauissimè prolata detorquemus. Cæterùm quem spiritus idem tetigit, vidit ex parte aliqua, quantum talis habitus mentis apud Deum valeat, pro sua reuerentia. Videre sibi videtur, maiestatem cælis omnibus ac terris tremendam, de solio suo surgere & accedere vulnerato corde, rogare amicum quasi discedẽtem, ne deserat se, dicentemq; verbi gratia. Ego osten- dã omne bonũ tibi, & vocabo in nomine do- Exod. 33.

CAPVT XXXIII. Rom. 9.

mini coram me. Hoc sentiens anima beata, fortitudine sua vtitur, quia solis superbis resistere potest Deus, & dicente Deo, dimitte me, vt irasci mihi liceat cum tuo consensu, non audit, non consentit, & non patitur nisi interdum voluntatem hominis faciat Deus, & in istis viribus suis mirabiliter confracta, sicut & de isto dictum est, quia stetit in confractione in conspectu eius, ineffabili dulcedine pascitur, ineffabili charitatis vulnere scinditur, cuius sanguinem absq; reuerentia videre non sustinet altissimus. Psal. 105.

Quod dixerit Deus: Angelus meus praecedet te, subiungens: Non enim ascendam tecum.

CAPVT XXXI.

CAPVT XXXIII. Angelus meus, inquit, praecedet te. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum.) Ac deinceps. (Et mittam praecursorem tui angelum, vt eijciam Chananaeum, & intres in terram fluentem lacte & melle. Non enim ascendā tecum, quia populus durae ceruicis es, &c. Mirum fortè videbitur, quomodo ad oratiōem Moysi placatus fuerit dominus, ne faceret malū quod locutus fuerat aduersus populum suum, & tamen idem Moyses postquam dixit: (Consecrastis manus vestras hodie domino, vnusquisque in filio, & in fratre suo. Facto die altero, dixit ad populum: Peccastis peccatum maximum, ascendam ad dominum, si quomodo quiuero eum deprecari pro scelere vestro.) Sed profectò liquet, quia placatus quidem in eo fuerat dominus, ne in praesentiarum corporaliter deleret eos, suggerente, & quasi consulente Moyse, Ne quaeso dicāt Aegyptij: Callidè eduxit eos, vt interficeret eos in montibus, & deleret eos è terra: sed in eo nondum placatus fuerat, vt dominum eorum se esse rursus profiteretur, vndè & adhuc alieno animo loquitur secūdò, vt semel fuerat locutus, vade & descende de loco isto tu & populus tuus, tuus, inquam, non meus. Ergo angelus meus praecedet te, inquit: siue, emittam praecursorem tui angelum, subauditur, ad hoc tantum vt intres terram Chananaeorum, nō etiam ad hoc vt intres in terram viuentium. Non enim sum Deus tuus. Non tu ipse es populus meus. Nam hoc est quod dicit: Non enim ascendam tecum, quia populus durae ceruicis es, ne fortè disperdam te in via: ac si dicat, quoniam populus durae ceruicis es, non tibi expedit, vt me Deum tuum nomines, vt culturam meam profitearis, vt leges meas baiules, ad praeuaricandum tam pronus & facilis. Leuius enim multo est, Deum nescire, quàm cognitum irritare. Tolerabilius est, viam Dei ignorare, quā post agnitam retrorsum ire. Idcirco si ascendero tecum, si me dixeris Deum tuum, iustius in via disperdam te prouocantem me dura ceruice.

Quomodo non sit contrarium, quod ait: Non ascendam tecum, & quod itidem subiungit: Semel ascendam in medio tui.

CAPVT XXXII.

Non ascendam ait tecum, quia populus durae ceruicis es, ne fortè disperdam te in via.) Ac deinceps. (Populus durae ceruicis es. Semel ascendam in medio tui, & delebo te.) Contraria haec vel repugnantia esse videntur, non ascendam tecum, ne fortè disperdam te, & semel ascendam in medio tui, & delebo te. Sed notanda in sermone diuersitas. Negando enim dixit: non ascendam tecum. Affirmando. Semel ascendam tecum, dixit, in medio tui. Non parum differt in verbis aut in sensu, quòd illic tecum, hic autem in medio tui, dixit. Verbi gratia: Debellator siue aduersarius cum ciuitatem irruperit, rectè in medio populi ascendisse dicitur: cum populo autem ascendisse non rectè dicitur. Igitur & quod dixit, non ascendam tecum, quia populus durae ceruicis es, ne fortè disperdam te, & quod iterum ait: semel ascendam in medio tui, & delebo te, vtrunque admota discretionis lampade peruidendum est. Non ascendam tecum, dixit. Quare? Ne fortè disperdam te. Tu enim durae ceruicis populus es, tu puer sensu, tu quasi iuuenculus lasciuus & indocilis es. Tu animalis homo es, & ea quae Dei sunt non percipis, idcirco ponam velamen super faciem tuam, idcirco non in manifestatione rerum, sed in figuris, & in vmbris loquar ad te, de altitudine mysteriorum caelestium. Quare? Ne fortè disperdam te. Tu enim rerum altitudinem non sustineres, sed blasphemares, sed dura ceruice recalcitrares, & ita me ad disperdendum te prouocares. Quandoque tamen ita fiet. Semel ascēdam non quidem tecum, sed in medio tui, & delebo te. Ascendam, inquam, in medio tui: nam in terra videbor, & cum hominibus conuersabor. Et delebo te, inquit, subauditur, de libro meo, quem scripsi. Nā hoc ad illud respicit, quod suprà Moysi dicenti, aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo, quem scripsisti, qui peccauerit, inquit, mihi, delebo eum de libro meo. Nec vana comminatio. Semel enim ascendit, semel humanatus est, semel passus, mortuus est, & resurrexit, & in caelum ascendit, & tunc demum illum populum dura ceruice ascensus sui nimis impatientem deleuit completa prophetia, quae dicit: Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Deleuit, inquam, id est, non scripsit, & quod scripti esse videbantur, dicendo filios se esse Abrahae, & habendo templum & altare, quasi calami vitium abstersit, delendo cum eis templum ipsorū, & altare. Itaque quamuis dicant, se Iudaeos esse, non tamen sunt Iudaei, sed sunt synagoga satanae, planè deleti sunt, Deo pro illis, aliorum confessorum nomina scribente, aliosque suscitante pro illis filios Abrahae. 1. Cor. 2. 2. Cor. 3. Baruch 3. Psalm. 68. Apoc. 2.

Deo

De eo quod ait: Iam nunc depone ornatum tuum, &c. & quid mysticè sit, quod Moyses tabernaculum, quod nunc tabernaculum fœderis vocauit, extra castra tetendit.

CAPVT XXXIII.

AVdiens autem populus sermonē hunc pessimum, luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo. Et Dominus: Iam nunc depone ornatum tuum, vt sciam quid faciā tibi.) Hoc iuxta historiam, lectorem ædificat, quia videlicet nisi ambulet peccator demisso capite, nondū se scire fatetur deus quid ei faciat: nullam enim habet materiam struendæ misericordiæ, nisi ambitio vel habitus pœnitentiæ præcedat. (Deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum, à monte Choreb. Moyses quoque tollens tabernaculum tetēdit extra castra, procul: vocauitque nomen eius tabernaculū fœderis.) Putaremus vno die quo descendit Moyses de monte dicta hæc esse vel acta, sed ecce litera repugnat, iā enim tabernaculum factum est, quod Moyses tetendit extra castra. O ergo magnum & mirum spectaculum, magna & mira dispensatio mysteriorum cœlestium. Interim dum tabernaculum constituitur, inimicitiæ sunt inter deum & populum, pro reatu vituli, & non ante soluuntur eędem inimicitiæ, nisi prius tendatur tabernaculum, ꝙ & perinde vocatur tabernaculum fœderis. Diximus supra de cælestib. quorum secundum exemplar, hoc ipsum tabernaculum factum est. Quid igitur est hoc, nisi quia dū essent inimicitiæ inter deum & homines, propter soluēdas easdem inimicitias, tabernaculum verū, quòd fixit deus, & non homo, ab incarnatione Christi filij dei fieri cœptum est? Proinde valdè notandū, quod dicitur. (Et omnis populus qui habebat aliquam quæstionē egrediebatur ad tabernaculum fœderis extra castra. Cumq; egrederetur Moyses ad tabernaculū fœderis, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papilionis suæ. Aspiciebātq; tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium. Ingresso aūt illo tabernaculum fœderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturq; cum Moyse cernentibus vniuersis, quòd columna nubis staret ad ostiū tabernaculi. Stabātq; ipsi, & adorabāt per fores tabernaculorū suorū.) Quid nam est, quòd tenditur tabernaculum extra castra, nisi quod cælestia sancta, quorū pontifex ac minister Christus est, extra carnales Iudæorum tenduntur cæremonias, quas odiuit anima domini, sicut dicit Esaias? Et quid est quod omnis populus qui habebat aliquam quæstionem, egrediebantur ad illud tabernaculum fœderis, nisi quia omnis qui scripturarum quærit veritatē, oportet vt egrediatur ad hæc sancta Christi sacramenta, per quæ sumus Deo reconciliati? Velamē quippe quod super Iudæorum cor positum

Hebr. 8.

Esa. 1.

est, in solo Christo reuelatur. Quid, inquā, est, quòd ingresso Moyse tabernaculum fœderis, descendebat & stabat ad ostium tabernaculi cōlumna nubis, videntibus cunctis, nisi quòd cōiuncta lege, que per Moysen data est, cùm gratia & veritate quæ per Christum Iesum facta est, stat in ingressu reconciliationis, incarnatio eiusdem Christi filij Dei, vt videlicet tabernaculum fœderis ingredi, id est, Deo reconciliari nemo posśit, nisi per istam columnam nubis, in qua thronum suum sapientia posuit, per istam carnē in qua corporaliter inhabitat omnis plenitudo diuinitatis? Loquebatur cum Moyse, cernentibus vniuersis? Quomodo cernentibus? Aspiciebantque, inquit, tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium. Ergo lex & Euangelium familiare quidem atque consonum habent colloquium, sed donec omnia compleantur, quæ vtroque testamento promissa sunt, Iudæi non videbunt: non enim faciem, sed tergum Moysi, filij Israel vident.

CAPVT XXXIII.

2. Cor. 3.

Ioan. 4.

De eo quod dictum est: Stabantq; & ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum.

CAPVT XXXIIII.

IVxta historiam, moralem sensum legentis, hæc ipsa res ædificat. Quid est enim populum columnam nubis aspicere, & in tabernaculi sui forib. stare atq; adorare, nisi quòd humana mens cum superiora illa, atq; cælestia vtcunque in ænigmate conspicit, iam claustra habitationis corporeæ per subleuatam cogitationem exit: atque illum humiliter adorat, cuius etsi videre substantiam non valet, iam tamen eius potentiam per illuminationem spiritus miratur? Et cū Moyses tabernaculum ingreditur, eius terga populus aspicit, & in papilionum suorū ostijs consistit, quia cùm sanctus quisq; prædicator, alta de Deo loquitur, & supernæ habitationis iam vtcūque habitaculum ingreditur, eius terga populus aspicit. Cuius prædicationis infirmi quique etsi virtutem plenè pensare non possunt, tamen velut terga aspiciunt, quia postrema quæ præualent per intellectum sequuntur, sed in ipsis quoque minimis, quæ capere sufficiunt, iam de suis papilionibus quasi exeunt, atq; in ostijs stant quia & habitacula carnis relinquere, & ad illa æternæ vitæ gaudia, quæ audiunt progredi conantur.

Quòd dictum est; Loquebatur autem Dominus Moysi facie, & cætera, & quòd postmodum dicit: Ostende mihi faciem tuam.

CAPVT XXXV.

LOquebatur autem Dominus Moysi facie ad faciē, sicut loqui solet homo ad amicum suum.) Postmodū dicit: (Si inueni

gratiā in conspectu tuo, ostende mihi teipsum manifestè, vt videam te.) Certè si deus non erat cum quo loquebatur, ostēde mihi diceret, & non ostende mihi temetipsum. Si autē Deus erat, cum quo loquebatur facie ad faciem, cur se petebat videre, quē videbat? Sed hac eius petitiōe colligitur, quia illū sitiebat, per incircunscriptam naturæ suę claritatem cernere, quē iam cœperat per quasdam imagines videre, vt sic superna essentia mentis eius oculis adesset, quatenus ei ad æternitatis visionem, nulla imago creata temporaliter interesset. Cur igitur sic dictū est: Loquebatur dominus Moysi facie ad faciē, sicut loqui solet homo ad amicum suum: cū in hac mortali carne consistentib. videri non possit in sua substantia lumen incircunscriptū? Idcircò videlicet, quia suum ab illo consiliū non abscondebat, & secretorum suorum eū faciebat cōscium. Quomodo enim loqui solet homo ad amicum suum? Aperiendo vtique illi consilium suum, nō celando illi quæ factur⁹ sit, eo q custos sit animi, vnde & amici vocabulum originem sumpsit. Et scimus, quia prophetarū maximus Moyses extitit, sicut Dominus de illo testimonium perhibet, cùm dicit ad Aaron & Mariam: Audite sermones meos, si quis fuerit inter vos propheta Dñi, in visione apparebo ei, & vel per somnium loquar ad illum. At non talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est? Ore enim ad os loquar ei, & palam, non per ænigmata & figuras dominum videt. Item scriptura dicit: Et nō surrexit propheta vltra in Israel, sicut Moyses, quem nosset dominus facie ad faciē in omnibus signis atq; portentis. Igitur quia quod prophetarū est. s. præuidere consilium Dei, quod carnalib. siue popularibus, sub figuris abscondebatur & cæremonijs vmbraticis, quia, inquam, hoc Moysi datum est, & non posteriorib. prophetis: rectè sic de illo est dictū, quia loquebatur ei Dñs facie ad faciem, quomodo loqui solet homo ad amicum suum.

Quomodo Moyses videbat deū.

Num. 12.

Deut. 34.

Quid sit mysticè, quòd Moyse reuertente in castra, Iosue non recedebat de tabernaculo.

CAPVT XXXVI.

CVmque ille reuerteretur in castra, minister eius Iosue, filius Nun puer non recedebat de tabernaculo.) Reuerso Moysi in castra, lectio legis est finis euangelij gratia. Suprà diximus, colloquiū domini cū Moyse ad tabernaculi ostium, consonantiam esse legis & gratiæ, ad ingressum veri & cælestis tabernaculi, quia videlicet vtrunq; recipere vel profiteri oportet eum, qui ingreditur in tabernaculū fœderis, id est, qui deo per mortem filij eius cupit reconciliari. Ergo Moyses quidem reuertitur in castra, sed Iosue minister eius non recedit de tabernaculo, quia videlicet lex quidem legitur in synagoga, quæ tabernaculo vero non appropinquat, sed spiritus legis, cū Christi perseuerat gratia in Euāgelio. Iosue quippe minister Moysi, spiritum legis in eo quoque rectè significat, quia populum in eam repromissionis terram introduxit, quam per Moysen Dominus eidem populo promisit. Sic etenim litera legis, promissiones quidem Dei continet, sed nisi per spiritualem legis intelligentiam, promissionibus eisdem nemo dignus effici potest. Legant igitur occidentem literam, carnales Iudæi: nam spiritus viuificans à tabernaculo, cuius pontifex Christus est, non recedit.

Quòd placatus fuerit Dominus, vt nō faceret malū, sed non in eo, vt esset Deus eorum, & ascenderet cum eis.

CAPVT XXXVII.

DIxit autem Moyses ad dominum: Præcipis, vt educam populum istum, & nō indicas mihi quem missurus es mecum, præsertim cùm dixeris, noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me.) Hoc est, quod supra iam dictum est, quia placatus quidē fuerat Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum, & introduceret eos in terram Chananæorum, sed non etiam placatus fuerat in eo, vt ascenderet cum eis, & esset deus eorum, quod est introducere in terram & regionem viuentium. Ait ergo, pręcipis vt educam populū istum, subauditur, in terram istam mortuorum siue mortalium: & non indicas mihi, quem missurus es mecum, subauditur, qui introducat populum istum in terram viuentium, præsertim cùm dixeris, noui te ex nomine. Quasi consequens sit, vt quod ipse notus est deo, hoc alios qui dei notitia non sunt digni, commendare posset, sic deum ex ore ipsius pietas humana constringere cupit. Sic enim per alium prophetam, idem dominus dicit: Si fuerint tres isti viri in medio eorū, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas, ipsi soli liberabuntur. Nō liberabunt filios, neque filias, sed ipsi soli liberabuntur. Non indicas, inquit, mihi, quē missurus es mecum. Ergóne Moysi non indicabat deus, quod missurus esset Christum filium suum: cùm (vt prædictum est) loqueretur ei facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum? Sed audi quod sequitur.

Ezech. 14.

Quòd Christi aduentum Moyses suspiret, dicendo: Si tu non ipse praecedes, ne educas nos de loco isto.

CAPVT XXXVIII.

SI ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, vt sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos, respice populum tuum, gentem hanc.) Hoc igitur postulat indicari sibi. i. populo Israel, cuius personam gerit, cuius causam suscepit, cuius legatione functus quanta potuit fortitudine,

fortitudine, hactenus vsus est, tenendo deũ, dicentem: dimitte me, indicari, inquam, populo Israel, eum, quem missurus est vt cùm venerit, ostendat illis faciem suam, vt videatur manifestè. (Et Dominus ad hæc: Facies mea præcedet te, & requiem dabo tibi.) Parum dictum est: Potest enim subaudiri, ad hoc tantùm, vt supra dixit, vt eijciam Chananæum, & Amorrhæũ, & Aethæũ, & Pherezæum, & Aeuæum, & Iebusæum. (Ait ergo Moyses: Si non tu ipse præcedes, ne educas nos de loco isto.) Quia per faciem poterat intelligi angelus, qui ad deijciendũ Chananæũ hominẽ sufficeret, si, inquit, non tu ipse præcedes, qui solus diabolum, mũdi principem eijcere potes, non educas nos de loco isto. Quo enim nobis viuere, filiosq; procreare, si non tu ipse veneris, qui natos ad mortem, solus potes ad vitam regenerare? Addidit adhuc: (In quo enim scire poterimus, ego & populus tuus. inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum, vt glorificemur, ab omnib. populis, qui habitant super terram? Vt glorificemur, inquit, ab omnibus populis.) Ergóne ad hoc tẽdit vir mansuetissimus tota confractione cordis sui, vt glorificetur gentium cædibus, & bellorũ victorijs? Nempe gloria hæc vana est. Igitur illud potius fortissima prece versat, vt glorificetur ille populus pro parte electorum à cunctis populis, dicentibus: quia salus ex Iudæis est. Proinde continuò Dñs: (Et verbũ istud quod locutus es faciam.) Hoc, inquit, faciã, vt glorificeris tu, & populus meus, à cunctis populis qui habitant super terrã, quia vestra est adoptio filiorum, & gloria, & testamẽtũ, & legislatio, & obsequiũ, & ꝓmissa, & Christus ex vobis secundũ carnẽ, qui est super omnia deus benedictus in secula. Hoc modo nunc oẽs populi glorificant populum illũ, & ita planè gloriam illam, gloriam suam esse faciũt.

Ioan. 4.

Rom. 9.

Quod ait Dominus: Noui te ex nomine, & quid illud sit nomen, quo electorum quenq; nouerit.

CAPVT XXXIX.

Inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine.) Confirmat hoc Deus, quod paulò antè gemebundus cõmemorauerat Dei famulus, dicendo: præsertim cùm dixeris, noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me Sed quo nam ex nomine Deus nouit illum? Nunquid ex eo tantùm, quod filia Pharaonis imposuit illi vocans eũ Moysen, dicens: quia de aqua tuli ipsum? Equidẽ ex isto quoq; nomine, nescire deus nõ poterat eum, quo & appellare ipsum de rubo dignatus est, iterato dicẽs: Moyses, Moyses. Sed quid magnum est, quempiã à deo taliter cognosci, vel compellari ex nomine? Nempe ita Pharaonem regem Aegypti nominare nouit, compellens etiam illum in ꝓpheta, qui per ipsum præfiguratus est: Eccè ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne. Et ad eundem principem superbiæ, eiecite, inquit, ó Tyre. Quid ergo magnum est, deũ quempiam taliter scire ex nomine? At nunquid in regno eius hu iusmodi vocabulis indigebimus? Igitur cùm dicit, teipsum noui ex nomine, subaudiendum est, Dei: quod inuocatum est super te. Ex hoc etenim nomine Deo notus est omnis qui scriptus est in libro vitæ. Vnde in Apocalypsi de victore dicit: Et scribam super eum nomen dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalẽ, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomẽ meum nouum. Isto ex nomine, & Moysen, & omnem electum Deus agnoscit hominem. Sed vnum, idemque nomen, cùm sit, quasi varijs literis scribitur, vt in alio aurea, in alio argentea, in alio rursus purpurea, siue candida scriptura laudetur, multa quippe sunt dona nominis Domini, neq; vni cuncta tribuuntur. Quantum quisque Deum cognoscit, tantum in eo fulget nomen Domini. Nomen quippe à notione dictum est. Et vnum itaque nomen Domini est, quod super nos ille scripsit: & multa sunt nomina nostra, de quibus idem nos agnoscit. Hinc est quod pluraliter dicit: In hoc gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis.

Exod. 3.

Ezech. 29.

CAPVT XXXIIII

Ezech. 29

Apoc. 3.

Luca 10.

Quòd tria hæc diligẽter discernẽda sint: Ego ostendã tibi omne bonũ, Non poteris videre faciem meam, Eccè est locus apud me, & stabis supra petram.

CAPVT XL.

Qvi ait: Ostende mihi gloriam tuam. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabor in nomine Domini coram te, & miserebor cui voluero, & clemẽs ero in quem mihi placuerit. Rursũmque ait: Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo & viuet. Et iterum: Eccè, inquit, est locus apud me, & cætera.) Notanda hic diligenter gemina subdistinctio. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, rursũmque ait: Non poteris videre faciem meam, in persona populi Iudaici pro parte reproborum, quod iterum ait: (Eccè est locus apud me, stabis supra petrã, cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea, donec transeam, tollamq; manum meam, & videbis posteriora mea.) Itẽ in persona eiusdem populi dictum accipe, sed pro parte electorum. Equidẽ mortalis homo, peccato primi parẽtis obscuratus atq; infirmus factus, q̃ diu viuit in hoc mortali corpore, deum videre non potest, quippe cùm nec angelũ dei Daniel sanctus videre sustinuerit. Nam cùm venisset, inquit, ad me, pauens corrui in faciem meam, & cùm loqueretur ad me, collapsus sum pronus in terram. Ac deinceps: Et ego Daniel lãgui & ægrotaui per dies. Verum nos hic mysticas rationes quærimus, videlicet, quia non frustra, hoc maximè loco, cum Deum

Dani. 8.

cum Deum offendisset populus, tali ordine de videnda gloria Dñi, Moyses postulasse creditur. Igitur quod postulanti atq; dicēti: Ostende mihi gloriam tuam, respondit: Ego ostendam omne bonū tibi, & vocabor in nomine domini corā te, & miserebor cui voluero, & clemens ero, in quem mihi placuerit: pro persona sua dicitur illi, & ad illud spectat ꝙ supra dixerat hic, aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Ac si dicat: Ego ostendā gloriam meam, ego ostendam omne bonum tibi, non cuiuis, non pariter omni populo, pro quo petis, sed tibi, quem ego ex nomine noui, & vocabor in nomine domini corā te, vocabor, inquam. i. ostendam eandem gloriam in nomine domini, in quo te noui, vocabor vtiq; coram te, vt videas manifestè, ꝙ nunc vides per speculum, & in ænigmate, & ex parte cognoscis, & miserebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit, quia videlicet nulli quicquam debeo, quoniā omniū pater Adam in me peccauit, & proinde quicquid ostendero tibi, vel cuilibet alij, gratiæ est, non debiti. Quod deinde facta subdistinctione rursum ait, non poteris videre faciē meam, nō enim videbit me homo & viuet, idem est acsi dicat: In medio populi huius, ꝓ quo postulas, cuius prælocutor es, non sic ascendam, vt videat faciem meam, vt ostendā illi gloriam meam. Quare? Non enim videbit me homo & viuet. Ego autē idcircò ascēdam homo factus inter homines, vt in me reuiuiscat homo qui in Adam mortuus est. Si igitur ascendero non in homine, Deus abscōditus, sed Deus manifestus, crucis vtilitas impedietur, & homo non viuet, quia non erit redemptus. Veruntamen fidem habentibus opportunitas videndi non negabitur. Hoc est quod sequitur: Ecce est locus apud me, stabis supra petrā, cumq; trāsibit gloria mea, ponam te in foramine petrę, & protegam dextera mea, donec transeam. Tollamq; manū meam, & videbis posteriora mea. Hoc enim pro parte dictū est electorū, videlicet Petri, cæterorūq; Apostolorū, vel omnium qui ex eodē populo crediderūt, aut credituri sunt, quib. nihil obfuit quòd faciem. i. præsentiam Dñi, sicut erat non viderūt. Postquam enim resurrexit à mortuis, & ascendit in cælū tunc cognouerunt, & ita quodammodo posteriora eius viderunt. Dicat ergo: Est locus apud me, stabis supra petram. Quā videlicet super petram stabat Petrus iam cùm diceret: Tu es Christus filius Dei viui, & idcircò tale respōsum accepit: Et ego dico tibi, tu es Petrus & super hanc petrā ædificabo ecclesiam meam. *Math. 16.* Cumq; transibit gloria mea. i. cùm transiero ex hoc mundo, glorificatus magna resurrectionis & ascensionis gloria, ponā te. i. omnē Israelitā, quicūq; erit ex tua fide, quęcunque nō excæcauerit fumus inuidiæ, ponam, inquā, in foramine petræ. i. in fide passionis meę, & protegam dextera mea, nō enim rapiet quisquam de manu mea donec transeam, vt prædictum est: Tollamq; manum meam, id est, extollam potentiam meam, & videbis posteriora mea, sicut iam dictum est: Faciem autem meam, id est, dum præsens in corpore sum, maiestatē meam non poteris videre.

De eo: Præcide tibi, & cætera: Et de sententia Pauli, dicentis: Non rursus iacientes fundamentum pœnitētia de operibus mortuis.

CAPVT XLI.

AC deinceps: Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba, quæ habuerūt tabulæ, quas fregisti, &c.) *CAPVT XXXIIII* Hic quia gens præuaricatrix primam fidē irritam fecerat in cōflatione vituli, & totum ædificiū fœderis collapsum fuerat, penè ab alio rursus principio inchoatur, dum dicitur: (Esto paratus mane, vt ascēdas statim in montē Sinai, &c. Nullus ascēdat tecum, nec videatur quispiam per totum mōtem, boues quoq; & oues non pascantur ecōtra.) Iterumq; præcepta quę prius simili inuitatione dederat, coniungit sermo diuinus: (Caue, inquiens, ne vnquam cum habitatoribus terræ illius iūgas amicitias, quæ tibi sunt in ruinam, sed aras eorum destrue, confringe statuas, lucosque succide. Noli adorare deum alienum, &c.) Hæc iteratio præceptorum carnalibus Iudæis, de iustitia sua gloriātibus, æterna exprobratio est, vt nō glorientur, sed eorum quoque omne os obstruatur, *Hebr. 6.* sicut superius iam dictum est. Apost. autem intermittentes, inquit, inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, nō rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, & reliqua. Ergòne Apostolica auctoritas huic legali cōtraria est, cū fundamentum pœnitentiæ rursus iaciendum esse deneget, hic aūt & præcisæ rursus tabulæ, & à principio repetita sit lex? Non vtiq;. Nam neque hic fundamentū rursus iactum est. Fundamentum autem fœderis hoc est: *Exod. 24.* Tulit itaque Moyses dimidiā partem sanguinis, & misit in crateras, partē autem residuam fudit super altare. Assumēsque volumen fœderis, cùm legisset, audiente populo, sumptum sanguinem respersit in populū, & ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscū super cunctis sermonibus his. Hoc si iterato factum esset, rectè fundamentum rursum iactum esse dici posset. Quòd quia factum non est, legali vtique consonat Apostolica auctoritas. Non enim pœnitentiā (vt malè Nouatus intellexit) lapsis dandā esse negauit, sed fundamētū pœnitentiæ, id est, baptismum, in quo fundatur firmitas pœnitentię. Nam cū dixisset fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad Dominum, addidit baptismatum doctrinæ, impositiones quoque manuum. Non igitur dandum pœnitentiæ locum, sed baptisma negauit esse iterandum.

De eo quod

De eo quod dictum est: Dominator domine, &c. Et q respondens Dominus: Ego, inquit, inibo pactum cunctis videntibus.

CAPVT XLII.

DOminator domine Deus misericors & clemens, patiens, & multæ miserationis ac verax.) Notandum, quod cū totá sit intentio deprecari pro populi scelere, & misericordiam implorare, non tamen inter tot nomina laudis diuinæ, inter tot vocabula misericordiæ, siluit de iustitia vel veritate, dicēdo misericors, & clemens, patiens, & multæ miserationis, tandemq; addēdo, Et verax. Itemque nominum ipsorum exponendo causas, cùm dixisset: Qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem & scelera atq; peccata, nullusq; apud te per se innocēs est.) Quod totum miserationis & gloriç est iustificantis, addidit: (Qui reddis iniquitatem patrum in filijs ac nepotibus in tertiam, & quartam generationem.) Quod procul dubio iustitię & veritatis est. Quomodo ergo, inquis, idem Deus per prophetā dicit: Filius nō portabit iniquitatē patris, & pater non portabit iniquitatem filij? Videlicet, non portat filius iniquitatem patris quācunq; non imitatur: redditur aūt iniquitas patrum in filijs ac nepotibus, quicunq; patres iniquos imitantur. Verbigratia: Nos omnes homines secundū carnem Adæ filij sumus Si ergò iniquitatem id est, incredulitatē eius, qua serpenti magis quàm Deo credidit, imitamur, iniquitas eiusdem patris in nobis filijs iustè redditur. Si aūtem iniquitatem eiusdem veteris hominis fugientes, ad iustitiam noui hominis Iesu Christi filij dei confugimus, non vtiq; iniquitatē illius portabimus. Proinde oratio Moysi sic pulchrè cōcluditur. (Festinusq; Moyses curuatus est in terram, & adorans, ait: Si inueni gratiam in conspectu tuo Dñe, obsecro vt gradiaris nobiscum, populus enim durę ceruicis est, & auferas iniquitates nostras atque peccata, nosq; possideas.) Cùm enim dicit, vt gradiaris nobiscū, &c. Fiducialiter fides Euangelica gaudet subintelligere, vt verbum caro fiat, & habitet in nobis, & videamus gloriam eius, gloriā quasi vnigeniti à patre. Nā ex Adam populus duræ ceruicis eramus, idcircò medicamento humilitatis Dei indiguimus. (Ad hæc respondet Dominus: Ego inibo pactum cunctis videntibns. Signa faciam quæ nunquam sunt visa super terram, nec in vllis gentibus, vt cernat populus iste in cuius medio es, opus Domini terribile, quod facturus sum.) Quæ enim sunt signa nunqnā visa, vel quod est opus Domini terribile, quod cernat populus pręsidente Moyse, nisi quod Deus homo factus est, quod crucifixus, mortuus, ac sepultus est, & resurrexit tertia die, prophetia Moysi eius testimonium astipulante? Nempe si respicias, ad signa quæ in illo populo facta sunt, antequam veniret hic filius Dei, maiora visa sunt super terrā, maiora facta sunt signa in medio Aegypti, nec tā terribile opus Domini vidit popul⁹ ille, sub cūctis regibus suis, quam fuit illud quod iam fecerat Dominus in Pharaonem, & in omnes seruos eius. Præcepta quæ hic breuiter iterātur, sic terminantur, vt antè. (Non coques hœdum in lacte matris suæ.) Quo dicto prohibemur de Christo secundum carnem sapere. Hœdum nanq; Cerinthns, in lacte matris suæ coquere voluit, qui Christū ex Maria initium sumpsisse dixit. At ille ante matrem, & ante auos matris, imò & ante originem mundi Deus erat: nā omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.

Ezech. 18.

Quomodo redditur iniquitas patrum in filios.

CAPVT XXXV.

Exod. 23.

De inscriptione tabularum secundarum.

CAPVT XLIII.

DIxitq; Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum & cum Israel pepigi fœdus.) Fractis tabulis priorib. aliæ ad instar priorum præcisæ sunt, & in eis eadem verba describuntur, quia fractis propter incredulitatem carnalibus Iudæis, alterius populi tabulæ cordis carnales, electæ sunt de cunctis gentibus, & eis eadem præcepta traduntur. Notandum quippe, quia sic dixit, & sic distinxit Deus, quibus & tecū & cum Israel pepigi fœdus. Et tecū, inquit, & cum Israel, id est, cum isto populo, & cum illo qui pòst venturus est. Nam carnales quidem cæremonias mutat, imò & abijcit spiritualis lex, nec de illis curat iustitia, quæ ex fide Iesu Christi est: sed decē verba legis immutari non licet, & obseruari tam à nouis, quàm à veteribus postulat sancta, iusta & bona fœderis lex. Vnde aliàs opera Dei, aliàs digito Dei scripta esse memorantur, & hoc dicto æterna vel immutabilia fore signantur. De ieiunio Moysi bis quadragenario, iam superius dictum est.

Quòd Moysi facies cornuta erat ex consortio sermonis Domini, & quòd timentibus filijs Israel propè accedere, velamen posuit super faciem suam.

CAPVT XLIIII.

CVmque descenderet Moyses de monte Synai, tenebat duas tabulas testimonij, & ignorabat quod cornuta esset facies eius ex consortio sermonis Dei. Videns autem Aaron, & filij Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt propè accedere.) Cornuta, id est, splendida, siue radiosa facies Moysi, cum secundarum tabularum scriptura, quid miraculo suo præsignauerit, hodie palā totus orbis agnouit. Vbi enim tabulæ secundæ, id est, Christiani populi corda præceptorum dei scripturā susceperunt, & cœpit ab eis lex spiritualiter intelligi, tantū splendorem faciei, id est, sensus Moysi emisit quā tum ferre non valentes, fugiunt ad latebras filij Israel. i. carnales Iudæi. (Impletis, inqt, sermonib. posuit velamen super faciē suam.

Quod

Quod ingressus ad Dominum, & loquens cũ eo auferebat, donec exiret. Et tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerãt imperata. Qui videbant faciẽ egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat rursus ille faciem suam, si quando loquebatur ad eos.) 2. Cor. 3. Hoc expositione nostra non indiget. Dicit enim Apostolus: Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum vsq; in hodiernum diem: idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Sed vsque in hodiernum diem cũ legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum. Cùm autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Igitur quod posuit Moyses velamen super faciem suam, quòd ingressus ad Dominum, & loquẽs cum eo illud auferebat, si quãdo autem loquebatur ad filios Israel, operiebat rursus faciem suam, eius rei præsagium fuit, quam totus nunc orbis agnoscit. Quia videlicet, dum loquitur Moyses ad Christum, id est, ad euangelicam ecclesiam, in qua Christus est, tollit velamen suũ, & apertam ostendit faciem. Tollit enim literam occidentem, & spiritum promit viuificantem. Vbi autem legitur in synagogis Iudæorum, operit vultum suum, id est, spiritualem legis sensum. Illi enim propter aureum blasphemiarum suarum vitulũ, oculos perdiderunt, & claritatem veritatis sustinere nõ possunt. Nam in his qui pereunt, inquit Apostolus, opertum est euangelium, in quib. 2. Cor. 4. Deus huius seculi sapientum excæcauit mẽtes infideliũ, vt non fulgeat illuminatio Euangelij Christi, qui est imago Dei. Hic iam tractatus in Exodum finem fecimus, quia videlicet de tabernaculi constructione, quæcunq; hic dicta vel facta sunt, eadẽ superius transegimus pro posse nostro. Illud non prӕterire dignum est, quod dicit Moyses ad filios Israel. (Quia vocauit Dominus ex nomine Beseleel, filiũ Huri, filij Hur, de tribu Iuda, impleuitque eum spiritu Dei, sapientia & intelligentia. Ooliab, quoque filium Achisamech, de tribu Dan. Et ambos erudiuit sapientia, vt faciant opera abietarij, polymitarij, & plumarij.) Beseleel enim interpretatur umbra dei, quia nomine suo (vt dictum est) CAPVT XXXV. significat ipsum opus tabernaculi, quod fecit vmbram, id est, exemplar esse tabernaculi cælestis Ooliab quoque interpretatur protectio mea pater, quo nomine significat, qa dei vel tabernaculi eius adiutoribus protectio ipsius pro mercede speranda est, cũ scripturæ huius auctoritate dicentis, quia vocauit eos Dominus ex nomine, & ambos erudiuit sapientia: quis dubitet, has vel omnes eiusmodi artes esse dei dona? Proinde in quocunque habentur homine artes, tam vtiles ac licitæ, diligendæ sunt, & admonendi periti artifices, vt tanquam Dei talentum in lucrum expendant, quia non ipsorum facultas propria, sed creatoris omnia tribuentis commissum est: & ab eis, quibus tribuit, ipse exacturus est.

COMMENTARIORVM IN EXODVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LEVITICVM COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

Cur liber Leuiticus vocetur, & quòd sacrificiorum ritus non necessarius pro tempore fuerit institutus.

CAPVT I.

Liber iste, Hebraicè Vagecra, Græcè Leuitic⁹, Latinè Ministerialis dicitur, videlicet à maxima parte, quia de ministerijs agit sacerdotalibus. Sic anterior liber, Hebraicè Ellesmoth, Græcè Exodus, Latinè dicitur exitus. Item à parte sui maiore, quia maximum eorum de quibus agitur in illo, exitus est filiorũ Israel de Aegypto. Ergo quia de ministerijs hic agitur sacerdotalibus, liber iste à Græcis Leuiticus dicitur, non quod Græcam habeat hoc vocabulum originem, oritur nanque à Leui, quod Hebraicum est, & interpretatur additus: sed quod hic liber de ministerijs agat sacerdotalibus, Leuiticæ tribus. Porrò sacrificia, quorum hic ritus est ordinatus, non tanquam perficiendæ salutis instrumenta necessaria, sed tanquam obstacula quædã propter transgresiones posita sunt. Quod hæc Leuit. 17. ipsa lex & prophetæ, & Apostolus pariter astipulantur. Nam hæc ipsa lex sacrificiorum præmisso, fundetque sacerdos sanguinẽ super altare domini ad ostium tabernaculi testimonij, adolebitque adipem suauitatis domino, continuò subiungit: Et nequaquã vltra immolabunt filij Israel hostias suas dæmonibus, cum quibus fornicati sunt. Et in propheta Hieremia Dominus dicit: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & Hier. 7. comedite carnes, quia non sum cum patribus vestris

tribus vestris locutus, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatũ & victimarũ. Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen cui repromiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Igitur sacrificiorum legẽ non propter ipsa, sed propter hoc, quod ipsa quoq; secundum exemplar veri & cælestis sacrificij disposita sunt, ipso adiuuante cælestium domino, spiritualiter examinanda ingrediamur, & ad nostrã vtilitatem, qui cælesti tabernaculo deseruimus, cuncta referre curemus. *Galat. 3.*

Oblationum siue sacrificiorum ritus, quot modis, siue qualitatibus distinguatur.

CAPVT II.

VOcauit autem Moysen, & locutus est ei dominus de tabernaculo, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Homo qui obtulerit ex vobis hostiam domino de pecoribus, id est, de bobus & ouibus offerens victimas, si holocaustum fuerit eius oblatio ac de armento masculum immaculatum, offeret ad ostiũ tabernaculi testimonij, ad placandum sibi dominum.) Antequam verba ipsa singillatim conferamus, summa legis sacrificiorum facta diuisione breuiter colligere libet. Oblationum siue sacrificiorum, alia sunt, quę dicuntur holocaustomata, alia quę pacifica, alia quę pro peccato. Rursus eorum quæ pro peccato dicuntur, alia sunt quæ pro peccato sacerdotis simul & multitudinis, alia quæ pro peccato cuiuscunque hominis principis, siue popularis. Sed quæ pro peccato sunt sacerdotis tantùm, atque pro peccato sacerdotis simul & multitudinis, parum aut nihil differre videntur, vtraque enim extra castra cremari iubentur, & hoc ab holocausto differunt, quod holocaustum in altari, illa autem extra castra cremantur. Item quæ pro peccato principis, & quæ pro peccato sunt hominis plebei, sub eandem legem rediguntur, vtraque verò pari modo separato memoriali in pastum ignis dominici, adipe, scilicet, qui operit vitalia, & omni pinguedine interiori duobus renibus cum adipe quo teguntur illa, & reticulo iecoris cum renunculis, his inquam separatis, cætera cædunt in esum sacerdotis.

Quod omnia non nisi de tribus generibus sumi iubeantur, de armento, de pecoribus, de volatilibus, et quid per hæc mysticè.

CAPVT III.

CAP. I. ET notandum, quod hęc omnia de tribus sumi iubentur generibus, id est, de armẽto, de pecoribus, de volatilibus. De armento vitulus: de pecoribus aries siue capra: de volatilibus turtur siue columba. Præter has quinque animalium species, cætera animantia munda siue immũda, nescit sacrificiorum lex. Mysticas quæsituri causas, vsuales prius armenti pecorum ac volatilium proponamus differentias. Armentum duobus modis proficit: nam & operatur terram, & lactis copiam præstat. Pecus, id est, aries siue capra, nihil operatur, sed solos lactis & lanæ præbet reddit⁹. Turtur siue columba in neutro valet, & ab omni eiusmodi seruitio vacuum est. Igitur in his tribus generibus, tres intelligamus ordines, quorum sacrificijs legitimis in cęlesti tabernaculo deseruitur, quos apud prophetam Ezechielẽ tres viri isti designãt, Noe, Daniel, & Iob, vnũ scilicet rectorum, alium contemplationi vacantium, tertium in actibus seculi benè & licitè operantium. Nam his tribus ordinibus distincti sunt omnes, quicunque semetipsos Deo viuo sacrificant, exhibẽtes corpora sua hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium suum. Et aliquando quidẽ holocaustum, id est, gratiarum actio, aliquando pro peccato idem pœnitentiæ opus est, quod offertur, aliquando pacifica hostia, id est, oratio quærens pacem ab impugnatione vitiorum, verbi gratia, dicendo cum Apostolo: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum. *Rom. 12.* *Rom. 7.*

Quod eorum omniũ princeps vnus sit Christus, à quo, vel in quo omne sacrificium perficiatur.

CAPVT IIII.

HOrum omnium princeps vnus Christus est. Ipsius nanque principaliter est holocausta gratiarum offerre, qui secũdum similitudinem Noe, de fluctibus & perditione seculi arcam eruit ecclesiæ suæ. Et de isto rectissimè dicas, quia ædificauit altare domino, offerens super illud holocaustum. Etenim propter illum odoratus est dominus odorem suauitatis, & benedixit nobis, dicens: Crescite, & multiplicamini, & replete terrã. Item huius solius est offerre hostias pacificas secundum similitudinem Danielis dicentis. Et non est in tempore hoc princeps, & propheta, & dux, neque holocaustum, neq; sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, vt possimus inuenire misericordiam, sed in anima contrita & spiritu humilitatis, suscipiamur sicut in holocaustum arietis, & taurorum, & sicut in milibus agnorum pinguium. Solus enim inter Deum & homines pacem fecit, antiquas soluẽs inimicitias, aliud quã seipsum non habens altare vel sacrificium, & in carne vel sanguine suo melius susceptus est, quam milibus taurorum & arietum, vel agnorum pinguium. Nihilominus huius est offerre sacrificia pro peccato non suo, sed alieno: secundum similitudinem Iob, qui surgẽs mane, offerebat sacrificia per singulos filios, dicens: ne fortè benedixerint filij mei Deo in cordib. suis, & ita sacrificabat eos domino. Nunc diligẽtiùs singula pertractem⁹. *Gen. 8.* *Daniel. 3.* *Iob 1.*

De oblatione holocausti ex armento, et quid sit ritus eius, & quòd offerre mysticè sit eius qui viuit secundum Iob.

CAPVT V.

SI (inquit) holocaustum fuerit eius oblatio, & de armento masculum immaculatum offerret ad ostium tabernaculi testimonij, ad placandum sibi dominum.) De armento eius oblatio est, qui viuit secundum Iob, vt prædictum est, qui sub iugo coniugij domui suæ benè præfuit, & filios suos in omni pietate subditos erudiuit, adeò (vt sicut iam diximus) holocausta offerret per singulos, dicens: ne fortè peccauerint & benedixerint Deo in cordibus suis. Et eius oblatio holocaustum est, id est, totum incensum, quando de bono opere gratias agens, & non sibi, sed Deo totum tribuens obtulit. Ait enim: Masculum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonij, ad placandum sibi dominum. Masculum immaculatum de armento in illo ordine offerre, est honorabile connubium, iuxta Apostolum, & thorum immaculatum custodire ad placandum sibi dominum, districtum videlicet iudicem fornicatorū & adulterorum. Quo ritu? Sequitur: (Ponetq; manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atq; in expiationē eius proficiēt. Immolabitq; vitulum coram dño.) Manus super caput hostiæ ponere, & vitulū Deo immolare, est adhibita bonorum operum disciplina, carnem coniugalem ad honorem domini retinere, vt posit orationi vacare. (Et offerent, inquit, filij Aaron sacerdotis sanguinem eius per altaris circuitum, ante ostiū tabernaculi.) Filij Aaró quod interpretatur mons fortitudinis, filij inquam Aaron sacerdotis. i. mēbra sacerdotis siue pontificis magni, qui penetrauit cælos IesuChristi, ipsi sūt qui semetipsos in quocunq; ordine dedicāt illi. Nā nō solis eis, qui manib. & ore sacramēta Christi conficiunt, sed cunctis credentib. dicitur per Petrū Apostolum. Vos aūt genus electum, regale sacerdotiū. Et in Apocal. Omnium electorū laudantium vox est. Quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, & fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes. Porrò altare illorum fides est, cui quicquid offerūt, necessariò imponūt, sine qua nihil dignū aut placitū offerre possūt. Sanguinē ergo hostiæ fundūt per altaris circuitū, ante ostiū tabernaculi, quando voluntatē carnis & sanguinis pro Christo trucidāt, vt in tabernaculo eius dignē consistere possint. Verbi gratia: Quando propter illud q̄ dictū est, si ergo offers munus tuum ad altare, & recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersus te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniés offeres munus tuū, q̄ propter illud inquā aufert irā à corde suo, sanguinē hostię suę fudit per circuitū altaris, iuxta preceptū Dñi. Detractáq; pelle hostię (inquit) artus in frusta concident.) Pellē hostiæ detrahere, est oēm hypocrisim abijcere, q̄ simulatores nō faciunt, introrsum turpes speciosi pelle decora, quales erant scribæ & pharisæi, quibus væ denunciat dominus noster, eò quod omnia faciāt propter homines. Artus quoque in frusta concidere, est vitia mortificare, iuxta Apostolum dicentē: Mortificate mēbra vestra quę sunt super terram, fornicationē, immunditiam, libidinē, concupiscentiā malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus. Ita demum: (Subijciēt, inquit, in altari ignem strue lignorū ante posita, & membra quæ cæsa sunt superordinantes, caput videlicet, & cuncta quæ adhærent iecori, intestinis, & pedibus lotis aqua, adolebitq; ea sacerdos super altare, in holocaustū & suauem odorem domino.) Mēbra quæ cęsa sunt ordinare, est ea quæ fuerant arma iniquitatis exhibita peccato, arma effecta iustitię rationabiliter cóponere, vt sit iuxta Apostolum rationabile obsequiū nostrū. Ordinatum quippe est, vt verbi gratia, fidē reddat vir vxori, vxor viro, ambo Deo. Quæ membra? Caput videlicet, & cuncta quæ adhærēt iecori. Caput intentio est, quam cūcta totius operis membra sequuntur. In iecore concupiscentia & voluptas, iuxta eos qui de physicis disputant, cōsistit. Intestina cogitationes occultas, pedes quotidiana significant peccata, sine quibus humana vel terrena conuersatio transigi, non potest: his omnibus lotis aqua, id est, per confessionem emundatis & per lachrymas, adolebit ea (inquit) sacerdos super altare in holocaustum, & suauem odorem domino. Nunquid de bobus cura est Deo? Si non de boue viuo ac triturante cura est Deo, quanto minus de boue mortuo detracta pelle, in frusta conciso? Ergo propter nos potius dictum est, qui cum fecerimus ea quæ prædicta sunt, & adoleuerimus in holocaustum domino, non nobis, sed illi totum attribuendo, cura est illi de his, & suauis ad illum ascendit odor: sicut econtrario de peccatoribus fœtor, qui sibi viuunt, non Deo, testante Deo, cóputruerunt iumenta in stercore suo.

Iob 1.
Hebr. 13.
1. Pet. 2.
Apoc. 5.
Matth. 5.
Coloss. 3.
Rom. 12.
1. Cor. 9.
Iobel. 1.

De oblatione holocausti ex pecoribus, & quis sit ritus eius, et quid offerre mysticè sit eius, qui viuit secundū Noe.

CAPVT VI.

QVòd si de pecoribus oblatio est, de ouibus siue capris holocausthū anniculū & absq; macula offeret. Immolabitq; ad latus altaris, quod respicit ad aquilonē corā domino, &c.) De pecorib. eius oblatio est, qui viuit secundum Noe, qui, vt prædictū est, præfuit arcę inter vndas diluuij. Qui, inquā, eius exemplo domum rei regendam suscepit, eius oblatio de arietib. est, siue de capris. Nā & si reuera sit mundus, & totus candidus aries, sua tamen æstimatione caper, id est, peccator est. Anniculum, inquit, & absq; macula offeret. Anniculus. i. vnius anni mascul, iam fortis est; corniculumq; vibrare potest, gregemq; ductare iam illum decet. Significat ergo plenitudinē virtutū eius, qui præest & dignus est dominicis ouibus: qualis Apostolus

2. Cor. 13. stolus iuxta confidentiam loquitur. An ex-
perimentum vultis eius qui in me loquitur
1. Corin. 4. Christus? Itemque quasi validi conscius cor
niculi, quid vultis, inquit, in virga veniam
ad vos, an in spiritu mansuetudinis? Estque
1. Corin. 9. macula cum cauet, & dicit, ne fortè alijs prę-
dicās ipse reprobus efficiar. Et discipulo per
2. Timo. 2. suadet dicens, vt seipsum exhibeat operariū
inconfusibilem. Huic ordini maximè neces-
saria est latitudo charitatis cum spiritu forti
tudinis, vndè & subditur, Immolabitq; ad la
tus altaris, quod respicit ad aquilonem. La-
tus namque altaris est amplitudo charitatis,
2. Cor. 6. qua dilatatus idē Apostolus, dicit: Os nostrū
patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dila-
tatum est. Non angustiamini in nobis, & cæt.
Ad hoc latus altaris semetipsum immolans
idem aries anniculus, dux gregis dominici,
libenter (inquit) impendam & superimpen-
2. Cor. 12. dar ipse pro animabus vestris. Quòd respicit
ad aquilonem, inquit. Aquilo diabolum si-
Esaia 14. gnificat, qui dixit, Sedebo in monte testamē
ti, in lateribus aquilonis. Hunc aquilonem
respicit latus charitatis, quia videlicet nihil
diabolo sic contrarium est, quomodo latitu
do charitatis. (Sanguinem verò illius fundēt
super altare filij Aaron per circuitum, diui-
dentq; membra, &c.)

De oblatione holocausti ex volatilibus, & quid sit ritus eius, & quòd offerre mysticè sit eius, qui viuit, secundum Danielem.

CAPVT VII.

1. Corin. 7. SIn autē de auibus holocausti oblatio fue-
rit domino, de turturibus & pullis colū-
bæ, offeret eam sacerdos ad altare.) De auib⁹
eius oblatio est qui viuit secundum Danie-
lem. i. qui vitam ducit cœlibem, de hoc solū
solicitus, quomodo placeat Deo, & ab omni
liber onere siue seruitio penna contempla-
tiōis ad alta subleuatur, sancto feriatus otio.
De turturibus (inquit) & pullis columbæ.
Auis vtraq; gemitum pro cantu habet. Hoc
tantùm interest, quòd turtur soliuagus, co-
lumba gregatim gemere consueuit. Signifi-
cat ergo turtur solitariam vel eremiticam;
columba verò cœnobialem vitam eorum,
qui per contemplationem volant. Offeret e-
am, inquit, sacerdos ad altare. Quomodo?
Retorto, inquit, ad collum capite, ac rupto
vulneris loco decurrere faciet sanguinem
super crepidinē altaris.) Caput ad collum si-
ue ad pennulas. i. sensum ad intentiones vir-
tutum retorqueri oportet, vt videlicet quic
quid agit qui in eiusmodi proposito est, ad
hoc tendat, vt ad cęlestia iugi contemplatio-
nis volatu migret, vel caput collo inhæreat,
& non funditus abscindatur, quia videlicet
mens, quę ita cunctos actus, sicut caput regit
CAP. II. corpus, à carnis delectatione incidenda est,
sed à carnis cura necessaria incidenda nō est.
Roma. 13. Scriptum est enim: carnis curam ne feceritis
in desiderijs. Quæ ergo in desiderijs facien-
da non est, proculdubio in necessitate facien
da est. Rupto, inquit, vulneris loco, decurre-
re faciat sanguinem super crepidinem alta-
ris. Sanguis funditur in altari, cùm vt suprà
dictum est, funditùs abrenunciatur proprię
voluntati. (Vesiculam verò gutturis, & plu
mas proijci, & prope altare ad plagam orien
talem in loco in quo cineres effundi solent.)
Vesicula gutturis, quo videlicet turtur siue
columba grana reperta recōdit, capacitatem
significat memoriæ, qua benè vtens animus
scripturarū sententias vtiliter congerit. Plu-
mæ verò agilitatem mentis, qua sublimia se-
qui, altumq; dictorum sensum comprehen-
dere nouit. Sed hāc naturæ facultatem mens
erudita quodammodo nescit, dum in verita-
tis luce totum videt, totum quod de Deo sa-
pit, non suarum virium, sed superni esse mu-
neris. Vesiculam ergo (inquit) gutturis, &
plumas proijciet ad orientalē plagam, id est,
prædictas memoriæ vel ingenij sui faculta-
tes in se contemnet, supernā confitendo gra-
tiam. Locus in quo holocaustorum cineres 1. Cor. 12.
effundi solent, iustam significat hominis hu-
militatem, qui ne de accepto munere, vel re
uelationum magnitudine se extollat, memi-
nit, quia cinis est, & reuertetur in cinerem.
Vndè adhuc subditur: (Cōfringetq; ascellas
eius.) Ascellis namq; pēnatis auicula in altū
tollitur. Ascellas ergo cōfringet. i. virtutē in
infirmitate deprimet, dū vt prædictū est, de
munere se mēs non extollit, q tribuit Deus; Psal. 105.
sicut de isto Moyse dictū est, qa stetit in con
fractiōe in cōspectu eius. (Nō secabit, nec fer
ro diuidet eā, inqt.) Nec enim virtus accepta
omninò nesciri debet, alioqui custodiri non
valet. Confringatur ergo, & non secetur vel
ferro diuidatur. i. per humilitatē ignoretur,
sed p rationē optimè sciatur, vt seruetur. (Et
adolebit super altare lignis, igne posito, &c.)

De oblatione farris, & cur sit dictum: Anima cū obtulerit, & quòd simila esse debeat eius oblatio, et quis ritus eius sit.

CAPVT VIII.

ANima cùm obtulerit oblationem sacri CAP. II.
ficij domino, simila eius erit oblatio.)
Quamuis per partem, totum. i. per animam,
rectè intelligas hominem, eleganter tamen
in tali negotio maluit animam ponere quā
hominem. In vero namque sacrificio, non sa
tis est corporaliter præsentem spectari homi
nē, præsertim vbi sacrificij dominus nō sche
ma vel habitum corporalem, sed animæ re-
spicit intentionem. Anima ergo, inquit, cùm
obtulerit oblationem, sacrificij domino, si-
mila erit eius oblatio. Hactenus de oblatiōe
pecorum, siue carnium: nūc de oblatiōe far-
ris literalis sermo est. Equidem dignum est,
vt non hordeum aut furfurem, sed similam
offerat Deo largitori omnium, qui acceptio
ne dignam modis omnibus facere curat ob-
lationem. Cæterùm & hoc spirituali sensu
non vacat. Simila namq; interior frumenti
vel tritici medulla est. Quid autem hæc scri-
ptura sancta, nisi frumētum Dei? Porrò me-

dulla tritici spiritualis intellectus verbi. Qui ergo ritè sacrificare desiderat, dum legit aut psallit, spiritualem intelligentiam in creatoris sui laudibus offerat. Quod Apostolus studens agere, psallam (inquit) spiritu, psallam & mente. Nam spiritu psallere est memoriter psalmorum verba proferre, mente verò psallere est vitalem verborum sensum mente percipere. Qui ergo Deo laudem immolat, vt floridum faciat sacrificium: sensum vitalem, quò delectatur Deus, offerat, vt verbi gratia, cùm dicit: panem angelorum manducauit homo, non tam surfurè literæ sequendo, quàm spiritus illum similā panem intelligat, non quē Moyses dedit, vel quem Moyses cum populo mäducauit, sed quem pater signauit, & in quo vitam mundo dedit, quo angelos immortaliter pascit, quòd quia Iudæi non faciunt, occidentem literam, & non viuificantem spiritum sequendo, contemptibile est quod offerunt, rectèque dicitur illis per prophetam. Offertis super altare meum panem pollutum. Itaque simila, inquit, erit eius oblatio. Sed non satis est, in huiusmodi oblatione solam habere consciētiam. Sequitur ergo: (Fundetque super eam oleum, & ponet thus.) Oleum charitatem, thus bonæ famę significat odorem. Hoc sermo diuinus præcipit, vt quicunq; dicto vel scripto prædictam verbi diuini similam sacrificat, & cū charitate id faciat, & apud eos qui foris sunt, bonum testimonium habeat. Hoc enim modo, & oleum pariter & thus offert Deo suo. (Ac deferet ad filios Aaron sacerdotis. Quorum vnus tollet pugillum plenum similæ & olei, ac totum thus, & ponet memoriale super altare, in odorem suauissimum domino. Quod autem reliquum fuerit de sacrificio, erit Aaron & filiorum eius sanctum sanctorum de oblationibus Domini.) Vnus iste vel Ecclesiæ veritatē, vel certè ipsum significat Christum magnum pontificem. Tollet, inquit, pugillum plenum similę & olei, ac totum thus, id est, intētionem charitatis, ac bonæ vitæ odorem eius qui laborat in verbo & in doctrina, & ponet memoriale super altare in odorem suauissimum Domino, videlicet iuxta quod in Apocalypsi idem ipse significatur, per angelum stantem iuxta aram templi, & habentem thuribulum aureum in manu sua, cui data sunt incensa multa, vt daret de orationibus sanctorum super altare aureum, quod est ante oculos Domini. Hic planè prędictum memoriale super altare tollit, vt is à quo suscipitur in memoria æterna sit. Quod reliquum, inquit, fuerit de sacrificio, erit Aarō & filiorum eius: quia videlicet eorum, qui scripturas libenter legunt, & idcirco filij Aaron, id est, proximiora Christi mēbra sunt, sancta & desiderabilis refectio est, quicquid de huiusmodi sacrificio sancti doctores in libris suis reliquerunt. Erit igitur, inquit, sanctū sanctorum de oblationib. dñi.

1. Cor. 14.

Psalm. 77. Ioan. 6.

Malac. 1.

Apocal. 8.

Quòd oblatio similæ sartagine minutatim diuidēda sit, oblatio verò de craticula non comminuenda, & vtraq; absq; fermento oleo conspersa esse debeat, & quid hæc mysticè innuant. *CAP. IX.*

CVm autem obtuleris sacrificium coctū in clibano, de simila panes scilicet absq; fermento conspersos oleo, & lagana azyma oleo lita, si oblatio tua fuerit de sartagine similæ conspersæ oleo & absq; fermento, diuides eam minutatim, & fundes desuper oleū. Sin autem de craticula sacrificium fuerit, æquè simila oleo cōspergetur.) Ei qui similā verbi Dei coquit in clibano, i. scripturam sacram tractat in spiritu sancto, panes faciens, absq; omnis hæreticę prauitatis vel vanę gloriæ fermento, cōspersos (vt prædictū est) charitatis oleo: ei inquā persecutio semper præsto est. Aut enim ab his qui intus sunt falsis fratribus illi derogatur, aut ab illis qui foris sunt impijs, & sine Deo hominib. manifestius impugnatur. Ait ergo: Si oblatio tua fuerit de sartagine similæ cōspersę oleo, & absq; fermento, i. si intus habueris pugnas verborū à falsis fratribus, pro sacræ studio scripturę, quā cum charitatis oleo, & absq; falsitatis tractaueris fermento, diuides eam minutatim, i. diligentissimè singula dicta discuties, ne fortè quippiam repręhēdi iustè possit, & fundes supra oleum. Similæ iam conspersæ oleo, iterum minutatim diuisæ superfundes oleum, i. scripturæ sanctę per charitatem elucidatæ, iterum singillatim retractæ aduersus contradictores, non amaritudinis zelum, sed ardentioris, vt eos lucrifacias, superaddes eiusdem charitatis oleū. Sartago vas à strepitu soni vocatum, sonat enim & strepit, dū in ea frigitur oleum. Internum ergo significat fraternæ æmulationis incendium, i. interius personante ac perstrepente falsorum fratrū inuidia. Porrò craticula apertam illorum, qui foris sunt, significat malitiā, qui sanctos homines, veritatis similā Deo sacrificantes, corporaliter quoq; distentos, subiectis incēdijs conflagrauerunt. Illic quoq; oleum cōspergitur: corpore nanq; assato, charitas exundat & ebulit feruentius. Ait ergo: Sin autem de craticula sacrificium æquè simila oleo conspergetur. Notandū, quòd si de sartagine est oblatio minutatim diuidi, & sic oleum supra fundi iubetur: sin autem de craticula nō minutatim diuidi, sed oleo tantū conspergi imperatur. Nā contra falsos fratres, qui sub nomine Christiano veritati insidiantur, diligētissima diuisione ac subtili discretionis minutatione opus est, quippe qui sub eisdē nominibus, quib. pro fide vtimur, & ipsi malitiosè delitescentes, contra fidem nituntur. Vnde Dominus noster: Attendite à falsis prophetis, qui veniūt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus aūt sunt lupi rapaces. Cæterū cōtra eos, qui Christi nomen quoq; oderūt, nō adeò dubia, vel subtilis pugna est: illic enim quasi in plano campo hostem dinoscere valet

Matt. 7.

valet simplicitas quoque rusticorum fidelium. Nam sicut ipse Dominus noster, cùm à Iudæorum pontificibus, scribis, ac pharisæis, tanquā in sartagine stridula seditioso strepitu quæstiunculis obiectis frigeretur, subti li cōmemoratione scripturarum causam iustitiæ suæ tuebatur: cùm autem coram Pilato staret, nihil cum illo de scripturis est locutus: sic electi eius discipuli quoties ab eis qui scripturarū habent notitiam, quæstionibus peruersis inquietantur, oportet vt de scripturis vigilanter respondendo, verba sua quasi minutatim diuidāt: quoties autem ab eis tribulantur qui scripturas non recipiūt, vel earum non habent auditum, sermonem de huiusmodi non effundāt. Sequitur: (Quam offerens Domino trades manib. sacerdotis, & cætera, vt supra.)

Quòd omnis oblatio quæ offertur Domino, absq; fermento & melle esse, & sale conditi debeat, & quid hæc mysticè. CAP. X.

OMnis oblatio quæ offertur Dño, absq; fermento fiet. Nec quicquam fermēti, nec mellis adolebitur in sacrificio Domini. Primitias tantū eorum offeretis & munera: super altare verò non ponentur in odorem suauitatis.) De fermento veteri, fermēto ma-
Psal. 118. litiæ & nequitiæ, iam alibi dictum est. Mel dulcedinem temporalis gaudij significat, cui cōstanter à sapiente, verbi Dei præfertur delectatio, dicente: quàm dulcia faucibus meis eloquia tua super mel & fauū ori meo. Nec mellis inquit, i. vanæ ac transitoriæ delectationis adolebitur quicquam in sacrificio domini. Nam econtrariò agnum comedere iubemur, cùm lactucis agrestibus, quæ valdè amaræ sunt, & amara significant lamenta pœnitentium, sine quibus non satis est charum
Psalm. 50. Deo sacrificium nostrum. Quod sciens Psalmista: Sacrificium (inquit) Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatū deus
Eccles. 3. non despicies. Igitur nec fermenti (inquit)
Luca 6. nec mellis quicquam adolebitur in sacrificio domini, quia videlicet sicut fermentum malitiæ & nequitiæ Deus odit, sic & ineptam lętitiam non admittit, nec enim tēpus est nunc ridendi, sed flendi. Væ aūt vobis (ait) qui ridetis nunc, quia plorabitis & flebitis. Primitias tantū eorum (ait) offeretis & munera, videlicet quemadmodum anetum decimatur, aut mentha, super altare verò non ponentur
CAP. III. in odorē suauitatis. (Quicquid obtuleris sacrificij, sale cōdies, nec auferes sal fœderis dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatiōe offeres sal.) Notanda terna salis replicatio, quicquid obtuleris sale cōdies, & non auferes sal fœderis dei tui, & in omni oblatione offeres sal. Hoc ergo sub nomine salis plenius inculcat & replicat, vt absq; discretione nihil facias. Nam sicut quod sale nō est conditū, insipidum est, & carnes quibus salis condimentū denegatur, citius corrumpūtur: sic omne quod agimus, si absq; discretione fiat, æternæ sapientiæ placitum nō est, & quasi putridum aut fœtens abiectiōe dignū est. Idcirco ter dixit: (sal fœderis dei tui,) quia videlicet in discretiōe fœdus domini permanēs est, indiscretè aūt agentibus, fœdus cum Deo permanēs, vel incorruptum perseuerare inquit. Proinde dominus ait. Vos estis sal terræ: Si ergo sal infa- *Matth. 5.* tuatum fuerit, in quo salietur?

Quid sit mysticè de spicis virentibus offerre, & quid sit igni eas torrere, oleumq́, ac thus super imponere. CAPVT XI.

SIn aūt obtuleris munus primitiarum frugum tuarum Domino, de spicis adhuc virentibus, torrebis eas igni, & confringes eas in morem farris, & sic offeres primitias tuas Domino, fundēs super ea oleum, & thus impo nēs, quia oblatio Domini est.) Fruges nostræ lectionis sacræ sunt. Tūc autem munus *Matth. 13.* primitiarum offerimus de spicis adhuc virētibus, cùm in seruitio Domini patrum illorum qui ante legem fuerunt, imitanda nobis exempla proponimus. Ager enim mundus est, semen verbum Dei, messis verò consummatio seculi. Ergo cum exempla patrum legimus, & imitanda nobis proponimus, quos nōdum legis æstus torruerat, quasi de spicis adhuc virentibus, domino primitiarum munus offerimus. Sed sunt eorum facta quędā, quæ sicut historialiter acta leguntur, nequaquam ita sequi, vel in defensionē nostri pro auctoritate assumere ea valem'. Imò & post legem datam sunt sanctorum facta quędam, à quibus iustè restringimur, secundum regulam Euāgelicam, verbi gratia: Ante datam *Genes. 3.* legem Abraham patriarcha, Dei amicus, so- *1. Reg. 3.* rorem suam filiam patris sui, & non matris suæ, vxorem duxit: post legem autem Dauid quoq; sanctus, plures vxores eodem tempore habuit. Ita quasi virentes adhuc spicæ, ante aduentum Christi in agro mūdi huius steterunt, donec eleuato eodē sole iustitię quasi plena æstate maturesceret, ac solidaretur messis virtutum. Igitur si de spicis (inquit) adhuc virentibus munus primitiarum frugum tuarum domino obtuleris, torrebis eas igni, & confringes in modum farris: id est, Si exempla patrum antiquorum imitanda tibi proposueris, horrentem literæ paleam spiritu sancto adures, & sensu spirituali conterēdo, ad similitudinem Euangelici farris confringes: vt quod hoc tempore iudicaretur adulterium ad Euangelicum referas sacramentum. Nam quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera: si secundum literam sequaris vel imiteris, tanquā adulter iustæ remouendus es ab altari domini. Si aūt cum Apostolo per allegori- *Galat. 4.* am dicta esse hęc accipias, spicas virētes igni torres, & in modū farris cōfringis, dignè domino primitias ferēs, fundensq; super eas oleū, & thus imponēs, i. pia charitatis cōsideratione ad honorē dñi perpendēs, quia nō illis reputatur in peccatū, quod recenti adhuc seculo,

ret pro peccato suo vitulum immaculatum domino,& adducet illum ad ostiũ tabernaculi testimonij coram domino, ponetq; manum suam super caput eius,& immolabit eũ domino, &c.) Lex ista eius oblationis est, quæ pro peccato datur. Hoc sacrificiũ primũ & vniuersale omnium est. Quid secũdum literam ab holocausto & hostia pacificorum differat perspicuum, quia videlicet non vt de hostia pacificorũ, ita de isto in esum sacer dotum, partes quędam tolluntur, neq; vt holocaustum in altari, sed extra castra totũ cõburitur. Ergo legem eius auctoritate Apostolica præeunte diligentius prosequamur. Ait: Si sacerdos qui est vnctus peccauerit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato suo vitulum immaculatum,&c. Ac deinceps: Quod si omnis turba Israel ignorauerit,& per imperitiam fecerit, ꝗ contra mandatũ Domini est,& postea intellexerit peccatum suum, offeret vitulum pro peccato. Et reliqua. Vtrobiq; sic definitum est. Pellem verò & omnes carnes cũ capite ac pedibus, & intestinis, & fimo, & reliquo corpore offeret extra castra, atq; comburet. Porrò hæc Apostoli sententia est: Quorum enim animalium sanguis infertur in sancta per pontificẽ, eorum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per semetipsum populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes: Et reliqua. *Hebr. 13.*

Quòd Adam fuerit sacerdos ille iuxta sensum mysticum, de quo lex dicit: Si sacerdos peccauerit, delinquere faciens populum: & quòd vitulus pro peccato eius oblatus, est Christus.

CAPVT XIIII.

CA. IIII. QVis igitur iste est sacerdos, qui peccatũ, delinquere faciens populum, nisi primus homo Adam, qui cũ deberet esse sacerdos, & iugi sacrificij laudis honorificare dominum, ad hoc enim super iumenta & bestias terræ eruditus, id est, ad imaginem & similitudinem Dei factus est, & in paradyso positus, benedictione creatoris in filijs suis augendus, vt eidem creatori gratias ageret, & sacrificiũ laudis offerret: cùm, inquã, hoc facere deberet, peccauit, & omnem posteritatis suæ populum delinquere fecit? Nã in illo omnes peccauimus, & omnes in illo iustè mortui sumus, dicit ergo. (Offeret pro peccato suo vitulum immaculatum Domino,& adducet illum ad ostium tabernaculi testimonij coram domino, ponetque manũ super caput eius, & immolabit eũ domino.) Hoc ita factum est. Adam non idem in persona, sed idem in natura, Adam, inquam, nouus deus & homo Christus Iesus, obtulit ꝓ peccato suo vitulum immaculatum, pro peccato, inquã, suo, id est, suorum: nostrũ enim peccatum per suam gratiam suum fecit debitum. Vnde dicit in Psalmo: Quæ non rapui tunc exoluebam. Quẽ vitulum obtulit immaculatũ? Semetipsum, corpus suũ immaculatum de armento boũ magnorũ, de genere patriarcharum antiquorũ sine omni macula peccati conceptum & natum. Adduxit illum vitulũ. i. semetipsum,& adstitit ad ostium tabernacli testimonij, tabernaculi, inquã, cęlestis & veri, ꝗ nobis erat clausum, vt aperiret nobis cælestia sancta sanctorum per sanguinem suum. Posuitq; manũ super caput eius, & immolauit eum Dño, id est, obedientẽ se exhibuit,& obtulit se in sacrificiũ deo & patri suo. Et notandum quòd tertiò repetitum est Domino. Offeret vitulum immaculatum domino, adducet illum coram Domino, & immolabit eum Domino. Dominanti quip pe trinitati, Christus humanitatis suæ vitulum sacrificauit, triduana morte satisfaciens pro nobis. Vnde adhuc sequitur. (Hauriet quoque de sanguine vituli, inferens illũ in tabernaculum testimonij. Cumq; intinxerit digitum in sanguine, asperget eum septies coram domino, contra velũ sanctuarij, ponetque de eodem sanguine super cornu altaris, thymiamatis gratissimi domino, quòd est in tabernaculo testimonij.) Et hoc ita factum est. Christus enim propitiationis nostræ vitulus per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, non quod sanguinem sui corporis, verbi gratia, qui de lanceato eius latere profluxit, ipse in illa cælestia sancta transtulerit, sed quia sanguinis eiusdẽ effectũ, id est, remissionẽ peccatorum, vniuersæ ecclesiæ, quæ est tabernaculũ testimonij eius, intulit in conspectu dei patris. Quomodo? Cumque intinxerit digitũ, inquit, in sanguine, asperget eum septies corã domino contra velum sanctuarij,&c. Digitum in sanguine intingere, est spiritum S. per sanguinem suum dare, nam digitus dei dicitur spiritus S. vt ille: Si ego in digito Dei eijcio dæmonia, ꝗ alius Euangelista manifestius, si in spiritu Dei, inquit, eijcio dæmonia. Porrò hic spiritus sanctus nulli in remissionem peccatorum, nisi per Christi sanguinem datur. Vnde est illud: Nondum enim fuerat spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Cùm ergo sacerdos digitum in sanguine intinxerit, id est, cũ spiritum sanctum, per suũ sanguinem acquisierit, asperget eũ, inquit, septies coram domino cõtra velum sanctuarij. Hic spiritus sanctus septiformis est. Porro velum sanctuarij operturam siue clausuram significat cælestium mysteriorum eiusdem Christi filij Dei. Digito igitur intincto, sanguinem septies aspergere, est dato per passionem suam septiformi spiritu sensum discipulis, vt scripturas intelligerent aperire. Ponetque (ait) de eodem sanguine super cornu altaris Thymiamatis gratissimi Domino, quod est in tabernaculo testimonij. Cornu altaris fortitudo vel exaltatio eiusdem Christi est. Vnde Psalmista: Cõstituite diem solennem in cõdensis vsq; ad cornu altaris. *Psal. 117.*

Psal. 68. *Hebr. 9.* *Luca 11.* *Math. 12.* *Ioan. 7.* *Luca 24.*

Id est, vacate à seruilibus, & intendite bonis operibus, donec perueniatis ad cognitionẽ diuinitatis Christi, qui est sublimitas vestræ mentis. Idcircò verò altare dicitur thymiamatis gratissimi domino, quia thymiamata siue incensa orationum nostrarum non nisi de illo vel per illum deus pater accipit. Ponet, inquit, ergo de eodẽ sanguine super cornu altaris thymiamatis. i. suscitatus à mortuis, & eleuatus in cælum, sedensq́; à dextris dei, vestigia suæ passionis, scilicet, cicatrices vulnerũ, signa clauorum, & lanceæ, in æternum reseruabit, quo memoriali grauissimi odoris semper interpellet pro nobis.

Quòd reliquum sanguinem fundi ad basem altaris in introitu tabernaculi, sit baptizari gentes post passionem eius in morte eius.

CAPVT XV.

Omnem autem reliquum sanguinẽ fundet in basem altaris holocausti in introitu tabernaculi.) Fundamentum est Christianæ fidei, scilicet, baptizari in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Vnde & benè dicitur, in introitu tabernaculi, quia videlicet nõ nisi per baptismi regenerationem introitus vlli est in tabernaculum Dñi quòd est ecclesia dei. Ait ergo: Omnẽ autẽ reliquũ sanguinem fundet in basem altaris. Dixit enim, Matth. vlt. postquã resurrexerit à mortuis: Euntes docete oẽs gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Hoc vtique dicto reliquias sanguinis sui fudit in basem altaris. Nam & Apostolus dicit: Quicunque Rom. 6. baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, &c. Igitur reliquum sanguinem fundet in basem altaris, in introitu tabernaculi, id est, cũ per sanguinem suũ priorum temporum omnes electos emundauerit, eiusdẽ gratiæ reliquias futuris, & per verbum Apostolorum, credituris gentibus siue Iudæis, ponit in introitu tabernaculi veri, vt per baptismum complantẽtur similitudini mortis eius, quicunque volunt corpori eius vniri, id est, in ecclesiam eius ingredi, & resurrectionis eius comparticipes fieri.

Quid sit pelle, carnibus, capite, pedibus, intestinis & fimo extra castra crematis, & cineribus in locum mundum effusis: adipem vituli offerri pro peccato: & quod in sacrificio panis & vini, veritas carnis & sanguinis, & tota sit gratia verbi incarnati.

CAPVT XVI.

Et adipem vituli offeret pro peccato, tam eum qui operit vitalia, quàm omnia quæ intrinsecus sunt, duos renunculos, & reticulum quod est super eos iuxta ilia, & adipem iecoris cum renunculis, sicut aufertur de vitulo hostiæ pacificorum, & adolebit ea super altare holocausti. Pellem verò, & omnes carnes cum capite, & pedibus, & intestinis, & fimo, & reliquo corpore efferet extra castra in locum mundum, vbi cineres effundi solent. Incendetque eam super lignorum struem, quæ in loco effusorum cinerum cremebuntur.) Dubium ergo esse non licet, quoniam illud, quod corpus hostiæ iubetur extra castra cremari, hoc significet, quòd Dominus Iesus extra portam passus est, Apostolico firmante testimonio, quod superius positum est. Quid ergo hæc sibi vult retentio adipis, & cæterorum quæ separari iussa sunt in holocaustũ, nisi illud, quòd idem vitulus, idemque sacerdos magnus, continuò educendus, vespertinum fecit sacrificium, panem & vinum trãsferendo in corpus & sanguinem suum. Nam pellem quidem, id est, visibilem hominis speciem, totumque mortalis ac miseræ substantiæ nostræ fimum, in isto sacrificio non attendis, sed quicquid pinguedinis, id est, quicquid gratiæ spiritualis in Christo est, fides istic tenet, & sensus animæ percipit. Vnde tota cum eodem capite suo sancta dicit ecclesia. Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea. Cæterùm de illo quæri potest, quod cùm dicatur, corpus & sanguis, neque panis in carnis speciem, neque vinum mutetur in sanguinis horrorem, id est, murmurare plebeium quemque, cur non sacerdos vituli fimum adoleat, simul & pellem. Atilla semel extra portam cremata sunt, quando pellem nostræ mortalitatis atque corruptionis excoxit ignis passionis super struẽ lignorum, id est, in patibulo crucis, ac demum ipso resurgente à mortuis id quod mortale erat, à vita absorptum est. Cur post resurrectionem suam inuisibilis factus est, & nõ nisi quando voluit, & à quib. voluit visus est, ita vt cum vellet euanesceret, nisi quia corruptio omnis absorpta est? Etenim quod necessario visibile est, proculdubio & corruptibile est: Igitur de fimo & pelle vituli, id est, visibili atque corruptibili specie corporis & sanguinis Domini, neminem scrupulus moueat infidelitatis. Nam totam adipem, totã pinguedinem vituli, id est, totam gratiam, & veritatem verbi incarnati, qua indiget vt repleatur anima fidelis, illic se habere fides Christiana consentit. Nomine, re, atque effectu, caro vera est & sanguis verus. Nomine videlicet, quia sic sacerdos dixit, consecratio num opifex, qui vera rebus nomina ponit: Hoc est corpus meum: Hic est calix sanguinis mei. Re autem, quia profectò sanctum sanctorum est, quàm verè sacerdos iste, qui sanctificat, sanctus sanctorum est. Effectu nihilominus, quia videlicet quàm efficaciter semel passus, omnibus præteritis remissionẽ peccatorũ attulit, tam potenter & nũc ad ecclesiã per eandẽ fidem venientibus, remissionem peccatorum dignè percipientib. impendit. Vbi tot habens veræ essentiæ partes, multo adipe repletur anima fidelis, quid te moueat, quia non cõparent pellis & fim'. i. horrida species carnis & sanguinis. Illud sanè nõ prætereat vicariũ Christi sacerdotem, quia cum

Marginal notes: Hebr. 13. — Psal. 62.

quia cum adipe duos quoq; renunculos & reticulos iecoris, id est, omnem voluntatẽ propriam secundum spiritualem hãc legem, magnus ille sacerdos deo patri suo in holocaustũ obtulit. Non enim increpantibus se renibus suis acquieuit, sed iam antequam prædicto modo carnes eius pellis quoq; & fimus cre-
Luca 22. manda extra portam efferrentur, renes suos adoleuerat. Dicebat enim. Nõ mea pater mi, sed tua voluntas fiat: Hoc, inquam, sacerdotem quemq; non prætereat, sed ex exemplo eius ipse quoq; renes suos cum iecore, id est, voluptatem carnis vel concupiscentiã quæ iuxta Physicos consistit in iecore, adolere, id est, mortificare studeat. In locum, inquit,
Locus cinerum. mundum, in quo cineres effundi solent, cremabuntur. Locus in quo cineres effundi solent, communis terræ sinus, & humanę sepulturæ necessitas est. Illic enim cineres, id est, omnium mortalium corpora mox in cineres resoluenda, effundi solent. Mundus au-
Ioan. 19. tem quod dixit, hoc Euangelista sanctus nõ præteriens, cùm dixisset: Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus, & in horto monumentum, statim addidit, in quo nondũ quisquam positus fuerat. Munditiam ergo singularem cineris vnici, signãter expressit, dũ non tantum in locum, in quo cineres effundi solent, sed in locum mundum dixit. Nam sicut in vtero, de quo conceptus est, nondũ quisquam admissus fuerat, & sicut in monumento in quo positus est, nondum quisquã conditus fuerat: sic in illa munditia qua cinis eius effusus est, nullius vnquam cinis effusus fuerat. Vnde & cineres omnium in antiquum statum reformare poterit, indultã illis participatione sui, sanctus iste cinis. Nam & idcircò cũ mundus esset, in terrã fusus est, vt corpora nostra propter peccata in cinerem reuersa, denuò secum resuscitaret.

De eo quod ait: Quòd si omnis turba Israel ignorauerit, &c. quod actualia peccata per illam multitudinis ignorantiam intelligenda sint, & quod illa quoque vt originale peccatum deleantur per mysterium passionis Christi. CAPVT XVII.

CA. IIII. QVòd si omnis turba Israel ignorauerit, & per imperitiam fecerit, quod contra mandatum domini est, & postea intellexerit peccatum suum, offeret vitulum pro peccato, adducetq; eum ad ostium tabernaculi, & ponent seniores populi manus super caput eius corã domino.) &c. vt suprà. Quæ hactenus dicta sunt, itidem dici potuissent, etiam si vnum & solum originale peccatum Christi fuisset morte deletum. Sed dicit Aposto-
Rom. 5. lus: Et non sicut per vnum peccatum ita & donum. Nam iudicium ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationẽ. Si enim in vnius delicto mors regnauit per vnũ, multò magis abũdantiam gratię, & donationis, & iustitiæ accipiẽtes in vita regnabũt per vnũ Iesum Christũ. Optimè & cũ hoc Apostoli testimonio, & cũ omni euangelicæ veritatis doctrina, certũ tenet fides catholica, quia non solũ originale, sed & cuncta simul actualia, nobis per passionẽ Christi filij dei remittuntur peccata. Benè ergo postquã de peccato sacerdotis lex dicit, ita subiunxit. Quòd si omnis turba Israeli ignorauerit, & per imperitiã fecerit, quod cõtra mandatum domini est, &c. Post peccatũ sacerdotis omnis quoq; turba ignorauit, quia postquã primus homo peccauit, qui (vt prædictum est) in paradyso dei sacerdos esse, gratiarumq; & laudum hostias offerre debuit, cuncta quoq; populositas generis humani in ignorantiã dei defluxit, originale crimen actualib. cumulando peccatis. Vnde Apost. Rom. 3.
Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, aut requirens deum. Oẽs declinauerunt, simul inutiles facti sunt, &c. quæ de testimonio psalmi sumpta sunt. Et vt compro Psal. 13.
baret nec Iudæum qui requiescit in lege & gloriatur in deo, ab illa declinantium, atque inutilium vniuersalitate excipi, cõtinuò subiunxit: Scimus autẽ quia quæcunque lex loquitur; his qui sub lege sunt, loquitur; vt omne os obstruatur, & cætera. Igitur & sacerdotis, qui delinquere fecit populum, & simul omnis turbæ peccatum, eodem ani- Rom. 3.
mali .i. vitulo, & eodem sacrificij ritu legitimè expiatur, quia & originale quod ex Adam contractum est, & cuncta simul actualia peccata eodem passionis Christi sacramento delentur. Et super illius quidem bruti pecoris caput, seniores tantũ ponebant manus, nec enim fieri poterat, vt cuncta simul turba imponeret vni manus, huius autẽ vituli rationalis, id est, Christi capiti manus imposuimus nos omnis turba, quicunq; in morte ipsius baptizati sumus. Omnia nanq; peccata no- Esa. 53.
stra capiti & fortibus humeris eius portanda siue tollenda imposuimus, immò Deus per manus nostras: per manus, inquit, id est, per fidem siue professionem credentium, posuit in eo iniquitates omnium nostrum.

De peccato, quod post baptismum admittitur, secundum legẽ dicentem: Si peccauerit princeps, &c. Et quis sit princeps, & quæ anima de populo terræ: & de oblatione principis, id est prælati.

CAPVT. XVIII.

SI peccauerit princeps, & fecerit vnũ è pluribus per ignorantiã, quod domini lege prohibetur, & postea intellexerit peccatum suum, offeret hostiã domino, hircum de capris immaculatum, ponetq; manum suam super caput eius. Cũq; immolauerit eum in loco vbi solet mactari holocaustum coram domino, quia pro peccato est, tinget sacerdos digitũ in sanguine hostiæ pro peccato, tangens cornua altaris holocausti, & reliquum fundens ad basim eius. Adipem verò adolebit, vt supra, sicut in victimis pacificorũ fieri solet.) Post passionis Christi sacramẽtũ, quod in baptismo percipitur, peccantib. iam non idẽ remedium vel eadẽ gratiæ largitas ꝓponitur:

Nam

ignorantiam peccare hoc putauerimus esse
discretionẽ boni ac mali nõ habere, siue man
data dñi non legisse vel audisse, ergo neminẽ
scientiam habentiũ lex domini post peccatũ
2. Reg. 12. admittit intra ianuas propitiationis suæ. Sed
absit hoc. Quis enim in hac parte, scilicet in
scientia legis maior quàm Dauid? Et tamen
post adulterium simul & homicidium pœni
tens receptus est. Quærendum ergo, quis ille
sit terminus, quẽ cùm attigerit peccator, nõ
per ignorantiã peccare rectè pronuncietur.
Dicimus itaq;, quia cũ quispiam eo processe
rit, vt redargutus de peccato suo, non solùm
non emendet, sed insuper opera sua defende
re velit, tunc demũ non per ignorantiã, sed
scienter peccare, & proinde excusationẽ de
peccato suo non habere dicendus est. Est e-
nim quædã non tam ætatis vel simplicitatis,
quã infirmitatis ignorantia, dum in hora ten
tationis sic mens caligine inuoluitur, vt mi-
ro modo id quod scit nesciat, & quod videt
non videat. De hac parte ignorantiæ Apost.
Hebr. 5. dixit: Qui condolere posit his qui ignorant
& errant, subiunxit enim: Quoniam & ipse
circundatus est infirmitate. His duntaxat,
qui eiusmodi sunt, ista clamẽtiæ lex por-
rigit manum, & eorum tantum peccata con
trahit intra redemptionis ambitũ, qui peccãt
per ignorantiam. Nam illis qui peccatis suis
fauent, qui diligunt iniquitatẽ, eamq; liben-
ter aspiciunt, & redarguti (vt iam dictũ est)
Psal. 56. peccata sua superba defensione tuentur, nul
Hebr. 10. lus propitiationis locus est. Vnde Psalmista
iniquitatem, inquit, si aspexi in corde meo,
non exaudiet Dñs. Et Apostolus: Volunta-
riè enim nobis post acceptã notitiam peccan
tibus, iã non relinquitur hostia pro peccatis.

De eo quod sic dictum est. Sin autem de pecoribus, iuxta illud Euãgelij Matth. XIX. consilium: Si vis perfectus esse, &c.

CAPVT XX.

SIn autem de pecoribus obtulerit victimã
pro peccato, ouem scilicet immaculatam,
ponet manum super caput eius, & immola-
bit eam in loco vbi solent holocaustorũ cæ-
di hostiæ.) &c. vt supra. Lex spiritualis &
CAP. V. sancta, postquam dedit præceptum, accom-
modat etiam consilium. Nam quod intelli-
genti peccatum suum hactenus de offeren-
do hirco siue capra dixit, præceptum est:
Quod autem nunc de offerenda loquitur o-
ue, consilium est. Nec enim dicit. Offeret o-
uem, sed conditionaliter, sin autem, inquit,
de pecoribus obtulerit pro peccato ouem.
Hic ergo rectè intelligimus, illud significas-
se spiritum sanctum, quod nunc apertè reso
nat Christi euangeliũ, sic prædicari pœniten
tiæ præceptum, vt nõ taceat perfectionis cõ-
Matth. 4. silium. Nam peccatoribus præcipiẽdo dicit:
Ibid. 3. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim re
Ibid. 19. gnum cælorum. Et Ioannes cum commina-
tione venturæ iræ: Facite, inquit, fructus di-
gnos pœnitẽtiæ. Iusto autẽ dicitur sic: Si vis
perfectus esse, vade & vende omnia quæ ha
bes, & da pauperibus, & veni sequere me. Et
profectò qui iuxta hanc distinctionem pœ-
nitentiam agit, ita dũtaxat, vt pro fructu pœ
nitentiæ quædã tribuat, & quædam sibi reti-
neat, hic hircum qui nõ tundetur immolat:
Qui aũt nihil sibi reseruat, sed omnia vendit
& dat pauperibus, & ita Christum sequitur,
hic ouẽ tonsam immolat, qualium gregẽ in
sancta ecclesia sponsus intuens dicit in Can-
ticis. Dentes tui sicut grex tonsarum quæ a- Cant. 4.
scenderunt de lauacro. Sed hoc (vt prædictũ
est) consilij magis, quam præcepti est, videli-
cet vt cuncta tribuat, & nihil sibi retineat. I-
gitur si ouem, inquit, obtulerit immaculatã,
id est, si simplicẽ quoq; vitam, & licitam con
uersationem reliquerit, vt melius regno cæ-
lorum vim facere posit, ponet manum su-
per caput eius, id est, votum suum manife-
sta actione profitebitur, postquã non licebit
ei iam quicquam proprium habere nullam
omninò rem, sed nec propriũ corpus in sua
potestate. Et immolabit eam in loco vbi so-
lent holocaustorum cædi hostiæ, &c. vt su-
pra.

Si peccauerit anima & audierit vocem iurantis, & cætera iuxta illud Apostoli intelligendum. Non solũ qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, & quòd immunditiæ tactus, sit peccati consensus.

CAPVT XXI.

SI peccauerit anima, & audierit vocem iu
rantis, testisque fuerit quòd aut ipse vide- CAP. V.
rit, aut conscius est, nisi indicauerit, porta-
bit iniquitatem suam.) Apostolus cùm di- Rom. 1.
xisset: Qui cùm iustitiam dei cognouissent,
non intellexerunt, quoniam qui talia agunt
digni sunt morte, continuò subiunxit. Nõ
solùm autem qui faciunt, sed & qui consen-
tiunt facientibus. Hoc idem consonanter
hæc sacra lex præsenti loco elocuta est. Nam
hactenus de illis dixit, qui faciunt vnum de
pluribus quod lege domini prohibitum est,
nunc de illis qui consentiunt facientibus,
manifestè perdocet. Si peccauerit (inquit)
anima, & audierit vocem iurantis, & cætera.
Procul dubio, qui peierat, vnum facitè plu
ribus quod lege Domini prohibetur. Qui
autem testis aut conscius est, qui vidit aut
audiuit illud, in quo ille peierauit, sed tacet
& non indicat, procul dubio silendo consen-
tit, non indicando, periurij cõparticipem se
facit. Ac verò quia nõ indicauit, portabit ini-
quitatem suam, quia talis est consentiendo,
qualis ille agendo, teste (vt prædictũ est) A-
postolo. Igitur de his qui faciunt, supra locu
tus, nunc de illis qui consentiunt facientibus
sententiã ingressus, & mox remedium o-
stensurus, dicit ad hoc. (Anima quæ tetige-
rit aliquid immundũ, siue quod occisum est à be
stia, aut per se mortuũ, vel quodlibet aliud
reptile, & oblita fuerit immunditiæ, rea est,
& delin-

& delinquit. Et si tetigerit quicquam de immunditia hominis, iuxta omnem iniquitatẽ qua pollui solet, oblitaque cognouerit postea, subiacebit delicto.) Quod significauerat dicendo: Anima quæ tetigerit aliquid immundum siue quod occisum est à bestia, hoc penè expresſit dicẽdo, & si tetigerit quicquã de immunditia hominis, &c. Nam reuera in mundita hominis morticinum est, quia veram vitã, id est, dei spiritum per immunditiẽ opera procul à se effugauit, quo fit vt sic mortua puteat anima deo priuata, quomodo putrescit corpus amissa anima. Tangit autem qui consentit, & sic tangendo immunditiam hominis, quasi morticinum adulatoria lingua delingit. Cæterùm si non consentiat, nihil corporali eius tactu se inquinat, aut rea constituitur anima. Attamen si hæretica immunditia sit, corporali quoque tactu vel cohabitatione non contingenda, sed maximè vitanda est. Si enim fornicator carnalis ex præcepto Apostoli ita vitandus est, vt cum huiusmodi nec cibum debeas sumere, quanto magis eum qui de Deo malè loquitur, debes vitare? Non est, inquit dominus, qui faciat virtutem aliquã in nomine meo, & posſit cito malè loqui de me. Nõ ergo virtutem baptismi potest conferre, qui de Dei filio malè loquendo, malus est hæreticus, cùm fornicatorem, vel ebriosum ritè potuisse baptizare conuincamus. Maximè ergo vitanda est immunditia hæretica, cuius cuncta opera, vel mysteria quædam sunt morticina. Cadauer eius, siue à bestia occisum, siue per semetipsum sit mortuũ, id est, siue alieno siue proprio sit vitio deprauatum, quicunque vel quomodocunque ille sit immundus, anima quæ tetigerit, quæ consenserit, amplius autem quæ defenderit, oblitaq; intellexerit, postea subiacebit delicto, vel (vt suprà dictum est) portabit iniquitatem suam, scilicet dignam agendo pœnitentiam, subiacebit, inquam, delictò, id est, portabit delictum suum in hoc seculo, ne sub illo prematur in futuro. Notandum quippe quod dixit, oblitaque intellexerit. Nisi enim quod oblita est negligenter, postea intellexerit, non subiacebit delicto suo, non portabit, imò non asportabit iniquitatem suam, dignã agendo pœnitentiam. Veruntamen non sicut in cæteris, ita & in isto modᵒ vel quantitas definitur oblationis, quia videlicet consensus non omnibus, vel semper idẽ est, cùm ex necesſitate nonnunquam eueniat, vt se quispiam consentire dicat, & idcircò cùm dicitur, oblitaque intellexerit postea, rectè intellectui vel conscientiæ eius relinquitur, quale onus pœnitentiæ meritò subire iubetur.

1. Cor. 5.

Matth. 9.

Intellige si in forma baptismi nomen filij Dei vt non necessariũ, hæretica persuasione simul cũ nomine patris & spiritus sancti non expresserit.

De eo quod ait, Anima quæ iurauerit, & cætera, et de eo quòd iurauit malefacere, quod siue faciat, siue non faciat, reus sit, & qualiter vel quid offerat qui iurauit.

CAPVT XXII.

Anima quæ iurauerit, & protulerit labijs suis, vt vel malè quid faceret vel benè, & ipsũ iuramẽto vel sermone firmauerit, oblitaque postea intellexerit peccatũ suum, agat pœnitentiam pro peccato, & offerat agnum de gregibus siue capram.) Hic locus ex illis est, de qualibus canitur in psal. Pluit super peccatores laqueos. Multos quippe peccatores illaqueauit, verbi gratia: Herodem in decollatione Ioannis, qui cùm iurasset saltatrici idcircò sibi legitima necesſitate occidere visus est, ne peieraret, & Iudæos XL. in Actibus Apostolorum, qui deuouerunt se non manducaturos panem, antequã occiderent Paulum. Putauerunt enim, quia quidlibet iurassent, aut deuouissent, siue bonum siue malum, liberi ex lege forent, dum modo iuramẽto facto complessent. Dicit enim lex: Anima quæ iurauerit & protulerit labijs suis malè quid facere vel benè, &c. Ergóne hoc intelligendum fuit, quòd siue benè siue malè agere, quid iurasset, & vtrumlibet oblita esset peragere, inde pœnitentiam ageret? Hoc illi putauerunt, qui tam ad malum quàm ad bonum, imò magis ad malum quàm ad bonum semper proni fuerunt. Cæterùm iuxta veritatem hic præsentis loci sensus est. Qui iurauit, vt benè quid faceret, si peragit liber est: si non perficit, reus est. Qui antem iurauit, vt mali quid faceret, vt (verbi gratia) cum meretrice maneret, siue perficiat siue non reus est. Obsessus ergo vndiq;, quia per portam legitimam non vult exire, oportet vt ab illa muri parte desiliat, quã humiliorem conspicit, id est, in eo peccet, in quo peccatum leuius est, & citiori potest remedio curari. Moraliter tamẽ rectè potest dici, quòd is malè sibi iurauerit facere, qui carnem suã per abstinentiã macerare deuouit, quod pro fectò malum & asperum est sensibus carnis. Qui ergo iuramentum siue votum suum oblitus postea intellexerit, offerat, inquit, agnũ de gregibus siue capram. Quid per agnum nisi actiuæ vitæ innocentiam: quid per capram, quæ in summis sæpe, extremisq; pendens rupibus pascitur, nisi contemplatiua vita signatur? Qui ergo se conspicit promissa ac proposita non implesse, ad sacrificium dei se studiosius debet, vel innocentia boni operis, vel in sublimi pastu contemplationis accingere. Et benè agna de gregibus, capra verò de gregibus offerri non iubetur, quia actiua vita multorum est, contemplatiua paucorum. (Sin autem nõ poterit offerre pecus, offerat duos turtures, vel duos pullos columbarum domino, vnum pro peccato, & alterum in holocaustum, dabitque eos sacerdoti, &c.) Iuxta literam piè pauperibus consulit lex domini, illo contenta quod vilius potest comparari. Iuxta spiritualem vero intelligentiam illis consilium dat, qui adeo inopis animi sunt, vt vtentes mundo tanquam non

Matth. 14.

Actor. 14.

vtentes esse non posſint, vt ementes tanquã non posſidentes, vt habentes vxores tanquã
1.Cor.7. non habentes, esse non nouerint. Quid enim est agnam siue capram inuenire non posse, & idcirco duos columbarum pullos, aut duos turtures offerre, nisi in seculari habitu vitæ actiuæ vel cõtemplatiuæ studere nequaquã posse, & idcirco ad spiritualem ordinem publica professione transmigrare, iuxta Psalmum dicentem: Ecce elõgaui fugiens, & mã
Psal.54. si in solitudine? Quid verò per duos turtures, nisi duplex pœnitentiæ gemitus designatur, vt cum ad offerenda bona opera non assurgimus, nosmetipsos dupliciter defleamus quia & recta non fecimus, & praua operati sumus? Vnde & vnus turtur pro peccato, alter verò offerri in holocaustũ iubetur. Holocaustum nanq; totum incensum dicitur. Vnum ergo turturẽ pro peccato offerimus, cum pro culpa gemitũ damus. De altero verò holocaustum facimus, cũ pro eo quòd bona neglexim9, nosmetipsos funditus succẽdentes, igne doloris ardemus. Et bene caput ad pennulas retorqueri præcipitur, vt videlicet ea quæ dicis facias, & os ad opera coniungas. Nec ita caput abscindendum est, vt à corpore diuidatur: sed collo, inquit, inhæreat, quia videlicet mens quæ per caput intelligitur, à carnis delectatione incidenda est, sed à carnis cura necessaria incidenda non est. Iuxta allegoricum quoq; sensum, caput turturis incisum est, & tamen à suo corpore abscissum non est, quia ex eo quòd pro nobis caput nostrũ Christus mortẽ pertulit, omnes nos verius in ipsa morte sua cõiunxit. Caput ergo turturis incisum inhæsit corpori, quia pro nobis quidem redemptor noster passus est, sed à nobis per passionem separatus non
Psal.54. est. Sed rarus quisq; est, qui compunctus spiritu pietatis assumere pennas sicut columbę, & volare sciat, & requiescere, & ita gemitus turturis, aut colũbæ sciat in pœnitẽtia vel in oratione habere. Extẽditur autem & adhuc lex clementiæ, & subditur.

De eo qui duos turtures vel pullos columbæ offerre non præualet, vt similam partem ephi decimam offerat, quid significet mysticè.

CAPVT XXIII.

CAP. V. QVòd si non quiuerit manus eius offerre duos turtures vel duos pullos colũbæ, offeret pro peccato similã, partẽ ephi decimam. Non mittet in eam oleũ, nec thuris aliquid imponet, qa pro peccato est, tradetq; sacerdoti. Qui plenum ex eo pugillum hauriens, concremabit super altare in monumẽtum eius qui obtulit, rogans pro illo & expians. Reliquam aũt partẽ ipse habebit in munere. Ephi & batus vna mensura est modiorum trium. In Euangelio suo dominus legis
Matth.10. dicit: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedẽ prophetæ accipiet, dicamus & secundum præsentis loci sermonem. Et qui pascit sacerdotem in nomine sacerdotis, mercedẽ sacerdotis accipiet. Quod si nõ quiuerit manus eius offerre duos turtures, vel duos pullos colũbæ, illud spiritualiter est, vt qui orare vel duplicẽ (sicut prædictum est) gemitum in oratiõe nescit habere, pascat eũ, cuius est officium semper orare, vt carnalia sua seminando dignè mereatur eius spiritualia metere. Vndè notandum, quia sic dictum
2.Cor.9. est. Qui plenum ex eo pugillum hauriẽs, concremabit super altare in monumentum eius qui obtulit, rogãs pro illo & expians, reliquã verò partem ipse habebit in munere. Tunc enim sacerdos legitimè peccatoris munus accepit cum primo memoriã eius pleno cõscientiæ pugillo sustollens coram domino precem pro illo fusam cõcremat vero & legitimo charitatis igne. Cæterùm si de huiusmodi nõ curat, os q; suum impletũ munere claudit ab oratiõe, peccatum sibi assumit alienũ, completurq; in illo quod de talib. dominus per prophetam dicit: Peccata populi mei comedunt. Nihilominus & illud non prætereũ Osea 4. dum, quod de huiusmodi oblatione dicitur, non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid imponet, quia pro peccato est: Multum nanque differt, vtrũ ex voto gratuito, libera charitate: an pro admisso scelere, seruili timore quis tribuat. Illic enim oleum lucet hilaritatis, quã in datore Deus diligit: hic bene est si nõ subest, tenebrosus oculus, impunè peccare volentis, quẽ Deus odit. Illic incẽsum pietatis, suscipientem Deum odore bono delectat: hic bene est, si non oblatum munus indignæ pœnitentiæ fœtore offendat.

Quid sit in his quæ domino sacrificata sunt, per errorem peccare, & quid sit arietem per hoc offerre emptum duobus siclis, damnum quoq; restituere cum adiectione quintæ partis.

CAPVT XXIIII.

LOcutus est dñs ad Moysen, dicens: Anima si pręuaricãs cęremonias per errorẽ in his, quę domino sunt sanctificata peccauerit, offeret pro delicto suo arietem immaculatum de gregibus, qui emi potest duobus siclis, iuxta põdus sanctuarij. Ipsumq; quod intulit damnum restituet, & quintã partem ponet supra, tradẽs sacerdoti. Cęremoniæ sunt ritus sacrificandi vel sacra omnia, quę Grecè órgia vocãtur. Porrò ritus sacrificandi, & verã nobis orgia sunt, visibilia quæcunq; in sancta Ecclesia celebramus, sacramenta Christi filij Dei, quorũ baptismus & eucharistia vel maxima sunt, quæ ab ipso domino nostro instituta sunt: secundaria verò quæ deinceps à sanctis Apostolis siue apostolicis viris, circa hæc rectè & vtiliter ordinata sunt. Et in his peccamus, damnumq; rei familiari domini nostri inferimus, quoties errabundo corde, vagantibus oculis, laxatis, atq; ad inania reiectis auribus, aliàs occupati. Imò ociosi sacrificium laudis, quod in ore nostro versatur, turbatis, laceratis, & interdum partem aliquam virorum sanctorũ elapsam nobis amittim9.

Nonnunquã verò, quod valde pauendũ est, preciosissimã quoq; corporis & sanguinis domini substantiã per incuriam huiusćemodi excidit. Igitur vbi sic euenerit, is, per cui° cõtigit neglectum, scire debet quod nunc dicitur. Offeret pro delicto suo arietẽ immaculatum, de gregib. &c. Videlicet arietem offerre immaculatum, cuius totum precium, duo sicli sunt, i. geminum diuinæ & fraternæ dilectionis præceptum, iuxta pondus sanctuarij cælestis & non manu facti, quia videlicet nõ homo terrenus, sed Deus cæli, duo charitatis præcepta librauit, qua sola redimimus animum Dęo offerendum, quia sola hęc operit multitudinem peccatorum. Singulorum denique siclorum iuxta põdus sanctuarij viginti oboli sunt, & hoc loco testamentum vtrunque significant, sine quorum plenitudine neutrum constat charitatis præceptum. Quintam verò partem in restitutiõe damni superaddere, id est, non solùm corde pœnitere, verumetiam quinq; corporis sensus, quorum vagatione erratum est, per exteriorem pœnitentiam punire. (Qui, videlicet sacerdos, rogabit pro eo offerens arietem, & dimittetur ei.) Tunc enim acceptabit Deus sacrificium iustitiæ, rogante pro nobis sacerdote, illo inquã sacerdote, qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est à dextris Dei, qui etiã interpellat pro nobis, non iam precu submissione, sed præsentatione causæ referẽdæ.

1. Petr. 4.

Roman. 8.

De eo quod ait, Anima si peccauerit per ignorantiã, & quod ignorantia diuersus modus sit.

CAPVT XXV.

Anima si peccauerit per ignorantiã, feceritq; vnum ex his quæ dñi lege prohibentur, & peccati rea postea intellexerit iniquitatem suã, offeret arietem immaculatum de gregibus sacerdoti iuxta mensuram, æstimationemq; peccati.) Notandũ, quòd cum per ignorãtiam peccantib. diuersa hactenus pro modo peccatorũ vel conditione peccantium remedia præscripserit, nunc animæ, id est, omni homini cuiuscunq; conditionis sit, item per ignorantiam peccãti vnum idemq; animal, scilicet arietem immaculatum offerre, quasi mutata sententia decernit. Sed sciendum, quia differt, vtrum per irruentem mentis cœcitatem quis ignoret, an per insciẽtiã legis, aut per improuidam negligentiã ignoret & erret. Nã, verbi gratia, aliter ebrius, aliter ignorat ieiunus. Ille nanq; errat, quia mẽtis statum vitio perdidit: iste, quia rei de qua agitur, notitiam nunquam habuit. Sic profectò aliter ignorat is cuius oculũ obtenebrauit concupiscentia, aliter qui vel per ætatem vel per simplicitatem nescit, quid inter dexteram & sinistram suam habeat. Nã si non esset ignorantia, quam importat furor mali desiderij, nunquã dixisset Dauid, vtiq; legis peritus atq; à puero spiritui S. assuefactus. Delicta iuuẽtutis meę, & ignorãtias meas ne memineris. Et de illo quidẽ q sic ignorat, rectè dicas, q ignorat ignorabitur, subauditur, nisi posteà pœnitẽdo intelligat: de his autem qui per insciẽtiã ignorant, per prophetam suũ loquitur Deus. Tu doles super hedera, in qua non laborasti, quæ sub vna nocte nata est, & sub vna nocte perijt: & ego non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua sunt plusquã centum viginti milia hominũ, qui nesciunt quid sit inter dextram suam & sinistram? De huiusmodi nunc dici manifestum est. Sequitur enim. (Qui, videlicet sacerdos, orabit pro eo, quod nesciens fecerit, & dimittetur ei, quia per errorem deliquit Domino.) Non igitur frustra hic omnis anima offeret arietem immaculatum, cùm supra, qui peccauit per ignorantiam iubeatur pro peccato offerre hircum. Quanto enim aries immaculatus hirco lasciuienti præcellit, tanto veniæ vicinior est is qui nesciẽter errauit, eo quem sua concupiscentia, vt ignoraret, obstupefecit.

Psal. 24.

1. Cor. 14.

Iona 4.

De eo quod ait: Anima quæ contempto Domino depositum proximo negauerit. CAP. XXVI.

Locutus est dñs ad Moysen, dicens: Anima quæ peccauerit, & contempto Domino negauerit depositum proximo suo, quòd fidei eius creditum fuerat, vel vi aliquid extorserit, aut calumniam fecerit, siue rem perditam inuenerit, & inficians insuper peierauerit, & quodlibet aliud ex pluribus fecerit, in quibus peccare solent homines, cõuicta delicti reddet omnia quæ per fraudem voluit obtinere integra, & quintam insuper partem addet cui damnum intulerat, & cætera.) Nemini putandum est, legem sanctam sibimet esse contrariam, pro eo quòd cum alibi dicat, qui hoc vel hoc fecerit, morte moriatur, & sanguis eius sit super caput eius: hic pro quocunque peccato, absq; vlla exceptione, de omnibus quæ lege Domini prohibentur oblatio suscipiatur, & rogante sacerdote dimittatur. Alia nanq; est accusatio, quã excusat clementia in sacrificijs, alia quam condemnat iustitia in iudicijs. Verbi gratia: pone aliquem admisisse adulterium à nullo deprehensum, nullis testibus arguendũ, ipsum sui fieri accusatorẽ, hic ex lege præsenti, quã misericordia condidit, suscipitur, & per sacrificium mediante sacerdote remissionem lucratur. Vndè signanter hæc vbiq; lex suscipiendi sacrificij conditionem præfinit, dicendo: si peccatum suum intellexerit. Cęterùm, si patrato scelere deprehensus, vel per alium fuerit cognitus, occiditur, lapidatur, sanguis quoq; eius capiti imputatur. Itaque non sibi contraria est lex sancta, quàm hodieq; Christi tenet Ecclesia. Nam latentem peccati causam, secreta confessione proditam, gaudenter admittit intra veniæ ianuas, depræhensa verò per aliũ cognita crimina, non solùm forense tribunal, sed & synodica irrecuperabiliter plectit seueritas. Nam illud vita, hęc aũt ecclesiasticis honoribus reos priuat. Proinde quod hic nunc dicitur, conuicta delicti red-

CAP. VI.

dat omnia, sic intelligi oportet, quia teste cõscientia conuicta est, vt semetipsam accusaret confessione spontanea.

De eo quod ait: Hæc est lex holocausti, quod supradictorum quasi conclusio sit, & quod nostrum pro peccato sacrificium sit fides, hostia pacificorum spes, holocaustum charitas.

CAPVT XXVII.

LOcutus est dñs ad Moysen, dicens: Præcipe Aaron & filijs eius. Hæc est lex holocausti.) Quòd pro magno curare solēt secularis eloquentiæ magistri, vt intētionis suę supremum enumeratione concludant, colligendo & cõmemorando, quibus de reb. verba sua fecerint, vt renouetur, vt redintegretur oratio, vt auditor si memoriæ mãdauit, ad idē quod ipse meminerit, reducatur, hoc antiquissimus ille sanctæ legis orator hic facere dignatus est, recolligēdo quod hactenus dixerit & ita cõmemorando. Hæc est lex holocausti, hæc est lex hostiæ pro peccato, hæc est lex hostiæ pacificorum. Primum est, vt secundum spiritualem & verum sacrificandi ordinē, certissima istorum sacrificiorum vocabula prodamus: ne dubium sit, quale humilitatis nostræ opus sacrificium pro peccato: quale hostia pacificorum: quale holocaustum sit, quod iā superius pro possediximus. Est itaq; nostrū pro peccato sacrificiū fides, hostia pacificorū spes, holocaustū verò charitas. Nā supra, licet indigesta narratione, prius holocaustū, nouissimè sacrificiū pro peccato positū sit, tamen ordine viuendi siue proficiendi, prius sacrificium pro peccato est, i. fides: supremum verò holocaustū, i. charitas.

CAP. VI. Sic in ordine cælestium per quæ Dei filius ad nos vsq; descendit, prius est spiritus sapiētiæ,

Psal. 110. nouissimum verò spiritus timoris: veruntamen profectuum ordinē seruando, quib. ad Dominum nos ascendimus, prius est spiritus timoris, sicut scriptum est: Initium sapientię timor Domini, supremum verò spiritus sapientiæ. Igitur sacrificia quæ hic sub velamine vultus Moysi quondam latentia, nunc reuelata sunt, in facie claritatis Christi, fides, spes, & charitas sunt. Maioris horum, i. charitatis, magni & veri holocausti lex hæc est.

Quod altare illud Christus, & ignis ille spiritus Christi sit, de quo ait: Cremabitur in altari tota nocte. Et quid hoc mysticè.

CAPVT XXVIII.

CRemabitur in altari tota nocte vsq; mane. Ignis ex eodem altari erit. Vestietur

Exod. 20. sacerdos tunica & fœminalib. lineis.) Altare nostrum Christus est, de quo & alibi dictum est: Altare de terra facietis mihi, i. humiliter incarnationem credetis Christi filij Dei. Cu-

Luca 12. ius signum est hoc altare visibile, quia quemadmodum hoc vniuerso preeminet templo, sic Christus vniuersæ Ecclesiæ caput est. Ignis qui ex eodem altari est, spiritus sanctus est, quem vtique ignem ille venit mittere in terram, & voluit vehementer accendi. Porrò holocaustum nostrum cor nostrum est, totum incensum, i. totum diuino amori deditum, & propter illum ab omni carnis amore separatum. Nox autem præsens est vita, Psal. 85.

quantumlibet eodem igne, i. eiusdem spiritus sancti stellantibus donis illustrata, vide- 1. Cor. 13.

licet comparatione illius diei, quo videbitur Deus deorum in Sion; quando quod nunc videmus per speculum in ænigmate, videbimus facie ad faciem. Cremabitur (inquit) tota nocte, i. vsq; ad finē vitæ. Quomodo? (Vestietur (ait) sacerdos tunica, & fœminalibus lineis, tolletq; cineres quos vorans ignis exussit, & ponens iuxta altare, spoliabitur prioribus vestimentis, indutusq; alijs, efferet eos extra castra, & in loco mundissimo vsque ad fauillam consumi faciet.) Tunica sacerdotalis linea (vt alio loco iam dictum est) vitam significat noui hominis, sicut econtrariò tunica pellicea, qua post peccatum indutus est Adam, vitam signauit veterem eiusdem vetusti hominis. Porrò fœminalia linea, districtum significant propositum castitatis, quo succingi debet quisquis fortiter totum igni diuini amoris cor suum impendere cupit, vt nec licito se indulgeat amori copulæ coniugalis, quia diuisus est huiusmodi ac solicitus quæ sunt huius mundi, quomodo placeat vxori. Tota, inquam, cremabitur nocte, & vix 1. Cor. 7.

sufficiet aliquis, vt ad purum concremet, cremando iugiter vsq; ad finem vitæ. Tolletq; cineres quos vorans ignis exussit. Cinis qui mane superest, sordidæ cogitationes sunt; à quibus nemo per semetipsum liber existere potest. Quis enim in illo mane, in illo tremēdo fine vitę suæ gloriabitur, castū se habere cor? Verbi gratia: Dū dicit quamlibet sanctæ aliquis, huiusce holocausti sacerdos siue sacerdotalis amica: Dilecte mi apprehendā te, Cant. 3. 8.

& ducam te in domum matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ, & in huiusmodi similitudinib. carnalis sponsi & sponsæ contēplatur veritatem cælestis copulæ, vbi sperat se creatura, veris creatoris complexibus frui turam esse, quomodo impollutam se custodire potest ab omni cinere, i. à cogitationib. carnalis copulæ. Tollet ergo (inquit) cineres quos vorans ignis exussit, & ponet iuxta altare, i. paruulos cogitatus suos comportabit ad Christum, qui totam gerit curam nostræ salutis. Hoc faciet iugi cordis sui discussiōe, crebra cordis & oris confessione. Quid deinde? Spoliabitur (inquit) priorib. vestimētis, indutusq; alijs, efferet eos extra castra. & in loco mundissimo vsq; ad fauillam consumi faciet. Spoliari prioribus vestimentis, i. tandem deponere inuolucrum carnis: induiq; alijs, i. gratiam accipere æternę retributionis. Tunc efferet eos, videlicet cineres suo extra castra, & in loco mundissimo vsq; ad fauillam consumi faciet: quia profectò prædictarum sordium reliquias extra præsentis vitæ militiam, vsq; ad purum excoquet, i. amor in illo

Esaia 31. seculo mūdissimo, quia vt Esaias ait: Amor iste, ignis domini est in Sion, & caminus eius in Hierusalem, i. in ista præsentis vitæ Ecclesia quantuluscunque, in illa verò superna pace ineffabilis est, qualem oculus non vidit, *Ibid. 64.* & auris non audiuit, & in cor hominis non ascendit.

De eodem igne qui in altari, inquit, semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subijciens ligna mane per singulos dies. CAPVT XXIX.

Ignis autem in altari semper ardebit, quē nutriet sacerdos, subijciēs ligna mane per singulos dies. Et imposito holocausto, desuper adolebit adipes pacificorū. Ignis iste est perpetuus, qui nunquā deficiet in altari.) Altare dei (vt supra dictum est) fides Christi in corde nostro est, in quo iubetur ignis semp ardere, quia necesse est, ex illo ad dominum, charitatis flammam indesinenter ascendere, cui per singulos dies sacerdos ligna subijciet ne extinguatur. Omnis enim Christi prędicator, membrum vtiq; summi sacerdotis effectus est, sicut cunctis fidelibus Petrus Apo *1. Petr. 2.* stolus dicit: Vos autem genus electum, regale sacerdotiū. Et sicut Ioannes Apost. dicit: Fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes. Sacerdos ergo in altari ignem nutriens quotidie ligna subijciat, i. fidelis quisq; ne in *Apoc. 3.* eo charitatis flamma deficiat, in corde suo tā exempla præcedentium, quàm sacræ scripturæ testimonia congerere non desistat. Nam quasi quædam fomenta igni dare est, in exercitatiōe charitatis, vel exempla patrum, vel pręcepta dominica ministrare. Quia enim in terna nouitas nostra, ipsa quotidie huius vitæ conuersatione veterascit, ignis iste adhibitis lignis nutriendus est, vt dum per vsum se nostræ vetustatis attenuat, per patrum testimonia & exempla reuiuiscat. Et benè præcipitur, vt mane ligna per singulos dies congerantur. Hæc quippe non fiunt, nisi cum nox cæcitatis extinguitur. Vel certè, quia mane prima pars diei est, postpositis cogitationib vitæ pręsentis hoc priori loco quisquis fideliū cogitet, vt q. in se iam iamq; quasi deficit, quibus valet nexibus studiū charitatis inflāmet. Ignis enim iste in altari domini, i. in corde nostro citius extinguitur, nisi solerter adhibitis exemplis patrū, & dominicis testimonijs reparetur. Bene autem subiungitur, Et imposito holocausto desuper adolebit adipes pacificorum. Nam quisquis hunc ignem charitatis accendit; & semetipsum vtiq; holocaustum desuper imponit, omne vitium quod in se malè viuebat, exurit. Cùm enim cogitationum suarum interna considerat, & vitam reprobam per immutationis gladium mactat, in ara se sui cordis imponit, & igne charitatis incendit. De qua hostia pacificorū, adipes redolent, quia interna nouæ vitæ impugnatio pacem inter nos & Deum faciens, odorem suauissimum de nobis reddit. Quia verò eadē charitas in cordib. electorū inextinguibilis manet, aptè subditur. Ignis est iste perpetuus, qui nunquā deficiet de altari. Nūquā profectò de altari ignis iste deficit, quia etiam post hanc vitam eorum mentibus feruor charitatis accrescit. Aeterna quippe contēplatione agitur, vt omnipotens Deus, quo magis fuerit agnitus, eo amplius diligatur.

De lege sacrificij & libamentorum, quòd comedendum absque fermento, id est, bene operandum sit absque vana gloria tumore ventoso.

CAPVT XXX.

Haec est lex sacrificij & libamentorum, quæ offerent filij Aaron coram dño, & coram altari. Tollet sacerdos pugillū similę, quæ conspersa est oleo, & totum thus quod super similam positum est. Adolebitq; illud in altari, in monumentum odoris suauissimi domino. Reliquum autem similæ comedet Aaron, cùm filijs suis absq; fermento, & comedet in loco sanctuarij tabernaculi.) Optimum est modo supra dicto, facere holocaustum quod dicitur totum incensum, i. opus bonum in amoris igne probatū, non sibi sed Deo attribuere totum, fugere ventū gloriæ *Matth. 6.* popularis, iuxta præceptum dicentis, cauete iustitiam vestram facere coram hominib. vt videamini ab eis. Veruntamen si semper fugias spectatorē, nunquam habebis imitatorē. Proinde idem dñs dicit: Luceat lux vestra co *Matth. 5.* ram hominib. vt videant opera vestra bona, & glorificēt patrem vestrum qui in cælis est. Rectè igitur post legem holocausti, quo occultum significatur incēdium amoris, lex sequitur sacrificij & libamentorum eius, quorum partē comedant Aaron & filij eius, quo signatur opus bonum factum coram hominibus, vt glorificetur Deus. Tollet, inquit, sacerdos pugillū similæ, quæ cōsperfa est oleo, & totū quod super similā est positū, i. is qui Deo quodlibet offert opus iustitiæ, firmitatem intuebitur mundissimæ conscientiæ, intentionem vtilitatis fraternæ, bene redolentem expectationē laudis diuinæ. Et hęc adolebit, inquit, in altari, reliquam autem partē similæ comedet Aaron cum filijs suis. Vbi enim hęc quę prędicta sunt, bene operās pro posuerit in radice cordis sui, legitimè iam coram hominib. lucere permittit lucem operis sui, vt non videatur ipse ab hominib. sed vt glorificetur pater qui in cælis est. Itaq; comedetur absq; fermento, i. absq; vanæ gloriæ tumore ventoso, comedetur, inquam, in loco sanctuarij tabernaculi, i. celebrabitur opus bonum in communi ædificatione Ecclesiæ Christi. Ideo, inquit, nō fermentabitur, quia pars eius in Domini offertur incensum, i. idcirco vento inanis gloriæ bonum opus non perdetur, & idcirco hoc ipsum quod visum est ab hominib. pro mercede non reputabitur, quia tota operantis intētio tendit ad dominū. (Sanctum sanctorū erit.) Subauditur quamuis homines illud viderint & laudauerint. (Sicut pro peccato atq; delicto,) i. non magis

magis lædetur laudibus hominum, vbi pura fuerit intentio, quàm si præuaricationis reus aliquid persoluisset ex debito, in quo minorem vtiq; locum habet omnis iactantiæ tumor. Et quia non indiscretè, bonum omnibus propalandum est, quamuis pro exéplo. (Mares, inquit, tantum stirpis Aaron comedent ex eo.) Id est, coram illis tantum hominibus lucere studebit iustitiam suam, de quibus spes esse potest, quòd viriliter proficiant imitando. Et quia totus hic publicæ visionis optabilis fructus. (Omnis, inquit, qui tetigerit illa, sanctificabitur.) Id est, omnis qui imitatus fuerit opera tua bona, saluabitur.

De oblatione Aaron et filiorum eius, quòd puritas quæ in alijs quæritur per consilium, à sacerdotibus exigatur.

CAPVT XXXI.

HAec est oblatio Aaron & filiorum ei⁹, quam offerre debét dño in die vnctionis suæ. Decimam partem ephi offerent simile in sacrificio sempiterno. Medium eius mane, & mediú vespere: Quæ in sartagine oleo cóspersa frigetur. Offeret eam calidam in odorem suauissimum coram domino, sacerdos qui patri iure successerit, & tota cremabitur in altari.) Holocaustum, i. veri amoris sa- *CAP. VI.* crificium secretum, in quo fidelis anima va- *2. Cor. 7.* cat ad contemplationem domini, cùm in cæteris hominib. quæratur per cósilium, túc verò à sacerdotib. exigitur per præceptú. Verbi gratia: Vt laici qui habent vxores, tanquã non habentes sint, cósilij est. Vt aút sacerdotes diuidantur in huiusmodi, nec lex, nec ratio permittit. Hæc, inquit, est oblatio Aaró, & filiorum eius in die vnctionis suæ. Quòd dicit in die vnctionis suæ, i. secundum propositum vel tenorem vocationis suæ. Nam ne putes hanc oblationem vno tantú die, quo & vncti sunt, ab illis debere conferri, continuò subiungit: Decimam partem ephi offerét in sacrificium sempiternum. Et significans totum vitæ tempus à sacerdotibus impendi debere orationi, & medium eius, inquit, mane, & medium vespere. Si omni mane, & omni vespere, ergo omni tempore. Nam omne tépus mane & vespere, i. diei & noctis variatur versatili vicissitudine. Et quia in memoria passionis Christi per charitatis compassioné, feruere debet sacerdotis pectus, in sartagine, inquit, oleo consperśa frigetur. Et quia nihil tepidè, nihil negligenter in tanto negotio gerendum est: offeret, inquit, illam calidam in odorem suauitatis dño sacerdos qui patri iure successerit, & tota cremabitur in altari, vt supra iam dictum est. Et quia indignum est, vt sacerdos reconciliatione indigeat, quis enim status, aut quæ dignitas sacerdotij, si se implicet actibus seculi, fiatq; sicut populus sic & sacerdos: omne, inquit, sacrificium sacerdotú igne cósumetur, nec quisquã comedet ex eo, ꝙ fieri nó potest, nisi curis carnis totú se exuat, & abalienet cor suum ab hoc seculo, vt soli vacare, & solo posit frui Deo.

De lege hostiæ pro peccato, quæ comedẽda sit in loco sancto, & quod vestis sanguine illius respersa, lauãda sit in loco sancto. CAP. XXXII.

ISta lex est hostiæ pro peccato. In loco vbi offertur holocaustú immolabitur coram dño. Sanctum sanctorum est, sacerdos qui offert, comedet eam in loco sancto, in atrio tabernaculi.) Ordo supra script⁹ paulisper hic in recolligédo permutat⁹ est. Illic enim post holocaustum hostia pacificorum, & deinde hostia pro peccato disposita est: hic verò prius lex hostiæ pro peccato, & deinde lex hostiæ pacificorum. Et fortassis in superiorib⁹ idcirco legé hostiæ, pro peccato distulit, qã de illa plura dicturus erat. Nam secundú pręsentem ordinem, & Psalmista holocaustum *Psalm. 39.* & pro peccato coniungit, holocaustú, inquiens, & pro peccato non populasti. Attamen *Hebr. 13.* (vt prædiximus) nostrum pro peccato sacrificium propriè fides est. Quę est enim redemptio peccati, per quod mors introiuit in húc mundú, nisi credere quia dominus Iesus, vt sanctificaret per semetipsum populú, extra portam passus est? At verò superius tractauimus, testante Apostolo, quòd hoc per illud significabatur, vt quorum animaliú sanguis inferebatur in sancta per pontificem, eorum corpora cremabãtur extra castra. Ergo fides spirituale pro peccato sacrificium est, quæ tépore quidem vel ordine graduum ascensionis nostræ prior, sed dignitate inter spem & charitatem media est. Illud sanè prætereundum non est, in his distinctionib. cú dicitur: Ista est lex hostiæ pro peccato, ac deinceps, hæc quoq; est lex hostię pro delicto, postmodum quoq; vtriusq; hostię lex vna erit: non, inquam, prætereundum, quod peccati atque delicti nonnulla distantia sit. Peccatum videlicet est, quippiam, quod domini lege prohibetur, fecisse: delictum verò, quidlibet corú quæ iubentur, neglexisse. Sed iam ipsa huiusce legis verba perstringamus. In loco, inquit vbi offertur holocaustum, i. in catholica Ecclesia, extra quam non est habere vel accipere sancti spiritus incédium, immolabitur coram domino. Alioqui si aliàs, si in aliquo hęreticorum cóuenticulo immoletur, non est hostia pro peccato, non est corpus quod traditum pro nobis, nó est sanguis qui fusus est pro peccatis totius mundi. Sanctum sanctorum, inquit, i. vltra cætera sancta, quæ in pręd icto holocausti loco aguntur, hoc sanctú est. Sacerdos qui offert, comedet eam in loco sancto in atrio tabernaculi. Bene ergo ac legitimè canonica censuit auctoritas, vt nunquam sacerdos qui missas celebrat omittere audeat, quin ipse communicet. Porrò locus sanctus, & atrium tabernaculi præsens Ecclesia est: sanctus, inquam, locus & atrium tabernaculi, subauditur cælestis. Hic nanque Patriarcharum & prophetarum fides est, per quam, & de qua introitur in illud cæleste

templum Dei. Econtra, immunda Iudæorũ, vel hæreticorum conuenticula, vbi (sicut iã dictum est) nec debet, nec potest mactari hęc hostia sancta. (Quicquid tetigerit carnes ei⁹, sanctificabitur. De sanguine illius si vestis fuerit aspersa, lauabitur in loco sancto.) Hoc ita vt dicitur, iuxta literam intelligitur vtiliter. Etenim quicquid tangit corpus Domini, sine dubio sanctificatur, & religiose abluitur, ita vt ne digitos quidem extremos ad cõmunium rerum reducere tactum sacerdoti licitum sit, nisi prius diligenter abluerit. Vestis quoq; si fuerit aspersa isto sanguine, hoc pro graui quidem offensione meritò habetur: at ipsa vestis à Deo sanctificata iure reputatur, vt non solùm in sancto & ab omni cõmuni visu remoto loco lauetur: verùm ab eis, qui diligentiores sunt pro summis pignoribus reconditur.

De sententia prophetica qua dictum est: Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui nunquid sanctificabitur? CAP. XXXIII.

Aggei 2. HVic sensui nequaquam illud contrariũ videri debet, q in Aggeo propheta, cũ interrogasset ex ore Dñi sacerdotes, dicẽs: Si tulerit homo carnem sanctificatam in ore vestimenti sui, & tetigerit de summitate eius panem, aut pulmentum, aut vinũ, aut oleũ, aut omnem cibum, nunquid sanctificabitur? responderunt, dicentes: Non. Nã ad id quod dixit, nunquid sanctificabitur, subaudiendum est, homo siue portando siue omnem cibũ sumendo, qui tetigerit ex eo quod sanctificatũ vel oblatum fuerit Domino. Nam neq; portando neq; manducando, aut bibendo, quod sanctum aut sancto contactum est, sanctificari potest, sed è contrario magis contaminabitur, si sancta contingere præsumpserit, cùm ipse in anima pollutus sit. Nam continuò sequitur: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur. Itaq; & nos alludentes, dicamus: Si signaculo crucis frontem aut pectus suum signauerit impius, nunquid hoc signo diabolus de illo effugabitur? Non vtiq;, sed arctius includetur, imò & ipsa eius anima nihilominus erit diaboli, iuxta scripturam dicentem:
Eccles. 21. Cùm maledicit impius diabolum, maledicit animam suam.

De eo quod ait: Vas fictile, & cætera: & quod non fœmina, sed masculus vesci debeat carnib. eius. & quod pro peccato hostia non comedi, sed comburi debeat.

CAPVT XXXIIII.

VAs autem fictile in quo cocta est, confringetur, quòd si vas ęneum fuerit, defricabitur, & lauabitur aqua. Omnis masculus de genere sacerdotali, vescetur carnibus eius, quia sanctum sanctorũ est. Hostia enim quæ cæditur pro peccato, cuius sanguis infertur in tabernaculum testimonij ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni.) Vas, inquit, fictile confringetur, videlicet ne post sancta ad cõmunes cullinæ vsus reducatur. At verò æneum defricabitur & lauabitur, sine dubio quia grauiori quam fictile dispendio confringeretur. Cæterũ nos neq; fictile, neq; æneo, neq; ligneo, sed tantùm argenteo siue aureo vase, hostiã sacram conficimus. Porrò spiritualiter vas fictile, in quo cocta est hostia confringitur, i. eius pro quo hæc singularis hostia coquitur, omnis terrenitas destruatur, iuxta illud in psalmo quod cum dictum esset: Reges eos in virga ferrea, statim additum est, tãquam vas figuli confringes eos. Psalm. 2. Quod si vas æneum, i. cor in bono proposito, vt amplius non peccet, fuerit solidatum, defricabitur, & lauabitur aqua, id est, quotidiana lauabitur pœnitẽtia, vt amplius niteat. Et quia nemo mollis, aut fluxus huiusmodi hostiæ dignus est esu, omnis, inquit, masculus de genere sacerdotali, id est, omnis fortis, qui viriliter intus resistendo, dignus est dici vel esse filius aut consanguineus magni sacerdotis Christi, vescetur carnibus eius. Quare? Quia sanctum sanctorũ est. Idcirco nanq; fœmina, id est, quæcunque mollis vel immunda anima, isto cibo indigna est, quia sanctum sanctorum est. Sequitur: Hostia enim, quæ cæditur pro peccato, cuius sanguis infertur in tabernaculum testimonij, ad expiandum in sanctuario, non comedetur, sed comburetur igni. Tãquam diceret: Quæ hactenus dicta sunt de illa duntaxat hostia, pro peccato scilicet quæ non solum ipsa cæditur pro peccato, sed & sanguis eius infertur in tabernaculum testimonij, ad expiandum in sanctuario non comedetur, sed comburetur igni. Quare? Nempe vt spiritualem prosequamur intelligentiam, quia species illa corporeæ visionis, in qua cęsa est pro peccatis nostris hostia viuentium, Christus filius Dei, cuius sanguis, imò sanguinis causa semel illata est in illa cælestia sancta, ante oculos Dei patris, ad expianda & repropitiãda delicta populi: illa, inquam, species tũc quando cæsa est contemptibilis, non debuit comedi, sed cõburi igni, id est, per spiritum sanctum, ex virtute resurrectionis, ab omni immortalitatis vel passibilitatis corruptiõe, ne illa videretur eximi & in cęlũ leuari. (Hęc quoque est lex hostiæ pro delicto. Sanctum sanctorum est, &c.) Vt supra iam dictum est, delictum est iussa non fecisse, peccatum verò prohibita cõmisisse. Omnia quæ pro peccato, eadẽ & pro delicto facienda sunt. (Etenim vtriusq;, inq̃t, hostiæ, lex vna erit.) Quia videlicet eodem sacramentorũ Christi remedio indiget is, q iussa nõ fecerit, quò & ille q prohibita cõmiserit. Additur tamẽ hic, quòd nondũ fuerat dictum: quia (Sacerdos qui offert holocausti victimam habebit pellem ouis.) Hoc videlicet vt secundum literam, ita & secundum spiritum æquum est. Qui enim conuerti fecerit hominem ab errore viæ suę & vsque ad reconciliationem sacri altaris

perdu-

produxerit, dignum est, vt tanquam victor spolia eius accipiat. i. cui sua spiritualia seminauit, eius carnalia metat. (Et omne sacrificiũ, inquit, simile, quod coquitur in clibano, & quicquid in craticula vel in sartagine præparatur, eius erit sacerdotis, à quo offertur.) Quia videlicet iustum est, apud dominũ, vt qualecunq; opus bonum quis fecerit, siue in clibano côiugalis, siue in craticula vidualis, siue in sartagine virginalis ꝓpositi, eius gloriæ sit, cuius instinctu vel cômonitione hoc egit. (Siue oleo conspersa oblatio, siue arida fuerit.) Id est, siue ex amore, siue ex timore opus bonum peractum sit. (Cũctis filijs Aaron æqua mensura per singulos diuidetur.) Hoc hactenus ex lege, maximè in cœnobijs obseruatur. Illic enim oẽs filij Aaron, id est, omnes quorum propositum vel officiũ est orare pro peccato secularium, quorum & eleemosynas accipiũt, iuxta regulã Apostolicã, qua erãt illis omnia cõmunia diuidebatur aũt singulis prout vnicuiq; opus erat.

1.Cor.9.

CAP.VII. Actor. 24.

De lege hostiæ pacificorum, qualiter in ecclesia publicis stationibus celebretur.

CAPVT XXXV.

CA. VII. Haec est lex hostiæ pacificorum, quæ offertur domino. Si pro gratiarũ actione fuerit oblatio, offerent panes absque fermento, conspersos oleo, & lagana azyma vncta oleo, coctamq; similam & collyridas olei admixtione conspersas, panes quoque fermentatos cum hostia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis, ex quibus vnus pro primitijs offeretur domino, & erit sacerdotis qui fundet hostiæ sanguinem. Cuius carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quicquam vsq; mane.) Hostiæ pacificorum, quales hodie in ecclesia Christi redolent, qualiũ istæ carnales vmbræ fuerunt, spei insignia sunt, & pro omnimodis profectibus tam priuatis quàm publicis stationib. actitantur. Vnde discipulum cohortans Apostolus, obsecro, inquit, primo omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, cũ omni pietate & castitate. Legis huius proprietas, qualiter priuatim obseruetur, superius dictum est, scilicet in homine qui secundum Apostolum dicit: Côdelector legi dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legẽ in membris meis, & cætera. Verùm in hac legis eiusdem renouatione, plura addita sunt, de quibus nunc ita est disserendum, vt communes quoque respiciamus hostias pacificorum, quæ (vt prædictũ est) in ecclesia Christi publicis stationibus celebrari solitæ sunt. Si, inquit, pro gratiarũ actione fuerit oblatio, & cæt. Et holocaustum quidem, quo totum intrinsecus cor diuini amoris igne coquitur, gratiarũ actio rectè dicitur: sed aliud est internam gratiarum actionem coram diuinis oculis incedere, & secreto amore vel dolore ardere pro sola, quam desiderat mens, diuinitatis visio ne: aliud voces solennes, vel vota publica reddere pro bonis publicis præsentis quoq; vitæ, verbi gratia, pro felici regum statu, sub quo vitam quietam agamus. Lagana, inquit, azyma vncta oleo, & collyridas olei admixtione conspersas. Laganum panis primùm in aqua coctus, & postea in oleo frixus. Collyrida panis quadratus itidem cum oleo frixus. Et rectè panis offerendus oleo conspergitur, per quod lętitia charitatis intelligitur, quia videlicet hilarem datorem diligit deus. Nec verò mouere debet, quod panes quoq; fermẽtatos offerri iubet, cùm suprà dixerit: Omnis oblatio quæ offertur domino, absq; fermento erit. Nam & illic subiunctum est: Primitias tantum eorum offeretis, & munera super altare non ponentur in odorem suauitatis: & hic non super altare poni, sed pro primitijs offerri satis exprimitur, cùm dicitur: Ex quibus vnus pro primitijs offeretur domino, & erit sacerdotis qui fundet hostiæ sanguinem.

1.Tim.2.

Rom.7.

1.Cor.9.

Qui sint tres dies, quorũ in tertio carnibus hostiæ vesci licitum non est.

CAPVT XXXVI.

CVius carnes eadem comedentur die, nec remanebit ex eis quicquam vsque mane.) Si voto vel spontè quisquam hostiã obtulerit, eadem similiter edetur die. Sed & si quid in crastinum remanserit, vesci licitũ est. Quicquid autem tertius inuenerit dies, ignis absumet.) Qui sunt tres dies, quorum in tertio carnibus hostiæ vesci licitum non est? Nempe tres status vitæ hominis, de quibus superius cùm primùm lex ista pacificorum deprompta est, diximus, videlicet, quia status extremus cũ adhuc homo sine metu peccat, de quo Apostolus: Ego, inquit, viuebam sine lege aliquando: Mediocris, cùm iam aduersus peccatum pugnat, de quo idẽ subsecutus, condelector, ait, legi dei secundum interiorem hominem, & cætera. Optimus & primus, cùm tandem peccatum ipsum victor sub pedibus calcauit, de quo itidem cùm dixisset: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? continuò sibimet respondens, gratia, inquit, dei per Iesum Christum. Eadem itaque die carnes comeduntur, cùm eius oblationes à sacerdotibus recipiuntur, quẽ gratia Dei iam liberauit per Iesum Christum, vt non ducatur in lege peccati captiuus. Altero die ad huc licitò comeduntur, cùm eius oblationes recipiuntur, qui nondum quidem liberatus est, sed pugnandi spem præstat spectatoribus conscientiæ suæ sacerdotibus, quorum & commendat sese orationibus. Porrò tertio die non comeduntur, quando eius oblationes non recipiuntur, qui sine lege viuit, qui non repugnat vt liberetur.

Rom.7.

Imò fortè & in reb. pesſimis gloriatur. Hoc
nefarium eſt.(Ait ergo: Si quis de carnibus
victimæ pacificorum die tertio comederit,
irrita fiet oblatio, nec proderit offerẽti. Quin
potius quæcunq; anima tali ſe edulio conta-
minauit, præuaricatiõis rea erit.) Igitur mu-
nus quod ab impio ſuſcipitur, non ſolũ non
proderit offerenti, ſed & illum qui ſuſcipit,
conſtituit reum præuaricationis. Et rectè,
nam & ille pertinaciter peccat, & iſte peccata
eius comedit. Proinde & adhuc ipſum quod
dixerat, quicquid dies tertius inuenerit, ignis
abſumet, repetit, dicẽdo:(Caro quæ aliquid
tetigerit immundũ, non comedetur, ſed cõ-
buretur igni.) Nam iuxta ſenſum prædictũ
tertius dies.i. extremus peccatorum vitæ ſta
tus, immundus eſt: & hoc immũdũ tangit ca
ro, cũ à peccatore impœnitente ad ſacerdotẽ
adulãtẽ proficiſcitur oblatio. Non comede-
tur, inquit, ſed comburetur igni.(Qui fuerit
mundus veſcetur ex ea.) Ergone poſtquam
cõbuſta fuerit igni, tunc demũ qui mundus
fuerit, veſcetur ex ea? Hoc itaq; iuxta literæ
corticẽ ſtare non poteſt, ſed iuxta interiorẽ
ſpiritus medullã certum eſt. Nam poſtquam
carbonib. pœnitentiæ cõbuſta fuerit oblatio
peccatoris, id eſt, qui teſtimonium habet ex
deo, ꝙ non parcens, eoſdem congeſſerit ſu-
per caput eius, non quæ illius ſunt quæren-
do, ſed ipſum, hic planè veſcetur fiduciali-
ter quæ illius ſunt. Poteſt tamen ſuperiorib.
ita continuari, vbi dictum eſt, cuius carnes
eadem comedentur die, carnes videlicet ho
ſtiæ, vt his quæ ſequuntur interpoſitis, re-
ctè dicat: qui fuerit mundus veſcetur ex ea,
ſubaudi hoſtia. Nã & ſequitur:(Anima pol
luta quę ederit de carnib. hoſtiæ pacificorũ,
quæ oblata eſt dño, peribit de populis eius.
Et qui tetigerit immunditiã hominis vel iu-
menti, ſiue omnis rei quę polluere poteſt, &
comederit de huiuſmodi carnib. interibit de
populis ſuis.) Verã omninò ac ſanctã legem
hic ſpiritus S. præſcribit ſacerdotib. imò non
ſecerdotibus, ſed vaccis pinguibus, qualibus
Amos 4. per prophetã loquitur: Audite verbum hoc
vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ,
quæ calumniã facitis egenis, & confringitis
pauperes, quæ dicitis dominis veſtris, affer-
te & bibemus, &c. Anima, inquit, polluta,
quæ ederit de carnib. hoſtiæ pacificorum.
Quidnam eſt animam pollutã edere de car-
nibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt do
mino, niſi ſacerdotẽ quærentẽ quæ ſua ſunt,
non quæ Ieſu Chriſti, inhiare oblationibus
peccatorum, vt offerantur quaſi Dño, cùm
potius prouideat ventri ſuo, deo ſuo: Cùm
enim ſacerdotalis dignitas peccatori diuiti
ſeſe adulando ſubmittit atq; ad poſtillos eius
hiando, linguam mouere obliuiſcitur, & lo-
qui, & annunciare illi peccatum ſuum, pro-
fectò anima eius polluta eſt, & quia ꝙ recto
ordine offerẽdum erat dño, peruersè præri-
puit, idcircò peribit de populis ſuis. Qui teti-
gerit, inquit, immunditiam hominis, imò iu
menti in ſtercore ſuo putreſcentis, ſiue om-
nis rei quæ polluere poteſt ſ. omnis peccati,
cuius tactus.i. conſenſus, verè pollutio eſt,
& comederit de huiuſmodi carnibus, quiſ-
quis adulatur peccatori, quem pro officio
ſuo debuerat redarguere ancipiti gladio, id
eſt, verbo veritatis, iuxta illud: Verba ſapiẽ- Eccl. 12.
tium quaſi ſtimuli, & quaſi claui in altum de
fixi. Idcircò peribit de populis ſuis.

Quid ſit myſticè, adipem bouis, ouis, & capræ, nõ com edendum, & quid ſit adipem morticini in vſus varios habere.

CAPVT XXXVII.

LOquere filijs Iſrael: Adipẽ bouis, & ouis,
& capræ non comedetis. Adipem cada-
ueris morticini, & eius animalis, quod à be-
ſtia captum eſt, habebitis in vſus varios.) Per
ſeuerat in ſententia ſacra lex contra ſacerdo
tes voraces. Adipem, inquit, bouis, & oues,
& capræ non comedetis. Huius nempe ver-
bi tranſgreſſoribus loquitur Deus per pro-
phetam: Quod craſſum erat occidebatis, lac Ezech. 34
comedebatis, & lanis operiebamini, &c. Adi
pem quippe bouis, & ouis, & capræ comede
re, eſt eorum, quorũ quaſi ex adipe prodijt
iniquitas, peccata ſouere, & ita propter com-
modũ quaſi pingues ceruices adulando pal-
pare. Adipem, inquit, cadaueris morticini, &
eius animalis quod à beſtia captũ eſt, habebi Pſal. 72.
tis in vſus varios. Pulcherrimè ac ſanctiſsi-
mè dictum: Eccè ſacerdos legitimus homini
diuiti, altũ ſapiẽti, & ſperãti in incerto diuitia
rũ, ꝓponit & ante oculos ſtrenua prædicatio
ne reducit aliquem, de grege Epicuri porcũ
impium, qui in vita ſua cucurrerit aduerſus
Deum, erecto collo, & pingui ceruice ama-
tus fuerit, faciẽ eius operuerit craſsitudo, &
de lateribus eius aruina dependerit: in fine
autem ſuo, magnis (vt ſæpe factum eſt) ap-
parentibus indicijs, quaſi ſterculinium per-
ditus ſit, & diuitias quas deuorauit, euomu
erit, & de ventre eius extraxerit illas Deus.
Cũ ita ſatagit fideliter, vt illius exemplo ter-
reatur peccator diues, qui adhuc ſupereſt,
quid aliud quàm adipem cadaueris mortici-
ni, & eius animalis, quod à beſtia captũ eſt,
ſcilicet diabolo, in vſus varios aſſumit: in ci-
bum verò ſumere refugit? Hac igitur ſimili-
tudine interpoſita, adhuc interminando ſub
iungit:(Si quis adipẽ qui offerri debet in in-
cenſum dñi, comederit, peribit de populis
ſuis.) Ac ſi dicat. Si quis vitia diuitis adulan-
do fouerit, quẽ inſtruere debuit, vt per pœni
tentiam mactaret vel incẽderet ſemetipſum
domino, peribit de ſanctorum populo.(San
guinem quoque omnis animalis non ſume-
tis, ait, in cibo, tam de auibus, quam de peco-
ribus. Omnis anima quæ ederit ſanguinem
peribit de populis ſuis.) Verba diuerſa, ſed Ezech. 3.
ſenſus idem. Nã & per prophetã dicit deus: & 33.
Si non annũciaueris impio iniquitatẽ ſuam,

sanguinem eius de manu tua requiram: Ecce sacerdos, qui propter commodū, homini mortem ipsius tacuerit, iuxta prædicti pro-
Ibidem.13. phetæ verba, dicentis: Viuificabant animas eorum; & violabant me ad populum meum propter pugillum olei, & fragmen panis, vt interficerēt animas quæ nō moriūtur, & viuificarent animas, quæ nō viuunt, mentientes populo meo credēti mendacijs, sanguinē pinguium comedit, & idcircò peribit de populis suis. Quid porrò fieri oportet? Ait.

Quid sit quod ait: Qui offert victimam pacificorum, & quid sit pectusculum & armum dextrum cedere in vsus sacerdotum.

CAPVT XXXVIII.

III. QVi offert victimam pacificorum domino, offerat simul & sacrificiū & libamēta eius.) Hoc sacerdos prædicet, hoc clamet, hoc annunciet, Qui offert victimā, inquit, pacificorū.i. exteriorē manus oblationē domino, offerat simul & sacrificiū verū.i. spiritū cōtribulatū, cor cōtritū & humiliatū: deo, in quā, hoc offerat, bonumq; exemplum hominibus præbeat, quę digna & legitima sunt sacrę
Gen.4. victimæ libamenta. Nam rem suā si deo quidē offerat, seipsum aūt sibi retineat, comparabitur Cain, diceturq; illi: Si rectè offeras, & nō rectè diuidas, nōnne malū est? Etenim Cain rectè quidem obtulit, quia cui debuit deo obtulit, sed non rectè diuisit, quia quod minus erat.i. rem suā, Deo quidem obtulit, quod autē preclosissimum esset. s. semetipsum sibi retinuit. Qui ergo de re sua deo parat victimā, offerat simul & sacrificium & libamēta eius: libamenta, inq̃, vt in illo glorificetur deus, vt quod offert, sit illibatum, sit integrū & totum, vt habeat deus cum rè quæ forinsecus offertur, contribulati spiritus, & contriti cordis sacrificium. Hæc tria in oblatione pacificorum legitima requiruntur, vt minister altaris, de altario viuat, vt cor offerentis
1.Cor.9. deus habitator possideat, vt lux boni operis coram hominib. lucens, ad glorificandū deū proficiat. Quomodo offeret illā? Tenebit, inquit, in manibus adipem hostiæ, & pectusculum. Cumq; ambo oblata domino consecrauerit, tradet sacerdoti, qui adolebit adipem super altare: Pectusculū aūt erit Aaron & filiorum eius. Armus quoq; dexter, de pacificorum hostijs cædet in primitias sacerdotis.) Adipē in manib. tenere.i. carnis luxuriē refrenare. Pectusculū quoq; tenere.i. malas cogitationes cordi suo aduenientes, per confessionē reuelare. Nā in pectore cor cōtinetur, in corde cogitationes versantur. Cumq; ambo oblata domino consecrauerit, tradet sacerdoti. Prius enim oportet facta carnis atq; intentiones cogitationis vocari intus ad iudicium corā domino, vt conscientia accuset, timor liget, ratio dijudicet, & cùm hoc responsum acceperit, cùm hoc propositum habuerit, quod de cætero emendare velit, tunc demum confessionem puram offeret sacerdoti. Nam qui sic ad confessionem accedit, vt peccata sua nōdum relinquere velit, hic adipem hostiæ pacificorū, & pectusculum nondum domino consecrauit, & proinde frustra tradit sacerdoti quicquid obtulerit. Nec enī confessio, nō sequāte cōtritione & correctione, saluare poterit, magisq; dicenda est peccādi professio, quā peccati confessio. Primū igitur hæc domino consecrabit, deinde tradet sacerdoti. Qui adolebit adipem super altare, pectusculum aūt erit Aaron & filiorum eius. Non, inquit, comedet adipem legitimus sacerdos, sed adolebit super altare, id est, non decipiet confitentem, contentus commodo suo, quod solent praui medici facere, dum putridas carnes negligunt resecare, sed imprimet altius ferrum sententiæ, prouocando ad gemitum, ad agendos fructus dignos pœnitentiæ. Nam hoc est quod sequitur: Armus quoq; dexter cędet in primitias sacerdotis. In armo dextro recta & fortia opera intellige, quæ exigere debet sacerdos à confitente. Verbi gratia, vt cum Apostolo dicat: Sicut *Rom.6.*
enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatē, ita nūc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. Pectusculum autem erit Aaron & filiorū eius, adipem adolebit super altare. Ac si dicat: Opera carnis carbonibus pœnitentiæ palā cremabūtur, vt dictū est, cogitationes aūt gemituosæ intus ad Christum clamabūt, & ad sanctos ministros eius. (Qui obtulerit adipem & sanguinē filiorum Aaron, Ipse habebit & armum dextrū in portione sua. Pectusculum enim consecrationis, & armum separationis tuli à filijs Israel, de hostijs eorum pacificis, & dedi Aaron & filijs eius lege perpetua ab omni populo Israel.)
Aequa lex. Nōnne, inquit Apostolus, quo- *1. Cor. 9.*
niam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participantur? Qui ergo de filijs Aarō obtulerit, ipse habebit & armum dextrum, id est, quisquis ex discipulis Christi cor cuiuspiam incrassatum, carnisque ac sanguinis opera prædicatione sua mortificauerit, & hoc modo sua spiritualia seminauerit, ipse carnalem accipiet ex illo fructum, id est, necessarium vitæ stipendium. Pectusculum eleuatiōis dixit, ab eo quod supra tenebit, inquit, in manibus adipem & pectusculum: armum verò separationis ab eo quod seorsum cæderet in partem sacerdotis. Hæc, inquit, tuli à filijs Israel, & dedi Aaron sacerdoti & filijs eius, quatenus ipsi & in pectusculo legem Domini die ac nocte meditentur, & in armo dextro præcepta Dei fortiter operentur, aliorumque & in pectusculo solicitudinem gerant, & armo fructum laboris sui percipiant.

De eo quod ait: Hæc est vnctio Aaron & filiorū eius religione perpetua, subintelligendū esse, nō ad velamē literæ, sed secundū claritatē spiritualis intelligentiæ.

CAPVT

CAPVT XXXIX.

HAEC est vnctio Aaron, & filiorũ eius in cæremonijs domini, die qua obtulit eos Moyses, vt sacerdotio fungerentur, & quæ præcepit eis dari dominus à filijs Israel, religione perpetua in generationibus suis. Ista lex holocausti, & sacrificij ꝓ peccato atq; delicto & pro consecratione, & pacificorum victimis, quas constituit dominus Moysi in monte Synai, quando mandauit filijs Israel, vt offerrent oblationes suas domino in deserto Synai. Breuiori rursus conclusione cuncta præsentat, de quibus hactenus ad legem domini altius lectorem reducens, quã est initium Leuitici huius libri, videlicet ad consummationem tabernaculi, vbi locutus dominus ad Moysen, applica, inquit, ad te Aaron, cum filijs suis, vt sacerdotio fungantur mihi. Hæc, inquit, est vnctio Aaron & filiorum eius, & ista est lex holocausti, &c. Legem sacerdotum & legem populi quasi digito distinctè demonstrauit. Si ritè reuelata facie perspeximus trans velum, Christo moriente scissum, quo celabatur hoc diuinæ legis sanctuarium, promptè aduertimus, cuncta quæ dicta sunt digna esse grauitate dictis: vt meritò cecinerit Psalmista: Lex Domini immaculata conuertens animas, testimonium Domini fidele, sapientiã præstans paruulis. Iustitiæ domini rectè lætificantes corda, præceptum domini lucidum illuminans oculos. Lege, inquit, perpetua. Perpetua planè, veruntamen non secundum velamen literæ, sed secundum charitatem spiritualis intelligentiæ. Alioquin quomodo conueniet legi & prophetis? Nam hic legislator cùm dixisset ista est lex holocausti, & cæt. continuò subiungit, Quas constituit dominus Moysi in mõte Synai, quãdo mandauit filijs Israel, vt offerrent oblationes suas domino in deserto Synai. In propheta autem idem dominus dicit: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia nõ sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum & victimarum. Quomodo ergo non dissonant vel discordãt lex & prophetæ, nisi quia locutus est Dominus Moysi de spirituali & perpetua lege, nõ locutus est quicquam de carnali sacrificiorũ lege? Nam Dominus Moysi cõstituit, Moyses autem ad populum locutus est. Ille à Domino claritatem spiritus accepit, ad populũ autem obscuritatem literæ protulit, donec venirent qui crederent deum filium in deo patre, & hac fide illuminati, viderent legem spiritus in lege literæ. Proinde sic rectè distinctum est. Quas constituit dominus Moysi in monte Synai, & quando mãdauit filijs Israel, vt offerrent oblationes suas in deserto Synai. Nam aliud Moysi ostendit, & aliud illi populo mandauit, sicut testatur ipse dominus cùm superius dicit: Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Idcircò quando loquebatur ad populum, ponebat velamen super faciem suam: quando verò loquebatur ad dominum, auferebat.

Exod. 28. | Psal. 18. | Hier. 7. | Exod. 25. | Ibid. 34.

COMMENTARIORVM IN LEVITICVM LIB. I. FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LEVITICVM COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

Cur vbi Moyses fratrem suum induit, de folijs fœminalibus lineis, quod primum erat indumentum, nulla mentio fit.

CAPVT I.

CA. VIII.

FEcit Moyses vt dominus imperãrat. Cõgregataq; omni turba ante fores, ait: Iste est sermo quem iussit Dominus fieri. Statimq; obtulit Aarõ & filios eius. Cũque lauisset eos, vestiuit pontificem subucula linea accingens eũ baltheo, & induens tunica hyacinthina, & desuper humerale imposuit.) Superius vbi has vestes summo pontifici gloriam & decorem fieri fecit dominus, mysticas per singula indumẽta rationes pro posse reddidimus. Vnum hic quærendum est, cur cum cæteris omnibus fratrem suum Moyses induerit, de solis fœminalibus lineis, quod erat primum indumentum secundum imperium domini, nulla hic mentio fit. Non enim frustra vel casu per obliuionem obuenisse putandum est. Dicimus ergo, quia fœminalia quib. carnis turpitudo tegeretur, in figuram continẽtię, quę maximè sacerdotibus competit, fieri iussa sunt. Porrò continentia hæc, vt omnimoda puritate sanctificetur homo, vt ad mutationẽ noui hominis IESV CHRISTI, virgineam agat pulchritudinem, hæc inquam, continentia vel puritas non est ex legis præcepto, sed ex Euangelij consilio. Rectè igitur inter manus Moysi legem scribentis, & legem in persona sua figurantis, vbi fratrem induit, de isto scriptura tacuit, vt ipso silentio fateatur, de virginibus non esse legis præceptum, sed offerri gratiæ consilium. Sed

Cur de fœminalib. tacuit Moyses.

lium. Sed & illud non prætereundum, quod non prius nisi loti aqua ex præcepto domini vestiũtur sacerdotali gloria, vt videlicet per hoc significetur, quod non nisi per baptismũ efficimur regale sacerdotiũ, & gens sancta.

De oleo vnctionis, quo Aaron vnctus est, quod spiritũ sanctum significet, quo Christus vnctus est.

CAPVT II.

TVlit & vnctionis oleum quo liniuit tabernaculũ, cum omni supellectile sua, &c.) Totius capituli huius prolixi, summa hæc notanda est, quia tabernaculum cum omni supellectile sua, prius vnctum est, quam
CAP.VIII tabernaculi sacerdos Aaron, & Moyses pri holocaustũ pro peccato consecrationis quoque, siue pacificorum obtulit hostiam, quã Aaron. Differenter tamen. Nam & tabernaculum solo vnctionis oleo, Aaron verò oleo simul & sanguine consecratus est, & Moysi quidem ablata vulgari igne, Aaron verò sacrificia cælesti flamma deuorata sunt. Sed iã antequam horum mysteria prosequamur, de ipso vnctionis oleo (quia nunc vsq; distulimus) breuiter aliquid dicendum est. Superius dñs ad Moysen locutus est, sume tibi aromata primæ myrrhæ & electæ CCCCC.
Exod. 30. siclos, & cinamomi medium, id est, CCL. siclos, calami similiter CCL. casiæ quoque CCCCC. siclos in pondere sanctuarii, oleũ in oliuetis mensuram hin, facies vnctionis oleum, sanctum vnguentum, compositum opere vnguentarij, & vnges ex eo tabernaculum testimonij, & arcã testamenti, mensámque cum vasis suis. Notum omnib. est, quia oleum quo dominus noster dei filius vnctus est, vnde & Hebraicè Mesias, Græcè Christus dicitur: oleum, inquam, spiritus sanctus est, & huius olei signum siue materiale iudicium fuit hoc, quo reges, sacerdotes, & prophetæ prius vngebantur. Cur autem illud verũ exultationis oleum, non hic in lege per simplex oleum significari placuit, sed quatuor speciebus, myrrha, cinamomo, casia, calamo que permixtis? Videlicet, quia non satis est cuiquam spiritum sanctum vtcunq;, verbi gratia, in prophetiam ad facienda signa percepisse, nisi pariter habeat & quatuor virtutes optimas, quas mundana philosophia, iustitiam, prudentiam, temperantiam, atq; fortitudinem appellat, nostra autem theoria, fidem, spem, charitatem, & earum perseuerãtiam nuncupat. Igitur quatuor speciebus, myrrha, cinamomo, casia, & calamo, cum oleo permixtis, regale & sacerdotale preciosissimum conficitur vnguentum, ex quo caro hominis non vngatur, & iuxta cuius compositionem, non fiat aliud tale quid, qui fecerit homo, exterminabitur, inquit, de populo suo, quia videlicet, ex prædictis virtuti-
Exod. 30. bus, cum spiritu sancto gratia bona conficitur, qua carnalis homo nunquam fruatur, cuius ad imitationem secta vlla, vel secularis eloquentia nunquam extendatur, quod si attentauerit, sine dubio exterminabitur, ait Dominus.

Quid significet, quòd tabernaculum primũ quidem quam Aaron, sed sine sanguine vnctum est, & altare aspersum septies, & quid labrum æneum.

CAPVT III.

TAbernaculum igitur (vt prædictũ est) priusquam Aaron) oleo quidẽ vnctionis, sed sine sanguine vnctũ est: quia profectò tabernaculum verũ, quod est ecclesia, prius quidem in patriarchis, regibus, & prophetis suis spiritum sanctum accepit, quã vngeretur sanctus sanctorum pontifex magnus Iesus Christus dei filius, qui mysticè per Aarõ intelligitur, sed hostiam non habuit in veritate sacrificij, id est, cuius sanguine in remissionem peccatorum liniretur. (Cumque sanctificans (inquit) aspersisset altare septem vicibus, vnxit & illud & omnia eius vasa.) Septies aspergẽdo vnxit, & hoc vtiq; faciendo, sanctum eundem spiritum septiformem esse significauit. (Labrũ quoq; cum basi sua sanctificauit oleo.) De hoc labro ita superius scriptum est: Fecit & labrum æneum, de speculis mulierum quæ excubabant in ostio tabernaculi. Sic enim locutus fuerat dominus, dicens: Facies & labrum æneum cũ basi sua ad lauandum, ponésque illud in tabernaculum testimonij & altare Et missa aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt testimonij tabernaculum, & quando accessuri ad altare, vt offerant in eo thymiama domino, ne fortè moriantur. Legitimum sempiternum erit ipsi & semini eius per successiones. Significat autem hoc labrum, quod Moyses iubente domino fecit, hanc ipsam scripturam sanctam, quã idem ille Deo inspirante scripsit. Nam specula mulierum, vnde labrum illud factum est, mysticè exempla sanctarum sunt animarum, de quibus hæc omnis scriptura condita est. Verbi gratia: Abrahæ, Isaac, & Iacob, & ipsius qui scripsit Moysi, quæ videlicet animæ tanquam mulieres pulchræ, Deum amatorem suum quærentes, excubabant in ostio tabernaculi cælestis, nondum aperti, quandiu sacerdos magnus Christus nondum inunctus fuit. Ad quid huiusmodi labrum Moyses fecit? Ad lauandum (inquit) vt missa aqua, lauarent in eo Aaron & filij eius manus suas ac pedes, ingressuri testimonij tabernaculum. Hoc nempe expedit & optimum est, vt ingressuri cæleste tabernaculum sacerdotes, lauent manus suas ac pedes in illis sanctarum animarum speculis, in fide scilicet & obedientia Abrahæ, in fide & patientia Isaac, in fide & lenitate Iacob, cæterorumque virtutibus lympidissimis, manus, inquam, suas ac pedes lauent, id est, per compunctionem ex illorum imitatione, operum simul & cogitationum, quæ tãquam puluis pedibus, ita sensib. mentis adhæret, quotidiana peccata emundent. Non solùm

Exod. 30.

Non solũ filij, sed Aaron, inquit, & filij eius lauabunt. Et hoc perspicuum est, quia primus & præ omnibus Aaron noster, mons fortitudinis, sacerdos vel pontifex magnus Christus lauit: sanctificauit enim semetipsũ pro nobis. lauit, inquam, quia scripturas omnes impleuit: & cùm mundas haberet manus & pedes, cuncta patienter ferendo, vt implerentur scripturæ, sordes omnium nostrũ in semetipso emundauit.

De mystica effusione olei super caput Aaron, & quid sit caput, quid barba, quid ora vestimenti, quæ iuxta Psalmistã in vnguentum descendit.

CAPVT IIII.

Psal. 132. FVndens, inquit, oleum super caput Aaron, vnxit eum, & consecrauit.) Huius rei mysterium commendãs spiritus sanctus in Dauid, cùm dixisset: Ecce quam bonum & quã iucundum habitare fratres in vnum, continuò subiunxit: Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbã Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius. Non ergo lõgè, sed propè est in ore & corde nostro mysterium vnctionis huius. Bonitatis nanque & iucunditatis fratrum habitantium in vnum, signum fuisse illius vnguenti effusio nõ iste cecinit. Porrò habitare fratres in vnũ, quid est, nisi omnes vnius patris Dei filios effectos, habere principem & saluatorem vnum Christum, quomodo multa corporis membra caput habent vnum, habendo scilicet concordiam per vnum diffusæ in cordibus suis charitatis spiritum. Ita planè quod dicitur hoc est. Tale bonum talisque iucunditas est, habitare fratres in vnum, qualẽ per illud rectè signari placuit, quod præsenti loco scriptum est, quia fundens oleum super caput Aaron, vnxit eum & consecrauit. Et vtique quia benigna largitate fusum est, primum in barbam illius, & deinde in oram vestimenti eius descendit. Prædicta nanque bonitas, atque iucunditas fratrum habitantium in vnum, oleũ lætitiæ, id est, spiritus sanctus est. Quod videlicet vnguẽtum optimum, totum in illo capite, quod est Christus, Caput quippe corporis ecclesiæ, ipse est, totum, inquam in illo fusum est, cum omni plenitudine sua, in quo corporaliter omnis plenitudo diuinitatis inhabitat, nõ ex quo super illum in specie columbæ descendit, sed à prima cõceptione, quę ex sola constitit virtute, vel operatione spiritus sancti. De illo capite primùm in barbã ipsius, ac deinde in oram vestimenti ipsius descendit, quia videlicet de plenitudine eiusdem spiritus sancti primùm ab ipso perfusi sunt viri fortes Apostoli, sic illi adhærentes & proximi, vt barba capiti, ac deinde ecclesia, cuius fide ac virtutibus ipse decoratur, ad modum alicuius qui pretioso vestitu induitur, iuxta illud. Viuo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamentum vestieris. De filijs Aaron minoris gradus sacerdotibus, iam alibi dictum est: Sed & de oblationum differentijs, iuxta quas nunc Moyses obtulisse narratur, supra tractatum est. Nunc illud super est dicere, cur non solùm oleo, sed & sanguine, sacerdo talis vnctio celebrata est.

Colos. 2. *Matth. 3.* *Luca 1.* *Esa. 49.*

Quomodo in Aaron vetus sacerdotium in figura nouum sacerdotij Christi, prius oleo, postea sanguine consecratum est.

CAPVT V.

CVm, inquit, immolasset Moyses arietẽ secundum, in consecratione sacerdotũ sumens de sanguine, tetigit extremum auriculæ Aaron, & pollicem manus eius dextræ, similiter & pedis. Obtulit & filios Aaron. Cumque de sanguine arietis immolati tetigisset, extremum auriculæ dextræ, & pollicis manus ac pedis dextri, reliquum fudit su per altare per circuitum.) Sacerdotium vetus, noui figura, primùm oleo, deinde ac sanguine consecratur, quia videlicet magnus cęlestis & veri tabernaculi pontifex, primùm spiritu sancto, deinde suo quoque sanguine sanctificatus est. De spiritus sanctificatione Psalmista dicit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. De sanguinis sui sanctificatione in Euangelista Ioanne continuò sanguinem fusurus dicit: Et pro eis sanctifico meipsum, vt sint ipsi sanctificati in veritate. Item in Luca: Ego baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor vsque dũ perficiatur. Quomodo ergo sanguine sacerdos consecratur? Sumens, inquit, de sanguine tetigit extremum auriculæ dextræ, & pollicis manus eius dextræ, similiter & pedis. Tactus sanguinis in extremo auriculæ dextræ pontificis, acceptio est mãdati, quod pater dedit, vel obedientiæ Christi filij Dei, quemadmodum de illo Apostolus dicit. Christus factus est pro nobis obediens patri vsque ad mortem, mortem autem crucis. Et ipse de semetipso in ꝓpheta dicit: Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abij. Tactus sanguinis in extremo pollicis manus dextræ deductio est volũtatis paternæ, ipso per Psalmistã dicente: Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me. Tactus in extremo pollicis pedis dextri, quo finis est corporis, consummatio est eiusdem obedientiæ, Psalmista in hoc dicente, vt intingatur pes tuus in sanguine. Similiter & filij Aaron sanguine signantur, vt videlicet exemplo Christi, Apostoli quoque obaudiãt, operentur, siue legitimè pugnent, & perseuerent vsque in finem. Adipem verò & caudã, omnemque pinguedinem quæ operit intestina, &c. quorum causas mysticas, quoniam eædem superius dictæ sunt, nunc repetere superfluum duximus. Nam quòd septem, in quit, diebus finitur consecratio, quid significet, ex multis scripturarum locis certum est, quia videlicet septem diebus omne præsens tus seculi

Psal. 44. *Ioan. 17.* *Luca 12.* *Philip. 2.* *Esa. 50.* *Psal. 72.* *Psal. 67.*

tis seculi tempus voluitur, quod octaua, i. futuræ resurrectionis tempore clauditur, quæ in magno pontifice Christo iam impleta, in nobis autem implenda non dubitatur, quicunque tanquam filij Aaron toto consecrationis tempore, pro octaua laboramus, de ostio tabernaculi totis septem diebus, i. de fide Ecclesiæ Christi, toto isto tempore non exeuntes, & die ac nocte, i. tam in prosperis quã in aduersis, custodias domini ne moriamur secundum propositum vel ordinem nostrũ custodientes.

Quomodo octaua consecrationis die, ignis egressus à Domino consumpsit holocaustum, in typum sancti spiritus.

CAPVT VI.

CAP. IX. HOc igitur considerare superest, quod octaua die dicente Moyse. (Iste est sermo quem præcepit Dominus, facite & apparebit vobis gloria eius.) Et offerente Aaron holocaustum, ac deprecante pro se & pro populo secundum ritum supra memoratum, ecce, inquit, ignis egressus à Domino, deuorauit holocaustum, & adipes qui erant super altare, cum de his quæ obtulerat Moyses, nihil tale actum fuerit. Quidnam hoc sibi vult nisi quia nõ per sacrificia legis, quæ per Moysen figurabantur, sed per sacrificium Christi, cuius Aaron typus fuit, spiritus sanctus in remissionem peccatorum datus est nobis?
Psal. 39. Nam hinc est, quod dicit in Psalmo: Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc dixi, ecce venio. Veniens autem aliam hostiam quam in holocaustum vel pro peccato offerret non habuit, nisi semetipsum. Et descẽdit ignis super ipsum, ignis, inquam, de quo dixit, ignem veni mittere in terram, & deuorauit holocaustum, quia illa videlicet deuo-
Luca 12. ratione sua, quam secundum Apostolum re-
Roma 6. ctè immutationem dicimus, quia profectò
Leuit. 6. resurgens ex mortuis, iam nõ moritur, mors illi vltra non dominabitur. Hic ignis ille est, de quo supra dictum. Ignis autẽ in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos, subijciens ligna mane per singulos dies. Nam quia verus iste ignis, qui & nunc in prima resurrectione animarum, peccata consumit, & post in secunda resurrectione, corporum quoq; mortalitatem siue corruptionẽ deuorabit, nunquam deficere debet in altari, id est, in fide, per quam Christus habitet in cordib. nostris, idcirco in magno mysterio decretũ est, vt ille ignis visibilis egressus à Domino, qui holocaustum deuorauit, videntibus turbis, ac ruentibus in facies suas, & laudantibus dominum, nunquam deficeret, sed sacerdote ligna subijciente semper arderet in altari. Vndè ordinatissima & mirabili prouidentia actum ita scriptura subiungit.

Quid in Nadab & Abiu, qui offerentes ignem alienum domino, mortui sunt, mysticè præfiguretur.

CAPVT VII.

CAP. X. ARreptisq; Nadab & Abiu filij Aarõ thuribulis suis posuerunt ignem, & incẽsum desuper offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis pręceptum non fuerat. Egressusque ignis à domino, deuorauit eos, & mortui sunt coram Domino.) Nadab spontaneus, Abiu pater meus est, vel pater ipse interpretatur. Significant autem populum Iudaicum, qui in cæremonijs carnalibus spontane- *Psal. 49.*
us, imò nimis est importunus, quippe qui dicente Deo, nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo. Itẽ
que illud in Esaia. Holocausta arietum, & *Esaia 1.*
adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui, hæc inquam & his similia dicente Deo econtra ingerit ea tanquam rogetur, tanquam hæc ab eo postulet Deus. Iactabundus quoque dicit: Pater
meus est, vel pater ipse. Abraham, inquiunt, *Ioan. 8.*
pater noster est, & nos ex fornicatione nõ sumus nati, vnum patrem habemus Deum. Igitur vbi egressus ignis à Domino, deuorauit holocausta, arreptis Nadab & Abiu thuribulis suis, posuerunt ignem, & incensum desuper offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non fuerat. Dum postquam verus ignis spiritus à Domino egressus, id est, à patre procedens, holocaustũ verum Christi filij Dei acceptum esse ostendit, veniendo desuper, id est, super discipulos eius in linguis igneis, adhuc Iudaicus populus cultum alienum, & cæremonias odibiles Deo, per prophetas reclamanti importunè nimis & molestè ingerit. Quid proinde? Egressus, ait, ignis à Domino deuorauit eos, & mortui sunt coram Domino. Nihil verius. Siquidem & duplici igne deuoratus est ille populus, quippe quorum & templum succensum est vrgente Romano exercitu, & animę gehennæ incendio concremantur. Vndè & Deus in cantico Deuteronomij, cum dixisset: Ipsi me prouocauerunt in eo qui non e-
rat Deus, & in abominationibus suis ad ira- *Deute. 32.*
cundiam concitauerunt, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo eos: cõtinuò subiunxit, Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, deuorabitq; terram cum germine suo & montium fundamenta comburet. (Hoc est (inquit Moyses) quod locutus est Dominus: Sanctificabor in his qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor. Hoc audiens, tacuit Aaron.) Iuxta literam nõ innuit Moyses, quòd ab illo visibili experimẽto certum haberet, Deum esse sanctum, & sanctitatis suæ dignitatem semper esse defensurum, & vindicaturum in eos, qui temerè, imparati, inuocati, vel iniussi, sine ordine, absque reuerentia, sacris præsumunt se ingerere vel immergere Dei ministerijs. Et hoc, inquit, locutus est dominus, videlicet superius toto fumigãte mõte Synai, vbi & dixit: Sacerdotes quoque qui
accedunt ad dominum, sanctificẽtur, ne per- *Exod. 19.*

cutiam eos,&c. Porrò iuxta allegoriam illud innuitur, quòd pœna Iudaici populi sancien dū sit, vt deinceps in carne nemo audeat glo riari, sed in sola fide Iesu Christi. Hoc audiēs tacet Aarō: tacet, inquam, magnus sacerdos Christus, qui quōdam fleuit super miseram ciuitatem Hierusalem, pro humano affectu, magisq; exercet rationabile diuinitatis consilium, quàm sequatur carnis respectum in morte vel perditione suorum, secundum carnem proximorum. (Vocatis autem Moyses Misael & Helsaphā filijs Oziel, patrui Aaron, ait ad eos: Ite & tollite fratres vestros de conspectu sanctuarij, & asportate extra castra) Misael tactus Dei, siue quis interrogauit, Helsaphan Dei specula, Oziel fortitudo mea Deus interpretatur. Significant autem legitimos filios illius populi, pro parte electorum, qui veraciter dicere potuerunt, fortitudo mea Deus. Verbi gratia: hunc ipsum Moysen, Esaiam quoq; & cæteros, qui secundum nomina Helsaphan & Misael venturū Dei filiū de longè speculati sunt, & à Deo tacti vsq; hodie dicunt, quis interrogauit, quis quęsiuit hęc de manib. vestris? Hoc enim, cō bustis (vt supra dictū est) sacerdotib. dicit in Esaia, tactus Dei, spiritus Dei. Quis quęsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis &c. Isti tollent fratres suos carnales Iudæos de cōspectu sanctuarij, & asportāt extra castra. Accusāt enim illos & condemnant, quēadmodum dn̄s dicit illis: Est qui accuset vos Moyses, in quo vos speratis. (Locutus est Moyses ad Aaron, & ad Eleazar, atq; Ithamar filios ei': Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere, ne fortè moriamini, & super omnem cœtum oriatur indignatio. Non præcipit quod naturæ impossibile est, vt scilicet pater pro filiorū, & fratres pro fratrum morte non doleāt, sed quod possibile est, vt videlicet dolorem cordis publico corporis gestu non exerceāt. Hoc spiritualiter filij Aarō, i. apostoli Christi legitimè obseruauerunt. Nam licet doleant de ruina populi sui, vt verbi gratia: Paulus cum dicit: Veritatem dico in Christo, nō mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea, in spiritu sancto, quoniā tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo: optabā enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratrib. meis, qui sunt cognati mei, &c. Licet, inquā, doleant, non tamē capita sua nudant, nec vestimenta scindūt, i. ministerium suum honorare non desinunt, sanctæ scripturæ veritatē integra fide, aduersus gētis suæ perfidiam defendunt, & hoc modo fores tabernaculi non egrediuntur. Alioquin perissent. Væ enim (inquit idem Apostolus) mihi est, si non euangelizauero. Ait ergo: (Vos autem nō egrediamini fores tabernaculi. Alioquin peribitis. Oleum quippe sanctæ vnctionis est super vos.) Oleum quippe sanctæ vnctionis est su: per illos, quæ docet eos de omnibus, quomodo propter carnem vel gentem suam non debeant caput, id est, mentem suam, fide & gratia Christi nudare, suum vestimentum, id est veritatis doctrinam scindere, fores tabernaculi egredi, id est, ab ordine veri sacrificij cessare pro æmulatione sacerdotij Iudaici.

Luca 19. *Esaia 1.* *Ioan. 5.* *Rom. 9.* *1. Cor. 9.* *1. Ioan. 2.*

Cur filij Aaron vinum & omne quod inebriare potesrat, bibere non debeant, quando intrant tabernaculum, & id quod sit iuxta sensum mysticum.

CAPVT VIII.

Dixit quoq; dominus ad Aaron: Vinum & omne quod inebriare potest non bibes tu & filij tui, quando intratis tabernaculum testimonij, ne moriamini, quia præceptū est sempiternum in generationes vestras, & vt habeatis scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mūdum, doceatisq; filios Israel omnia legitima mea, quæ locutus est dominus ad eos per manum Moysi.) Secundum literam manifestū sobrietatis præceptum est, quia vinum apostare facit, etiam sapiētes. Fornicatio (inquit propheta) & vinum & ebrietas auferunt cor. Et Apostolus: Nolite, inquit, inebriari vino, in quo est luxuria. Vndè rectissimè sancta censet Ecclesia, vt qui sacerdotes sunt, & veri sacrificij sanctuarium iugiter intrant, à cōiugijs omnino abstineant, omnemque luxuriam fugiant. cùm in hac lege, vbi carnes brutorum animalium sacrificabantur, eo tempore quo intrabunt tabernaculum, non solùm à luxuria, sed & à vino, in quo est luxuria, sacerdotes penitus abstinere debuerant. Porrò vt cœptam prosequamur allegoriam, spiritualiter hoc præcepit Deus, & non homo: nam non Moyses, sed ipse Dominus hoc locutus esse perhibetur, vt hoc tempore, quò præcurrente Christo, in verum ingredimur tabernaculum, nequaquam legis occidentis sequamur literam. Nam vinum quidem interdum significat spiritus sancti virtutem. Vt ibi: Et vinum lætificat cor hominis, veruntamen cum in comparatione melioris deprimitur, vt ibi: Quia meliora sunt vbera tua vino, austeritatem significat legis, qua sine dubio melior est lactea dulcedo Euangelij. Vt quid enim non est bibendum huiusmodi vinum? Vt habeatis, inquit, scientiam discernendi inter sanctum & prophanum, inter pollutum & mundum, & cætera. Ergóne id circo non bibent vinum, vt discernere queant inter bouem & camelum, inter hircum & chirogrilum? Nam huiusmodi discretio, si simplicem sequaris literam, postmodum sub scripta est. Igitur vt inter veram munditiam veramq; immunditiam sacerdotes legitimi discernere queant, idcirco vinum bibere, id est, austeram, prohibentur sequi legis literam.

Ecclesi. 19. *Osee 4.* *Ephes. 5.* *Psal. 103.* *Cant. 1.*

De hirco oblato, quem cum quæreret Moyses, exustū repperit, de quo Aaron: Quomodo, inquit, potui comedere mente lugubri? quod Iudaici sacrificij, quale nūc est, typus fuerit.

CAP. IX.

Locutus

Locutusq; est Moyses ad Aaron & Eleazar atq; Ithamar filios eius qui residui erant. Tollite sacrificium quod remāsit ex oblatione domini,& comedite illud absq; fermento, iuxta altare, quia sanctum sanctorū est.)Hæc de præceptis vel traditionibus idcirco nūc scripto iterantur, vt ad ea quę subiecta sunt,ordine perueniatur.(Inter hęc hircum qui oblatus fuerat pro peccato,cū quæreret Moyses,exustum reperit. Iratusq; contra Eleazar & Ithamar filios Aaron, qui remanserant,ait:Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto, quæ sancta sanctorum est,& data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conspectu Domini,præsertim cum de sanguine

CAP.XI. illius non sit illatum intra sancta?)Et in isto non deest mysterium, alioquin frustra videretur scriptum. Hircus nanq; qui pro peccato oblatus ad esum sacerdotum non peruenit,qui & requisitus,non saltem combustus, vt holocaustum,sed exustus reperitur,sacrificium Iudęorum est, quod ad ritum veri sacerdotis Christi non est admissum. Hinc irascitur Moyses in typum videlicet illorū legis æmulatorum,qui(sicut in Actib.apost.legitur)cum Euangelio Christi cæremonias legis misceri voluerunt. (Respondit Aaron: Oblata est hodie mihi victima pro peccato,

Actor. 15. & holocaustum domino. Mihi autē accidit quod vides. Quo modo potui comedere eā, aut placere domino in cæremonijs mente lugubri? Quod cum audisset Moyses,recepit satisfactionem.)In superficie historica patet, quod causa filiorum,qui pro sua presumptione mortui fuerant, edendi non solum voluptas,sed & voluntas patri exempta est.Porrò iuxta cœptum spiritualem sensum,causa red

1.Cor. 6. dita est,cur victimas Iudaicas magnus ponti

Psal. 39. fex Christus,& filij eius, scilicet apostoli oderunt: Oblata est,inquit, hodie victima pro peccato & holocaustum domino.Ac si dicat ipse Christus loquens in apostolis suis,in hoc tempore acceptabili,in isto die salutis oblat' sum ego,sicut prædixeram in Psalmo: Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc

Esaia 53. dixi,ecce venio.Oblatus sum,inquam, quia

Psal. 17. volui,& oblatus tuli peccata mundi. Mihi autem accidit, vt filij mei, filijalieni, qui mentiti sunt mihi,& claudicauerunt à semitis suis,cùm offerrent ignem alienum, nolentes ignem suscipere cælestem & verum, scilicet spiritum S. Quomodo ergo possum admittere cæremonias eorum,& non potius exurendū tradere templum & ciuitatē eorum, præsertim cum venerim facere non voluntatē meam, sed volūtatem eius, qui misit me, patris? Quo audito,Moyses recepit satisfactionem.

Ioan. 5. 6. Sic nempe qui ex Iudæis erant receperunt satisfactionem, loquente in Iacobo cæterisq; apostolis Christo,& indicante,nō inquietari

Actor. 15. debere eos,qui ex gentib. conuertebātur ad dominum.Proinde rectè cōtinuò sequitur.

Quid sit mysticè,quòd post ignem datum, lex de comedendis animalibus datur, & quid sit vngulam diuidere & ruminare. CAP. X.

Locutus est Dominus ad Moysen & ad Aaron,dicens: Dicite filijs Israel, Hæc sunt animalia quæ comedere debetis de cunctis animalibus terræ. Omne quod habet diuisam vngulam & ruminat in pecoribus,comedetis.Quicquid autem ruminat quidē & habet vngulam,sed non diuidit eam,sicut camelus,non comedetis illud,& reliqua.) Animalia de quibus Deo cura est,homines sunt. Rectè,inquam, continuò post ignem de cælo datum, mortemq; filiorum Aaron, hęc de comedendis & non comedendis animalibus lex datur: nam & post sancti spiritus aduentum atq; synagogæ interitum, de admittēdis & non admittendis, siue reprobandis hominibus discretio sanctis apostolis imperatur. CAP. X

Vnde & Petro esurienti, ac volenti gustare, ostenditur in excessu mentis vas quoddam, velut linteū magnum, quatuor initijs de cælo submitti in terrā, in quo erant omnia quadrupedia,& serpentia terræ, & volatilia celi, & facta est vox ad eum:Surge Petre, occide & manduca. Ait autem Petrus: Absit domine. Quia nunquam manducaui omne commune & immundum. Et vox iterum secundò ad eum:Quod Deus purificauit, tu ne cōmune dixeris. Quòd illic in illa visione, hoc idem in ista sancta & spirituali lege, sub nominibus quadrupedum, serpentium, volatilium, atq; natatilium dignum est intelligere. Hæc,inquit,& hæc immūda vel polluta sint vobis, subauditur, nisi Deus illa sanctificauerit. Nam hæc animalia cum nō sint homines (vt prædictum est) eiusmodi sunt, vt aspirante Deo veterem immunditię mutare possint habitū. Proinde Petro (vt pręmisimus) ita dictum est:Quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris. Nunc immunditiæ causas secundum præsentes distinguamus differentias. Omne,inquit, quod habet diuisam vngulam & ruminat in pecoribus, comedetis. Vngulam habere diuisam, pariter & ruminare, est discretam sanctæ trinitatis habere intelligentiam, eiusdemq; diligenter voce & opere retractare memoriam. Hoc,inquit, omne comedetis, quia videlicet quisquis talis est, in corpus vel communionem Ecclesiæ fiducialiter admitti debet. Quicquid autē ruminat quidem & habet vngulam, sed non diuidit eam, non comedetis. Quasi ruminat quidē, sed vngulam non diuidit, quisquis rectè videtur operari, sed peccat in fide, non rectè distinguens personas vnicæ trinitatis. Econtrario findit vngulam, sed non ruminat, quisquis confitetur se nosse Deum, factis autem negat. Horum, ait, cadauera non contingetis.) Id est, mortuis operibus non consentietis. Quarta species longè inferius posita, scilicet animal quod nec diuidit vngulam nec ruminat, omnino priori contraria est, ac pro Actor. 10. Tit. 1.

inde multò magis immunda, cum significat hominem, qui nec intellectu nec operatione Deum honorat.

Quid sit pisces pennas habere, quid aues quadrupedes esse, quid reptile?

CAPVT XI.

Haec sunt quae gignuntur in aquis, & vesci licitum est. Omne quod habet pennulas & squamas tam in mari, quàm in fluminibus & stagnis, comedetis. Quicquid autem pennulas & squamas non habet eorum, quę in aquis mouentur & viuunt, abominabile vobis & execrandum erit.) Quasi natatilia immunda, maximè Iudaei sunt qui natant in fluentis scripturarum, sed pennulas non habent, dum solam sequuntur occidentem literam, & ad viuificantem spiritum non subsiliunt. (Haec sunt quae de auibus non comedetis & vitanda sunt vobis, &c.) Quasi aues immundę, inanes gentium Philosophi fuere, rectéq; auibus super quatuor pedes gradientibus comparantur, quicunq; ex his cum animo de caelestibus, verbi gratia, sole, luna, stellis, & reliquis philosophantur, ventre autem & corpore, per terram, lutumq; vitiorũ versantur. Reptilibus quoq;, non incongruè similantur, qui nullius vel apud homines bonae aut honestae professionis habentur, vt puta ganeones, histriones, malefici, scortatores. Secundum qualitatem vel proprietatem cuiuscunq; vitij, alij alijs reptilibus siue immundis quibusq; animantibus rectè cõparantur, astipulantibus, non solum diuinarum, sed etiam humanarum literarum auctoribus. Nã hinc est quod socios Vlyssis, pueris mirantibus Circe filia Solis in varias formas vertisse lectitatur. (Haec igitur, inquit, immũda sunt, & quicunq; morticina horum tetigerit, polluetur, & erit immundus vsq; ad vesperum.) Id est, vsq; ad perfectam pœnitentiam, quo videlicet dicto saepius repetito spiritualiter omnis damnatur iniquitatis consensus. Nũc horum animantium, quae hęc scriptura commemorat, nomina breuiter naturasq́ue perstringere libet.

De animalium proprietatibus vel naturis, quae lex nominatim immunda decernit haberi.

CAPVT XII.

Cirogrillus bestia spinosa maior Ericio. Struthio Graeco nomine dicitur, quod animal in similitudinem auis pennas habere videtur, de terra tamen altiùs non eleuatur. Noctua dicitur, eo quod nocte circumuolet. eadem & nocticorax auis lucifuga. Larus ipse est gala, quae solet semper supersedere aquis. Bubo, à sono vocis nomen habet, auis feralis, onusta plumis, & in cauernis commorans. Mergus ab assiduitate mergendi vocata, auis nigra, piscibus infesta. Ibis Nili fluminis auis, quae ventris fimum proprio rostro extrahit, haec serpentium ouis libenter vescitur. Onocrotalon Graeci vocant rostro longo, auis cygno similis, sed maior. Porphyrió auis purpurei coloris, vt nomen significare videtur: alij autem albam, similem cygno, alij Pellicanũ esse dicũt. Fulicae similes magnitudine & colore cygnorum, duris & grandibus rostris & in scopulis littorum commorantes. Has Latini Diomedeas, Graeci herodios vocant. Corcidrion auis alba tota, cuius interiora oculos caliginosos curant. Vpupã Gręci vocant, quòd stercori humano consideat, & fœtẽti pascatur fimo, auis spurcissima, cristis extãtib. galeata, in sepulchris & stercoribus cõmorans. Attacus & opimacus ignotae aues. Bruchus, locusta, quae nec dum volat. Locusta, ꝗ pedib. sit longis velut hasta. Hãc Graeci tam marittimam quàm terrestrem astagon dicunt. Mustela Gręcum est, i. mus lõga. Crocodyl⁹ animal quadrupes à croceo colore dictum, gignitur in Nilo. Migale ignota bestia, quam tamen similem chameleonti ferunt. Chameleon non habet colorem vnum sed diuersa varietate est cõspersus, vt Pard⁹. Corpusculum verò chameleõtis ad colores quos videt, facillima conuersione variatur. Stellio genus lacertae de colore nomen inditum habens. Est enim tergore pictus lucentibus guttis in modum stellarũ. Lacerta reptile genus vocatũ, quod brachiũ habeat. Talpa terrestre animal sine oculis, terrã semper fodiens, quam Graeci asfalacã dicunt. Ad spiritualem sensum sermo nunc redeat.

Tangere, portare, comedere morticina eorum, lauare vestimenta, & caetera, quid sit mysticè.

CAPVT XIII.

Qvicunq; morticina eorum tetigerit, polluetur, & erit immundus vsq; ad vesperum. Etsi necesse fuerit vt portet quippiam horum mortuum, lauabit vestimenta sua, & immundus erit vsq; ad occasum solis.) Tria sunt quae prohibentur; scilicet comedere, tangere atq; portare quippiam immũdum, quae & hoc differunt, quod agere malum, consentire malo, & ad horam pro necessitate sustinere malum. Debet autem legittima esse necessitas, propter quam portandum sit immundum, videlicet vbi aut nullaten⁹ corrigi, aut non nisi cum maioris rei detrimento potest auferri malum. Verbi gratia: Naaman Syrus cum diceret Helizęo prophetae, hoc solũ est de quo preceris dominũ pro seruo tuo, quando ingreditur Dominus meus templũ Remmon, vt adoraret, ex illo innitente super manum meam, si adorauero in templo Remmon, adorãte eo in eodem loco, vt ignoscat mihi Dominus seruo tuo, super hac re: necesse illi fuerat, vt portaret immũdum, vt sustineret malum, non quidem vt adoraret Remmon, sed vt adoraret in templo Rẽmon, vbi scilicet & in omni loco poterat adorare Deũ verum. Proinde continuò dicit ei propheta: Vade in pace. Attamen non omninò illaesa est portantis cõscientia, nec si de necessitatis excusatione confidat, rectè dici potest securitas, sed magis temeritas. Lauabit ergo, inqt, vesti- 4. Reg. 5.

vestimenta sua, id est, flebit pro ipsa necessita-
tis miseria, quod nonnullos fecisse, fida rela-
tio narrat. Et immundus erit vsque ad occa-
sum solis, id est, in morte eius sperabit, qui
occumbendo in mortem tulit peccata mun-
di. (Qui tetigerit morticina eorum, immũ-
dus erit vsque ad vesperum. Et super quod
ceciderit quippiam de morticinis eorum,
CAP. XII. polluetur.) Durum & graue seruitutis iu-
Actor. 15. gum, de quo verissimè Petrus apostolus:
Quod neq; nos, inquit, neque patres nostri
portare potuimus. Vas fictile confringitur,
omnis cibus & omne liquens in vase, vt im-
mundum abijcitur, clibani & chitropodes,
quæ sunt coquendi vasa fictilia cum tribus
pedibus, destruuntur. Fontes tamen & cister-
næ nequaquam immunditię pro huiusmodi
condemnantur, & sementis, nisi ante tactum
morticini aqua perfusa fuerit, non pollue-
tur. Ergò quoniam veritati credimus, dicen
ti: Non quod intrat in os coinquinat homi-
Matt. 15. nem, illa potius (vt cœpimus) per hæc intelli
gamus, quæ exeunt de homine, nam hæc, in-
quit, sunt quæ coinquinant hominem, scili-
cet cogitationes malæ, homicidia, adulteria,
fornicatiões, furta, falsa testimonia, blasphe-
miæ, & ab istis omnia nostrà custodiamus,
ne contactu horum polluantur, adhibitis cir
ca illos qui nobis commissi sunt, diligentissi-
mis custodibus, ne illorũ qui eiusmodi sunt,
miseria vitientur, dicentes cum Apostolo:
Coloss. 2. Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neq; con-
trectaueritis. Si vas fictile, id est, si necdum in
bono proposito roboratus est is, quem tali-
um frequentatione seu confabulatione de-
lectari deprehendimus, frangatur, id est, seue
rissimè corripiatur, verberibus etiam coer-
ceatur. Si clibanus, id est, si adolescẽtulus est,
cuius ætatis status naturaliter tanquam cli-
banus ardet, si chitropodes, de quibus antè
dictum est. Si, inquam, cliban⁹ aut chitropo-
des sunt, pro qualitate morum destruantur,
id est, verberibus aut nimijs ieiunijs affligan
tur, vt in melius commutentur. Si in vase est
quodcunque liquens, id est, si non seipso cõ-
silij compos sit, si alieno regitur consilio, sic-
ut vas non innatam, sed aliunde infusam sibi
continet aquam, & hic talis cum immundo
confabuletur, non credatur ei, quòd munda
id faciat conscientia, cùm dicat Apostolus:
1. Cor. 15. Corrumpunt bonos mores colloquia mala.
Cæterùm, si fontes aut cisternæ vel quæuis
aquarum collectiones sint, quorum alterum
venam habet aquarum viuentium, alterum
Iacobi 1. potabilem reddit imbrem de cælo susceptũ,
id est, si sapientes, si fuerint habentes desur-
sum datum optimum & donum perfectum,
quo possint mundum regere animum, & hi
tales fuerint visi cum inquinatis & immun-
dis habere colloquium, mundi erunt, id est,
credetur eis, quòd cum immundis agitet de
munditia castitatis consilium. Porrò si semé
tem, inquit, morticinum tetigerit, non pol-
luet eam.) Id est, si is qui Deo mortuus est, in
eius colloquium venerit, qui sapientiæ vel
scientiæ sermonem accepit, hi qui viderint,
non statim dijudicabunt. Verbi gratia, dicen
do cum Pharisæis: Quia hic peccatores reci- Matth. 9.
pit & manducat cũ eis. Potest enim fieri, quia
sæpè factum est, vt ex huiusmodi semente
munditiæ morticinũ immũditię reflorescat,
& vitalem habitum, pulchritudinemq; re-
sumat. Veruntamen si idem ille qui sermo-
ne præpollet antehac in facto, quòd sæpè lu-
bricus deprehensus est, non illi credendum
est. Sequitur ergo: (Sin autem quispiã semen
tem perfuderit, & postea morticinis tacta fue
rit, ilico polluetur.) Ac si dicat: Sin autem an-
tehac heri & nudiustertius vel quandocun-
que spermologum illum iusto quisquã pro-
bro maculauit, & non habet bonum testimo
nium ab his qui foris sunt, & post hoc morti
cinis peccatorum se in colloquium miscue-
rit, nõ credatur illi, quòd ad lucrandos illos
aptus vel idoneus sit.

Quid sit mysticè: Si mortuum fuerit animal, quòd licet vobis edere, qui, &c. CAPVT XIIII.

SI mortuum fuerit animal, quod licet vo-
bis comedere, qui cadauer eius tetigerit,
immundus erit vsq; ad vesperum.) Huc pla-
nè illud respicit quod Apostolus dicit: Si is 1. Cor. 5.
qui frater nominatur, est fornicator, aut aua
rus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut e-
briosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum
sumere. Ac deinceps: Auferte malum ex vo- 2. Ioan. 1.
bisipsis. Itẽ alius: Nolite eum recipere in do-
mum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi
aue, communicat operib. eius malignis. (Et
qui comederit ex eo quippiam, siue portaue
rit, lauabit vestimenta sua, &c.) Vt supra. Et
hæc quidẽ fuimus, sed abluti sumus, sed san- 1. Cor. 6.
ctificati sumus, sed iustificati sumus in nomi-
ne domini nostri Iesu Christi, & in spiritu
Dei nostri. Proinde licitò iam nos Ecclesia
Christi tetigit, portauit, & sibimet incorpora
uit, omniũ Deo clamante de cælo pro nobis.
Quod Deus purificauit, tu ne commune di-
xeris. Quare verò nec abominabilia nobis e-
runt, quæ adhuc immunda sunt, & quare nõ
contaminabimus animas nostras assumẽdo
hæc in cibum? Ait: (Ego enim sum Dominus
Deus vester. Sancti estote, quoniam ego san- Actor. 10.
ctus sum.) Et iterum: (Ego enim sum domi-
nus, qui eduxi vos de terra Aegypti, vt essem
vobis in Deum. Sancti eritis, quia ego sanct⁹
sum.) Si ergo legem sequimur regalem, non
simus configurati prioribus ignorantiæ no-
stræ desiderijs, quibus in Aegypto seruieba-
mus, vndè nos eduxit Deus, quę profectò Pe
trus Apostolus sub istis immunditiæ nomi-
nibus intellexerat, cùm præmisso, non con-
figurati prioribus ignorantiæ vestræ deside-
rijs, sed secundũ eũ qui vocauit vos sanctũ, & 1. Pet. 1.
ipsi in omni conuersatione sancti sitis, statim
de hoc loco sumptũ sic intulit: Quoniam scri
ptũ est: Sancti eritis, quoniã sanctus sum do-
minus Deus vester.

De muliere quæ suscepto semine, conceperit: & de nostra immunditia causa communi, quòd non sit distinctio Iudæi & Græci.

CAP. XV.

CAP.XII Locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Mulier si suscepto semine, pepererit masculum, immunda erit vij. diebus, iuxta dies separationis menstruæ, & die viij. circuncidetur infantulus. Ipsa verò manebit in sanguine purificationis suæ.) Nullum omninò lex domini immaculata gloriari patitur, quasi de sua munditia, vt omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo. Nam si nos gentes reptilia & serpentia immunda fuimus, quod ipsi non diffitemur, cum emendatori nostro gratias agamus: vnde hoc illis, vt munda fuerint pecora, qualibus vesci dictum fuerit? An non & ipsi de immundo semine fuere concepti, de immundo, inquam, semine, quod in primis hominibus serpens antiquus diabol⁹ & satanas tetigit, & veneno suo polluit? Si nó ita est, cur ista lex ita loquitur, quæ omne quod loquitur, his qui in lege sunt loquitur? Non est igitur distinctio Iudæi & Græci. Omnes enim peccauerunt, imò (vt secundum præsentem literã loquar) omnes polluti fuerunt, & egebant emundatrice gratia Dei. Nam & quantula erat illa emendatio Iudæi circuncisi, & ad templum illud manufactum cum hostijs deportati, nisi venisset ipse & hostia & templum non manufactum Christus filius Dei, qui tollit peccata mũdi? Siquidem Esaias dicit: Omnes iustitiæ nostræ sicut pannus menstruatæ. Proinde fateamur, quia nos immunda reptilia fuimus, dummodo & illorũ qui nobis insultabant, omne os obstruatur, vbi de sua lectione panno menstruatæ comparantur illorum iustitiæ. Et scimus, quia illorum non credentium in Christum, menstrua nemo lauit: hæc autẽ reptilia Deus purificauit, & vngula benè diuisa, atque ore ruminãte ornauit. Sed iam ipsa legis huius verba carpamus.

Rom. 3. Iob 14. Rom. 3. Esa. 64.

De eadem re, & cur signanter dixerit, suscepto semine, & de emũdatione eius quæ masculum, & eius quæ fœminam pepererit.

CAPVT XVI.

Mulier, inquit, si suscepto semine, pepererit masculum, immũda erit vij. diebus, &c.) Religiosè sanctus prophetalis spiritus legem suam determinauit, dicendo: si suscepto semine pepererit. Aliquam enim mulierem futuram præuidebat, quæ paritura quidem, sed non suscepto semine puerum paritura erat. Alioqui frustra sic determinasset. Ergo legis necessitate vnica mulier, vna & sola Christi filij Dei mater fuit liberrima, quæ tamen eandem laudabiliter subijt legẽ humilitate spontanea. (Si, inquit, masculum pepererit, immunda erit vij. diebus.) Ac deinceps: Sin autẽ fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, iuxta ritum fluxus menstrui, & lxvi. diebus erit in sanguine purificationis suæ.) In litera manifestã nõ prætereundũ, ex partu fœminã parturientis maiorẽ esse pœnã infirmitatis, vel immunditiæ, quã ex profusione masculi. Et rectè tam scripta, quã naturalis lex, fœminã plus quàm masculum in hac ratione grauat, quia videlicet in accessu peccati, per quod mors intrauit in hũc mundũ, reptili illi vasculo diaboli, vnde venenũ immunditiæ nostræ principiũ ille sibilauit, propior fœmina stetit quã vir. Nã non per virum mulier, sed per mulierẽ vir in mendacio diaboli pollutus est. Rectè igitur in fœmina & fluxus à natura, & ex lege purificationis duplicata est mora. Veruntamẽ in remedio gratiæ purificantis, nulla est distantia. Ibi enim (inquit Apost.) nõ est masculus neque fœmina. Vndè & in hac lege non alia pro filia, q̃ pro filio datur hostia, scilicet agnus, simulque columba siue turtur. Quę videlicet tũc ritè offerũtur, quãdo is qui accedit & fideliter credit in passiõe agni incõtaminati & immaculati Christi, & cõpatiẽdo vt cõregnet, gemitũ habet, vel gregatim vt colũba, vel solitariè sicut turtur. Colũba namque gregatim, turtur verò soliuagus gemere consueuit, & ob hoc ista publicos ecclesiæ cõuentus, iste orationũ secretas lachrimas insinuat. Gregatim ergo gemere est vt colũba pœnitentiã agere in publica ecclesia: solitariè verò gemere vt turtur, est occulta vel etiã ab hominibus remota deligere lamẽta. (Quod si nõ inuenerit manus ei⁹, nec poterit offerre agnũ, sumet duos turtures vel duos pullos colũbæ, &c.) Eius manus agnũ nõ inuenit, qui tantæ capacitatis non est, vt capere possit mysteria veri agni Christi filij Dei. Offerat ergo duos turtures vel duos colũbæ pullos. i. cõtenta sit geminę charitatis executiõe. (Vnũ in holocaustũ, & alterũ pro peccato.) Amor namque Dei tot⁹ intrinsecus ardet, amor verò proximi foris per opera misericordię peccatũ redimere studet.

Roman. 5. Galat. 3.

De lege leprosi, quod Deus pro mysterio huius rei curam habuerit.

CAPVT XVII.

CA.XIII. Locutus est dñs ad Moysen & Aaron, dicens: Homo in cuius carne & cute ortus fuerit diuersus color siue pustula, aut quasi lucens quippiam. i. plaga leprę, adducetur ad Aarõ sacerdotem, & vnumquemlibet filiorum eius, &c.) Manifesta quidem legis huius litera est. Sed quare hæc talia dominus Deus ad Moysen locutus est? Nunquid illi tã grandi curæ fuit conspicere lepram humani corporis, lepramque domestici parietis? Quid enim præter peccatũ immundum est illi? Nũquid contra morbos corporũ, & non potius contra vitia animorũ Deus iudex fortis gladiũ suum vibrauit, arcũ suum tetendit & parauit illũ? Ergo quod de sacrificijs brutorum animaliũ, idem de lege leprarum in hac parte sentiendum est. Nã sicut alio iã in loco cũ testimonijs propheticis diximus, non idcirco eiusmodi sacrificia Deus disposuit, quod carnes

carnes taurorum manducaret, aut sanguinē hircorum potare haberet, sed quia spontè ta libus Aegyptia cōsuetudine inhiabant & inhiberi nō poterāt filij Israel. Idcircò sic dispo sita sūt, vt veri sacrificij, quo delectatur de⁹, falsē vmbram vel figuram ordo illorū gereret. Ita planè non idcircò de lepra vitanda deus legem dat, quia ipse corporum infirmitates abhorreat, sed quia sensus hominis quamlibet sapientis, sensus, inquā, exterior. i. visus vel tactus, huiusmodi plagā penè naturaliter exhorrescit, nisi quē vera misericordia, vel charitas non ficta ad cōpatiendum vel commiserescendum erudiuit, idcircò lepræ discutiendæ atq; vitandæ legē talē posuit, cui⁹ vmbra vel figura spiritualis homo de spiritualibus debeat informari. Itaq; quia fieri potest, & sæpe factum est, vt in domo munditiæ quæ est ecclesia Dei, lepra immundissima, lepra hæretica nasceretur, rectè postquā de non admittēdis immunditijs mysticè lex data est, datur etiam de illis eijciendis, in qui buscunq; post agnitionem veritatis apostatica vel hæretica immunditia suborta esse deprahenditur.

Cur sacrificia brutorum instituta sint.

CAPUT. XIII.

Psal. 49.

De sacerdotis circa lepram dijudicandum diligentia, secundum Apostolum dicentem: Hæreticum hominē post primam & secundam ammonitionem deuita.

CAPVT XVIII.

Ait ergo. (Homo in cuius carne vel cute ortus fuerit diuersus color, &cæ.) Primùm hæc ad Apostoli cōuocemus imperiū, dicentis: Hæreticum hominem post primā & secundam ammonitionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit cū sit proprio iudicio cōdemnatus. Profectò sicut in hac sancta, & iusta, & bona lege est, quando debeat homo consideratus à sacerdote statim lepræ condemnari, & ad arbitrium eius separari, & est, quando debeat semel & iterum includi, ac die septimo considerari: sic in sancta ecclesia est, quando debeat homo statim, vt à fide exorbitauerit, hæreticus nunciari: & est, quando debeat pijs ammonitionibus prius semel & iterum conueniri. Deniq; si is, qui ex aduerso fidei veritatisq; consistit, talis est, vt cùm nō per ignorantiam, sed per malitiam errare in hypocrisi, fictis verbis negotiari & loqui mendatiū, nemini dubium sit, qualis erit iam Simon ille magus cùm primum se Apostolis ingessit, illic non debet sentētia remorari, sed statim eijcienda & separanda est lepra nequissima, ne corrumpantur cæteri. Ait ergo: (Cùm viderit lepram in cute & pilos in album mutatos, colorem, ipsamque speciem lepræ humiliorem carne & cute reliqua, plaga lepræ est, & ad arbitriū eius separabitur.) Et postmodum idem repetendo confirmet. (Plaga, inquit, lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem & videbit eum. Cumque color albus in cute fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro viua apparuerit, lepra vetustissima iudicabitur, atque inolita cuti. Cōtaminabit itaq; eū sacerdos, & non recludet, quia perspicua immunditia est.) Tunc etenim pilus in album mutatus est colorem, ipsa & species humilior est carne & cute reliqua, quando id agitur sub albedine & humilitate hypocriseos, quatenus in errorem mutantur simplices fidei, quales Apostol. præmuniens, dicit: Nemo vos seducat veniens in humilitate & religione angelorum quæ non vidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, ex quo totum corpus connexum, & coniunctione subministratum & constructum crescit in augmentum Dei. Tunc, inquam, capillorum mutato aspectu, caro quoq; viua apparet, quādo id, quod prædictum est, agitur scienter, aut defenditur pertinaciter, quòd & contactu sancti peccare est. Nempe quasi mortuæ carnis est lepra ignorantis hominis dissonans à recta fide loquela, & hæc potest remitti: quasi viuæ autem carnis lepra est hominis veritatem scientis blasphemia, & hæc non remittetur, neque in hoc seculo, neque in futuro. Lepra, inquit, vetustissima iudicabitur, atque inolita cuti, contaminabit eum sacerdos, & non recludet, quia perspicua immunditia est. Quod est dicere: Non adhibebit diligentiam, vt manifestum corrigat hæreticum, sed vitabit, & vitandum pronunciabit eum, quia subuersus est, quia incorrigibilis est. (Sin autem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua, & pili coloris pristini, recludet eum sacerdos septē diebus, & cōsiderabit die septimo. Et siquidē lepra non vltra creuerit, nec transierit in cute priores terminos, rursus includet eū septem diebus alijs, & die septimo contēplabitur. Si obscurior fuerit lepra, & non creuerit in cute mundabit eum, quia scabies est.) Sēsus hic est: Si non per inanem gloriam in astutia vel hypocrisi blasphemiam struere, sed per ignorantiam errare visus fuerit seorsum instruetur, sensu veritatis à fidelissimo dispensatore verbi, totis septē diebus. i. in omnibus scripturis diuinitus inspiratis. Et si quidē lepra vltra non creuerit, nec transierit priores terminos, id est, si non defendendo, errorē reatum suum auxerit, quod facere solent omnes hæretici, quorū diabolus corda subuertit, rursus includet eū vij. dieb. alijs, & die vij. cōsiderabit, id est, iterum bona spe illū in omnibus scripturis catholicæ veritatis catechizabit, & benè confirmatū sanctæ matri ecclesiæ præsentabit, dicens, quia scabies fuit & non lepra, id est, ignorātia deliquit, nō malitia. (Lauabitq; homo vestimenta sua, & mundus erit.) Iuxta hunc sensum spiritualem in lauandis vestimentis discretio qualis esse debeat, ecclesiastica prudentia non ignorat. Nam qui ab hæretica lepra correctus ad integritatē fidei reducitur, qualiscunq; illa extiterit, dummodo baptizatus fuerit in nomine

Tit. 3.

Actor. 8.

Coloss. 2.

patris & filij & spiritus S. non illi repetitur lauacrum carnis, sed tantum cõfeßiõe data, spiritũ accipit recõciliationis & remißionis peccatorum, qua sufficienter lauentur vestimenta, vt homo eiusmodi mundus sit. (Quia si postquam à sacerdote visus est, & redditus munditiæ, iterum lepra creuerit, adducetur ad eum, & immunditiæ condem-
Psalm. 57. nabitur.) Et hoc æquũ est. Nam si denuò abalienatus fuerit peccator à vulua, & errauerit ab vtero, & locutus fuerit falsa, quæ iam spes superesse poterit? Quomodo enim de ignorantia poterit excusari? Igitur & quem-
Tit. 3. admodum suprà dictus Apost. ait: Hæreticũ hominem post primam & secundam admonitionem deuita, videlicet eo quòd inexcusabilis, imò & incorrigibilis sit: ita nunc lex immundum esse decernit eum, qui redditus munditiæ, iterum lepram contraxerit. Hoc planè fecit aliquis, cũ fortè aliquo indigens negotio, vnde in catholica ecclesia posset ei subueniri, fidem rectũ professus est, eo quòd diceretur ei, non tibi subuenietur hic, nisi cõmunicaueris: & rursus alio indigens, quo (verbi gratia) apud Arrianos posset ei subueniri, rursus catholicam deseruit, eò quòd dicerent Arriani, non tibi subuenietur, nisi hic communicaueris, sicut palea leuiter omni vento circunferente, nunc ab area transoluat in sepem, nunc rursus à sepe refertur in aream. Igitur & iuxta hanc legem immunditiæ condemnabitur, & iuxta euangelicũ A-
1. Cor. 5. postoli præceptum, quia subuersus est, deuitabitur.

Quid sit lepra mundißima teneri, & idcircò hominẽ mundißimum decerni, secundum Apostoli sententiã dicentis: Scripsi vobis in epistola, non commisceri fornicarijs.

CAPVT XIX.

SIn autẽ effloruerit discurrens lepra in cute, & operuerit omnem carnẽ, à capite vsque ad pedes, quicquid sub aspectu oculorũ cadit, cõsiderabit eũ sacerdos, & teneri lepra mundißima iudicabit, eò ꝙ omnis in candorẽ versa sit, & idcircò mũd⁹ homo erit. Quãdo verò caro viuens in eo apparuerit, tunc sacerdotis iudicio polluetur, & inter immundus reputabitur.) Huius loci mysterio legi-
1. Cor. 3 timè consonans Apostolus, dicit ad Corinthios: Scripsi vobis in epistola, ne cõmisceamini fornicarijs, non vtiq; fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus. Alioqui debueratis de hoc mũdo exisse. Nunc autẽ scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nunquid enim de his qui intus sunt vos iudicatis? Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit. Auferte malũ ex vobisipsis. Quid enim est, totum à capite vsque ad pedes lepra opertum esse, nisi fornicarium aut auarum esse, & omninò tã professione, quàm opere foris esse? Quid enim est, carnem viuam aspergi lepra, nisi nominari fratrẽ & fornicatorem esse, cæteraq; facere opera, fraterno nomini repugnantia? Igitur efflorente ac discurrente lepra in cute, totam à capite vsque ad pedes carnem opertam esse, quicquid sub aspectu oculorũ cadit, idque consideratum à sacerdote, leprã quidem, sed mundißimam lepram iudicari, eò quòd omnis in candorem versa sit, & idcircò hominem mundum decerni, id profectò est fornicatorijs huius mundi, auaris, rapacibus, idolis seruientibus, licenter commisceri, nihilq; iudicare de illis, eò quòd foris sũt quos deus iudicabit. Eiusmodi homo mundus erit, inquit, id est, eiusmodi colloquium lege ecclesiastica non te contamina- *Matth. 11.*
bit, & hoc modo lepra eius tibi mũdißima erit. Nã & dñs noster talibus commixtus est, vnde & improperabatur illi, quòd esset amicus peccatorum & publicanorum. Alioquin si tales vitandi erant, debueramus & nos & Apostoli de hoc mundo exisse, imò & dominus noster nunquam in hunc mundum venisse. Econtrario carnem viuam apparere in lepra, vel carnem viuã lepra aspergi, quod superiori modo longè diuersum vel dißimile est, & idcircò immundum decerni, id planè est ei, qui nomen habet quod viuat, qui frater nominatur & intus est, iudicari & cũ eiusmodi nec cibum sumi, sed auferri malũ ex vobismetipsis. Quid si abundantiori tri- *2. Cor. 2.*
stitia frater absorptus fuerit? Nunquid omni- *1. Cor. 5.*
nò relinquetur, dum idcircò duntaxat tradi debeat sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat in die Domini? Præmisso ergo, caro enim viua si lepra aspergatur immunda est, continuò sequitur. (Quod si rursum versa fuerit in alborem, & totum hominem operuerit, considerabit eum sacerdos, & mũdum esse decernit. Quod idem est ac si dicat. Si abundantiori tristitia fuerit absorptus, imò & antequam penitus absorbeatur intuebitur eum sacerdos, scilicet is qui infirmarũ *1. Cor. 2.*
curam se nouit accepisse animarum, & non super sanas tyrãnidem, & proinde sacerdos legitimus est. Intuebitur, inquam, eum pio intuitu, & confirmabit in illum charitatem, mundum eum esse decernens, videlicet, vt eum qui se illi in colloquio sociauerit, non iudicet æqualem debere sortiri excommunicationis vindictam, sed potius immittat sapientes, qui quasi occultè consolentur fratrem fluctuantem.

De lepra eius, cui vlcus innatum est, vt eius quem ignis exußit, id est, mysticè, de distantia hæresiarchæ & hæretici.

CAPVT XX.

CAro & cutis, ĩ qua vlc⁹ natũ est, & sanatũ, & in loco vlceris cicatrix apparuerit alba, siue subrufa, adducetur homo ad sacerdotẽ.

Item: Caro & cutis, quam ignis exusserit, & sanata albam siue subrufam habuerit cicatricem, considerabit eam sacerdos. Et eccè ver- *CAP. XII* sa est in alborē, & locus eius reliqua cute humilior, contaminabit eum, quia plaga lepræ in cicatrice orta est.) Hactenus indistinctè de lepra qualiscunq; hæresis sancta & mystica lex locuta est: nunc distinctè loquitur, primùm de lepra hæresiarchæ, id est, eius à quo hæresis orta est, & eius qui non proprio vitio, sed aliena inductus hæretica tabe pollutus est. Deniq; quod vlcus innatum, & combustio proprijs causis differunt hoc reatus hæresiarchæ, & eius qui ab illo seducente in anima combustus est, differt. Nam ille proprio vitio vlceratus, mortiferum virus concepit, iste imprudens fortè, dum diuiti hæretico adulando quodammodo ad prunas distéditur, calefacit crepitantis fornaculę scintillis euolātibus, in crure adustus est. Vtriusque lex eadē est. Parum quippe differt in crimine decipere, & decipi posse. (Cū, inquit, viderit sacerdos locum lepræ humiliorē carne reliqua, & pilos versos in candorē, cótaminabit eum. Plaga enim lepræ orta est in vlcere, &c.) Quæ videlicet lex, quia supra dicta est, iam cætera prosequamur. Hoc tamē non prætereundum, quia tunc in carne vel cute iā sanato vlcere ꝙ innatum fuerat, plaga lepræ orta est, quando homo vitiosus magnarum opū, magni & ardentis ingenij, de proprio vitio correptus ab ecclesia, deterior factus est, & vnius (verbi gratia) carnalis vitij quasi vlcere sanato vel constructo, in hæresim lapsus est, fecit schismata, turbauitq; catholicā pacem, propria inflammatus iracundia. Talis Nicolaus de Actibus Apostolorum, VII. diaconus de zelo pulcherrimæ coniugis increpatus, respōdisse fertur, vt quicunq; vellet, acciperet eam vxorem, & ob hoc infideles docuisse, ꝙ Apostoli promiscua cūctis, cómuniaq; cósortia fœminarum permitterent.

Quomodo differunt hæresiarcha & hæreticus.

Actor. 6.

De lepra capitis vel barba, & cautè discernēdum esse, vtrum lepra an scabies, siue caluitium sit.

CAPVT XXI.

Vir siue mulier, in cuius capite vel barba germinauerit lepra, videbit eos sacerdos. Et si quidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus, flauus solitoq; subtilior, contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ est: Sin autem viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni.) &c. vt supra. Et ex hoc loco cognoscere licet, quoniam non temerè de consuetudine cuiusquam, præsertim quæ bono posit animo fieri, iudicium proferri debeat. Tunc etenim in capite vel barba, quæ videlicet pars corporis non absconditur, nec adeo veste contegitur, lepra germinauit, aut germinasse putatur, quando talem quis consuetudinem in publico ecclesiæ tenet, quæ causam infidelitatis habet, vel habere creditur. De huiusmodi, inquā, non temerè iudicandū est. Potest enim euenire, vt quòd tinea vel lepra capitis esse putatur, eo ꝙ capilli fluant, scabies aut caluitium sit, id est, vt quod à fideli vel sana doctrina abhorrere dicitur, bono proposito & munda conscientia teneatur, vt (verbi gratia) cum quis virginitati impensius fauet, & exinde opinio nata est, quòd coniugia damnet: vel cum fratri carnem intemperantius manducanti detrahit, & exinde occasio se præbuit, quod contra Apostolū bonam dei creaturā reijciendam esse, docere velit. Adducetur, inquit, ad sacerdotem, & res eodem ordine quo iam supra dictum est, diligenter examinabitur, atque rei veritate cóperta, si lepra est immūdus homo adiudicabitur: si scabies, lotis prius vestibus, mundabitur: si caluitiū, absq; vlla interpositione erit mundus.

1. Tim. 4.

De leproso separato, quid sit habere vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatū se clamare ac sordidum.

CAPVT XXII.

Qvicunque ergo maculatus fuerit lepra, & separatus ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatum ac sordidū se proclamabit. Omni tempore quo leprosus & immundus, solus habitabit extra castra.) Durus & fortis hic occidētis literæ baculus est, maiori confusione vel ignominia miseri corporis morbos anathematizās, quàm ipsa, quæ Deus odit, adulteria. Cæterùm, quod viuificans spiritus in isto loco dicit ecclesijs, iustum valdè & rationabile est. Qui enim hæretica est lepra maculatus, reuera notandus, quia profectò deuitandus est. Habebit ergo, inquit, vestimenta dissuta. Planè hæreticus vestimenta habet dissuta, nā hoc ipso ꝙ hæreticus est, illud sibi scidit Christi vestimentum, cuius in typum milites tunicam eiusdem Christi domini, scindere noluerunt: vnde & scismaticus dicitur, & est, quia videlicet vnitatē fidei vnicā scripturarum veritatem scindendo, ipse dissutus, & conscissus est. Habet & caput nudum, perdidit enim coronam spei Domini, immò & ipsum perdidit caput, cuius membra sumus: caput, inquam, Ecclesiæ Christum, ex quo totum corpus per nexum & coniunctiones subministratum est, & crescit in augmentum Dei, & assumpsit sibi caput inimicorum diabolum, caput vlcerosum, caput leprosum. Habet & os veste contectū, id est, spiritu fictióis obturatū bilingue, & dolosum. Veste, inq̃, contectū. Summopere nāque cauet, ne ab illis, qui patulū habēt discretionis nasum, fœtore suo deprehendatur os vel guttur malignum, de quo alibi scriptum est: Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, venenum aspidum sub labijs eorum. Nec frustra. Nam contaminatū, inquit, ac sordidum se clamabit. Dū enim susurrare se putat hæreticus, clamat: dum

Ioan. 19.

Coloss. 2.

Psal. 13.

Eccl. 10. dum sibilare lingua vipera se existimat, latratus eius omnem auritum hominum exurdat. Cũ, inquam, in cubiculo suo regi Deo detrahit, auis cæli audit & nunciat, & sit pauor & admiratio in tota Christi domo, quæ est ecclesia. Igitur quicquid loquitur hæreticus, clamor est, & turbam concitat. Quid ergo? Omni, inquit, tempore quo leprosus & immundus est, solus habitabit extra castra. Nõ ergo quisquã hæretico, quem viuentem catholicæ ecclesiæ castra non recipiunt, mortuo veniam promittat. Nam lepra vel immunditia hæretica, quæ in hac vita per pœnitentiam non mundatur, post hanc vitam non est vnde curetur. Quodcunque potest Eccl. 9. manus tua, dicit Ecclesiastes, instanter operare, quia nec opus, nec oratio, nec sapientia, nec scientia sunt apud inferos, quo tu properas. Omni igitur tempore, id est, in secula seculorum, sine termino, sine fine erit extra castra sempiternæ ecclesiæ, solus, quamuis in perditorum multitudine, solus, inquam, & solitarius, quia à deo derelictus, desertor ac desertus pollutor & immũdus, qui hoc tempore dum viuit, non fuerit spiritu reconciliationis emendatus.

De lepra vestium, & quod leprosa vestis sit comburẽda, id est, scripturã hæretica penitus auferenda.

CAPVT XXIII.

Vestis lanea siue linea, quæ lepram habuerit in stamine siue sub tegmine, aut certè pellis, vel quicquid ex pelle confectum est, si alba vel rufa macula fuerit infecta, reputabitur lepra, ostendeturq; sacerdoti. Qui consideratam recludet septem dieb. & die septimo rursus aspiciens, si creuisse depræhenderit, lepra perseuerans est, pollutũ iudicabit vestimentum, & omne in quo fuerit inuenta, & idcircò cõburetur flammis.) Vestis lanea siue linea aut certa pellicea, vestis, inquam, qualibet leprosa peruersa est hæretici scriptura, arte texta vel consuta siue grossiori, vt lanea, siue subtiliori eloquio, vt linea, siue de platone, cæterisque philosophis deo mortuis, sumpta, vt vestis pellicea, de mortuis vtiq; animabus contracta. Itaq; si maculam habuerit albam & rufam, id est, si quippiam discrepuerit, ab vniuersitate scripturarum, siue humili, siue grandiloquo sermone, lepra scilicet hæretica perfidia reputabitur ab eo, qui legerit vel audierit, ostẽdeturque sacerdoti, viro videlicet verum scripturarum sensum, atq; iudicium habenti, cui qui non ostenderit, tanquam pro consensu damnabilis erit. Qui consideratam recludet septẽ diebus. i. non temerariũ proferet iudiciũ, sed conferet cũ omni auctoritate scripturarũ, & si leprã creuisse, id est, si verè hæresim esse depræhenderit, comburetur flammis. Nullo enim modo melius aut citius hæretica scriptura de memoria perit. Comburetur itaque leprosa vestis, scilicet praua scriptura flammis, visibilibus, nam leprosus scriptor insanabilis, scilicet hæreticus impœnitens, cremabitur flammis, inextinguibilibus flammis æternis, flammis gehennalibus. Quo contra vestis illa, quam Prouer. 31. operata est mulier sapiens, quæsiuit enim lanam & linum, & operata est consilio manuũ suarum, vestiet virum illius nobilem, dabiturque ei de fructu manuum suarum, & laudabunt eam in portis opera eius. (Quod si eam viderit non creuisse,) id est, putauerit hæresim non esse, & id quod prauum sonat, bono sensu accipi posse. (Præcipiet, & lauabunt id, in quo lepra est.) id est, prædicabit vel exponet coram omnibus illũ verbi sensum, qui sanus vel vtilis est. (Et cùm viderit faciem pristinam non reuersam,) id est, nihil prodesse lectoribus siue auditoribus sanam interpretationem suam, igne comburet, vt prædictum est. (Sin autẽ obscurior fuerit locus lepræ postquã vestis est lota, abrumpet eum, & à solido diuidet,) id est, si cũ in vno capitulo error sit aut hæresis, multa fidelia siue vtilia sunt in toto corpore voluminis, dempto vitio, cætera reseruabit, quod facere nonnulli conati sunt de libris Origenis. (Quod si vltra apparuerit in his locis, quæ prius immaculata erant, lepra volatilis & vaga est,) id est, si vltra de illis quoque scriptorum locis, quæ prius videbãtur innoxia, dissentiones ortæ & facta fuerint scandala, debent igne comburi, videlicet, eò quòd plus simplicibus obsint, quàm prosint sapientib. & discretis, cum sufficiant scripta probatæ fidei. (Si cessauerit,) id est, si dissensio vel turbatio legentium ratione sedari potuerit. Lauabit ea quæ pura sunt secundo,) id est, defendet vel commendabit ea quæ catholica sunt iterato testimonio, (& munda erũt,) authentica permanebunt.

De emundatione leprosi, id est, hæretici, & quod mundare mundatum hoc sit reconciliare correctũ, & quid sit duos offerre passeres.

CAPVT XXIIII.

Locutus est dominus ad Moysen, dicẽs: CAPVT XXXIIII Hic est ritus leprosi. Quando mundandus est, adducetur ad sacerdotem. Qui egressus è castris cum inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei qui purificabitur, vt offerat pro se duos passeres viuos, quos vesci licitum est, & lignum cedrinum, vermiculumq; & hysopum, & vnum è passeribus immolari iubebit in vase fictili super aquas viuentes. Aliũ autem viuum cum ligno cedrino, & cocco, & hyssopo tinget in sanguine passeris immolati, quo asperget illum qui Rom. 7. mũdãdus est septies, vt iure purgetur.) Verè 2. Cor. 1. bona & sancta lex, si quis ea legitimè vtatur verè splẽdida Moysi facies, si qs eam amoto velamine intueatur. Vidimus, intelleximus, qualiter eijciat leprosum. i. hæreticũ, eo q leprosus sit, nunc videamus qualiter mundet, id est, reconciliet illum, vbi mundatus, vbi in catholica fide fuerit correctus.

Hoc e-

Hoc enim est mundare mundatum, scilicet
Psal. 101. reconciliare correctum. Vt offerat, inquit, pro se duos passeres. Passer Christum significat, hoc loco, qui & in Psalmo loquitur: Vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto, id est, resurrexi & ascendi in cælum, separatus ab hominibus, ad modum passeris solitarij in tecto, separati ab alijs auibus, & quiescentis in loco suo. Sed duo passeres offerendi sunt, & vnũ, inquit, è passeribus im-
CAPVT. XIIII. molari iubebit in vase fictili super aquas viuentes: alium autem tinget viuũ in sanguine passeris immolati, &c. Cur hoc, nisi quia oportet eum, qui recõciliatur ecclesiæ, confiteri Christũ, quia crucifixus & mortuus est ex infirmitate nostra, & viuit nunc ex virtu-
Rom. 6. te Dei? Nam in vmbra quidẽ vel figura ista duo passeres offeruntur, sed in veritate essentiæ vnus est Christus: vnus, inquam, idemq́; vna geminæ persona substãtiæ ex altero crucifixus, vt prædictũ est, ex altero iam viuus, ex quo etiam iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Igitur oblatis duob⁹ passeribus quos vesci licitũ est, vtraq; enim iam dicta credere oportet, vnus immolatur, & ex alio viuo cum sanguine immolati, is qui mundandus est, septies aspergitur, quia videlicet immolatus est Christus, idemque rediuiuus septiformem dedit spiritum, sine quo nullus ritè aspergitur, vt peccatorũ remissione mundetur. Hoc in sacramentis ecclesiæ mirabiliter (quod fidelib. notũ est) celebratur. Immolatur passer in vase fictili, id est, recitatur fides eius, quæ ex infirmitate nostra extitit passionis Christi. Et hoc super aquas viuentes. i. secundum scripturas veritatem vitæ continentes. Illic est lignum cedrinum, vermiculusq́; & hyssopus. Lignum cedrinum imputribile, spem significat resurrectionis & incorruptionis futuræ: vermiculus, charitatẽ: hyssopus herba humilis, qua tumor pulmonis deponitur, ipsam fidem, qua corda nostra purificantur. Sine istis reconciliatio non fit. Immolato itaq; passere vno, alius viuus in sanguine eius tingitur, quo septies, qui mundandus est aspergatur, vt ritè mundetur, quia videlicet vnus idem que Christus mirabiliter & hic in sacramento suo quotidie immolatur, & in cælo viuit non moriturus. Hac fide recepta, qui hæreticus fuerit, septies respersus, id est, sancto septiformi spiritu, qui in sola catholica ecclesia datur, innouatus, dimittet passerem viuũ in agrum vt auolet, confitendo, scilicet quia Christus (vt prædictum est) nunquam moriturus in æternum manet.

De mystica obseruatione leprosi qui mundatus est, deque cærimonijs suis & oblationibus.

CAPVT XXV.

Cumque lauerit homo vestimenta sua, radet omnes pilos corporis, & lauabitur aqua. Purificatusque ingredietur castra, ita duntaxat vt maneat extra tabernaculum septem diebus, & die septimo radet capillos capitis, barbamque & supercilia ac totius corporis pilos, & lotis rursum vestibus & corpore, die octauo assumet duos agnos immaculatos, & ouem anniculam absque macula, & tres decimas similæ in sacrificiũ quæ conspersa sit oleo, & seorsum olei sextariũ. Cumque sacerdos purificans hominem statuerit eum, & hæc omnia coram domino in ostio tabernaculi testimonij: tollet agnũ & offeret eum pro delicto, oleique sextarium, &c. Cũq;, inquit, lauerit homo vestimẽta sua, eo videlicet lauacro, de quo ꝓpheta in psal. Lauabo, inquit, per singulas noctes lectum *Psalm. 6.* meũ, lachrymis meis stratũ meũ rigabo: radet oẽs pilos corporis sui. i. omnes à se superstitiones hæreticas amputabit, & lauabitur aqua. i. sacra informabitur doctrina, purificatusq́;. s. hoc modo ingredietur castra: iam enim extunc in catholica reputabitur ecclesia, ita duntaxat, vt maneat extra tabernaculum suum septem diebus, videlicet ne rudis adhuc si contubernaliũ hæreticorum malis colloquijs misceatur, iterum rediuiua illorũ lepra corrũpatur. Maneat, inquã, extra tabernaculum suũ septẽ diebus, id est, donec in eo perfectè Christus formetur, cui est iterũ pariente gratia natus. Et ei hoc contrariũ non est, ꝙ sacerdotibus supra in consecratione ipsorum, præceptum est: De ostio quoq; tabernaculi, non exhibitis septem dieb. Sacerdotibus nanque tabernaculum catholica est ecclesia. Leproso autem huic tabernaculum suum hæreticorum conuenticulum erat. Et die, inquit, septimo, radet capillos capitis, barbamque & supercilia, ac totius corporis pilos. Hæc nanque perfectio est reformatio *Coloss. 3.* nis in eo qui barbatus & veternosus hæreticus fuerat, si ex toto ad infantiã innocẽtię redeat, si deposita philosophia & inani fallacia, quę est secundũ traditionẽ hominũ, secũdũ elemẽta mundi, & nõ secundum spiritũ, in illo qui caput est corporis ecclesiæ, tota expoliatione corporis carnis reflorescat, ꝙ est capillos capitis, id est, sensus pristinos cordis, barbamq; virilẽ, ac superbię supercilia, cũ totius corporis pilis radere, vt tot⁹ homo nouus incedat. Et lotis rursus vestib. & corpore. i. iterũ atq; iterũ data cõfessione, die octauo sumet duos agnos immaculatos, & ouem anniculã absq; macula, & tres decimas similę, &c. Hoc leprosi oblatio, à sacerdotũ supra dictis oblationib. differt, quòd illic vitulum, hircũ atq; agnum sumi iubet lex, & azimorũ de canistro exprimitur eadem quantitas: hic autẽ duos, inquit, agnos assumet, & ouem anniculã, & tres similæ decimas. Planè ab hoc hæretico qui ab huiusmodi lepra mundatus est, exigi debet, vt totius vanæ philosophiæ rasis superciliis, simplicitatem fidei sapiat, & ita cum duobus agnis immaculatis, ouem anniculam, id est, in duobus testamentis vnam simpliciter profiteatur fidẽ catholicã.

Nam à

Nam à sacerdote, id est, ab eo qui nunquam aberrauit à fide, nó tanta solertia requiritur vel exigitur, vt sit cótétus simplici fide, quippe qui neminem solicitum reddidit, quòd vnquam humana deum voluerit ratione cóprehendere. Igitur & tres, inquit, decimas similæ assumet in sacrificium. Tribus decimis assumptis, VII. decimæ residuæ sunt. Assumet ergo tres similæ decimas, id est, tres confitebitur pura mente, & publica voce vnicæ deitatis personas, vt quas nó habebat VII. decimas, scilicet sanctum septiformem spiritum in catholica matre ecclesia recipiat. Sed non satis est, sanctam confiteri trinitatem in cóspectu ecclesiæ, nisi præeunte dilectionis
Matth. 3. auctoritate, & erga Deum & proximú, fideliter operante Cóspersa, inquit, similia sit oleo, & seorsum habeat olei sextarium, quia videlicet & intus coram domino conspergitur charitatis oleum, & foris ergo proximum sex opera misericordiæ sunt, scilicet, esurienti cibum, sitienti dare potum, colligere hospitem, cooperire nudum, visitare infirmum, venire ad eum qui in carcere est. Cætera præterimus, quia ferè sunt eadem quæ superius in cósecratione sacerdotum, immò in exordio voluminis huius pro posse tractauimus. Nec mirum, quòd eodem ritu & sacerdotes consecrantur, & qui leprosus fuerat emundatur, quia videlicet in reconciliatione hæretici, cuncta sunt agenda mysteria Christianæ fidei, per quæ deo nostro regnú & sacerdotes sumus effecti, excepto quòd non illi repetitur lauacrum carnis, si veniat ab hæreticis quamlibet peruersis, baptizantibus tamen in nomine patris, & filij, & spiri-
Apoc. 3. Pauper. tus sancti. (Quod si pauper est, & nó potest manus eius inuenire quæ dicta sunt, & cæt.) Pauper ille est, qui pro paruitate scientiæ nó penetrat profunda scripturarú, quæ duobus testamentis determinatæ sunt. (Sumet ergo (inquit) pro peccato agnum.) Id est, pro correctione pestis hæreticæ, apprehendet apostolicæ fidei symbolum. (Decimamque partem similæ conspersæ oleo, & olei sextariú.) Id est fidem vnam absque subtili discussione, trium personarum, ita duntaxat, vt dilectionem habeat erga Deum & proximum, iuxta sensum supra dictum. (Duos quoque turtures (ait) siue duos pullos columbæ, quorum sit vnus pro peccato, & alter in holocaustum,) Videlicet duplicem habendo gemitum, vel quia dixit & fecit, quæ catholicæ puritatis non sunt, vel quia nó dixit, & non fecit quæ ab hæreticę lepræ contagione aliena sunt. Cætera (vt iam dictum est) prætereamus, non enim eadem in omnibus locis suis replicare cópellimur.

De lepra domorum, cùm nunciata fuerit sacerdoti, qualiter consideretur, id est, heresi quorúlibet in quouis ordine cohabitantium qualiter examinetur.

CAPVT XXVI.

LOcutus est Dominus ad Moysen & Aaron, dicens: Cùm ingressi fueritis terrá Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in ædibus, ibit cuius est domus nuncians sacerdoti, & dicet, Quasi plaga lepræ videtur mihi esse in domo mea. At ille præcipiet, vt efferant vniuersa priusquá ingrediatur eam, & videat, vtrú lepra sit, ne immunda fiant omnia quæ in domo sunt. (Intrabitque postea, vt consideret domus lepram, &c.) Et hic à superiorib. deductus viuificans legis spiritus in promptu est. Si enim non de lepra carnis, sed de lepra mentis vel peccato carnis deo cura vel iudicium est, quanto magis de lepra parietum, vel de lepra lapidum visibilium & insensibilium illi cura non est? Ergo hic domus, ratione vrgente, eo sensu accipienda est, quo partes dom' dicimus singulos homines. Et hoc nondum spirituale est: nam & literaliter, sicut tribus per familias siue cognationes, & cognatio per domos, sic domus per viros plerisque scripturæ locis diuisa est. Cùm igitur, inquit, ingressi fueritis in terram Chanaan, quam ego dabo vobis in possessionem, si fuerit plaga lepræ in ædibus, &c. Ex tunc terrá Chanaan, quod interpretatur motus eorú, ingressi sumus, ex quo sub regibus Christianis atque catholicis principibus, licuit sanctæ ecclesiæ publicis regnare cóuentibus, diuinúque imperium cælestibus gubernare legib. Nam terra quidem Chanaan, quam dedit dominus populo illi possidendam, illam significat terram viuentium, de qua maligni spiritus expulsi sunt, quia secundú nomen Chanaan, motus est pes eorum, cecideruntq́; & stare non poterant: sed quia per præsentis ecclesiæ ianuas in illam ingrediamur terrá, non vanè iam nos ingressos esse dicimus, & beata spe gloriamur, cùm adhuc peregrinantes in corpore, iam in cælis cú Apostolo con- Philip. 3.
uersari possimus. Si, inquit, fuerit plaga lepræ in ædibus, id est, si orta fuerit hæresis in quibuslibet ecclesię conuentibus, cœnobijsque, vel quibuscunque ordinibus communiter viuentibus, ibit cuius domus est, nuncians sacerdoti, subauditur, eò quòd plagam mortiferam per semetipsum sanare non possit. Tunc enim is, cuius est domus, qui domui Christi est prælatus, maioris vel superioris quærere debebit præsidium, cú per semetipsum curare non poterit domesticum morbum. At ille præcipiet, vt efferant vniuersa de domo, priusquam ingrediatur eam, & videat vtrum lepra sit. Ingressuro sacerdote in domum, vt videat vtrum lepra sit quod annunciatum est, an non, prius efferri debent vniuersa, subauditur, quę efferri possút, quia videlicet in conuentu vel cœtu cohabitantium orta dissentione de fide vel dogmatibus antequam res examinentur, qui non consentiunt scandala facientibus, ipsum suum declarare debent studium, quo ab alijs dissentiút.

Nam postquam lepram hæreticam esse manifesta ratio conuicerit, non solum auctoribus, sed & auctorū consentaneis sententia pariter incumbet iudicialis. Quare enim præcipiet, vt efferāt vniuersa? Ne immūda, inquit, fiāt omnia, quæ in domo sunt, videlicet quādo prolatum fuerit conuictæ immunditiæ indicium. Intrabitq; postea vt cōsideret domus lepram, videlicet postquam schismatis partem vtranq; diuiserit, distinctamq; vtriusque habuerit notitiam. (Et cum viderit in parietibus illius, quasi valliculas pallore siue robore deformes, & humiliores superficie reliqua: egredietur ostium domus, & statim claudet eam septem diebus.) Quod est dicere: Cum audierit capitula disceptantium omninò à pulchritudine vel sanitate sanctarum scripturarum discrepare, egredietur tota auersus mente, & imponet silentium immundo spiritui, scilicet lepræ hæreticæ, septē diebus, id est, vniuersæ veritatis obiecta auctoritate, vt videant vel intelligant recti & lætetur, & omnis iniquitas oppilet os suum.

CAP. XV.

Psalm 106

Quòd si post septem dies inuenerit creuisse lepram, iubebit erui lapides, id est, si post omnes admonitiōes per seueranerit hæresis, expellet eius auctores, & si nec ita profecerit, destruet totam domum hæreticam.

CAPVT XXVII

Reuersusq; die septimo considerabit eā. Si inuenerit creuisse lepram, iubebit erui lapides, in quibus lepra est, & proijciet eos extra ciuitatem in loco immundo: domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, & spargi puluerem rasuræ extra ciuitatem in loco immundo, lapidesque alios reponi pro his qui ablati fuerut, & luto alio lini domū.) Septimo, inquit, die, id est, postquam omnē adhibuit sani sermonis diligētiam, reuersus, si lepram inuenerit creuisse hæreticam, iubebit erui lapides, in quibus lepra est, id est, vt ter ferro abscisionis, auferendo & expellendo illos, qui sunt eiusdem impietatis auctores, & proijciet eos extra ciuitatem: extra ciuitatem, inquam, viuentis Dei Hierusalem cælestem, extra pacem ecclesiasticæ communionis in loco immundo, in diaboli circo vel theatro, vel in maligno malignorum collegio, cum mortuis, cum his qui sunt in inferno. Domum autem ipsam radet intrinsecus per circuitum: nec enim immunis esse poterit ab illorum collusione totus cœtus cohabitantium, dicente scriptura: Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Radet, inquam, per circuitum, id est, cunctos tam vocis professione, quam & manus subscriptione, anathematizare compellet dogma hæreticū, & spargēt puluerem rasuræ extra vrbem in loco immundo, vt videlicet nihil immundorum, nihil hæreticorum sensuū resideat in tota Dei domo. Sed & lapides alios reponi iubebit, pro his qui ablati fuerint, scilicet vt malis male perditis, domus impleatur alijs domesticis qui pro veritate fidei, vel pacis catholicæ statu, iure computentur in familia domini. Tandem luto alio liniet domum, id est, malis sensibus exclusis sedula prædicatione ac meliori doctrina totum reformabit fidei vel catholicæ pacis statum. (Sin autem postquam eruti sunt lapides, & puluis elatus, & alia terra lita, ingressus sacerdos viderit reuersam leprā & parietes aspersos maculis, lepra est perseuerans, & immunda domus. Quam statim destruent, &c.) Videlicet sicut post primam & secundam inspectionem, homo leprosus immunditiæ cōdemnatur, sic & domus post primam & secundam considerationem crescente lepra, iure destruitur, id est, sicut hæreticus homo, post primam & secundam admonitionem deuitandus, sic & vniuersa dom' siue ecclesia malignantium, conciliumq; hæreticorum post primam & secundam orthodoxi sacerdotis visitationē, anathematizandum est. (Destruent ergo, inquit, domum & lapides eius, ac ligna, atque vniuersum puluerem proijcient extra oppidum in loco immundo.) Videlicet cū illo immunditię principe diabolo, cui per prophetam sub nomine Babylonici regis dictum est: Omnes reges gentium vniuersi dormierunt in gloria, vir in domo sua. Tu autem proiectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis, pollutus & obuolutus cum his qui interfecti sunt gladio. (Quod si introiens viderit, lepram non creuisse in domo, postquam denuò lita est, purificabit eam, reddita sanitate. Et in purificatione eius sumet duos passeres, &c. vt suprà.

Ecclesi. 13.

Matth. 21.

Esaia 14.

De eo qui patitur fluxum seminis, id est, incontinentiam sermonis, & de ea quæ sanguine fluit, id est, quæ cuilibet fratri detrahit, & de mystica eius oblatione si sanata fuerit.

CAPVT XXVIII.

Vir qui patitur fluxum seminis, immundus erit. Et tunc iudicabitur huic vitio subiacere, cum per momenta singula adhæserit carni illius, atque concreuit fœdus humor.) Item: (Mulier quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.) Ac deinceps: (Mulier quæ patitur multis diebus fluxum sanguinis, non in tempore menstruali, vel quæ post menstruum sanguinem fluere non cessat, quamdiu huic subiacet passioni, immunda erit, quasi sit in tempore menstrui:) Ordinatè post legem damnabilis, id est, hæreticę prauitatis, legem edicit scriptura de fluxu seminis, & de fluxu sanguinis menstrui, id est, de incontinentia oris murmurosi, & de loquacitate linguæ detrahentis. Quid est fluxum seminis aut fluxum pati sanguinis, nisi detractorijs aut etiam criminosis fluere verbis? Nempè qui detrahit Deo, vel qui blasphemat Deum, & qui detrahit proximo, vel qui iudicat proximum, proximi sunt. Qui enim hoc tempore catholicæ pacis, quando suffi-

CAP. XV.

cientibus orthodoxorũ ſcriptis, lapidata vel obruta eſt omnis hæreſis, proximi, quem vidæt, bona quoque odit, quomodo vigentibus hæreticorum zizanijs, Deo, quem non videt, poſſet eſſe fidelis? Igitur & hic immũdus eſt. Et ſi quidẽ in propoſito virtutis, aut in quoslibet eminenti gradu conſtitutus ſit, vir eſt patiens fluxum ſanguinis: ſi autem de ſecularium plebecula, nulloq; ordinis eccleſiaſtici, ſiue curialis munere functus ſit, rectè mulier dicatur patiẽs fluxũ ſanguinis menſtrui, quá diu à detractione linguæ non parcit, quàm diu ſcandala nutrire, diſſenſiones facere non ceſſat. Et notandum quàm cautè dictum ſit, quàm prouidè definitum ſit. Tunc, inquit, iudicabitur huic vitio ſubiacere, cùm per momenta ſingula adhæſerit carni illius, atq; cõcreuerit fœdus humor. Quod eſt dicere: Nõ pro vno verbo iudicabitur, linguę vitio ſubiacere: nam ſi quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt vir: ſed cum indeſinenter pro conſuetudine adhęſerit ori illius fœda atque humida loquacitatis lues, & ſuauis fuerit gutturi eius panis huiuſmodi, immundus, inquá & hic erit, veruntamen non æquè vt leproſus, nondũ æquè hæreticus. Nec enim habet hæc lex, vt ſeparetur, vt habitet extra caſtra ſolus. Optimè ac legitimè sãcta didicit eccleſia, portare & ſuſtinere intra caſtra ſua, qui ſunt huiuſmodi, gemens tamen & dicẽs: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt, habitaui cum habitantibus cedar, multum incola fuit anima mea: Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. Hunc tenet modum diſcretionis, vt cum his qui oderũt pacẽ proximi, quàm diu ſaluo vnitatis vinculo poteſt pacifica ſit: cum his autem qui óderũt pacem Dei, qui malè de Deo loquuntur, & ſunt hæretici, nullam habeat pacem, aut tolerantiam communionis: ſed emundatio talium ſine ſanguine fit. Ait enim: (Si ſanatus fuerit qui huiuſmodi ſuſtinet paſsionem, numerabit ſeptem dies poſt emundationem ſui, & lotis veſtibus ac toto corpore in aquis viuentibus, erit mundus. Die autem octauo, ſumet duos turtures, aut duos pullos colũbę, & veniet in conſpectu domini ad oſtium tabernaculi teſtimonij dabit eos ſacerdotis, &c. Ita, inquam, talium emundatio, & earum mulierum, quarum ſteterit ſanguis & fluere ceſſauerit, ſine ſanguine fit, cum emundatio leproſi non niſi cum ſanguine fiat paſſeris immolati, cum ſeptena aſperſione paſſeris viui. Etenim quicunque fidei profeſsione intùs ſunt, quamuis paleæ ſint, cùm per pœnitentiam mutantur & grana fiunt, ſolenni reconciliatione non indigent, ſed tantum turturis & columbę gemitus offerant, & ſaluati ſunt. Cętera, quia manifeſta ſunt, & ſimilia vel eadem, ex parte dicta ſunt ſuperius, ſtudio proficiſcendi præterimus.

Iacob. 3.

Pſalm. 119

Quod mulier vitio laborans fluentis menſtrui, à ſancta communionis prohiberi non debeat ingreſſu.

CAPVT XXIX.

HOc tamen de menſtruis floribus ſecundum literam prætereundum non eſt, quia iam in Euangelio Chriſti mulier eiuſmodi paſsionẽ ſuſtinens, Deo immunda non eſt. Nam viro quidem immutanda ſit, ſcilicet: (Vt vir qui cum ea coierit, tempore ſanguinis menſtrualis, Immundus ſit.) Et hac lege prohibeatur cum ea coire vir, in quo certè multum conceptibus lex ſacra proſpicit. Dicuntur enim concepti fœtus vitium ſeminis trahere, ita vt leproſi & elephantiaci ex hac conceptione naſcantur, & fœda in vtroque ſexu corpora prauitate vel enormitate membrorum, ſanies corrupta degeneret. Cæterùm Deo cur pro hac paſsione immunda ſit? Etenim eccleſiaſtica rectè cenſet auctoritas, quia mulier dum conſuetudinem menſtruam patitur, prohiberi eccleſiam ingredi non debet, quia ei naturæ ſuperfluitas in culpá non valet reputari, & per hoc quod inuita patiatur, iuſtum nõ eſt, vt ingreſſu eccleſiæ priuetur. Nouimus namq;, quòd mulier quæ fluxum ſanguinis patiebatur, poſt tergum domini humiliter veniens, veſtimenti eius fimbriam tetigit, atque ab ea ſtatim infirmitas ſua receſsit. Si autem in fluxu ſanguinis poſita laudabiliter potuit domini veſtimentum tangere, cur quæ menſtruam ſanguinis ſuperfluitatem patitur, ei non licet domini eccleſiam intrare? Sed dicis, Illam infirmitas compulit, has verò, de quibus loquimur, conſtringit conſuetudo? ſi igitur benè præſumpſit, quæ veſtimentum domini in languore poſita tetigit, quod vni perſonæ infirmanti conceditur, cur non concedatur cunctis mulieribus quæ naturæ ſuæ vitio infirmantur? Sanctę autem communionis myſterium in ijſdem diebus percipere nõ debet prohiberi. Si autem ex veneratione magna percipere non præſumit, laudanda eſt: ſed ſi perceperit, non iudicanda.

Matth. 9.

Marc. 5.

De myſterio duorum hircorũ, quòd eorum alter Chriſti, alter Antichriſti typus ſit.

CAPVT XXX.

LOcutus eſt dominus ad Moyſen, poſt mortem duorum filiorum Aaron, quãdo offerentes ignem alienum interfecti ſunt, & præcepit ei, dicens: Loquere ad Aaron fratrem tuum, ne omni tempore ingrediatur ſanctuarium, quod eſt intra velum, coram propitiatorio, quo tegitur arca, vt nõ moriatur, quia in nube apparebo ſuper oraculum, niſi hæc antè fecerit. Vitulũ offeret pro peccato, & arietem in holocauſtum, & cætera.) Poſt myſticum atque ordinatiſsimum ſanctæ domus Dei ſtatum, in hac ſacra Leuitici voluminis ſcriptura diſpoſitum, iterum ad caput reditur, id eſt, ad Aaron ſummũ pontificem, & ſacrificium eius. Sic enim ſuperius habuimus, iubente domino, quia obtulerit

Leuit. 9.

Aaron

Aaron vitulum & duos arietes, vitulum pro peccato, & arietem vnum in holocaustum, ac deinde hircum. Deinde subiūcta est mors filiorum Aaron, ac deinde discretio mundorum atque immundorum animantium, de-

CA. XVI. inde lex leprosi hominis, & leprosæ domus, deinde de viro patiente fluxum seminis, de fœmina patiente fluxum sanguinis. Post hęc, inquam, opportuna recapitulatione ad ipsum reditur, cùm hæc ad Moysen dominus loquitur. Verùm nonnihil differt. Dicit enim: (Quibus cunctis cum lotus fuerit induetur. Suscipietque ab vniuersa multitudine filiorum Israel duos hircos pro peccato, & vnum arietem in holocaustum. Cumque obtulerit vitulum, & orauerit pro se, & pro domo sua, hircos duos stare faciet coram domino, in ostio tabernaculi testimonij, mittēs super vtrunque sortes. Vnam domino, & alteram capro emissario, &cæ.) Hoc (inquam) nonnihil à superioribus differt. nā illic de capro emissario nullus sermo est. Magnum & hic mysterium est. Post mortem duorum filiorum Aaron, quando offerentes ignem alienum mortui sunt, & mysteria dicta sunt, & vtique post perditionem Iudæorum qui nunc in peccato suo pereunt, hæc eadem opere implenda sunt. Tunc summus pontifex, tunc, inquam, cùm plenitudo gentium sub-

Rom. 11. intrauerit, tempus erit vt reliquiæ saluæ fiāt Israelitici populi. Duos hircos stare faciet in ostio tabernaculi testimonij, id est, reuelato homine peccati, filio perditionis, qui verè hircus est fœtidus pro peccatis proprijs, innotescet ipse Christus populo illi, qui cum pro sua innocentia sic immaculatus agnus Dei, tanquam hircus velut peccator oblatus est pro peccatis totius mundi. Tunc mittentur super vtrunq; sortes, vt liquidò constet cun-

2. Thessa. 2. ctis, quis eorum benedict⁹ in nomine patris, in multitudine misericordiæ aduenerit, & quis maledictus in nomine suo & in multitudine iræ suæ emerserit. Nam cuius sors à domino exiuit, qui oblatus est pro peccatis nostris, hic illum alterum interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui. Iā quia cætera superi⁹ dicta sunt, videlicet quid significet, quòd pontifex solus ingreditur in sanctuariū, sumptum sanguinem fundens super cornua altaris per gyrum, aspergens digito septies, & expians atque sanctificans illud ab immunditijs filiorum Israel, nunc de capro emissario quod restat dicendum est.

Quòd viuens hircus, qui emittitur ipse sit Antichristus.

CAPVT XXXI.

Offerat, inquit, hircum viuentem, & posita vtraque manu super caput eius, cōfiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta atq; peccata eorū. Quæ imprecans capiti eius, emittet illum per hominē paratum in desertū, &c.) Hircus iste (vt prædictum est) Antichristus est. Viuens, inquā, hircus, quippe qui non veniet vt Christus, pro peccatis hominum moriturus, sed omninò causę vel morti eius contrarius, vndè & dicitur Antichristus, id est, Christo contrarius. Nam in typum eius Barrabas latro sedi- Math. 27. tionis auctor & homicidij, viuens est dimissus, & nunc vsq; super illos seditionibus atq; homicidijs tyrannizat diabolus, noster verò hircus pro peccatis nostris est mortuus: mortuus, inquam, semel peccato, nunc enim viuit Deo. Omnes, inquit, iniquitates filiorum Israel, vniuersa delicta atq; peccata eorum imprecans capiti eius, omnium quippe animarum sanguis vniuersus in caput eius reddē dabit, emittet eum per hominem paratum in desertum, id est, præcipitabit in infernum, in manibus patris eius diaboli, hominis vtique mali & viri iniqui, de quo paterfamiliâs in Euāgelio dicit: Inimicus homo hoc fecit. Se- Math. 13. cundum hanc significationem turpe nimis est hominis illius ministerium significantis diabolum, qui in solitudinem inferni deportabit illum hircum suum, sed audi quod post modum sequitur: (Ille verò qui dimiserit caprum emissarium, lauabit vestimenta sua, & corpus aqua, & sic ingredietur castra.) Porrò hoc loco quod hircum illum attrectauit, & ad horā typum gessit totius munditiæ principis, lauabit vestimenta sua non ante ingressurus castra. (Sed & ipse Aaron, quia capiti eiusdem hirci manum vtramq; imposuit, lauabit carnem suam in loco sancto, induetur que vestimentis suis. Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorum sanguis illatus est, vt in sanctuario expiatio compleatur, asportabunt foras castra, & comburetur igni, &cę.) Hæc superius exposita sunt, sed hoc loco (vt supradictum est) recapitulantur, videlicet idcirco, quia nō alterius, sed eiusdē domini nostri Iesu Chri- Hebr. 13. sti sanguine, qui vt sanctificaret per suū sanguinem populum, extra portam passus est, reliquiæ Israel saluabuntur.

Sententia legis de non comedendis morticinis, & cur Abraham vxorem habens sororem suam, contra legē hanc non fecerit dicentem, Iuxta consuetudinem Aegypti non facietis.

CAPVT XXXII.

Dehinc paucis interpositis, quæ & intellectu plana sunt, & iā diuersis locis ex- CA. XVII posita sunt, recapitulationem prosequitur, et quænam sint illa immunda, quorum ab esu vel cōtactu populum sanctum sancta lex absterreat, manifestiùs eloquitur. (Anima, inquit, quę comederit morticinum vel captum Leuit. 11. à bestia tam de indigenis quàm de aduenis, lauabit vestimenta sua & semetipsum aqua, & contaminatus erit vsque ad vesperum, & hoc ordine mundus fiet.) Hoc & superiùs dictū fuerat: ac subinde, Hęc sunt, inquit, animalia quæ comedere debetis de cunctis animantibus terræ, & hæc atque hæc inter immunda reputabitis. Nam si quæras, quæ sunt immū-

CAPVT XVIII. da quę Deus odit. (Iuxta consuetudinem inquit, terræ Aegypti in qua habitastis non facietis, & iuxta morem regionis Chanaan, ad quam ego introducturus sum vos, non agetis.) Ac deinceps: (Omnis homo ad proximā sanguinis sui non accedet.) Nam verè hæc animalia sunt immunda, animalia cadauerosa, quæ populus Dei comedere, id est, in sui consortium admittere non debet, scilicet omnes homines ista facientes, hæc immunda & irrationabilia perpetrantes, turpitudinē matris vel patris discooperientes, sororis ex patre, siue sororis ex matre ignominiam reuelantes. Quod si obijcias, ergo Abraham contra Dei placitum fecit, sororis suæ turpitudinem reuelando. Sara enim soror eius fuit filia patris eius, & non matris. Respōdebimus quia hoc iuxta consuetudinem gentium fecit, quam Deus hoc loco interdicit. De quibus cum educeret eum Deus, iam antea soror nupserat illi. Nec dum scripto legis, imò nec dum voce Dei præceptum acceperat huiusmodi: Vbi autem præceptum non est, nec præuaricatio. *Ro. 4.* Hæc, inquam, facientes homines, & quomodocunque sanguineam turpitudinem discooperientes, mulieris menstruatę fœditatem reuelantes, cum vxore proximi coeuntes, de semine suo dantes idolo Moloch, & per ignem illi transferentes, hi & cæteri operarij iniquitatis coinquinati & immūdi sunt, quibus nihil est mundum. Hęc enim de homine exeunt, & iuxta Euangelicam veritatem coinquinant hominem: *Matth. 15.* nam quod intrat in os, inquit, non coinquinat hominē. Et in his nullam impendimus moram quærendo mysteriorum profunditatem, quoniam in superficie manifestam habent iustitiæ rationem, transgressoribus reatum perennem, auditoribus imò factoribus suis magnā parantia conscientiæ requiem.

De tribus solennitatibus anni, quis sit mensis azymorum, quis primitiuorum, quis congregatarum frugū.

CAP. XXXIII.

CAPVT XXIII. LOcutus est dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Hæ sunt feriæ domini sanctæ, quas celebrare debetis temporibus suis. Mense primo, quartadecima die mensis ad vesperum phase domini est, & quintadecima die mensis huius solennitas azymorum domini est, &c.) Trium solennitatum continuata ratio planius hic ordinata est, de quibus in Exodo dominus: *Exod. 23.* Tribus, inquit, vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis, solennitatem azymorum, solennitatem mensis primitiuorum, solennitatem quoque in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. De solennitate azymorum nunc dicit: Quartadecima die mensis primi ad vesperum phase domini est, siue pascha, id est, transitus. De solennitate mensis primitiuorum. (Cùm, ingressi fueritis terram, quā ego dabo vobis, & messueritis segetem, feretis manipulos spicarum, primitias messis vestrę ad sacerdotem, qui eleuabit fasciculum coram domino, vt acceptabilis sit vobis altero die sabbati, & sanctificabit illum.) Ac deinceps: (Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadę septimæ. id est, quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificium nouum domino, &c.) Hæc solennitas mensis primitiuorum, qui mensis apud Hebræos Theseri, apud Romanos autem Iunius dicitur: hæc, inquam, solennitas, primitiuorum dicitur, & festiuitas hebdomadarum. Vocatur etiam Græcè Pentecostes, id est, quinquagesimus dies. De solennitate congregatarum frugum. (Mense, inquit, septimo, prima die mensis erit vobis sabbatum memoriale clangentibus tubis, & vocabitur sanctum. Omne opus seruile non facietis in eo, & holocaustū offeretis domino, &c.)

De eisdem solennitatibus, & de caussis singularum.

CAPVT XXXIIII.

TRes istæ solennitates legales, causas habent notissimas, magnaque & præclara commemoratione digna testantur Dei beneficia. Solennitatis azymorum, solennitatis, *Exod. 13.* inquam, paschalis causa illa est, quia in manu, inquit, forti eduxit nos dominus de terra Aegypti, de domo seruitutis. Nam cum induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito hominis vsque ad primogenitum iumentorum. Solennitas primitiuorum siue hebdomadarum, causa hæc est, quia mense tertio egresionis de terra Aegypti, pepigit dominus fœdus cum filijs Israel, & legem dedit in tabulis scriptam digito Dei. Pactio fœderis non tertio, vt plerique negligenter legentes, sed quarto die mensis tertij, qui est quinquagesimus à quartadecima luna vel die mensis primi, sic acta est. Tulit Moyses dimidiam partem sanguinis, *Exod. 24.* & misit in populo, partem autem residuam fudit super altare. Assumensque volumen fœderis, legit audiente populo. Sumptum quoque sanguinem respersit in populum, & ait: Hic est sanguis fœderis, quod pepigit dominus vobiscum, super cunctis sermonibus his. Solennitatis mensis septimi, quæ dicitur festiuitas tabernaculorū, ea causa est, quia à die egresionis eorum de terra Aegypti, per quadraginta annos in tabernaculis habitauerunt, *Nume. 14.* tandemque consumpta generatione illa, quia murmurauerūt contra dominum, filij eorum terram repromissionis ingressi sunt. Causa hæc partim tristitiæ, partim lætitiæ est. Tristitiæ, quia corpora patrum in deserto prostrata sunt. Lætitiæ, quia filij ipsorum terram (vt prædictum est) ingressi sunt. Proinde celebritas hæc in re-

in recordationem vtriusque rei prius cũ tristitia, postmodũ cum lætitia peragi iussa est. Ait enim: (Decimo die mensis huius septimi dies expiationum erit celeberrimus, & vocabitur sanctus. Affligetisque animas vestras in eo, & offeretis holocaustum domino. Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hoc, peribit de populis suis.) Hoc pro recordatiõe malorum, quia sicut prædictum est, corpora patrum per quadraginta annos in deserto prostrata sunt, eo quòd detraxissent terræ, quam inspexerant exploratores apud filios Israel, dicentes: Terra quam lustrauimus, deuorat habitatores suos, &cæ. Hoc est, ieiunium septimi, & ieiunium quinti, & ieiuniũ decimi, erit domui Iuda in gaudium & lętitiam, & in solennitates præclaras. In gaudium & lætitiam, ait, videlicet post afflictionem. Vndè & hic postmodum dicit: (A quintodecimo die mensis septimi, quando congregaueritis omnes fructus terræ vestræ, celebrabitis ferias domini septem diebus. Die primo & die octauo erit sabbatum, id est, requies, sumetisque vobis die primo fruct' arboris pulcherrimę, spatulasque palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente, & lætabimini coram domino Deo vestro.) Videlicet, quia post culpam murmuris, vel detractionis, qua patres eorum terrę detraxerunt, & pro qua corpora illorum in deserto prostrata sunt, gaudium successit filiorum qui terram introierunt, idcirco solẽnitatis huius prima celebritas est ieiunium, vltima lætitia vel gaudium. Vtriusque rei scilicet afflictionis agendæ, vno, id est, decimo die, & gaudij septem diebus, à quintodecimo die celebrandi præconium est: Prima dies mẽsis sabbatũ, id est, festum memoriale, & sanctum est clangentibus tubis, scilicet, vt audientes clangorem tubarum sint ad festa ventura parati, & eodem die feriati. (Nam omne opus, inquit, seruile non facietis in eo, & offeretis holocaustum domino.

CAPVT XXIII.

Zacha. 8.

Quòd harum optimam magisq; diuinam causam habeat solennitas hebdomadarũ, quæ Grecè dicitur πεντηκοστή, & quòd septem hebdomadas altera die sabbati lex numerari iussit.

CAPVT XXXV.

Harum solennitatum trium, optimam magisque diuinam habet causam festiuitas hebdomadarũ, quæ (vt supra dictũ est) Grecè dicitur Pentecostes. Nam magna quidem beneficia Dei fuerunt, quòd à Pharaonis dominatione liberauit Deus populum illum, quòd introduxit illum in terram, pro qua iurauit patribus eorum: sed maximum atque optimum fuit, quòd supradicto modo pepigit cum eo fœdus, vt esset Deus ipsorũ. Nam illa bona quidem, sed transitoria fuerunt hoc bonum & optimum est, quia sempiternum. Vndè pulcherrimè atque sanctissimè legis sanctæ auctoritate prouisum est, vt hæc solennitas anno, quo Saluator passus est, in illam diem occurreret, quæ ex Euangelio Christi, propter eiusdem resurrectionem, & propter sancti spiritus aduentum melius ac dulcius fulget. Ait enim: (Qui eleuabit fasciculum coram domino, vt acceptabilis sit pro vobis, altero die sabbati & sanctificabit illum.) Ac deinceps: (Numerabitis ergo ab altero die sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarum, septem hebdomadas plenas vsque ad alteram diem expletionis hebdomadæ septimæ, id est, quinquaginta dies, & sic offeretis sacrificium nouum domino.) Quænã fuit altera dies sabbati, nisi dies post sabbatum, dies dominica, qua Christus resurrexit? Dum ergo nonà vespera quartæ decimæ lunæ paschalis, non ab ipsa immolatione agni, sed ab altera die sabbati, quotocunq; loco infra paschæ dies occurrerit quinquaginta dies incipiunt numerari, profectò liquet, quia dies pentecostes Iudæorum in dominicam tũc erupit. Quinquagenarius quippe numerus à qua incipit in eandem feriam semper concluditur. Ita fit, vt nos atque Iudei sępiùs eadem die sanctum pentecosten celebremus eo quod nequaquam eodem die quo illi agnum suum iugulant, sed quo fasciculum coram domino de manipulis spicarum primitias messis offerunt, nos quoque paschale sacrificium offeramus. Hoc verè sanctum, hoc verè magnum mysterium est. Nũquid enim de insensibili spicarũ fasciculo cura est Deo? An non potius propter istum fasciculum nostrum, hęc fieri iussit, de quo in Canticis spõsa dicit: Fasciculus Myrrhę dilectus meus mihi, subiungẽs protinus: Botrus cypri dilectus meus mihi. Qui enim fasciculus myrrhæ propter passionis amaritudinem, ipse idem Botrus cypri dicitur propter resurrectionis dulcedinem. An non, inquam, in prouidentia resurrectiõis huius fasciculi, qui resurrecturus erat altera die sabbati, illũ talẽ fasciculum iussit hæc sancta & mystica lex eleuari corã dño altera die sabbati? Itaq; causa præsẽs est, cur dies quo spiritus sanctus Apost. missus est, is ipse Iudæis cõpletio pentecostes est, cùm secundum terminos illius anni, dies idem à vespertina immolatione agni iam quinquagesimus tertius extiterit. Vndè meritò laudanda studiosa sanctæ ecclesiæ fides, vel industria, quę hoc præfiniuit, vt quacunque feriarum, sanguinei Iudæi, suum trucident agnum vel hoc dum, expectetur altera sabbati, quo illi secũdum legem primitias messis eleuare consueuerunt, id est, spicarum fasciculum, & tunc demum nostrum vitalem eleuemus fasciculum, dicentem: Exurrexi & adhuc sum tecũ. Igitur solennitatum trium, maximam magisque cælestem habet causam festiuitas hebdomadarum, & idcirco magis placet, ac delectat nos, quod dominica dies earum principium ac finis est, vt Christianæ lætitiæ diem vtrobique Iudæi celebrauerint etiam inuidentes.

Fasciculus noster Christus.

Cant. 1.

Psal. 138.

De eadem altera ſabbati, et quomodo Iudæi, vel quare feſtiuitates à die in diem tranſponere ſoliti ſunt.

CAPVT XXXVI.

VT Ioſephus quoque in libro Antiquitatum ſcribit: Altera ſabbati luna decima ſexta debet intelligi, quia videlicet decimaquinta cum ſit ſancta atque ſolennis, ſabbatum generali nomine dicitur, eo quod non liceat in illo die quippiam operari. Sed conſtat profectò, quòd anno dominicæ paſsionis cũ ſecundum Euangelium, quinta feria, decimaquarta luna eueniſſet, decimaſexta luna ſabbatum fuit. Num ergo vna eademq́; dies, & propter ſe ſabbatum, & propter præcedentem diem paſchæ, altera fuit ſabbati? Hic iam antiquam Iudæorum conſuetudinem noſſe operæpretium eſt, quę huiuſmodi eſt: Mos illis eſt, vt vbicunque vitare præualent, nunquam duo ſabbata, id eſt, duos dies feſtos, quibus operari non liceat continuent. Multa enim, aiunt, nobis importuna fierent, atq; incommoda: verbi gratia, in curandis funeribus, quæ interdum à prima veſpera prioris ſabbati ſeruata, in quartũ diem fœtoris moleſtiam generarent, idcirco vbi quinta feria paſchalis terminus, id eſt, decimaquarta luna eueniſſet, agnum quidem eadẽ nocte comedebant, ſed ſequentis diei ſolennitatem relinquebant in ſabbatum transferendam. Hoc præſcito nemo miratur, cur quando dominus paſſus eſt, cum præterita veſpera Iudæi agnum comediſſent, quem & ipſe dominus cum diſcipulis manducauerat, Iudæis tamen iudicia habere vacauerit, cum eſſet luna decimaquinta, quæ dies ex lege ſancta eſſe debuerat atque ſolennis. Claret igitur, quia nihil omninò repugnat, quoniam (ſicut iam dictũ eſt) ea die qua Chriſtus reſurrexit, Iudæi ſuum ſpicarum faſciculum leuauerunt, atque exinde, quinquaginta dies computando, die qua ſpiritus ſanctus datus eſt Apoſtolis, completum, & ipſi ſuam pentecoſten celebrauerint. Hic eſt ille agnus, de quo nunc myſticè dicitur. Atque in eodem die, quo manipulus conſecratur, cędetur agnus immaculatus anniculus in holocauſtum dñi. In holocauſtũ, inquã, domini, & nõ in eſum ſicut in veſpera paſchali. Etenim in illa quidẽ ſpecie, qua ſeipſũ dedit mãducandũ apoſtolis ſuis, agnus Dei in veſpera paſchali, in illa, inquam, ſpecie panis & vini, ita ſacrificamus, vt & mãducemus eundem agnum Dei: in illa verò ſpecie, qua reſurrexit altera ſabbati, nequaquam illum comedimus, ſed adolemus in holocauſtum domini, vt totus integer atque incolumis ſedeat à dextris Dei. Sunt & aliæ Iudæis tranſpoſitiones eiuſdem diei feſti, quas licet ex abundanti ſit ſcribere, non tamẽ præterimus, ſicut accepimus ab illis. Non ſolum enim ſexta feria, ſed & ſecunda & quarta dominica quoq;, diem paſchæ celebrare fugiunt. Nam ſi ſecunda feria paſcha celebrarent, dies propitiationis, id eſt, decimus dies menſis ſeptimi, qui à die paſchæ centeſimus ſeptuageſimustertius eſt, in ſextam feriam illis eueniret, quo nihil omninò illis operari licet. Si quarta feria paſcha celebrarent, dominicam diem propitiationis haberent, & vtrobique duo ſabbata, id eſt, duos dies feſtos continuos habentes, prædictis incommodis laborarent. Veruntamen horum omnium quæ dicta ſunt, ſi ab eis authenticam quæras rationem, nullam omninò de ſcripturis proferre poſſunt, fatenturque has traditiones non Dei eſſe aut Moyſi, ſed magiſtrorum ſuorum ſcribarum & phariſæorum. Cæterùm nunc infelices qualiter agant non curandum eſt, quippe qui nec locum, nec oblationem habentes, legem vt ipſi fatentur non obſeruant, nec ab altero die ſabbati, ſed ab ipſa veſpera paſchali ſuos quinquaginta dies computant.

Quòd noſtra azymorum feſtiuitas Chriſtus ſit, et noſtra pentecoſtes aduentus ſpiritus ſancti, & noſtra congregatarum frugum lætiſsima feſtiuitas, Natalis domini.

CAPVT XXXVII.

POrrò nobis trium ſolennitatum anni noſtri totæ ſpirituales, totæ ſunt cauſæ cæleſtes. Nam paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, quo non à Pharaone homine, ſed à Pharaone diabolo æterna liberatione liberati ſumus. Noſtra pentecoſtes, id eſt, quinquaginta dierum feſtiuitas, aduentus eſt ſpiritus ſancti, quo cum nobis gentibus fœdus gratioſum pepigit Deus, linguas omnium gentium tribuens Apoſtolis, vt eſſet, vndè vel quomodo gratiam iſtam audiremus. Noſtra feſtiuitas de congregatis fructibus terræ, in exitu anni eſt noſtra feſtiuitas, Natiuitas ſcilicet Ieſu Chriſti filij Dei, in qua verè fructus terræ noſtræ congregamus: terræ, inquam, noſtræ, terræ virgineæ, de qua promittẽtem audiuimus ſpiritum ſanctum. Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuum. *Pſalm. 84.* Hoc planè mirabiliter delectari poſſumus, quòd ſecundum Romanorum computationem, tunc anni exitum habemus, quando prędictæ terrę noſtrę fructum ſuſcipimus, quando de virgine natum, Deum & hominem, corde & ore, manibuſq; baiulamus. Sed & ſecundum Grçcorum obſeruationem itidem tunc anni exitus eſt, quãdo de Natiuitate Chriſti, omni populo gaudium & lætitia eſt. Cæterùm quod in Exodo dicit, hæc ſacra lex, vt iam dictum eſt. *Exod. 23.* Solennitatem quoque in exitu anni, quando cõgregaueris omnes fruges tuas de agro, cuſtodies, & hic, id eſt, in Leuitico menſe ſeptimo id agendum eſſe cenſet, hoc non niſi ſecundum annum Aegyptiorum, à quibus tunc illi profecti fuerant, ſtare poteſt: quia videlicet non Hebręis, ſed Aegyptijs circa ſeptembrem, quæ apud illos dicitur Thot, exitus vel initium anni eſt. Gentium ergo, id eſt, Ro-

est, Romanorum ac Græcorum cōputistas hoc maximè delectet, quòd in exitu anni i-
CA.XXV. psorū Christus natus est, in quo terræ nostræ fructus cōgregauimus, in quo & scripturarum sanctarum veritatem impletam accipimus: Audiamus igitur, quod dicitur: (Sumetisque vobis die primo, fructus arboris pulcherrimæ, spatulasq; palmarū, & ramos ligni
Gen. 49. densarum frōdium, & salices de torrente, & lætabimini coram Dño Deo vestro.) Lætabimini (inquit) Hoc planè nos gentes facimus in prædicto nostri anni exitu, tanto tripudio virginei vētris excipiētes fructum, vt manifestè sic quoq; verum cōprobemus oraculum, quo dictum est: Et ipse erit expe-
Luca 2. ctatio gentium. Quæ vnquam nox in tota multitudine noctium annuarum, tātam mēruit lætitiam vniuersorū ordinum vtriusq; sexus, senum, iuuenum, adolescentium, puerorum, atque puellarum? Annūtio vobis, inquit, angelus, gaudium magnum, quod erit omni populo. Et verū dixit, nam ita est, etiam in in isto flebili & misero mundo. Præcipuè intus spiritualis religio, secundum sacrosanctā Romanæ ecclesiæ institutionem lætatur in illo die, imò in illa nocte, corā domino deo suo, sumens fructus arboris pulcherrimæ, id est, refectionem bis in illa nocte proponens sanctæ eucharistiæ. Quid enim? Nonne corpus & sanguis filij dei, quę munera bis offerimus vel accipimus in illa nocte fructus sunt arboris pulcherrimæ.i. virginis intemeratæ. (Sumetis, ait, & spatulas palmarum, & ramos ligni densarum frondium, & salices de torrente.) Mirum si non ex loco isto verè inquisitor lætitiæ cōmonitus fuit, qui sic officia præfatæ solennitatis instituit, vt natiuitatem Christi filij Dei præ omnibus subsequeretur Stephanus protomartyr, qui eius gloriæ sempiternæ, primus martyr occurrit. Deinde Ioan. dilectus domini, tertio loco innocentium exercitus, quos funestus Herodes occidit. Nam & in illo, scilicet protomartyre victorioso, reuera spatulas palmarum ecclesia sancta sustollit, & in isto dilecto domini, quasi ramum ligni densarum frondiū, videlicet quia densa & altissima scriptura, ab æterno incipiens principio, fidem rectā hic exornat ac defendit, in paruulis autem innocentib. quasi salices de torrente, quippe qui nihil operati, quemadmodum salices fructū non habentes, subitò per solam gratiā ad viriditatem salierunt æternæ patriæ.

De anno septimo terræ sabbato, & de iubileo, id est, remissionis anno, & cur deus populo illi nihil aliud, sed tantum bona temporalia, si obtemperent, polliceatur: mala temporalia, si non obtemperent, comminetur.

CAPVT XXXVII.

CA.XXV. Locutus est dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Quādo ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizes sabbatum Domini. Sex annis seres agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam, colligesq; fructus eius. Septimo autem anno, sabbatum erit terræ requietionis Domini. Agrum non seres, & vineam non putabis. Quæ spontè gignit humus, non metes, & vuas primitiarum tuarum non colliges quasi vindemiam. Ac deinceps: Numerabis quoq; tibi septem heddomadas annorum, id est, septies septem quæ simul faciunt annos quadraginta nouem. Et clanges buccina mense septimo decima die mensis.) Antequā terram diuidat populo suo Dominus in funiculo distributionis, legē eiusdem terræ præscribit, conditiones proponit, sub quibus filios Israel nō terræ domiDos, sed domini terræ.i. Dei sui colonos degere velit. (Sanctificabis, ait, annū quinquagesimū, & vocabis remissionē cūctis habitatorib. terrę tuę. Ipse est enim iubileus.) Idcircò, inquit, vocabis remissionem, quia ipse est iubileus. Iubileus nanque dimittens vel remittens interpretatur. Quare vocabis remissionē, & quare annus ipse est iubileus? Ait: (Reuertetur homo ad possessionem suā, & vnusquisq; rediet ad familiā pristinā, quia iubileus est, & quinquagesimus annus. Non seretis neq; metetis spontè in agro nascētia, & primitias vindemiæ nō colligetis.) Reuertetur, inquit, homo ad possessionē suam, subauditur, si necessitate compulsus vendiderit eam. Quo iure? Ait paulò inferius. (Terra non vendetur in perpetuum, quia mea est, & vos aduenæ, & coloni mei estis. Vnde cūcta regio possessionis vestræ sub redemptionis conditione vendetur.) Reuertetur itaq; homo ad possessionem. Et vnusquisq;, ait, rediet ad familiā pristinam, subauditur, qui paupertate cōpulsus vendidit se. Hoc em̄ inferius dicit: Si pauper tate cōpulsus vendiderit se tibi frater tuus, vsq; ad annū iubileū operabitur apud te, & postea egredietur cum liberis suis, & reuertetur ad cognationem & ad possessionē patrum suorum.) Quo iure? Ait: (Mei enim serui sunt, & ego eduxi eos de terra Aegypti.) Et iterum. (Mei enim sunt serui filij Israel, quos eduxi de terra Aegypti) Pulchrè ius suum agnoscit Deus, vt lege clementiæ licitò vtatur. Sed quid magnum Domino Deo excelso, possessori cæli & terræ, maris, & omnium, quæ in eis sunt, quid, inquam, magnum aut q̄ gloriosum prædicare, aut præscribere sibi ius terræ modicæ, quam constat terræ Syriacæ sinum esse non valdè magnū. Videlicet quia hi quib. loquitur, pueri sunt, paruuli sunt, amatores paruorū, Galat. 3.
cupidi rerum exilium, auidi bonorū terrestrium, vtpote necdum cognitores bonorū cælestium. Ergo quantulumcunque sit hoc bonum ante magni Dei conspectum, pro re, & pro tempore non dedignatur eius magnificare commodum, neq; curat quale vel quantum sit id, quod dat pater sapiens, dum modo pro illo munere sibimet attentum,

sibimet obnoxium faciat puerū. Et hæc lex, magnus & sapiens pædagogus, sed paruum quidē est præmium q. pollicetur, vt bonum prouocet pueri ingenium, & parua est virga qua minatur, vt eiusdē deterreat lasciuiam. Quid enim pollicetur, quod cōminatur? Si, inquit, in præceptis meis ambulaueritis, dabo vobis pluuias temporib. suis, & terra gignet germen suum, & pomis arbores replebuntur. Ac deinceps: Comedetis vetustissima veterū, & vetera nouis superuenientibus proijcietis. Hæc & his simil a pollicetur, & de regno cælorum nusquā palam loquitur, quia videlicet populus ille puer erat, necdūque inuisibilia siue cælestia sperare, siue amare nouerat. Deinde dicit: Quòd si non audieritis me, nec feceritis omnia mandata mea, visitabo vos velociter in egestate & ardore, qui cōficiat oculos vestros, & consumat animas vestras. Frustra feretis sementē, quæ ab hostib. deuorabitur. Itē: Emittam in vos bestias agri, quæ cōsumāt vos & pecora vestra, & ad paucitatē cuncta redigant, desertæ fiāt viæ vestræ. Ac deinceps. Cumq; cōfugeritis in vrbes, mittā pestilentiam in medium vestri, & trademini hostium manib. postquā cōfregero baculum panis vestri, ita vt decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, & comedetis, & non saturabimini. Hæc & his similia cōminatur, & de gehenna ignis inextinguibilis, vbi erit fletus & stridor denti , nusquam palā loquitur, quia videlicet (sicut iam dictū est) populus ille puer erat, & mala inuisibilia timere non nouerat. Itaq; deus nō pro sua magnitudine, sed pro serujli sensu, rem paruā quasi grandi verſat molimine, daturus tamen & cum illis bonis exiguis, magna & æterna obedientib. præmia, & cū illis malis transitorijs, sempiterna inobedientibus supplicia.

Leui. 26.

Quòd nos eadem terræ sabbata, non carnaliter, sed spiritualiter debeamus obseruare.

CAPVT XXXIX.

Galat. 4.

CAEterùm nos in plenitudine tēporis sumus, de qua vir magnus, vir perfectus loquitur Apostolus. Et nos cùm essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruiētes. At vbi venit plenitudo temporis, misit deus filium suū, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erāt, redimeret, vt adoptionem filiorū reciperemus, &c. In hac plenitudine positi, non decet vt conuertamur iterū ad infirma & egena elementa, videlicet vt nihil aliud arbitremur agi hic, nisi quod arida sonat litera, dicendo: sex annis seres agrum tuum, & sex annis putabis vineā tuā, colligesq; fructus eius, septimo autem anno sabbatum erit terræ requietionis Domini, &c. Neque enim pro magno computare dignabuntur Romani, quod illi populo exiguum terræ sinū Deus dedit, cùm & patres eorum pauci Aenea duce Latium occupare potuerunt, & ipsi deinceps orbem terræ maximis & crebris bellorum victorijs sibimet subiecerint. Itaq; & ipsi humana ratione possunt adduci, vt credant, quòd Deus maiestatis nunquam de illius terræ bonis, siue meliorum significatione, nunquā de illius terræ exiguæ incōmodis, siue malorum æternorū inuisibilium figuratione verba facere dignatus sit. Igitur quoniam misit Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem, abba pater, iam & hæc in spiritu contemplemur, vbi literam pro capacitate sensuum exercitatorem iure fastidimus. Rom. 8.

Quæ sabbata nostra sint, & quæ terra nostra, de cuius sabbatis spiritui sancto cura sit.

CAPVT XL.

SEx, inquit, annis feres agrū tuū, septimo autem anno sabbatum erit requietionis domini.) Puta consiliatorem dixisse Apost. Hoc itaq; dico fratres, tempus breue est. Reliquum est vt qui habent vxores, tanquā nō habentes sint, &c. Quę enim est terra nostra, 1. Cor. 7. de qua deo vel spiritui sancto sit cura, nisi caro nostra? Sex ergo, inquit, annis feres agrum tuum, id est, seminabis in carne tua, vsque ad sufficientem generationem filiorum. Senarius quippe numerus perfectus est, & hoc loco spiritualiter pulchrè sufficientem prolem significat, pro cuius sola spe coniugio vacandum est. Septimo anno sabbatum erit terræ requietionis Domini, id est, post susceptionem filiorum continentiæ studebis, & castitati operam dabis, cuius inhabitatione Deus iure debeat delectari. (Agrum non feres, & vineam non putabis.) Id est, spontaneos carnis motus non sequeris, sed habēs agrum siue vineam, quasi non habens eris, id est, habens virum vel habens vxorem, quasi non habens eris, & hoc modo. (Quæ spontè gignit humus non metes, & vuas primitiarum tuarum non colliges, quasi vindemiam.) Id est, spontaneis, vt prædictum est, carnis motibus fruendo, luxuriā non exercebis, quasi rem iustam aut licitam. (Annus enim terræ requietionis est,) id est, tempus est, vt ab eiusmodi seruitute corruptionis vaces. (Sed erunt vobis, inquit, in cibum, tibi & seruo tuo, ancillæ & mercenario & aduenæ, qui peregrinantur apud te. Iumentis tuis & pecoribus omnia quæ nascuntur præbebunt cibum.) Sed mutabis, inquit, opera carnis opera corruptionis in opera spiritus, opera gloriæ & honoris, vt videant homines, quorum quasi seruorum siue ancillarum, quasi mercenariorum & aduenarum imperfectio vel fidei infirmior, immò & quasi iumentorum aut pecorum carnalis conuersatio bono indiget corroborari exemplo, videant, inquam, & glorificent patrem qui est in cælis, Matth. 5. quodammodo refecti quasi cibis ex terra tua præbitis.

Quis noster sit iubeleus, id est, dimittens annus.

CAPVT XLI.

Numera-

NVmerabis quoq; tibi vij. hebdomadas annorũ.)Id eſt, ſeptem ſepties quæ ſi-
CA. XXV mul faciunt annos XLIX.(Et clanges buccina menſe ſeptimo decima die menſis propitiationis tẽpore in vniuerſa terra tua. Sanctificabiſq; annum quinquageſimũ: Et vocabis remiſsionem cunctis habitatorib. terræ tuæ. Ipſe eſt enim Iubileus.) Iubileus, vt ſupra dictum eſt, dimittens interpretatur. Quid aũt profecimus in ſchola huius ſanctæ legis, in diſciplina legis & euangelij, ſi nõ didicimus, dimittere debita fratrib. noſtris, debita, inquã, id eſt, peccata debitorib. noſtris. Siquidem Dñs noſter propoſita parabola de homine rege, qui voluit rationẽ ponere cũ ſeruis ſuis, ita concluſit: Sic & pater meus faciet
Matth. 18. vobis, ſi nõ remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo de cordib. veſtris. Dixerat enim illi Petrus, Domine quoties peccabit in me frater me⁹, & dimittam ei? Vſq; ſepties? Non, inquit, dico tibi vſq; ſepties, ſed vſq; ſeptuagies ſepties. Sanctificabis ergo, inquit, annũ iubileum. i. ſancta & charitatiua remiſsione peccantẽ in te & pœnitentẽ ſuſcipies fratrẽ tuum, peccãtem, inquã, non vſq; ſepties, qui numerus in ſolubilis eſt, neque enim per partes æquas diuidi poteſt, & inſolubile peccatum impœnitentis ſignificat, ſed ſeptem vicibus ſepties, qui numerus ſolubilis eſt, ſiue ſeptuagies ſepties, qui numerus itẽ in partes æquas diuidi poteſt, ſignificatq; peccatũ ꝙ ſolui poteſt:
Ephe. 4. quia videlicet frater qui peccauit, cũ pœnitẽ-
Psal. 132. tiam agat, corrigibilis eſt. Hoc verè ſanctum atq; pulcherrimum Iubilei feſtum eſt, euangelica clangente buccina concelebrandum, ita vt reuertatur homo in poſſeſsionẽ ſuam, & vnuſquiſq; redeat ad familiam priſtinam, id eſt, vt omni diſcordia ſoluta, omnes habeant cor vnum & animam vnam, ſeruentꝙ vnitatem ſpiritus & integrum pacis vinculũ, canentes: Eccè quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum.

De eadem dimiſsione legitima ſecundum legem domorum redimendarum, aliam quidem earum quæ in vrbibus muratis, atque aliam earum quæ in agris ſiue in villa ſunt, & de Leuitarum ædibus.

CAPVT XLII.

SEd debet ipſa remiſsionis cauta eſſe feſtiuitas. Sunt enim pleriq; (quod valdè abſurdũ eſt) faciles ad remittendã iniuriã Dei, difficiles & tardi ad donandã iniuriam ſuã. Nimirum hoc potius benè conſtituti & benè eruditi animi eſt, ꝙ facilis ſit ac promptus ad remittendam iniuriam ſui, tardior aũt ad donandã iniuriam Dei. Subſequitur ergo diſcretus ac prouidus legis ſpiritus, & dicit: (Qui vendiderit domum intra vrbis muros, habebit licentiã redimendi, donec vnus impleatur annus. Si non redemerit, & anni circulus fuerit euolutus, emptor poſsidebit eã, & poſteri eius in perpetuum: & redimi non poterit etiam in iubileo. Si autem in villa fuerit domus quæ muros non habet, agrorum iure vendetur. Si autẽm redempta non fuerit, in iubileo reuertetur ad dominum. Domorum venditio, mentium abalienatio eſt. Quoties enim quiſq; peccati captus dulcedine, ſemetipſum perdit, profectò domũ valdè neceſſariã pro nihilo vendit. Vnde per prophetã dominus dicit, gratis venundati Esa. 52.
eſtis. Ipſæ autem domus aliæ intra muros vrbis venditæ cõſiſtunt, aliæ in villa ſunt: quia videlicet eſt quando in deũ, eſt quando quis in proximum peccet. Et quidem vtrunque pertinet ad Deum, ſed in redẽptione differt plurimum. Vnde ad filios ſuos dicit Heli: Si peccauerit vir in virũ, placari ei poteſt Deus. Si autem in deum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Qui igitur vendiderit, inquit, domũ intra vrbis muros habebit licentiam redimẽ 1. Reg. 2.
di, donec vnus impleatur annus. Si non redemerit, & anni circulus fuerit euolutus, emptor poſsidebit eam, & poſteri eius in perpetuum, & redimi non poterit etiam in iubileo. Quod eſt dicere. Qui nominatur forni- 1. Cor. 5.
cator aut auarus, aut idolis ſeruiens, aut maledicus, aut ebrioſus, qui, inquam, talis exiſtens vel quippiam huiuſmodi faciens, etiam defendere voluerit opera ſua, quandiu quidem ſupereſt illi vitæ tempus, poteſt & licẽtiam habet, pœnitendo & emendando peccatum ſuum redimere, & ab eccleſia ſolui, ſi vult. Si autem non pœnituerit, & impœnitentem comprætenderit vitæ terminus, emptor diabolus poſsidebit animã eius, & quia non eſt deploratum in iſto, nec remittetur peccatum eius in futuro ſeculo. Si autem in villa fuerit domus quæ muros non habet, id eſt, ſi in proximum admiſſum fuerit peccatum, quod muro defenſionis roboratum nõ eſt, agrorum iure vendetur, id eſt, veniali cõ Matth. 12.
ditione tenebitur. Nam ſi ante, inquit, redempta non fuerit, in iubileo reuertetur ad Dominum, id eſt, etiam ſi ante finem vitæ non condigna ſatisfactione cõpenſatum fuerit, is in quem peccauit proximus, non ſolũ licitõ, verũ etiam laudabiliter orabit pro eo, vt remittatur ei peccatum. (Aedes Leuitarum quæ in vrbibus ſunt ſemper poſſunt redimi. Si redemptæ non fuerint, in iubileo reuertẽtur ad dominos, & cætera. Is venditor domᵘ ſuæ, intra muros vrbis cõſtitutæ, Leuita eſt, qui quamuis in Deum peccauerit, eumque ſuperbè contempſerit, non tamen tamdiu in peccato permanet, donec eum inuitum fœtor ſuus publicet, ſed aſpirante deo compunctus, peccati ſui cauſam adhuc in anima ſua latentem, ſpirituali ſeniori per ſemetipſum patefacere ſtudet, præoccupans faciem Domini in confeſsione, quod vtique legitimum eſt quaſi ordinis Leuitici. i. boni ac ſancti ꝓpoſiti. Eiuſmodi, inquit, ædes Leuiticæ ſemper redimi poſſunt: & ſi redemptæ non fuerint, in iubileo reuertẽtur ad dominos, quia videlicet talium culpæ & ſi in præſenti ſeculo non ſatis dignis pœnitentiæ fructibus

1. Cor. 3. redemptæ fuerint, saltem in futuro veniã nõ carebunt, sic tamen quasi per ignẽ purgatorium. Origenes de eo ꝙ hic dictũ est, si non redemerit, & anni circulus fuerit euolutus, emptor poßidebit eã in perpetuũ, & redimi non poterit, nescio quid volẽs, semel tantũ, inquit, in ecclesia est pœnitẽtiæ locus. Verũ quomodocunq; ille dixerit, ille magis sensus eligendus est, qui neq; sapientiũ auctoritatẽ, nec simplicium fidem lædit.

De eo quod ait: Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, quàm sapienter oporteat humilem pœnitentium cõfeßionem attendere.

CAPVT XLIII.

Oportet hic confeßionis susceptorẽ doctum esse lege diuina, cautumq; discretione præcipua, vt sciat qua mẽsura, qua moderatione redemptionum singularum taxet pretia. i. qualia quibusq; pro modo culparũ, vel pro poßibilitate cõfitentium, ille pœnitẽtiæ imponet onera. Dicit ergo adhuc lex sancta, lex iusta & bona. (Si paupertate cõpulsus vẽdiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes seruitute famulorũ, sed quasi mercenarius aut colonus erit. Vsq; ad annum iubileũ operabitur apud te, & postea egredietur cum liberis suis, & reuertetur ad cognationem & ad poßeßionem patrum suorũ. Mei enĩ serui sunt, & ego eduxi eos de terra Aegypti.) Si, inquit, paupertate. i. spiritu timoris compulsus, vendiderit se tibi frater tuus, ꝙ videlicet facit, quãdo pro reatu timens, & cõpunctus semetipsum iudicio dei per ministrum dei subijcit, vt veniã salutemq; mercetur, facturus pro redemptiõe animæ suæ quicquid à te fuerit iussus. Vt quid enim se tibi subijcit, nisi quia paupertas eum cõpellit, illa, in-

Luca 7. quã, paupertas, in qua ponit dñs beatitudinis principium, dicẽdo: Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnum cælorũ? Nisi enim hęc illũ angeret, qui forsitan natalibus, sensu quoq;, aut etiã curiæ fascibus te potior est, nunquã consilium salutis suæ à te cũ pœna pudoris sui mendicaret. Nõ ergo, inquit, eum opprimes seruitute famulorum, videlicet de tua confisus iustitia, tanquã tu ipse misericordia Dei non indigeas, quemadmodũ Pharisæus ille, qui peccatricem mulierẽ secus pedes domini flentem videns, arenti corde fontẽ misericordiæ repræhendebat. Hic, inquit, si esset propheta, sciret quæ & qualis esset mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est. Vtiq; tali si mulier hæc eadem paupertate compulsa, semeti psam vendidisset, non eã paterna pietate suscepisset, sed seruitute famulorũ oppreßisset, imò & ꝙ peius est, calcibus fortè repulisset. Sed quasi mercenarius, inquit, & colonus erit. i. veniam peccatorũ, pro qua seruit, per tuum ministerium impetrabit, tecumq; in gratia vel iustitia, qua dilatatus es, sine angustia receptus habitabit. Vsque ad annum iubileũ operabitur apud te. i. vsq; ad remißionẽ sperãdã indictos sibimet abs te faciet fructus dignos pœnitentiæ, & postea reuertetur ad cognationẽ & poßeßionem patrum suorum, scilicet recipiendo pristinæ dignitatis vel officij gradum. Nõ enim peccata, quæ tali modo prodita sunt, honore vel gradu proprio priuant auctorẽ suum, cũ & Dauid dicat: Docebo iniquos vias tuas, quia vtiq; grande crimen admiserat. Mei enim, in-

Psal. 50. quit, sunt serui, & ego eduxi eos de terra Aegypti. Ac si dicat: Idcircò non opprimes vt prædictum est, quia non tibi se subiecit, sed mihi: non tuo, sed meo timore confessus est, quod fecit, & ego inspiratione occulta vocaui illum de peccatorum suorum tenebris, vt veniret ad lucẽ consilij tui. (Non veneant cõditione seruorum, nec affliges eum per potẽtiam, sed metuito deum tuum.) Ac si dicat: Non agetur cum his qui eiusmodi sunt, sicut cum his qui in seruili nequitia perseuerantes depræhensi, vel à iudicib. conuicti sunt, sed metuito, inquit, deum tuũ, videlicet confide rans ne & tu ipse tẽteris. Nã qui se existimat

Rom. 11. stare, videat, inquit, ne cadat. Metuito, inquã deum tuum, & temetipsum in alterius calamitate defle, quia fortasse in similibus aut lapsus es, aut labi potes, si nõ lapsus es. (Seruus & ancilla sit vobis de nationib. quæ in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos.) Illos, ait, in fortitudine & terrore opprimite, quos arguit seruilis cõditio morum, qui nisi quasi cum armis quęsiti fuissent, ad modũ belli, quo de nationibus, quę incircuitu sũt, laboriosa victoria fit & capiũtur, qui hostes vel rebelles fuerunt, nunquã prodidissent reatum suum. In illos, inquam, seuerius vindicate, qui non voluntaria confeßione peccatum suum prodiderunt, sed per alios est cognitum.

De eo qui in te, id est se sciẽte peccauerit, qualiter veram circa illum disciplinã moderari debeas, secundũ quod ait: Si inualuerit apud te manus aduenæ & peregrini.

CAPVT XLIIII.

SI inualuerit apud vos manꝰ aduenæ atq; peregrini, & attenuatus frater tuus vendiderit se ei, aut cuiquam de stirpe eius, post venditionem potest redimi. Qui voluerit ex fratribus suis, redimet eum, &c.) In omnem partem periculi lex spiritualis magnam clementiæ manum porrigit. Quid enim, si neque ipse peccator delictum suum prodidit, neque publicè per aliũ cognitus, sed tu solus nosti? Nunquid statim diuulgabis? Non vtique: Sed vade, inquit, Dominus, & corripe eum in te & ipsum solum. Si te audierit, Matth. 18.
lucratus eris fratrem tuum. Si ergo, inquit, inualuerit apud vos manus aduenæ atq; peregrini. Peregrinus iste diabolus est, qui tunc apud nos inualescit, quãdo in his, qui nostri sunt, incrassatur pars eius (vt ait Abacuc) & Abac. 1.
cibus eius electus. Nã de hoc peregrino ad Dauid à Domino missus Nathan loquitur: Duo viri

Duo viri erant in ciuite vna, vnus diues, & alter pauper. Ac deinceps. Cùm autem peregrinus quidam venisset ad diuitem, parcens ille sumere de ouibus & bobus suis, vt exhiberet conuiuium peregrino illi, qui venerat ad se, tulit ouē viri pauperis, &c. Peregrinus ergo, & ab omni ciuitate Dei profugus, imò & refuga, diabolus est, quem superuenientē Dauid eo tempore excepit, & quasi grandi conuiuio nebulonem pauit, quando vxorē Vriæ adulterauit, ipsumq; gladio filiorum Amon interfecit. Si igitur, inquit, inualuerit apud vos manus aduenæ atq; peregrini. i. diaboli, & attenuatus. i. tentatione superatus frater tuus vendiderit se ei, videlicet quomodo Dauid semetipsum vendidit, post venditionem potest redimi, nec enim debet post peccatum pœnitentia denegari. Qui voluerit ex fratribus suis redimet eum, videlicet corripiendo inter se & ipsum solum, & ita lucrando eū, faciendo etiam quod Apost. ait: Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. (Sin aūt & ipse potuerit, redimet se) præueniendo scilicet omnem correptionem spōtanea confessione, vt supra dictum est. Redimet se, ait: (Supputatis duntaxat annis à tempore vēditionis vsq; in annum iubileū, & pecunia qua venditus fuerat iuxta annorū numerū, & ratiōe mercenarij supputata. Si plures fuerint anni q remanēt, vsq; ad iubileū, secūdū hos reddet & pretiū, &c.) Supputare annos à tempore vēditionis vsq; ad annū iubileū, pecuniāq; iuxta annorū numerū, id planè est, pura ac syncera confessione aperire, rarius an crebrius peccatū sit iteratū, & secundum peccati frequentationē suscipere pœnitentiç pensum: Neq; enim, si (verbi gratia) adolescēs semel & fortuito casu cum virgine peccauit, aut semel furtum fecit, eadē pœnitētiæ quantitate plectendus est, qua & ille, qui sæpius peccatum ipsum incidit.

2. Reg. 12.

CAPVT XXVI.

Galat. 6.

De bonis quæ promittit deus, deq; malis quæ cōminatur quasi carnalibus, quomodo à nobis spiritualiter recte intelligantur.

CAPVT XLV.

CAPVT. XXVI.

Ego Dn̄s deus vester: Non facietis vobis idolū, &c.) Cōfirmaturus præcepta mox q̄ue digna promissurus præmia, summā auctoritatē præmittit Deus & Dn̄s maiestatis. Quæ aūt promittat bona vel quę cōminetur mala, spiritualis homo nō minus in spiritu videt, quā in litera. Neq; enim expositione indiget, quas nobis mandata sua custodientib. det pluuias tēporibus suis, quæ terra gignat germen, quæ pomis suis arbores repleantur, quæ messiū tritura, quę vindemia, quæ sementis succedat, quē panē comedamus in saturitatē, quā pacem habeamus in finib. nostris, q̄ sint malæ bestiæ quas de⁹ auferat, & quis sit gladius q terminos nostros nō transeat, quæ comedamus vetustissima veterū, & quę vetera quibus nouis superueniētibus proijciamus. Clarū quippe nobis est, quia pluuiæ nostræ celestes doctrinę sunt, terra nostra ecclesia, arbores singuli homines, messis vel vindemia cōmunia iustitiæ opera, panis noster viuus panis, qui de cælo descendit, & pax nostra Christus est, malę bestię maligni spiritus gladius æterna dānatio, vetustissima comedenda antiquissima decalogi præcepta, auxilio dei benè implenda, vetera nouis superuenientib. proijciēda, cæremonię veteres in spiritu custodiendæ, vetustate literę contēpta. Hæc em̄ omnia diuinitatis ope nobis benè ꝓueniunt, propter præcedētis fidei meritum. Econtrariò quę mala cōminatur non audiētibus mandata sua dn̄s deus, plana sunt intellectu, tam in litera, quā in spiritu. Visitabo vos (inquiens) velociter in egestate & ardore, &c. Et quidē spiritualia magis quā carnalia, æterna potius quā trāsitoria mala metuēda sunt, & æterna magis quā transitoria bona diligenda sunt: veruntamen & pro tēporalibus bonis deo supplicare, & contra mala temporalia eius opem flagitare, nulla nos scriptura vetat.

De eo ꝙ ait: Homo qui votum fecerit, &c. & ꝙ grauissimum sit, non reddidisse quod voueris.

CAPVT XLVI.

Homo q votū fecerit & vouerit & spoponderit deo animā suā, sub æstimatione dabit pretiū. Si fuerit masculus, à XX. anno vsq; ad LX. annum dabit quinquaginta siclos argenti, ad mensurā sanctuarij. Si mulier, triginta. A V. autē anno vsq; ad XX. masculus viginti siclos, fœmina decē.) Et cætera. Notandū inprimis, votū ex præcepto nō esse, quāuis dicat Psalmus: Vouete & reddite. Nempe ꝙ dicit vouete, non ex auctoritate iubentis, sed ex animo est cōsulētis, quod autem addit, & reddite, iā ex auctoritate imperantis est. Etenim vt voueat, aut non voueat quis, in potestate habet, postq̄ autē vouerit, iā ex necessitate reddit, quia debet. Deinde sciendū, quia non satis deo charus est, imò deo indignus est, qui rem suā illi quidem offert, seipsum aūt sibi retinet. Nam si rectè quidē obtulit, quia cui debuit deo obtulit: sed non rectè diuisit, quia quod erat melius, Deo negauit, quod vilius, dedit. Vnde & assimilatur Cain, qui Deo quidem fruges terræ obtulit, sed cor in malo detinuit. Igitur & lex Domini sancta votū animę proponit, deinde & votum rei possessæ subiungit, dū dicit, Homo qui votum fecerit & vouerit & spopōderit animā suā, &c. Ac deinceps: (Animal, inquit, ꝙ immolari potest domino, si quis vouerit, sanctum erit, & mutari non poterit.) Et reliqua. Per periphrasim. i. per circumlocutionem trinamq; non verbi, sed sensus eiusdē repetitionem, dicendo: qui votum fecerit & vouerit & spoponderit, voti tenorem, quantus esse debeat, intimare cōtendit. Et reuera non solū in austeritate legis, sed & in dulcedine euangelij grauissimum & valdè peri-

CAPVT XXVII.

Psal. 75.

Gen. 4.

dè periculosum est, non reddidisse quodcunque voueris. Nam in Actibus Apostolorum Petro dicente: Anania, cur tentauit Sathanas cor tuum mentiri te spiritui sancto, & fraudare de pretio agri? &c. audiens Ananias hęc verba, cecidit & exspirauit. Veruntamẽ hãc voti occidentem literam, ecclesia in euangelio Christi detrimentum facit, atque abijcit, quod videlicet carnali populo permissum est, sic vouere animam suam, vt nõ redemisse, reatus esset, votum persoluisse, sacrilegiũ esset. Eo modo potius homo Christianus animam suam voueat, quò cùm vouerit, redimere non liceat, & si non vouerit, sine dubio perdat. Quomodo? Scilicet vt peccato moriatur, & iustitiæ viuat, vt mundo crucifixus sit, mortificando membra sua super terram, & sic odiendo animam suam, in vitam æternam custodiat eam. *Rom. 6.* *Colloss. 3.* *Ioan. 12.*

COMMENTARIORVM IN LEVITICVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN NVMEROS, COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

De eo quod dictum est in Apocalypsi. Et cùm deuorassem librum, amaricatus est venter meus, & quòd hunc librum, Numeri legentibus, rectè amaricatio timoris in eo sit, quòd numerati filij Israel prosternuntur.

CAPVT I.

Apoc. 10. APERTVM in Apocalypsi Ioannes librum accipit, vt deuoret illum de manu angeli fortis stantis supra mare, & super terram: qui dum prædicatores fortiores mittit ad fortiora, siue minores ad minora pericula, profectò pedem suum dextrum supra mare, sinistrum autem ponit super terram. Et accepi, inquit, librum, & deuoraui illum, & erat in ore meo tanquam mel dulce. Et cùm deuorassem eũ, amaricatus est venter meus. *Apoca. 5.* Liber iste, quem & hic angelus apertum habet in manu, & in alio loco signatum accipiens agnus soluit septẽ signacula eius, sancta scriptura est, quã in semetipso impleuit vnus idemque Christus, & angeli, id est, nuncij nobis officio functus, & tanquam agnus pro peccatis nostris immolatus. Et hunc librum nos quoque cum Ioanne de manu angeli accipere ac deuorare, ore licet exiguo nec satis firmo dente conati sumus, estq; in his quæ hactenus dicta sunt, in ore nostro tã quam mel dulce, sed iam nunc adest, vnde amaricetur venter noster, vnde timore magno iure concutiatur interior sensus noster. Hic enim est liber Numeri, quo omnes filij Israel iubente Domino per generationes & familias ac domos suas, & nomina capitum singulorum à vicesimo anno & supra recensiti sunt, & tamen in terram repromissionis nõ introierunt, sed eorum corpora in deserto prostrata sunt. Hoc est, vnde amaricetur venter hominis spiritualis, quicunque librũ prædictum studiosè deuorauit. Quid enim amarius, quã quòd in hoc libro numerati prosternuntur, & dinumeratio deinceps iteratur? Testante quippe Apostolo, hæc in figura nostri facta, & ad correctionem nostram scripta sunt. Qua in figura nostri sunt facta, vel quid de nobis præfigurauerunt, nisi quia nos omnes secundum præsentem fidei professionẽ numerati sumus, quippe qui omnes in baptismo Christi nomina nostra dedimus, & tamen non omnes sic currimus, vt comprehendamus? Igitur cantantes quidẽ, Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua domine, super mel & fauũ ori meo, de vocatione nostra gaudeamus, sed de incertitudine cursus aut comprehensionis nostræ timentes amaricemur secundum verum ac mysticum sensum præsentis libri, quem nunc ingredimur. *1. Cor. 10.* *Psalm. 118*

Nomina principum, tribuum, ac domorum, & interpretationes earum, & quod professionem significent in Christum credentium.

CAPVT II.

CAP. I. PRincipum, tribuum, ac domorum, in cognationibus suis, ista sunt nomina. (De tribu Rubẽ, Elizur filius Sedeur. De Simeõ, Salamiel filius Surisadai. De Iuda, Naason filius Aminadab. De Isachar, Nathanael, filius Zuar. De Zabulon, Heliab filius Heló. Filiorum autem Ioseph. De Effraim, Elisama, filius Ammiud. De Manasse, Gamaliel filius Phadassur. De Beniamin, Abidan filius Gedeonis. De Dan, Abiezer filius Amisaddai. De Aser, Phegiel filius Ocran. De Gad, Eliasaph filius Duhel. De Nephthali, Aira filius Henan. Hi nobilissimi principes multitudinis.) Horum nomina ferè omnia secundum proprias interpretatiões insignia sunt. Ruben quippe, videns filios interpretatur. Elizur, pater meus fortis. Sedeur, vberũ lux. Simeon, audiens tristitiam. Salamiel, retribuens mihi Deus, vel pax mea Deus. Surisadai, continens vbera mea, vel fortis meus dominus. Iuda, confessio. Naason, serpentinus, vel augurium. Aminadab, populi mei spontaneus.

taneus. Isachar, merces. Nathanael, donum Dei. Zuar, pusillus. Zabulō, habitaculum fortitudinis. Heliab, Deus meus pater. Helon, exercitus fortitudo. Ioseph, augmentū. Effraim, frugifer siue crescens. Elisama, Deus meus audiuit. Ammiud, populus meus inclytus. Manasse, obliuio. Samaliel, retributio Dei. Phadassur, redemptio fortis. Beniamin, filius dexteræ, Abidan, pater meus iudex, Gedeon tentatio iniquitatis, vel circuiens vterū. Dan, iudicium aut iudicans. Ahiezer, frater meus adiutor. Amisaddai, populus meus sufficiēs. Aser, beatus. Phezïel, occurre mihi Deus. Gad, accinctus. Eliasaph, Deus meus congregauit. Duhel, agnoscant Deum. Nephthalim, dilatauit me. Aira, fratris mei amic⁹. Henā, nubes. Hæc inquam, nomina, ferè omnia splendida sunt, & pulchram omnium nostrorum professionem significant, qui in præsenti via currimus, qui marē baptismi oēs transiuimus, & omnes iam non in nube & in mari, sed in eo quod per nubem & mare significatum est, baptizati sum⁹, qui omnes escam spiritualem mādūcamus, & spiritualem potum bibimus de petra, quæ non iam in figura, sed in veritate est Christus. Sed in Apocalypsi dicit spiritus ecclesijs: Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram angelis ei⁹. Cum de illo qui vicerit, dicit: Non delebo nomen eius, & confitebor nomen eius: profectò de opposito, id est, de illo qui non vicerit, subaudiri vult, quòd deleat nomen eius, quòd nō confiteatur nomen eius, quātumlibet in præsenti ecclesia pulchrè scriptum esse videatur, quantumuis altè inter Christianæ fidei professores recitetur. Nempè & isti principes nominatim, & omnes qui sub illis à vicesimo anno, & supra numerati sunt. (Quorum fuit numerus sexcenta tria millia virorum, quin genti quinquaginta ad bella procedere valētium.) Omnes, inquam, in deserto prostrati sunt, præter Iosue filiū Nun, & Caleph filium Iepphone. Ordinem quoq; exercituū consideremus, quoniam nec ipsum à figura nostri vacare credimus.

CAP. II. | 1. Cor. 10. | Apoc. 3.

De ordine exercituū vel positione castrorum, quòd illud significet, quod in Apocalypsi ciuitas ternarum dispositione portarum. Apocal. 21.

CAPVT III.

CAP. II. Metabuntur autem castra filij Israel, vnusquisque per turmas aut cuneos, atque exercitum suum. Porrò leuitæ per gyrum tabernaculi figent tentoria, ne fiat indignatio super multitudinem filiorum Israel, & excubabunt in custodijs tabernaculi testimonij.) Ac deinceps. (Ad orientem Iudas figet tentoria per turmas exercitus sui, eritq; princeps filiorum eius Naason, filius Aminadab, & omnis de stirpe eius summa pugnantium, septuaginta quatuor milia sexcenti.) In Canticis Canticorū sponsus dicit: Pulchra es amica mea, suauis, & decora, sicut Hierusalem, terribilis vt castrorum acies ordinata. Item: Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. Ergo non solum duce ratione, sed & hac præeunte auctoritate, prædictum ordinem castrorum in figura dispositum fuisse credamus sanctæ ecclesiæ. Quid enim pulchrius, quid rationabilius, secundum viuificantem spiritum, tali castrorum ordine? Ad orientem tribus Israel tres, ad occidentem tribus tres, ad meridiem tribus tres, & ad aquilonem metabuntur castra tribus tres. Et in Apocalypsi de illa sancta ciuitate Dei, quæ est ecclesia, quam hæc (vt prædictum est) ordinata significat castrorum acies, ita scriptum est: Et habebat murum magnum & altum, habens portas duodecim, & in portis angulos duodecim, & nomina scripta, quę sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab orientē portæ tres, ab aquilone portæ tres, & ab austro portæ tres, & ab occidente portæ tres. Hinc egregius atque orthodoxus versificator ait:

Cant. 6. | Cant. 1. | Apocal. 21.

Seu pueros sol primus agat, seu feruor ephoebos
Accendat nimius, seu consummabilis æui
Perficiat lux plena viros, siue algida boreæ
Aetas decrepitam vocet ad pia sacra senectā,
Occurrit trinum quadrina ad cōpita nomen.

Hoc igitur liquet, quia talis tribuum dispositio, plenitudinis gratiæ figura est, qua nunc ab omni gente & natione, ab omni sexu & ętate venientes, excipit sanctæ trinitatis vnica & apostolica fides. Sed & præterea notandū, quia Dan ad Aquilonis partem castra metatus est. Nam quia de stirpe eius (vt creditur) Antichristus venturus est, rectè ad Aquilonem sedet, qui in mala accipitur significatione, propheta dicente: Ab aquilone pandetur malum super omnes habitatores terræ. Et quidem Aser & Nephthalim, qui cum eo castrametati sunt, nominibus suis bona significant. Aser quippe beatus, Nephthalim latitudo, interpretatur, sed omnes videlicet Dan, Aser, & Nephthalim ex ancillis, omnes ex cōcubinis generati sunt. Cęterùm ad orientem, vndè sol oritur, Iudas, Isachar, & Zabulon, qui omnes ex Lya libera. Ad occidentem verò, vndè suaues & verni spirant zephyri, Effraim, Manasses, & Beniamin, qui omnes ex Rachael libera progeniti sunt, fixere tentoria. Porrò ad meridianam plagam, vndè clarior quidem diei facies, sed nimius interdum æstus feruet, Ruben, Gad, Simeon castrametati sunt, quorum vnus Gad de ancilla, cæteri de libera orti sunt.

Hierem. 1.

Quid mysticè significet, quòd Leuitæ non sint numerati inter filios Israel.

CAPVT IIII.

Leuitę autem non sunt numerati inter filios Israel. Sic enim præcepit dominus Moysi.) Leuitæ in præsenti ecclesia Christi, hi sunt qui altari deseruiunt, qui sacris honoribus functi sunt, qui altaris officia celebranda susceperunt. De istis sacri canones præcipiunt, vt à secularibus curis abstineant. Episcopus, inquiunt, aut presbyter, aut diacon⁹, nequaquā seculares curas assumat, verbi gratia: Negotia vel venationes exercendo, aut in bellum eundo. Sin aliter, deijciatur. Benè ergo Leuitæ præcipiente domino non sunt numerati inter filios Israel, quia videlicet non sicut populū, sic sacerdotes aut ministros altaris esse decet. Inter eos scilicet Leuitas, Aarō sacerdos summus eminet, cuius primogenitus Nadab, deinde Abiu & Eleazar & Ithamar. Quorum Nadab spontaneus. Abiu pater meus est, siue pater meus ipse. Eleazar, Deus meus adiutor, siue Dei mei adiutoriū. Ithamar, vbi amarus, siue vbi palma interpretatur. His nominibus penè totus sacerdotalis ac Leuitici ordinis nostri status exprimitur. Nam plerique ex nobis ad altaris officia nimis spontanei sunt secundum nomen Nadab, & nimium in Deo gloriātur secundum nomen Abiu, qui laicū populū aspernantur, tanquā solis ipsis pater sit Deus. Cæterū qui sui gradus honore humiliter & dignè funguntur, hi secundū nomē Eleazar rectè dicere possunt, Deus meus adiutor, vel Dei mei adiutoriū, quia videlicet quicquid ab eis dignè perfecteque agitur, à Deo fieri creditur: & secūdum nomen Ithamar hoc ab illis exigitur, vt per amaram castigationem corporis sui sic currant, vt brauium accipiant, ne fortè alijs prædicando, ipsi reprobi fiant. (Mortui (inquit) sunt Nadab & Abiu cum offerrent ignē alienum.) Videlicet in typum Iudęorum vel hæreticorum, quorum sacrificia mortua sūt.

1. Tim. 1. — *1. Cor. 9.*

De dispositione familiarum Leuitarum circa tabernaculum, & quod ad orientem Moyses simul & Aaron sint castrametati.

CAPVT V.

CAP. III. Locutus est dominus ad Moysen, dicens: Numera filios Leui per domos patrum suorum, & familias, omnem masculum ab vno mense, vt supra. Numerauit Moyses, vt præceperat dominus, & inuenti sunt filij Leui per nomina sua, Gerson, & Caath, & Merari. Filij Gerson, Lebni & Semei. Filij Caath, Amram & Iesuar, Hebron, & Oziel. Filij Merari, Mooli & Musi, &c.) Et horum sacra mysteria pulchra vel speciosa signant vocabula. Leui namq; additus siue assumptus interpretatur. Gerson, aduena: Caath, patientia: Merari, amaritudines: Lebni, filio meo: Semei, audi, vel auditio mea: Amram, populus excelsus: Iesuar est meridies siue meridianus: Hebron, participatio fortitudinis vel augmētum sempiternū: Oziel, fortitudo mea Deus: Mooli, chorus meus: Musi, attrectator, siue palpator meus. Hi vel horum familię omnes

Filij Leui.

Leuiticæ, sicut pro officio medij sunt inter Deum & populum, ita & positiōe medij excubabant inter tabernaculum & castra duodecim tribuum. Et Gersonitæ quidem post tabernaculum ad occidentem. Caathitæ verò ad meridianam plagam. Meraritæ, ad septentrionalem. Moyses autem & Aaron cum filijs suis, ante tabernaculum fœderis, i. ad orientē. Vbi notandū, quia Moyses populi dux, & Aaron pontifex summus, pariter ad orientem castrametantur, vndè & in psalmo canimus: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, quia videlicet in pręsenti ecclesia semper ducum aut consulum fascibus, regum quoq; vel imperatorum gladijs multū indiget sacerdotalis sanctitas, & cum sibi conueniūt, nihil tutius: cum autem aduersus inuicem dissentiunt, nihil statui Christianitatis in hoc mundo potest esse pernitiosius. *Psal. 8.*

De eo quod ait: Tollesq; Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & quòd antè primogeniti fuerunt sacerdotes, et cur in vnam Leuiticam tribum sacerdotium delatum est.

CAPVT VI.

Locutus est Dominus ad Moysen dicēs: Ego tuli Leuitas à filijs Israel pro omni primogenito, qui aperit vuluam in filijs Israel. Eruntque Leuitæ mei, meum est enim omne primogenitum, ex quo percussi omnes primogenitos in terra Aegypti.) Ac deinceps. (Numera primogenitos sexus masculini, de filijs Israel, à mense vno & suprà, & habebis summam eorum. Tollesque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Israël.) Iam & alio loco dictum est, traditionem Hebræorum esse, quòd vsque ad sacerdotiū Aaron, omnes primogeniti ex stirpe Noe fuerint sacerdotes, & Deo victimas immolarint, cuius videlicet Noe primogenitus Sem ipse fuerit Melchisedech, & hæc esse primogenita, quę Esau vendiderit Iacob. Quare ergo transponitur in lege, vel ad vnam tribum Leui congregatur omnis sacerdotalis dignitas, & vniuersa altaris ministratio coarctaest in tribu ei⁹ sola? Videlicet, quia sacrificia vel ministeria temporis illius nō iussa fuere, sed permissa, quòd iā multis in locis superius in prophetarum testimonijs comprobauimus. Verum namque sacrificium in ecclesia futurum erat secundum ordinem Melchisedech, quod & primogenitorum est, imò vnius primogeniti sancti & immaculati, cui iurauit dominus & non pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Hic dicit in alio psalmo: Holocaustum & pro peccato non postulasti, tunc dixi, ecce venio, subauditur, sacrificaturus carnem meam & sanguinem meum pro multis in remissionem omnium peccatorum. Quid enim aliud postulabat, quam aliam volebat Deus redemptionem, nisi sancti & immaculati carnem & sanguinem? Nunquid (ait) manducabo carnes taurorum, aut sanguinē hircorum potabo? Et multa huiusmodi. *Psal. 109.* *Psal. 39.* *Psal. 49.*

Ergo

Ergo antequam haberent sacrificium quod offerrent, vt quid ex iussu legis ad sacerdotium vocati primogeniti accederent? Igitur sicut offerendum erat tunc temporis sacrificium, non iussum, sed permissum, sic sacerdotes vel ministri omnes de tribu Leui, non iussi, sed admissi sunt, non tam sacerdotes quam sacerdotum vicarij vacantium primogenitorum, quo victitarent, tam diu accepturi pretium, donec veniret primogenitus, qui seipsum nō redimeret, sed futurorum bonorum assistens pontifex, semetipsum pro nobis omnib. offerret, factus (vt prædictum est) sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quod pulchrè respiciens euangelista Lucas, cum dixisset de virgine, quam de spiritu sancto concepisse narrauerat: & peperit filium suum, statim addidit, primogenitum, quod videlicet secundum prædictam eius narrationem superfluum esset, nisi magnum secundū scripturas mysterium attenderet. Dixit ergo primogenitum, vt subaudiat legisperitus vir ecclesiasticus, eum esse, qui sacerdotium Leuiticum, sacerdotium vicarium tādem amoueret, & ipse primogenitus cum omni corpore suo quod est ecclesia, sāctuario cælesti suo sacerdotio functus astaret. Et benè quinque sicli accipi iubentur pro redemptione primogeniti, quòd videlicet quinque sensibus fungitur corporalis hæc vita, quam primogenitus iste non redemit, sed pro nobis omnibus morti obtulit. Cur verò potius hæc tribus .i. Leuitica, admittitur pro primogenitis? Videlicet, quia de tribu illa fuerūt Moyses & Aaron, qui filios Israel eduxerunt de terra Aegypti, de domo seruitutis: & dignum erat, vt ex qua fuit salus temporalis, ex eadem tribu ministros haberent sacrificij temporalis.

CA. IIII. Luc. 2.

De cultu filiorum Caath, et quod sit mysticè quod ait, vt portent inuoluta, vt non tangant vasa sanctuarij, ne moriantur. CAPVT VII.

CA. IIII. Hic est cultus filiorū Caath: Tabernaculum fœderis, & sanctum sanctorum ingredietur Aaron & filij eius, quando mouenda sunt castra, & deponent velum quod pendet ante fores, inuoluentq; arcam testimonij & operiēt rursus velamine hyacinthinarum pellium.) Ac deinceps. (Cumq; inuoluerint Aaron & filij eius sanctuarium, & omnia vasa eius, in commotione castrorum, tūc intrabunt filij Caath, vt portent inuoluta, & non tangant vasa sanctuarij, ne moriantur.) Magna cultus diuini reuerentia, magna & seuera disciplina: Aaron (inquit) & filij eius intrabunt, ipsiq; disponent opera singulorum, & diuident quæ portare quis debeat. Alij nulla curiositate videant, quæ sunt in sanctuario priusquam inuoluantur, alioqui morientur. Ergo secundum hāc normam sacerdotes hodieq; legitimi sunt hi tātum, quibus pro meritò electionis secreta sua Deus credidit, quibus in euangelio suo saluator dicit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis. Ipsi arcam testimonij, mensam propositionis, thuribula, & mortariola, cyathos quoq; & crateras ad libamina fundenda, candelabrū cū lucernis & forcipibus suis, emunctorijs, & cunctis vasis olei, necnon & altare aureum, omniaq; vasa quibus ministratur, in sanctuario cōtrectent manibus, & inuoluant pallijs hyacinthinis, atq; coccineis: filij autem Caath inuoluta portēt, & non tangant, ne moriantur. Id est, illi mysteria incarnationis, natiuitatis, passionis, resurrectionis Christi filij Dei, aduentus quoq; spiritus sancti, libero intuitu oculorū cordis, quos Deus illis aperuit, aspiciant, & ore sacro contrectent, pulchrisq; literis adornent. Isti autē audiant, vel exposita ab illis legant: Illi, inquam, quibus datum est regnum Dei audire in parabolis, & ipsi non audeant expositores vel auctores esse, ne labantur in hæresim. Portent, inquam, minus eruditi, aut vasa sacra cum filijs Caath, aut cortinas tabernaculi, & tectum fœderis, cūctaq; tentoria cum Gersonitis, aut tabulas testimonij, & vectes ei⁹, columnas, & bases earum: columnas quoque atrij per circuitum cum basibus, & paxillis, & funibus suis: id est, aut si possunt mystica legant, exposita valenter à patribus orthodoxis: aut si non possunt legant alij vel prædicent historicorum nouorum vel antiquorum facta, alij moralia sanctorū præcepta, in quibus infirmis circa fidē minus est periculi.

Matth. 13.

Quòd huius præcepti præuaricatio fit, vbi ad sacri mysterij ordinem admittuntur indigni.

CAPVT VIII.

At verò nunc quod periculosissimum est, filij Caath, filij Gerson, & filij Merari, qui non peruenerunt ad dignitatem Aaron, & filiorum eius, non solum non arcentur à conspiciendis vel tangendis interiorib. sanctuarij sanctis, verumetiam aduocantur & irruūt irreuerēter intus, quando ad sacrosancta altaris Christi mysteria tales accersuntur, quales pro meritò vitæ, pro qualitate vel quantitate scientiæ laicus quoq; non iniuria cōtemnat populus. Qui hodie tales facilè admittunt, non audiunt dominum loquentem ad Moysen & Aaron. (Nolite perdere populum Caath de medio Leuitarum, vt viuant & non moriantur, si tetigerint sancta sanctorum, Aaron & filij eius intrabunt, &c.) Nam reuera, quia quicunq; nomen vel tonsuram clerici arripuerunt, irruunt admissi ad Christi sanctuarium, tanguntq; & contrectant indignè sancta sanctorum, idcirco moriuntur, & non solùm in anima, verumetiam in corpore citiùs feriuntur. Nam ideò (inquit Apostolus) inter vos multi infirmi, & imbecilles, & dormiunt multi. 1. Cor. 11.

De eo quòd præcipit, vt eijciant de castris omnem leprosum, & qui semine fluit, & qui pollutus est super mortuo.

CAPVT IX.

CAP. V. LOcutus est dominus ad Moysen dicens: Præcipe filijs Israel, vt eijciant de castris omnem leprosum, & qui semine fluit, pollutusq; est super mortuo. Tam masculum quàm fœminam eijcite de castris, vt non contaminent ea, cum habitauerint vobiscum.) Ordinata castrorum acie, qualis secundum cælestia, quorum hæc exemplaria sunt, malignis spiritibus terribilis esse debeat, tota videlicet sancta, tota munda: nunc demum sub nominibus leprosi, & fluxum seminis patientis, quæcunque noxia, quæcunque sunt immunda, lex spiritualis anathematizari imperat. Qualiter circa eiusmodi sit agendum, superius in Leuitico planius edixerat. Verùm nonnihil interest. Nam illic quidem virum qui patitur fluxum seminis, extra castra non iubet proijci, quia videlicet durum nimis est, vt omnem qui multiloquio subditur, & eo se inquinat, confestim à cœtu foras, æquè vt hæreticum sancta ecclesia proijciat. Ergo cū dicens, eijciant de castris omnem leprosum, addidit: & qui semine fluit, intelligi oportet vnum eundemq; qui sic semine fluit, vt etiam leprosus sit, id est, sic incōtinētis linguæ est, vt etiam hæreticus sit. Nam & hoc addidit cōtinuò, pollutusque est super mortuo. Etenim vnus idemque & leprosus est & semine fluit, & pollutus est super mortuo, quādo is qui hæreticus est prædicare audet, tacere non valens, & munda loqui nesciens, sicque interficit auditores suos, atque ita polluitur super mortuo. Eijciant ergo, inquit, de castris omnem qui eiusmodi est, tam masculum quàm fœminam. Verùm de cæteris peccatis non eadem districtio legis est. Nam sequitur: (Vir siue mulier cum fecerint ex omnibus peccatis quæ solent hominibus accidere, & per negligentiam transgressi fuerint mandatum domini, atque deliquerint, confitebuntur peccatum suum, & reddent ipsum caput, quintamque partem desuper ei, in quem peccauerunt, &c.) Peccatis omnibus remedium vel redemptionis regula proponitur: Leproso autem, & qui semine fluit, nihil aliud, nisi vt de castris eijciatur. Ergo nec illud in euangelio suo sine huius mysticę legis consonantia Christus loquitur

Matth. 12. dicens: Quia omne peccatum remittetur hominibus, spiritus autem b[illegible]phemię non remittetur. Et quicunque d[illegible] verbum cōtra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neq; in futuro.

In Leuitico li.2.ca.18. Verùm de hoc supra in Leuitico vberius dictum, nunc cœpta prosequamur.

De viro, cuius vxor errauerit, qualiter inuestigare debeat, & cuius rei mysterium in Christo sit.

CAPVT X.

LOcutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos, vir cuius vxor errauerit, maritumq; contemnēs dormierit cum alio viro, & hoc maritus deprehendere nequiuerit, sed latet adulterium, & testibus argui non potest, quia non est inuenta in stupro, si spiritus zelotypię, concitauerit virum contra vxorem suam, quæ vel polluta est vel falsa suspicione appetitur: adducet eam ad sacerdotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem sati farinę hordeaceæ, &c.) Secundum suprascriptam castrorum metationem quadrifidam, valdè laudabilis est amica Christi euangelica ecclesia, vt rectè admiretur ipse, & dicat: Quæ est ista quæ progreditur, vel quæ ascendit per deserrtum, sicut aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata? Ista, inquā, laudabilis est, sed quid fiet de synagoga adultera? Quid faciet vir eius, vel maritus antiquus, quem illa cōtemnēs dormiuit cum alio viro? Etenim cōtempto Deo amatore suo, contempto Dei filio Christo, petulanter errauit, & cum diabolo dormiuit. Verùm hoc maritus deprehendere nequit, sed latet adulterium. Quis enim facile contentiosam synagogam deprehendere vel conuincere queat. Nempe illa quidem adulterium fecit, sed tantis tergiuersationibus seipsam defendit, vt rarus quisq; sit adeò legisperitus, adeò valens in scripturis, quatenus illam conuincere argumentando possit, quòd non Dei, sed synagoga satanæ sit. Latet ergo quodammodo adulteriū, & testib. argui non potest, quando videlicet confitetur, quia Deus Abrahā, Deus Isaac, & Deus Iacob, Deus suus est, & cōuinci (vt prędictū est) vix potest, quòd factis illū neget, quia non est inuenta in stupro, quia nulli visibiliter seruit idolo, sicut olim seruiuit Astaroth, coluit Baal, initiata est Beelphegor. Quid ergo vir eius faciet? Si spiritus (inquit) zelotypię concitauerit maritum cōtra vxorem suam, quæ vel polluta est, vel falsa suspitiōe appetitur, adducet eam ad sacerdotem, & offeret oblationem pro illa, decimam partem sati farinæ hordeaceæ. Planè spiritus zelotypiæ. i. ęmulationis vxoreę concitauit virum eius Deum contra vxorem illam, quæ reuera quidem polluta est, sed secundum cōtentiosam ęstimationem suam suspitione appetitur. Concitatus ergo adduxit eam ad sacerdotem, ad illum pōtificem magnum, qui penetrauit cælos, Iesum Christum filium suum, vt iudicialem sub illo accipiat sententiā. Et offeret (inquit) oblationem pro ea, decimam partem sati farinæ hordeaceæ. Hoc secundum literam factum sit, & fieri debuerit pro illa, quæcunq; maritum cōtempsit, & in oblatione nō similā fermenti, sed hordeum habuerit, q̄ est iumētorū pabulū, quia fluxū secuta est iumentorum. Cęterum secundum iā cœptū spiritualē sensum, tota adulterę synagogæ oblatio quasi hordeacea est, qa scripturarū solā literalē paleā legit, tā grossam, tamq; hirsutā, vt frangulari potius queat, q̄ refici. Non fundet (ait) super eā oleū, nec imponet

Cant. 6. Apoc. 2. Hebr. 4.

ponet thus.) Quare? (Quia sacrificium zelotypiæ est, & oblatio inuestigãs adulterium.) Nã reuera non dedit illi sanctũ charitatis spiritũ, nec aliquẽ boni odoris fructũ, quia vehementer ignẽ iracundiæ, causa prædicti incendit adulterij.) Offeret igitur eã sacerdos & statuet corã dño. Assumetq; aquã sanctã in vas fictile, & pauxillũ terræ de pauimẽto tabernaculi mittet in eã. Cumq; steterit mulier in cõspectu dñi, discooperiet caput eius, & ponet super manus illius sacrificium, &c.) Plana est examinationis huius litera, & nihilominus in spiritu super illam satanæ synagogam manifestè adimpleta est. Postmodũ vbi Christus in cælum ascẽdit, & illa apostolos quoq; eius flagellauit, & ex eis occidit, lapidauit, & de ciuitate in ciuitatem persecuta est, postmodũ, inquã, statuta est coram dño, discooperto capite, circundata atq; angustata ab exercitu Romano, vndiq; absq; omnimoda Dei protectiõe. Tũc posuit super manus illius generationis malæ & adulteræ sacrificium recordationis, & oblationem zelotypiæ, vt veniret super illam omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sãguine Abel iusti vsq; ad sanguinem Zachariæ prophetæ, quem occiderunt inter templum & altare. (Ipse aũt tenebit aquas amarissimas, in quibus cum execratione maledicta congessit. Videlicet iuxta prophetam dicentẽ: Pluit super peccatores laqueos, ignis & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum. Itẽ: Fiat mẽsa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones, & in scandalũ. Hæc, inquã, maledicta cõiesta in aquas scripturarũ, quas illa sibi amarissimas fecit, tenuit vir quondã eius, & apposuit ori illius, cum illa conquestione prophetica: Quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel. Item frons mulieris meretricis facta est tibi. Sequitur. (Adiurabitq; eam, & dicet: Si declinasti à viro tuo, atq; polluta es, & concubuisti cum altero viro, his maledictionibus subiacebis. Det te dñs in maledictionem, exemplumq; cunctorum in populo suo. Putrescere faciat fœmur tuum, & tumens vterus tuus disrumpatur. Ingrediãtur aquæ maledictæ in vẽtrem tuũ, & vtero tuo tumescente, putrescat fœmur. Et respondebit mulier: Amen, amen.) Ecce hodie liquet, & toto mundo palã factum est, quia mulier illa maledicta est, adultera illa in exemplum cunctorũ posita est, putrefacto fœmore claudicans ab omnib. semitis suis, & tumens vterus ei' disrupt' est, ita vt nulla penitus nasci potest ex ea vitalis soboles. Romano enim exercitu agente, capta & captiua ducta est in oẽs gentes, & ita maledictionẽ suã circũfert: illã, inquã, maledictionẽ, quæ non à Deo est, sed ab ipsa, quia sic locuta est, sic sibimet imprecata est: Sãguis eius super nos & super filios nostros, & vsq; hodie confirmat illã iugiter. Respondet enim semper & dicit: Amen, amẽ. Igitur clarũ est, quia à viro suo declinauit, & cũ altero cõcubuit, qa Christũ occidit, diabolo adhæsit. Nã si nõ ita esset, nequaquã istis maledictionib. subiaceret. Dixit enim ista zelotypiæ lex. (Si nõ dormiuit vir alien' tecũ, & si non polluta es, deserto mariti thoro, non te nocebũt aquæ istæ amarissimæ, in quas maledicta cõiesi.) Sed quis est ille liber in quo sacerdos ista maledicta scripsit? Nẽpe iste est liber iudicij in quo scripta sunt maledicta, quęcunq; sibi anima peccatrix asciuit, ex quo Adã primus peccauit. Sed deleuit hęc aquis amarissimis, quas ipse de torrẽte in via bibit. Tulit enim peccata totius mũdi. Verũ easdẽ rursum aquas amarissimas adulteræ illi in potũ dedit, quia sic dixit, sic sibimet elegit, vt supra dictum est, clamans sub præsidi Pilato: Sanguis eius super nos & super filios nostros, ad quod & vsque hodie dicit: Amẽ amen, iugiter Christum maledicens.

CAP. V.

Math. 23.

Psalm. 10.

Psalm. 68.

Hierem. 3.

Ibidem.

Math. 27.

De lege Nazaræorum, & de eo quod ait Euãgelista: Vt adimpleretur quod dictũ est per prophetas, quoniã Nazaræus vocabitur. CAPVT XI.

Locutus est dominus ad Moysen dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Vir siue mulier cum fecerint votum vt sanctificentur, & se voluerint domino consecrare, à vino & omni quod inebriare potest abstinebunt. Acetum ex vino, & ex qualibet alia potione, & quicquid de vua exprimitur, nõ bibent, &c.) Ista lex Nazaræorum, id est, sanctorum siue consecratorum est, de qualibus in libro Machabæorum scriptum est: Et suscitauerunt Nazaræos qui impleuerant dies, & clamauerunt voce magna in cælum, dicentes: Quid istis faciemus, & quo eos ducemus? Videlicet ambitiosius in calamitate sua Deũ deprecabantur, tales habentes patronos, scilicet Nazaręos, qui plurimum merebantur de clementissimo Deo, quia impleuerant dies suos, afflicti sacra continentia, votiua abstinentia. Sed quid sibi vult, aut quid rationis habet hæc illorũ lex in eo maximè, quod dicit: (Si autem mortuus fuerit subitò quispiã coram eo, polluetur caput consecrationis eius, quod radet ilico eadẽ die, ita vt dies priores irriti fiant, quoniam polluta est sanctificatio eius.) Quid, inquam, in hoc rationis est, quòd tantoperè super mortuum ingredi, & super patris quoq; & matris, fratris, & sororis funere cõtaminari prohibetur, vt si mortuus fuerit quispiam subitò, corã eo polluatur ilico, & dies præteriti irriti ducantur? Ergo quoniam in hac occidẽte litera nihil proficimus, viuificantem spiritum necessariò requirimus. Nempè ista est lex: sub qua factus est Dei filius, ista, inquã, lex est, quam sic impleuit ille Nazaræus, vt propter illũ, imò de illo scripta esse credantur. Hoc sciens euangelista Matthæus, cùm dixisset: Audiens autem Ioseph quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo, timuit illo ire, & ammonitus in somnis, secessit in partes Galilææ,

CAP. VI.

1. Mach. 3.

Matt. 2.

lilææ, & veniens habitauit in ciuitate, quę vocatur Nazareth, continuò subiunxit: Vt adimpleretur quod dictum est per prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur. Nempè si quæras, vbi vel per quos prophetas dictum est, quia Nazaræus vocabitur, & ecce iam in isto prophetarum maximo hic dictum est, quia Nazaræus vocabitur, siquidem velamine literæ amoto claritatem spiritus intueamur legitimè. Et hoc benè prospecto, simul & illud clarebit, cur Euãgelista prædictus tali io loco, vel causa, tali testimonio vsus sit, quia videlicet quod hic Moyses dictis, hoc apud illum dominus noster infantulus præsignauit factis, cùm fugiens Iudæam propter Archelaum ibi regnantem, venit Nazareth, & habitauit ibi.

Quomodo iste Nazaræus. i. sanctus dominus Deus noster Iesus, spiritualiter legẽ Nazaræorum impleuerit.

CAPVT XII.

OMni, inquit, tẽpore consecrationis suæ super mortuum non ingredietur, nec super patris quidem & matris, & fratris, & sororis funere contaminabitur, quia consecratio Dei super caput eius est. Omnes dies separationis suæ, sanctus erit domino. Si aũt mortuus fuerit subitò quispiã coram eo, polluetur caput consecrationis eius. Quod radet ilico in eadem die purgationis suæ. Nazaræi. i. sancti huius, qui verè solus est sanctus, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, omne tempus consecrationis, omne fuit tempus vitę præsentis, ex quo conceptus est de spiritu sancto vsquequo resurrexit à mortuis. Toto quippe illo tempore suo super mortuum ingressus non est, super nullius funere contaminatus est, quia nullum vnquam vel leue peccatum admisit, nullius vnquam peccato consensit, imò nec ingrediens in hunc mundum, vlla secum vestigia traxit peccati originalis, per quod mors in hunc mundum introiuit, vtpotè consecrationem super caput suum habens, Dei sui, id est, plenariam effusionem spiritus sancti, de quo & conceptus est, ex vtero virginis. Consecrationem, inquam, Dei sui, quia videlicet Deus illi est secũdum naturam hominis quã assumpsit, secundum quam & Nazaræus est, quemadmodum dicit: Ascendo ad patrẽ meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Nazaręus iste capillos nutriuit, quia peccata generis humani super se tulit, & pœnitentiam vsq; ad mortem pro omnibus egit, baptizatus à Ioãne in pœnitẽtiam cũ publicanis & peccatorib9, afflictus ieiunio XL. diebus & XL. noctibus, ita vt processerit obediens patri vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Sed mortuus est subitò quispiam coram eo, videlicet populus iste Iudaicus clamando, Crucifige, crucifige clamando, Sanguis ei9 super nos, & super filios nostros. Ibi mortuus est ille populus subitò, & illo mor-

1.Pet.2.

Ioan.20.

Philip.2.

Matth.27.

ticinio Nazarei hui9 caput quasi pollutũ est, nõ sibi, sed illi qui mortuus est. Vndè enim populus ille mortuus est, nisi quia motus inuidia, pro eo q; cecinerant turbæ: Osanna filio Dauid, Benedict9 qui venit in nomine domini, cõmentatus est, qualiter Nazaræus iste maledictũ fieret legis, dicentis: Maledictus à Deo est omnis qui pendet in ligno, videlicet vt hoc facto cõprobaretur, hunc illũ non esse, de quo propheta cecinit: Benedictus qui venturus est in nomine domini. Ergo vndè mortuus est Iudæus, inde Nazaręus iste pollutus. i. maledictũ legis factus est. Imò vndè sic ille pollutus est, inde iste mortuus est. Rasit ilico Nazaręus caput suum, ita tamen vt dies priores irriti facti sint, quoniam polluta est sanctificatio eius. Cui nisi mortuo illi dies priores irriti facti sunt? Nẽpè inde væ mortuo tali, quia ex quo coram Nazaręo isto cecidit, nihil prodest illi, quòd talis sanct9 sanctorum carnẽ de carne eius accepit, quòd in terra ei9 triginta tribus annis visus est, & cũ homib. cõuersatus est, qui vniuersa condidit. Ita facti sunt ei priores Nazaræi dies irriti, imò & oẽs dies vniuersi seculi, ex quo cum Abrahã, Isaac, & Iacob patrib. eius, colloquiũ habuit. Irritum hinc factũ est pactũ, irrita legislatio, irritũ omne obsequium: in tantum, vt etiã omnia quæcunq; illi sancta fuerant, iã oderit anima Dei, ex quo manus suas huius sanguine impleuit. Rasit Nazaræus caput suum super illum, & qui omnia super se susceperat peccata totius mũdi, huius peccata, quia mortuus est, reiecit super ipsum. Et nostra quoq; peccata rasit quidem eadem nouacula passionis, verùm non super nos illa reiecit, quia nõ nobis mortem suam imputauit, sed omni vẽto dispergenda dedit, & sic ait propheta: Quantum distat ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras.

Ibid.12.

Deut.21.

Psal.117.

Baruc.3.

Esaia 1.

Psal.102.

De eodem, quid secundum mysticam legem significet quòd raso capite, pro eo qui corã illo cecidit mortuus Iudaicus populus, et irriti facti sunt præteriti dies eius.

CAPVT XIII.

RAdet (inquit) ilico in eadẽ die purgationis suę, & rursum septima. In octauo autẽ die offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ sacerdoti in introitu tabernaculi fœderis testimonij. Facietque sacerdos vnum pro peccato, & alterum in holocaustũ, & deprecabitur pro eo, quia peccauit super mortuo. Sanctificabitque caput eius in die illo, & consecrabit domino dies separationis eius, offerens agnum anniculum pro peccato.) Benè & septima die radet Nazaręus caput suum, in octauo autem sacrificio renouatur, quia videlicet passio huius sancti septem protracta est diebus. Nam à decima luna, qua die ciuitatem ingressus est; qua die secundum legem tollebatur in cunctas domos Iudæorum paschalis agnus, quartadecima luna ad vesperam immolandus: ab illa, in-

quam

quam die septima dies extitit sabbatum sepulturæ eius. Octaua deinceps die, quæ est prima sabbati, resurrexit à mortuis, & tunc nouum sacrificiũ, quod sub articulo suæ passionis instituerat, perfecit, offerens duos tur-
CA. VII. tures, vel duos pullos columbæ. i. spiritum sanctum tribuẽs, charitatis geminæ in introitu fœderis testimonij, in apertione regni cælestis, quod illa die nobis deuicta morte reserauit. Facietq; (inquit) sacerdos vnum pro peccato, & alterum in holocaustũ, quia videlicet vnum dedit spiritus S. datum in remissionem peccatorum, ad diligendũ proximũ, alterum in diuersarum distributione gratiarũ, ad diligendum Deũ. Vnum adhuc positus in terris, alterum iam in cælo residens ad dexte-
Hebr. 4. ram patris. Hos, inquam, turtures duos, vel columbæ pullos dedit sacerdoti. i. vt daret, in sua potestate accepit Nazaræus ipse, sacerdos ipse vel pontifex magnus, qui cælos penetrauit. (Et deprecabitur (inquit) pro eo,) subauditur ipse sacerdos, pro seipso Nazaræo deprecabitur, inquam, pro seipso, id est, pro corpore suo, pro nobis fidelib suis, quos
Rom. 8. fecit esse cõcorporales sibi, testante Paulo, cùm dicit: Qui est à dextris dei, qui etiã interpellat pro nobis, non tamen summissa prece orans, sed potẽter iure aduocati pro nobis interpellans. (Sanctificabitq; (inquit) caput eius, &c.) vt supra. Sanctificatum est caput
Zach. 3. huius Nazaræi, quia nunc iuxta Zachariam, ablatis ab eo sordidis vestibus nostræ mortalitatis, quibus fuerat indutus, posita est cydaris munda super caput eius, & indutus mutatorijs, coronatus videlicet gloria immortalitatis, & honore incorruptionis. Et ita consecrauit dies separationis suæ vt iam non mo-
Rom. 6. riatur, mors illi vltra non dominetur, offerens adhuc agnum anniculum pro peccato, videlicet per manus ecclesiæ corpus suum & sanguinem sacrificans pro cuncto populo catholico in sancto altaris magno atq; ineffabili mysterio, ita tamen vt dies priores irriti facti sint, sicut supra dictum est.

De eodem Nazaræo Christo, quando implendi sunt dies quos ex voto decreuit.

CAPVT XIIII.

ISta est lex consecrationis. Cùm dies quos ex voto decreuerat, complebuntur, adducet eum ad ostium tabernaculi fœderis, & offeret oblationem eius Domino, agnum anniculum immaculatũ pro peccato in holocaustum, & ouem anniculam immaculatam pro peccato, & arietem immaculatum hostiam pacificam. &c.) Quando impleti erunt dies Nazaræi huius, quos ex voto decreuit? vtiq; cũ plenitudo gentium subintroierit. Tunc enim tempus erit, vt reliquiæ filiorũ Israel saluæ sint, quod ex voto decreuit, quemad-
Rom. 11. modum dicit: Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Quamuis hoc dispensatione temporali dictum debeat intelligi, quia licet per semetipsum solis prædicauit Iudæis, tamen ad illos veniet, & reli- Matth. 13.
quias eorum recolliget circa finẽ seculi. Tũc dabit pro illis trimodum sacrificium, de quo in Leuitico plenius dictũ est, scilicet illud quod dicitur pro peccato sacrificium fidei, pacificam hostiam spei, holocaustum charitatis. Tunc radetur Nazaræus ante ostium tabernaculi fœderis, id est, tollet peccata illorum sacramento eiusdem passionis suæ, qua tulit peccata mundi ipse sacerdos, ipse Nazaræus, ipse ostium tabernaculi fœderis, tabernaculi cælestis. Tolletq; capillos eius. i. peccata Iu- Esa. 4.
daici populi, & ponet super ignem, completa prophetia, quæ dicit: Si abstulerit Dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius in spiritu iudicij & spiritu ardoris, tunc tollet ab illis vel susci piet armum & pectusculum arietis, id est, bona opera cum confessione cordis & oris, & fœmur quoq;, id est, fiduciam carnis: vt iam non glorietur sicut hactenus, in carne, sed in 1. Cor. 15.
fide Abrahæ. Post hæc potest vinum bibere Nazaræus, quia videlicet extunc in æternum & vltra regnabit Christus, completo quod nondum impletum videmus, omnia subiecisti sub pedibus eius.

Moraliter quid, quòd Nazaræi capillos nutriunt, quos post votum incidunt.

CAPVT XV.

MOraliter dum de vitandis superfluis cogitationibus agitur, hoc trahamus in exemplum, quòd capillos nutriunt, quos post votum detonsos, in igne sacrificij deinceps incendunt. Quid enim quòd Nazaræi capillos nutriunt, nisi quòd per magnam vitæ continentiam, præsumptionum cogitationes crescunt? Sed quid est, quod deuotione completa, caput Nazaræus radere, capillosq; in igne sacrificij postea ponere iubetur, nisi quòd tunc ad perfectionis summam pertingimus, cùm sic exteriora vitia vincimus, vt etiam cogitationes superfluas à mente resecemus? Quas nimirum sacrificij igne incremare, est flammas eas diuini amoris incendere, vt totũ cor in dei amore ardeat, & cogitationes superfluas concremans, quasi Nazaræi capillos, deuotionis perfectione consumat.

De eo quod ait: Sic benedicetis filijs Israel, quòd tertiò dictum sit dominus, quòd est, pater & filius, & spiritus sanctus.

CAPVT XVI.

LOcutus est Dominus ad Moysen, dicẽs: Loquere Aaron & filijs eius. Sic benedicetis filijs Israel, & dicetis eis: Benedicat tibi dominus, & custodiat te, ostendat dominus faciem suam tibi, & misereatur tui: Conuertat dominus vultum suum ad te, & det tibi pacẽ. Inuocabunt nomẽ meum super filios

Israel,& ego benedicam eis.) Quod hic Dominus loquens Moysi sub velamine literæ eis abscõdit, hoc prę̃fatus ille Nazaræus, sanctificato capite iam resurrectionis indutus mutatorijs, gloriosa claritate reuelauit. Dixit enim discipulis suis: Euntes docete oẽs gentes, baptizantes eos in nomine patris,& filij,& spiritus S. Quæ enim alia præter hanc, benedictio est, qua benedicat sacerdos ille sanctus filijs Israel? Benedicat (inquit) tibi Dominus, subauditur pater, ostendat & faciem suam tibi, subauditur filius. Conuertat vultum suum ad te, subauditur spiritus sanctus. Quid hoc pulchrius, quid iucundius? Ecce hic in antiquissima lege, nouę gratiæ lucem videmus, nominis sancti trinitatẽ quam odit Iudæus, quã dissipat hæreticus Arrius, quã confundit Sabellius: hic in antiquo Numeri libro amabiliter coniunctum, clarè distinctum agnoscimus. Et nota singularum enunciatiouum pulchritudinem, Dominus, inquit, scilicet pater, benedicat tibi, ꝙ est bona dare,& custodiat te, quod est à malis liberare: Dominus filius ostendat faciem suam tibi, quod est bona dare, & misereatur tui, quod est à malis liberare: Dominus spiritus conuertat vultum suũ ad te, quod est bona dare,& det tibi pacem, quod est à malis liberare. Nam hic geminus est diuinæ benedictionis fructus, vt bonis repleamur, & malis careamus, vt signati hoc nomine Trinitatis, iam hic in præsenti peccatorum remissionem,& quodlibet diuinæ gratiæ donum percipiamus,& in futuro pœnis inferni, corporum quoq; corruptione exuamur, quod in gloria resurrectionis futurum speramus. Inuocabunt, inquit, nomen meum super filios Israel,& ego benedicã eis. Quia dixerat Aaron & filijs suis, sic benedicetis filijs Israel, ne quis putaret benedictionem esse hominis, vel ab homine quempiã benedici, definiuit quod dixerat: Inuocabunt (inquiens) nomẽ meum super filios Israel, & ego benedicam eis. Nemo ergo de auctoritate glorietur hominis, vt, verbi gratia, dicat quisq; nostrum: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. Nunquid (ait Apostolus) Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Igitur quocunq; inuocante nomen Domini super nos, solus qui benedicit ipse est, dominus deus vnus, pater,& filius, & spiritus sanctus, cui & cum Psalmista, cum præsentis loci sensu dicimus: Benedicat nos de', Deus noster, benedicat nos Deus.

Matth. 28 *1. Cor. 1.* *Psal. 66.*

De erectione tabernaculi, & oblationibus principum, quod omnes æqualia obtulerint.

CAPVT XVII.

CA. VII. Factum est autem in die qua compleuit Moyses tabernaculũ, & erexit illud, vnxitque & sanctificauit cum omnibus vasis suis, altare similiter & vasa eius, obtulerunt principes Israel, & capita familiarum, qui erant per singulas tribus, præfecti eorum qui numerati fuerant, munera coram domino, sex plaustra tecta cũ duodecim bobus, &c.) Post multas & amplas mysteriorum exercitationes, iterum ad tabernaculum deducti, libenter sequimur, vt inde thesauros abscõditos eruamus, lætantes super hęc sancta legis eloquia, sicut q inuenit spolia multa. Cõpleto atq; erecto tabernaculo, iubente Domino, singuli duces per singulos dies offerũt munera in dedicatione altaris, & omnium eadem sunt munera quæ offerũt, vt Dominus ordinauit. Profectò non omnium tribuum quantitas eadem, vel numerus idẽ erat, sed in alijs plures, in alijs fuere pauciores recensiti per cognationes & domos, ac familias & capita,& nomina singulorum, à vicesimo anno,& supra, sicut præceperat dominus Moysi. Nã (verbi gratia) de Iuda numerus fuit duplex,& plus quã duplũ, maior ea multitudine, quæ de Manasse recensita est. Quid ergo hoc sibi vult, ꝙ oblationum omnium, quas obtulére singuli duces, eadẽ quãtitas est, nec plus à septuagita quatuor milib. sexcentis, q fuére de Iuda, quã à triginta duobus milib. ducentis, qui fuere de Manasse, Dño iubente, exactũ est? Nempe, (Prima die obtulit oblationẽ suam Naason, filius Aminadab, de tribu Iuda, acetabulum argenteum, pondo centum triginta siclorum, phialã argenteam habentem septuaginta siclos, iuxta põdus sanctuarij, vtrunq; plenũ simila cõspersa oleo in sacrificium, mortariolum ex decẽ siclis aureis plenum incenso, bouẽ de armento,& arietẽ,& agnum anniculum in holocaustum, hircumq; pro peccato, & in sacrificio pacificorum boues duos, arietes quinq;, hircos V. agnos anniculos quinq;,& cætera. Secundo die Nathanael filius Zuar dux de tribu Issachar, &c. Tertio die principes filiorũ Zabulon, Heliab filius Helõ,&c. Quarto die princeps filiorum Rubẽ, Helizur filius Sedeur, &c. Quinto die princeps filiorũ Simeõ, Salamiel filius Surisadai,&c. Sexto die princeps filiorũ Gad, Eliaseph filius Duel. Septimo die princeps filiorum Effraim, Elisama filius Ammiud. Octauo die princeps filiorũ Manasse, Gamaliel filius Phadazur. Nono die princeps filiorũ Beniamin, Abidan filius Gedeonis. Decimo die princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Amisadai. Vndecimo die princeps filiorũ Aser, Phesiel filius Ochran. Duodecimo die princeps filiorum Nephthahm, Ahira filius Henã.) Aequalia obtulere vniuersi,& non fatigatur calamus Moysi, toties eadem repetere in singulis eisdẽ verbis, eisdem penè syllabis. Quid, inquam, hoc sibi vult, nisi quia mysterium grande isto quoq; loco legis litera subtegit?

Quòd tũc Christ' hũc legis locũ impleuerit, quãdo xij. sibi Apostolos elegit,& q tunc tabernaculũ erectũ & sanctificatũ est, quando ille passus est,& resurrexit,& exinde duces, id est, Apostoli, munera fidei obtulerũt.

CAPVT

CAPVT XVIII.

IGitur & nunc ad eū respicim⁹, in quo sūt oēs thesauri sapiētiæ & scientiæ abscondi- *Coloss. 2.*
ti, qui in semetipso legē adimpleuit, quemad *Matth. 5.*
dum dicit: Nolite putare, quia veni legē soluere, nō veni soluere, sed adimplere. Vtique & adimplendo hanc partē legis, vocauit ad se quos voluit, ascendens in montē, & venerunt ad eum. Et fecit vt essent duodecim cū eo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit illis potestatē curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia Et cùm (inquit Marcus) audissent
Marc. 3. sui, exierunt tenere eum. Dicebāt enim, quo niam in furorē versus est. At ille verè & vnicè beatus vir, nō in furorē versus erat, sed in
CA. VIII. lege Dñi voluntas eius & in lege eius meditabatur die ac nocte, quippe qui ipsum totius legis sacrariū erat, ipsum verbū legis, ipsum verbum dei incarnatum erat. Tunc meditabatur legē implere. i. secundū præsens huius legis mysterium duodecim spiritualium castrorum duces ordinare. Nā & huc respiciēs, eisdē Apostolis dicit alio loco: Amē dico vobis, ꝙ vos qui reliquistis omnia, & secuti estis me, in regeneratione, cū sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim
Matth. 19. tribus Israel. Dixerat enim illi Petrus: Eccè nos reliquimus omnia, & secuti sumus te. Quid ergo erit nobis? Multum eos honorauit, multum honorē & grande præmiū significauit, cū illis ita respondit. Vult eū intelligi, se quidē dñm esse tabernaculi cælestis, ipsos autē duces fore tribuū domini, de quib. Psal. cū
Psal. 121. dixisset: Hierusalē quę ædificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum, continuò subdidit: Illuc enim ascenderūt tribus domini, testimoniū Israel, ad cōfitendum nomini domini. Et ꝙ illis ducib. duodecim filiorum Israel iussum est facere vel offerre corporaliter, hoc ab ipsis, vel ꝑ ipsos implēdū fore spiritualiter. Quādo enim erectū, vnctumq; & sanctificatum est cum omnib. vasis suis tabernaculum illud cæleste, cuius secundū exemplar tabernaculum istud Moyses fecit: tunc vtiq; quando tabernaculi pōtifex Iesus Christus filius dei sanguinē suū fudit, in quo vniuersam ecclesiā, quāta collecta fuerat ab origine mundi, remissionē peccatorum cōferendo vnxit & sanctificauit. Subsecuti denique cōfestim principes isti, boues & plaustra obtulerunt ad portādum tabernaculum, vel tabernaculi sanctuarium, dū patriarcharum & prophetarum fidē, per mundū vniuersum prædicandā susceperunt, hoc modo ipsi boues, ipsi plaustra sunt, ipsi rectores, ipsi portitores ecclesiæ sunt. Obtulerunt singuli acetabulum argēteū pondo centū & triginta siclorum, qui numerus ex vnitate centena, & ternario deceno cōsistens, vnius dei, triumq; personarum rectè significat fidē. Phialā quoque argenteā habentē septuaginta siclos, qui numerus ex denario, septenarioq; cōposit⁹, euangelicā septiformis sancti spiritus gratiā, & legis, cuius decē præcepta sunt, verā designat scientiā. Obtulerūt etiā mortariolū aureum, ex decē siclis aureis, incēso plenum. i. Christum dei filium cōsona voce prædicauerunt, cuius de virgine cōcepti corpus aureū, corpus immaculatum, omne in se continens puræ orationis incensum pretiosum, mortis passione pro nobis est cōtribulatum. Hæc isti obtulerunt, hæc ad laudē & gloriā dei prędicauerunt singuli die suo. i. vnusquisq; secū dū mēsurā gratiæ vel reuelatiōis quā accepit à domino, ab vno eodēq; spiritu S. Et alij qui dē plures, alij pauciores ad fidē traxerant, sed idē oēs eodē spiritu, & eodē sensu prædicauerunt: quēadmodum isti principes tribuum, alij plura, alij pauciora suæ tribus milia sub manu habuerunt, sed oēs æqualia, cuncti eadem vasa obtulerunt. Et illi quidē similam in vasis similā, inquā, visibilem oleo visibili cōspersam obtulerunt: isti aūt spiritum legis in litera latentē, verā & inuisibilē similā præ *Simila.*
dicauerunt, verum & vitalem cibum omniū animarum credentiū. Obtulerunt nihilominus bouē & arietem, & agnum anniculum in holocaustum, hircumq; pro peccato. Et in sacrificio pacificorū boues duos, arietes quinque, hircos quinq;, agnos anniculos quinq;. Hæc, inquam, principes nostri singuli obtulerunt, nam prædicantes alijs, ne ipsi reprobi fierent, semetipsos afflixerūt, semetipsos etiam passionib. obiecerunt. Nā ipsi sunt, quorum singuli in psalm. sexagesimo quinto dicunt: Et locutum est os meum in tribulatione mea. Holocausta medullata offeram tibi cū incenso arietum, offeram tibi boues cum hircis. Istorum nanq; principum totus ille psalmus vox est. Ac si dicat quisq; eorum, etiam in tribulatione positus, alijs prædicabo vt & ipsi ad idē meo inducantur exēplo. *1. Cor. 9.*
Et hic interim offeram tibi holocausta medullata, id est, meipsum factum holocaustū medullatum, totū interiori charitatis igne combustum, incensis arietibus, incensis bobus & hircis. i. omni repugnantia, omni extollentia, omni fœditate vitiorum carnis & spiritus. Nam idcircò quinq; arietes, quinq; sunt agni, quinq; sunt hirci: quia videlicet in quinq; sensibus caro, cùm licet, lasciuit.

De eo quòd cùm ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio: & exemplum de actibus Apostolorum, quando Moyses ingressus sit, & in re auditum & factum sit quod præfigurabatur illic.

CAPVT XIX.

CVmq; ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, vt cōsuleret oraculū, audiebat vocē loquentis ad se de propitiatorio ꝙ erat super arcā testimonij inter duos Cherubin, vnde & loquebatur ei. Locutúsque est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere Aaron, & dices ad eum: Cùm imposueris septem lucernas candelabrorum, in australi *CA. VIII.*
parte eri-

parte erigantur.) Ex quo tabernaculū sanctificatum est, Moyses ingreditur in tabernaculum fœderis, quia videlicet ex quo sancta p Christum ecclesia redempta est, extunc homo reconciliatus, factus est Deo familiaris. Extunc, inquā, consulens oraculū Moyses, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubin, quia profectò qui erant discipuli Moysi, extunc cognouerunt consilium dei quod habebat super gentibus vniuersis, φ illis quoq; ad pœnitentiam viā vellet offerre. Quā enim audiebat vocem loquētis? Ait: Loquere Aaron, & dices ad eum: Cū posueris septem candelabrorum lucernas, in australi parte erigantur. Et continuò scriptura sequitur, & dicit: (Hoc igitur præcepit, vt lucernæ cōtra boream è regione respiciant ad mēsam panū propositionis.) Cōtra eam partem candelabrū respicit, ad quā lucere debebunt. Tanquā diceret: Cū septē lucernas candelabrorum in australi parte erigi præcipiat, cōtra mensam propositionis panū, ipsa aūt mensa (sicut in exordio scriptum est) in parte aquilonis poni iussa est, hoc igitur præcepit, vt lucernæ contra boreā è regione respiciant. Vehementer intimatum nobis esse monuit, quod candelabrum septem lucernarū. i. Christū, in quo septē lucidi spiritus requiescunt, ad aquilonem. i. ad gentes, verū hactenus solem non habentes, pium gratiæ suæ conuertere voluerit intuitum, & illic habere mensam propositionis panum. i. veritatem scripturarum, siue corporis & sanguinis eius sacramentū. Nam φ candelabrum, Christum, gloria resurrectionis coronatum septē verò lucernæ sanctum septiformē spiritum, ipse aūt boreas siue aquilo nos gentes significet, plenius in Exodo dictum est. Hoc (inquā) vehementer nobis insinuatū esse voluit, scilicet sic sibi præceptū fuisse certi gratia mysterij, memor videlicet exemplaris φ in monte Dñs ostenderat sibi. Cùm (inquit) ingrederetur Moyses tabernaculum fœderis, vt cōsuleret oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de propitiatorio, quod erat super arcā testimonij inter duos Cherubin vnde & loquebatur ei. In Act. Apost. habemus, quando Moyses ingressus in tabernaculum, & oraculo consulto, vocē huiusmodi, vocē tantæ propitiatiōis audierit inter duos Cherubin, id est, de cōcordi testificatione vtriusq; testamenti. Facta seditiōe nō minimā Paulo & Barnabæ aduersus gentes, quibus aperuerat Deus ostium fidei, statuerunt, vt ascēderēt Paulus & Barnabas & quidē alij ex alijs, ad Apost. & presbyteros in Hierusalē sup hac quęstiōe. Ac deinceps: Cū aūt magna cōquisitio fieret, surgens Pet. dixit ad eos: Viri fratres audite me. Vos scitis, quoniā ab antiquis dieb. in nobis elegit Deus per os meū audire gentes euāgelij verbū, & credere, &c. Et postquā tacuerūt, respondit Iacob. dicēs: Viri fratres audite me. Simon narrauit quēadmodū primum deus visitauit, sumere ex gentibus populū nomini suo, & huic concordant verba pphetarū, sicut scriptū est: post hæc reuertar, & ædificabo tabernaculū Dauid, quod cecidit, & diruta eius reædificabo, & erigam illud, vt requirant cæteri hominū dominū, & oēs gentes super quas inuocatum est nomen meum dicit Dñs faciens hæc. Notum à seculo domino est opus suum. Et reliqua. Igitur ingrediente Moyse, & consulēte oraculum vox audita est iubentis, vt contra Boream, è regione respiceret candelabrū septē lucernarum, & vt contra eam partem lucerent lucernæ, quā respicit candelabrum, quia videlicet facta quęstione, dū consulitur spiritus S. oraculum, hoc manifestis auctoritatibus defenditur, quòd Christus sit expectatio gentium. Sed & hodie quoq; Moyses ingredietur tabernaculum ad consulendum oraculum, quoties boni rectores, cū se res dubias discernere non posse cognoscunt, ad secretum mentis, velut ad quoddā tabernaculum reuertūtur. Diuina lege perspecta quasi coram posita arca Dominum consulunt, & quod prius audiunt intus, hoc foris postmodum agentes innotescunt. Vt enim exterioribus curis inoffensè deseruiant, ad secreta cordis recurrere incessabiliter curant, & sic vocem Dei, quasi per occultam inspirationem audiunt, dum meditatione mentis à carnalibus sensibus abstrahuntur.

Exod. 25. & 37.

Exod. 25.

Actor. 15.

Amos 9.

De purificatione Leuitarum, quid sit mysticè, φ iubentur omnes pilos carnis suæ radere.

CAPVT XX.

ET locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Tolle Leuitas de medio filiorum Israel, & purificabis eos iuxta hunc ritum. Aspergantur aqua lustrationis, & radant omnes pilos carnis suæ. Cumq; lauerint vestimenta sua, & mundati fuerint, tollent bouē de armentis, &c. Radant (inquit) omnes pilos carnis suæ. Pili carnis sunt vitæ veteris cogitationes, quas sic à mente incidimus, vt de amissione earū nullo dolore fatigemur. Pili carnis sunt quælibet superflua humanæ corruptionis. Leuita nanq; assumptus vocatur. Oportet ergo Leuitas omnes pilos carnis radere, quia is qui in obsequijs diuinis assumitur, debet ante dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere. Non illicitas cogitationes mēs pferat, & pulchrā animæ speciē quasi pilis fruticātibus deformem reddat. Sed quantumlibet (vt diximus) quempiā virtus sanctæ conuersationis euexerit, adhuc tamen ei de vetustate vitæ nascitur, quòd tollatur. Vnde & Ipsi Leuitarum pili radi præcepti sunt, non euelli. Rasis enim pilis in carne radices remanent, & crescunt iterum vt recidantur, quia magno quidem studio superfluæ cogitationes amputandæ sunt, sed tamē amputari funditùs nequaquā possunt. Sēper enim caro superflua generat, quæ sem-

quæ ſemper ſpiritus ferro ſolicitudinis reci-
Leuitæ dat. Sed hæc in nobis tunc ſubtilius cõſpici-
Chriſti. mus, cũ ſpeculationis alta penetramus. Verũ
Matth. 19. hanc munditiæ, vel pulchritudinis perfectio
nem, cõſequi nõ poterit: niſi qui cũctas prius
ab animo ſuo ſeculi facultates, amoris diuini
nouacula raſerit. Proinde Dñs noſter, qui le
gem non ſoluere, ſed adimplere venit, vt iſta
quoq; Leuitarum lex à ſuis aſſumptis poſsit
impleri, dicit adoleſcenti diuiti: Si vis perfe-
ctus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, &
da pauperibus, & habebis theſaurum in cæ-
lo, & veni, ſequere me. Ac deinceps: Et om-
nis qui reliquerit domũ vel fratres, &c. Hãc
CA. VIII. planè Leuitarum eſſe raſuram, Moyſes quo-
Deut. 33. que in Deut. probat, cùm dicit in benedictio
ne Leui, qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ, ne-
ſcio vos, & fratrib. ſuis, ignoro illos, hi cuſto
dierunt elòquiùm tuũ, & pactum tuum, ſer-
uauerunt, iudicia tua ô Iacob, & legem tuã
ô Iſrael.

De eiſdem, & quid ſit, quòd filij Iſrael manus ſuper Leuitas, & Leuitæ manus ſuas ponunt ſuper capita boum, qui immolandi ſunt.

CAPVT XXI.

SIc (inquã) ſpiritualiter debere radi filios Leui, probat hic ipſe Moyſes, cùm & illic protinus ſubiungit: Ponẽt thymiama in furore tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum, & hic cũ dixiſſet: Aſpergãtur aqua luſtrationis, & radant oẽs pilos carnis ſuæ, continuò ſubdidit: (Cumq; lauerint veſtimenta ſua, & mundati fuerint, tollent bouem de armentis, & libamentum eius, oleo ſimilã conſperſam. Bouẽ autem alterũ de armento accipies pro peccato, & applicabis Leuitas coram tabernaculo fœderis, conuocata omni multitudine filiorũ Iſrael. Cumq; Leuitæ fuerint coram dño, ponent filij Iſrael manus ſuas ſuper eos, & offeret Aaron Leuitas munus in conſpectu dñi à filijs Iſrael, vt ſeruiant in miniſterio eius. Leuitæ quoque ponent manus ſuas ſuper capita boum, &c. Quidnam eſt aqua aſperſos Leuitas, & raſos lotiſq; veſtib. mundatos, bouem alterũ in holocauſtum, alterum pro peccato, manibus ſuis ſuper capita poſitis, coram domino tangere, poſitis antea vel in ſimul manibus filiorum Iſrael ſuper ſe? Quid, inquã, hoc eſt, niſi ſpiritualis propoſiti viros à proprijs vitijs mundatos, à cunctis facultatibus curiſq; ſeculi raſos, ad hoc ſolum vacare, ad quod aſſumpti ſunt, videlicet vt ponant thymiama in furore domini, & holocauſtum ſuper altare eius. i. interueniant pro peccatis populorum? Filij nanq;
Deut. 33. Iſrael manus ſuas ſuper Leuitas, qui ab ipſis decimas accipiant, & Leuitæ manus ſuas ponunt ſuper capita boum: è quibus vnum, inquit, facies pro peccato, & alterum in holo cauſtũ, quando ſpiritualis ordinis viri, ſecularĩũ peccata ſuſcipiunt, quorũ ex eleemoſynis viuũt, & ea corã Dño ſacrificijs orationũ oblatis deprimere, & vſq; ad remiſsionẽ vel indulgentiã eorũ ſuperare cõtendunt. Quod quia magna eſt inſtantia faciendum, in fine capituli, trina repetitione cõmemoratur factum. (Fecerũtq; Moyſes & Aarõ, & omnis multitudo filiorum Iſrael ſuper Leuitis, quę præceperat dominus Moyſi.) Et deinde. (Purificatique ſunt, & lauerunt veſtimenta ſua, &c.) Ac deinde tertio (Sicut præceperat dominus Moyſi de Leuitis, ita factum eſt.)

De eo quòd Leuitæ à XXV. annis & ſupra miniſtrẽt, & à quinquageſimo anno cuſtodes vaſorũ fiãt.

CAPVT XXII.

LOcutus eſt Dominus ad Moyſen, dicẽs: *CAP. IX.*
Hæc eſt lex Leuitarum. A XXV. annis,
& ſupra ingredientur vt miniſtrent in taber
naculo fœderis. Cumq; quinquageſimũ an-
num impleuerint, ſeruire ceſſabunt, eruntq;
miniſtri fratrum ſuorũ, in tabernaculo fœ-
deris, vt cuſtodiant quæ ſibi fuerant cõmen-
data.) Quid per annum quintum ac viceſi-
mum, in quo flos iuuentutis oboritur, niſi
ipſa contra vnum quodq; vitium bella ſi- *Exod. 12.*
gnantur? Et quid per quinquagenarium, in *1. Cor. 5.*
quo iubilei requies continetur, niſi interna *Rom. 6.*
quies edomito bello mentis exprimitur? *Num. 25.*
Quid verò per vaſa tabernaculi, niſi fideliũ *& 50.*
animæ figurantur? Leuitæ ergo ab anno viceſimo quinto tabernaculo deſeruiant, & à quinquagenario cuſtodes vaſorum fiant, vt videlicet qui adhuc impugnantium vitiorũ certamina tolerant, aliorum curã ſuſcipere non præſumant. Electi enim cùm adhuc in tentatiõe ſunt, ſubeſſe eos, ac ſeruire neceſſe eſt, & obſequijs laboribuſq; fatigari. Cũ verò tentationum bella ſubegerint, quo apud ſe iam de intima tranquillitate ſecuri ſunt, animarum cuſtodiã ſortiantur. Mentis quippe ætate tranquilla, dum calor receſſerit tentationis, cuſtodes vaſorum ſunt, quia doctores animarum, vel rectores fiunt.

De eo quod ait: Homo qui immundus fuerit anima hominis ſiue in via procul, faciat phaſe domino menſe ſecũdo.

CAPVT XXIII.

FAciant filij Iſrael phaſe in tempore ſuo, quarta decima die menſis huius ad veſperam iuxta omnes cæremonias, & iuſtificationes eius. Præcepitq; Moyſes filijs Iſrael, vt facerent phaſe. Qui fecerũt tempore ſuo, quarta decima die menſis ad veſperam in monte Synai. Iuxta omnia quæ mandauerat Dominus Moyſi, fecerunt filij Iſrael.) Magnæ ſolennitatis, quæ Hebraicè dicitur, phaſe, id eſt, tranſitus, definitionem & legem nouimus, vnde & in Exodo plenius diximus, videlicet quia paſcha noſtrum immolatus eſt CHRISTVS, & eius ſanguine ſemel quidem poſtes noſtros ſignauimus, quando in morte eius baptizati ſumus: ſemper autem carnibus eius, & eodem ſanguine cum azymis ſynceritatis & veritatis epulari debemus. Sed videamus quid ſequitur.

(Eccè

Ecce autem quidam immundi super anima hominis, qui non poterant facere in die illo pascha, accedentes ad Moysen & Aaron dixerunt eis: Immundi sumus super anima hominis. Quare fraudamur, vt non valeamus offerre oblatione Domino, in tempore suo inter filios Israel? (Per hanc occasionem cōsulto domino, quod deerat legi, ita suppletū est. (Homo, inquit, qui fuerit immundus super anima, siue in via procul in gente vestra, faciat phase Domino, mense secundo quarta decima die mensis ad vesperam, cum azymis & lactucis agrestibus comedent illud, &c.) Hæc pars legis & Iudaicæ immunditiæ prophetia, & singulorum hominum discernendæ causæ regula est. Iudæi nanque super anima immundi sunt, quia Christum occiderūt, & idcircò cæcitas contigit in illis, vt non videant, quia verum pascha Christus est, do nec plenitudo gentium ad istud paschale cōuiuium subintret. Futurum tandē est, vt reliquiæ ex eis saluæ fiant, non aliter quā per esum eiusdem agni, non aliter quā signatis postibus frontium suarum sanguine Christi. Hoc, inquam, futurum est: Immundi igitur super anima, phase domino primo mense nō faciunt, secundo autem facturi sunt, quia videlicet sanguine Christi polluti Iudæi, nunc eius carnem non comedunt, neq; sanguinē bibunt: circa finem verò sæculi comesturi ac bibituri sunt, qui ex eis erunt residui. Porrò super singulis hominibus hæc discreta synodicæ distructionis censura est, vt qui summo gradū phase Domino facere, id est, sacrosancta altaris mysteria celebrare debuerāt. Verbi gratia: Presbyter aut diaconus si super anima immundus fuerit, id est, si crimen quod morte dignum sit, admiserit, laica deinceps communione contentus sit. Hoc modo planè secundum hanc mysticam legem quasi de primo mense differtur in secundum, quia de superiore gradu detruditur ad infimum.

De eo quòd eleuata nube proficiscebantur filij Israel, & quòd in loco vbi steisset, ibi castrametabātur.

CAPVT XXXIIII.

CVmque ablata fuisset nubes, quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiscebātur filij Israel, & in loco vbi stetisset nubes, ibi castrametabantur. Ad imperium Domini proficiscebantur, & ad imperium eius figebant tabernaculū, &c.) Gloriosum quidem & honorificum secundum historiam fuit docibus illis, exercitibus illis, quod ad imperiū domini proficiscebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum cunctis diebus, quibus stabat nubes super tabernaculū, manentes in eodem loco, quod per verbum domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiscebantur, erantque in excubijs domini iuxta imperium domini, per manū Moysi. Verū illa cælestia, quorum secundum exempla ista facta sunt, occultiora quidē, sed gloriosiora quā hæc sunt. Quæ sunt illa? Videlicet, quod patres nostri, duces nostri, qui spirituali procinctu expediti deuexerunt ad nos sanctuarium Domini, incarnationem, siue natiuitatem, passionem, & ex mortuis resurrectionem, atque ascensionem prædicantes Christi filij Dei, non ad suum arbitrium, quo volebant ipsi pr oficiscebantur, sed quā do, quo, vel quomodo imperabat illis spiritus Iesu. Nam hinc est illud, quod in Actib. Apost. legimus: Transeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetiti sunt à sancto spiritu loqui verbum in Asia. Cū venissent autē in Misiam tentabant ire Bithyniā, & non permisit eos spiritus Iesu. Cùm autē pertransissent Misiam, descenderunt Troadem, & visio per noctem Paulo ostensa est. Vir Mácedo quidam erat stans, & deprecās eum dicens: Transiens in Macedoniam, adiuua nos, vt autem visum vidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quia vocasset nos Deus euangelizare eis. Igitur & isti ad imperium domini proficiscebātur præcedente illos nube, quæ est Christus, videlicet secundum humanū corpus, de qua nube plenius in Exodo diximus. *Actor. 16.*

De duabus tubis ductilibus argenteis, & de distinctione clangoris, & cur duæ tantum fieri iussæ sint.

CAPVT XXV.

LOcutus est Dominus ad Moysen dicēs: Fac tibi duas tubas ductiles argenteas, quibus conuocare possis multitudinē, quando mouenda sunt castra. Cumq; increpueris tubis, congregabitur ad te omnis turba, ad ostium fœderis tabernaculi.) Penè naturale est humanis animis, tubarum cantib. affici, & pro qualitate sonituum aut terrore concuti, aut animositate efferri, aut reuerentia cōponi. Quod scire dignatus animorum dator & conditor Dominus, diligentem clangoris distinctionem fecit hoc modo: (Si semel clāgueris, venient ad te principes, & capita multitudinis Israel. Sin autem prolixior atq; cōcisus clangor increpuerit, mouebunt castra. Quando autem congregandus est populus, simplex tubarum clangor erit & non concise vlulabūt.) Motionem castrorum, siue exitum ad bellum prolixus atq; concisus enunciat clangor tubarum: simplex, id est, non cōcisus, congregandum inuitat populum. De conciso & vlulāte sonitu illud est in propheta Oseæ: Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama, vlulate in Bethauē post tergum tuū Beniamin: Secundum proprietatem clangoris siue vlulatus cōcisi, propriè ipsam quoq; locutionem suam Propheta quadrimembri distinctione concidit. Porrò de clangore simplici, id est, non conciso illud est in propheta Iohel: Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum dei vestri, & clamate ad dominū, ah, ah, ah, diei, quia propè dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet. Medium horum est clangere semel ad solos sufficiens congre- *CAP. X.* *Osea 5.* *Iohel 2.*

congregandos principes, vel capita multitudinis Israel. Iuxta sensum spiritualē clangor tubarum vox est prędicatorum, sine quibus vtiq;, quamuis pulchra, quamlibet ordinata castrorum acies, terribilis nō est. Nam quod prædicationem vel peccatorum increpationem, tubarum clangor significet, in prophetis tacitum non est, & cur duæ potius quam tres aut quatuor fieri debuerint, itidē in prophetis significatum, & in Christo reuelatum est. Quid enim aliud nūciat tuba prędicationis, nisi futurum diem tremendi iudicij, quē admodum & in propheta Iohel paulò antē dictum est, quia propè est dies domini? Porrò iudicis eiusdem, non vnus tātum, sed duo aduentus sunt. Vnus quo iam venit iudicandus, alter quo veniet iudicaturus. Vterq; terribilis, præsertim illis, apud quos vel contra
Iohan. 9. quos præcipuè scriptura prophetica clangit: vterq;, inquam, terribilis aduētus illis, vterq; aduētus iudicij. Nā de primo aduētu dicit: In iudiciū ego veni in hūc mundū, vt qui nō vidēt, videāt: & qui vidēt, cęci fiāt. De secundo
CAP. XI. aduentu an sit terribilis, superfluum est quęrere, vel ꝓbare testimonijs. Igitur quia duo sunt aduentus tremendi iudicis, circa quos omnis scriptura diuinitus inspirata, omnis scriptura legalis, prophetica, atque euangelica omnem operam suam, totum spiritum, & omne canamen suum expendit, rectè non tres aut quatuor, nō inquam, plures aut pauciores, sed duas tantum tubas iubet domin⁹ facere Moysi. Quæ in hoc argētex sunt, quia
Psal. 11. prædicatorum verba lucis nitore parent, & auditorum mentem nulla sui obscuritate cō fundunt. Nam eloquia domini (Psalmista inquit) eloquia casta, argentum igne examinatum. Idcirco autem ductiles, quia necesse est vt prędicatores qui secūdum veritatem scripturarum ambulant, tribulationum tunsionibus crescant.

De eo quod ait: Si semel clangueris, veniēt principes, &c. quòd secundum hæc prædicatio dispensanda sit.

CAPVT XXVI.

SI semel clangueris, veniēt ad te principes, & capita multitudinis Israel. Sin autē prolixior atq; concisus clāgor increpuerit, &c.)
Apoc. 8. Summoperè hęc tenenda distinctio est septē angelis stantibus in cōspectu Dei, quibus datæ sunt septem tubæ, qui parauerunt se, vt tuba canerent, id est, omnibus prædicatoribus in ecclesia Dei præeminentibus, quibuscunque datum est desuper doctrinæ donum per fectum, quicunq; impositū sibi sanctæ prædicationis officium susceperūt. Nam in figura quidem vel significatione, duæ (vt supra dictum est) tubæ, fieri iussæ sunt: sed in re & veritate euāgelica, sicut multi prædicatores, sic & multa secundum diuisionem gratiarū data sunt, quorum vniuersitas per septenarium angelorum atq; tubarum rectè intelligitur numerum. Hæc, inquam, distinctio vel discretio solerter obseruanda est, vt quando cōgregandus est populus, simplex tubarum fit clangor, & non concisè vlulans: quando autem exeundum ad bellum, prolixior atq; concisus clangor siue vlulans increpet: quādo verò vocantur principes, vel capita multitudinis clangant semel, id est, cum primùm auditores vocantur ad fidem, terribiliter & grauiter futurum illis annuntietur iudicium: quando autem iam habentibus sermo porrigitur, temperatè excitentur ad bellum contra phalanges vitiorum: quando verò cū cum illis agitur, qui iam benè instituti sunt, & spiritualiter viuunt, suauiter cum illis familiare habeatur colloquium. Hunc discretionis modum, Paulus tuba canentium opti Roma. 1. mus, dispensare sciens Romanis, qui adhuc in fide tam rudes erant, vt non intelligerent, Dei se gratia & nō suis meritis esse saluatos, & ob hoc contra Iudęos cōflictarent, ita gratuissimè loquitur, dicens: Reuelatur enim ira Dei super omnem impietatem, & iniustitiā hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, quia quod notum est Dei, manifestum est illis, &c. in quibus vitia gentilitatis priora commemorans, simplici vtique quasi tubarum clangore personat, & non cō cisè vlulat, ad hoc tendens vt congreget populum, vt discordes pacificet animos duorū 2. Cor. 6. populorum. Porrò ad Corinth. iam secundam scribens epistolam, nec iam de fide vel gratia, sed de pugna agens vitiorum, quasi clangorem concidens temperatum, & per arma, inquit, iustitiæ à dextris, & à sinistris per gloriam & ignobilitatem, & per infamiā & bonam famam: vt seductores & veraces: sicut qui ignoti & cogniti. Quasi morientes, & ecce viuimus. Vt castigati, & non mortificati. Quasi tristes, semper autem gaudentes. Sicut egentes, multos autem locupletantes. Tanquam nihil habentes, & omnia poßidentes. Tandem post plurima huiusmodi, item quasi cum conciso vlulatu dicit: Rogaui Ti Ibid. 13. tum, & misi cum eo fratrem. Nunquid Titus vos circumuenit? Nonne eodem spiritu ambulauimus? Nonne eisdē vestigijs? Olim putatis, quod excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur. Omnia autē charißimi, propter vestram ædificationem. Timeo enim, ne fortè cum venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis qualem non vultis, ne fortè contētiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, scurrilitates, susurrationes, inflationes, seditiōes, sint inter vos, ne iterum cū venero, humiliet me Deus apud vos, & lugeam multos, ex his qui antè peccauerunt, & nō egerūt pœnitētiam. Vbi verò quodāmodo solos vocat principes, & in vno discipulo benè instituto cunctos commonet, qui sunt capita multitudinis Israel, quasi tuba clangit semel, id est, summissè loquitur: quia videlicet sapienti semel dixisse satis est. Propter quam causam admoneo te, vt resuscites gra 1. Tim. 1.

tiam Dei, quę est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritū timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Noli itaq; erubescere testimoniū domini nostri, &c. quæ omnia summisse & penè communi loquitur loquitur sermone.

De eo quod ait: Si quādo habebitis epulum, &c. quod benè fiat, in ecclesia Christi.

CAPVT XXVII.

Filij Aaron sacerdotis clangent tubis, eritque hoc legitimum sempiternum in generationibus vestris. Si quando habebitis epulum & dies festos, & calendas, canetis tubis super holocaustis, & pacificis victimis, vt sint vobis in recordationem Dei vestri.) Optima sancta Romana ecclesia, & hoc legitimum sempiternum voluit esse in generationibus suis. Nam quoties epulum habet, & dies festos, & calēdas, quis non admiretur, quāto spiritualium clāgore tubarum concrepet super holocaustis & pacificis victimis suis? Quod enim est ei' epulū, nisi corporis & sanguinis domini nostri Iesu Christi sacramenti? Qui sunt dies festi eius, quæ calendæ eius, nisi incarnationis vel etiam natiuitatis eiusdem Christi filij Dei dies annuus, amplius autem gloriosissimū resurrectionis eius tempus? Hi dies festi eius, hæ calēdæ eius sunt, & prętereа sanctorum apostolorum, & beatorum natalitia martyrū. Quis, inquam, aures audiendi habens, non concutiatur, attonitus clangore eius in istis diebus? Quis nō admiretur ordinem animi eius? Tātas ac tales tubarum spiritualium voces, cùm musicæ dulcedinis pulchritudine circa epulum, quod illi Deus dedit, circa mensam Christi, qui hæc festa tribuit: tantas, inquam, ac tales tubarum cælestium voces de toto scripturarum sanctarum thesauro, circa holocaustomata, & pacificas victimas ad canendum atq; legendum conscivit, vt si quis eorum rationē inuenire meruerit, veraciter ei' anima dicere possit illud

Can. 1. et 2. de canticis cāticorum. Introduxit me rex in cubiculum suum, introduxit me rex in cellā vinariam.

De eo quod cum proficiscerentur filij Israel de deserto Sinai, ait Moyses socero suo: Noli nos relinquere, veni nobiscum, & eris ductor noster.

CAPVT XXVIII.

Anno secundo, mēse secundo, vicesima die mensis eleuata est nubes de tabernaculo fęderis. Profectiq; sunt filij Israel per turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharam, mouerūtq; castra. Dixitq; Moyses Obab filio Raguel Madianitæ cognato suo. Proficiscimur ad locū quē dominus daturus est nobis. Veni nobiscum, vt benè faciamus tibi, &c.) Plerunq; persuadere elatis vtilia melius possumus, si profectum eorum nobis potius, quàm illis profuturū dicamus, si eorum meliorationem nobis magis quam sibi impendi postulamus. Facilè enim ad bonum elatio flectitur, si eius in flexio prodesse & alijs credatur. Vndè hic qui regente se Deo iter deserti ducente aerea columna pergebat, cùm Obab cognatum suum à gentilitatis suæ conuersatione vellet educere, & omnipotentis Dei dominio subiugare ait: (Proficiscimur ad locum quem dominus daturus est nobis, veni nobiscum, vt benè faciamus tibi, quia dominus bona promisit Israeli. Cui cum respondisset ille, non vadam tecum, sed reuertar in terram meam, in qua natus sum, ilico adiūxit: Noli nos relinquere, tu enim nosti in quib. locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster.) Neque enim Moysen ignorantia itineris angustabat, quem & ad prophetię scientiam cognitio diuinitatis expanderat, quem columna exterius præibat, quē de cunctis interius per conuersationem Deo sedulā locutio familiaris instruebat. Sed videlicet prouidus vir elato auditori colloquens, solatium petit, vt daret: ducē requirebat in via, vt dux ei fieret ad vitam. Egit itaq; vt superbus auditor, voci ad meliora suadenti eo magis fieret deuotus, quo putaretur necessarius & vndè se exhortatorē suū pcedere crederet, inde se sub verbis exhortationis inclinaret.

De eo quod cum eleuaretur arca, dicebat Moyses: Surge domine, et dissipentur inimici tui, et de exaltatione Christi, secundum sensum psalmi sexagesimiseptimi.

CAPVT XXIX.

Cumq; eleuaretur arca, dicebat Moyses: Surge domine, & dissipētur inimici tui, & fugiant qui oderunt te à facie tua. Cum autem deponeretur, aiebat: Reuertere domine ad multitudinē exercitus Israel.) Leuata nube, mouentibus castra principibus, Moyses persistens in contemplatione exemplaris eius, quod illi in monte ostenderat dominus, vt sæpè repetens hæc scriptura testatur: Surge, inquit, domine, siue exurgat Deus, vt dissipentur inimici eius. Nam hinc principium, Psalm. 67. hinc cælestem habet causam siue materiam psalmus sexagesimus septimus: Exurgat Deus & dissipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius. Quo ergo Deus exurgat? Illic vtiq;, quo exurrectum illum nubes eleuata figurat. Hoc nempè in Psalmista propheticus scrutatus spiritus, quid sibi velit, ꝙ eleuata nube, principes castra mouētes proficiscuntur: ascēdisti in altum, inquit, cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Ac deinceps: In præsentis loci sensū mystico persistens: viderunt, inquit, ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto. Præuenerunt principes coniuncti psallentibus, in medio iuuēcularum tympanistriarum. Ibi Beniamin adolescentulus, in mentis excessu. Principes Iuda duces eorū, principes Zabulon, principes Nepthalim. Tertius accepit Apostolus, totoq; amoto velamine sensum amborum reuelata facie manifestius loquitur, quæ videlicet sit eleuatio nubis, & qui castrorūprincipatus, quę ascensio in

ſio in altum, & quæ dona in hominibus. Vnicuiq; noſtrum, inquit, data eſt gratia, ſecũ-
Ephe. 4. dum menſuram donationis Chriſti. Propter quod dicit: Aſcendens in altum, captiuã duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Et ipſe dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem prophetas, alios verò euangeliſtas, alios autem paſtores & doctores ad conſummatiõem ſanctorum, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti. Exurgat igitur Deus, id eſt, aſcẽdat in altum Chriſtus, & per iſtos principes qui eleuata nube carnis eius ad nos miſsi proficiſcuntur, per Apoſtolos, euangeliſtas, prophetas, doctores, atque paſtores, per iſtos (inquã) principes Iuda, principes Zabulõ, principes Nepthalim, qui ſunt fide pulchri, ſpe fortes, & charitate dilatati, vbi eſt & Beniamin adoleſcentulus in mentis exceſſu, ſcilicet, Paulus apoſtolorum minimus, vſque ad tertium cælum raptus. Diſſipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius, quod factum eſt, & fit, & in fine ſeculi vſque ad conſummatam victoriã fiet. Cùm aũt deponeretur arca, aiebat Moyſes: Reuertere domine ad multitudinem exercitus Iſrael. Et hoc vtique fiet, cùm plenitu-
Roma. 11. do gentium ſubintrauerit. Tunc enim dominus ad illum carnalẽ Iſrael reuertetur, vt ex eis reliquiæ ſaluentur.

De murmure populi, quod ortum eſt, & quòd cucumeres, & pepones concupierint, & de manna, cuiuſmodi fuerit.

CAPVT XXX.

CAP. XI. INterea ortum eſt murmur populi, quaſi dolentium, præ labore contra dominum. Quòd cum audiſſet, iratus eſt. Et accenſus in eos ignis domini, deuorauit extremam partẽ caſtrorũ. Cumq; clamaſſet populus ad Moyſen, orauit Moyſes ad dominum, & abſorptus eſt ignis, vocauitque nomen loci illius Incenſio, eo quòd ſuccenſus fuiſſet cõtra eos ignis domini.) Abhinc cauſæ ordiuntur propter quas (vt in initio libri huius Numeri dictum eſt) venter comedentis amaricetur. Omnes qui recenſiti fuerant à viceſimo anno, & ſupra, abhinc exterminantur, & eorum corpora in deſerto proſternuntur, in figuram vide-
1. Cor. 10. licet noſtri (vt ait Apoſtolus) qui omnes baptiſmo Chriſti candidati currere incipimus, ſed non omnes comprehendimus: & omnes pugnare videmur, ſed non omnes coronamur. Prima hæc cauſa, tentatio concupiſcentium eſt, tentatio, inquam, & concupiſcentia gulę illecebroſę ſeruientium. Dixerunt enim: (Quis dabit nobis carnes ad veſcendum? Recordamur piſciũ quos comedebamus in Aegypto gratis, in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porri, & cepe, & allia. Anima noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciũt oculi noſtri niſi Man.) Hæc, inquam, dixerunt tentando concupiſcentes, concupiſcendo tẽ-
Pſal. 77. tantes. Dixit enim Pſalmiſta: Et tentauerunt Deum in cordibus ſuis, vt peterent eſcas animabus ſuis. Et malè locuti ſunt de Deo, dixerunt: nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto? &c. Miſeri plane & contemptibiles, qui talem faſtidientes panem, dum concupiſcunt carnem, illuc vſque rixa ventris deuoluti ſunt, vt tam viſes anhelanti deſiderio reſpicerent herbarum ſpecies. In mẽtem, inquiunt, veniunt nobis cucumeres, & pepones, porrique, & cepe, & allia. Cucumis namque natura frigida eſt, ſtomacho incommoda. Pepo Græcum nomen eſt, & origo eius Latinis incerta, natura eius nimis frigida. Porri & cepe notum eſt, quia guſtu inſuaues ſunt, comedenti namque interdum lachrymas eliciũt. De allio quoq; certum eſt, quod inſuauiſsimũ ſit. Vndè & odioſè ludens Flac-
cus, ita conqueritur: Parentis olim ſi quis im- *Horatius.*
pia manu Senile guttur fregerit, Edat cicutis allium nocentius. Proinde culpans, eorumque culpam ſcriptura vehementer exaggerans. (Erat autem, inquit, Man, quaſi ſemen Coriandri coloris Bdellij. Circuibatq; populus, & colligens illud frangebat mola, ſiue terebat in mortariolo, coquens in olla, & faciẽs ex eo tortulas ſaporis quaſi panis oleati. Cũque deſcenderet nocte ſuper caſtra, ros deſcẽdebat pariter & Man.) Ad increpandum illos panis diuinitus accepti ſpeciem coloremataque ſaporem, ſimul & ſpontaneam expreſsit affluentiam. Coriandrum herba eſt medicaminibus apta, quæ Græcè Corion dicitur. Bdellium ſuccinum eſt ex Bdellio fluens arbore aromatica. Propter huiuſmodi concupiſcentiam, accenſus, inquit, in eos, ignis deuorauit extremam partem caſtrorum, vocatumque eſt nomen illius loci Incenſio, eo ꝙ incenſus fuiſſet contra eos ignis domini, ſiue ſepulchra concupiſcentiæ: ibi enim, inquit, ſepelierunt populum, qui deſiderauerat.

Quòd eorum ſimiles primùm Iudæi ſint, deinde omnes quicunq; in eccleſia neglecto propoſito, faſtidiunt verbum Dei ſiue myſteria Chriſti.

CAPVT XXXI.

HOrum ſimiles, imò & filij, primo loco illi fuerunt, qui ex circunciſione cõuerſi in primordijs euangelicę fidei propoſita ſi-
bi menſa panis viui qui de cælo deſcendit, *Eſaie 1.*
quod eſt manna verum, quod eſt viuum & *Hiere. 7.*
verum ſacrificium, quod eſt ipſe Chriſtus, ꝙ eſt verũ corporis & ſanguinis eius ſacramentum, hoc inquam, propoſito ſibi cibo reſpexerunt ad ollas carnium, ad carnes veterum holocauſtomatum, & victimarũ, quæ Deus non quæſiuit de manibus patrum ipſorum,
ſicut prophetæ teſtati ſunt, & pro illis contẽ- *Acto. 15.*
dentes & rixantes contra Apoſtolos diuiſi, reuera in Aegyptum reuerſi ſunt, in tenebras vetuſtatis antiquę reuoluti ſunt. Secundo loco murmuratorũ ſupradictorũ ſimiles, imò & filij ſunt, quicunq; audita voce dicẽtis: Ve-
nite ad me oẽs qui laboratis & onerati eſtis, *Matth. 11.*
& ego reficiam vos, boni curſus initium arripiunt, ſed priſtinis ineſcati deſiderijs curſum

non perficiunt, propositum sibi fastidientes Dei verbum, vel etiam sacrosanctum altaris Christi officium, propter quod labores & onera seculi reliquerunt, sanctum confitentes otium, quo vacare possent ad videndū Deū. Nam ex istis plerique nonnunquā desiderio flagrauerunt, recordati carnium, quarum super ollas in seculo sedebant, & piscium quos comedebant, & in mentē veneruntillis cucumeres, & pepones, porrique, & cepe, & allia, qualibus interdū refrigerari gaudet, æstuans quoq; vēter crapulati diuitis, iuxta illud Flacci. Nec dū omnis abacta est pauperies epulis regū. Cū crapula plenus atq; acidas mauult hinnulas. Hi dū talib. occupati desiderijs, sacræ lectionis vel suscepti officij non habent studiū, profectò memores Aegypti, cæleste māna fastidiunt, sicq; inquieti, aliosq; turbantes, prælatū sibi quempiā seruum dñi vehementer affligunt, vt cum isto Moyse dicat ad dñm? Quare nō inuenio gratiam coram te.)

De eo quod ait: Cōgrega mihi septuaginta viros, &c. Et quomodo dixerit, & auferam de spiritu tuo, tradamq; eis.

CAPVT XXXII.

ET dixit dominus ad Moysen: Congrega mihi septuaginta viros de seniorib. Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint, ac magistri, & duces eos ad ostium tabernaculi fœderis, faciesque ibi stare tecum, vt descendam & loquar tibi, & auferam de spiritu tuo, tradamque eis, vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris.) Vna eademq; ex fornace, & ad bonos lumen, & ad malos erumpit incendium. Vno, inquam, ex camino tribulationis, & in reprobos accensus est ignis domini, & in electos diffusus est, qui in Moyse erat, spiritus domini. Cur hoc, nisi vt daretur spes omnibus qui affliguntur exemplo Moysi, qui piè viuere volētes, malis moribus illorum, quorum curam susceperunt, afflicti gemunt, vt sperare scirent, quòd ipsis in labore fatigatis, & penè deficientibus, plurimi ex ipsorum proficiant virtutibus? Non enim frustra dictum est: Et auferam de spiritu tuo, tradamq; eis: cùm dici potuisset sic, & de spiritu meo dabo eis. Nam quia patientia merebatur Moysi, vt plures acciperent spiritum domini, quatenus ex ipsorum profectū, meritum accresceret illi, rectè sic dictum est, & auferam de spiritu tuo, tradamq; eis. Nec verò quia dictum est, auferam, pueriliter suspicemur particulam diuisam, atque idcirco Moysi diminutam quā habebat Moyses spiritus domini gratiam. Sic enim ignis elementaris eius est potentiæ, vt licet diuisus in partes, mutuati tamen luminis detrimenta non nouerit, quanto magis spiritus domini ver⁹, & æternus ignis, cum pluribus impertitur, diminutionem non sentit? Igitur quod dixit, auferam, idem ac si dixisset, accipiam. Notādum verò diligenter, quod cum dixisset: Cōgrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel: addidit, quos tu nosti, quòd senes populi sint ac magistri. Nam reuera Deus non senectutem annorum, sed senectutem requirit animorum. Senectus enim venerabilis est non diuturna, neq; annorum numero computata. Cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Ita senectus vel isti cani, non tam oculis corporis, sed iudicio agnoscuntur rationis, & tales hoc loco Deus manifestè requirit, dum determinat sic dicendo, quos tu nosti. *Sapien. 4.*

De eo quod locuta est Maria & Aaron contra Moysen, & quæ fabula conscripta sit de vxore Aethiopissa.

CAPVT XXXIII.

LOcutaque est Maria & Aaron contra Moysen propter vxorem eius Aethiopissam, & dixerunt: Nunquid per solū Moysen locutus est dominus? Nónne & nobis similiter est locutus? Quod cum audisset dominus, iratus est.) Propter vxorem eius, inquit, Aethiopissam. Ex occasione verbi huius fabulam huiuscemodi scriptores Iudaici tradiderunt. Moyses Thesmuth filiæ regis Aegypti adoptiuus, ab ipso capiti suo impositam coronam regiam in terram proiecit & comminuit, quòd Aegyptijs vatibus præsagientibus fuit indicium, per illum destruendum Aegyptium regnum. Quam rē Pharao præcauens, hunc qui regni sui præuidebatur fore exterminium, præcepit sine mora extingui, sed à filia ei⁹ ostensę propitia, morti subtrahitur, & suo populo incolumis remittitur. Post multa tempora Aethiopibus Aegyptum impugnantibus, cum penè superarent hi, Aegyptij verò succumberent, ab hariolis diuinatum est: Aegyptum Aethiopiæ subigendam, nisi Israelitico duce, eorū fulta militia, iret, hostiles restringere incursus, per quē solum communis veraciter expectaretur triumphus. Mox diuina ordinatur prouidentia, huic periculo, à Pharaone Moyses, vt forte si hostes nō feriret, saltem ab hostibus ipse interiret, eligitur: sed aliter quam sperabat, Deus ordinabat, qui illum & victorem Aethiopum, & prophetiæ quondam prædictæ in collisione coronæ regiæ præuidebat testimonium. Accingitur ergo Moyses ad militiam, subscribitur & multa militū manus, procedit cum spe victoriæ, sed à Pharaone expectatur cū discrimine sui, & Aegyptiæ confusionis. Ventum est ad muros hostiliū vrbiū. Virtus quam ministrat Deus, suo quandoq; futuro militi, nunc autem Aegyptio satelliti, hostes viriliter oppugnat, frangit, incurrentes elidit, omneque robur eorum hactenus infractum debilitat, & non iam vt cruentam cum damno militum suorum conquirit victoriam, sed vt nobilem cum gloria & salute suorum reportat palmam. Ad cumulum etiam suæ laudis, filiam regis Aethiopum cōiugem sibi sociat, primum, ab illa expetitus ob gratiam pulchritudinis, dein ab ipso ad- *C A. XII.*

amata

amata ob confœderationem vtriusq; regni, quæ plenius componebatur ex copula tam insperati coniugij. Redit ergo ad Pharaoné, non solum triumphum, sed etiam reportans pacis & concordiæ vnanimem affectum. Sed duplici maluisset Pharao triumphare lætitia, si cum deuicto hoste, contigisset Moysen victorem oppetere.

De vxore eius Aethiopissa, & qualiter Moyses pro eo quod vir mitissimus esset, defensorem sibi Deum magis tacendo constituerit, & de eo quod ait: At non talis seruus meus Moyses.

CAPVT XXXIIII.

Exo. 2. Verùm hoc, quia de scripturis nō habet auctoritatem, facilè contemnitur. Sed & quid opus est quærere, extra præsenté scripturam, cur obloquentes dixerint, vxorem eius Aethiopissam? Nam cum Moyses vxorem duxerit filiam Ietro sacerdotis Madian, terra autem Madian vicina sit terræ Aethiopum, rectè intelligitur, quòd pro eo quod dicerent vxorem Madianitidem, dixerint vxorem Aethiopissam, sicut se habet amaritudo rixantium, vt semper è vicino rapiat, quod valeat ad augendum contemptum. Paulò ante Ietro reduxerat illam, & indignari cœperunt de fratre suo, duce suo, quod haberet vxorem alienigenam. Poterat calumnia confutari vel sola auctoritate Moysi, quod videlicet reprehendi non deberet a subditis prælatus præsertim is per quem Deus tanta, tamque manifesta loqueretur. Inualuit econtra pertinaciter superbia carnalis, & superbiam spiritualem proficiendo impetus generauit. Dixerunt enim: Nunquid per solum Moysen locutus est dominus? Nónne & nobis similiter est locutus? Videlicet quia paulò antè creuerat turba prophetantium, septuaginta namq; seniores, propheticum acceperant de ipso Moyse spiritū, dicente domino Moysi: Auferam de spiritu tuo, tradamque eis, idcirco quasi pro multitudine prophetantiū, vnus prophetarum maximus decrescebat, & vilescebat in eorū oculis. Hoc frequēter accidit & in ecclesia Christi, vt magistrū succrescentes discipuli, prælatū illustré subditi, patré contentiosè audeāt obscurare illustres filij. Tale quid & Paulo Apost. cōtigerat, cū diceret ipse Corinth. Iā saturati estis: Iā diuites facti estis. Sine nobis regnatis, & vtinā regnetis, vt & nos vobiscum regnemus. Ac deinceps: Non vt confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Nam si decem milia pædagogorū habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per euangelium ego vos genui. Igitur quia sic primò contigit Moysi, fanciendum fuit exemplum in primis, quod deinceps timerēt secuturi. Quod cum audisset dominus, iratus est. Quare? Erat enim (inquit) Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra.) Dulcis quidem laus, & vehemēter magna laus, egregiæ virtutis, quam

Exod. 18. (margin)

CA. XIII. (margin)

1. Cor... (margin)

Ibid. 4. (margin)

possidens omnis prælatus rectè dicere posit, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: ostendens, quòd iustè Deus iratus sit, vel irasci debuerit, quia videlicet Moyses non vtcunque mitis, sed & mitissimus erat super omnes homines, qui habitabant in terra. Nullo modo seipsum defendebat, & hoc pacto quasi legitima causa defensorem sui Deū magis tacendo constituebat. Nam mihi vindictam & ego retribuā, dicit dominus. Veruntamen parum dictum est, quia mitissimus erat, sed pro merito Moysi laus ista longè inferior. Suppleuit ergo dominus de Moysē, quod Moyses de seipso minus dixerat. Ait enim: Audite sermones meos. Si quis fuerit inter prophetas domini, in visiōe apparebo ei, vel per somnium loquar ad eum. At non talis seruus meus Moyses; qui in omni domo mea fidelissimus est. Ore enim ad os loquor ad eum, & palam, & non per ænigmata dominum videt. Quare igitur non timuistis detrahere seruo meo Moysi? Magna commendatio, fortissima defensio. Attentos auditores esse voluit enuntiatio iudicantis. Audite (inquiens) sermones meos grauitate vsa competenti. Deinde locutionis suæ modos diuidit dicendo: Si quis fuerit inter vos propheta domini, &c. Videlicet quia dixerant: Nunquid per solū Moysen locutus est dominus: Nónne & nobis similiter est locutus? Mensuram suam cognoscere habebāt, vt minoris & maioris habendo distantiam, non se super se extollerent, cùm obseruandū sit, & inter æquales quod dictum est, honore inuicem præuenientes. In visione (inquit) apparebo ei, vel per sommium loquar ad illum. Somnia futurarum præferunt imagines rerum, & si prudenté habuerint coniectoré, quædā prophetiæ sunt. Prius rerū futurarū imagines vel figuræ conspiciuntur, & deinde conijciēdo res ipsæ ex parte præuidētur. Sic Ioseph in Aegypto somnia Pharaonis. Sic Daniel in Babylonia sōnia Nabuchodonosor prius audiuit, & ipse sua vidit, ac deinde reuelāte spiritu de cōijciendo nō in incertū de rebus futuris prophetauit. At nō (inquit) talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est. Non hic prius figuras per somniū cōspicit, & deinde de futuris rebus cōijcit, sed potius ecōtra prius res ipsas de longinquo futuras prospicit, & deinde figuris & ænigmatibus pro tempore operit atque inuoluit. Nam hinc sæpè dictum est. Inspice & fac secundū exēplar q; tibi in mōte mōstratū est. Ait ergo: Ore enim ad os loquor ei, & palā nō per ænigmata dominū videt. Ac si dicat: Prius claro intuitu rerum futurarum ordinem videt, & quanquam ænigmata cōscribat, & figuras rerum tamen veritatem intrinsecus ipse tenet. Quare igitur non timuistis detrahere seruo meo Moysi? Percunctatio hæc reos concludens, irati animi est, quam & protinus pœnalis sententia e uestigio secuta est.

1. Cor. 11. (margin)

Deut. 32. (margin)

Rom 12. (margin)

Gen. 41. (margin)

Daniel. 2. (margin)

Exo. 25. (margin)

Quod Moyses vxorem habens Aethiopissam, Christum habentem de gẽtibus ecclesiam significat. Lepra verò & separatio Mariæ detrahentis, peccata synagogæ Christum blasphemantis.

CAPVT XXXV.

IRatusque contra eos abijt. Nubes quoq; recessit, quæ erat super tabernaculum. Et ecce Mariam operuit cadens lepra quasi nix, &c.) Propter sensum allegoricum supra repetendum est, & tunc clarebit quid ista prophetissa per gratiã clarificata, & propter culpam à Deo cõsputa, id est, leprosa facta significet. Hoc loco Moyses vxorem habens Aethiopissam mysticè Christ⁹ dominus est, peccatricem quondam de gentibus non aspernatus ecclesiam. Hoc nimium ægrè ferunt Aaron & Maria. i. carnale Iudæorum sacerdotium, & tota illorũ vetus synagoga. Hoc inquam ægrè ferunt, de hoc murmurant, magnumque habent inuidiæ tormentum, semper enim gentium salutem oderunt. Hoc ergo non ferẽtes, & hac inuidiæ trabe tenebratum cordis oculum habentes, ad ipsius domini Christi odiũ prorumpunt, & propter condescensionem miserorum, contra ipsam misericordiam confligunt. Dicunt enim: Num per solum Moysen. i. num per solum Christum vestrum Deus locutus est? Nõne & nobis, id est, prophetis nostris, similiter locutus est? Habet nanque lex nostra viros virtutis, qui de terra pariter & de cælo signa fecerunt, mare rubrum & Iordanem fluuium diuiserunt, manna de cælo deposuerunt, solem in cælo stare, vel etiam retrocedere fecerunt. Hæc & his similia illis maligno liuore dicentibus, dominus iratus est. Clarum est, manifestum est, quia superbæ synagogæ & carnali eius sacerdotio dominus iratus est. Dominus pater, dominus filius, dominus spiritus sanctus, genti illi iratus est. Nam ecce leprosa *Malach. 2.* facta est, lepra candente, tota cooperta est. Multum iratus pater, expuit in faciem ei⁹, & projecit super vultum eius stercus solennitatum eius. Quanto nequior blasphemia eius oblocutione Aarõ & Mariç, imò quãtò amplioris gloriç iste prç Moyse dignus habitus est, tãto plaga gentis illius, lepra synagogæ illius deterior est. Nam Moyses quidem fidelis erat in tota domo Dei, quemadmodum dicit, at nõ talis seruus meus Moyses, qui omni domo mea fidelissimus est, fidelis inquam, vel fidelissimus in domo Dei, non sua, tanquã famulus, in testimonium eorũ quæ dicenda erant. Christus verò tanquam filius in domo sua, quæ domus sumus nos. Igitur leprosa illa quicquid tangit, immundum est, immundũ, inquam, quicquid attrectat, quicquid concelebrat, & Deo odibile est, separatur ad arbitrium sacerdotis summi, qui penetrauit cælos Christi Iesu, habet vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatam ac sordidam se clamat, de quibus omnibus superius in lege leprosi dictum est, Omni tempore quo leprosa est, & in hac immunditia perfidiæ suæ perseuerat, sola habitabit extra castra: sola inquam extra vera & cælestia sancta, quasi mortua, imò verè mortua, & vt abortiuũ quod projicitur de vulua matris suæ. *Psal. 57.* Abalienata est à vulua, errauit ab vtero, locuta est falsa, quç non docuit eam mater sua fidelis patriarcharum & prophetarũ ecclesia. (Clamat autem Moyses ad dominũ, dicens: Deus obsecro sana eam.) Imò verò tota antiquitas, tota patrum antiquorum pro illa gente interuenit fides. Sed non sanabitur, non reuocabitur in castra, donec euoluantur septem dies. i. donec plenitudo gentium subintroeat. (Si (inquit) pater eius expuisset in faciem eius, non debuerat saltem septem dieb. rubore confundi) Planè vera similitudo. Nã reuera si quis filius patrem, quem honorare, cui blandiri debet, ita exasperauerit, ita ad iracundiam prouocauerit, vt ille motus in faciem eius expuat, qui vtiq; faciem filij natura duce, osculis delambere consueuerat, quomodo talis filius sic pro sua proteruia, sputo patris oblitus nõ saltem septem diebus inter cõpares suos erubescat? Cui enim pretiosus esse potest, qui vt vilis à patre suo consputus est? Si ergo (inquit) pater eius expuisset in faciem illius, &c. *Exod. 4.* Ego autem, inquit, pater vester sum, qui dico ad Pharaonem, filius primogenitus meus Israel dimitte filium meũ, & ecce exasperatus quodammodo expui in faciem huius, dum lepra candidissima, lepra quasi niuea. i. verissima, totam operui carnẽ ei⁹. Separetur igitur septẽ dieb⁹, &c. vt supra.

De exploratoribus, qui terra detraxerunt, & quod illa tentatio causa maxima fuerit, vt ferè omnium, qui numerati fuerant, corpora in deserto prosternerentur.

CAPVT XXXVI.

CA. XIII. PRofectus est Israel de Aseroth fixis tentorijs in deserto Pharam. Ibi locutus est dominus ad Moysen, dicens: Mitte viros qui considerent terram Chanaan, quam ego daturus sum vobis, singulos de singulis tribubus ex principibus. Fecit Moyses quod dominus imperarat, &cæ.) Plana est historia, quia missi exploratores explorauerunt terram, pergentesque ad torrentem botri, absciderunt palmitem cum vua sua, quam portauerunt in vecte duo viri, reuersique post quadraginta dies, detraxerunt terræ quam inspexerãt omnes præter Iosue filium Nun, & Caleph filium Iepphone dicẽtes: terra quã lustrauimus, deuorat habitatores suos, & cõtinuò populus (inquiunt) quem aspeximus, proceræ staturæ est. Quæ profectò sententia nimium præcedenti contraria est. Hic nempè mos est detrahentium, vt dum detrahere student, nonnunquam sibimet contraria dicant, non curantes quam in partem verba cadant, dummodo audientium corda subuertant. Tandem cum clamaret omnis multitudo, & lapidibus eos vellet opprimere, qui alio spiritu sequebantur dominum, tali sen-

tentia

tentia iudicium Domini definitum est.(Vi-
uo ego(inquit)& implebitur gloria Dñi vni
uersa terra. Attamen oẽs homines, qui vide-
runt maiestatem meam, & signa quæ feci in
Aegypto,& in solitudine, & tentauerũt me
iam per decem vices, nec obedierunt voci
meæ, non videbunt terrã pro qua iuraui pa-
tribus eorũ.) Hæc tentatio decima, cæterarũ
tentationũ pessima, causa fuit maxima, cur
omnium illorum, qui numerati fuerant, à
viginti annis & supra, præter duos iã dictos,
nemo in illã repromissionis terrã ingredere-
tur, sed eorum corpora in deserto prosterne
rentur. Porrò propheta, immò spiritus S. in
Psal.cùm dixisset: Hodie si vocẽ eius audieri
Psal. 49. tis, nolite obdurare corda vestra, continuò
adiecit: Sicut in exacerbatione secundũ diem
tentationis in deserto, vbi tentauerunt me
patres vestri, probauerunt & viderunt ope-
ra mea. Quadraginta annis offensus fui gene
rationi huic, & dixi semper hi errant corde.
Et isti non cognouerunt vias meas, quibus
iuraui in ira mea, si intrabunt in requiẽ meã.
Hebr. 3. Hoc testimonio Apost. quoque vtens, con-
tinuò subiungit. Videte fratres, ne fortè sit
in aliquo vestrũ cor malum incredulitatis,
discedẽdo à Deo viuo, sed adhortamini vos
metipsos per singulos dies, donec hodie co-
gnominatur, vt non obduretur quis ex vo-
bis fallacia peccati. Participes enim Christi
effecti sumus, si tamen initiũ substantiæ eius
vsque ad finem firmum retineamus, dum di
citur: hodie si vocem eius audieritis, nolite
obdurare corda vestra, quemadmodum in
illa exacerbatione. Quidam enim audientes
exacerbauerunt, sed non vniuersi qui profe
cti sunt ab Aegypto per Moysen. Quib. au-
tem infensus est, quadraginta annis? Nonne
illis qui peccauerunt, quorum cadauera pro
strata sunt in deserto? Quibus autem iurauit
non introire in requiem ipsius, nisi illis qui
increduli fuerunt? Et videmus, quia non po
CA. XIII tuerunt introire propter incredulitatem.

*Mysticè quòd nos qui scripturas legimus, explorato-
res terræ sumus viuentium, & quòd botrus quem por
tauerunt in vecte duo viri, Christus sit, quem in scri-
pturis legunt duo populi.*

CAPVT XXXVII.

IGitur præsentis capituli notissimã tenea-
mus allegoriam, ad instruendum timorẽ
sanctum, timorem castum, vt timeamus se-
Hebr. 4. cundum eundem Apostolũ, ne fortè relicta
pollicitatione introeundi in requiem eius,
existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim
& nobis(inquit) annunciatum est, sicut &
illis. Quidnam secundum iam dicta Psalmi-
stæ & Apostoli testimonia, terra illa tunc eo
modo explorata, nisi requiem domini signi
ficat? Quæ autem illa requies domini, de qua
iterum determinando diem quandam in Da
uid dicit, Hodie si vocem eius audieritis, no
lite obdurare corda vestra, tandem ita cõclu
dens, quibus iuraui in ira mea, si intrabunt
in requiem meam? Quæ, inquam, est hodier
na requies dñi diẽ habens determinatũ, post
illum septimũ diem, quo requieuit dominus
ab operibus suis? Nempe ipsa est resurrectio
carnis, resurrectio Christi, gloriosa requies
domini. Hanc requiem, hanc terrã viuentiũ,
ad explorandum missi sumus, quicunq; scri-
pturas sanctas in manibus habemus, primis
Iudæis dño dicente: Scrutamini scripturas,
quia vos putatis in ipsis vitam habere, dein-
de & de Apost. euangelista dicente: quia tũc Ioan. 5.
aperuit illis sensum, vt intelligerent scriptu- Luca 24.
ras: Scripturas nanq; intelligentib. illud rectè
decantatur. Introduxit vos dñs in terrã fluẽ
tem lac & mel,& vt lex domini sit semper in
ore vestro. Legẽdo igitur atq; intelligendo Deut. 18.
ascendimus, terramq; optimam exploram⁹.
Perreximus ad montẽ botri, abcisus est pal-
mes cum vua sua, quã deportãt in vecte duo
viri. Quid enim est torrens botri, nisi passio
dñi nostri Iesu Christi? Nempe de illo spon-
sa dicit in Canticis. Botrus Cypri dilectus Cant. 1.
meus mihi in vineis Engaddi. Et de passio-
ne eius per prophetã dictum est: De torren- Psal. 109.
te in via bibet. Explorando itaque venimus
vsq; ad torrentẽ botri, legendo nanq; ꝓphe
tas intelleximus, quia oportebat pati Chri-
stũ, & resurgere à mortuis. Quomodo autẽ
abcisus est palmes cũ vua sua, nisi quia ferro
passionis abcisa est anima eius,& de carne ex Esa. 53.
iuit cum diuinitate dulcissima sibi insita? Nã
de isto palmite sic est, & per prophetam præ
dictum, quia abcisus est de terra viuentium.
Abcisum ergo palmitẽ portant in vecte duo
viri, id est, passum & mortuum Christum
adorant in cruce duo populi, credentes &
confitentes, quia resurrexit à mortuis. Por-
rò palmitem abcisum portantibus in vecte
duobis viris, necessariò qui præcedit, ꝙ por-
tat non videt, qui autem subsequitur, sem-
per præ oculis habet. Ita planè anterior po-
pulus, qui beata dominicæ possionis tem-
pora præcessit, dulcissimum botrum, id est,
Christũ, quem fide portabat, nõ vidit, nos au
tem qui subsequimur, videmus,& præsentẽ
habemus rem salutis, cuius spem solã habue
runt illi. Vnde & nobis dicitur cũ Aposto-
lis: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Luca 10.
Dico enim vobis, quia multi reges & ꝓphe-
tæ voluerunt videre quæ vos videtis,& non
viderunt: & audire quæ auditis,& nõ audie-
runt. Sed & de malogranatis & de ficubus lo Actor. 1.
ci illius tulimus, quia prophetarum mortes 1. Ioan. 1.
vel persecutiões quas passi sunt, passuri Chri
sti testimõia fuisse intellexim⁹. Hoc explora
uimus quadraginta diebus. Qui enim ad explo
randam carnis resurrectionem nos admisit,
præbuit nobis seipsum viuum in multis ar-
gumentis, per dies quadraginta apparens di-
scipulis,& loquens de regno Dei. Vnus ex-
ploratorum dicit: Quòd fuit ab initio, quòd
audiuimus, quòd vidimus oculis nostris,&
manus nostræ contrectauerunt.

Quòd illi exploratores qui terræ detraxerunt, mysticè hæretici sunt, maximè qui veram carnis resurrectionem non credunt:

CAPVT XXXIII.

IGitur quotquot spiritu dei agimur, dicimus cum Caleph:(Ascendamus & possideamus terram, quoniã poterimus obtine-
Caleph. re eam.) Caleph quasi cor vel canis interpretatur. Et hic ipso nomine non minus quã fide veritatem vel testimonium illorũ exprimit, qui sunt sicut cor Christi Domini, iuxta quod scriptum est: Si separaueris pre-
Hier. 15. tiosum à vili, quasi os meũ eris. Si enim qui pretiosum à vili, id est, veritatẽ à mendacio separat, ipse os Domini, cur non rectè dicatur, & quasi cor domini habendo spiritum Christi? Est & canis domini, iuxta quod itidem scriptũ est. Lingua canum tuorum ex inimicis.i. testes sunt Apostoli, ex odientib.
Psal. 67. te Iudæis. Ita Caleph.i. omnis testis veritatis prædicat fideliter, clamat confidenter: Ascendamus & possideamus terram, id est, credamus, quia Christus resurrexit à mortuis, & credentes resurrectionis eiusdem cõsequamur gloriam. Alij verò, alij, inquam,
1.Ioan. 2. qui fuerunt nobiscũ, scilicet Antichristi hæretici, qui exierunt ex nobis, sed non erant ex nobis, detrahunt terræ quã inspexerunt, negant fidem resurrectionis, aut infirmare conãtur eius in qua resurrecturi sumus veritatem carnis. Terra (inquam) quã lustrauimus, deuorat habitatores suos. Quid aliud
CAPVT XIIII. asserunt hæretici, vt dũ dicunt, quia non resurget vera substantia carnis? Nempe si non eadem resurget caro, si erit vetis & aere subtilior, ergo illa, quã expectamus, terra viuentium, habitatores suos deuorat. Sed contrarij sibimet continuò dicunt. Populus quem aspeximus, proceræ staturæ est. Hæretici nãque circa eandem rem contra se diuisi sunt, ita dum alij veram carnem resurrecturam negant, alij econtra concubitum quoq; filiorum procreationem illic expectent, ita sibi contrarij sunt, vt cũ illi non ipsam sperent substantiam, isti econtra nimiam eiusdem substantiæ expectent corpulentiam. At verò Iosue filius Nũ, siue Iesus Naue, quod interpretatur saluator, fili⁹ pulchritudinis, & Caleph, de cuius interpretione nominis iam ante dictum est. Iosue, inquam, & Caleph, id est, saluator Christus & Apostoli eius, cũctique catholicam fidem profitentes, sciderunt vestimenta sua, id est, à suo consortio, taliũ reiecere blasphemias. (Et ad omnem multitudinem filiorum Israel locuti sunt, Terra quã lustrauimus, valdè bona est, &c. Quid multa? cũ clamaret omnis multitudo, & lapidib. eos vellet obruere, apparuit gloria dni super tectũ fœderis,) Dignamq; pœnã edicens, (Vestra (inquit) cadauera iacebunt in solitudine filij vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationẽ vestram, donec cõsumantur cadauera patrum in deserto, iuxta numerum quadraginta dierũ, quibus cõsiderastis terram. Annus pro die imputabitur, & quadraginta annis recipietis iniquitates vestras. Hoc exemplum omnib. hæreticis & incredulis sancitum est. Videamus ergo (vt suprà memoratus Apost. ait) ne fortè sit in aliquo nostrũ Hebr. 3.
cor malum incredulitatis. Nam reuera sicut detractores illi pro die receperunt annum, sic hæretici omnes cũ Iudæis incredulis pro temporalis blasphemiæ culpa, sempiternum recipiunt interitum. Et tunc quidem dño dicente: Quousq; non credent mihi in omnib. signis quæ feci coram eis? feriã igitur eos pestilentia, atq; cõsumam.) Tunc, inquam, hæc dicente domino. (Moyses orabat dicens: Dimitte obsecro peccatum populi huius secundum magnitudinẽ misericordiæ tuæ.) Nunc autem & illos, & omnes accusat hæreticos. Nã queadmodũ Iudæis veritas dicit: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis: sic & omnibus hæreticis ecclesia, veritatis colũna, dicit: Sunt qui accusent vos, lex & pro- Ioan. 5.
phetæ, euangelium & omnes Apostolicæ li- 1.Tim. 3.
teræ, quorum de scientia præsumitis.

Dinumeratio decem tentationum, de quibus ait: Et tentauerunt me iam per decem vices.

CAPVT XXXIX.

ET tentauerunt (inquit) me iam per decem vices. Ipsas tentationes hic breuiter enumeremus. De prima tentatione ita in Exod. 17.
Exodo legitur: Iurgatus populus contra Num. 20.
Moysen ait Da nobis aquam vt bibamus. Quibus respondit Moysen: Quid iurgatis contra me? Cur tentatis Dominum? De secunda tentatione, ita in Numerorum libro scribitur, Cumque indigeret aqua populus, & cætera. vsque ad eum locum in quo ait: Hæc est aqua contradictionis, ibi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sancti- Exod. 14.
ficatus est in eis. Tertia tentatio in campestri fuit contra mare rubrum, in quo loco murmurasse dicuntur contra Dominum, quia peremptos Aegyptios fuisse, Moysi sibi de verbo Domini diceti, non crediderũt, sed potius eos se subsequi timuerunt. Vnde dicitur in Psalmo: Patres nostri in Aegypto Psal. 105.
non intellexerunt mirabilia tua, non fuerũt memores misericordiæ tuæ, & ad iracundiã prouocauerunt te in mari rubro. Quarta & quinta tẽtatio super manna extitit. Vna tentatio fuit super eodem manna, sicut in Exodo dicitur: Hic est sermo quem præcepit do- Exod. 16.
minus. Colligat ex eo vnusquisque quantum potest sufficere ad vescendum. Et post pauca dixit ad eos Moyses: Null⁹ delinquat ex eo vsque mane. Qui non audiuerunt eũ, sed dimiserunt ex eo quiddam vsque mane. Altera fuit tentatio, de qua post pauca in eo- Ibidem
dem libro dicitur: Sex diebus colligetur, in die autem septimo sabbatum est domini, idcirco non

circò non inuenietur. Venit septima dies, & egressi de populo vt colligerent, non inuenerunt. Dixit autem Dominus ad Moysen: Vsquequo nó seruabitis mandata mea & legem meam? Sexta & septima tentatio in sepulchris concupiscentiæ facta fuit, scilicet tentatio carnium, in qua etiam prima tentatio carnium complectitur. De qua in Exodo legitur: Dixerunt Moyses & Aaron ad omnes filios Israel. Vespere scietis, quia dominus eduxerit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam eius. Audiuit enim murmur vestrum contra Dominum. Et post pauca: Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Audiui murmurationes filiorũ Israel. Loquere ad eos, Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus, & scietis quòd ego sum dominus Deus vester. Factum est ergo vespere, & ascendens coturnix operuit castra. De septima ita hic in Numeris dicitur. Interea ortum est murmur populi, quasi dolentium pro labore contra Dominum. Quod cùm audisset Dominus, iratus est, & in eo accensus est ignis Domini, & deuorauit extremam castrorum partem Et post pauca, Sanctificamini, cras com edetis carnes. Ego enim audiui vos dicere: Quis dabit nobis escas carnium? Benè nobis erat in Aegypto, & cæt. Octaua tentatio fuit, vitulus aureus, quem fabricauerunt sibi in deserto filij Israel, morante Moyse cum domino in monte Synai. Nona tentatio hic in deserto Pharan, quæ & ipsa dicitur Barne, de exploratoribus: Vsquequo, inquit, detrahet mihi populus iste? Quousque non credent mihi in omnibus signis quæ feci coram eis? Et post paululum, iuxta numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram, quadraginta annis recipietis iniquitates vestras. Decima tentatio in eo est, quòd, (cùm locutus esset Moyses vniuersa verba Domini, ad omnes filios Israel: Luxit populus nimis, & eccè mane primo surgẽtes ascenderunt verticẽ montis atque dixerunt: Parati sumus ascendere ad locum de quo locutus est Dominus, quia peccauimus. Quibus Moyses: Cur (inquit) transgredimini verbum Domini, quod vobis non cedet in prosperum? Nolite ascendere, non enim est Dominus vobiscum.) Item post pauca. (At illi contenebrati ascenderunt in verticem montis. Arca autem testamenti Domini & Moyses non recesserunt de castris.)

Ibidem · *Num. 14.* · *Exod. 32.* · *Num. 14.* · CAP. XV.

De eo quòd Armati ascendunt filij Israel, remanente arca Domini, quòd in hoc quoque hæreticorum typus fuerit.

CAPVT XL.

IAm nunc ad ordinem redeamus. Postquam locutus est Moyses ad filios Israel, vniuersa verba Domini dicentis: Vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, illi (vt iam dictum est) ascenderunt in verticem montis, arca Domini & Moyse non recedẽtibus de castris. (Descenditque Amalechites & Chananæus qui habitabant in monte, & percutiens eos atque cócidens, persecutus est vsque Horma.) Mons iste in quo Amalechites & Chananæus habitare dicuntur, mons Seir intelligitur, sicut in Deuteronomio dicitur: Igitur egressus Amorræus, qui habitabat in montibus, & obuiam veniens persecutus est vos, sicut solẽt apes persequi, & cecidit de Seir vsque Horma. Amalechitès populus lingens, Chananæus possidens, Seir pilosus, Horma anathema interpretatur. Per hæc omnia maligni spiritus intelliguntur, qui vsque Horma, id est, vsque in profundum inferni, quod æternum est anathema, supradictos sanctæ terræ detractores omnes hæreticos concidendo, victorum more persequuntur. Arca nanque testamenti Domini cum illis nón est, lex Domini, lex veritatis cum illis non est: & proinde, quæcunque arma quasi arma verbi Dei corripiunt, non proderunt illis, nec valet illis dixisse, peccauimus, quia videlicet catholicæ ecclesiæ nequaquam reconciliati sunt dignis pœnitentiæ fructibus.

Deut. 1.

COMMENTARIORVM IN NVMEROS LIBRI I. FINIS.

RVPER.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN NVMEROS, COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

De eo quod dictum est, Anima quæ per superbiam aliquid commiserit, peribit de populo suo.

CAPVT I.

CA. XV.

SI per ignorantiam præterieritis quicquam horum, quæ locutus est Dominus ad Moysen, & mandauit per eum, à die qua cœpit iubere & vltra: oblitaq; fuerit facere multitudo, offeret vitulum de armento, holocaustum suauissimum domino, & sacrificium eius ac liba vt cæremoniæ postulat, hircúq; pro peccato, &c.) Oportuna hic recapitulatione commemoratio fit, de lege sacrificiorum, de qua in Leuitico vberius dictum: additurq; aliquid quod diligentissimè, summaq; cautela notandum est. (Anima (inquit) quæ per superbiam aliquid commiserit, siue ciuis sit ille, siue peregrinus, quoniam aduersus Dominum rebellis fuit, peribit de populo suo. Verbum enim domini contempsit, & præceptum illius fecit irritum, idcircò delebitur & portabit iniquitatem suam.) Hanc iustitiæ legem, & prophetæ sequuntur, & euangelium. Prophetæ, cùm dicit Amos: Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor: super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor: super tribus sceleribus Tyri, & super quatuor, nó cóuertam eum. Primú namq; scelus est, iniquitatem mente concepisse. Secundum scelus est, dolore opere peperisse. Tertium, iniquitatis opus in vsum vel consuetudinem traxisse. Quartum scelus, malè acta per superbiæ spiritum defendere. Ergo super quatuor (inquit) nón conuertam eum, id est, cû superbè fuerit responsum, iam non est remissibile peccatum. Confirmat hoc (vt prædictú est) & Euangeliú cùm dicit saluator, esse peccatum quod non remittatur, neque in hoc seculo, neque in futuro, scilicet blasphemiæ in spiritú, siue verbum contra spiritum sanctum, quod non est aliud quá superbiæ malum, quo contra conscientiam propriam defendendo se quispiam arguentem de peccato elidit spiritum sanctum. De hoc & Ioannes in epistola sua dicit: Est peccatú ad mortem, non pro illo dico vt roget quis. Sed & ad filios suos loquitur Heli: Si peccauerit vir in virum, placari ei potest Deus. Si autem in dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Idcircò & illud sciendum, quia dominus noster tres tantum mortuos, vnum in domo iacentem, alium cùm iam per portam ciuitatis efferretur, tertiú de sepulchro quatriduanum fœtentem, suscitasse legitur: & quartum non suscitasse legitur, eadem videlicet ratione, qua in propheta iam fuerat dictum, super tribus sceleribus & super quatuor non conuertam eum.

Amos 1.
Math. 12.
1. Ioan. 5.
1. Reg. 2.
Math. 9.
Luca 7.
Ioan. 11.

De eo qui collegit ligna in die sabbati, quòd peccauerit per superbiam, & Chore & Dathan atque Abirō, quòd mortes illorum exempla sint, quòd pereat anima, quæ per superbiam peccauerit.

CAPVT II.

CA. XVI.

OPportuna (inquá) recapitulatione núc commemoratum est de lege sacrificiorum, & continuò peccatum superbiæ nullú docetur habere sacrificium. Statimque subiungitur. (Factum est autem cum essent filij Israel in solitudine, & inuenissent hominem colligentem ligna in die sabbati, obtulerunt eum Moysi & Aaron, & vniuersæ multitudini. Qui recluserunt eum in carcerem, nescientes quid super eo facere deberent. Dixitque Dominus ad Moysen: Morte moriatur homo iste.) Ac deinceps. Eccèauté Chore filius Isaar, filij Caath, filij Leui & Dathá, atque Abiron, filij Heliab, Hō quoque filius Phelech de filijs Ruben surrexerunt contra Moysen, alijq; filiorú Israel, CCL. viri proceres synagogæ, & qui tempore consilij per nomina vocabantur. Cumque stetissent aduersum Moysen & Aaron, dixerunt: Sufficiat vobis, quia omnis multitudo sanctorum est, & in ipsis est Dominus.) Igitur euestigio subsequentibus exemplis. Anima (inquit) quæ per superbiam aliquid commiserit, peribit de populo suo, siue paruum siue magnú fuerit illud, quod commisit, in quo aduersus Dominum rebellis fuit. Nam & si magnum fuit quod Chore commisit, in quo Dathan & Abiron rebelles fuerunt, quia videlicet vnitaté sciderút dicentes, nó venimus, nó venimus, at colligere ligna res vel factum fuit exiguum in quo tamen qui offendit colligendo in die sabbati, morte moriatur, inquit dominus, obruat eum lapidibus omnis populus. Videlicet quia per superbiam illud quod videbatur exiguum cómisit, quia verbum Domini contempsit, quia legé sabbati, imò legislatoré in sabbato eius despexit, idcircò mori debuit, nó cósiderante deo quid vel quantum, sed qua mente fecerit. Itaque anima quæ per superbiam aliquid commiserit, siue magnum siue paruum sit, vtiq; peribit. Notáda interim in ipsa superbia pœnarum dispensatio iusta, Dathan atq; Abiron, qui vocati, cú subsannatione dicút, non venimus,

venimus, non venimus, non consueta morte hominum intereunt, sed nouã rem fecit Dominus, vt aperiens terra os suum, deglutiret eos, descenderentq; viuentes in infernũ. At verò Chore concilium ducenti quinquaginta viri sequentes, qui non dixerunt, vt illi, nõ venimus, & ipsi quidem pro eadem superbia cælesti ira puniti sunt, veruntamen non à terra absorpti, quæ res maximè noua extitit, sed igni sunt conflagrati. Ille autẽ homo qui inuentus est colligens ligna, cuius vsque ad buccas non ascendit contemptus siue superbia, magis consueta hominum morte moritur, per homines occiditur, ab omni populo lapidatur.

Quo iure dixit Moyses, ne respicias sacrificia eorum, ac deinceps, Num vno peccante contra omnes ira tua desæuiet.

CAPVT III

NE (inquit) respicias sacrificia eorum.) Ac deinceps. (Fortissime deus spirituũ vniuersæ carnis, num vno peccante, contra omnes ira tua desæuiet?) Ergo verissimè iam

Apoc. 11. de istis dicas, quia hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra lucentia ante dominum, dominatorem vniuersæ terræ, habent potestatẽ claudere cælum, & aperire portas eius, quia linguæ eorum claues cæli factæ sunt. Qui enim hæc dicunt, ne respicias sacrificia eorum, iam non tantum cęlum, sed & ipsos oculos domini claudunt. Itẽ qui dicendo, fortissime deus spirituũ vniuersæ carnis, &c. iram à populo auertunt, linguis suis profectò pro cæli clauibus vtuntur, vt superbis claudant, mitibus autem cælum aperiant. Verùm potestatem hanc, non voluntas efficit, sed causa. Vbi superbiæ causa iram prouocat fuisq; ironijs perfultat, dicẽdo: (Reuera induxisti nos in terram quæ fluit riuis lactis & mellis, dedisti nobis possesiones agrorum & vinearum, an & oculos nostros vis eruere? non venimus.)

Num. 12. Illic iste de quo supra dictum est, erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra: illic, inquam, iste mitissimus irascitur valdè, loquiturque quasi imperiosè ad dominum. Ne respicias sacrificia eorum. Irascitur, inquam, non suo

Psal. 75. spiritu, sed eius, cui Psalmista loquitur: Tu terribilis es, & quis resistet tibi? Extunc ira tua. Nempe ex quo deo resistitur, extunc deus terribiliter irascitur. Et omnis quicũq; in veritate mitis est, cuius habitator est deus, illic irascitur, vbicunq; superbiæ malum oboritur. Vtitur illic duro anathematis gladio, separat separatum à deo, quem tradat diabolo. Vbi verò clauibus prædictis, clauibus cœli, linguis suis ad iram depluendam cœli portas aperuerunt, in ipsa ira misericordiæ non immemores, proni in faciem cadentes, fortissime (inquiunt) deus spirituum vniuersæ carnis num vno peccante, contra omnes irã tua desæuiet? Vtrobiq; fortes, vtrobiq; valẽtes. Nã quib. ipsi cõcesserunt, deus iratus est, à quib. ipsi vetuerũt, præsens ira remota est.

Quale sit mysterium in eo, quòd per virgam germinantem, cohibitum est superbiæ malum.

CAPVT IIII.

QVo tandem pacto superbiæ malum ex- CA. XVII terminatum est, & cohibitæ à domino querimoniæ filiorũ Israel? Ait, (Loquere ad filios Israel, & accipe ab eis virgas singulas per cognationes suas à cunctis principibus filiorum Israel, virgas duodecim tribuum, & vniuscuiusque nomen subscribes, virgæ su꜕ nomen aũt Aaron erit in tribu Leui. Et vna virga cunctas seorsum familias continebit. Ponesq; eas in tabernaculo fœderis corã testimonio, vbi loquar ad te. Quem ex his elegero germinabit virga eius, &c.) Pulcherrimè atq; clementissimè fortissimus deus, postquã superbiæ malum vltus fuerat, quasi positis armis suæ fortitudinis, virgam germinãtem adhibet aduersus inflationes, & querimonias filiorum Israel, virga inquam germi- CAPVT nante gemmisq; turgentibus in flores & fru- XVIII. ctus erumpente, deinceps non superbire docet. Quid hic ordo pulcherrimus præsignat, nisi quòd contra diaboli superbiam necessaria Christi filij Dei ponenda esset humilitas? Hoc nempe sciens Esaias propheta, cũ dixisset: Væ Assur virga furoris mei, & baculus i- Esa. 10. pse, in manu eius indignatio mea. Ac deinceps. Visitabo super fructũ magnifici cordis Esa. 11. regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius: cũ, inquam, hæc & cætera ænigmaticè dixisset, de superbia diaboli subiecit, atq; ait de humilitate Christi: Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascẽdet, & requiescet super eum spiritus dñi, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientię & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Non secundũ visionem oculorũ iudicabit, neq; secundũ auditum aurium audiet, sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate, pro mansuetis terræ. Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Igitur secundum literam quidẽ historia vera texitur, secundum spiritum verò mysteriorũ recapitulatio est, quales in Apocalypsi Ioannis periochas septem legimus. Quid ẽñ virga illa, quæ & hic neq; plãtata neq; rigata, germinat, floretq;, & fructum facit, & in propheta iam dicto, de radice Iesse egreditur, floremque producit, super quẽ requiescit septiformis spiritus dñi: quid, Coloss. 2. inquam, hæc virga est, nisi virgo regia Dauidicæ stirpis, quæ iuxta fidem euangelij, sine virili semine Christum nobis ꝓtulit verum florem, verũq; decus generis humani, in quo corporaliter inhabitat omnis plenitudo diuinitatis? In illa virga speciosæ nouitatis vetus Euæ genus reuiruit, in illo flore quem peperit, carnis nostræ sylua refloruit, in illa nuce quassa vel fracta per lignum crucis, anima nostra nucleũ vitæ inuenit: anima, inquam, nostra

nostra esuriens inde refecta est, vitamque recepit. Et illa quidem virga tunc litem diremit, queremoniasque filiorum Israel remouit, qui contra Moysen murmurabant & Aaron, tanquam ille sacerdotium traxisset magis fraterno amore, quàm arbitrio cælesti. Hæc aût virga regia, hic flos virginitatis, hic fruct⁹ virginei vẽtris, Iudaicã superbiã cõpescuit, percussa gente, deiecta gloria tẽpli manufacti, palãq; fecit, quia non carnale, sed spirituale sacerdotium Deo curæ est, quia solus Christus sacerdos in æternum est, non secundum taurorum aut hircorũ cædes, sed secundũ ordinem Melchisedech.

De eo quod ait: Tu & filij tui portabitis iniquitatem sanctuarij, quòd per hoc onus significetur sacerdotij Christi, quo super se tulit peccata mundi.

CAPVT V.

CAPVT XVIII. PRoinde cõtinuò sequitur Dominus dicens ad Aaron: (Tu & filij tui & domus patris tui tecum, portabis iniquitatẽ sanctuarij.) Et rursum. (Tu & filij tui simul sustinebitis peccatum sacerdotij vestri.) Ac deinde tertiò. (Tu aût & filij tui ministrabitis in tabernaculo testimonij. Excubabuntq; Leuitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi, &c.) Trina repetitio diuinæ positionis vel ordinationis, vehemens confirmatio est. Sic in virga florente, fructumque ferente, mysterium incarnationis Christi filij dei signatum est, sic in ordine vel officio huius portantis iniquitatem sanctuarij, sustinentis peccata sacerdotij sui, mysticè signatur onus vel opus eiusdem Christi veri sacerdotis, in quo Dominus posuit iniquitates omnium nostrũ, sicut propheta prædixit. *Esaia 53.* Qualis Leuitarũ aut sacerdotũ ĩ ministerio debeat esse religio vel distinctio, quę vel qualia suscipi debeãt à populo, qualis victimę debeat esse religio, hic sacra lex recapitulando cõmemorat, nam cuncta hæc superius vberius dixerat, atq; idcircò his omissis iam proficiscamur ad alia. Neq; enim hic aliud significat vacca rufa ætatis integræ, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugũ, quæ & educta immoletur, vel comburatur extra castra: non, inquam, hic aliud vacca rufa, quã in Leuitico vitulus immaculatus, eodem ritu immolandus significat, nisi quòd hic sexus fœmineus, maternã charitatem designat Christi, qua pro nobis factus obediens patri, salutem nostrã in angustia sua parturiuit.

Mysticè de expiando tactu cadaueris hominis, & de eo quod ait, Si die tertio aspersus non fuerit, die septimo non poterit emundari.

CAPVT VI.

CA. XIX. QVi tetigerit cadauer hominis, & propter hoc septem diebus fuerit immundus, aspergatur ex hac aqua die tertio, & septimo, & sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emũdari.) Aspersio hæc vmbra vel figura est. Christi verò sacramentum res & veritas est. Ait nanque Apostolus: Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos significat ad emundationem carnis: quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostrã ab operibus mortuis ad seruiendum Deo viuenti? *Hebr. 9.* Ergo aqua cinisq; vitulæ aspergendus idem hic, quod in Leuitico sanguis vituli, scilicet aspersionẽ sanguinis Christi: tactus verò morticini hominis, mortua significat opera, quibus nos ille emũdauit. Toties quippe cadauer tangimus hominis, pro quo nobis expediat lustrari aqua expiationis, quoties peccatum incurrimus, quod per confessionem atque pœnitentiæ satisfactionem redimi necesse sit. Sed si die tertio (inquit) aspersus non fuerit, septimo non poterit emũdari. Quod est dicere, Nisi catholicam fidem teneat baptizatus in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, nulla peccatorum confessione vel pœnitẽtiæ distructione iustificari, vel gratiam poterit consequi septiformis spiritus sancti. Notandum verò quòd non dixerit, omnis qui tetigerit cadauer hominis, propter hoc septem diebus immundus erit. Nõ enim quomodocunq; vel vbicunq; tetigerit cadauer hominis, tãdiu immũdus erit. Nam paulò inferius determinat sic. (Si quis in agro tetigerit cadauer occisi hominis, aut per se mortui, siue os illius, vel sepulchrum, immundus erit septem diebus.) Summa cura illi, qui de cineribus combustionis atque peccati, cum aquis viuis aspergit hominem, hoc discernendum est, vtrum in agro, vbi patet locus effugij, aut intra angustias murorum vrbis cadauer tetigerit, id est, illi qui confitenti pœnitentiam indicit, summopere discernendum est, vtrum is qui mortua fecit opera, vel mortuis consensit operibus, spontè peccauerit, an necessitate aliqua præuentus peccatum declinare nequiuerit. Nam secundum modos necessitatis aut voluntatis, pœnitentiæ onera quæ imponat, pensare debebit. Quid porrò est, quod is ipse qui portat cineres, vel aspergit aquas, immũdus erit, & idcircò lauabit vestimenta sua? Videlicet, quia is qui aliena curanda peccata recepit, nequaquam munda vel secura viuet conscientia, nisi pœnitentiæ quã indicit partim super se susceperit onera, quemadmodum Apost. dicit: Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. *Galat. 6.* Pro hac immunditiæ parte, nimiũ plus, quã iusto solicita spõsa dicit in Cãticis: Exui me tunica mea, quomodo induar illa? Laui pedes meos, quomodo inquinabo illos? *Cant. 5.* Igitur omnis qui tetigerit aquas expiationis, id est, qui alieni suscepta confessione peccati, pœnitentiæ remidia suggesserit, immundus erit vsque ad vesperum, id est, donec orando pro inuicem perficiat charitatem, quæ operit multitudinem peccatorum. Quid sibi vult, quod interim dicit. (Vas

tit. (Vas quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit.) Quid, inquam, in tali negotio per hoc dictum intédit, nisi quia peccati tui causam latentem, tali debes reuelare seniori, qui & sua curare vulnera, & aliena non detegere aut reuelare nouerit? Nempè qui secretum tenere nescit, vas est non habens operculum, nec ligaturam de super, & immundus est. Sed in quocunq; negotio quisquis oris aut linguæ incontinentis est, immundus est, velut vas nō habens operculum siue ligaturam desuper. Et vndecunque immunditia contracta sit, nisi aqua expiationis aspergatur (vt iam dictum est) manebit spurcitia eius super eum. Summaq; cautela agendum est, ne immundus tangat mundum, quia quicquid tetigerit immundus, inquit, immundum faciet. Corrumpunt enim
1.Cor.15. bonos mores colloquia praua. Itemq; & hoc prudenti domus Dei dispensatori curãdum est, ne illi qui immundus est, quispiam in vllo iungatur consortio, neque in colloquio. (Nam & anima (inquit) quæ horum quispiá tetigerit, immunda erit vsque in vesperum.) Id est, vsque in satisfactionem & emendatio nem congruam.

De tentatione & iurgio propter aquam, et de eo quod ait Moyses, Num de petra hac poterimus aquam educere, quòd Iudaeorum & pharisaeorum typum gesserit in illa incredulitate.

CAPVT VII.

CAP.XX. Cumque indigeret aqua populus, conuenerunt aduersus Moysen & Aaron, & versi in seditionem dixerūt: Vtinam perissemus cum fratribus nostris coram domino. Cur eduxistis ecclesiam domini in solitudiné, vt & nos & nostra iumenta moriamur? &c.) Post multos circuitus venerūt in desertum Sin. Hoc idem scriptura dicit esse quod & Cades. Nota res gesta, qua irritauerunt do
Psal.105. minū ad aquas contradictionis, more suo tétantes & murmurantes, & vexatus est Moyses propter eos, quia exacerbauerunt spiritū eius, & distinxit in labijs suis. Multum distinxit, multum & longè aliter quá solitus erat, locutus est in labijs suis. (Audite, inquit, rebelles & increduli. Num de petra hac vobis aquā poterimus eijcere?) Non sic loqui cōsueuerat, verbi gratia, cum mare diuideret, imò cum tam multis plagis Aegyptū verberaret. Non dixit, nū de fluuijs ranas poterimus eijcere, num grandiné cum igne de cælo deponere, num mare rubrum in diuisiones poterimus diuidere? Hic exacerbatus eius spiritus, penè fidem perdidit, & ita distinxit in labijs suis. Vndè & séntétiā protinus accipit. (Quia non credidistis mihi, ait dominus, vt sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quā dabo eis.) Porrò quod petra in mysterio vel in figura Chri
1.Cor.10. stus fuerit, iamdudum cum apostolo Christi totus mūdus canit. Cuius paulò suprà in virga, quę floruit, nucemq; protulit, sacrosanctā spectauimus incarnationem, eiusdem in hac petra percussa salutiferā intelligimus passionem. Moyses petrę percussor, & hoc loco incredulus, Moyses, inquam, & Aaron hoc loco increduli, item in mysterio vel figura scri
bę fuerunt & pharisęi. Populus sitiens, turba Ioan.7.
erat dominum Iesum libenter audiens, vndè exacerbati illi dixerunt. Sed turba hæc quæ non nouit legē, maledicti sunt. Nū (inquiūt) de petra hac vobis aquam poterimus eijcere? Puta scribas & pharisęos de illa Petra, de ipso Christo dixisse. Num ab isto seductore sanā doctrinam speratis bibere? Item: Dæmoniū Ioan.10.
habet, & insanit. Quid eum auditis? Ita malè distinxerunt in labijs suis. i. contra propriam sunt conscientiam locuti. Sciebant enim (verbi gratia) quod in spiritu Dei eijceret dæmonia, & tamen pessima labiorū suorum distinctione dixerunt: In Beelzebub principe dæ Matth.12.
moniorū eijcit dęmonia. Cum hoc furore increduli, & turbidi percusserunt petram iustitiæ. Bis percusserunt: duobus enim lignis vnius crucis Christū crucifixerunt linguis suis & manibus gentiliū. Hoc facto, egressæ sunt aquæ largissimæ. Nihil verius, passo namque
Christo fluxerunt aquæ scripturarum, torré CAP.XX.
tes gratiarum spiritus sancti inundauerunt, & antea quidem scripturę legebantur, sed nō intelligebãtur: Legebatur occidēs litera, sed non fluebat viuificantis spiritus viua & salutaris aqua. Ité & antea nonnullis spiritus datus fuerat, sed non in remissionem peccatorum datus fuerat. Nōdum enim (inquit Euangelista) fuerat spiritus datus, quia Iesus nō Ioan.7.
dum fuerat glorificatus. Datus ergo fuerat in diuersarum distributiones gratiarum, ver bi gratia, in prophetiam, quam & habere, & mali esse possunt, sed non (vt prædictum est) in reconciliationem vel remissionem peccatorum. Quia non credidistis (inquit) mihi, vt sanctificaretis me corā filijs Israel, non introducetis hos populos in terrā quam dabo eis. Non inquā introducetis. Parum pro mysterio dictum est. Imò & non introibitis. Nam reuera in istis, scilicet scribis & pharisęis illius maximè accipimus iuramenti sententiā, qui
bus iuraui in ira mea, si introibunt in requié Psal.94.
meam. Væ igitur vobis scribæ & pharisæi & Luc.11.
legisperiti, quia tulistis clauem scientiæ, Ipsi non introistis, & eos qui introierunt, prohibuistis. Non introibitis in requiem domini. Quinimò, vobis foris stantibus, & vacantibus, alijs committetur officium introducendi. (Hęc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra dominum, & sanctificatus est in eis.) Hęc, inquit, est aqua contradictionis. Contradicunt Iudęi, contradicunt hæretici aquæ, quæ de latere domini proflu Ioan.7.
xit fluminibus aquæ viuæ, quæcunq; fluunt de ventre in illū credentis. Veruntamé inter ipsas contradictiones sanctificatus est in eis sanctus sanctorum, clarificat⁹ est in eis: nam ex ipsa contradictione gloriosior ascendit.

Quis mysticè sit, qui post virgam floriferam, post aquã de petra productam, non sinit Israel per se transire.

CAPVT VIII.

Misit interea nuncios Moyses de Cades ad regē Edom, qui dicerent. Hæc mādat frater tuus Israel: Nosti omnem laborem qui apprehendit nos, quomodo descenderūt patres nostri in Aegyptū, & habitauerimus ibi multo tempore, afflixeruntq́; nos Aegyptij, & patres nostros, & quomodo clamauerimus ad dominum, & exaudierit nos, miseritq́; angelum, qui eduxerit nos de Aegypto. Ecce in vrbe Cades, quæ est in extremis finibus tuis, positi obsecramus. vt nobis transire liceat per terram tuam, &c.) In manifesta litera ne moremur, mysteriorum ordinē prosequamur. Quis est iste Edom, qui post virgam floriferam atq; fructiferam, post aquam de petra productam, postulantibus nuncijs, obsecramus vt nobis transire liceat per terram tuam. (Non transibis, inquit, non transibis, alioquin armatus occurram tibi, statimque egreditur obuius cum infinita multitudine & manu forti.) Quis, inquam, secundū mysterium est iste Edom? Nempè ille est, cōtra quem querela personat prophetica: Memento domine filiorum Edom in die Hierusalem. Qui dicunt, exinanite exinanite vsque ad fundamentū in ea. Ipse est nomine & carne Israel, re autem vel moribus Edom, qui pro coctione rufa, pro sanguine Christi, vt illo saturaretur, vendidit primogenita sua, cuius erant patres, & testamētum, & legislatio, & obsequiū, & promissa, cui cuncta hæc supplantauit Iacob, id est, euangelica Christi ecclesia. Huic Edom dixerunt nuncij domini, nuncij euangelici, pacem portantes pedibus speciosis, qui aquam de petra supradicta fluētem biberunt primi. Obsecramus, vt nobis transire liceat per terram tuam, transire per terram Iudæā, prædicare per synagogas tuas in templo tuo, circa domos tuas gratiam euangelicā. Non transibitis per me, inquit. Hoc dixit insuper, & cæsis denunciauit, ne transirent per se, ne loquerētur in nomine Iesu vlli hominum. Igitur armatus occurrit, qui cæsis hoc denunciauit. E contrariò illi. (Per tritam (inquiunt) gradiemur viam.) Id est, antiquam, & benè notam tenebimus doctrinam. Trita namque via est euangelium, trita fide patriarcharum, trita testimonijs legis & prophetarum. Nihil ergo dicendo nouum, nihil docendo quod non constat auctoritate scripturarum per tritam gradiemur viam. (Si (inquiunt) biberimus aquas tuas,) Id est, si euangelizantes tenuem sumpserimus victū, quid magnum hoc est? (Dabimus quod iustum est.) Metētes carnalia, seminabimus spiritualia, hoc nempe iustū est: dignus est enim operarius mercede sua. Perseuerauit ille Edom, dicens: (Non transibitis,) non hic euangelizabitis. (Insuper & egressus est obuius cū infinita multitudine, & manu forti.) Nam alios quidem occidit, alios flagellauit, alios lapidauit, & de ciuitate in ciuitatem persecutus est. (Quamobrem diuertit ab eo Israel.) Dixeruntq́; Vobis quidem primùm oportebat loqui verbum Dei, sed quoniā repulistis illud, & indignos vos iudicastis æternæ vitæ. Ecce conuertimur ad gentes.

Psal. 136.
Rom. 9.
Esa. 52.
Acto. 5.
1. Cor. 9.
Matth. 23.
Act. 13.

De obitu Aaron, quòd mysticè sacerdotium Iudæorū significauerit finem habiturum.

CAPVT IX.

Cvmq́; castra mouissent de Cades, venerunt ad montem Hor, qui est in finibus terræ Edom. Vbi locutus est dñs ad Moysen: Pergat (inquit) Aaron ad populos suos. Non enim intrabit terram quam dedi filijs Israel, eo quod incredulus fuerit ori meo ad aquas contradictionis.) Et si interdū nomine & officio magnum sacerdotem Christum significare potuit Aaron, moriendo tamen nequaquā illum significare meretur, qui manet in æternum, qui sempiternum habet sacerdotium, præsertim, quia celerioris causa mortis illi est, quia incredulus fuit ori domini ad aquas contradictionis. Moriendo ergo propter peccatum suum, illius sacerdotij significat occubitum, cuius officiales in peccato suo mortui sunt, sacerdotij Iudaici, sacerdotij carnalis & vmbratici. Porro Mariæ mors, paulò antè cō memorata, nulla præcedente vel præscripta peccati causa, finem legalis obseruantiæ præfigurat, quæ non propter erroris malitiā, sed propter melioris gratiæ prærogatiuam erat interitura. (Tolle, inquit dominus) Aaron & filium eius cum eo, & duces in montē Hor.) Hor lumen interpretatur: Aaron ergo, in montem Hor moritur: futurum enim erat, vt manifestatione veritatis vmbraticum Iudæorum sacerdotium destrueretur. Sanus & valens ad mortem proficiscitur pedibus suis: sacerdotes namque Iudæorum, dum se valere & iustos esse arbitrātur, in peccato suo moriuntur. Vndè grauiter illos in psalmo denotari animaduersum est, dicente ex persona Christi: Et irruerunt in me fortes, videlicet tanquam frenetici dum medicum percutiūt, sanos se esse putantes. Spoliatur vestibus suis, vt moriatur: templum namque illorum, & omne sanctuarium destructum est, ne Iudæi de vitali virtute sacerdotij sui saltē falsò glorientur. Moritur autem Aaron, sicut inferius scriptum est, anno quadragesimo egresionis filiorum Israel ex Aegypto, mense quinto, prima die mensis, cùm esset annorum centū viginti trium.

Psal. 58.

Quod Chananeus rex Arad, qui pugnauit contra Israel, diabolum significet, & quòd vt vinceret, voto se obligans Israel, prædicatorum deuotionem significet.

CAPVT X.

CA. XXI. QVod cũ audisset Chananæus rex Arad, qui habitabat ad meridiem, venisse filij Israel per exploratorum viam, pugnauit contra illum, & victor existens duxit ex eo prædam. At Israel voto se obligans ait: Si tradideris populum istum in manu mea, delebo eius vrbes, &c.) Secúdum ordinem spiritualiũ, gesta hæc historica procedunt. Passo nanque Christo & glorificato, ac spiritu dato, per petram percussam, & aquas exinde fluentes significatum est. Postquam vetuit Edom, id est, terrenus, vel sanguinolentus Iudaicus populus, transire Israel per terrã suam, prohibuitq; Christi apostolos, nouam in synagogis suis prædicare gratiam, audiuit Chananæus rex Arad, id est, persensit princeps vel possessor mundi huius diabolus, qui per Chananæum regem Arad mysticè intelligitur. Chananæus namque possidens, Arad descendens interpretatur. Descendẽs autem & deorsum

Matth. 12. fluens est diabolus, possidens, id est, princeps mundi huius: Audiuit, inquam, & ignorare non potuit prædicationis euangelicæ gratiã, per exploratorum viam, id est, per apostolorum instantiam, cùm possideret gentes ille fortis armatus, & in atrio suo pace longæua securus regnaret, non legitimus rex, sed raptor imperij tyrannus. Cùm igitur audisset, salutem proficisci ad gentes, pugnauit contra illum spiritualẽ Israel, & victor existens, duxit ex eo prædã. Pugnauit itaq; regum & imperatorum legibus & armis, persecutiones excitauit, edicta proposuit, scindensq; corpora, quorũ animas contingere nequiuit, quasi prædam duxit, eademque corpora quasdam animarũ vestes pœnaliter distraxit. Hoc modo ad horam quidem vicit, sed extrinsecus vincens, intrinsecus victus est, suisq; victores gloriosiores effecit martyres. At Israel voto se obligans, ait: Si tradideris populum istum in manu mea, delebo vrbes eius. Tali voto se obligans ille Israel, nõ sibi, sed Deo se pugnare professus est, & idcirco. (Exaudiuit dominus vocẽ eius, & tradidit Chananæũ.) Sic planè nostri prædicatores pedib⁹ speciosis pacẽ no-

Esa. 52. bis portantes, non quæ sua sunt, sed quæ Iesu

Philip. 2. Christi quærere proposuerunt: & idcirco desiderium illorum exaudiuit dominus, præparationes cordis eorum audiuit auris eius, vt vincerent Chananæum, vt de antiquis sedib. malignum possessorem eijcerent, diabolum principem mundi huius, rectorem tenebrarum. (Quem ille interfecit, subuersis vrbibus eius, & vocauit nomen loci illius Horma, id est, anathema. Notandum, quòd vbi primùm pugnando vincit ille carnalis Israel, victoriæ causa efficiens damnatio cupiditatis est. Sic planè vincit spiritualis Israel, triumphalemq; militia eius profectum habet, vbi castè & sola charitatis intentione verbum Dei annunciat, & pro corona cælesti legitimè certãs, vanitatem gloriæ sub pedibus calcat. Tales duces nostri prædicatores Christi, mundum vicerunt, Chananæum illum, id est, diabolum, de regno suo exturbauerunt.

De ignitis serpentibus, quos misit dominus in populũ, & de serpente æneo, quem exaltauit Moyses.

CAPVT XI.

PRofecti sunt autem & de monte Hor per viam, quæ ducit ad mare rubrum, vt circumirent terram Edom, & tædere cœpit populũ itineris ac laboris.) Ac deinceps. (Quãobrem misit domin⁹ in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas & mortes plurimorum, venerunt ad Moysen, atque dixerunt: Ora, vt tollat à nobis serpentes. Orauit Moyses pro populo, & locutus est dominus ad eum: Fac serpẽtem æneum, & pone eum pro signo.) Præsentis loci mysterium occultum lux euangelicæ veritatis splendore proprio reuelauit. Dixit enim: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in ipsũ, nõ pereat, sed habeat vitam æternam. Dixerat autem ante hæc: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Ergo & hoc in figura nostri factum est, quos re uera serpẽtes momorderunt tam multi, quã multos deos patres nostri coluerunt, quàm multis vitijs, & animæ & corpora nostra deuastata sunt. Ergo quorũ per ministeriũ nos ex aqua & spiritu sancto renati sumus, vt Dei possimus videre regnum, ipsi illum (vt prædictum est) Chananæum spiritualem interfecerunt: & dum signum crucis Christi, Imò crucifixum ipsum nos adorare docuerunt, quasi serpentem æneum pro signo posuerunt. Quem cum percussi aspicimus, sanamur: credentes namque in eum, non perimus, sed vitam æternam habemus. Res præclara & splẽdida, sed quia penè cunctis nota, totoq; orbe celeberrima est, & nos longum iter proficiscimur, nunc illam breuiter tetigisse sufficiat.

Ioan. 3.

CA. XXI

Ioan. 6.

De Moab, quod interpretatur ex patre, quòd per illũ figurentur hæretici.

CAPVT XII.

ET inde mouentes, venerunt ad torrentẽ Zared. Quem relinquentes, castrametati sunt contra Arnon, quę est in deserto. & prominet in finibus Amorræi. Siquidem Arnon terminus est Moab, diuidens Moabitas & Amorræos.) In manifesta historia postquam serpens æneus positus, pro signo est: quem à serpentibus percussi aspiceret & sanarentur, tandem peruenitur ad terminos Moab, quia videlicet postquam filij Dei signum per totũ mundum visibiliter quoque exaltatum est, vt simulachris gentium relictis fidelis Israel hoc potius adoraret, hæreticorum peruersitas ex aduerso fidei suborta est, Zared, alienus: Arnon, maledictio eorum: Amorræus, amarus: Moab, ex patre interpretatur. Qui-

bus nominibus abalienatio, maledictio, atq; amaritudo hæreticorum, qui ex patre diabolo sunt, rectè subintelligitur. (Vndè dicitur in libro bellorum domini. Sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati sunt, vt requiescerent in Arnon, & recumberent in finibus Moabitarum.) Nulla cócludit ratio, materiales fuisse libros bellorum domini, ante hæc eius, qui hæc loquitur, Moysi scripturam. Sed nec vlla alia nouimus bella domini, nisi illa, quibus aduersum omnem impietatem per fideles homines dimicat sermo domini. Ergo quod dicitur, prophetia est, quam in libro cælesti Moyses iste vidit eisdem oculis quibus videre meruit, aut potuit cuncta cælestia, quorũ secundum exéplar quod in monte monstratum est illi, dixit hæc & fecit atq; instituit ceremoniarum decreta, quibus in tabernaculo manufacto deseruiret populus carnalis. Dicitur ergo in libro bellorum domini, notum & celebre est in fide euãgelicæ veritatis, vbi vera & fortia leguntur bella domini.

Exo. 25.

De torrentibus Arnon, quid significet eloquentiam hæreticorum, & quomodo fiat in eis sicut factum est in mari rubro, & de carmine Israel pro puteo.

CAPVT XIII.

Sicut fecit (inquit) in mari rubro, sic faciet in torrétibus Arnon.) Quomodo fecit in mari rubro? Respiciens (inquit) dominus super castra Aegyptiorum, per columnã ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruũ, ferebanturq; in profundum. Torrentes Arnon, fluuij sunt eloquentium hæreticorum, scandentiũ superbiæ currum, rotantium verba peccati contra Christum, & sanctum eius catholicum populum. Istis igitur de libro bellorum domini, de omni libro catholicæ veritatis, vel diuinæ auctoritatis prędicitur, quia secundum similitudinem Pharaonis & exercituum eius, ipsi quoque subuertentur, & in profundum inferni cum diabolo præcipitabuntur. (Scopuli torrentium inclinati sunt, vt requiescerent in Aran, & recumberét in finibus Moabitarum.) Per metaphoram sub inclinatorum nominibus scopulorum, timorem exprimit Moabitarum, trementium ad introitum filiorum Israel & requiescentium in Aran. i. spem suã ponentium in hariolo Balaam, quem adduxerant de Aran vt recũberent in finib. Moabitarum, videlicet cum de finibus eisdem filios Israel abegissent, maledicente illis Balaam. (Ex eo loco apparuit puteus. Super quo locutus est dominus ad Moysen: Congrega populum, & dabo ei aquam. Tunc cecinit Israel carmen istud. Ascendat puteus concinebant, puteus quem foderunt principes, & parauerunt duces multitudinis, in datorem legis, & in baculis suis.) Iuxta historiam nó valdè magnum, aut carmine dignum fuit, quod ex eo loco puteus apparuit: maiora enim apparuerunt illis, verbi gratia: Quãdo aqua de petra percussa profluxit, & nullum tamen tunc Israel carmen cecinit. Scrutemur ergo mysterium, quod verè iucundo carmine est dignum. Scopuli torrétium, id est, auditores vel miratores hæreticorum inclinati sunt vt requiescerent in Aran, quando ipsi reges vel imperatores tam Christianæ fidei, quàm suæ dignitatis obliti, benedictionibus, imò maledictionibus hæreticorum se submiserunt, suamq; spem in illis posuerunt, quasi in Balaã, delectati pulchritudine loquacitatis eorum, quæ intelligitur per Aran. Aran quippe interpretatur decus. Et recumbentes in finibus Moabitarum, id est, communioni illorũ cum defensione adhærentes, qui ex patre diabolo sunt. Ex eo (inquit) loco apparuit puteus. Nihil verius, nihil certius. Nam reuera có tentionibus hæreticorum excitati principes ac duces nostræ fidei, orthodoxi atq; catholici viri, altiùs profunda scripturarum scrutati sunt, & ita puteum aquæ viuæ foderunt, atq; parauerunt in baculis suis. Non autem in baculis suis, sed in datore legis, cum baculis suis, quemadmodum apostolus, cum dixisset: Plus omnibus illis laboraui, continuò subsecutus, non autem, inquit, ego, sed Dei gratia mecũ. 1. Cor. 15.
Baculi ducum vel principum nostræ multitudinis, quibus foderunt puteum in datore legis, fortes ac perseuerantes animi fuerunt, quibus pugnando magistri ecclesiæ contra blasphemias hæreticorum veritatem nobis aperuerunt scripturarũ in datore legis. i. coo perante gratia Dei. Ascendat puteus, cócinebant, &c. Qui concinebãt? Planè qui tenebãt, imò qui & tenent fidem catholicam, qui sanę doctrinæ sitiunt & libenter bibunt aquã viuã vniuersus spiritualis Israel, omnes veri Israelitæ, in quibus dolus nó est. Ascendat (inquit) puteus. Quo vel vndè ascendat? De profundis suis ascendat ad labella sitientium, ad ora manusque paruulorũ, vt sine difficultate bibant aquam viuam, salientem in vitam æternam, quod & factũ est, quia duces & principes foderũt, quia scripturas sacras fideliter exponendo, nobis intelligibiles fecerũt. Vndè acceperũt hoc? (De solitudine Mathana, de Mathana in Nahaliel, de Nahaliel in Bamoth. Bamoth vallis est in regione Moab in vertice Phasga, quod respicit contra desertum.) Nó solum iuxta literam hæc nomina mãsionum filiorum Israel sunt, sed in spiritu propheticę gratię ducũ vel principum prędictorum merita vel profectus significant. Mathana, donum: Nahaliel, ascésio Dei mei: Bamoth, excelsa: Phasga, os multũ siue os dilecti. De solitudine inquit Mathana. i. de dono perfecto &, dato optimo, quòd de sursum est descendens à patre luminum. Nahaliel, id est, ascensioné Dei, duces isti ascéderũt, primò p actiuę vitę virtuté, deinde in Bomoth. i. in excelsam cótemplatiuę vitę gratiã, ac deinceps vallis est illis in regione Moab, quòd nimirum est secũdum literam in vertice Phasga, quod tamen verum

Exod. 14.

Ioan. 4.

verum est secundum spiritum, nam egregia est illis humilitas in magna & alta sapiētia vel scientia, cùm oris mulu vel dilecti, multa & dilecta facundia, quod respicit contra desertum, id est, toto studio pugnat cōtra desertoris diaboli mendacium.

Quamobrem obsecrauerint Zeon regem Amorræorũ, vt liceret sibi transire per terram eius, cùm terrã Chanaan possidere deberent.

CAPVT XIIII.

Misit autem Israel nuncios ad Zeon regem Amorræorum, dicens: Obsecro vt transire mihi liceat per terram tuam. Non declinabimus in agros & vineas, non bibemꝰ aquas de puteis. Via regia gradiemur, donec transeamus terminos tuos. Qui cōcedere noluit, vt transiret Israel per fines suos, &c.) Omisso interim quid fuerit Moab, quod postmodum narraturꝰ est, iam dicit quid fecerit, quidque receperit Zeon rex Amorræorum. Quomodo autem ad hunc mittit Israel nuncios obsecrans vt transitum concedat per terram suam? Cur non terram eius inuadit iure prælij, cùm terram Chanaan possidere deberit, sicut patrib. eius Deus repromisit: Amorræus autem ęquè vt Iebusæus filius Chanaan extiterit? Nonne Amorræum qui habitabat trans Iordanem, Israel expugnauit? Quare ergo nūc ad Zeon regem Amorræorũ nuncios circa Iordanem mittit, obsecrans per terram eius sibi transitum cōcedi? Videlicet quia terra hæc Amorræorũ fuerat terra Moab. Porrò Moyses in Deuteronomio: Venimus, inquit, ad iter, quod ducit ad desertum Moab. Dixitq; dominus ad me: Non pugnes contra Moabitas, nec ineas aduersus eum prælium. Non enim dabo tibi quicquam de terra eorum, quia filijs Loth tradidi Ar in possessionem. Igitur quasi quęreres. vt quid Israel per nuncios obsecrat, vt sibi terrã Amorręi trāsire liceat, nō declinabimus, inquiēs, in agros & vineas, non bibemus aquas de puteis, donec transeamus terminos tuos: cùm iuxta iuramentum, quod disposuit ad Abrahã, quod iurauit ad Isaac, quod statuit ad Iacob in testamentum æternum, sperare deberet, totam terram Chanaan funiculum hæreditatis suę, de quo & Amorræꝰ erat, subinde causam reddidit, dicens: (Vrbs Esebon fuit regis Zeon Amorræi, qui pugnauit contra regē Moab, & tulit omnem terram quę ditionis illius fuerat vsq; Arnon.) Atq; hoc ipsũ scripturæ auctoritate, quæ nulla erat, probare non valēs, prouerbio vulgi ore hactenus cantato comprobat, dicēs: (Idcirco dicitur In prouerbio, Venite in Esebon, ædificetur & constituatur ciuitas Zeon. Ignis egressus est de Esebon, flãma de oppido Zeon, & deuorauit Arnō Moabitarum, & habitatores excelsorum Arnon. Væ tibi Moab, peristi popule Chamos, &c.) Ex hoc prouerbio, quo & victo illuditur, & victori applauditur, non minus firmiter quã scripto Israeli comprobatur, quòd terra illa

Deut.2.

Psal.104.

nō fuerit de funiculo hæreditatis eius. Verũtamen quod non erat iure hæreditatis, factũ est, vt ei esset iure prælij. (Noluit enim (inqt) concedere, vt transiret Israel per fines suos, quin potius exercitu cōgregato, egressus est obuiã in deserto, & venit in Iasa, pugnauitq; cōtra eum. A quo percussus est in ore gladij, & possessa est terra eius, ab Arnon vsque Iecboch, & filios Ammō, quia forti præsidio termini tenebantur Ammonitarum.) Quo præsidio termini tenebantur Ammonitarũ? Videlicet præsidio Dei, quemadmodum itidē in Deuter. Moyses dixisse Deum commemorat his verbis: Tu transibis hodie terminos Moab, vrbem nomine Ar, & accedes in vicina filiorum Ammon. Caue ne pugnes cōtra eos, nec mouearis ad prælium. Non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filijs Loth dedi eam in possessionem.

Deut.2.

Quid spirituale designet, quòd transiturus Iordanem Israel, iam circa Iordanẽ vrbes ac viculos possideat.

CAPVT XV.

Transiturus Iordanem Israel, iam citra Iordanem vrbes ac viculos possidet terram regis Amorræorum, & terram Og regis Basan, de quo postmodũ subditur. Et occurrit ei Og rex Basan, pugnaturus in Edrai.) Ambo fuere reges Amorræorum, quemadmodum in Deuter. dicitur: Tulimus in illo tempore terrã de manu duorũ regum Amorręorũ, &c. Ac deinceps: Solus quippe rex Og Basan restiterat de stirpe gigantum. Mōstratur lectus eius ferreus, qui est in Rabath filiorum Ammon, nouē cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus. De stirpe inquit gigantum, non vtique illorum, qui ante diluuium fuisse memorantur, dicente scriptura: Gigantes autem erant super terram in illis diebus, sed eorum qui post diluuium esse potuerũt, sicut Enachim: Solꝰ autem restitisse dicitur, fortassis idcirco, quia singulariter superbus præ cæteris erat magnis & staturosis hominibus. Iam ergo (vt prædictum) necdũ transito Iordane, terram possidet Israel. Penè huic simile est, quòd spiritualis Israel, cuius pars dominus, cuius funiculus, cuius hæreditas terra viuentium est, iam in isto seculo necdũ trãsito Iordane, necdum secunda beatificatus resurrectione, diuitum secularium regum atq; imperatorum diuitias possidet, castella obtinet, ciuitatib. præsidet. De sancta Christi ecclesia loquimur, de apostolicis gradibus dicimus, quorum patres ac principes verbi Dei gladium tenentes, adeò conualuerunt, adeò fortes in bello facti sunt, vt dum tyrannorũ, regumque fortium Christi iugo subijciendo animas, regnorum quoque partes maximas in vsus seruorum Christi quasi optima diripuerunt spolia. Et hæc quidem diligentibus Deum omnia cooperãtur in bonum, nec pro ista temporali mercede priuantur æterna: quia

Deut.3.

CA.XXII

Gen.6.

Rom.8.

Luc. 10. na: quia videlicet, dignus est operarius mercede sua, quantam fidelibus Christi ministris
1. Cor. 10. digne seminantibus spiritualia, nemo mortalium de suis carnalibus compensare valeat. Veruntamen eis qui nullo æternorum bonorum amore trahuntur, & Christum annūciant, vt non quæ Iesu Christi, sed quæ sua
Philip. 2. sunt acquirant, eis inquam, rectè ac legitimè
Math. 6. dicitur, quia receperunt mercedem suam: & idcirco quasi cum filijs Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manasse, de quibus posterius dicendum est, citra Iordanem residentes, secūdam resurrectionis non habebunt gloriam.

De cupiditate Balaam, et quod ipse fuerit qui in libro Iob, Heliu dicitur.

CAPVT XVI.

CA. XXII Profectique, castrametati sunt in campestribus Moab, vbi trans Iordanem Hiericho sita est. Videns aūt Balac filius Sepphor, omnia quæ fecerat Israel Amorrҿo, & quòd pertimuissent eum Moabitæ, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian. Ita delebit hic populus omnes qui in finibus nostris commorantur, quomodo solet bos herbas vsq; ad radices carpere. Ipse erat eò tempore rex in Moab. Misit ergo nūcios ad Balaam filiū Beor hariolum, qui habitabat super flumen terræ filiorū Ammon, &c.) Hunc Balaam diuinum siue hariolum, Hebræi tradunt eum fuisse, qui in libro Iob dicitur Heliu, primò virum sanctum, & prophetam Dei, postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini siue harioli vocabulo nuncupatum. Denique quod inobediens Deo fuerit, quòd munera desiderauerit, quòd Israel maledicere cupierit, ratio manifesta conuincit. Vocatus à rege Moab dicente. (Ecce egressus est populus ex Aegypto sedans contra me. Veni igitur & maledic populo huic, quia fortior me est, &c.) Ille nuncijs habentibus diuinationis pretium in manibus. (Manete hic (inquit) nocte, & respondebo quicquid mihi dixerit dominus.) Non dixit, absit hoc à me, non maledicam populo huic, pecunia tecum sit in perditiōe: sed explorat improbus Dei secreta semel & iterum, si fortè permitteret Dei patientia, quòd vt faceret, suadebat ardens cupiditas. Adeò munerum cupidus vel maledicendi fuit, vt dimissus sub conditione à Deo dicente: (Si vocare te venerunt homines isti, surge & vade cum eis: ita duntaxat, vt quod tibi præcepero, facias.) Surrexit protinus manè, id est, cum festinatione, contempta conditione, ad modum videlicet seruorum nequam, ad oculum seruientium, qui dum missi vel dimissi fuerint ad licita, præsumunt perpetrare & illicita. Idcirco stetit angelus domini cōtra illum euaginato gladio, vt animaduerteret ex pœna præsenti, quàm durū sit abuti permisso, vel dissimulare imperium domini.

Quod eorum formam gesserit prælatorum, apud quos cuncta venalia sunt, vnde & redargui possunt, sicut istum subiugale mutum animal redarguit.

CAPVT XVII.

Quorum iste formam prætulerit, ex apostolicis claret literis. Apostolus Petrus
cum dixisset de pernitiosis, ac blasphemis, 1. Pet. 2.
post aliqua, cor exercitatum auaritia habentes maledictionis filij derelinquentes rectam viam errauerunt, cōtinuò subiunxit. Secuti viam Balaam ex Bosor, qui mercedē iniquitatis amauit. Correptorem verò habuit suæ vesaniæ subiugale mutum animal hominis voce loquens, corripuit prophetæ insipientiam. Iudas quoque in epistola sua cum dixisset: Hi autem quæcunque ignorant, blasphemant, quęcunque autem tanquam muta animalia naturaliter norunt, in his corrumpuntur, cōfestim subsecutus ait: Væ illis qui in via Cain abierunt, & errore Balaam mercede effusi sunt, & in contradictione Chore perierunt. Igitur Balaam, quod interpretatur vanus populus, vanitatis illorum tenet formam, qui in ecclesia nominetenus, & vana professione positi, quemadmodum iste qui de Sem æquè vt Abraham ortus fuit, & ad fidem & sortem Abrahæ non pertinuit: cum oculos habeant plenos adulterij & incessabilis delicti, sintque maledictionis filij, maledictiones siue benedictiones, quascunque cantitant, pretio vendunt, & apud eos cuncta venalia sunt. Cumque sint eiusmodi blasphemi, atq; corrupti, penes se solos arbitrantur, omne sacrum solum, quod ipsi dant, hoc esse sanctum: solos eos esse benedictos, quibus benedixerint, & maledictos in quoscunque maledicta congesserint. Nihilominus Balaac, quod interpretatur lingēs vel elidēs, qui & ipse de Sem extitit, Moab quippe natus est de Loth, nepote Abraham, illorum exemplum est, qui in ecclesia positi, & falso nomine Christiani, tales sibi pratio conducunt arbitros benedicendi atque maledicendi, & idcirco criminis eiusdem habētur cum ipsis qui vendunt emptores improbi, de templo Dei cum funiculo furoris eius eijciendi, lingentes atque elidentes, vitijs adulantes, & omne opus virtutis quo possunt elidentes. Hæc vbi aguntur, ora subditorum, iusta laxantur licentia in reprehensionem prælatorum. Nam ecce iste mercedem iniquitatis secutus, correptorem (vt iam dictum est) habuit suæ vesaniæ: mutum subiugale animal Esa. 9.
hominis voce loquēs corripuit prophetæ insipientiam: Quamlibet subiugalis sit, quamlibet frœnum sessoris in ore susceperit: tamē Math. 21.
si angelum domini viderit in via stantem euaginato gladio: si inquam illum magni consilij angelū in euangelica via viderit. vendentes & ementes terribili sententia de templo de domo patris eijcientem, quē sessor. i. prælatus suus videre non valet, auaritia cęcatum

tor habens, auertet se de itinere, illumque quamuis irascentem, quamuis etiam verberantem prohibebit iniquum cupiditatis opus perficere. Nunc harioli vel diuini huius prophetica verba carpamus.

Quomodo non sit mirandum, quòd Dominus verbum in ore eius posuit, & quid in prima parabola eius prophetauerit.

CAPVT XVIII.

CAPVT XXIII. Assumpta parabola sua dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabitarũ, de mōtib. orientis. Veni, inquit, & maledic Iacob, propera, & detestare Israel. Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? Qua ratione detester, quem nō detestatur Dñs? De summis silicib. videbo eum, & de collib. considerabo eum. Populus solus habitabit, & inter gentes non reputabitur. Quis dinumerare posit puluerẽ Iacob, & nosse numerum stirpis Israel? Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia.) Hoc verbum (inquit) posuit dñs in ore eius, ne fortè mireris, quod propheta tã pessimè inter aras Balac, deumq; diuisus admitti potuit, vt poneret dñs verbum in ore eius, vt idololatræ atq; hariolo verbũ suum deus

1. Reg. 15. imponere pateretur. Sed enim fidelis Samuel propheta domini, cũ dixisset ad Saul: Melior est obidientia quã victimæ, & auscultare magis quã offerre adipem arietũ, continuò subiunxit. Quoniam quasi peccatum hariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Sed de illo postmodũ scriptura refert: Abijt etiam ipse in Ramatha, videlicet persequens Dauid, & venit vsq; ad cisternam magnam, quæ est in Socoth, & interrogauit & dixit. In quo loco sunt Samuel

1. Reg. 19. & Dauid? Dictumq; est ei. Ecce in Aioth sũt in Ramatha, & factus est etiã super eum spiritus domini, & ambulabat ingrediens, & prophetabat vsq; dum veniret in Aioth in Ramatha. Et expoliauit se etiã vestimentis suis, & prophetauit cum cæteris corã Samuel. Et cecinit nudus tota die illa & nocte. Igitur quoniã vsq; hodie per Indignos spiritus mysteria loquitur, ita vt in euangelio quoq; di-

Marc. 1. cat spiritus malignitatis: Scio quis sis sanctus Dei, nō quis dicat, sed quid dicat audiamus. Assumpta (inquit) parabola sua. Parabolicã dictio ab eo incipitur, quòd ait, de summis silicibus videbo eum, & de collib. considerabo illum. Nã quod præmisit, quomodo maledicam cui non maledixit Deus: qua ratione detester quẽ dominus non detestatur, nudus & manifestus secũdum proprietates vocum veritatis est sensus, Nemo quippe male dicere aut detestari efficaciter potest eum, cui à domino benedictio data est, cuius laus vel testimonium ex deo est. Igitur de summis silicibus videbo eum, & de collibus considerabo illum cùm dicit, patrẽs excelsos, patriarchas summos, intellige istius populi patres nō tam carnis eorum, quã fidei. De illorum silicum de illorũ collium altitudine, dignitatẽ illius populi contemplare. Nunquã enim melius intelligis, quid amplius Iudæo sit quã Gentili. Cùm dicis cum Apost. quia horum est adoptio, & testamentũ, & gloria, & legislatio, & obsequium, & promissa, & eorum patres, ex quib. secundum carnẽ Christus, qui est super omnia deus benedictus in secula: profectò de summis silicib. vidisti, de

Rom. 9. collibus hunc populum gloriosum conside rasti. Quid de illo videbo de summis silicib. qualẽ illum considerabo de collibus? Populus, inquit, solus habitabit, & inter gentes nō reputabitur. Abrahã, inquit, & filij eius: filij; in quã non carnis, sed promissionis: solus habitabit, solus & singularis erit cultor vnius Dei, populus vnius principis, corpus vnius capitis: solus, inquam, habitabit, solus benedictionem hæreditate possidebit, quã patri eius Abrahæ pollicitus est, dicens: In semine

Gen. 22. tuo benedicentur omnes gentes. Quamuis

Ioan. 11. de cunctis gentibus colligẽdi sunt, quamuis de cunctis mundi partibus congregandi sũt in vnum, qui dispersi fuerant filij dei, iã post sui congregationẽ, post acceptam dei benedictionem, inter gentes non reputabuntur: quemadmodum ipse pater Abrahã, postquã

Hebr. 13. de gentibus est vocatus, postquam de Chaldæis est eductus, iam inter gentes non est reputatus, iam inter Chaldæos non est existimatus, habitans solus, & peregrinus, aduena, & solitarius, non hic habens manentem ciuitatem, sed futuram inquirens. Sic (inquam) omnis populus fidei eius, solus habitabit in tabernaculis, quia cum gentibus in terra ciuitates non ædificabit. Quis dinumerare

CAPVT XXIII. posit puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis Israel? Tanquam diceret: Ne, quia dixi solus habitabit, paucitatem putes populi, quem de summis silicibus vidi: ne quia dixi inter gentes non reputabitur, pauca existimes milia gentis vnicæ, quàm de collibus consideraui. Nam si quis posit hominum numerare puluerem terræ, numerare quoq; poterit puluerem Iacob, & si quis stellas cæli numerare posit, numerum quoque stirpis

Gen. 13. Israel nosse præualebit. Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horũ similia. Vana optantis suspiria, friuola & caduca prophetantis desideria. Suspirare desijt, desiderare cessauit, cum præualente cupiditate, postmodum cõsilium dedit, quid faceret populus Balac, populo huic, & idcircò mortua est anima eius morte impiorũ, & facta sunt nouissima eius Madianitarum simi-

Num. 32. lia. Nam vlciscentes se filij Israel de Madianitis, iubente Domino, istum quoque Balaã filium Beor interfecerunt gladio.

De qualitate elocutionis eius, quod more adulterantium verbum Dei sibi suauiter lenocinetur.

CAPVT XIX.

DIxitq; Balac: Veni mecum in alterum locum, vnde partem Iſraelis videas, & totum videre nó poſsis, inde maledicito eis, &c.) Cùm ea quæ ſupra ſcripta ſunt, diceret Balaam: intuebatur (vt illic præſcriptum eſt) extremam partẽ populi. i. non præſentia tantùm, ſed prophetico ſpiritu ꝑſpiciebat, quæ ventura erant diebus nouiſsimis. Verũ Balac, & quicunq; illi ſimilis eſt, quécunque ille (vt iam dictũ eſt) nomine ſignat, tantũ pręſentià curat: quæ in tempore longo fient, audire recuſat. Dicit ergo: Veni mecum in alterum locum, vnde partẽ Iſraelis videas, & totum videre non poſsis. Ac ſi dicat: Totum mihi videre noli, futura mihi nunciare noli, pręſentẽ tantúmodo rerũ partẽ vide mihi: hoc ſolũ quomodo poſsim percutere, & eijcere eum de terra mea, ꝑſpice mihi. (Sta (inqt) Balac, & auſculta. Audi fili Sepphor. Nõ eſt de' quaſi homo vt mẽtiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Dixit ergo, & nõ faciet? Locutus eſt dñs, & nõ implebit?) Notãda in omnib. dictis faceta garrulitas ꝓphetæ incõmodi. Cũcta cõgeminãdo dicit ſingula ſemel dicta, non quidẽ vocib. eiſdẽ, ſed eodẽ ſenſu repetit, vt ſit ſimilitudo diſsimilis, in morem cãtilenæ affectatæ & ſuauiter lenocinãtis. Sta (inqt) Balac, & auſculta. Itẽ repetit cõtinuò, dicens: Audi fili Sephor. Non eſt (ait) Deus quaſi homo, vt mentiatur. Et hoc ipſum congeminans protinus, nec vt filius hominis (inquit) vt mutetur. Sic, &c. Benè ergo & ipſo locutionis modo formã illorũ exprimit, qui verbum dei adulterant, qui dum benedictiones cantitant, de virtute verborũ non curant, magiſque voculæ ſuæ tripudiũ, quã diuinorum maieſtatẽ attendunt ſenſuum. Quòd Dominus grauiſsimè interdicens prædicatoribus euangelij, & neminem (inquit) per viam ſalutaueritis. Nam reuera quaſi per viam ſalutant, qui verbum Dei, quòd ore decantant, auditoribus profitere nõ deſiderãt. [*Luca 10.*]

De eo quod ait: Deus eduxit eum de Aegypto, cuius fortitudo ſimilis eſt Rhinocerotis, & cætera quæ ſecunda benedictione dixit. CAPVT XX.

NOn eſt (inquit) deus quaſi homo, vt mẽtiatur, &c. Tanquam diceret: Veni ego in alterum locum, ſed non inueni alteratum deum. Semel poſuit verbum in ore meo, ꝙ mutari non patitur, quandoquidem omnis homo mendax, & omnis filius hominis mutabilis eſt, ſed non itidem deus mentitur, nõ ſimiliter à ſua ſententia mutatur. (Ad benedicendum adductus ſum, benedictiõẽ prohibere non valeo. Non eſt idolum in Iacob, non videtur ſimulachrum in Iſrael. Dominus Deus eius cum eo eſt, & clangor victoriæ regis cum illo. Deus adduxit eum de Aegypto, cuius fortitudo ſimilis eſt Rhinocerotis. Non eſt augurium in Iacob, nec diuinatio in Iſrael. Temporibus ſuis dicetur Iacob & Iſrael quid operatus ſit Deus. Eccè populus vt leæna cõſurget, & quaſi leo orietur. Nõ accubabit, donec deuoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat.) Quaſi vinctum & catenatũ audimus prophetam, raptos veritatis argenteos ore inuito per ſingula verba proferentem. Ad benedicendum (inquit) adductus ſum, videlicet legatus ab illo qui benedictionum omnium ſolus arbiter eſt. Benedictionem prohibere volo, prohibere non valeo. Quid igitur? Inuitus benedicam, non ſpontè benedictiones canam. Nõ eſt idolum in Iacob. Non videtur ſimulachrum in Iſrael. Sed quid? Dominus deus ei' cum eo, cum eo (inquam) tanquã cum vxore vir zelator, prohibens adulterium idolorum, procul extrudens mœchiã ſimulachrorum. Et ne quando vacet, quaſi abſente viro cum idolis vel ſimulachris per nocturnum mœchari ſilentium. [*Exod. 20.*] Clangor (inquit) victoriæ regis in illo eſt. Clangor victoriæ regis, zelatoria vox eſt dicentis, à monte Synai cũ clangore buccinæ vehementius perſtrepentis. Non habebis deos alienos coram me, nõ facies tibi ſculptile, &c. Quo iure, quo debito ſolus ille vult vti quaſi lege maritali? Deus (inquit) adduxit eum de Aegypto. Nempe cauſa iuſta, cauſa legitima eſt. Eduxit hanc gentem de Aegypto in manu forti, in brachio extento, pepigitque fœdus cum ea, in aſperſione ſanguinis ſuper cunctis ſermonib. ſuis. Cuius rei memor ipſe in Ezechiele propheta dicit: [*Ezech. 16.*] Tranſiens per te vidi te conculcari in ſanguine tuo, & dixi tibi, cũ eſſes in ſanguine tuo, viue. Ac deinceps: Et tranſiui per te, & vidi te, & eccè tẽpus tuum tempus amantiũ. Et expandi amictũ meum ſuper te, & operui ignominiã tuam, & iuraui tibi, & ingreſſus ſum pactũ tecum, ait Dñs Deus. Et facta es mihi, & laui te aqua, & cæt. Igitur nõ eſt, nec eſſe licet, in Iacob idolum: nec videtur, nec videre licet ſimulachrum in Iſrael, non (inquam) eſt, nec eſſe debet augurium in Iacob, nec diuinatio in Iſrael. Quare? Quia Deus adduxit eũ de Aegypto, inquit. Et continuò: (Cuius (ait) fortitudo ſimilis eſt Rhinocerotis.) Parua dictiõe ſenſum magnificũ ſubintelligere licet. Rhinoceros, animal eſt vnicorne, Græcè ſic dictũ, ꝙ habeat cornu in nare. i. ſuper narem in fronte: tantæ fortitudinis, vt à nemine vincitantæ ferocitatis, vt à nemine contingi poſsit. Solummodo puellæ virginis (vt aiunt Phyſici) blanditias admittit, trahitur odore virginitatis, puellâq; cũ in agro adeſſe perſenſerit, vltro expetit, caput reclinat, blandoq; ſinu gratanter indormit. Illic à venatore cõpręhẽſus cõfoditur: fitq; arte, ꝙ nullis conſtare potuit viribus Hoc reſpiciẽs propheticus ſpiritus, cuius, inquit, videlicet dei fortitudo ſimilis eſt Rhinocerotis. Hoc planè tam verum, quã piũ eſt. Fortiſsimus nanque ſpirituum Deus, velut vnicornis, id eſt, potentiæ ſingularis Deus incomprehenſibilis, Deus inuictæ virtutis, poſtquam populum illum de

Aegypto

Aegypto eduxit, virginei tractus est odore vteri, virginem expetijt, virginei pudoris claustris inclusus est. Ex eo tantū comprahēdi potuit, & occidi. Igitur fortitudo eius similis est Rhinocerotis. Temporib. suis dicetur Iacob & Israel, quid operatus sit deus, id est, cū tempus fuerit, prædicabitur vero Iacob, & vero Israeli, quid adducendo hunc populum de Aegypto, significauerit Deus, vel vnde fortitudo eius similis Rhinocerotis rectè dicatur: Ecce populus vt leæna cōsurget, & quasi leo orietur. Non accubabit, donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat. Et hoc quidem secundum literam ad prælia eiusdem populi referri potest, quia duce Iosue trāsito Iordane vt leæna consurrexit, & quasi leo ortus est, nec ante accubuit in terra promissionis, donec deuoraret prædam, donec hostium sanguinem funderet. Verùm melius atque certius ad illa tempora refertur, quibus (vt nunc ait dicetur Iacob & Israel, quid operatus sit Deus. Eccè enim vbi Rhinoceros ille fortissimus ad mortem crucis de virginis sinu deductus est, populus eius vt leæna consurrexit: nam ipse princeps ex mortuis resurgens quasi leo ortus est secundum prophetiam Iacob, dicē-
Gen. 49. tis: Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, &c. Igitur nō accubabit (inquit) donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat: per metaphoram, per leonem fortissimum Christi & Apostolorum eius feruidam virtutem exprimēs, qui non quieuerunt, donec diabolum mundi principem, quem per semetipsum Christus apud inferos quasi leo debellauerat, ipsi per totū mūdum discurrentes, quasi leæna antiquis templorum sedibus protraherent.

De his quæ tertia benedictione dixit, canens de semet ipso, dixit homo cuius obturatus est oculus, & cætera: Et quæ sit spiritualiter pulchritudo tabernaculorum Israel.

CAPVT XXI.

CAPVT XXIIII. Cvmq; vidisset Balaā, quòd placeret domino, vt benediceret Israeli, nequaquā abijt vt antea perrexerat, vt augurium quæreret. Sed dirigens cōtra desertum vultum suum, & eleuans oculos, vidit Israel in tentorijs commorantem per tribus suas. Et irruēte in se spiritu Dei, assumpta parabola, ait: Dixit Balaam filius Beor, dixit homo cuius obturatus est oculus, dixit auditor sermonū Dei, qui visionem omnipotētis intuitus est, qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius.) Cū (inquit) vidisset, cum experimento didicisset, quòd constanter placeret Domino, vt bene diceret, quippe qui & dixerat, non est deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur: spe perdita, quā post suam cupiditatem hiabat, non abijt, vt ante perrexerat, vt augurium quæreret. Augurium quasi augurarium, id est, garritus auium, vnde fanatici futura explorare consueuerant, non quod oraculū Dei dici debeat augunū, sed quia sic dici debuit in talis prophetæ tam quę cupidi consultoris despectum. Dixit homo (inquit) cuius obturatus est oculus, & cæt. Magnum ac præclarum est, auditorem sermonum Dei esse: veruntamen malum ac peruersum est, obturatum oculum habere. Item pulchrum ac honorificum est, visionē omnipotētis intueri, sed rectus ac legitimus debet esse ordo intuendi. At ille peruersum exposuit ordinem, protinus dicendo: Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius. Hoc nisi dixisset, duo prædicta, cuius obturatus est oculus, & qui visionem omnipotentis intuitus est, contraria vel repugnātia sibi videntur. Nunc autem planum intellectu sit quia per propheticam quidem scientiam auditor sermonum dei est, & visionem omnipotentis intuitus est, sed per auaritiam cor cæcatū habet, & in cupiditatem quidē cadit, sed tamen apertos oculos habet, vnde nec excusationē habet de casu, vel peccato suo. Quid talis homo dixit? (Quàm pulchra tabernacula tua, ô Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irriguī, vt tabernacula quæ fixit dominus, quasi cedri propter aquas.) Et secundum historicam quidem castrorum positionem superius descriptam, pulchra erant tabernacula Iacob, sed quia sermones dei sunt, quia visio omnipotentis est, tabernaculorum spiritualis Iacob, spiritualem hic intelligamus pulchritudinem. Veri Israel ac spiritualis Iacob peregrinantis in seculo præsenti tabernacula sunt religiosa, & secūdum disciplinam Christi bene dispositi ordines coniugatorum, continē- CAPVT XXIIII.
tium, viduarum, atque virginum secundum vtrunq; sexum. Hæc planè tabernacula singula in suo proposito pulchra sunt. Et quā pulchra tabernacula, quàm pulchra tētoria? Vt valles (inquit) nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui, & cætera. Hæc ex alijs scripturæ locis ita esse perspicuum est. In Esaia Esa. 41.
Dominus derelictę quondam gentilitati, spiritualium virtutum merita tanquàm deserto arbusta promittens: Dabo (inquit) in solitudine cedrum, & spinam, myrtum, & lignum oliuæ. Ponam in deserto abietē, vlmum, & buxū simul, vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter. Ergo pulchra tabernacula vt valles nemorosę. Itē: Et Ibidem 58
eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ. Et in Cantic. Cant. 4.
Hortus cōclusus, fons signatus, fons hortorum, puteus aquarum viuentiū, quæ fluūt impetu de Libano. Ecce pulchra tabernacula, vt horti iuxta fluuios irrigui. Et psalmista Psal. 103.
cū dixisset: Rigans montes de superioribus suis, & cæt, continuò subsecutus: Saturabuntur (inquit) ligna campi, & cedri Libani quas plantauit. Ergo pulchra tabernacula, vt cedri propter aquas, videlicet in quibus aues nidifi-

aues nidificant, quarum abundantia, cũ sint diuites homines, pauperum inopiã supplet.

Prophetia de Christo ab eo quod ait. Fluet aqua de situla eius, & quod ait Cineo, Assur enim capiet te.

CAPVT XXII.

FLuet aqua de situla eius, & semen illius erit in aquas multas.) Quæ est situla eius? Imò quæ est aqua eius? Aqua eius, aqua viua eius, sancta est scriptura ad quam per prophe-
Esa. 59. tam inuitans dicit: Omnes sitientes venite ad aquas, id est, omnes diligẽtes, omnes quærentes Deum, sanctas legite scripturas. Hæc aqua, Israelitici est aqua populi: illi nanque credita sunt eloquia Dei. Quæ ergo est & situla eius, nisi Christus eius. Nam per situlam aqua hauritur, & per Christum sancta scriptura aperitur. Imò ab illo sitis excitatur, vt hæc aqua desideretur, ab illo sensus aperitur, vt scripturæ intelligantur. Fluet igitur aqua de situla eius, id est, vera manabit intelligentia scripturarum de Christo eius. Quid deinde? Et semen (inquit) illius erit in aquas multas. Quod est aqua de situla eius, hoc est aquarum multitudo de semine illius. Nam semen eius, semen patris eius Abrahæ, est
Ioan. 7. Christus. Hoc semen illius erit in aquas mul-
Ibidem 4. tas, id est, hoc semen fundet aquas multas. Bibendo experti sumus, quod verè in aquas multas sit semen illius. Qui in me credit (inquit) flumina de vẽtre eius fluent aquæ viuæ. Itẽ: Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. Hoc (inquam) gratia eius bibendo experti sumus, eccè enim, de hac situla, quæ est Christus ipse, multa sancti spiritus in vna ecclesia dona percepimus, multa & largissima scripturarum fluenta possidemus. (Tol-
Saul rex. letur propter Agag rex eius, & auferetur re-
1. Reg. 8. gnum illius.) Hoc ita impletum est. Saul rex
Ibidem 15. eius, scilicet, Israel fuit, contra voluntatem Domini expetitus, dicentis ad Samuelem: Audi vocem populi in omnibus quæ loquũtur tibi, non enim te abiecerũt, sed me. Hinc præcepit Samuel ex ore domini. Vade & percute Amalech, & demolire vniuersa ei⁹. Nõ parcas ei, sed interfice à viro vsq; ad mulierẽ, & paruulum atq; lactentem. At ille percussit quidem Amalech, sed pepercit Agag regi Amalech. Vniuersa quæ pulchra erãt disperdere noluit, quicquid verò vile fuit & reprobum, hoc demolitus est. Factum est autem verbum Domini ad Samuel, dicens: Pœnitet me, quòd constituerim Saul regem, quia dereliquit me, & verba mea opere non impleuit. Ac deinceps: Imple cornu tuũ oleo, & veni, vt mittam te ad Isai Bethlehemitẽ, prouidi enim in filijs eius mihi regem. Hoc (inquã) quod dixit, iste cadens, & cæt. apertos habens oculos, tolletur propter Agag rex eius, & auferetur regnum illius, subauditur non Israel, sed eiusdem reges eius, vt nullus regnet de posteris illius. Sed quid in tali tantoq; negotio regis huiusce meminit spiritus ꝓpheticus? Videlicet vt astruerat, quòd præter Deum eius nemo iure sit rex eius. Nam hoc est, quod subiũgit protinus. (Deus eduxit illum de Aegypto, cuius fortitudo similis est Rhinocerotis.) Vt (inquam) astrueret, quòd præter Deum eius, nemo iure sit rex eius. Hoc in illo dixit spiritus Domini. Iuxta quod ipse deus cùm dixisset ad
Samuel: Non enim te abiecerunt, sed me, ne *1. Reg. 8.*
regnem super eos, addidit continuò: Iuxta omnia opera sua quæ fecerunt à die qua eduxi eos de Aegvpto vsq; ad diem hanc, sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis, sic faciũt etiam tibi. Igitur cùm dixisset: Tolletur propter Agag rex eius, & auferetur regnum illius, cõtinuò vt astrueret, quòd nec vnquã debuisset esse rex eius, sed solus deus: Deus (inquit) eduxit eum de Aegvpto, cuius fortitudo similis est Rhinocerotis, eodem sensu quo superius. Quia verò deum suum, regem suum fortissimum Rhinoceroti similem, de virginis sinu factum compræhensibilem, ductumque ad mortem reliquerunt, hostesque illius facti sunt, alium recepturi sunt, id est, Antichristum, cuius in typũ Saul expetierunt. (Deuorabunt (inquit) gentes hostes illius, ossaque eorum confringent, & perforabunt sagittas.) Hodie nanq; nos gentes, illos tales hostes eius deuoramus, ita vt nemo illorum audeat extollere caput, con-
fringentes ossa, id est, quæ fortes putantur ra- *1. Pet. 3.*
tiones eorũ, & perforẽtes sagittas veritatis. *Psal. 119.*
Nam quotquot sumus verbo veritatis instructi, atque ad reddendum rationem de fide parati, rectè dicimur sagittarij Domini, sagittarij potentis, cuius verba in nobis sagittæ sunt acutæ, cum carbonibus desolatorijs. (Accubans dormiuit vt leo, & quasi leæ-
na quam suscitare nemo audebit.) Hoc & Ia- *Gen. 49.*
cob patriarcha eodem quidem spiritu, sed meliori mentis statu prædixit, vt supra dictũ est. Interẽptus in ligno, iacuit in sepulchro, dormiuitque vt leo rugiens apud inferos, & in Apostolis suis, imò in tota ecclesia sua, orbem vniuersum prædatus est, quasi leæna, quam suscitare (inquit) nemo audebit, cui resistere nemo poterit. (Qui benedixerit tibi, erit ipse benedictus, & qui maledixerit tibi in maledictione reputabitur.) Hoc luce est
clarius, quia qui benedicit Christo & sancto *Matth. 25.*
populo eius, particeps erit benedictiõis eius, dicentis: Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi, & econtra qui blasphemias irrogat, maledictus erit in aduentu eius, dicentis: Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

Quid intenderit, dicendo: Veruntamen pergens ad populum meum, dabo consilium, quid populus tuus faciat populo huic, addiderit, extremo tempore.

CAPVT XXIII.

Verunta

VEruntamen pergés ad populum meũ, dabo consilium quid populus tuus populo huic faciat extremo tempore.) Quale consilium dederit iste cadens apertis oculis, vel cur extremo tempore dixerit, subsequẽtibus factis apparebit. (Dixit homo cuiꝰ obturatus est oculus eius, dixit auditor sermonum Dei, qui nouit doctrinam altissimi, & visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Videbo eum, sed non modò, intuebor illum, sed non propè. Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab, vastabitq; omnes filios Seth. Et erit Idumea possessio eius, hæreditas Seir cedet inimicis suis, Israel verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis.) Iterata confessione imò professione stultitiam suã promulgat; quòd videlicet audiens intrinsecus sermones Dei, obturatum per cupiditatem habens cordis oculum, nõ prouideat suæ saluti, quod cadens apertos habeat oculos, vt superius dixerat. Addit adhuc nõ minora prioribus. Videbo (inquit) eum, sed nõ modò. Quem visurum se fateatur, in parabola hac penè aperit, cuius sensum satis manifestum totus nouit orbis. Orietur stella ex Iacob, &c. De Christi nanq; natiuitatè manifesta & vera est prophetia, qui & ipse stella clara est, & matutina, & in ortu suo per stellam visibilem declarãdus est. Orietur ergo (inquit) stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, id est, lux veritatis, & cæleste imperium de huius populi carne procedet. *Matth. 2.* Virga hæc percutiet duces Moab, id est, omnes hostes veri Israel, quos omnes iure nuncupes Moabitas. Et rectè in præsenti causa, & apud regem Moab, per solum Moab inimicorum eius designatur vniuersitas. Sed quid est quod ait: Vastabitque omnes filios Seth? *Filij Seth.* Nunquid hostes sunt eius omnes filij Seth? Nónne totus mundus, nónne homines à diluuio sunt filij Seth? Nempe diluuio solus Noe cum domo superstes fuit, de quo totus iterum impletus est orbis. At illũ, Seth fuisse filiũ, quis nescit?. *Gen. 5.* Seth quippe genuit Enos, Enos genuit Malaleel, Malaleel genuit Iarech, Iarech genuit Enoch, Enoch genuit Mathusale, Mathusale genuit Lamech, Lamech genuit Noe. Igitur quod ait: Vastabit omnes filios Seth, idem est, ac si dicat, vastabitq; omnes gẽtes virga Israel, virga ferrea, rectissimus atq; fortissimus rex iuxta ꝓphetiam quoq; qua in Psalmo loquitur pater: *Psal. 2.* Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuã terminos terræ. Reges eos in virga ferrea. Et erit (inquit) Idumæa. i. conuersa de terrenitate gentium ecclesia, possessio eius, sicut & aliud propheticum testatur oraculũ. In Idumæã (inquiens) extendã calciamentum meum, id est, gentib. *Psal. 56. & 107.* pandam incarnationis meæ mysterium. Hæreditas Seir cedet inimicis suis. Seir, id est, pilosi, scilicet diaboli hæreditas, nos gẽtes quãdoq; fuimus, cui in simulachris mutis tributa cultus sacrilegi soluebamus. Fuimus (inquam) sed iam non sumus: regi nanque Israel postulanti à patre (vt prædictum est) dati sumus in hæreditatẽ. Ergo hæreditas Seir quæ cedat inimicis, illi sunt siue Gentes, siue Iudæi, quicunq; adhuc Domino adulantur victi diaboli. Cedẽt itaq; inimicis suis, id est, derelinquentur (quia sic elegerunt, sic maluerunt) eisdem dominis suis. Ipsi nanque idem (quod miserrimũ est) domini sunt qui inimici. Israel ergo fortiter aget, Israel (inq̃) quisquis de fide est Israel, & si non sit de carne Israel, fortiter aget, fortiter cum rege suo, mundum vincit. Vnde enim hoc? De Iacob (inquit) erit, qui dominetur & perdat reliquias ciuitatis. *Apoca. 7.* Vnus (inquit) de carne Iacob princeps erit exercitus, & dux belli qui & in primo aduentu suo dominatum accipiet, regnumque & honorem, vt omnis populus, tribus, & linguæ seruiant ei, & in secundo cũ venerit, scilicet in die iudicij, perdet quæ ad se non pertinent reliquias ciuitatis, ciuitatis aduersæ, ciuitatis diaboli.

De parabola qua ait: Principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur.

CAPVT XXIIII.

CAPVT XXIIII.

CVmq; vidisset Amalech assumẽs parabolã ait: Principium gentiũ Amalech, cuius extrema perdentur.) *Exod. 17.* Parabola breuis, sed lõga vindicta in Amalech prolata. Principium, inquit, Amalech, videlicet nõ natione, sed impietate aduersum Israel. Egresso nanq; Israel ex Aegypto, primus omniũ gentium venit Amalech, & pugnabat cõtra eum in Raphidim. Eius ergo (inquit) extrema perdentur, tunc videlicet, quando (vt supra dictũ est) propter Agag regẽ eius, tolletur rex Israel, & auferetur regnum illius. Extrema (inquam) eius perdentur, id est, nõ temporaliter tantũ, aut corporaliter tantũ, sed æternaliter quoq; atq; spiritualiter dãnabitur. Manus eius solius dñi (inquit Moyses) & bellũ dei erit cõtra Amalech à generatione in generationẽ. *Ibidem.* (Vidit quoq; Cyneũ.) Cynei de Iethro, siue Obab cognato Moysi, fuere exorti. Vnde in librũ Iudicum scriptum est sic: *Iudic. 4.* Aber autẽ Cyneus recesserat quondã à cæteris Cyneis fratrib. suis, filijs Obab cognati Moysi. Vidit ergo, inquit, Cyneum, subauditur, in media Amalech habitantem, nihil tamen Israeli cum illo aduersantẽ, videlicet, *Cyneo.* propter prædicti Obab patris sui cum Moyse cognationem, & idcircò cũ Amalech nequaquam eandem subiturum perditionem. *1. Reg. 15.* Deniq; vbi Amalech prædabatur, dixit Cyneo Saul. Abi, & recede, atque discede ab Amalech, ne fortè inuoluam te cum eo. Tu enim fecisti misericordiam cum omnibus filijs Israel, cùm ascenderent de AEgypto. Misericordiam fecit pater Cynei cum Israel, quando non solùm, nequaquam vt

Amalech,

Amalech, aduersatus est, sed & bonum pro
Exod 18. Israel consilium dedit, dicens Moysi: Quid est hoc, quod facis in plebe? Cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane vsq; ad vesperam? Vidit igitur. (Et assumpta parabola, ait: Robustum quidem habitaculum tuum, sed si in Petra posueris nidum tuum, & electus fueris de stirpe Cham, quã diu permanere poteris.) Robustum (inquit) est habitaculum tuum, fortè positione vel natura locorum. Sed nunquid contra Deum, cuius in manu Amalech, cuius tu in medio es, extrema perdentur? Non vtiq;. Nam nisi recessisses de medio, dicente Saul: Abi, & recede de medio Amalech, facilè inuoluisset te cum eo. Ergo robustum quidem est habitaculum tuũ, videlicet vt tutus esse queas ab incursu cæterarum gentium. Sed quam diu sic permanere poteris. (Assur enim capiet te) Videlicet vt plurimas gentes, & plurima regna terræ. Si in petra posueris nidũ tuum, & fueris electus de stirpe Cham, ille capiet te. Electus de stirpe Chã fuit Nemroth, filius Chus, filij Cham. Nam iste cœpit esse potens in terra, & erat robustus venator coram domino. Ab hoc exiuit prouerbium, quasi Nemroth
Gen. 10. robustus venator coram Domino. Fuit autẽ principium regni eius Babylon. Igitur robustum quidem (inquit) est habitaculũ tuum, sed si fueris robustus, vt ille venator electus de stirpe Cham, & alteram tibi pro nido extruxeris Babyloniam, Assur capiet te.

Prophetia enim: Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, & cætera.

CAPVT XXV.

Assumpta parabola, iterum locutus est: Heu quis victurus est, quando ista faciet Deus? Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntq; Hebræos, & ad extremum etiam ipsi peribunt.) Parabolica hæc quidem prophetia tunc fuit, nunc autẽ res in aperto est, quia venerunt in trieribus de Italia, venerũt (inquam) legiones Ro-
Dan. 7. manorum, non solùm terra, sed & mari præliantes, & illa bestia quã Daniel vidit, bestia (inquã) quarta terribilis atque mirabilis & fortis nimis, dentes ferreos habens magnos, comedens atq; comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans, fortißimum quoq; superauit, atque comminuit regnum Assyriorum, pulcherrimum quoque vastata regione subuertit templum Iudæorum. Et ad extremum ipsi quoq; perierunt, imò & peribunt. Nam etsi Roma à gentibus nõ destruitur, constat tamen, quia pro parte illorum secundum quos Babylonia dicitur, in semetipsam diuisa desolabitur, & domus supra domum cadere non cessat. Heu (inquit) quis victurus est, quando ista faciet Deus? Cum dolentis interiectione iterum suspirat, illos beatificans oculos qui visuri erant vastatis Hebræis, superatisque Assyrijs, floren te regno Romanorum, elucescere regna cæ-

lorum. Eodem modo suspirans & prima dixerat prophetia: Moriatur anima mea morte iustorum, & fiant nouissima mea horum similia. Sed hæc suspiria cunctaque prophetiæ vel sapientiæ dona perdidit radix amaritudinis, radix omnium malorum cupiditas, quia nimium sitiens impiorum munera, sic inter benedictiõis verba dixerat ad Balach, Veruntamen pergens ad populum meum, dabo consilium quid populus tuus huic populo faciat in extremo tempore. Arcanum pessimi consilij eius, sequentia declarant.

De eo quòd populus Israel initiatus est Beelphegor, aberrans deos filiorum Moab.

CAPVT XXVI.

Morabatur autem eo tempore Israel in Sethim, & fornicatus est populus CA. XXV.
cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt & adoraue runt deos earum. Initiatusque est Israel Beelphegor.) Hoc eius consilio factum est, vt luxurioso populo, filiarum Moab objiceretur pulchritudo, ea commiscendæ fornicationis conditione interposita, vt appetitu concitato, non antè viris mulierculæ succũberent, nisi prius vocati ad sacrificia, comederent, & adorarent deos earum, & initiarẽtur Beelphegor. Sciebat propheta nequam, in quo esset illa populi maxima fortitudo, quam pertimescens Moab, ita inquit: Dele- Num. 28.
bit hic populus omnes, qui in finibus nostris commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere. Sciebat, inquam, vnde hoc, vt populus ille tanquam leæna cõ surgeret, & quasi leo oriretur, non accubiturus, donec deuoraret prædam, & occisorum sanguinem biberet, videlicet, quia dominus Deus eius erat cũ eo, cuius fortitudo similis est Rhinocerotis. Vt igitur castitatis amatorẽ, quasi Rhinocerotem abigeret ab Israel, hoc impium dedit consilium, quatenus ad fornicandum illectus populus, insuper etiam contra deum suum non qualecunque idolum, sed Beelphegor, id est, simulachrum turpitudinis initiaretur, qui idẽ apud Romanos olim erat Priapus. Verùm in hac scientia nimium obturatus eius fuit oculus, nec præscire meruit, quod hoc pacto nequaquam Deus à populo suo foret recessurus, sed per pugionem Phinees sacerdotis, zelum que optimum auersa ira dei à filijs Israel, ipse quoque cum fornicarijs suis gladio foret occidendus.

Quid hoc sibi vult, quòd cùm dixisset: Dabo consiliũ, quid populus tuus populo huic faciat, addidit, extremo tempore.

CAPVT XXVII.

Qvid autem hoc sibi vult, quod cùm dixisset, Dabo consilium, quid populus tuus huic populo faciat, addidit, extremo tẽpore? Nempe vt irruente in se spiritu dei loquebatur, extremum illud tempus intuebatur, quo reuera populus ille est abominationem su-

nem susceptur us: abominationem, inquam desolationis scilicet Antichristum, qui per Beelphegor præsignatur. Vndè & sūma proprietate dictum est, initiatusq; est Israel Beelphegor. Tunc enim vbi sic est fornicatus præsente Deo, initiatus est Beelphegor: quando autem Antichristum venientem in nomine suo suscipiet, consummabit Beelphegor. Medium fornicationis eius illud extitit, quod coram Pilato, denegato Deo suo, tradito rege suo pacifico, Barrabam seditionis auctorem, in typum eiusdem Antichristi sibi dimitti postulauit. Igitur vbi per prophetiæ spiritum, ab eo quod dixit, Deus adduxit eū de Aegypto, cuius fortitudo similis est Rinocerotis, in longinquū prospiciens, Romanos quoque venturos in trieribus vidit, à quibus superarentur Assyrij, vastarenturq; Hebræi, necdum quieuit, sed vlterius procedens, Antichristi quoque turpitudinem vidit, quam ab illo populo tempore extremo plenariè suscipiendam iam tunc in tali idolo initiari posse persensit, & quomodo id fieri posit, cōsilium dedit. *Matth. 27.*

Quòd septē plagis consumpta sit omnis generatio illa, omnes qui numerati erant à viginti annis & supra.

CAPVT XXVIII.

TOlle (inquit dominus) cūctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, vt auertatur furor meus in Israel. Ac deinceps: Et ecce vnus de filijs Israel, intrauit coram fratribus suis ad scortum Madianitidem, vidente Moyse & omni turba filiorum Israel, qui flebant ante fores tabernaculi. Quod cum vidisset Finees, filius Eleazari, filij Aaron sacerdotis, surrexit de medio multitudinis, & arrepto pugione, ingressus est post virum Israelitem in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet & mulierem in locis genitalibus. Cessauitque plaga à filijs Israel.) Ecce septem plagis consumpta omnis generatio illa, omnes qui numerati erant à viginti annis & supra. Prima plaga fuit in sepulchris concupiscentiæ, vbi cum adhuc essent carnes in dentibus eorum, necdumq; defecisset eiusmodi cibus, ecce furor domini concitatus, percussit eum plaga magna nimis. Secunda plaga fuit, vbi inconsueta morte hominum Chore, Dathan, & Abyron interierunt, nouamque rem fecit Deus, vt aperiens terra os suum, deglutiret eos, & omnia quæ ad illos pertinebant, descenderentque viui in infernum. Tertia plaga fuit die eodem, vbi egressus ignis à domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offerebant incensum. Quarta plaga fuit die sequenti murmurantium contra Moysen & Aaron, atque dicentium, vos interfecistis populum domini, & percussi sunt quatuordecim milia hominum, & septingenti, absque his qui perierunt in seditione Chore. Quinta fuit plaga, vbi dū circumeundo terram Edom, tædere cœpit populus itineris ac laboris, locuti sunt contra *Num. 16.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Nume. 21.*

dominum & Moysen, & ob hanc rem misit dominus in populum ignitos serpentes. Sexta est plaga, hæc pœna cunctorum principū populi, quos ꝓ scelere Beelphegor suspēdi iubet dn̄s contra solem in patibulis. Septima est plaga, qua tandem Finees, filius Eleazari filij Aaron sacerdotis, auertit à filijs Israel iram domini. (Percutiens virum Israelitem Zambri, scilicet ducem de cognatione & tribu Simeonis, cum Madianitide scorto, scilicet Chozbi, filia Sur, principis nobilissimi Madianitarum.) Perfodiens ambos simul, virum scilicet & mulierem in locis genitalibus. His inquam septem plagis consumpti sunt, qui numerati fuerant plagis nouissimis, post decem plagas Aegypti, quarum secundum numerum, & Ioannes in Apocalypsi septem plagas nouissimas describit, quoniam in illis (inquit) consummata est ira Dei. Hoc numero plagarum septenario plagarum vniuersitatem significans, quibus interemit, qui iam in ecclesia nominibus datis connumerati, cōfitentes se nosse Deum, factis autem negantes, indigni sunt accipere terram repromissionis, terram viuentium in funiculo distributionis. *Nume. 25.* *Ibidem.* *Apoc. 15.* *Tit. 1.*

De secunda enumeratione filiorum Israel.

CAPVT XXIX.

POst hæc iterum numerantur filij Israel, iubente domino, itidem à viginti annis & supra, per domos & cognationes suas cuncti, qui possent ad bella procedere, & summa penè redintegrata est. Prima nanque dinumeratione fuerunt (inqnit) omnes filiorum Israel per domos & familias suas, qui poterant ad bella procedere, sexcenta tria milia virorum quingenti quinquaginta. Hac secunda dinumeratione itidem. (Summa (inquit) filiorum Israel, qui recensiti sunt ista est. Sexcenta milia & mille septingenti triginta.) Ac deinceps: (Hic est, inquit, numerus filiorum Israel, qui descripti sunt à Moyse, & Eleazaro sacerdote, in campestribus Moab supra Iordanem contra Hiericho, inter quos nullus fuit eorum qui antè numerati sunt à Moyse & Aarō in deserto Synai.) Isti terram ingrediuntur, facta prius vltione de Madianitis dicente Moyse secundum imperium domini. Armate ex vobis viros ad pugnam, qui possint vltionē domini expetere de Madianitis. Mille viri de singulis tribubus eligātur ex Israel, qui mittantur ad bellum. Ex omnibus ne vnus in bello cecidit, sicut gratulantur victores dicentes Moysi: Nos serui tui recensuimus numerum pugnatorū, quos habuimus sub manu nostra, & ne vnus quidem defuit. Ob quam rem offerimus in donarijs domini singuli, quod in prǣda auri potuimus inuenire. Igitur in præsenti quidem ecclesia ruina multorum fit resurgentibus alijs, quemadmodum in libro Iob scriptura dicit: Conteret multos & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Nouit enim opera *CAPVT XXVI.* *Nume. 1.* *Num. 31.* *Ibidem.*

 eorum,

Iob 43. Philip. 3. eorum, idcirco inducet noctem & conterentur. Quasi impios percussit eos in loco videntium, &c. Quod sciens & Apostolus, quia videlicet nemo quandiu est in hac vita, securus esse debeat. Ego (inquit) non arbitror me comprehendisse. In præsenti quidem ecclesia, inquam vocatorum fit detrimentum, quoties qui stare videbantur, cadunt, sed in illa cælesti ecclesia, sine dubio præscitus & prædestinatus ante omnia secula complebitur, atque integer permanebit numerus electorum. Et notandum, quia non omnes qui hic secundò numerati sunt, sed electi vltionem faciunt de Madianitis, milleni videlicet de cunctis tribubus, id est, duodecim milia expeditorũ ad pugnam. Neque enim omnes, qui saluandi sunt, etiam iudicabunt, sed pauci iudices super thronos sedebunt, & non iudicati, siue iudicandi iudicabunt, plures verò iudicabuntur & saluabuntur per iudicium. de iudicibus & per similitudinem præliantium dicit & Psalmus secundum præsentem locum. Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum, &cæt. Eorum qui iudicati mittentur in ignem æternum pœnam, occiso significat Madianitarum. Nunc ea, quæ per se satis patent, quæque alijs iam locis sunt dicta prætereuntes, cætera prosequamur.

Matth. 19.

Psal. 62.

De voto viri, & maritatæ mulieris, & eius quæ adhuc est in ætate puellari.

CAPVT XXX.

CAPVT XXX. ISte est sermo quem præcepit dominus. Si quis virorum votum vouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritũ verbũ suũ, sed omne quod promisit, implebit. Mulier si quippiam vouerit, & se constrinxerit iuramento, quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari, si cognouerit pater votum quod pollicita est, & iuramentum quod obligauit animam eius, & tacuerit, voti rea erit, &cætera.) Vniuersis quidem consilium salutis spirit⁹ sanctus in Psalmo suggerit, præceptumque seruandi propositi dicendo: Vouete & reddite domino Deo vestro, omnes qui in circuitu eius affertis munera. Verùm in hoc ipso tibi, si terribili & ei qui aufert spiritum principum reuera placere studes, summa discretione opus est. Quid enim si tu ipse in tua potestate legitimè esse nõ potes? Quomodo reddere licebit, quod nec vouere licuit? Igitur quæcunque es deuota anima, nõ tibi deesse debet huiusce legis auctoritas. Mulier (inquit) si quippiã vouerit, & se constrinxerit iuramento, Et cętera. Ac deinceps: (Sin autem statim vt audierit contradixerit pater, & vota & iuramenta eius irrita erunt, nec ob noxia tenebitur sponsioni, eo quod contradixerit pater.) Proinde quicunque sub regimine prioris es, vouere quidem, piamq; deuotionem habere bonum est: sed quicquid sine permissione patris spiritualis feceris, præsumptioni deputabitur, & vanæ gloriæ, non

Psal. 75.

mercedi. Hanc sententiam non de nihilo, patrum venerabilium maturitas edixit, sed de isto fonte legis sumpta est, de vena loci præsẽtis emanauit. Quid enim est anima sub prælati viuens cura, sub alieno imperio pensum seruitutis Deo reddere professa, nisi filia in domo patris, adhuc in ętate puellari posita? Si igitur statim vt audierit pater contradixerit, & vota & iuramenta eius irrita erunt, etiam si terram pedibus non dignata tangere, in cælum volauerit, pater eius pedẽ tenebit, & detrahet deorsum, quoad sibi placuerit. (Si maritum habuerit, & vouerit aliquid, & semel verbum de ore eius egrediens, animam illius obligauerit iuramento, quo die audierit vir, & nõ cõtradixerit, voti rea erit, reddet quodcunque promiserat. Sin autem audiẽs statim contradixerit, & irritas fecerit pollicitatiões, verbaque quibus obstrinxerat animam suã, propitius ei erit Deus.) Et cætera. Hanc legẽ de muliere maritata non semel dixisse contenta, tertiò repetiuit. Proinde in carnalibus quoque adeò valet, vt dicere non dubitauerit Apostolus. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir, &c. Hoc vtiq; cum præsentis auctoritate legis edixit, quia videlicet si votum & iuramentum, quo se constrinxit, vt per ieiunium & cæterarum rerum abstinentiam aut aliquid huiusmodi affligat animam suam, in arbitrio viri est, vt faciat siue non faciat, cùm viro nihil obsit votum eiusmodi, multo magis si continentiam vouerit, quæ viro occasio possit esse adulterij, in arbitrio viri erit. (Quòd si audiens vir tacuerit, & in alteram diem distulerit sententiam, quicquid vouerat atq; promiserat, reddet, quia statim vt audiuit, tacuit.) Quare? Videlicet quia tacuisse laudasse est. Laudasse aũt penè vouisse est. Igitur reddet, quia vterque proculdubio debet. 1. Cor. 7.

De mansionibus filiorum Israel quadraginta duabus.

CAPVT XXXI.

IN vltimo tandem voluminis huius Numerorum parte, quod apud Hebræos appellatur Vagedaber, ita scriptũ est: (Hæ sunt mãsiones filiorum Israel, qui egressi sunt de terra Aegypti per turmas suas in manu Moysi & Aaron, &c.) Catalogus iste mansionum, à prima vsq; ad vltimam numero quadraginta duarum, secundum numerum totidẽ Christi generationum, quid mysterij contineat, latius à beato viro Hieronymo dissertum est. Proinde nostra compositione res non indiget, veruntamen singulorum nominum, secundum ipsum, mysticas ponamus interpretationes. (Profecti sunt (inquit) de Ramesse mense primo, quintadecima die mensis primi, &c.) Ramesse à quibusdam interpretatur commotio turbulenta, aut amaritudo, commotio que tineæ, nos autem (inquit) verius existimamus exprimi tonitruum gaudij. Secunda mansio in Socoth, quod interpretatur taber-

tabernacula siue tentoria, quia videlicet illic primum tetenderunt tabernacula, vndè & ex ea re locus nomen accepit, & ob id septimo mense, quintadecima die mensis solenni tas tabernaculorum est. Tertia mansio in Etham, quòd interpretatur fortitudo atq; perfectio, de qua & Dauid canit. Tu dirupisti fluuios Ethā, id est, fortes. Quarta māsio est contra Phyairoth, quæ respicit Beelzephon ante Magdalum. Phyairoth interpretatur os nobilium. Beelzephon dominus aquilonis. Magdalum magnitudo vel turris. Quinta mansio in Mara, quod interpretatur amaritudo. Sexta māsio in Helim, quòd in arietes fortesque vertitur. Septima mansio ad mare rubrum. Et quæritur quomodo supra transitum maris rubri, & fontis Mara & Helim, rursus ad mare rubrum venerint, nisi fortè in itinere pergentibus sinus quidam maris occurrit, iuxta quem castrametati sūt. Aliud est enim trāsire per mare: aliud, in proximo figere tabernacula. Octaua mansio in solitudine Sin, licet iuxta ordinem Exodi septima fit. Interpretatur autem Sin, rubus vel odiū, quorum vtrunque facit ad mysticos intellectus, quod videlicet post quam venerimus ad eum locum de quo sit dominus nobis locuturus, grande mereamur odium inimici, & videamus ardere rubum, & non comburi. i. illustrari igne sancti spiritus, qui illuminat & non comburit: siue etiam persecutionibus in flammari, nec tamen perire, cum dominus in illa sit. Nona mansio in Dephcha, quod interpretatur pulsatio, videlicet iuxta quod dominꝰ ait: Pulsate & aperietur vobis. Decima mansio in alijs, quæ in Exodo non habetur, crediturque in Sin eremo contineri, eodem narrante libro. Profecta est omnis multitudo filiorum Israel, de eremo Sin, per mansiones suas, iuxta os domini, & venerunt in Raphidim. Ex quo conspicuum est, plures mansiones vnius regionis vocabulo demonstrari. Interpretaturque alijs fermentum, quod videlicet tollens mulier commiscuit farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. Vndecima mansio in Raphidim, quod interpretatur dissolutio fortium, siue remissio manuum. Illic Moyses ascendit in montē, & Iesu præliante contra Amalech, sedet super lapidem, vt non lassentur manus eius. Duodecima mansio est in solitudine Sinai, in qua videlicet media pars Exodi, & totus Leuiticus liber, Numerorum præcepta non modica, & per singulas tribus populi distributio, & oblationes principum descriptæ sunt. Interpretatur autem Sinai rubus, non vnus vt supra in solitudine Sin, sed plures. Nam cum sit mansio duodecima & ad Apostolorum speciet numerum, ibi principium, hic perfectio est: ibi solitarius numerus, hic multiplex: Aliud est enim, vnam: & aliud, plures gratias possidere. Tertiadecima māsio in sepulchris concupiscentiæ, videlicet vbi murmurantes

Exo. 17.

Matth. 13.

coturnices acceperunt, & vsque ad nauseam ac vomitum deuorauerunt. Quartadecima mansio in Aseroth est, quod in atria vertitur, vbi Aaron, & Maria cōtra Moysen murmurarunt, propter vxorem eius Aethiopissam. Quintadecima mansio in Rethma. Notandum quod reliquæ mansiones, decem & octo, quarum nunc catalogus breuiter describitur à Rethma vsque Syongabor, id est, tricesimam secundam māsionem, sub Pharam solitudinis nomine continentur, in quibus vniuersa quæ scripta sunt, diuersis temporibus gesta sentimus. Rethma interpretatur sonitus aut iuniperus. Ferunt autem, lignum hoc ignem multo tempore conseruare, ita vt si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, vsq; ad annum perueniāt. Ex quo discimus, post sepulchra concupiscentiæ & vestibula, trāsire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, vt simus feruentes spiritu, & claro sonitu, atq; in altum exaltata voce, euangeliū domini prædicemus. Sextadecima māsio est in Rethmonphares, quod interpretatur mali punici diuisio, quod alij malum granatum dicunt, cuius arboris fructus, in scriptura dupliciter accipitur, aut in ecclesię gremio, quæ omnem turbam credentium suo cortice tegit, aut in varietate consonantiaq; virtutum, iuxta illud quod scriptū est: Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna. Sicque diuisi sunt singuli gradus, vt omnes eadem compage teneantur. Septimadecima mansio est in Lemna, quòd nos in laterem possumus vertere, videlicet cuius opificio populus in Aegypto inseruiens ingemuit. Vndè discimus, in itinere istius vitæ & de alio in alium nunc nos crescere, nūc decrescere, & post ordinem ecclesiasticum sępè ad laterum opera transmigrare. Octauadecima mansio in Ressa, quòd in frænos vertitur. Si enim post profectum rursus ad luti opera descendimus, infrenandi sumus, & cursus vagi ac præcipites, scripturarum reticulis dirigendi. Nonadecima māsio in Caaltha, quod interpretatur ecclesia. Vagi currentiū gressus, frænis ad ecclesiam retrahuntur, & & fores quas ante reliquerant, rursus intrare festinant. Vicesima mansio in monte Safer, quod interpretatur pulchritudo. Et vide, qd prosint fræna, à vitijs nos retrahunt, introducunt ad virtutum choros, vt in Christo monte pulcherrimo habitare faciāt. Vicesimaprima mansio in Arada, quod vertitur in miraculum, quàm pulcher ordo profectuum, q̄ egregia textura credentium. Post opus lateris infrenamur, post frænos in ecclesiam introducimur, post habitationem ecclesiæ ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur, vt noster in laudibus eius sermo superetur. Vicesimasecunda mansio in Maceloth, quod vertitur in cœtus, videlicet de quibus dicere possumus: Ecce quàm bonum & quàm iucundum

Acto. 4.

CAP. XXXIII.

Ii 2 habi-

habitare fratres in vnum. Item: Deus qui habitare facis vni⁹ moris in domo. Vicesimatertia mansio in Taath, quòd in pauorem vertitur, illum videlicet quem exigens Apostolus: Noli, inquit, altum sapere, sed time, Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Vicesimaquarta mansio in Thare, quo vocabulo & eisdem literis scribitur pater Abrahæ, qui fertur ab abactis coruis, qui hominum frumenta vastabant, abactoris vel depulsoris nomen sortitus esse. Itaq; & nos imitemur Thare, vt volucres cæli, qui iuxta viam satum triticum deuorare festinant, soliciti prohibeamus. Vicesimaquinta mãsio in Methca, quod vertitur in dulcedinem, illam videlicet de qua Psal. dicit, quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauum ori meo. Vicesimasexta mansio in Esmona, quod in lingua nostra festinationem sonat, qua videlicet ad vlteriora properantes, obliuiscamur præteritorum, & in futura extēdamus nos. Vicesimaseptima mansio in Maseroth, quòd vincula siue disciplina sonat. Vincula, inquã, de qualibus propheta, & Sabaim, inquit, viri sublimes, ad te transibunt & tui erunt, post te ambulabunt vincti manicis. In his vinculis commoramur, dum festino gradu pergimus ad magistros, & eorum terimus limina, præceptis virtutum ac mysterijs occupati scripturarum. Vicesimaoctaua mãsio in Baneichan, quòd transfertur in filios necessitatis siue stridoris, videlicet de qualibus dicas cum Sion: Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiua, & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola, & isti vbi erant? Filios stridoris ad illum sensum refer, quòd timore supplicij, & eius loci, vbi est stridor dētium, & fletus, deserentes diabolum, in Christo renasci festinant. Vicesimanona mansio in monte Gadgad, quod interpretatur nuntius siue expeditio, vel certè (quod veri⁹ est) concisio, videlicet vt non prohibeamus gladium nostrum à sanguine, dicente propheta: Maledictus, qui facit opera domini negligenter, & qui prohibet gladium suum à sanguine, scilicet, quin carnes deuoret, carnis vitia trucidet. Tricesima mansio in Iethebatha, quod interpretatur bonitas, vt cum peruenerimus ad perfectum virum in sacerdotalem gradum, imitemur eum qui dixit: Ego sum pastor bonus, pastor bon⁹ animam suam ponit pro ouibus suis. Tricesimaprima mansio est in Ebrona, quod interpretatur transitus siue transitio, quo verbo significatum est, si exēplar ... cōgerere ex omnibus scripturis probantes, quod non habeamus hic manentem ciuitatem, sed transire debeamus in locum tabernaculi admirabilis, vsque ad domū Dei. Tricesimasecunda mansio in Asion gaber, quod transfertur in ligna viri, qualia videlicet sumus nos, in manu artificis Dei nostri, vasa faciētis diuersa, quę in domo magna necessaria sunt. Huculque solitudo Pharan, decem & octo continens mãsiones, quæ descriptæ in catalogo in superiori itinere nō ponuntur. Tricesimatertia mansio in deserto Sin, hæc est Chades. Quæritur cur octaua mansio nunc tricesimatertia esse dicitur. Sed sciendum, quod prior per Samech literā scribitur, interpreturq; rubus, siue odium, hęc autem per Sade scribitur, & vertitur in mandatum. Illudq; quod iungitur Chades, non vt pleriq; ęstimant sancta dicitur, sed mutata siue translata. Legimus in Genesi, iuxta Hebraicam veritatem, vbi Iudas meretricē putans Thamar, dona transmittit, & sequester munerū interrogat, vbi esset cadosa, hoc est scortum, cuius habitus à cæteris fœminis mutatus est. In multis quoq; locis hoc idem reperimus. Sin autē sancta interpretatur, Chades, per antiphrasim intelligendum est: quomodo Parcæ dicuntur, ab eo, quòd minimè parcāt: & bellum, quod nequaquam bellum sit: & lucus, quod minimè luceat. Tricesimaquarta mansio in monte Hor, quod pleriq; interpretantur lumen, quo nomine dignus locus meritis sacerdotis monstratur, duntaxat secundum personam ipsius: nam secundum mysteria, per mortem eius, sacerdotij Iudaici designatur interitus. Tricesimaquinta mansio in Selmona, quod interpretatur imaguncula. Tricesimasexta mansio in Phynon, qđ interpretatur diminutiuē os, ab ore non ab osse. Hę duę mãsiones tricesimaquinta, & tricesimasexta, in ordine historię nō inueniūtur, sed scriptum est pro eis. Egressi de monte Hor, per viam maris rubri, vt circuirent montem Edom. Ex quo ostenditur in finibus atq; circuitu terræ Edom eas positas. Secundum nomen Selmona imagunculæ veræ expressæq; imaginis filij Dei passionē eius intuendo conseruatur, & in Phynon, quod corde credit, ore pronuntiat, legens illud Apostoli, corde creditur ad iustitiam, ore autē confessio fit ad salutem. Tricesimaseptima mansio in Oboth, quod vertitur in Magos siue in Pythones, quales pugnauerunt cōtra Moysen & Aaron, dum inter scorpiones habitamus, & tamen eorum venena vincimus, profecto in Oboth castrametati sumus. Tricesimaoctaua mansio in Hieabarim, quod acervos lapidum transeuntium sonat. De qualibus scriptum est: Lapides sancti voluuntur super terrā. Sunt tamen & alij, quos propheta tolli de via iubet, ne per istud seculum ambulantium, & ad alias mansiones transire festinantium pedes offendant. Tricesimanona mansio in Dibongad, quod interpretatur fortiter intellecta tentatio, qua videlicet intelligimus, quòd non debeamus nos eleuare in superbiam. Ante contritionem enim eleuatur cor, & ante gloriā humiliatur. Quadragesima mansio in Almon Deblataim, quod interpretatur in contēptu plagarum siue opprobriorū, quo discimus, omnia dulcia, & illecebras voluptatū in hoc seculo contēnendas, nec

Esa. 45. Esa. 49. Hiere. 48. Heb. 13. 2. Tim. 2. Gen. 38. Rom. 10. Zach. 9. Hier. 50.

Ephe.5. das, nec inebriari debere vino, in quo luxuriæ sunt opprobria. Quadragesimaprima mansio in montibus Abarim, contra faciem Nabo. In montibus, inquit, Abarim, quod interpretatur trãseuntium, videlicet quamuis in montibus sit virtutum, adhuc tamen indiget, quamdiu peregrinatur hic ciues cælorũ. Nabo interpretatur conclusio, scilicet in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porrò gratia euangelij absque vllo fine tenditur. Quadragesimasecunda mansio, quę & extrema est, in campestribus Moab. Cursim quæ in hac sint gesta, narremus.

Breuis narratio eorum, quæ in vltima, id est, quadragesimasecunda mansione gesta sint.

CAPVT XXXII.

Resídens in ea populus, à diuino Balaam, quem mercede conduxerat Balach filius Sepphor, Dei benedictione benedicitur, & maledictio vertitur in laudes. Audit vocem

Num. 24. domini ex profano ore resonãtem. Orietur stella ex Iacob, & consurget homo de Israel, & percutiet principes Moab, & vastabit cunctos filios Seth, & erit Edom hæreditas eius. Fornicatur cum filiabus Madian, & Finees filium Eleazari sacerdotis zelatus zelum do-

Num. 25. mini. Zambri & scortum Madianitidem pugione transfigit. Vndè & accepit præmium in æternam memoriam aluum victimę. Nu-

Nume. 26. meratur rursum populus, numerantur & Leuitæ, vt interfectis pessimis, nouus Dei populus censeatur. Interpellant quinque filij Salphaad, & ex iudicio domini hæreditatem accipiunt, vt inter fratres suos nec fœmineus à possessione domini sexus excludatur. Iesus Moysi in monte succedit, & discit à lege, quę

Nume. 27. spiritualiter offerre debeat in ecclesia, primũ quid per singulos dies, dein sabbato, quid in Calendis, quid in Pascha, quid in Pentecoste,

Nume. 28. quid in Neomenia primi mensis, quid in ieiunio eiusdem mensis die decimo, quid in scenophegia quando figũtur tabernacula, quin todecimo die supradicti mensis, vxorum & Nume. 30.
filiarum vota, absque auctoritate patrum & Nume. 31.
virorum cassa memorantur, bellum contra Nume. 32.
Madianitas, & mors diuini Balaam, & prædę diuisio, & oblatio ex ea in tabernaculo Dei. Primus Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasses, circa Iordanem in eremo possessioné accipiunt. Plurima enim habebant iumenta, & necdũ ad id venerant, vt possent habitare Num. 34.
cum tẽplo. Docetur populus, vt in terra sancta idola destruat, & nullus de priori habitatore seruetur. Describitur olim cupita prouincia, & duarum semis tribuum hæreditas separatur. Numerantur tribuum principes, Nume. 35.
qui terram sanctam debeant introire. Quadragintaduas vrbes, cùm suburbanis suis vsque ad mille passus per circuitum Leuitæ accipiunt, tot numero, quot & istę sunt mãsiones, & addunt fugitiuorũ sex alias vrbes, tres iuxta Iordanem, & tres trans Iordanem, vt sint simul quadragintaocto, qui fugitiuorũ suscipi, qui interfici debeant, & vsq; ad mortem pontificis maximi reseruari. Succedit Deuteronomium secunda lex meditatorum euangelij. Ibique breuiter discimus, quæ inter Pharan, & Tophel, & Laban, & Azeroth, & loca aurea, abiecto Iuda infidelissimo, vndecim diebus via de Oreb, per viam montis Seir, vsque ad Chades Barnæ, Moyses populo sit locutus, & extremum cantat canticum, in quo apertissimè synagoga proijcitur, & Rom. 11.
ecclesia domino copulatur. Benedicuntur filij Israel, & rursum in Simeone Iudas proij- Oseæ vlti.
citur miserandus. O profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis sapiens, & intelliget hæc: intelligens, & cognoscet ea? Quia rectæ viæ domini, & iusti ambulabunt in eis, pręuaricatores autem corruent in illis.

COMMENTARIORVM IN NVMEROS FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN DEVTERONOMIVM, COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

De Deuteronomio, & cantico Deuteronomij, et quod quasi secundus & tertius testes sint.

CAPVT I.

ISTE liber, Deuteronomium .i. secunda lex, inscribitur. Breuissimè autem in cantico eiusdē Deuteronomij, cunćta ab exitu Israel de Aegypto numerantur, & ponderātur. Cur hoc? Videlicet quia iudiciū domino præparatur, & eis qui ante tribunal eius staturi, & per legem iudicandi sunt, eis inquam, imò contra eos qui per legem arguentem non audiunt, testimonia sufficienna prouidenda sunt. Dicit autem ipsa lex: Non stabit testis vnus contra aliquē, quicquid illud peccati aut facinoris fit: sed in ore duorum aut trium testiū stabit omne verbum. Et ne putes in hoc nequaquam dićtorum iterationem exigi, siue factorum, sed tantummodo numerum personarum, Paulus apostolus cum dixisset: Ecce tertio hoc venio ad vos, statim subiunxit: In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Igitur præuaricatores omnes accusaturus Moyses, verbum omne, non vnius tantum, sed duorū, imò & trium cōstituit in ore testium, dum post legē scriptā scribit & Deuteronomium, ac deinde Deuteronomij canticum. Duo testes legendo, tertius vos ô præuaricatores Iudæi conuincit canendo, vt excusationem non habeatis de peccato vestro. Hoc Deuteronomium sic incipit.

Deut. 19.

2. Cor. 13.

Quod in initio libri huius, decem tētationes obscurius numerentur.

CAPVT II.

CAP. I. HAec sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Iordanem, in solitudine campestri, contra mare rubrū, inter Pharan & Tophel, & Laban, & Azeroth, vbi auri est plurimum, vndecim dieb9 de Oreb per viam montis Seir, vsque ad Chades Barne.) Tanquā diceret. Hęc sunt verba, quę locutus est Moyses ad oēm Israel, in trāsitu Iordanis, in solitudine campestri, contra mare rubrum, inter Pharan & Tophel, & Laban, & Azeroth, & auri abundāria, vndecim dierum iter de Oreb ad montem Seir vsq; ad Chades Barne. Hæc sunt verba, quibus corripuit Moyses filios Israel, pro decem tētationibus, quibus dominum tentauerunt. Vndè dominus in libro Numerorū dicit: Attamen omnes homines qui viderunt maiestatem meam, & signa quæ feci in Aegypto, & in solitudine, & tentauerunt me iam per decem vices, nec obedierunt voci meæ, non videbūt terram, pro qua iuraui patribus eorum. Quas tentationes hic breuiter & obscurè Moyses enumerat, dicens: In solitudine, in qua demonstrat eos pro aquæ penuria, duabus vicibus tentasse dominum. Sanè quod ait: In solitudine campestri, contra mare rubrum, inter Pharan & Thophel, & Laban, & Azeroth, & vbi auri est plurimum, sic intelligendum est: In campestri contra mare rubrum, murmurasse dicuntur filij Israel contra dominum, quia Moysi dicenti sibi, de verbo domini peremptos fuisse Aegyptios, non crediderūt, sed potius eos se subsequi timuerunt. Vndè dicitur in Psalmo: Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores multitudinis misericordiæ tuæ, & irritauerunt ascendentes in mare rubrum. Porrò Pharan interpretatur onager: Tophel, stultitia: Laban, albū. Quod ita intelligitur, quia similes onagro facti filij Israel, stulcè egerunt, tentantes dominum duabus vicibus super albo, id est, super manna. Manna verò album dicitur, sicut & illud in Exodo: Appellauitque illud domus Israel nomen eius Man, quod erat quasi semen coriandri album. De tentationibus eisdem numero decem iam in Exodo dićtum est.

Nume. 14.

Psal. 105.

Exod. 16.

Quòd ipsa modus elocutionis, in hoc libro studiosa intentione auditorem prouocet ad dilećtionem.

CAPVT III.

COepitque Moyses explanare legem, & dicere: Dominus DEVS noster locutus est nobis in Oreb, dicens: Sufficit vobis, quòd in hoc monte mansistis, & cætera.) Hæc legis explanatio breuis & lucida, penè cunćtorum quæ sparsim dićta vel gesta sunt, recollećtio est, magnam multamque solicitam viri mitissimi super omnes homines, qui morabantur in terra dilećtionem, vbique spirans, scilicet ad hoc tendentis, vt auditorum suorum sursum ad dominum erigat beneuolentiam. Nam inter explanandum, multis & magnis iam commemoratis beneficijs. Et nunc Israel, inquit, audi pręcepta & iudicia quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, & ingrediens possideas terram, quam

Deut. 4.

quàm dominus deus patrum vestrorum daturus est vobis. Ac deinceps: Audi Israel, dominus Deus noster, Deus vnus est. Diliges Dominum Deũ tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Itemq; post aliqua: Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas dominum Deũ tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac seruias Dño Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, custodiasq; mandata Domini, & cæremonias eius quas ego hodie præcipio, vel benè sit tibi? En domini dei tui cælum est, & cælũ cæli, terra & omnia quæ in eis sunt, & tamẽ patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos, elegitq; semen eorum post eos, id est, vos, de cunctis gentibus, sicut hodie comprobatur. Circuncidite igitur præputium cordis vestri, &c. Ita explanando tanta, tamq; diligenti per omnia suauitatis arte vtitur, vt hoc maximè volumen, de illis esse areolis non dubites, de qualibus in laude sponsi dictum est: Genę illius sicut areolę aromatum, quæ consitæ sunt à pigmentarijs: Totam quippe scripturæ huius areolam pigmẽtarius eruditus conferens in eo est, vt lectorem visu & odore trahendo delectet, vt pulchritudine beneficiorum Dei ad dilectionẽ ipsius cunctorũ conscientias inuitet. Et nunc quidem, quamuis multa sint, quæ ex istis vtiliter dicantur, & multo plura siue altiora quã cõpræhendere vel attingere queamus, tamen quoniam suis locis singula tetigimus, nũc capitalia de libro hoc pauca cæteris omisis percurram, videlicet in quibus Christi filij dei promissio est vel aduentus eius.

(Deut. 6. — Deut. 10. — Cant. 5.)

De eo quod ait: Prophetam de gente tua, &c. Et quid secundum hunc locum Dominus Deus de semetipso locutus sit.

CAPVT IIII.

CAPVT XVIII. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus de⁹ tuus, ipsum audies, vt petisti à me Domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est atque dixisti, Vltra non audiam vocẽ Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar.) Propheta iste magnus nulli dubium est, quin ipse sit Christus Dei filius, idem propheta, & prophetarum Dominus, idem enim homo & Deus. Quę quomodo petierit Israel in monte Oreb, apertè scriptura non dicit, nisi quòd cùm vidissent voces & lampades, & sonitum buccinæ, montemq́ue fumantem, perterriti ac pauore concussi, steterunt procul, dicentes Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. Ergo Deus nõ sermonem illorum, sed necessitatem respiciens, eundem sermonem pro petitione habuit, quia videlicet sic loqui, mediatorem petere fuit. Proinde cùm dixisset: Nunc prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus deus tuus, cõtinuò subiunxit, ipsum audies, sicut petisti à domino Deo tuo in Oreb, id est, ipsum audire poteris sicut audibilem tibi atq; tolerabilem fieri loquelam dei petisti: ille enim nube carnis contectam habens igneam diuinitatis maiestatem, loquetur tibi. Porrò vt in aduentu eiusdem prophetæ maximè inexcusabiles forent, qui eum non suscipere̾t Iudæi, Iudæorumq́; principes aut legisperiti, tale eis signum vel experimentũ proponit. (Quòd si tacita cogitatione respõderis, quomodo possum intelligere verbum quod non est locutus dominus, hoc habebis signum: Quod in nomine dñi propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc dominus nõ est locutus, sed per tumorẽ animi sui propheta confinxit, & idcircò non timebis eum.) Hoc de semetipso scriptum esse sciens iste propheta, dicit in euangelio suo contra calũniatores Iudæos. Opera enim quæ dedit mihi pater, vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, testimoniũ perhibent de me, quia pater me misit. Et alibi: Verba quę ego loquor vobis, à memetipso non loquor. Pater autẽ in me manens, ipse facit opera. Tanquam diceret: Opera subsequẽtia, opera patris mei, quæ nemo alius fecit, testimonium perhibẽt verbis meis, quòd non ea de corde proprio confinxerim, quemadmodũ prophetæ mendaces: quos cauendos esse, scriptura præmonuit. Dicit autem lex vestra, hoc vobis fore signum prophetæ magni, quem secundum legẽ eandem per omnia vos audire debetis. Quod in nomine domini propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc dominus locutus non est, sed per tumorem animi sui propheta confinxit, & idcircò nõ timebis eum. (Illum autem cuius in ore ego pono verba mea, qui audire noluerit, inquit, ego vltor existam.) Igitur cum præsentibus operum testimonijs clarum sit, quod ego propheta ille sum, qui suscitandus erat ex promissione dei, quia non est in me signum prophetę, per tumorem animi sui verba confingentis, ipse vltor existet, quia vos audire non vultis.

(Ioan. 5. — Ioan. 14.)

De separatione vrbium fugitiuorum, & quid spiritualiter sit mors sacerdotis.

CAPVT V.

Cvm disperdiderit dominus deus tuus gentes, quarum tibi traditurus est terram, & possederis eã, habitaueris que in vrbibus eius, & in ædibus: tres ciuitates separabis in medio terræ, quam dominus deus tuus dabit tibi in possessionem, sternens diligenter viam, & in tres æqualiter partes totam terræ tuæ prouinciam diuides, vt habeat in vicinio qui propter homicidium profugus est, quo possit euadere.) Perspicuè hic datur intelligi, cuius vsq; ad sacerdotis mortem, in vrbibus fugitiuorum remorari debeat, qui nolens sanguinẽ fuderit, reuersurus in terrã suam postquã ille obierit. Hoc, inq̃, CA. XIX.

datur hic intelligi, quòd iste propheta magnus ille sacerdos sit. Quid aũt est in vrbe fugitiuorum cõmanere vsq; ad mortẽ magni huius sacerdotis magni prophetæ nostri, nisi pœnitentiam agere in fide passionis huius Christi filij Dei? Nam si extra fines vrbium, quæ exulib. deputatæ sunt, fuerit inuentus, occidetur ab eo qui vltor est sanguinis, debuerat enim profugus in vrbe residere vsq; ad mortem pontificis.i. si non baptizatus in nomine Christi Iesu, præsenti vita excesserit, cõdemnabitur, sicut ille prædixit: debuerat enim in sola morte eius terminos ponere quærendæ salutis. Quæ igitur sunt tres istæ ciuitates, æquali inter se spacio distantes, nisi fides, spes, & charitas, tres virtutes principales? Et quidem cũ tria sint, maior horum charitas est, verùm tum æquali inter se spacio distant, quia nihil horum ad salutem magis aut minus necessariũ est. Sed continuò subiunctum est. (Hæc erit lex homicidæ fugiẽtis, cuius vita seruãda est, qui percusserit proximum suũ nesciens, & qui heri & nudiustertius nullum contra eum habuisse cõprobatur odium, sed simpliciter abijsse cum eo in syluam ad ligna cædenda, & in succisione lignorum securis fugerit manum, ferrumq; lapsum de manubrio, amicum eius percusserit & occiderit.) Ad syluã cũ amico imus, quoties cum quolibet proximo ad intuenda delicta nostra cõuertimur. Et simpliciter ligna succidimus, cũ delinquentium vitia pia intẽtione resecamus. Sed securis manum fugit, cùm sese increpatio plus quã necesse est in asperitatẽ protrahit Ferrumq; de manubrio prosilit, cũ de correptione sermo durior excidit, & amicum percutiens, occidit: auditorẽ suum prolata cõtumelia ab spiritu dilectiionis interficit. Correcti nanq; mens repentè ad odium proruit, si hanc immoderata increpatio plus quã debuit, addicit. Sed is qui incautè lignũ percutit, & proximũ extinguit, ad tres necesse est vrbes fugiat, vt in vna earũ defensus viuat, qa si ad pœnitentiæ lamenta cõuersus in vnitate sacramenti, sub spe, fide, & charitate abscõditur, reus perpetrati homicidij non tenetur, eumq; extincti proximus, & cũ inuenerit nõ occidit, quia cũ districtus iudex venerit, q sese nobis per naturę nostrę consortiũ iunxit, ab eo proculdubio vindictã de culpę reatu non expetit, quẽ sub eius venia, spes, fides, & charitas abscondit. Citius ergo culpa dimittitur, quæ nequaquã studio malitię perpetratur. Quid igitur? Nũ illa tantum peccata Christi morte delentur, quę nolentes vel nescientes cõmisimus? Sed profectò nolens occidit, qui hoc ipsum nõ vult ꝙ occidit: non vult, inquã, & nescit qui occidit, cui hoc ipsũ displicet, ꝙ occidit, cui displicet quod fecit. Cęterũ cui nõ displicet quod fecit, vel quod fuit, qui nõ verã ex corde pœnitentiam agit, nihil proficit mors Christi sacerdotus magni, quamuis ad prædictas ciuitates cõfugiat. i. quãuis in Christum credere se dicat, quãuis sperare ꝓsumat, quãuis confiteatur quod Dominum diligat.

De sepeliendo corpore eius, qui appensus fuerit patibulo, & ꝙ ait. Maledictus à Deo est qui pẽdet in ligno.

CAPVT VI.

QVando peccauerit homo, quòd morte plectendũ est, & adiudicatus morti, appensus fuerit in patibulo, nõ permanebit cadauer eius in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus à Deo est qui pendet in ligno, & nequaquã cõtaminabis terram tuã, quã dñs deus tu[9] dederit tibi in possessionẽ.) Hoc planè legem dixisse scientes amici legis, imò corruptores legis, & inimici Dei, callidè prædictum prophetam magnum, sacerdotẽ magnum cui cantatum fuerat: Benedictus qui venit in nomine Domini, appenderunt in patibulo, vt consequenter constaret eum maledictum esse à Deo, & proinde certũ esset, hunc hominem iuxta sententiam vel accusationem ipsorum non fuisse à Deo. Sed ò Iudæi malitia cæci fuerit quidem, quoniam & hoc Apostolus ait: fuerit, inquam, Dominus noster maledictum legis, vt nos à maledicto redimeret: veruntamen, nunquid secũdum verba legis pendere in ligno præcedẽs causa est maledicti? Vt taceam quod non dixit, quando homo adiudicatus morti, appensus fuerit in patibulo, sed ita præmisit, quando peccauerit homo, quòd morte plectendum sit, & tunc demum subintulit, & adiudicatus morti, suspensus fuit in patibulo: vt, inquam hoc taceam, quòd manifestè à maledicto expurgat dominum nostrum, quia appensus quidem est in ligno, sed non peccauit quod morte plectendum esset, nunquid ait, maledictus est à Deo, qui pendet in ligno? Nunquid ait, imprecãdo maledictus sit, vel absolutè maledictus, vt subaudiri possit imprecantis verbum, sit, & non potius enunciãdo dixit, maledictus à Deo est, non quia pendet, sed qui pendet in ligno? Non enim sic se habet litera Hebraicæ veritatis, quomodo LXX. transtulerunt, quippe qui nõ sensum dei perfectæ habebãt, nec enim vates, sed interpretes erãt, vnde & hoc, sicut cætera multa non satis integrè transtulerunt, maledict[9] omnis qui pendet in ligno: cùm sic habeatur in Hebraico: Maledictus à Deo est, qui pendet in ligno. Nempe tribus modis discordat à vero hæc translatio. Cũ enim in Hebraico habeatur, maledictus est, transtulerunt absolutè maledictus. & sit, subaudiri potest. Item in Hebraico additum est, à Deo, quòd in LXX. deest, & econtrariò in septuaginta additum est omnis, quòd in Hebraico non habetur.

Quare ergo, inquis, Apostolus translatione illorum in hac sententia vsus est? Sic enim ait: Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est, maledictus omnis, qui pendet in ligno. Quare hoc

Num. 35. CA. XXI. CA. XXI. Matth. 21. Galat. 3. Galat. 3.

Quare hoc exemplo sic vsus est? Videlicet quia apud Græcos, quibus scribebat, vulgata fuerat à tempore Ptolomæi Philadelphi, septuaginta interpretũ æditio, & nimis importunum erat, vt cũ Christo testimonium perhibere assereret scripturas, vt vix audiretur ipsas quoq; scripturas malè interpretatas esse, ostẽdere conaretur, cùm apud illos LXX. interpretũ auctoritas haberetur celeberrima. Maluit ergo sententiam cum sensu qui ædificaret cõmemorare, quã corrigendo scripturam, veteranos lectores offendere. Præterea videre melius, cuius intentionis sit hæc eadẽ enunciatio maledicti, præsertim quia pro eo quòd maledictus à deo est, iubet illum sepeliri. Nónne mortuis pars benedictionis est sepeliri, & econtrariò maledictionis sepultura carere more asini? Sicut de quodã rege terribiliter dictũ est, prout erat meritus, sepultura asini, id est, nulla sepultura sepelietur. *Hier. 22.* Nónne sancti & magni viri patres siue patriarchę, de sepeliendis vel etiã transferendis corporibus suis, diligenter mãdauerunt, & pro magno illis fuit, sepeliri, & non tantum vbicunq;, sed in sepulchris patrum suorũ? O igitur mirabile & antiquum crucifixi huius consilium, qui tanto antequã veniret, ita de sepeliendo corpore suo dedit præceptum, vt profuerit omnib. crucifixis, scriptum pro se vno legis mãdatum. Cùm enim decollatos, siue lapidatos, aut alia vi peremptos licuerit impunè insepultos canibus proijci, solis crucifixis propter istum crucifigendum lex ꝓphetica, vtpotè digito dei cõscripta, sepulturam negari prohibuerit. Nónne ergo propheticus ipsius Christi crucifigendi spiritus, gemitibus inenarrabilibus rugiebat in corde Moysi, talem legem scribentis: vt dum crucifixi omnes ex lege sepeliuntur, sepultura non careat hic vnus pro salute mundi crucifixus, à deo maledictus? Notandum quippe (vt iam dictum est) quia non ait imprecando, maledictus sit, sed causam reddens, cur eadem die debeat sepeliri, enunciando dixit, quia maledictus est, addens etiam à Deo, ꝙ nusquam fecit in cunctis maledictionibus legis. *Deut. 28.* Verbi gratia: Cùm dicit maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, maledictus ingrediens, maledictus egrediens, & similiter in cæteris, nusquam dixit à deo, nisi tantũ in hoc loco. *Esa. 53.* Cur hoc, nisi quia verè solus est hic à deo maledictus, in eo videlicet, quòd (sicut ait propheta) iniquitates omnium nostrũ in illũ posuit Deus? Idcircò sepeliatur, inquit, qui pendet in ligno, quia futurus est talis pendens in ligno, qui erit maledictus à Deo: à deo, inquam, transponente maledictiones humani generis in illo. Quod si quis obijciat, sępe maledictiões ꝓlatas esse à deo: verbi gratia, cũ dicit ad Cain: Nunc ergo maledictus es super terrã, quæ aperuit os suum, *Gen. 4.* & suscepit sanguinẽ fratris tui de manu tua. Nos ecõtrariò dicimus, nõ esse maledicti effusionẽ, sed maledicti iam existentis ẽnunciationem, præsertim cũ non dicat, maledictus sis, sed maledictus es, & non à me, sed à peccatis tuis. Nec enim maledict⁹ est Cain à deo, sed à voce sanguinis fratris sui, clamantis de terra, & impietates eius annunciãtis ipsi deo. Igitur hic solus maledictus fuit à deo, & non à suo peccato: à Deo, inquam, qui omniũ nostrũ maledictum, quod erat super nos, id est, omnẽ iniquitatẽ nostrã posuit in eo. Quod non addidit lex, & nequaquam contaminabis terram quã Dominus deus tuus daturus est tibi in possessionem: mira spiritus S. arte dixit & scripsit, cũ potius ex ea contaminata terra posset videri si in se reciperet corpus maledicti. Quid enim? Quid etiam hoc loco scriptor legis intendit? Hoc vtiq; quia terra quam dedit deus vero Israeli in possessionẽ, corp⁹ est huius singulariter & pro nobis maledicti, quã sibi datã tunc Israel nõ cõtaminauit, id est, contaminari non permisit, quando illud Ioseph & Nicodemus eodem die sepelierunt pro cõmuni lege omnium in ligno pendentium, videlicet ne indignè insepultũ abijceretur, & à canibus illis, qui viuum circũdederant adhuc exanime conspueretur. Porrò illi putabant in eo non contaminari terram suam, si cuiusquam taliter occisi corpus nequaquam viuentium oculis ingereretur. Quòd si quis quærat adhuc, cur pro hoc tantopere legislator fuerit sollicitus, cùm posset etiam insepultum cælitus custodiri sacrosanctum corpus, sicut custodita sunt, ne à canibus vel auibus læderentur etiam multa corpora martyrum, interrogemus eum, cur moriente eodem domino, & terra tremente monumenta sanctorum aperta sunt. *Matth. 27* Videlicet aut nihil idoneum, aut hoc respondebitur solum, quia corporibus mortuorum hoc expediebat, vt coniũgeretur cum eis in sepulchris corpus huius mortui, quod afferebat resurrectionẽ mortuorũ, & idcircò ad suscipiendũ illud certatim & auidè sese dilatauerunt. Nã sicut animã Dñi Iesu ad animas apud inferos descendere expediebat, vt inde illas educeret, sic & ad corpora corpus eius peruenire oportebat vt illa resuscitaret.

Quid sit inueniri hominis cadauer in terra, cuius cadis reus ignoratur, & quid sit viciniorẽ ciuitatẽ perspicere, & illic ceruices vitulæ cadere, & manus leuare.

CAPVT VII.

QVando inuentum fuerit in terra, quam DOMINVS DEVS tuus daturus est tibi, hominis cadauer occisi, & ignoratur cædis reus, egredientur maiores natu, & iudices tui, & metientur à loco cadaueris singularum per circuitum spatia ciuitatum, & quam viciniorem cæteris esse perspexerint, seniores ciuitatis eius, tollent vitulam de armento quæ non traxit iugum, nec terrã scidit vomere, & ducent eam ad

vallem asperam atque saxosam, quæ nunquam arata est, nec sementem recepit, & cædent in ea ceruicis vitulæ, &c.) Præsentis loci mysterium maiores nostri, iudices nostri, scilicet Apostoli sancti hoc modo impleuerunt. In terra quam dñs deus ipsorum dedit illis. i. in sanctarum plenitudine scripturarum, quas vt intelligerent, dñs Iesus sensum aperuit illis, cadauer hominis occisi inuenerunt. i. sacrilegium eorum qui occiderunt, & eius qui occisus est Christi filij Dei veritatem atque innocentiam, causam quoque intellexerunt. Sed quodammodo ignorabatur cædis reus, tum quia Iudæi nõ ipsi manib. suis occiderunt, sed gentilibus occidendum occiderunt, tum quia non se Christum regem suum, sed magum atque maleficum hominem occidisse pertinaci concertatione defendunt. Quid igitur? Exierunt & à loco cadaueris mensi sunt singularum per circuitum spatia ciuitatum. Locus cadaueris siue locus cædis in illa terra quã Dñs Deus dedit in illa scriptura sancta, cuius intelligentiam Christus tribuit: locus, inquam, cædis ille est scripturæ locus, quicunque manifestè passioné exprimit redẽptoris. Verbi gratia: Sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suũ. Item: Post hebdomadas LXXII. occidetur Christus. Hoc tali loco animaduerso, viciniorem gratiæ vel saluti esse perspexerint ciuitaté siue ecclesiã gentium, quã populum Iudæorum. Cùm enim dixisset Esaias, quod iam prædictum est: Sicut ouis ad occisioné ducetur, &c. Qui locus cædis Christi est, confestim è vicinio subiunxit: Lauda sterilis quæ non paris, decanta laudem, & hinni, quæ non pariebas, quoniã multi filij desertæ magis quã eius quæ habet virum, dicit dominus. Item cum dixisset Daniel: Occidetur Christus, vt ante iam dictum est, qui itidem locus cædis Christi est, continuò subiunxit: Et non erit eius populus, qui eum negaturus est. Igitur secundum positionem terræ, secundum sacratissimum textum scripturæ diuinæ, vicinior ciuitas hæc, quam illa loco cadaueris est, propinquior gratiæ Christi gentilis, quã Iudaicus populus est. Quid proinde facient seniores huius ciuitatis? Tollant (inquit) vitulam de armento, quæ non traxit iugum nec terram scidit vomere, & ducent eam ad vallem asperam atque saxosam, quæ nunquam arata est, nec sementem recepit, & cædent in ea ceruices vitulæ. Vitula lasciua, vitula malè libera, nulloque diuini cultus iugo assueta, caro erat nostra, bruta, & vitiosa. Vt ergo non imputaretur nobis sanguis hominis occisi, oportebat cædere ceruices huius vitulæ. i. superbiã carnis, mẽbra vel opera carnis mortificare in valle aspera atque saxosa. i. in humilitate ac laboriosa pœnitentia, & sic lauare manus. i. baptizari in morté Christi Iesu. Vnde & protinus subditur: (Et veniant maiores natu ciuitatis illius ad interfectũ, & lauabunt manus suas super vitulã, & dicent: Manus nostræ nõ effuderũt hunc sanguiné, nec oculi viderunt.) Sed nunquid hoc illis quoque congruit dictũ, qui sceleri Iudæorum interfuerunt, qui crucifigendum hominé illum acclamauerũt, & postea manus suas lauerunt? Nunquid & ipsi dicere possunt, manus nostræ non effuderunt hũc sanguinem, nec oculi viderunt? Planè hoc & ipsi veraciter dicere potuerunt, quia lauando manus suas alterati sunt. Oẽs qui in Christo Iesu, oẽs qui in morte Christi Iesu baptizati sunt, sic innouati sunt, immò sic alterati sunt, vt iã non sint ipsi qui fuerunt à deo, vt dicat Apost. Consepulti sumus cũ illo per baptismum in mortem, vt quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Itẽ: Christo cõfixus sum cruci, viuo aũt non iam ego, viuit verò in me Christus. Igitur ipsi qui sanguinem Christi fuderunt, & postea pœnitẽtiam egerunt, baptizati in nomine eius, postquam sic lauerint, & sic lauando alterati fuerint, rectè & veraciter dicãt. (Manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem, nec oculi viderunt: propitius esto populo tuo Israel quem redemisti dñe, & non reputes sanguinem innocenté in medio populi tui Israel.) Nihilominus à nobis, qui eramus longè, sed supradicto modo secundum mensoris funiculũ facti sumus propè, aufertur reatus sanguinis, & alieni sumus ab innocentis cruore qui fusus est, cùm fecerimus quod præcepit dominus. Cæterùm non faciendo hoc, & nõ credendo in eum qui occisus est, eis qui occiderunt consentiremus, atque idcircò sanguis eius iustè à nobis exigeretur.

Quid sit spiritualiter, obsessa ciuitate nõ arbores fructiferas succidere, sed de lignis agrestib. machinas instruere: et quid sit obsessa ciuitati primũ pacẽ offerre.

CAPVT VIII.

QVãdo obsederis ciuitaté multo tẽpore, & munitionib. circundederis vt expugnes eã, non succides arbores, de quib. vesci potest, nec securibus per circuitũ debes vastare regioné, quoniã lignum est, & non homo, nec potest bellantium cõtra te augere numerum. Si qua autem ligna non sunt pomifera, sed agrestia, sed & cæteris apta vsibus: succide, & instrue machinas, donec capias ciuitaté quæ contra te dimicat.) Summa præsentis capituli hæc est, vt ligna fructifera conseruentur, quæ autem fructum nõ faciunt, succidãtur. Ergóne de lignis cura est deo? Si (iuxta Apostolũ) de bobus cura illi non est, quanto magis de lignis insensibilib. cura illi non est? Igitur ligna ista vel arbores istæ homines sunt, & secundum hanc similitudinem illud accipimus in euangelio veraciter dictũ. Fructus ergò facite dignos pœnitentiæ. Iam enim securis ad radicé arboris posita est. Omnis arbor quę nõ facit fructũ bonum, excidetur, & in igné mittetur. Nempe qui obsidet ciuitatem

Margin notes: CA.XXI. Luca 24. Esa 53. Dan. 9. Esa. 54. Rom. 6. Galat. 2. 1. Cor. 9. Math. 3.

ciuitatem multo tempore, & munitionibus circundat, vt expugnet eam, ipse est qui forti armato custodienti atrium suũ, fortior superuenit, & ciuitatem eius ciuitati Dei viuẽtis Hierusalem cœlesti inmicam, vsque ad finem seculi expugnare nõ desinit. Vnde quia primus eius aduentus in pace extitit, & remissionem peccatorum omnibus obtulit. Secundus autem in terrore erit, & eos qui pacem eius recipere noluerunt, durus debellator in infernum præcipitabit. In superiori capitulo (quod præ festinatione prætereamus) eidem alumno suo Christo filio Dei familiariter dixerat hæc eadem sancta & spiritualis lex: (Si quando accesseris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem. Si receperit, & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea est, saluabitur, & seruiet tibi sub tributo. Si autem fœdus inire noluerint, & cœperint cõtra te bellum, oppugnabis eam, &c.) Accedens nanque ad expugnandam ciuitatem, primùm ei pacem obtulit, qui ingrediens in hunc mundum ad expugnandum diaboli regnum, primùm pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentib. prædicauit. Quem recipere & portas illi aperire, est corde aperto credere ad iustitiam, & ore patenti confessionẽ facere ad salutem. Qui hoc modo fœd⁹ cũ illo inierint, saluabũtur: qui aũt recipere illum noluerint, oppugnati & victi tandem gladio iudicij ferientur. Igitur non succides, inquit, arbores qui bus vesci potest. i. non iudicabis peccatores dignos fructus pœnitẽtiæ facientes. Quare? Quoniã lignum, inquit, est & nõ homo, nec potest bellantiũ cõtra te augere numerum. Ergóne lignum non pomiferũ. i. peccator, non faciens pœnitentiæ fructus, homo est, & potest cõtra pugnatorem istũ augere hostium numerũ? Planè homo. i. sapiens & rationalis adeò sibi videtur, vt stultitiã arbitretur id ꝙ prædicamus Iesum Christum ideò crucifixum, vt per ipsam crucẽ suã obsideret vel impugnaret diabolum, & adeò sibi videtur augere posse hostium Christi numerum, vt dissertando nonnunquã currẽti verbo dei, moram faciat vel impedimẽtum. E contrariò, qui iudicat se nihil scire inter eiusmodi homines, nisi Christũ Iesum, & hũc crucifixum, hic suomet iudicio non homo est, sed lignum de cælo expectans rorẽ, vnde reflorescat & dignum faciendo fructũ, primæ Origenis recuperet statũ, quem in Adã perdidit propter cõcupiscentiæ lignũ: & hic talis cõtra deum & hominẽ Christũ nec potest, nec vult hostiũ augere numerum. Seruabitur ergo hic, ille aũt tanquã lignũ inutile succidetur, iuxta ꝙ scriptũ est: Perdã sapiẽtiã sapiẽtiũ, & prudentiã prudentiũ reprobabo. Sanè si qua in illo vel ex illo procedũt vtilia, quæ ex aduerso eiusdẽ ciuitatis munitionib. efficaciter intorqueri valeát, hęc nos, imò q in nobis loquitur Christ⁹ rapere, nõ de digna bitur, vt malè cõpositis benè vtatur. Vnde prouida cũ dixisset scriptura: Succide illa, cõtinuò subiunxit: & instrue machinas, donec capias ciuitatẽ, quę cõtra te dimicat. Hoc ipsum primũ Apostolũ fecisse legimus, vbi cũ dixisset: In ipso em̃ viuimus, mouemur, & sumus, continuò subiunxit: Sicut & quidã vestrũ poetarũ dixerunt, ipsius enim & genus sumus. Item dixit autẽ quidam illorum proprius ipsorum poeta: Cretenses semper mendaces, malè bestiæ, ventres, pigri. Itẽq; nõ solùm non repræhensibile, verum etiã laudabile est, quoties vir ecclesiasticus de lignis agrestibus quæ succisa sunt. i. de sapientib. mundi qui damnati sunt, commoda dictorũ conuehit exempla vel testimonia, vt suomet robore debelletur ciuitas quę aduersus Christum dimicat.

Margin notes: Lucæ 11. Math. 4. Rom. 10. 1. Cor. 1. Esa. 29. Actor. 17. Tit. 1.

De muliere pulchra in bello capta, & adamata, quali ter eam ducere vxorem liceat, & quid mysticè significet. CAPVT IX.

SI ingressus fueris ad pugnandum contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dñs deus tuus in manu tua, captiuosq; duxeris, & videris in numero captiuorũ mulierẽ pulchrã, & adamaueris eam, volueris q; habere vxorẽ, introduces in domũ tuã. Quæ radet cæsariẽ, & circuncidet vngues, & deponet vestem in qua capta est, & sedens in domo tua, flebit patrem & matrẽ suã, vno mẽse. Et postea intrabis ad eã, dormiesq; cũ ea, & erit vxor tua.) Iuxta literã hoc fecisse Dauid tradũt Hebrei de Maacha filia Tholomai regis Gessur, videlicet quod in prælio captã, cæsarie & vnguib. præcisis, secundum hanc legẽ vxorẽ sibi sociauerit, ex qua genuit Thamar & Absolon. Porrò iuxta sensum mysticum hoc ita facere debet ecclesiasticus vir. Mulier pulchra in numero captiuorum siue inimicorum, sancta scriptura est, in tractatibus hæreticorum. Nam & pleriq; hæretici siue hæresiarchæ in cathedra Moysi, immò & in Apostolico culmine sederunt, & quanquam de diuinitate malè sentientes, de moribus tamen & allegorica subtilitate vtiliter multa dixerũt. Si ergo egressus fueris (inquit) ad pugnandũ contra inimicos tuos, id est, si sanctũ habueris zelum contra fidei Christianæ hostes hæreticos, & tradiderit eos dominus deus tuus in manu tua, vt palmã veritatis obtineas potenti fide & sana doctrina, non tibi illa legis imponitur necessitas, vt nullam quamlibet pulchram mulierem apud illos inuentam ad amare non audeas, id est, vt nullã quamlibet vtilẽ scripturarum expositionẽ ab illis cõscriptã legere vel audire nõ debeas, sed omnib. probatis, quod bonum est tenere, & à sola specie mala tibi abstinere licebit. Nã hoc est ꝙ nunc dicitur: Quę radet cæsariẽ, & circuncidet vngues, & deponet vestẽ in qua capta est, & postea intrabis ad eã, dormiesq; cũ illa, & erit vxor tua. Cæsariem nanq; radere, vngues circũcidere, vestemq; pulchrę mulieris mutare,

Margin notes: 2. Reg. 3. 1. Thess. 5.

mutare, est omne quod prauũ, omne quod *Prou. 7.* superfluum est sacræ lectioni amputare, omnem denique speciem malam, id est, sensum hæreticum, cautè & diligẽter auferre, vt vxorem habeas idoneam, iuxta illud: Dixi sapiẽtiæ soror mea es, & prudentiam vocaui amicam meam. (Sin autem postea non sederit in animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere poteris pecunia, nec opprimere per potentiam, quia humiliasti eam. Iuxta literam manifesta est æquitas, iuxta anagogen verò iudicij lectorem inhibetur mutabilitas, videlicet qualem in Theophilo, Alexandrinæ ciuitatis episcopo, ecclesiastica repræhendit relatio. Qui cũ Ioannis Constantinopolitani, qui Chrysostimus appellatur, esset inimic⁹, lectionem Origenis, cui libenter incumbebat, zelo eiusdem Ioannis damnauit, tandemque damnato Ioanne, quia se à lectione Origenis non cohibuit, rursus ipse lectioni Origenis eiusdem incubuit. Qui dum ab aliquo fuisset interrogatus, quomodo ea quæ abdi- *CA. XXI.* cauerat, rursus amplecteretur, ita respondit. Origen. libri similes sunt prato florib. pleno. Quicqd ergo bonũ in eis inuenero, decerpo: si quid mihi spinosum occurrerit, hoc quasi si pungat, omitto. Igitur si postea (inquit) non sederit in animo tuo, dimittẽs liberam, id est, si quãlibet circuncisam damnaueris, pro experimento tuo lectionem captiuam, non eãdem rursus, mutata sententia, ad tuam retrahes scholam, quia humiliasti, id est, dãnasti eam, ne non tam per rationem damnas se videaris, quam per inuidentiam.

De homine duas vxores habente, quòd non possit filiũ dilectæ primogenitum facere, qualiter Christus synagogam, & de gentibus habens ecclesiam, hoc debeat adimplere.

CAPVT X.

SI habuerit homo vxores duas, vnam dilectã, & alteram odiosam, genuerintq; ex ea liberos, & filius odiosæ fuerit primogenitus, volueritque substantiam inter filios diuidere, non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præferre filio odiosæ: sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia. *Gen. 35.* Iste est enim principium liberorum eius, & huic debentur primogenita, &c.) Non poterit (inquit) filiũ dilectæ facere primogenitũ, subauditur, nisi filius odiosæ proprio vitio honorem perdiderit primogenitorum. Nã quia min⁹ dilectę primogenit⁹ Rubẽ cubile patris ascẽdit, & maculauit stratũ eius, idcircò potuit Iacob plus dilectę Rachelis filium *1. Paral. 5.* Ioseph facere primogenitum, sicut scriptum est in paralipomenõ: Ruben quippe fuit primogenitus Israel, sed cùm violasset thorum patris sui, data sunt primogenita eius filijs Ioseph, filij Israel, & non est ille reputatus in primogenitum. Porrò Iudas, qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe eius principes germinati sunt, primogenita autem reputata sunt Ioseph. Cæterũ spiritualiter, & hanc partem legis mediator Dei & hominũ, homo Christus Iesus, adimpleuit. Nam hic ille homo est, qui duas vxores habuit, vnam dilectam, scilicet synagogam, propter patres charissimam: alteram odiosam, scilicet genti- *Esa. 54.* litatem, cui loquitur per Esaiam: Quia vt mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocauit te Dominus, & vxorem ab adolescẽtia abiectam. Verùm hæc abiecta, hæc odiosa prior peperit, primum enim sponsi sui fi- *Rom. 11.* lij dei aduentum recepit. Illa autem nunc sterilis permanens, secundum eius aduentum receptura est. Cùm enim plenitudo gentium subintrauerit, tũc omnis Israel salu⁹ erit. Igi- *Ioan. 5.* tur filius odiosæ primogenitus est, & ex lege non potest homo filium dilectæ facere primogenitum, & præferre populo Christiano filio huius odiosæ, quemadmodum dicit: Non possum ego à me ipso facere quicquã. Sicut audio, iudico. & iudicium meum ve- *Galat. 4.* rum est. Quid enim homo iste factus ex muliere, factus sub lege, quid, inquam, cùm hæc diceret, audiebat homo iste, nisi legem iustitiæ, auditor & factor legis sanctæ, & iustæ, & bonæ? Quamuis illam diligeret, quamuis *Luca 19.* super illam dilectam, flere quoque pro carnis affectu potuisset, non tamen sic iniustus esse potuit, vt non filiũ odiosæ cognosceret primogenitum, magis diuinitatis rationem, quã carnis sequẽs affectum. Dedit ergo huic primogenito de his, quæ habuerat cũcta duplicia. Nã apud illam quondam dilectã, sola remanente litera, filius huius nõiam odiosę, scilicet populus Christianus sic sanctam possidet scripturam, vt cũ historica spiritualia quoq; obtineat mysteria. Iste enim est principium liberorũ eius, quia primus credidit in aduentu eius, & huic debentur primogenita: Vnde & in Psalmo gratulatur idem primogenitorum possessor, & dicit: Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Iacob, quem dilexit. Speciem Iacob, inquit, quia videlicet quemadmodum Iacob ille secundum nomẽ suum, fratrem suum Esau supplantauit, sic iste filius odiosæ illi filio dilectæ supernæ benedictionis primogenita præripuit.

De filio contumaci in iudicium producendo, quod nõ fecit Heli, quomodo patres spirituales in ecclesia id agere debeant.

CAPVT XI.

SI genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui non audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contempserit: appræhendent eum, & ducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos: Filius iste noster proteruus & contumax est, monita nostra audire contemnit, comessationibus vacat, atq; luxuriæ, & conuiuijs. Lapidibusque eum obruet populus ciuitatis, & morietur, & auferetis malum de medio vestri, vt vniuersus Israel pertimescat.) Grauis & matura sentẽtia sanctæ legis,

ctæ legis, teneros falsæ pietatis affectus, à cordibus patrum erga filios ne habeantur, exclu dit. Nam in causa Dei, nec filium pater sapiẽs agnoscit. Quã legis auctoritatem, quia senex Heli neglexit, idcirco pauendum vitę periculum incidit. Nunquid enim tam molliter dixisse contentus esse debuit, quare facitis res
1. Reg. 2. eiusmodi, quas ego audio res pessimas in omni populo, nolite filij mei? Nonne armaturá zeli, qualis vel quanta super filios inobedientes esse debuerit, sacerdos longæuus ex ista legis lectione scire potuit? Rectè igitur, quamuis dixisset, Nolite filij mei: rectè inquam arguitur non corripuisse filios suos pater Heli, domino dicente: Et magis honorasti filios tuos, quàm me. Itemque de illo, eo quod nouerat indignè agere filios suos, & non corripuit eos: neque enim corripuit, qui non legitimè corripuit. Meminerit huius omnis pater spiritualis, qui benè didicit pręesse domui DEI. Si fortè genuit hic homo filium proteruum & contumacem, qui non audiat, qui obedire contemnat, scire debet, quia prima generis nostri, quam luimus, culpa est inobedientia, & quia contumacibus & pro-
Iacob. 4. teruis nullam iustitia DEI reposuit veniam, sed sicut scriptum est: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Cogitandum tamen illi est, quia de omnibus iudicijs suis Deo redditurus est rationem, ne fortè inuidiæ, aut zeli flamma vrat animam. Idcirco suam non præcipitabit sententiam, sed sapientes adhibebit in testimonium. Hoc benè in cura filiorum sancti & orthodoxi patres sanxerunt, secundum præeuntis huius auctoritatis imperium. Dicit enim præsens lex: Apprehendent eum, & ducent ad seniores ciuitatis illius, & ad portam iudicij, & cæt. Igitur cætera quidem peccata toleranda sunt in domo Dei, contumaces autem & proteruos filios sæueritas patrum sapientum obruit, vt auferat malum de medio sui, cũ præsenti auctoritate legis domini, imò proprio exemplo Dei, qui inobedientes filios, primos homines scilicet de paradiso expulit.

Quid sit spiritualiter, bouem aut ouem vel asinum fratris, etiam si propinquus non sit, reducere aut subleuare, vel qualiter Christus hoc perficiat.

CAPVT XII.

CA. XXII NOn videbis bouem fratris tui, aut ouẽ errantem, & præteribis: sed reduces fratri tuo, etiamsi nõ est propinquus frater tuus, nec nosti eum: duces in domum tuam, & erunt apud te, quamdiu quærat ea frater tuus, & recipiat. Similiter facies de asino, & cætera.) Magnificè & hoc imperium eius, dominus noster Iesus Christus per omnia legi subditus, se adimplere perdocuit, quando vilissimum omnium iumentorum asinum ascendit veniens in ciuitatem Hierusalem, passurus pro salute mundi, iuxta pro-
Zacha. 9. phetiam Zachariæ, dicentis eidem sanctæ ciuitati, imò supernæ Hierusalem, cuius illa typus vel vmbra fuit: Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendẽs super asinum & super pullũ filium asinæ. Quid enim mysticè asinus ille cui insidet domin⁹, nisi stultus gentilium populus intelligitur? Et simplicior quidem Hebræorum populus, qui dominum sequebatur, pharisæis dicentibus: Sed turba hæc quæ non nouit legẽ, maledicti sunt, asinus quidem, sed propinqui asinus fuit. Dicit autem hęc sancta & spiritualis lex: Etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum, & cæt. Igitur vt totam legem impleret, etiam non propinqui sui asinum iste saluator noster ascendit, eumq; in domum suam duxit, quando gentilem populum assumpsit, stulta mun *1. Cor. 1.* di eligens, vt confunderent sapientes, sedensque dorso obedientis, atq; dicentis: Vias tuas *Psal. 24.* domine demonstra mihi, & semitas tuas doce me, duxit in domum suam cælestem per *Mat. 21.* viam prudentiæ, pueris occurrentibus, & cũ laude Dei subleuantibus ramos victorię: per quos videlicet pueros sancti intelligũtur angeli gaudentes de felicitate redemptionis nostræ. Hoc idem rectè intelligitur de oue errante, quod maximè comprobatur ex parabola centum ouium & vnius perditæ. Notãda diligenter tota præsentis capituli textura. *Luca 15.* Siquidem tam in principio, quàm in fine eius subleuatio præcipitur Iudaici populi, qui domino secundum carnem propinquus extitit, in medio autem subleuatio populi gentilis, qui à carne eius alienus erat, & à testamento Dei. Nam in principio dicit: Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo. In fine autem sic: Si videris asinum fratris tui, aut bouem errantem cecidisse in via, non despicies, sed subleuabis cum eo. Porrò in medio dicit: Etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, videlicet bouẽ eius vel asinum. Frater namque hominis huius, qui solus legem totã implere potuit, ipse est Iudaicus populus, secundum carnẽ Abrahæ frater vel propinquus domini, quem & prius errantem primo aduentu suo saluator requisiuit, & aliquos ex eis ad viam salutis reduxit, & nunc sub onere peccati iacentẽ, non omninò despiciet, sed in fine subleuabit. Interim qui non erat nũc eius propinquus aut frater (vt iam dictum est) asinus qui perierat reducitur, quia de gentibus ad carnem Abrahę non pertinentibus, simplices & abiecti per gratiam colliguntur.

Quid sit spiritualiter, mulierem virili, aut virum muliebri veste indui non debere.

CAPVT XIII.

Non induetur mulier veste virili, nec vir vtetur veste fœminea: abominabilis est enim apud Deum qui facit hęc.) Hoc vtrunque adeò spontè natura perhorrescit, vt de eo quod minus est, Apost. dicere non dubita *1. Cor. 11.*

1.Cor.11. ([i]Corinthians 11[/i]) ueri: Vos ipsi iudicate, Decet mulierem nō velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet nos: Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi, &c. Porrò spiritualiter mulier veste virili induitur, quando is qui vitæ suę nescit moderamina tenere, iudex fieri vitæ audet alienæ, & præesse præsumit, qui nondum subesse didicit. Ecōtrario, vir vtitur veste fœminea, quando is qui iam spiritualia percepit charismata, scilicet prophetiam, aut sapientię siue scientiæ sermonem, aut genera linguarum, aut quippiam horum propter quod vir iure dici poterat, & tāquam vir præest in domo Dei quæ est ecclesia, fluxa tamen sequitur vitia, & pro contemptibili vita meretur, vt si qua est prædicatio eius, ipsa quoq; rectè despiciatur. Vterq;, inquit, abomiobabilis est apud Deum qui facit hęc, quod vtiq; assertio ne nostra non indiget.

CA.XXII (margin, beside the line "scit moderamina tenere")

Qualiter Christus ambulans per viam huius vitæ, in arbore vel in terra nidum auis inuenerit, & pullos tenuerit, & matrem abire permiserit.

CAPVT XIIII.

SI ambulans per viam in arbore vel in terra nidum auis inueneris, & matrem pullis vel ouis incubantem desuper, non tenebis eā cum filijs, sed abire patieris, captos tenens filios, vt benè sit tibi, & lōgo viuas tempore.) Paruis nominibus res pergrandes significantur, & vt magnificentius dictum sit, hic quoque in facie Moysi paruo velamine grandis splendor operitur. Nam cuius aut qualis auiculæ nidum hic aut oua oportet intelligi, cōsultus Hieremias propheta sic exprimit: Perdix fouit quæ non peperit, fecit diuitias & non in iudicio. In dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. Perdix auicula fouit, inquit, quæ non peperit. Solet enim furari & fouere oua com paris sui. Nati autem pulli, audiūt clamorem eius, quæ oua peperit, & continuò relicta illa, quæ furata est, & oua furtiua fouit, vt diuitias faceret, & nidum suum ditaret, & non in iudicio, id est, de rapina, recurrunt ad eā quę mater est, quæ peperit prima. Propterea dicit: In dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens. Insipienter enim dum deludere cupit, delusa est, & ars eius à natura victa est. Perdix iste, diabolus est, qui astutia sua massam generis humani, in primis parentibus creatori surripuit, & exinde fouit quæ non peperit, id est, in vitijs huius mundi malè blanditus est eis, & in peccato nasci fecit eos, quos non creauit. Vnde io Esaia sub nomine Assur gloriabundus dicit: Et detraxi quasi potens in sublimi residētes, & inuenit, quasi nidum, manus mea fortitudinem populorum. Itaque quasi oua de nido sublimi, de nido alieno surripuit, de quibus pulli erant nasciturí, quando de paradiso fraude eduxit homines, de quibus nascituri erant, omnes filij Dei iam prædestinati, dicēte domino: Crescite & multiplicamini: Fe-

Hier.17. (margin, beside the line "sultus Hieremias propheta sic exprimit: Per-")

Esaia 10. (margin, beside the line "io Esaia sub nomine Assur gloriabundus di-")

citq; diuitias, & non in iudicio, quia videlicet princeps mūdi huius factus est, & ab hominibus in templis idolorū, pro Deo cultus est ordine peruerso: Sed in dimidio dierum suorum (inquit) derelinquet eas, quod iam factum est, & in nouissimo suo erit insipiēs, quod futurum est. Vniuersitas namque dierum eius vsque ad vltimum iudiciū protenditur. Verùm ante illud iudicium qui iudicaturus erat venit iudicandus, & sic iudicio raptas, cum iudicio raptori per passionem suam sustulit diuitias, quemadmodum dicit: Nunc iudiciū est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Tandem in nouissimo suo erit insipiens. i. insipiētię coarguetur, tunc videlicet, quando videntib. cunctis precipitabitur. Igitur pulchrè & venerabiliter tibi ô singularis auditor & factor legis, Christe Iesu, dicit hęc sancta lex. Si ambulans per viā, in arbore vel in terra nidum auis inueneris, & matrem pullis vel ouis incubantem desuper, &c. Nidus auis in arbore, populus fuit Israel sub prędicto quidem mundi principe, sed in legis altitudine natura quidem filius iræ, sicut & cæteri, sed in alta fide Abrahę. Nidus auis in terra fuit vniuersa gentilitas, sub pennis diaboli malè fota, & in omni terrena cupiditate, Dei quoq; ignorantiam habens, omninò depressa. Porrò filius Dei per viam ambulans vtrobiq; nidum inuenit, quia pręsentis vitæ mutabilitatem ingressus, vtranq; partem gratia sua respexit absq; distinctione Iudæi & Græci. Nō, inquit, tenebis eam cum filijs, sed abire patieris, captos tenēs filios. Matrem adulterinam quæ (vt supra dictum est) fouit quæ non peperit, nō tenebis. Nec enim gratia liberatoris diabolū requisiuit, sed tantum filios sibi gratia regenerādos requisiuit. Idcirco capti tenentur filij vt saluentur, idcirco mater talis abire permittitur, vt in nouissimo suo perdatur.

Ioan.12. (margin, beside the line "vsque ad vltimum iudiciū protenditur. Ve-")

Iob 40. (margin, beside the line "nia traham ad meipsum. Tandem in nouissi-")

Mysticè de eadē re, qualiter Christus fecerit, vel qualiter nos faciemus, tenendo mysticos sensus, dimittendo literam legis.

CAPVT XV.

NOn tenebis (inquit) matrem cum filijs, sed abire patieris, captos tenens filios, vt benè sit tibi, & longo viuas tempore. Mater pullis vel ouis desuper incubans, litera synagogæ est, litera legis quæ occidit: oua autē ipsa vel pulli mysteria sunt spiritus legis, spiritus viuificantis. Sed illam matrem, illam literam Christus non tenuit, quemadmodum in psalmo dicit: Quoniam non cognoui literaturam, introibo in potentias domini. Filios tantum captos tenuit, spiritualiter enim legem impleri vult à suis discipulis. Non tenebis ait, sed abire patieris. Ad quid? Vt benè sit tibi, ait, & longo viuas tempore. Dicamus aliud quod commodius præsentem locum queat illustrare. Ipse io psalmo dicit: Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi

Alia expositio. (margin, beside the line "mus aliud quod commodius præsentem lo-")

Psal.58. (margin, beside the line "Deus ostendit mihi super inimicos meos, ne")

puli mei. Sed quid? Disperge illos in virtute tua. Ecce hodie videmus matrem solam auolasse sine filijs, & scimus, vbi sit, quia toto orbe dispersa est synagoga inimica Christi, solam habens literã legis, & hoc ipsum Christo proficit, vt longo viuat tempore. i. vt nunquam eius obliuiscatur populi. Igitur & nos vel quiq; nostrum per viam imus, quia prę̃sentẽ vitam pergimus, & nidos auis in terra & in arbore inuenimus, quando verba historię, aut in contemplatiua, aut in actiua vita tenenda legimus. Nam præcepta actiuæ vitę, nidus auis in terra est, pręcepta cõtẽplatiuæ, nidus in arbore. Mater verò pullis vel ouis incubat, quãdo ipsa historia intellectum spiritualem fouet. Non teneamus eam cum filijs, sed abire patiamur, captos tenentes filios, quia videlicet in quibusdam locis prætermittenda est historia, vt soli matris huius pulli, id ęst, spiritualis intelligentiæ sensus nobis in esum veniant, nec nos mater, sed pulli reficiant. Cùm

Exod. 11. enim legimus aurum & argentum Aegyptiorum ab Israelitico populo petitiõis deceptione surreptum, & rursum cum legimus carnalia sacrificia Deo exhibita, quid in hoc verborum nido, nisi mater dimittẽda est, & filij tenendi? Nos enim cum à quibusque secularib. vigilantiam ingenij in defensionem veritatis trahimus, & cum eorum eloquium in vsum rectitudinis vertimus, quid aliud quàm aurum & argentum ab Aegyptijs tollimus, vt ex eo & nos diuites effecti, & illi pauperes, valeant ostendi, sicut scriptum est, in captiuita-

2. Cor. 10. tem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi? Et cum nostra corpora per abstinẽtiam domamus, quid aliud quàm spiritualia sacrificia omnipotenti Deo exhibemus, sicut rursum per Paulum dicitur: Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentẽ. Ma-

Rom. 12. trem itaq; dimittentes, pullos comedimus, cum historiæ exempla dimittimus, sed ex ea allegoriarum sensus in mẽte retinemus. Vnde rectè additur, vt benè sit tibi, & longo viuas tempore, quia longo tempore ille viuit, qui per spiritualem intelligentiam æternitatis annos apprehendit.

Quid sit mysticè, nouam domum ædificare, et murum per tecti circuitum facere.

CAPVT XVI.

CVm ędificaueris domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus alio labẽte & in præceps ruẽte.) Talis domorum structura, secundum morẽ Palestinæ est prouinciæ, vbi solent in tectis residere. Vnde domi-

Luc. 12. nus in euangelio: Quoniam quæ in tenebris, inquit, dixistis, in lumine dicentur, & quod in aure locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Ergo quia solebant in tectis residere, facies, inquit, tecti murum per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio, & in præceps ruente. Et in tem-

3. Reg. 6. pli constructione legimus: Texit quoq; domum laquearibus cedrinis, & ędificauit tabulatum super omnem domum quinq; cubitis altitudinis. Non enim tecta nostro more culminibus sublimata, sed plano schemate faciebant æqualia. Porrò spiritualiter domum ędificat, qui domus Dei curam habens, subditorum mentes pro officio suo, doctrinæ verbo informat. Vndè illud est: Nisi dominus ę- Psal. 125.

dificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Quod est dicere: Nisi dominus corda præparauerit auditorum, in vanum quamlibet sapientes architecti, verborum impensas effundunt. Igitur cum ædificaueris, inquit, domum nouam, id est, cũ subiectorum mentibus doctrinã posueris inchoatiuam, facies murum tecti per circuitum, id est, quæcunq; dixeris, sufficientibus communies rationibus, siue testimonijs scripturarũ, ne fias reus labente alio, & in pręceps ruente, quod videlicet fit, quoties incauta dictio peruersæ dat auditoribus occasionem intelligẽtiæ. Sit ergo communitum quicquid dixeris, vt in sermone tuo nemo labatur, nisi qui volens & contentiosus se excusserit.

Quid sit spiritualiter, vineam non seri altero semine, et quid sit secundum literam vel secundum spiritum, sementem, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificari.

CAPVT XVII.

NOn seres vineam tuam altero semine, ne & sementis, quàm seuisti, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur.) Hoc rusticorum quoq; sine agricolarum nouit industria, quia vinea terra sibi liberam poscit, vt non solum nulla subijciatur sementis, verumetiam sponte proferente herbas inutiles, sarculo certatim extirpare opus sit. Alioquin terræ pinguedo, cuius abũdantiam vinea poscit, in vanum disperit, quia dum in multa diuiditur, in singulis valet minus. Itaque & sementis & quæ nascũtur ex vinea pariter sanctificantur. i. ad sterilitatem rediguntur, atq; ingrato cultoribus suis otio feriantur, iuxta illud, quòd commonendo dominus cum populo merẽti dixisset: Eritque terra vestra de- Leuit. 26.

serta, & ciuitates dirutę, continuò subiunxit, tunc placebunt terræ sabbata sua, cunctis diebus solitudinis suæ. Itaq; ne pariter sanctificentur, id est, ne pariter ad sterilitatis sabbatum redigantur. Porrò spiritualiter cum vniuersa ecclesia vinea domini sit, & hæc si hęretico semine seratur, aut Iudaicis cæremonijs, in quibus diuitem se putat ille populus, nihil bonorum fructuũ inde colligatur, tum verò maximè illi vinea domini sunt, quorũ in eadem ecclesia ordo sacratior, & spiritnale propositum. De qualibus ad prophetã lo- Ezech. 15.

quitur dominus: Fili hominis quid fiet ligno vitis, ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum? Nunquid tolletur de ea lignum vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat ex ea quodcunq; vas?

Matth. 10. dixit enim discipulis suis: In viam gentiū ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis. Item, nō sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Ac deinceps: *Ibid. 19.* Non est bonum, panem sumere filiorum, & mittere canibus ad manducandum. Voces namq; eiusmodi, voces erant odij, non iuxta rationem diuinitatis, sed secundum sensum carnis, priori non consonantes proposito eius, vel scripturarum veritati. Nam priusquā incarnaretur, amorem ecclesię gentium professus fuerat in omnibus prophetis. Ita tanquam mutato consilio obijciebat illi nomen pessimum dicens, vxorem hanc accepi, & ingressus ad eam, non inueni virginem. Nō inueni, inquit, eam virginem, sed multorum deorum, tanquam multorum virorum milibus prostitutam. Verùm id frustra fuit. Nam in copula prædicta, in illa incarnatione filij Dei sacrosancta vestigia virginitatis spectanda reposita sunt. Egit enim illa quōdam prostituta, egit (inquam) pœnitentiam, mortificauit carnem suam, insuper & sub gladijs persecutorum, propter illum virum suum fudit sanguinem suum. Quid igitur? Tollent (inquam) eam pater & mater eius, & deferent secum signa virginitatis eius ad seniores vrbis illius, qui in porta sunt, & expandent vestimentum coram senioribus ciuitatis, & apprehendent virum & verberabunt eum, &c. vt supra. Népe miro modo, miro charitatis ordine, propter ipsum crimen, vnde ecclesiam de gentibus redarguit, homo factus Dei filius, ipse verberatus & cruci affixus est, & in porta ciuitatis coram senioribus vrbis, id est, in consistorio cæli, in conspectu patris & sanctorum angelorum eius, virgo esse iudicata est, quæ in coniunctione eius posuit vestigia sanguinis sui, quę in prædicatiōe eius pœnitētiam egit, quæ pro fide eius sanguinem fudit. Nempe & si ante prostituta fuerat, postquam tamen sic illi coniuncta est, iam virgo meretur dici, & est. Quis verò pater, vel quæ mater est eius, nisi ordo apostolicus, & ecclesia primitiua, quorum testimonio in cælo & in terra defenditur? Verberabunt (inquit) illū, condemnantes insuper centum siclis argenti, quos dabit patri puellæ, quoniam diffamauit nomen pessimum super virginem Israel De: niq; quia de peccato arguebat ecclesiam siue synagogam quam virginem esse volebat, idcirco vir iste verberatus, insuper & crucifixus est, imò vt peccatum prostitutionis eius deleret, idcirco verberari & crucifigi dignatus est, deditque centum siclos argenti, id est, plenitudinem donorum spiritus sancti. Habebit ergo (inquit) eam vxorem, & non poterit dimittere omni tempore vitę suæ, videlicet impleta prophetia, quæ dicit: *Esaia 62.* Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filij tui, & gaudebit sponsus super spōsam, & gaudebit super te Deus tuus. Sequitur. (Quod si verum est quod obijcit, & non est in puella inuenta virginitas, eijcient eam extra fores domus patris sui, & lapidib. obruēt viri ciuitatis illius, & morietur, quoniam fecit nefas in Israel, vt fornicaretur in domo patris sui, & auferes malū de medio tui.) Hoc interim sciendum est, quia cum gratia Dei in potestate mulieris est, vtrum crimē quod ab hoc viro obiectum est verum sit an non. Etenim quæ pœnitentiam egit, vt supra dictum est, & ita virginem castam se exhibuit, in illa nomen pessimum perijt, quæ autem pœnitētiam non egit, magisq; Barrabam quam Dei filium, magis amat Antichristum quā Christum, hæc diffamata est, quia verè fecit nefas in Israel, & peccatum eius manet, igitur eijcient eam (inquit) videlicet synagogam, extra fores quondam patris sui Dei, & lapidib. obruent eam viri ciuitatis eius, scilicet omnes iudices, qui sedebunt super thronos iudicantes *Matt. 19.* duodecim tribus Israel, & morietur, quia fornicata est in domo patris sui, id est, cōdemnabitur, quia diabolo adhæsit, cùm haberet legem & Prophetas Dei sui.

Si dormierit vir cum vxore alterius, vtriq; morientur, & quæ sit distantia eius in agro, & eius quæ in ciuitate reperta est, & quòd adulter diabolus, puella verò quam oppressit in agro synagoga fuerit in Aegypto.

CAPVT XX.

SI dormierit vir cū vxore alterius, vtrique moriantur. i. adulter & adultera, & auferes malum de Israel.) Hæc de adulterio generalis sententia est: Sed differt, vtrum per vim an per consensum adulterium perpetratum sit. Sequitur ergo. (Si puellam virginem desponderit vir, & inuenerit eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cū illa, educēs vtrunq; ad portam ciuitatis, & lapidibus obruentur: puella, quia non clamauit cum esset in ciuitate: vir, quia humiliauit vxorem proximi sui: & auferes malum de medio tui. Si autem in agro repererit vir puellam, quæ desponsata est, & apprehenderit, & concubuerit cum ea, ipse morietur solus, puella nihil patietur, nec est rea mortis, quoniam sicut latro consurgit cōtra fratrem suum, & occidit animam eius; ita puella perpessa est. Sola erat in agro, clamauit, & nullus adfuit q liberaret eā.) In manifesta discretæ rei iustitia, iustum nihilominus adulterij spiritualis iudicium est. Nā qui cum vxore alterius dormiuit, vir impurus diabolus est, qui creaturam rationalem, scilicet hominem corrumpere ausus est, & hic quidem in agro puellam virginem Deo desponsatā inuenit, & cum illa concubuit, quādo ante legem datam peregrinantem in Aegypto, gentem Hebræam sibi subiugauit: seruiebat enim illic dijs alienis, quam in Abraham, Isaac, & Iacob desponderat sibi Deus legitimus vir. Clamauit puella, & nullus affuit qui liberaret eam, nullus (inquam) non erat enim lex, non venerat Propheta, qui à cultu deorum Aegyptiorum reuocaret gentem illam, nisi quod clamor eius venit ad Iesum,

& hic solus descendit, vt liberaret populum suum. Itaq; sicut latro cõsurgit contra fratrẽ suum, & occidit animã eius: ita puella illa, ita gens nouella illa perpessa est, & intus diabolum corrumpentem, & foris Pharaonem, ser
CAP. XX. uituti subijcientem. Sola erat in agro illo, in Aegypto sola, longè remota à ciuitate Dei & regno. Igitur vir ille, inquit, morietur solus, puella nihil patietur, nec est rea mortis. Talis nempè adulterij pœnã solus portabit diabolus, quemadmodum in typum eius solus pe-
Exo. 14. rijt Pharao cum currib. suis, & equitibus, gẽs autem illa nihil passa mare trãsiuit, glorificata miraculis, defensa cælestibus præsidijs. At hic idem adulter toties puellam despõsatam in ciuitate inuenit, & toties cum illa concubuit, quoties gens eadẽ iam scripturis sanctis, & angelorum munita præsidijs, idololatriæ sese prostituit, initiando Beelphegor, colendo Baal, seruiendo Astaroth. Amplius autem tunc diabolus corruptor cum illa in ciuitate concubuit, quando æternũ sponsum & amatorem animarum Iesum Christum filiũ Dei crucifigi, virumq; homicidam sibi donari petit. Igitur educes (inquit) vtrumq; ad portam ciuitatis illius, & lapidibus obruetur. Palam est omni mundo, quia iã adultera illa educta est, iam non solùm spiritualiter, sed corporaliter quoq; & visibiliter de ciuitate Dei protracta est, multisq; calamitatibus tanquam lapidibus obruta est. Amissis iã angelorũ præsidijs, nullum iam habens vigilem i. prophetã,
Esaia 62. de qualibus ipse Deus, Super muros tuos, inquit, Hierusalem constitui custodes, tota die & tota nocte non tacebunt laudare nomẽ domini. Ipsa quoq; ciuitas terrena Hierusalem deserta est facta, & templum exustum est, & qui Romanorum gladio superfuerunt, in omnes gentes captiui ducti sunt.

De eo quod ait: Vtriq; moriantur, subaudiendum esse, Si cum consensu mulieris dormierit cum ea vir.

CAPVT XXI.

IGitur si dormierit (inquit) vir cum vxore alterius vterq; moriantur, subauditur, si
Esaia 56. cum consensu mulieris dormiuit cum ea vir. Nam si inuita violata est, si vim perpessa est, ita quemadmodum latro cõsurgit aduersus fratrẽ suum, & occidit animã eius, adulter solus erit vir, illa nihil patietur, nec est rea mortis. Quare? Videlicet q̃a sola caro violata est, animus autem (vbi sedet fides cõiugij) incorruptus. Sola fides violata in crimine est, sola fidei perditio adulterium est. Nã vbi nullius desponsionis sigillata est fides, si corruptor accesserit, iam quidem vitium, sed in neutro adulterium est. Nam sequitur. (Si inuenerit vir puellam virginem, quæ non habet sponsum, & apprehendens concubuerit cum ea, & res ad iudicium venerit, dabit qui dormiuit cum ea patri puellæ, quinquaginta siclos argenti, & habebit eam vxorem, quia humiliauit illam. Non poterit dimittere eam cunctis diebus vitæ suæ.) Igitur sanctio coniugij non tam in coniunctione vel commixtione carnis, quàm in sacramento desponsionis est. Quapropter legitimè ac rationabiliter de virgine nunquam cognoscẽda carnaliter vel cognita, loquitur angelus ad Ioseph: Ioseph fili Dauid, noli timere accipere Mariam coniugẽ tuam, quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Legitimè (inquam) id est, secundũ legem præsentem vocat illã in euangelio coniugem propter solam desponsionis fidẽ. Porrò de spirituali adulterio idem sentiendũ est, videlicet quod inuitam, vel ab adultero vim passam, nullam animam proprius vir Deus quasi adulteram iudicet. Quod optimè sciẽs martyr inuicta, eademq; virgo pudica, dicit primum de carnali adulterio sic: Nunquam inquinatur corpus, nisi de consensu mentis. Nam si inuitã me feceris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronã. Sumptum quoq; de præsenti legis loco testimonium sic inserit, dicens: Nam sic patitur Deus violatorem castitatis, sicut serpentem, sicut latronẽ, sicut barbarum. Porrò de spirituali adulterio itidem dicit. Nam & si in manu mea thura ponas, & per manum meã iacias sacrificia, Deus hæc attendit & ridet. Et de vtroq; communẽ reddens sententiam: de sensibus enim & de voluntatibus (inquit) iudicat.

De eo quod eunuchus non intrabit ecclesiam domini, quot sint eunuchorum species, & qualis eunuchus nõ ingrediatur in ecclesiam domini.

CAPVT XXII.

NOn intrabit eunuch⁹ attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro in ecclesiam domini.) In Esaia legimus: Et non dicat eunuchus, ecce ego lignum aridum, quia hæc dicit Dominus: Si custodierint sabbata mea, & egerint quæ volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis, locum & nomen melius, à filijs & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit. Ergone sic sibi contraria sunt lex & prophetæ, vt dicat lex, non intrabit eunuchus in ecclesiã domini, dicat ècontra dñs in Propheta: Dabo eunuchis locum in domo mea, & in muris meis? Quæ est enim domus, aut qui muri domini, nisi ecclesia domini? Sed profectò intellectus eunuchi nõ idem hic est & illic. Illic enim in litera, hic aũt in spiritu eunuchus intelligẽdus est, quia spiritualis est. Quapropter iã ipsas eunuchorum enumeremus species. In euan. dominus dicit: Sunt eunuchi qui sic nati sunt: & sunt Matt. 19. eunuchi qui ab hominibus facti sunt. Et sunt eunuchi, qui se castrauerũt propter regnum cælorũ. Hæc tertia eunuchizatio, siue castratio, quia non ferro abscisionis, sed proposito fit castitatis, magis quidem spiritualis est, veruntamen non omninò, quia manifestus in carne cœlibatus est. Et hi proculdubio laudabiles sunt eunuchi, quibus iuxta Prophetam prædi-

prædictum dat dominus locũ in domo sua, & in muris suis, nomenque melius à filijs & filiabus. Horum omnium generum de nullo veraciter dicas, quia non ingredietur ecclesiam domini, nisi quod sacros tantum altaris honores auctoritas canonica truncatis vel abscisis interdicit. Quapropter quærendum adhuc est, qualis sit ille eunuchus qui non ingrediatur ecclesiam domini. Quærentibus hoc illis quoq; illud se se offert, quòd alibi dictum est: Maledictus omnis qui nõ facit semen in Israel. Neutrum quippe sine altero rectè intelligi potest, quia videlicet verba quidem diuersa, sensus tamen idem est. Igitur eunuchus qui non ingrediatur ecclesiam domini, & nõ faciens semen in Israel, qui & idcircò maledictus esse debeat, quia semẽ non fecerit in Israel, ille est, qui cũ possit verbo ædificare proximum, mutus incedit: vel cũ bona & vtilia nouerit, otiosa magis, & vana diligit. Hic illi oppositus est, qui se castrauit propter regnum cælorum: quia videlicet quantum ille laudabilis est, eò ꝙ facultatem habens naturalẽ seminandi filios carnis, cõtinens est propter regnum cælorum, scilicet vacare possit orationi, & iuxta Apostolicũ consilium tantum sollicitus sit, quæ sunt domini: tantũ hic detestabilis est, eò quòd commissum habens talentum verbi dei, quo ad ædificationem multorum benè possit operari & vtiliter negotiari, vacat otio, & acceptã indignè gratiam negligit.

Si fuerit inter vos homo qui nocturno pollutus sit somnio, qualicunque discretione obseruandum sit.

CAPVT XXIII.

SI fuerit inter vos homo, qui nocturno pollutus sit somnio, egrediatur extra castra & non reuertetur priusquam ad vesperam. Lauetur aqua, & post solis occasum regredietur in castra.) Hic iam rectè quæritur, vtrum post illusionem quæ per somniũ solet accidere, quilibet corpus Domini valeat accipere, vel si sacerdos possit sacra mysteria celebrare, quia eccè lex nõ nisi lotum aqua, nec ante vesperam concedit in ecclesiam vel castra intrare. Et quidem spiritualiter intelligitur, quia quasi per somnium illuditur, qui tentatus immunditia, veris imaginibus in cogitatione inquinatur. Et hic lauandus est aqua, vt culpas cogitatiõis lachrymis abluat, & nisi prius ignis tentationis recesserit, reũ se quasi vsq; ad vesperam cognoscat. Sed vt simplicem nunc teneamus literam, est in eadem somnij illusione valdè necessaria discretio, qua subtiliter pensari debeat, ex qua re menti dormientis accidat. Aliquando enim ex crapula, aliquando ex naturæ superfluitate, vel infirmitate, aliquando ex cogitatione contingit. Et quidem cũ ex crapula contingit, habet exinde animus aliquem reatum, non tamen vsque ad prohibitionem percipiendi sancti mysterij, vel missarum solennia celebrandi, cũ fortasse aut dies festus exigit aut exhiberi mysterium pro eo quòd sacerdos alius in loco deest, ipsa necessitas cõpellit. Cùm verò ex naturę superfluitate, vel infirmitate inuenerit, omnimodò hæc illusio timenda non est, quia hanc animus pertulisse magis, quã fecisse dolendus est. Si verò ex turpi cogitatione vigilantis oritur illusio dormientis, patet animo suus reatus. Tribus enim modis omne peccatum cogitationis impletur, videlicet, suggestione, delectatione, consensu. Videat ergo, qua ex radice inquinatio illa processerit, scilicet vtrum suggestione, an delectatione, vel quod maius est peccati consensu acciderit, quòd & cogitauit sciens, & pertulit nesciẽs. Suæ igitur conscientiæ iudicio relinquitur, qui nocturno fuerit somnio pollutus, vt pro modo pollutionis dignè lachrymis suis, vel pœnitentiæ satisfactione lauetur, priusquam in castra dei regrediatur, id est, priusquã sacris mysterijs Christi participetur. 1. Cor. 7.

Quo sensu mysticè intelligendum sit quod ait: Fodies per circuitum & egesta humo operies.

CAPVT XXIIII.

HAbebis locum extra castra ad quem egrediaris ad requisita naturæ, gerens paxillum in baltheo. Cumq; sederis, fodies per circuitum, & egesta humo operies, quo releuatus es. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat idimicos tuos tibi, & sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te.) Fodies (inquit) per circuitum, & egesta humo operies quo releuatus es. Naturæ corruptibilis pondere grauati, à mentis nostræ vtero quædam superflua cogitationum quasi mentis grauamen erumpunt. Sed portare sub baltheo paxillum debemus, vt videlicet ad repræhẽdẽdos nosmetipsos semper accincti, acutum circa nos stimulum cõpunctionis habeamus, qui incessanter terrã mentis nostræ pœnitentiæ dolore cõfodiat, & hoc quòd à nobis fœtidum erumpit abscondat. Ventris quippe egestio fossa humo per paxillum tegitur, cùm mentis nostræ sit perfluitas subtili redargutione discussa, ante Dei oculos per compunctionis suæ stimulum celatur. Huic sensui legis illud quoque de euangelio congruit. Qui amat animam suam perdet eam. Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Amat quippe animam suam, qui quantum in delitijs, tantum in vitijs fouet præsentem vitam suam, qui sibi blanditur, qui etiam malam defendit vitam suam, qui dicit cum isto stulto diuite: Anima, habes multa reposita in annos plurimos. Iste ergo perdet eam, nocte enim, id est, tempore vel hora quam ignorat, repetent eam. Econtra odit animam suã, qui abhorret, qualem fuisse meminit præteritam vitam suam, qui conuersus ingemiscit, & seipsum punit per pœnitentiam, numerãs singulos actus suos, & pro Ioan. 12. Luca 12.

& p singulis semetipsum accusans, & proprio cōdemnans iudicio. Nam hoc quoq; quasi fodiens fodit per circuitum, & egesta humo operit, quo releuatus est, iuxta prophetam, dicentem: Et meditatus sum nocte cum corde meo, & exercitabar & scopebā spiritū meū. Hoc agit pro reuerentia domini Dei sui, ambulantis in medio castrorum, ne quid fœditatis appareat coram illo, & offensus derelinquat locum cordis fœtidum. Iste ergo in vitam æternam custodit eam.

Psal. 76.

CAP. XXIIII.

Quomodo Christus faciat hoc quòd ait: Ne tradas seruum domino, qui ad te confugerit, id est, eum qui ad se conuersus fuerit non relinquat diabolo, & quomodo hoc obseruare debeat ecclesia.

CAPVT XXV.

NOn tradas seruum domino suo, qui ad te confugerit. Habitabit tecum, in loco qui ei placuerit, & in vna vrbium tuarum requiescet, nec contristes eum.) Vt interim sensum spiritualem continuemus, huic capitulo illud euangelij dictum consentit: Omne quod dat mihi pater, ad me veniet, & eum qui venit ad me, non eijciam foras. Eū (inquit) qui venit ad me, siue seruum siue liberum, i. siue Gentilem, siue Iudæum, non eijciam foras. Nam seruus tot dominorum, quot cultor dæmoniorum, gentilis erat populus, liber autē Iudaicus sibi videbatur. Sed & singuli hominum, quot vitiorum vel peccatorum, tot sunt serui dominorū, quia omnis qui facit peccatum seruus est peccati, propter quod & non manet in domo in æternū. At ille liberator, eum qui venit ad se, non eijcit foras, vt iam dictum est, i. conuertentium se ab errore vitæ suæ nullum à sua repellit gratia, siue ille Iudæus siue gentilis sit, siue masculus, siue fœmina, siue barbarus, siue Schyta. Igitur & hoc modo legem adimplet, non tradendo seruum domino, qui ad se conuersus fuerit, non relinquendo diabolo, cui hactenus seruiuit. Quòd postulans Psalmista dicit: Non tradas me domine à desiderio meo peccatori. Tu ergo quicunque es consecretalis eius, qui legem dedit, quicunque in domo eius, quæ est sancta ecclesia, sanctæ libertatis officia suscepisti, non tradas seruum domino suo, qui ad te confugerit. i. peccata sua confitentem, & ea relinquere volentem, ne in desperationem abigas, qualecunq; crimen vel quantumcunq; admiserit: Nec contristes eum, imò consolare iuxta Apostolū: Ne abundantiori tristitia absorbeatur. Habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in vna vrbiū tuarū requiescet, id est, in quocunque proposito vel ordine deuouerit suā vsq; ad finem pœnitentiam aget. Cæterùm iuxta sensum literalem: Hoc præceptum sancta Christi ecclesia sic obseruat, vt secundum canonicam auctoritatem, Iudęorum, siue paganorum mancipia, semel ad ipsam fugiētia, nunquam quibuslibet suasionibus reddere debeat. Sancitum quippe est lege canonica, vt si quilibet Iudæorum aut paganorū seruus, ad venerabilia loca fidei causa confugerit, nullatenus eum patiamur præiudicium sustinere. Sed siue olim Christianus, siue nūc fuerit baptizandus, sine vllo Christianorum pauperum damno, religioso ecclesiasticę pietatis patrocinio in libertatem omnibus modis defendatur.

Ioan. 6.

Ioan. 8.

Gala. 3.

Psal. 139.

2. Cor. 2.

Quid sit spiritualiter, ingresso vineam proximi vuas intus comedere. Foris autem non efferre.

CAPVT XXVI.

INgressus vineam proximi tui comede vuas, quantum tibi placuerit, foras autem ne efferas tecum.) Proximus tuus mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus est, qui vulneratum hominem vbi ab Hiericho in Hierusalem descenderat, misericorditer suscepit, & inde proximus eius dicitur & est, quia cum illo misericordiam fecit. Vnde & loquitur per prophetam: Quasi proximum, quasi fratrem nostrū, sic cōplacebam. Porrò vinea eius ecclesia eius est, quemadmodum in propheta dicit spiritus: Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei, vineæ suæ, vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Ac deinceps: Vinea enim domini exercituū, domus Israel est, & vir Iuda germen delectabile eius. Vineam hanc ingressus es, quando ad fidem Christi tanquam operarius à patrefamilias vocatus es. Comede ergo (inquit) vuas, quantum tibi placuerit, foras autem ne efferas tecum, id est, opera bona quantacunque potes corde bono & animo volenti, nihil autem quasi ad oculos hominum. Qui enim lucem suam lucere facit coram hominibus, vt videant opera eius bona, & glorificent patrem, qui est in cælis, ille profectò intus vuas comedit, & proximo suo nequaquam damnosus, imò charitati eius gratiosus existit. Qui autem fecit iustitiam suam coram hominibus, vt videatur ab eis, vuas proculdubio foras extulit, & in hoc amici gratiam læsit. Dicit enim de huiusmodi: Amen dico vobis receperunt mercedem suā. Receperunt (inquā) nec æterna familiaritate ad eandem proximi ingredietur vineam.

Luca 10.

Psal. 34.

Esa. 5.

Matth. 20.

Matth. 5.

Idem 6.

Quid sit, de segete spicas frangere, & manu conterere, falce autem non metere.

CAPVT XXVII.

SI intraueris segetem amici tui, franges spicas, & manu conteres, falce autem non metes.) Eiusdem amici vel proximi seges sancta scriptura est, quæ de patrum eius secundum carnem dictis vel factis contexta est. Franges ergo (inquit) spicam manu, vt ad latētia grana peruenias, id est, discuties occidentem literā, vt de reposito intrinsecus spirituali sensu viuas falce autem nō metes. i. non condemnabis, qualecunque illud sit, quod ab antiquis patribus fit, aut actum est. Verbi gra-

Galat. 4.

Verbi gratia: Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera, hæc & his similia, si tanquam adulteria repræhendas, aut iudices, rationem non discernens tẽporum, quòd videlicet ante legem, alia licentia fuerit, alia sub lege, atq; alia in pulchritudine sit euangelij, si (inquam) hæc repræhendas, vel condemnes in hominibus sanctis patribus nostræ fidei, quorum de semine salus nobis Christus aduenit, nimirum segetem amici falce indiscreta messuisti: Manu igitur tantum horrentem spicam conteres, id est, per allegoriam dicta esse hæc intelliges.

Quòd homo si acceperit vxorem, & eam oderit, permuttitur ei dare libellum repudij, qualiter & in singulis nostrum debeat intelligi, & qualiter Christus synagoga id fecerit.

CAPVT XXVIII.

CAPVT XXIIII. SI accepit homo vxorẽ, & habuerit eam, & non inuenerit gratiã ante oculos eius, propter aliquem fœditatẽ, scribet libellũ repudij, & dabit in manu illius, & dimittet eã de domo sua. Cumq; egressa alterum maritum duxerit, & ille quoq; oderit eam, dederitq; illi libellum repudij, & dimiserit eam de domo sua, vel certè fuerit mortuus, non poterit prior maritus recipere eam in vxorem, quia polluta est, & abominabilis facta est coram domino, ne peccare facias terram tuam quã Dñs deus tuus tibi tradiderit possidendam.) Patet profectò, quia vis præcepti ratione iuxta literam caret. Quod & veritas in euangelio testatur, dũ pharisæis objiciẽtibus, quod Moyses mandauit dare libellum repudij, & vxorem dimittere: respondẽs dixit. Quoniã Moyses ad duritiam cordis vestri, mandauit vobis dimittere vxores vestras. Ab initio aũt nõ fuit sic, &c. Et hic ergo literæ spicã conteramus, atq; inde spiritualis sensus granum capiamus. Homo vxorem accipit, cum actionis terrenæ suscipit curam; cuius si fœditatem cognouerit, dat libellũ repudij, & dimittit eam de domo sua, quia sæpe ipsa terrena actio quæ priusquam haberetur fortiter amabatur, cùm habita fuerit, cuius sit fœditatis agnoscitur cũ esse polluta per peccata videtur. Dimittat ergo eam vir de domo sua, vt amorem eius reijciat à mente sua. Quæ egressa virum alterum accipiat, quia terrenã actionẽ, quã tu deseris, alius cõcupiscit. Sed fortasse & ipsa in odium quãdo que ventura est, vt eam vtiliter dimittat. Benè autẽ dicitur, dimiserit eam, vel certè mortuus fuerit, quia vnusquisq; terrenã curã aut dimittit aut moritur, id est, aut non ei ex animo succumbit, aut propter eam funditus in animæ vita succumbit. Siue ergo sequens eã maritus dimiserit, siue mortuus fuerit, maritus prior non poterit eam in vxorem accipere, quia polluta est, vt videlicet is, qui semel curam terrenam atque vitę præsentis intentionẽ reliquerit, ad eam vltra nullo modo redeat, quã ipse iam suo iudicio polluit, quia eam prius ideò deseruit, quia pollutam esse cognouit. Cæterùm & iuxta allegoriam sensus altior est, in eo videlicet, quod sicut per prophetam testatus est matri vestræ synagogæ, ô Iudæi, libellum dedit repudij. Verũtamen literam eiusdem præcepti, partim per misericordiam præterit idem deus iudicij cum itidẽ in propheta dicit: Vulgo dicitur: Si dimiserit vir vxorem suam, & recedens ab eo duxerit alterum virum, nunquid reuertetur ad eam vltra? Nunquid non polluta, & cõtaminata erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum amatorib. multis, tamen reuertere ad me dicit Dominus, & ego suscipiam te. Igitur nunc quidem synagoga libellum accepit repudij, quia quomodo si contẽnat mulier amatorem suum, sic illa Christum cõtempsit, alterumq; maritum diabolum duxit, veruntamen ad priorem maritum reuersura est, & ille reuertentem suscipiet, quia cũ plenitudo gentium subintrauerit, tunc omnis Israel saluus erit.

Matth. 19.

Hier. 3.

Rom. 11.

Quid sit, loco pignoris inferiorem & superiorem molam non debere accipi.

CAPVT XXIX.

NOn accipies loco pignoris inferiorem & superiorem molam, quia animam suam apposuit tibi.) Accipere dicimus aliquando auferre. Vnde & Paulus Apostolus dicit: Sustinetis enim, si quis vos deuorat, si quis accipit, ac si diceret: si quis rapit. Pignus verò debitoris, est confessio peccatoris. A debitore enim pignus accipitur, cũ à peccatore iam peccati confessio tenetur. Superior autem & inferior mola est, spes & timor. Spes quippe ab alta subuehit, timor autem cor inferius premit. Sed mola superior & inferior ita sibi necessariò iunguntur, vt vna sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris nanque pectore debet spes & formido coniungi, quia incassum misericordiam sperat, si non etiam iustitiam timeat. Incassum iustitiam metuit, si non etiam de misericordia confidit. Loco igitur pignoris mola superior aut inferior tolli prohibetur, quia qui peccatori prædicat, tanta dispensatione componere debet prædicationem, vt nec derelicta spe, timorem subtrahat, ne subtracta spe in solo eum timore derelinquat. Mola enim superior aut inferior tollitur, si per prædicantis linguam, in peccatoris pectore, aut timor, ab spe, aut spes à timore diuidatur.

2. Cor. 11.

Quid sibi velit, quòd præmissa sententia, in eum, qui fratrem suum vendiderit, plagam lepræ cauendam esse, mox subiunxit, & quod ille quoque fratrem suum vendat, qui venale habet Euangelium Christi, ac proinde leprosus sit, vt Gyesi.

CAPVT XXX.

Si depra-

SI deprahensus fuerit homo sollicitãs fra-
CAP. XXIIII. trẽ suũ de filijs Israel, & vendito eo accepe
rit pretium, interficietur, & auferes malum
de medio tui.) Manifestè iuxta literæ quoq;
sensum grande in venditione fratris sacrile-
gium est, cuius reos se constituerunt filij Ia-
cob, quando ab illis in seruum venundatus
est Ioseph. Sed continuò sequitur. (Obserua
diligenter, ne incurras in plagã lepræ, sed fa-
Gen. 37. cies quodcunq; docuerint te sacerdotes Le-
uitici generis, iuxta id q̃ præcepi eis, & im-
ple sollicitè. Et protinus: Memento quæ fe-
cerit dominus deus vester Mariæ in via, cùm
egrederemini de Aegypto.) Quid nam hoc
sibi vult, quod præcepto tali præmisso leprã
tantopere cauendum esse decernit? Aut nun
quid obseruare potest, aut in arbitrio eius
Mat. 26. 27. est, plagam lepræ non incurrere. Ergo & in
hoc altius quippiam requirẽdum est. Depræ
Num. 12. hensus quippe est homo, q̃ vendito fratre
suo pretium acceperit, quando populus Iu-
daicus, aut sanguinem Christi, secundum car
nem fratris sui funderet, pretium dedit & ac
cepit: traditor quippe Iudas pretium sangui-
nis triginta argenteos retulit. Hoc facto to
ta synagoga, lepram maledictionis incurrit,
cuius in typũ Mariã (vt suo loco iam dictũ
est) per totum corpus lepra cãdens operuit.
Igitur quicunq; Christũ ex lege & prophetis
venturum esse didicisti, eiusq; venditionem
in euãgelio legere vel audire potuisti, obser-
ua diligenter, ne incurras in plagam lepræ,
id est, ne cõsentiendo sacrilegijs Iudæorum,
maledictione operiaris, & sempiterna con-
fessione induaris, & cum illo cœtu malignã-
tiũ proiectus, habites extra castra proficiscẽ
tis in cælum ecclesiæ. Hoc, inquã, obserua di
ligenter, & fac quodcunq; docuerint te sacer
dotes Leuitici generis, id est, prædicatores
euangelicæ veritatis. Ipsi enim docere te pos
sunt, qualiter lepra careas eiusmodi. Præter-
ea fratrem suũ & ille vendit, qui venale ha-
bet euangelium Christi. Frater enim vester
ille est, quemadmodum in euangelio dicit:
Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad
Ioan. 20. patrem meum & patrem vestrum. Et alibi
Matth. 12. cũ dixisset: Quæ est mater mea, & qui sunt
fratres mei? extendens manum in discipulos
suos, dixit: Eccè mater mea & fratres mei.
Qui ergo venale habet Christi euangelium,
maximè verò si venale faciat qualecunque
Christi sacramentũ, profectò hic vendit fra
trem suum. Hic autem adeò lepram incur-
rit, vt hæreticus iudicetur, quemadmodum
in Act. Apostolorum magus ille Simon, à
Actor. 8. quo vsq; hodie venditores vel emptores gra
tiarum Christi, Symoniaci dicuntur. Igitur
quicunq; legisti vel audisti, gratis accepistis,
gratis date, obserua (inquit) diligenter ne in-
Matth. 10. curras plagam lepræ, subauditur pro tali fra
tris venditione, & hoc patiaris in anima, q̃
Gyezi pertulit in corpore. Nam quemadmo
dũ lepra Mariæ cladẽ illorũ spiritualẽ signifi
cat, qui per superbiam mentis in foueã inci- 4. Reg. 5.
dunt hæreticæ doctrinæ: sic lepra Gyezi
morbum illorũ exprimit, qui propter vena-
litatẽ cuiuslibet euangelicæ gratiæ, tanquã
leprosi proijciuntur de sinu matris ecclesiæ.

Eum qui repetit rem aliquam à proximo, non debe-re domum eius ingredi, id est, neminem debere curio-sum vel suspiciosum esse erga conscientiam pecca-toris.

CAPVT XXXI.

CVmque repetes à proximo tuo rem ali-
quam quam debet tibi, non ingredieris
domum eius vt pignus auferas, sed stabis
foris, & ille tibi proferet quod habuerit. Sin
autem pauper est, non pernoctabit apud te
pignus, sed statim reddes ei ante solis occa-
sum, vt dormiens in vestimento suo benedi-
cat tibi.) In ipsa superficie sua, pulchra & a- Matth. 18.
mabilis est ista clementiæ lex. Porrò id quod
intrinsecus latet, pulchrius est. Spiritualiter
nanq; rem aliquã à proximo repetimus, quo
ties proximũ pro aliquo peccato corripimus
iuxta illud euangelicũ: Si peccauerit in te fra
ter tuus, vade & corripe eum, inter te & ipsũ
solum. Nõ ingredieris (inquit) domum eius
vt pignus auferas: Domũ proximi ille ingre-
ditur vt pignus auferat, q curiosus & nimiũ
suspiciosus vitã eius perscrutatur, vt accusa
tionem aduersus illum inueniat. Nõ ergo in
gredieris (inquit) domum. i. nõ curiosè ages,
vt publicè arguere vel reprehendere posis Matth. 10.
quæ fortè secretò commissa sunt. Sed quid?
Foris stabis, & ille tibi proferet quod habue
rit. Foris, inquam, stabis, foris pulsabis, foris
sermonem facies, ita vt non vni, sed omnib.
non de vno, sed de cunctis loqueris, annun-
ciando quòd nihil occultum, quod non re-
ueletur, nihil occultum quod non saltem in
futuro iudicio sciatur, quatenus dũ omnes
sollicitos reddis, vnus securus nõ sit. Tũc ille
tibi proferet q̃ habuerit. i. spontè sua confite
bitur, quod fecit, & tu pro illo orabis, iuxta Iacob. 5.
præceptũ Apostoli dicentis: Cõfitemini alte
rutrum peccata vestra, & orate pro inuicem,
vt saluemini. Tu itaq; spõtè cõfitenti, statim
dimittes ei. Nam hoc est quod sequitur: Non
pernoctabit apud te pignus, si pauper est, sed
statim reddes ei ante solis occasum, &c. Hæc
in te discretio esse debet, vt si pauper spiritu
est, si humiliter cõfitetur, si pro peccato suo
compungitur, statim dimittas ei ante solis oc
casum, id est, antequam incidat in desperatio
nis periculum, vt dormiens in vestimento
suo, id est, requiescens in spe salutis suæ bene
dicat tibi, quia tu animam eius lucrifecisti,
vt habeas iustitiam coram domino deo tuo, Matth. 18.
videlicet quã subaudire te voluit dicendo, si
te audierit, lucratus eris fratrem tuum.

Quòd illa non videantur contraria, quod dictum est, non occidentur patres pro filijs, & qui reddis iniqui-tatem patrum in filijs ac nepotibus.

CAPVT XXXII.

Non occi-

NOn occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed vnusquisq; in peccato suo morietur.) Alibi dictum est: Qui
Exod. 34. reddes iniquitatē patrum in filijs ac nepotibus, in tertiam & quartam generationem. Nec hæc sibi contraria videantur, cùm dicit: nec filij occidentur pro patribus, subaudiendū est, qui peccata patrū non sequuntur. Nā vbi dictum est: Qui reddes iniquitatē patrū in filijs ac nepotib. itidē subaudiri oportet, qui patres iniquos imitantur. In qua distinctione cū ratio iustitię manifestè se offerat, de solis paruulis magna & antiqua quæstio est, cur cùm nullum habeant actuale peccatum, pro sola iniquitate patrū.i. pro originali peccato apud inferos detineantur. De quibus cum rectisimè deo dicas. Iudicia tua abyssus multa, & id beati Iob sub talium persona, & multiplicabis vulnera mea etiā sine causa. Illud tamē de omnib. morti prædestinatis sciendum est, quia generationis vel superfluè originis eorum causa peccatum est. Post peccatum nanq; Euæ dictum est: Multiplicabo erumnas tuas, & conceptus tuos. Nam ecōtra generationis vel originis eorū, qui ad vitam prædestinati sunt, causa efficiēs benedictio dei est, dicentis ante peccatum: Crescite & multiplicamini, & replete terrā, & subijcite eam, &c. Profectò paruuli, qui ante perceptā Christi gratiā ex hac luce subtrahuntur, eo ipso, quod sic subtracti sunt, palam faciunt, quia non ex præmissa benedictione, sed ex subsequentis peccati superfluitate orti sunt. Qua ergo iustitia dicētis: Multiplicabo erumnas tuas & conceptus tuos, superflui homines nati sunt, eadem & moriuntur. Proinde diligentiori adhuc determinatione sententia supplenda est. Nec filij pro patribus morientur: subauditur, si patres alios, scilicet sanctæ ecclesiæ sacerdotes, imò patrem alium, id est, nouum Adam Christū habere mereantur.

Psal. 35. Iacob. 9. Gen. 3. Gen. 1.

Non esse recolligenda ea, quæ in messe post tergum relicta sunt, id est, non semper, vel omnia debere abscondi bona opera ab oculis hominum.

CAPVT XXXIII.

QVando messueris segetem in agro tuo, & manipulū oblitus reliqueris, non reuerteris vt tollas eum, sed aduenā & pupillū & viduam patieris auferre, vt benedicat tibi dn̄s deus tuus, in omni opere manuū tuarū. Si fruges colliges oliuarū, quicquid remanserit in arboribus, nō reuerteris vt colligas, sed relinques aduenæ, pupillo, ac viduæ. Memento q̄ & tu seruieris in Aegypto.) Et hęc literæ superficies plana. mentes nostras valdè ad humanitatem vel pietatē ædificat, nec occidit hæc literæ pars. Imò nō minus quàm spiritus viuificat. Ipsum iam spiritū de litera non tanquam vitā de occidente, sed tanquam thesaurum de thesauro, tanquā mel de cęra producere promptū est. Spiritualiter nanq; messes segetum, fruges oliuarum, racemi vinearum nostrarum, opera iustitiæ nostræ sunt. Et segetem vtiq; nostrā, oliuas nostras, racemos quoq; nostros, absq; vllo residuo colligimus, quando ita cauemus iustitiam nostrā facere corā hominib. vtā nullo videatur. Verū si tātopere semper timeam spectatorē, nunquā habebimus imitatorem. Ergo non reuerteris (inquit) vt tollas eum, quem oblitus reliquisti manipulū, nō vt colligas quicquid in arborib. remanserit oliuarum, aut in vinea quicquid residuū fuerit racemorum, sed aduenā & pupillum & viduā patieris auferre, sed relinques pupillo, aduenæ, ac viduæ, sed cedent in vsus aduenæ, pupilli, ac viduę. Aduena, pupillus, ac vidua, qui nō seminauerūt, quia oliuas & vineas nō plantauerūt, pauperes sunt ecclesiæ, qui fidē habent quidē, sed nōdum fidei cōgrua opera iustitiæ fecerunt. Plura ergo operum nostrorum propter pericum miseræ vanitatis intra conscientiæ secretum quidē reponamus, aliqua tamen huiusmodi pupillis vel aduenis ac viduis relinquamus, vt nostris prouocentur exemplis, vt sicut ait dominus noster, videant opera nostra bona, & glorificent patrem nostrum, qui in cælis est. Matth. 5.

Quare in corripiendo homine quantitas plagarum, quadragenarium non debeat excedere numerum, & de quadragenario ieiunio Domini.

CAPVT XXXIIII.

SI fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quē iustū esse pspexerint, illi iustitiæ palmā dabunt. Quē impium, condemnabunt impietatis. Sin aūt eum qui peccauit, dignum viderint plagis, prosternēt, & coram se facient verberari. Pro mensura peccati erit, & plagarū modus, ita duntaxat, vt quadragenariū numerum non excedat, ne fœdè laceratus ante oculos tuos frater tuus habeatur.) Plagarum virgarū medicamentū scimus esse culparū, quæ non ad mortē sunt, quo scilicet & pręterita culpa diluatur, & de futuro peccādi cupiditas metu pœnæ expertæ reprimatur. Nam & idcircò in ecclesiastica disciplina improbos & duros ac superbos vel inobediētes, verberum vel corporis castigatione in ipso initio peccati coercere debemus, scientes scriptum: Stultus verbis nō corrigitur. Et iterum: Percute filiū tuum virga, & liberabis animā eius à morte. Sed quare secundum hanc legem quantitas plagarū Prou. 27. quadragenarium non debet excedere numerum? Quare prostrato homine sub tot ictib. plagarum fœdum esse debuit pupillo illi, nō satiari numero tot plagarū? Videlicet, quia, simul omnes ipsi peccauerunt in sceleris vituli, quem fecit Aaron: & prostratus Moyses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus sub plagis ieiuniorum satisfecit dn̄o pro Deut. 9. reatu ipsorum: sic enim dicit: Et iacui coram domino quadraginta diebus & noctibus, sicut & procidi ante dominum, sicut prius quadraginta diebus & noctibus, panem non comedens,

comedens, & aquam non bibens, propter o-
CAPVT mnia peccata vestra quæ fecistis contra do-
XXV. minum, & exaudiuit me dominus etiam hac vice. Bene ergo in ipso feruore iudicij, lex sancta miserationis memoriam facit, mira diligentia non immemores esse permittens delicti vniuersalis, sub omni pœna singularis cuiuslibet hominis, dum eius tenentur lege numeri, quo ipsi alio vapulante, miseri-
2.Cor.11. cordiam consecuti sunt. Hæc pietas legis Paulo quoq; Apostolo modicè subuenit. Ait enim: A Iudæis quinquies, quadragenas vna minus accepi. Iudices iniqui iniustè iudicatum, impiè prostratum, ne voluptate cædis, vel delectatione crudelitatis toto viderentur permisso vti, parce quinquies verberauerunt, dum de quadragenario numero, quē transgredi non audebant, plagam vnam iam lacerato corpori denodauerunt. Porrò qui spiritualiter totam legem adimpleuit, nouus homo Iesus Christus, huic quoq; parti legis in semetipso sic obtemperauit, vt pro gula primi hominis, ieiuniorum plagas sustinens, quadragenarium non excederet dierum numerum: nam consummatis illis ecce accesserunt angeli, & ministrabant ei. Vbi vsq; hodie solenne est tam publicis quam priuatis satisfactionibus hunc dierum indicere numerum, & ita spontè sua prostratos ac pœnitentes legitimè plagis abstinentiæ coram domino verberari.

Non alligabis os bouis triturantis.

CAPVT XXXV.

NOn alligabis os bouis terentis in area
1.Cor.9. fruges tuas.) Nota iam dudum & celebris auctoritas bouem hic simpliciter vetat intelligi. Paulus nanq; Apostolus cum dixisset: Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi, subsecutus adiunxit: Nunquid secundū hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo? An propter nos vtique dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Igitur bos hoc loco Euangelista, id est euangelij prædicator debet intelligi, qui tunc vtique triturando in area granum à palea separat, quādo scripturas tractando in publica ecclesia, sensum legis spiritualem de sterili producit litera. Huic iustitia dei prouidit, dicendo: Non alligabis os bouis terentis in area fruges tuas, id est, non patieris esurire in corpore prædicatorem, qui tibi ministrat animæ victualia: non inquam illi negabis tua carna-
Luca 19. lia, qui sua tibi seminat spiritualia, præsertim cùm in euangelio & veritatis eadem eademque dicat iustitia: Dignus est operarius mercede sua.

De eo quod ait: Vxorem defuncti accipiet frater eius, & suscitabit semen fratris sui. Et de Ruth Moabitide, qua genitus est Obed pater Isai, patris Dauid.

CAPVT XXXVI.

QVando habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semē fratris sui. Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt nō deleatur nomen eius ex Israel. Sin autem noluerit accipere vxorē fratris sui, quę ei lege debetur, perget mulier ad portā ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetq;: Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui in Israel, nec me in coniugiū sumere. Statimq; accersiri eū facient & interrogabunt. Si responderit, nolo eam vxorem accipere, accedet mulier ad eū coram senioribus, tolletque calciamentum de pede eius, spuetque in faciem eius, & dicet: Sic fiat homini, qui non ædificat domum fratris sui. Et vocabitur nomen illius in Israel, domus discalciati. Secundum hanc legis literam via facta, aditus apertus est, quo in generatione Christi, qui secundum carnem ex Iudæis est, gentilitas quoque locum haberet, vt scilicet Ruth Moabitidē Booz iure propinqui vxo-
rē acciperet, recusante illo qui erat propin- Ruth.4.
quior accipere vxorem fratris sui, & suscitare semen eius. Vbi tamen notandum, quia non omninò secundum hanc legem accessit mulier ad illum coram senioribus, vt tolleret calciamentum de pede eius, spueretq; in faciem illius, & diceret: Sic fiat homini, qui non ædificat domum fratris sui, sed dixit illi propinquo Booz. Tolle calciamentum. Quod statim soluit de pede suo. At ille maioribus natu & vniuerso populo Israel. Testes vos (inquit) estis hodie, &c. Forsitan quia peregrina erat mulier, idcircò nō tota licentia, vel permisso legis vti ausa est. De illa genitus est Obed pater Isai, patris Dauid, qui secundum carnem pater est Domini nostri Iesu Christi. Itaq; (vt iam dictum est) per gratiam legis hui9 admissa est in generationē Christi filij Dei (vt iam diximus) post Raab mere-
tricem Ruth Moabitis. Secundum quam Esa.16.
Esaias propheta dicit: Emitte agnum dominatorem terræ, de petra deserti, ad montem filiæ Sion. Petra nanque deserti, mulier illa fuit de medio gentilitatis, quæ videlicet gentilitas, prius à deo deserta extitit, vnde secundum carnem, agnus dei filius Dauid, Christus processit.

Quòd mysticè vir defunctus Christus sit, & frater eius qui præualet regere ecclesiam Dei, suscitare debeat semen eius.

CAPVT XXXVII.

POrrò mysticè frater defunctus ille est, Ioan. 20.
qui post resurrectionis gloriam apparēs, dixit: Ite nunciate fratribus meis, qui quasi sine filijs obijt, quia adhuc electorum suorū numerum non impleuit. Huius scilicet vxorem superstes frater fratri præcipitur, quia dignū profectò est, vt cura sanctæ ecclesiæ, ei qui hanc benè regere præualet, imponatur. Cui no-

Cui nolenti, mulier in faciem expuit, quia quisquis ex muneribus quæ percepit prodesse alijs non curat, bonis quoq; eius sancta ecclesia exprobrans, ei quasi in faciem saliuam iacit. Cui ex vno pede calciamentum tollitur, vt discalciati domus vocetur. Scriptum quippe est: Calceati pedes in præparatione euangelij pacis. Si ergo vt nostram, sic curam proximi gerimus, vtrunq; pedem per calciamentum munimus. Qui verò suam cogitans vtilitatem, proximorum negligit: quasi vnius pedis calciamentum cum dedecore amittit. Interea vxor defuncti, vxor inquam synagoga quæ defuncto.i.illi, qui pro ipsa mortuus est nubere debuit, nupsit alteri, quippe quæ & Barrabam latronem habere maluit, & contẽpto eo, qui in nomine patris sui benedictus aduenit, illũ expectet aliũ qui maledict⁹ in nomine suo vẽturus est. Vnde & illud: Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterũ.

Ephe 6.

Esaia 57.

Si habuerint inter se iurgium viri, &c. Et cuius rei mysterium sit in Christo & Satana synagoga, & quomodo manus synagogæ nunc abscissa sit.

CAPVT XXXVIII.

Si habuerint inter se iurgium viri, & vnus contra aliũ rixari cœperit, volensq; vxor alterius viri eruere virum suum de manu fortioris, miserit manum suam, & apprehenderit verenda eius, abscindes manum illius, nec flecteris vlla misericordia super eam.) Merita pœna frontosæ & impudenti mulierculæ, quæ teneras & occultas inuadendo naturę radices, dolore simul ac pudore virum fortem ipsa sine fortitudine afficeret. Sed quid in cõscribenda lege iustitiæ talis ac tantilli infortunij meminisse dignatus est digitus Dei? Nempe si sine spiritu vel mystico sensu scriptum putes, exile atq; ridiculum hoc literæ corpusculum est. Ergo & in hoc mysteriũ quæramus, vt mulierem viri fortis inimicam, vbiq; persequamur. Nempè hæc mulier Synagoga est. Porrò duo viri qui iurgium, imò certamen magnum inter se habuerunt, hinc Christus, atq; inde diabolus est. Et ille quidẽ fortis, sed hic fortior est, quemadmodum dicit. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. Si autẽ fortior illo superueniẽs vicerit eum, &c. Huius viri fortioris atq; fortissimi, nihil aliud mulier illa, nisi carnis infirmitatem nouit. Nempè quemadmodum in Noe de vinea, quam plantauerat ipse, inebriato atq; nudato in tabernaculo suo, verenda discooperta, mysticè carnis significant infirmitatem, ex qua crucifigi potuit Deus & homo Christus à vinea sua, domo Israel, aceto cum felle, totaq; mortis amaritudine inebriatus, sic & in hoc loco verenda viri fortis, quæ mulier viro suo fauens apprehendit, naturam significãt humanam eiusdem Christi filij Dei, secundum quã tenere illum, & crucifigere potuit synagoga, partibus fauens viri, imò adulteri sui diaboli. Quid igitur? Abscindes, inquit, manum eius, nec flecteris vlla misericordia super eam: palam omni mundo est, totus orbis audiuit & intelligit, quia manus abscissa est synagogæ: abscissa inquam à viuo corpore, abscissa à tota patriarcharum & prophetarum fide, ita vt nihil operari possit, vt omne opus eius mortuum, & à Deo viuo separatum sit. Præterea & toties inter se viri iurgium habent, quoties cum hęretico vir catholicus, fide fortis, ac sermone potẽs, pro fidei defensione, publicum init certamen. Mulier autem volens eruere virum suum de manu fortioris, mittit manũ, & verenda illius apprehendit, quando sautorum quilibet disputãdi ordinem nesciens, ad turpia vel triuialia conuitia prorumpit. Et si quam nouit aut confingere potest, viro forti saltem falso, de præteritis eius actibus maculam inijcit. Abscindes igitur (inquit) manum illius, nec flecteris vlla misericordia super eã, vt videlicet etiam si qua virtus eius est, tanquam vitiũ contemnas, & velut stercus abijcias, ita vt confidenter dicas: Melior est iniquitas viri, quàm benefaciens mulier.

Luca 11.

Gen. 9.

Eccl. 42.

Non habebis in sacculo diuersa pondera. Et quod spiritualiter apud se hæc habeat hæreticus.

CAPVT XXXIX.

Non habebis in sacculo diuersa põdera, maius & minus: nec erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebis iustum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi, vt viuas multo tempore super terrã, quam dominus Deus dederit tibi. Abominatur enim dominus Deus eum qui facit hæc, & auersatur omnem iniustitiam.) Pondera (inquit) maius & minus, modius maior & minor. Maius videlicet põdus, & maior modius ad accipiendum vel emendum, minus pondus, & minor modius ad dandum vel ad venundandũ. Eiusmodi emptores vel venditores, rectè mangones, quasi mancones vocamus, eo quod acceperint vel emerint, dando vel venundando mancum faciant, id est, minus: Talib. rectè similis existimatur, quisquis in negotiatione cœlesti ac spirituali positus, preciosas verbi Dei margaritas, quascũque acceperit parte aliqua in reddendo mutilat, vt videlicet de sacræ scripturæ vocib. eisdem aliter sentiat, atq; aliter dicat. Nam quasi maiore cum pondere vel modio aurum atque argentum, vel frumentum, siue etiam oleum accipit, & cum minore reddit, qui Dei verbum rectọ intrinsecus sensu per intellectum ponderans, contentiosè tamen extrinsecus peruersis vocibus exponendo peruertit. Abominatur, inquit, dominus eum, qui facit hæc, quia videlicet hæreticus & impius est. Abominatur inquam, ita vt peccatum huiusmodi, neq; in hoc seculo remitti testetur, neque in futuro. Verbum nanque contra spiritum sanctum dictum est, vbi reuelante spiritu, scripturæ sensum malè exponendo diminuere malus mensor, ac fraudulentus ponderator audet. *Matt. 12.*

De eo quod ait: Memento quæ fecerit tibi Amalech, et delebis nomen eius sub cælo, & quod nobis spiritualiter diabolus sit Amalech.

CAPVT XL.

CAPVT XXV. Memento quæ fecerit tibi Amalech in via, quando egrediebaris ex Aegypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant ceciderit, quando tu eras fame & labore confectus, & non timuerit Deum. Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem, & subiecerit cunctas per circuitum nationes, in terra quam tibi pollicitus est, delebis nomen eius sub cælo. Caue ne obliuiscaris.) Iam alibi dictum, quia lassos Hebræi hic immundos, secundum legem extra castra manentes intelligunt, quos ceciderisse Amalechitæ dicuntur, quia sicut ipsi tradunt, eorum circumcisionem amputauerunt, & in subsannationem Dei in cælum proiecerunt. Grauissimè dictum: seuerissimè imperatum contra Amalech, tam hic cum dicitur, Caue Exod. 17. ne obliuiscaris, quam in Exodo, vbi dictum est: Scribe hoc ob monumentum in libro, & trade in auribus Iosue. Delebo enim memoriam Amalech de sub cælo. Porrò præcepti huius adimplendi sors super Saul cecidit, dicente domino sic. Recensui quæcunque fecit Amalech Israeli, quomodo restitit ei in via, cum ascenderet de Aegypto. Nunc igitur vade & percute Amalech. Non igitur mirum aut iniustum, quod talem ob culpam irrecuperabiliter proiectus est Saul, quia præuaricari ausus est, quod ex lege semel atque iterum, imò & tertio, tanta cum grauitate præceptum est. 1. Reg. 15. Cæterùm & imperantis auctoritas, & inobedientis pœna timorem nobis sancire debet, vt caueamus, ne obliuiscamur, quid nobis fecerit spiritualis Amalech, ex quo egressi sumus de Aegypto, ex quo rubrum mare baptismi Christi transiuimus, quomodo occurrerit nobis, & extremos agminis, qui lassi residebamus, ceciderit, quando eramus fame & labore confecti. Iste namque Amalech diabolus est, qui ex quo Christi baptismate abluti, peccati originalis reatum euasimus: singulos nostrûm pertinaciter est persecutus: vt quia credentes in Christum, de Aegypto, id est, de ignorantiæ tenebris exiuimus, saltem actualibus præpediti peccatis, terram repromissionis, terram viuentium nequaquam ingrediamur. Nouit quisque nostrum, quid ab ipso passus sit qualiter concisus, quibus vel qualibus vulneribus in anima confectus sit. Igitur pro se vnusquisque nostrum aduersus hunc Amalech, per pœnitentiam consurgat, quatenus huius de sub cælo memoriam perimat, nam Pharaonis & exercituum eius, id est, peccatorum, quæ baptismum præcesserunt, per solam gratiam Christi, tota periit memoria.

FINIS COMMENTARIORVM I. LIB. IN DEVTERONOM.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN DEVTERONOMIVM, COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

De eo quod ait, Cum intraueris terram, quam dominus Deus tuus daturus est tibi, &c. quomodo spiritualiter ad nos pertineat.

CAPVT I.

CAPVT XXVI.

Vltimum. i. nonundecimum in penthateuco librorum cudentes, faciamus quod post illa quæ promissa sunt continuò dicit sancta hæc & spiritualis lex. Cumque intraueris terram, quam tibi dominus Deus tuus daturus est possidendam, & obtinueris eam, atque habitaueris in illa: tolles de cunctis frugib. tuis primitias, & pones in cartallo, pergesque ad locum, quem dominus Deus tuus elegerit, vt ibi inuocetur nomen eius. Accedesque ad sacerdotem, qui fuerit in diebus illis, & dices ad eum: Profiteor hodie coram domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram, pro qua iurauit patrib. nostris, vt daret eam nobis. Suscipiensque sacerdos cartallum de manu eius, ponet ante altare domini Dei tui, & loqueris in conspectu domini Dei tui ante altare. Syrus persequebatur patrem meum, qui descendit in Aegyptum, & c. Dei namque & domini nostri Iesu Christi gratia terram intrauimus, quam ille nobis dedit possidendam, obtinuimus eam, atque habitauimus in illa omnes, quibus ille sensum aperuit, vt intelligeremus scripturas. Etenim scripturarum campus iam quædam terra viuentium est, ita vt secundum illas viuentes & in ipsis ambulantes, rectè dicamus Nostra autem conuersatio in cælis est: vnde & cunctis credentibus, atque post legis vmbram, euangelicam veritatem tenentibus, totius ecclesiæ iamdudum ore cantatur. Introduxit vos dominus in terram fluentem lac & mel, & vt lex dñi semper sit in ore vestro. Igitur (vt iam diximus) cum Dei adiutorio faciamus, quod subiectum est. Tolles de cunctis frugib. tuis primitias, & pones in cartallo i. in canistro siue in calatho, pergesque ad locum quem dñs Deus tuus elegerit, vt ibi inuocetur nomen Philip. 3.

nomen eius. Primitiæ frugum nostrarum, optima quæq; studiorum nostrorũ sunt. Porrò locus quem elegit dominus Deus noster, vt ibi inuocetur nomen eius, ecclesia catholica est: extra quã nusquã propè est inuocantib. eũ, extra quã alibi nusquã inuocatur in veritate nomẽ eius. Sacerdos qui est in istis dieb^9, ipse est põtifex magnus, qui penetrauit cęlos, Iesus Christus, qui nequaquã vt cæteri, morte prohibitus est permanere, sed sempiternũ habet sacerdotiũ, eo quod maneat in æternũ. Ad hũc igitur locũ, ad hũc sacerdotẽ magnũ, pergamus, portantes primitias frugũ nostrarum. i. ad sanctę ecclesię ędificationẽ, ad Christi domini nostri deferamus honorem optima quæq; laborum vel studiorum nostrorũ, dicentes omnes, dicẽtes singuli ad eum: Profiteor hodie coram domino Deo tuo, quod ingressus sum in terram, prò qua iurauit patribus nostris, vt daret eam nobis. Quod est dicere. Cõfiteor hodie. i. hoc tempore impletum esse illud quod loquens pollicitus est, & iurauit ad Abraham patrẽ nostrum dominus Deus noster, dicens: Et in semine tuo benedicentur oẽs gentes, & hoc semen Iesum Christum esse, qui in diebus Herodis regis natus, & sub Pontio Pilato passus est, qui & resurrexit à mortuis, atq; ita per illum factum est, vt ingrederer in terram, pro qua iurauit patrib. nostris, terram viuentium, terram paradisi cælestis, vt daret eam nobis. Cum hac professione suscipiens, inquit, sacerdos cartallũ, ponet ante altare domini, subauditur, quod est ante oculos domini, vt memoriale tuũ æternum sit iuxta istud, quod per prophetam loquens ipse dominus: Sermones mei, inquit, non deficient de ore tuo, & munera tua accepta erunt super altare meum. Et loqueris, ait, in cõspectu domini Dei tui, subauditur, causam cur tali ordine scilicet per passionẽ Christi, terram illam nos oportuerit ingredi, pro qua iurauit patribus nostris, quæ videlicet causa est huiusmodi.

Heb. 4.

Gen. 22.

Syrus persequebatur, &c. Qualiter & nobis in confessione & oblatione sit dicendum, Syrus persequebatur patrem meum, qui descendit in Aegyptum.

CAPVT II.

Syrus persequebatur patrẽ meum, qui descendit in Aegyptum, & ibi peregrinatus est in paucissimo numero. Creuitq; in gentẽ magnam atq; robustam, & infinitæ multitudinis. Afflixeruntq; nos Aegyptij & persecuti sunt imponentes onera grauissima. Et clamauimus ad dominũ Deum patrum nostrorum, qui exaudiuit nos, & respexit humilitatem nostram & laborem, atq; angustias, & eduxit nos de Aegypto in manu forti, & brachio extento, in insigni pauore, in signis atq; portentis, & introduxit ad locũ istum, & tradidit nobis terram manãtem lacte & melle.) Syrus, inquit, id est, Laban, de Mesopotamia Syriæ assumptus fratribus suis, perse. utus est patrem meum, quẽ & comprehendit in monte Galaad. Sed vidit in somnis dicentem sibi Deum: Caue ne quicquã asperè loquaris contra Iacob. Illum, inquam, patrem meum. i. Iacob, qui & Israel, Syrus ille persequebatur, non patrem meum Abraham, siue patrẽ meũ Isaac, sed patrem meũ Iacob. Sequitur enim: Qui descendit in Aegyptum, ibiq; peregrinatus est in paucissimo numero, &c. Spiritualiter Syrus, quod interpretatur sublimis, iste est mundus, mũdus reprobatus, mũdus dãnatus: mũdus inquã qui pro parte illorum, qui de generatiõe terrena sunt, qui ab initio persequebatur patrem meum, inquit vir fidelis & catholicus: patrem meum, inquam, scilicet omnem populum electum, generationẽ quęrentiũ Deum. Duæ namq; generationes sunt, altera mundi, altera Dei, iam ab initio mundi à primis fratribus Cain & Abel, alterutrum aduersari cœperunt, & vsq; ad finẽ seculi aduersi sibimet esse nõ desinunt. Extunc enim pater meus descendere cœpit in Aegyptum, ex quo videntes filij Dei filias hominũ, quod essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerunt. Extunc enim qui ad generationem Dei pertinent, vitijs & erroribus aduersæ generationis inuolui cœperunt. Qualiter secundum mysticum sensum dictorum præsentium afflixerunt illos Aegyptij, & persecuti sunt, & cæterorum quæ sequuntur, de manu vel seruitio Pharaonis, spiritualis nos liberauerit dominus per agnum suũ, id est, per Christum filium suũ, suo loco pleniùs dictum est. Illa seruitus nostra causa fuit pro qua necessariò moreretur, vt prædictum est, moreretur & resurgeret Christus filius Dei, atque ita nos cum illo ingrederemur in terram hanc, pro qua iurauit patrib. nostris. (Idcirco inquiens nunc offero primitias frugum terræ, quã dominus dedit.) Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui.

Gen. 6.

De eo quod ait, Decimam frugum tuarũ dabis Leuitæ & aduenæ anno tertio, & quid sit dicere, Non comedi ex eis in luctu meo.

CAPVT III.

Et adorato domino Deo tuo, epulaberis in omnibus bonis, quæ dominus Deus tuus dederit tibi, & domui tuæ, tu & Leuites & aduena qui tecum est. Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum, anno decimarum tertio, dabis Leuitæ & aduenæ, & pupillo, & viduæ, vt comedant intra portas tuas, & saturentur.) Notandum valdè, quod dicitur anno decimarum tertio, quando repleueris decimam cunctarum frugum tuarum, anno inquam decimarũ, non primo, aut secundo, sed tertio, dabis Leuitæ & aduenæ, pupillo & viduæ, vt comedant intra portas tuas, & saturentur. Quantum ad literam, præceptum pietatis est, quantum verò ad sensum mysticum, demonstratio vel prophetia operis Apostolici est. Tertius namq; decimarum annus, hoc euangelicæ gratiæ tempus est. Nam primum tempus ante legem, secundum sub

dum sub lege, tertium sub gratia est. Porrò Leuites Iudaicæ gentis alumnus est, Adnena siue pupillus aut vidua gẽtium plebecula est. Tertio, inquit, anno dabis, nõ solum Leuitę, sed & aduenę simul, & pupillo ac viduę, vt co medant intra portas tuas, & saturẽtur, id est, reuelatæ gratiæ tempore non soli Iudæo, vt ante legem vel sub lege, sed Iudæo pariter & gentili absq; distinctiõe distribues alimoniã cælestis doctrinæ, & prædicabis omnibus ver bum vitæ æternæ. (Loquerisq; in conspectu domini Dei tui. Attuli quod significatum est de domo mea, & dedi illud Leuitæ, aduenæ, pupillo, & viduę sicut iussisti mihi. Non pręterivi mandata tua, nec sum oblitus imperij. Non comedi ex eis in luctu meo, nec separa-

CAPVT XXVII. ui ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his quicquam in re funebri. Obediui voci domini Dei mei, & feci omnia sicut præcepisti mihi.) Puta Paulum Apost. in conspectu domini sic esse locutũ. Afferens enim quod sanctificatũ est de domo sua, & dãs illud Leuitę, & aduenæ, pupillo, & viduę. i. sanctam euangelij gratiam, de synagoga foris baiulans atq; Iudæo pariter & Greco sine distinctione sic

Act. 22. ut iussum est illi à domino dicente, quia longè in nationes mittam te, non comedit quicquam ex eis in luctu suo. i. non reticuit quicquã gentib. propter eos quos lugebat fratres suos Iudæos, quos inquam lugebat dicendo:

Rom. 9. Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibẽte conscientia mea, quoniam tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, &c. Nempè si propter hunc dolorem subterfugisset, qui minus gentib. euangelizaret gratiam Dei, aliquid ex frugibus vel ex decimis suis comedisset in luctu suo, vel expendisset in re funebri. Qui cum idem dicit. Sed quæ

Philip. 3. mihi lucra fuerunt hæc arbitratus sum detrimenta propter Christum, & arbitror vt stercora: profectò non separauit fruges suas aut decimas in qualibet immunditia. Obediui ergo, inquit, voci domini Dei mei, & feci omnia sicut præcepisti mihi. (Respice de sanctuario tuo, & de excelso cælorum habitaculo, & benedic populo tuo Israel, & terrę quam dedisti nobis, sicut dedisti nobis, sicut iurasti patribus nostris, terrã lacte & melle manãtem, &c.) Profectò qui sic frugum suarum sanctificatas attulit decimas, ipse fiducialiter sic orat. i. qui quoad potuit, laborauit in euangelio Christi, loquẽdo pariter & perfectæ fidei conscribendo literas, ipse efficaciter atq; confidenter postulat, vt ex eis, in quib. laborauit, aliquem fructum habeat, respiciente domino de sanctuario suo, & de excelso cælorum habitaculo, & benedicente populo suo, sine

1. Cor. 3. cuius respectu ac benedictione frustra prædicator fatigatur, quia neq; qui plãtat, neq; qui rigat est aliquid, sed qui incremẽtũ dat Deus.

De eo quod ait: Et ædificabis altare domino de lapidib. quos ferrum non tetigit.

CAPVT IIII.

PRæcepit ergo Moyses & seniores Israel populo dicentes: Custodite omne mãdatum quod præcipio vobis hodie. Cum trãsieritis Iordanem in terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce leuigabis eos, vt possis in eis scribere omnia verba legis huius Iordane trãsmisso.) Ac deinceps. (Et ędificabis ibi altare domino Deo tuo de lapidibus quos ferrum non tetigit.) Transmisso Iordane ingentes erigere lapides, eosque vt posšint in eis scribere omnia verba legis domini calce leuigare, est celebrata passione & resurrectione Christi lapideas gentium mentes euangelizando concutere, eisq; non aliqua vi, sed dulci ac leui prædicatione doctrinæ salutaris, voces aut ratiões inscribere. Econtrariò, altare domino de lapidibus, quos ferrum tetigit velle ædificare, est coactè vel vi aliqua legem Christianam inuitis auditorib. imponere. Sed hoc vetat sacra lex Igitur sine ferro altare domino. i. sine vi, Christiana cõstruatur religio, & duri lapides lapidumq; cultores leuigentur calce. i. suaui mulceantur prædicatione. Et ita scribes, inquit, super lapides, omnia verba legis huius planè ac lucidè, videlicet vt fiat quod dictum est. Si tacuerint, lapides non tacebunt, id est, si Iudæi negauerint Christum qui codices habent, gẽtiles legem in cordibus suis scriptam habentes, prædicabunt. *Luc. 19.*

De eo quod ait, Hi stabunt ad benedicendum, et è regione isti stabunt ad maledicendum, quid in hoc futurum significetur.

CAPVT V.

PRæcepitq; Moyses populo in die illo, dicens: Hi stabunt ad benedicendum domi num super montem Garizim, Iordane transmisso, Symeõ, Leui, Iudas, Isachar, Ioseph, & Beniamin: Et è regione isti stabũt ad maledicendum in monte Hebal, Ruben, Gad, & Azer, Zabulon, Dan, & Nephthalim.) Quoniã ad vsq; finem legis iam processimus, opportunè ad finem seculi prospiciamus, & ex euangelio Christi iudicium vltimum hic significari cõprobemus. Cùm venerit, inquit, filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidẽ à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Tunc dicet his qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnũ à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi mãducare, &c. Ac deinceps: Tunc dicet & his qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esu-

Esuriui enim, & non dedistis mihi mandnca re, & reliqua. Iudicium vniuersale quod illic continuò passurus clara luce pronunciat Dei filius, ipsum continuò moriturum in vmbra & sub velamine suo prophetat Moyses Dei famulus. Illic dextra regis & sinistra diuisis ac separatis ouib. ab hoedis: hîc duo colles cõtra inuicem respicientes, Garizim & Hebal: quorũ Garizim, diuisio interpretatur: Hebal verò deficiẽs siue disterminãs, vel vorago vetus interpretatur. Illic sex opa misericordiæ dextris ad benedicendũ, & sex impietatis sinistris ad maledicendum. Hic sex nomina filiorum Israel in monte Garizim itidem ad benedicendum, & sex nihilominus in monte Hebal ad maledicendũ. Sed & sedes duodecim,

Matt. 19. de quibus alibi dicit: In regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, non hic omninò tacitæ sunt. Sequitur enim: (Et pronunciabunt Leuitæ, dicentes ad omnes viros Israel excelsa voce: Maledictus homo q facit sculptile, &c.) Duodecim hic maledictiones præpositæ sunt, maledictus homo qui facit sculptile, maledictus qui non honorat patrẽ suum & matrem, maledictus qui transfert terminos proximi sui, maledictus qui errare facit cæcũ in itinere, maledictus qui peruertit iudicium, maledictus qui dormit cum vxore patris sui, maledictus qui dormit cum omni iumento, maledictus qui dormit cum sorore sua, maledictus qui dormit cum socru sua, maledict⁹ qui clam percusserit proximũ suũ, maledictus qui accipit munera vt percutiat animã sanguinis innocentis, maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius,

CAPVT XXVIII. nec eos opere perficit. Econtrariò, nihilominus duodecim benedictiones hoc ordine positæ sunt. (Veniento; super te oẽs benedictiones istę, & apprehendent te, si pręcepta domini Dei tui audieris. Benedictus tu in ciuitate, & benedictus in agro, benedictus fructus vẽtris tui, benedicta horrea tua, & benedictę reliquiæ tuæ. Benedictus eris egrediens & ingrediens. Dabit dominus inimicos tuos, qui consurgent aduersum te corruentes in cõspectu tuo. Per vnam viam venient contra te, & per septem fugient à facie tua. Emittet dominus benedictiones super cellaria tua, suscitabit te dominus sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi. Abundare te faciet dominus omnib. bonis. Aperiet dominus thesaurum suum optimum, cælũ, vt tribuat pluuiam terræ tuæ in tempore suo. Benedicet cunctis operibus manuũ tuarum. Constituet te dominus in caput & nõ in caudã, & eris semper supra & nõ subter.)Ita & illic in euã. duodecim iudicantium sedes, & hic in lege quasi singulæ de singulis sedibus prolatæ. Hinc duodecim benedictiones, illinc duodecim maledictiones. Igitur clarissimè & in isto legi consonum est euangelium, quia iudicium vnum idemque & hic in vmbra legis signatum, & illic in euangelica luce reuelatum est.

Quòd sequentes maledictiones, numero triginta, propriè sint Iudæorum, & quod iuxta causam eandem in psalmo centesimooctauo sint maledictiones totidem.

CAPVT VI.

ET istæ quidem, quæ hactenus dictę sunt, benedictiones siue maledictiones, cũctis gentib. pro meritis singulorũ cõmunes sunt. Non est enim distinctio. Quicunq; enim in lege peccauerunt, siue Iudæi, siue Gentiles, qui & ipsi credendo in Christum, verba legis decem scripta in tabulis acceperunt, per legẽ iudicabuntur, teste quoq; euãgelio, quod supra dictũ est, quia cum venerit filius hominis in maiestate sua, tunc congregabuntur ante eum oẽs gentes. Porrò sequentes maledictiones dicentis. (Quòd si audire nolueris vocẽ domini Dei tui, vt custodias & facias omnia mandata eius, & ceremonias eius, quas ego præcipio tibi hodie, venient super te oẽs maledictiones istæ, & apprehendẽt te.) Propriæ Iudæorum sunt, & ecce hodie super illum in felicem populum venerũt, eumq; manifestè apprehenderunt. Sunt aũt numero triginta, quarũ prima est, maledictus eris in ciuitate, vltima verò, aduena qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior: tu aũt descendes, & eris inferior: ipse erit tibi in caput, & tu eris in caudam. Et meritò triginta maledictionibus obruti sunt, qui triginta argẽteis emptum datorẽ benedictionis Christum Dei filiũ occiderunt. Iuxta causam eandẽ, & in psalmo triginta maledictiones sunt, tam in eum qui vendidit, scilicet Iudam proditorem, quàm in eos qui emerunt: quarum prima est, Constitue super eum peccatorem: vltima verò, Et induantur sicut diploide confusione sua. His nunc & cæteris, quæ sequuntur, omissis, quia manifesta sunt, & sicut prędicta, sicà tempore obsidionis, qua Iudæi miserabiliter à Romanis irrecuperabili exidio disperditi sunt, & opere impleta sunt: ad ipsa iam cantici verba vertamus articulũ, quo manifestè synagoga reijcitur, & ecclesia substituitur in laudẽ & gloriã Christi filij Dei, quẽ solum primũ legis secundũ Deuteronomij. i. secundæ legis, & hoc tertium cãtici prædicãt, defendit, atq; collaudat testimonium.

Rom. 3.

Matth. 25.

Psalm. 10.

De cantico Moysi, Audite celi quæ loquar.

CAPVT VII.

CAPVT XXXII.

AVdite cæli quę loquar, audiat terra verba oris mei.)Metonomicè ad cælos inanimatos, terramq; inanimatam sermo dirigitur: atque à rebus, quæ nec aures, nec sensum habent aliquem, homo rationalis & sapiens attẽtum & flagitare videtur auditum, tanquã si dicat: Quoniam ego mortalis homo sum, noui autem quod isti homines vel posteri eorum, post mortem meam iniquè acturi, & de via quam præcipi illis, citò declinaturi sunt, vos saltem cęli, qui superstites eritis, & tu terra quæ in æternum stabis, accedite ad audiendum, state ad testificandum, vt cum iniquè

egerint, & à via domini declinauerint, vos iuxta maledictiones superius positas: vos inquam celi sitis desuper ęnei, & tu terra quam calcant ferrea sis. Verùm iuxta sensum veritatis intimæ, isti potius cæli conuocantur ad audiendum, de quibus idem spiritus in pro-
Psal. 18. pheta: Cæli (inquit) enarrabunt gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum: & illa terra de qua alibi: Dominus (in-
Psal. 84. quit) dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Illi inquam cæli, & illa terra conuocantur huc ad audiendum, de quib.
Esaia 45. & in alio propheta: Rorate (inquit) cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem: vt videlicet non dubitent cæli eloquentes, scilicet Apostoli, prophetæ, & vniuersi prędicatores, derelicta géte hac stulta sine consilio & sine prudentia, proficisci: vt in omnem terram exeat sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: & secundum præsentis cantici testimonium inuitare gétes ad laudandum Deum, vel Dei popolum, vt non dubitet terra quondam deserta & inoia, scilicet ecclesia salutarem suscipere pluuiam de summis cælorú, id est, prædicationem de ore Apostolorum eodem auditu fidei, quo suscepit terrę huius principiú; videlicet beata virgo, & dedit fructú suum, pariendo Deum & hominem Christom. Audite igitur celi, id est, Apostoli, audiat terra. i. colligenda de cunctis gentibus ecclesia. Quomodo audiatis cæli, quomodo ad auditum terræ huius perueniant verba oris mei? (Cócrescat in pluoiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam & qoasi stillę super gramina.) Quomodo pluuia concrescit? Quomodo fluit ros? Notum est, quia de deorsum, tenuem nebulam exhalantibus aquis; humor in nubibus densescit; & de nubibus in terram concreta pluuia defluit: ros autem sine nubibus nocturno frigore concretus, de cælo in terram matutino sereno cadit. Sic cæli isti, qui enarrauerunt nobis gloriam Dei, gloriam eandem, partim per stodium sacræ lectióis, partim per solam didicerunt reuelationem Dei. Quod legendo didicerunt, nobisque loquendo refuderût, quasi de deorsum humorem susceptum, & in pluuiam concretum, gratiosæ nubes per herbam reddiderunt. Quòd per solam Dei reuelationem acceperunt, quasi rorem nocturnom meditando atque contemplando congregauerunt, & prędicando vel etiam scribendo, super læta fidei vel spei nostrę gramina distillauerunt. Vtroque modo perfectum cælum, vel firmatum decet esse firmamentum, id est, Apostolum vel prædicatorem idoneum, qui non de corde suo vel à semetipso loquatur, sed quod audiuit, hoc testetur: quod in spiritu sancto didicit, hoc aununciet & loquatur. Igitur in vobis ô cæli qui auditis, concrescat in pluuia doctrina mea, & per vos fluat vt ros eloquium meum, id est, ex pręsenti legis lectione, & ex spiritus sancti reuelatione, vobis orantibus innotescat Dei consilium; atque inde per ora vestra, in omnem herbam, in cuncta gramina toto mundo virentia, fluat eloquium meum. (Quia nomen domini (inquit) inuocabo.) Ergo ô cæli beneuolentiam vestro pręstate oratori, aurem beneuolam vestro præbete cantori, ab ipsa re flagitanti, quia videlicet magna res est inuocare nomen domini. Vobiscum inuocabo nomen domini; domini, inquam, Dei cuius vos gloriam enarraturi, cuius opera vos estis annunciaturi. Idcirco audite me cæli, idcirco audiat terra verba oris mei. (Date magnificentiam Deo nostro, Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iustitia.) Hoc est quod primum audire volo vos, ô cæli. Hæc sunt, quæ audire te cu-
pio ô terra verba oris mei. Quando manda- Esaia 5.
uerit dominus Deus noster vobis, ô cæli, pluatis super hanc vineam imbrem, quam expectauit, vt faceret vuas, & fecit labruscas: quam expectauit vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iustitiam, & ecce clamor: quando inquam mandauerit vobis ne pluatis super eam, sed potius super terram quondam desertam & inuiam, nolite murmurare, nolite obniti, pro zelo gentis vestræ, vel carnis vestræ, sed date magnificentiam Deo nostro, sequimini & magnificum æstimate, quod complacitum est Deo nostro, quia videlicet & si homines causa vel ratio lateat, Dei tamen perfecta sunt opera: perfecta inquam, & irreprehensibilia, & omnes viæ eius iudicia vera & iusta, & iustificata in se-
metipsa. Nam vniuersæ viæ domini mise- Psal. 24.
ricordia & veritas: Misericordia est via hæc, qua ad gentes commigrauit, veritas hæc via est, qua ab Israel recessit. Hác igitur date magnificentiá Deo nostro, vt credatis, quia Dei perfecta sunt opera, vt cófiteamini, quia hæ vel oés viæ eius sunt iudicia. Quid enim? Nunquid quia pepigit fœdus cum Abrahá,
nunquid, quia dixit, & statuam pactum meú Gen. 17.
inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, nunc autem ab isto semine eius recessit, idcirco non perfecta opera eius, idcirco non iudicia viæ eius? Imò. (Deus fidelis & absque vlla iniquitate, iustus & rectus.) Fidelis inquam in omnibus verbis suis, & absque vlla iniquitate in omnibus iudicijs suis, iustus in omnibus vijs suis, rectus in omnibus operibus suis. Vndè ergo vel ob quam causam, pactum suum oblitus est, quod cum Abraham pepigit? Si fidelis, si absque vlla iniquitate, si iustus est & rectus, quomodo iuramentum neglexerit, quod iurauit cum patribus? Ecce habes. (Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus.) Peccauerunt, id est, irritum pactum ipsi fecerunt subauditur, inimici, & iam non filij eius. Irritum inquam fecerunt pactú eius, quemadmodú hoc & ipse

præ-

præsciens dixit mihi superius. Ecce tu dormies cum patrib. tuis, & populus iste cōsurgens fornicabitur post deos alienos in terrā, ad quā ingreditur vt habitet in eā. Ibi derelinquet me, & irritum faciet fœdus, ꝙ pepigi cum eo. In sordib. peccauerunt, in sordib. irritum fecerunt pactum, non solùm in sordibus vituli, quę fecit Aaron, aut Beelphegor, quę videlicet sordes iamdudū admissæ sunt, sed & sordib. Baal, & Astaroth, cæterorumque dæmoniorū, tandemq; in sordib. Barrabæ latronis, quē sibi dimitti petiere, peccauerunt. Peccauerunt, inquā, certam est enim quia peccabant. Cùm igitur sic peccauerunt iam non filij eius in sordib: & ob hoc proiecerit eos fidelis deus, dicito, quia nihilominus tum fidelis deus & absq; vlla iniquitate iustus & rectus, quāuis illos proiecerit, cum qoibus pactū pepigit in patrib peccauerunt enim ei, & irritum fecerunt pactum istud, isti iam nō filij eius in sordib. Proinde ô cæli & terra, quicúq; audistis hæc verba oris mei, non ipsum deum qui fidelis est, & absq; vlla iniquitate, sed istos nō filios eius, qui peccauerunt, cunctis loquelis, vniuersis sermonibus vestris, quibus in omnē terram & in fines orbis terræ audiendi estis, redarguite, & dicite. (Generatio praua & peruersa, hæccine reddis dño popule stulte & insipiens?) Generatio, inquā, praua atq; peruersa, ꝙ idē est ac si cū euāgelica declamatione dicas, generatio mala & adultera. Idcircò generatio praua, quia de bonis quidem parentibus, sed malè progenita, quia nō de fide sola patrum car ne exorta. Idcircò, inquam, praua & peruersa, quia fidē patrum non imitata, secundum mores patribus longè disparata. Hęccine reddis domino: hæccine, inquam. i. reddēs mala pro bonis popule stulte & insipiens reddis dño? Stultus enim es, quia malū sciens nō cauisti, insipiens quicunq; ex hoc populo bonum nescis, ꝙ scire potuisti. Stultus es, dum legendo prophetas, sensum prophetarū contentiosè peruertis, insipiens qui nec saltē legisti, qui vt benè ageres intelligere noluisti. Igitur popule stulte & insipiens, hæccine domino reddis? (Nūquid nō ipse est pater tuus, qui possedit te & fecit, & creauit te?) Quantū est, quòd ipse est pater tuus, queādmodum dixit ad Pharaonē filius primogenitus meus Israel? Quantum est, quòd possedit te, quod fecit, quòd creauit te? Possedit videlicet vt dominus, fecit vt figulus, creauit vt deus. Fecit, inquā, in ꝓpria queq; persona, creauit eū massa, ꝗ te possedit in gratia. Fuerit tibi hoc cōmune cum cæteris gentib: ꝙ fecit, & quòd creauit: at singularis beneficij est, quòd possedit. Quantū ad proprietatē vocū vel distinctionē sensu-i, magnę est potētiæ quòd possedit, maioris, quòd fecit, maximę quòd creauit. Et econtrariò, magnæ fuit gratiæ quod creauit, maioris quòd fecit, maximæ quòd possedit. Hæccine igitur pro tot beneficijs reddis domino patri tuo, possessori tuo, factori tuo, creatori tuo? (Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas.) Videlicet vt sciās, quòd is ipse quē tradidisti, quem negasti ante faciē Pilati, pater tuus est, qui possedit, & fecit, & creauit te: vt, inquam istud scias, memento dierū antiquorum, cogita generationes singulas. Nam in diebus antiquis, omnia per ipsum facta sunt, & per generationes singulas mysteria eius dictis & factis præsignata sunt Sed fortè memoria dierum antiquorū, & cogitatio generationū singularum, necdum tibi satis faciunt? Quid igitur facias? Interroga patrē tuum, & annūciabit tibi, maiores tuos & dicent tibi.) Pater tuus ipse est: maiores tui, lex & prophetæ sunt. Interroga ergò patrem tuum orando, maiores tuos legendo. Patrē, inquam, tuum, deum interroga orationib. intentus, vtrū con filium hoc vel opus, cuius in oēm terram sonus exiuit, ex ipso sit, & annūciabit tibi. Si enim Corelium gentilē pro hoc ipso orantē, & eleemosynas facientem dignanter exaudiuit, & mirabiliter quid ipsum facere oporteret, per angelum suum ostendit, quanto magis si tu interrogaueris, & vt benè agas intelligere volueris, per aliquam reuelationem annunciabit tibi? Igitur (vt prædictum est) Deum patrem tuuum interroga orando: maiores tuos, id est, prophetas omnes consule legendo. Ille annunciabit, & illi dicent tibi quia iste quem tradidisti, quem negasti, quem felle cibasti, quem aceto potasti, quem clauib. confixisti, cuius latus lancea perforasti, pater tuus est, qui te possedit. Quomodo autem possedit, vel quomodo posidere incepit? Planè hoc ipsum dicent tibi. (Quando diuidebat altißimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.) Notum tibi est, quia quando profecti de oriente filij Adam, & inuenientes campum in terra Sennaar, cœperunt facere turrim, cuius culmen adusque cælum pertingeret, vt celebrarent nomen suum, confudit ibi altißimus linguam eorum, vt non audiret vnusquisque vocem proximi sui, atque ita diuisit eos ex illo loco in vniuersas terras. Tunc vtique diuisit altißimus gentes, scilicet, in linguas dissonas, & separauit filios Adam. i. imitatores superbiæ Adā, in vniuersas terras. Non perdidit eos vt ante fecerat per diluuiū, sed cōstituit terminos populorū, iuxta numerū filiorū Israel. i. statuit vt duret genus humanum donec impleatur numerus electorum, qui omnes secundum fidem sunt filij Israel. (Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus eius hæreditatis.) Subauditur in illa diuisione gentium, in illa separatione filiorum Adam. Facta nanque confusione linguarum, remansit lingua primitiua in domo & familia Heber, vnde per Abraham, qui & ipse ab illo

Deut. 31. *Matth. 12.* *Exod. 4.* *Actor. 10.* *Gen. 11.* *Psal. 75.* *Num. 23.*

Hæbræus dictus est, hic populus Hebræus exiuit, pars domini: solus hic, inquam, populus Iacob, solus hæreditatis dñi funiculus, in quo solo not' deus, in quo solo magnũ nomẽ eius. Vnde & per Balaã loquitur. Populus solus habitabit, & inter gentes nõ reputabitur. Pars aũt domini, vel funiculus hæreditatis eius, non quod soli vel oẽs ad dñm pertineant, qui sunt de carne eius: sed quod soli vel oẽs domini sunt, qui sunt de fide eius. Hoc modo possedit, & sic posidere incœpit. (Inuenit eum in terra deserta, in loco horroris & vastæ solitudinis.) Inuenit eum in terra deserta, id est, innotuit ei in deserto, annis XL. imò primùm innotuit ei in loco horroris, id est, in horrida seruitute Aegypti, percutiendo Aegyptios decem plagis, ac deinde in loco vastæ solitudinis manna pluendo, & a-
Exod. 16. quã de petra producendo, vt iã dictum est,
Exod. 13. annis XL. (Circunduxit eum ac docuit & custodiuit quasi pupillã oculi sui.) Circunduxit, inq̃, nõ enim duxit eos per viã terræ Philistijm, quæ vicina est, sed circũduxit eos per viam deserti, quæ est iuxta mare rubrum, & ita circunducendo custodiuit quasi pupillã oculi, videlicet reputans ne fortè pœniteret eum, si vidisset aduersum se bella cõsurgere, & reuerteretur in Aegyptũ. Tenerior quippe erat, quã pupilla oculi, ita vt leuiter offensus animus sæpe in Aegyptum reuerti volu-
CAP. erit. Circunduxit igitur & docuit, nõ solùm
XXXII. multis bonorum & malorũ experimentis, verumetiam doctrina cõscriptæ huius legis. (Sicut aquila prouocãs ad volandum pullos suos, & super eos volitans, expãdit alas suas, & assumpsit eos, atque portauit in humeris suis. Sic circunduxit, sic docuit, sic custodiuit, sicut pullos aquila, videlicet secundũ naturã suam erga pullos suos, nõ absq; sæuera pietate, neq; absq; sæueritate pia. Semper enim fertur probare quos genuit, ne generis sui inter oẽs aues quoddã regale fastigium, degeneris partus deformitas decoloraret. Itaq; asseritur, quod pullos suos radijs solis obijciat, atq; in aeris medio paruulos pio vngue suspendat. At si quis repercusso solis lumine intrepidã oculorum aciẽ inoffenso intuendi vigore seruauerit, is probatur quòd veritatem naturæ synceri obtutus constantia demonstrauerit. Si verò lumina sua præstricta radijs solis inflexerit, quasi degener, & tanto indignus parente abijcitur, nec æstimatur educatiõe dignus, q fuit suspectiõe indignus. Igitur circũducẽdo, & docendo, sic tẽtauit, sic pbauit, sicut aquila pullos suos: nã eos quidem qui murmurauerunt, qui tentauerunt, qui concupierunt in deserto, prostrauit: eos autẽ qui crediderunt, qui obedierunt, quasi super alas gratiæ asũpsit atq; portauit in humeris suis. (Dominus solus dux eius fuit, & non erat cum eo deus alienus.) Increpatio illorum. Quid tibi, inquit, ô popule stulte & insipiẽs, quid tibi cum turba deorum alienorum? Nunquid dij alieni te de Aegypto, de domo seruitutis eduxerunt, aut educentem te dominũ deũ tuũ adiuuerunt? Non ita, sed dominus, inquit, solus dux eius fuit, & nõ erat cũ eo deus alienus, nõ ille cornutus & aureus vitulus, non Beelphegor spurcissimus, non Baal, nõ omnino quisquã deus alienus. (Constituit eum super excelsam terrã, vt cõederet fructus agrorum.) Eum quẽ inuenit in terra deserta, in loco horroris & vastæ solitudinis, cõstituit super excelsam terram, id est, montuosam terrã, vt comederet fructus agrorum, vt inhabitaret ciuitates quas non ædificauit, & biberet vinũ de vineis quas nõ *Psal. 104.*
plantauit, vt regiones gentiũ & labores possideret populorum. Quæ videlicet terra excelsa (sicut iã alibi dictum est) non est sicut terra Aegypti: vbi iacto semine in hortorũ morem aquę ducuntur irriguæ, sed montuosa est & cãpestris de cælo expectans pluuias, quã dñs deus semper inuisit, & oculi eius in ea sunt à principio anni vsq; in finẽ eius. Super excelsam igitur terrã constituit eum, vt comederet fructus agrorũ. (Vt sugeret mel de petra, oleumq; de saxo durissimo.) Vt, inquam, sugeret mel de petra. i. vt dilectioni creatoris assuefactus, tandẽ dulcedinem cælestis doctrinæ caperet de petra, virga crucis & passionis percussa, scilicet de Christo præsentialiter prædicante ore mellifluo, oleumque de saxo durissimo, id est, spiritum S. de eodem Christo, per virtutẽ resurrectiõis incorruptibiliter solidato. (Butyrum de armẽto, & lac de ouib. cum adipe agnorũ & arietum filiorum Basan. Et hircos cũ medulla tritici, & sanguinẽ vuæ biberent meracissimum.) Hæc omnia temporaliter atq; realiter iste populus adeptus est, quem inuenerat dominus deus eius in terra deserta, in loco horroris & vastæ solitudinis, vt istis corporalibus bonis lactatus & excitatus, spirituale butyrum, & spirituale lac, spiritualemq; adipem suo tempore libenter acciperet, de spirituali armẽto, de spiritualibus ouib. & agnis siue arietibus filiorũ Basaan, id est, pinguiũ, scilicet de factis imitandis, aut dictis exequẽdis patrum vel patriarcharum, de scripturis prophetarum & Apostolorũ veraciter pin-
guium, iuxta quod singuli talium verissimè *Psal. 22.*
dicunt. Impinguasti in oleo caput meum. Et sanguinẽ vuæ meracissimum. i. sanguinem Christi filij dei biberet sacrosanctum. Idcircò super excelsam illam terram temporaliter cõstitutus est & hæc temporalia bona adeptus est, vt ad spiritualium & æternorum appetitum proficeret. Sed quidem (Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, dilatatus.) Dilectus, sed diligenti ingratus, dilectus, inquam, sed ipsa dilectione superbe ac ferociter abusus, incrassatus est cogitatione, incrassatus opere, impinguatus pertinacia, dilatatus arrogantia. Talis dilectus recalcitrauit, id est, largitoris

gitoris imperia calce abiecit. Verùm ista crassitudo, tumor, & nó plenitudo est. Nam qui veram plenitudiné, qui veram scit pinguedinem, quantumuis butyro abundet, aut lacte ouium, siue adipe agnorū & arietum, donec ipsum appræhendat deum, dicit: Ego verò egenus & pauper sum. At verò, cuius Deus venter est, postquā illum impleuerit ex his quæ prędicta sunt, incrassatus, impinguatus, dilatatus, falsa sibi æstimatióe sufficiens videtur, falso sibi nihil deesse arbitratur. Quidem fecit iste dilectus taliter incrassatus? (Dereliquit Deū factoré suum, & recessit à deo salutari suo.) Deus idé factor, idé & salutaris, siue saluator. Verū aliud est, q factor: aliud, quòd saluator. Nā deus factor, quia hominé fecit: de saluator, quia homo factus est ipse, homines saluare venit. Sic incrassatus est, vt de natura gratia curaret. Nam & antequam veniret, deum factorem suum dereliquit, & postquā venit à Deo saluatore suo recessit. Quomodo illum dereliquit, quomodo ab illo recessit? (Prouocauerunt eum in dijs alienis, & in abominationibus suis ad iracudiam cōcitauerunt.) Ad idé procedit, & quòd in dijs alienis prouocauerunt, & quòd in abominationib. suis ad iracundiā cōcitauerūt, verūtamé diuersa sunt & è diuerso veniunt. Nā dij quidem alieni sunt, abominationes autem suæ sunt, propter quas vt eas licétiosè agerent deos alienos coluerunt. Verbi gratia: Vitulus qué fecerunt, & Beelphegor quem incitati sunt dij alieni fuerunt, quòd aūt post cōmessationes & potationes surrexerunt ludere, & quod inter sacrificia cū Madianitis fornicati sunt, suæ abominationes extiterūt. Igitur & in dijs alienis mité prouocauerunt, & in abominationib. suis ad iracundiā concitauerunt. Ité in eo quod antequā veniret in hunc mundū, totiens ad idololatriā defluxerunt, in dijs alienis eum prouocauerunt: & in eo, quòd præsenté blasphemauerūt dicentes, dæmonium habet, & insanit, & in Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia, profectò in abominationib. suis ad iracundiam cōcitauerunt. Sed in qualibus dijs eum prouocauerunt? (Immolauerunt dæmonijs & non deo, dijs quos ignorabant. Noui recétesq; venerunt, quos nō coluerunt patres eorum.) Dij quos coluerunt, non dij, sed potius dæmonia sunt, dij nūcupatiui, dij noui, quia prius eos ignorauerūt, dij recentes, quia non coluerunt illos patres eorum. Nunc igitur cæli & terra, ad caput increpationis redite, & dicite generationi prauæ, atque peruersæ; Hęccine reddis dño popule stulte & insipiés? (Deūquite genuit dereliquisti, & oblitus es domini creatoris tui.) Deum qui te genuit .i. qui diu sterilib. parentibus tuis, gignendi te facultaté, siue effectum tribuit. Nā præter vnicum filium suum, qué ex vtero ante luciferum genuit, qué & in hunc mundum misit per vterum virginis, neminé de propria substantia sua pater ille genuit. Ergo qui te genuit .i. qui Saræ diu sterili, tandé conceptum dedit: & Rebeccę sterili, eodé Isaac deprecāte dilectum sibi Iacob vt conciperet & pareret, præstitit, de quib. vel per quos genitura tuæ riuus emanauit, illum tu dereliquisti genitoré tuum ingratitudine detestabili, & oblitus es domini creatoris tui, subauditur, qué prius cognouisti per præsenté doctrinā legis, & per exempla patrum eorundé, qui hæreditariā eius scientiā thesaurizauerunt tibi: vnde & maius peccatum habes, quā si nunquā fuisset cognitus tibi. (Vidit dñs, & ad iracundiā concitatus est, quia prouocauerunt eum filij sui, & filię.) Vidit hoc ille qué nihil latet, oculis nunquā dormitantib. quib. omnia videt: vidit, inquam, hoc peccatum tuum stilo ferreo scriptum in vngue adamantino clamāte per prophetas suo sancto spiritu, vt peccatum tuum à facie eius nō deleatur. Et ad iracundiā cōcitatus est, videlicet nō animi sui pasibili motu, deus enim non mouetur aut perturbatur, sed iudicij veritate sic impietatem prosequēte, vt iā non pius pater, sed districtus iudex sentiatur. Et hoc idcircò, quia prouocauerunt eum filij sui, & filię, quòd vtique secundum omnem rationem minus tolerandum est, quàm si prouocassent eum externi vel externæ. Prouocauerunt autem, videlicet in eo, quòd non per ignorantiam vel infirmam indigentiam, sed scienter peccauerunt, & per industriam, immò sapientes fuerunt ad concinnandum peccatum, ad conquirendum mendacium. Et ait: (Abscondam faciem meam ab eis; & considerabo nouissima eorum.) Ait, id est, sententiam fixit, cuius dixisse fixisse est, ita vt cælum & terram, quam dictionem eius, trāsire facilius sit. Non enim est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Ait ergo, id est, iudicium dedit huiusmodi. Abscondam faciem meam ab eis, id est, excæcabo illos, vt viam veritatis inuenire non possint. Excæcabo, inquam, corda eorum, & aures illorum aggrauabo, & oculos eorum claudam, ne forte videant oculis, & auribus suis audiant, & corde suo intelligant, & conuertantur & sanem eos. Dicamque eis, Audite audientes, & nolite intelligere: & videte visionem, & nolite cognoscere. Ita absconditus ab eis considerabo nouissima eorum, id est, expectabo finem, & consummationem peccati eorum, tacitè prospiciendo mirabilem audaciam eorum. (Generatio enim peruersa, & infideles filij.) Damnationis eius qua dixi, abscondam faciem meam ab eis, causæ præcedentes sunt, quia generatio peruersa est, quia infideles filij sunt: sancto quoque spiritu per prophetam contestante, quia sunt principes Sodomorum, quia sunt populus Gomorrhæ. Alioquin non videretur stare, quod dixi supra, Deus fidelis, & absque vlla iniquitate.

Marginalia: Psal. 89. — Exod. 32. — Num. 25. — Ioan. 8. — Matth. 12. — Gen. 18. — Ibidem 25. — Hier. 17. — Num. 23. — Esa. 6. — Esa. 1.

Thre. 3. iniquitatem. Iustum igitur iudicium, in eo
Psal. 18. quod dedi illis scutum cordis, laborem meũ, quòd licet tanquã sponsus procedens de thalamo suo, in sole posuerim tabernaculum meũ, ipsi tamen videre me non possunt: imò & scandalũ illis est, cũ designatur tabernaculum meũ carneũ, diciturq; illis, ecce iste deus noster, rex noster, saluator noster. Amplius aũt audite cæli, iustum iudicij ordinẽ, æquã iudicantis vicissitudinem. (Ipsi me prouocauerunt in eo qui nõ erat deus, & irritauerũt in vanitatib. suis. Et ego prouocabo eos in eo qui nõ est populus, & in gente stulta irritabo illos.) Priores ipsi ꝓuocauerunt me, nõ leui quacunq; offensione, vel humano excessu, sed in eo qui nõ erat deus. i. sic me habendo, tanq̃ si non essem deus: & irritauerũt me priores ipsi in vanitatibus suis. i. vanitates suas, vanos deos prętulerunt mihi: tandemq; sibi data optione, Barrabã mihi præferre nõ dubitauerunt, auctorẽ seditionis. Reddã itaque illis talionẽ, prouocabo eos in eo qui nõ
Osee 3. est populus. i. sic habẽdo eos, vt nõ sint populus, vt sint sine rege, sine principe, sine sacerdote, sine Ephot, & sine Cheraphim, & omnino nõ sint populus, sed in populis & in gentibus iã nunc dispergantur, & in futuro cum eis qui nõ sunt annulẽtur, cũ eis qui in infer-
CAPVT XXXII. no sunt deputentur, & ita in gente stulta irritabo illos. Irritabo, inquã, id est, ad æmulationẽ adductã in nõ gentẽ, in gentẽ insipientem, in iram eos mittã, vt videant gentem, loco suo regnantẽ, gentem sapientẽ quã æmulentur, cuius æmulatione torqueãtur. (Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima.) Prouocabo, inquã, illos, & irritabo, prouocationis aũt & irritationis principium hoc est, quòd ignis succensus est in furore meo, cõsummatoq; ardebit vsq; ad inferni nouissima. Ignis em̃ in pręsentiarum succensus est, ignis Romanorũ, quo ciuitas sancta facta est deserta Sion, deserta facta est Hierusalẽ, desolata domus sanctificatiõis eorũ & gloriæ eorũ facta est in exustione ignis, & omnia desiderabilia eorum versa sunt in ruinas, & ceciderũt in ore gladij, & captiui ducti sunt in oẽs gentes: iste iam succẽ-
Naum 1. sus ignis pœnę, ignis vindictę, ardebit aũt vsque ad inferni nouissima. Nã de hac vindicta tẽporali ad æterna proficiscũtur tormenta. Nũ ergo, inquis, iudicat deus bis in idipsũ, aut cõsurget duplex tribulatio? Nõ vtiq; si in vindicta vel tribulatone pręsenti reatũ agnoscas, finẽq; ponas peccatis. Cæterũ quoniam in ipsa pœna, impia perseuerat voluntas populi stulti & insipientis, & nũc inducit super eos diẽ afflictionis, & in posterũ ignis q succẽsus est vsq; ad inferni nouissima ardebit, iuxta q & alius propheta imprecatur, & duplici cõtritione cõtere eos dñe deus me.
Hier. 17. Aliàs aũt vna percussio est, quæ hic cœpta illic finitur, vt correctiõis vnũ flagellum sit, q temporaliter incipit, sed in æternis supplicijs cõsumetur: quatenus eis qui omninò corrigi renuunt, iã præsentiũ flagellorũ persecutio, sequẽtium sit initium tormentorum. Igitur nihilo læsa vel in prauum detorta regula ꝓphetica, qua dictum est, nõ cõsurget duplex tribulatio, siue iuxta LXX. non iudicabit deus bis in idipsũ, & hic à furore meo succensus est ignis, & in futuro, quod est vsque ad inferni nouissima ardebit. Deuorabitq; terrã cum germine suo, & montiũ fundamẽ- *Naum 1.*
ta cõburet. Nõ vt sępe factum est, solum terræ germẽ deuorabit, vt sit fames in terra propter peccata populi, sed ipsam quoq; terram, cuius iracũdia loquente, dolos cogitabant, ita vt dicerent. Si dimittimus eum sic oẽs credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrum & locum & gentem: terrã, inquam, ipsam cũ germine suo deuorabit. i. auferet, ita vt terra eorũ non sit, & nihilominus ea careant, quasi deuorata sit igne hostili. Et mõ- *Psal. 34.*
tium fundamenta cõburet. i. superborum fi- *Ioan. 11.*
duciã auferet, videlicet pulchrũ templum, inclytamq; ciuitatẽ, cuius statu suffulti firmiter in hæreditario patrum suorum deo, sibi stare videntur, gentesq; cæteras quasi valles infirmas, montes ipsi despiciũnt: templum, inquã, & ciuitatẽ in montibus fundatã, ignis elementaris cõburet. Præterea terrã. i. carnes eorum, terram, inquam peccatricem. i. populum qui superbit, cum sit terra & cinis, deuorabit ignis, cũ germine suo. i. cũ libidinibus, & omnibus malis operibus suis, & montium fundamenta, id est, ipsas quoque animas quę vegetant cõburet ignis, & hic succensus vt iam dictum est) & in futuro ardens vsq; ad inferni nouissima. (Congregabo super eos mala, & sagittas meas cõplebo in eis.) Et hoc ait dominus, vtiq; ad iracundiã prouocatus, ait, inquam, nõ solũ secretò & intus, prophetis audientibus, verum etiam in publico Apostolis audientibus, Iudæis blasphemantibus, audituris etiam per euangelium cunctis per orbem gentibus. Cùm enim dixisset, ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, *Matth. 23.*
& scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ecce flagellabitis in synagogis vestris, & persequimini de ciuitate in ciuitatem, continuò subiunxit. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ, filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. Hæc dictio eius est, Apostolis audientibus, de malis congregandis, qui iam audiente Moyse, antequam homo fieret, hæc ait: Igitur congregabo super eos mala, id est, venire faciam omnem sanguinem iustum, qui effusus est super terram. Et hoc iustè, quia videlicet ipsi me occidendo, *Deut. 28.*
sanguinem meum effundendo, mensuram patrum suorum complebunt, patrum malorum, patrũ impiorum, qui iustos occiderunt, qui sangui-

qui sanguinẽ prophetarũ fuderunt. Et sagit-
tas meas cõplebo in eis, videlicet quia cõgre
gata tot mala, paucæ sagittæ vel pars sagitta-
rum mearũ expiare nõ sufficeret, idcircò cõ-
plebo .i. omnes expendã sagittas meas in eis,
sagittas maledictionis .s. quas paulò antè in
pharetra cuiusdã conditionis ita recondidi.
Quòd si audire nolueris vocem Dñi dei tui,
vt custodias & facias omnia mandata eius, &
cæremonias quas ego pręcipio tibi hodie, ve
nient super te oẽs maledictiones istæ & ap-
præhendent te. Maledictus eris in ciuitate,
maledictus in agro, maledictum horreũ tuũ,
& maledictæ reliquiæ tuę, maledictus fruct⁹
ventris tui, &c. Explebo, inquam, id est, oẽs
istas sagittas meas expendã in eis, ꝙ alias nun
4. Reg. 6. quam ieci, licet multoties aliquã sagittarum
partem in eos iniecerim. Exẽpli gratia: Quã-
do Benodab rege Syriæ cum vniuerso ex-
ercitu suo obsidente Samariã, facta est fames
magna in Samaria, & tam diu obsessa est, do
nec venundaretur caput asini octoginta ar-
genteis, & quarta pars Cabi stercoris colum
barũ quinq; argenteis, dixitq; mulier altera
ad alteram, da filium tuũ vt comedamus eũ
hodie, & filium meũ comedamus cras: quan
do, inquã, hæc acta sunt, tunc sagittas meas
quidem ieci, sed nõ totas compleui. Nam in-
terea dixit Heliseus: Audite verbum Dñi.
Hæc dicit Dominus. In tẽpore hoc cras mo-
dius similæ vno statere erit, & duo modij or
dei statere vno in porta Samariæ. Quod & fa
ctum est. Verũ non ita erit, cũ faciem meam
abscondero ab eis. Sed quid? (Consumentur
fame, & deuorabunt eos aues morsũ amaris-
simo Dentes bestiarum immittam in eos cũ
furore trahentium super terram, atque ser-
pentium. Foris vastabit eos gladius, & intus
pauor, iuuenem simul ac virginem, lactentẽ
simul cum homine sene.) Id planè erit sagit-
Iosephus de bel. Iud. lib. 7. cap. 25. tas meas cõpleri in eis. Cõsumentur fame, vi
delicet in die solenni paschæ Hierosolymis
congregati, velut exitiali manu quadam co-
gente, quos tricies centena millia Iosephus
dicit fuisse, scilicet iusto iudicio, tẽpore hoc
vltionis electo, vt qui in dieb. paschæ salua-
torem suum Dñm Iesum Christũ, cruentis
manibus, & sacrilegis vocibus violauerant,
in ipsis diebus velut in vnum carcerẽ omnis
multitudo cõclusa, feralis pœnæ exitium ꝙ
merebatur exciperet. Quàm diræ famis exi-
tio cõsumpti sint, qui plenius nosse cupit,
quintũ prędicti Iosephi historiarũ librum lẽ
gat, ex quo oẽm eorum luctuosam tragœdiã
pernoscat. In quo illud permaximè horren-
dũ fuit, ꝙ mulier quędã Maria nomine, Eleã
zari filia, genere & facultatibus nobilis, præ
magnitudine famis, quasi in insaniã vel amẽ
tiam versa, paruulũ quem sub vberibus habẽ
bat filiũ iugulat, igniq; superpositum torret,
& mediũ quidẽ consumit, medium verò ser-
uat obtectu. Vnde & per prædones cõfestim
irruẽtes, quos cõceptus obustæ carnis nidor
inuitauerat, scrutabãtur enĩ domos esurien-
tes, & præ fame insanientes: per prędones, in
quã, hoc malum depręhensum, cõtinuò ciui
tatẽ vniuersam horrendo nuncio repleuit,
illa proferente ꝙ obtexerat, ac dicente, quia
partẽ vobis optimã reseruaui. Igitur consu-
mentur, inqt, fame, subaudis, & nõ sepelien-
tur, sed deuorabũt eos aues morsu amarissi-
mo. Sepelire nanq; cadauera proximorũ, nec
defunctorũ multitudo, nec virium debilitas
permittebat. Primò quidẽ publico sumptu
sepeliri mortuos iusserant fœtoris intolerã-
tia, vt verò oẽm sumptũ cœpit vincere mul-
titudo morientium, de muro cadauera præ-
cipitabant tanta multitudine, vt mortuorũ
cadauerib. valli replerentur, & humani cor-
poris tabo patria tota rigaretur. Igitur deuo
rabunt eos aues morsu amarissimo, scilicet
insepultos, morsu amarissimo, qa videlicet
residuis spectantibus amarissima hæc erit a-
maritudo. Nec solũ aues deuorabunt, sed &
dentes bestiarum immittam in eos, trahen-
tium eos super terrã cũ furore, dentesq; ser-
pentiũ. Aliter: Dentes bestiarum immittã in
eos cũ furore trahẽtium super terrã, atq; ser-
pentium. Dentes bestiarum i. sæuitiã vel ar-
ma Romanorũ immittam in eos, cũ furore
trahentium super terrã .i. absq; misericordia
residuos in captiuitate ducentiũ in oẽm ter-
ram, dentesq; serpentium .i sæuitiã maligno
rum spirituum post cruciatus & mortes cor-
porum, vsq; ad inferni nouissima trahentiũ.
Nã per bestias Romanos fortes ac feroces
rectè intelligi, illud pro testimonio vel exem
plo est, quod psalmista cũ eandẽ calamitatem Psal. 79.
deplorans dixisset, vt quid destruxisti mace-
riam eius, & diripiunt eam oẽs qui prętergre
diuntur viã, continuò subiunxit, extermina-
uit eam aper de sylua, & singularis ferus de-
pastus est eam. Per aprum de sylua, & per
singularem ferum, Titum & Vespasianum
Romanos imperatores significans. Igitur dẽ
tes bestiarum super terram trahentium, ar-
ma sunt Romanorum occidentium, & in cã
ptiuitatem trahentium. Colligens nanq; su-
pradictus historiographus omnẽ numerum
peremptorũ, vel fame vel ferro, vndecies cẽ
tena millia designat. Cæteros verò latrones
& sicarios ac prædones post vrbis excidium
mutuis declarat interijsse vulneribus. Ele-
ctos autem quoscunque iuuenum, quos de-
cor corporis & ꝓceritas cõmẽdabat, ad triũ-
phum dicit esse seruatos. Reliquos autẽ qui
supra decem & septem annos agebant ętatis,
vinctos ad opera Aegypti per metalla desti-
natos, vel p cæteras prouincias esse disper-
sos, alij quidẽ vt ludis gladiatorijs, alij quidẽ
vt ad bestias traderẽtur. Si quis verò intra
decimum & septimũ ætatis reperti sunt an-
num, per diuersas prouincias in seruitutem
distrahi iussi sunt. Quorũ numerus vsq; no-
naginta millia perductus est. Id planè fuit tra
hi super terrã dentibus bestiarum: ac deinde

animas

animas duci ad inferos, id fuit trahi dentib. serpentium. Vnde signanter nō dictum est, dentes bestiarum & serpentium cum furore trahentium super terrā, sed dentes bestiarū cum furore trahentium super terram, & serpentium, vt subaudias dentes cū furore trahentium in infernum. Malorū omnium summam vno tandem versiculo complexus est. Foris vastabit eos gladius, & intus pauor, iuuenem simul ac virginem, lactentē cum homine sene. Foris nanq; gladius, id est, exterior corporum omnimoda calamitas: intus pauor, id est, atrox conscientia, quia scientibus illis, iam sanguis Christi, sicut sibi imprecati fuerant super ipsos, & super filios eorū redundabat. (Et dixi: Vbinam sunt? Cessare faciam ex hominibus memoriā eorum.) Hæc & hæc dixit, quæ iam præmissa sunt, & tunc demum dixi ego, cui futuræ calamitates istæ, imò & omnia tam præterita, quàm futura præsentia sunt. Vbi nam sunt? Videlicet, quia defecerunt peccatores à terra, & iniquitas vt non sint. Et væ illis, quos nescit deus, vbi nam sint, cū ipse omnium qui sunt, qui nō malè sunt locus sit. Vnde dicit in Iob: Sicut consumitur nubes & pertrāsit, sic qui descendit ad inferos, non ascendet, nec reuertetur vltra in domum suam, neq; cognoscet eum amplius locus eius. Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum. Ac si dicat: Parum est vt amplius cognoscā eos, ego quō dam locus ipsorum, insuper & ex hominib. cessare faciam memoriam eorum, vt nec apud Deum, nec apud homines vlla in bono sit memoria illorum. Sed propter irā inimicorum distuli, ne fortè superbirent hostes eorum. Et dicerēt, manus nostra excelsa, & nō dominus fecit hæc omnia. Ita, vt prædictū est, sagittas meas complebo in eis, vt ne vna quidem maledictio residua sit. Poteram facere, & ipsi merebantur, vt ita cessaret ex hominibus memoria eorum, quatenus nullæ superessent reliquiæ eorum. Sed fortè superbirent hostes eorum, & dicerent: non dominus fecit hæc omnia, sed manus nostra excelsa fecit hæc omnia. Distuli igitur & non totam funditus deleui memoriam eorum. Immò & dixi, quia si fuerit numerus quasi harena maris, reliquiæ saluæ fient. Hoc pacto fit, vt non superbiant hostes eorum, vt non dicant, manus nostra excelsa, & non Dñs fecit hæc omnia, dum reliqui sunt ex eis per omnes gentes dispersi qui libros secum baiulant, & maledicta legis, quæ legentes hostes eorum, & causas maledictionum recēsentes sciant, & dicant, quia dominus fecit hæc omnia. Amplius autem in eo residuum eorum proficit, vt quæcunq; ex hostibus eorum ad fidem patrum illorum conuersi fuerint, dū, quòd cum plenitudo gentium subintrauerit, tunc omnis Israel saluus erit, non superbiant, quod cæcitas in Israel contigit, ipsi autem illuminati sunt, Apostolo quoq; superbiam istam reprimente, cū dicit. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oliaster esses, insertus es in illis, & socrus radicis & pinguedinis oliuę factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicē portas, sed radix te, &c. Planè hæc talis represio superbiæ, dignè Deo curæ est, vt meritò præcauens dicat, manus nostra excelsa, & non dominus fecit hæc omnia. Idcircò dicitur in Psalmo: Deus ostendit mihi super inimicos meos ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua. Nuc erga dispersionem eandē, erga dispersas populi stulti & insipiētis reliquias, qualis esse debeat Apostolorum & populi sapientis, populi Christiani affectus, sequentib. mox cantici verbis innuitur. (Gens absque consilio est, & sine prudentia, vtinam saperent ac intelligerent, ac nouissima prouiderent.) Quid aliud optat Apostol. cum dicit gemebundus, Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea, in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, & cæt. Quid, inquam, dicit, quid optat, nisi vtinam saperent, & intelligerent ac nouissima prouiderent? Saperent videlicet, qualia vel quas ob causas ventura illis mala ex lege superius scripta prænunciata sint: intelligerent res, & malorum præsentium effectus, benè respondere dictis præteritis: prouiderēt nouissima, subauditur, mala inferni, quæ post præsentia sequētur eos, eò quòd intelligere noluerint, eò ꝙ nec saltem vexatio præsens intellectū dare possit eorum auditui. Hoc optamus, hoc illis cupimus, quicunq; recta & humili fide cognoscimus, quia naturales oliuæ rami isti sunt, nos autem naturalis oliaster fuimus, eisque fractis qui naturaliter stabant, nos contra naturam inserti sumus. Verùm donec plenitudo gentium subintroeat, gens ista sine consilio, & sine prudentia, est, id est, non sapiet, neque intelliget, neq; nouissima prouidebit. Dicimus tamen quamuis verba perdentes, quamuis nullos vel paucissimos ex eis lucrifaciētes, vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. (Quomodo persequebatur vnus mille, & duo fugarunt decem millia.) Imò vt ipsa recolamus maledictionis verba, quibus hoc pronunciatum est, quomodo tradebat dominus gentem hanc corruentem ante hostes suos? Quomodo per viam vnam egrediebatur contra eos, & per septem fugiebat? (Nonne ideò, quia deus suus vendidit eos, & dominus cōclusit illos? Non enim est Deus noster, vt dij eorum, & inimici nostri sunt iudices.) Quid enim? Nunquid vt ipsi putant, deus Abrahā, deus Isaac, deus Iacob, deus eorum est? Non vtique, nam ipsi ex eis vel præcipui sunt, quorum deus venter est, & gloria in confusione, vel puden-

Psal. 103. Ioan. 9. Esa. 10. Rom. 9. Rom. 11. Psal. 58. Rom. 9. Esa. 28. Philip. 3.

Deut.32. vel pudendis eorum. Quantoſcunq; deos coluerunt, nimirum propter hunc Deum maximum deorum ſuorum, id eſt, propter ventrē ſuum & propter pudenda ſua coluerunt, ſcilicet, vt ſederent manducare & bibere, & deinde ſurgerent ludere, luſum turpem, luſum ignominiæ. Ergo vẽter ſu' deus ſuus eſt, qui multos deos adorandi cauſa illis eſt. Et hic Deus ſuus vendidit eos, hic (inquam) deus ſuus, pretio ſcortatióum & libidinum diſtraxit illos, quia videlicet ipſi, vt illum deum ſuum, ventrem ſuum ſaturarent, vt per ea quæ ſub ventre ſunt libidinibus fluerent, ſemetipſos tradiderũt, vitam ſuam prodiderunt, animas Eſaia 1. ſuas perdiderunt. Vnde & per Prophetam appellantur manifeſtè principes Sodomorum, & populus Gomorrhę. Ita venditos domin' concluſit illos, concluſit (inquam) primum cæcitate ac furore mentis, vt palparent in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in tenebris: & cum eſſet vita ipſorum pendens ante oculos eorum, non crederent eidem vitæ ſuæ, deinde concluſit illos & hoſtili exercitu, vbi perſequebatur vnus mille, & duo fugarunt decem milia. Nónne hæc igitur paſſi ſunt, quia talis (vt iam dictum eſt) deus ſuus vendidit eos, & dominus vltor concluſit illos? Non enim eſt deus noſter, vt dij eorum, nó (inquã) qualis deus noſter, tales dij eorum. Hoc tam liberè profitemur, vt non commune totius orbis ſubterfugiamus auditorium, vt ſententiam non vereamur qualiumcunque hominum ratione vtentium. Inimici quoque noſtri ſunt iudices, verbi gratia: Platonici, ſiue Pythagorici, vel quicunque philoſophi gentiles, cum adhuc inimici noſtri ſunt, cum nõdum fidem Chriſti ſuſceperunt, ipſi ſunt iudices. Ecce hic in conſpectu omnium proponãtur, hinc deus noſter, & inde deus eorum, hinc (inquam) Deus noſter, & crux eius: inde ſatellites dei eorum, ventris eorum, Beelphegor, id eſt, Priapus, obſcænoque ruber proiectus ab inguine palus. Sint inter hæc indices noſtri inimici, iudicent inimici noſtri, quid pulchrius, quid honeſtius ſit, vtrum pietatem crucifixi Chriſti, an tentiginem vel turpitudinem adorare Priapi. Dicite nunc iudices, inimici quidem noſtri, ſed iudicandi ſcientiam habentes, quid pulchrius in æſtimatione veſtra, crucem adorare, an adulteria? crucem (inquam) iniuſtè homini iuſto compactam, an fornicationes & ſtupra? Quid reſpondeant, imò quid reſponderint, quid iudicauerint inimici noſtri, iam totus orbis audiuit, quia videlicet ſtupris damnatis, pia colla ſummiſere cruci, damnatis concupiſcentijs ventris, & eorum quæ ſub ventre ſunt, prædicauerunt gloriam Chriſti. Verum iſti nondum ſapiunt, nondum intelligunt. Quare? (De vinea Sodomorum vinum eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ.) Idcirco obſcurati ſunt oculi eorum, ne videant, idcirco cæcati ſunt, vt non ſapiant, nec intelligant, neque nouiſsima prouideant, quia de vinea Sodomorum, vinum eorum, & de ſuburbanis Gomorrhæ, id eſt, quia viuunt Sodomiticè. (Vua eorum, vua fellis, & botrus amariſsimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile.) Per vineam, radices cogitationum nequam, & per vuam & botrum operum nequitiam, & vinum colloquia mala, prauamque blaſphemantium doctrinam intellige. Profectò quiſquis operibus eorum malignis communicauerit, æterna amaritudine torquebitur, idcirco dixit, vua fellis, & botrus amariſsimus. Et quiſquis fabulas vel ſuſurrationes eorum accepit, ſopitur ſempiterna morte ebrietate, idcirco dixit, Fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. (Nónne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?). Videlicet quia hæc nulla pœnitentia deleuit, quia non baptiſmus Chriſti, quo ſolo peccata remittuntur, hæc abſorbuit, idcirco recondita manent apud me, & ſignata ſunt in theſauris meis, reddenda in pondere & menſura iræ, quam theſaurizauerunt ſibi. (Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur Ezec.12. pes eorum.) Mea eſt (inquam) vltio, meum eſt iudicium, & ego retribuam eis videlicet vnicuique ſecundum opera ſua, in tempore, in die iræ, vt labatur pes eorum, vt cadant in opprobrium ſempiternum, vt deducantur in puteum interitus, vt vſque ad inferni nouiſsima deuoluantur. Dicis: In tempora longa fiet iſtud. Ego autem dico: (Iuxtà Pſalm.89. eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora.) Iuxta eſt dies, & ſi mille anni interſint. Nam mille anni ante oculos tuos tanquam dies heſterna, quæ præterijt. Sed eſto vt millenaria, imò decies aut centies millenaria, ſperetur ante illum diem fore ſeculi prolixitas. Nunquid non ſingulariter vnicuique peccatori iuxta eſt dies perditionis? Denique anni noſtri (vt ait Pſalmiſta) ſicut aranea me- Ibidem. ditabuntur: dies annorum noſtrorum, ſubauditur, clauduntur in ipſis ſeptuaginta annis. Si autem in potentatibus, ſi ſunt qui in fortitudine & ſoſpitate naturæ diutius viuant, quidam enim fortioris & ſalubrioris ſunt naturæ, quàm alij, ſi (inquam) in potentatibus, id eſt, in his qui ſalubrioris naturæ ſunt, octoginta ſint anni, amplius eorum ſpacium longius his octoginta annis, iam non vita, ſed potius labor & dolor eſt. Igitur vel ſic iuxta eſt dies perditionis vt adeſſe feſtinant tempora. Fugaces quippe labuntur anni, diesque die truditur. Hactenus contra gentem ſine conſilio & ſine prudentia, pro parte illorum, qui excæcati ſunt: nunc ad eas reliquias ſermo dirigitur conſolatorius, quę ſeruandæ ſunt. (Iudicabit dominus populũ ſuũ, & in ſeruis ſuis miſerebitur.) Hęc duo clariſsima ſedis domini miniſteria ſunt, miſericordia ſcilicet, & iudicium, de quibus tota pẽdet ratio vel materia laudis diuinæ. Pſalmiſta

Psal. 84. quoque dicente: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Nihil enim est in verbis & operibus fidelis & iusti domini, quod non aut misericordiæ sit, aut iudicij, aut vtriusq; concurrẽtis, vt ait idem qui supra, misericordia & veritas obuiauerunt sibi. Igitur iudicabit dominus populum suum, subauditur, secundum ea quæ hactenus dicta sunt, quia vidit eos prouocantes, & in abominationibus suis ad iracundiam concitantes, vidit (inquã) & ad iracundiam concitatus est. Porrò in seruis suis miserebitur. i. in reliquijs, quas alio modo se habentes intuebitur. (Videbit quod infirmata sit manus, & clausi quoque defecerunt, residuiq; consumpti sunt. Videbit (inquam) quod manus illa infirmata sit, & infirmitatem suam agnouerit, quæ hactenus sana sibi videbatur & fortis, ita vt præ infirmitatis vi insaniens, vt phrænetica medicum percuteret verum, quemadmodum dicit in psa.
Psal. 58. Et irruerunt in me fortes. Sic enim infirmi, & veræ iustitiæ virtutem non habentes, ex operibus legis gloriabantur, vndè apud deũ nullus iustificabitur, vt staret aduersus Christum eius dicẽdo: Disrumpamus vincula eo-
Psal. 2. rum, & proijciamus à nobis iugum ipsorum. Manum talem, fortitudinem eiusmodi, videbit quod infirmata sit manus, quod humiliata sit, quod iustificationem suspiret, quæ est ex fide, nõ ex operibus legis. Et hoc videbit, quod clausi quoq;, clausi (inquam) quos (vt supra dictum est) dominus conclusit, defecerunt. i. nullam vlterius in semetipsis fiduciã habebunt, residuiq;, inquam, id est, qui ex Israel reliqui sunt, consumpti sunt, in eo videlicet, quod nihil se esse cognoscunt, quod ad nihilum se redactos esse cõfitentes, restauratoris & liberatoris opem poscunt. (Et dicent vbi sunt dij eorum, in quibus habebant fiduciam. De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. Surgant & opitulentur vobis, & in necessitate vos protegant. Videte quod ego sim solus, & non est alius deus præter me.) Adeò infirmitati sunt, adeò defecerunt, & consumpti sunt, vt dicant, imò iam non ipsi loquantur, quia defecerunt & consumpti sunt, sed loquatur in eis dominus, dicat in eis domini spiritus, Vbi sunt dij eorum, in quibus habebãt fiduciam, subauditur, qui fortes fuerunt, qui non defecerunt, neq; consumpti, id est, per pœnitentiã alterati sunt. Vbi (inquam) sunt dij eorum? Subaud. nusquam sunt, nusquam assunt, qa videlicet non dij, sed dæmonia sunt. Vos igitur reliquiæ Israel, videte quod ego sim solus, ego (inquam) solus sim, quemadmodum dixi, de medio rubi loquens: Ego sum qui sum, quod videlicet & dixi tunc, dico & nũc,

CAPVT XXXII.

ad distantiam omnium quæ non verè & simpliciter sunt, quia mutabilia sunt, maximè autem ad distinctionem vel diuisionem deorum omnium qui non sunt, qui & si dicãtur dij, sunt enim qui dicantur dij multi, & domini multi, tamen dij aut domini non sunt. Ego autem adeò sum, vt nec morte interueniente esse debuerim, nam & si mortuus sum ex infirmitate carnis, sed viuo ex virtute dei, id est, eo quod virtus Dei sim. Hoc videte, & quod non sit alius præter me. Nam alia quidem persona pater, alia persona filii, alia persona spiritus sanctus: sed nõ alius deus pater, alius deus filius, alius deus spiritus sanctus est. (Ego occidam & viuere faciam, percutiã & ego sanabo, & non est qui de manu mea possit eruere.) Hoc quoq; videte, hoc ab effectibus præsentibus comprobatum scitote. Nam ego gentilem quondam populum occidi, id est, idololatriæ deditum, præter me deos alienos colentem damnaui, & nunc idem ego per spiritum sanctum viuere feci. Itemque ego populum meum, populum Iudaicũ, prouocantem & irritantem me, cęcitate percussi, & ecce ipse reliquias ex ipsis sanaui. Et non est qui de manu mea possit eruere, subauditur, eum qui in manus meas horrendas inciderit per imperium superbiæ. Nõ, inquã, est qui de manu mea possit eruere, propheta *Ezech. 14.* quoque dicente: Si fuerint tres viri iusti in medio eorum, Noe, Daniel, & Iob, viuo ego dicit dominus, ipsi in iustitia sua animas suas liberabunt, filios autem & filias non liberabunt. Quis enim ipsam manum saltem possit attingere? (Leuabo ad cęlum manum meam, & dicam, Viuo ego in æternum.) Quis igitur de manu mea possit eruere, de manu altissima, tam altè in cælũ subleuata, vt nemo pos- *Ioan. 16.* sit attingere? Manus mea quæ omnia fecit, q̃ cælũ extendit, terramq; fundauit, & maria effudit, in ipsa infirmitate sua, dũ carne induta, quasi obligata videretur, tunc quoq; percussit superbũ, & obstetricantẽ illa, eductus est coluber tortuosus. Quanto magis postquã leuaui illã ad cælũ, & dixi, viuo ego in æternũ, queadmodũ testatur & ille qui dixit: Christ *Rom. 6.* resurgens ex mortuis, iã non moritur, mors illi vltra non dominabitur, quanto magis (inquam) extunc nemo est qui de hac manu mea posset eruere? (Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, & his qui oderunt me retribuam. (Quænam est manus mea, quæ iudicium arripiat, nisi filius *Ioan. 5.* qui dicit: Pater non iudicat quenquã, sed iudicium omne dedit filio. Et quis gladius eius? *Matth. 25.* nisi bonorum malorumq; diuisio, qui videlicet in dextram sinistramq; diuisi insociabiliter separabuntur. Porrò fulgur ad breue quidem lucet, sed percutit irrecuperabiliter. Si igitur acuero vt fulgur gladium meum. i. si (quod sine dubio futurum est) in breui quidem, sed palam omnibus in dextram & sinistram diuisiones fecero bonorum & malorũ, & ita iudicium arripuerit manus mea, sicut iam dixi, non erit qui eruat, sed reddam vltionem hostibus meis, scilicet gehennam ignis inextinguibilis, & ibi vicissitudinem condi-

condignam his qui oderunt me retribuam. (Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes.) Sagittę meæ vniuersæ sunt iudicij sententię, senario illic numero designatæ. Esuriui enim & non dedistis mihi manducare: sitiui & non dedistis mihi bibere: hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus, & non visitastis me: in carcere, & non venistis ad me. Huiusmodi sagittas meas ego inebriabo sanguine, ita vt omnes expendantur cū effectu vindictæ. Et gladius meus deuorabit carnes, nō quod ipsam carnis substantiam exterminet, sed quod æternaliter puniat carnalium amatores, vitia carnis consectantes, ganeones, helluones, nebulones, tam malignos spiritus, quam immundos homines, quorum quia cōmunis est nequitia, pœna quoque par est, iuxta illud: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius. Nam hoc est quod sequitur. De cruore occisorum, & de captiuitate nudati inimicorum capitis.) Inebriabo sagittas meas de sanguine occisorum, id est, de damnatiōe impiorum hominum, & de captiuitate inimicorum capitis, scilicet diaboli, qui caput & princeps est inimicorum, capitis (inquam) nudati id est, manifestati: cunctis enim manifestabitur, cunctis vidētibus præcipitabitur. Finem cantici pariter audiamus omnes. (Laudate gētes populum eius, quia sanguinem seruorum suorum vlciscetur, & vindictam retribuet in hostes eorum, & propitius erit terræ populi sui.) Laudate gentes populum eius. Lætamini gentes cum plebe eius, beatum dicite gentes populum, cuius dominus deus eius, quia non peribit patientia populi, vel seruorum eius, sanguinem enim seruorum suorùm vlciscetur, & vindictam retribuet in hostes eorum, dicendo: Discedite à me, in ignem æternum maledicti, & propitius erit terræ populi sui, dicendo: Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est à constitutione mūdi. Sic hodie laudamus nos gentes, hæc enim nostra confessio est, quia manus domini, quæ ad cælum leuata est, filius Dei, qui post resurrectionem suam in cælum assumptus est, fulgurans iudicium arripiet, in quo, & de impijs persecutoribus sanguinem seruorum suorum vlciscetur, & vindictam retribuet in hostes eorum, scilicet diabolum & angelos eius: populo autem suo, seruis suis terram propitius reddet, de qua primum hominem propter peccatum expulit: imò soliditatē angelicæ beatitudinis, in quā transferendus erat homo, non interueniente morte corporis, si non intercessisset pręuaricatio peccatoris. Ecce qualem vsq; ad finem verba carminis Moyses compleuit, scilicet vsq; ad vltimum iudicium, in quo omnium finis erit.

De eo quod benedixit filios Israel iste Moyses legislator, & tamen futuro tempore Psalm. dixerit. Etenim benedictionem dabit legislator, quid oporteat intelligi de Christo.

CAPVT VIII.

HAec est benedictio, qua benedixit Moyses homo Dei, filijs Israel ante mortem suam, & ait: Domin⁹ de Sina venit, & de Seir ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan, & cum eo sanctorum milia. In dextra eius ignea lex. Dilexit populos.) Moyses inquit: Moyses, inquam, legislator, benedictiōe hac filijs Israel benedixit ante mortem suā. Porrò propheta dicit: Etenim benedictionem dabit legislator, ibūt de virtute in virtutem, videbitur deus deorum in Syon. Quid ad hæc dicemus? Nempè de isto legislatore scriptura dicit, quia benedixit: de alio legislatore Propheta dicit: quia benedictionem dabit. Cùm legisset benedictionem præteriti huius legislatoris, futuri huius legislatoris benedictionem prophetauit. Quid ergo dicemus, nisi legislatoris huius benedictionem, de illis esse seminibus, de quibus ille alius legislator in euangelio dicit, quia alius est, qui seminat, & ali⁹ est qui metit: ego vos misi metere, quod non seminastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis? Denique & hic Moyses, & cæteri seminatores agri pleni, laborando in agro domini, & seminando verbum Dei, spem ponere potuerunt futuræ benedictionis: solus autem ille legislator alius eandem benedictionem dando, suos operarios ad mittendum in labores eorum mittere potuit. Et hic quidem ante mortem filios Israel benedixit, ille autem in ipsa morte sua benedictionem omnibus gentibus acquisiuit, de qua postmodum dicit: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti.

Psal. 83.

Ioan. 4.

Matt. vlt.

Quid sit tam secundum literam, quàm secundum sensum spiritualem: Dominus de Sina venit, & de Seyr ortus est nobis, &c.

CAPVT IX.

DOminus de Sina venit, & de Seyr ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan.) Iuxta sententiam literalem, nobis (inquit) dominus de Sina venit, & de Seyr ortus est nobis, & de monte Pharan apparuit, quia videlicet nobis Iudæis, nobis populo Israel carnali, de his locis per ea quæ in his dicta vel acta sunt locis dominus deus innotuit, vt rectè cantaretur: Notus in Iudæa deus, in Israel magnum nomen eius. Nam in Sina legem dedit, & montem Seyr circumeuntibus, in deserto Pharan consistentibus mirabilia sua ostendit, iram suam & misericordiam suam notam fecit.

Psal. 75.

Porrò iuxta sensum spiritualem, nobis gentibus saluator noster Iesus Christus Dei filius, de Sina, quod interpretatur tentatio: de Sina inquam, id est, de tentationibus suis venit: tentatus enim per omnia pro similitudi-

Heb. 4.

ne absque peccato, relictis tentatoribus suis Iudæis, post tentationem mortis, coronatus gloria & honore resurrectionis, ad nos gentes commigrauit. Et de Seyr ortus est nobis. Seyr pilosus interpretatur, vel hispidus, quo itidem nomine rectè Iudæi peccatis suis hispidi denotantur. Ergo de Seyr ortus est nobis, quia secundum carnem de Iudæis ortus est, sic ad nos gentes transijt, quomodo ad Iacob iuniorem translata sunt per supplātationem primogenita fratris eius Esau. Apparuit & nobis de monte Pharan, quod interpretatur onager, siue ferocitas eorum. Onager ferox atq; stultus, id est, populus Iudaicus, de quo & illud in Iob rectè dictum intelligitur. Vir vanus in superbiā erigitur, & quasi pullum onagri liberum se natū putat. Ergo quia pullus ille iustitiam suam statuere volens, iustitiæ Dei noluit esse subiectus, & propter hoc ab illis sese abscondens dominus, gentibus se ostendit, Dei iustitiam esurientibus, rectè dicamus, quia apparuit nobis de monte Pharan, & cum eo sanctorum milia. Cum illo namq; de Iudæis incarnato, & ab eisdem tentatione mortis tentato: cum eo inquā, nobis venerunt, nobis apparuerunt sanctorum milia, id est, omnes sancti, quib. repromissus est, à quibus expectatus & prophetatus est, per illum nobiscum propter eandem fidem, & nos cum illis vna facti sumus ecclesia.

Gen. 27.

Iob. 11.

In dextera illius ignea lex, quid sit mysticè.

CAPVT X.

IN dextera illi' ignea lex, dilexit populos. Omnes sancti in manu illius sunt. Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. Legem præcepit nobis Moyses hæreditatem multitudinis Iacob. Erit apud rectissimum rex.) Ignea lex in dextera illius, ardentissima charitas est, in fortissimis operibus illius, qua dilexit populos: non, inquam, vnum Iudaicum populum, sed omnes populos. Hæc illud effecit, vt de Sina veniret nobis, vt de Seyr oriretur nobis, vt de monte Pharan appareret nobis: in similitudine illius temporis, quo apparuit Moysi in flamma ignis, de medio rubi, & liberauit populū suū de manu Aegyptiorum in manu forti. Sic enim cum ignea lege dextræ suæ, cum ardentissima charitate omnipotentię suæ, apparuit nobis vt liberaret nos de manu Pharaonis & Aegyptiorum, id est, diaboli, & angelorum eius spirituum malignorum, in manu forti, quia ipsum diabolum vicit, atriumq; eiusdē fortis fortior ipse debellauit, & cœpit. Omnes sancti in manu illius sunt, id est, hoc ipso quod sancti sunt, opus manus illius sunt. Nec enim sua virtute sancti, sed gratia illius sanctificati sunt, quippe qui ex vno peccatore omnes peccatores nati sunt, & non nisi per vnum qui solus sine peccato est iustus, iustificari potuerunt. Talis venit, talis dominus ortus est, & apparuit nobis. Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius, id est, qui recipiunt fidem aduentus eius, intelligunt spiritualiter spiritualem legem illius. Nec enim aliter quàm per Christi fidem profunda scripturarum intelliguntur. Vndè vsque hodie superbi Iudæi, quia pedibus illius non appropinquant, id est, humilitatis eius aduentum suscipere dedignantur, scripturas non intelligunt, & velamen positum est super cor eorum, quod in Christo reuelatur. Cum ergo per prophetā dicit dominus: Propterea captiuus ductus est populus me', quia non habuit scientiā, consequenter adiūgendum est, propterea non habet scientiam, quia pedibus illius appropinquare, id est, humilitatis eius aduētum suscipere dedignatus est. Quid tandem Moyses? Non vtiq; ipse est, qui scientiam aut doctrinam det, legem tantum præcepit, hæreditatem multitudinis Iacob: præcepit inquam, legem, non apparuit, præcepit hæreditatem sperare, non etiam funiculos hæreditatis eiusdem multitudini Iacob distribuit. Ille autem erit apud rectissimum rex. Ille inquam, scilicet dominus, sedebit à dextris domini rectissimi rex. Apud illum sedebit homo factus, rex in æternum, apud quem erat in principio Deus verbū. Nō tanquam famulus, aut præco legem præcipiet nobis, sed tanquam rex ascēdēs in altum, captiuam ducens captiuitatem, dona hominibus gratiæ dabit.

Exo. 3.

Rom. 5.

2. Cor. 3.

CAPVT XXXIII.

Esaia 5.

Psal. 67.

De benedictione Ruben, quod illi assimilentur, qui de hæresi ad catholicam ecclesiam reuertantur.

CAPVT XI.

CONgregatis principibus populi, cum tribubus Israel, ait: Viuat Ruben, & non moriatur, & sit paruus in numero.) Quare sit paruus in numero? Videlicet, quia ascēdit cubile patris sui, & maculauit stratum eius. Nā pro causa hac, effusus es (inquit pater eius Iacob) sicut aqua, non crescas. Viuat tamen, & non moriatur, vt hac contentus sit venia, factus indignus primogeniti gloria. Spiritualiter qui ascēdit cubile patris, & maculauit stratum eius, videlicet hæreticus qui ecclesiā corrupit sponsam Christi, adulterando verbum Dei, si ad patris gratiam redierit, viuat, & nō moriatur: sit tamen paruus in numero, id est, non multiplicetur ecclesiasticis honoribus, sed laica sit communione contentus.

De benedictione Iudæ, & quid in isto mysticè post intelligatur.

CAPVT XII.

HAec est benedictio Iudę: Audi domine vocem Iudæ, & ad populum suum introduc eum. Manus eius pugnabunt pro eo, & adiutor illius cōtra aduersarios eius erit.) In Iuda rex, & confessionis nostræ princeps, saluator noster Iesus Christus Dei filius benedicitur eodem spiritu, eodemque affectu, quo & propheta orando, sic precatur: exaudiat te dominus in die tribulationis, protegat te

Psal. 18.

gat te nomen Dei Iacob. Et reliqua. Eodem (inquam) affectu nūc eadem intentione prophetici spiritus iste loquitur: Audi domine vocem Iudæ, & ad populum suum introduc eum. Vocem Iudæ, vocem eius qui ex Iuda ortus est, qua orauit patrem, vt ad populum suum introduceretur, nos omnes euangelicę gratiæ filij audiuimus, maximè vbi mox passurus ita loquitur. Pater venit hora, clarifica filium tuū, vt filius tuus clarificet te. Et subinde. Manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Pater sancte serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Ac deinceps: Nō pro his autem rogo tantùm, sed & pro his qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint sicut tu pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint, vt sint vnum sicut & nos vnū sumus. Hæc enim vox Christi filij Dei, secundum carnem de Iuda exorti, vox Iudę est orātis se ad populū suum introduci, videlicet oēs populares sui, oēs fideles sui, vnū per eundē spiritū velut mēbra multa: vnum (inquam) corpus sint, ipse autem caput ipsorum sit. Hæc vox eius passim in scripturis auditur, maximè in psalmis, vbi in spiritu eius propheta loquitur: Domine deus salutis meæ in die clamaui, & nocte coram te. Domine exaudi oratiōem meam, & clamor meus ad te veniat. Igitur audi inquit domine vocem Iudæ, & ad populum suum introduc eum, id est, exaudi Christum tuum quē de Iuda speramus nasciturum, & à mortuis suscita illum, atque principem ac saluatorem exalta eum, ad dandam pœnitentiam, & remissionem peccatorum. Sed nunquid ille infirmus est, & seipsum adiuuare non potest? Imò manus eius pugnabunt pro eo, & adiutor illius cōtra aduersarios eius erit. Ad vos, ô adiutores, apostrophen feci, ne putetis hāc orationem esse dubitantis, sed festinantis animi, atque tripudiantis esse desiderij. Nam ille deus est, deus & homo erit. Ex eo quod deus est, manus eius pugnabunt pro eo, id est, in ipso sua fortitudo erit, vt soluat dolores inferi, iuxta quod impossibile erit teneri illū ab eo. Ex eo autem quod homo erit adiutor eius contra aduersarios eius erit, id est, adiutorio cuncta peraget diuinitatis corporaliter in se habitantis. Hęc est (inquit) Iudę benedictio insigni demonstratione, quę dicturus erat, pro Iuda prætitulauit, quia in cęterarum tribuum benedictionibus, nusquam vsus est, quia videlicet quod de Iuda sperabatur, singulare bonum est, & de cæteris tribubus nulla erat eiusmodi spes.

Ioan. 7. *Psal. 87.* *Psalm. 101.* *Act. 2.*

De benedictione Leui, et vndè benedictionem meruit, & quomodo illum imitentur sacerdotes euangelici.

CAPVT XIII.

Leui quoq; ait: Perfectio tua & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tētatione, & iudicasti ad aquas contradictionis. Qui dixit patri suo, & matri suæ, Nescio vos, & fratribus suis ignoro illos, & nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, iudicia tua ô Iacob, & legem tuam ô Israel. Ponent thymiama in furore tuo, & holocaustum super altare tuum.) In Leui præsentis eo tempore Phynees sacerdotis dignitas benedicitur, qui in initiatione Beelphegor arrepto pugione ingressus post virum Israelitem in lupanar, ambosq; perfodiens, virum scilicet & mulierē, cessare fecit plagam à filijs Israel, dicente domino ad Moysen. Phynees filius Eleazari filij Aaron sacerdotis auertit iram meam à filijs Israel, quia zelo meo commotus est cōtra eos, vt non ipse delerem filios Israel in zelo meo. Idcirco loquere ad eum: Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipsi quàm semini eius pactum sacerdotij sempiternum. De hoc ipso, & propter hoc ipsum, item in propheta dominus dicit: Pactum meum fuit cū Leui vitæ & pacis, & dedi ei timorem, & timuit me, & faciē nominis mei pauebat. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. In pace, inquit, & æquitate ambulauit mecum, subauditur sicut ambulauit Enoch, qui translatus est ad dominū, & nō inueniebatur. Tradunt enim Hebræi, q̃ Phynees ipse sit Helias. Quod si ita est, maximè placet, quia nobiscum facit, ne ignoremus quomodo cū illo pactum pepigerit deus sacerdotij sempiterni, cum sacerdotium legale, quo functus est Phynees, sempiternum non fuerit. Nam cum venerit circa finem seculi, profectò in ecclesia Christi, cuius sacerdotium sempiternum est, honore sacerdotij non carebit.

Num. 25. *Mala. 2.* *Gen. 5.*

Igitur perfectio tua ô deus, inquit, & doctrina tua viro sancto tuo, quem probasti in tentatione, videlicet secundum Phynees qui est ex Leui, & iudicasti ad aquas contradictionis, videlicet secundum me & Aaron, quibus iratus es ad aquas contradictionis, & dixisti: Quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis. Quæ est illa perfectio? Qui dixit patri suo & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos, & cætera, vt suprà. Hanc perfectionem tūc Leui carnaliter quidem, sed pro tempore dignè & laudabiliter arripuit, quando propter vitulum conflatilem irato Moyse, ac dicente: Si quis est domini iungatur mihi, congregati sunt ad eum omnes filij Leui, illocq; protinus dicente, Hæc dicit dominus: Ponat vir gladium super fœmur suum, & occidat vnusquisque fratrem, et amicum suum, et proximum suū,

Num. 20. *Exo. 32.*

fecerunt filij Leui iuxta sermonem Moysi. Consecrastis manus vestras hodie domino, vnusquisq; in filio & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Hi, inquit, custodierunt eloquium tuum & pactum tuum, seruauerunt iudicia tua ô Iacob, & legem tuam ô Israel. Et quia suas illic manus consecrauerunt: ponēt (ait) thymiama in furore tuo, & holocaustum super altare tuum, id est, sacerdotes tui erunt, & in tempore iracundię stabunt ad reconciliandum. Verùm euangelico viro hoc vel maximè loco viuificans spiritus sequendus est. Vbi enim litera magis occidit? Igitur ille qui gladium illum arripuerit, de quo dominus legis, legem adimplēs in euangelio dicit: Nolite arbitrari, quia venerim pacē mittere super terram, non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiā aduersus matrem suā, & nurū aduersus socrum suā, & inimici hominis domestici eius, qui amat patrē ac matrē plus quàm me, non est me dignus: qui amat filiū aut filiam plus me, non est me dignus. Qui inquam, gladiū illum arripiunt, gladium verbi Dei, qui perfectio & doctrina domini est, & hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, iudicia tua ô Iacob, & legem tuam ô Israel, atque idcirco quia perfecti sunt, idcirco Deus pro im perfectis popularibus tuis ponēt thymiama orationum, siue holocausta intercessionum, quia videlicet pro peccatis hominum intercedere digni & idonei sunt. Iste gladius verbi Dei, in manu vel super fœmur Apostolorum & euangelistarum vera fortitudo est, cui protinus ita benedicitur. (Benedic domine fortitudini eius & opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorū eius, & qui oderunt eum non consurgant.

Matt. 10.

De benedictione Beniamin, cur istum ponat post Iudam & Leui, et quòd maximè in Paulo Apostolo haec eius benedictio completa sit.

CAPVT XIIII.

ET Beniamin ait: Amantissimus domini habitabit confidenter in eo quasi in thalamo tota die commorabitur, & inter humeros illius requiescet.) Non casu atque fortuitu contingit, vt post Iudam Leui, ac deinde prædicet ac beatificet Beniamin, neglecto ordine natiuitatis, sed spirituali oculo causas habet præsentes, quas scripturarū auditor, certius quàm digitos aut vngues suos cognoscere possit. Certum quippe est, quia scisso regno Israel à domo Dauid, propter peccatum Salomonis, & super Iudam & Beniamin, & super sacerdotium Leuiticumque templi ministerium, lucerna remansit ipsi Dauid. Igitur rectè spiritu prophetali præeunte primū tribum Iuda regiam, deinde sacerdotalem siue Leuiticam, ac deinceps tribum Beniamin benedicendo designat, vtriq; loco habitationis, regnique Dauidici vnione coniungendam. Amantissimus, inquit, domini habitabit confidenter. Ac si dicat: Multum à domino se diligi non ingrato animo Beniamin existimet, in eo quod vitulis Samariæ, siue vitulorum sacerdotibus, cæterarum tribuum animas deprædantibus, ipse habitabit confidenter alijsque tribubus adorantibus quod nescient, ipse cum Iuda & cum Leui adorabit quod sciet. In eo quasi in thalamo tota die morabitur, in eo inquam, id est, in cultu eius, in lege eius, vbi quasi in thalamo anima legitimo viro suo Deo copulatur, tota die morabitur, & inter humeros illius, id est, inter fortissimas tribus regiam & sacerdotalem requiescet, vt nō eum vanus error laboris fatiget. Verùm altius adhuc respicientibus, amantissimum domini Paulum de tribu Beniamin præterire non licet, neque arbitrandum est, quod prophetarum maximus Moyses, qui præscire meruerit, quicquid bonæ spei de singulis tribubus expectandum foret, tale tantumque Beniaminæ stirpis bonum nō præuiderit, aut prœuidens oraculo vocis suæ celebrare dedignatus sit. Igitur amantissimus domini Beniamin, id est, Saulus, qui & Paulus de tribu Beniamin, magno pietatis miraculo de persecutore domini factus amantissimus domini, habitabit confidenter, magis ac magis conualescens, & inimicos domini confundens, in eo quasi in thalamo tota die morabitur, id est, in gratia eius omni tēpore gloriabitur, & inter duos humeros illius, inter duo testamēta illius requiescet, pascetur, ac multitudine reuelationū clarificabitur, ita planè quē admodū in Iuda rex & dominus Iesus Christus, sic & Beniamin amantissimus eius, vas electionis eius, sacrarium gratiæ eius, dignè prophetico spiritu celebretur.

3. Reg. 12. *CAPVT XXXIII.* *Act. 9.* *2. Reg. 12.*

De benedictione Ioseph, quod Iuda, & in isto Christus Dei filius benedicitur.

CAPVT XV.

IOseph quoque ait: De benedictione domini terra eius, de pomis cæli & rore, atq; abysso subiacente, de pomis fructuum solis ac lunæ, de vertice antiquorum montium, de pomis collium æternorum, & de frugibus terræ, & de plenitudine eius.) Si ad literā spectes, cur post Iudam, Leui, & Beniamin, ponatur Ioseph, qui secundum tempus & ordinem natiuitatis duodecim filiorum Israel penultimus est, illa causa est, quia regni Hieroboam, qui à domo Dauid abscidit decem tribus Israel, principium fuit tribus Effraim filij Ioseph, & grandi quidem affectu benedictionis aceruus congeritur, propter merita Ioseph, sed secundum literam, quicquid benedictio præsens resonat, non valdè magnum est cum pomis cæli & rore, id est, omni vbertate aeris rorantis,

bona & salubri temperie, atque abyssi sub iacentis, fructibus quoque solis & lunæ, naturaliter autem (vt physici perhibent) ex luna crementum, ex sole autem maturitatem fructus terræ capiunt, cũ, inquam, pomis vel frugibus terræ omnibus, malis æquè vt bonis, interdum quoq; malus magis quã bonus abundet. Porrò iuxta sensum altiorem ac prophetico spiritu dignum, ipse in Ioseph, qui & Iuda benedicitur, quia videlicet qui ex Iuda secundum carnem nátus, ipse est Ioseph Christus dei filius, toto vitæ eius ordine est præfiguratus. Ait ergo: De benedictione domini terra eius, &c. Benedictio hæc septenaria distinctione subdiuisa est. Prima, de benedictione Domini terra eius. Secunda, de pomis cæli & ore, atq; abysso subiacẽte. Tertia, de pomis fructuum solis ac lunæ. Quarta, de vertice antiquorum montiũ. Quinta de pomis collium æternorũ. Sexta, de frugibus terræ. Septima, de plenitudine eius. Quid hac benedictione septenaria, nisi Christo dei filio, cuius ille filius accrescens typũ gesserat, cuncta perfecta, cuncta præoptantur vel prædicantur prospera? Nam de benedictione domini terra eius, subaudiendum est fundabitur vel creabitur, terra, inquam, eius, id est, terrenum de terrena materia corpus eius, non de virili semine, sed de domini benedictione: non de mortali opere sed de sancti spiritus operatione cõcipietur, formabitur, & patietur. De pomis cæli & rore, & abysso subiacente, subaudietur concipitur, & germinabitur: de pomis, inquam, cæli rorantis, & abysso subiacente. i. de cælestibus & angelicis alloquijs, & virgineę carnis humore, iuxta aliam prophetiam dicentem: Rorate cæli desuper, & nubes cæli pluant iustum, aperiatur terra & germinet saluatorẽ. Rorauerunt enim cæli pomiferi, quando de cælis missus Gabriel angelus. Eccè (inquit) concipies & paries filiũ, &c. Subiacens autẽ byssus, poma cæli, id est, verba fidelia suscepit angeli, cùm virgo fidelis subiectũ & credulum pandens auditum. Eccè (inquit) ancilla domini, fiat mihi secundum verbũ tuũ. De pomis (inquit) fructuum solis ac lunæ, id est, de veritate vel operatione vtriusq;, diuinæ scilicet, pariter & humanæ naturæ. Nam iste benedictionis filius non de sole tantum, neq; de luna sola. i. nõ enim ex diuina tantũ, neque de sola humana, sed de vtraque Deus & homo vnus idemq; consistit natura. Et de sole quidem. i. de natura diuina immutabilis atq; impossibilis erat. De luna verò, id est, de humana natura varietatibus nostris possibiliter subiacebat. De vertice antiquorum mõtium, & de pomis colliũ æternorum, subauditur insignis & inclytus incedat. Montes quippe antiq patriarchæ sancti: colles æterni prophetæ sunt, stabilis & permanentis testimonij. De carne illorum natus, de scripturis horum testimonium habet iste accrescẽs

Esa. 45. Luca 1.

filius. Igitur de vertice antiquorum montiũ de pomis collium æternorum. i. de fideli semine prophetarum, de fideli veniat nobis sermone patriarcharum. De frugibus terrę, subaudis ditetur atq; amplificetur magnificè. i. de multis atq; innumerabilib. filijs toto orbe diffusæ ecclesiæ, natę atque germinantis, de sacrosancta eius passione Et de plenitudine eius, id est, de gloriosa & cælesti illa patria, vbi terra eadem plenitudine, atq; felicitate resurrectionis innouata, bonis eius implebitur, bonorũ omnium abundantia, tam secundum corpus quam secundum animam in aspectu eius perfruetur. Ad summum, inquit. (Benedictio eius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Ioseph, & super verticem Nazaræi eius inter fratres suos.) Quod est dicere: Quæ tunc benedictio pręfigurata est, quando ille omnis benedictionis opifex apparuit in rubo, vt populum suum liberaret & educeret de Aegypto, illa perficiatur in capite Christi filij dei qui nobis Ioseph, nobis inquam filius accrescens venturus est, in capite inquam, & in vertice illius Ioseph, in maiestate & altissima diuinitate Nazaræi, inter fratres suos, id est, sancti inter omnes, & super omnes homines sanctos. Veniat super caput eius, dum concipitur: veniat super verticem eius, cùm iam iuuenis baptizatur. Nec partim, sed tota plenitudine veniat super caput, vel super verticem eius, vniuersus gratia & benedictionis fluuius, quæ profectò non alia est quam gratia septiformis spiritus. Veniat ignis quidem, sed rubum illuminans, non comburens, id est, cùm sit fortissimus spirituum Deus, fragilem virginei ventris substantiam non dissoluens, matrem quidem efficiens, sed virginem incorruptã custodiens. Talis veniens benedictio de medio Rubi, liberet nos de manu Pharaonis, & de luto Aegypti, id est, natus de virgine, liberet nos de manu diaboli, & seruitute peccati. (Quasi primogenita tauri pulchritudo eius, cornua Rhinocertis, cornua eius.) Libet & secundum rem gestam intueri, quam rectè ille Ioseph filius Israel, rectè & Nazaræus inter fratres suos, & quasi tauri fuisse primogenitus pulcherrimus, & cornua velut Rhinocerotis, pro similitudine habuisse dicatur. Videlicet Nazaræus ex lege comam nutrire iubetur. At ille longa carceris clausura, comam nutrierat, quousque ad imperium Pharaonis de carcere eductus, tonsus & stola indutus est byssina. Pro qua causa? Videlicet pro magna innocentia, pro laudabili iustitia, quia ne conuentus & prouocatus à concupiscente domina, nequaquam operi nefario acquieuerat. Rectè igitur rei vel causæ memerabili applaudendo, & capiti comato alludendo, dixit & patriarcha IACOB: Fiant (subauditur benedictiones istæ) in capite IOSEPH, & in vertice Nazaræi, inter

Exod. 3. Num. 16. Num. 6. Gen. 49.

Gen. 49. inter fratres suos, dicit & iste legislator: Veniat benedictio super caput Iosephi & super verticem Nazaræi, inter fratres suos. Cõstat verò, quia propter pulchram faciem, decorumq; aspectum à domina sua adamatus est: Ergo quasi primogenita tauri pulchritudo eius, quia videlicet sicà domina sua iuuenis decorus, velut à lasciuiente vacca taurus iuuenculus, & inter ceteros egregius appetitus est. Ad quod idem alludens, idem qui supra *Ibidem.* pater sanctus, filius (inquit) accrescẽs Ioseph, filius accrescens, & decorus aspectu. Quia verò fortiter libidini restitit, rectè & hic dictũ est, cornua Rhinocerotis cornua eius, & ille qui supra: Sedet (inqt) in forti arcus eius. Sed iam cœptã sequentes tropologiam, hæc *Cant. 5.* quoque ad saluatorem referamus. Nam quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, in eo quòd pro salute mundi sacrificatus, solus suffecit, pro omnib. in odorem. suauitatis acceptus, vitulus saginatus, vitulus primogenitus, candidus & rubicundus, electus ex milibus. Cornua Rhinocerotis, cornua eius. Fortissimus quippe erat atq; omnipotẽtissimus, incõpræhensibilis cunctis venatoribus, nisi quòd in sinum imò in vterẽ virginis singulare deposuit omnipotentiæ cornu, atque inde compræhendi & occidi potuit à venatoribus, à Iudæis insidiantibus. Quamuis vnũ sit cornu Rhinocerotis, vnde & dicitur vnicornis, tamen pluraliter cornua dixit, videlicet, quia vnus idemque cuncta omnipotenter fecit, & cuncta perdita nihilominus eadem potentia restaurauit. De natura Rhi*Sup. lib. 17 cap. 20.* nocerotis iam alibi dictum est, nunc ad reliqua properemus. (In ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ. Hæ sunt multitudines Effraim, & hæc milia Manasse.) Clarum est, quia bello publico mirabiliter in illis cornibus suis gentes vsque ad terminos terræ ventilauit: prædicando enim, quia verbum per q; omnia in principio facta sunt, caro factum in fine seculorum vicit diabolum, gentes ante se egit, partimq; in fugam vertit, partim sub pedibus suis strauit. Nam qui ex eis restiterunt cum gladijs suis & proposito persequendi, disperierunt: qui autem prædicationem eius receperunt, benè pedibus eius subiecti sunt. Ventilauit igitur gentes vsq; ad terminos terræ, & sic ventilando tã *Psal. 2.* gentiles quã Iudæos, compleuit, quòd dixerat in Psalmo: Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos *Gen. 48.* in virga ferrea, tanquam vas figuli confringes eos. Gentes ipsę multitudines sunt Effraim, & milia Manasse i. sic iudicatæ, & sic dispositæ sunt, quomodo præfiguratum est in filijs Ioseph, Effraim, & Manasse. Effraim natu iunior, Manasses primogenitus erat, sed benedictione sua pater Israel constituit Effraim ante Manassen. Sic populus Iudaicus populo gentiũ prior erat, sed ventilantibus huius Rhinocerotis cornibus, illud quoque post cætera factũ est, vt iunior iste ante priorem illum stet.

De benedictione Zabulon & Isachar, quòd in ipsis Apostoli Christi benedicantur.

CAPVT XVI.

ET Zabulon ait: Lætare Zabulon in exitu tuo, & Isachar in tabernaculis tuis. *CAPVT XXXIII.* Populus ad montẽ vocabũt, ibi immolabũt victimas iustitiæ, qui inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos harenarũ.) Primò simpliciter sic dicendum est: Quòd in benedictionibus siue laudibus Ioseph tacitũ est, cũ secundũ literam siue historiã dici posset Effraim à templo Dñi, & à regno vel ciuitate Dei recessurus, & vitulos aureos fabricaturus est, tũc qui de Zabulon, & Isachar optimi erunt, populus ad montẽ vocabũt: ad montem, inquam, id est, ad templũ in Hierosolymis, in monte Moria situm, cõ tradicẽtes sacrilegio Hieroboã, ac dicentes, nõ vitulos eius in Bethel, & in Dan, sed dnm Deum patrum suorum in Hierosolymis esse adorandum. Aiunt nanq; Hebræi, quòd hi maximè, qui de Isachar & Zabulon, Nepthalim qnoq; erãt, ad scripturas sanctas die ac nocte meditandas studium dederunt, & *Gen. 49.* hoc per methaphoram significari in benedictionibus Iacob dicentis, Zabulon in littore maris habitabit. Isachar asinus fortis, supposuit humerum suum ad portandum, factusque est tributis seruiens, quòd est, submisit se studijs, laborans ad discendum; magistris dona portans. Cui sensui amplissimè congruit, quòd nunc dicitur: Qui inundationem maris quasi lac sugent, & thesauros absconditos harenarum. Quòd idem est ac si diceret. Qui plenitudinem scripturarum cum dulcedine & desiderio percipient, & absconditos in literarum profundo thesauros subtilium sententiarum. Ibi immolabunt victimas iustitiæ: vitulis autẽ Effraim quæcunque immolabuntur, sine dubio victimæ erunt iniustitiæ. Verùm iam altius producendũ est. Lætare, inquit, Zabulõ in exitu tuo, & Isachar in tabernaculis tuis. Melius & *Math. 4.* prophetico spiritu dignius est, si ad doctrinã salutaris, qui supra in Ioseph benedicitur, hæc referamus, eò quòd vel maximè in terra Zabulon vel Nepthalim docuerit, atque Apostolos vocauerit, vt in Euangelio quoque scriptũ est, Lætare Zabulon, quòd interpretatur habitaculũ fortitudinis, & Isachar, quòd interpretatur merces. Lætamini, inquam, Apostoli saluatoris, quib. fortiter omnia relinquentibus, fortiterque aduersa ꝓpter iustitiam sustinentibus, copiosa in cælis merces reposita est. In illo exitu vestro, in illis cælestib. habitaculis vestris lætamini. Protinus ad auditores apostrophen facit sermo propheticus. Populos ad montem vocabunt, ibi immolabunt victimas iustitiæ.

Populos

Populos, inquam, non vnũ populum Iudæo-
rum, sed populos vel gentes omnes ad mon-
tem vocabunt, ad montẽ illum, de quo & se-
Esa. 2. cundum Esaiã semetipsos vocati populi mul-
ti, vel oẽs gentes cohortantur & dicunt: Ve-
nite ascendamus ad montem domini, & ad
domũ dei Iacob. Erit (inquit propheta) in no-
uissimis diebus præparatus mons domus do-
mini in vertice montiũ, & eleuabit super col-
Psal. 18. les, & fluẽt ad eum omnes gentes. &c. Ad il-
lum, inquã, montẽ, qui impleturus totũ or-
bem terrarũ, populos vocabunt, magna vo-
ce vocabunt, ita vt in omnẽ terram exeat so-
nus eorum, & in fines orbis terræ verba eo-
Esa. 2. rum. Ibi immolabunt victimas iustitiæ: ibi
inquã, tantũ, quia præter montis illius ascen-
sum, præter montis istius, vel domus dñi fi-
dem, nusquã alibi est immolare victimas iu-
stitiæ. Ex quo ad montem istum vocantibus
Apostolis, de Syon exiuit lex, & verbũ Do-
mini de Hierusalem, quicquid vsquã, siue in
Hierosolymis, siue in tota synagoga immo-
latur, illa vocatione cõtempta, sacrificiũ iniu-
stitiæ est, victima impietatis est. Illuc vocan-
do inundationẽ maris (inquit) quasi lac su-
gent, id est, multitudinẽ gentium, dulci præ-
dicatione in vnam fidem, quasi in suum cor-
pus traijcient, iuxta quod in propheta sanctę
& Apostolicæ ecclesiæ, promittens sanctus
& consolatorius spiritus dicit: Et suges lac
Esa. 60. gentium, & mammilla regum lactaberis. Su-
gent, & abscõnditos thesauros harenarum,
id est, clarissimo intuitu scrutabuntur, & spi-
ritualiter tractando suauiter bibent profun-
da scripturarum, arcana legis & prophetarũ.
Sugent, inquam, thesauros eiusmodi harena-
rum, & experimento scient, quia iudicia do-
mini vera iustificata in semetipsa, desiderabi-
Psal. 18. lia super aurum & lapidem pretiosum mul-
tum, & dulciora super mel & fauum.

De benedictione Gad, quomodo nomen eius quod interpretatur accinctus, tam secundum historicum, quàm secundum spiritualem sensum, conueniat.

CAPVT XVII.

ET Gad ait: Benedictus in latitudine
Gad. Quasi leo requieuit, cœpitq; bra-
chium & verticẽ. Et vidit principatum suũ,
quòd in parte sua doctor esset repositus, qui
fuit cum principib. populi, & fecit iustitias
domini, & iudicium suum cum Israel.) Be-
nedictus (inquit) in latitudine. i. in bona vo-
luntate, videlicet quia dicit, Caulas ouium
fabricauimus, & stabula iumentorum, par-
uulis quoque nostris vrbes munitas. Nos au-
Num. 32. tem ipsi armati & accincti, pergemus ad præ-
lium ante filios Israel, donec introducamus
eos ad loca sua. Non reuertemur ad domos
nostras, vsq; dum possideant filij Israel hære-
ditatem suam, nec quicquam quærimus trãs
Iordanem, quia iam habemus possessionem
nostram in orientali plaga eius. Hæc dicen-
do Gad, & sic faciendo, profectò vidit prin-
cipatum suum, id est, non neglexit sponsio-
nem suam, nec mentitus est, promissum suũ
princeps belli incedendo armatus, & secun-
dum nomen suum accinctus ante faciẽ fra-
trum suorum. In parte sua doctor repositus,
id est, propria sententia dux in periculis con-
stitutus, factis suis præcurrentibus disciplinã
docẽs & fortitudinẽ belli, quam cæteri seque-
rentur. Ita fuit cum principibus populi,
princeps in acie, primus in periculis, & fecit
iustitias domini, dicta sua compensando fa-
ctis, & iudicium suum cum Israel, faciendo
quod iudicauit se facere debere, coram vel
cũ vniuerso Israel. Deinde quasi leo requie-
uit, cœpitque brachium & verticẽ. Ad filios
nanque quos trans Iordanem in possessio-
nem dimiserat, post quatuordecim annos
reuertens, prælium aduersum eos vicinarũ
gentium grande repperit, & dimicando for-
titer hostes vicit, admodum leonis brachiũ
aduersarij verticemque occupantis, vt subla-
ta primum pugnaci dextera, deinde sangui-
nem eius bibat. Spiritualiter post Apostolos
Apostolorum successores hac benedictione
instruuntur, qui profectò iam citra Iordanẽ
possessiones acceperunt, quia videlicet iam
hic ante prædia cælorum terramque viuen-
tium, facultates in ecclesia possident, & præ-
dia de manu diuitum regumque, vel Impe-
ratorum fidelium. Videant isti principatum
suum, quod in parte sua doctores sint repo-
siti, id est, non ignorent, qua cõditione prin-
cipatum acceperunt ecclesiæ Christi, quia
non Imperatores vel Tyranni, sed docto-
res sunt in parte vel possibilitate sua reposi-
ti, regere Ecclesiam, quã acquisiuit sanguine
suo, vnde & rationem sunt reddituri. Hoc,
inquã, videant, sintque cũ principibus, po- Actor. 20.
puli. i. Apostolos imitentur, partes & princi- Hebr. 13.
pes Christiani populi, & exemplo illorum fa-
ciant iustitias Domini, secundum quod cau-
sa postulat, nunc in virga, nunc in spiritu
mansuetudinis, & iudicium suum cum Is-
rael, Iudicium, inquam, vel propositum
suum teneant, quo curare se professi sunt 1. Cor. 4.
pro isto spirituali Israel, ne illis ad damna-
tionem proueniat indignè sumpta tempora-
lis merces. Igitur benedictus in latitudine
Gad, scilicet quicunque prædicator, aut prę-
latus dilatata per charitatem habet viscera, 2. Cor. 6.
qua dilatatus Apostolus dicebat. Os no-
strum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum
dilatatum est, & cæt. Planè quisquis eiusmo-
di est, quasi leo requieuit, cœpitque bra-
chium & virticem, id est, sanctum leonis
de tribu Iuda spiritum induit, cœpitque o-
mnem hominem in brachio suo spiritui dei
resistentem, & conculcauit suberbiæ ver-
ticem.

De benedictione Dan, quod in illo secundum historiam Samson, qui futurus erat de tribu eius, mysticè autem Christus, cuius ille typum gesserit, benedicatur.

CAPVT XVIII.

Dan quo-

DAn quoq; ait Dan: catulus leonis, fluit largiter de Basan.) Dan, id est, Samson de tribu Dan, quasi catulus leonis fortissimus erit: sic enim millia hostium, quasi leo vnus multa millia ouium, facile superabit. *Iosue 19.* Fluet largiter de Basan, id est, trãsgressus Iordanem, expugnata prius cum Israel terra Og regis Casan, fortiter agat, ascendẽs & pugnãdo capiens fortem suam. Nec enim propter Samsan solum, sed & propter communes pugnacissimæ trib᷒ vires, catulus leonis Dan. Scriptum est enim. Ascenderunt filij Dan, & pugnauerunt contra Lesen, cœperuntq; eã, & percusserunt in ore gladij, ac posséderunt & habitauerunt in ea vocantes nomen eius Lesendan, ex nomine Dan patris sui. Porrò & altius, in Dan propter prædictũ Samson, quod interpretatur sol eorum, licet intelligere solem nostrum, solẽ iustitiæ Christum. Iste catulus leonis, id est, filius Dei fortissimi, fluit largiter de Basan, id est, fortiter aget, & largitatem donorum tribuet spiritus sancti, cuius plenitudo intelligitur per Basan. Basã quippe interpretatur pinguis, & in Christo rectè pinguedinem significat spiritus sancti, iuxta quod in Psalmo dicitur, mõs *Psal. 67.* dei mons pinguis. Iste catulus leonis portas inferni cõfregit, & media nocte resurgẽs, tãdem cælum ascendit, iuxta quod in typum eius Samson idem de tribu Dan obsessus ab hostibus, media nocte surrexit, portas vrbis tulit, & in verticem mõtis subijt. Sed & cætera præclarissima, ac fortissima gesta, quibus illustrauit tribum Dan tribum suam, mysteria fuère significantia Christi Domini nostri gloriam, sicut à patribus orthodoxis iam dudum exponitur, & expositum legi- *Ibidem 16.* tur, & scitur per vniuersam Christi ecclesiã.

De benedictione Nephtalim, & quod dictum est: Mane & meridie possidebit, ad doctrinam pertinere salutaris.

CAPVT XIX.

ET Nephtali dixit: Nephtalim abundantia perfruetur, & plenus erit benedictionis domini, mane & meridie possidebit.) Si ad literam spectes, quod dictum est mane & meridie possidebit, quæritur cur non sit dictum, quia occidentem quoque possidebit. Scriptum est enim in sorte Nephtalim. Et egressus eorum vsque ad Iordanem, reuertiturque terminus contra occidentem in Aznoththabor, atque inde egreditur in Vcoca, & pertransit in Zabulon contra meridiẽ, & in Aser contra occidentem, & in Iuda ad Iordanem, contra ortum solis ciuitates munitissimæ. Ergo melius est, si & hoc ad doctrinam referamus saluatoris, eò quòd ibi vel maximè docente illo: Nephtalim reuera mane & meridie possederit, completo *Matth. 4.* quod dictum est per prophetam, populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam. Quod Euangelista quoque testatur, cùm dicit. Et relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit Capharnaum, maritima in finibus Zabulon & Nephtalim, vt impleretur quod dictum est per Esaiam prophetã. *Esa. 9.* Terra Zabulon & terra Nephtalim via maris, trans Iordanem Galilææ gentium. Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, & sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Igitur manè & meridie possidebit: exinde enim Iesus meridiana lux prædicare cœpit, exinde, inquam, idem stella matutina & meridianus sol prædicando illuxit. Ita benedictionis Domini plenus erit Nephtalim, videlicet pro parte electorum, quibus ipsum mane & ipsa meridies complacebit, sanis & non inuidentibus oculis. Vniuersaliter tamen, quoniam Nephtalim latitudo interpretatur, intelligere licet, quía omnis qui per charitatem dilatatur, reuera plenus sit benedictionis domini, & hic mane ac meridiem possideat, id est, nunc quidem per speculum in ænigmate, in futuro autem facie ad faciem Deum videat. *1. Cor. 13.*

De benedictione Aser, quòd in eo secundum nomen eius, quod interpretatur beatus omnes sancti dei, qui verè beati sunt, benedicantur.

CAPVT XX.

ASer quoque ait: Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, ferrum & æs calciamẽtum eius. Sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua Non est Deus alius vt deus rectissimi. Ascensor cæli, auxiliator tuus. Magnificentia eius discurrunt nubes, & habitaculum eius sursum & subter brachia sempiterna. Eijciet à facie tua inimicum, diceto; conterere.) Benedictum fuisse in filijs Aser, & beatos genuisse filios, illud indicio est, quòd fœminęquoq; beatæ ac benedictæ, prophetæ spiritum habentes, magnum ac longæuum sapientiæ vel sanctitatis reliquere testimonium. Siquidem mulier sapiens, quæ de ciuitate Abella exclamauit dicens: Audite, audite dicite Ioab, ac deinceps: Sermo (inqt) *CAPVT XXXIIII* *2. Reg. 20.* dicebatur in veteri prouerbio, qui interrogant, interrogẽt & Abella, & sic percipiebãt veritatẽ, nónne ego sum, qui respondeo veritatem in Israel, quare præcipitas hæreditatem domini? mulier, inquam, illa sapiens (vt tradunt Hebræi, filia fuit huius Aser, quę & idcircò matrẽ se dixerit in Israel, quia multo rum erat annorũ, vt vel propter eam nũc rectè pater Aser dicatur, ferrum & æs, calciamentum eius, quo dicto pulchrè diuturnitas vitę designatur. Sed & in euangelio Anna prophetissa legitur filia Phanuel, de tribu Aser, *Luca 2.* tam pro longæua sanctitate, quàm pro gratia prophetica venerabilis, quippe quæ Christum infantem agnoscere, & propheticum illi perhibere testimonium digna habita est. Verũ quoniam Aser beatus interpretatur, latius sanctos oẽs beatã spem expectantes, in hoc nomine beatificari arbitremur. Itaq; benedictus in filijs Aser, i. benedictus in operibus bo-

ribus bonis, & virtutibus suis beatus ille populus, cuius dominus deus eius est. Sit placens fratribus suis; id est, habeat dilectionem ad inuicem, sicut eum dominus deus eius dilexit. Et intingat in oleo pedem suum, videlicet pacem annunciando, charitatem prædicando. Nam beati pedes euangelizantium pacem. Ferrum & æs calciamentum eius, id est, sicut ferrum forte, & æs perseuerantissimum est, ita fides eius fortis sit, & vsq; in finem perseueret: vel sicut ferrum constans, & æs sonorum est, ita bona & constanter operetur, & fideliter annūciet. Sicut dies iuuētutis tuæ, ita & senectus tua. Hoc verè laudabile est. Solent enim pleriq;, maximè qui carnaliter sapiunt, & carnaliter viuunt, in iuuētute quidem sapere & acutiores esse, in senectute autem delipere, & in infantiam decli-

3.Reg. 2. nare stultitiæ. Non ita autē tu. Nam & rex Dauid postquā senuerat, tunc demum inuenit Abisac Sunamitem pulchrā nimis adolescentulam virginem, significans viros sanctos, cùm plurimos habuerint ætatis dies, & à calore pristino magis ac magis refriguerint, tunc magis ac magis proficere ad sapiētiam spiritualem, & cælestem virginē incorruptam atq; incorruptibilem. Igitur sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua, scilicet eius quam vocasti amicam tuam, sapiētiæ vel prudentiæ complexibus idonea. Nō

Matth. 5. est deus alius, vt deus rectisimi. Hoc planè dicent, qui tinctum in oleo pedem tuum, & ferreum vel æneum calciamentum tuum viderint. Propterea dicit: Luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. Hoc, inquā, dicent, & idcircò pedem tuum oleo tinctum, ferroq; vel ære calciatū ostendere debebis, non vt videant te, sed vt iucundo lumine operū tuorum exhilarati, dicant: non est Deus alius, vt Deus altisimi. Hoc sæpe dictū est, & dicentib. profuisse notisimū est. Admirantes quippe atq; gaudentes, cū viderent Ethnici atq; gentiles, Christi seruos opere perfectos, & sermone potētes, verus (dixerunt) Deus ille est, qui vos tales seruos habet. Vbi propter te, ô rectisime, sic deus fuerit glorificatus, eadē dei glorificatione beatificaberis & tu. Adijcient enim: Ascensor cæli auxiliator tuus. Idcircò tu (inquiunt) rectisimus, quia qui in cælum ascēderit, ipse auxiliator tuus. Nam sine auxilio eius nihil facere poteras tu. Exempli gratia: Petrus hodie rectisimus, antequā ille ascendisset in cælum non erat rectus, quippe qui ad vocē ancillæ ostiariæ trepidus & curuus

Psal. 67. declinauit, & dū mori timuit, vitam negauit. At vbi ille auxiliator eius super occasum ascendit, vbi mortē resurgendo calcauit, & in cælū ascendit, vel (vt secundum prophetam loquar) vbi ascendens in altū, captiuā duxit captiuitatē, dedit dona hominib. ibi & extūc Petrus rectisimus. Igitur quisquis in glorificatione rectisimum te dicit, causam efficiētem vnde sis rectisimus subiūgat protinus: Ascensor cæli (inquiens) auxiliator tuus. Magnificētia eius discurrunt nubes. Ac si dicat. Quid miraris? Auxiliū illius ascensoris cæli potentisimū atq; efficacisimū est. Nam magnificentia eius discurrunt nubes. Magnificētia, inquā, i. magnifica gratia hoc factū est, vt super oēm terram discurrunt nubes, nubes temperatiuæ, nubes aquosæ cūctis loquelis, vniuersis sermonibus gentes oēs aquis compluentes salutaris doctrinæ. Nam istæ nubes

Apostoli & prophetæ sunt. Dictū quippe est *Esa. 60.*

de his. Qui sunt isti, qui vt nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas? Antequā magnificus ascensor eius suum auxilium illis. i. sui spiritus dona præstitisset, non discurrebant, sed in vno loco Iudææ permodico pluebant istæ nubes. Nunc aūt quid? Habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna. Quod est dicere: Ille ascendit in cælū, sedensq; ad dexteram patris, habitat sursum, & exinde porrexit huc brachia sua, brachia sempiterna. i. sancti spiritus sui dona fortissima. Nam eadem sancti spiritus dona, sicut

in Apoc. septē agni cornua, sic in isto, ppter *Apoc. 5.*

eandē fortitudinē, rectè dicatur VII. brachia habitaculi eius sempiterna. Horū magnificētia brachiorū magnificatę discurrerūt nubes .i. per mundū vniuersū diuisi sunt Apost. vel Apostolici viri sapiētes atq; eloquētes, vt eorū doctrina oēm terram cōplueret. Eijciet à facie tua inimicū, dicetq; cōterere. Illis brachijs suis, ô Aser, ô popule, terque quaterq; beate, inimicū illū eijciet à facie tua, de quo

antequā brachia sua celi ascēsor extēderet. Nūc *Ioan. 12.*

(ait) iudiciū est mundi, nunc princeps huius mūdi eijcietur foras. Ergo primū quidē per passionē, resurrectionē, atq; ascensionē suam eijciet inimicū à facie sua, trahendo ad se om-

nia, in nouissimo aūt dicet, conterere, veniēs *Matth. 25.*

scilicet cum potestate magna & maiestate, vt eum & oēs angelos eius præcipitet in ignē æternum semper ardentis atq; inextinguibilis gehennæ. Dicet, inquā, conterere. i. conteret eū, non manu vel pede, sed verbi omnipotētis (q ipse est) magna & ineffabili dictione, nō transitoria voce, sed sentētia permanēte.

De vniuersali benedictione totius populi Dei, sub nomine Israel & Iacob.

CAPVT XXI.

HAbitabit Israel confidenter, & solus. Oculus Iacob in terra frumenti & vini, cæliq; caligabunt rore. Cùm ille ascensor cæli regnauerit, cùm habitaculum suum sursum posuerit, sedendo ad dexteram patris, & quæ prædicta sunt brachia sempiterna subter porrexerit, tunc Israel, verus Israel, qui amoto velamine, & reuelata facie, gloriam Domini speculabitur, habitabit confidenter

& solus, quēadmodum & alius propheta testatur: Eccè (inquit) dies venient, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & *Hier. 23.*

regnabit rex,

regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudiciũ
& iustitiã in terra. In diebus illis saluabitur.
Iuda, & Israel habitabit confidenter. Quis
rex secundũ illum prophetam regnabit, nisi
qui secundum istum ascẽsorem cæli, sursum
que habitaculum sibi posuit? Et per quid fa-
ciet iudicium & iustitiã in terra, nisi per hæc
brachia sempiterna, per sancti spiritus charis
mata mũdum arguentis de iudicio & de iu-
Ioan 16. stitia? Igitur quemadmodum & hic, & ille
testatur, habitabit, imò iam extunc habitat
verus Israel cõfidenter & solus: cõfidenter,
inquam, quia magnum habet aduocatum
apud patrem, magnum habet pontificẽ, qui
Hebr. 4. penetrauit cælos, Iesum Christum, cuius te-
net confessionem. Solus autem, quia non ni-
si vnam catholicam recipit fidem, foris est &
extra terminos huius Israelis, vbicunq; sit,
quisquis idipsum nõ sapit, quisquis idipsum
non dicit. Interea solus vel solitarius iste ne-
quaquam hic suæ confidentiæ mercedem re
cipere intendit. Sed quid? Oculus Iacob in-
1. Cor. 1. terea frumenti & vini: oculus, inquã, id est,
intentio Iacob fortissimi supplantatoris in
illam terram viuentium tendit, quam indi-
gnis habitatoribus supplantauit, quæ terra
est frumenti & vini: frumenti, inquã id est,
vitæ æternæ, vbi in sua substantia videbitur
angelorum panis, & terra est vini, vbi nõ de-
ficiat fluuius amoris, torrẽs voluptatis. Illuc
tendit oculus Iacob, illic spem suam posuit
fortis Iacob. Cæliq; caligabunt rore, vbi ocu
lus Iacob in illam terrã prospicit, quamdiu
in hoc seculo peregrinatur, contemplanti a-
nimo patria cælestis dulci caligine, & caligi-
nosa absconditur dulcedine, vt quod mirũ
ac penè ineffabile est, in eo quod videre niti-
tur fatigata deficiat, & ipso defectu suo refer
ta gaudeat. (Beatus es tu Israel. Quis similis
tui popule qui saluaris?) Eccè iterum beatus
Israel dicitur, quia reuera populus beatus,
cuius Dominus Deus eius. Et quis similis
tui, inquit? Nemo subaudis, nam tu saluaris:
populus autem, cuius ascensor cæli auxilia-
tor datus non est, perditioni destinatus est,
& in hoc valdè atq; contrario modo tui est
dissimilis. Verùm non hoc tibi reputes, neq;
ex te prouenisse existimes. Sed quid? (In do-
mino scutũ auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ.)
Ephe. 6. Scutum auxlij tui quo ignea inimici tui iacu
la restinguere potuisti, & gladius sermonis
Dei quo inimicũ persequendo, vel vitia car-
nis resecando, gloriosè triumphasti, in domi
no, & non in te, fuit donum gratiæ domini,
& non tuæ opus est virtutis. (Negabunt te
inimici tui, & tu eorũ colla calcabis.) Et hoc
ipsum de gloria est Domini, quem primùm
negauerunt inimici sui ante faciem Pilati, i-
pse autem resurgens ex mortuis, ascendens
in cælum, colla eorum calcauit, deditq; tibi
potestatem vt cũ similiter inimici te negaue
rint, qui propter eum sunt inimici tui, tu tan
dem colla eorum calces in die iudicij.

De morte Moysi, quòd sine dubio mortuus sit, sicut mor-
tuus est Aaron frater eius, & de Iosue successore eius.

CAPVT XXII.

MOrtuus est Moyses seruus Domini in
terra Moab, iubente Domino, & sepe
liuit eum in valle terræ Moab, contra Phe-
gor. Et non cognouit homo sepulchrũ eius
vsque in præsentem diem.) Asserunt pleriq;
quòd Moyses non verè iuxta proprietatem
vocis mortuus sit, sed Dominus eum abscõ
derit, & per nomen mortui absconsionem
eius siue translationem debere intelligi, il-
lud pro maximo argumẽto habentes, quòd
transfigurato in monte domino, iste cum He
lia cum eo loquens apparuit. Verùm si non
mortuus, sed à Domino, vt Enoch & velut
Helias translatus creditur, quomodo istud Matth. 17.
pro indignatiõe vel ira domini reputabitur?
Nempe sic transferri non indignationis, sed
dignationis, non iræ, sed magnæ gratiæ est.
Dicit enim ipse Moyses. Nec miranda indi-
gnatio in populum, cùm mihi quoque ira- CAPVT
tus Dominus, dixerit propter vos. Nec tu XXXIIII
ingredieris, sed Iosue filius Nũ minister tu', Deut. 1.
ipse intrabit pro te. Item: Iratus est dominus Ibidem 4.
contra me propter sermones vestros, & iura
uit vt non transirem Iordanem, nec ingrede
rer terram optimam, quam daturus est vo-
bis. Eccè morior in hac humo, non transibo
Iordanem. Vos transibitis, & possidebitis
terram egregiam. Sed & nunc iratus domi-
nus dicit: Hæc est terra pro qua iuraui Abra
ham, Isaac, & Iacob, dicens: Semini tuo dabo
eam. Vidisti eam oculis tuis, & non transibis
ad eam. Ad summum, nónne vel Aaron ve-
rè mortuus est, vera depositione corporis?
Quis vel hoc dissimilare possit? Dicit autem Deut. 42.
Dominus paulò suprà Moysi: Ascende in
montem istum Abarim, id est, transitum, in
montẽ Nebo, & morere sicut mortuus est
Aaron frater tuus in monte Hor, quia præ-
uaricati estis coram me ad aquas contradi-
ctionis, & non sanctificastis me inter filios
Israel. Igitur quantiscunque quis econtrario
nitatur argumentis, liberè confirmamus:
quia sicut Aaron, sic & Moyses verè, & ve- Gen. 6.
ra depositione corporis mortuus sit. (Moy-
ses centum & viginti annorum erat quando
mortuus est.) Ac si dicat: Eccè super me illa
domini sententia cõsurgit, qua cùm vniuer Iob 14.
saliter dixisset, nõ permanebit spiritus meus
in homine in æternum, quia caro est, statim
singulariter quasi iratum contra me digitũ
intendens: erunt (ait) dies illius centum vi-
ginti annorum. Constituit enim dies homi-
nis, qui præterire non poterunt. (Non cali-
gauit oculus eius, nec dẽtes illius moti sunt.)
Ergo adhuc vitæ huic poterat idoneus esse,
nisi vindicta properante dixisset Dominus:
ascende in montem istum & morere. (Iosue
verò, filius Nun, repletus est spiritu sapien-
tiæ, quia Moyses posuit super eum manus
suas. Et obedierunt ei filij Israel, feceruntq;
sicut præ-

sicut præcepit dominus Moysi. Et non surrexit vltra propheta in Israel, sicut Moyses.) Iudæi fugaces & vbique sensum veritatis fugientes, cum interrogantur de quo dixerit Moyses hic: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus deus tuus, ipsum audies, sicut petisti à domino Deo tuo in Oreb: respondens, quia de Iosue dictum est, Ecce autem cum dixisset, Iosue verò repletus est spiritu sapientiæ, &c. statim subiuxit. Et non surrexit propheta vltra in Israel, sicut Moyses. Hoc planè idem est; ac si dixisset, non fuit Iosue sicut Moyses. Igitur non surrexit propheta vltra in Israel sicut Moyses, subaudias oportet, excepto illo, qui non solum propheta, sed & prophetarum dominus est, qui secundum hominem quidem sicut Moyses, id est, alius legislator est, secundum diuinitatem verò non sicut Moyses, sed plusquam Moyses est. (Quem nosset (inquit) dominus facie ad faciem in omnibus signis atque portentis.) De hoc iam alibi dictum est, quia Moysen dominus facie ad faciem præ omnibus nouit, in eo videlicet, quod non per somnium aut per figuras, sed certa & propria visione cælestia mysteria, vel futurorum notitiam præ omnibus prophetis illi ostēdit. De morte Moysi, & successione Iosue, quid mysterij contineant, sequentis non tacebunt principia voluminis.

Deute. 18.

Nume. 18.

Quod verè dixerit dominus Iudæis, Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.

CAPVT XXIII.

Verè & fideliter ait dominus Iudæis, quia si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. De me enim ille scripsit. Quid enim aliud quàm ea quæ de illo sunt Moyses scripsit? Aut quem in alium, quàm in Dei filium, vultum suum scriptor intendit? Verè (vt hic nouissimè dictum est) dominus illum facie ad faciem nouit in omnibus signis atque portentis, quæ misit per eum, vt faceret in terra Aegypti Pharaoni, & omnibus seruis eius, vniuersæque terræ illius, & cunctam manum robustam, magnaque mirabilia quæ fecit Moyses coram vniuerso Israel. In omnibus his nouit eum dominus, & ipse nouit dominum facie ad faciem. Faciendo namque extrinsecus hæc omnia terrestria, cęleste intrinsecus certo intuitu respiciebat exemplar, quod in mõte sibi ostensum fuerat, & secundum res illas, res veras, figurarum quasi in tabula docta manu pictor egregius imitatrices ducebat lineas. Hæc illa claritas interioris vultus Moysi, quæ hodie in Christo toto reuelata est orbi, fugientes accusat Iudæos, videre non ferentes, eius, in quem non credunt, in Moyse suo gloriam Christi filij Dei. Rectè igitur & veraciter, Est (ait) qui vos accuset Moyses, in quo vos & speratis, quia vos in eum non creditis, quia vos vultui eius clarissimo, perfidiæ velamen oppanditis. Nos autem credimus, propter quod & locuti sumus, & si quid aliter quàm dici debuit, diximus, si quid minus aut exilius, veniam à te, & à spiritu Moysi, duce vel habitatore Christo petimus.

Ibidem.

2. Cor. 4.

(.·.)

Finis Commentariorum in Deuteronomium.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBRVM IOSVE, COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

Quod Iosue iam octauũ sit speculum Christi filij Dei, septem figuris in Moysi pentateuco præsignati.

CAPVT I.

Septem periochis in pẽtateuco Moysi, recapitulatã tractauimus passionem Christi filij Dei, nunc in octauo Iosue, gloriam resurgentis, cælumque ingressi triumphum sumus celebraturi. Prima namque fuit in morte Abel iusti. Secunda in angustijs Noe. Tertia in immolatione Isaac. Quarta in venditione & vinculis Ioseph. Quinta in exitu filiorũ Israel de Aegypto per immolationem agni. Sexta in eo quod Moyses petram virga percussit, & sitienti populo aquam produxit. Septima in eo, quod idem in deserto serpentem exaltauit, quia sic exaltari oportebat filium hominis. Octauum (vt iam dictum est) eiusdem Christi filij Dei speculum, scilicet Iosue nunc ingredientis, in prælijs & victorijs eius talem agnoscimus eundem principem, & saluatorem mundi, qui nos in terram viuentium in- *Rom.6.* troduxit, vbi prior ingressus, resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra nõ dominabitur. Talem inquam illum in istius nomine & operibus agnoscimus, quippe qui & victorijs præclaris populum in illam promissionis terram introduxit, quod Moyses facere non potuit, & in pace obijt nullis passionibus agonizans, in figuram passionis eiusdem domini nostri. Veruntamen non vt in Moyse fecimus, ita deinceps continuum explanationis cursum vel ordinem tenebimus, sed splendidiora carpendo, vbicunque fulgentis desuper solis æterni imaginem agnoscere poterimus, ad propositum finem properabimus.

Quod iam tertio dominus locutus sit Iosue.

CAPVT II.

CAP.1. Et factum est, vt post mortem Moysi serui domini loqueretur dominus ad Iosue filium Nun ministrum Moysi, & diceret ei: Moyses seruus meus mortuus est. Surge & transi Iordanem istum, tu & omnis populus tecum, in terram quam ego dabo filijs Israel. Omnem locum quem calcauerit vestigium pedis vestri, dabo vobis, sicut locutus sum Moysi. A deserto & Libano vsque ad flumẽ magnũ Euphraten omnis terra Etheorum, vsque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester. Nullus vobis poterit resistere cunctis diebus vitæ tuæ. Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, non dimittam nec derelinquam te. Cõfortare & esto robustus. Tu enim sorte diuides populo huic terram, pro qua iuraui patribus eorum.) Hoc iam tertio factum est, vt loqueretur dominus ad Iosue. Primo ad illum, vel super illo locutus est, cùm sicut habemus in extremis partibus libri Numeri, dixit ad Moysen. Tolle Iosue filium Nun, virum in quo est spiritus *Num.27.* Dei, & pone manum tuam super eum. Ad verbum eius egredietur & ingredietur ipse, & omnes filij Israel cum eo, & cætera multitudo, & reliqua. Secundo locutus est ad eundem, cum (sicut habemus supra) scribente Moyse canticum & docente filios Israel, præcepit dominus Iosue filium Nun, & ait: Confortare, & esto robustus. Tu enim introduces filios Israel in terram quam pollicitus *Deut.31.* sum, & ego ero tecum. Tertio, vt prædictum est nunc in exordio voluminis, loquitur ad eum, Moyses inquiens seruus meus mortuus est, surge, & transi Iordanem istum, tu & omnis populus tecum, & cætera. In manifesta historiæ litera latentia, sed clarissima spiritus scrutemur mysteria.

Quod prima locutione iussu domini, Moyses manus super caput eius posuerit, & Dei filius prima locutione patris mittentis sub lege factus est.

CAPVT III.

Primò iuxta ipsam proprij nominis interpretationem Iosue filius Naue, domini nostri Iesu Christi gestare se testatur imaginẽ. Nam Iosue saluator domini, Naue pulchritudo interpretatur. Ergo Iosue filius Naue, id est, saluator domini filius pulchritudinis, quis est nisi saluator vnigenitus Dei patris, filius virginitatis? Ad hunc sine dubio saluatorẽ suum, saluatorem à se missum, tertio dominus Deus pater locutus est, & tertio illũ spiritu sancto vnxit, principaliter & singulariter. Primo namq; in vtero virginis spiritu sancto illum vnxit, quippe quem non de virili semine, sed de spiritu sancto incorrupta virgo concepit, & secundum propheti cum eiusdem spiritus sancti testimonium, sic ad eum locutus est, imò & sic de illo prælocutus: Eructauit cor meum verbum bonũ, dico opera mea regi. Lingua mea calamus *Psalm.44.* scribæ, velociter scribentis. Deinde quasi iam formati hominis speciosi manum tenens, vt educeret eum per claustra vteri virginei,

quem vir nunquam aperuit, speciosus (inquit) forma præ filijs hominum. Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladio tuo super fœmur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intende prosperè, procede & regna. Hæc & cætera quæ psalmi eiusdem sequentia innuunt, tunc ad istum Iosue dominus locutus est. Dictum est autem in illa locutione prima. Et pone manum tuam Nume.27. super eum. Ac deinceps. Et impositis capiti eius manibus, cuncta replicauit, quæ mandauerat dominus. Quid igitur secundum hæc CAPVT I. dicendum est, nisi quia Iosue noster prima sancti spiritus operatione cóceptus & natus, sub lege factus est? Moyses namq; capiti Iosue manus imposuit, quando saluator noster Deus Dei filius, vt eos qui sub lege erant redimeret, legi subijci dignatus est, non tanquã legis seruus, sed tanquam legi obediens homo idemq; Deus, legis dominus, secundum legem circuncisus, secundum legem tanquã peccator solenni hostia mundatus, & cæteris similibus vsque ad tempus per omnia legi tanquam Moysi manibus subditus. Vndè dicit Apostolus: Gala.4 Misit Deus filium suum factũ ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret.

Quod secunda locutione confortare, & esto robustus, ad Christum autem dictum sit, Tu es filius meus dilectus.

CAPVT IIII.

SEcundo hunc Iosue eundem, id est, saluatorem nostrum, Deus vnxit vel ad eum locutus est, quando super eum iam iuuenem ac pro virili ætate publico prædicationis officio iam idoneum, spiritus sanctus in specie Matt.3. columbæ descendit, protestante paterna vo- Luca 3. ce de cælis. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Dictum est auté in illa secunda locutione domini ad illum literalem Iosue. Confortare, & esto robustus. Deute.31. Ac deinceps: Tollite librum istum, librum legis (ait Moyses) & ponite eum in latere arcæ fœderis domini Dei nostri, vt sit sibi contra te in testimonium. Quid igitur per hæc innuitur, nisi quia nostro Iosue humilitatis principi vsque ad annum tricesimum latenti apud se prędicta spiritus declaratione, cum testificatione paternæ vocis mandatum est, vt confortaretur, & esset robustus, id est, vt ad prædicandũ gladio suo, quo super fœmur suum erat accinctus, vteretur, & ad facienda miracula, ad eijcienda dæmonia digito Dei armaretur, spiritu Dei incederet robustus? Quid verò tunc fuit, tolli legis librum, & poni in latere arcæ cõtra Israel in testimonium, nisi extunc per passionem eius adimpleri legem contra carnalem Israel, contra carnis Iudaismum? Arca nempè, vt suo loco iam dictũ est, fabricatum de massa generis humani Christi Dei corpus est. Arcæ illius, corporis illius latus sacrosanctum lancea perforatum est, atque exinde sanguine pariter & aqua in redemptionem atque sanctificationem nostri profluentibus lex cõsummata, lex adimpleta est. Itaq; confortato, atque robustis animis incedente Iosue liber legis domini in latere arcæ fœderis domini positus est, contra Israel in testimonium, quia fortiter prædicante ac robusto Dei digito dæmonia eijciente saluatore nostro, lex per passionem eius adimpleta est, posita contra Iudæos in testimonium, ita vt extunc accuset eos Moy- Ioan.5. ses, quem inaniter, imò & stultè sperant defensorem suum.

Quod tertia locutio ad Iosue, Surge, & transi Iordanem istum, ad Christum autem exurge gloria mea, exurge psalterium.

CAPVT V.

TErtio ad eundem saluatorem nostrum, dominus pater locutus est, & tertio illum vnxit spiritu sancto, quando animam eius eduxit ab inferis, carnemque eius ne vi- Hebr.2. deret corruptionem, tertia die suscitauit à mortuis, nouumque hominem innouatum, filium hominis gloria immortalitatis & honore incorruptionis coronauit, atque extũc constituit eum super opera manuum suarũ, & omnia subiecit sub pedibus eius. Vocem patris, qua tunc ad eum in sepulchro iacentem locutus est: vocem inquam, & ipsa verba in psalmo audiuimus. Exurge (inquit) glo- Ps.56.107. ria mea, exurge psalterium & cithara. Respõdit cithara illa paternæ laudis psalteriumque sempiternæ eius iubilationis: respondit, inquam, & exurgam diluculo inquit. Igitur vbi nunc in typum illius magni & veri saluatoris in sepulchro (vt dictum est) quiescentis ad istum Iosue iam tertio loquitur dominus, rectè & iuxta mysterij proprietatem: surge inquit, & transi Iordanem istum, tu & omnis populus tecum. Nunquid enim vir ille in propria persona sua iacebit, vt diceretur ei, surge, & non potius stabat in præcelsis meritis iustitiæ? Spiritu Dei plenus erat, quemadmodum primo loco testatus est ipse Deus, dicens: Tolle Iosue filium Nun, virum in quo Num.27. est spiritus Dei, & c. Nempè talium est stare. Quemadmodum de semetipso vnus eorum liberè profitens, viuit dominus (ait) ante cuius conspectum sto. Itaq; spiritus idem, qui 3.Reg.17. saluatori nostro dicit in propheta (vt iam dictum est) Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara: ipse inquam & idem spiritus Dei huic in typum eius pręcipiens, Surge, ait. Ipsa iam verba discutienda sunt, & sicut iam dictum est, in hac tertia citatione viri fortis, victoriosa speculanda est gloria saluatoris inuicti & immortalis.

Quomodo Moyses seruus domini verè Iudæis mortuus sit, & quid Christo Iordanem transire, & de finib. vel distributione terræ promissionis eius.

CAPVT VI.

MOyses (inquit) seruus meus mortuus
est. Surge & trãsi Iordanem istum, tu
& omnis populus tecum: in terram quam e-
go dabo filijs Israel.) Vbi Moyses seruus do-
mini, vbi inquã vel quibus mortuus est? Pla-
nè Iudæis mortuus est. Iudæis, inquã, Moysi
vita indignis Moyses mortuus est, in scele-
re ipsorum, in sacrilegio quo dominũ Moysi
crucifixerunt. Quicquid extunc habere sibi
Galat. 4. videntur Mosaicum, mortuum est, & omni
Coloss. 2. vita caret multitudo victimarũ illorum, ho-
locausta arietum, & adeps pinguium, sanguis
vitulorum, & agnorum, siue hircorum, neo-
menia eorum, sabbatum eorũ, Calendæ eo-
rum, & aliæ omnes festiuitates eorum, siue
solẽnitates. Quomodo enim hæc viuere, vel
in his Moysen se putant habere viuum, cùm
illa oderit Deus vita viuentium? Odiuit (in-
quit) hæc anima mea, facta sũt mihi molesta.
Esaia 1. Nõ feram, nõ exaudiã, imò & oculos meos a-
uertam. Igitur Iudęis Moyses: Iudæis inquã,
pro sacrilegio ipsorum, quia manus ipsorum
plenæ sunt sanguine, Moyses mortuus est.
Deut. vlt. De quo & supra rectè dictum est. Et non a-
gnouit homo sepulchrum eius, vsque in prę-
sentem diem. Quis enim hodie locũ scire pos
sit Moysi in manibus Iudæorum mortui? Ci
uitas eorum facta est deserta terrena Syon,
deserta facta est illa quondam nobilis domus
Mat. 7. sanctificationis eorum. In omnes gentes di-
Hebr. 6. spersi sunt, in omnibus locis noti sunt, & nul
lus est locus eorum: nec est dicere, hic vel il-
le Iudæorum est locus, vbi mortuum Moy-
sen suum, mortuam literaturã celebrare de-
beãt. Itaq; mortuo Moyse, surge tu Iosue, ex
urge saluator, resurge salutare meum, & trãsi
Iordanẽ istũ, transi cũctas carnales ceremoni
as Iudęorũ, cũctas purificatiões Iudęorũ, cũ-
cta Iudęorũ baptismata, baptismata calicum,
vrceorũ, ęramentorũ, & lectorũ. Transi inq̃,
& ipso transitu tuo diuisiones facies inter li-
teram & spiritum. Tu & omnis populus te-
cum. Te enim primogenito mortuorum re-
surgente à mortuis fit, vt resurgat & omnis
populus tecum, sitque speranda vniuersalis
resurrectio mortuorum, & te resurgente trã
sibit omnis populus tecum in terram, quam
ego dabo filijs Israel, terrãm viuentium, ter-
ram reuera fluentem lac & mel. (Omnem lo
cum quẽ calcauerit vestigiũ pedis vestri vo-
bis tradã, sicut locutus sum Moysi.) Hoc pla
nè verum est, hoc in saluatore nostro perspi-
cuũ est. Omnis locus, oẽ cor, vel omnis cõsciẽ
tia, q̃ calcauit vestigiũ pedis eius, q̃ subiecit se
pedib. eius, q̃ suscepit vestigia eius vel custo-
diuit, ipsius est, saluatoris est, sẽpiternę salua-
tionis est. Ecõtrariò quos nõ calcauit vesti-
giũ pedis eius, qui nõ sint subiecti pedib. eius,
non sunt eius, non ipsi traditi sunt, sed diabo
lo dati sunt, non populus acquisitionis, sed
perditiõis filij sunt. (A deserto & Libano vsq;
ad fluuium magnum Euphraten, omnis ter-
ra Etheorum, vsque ad mare magnum con-
tra solis occasum erit terminus vester.) Iuxtà
literam illi Iosue terræ possidendæ termini
definiuntur. Iuxta sensum verò spiritualem,
domino saluatori nostro, tam Iudæorum
quàm Gentium potestas vel imperium pro-
mittitur. Nam desertum & Libanus, quod in
terpretatur candidus, populus est Iudaicus,
desertum videlicet pro parte illorum qui ob
suam perfidiam ab isto saluatore deserti, ab
ista salute derelicti sunt: Libanus verò pro
parte illorum, qui baptismi eius gratiam su-
sceperunt, vel circa finem mundi, cùm pleni-
tudo gentium subintrauerit suscepturi sunt:
Flumen verò Euphrates & magnum mare,
populus gentium est, videlicet flumen Eu-
phrates, quod interpretatur frugifer, siue cre
scens, pro parte illorum, qui de ipsis gentibus
ad istum saluatorem, magno virtutum incre
mento cũ fructu salutis æternæ currunt: ma-
re autem magnum pro parte illorum, qui fal
si & amari persistẽtes, salutem vel sanitatem
vitæ non receperunt, imò & mirabiliter per-
secuti sunt, sed non præualuerunt, quemad-
modum de illis in Psalmo canimus: Mirabi- Psalm. 78.
les elationes maris, mirabilis in altis domin9.
Omnis, inquit, terra Etheorum, id est, formi
dantium siue stupentium, de qualibus in can
tico suo Moyses dicit: Irruat super eos formi Deute. 32.
do & pauor in magnitudine brachij tui: om-
nis inquam terra formidantium, & sub tor-
mento malæ conscientiæ pauentium ab illo
deserto vsque ad illud mare magnum, & ab
illo Libano vsque ad illud flumen magnum
Euphraten erit terminus vester, vt videlicet
in omni gente & natione prædicando euan-
gelium, reueletis iram Dei ad formidinem
Etheorum, id est, impiorum hominum eo-
rum qui veritatem Dei in iustitia detinent,
& creaturæ potius quàm creatori seruiunt.
(Nullus vnbis poterit resistere cunctis dieb9
vitæ tuę.) Repugnẽt & resistant veritati for-
tes & pugnaces Ethei, non præualebunt, sed Rom. 1.
secundum nomen Etheorum formidabũt &
pauebunt, quicunque tibi ô saluator mundi
contradicunt.

*Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, id ad Christũ di-
ci, fiet per te, quicquid in Moyse est præfiguratum.*

CAPVT VII.

SIcut fui cum Moyse, ita ero tecum, nõ di-
mittam, nec derelinquam te. Confortare,
& esto robustus. Tu enim sorte diuides po-
pulo huic terram pro qua iuraui patrib. eo-
rum, vt traderem eam illis. Cõfortare igitur
& esto robustus valdè, &c. Sicut fui cũ Moy
se, inquit, ita ero tecum. Quod est dicere. Sic-
ut per Moysen carneum Pharaonẽ debella-
ui, totamq; contriui Aegyptum, tandemq; e-
duxi filios Israel per manũ eius, & transtuli
illos per mare rubrum, submerso Pharaone
cum curribus & exercitu eius: sic per te Chri-
ste saluator mundi, & iam vici, & in futuro
indicabo spiritualem Pharaonem, id est, dia-
bolum: per te, inquam, confregi infernum,
& vici

& vici mundum, vincamq; vsq; ad perfectû, donec in profundo submergatur spiritualis Pharao cum curribus & equitib⁹ suis, id est, in infernum præcipitetur diabolus, cum angelis & omnibus pompis suis. Itaq; sicut fui cum Moyse, ita ero tecum.i.sic per te cuncta fient, sicut per illum figurata sunt, & ea per te in veritate complebuntur, quorum in figura per Moysen illa contigerunt. Conforta
CAP. II. re,& esto robustus. Hic sermo confortatorius tertio est repetitus. Primo cõfortare ait, & esto robustus: secundo confortare igitur& esto robustus valde: tertio, cõfortare & esto robustus, noli metuere,& noli timere. Secundum literam quanto multiplex repetitio,tãto vehemens est fortitudinis inculcatio: secundum cœptum verò mysterium triplex saluatoris & spiritus eius commendatur negotium. Quod ipse declarans ac subdistin-
Ioan. 16. guens: Cùm(inquit) venerit paracletus, ille arguet mundum de peccato, & de iustitia,& de iudicio,&c. Igitur confortare, inquit, vt arguas mundum de peccato, confortare vt arguas de iustitia,confortare vt arguas de iudicio. Ad omnia cõfortare & esto robustus, vt nec blandimentis,nec terroribus,nec prosperis, nec aduersis constantia euangelij turbetur,aut conuellatur.

Quando vel quomodo præcipit Christus principibus populi,id est, Apostolis,dicens:Transite per mediu castrorum,& quid sit transire Iordanem post diem tertium.

CAPVT VIII.

PRæcepitque Iosue principibus populi dicens: Transite per medium castrorum,& imperate populo,ac dicite: Præparate vobis cibaria, quoniam post diem tertium transibitis Iordanem, & intrabitis ad possidendam terram, quam dominus Deus vester daturus est vobis.) Principes populi sunt sancti Apostoli,de quib. huic Iosue.i.saluatori Christo
Psalm. 44 filio suo Deus pater in psal.dicit, pro patrib⁹ tuis nati sunt tibi filij, cõstitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui. Porrò Iosue huius castra,vel populus eius,omnes electi sunt,omnes hi sunt, qui ad vitam præordinati sunt. Vbi vel quando Iosue,id est,saluator noster, istis principib. suis horum per medium castrorum transire, &
Matth. vlt. hæc imperare iussit? In Galilæa in monte postquam resurrexit à mortuis,vbi & videntes principes adorauerũt,quidam autem dubitauerũt. Tunc enim dixit. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Eũtes ergo docete oẽs gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij,& spiritus sancti, docẽtes eos seruare omnia, quæ mandaui vobis. Igitur Iosue,qui audierat dicentem sibi dominum, surge,& transi Iordanem istum, statim præcepit principibus populi dicens, transite per medium castrorum, quia saluator noster qui audierat dicentem patrem Deum, exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, nihilominus præcepit Apostolis suis, dicens: Lucæ 9. 10.
Ite in mundum vniuersum,ite,& transite per medium nationum: transite inquam accincti,transite expediti, nusquam subsistentes, nusquam retrò aspicientes, nullo vos negotio seculari impedientes, neque sacculum,neque peram portantes, non æs in zonis vestris habentes, vt omnibus exonerati, nulloque sub onere curui, velociter ad omnes nuntiũ bonum perferatis. Et imperate,inquit, populo,ac dicite: Præparate vobis cibaria, quoniã post diem tertium transibitis Iordanem, & intrabitis ad possidendam terram, quam dominus Deus noster daturus est vobis. Impe-
rate inquam, vtimini imperiosa spiritus liber 2. Cor. 3.
tate,quoniam vbi spiritus domini, ibi libertas,quæ nullius pulchritudini aduletur, nullius atrocitatem timeat. Præparate vobis cibaria,prou dete fructus dignos pœnitentiæ: Thesaurizate fidem,comportate spem,reponite vobis charitatem. Hæc enim cibaria vitæ æternæ sunt. Post diem tertium transibitis Iordanem,id est,secundum negotium vel opus diei tertij,de morte ad vitam, de hoste ad amicum,de diabolo transibitis ad Deum. Ego tertia die resurrexi à mortuis, idcirco vos in morte mea terna mersione baptizati, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti,vt quomodo ego surrexi à mortuis per gloriã
patris, ita & vos in nouitate vitæ ambuletis. Rom. 6.
Hæc,inquit,populo imperate, hęc dicite, hęc imperando, hæc dicendo,velociter transite.

Quinam sint Rubenitæ & Gadditæ: quibus præcipiat saluator,vos autẽ transite armati ante fratres vestros

CAPVT IX.

RVbenitis quoque & Gadditis, & dimidiæ tribui Manasse ait: Mementote sermonis quem præcepit vobis Moyses famulus domini,dicens: Dominus Deus vester dedit vobis requiem & omnem terram, vxores vestræ ac filiæ & iumenta manebunt in terra,quam tradidit vobis Moyses trans Iordanem. Vos autem transite armati ante fratres vestros,omnes fortes manu, & pugnate pro eis,&c.) Rubenitis & Gadditis, & dimidiæ tribui Manasse, hoc pacto nonnulli doctorum Iudæos esse similes intelligi volunt, & eo quod citra Iordanem habitare, id est, fidem vel baptismum Christi non suscipere elegerint,& tamẽ accincti atque armati pergant ante nos,& pugnent pro nobis, baiulando scilicet secum per omnes terras legis & prophetarum libros, quorum vbique fides Christiana comprobatur ac defenditur testimonijs. Verùm quomodo hoc illis concedat,imò & præcipiat saluator, vel quomodo isti respondeant. Omnia quæ præcepisti nobis,faciemus,& quocunque miseris,ibimus, sicut obediuimus in cunctis Moysi, ita obediemus & tibi. Ecclesiasticæ expositionis nõ est. Ergo Rubenitæ & Gadditæ & dimidia tribus Manasse ante transitum Iordanis, ante introitum terræ repromissionis iam forti-

ti possessiones, mysticè ecclesiastici sunt ordines, qui iam in hoc seculo & vita præsenti, vt instantius & ex debito verbum Dei annūcient, licitas & ex euangelio sibi concessas facultates accipiunt, vt illis euangelizare vacet, vt eos non solum pro spe futurorum, verùm & pro re præsentium Christum annunciare delectet. Vos ergo inquit mementote sermonis quē præcepit vobis Moyses famulus domini. Mementote sermonis, mementote professionis, mementote legis & debiti, mementote officij vel propositi vestri. Nam væ vobis est, si non pugnaueritis, quia iam pugnæ stipendium accepistis: si non euangelizaueritis, qui de euangelio viuitis. Armati transite ante fratres vestros, omnes fortes manu, & pugnate pro eis: armati inquam verbo & opere, & fortes manu: ne fortè alijs prædicantes, ipsi reprobi efficiamini. *1. Cor. 9.*

Quod Iosue miserit exploratores, cū virtute Dei certus esset, & quid per illos, quid per meretricem quæ suscepit & saluauit eos, præfiguratum sit.

CAPVT X.

CAP. II. Sabim. Misit ergo & Iosue filius Nun de Sathim duos viros, exploratores abscondito, & dixit eis: Ite & considerate terrā, vrbemq; Hiericho. Qui per gentes, ingressi sunt in domum mulieris meretricis nomine Raab, & quieuerunt apud eam.) Cum quo dominus erat, cui & dixerat, nullus vobis poterit resistere cunctis diebus vitæ tuę. Ipse exploratores mittit ad considerandam terram vrbemque Hiericho. Nō ergo quisquam vllo in negotio tantum de cælestibus præsumat præsidijs, vt non etiam ipse sibi prior assit, vigilando pro facultate ingenij, laborando pro portione virili. Nam sicut minimę fidei est, de diuinis dubitare promissis: sic nimiæ temeritatis vel præsumptionis est, celestem per miracula præstolari opem, otiosè sedendo manibus compositis. Hominis nanque est incipere. Dei autem perficere. Porrò vt cœpta prosequamur mysteria, Ingressi (inquit) domū mulieris meretricis, nomine Raab, & quieuerunt apud eam. Nota fidei & celebris memorię meretrix ista, tam nomine quam vita: maximè autem facto præsenti collectam & colligendam de gētibus ecclesiam significat. Nomine videlicet, Raab quippe latitudo interpretatur. Et certum est, quia sancta catholica ecclesia latissimè per totum orbem terrarum diffusa est. Vita verò, quia quemadmodum meretrix hæc multis viris prostituta, sic gentilitas, quę nunc est ecclesia, multorum deorum vile prostibulum fuit. Facto autem præsentia, quia quemadmodum hęc exploratores ab Iosue missos: sic ecclesia Apostolos vel prędicatores vniuersos à saluatore legatos, domo excepit, hospitalitate fouit, fideseruauit. Igitur duos (inquit exploratores misit Iosue, ite inquiens, considerate terram, vrbemque Hiericho. Hiericho defectus siue luna interpretatur. Significat autem hunc mundum mutabilitati & defectioni obnoxium, quemadmodum in parabola euangelica saluator ipse testatus est. Homo quidam (inquit) descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones, & cæt. Duo viri exploratores, vniuersos significant euangelij prædicatores, in duobus præceptis charitatis ambulantes, vel duo testamenta vetus & nouum recipientes, nihilque extra loquentes. Hi rectè dicuntur exploratores à saluatore missi, terram omnem, vrbemque Hiericho exploraturi, quia videlicet cauti & discreti profecti sunt contra sapientiam, imò falaciā inanemque philosophiam mundi, cauti inquam, non astutia humana, sed spiritu Dei, spiritu sapientiæ multiplici, discreto, subtili, diserto, mobili ad perdendam sapientiam sapientium, ad comprehendendos sapientes in astutia eorū. Tales excepit exploratores meretrix illa, & ingressi domū eius quieuerunt apud eam. Flagellati in consilijs, fatigati in consilijs, persecutionem passi de ciuitate in ciuitatem, quieuerunt apud eam, & illa refecit viscera eorū aperiēdo illis ostiū suum, recipiendo salutis verbum, præbendo nuntijs pacis patulum fidei auditum. Antequam ingrederentur domum eius, antequam requiē offerret ingredientium pedibus pacem portantibus, meretrix erat, prostibulum dæmoniorum, lupanar idolorum. At vbi ingressi sunt, & eos recepit, iam pudica, iam vnius viri virgo casta, vna amica, vna columba, vna immaculata, vna perfecta est. *Luc. 10.* *2. Cor. 11. Cant. 6.*

De mendacio cū quo tamen illa iustificata est, et quòd ille Rex Hiericho diabolū, & quos ille misit ad Raab, persecutores præsignauerint Christianorum, & quòd Christianus in persequutione fugere licitum sit.

CAPVT XI.

Nvnciatumque est regi Hiericho, & dictū, Ecce viri ingressi sunt huc per noctem de filijs Israel, vt explorent terram. Misitque rex Hiericho ad Raab dicens: Educ viros qui venerunt ad te, & ingressi domū tuā. Exploratores quippe sunt, & omnem terram considerare venerunt.) Quæstionem facientibus de mendacio, & arbitrantibus culpa nō carere, quod mulier ista tollens viros, & abscondens eos: fateor (inquit) venerūt ad me, sed nesciebam vndè essent, cumque porta clauderetur in tenebris, & illi pariter exierunt, nescio quo abierunt, persequimini citò, & comprehendetis eos, primò illud respondendum est, quia & hoc mendacio iustificata est. Dicit enim Apostolus Iacobus: Similiter & Raab meretrix, nónne ex operibus iustificata est, suscipiens nuncios, & alia via eijciens? Planè illud nemini dubium est, quia ex mendacio, cuius diabolus pater est, nemo iustificari potest. Hæc autē ex hoc (vt iam dictum est, mendacio iustificata est. Igitur & hoc fidenter astruendum, quia nec mē *Iacob. 2.*

dacium

uacium dicendum est, quod contra veritatē dei non est, imò nec ad veritatem Dei pertinere potest quāuis veraciter, salua tamē charitati dici nō potest. Sed de hoc aliàs dictū est. Spiritualiter regi Hiericho nūciatū est, venisse ab
CAP. III. Iosue missos exploratores, quando principi huius mūdi diabolo, re ipsa cōpertū est, venisse contra principatū, & aereas potestates, regemq; tenebrarum à saluatore missos euangelij prædicatores. Tunc, inquā, hoc illi nunciatum est, quando de cordibus hominum, de templis vel simulachris gentiū illum eijci cœptum est. Misit ergo rex iste: rex, inquam, filiorum superbiæ, & rex Hiericho.i.stultitiæ. Qui sunt vel q fuerūt missi regis huius?
Iacob. 14. Primus Nero, regis diaboli lictor præcipuus. Deinde Domitianus. Deinde Traianus. Deinde cæteri oēs, hominum quidē principes, dæmonum aūt satellites: mundo quidem imperantes, diabolo autē parentes. Isti missi à rege suo, missi, inquam.i.inspirati à diabolo, dixerunt ad Raab, dixerunt ad ecclesiā, quæ toto iam orbe Romano diffusa, Christi Apostolos vna fidei domo susceperat. Educ viros qui venerunt ad te, & ingressi sunt domū tuam. Hoc dixerunt edictis nouis legibus, proscriptionib. gladijs, & varijs tormentorū generibus. Cùm enim modis omnib. persequendo & occidendo id agerent, vt Christi nomen, & Apostolorum eius fidem extirparent, viros educi cōpellebāt, qui venerant ad eam, & domū eius ingressi fuerant. At illa talibus nunquā assensum præbuit, imò & vbi vtrinq; seruare nequiuit, fidei margaritam abscondit, & suam potius vitā prodidit. Nō solum autē, sed & secundum historicū quoque mulieris huius exemplum vbicūq; causa vel ratio poposcit susceptos saluatoris missos per aliam viā fugituros emisit. Nec vero bellatorum fidissimi duces hoc modo gloriæ suæ crimen intulerunt, quoties persecutores astu fallando, de loco ad locū fugerunt. Nā vbi totam Christi familiā persecutor petit, & tanquā in totum ouile, lupus aut leo deseuit, ibi pastor non fugere abiectis armis, sed vsq; ad mortem stare, socius periculi, animā
Matth. 10. que suam pro ouibus dare debebit. Vbi verò solum pastorem latro aut carnifex petit,
2. Cor. 11. illic vtiliter fugæ præsidium quærit, secundū
Actor. 9. auctoritatem euangelicam. Cùm persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliā. Sic Paulus Damasci, vbi præpositus regis Arethæ custodiebat ciuitatem vt eum cōpræhēderet, quia solus quærebatur, à fratribus per murum volens submissus est in sporta, & sic euasit manus eius. Vbi vniuersalis persecutio sæuientis Neronis, tam pastoris eiusdem, quàm & ouium vitam quæsiuit, ibi nec fenestram, nec funem, nec sportam poposcit, sed libenter fuso sanguine in exemplum ouium pro saluatore occubuit.

De fide Raab, id est, Ecclesiæ, secundum mysterium, & de domo eius, & quid sit signum coccineum eius, & quid omnis cognatio eius.

CAPVT XII.

Necdum obdormierant, qui latebant, & eccè mulier ascendit ad eos, & ait: Noui quòd dominus tradiderit vobis terram. Etenim irruit in nos terror vester, & elāguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd siccauerit Dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando ingressi estis 2. Cor. 4.
ex Aegypto, & quæ feceritis duobus Amorræorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon & Og, quos interfecistis, &c. Sic hodie que mulier sapiēs ac prouida loquitur, sic omninò fidelis ecclesia nunc vsque & corde credit, & ore confitetur. Audiuimus, inquit, & credimus, propter quod & loquimur ait, ô sancti Apostoli, quòd ad vestrum introitum, quòd in diebus vestris, quando ad vitam introistis, spiritualem Pharaonē, id est, diabolum debellauerit, eumq; per aquas maris rubri, per sanguinem & aquam, quæ de latere suo profluxit in passione sua suffocauerit, & ita de Aegypto, ita de tenebris regni 1. Pet. 2.
eius vocati, in ammirabile lumē exiistis. Nūc ergo iurate mihi per dominum, vt quomodo ego feci vobiscum misericordiā, ita & vos faciatis. Ad hæc illi, innoxij erimus à iuramēto hoc, quo adiurasti nos, si ingredientibus nobis terrā, signum funiculus iste coccineus fuerit, & ligaueris eum in fenestra, per quam nos dimisisti, & patrem tuum ac matrem, fratresq; ac omnem cognationem tuam congregaueris in domum tuam. Qui ostium domus tuæ egressus fuerit, sanguis ipsius erit in caput eius, & nos erimus alieni. Loci huius memores psallimus regi nostro, psallimus sapienter saluatori nostro. Fundamēta eius in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Sequitur enim exponendo quæ nam gloriosa dicta illa sunt. Memor ero Raab, & Babylōis, scientib. me. Domus ergo Raab mysticè ipsa est Siō, cuius dominus portas diligit, ipsa est ciuitas Dei, de qua gloriosa dicta sunt: ciuitas, inquā.i. ecclesia dei digna memoria dei. Porrò fundamēta eius ipsi sunt exploratores, quos ipsa suscepit episcopi sunt, Apostoli, id est, quos illa abscōdit, quibus omninò tanquam fidei suæ fundamentis innititur, & dicit. Nūc ergo iurate mihi per dominum, vt quomodo ego feci vobiscū misericordiā, ita & vos mecum faciatis, vt eruatis animam meam de morte. Quod est dicere. Nunc ergo inuocate super me nomē domini, nomē patris, & filij, & spiritus S. vt in regeneratione cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, quādo sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel, saluetis meà damnatione æterna, & quomodo ego vos in mea tēporalia, sic vos me recipiatis in vestra æterna tabernacula. Innoxij inquiūt) erimus à iuramento hoc, quo adiurasti nos,
Matth. 19.
Luca 16.

si ingredientibus nobis terram, signum fuerit funiculus iste coccineus,&c. Postulauerat enim signum dicens: Detisq; mihi signum verum, vt saluetis patrem meum,& matrẽ, fratres,& sorores meas, & omnia quæ eorũ sunt,vt eruatis animas nostras de morte. Signum istud,funiculus iste coccineus in fenestra ligandus, titulus est passionis dominicæ inter oculos ecclesię iugiter pingendus:coccineus,inquam funiculus,sanguineũ est crucis signaculum,iugiter pinguendum in fronte eius. Quòd enim signum aliud benè sibi prouida postulat ecclesia? Itaq; innoxij (inquiunt) erimus à iuramento hoc.i.ea conditione libenter constringimur iuramẽto quo adiurasti nos,vt si ingredientibus nobis terram,si veniente ad iudicium saluatore,cùm omnib. senatoribus populi sui,apparuerit signum istud in te teneamur obnoxij iuramẽti & sponsionis nostræ,vt sit anima nostra ꝓ vobis in mortem, atq; ex debito misericordiam atq; veritatẽ faciamus in te. Nunc interim patrem tuum ac matrẽ, fratresq́; & omnem cognationẽ tuam cõgreges in domũ tuam,vt sit domus tua per fidem vna. Nam qui ostium domus tuæ egressus fuerit, quicũque semetipsum ab vnitate fidei præciderit, hæresesq́; ac schismata fecerit, sanguis ipsius erit in caput eius,& nos erimus alieni. Igitur hæc illa gloriosa sunt, quæ dicta sunt, de ciuitate dei,cõprobante te Iosue.i.saluatore dicta hæc,atq; dicẽte:Memor ero Raab & Babylonis scientibus me, subauditur,ita vt dicam ego Iosue. Sola Raab meretrix viuat cũ vniuersis qui cum ea in domo sunt? Sed qui nam sunt cognati illi, qui in domo ista sunt. Eccè,inqt,alienigenæ, & Tyrus,& populus Aethiopum,hi fuerunt illic. Tyrus angustia interpretatur. Ergo quicunq; à cultu dei alieni,quicũque angustiati à peccatis, quicunq; Aethiopes.i.denigrati in vitijs, veniendo in vnam domum cognati fiunt,& fratres sunt, & oẽs per vnum saluãtur funiculũ coccineũ per crucis & passionis Christi signaculum. (*Psal. 86.*)

Quemodo iuxta historiam comprobatum fit, quòd dictum est. Sicut fui cum Moyse, sic ero tecum, quid sit mysticè, quòd aqua Iordanis inferiores descenderunt, & superiores steterunt.

CAPVT XIII.

CAP. III. Igitur egressus est omnis popul⁹ de tabernaculis suis, vt transirent Iordanem,& sacerdotes qui portabant arcam fœderis, pergebant ante eum. Egresisq́ue Iordanem,& pedibus eorum tinctis in parte aquæ. Iordanis autẽ ripas alueí sui tempore messis imple uerat, steterunt aquæ descendentes in loco vno,& instar montis intumescentes, apparebant procul ab vrbe quæ vocatur Adon, vsque ad locum Sarthan. Quæ autem inferiores erant in mare solitudinis, quòd nunc vocatur mortuum: descenderunt, vsquequo omninò deficerent.) Iuxta literam si fortè quæras, quid intendens dixisset dominus, sic (*Iosue 3.*) ut fui cum Moyse, ita ero tecum. Itéq; Hodie incipiam exaltare te coram omni Israel, vt sciant quòd sicut cum Moyse fui, ita & te cum sim. Eccè habes, quia sicut fuit cũ Moyse, vt eleuante illo virgam suam super mare, auferret illud dominus, flante vento vehementi,& vrente tota nocte, & verteret in siccum, ac diuideretur aqua, ingresisq́ue filijs Israel per medium sicci maris, esset aqua quasi murus ad dexteram eorũ & leuam: ita & nunc eodem elemento diuina potentia suũ administerium vtens, ad ingressum Iosue diuidit Iordanem populo incedente,& sacerdotibus qui portabant arcam fœderis domini stantib. super siccam humum. Porro iuxta spiritum, eccè plusquam Moyses hic: eccè cum Iosue Dominus, plusquam cũ Moyse fuit. In quo: Videlicet in eo, quòd steterũt aquæ descendentes in vno loco, quæ autẽ inferiores erant (inquit) in mare solitudinis, quę nunc vocatur mortuum', descenderunt, vsquequo omninò deficerent. Aquæ inferiores veteris testamenti fuere iustificationes, de quibus Apostolus cùm dixisset: Quòd autẽ antiquatur & senescit propè interitũ est, continuò subiunxit. Habuit quidem & pri⁹ iustificationes culturę,& sanctũ seculare. Tabernaculũ eñ factum est primũ, &c. Aquæ verò descẽdẽtes & sequẽtes, euãgelica fides est, dei iustitia est. Descẽderunt aquæ inferiores in mare solitudinis, in mare mortuum,& omninò defecerũt, quia videlicet iustificationes carnis, iustificationes Iudeorũ, cũctę carnales cæremonię illorũ, quę neminẽ ad perfectum adduxerunt, tanquã aqua decurrẽs ad nihilũ deuenerunt: imò & ꝓ detrimento habendæ, & vt stercora arbitrandæ sunt. Ita in mare mortuũ descenderunt. Quę aũt sequũtur, descendentes & venientes de sursum aquę viuæ, aquę supernæ gratię. Descẽdentes, inq, de sursum à patre luminum, ecce in vno loco cõsistentes, instar montis intumuerũt, procul apparentes ab vrbe, quæ vocatur Adom, vsq; ad locũ Sarthan: Adõ rubra, Sarthan tribulatio eorũ interpretatur. Adom ergo.i. rubra ipsa est Hierusalẽ terra, vnde iuxta prophetã, tinctis vestib. venit formosus iste ver⁹ Iosue. Sarthã aũt.i. tribulatio eorũ, Romanum est imperiũ. à quo illa Hierusalẽ per miserandum, imò per meritũ tribulata & versa est excidium. Ab illa Hierusalẽ vsque ad Romanũ imperium, aquæ Iordanis descendentes,& instar montis intumescentes apparuerũt. Incipientes enim ab Hierusalem, vsq; in sinũ Romanæ vrbis deuenerunt dona domini, scilicet pœnitentia, & remissio peccatorũ. Igitur (vt prædictum est) plus cũ isto Iosue deus est, quã cũ Moyse fuit, altiusque hunc quã illum corã omni Israel principem & saluatorem exaltauit. (*Exod. 14.*) (*Hebr. 8.*) (*Hebr. 9.*) (*Psal. 57.*) (*Philip. 3.*) (*Esa. 63.*)

De duodecim lapidibus, à Iordanis alueo sublatis, alijsq́ue totidem in medio Iordanis positis, quòd prophetarum & Apostolorum typus fuerit.

CAPVT

CAPVT XIIII.

CAPVT IIII. Fecerunt filij Israel sicut eis præcepit Iosue, portantes de medio Iordanis alueo, duodecim lapides, vt ei dñs imperarat, iuxta numerum filiorũ Israel, vsq; ad locũ in quo castrametati sunt, ibiq; posuerunt eos. Alios quoq; lapides duodecim, posuit Iosue in medio Iordanis alueo, vbi steterunt sacerdotes qui portabant arcam fœderis, & sunt ibi vsque in præsentem diem.) Lapides isti pro vtilis memoriæ fundamentis, quibusdam poni iussi sunt. Cur enim sic à dñō præceptum, CAP. V. & sic est factum? (Quando (inquit) interrogauerint vos filij vestri cras dicentes, quid sibi volunt isti lapides? Respondebitis eis. Defecerunt aquæ Iordanis ante arcam fœderis Dñi Dei nostri, cũ transiret eum, idcircò positi sunt lapides isti in monumentũ filiorum Israel, vsque in æternum.) Nec verò hi qui in medio Iordanis alueo minus quã hi qui super aridã positi sunt durissimi lapides, vtpotè sub aquis nutriti, earumq; veteri vsu attriti tanti memoriam facti seruare, vel indicare potuerunt. Nam & si interdum crescentibus aquis subtecti latere potuerunt, semper tamẽ eorum offensione gurgites irritati, quod aquis profluentibus naturale est) fortius atque animosius inibi currendo scãdalũ suum nunquam occultum esse fiuerunt: Porrò spiritualiter nobis lapides viui, lapides magni, Apostoli & prophetæ sunt, qui fidem nostrã velut fundamentum portant, necessariamq; nobis factis & dictis operum domini memoriam semper suscitant. Vnde Apostolus. Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, domestici dei, superædificati super fundamentũ Apostolorum & prophetarum. Et prophetæ quidem, quia profundiora vel obscuriora sacramenta cõtinent, quasi in medio Iordanis alueo sub aquis latent. Apostoli verò, quia nuda & aperta facie saluatoris opera testantur, quasi in Galgala positi, quod interpretatur reuelatio, semper Ephes. 2. sub diuo conspectibus omnium patent. Vtrobiq; magnum & euidens testimoniũ, credulis gentib sine Iudæis bonum & iucundũ incredulis triste atq; pauendum.

De causa circumcisionis, & quid impedire potuerit, vt per quadraginta annos itineris populus qui natus est, circumcisus non fuerit.

CAPVT XV.

CAP. V. EO tempore ait Dominus ad Iosue: Fac tibi cultros lapideos, & circuncide secundò filios Israel. Fecit quod iusserat dominus, & circuncidit filios Israel in colle præputiorum. Hæc autem causa est secundæ circuncisionis. Omnis populus qui egressus est ex Aegypto generis masculini, vniuersi viri bellatores mortui sunt in deserto, per lõgissimos viæ circuitus, qui omnes circuncisi erant. Populus autem qui natus est in deserto per quadraginta annos itineris latissimæ solitudinis incircuncisus fuit, donec consumarẽtur qui non audierant vocẽ Domini.) Est quod hoc loco rectè quæri debeat. Certè Moyses nescire non poterat quod scripserat, scilicet dixisse Deũ ad Abrahã: Masculus cuius præputij Gen. 17. caro circuncisa non fuerit, delebitur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. De quo videlicet circuncisionis remedio quã necessarium ante Christi aduentum fuerit, vel qua ratione vsq; ad eundem aduentum eius celebrari, postea verò iã cessare debuerit, suo loco iam dictum est. Quomodo ergo tanto tẽpore. s. per quadraginta annos populũ q natus est in deserto, incircũcisum esse sustinuit, præsertim cùm in tantã multitudine innumerabiles paruuli mori potuerint, & ita quia nõ erãt circuncisi, periere de populis suis. Quid tandẽ dicemus, vt negligentia tã dura Moysen, sanctum ducẽ populi ac principẽ, excusatum habeamus? An fortè illud affirmare licebit, q inter cætera mirabilia dei mirabiliter & hoc fieri potuerit, vt de filijs qui in locum successerunt patrũm circuncisorũ, nemo moreretur, per XL. annos latissimæ solitudinis? Dicit enim Moyses his: Adduxit vós dñs quadraginta annos per desertum, nõ sunt attrita vestimẽta vestra, nec Deut. 29. calciamenta pedum vestrorum vetustate cõsumpta sunt. Si illud curare dignatus est, vt vestimenta nõ attererẽtur, neq; calciamenta pedum illorum vetustate consumerentur, quanto magis illud curasse credendus est, vt nemo illorum immatura morte moreretur? Alioquin quomodo stabit quod idẽ in Cantico dicit: Circunduxit eum, & docuit, & cu-Deut. 32. stodiuit quasi pupillam oculi sui?

Attamẽ vel in eo præuaricatio fuit, quòd non in tempore fuere circuncisi. Dixerat e-Gen. 17. nim dominus in prima circũcisione, id est, vbi primò circuncisionis ritũ instituit. Infans octo dierum circuncidetur in vobis. Quem ergo scriptura culpare putabitur, dicendo: Horum filij in locum successerunt patrum, & circuncisi sunt ab Iosue, quia sicut nati fuerant, in præputio erãt, nec eos in via aliquis circunciderat. An fortè non ipsum Moysen, sed patres eorum rebelles incredulos videlicet, quòd propter dilationẽ annorum quadraginta semetipsos rebelli impatientia dissecantes, & mandatis Domini amplius aduersantes, nõ saltem suos circũcidere voluerint filios? Dicit enim illis per prophetã: Nunquid Amos 5. hostias aut sacrificium obtulistis mihi in deserto XL. annis domus Israel? Subauditur, non, sed diabolis vestris. Sequitur enim. Et portastis tabernaculum Moloch vestro, & imaginem idolorum vestrorum, sydus dei vestri quæ fecistis vobis. Qui ergo nõ deo, sed idolis suis hostias aut sacrificium obtulerunt, quid mirum, si nec filios suos circunciderunt? Igitur vbi nunc ait, qa sicut nati fuerãt, in præputio erat: nec eos in via aliquis circũciderat, subaudiendum est, non Moysi negligentia, sed patrum rebellium pertinacia. Et

cia. Et hæc, inquit, causa est secundæ circuncisionis, id est, secundæ imperãdæ vel instruẽdæ circuncisionis. Primo namq; imperio tradita fuit Abrahæ, secundo nũc imperatur Iosue. Valet aũt dictio hęc ad commendationẽ circuncisionis, quòd videlicet seriò tenenda tunc fuerit, quàm & semel dominus tradiderit, & abolitam iterum sanctione sua firmauerit.

Quòd spiritualiter nobis secunda circuncisio futura, sit resurrectio carnis. Prima autem nunc fiat in baptismo Christi, & quòd culter lapideus Christus sit.

CAPVT XVI.

Porrò spiritualiter nobis secundæ circuncisionis talis itidem est causa. Secundæ, inquam, credendo namque in Christum, & baptizati, prima circuncisione sumus circun-
Colloss. 2. cisi, testante Apost. cùm dicit: In Christo circuncisi estis circuncisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, in circuncisione Christi, consepulti in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis. Quod & ipsum in Euangelio Christi non sine legis & prophetarum testimonio dixit. Nam lex di-
Deut. 30. cit. Circuncidet dominus deus tuus cor tuũ, & cor seminis tui, vt diligas Dominum deũ tuũ in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt possis viuere. Et propheta dicit. Circunci dimini Domino, & auferte præputia cordiũ vestrorum, viri Iuda, & habitatores Hieru-
Hier. 4. salem. Prima itaq; circuncisione circuncisi sumus, & prima resurrectiõe resurreximus, consepulti Christo in baptismo, & expoliati in operibus carnis, in quo & resurrexistis (inquit) per fidem Dei. Talis igitur (vt prædictũ est) nobis secundæ circuncisionis causa est. Nos oẽs populus acquisitionis, qui sub gratia Christi nati, imò renati sumus, per hoc omne tempus itineris latissimæ solitudinis, id est, vitæ præsentis seculi, prima quidem circuncisione (de qua iam dictum est) circuncisi, sed secunda circuncisione necdum circuncisi sumus, quia videlicet spiritu mentis nostræ renouati quidẽ sumus, sed corpore vel carne vetusti adhuc sumus, & quotidie veterascimus. i. corruptibiles adhuc & mortales sumus, & viuendo quotidie magis ac magis
Rom. 3. ad mortem proficiscimur. Vnde idem Apostolus: Corpus quidem, inquit, mortuum est propter peccatũ, spiritus verò viuit propter iustificationẽ. Ait igitur dominus ad Iosue: ait, inquam, dominus Deus pater ad saluatorem nostrum in illa (de qua dictum est) eiusdem resurrectione. Fac tibi cultros lapideos, & cicuncide secundò filios Israel. Faciet saluator quod iussum est, & circũcidet filios Israel in colle præputiorum, id est, in resurrectione mortuorũ. Canente namq; tuba, mortui resurgent incorrupti, & nos (inquit A-
1. Cor. 15. postolus. immutabimur. Omnes enim, inquit, resurgemus, sed nõ oẽs immutabimur. Et exponens quid sit immutari, oportet enim, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Hac vtique immutatione non omnes immutabimur, soli namq; electi ad impassibilitatem resurgemus. Culter lapideus, quo iam semel circuncisi prima resurrectione resureximus, ac secundò circuncidendi circuncisione secunda. i. carnis resurrectione resurrecturi sumus, sermo Dei est, sermo, in quam, Dei viuus & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, cuius virtute resurge- Hebr. 4.
mus, cuius efficacia cuncta corruptione expoliabimur. Ergo culter lapideus Christus est: nam sermo Dei Christus. Christus autẽ ipse lapis vel petra dictus est.

Quòd filij Israel terram promissionis ingressi, manna defecit, quid mysticè significet.

CAPVT XVII.

Defecitque manna, postquam comederunt de frugibus terræ, nec vsi sunt vltra illo cibo filij Israel, sed comederũt de frugibus anni præsentis terræ Chanaan.) Manna quo in deserto præsentis seculi pascimur, donec ad beatam perueniamus patriam, vbi in conspectu vel præsentia Dei epulabimur & exultabimus, atq; in lætitia delectabimur, verbum dei est, scriptura sancta est. Quod breuiter innuens Moyses, cùm dixisset: Afflixit te dominus penuria, & dedit tibi cibũ Deut. 8.
manna, quem ignorabas tu & patres tui, continuò subiunxit: Vt ostẽderet tibi ꝙ non in solo pane viuat homo, sed in omni verbo ꝙ progreditur de ore Dei. Hoc manna, hunc panem angelorum vt manducaret homo, semel quidem Deus portas cæli aperuit, vt in terram nostram illud carnem factum mitteret, & solis angelis hactenus vsitatum, nobis quoq; paruulis, ac pene edentulis, manducabilẽ faceret. Vnde & dicit: Ego sum panis vi- Ioan. 6.
uus, qui de cælo descendi, &c. Cæterùm & quotiens Apostolorum, & prophetarum siue etiam doctorum spiritus S. ora aperit, ad 1. Cor. 5.
prædicandum salutis verbum, ad reuelanda mysteria scripturarũ, portas cæli aperit Dñs, & pluit nobis manna ad manducandũ. Quã diu per hoc desertum huius seculi incedimus, quam diu per fidem & non per speciem ambulamus, nimirum istis alimentis indigemus. Pascimur mente legendo, vel audiendo verbum Dei, pascimur & ore manducando de mensa Domini panem vitæ æternæ, & bibendo calicem salutis perpetuæ. At vbi ve- Psal. 83.
nerimus ad illam terrã viuentiũ, in illam beatam Syon, vbi in sua specie videbitur Deus deorum, neq; verbo doctrinæ indigebimus, neq; in istis speciebus panis & vini, sed in ꝓpria substantia videndo panem angelorum manducabimus. Igitur postquam comederunt fruges terræ, defecit manna, quia videlicet postquam venerit quod perfectum est, 1. Cor. 13.
euacuabitur quod ex parte est.

Quòd qui Moysi in flamma ignis, ipse gladium tenẽs Iosue apparuit, quid mysticè significet.

CAPVT

CAPVT XVIII.

CVm autem esset Iosue in agro vrbis Hiericho, leuauit oculos suos, & vidit virũ stantem contra se & euaginantẽ gladiũ tenentem. Perrexitq; ad eum & ait: Noster es, an aduersariorum? Qui ait: Nequaquã. Sed sum

CAP. VI. princeps exercitus dñi, & nũc venio.) Iuxta historiam, quemadmodũ trãsitus Iordanis, ita & hoc ad illud promissum pertinet, quod dictum est, sicut fui cũ Moyse, ita ero tecum. Ac deinceps: Hodie incipiam exaltare te coram omni Israel, vt sciãt sicut fui cum Moyse, ita & tecum sum. Moysi nanq; apparuit dñs in flamma ignis de medio Rubi: huic autẽ tanq̃ vir præliator stans, & euaginatũ gladium tenens, vnicuiq; iuxta rerum sequentium proprietatẽ figuras vel formas competentes præostendens, illi videlicet splendida facturo miracula, ignis apparuit, vt iam dictũ est: Vidi, inquiens, afflictionẽ populi mei in Aegypto, & clamorẽ eius audiui, & descẽdi liberare eum, huic mox cruenta bella facturo, euaginatũ gladiũ tenens apparet: princeps, inquiens, ego sum exercitus dñi, & nũc

Exod. 3. venio. Vtriq; magnum cõmendans humilitatis præsidium, sine qua nunquam acceditur ad dominũ, tam huic quã illi. (Solue (inquit) calciamentũ tuum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, sanctus est.) Sed iam, vt cœptũ prosequamur mysteriũ, illic primus, hic secundus saluatoris nostri figuratur aduentus. Secundò nanq; filijs Israel circuncisis adest, euaginatũ tenens gladium, princeps exercitus domini, quia videlicet nobis secunda.i. corporum resurrectione immutatis, iudiciũ arripiet manus Domini, iudex (inquã) viuorum & mortuorum apparebit Christus Filius Dei. Qui & in Cantico Deut. de hoc ipso gladio suo dicit: Si acuero vt fulgur gladium meũ, & arripuerit iudiciũ manus mea, reddam vltionẽ hostib. meis. Nec verò solus ipse princeps exercitus domini, sed & ipsi, cũ

Deut. 32.

Psal. 49. quib. ad iudiciũ veniet, seniores populi sui, iudiciarios habebunt gladios in manib. suis. Vnde & Psalmista canit: Exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. Nationes ipsæ in quibus vindicta facienda est, vel populi in quibus faciendæ sunt increpationes, per vrbem Hiericho figuratur, de qua & protinus subditur.

Quid sit mysticè clausam Hiericho, singulis diebus semel, septimo autem die circuire septies, & quod illa ciuitas tubis concrepantibus funditus corruit.

CAPVT XIX.

CAP. VI. HIericho autem clausa erat, atq; timore filiorum Israel munita, & nullus egredi audebat aut ingredi. Dixitq; Dominus ad Iosue: Ecce dedi in manu tua Hiericho, & regem eius, omnesque fortes viros. Circuite vrbem cuncti bellatores semel per diem. Sic facietis sex diebus, septimo autem die, sacerdotes tollant septem buccinas, quarum vsus in iubileo, & præcedant arcam fœderis, septiesque circuibitis ciuitatem, & cætera.) Magnum & pulchrum mysterium, magnũ & tremendum in mysterio mundi huius iudicium. (Cùm (inquit) insonuerit vox tubæ longior atq; concisior, & in auribus vestris increpuerit, cõclamabit omnis populus vociferatione maxima & muri funditus corruent ciuitatis. Ita factum: Postquam in aures multitudinis vox sonitusq; increpuit, muri illicò corruerũt, & ascẽdit vnusquisq; per locum qui contra se erat.) Hiericho præsenti loco mysticè ciuitas diaboli est, ciuitati dei viuentis Hierusalem, semper inimica, quam & Babylonem nuncupare sancta consueuit scriptura, vt in Psalmo superius memorato: Memor ero Raab & Babylonis. Psal. 86.
Raab videlicet in bono, Babylonis autem in malo ipsius memor ero. Raab (inquam) vt sola viuat cum vniuersis, qui cũ ea per fidem in domo sunt Babylonis autem in malo ipsius, scilicet vt muri eius funditus corruant, sitq; ipsa anathema, & omnia quæ in ea sunt. Quare aũt sex dieb. circuire oportet ciuitatẽ semel per diem, septimo autẽ die septies? Videlicet quia ciuitas diaboli, & pro creatura mundi, vnde & creatorem cognoscere potuit, & pro aduentu filij Dei, quem non recipit, iudicanda est. Circuitus sex dierum, senariæ significat creaturę iudicium. Sex enim diebus cuncta hæc creata sunt. Apostolus Rom. 1.
autem cùm dixisset, quia quod notum Deo est, manifestum est in illis, deus enim illis manifestauit, continuò subiunxit: Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Sempiterna quoq; virtus eius & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles, quia cùm cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, & cætera. Igitur sex diebus semel per singulos dies ciuitas inimica circumeunda est, quia pro intellecta creatura mundi impietas hominum, qui non probauerunt deũ habere in notitia iudicanda est. Septimo autem, id multò maximè, & per omnem modum amplius, pro aduentu filij Dei iudicandi sunt, quia nõ receperunt eum. Nũquid enim non audierunt. Et quidem in omnẽ terram exiuit sonus eorum, &c. Audierunt cælis enarrantibus, & viderunt in sole positũ tabernaculum eius, nec est qui se abscondat à calore eius. Hoc tã mirabiliter quã veraciter dictum, quia videlicet nõ magis eos latuit filij dei aduentus, quàm sol iste qui ab omnib. videtur. Pro hoc (inquam) amplius iudicandi sunt, & pro hoc multò maximè inexcusabiles erunt. Igitur & hoc rectè dictum vel factum est, vt cum singulis cæterorũ dierũ semel, septimo die ciuitas circuiretur septies. Septimus nãq; dies, in quo requieuit deus ab omni opere suo quod patrârat, sicut latius in exordijs huius operis diximus, ipse est filius dei, cuius illis aduentus ad iudicium est.

Rom. 10. Psal. 18.

Itaque

Itaque & rex ciuitatis diabolus, videntibus cunctis, præcipitabitur, & muri eius corruent funditus, flentibus, sicut plenius in Apocalypsi habemus & plangentibus omnib. qui cũ illa fornicati sunt, ac dicentibus: Væ væ ciuitas illa magna Babylõ, ciuitas illa fortis, quoniam vna hora venit iudicium tuum. Itemque secundo: Væ væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byssino, & purpura, & cocco, & deaurata est auro, & lapide pretioso, & margaritis, quoniã vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ. Ac deinceps tertio: Væ væ ciuitas magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habẽt naues in mari de pretijs eius, quoniam vna hora desolata est.

Apoca. 18.

Quòd Iosue contemplatione iudicij diuini vrbem anathematizauerit, & eum maledixerit, qui muros eius restitueret.

CAPVT XX.

IN tempore illo imprecatus est Iosue, dicens: Maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit & ædificauerit ciuitatem Hiericho. In primogenito suo fundamenta illius faciat, in nouissimo liberorum ponat portas eius.) Duo dixit: Primò, itaq; ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt. Deinde maledictus vir coram domino, qui suscitauerit ciuitatem Hiericho. Duo, inquam, dixit, & neutrum in amaritudine furoris, sed ex proprij motu animi, sed diuini cõtemplatione iudicij, ciuitatem peccatricem deoque odibilem condemnauit. Denique sententia eius vtrobiq; diuinum testimonium e uestigio subsecutum est. Nam vt taceã, quod muri solo dei nutu, & sine manu hominis funditus corruerunt, Achar filius Charmu filij Zaddi, filij Zare de tribu Iuda, tollendo aliquid de anathemate. turbauit omnẽ Israel, Domino terribiliter inclamante. Anathema in medio tui Israel. Non poteris stare corã hostibus tuis, donec deleatur ex te, qui hoc contaminatus est scelere. Item qui suscitauit & ædificauit ciuitatem Hiericho, ipse iuxta q̃ imprecatus est Iosue in primogenito suo fundamenta illius iecit, & in nouissimo liberorum posuit portas eius. Sic enim habemus in lib. Reg. tertio: In diebus Achab ædificauit Ahiel de Bethel Hiericho, in Abiram primitiuo suo fundauit eam, & in Segub nouissimo suo posuit portas eius, iuxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Iosue filij Nun. Sanè quod dictum est: In primitiuo suo fundauit eam, & in nouissimo suo posuit portas eius, idem est ac si diceretur: Quãdo fundamẽta eius iecit, statim mortuus est filius eius primogenitus, & deinceps inter ædificandum paulatim secundum ordinem natiuitatis decedentibus filijs omnibus, vbi (quod nouissimum erat operis) posuit portas eius, mortuus est filius eius nouissimus: mira ambitione pertinaciã sulciente, vt ambiendo conditoris nomen, totum cum effectu perderet genitoris honorem.

Iosue 7.

3. Reg. 16.

Quòd in vindicta quæ facta est in Israel propter anathema quod furatus est Achar, exemplum sancitum sit contra auaritiam.

CAPVT XXI.

QVare autem tanta seueritate cælestis iudicij in eos vindicatum est, nisi vt venturis seculis metus eorum exemplo sanciretur? Futurum quippe erat quod hodie videmus) vt scilicet falsorum fratrum auaritia simul & ambitione, non modicè Ecclesia dei turbaretur. Quid enim? Nónne omnes qui in Christo Iesu baptizati sumus, Hiericho, id est, mundum hunc anathematizauimus, abrenunciando diabolo, & omnibus pompis eius? Eccè autem de nobis exierunt, quàm plurimi imitatores Achar de tribu Iuda, qui videlicet fidem profitentes catholicã, quod est esse vel dici de tribu Iuda (Iuda quippe confessio interpretatur) tulerunt de isto anathemate, & furati sunt atque mentiti, & absconderunt, atque inter vasa sua reposuerũt. Dum enim sub specie pietatis, pulchri incedentes atq; religiosi, auaritiæ student, quæ est simulachrorum seruitus, & cuncta malitiæ spiritualis faciunt venalia, quid aliud quã anathema furantur, & mentiuntur, & abscõdunt inter vasa sua, imò inter conscientias suas. Hãc malitię radicẽ, & huius fellis amaritudinẽ, primũ in Symone mago per os beati Petri Apostoli, vniuersa Christi Ecclesia terribiliter anathematizat, & hæreticam esse hydriam indicat. Nõ ergo (inquit dominus) poterit Israel stare ante hostes suos, eosq; fugiet, quia pollutus est anathemate. Vbi enim in sacerdotibus, vel eis qui præsunt, auaritia regnat, & principatũ obtinet pecunia, hi qui sunt Israel arma virtutum contra vitia tenentes, & prout oportet arguere, obsecrare volentes, stare non possunt contra hostes liberè repugnantes, quippe quos pecunia tuetur, vt de vitijs suis aliquando non saltẽ impunè arguantur. Vnde & apud Euangelistã Matthæum. Pulchro mysterio dictum tenemus, quia cùm Dominus noster facto de funibus flagello, vendentes & ementes de templo eiecisset, tunc demum accesserunt cæci, & claudi ad eum in templo, & curauit eos. Non prius cæcos & claudos curauit, quam illos latrocinantes de spelunca eiecit, quia videlicet non vitia curari, nec virtutes possunt illustrari, nisi prius Mammon de cordibus sacerdotum, aut ipsi sacerdotes cum illo deo suo de templo dei fuerint eiecti. Hoc (inquã) futurum erat, & idcircò vtiliter præmonstrã dum erat in illo vno Achar, qualis vel quanta secundum nomen eius, quod interpretatur tumultus vel turbator, cunctis imitatoribus eius turbatio vel pœna sit reposita. Rectè igitur seuerè, & sine vlla venia pro tali in illum furto vindicatum est, lapidante illum omni Israel, & omnia quæ illius erant igne sunt consumpta, præloquente Iosua, ac dicẽte, quia turbasti nos, turbet te Dominus in die hac.

Ephe. 5.

2. Tim. 4.

Matth. 21.

die hac. Quamuis enim illo dicente: Fili mi da gloriam domino Deo Israel,confitere, & indica mihi quid feceris, & ne abscondas:ille confitendo responderit,verè ego peccaui domino Deo Israel,& sic & sic feci, non tamen vllam mereri veniam debuit, quia videlicet confessio nimium tarda fuit. Antè enim turbatus est Israel, quàm ille reatum agnosceret & antè sors veridica Deo auctore prodidit personam,quàm ipse culpam.

Iosue 7.

Quare domum sententia fuerit, vt cuncti reges cōtra Israel pugnarent,& pugnando caderent,& quod illa cedes,& sole stante prolongata dies, longum iudicij diem significet.

CAPVT XXII.

CAP. X. Qvibus auditis,cuncti reges trans Iordanem, qui versabantur in montanis, & campestribus, in maritimis, ac littore maris magni, hi quoq; qui habitabant iuxta Libanum, Aetheus,& Amorrhæus,& Chananæus,Pherezeus,& Aeueus,& Iebusæus congregati sunt pariter, vt pugnarent contra Iosue & Israel,& vno animo,eademque sententia, &cætera.)Omnes peccato suo duce congregati sunt,vt perirent, quia videlicet domini sententię fuerat, vt indurarentur corda eorum,& pugnarent contra Israel,& caderent, & non mererentur vllam clementiam. Quare autem hoc domini sententiæ fuit? Videlicet quia tam pessimi erant, tamque peccatores,vt ipsa eos terra meritò euomeret. Cum enim dixisset,qui cū iumento & pecore coierit,morte moriatur:mulier quæ succubuerit cuilibet iumēto, simul interficietur cum eo: cum(inquam) hęc & his similia dixisset,subsecutus ait:ne & vos euomat terra, quam intraturi estis, & habitaturi. Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulsurus sum ante vos.Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus sum eas. Iustè ergo domini sententiæ fuerat,vt indurarentur corda eorū,& pugnarent,& non mererentur vllam clemētiam,sicut pręceperat dominus Moysi.Quid enim præceperat dominus Moysi?Si quādo, (inquit)accesseris ad expugnandam ciuitatē, offere ei primo pacem. Sin autem fœdus inire noluerint, & cætera. Ac deinceps: De his autem ciuitatibus quæ dabuntur tibi, nullū omninò permittes viuere, sed interficies in ore gladij,Aetheum videlicet,Amorrhęum, & Chananæum,Pherezeum, & Aeueum, & Iebusæum,sicut præcepit dominus Deus tuus,ne fortè doceant vos facere cunctas abominationes, quas ipsi operati sunt dijs suis,& peccetis in dominum Deum vestrum. Parum autem erat apud homines, tantum victorem,qui nec mortuis parceret, sed mortuorum quoque colla pedibus calcari præciperet,mortuosque patibulis affigeret, de crudelitate excusari prædicto testimonio, vel præcepto legis, nisi etiam defenderetur in præsentiarum nouo & inaudito miraculo iusti Dei.(Cum(inquit)fugerent filios Israel,

Leuit.17.

Deut.10.

CAP. X.

& essent in descensu Betheron, dominus misit super eos lapides magnos de cælo, vsq; ad Azeca & Maceca,& mortui sunt multò plures lapidibus grandinis, quam quos gladio percusserant filij Israel. Tunc locutus est Iosue domino in die qua tradidit Amorrhęum in conspectu filiorum Israel,dixitque coram eis:Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Ahialon.Stetit itaq; sol in medio cæli,& non festinauit occumbere spacio vnius diei. Non fuit antea & postea tam longa dies, obediente domino voci hominis,& pugnante pro Israel.) Quid igitur in omnib. his,nisi futuri vniuersalis iudicij iusti figura vel documentum est,quando is qui in multitudine misericordiæ iudicandus aduenit,in fortitudine iustitiæ gladium (vt supra significatum est)euaginatum tenens, iudicaturus adueniet?Tunc profectò sole stante, & non festinante occumbere, longus dies erit, donec se gens vlciscatur de inimicis suis.(Nonne,inquit,scriptum est hoc in libro iustorū?) Quo in libro iustorum, nisi in vniuersitate sanctarum & veridicarum scripturarum? Vniuersitas quippe illarum, diem illum tremendis declamat præconijs, diem longum, diem magnum,diem amarum.Iuxtà est (inquit Propheta) dies domini magnus, iuxtà est & velox nimis. Vox diei domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies iræ dies illa,dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris. Verè longus, verè magnus dies,cuius magnitudinem tot vocibus, tantis declamationib. explicare Propheta non valet. *Sopho.1.*

Pro eo quod eiectis gentibus, Iosue terram in funiculo distributionis forte diuisit,id significari,quod mansiones in domo patris,gratia Dei distribuuntur, & non ex meritis.

CAPVT XXIII.

ET dixit dominus ad Iosue: Senuisti & longæuus es,terraque latissima derelicta est, quæ necdum forte diuisa est, &c.) Quoniam & hoc ab imperio domini procedit, vt non hominum arbitrio sed occulto sortis iudicio tribubus Israel diuideretur terra repromissionis, ne hoc quidem à mysterio vacare credendum est. Quid enim est, quod eiectis à facie eorum gentibus, sicut & psalmista canit:Sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis,nisi quòd beata patria, de qua superbientes eiecti sunt apostatæ angeli,cunctæ mansiones illæ quæ multæ sunt in domo patris, gratia Dei distribuuntur, & non ex meritis.Dei enim donum est, & non ex nobis(inquit Apostolus) vt nequis glorietur. Rectè igitur forte, in qua non hominis electio, sed occulta die cuncta agit dispositio, terra illa diuisa est:quia videlicet,gratia Dei, quam nulla præcesserunt merita, nostra terra viuentium speranda nobis & possidenda

CA.XIII.

Psalm. 77.

Ioan. 14.

Ephes.2.

est. Transeamus nunc ad librum Iudicum, & planam tritamque historiæ superficiem transilientes, in his duntaxat venerandum quæramus mysterium, vbi pro re vel tempore se exerit domini verbum, vbi ad eius dicitur vel agitur quid cæleste imperium.

Finis Commentariorum in Librum Iosue.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBRVM IVDICVM, COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

Quod duodecim sint Iudices vsque ad Samuel, vnde & liber Iudicum dictus est.

CAPVT I.

Post mortem Iosue consuluerunt filij Israel dominum, dicentes: Quis ascendet ante nos contra Chananæum & erit dux belli? Dixitque dominus: Iudas ascendet. Ecce terram in manu eius, & cætera.) Liber iste idcirco liber Iudicum appellatur, eo quod de illis conscriptus sit qui iudicauerunt Israel, antequam in gente illa regum nomen, vel regia potestas experetur. Fuerunt autem iudices numero duodecim. Primus, Othoniel filius Cenez frater Caleph. Secundus, Aoth filius Iera filij Gemini. Tertius Sengar filius Anath. Quartus, Barath filius Abinoen, decedes Nephtalim: Quintus, Gedeon filius Ioas. Sextus, Iair Galaadites. Septimus, Iepte Galaadites. Octauus, Abesam de Bethleem. Nonus, Abialon Zabulonites. Decimus, Abdon filius Hellel Pharathonites. Vndecimus, Samson. Duodecimus, Samuel. De primo horum Othoniel ita scriptura refert: Et clamauerunt filij Israel ad dominum, qui suscitauit eis saluatorem, Othoniel videlicet filium Cenez fratrem Caleph iuniorem. Fuitque in eo spiritus domini, & iudicauit Israel. Quoniam ergo nomine saluatoris & officio fungitur, & in eo fuit domini spiritus: recte spiritualia saluatoris nostri Christi filij Dei mysteria in persona eius requiruntur. Historia de illo talis est. *Infra 3.*

De Othoniel, & vxore eius Axa filia Caleph: quid sedens in Asino & suspirans allegoricè significet.

CAPVT II.

Dixitque Caleph: Qui percusserit Cariath Sepher & vastauerit eam: dabo ei Axam filiam meam vxorem. Cumque cœpisset eam Othoniel filius Cenez frater Caleph minor, dedit ei filiam suam coniugem. Quam pergentem in itinere monuit vir suus, vt peteret agrum à patre suo. Quæ cum suspirasset sedens in asino dixit ei Caleph: Quid habes? At illa respondit: Da mihi benedictionem. Quia terram arentem dedisti mihi, da & irriguam aquis. Dedit ergo ei Caleph irriguam superius & irriguam inferius.) Hæc ipsa per anticipationem in libro Iosue dicta sunt. *Iosue 15.* Porrò Othoniel siue vt verius iuxta beatum Hieronymum scribitur Athoniel, tempus eius Dei, vel responsio Dei interpretatur. Significat autem magnum iudicem, imò saluatorem Israel CHRISTVM DEI filium, cuius typus quo populum suum visitauit tempus Dei, cuius euangelium nimirum responsio Dei est. Axa verò siue vt verius legatur Axaf, medicamentum interpretatur: nam Axa in furibundam vertitur. Loci huius sacramentum duplex, id est, tam allegoricum quam morale est. Nam Othoniel, scilicet saluator noster & iudex, tunc Cariathsepher, id est, ciuitatem literarum percusit, quæ prius Dabir, id est, loquens siue loquela vocabatur, quando manifestata veritate euangelij: loquacem scribarum & pharisæorum synagogam in litera legis gloriantem redarguit. Nam eadem synagoga recte ciuitas literarum dicta est, cui primùm credita sunt eloquia Dei. *Rom. 3.* Dixit autem saluator iste scribis & pharisæis, dixit (inquam) & dictum opere compleuit: Amen dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. *Matt. 21.* Ita per ciuitatem literarum, id est, eos qui tulerunt clauim scientiæ, percusit atque damnauit, proposito sibi præmio, vt acciperet Axam coniugem, id est, nouam de gentibus ecclesiam. Cuius pater per fidem factus est Caleph, quod interpretatur quasi cor, scilicet Deus, qui nobis factus est quasi cor, dicendo: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. *Zacha. 1.* Hinc ipse qui factus est ei vir saluator mundi, suasit vt peteret à patre suo agrum Docuit enim ecclesiam suam orare & petere à Deo patre regnū cælorum. *Matt. 6.* Quæ cum suspirasset sedens in asino, dixit ei Caleph: Quid habes? Axa sedens *Luc. 11.* asino suspirat, quando conuersa ad Christum ecclesia, prima iam gratia, id est, peccatorum

catorum remißione percepta, secundum gratiam, id est, sancti spiritus illustrationem regni cælestis desideriū postulat. Vnde & protinus subditur. Da mihi (inquit) benedictionem. Quia terram arentem dedisti mihi, da & irriguam aquis. Terra namque arens est prima gratia remißionis peccatorum, quam in baptismo pariter omnes accipimus: irrigua verò aquis, cognitio vel desiderium cælestiū bonorum, quod in diuersis diuersa operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult.

De eadem re moraliter, quæ sententia Beati Gregorij est.

CAPVT III.

Caeterum & moraliter Axa super Asinū sedet, cum irrationabilibus carnis suæ motibus anima præsidet. Quæ suspirans, à patre terram irriguam petit, quia à creatore nostro cum magno gemitu quærēda est lachrymarum gratia. Sunt namq; nonnulli, qui iam in dono perceperūt, pro iustitia libere loqui, oppressa tueri, indigentibus possessa tribuere, ardorem fidei habere: sed adhuc gratiam lachrymarum non habent. Hi nimirum terram australem & arentem habent, sed adhuc irrigua indigent, quia in bonis operibus positi, in quibus magni atq; feruētes sunt, oportet ad minus vt aut timore supplicij, aut amore regni cælestis mala etiam quæ antea perpetrauerunt, deplorēt. Et licet in multis speciebus compunctio diuidatur, quando singulæ quæque à potentibus culpæ planguntur, vnde & voce quoque pœnitentium Hieremias ait: Diuisiones aquarū deduxit oculus meus: Principaliter tamen compunctionis genera duo sunt, quia Deum sitiens anima, prius timore compungitur, pòst amore. Prius enim in lachrimis se affligit, quia dum malorum suorum recolit pro his perpeti supplicia æterna pertimescit. At verò cum longa mœroris anxietate fuerit formido consumpta: quædā iam de præsumptione veritas nascitur, & in amore cælestium gaudiorum animus inflammatur. Et qui prius flebat, ne duceretur ad supplicium, postmodum amarißimè defleat, quia differtur à regno. Contemplatur enim mens, qui sint illi angelorum chori, quæ societas sanctorum spirituum, quæ maiestas æternæ visionis Dei, & amplius plangit, quia bonis perennib. deest, quæ flebat prius cum mala interna metuebat. Sicq; fit, vt perfecta compunctio formidinis tradat animum cōpunctioni dilectionis. Quod benè in hac sacra veraciq; historia, figurata narratione describitur. Quia ergo, vt dixi, duo sunt compunctionis genera, dedit ei pater suus irriguum superius, & irriguum inferius. Irriguum superius accipit anima, cùm sese in lachrimis cælestis regni desiderio affligit: Irriguum verò inferius accipit, cùm inferni supplicia flendo pertimescit. Et quidem prius irriguū inferius, ac post irriguū superius datur, sed quia compūctio amoris dignitate præeminet, necesse fuit, vt prius irriguū superius, & postmodum irriguū inferius cōmemorari debuisset.

CAPVT IIII.

Thren. 3.

De Barach et prophetissa Debbora vxore eius, et quod idem sit Lapidoth.

CAPVT IIII.

Qvartus iam nobis è iudicib. assumitur Barach. Nam in Aoth qui secundus est, mysterium requirere vel sacramentum, penè violentum est, quippe qui non tam diuino oraculo, quàm humano ductus ingenio, imò & dolo interfecit regem Moab, atq; idcirco non tam missus, quàm permissus dicatur à Deo, vt esset saluator. (Addiderunt(inquit) filij Israel facere malum in cōspectu domini, post mortem Aoth, & tradidit illos dominus in manu Iabin, regis Chanaan, qui regnauit in Asor. Habuitque ducem exercitus sui Sisaram, ipse autem habitabat in Aroseth gentium. Clamaueruntq; filij Israel ad dominum. Nongentos enim habebat falcatos currus, & viginti annos vehementer oppresserat eos. Erat autem Debbora prophetes vxor Lapidoth, quæ iudicabat populum in illo tēpore, & sedebat sub palma, quę nomine illius vocabatur, inter Rama, & Bethel, in monte Effraim. Ascendebantq; ad eam filij Israel in omne iudiciū. Quæ misit & vocauit Barach filium Abinoen de cædes Nephthalim.) Barach idē qui Lapidoth vir Debbore prophetes fuisse traditur. Interpretatur autem Lapidoth fulgur. Barach quoq; fulmē. Fulgur idcirco, quia antequam vlcisceretur Israel de Chananæis, quasi fulgur splendebat in populo, meritis scilicet & prærogatiuis operum: postquā verò vltus est Israel de Chananæis, fulmen. i. percutiens vocatus est. Plana historia est. Cāticum ergo eorum primò breuiter percurrentes, tunc demū pulchrum perstringamus mysterium, quod intrinsecus latet.

Cantici illorum tractatus ex B. Hieron. literaliter.

CAPVT V.

Domine cùm exires de Seir, & transires per Edom, terra mota est, cæliq; ac nubes distillauerunt aquis.) Exisse dominus de Seyr dicitur, & transisse per Edom, eo quòd Idumæis legem suam recipere nolentibus in monte Synai legem Israel dederit. Terra mota est, cæli ac nubes distillauerunt aquis. Terræ motus montis Syna describitur. Et quòd dixit, celi ac nubes distillauerūt aquis, ad præsentiam domini cæli, quasi quodam pauore sudorem emittentes, aquis distillasse dicuntur. Similiter & (Montes fluxerunt à facie domini:) Quod verò sequitur. (Et Synai à facie domini Dei Israel.) Subaudiendum est contremuit & fumauit. (In dieb. Samgar filij Arath in diebus Iahel quieuerunt semitæ, & qui ingrediebantur, ambulauerunt per calles deuios.) Quieuisse dicuntur semitę, quia tempore Samgar ducis Israel, præoccupatæ erāt semitæ ab inimicis Israel, & non andebant in domum domini liberè orandi gratia ascendere, sed qui ingrediebantur per eas, timore

inimicorũ latenter, & per calles deuios ascen
debant. De quibus inimicis nõ plenè eos Sam
gar liberasse dicitur. Quod verò interponi-
tur, paulò superius in diebus Iahel, intelligẽ
dum est, quia interẽpto Sysara à Iahel, aper-
tæ sunt viæ, & absq; vllo timore ibant in do-
mum domini, qui antea per calles deuios il-
luc gradiebantur, & quod Iahel aut Debbo-
ram hic ponitur, humilitatis causa hoc Deb-
bora fecisse dicitur, eo quod Iahel vxor A-
ber Cynei Syraram interfecerit. (Cessauerũt
fortes in Israel, quieuerunt donec surgeret
Debbora, surgeret mater in Israel.) Fortes
hic doctores & prædicatores legis dicit, qui
quieuisse, id est, non fuisse dicũtur, donec sur
geret Debbora, quæ Israel & prędicatione &
exhortatione doceret, & concilio ab hostib⁹
liberaret. Hos etiam fortes in superiorib. ad
dominum secum benedicendum, eadẽ Deb-
bora verbis his prouocat, dicens: Qui spontè
obtulistis animas vestras de Israel ad pericu-
lũ, benedicite domino. Hi fortes. i. doctores
obtulisse dicuntur suas animas ad periculũ. i.
legi Dei & seruituti eius se subdidisse, & die
noctuq; in meditationibus corpus animam-
que macerasse. (Noua bella elegit dominus,
& portas hostium iste subuertit.) Quomodo
vel in quo noua bella? Sequitur continuò, &
interrogando dicit: (Clypeus & hasta si appa
ruerunt in quadraginta millibus Israel?) sub-
auditur nõ. Hęc enim verior lectio, veriorq;
sensus est, licet in plerisq; codicibus, detracta
dictiũcula si, affirmatiuè soleat legi, qđ scri-
ptorum vitio inoleuit. Quod dicit clypeus &
hasta, intelligendum est hoc quasi iureiuran
do dixisse, quòd in quadraginta milibus, nec
clypeus nec hasta inueniri posset. Idcirco
Deus noua bella elegisse dicitur, & portas ho
stium subuertisse, eo quòd de inermibus for
tes & victoriosos fecerit. Quòd verò Israel
armis expoliati fuissent, à Iabin rege Chana-
an, in superiorib. declaratur, vbi dicitur: Cla-
mauerunt filij Israel ad dominũ, nongentos
enim falcatos habebat currus, & per viginti
annos vehementer oppresserat eos. Vehemẽ
ter & fortiter oppressit eos, quia armis expo-
Capit. 4. liasse dicitur, sicut in lib. Samuelis scribitur:
Cumq; venisset dies prælij, non est inuentus
ensis & lancea totius populi, qui erant cum
Saul & Ionatha, excepto Saul & Ionatha filio
1. Reg. 13. eius. (Cor meũ diligit principes Israel.) Sciẽ-
dum, quod in Hebræo non principes, sed do
ctores legitur. Hoc Debbora in persona Dei
loquitur, quod De⁹ diligat doctores legi Dei
studentes, de quibus dicitur subiungendo.
(Qui propria voluntate obtulistis vos discri
mini) in populo benedicite domino.) De qui-
bus etiam iam superius dictum est in eo loco
vbi ait: Qui sponte obtulistis animas vestras,
ad periculũ, benedicite domino. (Qui ascen-
ditis super nitẽtes asinas, & sedetis in iudicio,
& ambulatis in via, loquimini.) Ascensores
asinarũ populus Israel dicitur. Asinæ verò,
in quib. ascendunt doctores tribus Israel di-
cuntur. Super quorum doctrinam reliquus
populus, quasi super asinas ascẽdisse dicitur,
i. requiescere. Et ipsæ asinæ nitentes dicun-
tur, hoc est, gradientes instar lunæ, in lege se-
dẽtes super iudicium. i. super legem. Quæ et-
iam super iudicium sedere dicuntur. i. super
legem, & ambulare in via, subauditur legis,
eo quod viã legis nequaquã excederent. Po-
pulũ itaq; qui super has asinas. i. super hos do
ctores requiescebant, prouocat Debbora ad
benedicendum dominum, & dicit: Loquimi
ni. i. laudate. Et quasi interrogassent, vbi &
quando laudabimus dominũ, illa respondit.
(Vbi collisi sunt currus, & hostium suffoca-
tus est exercitus. Ibi narrentur iustitiæ do-
mini, & clementiæ fortis Israel.) Ac si dice-
ret: Quamuis semper & vbiq; Deus laudan-
dus sit, modò tamen à vobis potius laudan-
dus est, & benedicẽdus, qui inimicos vestros
subuertit, sicut Aegyptios in mari rubro.
(Tunc descendit ad portas populus domini, Exod. 14.
& obtinuit principatũ.) Ad portas populus
domini descẽdit. i. ad portas domus domini,
quia benedicto & collaudato in loco victo-
riæ domino, descenderunt in domũ domini,
vt ibi etiã dominum collaudarent, orationes
& victimas ei offerẽtes. Quod verò de tribu
Isachar, doctores cęterarum tribuum essent,
mõstratur ex li. Paralip. vbi ait: De filijs quo- 1. Para. 12.
que Isachar eruditi viri, qui notant singula
tẽpora, ad præcipiendũ quid facere deberẽt
Israel, principes ducenti. Omnes aũt reliquæ
tribus, eorum cõsilium sequebãtur. Et quod
idem doctores asini sint, monstratur in lib.
Gen. vbi legitur, Isachar asinus fortis, accu-
bans inter terminos. Vidit requiem, quòd
esset bona, & quod optima terra, & supposuit
humerum suum ad portandum, factusque
est tributis seruiens. Asinus in lib. Gen. vbi Gen. 49.
sequitur, fortis dicitur, propter fortitudinẽ
legis, eo quod legem in humero portaret, &
cæteris tribub. tributum. i. doctrinam legib.
impenderet. In li. verò Iudicũ asinæ dicũtur,
eó quod virib. fracti & humiliati atq; infirmi
manerẽt, iugo scilicet gentiũ pressi atq; humi
liati, & sola tantũ lege Dei cõtenti. Surge sur-
ge Debbora, surge surge loquere canticum.)
Notandum, quod in Hebręo expergiscere le
gatur, id est, expergiscere in spiritu prophe-
tiæ. Præfatorum itaq; doctorum vocib. Deb
bora prouocatur, vt expergiscatur in spiritu
prophetiæ & laudis, & non cesset à laudibus
Dei. Vndè & sequitur: Loquere canticum.
(Surge Barach, & apprehende captiuos tuos
fili Ahionem.) In Hebræo dicitur, prædare
prædam tuam fili Ahionem. Hac sententia
vocibus etiam eorundem doctorum Barach
ammonetur, vt deprædetur reliquias inimi-
corum suorum, & ad internitionem eos vs-
que perducat, & nomen sibi victoriæ lauda-
biliter acquirat. (Tunc saluatæ sunt reliquiæ
populi.) Hæc sententia ad intelligendum,
iungen-

iungenda est sententiæ superiori, qua dicitur, vbi narrentur iustitiæ domini, clementię fortis Israel, eo quod tunc saluatæ sunt reliquiæ populi. Dominus in fortib. dimicauit.) In Hebræo legitur, dominus propter me in fortibus dimicauit, & est vox totius pop. Israel. Dimicauit enim propter eos in Aegyptijs, & cæteris inimicis Israel. Vndè & sequitur. (Ex Effraim deleuit eos in Amalech.) .i. Iosue, existens de tribu Effraim, deleuit fortes inimicos Israel in Amalech, & populum

Exo. 17. eius in ore gladij, sicut legitur in li. Exo. Fugauitque Iosue Amalech & populum eius in ore gladij. Et quod idem Iosue ex tribu Ef-

Nume. 13. fraim fuerit, monstratur ex li. Num. vbi dicitur: De tribu Effraim, Oseę filium Nun. Quē & in consequentibus Iosue vocat, dicēs: Vocauitq; Moyses Oseæ filium Nun Iosue. (Et post eum in populos tuos Amalech.) Post eū .i. Iosue ex tribu Beniamin existens, Saul populum Amalech præcipiente domino deleuit. Quod de spiritu prophetiæ Debbora & Saule futurum prophetauit, & hoc secundū schema, quod vocatur prolepsis, dictum est,

3. Reg. 15. quod ipse esset deleturus Amalech, sicut habes in li. Samu. Sed & quod ait: O Amalech, in Hebręo non legitur, sed Latinus interpres sensus gratia hoc addidit. (De Machir princi-

CAP. V. pes descēderunt, & de Zabulon, qui exercitū ducerent ad bellandum.) In Hebręo legitur. De Machir principes descenderunt, & subauditur ad bellandum. i. ad prosternendum Sysara principem, & de Zabulō, subauditur descenderunt, qui ducerent de tribu literarum i. de tribu Isachar, & subanditur ad bellandū. i. ad Deū collaudandū & exorandū, de quib. & sequitur. (Duces Isachar fuere cū Debbora.) In Hebręo, principes. i. Doctores legis fuere cū Debbora, ad collaudandū Deū. (Et Barach vestigia sunt secuti.) Intelligendum est, quia pars quædam illorum cum Debbora ad Deum collaudandū remansit, & pars Barach vestigia sunt secuti ad populum exhortandū & debellandum Sysaram. (Qui quasi in pręceps ac baratrū se discrimini dedit.) Barach, scilicet, credens verba domini, se discrimini dedit, præcipitans se in torrentē Cyson, persequens & debellans Sysaræ exercitum. Baratrum in hoc loco torrens Cyson intelligitur. (Diuiso contra se Ruben, magnanimorum reperta contentio est.) In Hebręo non habetur contra se. Vox enim Debbora est increpans Ruben. i. tribum Ruben, eo quod imperio domini non obtemperans cum fratribus suis contra inimicos domini debellandos nō ierit, sed timore perterritus, & verbis domini incredulus ab eis se diuiserit, & pro eo magnanimus. i. superbus, repertus extiterit. Vndè & sequitur eorū increpatio in spiritu prophetiæ dicens: Quare habitas inter duos terminos, vt audias sibilos gregum. In Hebræo non legitur, duos, sed, inter terminos. Et est sensus. O Rubē, quare habitas. i. quare remanes inter terminos tuos, scilicet vicinarum tribuum tuarum, vt audias sibilos gregum? Ac si diceret, Greges quib. abundas, seruare cupis & amittere vereris, eorumq; sibilos audire potius delectaris, quā cum fratribus tuis ad debellādos hostes Israel progredi niteris: & qa hoc facis imperio domini superbus resistis, vndè & sequitur idipsum, quod & suprà. (Diuisio Ruben, magnanimorum reperta cōtentio est.) Eo quod malè fecerit, imperium domini paruipendens, & superbus existens. (Galaad trans Iordanem quiescebat.) Et hoc increpando dicitur, eo quòd remorante Ruben cum eo Galaad pari cōsilio remansit. (Et Dan vacabat nauibus) quia videns, quod tribus Ruben, & tribus Galaad, non irent cum fratrib. suis ad bellandum, timore correptus, nauibus vacando fugam arripuerit. (Aser habitabat in littore maris, & in portubus morabatur.) Similiter hoc increpando ponitur, eo quod Aser in littore maris habitans, in portubus moratus fuerit, fugam potius arrepturus, quam fratrib. compreliaturus. (Zabulon & Nephthalim obtulerunt animas suas morti in regione Meronie.) In Hebræo super regionem Meronie. Et est sensus. Quia cæteris tribubus ire nolētibus, hę duę tribus, animas suas morti dederint super regione Meronie. Meronie enim interpretatur excelsus. Pro regione enim excelsi. i. Dei, obtulisse dicuntur animas suas, & idcirco laudibus efferuntur, cum cæteræ comprehendantur tribus. (Venerunt reges & pugnauerunt.) Reges terræ Chanaan dicit, qui regi Labin subditi erant. (Pugnarunt reges Chanaā.) Idipsum repetit. (In Thanaac.) Thanaac enim prouincia est, vbi est torrēs Cyson, iuxta aquas Mageddo. Mageddo enim ciuitas est polita super torrētem Cyson. Et quod dicit: (Iuxta aquas Mageddo.) Intelligitur iuxta torrentē Cyson ciuitas Mageddo. (Tamē nihil tulere pdantes.) Hoc subsannando dicitur, cū non solum nihil prædæ tulerint, quin potius animas eruere nequiuerunt. (De cælo dimicatum est contra eos.) Quia in xl. milibus Israel clypeus & hasta inueniri non poterāt, idcirco dominus de cælo lapidibus grandinis & igni dimicauit *Iosue 10.*
p eis cōtra hostes suos, sicut & illud in li. Ios. (Stellæ manentes in ordine suo & cursu, aduersus Sysaram pugnauerunt.) Stellæ, angeli intelligantur, qui de cælo contra Sysaram pugnauerunt. (Torrens Cyson traxit cadauera eorum.) Est enim hic defectus, & quasi interrogando, vbi & respondeatur in torrentem Cadumin. i. mare rubrum. Vndè & sequitur. (Torrens Cadumin, torrens Cyson.) Torrētem Cadumin, mare rubrum vocat. Cadumin enim interpretatur antiquorū, eo quod antiquè miracula in eo facta fuerint, transeuntibus filijs Israel, & Aegyptijs pereuntibus. Et quia mare rubrum Aegyptios mortuos euomuit, ita vt eos mortuos Israelitę super littus maris viderent, & eadem cadauera

piſcibus & beſtijs maris abſtracta fuerunt,
idcirco traxit torrens Cyſon cadauera eorũ,
vt pro cadaueribus Aegyptiorum ſibi abla-
t s cadauera Chananæorum ipſius maris ru-
bri piſces & beſtię comederent. (Conculca a-
nima mea robuſtos.) Hoc Debbora in perſo
na totius Iſraelis dicit, vt omnes vno animo
robuſtorum, id eſt, fortiſsimorum inimico-
rum ſuorum colla conculcarent, ſicut eſt il-
Iosue 10. ludi o li. Ioſue de quinq; regibus Chananæo-
rum. (Vngulæ equorum.) Io Hebræo ſic le-
gitur. (Tunc vngulę equorum ceciderunt fu
gientibus impetum, & per pręceps rueotibus
fortiſsimis hoſtium.) Lapidibus enim gran-
dinum de cælis ab angelis vngulæ equorum
cecidiſſe traduntur, vt ſit ſenſus. Si vngulę e-
quorum cecidiſſe tactu lapidum creduntur,
quid putas equitib. accidiſſe? (Maledicta ter
ra Meroz dixit angelus domini.) In Hebræo
legitur. Maledicite Meroz dixit angelus do-
mini. Angelus domini ab Hebræis Michael
intelligitur, qui iubet per Debboram populo
Iſrael, vt maledicant Meroz, id eſt, poteſtatẽ
angelicam, quæ præerat Chananæis. Meroz
enim ioterpretatur arcanum. Idcirco maledi
ci iubetur, id eſt, anathematizari, eo quod cæ
teris angelis dimicantibus pro Iſrael, ipſe nõ
ſolùm non pugnauerit, verùm etiam io ad-
uerſitate eorum perſtiterit. (Maledicite habi
tatorib. eius, id eſt, & Meroz & populo eius.
Et redditur cauſa cur maledicantur. (Quia,
ſcilicet, non venerunt in adiutorium domini,
in auxilium fortiſsimorum eius. Benedicta
inter mulieres Iahel vxor Abercynei.) Inter
mulieres, ſcilicet Saram, Rebeccam, Rachel,
Liam, & cæteras fermè mulieres. (Benedi-
catur in tabernaculo.) ſubauditur domini, &
ibi memoriale ſit eius, ſicut & Iudith. Et be-
nè redditur cauſa cur benedicatur, quia ſcili-
cet ſapienter & prudẽter fecerit, eo quod pe-
tenti aquam lac dederit. Idcirco lac dedit, vt
hoſtis fugiens, ſibi potiorẽ fidem accõmoda-
ret. Et ſi quęritur, cur vinũ nõ dederit, reſpõ
dendum eſt, quia domus Ra. hab vinum nõ
Hiere. 35. bibebat, ſicut habes in Hieremia propheta.

Quod myſticè Syſara diabolum, Debbora legem, Barach verò qui interpretatur fulmen, fortes legis viros ſignificet, qui illa legitimè vtentes, fortiter diabolum percuſſerunt.

CAPVT VI.

HAec ad literam dicta, magna ſpiritus &
vitæ continent myſteria. Syſara quip-
pe dux aduerſi exercitus, hoſtem generis hu-
mani, nomine ipſo ſignificat. Interpretatur
nanq; equi viſio. Equi viſio diabolus eſt, qui
omne ſublime videt, qui ſecundum naturam
equi ſuperbi & fluxi ſpiritum hominis in ſu-
perbiam erigit, carnemq; luxurioſam velut
equino fluxu polluit. Hic dux Iabin, quod
interpretatur iotelligentiæ, videtur enim ſi-
bi eſſe Cherub. i. plenitudine ſcientiæ, dux,
inquam, Chanaan. i. omnium quorum pedes
per ſuperbiam moti ſunt (Chanaã quippe in
terpretatur motus eorum) oongẽtos habuit
falcatos currus, id eſt, ſuperbiuit in omni po-
tentatu, ita vt ſibi pro Deo præeſſe videre-
tur, cunctis angelorum ordinibus. (Erat au-
tem (inquit) Debbora prophetes vxor Lapi-
doth. Debbora apes ioterpretatur. Significat
autem legem, quæ tanquam in cæra mel, id
eſt, in litera, ſpiritus continet dulcedinẽ. Hęc
autem vxor Lapidoth, qui & ipſe vocatus eſt
Barach. Vir Debborę populus fuit Iudaicus,
legis ſtudium vel ſcientiam profeſſus. Lapi-
doth fulgur, Barach fulmen interpretatur.
Et fulgur quidem coruſcat, ſed breuiter, ful
men autem ferit fortiter. Lapidoth ergo, id
eſt, fulgur populus ille erat, pro parte illorũ
qui breuiter, imò inaniter ſolo legis literalis
ſermone coruſcauerunt, fulmen verò pro
parte illorum, qui legem adimplendo, forti-
ter diabolum percuſſerunt. Igitur Debbora,
id eſt, lex ſancta & iuſta & bona, miſit &
vocauit Barach filium Abinoen, idem popu
lum Iudaicum, patrem Deum labijs hono-
rantem, ſecundum nomen Abinoen. Abi-
noen quippe interpretatur patris mei decor.
(Vade (inquit) & duc exercitum in montem
Thabor.) Thabor veniens lumen interpreta
tur, illum ſignificans, de quo veraciter Zacha
rias cecinit, dicens: Viſitauit nos oriens ex
alto, &c. Ergo in montem Thabor, duc (in-
quit) exercitum, id eſt, crede in eum, ſpera in
eum qui Abrahæ promiſſus eſt, qui de ſemi-
ne Abrahæ venturus eſt, ſcilicet Chriſtum
lumen verum, benedictionem omnium gen Luc. 1.
tium. Nam in illum montem ducere exerci-
tum, id eſt ſpem vitæ vel iuſtitiæ ponere in
Chriſtum, hoc Debbora præcipit Barach,
hoc enim lex vniuerſa, hoc, inquam, legis &
prophetarum ſancta imperat Iudaico popu-
lo ſcriptura. (At ille: Si (inquit) veniſ mecum,
vadam. Si nolueris venire, nõ pergam.) Hoc
planè populus ille dixit, quia iuſtitiam ſuam
volens ſtatuere, iuſtitię Dei ſubiectus eſſe no
luit. Hoc inquam ille non Barach, ſed Lapi-
doth dixerit, id eſt, populus ille, noo pro par Rom. 10.
te fortium & perfectorum fortiter fulmi-
nantium, ſed pro parte imperfectorum bre-
uiter coruſcantium ſiue fulgurantium, qui
fiduciam habentes in operibus legis neſci-
rent ſibi eſſe aduentum vel gratiam Chriſti. Rom. 3.
Sed enim ex operibus legis noo iuſtificabi-
tur omnis caro corã Deo. Dicit ergo Debbo-
ra: (Ibo quidem tecum, ſed in hac vice victo-
ria non reputabitur tibi, quia in manu mulie
ris tradetur Syſara.) Quod eſt dicere: Tibi
quidẽ lex obſeruata, quamuis nõ ad perfectũ
adducendo proderit, ſed cum Chriſtus ve-
nerit, eccleſia de gentibus per ſolam fidem
eius ſperãs iuſtificari, perfectionem plenam-
que victoriam obtinebit. (Aber autem Cy-
neus receſſerat quondam à cæteris Cyneis
fratribus ſuis, &cæt.) Cynei poſteri erant O-
bab, id eſt, Iethro cognati Moyſi, de quibus
aliàs iam dictum eſt. (Deſcendit itaq; Barach
de mon-

de monte Thabor, & decē millia pugnatorū cū eo. Descendit Barach, Barach, inquam, nō iam Lapidoth, id est, non iam fulgur, sed fulmen descendit de monte Thabor, scilicet Iudæi magni & veri Christi Apostoli afflati spiritu sancto, missi à Christo, & cum eis decē millia pugnatorum, scilicet fide armatus vniuersus exercitus credentiū. Vnde canitur in Psal. Currus dei decē millibus multiplex,
Psal. 67. millia lætantiū dominus in eis in Syna in sancto. Descenderūt, inquā, dignatione, scilicet, quia credentes ipsi illuminati, nondū credētes & adhuc cæcos respicere dignati sunt.

De Iahel vxore Aber Cynei, qualiter Sysaram interfecerit, & quod ecclesiæ de gentibus typum gesserit.

CAPVT VII.

PErterruitq; Dñs Sysaram, & omnes currus eius, vniuersamq; multitudinem in ore gladij, ante cōspectū Barach, in tantum, vt Sysara de curru desiliens, pedibus fugeret, & Barach persequeretur fugientes currus & exercitū vsq; ad Aroseth gentium, & omnis hostium multitudo vsq; ad internetionem caderet.) Dominus (inquit) perterruit Sysaram. Quis enim alius nisi dominus noster, Dñs virtutum, & rex gloriæ perter-
Psal. 88. ruit diabolum, & de curru superbiæ in pedes deiecit eum, iuxta Psal. decentē. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum. Illum ipse perterruit, ad cōspectum Barach, ad conspectum Apostolorū qui fuēre ex Iudaico populo, cui Debbora, sicut iam dictū est, id est, sacra lex primò nupsit. Illi erant cæli enarrātes gloriam dei, & illis comitantibus atq; fulminantibus, signaq; & prodigia facientibus perterritus diabolus de curru desiliuit. Im-
Psal. 18. peratorum enim & principum seculi, cōuersorum ad Christum, altitudinem perdidit. Quid deinde? Fugiens (inquit) peruenit ad tentorium Iahel vxoris Aber Cynei. Erat enim pax inter Iabim regem Azor, & domū Aser Cynei. Iahel cerua siue coniugium cer uale interpretatur. Significat aūt ecclesiā de
CAP. IIII gentibus, quæ veluti cerua ceruo. i. viro suo Christo nunc per fidē copulatur. Quæ comedit quidē serpentem admittendo peccati venenum, sed pro hoc pœnitens dicit singulariter ex persona singulorum, dicit vniuersaliter in persona omniū membrorum suorum, qui sunt vnū corpus, vna ecclesia, vnus popu-
Psal. 41. lus. Quemadmodū desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Deiectus de curru, & pedib. fugiens tabernaculum eius ingressus, & pallio eius opertus est, quia perdito falso diuinitatis vocabulo, quo adulter in publicis gloriabatur conuentib. populorum, occultus irrepsit in ecclesiæ tabernaculum, vt occultis quasi sub pallio vitijs refocillaretur, vt victoris Christi non valens fuscare nomen, saltem morū in domo eius corrumperet pulchritudinem. Sed quid illa fecit? Tulit (inquit) clauum tabernaculi, assumens pariter & malleum, & ingressa abscondite & cū silentio posuit supra tempus capitis sui clauum, percussumq; malleo, defixit in cerebrum vsq; ad terrā. Qui sopore morti socians, defecit ac mortuus est.) Verè iuxta scripturam aliā, mulier fortis ac- Prou. 31.
cinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum. Sinistrā manum misit ad clauum, & dexterā ad fabrorum malleos. Talis habitus corporis, profectò figurā crucis exprimit. Clauus tabernaculi ipsum est stigma passionis Christi. Clauum tulit, quæ iussa mortificare membra sua super terram, crucem suā baiulauit, crucifigens carnē suā cum vitijs & concupiscentijs. Hoc tunc validè fit, quando nō pro vanitate humanæ laudis, sed pro gloria assumitur dei afflictio carnis, non, inquam, in ambitione auræ popularis, sed in timore Dñi. Idcircò Psalmista postulat. Confige timore tuo carnes meas. Re- Psal. 118.
ctè igitur sinistrā manū misit ad clauū, & dexteram ad fabrorum malleos. Sinistra inferius ad clauum visibilis operatio pœnitentię est in oculis hominum. Malleus in dextera desuper, timor Dñi in intentione cordis est. Ita factum est, vt capiti eius defigeret clauū valdè in cerebrum vsq; ad terram. Quare in capite quætinit vulneri locū? Videlicet quia peccati caput est feriendum, ne postquam ventre irrepserit, difficilior pugna sit. Caput prima peccati suggestio est, venter autē subsequens delectatio. Porrò consensus cauda est. Vnde ligetur animus, quemadmodum Iob. 40.
de Beemoth ad beatum Iob dicitur. Stringit caudā suam quasi cedrus. i. fortius tenet, quemcunq; per consensum ligauerit diabolus. Igitur in capite quæratur vulneri locus, id est, nō expectata cauda cōsensus, imò delectationis vētre, prima suggestio clauo dominicę crucis, cū timoris dñi malleo trāsfigatur.

De cantico Debbora & Barach à qualibus rectè secundum sensum mysticum in ecclesia Christi sit canendum.

CAPVT VIII.

CEcineruntq; Debbora & Barach, filius CAP. V.
Abinoen in die illo dicētes: Qui spontè obtulistis de Israel animas vestras, ad periculum benedicite Dño.) Canticū hoc iuxta literam suprà decursum, spiritualiter in ecclesia iugiter illis canendum est, qui ad bella spiritualia spōtè animas suas obtulerūt. i. qui nō cōtenti acceptasse preceptū, vt fortius pugnarēt cōtra diabolū, secuti sunt & consiliū, spōtè offerendo animas suas, sponte, inquam, & ex voto gratuito, cū rebus & possessionibus ipsis, quas pro domino reliquerunt, suas quoque vbi causa poposcit, obtulerunt animas. Isti sunt reges, isti sunt principes. (Audite (inquit) reges, percipite auribus principes. Ego sum, ego sum, quæ Dño canam, psallam deo Israel.) Ego sum (inquit) Debbora, ego sum (inquit) lex diuina, quæ domino canā. Quanticunque reges, quanticunque principes, os suum ad canendum aperiant, ego sum quæ

domino canam, nam extra legē diuinam, extra canonicā scripturam nihil est quod domino deo canat. Quid igitur canam? Quid domino deo Israel psallā? (Domine cùm exires de Seyr, & transires per regiones Edom, terra mota est, cæliq; ac nubes distillauerunt aquis. Montes fluxerunt à facie domini, & Synai à facie domini de Israel.) Seyr pilosus, Edom terrenus siue sanguinolentus, Synai tētatio interpretatur, quibus vtiq; nominibus populus ille Iudaicus denotatur hactenus persequens Iacob fratrem suum. i. supplantatorem de gentibus, populū Christianū, peccatis hispidus, cupiditate terrenus, crudelitate sanguinolentus, maximè Christi sanguine, & prophetarum eius. Notum autē & certū est, quia de illo Seyr exiuit, & per regiones illius transiuit, populum illum reliquit, & ad nationes transiuit, dicendo nimirū propheti ca, dicēdo voce euāgelica. Ecce relinquetur

Matth. 23. vobis domus vestra deserta. Igitur domine (inquit) cū exires de Seyr, & trāsires per regiones Edom, terra mota est, cæliq; ac nubes distillauerunt aquis. i. cū carnales relinqueres Iudæorū cæremonias, templumque Christi filij tui sanguine pollutum, præsidibus eius angelis tuis, vt Iosephus quoq; testa

Ioseph. tur, clamantibus, transeamus ex his sedibus, terra omnis, audita euangelij tui prædicatione, ad pœnitentiā mota est. Cæli de quib. scriptum est, cæli enarrant gloriam dei, cæli, in

Psal. 18. quam. i. Apostoli, ijdemq; nubes, de quibus

Esa. 5. alibi scriptum est: Et nubibus mandabo, ne pluant super vineam meam imbrem, distillauerunt vbiq; aquis sapientiæ, aquis doctrinæ euangelicæ, ita vt non essent loquelæ, neq; sermones, quorùm non audirentur voces eorum, & in omnē terram exiret sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Hoc idem verbis quidem paulò immutatis, sed eodem sensu alibi Psalmista concinit. Deus cū egredereris in conspectu populi tui, cùm pertransires in deserto, terra mo

Psal. 67. ta est, &c. Reliqua cantici, superius literali expositione digesta, studio proficiscendi præterimus.

Moraliter de eo, quòd Gedeon cùm à paleis frumenta excuteret, angelum vidit, ad cuius imperium hœdum coxit. CAPVT IX.

CAP. VI. Fecerunt autem filij Israel malum in conspectu Domini. Qui tradidit eos in manu Madian septē annis, & oppressi sunt valdè ab eis. Venit autem angelus domini, & sedit sub quercu quæ erat in Ephra, & pertinebat ad Ioas, patrem familiæ Ezei. Cumq; Gedeon filius eius excuteret atq; purgaret frumenta in torculari, vt fugeret Madian, apparuit ei, & ait: Dñs tecū virorum fortissime,) &c. Hic primo sensus moralis nō prætereundus est. Gedeon cū à paleis frumenta excuteret, angelum vidit, ad cuius imperium protinus hœdum coxit, quē super petrā posuit, & ius carniū desuper effudit. Quid est frumentum virga cedere, nisi rectitudine iudicij, à vitiorum paleis, virtutū grana separare? Sed hęc agentib. angelus apparet, tanto magis enim dominus interiora denunciat, quāto se studiosius homines ab exteriorib. purgant. Qui occidi hœdum præcipit. i. oēm appetitū nostrę carnis immolari, carnesq; supra petrā poni, & ius carnium desuper effundi, quē alium significat petra, nisi eū de quo per Paulum dicitur: Petra aūt erat Christus? Carnes

1. Cor. 10. ergo supra petrā ponimus, cū corpus nostrū in Christi imitatione cruciamus. Ius etiā carnium desuper effundit, qui in cōuersatione Christi, ipsas etiā carnales cogitationes exinanit. Quasi enim ius ex carne liquida i petra funditur, quādo mens à cogitationum carnaliū fluxu vacuatur. Quę tamē mox angelus virga tangit, quia intentionē nostrā nequaq potestas diuini adiutorij deserit. De petra aūt ignis exit, & ius carnesq; cōsumit, quia afflatus à redemptore spiritus, tanta cor nostrum flāma cōpunctionis cōcremat, vt omne q̃ in eo ęst illicitū & operis & cogitatiōis exurat. Perfecta eñ mēs solerter vigilat, vt nō solū peruersa agere renuat, sed omne etiā quod in se per cogiationes turpiter loquatur, tergat.

De gemino signo velleris, quale in vtroque futurorum præsagium fuerit. CAPVT X.

Dixitq; Gedeon ad Dominum. Si saluū facis per manum meā Israel, sicut locutus es, ponā vellus hoc lanę in area. Si ros in solo vellere fuerit, & in omni terra siccitas, sciā q̃ per manum meam, sicut locutus es, liberabis Israel. Factumque est ita, &c.) Iuxta historiam delictum quidem est & tentatio, quod adhuc secundo & tertio petit signum, postquā superiore signo quod primū fuit, accendēte igne de petra, & carnes azimosq; panes cōsumente, vidit & agnouit, quod esset angelus domini. Nec mirū, quod cōtra legē potuit tentare dñm, qui post victoriā, de auro eiusdē victorię facere potuit Ephot, quod & posuit in ciuitate sua Ephra, fornicatusq; est ipse, & omnis Israel cū eo. Vnde Gedeon interpretatur, tentatio iniquitatis eorū, licet & aliàs interpretetur circuiēs vterum. Porrò iuxta sensum mysticum, vtrunque nō velleris signum futurorum præsagium est. Quā

Psal. 71. diu ros in vellere, tam diu in omni terra fuit siccitas. Itemque econtra, vbi omnis terra rore maduit, solum vellus siccum fuit. Sic profectò, quā diu in Iudæa notus erat deus, quam diu in Israel magnum erat nomen eius, totus mundus siccitate, id est, ignorantia Dei marcebat, & econtra nunc, vbi in tota multitudine & latitudine mundi, spiritus sancti dona diffusa sunt, Iudæa Christum nō habens, omnimoda supernæ gratiæ squalet inopia. Quod respiciens Psalmista, Domino canit, Domino patri de filio eius Christo di-

Psal. 71. cit: Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillātia super terrā. i. prius veniet in cognitionem Iudæorum, & descendet deinde su-

inde super terrã.i.in cognitionem gentium.
Ideò autẽ per vellus populus Iudæorũ intel-
ligitur, quia sicut vellus sine corruptione &
dolore agni succiditur, ita Iudaicus populus
primũ deo adhærens, à fide Christi sine dam
no ipsius domini est separatus. Quamuis re-
ctè & aliter debeat intelligi. Nã descendet sic
ut pluuia in vellus.i.sicut pluuia in vellus de
scendit, sine omni corruptione & dolore ip-
sius velleris: ita ipse rex nascetur de virgine
sine omni corruptione virginis, & postea de
scendet sicut stillicidia stillantia super terrã,
id est, in cognitionem omnium hominum.

De mystica eius pugna, trecentis viris probatis contra Madian. CAPVT XI.

CAP. VII. Dixitq; dñs ad Gedeonem: Adhuc popu
lus multus est, duc eos ad aquas, & ibi
probabo eos. Et de quo dixero tibi vt tecũ
vadat, ipse pergat. Quem ire prohibuero, re
uertatur. Cumq; descendisset populus ad a-
quas, dixit dñs ad Gedeon. Qui lingua lam-
buerint aquas, sicut solent canes lambere, se-
parabis eos seorsum. Qui aũt curuatis genib.
biberint in altera parte erunt. Fuit aũt nume
rus eorum qui manu ad os proijciente aquas
labuerant trecenti viri,) & reliqua. Et hic vt
superius in Barach cantatum est) noua bella
elegit dominus. Actũ quippe est, vt cũ trecẽ-
Cap. 5. tis viris tantum modo qui stantes manibus
aquas hauserunt & cum eo remanserunt, cũ
his ad prælium pergeret, eosq; nõ armis, sed
tubis, lampadib. lagenisq; armaret. Nã sic-
ut scriptum est, accensas lampades miserunt
intra lagunculas, & tubas in dextera, lagenas
autẽ in sinistra tenuerunt, & ad hostes suos
cominus venientes, cecinerunt tubis, cõfre-
gerunt lagunculas, lampades aperuerunt. Et
Esa. 9. hinc tubarum sonitu, illinc lãpadarum coru
scatione territi hostes sunt in fugã conuersi.
De hoc nanq; bello per prophetã dicitur: Iu-
gum enim oneris eius, & sceptrum exactoris
superasti, sicut in die Madian. Eripiens nem
pe gentilitatem dñs, superauit iugum oneris
eius, cũ eam aduentu suo ab, illa dæmoniacę
tyrannnidis seruitute liberauit. Superauit
CAP. VII virgam humeri eius, cũ percussorem illius,
qua ex peruerso opere grauiter deprimeba-
tur, ab humano genere redempto cõpescuit.
Superauit sceptrum exactoris eius, cũ regnũ
eiusdẽ diaboli, qui pro pestifera perpetratio-
ne vitiorũ cõsueuerat tributa debita pœna-
rũ exigere, de fideliũ corde destruxit. Quid
est hoc, quod tale bellum per prophetã addu
citur ad medium, & aduentui redẽptoris no-
stri istius pugnæ victoria cõparatur? An indi
care nobis propheta studuit, quod aduẽtum
redemptoris nostri cõtra diabolũ illa Gedeo
nis pugnę victoria designauit? Talia illic ni-
mirum acta sunt, quę quãto magis vsum pu-
gnandi transeunt; tãto amplius à prophetan-
di mysterio nõ recedunt. Quis enim vnquã
cum lagenis & lampadib. ad prælium venit?
Quis cõtra arma veniẽs, arma deseruit? Ridi
cula nobis hęc, pfectò fuerãt, si terribilia ho
stib. nõ fuissent. Sed victoria ista attestãte di
dicimus: ne parui hęc quę sunt facta penda-
mus. Gedeõ itaq; ad pręliũ veniẽns, redẽpto
ris nostri signat aduẽtum, de quo scriptũ est:
Tollite portas principes vestras, & eleuami-
ni portæ æternales, & introibit rex gloriæ.
Quis est iste rex glorię? Dñs fortis & potens, Psal. 23.
dñs potens in prælio. Hũc redẽptorẽ nostrũ,
nõ solũ opere, sed etiã nomine prophetauit.
Gedeõ nãq; interpretatur circuiẽs in vtero.
Dñs enim noster p maiestatis potẽtiã, omnia
circũplectitur, & tamẽ per dispẽsationis suæ
gratiã intra vterũ virginis venit. Quid est er-
go circuiẽs in vtero, nisi omnipotẽs deus sua
dispẽsatione nos redimẽs, diuinitãte cũcta cõ
plectẽs, & humanitatẽ intra vterũ sumẽs: in
quo vtero & incarnatus esset, & clausus non
esset? Quia & intra vterũ fuit per infirmitatis
substãtiã: & extra mundũ p potentiã maiesta
tis. Madiã verò interpretatur, de iudicio. Vt
enim hostes eius repellẽdi, destruẽdiue essẽt,
nõ de vitio repellẽtis, sed de iudicio iustè iu-
dicãtis fuit. Et idcircò de iudicio vocãtur, qa
alieni à gratia redẽptoris iustę dãnationis me
ritũ etiã in vocabulo nominis trahunt. Con-
tra hos Gedeõ cũ trecẽtis pergit ad prælium.
Solet in centenario numero plenitudo perse
ctionis intelligi. Quid ergo introducto cẽte-
nario numero designatur, nisi perfecta co-
gnitio trinitatis. Cũ his quippe dñs noster ad
uersarios destruit, cũ his ad prędicatiõis bel-
la descẽdit, q possunt diuina cognoscere, qui
sciũt de trinitate, q deus est, perfecta sentire.
Notandũ verò est, quia iste trecẽtorũ nume-
rus in tau litera cotinetur. Et p tau literã, sic-
ut iã diximus, species crucis ostenditur, quæ
crucis speciẽ tenet, cui si super transuersa li-
nea id quod in cruce eminet, adderetur, nõ iã
crucis species, sed ipsa crux esset. Quia ergo Matth. 12.
iste trecẽtorum numerus in tau litera cõtine Marc. 8.
tur, nõ immeritò in his trecẽtis Gedeonẽ se- Luca 9.
quẽtib illi designati sũt, quib. dictũ est: Qui
vult post me venire, abneget semetipsum, &
tollat crucẽ suã, & sequatur me. Qui sequen
tes dñm tãto verius tollũt crucẽ, quãto acri⁹
se domãt, & erga pximos suos charitatis cõ-
passione cruciãtur. Vnde & per Ezech. certo
in his trecẽtis qui in tau litera cõtinẽtur, hoc Ezech. 9.
exprimitur, q ferrũ hostiũ crucis ligno supe
retur. Dictuq; sunt ad fluuiũ, vt aquas bibe-
rẽt. Et quicũq; aquas flexis genib. hauserunt,
à bellica intẽtione remoti sunt. Aquis nanq;
doctrina sapiẽtię, stãtis aũt genu, recta opera
tio significatur. Qui ergo dũ aquas bibũt ge-
nu flexisse perhibentur, ab eorũ certamine
prohibiti recesserũt: quia cũ illis Christus cõ
tra hostes fidei pergit ad pręliũ, qui cũ doctri
næ fluẽta hauriunt à rectitudine operũ non
inflectuntur. Oẽs quippe tunc bibisse aquã,
sed non oẽs recto genu stetisse narrati sunt. Rom. 11.
Reprobatiq; sunt, qui genua dum aquas bi-
berent, inflexerunt, quia attestãte Apostolo:
Non au-

Non auditores legis iusti sunt apud Deum,
sed factores legis iustificabuntur. Quia enim
vt diximus, dissolutio operũ in ipsa genuum
Hebr. 12. incuruatiõe signatur: rectè per Paul. dicitur,
Remissas manus, & genua dissoluta erigite,
& gressus rectos facite pedib. vestris. Igitur
Christo duce ad bella prodeunt, qui hoc ꝙ
ore annunciãt, opere ostendunt, qui fluenta
doctrinæ spiritualiter hauriunt, nec tamẽ in
prauis operib. carnaliter inflectuntur: quia
sicut scriptum est. Nõ est speciosa laus in ore
Eccl. 15. peccatoris. Itũ est igitur ad præliũ, cũ tubis,
cum lampadib. cum lagenis, atq; iste (vt dixi
mus) fuit ordo præliandi. Cecinerunt tubis.
Intra lagenas aũt missæ sunt lampades: cõfra
ctis vero lagenis, lãpades ostensæ sunt, quarũ
coruscante luce, hostes territi in fugã vertun
tur. Designatur ergo in tubis clamor prædi-
cationis, in lãpadibus claritas miraculorum,
in lagenis fragilitas corporũ. Tales quippe
dux noster secũ ad bella prędicationis duxit,
q despecta salute corporum, hostes suos mo
riẽdo ꝓsternerẽt: eorumq; gladios nõ armis
& gladijs, sed patiẽtia superarẽt. Armati eñ
venerunt sub duce suo ad prẹlium martyres
nostri, sed tubis, sed lampadibus, sed lagenis.
Qui cõsonuerunt tubis dũ prędicãt, cõfrege
runt lagenas, dum soluẽda corpora in pasio-
ne hostilib. gladijs supponunt. Resplendue-
runt lampadib. dũ post solutionẽ corporum
miraculis coruscauerunt. Moxque hostes in
fugã versi sunt, quia dũ mortuorum marty-
rum corpora miraculis coruscare cõspiciũt,
luce veritatis fracti, ꝙ impugnauerant, credi
derunt. Cecinerunt ergo tubis, vt lagenæ frã
gerentur: lagenę fractę sunt, vt lãpades appa
rerent: apparuerunt lãpades, vt hostes in fu-
gã verterentur. i. prædicauerunt martyres,
donec eorũ corpora cum eo in morte solue-
rẽtur, vt miraculis coruscarent. Coruscaue-
runt miraculis, vt hostes suos ex diuina luce
prosternerent: quatenus nequaq̃ deo erecti
resisterẽt, sed eũ subditi formidarent. Et no-
tandũ, ꝙ steterunt hostes ante lagenas, fuge-
runt aũt lãpades, quia nimirum persecutores
sanctæ fidei prædicatorib. adhuc in corpore
positis restiterunt. Post solutionẽ verò cor-
porum apparentibus miraculis, in fugã versi
sunt, quia pauore cõterriti à persecutione fi-
deliũ cessauerunt. Prædicatione. s. tubarum
fractis lagenis corporũ, visis timuerunt lãpa
dibus miraculorum. Intuẽdũ est etiã hoc ꝙ
illic scriptum est, quia in dextera tubas, in si-
nistra autẽ lagenas tenuerunt! Pro dextro
enim habere dicimus quicquid pro magno
pẽsamus: pro sinistro verò, quod pro nihilo
ducimus. Benè ergo hic scriptũ est, quòd in
dextra tubas, & lagenas in sinistra tenuerũt:
quia Christi martyres pro magno habẽt prę
dicationis gratiã, corporum verò vtilitatem
pro minimo. Quisquis enim plus facit vtilita
tẽ corporis, quã gratiã prædicationis, in sini-
stra tubã, atq; in dextera lagenã tenet. Si eñ
priore loco gratia prędicationis attẽditur, &
posteriore vtilitas corporis: certũ est, quia de
xtris tubæ & sinistris teneãtur lagenæ.

De Iepthe Galaadite, ꝙ Abraham quidem in exemplum deo parendi, hic autẽ in exemplum nobis sit, temeraria vota cauendi, & qualis super illo Ioannis Chrysostomi homilia sit. CAPVT XII.

FVit illo tempore Iepthe Galaadites, vir CAP. XI.
fortissimus, atq; pugnator, fili' mulieris
meretricis, q natus est de Galaad, & reliqua.)
Vnum est, ꝙ in isto Iepthe pietas humana ra
tioni admixta iustè accusare posit. i. quod in
consultè nouit, quod sine custodia discretio
nis os suũ ad deum aperuit. Quid enim? Nun
quid indiscretè vouere debuit? Nunquid nõ
dñs in lege dixerat. In omni oblatione tua of Leuit. 2.
feres sal? An fortè discretè vouit, vel in hac
oblatione sua sal obtulit, qui dixerit. Si tra-
dideris filios Ammon in manus meas, quicũ
que primus fuerit egressus de forib. domus
meæ, mihiq; occurrerit reuertẽti cum pace à
filijs Ammon, eũ holocaustum offerã dño?
Nõnne cognoscere quisq; debet, vtrum bo-
num sit vel malũ quod vouet, cognoscere &
videre vtrum vel maculatũ vel immaculatũ
sit quod offerat? Hoc igitur est, quod iustè
quisq; repræhendat, hoc vnũ in isto est, quod
anima Deo deuota sapienter vitare debeat.
Nã quòd ad deũ cõfugit, quòd fideliter à deo
victoriã sperauit, non solũ non repræhensi-
bile, sed & laude dignum fuit, vnde & in e-
pistola quę dicitur Pauli Apost. ad Hebręos, Hebr. 5.
in cathalogo patrum fidelium cõscriptus est,
qui per fidẽ vicerunt regna, operati sunt pro
misiones. Porrò & deus in hoc facto inex-
cusabilis est qui nõ prohibuit, quin ille filiã Gen. 22.
suã sibi sacrificaret. Nõne enim eadẽ, qua san
ctus Abrahã, & iste via venerat ad sacrifican
dum? Nõ vtiq;, nã illum laudanda obedien-
tia: istũ verò castigãda temeritas adduxerat.
Rectè igitur quando extendit manum & ar-
ripuit gladium, vt immolaret filiã, nõ præstò
fuit angelus dñi, qui clamaret de cælo dicẽs:
ne extendas manum tuã super puellã, neque
facias illi quicquã. Proinde ille quidem in ex
emplum deo parendi, hic autẽ exemplum sit
nobis temeraria vota cauendi. Extat de hoc
Homilia Ioan. qui Chrysost. dictus est, qua 1. Cor. 10.
& hoc factum Iepthe inter illa cõputare nõ
dubitauit, de quib. dictum est: Hæc autẽ om
nia in figura cõtingebãt illis. Vnusquisq;, ait,
nostrum debemus esse Iepthe, qui deuictis
amicis cupiditatum nostrarũ, voluptatis car Psal. 21.
nis nostræ offeramus vnicã animã nostram,
de qua dicebat propheta: Erue à framea de
animam meã, & de manu canis vnicã meam.
Occisis in nobis omnibus delectationib. car
nis, victores redimus ad deum, offerentes ei,
vt dixi animã nostram, quæ est singularis &
vnica. Sed scissis vestimentis malarũ cogita-
tionum temporaliũ quæ valeant animam, of Matth. 10.
feramus illã occidendam in malis, viuifican- & 16.
dam in bonis. Vnde dicebat dñs in euãgelio.

Qui perdiderit animam suã, inueniet eã. Ac
Luca 10. deinceps. Adhuc, inquit, istum Iepthe, existi
Matth. 10. mo esse dominum nostrũ Iesum Christum victorẽ mundi, qui obtulit filiam suã vnicã ipsam ecclesiã tempore persecutionis, malis pontificib. non agnorũ, sed luporum: ipso dicente: Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Obtulit ergo ecclesiam per immolationẽ martyrum tempore persecutionis. & victima vnica oblata est deo, vt sacrificium acceptabile esset patris ex lucris vnigeniti. Offert vnicus, vnicã: spõsus, sponsam: pater, filiã. Quid enim potest inueniri fortius integritate & virginitate ecclesiæ: q̃ concipit in corruptiõe, creat in integritate? Virgo est ista, quæ virum non nouit. Plangit aũt sexaginta diebus virginitatẽ suam. i. omnib. suis diebus. Nec enim mittit ad dñm eos qui ipsa proficiunt, nisi ex magna tribulatione, nisi ex planctu, & fletu, & lachrymis. Hæc ecclesia cultoribus suis lætitiã nõ promittit, neq; in præsenti seculo securitatẽ: quia reuera omnis lætitia periculosa est, omnis securitas casibus plena, omnis iucunditas laqueis impeditur. Hæc prædictus Ioannes. Verùm nos ea prætercurrentes, in quib. iubẽtis desuper vel agentis domini maiestas nõ effulget: ad illa properemus, in quib. auctore ipso gestis, manifestior mysteriorũ pulchritudo perlucet.

De gestis Samson fortissimi, quòd manifestè fuerint opera virtutis Dei: & idcirco rectè in illis quærentur mysteria Dei.

CAPVT XIII.

CAPVT XIII. Rursumq; filij Israel fecerunt malum in conspectu domini. Qui tradidit eos in manus Philistinorum XL. annis. Erat autem quidã vir de Saraa, & de stirpe Dan, nomine Manue, habẽs vxorẽ sterilẽ, & reliqua.) Samsonis huius Nazaræi fortissimi, oẽs sunt actus mirabiles, manifestum in se diuinæ virtutis vel fortitudinis opus exprimentes. Neque enim opera sunt hominis, sed Dei: non, inquam, virib. hominis acta, sed virtute dei mirabilia facientis. Sunt autẽ numero septẽ. Primus actus est, quòd angelico prænunciã-
CA XIII. te ministerio, Nazaræus dei de muliere sterili natus est. Secundus, q̃ de comedente illi exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo. Tertius, quòd captis trecentis vulpibus, cau
Cap. 14. das earũ iunxit ad caudas, & faces ligauit in medio, quas & igne succendit, vt pergerent in segetes Philistinorum. Quartus, q̃ percus
Cap. 15. sit eos ingenti plaga, vt stupentes suram fœmori imponerent. Quintus, quod in maxillas asini, in mandibula pulli asinarum, deleuit & percussit mille viros. Sextus, quod ob
Cap. 16. sessus Gazæ dormiuit vsq; ad noctis mediũ, & exinde consurgens, appræhendit ambas portæ fores cum postibus suis & sera, imposi tasq; humeris portauit ad verticẽ montis. Septimus, q̃ cõcussit duas magnæ domus columnas, & multo plures interfecit moriens, quã ante viuus occiderat. Igitur quia cuncta hæc (vt prædictũ est) opera sunt dei, neq; fieri potuerunt, nisi agente spiritu fortitudinis dei: in singulis vt rerũ veritas, dignitasq; poscit, gloriosa scrutemur sacramẽta Christi filij dei, in quo septiformis spiritus S. requieuit.

De eo quòd Nazaræus fore prænunciatus est, & de iniuncta matri continentia, quo sensu ad Christum et virginem eius matrem aspiciat.

CAPVT XIII.

Sterilis, inquit, es absq; liberis, sed concipies & paries filium. Caue ne vinũ bibas ac siceram, nec immundũ quicquam comedas, quia cõcipies & paries filium, cuius non tanget caput nouacula. Erit enim Nazaræus dei ab infantia sua, & ex matris vtero: & ipse incipiet liberare Israel de manu Philistinorũ.) Iam ex hoc ipso, quod sterili ex matre nasciturus Samson promittitur magnis & primis cõparabilis est patribus, Isaac, & Iacob, & Ioseph, qui oẽs steriles diu matres habuerunt, omnesq; fide promerente, superno munere deficienti naturæ dati sunt, & in factis suis Christi dñi nostri figurã prætulerunt, quem non more suo natura, sed præcipua præ omnibus Nazaræis, factum de ventre virgineo protulit gratia. Matris vel mulieris huius sterilitas, beatæ Mariæ secundũ figuram est virginitas. Quid enim secundũ naturã sterilius virginitate? Igitur vbi apparet angelus domini, dicens huic, sterilis es, & absq; liberis, sed concipies & paries filium: in mente nobis veniat Gabriel angelus domini, dicẽs illi: virgo es, & nõ cognouisti virum, sed eccè cõcipies & paries filiũ. Nẽpe, & quod huic ait, caue ne *Luca 1.* vinũ bibas ac siccrã, nec immundũ quicquã comedas, quia cõcipies & paries filium, cuius nõ tanget caput nouacula: illa mysticẽ præparatio est, quæ in his angeli verbis intelligẽda est. Spiritus S. superueniet in te, & virtus *Ibidem.* altissimi obumbrabit tibi. Ideoq; quod nascetur ex te sanctũ, vocabitur filius Dei. Deniq; beatæ virgini spiritus S. superueniente, purificari, vinũ ac siceram non bibere, & immundum non quicquã comedere fuit. Vinũ quippe ac siccrã bibere, vel immundũ quid comedere, est voluntatẽ carnis amare, virilesq; per libidinẽ complexus admittere. Sed profectò omnẽ eiusmodi appetitum beatæ virgini superueniens spiritus S. à mente & corpore eius exclusit. Igitur vinũac siceram nõ bibit, nec immundũ quicquã comedit paritura filium: cuius, cũ sit filius dei, caput tangere non debeat nouacula. i. blasphema corrodere lingua. Quisquis eñ negat illũ esse filium dei, quisquis non hominẽ ac deum, sed hominẽ tantũ illum esse asserit, p̃fectò caput eius ausu sacrilegio, & nouacula nimis acuta radit, quod fecit Dalila meretrix. i. synagoga cardinalis ingrata amãti. Erit enim, inquit, Nazaræus dei: Nazaræus, inquã, dei. i. sanctus dei, q̃ & dæmoniaca impuritas confessa est, *Luca 4.* scio, inquiens, quis sis, sanctus dei. Præterea quod oblato sacrificio domino super petrã,

stante

ſtante Manue & vxore eius flamma aſcēdit. (Cumq; aſcenderet flamma altaris in cælū, angelus domini in flamma pariter aſcendit.) Illud nobis pulchrè innuit, quia ſuſcepto Deus pater ſacrificio virgineæ fidei dicentis ad angelum: Eccè ancilla domini, fiat mihi ſecundum verbum tuum: ſtatim ſpiritus ſancti ſplendoribus caſta repleuit viſcera, & receſsit angelus ab ea.

Quòd nomine ipſo Chriſtum figurauerit Samſon, qui catulum leonis manibus in fruſta decerpſit, & fauū mellis ex ore eius ſumptum, comedebat in via: & problemata eius, & vxor alteri tradita, quarum rerum Chriſti fuerint ſigna.

CAPVT XV.

CAPVT XIIII. Peperit itaq; filiū, & vocauit nomen eius Samſon.) Ipſum quoq; Nazaręi nomen reſonat Chriſtum. Samſon quippe interpretatur, ſol eorum. Quis autem Chriſtum eſſe neſciat ſolem verum, ſolem eorum, qui oculos habent, & in cælū aſpiciunt? Igitur cuius munere peperit filium, eius inſtructu vocauit nomen eius Samſon. (Creuitque puer, & benedixit ei dominus. Cœpitq; ſpiritus domini eſſe cum eo in caſtris Dam, in Saraa & Eſtahol. Deſcendit igitur Samſon in Thammata, & reliqua.) Plena fortitudinis res geſta eſt. (Irruit (inquit, ſpiritus domini in Samſon, & dilacerauit leonem, quaſi hœdum in fruſta decerpēs, nihil omninò habens in manu.) Catulus leonis ſæuus rugiens, qui occurrit illi, typū prætulit diaboli, qui verè vt catulus leonis ſæuus ac rugiens ſaluatori noſtro occurrit, cū adamatam coniugem acceptur us eſſet, id eſt, cùm ſynagogam ſua præſentia docturus aduenisſet. Vbi primum occurrit illi? In deſerto ieiunanti & eſurienti. Matth. 4. Cùm enim ieiunaſſet quadraginta diebus & quadraginta noctibus, poſtea eſurijt. Et accedens tentator, dixit ei: Si filius Dei es, dic vt lapides iſti panes fiant, &c. Illic occurrentē ſibi leonem in fruſta decerpſit, nihil omninò habens in manu. Tertio nanq; tentantem confutauit, non fortitudine, qua in illum poterat vti deus, ſed ratione, & ſcripturarum teſtimonijs, qualibus & nos vti voluit, quotienſcunq; tentaremur. (Et poſt aliquot dies, inquit, eccè examē apum in ore leonis erat, ac fauus mellis. Quem cùm ſumpſiſſet in ma- Ephеſ. 2. nibus comedebat in via.) Reuertēs Samſon examen apum, & fauum mellis ſumpſit ex ore leonis, quia victo tentatore, Chriſtus regreſſus in Galilæam, in virtute ſpiritus duo- Matth. 11. decim Apoſtolos elegit. Quomodo illi erāt in ore leonis? Planè vt taceam quod erant omnes ſecundum Adam natura filij iræ, ſicut & cæteri, Petrus & Andreas primi Apoſto. Philippus quoque à Bethſaida erāt ciuitate, quam per infidelitatem leo diabolus in ore tenuit, ipſo teſtante domino, cū dicit: Væ tibi Corrozaim, væ tibi Bethſaida, qa ſi in Tyro & Sydone factæ eſſent virtutes, quę in vobis factæ ſunt; olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent. Amplius autem tunc examen apum & fauum mellis ex ore leonis aſſumpſit: quando palam in cruce de humani generis hoſte triumphans, non ſolùm Apoſtolos, ſed & omnes, qui per verbum eorum crediturí erant in illum, de poteſtate eius eripuit. Igitur fauum mellis ſic ſumptum in manibus comedebat in via, id eſt, voluntatē patris in ſalutem illorum delectabiliter faciebat in præſenti vita, quemadmodum dicit: Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem patris mei. Interea & problema ꝓpoſuit ſodalibus ſuis (. De cōedente (inquiens) exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo) Iudæis nanq; lo- Ioan. 4. quebatur dominus in parabolis iuxta illud in pſal. Aperiā in parabolis os meū, loquar ꝓpoſitiōes ab initio. Maximè aūt tunc illis ꝓ- Pſalm. 77. blema propoſuit eiuſmodi, quando ſignificans qua morte eſſet moriturus: Nūc, inquit, iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et ego ſi exaltatus fu- Ioan. 12. ero à terra, omnia traham ad meipſum. In eo nanque quod eiecto foras principe mundi, omnia traxit ad ſe, de comedēte illi cibus exiuit, & de forti dulcedo egreſſa eſt. Et huius problematis illi ſolutionem inuenerunt. Dixerunt enim, Nos audiuimus ex lege, quia Chriſtus manet in æternum. Quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Itaque ſolutionem inuenerunt, veruntamen non in aliena vitula, ſed in propria arando conſcientia. Nam quod facere cogitabāt, hoc illum ſignificaſſe intellexerunt. Quo tandem illud coniugium fine ſolutum eſt? Marc. 16. (Iratus, inquit, nimis, aſcendit in domum patris ſui. Vxor autem eius accepit maritum vnum de amicis eius, & pronubis) Certum eſt, palā omni mundo eſt, quia Iudæis iratus nimis, aſcendit Chriſtus in domū patris ſui: aſcendit, inquam, in cælum, & ſedet à dextris Dei. Vxor autem eius ſynagoga maritum accepit vnum de amicis eius & pronubis, vnū de magnis patriarchis & prophetis amicis domini, Moyſen ſcilicet amicum & pronubum Chriſti, quia de illo ſcripſit. Illum accepit ſynagoga. Imò illum accepiſſe ſibi viſa eſt, glo- Ioan. 9. riando in legis eius litera, legēdo legem eius ſine huius gratia. Verbi gratia: Tu, inquiūt, diſcipulus eius ſis: nam nos Moyſi diſcipuli ſumus.

Quòd illum afferentem hœdum de capris, & volentē cubiculum introire, prohibuit pater puellæ, & idcircò iratus faciā, inquit, vobis mala, quid myſterij in Chriſto contineat.

CAPVT XVI.

Poſt aliquantum autem temporis, cū dies triticeæ meſsis inſtaret, venit Samſon in- CAP. XV. uiſere volens vxorem ſuam, & attulit ei hœdum de capris.) Poſt aliquantum temporis, id eſt, poſtquā reſurrexit à mortuis, & in cælum aſcendit, ſanctumq; ſpiritum Apoſtolis ſuis dedit: cùm dies triticeæ meſsis inſtaret, id eſt, cū tempus euangelicæ prædicationis adeſſet,

adesset, vt operarios suos dominus messis in mundu vniuersum mitteret: venit ipse Christus in Apostolis suis, in quibus loquebatur, inuisere volens vxorẽ suam, conuertere volens synagogam, afferens illi hœdum, id est, prædicans pœnitentiam & remissionem peccatorum. (Cumq; eius cubiculum solito more vellet intrare, prohibuit eum pater illius.) Pater synagogæ, cœtus pharisaicus, cuius erat officium vel professio, populum instruere, seueritate magistri, patris affectu. Talis profectò pater, clauim vsurpãs scientię, Christum prohibuit ne intraret cubiculum synagogæ.
Act.5. Cælis namque Apostolis, denunciauerunt, ne in nomine eius loquerentur vlli hominum. (Cui respondit Samson, Ab hac die non erit culpa in me contra Philistæos, faciã enim vobis mala.) Sensus penè idem & verba consona sunt hæc,
Matt.23. Hierusalem Hierusalẽ quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Quotiens volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Hæc passurus ore proprio dixit, & postq passus, postquã resurrexit, & in cęlũ ascẽdit, itidẽ loquẽs in Apostolis suis, in illos Philistæos, in illos potione cadentes, ebriosq; suo sanguine Iudæos, excusso puluere pedum, locutus est.
Act.13. Vobis quidem oportebat primùm loqui verbum Dei, sed quoniam repulistis illud, ecce conuertimur ad gentes. Ita iam nõ est ab hac die culpa in me contra vos. Quid enim vltrà debui facere, & non feci?

Quid in eo mysticum sit, quòd trecentas vulpes cœpit, & caudas earum ad caudas, & faces ligauit in medio, & dimisit vt irent in segetes Philistinorum, qui tã mulierem quàm patrem eius combusserunt.

CAPVT XVII.

PErrexitq;, & cœpit trecentas vulpes, caudasque earum iunxit ad caudas, & faces ligauit in medio. Quas igne succendens, dimisit vt huc atque illuc discurrerent. Quæ statim perrexerunt in segetes Philistinorum.) Quo perrexit, vel quas cœpit vulpes verus Samson? Ad Gentes perrexit, in omnem terram exiuit, perscrutansq; templorum antra ad delubrorum foueas, illas cœpit vulpes, de quibus Psalmista: Philistæos istos, id est, Iu-
Psalm.99. dæos ore prophetico percutiens. Tradentur inquit, in manus gladij, partes vulpium erũt. Vulpes namq; istæ, maligni spiritus sunt, qui latebant in cordib. hominum, in simulachris gentium dolosè agentes, responsa fallacię suę
CAP.XV. proferentes. Cœpit itaque trecentas vulpes, id est, in tribus orbis partibus, Asia, Europa, & Affrica, rete suum expandens, cunctos ad iudicium protraxit, qui pro dijs colebantur, dæmones. Et nunc quidem de templis eiecti: huc, illucque discurrunt quærentes & non inuenientes requiem, sed in caudis, vbi finis est corporis, colligatum portant incendium, id est, consecuturum in fine seculi non ignorant damnationis iudicium. Statim, inquit, perrexerunt in segetes Philistinorum. Segetes Philistinorum, opera erant Iudæorum, studia scribarum, traditiones Pharisæorum. Illuc omnes perrexerunt, quemadmodum in euangelio est significatum. Cùm, inquit, spiritus immundus exierit ab homine, ãmbulat per loca inaquosa quęrens requiem, & nõ Matth.12. Luc.11.
inueniens dicit: Reuertar in domum meam vndè exiui. Et cũ venerit, inuenit scopis mũdatam. Et tunc vadit, & assumit septem alios spiritus nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiũt nouissima hominis illius peiora prioribus. Diabolus namque de corde gentilitatis eiectus, cum septem, id est, vniuersis malignitatis spiritibus, in gentem illam reuersus est, vnde exiuit: quando primùm de erroribus Aegypti eductam, Deus verus ad cultum suum reuocauit. Igitur segetes Philistinorum, & confortatæ iam fruges concrematæ sunt: intantum, vt vineas quoque & olìueta flamma consumeret: quia videlicet cuncta opera Iudæorum, cunctæ ceremoniæ vel ritus eorum Dei odio damnati sunt: intantum, vt ciuitatem quoque & templum hostilis flamma consumeret. (Dixeruntque Philistijm. Quis fecit hanc rem? Quibus dictum est, Samson gener Thãnathæi, quia tulit vxorem eius, & alteri tradidit, hæc operatus est.) Planè Iudæi & secundũ corpus traditi in manus gladij, & secundum animã partes vulpium, id est, malignorum spirituum effecti, ignorare non poterant, quis fecisset hanc rem, quo pro scelere paterentur tam pessimam rem. Erat itaq; manifestum in cordibus illorum iudicium, testimonium reddente contra illos conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitatiõum accusantium, & defendere non valentium. (Ascenderuntque Philistijm & combusserũt tam mulierem, quàm patrẽ eius.) Philistijm, inquam, combusserunt Philistæos voluntate vlciscendi: Iudæi autem Iudæos interemerunt, non voluntate exigẽtes vindictam sanguinis Christi, sed causa occulta agente contra semetipsos armati. Obsessi namque foris à Romanorum exercitu, triplici (vt historiæ referunt) intrinsecus bello dissecabãtur. Bellum erat intra vrbem, bellum inter ciues, bellum ante templum. Eleazarus interiora, & circuitum omnem templi occupauerat. Simon superiora vrbis tenebat. Medius eorũ Ioannes aduersus vtrunque pugnabat, Eleazaro inferior, Simone superior. Itaq; per vulpes immisso primùm incendio, Philistæi Philistæos, id est, desertricem Samsonis mulierẽ cum patre eius combusserunt: quia videlicet per malignos spiritus, quib. potestas data est, Iudæi contra semetipsos inflammati, ipsi synagogam suam cunctumque ordinem sacerdotalem ac Leuiticum perdiderunt, tandemque visibiliter quoque exusta est ciuitas, & templum eorum.

Quomodo percusserit Philistaeos, vt stupentes suram faemori imponerent: & quale vsque hodie, secundum hoc sit opprobrium Iudaeorum.

CAPVT XVIII.

QVibus ait Samson: Licet hæc feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam vltionem & tunc quiescam.) Iuxta literam quod dicit hoc est, licet causam meam vindicaueritis cóburendo mulierem quondam meam, & patrem eius, qui illam viro alteri tradidit, tamé vltionem adhuc expetam ex vobis, tanquam non de vindicibus, sed de hostibus meis. Nó enim mihi fauendo, sed vestram vltionem quærendo, illos combussistis. (Percussitque eos ingenti plaga, ita vt stupentes suram fœmori imponerent.) Stupentes, inquit, videlicet stupore corporis. Non enim mentis, sed corporis stupor est, succisis vel cóbustis varicibus, geniculares quoque neruns contrahi, sicq; sura fœmori cohærente tam turpiter, quàm miserè nates à terra non posse subleuare. Adhuc igitur, inquit, ex vobis expetam vltionem, vt scilicet vulpes supradictæ, quarum caudas iunxi ad caudas facibus in medio ligatis, non maiore mihi ridiculo per segetes vestras nates suas flamma vrgente agitauerunt, quam vos ipsi per terram vestram nates vestras rependo trahetis. (Et descendés habitauit in spelunca petræ Ethan.) Ethan interpretatur fortium. Quanta fortitudine secundum hoc nomen de petra eadem contra hostem promouerit, claret ex subiectis. Sanè verus Samson virtutum princeps suis itidem inimicis Iudæis dixerit. Licet hæc feceritis, licet facti partes vulpium, & traditi in manus gladij, bellis nihilominus intestinis, & seditionum pertinacia vobismetipsis exitio fueritis in vindictam sanguinis mei: tamen adhuc ex vobis quicunque superestis expetam vltionem. Percutiam vos ingenti plaga, ita vt stupétes suram fœmori imponatis: vt videlicet, quemadmodum is qui arefactis meatib. sanguinis, contracto fœmori suram imponit, ad communem hominum staturam assurgere nequit: sic vos captiui in omnes gentes abducti, & opprobrium omnibus effecti, semper diminuti capitis, & minimæ conditionis habeamini. Tunc quiescam, id est, non omninò vos occidam, quemadmodum dixi in propheta: Deus ostédit mihi super inimicos meos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei, disperde illos in virtute tua. Hæc dixit & fecit, & descendens atq; discedés vsq; hodie habitat in spelunca petræ Ethan. Petræ namq; Ethan, petræ fortium spelunca, ecclesiasticæ fidei conscientia est tuta & solitaria, in qua nimirum illa requiescens habitat.

Psal. 58.

De asini mandibula, qua mille viros percussit: et quòd ita Christus per contemptibilia & infirma, fortia quaeque confundat.

CAPVT XIX.

DEscenderunt igitur tria milia virorum de Iuda ad specum Silicis Ethan. Dixeruntque ad Samson, Nescis quòd Philistijm imperant nobis?) Ac deinceps. (Inuentamque maxillam, id est, mandibulam asini, quæ iacebat arripiés, interfecit in ea mille viros.) Iam satis experti fortitudinem Samson Nazaræi, id est, compertam habentes omnipotentiam Christi filij Dei: adhuc tamen ascenderunt Philistijm, ascenderunt potione cadétes, vel casuri Iudæi in terram Iuda, in terram confessionis contra ecclesiam catholicam, in qua est fides & confessio veritatis. Descenderunt & propter eos tria millia virorum de Iuda ad ligandum Samson, quia videlicet per tres orbis partes. Asiam, Europá, & Affricá, quàm plurimi qui de Iuda esse videbantur, qui Christum confitebantur, de qualibus Apostolus: Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis, adiutores facti sunt Iudaicæ impietatis, multis quidem scissuris, sed eodem Christum apprehendere volentes spiritu malignitatis. Sed quid ille? Inuentam maxillam, id est, mandibulam asini, quę iacebat, arripiens, interfecit in ea mille viros. Maxilla vel mandibula asini in manu Christi, illá stulta & infirma mundi, illa sunt ignobilia & contéptibilia mundi, de quibus Apost. dicit: Videte vocatióem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, nó multi potétes, nó multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contéptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret. Inuentam itaque maxillam asini quæ iacebat arripiens, interfecit in ea mille viros, quia videlicet inuentos eos qui non erát, qui ignobiles & contemptibiles mundo atq; abiecti erant, confudit & destruxit inimicos suos: quod iam partim factum est commutando illos in bono: partim faciendum est, damnando illos qui benè occidi non potuerunt in futuro iudicio. Hoc mirabile opus fecit Deus, Samson fortissimus Christus omnipotentissimus. Sciebat quod gráde sibi certamen, grauisq; disceptatio foret contra legisperitos, contra oratores, cótra múdi philosophos, cótra nobiles & fortes, reges, imperatores, tyrános. Et hoc sciens, nó vocauit prima expeditione multos sapientes, nobiles, siue potentes, quorum magnis magniloquis, quorum gladijs siue potestatibus euangelium suum roboraret: sed tales nimirum, qui tanquam leonibus asini, sic despecti essent sapientibus, nobilibus, atque potentibus illis: scilicet idiotas, non scribas: homines sine literis, non sedentes in cathedra Moysi: simplices, non oratores: piscatores, non imperatores. Et ait: (In maxilla asini, in mandibula pulli asinarum deleui eos.) Asinus prior, id est Iudaicus: pull' asinæ iunior, est Gentilium populus. Ergo maxilla asini, Apostoli de Iudæis non valdè secundum carnem magni aut inclyti: mandibula pulli asinæ, martyres & doctores fuere de gentibus electi.

1. Ioan. 2.

1. Cor. 1.

electi. Nam & ſi omnes qui de Iudæis, & de gentibus in initio prædicationis euangelicæ fuere vocati, tanquam aſinus, velut & pullus aſinarum mundo erant deſpecti: attamen hi qui totum pondus certaminis ſuſceperunt, qui totam victoriã perfecerunt, velut in maxilla aſini, & velut mandibula pulli aſinarũ, magis fuere contempti.i.apud mundum iſtũ, ſtultorum ſtultiſsimi, & deſpectorum deſpectiſsimi, qui contumelias honoribus præferrent, pro Chriſto mori quàm viuere mallet.

Quod aperuit dominus molarem dentẽ aſini, et egreſſa ſunt aquæ largiſsimæ, cuius rei myſterium ſit.

CAPVT XX.

CVmq; hęc canens verba compleſſet, proiecit mandibulam de manu. Sitiensque valde. En, inquit, ſiti moriar, incidamque in manus incircunciſorum. Aperuit itaq; dominus molarem dentem in maxilla aſini, & egreſſæ ſunt ex eo aquæ. Quibus hauſtis, refocillauit ſpiritum, & vires recepit.) Quomodo verus Samſon Chriſtus dominus illã de manu ſua proiecit maxillam ſiue mandibulam: in qua tantam ſalutem, tantamq; fecit victo-
Sapient. 3. riam? Nunquid illos deſeruit, aut dereliquit, per quos pugnauit & vicit? Non vtique deſeruit aut proiecit, ſed tamen occidi permiſit atque proſterni, & viſi ſunt oculis inſipientium mori. Proiecit ergo illos de manu ſua, nõ inuitos, ſed ſpontaneos, tradẽtes corpora ſua propter Deum ad ſupplicia. Clamauitque & ait: En ſiti moriar, & c. Grandis enim illi cura fuit, imò eccleſiæ eius, quę eſt corpus eius, magna ſolicitudo, & grandis erat metus: ne decidentibus apoſtolis, quorum meritis & virtutibus innitebatur, periret religio, fides infirmaretur, & ad delendum Chriſtianum nomen manus incircunciſorum, manus infidelium & impiorum roborarẽtur. Sed quid? Aperuit, inquit, domin' molarẽ dentẽ in maxilla aſini: & egreſſę ſunt ex eo aquę. Nihil veri', nihil manifeſtius. Proſtratis enim in mortẽ ſanctis apoſtolis & martyribus, ſepulchra illorum viuas aquas emanauerunt, corpora illorum miraculorum gratiam profuderunt. Hoc omnib. membris Chriſti dulce fuit, hoc omnib. fidelib. eius deſudãtib. in agone Chriſtiano tale fuit, quale quies laſſo, quale per æſtum, dulcis aquæ properãte ſitim reſtinguere riuo. Nã exinde creuit fides, roborata eſt ſpes, charitas magis ac magis inualuit. Itaque refocillauit ſpiritum Samſon, & vires recepit.

Quod obſeſſus hoſtibus, media nocte ſurrexit, portas tulit, & cum eis verticem montis aſcendit.

CAPVT XXI.

CAPVT XVI. ABijt quoq; in Gazam, & vidit ibi mulierem meretricem. Ingreſſusq; eſt ad eã. Quòd cũ audiſſent Philiſtijm & percrebuiſſet apud eos, intraſſe vrbem Samſon, circundederũt eum, poſitis in porta ciuitatis cuſtodibus, & ibi tota nocte cum ſilentio præſtolantes, vt facto mane, exeuntem occiderent.) Et meretrix iſta fornicariam ſynagogam ſignificat, cui per prophetam Deus dicit: In omni colle ſublimi, & ſub omni ligno frondo- Hiere. 2.
ſo proſternebaris meretrix. Ad hanc Samſon ille fortiſsimus ingreſſus eſt, quando Chriſt' in ea cum hominibus cõuerſatus eſt, & apud illam prædicare & miracula facere dignatus eſt. Sed circundederunt eum Philiſtæi, circũdederunt & obſederunt Iudæi, quemadmodum in Pſalmo dicit: Quoniam circundede-
Pſalm. 21. runt me canes multi, conſilium malignantium obſedit me. Quid enim Gaza ciuitas, niſi infernum ſignificat? Quid per Philiſtæos, niſi Iudæorum perfidia demonſtratur? Qui cũ dominum mortuum viderent, eiusque corpus in ſepulchro iam poſitum, cuſtodes illico deputauerunt, & eum qui auctor vitę clauſit, inferni clauſtris retentum, quaſi Samſon in Gaza ſe deprehendiſſe lętati ſunt. Samſon verò nocte media nõ ſolum exijt, ſed etiam portas tulit: quia videlicet redemptor noſter ante lucem ſurgens, non ſolum liber exijt de inferno, ſed inferno ipſa inferni clauſtra deſtruxit, portas tulit, & montis verticẽ ſubijt, quia reſurgẽdo clauſtra inferni abſtulit, & aſcendendo cęlorum regna penetrauit.

Quòd Dalila quæ Samſon raſit, ſynagogam ſignificat, quæ Chriſtum blaſphemauit, & in Caluariæ loco crucifixit: et quid ſit myſticè, Samſon, id eſt, Chriſtum ligari, &c.

CAPVT XXII.

POſt hæc amauit mulierem, quę habitauit in valle Sorech, & vocabatur Dalila. Veneruntque ad eam principes Philiſtinorum, atque dixerunt. Decipe eum, & diſce ab eo in quo tantam habeat fortitudinem, & quomodo eum ſuperare valeamus, & vinctum affligere. Quod ſi feceris, dabimus tibi ſinguli mille centum argenteos.) Hæc mulier tandem decipiendo præualuit. Primò tentauit, & non potuit. Secundò & tertiò tentauit, & non potuit. Quartò tentauit & præualuit. Et perſonæ quidem vel mulieres ſecundum hiſtoriam plures ac diuerſæ, ſed ſecundum myſterium vna eademq; ſynagoga eſt, quæ Chriſtum multotiens tentauit, & nec ſaltem in ſermone capere potuit: tandem autem aliquando quaſi caput eius radendo tentauit, & pręualuit, quia Chriſtum Dei filium regem ſuum negando ac blaſphemando, in mõte Caluariæ crucifixit. Interpretatur autem Dalila paupercula, quo nomine ſynagogam eandẽ ſenſu pauperrimam denotat, cũ ſe iactet magnas legis & prophetarum habere diuitias, & ita habitare in Sorech, quòd interpretatur electa vel optima. Sanè qui venerunt ad illam principes Philiſtinorum, poſtulantes vt deciperet amatorem ſuum Samſon, principes ſacerdotum & ſeniores populi fuerunt: qui plebem vniuerſam aduerſus Chriſtũ concitauerunt. Et quamuis ille quidem ſecundũ hiſtoriam falſum locutus ſit, dicendo: (Si ſeptem neruiceis funib. necdũ ſiccis, & adhuc humẽtibus ligatus fuero, infirmus ero vt cæ-

teri homines.) Item&qacute;; (Si ligatus fuero nouis funibus, qui nunquam fuerunt in opere, infirmus ero, & aliorum hominũ similis.) Ac deinceps. (Si septem crines, crines capitis mei cum licio plexeris, & clauũ his circumligatũ terræ defixeris, infirmus ero:) In Christo aũt nihil horum falsum est, sed omnia secundũ mysteriũ vera sunt. Imò quoniam in illo spiritum Christi locutum esse dubitare prohibemur, tantis præsentialiter signis diuinæ fortitudinis apparentibus: nec illud quod ibidem sonuit, quòd Dalila audiuit falsum fuisse fateamur, sed ipsam falsam dicentem. Ecce falsum locutus es. Quid enim funes nisi peccata
Proverb. 5. sunt, iuxta illud: Funibus peccatorum suorũ
Psalm. 118. vnusquisq; constringitur, Psalmista quoq; dicente: Funes peccatorum circumplexi sunt me. Ergo septenarius funium numerus, peccatorum numerositas est, quia septenario numero plerunq; vniuersitas significatur. Quis autem nesciat, quia verus Samson Christus Iesus omniũ peccatorũ nostrorũ vincula suscepturus erat, & cũ esset fortissimus spirituũ deus, propter nos homo infirm⁹, homo passibilis, atq; mortalis apparere habebat? Igitur si septẽ neruiceis funib. (inquit spiritus Christi) ligatus fuero, infirmus ero. i. non, nisi peccata mundi super me tulero, mortalis ero, aut mori potero: nec enim ex meo cur mori debeã causam vllam habeo. Quare autem tertiò ligaturam septenariam repetiuit? Videlicet propter tria tempora seculi. Primũ ante legem. Secundum sub lege. Tertiũ sub gratia: quorum omnium peccata tollere venturus erat, secundum hominem futurus infirmus & moriturus, secundum diuinitatem sic eadem peccatorũ vincula rupturus, quomodo si rumpat quis filũ stuppæ tortum, vel staminis putamen cum ardorem ignis acceperit. Et notanda distinctio prædictorũ temporum secundum diuersitatem vinculorum. Primi temporis (quod fuit ante legem) peccata, neruiceis funibus nec dum siccis & adhuc humentibus comparantur: quia videlicet illius æui homines dissolutos & recentes nulla temperauerat lex, nihilq; interdixerat deus, quo carnis humidę fluxũ restringeret. Secũdi temporis peccata funibus quidẽ, sed neq; adeo neruosa, neq; adeo fluxa fuerunt, quippe quæ iustitia legalis qualiscunque, etsi non consumpsit, tamen vtcunq; molliuit: etsi nõ combussit, tamẽ aliquantisper exiccauit. Tertij quod nunc agitur temporis peccata, septẽ Nazaræi capillis cùm licio plexis, clauoq; circumligatis rectè signantur: quia videlicet nostra id est omniũ qui in Christo credimus peccata, capiti eius propius admota, licioq; telæ euangelicæ complexa, clauisq; crucis publica confessione circumnexa sunt. Igitur omnia quidẽ Nazaræus filius dei in corpore suo pertulit peccata mundi. Et pro omnibus vsq; ad mortẽ infirmatus est, pro cõditiõe carnis, sed ex virtute dei cuncta superando, ab inferno teneri non potuit, in sepulchro corruptiõnem non vidit.

Quãdo vel vbi dixerit Christus, quia Nazaræus sum, & quomodo raso capite infirmus, sicut cæteri homines effectus sit, quomodo vel quibus defecerit.

CAPVT XXIII.

Vmque ei molesta esset, & per multos dies iugiter adhæreret, spatium ad quietem non tribuens, defecit anima eius, & ad mortem vsque lassata est. Tunc aperiens veritatem rei, dixit ad eam: Ferrum nunquam ascendit caput meum, quia Nazaræus sum. i. consecratus Deo de vtero matris meæ. Si rasum fuerit caput meum, recedet à me fortitudo mea, & deficiam, eroq; vt cæteri homines.) Caput Christi Deus, inquit Apost. quod 1. Cor. 11.
tunc raditur, quando nouacula acuta linguæ blasphemantis, virtus eius & diuinitas denegatur. Sed quomodocunq; vel quantũcunq; radatur, nunquid ab illo fortitudo sua recedet & deficiet, eritq; vt cæteri homines? Planè illis deficiet, & illis infirmabitur, qui illũ blasphemando radunt, vt nihil prosit eis aduentus filij hominis in hunc mundum, qui illum negant verum Deum, verum esse Dei filium. Defecit, inquit, anima eius, & vsque ad mortem lassata est. Iuxta historiam sic factum est, & sic fieri vtiliter prouident a diuina permisit, vt audiret omnis mundus, quantum in amore meretricis naufragium fit, & muliebris sentina cedrinis quoq; fortium virorum tabulis quam perniciosa sit, vt, inquã, audiret omnis mundus, & haberet omnis sapiens exemplnm cauendi, sciens quod nec Samsone fortior, nec Salomone sapientior esse possit. Porrò vt cœptum prosequamur mysterium, tunc anima domini Iesu quodã- Matth. 21.
modo defecit, & vsq; ad mortem lassatus spiritus fortitudinis eius, quando post multas tentationes Dalilæ, id est, pauperculæ syna- Ioan. 8.
gogæ, dicentis: In qua potestate hæc facis? Tu Ioan. 8.
quis es? Quem teipsum facis? tandem adiura- Matth. 26.
tus est ab eadem dicente: Adiuro te per Deũ viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus, si tu es filius dei benedicti. Tunc, inquit, anima eius defecit, tristis vsque mortem, molestè nimis interpellata, & tunc aperuit illi omnem veritatẽ, quòd esset Nazaræus, id est, sanctus Dei filius. Dixit enim: Tu dixisti, Ego sum. Et adiecit: Veruntamẽ dico vobis, amodo videbitis filium hominis, sedentẽ à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.

Quomodo vel à quo tonsore rasum fuerit caput huius Nazaræi, id est, Christi. & de eo quòd Philisthijm clausum in carcere Samson molere fecerunt, erutis oculis, omni Christiano hoc exemplum cauendum sit.

CAPVT XXIIII.

At illa dormire eũ fecit super genua sua & in sinu suo reclinare caput. Vocauitque tonsorem, & rasit septẽ crines eius, & cœpit abijcere eum, & à se repellere.) Tonsor quem meretrix illa conduxit, vt raderet septem crines dormientis Nazaræi, Pilatus Ioan. 19.
extitit,

exitit, cui vinctum dominum nostrum, sanctum sanctorũ tradidit & negauit, & in mõte caluariæ crucifigi postulauit. Ibi rasit septem crines dormientis, id est, regem suum detestata est, & vniuersũ ius eius abdicauit, quasi ouis obmutescẽtis, quasi agni corã tõdente se os suum non aperientis. Cœpitq; eũ abijcere, & à se repellere, insuper & insultare dicendo, moto & agitato capite. Vah qui destruis tẽplũ dei, & in triduo illud reædificas. Saluum fac temetipsum. Statim enim ab eo fortitudo recessit, scilicet vt visum est inimicis, præsertim cùm diceret ipse: Deus deus meus, vt quid me dereliquisti? (Quem cùm appræhendissent Philistijm, statim eruerunt oculos eius, & duxerunt Gazam vinctum catenis, & clausum in carcere molere fecerũt.) Euulsione oculorum Samson, ipsa inter fectio Domini figurata satis aptè intelligitur: quia videlicet in morte non solum visus, sed & cæteri omnes sensus auferuntur. Gaza ciuitas, infernum significat, in quo catenis vinctum impij dominum teneri voluerunt, sed hoc impossibile erat. Nã deus (inqt Apost.) illũ suscitauit solutis dolorib. inferni, iuxta q impossibile erat teneri illũ ab eo. Et clausum, inquit, in carcere molere fecerunt. Hoc iuxta literã significari Hebræi volunt, q pro sobole robustissimorum virorũ mulierib. ac libidini vacare cõfulsus sit, & ad hunc sensum pertinere, q in Esaia Babylon dicitur: Tolle molam & mole farinã, quod scilicet in morẽ scorti cunctorũ libidini pateat maximè pro eo, quod cõ: inuõ subiungitur, denuda turpitudinẽ tuam. Sed nunquid hostes Philistæi de semine Hebræorũ fortes viros multiplicari optauerunt? Ergo hæc opinio quam turpis, tam & friuola est. Moraliter exemplũ hoc omni homini cauendũ est. sciẽdum quippe est, q aliquando prius oculus intellectus obtunditur, & postmodum animus captus per exteriora vagatur desideria, vt cæca mens quo ducitur nesciat, & se carnis suæ illecebris subdat. Aliquando verò prius desideria carnis ebuliunt, & post longum vsum illiciti operis oculũ cordis claudunt. Nã sæpè mens recta cernit, nec tamen audenter cõtra peruersa se erigit, & renitens vincitur, dum hoc ipsum quod tangit vel agit dijudicans carnis suæ delectatione superatur. Quia enim plerunq; prius oculus contemplationis amittitur, & post carnis desideria huius mundi laborib. animus subiugatur, testatur Samson ab allophylis captus, q postquã oculos perdidit, ad molã deputatus est: quia nimirũ maligni spiritus, postq̃ tentationũ stimulis intus aciẽ contẽplationis effoderint, foris in laborem circuitus mittunt.

Esa. 53.
Mat. 15.
Actor. 2.
Esa. 47.

CAPVT XVI. *Quid sit mysticè Nazaræus noster, id est, Christi capillos renasci cœpisse, & quomodo multò plures interfecit moriens, quàm viuens occiderat, & quam domũ, & quibus discussis columnis, deiecerat.*

CAPVT XXV.

IAmq; capilli eius renasci cœperãt, & principes Philistinorum conuenerunt in vnum vt immolarent hostias magnificas Dagõ deo suo, & epularentur, dicentes: Tradidit Deus noster inimicũ nostrũ Samson in manus nostras. Quod etiã populus vidẽs, laudabat deũ suum, eademque dicebat. Lætantesque per conuiuia sumptis iam epulis, præceperunt vt vocaretur Samson, & ante eos luderet, &c.) Ludus iste in luctũ, lætitia hæc in mœstitiã, epulæ istæ in vomitum cõuersæ sunt, ita vt cruentas crapulati euomerent animas, oppressi magnæ domus ruina. Nam multò plures interfecit moriens, quam ante viuus occiderat. Porrò capilli Samson fortissimi, inuicti & insuperabilis, scilicet Christi filij dei: capilli, inquã, huius nunc renasci cœperunt. Quando Petrus qui illũ negauerat, cæteriq; oẽs Apost. qui omnes relicto eo fugerant, illo resurgente à mortuis, fidẽ atq; fiduciã resumpserunt, & Philistinorum quidẽ principes, & populus gaudebãt dicẽtes: quia mortuꝰ est seductor ille, & perijt nomẽ eius q commouit vniuersam terram, incipiens à Galilæa vsq; huc, & docens seduxit plurimos. Hæc dicentes, & ita lætantes immolabant hostias magnificas, non Deo, sed diabolo: non, inquam, in templo dei, sed templo diaboli, scilicet Dagon. Dagon quippe interpretatur piscis tristitiæ, illum significans, de quo in Esaia scriptum est: In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro & grandi & forti, super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidit cetum qui in mari est: huic, inquam, immolabant hostias, ex quo manus suas Christi sanguine impleuerunt, & quicquid deinceps sacrificant vel offerunt, non Deo patrum suorum, sed diabolo offerunt. Lætantes itaque inter huiusmodi epulas, præceperunt vt vocaretur Samson, & ante eos luderet, & ipsi spectabant ludentem Samson. Compræhensos quippe Apostolos Christi pessimi lusores cæciderunt, vnde tamen illi gaudentes, quod digni essent pro nomine Iesu contumeliam pati, spectaculum, inquiũt, facti sumus mundo, & hominibus, & angelis. Ludebat ergo in illis membris suis Christus, quicquid enim miraculorum agebat, quicquid sanæ doctrinæ dicebat, ludus erat, & vanitas impijs spectatoribus. (At ille appræhendens ambas columnas, quibus innitebatur domus, alteram earum dextera, & alteram leua tenuit, concussisque fortiter columnis cecidit domus super oẽs principes, & cæteram multitudinem, quæ erat ibi.) Quis hoc non videat, quis nesciat, quia deserta facta Hierusalem, desolata quoque domus sanctificationis eorum, & gloria eorum, cecidit super omnes principes, & cæteram multitudinẽ? Non enim ita mediocriter, vt quõdam à Babylonis, nõ, inquam, ita parcè templũ illud antiquissimũ à Romano excidio euersum est: sed cecidit funditus, & cum gente ipsa perijt, ita vt nõ sit relictus lapis super lapi-

Math. 26.
Esa. 27.
Actor. 5.
1. Cor. 4.

per lapidem qui nõ destrueretur. Perdiderũt locum & gentẽ, cuius metu simulato ne perderent mortem dñi sibi expedire voluerũt, dicendo: Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum, & venient Romani, & tollent nostrũ & locũ & gẽtẽ. Hoc ecõtrariò contigit: nã potius idcircò, quia non dimiserũt eũ sic, omnes gentes credent in eum, Romani quoq; illorum & locum, & gentem tulerũt. *Ioan. 11.* Rectè ergo dictum est, quia multo plures interfecit moriens, quã viuus occiderat. Multò magis enim, quia mortuus est, nos in eum credimus, & inimici tam visibiles quã inuisibiles perierunt & perdiderunt, imò & perditi sunt: quã aut nos credituri, aut ipsi perituri vel perdituri erant, si dimisissent eum viuum. Igitur resumptis virib columnas duas, quib. innitebatur dom⁹, Samsõ tenuit, quib. & excussa dom⁹ cum perditione multorũ cecidit: quia videlicet Christus à mortuis suscitatus, & claritate quã habuit priusquã mundus esset apud patrem clarificatus, vtranq; columnam gentis illius, regnum scilicet, & sacerdotium vetus iratus fortiter concussit: & per manus Romanorũ cũ duplici, id est, corporis & animæ Iudæorum contritione locum ipsum euertit.

De historia, qua tribus Dan tulisse idolum Michæ, & viri stirpis Beniamin narrantur mulierem incredibili libidinis furore vexando interfecisse, quod vehemẽter Israelitas duplicis fornicationis crimine infamet.

CAPVT XXVI.

CAPVT XVII. FVit eo tempore vir quidã in monte Ephraim, nomine Michas, qui dixit matri suæ: Mille centum argenteos quos separaueras tibi, & super quibus me audiente iuraueras, eccè ego habeo, & apud me sunt.) Ac deinceps (Reddidit igitur matri suæ. Quæ tulit ducentos argenteos, & dedit eos argentario, vt faceret ex eis sculptile & cõflatile, & cæt.) Duo gentis Israeliticæ mala, duplicem fornicationem populi Israel, ex hoc loco vsque ad finem huius libri scriptura sancta culpare & execrari laborat: propter quæ penè continua, & nunquã nisi paucissimis iudicibus, siue regibus iustis frænantib. interdum coercita, dominus terræ illi & populo toties iratus est, & adhuc manus eius extenta. Prima nanq;, id est, fornicatio animæ est, qua à deo legitimo viro creatura recedens, idolis prostituitur, & diuini nominis adulterium perpetrat, sculptili atq; conflatili communicando illud. Hoc adulterium, hanc fornicationem spiritualem in gente illa præsens lectio vehementer percutit, quo in tantum ardebat: vt nunc temporis nõ solũ Michas, vnus homo scuptile fecerit, sed & integra tribus Dan pro magno commodo sibi illud furata sit: cũ adhuc inter cæteras tribus sortẽ nõ accepisset, & idcircò Dei veri auxiliũ saltem pro tẽporalibus bonis impensius quærere debuisset. Sic em̃ dictum est: (In diebus illis nõ erat rex in Israel, & tribus Dan quærebat possessionem sibi, vt habitaret in ea. Vsque ad illum enim diẽ, inter cæteras tribus sortẽ non acceperant. Et post aliqua: (Tulerunt sculptile Ephod, & idola, atq; cõflatile. Quibus dixit sacerdos: Quid facitis? Cui responderũt: Tace, & pone digitũ tuum super os tuum, & veni nobiscũ, vt habeamus te patrem & sacerdotẽ.) *CAPVT XVIII.* Ephod indumentũ sacerdotale significat, quod in Exod. & Leuit. superhumerale dicim⁹. Teraphin aũt propriè appellantur, figuræ & simulachra. Hæc ergo prima est fornicatio, qua populus Israel pronus ad idola, secundũ animã fornicabatur à deo suo. *Exod. 28. 35. 39.* Altera fornicatio est, quæ diuersis libidinũ ludibrijs corpora cõmaculat, tunc pniciosior, quando cõtra naturã Zodomitica debacchatur insania. Hęc quãta effrenatiõe populũ illũ dissoluerit, acerrimè lectio præsens insinuat. (Fuitq; inqt) quidã Leuites habitãs in latere mõtis Ephraim, q accepit vxorẽ de Bethlehẽ Iuda. *Leuit. 8.* Quę reliquit eũ, & reuersa est in domũ patris sui Bethlehẽ mãsitq; apud eũ quatuor mensib.) & reliqua. Quid hoc auditu turpius, scelestius, crudelius? (Venerũt (inqt) viri ciuitatis illi⁹ filij Belial. i. absq; iugo, & circũdantes domũ senis, fores pulsare cœperũt, clamantes ad dñm domus, atq; dicẽtes: Educ virũ qui ingressus est domũ tuã, vt abutamur eo.) *CA. XIX.* Illo obsecrãte vix abacti ne scelus hoc cõtra naturã operarẽtur in virũ, facta commutatione nequissima vxorẽ eius tota nocte abutendo, incredibili libidinis furore vexauerunt. Deniq; mortua est. Illa ciuitas Gabaa in tribu Beniamin erat. Tota tribus Beniamin sceleris eiusdẽ maculã cõmunem sibi fuisse, atrociter pfessa est. (Cõgregatis quippe pariter omnibus filijs Israel de Dan vsq; Bersabee quadringẽtis millib. peditũ pugnatorũ, vt pugnarẽt cõtra Gabaa Beniamin, cũ misissent nũcios ad omnẽ tribũ Bẽiamin, qui dicerẽt: Cur tantũ nefas in vobis repertũ est, tradite homines de Gabaa, q hoc flagitiũ perpetrarũt, vt moriãtur & auferatur malũ de Israel: noluerunt fratrum suorum filiorum Israel audire mandatum, sed ex cunctis vrbibus, quæ suæ sortis erant, cõuenerũt in Gabaa, vt illis ferrent auxiliũ; & cõtra vniuersũ Israel populũ dimicarẽt.) *CAP. XX.* Sed & cunctũ Israel, qui cõgregatus fuerat, reddere illis p scelere q merebãtur, indubitalis diuini oraculi iustitia sceleris eiusdẽ coarguisse videtur. (Cõsultus enim dñs à dicentibus, quis erit in exercitu nostro princeps certaminis, respõdens: Iudas (inquit) sit dux vester.) Attamen. (Egressi filij Beniamin de Gabaa, occiderunt de filijs Israel die illo, viginti duo millia virorũ.) Iterum: (Cõsultus dñs à dicẽtib. Debemus vltra pcedere ad dimicandũ contra filios Beniamin, an non? Ascendite (inquit) ad eos, & inite certamen.) Attamen. (Occurrentes eis filij Beniamin, tanta in eis cæde bacchati sunt, vt X. & VIII. millia virorũ gladiũ educentium prosternerẽt.) Tertiò

tandem

randē cōsulentib.atq; dicētb. (Exire vltra debemus ad pugnam cōtra filios Beniamin fratres nostros, an quiescere? Ascēdite, inquit, cras enī tradā eos in manus vestras.) Et sic factum est. Ergo nō solū Beniamin, quā manifestum scelus infamauit, sed & pugnantē cōtra illos Israel occulti iudicij Dei veritas redarguit. Cur enim vindicib. tanti sceleris victoria tā fera tāq; luctuosa prouenit: nisi quia in quo alios impugnabāt, seipsos accusabāt? Igitur vt præmissum est, duplicis fornicationis, animæ scilicet & corporis, populum Israel præsens historiæ locus vehementer accusat, & acerrimè percutit, ad hoc valens, vt quēadmodum ait Apost. Omne os obstruatur, & non magis Iudæus quàm Græcus de iustitia coram deo glorietur.

Rom. 3.

Quòd Christum regem qui venturus erat, scriptura sancta suspiret, toties dicendo: In diebus illis non erat rex in Israel.

CAPVT XXVII.

SVper hoc hic itidē scriptura vehementer ingemiscit, cùm inter narrandū semel & iterum ac tertiò dicit: In diebus illis non erat rex in Israel, sed vnusquisq; quod sibi rectū videbatur, hoc faciebat. Quē putas, vel qualē regem in dieb. illis in Israel non fuisse deplorat? Nunquid quando rex datus est Saul, abstulit fornicationes istas? Nunquid Achaz? Nunquid Manasses? Imò tā hi, quā plerique regum cæterorū, illas auxerunt, extruendo altaria vniuersæ militiæ cæli, hariolando & obseruando auguria, traducendo filios suos per ignem, faciendo Pythones, & multiplicādo aruspices: Ad summū præter Dauid & Ezechiā & Iosiam, oēs peccauerunt. Nam de peccato Dauid quod fecit in Vriam silebimus, quia trāstulit illud dñs. Quem ergo regē in illis dieb. non fuisse scriptura deplorat, nisi illum, cuius solius aduentu vel regno cōsummaretur præuaricatio, & finē acciperet peccatum, & deleretur iniquitas, & adduceretur iustitia sempiterna, & impleretur visio & prophetia, & vngeretur sanctus sanctorū? Hic nempe deerat rex, cùm data esset lex. Et lex quidē peccatum ostendere poterat, sed à peccato liberare non poterat. Solus iste rex eos oēs qui regnum eius susciperent, à peccato gratia sua liberare habebat. Cùm igitur tanta enarrat scriptura peccata populi Israel, rectè & oportunè congemiscit dicens: quia in diebus illis non erat rex in Israel.

2. Reg. 11.

Daniel 9.

De Ruth Moabitide, quòd per illam alienigenam generatio Christi quodammodo recuperata sit, & quòd illa fuerit petra deserti, de qua Esaias: Emitte (inquit) agnum dominatorem terræ, de petra deserti.

Esa. 19.

CAPVT XXVIII.

Ex li. Ruth CAP. I. IN diebus vnius iudicis, quando iudices præerant in Israel, facta est fames in terra. Abijtq; homo de Bethlehem Iuda, vt peregrinaretur in regione Moabitide, cum vxore sua, ac duobus libris. Ipse vocabatur Elimelech, & vxor eius Noemi, & è duobus filijs, alter Maalon, & alter Chelion, Ephratei de Bethlehem Iuda.) Librum hunc Hebræi in librum Iudicum cōpingunt: idcircò quia in diebus Iudicum facta narratur historia. Valdè hoc fidelem animum delectat, quòd nomine Ruth potius quam Booz, aut Noemi in titulo prænotatur. Nō enim parū splendoris habet, quod series generationis Christi, in mortibus virorum Israelitarum, & Iudaicæ tribus penè defecta, per fidem alienigenæ resarcita est, sicut ipse historicæ narrationis ordo continet. Quod propheta respiciens: Emitte (inquit) agnum domine dominatorem terræ de petra deserti, ad montem filiæ Syon. Petram deserti Ruth Moabitidem dicit, petram videlicet propter propriam fidē petram verò deserti, propter desertitudinē Moabiticæ gentis, quæ verò idcircò desertū est, quia dominum inhabitatorem non habebat, quemadmodum vt reliqua gentilitas, quam alibi propter causam eandem propheta idem desertam appellat, dicendo: Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo. Sciebat nasciturum esse Christum de semine Dauid filij Iesse, filij Obed, quē de Booz hæc alienigena peperit, quam ille beneuolus secundum legem accipit, vt suscitaret semen propinqui sui. Hoc, inquam, ille respiciens, emitte, inquit, agnū domine, dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion, ammirādo scilicet in gratia Dei, quòd agnus Dei dominator terræ, cùm sit ex Iudæis salus ipse gentium, primùm tamen de fide gentili venturus esset ad montem filiæ Sion. Adhuc autem acrius percutiens Iudæorum supercilium, in principio libri. Nisi, (inquit) dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus, continuò subiungens: audite verbum domini principes Sodomorum, & percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ. Quo enim secundum superiores geminæ fornicationis narrationes, quo, inquam, populus hic qui legem acceperat, populo Sodomorum aut Gomorrhæ iustior erat, qui legem non acceperat? Sed reliquit dominus semen fide Ruth Moabitidis promerente, & Booz per iustitiam legis semen fratri suo suscitante, vnde Christus secundū carnem nasceretur, quo factum est, vt gens Israelitica nequaquā Sodomę aut Gomorrhę similis in perditione remaneret. Hoc igitur dicendo propheta, Iudaicum os obstruere cōtēdit, vt de meritis suis nemo audeat gloriari. Et signanter dixit, nisi dñs exercituū reliquisset nobis semen. Exercituum inquam, quia videlicet in exercitibus supra scriptis filiorum Israel contra Beniamin, iudicium cum misericordia moderando, & in vtrisque peccata Sodomitica puniuit, addita etiā fame, propter quā vir primus de Iuda peregrè obijt cū filijs suis, & deinde per gentilē

Esa. 16.

Esa. 35.

Esa. 1.

(vtiam

(vt iam dictum est) fidem reliquum seminis, vnde salus procederet, defunctis eisdem suscitauit.

De Elimelech & vxore eius, & duobus filijs, quid vel quomodo de his in Paralipomenon scriptum sit.

CAPVT XXIX.

Ipse (inquit) vocabatur Elimelech, & vxor eius Noemi, & è duobus filijs, alter Maalon, & alter Cheleon Ephratei de Bethlehem Iuda. Ephratei dicti sunt, scilicet ab Ephrata vxore Caleph. Iste Elimelech in Paralipomenon vocatur Ahalai, vel Oholoi, & filius fuisse scribitur Sesain filij Iesi, filij Abphaim, filij Nadab, filij Semmei, filij Onan, filij Iheramael, filij Esrom, filij Phares, filij Iuda, filij Israel. Quòd autem illic dictū est, Sesain autem non habuit filios, sed filias, quia filij eius, immò filij Elimelech, scilicet Maalon & Chelion, quorum auus fuit, absque filijs mortui sunt. Item in Paralip. scriptum est: Et cognationes domus operantiū byssum in domum iuramenti, & qui stare fecit solem virique mendacij, & securus, & incendens. Qui principes fuerunt in Moab, & qui reuersi sunt Leē. Hæc autem verba vetera. Hi sunt filij figuli habitantes in plantationibus, & in sepibus apud regem in operibus eius, commoratique sunt ibi. Tradunt hunc fuisse Elimelech, in cuius tempore sol steterit propter præuaricationes legis, vt tanto miraculo viso conuerterentur ad Dominū Deum suum. Quod quia facere contempserunt, idcirco fames inualuit. Et ille, quia in tribu Iuda prior videbatur, famis inopia cū vxore & filijs non solùm patria pelleretur, sed etiam in eadem peregrinatione cum filijs moreretur. Viros autem istos mendacij esse filios eius Maalon & Chelion, qui illic securus & incendens appellantur, & de quibus dicitur quod principes fuerint in Moab, eò quòd vxores Moabitides duxerint, quod in Hebræo expresiùs ponitur, vt ab eruditis linguæ illius didicimus, vt non principes, sed mariti dicantur. Quod verò sequitur, quæ reuersę sunt in Leem, Noemi & Ruth, demonstrat quæ in Bethlehem, id est, panem, post inopiam famis audita vbertate panis in Bethlehem reuersæ sunt. Et quia hæc historia in lib. Ruth scribitur, idcircò subsequitur, hæc autem verba vetera. Figulos verò dicit habitātes in plantationibus & sepibus, progeniem quæ de Ruth propagata est. Quę in sepibus & plantationibus habitasse dicitur, quando ad regiam dignitatem hæc plantatio peruenit. Commorati sunt ibi, hoc est, in Bethlehem apud regem in operibus eius, quia ex eis Dauid rex ortus est, cuius opera miris præconijs prędicantur.

1. Paral. 4.

COMMENTARIORVM IN LIBRVM IVDICVM, FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBROS REGVM, COMMENTARIORVM

LIBER PRIMVS.

Quod quarta ætatis mundi Dauid fuerit initium: & quomodo hæc ætas respondeat quarta Dei primorum dierum seculi.

CAPVT I.

Post ampla virentis ac florētissimæ ętatis tertiæ spectacula, quarta tandem mundi splendida nos excipit ætas. Eius pulchritudo lucida, mentis nostræ oculos quasi à terra in cælum leuet, vt post actualia legis instituta, regum & prophetarum, qui sub ipsis prophetauerunt, facta fortia & cælestia partim contemplemur eloquia. Nam pulchra quidem terræ plantaria, quæ tertio die plantata vel produci iussa sunt, sed pulchriori cæli luminaria, quæ quarto die facta vel in firmamento polita sunt. Sic nimirum pulchra quidem & bona sanctæ legis opera, quæ tertia mundi ætate in figurā futurorum præcepta sunt, sed pulchriora regum coronatorum & prophetarum facta & dicta, quæ in typum regni Dei, in testimoniū magni ac veri regis Christi præsplenduerunt. Hanc enim quartam ætatem, quartæ diei in laudem creatoris coniubilare rectè dixerim, & secundum opera vtriusque spiritum sanctum, spiritum prędicari fortitudinis, quia videlicet & quarto die luminaria firmamentum ornauerunt in potestatib. & firmissimis ordinibus suis, & quarta ætate, in psalmis canoris, scriptisque propheticis, regali auctoritate sermo Dei conualuit, auctum est verbū promissionis. In quo? In eo videlicet, quòd is qui hactenus homo vel semen in Isaac vocandum patri Abrahæ
Gen. 21. promissus fuerat, iam rex promittitur cum iuramento dicentis ad Dauid. De fructu ven
Psal. 131. tris tui ponam super sedem tuam. Item: Se-
Psalm. 88. mel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar? Semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis. Hoc maximè hęc ætas à precedēte distinguitur, vt illa tertia fuerit, hæc iam quarta computetur. Igitur in gloriam Christi filij Dei regum regis, & prophetarum domini, ceptum peragentes cursum, ætatem hāc ingredimur, præeunte nos & propitio nobis, si dignetur, sancto fortitudinis spiritu.

Quod primus et secundus liber Regum apud Hebræos Samuel vocentur, & quod regnum Saul, regnum peccati, Dauid autem regnum Christi significarit.

CAPVT II.

Primus & secundus Regum liber apud Hebræos Samuel dicuntur, videlicet, eo quod de regno Saul, regnoq; Dauid, quæ his continentur libris, per istum quasi mediatorem Dei & regum ordinata sunt. Interpretatur autē Samuel nomen eius Deus. Quo nomine rectè sermo Dei significatur, per quem vtique regnum peccati destructum, & regnū iustitiæ constructum est. Saul quippe quem dominus peccanti populo iratus dedit, dicens ad Samuel, Non enim te abiecerunt, sed me ne regnem super eos, regnum præfigurauit peccati & mortis, quod abiecto Dei iugo, genus humanum stultè nimis appetiuit. Hoc ipsum significat Saul nomine proprio, interpretatur enim petitio. Porrò Dauid quem illo proiecto secundum cor suum dominus elegit, regnum iustitiæ, regnum Christi significat, quod humano generi, destructo regno peccati, propitius Deus contulit. Nec verò solum regnum, sed & sacerdotij principatus, hoc prænuncio à posteris Heli ad Sadoch translatum est in figura sacerdotij veri, quòd à Iudæis in ecclesiam Christi transponēdum erat. Ab ipso igitur Samuel, cùm sit duodecimus, & nouissimus Iudicum, sic incipit primus liber Regum. 1. Reg. 8.

De Helchana & vxoribus eius Anna & Fenenna, & de oratione Annæ & de ortu Samuel.

CAPVT III.

Fvit vir vnus in Ramathaim Sophim, de monte Ephraim, & nomen eius Helchana, filius Hieroham filij Heliu, filij Tohu, filij Suph Ephrateus, & habuit duas vxores. Nomen vni Anna, & nomen secundæ Fenenna. Fueruntque Fenennæ filij, Annæ autem non erant liberi.) Ramathaim autem interpretatur excelsa duo, & hæc excelsa duo, duæ intelliguntur tribus, regia videlicet & sacerdotalis. Quòd pater Helchana de tribu fuerit Leui, Paralipomenon liber plenissimè docet, in quo series genealogiæ illius vsque ad Leui producitur. Matrem quoque eius de tribu Iuda extitisse monstratur, in eo quòd Ephrateus vocatur. Ephrateus ab Ephrata vxore Caleph, quam constat fuisse de tribu Iuda, dictus est. Et si quem mouet quod ab Ephraim, non Ephrata, Ephra- CAP. I. 1. Paral. 6. 1. Paral. 2.

1. Reg. 17. ta, Ephrateus vocetur, videat in subsequentibus qualiter Dauid filius viri Ephrátei vocetur, cum liquidò pateat eundem Isai nun de Ephraim, sed de tribu Iuda extitisse, & probet eundem Helchanam Ephrateum ab
1. Paral. 6. Ephrata, non ab Ephraim dici. Sophim speculatores interpretátur. De mõte Ephraim, de mõte verò Ephraim fuisse dicitur, quia ibi erat eius habitatio. Intra cũctas namq; tribus, habitationẽ Leuitarũ fuisse nõ dubiũ est. (Et ascẽdit vir ille de ciuitate sua statutis diebus.) Tribus festiuitatibus, pascha videlicet, pentecoste, & solennitate tabernaculorum, ascendebat in domum domini. (Deditque Fenennæ vxori suæ, & cunctis filijs eius & filiabus partes.) Hæ partes vestes intelliguntur, quæ in eisdem tribus festiuitatibus, iuxta morem illius gentis vxoribus & liberis ac famulis tribuebantur. (Ne reputes ancillam tuam quasi vnam ex filiabus Belial, quia ex multitudine mœroris & doloris mei locuta sum vsque in præsens.) Belial enim interpretatur absque iugo. Et notãdum, quòd omnes qui ebrietatem sectantur, filij Belial vocẽtur. (Et adduxit eum secum, postquàm ablactauerat in vitulis tribus, & tribus modijs farinæ, & amphora vini, & adduxit eum in domo domini in Sylo.) In Hebræo non tribus modijs farinæ, sed modio farinæ legitur. Quem locum apud Latinos scriptorum vitio constat esse depravatum. Si enim cum tribus vitulis tres modios farinæ obtulit, con
Nume. 19. tra legem fecit. In lege namque præcipitur. Mensis septimi prima dies venerabilis & sancta erit vobis. Omne opus seruile non facietis. Dies clangoris est & tubarum. Offeretisq; holocaustum in odorem suauissimum domino. Vitulum de armento vnum, arietem vnum, agnos immaculatos septem, & in sacrificio eorum similæ oleo conspersæ tres decimas per singulos vitulos, duas decimas per arietẽ, vnam decimã per agnũ. Hæc verò decima, decima pars erit Ephi. Vndè datur intelligi, quòd Helchana non obtulerit tres modios farinæ cum tribus vitulis, sed nouem decimas, quibus secundum Hebraicam mensuram vnus efficitur Ephi. Est igitur orationis fructus Samuel sanctus, magna fide & largo fletu matris comparatus. Habet in matre eius Anna virtutis exemplum, quòd imitetur nostra sterilis anima, si mater fieri optat, si verbi Dei sanctarumque virtutum cupit esse fœcunda. In quo? In eo videlicet, quòd dictum est, vultusque eius non sunt amplius in diuersa mutati. Quòd idem est, ac si diceretur. In tentatione perstitit, orando perseuerauit. Hoc ergo fidelis anima imitetur, & quærens inueniet, petens accipiet, pulsanti aperietur. Iam nunc prophetissæ huius Annæ canticum explanabimus, & ob fastidium leuandum quasi canendo potius quàm legendo, aut loquendo horum quæ plana historia dicta sunt, mysteria carpemus.

Quòd Anna canticum cantans quæ sterilis fuit idem secundum Apostolum quod Sara, & Fenenna idem significet quod Agar.

CAPVT IIII.

Exultauit cor meum in domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo.) Quæ canit, hęc prophetissa est, & eadẽ qua fœcunda facta est gratiã, quam & proprio nomine significat. C A P. II. Anna quippe interpretatur gratia, non tam sua præsentia propria, quàm totius sanctæ ecclesiæ bona futura communia prophetat ac prædicat. Quapropter idem in Anna quod in Sara, idem in Fenenna quod in Agar, licet hęc libera, illa fuerit ancilla, idem in Helchana mysticè sentiamus quod in Abraham. Nanque & res gesta ex parte similis, & vocabula ex sensu cognata sunt. Siquidem & Abraham, id est, pater multarum gentium Gen. 18. prius Abram dictus est, quod interpretatur pater excelsus, & hic Helchana quod interpretatur Dei possessio de Ramathaim, id est, de excelsis fuisse scribitur. Agar conuersa. Fenenna conuersio interpretatur, Sara verò princeps. Anna gratia, & in vtraque gratiæ principatus intelligendus est, quia videlicet non vt Agar & Fenenna secundum carnem, siue carnis suę qualitatem, sed secundum gratiam pepererunt, cùm prius fuissent steriles. Igitur Fenenna & Anna duo sunt testamenta, alterum carnis in seruitutem generans, alterum fidei quod in libertatem generat. Helchana namque, id est, Dei possessio, ipse est Dei populus, cui dictum est. Qui possedit & fecit, & creauit te. Qui in Abraham quidem in semine Abrahæ qui est Christus, testamen Deute. 32. tum accepit fidei, testamentum libertatis, in monte autem Syna post quadringentos & triginta annos testamentum carnis, testamentum seruitutis. Sed testamentum carnis quasi testamentum seruitutis sicut Fenenna vel Agar, prius peperit plurimos, testamento fidei quasi Anna vel quasi Sara, longam plorãte sterilitatem, quia videlicet filij carnis in illo populo prius multiplicati sunt, qui in carne Abrahæ gloriarentur, fide eius vix aliquã in paucissimis educente progeniem. Deniq; illi qui de Aegypto exierunt omnes à viginti annis & supra, præter Iosue & Caleph filium Iepphone, de sola carne non etiam de fide Abrahæ sese ortos prodiderunt. Tandem aliquando fides vel gratia quæ sterilis fuerat, per euangelium peperit plurimos, & gloriatio carnis quæ multos habebat filios, infirmata, imò & exclusa est. Hoc ista prophetico spiritu in semetipsa præfiguratũ est, se sciens, exultat & laudat in persona ecclesię dicens.

Tractatus cantici eius, in quo mysteria Christi & ecclesiæ magnificè prophetizans, in domino gloriatur, et synagoga superbiam sub typo eius quæ multos filios habebat detestatur.

CAPVT

CAPVT V.

Exultauit cor meum in domino, & exaltatum est cornu meum in Deo meo. Vbi *Esaiæ 26.* sola fœcunda est caro, non est vndè exultet cor, neque enim exultatio cordis vlla est, nisi in domino. Proinde cum dicit, exultauit cor meum in domino, illam se vniuersalis ecclesiæ exultationem decantare indicat, quam propheta alius denuntians. A timore, inquit, tuo domine concepimus & peperimus spiritum, salutes non fecimus super terram. Ibi namque exultat non caro, sed cor, quamuis cor prius exultans, carnem quoque subleuet in exultationis suæ consortium, iuxta illud *Psalm. 83.* Dauidicum, Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. Illa exultatio fortis, & gaudium non vanum, sed fortissimum est. *Psalm. 91.* Addidit ergo: Et exaltatum est cornu meum *Psalm. 47.* in Deo meo. Singulariter & propheta, Exaltabitur, inquit, sicut vnicornis cornu meum. Idemque pluraliter. Et exaltabuntur ait cornua iusti, & res non diuersa est. Nam vnum ecclesiæ cornu, vnus est Christus, & plura eiusdem cornua, plura sunt dona sancti spiritus, vndè verus ille agnus sicut oculos septē, *Apocal. 5.* sic & cornua septem habere scribitur. Eiusmodi cornu meum, in Deo meo inquit exaltatum est, in Deo meo inquam, & non in me, quæ vana fiducia & fallax esset fortitudo. Inde & intus cordis exultatio, & foris confidentia super inimicos meos. Nā & hoc est quod sequitur. (Dilatatum est os meum super inimicos meos, quia lætata sum in salutari tuo.) Humilientur, & de terra loquantur quondam loquaces inimici mei filij carnis, & non fidei, mihi namq; nunc versa vice loquendi auctoritas data est, vt nō iam in angulis mussitem, aut ore dimidiato loquar, sed ore dilatato sic eloquar super inimicos meos, qui mihi steril itatem exprobrant, vt audiar in toto mundo. Quia lætata sum in salutari tuo, Salutare Dei Christus est. Nunquid ergo in solo Samuele vna mulier exultat, & non potius in vna matre sancta, vniuersalis ecclesia veram in Christo exultationem suam decantat? Et in istis duobus cantilenæ versiculis, primus sensus quidem non dispar, sed verba diuersa & præposterata sunt. Nam exultauit cor meum in domino, idem est quod lætata sum in salutari tuo, & exaltatum est cornu meum in Deo meo, idem est quòd dilatatū est os meum super inimicos meos. Iam quid dignum dilatatione oris sui proferat, audiamus. (Non est sanctus vt est dominus, neque enim est alius extra te, & non est fortis sicut Deus noster.) Rectè os suum dilatat qui non seipsum, sed dominum prædicat. benè cornu suum exaltat, qui non suam, sed Dei iustitiam commendat. Non est ait sanctus, vt est dominus. Parum dixerat. Suppleuit ergo dicendo, neq; enim est alius extra te, parque & idem effecit, ac si dixisset, præter illum nemo mundus à sorde. Et nō est, ait, fortis, sicut Deus noster. Nempè alij falsò sunt fortes, de qualibus in psalmo Propheta. Et irruerunt, inquit, in *Psalm. 58.* me fortes. Hic verè fortis, & vera humilium fortitudo est. Non est, inquit, sanctus, vt est dominus, nō est fortis, sicut Deus noster. Ac si dicat, filij Annæ filijs Fenennæ, filij gratiæ filijs synagogæ, filij promissionis filijs carnis. Quid vos toties iactatis dicendo, nos natura Abrahamitæ, nos natura Israelitæ & non ex gentibus peccatores? Dominus de cælo pro- *Galat. 2.* spexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes de- *Psalm. 13.* clinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonū, non est vsque ad vnum. Hæc dicit lex, & vtique quæcunque lex loquitur, scimus, inquit Apostolus, quia his qui in lege *Rom. 3.* sunt, loquitur. Non ergo est sanctus quisquā, non est alius extra te, non inquam est alius qui possit sanctificare, præter te sancte sanctorum Christe, quòd & sancti illi antequam tu venires ore proprio fatentes, sicut pannus *Esa. 64.* menstruatæ inquiunt omnes iustitiæ nostrę. Et quid vos in fortibus Moyse & Aaron gloriamini in fortitudine legis, & sacerdotij vestri? Non est fortis sicut Deus noster, sicut Christus noster. Nam Moyses & Aaron, nō lex vestra, & sacerdotium vestrum spiritualem vicerunt Pharaonem, neq; destruxerunt eum qui habebat mortis imperiū, id est, diabolum, sed hic illum vicit, hic infernum confregit, hic deuicta morte resurrexit. Ergo nō est fortis sicut Deus noster, sicut hic Saluator noster. Igitur (Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes.) Multum gloriamini, mul- *Ioan. 8.* tum erigimini, multa sublimia per inanem *Rom. 9.* gloriam loquimini. Verbi gratia, dicēdo, Pater noster Abraham est, nostrum est testamētum, nostra est legislatio, nostrum est obsequium, nostra sunt promissa, nostra est gloria nostra est adoptio filiorum, Abraham, Isaac & Iacob, patres nostri sunt. Nolite sic loqui, nolite sic multiplicare sublimem loquelam oris magnifici, nolite sic gloriari. (Recedant vetera de ore vestro, quia Deus scientiarum dominus est, & ipsi prępar antur cogitationes.) Hęc sublimia quę vos hactenus multiplicastis loqui, vetera sunt, iam inueterauerunt, & nouis superuenientibus proijcienda *Leuit. 20.* sunt. Hæc enim dicit in Hieremia Deus sci- *Hiere. 31.* entiarum dominus, qui & vobis olim dedit scientiam literæ, & nobis nunc dat scientiam spiritus, prout vult. Ecce dies veniunt, & feriam domui Israel & domui Iuda fœdus nouum. Non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehēdi manum eorum, vt educerē eos de terra Aegypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum dicit dominus, sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel. Post dies illos dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, &c. Et ipsi, inquit, præparātur cogitationes, sub- *Sap. 1.* auditur, sensatæ: nam econtrariò à cogitatio-

CAP. II. nibus, quæ sunt sine intellectu, ille auferet se. Ipsi Deo scientiarũ dño, cogitationes præparantur pro munere. Si vis ab illo promereri vel impetrare scientiæ donũ, non multæ oblationes arietum & taurorum, sed sanctæ co-
Psal. 9. gitationes eius rei preparatoriç sunt. Vndè &
Psalm. 75. Psal. Præparationes inquit cordis eorum audiuit auris tua. Item. Quoniã cogitatio hominis confitebitur tibi & reliquiæ cogitationis diem festũ agent tibi. Reliquiæ inquit cogitationis. Si primitiæ cogitatiõis infelæ fuerint, saltem reliquiæ eius per pœnitentiã & confessionem diem festũ agẽt tibi. Propterea, vt dixi, recedant vetera de ore vestro, recedãt sublimia, cesset gloriatio vestra. Quid enim? (Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore.) Hoc nõ semel factum est. Quãdo fortitudo vel potentia Aegyptiorum superata est, & Israelitæ confortati sunt, vtique tunc arcus fortiũ superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Ita & nunc. Arcus enim, idest superbia, & fortitudo Fenennæ, qua in filijs gloriabatur, superata est, & ego quæ ob sterilitatem infirma erã, accincta sum robore filiorũ. Hoc enim est quod sequitur. (Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est.) Nã quod interponitur repleti prius, pro panibus se locauerunt, & famelici saturati sunt, non secundum præsentem locum historiæ huius canitur, sed tamen & hoc & cætera talia facta sunt & fiunt, vt quoties superbit impius, cantare tibi liceat, illud regale pronerbium: Ne glorietur
3. Reg. 20. accinctus ęquè vt discinctus. In Hebręo & in lxx. translatione, non plurimi, sed septem leguntur. Iudæi hũc locum ita intelligũt, quod nato Samuele, mortuus sit filius primogenitus Fenennæ & deinceps singulis nascentib° filijs Annæ, singuli secundum ordinem natiuitatis Fenennæ mortui sint filij. Sed quærendum est, quomodo hoc stare possit, cùm Fenenna septem, Anna autem non plus quàm quinque filios habuerit? Quam quæstionem Hebræi soluentes, duos Samuelis cum filijs Annæ annumerant. Iuxta anagogen, arcus fortium, id est, confidentia Iudęorum, qui se Iudæos esse dicunt, & non sunt, sed mentiuntur. Iudæorum inquam de sua virtute præsumentium, & suam iustitiam statuere volentium, atque ita iustitiæ Dei subijci recusantium, arcus superatus est. Extenderunt, inquit
Hiere. 9. propheta, linguam suam, quasi arcum mendacij, & non veritatis. Talis arcus fortium superatus est, nihil enim sagittando contra veritatem profeceruut, quemadmodum alibi
Psalm. 63. scriptum est. Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Infirmi autem, scilicet hi qui nihil suis viribus attribuunt, qui non in suis operibus, sed in fide Christi Iesu gloriantur, accincti sunt robore, robore, inquam, quo & regno cęlorum vim facere, & violenter illud diripere possunt. (Repleti, inquit, prius pro panib. se locauerũt, & famelici saturati sunt.)

Famelici prius eramus nos gẽtes, repleti sũt, i. saturati erant Iudæi. Et cõstans est, quia nũc gentiles verbo Dei per euangeliũ filij eius Iesu Christi saturati sunt. Iudęi autem famelici sunt, solam literæ sectantes paleam, & viuificantem non habẽtes spiritũ. Sed nunquid isti pro panib. se locauerunt? Nunquid enim esurire malunt, quã nobiscum manducare panẽ viuum? Sic enim habet parabola patris euangelici, qui cum recepisset filium suum famelicũ, qui abierat in regionem lõginquã, & ibi dissipauerat omnem substantiã suã viuendo luxuriosè, cum inquã reuertentem suscepisset eum, & magnum celebraret conuiuium, indignatus frater eius senior, nolebat introire. Ergo nunc interim esuriunt qui prius fuerant repleti, saturatis famelicis iuxta prophetæ cõminationẽ dicẽtis: Ecce serui mei comedent, & vos esurietis. Futurum autẽ est, vt se pro panibus locare non dedignẽtur. Cùm enim plenitudo famelicarũ gentium subintroierit, reliquiæ ex illis ad esum panis vitæ conuertentur. Nõ modicè arcus fortiũ superatus est, & infirmi accincti sunt robore, nec parũ famelicis saturatis nunc esuriunt, qui prius repleti fuere. Sed quid? Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. In tantum dexteræ excelsi mutatio magna facta est, in confractione fortium & accinctione infirmorum, vt plurimos peperit illa quæ sterilis erat, vicissim infirmata illa quæ multos habens filios, superbiebat, cõpleta prophetia quæ per alium sic decantat, Lauda sterilis quę non paris, decanta laudem & hymnum quæ non pariebas, dicit domin°, quoniam multi filij desertæ, magis quàm eius quę habebat virum, dicit dñs. Dilata locũ tentorij tui, & pelles tabernaculorũ tuorum extende, ne parcas. Longos fac funilos tuos & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim & ad leuã penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit, & reliqua. Quæ hactenus cantata sunt, vniuersas domini vias respiciunt, scilicet, misericordiã & iudiciũ. Igitur in laudem earũdem magnitudinum, videlicet, misericordiæ & iudicij, sonori° & peramplius exultante corde & dilatato ore prosequitur, & dicit. (Domin° mortificat & viuificat, deducit ad inferos & reducit. Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & subleuat.) Nam quòd mortificat dominus iudicij est, & quòd viuificat, misericordiæ est. Item quod deducit ad inferos iudicij est, quòd reducit, misericordiæ est. Nihilominus quòd pauperem facit iudicij est, quòd ditat misericordię est. Itidem, quod humiliat iudicij est, quod subleuat misericordiæ est. Itaq; per hęc antitheta, id est, opposita vniuersæ viæ domini spectabiles propositæ sunt requirentibus testamentum eius & testimonia eius. Sed erga quales iudicium aut veritas, & qualibus reposita est misericordia? Quales nisi superbos mortificat, & ad inferos deducit, hu-

Matt. 15.
Luc. 15.
Esaia 54.

cit, humiliat & pauperes facit? Quales ecõtra rio, nisi humiles viuificat & reducit ab inferis, ditat & subleuat? Sequitur ergo. (Suscitãs de puluere egenum, & de stercore erigẽs pauperem, vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat.) Quid est enim egenum & pauperem, nisi qualem beatificat in euãgelio suo dominus, pauperem spiritu, id est, humilem? Illũ enim de puluere suscitat, & de stercore erigit, quem sapienter cognoscentem, quòd sit puluis & cinis, & peccatorum suorum stercus erubescentem iustificat & exornat splendore gratiæ suæ dominus vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat, cum his videlicet quos ante secula præsciuit & prædestinauit, vocauit, iustificauit & magnificauit. Hoc non rarò, nec in paucis factum est. Amplius autẽ & principaliter in illo factum hoc esse gratulamur, & iugiter decantamus, quẽ veraciter cõstat dixisse: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde. De quo & illud est. Et perse uitus est hominem inopem & mendicum, & compunctum corde mortificare. Illum enim reuera dominus pater præcepto charitatis suæ mortificauit, & ad inferos deduxit, pauperem fecit & humiliauit, eũdemque virtute & omnipotentia diuinitatis rursus viuificauit, reduxit ab inferis, ditauit & sublimauit. Suscitauit eum de puluere nostræ mortalitatis, erexit eum de stercore, vt non videret caro eius stercus corruptionis, & ecce, cum principibus, imò super omnes principes ad dexteram patris sedet, & solium gloriæ tenet. Quòd ita intelligendum sit, conclusio probat cantici. Clauditur enim sic. Et dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui. (Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem.) In Hebræo ita habetur, Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ Hebræi pauperes spiritu & humiles corde intelligunt, super quos dominum orbem posuisse dicunt, quia eorum meritis terrã stare autumant. Ergo propositio quidem splẽdida est qua dixerat suscitans de puluere egenum, &c. Sed ratio splendidior ipsum confirmat, qua dicit nunc, domini enim sunt cardines, id est, afflicti terræ, & posuit super eos orbem. Cui consonans euangelica veritas, pauperes spiritu in fundamento beatitudinis collocat, dum octo beatitudines connumeraturus sic incipit, beati pauperes spiritu. (Pedes seruorum suorum seruabit.) Qui egeni & pauperes, qui inquam cardines & afflicti terræ? ipsi sancti domini sunt, quorum ipse pedes inquit seruabit, subauditur, qui pedes superborũ non seruauit, quorum lapsum ruinamq; irrecuperabilẽ expauescẽs propheta dicit: Non veniat mihi pes superbiæ, & manus peccatoris non moueat me. Et continuò subiungit, ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare. Ergo pedes sanctorum suorum inquit, pedes inquam seruorum, id est, humilium, seruabit vt videlicet ad solium gloriæ peruenire, imò & impositum super se orbem, stabilibus portare possint meritis. Hucusque expressit quales dominus viuificet & reducat ab inferis, ditet atq; sublimet, nunc edicit quales mortificet & deducat ad inferos, pauperes faciat atq; humiliet. Sequitur enim. (Et impij in tenebris conticescent, quia non in fortitudine sua roborabitur vir.) Impij, inquit, id est superbi, qui nunc in hac die sua extollũt in altum cor nu suum, & loquuntur aduersus Deum iniquitatem, ipsi in tenebris cóticescẽt, ipsis humilibus solium gloriæ tenentib. suumq; possessorem dominum Deum laudãtibus, in tenebris inferni cõquiescent, imò & vlulantes dentibus stridebunt & flebunt. Nam ibi erit stridor dentium & fletus. Quia non in fortitudine sua, inquit, roborabitur vir. Quanta enim ibi erit fortitudo viri? Cùm fuerint pau lo pòst redactæ in lutum ceruices eius, tunc fatebitur impius, quia nec in equo, nec in tibijs suis roborabitur quisquam, quemadmodum & alius propheta dicit. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibijs viri beneplacitum erit ei. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem virtutis suæ non saluabitur. Amplius autem vt magis spiritualì sensu loquamur, non in fortitudine roborabitur vir, id est, ex operibus legis, in quibus filij Fenennæ, scilicet Iudæi, gloriantur, nemo coram Deo iustificabitur, nec omninò quisquam, siue Iudæus, siue Græcus in iudicio saluabitur siue iustificabitur, si absq; misericordia, vel tantum secundum merita sua iudicetur. (Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit.) Hoc & visibiliter aliquãdo factum est, vt super aduersarios suos in cælis dñs tonaret, sicut est illud in lib. Iosue. Cumq; fugerent à facie Israel, & essent in descensu Bethoron, dominus misit super eos lapides magnos, de cælo vsq; Azecha, & mortui sunt multo plures lapidib. grãdinis, quàm quos gladio percusserant filij Israel. Verùm extunc magnificentius hoc fit, vt videlicet dominus super aduersarios suos tonet in cælis, ex quo is ipse, qui vt egenus & pauper mortificatus, & ad inferos deductus, rursus viuificatus, & ab inferis reductus sublimatus est, vt sederet cum principe patre, & solium gloriæ teneret. Extunc enim intonuit super aduersarios suos, magno & terribili tonitru euangelij, & vsq; in finem seculi tonare non desinit, quemadmodum & Apost. dicit: Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominũ, eorũ qui veritatẽ in iniustitia detinent. Et reliqua. Hinc illud est, quod & propheta præcinuit. Et intonuit de cęlo dñs, & altissimus dedit vocem suã grãdo & carbones ignis. Et misit sagittas suas & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & turbauit eos, &c. Nouissimus tonantis motus magno & irreuocabili fulmine formidãtes aduersarios feriet. Dicet enim eis quià

Marginalia: Math. 5. — Math. 11. — Psal. 108. — Math. 5. — Luca 6. — Psalm. 35. — Mat. 8. 13. 22. 24. 25. — Psal. 146. — Psalm. 32. — Iosue 10. — Psalm. 17.

CAP. II. Matth. 25. qui à sinistris erunt. Ite maledicti in ignē ęternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. (Dominus iudicabit fines terræ, & dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui.) Tanquam diceret. Ista quam prædixi superborum & humilium discretio, nondū apparet. Nódum enim omnis egenus & pauper solium gloriæ tenet, nec in tenebris conticuit omnis impius, nec in pręsenti vita dominum formidant omnes aduersarij eius. Imò econtrario tanta securitate nunc impij viuunt, & super humiles extolluntur, vt penè moueatur humilis adhuc infirmus. Nam ipse est, qui vel cuius ex persona propheta in psal. loquitur. Psalm. 72. Mei autem pene moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, quia zelaui super inimicos pacem peccatorum videns, & reliqua. Ergo distinctio nondum apparet, sed non sit tibi curæ. Nam dominus iudicabit fines terrę. Nunc interim vitia terræ dissimulat, quia videlicet non statim superbiam terræ vbi incipit, iudicat aut punit, sed certè fines eius iudicabit. Nam pius conditor mala hominum & per suam patientiam tolerat, & per aliquorū quandoq; conuersionem relaxat, vt vel serò redeant, & hoc ipsum saltem, quòd diu expectati sunt, erubescant. Rom. 2. Superbientem terram quæ diuitias bonitatis eius cōtemnit, & ignorans expectantem se patientiam Dei, thesaurizat sibi iram secundum duritiā suam & cor impœnitens, certè tandem in fine iudicabit in die iræ & reuelationis iusti iudicij sui, in quo reddet vnicuiq; secundum opera sua. Et dabit, inquit, imperium regi suo. Regi, inquā suo scilicet Christo. Sequitur enim: Et sublimabit cornu Christi sui. Huic regi imperium dabit, & cornu eius sublimabit, in eo videlicet, vt omnia sub pedib. ei' subiecta sint. Hebr. 2. Futurum inquit Apostolus, de quo loquitur: Nam necdū videmus ait, omnia subiecta esse ei. Dabit autem secundum humanitatem habenti omnia secundum diuinitatem, dabit inquam, per passionē obedienter promerenti, quemadmodm deuicta morte iam emeritus dicit. Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Philip. 2. Sublime cornu eius Apostolus insigniter eloquēs dicit. Propter quod & Deus illū exaltauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomē, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorū, & omnis lingua confiteatur, quia dn̄s Iesus Christus in gloria est Dei patris.

Quomodo peccabant filij Heli, & quod peccantibus sacerdotibus viris, puer Samuel ministrabat ante dominum: & quam legem preuaricatus sit Heli nimis molliter & tenere submonendo filios suos & dicendo: Nolite filij mei.

CAPVT VI.

PVer autem Samuel erat minister in conspectu domini ante faciem Heli sacerdotis. Porrò filij Heli, filij Belial, nescientes dominum, neque officium sacerdotum ad populum, sed quicunq; immolasset victimam, veniebat puer sacerdotis, dum coquerentur carnes, & habebat fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat eam in lebetem vel in caldariam aut in ollam, siue in cacabum, & omne quod leuabat fuscinula, tollebat sacerdos sibi, &c.) Tria scelera filiorum Heli scriptura præsentat, propter quę & nominat eos filios Belial. Primùm iam in eo est, quòd ait, & omne quod leuabat fuscinula, tollebat sibi sacerdos. Non enim quidlibet secundum legem sacrificij, sed certas quasdam portiones debebat sacerdos tollere sibi, scilicet pectusculum & armum dextrum, pectusculum, inquam, eleuationis, & armum separationis, quemadmodum in Leuitico & in Exodo plenius dicit. Exod. 29. Leuit. 7. 8. Secundum illorum peccatum est, in eo quod sequitur. (Etiam antequam adolerēt adipem, veniebat puer sacerdotis, & dicebat immolāti. Da mihi carnem vt coquam sacerdoti. Non enim accipiam à te carnem coctam, sed crudam. Dicebatque illi immolās. Incendatur primum iuxta morem hodie adeps, & tolle tibi quantumcunq; desiderat anima tua. Qui respondens, aiebat ei: Nequaquam. Nunc enim dabis. Alioquin tollā vi.) Rectè dicebat immolans. Incendatur primū adeps, quia videlicet adipem hostiæ prius incēdi mos erat ex pręcepto legis domini. Tertium illorum peccatum erat (quòd dormiebant cum mulieribus quæ obseruabant ad ostium tabernaculi.) Dormisse eos dicunt Hebræi cū mulieribus, eo quod post mēstrui tēpus aut partus non impleto secundum legis præceptum sacrificio, suadebant eas ad viros suos redire, eisque commisceri. Exod. 29. Leuit. 3. 7. Et dormire ideo dicuntur, quia eas dormire cū viris suis, contra legis præceptum faciebant. Vndè idē Heli post paululum ait. Non est enim bona fama quam ego audio, vt transgredi faciatis populum domini. Transgressionem faciebat populus, quia sacrificio non ritè peracto, vxoribus suis iungebantur. Sicut enim vi extorquebant carnes ab immolante, ita etiā extorquebant ab offerente, & idcirco sicut in auferendis carnibus faciebāt homines detrahere sacrificio domini, ita quoque nihilominus in coniungendus vxoribus transgredi faciebāt populum Dei. (Samuel autem, inquit, ministrabat ante faciem domini puer.) Ac si apertè diceretur. Sacerdotibus viris contemptibile sacrificium domini reddentibus, reliquus hic erat vnus puer, de quo tanquam paxillo modico tota penderet restitutionis spes, in quo dominus iniuriā patiens, aliquas honoris sui reliquias appenderet. In peccato filiorū tam grandi pater sacerdotū princeps, qui & ipse iudicabat Isráel, iam nō paternam pietatē, sed zelo Dei percitus, iudiciariā exercere debuerat seueritatem. Iusserat enim lex, vt in caussa iustitiæ, nec pater filio parceret. Si inquit, genuerit homo filium contumacem Deut. 21. & proteruum, qui nō audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire contēpserit, apprehendent eum & ducent ad seniores ciuitatis

titatis illius, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos. Filius noster iste proteruus & cõtumax est, monita nostra audire contemnit, comessationibus vacat & luxuriæ atq; cõuiuijs. Lapidibus eum obruet populus ciuitatis, & moriet ur, vt auferatis malum de medio vestri, & vniuersus Israel audiẽs, pertimescat. Quãto magis homo sacerdos, in huiusmodi semotis affectibus carnis, filios suos ignorare, & domesticum malum viriliter amputare, debuit? Nam itẽ dixerat Moyses in benedictione Leui: Qui dixit patri suo & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquiũ tuum, & pactum tuum seruauerunt, iudicia tua ô Iacob, & legem tuum ô Israel. Ponent thymiama in furore tuo, & holocaustum super altare tuum. At ille nulla sæuiens magistri disciplina, solasq; patris seniles balbutiẽs blanditias. (Nolite, inquit, filij mei. Non est enim bona fama quã ego audio, vt transgredi faciatis populum domini.) Nec verò ille per ætatem ad infantiles redierat ineptias, potiusq; per negligentiam crimina fouebat, quàm non habendo intelligentiam. Dixit enim ibidem sapientib. dignè audiendam grauem & maturam sententiã. Si, inquit, peccauerit vir in virum, placari ei potest Deus. Si autem peccauerit in Deum vir, quis orabit pro eo? Non, inquit, eo modo in virum quo in Deum peccatur, quia in virũ peccare peccatum, qualecunq; est, leuiorq; remissio: in Deum verò peccare, id est, ab eius cultu recedere, impietatis peccatum est, difficiliorque remissio. Et quoniam cũ in virũ quis peccat placato sibi viro facit sibi virũ placabilem, in Deum autem cùm quis peccat, quis orabit pro eo? Ac si dicatur. Per quem deum sibi in quem peccauit, propitiũ facere potest? Igitur qui iudicaret rectè & oportunè, ab ipso domino sua suscepta est causa, taliterque ab illo tam in patrem, quàm in filios iusta de prompta est sententia.

Deut. 33.

De viro Dei qui venit ad Heli, quæ & qualia prædixerit ei, & de sermone Domini ad Samuelẽ super Heli.

CAPVT VII.

VEnit autem vir Dei ad Heli, & ait ei, Hæc dicit Dominus, Nunquid non apertè reuelatus sum domui patris tui, cùm esset in Aegypto in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem?) & cætera. Hunc virum Dei Iudæi Phinees dicunt fuisse, quem & Heliam autumant. Reuelatus verò fuisse Dominus dicitur domui patris eius, id est, Aaron in eo loco vbi ait. Dixit Dominus ad Aaron. Vade in occursum Moysi in deserto. In hoc loco primum ei dominus reuelatus dicitur. In sacerdotem verò electus est ex omnibus tribubus Israel, sicut habes in Hellesmoth & Vagecra. Quòd verò ait, venit vir quidam Dei ad Heli, & cætera quæ sequuntur ante tempus Helchanæ dicta fuisse arbitrantur,

Exod. 4. Exod. 28. 29. Leuit. 9.

sed hic ob gloriam Samuelis interposita dicuntur. (Ecce dies veniunt, & præcidam brachium tuum, & brachiũ domus patris tui.) Brachium arcam vocat & dignitatem sacerdotij, vt non sit senex in domo tua. Senem sacerdotem magnum dicit. (Et videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel.) Aemulus domus Heli Sadoch sacerdos extitit, qui eiecto Abiathar à Salomone sacerdotium suscepit, sicut in Malachim legitur. Proiecitq; Salomon Abiathar ne esset sacerdos domini, vt adimpleretur verbum domini, quod locutus fuerat Dominus ad domum Heli. (Veruntamẽ non penitus auferã virum ex te ab altari meo, sed vt deficiant oculi tui, & tabescat anima tua.) Ideò se Dominus non penitus ablaturum ex domo Heli virum ab altari suo dicit, vt semper de domo Heli esset in domo domini vir, qui in dignitate sacerdotij alium substitutũ videret, vt se eadem dignitate priuatum videns, oculi eius deficerent, & anima eius tabesceret. Vnde & in subsequentibus dicitur. (Veniat vt adoret eum.) Id est, sacerdotem magnũ. (Et accipiat ab eo nummum argenteum, & tortam panis, dicatq;, Dimitte me obsecro, ad vnam partem sacerdotalem, vt comedam buccellam panis.) Accessit è vicino Samuel puer testis alius, miro & magnifico ordine probatus, videlicet prius à Deo commendatus, quàm sibi ipsi vel hominibus notus. Sic diuinitus procuratum est ob commendationem prophetæ fidelis, vt magnus sacerdos prior quàm puer ipse vocationem ipsius à Deo factam intelligeret, quemadmodum scriptura dicit. (Intellexit igitur Heli, quia Dominus vocaret puerum, & ait ad Samuelem. Vade & dormi. Et si deinceps vocauerit te, dices: Loquere Domine, quia audit seruus tuus.) Et ita factum est. Et euenit sermo Samuelis non solùm Heli, sed & vniuerso Israeli. Sermo enim eius fuit, ad vniuersũ Israel, q̃ percutiendi essent à Philistæis propter peccata filiorum Heli, quem sermonem euentus rei postea probauit. Pugnantibus Philistæis, facta est plaga magna nimis, & ceciderunt de Israel triginta millia peditum, & arca Dei capta est. Duo quoque filij Heli mortui sunt, Ophni & Phinees. Porrò ipse pater Heli senex & gradæuus, accepto tristi nuncio, cecidit de cella retrorsum iuxta ostium, & fractis ceruicibus, mortuus est. In omnibus historiam planam tenentes, mysteria requiramus.

3. Reg. 2.

Infr. ca. 4.

De eo quod dictum est: Filij Heli, filij Belial, nescientes dominum: quod Heli vetus sacerdotium, & duo filij eius, eiusdem temporis duo pontifices, Annam & Cayphamsignificent.

CAPVT VIII.

FIlij, inquit, Heli, filij Belial, nescientes dominum, neque officium sacerdotum

CAP. II. ad populum.) & reliqua. Heli senex & grandæuus, significat sacerdotium vetus. Immò veternosum & inueteratum, quale tunc tem- Luce 19. poris extitisse cognoscitur, quando cum illo & cum templo veteri ruituram ciuitatẽ Hierusalem, fleuit Dominus Iesus. Porrò duo filij Heli duos eiusdem temporis pontifices significant, Annam & Caypha, reuera nesciẽtes dominũ, neq; officiũ sacerdotum ad populum, filij tamen Heli, quod interpretatur Deus meus. Nam in isto quidẽ nomine gloriabãtur, vt de deo patrum suorum dicerẽt, Deus meus, deus meus, sed ita deum labijs honorantes, corde inhonorabant, & operib. quemadmodum in Euangelio illis imprope- Matth. 15. rat dominus. Quare, inquit, vos transgredimini mandatum Dei propter traditionẽ vestram? Nam Deus dixit, Honora patrem & matrem, & qui maledixit patri & matri, morte moriatur. Vos autem dicitis. Quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque est ex me tibi proderit, & non honorificauit patrem suum, ac matrem suam. Et irritũ fecistis mandatũ Dei propter traditionẽ vestram. Et cõtinuò, Hypocritæ benè prophetauit de vobis Esaias, dicens: Populus hic labijs me honorat, cor autem illorũ longè est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum. Interpretatur autem Ophni quidem discalciatus, Phinees os requieuit. Quibus nominibus rectè prædictorum pontificum, Annę & Cayphę, vitia denotantur, qui ore quidem post domi num requiescebant, operibus autem discalciati erant, id est, gloriabantur in deo tanquã filij Heli ore dicẽdo, Deus meus, deus meus, operibus autem illum negabant. Non enim expetebant id quod doctoribus & sacerdotibus erat legitimum, scilicet hostiæ pectusculum, & armum dextrum, sed omne, inquit, quod leuabat fuscinula tollebat sacerdos sibi. Videlicet non exigebãt, vt quisquam reuelaret domino viam suam, pura cordis confessione, ac deinde faceret fructus dignos pœnitentiæ, quod esset, prius pectusculum, ac deinde armum dextrum ab offerente accipere, sed toti intendebant ad satisfaciendũ auaritiæ suæ, quod erat quasi carnes expiscari quascunq; poterant fuscinula siue tridente, quo benè exprimitur vncus auaritiæ. Etiam antequam adolerent adipem, veniebat puer sacerdotis & vi tollebat carnem coquẽdam sacerdoti. Nimirum peccata populi quę per adipem hostiæ intelliguntur, nequaquã dignæ orationis incendio concremabant, & tamen pro ipsis peccatis mercedem non solũ accipiebant, verumetiam emeriti mercenarij siue operarij per vim extorquebãt. Vnde & illud cõtra eos propheticũ oris dñi impro- Osea 4. periũ. Peccata populi mei comedẽt. Cæterũ qui de incendendo prius adipe curant, rectè postea de carne sibi coquẽda pertractãt, quia videlicet qui ꝓ peccatis hominũ dignè intercedunt, iustè mercedem suam accipiũt, & ita seruientes altari legitimè de altario viuunt. Nihilominus & dormiebãt cũ mulierib. quæ obseruabant ad ostium tabernaculi, quia videlicet traditiones docebant suas, non dei, ꝙ erat adulterino concubitu cũ animabus dei 1. Cor. quærentibus nefariè permisceri. Qui enim se ipsum magis quàm Deum commendat, qui non dei, sed suam doctrinam seminat, rectè de illo dicas, quòd cum animabus obseruantib. ad ostium tabernaculi cælestis dormiat, quod peccatum vt verum adulterium, cæleste iudicium condemnat. Nam si peccauerit, inquit, vir in virum. &c.

Quòd vir Dei, qui ad Heli locutus est, mysticè sit vniuersus prophetarum chorus, qui acerba occursione veteris sacerdotij proterit confidentiam.

CAPVT IX.

Venit autem vir Dei ad Heli, & ait ad eum. Hæc dicit dñs. Nunquid nõ apertè reuelatus sum domui patris tui, cũ esset in Aegypto in domo Pharaonis, & elegi eũ ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotẽ, vt ascenderet ad altare meũ & adoleret mihi incensum, & portaret Ephod coram me, & dedi domui patris tui, omnia de sacrificijs filiorum Israel) Hic vir vnus mysticè vniuersus est prophetarum chorus. Nã etsi prophetæ multi sunt, sed vnus est Dei sermo in ore omnium. Nunquid non apertè, inquit, reuelatus sum domui patris tui? Ac deinceps. Propterea ait dñs deus Israel. Loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in cõspectu meo vsq; ad sempiternũ. Nunc autẽ dicit dñs, Absit hoc à me, sed quicunq; honorificauerit me, glorificabo eum, qui aũt contemnunt me, erũt ignobiles. Grauissima nimiumq; acerba occursiõe sacerdotij veteris, inordinatam proterit confidentiã. Tanq̃ diceret. Eccè vos dicitis, ecce vos in verbis mendacij confiditis dicẽtes dñs dixit, dominus locutus est, dominus promisit ac pollicitus est Aaron, vt ministraret domus illius in conspectu eius vsq; in sempiternum. Non est Deus quasi homo vt mentiatur, nec vt filius hominis vt mutetur. Dixit ergo & Num. 23. non faciet, locutus est & non implebit? Agamus vt volumus, viuamus vt libet, immutabilis est, sacerdotium nostrũ manet, mutari nõ licet. Ad hæc, inquã. Vobis licebit, vobis pulchrum erit, immutare & præuaricari legem, quã professi estis, mihi aũt sententiam meã mutare nõ licebit? Propterea dico. Ego quidẽ loquẽs olim sic & sic locutus sum, sic & sic pollicitus sum. Nũc aũt dico, absit hoc à me. Quoniã mutati estis, mutabor & ego. Quoniã peruersi estis, peruertar & ego. An frustra mihi scriptura dixerit. Cũ sanctis sanctus eris, & cũ viro innocente innocẽs eris, & cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris? Absit, inquã, hoc à me, vt quia lo- Psal. 17. quens locutus sum, idcircò debeam domum patris tui glorificare vsq; in sempiternum,

Dura,

Dura, improba, damnosa mihi ista est conditio, vt videlicet idcircò debeam quenquam glorificare lege debiti, quòd de domo patris tui sit. Sed quid? Quicunq; honorificauerit me glorificabo eum, qui autem contemnũt me, erunt ignobiles, quacunq; ex domo, quacunq; ex gente sint, siue Iudæus ille, siue Grecus sit, qui me honorificauerit, glorificabo eum, glorioso regno, glorioso sacerdotio, faciamq; omnes regnum & sacerdotes Deo & patri meo. Siue Iudæus ille, siue Grecus sit, qui me contempserit, erit ignobilis, neq; rex neque sacerdos esse poterit. Hæc mihi conditio, hæc mihi seruanda vicissitudo est. Accipito vtius & dicito, quia promissionis fidem irritam fecerim. Tu homo quis es, vt respõdeas Deo? Quidlibet olim ego locutus sim, hæc præsens loquela mea stabit, vt facilius cęlum & terra, quàm hoc verbum meum transire possit.

Quòd dies isti iam venerunt sacerdotio Iudæorum, de quibus dictum est: Ecce dies venient, & præcidam brachium tuum, sacerdotio Iudæorum tristes & amari, sacerdotio autem Christi ecclesiæ læti & iucũdi.

CAPVT X.

Ecce dies venient & præcidam brachium tuum, & brachiũ domus patris tui, vt nõ sit senex in domo tuo, & videbis æmulum tuum in templo in vniuersis prosperis Israel & non erit senex in domo tua omnib. diebus Dies isti iam venerunt & nunc sunt, sacerdotio Iudæorũ & domui Aaron tristes & amari, sacerdotio autem ecclesiæ læti & iucundi. Præcisum est brachium Iudæorum, quia caro erat, præcisum est brachium domus Aaron quia non domini, sed hominis brachiũ erat. Maledictus vir, inquit propheta, qui cõfidit in homine, & ponit carnem brachium suum, vt à dño recedat cor eius. Confidebãt in homine, gloriando videlicet, non in fide, sed in carne Abrahæ, posuerant carnem brachium suum, vt à domino recederet cor eorum, superbiendo in sacerdotio Aaron, & crucifigendo illũ quem præfigurabat Aarõ. Templum, inquiunt domini, templũ domini templum domini est. Sed ecce spelunca latronum, ait dominus, facta est domus ista, in qua inuocatum est nomen meum in oculis vestris. Vbi nunc illud templũ, imò vbi nũc illa spelũca latronũ? Vbi nunc sacrificia filiorum Aaron, sacrificia taurorum & hircorũ & agnorum & arietum? Præcisum igitur est brachium Heli, præcisum est brachium sacerdotij veteris, vt iam in domo eius non sit senex, non iam nominetur in domo Aaron magnus sacerdos, summus pontifex. Et videbis ait æmulum tuũ in templo in vniuersis prosperis Israel. Quis iste æmulus est, cui sacerdotium vetus inuidet, nisi ille, de quo propheta, Iurauit, inquit, dominus & nõ pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secũdum ordinem Melchisedech? Grandis iste æmulus est, in quem cùm sit de tribu Iuda, de qua nullus altari præsto fuerat, translato sacerdotio, legis quoque translatio necessario facta est. Istũ Iudaicus sacerdos iam spoliatus egerrimo oculo videt in illo templo quo totus orbis contentus est, in illa ecclesia quæ toto orbe terrarum diffusa est. Videt, inquam, illum in vniuersis prosperis Israel, nam vniuersa quæ de illo sunt prospera & pacifica vero sunt Israel, quemadmodum in alio Psalmo præcantauit idem propheta. Intende prospere, procede & regna. Veruntamen non auferam ait virum penitus ex te, ab altari meo, sed vt deficiant oculi tui, & tabescat anima tua, & magna pars domus tuę morietur cùm ad virilem ætatem peruenerit. Secundum hæc & Apostolus dicit, Nunquid reppulit Deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, ex tribu Beniamin. Non reppulit Deus plebem suam, quã præsciuit. Ac deinceps. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundũ electionẽ gratię Dei saluæ factæ sunt. Verũtamen ego inquit, nõ auferam virũ penitus ex te, ab altari meo. Sed qd? Vt deficiãt, inqt, oculi tui, & tabescat anima tua. Deficiant, inquam, oculi tui, quemadmodum idem Apostolus dicit. Dedit illis spiritum compunctionis, oculos vt nõ videant, & aures vt nõ audiant vsque in hodiernum diem. Et Dauid dicit. Fiat mensa eorum in laqueum & in captionem, & in scandalum, & in retributionẽ illis. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Et post aliqua, Nolo enim ignorare vos fratres mysterium hoc, vt nõ sitis vobisipsis sapiẽtes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentiũ intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Et pars magna, inqt, domus tuę morietur tunc, quo maioris miserię est, cũ ad virilem ætatẽ peruenerit. i. cũ plenitudo temporis aduenerit, morietur, inquã, non solum gladio maligno, qui animã à Deo dirimit, sed etiam gladio Romano, qui animã à corpore diuidat. Et suscitabo, inquit, mihi sacerdotẽ fidelem, qui iuxta cor meũ & animam meam faciat, & ædificabo ei domũ fidelẽ, & ambulabit corã Christo meo cunctis dieb. Sacerdos iste fidelis Christus intelligitur, qui & per nomen Sadoch, de quo superius secundũ literã diximus, rectè signatur. Interpretatur enim iustus. Iustus autem & veraciter sanctus sacerdos vel pontifex ipse est, quẽadmodũ dicit Apostolus. Talis decebat vt nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, &c. Igitur suscitabo mihi, inquit, sacerdotem fidelem, fidelem inquã, qui semetipsum fideliter offerat non habens necessitatem quotidie, queadmodũ sacerdotes prius, pro suis delictis hostias offerre, qui iuxta cor meum & animam meam faciat, id est, non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, quorum ego, neque carnem manducabo, neque sanguinem potabo, sed per

Marginal notes: Hier. 17. / Hier. 7. / Psal. 109. / Psal. 44. / Rom. 11. / Ibidem / Psal. 68. / Hebr. 7. / Ibidem

CAP. III. sed per proprium sanguinem introeat semel in sancta, æterna redemptione inuenta. Domus autẽ fidelis quæ ædificatur ei ecclesia est, quæ ex fide viuit. Aedificatur, inquam, ei, videlicet per sacramentum sanguinis & aquæ, quod de latere eius manauit, quemadmodũ in typum eius mulier de costa viri in primordio fabricata est. Hæc domus ædificata, ambulauit, inquit, coram Christo cunctis diebus, quia videlicet tota Christi domus, tota ecclesia, genus sacerdotale est, & hæc proficiendo de virtute in virtutem, ambulat coram Christo cunctis dieb. Futurum est autẽ vt quicunq; remanserit in domo tua, veniat vt oretur pro eo, & offerat nummum argenteum, & tortã panis, dicatq;: Dimitte me obsecro, ad vnam partẽ sacerdotalẽ, vt comedam buccellã panis. Quis est qui remãsit in domo Heli, in domo sacerdotij Iudaici, nisi is qui perditioni gentis illius, per gratiam electionis superstes esse potuit vel poterit: Nã & scriptura dicit: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo. Planè ergo quicunq; remanserit, id est, quicunque de populo isto ad vitam præordinatus fuerit, veniet ad sacerdotem æmulũ, veniet non ad synagogæ, sed ad ecclesiæ sacerdotium, nunc sibi inuisum, vt oretur pro eo, vt per eiusdem ecclesię sacramenta recõcilietur Deo. Offerat nummum argenteum, & tortam panis, id est, lucidum fidei verbũ, & opera dilectionis, dicetq;, Dimitte me obsecro ad vnam partẽ sacerdotalem, vt comedam buccellam panis, dimitte, inquã, me ad vnam quãlibet diuisiuam euangelicæ gratię donationem, vt in vnitate corporis ecclesiæ, comedam buccellã panis viui, qui de cęlo descendit, buccellam corporis Christi filij dei, in quo solo vita est, sine quo nemo viuit.

Isa. 10. Rom. 9.

Quòd puer Samuel alius testis contra sacerdotem accessit, & quòd dictum est: Nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur.

CAPVT XI.

CA. III. Puer autem Samuel ministrabat domino coram Heli, & sermo domini erat pretiosus. In diebus illis non erat visio manifesta. Factum est ergo in die quadam, Heli iacebat in lecto suo & oculi eius caligauerant, nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur. Samuel autem dormiebat in templo domini, vbi erat arca dei. Et vocauit dominus Samuel, & cætera.) Ad confirmationem sermonis superioris hic alius testis, puer Samuel accedit, vt iuxta legem quam Deus ipse populo præscripsit, non vnus tantum, sed duo starent testes contra sacerdotem pigrum & segnem magis quàm pium, suorum videlicet magis quàm Dei amatorem filiorum. Plana res gesta est. Puerum dormientem dominumque necdum scientem, cui necdum reuelatus fuerat sermo domini, Dominus tertio vocando excitauit, & cætera. In illum suæ moderatus est gratiam vocationis, vt prius is, contra quem mittebatur, vocatum illum esse à Domino sciret, quàm ipse qui vocatus est. Sicq; fa[illegible]um est, vt is qui visionem indicare timuisset, cęlare non auderet, tacere non posset. Sanè quod dictum est, nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur, varium sensum habet. Nam alij sic distinguunt. Et oculi eius caligauerant, nec poterat videre. Et postea inferunt. Et antequam lucerna domini extingueretur, puer Samuel dormiebat in templo domini, vbi erat arca Dei. Intelligi autẽ hoc modo volunt. Dormiebat in tẽplo anteq lucerna Dei extingueretur, id est, antequam lux diurna fieret quando eadem extinguenda erat lucerna. Sic enim à domino per Moysen iussum erat, vt eadem lucerna luceret vsque manè. Sicut est illud in Leuitico, Præcipe ait dominus filijs Israel vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloque contusum vt ardeat lucerna semper in tabernaculo Domini, & collocabunt eam Aaron & filij eius, vt vsque mane luceat coram domino. Alij verò. Nec poterat videre lucernam Dei, antequam extingueretur. Et est sensus, Ipse qui propriæ vitæ meritis, & dignitate sacerdotij lucerna dei erat, antequam pro peccato filiorum, lucida dei gratia priuatus extingueretur, non poterat videre, sicut in mente præ inordinato filiorum suorum amore, ita & in corpore præ nimia senectute caligans, & non volens videre. Porrò alij simplicius. Nec poterat videre lucernam Dei antequam extingueretur, id est, adeò caligauerant oculi eius, vt lucernã in tẽplo clarè ardentem videre non posset, quo dicto intelligitur, quòd ne paruas quidem in oculis reliquias luminis haberet valdè senex. Sed iam spiritualium mysteriorum vela pandamus.

Deut. 19.

Leuit. 24.

Quid sit mysticè quòd puer Samuel dormiebat, & sermo domini erat pretiosus, id est, rarus, & quomodo venerit dominus mysticè & Samuelẽ nescientem tertio, quarto autem scientem iam vocauerit ille.

CAPVT XII.

Puer Samuel dormiebat, quia videlicet perituro carnali Iudæorũ sacerdotio, sermo propheticus cõticuerat. Iam enim multis dieb. ante Christi aduentum, propheta nõ fuerat visus in Israel. Sed & qui dudum missus & scriptus fuerat sermo propheticus, quasi sub clauib. dormiebat, clauim quippe sciẽtiæ scribæ & pharisæi tulerant, nec ipsi introeuntes, nec eos qui volebant introire permittentes. Ergo puer Samuel dormiebat, & sermo domini erat pretiosus, id est, rarus. Rarus enim & penè nullus erat, q sermonẽ domini volentib. audire loqueretur. Sed venit dominus, & stetit & vocauit Samuelẽ, excitauit dormientem. Quando venit dominus, & stetit, nisi

Luca 11.

ftetit, nisi quando de cælis deus descendit, vt factus homo staret pro nobis? Tunc vocauit Samuelem, tunc propheticum excitauit sermonem, hactenus dormientem. Excitauit, inquam puerum suũ, excitauit in puero præcursore sermonem suum, in eo videlicet pue ro cui gloriosè coocinitur. Tu puer propheta altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem domini parare vias eius. Tertiò illum nescientem vocauit, priorq; ipso sacerdotij veteris minister Zacharias pater eius vocationem illam intellexit. Primo enim angelus illum ex nomine nunciauit. Secundo, ad salutationẽ Mariæ clausum adduc in vtero matris exultatione, & gaudio concussit. Tertio iam nato, per os patris officium suæ præcursionis edixit, tu quoq; propheta altissimi vocaberis. Igitur sacerdos Heli destituendus, puerum vocari prior à domino intellexit, quia sacerdos officijs carnalis Zacharias, magni prophetæ vocationem ipso prior intellexit & enunciauit, iustus quidem in persona sua, apud Deum & homines, sed eius sacerdotij minister, ꝙ protinus destituendum esset, sicut in isto sacerdote Heli præfiguratum esse, iam dictum est, & adhuc dicendum est. Quarto tandem iam sciens vocationem suam puer Samuel, venienti domino, & vocanti sicut vocauerat secundo. (Samuel, Samuel. Loquere ait domine, quia audit seruus tuus. & dñs, eccè, inquit, ego faciam verbum in Israel, quod quicunque audierit tinnient ambæ aures eius. In die illo suscitabo aduersum Heli omnia quæ locutus sum super domum eius. Incipiam & cõplebo. Prædixi enim ei, quòd iudicaturus essem domum eius io æternum, propter iniquitatem eius, eò quòd nouerat indignè agere filios suos, & nõ corripuit eos. Idcircò iurauit domui Heli, quòd non expietur iniquitas domus eius victimis & muneribus vsque in æternum.) Quid ad hæc ille? Non vtiq; consurrexit sicut Moyses, vt deum teneret, ea virtute, qua teneri ipse vult, & teneri potest, vt stando in conspectu eius, in confractione cordis orando, iram eius à domo sua auerteret. (Sed dominus, inquit est, quod est in oculis suis faciat.) Paulò melius ante consultius Achab, licet aliàs impius, qui cùm audisset sermones domini in Helia, dicentis. Eccè ego inducam super te malum, & demetam posteriora tua, & interficiam de Achab mingentẽ ad parietem, &c. cùm, inquam, audisset sermones istos, scidit vestimenta sua, & operuit cilicio carnem suam, ieiunauitque ac dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite. Idcircò ille quidem in diebus suis non vidit inductũ domui suæ malum, hic autem & vidit, & ipse sustinuit, cecidit enim audito tristi nuncio, & fractis ceruicib. mortuus est. Nunc ad superiora redeamus. Loquere, inqt, dñe, quia audit seruus tuus, &c. Planè iuxta hanc normam prædictus ille prophetarũ maximus, primo, per angelũ ex nomine nũnciatus, deinde ad vocem salutantis Mariæ gaudio cõcussus, tertio prophetica, vt supra dictũ est, patris voce declaratus, quarto tandẽ iam sciẽter in deserto audiuit, ꝙ dominus loqueretur. Imò & orans vt dñs loqueretur, signum accepit veri ac iusti sacerdotis, adijciente sibi deo, super quẽ videris spiritum descendentẽ & manentẽ super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto, simulq; verbum accepit quod loqueretur contra vetus sacerdotium, imperante domino. Factum est enim (inquit Lucas) verbum Dñi super Ioannem Zachariæ filium in deserto. Ac deinceps, Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Omnis enim arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Hæc enim cõtra sacerdotium illud Leuiticumque ministerium dicta esse, Matthæus euidentius insinuat Videns, inquit, multos Pharisæorum & Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis, Progenies viperarum, quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira? Ac deinceps, Iam enim securis ad radicem arboris posita est. Pharisæi nanque sacerdotes vel clerici erant Iudæorum. Igitur tunc domui Heli iurauit dominus, ꝙ non expiaretur iniquitas domꝰ eiꝰ victimis & muneribꝰ vsq; in æternum, quando per hunc enunciauit securim positam esse ad radicẽ arboris, dignũ pœnitentiæ fructum non facientium, videlicet maximè pharisæorum, in templo dei, sub nomine sacerdotij latrocinãtium.

Lucæ 1. Ioan. 1. Lucæ 3. Matth. 3. Exod. 32. Psal. 105. 3. Reg. 21.

De pugna malè gesta contra Philistijm, & de vana leuitate qua dixerunt. Afferamus ad nos arcã domini sedentis super Cherubin, & quid significauerit lapis adiutorij.

CAPVT XIII.

ET factum est in diebus illis, conuenerũt Philistijm in pugnam. Egressus est nanque Israel obuiam Philistijm in pugnã, & castrametatus est iuxta lapidẽ adiutorij.) Et reliqua. Narratione hac mox subsecutura, præmissum est. Et addidit dominus vt appareret in Sylo, quoniã reuelatus fuerat dñs Samueli in Sylo iuxta verbum dñi. Et est sensus, Dominus, quoniã reuelatus fuerat Samueli in Sylo, dictus addidit, vt appareret itidem in Sylo, iuxta verbum suum factis, ita vt non caderet ex omnibus verbis eius in terram, vt cognosceret vniuersus Israel à Dan vsq; ad Bersabee, ꝙ fidelis Samuel propheta esset dñi. Ita planè ex omnib. verbis prophetæ, & plus quam prophetæ Ioannis, non cecidit verbum in terrã. Respiciamus ad dies illos, in quibus non iam Philistijm, sed qui per Philisteos hoc loco rectè figurantur, Romani cõuenerunt in pugnam. (Dixerũt, inquit, maiores natu de Israel, Quare percussit nos hodie Dominus coram Philistijm?

CAPVT IIII.

Afferamus

CAP. V. Afferamus ad nos de Sylo arcam fœderis domini,& veniat in medium nostri, vt saluet nos de manu inimicorum nostrorum. Misit ergo populus in Sylo, & tulerũt inde arcam fœderis domini exercituum, sedentis super Cherubin.) Præsumptio stulta & vana, quæ tunc decepit improuidos, & iustitiæ vel gloriæ Dei ignaros.ipsa eadẽ decepit illos, quando clausi obsidẽte exercitu Romano, tumultuabantur & vociferabantur confidentes, vt historiæ tradunt, quod nequaquam toleraret deus priuari se illo pulchro templo,illo pulchro & aureo sanctuario. Cuius vanitatis respectu nota quam acutè, quã mordaciter cùm præmissum esset, & tulerunt inde arcam fœderis Domini exercituum, continuo subiunctum est, sedentis super Cherubin. Hoc quippe nõ ꝓ suo sensu,sed pro illorum notabili vanitate scriptura dixit. Quid enim stultiùs ac vaniùs? Nunquid super illos Cherubin quos fecit Moyses, imò quos Beseleel ille faber cum socio suo Ooliab fudit, aut fabricauit, sedebat dominus exercituum captus vel delectatus pulchritudine auri, & non potius super homines, vel super sanctos angelos sedet plenos scientia Dei secundum nomen Cherubin? Igitur eadem hic & illic vanitate decepti sunt, dum pro aureis cælestis sanctuarij simulachris, diuinum sibi quasi debitum arrogãt adiutorium, vnde & falsi sunt, metando castra iuxta lapidem, postea dictum lapidem adiutorij. Nam & tunc præsagio suo frustrati sunt, & nunc eius lapidis non habuêre adiutorium, quem in malum sibimetipsis reprobauerunt, iuxta quod scriptura dicit. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Et tunc quidem sacerdotis vnius Heli domus vna concidit, ipso quoq; corruente, fractisq; ceruicibus moriente, nunc autẽ tota gens captiuata est, tota ciuitas, cum templo suo funditus in fauillas disperijt, sacerdotio illo quoque cadente, suumque opprobrium per omnes gentes circunferente, quia pollutum, sordidatum, imò & ei ectum est, eodem quo viuimus, quo redempti & emundati sumus nos credentes Christi sanguine.

Exod. 37.

Psal. 107.

Quid significet mysticè, quòd ab ijsdem arca Dei capta sit, à quibus victus est Israel, & quòd cecidit Dagon truncatus coram arca domini, & quod percusserit illos Dominus in posteriora.

Coloss. 1.

CAPVT XIIII.

CAP. V. SEd & arca Dei capta est.) Vt iam euangelicam legis prosequamur intelligentiam, eisdem Romanorum armis, eisdem imperatorum gladijs, quibus ille populus obsessus, concisus, & in omnes gentes captiuus ductus est, eisdẽ, inquã, ecclesia dei, quæ est corpus Christi capta, & ab eisdem persecutionem passa est. Pandamus gloriosi vela nauigij, & cursum percurramus intelligentiæ spiritualis. (Philistijm autem tulerunt arcam Dei, & asportauerunt eam à lapide adiutorij in Azotum. Tuleruntque Philistijm arcam dei, & intulerunt eam in templum Dagon, & statuerunt eam iuxta Dagon. Cumque surrexissent diluculo Azotij, altera die, ecce Dagon iacebat pronus in terrã ante arcã dei. Et tulerunt Dagon, & restituerunt eum in loco suo. Rursumq; mane die altero consurgentes inuenerunt Dagon iacentem super faciem suam, in terra coram arca domini. Caput autem Dagon, & duæ palmæ manuum eius abscisæ erant super limen. Porrò Dagon truncus solus remanserat in loco suo.) Grande spectaculum, grande miraculum. Translata ab Israel gloria domini, capta ab allophylis arca DOMINI, victoriam de victoribus versa vice exigit, primumq; in Deum ipsorum Dagon, deinde & super homines aggrauantur manus domini. (Nam ebullierunt, inquit, villæ, & agri, in medio regionis illius, & nati sunt mures & facta est confusio mortis magnæ in ciuitate, & percussit in secretiori parte natium Azotum, & fines eius, & computrescebant prominentes extales eorum.) Hæc Psalmista magnificè decantans, & excitatus est, inquit, tanquã dormiẽs dominus, tanquam potens crapulatus à vino, & percussit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis. Hoc quid portenderit, perspicuum est. Vbi enim supra dicto modo concidit sacerdotium vetus cum terrena Hierusalem, & manufacto templo eius, tunc victoriosiùs pugnam inijt, cum dijs gentium, arca domini quæ est Christus Dominus secundum cõpactum ex carne nostra corpus eius, sedens & manens in Ecclesia suã, & ipsa quę est corpus eius, & plenitudo eius. Cecidit coram arca ista Dagon, cecidit, inquam, coram illa omnis massa dæmonum, quæ intelligitur per illud idolum, per hoc ipsum nomen Dagon. Interpretatur enim piscis tristitiæ, illum, vt supra dictum est significans, qui in mari est, centum magnum Leuiathan, serpentem vectem tortuosum. Cecidit hic talis Dagon coram arca Domini tandem truncatus capite, & abscisis manib. id est, sublatis à cultu eius regibus terræ & principibus, qui prius adstiterant, & conuenerant in vnum aduersus dominum & aduersus Christum eius. Quid autem est, quòd & percussit inimicos suos in posteriora, ita vt computrescerent prominẽtes extales eorum, nisi quod illos qui victoriam eius recipere noluerunt, qui intelligentes virtutem Dei, nõ sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, tradidit in reprobũ sensum? Nam fœminæ eorum (inquit Apostolus) mutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu fœminę, exarserunt in desiderijs suis in inuicẽ, masculi in masculos turpitudinẽ operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipiẽtes. Dum enim huic vitio nequissimo,

Psal. 77.

Psal. 2.

Rom. 1.

simo, incredulos subdidit terribile iudicium domini, profectò percussit inimicos suos in posteriora & opprobrium sempiternum dedit illis. Quid autem sunt illi, qui ebullierũt, & terram demoliti sunt mures, nisi maligni spiritus, iustis quidem contemptibiles vt mures, peccatoribus autem terribiles vt leones?

Quod vaccæ arcam domini portantes, prædicatores significent fideles in ecclesia, qui in directum procedũt non declinantes ad dexteram, neque ad sinistram.

CAPVT XV.

QVo tandem modo victoria omnis peracta est? Duritia vtiq; & patientia præ-
CAP. VI. dicatorum secundum hoc miraculum, quòd subiũctum est. (Tollentes (inquit) duas vaccas quæ lactabant vitulos, iunxerunt ad plaustrum, vitulosque earum cõcluserunt domi. Et posuerunt arcam Dei super plaustrum, & capsellam quę habebat mures aureos, & similitudinem agnorum. Ibant autem in directũ vaccæ per viam quæ ducit Bethsamis, & itinere vno gradiebantur pergentes, & mugientes, & non declinabant neque ad dexteram neque ad sinistram.) Quid enim vaccę nisi fideles quosque in ecclesia signant, qui dum sacri eloquij præcepta considerant, quasi super impositam domini arcam portãt. De quibus hoc etiam notandum, quòd fuisse fœtæ memorantur, quia sunt pleriq; qui in via Dei intrinsecus positi, foris carnalibus affectibus ligantur. Sed non declinãt à recto itinere, quia arcam Dei portant in mente. Ecce enim vaccæ Bethsamis pergunt. Bethsamis quippe domus solis interpretatur. Et propheta ait: Vobis autem qui timetis dominum, orietur sol
Malac. 4. iustitię. Si igitur ad ęterni solis habitationem tendimus, dignum profectò est, vt de Dei itinere pro carnalibus affectibus non declinemus. Tota enim virtute pẽsandum est, quod vaccæ Dei plaustro suppositæ, pergunt & gemunt. Dant ab intimis mugitus, & tamen de itinere non retorquẽt gressus. Amorem quidem per compassionem sentiũt, sed colla posterius non reflectunt. Sic nimirum prædicatores sancti, sic fideles quippe esse debent intra sanctam ecclesiam, vt compatiantur proximis per charitatem, & tamen de via Dei nõ exorbitent per compassionem. Arcam quippe vaccis superpositam Bethsamis pergere, est cum superna scientia, ad internæ lucis habitaculum propinquare. Sed tunc verè Bethsamis tendimus, cum viam rectitudinis gradientes, ad vicina erroris latera, nec pro affectu pignorum declinamus. Sic namq; sic necesse est, vt incedere debeant, qui sacræ legis iugo suppositi, iam per internam scientiam arcam domini portant, quatenus per hoc quod propinquorum necessitatibus condolent, à cœpto rectitudinis itinere non declinent. Quorum nimirum gratia mentem nostram tenere debet, sed reflectere non debet, ne hæc eadem mens, aut si affectu non tangitur dura sit, aut plus tacta, si inflectitur remissa.

Quid significet quod Bethsamitæ videntes arcam domini, gauisi sunt, & quòd vaccæ in holocaustum cæsæ sunt, & quòd viri Bethsamitæ percussi, eo quòd vidissent arcam domini.

CAPVT XVI.

POrrò Bethsamitæ metebant triticum in valle. Et eleuantes oculos viderunt arcã, & gauisi sunt cum vidissent eam. Et plaustrũ venit in agrũ Iosue Bethsamitæ, & stetit ibi. Erat autem ibi lapis magnus, & conciderunt ligna plaustri, vaccasque imposuerunt super ea holocaustum domino.) Lapidem istum super quem concisis lignis plaustri vaccas imposuerunt in holocaustum, Hebræi aram ab Abraham ædificatam intelligunt. Hæc, &cę. (Quinque satrapæ Philistinorum viderunt, & reuersi sunt (inquit) in Accharon in die illa.) Sic planè perseuerantiam prædicatorum, de quibus iam dictum est, principes idololatriæ viderunt, quòd scilicet nullis affectibus carnis reuocari potuerunt, quinetiam insuper corpora sua passionibus obijciẽtes in holocaustum domino obtulerunt, & tandẽ cõfusi à persecutionibus cessauerunt. Hi autem sunt ani aurei, quos reddiderunt Philistæi pro delicto domino. Azotus vnum, Gaza vnum, Ascalon, vnum. Geth vnum, Accharõ vnum. Et mures aureos secundum numerũ vrbium, & cætera.) Hoc vrbium numero, quæ anos auræos & mures reddiderunt, vniuersitas illorum significatur, qui quinq; corporis sensibus, prius per fornicationem abusi, postea supradictas passiones ignominiæ fugientes, peccata priora subsequentibus bonis operibus redemerunt. Quod verò sequitur: (Et vsque ad Abel magnum super quem posuerunt arcam domini.) Abel magnum ciuitas est in termino Israel. Abel magnum idcirco vocatur, cum antea Bethsamis vocitata sit, siue propter luctum super viris Bethsamitis ibi factum, siue propter distinctionẽ ciuitatis Abel Bethmacha, de qua exclamauit mulier sapiens ad Ioab, dicens: Qui inter- 2. Reg. 14.
rogant interrogent in Abela. Sic itaque intelligendum est, quòd ab vrbe murata vsque ad villam quæ erat sine muro & vsque ad Abel magnum, dederint mures. Super quem, id est, super luctum posuerunt arcam Dei, quæ erat vsque in illam diem in Agro Iosue Bethsamitæ. Fuit igitur in agro illius, donec in Cariathiarim ducta est. (Percussit autem de viris Bethsamitis eo quòd vidissent arcam domini, & percussit de populo septuaginta viros, & quinquaginta milia plebis.) Hos septuaginta viros, Iudices septuaginta, Hebræi intelligunt, quorum meritò & gloria quinquaginta milia viri computantur, sicut de Dauid dicitur, quia tu vnus pro decem mili- 2. Reg. 18.
bus computaris. Idcirco percussit eos, quia

CAP.VII. viderãt arcam domini, quia curiosè inspexe-
rant, cum fuissent lege prohibiti, ait enim do
Num. 4. minus in libro Numeri, Aaron & filij eius in-
trabunt ipsique disponent opera singulorũ,
& diuident quæ portare quis debeat. Alij nul
la curiositate videãt, quæ sunt in sanctuario,
priusquam inuoluantur, alioqui morientur.
Sic nimirum milia multa de viris Bethsami-
tis, de viris domus solis, de viris ecclesiasticis,
multa (inquam) milia plebis, multos prima-
tes viros percusit iudicium domini & errare
eos fecit, eò quòd vidissent arcam domini, eò
quod indignè nõ dilectionis studio, sed præ-
sumptionis & curiositatis vitio, ausi fuissent
in scripturis scrutari secreta diuinitatis, & fa-
cti sunt heresiarchę, iudicante Deo, superbos
ad conspectum diuinitatis & veritatis non
admitti.

De translatione arcæ domini, quòd nusquam legatur reducta in Sylo, per quòd synagoga mysticè intelligitur, et quod manserit in Cariathiarim, quo nomine significatur ecclesia gentium.

CAPVT XVII.

CAP.VII ET factum est ex qua die mansit arca do-
mini in Cariathiarim multiplicati sunt
dies. Erat quippe iam annus vicesimus, & re-
quieuit omnis dom⁹ Israel post dominum.)
Vicesimo anno peracto, translata est eadem
2. Reg. 6. arca à Samuele in Masfath, & de Masfath trã-
2. Para 1. stulerunt eam Samuel & Saul in Galgala. In-
3. Reg 8. de translata est à Saul, in Nobe, de Nobe in
2. Paral. 5. Gabaa. De Gabaa translata est à Dauid in do
mum Obeth Edom, de domo Obeth Edom
transtulit eam Dauid in Sion, & de Sion tran
stulit eam Salomon in sancta sanctorũ. Nus-
quam extunc in Sylo reducta fuisse legitur,
quia repulit & spreuit illum locum Deus in
typum videlicet synagogæ, in qua quondam
erat sanctuarium domini, sed repulsa & spre-
ta est, & omne sanctum alio transmigrauit.
Psalm. 77. Quod propheta respiciens, & repulit, inquit,
tabernaculum Sylo, tabernaculum suum ibi
habitauit in hominibus. Sylo namque abru-
ptio interpretatur. Quo nomine grauiter ea-
dem synagoga denotatur, pro eo videlicet,
quia assiltens aduersus dominum & aduer-
Psalm. 2. sus Christum eius. Dirumpamus (ait) vincu-
la eorum, & proijciamus à nobis iugum ipso
rum. Manet autem nunc arca domini in Ca-
riathiarim. Cariathiarim interpretatur ciui-
tas syluarum, quo nomine rectè ecclesia gen
tium designatur. Ipsa nanque quondam erat
sylua magna, bestijs ferocibus, id est, mali-
gnis spiritibus inhabitata & peruia, nunc au-
tem ciuitas est fide fundata, muro diuinitatis
& angelorum præsidijs communita. Hic er-
go manet, hic arca domini inueniẽda est. Vn-
dè propheta cum dixisset: Ecce audiuimus e-
Psal. 131. am in Ephrata, continuò subiunxit. Inueni-
mus eam in campis syluæ. Introibimus in ta-
bernaculum eius, adorabimus in loco vbi ste
terunt pedes eius. Surge domine in requiem
tuam, tu & arca sanctificationis tuę, & cętera.

Hæc planè dixit gaudio dulci attonitus, quip
pe qui vouerat se, non daturum oculis suis
somnum, & palpebris suis dormitationem,
& requiem temporibus suis, donec inueniret
locum domino, tabernaculum Deo Iacob, id
est, donec sancto indicante spiritu quo in lo-
co quieturus sit dominus & saluator, & vbi
tabernaculum suum tendere dignetur Deus
Iacob. Et subitò irruente in se spiritu. Ecce
(inquit) audiuimus eam in Ephrata, eam, in-
quam, id est, arcam sanctificationis eius, com
pactam vel compingendam esse audiuimus
de carne virginis in Ephrata, hæc est Bethle-
hem. Ac deinceps subiungens. Inuenimus e-
am (inquit) in campis syluæ. Tanquam dice-
ret: Iam non inuenitur illic, vbi audiuimus
eam, iam non inuenitur in illa de qua proces-
sit gente, sed in gentibus quæ prius fuerunt,
tanquam sylue à bestijs, id est, malignis spiri-
tibus possessæ, nunc autem in modum cam-
porum sepibus gratiæ Dei circundatæ, culti-
les sunt & fœcundæ. Manet igitur arca do-
mini nunc in Cariathiarim, & multiplicãtur
dies, dies inquam sanctorum, dies virtutum,
succrescitque in lucem multitudo gentium
vsque ad tempus prefinitum, quo & reliquię
Sylo, id est, carnalis Israel saluandæ sunt. Sic-
que requiescit omnis domus Israel post do-
minum, post dominum, inquam, qui dixit:
Tollite iugum meum super vos, & discite à
me, quia mitis sum, & humilis corde, & inue- Math. 11.
nietis requiem animabus vestris. Iuxta literã
requieuisse post dominum dicuntur, quia ab
iectis idolorum sordibus, domino se ad ser-
uiendum, toto corde tradiderunt, quòd & in
subsequentibus dicitur. (Abstulerunt filij Is-
rael Baalim & Astaroth, & seruierunt domi-
no soli. Et conuenerunt in Masfath, hause-
runtq; aquas, & effuderunt in conspectu do- Numer. 5.
mini.) Hebræi tradunt quod coram domino
in eadem aqua maledicta congesta sint, & si-
cut in lege mulier zelotypa hausta aqua pro-
babatur, ita & hic idololatræ hac aqua pro-
bati sunt, hi videlicet, qui se idola coluisse pe-
nitus denegabant. Tradunt etiam, quòd qui-
cunque idololatra hanc aquam gustasset, la-
bia eius ita sibi adhęrerent, vt nequaquam ea
abinuicem idololatra separare posset. Hoc i-
dololatra indicio deprehendebatur, & inter-
ficiebatur. Quòd sequentia demonstrant in
eo quod ait: (Iudicauitq; Samuel filios Israel
in Masfath.) Iudicare in hoc loco idololatras
secundum legem morti tradere intelligendũ
est. Dicunt etiam, quòd hoc modo Moyses i-
dololatras qui sibi vitulum fecerant, proba- Exod. 32.
uerit, quando arripuit vitulum, & combus-
sit, & contriuit vsque ad puluerem, & sparsit
in aquam, & dedit ex eo potum filijs Israel.

In quo peccauerunt postulantes regem, cùm lex data non prohibuerit eos constituere regẽ sed alterius gentis hominem.

CAPVT XVIII.

Hacte-

CAP. VIII. HActenus imaginem sacerdotij transferendi, nunc velut in alia tabella, mysticis depictam figuris contemplemur imaginē regni Christi filij Dei, quòd destructo peccati regno, in salutem & libertatem nostrā successit. (Congregati vniuersi maiores natu Israel, venerunt ad Samuel in Ramatha, dixeruntque ei: Ecce tu senuisti, & filij tui nō ambulant in vijs tuis, Constitue nobis regem vt iudicet nos sicut & vniuersæ habent nationes. Displicuitque sermo in oculis Samuelis, eo quod dixissent. Da nobis regem vt iudicet nos. Et orauit Samuel ad dominum. Dixitque dominus ad Samuelem. Audi vocem populi in omnibus quæ loquuntur tibi. Non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos,) & cętera. Primò iuxta literam queritur, in quo populus regem sibi postulando peccauerit. Dicit enim lex. Cum ingressus fueris terram, quam dominus Deus tuus dabit tibi, & possederis eam, habitaueris que in illa, & dixeris, constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes, cùm cōstitues quem dominus Deus tuus elegerit de medio fratrum tuorum. Nō poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus, & cætera. Hæc vtique dicendo, non qualemcunque regem, sed alienigenam regem lex constituere vetuit. Quid ergo iustæ querelæ legislator habuit vt diceret, non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos? (Iuxta omnia opera sua, quæ fecerunt à die qua eduxi eos de Aegypto vsque ad diē hâc, sicut dereliquerunt me, & seruierunt dijs alienis, sic faciunt etiam tibi.) Ad hoc facilis patet responsio, quia tempore importuno dixerunt, da nobis regem, vt iudicet nos, cùm haberent iudicem iuste & regaliter iudicantem eos, non in ambitionis vanitate, sed in spiritu Dei & sermonis domini veritate, de quo sciebant, quòd fidelis esset, quemadmodum & superius de illo contestans scriptura dicit: Et cognouit vniuersus Israel, à Dan vsque Bersabee, quòd fidelis Samuel propheta esset domini In eo populus deliquit, quia regnantem super se sermonem domini, imò ipsum regem Deum suum proiecit, sicut & postmodum Samuel ipse acri inuectione dicit: (Vos autem hodie proiecistis dominum Deum vestrum, qui solus saluauit vos de vniuersis malis & tribulationibus vestris, & dixistis, nequaquam, sed regē cōstitue super nos.) Quia plana historia est, nunc breuiter pauca, quæ quæstione indigent, perstringamus, & tunc demum iuxta propositum, mysteria subtexamus.

Deut. 17.

1. Reg. 3.

Infra 9.

De Saul, quomodo regnare cœperit, & quod sic innocens videbatur, tanquam filius vnius anni, & quòd in eadem innocentia duobus annis regnauerit.

CAPVT XIX.

CAP. IX. DIxitque Saul ad puerum. Ecce ibimus. Quid feremus ad virum?) Non enim putabat Saul sibi asinas à Samuele aliter indicari, nisi pretio diuinationis. Ideo ait: Quid feremus ad virum? Festina nunc, hodie enim venit in ciuitatem, quia sacrificium est hodie populo in excelso.) Sacrificium in hoc loco prandiū intelligitur, quod parauerat Samuel populo in Calendis. Et dimittam te mane, & omnia quæ sūt in corde tuo indicabo tibi. Et de asinis, quas perdidisti nudiustertius ne solicitus sis, quia inuentæ sunt.) Erat in corde Saul sicut Hebręi tradunt, quòd rex futurus esset, quia viderat per visum se in vertice arboris palmæ collocari, quæ visio signum regale erat. (Cumque abieris inde, & transieris vltra, & veneris ad quercum Thabor, inuenient te ibi tres viri ascendentes ad Deum in Bethel.) Hi viri causa orationis ibant in Bethel, vbi Iacob lapidem erexerat. (Post hæc venies ad collem Dei.) Collis Dei, locus erat, vbi prophetæ habitabât. (Et insiliet in te spiritus domini, & prophetabis cum eis.) Prophetasse eum ibi Iudæi dicunt de futuro seculo, de Gog & Magog, & de præmijs iustorum, & de pœna impiorum. (Quando ergo euenerint signa tibi hæc omnia, fac quodcunque inuenerit manus tua, quia Deus tecum est.) Ac si diceret: His signis nosse poteris, q̄a Deus te regem facere voluit, & idcirco ad omnia, quæ tibi āgēda sunt, regaliter age, quia Deus tecum est. (Et descendens ante me in Galgala, Ego quippe descendam ad te, vt offeras oblationem, & immoles victimas pacificas septem diebus, expectabis, donec veniā ad te, & ostendam tibi quæ facias.) Videtur quibusdam Saul inculpabiliter obtulisse holocaustum, cùm Samuel ab eo expectatus iuxta placitum septem dierum non veniret. Si quis verò hunc locum benè distinxerit, inueniet eum non immeritò culpatum fuisse, & inobedientiæ redargutum. Locus autem hic apud Hebræos ita distinguitur. Et descendes ante me in Galgala, ego quippe descendam ad te. Et postea inferunt, ad offerendas oblationes, & immolandas victimas pacificas septem diebus, expectabis, donec veniam ad te, & ostendam tibi quæ facias. Non ergo Samuel suum præstolari aduentum Sauli septem dierum tempore præcepit, sed ad offerendas oblationes, & immolandas victimas pacificas, septem diebus ab eo voluit expectari. Quòd ille nequaquam fecit, ideo meritò culpatur, & stultitiæ elogio denotatur. (Filius vnius anni erat Saul cùm regnare cœpisset, duobus autem annis regnauit super Israel.) Non de Isboseth filio Saul, sed de eodem Saule dictum est. Sic enim erat innocēs, quando regnare cœpit, sicut filius vnius anni est, & in eadem innocentia duobus annis regnasse dicitur.

CAP. X.

Gen. 28.

De superbia Saulis, cuius indicia fuerint peccata maxima, alterum quo sacrificium obtulit, alterum quo Amalech percutere & delere iussus, obedire contempsit, insuper & peccatum suum defendit.

CAP. XV. CAPVT XX.

ARbor magna & fertilis valde cito inue
terauit, quæ tantum duobus annis fru-
ctificandi gratiam retinens, statim corrupta
radice, frondium venustatem simul & fru-
ctuum honorem perdidit. Qualis putas ver-
mis intrinsecus radicem eius momordit? V-
tique vermis superbiæ, quo & ille vitiatus cō
Ezech. 31. putrescere potuit, de quo & in Ezechiele di-
cit verbū domini. Ecce Assur quasi cedrus in
libano, pulcher ramis & frondibus nemoro-
sis, excelsusque altitudine, & inter condensas
frondes eleuatum est cacumen eius. Ac dein-
ceps: Pro eo quòd sublimatus es in altitudi-
ne, & dedit summitatem suam virentem &
condensam, atque eleuatum est cor eius in al
titudine sua, tradidi eum in manu fortissimi
gentium. Planè & de isto verè dicas, quia
pro eo quod eleuatum est cor eius in altitudi
ne sua, tradidit eum Deus in manu fortissimi
gentium. Nam spiritus domini recessit ab eo,
& exagitabat eum spiritus nequam à domi-
no. Duo peccata pœnam hanc præcedentia,
iam dictæ eius superbiæ nobis indicio sunt.
Primum est, quod homo non de tribu Leui,
sed de tribu Beniamin regio fastu nihil sibi
non licere arbitratus. (Afferte ait mihi holo-
caustum, & pacifica, & obtulit holocaustū.)
Hoc nimis grande fuit regis supercilium, di-
gnè superno iudicio feriendum. Quid enim
2. Par. 26. tale fecit Ozias Dauidici generis, de tribu Iu-
da? Tantum ingressus templum domini ado-
lere voluit incēsum domini super altare thy-
miamatis. At verò statim cælestis vltio super
biam eius loco competenti percussit, orta est
enim lepra in fronte eius in domo domini co
ram sacerdotibus, vndè & leprosus vsque ad
diem mortis suæ habitauit secundum legem
leprosi in domo separata, plenus lepra, ob
quam eiectus fuerat de domo domini. Quan
to magis iste proijciendus fuit, qui totum si-
bi sacerdotis officium vsurpauit? Illic ergo di
citur ei. (Nequaquam regnum tuum vltra
consurget. Quæsiuit dominus sibi virum iu-
xta cor suum, & cætera.) Secundum illud fu-
Infra 15. it, quòd iussus in verbo vel voce domini ire,
& percutere Amalech, & demoliri vniuersa
eius, non parcere ei, sed interficere à viro vs-
que ad mulierem, & paruulum atque lacten-
tem, bouem & ouem, camelum & asinum,
non fecit sic, sed in derogationem supernæ se
ueritatis, ausus est parcere Agag, & optimis
gregibus ouium, & armentorum, & vestibus
& arietibus, & vniuersis quæ pulchra erant,
nec voluit disperdere ea. In hac superbia præ-
sumpti quoque superius sacerdotij vsum re-
tinebat. Nam deinceps scriptum est. (Venit
CAP. XV. ergo Samuel ad Saul, & Saul offerebat holo-
caustum domino, de initijs prædarum quæ
attulerat de Amalech.) Nónne supra quia ne-
cessitate compulsus obtulit holocaustum, di
xerat ei Samuel, nequaquam regnum tuum
vltra consurget? Itaque perseuerans in ma-
lis, peccatum non mutauit, sed auxit, quan-
do optimis quibusque pepercit, & Agag re-
seruauit, contra imperium domini, non so-
lum præsentis transgressor præcepti, sed &
veteris contemptor scripturæ Dei. Dixerat
enim dominus Moysi, vbi venerat Ama- *Exod. 17.*
lech, & pugnauerat contra Israel. Scribe hoc
ob monumentū in libro, & trade auribus Io-
sue. Delebo enim memoriam Amalech sub
cælo. Præterea quod nequissimum est, re-
dargutus in sermone domini, dicentis: (Nón
ne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in
tribubus Israel factus es, quare ergo non au-
disti vocem domini, sed versus ad prædam
es, & fecisti malum in oculis domini.) Refel-
lere ausus arguentem se de peccato spiritum
domini, cum superba defensione dicit: (Imò
audiui vocem domini, & ambulaui in via
per quam misit me dominus, & adduxi Agag
ad regē Amalech, & Amalech interfeci. Tu-
lit autem populus de præda oues & boues pri
mitias eorum quæ cæsa sunt, vt immolet do-
mino Deo suo in Galgalis,) & cætera. Hoc
etenim nequissimum est, cum post volunta-
tem peccati, quod primum est, & post effe-
ctum operis, quod secundum est, atque post
vsum peruersum, quod tertium est, additur
& defensio peccati, quod quartum est, & hic
nullus veniæ locus est. Nam & per prophe- *Amos 1.*
tam Deus dicit: Super tribus sceleribus Da-
masci, & super quatuor non cōuertam eum.
Idcirco & nunc quàm acerrimè Samuel cum
dixisset. (Melior est obedientia quàm victi-
mæ, & auscultare magis quam offerre adipē
arietum, cōtinuò subiunxit. Quoniam quasi
peccatum hariolandi, est repugnare, & quasi
scelus idololatriæ nolle acquiescere,) & cæ-
tera. Igitur tantis exacerbatus contumeliosi
iniurijs, spiritus domini recessit à Saul, & exa
gitabat eum spiritus nequā à domino. Gran-
dis pœna regis, grandis confusio populi, qui
contra Dei voluntatem regem postulauit. Et
si cætera desint, exempla iudicij & veritatis,
vel hoc solum pro testimonio sufficere pos-
sit, quod nunquam ad bonum status sui finē
perueniat, omnis plantatio quam non plan-
tauit pater cęlestis, quod omnis ordinatio do-
mus domini, quæ inconsulta voluntate eius
per voluntatem hominum facta est, inordi-
nationis pœnas datura sit. Huius opprobrij
maculam subsequēs abstulit regnum Dauid,
ordinatum per voluntatem & per manū Dei,
quemadmodum & Samuel superius testificā
do dicit. Quæsiuit sibi dominus virum iuxta
cor suum, & præcepit ei dominus, vt esset dux
super populum eius, quòd profecto cum di-
cit, ex opposito dat intelligi, quòd nunquam
Saulem iuxta cor suum dominus quæsierit.
Ac proinde cum dicitur, quia erat Saul electus
& bonus, & nō erat vir de filijs Israel melior
illo. Vtiq; subaudiendum est, non iuxta cor
domini, sed iuxta cor populi. Sequitur enim
Ab humero & sursum eminebat super vni-
uersum

uersum populum. Quo videlicet dicto brutum percutit vulgi iudicium, eo quod staturæ, non meritis, fasces asscribat, vel gloriam dignitatum.

Quod eo ipso, quòd dæmoniacus erat, regnum peccati in illo figuratum sit, in Dauid autem nomine et factis regnum Christi. CAPVT XXI.

IGitur mysterium hoc iã in promptu est, quò scilicet dæmoniacus rex Saul, furiosum peccati regnum, Dauid autem pacatum iustitiæ regnum significet, primam nominibus, deinde rebus, Saul namque petitio. Dauid autem manu fortis siue desiderabilis interpretatur. Quæ autem fuit petitio generis humani, nisi petitio peccati, quòd ꝓpria spõtè homo expetiuit, cùm liber esset & ingenuus, creatus ad imaginem Dei? Quis econtrà manu fortis vel desiderabilis, nisi Christus filius Dei, qui fortem armatum peccati principẽ, atrium suum custodiẽtem, fortiori manu superueniens vicit, & deinde victor sedẽs ad dexteram patris, videntibus seangelis, & sperantibus in se hominibus, totus est desiderabilis. Regnauit mors quę per peccatum introierat in hunc mundum, vsque ad Moysen (ait Apostolus) & extunc per legem audita regni sui contradictione, vis peccati amplius insaniuit. Vndè idem dicit Apostolus: Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat, sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit. Sed & in singulis hominibus, quãdiu non liberantur gratia Christi, peccatum regnat, & tanquam furiosus sessor equum subactum calcaribus vrget, flagellis diuerberat. Vndè & ethnicus adulterio his verbis insultat. Vrget enim mentem dominus non leuis, & acres Subiectat lasso stimulos, versatq; negantem. Ab huiusmodi regno rex manu fortis & desiderabilis Christus, & in massa totũ mundum semel moriendo potestate liberauit, & in sua quãque persona nunc vsq; actu liberare non desinit. Eius regni gratiam nunc in patre carnis ei⁹ Dauid, sub mysticis cõtẽplemur figuris.

Luc. 11.
Rom. 5.
Rom. 7.

De electione Dauid, quã putra ab humano fauore fuerit, & quod sicut Samuel personam Dauid non nouerat, ita Ioannes Christum nesciebat.

CAPVT XXII.

CA. XVI. DIxitq; dominus ad Samuel. Imple cornu tuum oleo, & veni vt mittam te ad Isai Bethlehemitem. Prouidi enim in filijs ei⁹ mihi regem. Et ait Samuel. Quomodo vadã? Audiet enim Saul & me interficiet. Et ait dominus: Vitulum de armento tolles in manu tua, & dices: Ad immolandum domino veni, & cætera.) Et si Samuel prophetico spiritu rem nouerat, ita vt diceret. Quæsiuit sibi dominus virum iuxta cor suum, & præcepit ei, vt sit dux super populum suum. Et iterum: Scidit dominus regnum Israel à te & tradidit illud proximo tuo meliori te, personam tamen electi illius non nouerat. Vndè cum ingressi essent filij Isai, vidit Heliab, & ait: (Nũ coram domino est Christus eius? Et dixit dominus ad Samuel. Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturę eius, quoniam abieci eum, nec iuxta intuitum hominis iudico. Homo enim videt ea quæ patent, dominus autem intuetur cor.) Sic profectò præcursor domini Ioannes, eum quem præcurrebat secundum spiritum nouerat, sed secundum carnem, vel secundum faciem non nouerat. Vnde & dicit: Et ego nesciebam eum, sed qui misit me baptizare, ille mihi dixit: Super quem videris spiritum descendentem sicut columbam, & manentem super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Hoc nempè ad puritatem veri testimonij plurimum valet, quia videlicet ibi in eligendo fauoris vel gratiæ humanæ suspitio nulla subesse potest, vbi ipsa cui fauor aut gratia impẽdatur persona, necdum cognita est.

Supra. 15.
Ioan. 1.

Quod vnctus sit Dauid, non vt Saul lenticula, sed pleno cornu olei, quid mysticè significet, & quòd à die illa directus est in eum spiritus domini.

CAPVT XXIII.

IMple (inquit) cornu tuum oleo. Et hic iam manifesta distantia est. Nam de Saul dictũ est. Tulit autem Samuel lenticulam olei, & effudit super caput eius. Lenticula vasculum erat olearium quadrangulum, in latere apertum, à liniendo dictum. Cornu verò olei longè ampliorem continens abundantiam, constantem & perseueraturam in Dauid signabat regalem pariter ac prophetalem gratiam. Nam directus est, inquit, spiritus domini in Dauid à die illa, & in reliquum. Videlicet cum vngeretur oleo visibili, pinguedo inuisibilis à radice sese diffudit in ramos bonæ arboris, à radice inquam, id est, ab eo qui dixit: Ego sum genus & radix Dauid. Nam qui postea per nouam carnis natiuitatem factus est genus Dauid, ipse iam per antiquam diuinitatis naturam erat radix Dauid, spirit⁹ sancti verum oleum veramq; pinguedinem subministrans, vndè floreret, fronderet, fructumq; faceret, imò & pater ipsius, ipse fieret Dauid. Igitur quemadmodum arbor à radice pinguedinem sumit, vndè fructificet temporibus suis, sic iste ab illa radice sua sumpsit quæ thesaurizaret testimonia domino suo filio suo, factis mysticis, dictis propheticis. Vndè hunc seruemus honorem patri tantæ maiestatis, sic carnis sedentis ad dexteram maiestatis in excelsis, vt quamuis cuncta capere nequeamus, nihil in illo secundum præsentẽ scripturam factum, nihil ab illo quod à mysterio vacet dictum siue cantatũ arbitremur. Nẽpè primo hoc ipsum, quòd pleno olei cornu iungitur, quid mysterij, quid pulchritudinis habet intrinsecus? Plenitudine olei, qua pater vnctus est, rectè omnis plenitudo diuinitatis intelligitur, quæ nunc in filio eius inhabitat

Apoca. 22.

habitat corporaliter. Non enim huic ad mensuram dedit Deus spiritum, sed totus in illo septiformis spiritus requiescit. Quòd sciens is ipse, de quo hæc dicuntur, futuri pater filij,
Psal. 44. cùm dixisset illi. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus Deus suo oleo lætitiæ, continuò subiunxit, prę participibus tuis, id est, præ omnibus sanctis, præ o-
Coloss. 2. mnibus vnctis. Nam singuli sanctorum diuisiua vel particulari gratia sunt inuncti, in isto autem omnis, vt iam dictum est, inhabitat plenitudo diuinitatis.

Quod tertio vnctus sit idem Dauid, & hoc ipsum in typum domini, & filij sui Christi.

CAPVT XXIIII.

HIc iam sciendum est, quia hic talis ac tãti filij propheta & pater, tertio vnctus est. Primò hic à Samuele in medio fratrũ suorum nesciente Saul. Secundo in Hebron super domum Iuda mortuo Saul. Tertio super vniuersum Israel, deiecta à spe recti omni domo Saul. Planè in isto quasi speculo, tota vnctionis Christi forma præfulsit. Ille namque
Luc. 1. tertio vnctus est. Primo videlicet vbi de spi-
Matth. 1. ritu sancto conceptus est. Secundo, vbi cum
Matth. 3. baptizaretur, veniente super illũ spiritu san-
Luc. 3. cto, in specie columbæ demõstratus est. Ter-
Psal. 132. tio, vbi resurgens ex mortuis, tantam vnctionis suæ gratiã in suos fideles transfudit, quantam hic idem vnctus rex futurus, pater illius commẽdare cupit his verbis: Ecce quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum, sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimẽti eius. Vbi enim re-
Ioan. 20. surrexit, ipsa die stans in medio discipulorũ suorum, dicensq́; Pax vobiscum, insufflauit & accipite inquit spiritum sanctum, & post-
Act. 1. modum sedens à dextris Dei misit eundem, & iterato dedit spiritum sanctum. Ita vnguẽtum verum de capite in barbam Aaron, & oram vestimenti eius descendit, id est, spiritus sanctus de Christo, qui caput nostrum est. Primo in illos fortes ac perfectos viros apostolos Christi, ac deinde per ministeriũ illorũ in totam ecclesiam descendit.

De prima eius vnctione clam facta in domo patris sui, & de vitulo, quem vt Saul falleret, adduxit Samuel iussu domini, quod ita diabolus incarnatione Christi falsus sit.

CAPVT XXV.

PRima vnctio Dauid clam in domo patris hoc modo fit. (Quomodo (inquit Samuel) vadam? Audiet enim Saul & interficiet me. Et ait dominus: Vitulum de armento tolles in manu tua, & dices: Ad immolandum domino veni, & cætera.) Vitulus ad immolandum adductus, claudere poterat oculos Saul ne solicitaretur, ne quid suspicaretur, causa quasi tota patente securus. Sic pulchrè in illa figura factum est, quia sic in re futurum erat. Vitulus immolandus, passibilem significat naturam, nascituri de virgine regis Christi filij Dei, qua falsus diabolus potentiã nascentis intelligere non potuit, quod scilicet ad destitutionem peccati rex iustitiæ veniret, & regni eius non esset finis. Est enim ille malis quidem suis astutus & callidus, in bonis autẽ Dei brutus & fatuus. Vndè & in Iob ex orẽ Iob 40.
Dei Behemoth, id est, animal dicitur, circulum fatuitatis habẽs in naribus. Sed & in prin Gen. 3.
cipio, vbi serpens, imò ipse in serpente diabolus maledicitur, super pectus tuum gradieris inquit deus. Quomodocunq; in malo sit subtilis & callidus, quantumcunque naturę peruersione malitiosus abutatur ad cognoscendum arcanæ diuinitatis cõsilium; brutus est; & super pectus suum graditur, semper intentionem suam conculcando, vt cælestib. dum nocere cupit, prodesse probetur. Quod facilè agnosci libet ex cunctis, qui spiritu eius aguntur malitiosis hominibus. Quantumcunque in cognitione creaturæ, in cæli motibus, in astrorum cursibus, seu etiam magicis artibus, subtiliter calleant, spiritualium tamen bonorum, ac cælestium sacramentorum, adeo indociles & imperceptibiles sunt, vt si eos voces ad audiendum, casso labore tuo nimium experiaris, brutam & penè irrationabilem illis esse animam. Igitur vbi Dauid inungitur, vitulus de armento tollitur ad immolandũ, ne audiat Saul, quia videlicet vbi rex nouus Christus nascitur, cũcta humanæ naturæ passibilitas de foris prætenditur, ne sacramẽtum hoc agnoscat diabolus, vt quãuis circum fulgentibus miraculis terreatur, & aduersi aliquid interdum suspicetur, nesciat tamen, qua via vel quo ordine virtus quæ mundum ingressa est, regnũ eius expugnare aggreditur.

De eodem Dauid, quòd paruulus erat, & oues pascebat, & rufus, ac decora facie, quòd in his omnib. Christum figurãrit.

CAPVT XXVI.

ADhuc, inquit Isai, est reliquus paruulus, & pascit oues.) Ac deinceps, (Misit ergo & adduxit eum. Erat autẽ rufus, & pulcher aspectu, decoraq́; facie.) Paruulus erat, & oues pascebat, videlicet in typum iam dicti filij sui, qui vt vere paruulus dicit, Discite à
me, quia mitis sum & humilis corde, & vt ve- Matth. 11.
rus pastor nos oues suas, nos inquã populum suum, & oues pascuæ suæ pascit, quos & acquisiuit suo sanguine. Vndè & dicit, Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam
suam ponit pro ouibus suis. Hoc Abel iu- Ioa. 10.
sti & patriarcharum cum quibus locutus est Deus, fuit officium. Sed quòd rufus erat, imaginem pastoris illius prætendebat, pastoris qui animam suam pro ouibus suis posuit. Nã & iste rectè rufus dicitur, non alieno san-
guine sicut diabolus, draco magnus & rufus, Apoca. 12.
sed rufus proprio sanguine, quemadmodum
& Zacharias propheta testatur, Vidi per no- Zacha. 1.
ctẽ, & ecce vir ascendens super equũ rufum.

Vir ascen-

Vir ascendens super equum rufum, ipse est resurgens corpusque resumens, proprio sanguine perfusum, iuxta quod postmodum idem propheta. Tu quoque (inquit) in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Nihilominus ad huiusmodi imaginem pertinet, quòd pulcher aspectu erat, & facie decora, videlicet non ea pulchritudine vel eo decore, qui lasciuos vel incontinentes ad videndum prouocat, sed qui sapientiæ conditorem pudicè delectat, dum lucet in vultu, ipsaque spirat in mente gratia, quemadmodum scriptura testatur, quia sapientia iusti lucet in vultu eius. Inde pulcher aspectu spiritualibus prophetæ oculis cognosci poterat, quòd is ipse esset, quem regem futurum præparatrix iam præparauerat dei gratia. Hoc, inquam, ad imaginem eius pertinet, Christi filij dei, de quo postmodum ille citharizando cecinit, Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te deus in æternum. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua, intende prosperè, procede & regna. Hæc species, hæc pulchritudo procedentis & regnantis species interior est, species diuinitatis tāta, vt in comparatione eius habitus hominis sordes fuerint, quemadmodum propheta dicit. Et ascendit sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti. Non est ei species neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspectus. Et cætera.

Zach. 9.

Eccl. 3.

Psal. 44.

Esa. 53.

De eodem quomodo electus & vnctus sit, absque omni humano fauore, in typum eiusdem Christi dicētis Nō vos me elegistis, sed ego elegi vos.

CAPVT XXVII.

Quis autem aliquādo sic vnctus est rex, & talis ad regnum ordine perductus est? Omnes reges aut proprio flatu singuli ad regnum ambitiosè aspirauerunt, aut hæreditaria successione prouecti sunt, aut in filijs hominum confisi sunt, & à principibus subleuati sunt, & acclamati ab illis statim purpura vestiti, & coronis insigniti sunt, statimque in sublimi solio residentes, ac sceptra tenentes, in gloria sua splēduerunt. Hic autem adhuc puer, cùm post fœtantes iret, viuente ac regnante Saul, nihil eiusmodi in corde suo habere poterat, vt diceret ei Samuel, quod ante Sauli dixerat. Omnia quæ sunt in corde tuo, indicabo tibi. Non enim principes fuere fauentes & acclamantes, sed fratres magni inuidentes, & de puero indignantes. Vnde & frater eius maior, postmodum loquente illo cum alijs, iratus dicit. Quare venisti, & quare dereliquisti pauculas oues illas in deserto? Ego noui superbiam tuam, & nequitiā cordis tui, quia vt videres prælium descendisti. Non statim sceptriger in solio sedit, purpura insignis, & diademate clarus, vel corona aurea splendidus, sed prius egenus & vagus, profugusque errauit, & exul omnibus quoque modis prius amaritudines totius infelicitatis, quam nectareos aut mellitos regum populi liquores epotauit. Quis, inquam, omnium regum, præter solum dominum, & filium eius Iesum Christum Deum & hominem, tali ordine processit & regnauit? Ille nanque puer, nunc exaltatus & eleuatus & sublimis nimis, non seipsum exaltauit, aut eleuauit, quemadmodum Iudæis dicentibus, quem teipsum facis, respondens ait. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est. Itē Ego gloriam meam non quæro, est qui quærat & iudicet. Et alibi: Et à meipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Non elegerunt eum filij hominum, principes vel primates populorum, sed ipse potius principes suos elegit. Quemadmodum dicit, Non vos me elegistis, sed ego vos elegi. Nō hæreditaria secundū hominē successione in regnum ascendit, quippe qui non saltē de filia Herodis, siue cuiuslibet principis, sed de paupercula virgine desponsata fabro, nasci dignatus est. Vnctus quoque ex vtero rex, non statim vt rex dici vel esse potuit, gloria & honore regio coronatus est, sed iuxta prophetiam dicentis: De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput, prius cunctis tentationibus, & passione mortis amaricatus est, quam in illas delectationes, quæ sunt in dextera patris, caput exaltaret. Igitur & in his omnibus patri filius similis est, imò in similitudinem futuri filij sui pater iste Dauid præordinatus est.

1. Reg. 6.

Ioan. 8.

Ioan. 7. 8.

Ioan. 15.

Psalm. 109.

De mystica compositione psalterij decachordi, & quod interea spiritus nequam exagitabat Saul, & quòd in his omnibus ecclesia Christi, & insania figuretur inimicis eius Iudaici populi.

CAPVT XXVIII.

Et directus est spiritus domini in Dauid, à die illa, & in reliquum.) O quantum habet pulchritudinis & gratiæ, verbum ipsum, quo sic dicitur, & directus est. Non sic dictum est, nec sic dici debuit de Saul, à quo spiritus domini erat recessurus, nec de alio quoquam, cuius animam fictam aut duplicem, ille spiritus amoris rectò nunquam osculo dignatur, fictionem eius post leuem at tactum statim effugiturus. Istum secundum cor suum inuenerat Dominus, & idcircò in animam eius deosculandam promptiore, & recto pectore ferebatur. Quibus nam ab effectibus claruit, quòd in illum dirigeretur spiritus Domini? Primum à gratia prophetali, deinde & ab opere fortitudinis. Nam ex tunc & psaltes inclytus factus est prophetans & citharizans magnalia domini, Psalmosque componens mysteria continentes filij Dei, filij sui Christi, & fortitudine indutus est, quemadmodum ipse testatur, dicendo ad Saul, (Pascebat seruus tuus domini sui

1. Reg. 17.

gregem, veniebat leo vel vrsus, tollebatque arietem de medio gregis, & sequebar eos, & percutiebam, eruebamque de ore eorũ. Et illi consurgebant aduersum me, & apprehendebam mentum eorum, & suffocabam, interficiebamque eos. Nam & leonem & vrsum interfeci ego seruus tuus. Erit igitur & Philistæus hic incircuncisus, quasi vnus ex eis, qui ausus est maledicere exercitui Dei viuentis.) Igitur directus est spiritus Domini in Dauid, quem secundum nomen ipsius & dictis desiderabilem, & factis manu fortem fecit, in typum nihilominus eiusdem Christi filij sui, qui fortiter fecit, & delectabiliter docuit, verè manu fortis, verè desiderabilis. Ille enim sic prædicauit, sic docuit, vt admirantes dicerent ipsi eius aduersarij. Nunquam sic locutus est homo, *Ioan. 9.* sicut hic homo loquitur. Doctrinã eius vel prædicationem, ipsum psaltæ huius musicum instrumentum expresſit, quod psalterium di...um est in modum Delthæ compositum, interius concauum, de foris pellibus mortuorum animalium coopertum, habẽs decem chordas desuper sonans. Quæ singu- *Matth. 19.* la mysticè nobis consideranda sunt in præd- *Luca 18.* icatione eius euangelica. Concauitas inte- *Rom. 8.* rior in eo est, quod perfectionis appetitorẽ *2. Tim. 2.* terrenis facultatibus euacuat, si vis, inquiẽs, *Matth. 5.* perfectus esse, vade & vende omnia quæ ha- *Matth. 6.* bes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Pelles mortuorum animalium, quibus erat coopertum, mortificationes sunt vitiorum. Docet enim quatenus sibi compatiamur vt conregnemus, cõmoriamur vt conresurgamus. Dechachordi positio, decalogi legis est obseruatio. Legem enim, inquit, non veni soluere, sed adimplere. Soni desuper emissio, cælestium tantum est appetitio, solius Dei dilectio sursum tendens benè operantis intentio, quam prædicat & inculcat. Nesciat, inquiens, sinistra tua, quid faciat dextera tua, & his similia. Parum dictum est. Ipse qui sic locutus est, & sic docendo cecinit, ipse, inquam, secundum hominem in quo docuit, psalterium est, quemadmodum & in Psalmo vox ad eum cælica dicit. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cathara. Statimq; *Psalm. 56.* respondens etiam resurrectionis horam determinando, exurgam, inquit, diluculo. Tanti ergo artifi...ij melodia, scilicet euangelica doctrina, fidium inpulsione & digitorum motione excitata, habẽti aures audienti dulciter & clarè personat. Sonus fidium in illo, ipsa est prolatio vocum, discretio digitorũ, pluralitas est spiritus sancti donorum, quæ vniuersa in illo sunt. Ille nihilominus sic operatus est, & sic fortiter fecit, vt leonem vel vrsum suffocaret, & ouem siue arietem de ore eorum erueret. Notum hoc & certum nobis est, populo eius de ouib. pascuæ eius, quia magnum leonem diabolum suffocauit, & nos de ore eius eripuit. Interea Saul exagitabat spiritus nequam à Domino, id est, illos in quibus regnabat peccatum & mors, ampli⁹ in præsentia saluatoris excæcabat zelus & inuidia ex domini iudicio, in tantum vt comparatione præsentis insaniæ præteritus omnis furor leuior fuerit & tolerabilior. Quod innuens ipse dominus, cùm dice- *Matth. 12.* rent de illo, dæmonium habet, & in principe *Luca 11.* dæmoniorũ eijcit dæmonia, dicit de illis. Cũ immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens, dicit, Reuertar in domũ meã priorem vnde exiui, & reliqua. Hominem enim, id est, populum illum de quo exierat, quando de Aegypto eductus vbi d...js alienis seruierat ad dei vnius cultum conuersus est, illum, inquã, populum, tunc spiritus nequã & opulentior ingressus est, quando mox natum filium Dei cum Herode persequi cœpit, & deinceps blasphemare non desinit, & fi...t nouissima populi illius peiora prioribus.

COMMENTARIORVM LIBRI PRIMI

IN LIBROS REGVM FINIS.

RVPER.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBROS REGVM, COMMENTARIORVM

LIBER SECVNDVS.

Quomodo & bonorum quæ fecit, & malorũ quæ pertulit Christus filius Dei, præcesserunt signa in Dauid.

CAPVT I.

VErus Dauid, id est, desiderabilis, siue manufortis, prædicando regnũ Dei, & eijciendo dæmones in digito dei, nobis quidem bona prouidit, sed sibimet aduersa cõcitauit. Vtriusque effectus signa quædam mystica mox præbuit, vt ante iam dictũ est, in isto Dauid spiritus domini, scilicet quod prædicando & mira operando, & electis suis vitam acquisierit, & cõtra seipsum mortis satellites concitauerit. Et prius quidem bona nostra, deindè aduersa ipsius præsignantur in isto Dauid. Nam protinus sequitur. Et ait Saul ad seruos suos. Prouidete mihi aliquem benè psallentem, & adducite eum ad me. Et respondens vnus de pueris, ait. Eccè vidi filium Isai Bethlehemitem scientem psallere, &c. Ac deinceps. Igitur quandocunq; spiritus domini malus arripiebat Saul, tollebat Dauid citharã, & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul, & leuius habebat. Recedebat enĩ ab eo spiritus malus. Puer ille qui hæc respondit Saul, Doech Idumæus fuisse perhibetur inimicus Dauid, & omnia quæ de Dauid in laudẽ dixisse videtur, in odium eius dixisse dicitur, quia volebat inimicitiæ causa & inuidiæ liuore, vt ad Saul veniret, quatenus ibi qualibet occasione necaretur. Cõtinuò sequitur. Congregantes verò Philistæi agmina sua in prælium, conuenerunt in Socoth. Inde & castrametati sunt inter Socoth & Azecha in finibus Dommim.

1. Reg. 17.

Quid mysticè significet quòd psallente Dauid refocillabatur Saul: & q eodẽ percutiẽte, corruit Philistæus.

CAPVT II.

QVid enim per ea quæ dicta sũt mysticè nobis innuitur, nisi quia desiderabilis & manufortis Christus, inimicos suos siue ex nobis gentibus, siue ex Iudæis, qui & ipsi testante Apostolo, erant natura filij iræ sicut & cæteri, inimicos, inquam, suos ad reconciliationem vel amicitiam prædestinatos, & per prædicationem Euangelij requiescere à peccatis, & respirare fecit de subiugo diaboli, ac deinde superbum inimicum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, lapide viuo, quod ipse est, percussit, & sicut vulneratum humiliauit? Saul quippe in eo quod Dauid citharam percutiente, refocillabatur, & leuius habebat, & recedebat ab eo spiritus malus, inimicos dei significat pro parte illorum qui audita dulcissima prædicatione Christi ad pœnitentiam inuitantis ad fidem eius cõuertuntur & refocillantur, depositis peccatorum oneribus, & per confessionem recedit ab eis diabolus. Porrò Philistæus quem interfecit, contra quem solum præualuit solus Dauid, ipsum significat diabolum, quem solus verus Dauid Christus, superare potuit, quem per crucem suam vicit, & suo sanguine triumphatum foras misit. In paralipomenon iste & fratres eius gigantes de progenie Arafa fuisse leguntur, quæ in Iudicum libro dicitur Orpha, socrus Noemi. Ipso nomine diabolum (vt prædictum est) significat Golias Philistæus. Nã Golias reuelatus, Philistæus verò potione cadens interpretatur. Reuelatus ille est ex Euangelio Dei, quòd princeps tenebrarum sit, qui antea mendacio protectus pro deo colebatur in templis, adorabatur in simulachris. Nihilominus potione cadens ipse est, qui superbiæ veneno ebrius moto pede cecidit, expulsus est, stare non potuit.

Ephe. 2. Psal. 88. 2. Reg. 21. 1. Para. 20. Ruth. 1.

De exprobratione Philistæi: & quod non erat quisquam ante aduẽtum Christi, qui posset percutere Philistæum, id est, diabolum foras mittere.

CAPVT III.

STANSQVE clamabat aduersus Israel, & dicebat eis. Quare venistis parati ad prælium? Nunquid ego non sum Philistæus, & vos serui Saul? Eligite ex vobis virum, qui descendat ad singulare certamen.) Ac deinceps. (Ego exprobraui agminibus Israel hodie. Date mihi virum, & ineat mecum singulare certamen.) Agmina Israel, agmina sunt vniuersæ generationis quærentium Dominum, quærentiũ faciem Dei Iacob, cùm quo ille directus meruit vocari Israel. Agmina hæc iã multa erant antequã Christus manufortis de diabolo triumpharet, & fuerunt ex eis pleriq; fide fortes, in spe lõganimes, dilectiõe creatoris excellẽtes.

1. Reg. 17.

CA. XVI. Sed non fuit ex illis quisque adeò fortis, vt destruere posset regnum peccati & mortis, vt posset armis iustitiæ suæ superare atrium fortis armati, fortis, inquam, crudelis atque superbi. Vnde & in Esaia spiritus S. cùm dixisset vniuerso Israeli, vniuerso Hierusalem ciuitati, quæ est ecclesia dei, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu domini calicē iræ eius vsq; ad fundum, calicem soporis bibisti & potasti vsque ad fæces, continuò subiecit. Non est qui suscitet eam ex omnibus filijs quos genuit, & non est qui apprehendat manum eius ex omnibus filijs quos enutriuit. Exprobrabat igitur ille superbus agminibus Israel, exprobrabat atq; insultabat omnibus electis Dei, quod in Adam ceperat, & apud inferos iure victoris detinebat. Quare, inquit, venistis parati ad prælium? Quare tabulas testamenti, & decē præcepta legis quasi fortiter pugnaturi sumpsistis contra imperium meum? Nunquid ego non sum Philistæus, & vos serui Saul? Nūquid, inquam, ego non sum princeps huius mundi, & vos serui peccati? Eligite ex vobis virum, qui descendat ad singulare certamen. Sciebat enim quòd oēs illaqueasset, omnes in iram dei deuoluisset, quemadmodum in eodē propheta post illa quæ iam dicta sunt, subiunctum est, Filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum sicut bestia illaqueata, pleni indignatione domini, increpatione dei tui. Hoc erat opprobrium Israel, quia nec ipsi parati venerant ad prælium, qui arripuerant legis armaturam, vt resisterent aduersus peccatum, nec semetipsos liberare poterant, quin cū peccato originali, nonnihil peccatorum quoque adderent actualium.

Esa. 51.

Esa. 51.

Quod Golias de Orpha, hic autē processisset ex Ruth, altera nuru Noemi, & quomodo alias septem, alias octo legantur fuisse filij Isai: & quòd item à patre missus sit Dauid in typum Christi.

CAPVT IIII.

Dauid autem erat filius viri Effratei, de quo supra dictum est, de Bethlehē Iuda cui nomen erat Isai, qui habebat octo filios, & erat vir in diebus Saul senex & grandæuus inter viros.) Pulcherrima occursio. Saul & omnes viri Israelitæ audientes sermones Philistæi, stupebant & metuebant nimis, sed illo tempore Dauid iam erat à deo datus & oportunè preparatus, velut ex aduersa stirpe creatus. Nam ille, vt supra dictum est, ex progenie Orpha, hic aūt de progenie Ruth, quæ vtraque nurus fuerat Noemi. Nam Orpha osculata est socrum ac reuersa. Ruth adhæsit socrui suæ. De cuiꝰ radice quasi germinauerit Dauid, qui nati ex Orpha Philistæi superbiam percuteret. Iste Christi, ille typus Antichristi, qui ex diuersis, imò contrarijs generationibus æditi, ab aduentu eiusdem Christi toto spectante mundo, cōfligere nō desinunt vsque ad finem seculi. (Habebat (inquit) octo filios.) Quæritur, cur hic octo filios habere dicatur, cùm in Paralipomenō non amplius quàm septem legantur? Quòd ita soluitur. Nathā vtique propheta filiū Samaa filij sui, quem in loco filij educauerat & nutrierat, inter filios numerat. Nam & corā Samuele septem eius filij leguntur adducti esse, & octauus esse in pascuis, inter quos Nathan adductum fuisse manifestum est, qui & Ionathan vocatur, de quo & in extrema parte Samuelis dicitur, Percussit autem eum Ionathan filius Samaa fratris Dauid. Et notandum quòd vbicunq; propheta vocatur, Nathan scribitur, non Ionathan. (Accipe, inquit, Isai fratrib. tuis Ephi polētæ & decē panes istos, & curre ad castra ad fratres tuos, & decem formellas casei, has deferes ad tribunum, & fratres tuos visitabis, si rectè agant, & cum quibus ordinati sunt disce. Surrexit itaque Dauid mane, & commendauit gregem custodi, &c.) Non vt pugnaret, armis indutus est bellicis, sed vt fratres suos visitaret, missus est à patre suo Dauid. Planè sic & Christus, non vt in operibus legis pugnaret, quæ nihil ad perfectum adduxerat, sed vt fratres suos in hoc mundo peregrinantes visitaret, à deo patre suo missus est. Visitaret, inquam, licet longè minor dictio sit, quā postulat res. Qui tropus topinosis dicitur, id est, humilitas rei magnę, non id agente sententia, quod ostendit. Quo locutionis modo Moyses quoque rem grandem humilians. Vadā, inquit, & reuertar ad fratres meos in Aegyptum, vt videam si adhuc viuunt. Quod vtique dictum, re quam intendebat longè minus est. Igitur vt fratres suos visitaret, id est, vt filios Dei qui dispersi erant, in vnum congregaret, Christus venit, non pugnaturus in castris Saul, nec de lege nobis fratribus suis quicquam præter decem præcepta impositurus (quæ per decem panes vel per decem formellas casei rectè signantur) cum Ephipolenta, id est, cum vna trinitatis fide.

Ruth. 1.

1. Para. 2.

1. Reg. 16.

1. Para. 20.

Ioan. 11.

Quid sit mysticè, quòd cum armis pugnare vel incedere non potuerit Dauid, sed quòd ea saltem attentauit: & quid baculus Dauid: quid quinque lapides: & quid vnus lapis in quo percussit.

CAPVT V.

Et induit Saul Dauid vestimentis suis, & imposuit galeam æreā super caput eius, & vestiuit eum lorica. Accinctus ergo Dauid gladio eius super veste sua, cœpit tentare si armatus posset incedere. Non enim habebat cōsuetudinem. Dixitq; Dauid ad Saul. Non possum sic incedere, quia nec vsum habeo. Et deposuit ea.) Vestimenta vel arma Saul, quibus indutus vel accinctus Dauid incedere non potuit, & idcircò deposuit ea, legis (vt prædictū est, fuere opera carnalia quę Christus

CAPVT XVII.

Christus temporaliter quidem subijt, factus *Galat. 4.* sub lege, vt Apostolus ait, sed inutilia iudi- *Hebr. 7.* cauit, eò quòd, eodem testante Apostolo) nihil ad perfectum adduxisset lex, neq; posset ex illis iustificari omnis caro coram deo, & idcircò illa deposuit. Quare autem tentare voluit, vtrum sic vestitus vel armatus posset incedere, cùm non haberet consuetudinem? Nunquid ipsam consuetudinem quòd non haberet, nesciebat? Aut nunquid is in quo directus erat spiritus domini, hoc ipsum nesciebat, quod non in armis victurus esset, sed in virtute domini, cùm ipsam pugnā nō ingrederetur, nisi in ipso quo & victoriam suam præscire poterat spiritu domini? Quare ergo sic frustra tentauit? Videlicet, quia sic pulchrius, facto suam regi spem ostenderet, quàm si oblata regis arma mox voce aut verbo præcipiti quasi cum contemptu repelleret. Sic planè Christ⁹ quare carnales subijt legis iustificationes, circuncisus ipse & per omnia circuncisionis factus minister? Nunquid nesciebat quia suum nō esset pugnare, per opera vel iustificationes legis, sed per solum patibulum crucis? Quare ergo sub lege factus est, & in semetipso legis cōsuetudines admisit? Videlicet, quia dulciùs fuit homines docere ratione, quā vi, dulciùs, inquam, & suauius nihil nocituram subire consuetudinem legis, quàm offensionem siue occasionem dare vlli homini. Depositis itaq; vestimentis Saul. (Tulit (inquit) baculum suum quē semper habebat in manibus, & elegit sibi quinq; lympidissimos lapides de torrēte, & misit eos in peram pastoralem, quam habebat secum, & fundam manu tulit, & processit aduersus Philistæum.) Baculus nostri Dauid, Christi scilicet quem cōtra Philistęū tulit, quē & semper habebat in manibus, cura ouium rationabilium est, quam cōtra diabolum suscepit de earum salute semper sollicitus. Quinq; lapides lympidissimi, quos elegit de torrente, quinque sunt libri Moysi, quos tulit de populo Iudaico superfluente. Fluebat enim fluuius heu; lapidibus illis retardabatur, id est, per carnalia licentiosè decurrebat desideria Iudaicus populus, nec enim vlla legis disciplina coercebatur. Misit eos in peram pastoralem quam habebat secum, id est, contulit cum Euangelio quod nobis attulit secum deus homo factus, verbum caro factum. Pera nanque vas pastoricium est, in quo lac mulgeri solet. Significat autem eam quam attulit Christus nouam legem, legem euangelicam, quæ profectò paruulis præstat lactis copiam. Fundam quoq; manu tulit, id est, per charitatem, manus in crucē extēdit, vt vnū lapidem iaceret, vt vna & sola fide, sine legis operis diabolū prosterneret. Ecōtrario cassis ærea super caput Philistæi & lorica hamata, clypeus quoq; & hasta eius, singula magni pōderis & magnę ostentationis, illa est armatura superbiæ. diaboli, de qua ad B. Iob Dn̄s dicit, Per gyrum dentiū eius formido. Corpus eius quasi scuta fusilia cōpactū squamis se præmentib. Ac deinceps, Non fugabit eum vir sagittarius, in stipulā versi sunt ei lapides fundę, &c. (Ibat inquit Philistæus, incedens & appropinquās aduersum Dauid, & armiger eius ante eū.) Quis est armiger eius, nisi egestas semper precedens faciē eius? Sic enim item de eodem ad B. Iob dictum est, In collo eius morabitur *Iob 41.* fortitudo, & ante faciē eius pręcedet egestas. *Ibidem.*

De victoria Christi: & quomodo vel quæ mulieres cantent. Percussit Saul mille, & cætera.

CAPVT VI.

FEstinauit Dauid, & cucurrit ad pugnam ex aduerso Philistæi, & misit manum suā in peram, tulitque vnum lapidem, & funda iecit, & percussit Philistæum in fronte, & infixus est lapis in fronte eius, & cecidit in faciem suam super terram.) Tandem opprobrium & maledictum Philistæi, opprobriū, inquam, quo exprobrauerat agminibus Israel & maledixerat Dauid in dijs suis, subiūgendo. Veni ad me & dabo carnes tuas volatilibus cæli & bestijs terræ, cōuersa est in caput eius. Nam econtrario carnes eius & volatilib. cæli, & bestijs terræ dedit Dauid. Tulit enim gladium eius, præciditq; caput eius, eoque sic trunco iacente, vidētes (inquit scriptura) Philistæi, quòd mortuus esset fortissimus eorum, fugerunt. Secundum hanc omnipotentiæ gloriam in se præfiguratam cecinit ipse Dauid. Tu humiliasti sicut vulnera- *Psal. 88.* tum superbum, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos. Sic nanquē manu fortis Christus, vbi misit manum ad lapidem, id est, ad implendam per passionem suā scripturarum veritatem, percussit frontem, impudentē scilicet ac superbam diaboli confidentiam. (Superbus enim habet frontis impudentiam) & præcidit caput illius, tollendo videlicet primæuum peccatum, per quod ille mundo dominabatur. Vnde Aposto- *Coloss. 2.* lus, Delens, inquit, quod aduersum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, ipsum tulit de medio, affigens illud cruci expoliās principatus & potestates, traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso. Benè igitur in oc- *1. Reg. 18.* cursum victoris mulieres egressæ, de vniuersis tribubus Israel cantantes, chorosque ducentes, dicant in tympanis, & sistris lætitiæ, dicant, inquam, & præcinant vna fide & consona voce. (Percussit Saul mille, & Dauid decem millia in millibus suis.) Siquidem mulieres istæ, animæ nostræ sunt. Audierunt *Deut. 21.* istæ mulieres, quia quem probrosus Phili- *Matth. 21.* stæus maledixit, quem diabolus per ora Iudæorum blasphemauit, & in crucem suspendit, vt maledictū legis fieret. Maledictus enim (inquit lex) à deo est, qui pēdet in ligno, ipse benedictus q venit in nomine Domini, maledicti

maledicti hostis caput amputauit, id est, principatum abstulit, & exinde resurgẽs ex mortuis in Hierusalem cęlestem victor ascendit. Hoc auditu excitatæ per fidem occurrunt animæ nostræ, victori publicè & priuatim cātantes & ducẽtes choros lętitię. Quid canim⁹, q cõfitemur? Percusit Saul mille, & Dauid decẽ millia in millibus suis. Planè quæcunq; mulier carmen istud nescit, quæcunque anima laudem istam non recipit, Dauidici triũphi particeps esse non poterit, Saul dæmoniacus, id est, populus Iudaicus, qui sub regno mortis est, cui peccatum dominatur, multũ esse arbitratus est, quod templum habens & sacerdotium atque, vnius dei cultum, iustitias legis operabatur. Sed quanta iustitia illa fuit, comparatione iustitiæ Christi, qui i-
1.Cor. 1. pse iustitia factus est nobis? Nempe ac si mille, decem millibus comparare volueris. Nã illa iustitia nonnihil quidem effecit, quia spẽ salutis suis operarijs collocauit, sed nihil ad perfectum adduxit, quia principem mundi huius foras mittere nõ potuit. Dauid, id est, Christus hoc fecit. Christus diabolum vicit, Christus diabolũ prostrauit, Christus mortem destruxit, Christus super occasum ascẽdit, Dominus nomen est illi. Igitur percusit decem millia in millibus suis, id est, vniuersitatem peccati destruxit, in multis virtutibus suis: suis, inquam, quia non aliundè petitis.

Quòd toties Philistym Dauid vincat, quoties catholicus hæreticum superat, & de Saulis insania, quòd lãcea Dauid configere parieti nitebatur.

CAPVT VII.

POst diem alteram inuasit spiritus domini Saul malus, & prophetabat in medio domus suæ. Dauid autẽ psallebat manu sua, sicut per singulos dies. Tenebat autem Saul lanceam & misit eam, putans quòd configere posset Dauid cũ pariete. Et declinauit Dauid à facie eius, secundo.) Interim sciendum, quia nunc quoque superbum Goliam toties Dauid armis suis extinguit, quoties vir rectè fidei plenus, quæ sanctis solet ad iustitiam deputari, ea ipsa scripturæ sacræ, quę hæreticus affert, testimonia colligit, & erroris eius pertinaciam inde conuincit. Nam cũ superbientem & sacræ scripturæ sententias differentem eiusdem verbis atq; sententijs, quas profert, vincit, quasi elatum Goliam suo gladio detruncauit. Et hactenus qnidem in Dauid præfigurata sunt, quæ nobis bona Christus contulit, deinceps in eodem figurã
1.Reg. 16. tur, quæ à reprobis mala Christus idem pertulit. Saul quippe iam illã regni diaboli partem significat, quæ nulla dulcissime prædicationis vnquam potuit mitigari cantilena. Supra nanque quandocunque spiritus domini malus arripiebat Saul, tollebat Dauid citharam, & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul & lenius habebat, recedebat enim ab eo spiritus malus. Nunc autem psallente Dauid idem insanus prophetans, & diuinãs alieno spiritu, lanceam semel & iterum mittit, putans quòd configere posit cum pariete Dauid. Ergo quoniam veniens sapientia Dei, nullum ab insania peccati liberum inuenit, illic quidem eos significat, qui audita prædicatione Christi, iugum abiecerunt furiosi domini, scilicet peccati, hic autem eos, qui ex eadem prædicatione deteriores sunt effecti, quemadmodum idem cantor aut citharista dicit, Cantauimus vobis & non saltastis, lamentauimus & non plorastis. Matth. 12. Luca 7. Amplius dicere potuit, Cantauim⁹ vobis & plorare nos fecistis, lamentauimus vobis & lancea nos cum pariete confixistis, lancea nos in cruce transfixistis. Nam iste quidem in figura patiens, non confixus fugiendo euasit, ille autem, cuius pasionis præfigurãtur, lancea, clauisque confixus quidem est, sed resurgendo euasit.

Quòd septem persecutiones passus sit Dauid: quo numero capitum draconis rufi in Apocalypsi significantur omnes persecutiones diaboli contra Christum & ecclesiam: & quòd in persona sua totidẽ victibus à Iudæis tentatus sit Christus.

CAPVT VIII.

HIc iam persecutiones ipsæ quas pertulit Dauid numerandæ sunt. Prima est, 1. Reg. 18. vbi nunc mittente Saul lanceam vt configeret eum cum pariete, declinauit & fugit. Secũda, vbi postquam percusit Philistæos plaga magna, itidem psallentem nisus est Saul configere, & eo declinante, lancea casso vulnere perlata est in parietem. Tertia, vbi cùm fugisset Dauid, & venisset ad Achis regem Geth, interfecit Saul propter illum sacerdotes domini. Cap. 15. Quarta, vbi nunciauerunt Ziphei, dicentes: Ecce Dauid latitat apud nos, & surrexit Saul & persecutus est Dauid in desertum Maon. Cumque desperaret Dauid se posse euadere, nuncius venit ad Saul, dicens: Cap. 22. Festina & veni, quoniam infuderunt se Philistæi super terrã. Cap. 23. Quinta, in deserto Engaddi, vbi cũ ingressus speluncam fuisset Saul Cap. 24. 1. Reg. 18 vt purgaret ventrem, surrexit Dauid & præcidit oram chlamydis eius silenter. Cap. 26. Sexta, vbi iterum nunciauerunt Ziphei, dicentes: Ecce Dauid absconditus est in colle Achila, & surrexit Dauid & descendit in desertũ Ziph, vbi cùm dormiente illo dixisset Abisai, conclusit deus hodie inimicum tuum in manus tuas. Nunc ergo perfodiã eum lancea in terra semel, & secundo opus non erit. Dixit Dauid. Ne interficias eum. Ac deinceps: Propitius sit mihi dominus, ne extendam manum meam in Christum domini. Nunc igitur tolle hastam quæ est ad caput eius, & scyphum aquæ, &c. Septima, quæ & vltima, vbi ait Dauid in corde suo. Cap. 27. Aliquando incidam in vna die in manus Saul. Nónne melius est vt fugiam & saluer in terra Philistinorum, & desperet Saul, cessetque me quærere in cunctis finibus Israel? Fugiam ergo manus eius. Et surrexit Dauid & abijt ipse & sexcenti viri cum eo ad

cum eo ad Achis filium Mahog regem Geth. Septem istis persequutionib. Dauid, vniuersæ significantur persequutiones, quas excitauit diabolus contra Christum & ecclesiam eius. Septenario quippe numero plerunq; vniuersitas designatur. Vndè & in Apocalypsi draco ille magnus rufus, serpēs antiquus, qui vocatur diabolus, & satanas, septem capita habere scribitur, quibus vniuersi reges, qui contra Christum & sanctam eius ecclesiam persequutiones excitauerunt, significantur. Cæterum & in propria persona sua, quas pertulit Christus persequutiones, septem fuerunt. Prima fuit, vbi secundum Matthæum mox nati eius animam funestus Herodes quæsiuit, & propter eum infantes occidit. Secunda fuit, vbi secundum Lucam, cùm venisset Nazareth, vbi erat nutritus, cum iam citharizaret, id est, prædicaret, ad mitigandum furorē Saul, scilicet vt conquiesceret, qui cōtra eum iam furere cœperat possessor vel agitator Iudæorum malignus spiritus, surrexerunt, inquit, & eiecerūt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, supra quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Iesus autem transiens per medium illorum ibat. Tertia fuit, vbi secundum Ioannem, fugit à facie Iudæorum irridentium, fugit inquam dicendo: Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Nam reuera hæc dicendo, fugit & abscondit se ab illis, secundum titulum psalmi tricesimitertij, qui sic inscribitur: Psalmus Dauid, cum commutauit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum, & abijt, & tympanizabat ad ostia portæ ciuitatis, & defluebant saliuæ in barbam, & ferebatur in manib. suis. Abimelech ipse est, qui supra dicitur Achis. Interpretatur autem Abimelech patris mei regnum. Achis verò quomodo est. Significat ergo Iudæos, quos rectè Christus prius appellauerit patris sui regnum, quòd significat Abimelech, nunc autem Achis, ex quo dixerunt, quomodo est, quomodo esse potest. In quo coram istis immutauit vultum suū? In eo videlicet, quòd veteris sacrificij ritum conuertit in nouum. In eo quoque saliuę defluxerūt illi in barbā, quod cum diceret: Nisi manducaueritis carnem meam, & cætera. Infantilia videbatur illis verba proferre. Infantium enim est saliuā emittere. Tunc quoque tympanizabat ad portam ciuitatis, quando inuitis & audire nolentibus mysterium prædicabat suę passionis, futurum esse sciens, quòd credēdo aperirēt aliqui. Ferebatur etiā in manib. suis, videlicet cū tenēs in manib. panem & vinum. Accipite inquit & comedite, hoc est corpus meum. Hic est sanguis meus nouum testamentum. Attamē secundum Hebraicam veritatem nunc legimus, & collabebatur in manibus eorum. Quarta fuit persequutio, quando miserunt principes & pharisæi ministros vt apprehenderent eum. Qui reuersi, cùm diceretur eis: Quare non adduxistis eum? Responderunt: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur. At illi in intentione persistentes, adduxerunt mulierem in adulterio deprehensam, tentantes, vt possent accusare eū. Quinta persequutio fuit, vbi cum dixisset: Amen amen dico vobis, antequam fieret Abraham ego sum, tulerunt lapides vt iacerent in eum. Sexta vbi cum dixisset: Ego & pater vnum sumus, sustulerunt lapidēs Iudæi, vt lapidarent eum. Septima, quæ & vltima, vbi collegerunt aduersus eum cōcilium, nec destiterunt, donec crucifigerent eum.

(Margin: Apoc. 12. Matth. 2. Luc. 4. Ioan. 6. Psalm. 33. 1. Reg. 21. Ioan. 6. Matth. 26. Luc. 22. Ioan. 7. Ioan. 8.)

Quòd secundum hūc numerum persequutionum suarum septem psalmos cecinerit Dauid: sicut ex titulo ipsorum potest agnosci, cum mysterio passionis & tentationum Christi.

CAPVT IX.

Sciendum præterea, quia secundum prædictarum persequutionum numerum Dauid iste septem psalmos cecinit, videlicet tricesimumtertium, LI. LII. LIII. LV. LVI. LVIII. Quòd ex titulis ipsorum animaduerti promptum est. Nam titulus primi hic est, psalmus Dauid cum commutauit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum & abijt. Titulus secūdi, psalmus Dauid, cum iuit Doech Idumæus, & annuntiauit Saul, & dixit: Venit Dauid in domū Abimelech. Titulus tertij. In finem pro Amalech intelligentia Dauid. Hic ad vltimam eius fugam respicit, quando confugerat ad Achis filium Mahog regem Geth, & venerunt Amalechitæ absente Dauid, & percusserunt Sicelech, & succenderunt eam igni. Titulus quarti. In finem, in carminibus intellectus Dauid, cùm venissent Ziphei & dixissent ad Saul. Nónne Dauid absconditus est apud nos? Titulus quinti. In finem pro populo qui à sanctis longè factus est Dauid in tituli inscriptione, cùm tenerent eum Allophyli in Geth. Titulus sexti. In finem ne disperdas Dauid, in tituli inscriptione, cùm fugeret à facie Saul in speluncа. Titulus septimi. In finem ne disperdas Dauid, in tituli inscriptione, quando Saul misit ad custodiendam domum eius, vt interficeret eum, & abijt. Hic ad secundam persequutionem respicit, qua cum declinasset à facie Saul lancea casso vulnere perlata in parietem, misit Saul satellites suos nocte in domū vt custodirent eum, & interficerent mane. Quòd cum nuntiasset Dauid Michol vxor sua, deposuit eum per fenestram, & abijt & aufugit, atque saluatus est. Mysterium tituli psalmi primi, quomodo Dauid, id est, Christus vultum suum mutauerit, supra perstrinximus. In titulo psalmi secundi. Doech, quod interpretatur, motus, Doech inquam Idumæus, id est, motus terrenus. Antichristum

(Margin: Titulus. Psal. 33. 51 52 1. Reg. 27. 30 53 55 56 58. 1. Reg. 19.)

CA. XIX. stum significat. Nam quòd ille annuntiauit Sauli, venisse Dauid in domum Abimelech, & propter hoc interfecit sacerdotes domini, illud præfigurauit, quia Antichristus ecclesiam vsque in mortem persequendo dilaniabit. In titulo psalmi tertij, in finem pro Amalech, illud mysticè innuitur, quia quod secundum historiam cótigit Dauid, vt ciuitas eius deprædaretur, & succenderetur ab Amalechitis, idem spiritualiter futurum esset, contra ecclesiam Christi, quòd impugnaretur à perfidis, scilicet Iudæis, Paganis, hæreticis, quos omnes sub nomine Amalech exprimit. Interpretatur enim Amalech populus lingens siue dolens & parturiens, iuxta illud. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. In titulo psalmi quarti. Ziphei qui annuntiauerunt Saul, dicentes: Nónne Dauid abscon ditus est apud nos. Iudæos significant, qui Dauid Sauli prodiderunt, id est, Christum morti tradiderunt. Ziphei namque florentes interpretantur. Quo nomine Iudæi denotantur, qui temporalibus bonis florere certabát, & secundum carnem cognati Christi erant. In titulo psalmi quinti. Allophyli qui tenuerunt Dauid in Geth, ipsi sunt Iudei facti alienigenæ, suis meritis, quod ipso nomine suo indicant Allophyli, in Geth, quòd interpretatur torcular, tenuerunt eum, id est, in pressura tribulationum & mortis longè facti à sanctis, scilicet valde dissimiles apostolis, & cæteris fidelibus Christi. In titulo psalmi sexti, quo fugisse scribitur Dauid à facie Saul in spelunca, illud mysticè significat, quòd à cognatione Iudæorum recesserat Christus propter perfidiam ipsorum, & quasi latens in spelunca sic diuinitatem suam in humana occultauit natura. In titulo septimi psalmi, quo misisse scribitur Saul ad custodiendam domum eius vt interficeret eum, illud significat, quòd misit populus Iudaicus custodes ad custodiendum Christi sepulchrum, vt interficerent eum, id est, vt in morte quantum ad opinionem suam eum detineret, quòd nó fecit. Nullo autem argumento certius potuit dominica resurrectio comprobari, quàm per hoc quòd ex suis inimicis testes sibi adhibuit. Quòd in quibusdam eorum titulis scriptú est, ne disperdas, siue ne corrumpas in tituli inscriptione ex abundáti, nunc exponere est, eo quòd ad rem minus attinet, neque enim psalmos, aut psalmorum titulos tractare, hic nobis propositum est. Veruntamen nec omninò præterire libet, quia quátum ad eorum voluntatẽ, titulum ipsius Dauid, id est, Christi corruperunt vel disperdiderunt, scilicet quando dixerunt: Noli scribere rex Iudæorum, sed quia ipse dixit, rex Iudæorum sum.

1. Reg. 27. — Psalm. 7. — 1. Reg. 23. — 1. Reg. 27. — 1. Reg. 24. — 1. Reg. 19. — Matth. 27. — Ioan. 19.

Quomodo singulas penè persecutiones comes gloria secuta sit in typum eiusdem Christi, qui cuncta quæ vt passibilis homo pertulit, impassibili diuinitate superauit.

CAPVT X.

Notandum & illud, quia singulas penè persecutiones, comes gloria sequitur. Vbi primùm misit lanceã Saul, putans quod configere posset Dauid cum pariete, cótinuò subsequitur. (Vidit itaq; Saul, quòd prudens esset nimis, & cœpit cauere eum. Omnis autem Israel & Iuda diligebat Dauid, ipse enim ingrediebatur & egrediebatur ante eos.) Scilicet quando egrediebatur ad pugnam, ipse primus more regio egrediebatur in conspectu illorum, & regrediebatur. (Dixit autem Saul ad Dauid. Ecce filia mea maior Merob, ipsam dabo tibi vxorem, & cætera.) Ac deinceps. (Dilexit autem Dauid Michol filiam alteram Saul. Et nunciatum est Saul, & placuit ei. Dixitque: Non habet rex necesse sponsalia, nisi tantum centum præputia Philistinorum. Et post dies paucos surgens Dauid, abijt in Acharon cum viris qui sub eo erant, & percussit de Philistijm ducentos viros, & attulit præputia eorum, & annumerauit ea regi, vt esset gener regis.) Inde dictum est. In duabus rebus gener meus eris hodie. In duabus reb' generũ eum esse sibi futurum dixit, quia attulerat præputia Philistinorum pro Merob, quam Saul dedit Adrieli Melothitę, & postea pro Michol ducenta. Et quamuis non apertè dicatur pro Merob Saul pręputia Philistinorum Dauid dedisse, tamẽ qui præcedentia & subsequentia perlegerit & scrutatus fuerit, inueniet eum bis Sauli præputia Philistinorum dedisse. Potest etiam & aliter intelligi, in duabus rebus gener meus eris hodie, quia ego quæsiui à te centum præputia Philistinorum, & tu obtulisti ducenta. Potest adhuc & constantius sic dictum intelligi, in duabus rebus gener meus eris hodie, vt sit sensus. Vt gener meus fieres, dudum Philistæum occidisti, sed & nunc centum Philistinorum præputia dabis. Nam ne hoc vlli dubium sit, meminisse debet, quia cum Philistæus blasphemaret, & exprobraret, dixit vnusquisque de Israel. Num vidisti virum hunc qui ascendit? Ad exprobrandum enim Israel ascendit. Virum ergo qui percusserit eum ditabit rex diuitijs magnis, & filiam suam dabit ei. Igitur qui pene lancea cum pariete confixus fuerat, mox subsequente consolatur gloria, regis gener in duabus rebus, id est, iterata factus victoria. Item vbi lancea rursus impetitus fuerat, & domi conclusus per fenestram euaserat, cùm adhuc elapsum persequeretur Saul, glorioso miraculo eum qui quærebatur protexit & consolatus est Deus. (Misit, inquit Saul, lictores vt raperent Dauid.) Qui missi fuerant primi, & qui secundi, & qui tertij, prophetauerunt, irruente in illos spiritu domini. Abijt & ipse. (Et factus est super eum etiam spiritus domini, & expoliauit se vestimentis suis, & prophetauit cum cæteris coram Samuele.) Prophetauit inquam non minus facto quàm verbis.

1. Reg. 17. — Cap. xix.

Nam expoliando se vestimentis suis, ei quem
persequebatur, regnum se relicturum signi-
ficauit, & hic quæstio magna oritur, cùm in
præcedentibus legatur, Et non vidit Sa-
muel Saulem vsque in diem mortis suæ, aut
non vidit eum, quia quando Saul iunctus
est cuneo prophetico, abscondit se Samu-
el, ne videretur ab eo. Aut non vidit eum
1. Reg. 15. indutum habitu regio, quo indutus erat,
quando dictum est, non vidit eum vsque
in diem mortis, subauditur, indutum ve-
ste regia. Expoliasse verò non omnibus ve-
CA. XXI. stimentis, sed regalibus tantum intelligen-
dum est. Item vbi fugerat & venerat ad A-
chis regem Geth, & dicentibus seruis Achis,
nunquid non iste est Dauid rex Israel, & cæ-
tera, extimuerat valde & immutauerat os su-
CA. XXII um, & collabebatur inter manus eorũ & im-
pingebat in ostia portæ, defluebatque saliua
in barbam. Cùm interim occidisset propter
eum Saul sacerdotes domini, mox subseque-
CAP. te gloria triumphali, amaritudo eius dulco-
XXIII. rata est. (Annunciauerunt, inquit, Dauid, di-
centes: Ecce Philistęi expugnãt Ceilam.) Cõ-
sulto protinus domino, & accepto eius ora-
culo. (Perrexit aduersus agmina Philistino-
Suprà 21. rum & pugnauit aduersus eos, & abegit iu-
menta eorum, & percussit eos plaga magna.)
Hic iam nec illud prętereundum quod dictũ
est. (Et fuerunt vasa puerorum sancta.) Achi
malech interrogat, vtrum Dauid & pueri sui
quos in illum & illum locum conduxisse se
dixerat, mundi essent, Dauid ænigmaticôs de
se pluraliter respondit, dicens: Et fuerunt va-
sa puerorum sancta à concubitu coniugali.
Quòd verò ait: (Porrò via hæc polluta est.)
Et in Hebręo legitur, porro via hæc laica est,
sic est intelligendum. Via hæc laica est. Ac si
diceret: In lege præceptum est, vt extraneus
non comedat ex eis, & tu interrogas, vtrum
mundi sint pueri, qui etiam si mundi essent,
nequaquam vesci deberent. Idcirco via est
laica, quia tu laicaliter interrogas. Quod ve-
rò sequitur. (Sed & ipsa hodie sanctificabitur
in vasis.) Ipsa vtique in vasis, id est, mente
sua sanctificari dicitur, quia nisi necessitate
corporis & periculo vitæ vrgente nequaquã
vesceretur eis. Non tamen apertè eosdem le-
gitur Dauid panes comedisse. Tradunt He-
bræi nequaquam Dauid eosdem panes come
disse. Aliter dominus in euangelio. Item vbi
ascendentibus Zipheis ad Saul, & dicentibus.
(Nonne Dauid latitat apud nos, cũ isset Saul
& socij eius ad quærendum eum, cumque
Dauid desperaret, se posse euadere à facie
Saul.) Tam iucundo præsentia Dei subuenit
præsidio, vt in tali articulo posito Dauid.
(Veniret nuntius ad Dauid & diceret: Festi-
na & veni, quia infuderunt se Philisthijm su-
per terram.) Hoc tam gloriosum fuit, vt fa-
CAP. cti vel euentus memoriam posteris nequa-
XXIIII. quam deesse vellent. (Vocauerunt enim lo-
cum illum, petram diuidentem.) Item cum
reuersus. (Saul perrexisset ad inuestigandum
Dauid etiam super abruptissimas petras, quę
solis ibicibus peruiæ sunt.) Ibi verò gloriosi
viri virtus & patientia laudabiliter enituit.
(Speluncam ingressus est Saul, vt purgaret
ventrem, Dauid & viri eius in interiori parte
speluncæ latentibus. Surrexit ergo Dauid,
& præcidit oram chlamydis Saul silenter, &
cætera.) Hoc admirans Saul. (Iustior inquit
tu es quàm ego,) Ac deinceps. (Iura mihi in
domino ne deleas semen meum post me, ne-
que auferas nomen meum de domo patris
mei.) Hoc planè gloriosum fuit, vt hic vera-
citer dicas, quia non qui passus est, sed qui fe-
cit iniuriam miser extitit. Item vbi (rursum
venientes Ziphei ad Saul dixerunt. Ecce Da- CAP.
uid absconditus est in colle Achila, & surre- XXVI.
xit Saul, & descendit in desertum Ziph & cũ
eo tria milia virorum de electis Israel.) Ani-
maduerte quid fecit Dauid. (Venerunt ipse
& Abisai ad populum nocte, & Inuenerunt
Saul iacentem & dormientem in tentorio &
hastam fixam in terra ad caput eius.) Post o-
mnia quæ illic dicta vel gesta sunt, ait Saul:
(Peccaui. Reuertere fili mi Dauid, & cæt.)
Parum ne id spectat ad gloriã victoris, quòd
tam viuida patientia carbones ignis super ca-
put inimici sui congessit, licet in corde illius CAP.
pertinax malitiæ radix incombusta perseue- XXVII.
rauerit? Item vbi (Fugiens Dauid ad Achis
habitauit in Geth, deditq; ei Achis Sicelech.
Amalechitæ impetum fecerunt, & percusse-
runt Sicelech, & succenderunt eam igni.)
Sed veniens Dauid, tristitiam præsentem, CAP.
mox subsequentis triumphi gloria detersit. XXX.
(Percussit enim latrunculos Amalechitas à
vespere vsque ad vesperam alterius diei, &
eruit omnia quæ tulerant, nec defuit quis-
quam à paruo vsque ad magnum, tam de fi-
lijs quàm de filiabus, & de spolijs, & quæcun-
que rapuerant, omnia reduxit Dauid, & tu-
lit vniuersos greges & armenta, & minauit
ante faciem suam, dixeruntque. Hæc est prę-
da Dauid.) Igitur (vti prædictum est) cuncta
quæ pertulit aduersa Dauid, Deus in pro-
spera conuertit, cunctamque miseriæ noctem
mox succedentis gloriæ dies effugauit, in ty-
pum videlicet Christi filij Dei, eiusdem filij
Dei Dauid, Dei & hominis, qui cuncta quæ
vt passibilis homo pertulit, impassibili di-
uinitate superauit.

Quomodo Dauid propter persecutiones latitanti fortes viri sese adiunxerint, quos postea principes ac duces constituit: & quod ita Christo in infirmitate carnis latenti suus spiritus iudices seculi futuros apostolos adduxit, secundum numerum eorundem principum Dauid.

CAPVT XI.

Gloriosum & illud fuit, quòd inter ipsas persecutiones fugienti adhuc, & latitan
ti, fortes illos spiritus domini aggregauit,

quorum fides & bellicosa virtus militaret postmodum regi in throno sedenti. Sic enim *1.Para.12.* in Paralipomenon scriptum est. Hi quoque venerunt ad Dauid in Sicelech, cùm adhuc fugeret Saul filium Cis qui erant viri fortissimi & egregij pugnatores tendentes arcum, & vtraque manu fundis saxa iacientes. principes Ahiezer & Ioas filius Amaa Gabathites, & cæteri de Beniamin. Et de Gaddi viri inquit robustissimi, & pugnatores optimi. Facies eorum quasi facies leonum, & veloces quasi capreæ in montibus. Egressusque est Dauid obuiam eis, & ait: Si pacifici venitis ad me, vt auxiliemini mihi, cor meum iungatur vobis, si autẽ insidiamini mihi pro aduersarijs meis, cùm ego iniquitatem in manibus meis non habeam, videat Deus patrum nostrorum & iudicet. Spiritus verò domini induit Abisai principem inter triginta, & ait: Tui sumus ô Dauid, & tecum fili Isai, pax, pax tibi, & pax adiutoribus, te enim adiuuat Deus tuus. Suscepit ergo eos Dauid, & constituit eos principes turmæ. Nónne & vero Dauid Christi filio Dei dum adhuc lateret in infirmitate carnis, dum adhuc tentaretur, dum adhuc persecutionibus vrgeretur, suus ipsius spiritus, principes, id est, apostolos adduxit, quorum fides, & patientia postmodum regnanti, atque ad dexteram patris residenti, per totum militaret orbem in prædicatione euangelij? Nam de illis dicitur per prophetã. *Psal.44.* Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Constitues eos principes super omnem terram. Et alibi: Principes populorum cõgregati sunt cum Deo Abraham. Nam vt iucundius aspiret huiusce pulchritudo mysterij, cùm fortes tunc ad Dauid profugum conuenerint quam plurimi, vndecim tantum principes nomine pariter, & numero scriptura designauit. Ezer inquit, primus princeps, Obdias secundus, Eliab tertius, Masmanna quartus, Hieremias quintus, Hethi sextus, Heliel septimus, Iohanna octauus, Helzabath nonus, Hieremias decimus, Machabana vndecimus. Quem hoc non delectet scientem, quòd Christus, & *Luc.6.* si plures discipulos fecit, tamen duodecim tantũ elegit, quos & apostolos nominauit, & ex illis vnus perijt, Iudas filius perditionis? Et *Psal.108.* quidem episcopatum vel apostolatum eius *Act.1.* accepit alter, & duodenarius apostolorum numerus suppletus est, sed non cum adhuc ille Dauid lateret, cum adhuc fugeret, cum adhuc persecutionem sustineret. Iam inimicos suos vicerat, iam mortem superauerat, iã in cælum ascenderat, & regnans gloria & ho- *Luc.22.* nore coronatus ad dexteram patris sedebat. Vndecim ergo principes, profugi & adhuc latitantis Dauid, vndecim fuere apostoli ad- *Luc.21.* huc mortalis & passibilis Christi, quibus & proinde dicit: Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo. Quid ergo inquam illud sibi vult, quod ibidem de istis principib. continuò dictum est. Nouissimus cẽtum milibus præerat, & maximus mille. Nulla quippe quæstio subesset, si ita dictum fuisset, maximus centum milibus præerat, & nouissimus mille. Quid inquam, nisi quia in lege vel ordine magni Dauid militiæ, ille qui maior est fit sicut minor, & qui præcessor sicut ministrator? Igitur vt reciprocando melius sententia colliquescat, qui centum milibus præerat, ille nouissimus, & qui mille præerat, ille maximus erat. Quod est dicere. Qui inter principes Dauid, id est, apostolos Christi, pluribus abundabat virtutibus ille spontanea submissione omnium erat nouissimus, & qui pauciorum videbatur esse virtutum, ille pia humilitatis contentione omnium iudicabatur esse maximus.

Quid mysterij in eo sit, quòd Dauid inter persecutiones vnam quidem vxorem Michol filiam Saul amisit, sed duas acquisiuit Abigail & Achinoen Iezraelitem.

CAPVT XII.

Nihilominus nec illud à mysterio vacare putandum est, quòd inter prædictas *1.Reg.25.* persecutiones vnam quidem Dauid vxorem, scilicet Michol filiam Saul amisit, sed duas acquisiuit, videlicet Abigail vxorẽ Nabal Carmeli & Ahinoen Iezraehtem. (Nam Saul dedit filiam suam Michol vxorem Dauid Phalthi filio Lais, qui erat de Gallim.) At ille (vt Hebræi tradunt) non cognouit eam, id est Phalthi, quia si cognouisset eam, nunquam Dauid postea eam sibi sociasset, quia in lege penitus huiusmodi prohibetur coitus. Idem namque Phalthi de Gallim, id est, de inundatione erat. Inundatio, hoc est, Gallim, lex intelligitur. Legis enim doctor erat, de Bahurim, id est, de electis. Quando autem à Saule Michol ei datur, Phalthi, id est, euadens interpretatur. Quando verò ab eo eadem Michol aufertur, Phalthiel, id est, euadens à Deo interpretatur. Euadens à Deo dicitur, quia custodiuit eum ne tangeret eam, ne fieret transgressor legis. Secutus est eam vir suus plorans vsque Bahurim. Plorasse dicitur *2.Reg.3.* præ gaudio, eò quòd eum dominus custodisset ne tangeret eam. Significat autem Michol quod nomen vertitur in aquam carnalem nimis & aquaticam synagogam, vt potè vinum nescientem, quòd de aqua factum, CHRISTVS desiderabilis illi propinare *Hebr.7.* voluit in nuptijs suis, magisque sequentem aquam literæ quæ nihil ad perfectum adduxit. Propter illam equidem vt eam desponsaret sibi, Philistæum Dauid interfecit, id est, diabolum, Christus propria morte vicit. Sed Saul arreptitius, scilicet insania peccati in illa synagoga regnantis, abstulit illi, & dedit eam Phalthi, id est Moysi, non quòd verè data vel subdita sit illi. Si enim crederetis inquit *Ioan.5.* Moysi, crederetis forsitan & mihi, sed quòd

sic arbi-

CAPVT XXV. sic arbitretur, sic confidat sibi, iuxta illud: Tu discipulus eius sis, nam nos Moysi discipuli sumus. Attamen idem Phalthi, qui nunc non cognoscit vxorem quondam Dauid, aliquando reducet illi. Futurū est enim aliquando, vt Christum synagoga cognoscat, ex lectione Moysi. Iterum Dauid qui vnam suā vxorem amisit, duas (vt prædictum est) inter ipsas persecutiones acquisiuit, videlicet Abigail vxorem Nabal Carmeli, & Ahinoen Iezraeliten. Ahinoen fratris decor, Iezrael semē dei, Abigail patris mei exultatio, Nabal insipiens interpretatur. Igitur Ahinoen Iezraelites, id est, fratris decor, de semine dei antiqua ecclesia est, quæ Christi aduentum præcessit, decor, inquam, fratris, id est, honor & regnū eiusdem Christi filij dei, deus enim pater secundum spiritum. Abraham verò pater secundum carnem est ecclesiæ. Sicque Iezraelites est, id est, de semine dei. Porrò Abigail noua ecclesia est quæ aduentū subsequitur eiusdem Christi filij dei vxor quondam Nabal, id est insipientis, disciplina enim erat philosophorum insipientium, quorum sapientiam deus stultam fecit. Vtrãque ecclesiam, eisdē passionibus, eadem morte Christus redemit.

Ibid. 9.

1. Corin. 1.

Qualiter Abigail eundem Dauid ne se manu sua vlcisceretur præuenerit, & quid mysticè munera eius quibus placauit Dauid significent.

CAPVT XIII.

CAPVT XXV. QVidnam egit hæc Abigail secundum nomen suum, patris exultatione dignum? (Nuntiauit ei vnus de pueris, dicens: Ecce misit Dauid de deserto nuntios, vt benedicerēt domino nostro, & auersatus est eos. Festinauit igitur Abigail, & tulit ducentos panes, & duos vtres vini, & cætera. Et ait Dauid Abigail. Benedictus dominus deus Israel, qui misit te hodie in occursum meum, & benedictū eloquium tuum, & benedicta tu quæ prohibuisti me hodie ne irem ad sanguinem & vlcisceretur me manu mea. Alioquin viuit dominus deus Israel, qui prohibuit me ne malum facerem tibi, nisi cito venisses in occursum mihi, non remansisset Nabal vsque ad lucem matutinā mingens ad parietem.) Ac deinceps. (Cumque pertransissent decem dies, percussit dominus Nabal, & mortuus est. Misit ergo Dauid & locutus est ad Abigail, vt sumeret eam sibi vxorem. Planè secundum hanc sapientis formam mulieris, ecclesia de gentibus sibimet sapienter prouidit. Venerunt nuntij Dauid ad Nabal vt benedicerent ei, venerunt inquam nuntij pacis, prædicatores salutis ad mundum istum insipientem, & in maligno positum, vt gratiā supernæ benedictionis, gratiam spiritus sancti in baptismo remissionis peccatorum conferrent ei. At ille scilicet Nabal, id est, omnis insipiens, omnes qui dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, auersati sunt eos, persecuti sunt eos, occiderunt eos. Quid econtrario Dauid? Quid ad hæc manufortis? (Accingatur (inquit) vnusquisque gladio suo. Et accincti sunt omnes gladijs suis.) Gladius Dauid & virorū eius, potestas iudicij est, in manu Christi & sancto rum eius. Nam exultationes dei, inquit, in gutture eorum & gladij ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis, vt faciant in eis iudicium conscriptum. Hoc metuens festinauit Abigail, festinauit gentiū multitudo muneribus prolatis, præuenire & placare iram iudicis, ne se manu sua vlcisceretur Dauid, credens attestantibus, quòd horrendum sit incidere in manus dei viuentis, quando iudicaturus deus noster veniet, & non silebit. (Viro autem suo Nabal non indicauit.) Nec enim quæsiuit ecclesia consilium cuiusquam philosophi, aut edictum attendit cuiusquam orbis terrarum principis, sed illis quidem omnibus debita reddidit, cui tributū, tributum. cui, vectigal, vectigal. cui honorem, honorem. salutis autem suæ viam, aut venturæ iræ effugium qualiter inueniret, cùm sola sapientia tractauit, à solo spiritu dei consilium quæsiuit. Quid enim de huiusmodi tractaret cum ebriosis principibus, cum insipientibus huius mundi philosophis? (Erat enim (inquit) Nabal ebrius nimis.) Quæ autem sunt munera, cùm quibus ad nostrum Dauid ista festinauit Abigail? Vt taceam de sex operibus misericordiæ, quæ replicaturus est ille dicendo. Esuriui enim & dedistis mihi manducare. Sitiui & dedistis mihi potum, & cætera, illud præcipuè munus, illa maximè singularis oblatio, prudentiam huius laudabilem efficit, quàm quotidie immolat in sancto altari, sanctum sacrificium, immaculatam hostiā corporis eius & sanguinis. His muneribus non solum iram vel gladium euasit, sed coniunx effecta est ecclesia magni Dauid.

Roman. 1.

Psal. 149.

Hebr. 10.

Roman. 3.

Matth. 25.

De imitabili exemplo eius, quò Nabal ebrio culpam suam laudabiliter tacuit: quam digesto vino reuerenter dixit.

CAPVT XIIII.

ET non indicauit ei verbum pusillum aut grande vsque mane. Diluculo autem cum digessisset Nabal vinum, indicauit ei omnia verba hæc.) Hoc exemplum tam vniuersam ecclesiam, quàm singulatim quosque fideles ædificat. Quid enim Abigail nobis per hanc renunciationis suæ dispensationem innuit, nisi quòd iracundos melius corrigimus, si in ipsa iræ suæ commotione declinamus? Perturbati quippe quid audiant ignorant, sed ad se reducti tanto libentius verba exhortationis recipiunt, quanto se tranquillius tolerari erubescunt. Mentibus autem furore ebrij, omne quod rectum dicitur, peruersum videtur. Vndè & rectè Nabal ebrio culpam suā Abigail laudabiliter tacuit, quàm

digesto vino laudabiliter dixit. Idcirco enim malùm quod fecerat cognoscere potuit, quia hoc ebrius non audiuit.

Qualiter vel quibus Dauid sit imitãdus in eo quod percussit cor suũ, eo quòd abscidisset orã chlamidis Saul.

CAPVT XV.

POrrò ad cauendum obtrectationis vitium & exhibendam à subditis humilitatem, quibuslibet etiam prauis rectoribus, superiori eiusdem exemplo plurimum instruimur.
Sup.ca.24 Saul persecutor cum ad purgandũ ventrem, speluncam fuisset ingressus, illic Dauid cum viris suis inerat, qui iam tam longo tempore persecutionis eius mala tolerabat. Cumque eum viri sui ad feriendum Saul accenderent, fregit eos responsionibus, quia manum mittere in Christum domini non deberet. Qui tamen occultè surrexit, & oram chlamydis eius abscidit. Quid per Saul nisi mali rectores. quid per Dauid nisi boni subditi designantur? Saul igitur ventrem purgare, est prauos præpositos conceptam in corde malitiã vsque ad opera miseri odoris extendere, & cogitata apud se noxia factis exterioribus exequendo monstrare. Quem Dauid ferire metuit, quia piæ subditorum mentes ab omni se peste obtrectationis abstinentes, præpositorum suorum vitam nullo linguæ gladio percutiunt, etiam cùm de imperfectione reprehendunt. Qui & si quando propter infirmitatem sese abstinere vix possunt, vt extrema quædam atque exteriora mala præpositorũ, sed tamen humiliter loquantur, quasi chlamydis oram incidunt silenter, quia videlicet dum prælatæ dignitati, saltem innoxiè & latenter derogant, quasi regis sibi superpositi, vestem fœdant. Sed tum ad semetipsos redeunt, seque vehementissimè vel de tenuissima verbi laceratione reprehendunt. Vndè benè & illic scriptum est. Post hæc Dauid percussit cor suum, eo quòd abscidisset oram chlamydis Saul. Facta quippe præpositorum oris gladio ferienda non sunt, etiam si rectè reprehendenda iudicantur. Si quando verò contra eos vel in minimis lingua labitur, necesse est vt per afflictionem pœnitentiæ cor prematur, quatenus ad semetipsum redeat, vt cum præpositæ potestati deliquerit, eius contra se iudicium à quo sibi prælata est, perhorrescat.
Rom.15. Nam cum in præpositos delinquimus, eius ordinationi qui eos ordinauit & nobis prætulit, obuiamus.

Quid mysticè per puerum Aegyptium intelligitur: quo duce Dauid inimicos suos Amalechitas persequens comprehendit.

CAPVT XVI.

TAndem illud, quòd Aegyptium puerũ Amalechitæ in itinere deserunt, quẽ Dauid cibo reficit, ducem sui itineris facit, Amalechitas persequitur, epulantes reperit & funditus extinguit, mirandum supernæ gratiæ donum in peccatorum conuersione spiritualiter ostendit. Quid enim est, quòd Aegypti' Amalechitæ puer in itinere lassatur, nisi qd' amator præsentis seculi, peccati sui nigredine opertus, sæpè ab eodem seculo infirmus despectusque relinquitur, vt cum eo nequaquã currere valeat, sed fractus aduersitate torpescat? Sed hũc Dauid inuenit, quia redẽptor noster veraciter manufortis, nonnunquã quos despectos à mũdi gloria reperit, in suo amore conuertit, cibo pascit, quia verbi scientia reficit, ducem itineris elegit, quia suum etiam prædicatorem facit. Et qui Amalechitas sequi non valuit, dux efficitur Dauid, quia is quem indignum mundus deseruit, non solũ conuersus in sua mẽte dominum recipit, sed prædicando hunc vsque ad aliena corda perducit. Quo videlicet duce, Dauid Amalechitam conuiuantem inuenit & extinguit, quia ipsis prædicantibus Christus mundi lætitiam destruit, quos mundus habere comites despexit.

Quod Saul spiritum Pythonis consuluit, & quod non tam Samuel, quàm spiritus malignus apparuisse credendus sit.

CAPVT XVII.

SAmuel autem mortuus est, planxitque eum omnis Israel, & sepelierunt eum in Ramatha vrbe sua.) Quęritur, cum superius iam mortuus legatur, cur hic repetatur mortuus. CAP. XXVIII. Supra 25. Supra namque dicitur sepultus fuisse in domo sua in Ramatha. In domo sua in familia videlicet & cognatione sua. Mortuus hic vt Hebræi volunt, resuscitationis suæ causa repetitur. De qua videlicet resuscitatione postmodum dicetur. (Dixitque ei mulier. Quem suscitabo tibi? Qui ait, Samuelem suscita mihi, & cætera.) Nullo accepto diuinitus responso Saul conuertitur ad Pythones, sicut hic itidem scriptum est, Consuluitque dominum, & non respondit ei, neque per somnia, neque per sacerdotes, neque per prophetas. Respondebat dominus per somnia, sicut Hebræi asserunt, eo quod ieiunando & orando poscebant, oraculum sibi fieri diuinum, & Deus illis per somnia reuelabat ea quæ futura erant, quod in hoc loco minimè fecisse legitur Saul. (Saul autem (inquit) abstulit magos & hariolos de terra, & interfecit eos qui pythones habebant in ventre.) Hanc ergo mulierem Hebræi matrem fuisse Abner filij Ner autumant, & propter eundem Abner, ne perimeretur cum cæteris pythonissis, absconditam fuisse & reseruatam. (Intellexit (inquit) Saul quòd Samuel esset, & inclinauit se in terram, & adorauit.) Ergo ne benè Saul intellexit? Ergo ne spiritui pythonis virum sanctum suscitare licuit? Repugnat valde, quòd ille qui visus est. (Cras (inquit) tu & filij tui mecum eritis.) Nunquid quem Deus propter superbiam deiecerat, quiq; in extre-

mis

mis suis spiritū pythonis consuluerat, & de vitulo eius comederat, cum iustis & prophetis futurus erat? Et si tempore illo sancti quoque & iusti homines apud inferos erant expectantes beatam spem, non tamen impij cū illis esse poterant. Dicit enim Abraham diuiti in inferno sepulto, sine dubio, quo tempore adhuc ipse Abraham in inferno fuisse credendus est. Et his omnibus inter nos & vos chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare. Itaq; licet in Ecclesiastico legamus, quia Samuel quoq; post mortem prophetauit, non tam Samuel, quàm in phantasmate Samuelis, spiritus malignus apparuisse credendus est. Igitur dum morituro Saul & filijs eius repetitur, qđ supra dictū est, Samuel mortuus est, planxitq; eum omnis Israel, Hoc secundum mysteriū magis, quàm secundum historiam operari comprobatur. Iudæis nanque in peccato suo morituris, sacerdotio quoque & regno pariter cum templo perituris, quod videlicet sacerdotiū vel regnum per vnctum Saul rectè intelligitur, rectè dicas, quia Samuel mortuus est. Illis nanque nō solus Samuel, & tota lex & ꝓphetæ mortui sunt, quia videlicet solam illorum occidentem literam lectitantes, & viuificantem spiritum non habentes, in manus hostium traditi sunt, secundum corpus ab inimicis hominibus, secundum animam interfecti à malignis spiritibus. *Luca 16.*

Quomodo vel quam ob causam benè contigerit Dauid, vt ruituro Saul cum populo suo, ipsi bello interesse non est permissum: & quòd sicut planxit Dauid, fortes qui ceciderant, ita Christus gentem suam humano fleuit affectu.

CAPVT XVIII.

QVid porrò sibi vult, quòd mortuus in bello Saul & filijs eius, & vniuersis viris eius, Dauid bello interesse non permittitur? (Dixerunt enim principes Philisthinorum ad Achis. Quid sibi volunt Hebræi isti?) Ac deinceps. (Reuertatur vir & sedeat in loco suo in quo constituisti eum, & non descendat nobiscum in prælium, ne fiat nobis aduersarius cùm præliari cœperimus. Quomodo enim placare poterit dominum suū, nisi in capitibus nostris? Nonne iste est Dauid, cui cantabant in choris dicentes, percussit Saul in millibus, & Dauid in decem millibus suis.) Itaque factum est, vt Dauid neq; in populo suo, neque contra populum suū, bello interesset, sed absens fortes qui ceciderant in prælio, plangeret. Nunquid hoc casu, & non potius per Dei prouidentiam gestum est? Vtique Deo prouidente factum est, vt Dauid legitimus rex, neque proditor, neque hostis patriæ iudicari posset. Denique si bello admissus contra suos præliaretur hostis patriæ, si ad suos conuerteretur deserto rege ad quem confugerat, quique il- *CAPVT XXIX.*

lum quasi fidelem custodem capiti suo posuerat, infamis existeret, perfidi proditoris crimine. Sed nec istud à mysterio vacare credēdū est. Sic nempe Saluator ruituro Iudæorū populo, cū ciuitate & templo, suā ademit præsentiam, vt neque hostibus eius faueret, neq; tamen suis cognatis manum auxilia rem porrigeret. Secundum hominis loquimur affectum. An inimicis gentis suæ fauit, qui videns ciuitatem fleuit super illam, & inter lachrymas futura mala prædixit? Igitur præleantibus Philistæis, cōtra Israel, Dauid vtrisque deest, quia ciuitatem Hierusalem Romanis obsidentibus, Christus manufortis neutræ parti adest, cum neutra parte, gratia eius est. Et iste quidem Dauid iam completam Saul & filiorum vtrorumq; ruinam eius deflet. Christus autem ruinam Iudæorum, & antequā fieret, fleuit per semetipsum, sicut iam dictum est, & postquam iā facta est, doluit in Apostolo suo, in quo & loquebatur, quemadmodū Apostolus ipse testis est. Veritatem dico in Christo non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea, in spiritu sancto, quia tristitia mihi est magna & continuus dolor cordi meo, & cætera. *Luca 19.* *Rom. 9.*

De morte Saul, & filiorum eius, & quòd Amalechitē, qui nunciauit mortem eius, dicant Hebræi fuisse filiū Doech.

CAPVT XIX.

NOn audiet vos (inquit) Dauid de sermone hoc. Aequa enim pars erit descēdentis ad prælium & remanētis ad sarcinas.) Cùm in Latinis codicibus legatur lassos quosdam substitiisse ad sarcinas, in Hebræo habetur, iussos fuisse vt residerent ad sarcinas, locus hic monstrat Hebraicam veritatē, in hoc loco sequi debere, quæ non lassos, sed iussos remansisse ad sarcinas dicit fuisse. Ait enim ita. Aequa pars erit descendentis ad prælium & remanentis ad sarcinas. Non ait, qui lassi remāserunt ad sarcinas, sed absolutè remanentes ad sarcinas, quia qui lassi remansissent, nulla eis dari deberetur de prædis portio. (Quod cū vidisset armiger.) Vide licet, (Quod mortuus esset Saul.) Irruit etiā ipse super gladium suū, & mortuus est cum ipso. Armigerum istum Hebræi Doech Iduмæum dicunt fuisse, qui cernens Saul mortuum, seipsum ob metum Dauid interemit. (Mortuus est ergo Saul & tres filij eius, & armiger illi⁹, & vniuersi viri eius.) Viri isti pueri domestici eius intelligēdi sunt. Hi tres filij eius cū eo interfecti sunt, Ionathan, Aminadab, q & Iesui & Melchisua, Isboseth autem dormierat, qui anno quo Saul rex cōstitut⁹ est, natus fuerat. Qui etiā quadraginta annorum fuisse dicitur cū regnare cœpisset. Vnde colligitur Saul ꝑ quadraginta annos regnasse. Quærēdū, cur alibi legatur Iesui, alibi Aminadab. Iesui enim interpretatur æqualis. *CA. XXX* *CAPVT XXXI.* *II. Reg. C. 2*

CAPVT XXXI. Aequalis enim dicitur, quia æqualis meriti
fuisse filij cum patre memorantur. Amina-
dab interpretatur pater meus spõtè. Spõtè e-
nim sua pater eius Saul, malè agendo conqui
siuit, vt taliter vna cum filijs perimeretur.
(In die autem tertia, apparuit homo veniens
de castris Saul.) Hominem istum Amalechi-
ten Hebræi filium Doech fuisse dicunt. A-
malechites etenim & Idumæus vnum est,
quia filius primogenitus Esau Elisar fuit, &
huius filius Amalech. Diadema autem & ar
millam quæ Dauid detulit, à patre Doech cõ
mendata sibi fuisse perhibent.

De mira innocentia Dauid, qua mortuum Saul planxit & de arcu quem filij Israel per eiusmodi planctũ discere debuerint.

CAPVT XX.

PLanxit autem Dauid planctũ huiusmo-
di super Saul, & super Ionathan filiũ &
eius, præcepit vt docerẽt filios Iuda arcum,
sicut scriptum est in libro iustorum. Inclyti
Israel super montes suos interfecti sunt, &c.)
Quis plãxerit, quid vel quare planxerit, am-
plius autem quid mysticum significet, si ri-
tè consideres, planctus iste rationabilis, & de
thesauro sapientis, prolatus est. Quis enim
planxit? Rex vnctus, electionis suæ non in-
scius, qui non ignoraret per mortem Saul,
vacuè factum sibi esse thronum regium, vt
qui profugerat, iam repatriaret. Mira ergo
innocentia, mira aduersus ambitionem tem-
perantia. Parum fuerat manib. temperasse,
dicendo, propitius sit mihi dominus, ne ex-
tendam manum meam in Christum domi-
1. Reg. 24. ni, nam poterat & hæc dicens optare, vt aut
dies mortis eius veniret, aut in prælium de-
scendens periret. Sed ecce occulta cordis ma
Psal. 7. nifestus iustitiæ actus defendit, dum ipse plã
git, & per pœnam vel mortẽ eius qui nuncia
uerat nemini suorum exultandum esse de-
cernit. Rectè igitur canat, securè canat, & di
cat fortis Dauid, Domine Deus meus, si feci
istud, si est iniquitas in manibus meis, si red-
didi retribuentibus mihi mala, decidã me-
rito ab inimicis meis inanis. Quid autẽ plan-
1. Reg. 31. xit? Istud videlicet, ꝙ Saul cùm esset Chri-
stus domini, propter superbiã suam hoc cõ-
meruit, vt & ipse proijceretur à facie domi-
ni, & cum illo cunctus Israel caneret coram
hostibus suis, inclytis suis interfectis. Hoc
planè viro sapienti plangendum erat, qui sci-
ret in summa humilitate sibi cauendum esse
exemplum eius, qui cùm esset Christus do-
mini, superbiendo spiritui maligno mancipa
re meruit, & eo vsque deuolutus est, vt con-
sulto spiritu pythonico plena præuaricatiõe
damnabilis, vitam præsentem miserabili fi-
ne concluderet. Et quare plãxit? Vt docerẽt
(inquit) filios Iuda arcum, sicut scriptum est
in libro iustorum. Arcum, id est, belli forti-
tudinem, qui profectò arcus vel quæ forti-
tudo belli non alia est, quã manus vel auxi-
lium domini. Et rectè hoc loco per arcum
tota significatur fortitudo belli, quia videli-
cet maximè p arcũ perierat Saul, sicut suprà
scriptũ est, quia consecuti sunt eũ viri sagit- *1. Reg. 31.*
tarij, & vulneratus est vehementer à sagitta-
rijs, quod vtiq; non euenisset, si suum & ipse
arcum tenere, vel intendere voluisset, id est,
si suam in deo spem posuisset, sine quo nun-
quam vicit, aut fortiter fecit Israel. Sicut scri
ptum est, inquit, in lib. Israel iustorum. Li-
ber iustorum, quamuis quidam liber possit
intelligi qui hodie nusquam possit inueniri,
constantiùs tamen liber hic intelligitur, de
quo scriptum est in Numeris. Vnde dicitur *Num. 2.*
in libro bellorum domini, Sicut fecit in ma-
ri rubro, sic faciet in torrentibus Arnon, &c.
Liber aũt bellorum domini, quis est, nisi o-
mnis scriptura sacra, ex qua sine dubio doce-
mur bellare bella domini? Nec enim ante
Moysen qui illud dixit, scriptũ fuerat quip-
piam eiusmodi. Igitur docerẽt (inquit) filios
Iuda arcum, sicut scriptum est in libro iusto
rũ, id est, qa malè pugnauerãt filij Israel ob
culpã suam, discerent saltẽ filij Iuda, contri-
bules sui ponere deum adiutoriũ suum, sic-
ut fecerunt omnes iusti, quorum omnes vi-
ctoriæ deo mirabiliter cooperante peractæ
sunt, sicut testantur scripturæ, quæ & pluri- *Apocal. 5.*
bus libris distinctæ, vno tamen spiritu con
scriptæ sunt, & idcircò rectè reputantur in
vnum librum, iuxta illud. Et vidi in dexte-
ra sedentis super thronũ, librũ scriptũ intus
& foris, & signatũ sigillis septem. Quomodo
verò per huiusmodi planctũ, dicendo. (In-
clyti Israel super mõtes tuos interfecti sunt.
Quomodo ceciderunt fortes? Aquilis velo-
ciores, leonib. fortiores. Ionathã in excelsis
tuis occisus est.) Quomodo (inq) per huius-
modi planctũ discunt filij Iuda, arcũ prædi-
ctum? Videlicet vt sit subaudiendũ, Ab hoc
experimento discãt quicunq; pugnant, ꝙ &
si fortes sint, & inclyti multũ, & si velocita-
tẽ, aquilarũ, at fortitudinẽ habeant leonum,
nullatenus tamen victoriã aduersante Deo
perficere poterũt. Ab hoc (inquã) experimẽ-
to istud discant. Eccè eñ super montes tuos,
ô Saul, super montes (inquã) tuos. i. propter
superbiã tuam inclyti Israel interfecti sunt,
fortes ceciderunt tecũ. Sed & Ionathã in ex-
celsis tuis, tuis (inquã) nõ suis occisus est. Nõ
enim ꝑpter suã, sed propter patris superbiã,
filius hic meliori patre dignus mortuus est.
Repugnat nanq; ꝙ dicitur, (Sagitta Ionathę
nunquã abijt retrorsum.) Sagitta Ionathæ fi-
des fuit Ionathæ, qua cũ ipso Dauid fœdus
inijt & nunquã retrorsum abijt, nunquã eñ
illud fœdus irritũ fecit. Dicendo aũt sagitta
Ionathæ, pro eo vt diceret fides Ionathæ, pul
chrè ad rem gestã respexit. Supra nãq; scri-
ptum est. Pepigit ergo Ionathan fœdus cum
Dauid, & addidit Ionathan deierare Dauid. *1. Reg. 20.*
Ac deinceps. Et ego tres sagittas mittam. Si
dixero puero: Eccè sagittæ intra te sunt, tol-
le eas, tu veni ad me, quia pax tibi est, & cæt.

Ergo sa-

Ergo sagitta Ionathã nũq̃ abijt retrorsum.i.
fœdus in quo sagittarium signo vsus est Io-
nathan, nunquam fecit irritũ. Hæc dicens, &
planctum huiusmodi plangens, consortat ta
men & suadet Israel oportunam à deo spe-
rare consolationem. Ait enim.(Nolite annũ
ciare in Geth, neq; annuncietis in compitis
Ascalonis, ne fortè lætentur filiæ Philistijm,
ne exultent filiæ incircũcisorum.) Quod est
dicere. Quãuis inclyti Israel interfecti sunt,
quãuis ceciderunt fortes, & arma bellica pe-
rierunt, citiùs resumite arcum, vestrumque
bona spe roborate brachiũ, vt non vacet ho
stibus æstimare quod plenum de vobis ege-
rint triumphum, vt annuncietur illis, quam-
uis fortes ceciderint, vos tamẽ habere deum
fortissimum.(Quare autem (inquit) Montes
Gelboe, nec ros, nec pluuia veniãt super vos
neq; sint agri primitiarum.) Videlicet vt i-
psa montis ariditas perpetua permanẽs, po-
steris sit necessariæ rei documentum, vt sem
per prę oculis habeant vnde cõmoneãtur fu
turi reges, cauere superbiæ vitium, propter
quod sibi adiect⁹ est clypeus fortiũ, clypeus
Saul, tam ignobiliter, ac si non esset vnctus
oleo, ac si nunquã efficax redisset à sanguine
interfectorum, ab adipe fortium.(Filiæ (in-
quit) Israel super Saul flete, flendus enim est,
quia qui vestiebat vos coccino in delitijs, q
præbebat ornamenta aurea cultui vestro.)
subauditur de prædis hostium quas agebat,
nunc ipse nudus iacet, nunc ipse hostium vi-
sibilium, atq; inuisibilium præda factus est.

Quomodo vel quale lamentum Christi ille planctus David significet super gente sua Iudaica, & qualẽ nos arcum idem planctus spiritualiter intellectus docere debeat.

CAPVT XXI.

Luca 9. QVid tandem planctus iste mysticum si-
Rom. 9. gnat, nisi lamentum veri Dauid, id est,
manu fortis Christi, qui gentis suæ, gentis Iu
daicæ fleuit ruinas? Ille nanque & per semet-
ipsum videns ciuitatem, fleuit super illam,
dicens, Quia si cognouisses & tu, & per A-
postolum suum iam peractam deflet ruinã,
dicẽte illo, in quo sine dubio loquitur Chri-
stus: Veritatem dico in Christo nõ mentior,
testimonium perhibente mihi conscientia
mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mi-
hi est magna, & cõtinuus dolor cordi meo.
Optabã enim ego ipse anathema esse à Chri-
sto pro fratrib. meis, &c. Plangit ergo Da-
Psal. 38. uid Saul, & eos qui ceciderunt fortes & in-
clytos Israel, plangit manu fortis siue deside
rabilis Christ⁹ superbiã carnalis Israel, falsã-
que Israelitarũ fortitudinẽ, de qua ipse ĩ psal.
Et irruerunt (inquit) in me fortes, suam vi-
delicet iustitiam statuere volentes, & non in
gratia dei, sed in operib. legis, quasi inclyti
II. REG. gloriantes. Et væ illis qui planctum huius
Dauid nequaquam pœnitentiæ suæ prępue-
nerunt lamentis. Plangendo autem & hoc
præcepit, vt docerent filios Iuda arcum, vt
docerent filios cõfessionis suæ, scilicet Chri-
stianum de gentibus populum, non gloriari
quasi de suis meritis, sed subijciendo se gra-
tiæ dei, verum & constantem tenere super-
næ fortitudinis arcum. Quod præceptũ do-
cendi Apostolus sagaciter exequens, quod Rom. 15.
si (inquit) aliqui ex ramis fracti sunt. Tu au-
tem cùm oleaster esses, insertus es illis, & so
cius radicis factus es, & pinguedinis oliuę, no
li gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris,
non tu radicem portas, sed radix te. Noli al-
tum sapere, sed time. Si enim deus naturalib.
ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.
Hæc & cætera cùm dicit, profectò docet, fi-
lios Iuda arcum, vt scilicet si fortiter agere
velint, non glorientur, sed humiliter stent in
gratia Dei. Nam inclyti Israel (inquit) super
mõtes suos Interfecti sunt, & ceciderunt for
tes, inclyti videlicet, qui sunt secundum car-
nem Israelitæ, quorum adoptio est filiorum
& gloria, & testamẽtũ, & legislatio, & obse-
quium, & promissa, quorũ patres & ex qui-
bus Christus secundum carnẽ, qui est super
omnia deus benedictus in secula, Amen. Ita- Rom. 9.
que secundum hæc verè quidẽ inclyti sunt,
sed de his superbiendo falso fortes sunt. Id-
circò interfecti sunt, idcircò ceciderunt, ma-
ximè ob culpam sacerdotum, deceptam ple-
bem deuotantium. Propter quod dicit, Mõ-
tes Gelboe, nec ros, nec pluuia veniãt super
vos, neque sint agri primitiarum. Gelboe
nanq; deuoratio siue decursus interpreta-
tur. Quo nomine non incongruè pharisæi si
ue sacerdotes illi denotantur, quos in domo
patris latrocinantes, & prædam de populo fa
cientes, Saluator cum flagello eiecit, deuora-
tores & voraces iuxta illud propheticũ. Pec- Ioan. 1.
cata populi mei comedunt. Igitur mons Gel Osea. 4.
boe, inquit, nec ros, nec pluuia veniãt super
te, neque sint agri primitiarum, id est, vni-
uersa valle gentium humilium supernè ir-
rorata, & compluta vt abundet frumento
vt edant pauperes & saturentur, & laudent
dominum, vos alti & superbi, neque rorem,
id est spiritum sanctum, neque pluuiam ac- Esa. 5.
cipiatis, id est, salutaris doctrinæ verbum.
Nam & nubib. meis mandabo, ne pluant su-
per vos imbrẽ, nubibus (inquam) meis, id est, Rom. 9.
Apostolis meis mandabo vt vestræ superbię
subtrahant, pluantque gentibus prædicatio-
nem euangelij. Itaque non eritis agri primi-
tiarum, non erit primitiua messis, quæ de vo
bis hoc tempore deportetur in illud cæleste
horreũ, donec subintret plenitudo gentiũ.
Tunc enim reliquiæ saluæ fiẽt ex vobis, erit
que nõ iã primitiua, sed serotina messis. Qua
re? (Quia ibi abiectus est clypeus fortiũ, cly-
peus Saul quasi non esset vnctus oleo.) Ibi,
inquam, id est, in superbia vestra, ego abie-
ctus sum, qui solus sum clypeus fortiũ, qui Ioan. 19.
esse debuerã clypeus Saul, id est, defensio vel
protectio furiosi vel arreptitij populi huius.

II. REG. CAP. II. Vestro nanque suasu negauit me ante faciẽ Pilati, negauit (inquam) dicens, non habemus regem nisi Cæsarem. Quid hac negatio Ioan. 18. ne nisi clypeum suum, clypeum fortium abiecit, quasi non esset vnctus oleo. Ibi (inquã) me abiecit, quasi non essem ego Messias, nõ essem Christus, non essem vnctus spiritu S. testimonium habens à sanguine interfectorum, ab adipe fortium, scilicet malignorum spirituum, vel impiorum hominum, quasi nullam omninò prædam tollere possem de manibus inimicorum meorum.

De oraculo, quo Dauid in Hebron ascendere iubetur, & quid mysticũ in Christo significet ille ascẽsus eius.

CAPVT XXII.

2. Reg. 2. IGitur post hæc consuluit Dauid Dominum, dicens. Num ascendam in vnam de ciuitatib. Iuda? Et ait Dominus ad eum, Ascende. Dixitq; Dauid, Quo ascendam? Et respondit ei, In Hebron.) Hactenus profugus, hactenus exul plorauit, & fleuit multa amaritudine inebriatus, nũc aũt repatriare & regnare obediẽter paratus, in tabernaculo dei sui cantare & psallere vult, videlicet in exem Psal. 107. plum eius, cuius in persona ipse loquitur. Paratum cor meum Deus, paratum cor meũ, cantabo & psallam in gloria mea. Nempe & huic consulenti, num ascendam in vnam de ciuitatibus Iuda. Ascẽde (inquit) in Hebrõ. Et illi in sepulchro velut responsum patris Psal. 56. præstolanti, quippe qui non à semetipso venit, sed obedienter cũcta fecit. Exurge (inqt) gloria mea, exurge psalterium, & cithara. Et ille protinus, Exurgã (inqt) diluculo. Et quasi iussus ascendere in Hebron, libenter hoc accipiens. Confitebor tibi (inquit) in populis domine, & psallam tibi in nationibus. He Iosue 15. bron nanq; ciuitas, sepulchrum erat Abraham, Isaac, Iacob, & maximi Adæ, sicut in libro Iesu Naue scribitur. Vnde & Chariathar be dicitur, Nomẽ (inquit) Hebron anteà vocabatur Chariatharbe, quod interpretatur quatuor. Adã maximus ibi inter Enacmim situs est. Hebron itaq; regni Dauidici principium, propter Abraham quidem, Isaac, & Iacob ibi sepultos, populum significat Iudaicum, propter Adam autem maximum ibidẽ situm vniuersum designat genus humanũ. Proinde Dauid rectè & in persona sua in Hebron ascendere iubetur, & in persona Christi cantare docetur, confitebor tibi (inquiẽs) in populis domine, & psallam tibi in nationibus. Attamen consulens in vnam tantũ quæ rit ascendere de ciuitatibus Iuda, quia videlicet non nisi in vna vnius fidei ecclesia Christus regnat.

De Abner, qui prius aduersarius Dauid, postea transtulit regnum ad Dauid, quòd in illo forma quadam sit Apost. Pau. de eadẽ tribu Beniamin. Et quid significet ludus ille, in quo pueris ex vtraque parte simul ca nentibus, idem Abner velocissimum Asahel auersa hasta percussit in inguine.

CAPVT XXIII.

ABner autem filius Ner princeps exercitus Saul, tulit Isboseth filium Saul, & circunduxit eum per castra, regemque constituit, super Galaad & super Iesuri & super Iezrael, & super Ephraim, & super Israel vniuersum.) Pro Iesuri verius legitur Asuri, id est, tribus Aser. Abner primo quidẽ Dauid aduersari, & aduersæ partis dux, postea verò transferens regnum de domo Saul, vt eleuaretur thronus Dauid super Israel, & super Iudam, quomodo iurauit ei Dominus, quem alium, nisi Paulũ de tribu Beniamin significare arbitremur? Abner quippe patris lucerna. Isboseth verò vir confusionis interpretatur. Patris autem lucerna procul dubio iam in præsentia dei Paulus erat, cùm adhuc circumduceret Isboseth, id est, cũ adhuc cõfusionem Iudaicam defenderet, veruntamẽ in factis præsentibus cæcus vtpotè persecutor & blasphemus inimicus Dauid erat. (Egressusque est Abner filius Ner, & pueri Isboseth filij Saul de castris in Gabaon. Porrò Ioab filius, Saruiæ & pueri Dauid, egressi sunt & occurrerunt eis.) Ac deinceps. (Appræhensoque vnusquisque capite comparis sui defixit gladium in latus contrarij, & ceciderunt simul. Et post pauca: percussit ergo Abner Asael auersa hasta in inguine & transfodit eum, & mortuus est.) Hęc pugna dupliciter, id est, tam allegoricè quàm iuxta anagogen, discretum lectoris sensum ædificat. Allegoricè quippe illã designat pugnã, qua inter se Iudæi Gentesque credentes, in primordijs euangelicæ fidei confligebant. Nam Iudæi dicebant, Nos sumus populus Dei quos ab initio dilexit & fouit, Nos circuncisi, ex genere Abraham, ex stirpe sancta discendimus, & notus retroseculis tãtum in Iudæa Deus, vos autem canes potius quã homines, idolis ab initio deseruiuistis. Et his similia. Econtrariò gentes respondebãt. Quanto maior erga vos dei beneficia narraueritis, tanto maioris vos criminis reos esse mõstrabitis. Semper enĩ his omnibus extitistis ingrati, & nunc tandem dñm Christum, prophetarum semper vobis vocibus repromissum, non solũ suscipere noluistis, sed etiã morte pessima peremistis. Ita cõtra se pugnãtes, gladios vtiq; linguæ suæ in latera cõtraria defigebant, simulq; cadebant. Quod tandem Abner? (Auersa (inquit) hasta percussit Abner Asael in inguine, & trãsfodit eum, & mortuus est.) Asael quod interpretatur tollens siue sustollens Deum. Asael, inquã, cursor velocissimus, ipse solus cunctos designat, qui supra dicto modo hinc & inde contendendo communem omnium deum, in vtramlibet partem tollere conabantur.

Abner

Abner autē, id est, patris lucerna, qui Asael auersa transfoderat hasta, ipse est, vt prædictum est, Paulus Apostolus, qui ita contendentibus Iudæis atq; Gentib. peccata sua nō impetu aperto improperat, sed velut ex obliquo tranquille & quasi parcendo commemorat in illa quam ad Romanos scribit epistola. Iuxta anagogen verò, cuius Asael typum tenuit, nisi eorum quos vehementer arripiens furor in præceps ducit? Qui in eodē furoris impetu, tanto cautè declinandi sunt, quanto & insane rapiuntur. Vnde & Abner quod patris lucerna dicitur, fugit, quia doctorum lingua, quæ supernum dei lumen indicat, irascentem atq; furentē declinans, verborum iacula reddere dissimulat. Sed cū iracundus insanire non cessat, necesse est, vt quædam subtiliter proferat, in quibus ex obliquo furentis animum pungat. Vnde & Abner cū contra persequentem subsistit, non eum recta, sed auersa hasta transforauit Ex mucrone quippe percutere, est impetu aperte persecutionis obuiare. Auersa verò hasta persequentem ferire est, furentē tranquille ex quibusdam tangere, & quasi parcendo superare. Asael autē protinus occumbit, quia cōmotæ mentes dum & parci sibi sentiunt, & tamē responsorum ration: in intimis sub tranquillitate tanguntur, ab eo, quod seerexerant statim cadunt. Qui ergo à furoris sui impetu subleuantis percussione resiliunt, quasi sine ferro moriuntur.

De morte Isboseth filij Saul, & quid per eam mysticè intelligatur.

CAPVT XXIIII.

2. Reg. 4. DVo autem viri principes latronum erant filio Saul, nomen vni Baana, & nomen alteri Rechab filij Remmon Berothitæ. Et fugerunt Berothitæ in Gethaim, fueruntq; ibi aduenæ, vsq; ad tempus illud, &c.) Duo viri isti principes, principes erant super expeditionis Isboseth. Mortuo autem vt Hebræi tradunt, Abner consiliati sunt cum Misiboseth, vt vna interficerent Isboseth, & eundem Mefiboseth cōstituerent regem, & eiusdem consilij, delatorem eundem Misiboseth extitisse, & idcircò hic idem Misiboseth subintroducitur hoc modo. (Erat autē Ionathæ filij Saul filius debilis pedib. Quinquennis enim fuit, quando venit nuncius de Saul & Ionathan ex Iezriel, &c.) Vidētes verò Baana & Rechab à Misiboseth suum proditum esse consilium, timore perterriti, fu-

2. Reg. 7. ga lapsi sunt in Gethaim, fueruntq; ibi aduenę vsque ad tempus illud. Tempus illud intelligendum est, quando inde reuersi domū Isboseth feruente die ingressi sunt, assumentes spicas tritici, & percutientes eum in inguine. Spicas tritici, quasi causa primitiarum, tulerunt, vt honorem regi deferre viderentur, & eorum dolus nequaquam depræhenderetur. Ex hoc loco moralis spirat suauitas. In inguine quippe ferire, est vitam mentis car-

nis delectatione perforari. Si quidem ostiaria triticū purgat, cū mentis custodia discernendo virtutes à vitijs separat. Quæ si obdormierit, in mortem proprij domini, insidiatores admittit. Nequaquā verò Isboseth iste, id est, vir confusionis, hac morte succumberet, si non ad ingressū domus mulierē, id est, ad mentis aditum mollem custodiam deputasset. Fortis nanque virilisque sexus præponi cordis foribus debet, quē nec negligentiæ somn⁹ opprimat, nec ignorātiæ error fallat.

De adductione arcæ domini, & quòd illud tripudiū Dauid prophetæ, & regis salientis, de magna humilitate & sapientia processerit.

CAPVT XXV.

COngregauit autem Dauid omnes electos ex Israel triginta millia, surrexitque Dauid & abijt, & vniuersus populus, qui erat cum eo de viris Iuda, & adduxerūt arcam Domini exercituum, sedentis in Cherubin super eam. Et imposuerunt arcam dei super plaustrum nouum, & cætera.) Quæ ista prophetæ festiuitas fuit? Prophetæ dicā, an regis? Imò melius prophetæ simul & regis. Ipse nanque qui in illum directus est spiritus domini, prius illum prophetam quàm regem effecit, priusque illi mysteria futuri domini & filij sui magni regis Christi ostendit, quàm thronum ascendere concederet præsentis regni Israelitici. Quæ ergo fuit illa tanta solēnitas prophetæ & regis, in deductione arcæ domini? Ierunt (vt in Paralipomenon locupletius scriptum est) ad portandam arcā fœderis domini de domo Obeth Edom cum lætitia Cumque adiuuisset dominus Leuitas, qui portabant arcam fœderis domini, immolabantur septem tauri, & septem arietes. Dauid autem indutus erat Ephod lineo, vniuersusq; Israel deducebat arcam fœderis domini in iubilo, & sonitu buccinæ & tubis, & cymbalis, & nablis, & citharis concrepantes, &c. Num hæc frustra vel absente sancto prophetię spiritu facta sunt? Si ad cantū vnius psaltæ sanctum prophetiæ spiritum Heliseus in pectore suo suscitauit, sicut scriptum est, nunc autem adducite mihi psalten, cumq; caneret psaltes, facta est super eum manus domini, & ait. Hæc dicit Dominus, facite in alueo torrētis huius fossas, quanto magis in illo tanto iubilo tantoque buccinæ sonitu, tubarū quoque & cymbalorum, atque cithararum concrepitu, cui gilasse credendus est idem, qui & in isto erat spiritus, præsertim cùm ipse rex quasi regalis oblitus fastigij luderet, ac totis viribus saltaret ante arcā domini, in tantum vt vxori suæ Michol videretur despicabilis? Num lasciuiente iuuenili sanguine, & non potius cō fringente cor humile magna spiritus Dei fortitudine sic lusit, & sic saltauit rex magnus rex manufortis, tanto magnus & fortis, quā to paruus & vilis in oculis suis?

2. Reg. 6.
2. Para. 13
1. Para. 15.
1. Reg. 3.

Quòd

Quòd illa deductio arcæ domini, gloriam resurrectionis Christi figurârit, & quòd illa decantatio citharizantium sonum & verba significauerit prædicatorũ, quæ in omnem terram exierunt.

CAPVT XXVI.

IGitur quòd confirmato regno Dauid su-
per populum Israel, tanto totius regni tri
pudio deducitur arca fœderis Domini, eius
rei typus est, pro qua totus hodie tripudiat
orbis, quia videlicet resuscitato à mortuis re
ge magno, rege manuforti & desiderabili
Christo, postquam gloria & honore corona
tus, & constitutus est super opera manuum
patris, continuò per mundũ vniuersum, re-
surrectio ꝓdicata est eiusdẽ regis victoriosi.
Etenim sicut alibi plenius iam dictũ est, arca
mirabilis, arca totos in se continens thesau-
ros vniuersæ diuinitatis, fabrica est humani
corporis, quod Dei filio spiritus sanctus de
virginali vtero compegit, & huius arca illa
typus extitit. Nam reuera super hanc arcam
inuocatum est nomen Domini exercituum,
sedentis in Cherubin super eam, imò ipsa vo
catur domus exercituum, propter plenitu-
dinem scientiæ totiusque diuinitatis corpo-
Psalm. 12. raliter inhabitantis in ea. Decantabat itaque
populus domini in Israel, & vniuersa multi-
tudo Iacob canebat legitimè. Dauid quoque
cum cantoribus, citharam percutiente, so-
nus cantantium in toto mundo auditus. Nã
non sunt (inquit) loquelæ neque sermones,
quorum non audiantur voces eorum. In o-
mnem terram exiuit sonus eorum, & in fi-
nes orbis terræ verba eorum, subauditur di
centium. In sole posuit tabernaculum suũ,
&c. Cæli, qui hanc enarrant dei gloriam, sci-
licet Apostoli, ipsi sunt iuxta præsentis loci
mysterium, Asaph, Idithun, Eman, & Ethã,
id est, congregantes & transilientes, robusti
& fortes, congregantes videlicet spiritualia,
transilientes carnalia, robusti ad mala tole-
randa, fortes ad bona peragẽda, & omni stu-
dio in citharis canentes pro octaua, id est, in
omnimoda mortificatione carnis resurre-
ctionem testificantes, quæ dicitur octaua.
Iuxta literam pro octaua canebant, quia in
sexto Psalmo qui hoc habebat, in titulo inci
piebant. Pro octaua Iudæi putant pro circũ-
cisione, nos autem pro illa qua innouandi su
mus meliori circuncisione, id est, carnis re-
surrectione. In medio illorũ stabat Dauid,
tenens & ipse psalterium, citharamque per-
cutiens, ac totis viribus subsiliens. Ipse nan-
que dixit: Sine me nihil potest facere, & eccè
ego vobiscum sum vsque ad consummatio-
nem seculi, pulchris digitis suis, id est, spiri-
Ioan. 25. tus sancti donis, pectora concutiebat Apo-
Matth. 25. stolorum, vt non tacerent aut deficerent,
quodãmodo subsiliens, id est, mira quib. ad-
iuuarentur, & sermo illorum confirmare-
tur, per ipsos opera faciens.

Quid sit plaustrũ nouũ, & quæ sit domus Abinadab, & quid despectio Michol filiæ Saul, prospicientis per fenestram.

CAPVT XXVII.

ET imposuerunt (inquit) arcam Dei su-
per plaustrum nouum, tuleruntq; eam
de domo Abinadab.) Plaustrum nouũ quo
hæc arca fœderis domini portatur, nouum
est Christi Euangeliũ, quo resurrectio eius,
vt prædictum est, in toto mundo annuncia-
tur. Nã quatuor plaustri rotæ, quatuor sunt
euangelistę. Domus autem Abinadab, quòd
interpretatur populi mei spontaneus, dom⁹,
inquam, Abinadab, id est, Christi, qui popu
lo suo spontè semetipsum dedit, quondam
synagoga fuit, nunc autem domus eiusdem
ecclesia est, quæ illa inuidente fidem suscepit
resurrectionis Christi. Et nunc quidem illa
ludentem atque subsilientem irridet nostrũ
Dauid, blasphemo non parcens ori, quemad
modum hic Michol filia Saul, prospiciẽs per
fenestram subsilientem atq; ludentem corã
domino, despexit in corde suo Dauid. Futu-
rum est autem vt dicat. Nesciui, anima mea
turbauit me, propter quadrigas Abinadab. Cant. 6.
Nesciui, inquam, anima mea inopinata rerũ
mutatione conturbata est, & non intellexi
quadrigas euangelij, portantes arcam dei de
domo Abinadab. Cùm enim plenitudo gen
tium subintroierit, tunc ista Michol non iam Rom. 11.
prospiciendo per fenestram despiciet glorio
sum regem Dauid, sed & ipsa sequetur, imò
& suscipiet arcam domini, fidem resurrectio
nis Christi. Nunc interim per fenestram qua
si prospicit, quia tantis interesse nolens gau-
dijs, velut in abscõdito insidias machinatur,
quid vel vnde blasphemare posit.

Quòd Dominus percussit Ozam, eò quòd tetigit arcam domini, exemplum esse, quòd nõ debeat vita prælatorum à subditis temerè reprehendi.

CAPVT XXVIII.

HAio & Oza filij Abinadab minabant
plaustrum nouum. Postquam autem
venerunt ad arcam Nachar, extendit manũ
Oza ad arcam Dei, & tenuit eam, quoniam
calcitrabant boues, & declinauerant eam. I-
ratusque est Dominus indignatione contra
Ozam, & percussit eum super temeritate.)
Iusserat idẽ Abinadab duobus filijs suis Oza
& Haio, vt portarent arcam domini hume-
ris suis, & quia neque ipsi eam portauerunt,
neque Caathitis ad portandum dederunt, id
circò Oza morte mulctatus est. Fuit enim
peccatum in non portando, in sustinendo ar
cam iã pœna peccati. Nã de Oza traditur, ꝙ
aruisset brachium eius, & humerus vbi arca
domini portanda fuerat, & in illius loco di-
uisio quædam facta est. (Auertit arcam do-
mini, in domum Obeth Edom) Obeth E-
dom Leuita erat, & ignorabat Dauid, ob
quã causam indignatio Dei venisset in Ozã.
Postquam verò cognouit causam, pro qua
Oza percussus est, iussit eam portari in hu-
meris, sicut sequẽtia monstrant. Porrò my-
sticè per

ſticè per hãc ſimilitudinem vehementius cõmonemur, ne quando nos otioſi aut vacui cũ ſimus, humiles arcæ Dei portitores, ſi quando exceſſerint veluti boues calcitrantes, temerè iudicemus. Verbi gratia: Facta eſt contentio inter diſcipulos Ieſu, quis eorum videretur eſſe maior. Item in actibus Apoſtolorum. Facta eſt diſſenſio inter Barnabã & Saulum, ita vt diſcederent ab inuicem. Vbi hæc vel huiuſmodi euenerunt, boues vtique calcitrantes arcam declinauerunt. Nam & Paulus dicit: Scriptum eſt in lege Moyſi. Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique dixit. Nam propter nos vtiq; ſcripta ſunt. Igitur ad reprimendam contra rectores, reprehenſionis audaciam. Iratus eſt inquit dominus contra Ozam indignatione, & percuſsit eum ſuper temeritate, quia videlicet qui ſanctorum infirma reſpiciunt, & non potius quia conualuerũt de infirmitate, fortes ſunt in bello, ibi contra ſemetipſos diuinum prouocant iudicium. Aliter quoque & iuxta moralem ſenſum, quid mens iuſti, niſi arca eſt teſtamenti? Quę geſtata bobus calcitrantibus inclinatur, quia nonnunquã etiam qui benè præeſt, ſubiectorum populorum confuſione cõcutitur. Sed perdit vitam qui arcam Dei tumidè ſubleuat, quia nequaquam quis ſanctorum corrigere facta præſumeret, niſi de ſe prius meliora ſenſiſſet. Vndè & Leuites idem rectè Oza dicitur, quòd videlicet robuſtus domini interpretatur, quia præſumptores quiq; niſi audaci mente robuſtos ſe in domino crederent, nequaquam meliorum facta vel dicta, velut infirma, iudicarent.

Luc. 2.

Act. 15.

Deute. 25.

1. Cor. 9.

Hebr. 11.

Laudabilem eſſe deuotionem Dauid, qua domum domino ædificare voluit, & quòd nemo dignam domino domum ædificare potuerit, niſi ſolus Chriſtus.

CAPVT XXIX.

II. REG. VII. FActum eſt autẽ cum ſediſſet in domo ſua rex, & dominus dediſſet ei requiem vndique, ab vniuerſis inimicis ſuis, dixit ad Nathan prophetam. Vidéſne, quòd ego habitẽ in domo cedrina, & arca Dei pòſita ſit in medio pellium, & cætera.) Hæc dignè & laudabiliter dixit, vt non ingratus, vt æquus ponderator, vel æſtimator dignitatis vel beneficiorum Dei. Nec verò caſu vel fruſtra, ſed nutu Dei hæc illi in mentem cõgitatio venit, vt videlicet per hanc occaſionem benè præparata mente ac deuoti cordis apertis iannis, repromiſsionem dignè acciperet domini ſui filij ſui, Chriſti regis æterni, qui ſolus ſciret ac poſſet domum ædificare ad habitãdum, Deo viuẽti. Porrò Nathan dicendo. (Omne quod eſt in corde tuo vade & fac, quia Deus tecum eſt,) ex ſe, non ex ſermone Dei locutus eſt. Illud verò quòd ſequitur, hæc dicit dominus. (Nunquid tu ædificabis mihi domum, & c.) ex ſermone domini dixit. Itaq; iam nunc dulciſsimum præſentis loci myſterium ingrediamur, & ad laudem Chriſti filij Dei cuius hic repromiſsio eſt, miſericordias domini in æternum cantandas digno fidei auditu ſuſcipiamus. Primumq; eſt, vt in Dauid ſanctos vel iuſtos omnes æquè perpendamus, qui fuerũt ab initio, vſq; ad aduentum Chriſti filij Dei, quos, quia cuncti peccato obnoxij fuerunt, non potuiſſe cõſtat ędificare domũ nomini domini. In Salomone autem eundem Chriſtum Dei filium, quem quia peccatum nõ fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, domũ ædificaſſe confitemur. ſ. eccleſiam Dei viuentis de ſanguine ſuo, quem fudit pro nobis, & de ſpiritu ſuo ſancto quem dedit nobis.

Quod ait. Cumq; impleti fuerint dies tui, & cætera, eccleſiam promiſſam eſſe Chriſto ſecundum carnem, & ſuper illo Pſalmum illum eſſe. Miſericordias domini in æternum cantabo.

CAPVT XXX.

NVnquid ait, tu ædificabis mihi domum ad habitandum? Neque enim habitaui in domo, ex die illa qua eduxi filios Iſrael de terra Aegypti, vſq; in diem hanc.) Ac ſi diceret: Non poteris mihi domum ędificare, quia vir ſanguinum es, & multum ſanguinem effudiſti. Amplius autem non poteris mihi domum ædificare, domum inquam, id eſt, eccleſiam, in qua mihi complacitum ſit per gratiam inhabitare, quia videlicet cum proprijs non careas, peccata populi nequaquam poteſ tollere, quod eſt reuera Deo domum ædificare. Econtra. (Prædicit ait tibi dominus, quod domum faciat tibi dominus.) Non tu illi, ſed ille tibi domum ædificabit, in qua tu, & per communem fidem quidem domeſticus, & per gratiæ priuilegium honorem obtineas paterni nominis. Nam ecce ſuſtine me, audi & hoc ipſum per me prophetam ſuum prædicit dominus tibi, vel certè illud quod nunc per me internuntium eius audis, ipſe tibi velut eximio prophetæ per ſpiritum ſanctum poſtmodum reuelabit. (Cumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuum poſt te, quòd egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius. Ipſe ædificabit domum nomini meo, & ſtabiliam thronum regni eius vſque in ſempiternum. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium.) Ac deinceps. (Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum vſque in æternum ante faciem meam, & thronus tuus erit firmus iugiter.) Maieſtas dictorum atque ſenſuum omnino prohibet hæc, de alio quolibet intelligi, quã de Chriſto vnico filio Dei, & filio Dauid, ſecundum diuinitatem domino Dauid, ſecundum carnem autem filio Dauid. Cuius enim niſi huius thronum firmauit Deus vſque in ſempiternum? Aut de quo alio aliquando dixit, aut dicere debuit. Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium. Igitur larga & admiranda viciſsitudine, dum pauper & anguſtus homo, immenſo & incõprehenſibili Deo, domum manufactam ædificare cogitat, Deus econtrario, quòd homi-

ni impoſsibile erat, eidem domum æternam, in qua veraciter & Ipſe Deus inhabitet, ædificaturum ſe pronunciat. Sic enim propheta loquitur. Prædicitq; tibi dominus, ſcilicet pater, quòd domum tibi faciat dominus, ſcilicet patris filius. Et reuera domus Dei, quæ ſancta eſt eccleſia, ipſa eſt domus Dauid, in qua pater Chriſti Deus ſecundum diuinitatem, Dauid autem pater Chriſti nominatur ſecundum carnem. Inde illa magnifica æternarum cantatio miſericordiarum, quas latitudo cordis ore anguſto ſatis exprimere nõ valens, contendit hoc modo. Miſericordias domini in æternum cantabo. In generatione & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo. Quas enim miſericordias cantabis ô homo, quã veritatem meam annunciabis ore tuo? Quoniam dixiſti (inquit) in æternum miſericordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis. Et reliqua vſque ad finem Pſalmi dicta prophetica, tanti fulgoris & tantæ charitatis quantum pretioſę fidei aurum in pectore Dauid igne ſuo cõflare potuit, excitatus ſpiritus pietatis. Sedebat enim effuſo corde ſuo coram domino, poſt auditũ tantę promiſsionis, & dicebat. (Quis ego ſum domine Deus, quia adduxiſti me hucuſque? &cæ.) Sanè quod hic dictum eſt qui ſi iniquè aliquid geſſerit arguam eum, in virga virorũ & in plagis filiorum hominum, miſericordiam autem meam non auferam ab eo, in Pſalmo prædicto citius expeditum eſt. Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, ſi iuſtitias meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint, viſitabo in virga iniquitates eorũ, & in verberibus peccata eorum, miſericordiam autẽ meam non diſpergam ab eo. Neq; enim iniquum aliquid acturus erat ille filius Dauid ſanctus ſanctorum, quòd arguendum eſſet in virga virorum, & in plagis filiorum hominum, ſed filij eius qui ſumus nos, ſine peccato non ſunt, imò multæ iniquitates noſtræ, multa peccata noſtra ſunt, quæ in virga meritò viſitentur, & purgatorijs verberibus expientur, non amota tandem miſericordia, ſi non ſit peccantiũ dura & impœnitens pertinacia. Veruntamen vtriuſq; loci vna eſt ſententia, quia videlicet filiorum pater ille ſuper ſe peccata tulit, & ipſe eſt caput totius, cuius membra ſumus corporis. Et huius quoq; veritatis firmitas in illo typico Salomone templi manufacti ædificatore, præceſsit. Nam & ille legem domini dereliquit, & filij eius reges Iuda in iudicijs domini non ambulauerunt, nam præter Dauid & Ezechiam & Ioſiam omnes peccauerunt, Deus autem in virga iniquitates eorum viſitauit, & miſericordiã ſuam non abſtulit ab eis, quando iuxta veritatem Dei iuramento firmatam cum Dauid naſceretur ex eis, qui ſicut iam dictum eſt miſericordiam, vel miſericordiæ domum ædificaret in cælis.

Pſalm. 88.

De eadem promiſsione, et quòd non antea Dauid promiſsionem accepiſſet quòd de ſemine eius Chriſtus naſciturus eſſet.

CAPVT XXXI.

QVis (inquit) ego ſum domine Deus, & quæ domus mea, quia adduxiſti me huc uſq;? Sed & hoc parum viſum eſt in cõſpectu tuo domine deus meus, niſi loquereris etiam de domo ſerui tui in longinquum.) Quamuis propheta Dauid, quamuis pſaltes inclytus voces iam edidiſſet, directi in ſe, à prima vnctione ſua ſpiritus domini, nondum tamen illud acceperat quod ſummũ eſt ſuæ felicitatis, videlicet, quòd de illo naſciturus eſſet ſalus ſua Chriſtus, ſalus, inquam, & expectatio non tãtum ipſius, ſed & totius mũdi. Nam expectabatur quidem Meſsias de tribu Iuda, ſed non etiam de domo fidelis Dauid. Hic primum illud audiuit, & idcirco velut attonitus in admirationem ſuę benedictionis exclamans, de ſemetipſo quis nam eſſet requiſiuit. Nec verò iſto contentus fuit, niſi locum quoque ſciret, vbi naſceretur ille dominus Deus ſuus, & filius vteri ſui. Afflixit igitur ſe, & humiliauit animam ſuam pro hoc, orãs reuelari ſibi, quo naſciturus eſſet in loco, quemadmodum teſtatur ipſe in alio Pſalmo: Memento domine Dauid, & omnis manſuetudinis eius. Sicut iurauit domino, votum vouit Deo Iacob. Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcẽdero in lectum ſtrati mei. Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationẽ, & requiem temporibus meis, donec inueniã locum domino, tabernaculum Deo Iacob. Quam arctiſsimè ſe afflixerit nobis aperuit, & continuò ſubiunxit, quia exauditus ſit. Nã adhuc in afflictione poſitus repentè reuelante ſpiritu, lætabundus exclamauit. Ecce audiuimus eam in Ephrata, inuenimus eam in cãpis ſyluæ. Quo dicto non ſolum vbi naſciturus eſſet Chriſtus ſe in ſpiritu audiſſe aſſeruit, ſed & quò transferenda eſſet illa arca domini, arca ſanctificationis Dei, illa in qua habitat corporaliter plenitudo diuinitatis natura hominis, ex ſemine ipſius Dauid. Nã Ephrata ipſa eſt Bethlehem ciuitas Dauid, in qua cõpleti ſunt dies Mariæ, vt pareret, & peperit primogenitum filium ſuum. Campi autem ſyluæ ſumus nos gentes, campi, inquam, ſyluæ, id eſt, nunc effecti campi cultiles, & bonarum frugum fertiles, cùm antè fuerimus ſyluæ malignis ſpiritibus, qui vtiq; crudeles ſũt feræ, ſecreta in nobis cubilia præbentes. Itaq; cũ dicit audiuimus eã in Ephrata, inuenimus eã in cãpis ſyluæ, profectò & vbi primũ audienda, & vbi tandem inuenienda ſit incarnatæ diuinitatis arca, ſibi teſtatur intimatum eſſe.

Col. 2.
Luca 2.

Quid velit, dicendo, Iſta eſt lex Adam.

CAPVT XXXII.

ISta eſt enim lex Adã domine De⁹. Quid ergo addere poterit adhuc Dauid, vt loquatur ad te?) Tanquam diceret: Verè iuxta verbum tuum domine Deus, ego non ædificabo

tibi

tibi domum ad habitandum, quam inhabites tu, quem non capit cælum, & cæli cælorum. Neque tu habitasti in domo ex die qua eduxisti filios Israel de terra Aegypti. Perspicuũ autem est, quòd multò magis & antea nequaquam in domo habitaueris. Nam ista est lex Adam, lex vtique peccati, sub qua nos omnes ille genuit. Sumus enim secundum illum & *Ephe. 1.* nos omnes natura filij iræ, sicut & cæteri. Idcirco neq; nos, neq; alij per nos, tua domus esse merētur, quia nemo nostrum est qui à sorde sit mundus, & omnes eadem gratia tua, id est, peccatorum remissione indigemus. Vn- *Iob. 15.* dè dicit & alius. Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mũdissimę manus meę, tamen sordibus intinges me, & abominabuntur me vestimēta mea. Quid ergo contra sententiam tuam potero respondere? Nempè vt *Ibidem.* ait idem qui supra. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me. Si innocentē ostēdere, prauum me comprobabis. (Tu enim scis seruum tuum domine Deus.) Scis, inquã quòd cum originali peccato, actualibus quoque peccatis non careã ego seruus tuus. (Propter verbum tuum, & secundum cor tuum fecisti omnia magnalia hæc.) Parum erat dixisse propter verbũ tuũ, quod videlicet promisisti Abraham, Isaac, & Iacob, nisi addam & secundum cor tuum, id est, secundum gratiam tuam, secundum misericordiam tuã gratuitam, indebitam, nullis præcedentibus meritis retributam. Secundum cor tuum inquã. Quis enim & in hoc adiuuit spiritum tuum? *Esaia 45.* aut quis consiliarius tuus fuit, & ostēdit tibi? Cum quo inisti consilium, vt talem tibi prouideres architectũm, qui de nobisipsis tibi faciat domum ad habitandum? (Idcirco magnificatus es domine Deus, quia non est similis tui. Neque est alius extra te.) Nam omnes alij cultores suos infelices subtili decipiunt fallacia, tu autem sperãtes in te mira atq; inopinabili saluas cordis tui prudentia. Sed hoc ab effectis melius, ipse probat dicens. (Quæ est autem vt populus tuus Israel gens in terra, propter quam iuit Deus, vt redimeret eam sibi in populum.) Iuit inquam illa videlicet via, vel cursu suo illo, de quo alibi loquitur hic i- *Psalm. 18.* dem propheta. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. Nam illa quidem via, qua populum suum de Aegypto terrena, & de manu Pharaonis carnei liberauit, iuit quidē Deus, sed non per semetipsum. Init quidem, sed non per propriam vnigeniti filij sui personam. Alia huius itineris gratia, & alia est gloria, quo propter gentem suam, gentem electam, de cęlo descendens in vterũ virginis, homo factus ex semine huius fidelis Dauid, iuxta veritatem promissionis pręsentis, ad inferos iuit, per passiōem mortis, vt redimeret eam sibi in populum, quam captiuauerat in Adã spiritualis ille Pharao princeps tenebrarũ. (Propterea (inquit) inuenit seruus tuus cor suum, vt te oraret oratione hac.) Videlicet, qua reuelasti aurem serui tui, dicens, domũ ædificabo tibi. Inuenit quippe cor suum, qui in principio huius orationis dixit: Quis ego sum, nam econtra, qui se existimat aliquid esse, cùm sit nihil, profectò necdum cor suum inuenit, sed ipse se seducit. Ergo cor suum inuenit, qui nullum esse suum meritũ perspiciens, solam in dilectione sua cognoscit gratiam Dei, verè confitens, quod secundum merita, non gloria, sed pęna, non honore, sed abiectione dignus sit.

De cõsolationibus eius, quòd qui septies fugerat Saul, septies triumphauit de hostibus, insuper sciens, quòd Christi pater futurus esset.

CAPVT XXXIII.

Factum est autem post hæc percusit Dauid Philistæos, & humiliauit eos. Et tulit *CA. VIII.* Dauid frænum tributi de manu Philistijm.) Secũdum multitudinem dolorum meorum in corde meo (ait hic ipse Dauid) consolationes tuæ domine lætificauerunt animam me- *Psalm. 93.* am. Hoc verè & secundum præsentes successus suos canere potuit rex vtrobiq; felix, scilicet temporalib. pariter & æternis. Dudum quippe profugus, & exul, nunc promissione accepta pater Christi futurus, septies de suis triumphat hostibus, qui vt supra taxauimus septies persequentem fugerat Saul. Supra semel & iterum percusserat Philistæos, primò *2. Reg. 5.* in Baalpharasim dicens: Diuisit dominus inimicos meos coram me, sicut diuiduntur aquæ, & propterea vocauit nomen loci illius Baalpharasim. Secundo in valle Raphaim di- *Ibidem.* cente domino: Non ascendas obuiam eis, sed gyra post terga eorũ, & venies ad eos ex aduerso pirorum. Veruntamen in Hebræo nõ pirorum legitur, sed flentium, id est, idolorũ. Quæ idcirco flentium vocantur, quia fletu digna sunt, & eos qui ea colunt ad fletum miseriarum perducunt. Tradunt Philistęos idolum habuisse, cui in lachrymis hominum sacrificium parabatur. Huic illi more suo lachrymis sacrificabant, & eis ex aduerso venit Dauid. Tertio nunc percusit Dauid Philistæos vt iam dictum est & humiliauit eos, & tulit frenum tributi de manu Philistinorum. Frenum tributi quinque erant ciuitates Philistinorum, quæ frequenter Israel tributarium sibi faciebant, quas eis tulit Dauid, & humiliauit eos, fecitq; eos sibi tributarios. (Percusit Moab, & mensus est funiculo coæquãs terræ.) Quod profectò magnum est præconium perfectæ victoriæ, quia quemadmodũ quis terram funiculo metitur, sic eos distribuit ad placitum suum, alios reseruari, alios occidi imperans, sic repugnare non audētes, quomodo terra reluctari non nouit, aut dicere mensori suo, quare metiris me sic? Idcirco magnificè dictum est. (Mensus est autem duos funiculos, vnum ad occidēdum, alium

CAP. X. ad viuificandum. Percussit deinde Dauid Adar Ezer filium Roob regem Soba, & cum eo Syriam Damasci, quæ venerat vt ei præsidiū ferret. facta est quoque Syria Dauid seruiens sub tributo. Posuit & in Idumæa custodes, & facta est Idumæa seruiēs Dauid. Deinde percussit filios Ammon, & cum eo Syrum Sobath, & occidit de Syris septingentos currus, & quadraginta milia equitum, & Sobath principem militiæ percussit. Timueruntque Syri vltra præbere auxilium filijs Ammon. Istæ sunt septem victoriæ Dauid, quas si spiritualiter ad Christum referre voluerimus, vniuersas intelligemus vltiones, quæ & in Apocal. *Apocal. 6.* per septem angelorum, septem plagas nouissimas significantur, quibus voce magna de tēplo dicitur. Ite & effundite septem phialas iræ Dei in terra. Tot tantisque prosperis animæ & corporis Dauid, tanta tamq; dolenda succedunt aduersa itidem animæ & corporis, vt totum prius ædificium labentibus columnis in terram ceciderit, & nisi dominus supposuisset manum suam, iaceret proh dolor magnarum virtutum ruina incomparabilis, quemadmodū & ipse dicit. Nisi quia dominus adiu *Psalm. 93.* uit me, pauloninus habitasset anima mea in

CAP. XI. inferno. Accidit, inquit, vt surgeret Dauid de stratu suo post meridiem, viditq; mulierem se lauātem ex aduerso super solarium suum. Erat autem mulier pulchra valde, &c.) Nota & celebris tanti huius euentus est historia, quia venit peregrinus quidam, scilicet diabolus ad hunc diuitem & regem Dauid, vt adipe peccati apud illum saginaretur. At ille par *1. Reg. 12.* cens sumere de ouibus suis, quas multas habebat (multas enim habebat vxores, quibus licenter vteretur) tulit ouem pauperis, tulit ouem proximi, & ita preparauit cibos peregrino illi vago & instabili, nihil habēti in domo vel ciuitate Dei. Et ille peregrinus talis saturatus sedulio patrati adulterij, sanguinē quoque Vriæ sibi in poculum poposcit, & hic nihilominus dedit. Nam gladio filiorum Ammon Vriam interfecit. Magna huius tam magnæ turris ruina magnum spectaculū, in quo quisque nostrum videat, quia nunquam dum viuit, de statu sui firmitate securus esse debet. Itaq; gloriam regis & præsentibus victorijs illustrati, & futuri seminis sui beata spe, per promissionem suprascriptam dilatati, magna miseriæ nebula penè totam cooperuit. Nam propter malum hoc, & postmodum de regno fugit, iuxta sermonem domini dicentis; (Ecce ego suscitabo super te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo, & dormiet cum vxoribus tuis, in oculis solis huius. Tu enim fecisti absconditè, ego verò faciam verbum istud in conspectu omnis Israel, & in cōspectu solis.) Et in præsentiarum timuit, ne ob culpam suam pœniteret dominum, & immutaret promissionē suam, qua iurauerat dicens: De fructu vētris tui ponam super sedem tuam. Hoc timuit, istam calamitatem ne sibi obueniret, expauit. Sed vertit se ad munitionē spei. Præsumpsit spiritum consilij & fortitudinis, & offenso Deo, peccator homo consiliarium se *Psalm. 131.* ingerere non dubitauit. Dixit enim pœnitēs in oratione, quā pro hoc peccato effudit. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum *Psal. 50.* iudicaris, subauditur, miserere mei. Tanquā diceret: Quæ enim iustitiæ laus, si fidelis suo quis fidem promissi sui custodiat? Verùm illic magnæ & prædicandæ iustitię laus est, vbi quamuis offensus, quamuis irritatus, qui promisit, fidelis permanet, & hoc tantum respiciens, quia iurauit, fidem retinet, promissum *Psalm. 115.* adimplet. Vt igitur iustificeris in sermonibus tuis, vt narretur in gentibus, quia nec tanta iniquitas mea fidem tuam euacuauit, clameturq; à cunctis auditoribus placiti tui, Deus verax, omnis autem homo mendax, miserere mei. Ita fiet, vt vincas cum iudicaris, quoniam tu te libenter iudicijs offers, dicens in alio propheta. Quis est qui iudicetur mecum, veniat, stemus simul, narra si quid habes, vt iu- *Esaia 4. 4* stificeris. Quanta enim iustitiæ victoria erit, cum nec illud narrari potuerit, quòd tu falté *Ibidem 50.* mendacibus nobis veritatem tuam obseruare neglexeris? Non denique paruam in gloriā *Psalm. 67.* tuam, veritas tua in mendacio nostro abundabit. Suscepit consilium peccatoris Deus mi *Matth. 1.* serabilis, Deus fidelis in verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, tanquam prona in dulgentia sermonis sui fidē retinuit, vt Christum suum, de illo potissimum semine suscitaret, quòd de adultera Bethsabee natum est. Quòd volēs nos venerabiliter scire Matthæus, tantæ scriptor genealogiæ, Dauid autem inquit rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ.

Quale mysterium sit in lapsu eius in vxorem Vriæ, quē gladio filiorum Ammon interfecit.

CAPVT XXXIIII.

PRoinde & in isto damnabili facto Dauid, magnum à sanctis patribus subesse mysterium dignè animaduersum est, quòd tantum est, vt quoties per ora Christiana voluitur, meritò erubescat, & confundatur vehe- *Psalm. 18.* mēter ille, qui venit ad Dauid peregrinus diabolus, quia dum nequiter prophetæ & regis deuorare quæsiuit animam, sacramenta sua præfigurantem, viriliter adiuuit Dei sapientiā. Cuius enim Dauid in solario deambulās, nisi eius typum tenet, de quo scriptum est. In sole posuit tabernaculum suum. Bethsabee verò puteus septimus dicitur. Verius tamen Bethsabee legitur, quòd filia iuramenti interpretatur, ita tamen vt prima correpta sit syllaba. Alioquin vbi producitur, semper domus interpretatur. Vrias autē lux mea Dei. Quid ergo est, Dauid Bethsabee coniugem Vriæ ad se producere, nisi legem literæ, carnali populo Iudaico coniunctam, qui quasi de Dei luce gloriatur, spirituali sibi intellectu sociare? Porrò quòd Vrias ad Ioab, cum episto-

epiſtolis mittitur, ex quibus debebat occidi, quid eſt, niſi quia ipſe Iudaicus populus legẽ portat, qua conuincente moriatur? Itaque in hoc quoque aduentu ſuo, ciuitati Dei & regi eius Chriſto peregrinus ille ſeruiuit, quia res geſta, & ſi in ſuperficie cauſa damnationis, in myſterio tamen eſt prophetia virtutis. Rem geſtam ſic damnamus, vt myſterium amplectamur.

Quòd cum pro facto ipſo pœnã recipit, fugiendo à facie Abſalon filij ſui, quòd in ipſo fuga, grande myſterium Chriſti ſit.

CAPVT XXXV.

AMplius autem cum pro facto ipſo pœnã recipit, fugiendo à facie filij ſui Abſalon, grande in eadem fuga ſua, Chriſti filij ſui ſpectat myſteriũ, videlicet pſallẽdo in ſpiritu humilitatis, & componendo hunc pſalmum, Domine quid multiplicati ſunt qui tri- *Pſalm. 3.* bulãt me, multi inſurgunt aduerſum me? Nã in eodem pſalmo dicit: Ego dormiui & ſopo ratus ſum, & exurrexi, quia dominus ſuſcepit me. Planè hoc non ſuo, ſed Chriſti ſpiritu dicit, qui vtiq; multis tribulationibus, multis aduerſum ſe inſurgentibus ac dicentibus, nõ *Pſal. 3.* eſt ſalus illi in Deo eius, tandem cruci affixus, emittendo ſpiritum, obdormiuit, & profun- *Mat. 27.* da morte ſoporatus eſt, ſed tertia die exurrexit, quoniam dominus ſuſcepit eum, quoniã illa caro erat, quam de vtero virginis ſuſcepit, ſibique in vnam eandemque perſonam vniuit dominus Deus Dei verbum. Idcirco exurrexi, inquit, à ſomno mortis, ſolutis vide- *Actor. 2.* licet doloribus inferni, iuxta quod impoſsibile erat me ab illo teneri. Igitur Abſalon, quod interpretatur patris pax. Abſalon inquam filius & hoſtis, imò non filius, ſed hoſtis, cuius à facie pater fugit, ipſe in myſterio eſt Iudas traditor, falſa patris & magiſtri pax, quem oſculo pacis ſigno tradidit. Iudas inquam apoſtolus & diabolus, imò non apoſtolus, ſed diabolus, cuius à facie reuera talis pater fugit, nam à ficto corde eius Chriſtus, vel *Matth. 27* CHRISTI ſpiritus fugit, in quem ſatanas *Cap. 18.* introiuit. Et proinde pœna eius iuſtitiæ laudatorem maximè delectat, quia iudicio Dei mente captus ſe ſuſpendit, in quo iã non myſterij profundum, ſed ipſa rei geſtæ ſuperficies, Iudam & Abſalon penè demonſtrat eſſe pariles. Nam & iſte pendens quercu mula cui ſedebat pertrãſeunte deſertus, meritò in corde lanceas ſuſcepit, & ille laqueo ſuſpenſus, & principum ſacerdotum familiaritate, quam aſcenderat malè deſertus, dignas protinus ſagittas, id eſt, æternæ damnationis & mortis ſententias in anima accepit. Et ne parum putes, quòd vnus Abſalon vnius Iudæ formam prætulerit, Achitoſel quoq; conſiliarius eius *1. Reg. 17.* ſuo ſuſpendio interijt.

Quòd Goliad fratrẽ Goliæ interfecit, et de reliquis fratribus qui ceciderunt in manu ſeruorum, & cur Dauid Adeodatus, Filius Saltus, cur Polymitarius, cur Bethlehemites, videlicet pro myſterio Chriſti, appelletur.

CAPVT XXXVI.

FActum eſt rurſus prælium Philiſtinorũ *II. REG. XXI.* aduerſus Iſrael, & deſcendit Dauid & ſerui eius cũ eo, & pugnabant contra Philiſtijm, & c. Gob interpretatur lacus. In quo percuſſit, inquit, Adeodatus filius ſaltus Polymitarius Bethlehemites Goliath Gethæum.) Idcirco lacus dicitur, quia ſicut in lacum leonũ quis mittitur, ita ſemetipſũ m contra Goliath Dauid miſit. Adeodatus ipſe eſt Dauid. Idcirco dicitur Adeodatus, quia à Deo eſt electus in regnum. Filius Saltus, quia de ſaltu vbi oues paſcebat, eſt eductus. Polymitarius, quia de genere Beſelehel mater eius fuit. Bethlehemites, quia Noemi & Ruth tempore vbertatis reuerſæ ſunt Bethlehem. Et quia panis cauſa Ruth à Booz nota eſt, propterea idem locus domus panis interpretatur. Quáre autem hiſce nominibus loco præſenti inſignitur, cùm poſſet proprio nomine exprimi cõpendioſius? Videlicet pro myſterio magno, quia profectò non ſine magno futurorũ preſagio quatuor iſti nati de Arapha in Geth, quorum cauſa & quatuor iſtic bella taxãtur, ceciderunt in manu Dauid & ſeruorum eius. Arapha quippe eſt Orpha ipſa altera nurus Noemi, quæ ad populum ſuũ & ad deos ſuos *Rut. 1.* reuerſa eſt, perſiſtente Ruth in eo quod cœperat dicendo: Populus tuus populus meus, & deus tuus deus meus. Et ex illa videlicet *Eſaia 16.* Ruth, Chriſtus proceſsit, iuxta illud Eſaiæ. Emitte agnum domine dominatorem terræ, de petra deſerti, ad montem filiæ Sion. Chriſtus inquam de illa petra, id eſt, muliere Gentili, ſed firmiter fideli, Dauid iſte & qui de ſemine eius natus eſt, Chriſtus proceſsit, ex iſta autem, ſcilicet Arapha Goliath, & cæteri iſti, Ieſbi, & Saph, & vir excelſus qui ſine nomine ponitur, ſenos habens digitos in manibus & pedibus. Fuerunt enim quinque, quorum duo ſcilicet Golias Philiſtæus, & frater eius Goliath Ethæus ceciderunt in manu Dauid, reliqui autem in manu ſeruorum eius. Num ergo abſq; myſterio ſic contigit, vt modo ſupradicto diſparatæ duæ nurus Noemi, tam aduerſas in alterutrum generationes æderẽt, & ſic in manu huius ſtirpis illius monſtra caderent? Igitur iſtis nominibus ſiue appellationibus Dauid, myſticè Chriſtus deſignatur, & iſtis bellis quib. in manu Dauid & ſeruorum eius ſtirpis aduerſæ fortes proſternuntur, eiuſdem Chriſti bella ſpiritualia ſignificantur, quibus inimicum omnium veritati mendacium deſtruitur. Nam Adeodatus ipſe eſt, de *Eſaia 9.* quo propheta cecinit. Paruulus natus eſt nobis, filius datus eſt nobis. Filius ſaltus ipſe eſt, qui in ſaltu huius ſeculi natus, filius hominis ouium ſpiritualium curam ſuſcepit, ſuffocaturus leones & vrſos, qui ſunt ſpiritus maligni. Polymitarius ipſe eſt, qui cum patre Deo ſolis ac lunæ, ſtellarumq; opere vario cælum fabrefecit, imò & eccleſiam ſuam vario virtutum opere perornare non deſinit. Betlehe-

mites ipse est, cuius aduentu ecclesia præsens Bethlehem facta est, id est domus panis, quemadmodum dicit: Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi. Hæc planè, quæ dicta sunt, sequentis carminis verba confirmant. (Dominus, inquit, petra mea & robur meum, & saluator meus. Deus meus, fortis meus, & sperabo in eum, & cætera.) Nam aliquantis verbis demutatis carmen istud psalmus septimusdecimus est, quem prophetico spiritu in persona Christi decantari dubium non est.

Ioan. 6.

CAPVT XXII.

Qui tres fortes primi, & qui tres fortes secundarij, & qui triginta fortes fuerint, & quare Ioab, neq; inter tres, neque inter triginta saltem numeratus sit.

CAPVT XXXVII.

II. REG. XXIII. HAec nomina fortium Dauid. Dauid sedens in cathedra sapientissimus princeps inter tres. Ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus, qui octingentos interfecit impetu vno, & cæt.) Post tam multa, tamq; ingentia facta Dauid, quæras fortè, quib. viribus, quibus vel quantis fretus ipse fortibus, illa perfecit. Et ecce fortium eius cuneus nobilis tibi denumeratur, cuneus inquam, triginta fortium, tribus fortibus, scilicet Abisai & Sobochai, & Ionathan filio Semmaa fratris Dauid, præacutus amplius tribus fortibus, id est, virtutibus, sapientia videlicet, humilitate, & fortitudine ipsius Dauid tot solidus ac ferreus. Nam sedens in cathedra sapientissimus, ecce sapientia. Ipse est quasi tenerrimus ligni vermiculus, ecce humilitas. Qui octingentos interfecit impetu vno, ecce fortitudo. Tres ergo fortes computantur in vno Dauid, quos & diligenter nobis scriptura commendare studuit, cum ait: (Abisai frater Ioab nominatus in tribus, & inter tres nobilior, eratq; eorum princeps, sed vsq; ad tres primos nō peruenerat.) Idem enim est ac si diceret: Quamuis inter tres fortes nobilior, & eorū princeps fuerit, tamen nec fortitudo eius fortitudini Dauid, nec sapiētia eius sapientiæ Dauid, nec humilitas eius humilitati Dauid coæquari potuit. Sanè cur fortes isti scribātur fortiū fortissimi fuisse cū Dauid, altera præcedens, altera subsequens causa euidenter ostendit. Præcedens videlicet, quia tres isti illi sunt serui Dauid, de quibus supra dictum est, Hi quatuor nati sunt de Arafa in Geth, & ceciderunt in manu Dauid, & seruorum eius. Nam cum quinque fuerint, duos quidem ex eis occidit Dauid, scilicet Goliam Philistæum, & fratrem eius Goliath Ethæum, singulos autem serui eius, isti singulos interfecerūt, videlicet Abisai & Iesbibenob & Sobochai Saph, Ionathan verò virum excelsum senos in manibus pedibusque digitos habentem. Altera & secundum præsentem descriptionem subsequens causa hæc est. (Desiderauit, inquit, Dauid aquam, & ait, Si quis daret mihi potum aquæ de cisterna, quæ est in Bethlehem iuxta portam. Irruperunt ergo tres fortes castra Philistinorum, & hauserūt aquam de cisterna Bethlehem, quæ erat iuxta portam, & attulerunt ad Dauid.) Igitur tres isti fortes quidem, sed (vt iam dictum est) vsque ad tres primos, id est, ad tres virtutes non peruenerant, ad quas peruenerat Dauid. Quare autem Ioab neq; inter tres, nec saltem inter triginta fortes numeratus est? Videlicet, quia non hic tantum vires corporis, sed potius virtutes animi spectantur, in fortibus Dauid. Porrò Ioab interfecerat duos viros iustos, melioresque se, Abner filium Ner principem militiæ Israel, & Amasa principem exercitus Iuda, & effuderat sanguinem belli in pace, id est, in dolo vel pacis simulatione. Rectè ergo in numero fortium Dauid conscriptus non est. Attamen vtrunque scelus vna ipsius morte expiatum est. Quapropter sic de illo scriptum est. (Ipse (videlicet Banaias filius Ioiadæ) descēdit & percussit leonem in media cisterna, in diebus niuis.) Leo iste Ioab fuit. In media cisterna, id est, in domo domini, vbi cornu altaris tenebat. Cisterna ideo dicitur, quia sicut aqua cisternæ immundiciam aufert, ita etiam nihilominus hæc cisterna, id est, sanctuarium domini, peccata expiabat, in diebus niuis, quia per mortem peccatum expiauit. Notandum tamen, exceptis tribus fortibus primis, id est, tribus virtutibus Dauid, tres esse fortiū subdistinctiones. Prima videlicet, qua conscripti sunt Abisai, Sobochai, & Ionathan, qui erant cum Dauid, sed non vsque ad sæpedictos tres primos peruenerant. Secundam, qua supputantur Eleazar filius patrui Dauid, Ahoites, & Semma filius Agge de Arari, & Banaias filius Ioiadæ, qui ad tres non peruenerant, scriptura inquit, & primos non addit. Tertiam, qua cursu continuo triginta numerātur, qui sunt hi. Asahel, Elehanan, Semmadech, Elichah, Eles, Hira, Abiezer, Mobommai, Selmon Macharai, Eleph, Itai, Banaia, Pharatonites Elbai, Abialbon, Azmauet, Eliaba, Semma de Arai, Aiam, Elifeleth, Eliam, Esrai, Farai, Gigaal, Banj, Selech, Naarai, Ira, Iareph, Vrias Ethæus. Itaque omnes in summa triginta septem legūtur, ita videlicet, vt primus sit Dauid, qui appellatur Adeodatus. Fortes istos in litera spectamus, fortes alios in spiritu requiramus.

2. Reg. 21.

Quomodo mysticè sedens in cathedra sapientissimus dominus Iesus Christus, & qui fortes eius primi, & qui secundarij, qui X X X. fortes sint, & qui sint duo de filijs Orpha, quos ipse percussit, qui reliqui tres, quos percutiunt viri eius.

CAPVT XXXVIII.

DAuid sedens in cathedra sapientissimus inter tres, dominus & fili⁹ huius Dauid Christus est, sedet enim iste in cathedra sapientissimus Dauid, sedet inquam, in sede maiesta-

maiestatis, dicente ad eum patre: Sede à dextris meis. Quinam sunt illi ad quos nullus fortium peruenit, tres fortes eius, nisi vnus deus, fortissimus pater, & filius, & spiritus sanctus? Etenim sola quidem filij persona, hunc hominem suscepit, & sola incarnata est, sed nihilominus fortis eius, pater, & fortis eius, spiritus sanctus. Pater, inquit, in me manens ipse facit opera, & ego in spiritu dei eijcio dæmonia. In hoc igitur sapientissimus pater est, in hoc & spiritus sanctus, spiritus humilitatis, quasi tenerrimus ligni vermiculus est, quo duce quasi vermem, & nō hominem se conteri perpessus est, in hoc verbum dei est in vnam eandemque personam vnitum homini, quod & fortitudo eius est, in quâ percussit octingentos impetu vno, mortuus enim semel spoliauit inferos, & nunc sedens in cathedra, omnes iudicaturus est, viuos & mortuos. Quis omnium fortium angelorū aut hominum hucusque peruenit? Fuerunt post eum tres fortissimi, videlicet Apostoli primi prædicatores trinitatis quorum fortitudinē, & nominibus proprijs tres illi primi ordines fortes pulchre exprimunt. Abisai nanque patris sacrificium, Sobochai condensum, Ionathan domini donum interpretatur. Siquidem per illos resurrectionem sacrificati filij sui, testificando rugijt Deus pater, ita vt in omnem terrā sonus eorū exiret, & ipsi velut cōdensi & valdè muniti aduersarijs restiterunt, & hoc totum non ex seipsis, sed domini confitentur esse donum. Fuerūt, inquam, tres isti fortissimi, veruntamen ad illos tres primos, nullus eos peruenisse credi debet. Nam quis in nubib. æquabitur domino, aut quis similis erit deo inter filios dei? Prima tamen post magnum Dauid victoriæ palma meritò conceditur illis, quia videlicet de filijs Orpha quod interpretatur ceruix eius, duos quidem Dauid, hi autem singuli singulos interfecerunt ex illis: Duos quasi filios ceruicosi diaboli Christus interfecit, quando & primogenitam diaboli mortem animarum nostrarū moriendo deuicit, & vitā corporum nostrorum resurgēdo reparauit. Futurū quod loquimur, quia profectò qui baptizati in morte eius, prima iam resurrectione resurreximus, secunda carnis resurrectio re in vitam atque in corruptionē resurgemus. Ergo qui vnum ex quinque lapidibus suis in frontem Goliæ coniecit, quasi ad lapidem alium manum protinus misit, vt Goliath fratrem eius percuteret, sed nondum omninò perculsit, quia secundum carnem in semetipso quidem resurrexit, sed nostra mors in victoria eius necdum funditus absorpta est. In terim super alios tres Orpha filios fortes isti irruunt, eosque percutiunt, quippe qui verbo dei omnem proterunt veritatis aduersariū, scilicet Iudæū, Paganū, & hæreticum. Ita totum genus partis aduersæ, cadit in manu Dauid & seruorū eius, dū Christus & per semetipsum caput, & per fortes suos totū debellat diaboli corpus. Post istos tres fortissimos, tres alij proximè subsequuntur, qui tamen, ad eos nō perueniunt, videlicet Eleazar, Semma, & Banais. Post Apostolos quippe martyres incedunt, pugnatores eiusdem trinitatis, fortes quidem & ipsi, vt meritò totū in illis glorietur regnum Dauid. i. omnis Ecclesia Christi, veruntamen inferiores Apostolis. Post istos ordinantur & alij XXX. fortes, omnes videlicet gloriosi eiusdem sanctæ & indiuiduæ trinitatis confessores, fideliter credendo, & præcepta decalogi fortiter adimplendo, facti insignes, ac proinde nos infirmiores ac plebeios, magni Dauid milites meritis præcipuis protegere valentes.

Psal. 112.
Ioan. 14.
Luca 11.
Psal. 18.
Psal. 88.
2. Reg. 23.
Galat. 3.

Cur Vrias Ethæus in numero triginta fortium positus sit, & quid, vel quomodo Dauid numerando populum deliquerit, & quid significet area Ornan Iebusæi mysticè.

CAPVT XXXIX.

Et addidit furor domini irasci contra Israel, cōmouitque Dauid in eos dicentem ad Ioab. Vade & numerā Israel & Iudā, &c.) Triginta fortium vltimus positus erat Vrias Ethæus, videlicet propter id quod sequitur, & addidit furor domini irasci contra Israel. Iā enim vltio facta fuit in Dauid, & in domo eius, in populo vero qui noluit resistere Dauid in perimendo Vria Ethæo, necdum vltio diuina facta fuerat. Porrò quid mysterij præsens locus contineat, ex eo maximè colligitur, quod ex occasione cædis constructa est domus domini in area Ornan Iebusæi, videlicet hominis Gentilis. Dixit enim Dauid, Hæc est domus dei, & hoc altare in holocaustum Israel. Et præcepit vt congregarentur omnes proselyti de terra Israel, & constituit ex eis latomos ad cædendos lapides & poliendos, vt ædificaretur domus domini, & cætera. Dauid ergo gloriabundus in multitudine exercitus, quem (vt in Paralipom. non legitur) incitauit Sathan, vt numeraret Israel, cuius, nisi carnalis populi Israel gloriantis in operibus legis typum tenet? arbitrari nanque, quod ex operibus legis iustificetur, cum Abraham non ex operibus, sed ex fide fuerit iustificatus, id planè est in curribus & in equis confidere, & quasi multitudinem exercitus numerare. Clamat hæc Apostolus. Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum, & cætera. Persistit in cōtentione pertinax Iudæus, & quod sola iustificare potest fide Iesu Christi contempta, numerosam sibi iustitiam arrogat ex operibus. (Immisit igitur dominus pestilentiam in illum Israel, de mane vsque ad tempus constitutum. Iuxta literam tempus constitutum dicit, quando sacrificium vespertinum offerebatur. Cæterū

II. REG. XXIIII.
1. Para. 22.
1. Para. 21.
Rom. 4.

iuxta mysterium hoc tempus constitutum est finis seculi, quãdo cessabit pestilentia hæc quæ nunc in populum illum desæuit. Cùm enim plenitudo gentium subintrauerit, tunc omnis Israel saluus erit. Interim moriuntur ex populo septuaginta millia virorum. Numerus iste ex septenario, denarioq; perficitur. Septenarius vniuersitatem, denarius Mosaicam solet significare legem. Igitur septuaginta millia virorum moriuntur, id est, qui contempta Christi gratia de operibus legis gloriantur, vniuersi condemnantur. Porrò in area Gentilis hominis angelus domini conspicitur, qui & præcipit prophetæ, vt dicat Dauid, q ascẽdere debeat, & construere altare domino illic, quia videlicet omnis testatur scriptura prophetica, quòd in fide gentium vna sit Ecclesia Dei, extra quam ille angelus magni consilij qui reliquias Israel saluet, nequaquam inueniri possit.

Rom. 11.

COMMENTARIORVM IN LIBROS REGVM LIBRI II. FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBROS REGVM, COMMENTARIORVM

LIBER TERTIVS.

Quòd Salomon, cui viuens adhuc pater regnum delegauit, typum Christi gesserit iuxta versiculum psalmi LXXI. Deus iudicium tuum regi da.

CAPVT I.

3. Reg. 1.

ET rex Dauid senuerat, habebatque ætatis plurimos dies. Cumque operiretur vestibus, non calefiebat, & cætera.) Iam in Salomonem ingredientibus, & huius partis quoque mysteria quærentibus nobis, Psalmus ille qui inscribitur in Salomonem, id est, septuagesimus primus, pro lucerna necessaria occurrit. Qui enim hic foris operatus est, Salomonem illum faciendo hæredẽ regni sui, dicit illic in spiritu pater ipse Dauid, Deus iudicium tuum regi dã, & iustitiã tuam filio regis, & cætera. Hæc profectò cùm dicit, ipse in facto suo, illud se præfigurasse innuit, quod nunc totus orbis audiuit, quia Deus pater magnus vtique rex iudiciũ & iustitiam suã, filio suo regi Christo dedit. Nam pater non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem, quẽ & iuxta Psalmum prædictum adorabunt omnes reges, omnes gentes seruient ei, & cætera, quæ vtique in Christum verè Salomonem, id est, pacificum dicta esse, ipsa literæ superficies cogit intelligi. Igitur Dauid rex deus pater, Salomon verè Christus dei filius hic mysticè intelligendus est.

Ioan. 5.

Quòd iam rex Dauid, in eo quod senuerat, typum gesserit Dei patris, & quomodo talis senior vestimentis opertus non calefactus sit, & qualem illi virginem adolescentulam sui propheta quæsierint.

CAPVT II.

ET rex Dauid senuerat, habebatq; ætatis plurimos dies. Verè iste Dauid senuit, habetq; ætatis plurimos dies, imò æternitatis, quemadmodum & Daniel, Aspiciebam, inquit, donec throni positi essent, & antiquus dierum sedit. Ac deinceps: Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi, tribus & linguæ seruient ei. Cumque operiretur vestibus ille antiquus Dauid, non calefiebat, inquit. Planè calor eius, charitas vel amor eius est, sanctus eius spiritus est. Nunquid ab illo calore suo vnquam senex iste, vel antiquus refriguit? Non vtiq; sibi, sed nobis, quos inter ipsumque propter peccatum primi hominis, paries inimicitiarum consurrexit. Nam in illo calor æternus, amor sempiternus, spiritus S. consubstantialis, & coæternus est. Verũ vbi primus homo contra illũ peccauit, calor amoris eius intrinsecus à genere humano iustè se abscondit. Operiebatur vestibus, honorabatur cæremonijs legalibus, at verò lex nihil ad perfectũ adduxit sacerdotiũ legis nullo modo p hominib. Deo sacrificãdo satisfacere potuit. Itaq; cũ operiretur vestibus non calefiebat. i. cùm seruiretur illi prioris testamenti cæremonijs carnalibus, seruiẽtes sibi in gratia per spiritum reconciliationis recepit. Dixerunt ergo ei serui sui, Quæramus domino nostro regi adolescentulã virginẽ, & stet coram rege, & foueat eũ, dormiatq; in sinu suo, & calefaciat dominum nostrum regem. Quæsierunt ergo adolescentulam speciosam in omnibus finibus Israel, & inuenerunt Abisach Sunamitem, & adduxerunt eam ad regem.) Serui isti DAVID, prophetæ DEI sunt.

Dani. 7.

Hebr. 7.

Virgo

Virgo hæc adolescentula, fides est. Viderūt serui isti, φ humano genere non calefieret, aut repropitiaretur Deus legalibus cæremonijs coopertus, & idcircò quęsierūt hāc virginē hāc adolescētulā, id est, fidē. Planè si sensū eorum intelligas, si spiritum eorum in literis ipsorum perspicias, inuenis quia victimas & holocausta Iudæorum veluti vestes inutiles fastidiuit, & fidem per quā Abraham, cæterique patriarchæ iustificati sunt, studiosissimè
Esa. 46. perquirat. Nam sicut pannus menstruatæ, o-
Hebr. 10. mnes iustitiæ nostræ. Iustus autem, inquit,
Abac. 2. ex fide viuit. Vbi autem inuenerunt eam? In Suna, quod interpretatur captiuitas, siue mortificatio, vel certè despectio, vnde & ipsa fides, Sunamitis dicitur, id est, captiua si-
2. Cor. 5. ue mortificata vel certè despecta. Eorū nan-
Hebr. 13. que est fides, qui in hoc seculo peregrinan-
Rom. 8. tur, manentem hic non habentes ciuitatem, sed futuram inquirentes, propter quod & huic mundo despecti sunt, tota die mortificantur, quorum principes vel patres secundū eandē fidem Abrahā, Isaac, & Iacob, extiterunt, peregrinando propter fidem, & cōfitendo, quia peregrini & hospites sunt super terram. In illis vtique serui isti Dauid Sunamitem hanc inuenerunt, viderunt enim quia non ex operibus legis, sed ex fide iustificati sunt. Erat autem, inquit, puella pulchra nimis, dormiebatque cum rege &
3. Reg. 1. ministrabat ei. Rex verò nō cognouit eam.)
Galat. 2. Planè pulchra & Deo placita erat fides, & beata spe in Deo, fideles antiqui requiescebant, veruntamen rem salutis nondum accipiebant. Ergo rex non cognouit eam, id est, necdum acceptauit vsque ad salutem per fectam.

Quòd Adonias qui eleuabatur, dicēs: Ego regnabo, Iudaici populi typū gesserit, & quid sit mysticè, quòd Ioab & Abiathar adiuuabāt partes Adoniæ, Sadoch autem sacerdos, & cæteri, roburq́, exercitus non erat cum Adonia.

CAPVT III.

Adonias autem filius Haggith eleuabatur, dicens, Ego regnabo. Fecitque sibi currus & equites, & quinquaginta viros, qui ante eum currerent.) Adonias dominator Dominus, Haggith meditans siue loquens interpretatur. Ergo iuuenculus iste stultus & imprudens, carnalem significat populum Iudaicum Mosaicæ legis alumnum, qui labijs quidem Deum honorabat, dicens, dominator dominus, dominator dominus, & hoc in matre sua synagoga loquaciter confitebatur, cor autem eius longè erat à Deo. Superbè nanque quasi inconsulto patre eleuabatur. Quippe qui iustitiam suam sta-
Psal. 21. tuere volens, iustitiæ Dei non erat, nec est
Psal. 75. subiectus. Ego, inquit, regnabo. Nónne Domini est regnum, & ipse dominator gentium? At certè, nunquid Iudæorum Deus tantum? Nónne & gentium? Imò & gentiū. At ille legebat, quia notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius, & idcircò putabat quòd Deus nunquam, nisi eius quod io manifesto in carne est Iudaismi, deberet esse Deus. Faciebatque sibi currus & equites superbiendo scilicet, & quinquaginta viros qui ante eum currerent, per quod intelligimus cæremoniarum ostentationem, in quibus quasi iubilæum sibi arrogabat, id est, dimissionem vel iustificationem. (Nec corripuit eum pater suus aliquando, dicens, Quare hoc fecisti?) Videlicet sapiens rex, graui iram temperabat silentio, stultam pręsumptionem oportunè ita correpturus facto, vt non esset opus verbo. (Erat autem & ipse pulcher valdè secundus natu post Absolon.) Notandum secundum quosdam ita legi. Et ipsum peperit post Absolon, subauditur peccatum. (Et sermo ei cum Ioab filio Saruiæ, & cū Abiathar sacerdote, qui adiuuabant partes Adoniæ.) Ioab inimicus vel est pater, Abiathar pater superfluus interpretatur. Ergo stulto illi populo, de quo iam dictum est, cum Ioab & Abiathar, id est, cum inimicis & animæ suæ prædonibus pharisæis, & superflua docentibus sacerdotibus vel pontificibus sermo erat, sermo vanus, sermo inutilis, qualem vtique detestando Deus p prophetā dicit, Et ipsi ædificabant parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis. Ac deinceps, Propterea Ezech. 13.
erumpere faciam, dicit Dominus Deus, spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit, & lapides grandinis iræ in consummationem, & destruam parietem quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentum eius, & cadet, & cōsumetur in medio eius, & cætera. Talis nanque structuræ parietis rectè comparantur Iudaica opera, quia cùm Dominum labijs honorarent, cor eorum ab eo longè erat, cùm Deum patrem deum suum esse dicerent Dei filium impia nimis inhonorabant. vesania, linientibus pontificibus & pharisæis luto absque temperatura. Mollibus quippe suasionibus infelicem populum decipiebant, dicentes. Pax, pax, cùm non esset pax, nam potius bellum fuit, tam de cælo, quam de terra. Ruit denique paries eorum, & reuelatum est fundamentum eius Deo inuisibiliter, & Romano visibiliter destruente exercitu. (Sadoch verò sacerdos & Banaias filius Ioiadæ, & Nathan propheta, & Semei, & Rhei, & omne robur exercitus Dauid non erant cum Adonia.) Sadoch iustus, Banaias cæmentarius vel ædificator Domini, Ioiada domini cognitio, Nathan donum interpretatur. Semei audiens me, Rhei pastor meus dicitur. Semei ipse est Nabath pater Hieroboam, qui fuit magister Salomonis. Rhei autem ipse est Irhaiarites sacerdos Dauid, id est, magister.

Non

Non ergo minime partes suas stultus ille iuuenis infirmauerat, qui tantos & tales non vocauerat, qui talium vel fauorem quærere, vel consilijs inniti cõtempserat. Imò per amplius stultus populus ille, de quo iam dictũ est, semetipsum adnihilauerat, qui cũ sibi ex operibus legis regnum vendicarent iustum & ædificatoré domini, cognitionem quoq; vel auditorem Dei patris & pastorem suum, quibus cunctis nominibus vnus Christus nõ ineptè prædicatur, non quæsierat, imò spreuerat, atq; repulerat. (Nam & Salomonem, inquit, fratrem suum non vocauit.

Quid sit mysticè, quod loquente Nathan propheta, cum Bethsabee, id agitur, vt Salomon in regẽ vngatur, & quid sit, quod viuente patre rex constituitur, quid mula patris, quid multitudo canentium quæ post illum ascendit.

CAPVT IIII.

DIxitq́ue Nathan ad Bethsabee matrem Salomonis, Num audisti, quòd regnauerit Adonias filius Haggith, & dominus noster Dauid hoc ignorat?) Hoc ignorat, inquit, id est, non approbat. Nam supra non ignorasse dictus est. Sed nec corripuit eum pater suus ait, aliquando dicens, Quare hoc fecisti? Ergo & dominus noster Dauid hoc ignorat, inquit, id est, non concedit, non vult, non approbat, vt videlicet mulierem maiorem capiendi consilij fiduciam addat. Nunc ergo veni, accipe à me consilium, & salua animam tuam, filijq́; tui Salomonis.) Loquẽte & ineunte propheta consilium cũ Bethsabee, & vtrisque consistentib. coram magno sene, & sapiente rege Dauid, Salomon, qui interpretatur pacificus dominus, rex inungitur, & ascendẽte vniuersa multitudine, post eum, & populo canentium tubis & lætantium magno gaudio. insonuit terra à clamore eorum, sic prælocuto rege, illiq́; præcipiã vt sit dux super Israel & Iudam. Illud nempe in hoc est mysterium, quòd iudicio sedẽte iuxta Danielem, & libris apertis veniente, *Dani. 7.* vt suprà iam dictum est, cum nubibus cęli, quasi filium hominis, & vsque ad antiquũ dierum perueniẽtem, in conspectu eius obtulerunt eum, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum. Libri nanq; aperti sunt, quando spiritus sanctus per Christi passionem datus est hominibus, per quem aperta & intelligibilia facta sunt mysteria scripturarum. Est quidem iudicium futurum, quo & aperiendi sunt libri conscientiarum, quẽ*Apoc. 20.* admodum in Apocalypsi scriptum est. Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in cõspectu throni, & ibri aperti sunt. Et alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta sunt in libris secũdum opera ipsorum. Veruntamen & iudicium iam factum est, illud videlicet, de quo Dominus cum passioni iam propinquaret. Nunc, inquit, iudicium est mũdi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. *Ioan. 12.* Illo iudicio libri aperti sunt, quia postquam per mortẽ Christi iudicium mundi factum est, sensus discipulis eius apertus est, vt intelligerent scripturas. Igitur Bathsabee cum propheta consiliũ ineunte (per quã superius spiritualiũ intelligentiam significari diximus) Salomõ *Ioan. 20.* rex constituitur, quia videlicet prophetarum dictis adimpletis & spiritualiter intellectis, Christus Dei filius agnoscitur rex pacificus, rex paternæ gloriæ, & omnia trahit ad se. Viuente adhuc patre rex constituitur, quia profectò qui hunc regem Christum cõ*Hebr. 1.*stituit Deus pater, nunquam moritur, qui, inquam, constituit hunc regem hæredem vniuersorum, nunquam mortuus, nunquã est moriturus, quodq́ue mirum atque vnicum habetur, nunquam mortui, nunquam morituri patris hæres Christus est, semel mortuus & rediuiuus, nunquam vltra moriturus. Sedetq́ue super mulam regis, immò & super solium patris, id est, super omnem Ecclesiam, quæ reuera est vehiculum altissimi, & super omnem principatum & potestatem, super thronos & dominationes, sedet nunc ad dexteram maiestatis in excelsis. Pro hoc ecce vniuersa multitudo ascendit post eum populus canentium & lætantium, & insonuit terra à clamore eorum. Nam cœlorum gloriam hanc enarrantium, id est, A*Hebr. 1.*postolorum linguis omnibus loquentium, magnum audiuimus gaudium, quia in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Sed nec illud à *Psal. 18.* mysterio vacat, quod serui gratulantes, & domino regi benedicentes, amplificet, aiũt, dominus nomen Salomonis super nomen tuum. Nam antea notus erat tantum in Iu*Psal. 75.*dæa Deus, postquam autem regnum accepit Dei filius, in omnes gentes tam patris, quàm filij gloria prædicatur, impleta hac *Psal. 107.* prophetia, Exaltare super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.

Cur Salomon postulantem sibi vxorem Abisach Sunamitem Adoniam occidit, & quod huic finale regnante Christo acciderit.

CAPVT V.

QVare, inquit, postulas Abisach Sunamitem Adoniæ. Postula ei & in regnũ, *3. Reg. 2.* &c.) Insidiosa fratris sui molimina, rex Salomon sapiens & prouidus depræhendit, ne videlicet quod futurum erat, si Abisach daretur postulanti, ille quasi reginæ potitus nuptijs, spem resumeret regni recuperandi. Hoc, inquam, depræhendit, & idcircò scandala sibi & regno suo suboritura prescindere festinãs. Hęc, inquit, faciat mihi deus, & hæc addat, quia contra animã suam locutus est Adonias verbum hoc.) Et continuò. (Vi

uit do-

uit dominus, quia hodie occidetur Adonias, & reliqua.) Occisus est Adonias, occisus est & Ioab, quia post Adoniam declinauerat, & post Salomonem nõ declinauerat. (Eiectus *3. Reg. 3.* autem est ne sacerdotio fungeretur Abiathar.) His peractis. (Confirmatum, inquit, est regnum in manu Salomonis.) Ita planè vt confirmaretur regnum & fides Christi, vt sine scandalo Iudaico in offensum curreret verbum Euangelij, data est ciuitas Hierusalem & omnis gloria templi manufacti exterminio per manus Romani imperij, & ceciderunt in ore gladij, & captiui in omnes gentes adducti sunt. Quid enim moliebantur ipsi quoque qui ceciderant ex Iudæis, immò qui sub nomine discipulorum aduersabantur discipulis Christi filij Christiani, & pseudo apostoli? Cæremonijs legis permiscere volebant fidem Euangelij. Surrexerunt (ait Lucas in Actibus Apostolorũ) quidam de hęresi pharisæorum, qui crediderant, dicentes, *3. Reg. 6.* quia oportet circuncidi eos (subauditur, qui ex gentibus conuersi fuerant) præcipere quoque seruare legem Moysi. Profectò cũ hæc & his similia dicerent, cũ cæremonijs legis fidem Euangelij commiscere vellent, quasi Adonias postulabat sibi Abisach Sunamitẽ, *Actor. 14.* vt non fidei Christi, sed operibus legis cunctam arrogarent iustitiæ dignitatem. Sed prouidit sibi & regno suo rex sapiẽns Christus, interficiendo Adoniam & eos qui adiuuabant partes eius, tradidit enim (vt iam dictũ est) exterminio ciuitatem Hierosolymam & templũ eius, ne aliquatenus Abisach, id est, fides Christiana in spem eius pelliceretur, & stante gloria templi manufacti, quicquam in sacris Iudæorum virtutis esse suspicaretur. Iam ad insigne & nobilissimum eius opus, id est, ad templum currimus, vt in eo quoq; iuxta propositum nostrum, sacra Christi filij Dei miracula quæramus.

De templo Salomonis, quod corporis Christi typus fuerit, secundum testimonium Apocalypsis.

CAPVT VI.

3. Reg. 6. FActum est igitur quadringentesimo, & octogesimo anno egressionis filiorum Israel de terra Aegypti in anno quarto, mẽse Ziph, ipse est mensis secundus, regis Salomonis super Israel, ædificari cœpit domus domino.) Hęc domus aut templum domini, cuius in figuram vel typum ædificatum sit, non nostra coniectura, sed scripturarum tradendum est testimonijs. *Ioan. 2.* Primus ipse dominus, cùm interrogaretur in templo à Iudæis, dicentibus. Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis, respondit & dixit, Soluite tẽplum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Hoc autem (inquit Euangelista) dicebat de templo corporis sui. Profectò cùm hæc dixit, templum illud manufactum, templi non manufacti, id est, corporis sui fuisse typum *Apoc. 21.* voluit intelligi. Et idem euangelista in Apocalypsi dicit, Et templum non vidi in ea, videlicet ciuitate sancta Hierusalem, Dominus enim omnipotens templum illius est, & agnus. Sed & ipse Salomon significans, cuius *Prou. 9.* in typum templum illud ædificauerit, Sapiẽtia, inquit, ædificauit sibi domum, excidit columnas septem, & cætera. Quibus verbis quid aliud, quàm Christum, dei virtutem, & Dei sapientiam, templum sibi ædificasse *1. Cor. 1.* docet humani corporis, septem fultum vel ornatum columnis, quæ vniuersa sunt dona septiformis spiritus sancti? Igitur templũ illud manufactum sine dubio templi sancti, templi dominici corporis typum fuit, cuius de latere dextro (iuxta Ezechiel.) a- *Ezech. 47* quæ viuentes, aquæ salubres egressæ sunt, & omnes ad quos peruenit aqua ista, salui facti sunt.

De mensuris eiusdem templi, quid sit mysticè.

CAPVT VII.

DOmus autem quam ædificabat rex Salomon Domino, habebat sexginta cubitos in longitudine, & viginti cubitos in latitudine, & triginta cubitos in altitudine.) Hæc mensurarum distinctio, tam pulchra, quàm mystica est. Nam templi prædicti inhabitator, Deus dei filius ipse est, per quem & senario dierum numero, cuncta opera sua condidit pater Deus, & per quem in monte Sina decem præcepta legis scripsit in tabulis idem Deus, vel Dei digitus. Ergo templi huius longitudo pulchrè sexaginta cubitorum est, qui numerus ex senario & denario per latitudinem conficitur, vt erubescat Ce- *Cerinthus.* rinthus, vel omnis hæreticus, quicũque asserere ausus est, quòd templum hoc Maria virgine non fuerit longius, id est, quòd ex Maria sumpsit initium Christus. Porrò latitudo viginti cubitorum, habitãtem atque diffusam in isto templo, significat charitatis amplitudinem. Hic nempe numerus, id est, vicenarius in deceno limite binarius est. Dixit autem iste, quia in duobus præceptis, scilicet in dilectione Dei, & in dilectione proximi vniuersa lex pendet & prophetæ. Igitur latitudo hæc templi manufacti, perfectio est geminæ dilectionis plenariæ, permanentis in illo templo non manufacto dominici cor- *Matth. 22* poris. Nam & patrem diligit & nos, quibus per carnem proximus factus est, & vsque ad mortem dilexit. Si quidem de dile- *Ioan. 13.* ctione Dei patris dicit. Sed vt cognoscat *Ioan. 15.* mundus, quia ego diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. De dilectione autem, qua nos diligit, cùm dixisset, Hoc est præceptum meum, vt diligatis vos inuicẽ, continuò subiunxit, sicut dilexi vos. Et quasi quæreremus, quomodo vel quantũ dilexisti nos, maiorem, ait, hac dilectionem nemo habet, quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis. Tandem altitudine cubitorum triginta, quid pulchrius, gloriosius, magnificentius?

Denique

Denique tricenarius numerus ipse est in deceno limite ternarius. Et quis fidelium nesciat, quia pulcherrima dominici corporis fabrica vsque ad præcelsam sanctæ trinitatis gloriam alta est? Siquidem dominicus homo, vna ex tribus, vna, inquam, in trinitate persona est. Nec enim quia geminæ gigas substantiæ quia Deus & homo est, idcirco etiã duarum personarum Christus est, sed idem deus & homo, vna eademque persona est. Igitur altitudo templi triginta cubitorũ est, quia dominicus homo in altissima sanctæ trinitatis gloria est. Sciendum tamen, quia terna erant in templo laquearia. Prima videlicet post triginta cubitos à pauimento Secunda post cubitos sexaginta contra summitatẽ porticuum. Tertia post cubitos centum viginti, in summitate totius domus.

Quod de Christo dicitur dominicus, homo, intelligendum est ratione humanæ natura, quam significat hoc nomen homo, non autem ratione suppositi, de quo apud August. li. primo Retract. c. 29.

De porticu ante templum habente viginti cubitos longitudinis, & decem latitudinis, quid in Christo significauerit.

CAPVT VIII.

ET porticus erat ante templũ viginti habens cubitos longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, & decem cubitos latitudinis.) Porticus ante templum vitam vel conuersationem designat eiusdem domini nostri, qua vixit vel cõuersatus est ante passionis suæ sacramentum. Nam quandiu hic vixit, quãdiu in terra conuersatus est, sui qui erant cum eo, qui illum sequebatur, non eũ agnoscebant, non intelligebant, nec enim spiritus sanctus datus erat, necdum aperuerat illis sensum, vt intelligerent scripturas, quarum sine lumine non est introire & videre templi illius interiora. Itaque vita vel conuersatione eius cum hominibus, quasi porticus erat, in qua credentes in se ad hoc disponebat, vt peracta passione, & resurrectione sua, tunc demum intromitteret eos ad videndum, quale quã speciosum ipse diuinitatis tẽplum erat. Et porticus viginti habebat cubitos longitudinis, iuxta mensuram latitudinis templi, per quã videlicet latitudinem, charitatẽ eius iam diximus designari. Opus quippe erat, vt ambulans inter homines inuicta charitate patiẽs esset, & longanimus tot irrogatis iniurijs, cõtumelijs, terroribus, blasphemijs, & ad vltimũ flagellis, & ipsa amaritudine mortis. Hęc longanimitatis perfectio porticus longitudo fuit iuxta mensuram latitudinis templi, iuxta amplas diuitias habitãtis in illo supradictæ charitatis, qua non lassescebat, nec inuitus patiebatur. Sed tanquam esuriẽs saturabatur opprobrijs, latitudo porticus eiusdem decem cubitorum erat. Ergo porticus ipsa latitudine, scilicet templi angustior erat. Quare? Videlicet, quia dum adhuc cum hominibus conuersaretur, non ita charitas eius vt nunc actu diffundebatur. Angustiabatur adhuc paulisper, ita vt diceret. Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. (Math. 15.) Iam quidem & ante constitutionem mundi, tam voluntate quã potestate habebat se extendere vsque ad gentes, sed actu (vt iam dictum est) solas admittebat oues Israel. Itaque latitudo porticus latitudine tẽpli minor erat, illa videlicet latitudo, qua dixit: Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. (Math. 28.) Quare de altitudine portic⁹ nihil scriptura dixit? Verè & in hoc magna subest pulchritudo mysterij Nam quandiu hic vixit, quandiu mortalis fuit, nullius apud homines erat altitudinis. Sed erat despectus, sed erat virorum nouissimus. Vnde est illa vox eius in Psalmo. Ego autem sum vermis & non homo. (Psal. 21.) Pulchrè ergo de altitudine porticus scriptura tacuit, quia dum in hoc mundo militaret sub obedientia patris, tanquam homo mendicus & pauper nimia humilitate cõtentus fuit.

Quæ & quales templi illius non manufacti obliquæ fenestræ sint, non de foris lumen petentes, sed deintus dantes charitatem luminis æterni.

CAPVT IX.

FEcit & fenestras obliquas in templo.) Templo manufacto necessarium fuit fenestras fieri, quia videlicet absque illis non templum venerandæ visionis, sed carcer esset tenebrarum & caliginis. At verò templũ hoc nõ manufactum, templum hominis dominici, non de foris lumen petit, non aliundè poscit claritatem solis aut diei, cũ sit templum luminis, templum ignis æterni. Num ergo nullas esse putandum est fenestras in hoc templo Dei? Imò fenestras habet plurimas, non vt de foris lumen accipiat, sed vt toti sanctæ ciuitati, cuius templum est, verum de semetipso lumen effundat, sitque eiusdẽ (vt in Apocal. scriptum est) ciuitatis lucerna. Quales istæ fenestræ? Fenestræ obliquæ, penè occultæ Nam hinc est, quod dicitur, quodque ait habitator templi huius, & templum ipsum Deus & homo, Christus. (Apoca. 22.) Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis vnde veniat, aut quo vadat. (Ioan. 3.) Fenestræ igitur obliquæ sunt, id est, occultæ viæ, occultæ diuisiones habitantis in illo gratiæ & exinde diuidentis singulis prout vult, qua mensura, quo tempore, quo fine nouit solus ipse.

Quid in illo templo mysticè significet tabulatum superius quinque cubitorum, & tabulatum medium sex cubitorum, & tabulatum tertium septem cubitorum, in altitudine: & quid ostium lateris medij, & quid sit trabes muris non hærere.

CAPVT X.

ET ædificauit super parietes templi, tabulata per gyrum in parietibus domus, per circuitum templi & oraculi, & fecit latera in circuitu. Tabulatum quod subter erat, quinque cubitos habebat latitudinis, & medium tabulatum sex cubitos latitudinis, & tertium tabulatum septem habens cubitos latitudinis. Ostium lateris medij in pariete erat domus dextro, & per cocleam ascendebant in

medium

medium cœnaculum,& à medio in tertium.) Pulchrè sapiens architectus, vnam eandemq; domum triplici ordine sursum ampliauit, & ita capacem magnæ multitudinis effecit. Nimirum & in hoc diuinitatis templo, in hoc Deo & homine Christo, tria tabulata sunt, & necesse est, vt quisque in Christo manere desiderans, in quolibet eorum fideliter consistat. Quænā sunt tabulata hæc? Profectò tres benè viuendi distinctiones, tres in Christum credentium ordines, quos & ipse mysticè di-
Matt. 24. scernens. Duo, inquit, in agro, duæ molentes in vnum, duo in lecto, vnus assumetur, & alter relinquetur. Itidem isti sūt ordines, quos
Ezech. 14. in Ezechiele propheta sub nominibus intelligimus, Iob, Noe, & Daniel. Primus vel infimus ordo est, operantium in agro.i.coniugatorum, qualis fuit Iob, qui Deo complacuit, per fidem & patientiam cum coniugio. Hoc planè primum tabulatum est in Christo diuinitatis templo, quinq; habens cubitos, quam per mensuram rectè intelligitur, quinq; corporis sensus occupans exteriorum opus & labor. Medius ordo Molētium est.i.eorum qui benè præsunt, & verbū Dei prędicando quasi molendo circumeūt, qualis fuit Noe, qui gubernādo arcam in fluctibus, exemplum præbuit cunctis rectoribus sanctæ ecclesiæ. Hoc tabulatum secundum est, sex habens cubitos, quæ illorum mensura est mystica, qui laborant in verbo & doctrina. Senario namq; dierum numero, Deus sua perfecit opera, & idcirco rectè illorum qui operantur opus Dei latitudo hæc significat statum. Tertius ordo qui & supremus, quiescentium in lecto est.i. contemplationi vacātium, qualis fuit Daniel, qui coniugio carens, & quasi in lecto suauissimo solitarius dormiens, clarè quasi facie ad faciem videbat Dei visiones. Hoc nimirum dominici templi tabulatum tertium est, septē habens cubitos, quo in numero sabbatismus Dei est, illam significans requiem animę, Deū suspicientis, de qua ipse cum dixisset: Et disci-
Matth. 11. te à me, quia mitis sum & humilis corde, subsecutus, & inuenietis, ait requiem animabus vestris. In hoc tabulato supremo, sancta iam sabbatizat anima, seculo altior, & cum adhuc teneatur in corpore angusto, iam per cōtemplationis requiem fruitur cælo, spatiatur inter angelos, assistit Deo. Igitur in templo domini tria tabulata sunt qui manentium in Christo, tres legitimi ordines sunt. Ostium, inquit, lateris medij in pariete erat, &c. Quod est ostium lateris medij, per quod introitur in tabulatum primum, vt ascendatur in medium, & à medio in tertium? Ostium lateris templi, vulnus est in latere lanceato dominici corporis, præter quod non est aditus, non est ostiū, vel ianua qua intret quis, vt in quouis ordine coram Deo stare possit. Nam ex illo latere cum lancea percussum esset, sanguis & aqua profluxit, quo sacramento deletum est peccatum mundi, in quo & baptizati sumus, dicente Apostolo, quia quicunq; bapti- *Gal. 3.*
zati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Ergo vnum est ostium, vnum baptisma, per quod introitur in illud Dei tēplum, quò cum admissus fuerit, tūc domum ascendere licet, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quemcunque ascensus virtutum, vel celsitudo meritorum. (Trabes autem posuit in domo per circuitum forinsecus, vt non hærerent muris templi.) Muris templi hærere, est hoc solum considerare, quòd Christus homo est, quod passibilis erat, quòd homines impij murum corporis eius clauis & lancea suffodere potuerunt, vt interficerent eum. Verùm hoc tantū considerare, hoc solum respicere, & pro hoc illum contemnere, Iudæorum est & hæreticorum, atque gentilium. Trabes igitur tabulatorum muris templi non hæreant, id est, vna cunctorum ecclesiæ ordinum fides, nō solum in Christo respiciat carnis naturam, sed ad internam diuinitatis gloriam tendat.

Quid sit quod omne ferramentum non est auditum in domo cum edificaretur, et quod templum auro est vestitum, quid in templo oraculum, quòd & æqualibus per longum, latum, & altum, mensuris erat perfectum.

CAPVT XI.

Domus autem cum ædificaretur, lapidibus dolatis atque perfectis ędificata est, & malleus & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo cum ædificaretur.) Hoc & pro vniuersitate sanctæ illius supernæ ciuitatis Hierusalem, sic rectè intelligi potest, quia lapides viui, lapides sancti, de quibus illa construitur, hic dolantur, hic in mundo tonsionibus atque pressuris expoliuntur, ibi autem in pace per manum artificis locis suis aptantur, ita vt nullus persecutoris malleus, nulla cædentium securis, nullum ferrantium ferramentum vlterius audiatur. Verum quia hic non de ciuitatis ædificio, sed de ciuitatis tēplo sermo est, illud rectè intelligitur, quia sine opere humano siue virili complexu, conceptus est Deus & homo Christus Dei filius. Igitur malleus siue securis atque omne ferramentum, non sunt audita in domo cum ædificaretur, quia nullum affuit opus humanum vt Christus conciperetur. Foris dedolati sunt lapides, quib. hæc domus ędificata, quia prius patres vel iusti omnes more naturæ, vel opere humano generati sunt, quorum fide in beatam virginem coadunata, Christus conceptus est. Hic ferramentum quodlibet audiri scelus est, & quicunque se audisse somniauit, hæreticus est. (Aedificauitque quadraginta cubitorum ad posteriorem partem templi tabulata cedrina, à pauimento vsque ad superiora, & fecit interiorem domum oraculi in sanctum sanctorum. Porrò oraculum habebat viginti cubitos longitudinis, & viginti cubitos latitudinis, & viginti cubitos altitudinis, & operuit illud, atq; vestiuit auro purissi-

mo. Sed & altare vestiuit cedro, & cæt.) Non solum oraculum quod erat x. cubitorum, sed & ipsum templum, quod præ foribus oraculi quadraginta cubitorum erat, operuit auro purissimo, nihilque erat in templo, quod auro non tegeretur. Sed & totum, inquit, altare oraculi texit auro. Magnum & mirificũ templi manufacti opus, gloriam præfigurabat tẽpli non manufacti, id est, hominis Christi, quam credimus, quam prædicamus, cuius visionem desiderãtes expectamus. Quid est enim templi illius aurum siue aurea claritas, nisi sedentis ad dextram patris immortalitas atque impassibilitas? Denique antequam passus vel mortuus resurgeret, templum quidẽ erat lapideum, & cedrinis tabulis quasi contextum, sed nondum auro tectũ, quia sordida quidẽ & nullo vitio putribilis in illo nostra erat natura, sed nondum sua fulgebat gloria, qua post passionem mortis coronandus erat. Rom. 6. At postquam resurrexit à mortuis, iam nihil in templo est quod non immortalitatis auro tegatur, semel quippe mortuus, & viuẽs Deo, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Auro vilior templi substantia tegitur, non destruitur, quia videlicet gloria resurrectionis, siue immortalitatis, natura carnis nõ absorbetur, sed superinduitur. Quòd tandem in hoc templo est oraculum, quòd dicitur sancta sanctorum? Oraculum in tẽplo, Deus est in Christo. Vndè Apost. dicit: De- 2. Cor. 5. us erat in Christo, mundum recõcilians sibi. Oraculum autem & præ foribus oraculi templum, sicut non duo templa, sed vnum templum, sic hominem & in homine Deum, non duos Christos, sed vnum confitemur Christum. De vocibus siue responsis huius oraculi, de dispositione verbi incarnati, illud sacrũ corporis templum inhabitantis, non soli apostoli, sed & ipse Christus iugiter secundum hominem pependit, vt nihil à semetipso faceret aut iudicaret, ita vt (verbi gratia) gentem suam vel ciuitatem Hierusalem, ruiturã flere posset flendo tamen non liberaret. Oraculum illud quantæ longitudinis, tantæ & latitudinis, tantæ nihilominus erat latitudinis, qa videlicet Christi domini nostri diuinitas, quantæ antiquitatis quæ per longitudinem, quantæ maiestatis quæ per altitudinem, tantæ omninò charitatis est quæ intelligitur per latitudinem.

Quid sint duo Cherubin, & cur posita in oraculo, & quid quòd fecit ea de lignis oliuarum, quid extẽsio alarum, quid ostiola in ingressu oraculi, et postes anguli ipsorum, quid in eis pictura Cherubin, & species palmarum, quid ostia, quid postes in introitu templi, de lignis oliuarum.

CAPVT XII.

FEcit in oraculo duo Cherubin de lignis oliuarum, decem cubitorũ altitudinis.) Exod. 25. In tabernaculo Moysi, duo Cherubin obumbrantia propitiatorium, mysticè duo testamenta sunt, mediatori Dei & hominum Chri- 1. Ioan. 2. sto, concorditer perhibentia testimonium, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris. In his itidem quæ fecit Salomon, ipsum intelligimus mysteriũ. Et ille intra velum, & hic intra tabulatum quo distinguebatur à templo propitiatorium, posuit Cherubin. Plane saluo mysterio poterat posuisse in templo extra propitiatorium, quia videlicet templum diuinitatis, homo Christus vtrunque memoriter capiebat testamentum, & ab vtroq; tam diuinitatis, quàm humanitatis suæ verum habet testimonium. Sed hoc sciendum necessario recondita hæc fuisse, tam nunc intra oraculum, quàm tunc intra velum, videlicet ne populus instabilis, & idololatriæ nimius appetitor, pulchras effigies miratus pro Deo adoraret, sicq; verum & viuum offenderet Deũ. Denique in hoc libro Regum scriptum est. Confregitque Ezechias serpentem æneum, 4. Reg. 18. quem fecerat Moyses. Si quidem vsque ad illud tempus incensum adolebant ei filij Israel. Si non tantum aureum vitulum, sed & serpentem populus ille pro Deo adorare poterat æneum, quanto magis Cherubin adoraret spectabilium, imò & quasi cælestium mirator specierum? Ergo necessario hæc (vt prædictum est) recondita sunt, vt sola sacerdotalis maturitas, ea certis temporib. intueretur, ita dicente domino per Moysen: Quia si quis Numer. 1. externus accesserit, morte moriatur. Veruntamen & mysticè idcirco testamentum vtrũque intrinsecus recondatur, vt scripturarum arcana, nullus attrectare audeat prophanus, ne dum verba spiritus sancti discutit alieno spiritu, fiat hæreticus atque ita iuxta sententiam legis diuinæ, morte moriatur. De lignis, inquit, oliuarum fecit eos. Ligna oliuarum viri sunt misericordiarum, de qualibus scriptum est. Hi sunt viri misericordiæ, quorum Eccle. 44. iustitiæ obliuionem non acceperunt. Cum semine eorum permanent bona, hæreditas sancta nepotes eorum, & in testamentis stetit semen ipsorum. Tales quippe per viros vtrunque conditum est testamentum, qui quasi ligna oliuarum, id est, vasa misericordiæ fuerunt, eorumq; fides & merita vtriusq; Cherubin materia sunt. (Extendebãt alas suas Cherubin, & tangebat ala vna parietẽ, & ala Cherub secundi tangẽbat parietem alterum. Alæ autem alteræ in media parte templi se inuicẽ contingebant à pariete vsque ad parietem alterum, quicquid erat oraculi obumbrabãt.) Cherubin, quia videlicet quicquid est de verbo Dei, quicquid sciri vel prædicari oportet, de incarnatione, de vera diuinitate & humanitate filij Dei, duobus ita continentur testamentis, vt extra hæc nihil sit quod annunciari debeat aut credi. Totum in his comprehenditur cæleste oraculũ, quòd tam firmiter scire debemus, vt extra hæc audire, nec hominẽ nobis liceat nec angelum. (Texit quoq; Cherubin auro.) Vt videlicet omnis literæ vilitas splen-

ſplendeat ſpiritualis intelligentiæ fulgore diuino. (Et in ingreſſu oraculi fecit oſtialia de lignis oliuarum.) Oſtialia quæ claudantur & aperiantur, ſanctorum ſunt expoſitiones eloquiorum, quæ pro diuerſa capacitate audientium alijs claudēdę, alijs aperiendæ ſunt, quēadmodum dicit: Vobis datum eſt noſſe my-

Luc 8. ſterium regni Dei, cæteris autem in parabolis (Poſtes, inquit, angulorum quinque, & duo oſtia de lignis oliuarum.) Factura hæc pentagoni ſpeciem exprimit, maximè clauſis oſtiolis, vt videlicet illis præcipuè claudi debeant ſecreta cæleſtis oraculi, quorū capacitas quinque ſenſuum facultatem non excedit, adeò, vt ſpiritualium comparatione non tam homines quàm iumenta poſsint æſtimari. (Et ſculpſit in eis picturam Cherubin, & palmarum ſpecies.) In oſtijs & in parietibus cum Cherubin, palmarum quoq; ſpecies pinguntur, quia ſcientiam Dei fideliter ſuſcipientibus, & pro illa certantibus, victoriæ de cælo promittuntur. (Fecit & in introitu tēpli poſtes de lignis oliuarum quadrangulatos, & duo oſtia de lignis abiegnis, altrinſecus, & vtrunq; oſtium duplex erat, & ſeinuicem tenēs aperiebatur.) Itaque quatuor erant oſtia, quoniam vtrunque oſtium duplex erat. Planè in introitu tēpli non manufacti quatuor oſtia ſunt, quia notitiam quatuor euangeliſtarum, narratione incarnationis dominicæ accipimus. Hæc oſtia ſe inuicem tenentia aperiūtur, quia profectò ſumma euangeliſtarum concordia eſt, ſeque inuicem tenent, & in nullo à ſe illos diſcrepare ſentit & credit quiſque pio ſpectat intuitu.

De eo quod ait: Aedificauitq́, eam annis ſeptem, cùm Iudæi dixerint ad dominum, quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, et quale in illo numero myſterium ſit.

CAPVT XIII.

ANno quarto fundata eſt domus domini, in menſe Zio, & in anno vndecimo menſe Bul, ipſe eſt menſis octauus, perfecta eſt domus in omni opere ſuo, & vniuerſis vtenſilibus. Aedificauitq́, eam annis ſeptem.) Menſis Zio, ipſe eſt Aprilis, qui & Iar vocatur. Zio enim interpretatur vultus. Idcirco vultus, quia in dedicatiōe tēpli nubes glorię vultus domini texit templum. Iar autem interpretatur pauor. Ideò pauor, quia timetur, ne ea quæ fruges ac terræ debent, in hoc menſe aeris intemperātia influctuoſa ſint. Aedifi-

Ioan. 2. cauit, inquit, eam annis ſeptem. In Euangelio cùm dixiſſet dominus: Soluite templum hoc & ego in tribus diebus excitabo illud, de tēplo loquens corporis ſui, reſpōderunt Iudæi, Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus reædificabis illud? Rancoris impatientia dixerunt quidā, quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, cùm quod breuius erat dicere, potuiſſent, ſeptem annis ædificauit Salomon, attamen tam ſecundum hiſtoriam quam & ſecundum myſterium, neſcientes vera locuti ſunt. Nam ſicut hiſtorica teſtatur narratio filij captiuitatis de Babylone reuerſi ſub Eſdra, vel Neemia cùm reædificare cœpiſſent, quòd videlicet ædificium tunc ſtabat, cū hæc dicerentur, prohibebantur ædificare ab eis, quæ in circuitu erant aduerſarijs nationibus, atque ita factum eſt, vt cœpta ædificatio quadraginta & ſex annis protelaretur. Porrò & myſtica nobis verba dederunt, vt dicamus de dominici corporis tēplo, quia reuera quadraginta & ſex annis ædificatum eſt, id eſt, vera de carne Adam caro eſt. Hic nempè numerus ſecundum Græca elementa numerus nominis Adam eſt. Adam ſiquidem quatuor literis ſcribitur, quarum prima alpha, α vnum. Secunda delta, δ quatuor. Tertia alpha, α rurſus vnum. Quarta mi, μ quadraginta ſignificat. Hoc ergo verbum de ore impiorum, & ignorantium rapuimus, gratulāter dicentes, quia veraciter hoc ſanctum Dei templū, quadraginta & ſex annis ædificatum eſt, id eſt, de vera carne Adæ, vera caro, verū corpus Chriſti ſumptum eſt. Rurſus quatuor iam dicti nominis elementa quatuor mundi plagas ſignificant, quarum & in Gręcis nominib. prima ſunt. Nam Græcè oriens ἀνατολή, occidēs δύσις, ſeptentrio ἄρκτος, meridies dicitur μεσημβρία. De corpore igitur Adæ, quòd per quatuor mūdi plagas diffuſum eſt, templum dominici corporis ſumptum eſt, quòd Iudaicus liuor dum neſcit, teſtatus eſt.

Quid ſpiritualiter ſignificet domus ſaltus Libani, & quia quot generationes ab Abraham vſque ad Chriſtū totidem, id eſt, quadragintaquinque domus illius colūnæ fuerint, licet euangeliſta tres prætermiſerit.

CAPVT XIIII.

AEdificauit quoque domum ſaltus Libani centum cubitorum longitudinis, & quinquaginta cubitorum latitudinis, & triginta cubitorū altitudinis, & quatuor deambulatoria inter colūnas cedrinas. Ligna quippe cedrina exciderat in columnas, & tabulis cedrinis veſtiuit totam cameram. Quæ quadraginta quinque columnis ſuſtentabatur. Si ciuitas Hieroſolyma ſpiritualiter ſancta eſt eccleſia, & templum illud manufactum, templum corporis dominici ſignificat, quid hæc domus Salomonis, domus ſaltus Libani, niſi domum generationis eiuſdem Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham figurat? Ligna quippe cedrina, ligna imputribilia patres fuerunt, ex quibus ipſe Chriſtus ſecundum carnem, quippe qui propter magnæ fidei meritū, imputribilis memoriæ ſunt. Quid ergo domus huius columnæ XLV. niſi totidem ſignificāt generationes, ab Abraham vſque ad Chriſtum? Nam ſecundum Euangelium non plus quidem quàm quadraginta duæ ſunt, ſed ſecundum fidem hiſtoriæ quadragintaquinq; ſunt. Tres quippe Euangelium certi gratia myſte-

III. REG. VII.

Matth. 1. mysterij prætermisit, dicendo. Ioram autem genuit Oziam, Ioram quippe non genuit Oziam, sed Ochoziam, qui Ochozias genuit Ioas, de quo natus est Amasias, qui genuit Oziam. Videlicet quia Euangelistæ propositū erat tres tesseradecades in diuerso temporū statu ponere, & Ioram generi se miscuerat impijssimæ Iezabelis, idcirco vsque ad tertiam generationem, eius memoria tollitur, ne in sanctæ natiuitatis ordine poneretur. Igitur domus saltus Libani quadraginta quinque columnis sustentatur, quia patrum ex quibus Christus secundum carnem ab Abraham vsque ad Christum generationes quadraginta quinque sunt. Sed quomodo, inquis, sub hoc mysterio dicuntur stare in numero vel ordine columnarum, qui in Euangelio Christi non stant, & de generatione eius ceciderunt? Dicamus ad hæc. Illi quidem ceciderūt sed meliores aliæ columnæ locum illorum acceperunt, scilicet prophetæ quos illi aut occiderunt aut persecuti sunt. Verbi gratia: Cecidit Ochozias, qui & Ahazias, loco eius stet Helisæus propheta, qui in sermone domini, mandauerat Iehu quem & vnxit in regem super Israel, vt deleret domum Achab & Iezabel
1. Reg. 9. quæ occiderat prophetas, cuius de genere, id
2. Par. 34. est, de filia erat Ahazias. Cecidit & Ahaziæ filius Ioas. Locum eius obtineat is, quem ille occidit Zacharias filius Ioiadæ propheta. Cecidit Amasias, loco eius supputetur ille propheta qui cum illum corriperet, adorantem
2. Para. 15 deos Seyr, audiuit hæc. Nunquid consiliarius regis es? Quiesce ne interficiam te. Itaque in domo pacifici regis Christi. Columnæ, vt iam dictum est, quadragintaquinque sunt. Curenim prophetæ memorati in generatione CHRISTI, vbi carnis eius patres meritò cadunt, non admittantur, cùm in Ioseph terminetur, de quo constat, quòd non fuerit pater eius? Denique euangelistæ spirituali & sapienti, magis secundum fidem, quam secundum carnem genealogiam verbi incarnati texere propositum fuit, cuius videlicet generationis vera beatitudo est in eo, quia verbum ipsum quod virgo fidelis, secundum carnem peperit & lactauit, ipsa secundum fidem prius & corde concepit, & ore peperit, iuxta magnam prophetæ admirationem, dicētis: Antequam parturiret peperit, & antequam veniret partus eius, peperit masculum. Quis audi-
Esaia 66. uit vnquam tale, & quis vidit huic simile? Et continuò. Nunquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos? Quæ nam est ista Sion, quæ antequam parturiret, peperit, quæ antequam veniret partus eius, peperit masculum, & deinde simul vna die peperit filiorū suorū gētem, nisi illa beata generatio, quę antequā secundum carnē, secundum Mariæ virginis vterū parturiret Christum, peperit eundem masculum, id est, fortissimum & omnipotentem secundum spiritum, & deinde predicantibus apostolis parturiuit & peperit, quasi in vna die, id est, in breui tempore diffusam per mundum vniuersum multitudinem credentium? Quid enim fuit, post promissionem beati seminis quę facta est ad Abraham? Quid, inquam, fuit Moysi & prophetis sanctam scripturam quæ verbum Dei est, contexere, nisi Christum & corde per spiritum propheticum concipere, & ore parere? An nō & hoc vnus illorum asserit, à timore tuo, in- *Esaia 26.*
quiens, domine concepimus & peperimus spiritum, salutes nō fecimus super terram? Item quid fuit post ascensionem domini, Moysi prophetarumq́; testimonijs repentè gētes ad fidem Christi conuertere, nisi gentem filiorum Sion in vna die parturiri? Igitur rectè & venerabiliter euangelista sanctus sic generationem Christi contexuit, vt & reges impios qui prophetas occiderunt in exemplum matris suæ Iezabelis amoueret, & eandem in viro fideli Ioseph sponso custoditæ virginis terminaret.

Quid mysticè significet porticus in facie maioris porticus, & porticus solij in qua tribunal est, pro diuersō statu temporum ab Abraham vsque ad Noe, et à Noe vsque ad Abel, & ab illo sursum vsque ad primā creationem mundi.

CAPVT XV.

Quadragintaquinque columnas perspeximus, reliqua videamus. (Et porticum columnarum fecit quinquaginta cubitorum longitudinis, & triginta cubitorum latitudinis, & alteram porticum in facie maioris porticus, & columnas & epistylia super columnas fecit. Porticumque solij in qua tribunal est, fecit, & texit lignis cedrinis à pauimento vsque ad summitatem, & cætera.) Porticus columnarum ante domum, quæ columnis subnixa est, tempus illud fuit, supra Abraham vsque ad Noe, ab Abraham, inquam, ad quem primum repromissio facta est. Altera porticus in facie maioris porticus, superioris fuit temporis status, videlicet, à Noe vsque ad Abel, siue ad Adam, qui primus creatus est. Porrò porticus solij, in qua tribunal est, illud est initium timoris domini, initium sanctarum scripturarum, quod timendum est, in quo Deus lucem à tenebris, id est, humiles angelos à superbientibus angelis insociabili separatione discreuit, & eum quem in paradyso posuerat protoplastum propter præuaricationem eiecit. Illic terribile solium. Illic tremendum tribunal est. Ait ergo: Porticum quoque solij in qua tribunal est, fecit, & texit lignis cedrinis, à pauimento vsq; ad summitatem. Et domuncula, in qua sedebatur ad iudicandum, erat in medio porticus simili opere. Et Lucas quidem generationis dominicæ narrator facundissimus ac vitulus disertus, ab ipso templo domini, quod est in Hierusalem, ab ipso dominico homine, qui natus est in ea, quiq; fundauit eam altissimus, vsq; ad hanc supremam porticum, vsque

vsque ad hanc domunculam, in qua solium prædictum vel tribunal est, nos perduxit, sic incipiendo. Et ipse Iesus erat incipiens quasi
Luc. 3. annorum triginta, vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli, & sic finiendo, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei. Statum quippe omni habenti aures audiendi illud in animo proponitur solium vel tribunal Dei, quo Adam iusta sententia, iudicium incidit suæ præuaricationis & in hoc exilium missus est, duplici oppressus morte, animæ & corporis. Matthæus autem domum illam, domum regiam quadraginta quinque columnarum excessit, quia supra Abraham ad quem primum repromissio facta est seminis, in quo benedicentur omnes gentes, non process it. Nunc quid ab ipsa domo porticus differat, breuiter dicẽdum est: Generationum series ab Abraham vsque ad Christum, domus Salomonis, domus pacifici, & sapientissimi regis idcirco est, quia ex
Gen. 22. quo Abraham audito quod in semine eius benedicerentur omnes gentes credidit, & per hanc fidem iustificatus est, Christus in corde eius, & filiorum eius per eandem fidem habitauit, quemadmodum & de nobis Apostolus
Ephe. 3. dicit: Habitare Christum per fidem in cordibus vestris. At verò Noe, & qui ex illo, vel post illum vsque ad Abraham iusti siue electi fuerunt, nihil tale acceperunt, nihil de eiusmodi promissione audierant, circa rerum aliarum inspectionem probati, & fideles inuẽti sunt, vt idem Noe, qui dicenti sibi Deo, diluuium futurum credidit, & arcam ad præceptum domini fabricauit, non credentibus a-
1. Pet. 3. lijs, quemadmodum & Petrus in epistola dicit: Qui increduli fuerant aliquando, quandò expectabat Dei patientia in diebus Noe, cùm fabricaretur arca. Proinde & diuersum fidei suæ signum accepit, id est, non in carne sua, quemadmodum Abraham, qui beati seminis fidem habuit, & idcirco congruum accepit signum circuncisionis, sed in nubibus dicente
Gene. 9. domino: Ponam arcum meum in nubibus cęli, videlicet quia cataractus cæli vt diluuiũ fieret aperiendas fore credidit. Erat ergo status illius temporis alius, tanto à tempore vel fide Abrahæ differens, quanto à dignitate domus differt anterior porticus. Porrò & qui ante illum omnes electi vel iusti ante diluuium fuerunt, alterius differentiæ fuerunt, in eo scilicet, quòd præter legem naturalem nullum mandatum accepisse leguntur, sed ex creatura cognoscentes creatorem spontanea fide in iussis quoque sacrificijs velut Abel & Enoch Deo complacuerunt. Erat ergo & alius temporis status, vt rectè nunc per porticum quæ erat ante faciem maioris porticus intelligatur. Suprema tandem porticus solij in qua tribunal est, illa est, vt supra iam diximus, quam in vertice sanctæ scripturæ spectamus mundi fabrica, sex diebus explicita. Vndè tanquam de solio vel tribunali, voces imperiosas audimus creatoris & regis dicẽtis: Fiat lux, ipsamque lucem & tenebras diuidentis, dicentis: Fiat firmamentum in medio aquarum, & di- Gene. 1.
uidat aquas ab aquis, &c. dicentis, atq; dicendo facientis cum auctoritate imperiali, vndè & canimus. Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse Psal. 148.
mandauit & creata sunt. Statuit ea in seculũ, & in seculum seculi, præceptum posuit & nõ præteribit. Solij vel tribunalis illius sententiam illam, quocunque enim die comederitis ex eo, morte moriemini, adhuc portaremus vniuersi, nisi amota fuisset per illum quem habemus apud patrem, aduocatum magnum Iesum Christum, qui interpellat pro nobis. 1. Ioan. 2.

Quæ & qualis domus sit, quam filia Pharaonis, id est, ecclesia de gentibus, fecit Salomon Christus.

CAPVT XVI.

Domum quoq; fecit filię Pharaonis, quã vxorem duxerat Salomon tali opere, quali & hanc porticum.) Tandem filiæ quoque Pharaonis, quam vxorem duxerat Salomon, fecit domum, quia videlicet post omnia quę in supradictis mysticè intellecta sunt, ecclesiæ quoque de gentibus, quam sibi sponsam acquisiuit, bonum Christus in cælo & in terra parauit locum. Fecit, inquam, illi domũ tali opere, quali & illam supremam porticũ. Nam verbi gratia, illa quomodo in porticu mysticè ac spiritualib. oculis spectamus, quia spiritus Dei ferebatur super aquas, sic in domo huius filiæ Pharaonis, in sacramentis huius ecclesiæ de gentibus, quæ quondam fuit filia Pharaonis spiritualis, id est, diaboli, eundem spiritum sanctum ferri non dubitamus super aquas baptismi, iamque exinde creasse nouos cælos, & nouam terram, & cætera omnia noua, iuxta quandam similitudinem illorum veterum. Vndè alias plenius nobis erit dicendum. (Omnia, inquit, de lapidibus pretiosis, qui ad normam quandam atque mensuram tam intrinsecus quàm extrinsecus serrati sunt, à fundamẽto vsque ad summitatem parietum, & intrinsecus vsque ad atrium maius. Fundamenta autem de lapidibus pretiosis, lapidibus magnis, decem siue octo cubitorum.) Lapides illi, lapides pretiosi, & fundamenta hæc, illa sunt, quibus vel de quibus Apostolus dicit: Iam non estis hospites & adue- Ephe. 2.
næ, sed estis ciues sanctorũ, & domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum, & prophetarum, & cætera. Et illa quidẽ ædificatio manufacta, sicut & omnis structura manufacta, terrena fundamenta deorsum habens tendebat sursum. Hæc autem ædificatio spiritualis, fundamenta sursum habet quemadmodum Psalmista, Fundamen- Psalm. 86.
ta, inquit, eius in montib. sanctis. Etenim fundamentum fundamentorum eius Christus, nulli dubium, quoniam sit ille lapis altissimus. Ad quem accedentes (ait Petrus) lapidẽ 1. Pet. 2.
viuum, & ipsi tanquam lapides viui superædificamini, nunc tamen eo tenditur, vt super illum debeamus eleuari. Ad normã, ait, quandam, atque mensuram tam intrinsecus, quàm

extrinsecus ferrati erãt. Ac deinceps, Aequalis mensuræ, secti erant. Hoc plane secundum vnam eandemque fidem intelligendum est. Nam fide quidem omnes lapides isti, lapides viui, lapides pretiosi, æquales sunt, & tam intrinsecus quam extrinsecus ferrati sunt, quia tam coram Deo quam coram hominibus idem dicunt, & idem sapiunt, vnde & tanquã ferrati siue secti bene coniungi & sibi cohærere possunt, operatione autem vel potentia plurimum differũt, vnde & Apostolus, Hæc
1.Cor.11. autem inquit, omnia operatur vnus, idemq; spiritus, diuidens singulis prout vult. Et benè ad normam quandam atque mensuram. Vnus enim & solus qui sine vlla mensura omne datum optimum & omne habet donum perfectum, ille est de quo Ioannes Baptista,
Ioan. 3. Non enim, inquit, ad mensuram Deus dat spi
Ioan.13. ritum. Illi omnia pater dedit in manus, nos autem omnes ad mensuram de plenitudine eius accepimus. Similiterq; de cedro, inquit, Tam in atrio maiori, quàm & in atrio domus domini interiori, siue in porticu domus cum lapidibus, vel super lapides ordinantur, & cedri, quia videlicet in ædificatione Dei decet, vt & tanquam lapides simus per patientiam stabiles & firmi, & tanquam cedrus imputribilis, bonis eos qui foris sunt, prouocemus exemplis. Dicamusque cum Apostolo, Chri
2.Cor.2. sti bonus odor sumus Deo in omni loco. Sanè atrium domus hi sunt, qui propter charitatem intus positorum, ad exteriora se extendunt, vt eis excudentibus importuna quæq; sanctum non inquietetur otium illorum, qui religioni, & sanctæ cõtemplationi magis idonei sunt. Vsque ad illud atrium pertingit, opus Salomonis accuratissimum, quia profecto quicquid operatur Christus in eis, qui sibi intus assistunt, illis proficit, qui (vt prædictum est) propter eos fideliter laborando, ad exteriora sese negotia distendunt.

Non debere cuiquam incredibile videri, quòd in constructione templi manufacti mysteria templi nõ manufacti tam perfectè expresserit, cùm Daniel numerum quoque annorum vsq; ad eundem Christum præscire potuerit.

CAPVT XXVII.

Mirum fortasse cuiquã aut etiam incredibile videatur, quòd regem hominẽ in opere suo sic spiritualibus intentum fuisse dicamus, vt ne columnarum quidem numerum absque mysteriorum intuitu collocasse sit existimandus, atque ita generationũ quoque numerum ab Abraham vsq; ad Christũ scire illum potuisse consequatur. Sed nũquid minus vllo prophetarum scisse illum rectè quis arbitretur? Non vtique, cum eidem postulanti sapientiam dixerit dominus: Ecce fe
3.Reg 3. ci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens, & intelligens, intantum, vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te sur
3.Reg.4. recturus sit. Et post pauca itidem scriptura dicit, Et erat sapientior cunctis hominibus, sapientior Ethan, Ezarita, & Eman, & Calcal, & Dardan filijs Maol. Ethan interpretatur durissimus. Ezarita, orientalis. Ethan ipse est Abraham orientalis. Eman quod interpretatur fidelis, est Moyses. Calcal qđ interpretatur gubernãs, est Ioseph. Dardan, interpretatur generatio scientiæ. Maol, interpretatur indulgentia. Generatio scientiæ intelliguntur XII. trib. filij Maol, id est, filij Iacob. Eadem vtique constãtia dicendum est, quia Daniele quoque qui post eum surrexit sapiẽtior erat. Dixerat illi enim Deus (vt iam dictum est) quod nullus ante illum fuerit, vel post resurrecturus esset similis illi. At verò Daniel, numerum quoque annorum quibus exactis venturus esset Christus, scire meruit Daniel. 9. Gabriele dicẽte sic, Scito ergo & animaduerte, ab exitu sermonis, vt iterũ ædificetur Hierusalem vsque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades quadraginta duæ erunt, &c. Num igitur quod minus est, scilicet quota generatione templum illud diuinitatis Christo nascente foret ædificandũ, iste scire potuisse negandus est, cum omnib. hominibus tam præteritis quàm post se futuris sapiẽtior esset? Proinde & si non legimus, Exod. 25. dictum illi fuisse, quod Moysi dictum est, Inspice & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est, nihilominus tamen ipse vidit exemplar, iuxta quod omnia faceret, ita vt ne columnam quidem sine cælestiũ intuitu collocaret, quippe qno sapientior nec ipse fuit Moyses. Hæc idcirco dicta sunt, vt constet, quia diligentius structuram ille in opere suo perspexit, & imitatus est, templi non manufacti, templi dominici corporis, totiusque domus eius spiritualis, quàm vllus ingenio suo possit exponendo consequi, licet & hæc ecclesiasticorum omnium vnanimitas ita sentiat, vt aliud quid suspicari nefarium sit.

Quomodo ex patre Tyrio fuisse dicatur Hiram, qui et plenus sapientia & intelligentia & doctrina fuerit, & perinde mysticas operando causas attendere quiuerit.

CAPVT XXVIII.

Misit quoque rex Salomon, & tulit Hiram de Tyro filium mulieris viduę de tribu Nepthalim, patre Tyrio, artificem ærarium, plenum sapientia & intelligentia & doctrina ad faciendum opus omne ex ære. Qui cum venisset ad regem Salomonem, fecit omne opus eius, & finxit duas columnas æreas.) De hoc in Paralippomenon legitur, Mi si ergo tibi virum prudentem & scientissimum, Hyram patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater Tyrius fuit. 2.Paral.2. Notandum, quod in Malachim Hyram dicitur, in Paralipomenon verò Huram. Hyram enim interpretatur sublimis, Hurã verò De excelsus. Hyram in Malachim dicitur fuisse de Tyro & filiꝰ mulieris viduę de tribu Nepthalim patre Tyrio. Sciendum quod de tribu Nepthalim pater eius fuerit, quo mortuo vxor

tuo vxor eius, quæ hic vidua ſcribitur eundem Hyram in Tyrum miſiſſe,docendi gratia dicatur,& à quo dictus in Tyro fuit,pater eius Tyrius vocatur. Idcircò patre fuiſſe Tyrio dicitur, cùm vtique pater eius de tribu Nepthalim fuerit. Quòd verò in Paralipomenon legitur de Hyram regem dixiſſe, miſi tibi virum prudentiſsimum, & ſcientiſſimum Huram patrem meum,patrem digni tatis gratia eum vocat, ſicut in pleriſque locis legitur. Filium verò mulieris de filiabus Dan eũ vocat, quia mater eius de tribu Dan fuit,de genere Salomith ſororis Ooliab,filij Achiſamech, cuius filius idem Sadomith Aegyptius in eremo lapidatus eſt. Nõ enim eadem Salomith ſponte eidem Aegyptio cõiuncta fuiſſe ſuſpicatur,ſed vim ab eo perpeſſa eſt. Idcircò meritis eius factum fuiſſe dicitur,vt de filiabus eius naſceretur talis, qui operaretur in domo domini. Nam & meritis Bale concubinæ Iacob factum fuiſſe quidã autumant, quod mortua Rachel non ſolùm Ioſeph in loco filij educauit, verumetiam pro fratribus interceſsit eiuſdem, vt immemor eſſet iniuriæ fratrum ſuorum, & pro hac re dominus ei tribuit, vt de vno filio eius idem naſceretur Ooliab ſocius Beſeleel, qui ædificaret domum domini, & alteri eius filio, id eſt, Nepthali naſceretur Huram qui domum domini in Hieruſalẽ ædificaret. Multum illum commendauit ſcriptura dicendo. Plenum ſapientia & intelligentia & doctrina. Quod per hominem aſſequi poterit, hoc vltimum poſuit,id eſt, doctrinam,quæ autẽ ſolius Dei dona ſunt,prima dixit, ſcilicet ſapientiam & intelligentiam. Sapientia quippe,id eſt, bono ingenio non niſi dono Dei plenus eſſe quis poterit,maximè autem intelligentia,quæ propria ſanctorum,& prophetarum eſt facultas, per quam videlicet in arte ſua,diuinas & myſticas ſciebat attendere cauſas. Porrò doctrina ex homine eſt,quæ cum rite procedit,quaſi de inſito ingenio igniculo lucidam magnamque flammam excitare ſolet.

De duabus columnis æreis quas finxit, & quod prima Iachim à dextris, ſecunda dicatur Booz à ſiniſtris, & de linea cubitorũ duodecim, qua vtranq; ambit.

CAPVT XIX.

Finxit, ait, duas columnas æreas, decẽ & octo cubitorum altitudinis, columnam vnam,& linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtranque.) Columnæ iſtæ egregium, & maximum ornamẽtum domus

Cant. 5. domini,quid ſignificent,ipſe auctor illarum nobis innuit in canticis, dicendo in laudibus

Pſal. 24. ſponſi,Crura eius columnæ marmoreæ,quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas. Quænam crura ſunt ſponſi, niſi vniuerſæ viæ domini? Planè viæ domini vniuerſæ nõ niſi duæ ſunt, miſericordia & veritas, ſiue miſericordia & iudicium, ſiue iuſtitia & pax. Quantumcunque varientur nomina,non niſi duo crura,non niſi duo domini ſunt itinera. Columnis iſtis tota penè domus incumbit, totum ſanctæ ſcripturæ ædificium innixum eſt. Nam quicquid legimus, quicquid audimus de vniuerſis vijs domini,aut miſericor Iacob. 4. dia eſt,aut veritas. Igitur ſapiens architectus duas tantum in opere ſuo ponit columnas admirabiles atque ſpectaculo dignas, ſi habes vnde videas quas ille non ignorabat vias domini, quarum altera veritas ſiue iudicium eſt, quod ſuperbis reſiſtit, altera miſericordia quæ humiles ſuſtentat, atque confirmat, ſpiritu gratiæ, ſpiritu fortitudinis. Quaprópter ne neſcire aut diſsimulare vacet nobis, quærendam & ſpectandam in columnis certi gloriam myſterij, nominibus quoque proprijs illas & ipſe vocauit,& ſcriptura hæc æterna memoriæ nomina ipſa mandare curauit. Ait enim, Cumque ſtatuiſſet columnam dexteram, vocauit eam nomine Iachim.) id eſt, firmitas. (Similiter erexit columnam ſecundam, & vocauit nomen eius Booz.) Notas imo & nobiles ille ſuas columnas eſſe voluit, quas nominibus tantis,tamque claris inſigniuit. Quæ eſt e- Pſal. 66. nim in domo domini firmitas, niſi miſericors gratia,vel gratuita miſericordia, magni regis,magni,inquam, & pacifici regis Chriſti, quam poſtulantes dicimus, Confirma Deus hoc, quod operatus es in nobis? Nempe quicquid operatus eſt in nobis, quicquid confirmat ope ſpiritus ſancti, miſericordiæ eſt, non iudicij, gratiæ eſt, nõ meriti. Et quo in robore columna conſiſtit ſecunda, niſi in iudicio,quo cælum ipſum(quanto magis terra)turbabitur tempeſtate valida? Vnde notandum,quia quæ prior eſt firmitas, & quæ ſecunda in robore dicta eſt, quia videlicet, prior eſt miſericordia quæ humiles bona ſpe firmat. Poſterius iudicium quo cõtra ſuperbos fortiſsimus Deus, robuſtum brachium ſuum præparat.(Decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnam, inquit.) Nu- Gen. 17. merus iſte ab omnibus adorantibus in tem- Lucæ 1. plo domini, fidem ſimul & opera certatim exigit. Decem quippe præcepta ſunt legis, octauo die Chriſtus reſurrexit, octauo, inq̃, die quo & circuncidebatur infans, quæ circũciſio ſignaculum erat iuſtitiæ fidei,quam in Abraham deus amicitia ſua remunerauit. Itẽ numerus iſte altitudinis,ſub ternario ſenarioq; cõtinetur,ter enĩ ſex, vel ſexies tres, decẽ & octo ſunt. Ternarius trinitatis fidẽ. Senarius(quo numero deus opus mũdi explicuit)ſignificat operationẽ. Vt ergo & rectè credamus,& bonũ ad oẽs operemur, ſingulæ columnarũ cõmunib. exurgunt numeris,nam ad vtrunq; tã ſpe miſericordiæ,quã timore trahimur iudicij. (Et linea, inquit, XII. cubitorum ambiebat columnam vtrãque.) Hic iam & illud ſciendum,quia cũ ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuę,quã- Matth. 25. do cõgregabuntur ante eum omnes gentes,

tunc columna hæc quæ dicitur firmitas, columna misericordiæ stabit à dextris,& columna quæ dicitur in robore, columna iudicij, stabit à sinistris. Tunc vtique linea XII. cubitorum ambiet columnam vtranque. Nam ecce circa columnam dextram lineæ medietas, id est, cubiti sex. Esuriui, ait,& dedistis mihi manducare. Sitiui & dedistis mihi bibere. Hospes eram,& collegistis me. Nudus eram, & cooperuistis me. Infirmus, & visitastis me. In carcere eram, & venistis ad me. Ecce autem & circa columnam sinistram cubiti sex. Esuriui, ait,& non dedistis mihi manducare. Sitiui,& non dedistis mihi potum. Hospes eram,& non collegistis me. Nudus,& non co operuistis me. Infirmus & in carcere, non venistis ad me. Igitur linea XII. cubitorum columnam ambit vtranq;, videlicet quia duodenaria remuneratio, bonos & malos distinguens, diuidetur in vtrosque. Et hic quidem intellectus magis spiritualium est. Cæterùm Hebræi animales, à vero templo, de quo loquimur, omninò auersi, carnaliter in his columnis Dauid interpretàtur & Booz, vt per Iachim quod interpretatur præparator, intelligatur Dauid, per aliam verò columnam Booz, propter virtutem castitatis.

Quid capitella columnarum, & cur quinque cubitorum sint,& in porticu quatuor cubitorum fabricata, & quid retiacula vel catenulæ in capitellis, quibus columnæ de oraculo pendere videntur, & quid malogranata catenulis interposita.

CAPVT XX.

Capitella autem quæ erant super capita columnarum quasi opere lilij fabricata erant in porticu quatuor cubitorum. Et rursum alia capitella in summitate columnarum desuper iuxta mensuram columnæ contra retiacula.) Iuxta cœptum mysterium, congeminata capitella columnarum, consummationem significant, tam veritatis quàm misericordiæ domini, in resurrectione mortuorum, in qua tam secundum corpus quam secundum animam, æqua fiet secundum ope-
Matth. 16. ra retributio cunctorum. Et subteriora quidem capitella corporum, superiora verò consummatum designat statum animarum, vnde & paulò antè hæc dictum est. Quinq; cubitorum altitudinis capitellum vnum, & quinque cubitorum altitudinis capitellum alterum. Quinque cubitorum altitudinis capitella, pertinent ad corpora, quorum profectò quinque sensus æternorum siue bonorum siue malorum omnes complebit sempiterna
Esa. 64. 1. Cor. 1. satietas. Nam & qui, vt suprà dictum est, à dextris erunt, ex abundantia misericordiæ, visu, auditu, gustu, odoratu, & tactu in carne iam immortali, atque impassibili, æternalibus satiabuntur bonis, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, & qui à sinistris nihilominus ex abundantia iustitiæ & veritatis, totis eisdem sensibus in carne sua sempiternis implebuntur malis, ita vt vermis eorum non moriatur, & ignis eorum non extinguatur. Nec verò repugnat, quòd hæc quasi opere Esa. 66. lilij fabricata erant, quia videlicet pulchritudini laudis diuinæ, tam iusta & debita damnatio sinistrorum, quàm misericors & gratuita proficiet saluatio dextrorum, psalmista quoque attestante cùm dicit. Misericordiam Psal. 8. & iudicium cantabo tibi domine. Benè igitur capitella hæc quinque cubitorum fuisse referuntur. Quæ autem super hæc erant, neque quinque cubitorum, neq; alterius cuiuslibet mensuræ fuisse leguntur, quia videlicet sensus quidem cunctos nouimus corporis, in quibus caro nostra, secundum operum merita, plenariè remunerabitur, animarum autem quanta sint receptacula, qui numeri, quæ habitudines, in illa remuneratione bonorum siue malorum scire non possumus. Vbi capitella hæc fabricata erant (In porticu, inquit, quatuor cubitorum.) Id est, in præeunte exercitio quatuor virtutum principalium, quas Ethnici quoque nouerunt, proprijsque vocabulis nuncupanr, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, iustitiam. Nam prout quis istis se exercuerit siue malè vt Epicurus, siue benè vt vir ecclesiasticus, ne dicam Stoicus siue Peripateticus, ita in illa distinctione misericordiæ,& iudicij, dexter siue sinister inde spectabitur. (Contra retiacula,) inquit. De istis retiaculis paulò ante hæc plenius loquitur, (Septena, inquit, versuum retiacula in capitello vno, & septena retiacula in capitello altero. Et perfecit columnas, & duos ordines per circuitum ratiaculorum singulorum, vt tegerent capitella, quæ erant super summitatem malogranatorum, &c) Et in Pa 2. Para. 3. ralip. Nec non & quasi catenulas, inquit, in oraculo & superposuit eas capitibus columnarum. Malogranata etiam centum, quæ catenulis interposuit. Itaque per hæc datur intelligi, quia demissæ de altitudine oraculi, catenæ duæ in septenas singulæ catenulas, velut quosdam in ramusculos dispertiebantur, sertis aureis in modum retiaculorum contextis, diuisiones illas cótinuantibus, & ita ma lis aureis innectebantur, columnas istas quasi sustentantes, vt quenquam firmiter starent, de oraculo tamen pendere viderétur. Quid i- 3. Reg. 7. stæ catenulæ de altitudine oraculi porrectæ, nisi altissimas significant rationes iam dicti iudicij atq; misericordiæ, tam altè in cælo radices fixas habentes, tam profundè in verbo incarnato, in Dei sapientia reconditas, vt nequaquam comprehendere, nequaquam sensus humanus queat inuestigare? Nempe hinc est quòd Apostolus cùm de his latius disputaret, subitò admirans, exclamauit. O altitudo Rom. 11. diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius,& inuestigabiles viæ eius. Quis enim comprehendere vel inuestigare queat, vnde veniant hæc tanta misericordiæ vel iudicij Dei retiacula,

quatenus

quatenus & hunc nonnunquam velut inimi-tum ad vitam misericorditer trahat, & illū quasi ad vitam velociter currentem concludat, & quibusdam peccatorum funibus circumstringat? Verbi gratia, de Iudæis per pro- Esa. 6. Matth. 10. phetā dicit. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne for- Marc. 11. tè videat oculis, & auribus suis audiat, & cor Luca 5. de suo intelligat & cōuertatur, & sanem eū. Porrò quòd piscatores suos ad gentes miserit & ad capiendos eos retia sua laxari iusserit, totum mundi huius mare magno & longo experimento persensit. Igitur de catenis sursum fixit, columnæ quasi dependent, quia videlicet rationes veritatis & misericordiæ Dei, de sublimi oraculo sapientiæ Dei venientes contingere vel compræhendere mortalium ingenia non præualent. Sanè malogranata eorum qui iudicantur vel saluantur sunt opera. Dicite iusto, inquit propheta, Esa. 3. quoniam benè, quoniam fructum adinuentionum suarum recipiet. Item væ animæ impiorum, quoniā reddita sunt eis mala.

De mari fusili, in quo Sacerdotes lauaremur, quòd typus fuerit baptismi in quo peccata dimittuntur.

CAPVT XXI.

FEcit quoque mare fusile decem cubitorum, à labio vsque ad labium rotundum in circuitu. Quinque cubitorum altitudo eius, & resticula tringinta cubitorum cingebat illud per cicuitum, & sculptura per labiū circuibat illud, decem cubitis ambiens ma- 2. Para. 4. re, &c.) Mare hoc, lauacrum sacerdotum erat, sicut & in Paralipomenon legitur. Porrò in mari, inquit, sacerdotes lauabantur. Et rectè post expletam templi structurā, miranda maris huius factura subtexitur, in quo sacerdotes lauarētur, quia videlicet post ædificatum vel resuscitatum dominici corporis templum, baptismi sacramentum proponitur, in quo quod perspicuum, notumq; fidei Christianę est lauaremur, nō quia sacer- Apoca. 5. dotes fuimus, sed vt sacerdotes essemus, quēadmodum in Apocalypsi Ioannes cùm dixisset. Quoniam occisus es, & redemisti nos deo in sanguine tuo, continuò subiunxit, & Ezech. 47 fecisti nos deo nostro regnum & sacerdotes. Huius maris aquam & Ezechiel videt egredientem de templo à latere dextro. Sed & hic ad dextrum templi latus hoc mare positum nunc præsens scriptura refert. Nam mare, inquit, posuit ad dextram partem templi, ad orientem contra meridiem. Quo dicto & illud innuitur, quia templum hoc ad orientem respiciebat. Templi quippe ad orientē respicientis dextra pars contra meridiē spectat. Sic & in illa visione prophetica. Et conuerti me, inquit, ad portam domus, & eccè aquæ egrediebantur subter limen domus ad orientem. Facies enim domus respiciebat ad orientem, aquæ autem descendebant in latus templi dextrum, ad meridiem altaris. Et rectè tam hic quàm ille, quod in mysterium baptismus præcurrit ad dextrum templi latus contra meridiem tendit, & domus ad orientem respicit, quia profectò lucis occasum, frigidasque pectorum infidelium regiones, gratia regenerantis per baptismum spiritus sancti non admittit, quales per occidentē, atque septentrionem scriptura notare cōsueuit, sed ad lucis exortum plerunque meridiani fulgoris diem procurrit, id est, ad eos in quibus per fidē exoritur sol iustitiæ Christus, & non occidit ad eos in quibus calet per amorem mentis meridiana lux veritatis, in- Malach. 4. imica diabolo semper frigido sedenti in lateribus aquilonis. Nimirum amplius & perfectius in hoc templo manufacto splenderet tanti gratia sacramenti, si patienti situ soli Hierosolymitani, rex sapiens sic aquas viuētes deducere potuisset, vt quemadmodum in iā dicta visione prophetæ diligenter perscriptum est, egrederentur subter limē domus, descenderent in latus in templi dextrū, redundarent nihilominus à latere dextro. Sic enim plenius hic & illud exprimeretur, quod futurum erat, quòd nunc factum credimus, propter quod & loquimur, quia de subter limen domus, de dextro latere templi dominici, quando illud lancea militis aperuit, aqua cum sanguine cucurrit, & omnia, inquit, idem propheta, ad quæ venerit Ioan. 19. aqua hæc, siue torrens hic, viuent, stabunt, & omnes aquæ, id est, omnes populi sanabuntur. Nunc ad ipsa verba recurramus.

Quàm rectè mare illud labrum appellauerit, & quomodo mare nostrum, id est, baptisma fusile sit, & de mensuris vel, culpturis eius mysticis.

CAPVT XXII.

FEcit, inquit, mare fusile. Quantum quā exiguæ rei vocabulum indidit, quantum enim erat vel quid? Labrum erat decē cubitorum, à labio vsque ad labium rotundum in circuitu. Decem, inquam, cubitorum erat diametrum eius, vnde & consequenter resticula, inquit, triginta cubitorum cingebat, id est, cingere poterat id. Nā hæc est geometricæ disciplinæ speculatio naturalis, vt cuiuslibet circulares amplitudinis diametrū triplicatùm totam fere perficiat eiusdē mensuram circuli. Si igitur solam literalem facturam spectes, non est cur mare illud appellare debuerit sapientissimus rex. Porrò si ad mysterium planè hoc sacramentum baptismi, hoc lauacrum regenerationis, quod de latere templi dominici, de vulnere crucifixi domini profluxit, mare est, mare, inquam, tantę plenitudinis, tantę inundationis, vt mūdū vniuersum impleuerit, quippe ꝙ & illis qui sub terra erant mortui primitus, in remissionē peccatorū inundauerit, & deinde illis qui super terrā erant, sunt, vel erunt, inundauit, & inundare non desinit. Mare ergo est, & fusile, inquit: fusile, inquā, quia pro-

quia profectò grandi charitatis igne conflatus & liquefactus Christus, istam nobis gratiam effudit. Hoc mare decem cubitorum est à labio, vsque ad labium, & circuitus eius triginta cubitorum. Quo nimirum numero, fides subintelligitur, quam necessario quisquis lauandus accedit, confiteatur. Etenim arithmetici, siue abacistę optimè nouerũt in secũdo. i. in deceno limite vnitatẽ X. ternarium XXX. esse. Nos autem hac fide ante omnia op⁹ habemus, quæ catholica est, vt vnitatem in trinitate, & trinitatem in vnitate confiteamur, in qua confessione baptizati sumus in Christo Iesu. Igitur decem cubiti latitudinis in triginta cubitorum circuitu, fides vel confessio est, sine qua nullus aut nihil est baptismus. Vnum quippe Deum in trinitate & trinitatem in vnitate baptizandus, vt iam dictum est, necessario confitetur. Quinque cubitorum altitudo eius, vt videlicet hi quoque accedere vel admitti debeãt, in quibus nulla vis vel ingenij, vel scientiæ sublimitas est nulla, præter quinque sensus corporis est potentia, quales paruulos eadẽ die natos vix ipsis corporis sensibus functos Christiana fides baiulans ad matrem ecclesiam currit & properat, nec eis hoc mare magnum accessibile esse vllatenus dubitat. Et sculptura super labium circuibat illud X. cubitis ambiens mare. Duo ordines sculpturarum hystriatarum erant fusiles. Oportet eum qui in hoc mari lauandus est, confessorem trinitatis duum quoque testamentorũ scripturá suscipere & venerari. Decem ergo cubitis, id est, in anteriori parte maris sculptura erat super labium, vt videlicet tota se vltrò oculis offerret, accedentium ad lauandum, erantque duo ordines sculpturarum hystriatarum, id est, prostantium siue proeminentium ad spectandum videlicet apoti

Iaco. 2. tystorin, quod Græcè videre vel cognoscere dicitur Itaque vt confessioni fidei nõ desint opera, sine quibus fides mortua rectè di

Iaco. 2. citur vel ociosa, duobus quoque ordinibus per decem cubitos protẽsa distinguitur sculptura lectionẽ vtriusq; testamẽti significans, quam suscipiens quisque in Christo renascitur, sic legat, vt sanctorum, quorum fidem confitetur, imitetur & opera.

Quòd XII. boues mare portantes, XII. Apostoli sint, baptizandi regulam à Christo suscipientes, & quid sit, quòd posteriora intrinsecus latitabant.

CAPVT XXIII.

ET stabant super duodecim boues, è quibus tres respiciebant ad aquilonem, & tres ad occidentem, & tres ad meridiem, & tres ad orientem, & mare super eos desuper erat, quorum posteriora intrinsecus latitabant.) Qui sunt isti boues duodecim, super quos mare positum est, nisi duodecim Apostoli, quibus recens in morte Christi consecratum baptismi sacramẽtum traditum est? Passus quippe & mortuus Christus (in qua nimirum morte eius hoc sacramentum con- Galat. 3.

ditum est. Omnes enim, inquit Apostolus, quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus) vbi resurrexit à mortuis, continuò bobus istis hoc mare supposuit. Dixit enim sic, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, in Matth. 28.

nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Mare ergo XII. bobus suppositum est, vt scilicet portarẽt in vniuersas gentes, in quatuor mundi partes trinitatem prædicando, Deum vnum in trinitate testificando. Nam hoc est quòd tres ad aquilonem, tres ad occidentẽ, tres ad meridiẽ, & tres ad orientem respiciebant. Quorũ, inquit, posteriora intrinsecus latitabant. Planè & istorũ boũ, istorũ Christi Apostolorum, posteriora intrinsecus latitare debent, vt videlicet non respiciamus, quid aliquando fuerint, sed quid per Christi gratiam facti sint. Verbi gratia, Matthæus ante vocationem publicanus & thelonearius fuit, nunc post vocationem Apostolus est & euangelista. Hæc facies est, facies ad cõtemplandam Christi gloriam reuelata, illa fuerunt posteriora. Hãc faciem intueamur, vt per eam & nos illuminemur, illa posteriora lateãt, vt non imitemur. Aliter, facies quidem exterius eminent, sed posteriora latent, quia videlicet Apostolorum vel omnium patrum atque pastorum, aperta quidem nos opera cernimus, sed apud districtum iudicẽ, quæ illos posterius maneant in occulta retributione, nescimus.

Quid sit mysticè, quòd in basibus, nec leones sine bobus, nec boues facti sunt sine leonibus, & quid quòd quinque bases ad dextram, quinque ad sinistram, portantes singulos luteres constituuntur.

CAPVT XXIIII.

QVID tandem est, quòd in basibus opere sculptorio non solùm leones, sed leones pariter & boues & Cherubin expressa sunt? Sic enim subditum est. (Et sculpturæ inter iuncturas, & inter coronulas, & plectas leones & boues & Cherubin, & cætera. Quid, inquam, est quòd in basibus, nec leones sine bobus, nec boues sine leonibus fiunt? Quid, inquam, aliud designant bases in templo nisi sacerdotes in Ecclesia? Qui dum sollicitudines regiminis tolerant, quasi more basium superimpositum onus portãt. In basibus igitur Cherubin exprimitur, quia decet nimirum vt sacerdotium pectora, ple- 3. Reg. 3.

nitudine scientiæ sint referta. Per leones autem horror seueritatis, per boues verò patiẽtia mansuetudinis figuratur. Itaque his basibus, nec leones sine bobus, nec boues sine leonibus exprimuntur, quia semper à sacerdotali pectore, in terrore seueritatis custodiri debet virtus mansuetudinis, vt & irá mansuetudo cõdiat, & eandem mansuetudinẽ ne fortè dissoluta sit, zelus districtionis accẽdat.

Sunt

Sunt autem numero decem, singulæ singulos luteres portantes, singulæ quaternis rotis incumbentes. Et cõstituit, inquit, eas scriptura, quinque ad dextram partem templi, & quinq; ad sinistram. Hoc nimirum nobis illud pulchrè designat, quia baptismi quidé sacramentum totum dextrum est, & omnes Apostoli, dextri sunt, & idcircò mare cum XII. bobus suis ad dextram partem templi positum est, sed omnes baptizantes, non o-
Matth. 25. mnes baptizati dextri sunt. Nam & iuxta parabolam Euangilicam decem virginũ, quinque prudentium, & quinque fatuarum, certum est, quia de vniuersitate animarum, quę ad hoc templum veri Salomonis, ad nuptias veri & pacifici regis Christi vocatę sunt, pars ad dextram deputabitur ad sinistram, pars, inquam, cum rege intrabit ad nuptias, pars foris clausa relinquetur ianua. Idcircò nõ eũdẽ bases, non cuncti luteres, quamuis pariter vniuersæ super quaternas sedeant rotas, constituuntur ad dexteram, sed quinque ad sinistram, quia videlicet non vniuersi baptizantes vel omnes baptizati, quãuis quatuor euangelia lectitent aut recipiant, perueniẽt ad gloriam, sed pars eorum assumitur ad vitam, pars quia dilectionem cum fide non habet, relinquitur in pœnam.

Multa esse vasa vtilia in spirituali templo dei, quorũ nos vsu vel officio fungi debeamus, & quid sit mysticè, quòd in argillosa terra, inter Socoth & Sarthan fusa esse referuntur.

CAPVT XXV.

Nobis tandem qui in templo magni regis, neq; colunmnæ neq; bases esse meremur, hoc supplicandum est, vt saltem inter vasa minora, quæ multa sunt suscipiamur. Nam pro diuersitate meritorum, pro diuersitate facultatum bonarum, & vtilium artiũ, alios lebetes, alios scutras, alios amulas, alios hydrias, alios suscinulas, alios cyathos, alios phyalas, &c. Huiusmodi ponit ac disponit sapiens rex, & sic perficitur omne opus in templo domini. Et ne quis desperet, ne quis nimiũ semetipsum despiciat, omnia, inquit, vasa in campestri regione Iordanis fudit rex in argillosa tarra, inter Socoth & Sarthan. Omnia plane vasa nunc aurea & pulchra, nunc vasa gratiæ, nunc vasa honoris & gloriæ, quorũ incõsideratione miramur, & quę iure veneramur, in argillosa terra fudit rex noster, rex Christus, in argillosa, inquam, terra fudit, id est, de eadem massa, de eodem luto sumpsit, de quo & nos plasmati sumus. Dummodo in regione Iordanis, in regione campestri habitemus, id est, fidem vsque ad finem firmam teneamus, in qua baptizati sumus, & velut campus humilis, montuosa superbia careamus, non est difficile magno artifici, formare quenque nostrũ in vas cuiuslibet gloriæ & honoris, eisdem digitis, quibus adhibitis diligenter sanctos omnes formauit, inter Socoth & Sarthan, id est, in peregrinatione & trbulatione. Socoth quippe, tabernacula, quæ vtique peregrinantium, & militantium sunt. Sarthan intepretatur tribulatio eorum. Etenim absque malleo persecutionum, siue scalpello tentationum vasa quælibet templi domini, siue aurea, siue de aurichalco minus pretiosa sunt, ad perfectũ non peruenerunt. Igitur & nos in terris Iordanis positi, quoniam sumus in Christo Iesu baptizati, peregrinantes inter Socoth & Sarthan, quoniam hic manentem ciuitatem nõ habemus, sed futuram inquirimus, & si piè viuere volumus, multis tentationibus tribulamur, quanquam terra argillosa, imò limus aut lutum, sumus plastæ nostri magni artificis manibus, supplices cum fide & spe subijciamur, & si non magna, saltem parua, si non aurea, saltẽ de aurichalco vasa efficiamur, vt in templo eius qualiscunque honoris & gratiæ dono participemur. Hebr. 13.

Quòd dictum est: Et intulit ea quæ sanctificauerat pater suus, &c. reposuit, & quid sit mysticè principes ac duces cũ maioribus natu ad regem Salomonem congregari, oues ac boues absque numero immolari.

CAPVT XXVI.

Quid tandem Salomon, postquam fecit omne opus quod faciebat in domo domini? (Et intulit, inquit, quæ sanctificauerat David pater suus argentum & aurum & vasa, reposuitque in thesauris domus domini.) Nihil verius quam omnia quæ sanctificauerat pater suus, pater deus omne aurum & omne argentũ, & omnia vasa reposita esse in domo domini, in templo non manufacto dominici corporis. Quæ enim erant vel sunt illa, quæ pater iste sanctificauerat? Omnia dicta vel acta patrum vel patriarcharũ, vniuersa præconia prophetarum, omnes omninò sanctarum thesauri scripturarum. Omnes enim scripturæ in illo adimpletæ sunt. Igitur, quia (& quemadmodum Apostolus dicit) in illo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi, verum est, quia Salomon iste rex magnus Dei filius, omnia quæ sanctificauerat David pater suus in templo suo recondidit, & continuò sequitur: (Tunc congregati sunt omnes maiores natu Israel, cum principibus tribuum, & duces familiarum filiorũ Israel, ad regem Salomonẽ in Hierusalẽ, vt deferrent arcam fœderis domini, de ciuitate David, id est, de Sion.) Et subinde. (Rex autem Salomon, & omnis multitudo Israel, quæ conuenerat ad eum, gradiebatur cum illo ante arcam, & immolabant oues & boues absque æstimatione & numero.) Magna festiuitas, magna celebritas. Et hic quidem Salomon rex in dedicatione templi manufacti, oues & boues immolabat cum quanta poterat populi frequẽtia. Coloss. 2. 3. Reg. 8.

Christus

Christus autem dominus & rex omnium in dedicatione templi non manufacti, scilicet corporis sui, viuum & verum sacrificiũ obtulit, non carnes & sanguinem boum & ouium, sed carnem suam & sanguinem proprium. Quã enim putamus templi huius dedicationem, nisi sacrosanctam passionem, & gloriosam eius resurrectionem? Tunc vtiq; carnis & sanguinis sui sacrificium immolauit in magna frequentia cælestiũ, terrestriũ, & infernorum, primùm in sacramēto panis & vini, deinde in propria specie ligno crucis affixus, vbi & sanguinē suum fudit, in redēptionem nostræ salutis. Tunc proculdubio, tunc, inquam, & extunc omnes maiores natu Israel, omnes principes, & omnes duces Israel, imò & omnes gentes ad eum congregatæ sunt. Tali namque exaltatus dedicatione, omnia traxit ad se. Vnde & Apostolus cũ dixisset. Christus factus est ꝓ nobis obediēs vsque ad mortem, mortem autem crucis, cōtiouò subiunxit. Propter quod & deus illũ exaltauit & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu, omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum. Igitur omnis Israel, omnes qui digni erant videre deum vel dirigi cum eo, quòd intelligitur per nomen Israel, omnes omninò, qui præordinati erant ad vitam æternam, velut membra multa ad vnũ caput conuenerunt. Verùm hoc ipso cæcitas contigit in illo carnali Israel. Sequitur ergo. *Philip. 2.*

Cæcitatis Iudaicæ fuisse signum, quòd nebula impleuit domum domini, & quòd non poterant sacerdotes stare & ministrare propter nebulam.

CAPVT XXVII.

Factum est autem cùm exissent sacerdotes de sanctuario, nebula impleuit domũ domini, & nō pterant sacerdotes stare & ministrare propter nebulam. Impleuerat enim gloria domini domũ domini. Tunc ait Salomon: Dominus dixit, vt habitaret in nebula.) Subauditur loquens ad Moysen in monte Sina. Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, vt credat tibi in perpetuum. Clarum est, notum & certum est, quia sacerdotes Iudæorum, pharisæi & pontifices homicidarum, de sanctuario domini exierunt, & eadem luce omnes gentes illuminatæ sunt, eadem, inquam, luce, quasi in nebula vel fumo, per suam inuidiam excæcati sunt. Quo autem ordine, vel quã ob causam excæcati sunt, & hic factis figuratur, & in Esaia pariter dictis & factis hoc modo significatur. Vidi, inquit, dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant, implebant templum, Seraphin stabant super illud, sex alæ vni, & sex alæ alteri, & clamabant alter ad alterum & dicebant. Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius. Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis, & domus impleta est fumo. Ac deinceps. Vade & dices populo huic. Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & noli te cognoscere. Excæca cor populi huius, &c. Nimirum hic dominus, sedens super solium excelsum, ipse est hic Salomon, rex magnus, rex sapiens, verè pacificus, qui inter deum & homines mediator fecit pacem. Hic, inquã, ille est, Euangelista testante, qui cũ hoc prophetæ testimonium posuisset, dicendo, propterea non poterant credere Iudæi, quia dixit Esaias. Excæcauit oculos eorum, &c. cōtinuò subiunxit, hæc dixit Esaias, quando vidit gloriam eius, & locutus est de eo. Igitur quòd hic factis, hoc vt iam dictum est, in Esaia pariter & factis & dictis præsignatur, qnia videlicet vero Salomone, verè pacifico rege Christo, per passionem mortis, gloria & honore coronato, quæ templi, id est, corporis eius, vera fuit dedicatio clamantibus Seraphim, Sāctus, sanctus, sanctus, id est, Apostolis, qui accensi erant ardore sancti spiritus, sanctam trinitatē prædicantibus, & hoc modo omniũ terra impleta gloria eius, qui tantum in Iudæa notus erat prius, impleta est domus domini fumo, & Iudaico populo excæcatum est cor. Quod prædicatur deus homo factus, quòd annũciatur Christus dei filius crucifixus, mortuus & sepultus, fumus illis est, & hæc dei humilitas superbos oculos hominum scandalizat. Et non poterant, inquit, sacerdotes stare & ministrare ꝓpter nebulam. Quoniam sic excæcati sunt, & ab humilitate Christi, tanquã à nebula oculos auerterunt, meritò stare & administrare nō potuerunt, sed exierunt, sed expulsi sunt, sed ablatum est ab eis tam terrenum, quã cæleste sacerdotium, ruente pariter templo & ciuitate super oculos eorum, super cadauera eorum.

Exod. 19. *Esa. 6.* *Ioan. 12.* *Esa. 6.* *Psal. 75.*

Quòd Salomon vtroque genu flexo orans, Domine Deus meus non est similis tui, typus fuerit Iesu Christi, qui in dedicationem templi sui, in illa qua dedicatus est passione corporis sui pro omnibus orauit. *III. REG. VIII.*

CAPVT XXVIII.

Stetit autem Salomon ante altare domini, in conspectu Ecclesiæ Israel, & expandit manus in cælum, & ait: Domine deus Israel non est similis tui deus, &c.) Vtrunque genu, vt infrà scriptum est, in terram fixerat, & manus expanderat in cælum. Nimirum, & verus Salomon rex Christus in dedicatione templi sui, in illa per quam dedicatus est passione sua, passione corporis sui, stetit ante altare domini ante oculos patris, ante arã crucis, & orauit. Imò & validè exclamauit, quemadmodum Apostolus dicit: Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui posset saluum eum facere, cũ clamore valido & lachrymis offerens exauditus est, pro sua reuerentia. Et quidem cùm iam in cruce penderet, clamasse illum clamore valido, non dubium, qui tamen clamor

cordis soli Deo audibilis esset, sed paulò ante
verbis aperuerat, quid clamare deberet, pro-
pter quod in cruce idem pontifex, idemq; ho
stia salutaris ascenderet. Nam subleuatis ocu- Ioan. 17.
lis in cælum, dixit: pater sancte, venit hora,
clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet
te, &cæt. Et hic quidem cum esset rex, vtrun-
Luca 22. que tamen genu in terram fixerat, quòd apud
Iudæos rarissimum est, nam antiqua rigentes
superbia, genua curuare dedignantur, noster
autem rex, & dominus omnium, positis ge-
nibus, imò procidens in faciem, factusque in
agonia prolixius orauit, & factus est sudor e-
ius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terrā.
Illud de oratione hac Salomonis huius præ-
terire non patimur, quòd inter cætera sic lo-
quitur: (Insuper & alienigena, qui non est de
populo tuo Israel, cùm venerit de terra lon-
ginqua, propter nomen tuum, audietur enim
nomen tuum magnum, & manus tua fortis,
& brachium tuum extentum vbiq;. Cùm ve-
nerit ergo & orauerit in loco hoc, tu exau-
dies in cælo, in firmamento habitaculi tui, &
facies omnia pro quibus inuocauerit te alieni
gena.) Nimirū secundum sensum intimum,
hæc verba domini nostri sunt, in prædicta o-
ratione sua dicentis: Pater sancte serua eos in
nomine tuo quos dedisti mihi. Non pro his
autem rogo tantum, sed & pro his, qui credi-
turi sunt propter verbum eorum in me. No-
uerat quippe, quòd propter passionem ipsius
audiendum esset nomen patris magnum, &
manus eius fortis, & brachium extentum v-
bique, quodque hoc audito nos alienigenæ,
qui non eramus de populo Israel, venturi es-
semus ad eum de terra longinqua & adoratu
ri ad illum, templum sanctum, in confessione
nominis eius. Quippe, qui per ora propheta-
rum, tantis illud præconijs prædixerat, quan-
ta colligere vel explicare nulla lingua, nulla
copiosa oratoris valet facundia. Orationem
eius de longinquo audierat propheta in spiri-
Psalm. 19. tu, cùm diceret: Exaudiat te dominus in die
tribulationis, protegat te nomen Dei Iacob.
Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion
tueatur te. Memor sit omnis sacrificij tui, &
holocaustum tuum pingue fiat. Idemque in
persona eius, circa intentionis eiusdem cardi-
Psalm. 87. nem suspensus, domine Deus salutis meæ, in-
quit. in die clamaui & nocte coram te. Intret
in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem
tuam ad precem meam, &c.

Quòd sicut surrexit Salomon oratione completa, et benedixit ecclesiæ Israel, voce magna, quod ita surrexit Christus à mortuis, & dedit spiritum sanctum, cū totius mundi admiratione magna.

CAPUT XXIX.

Factum est autem, cùm complesset Salo-
mon orans dominum omnem Orationē
& deprecationem hanc, surrexit de conspe-
ctu altaris domini, vtrunque enim genu in
terram fixerat, & manus expanderat ad cœ-
lum. Stetit ergo & benedixit omni ecclesiæ
Israel, voce magna & reliqua.) Verè quod
credimus, credentes autem exultamus lætitia
inenarrabili & glorificata, dominus noster,
rex noster. postquàm orauit, postquàm ora-
tionem & deprecationē suam compleuit cū
sacrificio sui corporis, & sanguinis, postquam
in sepulcro triduo iacuit, surrexit à mortuis,
vtrunque genu in terram fixerat, animā quip
pe sub terram ad inferos, corpus in sepulchro
terræ demiserat, manus clauis confixas, ad cœ
lum expanderat. Surrexit, inquam, & stetit,
surrexit à mortuis, & in cœlum ascendit. Illic
sedet sibi, illic stat nobis à dextris Dei. Video
(inquit Stephanus) cœlos apertos, & filium Act. 7.
hominis stantem à dextris virtutis Dei. Se-
det regnantium dominator, stat pugnātium
adiutor, pœnitentium aduocatus & defensor.
Illic stans benedixit omni ecclesiæ Israel vo-
ce magna. Quis Israelita, quis ecclesiasticus
aut fidelis est, & hæc ignorat? Et eadem quidē
die qua surrexit, benedixit, sed nondum voce
magna. Benedixit, inquam, insufflando & di
cendo: Accipite spiritum sanctum, quorum Ioan. 20.
remiseritis peccata, remittuntur eis, sed clau-
sis foribus, voce summissa. At vbi stetit à de-
xtris virtutis Dei, vbi ascendit in cœlum, &
sedet à dextris Dei, tunc decimo die peracto,
magna voce benedixit. Factus est repente de Act. 2.
cœlo sonus, tanquàm aduenientis spiritus ve
hementis, & repleuit totam domum vbi erāt
sedentes, &cæt. Facta autem hac voce, conue
nit multitudo, & mente cōfusa est, quoniam
audiebat vnusquisq; lingua sua illos loquen-
tes. Vox ista benedicentis magna fuit Illa be-
nedictione, de terra facti sunt cœli, qui enar-
rarent gloriam Dei, illa voce effectum est, vt
in omnem terram sonus eorum exiret. (Igi- Psalm. 18.
tur rex & omnis Israel cū eo immolabant vi
ctimas corā domino, mactauitq; Salomon ho
stias pacificas, quas immolauit domino boum
viginti duo millia, & ouiū centū & viginti mil
lia, & dedicauerūt templū domini rex & filij
Israel.) Multa boū, multa ouiū cedes, verūta
men facilè numeris comprehensa est. Quis au
tem hominum dinumerare possit, quantam
boum, quantam ouium multitudinem rex
noster, post iam dictam benedictionem con- Philip. 4.
tinuò vel deinceps mactauit? Vt taceam de
confessorum milibus, eorum qui assistente
persecutoris gladio spontanea semetipsos suo
rum mortificatione membrorum immola- Rom. 8.
uerunt, vt exhiberēt (iuxta Apostolum) cor-
pora sua, hostiam viuentem, sanctam Deo
placentem rationabile obsequium suū. Quis
dinumerare possit multitudinem eorum, qui
gladio persequentium, tanquam boues aut o-
ues cæsi sunt, propter istum regem suum. Nā
hinc est. quòd eidem regi suo lachrymabili- 1. Cor. 15.
ter dicūt: Quoniam propter te mortificamur
tota die, æstimati sumus vt oues occisionis.
Verè hos & illos Salomon iste mactauit, quia
tā eis qui se mactauerunt, quā & illis qui à per
secutoribus mactati sunt, Christus & spiritus

Coloss. 1. eius causa vel gratia fuit, ita vt dicat quilibet eorum. Non autem ego, sed gratia Dei mecum. Igitur & vsque hodie & templum illud gloriosum cũ Salomone dedicant filij Israel, supplendo videlicet ea, quæ desunt passionũ Christi, in carne sua prædicante iugiter ac dicente per Psalmistam prophetico spiritu. Tol-
Psalm. 15. lite hostias & introite in atria eius. Hæc est illa magna & celebris festiuitas, quam fecit, & perficit hic Salomon in tempore suo, tempore gloriæ, tempore accepto, & omnis verus Israel cum eo.

Quos hic verus Salomon viros nauticos miserit in Ophyr, quòd interpretatur infirmitas, quæ sit illa infirmitas, & quod illud aurum, & quæ regina Saba, quæ interea venit audire sapientiam eius.

CAPVT XXX.

III. REG. IX. CAP. X. Misitque Iram seruos suos nauticos, & gnaros maris cum seruis Salomonis. Qui cum venissent in Ophyr, sumptum inde aurum quadringentorum viginti talentorum, detulerunt ad regem Salomonem. Sed & Regina Saba, audita fama Salomonis, in nomine domini venit tentare eum in ænigmatibus.) Non contentus Salomon eis, quæ thesaurizauerat pater suus, misit in Ophyr, vt sumptum inde aurũ sibi deferretur. Ophyr
Galat. 4. infirmitas interpretatur. Veraciter autem in infirmitate aurum erat plurimum, quando circa infirma & egena elementa detinebantur preciosa ingenia philosophorum, & vanis in rebus occupabantur acumina rhetorũ, & dialecticorum. Sed hæc quoque rex sapiẽs Christus thesaurizauit, non contentus prophetis vel piscatoribus suis Apostolis. Misit enim viros nauticos & gnaros maris, de qui-
Psalm. 106 bus scriptum est in Psalmo: Qui descendunt mare in nauibus facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera domini, & mirabilia eius in profundo. Misit inquam Apostolos suos, verbi gratia: Paulum Athenas & cœpit eos, & adduxit eos, & ecce præclara talium ingenia proficiunt verbo Dei, sanctas explanando scripturas, & pro fide certando seruiunt magno regi. Aurum igitur de Ophyr sumptum est Hoc modo actum est. vt veniret ad regem illum, regina Saba, id est diues & insignis de gentib. ecclesia, non quia prius regina erat, quippe quæ dæmonum potius erat ancilla, sed quia veniendo ad Christum regina facta est, credendo in Christum regio diademate coronata est, ornata bonorum operum vestibus deauratis, cunctarumq; virtutum lapidibus pretiosis, quemadmodum de illa in psalmo Spiritus Sanctus dicit:
Psalm. 44 Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate. &c. Venit hæc regina in Hierusalem, cum multo comitatu, id est, non iam cum vna gente tantum, scilicet, Iudæorum, sicut prius synagoga solos habebat Hebræos, sed totius mundi gentib. diuersisq; nationibus. Venit ergo exhibens munera digna Christo, aurũ & gemmas preciosas, & hoc camelis portantibus, id est, ex Gentili populo venientibus, qui prius fuerant fœditate vitiorum distorti, & malorum onere curui ac prauitate deformes. Cùm istis inquam muneribus regina hæc ingreditur ad pacificum regẽ Christum, exhibens se cum fidei aurum, puritatis incensa pretiosa, splendoresq; gemmarũ, morum scilicet insignia & ornamẽta virtutũ. (Et locuta est vniuersa, quæ habebat in corde suo.) Id est, aperuit ei cor suum, manifestauit ei occulta conscientiæ suę, in confessione & pœnitudine pręcedentiũ delictorũ. Iamq; hæc & reliqua quę sequũtur, ex multis sanctorũ tractatib. nota sunt. Ad cętera ꝓficiscamur.

Memorabilium operum, quæ fecit Salomon, vltimũ scilicet thronum de ebore grandem auro fuluo nimis vestitum, iudiciariã præfigurasse mundissimi hominis maiestatem Christi.

CAPVT XXXI.

Fecit quoque rex Salomon ducenta scuta de auro puro, & trecentas peltas ex auro probato. Fecit etiam thronum de ebore grandem, & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus, & summitas throni rotunda erat in parte posteriori. Et duę manus hinc & inde sedile tenentes, & duo leones stabant iuxta manus singulas, & duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atq; inde.) Hoc memorabilium Salomonis operum vltimũ, ne paruum esse aut à mysterio vacare suspicemur, vehementi atque ammiratiua, scripturæ præsentis cõmendatione prohibemur, dum
Cant. 4. continuo sequitur: (Nõ est factum tale opus in vniuersis regnis.) Nam tot scuta, totq; peltæ idem significant, quod armatura illa fortium, de qua idem in Canticis Canticorum: Sicut, inquit, turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est, cum propugnaculis. Mille Clypei pendent ex ea omnis armatura fortium. Hoc ergo memorandorum eius operum nouissimum, quid significet, dignè quęrimus, & quærentes ad vltima magni regis Christi, opera prospicimus. Quid nam est iste thronus tam grandis, tam mirabilis, nisi altitudo maiestatis in illo die nouissimo magni & tremendi iudicij? Mirando ordine in illo rege sapientia dei significatiua opera disposuit, vt hoc opus quo perfecto nihil vltra memorabile fecit, signum vel figura esset magni iudicij, post quod nihil vltra operaturus rex noster requiesceret ab operibus suis. Grandis thronus, grande quippe iudicium expectamus, cuius in occursum venientes in nube, virtutes quoque cęlorum mouebuntur. Thronus, inquam, ex ebore, iudicium quippe ex puritate constabit iustitiæ. Alioqui nisi (vt hoc idem Salomon testatur) venter eius esset eburneus, nisi absq; omni calore libidinis conceptus, natus vel cõuersatus esset homo, & Deus Christus. (Elephas quippe, vndè est ebur, animal esse castissimum perhibetur) quo modo vel quo iure hunc mundum esset iudicaturus? Grandis igitur ex ebore thronus auro vestit', iudiciaria mundissimi hominis est maiestas, in qua nimirum

mirum aurea diuinitatis iustitia reuelabitur. Sex ille habebit gradus, sex enim sententijs iudicium perficitur. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mihi potum. Hospes eram, & non collegistis me. Infirmus, & non visitastis me. In carcere & non venistis ad me. Duæ manus hinc atque inde, id est, duo tenores hinc iudicij, atque inde misericordię. Duo leones iuxta manus singulas, id est, vtrobique fortis atq; formidabilis iudicij veritas. Nam & à sinistra omnis iniquus condemnabitur, & à dextra vix iustus saluabitur. Duodecim leonculi super sex gradus stantes, duodecim erunt apostoli, duodecim, id est, vniuersi iudices super condignas vtriusque manus propositi retributiones. Post hoc opus, post hunc thronum Salomonis, id est, pacifici regis Christi, iam in æternum gloria & diuitiæ in domo eius, tanta copia, quantam scriptura præsens significare non sufficit. Attamen conando non nihil proficit. (Non erat, inquit argentum, nec alicuius precij putabatur in diebus Salomonis.) Ac deinceps. (Fecitque vt tanta esset abundantia argenti in Hierusalem, quanta lapidum.) Etenim postquam sederit filius hominis in sede maiestatis suę, & per iudicium eius ierint impij quidem in supplicium sempiternum, iusti autem in vitam æternam, iam non erit argentum, iam nullius precij reputabitur in illis diebus æternitatis, quia sibi prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur, non illic tinniet eiusmodi argentum, quia non mittentur eloquentes ad prædicandum, ad docendum, ad prophetandum. Omnes perfecti erunt, omnia consummata erunt. In omnibus æternaliter abundabit, purissimum charitatis aurum vel argentum.

Matt. 25. | 1. Pet. 14. | Psalm. 111. | Matt. 19. | Cant. 4.

Quod amauit mulieres alienigenas multas, super quibus prohibens dominus, certissimè, inquit, auertent corda vestra, vt sequamini Deos earum.

CAPVT XXXII.

III. REG. XI. Rex autem Salomon adamauit mulieres alienigenas multas. Filiam quoq; Pharaonis, & Moabinidas, & Ammonitidas, & Idumæas, & Sidonias, & Ethæas. Fueruntq; ei vxores quasi reginæ septingentæ, & concubinæ trecentæ.) Super hoc illi exprobrans vir sapiens, cū dixisset: Collegisti, quasi aurichalcum aurum, & vt plūbum cōplesti argētum, continuò subiūxit: Et inclinasti fœmora tua mulieribus. Potestatem habuisti in corpore tuo, & dedisti maculam in gloria tua, & prophanasti semen tuum, inducere iracundiam ad liberos tuos & in cæteris stultitiam tuam, vt faceres regnum bipartitum. At ipse videlicet Salomon dicit in Canticis Canticorum. Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum nō est numerus. Reginæ videlicet sponsi regis Christi animæ sunt quæ iam per dilectionem, concubinæ autem, quæ adhuc illi subijciuntur per timorem, adolescentulæ quæ vix initiatæ per fidem custodia matris ecclesiæ, vel tutela disciplinæ indigent. Num igitur sic stultus fuit, & sic stultitiam sapientiæ permiscuit, vt sciens Christi mulctarumq; animarum, spirituales fore cōplexus, semetipsum in tantis, totq; alienigenarum carnalibus dissiparet complexibus? Nēpe si hoc intuitu taliter egit, & cœleste mysterium vertit in occasionem libidinis, insipientium omnium insipientissimus extitit. Nec enim homo rationalis, hic diuinum quærere dignabitur mysterium, vbi nudum meritò detestabitur opprobrium. Rectè igitur veritas ad impleta est domini, dicentis, super mulierib alienigenis. Nō ingrediemini ad eas neq; de illis ingrediētur ad vestras. Certissimè enim auertent corda vestra, vt sequamini deos earum: nā & ita factū est. Cum esset senex, deprauatū est per mulieres cor eius, vt sequeretur deos alienos. De cuius pœnitentia magnorū pleriq; doctorū diuersa sentiunt, certissimum autem manet sapientibus exemplum, vt nunquam quoad viuant, de statu suo præsumant, cùm tam deterrimè ceciderit hic, quò vel ante vel post nemo sapientior fuit.

Eccles. 47. | Cant. 6. | Exod. 34.

COMMENTARIORVM IN LIBROS
REGVM LIBRI III. FINIS.

PROLOGVS RVPERTI IN LIBRVM PSALMORVM.

Quòd Dauid & Salomonis, cæterorumq́, prophetarum dicta sint testimonia Christi filij Dei, & quòd in eis citius obruantur veritatis aduersarij.

CAPVT I.

SPlendida spectauimus in hac ætate quarta regum gesta, Dauid atque Salomonis, vbiq; gloriam quærẽtes regis Christi, nunc tandem & eorundem & sequentium prophetarũ dicta se offerunt, quæ testimonia sunt eiusdem Christi filij Dei, quasi post solidum terrestris amplitudinis stadium, in quo nobiscum, imò & cõtra nos aduersarij veritatis currere possunt, venimus ad hoc mare profundum, quod antequam perueniatur ad victoriæ palmam trãscurrendum est. Porrò non aliter quàm ligno Christi, nõ aliter quàm nauigio crucis transiri potest. Nam non credentibus Christũ, nõ recipientibus prophetiæ spiritum, propheticæ scripturæ profundum, omninò impermeabile est. Statim vt pedem immiserint, submerguntur abundantia testimoniorum Christi inimici veritatis, velut multis fluctibus obruuntur. V.g. In carne Abrahæ, in meritis patrum, præcipueque in Moyse habere sibi videntur, vndè rectè glorientur, in propheticis autem scriptis incircuncisi conuincuntur. Pater tuus, inquit, Amorręus, mater tua Cethea. *Ezech. 16.* Eisdem ergo pedibus quibus per solidum legis aruum cucurrimus, iam nunc prophetarũ aquas ingredimur, fide socia regente gressus, vt non periclitemur.

Quòd Dauid prophetarum sit primus.

CAPVT II.

SAnè ex eo, quod de regno Dei, de regno Christi & ecclesię sublimiter elocuti sunt, prophetæ dici meruerunt, eorumq; primus vel præcipuus est patriarcha Dauid. Siquidẽ Moyses aut Iosue, siue Samuel, qui ante illũ fuerunt, nihil de regno Dei, nihil de pœnis inferni, nihil de iudicio, quo & iusti saluandi, & impij condemnandi sunt palàm verbis dixerunt, non quòd ista nescirent sed quòd carnales nimium terræ amatores ista non recipe rent. At verò prophetæ de huiusmodi magnificè sunt elocuti, primusq; Dauid. Verbi gratia: Quoniam, inquit, nõ est in morte qui me mor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? *Psalm. 6.* Hic primus regnum Christi verbis intelligibilibus cecinit, verbis quoque personæ eius patientis siue resurgentis vsus est. Prophetarum igitur primus est, licet & ante hunc beatum Iob de resurrectione carnis apertè locutum esse nemo est qui dubitet. Hinc iã res ipsa satis opportunè suggerit, vt quæramus, vt quid sermo domini, spiritus domini de virtutibus locuturus futuri seculi regem sibi, per quem loqueretur elegit, imò cur illum, per quem primum loqui dispofuerat, de animarum salute vel vita æterna regem esse voluit? Nec enim idcirco quia rex erat elegit illum, & loqui voluit per illum, sed quia illum elegerat, & ad hoc officium præparauerat, idcirco regem illum esse voluit. Cur ergo sic egit, cur sic venit verbum domini? Cur de tribunalibus audire primitus voluit? Cur de regali solio primas voces emisit? Nimirũ propter duritiam nostram, propter vanitatem & superbiam nostrã, diligenter aduertamus, causamque ex nobis esse vel fuisse, iam scienter fateamur. Totum mundi huius auditorium Deo obsurduerat, & in audienda vanitate superbiebat, omnis homo viuens vniuersa vanitas erat. Ludo vanitatis intẽta, populosa carnis lasciuia vitæ ęternę seria mortis imminentis negocia scire dedignabatur, audire non poterat. Videmus iam senem ac decrepitum mũdum adhuc ex parte maximè lasciuientem, matura euangelicæ prædicationis fastidire verba, sicque sani sermonis auditu velut sarcina aut massa grauari harenaria. Ridentur nonnunquam publicè prædicatores, nisi caueant, quia & præceptũ est, dicente domino: Nolite margaritas vestras mittere ante porcos. *Matt. 7.* Quanto magis cũ adhuc recens mundus luxu iuuentutis efferretur, personam qualemcunq; verbi Dei prędicantem audire dedignaretur? Ergo peregrinum erat huic mundo verbum domini, non aliter attentos aut beneuolos habiturum diuites seculi, nisi orationem suam inciperet per os regis diuitis, magni, regis manufortis, & victoriosi, qualis erat iste Dauid.

Cur primò per potentem & regiam personam de pœnis inferni & regno Dei potuerit nunciari, & pedibus metricis decantari, & quid mysticè significet forma Psalterij.

CAPVT III.

SEd & hoc parum erat, vt potens persona iam dicto dei verbo auctoritatẽ sua pararet potentia. Dulcedine opus erat, quatenus alienus ab illo animus per sensus corporis necessaria insinuaretur beneuolentia. Procurauit & hoc artifex mirabilis, salutis humanæ auidus spiritus domini, tum quem pręparabat ministrum verbo domini puerum citharœdum esse voluit, vt deinde paulatim proficiẽtem ordinatè Psalmistam faceret, vt negotiũ salutis animarum, mixta dulcedine musica, & canendo prophetaret, & prophetando caneret, vt inquam & verba metricis pedib. currendo, & tinnulæ psalterij chordę persultando, sensim per aures ad animũ peruenirent, & demq; spem & charitatem dei dulciter insererent. Erat aũt instrumentũ eius musicũ, in modum deltę compositũ, interius concauum, deforis pellib. mortuorum animalium coopertum, habens decẽ chordas desuper sonãs, quæ singula

singula nobis aliquid mysticè significant Cócauitas interior, terrenis facultatibus designat nos fore euacuandos, quemadmodum di-
Psalm. 111. cit: Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Mortuorum anima lium exuuiæ, nos ipsos cum vitijs & concupiscentijs debere mortificari. Iuxta illud Apo-
Coloss. 3. stoli. Mortificate membra vestra quæ sunt super terram. Decachordi positio, decalogi legis est obseruatio. Soni desuper emissio cœlestium tantùm est appetitio, solius Dei dilectio,
Philip. 3. vt idem Apostolus: Nostra autem (inquit) cóuersatio in cœlis est. Sonus fidium ipsa est prolatio vocum, discretio digitorum, pluralitas est spiritus sancti donorum, quorum etiam motio quorumlibet iustorum est operatio.

Quomodo Psalterium ipsum ter quinquaginta psalmorum trinodum fidei, spei & charitatis, prædicet iubilæum, primis psalmis L. id maximè continentib. quod de Christo est credendum, secundis maximè id quod sperandum, tertijs ea maximè quibus prouocemur ad amandum Deum.

CAPUT IIII.

Porrò psalterium ipsum ter quinquaginta psalmorum, trimodú, fidei, spei, & charitatis, prædicat ac decantat iubilæum, à quibus virtutibus, vt in prima huius operis parte iam diximus, prius homo excidit, primú charitate, deinde spe, ac postremo fide perdita, si ne quibus nullus filiorum eius salutem recuperat, reciprocato tamé ordine, primum fide, deinde spe, postremo charitate possessa. Hęc auté fides in vno homine, hæc spes in vno eodemq́; hæc charitas erga vnum eundemq́; ho- *Fidei.* minem Christum possidenda est. Et prima *Spes.* quidem pars, id est, L. psalmi, septem periochis recapitulando, quid credere debeamus prædicat. Secunda autem pars itidem quinquaginta psalmorum, septem nihilominus periochis recursando, spem corroborat. Tertia quoque pars, quinquaginta psalmorum, charitatem septies recapitulando benedictionibus & laudibus dilatare concertat. Quod vt euidentius fiat singulorú sensus psalmorum perstringere non pigeat. Primus sic intonat.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBRVM PSALMORVM, COMMENTARIORVM LIBER

vnus: Qui & inter Libros Regum quartus computatur.

Ordo ter quinquaginta psalmorum cum adiunctis titulorum mysticis significationibus.

CAPUT V.

EATVS vir, qui non abijt in consilio impiorum.) Quid nobis hic prædicat, nisi quia Christus sine peccato est, sine peccato inquá (quo credere eiusq́; re fidem oportet habere) quia cóceptus & natus est de virgine Maria? Alioqui nisi id prædicari consentias, non est de quo dictum hoc rectè intelligas, cùm simus omnes ex Adam, in quo (vt Apostolus ait) omnes
Rom. 3. peccauerunt, qui primus in consilio impiorú positus, consentiendo abijt, & à Deo recessit, & opere adimplendo in via peccatorum stetit, & reatum suum defendendo in cathedra pestilentiæ superbus ac malè suffultus sedit. In illo omnes abierunt, omnes malè steterút, & sederunt: omnes enim (vt iam dictum est) Apostolo testante, in illo peccauerunt. Hic ergo primus psalmus fidé incarnationis Christi personat, quòd scilicet in illo, neque abierit, neque steterit, neque sederit, eò quòd de virgine, conceptus & natus sit, vnde & liber est à peccato originali. Cætera psalmi, quæ sequuntur. (Sed in lege domini voluntas eius, & cætera.) actualem eiusdem iustitiam commendant. Itaque credentes in eum tam ab originali, quam ab actualibus peccatis rectè li- *De passione domini.* beramur, vt simus iusti, quorum dominus in- ter nouerit. Nam (iter impiorum peribit.) Id est eorum, qui huic beato viro contradicendo manent increduli. Secundus psalmus consequenter fidem passionis eius pronuntiat. (Quare fremuerunt, inquit, gentes, & populi meditati sunt inania?) Ac deinceps, (Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam ter minos terræ.) Secundum hæc enim ipse in Euangelio dicit. Et ego si exaltatus fuero *Ioan. 12.* à terra, omnia traham ad me. Exaltatus quip- *Hebr. 5.* pe à terra, id est, cruci affixus, postulauit, nam & ipsa passio postulatio fuit, sacrificium pro omni mundo fuit, per obedientiam qua patri seruiuit, dicéti: Postula à me, vnde & auditus pro sua reuerentia, omnia traxit ad se, dante illi patre gentes in hæreditatem, & possessionem terminos terræ. Ná propter hoc, inquit Apostolus, Deus illum exaltauit, & dedit illi *Philip. 2.* nomen, quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium terrestrium & infernorum. Frustra ergo fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, assistendo eum regibus & principib. vide

 licet

licet cum Herode & Pontio Pilato aduersus dominum & aduersus Christum eius, putantes, quòd per hoc possent dirumpere vincula eorum, & proijcere à seipsis iugum ipsorum, videlicet, domini & Christi eius, cùm econtrario per hoc accreuerit regnum eius, quod & visuri sunt, cùm exarserit in breui ira eius, cũ venerit, quod cito futurũ est iudiciũ eius. Tertius Psalmus fidẽ resurrectionis eius prædicat, (Domine, inquit, quid multiplicati sũt qui tribulant me?) Ac deinceps. (Ego dormiui & soporatus sum, & exurrexi, quia dominus suscepit me.) Nam videtur quidẽ idem in hoc agere, quod in præcedenti psalmo, tractat enim de passione & resurrectione, sed non ita est. Hic enim de multiplicatione inimicorum agit, & manifestius de resurrectione. Ego dormiui, inquit, & soporatus sum, scilicet moriendo, & exurrexi de morte triumphando. Et quia post resurrectionem eius inimici, qui tribulauerant eum, qui insurrexerant aduersus eum sine causa, percutiendi erant, ita vt & intus excæcarentur, & foris miserabili excidio vastarentur, subinde. (Exurge, inquit, domine, saluum me fac Deus meus, quoniam tu percussisti omnes aduersantes mihi sine causa, dentes peccatorum contriuisti.) Nec verò de altitudine ascẽsionis tacuit, di endo. (Tu autem domine susceptor meus es, gloria mea & exaltãs caput meum.) Tribus igitur psalmis prioribus, vbi per ordinem incarnationis, passionis, & resurrectionis eius propheticus spiritus testificatus est fidem. Quarto iam psalmo de acceptione Spiritus sancti, apostolica gloriatur ecclesia. dicẽs. (Cùm inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi.) Ac deinceps, (Signatum est, inquit, super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiã in corde meo.) Etenim dilatatio in tribulatione, lu- *Act. 2.* men vultus tui domini & lætitia cordis datũ est paracleti Spiritus Sancti, quo post resurrectionem vel ascensionem eius accepto, qui prius per modicam fidem cor angustum habebant, ita vt relicto domino omnes fugerẽt, iam dilatarentur, & lætarentur in amplitudine cordis, quoniam digni habiti sunt pro nomine eius contumeliam pati, Signatum est super nos lumen vultus tui domine, subauditur, vt intelligerem⁹ scripturas, te sensum nobis aperiente. Simulq; arguit in illis mundum, ille paracletus, ille spiritus veritatis, & dicit. (Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Et scitote, quoniam mirificauit *Ioan. 16.* dominus sanctum suum, &cæt.) post hæc notum est, quia contra ecclesiam cõsurrexit persecutio malorũ, inimicorum Iudæorum, falsorum Christianorum, & maximè hæreticorum. Propter istos inimicos, quinto psalmo dicit sic. (Verba mea aurib. percipe domine, intellige clamorẽ meum.) Ac deinceps. (Quoniam non est in ore eorum veritas, cor eorũ vanum est Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolosè agebant, iudica illos Deus, &c.) Verba hæc, & clamorem hunc dominus auribus percipit atq; intelligit perseuerantis ecclesię vsq; ad illud mane, quo illi altabit, quod est dies iudicij, quando videbit & dicet. (Quoniam nõ Deus volens iniquitatem tu es.) In quo mane vel iudicij die quis gloriabitur castum se habere cor? Sequitur ergo & dicit psalmo sexto. (Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias.) Furor quippe erit domini dicentis impijs & peccatoribus. Discedite à me maledicti in ignem *Matt. 25.* æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Ira autẽ eius post diem furoris permanens, mors est & infernus. Vnde & postmodum. (Quoniã non est, inquit, in morte, qui memor sit tui, in inferno aut quis cõfitebitur tibi?) Proinde & idẽ Psalmus hunc habet titulum, In finẽ psalmus Dauid pro octaua. Et est sensus, iste psalmus attribuẽdus est Dauid id est, pœnitenti ecclesię, tendenti in finẽ. i. in Christum, & orat pro octaua, scilicet, pro æterna requie, quę dicitur octaua, quia post huius vitę decursum, quæ per septẽ dies agitur, futura est. Septimo psalmo ad caput reditur, id est, ad fidei nostræ principium, ad Christi passionẽ, orãtis in eadem passione, per quam nos saluari credimus. (Domine Deus meus, inquit, in te speraui, & cæt.) Intentio namque prophetę est in hoc psalmo, introducere Christum secundum humanã naturam, verbo sibi vnito loquentẽ & orantem, vt liberet illum, ne conformetur mentib. inimicorum, & vt à morte resuscitet eum, & deinde ostendẽtem sub quadã confessione improborum damnationem, & iustorum gloriã ex resurrectione sua prouenturã, & etiam istis malè agentibus qui si pœniterent, possent consequi veniam. Psalmus octauus luce clarior est, quod eiusdẽ resurrectionẽ Christi, & exaltationem ammirando glorificet. (Domine, inquit, dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in vniuersa terra? Quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos.) Ac deinceps. (Quid est homo, quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniã visitas eum? Minuisti eum paulò minus ab angelis gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius.) Patet, ait, profectò hominem esse aliquid dignum interius, licet vile & abiectum plus cæteris animalibus videatur exterius, & istud patet per hoc, quod memor es eius. Et quicquid sit de alijs hominibus, ipse qui nõ erat filius hominum, sed hominis. i. virginis, ipse quiddam maximum. Et hoc inde constat quoniã visitas eum. Et exponit secundũ quid visitat eum, ita: Minuisti eũ paulò minus ab angelis, &c. Spiritus sancti effusionẽ, quæ per exaltationem Christi data est, hoc modo insinuat. (Quoniam videbo cælos opera digitorum tuorum, lunam, & stellas, quæ tu fundasti.) Cæ-

Exod. 8. Lucae 11. sti.) Caeli isti sancti sunt apostoli, quia de terrenis coelestes facti sunt, per spiritum sanctu, qui cùm singulariter dicatur digitus dei, vt illic. Si in digito Dei eijcio daemonia, pluraliter tamen hic dictum est, opera digitorum tuorū quia spiritus idem septiformis est, & diuisiones gratiarum eius multae sunt. Luna vniuersalis ecclesia stellae singulae ecclesiae sunt, quae tu fundasti, inquit, id est, quibus singulis incrementum dedisti, propter hęc nomē tuum, ait, quod prius notum erat in Iudaea tantùm, nunc admirabile est, in vniuersa terra. Et hic psalmus in titulo habet. Pro torcularib. quia videlicet sicut in torculari vinum & acinum, ita in ecclesia boni & mali continētur. Nonus inscribitur sic. In finem pro occultis filij psalmus Dauid. Et est sensus. Iste psalmus attribuendus est Dauid, id est, perfectae ecclesiae, tendenti in finem. id est, in Christum, vt ei sit conformis, pro occultis filij. id est, consideratione occultorum iudiciorū, quae ad filium pertinent, sicut scriptum est, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudiciū dedit filio, cui antonomasticè filius dicitur, si. ut idem testatur. S. filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Intentio prophetę est, in hoc psalmo introducere perfectam ecclesiam, de occultis iudi-
Iere. 5. Ibid. 8. cijs gratias Deo omnibus modis agentem, & per hoc minora membra instruentem. In primo Christi aduentu, quidam eum tantum hominem esse putauerunt, pauci verò. i. electi, deum & hominem intellexerunt, quod Dei occulto iudicio factum est, videlicet vt quibusdam pateret, alios lateret. De secundo aduentu quidam malè sani dubitant, quiq; autem fideles vt certum expectant. Quod similiter iudicio iusto Dei fit. Quo tamen die, vel qua hora futurū sit, oēs aequaliter ignorant. Quare aut quidā saluentur, quidam reprobētur, cùm omnes ex eodem parente proueniāt occulto Dei iudicio fit, quod similiter omnibus ignotum est. Quòd & in praesenti seculo, mali exaltentur, & boni deprimantur, o cul to & iusto DEI iudicio fit. Occulto quidem
Rom. 11. malis, bonis autem non. Praetereà quod filius perditionis circa finem seculi, tantopere supra ecclesiam se extollet, eamque tanta persecutionum acerbitate affliget, occulto Dei iudicio fit. In quibus omnibus gentes, & malè intelligentes errant & Deum blasphemant. Perfecta verò ecclesia non solùm Deum nō blasphemat, sed in omnibus eum totis virib. attentè laudāt, dicens. (Confitebor tibi domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Laetabor & exultabo in te, &c.) Duobus igitur praecedentibus psalmis, continentibus recapitulatam passionis & resurrectionis Christi fidem, quae necessaria est ad aeternam salutem, rectè hic subsequitur, in quo occulta eiusdem filij iudicia confitendo, sancta ecclesia miratur secundum sensum Apostoli dicētis. O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viae eius. Dixit enim haec de caecitate, quae ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, quae videlicet caecitas occulto nimirum iudicio statim contigit, vbi Christus, iuxta precedentem psalmum, gloria & honore coronatus est. Psalmus decimus maximè contra haereticos inuehitur, qui interim callidè simplicitati ecclesiasticae insidiantur. Super quos, quia peccatores sunt, quia ignis concupiscentiae, & sulphur malorum operum pars calicis eorū fuerūnt, & haec eos inebriauerunt, idcirco dominus laqueos pluit, vt per scripturam sacram multipliciter illaquerentur, id est, vt malè intelligant, malè interpretentur, talibus dicit. (In domino confido. Quomodo dicitis animae meae.) Qua audacia dicitis mihi. (Transmigra in montem.) Id est, eminētiam nostrarum sententiarum, sicut passer tendit in altū? Psalmo vndecimo ecclesia, quae Christi aduētum expectabat, illud orabat, quod nunc praesens ecclesia completum sciens, adhuc tamen orat, vt salutis opus quod vniuersaliter fecit in singulis perficiat. Ait enim. (Saluū me fac domine, quoniam defecit sanctus.) Scilicet Adam, innocens & mundus à te creatus, in cuius defectu totum corruit humanum genus. Hoc dicto omnes in Adam peccasse, & ex illo peccatum originale traxisse, confitemur. Sequitur de multitudine peccatorum actualium. (Quoniam diminutae sunt veritates à filijs hominum, vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum, & caeter.) Hic sensum apostolicum subintelligimus. Sicut, inquit, per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationē vitę. De quo videlicet vno subinde psalmus iste loquitur. (Propter miseriā inopū & gemitū pauperum, nunc exurgā dicit dominus, ponā in salutari, fiducialiter agā in eo.) Et quia per ipsum iustificamur, et in vitam regeneramur, (Tu, inquit, domine seruabis nos, & custodies nos à generatione hac, generatione mala, generatione Adae vetusta.) Psalmus duodecimus idipsum obnixiùs Christū rogat, vt & in praesenti ab omni nos crimine immunes custodiat, & post huius vitę defectū in seipso exultare cōcedat per secula, dicēdo ita. (Vsquequo domine obliuisceris me?) Tertiusdecimus psalmus voces nobis subministrat aduersus omnem insipientem, qui dicit in corde suo, siue ille sit Iudaeus siue haereticus, non est Deus, subauditur, hic homo Iesus Christus. Agit enim de perfidia Iudaeorum, quia quem sancti patres eorum, scilicet patriarchę & prophetae, nimio desiderio dari sibi optauerunt, hi praesentialiter in carne videntes, nō solùm dicta & facta eius respuerunt, sed & ipsum morti tradiderunt. Agit etiam de temporali & singulari eorum cōtritione, & futura postmodu ęterna damnatione, necnon de sanctorū gloriosa & ammirabili remuneratione. Psal- Rom. 5.

ne. Psalmo quartodecimo, dicendo. (Domine quis hab.tabit in tabernaculo tuo? &c.) Intendit ipsum caput eos definitè ostēdere, qui sub nomine Iacob, vel Israel gloriam sunt adepturi. Quia ergo in fine prçcedentis psalmi dixerat. Cum auerterit Dominus captiuitatē plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israel, ne quilibet ad hanc beatitudinem solam sibi fidem sufficere inaniter arbitretur, definitè vult ostendere, qui horum nominum significationem tenentes, ad gloriam sint peruēturi, quod interrogatiuè ponit non quòd in hac re dubitationem habeat, sed vt auditores inde certos faciat. Iam à quintodecimo tertia periocha est, id est, recapitulatio fundamenti eius, quod fidei maximè necessarium, quod passionis Christi mysterium est. Inscribitur autem sic, Tituli inscriptio ipsi Dauid. Et sciendum est in hoc psalmo illud idē debere intelligi, licet alijs & amplioribus dicatur verbis, quod in titulo crucis scriptum fuisse perhibetur. (Conserua me, inquit, domine, quoniam speraui in te.) Ac deinceps. (Tu es qui restitues hæreditatem meam mihi.) Id est, tu cui soli inest verum esse, restitues hæreditatē meam in illud verum esse, quod culpa primi parentis perdidit. Et paulò post. (Propter hoc delectatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animā meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.) Planè his verbis in passione de resurrectione & æterna remuneratione agit, quæ omnia vt mereatur assequi, orat Deum patrē in forma serui. Sextodecimo, cui inscriptum est oratio ipsi Dauid, de eodē negocia agit. (Exaudi, inquit, domine iustitiā meam, intende deprecationem meam, &cęt.) Intende enim in hoc psalmo ipsum caput orare Deum patrem pro se & suis, ne deficiant. Agit etiam de persecutione, & de inimicorū temporali, & perpetua damnatione, nec non de futura cum suis gloriosa & plenaria facietate. Dicit enim patri moriens in sua obedientia. (Propter verba labiorum tuorum, ego custodiui vias duras.) Ac deinceps. (inimici mei animam meam circūdederunt, adipem suum concluserunt.) Adipem inquam suum incrassatum cor suum veritati concluserunt. (Os eorum locutum est superbiam.) Vah qui destruis templum Dei. Et non habemus, inquiunt, nisi Cæsarem regem, &c. Et hæc quidem de sui persecutione. De inimicorum verò dānatione. (Exurge (inquit) domine, præueni eum) Scilicet populum Iudaicum, auferendo ab eis locum & gentem. (Et supplanta eum.) Dando in mortem, qui me detinere cupit in mortem. Sed hoc ne differas in longinquum. Et quid? Domine à paucis de terra diuide eos in vita eorum) Quod est dicere. Adhuc viuentes in carne, vt de terra pereant, diuidantur à paucis, separentur à iustis. Sciendū quippe, quòd paulò ante tempus destructionis Hierusalem, quidam Iudei ad fidem conuersi præmoniti sunt à Spiritu Sancto, vt ciuitate excederent, & in regnum Agrippę tendērent, ne perirent cum impijs. De sua tandem, suorumq; facietate gloriosa, sic dicit. (Ego autem cum iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua.) Quod dicit satiabor non ideò dicit quòd quantum in se aliquo indigeat, sed membrorum consideratione, quorum facietas, tunc tandem perfecta erit in gloria, cum tradiderit regnū Deo & patri, sicut Apostolus dicit. Cum Christus apparuerit vita nostra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Septimo decimo agit item de morte sua. (Diligam te, inquit, domine fortitudo mea.) Nec verò de morte solū sed & de resurrectione sua, & quid vtilitatis inde euenerit, & per quos vel quomodo euenerit, & de temporali & æterna retributione iustorū, & de exteriori & interiori damnatione iudæorū, tandemq; de obedientia & saluatione gentium. Habet autem in titulo sic, In finem puero domini Dauid, qui locutus est verba cantici huius in die qua eripuit eum dominus de manu inimicorum eius, & de manu Saul. Dauid ipse est Christus verè manufortis, verè desiderabilis. Ipse est puer domini, obediuit enim Deo patri tanquā puer secūdū formam serui. Huic in finem, id est, in omnimodā tendenti perfectionē attribuenda sunt verba cantici huius. In die autem qua eripuit eum dominus de manu inimicorum eius, & de manu Saul quid est, nisi in consideratione illius diei, qua resurrexit à mortuis, vltra iam non moriturus. Suscitando namque illum, eripuit dominus de potestate inimicorū, videlicet iudæorum & gentiū, & de potestate mortis, quæ per Saul rectè intelligitur. Nam sicut illum contra voluntatē domini, populus petijt regem, ita Adam & Eua contra voluntatem domini appetierunt mortem. Tribus igitur psalmis commendata passione & resurrectione eius, in qua salutis nostrę summa est, in qua fidei fundamentum consistit, quid deinde actum sit continuò subsequens psalmus octauusdecimus edicit, Cęli inquit, enarrant gloriā Dei, & opera manuum eius annunciāt firmamentum.) Nā cæli isti apostoli sunt, qui cùm prius fuissent terreni atque infirmi, post passionē eius accepto Spiritu Sancto tales effecti sunt, vt rectè dicantur cęli, rectè vocētur firmamēta. (Nō sunt, ait, loquelę, neq; sermones quorum nō audiantur voces eorū.) Hoc.n. illa die Spiritus sanctus fecit miraculum, vt in ore eorum, omnia genera nascerētur linguarum. Talium cœlorum enarratio non in vna tantum regione remansit. Sed quid? (In omnē terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrę verba eorum. Et quā Dei gloriā cęli isti enarrauerunt? (In sole, inquit, posuit tabernaculum suum, & ipse tanquā sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio

Matt. 27.
Ioan. 10.
Coloss. 3.
Rom. 8.
Act. 2.

gressio eius, & occursus eius vsq; ad summű eius, nec est qui se abscondat à calore eius. Exinde legem Christi legem fidei scriptam digito Dei non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus collaudans dicit. (Lex domini immaculata conuertens animas, &cæt.) Ex tunc sedenti à dextris Dei, & interpellanti pro nobis, psalmo nonodecimo dicimus cũ propheta, dicimus cum antiquis sanctis, & dicere non cessamus vsq; in finem seculi. (Exaudiat te dominus in die tribulationis.) Et hoc quidem non quia necessarium esse sciamus, sed ex nimio desiderio dicimus. Nam neque nos dubitamus, neque propheta cùm hæc diceret dubitabat, quin exaudiendus esset (quã pro nobis pertulit) in tribulatione. (Memor sit, inquit, omnis sacrificij tui, & holocaustũ tuum pingue fiet.) Ideo dicit omnis sacrificij, quia singulæ passiones eius, singula fuere sacrificia, holocaustum autem ipsa mors. Sacrificium dicebatur in lege illud, quod partim incendebatur, partim sacerdotibus reseruabatur. Holocaustum illud, quod totum cremabatur. Sanè ab hoc psalmo quarta iam periochæ cœpta est. Agitur enim manifestè de summa fidei causa .i. de passione illius, quã & propheta prospiciens, non dubitando, sicut iam dictum est, sed beneuolè optando dicebat. (Domine saluum fac regem.) Et nos credendo dicimus, quia verè dominus saluum fecit regem, videlicet accelerãdo eius resurrectionem. Hoc ipsum continuò XX. confirmat. (Domine, inquit, in virtute tua lætabitur rex.) In virtute, inquam, tua, qua Deus est, victor consistet. Et subinde. (Vitam petijt à te, & tribuisti ei.) Vitam, inquam, id est, resurrectionem, petijt & tribuisti ei longitudinẽ dierum in seculum, & in seculum seculi. Resurgens quippe ex mortuis, iã nõ moritur, mors illi vltra non dominabitur. Peramplius atq; manifestius idipsum, id est, passionem & resurrectionem eius, psalmus XXI. concinit, cuius nobis fenem ipse agnus dei, qui magni libri septem signacula soluit, non vtcunq;, sed viua voce aperuit. Nam continuò spiritum traditurus, exclamauit dicens. (Deus meus, deus meus, quare dereliquisti me?) Habet autem in titulo sic. In finẽ pro assumptione matutina psalmus Dauid. Et est sensus. Iste psalmus attribuendus est Christo vero Dauid tẽdenti in victoriam, quæ finis est cursus obedientiæ eius, pro assumptione matutina, id est pro resurrectione, quæ facta est valde mane, cum adhuc tenebræ essent. Hoc dictũ est, ad similitudinẽ solis. Quia sicut paulatim depulsis tenebris ascendẽdo vires assumit, sic Christus resurgendo, paulatim mentes infidelium illuminauit. Duo nobis sacramenta in eadem passionẽ sua condidit, scilicet lauachrum regenerationis, vbi patefacto latere, sanguinem & aquã profudit, & mysterium corporis ac sanguinis sui, vbi tenens panẽ & vinum, Hoc est corpus meum, Hic est sanguis meus, inquit. Super his cõtinuò perfecta ecclesia psalmo XXII. gratulatur & dicit. (Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit.) Nam quasi quæreres, cuius in loco pascuæ, continuò subiunxit. (Super aquã refectionis educauit me, animam meam conuertit.) Et subinde. (Parasti in cõspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulãt me.) Quæ nam est aqua refectionis, nisi baptismus salutaris? Super hãc aquam baptismatis, quod est fundamentum bonorum operũ. Me (inquit ecclesia) dominus educauit, videlicet lacte prædicationis, & deinde (sic enim rectò ordine legendum est) deinde inquam, in loco pascuæ me collocauit, id est, fecit studere in scripturis. Ibi me regit, scilicet ne prauè intelligam, & nihil mihi deerit, quod intellectui necessarium sit. Quæ autem mensa, quam parasti, inquit, in conspectu meo, aduersus eos qui tribulant me, nisi corpus tuum & sanguis tuus cuius sacramentum sub alijs speciebus proposuisti intellectui meo, ne inimici præualerent in me? Et quia duplex post hæc datum est spiritus sancti donum. (Impinguasti, ait, in oleo caput meum, & calix meus inebrians, quàm præclarus est.) nã primo dato spiritus sancti dono, quasi oleo suauiter delibuti sunt apostoli, insufflante illo ac dicente, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittentur eis, secundo autem quasi fœcundo calice inebriati, fortes facti sunt atque diserti, ita vt diceretur, Musto pleni sunt isti. His sacramentis parata est domino terra illa, & ille orbis, de quo protinus psalmus XXIII. sic incipit. (Domini est terra & plenitudo eius.) Nam terra hæc, & orbis iste, quæ terra quidem ecclesia est, duplici de causa dicitur, tum propter stabilitatẽ, tum propter fœcunditatem, orbis autem dicitur propter perfectionem. Et quia nulli ad habitandum in ęterna ecclesia, sola sufficiunt (quæ supra dicta sunt) sacramenta visibilia, sub interrogatione melius insinuat sic. (Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus & mundo corde.) Psalmus XXIIII. ordine congruo Psalmus Dauid, id est, ecclesiæ pœnitentis oratio est. (Ad te, inquit, domine leuaui animam meam, Deus meus in te confido non erubescam, &c.) Orat quippe dominum, vt in bono eam perseuerare faciat, aliquando Dei gratiam, aliquando suum meritum prætendendo. V.g. (Vniuersæ viæ domini, misericordia & veritas.) Psalmo XXV. orat eadem ecclesia dominũ, vt per eãdẽ misericordiã & veritatẽ domini tandẽ discernatur ab impijs. (Iudica me domine, inquit, quoniã ego in innocẽtia mea ingressus sũ.) Et vt meritò in futuro discernatur ab impijs, discernit se in præsenti, & dicit. (Non sedi cum concilio vanitatis, & cũ iniqua gerentib. non introibo, &c.) Psalmo XXVI. intendit eadem ecclesia perfecta, modum ostendere illius benedictionis, quam

Marginalia: 2.Cor. 3. — Apo. 5. — Matt. 27. — Ioan. 20. — Ioan. 20. — Act. 2.

quam in fine præcedentis psalmi promisit, benedicam te, inquiens, in ecclesijs. (Dominus illuminatio mea, & salus mea. Quē timebo?) A quo visibilium seu inuisibilum hostium trepidabo. (Dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas?) nam hoc dictum exaggeratio criminis est, sicut ibi dicitur, Assatum est, iam versa, & manduca. Ostendit et iam, nihil præter vnum debere peti, suo exēplo. (Vnam petij à domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo domini, & cęt.) Titulus autem eius talis est, Psalmus Dauid, priusquam liniretur. Et est sensus, Ista operatio est attribuenda Dauid, id est, perfectæ ecclesiæ gratias agenti de eo, quod accepit priusquam 1.Reg.16. perueniat ad perfectam vnctionem. Hic mittit nos ad historiam Dauid, adhuc in domo patris sui scilicet in Bethlehem puerulus vnctus, à Samuele eum regem futurum, spiritu sancto sic præsignante. Deinde vnctus est in Hebron, & super tribum Iuda tantum regnauit, mortuo Saule, postea verò tertio vnctus 2.Reg.2. est, quando totius Israelitici populi prouin 2.Reg.5. ciam accepit. Quæ vnctiones nobis mysticū quid insinuant. Sicut enim tertio vnctus est Dauid, sic quique fideles participes debent esse ternę vnctionis. Prius in baptismo, vbi spiritus sancti gratia innouantur. Secundò, quādo per impositionem manuum episcopi, donis eiusdem Spiritus sancti augmentantur. Tertiò, in die iudicij, quando eiusdem spiritualis gratiæ perfectam dulcedinem adipiscētur. Non enim credendū, Dauid hunc psalmū antequā in domo patris liniretur, sed an post illam vnctionem statim, an post secundam fecerit, incertum est. De hinc à psalmo vigesimo septimo iam quinta periochesit, cùm ad caput reditur, ad summā fidei, quam de Christi passione & resurrectione constare credimus & scimus. (Ad te, inquit, domine clamabo Deus meus, ne sileas à me, & cęter.) Voces quippe capitis nostri sunt orantis, pro resurrectione sua, vt non sit similis descendentib. in lacum, simulque interponentis damnationem inimicorum sub concessione, qua dicit. (Da illis secundum opera eorum, & secundū nequitiam adinuentionum ipsorum, &c.) Nā quod ait, (Dominus adiutor meus & protector meus, & in ipso sperauit cor meum, & adiutus sum, & refloruit caro mea.) Certissima post orationem resurrectionis enunciatio est in qua videlicet refloruit caro eius, quæ cùm de radice Iesse floruisset, sub flagellis & opprobrijs defloruisse visa fuerat. Hoc eius clamore audito, propheta repente psalmo subsequenti, id est, vicesimo octauo, conclamat. (Afferte domino filij Dei, afferte domino filios arietum, &c.) Hoc enim dicendo communiter omnes fideles adhortatur, vt imitando illum semetipsos Deo offerant, ammonēs perfectos velut arietes, vt perseuerent & augmententur. alios verò velut filios arietum, vt bene operando ad oblationem eiusdem sacrificij citò promoueātur. Inscribitur autem sic, Psalmus Dauid in consummatione tabernaculi. Mittitq; nos ad historiam, quia sicut 2.Reg.6. Dauid post receptionem arcæ sublatę à Philistæjs, tabernaculum domino ad orandum & sacrificādum instituit, sic quippe fideles, post fidei catholicæ perceptionem semetipsos pręparare debent tabernaculum sanctificationis, in quo Deo offerant sacrificium laudis, videlicet fidem, spem & dilectionem. Et hic quidem prophetæ clamor voces interrumpit, quas præcedente psalmo dare cœperat in persona Christi. Verùm psalmo sequenti, id est, XXIX. ad causam vel sensum eundem recurrit, & peragit sic. (Exaltabo te domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me, & cætera.) Agit enim ipsum caput, de sua operatione, & æterna remuneratione. Hortatur etiam fideles, vt suo exemplo psallentes domino, & confitentes, ad eandem lętitiam peruenire mereantur. Intitulatur autem sic, Psalmus cantici in dedicatione domus Dauid. Hic titulus mittit nos ad historiā. Quia sicut Dauid impēsa & apparatu suo templū domino ędificauit, & postea cū iucūditate & solemnibus verbis, ad laudem domini dedicauit, sic corpus Christi, secundum singularem natiuitatem sine peccato ędificatum, & per resurrectionem in ęterna impassibilitatis & immortalitatis gloria est dedicatum. Dedicatę domus immutati, & iam vltra non morituri hominis desici, voces istę sunt. (Domine DEVS meus clamaui ad te, & sanasti me.) Item. (Domine in voluntate tua pręstitisti decori meo virtutem.) Ac deinceps. (Conscidisti saccum meum, & circundedisti me lętitia, & cętera.) Amplius atque profusius causam eandem subsequens idem tricesimus psalm⁹ exponit. (In te domine speraui non cōfundar in ęternū.) Nam quod hęc Luca 23. illius verba sint, ipse vniuerso orbi auditum & notum fecit, clamando voce magna, Pater in manus tuas commendo spiritum meum. Matt. 27. Ipse igitur est, qui secundū formā serui sperauit in Deum, vt non cōfunderetur in eternū, quemadmodum illum inimici confundere voluerunt, iuxta quorum ęstimationem. (Factus sum, ait, tanquam vas perditum quoniam audiui vituperationem multorum.) Verbi gratia. dicentium, Vah, qui destruis templum DEI, saluum fac temetipsum. Habet autem hic Psalmus in titulo sic. In finem Psalmus Dauid pro extasi. Pro extasi, inquit id est, pro consideratione profundissimi intellectus CHRISTI, de reparatione humani generis, quam per mortem & resurrectionem suam disposuit, qui intellectus omnem intellectum creaturarum excedit. Postquam aūt dixit. (In manus tuas commēdo spiritum meū.) Et sic spiritū tradidit. vnus mili Luca 23. Ioan.19. tum lancea latus eius aperuit, & cōtinuò sanguis eius & aqua effluxerūt, qua videlicet effusiōe, oēs electos ab origine mūdi, à peccatis emun-

emundauit & baptismum nobis in remissionem peccatorum cōdidit. Sequitur ergo psalmus XXXI. eos omnes beatificans, quos ille sanguis & illa aqua per fidem contingit. (Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata.) Psalmi huius titulus hic est. Huic Dauid intellectus. Et est sensus. Eiusmodi qualis est ille, qui in hoc Psalmo loquitur, attribuendus est intellectus, & is intelligens meritò est dicendus. Nimirum talis erat, & tales non esse volebat, cùm ad Romanos scribens diceret Apostolus, ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum præpositum gratiæ Dei, sicut & Dauid dicit, beatitudinem hominis, cui DEVS accepto fert iustitiam sine operibus. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & cæt. Isti sunt iusti, quondam impij, nunc autem per hanc fidem iustificati, quibus hic Psalmus in conclusione dicit. Lætamini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Eundem nihilominus sequens, id est, XXXII. Psalmus dicit. (Exultate iusti in domino, rectos decet collaudatio.) Primi vel principes horum iustorum atque rectorum quos laudatio decet, quorum in ore speciosa laus est, Apostoli fuerunt. De quibus hic Psalmus. (Verbo inquit, domini cœli firmati sunt, & spiritus oris eius omnis virtus eorum.) Verbo, inquam domini, id est per filium Dei per præsentiam filij Dei, firmati sunt isti cœli, & omnis virtus eorum firmata est spiritu oris eius, spiritu eiusdem filij eius, qui bene dicitur os domini, quia per eum Deus pater locutus est, sicut Propheta dicit, Os enim domini locutū est. Isti priores maximè exultauerunt, verè beati, quia remissæ sunt eorum iniquitates, & tecta sunt eorum peccata, & eorum tristitia versa est in gaudium, iuxta promissum dicentis: Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Idcirco firmati sunt, vt per os faceret dominus, quod subiunctum est. (Cōgregans sicut in vtre aquas maris.) Id est, amaricantes populos, in vnitate fidei, & cætera vsque ad finem Psalmi. Sequentis, id est, tricesimi tertij titulus talis est, Psalmus Dauid, cùm immutauit vultum suum corā Abimelech, & dimisit eum, & abijt. Iuxta historiam Dauid mutauit vultū suum similans se arreptitium coram Achis rege Geth, ad quē fugerat, timens inuidiam Saulis. Sed cum hic etiam virtuti eius inuideret, timuit eum Dauid & (vt dictum est) immutauit vultū suum corā eo, & sic dimissus abijt. Sciendum verò est, Achis fuisse proprium nomen regis illius ad quem fugit Dauid, qui etiam Abimelech dicebatur, quod erat commune nomen omnium regum illius terræ, vt Pharao Aegyptiorum, & Cæsar Romanorum, quæ omnia nobis mysticum quid insinuant. Quòd enim

Rom. 4.

Esaiæ 25.

Ioan. 16.

1. Reg. 21. 2

Dauid vultum suum coram Achis immutauit, significat, quia Christus veteris ritum sacrificij in nouum conuertit coram Iudæis. A. his enim interpretatur, quid est hoc, & significat, ignorantiam, per quem Iudæi benè intelliguntur, in quibus tenebræ & ignorantia plurimum vigebāt, apud quos cùm à pharisæis & summis sacerdotibus & scribis accusatus ad mortem quæreretur, in porta ciuitatis manentibus tympanizauit, id est, apostolis in fide iam positis, quæ introitus est cœlestis Hierusalem, sonum dulcem de tympano protulit, doctrinam scilicet carnis suæ mortificandæ. Vel si dixerimus coram Abimelech, significatio manet eadem. Abimelech enim, regnū patris mei interpretatur, per quē similiter denotantur Iudæi, in quibus regnabat Dauid qui secundum carnem pater Christi dicebatur, eò quòd de parentela eius nasci dignatus est. Vndè in Euangelio, cæcū dixisse legimus, Fili Dauid miserere mei. Quòd verò Abimelech, dimisit Dauid, & ipse abijt, significat transitum Christi ad gentes, per Apostolos, cùm eum dimiserunt Iudæi, quando eis nouum sacrificium prædicauit dicens. Nisi manducaueritis carnem meā, & biberitis sanguinem meum, non habetis vitam in vobis. Quod multi audientes, abierunt retrorsum, etiam ex discipulis, dicentes, Durus est hic sermo. Et quis potest eum audire? Igitur iustorum præcedenti Psalmo exultantium, id est Apostolorum nouo sacrificio, noui testamenti carne & sanguine os plenum habentium voces istæ sunt. (Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.) Ac deinceps. (Gustate & videte, quoniā suauis est dominus, beatus vir qui sperat in eo) Gustate, sumite ipsum sacrificium, & tunc videte, tunc intelligite, scilicet in rei reperentia, quoniā suauis est dominus, quoniā cibus delectabilis est dominus, & sperent hoc oēs, quia (beatus vir qui sperat in eo.) Psalmus tricesimus quartus, in hæc verba consequitur. (Iudica domine nocentes me, expugna impugnātes me.) Hæc, & cætera Psalmi caput nostrum Christus de Iudæorum damnatione non orando, sed diuino iudicio concedendo, dicit: Et rectè his Psalmis, qui præmisi sunt, iste ordine succedit. vbi enim domino Iesu glorificato, iustificati per fidem in sanguine eius exultauerunt iusti, traditumq́; sibi gentibus propofuerunt ritum noui sacrificij, continuò Iudæi, Christum nocentes atq; impugnantes, iudicati atque inexpugnati sunt, perdito templo & amissa terra, cuius in iracundia iuxta hunc psalmum loquentes dolos cogitabant, dicendo: Ne fortè veniant Romani & tollant nostrum & locum & gentem. Nimirum & vsq; hodie, in iracundia eiusdē terræ loquentes dolos cogitant, nimio quippe feruntur odio, vt nec nomen Christi audire sustineant, nō ignorantes licet negitēt, quia propter sanguinē eius perdiderunt terrā. Rectè igitur

Matt. 19.

Ioan. 6.

Ioan. 12.

Igitur hic psalmus subsequitur. Iudica, inquiens, domine nocentes me, expugna impugnantes me, apprehende arma & scutum, videlicet Romanorum Titi & Vespasiani imperatorum. Et exurge in adiutorium mihi, vt abducantur in omnes gentes captiui, ne remanente illis lo o, gente, & pul hro templo, maius fiant schandalum Euangelicæ fidei. Nihilominus & hic psalmus tricesimus quintus, rectè subsequitur. Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius.) Videlicet quasi quæreres, cur sic ille populus iudicatus, expugnatus est, ipsa tibi hoc psalmo Iustitia respondet, quia iniustus est, quia dixit, quia præmeditatus est, quia scienter proposuit, vt delinquat in semetipso. Vnde & excusationem non habet de peccato suo quoniam non ignoranter deliquit, sed dolosè egit in conspectu eius, scilicet Dei, cuius ab oculis suis timorem abiecit, hoc modo, vt inueniatur iniquitas eius ad odium, &cęt. Nam erga illos, qui peccata sua confitentur, & pœnitentiam agunt. (Domine, inquit, in cœlo misericordia tua & veritas tua vsque nubes, & reliqua.) Et infelices quidem Iudæos mente & corpore captiuos atque iudicante & expugnante Deo, in omnes gentes dispersos, non est cur Christianus æmuletur, veruntamen multi sunt impij, tam diuites, tamq; potentes, vt eos infirmus aliquis æmulari potuerit. Sequitur ergo psalmus tricesimussextus, dicendo sic: (Noli ęmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem.) Quare? (Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum holera herbarum citò decident.) Inscribitur autem sic, Psalmus ipse Dauid, id est, operatio ista est attribuenda Christo vero Dauid, agenti in hoc Psalmo de instructione fidelium. Nam hæc & cætera Psalmi, dicendo dehortatur eos, ne de malorum prosperitate indignentur, nec eorum iniquitatem imitentur, cum sit transitoria & breuissima, sed potius sperent in domino, quæ recta sunt faciendo, per ea enim & in præsenti protegentur, & in futuro cum Deo coronabuntur. Psalmi tricesimi septimi titulus hic est. Psalmus Dauid, in rememoratione sabbathi. Et est sensus: Ista operatio attribuenda est Dauid, id est Christo, facta propter memoriam æternæ quietis, quæ significatur per sabbathum. Sabbathum enim requies interpretatur. Orat autem caput nostrum in hoc Psalmo, pro his pœnitentibus, qui futuri sunt, siue ante baptismũ, siue post, quadam affectione in persona sua, loquẽs de illis. Ostendit etiam multas causas, quare pro eis orandum sit, tum quia grauiter pec. auerunt & plurimùm inde contristantur, tum quia pro eis passus est, tum etiam quia imitatores eius passionis esse, parati sunt. (Domine (inquit) ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me. Quoniam sagittæ tuæ infixę sunt mihi, &c.) Me & meis ait: Pro eo vt dicat meos & meis. Nam & caput corporis ipse est, membra autem omnes electi. Et hoc quidem Psalmo pro pœnitentibus orat, compatiendo infirmitatibus nostris, & condolendo his, qui ignorant & errant, vtpote tentatus per omnia pro similitudine absque peccato. Sequenti autem, id est, tricesimo octauo, suũ iustis exemplum commendat. (Dixi (inquit) custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam, cùm consisteret peccator aduersum me. Obmutui & humiliatus sum, & silui à bonis. &c.) Hoc exemplum iustis quoque imitandũ est. Nam & iuxta alium prophetam: Cultus iustitiæ silentium. *Esaia 32.* Quòd si à bonis & ædificationum colloquijs interdum propter taciturnitatem debet taceri, quantò magis à malis propter pœnam debet taceri? Veruntamen ne obstinatè nimis, & indiscretè taceamus, cõtinuò subiunxit: (Et dolor meus renouatus est, & cæt.) Sicut (inquit) prius peccabam nimis loquendo, ita modò nimis tacendo. Benè igitur habet in titulo. In finem pro Idithun canticũ Dauid. Idithun transiliens interpretatur. Significat autem titulus hic, canticum Dauid illis cantari, qui ad virtutes transilierunt à vitijs, vsq; ad moderamen linguæ, à temporalibus vsque ad finem illum vltra quem transiliendum non est, vsque ad æternitatem, quæ Deus est, quam qui adeptus fuerit, nihil vlterius quæret. Sexta iam Perioche, id est, Psalmo tricesimo nono, Christus dicit, secũdum formam serui. (Expectans expectaui dominum, & ipse intendit mihi.) Hic enim Propheta ad fidei nostræ Principium, id est, ad passionem eius redit, quod maximè versiculus iste innuit. (Sacrifi ium autem & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatẽ tuam Deus meus volui.) Noluisti (ait) sacrificium & oblationẽ, quæ præcipiebatur in lege offerri, aures autem, id est, intellectum, vt solus intelligerem, cur illa nolles, quid tu velles perfecisti mihi. Tunc dixi, ecce venio.) Ecce incarnatus sum, paratus vt faciam voluntatem tuam. (Sicut in capite libri scriptũ est.) id est, sicut in sapientia tua personaliter mihi vnita dispositum est. Nihilominus Psalmo sequẽti, id est, quadragesimo de eiusdem suæ passionis humilitate dicit. (Beatus qui intelligit super egenum & pauperem in die mala liberabit eum dominus.) Quis enim alius hic dicit. Homo pacis meę, in quo sperabam, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem, tu autem domine miserere mei, & resuscita me, & retribuã eis?) Nẽpe de hoc dubitare ipse non sinit, qui cum dixisset, sub ipso passionis articulo. Ego scio quos elegerim, continuò subiunxit: Sed vt impleatur scriptura. Qui manducat mecum *Ioan. 13.* panem, leuabit contra me calcaneum suum. *1. Cor. 8.* Ipse igitur, qui cum diues esset, egenus & pauper pro nobis factus est, & in fine præcedentis psalmi,

Ioan. 25.

tis psalmi, dixit, ego autem mendicus sum & pauper, dominus sollicitus est mei, & hic in principio sequentis. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, & cætera, ostendés & damnationem miseriamq́; eorum, qui scádalizantur in eo, reputantes eum tantum egenum & pauperem, id est, hominem, & illorũ beatitudinem, qui non scandalizantur in eo, credentes eum esse verum hominem & verũ Deum. Psalmo quadragesimo primo dicunt filij Chore. (Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.) Sic enim habet in titulo. In finem intellectus filijs Chore. Et est sensus: Intellectus designatur his subsequentib. vocibus ascribendus filijs Chore, id est, imitatorib⁹ crucifixi domini nostri Iesu Christi, qui per ipsam imitationem tendunt in finem, id est, in consummatum bonum, vltra quod nihil est appetendum. Chore enim interpretatur caluitiũ, & ponitur pro ipso loco, vbi dominus fuit crucifixus, qui Hebraicè dicitur

Ioan. 19. Golgatha, Latinè autem Caluaria. Veruntamen propter eãdem interpretationem, competentius posuit Chore, quàm nomen ipsius loci, quia & persona fuit, & multos filios habuit. Igitur filij Chore, id est, imitatores crucifixi, egeni & pauperes supradicti, qui super paupertatem humanitatis eius, intelligunt diuitias diuinitatis eius, dicunt omnes, dicunt singuli. Quemadmodum ceruus consumpto serpente summa agilitate, desiderat venire ad fontes aquarum, valdè sitiens, tanto desiderio, tanta festinatione æstuat anima mea hausto veneno diaboli per multas tẽtationes carnis, venire ad te potandum, & tibi comparticipandum, vt sic iuuenescat facta tibi conformis qui es fons aquæ frigidæ & indesinentis. In quo est omnis plenitudo iucũditatis. Hæc dicenti primum fonte baptismi refrigerari conuenit. Dicit enim in sequentibus eiusdem Psalmi. (Propterea memor ero tui de terra Iordanis.) Id est, ex eo, quòd sum terra Iordanis facta per baptismũ irrigua & fertilis, quæ prius eram arida & sterilis. Psalmo quadragesimo secũdo, quælibet fidelis anima dicit: (Iudica me Deus & discerne causam meã de gente non sancta, &c.) Superius locuti sunt martyres, illi qui patiebantur ab extraneis tribulationes, referendo suum desiderium, hęc verò orant generaliter omnes fideles, tam martyres, quàm confessores, qui commixti sunt in area cum paleis, id est, qui patiũtur probra & tribulationes ab illis qui intra ecclesiã sunt falsi Christiani, & cupiunt dissolui & esse cũ Christo, vt in futuro à massa infidelium, cum quibus hic in area Ecclesiæ commixti sunt, discernantur, sicut grana à paleis, & hic cito eripiantur ab illis. Psalmi quadragesimi tertij

Philip. 1. versiculo Apostolus vtitur sic. Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Igitur voces istæ. (Deus auribus nostris audiuimus, patres nostri annunciauerunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, in diebus antiquis.) Voces sunt perfectorum martyrum, vel admirantium, cur non cito faciat Deus in dieb. eorum, sicut fecit in diebus patrum antiquorum. (Manus tua inquiunt, gentes disperdidit, & plantasti eos, afflixisti populos, & expulisti eos.) Hoc nempè morientes desiderabãt martyres, vti eadem manus domini, citò disperderet gentes, id est, impios gentiliter viuentes, & plantaret fideles, ita vt vbique terrarum pacificè fides Christiana floreret. At nunc. (Vendidisti (aiunt) populum tuum sine pretio, & non fuit multitudo in commutationibus eorum.) Quod est dicere: Et tuos occidi permisisti, & ex illis nullum acquisisti. Sanè si quos acquisisti, non tamen digna commutatione est factum, quia non fuit multitudo in commutationibus eorum. Vbi mille interficiebantur, vix duo aut vnus conuertebantur. Sed nunquid sic frustra ingemuerũt? Nunquid vane desiderauerunt? Non vtique. nam exurgente domino, qui videbatur dormire, Gentiles impij cum idolis suis disperditi sunt, & multitudines credentium ex plantatione martyrum, mundum impleuerunt. Benè ergo hic Psalmus hunc habet titulum. In finem filijs Chore, ad intellectum. Et est sensus: Hæc verba proponuntur filijs Chore, tendentibus in finem, id est, imitatoribus crucifixi, tendẽtibus in consummatum bonum. Præponuntur (inquam) ad intellectum, ad hoc vt intelligant, quid significet quòd Deus cum patribus antiquis tam benignè egit, istos autem econtrario permittit tribulari, & esse in omnib. miserijs. Psalmo quadragesimo quarto. Deus pater suauissimè intonat. (Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi.) Hæc iam septima fidei nostræ recapitulatio est, cæteris altior. Nam idem est, quòd Euangelista Ioannes contra perfidiam hæreticorum, qui Christum ex Maria sumpsisse initium dixerunt, reclamans. In principio (inquit) erat verbum, & verbum erat apud Deum & Deus erat verbũ. Ac deinceps: Ioan. 1.
Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius. Idem (inquã) pater loquitur. Eructauit (inquiens) cor meum verbum bonum, id est, protulit secreta essentia mea verbum bonum, ego ex meipso essentialiter genui filium, Deus Deum, bonus bonum, bonum (inquam) sicut ego bonus sum, quia nemo bonus, nisi vnus Deus. De incarnatione huius verbi, de qua & Euangelista. Et verbum (inquit) caro factum est, & habitauit in nobis, subinde magno affectu spiritus propheticus dicit. (Spe. iosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, &c.) Habet autem in titulo hic Psalmus. In finem pro his qui commutabuntur filijs Chore, id est, Marc. 10.

Ggg

re.i.fidelibus crucifixi, ad intellectum canticum pro dilecto. Et est sensus: Hoc câticum arcanum & mysticum proponitur filijs Chore.i.fidel bus crucifixi, quos genuit in passione,ad hoc vt intelligere satagant illa arcana & secreta, quæ continentur in hoc Cantico: Agit etiã pro dilecto.i.de domino Iesu Christo singulariter dilecto. Vndè dicitur: Hic est filius meus dilectus. Ideo vocatur iste tractatus Canticum, quia de nulla re magis est iucundandum. Est enim epithalamium.i. carmen nuptiale, quòd proponitur in nuptijs ad delectãdum, quo pater loquens in Propheta, filium suum commendat secundum humanam & diuinam naturam, sponsam quoque quam ei copulandã præuiderat. (Adstitit regina (inquit) à dextris tuis in vestitu deaurato, circundata varietate.) Ad ipsam aût. (Audi filia & vide, & inclina aurem tuam.) Psalmo sequenti. i. quadragesimo quinto, hi per quos prędicata, vel quib. primis prędicata est illa, quæ præcedenti Psalmo cõtinetur fides, semetipsos ponunt in exemplũ alijs, ne in tribulationib. deficiant, qui licet vera, & vtilia prædicassent, multis tamen contumelijs ignominiose subditi fuerunt. (Deus (inquit) noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus quę inuenerunt nos nimis.) Inscribitur autem sic, in finẽ filijs Chore pro arcanis ait: Videlicet iudicijs, de quibus ait: (Propterea non timebimus dũ turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.) Arcano quippe iudicio factum est, vt ad prædicationẽ Euangelij turbarentur Iudæi, & transferrentur Apostoli de terra illa quondam stabili, in cor maris.i, in medium gentium. Vndè & admirans Apostolus dicit: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, &c. Et illi quidem montes.i. Apostoli primũ conturbati & afflicti sunt turbatis aquis populorũ, sed (Fluminis impetus (inquit) lætificat ciuitatem Dei.) Fluminis, inquam, impetus.i. abundans gratia sancti spiritus, ipsos Apostolos lætificat. Psalmus quadragesimus sextus, recto & pulchro ordine vniuersas continuò gentes alloquitur (Omnes gẽtes plaudite manibus.) Sub auditur, ad quas turbata terra trãslati sumus, ad quas repellentibus nos Iudæis conuersi sumus. (Plaudite, inquit, manibus.) Cum lętitia benè operamini. (Iubilate Deo in voce exultationis.) Quare? (Quoniam dominus excelsus terribilis, rex magnus super omnem terram. Elegit nobis hereditatem suam, speciem Iacob quã dilexit.) Sicut enim Esau qui prior natu erat, à Deo reprobatus est, sic Israeliticus populus qui prius quadam familiaritate, Deo acceptabilis erat, nunc reiectus est, & benedictionem recepistis vos Gentes. Psalmus quadragesimus septimus, pulchrè nihilominus præcedentib. succedit, dicendo sic. (Magnus dñs & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri, in mõte sancto eius) Intendunt nanq; Apostoli hoc Psalmo, laudare dominum no

Mat. 3.

Rom. 1.

strũ & ciuitatẽ eius fundatam vtroq; pariete: Iudeorum scilicet ac gentiũ. Nã hoc est quod dicit: (Montes Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni.) Montes Sion pro quadã dignitate dicuntur Iudæi, latera verò Aquilonis. Gentes collateranæ Aquilonis. i. diaboli; qui à feruore dilectionis frigidus mãsit. Titulus eius talis est. Psalmus cantici filiorum Chore, secunda sabbati.i. iucunditas Apostolorum à tempore dominicæ resurrectionis vsq; in finem seculi. Diciturq; secunda sabbati, iuxta computum Hebręorum, qui oẽs dies computãt à sabbato. Psalmo quadragesimo octauo, iidem filijs Chore, dicit Dauid, dicunt Apostoli, qui sunt vt Dauid manu fortes, Christi fidelibus. (Audite hæc oẽs gentes, aurib. percipite omnes qui habitatis orbem, &c.) Intẽdunt autem in hoc tractatu, omnibus in fide existentibus cuiuslibet conditionis sint, parabolicè ostendere, quib. & propter quid in die iudicij timendum sit, vt his cognitis, & sic per Dei adiutorium deuitatis, tunc temporis valeant esse securi. Amplius autẽ psalmo sequẽti.i. quadragesimo nono, timorem eiusdẽ futuri iudicij, Asaph annuntiare intẽdit. (Deus Deorum (inquit) Dominus locutus est.) Locutus est. (Et vocauit terram.) Scilicet ad fidẽ suam primo aduentu veniens occultus: nam secundo idem Deus manifestè veniet. (Deus noster & non silebit, ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.) Tunc dicet peccatori. (Hæc fecisti & tacui. Existimasti inique, quòd ero tui similis, &c.) Cursibus istis atq; recursibus, pulchrius nihil est, quib. propheticus spiritus, à primo vsq; ad finem.i. vsq; ad secundum aduentum currit & recurrit septies, prudenter auditoris animum per multa fidei documẽta, quasi per amplissima terrarum spatia ducens ac reducens, atq; vtiliter exercens. Vias eius quisquis benè cognouerit, falli vel abduci à fide nõ poterit. Iudæus fidei Christianæ aduersarius, si se obuium immiserit citò capiendus est, citò corruet, vt hoc quoque modo illa in eũ maledictio compleatur, qua dictum est. Tradat te dominus corruentem ante hostes tuos. Per vnam viam egrediaris contra eos, & per septẽ fugas. Quinquagesimus tandem Psalmus, qui peccatorum remissionẽ poscit, rectissimè ponitur, quasi iubileus fidei. Hoc tanq; Psalmo illud poscimus propter quod credimus, propter quod in Christo credentes baptizamur. (Miserere (inquit) mei Deus.) Ac deinceps: (Ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.) In iniquitatibus (inquit) subauditur primorum parentum. Et quod dicit de se, de alijs intelligendũ est. In Adam enim omnes peccauimus. Nam mors in omnes pertransijt, inquit Apostolus. Titulus Psalmi talis est. In finem Psalmus Dauid cum venit ad eũ Nathan Propheta, quando intrauit ad Bethsabee. Nota historia est, quòd Dauid Bethsabee vxorem Vriæ tulit,

Deute. 28.

Rom. 5.

Rom. 7.

tulit,& ipsum interfecit gladio filiorum Ammon. Pro hoc peccato orat, simulq; orando, de vniuersali peccatorū remissione prophetat. (Asperges me (inquiens) domine hyssopo,& mundabor, lauabis me,& super niuem dealbabor.) Hyssopo namq;, quæ herba est humilis,& deponit tumorem pulmonis. Asperges me (ait) id est, mundabis me, in fide humilitatis passionis Christi. Media Psalmorum. i. quinquaginta psalmi, ad illum maximè hominis statum medium respiciunt, de
Rom. 7. quo Apostolus, sub persona infirmorum,& adhuc dubio certamine pugnantium conde lector (ait) legi Dei, secundum interiorē hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantē legi mentis meæ. Renati namq; per fidem Christi præteritorum remissione peccatorum accepta, nōdum securi sumus, quippe qui cum hoste pugnam certamenq; ingredimur. Planè illic spe pariter & metu opus est. Igitur in hoc Psalmorū medio ad spem, quæ ad fidem necessaria est, nos vocari competenter aduertimus, atque idcirco repetitiones non à primo, vt hactenus, sed à secundo Christi fieri aduentu. Primum psalmus quinquagesimus primus, contra Antichristum inuehitur,& dicit: (Quid gloriaris in malitia, qui potēs es iniquitate?) Ac deinceps. (Propterea Deus destruet te in finem,&c.) Illo destructo videbunt iusti & dicent singuli. (Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum,& in seculum seculi. Confitebor tibi in seculum, quia fecisti, & expectabo nomen tuum quoniam bonum est, in cōspectu sanctorum tuorum.) Hæc loquitur Dauid in persona iusti, cōtra Doeth Idumęum qui ministrum egerat Antichristi. Sic e-
1. Reg. 22. nim habet in titulo. In finem intellectus Dauid, cùm venisset Doeth Idumæus,& annūciauit Saul, dicens: Venit Dauid in domum Abimelech. Et est sensus: Intellectus prophetæ est in hoc Psalmo loqui de aduentu Antichristi, qui multorum corda commouens, persequetur & occidet fideles Christi. Sed ideo ad historiam nos mittere voluit, vt quod historicè scriptum est, ostenderet spiritualiter debere intelligi. Psalmi quinquagesimi secundi, titulus hic est. In finem pro Amalech, intellectus Dauid. Nota autem historia est, quod Dauid fugiens Saulem venit ad Achis regē Geth, & sub eo militauit, vxoribus ac filijs collocatis in parua ciuitate
1. Reg. 27. 30. Sicelech. Venerunt q; Amalechitæ,& incenderunt ciuitatem, abstuleruntque vxores & filios Dauid. Quo audito Dauid persecutus est latrunculos illos, & liberauit captiuos. Sicelech, interpretatur conuersio, & significat ecclesiā, in vxoribus sanctas animas, per filios, bona opera, per Dauid intelligimus Christum. Sciendum verò Dauid habuisse eundem intellectum in hoc Psalmo, quē habuit cum prius ipsum composuit, sed ideo repetijt, quia quod historicè ab Amalechitis sibi contigit, spiritualiter in Christo, & in ecclesia futurum intellexit. Nam ipse Amalech insipiens, Iudęus siue hereticus est quicunq; blasphemando Christum, dicit in corde suo, non est Deus. Contra hunc sapientis cuiusq; animam confortat spes, vt dicat. (Cùm conuerterit Deus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob,& lætabitur Israel.) Sicut in iam dicto Dauid facto præfiguratum est. Psalmi quinquagesimi tertij titulus, In finem in carminibus intellectus Dauid cum venissent Ziphei,& dixissent Saul. Nónne Dauid absconditus est apud nos? Hæc quoq; historia 1. Reg. 23.
nota est. Et notandum, quòd illic scriptum est. Quòd cum audiuisset Saul, persecutus est Dauid. Porrò Dauid desperabat se posse euadere à facie Saul, attamen contra spem suam euasit,& ascēdens inde habitauit in locis tutissimis. Titulo tali pręmisso dicit: (Deus in nomine tuo saluum me fac.) Etc. Hoc igitur exemplo, quisquis videt aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suæ, non desperet se posse euadere de manu Saul. i. mortis siue diaboli, de manu Ziphcorum. i. florentium, subauditur vitiorū, sed oret inuocans nomen domini, donec habitet in locis tutissimis gratię Dei, liberatus de corpore mortis. Psalmus quinquagesimus quartus, oratio est capitis nostri agentis de præsenti Iudæorum repulsa, & damnatione ęterna,& de assumptione Gentium,& de securitate fidelium in æternū. Inscribitur autem sic. In finem in carminibus intellectus ipsi Dauid. Et est sensus: Intellectus huius Psalmi, attribuendus vero Dauid Christo, perseueranti in finem vel cōsummationem obedientiæ suę. Et hoc in carminibus, id est, in iucunditate. Accipiat itaque quisque fidelis documenta spei ab exemplo huius dicentis: Et dixi. (Quis dabit mihi pennas sicut columbæ. Et expectabam eum, qui saluū me fecit à pusillanimitate spiritus, & tēpestate) Ac deinceps. (Iacta super dn̄m curā tuā, & ipse te enutriet, non dabit in ęternum fluctuatiōem iusto.) Itemq;. (Viri sanguinum & dolosi, non dimidiabunt dies suos, ego autem sperabo in te dn̄e.) Itidem sequenti Psalmo. i. quinquagesimo quinto dicat exemplo eiusdē capitis sui. (Miserere mei Deus, quoniam conculcauit me homo.) Ac deinceps. (Ab altitudine diei.). i. à potentia, quæ desuper datur impugnantib. me. (Timebo, ego verò in te sperabo. In Deo laudabo sermones meos, in Deo speraui, nō timebo quid faciat mihi caro.) Itē. (In Deo laudabo verbū, in dn̄o laudabo sermonē, in Deo speraui, nō timebo, quid faciat mihi homo.) Psalmi eiusdem titulus hic est In finē pro populo qui à sanctis longè factus est. in tituli inscriptione, ipsi Dauid, cū tenuerunt Allophyli eum in Geth. Pro populo namq; qui à sanctis lōgè. i. valde dissimilis factus est, agit in hoc Psalmo Chri-

1. Reg. 22. mo Christus, in tituli inscriptione, videlicet
1. Ioan. 15. quando dixerunt: Noli scribere rex Iudæorum, sed quia ipse dixit: Rex sum Iudæorũ. Cùm tenuerunt eum in Geth. i. in pressura tribulationũ, facti quidem prius Allophyli, quòd interpretatur alienigenæ, sed postea credentes salui facti sunt. Psalmi quinquagesimisexti, titulo spiritus sanctus dicit: In finé ne corrumpas, ipsi Dauid, in tituli inscriptione cũ fugeret à facie Saul, in spelunca. Inscri-
1. Reg. 22. ptio tituli nostri Dauid, qualis sit, dictũ iam est, & oẽs nouerunt, Iesus Nazarenus rex Iudæorum. O tu ergo quicunque fugis à facie Saul, à facie diaboli, vel mortis, aut cuiusque vitij. Verbi gratia, iuxta Apostolum dicen-
1. Cor. 6. tem: Fugite fornicationé, nec corrũpas hunc titulum, imò ne corrumpas teipsum destruẽdo in te, quòd dicitur rex Iudæorum., Quid enim est, rex Iudæorũ, nisi rex confessorũ? Confitere igitur peccata tua, vt sis regis huius regnũ, & dic secundum eius exemplum, sperans in Iesum Nazarenum. i. saluatorem sanctum regem tuum. (Miserere mei Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. Et in vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas.) Quod est dicere, iuxta Apostolũ, tam diu pugnabo contra legé quæ est in mẽbris meis, donec veniat, quę me liberet de corpore mortis huius, gratia Dei, quæ cum venerit dices: (Misit Deus misericordiam suã, & veritaté suam, & eripuit animam meã de medio catulorum leonũ.) Subauditur quomodo eripuit caput meum, regem meum, de medio filiorum hominũ, quorum dentes arma & sagittæ fuerunt. Ité psalmi LVII. titulus. In finem ne disperdas Dauid in tituli inscriptiõe. Sicut supra dictũ est, ne disperdas in te titulum regis Iudęorũ. Sed quid? (Si verè vtiq; iustitiam loquimini (ait) recta iudicate filij hominum.) Non dicatis, iusti sumus. (Etenim in corde iniquitates operamini, in terra iniustitias manus vestræ concinnant.) Nisi dicatis, peccatores sumus, & iustificari non possumus, nisi per vnum hominem Iesum Christum disperdidistis hũc titulũ, nec attinet ad vos quòd dicitur rex Iudæorum: Ité, si dicatis, peccatores quidẽ sumus, sed fata hoc fecerũt, stellæ hoc fecerunt, nequaq̃ iustitiã loquimini, nequaquã recta iudicatis filij hominũ. Eiusmodi (Peccatores abalienati sunt à vulua, errauerunt ab vtero, locuti sunt falsa.) Videlicet dũ deũ accusãt, seq; defendũt. Idcirco. (Deus cõteret dentes eorũ in ore ipsorum.) Nihilominus iuxta eundẽ sensũ titul⁹ psalmi LVIII. In finem ne corrumpas ipsi Dauid in tituli inscriptione, quando misit Saul ad custodiẽdam domum eius, vt interficerẽt eum. Itaq; quotiescunq; miserit Saul, quotiescunq; miserit diabolus, & obsederit tot satellitibus, quot vitijs corporis vel carnis tuæ domum, vt interficiat te, qui immisit Iudæos, vt interficerent Christum, ne desperando corrũpas titulum sæpe dictum, sed dic secundũ ipsius exemplum. (Eripe me de inimicis meis De⁹ meus, & ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantib. iniquitatem, & de viris sanguinum salua me, quia ecce cœperunt animã meam, & irruerunt in me fortes, &c.) Qui enim caput ipsum, resuscitando eripuit ab illis qui irruerunt in me fortibus, imò freneticis, qui insaniendo fortes sibi videbãtur, cùm essent infirmi, & percutiebant medicũ, ipse & te eripiet à fortitudine vitiorum impugnantium, siue malignorum spirituum, ita vt dicas iuxta hunc psalmum. (Ego autem cãtabo fortitudinem tuam, & exaltabo mane misericordiam tuã, &c.) Psalmo LIX. reditur iterũ ad spei summum. (Deus repulisti nos & destruxisti nos, iratus es, & miseratus es nobis.) Hoc enim dicimus secundũ prospicientes aduentum Christi, qui sumus in immortalitaté atq; impassibilitaté cõmutandi, iuxta hunc modum tituli. In finé pro his, qui cõmutabuntur in tituli inscriptione ipsi Dauid. Pro his, inquit, qui commutandi sunt in finé. i. in immortalitaté atq; impassibilitaté, propter susceptam inscriptioné tituli sæpe dicti, q̃ inscriptio facta fuit ipsi Dauid. Sequitur adhuc. In doctrinã cum succendit Mesopotamiam Syrię, & Syriã Sobal, & cõuertit Ioab, & percussit Edom in valle Salinarum duodecim milia. Propter hoc ait, cõmutabuntur, quia susceperũt doctrinã eius, quia benè viuendo, & benè loquendo affecti sunt imitatores eius. Et hoc non à se, sed à Deo, qui succendit eos igne spiritus sancti, faciendo eos Mesopotamiã Syriæ. i. vocãdo & eleuando in sublime. Mesopotamia quippe eleuata vocatio, Syria sublimitas interpretatur. Hoc fecit eis cum prius fuerint Syria Sobal. i. sublimitas vanæ vetustatis. Et conuertit (inquit) Ioab. Ioab interpretatur inimicus, quod videlicet nos oẽs fuim⁹, sed cõuersi sumus in amicos, quia per Christũ reconciliati sumus. Et percussit (ait) Edom in valle Salinarũ duodecim milia. Edom quoque terreni & sanguinolenti nos fuimus, sed percussit nos in valle Salinarum, mortificãdo nos vitijs, per ancipitem verbi sui gladiũ, in humilitate & condimento virtutum. Sumusque quasi numero duodecim milia, qui numerus per partes septenarij completur. i. tria & quatuor: ter enim quatuor, aut quater tria duodecim fiunt. Dona quippe habẽtes septiformis spiritus sancti per quatuor mundi partes, fidem sanctæ trinitatis confitemur & prædicamus. Et primo quidẽ aduẽtu credentes succendit igne pœnitentiali. Secundo aũt cum venerit, succẽdet incredulos igne pœnali. Pro meliori parte dicimus in hoc psalmo. (Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, &c.) Percepta significatione hac, psalmo sequenti. i. sexagesimo, dicit vniuersa ecclesia timentiũ Deum. (Exaudi Deus deprecationem meam,

am.intende orationi meæ. A finibus terræ ad te clamaui, dum anxiaretur cor meum, in petra exaltasti me. Deduxisti me quia factus es spes mea, &c.) Manifestè hæc oratio spem suggerit iam supradicto pugnatori, cuius anxiatur cor dum pugnat, dum videt aliam legē in mēbris suis, repugnantē legi mētis suæ, & captiuum se ducentem in lege peccati. Deduxisti me inquit, quia factus es spes mea, turris fortitudinis, à facie inimici, videlicet quod peccata deuitare, & virtutes possim cō sequi. Quid si nunc anxiatur cor meū? Quid miror in feruore tentationis, quę ad tempus accedit? Quandoq; inhabitabo in tabernaculo tuo, in secula, protegar in velamento alarum tuarum. Et reliqua. Inscribitur autem psalmus iste sic. In finē, in hymnis psalmus Dauid. Benè in finem. Expectat enim in hac pugna, gratiæ Dei liberationem. Et hoc in hymnis, dū videlicet quod pugnat, quod vincere contendit, non suis viribus, sed Dei laudibus, adscribit. Amplius autem psalmo sequenti, id est, LXI. idē certator legitimus, sancta spe semetipsum corroborat. (Nonne (inquit) Deo subiecta erit anima mea?) O tu lex peccati, lex mortis, legi mentis meæ, legi vitæ meæ repugnans, quid me deuocare cōtendis à spe vel expectatione auxilij Dei? Nē pè inuanum. (Ab ipso enim salutare meū.) Ac deinceps. (In Deo salutare meum, & gloria mea, Deus auxilij mei, & spes mea in Deo est. Sperate in eo omnis cōgregatio populi.) & reliqua. Habet autem titulum hunc, In finem pro Idithum psalmus Dauid. Idithū.i. transiliens. Transijt enim eos, qui loquitur dicendo. (Quousq; irruitis.) Psalmo sexagesimosecundo, caput ipsum introducitur orans, vt ostendat quid plurimū prodesse possit illi, qui vt prędictum est, adhuc in lucta & in periculo est, pugnando cum vitijs. (Deus Deus meus (inquit) ad te de luce vigilo.) Multū quippe corporales quoq; vigiliæ contra vitia prosunt, & meditatio sancta, de qua dicit postmodum. (Sic memor fui tui super stratum meū, in matutinis meditabor in te, quia fuisti adiutor meus. Et in velamento alarum tuarum exultabo, &c.) Hæc ipsum caput loquitur, sicut innuit ipse titulus. Psalmus Dauid cum esset in deserto Idumęę. Cuius videlicet tituli sensus hic est. Hæc verba sunt attribuenda vero Dauid Christo, secundum eum statum, quo ipse conuersatus est Iudaico populo, qui erat desertū, præcepta Dei propter traditiones suas deserendo, & idumæa.i. terrena vel sanguinolenta, terrā amando, sanguinem sitiendo. Item psalmo sexagesimotertio, ad instructiōem eorundē introducitur orās, & dicit: (Exaudi Deus orationem meam, cùm deprecor, à timore inimici eripe animam meam.) Si enim ipse qui prescius erat futuri, orare voluit, quāto magis illi qui incerti sunt, dare debent operam orationi, vt eripiātur à timore inuisibilis inimici, seu visibilis, ne cedant in persecutione inimici, nec cadant vel desperent in tentatione diaboli. Idcirco tali hanc orationem conclusit fine. (Lætabitur iustus in domino, & sperabit in eo & laudabūtur oēs recti corde.) Psalmo sexagesimoquarto, tertia iam recapitulatione reditur ad summum spei.i. ad finē seculi quādo sumus in patriam cælestem resumptis corporibus profecturi. Inscribitur aūt sic. In finem psalmus Dauid, canticū Hieremiæ & Aggæi de verbo peregrinationis, quando incipiebant proficisci. Et est sensus: Hic psalmus est Dauid prophetæ, considerāti in finem.i. vltimam ætatem. Psalmus dico eius canticum.i. iucunditas & lætitia Hieremiæ, & Aggæi, & omnium fidelium. Hieremias interpretatur excelsus domini. Aggæus solennis vel sublimis. Hi vtriq; prædixerāt futuram peregrinationem populi Iudaici, & reuersionem in patriam, in qua etiam reuersione Aggæus interfuit. Vtriq; verò intellexerunt peregrinationem fidelium, quę fit in hac vita, & reditum, qui tandem erit, per illā designari. Per hos autem duos designantur fideles, per Hieremiam autē mediocres, per Aggæū qui in reditu affuit, perfecti qui non solum se peregrinari agnoscunt, sed etiā iuxta Apostolum conuersatio eorum iam est in cælis. In hac spe adhuc peregrinantes dicunt hic (Te decet hymnus Deus in Sion, & tibi reddetur votum in Hierusalē.) Subauditur cælesti. Et ne quis eorum illic desit, orant in metu & spe. (Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ, & in mari longe, &c.) Psalmus sexagesimusquintus idem inteudit, vndè & inscribitur sic. In finem canticū psalmi resurrectionis. Et hoc quidem vniuersalis spei canticum est, vt omnes iubilemus, qui resurrecturi sumus, propter quod & vniuersaliter dicit hic psalmus. (Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriā laudi eius, &c.) Veruntamen & sæpedicto pugnatori decantat, quo ordine sperare debeat, quo tenore debellatrix inimicorum suorum speranda sibi gratia proponatur. Iniquitatem (inquit) si aspexi in corde meo non exaudiet dominus, &c.) Ac si dicat: Si ego qui pugnare debeo contra legem, quæ est in membris meis, iniquitatem eorūdem membrorum meorum dilexi, & libenter aspexi tacitus, non exaudiet dominus, vt gratia sua liberet me de corpore mortis huius. Nam aspexi dixit pro eo, vt diceret dilexi, ideo videlicet, quia ad id quod diligimus, frequentius oculos retorquemus. (Propterea exaudiuit Deus. Quia locutum est vt prædixi. (Os meum in tribulatione.) &c. Confessus sum in infelicitate mea, scilicet in carnis meæ repugnantia, & dixi. (Holocausta medullata offeram tibi, cum incenso arietum, offeram tibi boues cū hircis.) &c. Per arietes omnem repugnantiā carnis, per boues extollentiam, per hircos o-

Rom. 7.

Philip. 3.

mnem malorum operum fœditatē vult intelligi, quæ omnia se offerre dicit, dum confitendo & pœnitendo punit. Hoc sine dubio pertinet ad canticum resurrectionis, quia sic agendo prima resurrectione, quæ est animę, resurgit. Psalmus sexagesimus sextus, nihil quidem de labore certaminis, vel de spe victorię, in litera sonare videtur, sed tamen omninò commodum atq; fructuosum est, volente & consentiente totius psalmi sensū eo tendamus, sicq; dicamus. (Deus misereatur nostri.) Scilicet secūdum depreßionem motuum carnalium. i. vitiorum. (Benedicat nobis) secundum profectum motuum spiritualium. i. virtutum. (Illuminet vultum suum super nos.) Id est, det nobis cognitionem filij sui, qui idcirco vultus eius dicitur, quia cognoscitur ex ipso, quēadmodum aliquis ex vultu suo. Hanc misericordiam vel miserationem, optantes omnibus qui inuocant nomen eius, deinde subiungimus. (Confiteantur tibi populi Deus.) &c. Psalmo sexagesimoseptimo, multa sępè dictus præliator inuenit, quibus pugnet, quibus hostem feriat, flagellet, elidat, incendat. (Exurgat (inquit) Deus, & dißipentur inimici eius, & fugiant qui oderunt eum à facie eius.) &c. Hæc namque fideliter dicta, velox comitatur effectus, & velut exurgente Deo fugiunt qui oderūt eum, maligni spiritus cum suis suggestionibus, vt fumus deficiētes, vt cera à facie ignis fluentes. Et ne fortè desperet Dei miles, si quid incautius agēdo perpessus est, si aliquo peccato vulneratus est, audit sibi postmodū dicentem spiritum sanctum. (Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit vnius moris in domo. Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos qui exasperāt, qui habitant in sepulchris.) Hoc nempè sic in vniuersis factum est gentibus, vt non sit cur desperet vnus vinctus, vnus quanuis in sepulchro habitans, quanuis Lazaro fœtenti, & quatriduano meritò comparandus. Psalmus sexagesimus octauus, amplius ad idem negotiū operatur, quo & ipsum caput nostrum induitur, sic orans pro suis tribulationibus exterioribus, quomodo quemq; suorum orare vult pro tentationib. suis interioribus. (Saluum me fac (inquit) Deus, quoniam intrauerunt aquæ vsq; ad animam meā. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me.) Hæc namq; & cætera orando, suis inter vitia periclitantibus, exemplum orādi se dare innuit cum dicit. (Videant pauperes & lætentur, quærite Deum, & viuet anima vestra, quoniam exaudiuit pauperes dominus, & vinctos suos non despexit.) Vndè benè hunc habet titulum psalmus hic. In finē pro his qui commutabuntur psalmus Dauid. Et est sensus. Hic psalmus agit pro his, qui commutandi sunt in conformitatem Christi, ita vt sint euntes in finem. i. in omnimodā perfectionem. Itē & sequens psalmus LXIX. in persona eiusdē capitis decantatur ad instructionē cuiusq; fidelis vt & ipse oret & laboret in spe, quoties ab inimicis quærentib. animā suā diuersis tentation b. fatigatur. (Deus (inquit) in adiutorium meum intende, dne ad adiuuādum me festina.) &c. Titulus eius talis est. In finē psalmus Dauid in rememoratione, eo quod saluū eū fecit dns. i. hic psalmus attribuitur Dauid. i. Christo in rememoratione. i. in cōsideratiōe habita de ea re, quod eū saluū fecit dñs. Psalmi LXX. voces manifestè pugnatoris sæpè dicti voces sunt, in certamine positi spē retinentis, spē profitētis. (In te dñe (inquit, speraui, nō confundar in æternū.) Ac deinceps. (Quoniā tu es patiētia mea dñe, dne spes mea, à iuuentute mea. Item, Ego aūt semper sperabo, & adijciā super oēm laudem tuam.) Nempe in eo quod dicit. (Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu cōtra legē agētis & iniqui.) Promptū est diabolum intelligi cuius instinctu illa discordia fit, vt aduersus legem mentis expugnet lex peccati, q̃ est lex carnis. Sanè orationis huiusce præcētor ac prædoctor est ipse Christus, legitimè certantiū caput & dux, orans hic vt eriperetur de manu cōtra legē agentis Iudaici populi, & iniqui Romani imperij eadem iustitia vel diuinitate qua potēs est, & eos, qui tentantur eripere. Denique titulus eius talis est, psalmus Dauid filiorum Ionadab & prioru captiuorū. Et est sensus, Hic psalmus est Christi, quia ipse & in hoc psalmo loquitur, & de seipso loquitur. Est etiam filiorū Ionadab, quia de ipsis dñs hic loquitur, qui filij prius captiui fuerunt. Vndè & dicitur priorum captiuorum. Benè autē Ionadab & secundum negotium, & secundum nominis interpretationē hic ponitur. Secundum negociū ita. Quia sicut Ionadab sacerdos filijs suis à vino abstinere, & in tabernaculis habitare præcepit, ita dominus noster fideles suos à temporali iucunditate prohibet, & in hac vita peregrinos & aduenas se reputare, atq; futurā inquirere admonet. Secundū verò nominis interpretationē sic, Ionadab diū spontaneus interpretatur. Quæ interpretatio aptè dno nostro cōgruit, quippe qui præ omnib. specialiter & singulariter Deo patri vsq; ad mortē obediuit. Ipse in hoc psalmo orat, vt videlicet sicut iam dictum est, exemplo suo filios suos orare doceat. Psalmo LXXI. quarta iā recapitulatione ad summum spei nostrę reuocamur dum dicitur. (Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis.) &c. Quod dicit da, iam primo aduētu factum est. Pater quippe non iudicat quenquam, sed iudicium omne dedit filio. Ipsum aūt iudiciū secundo aduentu futurum est, quando rex iste, iuxta veritatē euangelicā sedebit in sede maiestatis suæ, & cōgregab ıtur ante e i oēs gētes Illic in eo metus est, quia iudicabit in iustitia, in eo verò spes,

Hebr. 13.

Ioan. 5.

Matth. 25 rò spes, quia parcet pauperi, & inopi, & animas pauperum saluas faciet. Habet autē hic psalmus hunc titulum, psalmus Dauid in Salomonem. Dauid, inquam, prophetæ respicientis in Christum, qui est verus Salomon, verus pacificus. Ipse enim pacem posuit inter deum & homines, inter angelicam & humanam creaturam, inter Iudæos & gentiles, de qua psalmus hic. (Oritur (inquit) in dieb. eius iustitia & abundantia pacis.) Antequam fiat illud, i. quod iam dictum est, regi huic iudicium, interim sæpe dictus certator nonnũquam deficit, & à sua spe paululũ decidit, videns multos peccatores quandam pacem habere in malis, iustos autem aduersitatibus fatigari. Sed postmodum pœnitet illũ huius erroris sui. Hic talis correctus sequenti, id est, septuagesimo secundo psalmo loquitur, (Quam bonus Israel deus his, qui recto sunt corde. Mei autem penè moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelaui super iniquos pacem peccatorum videns.) Ac deinceps. (Si dicebam, narrabo sic ecce nationem filiorum tuorũ reprobaui. (Si (inquit) dicebam vel narrabam sic, imò si dixero sic, quomodo scit deus, & si est scientia in excelso, & cætera, ecce nationem filiorum tuorũ reprobaui, id est, tunc ero contrarius omniũ sanctorum auctoritati. Nam hi qui hæc & huiusmodi dicunt, in præmisso titulo denotantur. Defecerunt, inquit, laudes Dauid filij Iesse. Filij (inquit) Iesse, id est, eorũ, in quibus regnauit Dauid filius Iesse, & quicunq; illos imitantur, imò terrenorum siue carnalium amore laudes defecerũt, dum sic dicũt, dum nisi rerum temporalium affluentiam habeant, deum laudare desinunt. Quid igitur? Mihi autem (ait) adhærere deo bonum est, ponere in domino deo spem meam.) Verum nanq; laus à spiritualibus viris amore cælestium, & contemptu terrestrium fieri incipit. psalmi septuagesimi tertij titulus intellectus Asaph, Asaph nanque, id est, omnes intellectum habentes in hoc psalmo quæstiones proponũt, dicendo. (Vt quid deus repulisti in finem? iratus est furor tuus, super oues pascuæ tuæ.) &c. Licet autem eiusmodi quæstiones proponant, non tamen id dubitando, sed aliorum saluti & instructioni prouidendo faciunt, vt prius positis quæstionibus attenti, & deinde solutionibus edocti, exemplo eorum iusto Dei iudicio applaudant, de tribulatione fidelium nõ contristentur, sed gaudeant spe, scientes, quia dura & aspera patiendo peruenturi sunt ad gloriã. Psal. LXXIIII. ad idem maximè proficit negotium, scilicet ad constituendum fortissimũ spei solatiũ. (Cõfitebimur (inquit) tibi deus, confitebimur & inuocabimus nomen tuũ.) &c. Animi quippe bona spe confortati, est dicere iniquis. (Nolite iniquè agere, & delinquentib. nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altũ vestrũ cornu, nolite loqui aduersus deum iniquitatẽ. Quia neque ab oriente, neq; ab occidente, neque à desertis montib.) Subauditur patet locus effugij. (Quoniam deus iudex est.) Quẽ effugere nemo potest. Sanè capitis nostri Christi, principaliter voces istæ sunt, nec enim alius præter ipsum dicere potest. (Cũ accepero tempus, ego iustitias iudicabo, & ego confirmaui columnas eius, & omnia cornua peccatorum confringam.) Vnde benè habet in titulo. In finẽ, ne corrumpas, psalmus Asaph cantici, & est sensus, O Asaph. i. infidelis congregatio Iudæorum, ne corrumpas aliquid in hoc psalmo, malè illud exponẽdo, vel alicui præter Christum attribuendo. Veruntamen cũ dicit pluraliter confitebimur. inuocabimus, narrabimus, cum suis membris caput communiter loqui se confitetur. Finẽ omnium quẽ sperãdo metuimus, & metuẽdo sperauimus, quin tã iam recapitulatione, psalmus LXXV. intẽdit. (Notus (inquit, in Iudæa deus. in Israel magnum nomen eius. Et factus est in pace locus eius.) Ac deinceps. (De cælo auditum fecisti iudiciũ, terra tremuit & quieuit, cũ exurgeret in iudicio deus, vt saluos faceret omnes mansuetos terræ.) &c. Fecisti propheticè dicit pro eo, vt diceret facies, sed præterito vtitur ꝓ futuro tẽpore. Sanè in eo ꝙ ait, de cælo auditum fecisti iudicium, terra tremuit & quieuit, ingẽtis metus causa est, idẽ enim est, ac si diceret. Terra. i. impij terræ amatores, trement & quiescent, quia mali operari desinent, cõpescet eñ illos iudex magnus, dicendo, Ite maledicti in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. In eo verò ꝙ ait, vt saluos faceret omnes mansuetos terræ, plurimũ mansuetorũ armatur spes. Idem enim est, ac si diceret, Exurgens in iudicio, mansuetos, qui peccata sua non defendunt, sed eleemosynis ea redimunt, saluabit, dicẽdo Venite benedicti patris mei, percipite regnum quod vobis paratũ est ab origine mundi. Titulus psalmi huius talis est. In finem in laudibus psalmus Asaph canticum ad Assyrios. Assyrius dirigens interpretatur, & hoc loco Iudęos significat, qui se dirigũt. i. de genere Abrahã, vel operibus legis inaniter extollunt, putantes hoc satis esse, ꝙ carnalis Iudæa & carnalis Israel sunt. Contra horum extollentiam psalmus dicit, quia in illa quæ verè Iudæa est, notus est deus, & in illo ꝗ verus Israel est, magnũ est nomen eius. Iudæa confessionem peccatorũ, Israel quod interpretatur videns deum, siue directus cũ deo, certantem significat virum, contra impetus vitiorum, de quali viro iã sæpe dictũ est. Porrò quod sequitur, (Et factus est in pace locus eius.) Illum designat statum, de quo Apostolus. Infelix (inquit) ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum. Nam reuera ibi confregit deus potentias, arcum, scutum, & gladiũ, & bellum. Inter eiusdem iudicij metum,

[right margin: Matth. 25. / Ibidem / Rom. 7.]

ipsum autem. (Surge deus iudica terrã, quoniam tu hereditabis in omnib. gentibus.) Ac si dicat. Ego illos admonui vt iustè iudicarēt, teq; eniperent, ipsi verò non sic facient, sed dabunt te in mortē. Surge igitur à mortuis, & his paucis abiectis, accipe omnes gentes in hæreditatem. Principaliter quidē psal. hic visibiles inimicos Christi verberat Iudæos, secundariè autem inuisibiles militis Christi hostes, spiritus malignos. Et in isto capite nostro huius. i. quintæ periochos finis Notandum quippe quod cum priorū quinquaginta psalmorū singulæ periochæ à primo Christi aduentu incipiant, & in secundo finem faciant, horū econuerso quinquaginta psalmorū singulæ à secundo incipiunt, & vsque ad primum eius aduentum recurrūt. Psalmus LXXXII. cōtra Idumæos, Ismaelitas, Moabitas, Agarenos, Ammonitas, & Amalechitas, & contra oēs alienigenas, id est, contra omnes ecclesiæ hostes, falsos Christianos, siue hæreticos, aut infideles iudicium futurum intendens, sic dicit. (Deus quis similis erit tibi? Ne taceas, neq; cōpescaris deus.) Subauditur, qui in primo aduentu tuo tacuisti, tuamq; fortitudinem compescuisti. Ac deinceps. (Sicut ignis, q cōburit syluã, & sicut flamma cōburens montes, ita persequeris illos in tempestate tua, & in ira tua turbabis eos.) In tempestate tua, (inquit) id est, in iudicio, quo videlicet angelorū per officium, sic diuidentur boni à malis, quasi tempestate grana à paleis. (Tunc erubescant & conturbentur in seculum seculi, tunc confundãtur & pereant, atque cognoscant.) Qui modo cognoscere nolunt. (Quia tamen tibi dominus, tu solus altissimus in omni terra.) Hic metus est. Porrò sequens. i. octuagesimus tertius Psalmus, gaudia spei cãtat. (Quã dilecta, inquit, tabernacula tua domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria domini. Cor meum & caro mea, exultauerunt in deū viuum.) Exultauerūt (inquit) subauditur spe, nondum re. Ac deinceps. (Beatus vir (inquit) cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit, in valle lachrymarū in loco quem posuit. Et enī benedictionē dabit legislator, ibūt de virtute in virtutē, videbitur deus deorū in Siō.) Et in cōclusionis fine. (Domine, inquit) virtutum, beatus homo qui sperat in te.) Igitur præcedens quidem psal. pugnatorem sæpe dictum metu excitat, ne pigrescat, hic autem eundē ne metu angustetur, lætissima spe dilatat. Habet autē in titulo, pro torcularibus filijs Chore. i. imitatorib. crucifixi. Pro torcularibus (de quibus iam ante dictum est) adscribendus est psal. iste. Sequens. i. lxxxiiij. in titulo habens, in finē filijs Chore sic dicit. Benedixisti domine terram tuam, auertisti captiuitatē Iacob.) Et subinde. (Mitigasti oēm irã tuã.) Hoc nimirū factū est, quia terrã, quæ in Adã maledicta fuerat, dñs deus per incarnationem filij sui benedixit, & in illo irã suã mitigauit Mitigauit, inquã, & nondum totã auertit. Nondum enim omninò delatata est pœna peccati, remanente miseria mortalitatis & passibilitatis. Quod ergo de futuro restat. orant filij Chore. (Conuerte (inquiunt) nos deus salutaris noster, & auerte iram tuã à nobis. Nunquid in æternum irasceris nobis, aut extendes iram tuam à generatione in generationem?) Deus tu conuersus viuificabis nos, & plebs tua lætabitur in te. Viuificabis nos, inquit, id est, resuscitabis nos, &c. Psalmo LXXXV. in titulo præscriptum est. Oratio ipsi Dauid. Idcircò oratio, quia penè totus oratio est, & si quid interpositum est, principaliter spectat ad orationem. Attribuitur autem ipsi Dauid, id est, Christo, reuera manuforti. Orat enim in hoc psalmo patrem circa passionem, nō secundum id, quod est ei consubstantialis & compotentialis, sed secūdum fragilitatem humanæ conditionis qua erat minor etiam angelis. Oret itaque cum capite suo quisquis legitimè pugnans in sæpe dicto certamine. (Inclina dñe aurē tuam, & exaudi me, quoniam inops & pauper sum ego. Custodi animã meã, quoniã sanctus sum, saluum fac seruum tuum deus meus sperantem in te.) Et cætera quæ sequuntur. Manifestè verba sunt nondum victorum, sed adhuc pugnantis in spe. Psalmo LXXXVI. iucundãtur filij Chore, id est, imitatores Christi crucifixi, se de profundo vitiorū erutos, collocandos esse in gloriosa ciuitate. Cuius (fundamenta (inquiūt) in montibus sanctis.) Id est, in Apostolis & ꝓphetis. De cuius gloriosa habitatione gaudentes in spe, protinus subiungit. (Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei.) Quæ sūt illa gloriosa? (Memor ero Raab & Babylonis, &c.) Nempe hoc plurimū lætificat spem pugnantis, quē pro praua cōsuetudine confundit adhuc lex peccati quæ est in mēbris, ꝙ memorem se fore promisit dominus, Raab & Babylonis. i. eorum, qui in multa detinebantur latitudine & vitiorum confusione. Nã Raab latitudo, Babylon interpretatur confusio. Psal. LXXXVII. titulus hic præscribitur, Canticum Psalmi filijs Chore in finem Promelech ad respondendum. Promelech interpretatur concorditer. Proponitur Psalmus hic filijs Chore. i. sæpe dictis imitatoribus crucifixi ad respondendum concorditer, vt videlicet, sicut pro eis passus est, ita & ipsi pro eo pati, si opus fuerit, non subterfugiant, & hoc fa. ant concorditer, id est, ea dilectione, qua & ipse passus est. Additum est in titulo, intellectus Eman Israelitæ. Eman interpretatur frater. Nempe hūc intellectū habet ipse Christi frater, ipse verus Israelita. Intendit aūt in hoc psalmo caput nostrū orare in passione pro sui constantia & resurrectione. (Domine deus (inquit) salutis meæ, in die clamaui, & nocte, corã te, &c. Nimirum eius exēplo opus habet orare quisque

quisq; filiorum Chore, quoties in sæpedicto periclitatur certamine, ita vt veraciter dicat, quoties lex quæ est in membris eius, legem mentis superat. (Quia repleta est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquauit. Aestimat⁹ sum cum descēdentibus in lacū.) & reliqua. Psalmo LXXXVIII. misericordias domini decantat fidelis Dauid, quas & in æternum cantaturum se condidit. (Misericordias (inquit) domini in æternum cantabo.) Audierat quippe dicentem sibi Nathan prophetam in sermone domini, Annuncio ego tibi quod ædificaturus sit domum tibi dominus. Cumque impleueris dies tuos, vt vadas ad patres tuos, suscitabo semen tuum post te, quod erit de filijs tuis, & stabiliam regnum eius vsque in æternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium, & cætera. Magnum spei firmamentum ex ista misericordiarum cantatione ille sæpe dictus certator concipit, maximè vbi dicit. (Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint. Visitabo in virga iniquitates eorū, & in verberibus peccata eorū, misericordiā autem meam non dispergam ab eo, &c. In scribitur autem psalmus hic, Intellectus Ethan Israelitæ. Ethan fortis interpretatur. Intelligit videlicet quilibet fortis Israelita in hoc psalmo commēdari Christum adeò magnum & terribilem, vt ei nemo sanctorum possit æquari secundum potentiam, vel similis esse secundum deitatem, adiutorium quoque humani generis in reparationeā Deo patre illi impositum, ipsum verò electum oleoque sancto, id est omnib. donis spiritualibus in regem & sacerdotem vnctum in æternum. Psalmus LXXXIX. inscribitur sic, Oratio Moysi hominis dei. Moysi, inquam, non cuiuslibet de Iudaico populo, sed illius, qui quodam priuilegio homo dei potest dici. Hic psalmus cōmunem resonat spem humani generis. (Domine (inquit) refugium factus es nobis à generatione & generatione.) Id est, à primis iustis, vsque ad nouissimos. Præuidens nanq; propheta Iudęos in perfidia semper & errore permansuros, intendit in hoc psalmo ostendere genus humanum per solum Christum esse redimendum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo oēs viuificabuntur. Cōcessa itaq; pro merito mortalitate hominis per hæc verba. (Mane sicut herba trānseat, mane floreat & trānseat, vespere decidat, induret, & arescat, quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus, &c.) cōmunem resurrectionis spē cōtinuò subiecit. (Cōuertere, inquit, dñe vsquequo, & deprecabilis esto super seruos tuos.) Et quasi exauditus. (Repleti sum⁹ (inqt) mane misericordia tua.) Mane. i. resurrectionis die. Sumus, ait, pro vt diceret, erim⁹, quia videlicet fide certissima, quasi iā peracta resurrectio est, quā in Christo factam, in nobis futuram speramus. xc. psalmi titulus, Laus cantici Dauid. Quid laudatur, quid hoc psal. cantatur? (Qui habitat (inquit) in adiutorio altissimi, in protectione dei cæli cōmorabitur.) Multum hoc psalmo spes Christiani militis roboratur, quā istis L. psalmis plurimū inculcari diximus. Continuò sequitur. (Dicet dño susceptor meus es tu & refugium meus, deus meus sperabo in eum.) Itē, Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.) Ac deinde. (Quoniam (inquit) tu es domine spes mea.) Et post modū de illo dicit altissimus (Quoniam in me sperauit liberabo eū, &c.) Sanè in primo versu psalmi huius loquitur ꝓpheta in persona sua, postea introducit fideles loquentes in persona ipsorum vsq; ad hunc versiculū. Quoniam in me sperauit, liberabo eum, & ab illo loco vsq; ad finē psalmi. Ipsum dominum, &c. Psal. XCI. titulus, psalmus cantici in die sabbati. Hoc titulo psalmus iste, pugnatori in spe laboranti, circa quem res agitur, & spes intimatur, totis istis quinquaginta psalmis, magnam requiem promittit. Eius requiei spe nunc dicit. (Bonum est confiteri Domino, & psallere nomini tuo altissime ad annūciand. mane misericordiā tuā, & veritatem tuā per noctem.) Hoc enim audiens vel cantans ipse, toties dictus certator cōfitetur domino vulnera sua, quæ pertulit à lege peccati, quam videret in membris suis, ac deinde psallat, id est, benè operetur ad gloriam nominis altissimi, vt videntes homines glorificent patrē qui in cælis est. Tunc bona spe confortatus, dicet. (Exaltabitur sicut vnicornis cornu meum, & senectus mea in misericordia vberi. Quia despexit oculus meus inimicos meos, & insurgentibus in me malignātibus audiet auris mea. Iustus vt palma florebit, & cæt.) Cornu, inquit, meum exaltabitur sicut vnicornis per auxilium gratiæ liberantis me de corpore mortis huius. Cornu, inquam, quod nunc deprimitur & penè confringitur à lege, quæ est in membris meis repugnāte legi mentis meæ, & senectus mea, id est, illa perfecta sanctitas, in qua positus iā ab omni appetitu terrenorum frigescam ad modum senis, qui iam præ nimia ætate in seipso calere desijt, sabbatizabit in misericordia vberi. Et hoc idcirco, quia nunc adhuc in pugna positus. (Despexit oculus meus inimicos meos.) Despexit, inquam, spe victoriæ ratio mea, me impugnantes spiritus malignos, audiēte aure mea, scilicet intrinsecus sanctæ spei verba bona, verba cōsolatoria. Iustus, inquit, vt palma florebit, Coronabitur quippe qui legitimè certauerit. Psalmo XCII. qui sextæ huius periocheſ vltimus est, ad caput ipsum modo solito recurritur, ita dicendo (Dominus regnauit decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinē & præcinxit se, & cæt. Dñs regnauit, dñs eiecto foras

2. Regu. 7. *1. Cor. 15.* *Rom. 6.* *Ioan. 12.*

foras princlpe mundi, regnũ acquisiuit, Dominus vbi à terra exaltatus est, omnia traxit ad se. Dñs decorem indutus est, dominus magno decore sanctitatis de virgine incarnatus est, dominus eandẽ carnem spinis coronatã, & in sepulchro depositam, rursus induit eã tanquã fortitudinẽ immortalem atq; impassibilem, & præcinxit se Apostolis suis, armatis spiritus S. virtute. Sub isto rege sæpe dictus certator insurgentib. vitijs, dũ fluctuat inter legem carnis, & legem mentis, dicat pauidus, dicat spe firmus. (Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis dominus.) Hoc Apostoli dixerunt cõtra motos reclamantiũ nationum, hoc quisq; dicat contra motos repugnantium vitiorũ. Titulus psalmi huius hic est, Laus cantici Dauid in die ante sabbatum quando fundata est terra. Ante sabbatũ, inquit, id est, in consideratio sextæ ætatis, quã sequitur subbatum. i. requies, quando fundata est terra. i. ecclesia. Notandũ quippe, quia sicut in sexta feria homo creatus est, ita in sexta ætate & eadem feria reparatus est. Nã (sic ut iam dictum est) incarnatus, & à terra exaltatus regnauit dominus, & extunc parata est sedes eius. Psalmo XCIII. septima iam perio cha canimus in consideratione futuri iudicij. (Deus vltionũ dominus, deus vltionum liberè egit. Exaltare qui iudicas terram, redde retributionem superbis.) Et cæt. Ex nimia rei certitudine proposuit propheta, libere egit, de futuris loquens sicut de preteritis.

Math. 25. Luca 17. Titulus psal. huius, Laus cantici Dauid quarta sabbati. Quarta dies sabbati media est in hebdomada, tribus videlicet præcedentibus, totidemq; diebus illam subsequentibus. Significat aũt improuisum iudicij tempus hoc medium hebdomadis, sicut & illud medium noctis in euangelio, Media, inquit, nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, exite obuiam ei, vel sicut illud medium humanæ securitatis, de qua itidem dicit Et sicut factum est in diebus Noe, & sicut factum est in diebus Loth, ita erit in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, &c. In hoc psalmo sæpe dictus certator dicat. (Quis consurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecũ aduersus operantes iniquitatẽ?) Et considerãs in quantis fuerit tentationum periculis, continuò subiungat. (Nisi quia dñs adiuuit me, paulò minus habitasset in inferno anima mea.) Ac deinceps. (Et factus est dominus mihi in refugium, & deus meus in adiutoriũ spei meæ.) Idem psalmo sequenti. i. XCIIII. dicit. (Venite exultemus domino, iubilemus Deo salutari nostro. Præoccupemus faciem eius in confessione, & in psalmis iubilemus ei.) In confessione, inquit, peccatorũ præoccupemus faciem eius. i. anticipemus manifestum aduentum ipsius. Per faciem quippe aliquis apertè cognoscitur ideò per faciem domini ille secundus aduentus eius rectè intelligitur. Prior nanq; multos latuit, ille autem manifestus omnibus erit. Notãdum est, prophetam dixisse hæc verba in persona sua, vsque. (Hodie si vocem eius audieritis.) Et ex eo vsque ad finem psalmi in persona spiritus sancti. Itidem Psalmus XCV. iudicium futurum intendit, qui sic incipit (Cantate domino canticum nouũ, cantate domino omnis terra.) Nouum, inquit, canticum cantate, id est, præcepta nouæ legis obseruate tam diligenter, vt domino sit delectabile. Terposuit cantate, vt videlicet studium cantandi iuculcaret ipsa repetitione. Hæc & cætera, quæ in hoc psalmo dixi, facite ad gloriam & honorẽ domini. Quare? Quia venit. (Quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbẽ terræ in ęquitate, & populos in veritate sua.) Hunc habet titulum psalmus hic. Quando domus ædificabatur post captiuitatem canticũ Dauid. Vniuersaliter quidẽ nũc domus, id est, Ecclesia ædificatur post captiuitatem primi parentis, hortaturque propheta maiores & prælatos, vt prædicando minoribus accelerent ædificationem Domini. Singulariter autem, id est, in singulis hominibus domus ædificatur, dum quis post captiuitatem peccati, resistendo vitijs, vt domus vel templum fit, proficit in virtutibus. Sanè hic in principio psalmi habet quod gaudeat, dum dicitur, cantate DOMINO, & in fine, quod timeat, dum dicitur. Iudicabit orbẽ terræ in æquitate, iudicabit populos in veritate sua. Nihilominus in sequenti, id est, nonogesimi sexti est, vnde lætetur in spe, dũ dicitur. (Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ.) Est vnde timeat, in humilitate, dum continuò subiungit. Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ante eum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos suos, & cætera.) Nempe quod Dominus regnauit, quòd restitutus est mundus Domino eius, secundum titulum qui sic inscribitur, Psalmus Dauid quando terra eius restituta est ei. Iudæis & cunctis inimicis eius ad damnationem, iustis autem valet ad saluationẽ. Item sequens, id est, nonagesimus septimus in principio spe fidelem lætificat, dum dicitur. (Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit, & cætera.) In fine autem metu humiliat, per hæc verba. (Montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.) Sed & sequens, id est, XCVIII. spem atque metum pariter inculcat. (DOMINVS regnauit, irascantur populi, qui sedet super Cherubin, moueatur terra.) Nam Dominus regnauit, id est, Dominus diabolum vicit. Quod ait, irascantur populi, & moueatur terra, concessiuè debet intelligi, quasi diceret. Non est curandum, satis irascantur, satis moueantur Iudæi, qui sunt terra, id est, terrenis tantũ deditis. Nam

diti. Nam licet illis irascentibus & nolentib. eum regnare super se, dominus regnauit quod sedet super Cherubin. Metũ, inquam, cum spe Psalmus iste incutit, maximè vbi præmittens. (Moyses & Aaron in sacerdotib. eius, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius)& cæt. Continuò subiungit. (Deus tu propitius fuisti eis, & vlciscens in omnes adinuentiones eorum.) Nam idem est, ac si diceret: Ita propitius fuisti eis, vt tamen omnes adinuentiones eorũ vlciscereris. Spem ergo inuat, quod popitius fuit eis, metum incutit, quod talium quoque & tam magnorum omnes offensiones impunitas non dimisit. Psalmus XCIX. in confessione, id est, in confessionis consideratione, sic enim incipit. (Iubilate Deo omnis terra.) Ac deinde sequitur. (Populus eius, & oues pascuæ eius, introite portas eius in confessione.) Videlicet vt possitis iubilare, portas eius introite in primis ad eũ accedite in peccatorũ cõfessiõe. Et hic quoque psalmus spẽ simul atque metũ prudentibus incutit auditoribus. (Quoniam suauis est dominus, in æternũ misericordia eius.) In hoc sperandum est. (Et vsque in generatione & generationem veritas eius.) Hic metuendũ est, quia verax est. Quia in primo aduentu in multitudine misericordiæ venit suauis, in secundo verax & iustus apparebit. Hoc est quod sequenti, id est, centesimo psalmo, dicit: (Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine.) Nõ prius iudicium, & deinde misericordiam, sed prius misericordiam, & deinde in-
Matth. 11. dicium. Prius nanque, qui hæc in propheta
Matth. 25. dicit, Christus misericordiam cãtaturus erat suauis, dicendo: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, deinde iudiciũ dicẽndo: Discedite à me maledicti. Hoc est illud in quo cõcludit, sic dicens: (In matutino in-
Galat. 6. terficiebam omnes peccatores terræ, vt di-
Rom. 7. sperderem de ciuitate domini oẽs operantes iniquitatem.) Matutinum nanque iudicium illud erit, transacta nocte huius seculi. Toto itaque hoc psalmorum medio benè in spem tendimus secundum illum hominis statum medium, quo adhuc caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, & condelectatur quidem homo interior legi dei, sed videt aliam legẽ in membris suis repugnãtem, &c. Quapropter ingemiscit & di-
1. Ioan. 4. cit: Infelix ego homo homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Statimque hoc spei accipit responsum. Gratia Dei per Iesum Christum. Illic nanque (vt sæpe diximus) spes cum metu est. Scit aũt, quia cum illa gra-
Ioan. 4. tia venerit, spes sine metu erit, quia perfecta charitas foras mittet timorẽ, ibique anima casta pacificè suum contemplabitur amatorẽ. Secundum illum pacati hominis statum tertium se habet sequentis textus extremorum quinquaginta psalmorum, vt penè totus à principio vsque ad finem affectuosam spirans charitatem. Inde sunt illæ benedictiones, illæ confessiones, illæ laudationes alleluia in titulo habentes, quibus cunctis vocibus suum beata charitas depromere gestit affectum, quantum potest. Sed cum illuc felix homo peruenerit, nunquid iã plorare desinit? Imò multũ plorat, gemit, & suspirat, verumtamen nõ vt prius. Nam prius plorabat, ne duceretur ad pœnam, nunc plorare incipit, quia differtur à regno. Igitur hæc psalmorum pars benè inter confessiones & laudes permixtos habet fletus, imò & à fletu incipit, atque post laudes, ad fletum septem recurrit periochis. Et continnò psalmo centesimo primo flẽs, sic dicit: (Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat. Nõ auertas faciem tuam à me, &c.) Quid enim hæc dicendo defleт, nisi quia à regno differtur, nisi quia in hac mortalitate tenetur. (Percussus sum, inquit, vt fœnum.) Subauditur, ex vindicta peccati primorum parẽtum. Ac deinceps. (Dies mei sicut vmbra declinauerunt, & ego sicut fœnum arui.) Habet autẽ hic psalmus in titulo sic. Oratio pauperis cũ anxiaretur, & coram dño effunderet precẽ suam. Pauper iste principaliter quidem est Christus, secundariè autẽ populus humilis, vel quilibet Christi seruus est. Idcircò titulus iste sic in diuersa tẽpora, scilicet preteritũ & futurũ dispertitur. Oratio pauperis cũ anxiaretur, hoc præteritum est. Preterijt nanque anxietas pauperis, præterijt anxietas mortis Christi, in qua dixit: Percussus sum vt fœnũ, &c. subiungens de resurrectione sua. (Vigilaui (id est, resurrexi) & factus sum sicut passer solitarius in tecto) Scilicet in cælum ascẽdens. Porrò cũ effuderit coram domino precem suam, futuri est temporis, ac si diceretur quotiescunque effuderit. Hoc enim fit, & futurum est vsque in finem seculi, scilicet vt exemplo illius, tali oratione precem suam effundat quilibet pauper Dei. Statim sequenti psalmo, id est, centesimo secundo, felix homo in benedictiones sic erumpit. (Benedic anima mea domino, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius. Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis.) Multas deinde iustæ benedictionis rationes concinens, tandem in conclusione benedictiões repetit. (Benedicite, inquit, domino angeli eius, &c. Magnificẽtius bene dicere, affectuosius charitas loqui non potuit. Et notãdum vnde benedictiones incœperit, quia propitiatur, inquiens omnibus, iniquitatibus tuis. Ac deinceps. (Quantum distat ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras.) Nempe summa dilectionis summa est causa benedictionis, quia propitiatus est iniquitatibus nostris. Imò & propitiatorem nobis filium suum misit, (qui & figmentum nostrum cognouit, dignatus homo fieri. Secundaria dilectionis atque benedictionis causa est, quia nos & omnia benè condidit

condidit. Secundaria, inquam, nō prima est. Nihil enim nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. Psalmo igitur sequenti, id est, CIII. (Benedic, inquit, anima mea domino.) Subiūgens per apostropheo continuò. (Domine Deus meus magnificatus es vehementer.) Et quasi quęreretur, in quo. (Cōfessionem, ait, & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento, extendens cælum sicut pellem, &c.) Quibus secundum literam prima mundi creatio decantatur. Nam sicut in prima huius operis parte diximus, tunc dominus Deus lumine sicut vestimento amictus est, & confessionem atque decorem induit quando diuisa luce à tenebris, per quas reprobi designātur, angeli luce amictus, vel ornatus est, id est, beatis angelis, quibus sese quasi vestiméto per gratiam induit, eorumque confessione atq; decora laude inceſſabiliter dignatus est ornari. Item ad caput redit extrema conclusione (Deficiant, inquit, peccatores à terra, & iniqui, ita vt non fiot, bene dic anima mea Domino.) Sequens. i. CIIII. Alleluia in titulo habet. Et rectè, nam totus in confessionibus, id est, laudibus est. (Cōfitemini, inquit, domino, & inuocate nomen eius, &c.) Confessionis atq; cātatioois huius maxima causa vel materia, repromissio beati seminis est, quòd Abrahæ repromittens Deus in semine tuo, inquit, benedicentur omnes gentes. Nam cum dixisset. (Memento te mirabilium eius, quæ fecit, prodigia & iudicia oris eius.) Statim intulit. (Semen Abraham serui eius.) Semen, inquam, non tā per carnem, quàm per fidem, videlicet eius seminis, in quo nos omnes gentes benedicimur. Et subinde. (Memor fuit in seculum testamenti sui.) Cuius enim testamenti, nisi eiusdem promissionis? Nam cum eius promissionis meminisset Apost. dicendo. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius, continuò subsequutus, hoc autem, inquit. dico, testamentum confirmatum à Deo. Igitur promissio hęc summa confessionis huius materia est. Sequens cōfessionis huius, id est, psalmi CV. causæ sunt miranda beneficia Dei, quibus populum illum eduxit de terra Aegypti, & in terram qnam promisit patribus eorum introduxit. Qui deinde sequitur psalmus CVI. causas habet multo maiores, multo digniores, id est, omninò spirituales. Idcirco alleluia geminatum in titulo habet, licet primum alleluia præcedentis esse psalmi rectè existimetur, vt sit sensus: Quandoquidē patres nostri adeò peccaueruot, & dominus illis tanta & tot beneficia misericorditer impendit, ergo laudate dominum, vt in principio psalmi dixi. In hoc psalmo propheta omnes exhortatur fideles siue de Iudęis, siue de gentibus, laudare dominum, primum, quia liberauit eos de periculo infidelitatis. (Confitemini, inquiēs, domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicant qui redempti sunt à domino, &c.) Nam de omnibus dictum est, tam Iudæis quā Gētibus, quia portantes præuaricationis peccatum Adæ. (Errauerunt in solitudine, in inaquosa, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Et clamaueruot ad dominum cum tribulatione angustarentur.) Clamauerunt, in quam, noo tam voce vel aliqua intentione, quam magnitudine miserię. (Et dominus eripuit eos,) scilicet per cognitionem filij sui, (vt irent in ciuitatem habitationis.) Ergo (cōfiteantur, ait, domino misericordiæ eius, & mirabilia ei*.) Subauditur exhibita filijs hominum. Deinde admonet laudare dominū, quia liberauit eos à debilitate prauæ consuetudinis, à criminibus actualibus, post baptismum admisis. (Sedētes in tenebris, inquit, & vmbra mortis, vinctos in mendicitate & ferro, &c.) Nam seruire peccato, hoc est vinctum esse ferro, sedere io tenebris, hoc est coosuetudinem habere peccandi. Multos tales clamantes ad se, dominus liberauit. (Et eduxit eos de tenebris & vmbra mortis, & vincula eorū disrupit.) Tertia causa est, quia liberauit eos à tædio bonæ operationis, de qualibus dicit: (Omnem escam abominata est anima eorum, & appropinquauerunt vsque ad portas mortis.) Quòd multis modis euenit. Verbi gratia, dum orationis, aut sacræ tædium paterentur lectionis. Et eiusmodi domious clamantes ad se liberauit, cùm appropinquassent ad portas mortis, id est, vsque ad criminalia, quæ sunt introitus mortis. Quomodo liberauit eos? (Misit verbum suum.) Id est iussit, vel voluit tantum, (& sanauit eos.) Quarta confessionis & laudis causa est, quia liberauit eos ab angustijs suæ prælationis. (Qui descendunt, inquit, mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis, &c.) Qui in nauibus descēdunt, id est, qui ecclesiarum gubernacula sortiti sunt, ipsi quod sæpè fit. (Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrius, & omnis sapientia eorum deuorata est.) Et istos clamantes ad se dominus eduxit de necessitatib. eorum. (Statuit enim procellā maris in aurā, & siluerunt fluctus eius.) Quod est dicere: Posuit solicitudinem eorum in auram statoriam, angēdo spiritus sancti gratiā, ita vt intus vel foris, non adeò curarū tumultib. affligerētur. Psalmo CVII. tandem caput ipsum confitetur, cantat & dicit. (Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo, & psallam in gloria mea.) Habet autem in titulo canticum psalmi ipsi Dauid. Cui enim, oisi ipsi Dauid. i. Christo, attribuendæ sunt voces huius psalmi? Nam pater illi dicit in sepulchro iacenti (Exurge gloria mea, exurge psalteriū & cithara.) Respondet ille cōtinuò. (Exurgam diluculo.) Et adiecit. (Confitebor tibi in populis domine, & psallam tibi in nationibus, &c.) Sic denique factum est. Cithara illa. i. corpus, per quod resonuerat, per triginta & tres annos,

Gen. 22.

Gal. 3.

illa Dei patris musica, cithara, inquã, musici Dei, per mortẽ quassa, in sepulchro iacebat. Sed manè resumpta est incolumis, diluculo surrexit, & ecce confitetur. i. confessores & laudum cantores facit patri in omnibus populis. Psalmo CVIII. reditur ad orationem, ad fletum vel gemitum. (Deus, inquit, laudẽ meã ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est, &c.) Nota & celebris cõquestio est in infelicissimum Iudam, & populum Iudaicum qui ab illo Christum emit, triginta vindictis vel concessiuis maledictionibus deprompta, quarum prima est. (Constitue super eum peccatorem.) Vltima. (Et induantur sicut diploide cõfusione sua.) Tandẽ caput ipsum cum corpore dicit. (Cõfitebor domino nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eum, &c.) Statimq; psalmo sequenti, id est, CIX. quid vniuersa ecclesia confiteri debeat more suo sic edicit. (Dixit dominus domino meo sede à dextris meis, &c.) Et benè hic psalmus præcedenti psalmo subiungitur. Ibi namq; egit de statu nimiæ humiliationis, & deiectionis ipsius, hic verò econtrario, de gloriosa & ineffabili exaltatione ipsius. Psalmo deinde CX. vox confessionis, vox laudis. (Confitebor tibi, inquit, domine in toto corde meo, in consilio iustorũ & congregatione, &c.) Et si quæras, quam ob causam domino confiteatur, vel cur confessio & magnificẽtia opus eius, continuò sequitur. (Memoriam fecit mirabilium suorum, misericors & miserator dominus, escam dedit timentibus se.) Videlicet quia præcedenti Psalmo dixerat. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech, & illum ordinem suum tunc nobis instituit, in sacramento corporis & sanguinis sui, dum de torrente in via biberet, atq; mox per resurrectionem, exaltato capite timentibus se sensum aperuit, vt intelligerent scripturas, rectè hoc psalmo succinit, escam dedit timentibus se, sic conclusit. (Intellectus bonus omnibus facientibus eum.) scilicet timorem domini. (Laudatio eius manet in seculum seculi.) Psalmi sequentis, id est, CXI. titulus alleluia, reuersio Aggæi & Zacharię. Et est sensus. Laudate dominum, in illud respicientes, quòd significatum est per reuersionem Aggæi & Zachariæ de Babylonica captiuitate, qui & reædificationi templi interfuere. Significatũ est enim, quòd de præsenti captiuitate debeamus ad Deum in cælestem Hierusalem redire. Illos beatificans propheticus spiritus, qui illic reuertentur. (Beatus vir qui timet dominum, ait, in mandatis eius volet nimis. Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur. Gloria & diuitię in domo eius, &c.) Psalmo CXII. præmisso Alleluia, totum hominem in laudẽ extendit spiritus dilectionis. (Laudate, inquit, pueri dominum, laudate nomẽ domini. Sit nomen domini benedictum, ex hoc nunc & vsq; in seculum.) Pueri hi sunt, qui per gratiam eius, quem laudant, sunt à peccatis purificati. Causas cur laudẽt, cur benedicãt, subnectit. (Quis, inquit, sicut dominus Deus noster q in altis habitat? &c.) Psalmo CXIII. itidem præmittitur Alleluia, videlicet ad laudandum dominum de conuersione infidelium ad fidem Iudæorum atque Gẽtium. Nam inde dicit (In exitu Israel de Aegypto domus Iacob de populo barbaro. Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius.) Et est sensus: In eo quòd exierũt credentes de infidelitate & tenebris ignorãtiæ, quod exierunt luctatores, quòd significat nomen Iacob de barbarie dæmonum & vitiorum, facti sunt omnes Iudæi, id est, omnes confitentes sanctificatio eius qui per fidem sunt Israel, facti sunt potestas eius, videlicet Iacob, vt deinceps nemo in carne glorietur, sed in confessione & in virtute spiritus sancti. Hoc (Vidit mare & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum.) Per mare plenitudo gentium, per Iordanem baptizati intelligendi sunt. Gentiles nanque ab infidelitate, & erroribus pristinis fugerunt, baptizati à mala consuetudine peccatorum, conuersi sunt retrorsum. Inde: (Montes (id est apostoli) exultauerunt,) & simulachra fiducialiter condemnauerunt. (Simulachra, inquit, gentium, argentum & aurum, opera manuũ hominum.) In psalmo CXIIII. tertia iã periocha, id est, fletuum atq; gemituum recapitulatio est (Dilexi, inquit, quoniam exaudiet dominus vocẽ orationis meæ. Quia inclinauit aurem suam mihi, & in diebus meis inuocabo. Circũdederunt me dolores mortis, &c.) Huic quoque psalmo rectè Alleluia præscriptum est, quia nimirũ diligere & diligendo dolere, aut gemere, ad veram & magnam Dei laudem pertinet. Nam quantę puritas laudis veraciter est, tribulationem & dolorem inueni? Quotus enim quisq; est inuentor tribulatiõis & doloris eius, videlicet que iure pro inuento debeat haberi? Quare autẽ pro inuẽto debet computari, nisi quia in tribulatione, & dolore locus est opportunus paracleto. i. consolatori? Idcirco cum dixisset, tribulationem & dolorem inueni, statim subiunxit: (Et nomẽ domini inuocaui.) Subauditur, dicens: (O domine libera animam meam, &c.) Psalmo CXV. itidem Alleluia præmisso, laudabiliter dicit perfectus amator Dei. (Credidi ꝓpter quod locutus sum.) Id est, credidi & confessus sum. Ac deinceps: Quid retribuam domino pro omnib. quæ retribuit mihi?) Et non inueniens quod ad retribuendum satis est. (Quid enim diligenti satis esse queat?) (Calicem salutaris accipiam, inquit, & nomen dñi inuocabo.) Quasi dicat: Totam paupertatem meam offeram, sanguinem meum illi offeram, vel si persecutor desit, frequentabo ad sanctum altare

eius

eius passionis memoriam, pro ipso mori paratus ero, quia pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Psalmus CXVI. sermone laus breuis, sensu grandis. (Laudate, inquit, dominum omnes gentes, laudate eū omnes populi.) Psalmus CXVII. totus, vox confessionis est, vox laudis, præmisso alleluia. (Confitemini, inquit, domino) causamque subdit (quoniam bonus.) Hoc dicat omnis Israel, hoc dicat domus Aarō, id est, multitudo prælatorum fidelium, hoc dicant, & confiteantur omnes, qui casto timore timēt dominum, quoniam bonus, quoniam in seculū misericordia eius. Quid enim fecit dominus. In quo apparuit bonus? (De tribulatione inuocaui, inquit, dominum, & exaudiuit me in latitudine.) Ac deinceps, (Lapidē quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.) Nempè in isto summum bonitatis eius experimentum consistit. Lapis iste ad ędificātes venit, & reprobatus est, nos autem dicimus: (Benedictus qui venit in nomine domini.) Iterum in conclusione dicit, sicut in exordio. (Confitemini domino, quoniam bonus, quoniā in seculum misericordia eius.) Psalmus CXVIII. viginti duobus capitulis dispertitus est, per singula capitula versibus octonis supputatis. Singula quoque capitula singula pro titulis habēt elementa alphabeti Hebraici. Et quærimus, quid huiusmodi titulatio significet. Inuenimus autem quod maximè notandū est, psalmum hunc totum in superficie splendere cęlestibus margaritis, totum, inquam, contextum esse nominibus verbi Dei, velut fulgentibus gemmis. Quis enim versiculus est in toto ta[illegible] prolixo tractatu huius psalmi, in quo non [illegible]onet vocabulū aliquod, quin rectè prædicetur de verbo Dei, de sapientia Dei, de filio Dei? Verbi gratia: (Beati immaculati in via.) Planè via nostra, Dei filius est. Dicit enim: Ego sum via. (Qui ambulant in
Ioan. 14. lege domini.) Et quid lex domini, nisi verbum domini? (Beati qui scrutantur testimonia eius.) Quid aliud testimonia, quàm verbā? & quid multa Dei verba, nisi vnum Dei verbum, vna Dei sapiētia? Similiter & in cęteris. Neq; enim facilè quis versiculus inuenitur, in quo non, aut vias aut mandata, aut iustifi[illegible]ationes, aut iudicia, aut sermones, aut eloquia domini habeas, aut aliquid tale qđ æquipollenter valeat. Quid ergo sibi vult hoc, quod cum talis sit psalmus, singula eius capitula singulis alphabeti titulantur elemē tis? Nū post tot psalmos voluit nos prophetę spiritus, verbi Dei facere abecedarios? Planè hoc vtiliter intelligimus, & veraciter confitemur, quia quantumcunq; sapiamus, quā diu in corpore sumus, ad illam Dei sapientiam infantulis abecedarijs similes sumus, & nobiscum benè agitur, si vel prima eius elementa cōsequamur. Videmus enim per spe-
1. Cor. 13. culum in ænigmate, inquit Apostolus. Proinde psalmus hic quartæ perioches, idem nobis principium finisq; sit. Distinguitur autē (vt iam dictum est) viginti duob. capitulis. Hic numerus tribus constat heptadibus, vno supercrescēte, quo de tertia heptade Ogdoas perficitur, atque per hoc intelligimus, quia octaua mundi ætate, sapientiæ Dei quæ iam dictis huius psalmi vocib. significatur, plenitudo nobis perficietur, fietq; quod ait Apostolus: Cùm autem venerit quod perfectū est, euacuabitur quod ex parte est. Octones igitur singulorum capitulorum versus, infantuli fideliter decantemus, donec ad octo euangelij beatitudines ipso donāte perueniamus. Nunc eorundem elementorū interpretationem, atq; intelligentiam subscribamus. Aleph, doctrina. Beth, domus. Gimel, plenitudo. Daleth, tabularum. He, ista. Vau, & Zai hæc. Cheth, vita. Teth, bonum. Iod, principium. Caph, manus. Lamed, cordis. Mem ex ipsis. Nun, æternum. Samech, adiutorium. Ain, fons. Pe, oris. Zadi, iustitię. Cuph, vocatio. Resch, capitis. Schin, dentiu. Thau, signa. Doctrina domus Dei Israel, est plenitudo tabularum, id est, legis, quę descripta est in tabulis. Hæc plenitudo legis charitas est. Ista doctrina & hæc plenitudo, & talis vita, bonum principium est, manus & cordis, id est, bonæ intentionis, & bonæ operationis. Ex ipsis enim fit æternum adiutoriū, quo adiuuamur ad æternam vitam. Et hic est fons oris iustitiæ, id est, origo doctrinæ, quam prædicauit Christus, per quam docet nos implere omnem iustitiam, scilicet chari- Matt. 22.
tas vel doctrina domus Dei. Hoc est maximum & primum mandatum. Et hæc est vocatio[illegible]apitis, id est, Christi, quia in hoc vocati sunt omnes, vt hanc doctrinam percipiāt. In hac doctrina apparent etiam dentium signa, id est, apostolorum & doctorum, qui sunt quidem ecclesiæ dentes, dum obscura & fortia mandata minorib. exponunt. Quid pulchrius, quid iucundius hoc abecedario? Ecce hic cōtinetur omnis doctrina spiritualis vitæ. Psalmo CXIX. quinta iam periocha reditur ad gemitum, qui perfectorum est, gemitum diligentis & desiderantis animi. (Ad dominum, cùm tribularer, clamaui, & exaudiuit me.) Ac deinceps. (Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est, & cętera.) Planè hic gemitus perfecti hominis est, ex ipsa cōfidentia perfectionis, cupientis dissolui, & esse cum Christo. Sed nimirum tali conscientiæ humilitate opus est, præsumptio cau[illegible]da est. Vnde & in titulo canticum graduum positum est. Significat autem ascensorem cęli debere humiliter ascendere, ne dum tędio peregrinationis vult volare in cælum, cadat in infernum. Sequitur ergo, & dicit in psalmo cētesimo vigesimo. (Leuaui oculos meos in montes, vndè veniat auxiliū mihi. Auxilium meum à domino qui fecit cælum & terram.) Ac si dicat: Non in meipso fiduciā

habeo, sed in Dei, & omnium sanctorum eius auxilio, quorum fidem teneo, quorum meritis innitor. Deinde imprecando dicit animæ suæ. (Non det in commotionem pedé tuum, &c.) Quod est dicere iuxta alium psalmum. Non veniat mihi pes superbiæ. *Psalm. 35.* Iterū psalmo centesimo vicesimoprimo voces cōfidentiæ, cùm dicit. Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum domini ibimus. Stantes erant pedes nostri, in atrijs tuis Hierusalem, &c.) Quasi iam ibi sit, stantes erant pedes nostri, dixit, ea videlicet conscientia, qua & Apostolus: Nostra autem conuersatio, inquit, in cælis est. Continuò, vt in humilitate confidat, pedem ponit in altiorem gradum humilitatis. Cum sequenti Psalmo centesimo vicesimosecundo dicit. (Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis. Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorū suorum. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ.) multum se humiliat, dum ancillulæ vapulanti se assimulat, fixos habenti oculos in manibus dominæ suæ, donec parci sibi vel solo nutu iubeat. Item psalmo centesimo vicesimotertio dicit perfecti vocibus magnæ gratulationis. (Nisi quia dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, &c.) Nempè quasi iam victorum est dicere. (Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantiū. Laqueus contritus est, &c.) Sequitur aūt psalmus cētesimus vicesimus quartus, quò cauti in humilitatē proficiēdo dicunt. (Qui confidunt in domino sicut mons Sion, &c.) Qui enim hæc dicunt, nō sibi, sed Deo ascribunt, quod vicerūt, quòd euaserunt. Sequēti psalmo centesimo vicesimoquinto, indē magnificè gratulantur, & dicunt. (In cōuertendo dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati.) Ac deinceps. (Magnificauit dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes, &cęt.) Sequitur continuò psalmus centesimus vicesimussextus, & hanc lætitiā salubriter prouecta humilitate deprimendo dicit: (Nisi dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam.) Habet autem in titulo: Canticum graduum in Salomonē. Hoc rectè & opportunè. In quo enim melius innotescere posit, quòd nisi dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam? Ille enim domum domino ædificauit, & tamen ipse stare non potuit, licet inter homines singularis sapientiæ fuerit. Hoc ergo experimento perdocti, quòd domum ædificare non possitis sine auxilio domini, accipite quod dico. (Vanum est vobis ante lucem surgere.) Vanum, inquam, & stultum propositum est, vosmetipsos ante diē iudicij securos reddere. Sed, surgite postquam sederitis.) Id est, tunc primum vos securos esse sciatis, postquam mortalitatis & passibilitatis miseriam deposueritis. Psalmo centesimo vicesimo septimo mutatur modus vel tenor cantionis in istis graduum cāticis. Nam hactenus bini sic alternabant psalmi, vt in priore fortitudo sublimiter caneret, & in sequente timor in grauibus responderet. Hinc econuerso in priore duorum timor canit in grauibus, fortitudo respondet in acutis. (Beati, inquit, omnes qui timēt dominum, qui ambulāt in vijs eius.) Et est sensus. Beati omnes qui in hoc ipso quod ambulant in vijs domini, timidi sunt, semper & pauidi. Ac deinceps: (Ecce sic benedicetur homo qui timet dominum.) Psalmus centesimus vicesimusoctauus fortiter gratulantis velut iam victoris voces attollit. (Sæpè, inquit, expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israel, sæpè expugnauerunt me à iuuentute mea, etenim nō potuerunt mihi.) Nempè victricis conscientiæ est dicere, non potuerunt mihi. Rursus psalmo CXXIX. vehementer se in humilitate deprimit. (De profundis, inquiens, clamaui ad te domine, domine exaudi vocem meam.) Ac deinceps. (Si iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?) Subauditur, null', quia reuera nullus ex suis meritis apparebit in iudicio iustus. Sequenti protinus psalmo centesimo tricesimo magnæ sibi virtutis, magnæ temperantiæ gratulatur conscius. (Domine non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulaui in magnis, neq; in mirabilibus super me.) Reuera perfecti hominis est, tale ac tantum habere in corde suo testimonium conseruatæ humilitatis. Non, inquit, ambulaui in magnis. Sed quid? (Si non humiliter sentiebam, &c.) Dehinc psalmo centesimo tricesimoprimo demonstrabat nobis, quātum, vel cur se humiliauerit, dicendo: (Memento domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Sicut iurauit domino votum.) Et cætera, vsque, (Donec inueniam locum domino tabernaculum Deo Iacob.) Videlicet quia Christū dominum de semine suo nasciturū esse sciebat, locum quoque natiuitatis eius scire desiderabat. Idcirco mansuetus & humilis sedebat, idcirco vigilabat, idcirco orabat. Exaudita est mansueti humilitas, & repentè exclamans. (Ecce (inquit) audiuimus eā. (subauditur, natiuitatē eius) in Ephrata.) Ephrata namq; hæc est Bethlehem. Sed & exinde inuenitur in campis syluę. i. in latitudine ecclesiæ de gentibus, relictis angustijs Iudeæ. Confestim psalmus centesimus tricesimussecundus bona fortitudinis gloriatio est. (Ecce (inquit) quā bonum & quam iucundū habitare fratres in vnum. Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbā Aaron.) Nempè quamuis humiles sint, semetipsos barbam Aaron, id est, fortes atque perfectos esse cognoscunt, quia de capite suo Christo, spiritus sancti vnguentum acceperunt. Quid tandē sibi volunt istę alternationes,

nes, fortitudinis,& timoris, timoris & fortitudinis? Nimirum illud, quòd non nescire debet homo Dei, quia tempus est viriliter agendi,& tempus humiliter quiescendi. Deniq; cū suggerit hostis inuisibilis seruo Dei, nimium habere despectum sui, tunc tempus est fortiter atq; constanter agendi.i. reminiscendi donorum vel beneficiorum Dei quę accepit. Cum autem econtrario versipellis ille deceptor extollentiam de virtutibus, vel ut emerito militi, suggerit, tunc tempus est quiescendi. i. recogitandi quod sit puluis & cinis, qui tanquā canis de mensa domini vix paruas clementię micas acceperit. Igitur per bis septena graduum cantica, septies hinc.i. à timore,& septies inde.i. à fortitudine victus est hostis. Dicitq; psalmo sequenti.i. centesimo tricesimotertio. (Ecce nunc benedicite dominū, oēs serui domini, &c.) Ac si dicat: Vos qui statis, qui nō iacetis, sed statis in domo domini, nunc absq; dilatione, sine intermissione benedicite dominum, asscribendo illi, non vobis, quod gradibus tot ascensis, in domo vel in atrijs eius statis. Huic sic dominum benedicenti vicarium redditur premium benedictionis, tali conclusione. (Benedicat te dominus ex Sion,) subauditur, procedens (qui) antequam homo procederet ex Sion, Deus idem, (fecit cęlum & terram.) Sequenti psalmo, CXXXIIII. perseueratur in benedictionibus, incipit enim à laudibus, finit in benedictionibus, præmisso Alleluia. (Laudate (inquit) nomen domini, laudate serui dominum.) Multisq; causis redditis, cur laudemus, hanc facit conclusionem. (Benedictus dominus ex Sion,) subauditur, Deus & homo veniens, (qui) ante & post (habitat) in cęlesti (Hierusalem.) Iterum Alleluia. (Cōfitemini domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.) Psalm' centesimus tricesimusquintus totis dulcisonis laudibus, totis à principio vsq; ad finem tinnulis currens confessionibus. Psalmi centesimi tricesimisexti titulus, Psalmus Dauid propter Hieremiā. Ab hoc psalmo, sexta iā periocha, breuiori cursu texitur. Reditur nanq; ad fletus amantium, ad suspiria desiderantium, propter Hieremiam.i. iuxta Hieremiæ intellectum. Sicut enim Hieremias captiuitatem filiorum Israel, factam à Nabuchodonosor, historicè scripsit, & aliud tamē ibi designari, intellexerit, ita isti licet verba historiæ pronuncient, sub eisdem tamē verbis aliud oportere intelligi designant. (Super flumina (inquiunt) Babylonis illic sedimus & fleuimus, dū recordaremur tui Sion.) Quamdiu sumus in corpore (inquit Apostolus) peregrinamur à domino. Et verè, nam captiui sumus captiuitate peccati quod fecit Adam. Quotquot sumus filij Sion, captiuitatem istam congemimus & flemus, sedentes super flumina Babylonis super decurrentia vitia præsentis seculi, multos immersos esse

2. Cor. 5.

videntes, & incidere ipsi atq; immergi metuentes. Hæc & cætera psalmi fletus sunt amantium Deum, suspiria sunt desiderantiū videre Deum deorum in Sion. Sequēti psalmo CXXXVII. iterum confessiones, iterū laudes. (Confitebor tibi (inquit) domine in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei.) Ac deinceps: (Confiteantur tibi domine omnes reges terræ,& cantēt in vijs domini,&c.) Laudes vel cōfessiones istæ sunt, nō solum pro beneficijs singulariter cuiq; impensis, sed etiam pro omnibus communiter humano genere collatis. Psalmo cxxxviij. cantat ipse confessionum & laudum præcētor Christus, dicēs patri de se. (Domine probasti me & cognouisti me.) Agit ille toto hoc psalmo referendo perfectam iustitiam suam secundum humanitatem,& altitudinē suam secundum diuinitatem, vt in fide & iustitia fideles instruat quatenus ipsum & verum Deum,& verum hominem credant,& eius exemplo inducti, tribulari & conculcari non subterfugiant. Psalmo CXXXIX. vndè iam vltima, id est, septima incipit perioche, orant pariter & confitentur omnes iusti atq; perfecti vna voce, tanquam ex vno corpore. (Eripe me domine ab homine malo, à viro iniquo eripe me.) Hæc & cętera dicendo orant dnm, vt custodiat in eis fidei perfectionē,& vt eos eripiat à prauitate & perfidia hæreticorū, imò ab occursu malignorū spirituum, qui fini vitę huius insidiantes, linguas suas exacuunt ad accusandum & cōuincēdum. Nam quia vltima hæc est perioches, rectè ab hinc in finem nostrum spectamus, quando venit princeps mundi,& in singulis nostrum aliquid suum requirit. Dicit ergo quisq; solicitus illius diei, prouidus illius horæ imminentis. (Custodi me domine de manu peccatoris.) Ac deinceps: (Domine domine virtus salutis meæ, obumbrasti super caput meum in die belli.) Et cōtinuò. (Nō tradas me domine à desiderio meo peccatori, & cætera.) Et continuò psalmo sequenti, id est, CXL. (Domine clamaui ad te, exaudi me, intēde voci meæ cùm clamauero ad te.) Quis enim necesse non habeat clamare in illa hora mortis suæ? (Pone domine custodiā ori meo, & ostium circunstātiæ labijs meis.) Quam videlicet custodiam, quod ostium nō habet, quisquis iustificat se, quisquis confidit, seipsum coram domino iustum apparere. Habebat autem ille, qui dixit: Si voluerit contendere mecum, non potero illi respondere vnum pro mille. Ac deinceps: Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me. Item: Etiam si habuero quippiam iustū, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor. Nā hoc est, quod & hic dicitur. (Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.) Videlicet ne in illa necessitate extincta lampade mea, sine oleo

Iob 9.

 fru-

frustra vadam ad emendum, idcirco quam diu vivo, iustus corripiet me, adulator autẽ non decipiet me. Item psalmo sequenti, centesimo quadragesimoprimo. (Voce mea (inquit) ad dominum clamaui, voce mea ad dominum deprecatus sum) Subauditur, cupiẽs dissolui & esse cum Christo. Quid enim clamaui? Quid deprecatus sum? Quam orationem meam effundo in cõspectu eius? (Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo.) De custodia, inquit, de carcere huius captiuitatis, vbi Deum meum videre non possum, pro reatu primi parẽtis, qui expulsus de luce paradysi, hic omnes nos quasi in carcere genuit. Ad hoc pertinet iste titulus psalmi. Intellectus Dauid cũ esset in spelunca. Principaliter quidẽ Christũ spectat cũ esset adhuc in speluca, scilicet carne mortali & passibili, Saule.i. morte persequente, secũdarie verò quemq; fidelem cupientem educi ab hac misera vita, tanquam de custodia. Hoc & metuẽs cupit, & cupiens metuit Vndè & protinus psalmo CXLII. dicit: (Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in veritate tua exaudi me in iustitia tua. Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.) Etenim si de solis meritis agatur, nemo iustificabitur, propter quod itidem dicit. (Propter nomen tuũ domine viuificabis me in æquitate tua.) Scilicet, vt totum sit gratię. Item, (Auditam fac mihi mane misericordiam tuam.) Misericordiam, inquam, superexaltantem iudicium, dicendo mane.i. in die iudicij, Venite, benedicti patris mei. Proinde benè hunc titulũ habet hic psalmus. Psalmus Dauid quãdo eum persequebatur filius suus. Nam prę ter vnum Christum non fuit aliquis Dauid, non fuit, nec est, nec erit aliquis adeo manufortis, qui genuerit filium, quem non infestum patiatur, qui non contraxerit peccatũ, quo prematur, si intret in iudicium cum homine Deus. Abhinc vsq; in finem continuæ benedictiones, confessiones feruentissimæ, laudum cantationes, quas fides suggerit. spes concipit, charitas effundit. Sequens psalmus cxliij. (Benedictus (inquit) dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælių, &c.) Eius namq; voces sunt, qui benè sibi conscius est, quia secum habet pugnãtem amicum verum, cui & dicit in contemplatione illius horæ, qua certamen habiturus est cum illo mundi principe sine dubio contra se venturo. (Qui liberasti Dauid seruum tuũ, de gladio maligno eripe me.) Et vt possim in illa hora gladium illu euadere, interim, inquit, erue me de manu filiorum alienorum.i. hæreti. orum vel omnium impiorum, quorum os locutum est vanitatem, &c. Vndè benè in titulo habet psalmus Dauid in Goliam. Qui enim Goliam, id est, diabolum, viuens vicit in mẽbris suis, ipse confidens quod moriens

Philip. 1.

Matth. 25.

eruatur de gladio eius maligno, dominum Deũ in hoc psalmo benedicit. Sequentis psal mi cxliiij. titulus, laudatio ipsi Dauid, videlicet quæ ex ore amantis decantatur Christo vero Dauid. (Exaltabo te (inquit) domine Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in seculum, & in seculum seculi.) A benedictionibus incipit, per benedictiones currit, benedictionibus sempiternis finit. Psalmo deinde cxlv. alleluia pręmisso, quanto affectu, quãto amore laudẽ intẽdit, animã suam allo quitur & dicit. (Lauda anima mea dñm.) Et illa respondet. (Laudabo dominum in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.) Vndè laudabo? Vndè psallam? De potentia, De misericordia. De potentia. (Quia fecit cælũ & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt.) De misericordia, Quia soluit compeditos, quia illominat cæcos, &c. Nec contentus sua laude solius, sequẽti psalmo centesimo quadragesimosexto, & alios ad laudandum hortatur. (Laudate (inquit) dominum, quoniam bon9 psalmus.) Est verò bonus psalmus, vt pote in quo hæc tria cooperantur. Chordæ, sonus, motus digitorum. Per chordas carnis exiccationem, per sonum virtutes, per motum digitorum bonam operationem intelligimus. His adhibitis reuera Deo nostra est iucunda, decoraq; laudatio. Cur laudemus, causas continoò subiungit. (Aedificans (inquit) Hierusalem dominus dispersiones Israelis congregabit) &c. Ex illa Israelis congregatione, ex illorum contritorũ saluatione, & illarum stellarum vocatione vel numeratione vna ciuitas fit. Hierusalẽ cęlestis, quã & cõsequenter psalmos cxlvij. ad laudãdum inuitat & dicit. (Lauda Hierusalem dominũ, lauda Deum tuum Sion.) &c. Tãdem quasi choris ad laudandũ constitutis intonã te multitudine incipitur laus vniuersalis cõiubilantib. voce sua creaturis vniuersis, continuusq; concentus absq; intermissione, fine interstitio clamorẽ extendit totis tribus qui su persunt psalmis. Primo qui & cxlviij. spiritus sanctus, spiritus charitatis dicit. Mox quasi iussus alleluia dicẽdo. (Laudate dominum de cælis, laudate eum in excelsis. (Laudat cælestium chorus, laudant omnes angeli, laodant omnes virtutes, laudant omnia cælestia, visibilia seu inuisibilia. Quare? (Quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mãdauit, & creata sunt.) Deinde laudat terra & omnia terrestria. Quare? Quia visitauit quam creauerat terram, & fecit vt esset confessio eius non solum super cælum, sed & super terram. Ergo materia laudum huius psalmi inde est, quod & cũcta creauit, & genus humanum redemit. Sequenti psalmo, qui & cxlix. itidem spiritus sanctus dicit Alleluia. (Cantate domino canticum nooum, laos eius in ecclesia sanctorum.) Quare? (Quia beneplacitũ est domino in populo suo, quia exultabũt sancti in gloria, quia exultatiões Dei in

gutture

Esa. 46. gutture eorum, quia gladij ancipites in omnibus eorum, ad faciendam vindictam in nationib. vt faciāt in eis iudicium conscriptū.) *1. Cor. 2.* Ergo materia cantici, vel laudis in hoc psal. inde est, quod seculum iudicabit, & sanctos suos in iudicio glorificauit. Psal. vlt. qui est CL. itidem dicit sanctus charitatis spiritus, Alleluia. (Laudate dnm in sanctis eius.) Decies laudate dicit, & nullam causam cur laudent subiungit aut interponit, sicq; concludit ad vltimū: Omnis spiritus laudet dominum. Ergo materia laudum in hoc psalmo illa est futuri seculi beatitudo ineffabilis quę quāta vel qualis sit, nō potest dici, nō potest æstimari, quā oculus non vidit, nec auris audiuit, quæ in cor hominis non ascendit.

Qualiter Salomon eadem via, fidem & spem commēdat & charitatem, in parabolis fidem, in Ecclesiaste spem, in Canticis charitatem. CAPVT VI.

Etiam fidei, spei, & charitatis intelligētiam, quam in Dauid secuti sumus, eccè & in Salomone ostio patente, satis euidenter conspicimus. Tres enim ille libros scripsit, Parabolas, Ecclesiasten. Cantica canticorum. Primus, id est, parabolarum liber vocat ad fidem. Secūdus, id est, Ecclesiastes inuitat ad spem. Tertius. i. Cantica canticorum, *3. Reg. 11.* sine dubio allicit ad charitatem. Nequaquā istud profundū perambulare aggredimur, sed ad alia festinantes quasi ex latere perstingemus. Ad fidē nos vocat in parabolis, dum in persona sapientiæ, quæ est Christus, dicit. *Prouer. 8.* (Dns possedit me in initio viarū suarum, antequā quicquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequā terra fieret. Nondū erant abyssi, & ego iam concepta eram, necdum fontes aquarum erumperant, necdum montes graui mole constiterant, *Ibidem. 8.* ante colles ego parturiebar.) Ac deinceps. (Sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem. Immolauit victimas suas, vinū miscuit, & proposuit mensam suā.) *Ioan. 1.* Nempe quod hic ait sapientia, Dominus possedit me in initio viarum suarum, & cæt.) Hoc Euangelista confirmans. In principio (inquit) erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbū, hoc erat in principio apud Deum. Et quod hic ait. Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege vallabat abyssos, & cætera, cum eo eram cuncta componens, hoc est, quod idem exprimēs, omnia (inquit) per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Item quod hic ait, & delectabar per singulos dies laudens corā eo, omni tempore ludens in orbe terrarum, & delitiæ meæ esse cum filijs hominū, hoc est quod ait idem qui supra. Quod factū est in ipso vita erat. Deinde quod ait hic, Sapientia ædificauit sibi domum, hoc est, quod idem Euangelista dicit. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Quod itidem ait, Excidit columnas septem, misit ancillas suas, vt vocarent ad arcem, & ad mœnia ciuitatis, hoc est spiritus sancti dona distribuit, & infirma mundi elegit, vt fortia vincere, & vocaret ad fidem Euangelij. *1. Cor. 1.* Nam reuera quasi de petra septem columnas excidit, cūm de plenitudine diuinitatis corporaliter habitante in se, dona septiformis spiritus sancti credentibus in se, diuidere non desinit. Item dicit. (Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui. Diriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.) *Prou. 5.* Quid hoc est dicere, nisi credendo in Christum, gratiam sancti spiritus accipere, vt possis alijs salutarem doctrinam propinare. Sic enim ipsa incarnata sapientia intelligi voluit, cùm dixit, Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Ergo & quod postmodum ait. *Ioan. 7.* (Vt custodiat te à muliere mala, & à blanda lingua extraneæ. *Prouer. 6.* Non concupiscat pulchritudinem eius cor tuum, ne capiaris nutibus illius.) De vitando doctrina hæretica, dictum rectè intelligitur. Cū hęc ita se habeāt, quid est, q̄ initio parabolarū de vitāda sanguins effusione exhortatur, nisi passionē Christi respicit, quę salutis nostrę summa est, de qua maximè pendet nostra fides? Nā quia saluatiōis humanæ summa est, rectè ab illa sermones parabolicos exorsus est. Fili mi (inqt) si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Si dixerint, veni nobiscū, insidiemur sanguini, abscondamus tendiculas contra insontem frustra, & *Prou. 11.* deglutiamus eum sicut infernus viuentem, &c.) Nempe sic dixerunt peccatores pharisæi, & pontifices, & sic dicendo, lactauerunt miserum populū, & acquieuit eis. Sapientia verò nihilominus foris prædicauit, in plateis vocē suā dedit, in capite turbarū clamitauit. Tandemq́ue non exaudita, dixit. (Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsannabo, cùm vobis quod timebatis aduenerit.) Quod timebatis, ait, subauditur, dicētes, Ne fortè veniant Romani & tollant nostrum & locum & gentē. In Ecclesiaste cui dubiū est, quoniā ad futurorum spem nos instruat, dicendo. (Vanitas vanitatū, & omnia vanitas.) *Eccl. 1.* Quare omnia vanitas, nisi qa omnia trāsitoria? Et quare hæc dicit, quare vniuersa q̄ sub cælo sunt vanitatis arguit, nisi vt spe futurorum quæ feria, spe inuisibilium, quæ æterna sunt, præsentia, hęc visibilia doceat deberi cōtemni? Currit per omnia, iudicat omnia, omne quod in mundo est, omnem concupiscentiam carnis, omnē concupiscentiā oculorū, & cuncta vanitatis arguit. *Eccl. 11.* Et quædam quidē in primis approbat. Verbi gratia cùm dicit. (Lætare iuuenis in adolescentia tua.) Verū postmodū resumpto iudicio rationis. (Adolescētia (inqt) & voluptas vana sunt.) *Eccl. 1.* Proinde & Ecclesiastes dicitur, quod interpretatur concionator, quia videlicet, prius in firmam de singulis sentētiam ipse proponit, & ipse cōtinuò velut concinnando firmis rationibus in conspectu omnium destruit.

Denique in calce libri quo tendat, euidenter ostendit. (Finem, inquit) loquendi omnes pariter audiuimus, Deum time & mandata eius obserua.) Hoc enim est omnis homo. (Et cuncta quæ fiunt adducet deus in iudicium pro omni erratu, siue bonũ siue malum sit. In Canticis ecclesia vniuersalis, vel
Cant. 1. etiam singulariter quælibet anima fidelis,
Ibidem 12. quæ iam vsque ad amorem dei profecit, hãc primam vocem emittit (Osculetur me osculo oris sui.) Planè osculum oris ecclesia tunc adepta est, quando Dei filius incarnatus est, quando in thalamo vteri virginalis diuina natura naturæ humanæ in vnam personam coniuncta est. Item quælibet anima quæ deũ diligit, osculum adipiscitur, quando dulcedinem diuinitatis occulta inspiratione gustare meretur, qui tamen contactus tam velociter transit, vt sibilo auræ leuis rectè comparetur. Amplius autem & osculum & omnimodam coniunctionem tunc adipisceretur, quãdo corpore deposito, ad ipsam amatoris sui faciem videndam perducetur. Nihil immorã dum est, nec enim necesse habemus docere aut doceri, ꝙ charitas significetur totis lib. huius vocibus, idcircò iam ad alia transeamus.

LIBRI PSALMORVM FINIS.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN LIBROS REGVM, COMMENTARIORVM LIBER QVINTVS.

Quod ait Dominus ad Salomonẽ: quia habuisti hoc apud te, & quid sit peccatum suum quenquam apud se habere, & quòd idcirco regnum eius abscindendũ fore predixit.

CAPVT I.

3. Reg. 11. DIxit itaque Dominus Salomoni. Quia habuisti hoc apud te, & non custodisti pactũ meũ, & præcepta mea quæ mandaui tibi, disrumpens scindam regnum tuum, & dabo illud seruo tuo.) Quia habuisti (inquit) hoc apud te. Cui sic dicitur, palam est, quòd peccatũ suũ necdum confiteatur. Nam apud se habet, cui quod fecit, non displicet. Cæterùm cui displicet, non apud se, sed contra se habere dicendus est. Ne. enim abscondit, sed annunciat, non defendit, sed accusat. Quoniam
Psal. 50. (inquit) iniquitatẽ m eam ego cognosco, &
Psal. 37. peccatum meum contra me est semper. Itẽ, Quoniam iniquitatem meam annunciabo. Idcircò disrumpens (ait) scindam regnum tuum, subauditur, quod penè contigit patri tuo, nisi quia iniquitatem suam annũciauit, & cogitauit pro peccato suo. Nã cecinit buc-
2. Reg. 20. cina Syba filius Bochri, dicens: Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Isai. Et separatus est omnis Israel à Dauid, secutusque est Sybam filium Bochri. Viri autem Iuda adhæserunt regi suo. Regnum illi neque auferre Absalon, neque scindere potuit Syba, quia videlicet quod habuisti apud te, hoc ille apud se non habebat. Minus peccauerat, & ipsum peccatum à se excutiebat, accusabat, annunciabat.

Quod dixit: Et non custodiuisti pactum meum, & in quo Salomon iure denotetur qui sapientiam postulauit, quamuis hoc domino placuerit, quam in nocte per somnium accepit non perseueraturus.

CAPVT II.

ET non custodisti (ait) pactum meum. Pactum quippe pepigerã tecum, in his verbis. Si aũt ambulaueris in vijs meis, & custodieris præcepta mea, sicut ambulauit pater tuus, longos faciã dies tuos. Tu in vijs meis non ambulasti, sed apud te habuisti hoc. Ego ergo debitor nõ sum, vt longos faciã dies tuos. Hic iã rectè quæritur. Quare pactũ ineundo sub conditione posuit, ꝙ faceret dies eius longos. Videlicet, quia ꝙ iure repræhenditur, data sibi optione in illa nocte per somnium à dño dicente. Postula quod vis vt dẽ tibi, iste quod optimum fuisset, dies longos, dies æternos nõ postulauit, sed sapiẽtiam ad discernendũ iudicium, cor docile ad iudicã- dum populũ postulauit. Quomodo ergo (inquis) scriptũ est. Placuit sermo coram dño, quòd Salomon rem huiusmodi postulauit? Ad hæc (inquã) placuit ei, non tanquã summum vel perfectũ bonum, sed tanquã bonũ comparatiõe deteriorũ. Proinde dicit. Quia non petisti tibi dies multos, nec diuitias, nec animam inimicorum, sed postulasti tibi sapientiam, eccè dedi tibi. Nempe diuitiæ aut multi dies vitæ præsentis, aut vltio de inimicis, bona quidem aliqua, sed infima sunt, gratiam autem habere in oculis Domini, & dies æternitatis, verum summum atque perfectum bonum est. Porrò sapientiam habere ad discernendum iudicium, bonum quidem, sed mediocre bonum est. Igitur placuit quidem coram domino, quod Salomon postulasset rem huiusmodi, repræhensibilis tamen in eo est, quod data sibi optione tam prona ad dandum largitate Domini, bonum illud quod verũ & summum est, non postulauit, rectè

3. Reg. 9. (margin, beside "Et non custodisti")
3. Reg. 9. (margin, beside "dies longos")

lauit, recteq; denotatur, quod sapientiam in nocte & per somniū, non perseueraturus acceperit.

Quod in isto iudicio Deus Hieroboam scissuras regni tradiderit, & qualia populi peccata praecesserint.

CAPVT III.

FActum est igitur in tempore illo, vt Hieroboam egrederetur de Hierusalem, & inueniret eum Ahias Sylonites propheta in via opertus pallio nouo. Erāt enim duo tantum in agro. Appræhendensq; Ahias palliū suum nouū, quo opertus erat, scidit in duodecim partes, & ait ad Hieroboam. Tolle tibi decem scissuras. Hæc enim dicit Dominus Deus Israel, Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus.) Manifesta & secundum rem congrua significatio est. In propheta dominus loquitur, Domini autem quoddam pallium vel quasi vestis est, is qui adhæret illi populus. Sed nunquid ignorabat Dominus, qualis esset vel quid facturus esset Hieroboam, cui tot partes pallij tot tribus populi delegebantur? Nunquid, inquam, ignorabat, quod scissum à domo Dauid populū accipiens, à Deo quoq; scissurus esset faciendo vitulum aureum quem pro deo colerent? Quare ergo talem populo suo regem acquisiuit? Nimirum rationabiliter hoc & cum iudicio fecit, eadéque iustitia qua regem petentib. Saulem dedit, quem qualis futurus esset ignorare non potuit. Nam & tunc Samuelem, imò in Samuele deum abijciebant, ipso dicente. Non enim te abiecerunt, sed me, & nunc indignabantur Dauid regnare aut regnasse supra se.

3. Reg. 11. Ex ipsa gestorum serie perspicuum est hoc.

2. Reg. 2. Et in primordijs regni Dauidici subtraxerūt se totis septem annis non sequentes, non approbantes electionem Domini, superq; solā tribum Iuda in Hebron regnauit Dauid, & deinceps, semper dubij, semper infidi fuer t, eidem Dauid. Quem aduersus illum rebellantem non susciperent, qui Absolon filium aduersus patrem constituerunt super se regem? Postquam ille perijt, protinus ausum

2 Reg. 20. buccina personare sicuti sunt Seba filiū Bochri, dicendo: Non est nobis pars in Dauid,

3. Reg. 12. neque hæreditas in filio Isai. Nunc quoq; in iudiam suam prodiderunt, occasiones quærendo aduersus Roboan, & dicendo: Pater tuus durissimum iugum imposuit nobis, cū per illius sapientiam diuites facti fuissent & inclyti. Igitur tanquam iudex, reos tali tradidit regi, qui volentes scinderet à domo Dauid, volentes (inquam) scinderet à ciuitate Dauid, diuideretque à templo dei, à cultu vnius & solius Dei veri, & cupitis faceret seruire simulachris.

Cur tot scissuras pallij sui fecerit propheta, & quòd ex tunc regnum Israel decem vicibus scissum sit.

CAPVT IIII.

EST & adhuc quod quæramus, cur tot scissuras propheta fecit, cur pallium suū in duodecim partes scidit? Nempe si nihil aliud quàm regni vnius diuisionem in duo regna significare volebat, poterat vnum pallium scindere in duas partes, non æquas tanto iuxta modulum impares, quanto iuxta numerum decem tribus erat minor tribus vna. Quare ergo prophetæ immò spiritui domini in propheta sic magis placuit, & tot scissuras fecit? Planè & in hoc vitæ rationis constantia est. Scissum nempe à domo Dauid illud regnum Israel, deinceps aduersus seipsū diuisum fuit decies, & ita demum desolatū est, vt domus supra domum caderet, rege Assyriorum transferente Israel, iuxta Gozā fluuium in ciuitates Medorū. Quas videlicet diuisiones prosequi facile est. Filiū huius Hieroboam nomine Nadab percussit Baasa. Hæc secunda Israel scissura regni est. Eiusdem Baasa filium Hela occidit Zambri, & regnauitque pro eo Zambri se in palatio incendit, obsidente Amri qui & pro eo regnauit. Post hunc regnauit Achab, & post eum filius eius Othozias, & post eum frater eius Ioram. Sed istum occidit Iehu, regnauitque pro eo vsq; ad quartam generationē. Quintum ab illo percussit Sellum, regnauitq; pro eo. Sed & istum percussit Manahem, regnauitq; pro eo. Filium quoq; huius Phaceiam percussit Phacee filius Romeliæ, regnauitq; pro eo. Sed & contra istū coniurauit Ozee, percussitque eum, & interfecit, regnauitque pro eo. Contra istum ascendit rex Assyriorum, & transtulit Israel in Assyrios Hæc decima fuit scissura. Nam in Hieroboam prima, in Baasa secūda, in Zambri tertia, in Amri quarta, in Iehu quinta, in Sellum sexta, in Manahem septima, in Phacee filio Romeliæ octaua, in Ozee nona, in rege Assyriorum qui diuisos à Deo & Dauid rege suo diuisit etiam loco transferendo in Assyrios, rectè computatur decima. Benè igitur propheticus, dum regni vnius diuisionem in duo regna præcidit, pro signo tamen diuisionis, decem scissuras Hieroboam tradidit, quia regnum suum decies diuidendum præuidit, & ita fore desolandum.

Luca 11. 3. Reg. 15. 16. 22. 4. Reg. 9. & 10. 15. 3. Reg. 17.

Quod exemplum hæreticorum sit, qui scindunt se à domo Dauid ab ecclesia Christi, & quòd rectè dictum sit. Porrò vna tribus remanebit Salomoni, & cæt. Cùm duæ possint dici. Iuda & Beniamin.

CAPVT V.

EXemplum hoc hæreticorū est. Taliter & ab ecclesia scissi, & aduersum seipsos diuisi sunt, & sic regnū eorum desolatū est, & domus supra domum cecidit. Tribus Iuda quod interpretatur cōfessio, & ciuitas Dauid, catholica ecclesia est, verā tenens cōfessionem vnicæ fidei, à qua illi per scissuras exierunt, 1. Ioan. 2. Cant. 4.

exierunt, quemadmodú dicit. Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Huius videlicet catholicæ eccleſiæ, frater eſt dominus Ieſus Chriſtus, qui incarnatus loquitur. Vulneraſti cor meum amica mea, ſoror mea ſpóſa. Item, Hortus concluſus, ſoror mea ſponſa, frater iſte hic per hunc prophetam rectè figuratur. Ahias quippe frater meus interpretatur Antequam exiſſent ex nobis hæretici, vnum erât nobiſcum pallium huius fratris noſtri, per concordiam eiuſdem religionis, per conſonantiam eiuſdem confeſsionis. Sed ex nobis exierunt, & errores ſuos ſecuti ſunt. Ita illis exeuntibus ſciſſum eſt pallium & ſciſſuræ Hieroboam traditæ ſunt. Hieroboam interpretatur, dijudicans populum. Signat autem Hæreſiarchen quempiam, ſic flatu ſuperbiæ ſuæ dijudicantem populum Chriſtianum, quomodo ventus in area dijudicat paleam & granum. Flauit Arrius vel quilibet Hæreſiarcha alius, & quo voluit flatu ſuo vanos & carnales quoſq; impulit, qui etiam cùm adhuc confiterentur ſe nobiſcum noſſe deú, factis negabant. Hoc modo hæreſium auctores populum, ſæpe dijudicauerunt vtiliter. Nam neceſſe eſt, inquit *Tit. 1.* *1. Cor. 1.* Apoſtolus, hæreſes eſſe, vt qui probati ſunt, manifeſti ſint. Hic non intelligendum eſt, quod cùm dixiſſet propheta. Tolle tibi decẽ ſciſſuras, ſubſecutus. Porrò vna tribus (ait) remanebit Salomoni propter ſeruum meú Dauid. Nempe vna tribus & decem vndecim ſunt. Nonne duodecim erant tribus Iſrael? Quare ergo vnam tantum tribum reſiduam dixi? Nonne regnauit Roboam ſuper Iudam & Beniamin? Imò & de cæteris tribubus pleroſq; ſub regno ſuo habuit. Sic etenim poſtmodum ſcriptum eſt. Super filios autem Iſrael quicunq; habitabant in ciuitatibus Iuda, regnauit Roboam. Ergo hic myſticè intelligendú, quia exeuntibus ex nobis hæreticis, qui nó erant ex nobis, quotquot in eccleſiaſtica pace manemus, rectè tribus vna dicimur, quia per ſchiſmata non diuidimur.

Quod excogitatio vitulorum myſticè ſit adinuẽtio omnis hæreticorum, quorum conſortium, quorum cõſortium quantum ſit vitandum, illud indicat, quòd virum Dei, quia panem ibi deceptus comedebat, leo inuenit & occidit.

CAPVT VI.

3. Reg. 12. ET excogitato Hieroboam conſilio fecit duos vitulos aureas, & dixit populo. Nolite vltra aſcendere in Hieruſalem. Eccè dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti,) & cæt. Excogitato (inquit) conſilio. O cogitationem ſine intellectu & conſilium ſine prudentia? Nunquid ſic cogitando, & ſic ſibi conſulendo regnare poterat ſtabilius, quàm ponendo ſpem ſuam in Domino? Potuit quidem deuocare populum, ne aſcenderet ad ſacrificandum in domum Domini, ſed non quem ſperabat ex hac peſſima radice, fructum recipere potuit regni diuturni, viginti duobus annis regnauit. Immò ſeruiuit vitulis aureis, ſeruus peccati, & regno ſimul & vita priuatus eſt, filioque ſuo Nadab pœnam peccati, quod theſaurizauerat, hæreditariam reliquit. Nam inſidiatus eſt ei *3. Reg. 18.* Baaſa de domo Iſachar, & percuſsit eum, ſicque delatus eſt Hieroboam iuxta prophetæ iam dicti reſpóſum, durumque nuncium, ſicut mundari ſolet fimus vſque ad purum. Huic ſimile fuit hæreticorum omne conſilium. Nam & illi ne aſcenderet populus in Hieruſalem, ad ſacrificandum domino, fecerunt vitulos aureos. Quid enim ſermo hæreticus, nitidus & accuratè compoſitus, niſi aureus vitulus? Aureus nanque vitulus foris eſt ſpecioſus, intus vacuus eſt, & ſine ſenſu. Sic omne dogma hæreticorum foris ad demulcendum aures, ſermonis habet nitorẽ, intus nullam habet virtutem. Adorant igitur vitulos aureos, quicunque propter ſermonis venuſtatẽ, vanos & à virtute vacuos ſectantur hæreticos. (Et aſcendit Hieroboã ſuper altare vt adoleret incenſum.) Non dictum eſt, acceſsit ad altare ſiue aſcendit ad altare, ſed dictum eſt, aſcendit ſuper altare. Iuxta ſenſum iam dictum hoc elegáter & propriè dictum. Hæretici nanque ſuper altaria ſua aſcendunt, quia non Dei, ſed ſuam gloriã quærunt, quia ſemetipſos prædicant, nõ dominum Ieſum Chriſtum. Eorum quàm vitandum ſit conſortium, ſubiectum ſtatim in- *3. Reg. 17* dicat exemplum. Virum Dei qui venerat de Iuda in ſermone domini Hieroboam ſtante ſuper altare, & exclamauerat contra altare, leo inuenit in via, & occidit. Sic enim illi mandatum fuerat in ſermone Domini præcipientis. (Ne comedas panem, neque bibas aquam, ne reuertaris per viam qua veniſti.) Feſellit autem eum pſeudopropheta, & reduxit ſecum, comeditque panem in domo eius & bibit aquã. Occidit ergo eum vt prędictum eſt leo in via. Igitur conſortium hæreticorum qui vitulos mendatij fabricauerunt, docemur vitare, & cú eiuſmodi nec cibum ſumere, ne inueniat nos leo in via, ne veniat ſuper nos ſimilis hæreticorum vindicta. Interea notandum eſt, quod hic propheta deceptus in ſemetipſo pœnã recepit. Hieroboam autem ipſe quidem dormiuit cum patribus ſuis, filius autem eius hoſtili gladio percuſſus interijt. Nam qui per imprudentiã fortè deceptus hæreticis communicauit, quaſi in ſemetipſo punitur, dum temporali præſentialiter pœna mulctatur, qui autem hæreſim per malitiam ſtruxit quaſi in filio ſententiam recipit, dum in anima poſt hanc vitam mortem ſempiternam incurrit.

De Helia cuius typum geſſerit in eo quòd ſiccitatem induxit propter Achab, & Iezabel, & quòd pauerĩt eum corui, & quòd ad viduam Sarepthanam miſſus ſit.

CAPVT VII.

Poſt hæc

3.Reg. 16. 3.Reg. 7. POst hæc impietas creuit in Israel, cũ super vitulos Hieroboã additus est Baal. Nam Achab filius Amri duxit vxorem Iezabel filiam Methabaal Regis Sydoniorum, & abijt, & seruiuit Baal, & adorauit eum. Tunc surrexit Helias propheta, de habitatoribus Galaad, & verbo domini continuit cælũ, vt non plueret super terram annos tres, & menses sex. (Viuit dominus deus Israel (inquit) in cuius conspectu sto, si erit annis his ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba. Et factus est sermo domini ad eum dicens. Surge, & vade in Sareptham Sydoniorum, & manebis ibi. Præcepi enim ibi mulieri, viduæ, vt pascat te,) & cætera. Euangelica lucerna lucem nobis spiritualis intelligentiæ, hoc loco demonstrat. Cùm enim præmisisset dominus, vtique dicetis mihi hanc similitudinem. Medice cura te ipsum, quanta audiuimus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua, cõtinuò subiunxit, Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, cùm facta esset fames magna in omnem terram, & ad nullam illarum missus est Helias, nisi in Sareptham Sydoniæ, ad mulierem viduã. Profectò, hęc dicens, illud intelligi voluit, quod ipse in patria sua non foret acceptus, & quem admodum Helias ad viduam Sarepthanam transmigrauit, relicta siccitate in Israel, sic ipse ad ecclesiam de gentibus transiturus esset, relicta fame verbi dei in Israel. Idcircò sic terribiliter præmisit, dicens. In veritate dico vobis, quæ videlicet dictio magnam sonat comminationem iræ imminentis. Mysticè igitur Helias quod interpretatur deus dominus, ipse est dei filius cæli & terræ, deus & dominus. Achab ꝙ interpretatur frater patris populus Iudaicus est, persecutor & occisor eiusdem dei, & dominus, frater (inquã). patris, id est, cohæres diaboli patris sui, quod comprobat iste Helias, iste deus & dominus cùm dicit. Vos ex patre diabolo estis. Iezabel, quod interpretatur fluxus sanguinis, synagoga eiusdem populi est, quæ ex quo sic locuta est, Sanguis eius super nos & super filios nostros, nunc vsque sanguine fluere nõ definit. Cuius sub specie in Apocalypsi dicitur aduersus Iudaicam & omnẽ sectam euangelicæ fidei contrariam. Sed habeo aduersus te pauca, quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere & seducere seruos meos, fornicari & manducare de idolothytis, & cæt. Quid tandem est, ꝙ Helias cælũ claudit, ne pluat & recedit, nisi quia Christus ora Apostolorũ clausit synagogæ peccatrici, & populo qui illũ reiecit, & relicta illis siccitate, & fame audiendi siue intelligẽdi verbũ dei, recessit. (Recede (inquit) dñs & abscondere, coruisq; præcipi vt pascant te.) Absc õditum à Iudæis deum dominum, quẽ

Luca 4.

Matth. 27

Apoca. 2.

2.Cor. 3.

Matth. 21.

inuenire non possunt, quia velamen malitiæ positum est super cor eorum, corui in primis pauerunt, quia peccatores humili conscientia coruorum nigredinem imitantes, cum fide & charitate, primi illum receperũt. Quod præuidens ipse quodam loco scribis & pharisæis dixit, Amen dico vobis, quia publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei. Corui isti primum in torrente Heliam pauerunt, quia publicani & peccatores primum in Iudæa Christum & Apostolos eius receperunt. (Post dies autem siccatus est torrens.) Quia videlicet in breui sic fideles qui erant ex Iudæis rapinam bonorum suorum perpessi sunt, à contribulibus suis, vt omnibus deficientibus ipsi egerẽt. (Nõ enim pluerat super terram.) Imò terra illa salutarem veritatis, non suscipiebat pluuiam. Factus est igitur sermo domini ad Heliam, dicens: Surge, & vade in Sareptham Sydoniorum, &c. Sareptha oppidulum erat Sydoniorum in via publica situm. Porrò Sydon inutilis venatio interpretatur. Et quid eramus nos gentes, nisi venatio inutilis, venatio diaboli? Igitur vade, inquit, in Sarepthã Sydoniorũ, id est, vade ad gentes, euãgeliza per publicũ, prædica per mũdu vniuersum. Ibi manebis, præcepi enĩ ibi mulieri viduæ, vt pascat te. Pręcepi, pręceptũ posui quod nõ præteribit, præueni per prædestinationẽ gratię, mulierẽ viduam, i. gentilitatẽ, quondã à diabolo viro iniquo malè nuptam, nunc aũt illo foras eiecto viduam, vt pascat te, vt credat in te. Ibi manebis, cum illa eris vsque ad consummationem seculi. (Surrexit & abijt in Sarepthã.) Surrexit (inquam) & abijt Christus, dicentibus Apostolis, in quibus ipse loquebatur. Vobis quidẽ primum oportebat loqui verbum dei, sed quoniã repulistis illud, & indignos vos iudicastis æternę vitę, eccè cõuertimur ad gentes. (Cũq; venisset ad portas ciuitatis, apparuit ei mulier vidua, colligens ligna.) ad portã ciuitatis nũc christ⁹ venit, quã do primũ gentilitas auditu patulo verbũ dei suscepit. Tũc apparuit mulier vidua, tũc cito credẽs se obtulit, & ante faciẽ vocantis astitit ecclesia. (Nõ (inquit) habeo panẽ nisi quantũ pugillus potest capere farinæ in hydria, & paululum olei in lecytho. En colligo duo ligna, vt ingrediar & faciam illud mihi & filio meo, vt cõedamus & moriamur.) Magnę sibi paupertatis vera catholica ecclesia cõscia est Nõ superbit, nõ extollitur, nõ sibi diues aut sufficiẽs videtur, quãdiu vidua est, quam diu peregrinatur. Quicquid interim de verbo dei, de sciẽtia dei cõsequitur, parũ est, velut tantũ farinæ quantũ pugillus capere potest. Quicquid vnctionis habet à spiritu sancto, quasi parum olei in lecytho est. Quod enim nunc per speculum in ænigmate vidimus, quantum est ad comparationem perfectionis, quam expectamus? Igitur non nisi parũ farinę, non nisi parũ olei habeo, inquit. En col-

Hebr. 10.

Actor. 13.

1.Cor. 13.

tuo. Adest Helias.) Ac deinceps. (Venitque Achab in occursum Heliæ, & cum vidisset eum, ait: Tune es ille, qui conturbas Israel? Et ille ait: Non ego turbaui Israel, sed tu & domus patris tui quia dereliquistis mandata domini, & secuti estis Baalim. Veruntamen nūc mitte & congrega ad me vniuersum Israel in monte Carmeli, & prophetas Baal, quadringentos quinquaginta, prophetasq; lucorum quadringentos, qui comedunt de mensa Iezabel.) Ita factum est. Venerunt, habitoq; certamine superior apparuit dominus exaudiendo per ignem. (Dixitq; omnis populus, Dominus ipse est Deus, dominus ipse est Deus.) Protinus sequitur: (Dixitque Helias ad eos. Apprehendite prophetas Baal, & ne vnus quidem effugiat ex eis. Quos cum apprehendissent, duxit eos Helias ad torrētem Cyson, & interfecit eos ibi.) Quid hoc, inquam, sibi vult, quod daturo domino pluuiam super faciem terræ, prius Helias. tanta zeli armatura accedit indutus? Illud nempe, quòd in euangelio suo verus Helias, verus Deus dominus prænunciādo dicit: Cum autem videritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquauit desolatio eius. Ac deinceps: Erit enim pressura magna super terram & ira populo huic. Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Profectò tunc Helias, id est, Deus dominus iratus contra sacerdotes Baal venit, quando nutu eiusdem Dei domini Romanus exercitus Hierusalem ciuitatem circundedit. Denique quod nullus fidelis ambigit, Annas & Cayphas, cæterique sacerdotes, vniuersi seniores, omnes scribæ & pharisæi, qui contra dominum clamauerunt, sacerdotes Baal extiterunt, immò sacerdotes Barrabę latronis fuerint. Pro Barraba contenderunt, pro latrone in certamine constiterunt, persuaserunt populo ad Barrabam sibi dimitti peterēt, Iesum verò perderent. Ibi clamabant voce magna dicendo: Tolle tolle, crucifige crucifige, & incidebant se iuxta ritum suum cultris & lanceolis donec perfunderentur sanguine. Iuxta ritum suum, inquā, semper enim illis moris fuit, cruentare & cruentari, & nunc amplius sanguine perfusi sunt, dicendo: Sanguis eius super nos & super filios nostros. Sed ecce sacerdotibus illis præcunte sacrificio Barrabæ sui Deus pater nostrum Heliam, nostrum Deum & dominum, per ignem exaudiuit, per illum enim Spiritum sanctum nobis dedit. Quomodo? (Currebant (inquit) aquæ circa altare, & fossa aquæductus repleta est, & cætera.) Nempe lancea militis latus crucifixi domini patefaciente, cucurrit aqua cū sanguine. Cecidit autem ignis de cœlo, ignis, inquam, de quo idē, ignem (inquit) veni mittere in terram, & quid volo, nisi vt accendatur? Ille ignis statim post holocaustum cecidit, super apostolos videlicet, quando apparuerunt illis dispertitę linguę tanquam ignis,

Luca 21. — *Matt. 27.* — *Ioan. 19.* — *Luca 12.* — *Act. 8.*

&c. Sanè Abdias, cui occurrit Helias, & dixit: Vade & dic domino tuo, adest Helias, ipse est qui in ordine prophetarum quartus habetur. Abdias autem seruus domini interpretatur. Et rectè hoc nomine vocatur, fecit enim quēadmodum seruus domini. (Seruus autem tuus (inquit) timet dominum ab infantia sua. Nunquid nō indicatum est tibi domino meo quid fecerim. cùm interficeret Iezabel prophetas domini, quod absconderim ex eis centum viros, quinquagenos & quinquagenos, & pauerim eos pane & aqua.) Idcirco quia centum prophetas saluauerat, accepit gratiā prophetalem, & de duce exercitus, factus est dux ecclesiæ. Tunc in Samaria paruum gregem pauerat, nunc in toto orbe Christus pascit ecclesias. Quod tandem data pluuia sequitur: (Et manus domini facta est super Heliā, accinctisque lumbis, currebat ante Achab.) Illius temporis fuit signum quo venturus est currens ante illum populum, vt cōuertat corda patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Iuxta historicam superficiem hic nos exemplo suo docet in oratione habere perseuerantiam. Cùm enim dixisset puero. Ascende & prospice contra mare, & ille contemplatus respondisset, non est quicquam, ipse vt erat pronus in terram perseuerans posita facie inter genua, reuertere ait septem vicibus. In septima autem vice ecce nubecula parua quasi vestigium hominis, ascendebat de mari Proinde Iacobus apostolus cùm dixisset: Cōfitemini alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem vt saluemini, hoc exemplum proponens, Helias homo erat similis nobis, &cæt. Ita conclusit. Multum enim valet deprecatio iusti assidua.

Ex prologo in Abdiam. — *Luca 1.* — *Iacobi 5.*

De fuga eius, qua mori timens mori optauit, & cuius rei typus sit ipse vel iuniperus, illeq; cibus, cuius in fortitudine tot ieiunauit diebus.

CAPVT X.

Misitq; Iezabel nuncium ad Heliam dicens: Hæc mihi faciant dij & hæc addant, nisi hac hora cras posuero animam tuam sicut animam vnus ex illis. Timuit ergo Helias, & surgens abijt quocunque eum ferebat voluntas.) Paulo ante sic fortis Helias vt cœlum clausum contineret, totq; prophetis Baal interfectis, cœlum rursus aperiret, nunc autem sic infirmus, vt fugiat propter minas mulieris Iezabel turbatus, & præ pauore nesciens quo iret, palam quoque suo fecit exēplo, quia nullus homo de seipso fortis est. Non tamen eiusmodi infirmitas iure reprehenditur. Nam & in euangelio per concessionē loquitur dominus. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate fugite in aliā. Sed quid est, quod mortem fugiens optat mori? Sequitur enim: (Cumq; venisset & sederet super vnā iuniperum, petiuit animæ suæ vt moreretur. Et ait: Sufficit mihi domine, tolle animā meam. &c. Sufficit mihi dixit, diu namq; vixerat. Siquidē ipse erat Phinees, filius Eleazari, vt

III. REG. XIX. — *Matth. 10.*

ri, vt perhibent Hebræi. Quòd verisimile videretur, nisi quòd Phinees de tribu Leui extitit, & Helias de habitatoribus Galaad fuisse perhibetur, vt supra legitur. Galaad namq; ciuitas à monte Galaad in quo condita est fortita vocabulum, quam & cœpit de Amorrœorum manu, Galaad filius Machir, filij Manasse. Nullam quippe de Manasse possederunt ciuitatem filij Aaron, de cuius filio Eleazaro ortus est Phinees. Sed de tribubus Iuda & Simeon, & Beniamin ciuitates quatuordecim. Sed ad propositū redeamus. Quid est, quòd sic mori timet, vt mortem optet? Nihilominus & quod sequitur, quæsitu dignum est. (Proiecitq; se (inquit) scriptura, & obdormiuit in vmbra Iuniperi, &c.) Semel obdormiuit, & deinde surgēs comedit & bibit, iterum dormiuit, surgensq; denuò, commedit & bibit. (Et ambulauit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus & quadraginta noctibus vsq; ad montem Dei Horeb.) Nunquid casu hæc gesta sunt? Non vtique, sed mysterijs propheticis plena sunt. Helias qui supra in spiritu fortitudinis agendo, Dei & domini secundum nomen suum typum gerebat, ipse hoc loco in infirmitate sua generis humani figuram gestat. Ibi capitis, hic membrorum mysterium est, Iezabel, qui mortem Heliæ intētat, mors æterna est, quę per peccatum in hūc mundum introierat. Hanc quicūq; fugit, sedet subter iuniperum, id est, confugit ad sanctum & viuificum crucis dominicæ lignum. Currit ad baptismū, poscit dominicæ passiōis sacramentum. Illic ambit mortem, illic festinat commori Christo, ne ab Iezabel occidatur, complantari similitudini mortis Christi, ne in æterna morte detineatur. Proijcit ergo se in vmbra iuniperi, & obdormiscit, id est, subijcit se cruci Christi, & cōmoritur illi. Omnes (inquit Apostolus) quicunq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Inde surgens inuitatur ab angelo domini ad prandiū. i. percipit à sacerdote dominici corporis & sanguinis sacramentum. Illud comedit & bibit, & tamen rursus obdormiscit. Quamuis enim Christo commortuus, mortem æternam euaserit Christianus, temporali tamen morte corporis est moriturus. Sed rursus angelus domini reuertitur, eumq; iterato inuitat ad manducandum & bibendum. Surget enim omnis qui dormit, veniente Christo in iussu, & in voce archangeli, in tuba dei, & manducabit deinceps semel tantum, & semper panem verum, panem angelorum, facie ad faciem videndo Deum in fortitudine illius cibi ambulabit ad montem Dei quadraginta diebus & quadraginta noctib. i. perseuerabit in coęternitate dei cunctis dieb. imò sine fine cum angelicis spiritibus.

Gal. 3. 2. Thess. 4.

De interpellatione eius aduersus Israel, & diuino ad eum responso, & quid in spiritu grandi & forti subuertente montes, & conterente petras, quid in commotione, quid in igne, quid in sibilo auræ tenuis sit.

CAPVT XI.

Cvmque venisset illuc, mansit in spelunca. Et ecce sermo domini ad eum. Dixitque illi: Quid hic agis Helias? At ille respondit: Zelo zelatus sum pro domino deo exercituum, quia dereliquerunt pactum domini filij Israel. Altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio, & relictus sum ego solus, &c.) Cuius rei fuerit hęc similitudo vel signum, Apostolus aperit, ex hoc loco sumens testimonium. An nescitis in Helia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat dominum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua destruxerunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem milia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Ergo sicut suprà diximus, in illis qui curuauerunt genua Baal, mysticè Iudæi, qui Barrabam sibi elegerunt, intelligendi sunt. Nam septem millia virorum, qui ante Baal genua non curuauerūt, seipsum vult Apostolus intelligi, & cæteros, qui ex Iudeis crediderunt. Quid porrò intendens sic clamat, sic aduersum Israel interpellat, se solum remansisse existimans, qui non curuasset genua ante Baal? Nempe illius aduentum suspirat, per quem reformandum in integrum dei cultum, tanquam propheta nouerat. Mesiam quippe, id est, Christum iam aduenire optabat, iam cunctis pereuntibus in malum declinantibus tempus esse vt ille veniret, maiori cordis, quàm labiorum voce clamabat. Ad hoc respondens dominus. (Egredere (inquit) & sta in monte coram domino. Et ecce dominus transit, & spiritus grandis & fortis, subuertens montes, & conterens petras ante dominum. Non in spiritu dominus, & post spiritum commotio. Non in commotione dominus. Et post commotionem ignis. Non in igne dominus. Et post ignem sibilus auræ tenuis, & ibi dominus.) In spiritu grandi & forti subuertente montes, & conterente petras, futuram captiuitatem significat decē tribuum Israel, quæ facta est à Salmanasar rege Assyriorum regnante Osee. Non in spiritu (inquit) dominus id est, nondum finis, nōdū veniet Mesias, dominus qui expectatur In commotione transmigrationem primam designat tribus iuda, qua tradendus erat Ioachim, rex iuda in Babylonem cū quadraginta millibus, nemine relicto exceptis pauperibus. Non (inquit) in commotione dominus, id est, nondum finis nōdum veniet dominus. In igne secundam captiuitatem Iuda & Hierusalem vult intelligi, quando rebellante Sedechia, iterum venit rex Babylonis, & succēdit Nabuzardan princeps exercitus, domum domini & domum regis, omnemq; domum combussit igni, & muros Hierusalem in circuitu destruxit. Nō (inquit) in igne dominus, id est,

Rom. 11. 4. Reg. 17. 4. Reg. 25

id est, nondum templo exusto, & ciuitate destructa tempus erit dominici aduentus. Et post ignem sibilus auræ tenuis, & ibi dominus. Sibilus auræ tenuis, occultus & secretus fuit aduentus domini, quem quasi de aura tenui, id est, de spiritu sancto Maria virgo concepit. Fuerunt aũt à prædicto turbine vsque ad commotionem, i. à captiuitate decem tribuum, vsq; ad primam trãsmigrationem filiorum Israel, anni circiter centum viginti septem, qui supputantur hoc modo, anno sexto Ezechię trãstulit rex Assyriorum Israel in Assyrios. Ipse autem Ezechias viginti nouem annis regnauit in Hierusalem. Ergo regni eius residui erant anni vigintiquatuor. Qui coniuncti cũm quinquagintaquinq; annis filij eius Manasse, ac duob. filijs eius Amnon atq; triginta & vnõ Iosię, ac deinde vndecim Eliachim, qui dictus est Ioachim, tandemque tribus filijs eius Ioachim, fiunt centum vigintiseptem, ab illa commotione vsq; ad ignem, i. à prima transmigratione, vsque ad templi & ciuitatis exustionem fuêre anni vndecim regni Sedechiæ. Ab illo igne siue ab illa captiuitate vsq; ad sibilum auræ tenuem, i. Christi aduentum, quot anni intercessent, Danieli his verbis releuatũ est. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuũ, & super vrbẽ sanctam tuã vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum &c. Nimirũ eo tendebat Helias, vt deleretur iniquitas per Christi aduentum, & adduceretur iustitia sempiterna, qui nunc abundante iniquitate se solũ relictũ esse putabat.

Dan. 9.

Iuxta anagogen quid ille spiritus, quid commotio illa, quid ille ignis, quid ille sibilus, quid ipse Helias significet, operiens pallio vultum suum.

CAPVT XII.

Iuxta anagogen spiritus ante dominũ, euertit montes, & petras conterit, quia pauor, qui ex aduentu eius irruit, & altitudinẽ cordis nostri deijcit, & duritiã liquefacit. Sed spiritu cõmotionis, & igni non inesse dominus dicitur, esse verò in sibilo aurę tenuis nõ negatur, quia nimirũ mens cũ in contemplationis sublimitate suspenditur, quicquid perfectę conspicere pręualet, deus nõ est. Cu vero subtile aliquid conspicit, hoc est, qđ de incomprehensibili substãtia ęternitatis audit. Quasi enim sibilũ auræ tenuis percipimus, cũm saporẽ incircunscriptæ veritatis contẽplatione subita subtiliter degustamus. Tunc ergo verũ est, quòd de Deo cognoscimus, cũ plenè nos aliquid de illo cognoscere nõ posse sentimus. Vndè bene subditur. (Quod cũ audisset Helias, operuit vultum suũ pallio, & ingressus, stetit in ostio spelũcę &c.) Post auræ tenuis sibilũ, vultum suũ operuit propheta, quia in ipsa subtilissima cõtemplatiõe veritatis, quanta ignorantia homo tegatur agnoscit. Vultui nanq; pallium superducere est, ne mens altiora quærere audeat, hanc ex consideratione propriæ infirmitatis velare, vt nequaquam intelligentiæ oculos vltra se præcipitanter aperiat, sed ad hoc quod apprehendere non valet, reuerenter claudat.

Quomodo ad imperium domini Helias Helisæũ prophetam, & Helisæus Iheu regem vnxerit super Israel, & quod contra decretum domini egerit Achab reseruando Benadab, adeò quòd diceret dominus: Erit anima tua pro anima eius, &c.

CAPVT XIII.

Et ait dominus ad eũ: Vade & reuertere in viam tuam per desertum in Damascum. Cumq; perueneris illuc, vnges Azahel regem super Syriam, & Iheu filium Namsi vnges regem super Israel. Helisęum autem filium Saphath, qui est de Abelmaula vnges prophetam pro te. Et erit qnicunq; fugerit gladium Azahel, interficiet eũ Iheu, & qui fugerit gladium Iheu, occidet eũ Helisęus.) Horum quæ precepta sunt, vnum solũ Helias continuò fecisse legitur. Profectus ergò inde repperit Helisæum filiũ Saphath arantem in duodecim iugis boum, & misit super illum pallium suũ. Qui statim relictis bobus cucurrit post Heliã. Hoc inquam solum Helias, cętera Helisęus fecit, postquã translatus est Helias. Et Azahel quidem nõ vnxit, sed stante illo corã eo cõturbatus est vsq; ad suffusionẽ vultus & fleuit. Cui Azahel ait: Quare dominus meus flet? At ille respõdit. Quià scio quæ facturus sis filijs Israel mala, ac deinceps. Ostendit mihi dominus te regem Syriæ fore. Tunc Benadab rex Syriæ ægrotabat. Continuò sequitur scriptura. Qui cũm recessisset ab Helisæo, videlicet Azahel, venit ad dominũ suum. Tulitq; altera die stragulum, & infudit aqua, & expandit super faciem eius. Quo mortuo, regnauit pro eo. Iheu autẽ filium Namsi postmodum vnxit, vocauit vnum de filijs prophetarum, & ait illi: Accinge lumbos tuos, & tolle lenticulã olei hanc in manu tua, & vade in Ramoth Galaad. Cumq; veneris illuc, videbis Iheu filium Iosaphath, filij Namsi, &c. Quis ita immutauit decretum domini? Achab hoc fecit permissus iudicio domini. Nõ fecit Achab, quod dominus voluerat, nõ secutus est iudicium, quòd iudicauerat dominus super Benadab. Videamus historiæ sequentia. (Benadab rex Syriæ, congregauit omnem exercitum suum, & triginta duos reges secum, & equos & currus & ascendens pugnabat contra Samariam, & obsidebat eã.) Ac deinceps. (Et ecce propheta vnus ascendens ad Achab regẽ Israel ait: Hęc dicit dominus. Certè vidisti oẽm multitudinẽ hanc nimiã? Ecce ego tradãm eã in manu tua hodie, vt scias quia ego sum dominus) Illo dicente (Per quẽ per pedissequos, inquit, principũ prouinciarũ, & tu incipies pręliari. Ita factũ est. Inito certamine fugerũt Syri, & persecutus est eos Israel, &

4. Reg. 8.

4. Reg. 9.

III. REG. XX.

rael, & percussit Syriam plaga magna. Postquam annus transierat recensuit Benadab Syros, & ascendit in Apheth, vt pugnaret contra Israel. Dixerunt enim serui eius. Dij mōtium, sunt dij eorum, ideo superauerūt nos. Sed melius est, vt pugnemus contra eos in campestribus, & obtinebimus eos. Dominus autem, quoniam, inquit, dixerunt Deus mōtium est dominus, & non Deus vallium, dabo omnem multitudinem grandem hanc in manu tua. Ita factum est. Percusserunt filij Israel de Syris centum millia peditum in die vna, & super vigintiseptem millia hominū, qui remanserant, cecidit murus ciuitatis Apheth, ad quam confugerant. Benadab postmodū semetipsum tradidit, & leuauit eū in currum suum Achab, pepigitq; cum eo fœdus, & dimisit eum. Dominus autem, quoniam, inquit, dimisisti virū dignum morte de manu tua, erit anima tua ꝑ anima eius, & populus tuus pro populo illius. Claret, itaq; quia Benadab regem dominus dignum morte iudicauerat, & idcirco iusserat pro illo vngi Azahel, mox traditurus illum in manu Achab. At ille superbus & vanus dimisit eū, ac proinde iuste in iudicium Saul incidit, qui Agag regem Amalech reseruauit contra pręceptum domini. Sententia dicentis erit anima tua pro anima eiꝰ, & populus tuus pro populo illius, hoc modo cōpleta est. In anno tertio descēdit Iosaphat rex Iuda ad regē Israel. Dixitq; rex Israel ad seruos suos: An ignoratis, quod nostra sit Ramoth Galaad, & negligimus tollere eam de manu regis Syriæ? Ascendit itaque rex Israel & Iosaphat rex Iuda, in Ramoth Galaad. Commisso prelio, vnus tetendit arcum in incertum, & casu percussit regem Israel, inter pulmonem & stomachum.

3.Reg. 22. Fluebat autem sanguis plagæ in sinum currus. Sepelieruntque regem in Samaria, & lauerunt currum eius in piscina Samariæ, & linxerunt canes sanguinem eius, & habenas lauerunt. Hoc modo, quia dimisit Benadad, fuit anima eius pro anima illius. Nec verò tantum, quia dimiserat illum impium morte dignum, verumetiam quia occiderat & possederat, occiderat inquam Naboth Iezraelitē, & possederat vineā eius, quā ille vēdere noluerat. Sic impius fuit Achab, vt virum

3.Reg. 22. dignū morte dimitteret de manu sua, & iustum occideret pro cupiditate sua. Rectè igitur & ordine iudicij pulcerrimo, anima eius pro anima illius, vt ex illo quē dimiserat, occideretur, & canes linxerūt sanguinem eius, cuius & carnes commedere debuerāt iuxta verbum domini, quòd locutus fuerat in manu Heliæ serui sui. Si mortuus fuerit Achab in ciuitate, comedent eum canes, Si aūt mortuus fuerit in agro, comedent eum volucres cœli. Sed humiliatus Achab causa domini, scidit vestē suam, & operuit cilicio carnem suā, ieiunauitq; ac dormiuit in sacco, & ambulauit demisso capite. Idcirco dominus: non inquam inducam malū in diebus eius, sed in diebus filij sui inferam malum domui eius. Porrò populus eius hoc modo fuit pro populo Benadab. Regnante Iorā filio eius, cōgregauit Benadab vniuersum exercitum suum, & ascendit, & obsidebat Samariam. Factaq; fames est magna in Sama- 4.Reg. 6.
ria, & tamdiu obsessa est, donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum, quinque argenteis. Cumq; rex Israel transiret per murum, mulier quędā exclamauit ad eum dicēs Salua me domine mi rex, Qui ait, Nō, Te saluet dominus. Vndè te saluare possum, de area an de torculari? Dixitq; ad eā rex, Quid tibi vis? Quæ respondit, Mulier ista dixit mihi, Da filium tuū vt comedamus eum hodie, & filium meum comedamus cras. Coximus ergo filium meū, & comedimus, &c. Igitur Helię quidē mādauerat dominus vngere Azahel regē super Syriā, & ipsum tradiderat in manus Achab, sed mandatū hoc vt nō impleret Helias, Achab permittēte domino, in causa fuit, quòd in malum illi & domui eius versum est. Nec tamē dissolui poterat volūtas domini, quin moreretur vir morte dignꝰ Benadab, & regnaret Azahel, excepto quod vnctus nō est, nec.n. dignū erat. vt per prophetā vngeretur, qui dominū suū interficeret. Quomodo aūt impletū est, qđ ait domi- 3.Reg. 19.
nus, & erit, quicunq; fugerit gladiū Azahel, occidet eū Iheu, & qui fugerit gladium Iheu, occidet eū Heliseus? Videlicet quicunq; de domo Achab fugit gladiū Azahel, qui Syrię princeps erat & rex futurus, iā à domino decretus erat, occidet eū Iheu, deleuit.n. vniuersam domum Achab. Quis aūt effugit gladiū Iheu, nisi Syria? Nempe Iheu si perfecte in via dòmini ambulasset, & sicut deleuit Baal de Israel, ita & multos, quos Hieroboā vitulos fecerat dereliquisset atq; deleuisset sicut percusserat domum Achab, ita Syriā quoq; percutere meruisset. At ille à peccatis Hieroboam nō recesit, & per hoc Syria gladium eius effugit Percusit aūt eā Heliseus. Quomodo? Infra scriptum est. Helisæus ægrota- 4.Reg. 13.
bat in infirmitate, qua & mortuus est, descēditq; ad eum Ioas rex Israel, & flebat coram eo, dicebatq;, Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga eius. Et ait Heliseus ad eum, Affer arcum & sagittas. Cumq; attulisset ad eū arcum & sagittas, dixit ad regē Israel, Pone manum tuā super arcum. Et cùm posuisset ille manum suā, superposuit Heliseus manus suas manib. regis, & ait, Aperi fenestrā orientalē. Cumq; aperuisset, dixit Heliseus, Iace sagittā. Et iecit. Et ait Heliseus, Sagitta salutis domini, & sagitta salutis cōtra Syriā. Percutiesq; Syriam in Apheth, donec cōsumes eā. Et ait, Tolle sagittas. Qui cū tulisset rursum dixit ei, Percute iacula terrā, & cū percusisset trib. vicib. & stetisset, iratus est contra eā vir Dei, & ait, Si percusisses quinquies aut

sexies

Sexies siue septies, percusisses Syriam vsque ad consummationem. Nunc autem tribus vicibus percuties eam. Ioas iste nepos erat Iheu, id est, filius Ioachaz filij eius. Igitur qui fugit gladium Iheu interfecit eum Helisæus, id est, Syriam quam Iehu vel posteri eius ad percutiendum consequi non merebātur, non quidem manu, sed meritis percussit Helisæus.

De morte Naboth Iezraelitæ, quod ipse quoque innocentiæ Christi præco moriendo fuerit, & cuius rei vinea eius, cupiditas Achab, & Iezabel impia, typus extiterint.

CAPVT XIIII.

Rerum bellicarum diuinis breuiter causis pro posse redditis, nunc demum ad prophetalem Heliæ & Helisæi gratiam redire cupimus, sed ecce sanguinem Naboth de agro Iezrael clamantem audimus, vt eum in mysterijs Christi domini silentio preterire non debeamus. Habet quippe sanctorum autoritas, quia quomodo propter sanguinem eius, qui effusus est in Iezrael, deleta est domus Achab, vt Heliæ vaticinium compleretur, sic propter sanguinem veri Iezrael, hoc est seminis dei regnum destructum est Iudęorum. Ergo quanquam ad reliqua properantes, diuertamus ad hunc innocentiæ Christi præconem. (Locutus est Achab ad Naboth

III. REG. XXI. dicens, Da mihi vineam tuam, vt faciam mihi hortum olerum, quia vicina est & prope domum meam. Daboque tibi pro ea vineam meliorem, aut si tibi commodius putas argēti pretium, quanto digna est dabo. Cui respondit Naboth, Propitius sit mihi dominus, ne dem hæreditatem patrum meorum tibi.) Naboth conspicuus siue sessio interpretatur, vel certè exclusio. Sessionis vel exclusionis nomen Christo benè congruit, propter suæ passionis humilitatem, actamq; extra ciuitatem ad crucifigendum ipsius exclusionem. Porrò conspicuus factus est per resurrectionem & ascensionem, extunc habens nomē, quod est super omne nomen. Naboth iste Iezraelites erat. Bene Iezraelites. Iezrael quippe interpretatur semen Dei, quod vtique non aliud est, nisi filius Dei. Huic erat vinea videlicet il

Math. 21. la, de qua loquitur euangelica parabola. Nam erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circundedit ei, &c. Da mihi vineā tuam, inquit Achab, vt faciam mihi hortum olerū, per Achab quod interpretatur frater patris, Iudaicū populū supra diximus significari, fratrē. i. cohæredē patris sui diaboli, ex quo filiū crucifixit patris omniū Dei. Da mihi, inquit, vineā tuam, vt faciā mihi hortū oleris. Quòd est dicere: Ad nostros libitus nobis permitte fidem & spem patriarcharum, legem quoque & testamentum, vt in voluptatibus terrenis expendamus honorem vel merita patrū san-

Iohan 8. ctorū. Ad hæc ille: Propitius, inquit, sit mihi dominus, ne dem hæreditatem patrū meorū tibi. Absit, Absit ait, vt concedam talibus debere dici, vel esse semen Abrahæ, filios Dei, hæredes regni Dei. Sed si estis filij Abrahæ opera vtiq; Abrahæ facite, vineæ meæ, vineæ patris mei fructus afferte. (Venit ergo Achab in domum suam, indignans & frendens. Et proijciens se in lectum suum, auertit faciem suam ad parietem, & non comedit panem. In gressa est autem ad eum Iezabel vxor sua, dixitque ei: Quid est hoc? & cæt.) Quantum indignati sint, quantum frenduerint Iudæi legentes miramur, & ammirantes legimus, iuxta prædictam euangelij parabolam, qui prius seruos patrisfamilias missos apprehendentes, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. Hoc fecerunt semel & iterum. Nouissimè autē missum ad se filium, patre dicente: Verebuntur filium suum, illi videntes, dixerunt: Hic est hæres. Venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Hoc pessimum consilium Ioan. 11. Impia conflauit Iezabel, impia synagoga, impij scribę & pharisæi, seniores populi, & pontifices. Occidamus eum, & nostra erit hæreditas, occidamus eum, & Romani non venient tollere nostrum locum & gentem. (Prędicate inquit, Iezabel ieiunium, & sedere facite, inquit, Naboth inter primates populi, & submittite duos viros filios Belial cōtra eum, & falsum testimonium dicāt. Benedixit Deum & regem, & educite eum, & lapidate, sicq; moriatur.) O hypocrisin, deo odibilē, iuxta ipsā Exod. 22. literæ superficiem. Prædicate ieiunium. Quā Leuit. 24. ob causam? Ob magnum piaculum, ob immane sacrilegiū, quia Naboth maledixit deū, quia Naboth blasphemauit Deū insuper & regem, cùm sic dicat lex. Principi populi tui nō maledices. Et qui blasphemauerit Deū, morte moriatur. Idcirco prædicate ieiunium, & dicite. Omnes ieiunem*, omnes humiliemur, quia tantum diebus nostris nephas audiuimus, ne fortè cum blasphemo, pariter à terra deglutiamur. Planè hoc illi simile est, quod princeps sacerdotum cùm dixisset: Adiuro te Math. 26. per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus filius Dei, illo respōdente. Tu dixisti. Scidit vestimenta sua, ille magnus & fortis æmulator dei, & dixit: Blasphemauit. Quid adhuc egemus testibus? Ecce nunc audistis blasphemiam. Quid vobis videtur? At illi dixerunt. Reus est mortis: Illi, inquam, simile est. Quare autem sedere fecerūt Naboth inter primates populi, & tunc demum submiserunt testes contra eum? Nimirum quia Naboth de primatibus erat populi, & vt totus videretur speciosus ordo iudicij, primùm in ordine suo sedit, vt postquam testes locuti fuissent, tunc demum honore priuatus, postremò vita priuaretur. Hoc iā pulchrè nefario modo palliata incessit nequissima hypocrisis. Quid multa? (Duxerunt eum extra ciuitatē, & lapidib. interfecerūt.) Imò duxerūt domin: extra ciuitatē, & crucifixer: t. Sed hæc dicit domin*:

4.Reg.7. (Occidisti, insuper & possedisti.) Et post hæc addidit.(In loco hoc in quo linxerunt, canes sanguinem Naboth, lambent quoque tuum sanguinem.) Ac deinceps. (Canes comedent Iezabel in agro Iezrael, &c.) Iuxta historiam, hæc ita facta sunt. (Iehu introeunte, respexit Iezabel per fenestram oculis suis stibio depictis atque ornato capite, & ait: Nunquid pax potest esse Zambri, qui interfecit dominum suum?) Videlicet vt quantum hora permittebat, interfectorem suum castigaret, & de proximo territum exemplo à nece sua compesceret, sic locuta est, atque, vt placere interim posśit, oculis atque capite ornata est. (At ille dixit eunuchis: Præcipitate eam deorsum. Et præcipitauerunt eam. Postmodum. Cùm requireretur indulta sepultura, quia filia regis erat, non inuenerunt, nisi caluariam, & pedes, & summas manus, reliqua namque canes comederant.) Hæc nimirum vindicta sanguinis Naboth, vindictæ sanguinis Christi portentum fuit. Hoc præcipitium Iezabel, illud præcipitium præsignauit, quod Hieremias præuidens lamentando, dicit sub specie Babylonicæ, quæ præsens erat captiuitatis. Præcipitauit dominus omnia speciosa Iacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terram. Polluit regnum & principes eius. Item: præcipitauit dominus Israel, præcipitauit omnia mœnia eius, repleuit in filia Iuda, humiliatum, & humiliatam. Præcipitium illud toto orbe auditum est. Ecce synagoga illa, quæ Christum occidit, vbi est? Nempe quicquid superesse videtur tale vel tantū est, quantum fuit, quod de corpore Iezabel supererat canibus. Mortuum est omne tam regnum quàm sacerdotium eius, canes, id est, maligni spiritus, deuorāt quicquid religionis sabbatizando aut sacrificando deo sese offerre arbitrantur. Hinc iam ad superiora reuertamur.

Thre. 2.

De Helia & Helisæo quid mysticè significet, quòd pallium suum posuit super eum, & ille relictis bobus cucurrit post eum.

CAPVT XV.

3.Reg.19. Cvmque venisset Helias ad Helisæum, misit pallium suum super illum. Qui statim relictis bobus, cucurrit post Heliam. In Helia Deus & dominus Christus. In Helisæo chorus apostolorum eius rectè intelligitur. Transferendus Helias palliū super Helisæū posuit, quia videlicet Deus & dominus Christus ex hoc mundo ad patrem transiturus, officium simul & spiritū suum apostolis dedit.

Iohan. 20. Quod meum erat, inquit Helias, feci tibi. Nēpe Deus & dominus Christus quod suum erat, fecit apostolis, postremo dicens ad eos. Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Relictis bobus Helisæus cucurrit post Heliam, id est, relictis omnibus negocijs nudi & expediti apostoli executi sunt dispensationem euangelij sibi creditam. Deinceps historicus ordo sic se habet. (Misit ad eum Ochozias quin-

III.RE.I. quagenarium principē, & quinquaginta, qui erant sub eo, (videlicet vt eum apprehenderent) Dixerat enim, Nunquid quia non erat Deus in Israel, misisti vt consulatur Beelzebub deus Accharon? Ideo de lectulo, super quem ascendisti, nō descendes, sed morte morieris. Ascendit ad eum quinquagenarius, sedentique in vertice montis, ait, Homo Dei rex præcepit, vt descendas. Si, inquit, homo dei sum, descendat ignis de cælo & deuoret te & quinquaginta tuos.) Hoc semel & iterum factum est. Quinquagenarius tertius cùm venisset, curuauit genua contra Heliam, & deprecatus est pro anima sua, & pro anima illorum, qui secum erant. Deinde sequitur. (Factum est autem cum leuare vellet dominus Heliam, per turbinem in cęlum ibant Helias & Helisæus de Galgalis. CAP. II.

Quid in mysterio præsignet, quòd Helias est leuatus in cælum, quid primus & secundus quinquagenarius, qui cælesti igne consumpti sunt, & quid tertius, qui se humiliando saluatus est.

CAPVT XVI.

Plana historia, prout res gestæ sunt, ordine necessario texitur. Quæ autem in his figurata sunt, oportet vt ordine præpostero requiramus. In mysterio quippe prius est, quod Helias in cœlū leuatur, posterius, quod executores eius primi & secundi, descendente de cœlo igne, deuorantur Siquidem prius Deus dominus Christus in cœlum ascendit, & post modū misit Beelzebub executores suos primos & secundos, quos tandem ignis æternus in die iudicij deuorabit. Primus quinquagenarius Nero fuit, qui primus aduersus nomē Christianum leges conscripsit, edicta proposuit: Huius quinquagenarij quinquaginta, fuerunt omnes, qui deinceps exemplum eius secuti sunt, & sæuiendo in martyres, Christi nomen exterminare voluerunt. Beelzebub ad quem consulendum miserat Ochozias, in euangelio quoq; princeps dæmoniorum nūcupatur. Ergo Neronem quoque misit Beelzebub, id est, diabolus. Secundus quinquagenarius, Antichristus erit, & quinquagenarij eius omnes impij, qui aduentu eius ad necem sanctorum armabuntur. Tertius quinquagenarius, & quinquaginta, qui erant cū eo, persecutores illos designant, qui de crudelitate & proposito malo per pœnitentiā resipiscūt. Hoc significat, iste genua sua curuando, precando & dicendo. Homo dei, noli despicere animam meam, & animam seruorum tuorū, qui mecū sunt, &c. Non dixit quemadmodū ille primus sedenti in vertice montis, homo dei, rex præcepit vt descēdas aut quemadmodū ille secūdus, Hęc di. it rex, festina descēde. Dicere nāq; Helię, rex pręcepit vt descendas de montis vertice: aut festina, descende, id est velle Christū de cęlo deponere, vt nullus fateri audeat, deū dominū Christū in cœlum ascēdisse. Hos igitur & illos, id est, primos & secundos deuorabit ignis in vltimo iudicio, tertium

tertium autem & omnes quinquaginta eius, vniuersos qui pœnitentiam egerunt, saluabit Deus dominus in illo aduentu suo.

Quid mysticè significet, quòd Helias in cœlum leuandus pallio suo Iordanis aquas percußit ac diuisit, & quid quòd Helisæus qui tertio sedere permissus, sedere noluit, sed cum illo perseueranter iuit.

CAPVT XVII.

IErunt ergo ambo pariter, & quinquaginta viri de filijs prophetarum secuti sunt. Qui steterunt de contra longè. Illi autem stabant ambo super Iordanem. Tulitq; Helias pallium suum, & inuoluit illud & percussit aquas, quæ diuisæ sunt in vtranque partem, & transierunt ambo per siccum.) Helisæus tertio per concessionem dimissus vt sederet, noluit sedere, sed potius cum Helia pariter ire. Dixerat primo Helias, Sede hic, quia dominus misit me vsque in Bethel. Dixerat secundo, Sede hic, quia dominus misit me in Hiericho. Dixerat tertio, Sede hic, quia dominus misit me vsque ad Iordanem. Ille perstitit, & ad omnia hæc vnum eundemq; sermonem respondit. Viuit dominus, & viuit anima mea quia non derelinquam te. Planè hoc perseuerantiæ bono, beatos significat apostolos, qui suum Heliam, suum Deum, & dominum perseueranter sunt se. uti, non contenti complesse præceptum, ni:i etiam proficiscerentur vsque ad perficiendum cōsilium. Nempe quod ait Helias. Sede hic non præcipiendo, sed permittēdo dixit, quo videlicet ille permisso pro magistri amore noluit vti. Sic nimirum apostoli & apostoli .i viri, postquam impleuerūt præcepta. Verbi gratia, Non occides, non mœchaberis, nec permissis, id est, coniugio vel re familiari, pro amore Christi, voluerunt vti. Luce 22. Propter quod dicit: Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. Igitur inquit scriptura, ambo pariter ierunt, steteruntque super Iordanem. Iordanem constat baptismi sacramentum significare. Porrò baptismum ipsum in morte Christi manifestū est esse conditum. Omnes enim quicunque baptizati sumus in Chrsto Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Igitur vsq; ad Iordanem venerunt vsque ad passionis articulum, dominum suum Christū apostoli secuti sunt. Et si metu perculsi, secundum corpus ad tempus fugerunt, mēte tamen cum illo perstiterunt. Tulit Helias pallium suū, & percussit aquas, id est, tradidit Christus corpum suum, & patefacto latere suo, per sanguinem & aquam decurrentem, salutares baptismi nobis consecrauit aquas. Diuisæ sunt aquę, & transierunt vterque per siccum. Mors namque soluta est & Christus resurrexit à mortuis, & apostoli per eandem mortem redempti sunt.

De eo quòd ait: Postula quid vis vt dem tibi, &c. qualiter itidem in ascensione Christi apostolis factū sit.

CAPVT XVIII.

CVmq́ue transissent, Helias dixit ad Helisæum. Postula quod vis, vt faciam tibi antequam tollar à te. Dixit Hælisæus, Obsecro vt fiat spiritus tuus duplex in me. Qui respondit, Rem difficilem postulasti. Attamen si videris me quando tollar à te, erit quod petisti. Si autem non videris, non erit.) Postula, inquit, quod vis, vt faciam tibi. Hoc ille dixit cùm transissent, dominus autem noster hoc ipsum dixit apostolis suis in ipso trāsitu, intra ipsum passionis agonem, sciens quia venit eius hora vt transeat ex hoc mūdo ad patrem. Ioan. 16. Amen amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. Petite, & accipietis. Et ille quidē sciuit petere, dicens, Obsecro vt fiat spiritus tuus duplex in me. Apostoli autem petere nesciuerunt. Sed occurrit prompta largitoris benignitas, & antequam peterent quasi duplicem spiritū promisit, dicens, Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, Ioan. 14. & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. Nempe maiora facere id quodammodo est duplicem Christi spiritū habere. Quomodo autem discipuli Christi maiora quàm Christus opera fecerunt? Quæ nam possunt esse maiora? Vt cætera taceam. Christus salutaris doctrinę sermonem in vna tantum gente illa non valde magna prædicauit, vna tantum lingua, scilicet Hebræa, & paucissimos ex eis conuertit. Act. 2. At verò apostoli, postmodū sancto spiritu accepto, linguis omnibus, cælestis sapientiæ sermonem cunctis gentibus locuti sunt, qui erant homines idiotæ, & sine literis, & innumerabilem de cunctis gentibus multitudinem fructuoso labore acquisierūt. Item, Christus missus à patre, venit tantum in spiritu mansuetudinis. Apostoli autem, apostolorumq́ue successores missi à Christo, venerunt ad nos in virga & in spiritu mansuetudinis. Virga potestas disciplinę est, quia Christus neminem coercuit. Spiritus mansuetudinis mitis est sermo exhortationis, quo solo vsus est, nō tanti habitus, vt ei quenquam corripere prælationis iure vacaret. Igitur Heliæ spiritus in Helisæo duplex est, duplex inquam, in apostolis Christi, officium vel effectus modo aliquo est. Sanè iuxta literam. Helię spiritus in Helisæo duplex ex eo palam valet intelligi, quod Helisæus plura, id est, duplicia, quam Helias signa fecit. Rem, inquit, difficilem postulasti. Attamen si videris quādo tollar à te, erit quod petisti. Si autem non videris, non erit. Velut ex latere meritum tetigit Helisæi, videlicet, quia perseuerando cū illo cum toties sibi dictū esset, sede hic, illud meruit, vt quasi hæreditario iure spiritū perciperet magistri munere duplici.

De curru igneo, quo est eleuatus, & quod nec aliquis ante vel post Christum sic ascendit, vel poßit ascendere in cœlum quomodo Christus.

CAPVT XIX.

CVmq́ue pergerent, & incedentes sermocinarentur, ecce currus igneus, & equi i-

gnei diuiserunt vtrunque. Et ascendit Helias per turbinem in cælum. Hælisæus autem videbat & clamabat. Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga eius. Et nó vidit eũ amplius.) Currus, quo moris erat, reges ac principes vectari, dignitatem significat beati viri, qui verè dignus est, & honorem consequitur, quem deus honorare decreuit. Quòd igneus apparuit, meritum indicat zeli fortissimi, quo pro domino deo exercituũ zelatus est plus cæteris. Non, inquit, vidit eum amplius Hoc beatificans vir sapiens, nos, inquit, vita viuimus tantum, post mortem autem non erit tale no
4. Reg. 13. men nostrum Helias, qui in turbine vectus est. Et continuò subiungit. Et in Helisæo cópletus est spiritus eius. Quomodo completus est? Videlicet vt hoc esset ipse, quod magistrũ esse fatebatur, id est, currus Israel & auriga eius. Sic enim & illi dixit rex Israel ægrotanti in infirmitate qua & mortu' est. Pater mi, pater mi, currus Israel & auriga eius. Currus nimirum portando Israel meritis, auriga regendo Israel, responsis propheticis. Et ille quidē quia homo erat, & non Deus, curru indiguit quo in cælum leuaretur, in cęlum inquam, nó æthereum, sed aereum, in aliquam terræ secretam regionem demittendus circa finem seculi ad persoluendum mortis debitum rediturus. At verò Christus verè secundum nomen Heliæ Deus & dominus sine curru, sine aliquo vehiculo, vel angelorum ministerio, in cælum ascendit, in cęlum æthereum, sessurus æternaliter ad dexteram patris. Nemo ante illum sic ascendit, vel post ascensurus est. Quémadmodum dicit. Nemo ascendit in cælum,
Ioan. 3. nisi qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cælo. Nos quippe ascendere in cælum nó possumus, sed quia ille caput nostrum est, & nos membra sumus, diuina eius virtute sub leuamur atque portamur.

Quid sit mysticè quòd Helisæus vestimenta scidit, quòdq; pallio Heliæ primò percussit aquas, & diuisæ non sunt, secundò percussit, & diuisæ sunt.

CAPVT XX.

Apprehenditq; vestimenta sua, & scidit illa in duas partes. Et leuauit palliũ Helię, quod ceciderat ei. Reuersusq; stetit super ripã Iordanis, & pallio Heliæ, quod ceciderat ei, percusserat aquas, & non sunt diuisæ. Et dixit, Vbi est Deus Heliæ, etiam nunc? Percussit aquas, & diuisæ sunt huc atque illuc, & trãsiuit Helisæus.) Vetera vestimenta apostolorum carnales erant ceremoniæ Iudæorum. Porrò Christi pallium, sanctum est Euangelium. Helisæus ergo apprehendens, scidit vestimenta sua, leuauitq; pallium Heliæ, quod ei ceciderat, quia videlicet apostoli edocti spiritu sancto, carnalia reiecerunt à se, legis instituta detrimentum reputantes, & arbitrantes vt stercora Christi autem euangelium susceperunt, quod eis tradiderat, quod eis reliquerat. Ventum est ad aquas Iordanis, & illo Helisæus pallio percussit aquas. Statim namque in Iudæa prædicare cœperunt apostoli Euangelium Christi, prædicare cœperunt gratiam baptismi. Et aquæ nó sunt diuisæ inquit. Certum est, quia diuisæ non sunt, nec Heliseo trãsitum præbuerunt. Iudæi namque prædicantibus Apostolis non cesserunt, gratiam Christi non receperunt. Inuocato Deo Heliæ percussit aquas, & diuisæ sunt, & transiuit Helisæus. Diuisę sunt aquæ iterata percussione, id est, recepta est baptismi gratia missa ad alios id est, ad gentes, Euangelij prædicatione. Tũc transiuit Helisæus, tunc inquam viã habuit domini salus, Apostolis prædicantibus atque per publicum non sine magno fructu portantibus. Heliseus namque Dei mei salus interpretatur.

Quid sit mysticè, quòd Helisæus in Hiericho habitauit, et aquas steriles terramq; pessimam mittendo sal in vase nouo sanauit.

CAPVT XXI.

Ille autem habitauit in Hiericho. Dixerũt quoque viri ciuitatis illius ad Heliseum. Ecce habitatio ciuitatis huius optima est, sicut tu ipse domine perspicis sed aquę pessimæ sũt, & terra sterilis. At ille ait, afferte mihi vas nouũ, & mittite in illud sal. Qui cũ attulissent egressus ad fontem aquarum, misit in illum sal, & ait, Hęc dicit dominus, Sanaui aquas has, & non erit in eis vltra mors neque sterilitas.) Habitabat inquit, Heliseus in Hiericho Ex quo Hierosolymitani, id est Iudęi, quibus Act. 13. oportebat primum loqui verbum Dei, repulerunt illud, & indignos se iudicauerunt ęternę vitę. Heliseus habitat in Hiericho, Heliseus in quam, id est, Dei salus, habitat in gente populoque quodam destructo atque anathe- Iosue 6. matizato, sicut in diebus Iosuę fuit, illa ciuitas Hiericho. Verùm hãc inhabitando fecit, vt quę erat Hiericho, in est defectus, nunc sit sancta indeficientis fidei Sion. Habitatio ciuitatis huius inquiunt Hierichotini optima est, sed aquę pessimę sunt, & terra sterilis. Nempe hoc dixerunt, & veraciter dicere potuerunt, quibus pessimę & amarę legis aquę propinabantur, sicut habemus in actibus Apostolorum. Cùm venissent Apostoli, & congregas- Act. 14. sent ecclesiã, retulerunt, quanta fecisset Deus cum illis, quia aperuisset gentibus ostium fidei. Et quidam descendentes de Iudęa docebant fratres, quia nisi circuncidamini secundum morem Moysi, non potestis salui fieri. Ac deinceps. Surrexerunt autem quidam de Ibid. 15. heresi pharisęorum, qui crediderant, dicẽtes, quia oportet circuncidi eos, pręcipere quoq; seruare legem Moysi. Nimirum eorum, quibus dicebantur hęc verba ista sunt: Ecce habitatio huius ciuitatis optima est, sed aquę pessimę sunt, & terra sterilis est. Quod est dicere. In Christum credere optimum est, sed obseruationes legis importabiles sunt, & labor inutilis. Quod continuò Petrus Apostolus comprobans dicit, Nunc ergo quid tẽtatis Deum, imponere

imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neq; patres nostri, neque nos portare potuimus: Afferte mihi vas nouum, inquit Helisæus, & mittite in illud sal. Hoc népe & protinus factum est, dum tacentib. omnibus, respondens Iacobus, orationé suam ita conclusit, Propter quod ego iudico non inquietari eos, qui ex gentibus cóuertuntur ad dominum, sed scribere ad eos, vt abstineant se à contaminationibus simulachrorum, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine. Denique abstinere ab huiusmodi, hoc est, vas nouum afferre, nam illa erant de vetusto vase, de vetusto homine. Porrò in nouum vas sal mittere, hoc est, cum discretione agendo, non inquietari renatos spiritú mentis suę, de laboriosa & inutili legis obseruatione. Hoç facto veraciter dicat dominus, Sanaui aquas has, & nó erit vltra in eis mors neq; sterilitas. Quomodo sanauit aquas has? Vtiq; data spirituali intelligétia, quia carnaliter legé intelligere, mors erat, sterilitas erat, Intelligere aút spiritualiter, sanitas est, vita est. Dicit.n. apostolus, Litera occidit, spiritus auté viuificat.

2. Cor. 3.

Quod Helisæo ascendente per viam, pueri illuserunt, & idcirco eos duo vrsi de sal. u egressi lacerauerunt, portentum fuisse mirabilis excidij Hierosolymorum, sub Tito & Vespasiano, pro eo quod Christo illuserunt.

CAPVT XXII.

ASscendit autem inde Bethel. Cumq; ascenderet per viam, pueri parui egressi sunt de ciuitate, & illudebat ei dicentes, Ascende calue, ascéde calue, qui cú respexisset, vidit eos, & maledixit eis in nomine domini. Egressiq; sunt duo vrsi de saltu, & lacerauerunt ex eis quadraginta duos pueros.) Post illa quæ ante dicta sunt, miro & mystico ordine sequitur hoc factú. Quid enim nisi portentum fuit miserabilis excidij Hierosolymorum quod post ascensioné domini in Helia præfiguratum, & post transitum apostolorum ad gentes, qui per Helisæum habitantem in Hiericho signatus est, constat esse factum: Duo nempe vrsi de saltu egressi sunt, & pueros lacerauerunt, quia duo imperatores, Vespasianus pater, & Titus filius ab vrbe Roma venerunt, & Iudæos interfecerunt.

Esaiæ 66.

Quam ob causam? Videlicet quia pueri Helisæo illuserunt, quia stulti Iudæi, & principes eorum pueri centum annorum, propter quod & maledicti sunt, domino nostro illuserunt, & eum conspuerunt, faciem eius velauerunt, colaphizauerunt, purpura induerunt, spinis coronauerunt, flagellauerunt, tádemq; dixerunt: Ascende calue, ascende calue. Quo? In locum caluariç, in crucem Ascéde. Cur enim tantus vir pueris in nomine domini malediceret, nisi lusum eorum prophetico spiritu intellexisset? Nam quod intellexerit ipsa litera præsens innuit. Cu, inquit, respexisset, vidit eos, & maledixit. Planè vidit eos, & intellexit eos, intellexit in eis pueros futuros, pueros malignos, de quib. iá dictum est. Non ergo maledictio hæc ex amaritudine irascentis, sed ex ratione fuit præuidentis. Hoc iam Helisęi signum tertium fuit. Numeranda quippe sunt, vt palam cóstet illud factum esse, quod petiuit, id est, quod spiritus Heliæ in eo duplex factus sit. Primum ergo signum fuit, quod Heliæ pallio percussit aquas, & diuisæ sunt. Secundum, quod aquas pessimas sanauit. Tertium, quod pueris tam efficaciter maledixit.

Quod cantante psalte, facta est super Helisæum manus domini, euidens esse documentú, quia non semper aderat spiritus sanctus prophetis, quodq; ad inuocandum spiritú sanctum cú sermone diuinæ laudis, multú valet sonus musicæ dulcedinis.

CAPVT XXIII.

POrrò Mesa rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat regi Israel centú milia agnorum, & centum milia arietú cum vellerib. suis. Cumq; mortuus fuisset Achab prævaricatus est fœdus, &c.) Quartum virtutis opus hæc narratio continet. (Perrexerunt, inquit, rex Israel & rex Iuda, & rex Edom, & circuierunt per viam septem dieb. nec erat aqua exercitui & iumentis, quæ sequebátur eos.) Ac deinceps. (Nunc autem (inquit Helisæus) adducite mihi psalten. Cumq; caneret psaltes, facta est super eum manus domini, & ait. Facite in alueum torrentis huius fossas, & fossas. Hęc enim dicit dominus. Nó videbitis ventum neq; pluuiá, & alueus iste replebitur aquis, insuper tradetur etiam Moab in manu vestra.) Ita factum est. Hic ex vno miraculo viri dei, geminú capimus fructum eruditionis. Primo vt sciamus, quia nó semper spiritus aderat prophetis, pręter vnú prophetam, magnum prophetarum dominum, cui nunquá spiritus defuit, cuius hoc proprium signu fuit. Super qué videris spiritum descendentem, & manétem super eum, hic est, qui baptizat in spiritu sancto. Qui enim dicit, nunc adducite mihi psalten, claret quia non habet propheticam gratiam in se manentem, cuius inuocans aduentú per cantum psaltę se præparat in occursum. Deinde ex hoc discimus, quantum cum diuinæ laudis sermone musicæ dulcedinis sonus ad inuocandum prosit spiritum sanctum. Cú inquit, caneret psaltes, facta est super eum manus domini. Mouet enim intus musica vi quadem & potentia naturali spiritum hominis, & tum decenter cóuenit cum verbo vel sensu diuinæ laudis, concutit penetralia cordis, & illam quam accepit homo resuscitat in eo gratiam spiritus dei. Quod optimè expertus est, & experiens primus psaltes inclytus dicit. Os meum aperui, & attraxi spiritum.

Ioan. 1.

Psal. 118.

Quale in eo mysterium sit, quòd mulier parum olei quod habebat per vacua vasa, effudit, quæ cuncta vsque ad summum repleta sunt.

CAPVT XXIIII.

MVlier autem quædam de vxorib. prophetarum clamabat ad Helisęú, dicés IIII. RE. IIII.

Seruus

sermone vir catholicus corrigit, profecto Helisæus, id est, Christus, qui in illo loquitur, farinam in ollam mittit, vt non sit amplius quicquam amaritudinis.

Quod de paucis panibus turbam hominum saturauit, cuius rei in Christo simile fit.

CAPVT XXVIII.

Matth. 6. Ioan. 6. Nonum fuit miraculum, in eo, quòd turbam hominum paucis de panibus saturauit, videlicet in typum eius, qui & ipse de paucis panibus multa hominum millia corporaliter saturauit, & nunc vsque spiritualiter de paucis prophetarum & apostolorum libris vniuersam ecclesiam reficit. (Comedent, inquit, & supererit.) Planè ita facimus, & ita fit, legendo atque exponendo comedimus quantum possumus & multum superest, quod in intellectus vel memoriæ nostræ ventrē transmittere non valeamus.

De lepra Naaman Syri, quæ curata est, lauando in Iordane septies, quòd in facto illo præfiguratæ sit gratia baptismi, qua gentilis à peccati lepra mundatus est operāte spiritu sancto septiformi.

CAPVT XXIX.

IIII. RE. V. Decimum, curatio fuit Naaman Syri. In quo quid mysticè intelligere debeamus dominus innuit, dum dicentibus sibi, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic

Luce 4. in patria tua, respondit. Amen dico vobis, quia nemo propheta, acceptus est in patria sua. In veritate dico vobis, quia multi leprosi erant in Israel, sub Helisæo propheta, & nemo illorum curatus est, nisi Naaman Syrus. Igitur sensum ad intentionem domini sequētes, in Naaman, qui de illa patria non erat, nos ipsos, nos inquam gentes rectè intelligamus, qui ab Israel secundum carnem, & à testamēto Dei alieni eramus. Maximè autem Romanum imperium hic aduertimus. Princeps enim erat Naaman militiæ regis Syriæ. Syria sublimitas interpretatur. Ergo rex Syriæ princeps est mundi huius. Sublimus. n. & superbus erat hic mundus. Certum autē est, quia sub illo principe Romanum imperium mundo principabatur. Illud igitur in persona Naaman rectè intelligimus. Quod vir magnus erat, quod vir fortis & diues, sed leprosus erat, ad hunc intellectum patenter operatur. Nam reuera magnum erat, forte, & ditissimum erat Romanum imperium, sed leprosum. Magnus leprosus, magna innumerabiliū errorum lepra coopertus erat. Porrò de Syria egressi fuerant latrunculi, & captiuam duxerant de terra Israel puellam paruulam, quę erat in obsequio vxorum Naaman.) Puella ista, sancta scriptura erat. Porrò latrunculi, Pythagoras, Socrates, Plato, cæterique fuēre philosophi, qui reuera quasi latrocinando captiuā de terra Israel duxerant puellā hāc, furtim lectitando & ad suos erroneos sensus violenter inflectendo, quamlibet sanctę scripturæ particulam, eamque variæ philosophię quasi vxori Naaman subseruire cogebant. (Quæ ait ad dominam suam, Vtinam fuisset dominus meus ad prophetam, qui est in Samaria, profectò curasset eum à lepra quam habet.) Benè hæc puella dixit. Si fuisset dominus meus ad prophetam. (Sed rex Syriæ misit illum cum literis ad regem Israel Ioram.) Sic nimirum princeps mundi huius, volentes multos ingredi vel tenere veritatis viam, in prauitatē detorsit hæreticam, cuius typum gerebat rex Israel, vt supra diximus, scissus à domo Dauid, & aureis seruiens vitulis. Tandem venit Naaman cum equis, & equitibus, & currib. & stetit ad ostium domus Helisæi. (Misitque ad eum Helisæus nuncium, dicens, Vade & laua septies in Iordane, & recipiet sanitatem caro tua, atque mundaberis. Descendit & lauit in Iordane septies, & restituta est caro eius sicut caro pueri paruuli, & mundatus est.) Notum est, quia ad leprosum istum, de quo loquimur, non per semetipsum venit Helisæus, sed misit ad eum. Non enim gentibus prædicauit Christus per semetipsum, sed prædicatores suos misit eis, iam assumptus in cœlum. Vade, inquit, & lauare, id est, confitere fidem Christi, & baptizare. Septies lauare, id est, non solum aqua, sed & septiformi spiritu renascere. Descendit & lauit, id est, humiliatus est mundus sub potenti manu Dei, & baptismum in remissionem peccatorum suscepit. Restituta est caro eius, sicut caro pueri paruuli, id est, pristinam innocentiam recepit, concorporatus Christo paruulo, id est, humili atque innocenti. Omnes enim (inquit Apostolus) qui in Christo baptizati estis, Galat. 3. Christum induistis.

Quod ait Naaman, vt ignoscat mihi Deus pro hac re, si rege innitente super manum, & cætera, quomodo non sit contrariū sensui apostoli, qui nec recumbere in idolio concedit.

CAPVT XXX.

Dixitque Naaman, Obsecro, concede mihi seruo tuo, vt tollam onus duorū burdonum de terra. Non enim faciet seruus tuus vltra holocaustum, aut victimas dijs alienis, nisi domino. Hoc autem solum est, de quo preceris dominum pro seruo tuo, quando ingredietur dominus meus templū Remmon vt adoret, & illo innitente super manum meam, si adorauero in templo Remmon adorāte eo in eodem loco, vt ignoscat mihi dominus seruo tuo pro hac re. Qui dixit ei, Vade in pace.) Abijt ergo ab eo electo tempore. Vade in pace dixit, & hoc dicto bonæ voluntatis hominem securum reddidit. Apostolus 1. Cor. 8. autem dicit, Si viderit quis eum, qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne cōscientia eius, cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua scientia frater, pro quo Christus mortuus est? Ergóne contrarij sibi sunt Apostolus & propheta, dum hic ne saltem recumbere annuit, hic autem etiam adorare in idolio concedit? Non quidem concedit propheta

propheta adorare Remmon in templo Remmon, sed adorare deum in templo Remmó, qui cum vbique sit, poterat adorari & in templo Remmon. Attamen plus esse videtur in idolio adorare, quam in idolio recumbere. Num inquam in hac diuersitate sibi sunt contrarij? Non vtique, sed vtrinque veritas, non dissona vim discretionis exigit. Videlicet in hac parte discernimur, atq; discernimus, cum quid eiusmodi agimus vel patimur, si conscientia teste sine grauiori dispendio, id quod incurrimus euadere non valemus. Ea nempe discretione, & apostolus ipse defenditur, ne
Act. 6. iudicetur sibimet esse contrarius, qui & Ti-
Galat. 5. motheum circuncidit, & tamen ad Galatas scribens, dicit, Sic circuncidamini, Christus nihil vobis proderit. Denique suomet iudicio Christus ei nihil prodesset, si non vrgente necessitate discipulum circuncidisset. Item sacrificio & incensum Iudæorum, cunctasque festiuitates eorum odit anima Dei. Sicut per
Esaia 1. Esaiam dicit, ex quo manus eorum pollutæ sunt sanguine Christi. Propter quod & præ-
Philip. 1. dictus Apostolus in epistola sua, pro Christo
Act. 21. hæc detrimentum facit, & arbitratur vt stercora. At idem in actibus Apostolorum, quid fecit necessitate vrgente? Assumptis viris impendit illis, vt raderent capita, & postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis donec offerretur pro vnoquoq; eorum oblatio. Igitur prophetæ atque Apostoli, immò quod amplius etiam vnius atque eiusdem Apostoli dicta atque exempla non sibi contraria sunt, sed cor datum hominem virtute discretionis vtentem, vtiliter erudiunt, vt sciat quando malorum communionem vel societatem patienter sustinere, quando sapienter
Rom. 10. debeat deuitare. Quam discretionis opem, qui nó assecuti sunt, temerè nimis interdum scandala faciunt, & dissentiones in ecclesia nutriunt, rectè dicas, quia æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. Sanè quod ait Syrus ille, concede mihi seruo tuo, vt tollam onus duorū burdonū de terra pro extruendo altari domino Deo Israel, id sollicitus obsecrat. Est autem burdo animal magis oneriferum, vtpote ex equo & asina natū.
Burdo. Abijt ab eo electo tempore, id est, verno tempore, cùm in florem cuncta erumpunt, & anni tempus electum est, vel cum transeuntes per viā carpunt, & eligūtè vicinis agris quod cunque ad manum venerit diuersis floribus inuitati.

Quorum vel qualium in ecclesia typum gesserit Giezi, cui propter cupiditatis culpam lepra Naamam adhæsit. CAPVT XXXI.

DIxitq; Giezi puer viri Dei. Pepercit dominus meus Naamam Syroisti, vt non acciperet ab eo quæ attulit. Viuit dominus, quia curram post eum, & accipiam ab eo aliquid &c.) Hoc Helisæi miraculum vndecimum est. Verè in gratia prophetica mirandū quòd corpore absens. Cor meum, inquit, in præsenti erat, quando reuersus est homo de curru suo in occursum tibi. & quod tam efficaciter sententiam dare potuit dicendo: (Sed & lepra Naamam adhærebit tibi. Egressus est enim ab eo leprosus quasi nix.) Et pulchrè miraculum in peccatorem vndecimo loco ponitur, decimo autem illud in quo per emūdationem Syri, iustificatio significatur. Omne enim peccatum vndenarium est, quia dum peruersa agit, præcepta decalogi transit. Vt autem sensum mysticum prosequamur intuendum hoc Giezi exemplum, gratiæ Dei vēditoribus in hac scripturæ arce propositum est. Omnis quippe, qui gratis dat, quia gratis accepit, qui euangelizando, non quæ sua sunt quærit, sed quę Iesu Christi, ipse est Helisęus. Qui autem lucrum ex euangelio, imò quod pessimum est, ex impositione manuum quærit, ipse est Giezi. Peccata quippe quæ emundare videtur in se transponit, lepram tantorū suscipit, quantis illo detestabili mercimonio talentum callidus emunxit.

De miraculo quo ferrum de manubrio elapsum redijt, & super aquam natauit, cuius rei typus fuerit.

CAPVT XXXII.

DIxerunt autem filij prophetarum ad Helisæum. Ecce locus in quo habitamus IIII. RE. VI.
coram te angustus est nobis. Eamus vsq; Iordanem, & tollant singuli de sylua materias singulas, vt ædificemus nobis ibi domum ad habitandum, &c.) Duodecimum hoc miraculū est. Mirum quippe fuit, quòd ferrum securis ex manubrio in profundū Iordanis elapsum, sursum redijt, & super aquam natauit. Mysticè de seruando intelligentiæ dono exemplū hoc facto datum est. Ferrum quippe in manubrio, est donum intellectus in corde. Lignum verò per hoc cædere, est praua agentes increpare. Quòd nonnunquam dum fluxè agitur, dum lapsus vanæ gloriæ in accepta eadem scientia, non vitatur, ferrum in aqua perditur, quia ex dissoluto opere intelligētia fatuatur. Quam profectò intelligentiam ad hoc electis nouimus dari, vt ante dantis oculos ex bona debeant actione restitui. Vndè & rectè is, qui ferrum amiserat, clamabat. (Heu, heu, heu, domine mi, & hoc ipsum mutuum acceperā) Habent enim hoc electi proprium, vt si quādo eis in sua conscientia, furtiua vanæ gloriæ culpa subrepit, ad cor velociter redeant. & quicquid in se ante districti iudicis oculos dānabile inueniunt, lachrymis insequūtur. Qui flentes non solum cautè inspiciunt, quæ mala commiserunt, sed ex accepto munere, quæ reddere etiam bona debuerunt, quia nimirū tanto se amplius peccatores sentiunt, quanto ex neglectis bonis, quæ agere poterant, debitores tenentur. Rectè ergo qui ferrum perdidit, clamabat, Heu, hen, heu, & hoc ipsum mutuum acceperam. Ac si dicat: Illud per dissolutionem negligentiæ perdidi, quod vt per bona

bona opera redderem, ex gratia creditorum accepi. Sed nunquam Deus mentem deserit, quæ in peccatis se veraciter agnoscit. Vnde & mox Helisæus veniens, lignum deorsum mittit, & ferrum in superficiem attollit, quia videlicet redemptor noster, piè nos respiciēs cor peccatorum humiliat, & ei quam amiserat reformat intelligentiā, lignum mergit & releuat, quia cor affligit, & scientiā reparat.

De miraculo, quo Syros cæcitate percussit, & rursum videre fecit, quod nobis quoque in hoc ostensum sit, plures esse nobiscum, quàm cum hostibus salutis nostræ, & quòd erga illos perfectam charitatem exhibuit.

CAPVT XXXIII.

REx autem Syriæ pugnabat contra Israel. Consiliumq; iniit cum seruis suis, dicens: In loco illo, & illo, ponamus insidias. Misit itaq; vir Dei ad regem Israel, dicēs: Caue ne transeas in loco illo, quia ibi Syri in insidijs sunt, &c.) Tertiumdecimu fuit hoc miraculū. (Videns minister vir Dei quos miserat rex Syriæ currus, & equos, & exercitum in circuitu ciuitatis. Heu, heu, heu, inquit, domine mi. Quid faciemus? Ait ille. Noli timere, plures enim nobiscum sunt, quàm cū illis. Cumque orasset Helisæus, aperuit dominus oculos pueri, & vidit, & ecce mons plenus equorum & curruum igneorum, in circuitu Helisæi. Rursum orauit, & hostes cæcitate percussit. Orauit tertio, rursumque apertis oculis viderunt se esse in medio Samariæ.) Et nos dicamus quoties ab inimicis Christi visibilibus seu inuisibilib. circundamur, dicamus, inquam, fidem habētes, spem retinentes, charitate deo propinquantes. Noli timere, ô anima, noli timere ecclesia, plures enim nobiscum sunt, quàm cum illis. Nēpe si de inuisibili cōtra malignos spiritus certamine agitur, nobiscum est dominus, nobiscum est angelorum exercitus, nobiscum est spiritualis pugnæ princeps, & victoriæ opifex, Spiritus sanctus. Si autem visibile aduersus hæreticos certamen proponitur, nihilominus nobiscum est dominus, nobiscū est apostolorum chorus, nobiscū est patriarcharum & prophetarū numerus, nobiscum est candidatus martyrum exercitus, nobiscū est cum omni sancta scriptura, sanctus veritatis spiritus. Planè iuxta historiam pręsenti loco propheta tali miraculo dignum se fuisse ostendit. Dicente rege Israel. (Nunquid percutiam eos pater mi? Non percuties inquit.) Et continuò. Pone, inquit, panem & aquam coram eis, vt comedant & bibant, & vadant ad dominum suum.) Si igitur eius exemplo equorum, & curruum igneorū, præsidium circa nos semper paratum esse cupimus, eius nihilominus exemplo carbones ignis super
Rom. 12. capita inimicorum nostrorū congeramus. Cū enim scriptura dixisset: Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit potū da illi, continuò subiunxit, Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius, ita videlicet, vt ad pœnitentiā cōpungatur tuo beneficio victus.

De obsidione Samariæ qua iuxta verbum Helisæi modius similæ statere vno, & duo modij hordei statere vno fuerunt in porta Samariæ.

CAPVT XXXIIII.

FActum est igitur post hæc. Congregauit 3. Reg. 20.
Benadab rex Syriæ vniuersum exercitum suum, & ascendit & obsidebat Samariam. Factaque est fames magna in Samaria, &c.) Hoc malum supererat de sententia domini, quam dixerat per Heliam contra regē Achab propter Benadab, quia dimisisti virū morte dignū de manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo illius. Anima illius pro anima huius iam dudum fuerat, pugnando quippe cōtra illum in Ramoth Galaad. sagitta percussus, & mortuus est. Hoc ergo supererat, & pro populo Benadab erit populus Achab. Tandiu. (Obsessa est Samaria donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars capi stercorum columbarum quinq; argenteis) Mulieres eorum pactum miserabile fecerunt. (Da filium tuū vt comedamus eum hodie, & filium meum comedamus cras.) Hic Helisęus persecutiones sanctorum particeps fuit. (Ait enim rex: Hæc mihi faciat dominus, & hæc addat, Si steterit caput Helisæi filij Saphath super eum hodie. Timuit hic etiam vt Helias, & non quidem fugit, sed dixit: (Nunquid scitis, quod miserit filius homicidæ huc vt præcidat caput meum? Videte ergo cum venerit nuncius, claudite ostium, & non sinatis eum introire. Venit nuncius) furiosus (& dixit: Ecce tantum malum à domino est. Quid amplius expectabo à domino?) Hęc ait IIII. RE.
blasphemus simul & desperatus (Dixit autē VII.
Helisęus. In tempore hoc, cras modius similæ statere vno erit, & duo modij hordei statere vno in porta Samariæ.) Ad hęc incredulus vnus de ducibus audire meruit. (videbis oculis tuis, & inde non comedes.) Ita factū est. Et spiritus Helisęi miraculum quartumdecimum fuit. (Siquidē dominus sonitū audiri fecit in castris Syriæ curruū & equorū & exercitus plurimi. Fugerūt Syri. Et egressus populus diripuit castra Syriæ.)

De eo quod ait ad Ioas regem Israel, percute iaculo terram, ac deinceps: Nunc autem, inquit, tribus vicibus percuties eam, videlicet Syriam.

CAPVT XXXV.

QVintumdecimū gratiæ prophetice fuit IIII. RE.
opus. (Aegrotante Helisæo in infirmi- XIII.
tate qua & mortuus est, descendit ad eū Ioas rex Israel, & flebat corā eo. Et ait Helisæus: Affer arcū & sagittas.) Ac deinceps: (Percute iaculo terrā. Et cùm percussisset trib. vicibus & stetisset, ait Helisæus. Si percussisses quinquies aut sexies aut septies, percussisses Syriā vsq; ad consummationē. Nunc aūt tribus vicibus percuties eam.) Hoc nempe inter Helisæi magnalia suo loco rectè computatur,

tatur, quia non Ioas rex Israel, sed Helisæus meritis suis, percussisse Syriam auctore deo
3. Reg. 19. credendus est. Dixerat enim Deus: Et erit quicunq; fugerit gladium Asael, occidet eũ Iehu. Et quicunque fugerit gladium Iehu, interficiet eum Helisæus. Porrò quomodo Syria effugerit gladium Iehu, iam superius dictum est.

De eo quòd cum tetigisset ossa Helisæi, reuixit mortuus, cuius rei in Christo mysterium sit.

CAPVT XXXVI.

SExtumdecimum idemq; vltimum continuò subditur miraculum. (Mortuus est Helisæus. Latrunculi quoq; de Moab venerunt in terram in ipso anno. Quidam autem sepelientes hominem, viderunt latrunculos & proiecerunt cadauer in sepulchro Helisæi quod cum proiecissent, tetigit ossa Helisæi, & reuixit homo, & stetit super pedes suos.) Magnum in superficie historica miraculum incomparabiliter maius in spiritu significat opus diuinum. Mortuus nempe Helisæus, mysticè Christus est pro nobis passus. Latrũculi de Moab, maligni spiritus sunt, & mundi peccata. Homines qui latrunculos viderunt & mortuũ suum in sepulchro Helisæi proiecerunt, apostoli fuerunt, qui contra dæmones, & contra peccata salutẽ mundi prouiderunt, & mortuũ genus humanum sepulchro Christi. i. aquis baptismi immiserunt. Si quidẽ aqua baptismi, sepulchrũ Christi est, dũ in illa tertio mergimur pro eo, qđ Christ⁹ in sepulchro fuit trib. dieb. & tribus noctib. Vndè apostolus: Cõsepulti. n. sumus cũ illo
Rom. 6. per baptismũ in mortẽ. Quod tetigit mortu⁹ ossa Helisęi, & reuixit, stetitq; sup pedes suos illud est, ꝙ cõtinuò subijcit apostol⁹. Vt quo
Coloss. 2. modo surrexit Christus à mortuis ꝑ gloriã patris, ita & nos in nouitate vitę ambulemus

Cõprobatũ esse ex operibus Helisæi, ꝙ in eo spiritus Heliæ duplex sit factus, et Iudam esse ex hoc, ꝙ pia et syncera dixerit oratione: Obsecro vt fiat spiritus tuus duplex in me.

CAPVT XXXVII.

IGitur Helisæus, sicut ipse petiuit spiritũ Helię duplicem in eo factum accepit. Duplicia nanq; hic fecit prodigia. Etenim illius
3. Reg. 17. octo fuerunt, huius sedecim magnalia sunt. primum quòd orauit vt nõ plueret super terram, & non pluit annos tres & menses sex. Secundum quòd pauerunt eum corui præcipiente domino vsq; dum siccatus est torrens. Tertium fuit, quòd hydria farinæ non defecit, & lecythus non est imminutus vsq; ad diem, in qua dedit dominus pluuiam super faciem terræ, iuxta verbum eius. Quartũ fuit, quod filium matrisfamilias suscitauit. Quin
3. Reg. 18. tum fuit, quòd orante illo cecidit ignis de cælo & vorauit holocaustum & ligna & lapides, puluerẽ quoq; & aquam, quæ erat in aquæductu lambens. Sextum fuit, quòd rursus orante illo contenebrati sunt cæli, & nubes & ventus, & facta est pluuia grandis. Septimum fuit, quòd ad verbũ eius descendit ignis de cælo, & deuorabit duos principes quinquagenarios & quinquaginta, qui cũ eis erant. Octauum fuit, quod cum irent ambo 4. Reg. 2.
pariter, videlicet Helias & Helisæus, tulit Helias pallium suum & inuoluit illud & percussit aquas, quæ diuisæ sunt, in vtranq; partem. Hoc illius vltimum econcerso fuit Helisæi primum. Claret itaq; quã pia & syncera intentione dixit, obsecro vt fiat spiritus tuus duplex in me. Non eget commendatione nostra, quem Deus sic effectu comitante cõmendat. Claret, inquam, quia non suam, sed Dei gloriam quærebat, non semetipsum per opera sua magnificare, sed Deum glorificare volebat, non suimet exaltationem, sed miserabilis populi visitationem quærebat, quem decepit Hieroboam, lacerauerat Amri, captiuauerat Achab, contaminauerat Iezabel. Nec verò quia reges in peruersione perstiterunt, idcirco putandum est, quòd inaniter laborauerint hi duo viri misericordiarum, cõtendendo ne obliuioni traderetur nomẽ domini, in illa abundantia iniquitatum. Nam inaniter quidem se laborare putans, interpellat dominum Helias sed corripuit eum sermo diuinus, reliqua esse dicens septem milia virorum, qui nõ curuassent genua ante Baal Ergo & in hoc magnum diuinæ pietatis iudicium est, quod in tot mala deuolutum populum, diuinitas per tales viros prosecuta est, quorum iustitię obliuionem non acceperunt. Cum semine eorũ permanent bo- 3. Reg. 19.
na, hæreditas sancta nepotes eorum, & in te- Gen. 44.
stamentis stetit semen eorum, & filij eorum propter eos vsq; in æternum manent.

De filia Iezabel Athalia, quæ nupserat regi Iuda Ioram filio Iosaphat, quomodo maternam vesaniam exercuit in Hierusalem & in omni Iuda, & idcirco semen eiusdem Ioram vsque ad quartam generationem de euangelica tollitur memoria.

CAPVT XXXVIII.

INterea fluxus sanguinis secundum nomẽ Iezabel, ex ipsa in Iudam, & Hierusalem, & vsq; in interiora templi domini fluere cœperat: Filia quippe Achab & Iezabel, vxor fuit Iorã filij Iosaphat regis Iuda, qui & occidit omnes fratres suos gladio, & quosdã de principibus. Hic ambulauit in vijs regum Israel, sicut egerat domus Achab. Filia quippe Achab (vt iam dictum est) vxor eius erat. Id circo semen eius de generatione Christi filij Dei, vsq; ad quartã generationẽ tollitur, du- 4. Reg. 8.
dicitur, Iorã autẽ genuit Oziam, sublatis de medio tribus Ahazia, Ioas & Amasia. Nam quo more Iezabel insanierat in Samaria, filia quoq; eius insaniuit in Hierusalem, scilicet Athalia, & in omni Iuda. Ipsa filium suũ Amaziã impulit, vt impie ageret. Quo mor
tuo per manum Iehu regis Israel surrexit A- 4. Reg. 8.
thalia, & interfecit oẽm stirpẽ regiã domus Ioram. Porrò Iosabeth filia regis, vxor Ioiadę pontificis, tulit Ioas filiũ Ahaziæ & furata est eum de medio filiorũ regis, cũ interficerentur,

rentur, absconditq; eum cum nutrice sua in cubiculo lectorum, domino prouidente, vt non extingueretur lucerna serui sui Dauid. Illum videlicet Ioas Ioiada pontifex anno septimo eduxit cum principibus atq; centurionib. arma tenentib. à dextris, & à sinistris in circuitu regis & imposuerunt ei diadema dederuntq; in manu eius tenendam legem, & constituerunt eum regem. Athalia verò interfecta est gladio. At ille videlicet Ioas mala reddidit pro bonis. Nam quandiu quidem vixit Ioiada fecit quod bonum erat coram domino, postquam autem obijt, dereliquit dominum Deum patrum suorum, seruiuitque lucis & sculptilib. Spiritus autem domini induit Zachariam filium Ioiadæ sacerdotem, & stetit in conspectu populi & dixit eis. Hæc dicit dominus: Quare transgre- *1. Para. 24*
dimini preceptu domini, quod vobis nō proderit, sed dereliquistis dominum, vt dereliquat vos? Qui congregati aduersus eum, miserunt lapides iuxta regis imperium, in atrijs domus domini. Et non est recordatus Ioas rex misericordiæ, quam fecerat pater illius secum, sed interfecit filiū eius. Amasias quoque filius eius dereliquit dominum, & minaciter repulit verbum eius, & oppilare nō metuit ora prophetarum. Cùm enim misisset ad illum dominus prophetam, qui diceret, cur adorastis deos, qui nō liberauerunt populum suum de manu sua, ille respondit: Nū consiliarius regis es? Quiesce ne interficiam te. Huic successit filius eius Ozias, sub quo prophetare cœpit Esaias.

COMMENTARIORVM IN LIBROS *REGVM FINIS.*

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN ESAIAM PROPHETAM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

Laus Esaiæ prophetæ, quòd sic vniuersa Christi, et ecclesiæ quoque prosequatur mysteria, vt non tam propheta dicendus sit quàm euangelista, & ob quam causam res spirituales rerum terrenarum nominibus siue imaginibus subtexit.

CAPVT I.

Hieronymus in prologo. OMNIS anima, quæ Christum diligit, Esaiæ prophetæ aurem libenter apponit, tantoque subiectior appropinquat pedib. illius, quanto fidelius de Christo sentit, qui in illo loquitur. Nam de hoc illud rectè æstimat pietas Christiana, quòd non tam propheta dicendus sit quam euangelsta, ita enim vniuersa Christi ecclesiæq; mysteria, ad liquidum prosequitur, vt nō eum putes de futuro vaticinari, sed de preteritis historiam texere. Et cū interdum ad præsentē respiciat historiam, & post Babyloniæ captiuitatē reditum populi significet in Iudeā, tamen cum hoc omnis ei cura de vocatione gentium, & de aduentu Christi est. Hoc aūt expediebat, tam in isto, quàm in ceteris prophetis, vt terrenę Hierusalem atq; Babyloniæ, terrenarumq; rerum, aliarumq; nominib. celestia sacramenta tegerentur, quatenus per hanc occasionem scriptura sancta de contemptu liberaretur, suoque tempore pro futura venturis in honore seruaretur. Iudæi quippe præsentiū tantum atq; terrenorū amatores nimij fuerunt, adeò vt in tota lege nunquam eos digitus Dei, cœlestium promissione ad bene agendum inuitare nunquam pœnarum infernalium comminatione terrere à malis dignatus sit. Terram vbiq; bonam, & fertiles annos promittit, si bene egerint, famem & oppressiones hominum minatur, si malè egerint. Talibus nudo sermone iam cœlestia sacramenta crederentur? Proinde in prophetis quidem manifestius cœlestia prędicantur, sed quasi fugitiuus, vbi quid eorum attingit, cōfestim sub terrenorum nominibus, iterum atq; iterum & sæpissimè se abscondit sermo diuinus. Cū ergo in cæteris steterimus, tum maximè in isto moras aliquantas iam innectere non grauabimur, exoratum esse cupiētes doctorem eius spiritum sanctū, vt quo sensu per eum locutus est, eodem nobis colligenda Christi filj Dei testimonia reuelare dignetur.

Quòd aduentum Christi circa quem omnis versatur intentio septem recapitulet periochis & cunctas partes aduersas mysticè sub nouem designet regnorū siue prouinciarum nominibus Babylonis, Moab, Damasci, Aegypti, Duma, Arabiæ, Vallis visionis, Tyri, & iumentorum austri, pœnas impiorum oneris nomine significans.

CAPVT II.

PRimo vt materiam eius quasi breui tabella depingamus, illud dicendū est, quia Christi aduentum septem recapitulat periochis, circa quem omnis versatur spiritus prophetici intētio, quippe quem expectabat hic quem expectabant omnes sancti, ab origine mundi. Prima est, quam cōtra interfectores

eius zelo iusti doloris vehementissimo inuehitur, quàm acerrimè, væ (inquiens) genti peccatrici, populo graui iniquitate. Ac deinceps
Isa.cap. 1. Audite verbum domini, principes Sodomorum, auribus percipite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ. Secunda ab eo, quod ait:
Cap. 5. Cantabo dilecto meo cãticum patruelis mei vineæ suæ. Tertia ab eo qđ ait: In anno quo
Cap. 6. mortuus est rex Ozias, vidi dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum & ea, quæ sub eo erant implebant templum. Quarta ab eo, quod ait. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nepthalim,
Cap. 9. & nouissimo aggrauiata est via maris trans Iordanem Galilææ gentium. Quinta ab eo, quòd ait. Et egredere tur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Hinc onera nouē continuãtur, onus Babylonis, onus Moab, onus Damasci, onus Aegypti, onus Duma, onus in Arabia, onus vallis visionis, onus Tyri, onus iumentorum austri. Sub istis nominib. vniuersi Christi, & ciuitatis eius cœlestis Hierusalem aduersarij condemnantur, singulisq; onus iudicij grauissimũq; iniquitatis eorum talentum superponitur. Nam ecclesia quam impugnant, decima est. Sub eadem specie in euangelio factum est, &
Luca 17. dictum est. Nonne decem mundati sunt, & nouem vbi sunt? Non est inuentus, qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Vnus iste idemq; decimus, vnius fidei ecclesia est. Denarius quippe numerus, quod melius arithmetici nouerũt, secunda vnitas est. Nouenarius aut multitudo est, ex opposito vnitatis turba est. Cui si addatur vnum statim fit vnitas, quia sicut iam dictu est, denarius secunda vnitas est. Sic planè multis & diuersis aduersarijs, si vna inferatur fides, vna fiunt ecclesia. Ad instructionem huius vnius plura deinde propheta locutus, sextã tãdẽ facit recapitulationẽ, dicendo. Cõsurge, consurge, induere fortitudinem brachiũ domini. Septima sic incipit. Surge illuminare
Cap. 51. Hierusalem, quia venit lumen tuum, & gloria domini super te orta est. Nunc præuio i-
Cap. 60. pso cui intendimus sempiterni luminis, candelabro, templum huius scripturæ ingredimur, non cuncta historica, aut cuncta moralia, quæ in eo continentur sed sola fidei Christi testimonia scrutantes iuxta quod in toto hoc opere propositum habemus.

Visionem prophetæ super Iudam & Hierusalem esse in futurum, quando Iudæi saluatorem venientem spernerent, & crucifigerent, & generationem illam iam dici gentem peccatricem, populum graui iniquitate, semen nequam, filios sceleratos.

CAPVT III.

CAP. I. Visio Esaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Hierusalem, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, & Ezechiæ regum iuda.) Super Iuda (inquit) & Hierusalem vtiq; super Iudam animalem, & super terrenam Hierusalem in malum, nam super Iudam spiritualem, & cœlestem Hierusalem pro parte adhuc mundo peregrinantem, visio hæc reuelatur in bonum, visio prius clausa & signata nunc autẽ aperta, & publico intellectui prædicata. (Audite cœli, & auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est.) Tanquã diceret. Magni oratoris, magni concionatoris conquæstio ista est, oratoris (inquam) cuius oratio verbum Deus est, cuius concio tota in cœlis, angelorum, & in terra hominum ecclesia est. Idcirco audite cæli, & aurib. percipe terra, vt cum audieritis, quid dominus locutus, quid dominus conquestus est, sitis ad vindictam ò vos cœli desuper ferrei, sis tu ò terra subter ænea. Quid enim dominus locutus est? Quid dominus conquestus est? Quid iniuriarum talis ac tãtus perpessus est? Ait. (Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me) Enutriui (inquam) filios in Abraham, Isaac, & Iacob, benedicẽdo & multiplicando eos, exaltaui in Moyse, in Iosue, & in Dauid, educendo illos mirabiliter de terra Aegypti, diuidendo illis terram in funiculo distributionis, decorando illos regalibus victorijs, regia quoq; ciuitate Dauid, & vnico templo nominis mei. Ipsi autem spreuerunt me, cũ præconijs prophetarũ venientem ad se. Parum est, ꝙ spreuerunt me. Parũ est, quòd prę electo Cęsare, præter eum dixerunt regem non habere se. Insuper & prælecto Barraba latrone, crucifixerunt me. Hoc attoniti auditu cęli, & stupefacta terra, reuerendo indignamini, & indignando reueremini, quia profectò non paruę indignitatis est, quod ego dominus vester omnia bona feci, & omnia mala recepi. Tantũ hoc est, vt vos ò cæli, iustè humili dolore debeatis confringi, & tu terra pio debeas singultu tota concuti. Dicat aliquis filiorũ eiusmodi. Quid mirũ si spreuimus? Non enim cognouimus. Venisti nimium occultus, qui iuxta promissiones patrum & prophetarũ debueras in cõspectu nostro incedere rex magnus, rex gloriosus. Ad hæc, inquam. (Cognouit bos possessorẽ suum, & asinus præsepe domini sui. Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit.) Bos animal mundum, asinus aũt immundum, vtrũq; tamen animal brutum. Bos ergo Iudæum simplicem, qualis erat Petrus aut Andreas, vterq; piscator, non scriba non legisperitus. Asinus autem simplicem significat gentilem, qualis erat Cornelius. Dicitis (inquit) quia ego veni nimiũ occultus. Vndè ergo bos me possessorem suum, & asinus præsepe meũ cognouit? Vnde, inquam, nisi quia pabulo verbi boni delectat' est, qđ apposui, quòd opera mea bona circa se, vterque persensit? At tu Israel, tu populus meus Hierosolymitanus, qui circa templum residens, cùm pharisæis & pontificibus in lege gloriabaris, talia non amasti. Idcirco non intellexisti, igitur Israel me non cognouit, & populus meus non intellexit, id est, cogno-

scere &

ſcere & intelligere noluit. Reſpondete igitur cœli, loquere terra, & dic. (Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequã, filijs ſceleratis.) Væ inquam. i. iudicium æternum, ſupplicium ſempiternũ. Et quare hoc? (Dereliquerunt dominum, blaſphemauerunt S. Iſrael.) Et antequã veniret, dereliquerunt dominum eligendo Baal, & cæt. portenta dæmoniorum, & vbi venit, blaſphemauerunt eundem ſanctum Iſrael, dicendo, dæmonium habet, fabri, & non Dei filius eſt. (Abalienati ſunt retrorſum.) Quomodo? Primũ eis oportebat proponi regis ſui ius, & edictũ ipſi autem odientes eum. miſerunt legationem poſt eum, dicentes: Nolumus hunc regnare ſuper nos. Ita abalienati retrorſum, ecce pro domino expectant diabolum, pro ſancto Iſrael expectant hominem peccati, filiũ perditionis.

Ioan. 8. *Ibid. 6.* *Luca 19.*

Peccatum illorum non fuiſſe ex ignorantia, ſed ex ſuperbia, inuidia, & idcirco veniam illos non mereri, & hoc eſſe quod ait: Omne caput languidum, & omne cor mœrens, &c.

CAPVT IIII.

SVper quo percutiam vos vltra adijciẽtes præuaricationem? Omne caput languidum, & omne cor mœrẽs, à planta pedis vſq; ad verticem non eſt in eo ſanitas.) Ac ſi dicat. Non peccaſtis per infirmitatem, non errastis per ignorantiam. Si ita eſſet, ſcirem vnde vos percutere deberem, inuenirem qua plaga vos caſtigare poſſem. Nunc autem in quo percutiã vos vltra, addentes, præuaricationem addentes, inquam, peccato defenſionem peccati? Omne caput languidum, & omne cor mœrens. In capite languido praui operis, tinea deſignatur exterior, in corde mœrenti, inuidia interior. Hoc ipſum verbis alijs iterat, à planta pedis (inquiens) vſque ad verticem non eſt in eo ſanitas. Planta pedis opus exterius, vertex rationis dignitas intus intelligitur. Cùm ergo quis per malitiam peccat, velut illi, cùm dicerent. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia, cùm ſcirent, quòd in digito Dei eijceret dæmonia, rectè dicas, quia à planta pedis, vſque ad verticem non eſt in eo ſanitas. Igitur in quo percutiam vos? Nempe huiuſmodi inſania non remittitur, neq; in hoc ſeculo, neque in futuro. (Vulnus (inquit) & liuor, & plaga tumens.) Malum eſt vulnus, peius liuor, peſsimum plaga tumens. Malũ eſt, (inquam) peccato ſaltem ad horam vulnerari, peius malo vſu liueſcere, peſsimum, cũ tumore ſuperbiæ culpam defendere. Talis veſtra inſania eſt. (Non eſt circumligata, nec curata medicamine, neq; fota oleo.) Volui circunligare, & ad pœnitentiam aſtringere, dicendo per memetipſum, pœnitentiam agite, & noluiſtis euangelij ligamenta recipere. Effudi de latere meo ſanguinem & aquam, medicamentum ſalutis æternæ, & noluiſtis accedere. Dedi oleum, id eſt, ſpiritus ſancti

Matt. 4. *Ioan. 19.* *Acto. 2*

gratiam credentibus in me, ita vt loquerentur omnibus linguis homines idiotæ, & noluiſtis audire. Quid igitur tandem fiet? (Terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ exuſtæ igni. Regionem veſtram coram vobis alieni deuorant, & deſolabitur ſicut in vaſtitate hoſtili.) Hoc initium dolorum interim habete. Nam alibi habebitis, ſicut prædixi, æternum væ. (Et derelinquetur filia Sion ſicut vmbraculum in vinea & ſicut tugurium in cucumerario.) Quomodo illud vel illud relinquitur? Videlicet cùm ablatæ fuerint fruges recedente cuſtode, quia non habet vltra quod ſeruet, remanet vmbraculum vacuum, remanet neglectum tugurium, quod fecerat ſibi propter ardorem ſolis ac radios declinãdos, & vt inde homines vel beſtiolas, quæ inſidiari ſolent natis vicibus abigeret. Ita derelinquetur filia Sion recedentibus præſidib. templi virtutibus, & erit ſicut ciuitas, quæ vaſtatur, id eſt, verè vaſtabitur. Amplius dicam. (Niſi dominus exercituũ reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrhæ ſimiles eſſemus.) Nõ dicatis, ira hæc eſt grandis nimis, multitudo malorum noſtris maior eſt meritis, nam niſi dominus exercituum reliquiſſet nobis ſemen, niſi prædeſtinaſſet, vt reliquiæ ex nobis ſaluæ fierent, non obſidione hominum circundaremur, non gladijs Romanorũ interficeremur, non captiui in omnes gentes duceremur, ſed ſicut ſuper Sodomam & Gomorrham pluit ſulphur & ignem dominus à domino, ita iuſtiſſimè ſuper nos in vindictã ſui ſanguinis ſulphur & ignem pluiſſet filius dominus à patre domino. Sed ſi hoc feciſſet non ſupereſſent reliquiæ, quæ ſaluæ fierẽt ex nobis, poſtquam plenitudo gentium ſubintroierit.

Gen. 19. *Rom. 11.*

In quo peccatum illorum peccato Sodomorum et Gomorrha fuerit ſimile, vt illud præuidens, meritò diceret: Audite verbum domini.

CAPVT V.

AVdite verbum domini principes Sodomorum, auribus percipite legem Dei noſtri populus Gomorrhæ.) Non dicatis. Quare ſicut Sodoma fuiſſemus, & quaſi Gomorrha ſimiles in pœna eſſemus. Nam ecce ego dico, ego teſtificor, quia vos pontifices & Phariſæi, principes Sodomorum eſtis, vos populus Hieroſólymitanus populus Gomorrhæ eſtis. Vnde? Nimirum quia ſicut illi egerunt, ita & vos egiſtis. Venit quondam dominus, venit (inquam) in duob. angelis ſuis dominus Sodomam veſpere, ſedente Loth in foribus ciuitatis, compulit illos oppidò vt diuerterent ad eum. Ingreſsisq; domũ fecit conuiuium, coxit azima, & comederunt. Prius aũt quàm irent cubitum, viri ciuitatis vallauerunt domum, à puero vſq; ad ſenem, omnis populus ſimul, vocaueruntq; Loth, & dixerunt ei, Vbi ſunt viri, qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, vt cognoſcamus eos. Nimirũ huic ſimile, imò & hoc deterius

vos fecistis. Venit dominus, nõ iam in angelis, sed in propria persona, venit (inquam) in ciuitatem vestram, & facta hora vespertina, in domo cuiusdam hospitio receptus, manducabat pascha. Venistis vos & misistis ministros cum laternis & facibus, & armis, & circundedistis eum, & expetistis ad illudẽdum, crapulati, ebrij, atq; vomentes, sicut illi Sodomitæ, de quibus iam dictum est, quando circundederunt domum Loth, quia vespera plenum ventrem habuerunt, testãte scriptura, quia hoc fuit peccatum Sodomorum, saturitas panis, & ocium. Ita & vos illa festiua, illa paschali vespera, saturati, & ebrij, dominũ circũdedistis ad illudendum, ad conspuendum, ad flagellandum, ad crucifigendum, læti tanquam victores, quòd apprehendissetis eum. Vndè & spiritus eius in psalmo querelam depromens. Et in me inquit) psallebant qui bibebant vinum. Quid aũt contigit illi pessimæ turbæ Sodomorum? Clauserunt viri ostium, & eos qui erant foris percusserunt cæcitate à minimo vsq; ad maximum, ita vt ostium inuenire non possent. Ita contigit & vobis, ô prin ipes Sodomorũ. Clausum vobis est ostium scripturarum, cæcitate percussi estis, foris errantes circuitis, & eum inueni re non potestis, qui dixit, Ego sum ostium. O igitur principes Sodomorum, audite verbum domini. O igitur populus Gomorrhæ, auribus percipite legem Dei nostri. Quod illud sit verbum domini: Ait.

Ezech. 16. *Psalm. 68.* *Ioan. 10.*

Sacrificia omnia & festa Iudæorum Deo esse odibilia, & vnicum illi placere baptisma.

CAPVT VI.

Quo mihi multitudinem victimarũ vestrarum? Plenus sum. Holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorũ nolui,)&c. Adhuc (inquit) cum sitis Sodomitæ publici, vos sacrificatis mihi? Adhuc multitudine victimarum vestrarum inescari me posse putatis? Quo mihi hæc? Quid sanguis vitulorum agnorum, & hircorum mihi conferet? Plenus sum. Magnum & verum sacrificium suscepi, & in illo impletus sum, id est, obedientiam sancti Israel, quem blasphemastis, quẽ occidistis, cuius sanguine manus vestræ plenæ sunt. Ille me impleuit. Ille sacerdos mihi satisfecit Plenus igitur, quo admittam multitudinem victimarum vestrarum? Nolo, imò nolui cũm veniretis ante conspectum meũ. Quod huiusmodi vobis sacrificia Moses ordinauit, non me volente, sed me permittente fecit: videlicet quia vos talib. in Aegypto sacrificijs assueti seruire dijs alienis, non poteratis à consuetudine arceri. Dico ergo. (Quis quæsiuit hæc de manibus vestris, vt ambularetis in atrijs meis? Ne offeratis vltra sacrificium frustra. (Vltra sacrificium sacerdotis mei. cui iuraui & non pœnitebit me, dicens. Tu es sacerdos in æternum secundũ ordinem Melchisedech. Vltra (inquam) huius sacrificium ne offeratis olidum sacrificiũ vestrum. (Incensum abominatio est mihi. Neomeniam & sabbatũ, & festiuitates alias non feram. Iniqui sunt cætus vestri, calendas vestras, & solemnitates vestras odiuit anima mea.) Olim nolui, attamen tuli. Nunc aũt iã non feram, nam odio profundo odiuit hæc anima mea. (Facta sunt mihi molesta.) At ex quo facta sunt mihi molesta, sustinui illa per annos quadraginta. Non statim misi Titum & Vespasianum, qui tollerent vestrũ & locũ & gentem, qui ciuitatem & templũ destruerent, ita vt non remaneret lapis super lapidẽ, sed sustinui per annos quadraginta. (Laboraui sustinens.) Quòd tamdiu sustinui, labor mihi fuit. Abominabar incensum vestrũ oderam neomeniam, & sabbatum vestrum: oderat anima mea cœtus vestros, & stercus solennitatum vestrarum. Vim quodammodo faciebam animæ meę, vt quod oderat, sustineret saltem quadraginta annis, & hoc faciens laboraui. Veniant tandem Romani, & hunc laborem demant mihi. (Et cum extenderitis manus vestras.) Subauditur, & foris circundati armis, & intus fame, & seditionibus afflicti & conciſi. (Auertam oculos meos à vobis.) Ne compellar condolere & misereri. (Et cum multiplicaueritis orationem.) Sacrificia certatim offerendo, in templo cruentando, in aspectu hostium, pertinaciam vestram admirantium. (Non exaudiam. Manus enim vestrę plenę sanguine sunt.) Implestis vobis eas dicẽdo. Sanguis eius super nos & super filios nostros. Hoc est verbum domini. Quæ porrò est lex De nostri? (Lauamini, mundi estote. Si forte compuncti aliqui ex vobis dicant ad Petrum, & ad reliquos apostolos meos: Quid faciemus, viri fratres, ecce dico vobis, Lauamini. Quod est dicere. Pœnitentiam agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini. Itaque lauamini, mundi estote, id est, baptizamini & nolite rursus malis operibus munditiam baptismatis perdere, & ecce audite septem partes adhibendæ diligentiæ. (Auferte malum cogitationum vestrarũ ab oculis meis, quiescite agere peruerse, discite bene facere. Quærite iudicium, subuenite oppresso iudicate pupillo, defendite viduam.) Septem itaque modis istis contendite mundi permanere, septem (inquam) id est, omnibus modis, nam septenario numero significatur vniuersitas. Et cum feceritis. (Venite & arguite me.) Non enim contemnam, ego dominus vobiscum iudicium subire. Proponite causas. prẽmia exigite. Magnum quippe baptizati, & mundati, aduocatũ habetis apud me, cuius lauistis vos sanguine, cuius purificati estis fide. Si fuerint peccata vestra vt coccinũ, quasi nix dealbabuntur. Et fuerint rubra, quasi vermiculus, velut lana alba erũt.) Coccinũ igneí vermiculus coloris est sanguinei. In coccino ergo peccata libidinis, in vermiculo homici-

Psal. 109. *Matth. 27.* *Act. 2.*

homicidij scelus datur intelligi. Si (inquit) fuerint peccata vestra, peccata Sodomorũ vt coccinũ, quoniã estis principes Sodomorũ, quasi nix dealbabuntur, iuxta illud in psal-
Psal. 50. mo. Asperges me hyssopo & mundabor, lauabis me & super niuẽ dealbabor. Si fuerint peccata vestra, peccata homicidarũ quasi vermiculus, quoniã occidistis Christũ, velut lana alba erunt, vt iã nõ appareat sanguis eius super vos, sed candidum gratiæ vestimentũ. Hęc est lex dei nostri, ô populus Gomorrhę Omnem multitudinẽ victimarũ vestrarum, oẽs solennitates vestras odiuit anima mea, inquit Solũ hoc est, quod volo. Lauamini. (Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis) Si (inquam) volueritis hanc legẽ percipere auribus vt audieritis, vt lauemini, & mundi sitis, bona terrę viuentiũ comedetis. (Quod si nolueritis, & me prouocaueritis ad iracundiã, gladius deuorabit vos.) Gladius (inquam) deuorabit vos, & nunc in præsenti Romanorũ, qui à corporib. separet animas, & alibi gladius malignus, qui animas à deo, & ab omni sorte iustorũ diuidat, si me prouocaueritis ad iracundiam, si ex eis quos mitto ad vos prophetis, sapientib. & scribis occideritis, flagellaueritis, crucifixeritis, lapidaueritis, & de ciuitate in ciuitatem persecuti fueritis. (Quia os domini locutum est) Quid os Domini locutum est? Nimirum quod gladius deuorabit vos, vt veniat super vos oẽs sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Hoc locutum est os domini, & hoc interposita veritate, fir-
Matth. 23. manit. Amen dico vobis (ait) venient hęc omnia super generationem istam.

Peccatum illud maximè sacerdotum, scribarum & pharisæorũ fuisse, qui propter traditiones suas, traditiones Dei reliquerunt, hinc q; esse quod ait: Argentum tuum versum est, &c.

CAPVT VII.

Scio prænoscens ô principes Sodomorũ, quia vos hæc verbum domini non audietis, scio ô populus Gomorræ, quia vos hanc legem Dei nostri auribus non percipietis. Di co ergo. (Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis plena iudicij? Iustitia habitauit in ea, nunc autem homicidæ) Ciuitas quondã fidelis, ciuitas Dauid fidelis, quomodo facta est meretrix? Quomodo, vt fornicari sibi vacaret, legitimum virum suum occidit. Iustitia quõdam, id est, nomen domini, iustitia in quam, quæ est fides per quam solam iustificatus Abraham, & amicus Dei appellatus est habitauit in ea, nunc autem homicidæ, interfectores eiusdem Dei & domini, cui Abrahã credidit, habitauit in ea. O meretrix. (Argẽtum tuum versum est in scoriam, vinum tu-
Matth. 15. um mixtum est aqua.) Reliquisti enim tradi-
Marc. 7. tiones Dei propter traditiones hominum. Traditiones Dei argentum sunt, vinũ sunt dicentis, non occides, non mœchaberis, diliges dominum Deum tuũ. Traditiones Pharisæorum scoria sunt, aqua sunt, dicentium. Laua catinum, baptiza vrceum, iustitiam autem & fidem dereliquẽtium. Tu argentum Dei, propter scoriam pharisæorum perdidisti, tu vinum Dei aqua cœnosa corrupisti. (Principes tui infideles socij furum.) Infideles inquam, & idcirco non filij Abrahæ, cuius sunt filij soli fideles. Socij furum: fecerũt enim domum patris speluncam latronum. (Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones.) Nõ dico accipiunt munera, quod multorum est, sed diligũt munera, quod homicidarum est. Nã idcirco dominũ maximè occiderunt, quia disputabat cõtra auaritiam ipsorũ. Sequuntur retributiones, sequuntur (inquã) non præcedunt, in eo quod sequitur (Pupillo non iudicant, & causa viduæ nõ ingreditur ad eos.) Si iudicarẽt pupillo, causam que viduæ defenderent, & tũc ab illis vltro offerentib. aliquid tanquã digni iudices, aut emeriti defensores acciperent, præcederent retributiones, & hoc non adeò reprehensibile esset: Nunc aũt sequuntur retributiones. i. accipiunt à violento certante contra pupillũ, & contra viduam, & pro accepto, iudicium pupilli subuertunt, & causam viduæ clausis forib. suis, excludunt. Hoc est non præcedere, sed sequi retributiones. (Propter hoc dominus exercituum fortis Israel. Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.) Videlicet, vt gladius deuoret eos, sicut suprà dixi. Non leue est, quod dominus exercituũ dicit heu, nõ parui ponderis est, qd' fortis Israel dicit heu. Grãdis causa est, magnus dolor est, quo afflictus iste fortis, iste dominus exercituum dicit heu, ne aliter consolationem recipit, nisi vindicetur, nisi hostes eius deuoret gladius.
Exod. 20. Matth. 15. Marc. 7. Matth. 21.

Quod pro parte Apostolorum siue credentium dicat, et excoquã scoriam tuam ad purum, & auferam omne stannum tuum: pro parte autem non credentium, & erubescetis cum fueritis velut quercus defluentibus folijs, &cæt.

CAPVT VIII.

Nunc apostrophen facit ad ipsam ciuitatem, & pro parte paucorum, qui legem auribus perceperunt, dicens, Lauamini, mũdi estote, ita dicit (Et cõuertam manum meã ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum, & restituã iudices tuos, vt fuerunt prius, & consiliarios tuos sicut antiquitus. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis, Sion in iudicio redimetur, & reducent eã in iustitia. Ad te ô Sion conuertam manũ meã, ad operandam salutẽ tuam exeram potentiam meã. Nec enim homicidæ, qui habitant in te, potuerunt auertere manum meam, occidendo me. Ad te (inquam) in ipsa morte mea, conuertam manum meam, in eo vt excoquam scoriam tuam ad purum, & auferam omne stannum

tuum scilicet dando tibi remissionemm peccatorum per sanguinem meum. Tunc restituam iudices tuos, id est, Apostolos meos su- Matth.19. per duodecim sedes ad iudicandum, vt fuerunt prius. Quomodo fuerunt prius? Nō per multitudinem victimarum, non per neomenias & sabbata, non per calendas, aut vllas legis cæremonias, sed per fidem iustificabantur. Non enim aliunde quàm ex fide iustificati sunt Abraham, Isaac & Iacob, iudices tui imò patres & consiliarij tui. In id restituam nunc iudices & cōsiliarios tuos. i. apostolos, nunc consiliarios. i. prædicatores tuos, postea iudices futuros. Non per legem, sed per fidem iudicabo eos. Post hæc vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis. Misso nanq; spiritu sancto de cælo, fortitudine construeris, & in omnes gentes dilataberis, filios tibi per fidem multiplicabis, & vocaberis nomine nouo, ciuitas iusti, qui peccatum non fecit, & moriēdo tua peccata tulit. Vocaberis (inquā) vrbs fidelis, id est, iustificata, non ex operib. legis, sed per fidem eiusdem Iesu Christi. Sion in
1 Pet.2. iudicio redimetur. Audite omnes fines terræ,
Rom.3. audite hoc edictum gratiæ. Sion quæ absque iudicio vendita fuerat, quæ per mendacium diaboli captiuata fuerat, ecce in iudicio redimetur, in iudicio (inquā) mundi, quo princeps mundi huius eijcietur foras, de possessione sine iudicio rapta. Et reducent eam in iustitia. Quo reducent? In regnum Dei, vndè prius in primis parentib. eiecta fuerat. In qua illuc reducetur iustitia? In iustitia fidei, in regeneratione aquę & spiritus sancti, qua nisi quis renatus fuerit, nō potest videre regnū Dei. Illuc reducent eam iudices sui, cōsiliarij
Ioan.3. sui, restituti vt prius, restituti sicut antiquitùs. (Et cōteret scelestos & peccatores simul & qui dereliquerunt dominū cōfundentur. Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificauerunt, & erubescetis super hortos, quos elegeratis, cum fueritis velut quercus defluentib. folijs, & velut hortus absq; aqua.) Simul (inquit) conteret scelestos, & peccatores simul principes, & populū, principes Sodomorū, & populū Gomorrhæ. Quis istos conteret, nisi lapis ille, de quo ipse in euangelio,
Matth. 21. cum proposuisset parabolā de vinea patris-
Psal.117. familias, nunquam legistis ait, Lapidem quē reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Nam continuò, & qui ceciderit (inquit) super lapidem istum confringetur, super quem verò ceciderit conteret eū. Isti scelesti, isti peccatores, mali agricolæ sūt, qui primum seruos, deinde filium patrisfamilias occiderunt. Nam illa vinea, ista est Si-
Matth.21. on. Confundentur ergo qui dominū vineæ dereliquerunt, conteret iste lapis scelestos & peccatores, qui ipsum reprobauerunt, & dabitur vinea, dabitur Sion, dabitur regnū Dei genti facienti fructus eius. Cōfundentur aūt isti ab Idolis quibus sacrificauerunt, videlicet ab Idolo suo Beelphegor, cui se sacrifica-

uerūt passiua libidine, cū vtiq; sint principes Sodomorū & populus Gomorrhę, vt interim taceā, quòd corporaliter quoq; quoties vacauit eis semper ad Idola defluxere. Et erubescetis (ait) per apostrophē super hortis quos elegeratis. i. super cunctis voluptatib. in quibus luxuriati estis. Non enim in prædicta vinea patrisfamilias operari, sed in hortis vitiorū resolui elegistis. Nā & idcirco filium eius occidistis, dicentes. Nostra erit hæreditas, vt vineam in hortos conuerteretis, sicut in typum vestri? idcirco Achab occidit Naboth, vt de vinea eius faceret sibi hortū olerum. Erubescetis, inquā, cum fueritis velut 3.Reg. 21. quercus defluētib. folijs, & velut hortus absque aqua. i. tanto dissimiles, beatæ Sion, redemptę in iudicio & iustitia, quanto dissimilis est pulchrę vineę quercus arida, quāto dissimilis est paradyso domini hort⁹ sine aqua.

De monte domus domini, quòd ipse sit Christus, et quòd remanentibus Iudæis, fluant ad eum omnes gētes, quæ cohortantes dicant ad alterutrum: Venite ascendamus in montem domini, & quādo de Sion exiet lex, & verbum domini de Hierusalem.

CAPVT IX.

VErbum quod vidit Esaias filius Amos CAP. II. super Iudam & Hierusalem, & erit in nouissimis dieb. præparatus mons domus domini in vertice montium, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent. Venite ascendamus ad montem domini.) & c. Dicebam Act.13. vobis. lauamini, mūdi estote, quia manus vestræ plenę sunt sanguine, & vobis primū oportebat loqui verbum hoc, sed ecce iā scio prænoscens, quia repelletis illud & indignos vos iudicabitis æternæ vitę. Audite ergo ver Matth.21. bum, quod vidit Esaias. Auferetur à vobis regnum Dei, à vobis, inquam, Iudæis à vobis terreno Iuda, à sanguinea Hierusalem, & dabitur genti, imò gentib. facientib. fructus eius. Nam hoc est quod dicit, Et erit in nouissimis dieb. præparatus mons domus domini in vertice montiū, & eleuabitur super colles, & fluent ad eum oēs gentes. In nouissimis. i. vsq; ad nouissimos dies, vsq; ad consummationē seculi, erit præparatus mōs domus domini, mons sanctę Sion redemptę, vt superius dixi, mons ecclesiæ fidelis vrbis & ciuitatis iusti. Non erit paruus lapis, qualis ab ædificantib. potuit reprobari, sed qualis postea factus est in caput anguli. Lapis. n. (inquit) Daniel, qui percusserat statuā, fact⁹ est Dan. 2. mons magnus, & impleuit vniuersam terrā. Iste præparatus erit in vertice montiū, & ele- Gen. 49. uabitur super colles. In vertice, inquam, mōtium & collium, qui illum diu desiderauerunt, quemadmodum vnus de illis montibus, cùm dixisset filio suo benedicens, benedictiones patris tui confortatæ sunt subiuncxit, donec veniret desiderium collium æternorum. Magni montes, magni patriarchæ, magni prophetæ & Apostoli sunt, colles minores

nores iusti, mediocres electi sunt. Præparabitur & eleuabitur mons iste in vertice illorū montium siue collium, & ita dicetur mons montium, quomodo fundamentum fundamentorum, nam ita domus domini non deorsum fundamentum habet, sed vertex eius fundamentum est. Quomodo erit præparatus? Quomodo fluēt ad eum omnes gentes? Exaltatus à terra omnia trahet ad se, & dicet Data est mihi omnis potestas in cęlo & in terra, euntes docete omnes gentes. Hæc erit via exinde fluent omnes gentes abundanter, plano itinere ibunt populi multi. Nec ire contenti, cohortabuntur alterutrum & dicent. Venite ascendamus ad montem domini, & ad domum Dei Iacob. Ire namque credere est, dicere venite, alios quoque ad credendū inuitare est. Euntes itaque dicent, venite, credentes non cessabunt alios inuitare ad montem domini, & ad domum Dei Iacob, id est, ad altißimum Christum filium Dei, & ad ecclesiam Dei, approbantis supplantationem, quæ significata est in Iacob. Nam sicut ille fratrem suum, sic gentes istæ & populi isti supplantabunt populum Iudaicum. Qua spe quo fructu ascendemus, ad montē domini, ad domum Dei? (Et docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis eius.) Vias suas nos docebit, nos ambulabimus in semitis eius. Illud perfectorum est. Vię nanque præcepta domini sunt. Semitæ consilia domini sunt. Docebit nos vias suas, dicendo. Non occides, non furtum facies, & his similia. Nos autem non contenti ambulare per vias eius, semitas consilij eius sequemur. V.g. dicentis. Si vis perfectus esse, vade & vende omnia q̄ habes, & da pauperibus, & veni sequere me. Ergo ille docebit nos quidem vias suas, nos autem ambulabimus in semitis eius, id est, vsque adeo acceptabimus præcepta, vt non recusemus consilia eius. Ita fluent omnes gentes, & ita ibunt populi multi. (Quia de Sion exibit lex, & verbum domini de Hierusalem.) & cæt. Non ita tunc vt hactenus verbum domini, lex domini coarctabitur vnius vrbis, vnius Iudaici populi angustijs, sed exibit de Sion siue Hierusalem ciuitate, imò fide & vnitate sanctorum patriarcharum & prophetarum, & ibit ad omnes gentes. Nam hoc est, quod subditur. (Et iudicabit gentes, & arguet populos multos) Quod cum iam fieri deberet, aperiens exitum legi & verbo suo ipse dominus locutus est. Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. Nempe prædicare pœnitentiam, id est, iudicare gētes, & de peccatis suis arguere populos multos. Et hoc incipi ab Hierusalem, id plane est, exire verbū domini de Hierusalem. (Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces.) Hoc planè facient omnes gentes, sed nō omnes homines. Nec enim sic fluent, nec sic ibunt vt prædictum est omnes homines, sed omnes gentes, id est, de omnibus gentib. multi, & innumerabiles. Qui ex eis ibunt? Qui scilicet ex eis ibunt, vt ascendant ad domum domini, ipsi conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces, id est, innocēter viuent, si fieri poterit, quod ex ipsis erit, cum omnibus hominibus pacem habentes, imò & plerique licitis quoque bellis abstinebunt deponent vltro iustæ quoque militiæ cingulum, vrbibus atque castellis solitudines atque cœnobia prçoptabunt. (Nō leuabit gens cōtra gentem gladium, nec exercebuntur vltra ad prælium.) Vt de cęteris taceam, & hoc facient cohortes & legiones martyrum. Arma tenentes, & contra hostes patriæ pugnare parati, pro semetipsis non pugnabunt, sed tanto ardebunt desiderio ascendendi in mōtem domini, & ad domū Dei Iacob, vt proiectis gladijs, ceruices suas læti subijcianti ictibus persecutorum. (Domus Iacob venite & ambulemus in lumine domini Dei nostri.) &c. Hæc bona pars erit dictionis eorum. Ascendentes dicēt sibi inuicem omnes gentes, venite ascendamus, venite ascendamus, dicent nihilominus inimicis suis Iudæis salutē ipsorum odientib. & propter odium ipsorum socia fide ascendere nolentib. O domus Iacob, ò Iudęi, ex quibus nobis salus venit, cur propter nos deorsum remanetis in tenebris? Cur propter nos in vobis cæcitas contigit? Venite, venite, pariter ambulemus in lumine domini Dei nostri.

Cur Iudæos dominus proiecerit vt hic ait: Proieci sti enim populum tuum domum Iacob: & quid mali euenturum prædicit illi domui Iacob, pro eo quod nō vult ascendere in illum montem.

CAPVT X.

PRoiecisti enim populū tuum, domum Iacob, quia repleti sunt vt olim, & augures habuerunt vt Philistijm, & pueris alienis adhæserunt. Repleta est terra argento & auro, & non est finis thesaurorum eius. Et repleta est terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Et repleta est terra eius Idolis. Opus manuum suarum adorauerunt, qđ fecerunt digiti eorum, & incuruauit se homo & humiliatus est vir. Ne ergo dimittas eis.) Dicetur ab omnib gentib & à multis populis ascendentibus ad montem domini, dicetur inquā, importunè domui Iacob. Venite ambulemus in lumine domini Dei nostri. At illa domus Iacob, aures suas obturabit vt non audiat, comprimet oculos suos ne videat, detestabitur hunc mōtem, maledicet hoc lumen. Quare? Proiecisti hunc populū quondam tuum. Proiecisti hanc domum Iacob. Quare proiecisti domine Deus? Quia repleti sunt vt olim. Quod est dicere. Quia sicut olim, quando fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerūt sculptile, comederuntque & bibe- runt &

Ioan. 12.
Matt. 28.
Gen. 27.
Mat. 19.
Luca 24.
Rom. 11.
Psal. 105.

runt & surrexerunt ludere, ita & nunc repleti sunt duplici fornicatione. Nam sicut Philistijm, id est, alienigenæ, augures habuerunt penè omni tempore, & pueris alienis adhæserunt fornicando contra naturam principes Sodomorum & populus Gomorrhæ. Propter hæc, quæ peccauerunt, ex quo vitulũ fecerunt, proiecisti eos nunc, & indurasti cor
Exod. 32. eorum. Dixisti enim. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Si visitare habebas peccatum illud, quod tunc vitulum fecerunt, nõ est quod postea tot augures habuerunt, quod toties idolis seruierunt quod toties auro & argento repleti, sitientes iustitiam vendiderũt, qđ deniq; toties in equis & quadrigis superbierunt, quod toties opus manuum suarum adorauerunt, quod certe non iam vnũ, sed duos aureos vitulos à tẽpore Ieroboã coluerunt, quod insuper Baal & cætera portenta dæmonũ adorauerunt. Ne ergo dimittas eis, cõcedendũ quippe est iustis iudicijs tuis. Quid ergo ô miserabilis domus Iacob quoniã tu nõ vis ascendere in iustum montẽ domini? (Ingredere in petram, abscondere fossa humo à facie timoris domini, & à gloria maiestatis eius.) Videlicet circundante te terribili Romanorum exercitu. Nempe in hoc me veracem prophetã esse, i-
Luca 23. pse confirmat dicens: Filiæ Hierusalem nolite flere super me, sed super vosipsos flete, & super filios vestros. Quia ecce venient dies in quibus dicent. Beatæ steriles & ventres, quæ non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montib. cadite super nos, & collibus operite nos. Ergo ingredere in petram, abscondere fossa humo, id est, opta tibi scindi petras, & dehiscere terram, vt posis abscondi à facie timoris domini, & à gloria maiestatis eius, quando iam victor, gloria & honore coronatus, quæret te iratus: missis apparitorib. visibilib. atq; inuisibilib. visibilibus quidẽ Romanis, qui occidãt corpora, inuisibilib. aũt i. malignis spiritibus, qui tollant animas, detrahendas vsq; ad inferni nouissima. (Oculi sublimis hominis humiliati sunt, & incuruabitur altitudo virorum. Exaltabitur aũt dominus solus, in die illa, quia dies domini exercituum super omnem arrogantem, & humiliabitur, &c.) Quis.n. iste est sublimis homo, quis iste su-
Ioan. 8. perbus, excelsus, arrogãs, nisi tu qui dicis se-
Ioan. 9. men Abrahę sumus, nos ex fornicatione nõ sumus nati, vnum patrem habemus Deum, & nos Moysi discipuli sumus? Nempe hęc & his similia dicere in despectũ supradicti mõtis domini magna sublimitas est, mira superbia, mira celsitudo, mira arrogãtia. Humiliabitur ergo omnis eiusmodi arrogans, omnis cedrus Libani sublimis & erecta, id est, omnis sacerdos & populus confidens in illo Libano, id est, pulchro templo, cui alias dicitur
Zach. 11. Aperi Libane portas tuas. Humiliabitur igitur, & omnis quercus Basan, & omnis mons excelsus, & omnis collis eleuatus, & omnis turris excelsa, & omnis murus munitus, id est, omnis siue plebeius sit, siue princeps, qui cum per naturam sit homo, magis tamẽ propter superbiam talibus rectè denotatur nominib. Humiliabũtur & omnes naues Tharsis, id est, omnes diuites negociantes in nauibus suis, quia superbientes in diuitijs, egenũ & pauperem crucifixerunt Christum filium Dei. Super hoc enim & super omne, quod visu pulchrum est, erit illa dies domini, illa reuelatio iræ domini, & incuruabitur sublimitas hominum, &c.

Quod ait: Quiescite ab homine cuius spiritus, etc. quòd Christus sit altissimus, & quod resurrexerit veraciter, si spiritus in naribus eius est.

CAPVT XI.

QVIescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius.) Quia excelsus reputatus est ipse, ergo inquam sic humiliandi sic incuruandi, quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius. Quis enim ille est, nisi hic quem occidistis, cuius spiritum de naribus eius eiecistis, licet ille quando voluit spiritum de narib. suis emiserit? Ab isto quiescite, nam ecce spiritus eius in narib. eius est. Resurrexit spiritus eius, narib. eius recuperatus est. Ascendit in cælum, & excelsus. i. altissimus reputatus est, nam ecce ad dexteram dei patris sedet. Quiescite, os vestrũ cõtinete, linguam vestram nolite eijcere, nolite blasphemare. Quod si dicitis. Quiescite ab homine, cuius spiritus in narib. eius est. i. nolite credere in eum, qui similiter spirat, vt cęteri homines, contra vestram intentionẽ loquimini infelices, nam si spiritus eius in naribus eius est, resurrexit sicut dictũ est, & inde excelsus reputatus est. Quiescite igitur volẽ *CAP. III.* tes, alioquin quiescetis nolentes. (Ecce enim dominator dominus Deus exercituum, auferet ab Hierusalem & à Iuda validũ & fortem & omne robur panis, & omne robur aquæ, & fortem & virum bellatorem iudicẽ & prophetam, & hariolũ, & senem principẽ super quinguaginta, & honorabilem vultu, &c. Legent qui volent vestrę calamitatis tragœdiam, & me veracem in omnibus his cõprobabunt esse prophetam.

Quòd ille de quo ait: Apprehendet vir fratrẽ suum domesticum patris sui, Moyses sit de quo dicitur: Nos discipuli sumus Moysi, & quomodo ille econtrariò dicat: Non sum medicus, & non est in domo mea panis, & cæt.

CAPVT XII.

APprehẽdet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui & dicet; Vestimentum tibi est? Princeps esto noster, ruina autẽ hæc sub manu tua. Respondebit in die illa dicens: Non sum medicus, & in domo mea nõ est panis, neq; vestimentum. Nolite me constituere principem populi.) Tanta quippe erit raritas hominum, & maximè omnium penuria rerum, vt qui cibum & vestimentũ

habuerit,

habuerit, potens & diues & inclytus esse cre
datur, miseriamq́; ac calamitatem cõmunem
sustentare & protegere videatur sua posse
potentia. Altius autem quod ad rem magis
attinere videtur, vir, id est, Iudaicus populus
qui dominum suum crucifigere est ausus, ap
prehendet fratrem suum, domesticum pa-
tris sui, id est, Moysen, non Deum aut domi
num, sed fratrem & comparem suum dome
sticum, non etiam dominum Abrahæ patris
Ioan.9. sui. Illum apprehẽdet, in illo sperabit, sed fru
Ioan.5. stra id faciet, dicendo, Nos discipuli sumus
Moysi. Frustra inquam illum apprehendet,
& in illo sperabit. dictum enim est, Est qui
accuset vos Moyses, in quo vos speratis. Ille
itaq; respondens, non est ita, inquit. Nõ sum
medicus, in domo mea non est panis, neque
vestimentum. Abite adulatores importuni,
nolite adulari mihi, dicendo, nos discipuli su
mus Moysi, & crucifigẽdo dominum & ma-
gistrum Moysi. Abite ruinosi, non ero prin
ceps vester, ruina vestra non erit sub manu
mea. Non ego sum medicus, qui mederi pos
sim ruinæ, qua corruistis exterius, qua cor-
ruistis interius. Ille medicus erat, immò est,
quem vos blasphemastis, quem vos occidi-
stis malefortes freneti i. Quid dicitis vesti-
mentum tibi est? An quia legislatio mihi cre
dita est? Plane nõ vestimentum, imò neque
panis, neq; vestimentum in domo mea est.
Vestimentum in domo illius est, cuius digi-
to lex contexta est. Panis in domo illius est,
cuius angelorum visio cibus est. Quare sic il
le respõdebit, dicetq́;, nolite me constituere
principem populi? Nimirum propter scelus
eiusdem populi. (Ruit enim Hierusalem, &
Iudas concidit, quia lingua eorum, & adinuẽ
tiones eorum contra dominum, vt prouoca
rẽt oculos maiestatis eius.) Idcirco ruit Hie-
rusalem, & Iudas concidit, quia contra domi
num blasphemauerunt atq; dixerunt. Tolle
Ioan.19. tolle, crucifige crucifige talem non habemus
regem, nisi Cæsarem, & clementissimũ Deũ
furore linguæ suæ ad amaritudinem prouo
cârunt. (Agnitio vultus eorum, responde-
bit eis, & peccatum suum quasi Sodoma præ
dicauerunt, nec absconderunt.) Quid est ag-
nitio vultus eorum, nisi cęcitas mentis eorũ?
Reuera illa respondebit, id est, meritò conti
git eis. Quare? Quia peccatum suum sicut So
doma pędicauerũt, nec absconderunt. Quo
modo Sodomitæ communi libertate peccã-
tes, & ne pudorem quidem vllum habentes
Gen.19. in scelere dixerunt ad Loth. Educ foras vi-
ros, vt abutamur eis, sic & illi publicè pro-
clamantes, suum prædicauerunt peccatum,
nec vllam in blasphemando habuere vere-
cũdiã. Idcirco quomodo illis agnitio vultus
eorum respondet, vt percussi cæcitate à mi-
nimo vsq; ad maximum, non possent inue-
nire ostium, sic istis & agnitio vultus sui re-
spondit, vt velamen malitiæ super cor habẽ-
Ioan.10. tes, eum inuenire non possent, qui dicit, Ego
sum ostium. (Væ animæ eorum, quia reddi-
ta sunt eis mala. Dicite iusto, quoniam bene,
quoniam fructum adinuentionum suarum
comedet.) Vos qui auditis & intelligitis hęc
laudate iudicium Dei, quoniam mala iuste
reddidit eis, iusto faueto, quem illi blasphe-
mauerunt & condemnauerunt iniuste, & di
cite, quoniam fecit omnia benè, quoniã fru-
ctum adinuentionum suarũ comedet. Hoc
dicite iusto, vt & vobis æqua vice faueat iu-
stus, vt quàm diu ille comedet, vos quoq; e-
datis & bibatis super mensam eius, in regno Luca 22.
eius. E contrario. (Væ impio in malum, retri
butio enim manuum eius fiet ei. Populum
meum exactores sui spoliauerunt, & mulie-
res dominatæ sunt eis.) Qui exactores ipsi
& mulieres? Exactores propter rapacitatem
mulieres propter passiuam & Sodomiticã li-
bidinem. Exactores isti, mulieres istæ, scribę
& Pharisęi fuerunt, qui turpis lucri gratia, vt
acciperent decimas, & primitias vndè libidi-
nes suas explerent, populo persuaserunt vt
crucifigerent dei filium. Hoc faciendo nimi
rum omni gloria populum spoliauerunt, &
nudum inter hostes cõstituerunt. Adhuc au
tem captiuum populum beatum dicunt, pro
Christo promittentes Antichristum. Sequi-
tur ergo. (Popule meus, qui te beatum dicũt
ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum
dissipant.) Idcirco continuò dicit.

Quod dominus de quo ait: Stat ad iudicandum, Christus Iesus sit, de quo Stephanus: Ecce (inquit) video celos apertos, &c. & quod iudicij eius iam fuerit actus quo decaluatus est vertex filiarum Sion Romanis deuastantibus.

CAPVT XIII.

Stat ad iudicandum dominus, & stat ad iu
dicandos populos. Dominus, qui ascẽdit
in cælum, qui sedet ad dexterã Dei, ipse stat
ad iudicandũ. Nam hoc & protomartyr Ste
phanus testatur, cum dicit: Video cælos aper Acto.7.
tos, & filium hominis stantem à dextris Dei.
Cùm hæc diceret, iam ille stabat ad iudican-
dum, & iudicium imminebat illi cõsilio ma-
lignantium. Vnde sequitur adhuc (Domi-
nus ad iudicium veniet cum senioribus po-
puli & principibus eius.) Id est, contra senio-
res populi sui & principes eius. Quare? (Vos
enim (inquit) depasti estis vineam meam, ra
pina pauperis in domo vestra.) Hinc ergo cõ
tra vos litem propono, hinc ego iudicium e-
xigo. O seniores populi mei, o principes po-
puli mei. Vos vineã meam depasti estis, vos
quod amplius est, rapinam pauperis in do-
mum vestram comportastis. Nonne lex di-
cit, ingressus vineam proximi tui. comede Deu.23.
vuas quantum tibi placuerit, foras autem ne Matt.21.
efferas tecum? At vos vineã meam ingressi,
ad agricolandũ missos à me seruos meos vt
fructus afferrẽt, interfecistis, vt soli vineã me
am depasceremini. Parũ hoc fuit, nisi ad vos
vnicũ filium meũ, egenũ & pauperẽ, & dixi-
stis. Hic est hęres, occidam' eũ, & nostra erit
hæredi-

hæreditas. Ergo rapina pauperis in domo vestra, pauperem enim occidistis, vt vestra esset hæreditas. Quare atteritis populum meũ & facies pauperem commolitis, dicit dominus exercituum, &cæ.) O duri vindemiatores, quomodo vineam meam depascimini at terendo & commoliendo facies pauperum? Videlicet nisi quid dederint in os vestrum, sanctificatis super eos bellum. Pauperes delinquentes publicè arguitis atq; confunditis, diuitibus autem maiora peccantib. ne quicquam quidem facitis. Idcirco pauperem occidistis, vt vineam eius vsurparetis, vt pauperum spolijs tam atrociter abuteremini. Id circo iam nunc audite sententiam domini, ô mulieres dominantes populi eius, vt supra dixit. Nec.n. pro viris ille vos computare dignatur, sed pro mulierib. quoniam fluitis voluptatibus, & propter voluptates explendas, sic auarè rapitis, vt nihil sit intolerabilius. Audite ergo mulieres dominãtes, mulieres luxu pariter, & sanguine fluentes. Et dixit dominus: (Pro eo, quòd eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorũ ibant & plaudebant, ambulabant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decaluabit dominus verticẽ filiarũ Sion, & dominus crinem earũ nudabit. &c.) Quid enim ô auditores, ô totius mundi senatores, quid impudentius istis filiab. Sion, filiabus, inquam, id est, non viris, quod esse debuerant, sed fluxis mulieribus? Eleuantur sedentes super cathedram Moysi, & ambulant extento collo, accipiẽtes salutationes in foro, & amantes vocari ab hominib. rabbi, & nutibus oculorum eunt, & plaudunt semper gestientes ad adulterium & incestum, vtpote principes Sodomorum ambulant, & pedibus suis composito gradu incedunt, hypocritæ dilatantes phylacteria sua, & magnificantes fimbrias. ita vt rectè dicatur eis. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulcris dealbatis, quæ à foris parẽt hominib. speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorũ & omni spurcitia. Sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Nónne ergo iustissimè decaluabimus verticem, & nudabimus crinem talium filiarum, taliũ muliercularum? Quomodo decaluabuntur? Vt perspicua sit omni mundo tinea hypocritarum, auferemus eis pulchrũ templum, prę sides templi virtutes migrabunt, & nudas constituemus eas inter gladios Romanorũ. (In die illa auferet dominus ornatũ calciamẽ torũ, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & discriminalia, periscelides, & murenulas, & olfactoriola, & inaures & annulos, & gemmas in fronte pendẽtes & mutatoria, & pallia, linteamina, & arcus, & specula, & syndones, & vittas, & theristra.) Quid enim hæc faciunt, superducta corpori bus muliercularum, nisi quòd tela concupiscentiæ, viris inijciunt per fenestras oculor? Sic nimirum qui quid scribæ & pharisæi faciunt circa semetipsos, & circa splendidum templi cultũ, ad nihil aliud valet, nisi ad subuersionem intuentiũ. Auferet igitur illa dominus quæcunque per prædicta mulierum ornamenta, rectè signantur, ne diutius scandalum faciant aspicientib. Nam reuera si per mansissent eiusmodi filiæ Sion cum omni ciuitatis & templi ornatu, scandalum non minimum fieret multis in Christum credentibus. Proinde decaluatis illis atq; nudatis. (Erit (inquit) pro suaui odore fœtor, & pro Zona funiculus, &c.) Quantum enim prius fama Synagogæ suauis erat, tanto & amplius nunc fœtet, vniuersa terra odorem eius pessimum percipiente, pro Zona vel singulo sacro Aaron potificis magni, longum in capite accepit funiculum captiuitatis. Tandem ita concludit. (Et desolata in terra sedebit.) Scilicet vt quod prius faciebat, iam nullũ ad appetitum sui synagoga meretrix allicere possit.

Margin: *Mich. 3.* — *Matth. 23.*

Quod septem mulieres illæ sint dona spiritus sancti, requiescentes super vnum Christum.

CAPVT XIIII.

ET apprehendent septem mulieres virũ vnum in die illa dicentes: Panem nostrũ comedemus, & vestimentis nostris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.) Septem mulieres, septem gratiæ spiritus domini intelliguntur, id est, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientię & pietatis, & spiritus timoris domini. Istæ apprehendent virum vnum, dominum Iesum Christum, quem multo tẽ pore desiderauerant, quia nullum alium potuerunt inuenire, in quo æterna statione requiescerent. Verũ hic intellectus in parte deficit. Quomodo.n. dicant septẽ Dei spiritus panem nostũ comedemus, & vestimẽtis nostris operiemur? Aliter. Et apprehendẽt septem mulieres virũ vnũ, vt supra. Quod est dicere. Filię Sion, vt prędictum est, mulieres quæ spoliauerunt populũ meũ, & dominatę sunt eis, dominũ vineę occiderunt, vt licentius vineã eius depascerentur, idcirco decaluabuntur, idcirco nudabuntur, & cõsurgent in iudicio aduersus eas septem mulieres. i. omnes gentes omniũ ecclesiæ gentium, quarũ vniuersitas & in Apocalypsi sub septenario numero intelligitur. Surgent, inquam, in iudicio aduersus istam filiorum Sion generationem malam & adulteram, & condemnabunt eam. Quomodo? Apprehẽdendo virũ vnum, virum nõ alium, quàm istum, quem illæ occiderũt, quem de vinea sua eiecerunt foras & interfecerunt. Virum istum apprehendent in sanguine suo relictum, & eo magis dilectũ. Panẽ, inquiunt, comedemus, &c. Ac si dicant. Filiæ meretricis huius, cui tu panem tuum dedisti, quam tu vestimentis tuis operuisti,

Margin: *CA. IIII.* — *Esaia 11.* — *Alia expõ.* — *Luca 11.* — *Matth. 12.* — *Apo. 2. 3. 13*

operuisti, te occiderunt, & adhuc blasphemare non desinunt. Veni ad nos, & hoc tantum dignare, vt inuocetur nomen tuum. Non panem tuum quærimus, non à te vestimenta exigimus, illa meretrix panem non habebat, vestimẽtis indigebat. Nullas enim terras habebat, in Aegypto seruiebat, dæmonum & Aegyptiorum libidini subiecta erat. Tu illam redemisti, tu illam per magnalia liberasti virtutis tuæ, tu illam manna cibasti, tu deinde terram illi, tu regiones gentium & labores populorum, vnde panem sibi & vestimentum acciperet, dedisti. Cũ hęc feceris, illa te eiecit, illa te occidit. Mala tibi pro bonis retribuit, nos econtra panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur. Nõ quærimus vt propter nos gentes illæ occidantur, quarum terram optimã, terram lacte & melle manantẽ obtineamus. Sed quid? Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, vt dicamur & simus vxores tuæ & ecclesiæ tuæ, & hoc modo aufer opprobrium nostrum, vt iam non dicamur aut simus quod dicebamur & eramus, scilicet alienæ à conuersatione Israel, & hospites testamentorum promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. *Ephe. 2.*

Quòd extunc omnibus credentibus peccata remittãtur gratia spiritus sancti, quemadmodum dicit: Si abluerit dominus sordes filiarum Sion, &c.

CAPVT XV.

IN die illa erit germen domini in magnificentia & gloria, & fructus terrę sublimis, & exultatio his qui saluati fuerint de Israel.) Erit (inquit) germen domini magnificum & gloriosum, de illa gratiosa & vniformi copula septem mulierum, de vnica fide multarũ in toto orbe ecclesiarum. Et erit fructus terræ sublimis, tantæ videlicet homines perfectionis, vt cùm adhuc pro conditione mortalitatis terra sint, pro magnitudine sapientiæ supernæ cæli sint, fitq; iam eorum cõuersatio in cælis. Et erit exultatio his qui saluati fuerint de Israel, exultabunt enim Apostoli, videntes quanta per eos Deus in gentib. operatus est. (Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Hierusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita Hierusalem.) Subauditur cum plenitudo gentium subintrauerit, nam tunc demum reliquię saluæ fient. Omnis (inquit) qui scriptus est in vita in Hierusalem, id est, quotquot præordinati sunt ad vitam æternã. Quomodo autem sanctus vocabitur, aut erit? Ait. (Si abluerit dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem eius lauerit de medio eius, in spiritu iudicij & spiritu ardoris.) Hæc nempe vnica significationis regula est, vndè & supra dixi. Lauamini, mundi estote, præmisso quod manus vestræ plenæ sunt sanguine. Sanguis ille non aliter emundari poterit, nisi abluente domino in spiritu iudicij & spiritu ardoris, id est, in igne spiritus sancti cum lauacro *Philip. 3.* *Act. 4.*

aquæ visibilis. Ille vnus idemq; spiritus, spiritus iudicij est, & spiritus ardori. Iudicij, in quam, id est, discretionis, quia fidelem ab infideli discernens, remissionem peccatorum per fidem tribuit. Ardoris autem, quia purgatum à peccatis hominem, deinde boni zeli igne accendit. (Et creabit dominus super omnem locum montis Sion, & vbi inuocatus est, nubem per diem, & fumum & spleu dorem ignis flammantis in nocte.) Tunc enim reddetur populo felicitas pristina, quã aliquando habuere in eremo, præcedẽte eos domino per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt nec in prosperis, nec in aduersis aliquando turbentur, iuxta quod in psalmo dicitur. Per diem sol nõ vret te, neque luna per noctem. Fumus autem hic, non errorem vel ignorantiam significat, sequitur enim, & splendorem ignis flãmantis. Ergo fumus quem creare decebat Deum, lachrymosa erit compunctio peccatorum pœnitentiam agentium, quam ordine sequitur lucidum regni Dei desiderium. (Super omnem enim gloriam protectio & tabernaculum erit in vmbraculum diei ab ęstu, in securitatem & absconsionem à turbine & à pluuia.) Qui post pœnitentiæ lachrymosæ fumum creaturam ignis flammantis, id est, splẽdidi desiderij cõsequi meruerit, vt delectet eum contemplari gaudia patriæ cęlestis, talis promissio gloriosa est illi. Protectio, inquit, & tabernaculum erit super omnem gloriam. Verè enim qui gustauit contemplãdo beatitudinem futuri seculi, super omnem computat gloriam mũdi vacare, & in secreto abscondi ab æstu atq; à turbine, & à pluuia pręsentis seculi, vt cum psalmista dicere possit. Quoniam abscondit me in tabernaculo suo, in die malorum protexit me in abscondito tabernaculi sui. Et in Canticis. Ego dormio, & cor meum vigilat. Nempè qui sic abscõditus dormit, super omnem regum gloriã glorificatus est, cum dicere possit, nostra autem conuersatio in cælis est. *Exo. 13.* *Psal. 120.* *Cant. 5.* *Psalm. 29.* *Philip. 3.*

Quod cantico isto secũda periochesis passionis Christi, & quod secundum illud canticum dominus illam parabolã dixerit: Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam.

CAPVT XVI.

CAntabo dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et sepiuit eam, & cætera.) Canticum hoc, secũdæ perioches initium est. Quòd in initio dixerat, filios genui & exaltaui, ipsi autẽ spreuerunt me, hoc istud canticum in parabola vineæ latius ostẽdit. Dicitur aũt per cõtrarium canticum, nã veraciter idem est vę quod item in initio dictum est. Væ genti peccatrici. Cantabo (inquit) dilecto meo. i. Christo veraciter animę meæ dilecto. Quis enim nescit, quia tua anima ô cantor optime desiderabilẽ Christum dilexit & diligit? Nempe cãticum sibi vel ad *CAP. V.*

CAP. V. opus suum cãtatum esse testatur, cùm ex eo sumpta parabola, principib. sacerdotū & pharisæis dicit: Homo erat paterfamilias, qui plãtauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, &c. Canticum hoc quorum sit væ, distinctè insinuat, dicendo. Patruelis mei vineæ suæ. Quis enim patruelis prophetæ extitit, nisi agricolæ iam dicti. i. ordo leuiticus & sacerdotalis? Deniq; cum ipse propheta de tribu Iuda extiterit, patruus ei⁹ quodammodo fuit Leui. Patruelis autem, eius cunctus ordo leuiticus, & sacerdotalis. Porrò vinea dilecti, populus extitit. Igitur cantabo dilecto meo cãticum patruelis mei, vineæ suæ. i. proloquar Christo, quòd annũciet agricolis, & vineæ suæ, scilicet sacerdotibus & populo suo carmen lamentabile. Vinea facta est dilecto meo. Quænã ista vinea sit, ipse cantor aperit in fine conclusionis. Vinea, inquit, domini exercituum, domus Israel est. Hæc dilecto meo facta est, acquisitione, non auri, neq; argenti, sed multorũ mirabilium quæ fecit in terra Aegypti. Vndè & scriptum est. Vineam de Aegypto trãstulisti. Facta est autem in cornu. i. in eadem potentia, qua illam transtulit, quemadmodum & Balaam cũ de eodẽ populo dixisset, Deus adduxit eum de Aegypto, continuò subiunxit: Cuius fortitudo similis est rhinocerotis. Hæc facta est (vt iam dixi) dilecto meo filio olei. i. filio charitatis Dei. Nam idcirco illi facta est, vt præparatam sibi ille adueniens possideret, & per suum sãguinem sanctificaret. Quod & fecit. Omnes enim per suũ sanguinem de inferno eduxit, quorum pars vinea bona est. Sed & de radice ei⁹ apostolos sumpsit, de quibus vel per quos totus mũdus vitibus bonis impletus est. Siue filio olei. i. in loco pingui, quia reuera nihil pinguius terra repromissionis. Et sepiuit eam. i. angelorum præsidiõ sepsit eam. (Et lapides elegit ex ea.) Id est, idola vel quicquid Dei cultum impedire poterat, diligẽti cura persæpe reiecit ab ea. (Et plantauit eam electam.) i. optimam, in fide electorum, Abraham, Isaac, Iacob, benè radicatã. (Et ædificauit turrim in medio eius.) Id est, templum in medio regiæ ciuitatis eius. (Et torcular extruxit in ea.) Id est, altare quod ita sacerdotibus commoda reportat, quemadmodum agricolis torcular. (Et expectaui (inquit) vt faceret vuas, & fecit labruscas.) Id est, vt faceret bona, & fecit opera mala. (Nunc ergo habitatores Hierusalẽ, & viri Iuda, iudicate inter me & vineã meam.) Nonne ergo canticum hoc dilecto animę suę cãtauit? Deniq; sic iam dictam in euangelio parabolam secundum cantici huius sensum contexuit, vt omninò istud sibi cantatum velit intelligi, tandemq; percũtiatur, & ipse penè eisdẽ verbis. Cùm ergo, inquit, venerit dñs vineę, quid faciet agricolis illis? Hoc tantũ interest, quòd istic inter dñm vi-

Matth. 21.

Psalm. 79.

Num. 24.

neæ & ipsam vineã, illic aũt inter dominum vineę, & agricolas iudicium postulat. Porrò quid per labruscas hic velit intelligi, illic manifestius aperit, in hæc verba prorumpẽs. Et agricolæ apprehensis seruis eius alium cæciderunt, alium occiderunt. (Et nunc (inquit) ego ostendam vobis quid faciã vineæ meę.) O habitatores Hierusalẽ, ô viri Iuda, vt iudicaretis inter me & vineã meã interrogaui, & quia non vultis respõdere quod sciscitor, ego ipse mihi respondebo.) Auferam sepem eius.) i. tollam angelorum auxilia. (Et erit in direptionem. Diruam maceriã eius, & erit in conculcationẽ, & ponã eam desertam. Non putabitur, & nõ fodietur.) Et est sensus. Destruam muros eius. Romano circuncidente exercitu, ita vt in æternum nõ reædificetur. Nec verò sicut sub Babylonijs passa est, ita & sub Romanis patietur. Nam sequitur. (Et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem.) Siquidem & Hieremias capta iam vrbe prophetauit in populo, & Ezechiel, Daniel quoq; & tres pueri, vel prophetasse, vel mirabilia signa, etiã in captiuitate fecisse narrantur, & postea Aggæus & Zacharias futura dixerunt in consolationẽ populi seruientis. Nunc autem eiusmodi nubib. mandabo, ne pluant super eam imbrem. i. vt iam, nec apostolos habeant, nec prophetas quos occidant. Vnde & in Leuitico loquitur. Ponam cælum vobis ferreum, & terram eneã. Quare hoc mandabo nubibus meis? (Quia expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas.) Quanta enim iniquitas, & quantus clamor, quòd & seruos patrisfamilias occiderunt, & videntes filiũ eius, de quo dixerat. Verebuntur filiũ meũ, crucifige crucifige clamauerũt. *Quomodo huius loci prophetico sensus consonet illa inuectio domini, qua postquam illam parabolã recitauit, octies væ increpuit scribis et pharisæis, octies enim ille post cãticum istud væ illis pronunciat, cùm dicit: Va qui coniungitis domum, &c.*

Labruscæ.

Leuit. 26.

Luc. 25.

CAPVT XVII.

Væ qui coniungitis domũ ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci, &cæt.) Sexties hoc loco væ spiritus sanctus per istum verbi sui ministrum conclamat. Væ qui coniungitis domum ad domum. Væ qui consurgitis mane ad sectandam ebrietatem. Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis. Væ qui dicitis malum bonum & bonum malum. Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Væ qui potentes estis ad bibendum vinũ, & viri fortes ad miscendam ebrietatem. Duæ væ præterea sunt subaudienda in his duabus irę sententijs. Qui dicitis, festinet, citò veniat opus eius vt videamus. Qui iustificatis impiũ pro muneribus, & iustitiam iusti aufertis ab eo. Planè & hæc omnia de cantico sunt quod dilecto suo cãtare proposuit, quæ & malis decãtat agricolis, id est, interfectorib. eiusdem dilecti scribis & pharisæis. Testificatur hoc ipse

ipse dilectus qui cantata sibi ab isto propheta totidem væ.i.octo, recătat, cùm dicit post parabolam quam de vinea proposuit, Vę vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui claudi- Matth.23. tis regnum cælorum ante homines. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritę, qui comeditis domos viduarum oratione longa orătes. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam vt faciatis vnũ proselytum. Vę vobis duces cæcorum qui dicitis: Quicunque iurauerit per templum, nihil est, qui autem iurauerit in auro templi, debet. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham & anetum, & ciminum, & reliquistis quæ grauiora sunt legis. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod deforis est calicis & parapsidis, intus autem pleni estis rapina & immunditia. Vę vobis scribę & pharisæi hypocritæ, qui similes estis sepulchris dealbatis quę à foris parent hominib. speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritę, qui ædificatis sepulchra mortuorum, & ornatis monumenta iustorũ. Nónne ergo cantor iste canticum eiusmodi cantans, eo tēdit quo & dilectus eius cui cantauit, qui recantando totidem inuehitur sententijs?

Quòd primo va intolerabilem scribarum & pharisæorum auaritiam prophetando percutit: & propter eădem ciuitatem fore destruendam prædicit.

CAPVT XVIII.

ET primum quidem væ intolerabilē scribarum & phariseorum auaritiam percutit. (Væ (inquit) qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis vsque ad terminum loci. Nunquid habitabitis soli vos in medio terræ? In auribus meis sunt hæc domini exercituum.) Eiusdem auaritiæ malũ quę pœna consequatur, continuò subiungit. (Nisi domus multæ desertæ fuerint grandes & pulchræ absq; habitatore. Decē enim iugera vinearum facient lagunculam vnam. Et triginta modij sementis faciēt modios tres.) Planè hic propter auaritiam sacerdotum ciuitatem fore destruendam præuidet ac prædicit. Quòd ipsum confirmat dilectus sæpedictus, cui cantauit. Nam cum videns ciuitatem, fleuisset super illam, dicens: Luc.9. Quia si cognouisses, & tu, quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & non relinquent in te lapidem super lapidem, continuò ingressus in templum, cœpit ejcere vendentes in illo, & ementes dicens illis. Scriptum est, quia domus mea domus orationis est, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et notanda dictionis proprietas, vbi per eclipsin maiorē vindictę vel iræ quātitatem acerrime significat Nisi (inquit) domus multæ desertæ fuerint, grandes & pulchræ absq; habitatore, subauditur, falsũ vobis ego præcantaui væ. Quòd autem decem iugera vinearum fecerint lagunculam vnā, & triginta modij sementis, modios tres, id est, quod hi qui diuites fuerăt, in obsidione Romana, fame & siti perierunt, infelicis historiæ textus satis ostendit.

Quod secŭdo va, vndē ebrietatem redarguit, qua iam ebrij dominum comprehenderunt in illa pascbali vespera.

CAPVT XIX.

VAe qui consurgitis mane ad sectădam ebrietatem, & potădum vsq; ad vesperam, vt vino æstuatis. Cithara & lira & tympanũ & tibia, & vinum in conuiuijs vestris, & opus dñi nō respicitis, nec opera manuum eius consideratis.) Istud væ agricolas eosdē ebriositatis nimiæ redarguit. Vsq; ad vesperam inquit. Nimirum in spiritu iam præsens aderat, futuro diei quo festiua ebrietate crapulati, dñm vineæ, filium Dei comprehēderunt, cùm esset vespera paschalis. Væ igitur vobis ebrij, inquit, atq; vomentes crapulati & sordidi, qui vino æstuantes, sobriũ cōprehendistis filium Dei. Cithara, & lira, & tympanum, & tibia, & vinũ in conuiuijs vestris. Hoc ipsum Amos propheta vehementissimè persequens, cùm dixisset. Qui comeditis Amos 6. agnum de grege, & vitulũ de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij, decētisime ad hos conuersus ait. Sicut Dauid putauerũt se habere vasa cantici bibentes in phyalis vinum, & optimo vnguento delibuti, nihil patiebantur super contritione Ioseph. Quòd hic dicit: Et opus domini nō respicitis, & opera manuum eius non consideratis, hoc ille expresit nimis eleganter, & nihil, inquiens, patiebantur super contritione Ioseph. Nēpe contritio Ioseph.i. passio dñi, quę per vēditionē Ioseph solet intelligi, opus est dñi, opus manuum eius, opus nostræ redemptionis. Hoc opus domini non respiciebant isti ebrij nihil enim patiebantur super cōtritione Ioseph, optimo vnguento delibuti. Quā enim verum est, quòd nihil patiebantur super cōtritione Ioseph, qui super eum nimio risu, & cachinno mouebantur. Quid igitur? (Propterea captiu' ductus est populus me', quia non habuit scientiā.) Propterea, inquā, quia iā dicti operis domini non habuit scientiam, quia cōtritioni Ioseph cōpati nesciuit, captiuus ductus est in omnes gentes. (Et nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti aruit.) Hoc adeo verum est, vt nobilis fœmina, nomine Maria in illa obsidione filium suũ manducauerit. Sed parua est vindicta, nisi sicut per Moysen prædictum est, ignis succēsus ardeat vsq; ad inferni nouissima. Sequitur ergo. (Propterea dilatauit in- Deute. 32. fernus animā suā, & aperuit os suum absque vllo termino. Et descēdent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosiq; eius ad eũ, &c.) E contrariò, mites & humiles bonis dñi abundabunt, vndè & tandē infert. (Et pascēt agni iuxta ordinē suum, & deserta in vbertatē conuersa, aduenæ comedent.) Quādo dñs exaltatus fuerit in iudicio, & sanctus in sua

sanctificatus iustitia, vt mali agricolæ male pereāt, tunc qui fuerint de agnorū numero, non hœdorum, in pratis ecclesiæ pascentur, & quæ à Iudæis deserta sunt, versa in vberta tem comedent aduenæ. i. gentium populus.

De tertio va quo dicit: Va qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, quia occidendo Christum mensuram patrum suorum impleuerunt.

CAPVT XX.

VAE qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculū plaustri peccatum.) Væ istud illi cōsonat, quo dominus: Væ, inquit, vobis, qui ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum. Et subinde. Itaq; testimonio estis vobilmetipsis, quia filij estis eorum, qui prophetas occiderunt. Et vos implete mensurā patrum vestrorum: Deniq; sic implere mensuram patrum impiorū, vt quia patres prophetas occiderunt, filij non degeneres occidant dominum prophetarum, idipsum est quod trahere iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatū. Væ igitur vobis, quia trahetis nihilominus longum quoq; funiculum pœnarum. Nā à sanguine Abel iusti, vsq; ad sanguinem Zachariæ filiæ Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare, venient omnia super generationem istam.

Matt. 23.

De quarto va illorum qui dixerunt: Festinet cito, veniat tempus, &c. videlicet quando dicebāt. Si rex Israel est, descendat nunc de cruce.

CAPVT XXI.

QVi dicitis, festinet citò, veniat opus ei^9, vt videamus & appropiet, vt veniat cō silium sancti Israel, & sciemus illud.) Qui, inquit, dicitis, festinet, vobis væ. Quid enim? Nunquid non multum festinauit, & citò venit opus sancti Israel? Nonne citò resurrexit post tres dies: Nunquid non scitis illud? Nunquid non vobis annunciauerunt custodes monumēti, qui facto terræmotu magno exterriti, & præ timore angeli de cęlo descēdentis, facti sunt velut mortui? Quid amplius festinare voluistis, dicendo: Si rex Israel est, descēdat nūc de cruce, & credemus ei? Quid tam cito venire voluistis, opus eius dicēdo, confidit in Deo, liberet nunc eū si vult. Imò quàm nequissima festinatio fuit, quòd contumelia & tormēto eum interrogare voluistis, si esset filius Dei. Væ ergo vobis.

Matt. 28.

Ibidem 27

De quinto va, pro eo quod dixerunt malum bonum, videlicet, reseruando Barrabam, & condemnando Christum.

CAPVT XXII.

VAe qui dicitis bonum malum, & malū bonum, ponētes tenebras lucem, & lucē tenebras, ponētes amarū dulce, & dulce amarū.) Vt quid enim tam procaciter peruertitis iudicium? Bonum Dei filium dicitis malum, malum latronem Barrabā dixistis bonum. Tenebras. i. homicidia, & seditiones illius ponitis vobis lucem, huius autem lucē, id est, doctrinam & veritatem ponitis tenebras, id est, seductionem. Dicitis enim, quia malus est, & quia commouit populum docens per vniuersam Iudæam. Væ igitur vobis, qui dulce huius velut amarum reiecistis, & amarum Barrabę cōbibistis, vt seditiones eius hæreditate possideatis.

Luc. 23.

De sexto va, in eos qui sapientes in oculis suis, tulerūt clauem scientia illis.

CAPVT XXIII.

VAe qui sapientes estis in oculis vestris, & coram vobismetipsis prudētes.) Vt quid enim clauem scientiæ tulistis? Ipsi non introistis, & eos qui introibāt, prohibuistis. Clausistis regnum cælorum ante homines, sedentes super cathedrā Moysi, amantes primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Igitur & pro hoc væ vobis.

Matt. 23.

De septimo va in eos, qui viri fortes sunt ad miscendam ebrietatem.

CAPVT XXIIII.

VAe qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscēdam ebrietatem.) Potenter bibistis, fortiter ebrietates miscuistis, viri fortes, viri phrenetici. Nā inde est, quòd medicū verum percussistis. Vinum pessimum, vinum erroris bibistis, & spiritum vertiginis. Hinc est quod Moyses dicit: De vinea Sodomorum vinum eorum & de suburbanis Gomorrhæ. Vua eorum vua fellis, & botrus amarissimus. Fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Et corporaliter ebrij illa vespera, de qua supra dictum est, filium Dei comprehēdistis, & deinceps, vinum doctrinę nequam fortiter, imò pertinaciter miscere non cessatis, ad defensionem vestri homicidij, ad multiplicandum blasphemias in illum quem occidistis, & odiū eius filijs vestris iugiter propinatis. Væ igitur vobis.

Deut. 32.

De va octauo, in eos qui iustificāt impium pro muneribus & iustitiam iusti auferunt.

CAPVT XXV.

VAe vobis qui iustificatis impium pro muneribus, & iustitiā iusti aufertis ab eo.) Quare enim iustitiam iusti, qui benedictus venit in nomine domini, ab eo abstulistis, nisi quia munera vobis auri & argēti nō attulit, sed pauper & humilis venit? Ecce inquit Zacharias ꝑpheta, filia Sion, ecce ô filia Hierusalem rex tuus veniet tibi iustus & saluator. Ipse pauper, & ascendens super asinā, & super pullum filium asinæ. Quia non solum iustus, sed & pauper venit, quemadmodum hic dicit, idcirco iustitiā eius ab eo abstulistis. Ecōtrariò, si venerit in nomine suo ille alius diues impius, illum suscipietis, illū pro muneribus iustificabitis, quasi victoriā omnium gentium protinus adepturi, quasi auream atq; gemmatam Hierusalem in terris habituri. Væ igitur vobis.

Quod propter hac mala, Romanus exercitum venire debuerit,& quomodo adhuc vltra illam vindictam manus domini extenta sit.

CAPVT XXVI.

PRopter hoc ficut deuorat stipulam lingua ignis,& calor flammæ exurit, sic radix eorum quasi fauilla erit,& germen eorū vt puluis ascendet, &c.) Quæ illis contigisse sub Romano imperio orbis vniuersus audiuit.(In omnibus his non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.) Hæc distinctio illud innuit, quòd dubium est nemini, quia inimicis Dei non nouissima pœna, vel malorum finis est mors corporis, quamlibet horrenda. Quapropter illud quod sequitur de secundo Christi aduentu, quo iudicaturus veniet, nil obstat intelligi.

De eo quod ait: Et ecce festinus veniet,& de die iudicij quando rugiet vt catulus leonum, dicendo his qui à sinistris erunt: Ite maledicti in ignem æternum.

CAPVT XXVII.

ET leuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finib. terræ, & ecce festinus velociter veniet. Non est deficiēs neque laborans in eo, non dormitabit, neq; dormiet, neque soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calciamēti eius. Sagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius extenti.) Nam Iudæis qui illum reiecerant dispertitis, ipse signum crucis suæ, leuabit, inquit, in nationibus, procul, & sibilabit, id est, occulta inspiratione adducet ad eum gentes de finib. terræ, & ecce festinus velociter veniet. Nam & si videatur longum esse quod nondum venit, mora tamen non est in con-

Sapien.6. sideratione tanti negotij. Vnde sapiens: Horrendè, inquit, & citò apparebit vobis. Non est deficiens neque laborans in eo, id est, nō erit sicut prius mortalis, sicut prius infirm⁹, in illo aduentu suo. Non dormitabit neque dormiet, id est, non occultus vt ante, sed manifestus veniet Deus noster. Non soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calciamenti eius, subauditur, vt tunc semel factum est, quando discinctus in cruce pependit,& moriendo rupta est corrigia carnis, qua calciatus venerat Deus. Sed quid? Sagittę eius acutæ, & oēs arcus eius extenti. Vi uidas namque & acutas sententias dabit ex-

Luc.21. tento arcu acuti iudicij multis iudicibus ar-

Psalm.49. cus singulos tenentibus, id est, auctoritatem iudicandi. Vngulę equorum eius, vt silex, & rota eius, quasi impetus tempestatis.) Equi & currus eius, throni sunt & dominationes, & omnes virtutes cælorum, quę in aduentu eius mouebuntur, & erit tempestas valida in circuitu eius. Equi tales vngulas quasi silices habere dicūtur, quia æterni sunt, & nulla infirmitate lassantur.(Rugitus eius vt leonis, rugiet vt catulus leonum, & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat.) Verè rugitus eius vt leonis, quo attonita terra tremet, & euigilantes exurgent mortui. Rugiet vt catulus leonum, dicendo: Ite maledicti in ignem ęternum. Frēdet & tenebit prædam & amplexabitur, dexteros enim tenebit vt prædam suā, quia pro illis huic leoni propheticæ dictum est. Ad prædam fili mi ascendisti. Non erit qui eru- Math.25.
at, certè nō erit, qui de manu eius rapiat. (Et Gen.49.
sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris.) Super eum, inquit, scilicet super diabolum, quem cum magno sonitu videntibus cunctis pręcipitabit.(Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine eius.) Aspiciemus, inquit. Qui aspiciemus? Nos vtique prophetæ sancti, & patriarchæ magni. Ergo ne talibus quoque ibi erunt tenebræ tribulationis? Erunt plane quando aspiciemus in terram & videbimus hiantem tartarum, erunt, inquā, tenebræ tribulationis tam ingentes, vt si vllo modo mori possimus, solius visionis tribulatio sufficeret ad exanimandos nos ni- 2.Pet.4.
mietate pauorum atq; tremorum. Nam vix iustus saluabitur, ergo nos quoque tenebras tribulationibus aspiciemus, vbi illa belua mirabilis præcipitabitur, & lux quoque, id est, sanctitas nostra horrore obtenebrabitur in caligine eius.

Quid sit, dominum sedere super solium excelsum, & quæ sint sub eo implentia templum, quid Seraphin, quid facies, quid pedes domini, & quid clamor dicentium: Sanctus, sanctus.

CAPVT XXVIII.

IN anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi dominum sedentem super solium excel- CAP.VI.
sum, & eleuatum, & ea quæ sub eo erant, replebant templum.) Tertia hęc periocha maximè vigilantem intellectorem quærit, quia maxime clausa est propter eos, quos spiritus sanctus notitia veritatis indignos iudicauit, sicut ipsa scriptura patenter innuit. Dicitur enim in primordijs. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius clau- Esaia.6.
de, ne fortè videat oculis, &c. Et circa finem eiusdem perioches, Liga, inquit, testimonium, signa legem in discipulis meis. Igitur ne quid de fumo illorum patiamur, propter quos visionis huius testimonium, ligatum atque signatum est, spiritus sanctus corda illuminet nostra, luminis sui claritate. Eo du- Ioan.12.
ce primum adhibeamus euangelicæ veritatis candelabrum. Euangelista Ioannes cùm dixisset, propterea non poterant credere Iudæi, quia iterum dixit Esaias: Excæcauit oculos eorum, & indurauit eorum cor, vt nō videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur & sanem eos, cōtinuò subiunxit. Hæc dicit Esaias, quando vidit gloriam eius & locutus est de eo. Proinde quis dubitet, hic dn̄i nostri Iesu Christi gloriam prædicari, & prophetā hic de eo loqui? Ego vidi dominū sedentē super solium excelsum & eleuatū. i. vidi in spiritu, vidi prophetali oculo dominū omnium Iesum Christum propter

passionem mortis, gloria & honore coronatum, super oēs cælos eleuatum, & receptum in paternæ dexteræ cōsessum. Illud verè excelsum est solium, & ab humilitate humana, qua pati dignatus est, longè eleuatum. Cur aūt & nūc præmiserit, in anno quo mortuus
Cap 7. est rex Ozias, & posteriris dicat, & factū est in dieb. Achaz, filij Ioathan, filij Oziæ regis Iuda, &c. suo loco prætereundum non erit. Et ea, inquit, quæ sub cælo erant implebant templum. Postquam dn̄s ascendens in cælū, sedit super illud paternæ maiestatis solium excelsum & eleuatū, quę deinde sub eo sunt? Nimirum dona quę dedit hominibus, dona sancti spiritus, quæ dedit apostolis, & cęteris in se credentibus. Hæc implent templum. i. ædificant & perficiunt ecclesiā Dei, per mūdum vniuersum. (Seraphin stabant super illud.) Seraphin ardentes, siue incendētes interpretantur Qui ergo sunt Seraphin? nisi apostoli, quos vtiq; ardentes atq; incendentes decimo die post ascensionem eius effecit spi
Act. 2. ritus sanctus? Apparuerunt enim illis dispertitæ linguæ, tanquam ignis, supraq; singulos eorum sedit. Et repleti sunt oēs spiritu sancto. Isti stabāt super templum illud, nam isti patres & iudices ecclesiæ Dei principantur. (Sex alæ vni, & sex alæ alteri.) Senarius numerus plenus atq; perfectus est, quippe qui suis partibus construitur. Habet enim mediam. i. tria. Secundam. i. duo. Sextam. i. vnū quæ simul aggregatæ, senarium perficiunt. Et senario dierum numero Deus perfecit hunc mundum. Ergo sex alæ singulorū Seraphin, plenam & perfectam significant notitiam veritatis, quam spiritus sanctus apostolos docuit iuxta promissum dicentis. Cū
Ioan. 16. autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos oēm veritatē. (Duabus alis velabant faciē eius, & duab. velabant pedes eius.) Facies domini diuinitas Christi est, de qua scriptū
Ioan. 1. est. In principio erat verbū, & verbū erat apud Deū, & Deus erat verbū. Pedes domini, humanitas Christi est, de qua itidē scriptum est. Et verbū caro factum est. Vtrunq; velabant. i. vtrunq; prædicabant, & pro tempore
Matt. 7. indignis abscondebant, neq; margaritas suas ante porcos mittebant Duabus alis velabāt. i. vtrunq; prædicabant. Quid enim est, quod totidem alis faciem, quot & pedes velabant, totidemq; volabant, nisi pari intētione, tam diuinitatem quàm humanitatem Christi, & pro tēpore siue loco annunciabant? Ad quid enim volabant? Sequitur. (Et clamabant alter ad alterum, & dicebant, Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus exercituum. Plena est omnis terra gloria eius.) Ergo volabant, id est, fidem sanctæ trinitatis hactenus incognitam prædicabant, iuxta regulā dicentis.
Matth. 28. Euntes docete oēs gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij, & spiritus sancti. Hic ter sanctus vnus est dominus, vnus in tribus personis est Deus, pater, & filius, & spiritus sanctus. Hic enim est dominus Deus exercituum, extunc maximè, ex quo Seraphin taliter clamare cœperunt alter ad alterum, id est, cōcordi fide, & mutua collatione scripturarū, extunc enim maximè accreuerunt illi, & multiplicati sunt exercitus credentiū. Vndè & protinus subditur. Plena est omnis terra gloria eius, subauditur, quæ prius tantum in Iudæa cognoscebatur. Nam quod hic super solium excelsum & eleuatum sedere cernitur, deinde & omnis terra gloria eius plena esse dicitur, illud est quod vno versiculo innuit Psalmista. Exaltare, inqui- Psal. 107.
ens, super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua.

Quid sit commotio super liminariū, et quid sit fumus implens domum domini, vndè polluta sint labia populi, cuius in medio propheta se habitare cōgnoscat, & quid volans ad eum vnus de Seraphin.

CAPVT XXIX.

Et commota sunt superliminaria domus à voce clamātis, & domus impleta est fumo.) Clamantibus Seraphin, & in tota terra trinitatis mysterium prædicantibus, statim commota sunt superliminaria templi, & omnes illius cardines ceciderunt, impleta saluatoris comminatione dicentis. Relinquetur vobis domus vestra deserta. Aliter. Commota sunt superliminaria, id est, zelo concitati sunt principes sacerdotū Annas & Caiphas, & omnes qui synagogæ præeminebant. Cō- Matt. 23.
mota sunt, inquam, hæc superliminaria, pro audita trinitatis gloria, & iniecerunt manus, vt concluderent ora clamantium Seraphin, id est, vt prohiberent apostolos loqui in nomine domini. Præcipiendo inquiunt, præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto, & ecce replestis Hierusalē doctrina vestra, & cætera. Commota sunt igitur superliminaria, & domus non iam domini, impleta est fumo inuidiæ, & qua gloria domini omnis terra splenduit, ex eadem in Israel cæcitas cōtigit. Et dixit. (Væ mihi quia tacui, quia vir pollutis labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito. Et regē dominum exercituū vidi oculis meis.) Hoc illud est, quod in actibus apostolorum legi- Act. 2.
mus. His auditis cōpuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos apostolos. Quid faciemus viri fratres. Vę ergo, inquit, mihi. quia tacui. Nec verò tantum quia tacui, sed quod peius est, vir pollutis labijs ego sum, quod in persona eorum rectè dici, facta ipsa consentiunt. Clamauerunt enim, tol le tolle, crucifige crucifige. Veraciter ex eo Ioan. 19.
polluta se labia cognouerunt habere, sed seducti fuerant & per ignorantiam tali clamore labia sua polluerant. Sequitur ergo. Et in medio populi polluta labia habentis, ego habito. Multi enim ex eis non per inuidiā clamauerūt, sed multitudinē secuti sunt. (Et volauit ad me vnus de Seraphin, & in manu eius calculus, quē tulerat forcipe de altari, & teti-

git os meū,& dixit. Ecce tetigi hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatū tuum mundabitur.) Iste vnus de Seraphin, Petrus
Actor. 2. Apostolus extitit, qui gratię pennis aduolās, dixit. Pœnitentiā agite, & baptizetur vnusquisque vestrū in nomine Iesu Christi, in remissionē peccatorū vestrorū, & accipietis donū spiritus S. In manu eius calculus, inquit, Calculus donum est spiritus S. quo peccata comburuntur, in Christum credentium. Illud in manu erat Seraphin. i. in potestate Pet. Apostoli prę cæteris. Illi nanq; Christus claues regni cælorum specialiter tradidit. Quem tule
Matth. 16. rat forcipe de altari, id est, quē promeruerat à Christo solido tenore fidei. Primus enim dixit. Tu es Christus filius dei viui. Habet igitur primus in manu calculum, id est, sancti spiritus donum, in potestate vel ministerio conferendæ remisionis peccatorum.

Quid sit dicere: Quem mittam, & quis ibit nobis, & quid illud, ecce ego, mitte me, & quod Stephanus pro tomartyr sese obtulerit, & secundum sensum præsentis loci, dura illi populo stans in concilio nunciauerit.

CAPVT XXX.

ET audiui vocem Domini dicentis. Quē mittam, & quis ibit nobis? Et dixi. Ecce ego, mitte me. Et dixit: Vade & dices populo huic. Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis, & aurib. suis audiat, & corde suo intelligat, & cōuertatur, & sanem eum.) Quē, inquit, mittam, & quis ibit nobis? Ac si dicat. Quoniam neminē ex eis, quos mittimus viuere permittunt, & meipsum occiderunt, quem inueniam tantæ fortitudinis, vt mittam eum? Quis ibit vel quis ire audebit nobis, & dicet eis, me, quem occiderunt filium hominis sedere super solium excelsum, & eleuatum, sedere vel stare à dextris dei? Et dixi, ecce ego, mitte me. Et dixit. Vade, & cætera. Suprà diximus, in personam eorum, qui auditis Petri Apostoli dictis compuncti corde dixerunt. Quid faciemus, prophetam dixisse væ mihi, quia tacui, &c. Cuius nunc in persona dicit. Ecce ego, mitte me? Cuius, inquam, nisi protomartyris Stephani, qui gratia & fortitudine plenus ire non timuit? Nempe ille quasi iniussus, vltrò se obtulit,
Actor. 6 & ecce ego, mitte me dixit, nec enim legimus quod per aliquem Apostolorum mandatum accepit, sed quod publicum testimonium perhibens filio Dei, cùm tantum diaco
Actor. 7. nus esset, prodigia & signa fecerit Apostolicæ virtutis. Nonne iste præsentem, de quo loquimur, legationem euidenter attulit, qui cùm staret in concilio, cùm esset plenus spiritu sancto, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, & ait. Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantem à dextris virtutis Dei? Vade, inquit Dominus, dices populo huic. Audite audientes, & nolite intelligere, &c. Nimirum in hanc legationis partem pertulit, qui causas tantæ iræ non tacuit. Dixit enim. Dura ceruice, & incircuncisis cordibus, & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut & patres vestri, & vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænunciabant de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores, & homicidæ fuistis. Planè quod dictum est, aure audietis, & non intelligetis, cōtinuò verum esse constat. Nam vbi dixit. Ecce video cælos apertos, & filium hominis stantē à dextris virtutis dei, acclamantes voce magna, continuerunt aures suas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum. Excæca, inquit, cor populi huius. (Et dixi. Vsquequo domine? Et dixit, Donec desolentur ciuitates absque habitatore, &c.) Et est sensus. Tamdiu non audiet, & non videbit, & excæcatum habebit cor, donec ciuitates Iudææ, Vespasiano, Titoque pugnantibus, penitus subuertantur, in tantum, vt ne nomen quidem pristinum remaneat, & domus, si quæ remanserint sine habitatore sint, & terra redigatur in solitudinē, & vel fuga vel captiuitate in totum orbē Iudaicus populus dispergatur, & nequaquā in Iudęa, vt prius, sed in cūctis gentibus Iudæorū populus multiplicetur. Nam hoc est q̄ sequitur. (Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur.) Ac si dicat. Quid aut dico multiplicabitur? Tanta erit in felicitas residui populi, vt ad cōparationem prioris multitudinis vix decima pars remaneat. (Conuertetur (inquit) & erit in ostensionē sicut therebintus & sicut quercus quæ expandit ramos suos. Semen sanctū erit id q̄ steterit in ea.) Et erit in deprædationem, quādo post annos fermè L. Arrianus venerit, & terram Iudaicam penitus fuerit deprędatus, in tantum, vt therebinto & quercui, quæ glādes amiserit comparetur. Denique post extremam vastitatem, etiam leges publicæ pependerunt, & prohibiti sunt Iudæi terram, de qua eiecti fuerat, ingredi. Si quis autem crediderit in Christum, & impletum fuerit illud quod supra legimus, nisi Dominus Sa- Cap. 1.
baoth reliquisset nobis semen quasi Sodo Rom. 9.
ma essemus, & similes Gomorrhę fuissemus qnando iuxta Apostolum reliquiæ saluabuntur, hoc semen sanctum erit, & Apostolorum germine cunctæ Ecclesiæ pullulabunt.

Cur visioni illi, rem in diebus Achaz gestam coniunxerit, & qualiter impleuerit præceptum dicentis in initio visionis. Excæca cor populi huius. Itemq́, in fine eiusdem: Liga testimonium signa legem in discipulis meis.

CAPVT XXXI.

ET factum est in diebus Achaz filij Ioathan filij

CAP. VII than filij Oziæ regis Iuda. Ascendit Rasin rex Syriæ & Phacee filius Romeliæ rex Israel in Hierusalem, ad præliandum contra eam, & non potuerunt debellare eam. Et nunciauerunt domui Dauid, dicentes: Requieuit Syria super Ephraim. Et commotum est cor eius & cor populi eius, sicut mouentur ligna syluarum à facie venti.) Narrata visione, quod valdè notandum est, continuè atq; coniunctè longè post actæ rei narrationem subiungit dicendo, & factum est in diebus Achaz. Nec enim memoriæ debet nunc obesse, quod visionem narrare incipiens tempus eius posuit dicendo, in anno quo mortuus est rex Ozias, denique inter Oziam & istum Achaz anni fuere XVI. quib. regnauit Oziæ filius Ioathan. Quid ergo continuã do rem tanto post tempore gestam visioni præteritæ coniunctiuncula quoque vsus est,
Cap. 9. dicendo, & factũ est in diebus Achaz? Quid putamus, nisi quia in diebus Achaz tandem fecit id quod sibi tũc præceptũ fuerat? Quid enim præceptum fuerat? Videlicet vt cor populi excæcaret, id est, vt sic visionem eandẽ narraret, vt populus quia nõ merebatur, nõ intelligeret. Nam qui tunc dixerat. Excæca cor populi huius, ipse postmodum dicturus est. Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Et propheta respondit. Et expe-
Cap. 8. ctabo dominum qui abscondit faciem suam à domo Iacob, & præstolabor eum. Ergo quæcunque hoc loco Iudæis obesse videntur, vt nõ intelligant, imò quęcunq; iuuare putantur impietatem illorum aduersus ea, quæ deinceps de Christo prophetantur, ligamẽta sunt, signacula sunt testimonij prophetici. Imò legis Euangelicæ, quæ per istum prophetam euangelizantur, dicentem. Eccè virgo concipiet & pariet filium, &c. Nobis autem in Christo reuelantur per ipsum, qui librum signatum aperuit, & soluit tam hæc, quàm cætera signacula eius.

De eo quòd cùm annunciatum esset domui Dauid, quia requieuit Syria super Ephraim, annunciatur cõceptus & partus virginis, & cur vocetur Emanuel, Itemq; Accelera, spolia detrahe, festina prædare.

CAPVT XXXII.

Annunciauerunt (inqnit) domui Dauid, dicẽtes: Requieuit Syria super Ephraim. Et commotum est cor eius, & cætera. Quare commotum est cor Dauid, & cor populi eius, sicut mouentur ligna syluarum à facie venti? Videlicet quia sicut subiunctũ est, cõsilium inierat Syria malũ, & Ephraim & filius Romeliæ contra Iudam dicẽtes. Ascendamus ad Iudam, & euellamus eum ad nos, & ponamus regem in medio eius, filium Tabeel. Idcircò commotum est cor domus Dauid, videlicet ne periret regius honor de domo Dauid. Non stabit, inquit, dominus, & non erit istud, & cætera. Deinde promissio. Si non credideritis, nõ permanebitis, cõtinuò sequitur. Et adiecit dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra. Et dixit Achaz. Non petam, & non tentabo Dominum. Et dixit. Audite ergo domus Dauid. Nũquid parum vobis est, molestos esse hominibus? quia molesti estis Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Eccè virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Ac deinceps. Et dixit Dominus ad me. Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis. Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles: Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ. Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Et dixit dominus ad me. Voca nomen eius, Accelera, spolia detrahe, festina prædare, quia antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. De Iesu Christo Dei filio prophetiam hanc esse veraciter scimus & confitemur. Econtrariò Iudæi, quid ad Christum inquiunt, vestrum tanta post tempora natũ, quòd tunc Rasin regẽ Syriæ interfecit Theglath, Falassar rex Assyriorum, & dissipatũ est eius scilicet Rasin, & Phacee filij Romeliæ consilium magnum? Quid itidẽ ad Christum vestrum, quod regnãte Ezechia, egressus est angelus domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia? Nunquid natus erat? Ad Ezechiam magis qui fecit quod erat bonum coram domino, iuxta omnia quæ fecit Dauid pater eius, vnde & dominus erat cum eo, propter quod à propheta dicitur Emanuel, quod interpretatur nobiscum deus, natus non de virgine, id est, Betula, sed de adolescẽtula, id est, aalma. Dicimus ad hæc. Emanuel noster nõdum quidem in carne venerat, sed nihilominus ante Ezechiã & ante Achaz, imò & ante 4. Reg. 19. 4. Reg. 18.
Abrahã ipse erat. Nec solũ Rasin & Phacee Gen. 22.
filij Romeliæ consilium magnum dissipatũ, & exercitus Sennacherib per eum vel propter eum percussus est, sed & quicquid vnquam mali euasit, vel boni consecutus est Israel, & patres eius Abrahã, Isaac, & Iacob, opere factum est huius Emanuel. Quis enim, aut quæ res Abraham sanauit, nisi fides huius Emanuel? Ex quo credidit Abrahã deo, sibi dicenti. In semine tuo benedicentur omnes gentes, quicquid boni in semetipso vel in posterum suis adeptus est, huius seminis sui, huius Emanuel nostri fecit vel ꝓmeruit fides. Igitur iã veritatis huius thesauros ingrediamur, dicẽtes. Si nõ credideritis, nõ permanebitis. Quod est dicere. Nunc quidẽ Rasin regem Siriæ & filiũ Romeliæ, Sennacherib quoque regem Assyriorum ope futuri Emanuel euadetis, & in terra vestra manebitis, sed cùm ille venerit, si non credideritis, non per-

non permanebitis, quia Romani venient & tollent vestrum & locum & gentem.

De impietate Achaz, & de eodem Emanuel, & quo sensu rectè accipitur dictum, Butyrum & mel comedet, vt sciat, & cætera. & cur post tanta tempora nasciturus iam promittatur.

CAPVT XXXIII.

ET adiecit Dñs loqui ad Achaz, dicens. Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra. Et dixit Achaz, Non petam, & non tentabo dominum.) Non humilitatis est, sed superbiæ, quod non vult à Domino Deo signum postulare. Quamquam enim scriptum sit in Deuteronomio. Non tentabis Dominum Deum tuum, & hoc contra diabolum Saluator vsus sit testimonio, tamen iussus vt peteret, obedientiæ debuit explere mandatum, præsertim cùm & Gedeon, & Manue signũ petierint & acceperint. Sciebat enim rex impius, quòd si signum peteret, accepturus esset & glorificaretur Deus. Ergo quasi idolorum cultor, qui in omnibus angulis platearum & in montibus, locisque nemorosis aras constituerat, & pro leuitis habebat fanaticos, non vult signum petere, quod præceptum est. (Et dixit. Audite ergo domus Dauid. Nunquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis & deo meo?) Quis est iste qui dixit. Audite ergo domus Dauid? Nequaquam Deus, qui supra ad Achaz dixerat. Pete tibi signũ à Domino Deo tuo, sed propheta, vt ex consequentibus approbatur, quia molesti estis, & deo meo. Et est sensus. Quia non solùm prophetas persequimini, & eorum dicta cõtemnitis, sed præsentis & iubentis dei sententiæ contraitis, ita vt ei exhibeatis laborem, qui in alio loco ait. Laboraui sustinens, idcircò dominus faciet quæ sequuntur. Et hoc notandum, quod Achaz rege impijssimo nolente signum petere, sermo propheticus ad domum Dauid, hoc est ad tribum regiam conuertitur, de qua supra legimus. Et nunciauerunt hæc domui Dauid, dicentes: Consenserunt Syria & Effraim. (Propter hoc dabit dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malũ, & eligere bonum.) Propterea, inquit, quia molesti estis, non solùm hominibus, sed etiam Deo meo, prophetas eius occidendo & cultum eius abijciendo, dabit Dominus ipse vobis, ipse, inquam, dominus dabit signum vobis magnum, & dignum se. Nam ecce virgo concipiet, &c. In eo terribile vobis erit illud signũ, quod iste Emanuel de virgine conceptus & natus, butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Quid enim? Ad hoc venit iste Emanuel, quod interpretatur nobiscum Deus, & ad hoc butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum? Ita planè. Nam vos estis principes Sodomorum & populus Gomorrhæ. Idcircò nunc loquitur apud se. Clamor Sodomorũ & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatũ eorum aggrauatum est nimis. Descendã & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint, an non est ita: vt sciam. Ergo butyrum & mel comedet, id est, homo factus in omni conuictu & habitu, in omni veritate naturæ humanæ, conuersabitur inter homines, vt non iam per solam sciẽtiam, sed & per experimentum sciat reprobare malum vestrum, malum Sodomiticũ, & eligere bonum, cùm vos secundum furorem Sodomorum circundederitis eum, expetentes ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum. Hæc passus, deinceps sciet reprobare malum, & eligere bonum, habẽs potestatem facere iudicium, in quo sine dubio reprobabit malũ, & eliget bonũ. (Quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.) Quasi quæreres, vt quid propter præsens periculum promittitur nobis Emanuelis tanta post tempora nasciturі signũ? Videlicet quia antequam modo supradicto sciat reprobare malum, & eligere bonum, antequam fiat homo, nunc idem deus apud patrem deum hoc faciet, vt derelinquatur terra quam tu detestaris à duobus regibus suis. (Adducet dominus super te & super populum tuum, & super domum patris tui dies, qui non venerunt à die separationis Ephraim à Iuda cum rege Assyriorum. Cum rege Assyriorum adducet, inquit, Dominus super te dies quos nunquam habuisti.) Vt videlicet superatis decem tribubus ab Assyrijs in Emanuelis præsentia libereris. (Et erit in die illa. Sibilabit dominus muscæ quæ est in extremo fluminum Aegypti, & api quæ est in terra Assur, & cætera.) Muscas autem Aegyptios vocat propter sordes idololatriæ, & imbellem populum, & apem Assur, quia illo tempore potentissimum erat regnum & ad bella promptissimum, vel ob id, quia omnis propè Assyriorum & Persidis regio vsum habebat sagittarum. Legamus Regũm & Paralipomenon libros, & inueniemus ab Aegyptijs cæsum sanctum regem Iosiam, & populum Israel potestati Aegyptiæ subiugatum, ita vt regem illis constitueret, & post multum temporis venit Nabuchodonosor cum innumerabili multitudine bellatorum, captaque Hierusalem, & cæteris Iudeæ vrbibus dirutis, incendit templum, & habitatores Assyrios posuit in Iudæa.

Quid sit dicendo: Sume tibi librum grandem, qui sint testes, quæ prophetissa, ad quam accessit, & de filio eius.

CAPVT XXXIIII.

Et dixit

Marginalia: Deut. 9. — Matth. 4. — Iudic. 6. 13 — Supra 1. — Gen. 18. — 4. Reg. 23. — 2. Para. 34 — 4. Reg. 25. — 2. Para. 36

CAPVT VIII. ET dixit dominus ad me. Sume tibi librũ grandem,& scribe in eo stilo hominis, velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles. Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ. Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Et dixit Dominus ad me. Voca nomen eius, accelera, spolia detrahe, festina prædari, quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suã, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.) Rursus sub alia specie partus describitur virginalis. Non enim obscuritatem literæ, sed claritatem spiritus prudens lector hic recipit. Alioquin si iuxta literam de prophetissæ mulieris conceptione prophetam generasse filium quis recipit, consequenter & Oseæ prophetam verè meretricẽ vxorem habuisse firmabit. Hæc ergo prophetissa ad quam propheta iussus accedit, sancta est Maria, cuius in vtero omnium prophetarũ sanctorum completa est prophetia. Nec enim quod carne concepit, mente ignorare potuit. Ad hanc prophetissam, propheta iste, imò & omnes accesserunt prophetæ sancti, omnium quippe sanctus, & omnium verbum ad vterum eius tendit. Proinde si nihil iudicamus nos scire, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum, solum hic & vbique quæramus eũ, quia reuera quicquid aliud senserimus, maiestati sanctæ scripturæ non est condignum: Ait. Et dixit Dominus ad me. Quo coniunctiuncula hæc, & dixit, respicit, nisi ad internos clamores prophetæ, fortem & hæreditatem in illa beata generatione Emanuelis habere desiderantis? Sume tibi librum grandẽ. Ad quid grandem? Quãtum enim est, quod erat scripturus? Accelera, spolia detrahe, festina prædari. Magnum quidem nomen, sed paruo spatiolo potest largissimè conscribi. Quid enim liber iste est grandis, nisi vniuersa pagina sacri verbi dei, quam primus Moyses, & post Moysen scripserunt cæteri? Illum sume, inquit, id est, esto vnus de consecratalibus verbi DEI, vnus citharœdorum, citharizantium in citharis suis, ante thronum dei, vnus de testibus virgineæ conceptionis, vnus de patribus in generatione filij Dei. Et scribe in eo stilo hominis. Accelera, spolia detrahe, festina prædari Stilo hominis scribe, id est, stilo quo homines scribere consueuerunt, Dei sacramenta comprehende. Vel certè stilo hominis, id est, quantum de deo capere potest fragilitas hominis. Nec enim tu, cùm sis homo, comprehendere potes illud totum, quod est Emanuel. Nam totum filium nemo nouit, nisi pater. Sicut econuerso, nemo nouit patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Accelera, spolia detrahe, festina prædari, id est, non patiaris vltrà diabolum regnare, non patiaris armatũ fortem suâ quæ possidet in pace diutius habere. Et adhibui mihi testes fideles. Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad prophetissam. Certũ habet fidelis intelligẽtia, quia veraciter ad prophetissam illam quam prædiximus accessit Esaias. In illa hora quãdo cũ voce angeli salutantis eam & euangelizantis, quod conciperet & pareret filium, spiritus sanctus in illam superuenit, in illa, inquam, hora, cum omni multitudine verbi dei, scriptura quoque huius plena illi notitia infusa. Statimque cum sermone angeli virgineum conceptum prædicantis, memoriæ eius locutus est, hoc illud esse quod supra dixit. Ecce virgo concipiet & pariet filiũ. Ita ad illam prophetissam hic accessit, testes sibi fideles adhibuit. Quot? Duos, id est, Vriam sacerdotẽ, & Zachariam filium Barachiæ. Claret in omni scriptura eius, in tota amplitudine voluminis eius, quia duos fideles, duos populos fidem Christi habentes, vnum de Iudæis, alterum de Gentibus sibi testes adhibuit. Vrias quod interpretatur lux mea deus, ipse est Iudaicus, apud quem prius lucere dignatus est deus: per Zacha. qui interptatur memor dñi, nos de gentib. significamur, q eius quidẽ Emanuelis vẽturi noticiã nõ habuimus, sed præteri memorẽ fidẽ habemus. Sed & Barachiæ filij, id est, benedicti domini filij sumus, nec enim antequã ille veniret, quicquam boni habuimus, vt Iudaicus populus, sed ex aduentu eius habemus, cui Psalmista dicit: Benedictus qui venit in nomine domini. Assumus ecce duo testes fideles in veritate rerum comprobantes, quia bonus & optimus cooperator diuinæ generationis, iste ad prophetissam illam accessit, & verum esse confitemur, quicqnid de partu beatæ virginis, quicquid de nobis iste prædixit. Quare iam vocabo eam, accelera, spolia detrahe, festina prædari? Quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum. Nunc interim, dum est apud Deum, Deus verbum nondum caro factum, solummodo patrem inuocare scit. Cùm autem (vt supra dixi) virgo cõceperit & pepererit, tunc demum & patrẽ inuocare sciet & matrem. Multum ergo accelerabit, multum festinabit, qui antequam nascatur de matre, antequam patrem hinc, & matrem inde debeat habere, auferat fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ, regem quoque Assyriorum percutiendo de exercitu eius CLXXXV. millia in vna nocte. Planè aliud maius faciet, cùm patrem & matrem inuocare sciet, id est, cùm is qui ante tempora secularia de patre natus est, sub tempore de matre natus fuerit. Tunc enim spirituales hostes, id est, diabolum, & omnes partes eius superabit.

Cap. 7. Psal. 117. Cap. 8. Lucæ 10.

Quòd ait: Pro eo quòd abiecit populus iste aquas Siloe, & propter hoc adduci super populum illum regem assyriorum.

CAPVT XXXV.

Et adie-

ET adiecit Dominus loqui ad me, adhuc dicens. Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadũt sub silentio, & assum psit magis Rasin & filiũ Romeliæ, propter hoc eccè dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorũ, & c.) Per translationem loquitur Siloe fontes Hierusalem & Assyrij fluminis violentissimi, quod omnem terram Israel suis inũdet aquis, & egrediatur ripas aluei, tantoq; feratur impetu, vt postquam decem tribuũ occupauerit terram, ad Iudam perueniat, & transiens, ad collum vsq; pertingat, per quæ vicinam significat captiuitatem. Non enim tunc captus est Iudas, sed cũctis duarum tribuum vrbibus subiugatis, sola remãsit Hierusalem, quæ incredibili Dei misericordia liberata est. Potentiam ergo Assyrij & innumerabilis eius exercitus, quã sublimi inundatione descripserat, nunc per aliam ostendit translationem, quòd alis suis, id est, ducibus & infinita multitudine operuerit terrã Emanuelis, hoc est defendentis eam Dei, sed tamen non possederit. Mysticè per aquas Siloe, quod interpretatur missus, quã ille populus contempsit, gratiam baptismi intelligimus, quam populus Iudaicus abiecit. Legimus enim in euangelio, quod cæcum à natiuitate, cuius oculos luto ex saliua sua facto, dominus lauerat, miserit ad aquas Siloe. Quibus cùm cæcus lauisset lutum, cæcitate deter sa, clarum oculorum lumen accepit. Quod post signi magnitudinem indicat, non aliter cæcitatem Iudæorum & omnis increduli posse sanari, nisi doctrina aquarum Christi, quæ absque strepitu & clamore verborum leniter fluunt, tenebræ prioris fugentur erroris. Nimirum pro eo, quod populus decẽ tribuum adiecit aquas Siloe, id est, separatus est à Hierusalem & à domo Dauid, adduxit super eos dominus regẽ Assyriorum, quod interpretatur dirigentium: sic pro eo, quod abiecit populus Iudaicus gratiam Dei & fide Christi, adduxit super eum Dominus diabolum regem superborum, & nihilominus exercitum Romanorum, & dupliciter captiua ti sunt. Econtrariò sicut iuit rex Assyriorũ per Iudam inundans, & alas suas extendit, implens latitudinẽ terræ, nec præualuit pro tegente te, ô Emanuel. Sic diabolus per Iudam, id est, contra catholicæ confessionis ecclesiam, multis persecutionibus cõsurrexit, & non præualuit te protegente, ô Emanuel, te defendente, ô nobisc ũ Deus. Dicamus igitur nos, dicamus omnes id quod sequitur inimicis nostris, inimicis Christi persecutoribus nostris Iudæis, paganis, hæreticis. (Congregamini populi, & vincimini. Itẽ: Inite cõsiliũ, & dissipabitur. Loquimini verbũ & nõ fiet.) Itemq;, confortantes alterutrum, dicamus nostris. (Ne dicatis coniuratio.) Id est, ne miremini, quasi noui aliquid acciderit, quoties popul' impius blasphemias irrogat

Ian. 9.

Christo. (Omnia enim quæ loquitur populus iste, coniuratio est. Et timorem eius ne temeatis, neque paueatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate. Ipse pauor vester & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis & in petram scandali, duabus domibus Israel in laqueum & in ruinam habitantibus Hierusalem, & offendent ex eis plurimi & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.) Videlicet quia non receperunt Emanuelem, sed factus est eis in lapidem offensionis, & petram scandali. Idcircò conterentur, captiuique ducentur.

Quod att: Liga testimonium, & qualis secundum sequentia damnatio futura sit: eorum qui non ad legẽ & testimonium, sed ad pseudoprophetas, falsum pro vero, Antichristum pro Christo recipiunt.

CAPVT XXXVI.

LIga testimoniũ, signa legem in discipulis meis.) Ipse qui dixerat superius. Excæca cor populi huius, ipse nunc idipsum suo factũ iudicio commẽdat, dicendo: Liga testimonium, signa legem in discipulis meis. Ac si dicat. Benè fecisti, ligando testimonium, signando legem huiusce visionis, in discipulis meis. i. donec veniant discipuli mei, quos dignos faciet fides euangelica, vt aperiã illis sensum, & intelligant scripturas. Protinus ille respondit. (Expectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Iacob, & præstolabor eum.) Ligaui, inquit, & signaui, & quamuis tristitia sit mihi magna pro fratrib. meis Israelitis, patienter expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam ab eis & ad gentes transiuit. Expectatus ille tandem cũ plenitudo gentium subintrauerit, reuertẽs ad reliquias Israel dicit. (Eccè ego & pueri quos dedit mihi dominus in signum & in portentum Israelis à domino exercituum, qui habitat in monte Sion.) Pueri quos reuersus ostendit, multitudo gentium est, quę subintrauit in signum, & in portentũ Israelis. Mirabitur enim Israel, cùm de gentibus reuersus ad reliquias eius, tot pueros, immò tantam multitudinem filiorum de ecclesia gentium susceptorũ præsentauerit. Eccè ego inquit. (Et cùm dixerint ad vos, quærite à Phitonibus & à diuinis qui strident incantationib. suis, nũquid nõ populus à deo suo requiret visionẽ pro viuis & mortuis? Ad legẽ magis & ad testimoniũ.) Sensus iste cum illo sermone eius in Euangelio congruit. Et dicent vobis videlicet pseudoapostoli, & Pseudochristi. Eccè hic Christus, aut eccè illic. Nolite ire, neq; sectemini. Nã reuera Pseudo prophetæ quasi Phitones sunt, & quasi diuini, qui stridẽt quasi in incantationib. suis. Nolite, inquã, ire, sed dicite Phitonibus eiusmodi. Nunquid non populus à deo suo requirit visionẽ pro viuis & mortuis? Et est sensus. Si populus dei sumus, nónne sermonẽ eius, siue pro viuis, siue pro mortuis magis quã vos Phitones

CAP. VI.

Luca 14.

Rom. 11.

Luca 17.

Phitones aut diuinos attendere debemus? Ergo ad legem magis & ad testimonium subauditur, quã ad vestram seductionem respicere debemus. Habemus enim legem & testimonium eius cui tanquam lucernæ lucenti, in caliginoso loco attendentes benefacimus. (Quòd si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.) Id est, Si nõ sic responderint psuedoprophetis, Antichristi præconibus, in errorem inducētur, & lucem æternam non intuebuntur. (Et transibit per eam, & corruet, & esuriet.) Quisquis ita nõ dixerit, per eam subauditur lucē trãsibit cæcis oculis, & corruet in laqueum damnationis, & æterna fama esuriet. (Et cùm esurierit, irascetur, maledicet regi suo, & deo suo.) Irascetur planè & rixabitur, nec enim ibi confeßionis vel supplicationis locus erit, aut tempus; & maledicet regi suo Antichristo, & deo suo diabolo, quem secutus est deserto deo vero. Non enim saltem in inferno rixarum illis deerit amaritudo. (Et suspiciet sursum, & ad terram intuebitur, & eccè tribulatio, & tenebræ, & dissolutio, angustia, & caligo persequens, & non poterit auolare de angustia sua.) Et præcedētem, sicut & hanc periochen terribili conclusione term nauit. Differenter tamen. Nam illic, aspiciemus in terra, dixit, & eccè tenebræ tribulationis. Hic autem per tertiam personam, suspiciet, inquit, sursum, & ad terram intuebitur, & eccè tribulatio. Nempe illic de seipso simul & omnibus electis loquitur, qui in illo iudicij die, quamlibet iusti nonnullo metu concutientur. Hic autem de solo damnatorum parte, cui & sursum deus iratus, & deorsum tartarus erit apertus. Rectè igitur hic ita terminat. Et non poterit, inquiens, auolare de angustia sua, quòd illic non dixerit.

2. Pet. 1.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN ESAIAM PROPHETAM COMMENTARIORVM LIBER SECVNDVS.

Quartam periochen ab eo incipere, quòd ait: Primo tempore alleuiata est terra Zabulon & terra Nepthalim, & cur Euangelista de hoc loco sumens testimonium, partes istas omisit primo tempore, &c.

CAPVT I.

CAP. IX.

Vartæ Perioches sensum lucidum, faciemq; pulchrãm, totus orbis videt, cuius hoc initiũ est.) Primo tempore alleuiata est terra Zabulõ, & terra Nepthalim, & nouißimo aggrauata est via maris, trans Iordanem Galilææ gētium.) Primos intelligentiæ aditus Euangelista Matthæus nobis aperit, cùm dicit: Cùm autem audißet Iesus, quod Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam. Et relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in Capharnaũ, maritimam in finibus Zabulon, & Nepthalim, vt impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam. Terra Zabulon & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem Galilææ Gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, sedentibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Exin de cœpit Iesus prædicare & dicere. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Profectò cùm hæc dicit, visionem siue exortum magnæ lucis, lucidam prædicationem Saluatoris, lucidã vult intelligi euãgelium regni Dei, quod prima omnium terra Zabulon, & terra Nephthalim ex ore eius audiuit. Nam antequam Ioannes traditus esset, nunquam ille per publicam predicauit, aut Apostolos elegit, licet discipulos habuerit, coram quibus nõdum tradito Ioanne aquas in vinum conuertit, quòd lignorũ eius initium fuit. Sed quid est quod sumptum de isto loco testimonium nõ ad integrum scripsit? Sic enim se habet textus propheticæ lectionis. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthalim & nouißimo aggrauata est via maris, & c. Euangelica autem sic excepit. Terra Zabulon & terra Nephthalim, via maris, &c. Duas omisit propheti pręcipuas partes, primo tempore alleuiata est, & nouißimo aggrauata est. Quid (inquam) est, quòd testimonium nõ integrum posuit, sed istas partes omisit? Videlicet quia quod hic intelligendum est, primo tempore alleuiata est, & nouißimo aggrauata est, non iam tunc quando prædicare cœpit dominus Iesus adimpletum est. Hoc interim nos intelligere voluit, quia prædicatio Domini Saluatoris quæ primũ in terra Zabulon & terra Nephthalim audita est, visio magnæ lucis est, quæ per hunc prophetam prænunciata est. Nunc ergo per hanc intelligentiæ ianuam ingreßi præsentis capituli spatia, quanta eadem iuuamur luce perambulemus.

Matth. 4.

Ian. 2.

Quomodo Iudæa primo alleuiata est, nouißimo autē aggrauata, quando credendo in Christum magnam cœpit lucem videre populus gentium, & quomodo diabolus violentus exactor superatus sit.

CAPVT II.

PRimo (inquit) tempore alleuiata est terra Zabulon & terra Nephthalim, & nouißimo

uißimo aggrauata est via maris, trans Iordanem Galileæ gentium. Terram Zabulon, & *Matt. 25.* terrã Nepthalim prædictus Euãgelista viam maris appellat, quia secus mare Galilææ sita est, id est, secus lacum Genezareth qui Iordane fluente efficitur, cuius in littore Capharnaũ, & Tyberias, & Bethsaida, & Corozaim steterãt. Hæc terra duarum tribuum, totum significat hic populum Israeliticum. Rectè videlicet, quia is qui missus erat ad oues quę perierant domus Israel, quique ante passio- *Ibidem 10.* nem suam dicebat discipulis suis, in viã gentium ne abieritis, primùm in terra illa prædicauit, exinde enim prædicare cœpit. Igitur primo tempore est terra Zabulon, & terra Nepthalim, & nouissimo aggrauata est, id est, præsentis domini Iudæa & prædicationẽ audiuit, & mirabilia vidit, assumpti autem in cælum, verbum repulit, & vitæ æternæ indignam se iudicauit. Primùm illis oportuit loqui, nouissimè ad gẽtes ire vel mittere, quia Iudæa cor suum aggrauauit. Itemque. (Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam.) Subaudiendum est, primo tempore. Iudaicus qua videlicet luce pro parte electorum alleuiatus est, nouissimo gentilis populus, quando Iudaicus in incredulitate aggrauat' est. (Habitantib. in regione vmbræ mortis, lux orta est eis.) Mors & vmbra mortis, hoc differunt, quòd mors *Ezech. 18.* eorum est, qui cum operibus mortuis ad inferos descendunt, anima enim quę peccauerit ipsa morietur, vmbra autem mortis eorũ est, qui cùm peccent, necdum de ista vita egressi sunt. Possunt enim, si volũt, agere pœnitentiam. (Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiam.) O lux (inquit) quæ orta es, ambulantibus in tenebris, & habitantib. in regione vmbræ mortis, tu gentem filiorum tuorum multiplicasti, multa quippe ex tunc nata est gens filiorum lucis, sed lætitiam non magnificasti. Quorum lætitiam? Apostolorum, qui primi in terra Zabulon, & Nepthalim videntes te, lucem veram, facti sunt ipsi lux mundi. Eorum lætitiam nequaquam multiplicasti, quia lætitiam, quam habuerunt de illuminatione gentium, magna tristitia permiscuisti, pro excæcatione sui, id est, Iudaici populi. Sed nec ipsius generis quam multiplicasti tu lętitiam magnificasti. Nam hæc sunt verba tua, verba lucis, quæ orta es te is. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum Dei. Profectò pœnitentiam agentibus, nondum magnæ lætitiæ tem- *Psalm. 15.* pus est. Euntes (inquit Psalmista) ibant & fle- *Matth. 4.* bant mittentes semina sua. Sed quid deinde? Venientes autem, ait, venient cum exultatione portãtes manipulos suos. Hoc est, quod continuò sequitur. (Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando diuidũt spolia.) Hæc ergo tam Apostolorum quàm gentis multiplicatę letitia, fit aliquãtula in spe, magnificabitur autem in re, quando velut messores venient portantes manipulos suos, & tanquam victores diuident spolia, subauditur victi, id est, diaboli. (Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem & cibus ignis.) Tu enim domine atq; saluator, iugum oneris eius, id est, diaboli, qui prius exultabat in mundo, qui cunctis gentibus imperabat, qui grauissimo iugo seruitutis colla omnium deprimebat, & virgam quę percutiebat vniuersos, & peccata sibi quasi quoddam tributum reddere cogebat, detraxisti de humeris eorum, & tibi liberatos, seruire fecisti, absque vllo exercitu, absque effusione sanguinis, in abscondita manu, sicut quondam sub Gedeon populo Israeli de Madianitis victoriam præ- *Iudic. 7.* buisti. Quomodo enim vestis quæ humano sanguine cruentata est, lauari nõ potest, sed infecta sanguine igne comburitur, vt maculæ fœdi cruoris cum vestimento intereant, sic diaboli violenta prędatio & tumultus ac turbæ, quibus humanum sibi subiecerat genus, gehennæ ignibus deputatæ sunt.

De ortu paruuli vel filij qui illum superauit, & nominibus, siue ordine nominum eius, quorum primum est Emanuel, octauum princeps pacis, & quis zelus domini exercituum fecit hoc.

CAPVT III.

Paruulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis nõ erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud & corroboret in iudicio & iustitia amodo & vsque in sempiternum, Zelus domini exercituũ faciet hoc.) Ideo (inquit diabolus, & omnis violẽta prędatio, qua humanum oppresserat genus, & sanguinem sanguini miscuerat, erit in combustionem, & cibus ignis æterni, quia natus est nobis paruulus, id est, humilis filius Dei, cuius principatus super humerum ipsius erit, ita vt sibimet, cùm sit Deus, proprijs viribus ad tenendum principatum suum sufficere posit, qui & per humilitatem passionis suæ, agens iudicium mundi, & per maiestatem principatus sui, damnet illum in die iudicij. Hic supra, primum dictus est Emanuel, & deinde vocatum est nomen eius, accelera, spolia detrahe, festina prædari, nunc vocabitur, & alijs nominibus sex, id est, admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Et vide quam pulcher ordo nominum. Primùm Emanuel. i. nobiscum Deus, pro causa videlicet quæ prima est ordine, quia habitauit in nobis Deus homo factus. Secundũ, accelera, spolia detra *Luc. 11.* he, festi-

he, festina prædari, ea videlicet pro causa, qa moriendo fortem armatum diabolum superauit, & spolia eius distribuit. Tertium admirabilis, videlicet quia resurrexit à mortuis, & ascendens in cælū, gloria & honore cōronatus, sedet à dextris Dei. Quartum, consiliarius, ex eo scilicet, quod dans paracletū spiritum sanctum Apostolis suis, consiliū habuit cum eodem spiritu consilij, de repellendis Iudæis & vocandis Gentibus. Quintum Deus, quia exinde ab omni mundo verè adoratur, vt Deus. Sextū fortis, quia verè fortis in iudicio, quo expectatur, apparebit. Septimum, pater futuri seculi, quia nimirum peracto iudicio, non iam vt dominus seruo-

Rom. 5. rum, sed vt pater filiorum regnabit. Octauum, princeps pacis, quia reuera laudabitur in æternum, & grates habebit vt auctor pacis, qua Deo sumus reconciliati, per mortem eius, qui eramus inimici. Quid miraris? Zelus domini exercituum faciet hoc. Verè & fideliter. Quisnam est iste zelus domini, qui faciet vt talis paruulus nascatur nobis, & tātus filius detur nobis? Quis (inquam) est iste bonus zelus dñi, nisi bonus spiritus domini? Nempè non virili semine, sed isto spiritu fiet, vt talis paruulus nascatur nobis, vt tātus fi-

Luc. 1. lius detur nobis. Sic angelus Gabriel dicit. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obūbrabit tibi. Ideoq; & quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius Dei. Quare autem præsenti loco spiritus sanctus, zelus domini dicitur? Videlicet, quia contra tyrannum regni Dei vsurpatorem zelando fertur, & sua vi vtitur, vt fortior illo forti armato sit iste, qui natꝰ est nobis paruulus, iste

Luc. 11. qui datus est nobis filius. Idcirco paruulus idem, dæmonia se in spiritu Dei eijcere, profitetur. Itaque misso foras principe mundi, multiplicabitur (inquit) eius imperiū, & pacis nō erit finis, &c. Multiplicabitur (inquā) eius imperiū, vt non Iudæorum tantū quib. imperauit Dauid, sed omnium imperator sit gentium, amodo & vsq; in sempiternum.

Quod ait: verbum misit dominus in Iacob, & cecidit in Israel, & quomodo hæretici qui significantur per Ephraim dixerunt vel dicant: Lateres ceciderunt, sed quadris ædificabimus.

CAPVT IIII.

VErbum misit dominus in Iacob, & cecidit in Israel.) Reuera verbū hoc verbum bonum, verbum carnem factum, misit dominus in Iacob, voluit enim illud incarnari, & hominem fieri ex Iacob. Quare autem non d ctum est in Isaac, aut certè in Abraham, ad quem primum promissio facta est? Videlicet, vt priuilegium vnius ingratissimæ gentis ostēderet. Nam neq; Abraham vnius gentis, secundum carnem quoq; pater est, neq; Isaac vnius gentis pater est, dictum quippe est vxori eius Rebeccæ. Duæ gentes

Gen. 25. in vtero tuo sunt, & duo populi ex vētre tuo diuidentur, scilicet alterā ex Iacob, & altera ex Esau. Iacob autem vnius populi pater est, qui est Israel. Ergo verbum misit dominus in Iacob, id est, in illum peculiarem populū, vt incarnaretur de semine Iacob. Et ô mira ingratitudo, verbum ipsum cecidit in Israel, ita vt conteretur casu istius Israel. Nam in Israel illa eiusdem verbi sententia peruenit. Et qui ceciderit super lapidē istum, confringetur, super quē verò ceciderit, conteret eū. (Et sciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam, in superbia & magnitudine cordis dicentes. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus. Sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.) Populus Ephraim, omnes rectè intelliguntur super quos lapis iste cecidit, quos verbum istud terribili casu contriuit, tam Iudæi, quā hæretici. Quare? Videlicet, quia Ephraim cū hæc prophetia scriberetur, scissus erat à domo Dauid, & aureos colebat vitulos, relicto templo domini. Porrò in nomine Ephraim, decem tribus intelliguntur, quia Hieroboā, qui tulerat decē scissuras, & vitulos illos fabricauerat, de tribu erat Ephraim. Illū imitantur, quicunq; resiliunt à regno Christi, siue Iudæi siue hæretici. Igitur sciet omnis populus Ephraim, scient omnes qui se sciderunt à regno Christi, quia malum est eis, cecidisse in ipsis verbum istud, quod dominus misit propter superbiam ipsorum, & magnitudinem cordis sui, qua dicunt: Lateres ceciderunt, Sicomoros succiderunt. Per contēptum, lateres aut sicomoros, quæ ligna vilia sunt, eos appellant Iudæi, qui in Christū credunt, omnesq; hæretici catholicos, qui suæ sectæ non sunt. Nos (inquiunt) quadro scientiæ lapide ædificemus, nos pro sicomoris illis, cedros quæ imputribiles sunt commutemus, dum insuperabile dogma tenemus. (Et eleuabit dominus hostes Rasin super eum, & inimicos eius in tumultum vertet.) Reuera rasin. i. sapientiam secularem, cuius vtebatur auxilio, eleuauit dominus super eum, in quemcunq; cecidit hoc verbū, quòd non stat nisi in eo qui diligit Christum. Et inimicos eius in tumultum vertet. Nam in sapientia seculari confidunt aduersarij verbi Dei, fit autem es econtrario, vt per eandem sapientiam tumultuosa conflictatione destruatur. Etenim aduersus Christum quidē concorditer dimicant, sed contra inuicem contrarijs diuisi sectis, impacabilem trahunt discordiā. Vndè postmodū sic dicitur. (Vnusquisq; carnem brachij sui vorabit. Manasses Ephraim, & Ephraim Manassen, simul ipsi cōtra Iudā.) Deniq; hæc, & cætera, q̄ hoc loco dicuntur, tripliciter intelligenda sunt. Legamus Regum & Paralipomenon volumina, & inueniemus Samariæ inter se bella ciuilia, dum alij pro alijs regibus dimicant, & quomodo suis regib. interfectis, in Iudæ expugnatione concordēt. Itē legamus miserabile Hierosolymorum excidium, & inueniemus,

niemus, circũfuſo Romano exercitu, triplicem intus diſcordiam, dum aduerſum ſe partes dimicant, & in rebellionem pertinaciter currẽdo Romanorum irã concorditer prouocant, vt irato Deo, nullam hominum mereantur clementiam. Item Eccleſiaſticas legamus hiſtorias, & inueniemus hæreticorũ aduerſus alterum rixas interminabiles, qui tamen, dum ſeipſos contraria ſentiendo dilaniant, concordi tamen malignitatis ſpiritu, aduerſus catholicam debacchantur eccleſiã. Triplici igitur ſenſu verè dictum eſt, vnuſquiſq; carnem brachij ſui vorabit. Manaſſes Ephraim, & Ephraim Manaſſen, ſimul ipſi cõtra Iudam. Porrò, quod ait (Vir fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dexteram, & eſuriet, & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur.) Hunc ſenſum habet. Vnuſquiſq; tantæ crudelitatis erit, vt ne chariſsimo quidem germanitatis nomini parcat, ſed dexterã deſerens atq; contemnẽs, ſaturetur in his quæ ſiniſtræ erãt, dũ voluptatũ & maloũ patitur famem, & ſemper cupit malis peiora ſociare.

De Aſſur cui dicitur væ, et virga furoris mei, et baculus ipſe, quòd diabolum ſignificet & quomodo hunc ad gentem fallacem mittat dominus, & quòd ille cõtra Deum glorietur, ſitq́ue æterna damnatione attenuandus.

CAPVT V.

CAP. X. MAlorum omnium incentiuũ, idemq; pœnale flagellũ eſt diabolus, cui tandem vel contra quem dicitur ſub ſpecie Aſſur. (Væ Aſſur. Virga furoris mei & baculus ipſe in manu eius indignatio mea. Ad gẽtem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat ſpolia, & diripiat prædam, & ponam illum in cõculcationem, quaſi lutum platearum.) Nam poſt aliqua ſic infertur. (Et erit in die illa, nõ adijciet reſiduum Iſrael, & hi qui fugerint de domo Iacob, inniti ſuper eo qui percutit eos, ſed innitetur ſuper dominum ſanctũ Iſrael. In veritate reliquiæ conuertentur, reliquiæ (inquam) Iacob, ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Iſrael, quaſi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo.) Ergo Aſſur iſte, eſt diabolus, cuius captiuitati hic manifeſtè cõtradicitur. Vbi enim Apoſtoli Rom. 9. procedit auctoritas, ceſſet omnis alia interpretatio. Eſaias (inquit) clamat pro Iſrael. Si fuerit numerus filiorum Iſrael, tanquam arena maris, reliquię ſaluę fient. Et continuò ſubiungit. Verbum enim cõſummans & abbreuians in ęquitate, quia verbum abbreuiatum faciet dominus ſuper terram. Et reuera ſi legamus Ioſephum, & quanta hominũ in Hieruſalem, & in Iudæa fuerit multitudo, quando paſſus eſt dominus, intelligimus vix paucos in apoſtolis & apoſtolicis viris ex Iudæis eſſe ſaluatos. Abbreuiatus atq; perfectus ſermo euangelicus eſt, qui pro cunctis laciniosę legis ceremonijs, dedit præceptum breuiſsimũ dilectionis & fidei, vt quod nobis fieri noluerimus, ne fecerimus alteri. Vnde & dominus in euangelio. In his (inquit) Matt. 22. duobus mandatis pendet omnis lex & prophetæ. Notandum tandem, quam ordinatè diabolicę tyrannidis, & damnationis eius ſimilitudo præceſsit in iſto Aſſur. Primo nanque tanquam virga furoris domini, & baculus indignationis eius, ad gentem fallacẽ miſſus eſt, ad gentem decem tribuum Iſrael, vitulos aureos, & Baal, & cætera, deorum portenta fallaciter adorantem, & contra illum populum furoris ſui mandauit ei dominus vt auferret ſpolia, & diriperet prædam. Fecit, & proſperatus eſt. Tranſtulit enim Iſrael, poſuitq; eos in Ala, & in Abor iuxta fluuium Gozam, in ciuitates Medorum. 4. Reg. 19. Eſa. 36. Dominus miſerat eum, domini iudicio venerat, data poteſtate vt ad ſuum cuncta faceret libitum. Ipſe autem non ſic arbitrabatur, & cor eius non ita ęſtimabat, ſed applaudebat ſibimet, tanquam ſi glorietur ſecuris contra eũ, qui ſecat in ea, velut ſi exaltetur ſerra contra eum à quo trahitur, quaſi ſi eleuetur virga contra leuantem ſe, & exaltetur baculus, qui vtique lignum eſt. Propter hoc mittet dominus Deus in pinguibus eius tenuitatem, & ſubtus gloriam eius ſuccenſa arſit, quaſi combuſtio ignis. Regnante Ezechia, factum eſt ſic. Aſcendit enim Sennacherib rex Aſſyriorum, ad vniuerſas ciuitates Iuda munitas 4. Reg. 18. 2. Para. 32 & cœpit eas. Et hęc (inquit) dicit Ezechię regi Iudæ. Nõ te ſeducat Deus tuus, in quo habes fiduciam. Nunquid liberauerunt dij gentium ſingulos quos vaſtauerunt patres mei? Factum eſt autem in nocte illa, venit angelᵒ domini, & percuſsit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinque milia. Sic nimirum diabolum, quem nomine quoq; ſignificat Aſſur (interpretatur enim dirigens, quia ſemetipſum diabolus dirigit, & in ſemetipſo confidit.) diabolum, in quã, dominus ad gentem fallacem miſit, vt quæ in ſordib. eſt ſordeſcat adhuc, imò vt quæ ſcienter fallit, fallatur adhuc. Illum (inquam) mittit dominus, eſt enim ille ſicut per beatum Iob loquens, Iob. 40. teſtatur ipſi Deo, ſeruus ſempiternus. Ille autem non ſic arbitratur, & cor eius non ita æſtimat. Nec enim ita ſeruit, vt Deo conferre velit, non ita veritatis rebelles æterna morte captiuat, vt iuſtitiam Dei facere intendat. Et nunc interim facit, & proſperatur, omnẽ gentẽ fallacẽ captiuando, quia permittitur. Futurum aũt eſt, vt meritas excipiat pœnas, quia Iudã quoq; & Hieruſalẽ aggredi auſus eſt, quia catholicæ quoq; confeſsionis eccleſiã ſubuertere conatus eſt, quia cõtra ipſum Deum ſuperbè gloriatus eſt. Egredietur angelus domini, & caſtra eius percutiet, egredietur (inquã) veniens ad iudicium angelus magni conſilij, ipſumq; & angelos eius in ignem æternum mittet. Nã hoc eſt, quòd tandẽ per metaphorã ſic infert. (Ecce dominator dominus exercituum confringet lagunculam

culam in terrore,& excelsi statura succidentur,& sublimes humiliabuntur,& subuertetur condensa saltus ferro,& libanus cum excelsis cadet.) Veruntamen de confractione lagunculæ diuersa diuersorum sententia est. Alij volunt per hanc Christi passionem significari,quod volente Deo & idcirco caro eius morti tradita sit,vt Iudæorum sublimitas destruatur,& excelsi quondam corruant in terram,& libanus cum suis cedris succidatur,de quib. in Zacharia legimus. Aperi libane portas tuas,& comedat ignis cedros tuas. Alij auté volunt hunc locum adhuc dici de Assyrio,quòd illo contrito, omnes in circuitu nationes, quæ ditioni illius subiacebant, succidantur, & humilientur, & saltus densissimus subuertatur, per quæ metaphoricos, populum & principes intelligi volunt. Libanum quoq; cum excelsis suis cadere, vt nihil omninò Assyriæ resideat potestati.

Zacha. 11.

Quinta periochæ initium ab eo quod ait: Et egredietur virga de radice Iesse, et quod illa virga virga furoris domini Assur, & quòd nulla spiritus sancti gratia Christo flori pulcherrimo defuerit aut desit, aut vnquam defutura sit.

CAPVT VI.

CAP.XI. EA quæ sequuntur,& nos de Christo scripta fatemur,& circuncisio nó diffitetur. Et vtralibet de prædictis lagunculæ sententijs potior sit, quinta hic periocha incipit,& vsq; ad principium visionis vel oneris Babylonis, omnis hæc prophetia de Christo est. (Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Et requiescet super eum spiritus domini,spiritus sapientiæ & intellectus,spiritus consilij & fortitudinis,spiritus scientiæ & pietatis,& replebit eum spiritus timoris domini.) Virgam de radice Iesse sanctam Mariam virginem intelligimus, quæ nullum habuit sibi fruticem cohærentem,de qua & supra legimus. Ecce virgo cóciplet & pariet filium,& florem, dominú saluatoré,qui dicit in cantico canticorum. Ego flos campi,& lilium conuallium. Et quá pulchra oppositio. Supra ostendebatur ille spiritualis Assur, virga furoris domini,& in manu eius baculus indignationis eius. Ecce autem virga gratiæ, virga requiei domini,& in illa flos in quo habitet, super quem requiescat omnis plenitudo diuinitatis. Nota Christianæ fidei celebrisq; hæc descriptio est, septiformis spiritus sancti. De singulis spiritibus,proprium quid breuiter dicendum est, quod verè nihil horú Christo flore pulcherrimo defuerit,aut desit, aut vnquam defuturum sit. Etenim sapiétiæ spiritus,in eo plenariè requieuit,qui velut iuxta fluenta plenissima residés,diuinitati sibi insitæ semper intendit,& omnes diaboli tentationes in deserto sapienti responsione cassauit. Spiritus intellectus in eo requieuit,sciuit enim quib. aperiret mysteria regni Dei,quibus ue loqueretur in parabolis, atque sano cordis palato

Cap.9.
Cant.2.
Mat.1.

cuncta discernens, nec dæmones admittebat confitentes ipsum esse filium Dei, nec indignis loquebatur mysteria Dei,imò prohibebat sanctum canibus dari, & margaritas ante porcos mitti. Spiritus quoq; consilij in eo requieuit, vndè & abscondebat hæc à sapientibus,& prudentibus, vt reuelaret ea paruulis. Spiritus quoq; fortitudinis in eo requieuit, cuius sibi conscius, nemo, inquit, potest rapere de manu patris mei. Ité: Ego cognosco oues meas, & nó rapiet eas quisquam de manu mea. Spiritus scientiæ in eo requieuit, quippe qui de omni scriptura, tempori vel rei congruas proferebat sententias,ita vt mirátes dicerét eius aduersarij. Quomodo hic literas scit,cùm non didicerit? Spiritus pietatis in eo requieuit, quippe qui eo semper intentus fuit, vt vitam daret mortuis,mitemq; patientiam habens,reddidit bona pro malis. Nam filius hominis(inquit)nó venit animas perdere,sed saluare Spiritus timoris domini in eo requieuit, videlicet ita vt pro delitijs haberet, cum voluntate patris saturari opprobrijs,dicens per omnia ab initio suæ incarnationis.dicens(inquam)non solum verbis,sed & factis. Pater non mea, sed tua volútas fiat. Igitur spiritus domini, qui hactenus in magna sylua generis humani, requié non inuenerat, tandé super hunc florem requiescit,in quo æterna statione permanens, nullam alicuius vitij repulsam aliquando pertulit.

Matt.9.
Matt.11.
Ioan.10.
Ioan.7.
Luc.19.
Luc.22.

Cur de radice Iesse, quá de radice Dauid dicere maluit, & quod omnia quæ de isto flore dicuntur, repugnantia sint dictis Assur arrogantis.

CAPVT VII.

NOn secundum visionem oculorú iudicabit, neq; secúdum auditum aurium arguet, sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro másuetis terræ.) Antequam progrediamur,quærendum est,cur propheta hoc loco Iesse maluerit nominare,quá Dauid, dicere de radice Iesse, quàm de radice Dauid,cùm non ad Iesse patré, sed ad filium huius Dauid, floris huius repromissio facta sit. Dicimus, quod quia Dauid pro maiestate regia persona fuit sublimis, Iesse verò qui & ipse dictus est Isai, ordine vel statu longè humilior fuit,adeò vt nó semel, sed multoties Dauid iá regi ab inimicis subsannando improperaretur, quòd esset filius Isai,porrò aduersus superbiam Assur,id est, diaboli sermo nunc erat, & velut antidotú humilitatem medicinalis gratia promittebat. Rectè igitur regiam præteriuit personá Dauid, egredietur (inquit) virga de radice Iesse,cùm dicere posset de radice Dauid. Omnia quæ de hac virga, vel flore eius dicuntur,repugnantia sunt dictis Assur arrogantis. Dicebat ille, Nunquid non principes mei reges sunt? De isto autem spiritus sanctus dicit. Non secundum visionem oculorum iudica-

Sup.10.

iudicabit,neq; secundum auditum auriū arguet. Hoc verissimè dictum est. Nunquid enim secundum visionem oculorum dñs noster virgæ virgineæ flos iudicauit, & secundū personā primates quoslibet elegit, quos faceret senatores cæli,quib. daret claues regni sui? Nunquid secundum auditum auriū arguit,vt loquentes assumeret, quos faceret causidicos veritatis,& reprobauit aliquos eo quod essent homines idiotæ, & sine literis? Non vtiq;,sed iudicauit in iustitia pauperes. Qua iustitia? Iustitia fidei, quæ vera & antiqua iustitia est,per quam & Abraham iustificatus est. Nam credidit (inquit scriptura)
Matth. 16. Abraham Deo, & reputatum est ei ad iustitiam. Quomodo vel vbi in hac iustitia iudicauit pauperes? Exempli gratia. Petrus pauper erat,pauper (inquam) Petrus,id est, humilis erat. Hic autem illi interroganti, vos quem me esse dicitis, respondens dixit: Tu
Matth. 16. es Christus filius Dei viui. Hæc fides est,hęc fidei iustitia est. In hac iustitia fidei, statim pauperē iudicauit,& dixit. Beatus es Simon Bar Iona,quia caro & sanguis non reuelauit tibi,sed pater meus qui est in cælis,&c. Vera citer ergo non secundum visionem (inquit) oculorum iudicabit, sed iudicabit in iustitia pauperes. Et continuò subiunxit: Et arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Hoc manifestissimè factur⁹ est vltimi iudicij die. Dicet
Matt. 25. enim arguendo in ira & in furore, Discedite à me maledicti in ignem ęternū,qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mihi potum,&c. Hoc veraciter arguere est pro mansuetis, id est, pro minimis quemadmodum dicit. Quamdiu vni de minimis meis non fecistis,nec mihi fecistis. Minimi isti,mansueti sunt terræ, quia videlicet & angeli sancti mansueti sunt,sed non mansueti terræ, eo quod in terra nihil vnquam passi sunt indigentiæ. (Et percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorū interficiet impium.) Ex quo flos iste de virga vel radice Iesse egressus est, iugiter terrā virga oris sui percutit. Vnus enim magister noster ipse est,& discipulatui eius subiectos sermone suo percutit, & à terrenorum amore compescit. Futurum est autem quod subiūgit, & spiritu labiorum suorum interficiet impium,id est, hominem peccati, filiū perdi-
1.Thess. 2. tionis. Nam illum (inquit Apostolus) interficiet domin⁹ Iesus spiritu oris sui. (Et erit iustitia cingulum lumborum eius,& fides cinctorium renum eius.) Quòd dixerat: Et erit iustitia cingulum lumborum eius, hoc repetiuit dicendo,& fides cinctorium renum eius. Nam iustitia Christi,fides Christi est, nō qua ille iustificetur,sed qua nos in illo iustificemur. Nec verò ipse indiguit, vt pugnaciter cingulo lumborum aut cinctorio renum vteretur,sed scriptura more suo, sic de capite loquitur, vt confestim ad corpus respiciat, cuius est caput. Est itaq; iustitia cingulū lumborum eius,& fides cinctorium renum eius, quia videlicet nos mēbra eius, qui de luxuria progeniti sumus,magna fide indigemus, vt contra luxuriam fortes esse possimus.

Quòd huiusmodi quæ sequuntur, qualiter extunc vsque hodie in ecclesia Christi impleta sint, & quæ sit scientia domini quæ hæc efficit.

CAPVT VIII.

Habitabit lupus cum agno, et pardus cū hędo accubabit. Vitulus & leo,& ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos.) Notandum quod non dixerit, habitabit agnus cum lupo, & accubabit hœdus cum pardo, sed accubabit pardus cū hœdo, & lupus habitabit cum agno. Hic dicimus, vt nō incidat memoriæ, quia tota hæc lectio oppositam sonat humilitatē superbię Assur. Lupus enim.i.persecutor quilibet,habitabit cum agno. Verbi gratia. Paulus qui primit⁹ persequebatur ecclesiā & lacerabat, de quo dictum est. Beniamin lupus rapax, habitabat cum Anania Christianæ simplicitatis agno,à quo baptizatus est, vel cum Petro Apostolo, cui dictum est: Pasce agnos meos. *Gen. 49.* *Ioan. 21.*
Et pardus qui prius non mutabat varietates suas,lotus in fonte Christi,accubuit cum hędo,non qui à sinistris est,sed qui immolatur in pascha domini. Leo quoq; prius ferocissimus,& ouis & vitulus pariter morabuntur. Quotidie cernimus in ecclesia diuites & pauperes,potētes & humiles,reges atq; priuatos pariter cōmorari, & à pueris paruulis, quos apostolos intelligimus,imperitos sermone, sed non sciētia, regi. (Vitulus & vrsus pascētur simul, requiescent catuli eorum, & leo quasi bos paleas comedet.) Cùm enim inter se disciplina dñi fuerint fœderati, de quibus iam dictum est, tunc vitulorum atq; vrsorū catuli simul requiescent. i. familiæ fidem sequentes dominorum, pariter tollētes super se iugum domini,requiem animab.suis inue- *Matth. 11.* nient. Quę aūt sunt paleę,quas leo quasi bos comedet, nisi simplicia verba in scripturis sanctis? Frequenter quippe euenit, vt homines seculi, mystica nescientes,simplici pascātur lectione scripturarum. (Et delectabitur infans ab vbere super foramine aspidis:& in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, manum suā mittet.) Infans qui est malicia paruulus,mittet manum suam in foramen aspidis.i.dæmones de obsessis hominum corporibus fugabit. Qui autē ablactatus est, & nequaquā lacte nutritur infantiæ, sed iā solido vescitur cibo,iste in reguli cauernam mittet manum.i.in ipsius Sathanæ habitaculum,& inde extrahet eum. (Non nocebunt, & non occidēt in vniuerso mōte sancto meo.) Hęc omnia quæ prædicta sūt, sic immutata vt recte dicere possis. Hæc est mutatio dexteræ excelsi, nō nocebunt in mōte sancto meo.i. in ecclesia, de qua ipse, Non potest (inquit) ciuitas abscondi supra montem posita. (Quia

repleta est terra sciētia dñi, sicut aquæ maris operiētes.) Quæ rebus vndè hoc leonibus, & vrsis, lupis & pardis, ecce causam effectiuam reddidit dicendo, quia repleta est terra scientia domini. Quæ autem est scientia domini, quæ mira hæc efficit, nisi humilitas domini? Nempè ipse cum dixisset leonib. & vrsis, lupis & pardis, tollite iugum meum super vos, continuò subiunxit. Et discite à me, quia mi-
Matth. 5. tis sum & humilis corde. Tantus magister, hoc solū se docere profitetur, quia mitis est, & humilis corde. Et huius rei solius, dociles nos cupit mentes habere. Ergo scientia domini, humilitas est domini, sicut econtrariò stultitia Assur. i. diaboli, superbia est diaboli. Hac domini scientia terra repleta est, sicut aquæ maris operientes. Quo modo, vel quali ordine? Sequitur continuò.

Quomodo radix Iesse in signum populorum, & sepulchrum eius sit gloriosum: et quomodo adiecerit manū suam, ad posidendum residuū populi sui, ad congregandum profugos Israel.

CAPVT IX.

IN die illa radix Iesse, qui stat in signū populorum, ipsum gētes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum.) Ex quo radix Iesse stetit, in signum populorum, ex eo repleta est terra scientia domini, sicut aquæ maris operientes. Quid enim fuit, in signum populorum stare radicem Iesse, nisi filium
Ioan. 12. hominis exaltari à terra, & omnia trahere ad se? Ex eo nimirum spirit⁹ est datus, postquā illa exaltatione Iesus est glorificatus. Dixit autē de illo spiritu dato, euangelista testan-
Ioan. 7. te. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent aquę viuę. Igitur aquæ scientiæ domini, aquę operientes, subauditur peccata signum illud, diuisiones gratiarum spiritus sancti, quo inebriatus lupus cum agno, & pardus cum hœdo habitauit, & leo quasi bos paleas comedit. Ipsum (inquit) gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum. Ecce hodie gentes
Galat. 6. ipsum deprecantur, & in sepulchro, id est, in morte eius gloriātur. In quo enim alias se gloriari profitētur? Mihi (inquit Apostolus) absit gloriari, nisi in cruce domini mei Iesu Christi. Idipsum cum Apostolo gentes quoque actu quodā loquuntur, pingentes iugiter signum crucis in suis frōtibus. Hoc facere gloriosum est & regibus. Quare autē magis placeat dictum vel scriptum esse gloriosum sepulchrum eius, quam signum vel dormitionem eius? Nimirum quia quicunq; ba-
Rom. 6. ptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, cum dixisset Apostolus, continuò subiunxit. Cōsepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quo modo surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Parū erat ad gloriā radicis illius, si propter arida ligna tantummodo in crucem exaltaretur, & dormitione mortis sopiretur, nisi etiā plantata in sepulchro terræ gloriosa refloruisset resurrectione. Ita profectò parū esset omnib. in illo signo gloriantibus, si solummodo signum illud crucis in frondibus eorum pingeretur, quod facimus, quando quemq; catechizamus, nisi etiā in sepulchro elemētaris aquæ, terna mersione, pro triduana illius sepultura plantaretur nouus exinde surrecturus, & deinceps inter mēbra noui hominis computandus. Notādum interea, quod flos idem qui supra dicebatur egredi de radice Iesse, nunc econuersò dicitur radix Iesse. Quare hoc, nisi quia & ille radix carnis huius, & iste radix est fidei illius? Iste de carne illius egressus est, ille de spiritu huius resuscitandus est. Sequitur. Et erit in die illa. Adijciet dominus secūdo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyrijs, & ab Aegypto, & à Phetros, & ab Aethiopia, & ab Helan, & à Sennaar, & ab Emath, & ab insulis maris. Et leuabit signum in nationes, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terræ.) Hæc propheta continuè loquitur, postquam dixit gloriosum fo- Ioan. 11.
re sepulchrum eius. Quid ergo aliud nobis prophetatur, quàm quod per Ioannē euangelizatur, dum dicit, quia Iesus moritur⁹ erat pro gente, & non tantum pro gēte, sed vt filios Dei qui erant dispersi cōgregaret in vnum? Nam ecce leuabit dominus in natiões Ioan. 3.
signum populorum, de quo iam dictum est. Verè leuauit atque exaltauit sicut exaltatus est serpens in deserto, vt omnis qui credit in ipso non pereat, sed habeat vitam æternam. Congregantur profugi Israel, colliguntur à quatuor plagis terræ dispersi Iuda, ipsa nanque congregatione & collectione sua fiunt Israel, fiunt Iuda quælibet gentes, quælibet nationes. Quid porrò est quod ait. Adijciet dominus secundo manum suam ad posidēdum residuum populi sui? Quid, inquā, nisi quia iam dudū manum suā extendit ad posidēdum, sed adhuc locus erat? Nēpè in ma- Luc. 4.
nu forti eduxit filios Israel de terra Aegypti, & illos per pasionē suam, in domū suam induxit, sed vidit, quia adhuc locus est, quia nondum electorum numerus cōpletus est. Adiecit ergo secundo manum suā leuando scilicet signum illud, non tantū in Israel, sed & in nationes, vt iā dictum est. Nihilominus & illud vigilanter intuendū est, quod cū dixisset ad posidendū residuū populi sui, subiecit & dixit, quod relinquetur ab Assyrijs, & ab Aegypto, & à Phetros, &c. Quid enim est esse relictū ab Assyrijs & à cęteris gentib. siue insulis maris, nisi cōtemptū & despectū 1. Cor. 1.
esse superbo mundo huic? Planè illud est quod Apost. dicit. Videte enim vocatiōem vestrā fratres, quia non multi sapientes secundum carnē, non multi potentes, nō multi nobiles, sed q̄ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat fortia & ignobilia mundi, & cōtemptibilia

ptibilia elegit Deus, & ea quæ nō sunt, vt ea q̄ sūt destrueret, vt nō glorietur omnis caro in conspectu eius. Ergo & in isto magna humilitatis Christi commendatio est, & contra superbiam Assur, de quo iam dictum est.

Quomodo per prædicationem hostes Iuda perierunt, & ecclesia de cunctis gentib. suscitata sit, & desolauerit Dominus linguam maris Aegypti, id est, stultam fecerit sapientiam huius seculi.

CAPVT X.

ET auferetur zelus Ephraim, & hostes Iuda peribunt Ephraim nō æmulabitur Iudam, & Iudas non pugnabit cōtra Ephraim. Et volabunt in humero Philistijm per mare simul prædabuntur filios orientis. Idumea & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt.) Eo tempore (inquit Esaias) nequaquam Ephraim & Iudas, qui nunc me prophetante inter se hostili odio dissident, inimici erunt, sed iuxta Ezechielis prophetiam duæ virgæ in vnam virgam copulabuntur & iungentur in Christi Ecclesia, qui prius fuerant separati, ita vt in gentibus communi desudent labore, & volent in humero Philistijm per mare volucri cursu, hoc est primum maritimis prædicent Palestinæ, & per mare pergant festinantes ad cæteras nationes. Quod de vnius Pauli Apostoli intelligamus exemplo, qui per Pamphyliam & Asiam, & Macedoniam, & Achaiā, & diuersas insulas & prouintias ad Italiam quoque, vt ipse scribit, & ad Hispaniam, alienigenarum portatus est nauib. Idumæa (inquit) & Moab præceptum manus eorum, & filij Ammon obedientes erunt. Hæ gentes eo tēpore quo Esaias prophetabat, aduersariæ erant populo Iudæorum, & idcircò nunc dicit, quod postquam surrexit radix Iesse, vt regnet in gentib. & vexillum crucis ob salutem totius orbis fuerit eleuatum, tunc etiā Idumæa & Moab & filij Ammon, omnis, scilicet multitudo Arabiæ, dent Apostolis manus & in locis idololatriæ Christi Ecclesiæ suscitentur. (Et desolabit dominus linguam maris Aegypti, & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in riuis septem, ita vt transeant per eum calciati.) Regnante Cæsare Augusto, quando flos de radice Iesse conscendit, & in vrbe Romana prima descriptio facta est, potētissimū prius regnum Aegyptiorū, q̄ multis durauit ætatibus, Cleopatræ morte destructum est, & percussus est amnis Aegyptius, in septē riuis, vt qui prius vno fluēs alueo intransibilis erat, in septem riuos diuisus atque concisus, calciatis transiretur pedibus. Verùm quantum hoc fuit ad maiestatē vel fortitudinem spiritus domini? Ergo & hoc & cætera quæ iam dicta sunt, quia facturus ea promittitur spiritus Domini, spiritualiter oportet intelligi. Et desolabit (inquit) Dominus linguam maris Aegypti, id est, stultam faciet Dominus (vt Apostolus ait) sapiētiam huius seculi, & leuabit manum suam super flumen, id est, declarabit veritatē suam super loquacem philosophorum vanitatem. Et hoc in fortitudine spiritus sui, videlicet, quo misso de cælo, vbi ascendit & sedit à dextris dei, Apostolos suos, qui prius erant infirmi, fortes effecit. Nam exinde & aperto sensu scripturas intellexerunt, & linguis omnibus locuti sunt. Et ita linguam maris Aegypti desolauerunt, & omne flumen exiccauerunt, atque percusserunt in septem riuis, vt transirent calciati in præparatione Euangelij pacis, pedibus pulchris, pedibus speciosis. (Et erit (inquit) via residuo populo meo, qui relinquetur ab Assyrijs, quando ascendit de terra Aegypti.) Sicut enim illis fugientibus, diuisit Deus mare rubrum, & merso Pharaone cum currib. suis & equitibus, pertransierunt cantātes supernæ victoriæ canticum, sic istis fugientibus diabolum, aperiet baptismi salutaris sacramentum, mersoque diabolo & omnibus pompis eius pertransibunt in vitam æternam, cantantes huiusmodi canticum.

Margin notes (left column): Ezech. 37. — Actor. 14. 16. & 27. — Rom. 15. — Luca 2. — 1. Cor. 1.
Margin notes (right column): Marc. 16. Actor. 2. — Exod. 14.

De cantico prophetæ: Confitebor tibi Domine, & cætera, vbi vel in quo iratus fuerit Deus hominum, quando furor eius in gratiam conuersus sit, quas hauserimus aquas de fontibus saluatoris, quas eius inuentiones notas fieri in populis, & in vniuersa terra annūciari oportuerit.

CAPVT XI.

COnfitebor tibi Domine quoniam iratus es mihi, conuersus est furor tuus, & cōsolatus es me.) Et dices (inquit) in illa die. Cōfitebor tibi Dn̄e, &c. Hoc verè dixit, & dicit quisq; nostrū in isto tempore acceptabili, in isto die salutis. Necessariò dicit, necessariò sic confitetur quicunque vult saluus fieri. Quid enim est, quod ista depromitur confessione, nisi quod oportet nos credere. Iratus es mihi, inquit, subauditur in Adā, in quo omnes peccauerunt, & per peccatum ira tua, id est, mors introiuit in mundum, & ita in omnes tam Iudæos quàm Græcos pertransiuit, testante Iudæis Apostolo, cū dicit. Eramus enim & nos aliquando natura filij iræ, sicut & cæteri. Conuersus est furor tuus & cōsolatus es me. Iustè iratus es. Misericorditer autē conuersus est furor tuus in gratiā, videlicet quādo virga supradicta de radice Iesse, egressa est, & flos de radice eius ascendit, in quo enim consolatus es me, nisi in spiritu tuo super illum requiescente? Nā inde paracletus, i. consolator dicitur idē spiritus. Super hoc confitebor tibi, dicamq;. Eccè deus Saluator meus, fiducialiter agam & non timebo. Quasi digitum intendam, neq; à dextris neq; à sinistris claudicans, dicamq;. Eccè iste flos candidus & rubicundus, qui temporib. Augusti Cæsaris, de virga virginea, radicis Iesse egressus est, & sub Pontio Pilato in lignum crucis exaltatus, spinis clauorum laceratus, iste, in-

Margin notes: CAP. XI. — Rom. 3. — Ibidem. 5. — Ephe. 2.

CAP. LI. iste,inquam, & non alius deus meus est, saluator meus. Non dicatur mihi,ille vel ille,alius Messias,id est,Christus est, & nondum venit,sed venturus est, nā iste est, & nō alius est. Quisquis alius Christum se esse dicat,nō Deus meus, sed diabolus est, non saluator meus,sed hostis & filius perditionis est, fiducialiter agam,& non timebo, non quod confidam in memetipso, sed quia. (Fortitudo mea & laus mea dominus,& factus est mihi in salutem.) Idcircò fiducialiter agam, quia ille fortis fortitudo mea est, de quo supra dictum est,& percutiet terrā virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Non solùm fortitudo, sed & laus,id est, pulchritudo mea est flos iste, decus humani generis,gloria nostræ carnis. Quomodo autem factus est mihi in salutem,nisi hominem assumendo,quod non erat,vt saluaret me per antiquam & intemporalem suæ diuinitatis virtutē? (Haurietis aquas in gaudio,de fontibns Saluatoris.) Quicunque ita dixeritis in illa die,quicunq; ita confessi fueritis, propter eiusdem fidei confessionem, haurietis aquas in gaudio,quod nemo tollet à vobis,de fonte.i. de plenitudine Saluatoris. Quas haurietis aquas, nisi spiritus S. dona quam plurima? Nam & hoc ipse in Euangelio clamat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vi-

Ioan. 7. uæ. Hoc autem (inquit) Euangelista dicebat de spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Et dicetis in illa die. Confitemini domino,& inuocate nomen eius.) Hac die vel isto tempore, silētium est (ait) propheta, sed in illa die cū hauseritis de fontibus Saluatoris aquas, loquemini & dicetis, audiente vniuersa terra. Confitemini domino peccata vestra, agite pœnitentiam, & inuocate nomen eius, in quo solo peccata remittuntur. (Notas facite in populis adinuentiones eius.) Videlicet vt omnes populi admirentur. Quales enim vel quantæ sunt adinuentiones eius? Bonæ adinuentiones, miræ adinuentiones, quas nemo adinuenisset, nisi ipse solus. De il-

Iob 40. lis ipse ad beatum Iob loquitur. An extrahere poteris Leuiathan homo, & fune ligabis linguam eius? Nunquid pones circulum in naribus eius,& armilla perforabis maxillam eius? Nunquid illudes ei quasi aui, aut ligabis illum ansulis tuis &c. Istas in populis notas facite adinuentiones eius, quas profundo consilio adinuenit, vt astutū diabolū comprehenderet in astutia eius. (Mementote quoniam excelsum est nomen eius.) Cuius

Philip. 2. Marc. 16. eius? Dei Saluatoris, sedentis ad dexteram maiestatis in excelsis. Dedit enim illi Deus nomen,quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestiū, terrestriū,& infernorū. Horū mementote,& hæc nota facite prædicando vbiq;, ipso cooperante,& sermonē confirmante sequentib. signis. (Cātate Dño quoniā magnificè fecit.) Cantate (inquit) id est, nō inuiti, sed volentes euangelizate, magnifica quæ fecit. Aquas enim in gaudio hausistis, idcircò euangelium hoc gaudij vestri canticū vobis sit. (Annunciate hoc in vniuersa terra.) Non in sola Iudæa, sed & in vniuersa terra. (Exulta & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel.) O Sion, ô specula, ô collocata in sublimibus ecclesia, exulta & lauda, subauditur in die illa, quando dices ista, quia magnus in medio tui sanctus Israel, sanctus, inquam, & sanctitatis flos, in quo vt supra dictum est, septiformis spiritus dñi requiescet. Huc vsq; manifesta de Christo ,ppheria est. *Quòd onera quæ sequuntur, inter quæ onus deserti maris,&c. quæ secundū ordinē numerantur, cuncta persequi, neque nostræ facultatis, neque præsentis propositi sit.*

CAPVT XII.

CA. XIII SEquuntur onera, de quibus in exordio prophetæ, imò euangelistæ huius dictum est. Onus Babylonis, onus Moab, onus Damasci, onus Aegypti, onus deserti maris, onus Duma, onus in Arabia, onus vallis visionis, onus Tyri, onus iumentorum austri. Et decem quidem sunt, sed in principio nouem numerauimus, quia videlicet onus deserti maris, nō aliud est quā onus Babylonis. Dubium hoc esset, nisi præscripto onus deserti maris, in consequentibus eiusdem capituli legeremus, Babylon dilecta posita est mihi in miraculum. Et iterum. Cecidit Babylon, & omnia sculptilia deorum eius contrita sunt in terram. Et suprà: Ascende Elain, obside Madai. Mare autem propter multitudinem habitantium dicitur. Horum sub nominibus vniuersæ partes nomini Christi, & sanctæ ciuitati eius Hierusalem cælesti, aduersantes condemnantur, sicut in exordio diximus. Quæ videlicet partes, imò scissuræ quasi nouem sunt, decimamque vnius fidei catholicam ecclesiam impugnant, quia multi sunt,& ideò per nouenarium intelligēdi numerum, cui vnum si addatur, fit vnitas secūda siue decena, id est, denarius. Onus vallis visionis, onus est Hierusalem, quæ & ipsa multis scripturarum locis inter gentes reputatur, quia non parum cælesti Hierusalem aduersata est, quippe quæ & prophetas ad se missos,& ipsum dominum prophetarum occidit. Idcircò nunc dicitur vallis, quia non est ea, de qua scriptum est. Fundamenta eius in montibus sanctis. Vallis autem visionis, quia videntium, id est, prophetarum semina rium fuit. Hæc prosequi, neque nostræ facultatis, neque nostri propositi est. Septem tantummodo periochas distinguere, breuiterque percurrere, pposuimus, quibus euangelica fides recapitulando non tam prophetatur, quā euangelizatur. Quinq; ex his transegimus, sextam duce spiritu sancto, iam nūc ingrediemur.

Infra c. 21

Sextam periochen ab eo incipi quod ait: Consurge, consurge, induere fortitudinem, & caetera: per quae da tur intelligi, quia propheta sanctus fortiter aduentum Saluatoris desiderabat.

CAPVT XIII.

Consurge, consurge, induere fortitudinem brachium Domini. Consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus seculorum. Nunquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem? Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis? Qui posuisti profundum maris viam, vt transirent liberati.) Hic iam in propheta spiritus S. pro nobis postulat gemitibus inenarrabilib. vt veniat liberator animarum, sine quo nul li poterat esse salus. Sentiendum nobis istud est, intimo affectu, quia fortiter rugiebat à cordis sui gemitu hic propheta sanctus, quē sure Euangelistam dicamus, cùm haec & caetera quae sequuntur, loqueretur. Verbi gratia. Et ascendit sicut virgultū corā eo, & sicut radix de terra sitienti Verè languores no-
Esa. 53. stros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Sed iam verba proposita ordine prosequamur. Consurge (inquit) consurge, induere fortitudinem brachium domini. Brachiū Domini quid est, nisi verbum Domini, nisi vnigenitus filius Dei? Nam verbo Domini omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Consurge ergo (inquit, & hoc ipsum tertio repetit. Ac si dicat. Quid tamdiu te conti nes in sinu patris ô brachium Domini, ô dextera Domini? Cur te quiescente, tamdiu superabit fortis armatus, princeps mūdi huius? Consurge, & induere fortitudinem, induere pulchram & fortem dilectionem, pulchrā & fortem obedientiae charitatem. Ita consurge, sicut in diebus antiquis, in generationib. seculorum. Iam quasi respōderet ei brachiū Domini, quomodo consurrexi ego in dieb. antiquis, continuò subiungit. Nunquid non tu percussisti superbū, vulnerasti dracone, & caetera. Et est sensus. Nunquid non tu percussisti superbum Pharaonem, & vulnerasti typum superbi gestantem, figuram draconis diaboli praeferentem? Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis, in typum lauacri salutaris, quod nobis de latere
Exod. 14. profundere proposuisti? Nónne tu es, qui posuisti profundū maris viā, vt transirent liberati, in typum futuri sacramēti tui, per quod nobis transeundum foret, vt vocaremur liberati, vt essemus liberati manu mortis. Nūquid non tu haec bona fecisti, meliora te facturum significans, ô brachiū Domini? (Et nunc qui redempti sunt à Domino, reuertētur & venient in Sion laudātes, & laetitia sempiterna super capita eorum. Gaudium & laetitiā tenebunt, fugiet dolor & gemitus.) Et nunc (inquit) sic facies, ô brachium Domini, vt fecisti in diebus antiquis, sic consurges vt consurrexisti in diebus antiquis. Te consurgente reuertentur. (& venient in Sion laudātes. Qui reuertentur, & qui venient? Qui redempti sunt à Domino. Qui redempti sunt à Domino? Nimirum nō omnes filij Adam, sed quotquot praeordinati fuerant, ad vitā aeternam, antequam praeuaricaretur Adam. Illi reuertētur in patriam, quā perdiderunt, venditi in Adam. Ipsa est Sion, ipsa est ciuitas omnium beatorum. Laudātes reuertentur, laudantes venient, & laetitia sempiterna super capita eorum, id est, in cordibus eorum. Fugiet & dolor & gemitus. Prima haec abierunt, quod doleant, quod gemant non erit amplius. Gaudium & laetitiā tenebunt, quae hic nulli gaudentes aut laetantes tenere possunt. Fugitiua nanque laetitia, fugitiuum est huius mundi gaudium.

Qualem consolationem siue consolatorem promittat Deus, dicendo: Ego, ego ipse consolabor vos, & quam rectè dicat continuò, quis tu, vt timeas ab homine mortali, & caetera. quia mox vt venit. consolator spiritus sanctus redarguit, verbi gratia: Petrum vt non timeret à Nerone, qui prius timuerat ab ancilla ostiaria.

CAPVT XIIII.

Ego, ego ipse consolabor vos. Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi foenum, ita arescet & oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit caelos & fundauit terram, & formidasti iugiter tota die à facie furoris eius, qui te tribulabat & parauerat ad pendendum? Vbi nunc est furor tribulantis?) &c. Ego (inquit) qui percussi superbum, qui siccaui mare, qui posui pro fundum maris viam vt verè fatemini. ego (inquam) ipse consolabor vos. Non legatus veniet aut angelus, sed ego ego ipse consolabor vos, consolatione propria qua nemo alius posset consolari vos. Paracletum, id est, consolatorem ego habeo, paracletum spiritum sanctum ego vobis dabo. Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis? & caetera. Nemini dubium, quin haec dicat paracletus, id est consolator spiritus sanctus in aurem eius, cui datur. Omnes enim quot quot fortes in Christo sumus, ex illo consolatore fortitudinem accepimus. Ipsi Apostolorum principi Petro, spiritus sanctus hęc locutus est. Quis tu, vt timeas ab homine mortali, & à filio hominis? Imò quis tu, vt timeres à muliercula ab ancilla ostiaria? Certū Matth. 26. quippe est, quia Pet. Apostolus à tali persona Luca 16. timuit, & oblitus est domini factoris sui, ne- Matth. 16. gauit illum, quem confessus fuerat esse filiū hominis, filium Dei viui. Hic autem consolator vbi datus est, sic illum corripuit, vt qui timuerat ostiariae linguā, iam nō timeret Romani imperij potentiā. Sic & cęteri quiq; pro sua portione cōsolatoris huius virtute robo Matth. 10. rati sunt, vt nō timerent eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt. Vbi (inquit)

CAP. LII. Vbi(inquit)nunc est furor tribulantis? (Cito veniet gradiens ad aperiendum, & nō in- *Math. 10.* terficiet vsque ad internetionem nec deficiet panis eius.) Quis veniet ad aperiendum, nisi ille, de quo Apostolus. Veniet(inquit)domi- *1.Cor. 4.* nus, & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium? Hoc nempe ad consolationem pertinet eorum, quorum in præsenti supplantatur iudicium, vt beatos se fore credant, cùm oderint eos homines & exprobrauerint & eiecerint nomen eorum tanquam malum. Non interficiet vs- *Luca 6.* que ad internetioné, nec deficiet panis eius, id est, non mortem peccatoris volet, sed vt conuertatur & viuat, & hoc volens semper panem vitalis doctrinæ apponet pœnitentibus, iustitiam esuriētibus. (Ego(inquit) sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare & intumescunt fluctus eius, dominus exercituum nomé meum. Posui verba mea in ore tuo, & in vmbra manus meæ protexi te, vt plantes eos, & fundes terram, & dicas ad Sion. Populus meus es tu.) Dominus Deus qui conturbat mare & intumescunt fluctus eius, vt aduersus seruos suos persecutorum impetus infletur, superbiaq; iterum ipso auxiliante conquiescat, apostrophen facit ad filium, qué cito promittit esse vēturum, dicendo: Posui verba mea in ore tuo, id est, mandatum tibi dedi obedienti propter consolandos seruos meos. Et in vmbra manus meæ protexi te, vt cùm obediens factus fueris vs- que ad mortem, mortem autem crucis, non *Philip. 2.* dereclinquaris in inferno, nec videat caro tua corruptionem, vt plantes cælos, id est, in fide corrobores Apostolos, & fundes terrā, scilicet ecclesiam nouam, & dicas ad Sion, Populus meus es tu, ex quo postulaui patré *Psal. 2.* meum, & dedit mihi gentes in hæreditatem, quia videlicet gentes vnde hæreditas mea, inde dicuntur & sunt Sion.

Quomodo testante hac propheta, non fuerit ante vel præter Christum, ex omnibus sanctis vel iustis, qui ecclesiam, quam hic per Hierusalem insinuat, posset resuscitare iacentem sub præuaricatione Adæ.

CAPVT XV.

HOc responso accepto propheta, qui supra dixerat. Consurge, cósurge, induere fortitudinem brachium Domini, &c. bonum confestim nuncium apportat & lætabūdus clamat. (Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu domini calicé iræ eius, vsque ad fundum calicem soporis bibisti, & potasti vsque ad fęces. Non est qui suscitet eam ex omnibus filijs quos genuit.) Quænam est ista Hierusalem, cui consolatio tam magnifica declamatur, nisi vniuersa electorum ecclesia, quantacunque ab initio vsque ad finem mundi, secundum præscientiā & prædestinationem Dei colligitur? Iacebat enim prostrata, per culpam primæ præuaricationis, & non erat de omnibus filijs eius quisquam quamlibet iustus, qui vniuersalé eius ruinam suscitare aut restituere esset idoneus, nisi solus iste, qui supra pro consolatore promittitur, vt iam diximus. Ergo ô Hierusalé (inquit) ô vniuersa ecclesia Dei, cuius consolationem ego audiui, eleuare, eleuare, consurge, subauditur de casu, quo in Adam corruisti, quæ in transgressione Euæ bibisti de manu domini calicem iræ eius. Vsque ad fundum calicem soporis bibisti, & potasti vsque ad fæces. Nihil reliquū fuit amarissimæ potionis. Intus mors animæ, quæ à Deo te separauit, foris mors carnis, quæ animā à corpore diuidit. Hoc dicto, ad nos apostrophen facit, vt diligentes ad intelligendum simus, & dicit. Non est qui suscitet eam ex omnib. filijs quos genuit, & non est qui appræhendat manum eius ex omnibus filijs quos enutriuit. Hic nēpe intellectu fidei opus est, vt sciamus quā necessarius mundo fuerit Christi filij Dei aduentus. Multos filios ista Hierusalem genuit, multos enutriuit. Genuit ante legem, Abrahā, Isaac & Iacob. Enutriuit sub lege, Moysé, Samuel, & Dauid. Sed & isti omnes peccauerunt. Etsi quantulamcunque iustitiam habuerint actualem, originali peccato non caruerunt. Nam omnes(inquit A- *Rom. 6.* postolus) in Adam peccauerunt. Quomodo ergo quisquam ex omnibus his appræhenderet manū eius, & suscitaret eam? (Duo sunt (inquit) quæ occurrerunt tibi.) Quæ sunt illa duo? (Vastitas & contritio, & fames & gladius.) Vastitas mortem animæ cōtritio mortem corporis designat. Item fames morté animę quæ deum cibum angelorum perdiderat, gladius mortem carnis significat, quæ animam à corpore separat. Hæc sunt duo quę occurrerunt tibi, propter culpam primæ prę uaricationis. (Quis contristabitur super te? Quis consolabitur te?) Quis, inquam, contristabitur super te, id est. quis pœnitentiam pro te suscipiens satisfaciet pro te, cū nemo quālibet iustorum, vel pro solo se queat satisfacere? Quis consolabitur te, subauditur, impetrata reconciliatione, acquisita pace, comparata tibi remissione peccatorū. (Filij tui proiecti sunt, dormierūt in capite omniū viarū, sicut bestia illaqueata, pleni indignatione dn̄i, increpatione Dei tui.) Ergo quomodo illaqueata bestia clamare tātum potest, laqueū autem per semetipsam euadere non potest: sic filij tui proiecti, & pro culpa priorum parentum exhæredati, liberatorem tantum fide magna inclamare potuerunt, laqueum autem suorum, multò magis verò alienorum peccatorū soluere non potuerunt. Dormierunt in capite omniū viarum, mortui sunt, quotidie moriuntur pro communi conditione cunctorum viuentium, pleni indignatione Domini, dicentis. Qua die comederitis ex *Gen. 2.* eo, morte moriemini, pleni increpatione dei *Ibidem 3.* tui superbiā hominis increpantis & dicentis, quia puluis es, & in puluerem reuerteris.

Idcircò

Idcircò audi hoc paupercula, & ebria non à vino.(Hæc dicit dominator tuus, Dominus & deus tuus, qui pugnauit ꝓ populo suo. Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adijciens vt bibas illud vltra.) Idcircò, inquit, quia nemo est ex filijs tuis qui suscitet te, ecce ego ipse dominus deus tuus tuli, id est, sine dubio tollam calicem illum de manu tua, moriens ipse pro destruenda morte tua, vt nó bibas vltra, vt non moriaris in æternum, semel sublato calice, de duplici morte resuscitata. Hoc audi & crede ô paupercula, non à vino vitæ æternæ, quo inebriari debueras, sed absynthio mortis ebria. Nam hæc dixit dominator tuus, qui olim pugnauit pro populo suo, vt educeret illum de Aegypto, pugnaturus iterum pro populo suo, vt eruat illum ab inferno.(Et ponam(. . .unt) illud in manu eorum, qui te humilia. erunt, & dixerunt animæ tuæ, Incuruare vt transeamus.) Nam re vera pro eo ꝙ te humiliauerunt & incuruauerunt vt transirent, ampliorem bibituri sunt damnationem diabolus & angeli eius, licet non inuitam, sed volentem te incuruauerunt, & per te transierunt. Hoc est quod subiúgitur.(Et posuisti in terra corpus tuú, & quasi viam transeuntibus.) Et est sensus. Quomodo terra, quia inanimata est, & via quia trita est, non repugnat transeuntibus: sic tu non restitisti malignis spiritibus, animá tuam quærentibus.

Repetitio adhortantis pro consolationis magnitudine, abhinc: Consurge consurge, induere fortitudine tua Sion, & subinde, quia hæc dicit Dominus: Gratis venundati estis, & sine argento redimemini, vsque: Ego qui loquebar, eccè adsum.

CAPVT XVI.

CONsurge consurge, induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Hierusalem ciuitas sancti, quia non adijciet vltra, vt transeat per te incircuncisus & immundus.)Quia non parua res est, quia nó leuis consolatio promittitur, eccè toties dixi, & toties nunc dico consurge consurge. Et quid consurgendo facias, quid faciendo consurgas? Induere fortitudine tua, induere vestimentis gloriæ tuæ. Quomodo iuuencula nobilis & inclyta, instáte nuptiali die, se præparat, quanta potest fortitudine, quanta potest gloria vestimentorum, vt dignè possit complacere: sic tu quondam captiua, nunc autem libera, præparare in occursum dominatoris tui, sponsi & amatoris tui, vt digno charitatis ornatu spectabilis merearis cubiculum eius introire. Ita consurge, & confidenter age, quia non adijciet vltra diabolus, vt transeat per te incircuncisus corde, immúdus opere.(Excutere de puluere, consurge, sede Hierusalem, solue vincula colli tui, captiua filia Sion.)De puluere peccatorum excutere, ad benè operandum consurge, regnádo sede, remissionem peccatorum accipiendo & dando, vincula colli tui solue. Quia hæc dicit dominus. Gratis venundati estis, & sine argento redimemini.)Dictio breuis, sed digna ore Domini. Gratis, inquit, venundati estis. Verè gratis, emptor enim diabolus, totum venditionis pretiú defraudauit. Comedite, inquit, & eritis sicut dij. Mendacium locutus est. Non enim de hominibus deos fecit. Ergo gratis, & non solùm gratis, sed & damnosè venundati estis, quia cùm potuissetis non mori, iam secundum animam mortui, simul etiam secundum carnem mortales facti estis. Et sine argento, inquit, redimemini. Verè sine argento, sed non sine pretio. Nó corruptibilibus auro, & argento, Petrus Apostolus, inquit, sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incótaminati Christi, redempti estis.(Quia hæc dicit dominus. In Aegyptú descendit populus meus in principio, vt colonus esset ibi.) Nunquid argento redemptus inde exiuit? Nónne potius per immolationem agni liberatus est, signatis postibus sanguine eius, & superliminarib. suis? Ita, inquit, & nunc sine argento redimemini, veruntamen non sine pretio, sed pretioso sanguine agni veri Christi filij Dei. Nam múdus iste Aegyptus est eis quos ad vitam æternam prædestinauit, & huc omnis electorum populus descendit in illis primis parentibus suis.(Et Assur(id est, diabolus)absque vlla causa calumniatus est eum. Et núc quid mihi est dicit Dominus? Quoniam ablatus est populus meus gratis, dominatores eius iniquè agunt, dicit dominus. & iugiter nomen meú blasphematur. Propter hoc sciet populus meus, nomen meum in illa die, quia ego ipse qui loquebar, eccè assum.(Propter hoc, inquit, quia populus meus ablatus est gratis, vt suprà dixi, sed econtrariò, dominatores, id est, magistri eius, Scribæ & Pharisæi iniquè agunt, & insuper per eos vel propter eos iugiter blasphematur nomen meum propter hoc, inquam, per memetipsum sciet populus meus nomen meum, quia ego ipse qui loquebar ad Abrahá, qui loquebar ad Moysen, qui loquebar in prophetis, & Psalmis, eccè adsum. Quid enim mihi est? Quid, inquá, aliud mihi superest? Holocaustum, & pro peccato pater meus non postulauit, propter hoc dixi, eccè venio, propter hoc eccè assum.

Gen. 3.

Exod. 11.

Psal. 39.

Quàm pulchri super montes sint pedes hoc bonum annunciantis, qui pedes, & qui montes sint, qui speculatores, & quomodo videant omnes fines terræ Salutare Dei Israel.

CAPVT XVII.

QVàm pulchri super montes pedes annunciátis & prædicantis pacé, annunciátis bonum, prædicantis salutè, dicentis Sion, regnabit Deus tuus.) Eccè assum dixit, & huic auditori, huic in spiritu sancto videnti

pariter

pariter & audiēti, ſuos veniendo pedes oſtē-
CAP. LII dit. Quos pedes, niſi vias ſuas? Quæ porrò ſunt viæ eius, niſi miſericordia & veritas? Scriptum eſt enim. Vniuerſæ viæ domini
Pſal. 24. miſericordia & veritas. Duobis iſtis pedib. iſte qui nunc dicit, eccè aſſum, in hunc mundum venit, videlicet quemadmodum dicit, vt qui non vident videant cæci, & qui vidēt, fiant. Nam vt qui non vident videant, miſericordiæ eſt, & qui vident cæci fiant, veritatis eſt. Pes iſte Iudæos contriuit, pes ille gentes ſubleuauit Quam pulchri, inquit, pedes, quā ſpecioſi pedes. Verè pulchri pedes, nam
Ioan. 15. vtrinque irrepræhenſibilis eſt. Quā pulchri pedes ſuper montes. Quos ſuper montes, niſi ſuper Apoſtolos fide excellentes, meritis eminentes? Iſti montes illos pedes primum exceperūt, vnus enim ex illis deiectus eſt per veritatis iudicium, vndecim per miſericordiam creuerunt vſque ad cælum. Annunciātis, inquit, & prædicantis pacem. Quam pacem, niſi humani generis reconciliationem? Annunciantis bonum. Quod bonum, niſi gloriam Dei filiorum? Prædicantis ſalutem. Quā ſalutem, niſi beatam animarum atque corporum immortalitatem? Dicentis Sion, regnabit deus tuus. Quid eſt regnabit, niſi miſſo foras principe mundi huius, regnum quod tyrān̄ obtinuerat, deus tuus obtinuit? Ergo pulchri pedes, quia pulchra annunciatio, quia iucunda hæc prædicatio eſt. (Vox ſpeculatorum tuorum. Leuauerunt vocem, ſimul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cùm conuerterit dominus Sion.) O Sion vox ſpeculatorum tuorum audita eſt, ſpeculatorum, inquam, id eſt, Apoſtolorum, qui tibi pacem illam ſpeculati ſunt, qui tibi bonum illud prædicauerunt, qui tibi ſalutem illam annunciauerunt. Speculatores iſti leuauerunt vocem: Verè leuauerunt, nā
Pſal. 18. in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Simul laudabunt, videlicet idipſum ſentiendo, idipſum docendo. Quia oculo ad oculum videbunt, cū conuerterit dominus Sion. Inde nimirum præ omnibus beati ſunt, quia oculo ad oculum videbunt, quemadmodum dicit. Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Dico enim
Luca 10. vobis quia multi prophetæ & iuſti voluerūt videre quæ vos videtis, & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt. Ergo certi teſtes erunt, & idcircò non diſpariter, ſed ſimul laudabunt, non diſſona, ſed conſona prædicabunt. Videbunt, inquā, oculo ad oculum, cùm conuerterit dominus Sion. Nam & quando per paſsionem ſuam redimendo conuertit Sion, oculis viderunt, & poſtquam conuertit Sion, ſpoliato inferno, rediuiuum oculis viderūt, manibus ſuis palpauerunt. Gaudete & laudate ſimul deſerta Hieruſalem, quia cōſolatus eſt dominus populum ſuum, redemit Hieruſalem. Parauit dominus brachium ſanctum ſuum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri.) O vos deſerta Hieruſalem, ô vos gentes quondam deſertæ, nūc autem Hieruſalem, accipiendo peccatorum remiſsionem, ſimul gaudete & laudate cum illa Sion, cum illa eccleſia patriarcharum & prophetarum, & omnium electorum qui ex circūciſione ſunt Quia conſolatus eſt dominus populum ſuum, dando illi paracletum, id eſt, conſolatorem ſpiritum ſanctum, redemit Hieruſalem, redemit omnes quos præſciuit, & prædeſtinauit pertinere ad illam cæleſtem Hieruſalem, redemit, inquam, nō auro vel argento, ſed proprio ſanguine ſuo. Idcircò vos quoque gaudete & laudate, quia præparat brachium ſuum, id eſt, filium ſuū in oculis omnium gentium, iuxta prophetiam Iacob dicentis: Et ipſe erit expectatio gentium. Et videbunt omnes fines terræ ſalutare Dei noſtri. Venient enim ab extremis terræ, qui videant gloriam Saluatoris ſui dei, filijs regni in tenebras exteriores proiectis. Quid enim dominus dicit? 1. Pet. 1. Gen. 49.

Quid ſit recedere, exire, pollutū non tangere, vel mun dato ferentes vaſa domini, & vnde ſeruus & vnde ſublimis ſit dominus Chriſtus Ieſus, qui hæc intelligit, & iudicare ſcit, quomodo glorioſus fuerit aſpectus eius, nunc aut ō contineant ſuper ipſum reges os ſuū.

CAPVT XVIII.

Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. exite de medio eius. Mūdamini qui fertis vaſa domini, quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis. Præcedet enim vos dominus, & congregabit vos deus Iſrael.) Recedite, inquit, ab illa terrena Hieruſalem, recedite à Iudæis blaſphemantibus, quorum in necem Romanus paratur exercitus, exite inde, & pollutum nolite tangere, nolite ritum Iudaicum amplius contingere pollutum Chriſti ſangnine, exite à cunctis eorum cæremonijs, quas odit ani ma dn̄i. Hoc modo exite de medio eius, mūdamini, id eſt, ſpiritu ſancto baptizamini, & baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti, vt ſint vaſa domini. Marc. 16. Quoniam non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, quod videlicet eorum eſt, qui victi ſunt, ſed tanquam victores exibitis prædicantes Euangelium, victoriæ Chriſti. præcedet enim vos dominus, cooperans, & ſermonem veſtrum confirmans, ſequentib. ſignis. Et congregabit vos Deus Iſrael, quia de diſperſione gentium per vos atque vobiſcum vnum gregem adducet Eccè intelliget ſeruus meus, exaltabitur & eleuabitur, & ſublimis erit valdè) Seruus meus, id ē qui Philip. 2. ſuprà dictum brachium meū, & filius meus, qui cùm ſit natura filius, ex eo quòd ſemetipſum exinaniuit, ſeruus eſt meus ſpōtaneus eccè intelliget, eccè iudicium facere ſcit, qui quaſi non intelligens iudicatus eſt, & tacuit, patiens fuit. Iamiam exaltabitur & eleuabitur. Semel de torrente bibit, reſurgendo exaltabitur,

altabitur, ascendendo in cælum eleuabitur, sedendo ad dextram patris sublimis erit val de. Sicut obstupuerut super te multi, sic inglorius erit super viros aspectus eius, & forma eius inter filios hominum.) Mira locutionis forma, mira apostropharum velocitas. De tertia ad secundam, de secunda protinus ad tertiam, dictio refugit personam. Cùm dixisset, ecce intelliget seruus meus, & cætera, ad ipsum apostropham fecit, subiungendo, sicut obstupuerunt super te multi. Et reuera benè & amicabiliter ad illum de quo loquebatur, se cōuertit, sed subijciendo, sic inglorius erit aspectus, noluit dicere tuus, sed dixit aspectus eius. Reuerentiā domino pietas exhibuit, quia veraciter non ipsi aspect⁹ suus, sed hominibus malè videntib. aspectus eius inglorius fuit. Benè ergo ad homines, quasi parcens ori continuò se conuertit, & quam ad ipsum cœperat, ad auditores dictionem peregit. Et est sensus. Cùm tu miranda perpetrares, cæcorum oculos illuminando, mortuos resuscitando, amplius autem
Ioan. 2. quod facere infinitus non potuisset exercitus, paruo flagello vendentes & ementes eijciēdo de templo, cùm, inquam, talia faceres, multi obstupuerūt super te. Sed sicut obstupuerunt, quantum obstupuerunt, sic inglorius erit, tantum inglorius, ô auditores erit super viros aspectus eius, vel forma eius, super viros, inquam. i. præ omnibus viris, quorum inglorius vel contemptibilis apud superbos aspectus visus est. Quādo tam inglo-
Esaia 50. rius erit aspectus eius? Quando comprehensus dabit corpus suum percutientibus, & genas suas vellentibus, & faciem suam non auertet ab increpantibus, & conspuentibus, quando dabit percutienti maxillam, & his atq; huiusmodi opprobrijs saturabitur. Ad quid ista patietur? Quo fructu sic inglorius erit aspectus eius? Ait: (Iste asperget gentes multas.) Ac si dicat. Idcirco iste erit inglorius, vt gentes multæ in remissionem peccatorum aspergātur sanguine eius. (Super ipsum continebunt reges os suum.) Quia quib. nō est narratum, de eo videbunt, & qui non audierunt, contēplati sunt. In breui fiet, ad modicum erit inglorius aspectus eius, & confestim tāta erit mutatio eiusdē aspectus, quòd super ipsum reges cōtinebunt os suum, quē ministri pontificum obscuræ vilesq; personæ ore procaci conuiciati sunt, conspuerūt, deriserunt, blasphemauerunt. Cùm post triduum resurrexit à mortuis, & in cælum assumptus dederit spiritum sanctum, discent quoq; reges hanc disciplinam, vt os suum super ipsum contineant, non loquantur blasphemiam, sed confiteantur eius gloriā, obliuiscantur eius respectu fastum regiam, superbiam, pressoq; sub pedib. eius ore, humilem precē scilicet fundant. Vndè hoc? Videlicet quia quib. non est narratum de eo videbunt, & qui non audierunt cōtemplati sunt. Quibus non est narratum, vel qui nō audierunt, nisi gentes, quę legem non acceperunt, quæ prophetas non habuerunt? Ecce ipsę viderunt, ecce ipsæ contemplatæ sunt aspectū eius, non iam despectum, sed decorum, vndè & canūt cum Psalmista. Speciosus forma Psal. 44.
præ filijs hominum.

Quomodo id quod dixerat, inglorius erit super viros aspectus eius, latius querula voce declamet propheta, ab eo quod ait: Quis credidit auditui nostro, vsq; ad id: Et cum sceleratis reputatus est.

CAPVT XIX.

QVis credidit auditui nostro, & brachiū CA. LIII.
domini cui reuelatum est? Et ascendit sicut virgultū corā eo, & sicut radix de terra sitienti. Non est species ei neq; decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum despectū, & nouissimum virorū, virum dolorum, & scientem infirmitatē. Et quasi abscōditus vultus eius & despectus, vndè nec reputauimus eum.) Hoc est quod supra dixit, inglorius erit super viros aspectus eius. Latius illud de vulnerato corde, emissa in altum voce, declamat propheta venerandus, illis merito comparandus, quibus ille cum iam inglorius esset, ita loquebatur. Mulier cū parit, tristitiā habet, quia venit ho Ioan. 16.
ra eius. Et vos igitur nūc quidē tristitiā habetis, &c. Verè enim sicut gemit⁹ mulieris parturiētis, sic istę voces dolorē sonāt animæ cō patientis. Quis, inquam, credidit auditui nostro? subauditur ex Iudaico populo. Et brachium dñi, cui reuelatum est, videlicet dum in forma contemptibili, humilis filius Dei, aduersus superbum diabolum consurgeret? Nā cum sit brachium. i. fortitudo domini, aspectus eius super viros inglorius fuit, & sicut ascendit virgultum, siue radix de terra sitienti, videlicet macro cortice, folioq; decrepito, quia vim non habet humoris, sic ascendit coram dño hoc brachiū suū de terra maledicta Iudaicę siccitatis, nō habente humorem fidei. Et in oculis quidē illorum, quasi tale virgultum; vel talis erat radix, cæterùm in oculis domini, simul etiam in oculis omnis fidē habentis, sic erat & est, tanquā lignū quod plantatū est non in terra sitiēti, sed secus decursus aquarum plenitudinis spiritus sancti de quo & conceptus ascendit. Non est species ei neq; decor, videlicet dum conspu tus, & alapis cæsus, alba veste illusus, & spinis coronatus, tādemq; cruci affixus, reputatur inter sceleratos. Interim neq; species diuinę virtutis, neq; decor mundissimę & sanctæ humilitatis inesse videtur illi. Et vidim⁹ eum, & non erat aspectus. Hæc & cætera sic legēda sunt, vt humana æstimatio subaudiatur. Nam de veritate rei, certissimus continuò subiungit propheticus spiritus. (Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nōstros ipse portauit. Et nos reputauimus eum quasi leprosum & percussum à Deo, & humiliatū. Ipse aūt vulneratus est propter ini-

Nnn quitates

quitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera
noſtra. Diſciplina pacis noſtrę ſuper eum, &
liuore eius ſanati ſumus. Oẽs nos quaſi oues
errauimus, vnuſquiſq; in viã ſuã declinauit,
& dominus poſuit in eo iniquitatem omniũ
noſtrûm. Oblatus eſt, quia ipſe voluit, & nõ
aperuit os ſuum.) Illa quæ ante hæc dixerat,
illa, inquam, ſola oculi ſtultorum viderunt,
qui in finibus terræ ſunt, qui intus non aſpi-
ciunt, quia in capite .i. in corde non ſunt. At-
tamen præ magnitudine doloris, pręimmẽ-
ſitate iuſtę cõpaſsionis, ſeſe propheta cum ta
libus adnumerauit, vidimus, inquiens, eum,
deſiderauimus eum deſpectũ & nouiſsimũ
virorũ, vndè nec reputauimus eum. Hęc aũt
ex iudicio dixit veræ rationis, vel ratæ veri-
tatis, quia verè non ſuos, ſed noſtros languo
res ipſe tulit, non ſuos, ſed noſtros dolores
ipſe portauit, non propter ſuas, ſed propter
noſtras iniquitates ipſe vulneratus eſt, non
propter ſua, ſed propter ſcelera noſtra attri-
tus eſt. Et nos, inquit, putauimus eum quaſi
leproſum. Qui nos ita putauimus? Nunquid
prophetæ, quorum ego vnus ſum? Nõ vtiq;,
ſed nos, infelix Iudaiſmus conciſa circũciſio,
dura incircuncilio, de quib. & nos ſecũdum
maſſam fuimus, ſed ſecũdum fidem exinde
diſcernimur. Putauimus eum quaſi lepro-
ſum. Imò putari voluimus quaſi leproſum, à
Deo lepra percuſſum & humiliatũ, ita vt cõ-
taminari diceremus oẽm qui ſequeretur eũ,
qui crederet in eum, quomodo inquinatur
ſecundum legẽ, qui tãgit leproſum. Idcirco
extra portã eiectum condẽnauimus eũ, cru-
cifiximus eum, vt conſequenter nemo dubi
taret, illũ à Deo eſſe maledictũ iuxta legẽ di-
Deuter. 21. centẽ: Maledictus à Deo eſt, qui pendet in li
Leuit. 13. gno. Ibi illum .i. extra portã ciuitatis eiectũ
Num. 5. deridentes, putauimus nos legẽ impleſſe, iu-
bentẽ eijci extra portã leproſum. Quid por-
rò? Diſciplina pacis noſtræ ſuper eum .i. recõ
ciliati & pacificati ſumus Deo, per illum tam
durè diſciplinatum, tã atrociter flagellis cæ-
ſum, tam crudeliter clauis & lancea vulnera
tum. Illo tali liuore corporis eius nos & in
corpore & in anima ſanati ſumus. Nos oẽs
quaſi oues inſipientes errauimus, dominus
aũt poſuit in eo iniquitatẽ omnium noſtrũ,
vt ſolus vapulàret illud quod nos oẽs erran
do commeruimus. Quomodo vel quo iure
vnus portauit iniquitatem omnium? Videli
cet quia nos brutæ oues, ille autem rationa-
lis paſtor eſt. Quomodo in ſtatera rationis,
vnus paſtor centum ouib. pro dignitate ra-
tionalitatis, tanto ille nobis omnibus præpõ
derat pro virtute diuinitatis. Non ergo vlu-
let lupus murmurando dicens, quia minus
rapui & plus exolui. Nam ille vnus quem nil
ſibi debentem rapuit melior omnib. nobis
eſt, quos reddidit, quaſi iuſtè aliquando poſ
ſeſſos pro debito peccati. Benè igitur domi-
nus poſuit in eo iniquitatẽ omnium noſtrũ,
& benè ille prædictum ſciens fructum, obla

tus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſu-
um. Benè ſicut ouis ad occiſionẽ ductus eſt,
& ſicut agnus coram tondente ſe obmutuit,
& non aperuit os ſuum, vt nõ ſolum nos ſan
guine ſuo redimeret, ſed & lanis operiret, vt
algentes infidelitate ſua veſte calefaceret.
Quid deinde? (De anguſtia, inquit, & de iu-
dicio ſublatus eſt.) Solutis enim doloribus
inferni ſuſcitauit illũ Deus, iuxta quod im- *Act. 2.*
poſsibile erat teneri illum ab eo, & ecce leo
eſt, & fortiter rugit, qui velut agnus corã tõ-
dẽte ſe obmutuit. (Generationem eius quis
enarrabit? Quia abſciſus eſt de terra viuenti-
um.) Extunc quidem, ex quo de anguſtia &
de iudicio ſublatus eſt, reſurgendo à mortu-
is, vt iam non moriatur, & mors illi vltra *Rom. 6.*
non dominetur, extunc, inquam, prædica-
tur, quia eſt filius Dei, & filius virginis. Sed
vtramlibet generationem quis enarrabit?
Nam vtraq; mirabilis, & vtraque ineffabilis
eſt. Nam ineffabile eſt, quòd diuina genera-
tione pater in pſalmo, Eructauit, inquit, cor *Pſal. 44.*
meum verbum bonum, ineffabile itidẽ eſt,
quòd de carnis generatiõe rectè hic dictum
intelligitur, quia abſciſus eſt de terra viuen-
tium. De terra, inquam, non morientiũ, ſiue
mortuorum morte peccati, qua oẽs in Adã
mortui ſunt, ſed de terra viuentium .i. de ter
ra virginea per ſanctum viuificata ſpiritum,
abſciſus eſt. Abſciſus, inquã, ſubauditur, ſine
manibus, quemadmodũ & Daniel. Abſciſus *Danie. 2.*
eſt, inquit, lapis de monte ſine manibus, &
percuſsit ſtatuã in pedibus eius. (Propter ſce
lus populi mei percuſsi eũ.) Subauditur, ego
Deus pater hunc filium Chriſtum. Vndè A-
poſtolus. Qui etiam proprio filio ſuo nõ pe- *Philip. 2.*
percit, ſed pro nobis omnib. tradidit illum.
Hæc interlocuto patre, ſubſequens prophe-
ta, complet ſentẽtiam. (Et dabit impios pro
ſepultura, & diuites pro morte ſua, eo quòd
iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit
in ore eius, & dominus voluit contererre e-
um in infirmitate.) Impios, inquam, & diui
tes, qui extento collo, mouerunt ſuper eum
caput, cùm inglorius eſſet eis aſpectus eius,
dabit pro ſepultura & morte ſua, ſubaudi-
tur, in manus Romanorum, & in poteſtate
malignorum ſpirituum. Iuxta illud Dauidi- *Pſal. 62.*
cum. Tradentur in manus gladij, partes vul
pium erunt. Quia non ſicut calumniati ſunt,
malefactor hic erat, ſed iniquitatem non fe-
cit, neq; inuentus eſt dolus in ore eius. Et do
minus, inquit, voluit conterere eum in infir
mitate. Quæ tandem domine vtilitas erit in
illa tali voluntate eius? Sequitur. (Si poſue-
rit pro peccato animam ſuam, videbit ſemẽ
longæuũ, & voluntas domini in manu eius
dirigetur.) Et eſt ſenſus. Si ęterno patri, Adę
debitũ moriendo ſoluerit, æternę regenera-
tionis pater erit, & ſicut in Adã oẽs moriun- *1. Cor. 15.*
tur, ita & in illo oẽs viuificabuntur. Nã hæc
eſt volũtas dñi, quæ in manu eius dirigetur.
Videbit ſemen longæuum nouus hic Adã;

quod

quòd æui breuis fecerat esse ille verus Adã. Nam ille fecit, vt in puluerẽ de quo sumpti sumus omnes reuerteremur, hic faciet vt omnes resurgamus, & longæui.i.iam immortales simus. (Pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur.) Laborauit, subauditur in morte anima eius, & pro eo videbit illud semen longæuũ, & saturabitur charitas eius, quippe cui nostra salus cibus deliciosus. (In scientia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos.) Hoc est quod Apost.

Rom.5. vehementer insistendo commendat in epistola ad Romanos, quia sicut per inobedientiã vnius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per vnius obedientiam, iusti cõstituentur multi. Quæ est enim scientia eius nisi obedientia eius? Cùm esset filius Dei, in-

Hebr.5. quit idem Apostolus, didicit ex his quæ passus est obedientiam, & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ. Ergo in scientia sua.i.in obediẽtia sua, inquit Deus pater, iustificabit ipse iustus seruos meos multos. Statimq; subiungit. (Et iniquitates eorũ ipse portabit.) Portabit, inquit, sicut pontifex idemque hostia, quia pro iustificandis peccatoribus, oblatus est. (Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium diuidet spolia. Pro eo quod tradidit in mortem animam suam & cum sceleratis reputatus est, & ipse multorum peccata tulit, & pro transgressorib. exorauit.) Quia, inquit, iniquitatem eorum ipse portauit, ideo disperti am ei plurimos, vt videlicet per multas mansiones dispertiti, vno fruantur regno, & fortium. i. malignorum spirituum spolia diuidet, qui fortes erant, antequam ipse humanũ

Luc.11. corpus assumeret, & forti armato superato, fortior ipse domum eius diriperet. Pro trãsgressoribus, inquit, orauit. Nõ solùmodo p

Luc.23. trãsgressoribus orauit dicens: Pater ignosce illis, nesciũt enim quid faciũt, sed tota passio eius oratio pro transgressoribus fuit, qui eramus nos, nam in Adam omnes peccauimus, omnes transgressi sumus. Et pro transgressoribus quidem, sed non pro omnibus orauit, & peccata non omnium, sed multorum peccata tulit. Quòd statim in illis duobus sceleratis, inter quos reputatus est, spectabile est. Alterũ reliquit, alterius peccata tulit, eumq; secum in paradysum recepit.

Quòd duo scelerati illi, quorum alter confessus est, alter blasphemus perseuerauit, duorum populorum exemplum fuerint, & idcirco confestim in propheta dicit: Lauda sterilis quæ non paris, tanquam latroni pœnitenti & confitenti, de illo autem populo tanquam latrone impœnitente, omnes bestiæ agri, venite ad deuorandum.

CAPVT XX.

EOdem iudicij pondere deinceps duos itidem sceleratos, scilicet Gentilem & Iudaicum populum distinxit. Ille blasphemus in peccato suo moritur, huius fidei & confessioni paradisus aperitur. Vtrunque hoc sanctus in isto propheta spiritus, post tã euidentem dominicæ passionis declamationẽ manifestis exprimit vocibus. De primo gentilitatis saluationem subijcit his verbis. (Lauda sterilis quæ non pariebas, decanta laudẽ & hymnum, quæ non pariebas, quoniam multi filij CA.LIIII desertæ, magis quàm eius quę habet virum, dicit dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas. Longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dextram enim, & ad leuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit.) Et post aliqua. (Ecce ego creaui fabrum sufflãtem in igne prunas, & proferẽtem vas in opus suum, & ego creaui interfectorẽ ad disperdendum. Omne vas quod fictum est, cõtra te non dirigetur, & omnem linguam resistentem tibi in iudicio iudicabis.) Per hæc persecutiones designat, quas eadem pro euangelica fide passura erat ecclesia. Nam faber sufflans prunas, diabolus est, omniũ malorum artifex, qui flatu suo persecutionum excitat incendia, proferens contra illam vasa iræ, iniquitatem blasphemiam continentia, quæ videlicet ecclesia sine dubio iudicatura est. Continuò subiungit. (Hęc est hereditas seruorum Dei, & iustitia eorum apud CAP.LV. me, dicit dominus. Omnes sitiẽtes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, & comedite. Venite, emite absque argẽto, & absq; vlla commutatione, vinum & lac, &c.) Hæc inuitatio publica, manifestè ad eandem ecclesiam de gentibus dirigitur, vt qui prius nõ habebant argentũ scripturarum, nunc properẽt, & solius fidei pretio sibimet emant aquas vt bibant aquas salientes in vitam æternam, emant vinum & bibant si fortes sunt, emant & comedant lac, si paruuli sunt. Gentium, inquam, ecclesię cuncta hæc proponuntur. Nam subinde sequitur. (Ecce testem populis dedi eum ducẽ ac pręceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis, &c.) Hæc enim & cætera dicuntur tanquã latroni à dextris pœnitẽti, & confitenti.i. populo gentili crucifixum pro salute sua Christum humili fide suscipienti vsq; ad illum locum, quo dicitur. Omnes bestiæ agri venite ad deuorandum. Et notandus ordo promissionum, notãda distinctio consolationum. Postquam dixit. Lauda sterilis quę non paris, decanta laudem & hymnum, videlicet præ magnitudine gaudij, in similitudinem equi ad victoriam hinnientis, quoniam plures filij desertæ, magis quã eius quæ habet virum, & cætera, primo martyrum repromisit coronas. Ecce ego, inquiens, creaui fabrum sufflantẽ in igne prunas, diabolum significãs, qui statim in initijs euangelicæ fidei, sufflando persecutionum excitauit incendia, quibus vtiq; martyrum fides aurea decocta est, & probata. Deinde dicendo, Omnes sitientes venite ad aquas, diuinæ scientiæ multitudinem significat, quæ

reddita ecclesiæ pace aliquantula multiplicata est, multis doctorib. studio haurientibus, & exponentibus scripturas. Tandem dicendo: (Et non dicat eunuchus. Ecce ego lignum aridum, quia hæc dicit dominus eunuchis. Si custodierint sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filijs & filiabus.) Hæc, inquam, dicendo, ecclesiasticæ castitatis pulchritudinem, mira allicit elegãtia, vt delectet nos esse eunuchos, id est, continentes, casto etiã virginali proposito, atq; ita propter regnum cœlorũ castremus nosmetipsos. Post hæc iam ad sinistrum latronem, id est, Iudaicum populum, in blasphemia perseuerantem sermo conuertitur hoc modo. (Omnes bestiæ agri.) Id est, omnes vires Romani imperij. (Venite ad deuorandum) magnum corpus latronis huius incrassati, impinguati, dilatati, & inde recalcitrantis, id est, iugiter blasphemantis. Miroque modo antequam populum ipsum conuincat exponẽdo malorum imminentium causas, omnes bestias ad deuorandum illum inuitat. Nam ad illum loqui postmodum sic incipit. Vos autem accedite huc filij auguratricis, semen adulteræ & fornicariȩ. Super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam? Prius, inquam, bestias agri, vniuersas saltus bestias inclamat & ad deuorandum inuitat. Et quia culpa maximè sacerdotum erat, ipsos primùm post illã bestiarũ inuitationem sermo proheticus accusat verbis his. (Speculatores eius cæci omnes nescierunt vniuersi. Canes muti, non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes somnia, & canes impudẽtissimi nescierunt saturitatem. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiam. Omnes in viam suam declinauerunt, vnusquisque ad auaritiam suam, à summo vsque ad nouissimum. Venite sumamus vinũ, & impleamur ebrietate. Et erit sicut hodie, sic & cras, & multò amplius. (Hæc omnia quia ad scribas & pharisæos qui turbis persuaserunt, vt dominum crucifigerent relata constat, & sensui manifesta sunt, sequentia superioribus iungenda sunt.

CA. LVII. (Iustus perit, & nemo est qui recogitet in corde suo, & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat. A facie enim malitiæ collectus est iustus. Veniat pax, & requiescat in cubili suo, quia ambulauit in directione sua. Vos autẽ accedite huc filij auguratricis.) Inter illa quæ supra colligendæ gentilitati per consolationem dicta sunt, & ea quæ deinceps abiectæ per iudicium dicuntur synagogæ, sic positum est istud. Iustus perit, & nemo est qui recogitet, vt inculcare & replicare nobis concertet spiritus propheticus, illud quod iam diximus, videlicet inter duos latrones iustum perisse dominum Iesum, ita vt alterum per misericordiam suſciperet, alterum per iudicium abijceret, in typum gentilis & Iudaici populi, quorum itidem alterum per misericordiã susciperet, alterum per iudicium abijceret. Ita ergo superiorib. hæc præsentia cõtinuantur. Tu sterilis quȩ nõ paris lauda, decãta laudẽ & hymnũ, vt dixi, vos aũt accedite huc filij auguratricis, quib. iust⁹ perit, & nemo ex vobis est, qui recogitet. Nec verò solus ille iustus perit, sed & viri misericordiæ colliguntur, scilicet apostoli eius, quos de ciuitate in ciuitatẽ persequimini. Vos, inquam, accedite huc ad diem malum, non ad diem bonum & pacis, de qua iam dixi, veniat pax & requiescat in cubili suo, qua videlicet pace reconciliauit nos Deo & patri suo, sed ad diem belli, vt gladio cadatis, vt deuorent vos bestiȩ agri, quas paulò ante conuocaui.

Quòd ab illo quo ait: Vos autem accedite huc filij auguratricis vsq; ad id: Omnes eos auferet ventus, tollet aura, commemoratio fit peccatorum super generationem eandem quæ dominum crucifixit, quòd meritò & visibiliter Romanis & inuisibiliter diabolo tradita sit.

CAPVT XXI.

QVomodo in prima periocha cum aperte vocationem gentium & proiectionẽ pronunciasset Iudæorum antiquas reddidit causas, dicẽs, proiecisti enim populũ tuũ, quia repleti sunt vt olim, & augures habuerũt vt Philistijm, ita & nunc peccata priorum ventura prædicit, super generationem istã, quæ dominum crucifixit. (Vos autem, inquit, accedite huc filij auguratricis, semen adulteræ & fornicariæ.) Cui⁹ auguratricis, cuius adulteræ siue fornicariæ? Nempè synagogæ, quȩ augurata est, suas sequendo adinuentiones, quȩ adulterauit & fornicata est, quia Deo relicto, diabolo prostituta est. Synagogam, cuius Iudæi filij sunt, cœtum dicimus scribarum & pharisȩorum, seniorum, sacerdotum & summorum pontificum. Isti sunt supradicti speculatores cæci, qui uenientẽ, imò prȩsentem dominum non vident quem pro officio priores videre debent, qui tanquam canes muti, canes impudentissimi, saturitatem nesciunt, adeò gulȩ & somno dediti, vt latrare non valeant. Huius talis malignæ synagogæ filij perditi, accedite huc, & propositis respondete quæstionibus. (Super quem lusistis, super quem dilatastis os, & eiecistis linguam?) Super quem, inquam, lusistis, conspuendo faciem, & vellendo barbam eius, Matth. 27. dilatastis os, & eiecistis linguam, dicendo: Vah qui destruit tẽplum, & in triduo restaurat illud? Nunquid nõ vos filij scelesti, semẽ mendax. Pater noster Abrahã est, dicitis, Ioan. 8. vnum patrẽ habemus Deũ, dicitis. Nunquid nõ potius filij diaboli estis, filij mendaces, eius qui & mẽdax, & pater est mẽdacij? (Qui cõsolamini in dijs, subter omne lignũ frõdosum, immolãtes paruulos in torrẽtibus, subter eminentes petras.) Nunquid non hi vos estis?

estis? Nunquid pro consuetudine hoc scelus non habuistis? Nunquid ô synagoga augura trix & fornicaria nunc recenti vel prima cõtra me insanisti petulantia? (In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua. Et ipsis effudisti libamẽ, obtulisti sacrificium. Nunquid super his non indignabor? Super montẽ excelsum, & sublimem posuisti cubile tuum, & illuc ascendisti vt immolares hostias. Et post ostium & retro postem posuisti memo riale tuum. Talia nempè scelera tua, Regũ ac Paralipomenon narrat historia. Imò & ante Regum historiam fecistis eiusmodi sacrilegia. Dicit enim Psalmista, Et cõmixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum, & factum est illis in scandalũ. Et immolauerunt filios suos, & filias suas dæmonijs. Et effuderunt sanguinem innocentẽ, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarũ, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan. Et infecta est terra in sanguinibus. Hæc omnia venient super te in generatione ista. Quare? (Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum. Dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus.) Iuxta me, inquit, discooperuisti, & suscepisti adulterum. Quem adulterum? Olim Baal, nunc autem Barrabam. Baal iuxta me in tẽplo, Barrabam contra me in prętorio. (Dilexisti stratum eorum, manu aperta.) Me autem odisti & condemnasti vociferatioue publica. Pepigisti cum eis, me aũt negasti. Cùm quibus me negato pepigisti? Olim (vt iam dixi) cum Baal, & cum vitulis aureis, nunc autem cum Barraba, & cum Cæsare. Dixisti enim. Non hunc, sed Barrabam. Item: Nõ habemus regem, nisi Cæsarem. (Ornasti te regio vnguento, & multiplicasti pigmẽta tua.) Ad modum meretricis, quæ virum mediocrem fastidit, & diuites adulteros ambit, tu egisti. Regio te vnguento vnxisti. Olim idolo. Verbi gratia. Moloch, qui & dicitur Melchon, quod interpretatur rex eorum, olim te vnxisti videlicet sacrificando, nũc autem Cæsari te vnxisti, scilicet adulando. (Misisti legatos tuos procul, & humiliata es, vsq; ad inferos.) Olim legatos tuos misisti procul ad conuocandos adulteros, deos Babylonios & Aegyptios, nunc autem ad congregandos aduersũ me Romani imperij ministros, & hoc modo humiliata es, vsq; ad inferos, vt ibi copuleris adulteris illis, nõ iam voluptatis lecto, sed pœnarum gehennæ incẽdio. (In multitudine viæ tuę laborasti, & non dixisti quiescã.) Vna quippe est via regia, quã qui ambulat, non laborat, sed quiescit & viuit, multæ autem sunt viæ sinistræ & adulterinæ, quas quia tu ambulasti, semper laborasti, nunquam quieuisti. Quid tandem? (Vitã manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti me.) Et est sensus. Quia rebus omnib. abundasti, & affluxisti diuitijs, quas tota manu quęsisti, idcirco dñm neglexisti, videlicet vt Sodoma, quæ quia saturata est panibus, vt Ezechiel dicit, propterea superbiuit. Et nũc audi. (Pro quo solicita timuisti, qa mẽtita es, & mei nõ es recordata, neq; cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, & quasi non videns, & mei oblita es. Ego annunciabo iustitiã tuam, & opera tua non proderunt tibi. Cũ clamaueris, liberent te cõgregati tui.) Pro quo inquit solicita timuisti, subauditur dicendo ne fortè veniant Romani & tollãt nostrum & locum & gentem, ego illud adducam tibi. Quare? Quia mentita es, quia falsum tibi timorem cõfinxisti, quia dolosè illic trepidasti timore, vbi non erat timor, & mei non es recordata. Nullam quippe mei mentionem fecisti, in illo tempore timoris tui, quem tibi proposuisti. Quis enim dixit in illo concilio, contineamus manus nostras ab isto homicidio, locus enim & gẽs seruari nobis poterit, Dei auxilio? Itaq; mei non es recordata, nec enim timore vero timebas, sed festinans ad homicidium, timorẽ libenter simulabas, qui nullus erat. Igitur ergo annũciabo iustitiam tuã, ego toto orbi palã ostẽdam, nequissimã hypochrisim tuã. Nã hęc est iustitia tua risu digna, ironicè iustitia, nam veraciter iniustitia. Opera tua nõ proderunt tibi. i. multum nocebũt tibi. Cum clamaueris, videlicet circumuallantibus te vndiq; Romanis viribus, liberent te congregati tui, quoscunq; in malum tibi congregasti à sanguine Abel iusti. Nã congregati tui cultus sunt idolorũ, effusiones sanguinũ, blasphemię, & clamores aduersum prophetas, & ipsum prophetarum dñm, quæ omnia cõgregasti tibi, vsq; ad hãc diẽ in malum tuum. Sed quomodo isti congregati te liberent? Oẽs eos auferet ventus, tollet aura.) Ergo dictio hæc hostilis irrisio est, quia non liberabuntur, sed gladio cadẽt, & qui superfuerint quasi vento vel aura tollente, captiui ducentur in oẽs gentes. (Qui autem fiduciã habet mei, hæreditabit terrã, & possidebit montẽ sanctum meum.) Hæc & c. quæ sequũtur, partim bona pro parte electorum, partim mala pro parte reproborũ, vsq; ad id quod dicitur, Spiritus meus q est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedẽt de ore tuo, & de ore seminis tui, dicit dominus, amodo & vsq; in æternũ, studio proficiscendi præterimus. Nec enim totũ prophetæ huius profundum perambulare, sed præcipua Christi quærere testimonia proposuimus. Itaq; nunc iam huius. i. sextæ perioches finẽ facimus, septimã quæ & vltima est, à sequenti mox capitulo incipiemus.

Psal. 105. Ioan. 19. Ezech. 16. Ioan. 11.

Septima periocha, qua vniuersa ecclesia sub peccato in tenebris iacenti, dicitur propter aduentum salutaris Christi, Surge illuminare Hierusalem, quia venit lumen, &c. vsq; ad id, & domum maiestatis meæ glorificabo.

CAPVT XXII.

SVrge illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuũ, & gloria dñi super te orta est.

Quia ecce tenebræ operient terrã, & caligo populos. Super te aũt orietur domin⁹, & gloria eius in te videbitur.) Quod nũc dicit, surge illuminare Hierusalem, idipsum est quod supra dixerat, eleuare, cõsurge Hierusalem. Ad vniuersam quippe sanctorum multitudinẽ bonus iste consolationis sermo dirigitur, quæ vna vnius regis ciuitas est, vna & vera Hierusalẽ est. Iacebat illa sub peccato primę præuaricationis prostrata, Deumq; lumen suum pariete interposito inimicitiarum, nõ videbat, donec veniret Christus sol iustitiæ, lux de luce, lumen de lumine, Deus de Deo, filius de patre. Dicit ergo huic Hierusalem. Surge illuminare Hierusalem. Bonum prophetici spiritus imperium, certum & indubitabile est venturi boni pręconium. Surge, & illuminare, inquit. i. nunc reuera surges, & illuminaberis. Vndè hoc? Ait: Quia venit lumẽ tuum; & gloria domini super te orta est. Lumẽ inquam tuum, quò defraudata es dolo serpẽtis in parentib. primis, quibus dixit:

Gen. 3. Comedite, & aperiẽtur oculi vestri: ecce venit, ecce in vterũ virginis descendit, ecce ponitur in testa carnis vt lucerna tibi sit, qua requiraris, qua illumineris. Ita venit lumẽ tuum, & illo nascẽte, gloria domini super te orta est, quæ à te tenebrosam antiquæ præuaricatiõis ignominiã expurget. Quare signãter dico super te? Quia ecce tenebrę operiẽt terrã, & caligo populos. Super te autem orietur dñs, & gloria eius in te videbitur. Idcirco super te, quia populos superfluos, populos qui nõ pertineãt ad te, qui nõ sunt ex fide, & terrenã. i. oẽm gentem terrenis inhiantẽ, & cælestia non curantẽ, caligo & tenebræ operient, etenim vt sunt ita caligine & tenebris operti remanebunt. Super te aũt quæ venturi fidẽ habuisti, orietur dñs, & gloria eius in te videbitur. Cum aũt venerit illud lumen tuũ, nõ in abscondito, neq; sub modio, sed super cãdelabrũ ponetur, vt ab omni mundo videatur. Hoc est quod sequitur. (Et ambulabũt gentes in lumine tuo, & reges in splẽdore ortus tui.) Nunc interim antequã oriatur ille

Mat. 5. dominus, angustijs Iudeæ nomen eius continetũr, tunc aũt cum velut lucerna super candelabrũ posita fuerit, gentes quæ in profundis erant tenebris, ambulabũt in illo lumine tuo, & reges quoq; supplices oculos attollẽt ad splendorẽ luminis quod ortũ est tibi. Tũc non paucos filios, nec solos habebis Iudæos. Sed quid? (Filij tui de lõgè veniẽt, & filię tuę de latere surgẽt.) Filij inquit. i. tuo lumine illuminati, tui luminis baptismate purificati, de longè venient, de longè inquã. i. de omni gente & natione, ab oriente & ab occidente, à meridie & à septentrione. Hactenus nõ ita, sed veniebant tantũ de prope, tantũ de carne Abrahæ. Nec verò tãtum filij, sed & filię tuę venient, & quandiu filiæ paruulæ erunt, cibumq; solidũ manducare non poterunt, lac simplicis doctrinæ de latere suo sugãt. (Tũc videbis & afflues, & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conuersa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.) Tunc inquam videbis & gaudebis & in modum fluuiorũ aquis subitis inundaberis, & mirabitur & stupebit imò dilatabitur cor tuum dilatatione charitatis, omnes suscipientis, nullas angustias tot filios parturiendo sustinentis. (Inundatio camelorum operiet te, dromedarij Madian & Epha, & cæt.) Madian & Epha regiones sunt trans Arabiam, fertiles camelorum, omnisq; prouincia appellatur Saba. Cedar autem regio Saracenorum est, qui in scripturis vocantur Ismahelitæ, & Nabaioth vnus est filiorum Ismahel, ex quorum nominib. solitudo appellatur, quę frugum inops, pecorũ plena est. Per familiaria ergo nomina gentium Barbararũ quæ vicinæ sunt Israeli, totius mundi conuersionẽ intellige prædicari, & hunc esse sensum. Greges camelorum iniquitatum vinculis resoluti, & animas suas effundẽtes deo, operient te Hierusalem muneribus oblatis, & omnes de captiuitate venient & cõuersione, aurum fidei deferentes, & thus sacrificij. Madiã quippe in hoc loco interpretatur iniquitas, Epha resolutus siue effundens, Saba cõuersio vel captiuitas, Cedar tenebræ, Nabaioth prophetię. Igitur dromedarij Madiã & Epha & omnes de Saba venient, omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabaioth ministrabunt tibi (vt iam dictum est) aurum fidei, thus sacrificij deferentes. Et quia propria non sunt salute contenti. (Laudem quoq; domino annunciantes.) Id est, cæteris quoq; salutare Dei prædicantes. (Offerẽtur (inquit) hęc super placabili altari meo, & domum maiestatis meæ glorificabo.) Domus maiestatis domini sancta catholicæ fidei ecclesia est, altare aũt eius placabile, ipse Christus est. Nam sicut hoc visibile altare tẽplo manufacto, sic dominus Iesus Christus domini Dei, id est, ecclesiæ præeminet, quæ sumus nos. Igitur super placabili altari meo, id est, in illo in quo sum placatus filio meo Iesu Christo, munera hæc offerẽtur & accepta erunt, & propter illud altare ego domum ma-

iestatis meæ glorificabo, propter Christum filium meum, ecclesiam, cuius caput ipse est, ego tanquam maiestatis meæ reclinatorium glorificabo. Colos. 1.

Per quorum ministerium fiant ista quæ sunt promissa, significari vel ostendi sub interrogatione mysticè dicendo: Qui sunt isti qui vt nubes volant, &c.

CAPVT XXIIII.

QVi sunt isti qui vt nubes volãt, & quasi columbæ ad fenestras suas?) Tanquam si interrogaret illa beata Hierusalẽ, quomodo vel per quos sibi quid audierat, filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent, & cætera. Suspiciens quodammodo in cælum propheta, qui sunt ait isti qui vt

nubes

nubes volant, & quasi columbæ ad fenestras suas. Mira percunctatio tendens ad hoc, vt auditores habeat quã maximè attentos. Poterat nanque dicere sic, Apostoli saluatoris, lumine tuo Hierusalem de quo iam dixi illuminati, & facti ipsi lux mundi, ibunt in mũdum vniuersum & verbo prædicationis pariterq; operibus charitatis, filios tuos qui ad te veniant de longè, ex omni gente, & natione generabunt. Sed voluit, quia sic oportebat, rem in tempore suo cognoscendam, discretius abscondere, & abscondendo conuenienti & digno quantum potuit mysterio, cũ percũctione declamatoria significare. Dicit ergo sic. Qui sunt isti qui vt nubes volãt, & quasi columbæ ad fenestras suas? Ad hæc ille qui misit eos, ita respondet. (Me enim in sulæ expectant, & naues maris in principio, vt adducam filios tuos de longè. Argentum eorum, & aurum eorum cum eis nomini domini dei tui, & sancto Israel, quoniam glorificauit te.) Ac si dicat, Apostoli mei sunt, quibus ego dixi: Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructũ afferatis, & fructus vester maneat. Ipsi volãt vt nubes, nullo quieti otio, sed impellenti spiritu sancto cunctis gentibus, pluuiam salutaris doctrinæ portantes. Ipsi sunt quasi columbæ simplices, attamen serpentis astutiam vel prudentiam habentes. Columbæ istæ singulæ stant ad fenestras suas, id est, exercent quas acceperint spiritus sancti gratias diuisas, semper prædicando volantes vt nubes, semper contemplando per illas fenestras suas cælum suspicientes, meditando gementes, gemendo meditantes. Ad quid volant? Me enim, inquit, insulæ expectãt, me, inquã, Ecclesiæ futuræ, quæ mundo velut mari profundo continentur, expectant suam anhelãtes inopiam, nec ego fallor quin nubium istarum gratanter suscepturæ sint pluuiam. Insulæ, inquã, & naues maris, expectant in principio, videlicet vt sint in caput, & non in cauda, iuxta illud in Psalmo. Veniẽt legati ex Aegypto, præueniet Aethiopia manus eius Deo. Quomodo naues de longè appulsæ, in portu consistunt paratæ, hic qui descendãt in ipsis, & faciant operationem in aquis multis, sic parati erunt auditores nuncijs meis, suscepturi illos & opibus suis adiuturi, vt in profundendis gentibus ecclesias construant, prædicando illam quæ super te orta est gloriam domini. Hoc modo adducã filios tuos de longè. Argentum eorum & aurum eorũ cum eis nomini domini dei tui, & sancto Israel, id est, ad honorem nominis domini, & sancti Israel, quia glorificauit te. Videlicet vt supra dictum est, oriendo super te, & ostẽdendo gloriam suam videndam in te. Quod aurum eorum, nisi fides eorum? Quod argẽtum eorum, nisi facunditas sermonis eorũ? Ista veniẽt cũ eis, vt scilicet aurea fide speciosi, & argẽteo sermone nitidi & clari, destrue re valeant cunctũ err orem, vniuersam hæreticam prauitatem ad honorem nominis dñi. (Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabũt tibi.) Peregrini quippe .i. populi nationum, qui prius erant hospites testamẽtorum promissionis spem non habentes, ipsi extruent te in tantũ vt reges quoque eorum ministrent tibi, siue carnaliter ædificando ecclesias, expensis publicis, & aduersus persecutiones gentium atque insidias hæreticorum legum scita proponendo, siue spiritualiter reges spirituales animæ imperio, carnẽ subiugando, q veraciter est ministrare tibi, & ædificare muros tuos.

Ioan 15.

Psal. 67.

Quòd qui promittebatur præsentia vocesq; sint dicentis, Spiritus Domini super me, &c. quæ sit illa vnctio, quæ acceptabilis anni prædicatio, qui lugentes, quæ cõsolatio, & quæ desertorum & ciuitatum dissipatarũ restauratio.

CAPVT XXIIII.

His huiusmodi promissionibus præmissis adest ipse, qui promittebatur, & dicit. (Spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me. Ad annunciãdum mansuetis misit me, vt mederer cõtritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionẽ, vt prædicarem annum placabilem domini, & diem vltionis Deo nostro.) Quomodo in præcedẽti periocha similibus præmissis pro missionibus, ipse veritatem promissionum comprobans, propter hoc, ait, sciet populus meus nomen meum in die illa quia ego ipse qui loquebar, ecce assum, sic & in ista post præmissa sui aduentus præconia, velut iam præsens repentè propria voce clamat: Spiritus domini super me, &c. Hoc enim ipse in euangelio prædicare iam incipiens ore gratioso confirmat. Traditus est ei liber Esaiæ prophetę. Et vt reuoluit librũ, inuenit quod voluit, inuenit hunc locum, inuenit hoc scriptum. Cœpit autem dicere ad illos. Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Igitur, inquit, spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit Dominus me. Ac si dicat. Propter id, quod vnxit dominus me. dixi ego: dixi, inquam, & nunc dico, quia spiritus domini super me. Vbi autẽ vel quando vnxit dominus me? Quando concipiebar, imò vt conciperer in matris vtero dominus vnxit me. Nõ enim mulier virili semine, sed virgo de spiritus sancti vnctione cõcepit me. Illic dominus in regem vnxit me, in regem, inquam, & in sacerdotem quoque illic Dominus vnxit me. Item, in Iordane flumine eodem spiritu designauit me, quo (vt iã dixi) vnxit dñs me. Igitur spiritus domini super me, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris domini. Nõ enim particulariter spiritus domini super me, sed totus spiritus domini super me cum omnib. donis suis: sicut tota & integra venit columba super me, cũ omnibus membris suis. Ad quid

Cap. 52.

Luca 4.

CAP. LXI quid ita ſpiritus domini ſuper me? Ad annunciandum manſuetis miſit me, vt mederer cõtritis corde. Benè ergo tanquam columba venit ſuper me, quæ vtique auis manſueta eſt, & pro cantu gemitum ſolet edere. Manſuetum quippe ad annunciandũ manſuetis miſit me: vt mederer gemituoſis, & cõtritis corde miſit me. Nec enim ꝓpter ſanos & ſuperbos, propter malè habentes & contritos corde medicum miſit me, nõ propter iuſtos, ſed propter peccatores, & virum dolorũ, & ſciẽtem infirmitatem, virum mitem, & corde humilẽ fecit me. Vt prædicarẽ captiuis indulgẽtiam, & clauſis apertionem, & annunciarem annum placabilem domini, & idem vltionis

Rom. 5. Deo noſtro. Quibus captiuis, vel qua captiuitate captiuis indulgentiã, quibus, vbi clauſis prædicarem apertionẽ? Captiuis (inquit) peccati indulgentiam, clauſis inferni apertionem. Nam ex quo per vnum hominem peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatum mors, omnes homines captiui peccati, oẽs homines clauſi ſunt mortis. Sed non omnes captiui indulgentiam, nõ omnes clauſi amant apertionẽ? Quid igitur? Vt annunciẽ (inquit) annum placabilem domini, & diem vltionis Deo noſtro. Primo annum placabilem domini, deinde diem vltionis. Annus quippe placabilis domini iſte eſt primus aduentus meus, quem annunciabo vobis, dicendo. Spiritus domini ſuper me, propter quod vnxit me ſemel in vtero virginis, & iterum in aquis Iordanis. Porrò dies vltionis, ſecundus aduentus meus erit, dies, inquã vltionis deo noſtro ſuper eos, qui non quærunt indulgentiam & apertionem, ſed amantes ſeruitutem peccati, currunt ad clauſtra mortis, ſurdis auribus contemnentes vocem poſt tergum monentis & dicentis. Pœ-

Matth. 4. nitentiam agite, appropinquabit enim regnũ dei. Vt conſolarer omnes lugentes, & ponerem fortitudinem, lugente Syon, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris.) Nõ inquit, idcircò ſpiritus domini miſit me, vt riſoribus huius mundi alluderem, ſed vt con-

Pſal. 136. ſolarer omnes lugentes Syon, id eſt, eis, qui lugẽt, ꝙ ablactati ꝓpter peccatũ, & abiecti à ſuperna matre Syon, dicuntq́; cum Pſalmiſta. Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Syon, &c. Idcircò, inquam, miſit me, vt huiuſcemodi lugentes conſolarer: vt iſtis lugentibus ponerem fortitudinem, & darem eis tria hæc. (Coronam pro cinere, oleum pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris.) Coronam videlicet gloriæ, pro cinere pœnitentiæ. Oleum gaudij, conſolationem ſpiritus ſancti, pro luctu præſentis orbitatis & exilij, pallium laudis, id eſt gloriam reſurrexionis pro ſpiritu mœroris, pro ſacrificio ſpiritus contribulati, quod vult deus, quod non deſpicit. Et vocabuntur in ea fortes iuſtitiæ, plantatio domini ad glorificandum. Et ædificabunt deſerta à ſeculo, & ruinas antiquas erigent, & inſtaurabunt ciuitates deſertas & diſsipatas in generationem & generationem. Et ſtabunt alieni & paſcent pecora veſtra, & filij peregrinarum, agricolæ & vinitores veſtri erunt.) Fortes iuſtitiæ vocabuntur in Syon, fortes, inquam, iuſtitiæ, id eſt, qui non ſolum facere iuſtitiam, ſed & perſecutionẽ pati propter iuſtitiam parati ſint, ſanctum habentes fortitudinis ſpiritum. Vocabũtur, inquit. Et quidem omnium iuſtitiam diligentium, nomina, in ſuperna Syon, ſcripta ſunt, ſed qui pro eadem iuſtitia perſecutionem quoque fortiter ſuſtinent, illic multo maximè nominati Pſal. 48.
& inclyti erunt, ex oppoſito fortium iniuſtitiæ, de qualibus Pſalmiſta dicit, Tabernacula eorũ in progenie & progenie, vocauerunt nomina ſua in terris ſuis. Vocabuntur in ea iſti fortes iuſtitiæ, plantatio domini, ad glorificandum videlicet ex optato plantationis Matth. 15.
adulterinæ, de qua rectè dicitur. Omnis plantatio quam non plantauerit pater meus cæleſtis, eradicabitur. Nam iſta plantatio domini Apoſtoli ſunt & Apoſtolici viri, plantati ad glorificandum deum, vt ipſi quoque gloriam habeãt apud deum. Illa verò plãtatio, propter quam illud dictũ eſt, Scribæ & Phariſæi erant, qui contumeliæ ſpinas, & blaſphemiæ tribulos protulerunt. Iſti ædificabunt deſerta à ſeculo, & ruinas antiquas erigent, & inſtaurabunt ciuitates deſertas & diſsipatas, illa videlicet ædificatione, vel inſtauratione de qua vnus illorum dicit, vnus fortium iuſtitiæ, vnus plantatorum domini, vnus ædificatorum magnæ ciuitatis. Dei ſumus ad- 1. Cor. 3.
iutores, dei agricultura eſtis, dei ædificatio eſtis. Secundum gratiam quæ data eſt mihi vt ſapiens architectus fundamentum poſui, fundamentum autem aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.

De Apoſtolis & Apoſtolicis viris, prædicatoribus verbi Dei, & qualiter eorũ, quibus ſua ſpiritualia ſeminant, carnalia nunc metere, & in futuro duplicia, id eſt, animæ pariter & corporis bona ſperare debeant.

CAPVT XXV.

ET ſtabunt alieni, & paſcẽt pecora veſtra, & filij peregrinorum agricolæ, & vinitores veſtri erunt. Vos autem ſacerdotes domini, vocabimini miniſtri Dei noſtri dicetur vobis, Fortitudinem gentium cõedetis, & in gloria eorum ſuperbietis.) O fortes iuſtitiæ, ô plãtatio domini, ſancti Apoſtoli atque Apoſtolici viri alieni qui non erant de gente veſtra, alieni (inquam) filij peregrinorum, id eſt, gentiles, qui non erant vt vos de carne Abrahæ, ſtabunt deuota fide, ad veſtrum ſeruitium, vt paſcãt pecora veſtra, veſtras comportant vindemias, vt quibus veſtra ſemina ſtis ſpiritualia, dignè illorum metatis carnalia. Vos autem tanquam ſacerdotes, imò verè ſacerdotes dñi, verbo dei vacabitis ocio

ſancto

sancto feriati, vt fitis id quod estis, ministri Domini, spiritualia ministrantes, vt carnalia iure ministrentur vobis. Hoc ingenuitatis nomine vocabimini, hoc nobilitatis nomen dicetur vobis. Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis. Quid isto verius? Videbunt venturi, ad vestrorũ cinerum memoriam fortitudinem, id est, labores gentium comportari, vestroque nomini gloriosorum diademata regũ, in puluere substerni. Ita superbietis videlicet superbia sancta & nobili, dum superbo altiores seculo, superborum omnium colla vera gloria superuadetis. Hoc idcircò, quia nunc mihi dicenti, spiritus Domini super me, eò quòd vnxerit me Dominus, vos annunciationem meam mansueti audistis, & credidistis, relictisque omnibus, secuti estis me, pauperes censu, pauperes spiritu, vnde & odit vos mũdus, & inde vestras quoque animas pro me posituri estis. Verùm non eo tenditis, non il lum finem expectatis, vt sicut dixi. Fortitudinem gentium comedatis, & in gloria eorũ superbiatis. Sed quid? (Pro confusione vestra duplici & rubore, laudabunt partẽ suã.) Hoc est, quod speratis, hoc est, pro quo laboratis, duplici confusione, duplici rubore paupertatis & mortis affecti, vt videlicet laudẽt partem suam, vt talem habeant, qualem meritò laudent partem suam, id est, vt habeant vitam æternam, quæ non est alia quam cognoscere deum, & quẽ ille misit Iesum Christum. Hæc enim pars iusti est, & & lætabundus, pars mea, inquit, dominus. Hæc vestra erit beatitudo, quod vnde vos duplici rubore confundimini, scilicet & in paupertate viuentes, & angustia morientes, inde fit vt deũ in partem suam habeant gentes, talem suam partem laudantes, talem acquisitionem negociatione auri & argẽti meliorem iudicantes (Propter hoc in terra sua duplicia possidebunt & lętitia sempiterna erit eis. Quia ego Dominus diligens iudicium & odio habens rapinam in holocaustum. Et dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis. Et scietur in gentibus semen eorũ & germen eorum in medio populorum. Omnes enim qui viderint eos cognoscẽt illos, quia isti sunt semẽ cui benedixit dominus.) Ad nos, quos horum sacerdotum & ministrorum suorum imitatores esse vult, apostropham fecit, vt sciamus quid receperint, quid & nobis si illos imitemur sperandum sit. Propter hoc, inquit, quia reliquerunt omnia, & secuti sunt me, isti fortes iustitiæ ędificatores, siue sacerdotes, & ministri mei. Propter hoc (inquam) in terra sua duplicia possidebunt, nam quia pauca eademq; transitoria reliquerunt bona corporis, multa eadẽ que æterna possidebunt bona animę & corporis, & vtrobiq; lætitia sempiterna erit eis. Quia ego dñs diligens iudiciũ, & odio habẽs rapinã in holocaustũ. Reuera diligens in reddendo, & odio habens rapinã in retinendo debito. Non diligerẽ iudicium, si mercedem retinerem, rapinã haberem in holocaustũ, si oblata non redderẽ. Sed amẽ dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut fratres, *Marc. 10.* aut sorores, aut patrem, aut matrẽ, aut vxorem, aut filios, aut agros propter me, & propter euangeliũ, qui nõ accipiet centies, tantũ nunc in tempore hoc, & in seculo futuro vitã æternã. Igitur de iudicio certi, de retributione securi, malint omnes pij taliũ exemplo confundi confusione vel rubore duplici: quia ego dñs diligens iudiciũ, mihi quoque odiosum est non retribuere illis, quicquid accepero ab illis in holocaustũ. Et dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriã eis. In veritate (inquam) dabo opus eorũ, vt maneat in veritate fructus vel opus eorum. Quo contra dicitur de opere reproborum. Eccè vos estis de nihilo, & opus *Esa. 41.* vestrum ex eo quod non est. Item: Eccè omnes iniusti & vana opera eorũ, ventus & inane simulachra eorum. Et alibi. Confidunt in nihilo, & loquuntur vanitatem. Conceperunt laborẽ, & pepererunt iniquitatem. Oua aspidum ruperũt, & telas araneæ texuerunt. Nõ sic isti sacerdotes, & ministri mei, sed opus eorum in veritate, opus (inquã) eorum dabo in *Esa. 53.* spiritu veritatis, & fœdus perpetuum feriam eis, vt sint filij Dei, vt maneant in domo in æternum, filij non serui, amici facti ex inimicis per mortẽ meã reconciliati. Et scietur in gentib. semen eorũ, & germen eorum in medio populorum. Semen eorũ. i. verbum prædicationis eorum, scilicet in gentib. cũ enim hi quibus oportuerat prius loqui, repulerint illud, ipsi ad gẽtes cõuertentur. Sed & germẽ eorum scietur in medio populorũ, quia cum mortib. affecti, & in sepulchris fuerint conditi, rursus germinabunt, quia de mortuis eorum corporib. viua crebrescent opera virtutum ad roborandã fidem viuẽtium. Omnes qui viderint eos, cognoscent illos, quia isti semen, cui benedixit dñs. Reuera soli q viderint, cognoscent eos, nã qui oculos suos compresserint, ne videant, nõ cognoscẽt eos. Nã videre eos beneuolẽtiæ est attẽtioris atq; docilis animæ est. Itaq; qui viderint, cognoscẽt eos, ex operib. quia isti sunt semen, cui benedixit dominus, & beatificabunt eos, dicẽtes, quibus miro atq; inusitato modo, sanctum benedictionis spiritum dedit dominus.

Margin notes (left column): *Ioan. 17.* *Psalm. 72.* *Matth. 19.*

Quomodo ecclesia Dei delectetur super isto cũ dicit: Gaudens gaudebo in domino, &c. & quid sit vestimẽtum salutis & lætitiæ, quo illam Christus induit, & circundedit & de vnitate corporis Christi & Ecclesiæ.

CAPVT XVI.

Gaudens gaudebo in domino, & exultabit anima mea in Deo meo. Quia induit me vestimẽto salutis, & indumẽto lætitiæ circũdedit me. Quasi sponsum decoratũ corona, & quasi sponsam ornatam monilib. suis.

Sicut

CA. LXII Sicunt enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic domi nus Deus germinabit iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus.) Aduentus iste, vel præsentia Saluatoris, vnde propheticus hic sermo est osculum illud est, q; sponsa desiderans dicebat in Canticis. Osculetur me osculo oris sui. Ecclesia quippe spōsa fidelis nata in patriarchis, subarrata in Moyse & ꝓphetis, illud suspirabat voto cordis festinantissimi, vt veniret ipse dilectus, & assumendo carnem, oscularetur eam osculo oris sui. Hoc facto hilariter nūc delectata dicit. Gaudens gaudebo in domino, &c. Huiusce participeps gaudij dicebat ille amic⁹ egregius spōsi, ille sponsi & sponsæ consecretalis, & mutui conscius amoris. Qui habet sponsam spōsus est. Amicus autem sponsi, qui stat audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meū impletum est. Nec verò dubium, quin ille præcursor natiuitatis præcursor quoque factus passionis, ad inferos descenderit, & expectanti illic ecclesiæ, nuncium bonum attulerit. Igitur quia postmodum de passione eius propheta dicturus est. Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, & paulò ante in persona eiusdem annunciantis & prædicantis, dixit. Spiritus domini super me, eò quòd vnxerit dominus me, rectè & oportunè voces istæ sic accipiuntur, tanquam apud inferos iam in occursum eius exultantis Ecclesiæ. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo. Quæ mihi gaudij causa, quæ exultationis ratio? Quia induit me vestimento salutis, & indumento lætitiæ circūdedit me. Nudata fueram in Adam, folijs ficus pudenda contexeram, tunicis pellicijs miserè operta, de paradyso eiecta fuerā Hic autem dominus, & deus meus, pro folijs ficus vestimento salutis, & pro pruritu libidinis, prima baptismatis, & remissionis peccatorū stola induit me, & ꝓ pellicia mortalitatis tunica, resurrectionis & immortalitatis stola secūda circūdedit me. Quasi sponsum decoratum corona, & quasi spōsam ornatam monilibus suis. Quasi sponsum, inquam, & quasi sponsam. Vnum quippe sumus corpus, caput & membra sponsus & sponsa, Christus & Ecclesia. Iā iam in Christo sponso, & capite meo modicū passo, in æternum fulgebit victoriæ corona, in me sponsā virtutū & gratiarū fulgida figētur monilia. Sicut enī terra profert germen suum, & sicut hortus semen suū germinat, sic dn̄s deus germinabit iustitiā, & laudem corā vniuersis gentib. Inde ille sponsus, & ego sponsa: quia ille Dn̄s Deus, & ego terra, vel hortus eius, quia ille agricola, & ego agricultura eius. Vnus idē q; quia creator dn̄s est & deus: & quia homo factus, agricola est meus Quomodo agricola plantante atq; rigante, & deo incrementū dante, terra profert germē suū, & hortus semen suū germinat: sic illo vno & quia homo est, euāgelizando plantāte atq; rigante, & quia deus est per spiritū suū incrementum dante, proferā ego & germinabo iustitiā fidei, & laudē dei, non corā vna tantum gente Iudæa, sed corā vniuersis gentib. vt videant opera mea bona, legendo dicta vel acta patriarcharū, vel ꝓphetarū, audiendo vocē, & videndo lucem Apostolorum, & videndo atque credendo glorificent patrem, qui in cælis est.

Cant. 2

Ioan. 3.

Infra 63.

1. Cor. 12.
Rom. 12.

1. Cor. 3.

Matth. 5

Quomodo dicta sponsa fidelia confirmet Deus pater, dicendo: Propter Syon non tacebo.

CAPVT XXVII.

PRopter Syon nō tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & Saluator eius vt lampas accendatur. Et videbunt gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum.) Quod dixerat sponsa. sic dominus deus germinabit iustitiam & laudem coram vniuersis gentibus, confirmat pater sponsi deus, dicendo, non tacebo & non quiescam propter Syon & propter Hierusalem, & cætera. Propter Syon, inquit, & propter Hierusalē, cui iuraui in Abraham, cui iuraui in Dauid, germinare iustitiam & laudē coram vniuersis gentibus. In Abraham, quando per memetipsum iuraui, dicens: Benedicam tibi, & semē tuum multiplicabo, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. In Dauid, quemadmodum ille dicit, Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponā super sedem tuam, quoniā elegit Dominus Syon. Igitur quoniam debitor sum, & gratuito iuramento teneor, propter Syon non taceбо, sed loqnar, & propter Hierusalem non quiescam, sed operabor, donec angustijs Iudææ per torcularia passiōis egrediatur vt splēdor iustus eius, & Saluator eius velut lāpas ad illuminandum gentes accendatur, vt videant gentes, iustum tuum ô Syon, & cuncti reges inclytum tuum ô Hierusalem. (Et vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.) Nomen (inqnam) nouum, id est nomē Christianum vocabitur tibi, nomen nouum, id est, nomen amicorum, nomē filiorum Dei vocabitur filijs tuis, qui hactenus serui, immò inimici & filij iræ dicebantur ob culpam primæ præuaricationis Adæ patris sui. Quod (inquā) os domini nominauit. Sine dubio nomen æternum est, quodcūque os domini nominauit. Ergo quod os domini nominauit, idem est, ac si diceret, quod tibi nomen in æternum permanebit. (Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.) Apostolus dicit. Nam gloria vestra sumus, sicut vos nostra in die Domini. Si ergo quilibet nostrum eorum gloria sumus, qui nos prædicando vel instruendo acquisierunt, quanto verius eius gloria sumus, qui & nos & prædicatores nostros acquisiuit per sanguinem suum? Itaque corona

Gen. 22.

Psal. 131.

2. Cor. 1.

corona gloriæ in manu domini eris, & diadema regni in manu Dei tui, id est, ei qui te redemit, sic pro gloria erit charitas redemptionis, quomodo corona vel diadema pro gloria est capiti regis emeriti. Quod intimâs idê Apostolus dicit. Decebat enim eum propter
Hebr. 1. quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummari. (Non vocaberis vltra derelicta, & terra tua non vocabitur amplius desolata.) Hæc tuæ vetustatis erant nomina, & à patre tuo Adâ tibi hæreditaria, derelicta, desolata. Non sic vocaberis vltra, nec memor ero horum nominum tuorum per labia mea. (Sed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata.) Antequam deleatur parentum tuorum inobedientia, nô potest vocari voluntas mea in ea, sed per obedientiam patris tui hominis Iesu Christi fiet, vt rectè voceris voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata. Hoc repetés iterum dico. (Quia côplacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.) Quomodo terra tua inhabitabitur? Habitatione sancta, ha-
Matth. 22 bitatione angelica. (Habitabit enim iuuenis cum virgine, & habitabunt in te filij tui.) Illi enim qui digni habebuntur seculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neq; ducent vxores, neque enim vltra mori poterunt, æquales enim angelis sunt, & filij sunt Dei, cùm sint filij resurrectionis. (Et gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus.) Id est, ad similitudiné gaudij quo gaudet sponsus super sponsam, ita gaudebit super te Deus tuus, quia plena tibi voluntate substantialiter infundetur, iuxta il-
Psal. 35. lud. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Interim donec earundem veniat tempus nuptiarum, custodieris contra diabolum adulterû, neq; dormiam sicut dormiui, donec surgerem ad auram post meridiem, post perpetratum corruptoris adulterium serpentis.
Gen. 3. Hoc hoc est, quod sequitur. (Super muros tuos Hierusalem constitui custodes tota die & toto nocte perpetuò non tacebunt. Qui reminiscimini domini ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat & donec ponat Hierusalem laudem in terra.) Quinam sunt custodes super muros Hierusalem, qui tota die & tota nocte non tacent, nisi Apostoli & Apostolici viri, rectores atque sacerdotes? qui interim dum adulteria spiritualia cauenda sunt, in regimine sanctæ Ecclesiæ positi sunt, vt neque in prosperis, neq; in aduersis taceant laudare nomen Domini, prædicare pulchritudinem, nobilitaté, diuitias atq; fortitudinem sposi legitimi, modicum expectâdi, citò venturi. Vnde quia non solû sermone prædicationis, sed & studio iuuare debét orationis, ad eosdé sermo dirigetur, cû dicit: O vos, qui reminiscimini domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, ne vacet illi dormire, quemadmodum olim dormiuit tamdiu, donec perficeretur cum natura humana adulterium serpentis diaboli, quod scriptura innuens, dicit. Et cùm audissent vocé Domini Dei ambulantis, in paradyso ad auram post meridiem, &c. Primi homines illû toto meridie dormire passi sunt, quippe qué nulla laude, nulla prece inquietauerût. Vos autem ne detis illi silentium, donec stabiliat, & donec ponat Hierusalem laudem in terram, id est, donec ecclesiam suam ad illum Gen. 3. statû laudabilé perducat, vbi iâ neq; fur, neque adulter, appropinquare valeat.

Quòd ait: Iurauit Dominus in dextera sua, quòd iuramenti huius sensum, ipse dicat in Euangelio Dominus: Amê dico vobis, q. a auferetur à vobis regnû dei.

CAPVT XXVIII.

IVrauit Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ. Si dedero triticum tuum vltra cibum inimicis tuis, & si biberint filij alieni vinum tuum in quo laborasti. Quia qui congregant illud, comedent & laudabunt Dominum, & qui comportant illud, bibét in atrijs sanctis meis.) Post mutua sponsi & sposæ colloquia iam ad passionem, qua sponsa redimitur sermo propheticus aspirat, dicendo: Iurauit Dominus. Quando enim iurauit hæc Dominus in dextera sua, & in brachio fortitudinis suæ, nisi quando dixit ipse filius Dei, dextera nimirum, & brachium fortitudinis Domini. Amen dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & Matth. 21 dabitur genti facienti fructus eius. Denique mali & perdendi agricolæ illi, quibus hoc iurauit inimici erant, & filij alieni, comedétes triticum, & bibentes vinum, in quo sancta patriarcharum & prophetarum Ecclesia laborauit, & non reddentes fructum vindemiæ in tempore messis. Iurauit (inquam) dominus, quia sic iam vltra non erit. Sed quid? Qui congregant illud comedent, & laudabunt dominum, id est, ablatum ab illis regnû Dei possidebût gentes, faciétes fructus eius, vt prius congregent Domino, & sic comedant, prius comportent, & sic bibant in atrijs eius, in regno eius. (Transite, trâsite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, & eligite lapides.) Custodes murorum Hierusalem, id est, Apostoli iubentur transire per portas, ad veritatem Euangelij incedere secundum scripturas, sicque parare viam populo Christiano, planum faciendo iter, & eligendo lapides, vt non sint offendicula siue scandula, quibus offendatur vel côcidat fides Christiana. Et hoc illi quidé fecerunt quantum potuerût, sed quia minus plana fuisset via, diuinitus prouisa sunt arma Romanorum, vt non remaneret ciuitas sanguinum, nec staret templû Iudæorum, quo nimirum stante, quasi ad magnos lapides nimium offenderet simplicitas Christianorû. Et eleuate (inquit) signum ad populos, ecce Dominus auditum fecit ab extremis terræ.)

Ne putent

CAPVT LXIII. Ne putent Iudæi, de se dictū, præparate viã populo, eleuate (inquit) signum in gentes, & ad populos nationum, vt nequaquam vnius terræ Iudææ ad salutem prouocentur angustiæ, sed auditum fiat in extremis terræ vt passionem creatoris totus mūdus exaudiat. Penè ineffabile est, quid admirationis, quid habet expectationis quod dicitur, ecce dominus auditum fecit ab extremis terræ. Morientibus & desperatis in medio terræ, dicite, dicite, quia dominus auditum fecit ab extremis terræ, ab hominibus humilibus, qui pro eo quod contemptibiles videbantur, quodammodo erant extrema terræ. (Dicite filiæ Syon, ecce Saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo, & opus illius coram eo.) Dicite (inquit) & testificamini filiæ Syon, id est, ecclesiæ patriarcharum & prophetarum, cui credēti potestas datur filiam Dei fieri. Quid dicetis ei? Ecce iste non alius, sed iste qui iuxta alium prophetam pauper est, & ascendens super asinum, & super pullum asinæ, Saluator tuus est, ecce venit vt redimat te, vt saluet te. Ecce merces ei' cū eo quo redimat te, & opus illius coram eo, quo saluet te. Non enim extra, sed intra semetipsum habet redemptionis tuæ pretium, non aliud quam sanguinem suum. Item opus illius quo te redemptam viuificet, non longè, sed coram eo est, statim quippe vt te redemerit pretio sui sanguinis, sanctum tibi spiritum dabit, spiritum vitæ & salutis, quem accipient quoquot saluatorem istum receperint, quotquot in eum crediderint. (Et vocabunt eos populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis quæsita ciuitas, & non derelicta.) Eorū q crediderint vocabulū erit populus sctus redēpti à domino, & hoc nomine Apostoli & Apostolici viri vocabunt eos, tu autem ô mater ciuitatum fidelis Syon, quæ hactenus apud inferos exulabas derelicta & non requisita, amodo vocaberis quæsita & non derelicta.

Zacha. 9.

Quòd passionem eius admiratione dignam æstimari velit Propheta, dicendo: Quis est iste qui venit de Edom.

CAPVT XXIX.

QVis iste est qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra? Iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ.) Victoriosæ passionis præconia deinceps non repetiturus, nunc excellentius sub admiratione enunciat, adiūcto videlicet gaudio pro triumphali resurrectionis & ascensionis eius gloria. Quis (inquit) iste est qui venit de Edom? Quis iste est qui venit tinctis vestibus de Bosra? Quis est ille formosus in stola sua gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Edom terrenus, atq; cruentus. Bosra quod est nomen ciuitatis in Moab interpretatur firma atque munita. Porrò terrenus atque cruentus populus Iudaicus erat, firma atque munita Hierusalem fuerat, fortissimis muris antè circūdata, siue infernus, in quo clausæ mortuorū animæ fortissimis custodiis tenebantur. Inde venit iste verè formosus, & iuxta Psalmum quadragesimum quartum. Speciosus forma præ filijs hominum, formosus, inquam, in stola sua, siue tinctis vestibus, id est, candidus & rubicundus, candidus mundissima carnis virginitate, & rubicundus sacrosancta passione, & talis gradiens vsque ad summum cæli, in multitudine fortitudinis suæ. Interrogant igitur occurrentes angeli, & dicunt. Quis est iste, quis est iste, rei nouitate perterriti. Mysterium enim passionis & resurrectionis Christi, cunctis retro generationibus fuerat ignoratum. Respondet ille interrogantibus. (Ego qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum.) Ego (inquit) sum qui peccatum non feci, nec inuentus est dolus in ore meo, 1. Pet. 2.
siue qui malis mala, & bonis retribuam bona. Ego sum qui propugnare veni aduersus aduersarias potestates, & vinctos de carcere liberare, vt & aduersarij pœnas, & capti ui sentiant libertatem. Rursus angeli sciscitātur & dicunt. (Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantiū in torculari.) Si (inquiūt) tu es qui loqueris iustitiam, & nullum admisisti peccatum, nónne indumentum tuum, indumentum, inquam, corporis tui sicut de vtero virginali sumptum est candidum, ita permanere debuit? Quare ergo nunc sanguine est rubrum? Quare vestimenta tua sunt sicut calcantiū in torculari? Nam ambæ manus tuæ, ambo pedes tui sic sunt, quasi clauis confixi fuerint, & vnum latus tuum sic est, quasi lancia vulneratum est. Hæc omnia signa sunt mortis, quasi tu quoque torcular mortis calcaueris, imò in torculari mortis calcatus sis. Nam in torculari quidem, vnde huc similitudo sumpta est, aliud quod calcatur, aliud est ipse qui calcat. In passione autem mortis, vnde hic sermo est, ipse qui calcat & ipse qui calcatur, idem est. Calcauit enim ipse qui semetipsum tradidit pro nobis, calcatus est tanquam botrus qui sub pressura crucis de acino corporis, vinum, id est, spiritum suum emisit. Itē torcular calcauit, quia sicut in torculari vinum expressum assumitur relictis acinis, sic in eadem passione sua bonos redimendo assumpsit, malos iudicando reliquit. Respondet ergo percunctantibus. (Torcular calcaui solus, & de gentibus non est vir mecum. Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.) Idcircò (inquit) rubrum est vestimētum meum, & sic vestimenta mea sunt quasi calcantium in torculari, quia reuera torcular calcaui. Calcaui autē solus, nullū quippe habui adiutorem. Neq; enim angelus, aut archangelus, thronus, dominationes, aut vllus omnium cælestium spirituum

rituum pro hominib. passus est, sed neq; ho minum quempiam habui adiutorem, in tan tum vt etiam confidentissimus Petrus timo re perterritus fugeret, imò & me negaret. Ita torcular calcaui solus, subauditur in salutē supradictæ filiæ Syon, in salutem omnium credentium. Quid de illis qui non credunt? Calcaui eos (inquit) in furore meo, & cōcul caui eos in ira mea. Duplici contritione con triui eos, præsenti furore meo, & futura ira mea condemnaui eos. Præsenti videlicet fu rore, vt Romanis tollētibus suum & locum & gentem perdant. Futura ira, vt vsq; ad in ferni nouissima descendant. Et aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & om nia indumēta mea inquinaui. Deniq; sāguis meus, hæreditarius sanguis eorum effectus

Matth. 27. est, quia dixerunt, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Illic sanguis eorū asper sus est super vestimenta mea, & omnia indu menta mea inquinaui, quicquid enim ad cul tum vel religionē mihi facere consueuerāt, holocausta eorum, neomenias & sabbata eo rum, & omnes alias festiuitates eorum, ex

Esaia 1. tunc odiui, & omnia sanguine polluta iudi cans, oculos meos auerti. (Dies enim vltio nis in corde meo, annus retributionis meæ venit.) Quis dies vltionis, quis dies vel an nus retributionis? Ille nimirum quem iam præuidēs propter reatum vituli, quem fece

Exo. 32. rant dixit ad Moysen. Ego autem in die vl tionis visitabo & hoc peccatum eorum. Ille dies vel annus retributionis meæ in corde meo erat, & nunc venit, & quæcunq; dein ceps fecerunt patres eorū, imò & omnis san guis qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, ecce super generationem istā ve nit. Quid tandem pro me egi? (Circumspexi & nō erat auxiliator, quæsiui & nō fuit qui ad iuuaret. Et saluauit mihi brachiū meū, & in dignatio mea ipsa auxiliata est mihi.) Parum dictū erat, nō erat auxiliator, & non fuit qui adiuuaret. Notum quippe ex euangelio est, quia non solū nō erat auxiliator, & nō solū non fuit qui adiuuaret, cùm ipse altus. i. in crucem eleuatus circumspiceret, sed econtra omnes videntes me deriserūt me locuti sunt labijs, & mouerunt caput, dicendo: Vah qui

Psalm. 21. destruit templum Dei, & in tribus dieb. reæ

Matth. 27. dificat illud. Saluum fac temetipsum. Dici tur autem hic locutiōis modus, tapinosis, id est, humilitas rei magnæ, non id agente sen tentia quod ostenditur. Igitur circumspexi, inquit, & non erat auxiliator, quæsiui, & nō fuit qui adiuuaret, siue iuxta alium prophe tam, & sustinui qui simul contristaretur, &

Psal. 68. non fuit, & qui consolaretur, & non inueni. Et saluauit mihi brachium meū, & indigna tio mea ipsa auxiliata est mihi. In quo salua uit mihi brachium meum, in quo indigna tio mea ipsa auxiliata est mihi? In eo videli cet, quòd cùm factus essem homo sine adiu torio inter mortuos liber, solui dolores in ferni, nec etiā ab illo me teneri possibile es set. Et quomodo leoni fortissimo rugitus su us auxiliatur, ad conterendas bestiolas mi nores, sic indignatio mea mihi auxiliata est ad consternendos vniuersos inferni princi pes. Vndè satis eleganter in spiritu Iacob pa triarcha dicit. Catulus leonis Iuda, ad prædā Gen. 49. fili mi ascendisti. Requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. Quis suscitabit eum? Ex inde pœnas exegi de inimicis meis, de homi cidis & derisoribus meis Iudæis, vt caderent in ore gladij, & captiui ducerentur in omnes gentes, & ciuitas eorum pariterq; templum detraheretur in terra. Hoc est quod sequi tur. (Et conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos indignatione mea, & detra xi in terram verticem eorum.)

Deploratio Iudaicæ gentis ex persona Prophetæ cum confessione præcedentis mali illorum meriti, et laude iustitiæ domini super omnibus quæ reddidit nobis do minus, vsq; Sic faciam propter sermones meos, vt nō disperdam totum.

CAPVT XXV.

Miserationum domini recordabor lau dem domini super omnibus, quę red didit nobis dominus, & super multitudinē bonorum domui Israel, quæ largitus es eis, secundum indulgētiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum. Et dixit. Veruntamen populus meus es, filij nō negantes. Et factus est eis saluator.) Post vl timam dominicæ passiōis recapitulationem propheta sui. i. Iudaici populi abiectionem affectuosissimè deplorat, sed in eodem plo ratu suo sapiēs, vimq; doloris admissa ratio ne contemperans, lachrymosæ voces ora tionis vera laude Dei præuenit, ne videli cet propter aduersa sequentia prioribus in gratus existere videatur eius beneficijs. Mi serationem (inquit) domini subauditur anti quarum recordabor in ira, quam infert post easdem miseratiōes. Ac si dicat. Et licet post tot miserationes iram inferat, nō tamen mu tatus est, nō mutabilitatis arguendus est. Nā & multitudinem bonorum largitus est do mui Israel secundum indulgentiam suam, & secundum multitudinem misericordiarum suarum, & interea dixit, inquam, in Moyse, dixit in prophetis & psalmis. Veruntamen populus meus est, filij non negantes. Quod Psal. 104. erat dicere. Ego quidem Abraham, Isaac & Iacob elegi, & veraciter dictum est, semē A brahæ serui eius, filij Iacob electi eius. Ve runtamen non omnes qui ex Israel hi sunt Israelitæ, sed soli non negantes filij reputa tur in semine. Hæc dixit & immutabili per manente proposito eis tantum factus est sal uator. (In omni tribulatione eorum nō est tribulatus.) Quorū in omni tribulatione nō est tribulatus? Filiorum non negantiū, filio rum fidelium. Illorum oēm tribulationem, oēm miseriam, omne peccatum, & oēm ini quitatē, ipse absq; tribulatione sustinuit non

inuitus, ſed volũtaria charitate portauit. Nã hoc eſt quod ſequitur. (Et angelus faciei ei⁹ ſaluauit eos in dilectione ſua.) Si enim Apoſtolus in tribulatione ſuorum non eſt tribu- 2.Cor.6. latus, ſed dilatato corde dixit. Os noſtrũ patet ad vos ô Corinthij, cor noſtrum dilatatũ eſt, non anguſtiamini in nobis, quãto magis angelus faciei domini, angelus magni conſilij, cuius facies, facies eſt domini, nulla tribulatione eſt anguſtiatus? (Saluaui (inquit) eos in dilectione ſua, & in indulgẽtia ſua ipſe redemit eos. Et portauit eos, & leuauit eos cũctis diebus ſeculi.) Quæ cuncta ſunt officia ſuauiſsimæ & latiſsimæ charitatis. (Ipſi autẽ ad iracundiam prouocauerunt & afflixerũt ſpiritum ſancti eius.) Qui nam ipſi? Vtiq; filij negantes, gẽs peccatrix, populus graui iniquitate, ſemen nequam, filij ſcelerati. Cuius ſancti eius ſpiritum ad iracundiam prouocauerunt & afflixerunt? Sancti ſanctorum, angeli faciei eius quem blaſphemauerunt, negauerunt, & interſecerunt. Quid pro hoc? (Et conuerſus eſt eis in inimicum, & ipſe debellauit eos.) Palã omni mundo eſt, quia debellauit eos, & vicit eos, occidit in ore gladij, & in omnes gẽtes captiuos duxit eos, nõ tanquam pater virga diſciplinæ feriens, ſed tanquam inimicus, vſq; ad inferni nouiſsima perſequens. (Et recordatus eſt dierũ ſeculi, Moyſi & populi ſui.) Recordat⁹ eſt dierum ſeculi, recordatus eſt Moyſi, recordatus eſt populi ſui, in eo videlicet, vt adduceret ſuper eos oẽm ſanguinem iuſtum, qui effuſus eſt ſuper omnem terram à diebus ſeculi, vt vindictam faceret in eos, quòd totiens exacerbauerunt ſpiritum Moyſi, quòd totiens tumultuando inquietauerant pacem populi ſui. Hac præmiſſa laude & recordatione miſerationum domini, tandem luctũ pro gẽte ſua lachrimoſum ingreditur tãto vocis clamore & cordis rugitu, vt rectè dicamus, quia in iſto ſpiritus ſanctus gemitibus orat inenarrabilibus pro Iſrael, vt ex eo ſaltẽ reliquiæ ſaluentur. (Vbi eſt, inquit, qui eduxit eos de mari cum paſtorib. gregis ſui? Vbi eſt qui poſuit in medio ei⁹ ſpiritũ ſancti ſui?) Et ſubinde. (Attende de cælo & vide de habitaculo ſancto tuo, & gloriæ tuæ. Vbi eſt zelus tuus & fortitudo tua? Multitudo viſcerum tuorum & miſerationũ tuarũ ſuper me continuerũt ſe. Tu enim pater noſter & Abrahã neſciuit nos, & Iſrael ignorauit nos. Tu dñe pater noſter redemptor noſter, à ſeculo nomen tuum. Quare errare feciſti nos domine de vijs tuis, induraſti cor noſtrum ne timeremus te? etc.) Taliter lugendi cæcitatem quę contigit in Iſrael, Deus tandem reſpondet. (Quęſierunt me, qui antè non interrogabãt, inuenerunt qui nõ quæſierunt me.) Statim filius cuius perſonæ ſunt iſtæ voces apoſtrophã facit ad ipſum patrẽ his verbis. (Et dixi, CA.LXV. Ecce ego, ecce ego ad gentẽ quę non inuocabat nomen tuũ.) Quare? (Expandi (inquit) manus tota die ad populũ incredulum, qui graditur in via non bona poſt cogitationes ſuas, &c.) Hæc de plenitudine gentium, quę ſubintratura erat, loquitur aduerſus Iſrael, cui cæcitas cõtigerit. Nec mora reliquias ex eo ſaluandas fore promittit cum dicit. (Quomodo ſi inueniatur granum in botro, & dicatur, ne diſsipes illud, quoniam benedictio eſt, ſic faciam propter ſermones meos, vt nõ diſperdam totum. Et reliqua.) Non ignoro, plurima ſparſim eſſe prætermiſſa, perſpicuè ad eandem fidẽ Chriſti, gentium quoq; vocationẽ pertinẽtia, ſed iuxta propoſitum, ſeptem tantum prophetæ huius oportuit excipere particulas, quibus recapitulata non partim, ſed penè ex integro tota cõtinetur fides Chriſtiana, fides euangelica, facie aperta, ſerie ordinata. Et hic quidẽ finem facere, & ad prophetã alium tranſire poteramus, ſed occurrit vnum quod perpulchrum atq; egregium, quod nullatenus deuotio fidei nos intactum præterire patitur.

Quòd ait, antequam parturiret peperit, &c. quomodo ſecundũ hæc quoq; falſum ſit, quòd Iudæi, et quidã hæretici dixerũt, ante Mariã nõ extitiſſe Chriſtũ.

CAPVT XXXI.

ANtequam parturiret peperit, antequã veniret part⁹ eius, peperit maſculum. CA.LXVI Quis audiuit vnquam tale, & quis vidit huic ſimile? Nunquid parturiet terra in die vna, aut parietur gẽs ſimul, quia parturiuit & peperit Syon filios ſuos? Nunquid ego qui alios parere facio, ipſe non pariam dicit dominus? Si ego qui generationem cæteris tribuo ſterilis ero, ait dñs Deus tuus? Quatuor hæc dicta ſunt, quorum vnum noſtræ regenerationis gratiam, tria verò vnici verbi Dei genituram, trimodam altiſsimo & penè ineffabili myſterio nobis inſinuant. Nam quod ait, nũquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens ſimul, quia parturiuit & peperit Syon filios ſuos, repentinã admiratur generationem credẽtium in Chriſtum, qua poſt aduentum ſpiritus ſancti, ſancta Syon. i. Apoſtolica eccleſia, magnam Iudæorum atq; gẽtium multitudinem prædicationis verbo & ſalutari regenerauit baptiſmo, tanto miraculo, ac ſi vno die gens tota vno pariatur vtero. Hoc ex prædictis quatuor vnũ eſt. Cęterorum trium primũ eſt quòd parturiuit, ſecundum quòd antequam parturiret peperit, tertium quòd dominus ipſe ſemetipſum qui alios parere faciat, non eſſe ſterilem, ſed ſe quoq; peperiſſe altiſsima inuectione aſſerit. Hęc, vt iam dictum eſt, tria generationis Chriſti documẽta magna & mira ſunt. Quãdo enim Syon parturiuit & peperit maſculum? Nimirũ quando virgo Maria, pars magna ſanctæ ciuitatis Syon, pars magna & regalis aula ſanctæ eccleſiæ, quæ eſt ſpecula, in qua nũc ſpeculamur, poſt in eadem facie ad faciẽ viſuri Deum deorum, peperit Chriſtũ filium maſculum, filium fortiſsimum, va-

lentem

lentem ad debellandum fortē armatum,qui nullum timens custodiebat atrium suum,tenebat sibi quasi in pace mundum,quando illa beata virgo peperit Christum filium, vtique masculum peperit Syon. Non enim sibi soli,sed toti ecclesiæ,Maria parturiuit Christum. Sed non iam dicat Iudæus, non dicat hæreticus,eundem Christum ex Maria existendi habuisse initium. Nam antequā parturiret,peperit. Antequam parturiret illic, antequam tempus illud ei veniret, vt filium visibilem ex ventre virginis sancta Syon ederet,peperit,& mater eiusdē verbi effecta est. Concepit enim corde, & verbum dei peperit ore. Quotiens ad aliquē prophetarum siue patriarcharum verbum dei factum est, totiens Syon peperit verbū domini, non aliud quàm quod beata virgo concepit,& carnem
Supra 26 factum peperit. Vnde vnus illorū hic idem Esaias dicit. A timore tuo domine concepimus & peperimus,spiritum salutis tuæ fecimus super terram. Nota & celebris animabus sanctis est ista veritas,quòd verè deus amator fidelis animæ vt sponsus sponsæ copuletur, atque ex illo per amoris spiritum suscepto semine impregnata,loquēdo, prophetando,& quod magis est,scientiam Dei scribendo,mater verbi Dei efficiatur. Sic omnis scriptura legalis & prophetica cōdita est,antequam omnis scripturæ vniuersitatem,omne verbum suum Deus in vtero virginis coadunaret. Ipsa virgo prius mente quàm carne concepit,prius ore prophetando quā ventre parturiendo peperit. Igitur falsum est,ante Mariam non extitisse Christum. Nam antequam carnem eius parturiret, peperit ore prophetarum,beata Syon vnum eundemq; Christum, vnum idemq; Dei verbum. Nec etiam satis est adhuc. Nam ne fortè suspiceris,quod antequam prophetæ loquerentur, non fuerit hoc verbum domini. Ecce enim ipse Deus dicit. Nunquid ego qui alios pare re facio,ipse non pariam? Si ego qui generationem cæteris tribuo,sterilis ero? Ac si dicat. Nunquid ego qui alijs bonum effari verbum dedi,ipse non prior de corde meo verbum bonum eructaui? Est enim solœcismus per tempora verborum,dum dicit, ipse non pariam, ipse sterilis ero, pro eo vt dicat ipse non peperi, ipse sterilis fui. Porrò alibi rectò,id est,præterito vtitur tempore, dicendo: Ex vtero ante luciferum genui te. Verūtamen nec quia illic ex vtero genui te,dixit, Psal. 109.
nec quia hic ipse non pariam, aut sterilis ero dicit: Idcirco Deus vterum & vuluam habere putandus est,sed ob significandam expressius fuimet atq; filij siue verbi substantialitatem, talibus oportunè vocibus Deus vti dignatus est. Obmutescat igitur omnis impietas,quia quod virgo Maria verbum parturiuit,incarnatum ipsum fide conceptum, dicto & scripto pepererunt prius animæ patriarcharum & prophetarum,ipsum nihilominus peperit ex vtero, id est, ex profunda substantia sua genuit Deus pater, ante omnia secula seculorum. Adeò non Deus recens est,hic Deus noster.

FINIS COMMENTARIORVM LIBRI SECVNDI, IN ESAIAM PROPHETAM.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN HIEREMIAM PROPHETAM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

Quintæ ætatis initium cōputari Hieremiæ vaticiniū, & in hac ætate sacerdotium Christi figuratū factu, significatumq; esse dictu propheticū.

CAPVT I.

Quintæ ætatis seculi, crepusculū Hieremię prophetæ vaticiniū est, Babylonicam captiuitatē, ruinam pariter & incēdiū ciuitatis ac tēpli sic prænunciās,vt proprijs quoq; oculis cūcta cerneret. Hic iam rectè quæritur, quid eo tempore mundus acceperit, quo tanquam certo limite præfixo iam quinta ætas, post exactā quartam ętatem iure dici vel computari debuerit. Nam de præcedentib. ratio stat, quia videlicet prima ætate ante diluuium, velut infans permissus sibi vacauit ab auditu sermonis Dei. Secunda verò velut puer prima doctrinæ percepit elemēta in fœdere, quod pepigit Deus cum Noe. Tertia iā velut adolescens repromissionem beati feminis in Abraham,& disciplinam legis accepit in Moyse. Quarta velut iuuenis promissionem regni Christi audiuit in Dauid. Hoc ergo tempore quid amplius audiuit vel accepit, vt rectè computetur quasi quinta ætas pleni ac perfecti viri? Accepit nimirum promissionē sacerdotij Christi. Qui enim in Abraham homo,in Dauid rex, in huius temporis prophetis sacerdos promissus est. Sacerdotium eius hic factis præfiguratur, dictis propheticis significatur. Et superiore quidem ætate

Psal. 109. dicitur in eum. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, dictum est ad Hely sacerdotem in typum ruinosi sacerdotij Iudæorum, cui successurum erat fidele Christi & ecclesię sacerdotiũ. Ecce dies 1.Reg.2. venient, & præcidã brachium tuum, & brachium domus patris tui, vt non sit senex in domo tua. Verùm hic multo plenius, multo sacratius causa pariter & effectus sacerdotij Christi figurantur, & aduentus eius tempora præfiniuntur. Nempè Babylonica gentis vnius captiuitas causam communem significat, pro qua generi humano tantus sacerdos necessarius erat, reuersio autem captiuorũ sub Iesu sacerdote magno, remißio peccatorũ in qua liberamur, duce & liberatore nostro põtifice magno Iesu Christo. Porrò aduentus eius tempora hoc modo præfiniun-Daniel. 9. tur. Tu autem Daniel animaduerte sermonem, & intellige sermonẽ. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio, & finẽ accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum, &cæ. In extremæ quoq; huius ætatis margine, tota sacerdotis huius promißio perficitur magnificè, dum dicit angelus ad Ioseph virum Matth.1. Mariæ. Pariet autem filium, & vocabis no-Hebr.9. men eius Iesum. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Claret enim ex hoc, quia sacerdos iste Deus est, qui solus à peccatis saluare potest. non habẽs quotidie necessitatẽ quemadmodum sacerdotes priꝰ pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo. Sanè istos ætatum terminos auctoritas euangelica fundauit, dicendo in libro Matt.1. generationis Iesu Christi. Omnes ergo generationes ab Abrahã vsq; ad Dauid generationes sunt quatuordecim, & à Dauid vsque ad transmigrationẽ Babylonis generationes quatuordecim. Et à transmigratione Babylonis vsq; ad Christum generationes quatuordecim. Hoc rectè intelligitur dixisse, solius generationis Iesu Christi respectu, qui secũdum eam promißionem, quæ facta est ad Gen.22. Abraham. In semine tuo benedicentur omnes gentes, verus homo est, secundum eam quæ facta est ad Dauid, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam, rex vtique est, secundum eam quæ facta est ad Ioseph virum Matth.1. Mariæ. Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum, nimirum officio sacerdos, potentia Deus est.

Quomodo hæc quinta ætas similis sit cum quinta die creationis mundi, & cur tunc temporis templum pretiosissimum permissum est Babylonico igne conflagrari.

CAPVT II.

IGitur quintę ætatis initium hoc est, spectabilia Dei opera continentis, vt quinta dies creationis mundi, secundum spiritũ cõsilij, qui nimirum à spiritu timoris domini sursum quintus est. Consilij namque diuini est, quòd pulchrum & nobile Dei templum in toto orbe tunc temporis vnum & solum, auro ditißimum, opere mirificum, regione inclytum, regiamque ciuitatem Dauid atq; Salomonis, permissum est Babylonico igne conflagrari, spoliari, prophanari, occisorum sanguine compleri. Erudiendus namq; erat mundus eatenus iuuenis luxuriosus, ne putaret quòd habitator cælorum Deus, auro templi manufacti, vel ciuitatum opibus delectetur, & non potius hominum fide & bonis operibus, quibus intus in anima templũ illi pręparatur, quo solo delectetur, vbi adoretur, in quo videri & presens agnosci digne tur, sine quo frustra foris lampadibus vel auro tẽpli manufacti requiratur. Habet quoq; quinta hæc ætas, quintæ diei creationis mundi aliquid simile. Nam sicut tunc non omne leuatum est in aera, quòd ex aquis ortum est genus creaturæ, sic non omnium captiuo- Psal. 136. rum fuit dicere super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus. Illorum hoc erat dicere, qui recordabantur Sion vbi fuerat nominis domini templum sanctum, vbi licuerat non impediente Babylonico rege adorare vnum & solum verum Deum. Tales nimirum non sub aquis fluminis Babylonici absorpti erant, sed super sedebant similes auiculis, quas aquæ imperio Dei produxerunt, parati ad volandum, mox vt permittẽtis audirent Cyri regis edictum. Cæterùm qui Babylonicis voluptatibus & interdictis ex lege, Babylonicarum vxorum complexibus occupati resederunt, suamq; captiuitatẽ permissæ libertati præposuerunt, pisciculis similes fuerunt, quorum omnis voluptas sub aquis depressa est, & euolare nesciuerunt. Nũc iam in rem pergendum est.

Quod Hieremias eiusdẽ domini, cuius propheta est, typum gesserit nomine proprio sanctificatione ex ventre, prædicationis officio septies ad Hierusalem facto, cuius ruina superstruit ante obsidionem verbum domini ad se factum esse referendo eamq; ad pœnitentiã, prouocando numero vel ordine determinato.

CAPVT III.

PRimo Hieremias, qđ interpretatur excelsus dominus, eiusdẽ cuius propheta CAP.I est excelsi domini, in omni ordine prophetiæ suæ typum tenet. Nimirum in typum eius, qui antequã ex vtero virginis homo cõciperetur, apud Deum erat Deus, hic in vtero matris sanctificatur, diciturq; illi. (Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te, & cætera.) Item in typum eiusdem domini nostri qui populo illi prædicauit, & ad pœnitentiam audire nolentes vocans, ciuitatis & templi exterminium prædixit, & quamuis occisus, eidem tamen exterminio superstes extitit, & deinceps Iudæos in cęcitate relinquẽs, genti-

gentibus euangelizauit. Iste propheta cōtra Hierusalem vaticinatus est, ad pœnitentiam prouocans ciuitatem auersione contentiosa auersam, venturum prædicens exercitu Babylonicum, futurumq; templi & ciuitatis incendium, & quamuis multa passus, eidem tamen incendio superstes extitit, & rege Sedechia capto, oculisq; priuato, deinceps ipse exteris nationibus prophetauit. Numeremus nunc, quotiens ad illum ante ciuitatis obsidionem verbum domini factum est, & secūdum vices ordinē prophetiæ prosequamur sermonis euangelici ordinem, qui pręclarus & notissimus est. Primo sic scriptum est. Et factū est verbum domini ad me dicens. Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequā exires de vulua, sanctificaui te, & prophetam in gentibus dedi te. Deinde secūdo. Et factum est verbum domini ad me dicens. Quid tu vides Hieremia? Et dixi. Virgam vigilantem ego video. Item: Quid tu vides? Et dixi. Ollam succensam ego video, & facies eius à facie aquilonis. Hæc enim duo, pro vno verbo domini rectè habentur, quia videlicet vnum idemq; verbum & pœnitentiæ disciplinam recipientibus, vigilās correctionis virga est, & impœnitentibus olla succensa, id est, æternæ damnationis iudicium est. Deinde loco tertio. Et factum est verbū domini ad me dicens. Vade & clama in auribus Hierusalem dicens. Hęc dicit dominus. Recordatus sum tui miserans adolescentiā tuam, & charitatem desponsationis tuę, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur. Et cætera quàm multa, quib. Hierusalem prolixo sermone peccata sua commemorat, eamque ad pœnitentiam inuitat. Post hæc loco quarto. Verbum quod factū est à domino ad Hieremiā dicens. Sta in porta domus domini & prædica verbum istud, & dic. Audite verbum domini omnis Iuda, qui ingredimini in portas has, vt adoretis dominum. Hæc dicit dominus exercituum Deus Israel. Bonas facite vias vestras, & studia vestra, & habitabo vobiscū in loco isto. Nolite confidere in verbis mēdacij dicētes: Templum domini, templum domini, templum domini est. Deinde quinto loco. Verbum domini, quod factum est ad Hieremiā à domino dicens: Audite verba pacti huius, & loquimini ad viros Iuda & habitatores Hierusalem. Et dices ad eos. Hæc dicit dominus Deus Israel. Maledictus vir, qui non audierit verba pacti huius quod præcepi patribus vestris. Et post aliqua. Irritū fecerunt domus Israel & domus Iuda pactum meum quod pepigi cum patribus eorum. Deinde loco sexto. Quod factum est verbum domini ad Hieremiam de sermonibus siccitatis. Luxit Iudęa, & portę eius corruerunt, & obscuratæ sunt in terra, & clamor Hierusalem ascendit. Maiores miserunt minores suos ad aquam, venerunt ad hauriendum, & non inuenerunt aquam, reportauerūt vasa sua vacua. Post hæc loco septimo. Verbum quod factum est ad Hieremiam, à domino dicens. Surge & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis. Conuersusq; fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius vt faceret. Et factum est verbum domini ad me dicens: Nunquid sicut figulus iste non potero facere vobis domus Israel, ait dominus? Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel. Post hæc iam de imminenti excidio ciuitatis illius & templi ferè omnis prophetia est.

Cap. 1. Cap. 3. Cap. 7. Cap. 11. Cap. 14. Cap. 18.

Quod dicitur primo ad eum: Priusquam te formarē in vtero, noui te, &c. quomodo vnctionem sancti sanctorum, & obedientiam atque glorificationem eius personet.

CAPVT IIII.

Videamus nunc ista prophetia talis rursus euangelio Christi quam similis est. Principio quod dicitur, & pro modulo sancti hominis dicitur. (Priusquam te formarē in vtero noui te, & antequam exires de vulua, sanctificaui te, & prophetam in gentibus dedi te. Et misit dominus manum suam, & tetigit os meū. Et dixit dominus ad me. Ecce dedi verba mea in ore tuo, ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, vt destruas, & disperdas, & dissipes, & ędifices, & plantes, &c.) Totū hoc & vnctionem sancti sanctorum, & obedientiam atq; glorificationem eiusdem personare perspicuum est. Quis enim est, quem extra illum & præter illum, priusquam in vtero formaretur, Deus pater nouerit, & antequam exiret de vulua, sanctificauerit, prophetam in gentibus dederit? Omnium quippe, & singulorum Adę filiorum vox illa veridica est. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Sed & æquiuocum est sanctificationis nomen. Aliter quippe sanctificatum dicitur, quod peccati contagione non tenetur, qua sanctificatione nemo, nisi per gratiam Christi sanctificatur, aliter quod in vsus vel ministerium sanctitatis à publico & vulgato separatur. Hæc pars sanctificationis tam late patet, vt primogenitum quoq; iumenti sanctum domino vocetur, eò quòd in vsum vel in ius sanctorum altaris ministrorum legaliter segregetur. Item notitia Dei pro qua nunc dicit, priusquam te formarem in vtero, noui te, nihilominus æquiuocatur. Aliter quippe vnigenitum filium suum antequam formaretur in vtero, aliter suorum quemque electorum nouit ille, priusquam formaretur in vtero. Illum enim per coæternam sibi essentiam, nostrum quē...que nouit, per constantem atque certissimam præscientiam. Igitur prophetam quidem, antequam forma-

Psalm. 50 Math. 11

retur in vtero nouit, & antequam exiret de vulua, sanctificauit, ipsum autē cuius hic typum gerit, prophetam & prophetarum dominum, filium suum vnigenitum solum singulariter nouit, & sanctificauit, priusquam formaretur in vtero, priusquam exierit de vulua, factus homo. De eo quod nouerit eum dicit ipse filius. Nemo nouit filium nisi pater. Porro de eo quòd sanctificauerit eū, priusquam de vulua exierit, omnium priorum & rectè credentium, vna fides certa est, quia non de virili semine, sed de spiritu sancto conceptus est, & propheta in gentibus, id est, non Iudæorum tantum, sed ad gentium quoq; saluationem missus est. Ecce (inquit) dedi verba mea in ore tuo, videlicet, quæ tu obediens dicas & loquaris in mundo. Nam hoc est quod ait ipse filius quodā loco. Quia ego à meipso non sum locutus, sed qui misit
Ioan.12. me pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam & quid loquar. Ecce constitui te super gentes, & super regna. Te inquā factum obedientem vsque ad mortem, mortem autem crucis, constituā super gentes & super regna, iuxta quod de te canit Psalmista. Minuisti eū
Psalm.8. paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius. Vt euellas & destruas, euellas, inquam, malè radicata, destruas malè ædificata, qualia sunt maximè scribarum & pharisæorum conciliabula, radicem auaritiæ fixā alte in terram habentia, similia quoque sepulchris mortuorum, quæ foris parent ho-
Matth.23. minibus pulchra, intus autem mortuorum sunt ossibus plena. Istos autem quomodo euellas & destruas? Quando vindices tui Romani veniant, eorumq; & locum & gentem tollant, & deinde cùm in manus materialis gladij traditi fuerint euulsæ à corporibus animæ partes vulpium, id est, malignorū spirituū fiant. Et disperdas & dissipes. Non modo ita euellas, vt saltem vno captiuitatis loco simul transponi permittas, sed disperdas in omnes gentes, dissipes in semitas, paruasque vicorum aut ciuitatum particulas. Et ædifices & plantes. Quos? Non ipsos, sed pro ipsis alios, videlicet gētes hactenus desertas ædifices, gentes hactenus in testamento Dei locū non habentes in terra viuentiū plantes.

De eo quod secunda visione hic ait: primo Virgam vigilantem ego video, secundo autem Ollam succēsam ego video, & quomodo iuxta horum similitudinem primus aduentus Christi virga correctionis sit pœnitentibus. Secundus autem impœnitentibus iudicium sit æterna damnationis.

CAPVT V.

DEinde illud sciendum, quia sic venit iste sanctus sanctorum, vt primus aduentus eius cunctis eum recipientibus, & ob hoc filijs Dei factis, paterna sit virga correctionis, secūdus autem aduentus eius impijs & incredulis futurus sit iudicium damnationis. (Dicit ergo. Quid tu vides Hieremia? Et dixi. Virgam vigilantem ego video. Et dixit dominus ad me. Benè vidisti. Quia ego vigilabo super verbum meum vt faciam illud. Quid tu vides? Et dixi. Ollam succensam ego video, & faciem eius à facie aquilonis.) Planè & tunc quando hæc dicebantur, parabantur mala, vt panderētur super omnes habitatores terræ Iudææ à facie aquilonis, id est, à Babylone, quæ illi terræ ad aquilonem sita est. Nec verò illud dubium, quin illud vnum, idemque captiuitatis malum, alijs virga, alijs olla fuerit succēsa. Nec enim ad quē finem Danieli & socijs eius, ad eundem omnibus prouenit illa captiuitas. Verùm multo præcelsius, multo negociosius, hic excelsus dominus sanctus sanctorum Christus virgam vigilantem nobis credentibus vidit, ollam succensam à facie aquilonis impijs & cōtemptoribus vidit. Vidit, inquam, nobis virgam vigilantem, id est, futuri iudicij, & pœnarum inferni timorem. Quemadmodum Daniel & socij eius cum illis, quibus ob idololatriæ scelera fuerat iratus Deus. Ita & nos omnes cum impijs fideles cum infidelib. vno eodemque captiuitatis loco propter Adę reatum tenemur, & æqualiter omnes morimur, omnes mortales sumus. Verùm pijs atque fidelibus ista captiuitas, ista mortalitas virga est, qua temporaliter ferimur, vt ad humilitatis disciplinam erudiamur, quia per su- *Matth.4.*
perbiam cecidimus. Idcirco dicit in initio suæ prædicationis. Pœnitētiam agite, appropinquabit enim regnum cęlorum. Cęterùm & actualis pœnitentiæ disciplina, aliàs molesta, aliàs dulcis & spontanea est. De illa quæ *Psalm.88.*
moleste imponitur scriptum est. Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis nō ambulauerint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Molestum quippe est visitari in virga cuiuscunque aduersitatis siue infirmitatis, iuxta quod & alibi scriptum est. Quem *Hebr.12.*
enim diligit dominus, corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Sed hæc ipsa molestia, per patientiam fructuosa disciplina fit, id est, pœnitentiæ fructu non carebit. Porrò spontanea pœnitentia, aliàs vniuersalis, aliàs singularis est. Vniuersalis est, qua peccata nostra cōfitentes, in morte Christi Iesu semel baptizamur. Singularis, qua quisq; nostrum mortificat mēbra sua super *Coloss.3.*
terram, sicut dicit Apost. Virgam igitur vi- *Matth.3.*
gilantem pijs atque fidelibus vidit excelsus dominus, vigilantem inquam, id est, accelerantem, & ad omne opus bonum excitante. Porrò ollam succensam vidit, cum diceret, verbi gratia, per Ioannem, de impœnitentibus. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Itēque per

Math. 25. que per semetipsum se dicturum testatur: Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius.

Quòd tertio Hierusalem peccata sua, vt ad pœnitentiam excitaret, commemorans tandem dicit. Filia populi mei accingere cilicio, luctum vnigeniti fac tibi, simile esse ei, quòd dominus postquam Hierusalem ad pœnitentiam multis deflectere non potuit, tandem fleuit super illam, mala ei ventura denuncians.

CAPVT VI.

CAP. II. Tertio loco quod dicitur. (Et factum est verbum domini ad me dicens. Vade & clama in auribus Hierusalem, dicens. Hæc dicit dominus. Recordatus sum tui, miserãs adolescentiam tuam, & charitatem desponsationis tuæ quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur.) Hoc, inquã, & cætera quæ sequuntur, Euangelij eiusdem domini nostri sensum vbique personant, videlicet, ex quo Ioanne iam tradito, publicum Rom. 2. ipse prædicationis opus ingressus est. Et vide quã vehementer hic sermo veritatem adiuuet euangelij, pro qua decertans Apostolus dicit. Non enim est personarum acceptio apud Deum. Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt, & quicunque Rom. 3. in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Item: Non enim est distinctio, subauditur, Iudæi & Græci. Omnes enim peccauerunt & egent gloria dei, iustificati gratis, per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. (Sanctus (inquit) Israel domino primitiæ frugum eius.) Primitiæ frugum eius, inquit. Hoc pro parte credetium, Rom. 3. vel benè operantium verum est. Nam & gloria & honor & pax omni operanti bonum, Iudæo primũ & Græco. Sed vide quid postmodum sequitur. (Filij quoq; Mempheos, & Thaphneos constuprauerunt te vsque ad verticem.) Ac deinceps. (A seculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti Non seruiam. In omni enim colle sublimi, & sub omni ligno frondoso prosternebaris meretrix. Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim non ambulaui? Vide vias tuas in cõuallibus scito quid feceris) Et post aliqua. (Tu autem fornicata es cũ amatorib. tuis multis, tamen reuertere ad me dicit dominus, & ego suscipiam te. Leua oculos tuos in directum, & vide vbi non prostrata sis. In vijs sedebas expectans eos, quasi latro in solitudine, & polluisti terram in fornicationibus & in malitijs tuis. Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Ergo saltẽ amodò voca me, pater meus, dux virginitatis meæ.) Hoc modo ferè totus propheticus hic sermo protenditur, horrenda pec- CAP. VI. cata cõmemorans, ad pœnitentiam prouocans, tandéq; in luctu & lamentatione finit, cùm dicit (Filia populi mei accingere cilicio, & conspergere cinere. Luctum vnigeniti fac tibi, planctũ amarum, quia repentè veniet vastator super vos, &c.) Sic nimirum tota domini prædicatio Hierusalem eandem de peccatis arguit, & ad pœnitentiam vocat, pœnitentiam, inquiens, agite, appropinquabit enim regnum dei, tandemque impœnitentem compatientis affectu ruituram plangit. Nam videns ciuitatem, fleuit super illam, dicens. Luc. 19. Quia si cognouisses & tu. Et quidẽ in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & circundabunt te & coangustabunt te vndique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, &c. Veritatem igitur euangelij contra gloriationem Iudaicam, multum adiuuat hic propheticus sermo, vt non inflectatur aduersus eum prædicantem pœnitentiã, vel contra eius Apostolos, nullam distinctionem haberi volentes, Iudæi & Græci, eò q; Rom. 3. omnes peccauerint, & idcircò egeant omnes gloria Dei, & neuter saluari aliter posit, vel iustificari, nisi per gloriam dei, nisi per fidem Iesu Christi. Nam cũ peccato originali, quo omnes in Adam peccauerunt, eccè multa Iudæorum quoque actualia peccata & nimis magna sunt.

Quod quarto loco stans in porta domus Domini, dicit inter cætera: Eccè spelunca latronum facta est domus ista, quod eo respicit, quia dominus ingressus in templum, cœpit eijcere, dicens eis illud de Esaia. Domus mea domus orationis vocabitur, subiungens de isto prophetæ. Vos autem fecistis illam speluncam Latronum.

CAPVT VII.

POSTQVAM præcedentem sermonem CAP. VII in luctu finiuit, quarto iam loco sequitur hoc verbum Domini. (Sta in porta domus Domini, & prædica verbum istud, & dic. Audite verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has vt adoretis Dominum, & cætera.) Sic planè Dominus Iesus postquam (vt iam dictum est) videns ciuitatem fleuit super illam, stetit in porta domus domini & prædicauit verbum istud dicens. (Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes templũ domini, templum domini, templum domini est.) Ac deinceps. (Et eccè vos confiditis in verbis mendacij, quæ nõ proderunt vobis.) Et subinde. (Eccè spelunca latronum facta est domus ista, in qua inuocatũ est nomen meũ in oculis vestris. Ego, ego sum, ego vidi dicit dñs. Ite ad locum meum in Sylo, vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim eis.) Faciam, inquit, domui huic, in qua vos habetis fiduciam, sicut feci Sylo, & projiciam vos à facie mea. Quomodo hęc dominus noster dixit?

CAP. XI. Quomodo se in hoc prophetæ loco præfiguratum, & de sua causa prophetatum fuisse ostendit? Videlicet postquam super ciuitatem
Marc. 11. fleuit, continuò ingressus in templum, cœpit
Matth. 21. eijcere vendentes in illo, & ementes, dicens
Luce 19. illis. Scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur. Vos autem fecistis illã speluncam latronum. Et erat quotidie docens in templo. Tunc nimirum stetit, magna & mira constantia in porta domus domini, magnoque & terribili facto, vetuit eos confidere in verbis mendacij, dicendo. Templũ domini, templum domini, templum domini est, proijciens illos à facie sua cum holocaustis ipsorum, quæ nunquam desiderauerat, sicut in hoc ipso propheta testatur, dicens: (Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die, qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo holocaustomatum & victimarũ. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens. Audite vocem meam, & ero vobis deus, & vos eritis mihi populus. Et ambulate in omni via, quã mandaui vobis, vt benè sit vobis, &c.) Hoc ipsum actu significabat videlicet, quod tam ipsos, quàm ipsorum sacrificia proiecerit à facie sua, dum facto de funiculis flagello vẽdentes & ementes cunctamque sacerdotum auaritiam eiecerit de templo. Sanè quod dixerit, illos eijciendo, scriptum est, domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus, vos autem fecistis illam speluncam latronum, partim de isto propheta, partim de
Esa. 65. Esaia testimonium sumptum est. In Esaia quippe sic scriptum est. Domus mea domus orationis vocabitur, ait dominus deus. In isto autem. Ergo spelunca latronum est domus ista, in qua inuocatum est nomen meũ. Sequentia verbi vel sermonis huius maximè, illam proiectionem eorum lachrymosa declamatione pronunciant, quæ per iam dictum flagellum significata est, illam, inquã, proiectionem, qua in manus gladij Romanorum traditi, & irrecuperabile ciuitatis, vel tẽpli excidium passi, deinceps dicere potuerũt. (Quare sedemus? Cõuenite, & ingrediamur ciuitatem munitam, & sileamus ibi, quia do-
CA. VIII. minus noster silere nos fecit, & potum dedit nobis aquam fellis.)

Quod quinto loco docens in verbo Domini, Audite verba pacti huius, & cætera prosequens conuicit eos quod irritum fecerunt pactum domini, vt sciamus quam rationabile, quòd quicquid sacrificant Iudæi, contemnit ecclesia Christi.

CAPVT VIII.

INsistunt adhuc Iudæi proiecti atque captiui, dispersi atque dissipati, & Iudæorũ sacerdotes sanguinei, insistunt, inquam, contentiosè, addendo holocausta sua victimis suis, & comedendo carnes quodammodo, dicentes Cur nõ hodie sicut heri, & nudiustertius? Cur non hoc tempore holocausta faciamus, sicut antiquitus? Nónne in istis est pactum, quod cum patribus nostris pepigit deus? Cur mutabilis esset, pactumque suum irritum faceret deus? Aduersus huiusmodi sacrificantium cõtentionem, eccè loco quinto verbum domini factum ad Hieremiam consequenter de pacto illo loquitur, atq; hic semetipsum noxæ eximit, ac iustificat iustus ac irrepræhensibilis dominus deus. (Audite (inquit) verba pacti huius, & loquimini ad viros Iuda, & habitatores Hierusalem. Maledictus vir, qui non audierit verba pacti huius, quod præcepi patribus vestris in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea.) Ac deinceps. (Vociferare omnia verba hæc, in ciuitatibus Iuda & foris Hierusalem, dicens. Audite verba pacti huius, & facite illa, quia contestans contestatus sum patres vestros, in die qua eduxi eos de terra Aegypti vsque ad diem hanc.) Et subinde. (Inuenta est coniuratio in viris Iuda, & in habitatoribus Hierusalem. Reuersi sunt ad iniquitates patrum suorũ priores, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierunt post deos alienos, vt seruirent illis. Irritum fecerunt domus Israel, & domus Iuda pactum meum, quod patribus eorum, &c. Sine dubio pacti verba quod cum patribus eorum, Abraham, Isaac, & Iacob, & cum Moyse deus pepigit, promissiones fuerunt beati seminis, quod est Christus, promissiones, inquam dei, & ad istas respondens fides eorũdem patrum, per quam & iustificati sunt, & cum ipsa fide opera quoque decem præceptorum, quæ per Moysen in tabulis lapideis digito dei scripta sunt. Porrò holocaustomata & victimæ, verba pacti non fuerunt, sicut paulò suprà legimus deũ comprobasse, sed ob diligentiorẽ pacti eiusdem custodiam quasi quædam claues, & quasi quædam vincula adhibita sunt, non iussa, sed promissa, non quæsita, sed pro tempore admissa. At ille pactum iam dictum, pactum fidei, & bonorum operum irritum fecerunt, eundo post deos alienos, faciẽdo scelera multa in domo dei, sicut sequentia verbi vel prophetiæ præsentis ostendunt, & post omnia, quod omnium pessimum est, Christum occiderũt, in quo steterat omne pactum, cuius venturi fide patres iustificati sunt. Quid ergo iã holocaustis victimas addunt & carnes comedunt? Vt quid tam malè diuidunt? Vt quid meliorem pacti partem, id est, fidem, & omnem iustitiam surripuerunt, & partem cõtemptibiliorem, id est, carnes taurorum, fœtidumq; sanguinem hircorũ, deo nolenti, immò repellenti ingerunt? Nónne totũ quod offerunt, irritum fecerunt? Nónne sacrificia eorum, sacrificia sunt Cain, qui quia malè diuisit, idcircò de⁹ ad munera eius nõ respexit? Clamat enĩ in hoc eodẽ prophete huius capitulo aduersus istos sanguinis nostri Abel. i. Christi, quẽ occiderunt. In hoc occidẽdo, vt iam dictũ est, maximè pactũ omne irritũ fecerunt.

cerunt.(Tu autem Dñe demonstrasti mihi, & cognoui:tu ostendisti mihi studia eorũ,& ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam,& non cognoui, quoniam super me cogitauerunt cõsilia. Mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium,& nomen eius nõ memoretur amplius. Tu autẽ domine Sabaoth qui iudicas iuste,& probas renes & corda, videã vltionẽ tuam ex eis,tibi enim reuelaui causam meã.) Obstruatur itaq; omne os impiorũ, quia deꝰ iustus est,ipsi aũt iniusti sunt,& deus iustẽ respuit eorum holocaustomata, quibus pactũ cõstituisse falso putauerũt,quia nimis iniustẽ fidem & iustitiam, quibus pactum constitutum est,multis sceleribus, & tandem cruentatis in Christum manibus abiecerunt.

Quod loco sexto sequitur verbum Domini, de sermonibus siccitatis,eo respectu factum rectè intelligi,quod neque gratia prophetalis, neque vlla visitatio illis fit spiritus sancti,vt cùm veniant ad hauriendas scripturarum aquas,reportent vasa vacua.

CAPVT IX.

Ex quo sic irritum factum est pactũ,iam nec prophetia,nec vlla omninò spiritualis gratia Iudæis datur, nulla omninò scientia,nulla sapientia,nec quicquam veri intellectus ducibus eorum, principibus eorum, magistris vel sacerdotibus eorum inesse cõprobatur. Hæc vera,& vere magna,nimium que damnosa siccitas est, quam in Esaia dominus eidem Iudææ comminans, & nubib. inquit,mandabo, ne pluant super eam imbrem. Rectè igitur hoc loco,qui sextus est, sequitur quod ad hunc factũ est verbum domini,de sermonibus siccitatis. (Luxit Iudęa & corruerunt portæ eius,& obscuratæ sunt in terra, & clamor Hierusalẽ ascendit. Maiores miserunt minores suos ad aquam, venerunt ad hauriendum, & non inuenerunt aquam,reportauerunt vasa sua vacua. Confusi sunt & afflicti,& operuerunt capita sua ꝓpter terræ vastitatem,quia non venit pluuia in terra.) Eccè videmus Iudææ vastitatem, & desolationem videmus,quia non venit in ea pluuia scientiæ vel sapiẽtiæ, quæ omnis fidem secuta ad gentiũ ecclesiam commigrauit,iuxta illud Psalmistæ. Pluuiam voluntariam segregabis deus hæreditati tuæ. Et videmus quia minores veniunt ad obscurissimos fontes suos haurire aquam,& non inueniunt, reportantq; vasa animarum suarum vacua. Sed nunquid istud luget Iudæa? Nunquid ꝑ isto clamor Hierusalem ascendit, quomodo mortuo Pharaone ascendit ad dominum, & misit illis nubes suas Moysen & Aaron? Non vtique nunc. Nam lugent quidem,sed non scienter,clamãt quidem, sed eorum brutus & sine sensu clamor est. Nec enim lugent eam quę verè siccitatis causa est,iniquitatem suam,neq; clamant ita vt dicant patrum suorum exemplo, eamus & sacrificemus domino deo nostro. Idcircò ascendit quidem clamor eorum,sed nõ ad dñm. Nam quia rationabilis non est clamor, idcircò sicut hic ipse propheta congemit quodam loco, ille oppo suit nubem, vt nõ pertranseat oratio. Credẽdum sanè est,diebus illis aeream Iudæis accidisse siccitatẽ, sed sicut cætera mala maiorũ signa malorum,sic illa siccitas deterioris fuit siccitatis portentum. (Confusi sunt agricolæ, operuerunt capita sua. Nam & ceruа in agro peperit, & reliquit,quia nõ erat herba, & onagri steterunt in rupibus,traxerunt vẽtum quasi dracones, defecerunt oculi eorum,quia nõ erat herba.) Quare agricolę cõfusi sunt,nisi quia commissæ sibi vineæ dñm & hæredem occiderunt? Quæ vel quales cerua reliquit in agro quod peperit,quia non erat herba,nisi fidelis patriarcharum ecclesia, quæ peperit quidem secundũ carnem,sed reliquit populũ istum, quia nõ est scientia? Videmus hæc,& ꝙ sequitur. Onagri steterunt in rupibus,traxerunt ventum quasi dracones,defecerunt oculi eorũ,quia non erat herba. Onagri atq; onagrorum pulli,hodie Iudæi sunt, nam & de illo populo sic mysticè loquitur & alia scriptura. Vir vanus in superbiam erigitur, & quasi pullum onagri liberũ se natum putat. Stant isti onagri in rupibus superbiæ suæ,maluntque siti & fame perire, quàm domabili ceruice ad præsepia Christi venire,quã humili spiritu ad caulas ouium Christi venire. Trahunt ventũ quasi dracones,calidi nanq; sunt vt dracones,flãma inuidiæ nimium ardẽtes,perinde quomodo dracones in situ ventum trahunt,ad refrigerandum ardorẽ naturæ, sic isti vera siti pereuntes,pro veris scientiæ aquis,inanes fabulas & ventosas ad consolendã inopiã suam trahũt genealogias. Defecerunt oculi eorum, quia non erat herba,id est, excæcauit illos malitia eorum,quia nescierunt dei sacramenta. Orat deinde propheta pro populo isto, nunc siti pereunte, vt quandoq; pluuiã de cælo salutarem accipiat, & saluentur ex eo reliquiæ. (Si(inquit) iniquitates nostræ contenderint contra nos,domine libera nos. Quęsumus fac propter nomen tuum, quoniam multæ sunt auersiones nostræ.) Et post aliqua.(Deducant oculi mei lachrymas per diem & noctem,non taceant, &c.) Et illius quidem siccitatis causa fuit, quia sanguinem innoxium fudit multum nimis,donec impleretur Hierusalem vsq; ad os, absq; peccatis suis,qui b. peccare fecit Iudam, vt faceret malum corã domino. Dicit eñ post pauca. (Et dabo eos in furorem vniuersis regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiæ regis Iuda, super omnibus quæ fecit in Hierusalem.) Cæterũ siccitatis huius qua nũc Iudæa commarcuit, causa est vniuersalis sanguinis qui effusus est super terram à constitutione mundi, maximè autem sanguis ipsius dñi, quo omnis salutaris aqua procedit. Propter ꝙ & post aliqua dicit. (Domine omnes qui te derelinquunt, confunden-

Esa. 5.
CP. XIIII
Psal. 67.
Exod. 5.
Threno 3.
Iob 11
Sap. 2.
CA. XVII

CAPVT XVIII. confundentur, recedentes à te in terra scribẽtur, quoniam dereliquerunt venam aquæ rũ uiuentium dominum.) Nam idcircò quia dereliquerunt, imò & occiderũt, confusi sunt, duplici fame confecti sunt, duplici siti aruerunt, duplici perditione corporis & animæ perditi sunt, iuxta imprecationem subsequẽtem. (Confundantur qui me persequuntur, & non confundar ego. Paueant illi, & non paueã ego. Induc super eos diem afflictionis & duplici contritione contere eos.)

Septimo loco per id quod faciebat figulus opus super rotam, & dissipatum est vas quod faciebat è luto manibus suis, conuersusq́, fecit vas alterum sicut placuit in oculis eius vt faceret, dissipationem significare rebellium Iudaeorum, collectionem gentium: & in omnibus irreprehensibile esse iudicium Dei.

CAPVT X.

IVdicia Dei sunt ista incomprehensibilia, & vix inuestigabiles, super quibus hominem Deo non respondere, sed humiliter os suum continere oportet. Proinde loco iã septimo quod sequitur verbum domini hoc est. (Surge & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis. Conuersusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius, vt faceret. Et factum est verbũ domini ad me dicens. Nunquid sicut figulus iste, non potero facere vobis domus Israel, ait dominus? Ecce sicut lutũ in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel.) Magnum reuerentiæ documentum, magnum & congruum taciturnitatis & continentis linguæ instrumentum. Deus plastes noster est, nos autem lutũ. Nos, inquam, omnes, tam Iudæi quàm Gentes, vna massa, vnum sumus lutum. Non ergo Dei iudicia nos audacter discutiamus, nõ figuli nostri digitos reprehendamus. Monet hoc vehementi increpatione Apostolus vas electionis, placitumque æterni figuli opus: monet, inquam, nos, & mittit huc, vt cũ propheta isto præsens diuinæ potestatis exemplar videamus. Cùm enim abiectionem fratrum suorum Israelitarum congemuisset, quid ergo, inquit, dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. Moysi enim dicit. Miserebor cui misereor, & misericordiã Rom. 9. præstabo, cui miserebor. Et subinde. Quid ergo adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid potest figmentum dicere ei, qui se finxit, quare me fecisti sic? An nõ habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorẽ, aliud verò in contumeliam? Nimirum vt hęc diceret, ipse quoque mente humili in isto propheta descenderat in domum figuli, & viderat quod domus Israel lutum esset æquè vt omne cœnum gentium, & quia non pro debito, sed pro sola gratia Deus figulus omniũ, sumpsit Abraham cùm esset lutum Caldaicum, & ex illo, & ex seminis eius massa lutea fecit quæ voluit vasa misericordiæ, vasa honoris & gratiæ. Quid amplius illi debebat, quàm vniuerso luto generis Adæ? Hoc ille sapiens & humilis, & ideo verè sapiens, quia humilis viderat, & humiliter sentiebat, quia non propter figuli inertiam, sed propter incomprehensibilem iustitiam, rebelle lutum in manu eius dissipatũ fuerat. Idcirco pio quidem affectu gemebat. Rom. 9. Veritatem, inquiens, dico, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea, in spiritu sancto, quoniã tristitia mihi est magna & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, & cætera. Sed eandem tristitiam suam discreta & prudenti spe consolabatur, dicens post aliqua. Esaias autem clamat pro Israel. Si fuerit Esa. 10. numerus filiorũ Israel tanquam harena maris, reliquiæ saluæ fient. Item: Quia cęcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium subintraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Nempe & hoc viderat in isto propheta, quia conuersus figulus fecit illud vas alterum, Rom. 11. sicut placuerat in oculis eius vt faceret, dixitque. Nunquid sicut figulus iste non potero facere vobis domus Israel? Cæterùm & nos qui sumus ex gentibus, credẽtes in Christum, vas alterũ ex eodem luto sumus. Cùm enim dixisset idem Apostolus, quòd si volens Deus notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias bonitatis suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, continuò subiunxit. Quos & vocauit non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gen- Rom. 9. tibus, sicut in Oseæ dicit. Osee 2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam, & erit in loco vbi dicetur eis, non populus meus vos, dicetur eis filij Dei viuentis. Porrò vt ad spectandam similitudinem figuli reuertamur, dicamus nunc. Quando figulus ille cognouit figmẽtum nostrum, suscipiendo puluerẽ nostrũ, tunc ipse faciebat opus è luto manib. suis super rotam adhibitis digitis suis. i. donis spiritus S. vt perfecta iam in plenitudine temporis, vasa thesauros susciperent misericordiæ & honoris. Sed ausum est infelix lutum blasphemare figuli sui digitos, dicẽdo. Luca 11. Dæmoniũ habet dicẽdo: Ioan. 8. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Quid igitur? nimirũ iustissimè figulo digitos suos foris contrahente, & cũ tota manu feriente, dissipatum est vas dissipatione valida, templo quoq; perditi populi diruto, & ciuitate euersa. Quã videlicet dissipationẽ concedẽdo propheta dicit post aliqua. (Propter ea da filios eorum in famem, & educ eos in manus gladij. Fiant vxores eorum absque liberis, & viduæ, & viri earum interficiãtur morte. Iuuenes eorũ confodiantur gladio in prelio,

prelio audiatur clamor de domibus eorum. Adduces eñ super eos repentè latronē, quia foderunt foueam vt caperent me, & laqueos absconderunt pedibus meis. Tu aūt domine scis omne consiliū eorum, aduersum me in mortē ne propitieris iniquitati eorū, à facie tua nō deleatur. Fiant corruētes in cōspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

Quomodo inter mala quæ obsessæ ciuitate regi consu lenti responsa sunt, confirmetur prophetia, non irritū fore iuramentum domini, dicentis in Dauid, semen eius in æternū manebit, dum interea dicit: Ecce dies venient dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iu stum.

CAPVT XI.

CA. XXI. Septem prophetæ huius membra præcipua tantummodo distinximus, & quasi in vmbra longè præmissa futurum euangelicæ veritatis corpus assimilatum esse perpendimus. Quæ deinceps sequuntur, ad istius statum temporis, ad illam ciuitatis obsidionem maximè pertinent, atque in primo sermone sic scriptum est. (Interroga pro nobis dominum (inquit rex Sedechias) quia rex Babylonis Nabuchodonosor præliatur aduersum nos) &c. Et mihi quidē prosperum, quod ad temporis vel causæ illius subsidium valeret, CA. XXII responsum est, sed nihilominus inter mala illa, bona quoque futura sparsim prænunciata sunt. Cùm enim dixisset contra Sedechiā inter cætera. (Scribe virū istū sterilem, virū qui in diebus suis non prosperabitur, nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super Psal. 88. solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda.) Quasi quęreretur, quid ergo fiet, quo iuramentū deueniet domini dicentis in Dauid, semel iuraui in sancto meo, si Dauid mētiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis subsecutus, hæc de futuro intulit. (Ecce dies venient dicit dominus & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiēs erit, & faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc nomen, quòd vocabunt eum dominus iustus noster.) Isti dies venerunt, & ecce sunt, iam enim suscitauit ex mortuis dominus deus Dauid, germen iustum, & ecce regnat gloria & honore coronatus rex & sapiens est, ita vt stultum eius sapientius sit hominibus, fecitque & adhuc facturus est iudicium & iustitiam in terra. Fecit nanque iudicium mundi per passionem suam, mittendo principem huius mundi foras, facturus est iudicium in nouissimo die veniendo cum nubibus cæli in potestate ma Rom. 3. gna. Fecit iustitiam fidei, iustificando omnem qui ex fide est, peccatorum remissione Ioan. 12. data, faciet iustitiam, reddendo vnicuique Matth. 19. secundum opera sua. Hæc dixit, & deinceps passiones iusti huius, suis passionibus præcurrit, & vt superius iam dictum est, in typū eius qui mortuus mortem superaturus, temploque diruto atque ciuitate exterminata, gentes erat docturus, iste quoque templo & ciuitate superstes, nec mortuus, quam uis multa passus exteris prophetiam texuit nationibus. Ac nos nec facultatem, nec propositum habentes, vt cuncta prosequamur, plurimum historiæ campum, multamque prophetiæ syluam eius prætermittentes, ad lamentationes eius articulum vertamus.

De lamentationibus, cur singulæ sententiæ singulis alphabetis literis prænotantur, & quòd ipse ordo alphabeti quadruplex sit, idcircò quia ꝓpheta, quadruplex causa lamentandi erat.

CAPVT XII.

Lamentationes prophetæ huius sancti & sapientis veram esse scientiam arbitramur, earumque circa materiam versari rerum, quarum ad cognitionem nos pueri siue infantes sumus, quippe qui non nisi temporalem miseriam, temporaliumque rerum damna deflere nouimus, & si temporalis iucunditas arrideat, captiuitatis nostræ obliuiscimur in qua nati sumus. Pulchrè nobis hoc significatur, in eo quod singulæ istarū lamentationum sententiolæ, singulis alphabeti literis prænotantur. Quid enim nobis per hoc innuitur, nisi vt humili conscientia par uulos nos esse iudicemus, quatenus istorū declaratione sermonum illuminari digni habeamur? Scriptum nanque est. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectū dat paruulis. Igitur ad istud alphabetum quadruplici ordine distinctum, tanquam pueri Abecedarij disponamur, sub istis vocibus contineri non dubitantes scientiam quæ abscondita est sapientibus & pruden- Psal. 118. tibus, vt nec prima nouerint elementa. Lu- Matth. 11. ctus eius, de quo veraciter dictum est. Beati Matth. 5. qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Primum hoc intelligentiæ ostium est scire, cur lamentationū atq; alpheti ordo sit quadruplex. Aperiat nobis clauis Dauid, & videbimus quòd viro huic feria lamentandi causa vel materia sit quadruplex. Prima nanque causa extitit vniuersalis captiuitas humani Esa. 52. generis, qua proiecti & dispersi sunt omnes filij dei, in primis carnis suæ parentibus, gratis venundati & præiudiciū passi. Secūda causa hęc erat populi dei captiuitas Babylonica, quā sub oculis suis viderat, pro qua non lamentari durum fuisset & iniquum, præsertim cum Ecclesia Dei, temploque & altari nominis Domini viduata, compelleretur barbarorum venerari portenta deorum. Tertia causa viro sancto erat, propriæ conscietiæ humilitas, qui quāto iustior erat, tanto verius præter cōmunem omnium filiorū dei captiuitatē, ꝓprij stat⁹ exiliū agnoscebat.

Quarta

Quarta erat causa captiuitas ista deterrima qua Iudæos vt nunc accidit, casuros in ore gladij,& captiuos in omnes gentes ducendos fore præuidebat. Nec enim istam absque cõpassionis affectu captiuitatem præscire poterat, quippe quam Dominus ipse præuidens super captiuitatem ipsam miseram veris lachrymis flebat. His præmissis, nunc iam in rem pergendum est. *Lucæ 18.*

Quo sensu vna illa electorum ciuitas rectè dicatur plena populo, domina gentium & princeps prouinciarum, & cur vel quomodo sola sederit, vel sub tributo facta sit. ALEPH, id est, doctrina.

CAPVT XIII.

THREN. CAPVT I. QVomodo sedet ciuitas sola plena populo, facta est quasi vidua domina gentiũ, princeps prouinciarũ facta est sub tributo.) Aleph doctrina interpretatur, & vt perspicis, primum hoc apud Hebræos elementum est. Quid ergo sub isto continetur? Secundũ illam, quam supradiximus captiuitatem primam atque vniuersalem vigilãter intellige, & tunc demum primum doctrinæ cælestis fundamentũ te appræhendisse confide. Quæ nam est ciuitas plena populo, domina gentium, princeps prouinciarum? Nimirum illa sancta ciuitas Hierusalem mater omniũ nostrũ, cuiꝰ ciues atq; populares, siue municipes sumus nos quique credentium. Ista ante constitutionem mundi iam in præscientia siue prædestinatione dei plena erat populo, numerati apud illum erant qui sunt vel futuri sunt ex eius populo sancto, populo electo. Hęc domina gentium & princeps est prouinciarum, quia quantum iumentis humana natura pro dignitate rationis, tantum ipsa gentibus vel prouincijs pro dignitate fidei, pro cognitione vel amore sui creatoris præcellit. Quomodo factum est, vt ista sederet sola, fieret quasi vidua, penderet tributa? Nimirũ præuaricando, scilicet peccante homine vno homine primo, nam in illo peccauit, & præiudicium passa est vniuersa posterorum eius multitudo. Ex ea contigit vt sederet sola, sederet quomodo vidua, virum suum Deum non habens ciuitas sancta, sancta per fidem ecclesia de paradyso proiecta, in hoc mundo peregrina exulando, moriendo, malo domino, id est, peccato soluens tributa pœnalia. Hoc veraciter initium doctrinæ est, vt credamus & confiteamur, quia omnes in Adam peccauimus, quatenus cõsequenter per Christum iustificemur in quem credimus. *Galat. 4.* *Rom. 3.*

In qua nocte plorans plorauerit, & in quibus maxillis eius lachryma eius. BETH, id est, domus.

CAPVT XIIII.

PLorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius. Non est qui consoletur eam ex omnibus charis eius, omnes amici eius spreuerũt eã, & facti sunt ei inimici.) Verè plorãs plorauit in nocte, & ploratũ eius audiuimus, si non dormiuimus in ipsa nocte. Verbi gratia. Cùm in persona eius dicit sanctus Iob. Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Noctem illam tenebrosus turbo possideat, non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus. Sit nox illa solitaria, nec laude digna. Nox illa, diabolus est tenebrarum princeps, simulatè & per mendacẽ transfigurationem dies, verè autem nox. In illa autem nocte homo malè natus, & eius noctis filius factus est, acquiescendo consilijs eius nequam, & de secreta paradysi requie quasi de vulua in istam mortalitatis miseriã proiectus est. In illa nocte, id est, pro illius noctis consideratione, plorans plorauit illa domina gentium, illa princeps prouinciarũ. Sed nunquid omnes qui ex illa ciuitate sancta erant vel sunt, istud plorando plorare noluerunt? Non vtique, imò ploratus iste paucorum, ploratus iste profectorum est. Benè ergo cùm dixisset, plorãs plorauit in nocte, continuò subiunxit, & lachrymæ eius in maxillis eius. Maxillæ quippe huius dominæ, viri excellentes fuere, videlicet patriarchæ & prophetæ, qui velut maxillæ semper patentes in facie, & non vt plerequæ corporis partes panis contectæ, ipsi quoque pro excellentia gratiæ sibi collatæ, meruerunt in sancta dei ecclesia non latere. In istis autem maxillis dominæ sint lachrymæ eius, isti enim plorauerunt, peregrinos & aduenas se esse confitentes super terram, & videmus quas imitemur lachrymas eorum, vt risum reputemus errorẽ, & gaudio dicamus, quid frustra deciperis. Ita plorãte illa, non est, inquit, qui consoletur eam ex omnibus charis eius, imò omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici. Oderunt enim hi, qui nunc rident amatores mundi, ploratum eiusmodi, & quamlibet chari siue amici, id est, cognati sint siue propinqui separantur, & longe fugiunt ab ea sensibus contrarijs. *Hebr. 11.* *Eccl. 2.*

Quòd electorum vniuersitas Iuda sit, & quo migrãs afflictionem vel seruitutem inciderit. GIMEL, id est, plenitudo.

CAPVT XV.

MIgrauit Iuda propter afflictionem & multitudinẽ seruitutis, habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. Omnes persecutores eius appræhẽderunt eam inter angustias.) Iuda confessio interpretatur, quo nomine ciuitas illa rectè significatur, cuius totum opus vel omne officium cõfessio est. Vnde psalmi. cùm dixisset. Illuc enim ascenderunt tribus dñi, testimonium Israel, continuò quasi quæreres, ad quid illuc ascenderunt, vel quid ibi sunt facturi, ad confitendum, inquit, nomini domini. Quo ergo vel vnde migrauit? A luce ad tenebras, à requie ad laborem, à regno ad captiuitatem, à patre ad hostem, à vita ad mortẽ. Quare? Propter afflictionem & multitudinem seruitutis. Mira res. Nunquid afflictionem desiderabat, & multitudinem seruitutis, & ideò migrauit? *Psal. 121.*

Non vtiq;

Matt. 12. Non utique, sed sufficientiam, & libertatem se sibi acquirere existimauit. Verùm quicquid illud est, quod hoc modo quæsiuit, quod extra Deum inuenit, afflictio est & multitudo seruitutis. Idcirco dominus ipse omnibus dicit. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis. Et sanctus Iob. Quare, inquit, po-
Iob. 7. suisti me contrarium tibi, & factus sum mihi metipsi grauis? Mira & miserabilis deceptio migrantis, quia dum migrat spe diuinitatis, quàm fallax serpens promisit, nihil aliud inuenit quàm afflictionem & multitudinē seruitutis, afflictionem videlicet mortalitatis, qua sibimetipsi grauis sit & multitudinē seruitutis peccati, tot enim dominis seruit, quot vitijs. Migrauit igitur de magno bono ad magnum malum, & habitauit inter gentes, nec inuenit requiem. Hoc ad cætera mala pessi-
2. Pet. 2. mum accessit, quòd habitauit inter gentes, vt, verbi gratia, iustus ille, qui habitans inter Sodomitas vtique non inueniebat requiem, sicut de illo scriptum est. Et iustum Loth oppressum à nephandorum iniusta ac luxuriosa conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu iustus erat habitans inter eos, qui de die in diē animam iustā iniquis operibus cruciabant. Adhuc audi. Persecutores eius apprehēderunt eam inter angustias. Parū erat habitātem inter gentes aspectu iniquorū operum cruciari, nisi & persecutionib. compelleretur consentire malis. Vndè Psalmista ait congemiscens. Hei mihi quia incolatus meus pro-
Psal. 119. longatus est, habitaui cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Cū his, qui oderunt pacem, eram pacificus, cùm loquebar illis, impugnabant me gratis.

Quæ viæ lugent, eo quòd non sint, qui veniant ad solennitatem: & quæ sit illa solennitas, quæ destructio portarum: vnde gemitus sacerdotum, & squalor virginum.

CAPVT XVI.

DELETH, id est, tabula.

Viæ Sion lugent, eo quòd non sint, qui veniant ad solennitatem. Omnes portæ eius destructæ. Sacerdotes eius gementes. Virgines eius squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine.) principalis quidē vna est via Sion Christus, qui dicit. Ego sum via, & ipse vna
Ioan. 14. principalis porta, ipse nihilominus vnus & summus sacerdos est Sion. Veruntamen & omnis qui alijs exemplo eius tam verbo prędicationis, quàm exemplo boni operibus, ad vitam ducatum præbent, viæ Sion & portæ eius atque sacerdotes sunt. Quam ob causam istæ viæ lugent, & istæ portæ destructæ sunt & isti sacerdotes gemunt? Eo, inquit, quòd non sint, qui veniant ad solēnitatem. Luctus iste vel gemitus magnæ charitatis est, lugere quod nō sint, qui veniāt, imò perpauci sint, qui veniant ad solennitatem veritatis & vitæ, quo multos perducere cupiunt, destru-

ctionem sui met libenter passuri, si modo ad illam solennitatem per occasionem destructionis eorum multi venirent. Tales in Psalmo dicunt. Dedisti nos tanquam oues esca- Psal. 43.
rum, & in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio, & nō fuit multitudo in commutationibus eorum. Et est dictum à similitudine alicuius, qui rem suā vendit, & nullum vel paruum inde pretium accipit. Vendidisti, inquiunt, id est, permisisti occidi populum tuum sine pretio, & si aliquos pro eis recepisti, non fuit multitudo in commutationibus eorum, non multos acquisisti ad comparationem occisorum, quia fortassis vbi mille interficiebantur, vix duo vel duo conuertebantur. Propter hoc prædictæ lugent vię vel portę Syon, sacerdotes gemunt, virgines eius squalidæ sunt, id est, cœlibem vitam ducentes mundo huic despicabiles sunt, & ipsa idcirco oppressa amaritudine. Sed hæc ipsa amaritudo fructū parit dulcedinis æternæ. Hic iam quatuor literæ vocibus istis præscriptæ continuandæ sunt. Plenum quippe proprijs sensum interpretationibus perficiunt. Aleph, doctrina. Beth, domus. Gimel, plenitudo. Deleth, tabulæ interpretantur. Porrò domus Dei ecclesia est, & tabulis sacra lex inscripta est. Est igitur sensus. Doctrina Ecclesiæ Dei, plenitudo legis est, charitas est, cuius videlicet charitatis perfectæ lamentatio hæc est.

Quomodo hostes in capite facti & inimici locupletati sunt, & paruuli eius in captiuitatem ducti.

CAPVT XVII.

HE, id est, ista.

Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius locupletati sunt, quia dominus locutus est super eam propter multitudinem iniquitatum eius. Paruuli eius ducti sunt in captiuitatem à facie tribulantis.) Et hoc ad miseriarum accedit cumulum, quod qui hostes vel inimici sunt ecclesiæ, principantur in hoc mundo, & capita populorū sunt, locupletantur, & diuites sunt, vnde & valentiores sunt ad persequendum, fortiores ad occidendum Videlicet altior in hoc seculo Cain, quàm Abel, locupletior Esau, quàm Iacob. Ita & in cæteris ferè vsque ad finem seculi. Hoc idcirco, quia dominus locutus est super eam, propter multitudinem iniquitatum eius, vt videlicet occidente Cain, persequente Esau, recipiat ipsa in præsenti seculo quod meretur, & non cum illis in futuro puniatur. Sed illud magis dolendum, & pene inconsolabile est, quod nonnunquam fit, vt paruuli eius ducantur in captiuitatem à facie tribulantis, id est, infirmi atque imperfecti filij eius corrumpantur exemplis, decipiantur persuasionibus, terreantur minis, atque ita cedant in prædam aduersarijs.

De prælatis, & quomodo vel quando arietes absque pascuis abeant sine fortitudine ante faciem subsequentis.

CAPVT XVIII.

V A V, id est, est.

ET egressus est à filia Sion omnis decor eius. Facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua, & abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.) Hæc pro parte Sion infirmiore dicta, rectè intelliguntur. Nam ea quæ vera, & verè fortis est Sion, intus omnem decorem, intus habet omnem gloriam, iuxta illud. Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. Cæterùm de illa, quæ pro omni religione in oculis omnium gloriatur, rectè dicas, quia egressus est à filia Sion omnis decor eius. Item & hoc rectè dicas, quia facti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua, & abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis, quotiescunq; prælati sic viuunt, quasi ignorent mandata, quasi non legerint scripturas, absq; fortitudine animæ subditi peccatis, cedentes impellentibus vitijs. *Psal. 44.*

Illud verè lamentabile esse, quod incolatus vel peregrinationis nostræ non recordamur, nisi malis præmentibus. THREN. CAP. I.

CAPVT XIX.

Z A I, id est, hac.

ET recordata est Hierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis omniũ desiderabilium suorum, quę habuerat à diebus antiquis, cũ caderet populus eius in manu hostili, & non esset auxiliator. Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata eius.) Dies afflictionis Hierusalem, dies præsentis vitæ sunt. Nam vita hæc afflictio est, peregrinatio est, captiuitas est. Porrò desiderabilia eius, quæ habuerat à dieb. antiquis, eloquia sunt vel iudicia domini, quæ in diebus antiquis accepit, desiderabilia super aurum & lapidẽ pretiosum multum, dulciora super mel & fauum. Horum desiderabilium acceptioni statim præuaricatio obuenit: fecerunt enim vitulum in Oreb, cum adhuc tabulæ scriberentur in monte Sina, & extunc non cessauerunt præuaricari. Huius afflictionis suę, quã diximus, & præuaricationis, horum desiderabilium suorum, recordata est Hierusalem. Sed quando recordata est? Cum caderet populus eius in manu hostili, & non esset auxiliator, cum vacaret hostibus videntibus eã insultare religioni, & deridere sabbata eius. Hoc verè lamentabile est, quòd non aliter huius incolatus sui, & peregrinationis suæ recordari poterat, nisi malis præmeretur, nisi malis conculcaretur ab hostibus, nisi in manus gentium traderetur. Mallem, inquit, vt sponte recordaretur, mallem vt & prosperis abundaret, & nunquam prosperis falleretur vt & transitorijs vteretur, & ęternorũ nunquam obliuisceretur. *Psal. 118.* *Exod. 32.* *Deut. 4.*

Quòd peccato superbiæ præcedente, anima instabilis sit, & de vitio in vitium cadat, & qui sensus bonorum quatuor elementorum, H E, V A V, Z A I, H E T H

CAPVT XX.

H E T H, id est, vita.

PEccatum peccauit Hierusalem, propterea instabilis facta est. Omnes qui glorificabant eam, spreuerunt eam, quoniam viderunt ignominiam eius. Ipsa autem gemens & conuersa retrorsum.) Propterea, inquit, instabilis facta est, & de vitio in vitium cadit, quia peccatum peccauit. Non ergo pro ipsa instabilitate sua Deum accuset, etenim non idcirco peccatum peccauit, quia Deus eam instabilis naturæ condidit, sed idcirco instabilis facta est, quia peccatum peccauit. Quod peccatum? Peccatum superbiæ, quæ & de angelis dæmones fecit. Vnde Psalmista, cùm dixisset. Non veniat mihi pes superbiæ, subsecutus adiunxit. Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem, expulsi sunt, nec potuerunt stare. Hoc peccatum vniuersa Hierusalem primitus peccauit in Adam, vnde & sic instabilis facta est, tam vanitate animi, quã mortalitate corporis, vt nunquam restitui posset, nisi per solam Christi gratiam. Deinde & singulariter quæque anima, quæ viriliter stare non meretur, lapsa à priori statu, ita vt qui prius glorificabant eam spernant, versa vice, videntes ignominiam eius, spernant inquam gementẽ & conuersam retrorsum, respiciat semetipsam, & inueniet, quia latens peccatũ superbiæ præcessit, & propter illud instabilis facta sit, ac de vitio in vitium ceciderit. Rursus quatuor literas copulemus, H E, V A V, Z A I, H E T H: H E, ista. V A V, &. Z A I, hæc, H E T H, vita, interpretatur. Et est sensus. Ista & hæc vita sunt. ista, inquam, & quæcũq; huiusmodi sunt perfecta, meditationi & memorię mandata, ad vitã proficiũt. *Psal. 35.*

Quòd verè lamentabile sit, sordes in pedibus habere.

CAPVT XXI.

T H E T, id est, bonum.

SOrdes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui. Deposita est vehementer non habens consolatorem. Vide domine & considera, quoniã facta sum vilis.) Sordes, inquit, eius in pedibus eius. Cuius eius? Dominę gentium inclytę & prouinciarũ principis quæ recordari debuisset finis sui, vt terram sordidam non tangeret pedib. non ambiret terrena affectu cupiditatis, sed corpore hîc exulans, mente conuersaretur in cœlis. Non sic fecit, non sic recordata est finis sui, sed deposita est vehementer amando terram, & obliuioni tradendo altitudinem cœli, nõ habens consolatorem, imò non quærens, nec prę oculis habens virũ, qui in cęlo est consolatorẽ, dum vanã in terra quęrit consolationem. Dicat ergo nũc saltẽ cõmonita dũ cadit populus eius in manu hostili, dicat inquã, saltem nunc rediẽs ad cor pręuaricatrix, Vide domine & considera, quoniã facta sum vilis.

Qui

Qui sensus sub interpretatione horum elementorū contineatur, THET, IOD, & quod confessio bonū sit iustitia principium.

IOD, *id est, principium.*

CAPVT XXII.

MAnum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius, quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuam.) Idcirco confiteatur & verè dicat Vide domine & considera, quoniā facta sum vilis, quia misit hostis diabolus manum suam & polluit omnia desiderabilia eius, & quia vidit gentes, id est, vniuersas vitiorum phalanges, ingressas sanctuarium pectoris sui, de quib. præceperas Deus, vt ecclesiam tuam non ingrederentur. Iungamus hæc duo elementa, THETH, IOD: THETH, bonum, IOD interpretatur principium. Et est sensus. Confessio ista bonum principium est, dū dicitur. Vide domine & considera, quoniam facta sum vilis, propter causas huiusmodi. Nam iustus in principio accusator est sui. Psal. 18.

Quomodo priores sancti dederint pretiosa quæq, pro cibo ad refocillandum animam, id est, nondum rem, sed spem obtinuerint promissionis, quam audierant.

CAPVT XXIII.

CAPH, *id est manus.*

OMnis populus eius gemens & quærens panem, dederunt pretiosa quæque pro cibo ad refocillandam animam. Vide domine & considera, quoniam facta sum vilis.) Omnis, inquam, populus eius, videlicet ꝑ meliori parte perfectorum, gemens & quærens panem. Nam omnis quidem populus dominę & principis huiusmodi gemēdi causam habens, & pane indigens, veruntamen non omnis famem suam intelligens, non omnis panem suum quęrere sciens. Quem enim panem, nisi illum, quem propter pomum vetitum perdidit primus parens? Panem verū, qui est cibus angelorum, hæc domina nō habebat & idcirco fame populus eius deficiebat, tunc saltem omnis gemens & istum panem quærens, cùm apud inferos famelicus expectaret istum de cælo descensurum panem, daturum vitam mūdo, redditurum dei visionem, inimicitiarum pariete soluto. Interim antequam viuus iste panis descēderet, deerunt preciosa quæq; ad refocillandam animam. Habuerunt enim preciosam fidem, preciosam Dei dilectionem patres sancti, & patriarchæ magni, & hæc dederunt pro cibo spei, qua suam refocillarent animam, sed nō refecerunt aut saturauerunt. Beata spe promissionis, quā audierant, animas suas diu sustentauerunt, & inde beati, quod talem habere spem propter suam fidē, propter dilectionem & obedientiam suā meruerunt. Vide, inquit, domine, & considera, quoniam facta sum vilis. In quo vilis? In eo quòd propter vilem cibum ligni vetiti viuum panem amisi, & omnis popul⁹ meus fame extabuit. Ioan. 6.

Quòd ait: Videte si est dolor, &c. & omnem dolorem vanum esse, qui accidit pro qualibet alia re caduca. & hæc duo elemēta iuncta, CAPH, LAMECH, quem sensum habeant. CAP. XXIIII.

LAMECH, *id est, cor.*

O Vos omnes, qui transitis per viam, attendite & videte, si est dolor, sicut dolor meus. Quoniam vindemiauit me, vt locutus est dominus in die furoris sui.) Qui, inquit, transitis per viam, qui cognoscitis, qui confitemini, quia peregrini estis & aduenæ super terram, manentem hic ciuitatem non habentes, sed futuram inquirentes, vos omnes attendite & videte, si est dolor sicut dolor meus, si est causa, pro qua iure quis doleat extra causam, pro qua est dolor meus. Nē pe omnis dolor, qui non est meus, leuis est, & vanus, cū sit pro vanis & caducis rebus, sicut econtrario omne gaudium, quod non est meum, vanum est, eo quòd de vanitate pendeat rerum temporalium. Meus enim dolor vnde est? Ex eo quia vindemiauit me, vt locutus est dominus in die furoris sui, dies furoris ille fuit, de quo primis hominibus dixit. Quocunque enim die comederitis ex eo morte moriemini. Comederunt, & dies ille in quo comederunt, dies fuit furoris, qui furor & iustam animabus mortem, & iustam corporibus mortalitatem intulit. Tunc locutus est dominus, quod puluis fuissem, & in puluerem reuersura essem. Sicut tunc locutus est, ita extunc me vindemiauit, & vsq; in finem vindemiare nō desinit, quotidie de vinea succidēdo botros meos, quotidie per mortem carnis auferendo filios meos. Iūcta hæc duo elementa. CAPH, id est, manus. LAMECH, quod interpretatur cor. iuncto sensu manum cordis, id est, opera requirunt eius, quæ in corde est fidei. Alioquin quid fides proderit, cùm sine operibus mortua sit. Hebr. 13. Genes. 2.

Quòd propter humiliandam animam, mortalem fecerit Deus conditionem corporis, & ipsam animam multis permittat passionibus affici.

CAPVT XXV.

MEM, *id est, ex ipsis.*

DE excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me, expandit rete pedibus meis, conuertit me retrorsum, posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.) Ignē inquit, misit in ossibus meis, de excelso iudicij sui solio, ignem vtiq; lamentabilem, ignē non lucentem, sed consumentem, exsiccantem, deuorantem. Ignis iste mortalis conditio est, qua virilis iuuentus paulatim deficcata in aridum contrahitur atq; corrugatur senium, tandemq; omni humore consumpto soluitur atq; dissipatur in fauillam & cinerē. Attamen hoc igne erudiuit me, vt discerem non superbire, vt scirem incedere demisso capite, vt intelligerem quod Adā noluit intelligere, scilicet me, non deum, sed puluerē esse.

esse. Amplius autem vt erudiret me, expandit rete pedibus meis, id est, legem dedit mihi. Quid enim lex, nisi rete expansum pedibus meis? Non quidem lex rete peccati, sed peccatum nó cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatú est in me omnem concupiscentiam. Ergo quando legem mihi dedit, & gratiam distulit, expandit quodammodo rete pedibus meis, atque hoc modo conuertit me retrorsum. Nam cum venisset mandatum, peccatum, quod fine lege mortuum erat, reuixit. Ego autem mortua sum, & Inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Itaque posuit me desolatam tota die, mœrore confectam, vt mœrens dicam. Infelix ergo homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?.

Rom. 7.

Rom. 7.

Quòd homo faciendo malum seruus sit peccati, et non nisi per gratiam Dei poterit liberari.

CAPVT XXVI.

N V N, id est, æternum.

Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius, conuolutæ sunt, & imposita collo meo. Infirmata est virtus mea, dedit mihi dominus in manu, de qua non potero surgere. Iugum enim, inquit, iniquitatú mearum vigilauit. Omnis enim qui facit iniquitatem, seruus est iniquitatis, quodammodo vigilantis, ne seruus effracta compede, pernoctem effugere possit. Vult enim interdum effugere seruus peccati, sed eo negligenter volente & sæpè multum dormitante, peccatum non dormit. Iniquitates meæ in manu eius conuolutæ sunt, ad modum retis aut vinculorum, & impositę collo meo, collo hominis, in quo superbia sedit, vnde & libenter audiuit dictum illud. Eritis sicut dij. Pugno & repugnare volo, sed infirmata est virtus mea, quia nondum venit liberatrix gratia. Dedit me dominus in manu, de qua non potero surgere, subauditur, nisi venerit gratia eius liberans me.

Ioan. 8.

Quòd in nullo patrú vel patriarcharum salus esse potuerit, & quòd ipsi quoq; mortales fuerint: Et quid hæc tria elementa, M E M, N V N, S A M E C H, iuncta significent.

CAPVT XXVII.

S A M E C H, id est, adiutorium.

Abstulit omnes magnificos meos dominus de medio mei, vocauit aduersum me temp', vt cótereret electos meos. Torcular calcauit dominus, virgini filię Iuda.) Magnifici mei, electi mei, patriarchæ fuerunt, magni quidem & iusti & sancti, sed in nullo eorum mihi licuit gloriari: nec enim in aliquo eorum fuit salus. Abstulit eos de medio mei, mortui enim sunt, & nemo ex illis potuit eruere animã suam de manu inferi. Vocauit aduersum me tempus, vt contereat illos electos meos constituendo terminos eorum quos præterire non poterunt. & hoc aduersum me, vt non liceat mihi gloriari in homine. Hoc modo torcular calcauit virgini filię Iuda, id est, mihi filiæ suæ confessionis, quæ virgo esse, id est, nullum præter ipsum creatorem meum aspicere debui. Torcular, inquam, mihi calcauit, vt amaritudine inebriaret me, qui fructus est peccati. Tres iam dictæ coniungantur literæ. M E M, id est, ex ipsis. N V N, quod interpretatur æternum. S A M E C H, id est adiutorium. Et est sensus Ex ipsis æternum adiutorium. Quibus ex ipsis? Videlicet quæ superiorib. quatuor elementis significata sunt, THETH, IOD, CAPH, LAMECH, id est, bono principio confessionis, & manu cordis, per quã intelliguntur opera fidei.

Quod vera antiqua ecclesia idcirco fuerit plorandum, quia consolator longè factus est.

CAPVT XXVIII.

A I N, id est, fons.

IDcirco ego plorans, & oculus meus deducens aquam, quia longe factus est consolator à me, conuertens animam meam. Facti sunt filij mei perditi, quoniam inualuit inimicus.) Idcirco, inquam, quia de excelso misit dominus ignem in ossibus meis, quia vigilauit iugum iniquitatum mearum, qui abstulit omnes magnificos meos, de medio mei. Amplius autem, quia longè factus est à me, & nondum venit, qui venturus est consolator Christus dominus, qui conuertat animam meam in requiem & libertatem suã, & interim fiunt filij perditi, descendût enim ad inferos, quoniam inualuit inimicus custodiens atrium suum tanquam fortis armatus, idcirco ego plorans, & idcirco oculus meus deducens aquam lachrymarum. Luca 11.

Quòd non potuerit Sion expandendo manus suas consolari.

CAPVT XXIX.

P H E, id est, os.

EXpandit Sion manus suas, non est, qui consoletur eam. Mandauit dominus aduersum Iacob in circuitu eius, hostes eius. Facta est Hierusalem quasi polluta menstruis inter eos.) Manus suas, id est, opera legis, & iustitias carnis expandit Sion, sed propter opera illa non est, qui consoletur eam, non enim dominus per illa iustificat eã. Sed quid? Si taliter expansis manibus, se iustificari arbitretur, mandauit dominus hostes eius, id est, peccata eius in circuitu eius, & multo plura, immò fine comparatione multa sunt peccata eius, & mille iustificationes eius, quasi si sit polluta menstruis alio quoque propheta testante, cùm dicit. Facti sumus vt immundi omnes nos. quasi pannum menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Esaia 64.

Quòd

Quòd os domini ad iracundiam prouocauimus, videlicet culpam defendendo in Adam: et quid simul istæ tres literæ significent, AIN, PHE, ZADI.

CAPVT XXX.

ZADI, id est, iustitia.

IVstus est dominus, quia os eius ad iracūdiam prouocaui. Audite obsecro vniuersi populi, & videte dolorem meum. Virgines meæ & iuuenes mei abierunt in captiuitatem.) Non, inquit, propheta in omnib. his deum accusat Sion, nam iustus est dominus, & rectum iudicium eius, sed accusat semetipsam, quia os domini ad iracundiam prouocauit, subauditur in Adam, in quo & peccauit. Et quomodo os domini ad iracundiam prouocauit? Videlicet quia peccatum suum defendit, etenim peccati defensio iustæ iracundię causa extitit. Audite, inquit, obsecro vniuersi populi, etenim vobis quoq; annunciandum est, vt audiatis, & dolorem meum videbitis, quia virgines meę & iuuenes mei in captiuitatem abierunt, imò & in captiuitate nati sunt. Virginū mearum, iuuenū meorum, id est, omnium ad me pertinētium, paruorum atq; magnorum, infirmorum atque fortium, non hic locus est, nō hoc regnum, sed incolatus & exilium. Hoc vos audite, & ad veram & manentem ciuitatem, ô vniuersi populi simul properate. Iunctę simul tres literæ, AIN, id est fons, PHE, quod interpretatur os, ZADI, id est, iustitia consignificant sensum hunc. Fons oris iustitiæ. Nempe talis lamentatio, talis confessio fons est oris, cui subest vena iustitiæ, veritatem subministrans, vt non Deum accuset, sed se.

Quoties ecclesia sacerdotes sibi constituit, toties deceperunt eam, de his intelligi, qui semetipsos pascūt & quæ sua sunt, quærunt.

CAPVT XXXI.

COPH, id est, vocatio.

VOcaui amicos meos, & ipsi deceperunt me. Sacerdotes mei, & senes mei in vrbe consumpti sunt, quæsierunt cibum sibi, vt refocillarent animam suam.) Quos, inquis vocaui amicos meos? Sacerdotes meos, senes meos. Quoties sacerdotes mihi cōstitui, quoties senes mihi præfeci, toties amicos meos mihi vocaui, vt viderent dolorem meum, vt consolarentur me, vt lenirent malum meū. At ipsi quoq; deceperunt me, erant enim amici mensæ, quærentes quæ sua essent, non quærentes filiorum meorum salutem. Quotusquisque enim talium fuit amicorum, qui verum redderet amicitiæ fructum? Vix ipse Aaron suum executus est officium, sicut decebat amicum. Fere omnes in vrbe consumpti sunt, id est, in causa mea quasi non essent obmutuerunt, quia quæsierunt sibi cibum, vt refocillarent animam suam, quæsierunt lucrum suum sibi, & iuxta prophetā pastores vocati non gregem, sed semetipsos pascebant.

Ezech. 34

Quomodo in illo in quo omnes peccauimus, venter noster conturbatus sit, & cor nostrum subuersum; id est, corpus mortale factum est: & quid duo hæc elementa COPH, RES, iuncta significent.

CAPVT XXXII.

RES, id est, caput.

VIde domine quoniam tribulor, venter meus contūrbatus est, subuersum est cor meum, in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum. Foris interfecit gladius, & domi mors similis est.) Quoniam vocaui amicos meos, & ipsi deceperunt me, tu domine, qui solus laborem & dolorem considerās, vide quoniam tribulor, quoniam venter meus conturbatus est, & cor meum subuersum est, id est, quoniam homo totus duplici morte mortuus est, vēter meus, id est, quod exterius est hominis mortale est, & idcirco iam mortuum, quia certissimè moriturum est. Porrò cor meum, id est, quod interius est hominis, iamdudum mortuum est, videlicet ex quo peccatum admissum est. Ita foris & intus amaritudine plena sum. Quid dixerit venter meus conturbatus est, & cor meum subuersum est, penè exposuit subiungendo, Foris interfecit gladius, & domi mors similis est. Nam foris quasi in ventre interfecit gladius, dum iusta sententia mortis anima à corpore separatur, domi autem, id est, in corde mors similis est, dum sicut separatione animæ corpus moritur, ita separatione Dei anima mortua est. Iungamus duo hæc elementa, COPH, quod interpretatur vocatio, & RES, quod interpretatur caput, vt vocationem capitis, id est Christi, qui ecclesiæ caput est, intelligamus. Nam quia vocaui, inquit, amicos meos, & ipsi deceperunt me, vocat nūc caput suum Christum, dicendo. Vide domine quoniam tribulor, sperans quod per illū & conturbationē ventris, & subuersionem cordis reparatura sit, id est, quòd tam corporis quàm animæ resurrectione resurrectura sit.

Quomodo inimici, id est, maligni spiritus, in malo generis human læti fuerunt, & quomodo è regione lætabitur super illos ecclesia in die iudicij. THREN. CAP. I.

CAPVT XXXIII.

SIN, id est, dentes.

AVdierunt, quia congemisco, & non est qui consoletur me, omnes inimici mei audierunt malum meū. Læti sunt, quoniā tu fecisti. Adduxisti diem consolationis, & fient similes mei.) Qui nam inimici mei audierunt malum meum, & læti sunt? Draco ille magnus, serpēs antiquus, qui vocatur diabolus, & satanas, & angeli eius audierūt, quia ingemisco, & irridentes dicunt, non est qui consoletur eam. Audierunt (inquam) isti inimici mei malum meum, & quasi triumphū ducentes pro victoria læti sunt, captiuitatē vniuersam, quam in primo homine cœperunt agentes cūm insultatione, ante superbię suæ currum. Sed quid? Mihi adduxisti diem conso-

consolationis, adduxisti, inquam, nam ita certum est, quasi iam adduxeris, promisisti enim Abrahæ Deus, qui non mentiris, diem consolationis, diem Christi videntibus inimicis meis, qui nunc lætantur, quoniã tu malum meum iusta ira fecisti. Et cum adduxeris diem consolationis, fiẽt similes mei. Quomodo similes mei? Nimirum vt ego versa vice audiam, imò & videam malum eorum in die iræ & reuelationis iusti iudicij tui.

Quomodo vindemiandi sint illa vindemia irrecuperabili, damnatione irreuocabili, habente ecclesia diẽ consolationis, & quid duo elementa nouissima, Sin, Thau, iuncta significent.

CAPVT XXXIIII.

THAV, id est, signa.

INgrediatur omne malum eorum contra te, & deuindemia eos, sicut deuindemiasti me, propter omnes iniquitates meas. Multi enim gemitus mei, & cor meum gemẽs.) Omne (inquit) malum eorum ingrediatur coram te, & deuindemia eos. Nam ingressus est quidem iam malum eorum coram te, sed nõ omne. Et vindemiasti iam, sed non deuindemiasti eos. Olim quippe malum eorũ, id est, superbia qua super cæteros angelos tumuerunt, dicente principe eorum diabolo, similis ero altissimo, hoc, inquam, malum eorũ coram te, ingressum est, & pro hoc vindemiasti, id est, iudicasti eos: de cælo nanq; proiecisti, & in istum caliginosum aerem deuolui- Esaia 4. sti eos. At verò malum illud alterum, quo me psalma tuum per serpentem deceperunt nondum coram te ingressum est, nondum tuo iudicio requisitum est, quod ex me erat malum coram te ingressum est, etenim tu requisisti, primùm dicens viro Adam. Vbi es? quis enim indicauit tibi, quòd nudus esses, nisi quòd ex ligno quo præceperam tibi ne comederes, comedisti? deinde dicendo mulieri, quare hoc fecisti? Ita quod ex me erat malum coram te ingressum est, & pro hoc vindemiasti me primùm dicendo mulieri, multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos, & in dolore paries filios tuos, deinde tã viro quàm mulieri, quia puluis es, & in pul- Gen. 3. uerem reuerteris. Non ita tunc, quod ex diabolo erat malum coram te ingressum est, neque enim requisisti, aut pœnam intulisti pro eo, quòd serpentem ingressus hominem decepit. Igitur omne malum eorum omne malum diaboli, & angelorum eius, ingrediatur coram te, in nouissimo magni iudicij die, & qui me iam vindemiasti, tu illos deuindemia vindemia irrecuperabili, damnatione interminabili. Nec enim mirentur solùmodo vindemiari, quòd iam factum est eis, quando de cœlo proiecisti eos, sed & deuindemiari digni sunt, vt tollantur in ignem æternum, & non requirãtur in omnia secula seculorum. Porrò mihi (vt iam ante dixi) adduces diem consolationis. Quare? Quo iudicio? Iudicio misericordiæ, multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens, quæ sunt insignia pœnitentiæ. Duo hæc elementa nouissima SIN, quod interpretatur dentes, & THAV, id est, signum, adinuicem copulemus, vt dicamus sic, dentium signa. Porrò per dentium signa omnis intelligitur sancta scriptura, qa dentib. formatur omnis loquela. Quid hoc ad rem præsentẽ? Videlicet, vt quod perpulchrum est intelligamus ea, quæ sub istis continentur literis duabus illa esse, quæ nobis categorizat omnis scriptura diuinitus inspirata. Quid enim aliud nobis prædicat, nisi post illud malum decepti hominis pro quo letati sunt omnes inimici, adducendum fuisse ecclesiæ diem consolationis, id est, primum aduentum Christi filij Dei, & post hæc futurũ esse iudicium, quo diabolus & angeli eius, & cum illis omnes impij deuindemiandi sunt, & mittendi in ignem æternum? Hac ergo lamentatione finita, quid sequens causæ habeat breuiter dictum superius, & adhuc dicendum est.

Quòd sequenti alphabeto illius temporis lamentatio subtexitur, quando Nabuzardan Hierusalem igni succendit, simulq; cum ea domum domini combussit.

CAPVT XXXV.

OMnem quę in sequenti alphabeto sub- 4.Reg.25. texitur lamentationem, super illa intel Hier.39. ligemus terrena Hierusalem, quam tunc tẽ- 52. poris Nabuzardan princeps exercitus seruus regis Babylonis, succẽdit, & combussit igni, simulq; cum ea domum domini, & domum regis, murisque Hierusalem in circuitu destructis, reliquias quoque vulgi transtulit in Babylonem, tantum de pauperibus terræ relinquens vinitores & agricolas. Hoc verè sancto & sapienti viro lamentabile fuit, non solum propter ipsam magnitudinem cædis & incendij, verùm & propter duritiam gentis peccatricis, quia non propter peccata exigua factum est, vt tanta populo suo deus qui natutaliter miserator est & misericors, mala inferret. Ad huius alphabeti lamentationem disponendi sunt omnes, qui hodie quoq; in verbis mendacij confidunt, quemadmodum illi quibus lamentator iste prius Hier 7. dicebat. Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes, templum domini, templum domini, templu domini est. Etenim hodie quoque sunt pleriq; insantes, qui auro vel argento, & marmorum crustis atque pulchris parietibus, templi manufacti, Deum, qui spiritus est, putent delectari, & de semetipsis nõ perpendunt quales sint, vel quod debeant ipsi esse templum sanctum Dei, testante Apostolo, cùm dicit. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Talibus igitur proponatur alphabetum hoc.

Quo

Quo respectu Hierusalem vocauerit scabellum pedum domini, et quomodo illam dominus de cælo in terram proiecerit.

ALEPH.

CAPVT XXXVI.

CAP. II. QVomodo obtexit caligine in furore suo dominus filiam Sion, proiecit in cælo in terram inclytam Israel, & nō est recordatus scabelli pedum suorum, in die furoris sui.) Scabellum pedum domini, ciuitatē Hierusalem nuncupauit, videlicet eo respectu, quo & ciuitatem illam sancta scriptura nominare consueuit, nimirum propter cultum diuinæ religionis, & templum nominis domini, quod iuxta rationem temporis qualicunq; ritu primitus in ea ciuitate celeberrimum fuit. Nam & propter eandē causam in omni scriptura sancta typum gerit ecclesiæ Christi, in qua nunc per omnem terram vero ritu inuocatur nomen domini. Et tunc quidem, quia in illa sola ciuitate inuocabatur nomen domini, sola merebatur dici, scabellum pedum domini, nunc aūt quia in omni terra inuocatur nomen domini, & omnis terra plena est ecclesijs Christi, rectè omnis terra meretur dici scabellum pedū domini. Vndē est illud propheticum, id est, de futuro dictum.
Esaia 66. Cælum mihi sedes est, terra aūt scabel-
Matt. 5. lum pedum meorum. Et dominus in Euangelio cùm dixisset neq; per cælum iuraueris, quia thronus Dei est, continuò subiunxit, neque per terram, quia scabellum pedum eius est. Iam quippe res in præsentiarum erat, vt fieret quod Psalmista cecinerat. Exaltare (in-
Psal. 107. quiens) super cælos Deus, & super omnem terram gloria tua. Nunc vide quàm eleganter, quàm magnifica similitudine tumultum ruentis miserę ciuitatis expresſit, dicendo, & nō est recordatus scabelli pedum suorum in die iræ furoris sui. Quasi regē aut quempiā personatum patrem, oculis ostendit, sedentē in alta sede, scabellum habentem sub pedib. suis, tanto furore excitatū, tanta ira commotum, vt pedibus se non tenentib. scabellum suum longè proiecerit, dum nescit, dum præ ira nō attendit, quantum nociturum hoc sit pendentibus pedib. suis. Quasi hoc impetu, filiam Syon, inquit, & inclytam Israel de cælo in terram, de omni dignitate in omnem ignominiam proiecit, & caligine amentię ruentem inuoluit.

Superbia culpam fuisse, pro qua Hierusalem vel templum præcipitari debuerit.

BETH.

CAPVT XXXVII.

PRæcipitauit dominus, nec pepercit omnia speciosa Iacob, destruxit in furore suo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terram. Polluit regnum & principes eius.) Quod dixerat, proiecit de cælo in terram inclytam Israel, hoc iterum repetiuit, dicendo Præcipitauit, nec pepercit. Itemque tertio, virgines Iuda deiecit in terram. Cunctis vocibus istis qualitatem culpæ designauit, & superbiæ culpam fuisse ostendit, pro qua Hierusalem destructa sit. Et magnum vtrique superbiæ malum, pro qua nec virginibus pepercisse, aut vnquam parcere credendus sit.

Quòd ruina illius causa fuerit, quia cornu Israel Deus confregit.

GIMEL.

CAPVT XXXVIII.

COnfregit in ira furoris sui omne cornu Israel, auertit retrorsum dextram suam à facie inimici, & succendit in Iacob, quasi ignem flammæ deuorantis in gyro.) Amplius hic superbiam vicino vocabulo expresſit dicendo. Confregit cornua Israel, superbum quippe cornutum dici vsitatum & frequens est. Hic igitur non immeritò Deus dexterā suam auertit retrorsum, vt non auxiliaretur aut subsistere faceret Israel, ante faciem inimici, non quod facturam suam cōtemneret, sed quòd cornutos esse homines indignè ferret. Quare autem non dixit, & succendit ignem, sed succendit in Iacob quasi ignem flāmæ deuorantis in gyro? Nonne reuera succensus fuit ignis, quo Nabuzardā seru' regis Babylonis ciuitatem & templum combuſsit? Ergo illud vult intelligi, quòd ciuitas illa vento superbiæ suæ quasi ignem conflando gentium contra se odia concitauerit, & ille fuerit quasi ignis flammæ deuorantis in gyro, quem vt efficientem causam ignis elementaris consecuta sit.

Quòd Deus superbientibus inimicus sit, & idcirco sic dixit: Tetendit arcum suum.

DALETH.

CAPVT XXXIX.

TEtendit arcum suum, quasi inimicus, firmauit dexteram suam, quasi hostis, & occidit omne, quod pulchrum erat visu Iacobi. 4.
in tabernaculo filiæ Syon. Effudit quasi indignationem suam.) Quia superbiæ cornu in causa fuit. Deus aūt superbis resistit, idcirco non quasi pater virgam arripuit, sed quasi inimicus arcum suum tetendit, & quasi hostis dexteram suam firmauit, vt videlicet sagittam suam fortiter excussam per cor eius traijceret, vt gladium suum firmiter impactum vsq; ad vitalia deprimeret, vt facere inimici vel hostis est Non enim, vt sæpè factū est, tradidit populum suum in manus gentiū ita vt in terra sua degentes victorum ferrent imperiū, sed occidit omne, quod pulchrum erat visū in tabernaculo filiæ Syon, id est, omne quod delectabat, & quo deum putabat delectari lasciua iuuencula Syon. Et effudit quasi ignem indignationem suam, vt sic omnia tolleret indignatus, sicut ignis totam deuorat stipulam.

Quòd nō dixerit: factus est dominus inimicus, sed velut inimicus: & q nec res nec vocabulū inimici, in Deum cadat.

HE. CAP. XL.

FActus est dominus velut inimicus, pręcipitauit Israel, pręcipitauit omnia mœnia

eius, dissipauit omnes munitiones eius, & repleuit in filia Iuda humiliatum & humiliatam.) Dominus (inquit) qui dicebat ad Pharaonem, filius primogenitus meus Israel, dixi tibi, dimitte filium meum, ille pater & dominus, factus est quasi inimicus. Notandum diligenter, quia non dixit, factus est inimicus, sed factus est quasi inimicus. Nam inimici nec res nec vocabulum in Deum cadit. Inimicus quippe is est, qui iura violat, qui iusta tollit aut negat, cuius ex parte deficit aut perit fructus amicitiæ, pax. Dominus igitur nõ inimicus, sed quasi inimicus factus est, tollendo siue occidendo omne, quod pulchrũ erat visu in Syon, præcipitando Israel, præcipitando omnia mœnia eius, dissipando munitiones eius, replendo in filia Iuda humiliatum & humiliatam, vtpote inimicitias gerens, nõ aduersus homines, sed aduersus superbiam.

Exod. 4.

Quomodo ciuitatem illam vel templum tentoriũ domini vocauerit.

VAV.

CAPVT XLI.

ET dissipauit quasi hortum tentorium suum demolitus est tabernaculum suũ. Obliuioni tradidit dominus in Syon festiuitatem & sabbathum, & in opprobrium & indignationem furoris sui regem & sacerdotem.) Tentorium siue tabernaculum domini erat templum illud augustissimum, nã in illo quasi in tabernaculo, quod ad horam figi solet, militabat nomini domini fides peregrinantium, manentem hic ciuitatem non habentium, sed futuram inquirentium. Hoc dissipauit quasi hortum, nec pluris fecit sanctum nominis sui locum, quàm vilem hortũ holerum. Festiuitatem & sabbathum, quæ vtiq; visu pulchra erant, obliuioni tradidit, regem & sacerdotẽ in indignationem furoris sui opprobrium tradidit. Hoc deniq; nõ prætereundum, quia probrosè sic regẽ proiecit, vt in oculis eius occisis ipsius filijs, tunc demum oculos eius erueret Rex Babylonis.

Hebr. 13.

4. Reg. 26.

Quid sit, vocem dederunt in domo domini sicut in die solenni.

ZADI.

CAPVT XLII.

REpulit dominus altare suum, maledixit sanctificationi suę, tradidit in manus inimici muros turrium eius, vocem dederunt in domo domini sicut in die solẽni.) Quærebas quid superius dixisset, & non est recordatus scabelli pedum suorum, in die furoris sui, ecce aperuit dicendo manifestè, repulit altare suum, maledixit sanctificationi suæ. Porrò magnitudinem doloris, & miseriarum tumultum quàm vehemẽter expressit, dicendo. Vocem dederunt in domo domini, sicut in die solenni. Ac si diceret. Nunquam altius in gaudio solemnitatis cecinerant, quàm nunc in angustia & dolore suo clamauerunt.

Quomodo tetenderit super illam Syon funiculum tempus captiuitatis septuaginta annorum.

HETH.

CAPVT XLIII.

COgitauit dominus dissipare murum filiæ Syon, tetendit funiculum suum & non auertit manum suam à perditione. Luxitq; antemurale, & murus pariter dissipatus est.) Non casu hæc acciderunt, sed dominus ista cogitauit, dominus cum consilio hęc egit perfectæ ratione vtilitatis, illo cogitante, illo negocij summam in libra rationis appendente, placitum fuit vt dissiparetur murus filiæ Sion, vt vanitas eius ex aduersis aliquam caperet instructionem. Et ipse tetẽdit super eam funiculum suum lõgitudinis septuaginta annorum, & cogitauit non auertere manum suam à perditione, id est, captiuitatem finire ante consummationem tot annorum, necante reædificabitur antemurale & murus, qui pariter dissipatus est.

Qua porta eius, et qui vectes quos dominus contriuit, vt propheta eius non inuenirent visionẽ à domino.

THET.

CAPVT XLIIII.

DEfixæ sunt in terra portę eius, perdidit & contriuit vectes eius, regem eius, & principes eius in gentibus, non est lex, & prophetæ eius non inuenerunt visionem à domino.) Portarum quoque altitudo, vectiumq; firmitas inter illa numerantur, quæ visu pulchra erãt, & istæ portæ ciuitatis cũ vectibus suis contritis atque perditis in terram defixę sunt, pro causa quam alius propheta congemit, quia cõuersum est retrorsum iudicium & iustitia longè stetit, & quia corruit in platea veritas, & æquitas nõ potuit ingredi. Metaphoricõs tamen regem, & principes, Legẽ & prophetas vult intelligi. Nam quasi quæreres quas portas in terram defixit, quos vectes perdidit & contriuit? Regem, inquit, & principes eius in gentibus non est lex, & prophetæ eius non inuenerunt visionem à domino. Et congrua satis transformatio, quia videlicet vbi non est rex, neque princeps, vbi auctoritate sua no vtitur lex, quæ in gentibus non est, vbi prophetis oracula cœlestia clauduntur, & Dei visiones subtrahuntur, sic est populus, quasi ciuitas patens absq; portis & vectibus.

Esaia 59.

Quomodo sederint in terra & conticuerint senes, & cinere capita sua consperserint virgines.

IOD.

CAPVT XLV.

SEderunt in terra, conticuerunt senes filię Sion consperserunt cinere capita sua. Virgines Hierusalem accincti sunt cilicijs, abiecerunt in terra capita sua virgines Iuda.) Ecce qui prius senes filiæ Syon, & multa loquentes, nunc præcipitati, & fracto superbiæ cornu mutilati sederunt taciturni in terra, tantũ ab illa deturbati, quã habebant confidentia templi domini, quantum à cælo distat terra.

Virgines

Esaie 9. Virgines Hierusalem virgines Iudacinere, quod insigne dolorum est, consperserunt capita sua, & non habentes sponsos quibus parentur, abiecerunt capita sua in terra, & ita completum est, quod alius propheta prædixerat. Propter hoc super adolescentulas eius non lætabitur dominus, & pupillorum eius, & viduarum non miserebitur.

Quur nunc dicit: Defecerunt præ lachrymis oculi mei, qui antea dixerat: Propterea da filios eorum in famem, &c. CAPH.

CAPVT XLVI.

DEfecerunt præ lachrymis oculi mei, cõturbata sunt viscera mea, effusum est in terra iecur meum super contritionem filiæ populi mei, cum deficeret paruulus, & lactēs in plateis oppidi.) Cùm, inquit, deficeret paruulus & lactens, tunc defecerunt præ lachrymis oculi mei, & viscera mea, imò pietatis tumultu cõturbata sunt, & iecur meum, quod sanguinis est fons, in terra effusum est. Quid enim? Nunquid poterat naturalis affectus carnis & sanguinis rationis sequendo iudicium persistere in altitudine zeli? Dicebam

Hier 8. antequam hæc fierent, propterea da filios eorum in famem, & deduc eos in manus gladij. Fiant vxores eorum absq; liberis & viduæ, & viri earum interficiantur morte. Hæc, inquam, & his similia dicebam, concordando per spiritu iudicio & iustitiæ tuæ. At vbi mala ipsa venerunt, & res oculis exhibita est, vicit pietas, & à supernis iudicijs relapsa in semetipsam vulnerata ruit natura.

Quomodo infantes ad vbera pendentes fame cruciati, animas exhalabant.

LAMECH

CAPVT XLVII.

MAtribus suis dixerunt, vbi est triticū & vinum, cum deficerent quasi vulnerati in plateis ciuitatis, cum exhalarent animas suas in sinu matrum suarum.) Quomodo interea lachrymas tenerent oculi? Mixta angustiæ simplicitate vel simplicitati angustia, matribus suis tabidis & fame marcescentibus dicebant paruuli, vbi est triticum, vbi est vinum, pro ætate non discernentes vtrum per laborem acquirere, an ex natura sua proferre solerent matres triticum & vinū, & hæc dicentes in ipso eiulatu, quasi vulnerati, imò verè famis aculeo transuerberati deficiebant, & quod humanitati visu intolerabile erat, in sinu matrum suarum à siccis vberibus decidentes animas suas exhalabant.

Quomodo Hierusalem impœnitentia sua nulli potuerit assimilari, & ideo eo dicat quis medebitur tui?

MEM.

CAPVT XLVIII.

CVi comparabo te, vel cui assimilabo te filia Hierusalem? Cui exæquabo te & cõsolabor te virgo filia Siõ? Magna enim velut mare contritio tua, quis medebitur tui?) Nũquid, ait: Niniuitis comparabo te? Non vtiq; nam pœnitentiam egerunt, ad prædicationē Ionæ. Nunquid Tyro aut Sydonijs exæquabo te? Non vtique, nec enim facta & dicta sunt in illis, quæ facta & dicta sunt in te. Si in illis facta fuissent, olim in cinere & cilicio pœnitentiam egissent. Tui ergo quis medebitur? Non profectò ipse, si de cælo venerit, Matth. 2.
medicorum medicus. Magna est, velut mare ibid. 11.
contritio tua, & quicunq; accedit ad medendum, persecutionem & ipsius mortis in te patitur naufragium.

Qualiter prophetas mendaces, & ipsam quod eos audierit, increpet. NVN.

CAPVT XLIX.

PRophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta nec aperiebant iniquitatem tuam, vt te ad pœnitentiam prouocarent, viderunt autem tibi assumptiones falsas & eiectiones.) Vbi nunc propheta tuus ille Ananias filius Hier. 28.
Azur, qui tulit catenam de collo meo, & cōfregit eam, dicens. Hęc dicit dominus. Sic cõfringam iugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium? Et cæteri prophetæ tui vbi sunt, qui dicebant, non videbitis gladium, & fames non erit in vobis, sed pacem dabit vobis dominus in loco isto? dicebam ego, falsò prophetæ isti vaticinantur visionem mendacem, & diuinationem fraudulentam, & seductionem cordis sui prophetant vobis, & non audistis me Ecce res ipsa probat, quia viderunt tibi falsa & stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam medici tam imperiti, quàm infideles, vt te ad pœnitentiam prouocarent.

Illud quoq; ad cumulum miseriarum accessisse, quod transeuntes insultando plauserunt super eam.

SAMECH.

CAPVT L.

PLauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam, sibilauerunt & mouerunt caput suum super filiam Hierusalem. Hæccine est vrbs (dicentes) perfecti decoris, gaudium vniuersæ terræ?) Hæccine est? inquiunt. O quanta mutatio rerum. Vrbs perfecti decoris, vniuersæ terræ gaudium, cui 3. Reg. 10.
de vniuersa terra conuehebatur aurum, cui non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur, quia classes eius ibant per mare deferētes aurum, tantaque illi erat argenti abundātia, quanta lapidum, hæccine illa est? Hæc dicentes manibus plauserunt, ore sibilauerunt, caput suum super te mouerunt.

Quam verè insultauerint, cum & post septuaginta annos soluta seruitute, ne readificaretur ciuitas, vehementer obstiterint.

AIN.

CAPVT LI.

APeruerunt super te os suum omnes inimici tui, sibilauerūt & fremuerunt dentib. & dixerūt: deuorabimus. En ista est dies, 1. Esdra 4.
quam expectabamus, inuenimus, vidimus.) Dolenda exprobratio Lamentabilis insultatio. Nam quid putas, quantum insultauerunt, quam volentibus animis expectatum desolatio-

lationis tuæ diem viderunt, qui & post septuaginta annos, tam diutino miseriarum tuarum nondum satiati spectaculo, cum soluta esset captiuitas, & exisset sermo vt reædificaretur ciuitas, totis conatibus impedierunt regi Artaxerxi scribentes epistolas, vt mutaret edictum, insuper armis parati ad opus impediendum.

Quomodo illud non tam per Nabuzardan, quã domini iudicio factum sit, qui & per Mosen talia prædixit. PHE.

CAPVT LII.

FEcit dominus quæ cogitauit, compleuit sermonem suum, quem præceperat à diebus antiquis: destruxit & non pepercit, & lætificauit super te inimicum, exaltauit super te cornu hostium tuorum.) Non, inquit, Nabuzardan aut ipse Nabuchodonosor rex Babylonis hæc fecit tibi, sed dominus ipse cogitauit, & ipse fecit. Quid enim? Nunquid noui aliquid cogitauit? Nunquid non hæc tibi facere, id fuit sermonem cõplere quem præceperat à diebus antiquis? Nunquid non antiquitus præcepit Moysi, quia si audire nolueris vocem domini Dei tui, hæc & hæc venient tibi, & ducet dominus te, & regem tuũ quem constitueris super te in gentẽ quam ignoras tu & patres tui, & seruies dijs alienis?

Quid clamauerit cor prophetarum, qui hæc prædixerunt, & auditi non sunt clamantes super muros filiæ Syon.

SADE.

CAPVT LIII.

CLamauit cor eorum ad dominum super muros filiæ Syon. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem & noctem, non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.) Clamauit cor eorum. Quorum eorum? Nunquid hostium, quorum super te cornu exaltauit, aut inimicorum, quos super te lætificauit? Imò eorum ad quos vel per quos ille sermo domini factus est, quem præceperat à diebus antiquis, & nunc impleuit. Eorum, id est, Moysi & prophetarum cor clamauit ad dominum super muros filiæ Sion, tanquã speculatores dati ad annunciandum, clamauerunt vt auertereris ab impietate tua, & clamando suas saluauerunt animas, tu autem ô filia Syon, quia clamorem illorum non audisti, ecce mortua es in iniquitate tua. Quare autem non dictum est, clamauit os eorũ, sed clamauit cor eorum? Nimirum, quia non negligenter clamauerunt, non more salutantiũ verba dederunt, sed volenti animo toto cordis affectu, profundo charitatis sensu clamauerunt, annunciauerunt, prophetauerũt, adiuuare volentes, vt nequaquam dormiẽtem te comprehenderet velociter accurrentis periculi malum. Quare autem non dictum est, clamauit cor eorum ad Syon, sed clamauit ad dominum? Videlicet quia cum clamore annunciationis, quo citare volebãt Sion, oratione quoq; clamabant ad dominum, & de hoc ipso quod clamassent ad Syon, licet non exauditi, testem sibi faciebant dominum. Dicebant tibi. Deduc quasi torrentem lachrymas per diem ac noctem, quo restinguere vaieas iræ & furoris ignem imminentem, non des requiem tibi, ne tanquam fur te comprehendat ira domini, neque taceat pupilla oculi tui, quia lachrymarum magis, quam labiorum clamorem Altissimus audit.

Quid sit quòd clamauerunt: Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum.

CAPVT LIIII.

COnsurge, Lauda in nocte, in principio vigiliarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum domini. Leua ad eum manus tuas pro animabus paruulorum tuorum, qui defecerunt in fame, & in capite omnium compeditorum.) Consurge, inquam, & arma tua corripe, arma laudum, arma vigiliarum, arma lachrymarum, quòd est effundere sicut aquam cor tuum, & hoc ante conspectum domini, vt fortissimum dominum ordinata fortitudine tenere, & pietate pronum flectere possis. Memento interea, leuare ad eum manus tuas, parum quippe fortitudinis est, in laude, in vigilijs, in lachrymarum effusione, nisi porrigendo eleemosynã & cætera faciendo pietatis opera leues ad deum, leuesq; vsque ad cælum manus tuas pro vita paruulorum tuorum. Hæc tibi clamantes, dicebant.

Quid clamet, dicendo, Vide domine quem vindemiaueris. CAPVT LV.

VIde domine & considera quem vindemiaueris ita. Ergóne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ? Si occiditur in sanctuario domini sacerdos & propheta.) Hoc illud est, quod clamabat cor eorum pro te ad dominum, clamando & ad te super muros tuos filia Sion. Clamant & adhuc. Vide domine, inquiunt. Quare faciem tuam auertis? Si oculos misericordiæ conuerteris huc, & quod facis ipse videris, ipse visu tuo vulneratus satis pœnarum esse sumptum æstimabis. Ergone comedẽt mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ, & tu qui pius es durare videndo poteris? Si occiditur in sanctuario domini sacerdos & propheta, & tua videndo se cõtinebunt viscera? Hoc & illud id est, famem & gladium, vide, vide, inquam quem populũ, quem locũ vindemiaueris ita, neq; enim populus longinquus, & locus est ignotus, sed gens tua & ciuitas sancta.

Quòd ad misericordiam diuina multò magis quã humana trahatur natura.

CAPVT LVI.

IAcuerunt in terra foris senex & puer, virgines meæ, & iuuenes mei ceciderunt in gladio. Interfecisti in die furoris tui, percussisti, nec misertus es.) Hoc vide, quia puer & senex foris in terra iacuerunt. Nonne ipsa humana natura trahitur ad misericordiam

cordiam in his ætatib. puerorum & senum? Ergo vide quomodo iacuerint, quantum percusseris, nec misertus sis. Multò magis enim diuina, quàm humana natura trahitur ad misericordiam, & sine dubio misereberis videndo quid feceris.

Quomodo id quod accidit quasi Deo imputat.

CAPVT LVII.

Vocasti quasi ad diem solennem, qui terrerent de circuitu, & non fuit in die furoris domini, qui effugeret, & relinqueretur quos educaui, & enutriui, inimicus meus cõsumpsit eos.) Hæc omnia vide & considera quid fecisti, & videndo mente conuulneratus, sine dubio reliquos considerabis, captiuos tuos reuocabis.

Quòd tertio alphabeto propriam causam prophe ta lamentetur: & cur hic iam singula elementa tripli centur, cum in cæteris simplicia sint.

CAPVT LVIII.

Post vniuersalem generis humani, post communem vnius gentis lamentationẽ, tertio demum singularem hoc loco suam captiuitatem propheta lamentatur lamentationibus proprijs. Singularis autem & sua cuiusque captiuitas est proprij peccati modus, propriæ tribulationis pondus. Hoc animaduerso, iam & illud, quod quæri poterat citius occurrit, scilicet cur cum cæterarum lamentationum singulis alphabetum simplum, huic soli triplum ascriptum sit. Nam tripla viro huic lamentandi causa extitit. Prima, quòd ipse æquè vt omnes homines in Adam captiuatus est. Secunda, quòd se viuente, se vidente, quamuis hostium grata reseruata, propria combusta, & gens sua captiuata est. Tertia, quod propriã fragilitatem nouerat, proprijs calamitatib. & omnimoda inter suos & à suis affectib fuerat. Disponamur ergo ad hoc alphabetum dociles pueruli, & ab isto lamẽtatore docti, sciemus singuli de causa tã propria, quam vniuersali, quòd verè lamentabilis sit.

Quæ sit illa paupertas, quæ tenebræ, & quæ sint illa manus, de quibus dicit.

ALEPH.

CAPVT LIX.

CA. IIII. Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis eius. Aleph. Me minauit, & adduxit in tenebras, & nõ in lucem. Aleph. Tantum in me vertit & conuertit manum suam tota die.) Ego, inquit, vir videns paupertatem meam. Non dixit, ego vir pauper: parum enim dixisset. Nam verè omnis homo pauper est. Omnis homo in primo parente pauper est, gloria sua spoliatus, gloria Dei denudatus est. Sed non omnis homo videt, nõ omnis homo intelligit hanc ipsam paupertatem suã. Igitur quod satis est, quodque imitabile foret, dicere maluit. Ego vir videns paupertatem meam, videns, inquam, in virga indignationis eius, id est, ad videndum pœna corruptionis & mortalitatis commonitus, qua percussi sumus omnes homines, vt moriamur, & quia percussi sumus omnes infirmamur, & tandem puluis in puluerem reuertimur. Aleph. Me minauit & adduxit in tenebras & non in lucem. Hoc mihi malum alterum ad communem paupertatẽ accessit, quòd minauit me, & non in lucem, sed in tenebras adduxit, vt viderẽ gentis meę tenebras, tenebras miseriarum densas, & cõuolutas, super quibus congemiscens, dixit supra. Quomodo obtexit caligine in furore suo, Dominus filiam Syon, & cæt. ALEPH. Tantum in me vertit, & conuertit manum suam tota die. Quid, inquit, dicam de mea causa propria, de propria conscientiæ miseria? Cæteri viuunt, cæteri quos video homines sunt, & quicquid de illis sit, tantũ de me scio, quia manum suam in me vertit, & manum suam non ad horam, sed tota die in me conuertit. Quot in anima mea peccati vulnera, tot manus eius in me sunt vulnera. Quot menti & corpori meo aduersa, tot in me sæuiunt manus eius flagella.

Quomodo se in Adam mortalem factum, in exustione Hierusalem felle cibatum, in proprijs culpis de ploret obtenebratum.

BETH.

CAPVT LX.

Vetustam fecit pellem meam, & carnem meam, contriuit ossa mea.) Propter veterem Adam, vetustam fecit pellem, vetustã fecit carnem meam. In quo pellem meam vetustam fecit? In conditione mortalitatis. In quo carnem meam vetustam fecit? In concupiscentia, & passione desiderij. In quo contriuit ossa mea? In eo quod non, quod volo, bonum hoc ago, sed quod nolo malum illud facio. Ossea in me ratio est, & ossea, id est, bona voluntas, vnde condelector legi Dei secundum interiorem hominem. Sed hæc eadem ossa mea contriuit, pugnaci lege peccati, quæ est in membris meis iustè superducta BETH. (Aedificauit in gyro meo, & circumdedit me felle & labore.) Propter illam vetustatem & contritionem omni humano generi superductam, ædificauit ædificium calamitatis in gyro meo, in populo meo famẽ & gladium & ignem conuocauit, & stare fecit in circuitu meo. Et circundedit me felle & labore, felle amaritudinis & tristitiæ in mente, labore carceris & inediæ in carne. Audiui enim contumelias multorum, & terrorem in circuitu, persequimini & persequamur eum. Casum etiam in carcerem miserunt me, in lacum in quo nõ erat aqua proiecerunt me, vt morerer ibi fame. BETH. (In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sempiternos.) Pręterea in tenebrosis proprię conscientiæ collocauit me, certum enim de propria salute non finit me esse vt me arbitrer cõprehendisse, semperq; suspectus sum in timore iudicij superuenturi, vt non magis præsumam de salute, quàm præsumere possunt

Rom. 7.
Hier 20.
Hier. 37.

possunt mortui sempiterni, quos propria conscientia reatus quotidiè morti sempiternæ addicit. Nullo enim iustior sum, nisi per gratiam Dei, nisi per gratuitam misericordiam vocantis & iustificantis quos vult.

Quòd in Adam in inimicitias Dei ruens, in præsentibus malis ciuitatis desolatæ, & in proprijs passionibus, quasi sagittis percussus sit.

GIMEL.

CAPVT LXI.

Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar, aggrauauit compedem meã.) Quid aduersum me circumædificauit? Vtique parietem inimicitiarum propter Adam æmulum suæ diuinitatis, sumus enim secundum illum ego & patres mei natura filij iræ sicut & cæteri. Non egrediar parietem istum aggrauauit enim compedem meam, nec nisi in Deo meo transgrediar murum. GIMEL. (Sed et cum clamauero & rogauero, excludet orationem meam.) Non solùm illud cõmune habeo, quòd doleam, sed & hic dolor est recens, dum video gentis meæ captiuitatem, pro qua clamare quidem & rogare possum, sed cum clamauero non exaudiet, donec impleatur numerus septuaginta annorũ vsque ad illum terminum exclusit orationẽ meam. GIMEL. (Conclusit vias meas, lapidibus quadris semitas meas subuertit.) Præter illa quæ extrinsecus sunt, domi vias meas conclusit, in conscientia propria semitas meas subuertit. Volo in terra positus corpore conuersari, in cœlis mente, cupio gustatam Domini saturitatem plenius apprehendere. At ille admissis tentationibus, permissis cogitationũ fluctibus, circumuallauit me, immò vt me potius accusem, peccata propria quasi quadros lapides peccatrici obducit conscientiæ, atque hoc modo vias meas conclusit, semitas meas subuertit, vt in contemplandam eius gloriam currere non possim.

Quomodo homini præuaricatori Deus factus est vrsus insidians, quomodo idcirco semitas eius subuerterit pronas in malum.

DALETH.

CAPVT LXII.

Vrsus insidians factus est mihi, Leo in absconditis.) Mira doloris acerbitas, mira lamentationis asperitas. Quisnam vrsus insidians, quisnam leo in absconditis tibi factus est? Deus fortissimus spirituum, deus cognitor omnium, quomodo vrsus tibi aut leo factus est? vbi vel quando insidiatus est? In paradiso, vbi mecum, id est, cũ patre meo Adam loquebatur serpens vbi Euam mittebat ad Adam diabolus, qui ingressus fuerat serpentem Tacuit dum ille loqueretur, siluit dum homo illi assentiretur, peractoque sacrilegio, iratus velut vrsus ex insidijs, vel- *Genes. 3.* ut leo prodijt de absconditis & dixit, Adam vbi es? & cæt. Nonne quasi insidias eius scriptura innuit per similitudinem meridianæ dormitionis? Ait enim. Et cùm audisset vocem domini dei deambulantis in paradiso ad auram post meridiem. Ergone iniustè egit, qui quasi toto meridie dormiens tacuit, & peracto crimine quasi tunc primùm euigilans de absconditis suis ad interrogandum processit? Non vtique. nam antè præmonuerat, dicens: Quocunque die comederitis ex *Genes. 2.* eo, morte moriemini. DALETH. (Semitas meas subuertit & cõfregit me, posuit me desolatam.) Propter illud vniuersale malum ecce hodie, meas, id est, gentis meæ semitas subuertit, semitas prauas, semitas in malum pronas, & in manu regis Babylonis, confregit me ferro, fame, & igne. Posuit me desolatam, videlicet septuaginta annorum captiuitate. Desolatam cùm dicit in persona Hierusalem, præsens captiuitatis malum euidenter plangit. DALETH. (Tetendit arcum suũ & posuit me quasi signũ ad sagittam.) Hoc de propria persona loquitur, hoc de propria conscientia gemit. Nam & foris corporaliter ita passionib. expositus fuerat, vt rectè quasi signum ad sagittam positum se esse gemat, & intus in anima, quamuis iustus esset, multum erat, quod tentationum sagittis patebat. Vnde Psalmista. Quoniam sagittæ tuæ infixæ *Psal. 34.* sunt mihi, &c.

Quomodo in Adam sagittis libidinum conuulneratus, in prophetando imminentem captiuitatem à populo suo derisus, carceribus, & inedia amaricatus sit.

HE.

CAPVT LXIII.

Misit in renibus meis filias Pharetræ suæ.) Certum catholicæ fidei tenet auctoritas quia nisi admissa fuisset præuaricationis culpa, non fuisset carni hominis carnalis inuecta bestialis voluptas Ita conditus homo fuerat, vt spiritus carni dominaretur, si tamen spiritus ipse dominatori Deo permaneret subditus, & proinde homo ad generandum nõ libidine, sed ratione duceretur. Sed enim spiritus Deo subditus esse renuit, id- *Psal. 48.* circo carni subditus est. Atque ita homo cõparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Dicat ergo in persona generis humani. Misit in renibus meis filias pharetræ suæ, id est, concupiscentiæ passionib. exposuit me, per ineuitabiles sententias iustitię suæ. HE. (Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die.) Videlicet dum dico, hæc dicit dominus, venient Chaldæi veniet Nabuchodonosor rex Babylonis, deriserunt me cantantes contra me tota die veritatem prophetiæ, quasi verba deridentes insaniæ, erroris atque amentiæ. HE. (Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio.) Ipsis quidem ad publici mali cumulum profecit risisse cùm malefecerint, & cantasse in rebus pessimis, sed & me repleuit amaritudinibus plagarum & carceris atque inediæ, & inebriauit me absynthio timoris

timoris & doloris atque tristitiæ.

Quomodo in mersu primi hominis dentes suos perdiderit in obsidione ciuitatis, dum loqueretur pro illa in conspectu domini, anima eius repulsa sit, in propria conscientia de meritis suis timuerit.

VAV.

CAPVT LXIIII.

ET confregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere.) Notum est, quia dentes hominis propter peccatum Deus confregit, mouentur enim & excidunt senibus curuis & aridis. Et si quidem in aliquo firmiores vsq; ad terminum vitæ consistunt, vt in Mose de quo scriptú est quia dětes illius sunt moti, attamen in sepulchro consfringuntur, vbi putredo ossa quoque consumpserit. Sed nunquid sic Deus solos hominis dentes confregit? Nonne & omnes artus & ossa omnia confregit, & in puluerem redegit? Quare ergo de solis dentib dixit? Nimirum quia dentibus homo primú peccatum perpetrauit, dú ligni vetiti fructum momordit. Igitur dentes meos, inquit, ad numerum confregit, & cinere me cibauit, quia propter morsum, genus humanú morte confregit, & in cinerē redire iussit. VAV. (Et repulsa est anima mea, oblitus sum bonorum) Præter illud vniuersale malú, ecce in præsentiarú ciuitate obsessa inter famem & gladiú pereuntib. & peri ditantib filijs populi mei, dú starem in conspectu eius, vt loquerer pro eis bona, repulsa est anima mea, nó exaudita est oratio mea. Multa patribus nostris præstitit bona, sed præ multitudine malorum præsentium oblitus sum bonorum præteritorú. VAV. (Et dixi. Perijt finis meus, & spes mea à domino.) Ad illa mala communia metus mihi additur iudicij & iustitię dei, quia videlicet si absque misericordia iudicer, perijt finis meus, & spes mea à domino. Hoc ego dixi Psalmistę consentiens dicenti. Quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens.

Deu. 34.

THREN. CAP. III.

Psal. 142.

Quomodo Deum rogat recordari prima transgressionis, et quid pœnarum inde prouenerit, et quòd ex eo speret sibi futura bona, quia præsentia mala recipit.

ZADI.

CAPVT LXV.

RECORDARE paupertatis & transgresionis meæ, absinthij & fellis.) Postquam iratus es (inquit) peccanti homini, misericordiæ recordare, quia pro peccato vnius hominis multum est pœnarum, multum paupertatis & absynthij & fellis. Paupertas mortalitas corporis est. Absynthium & fel mors animæ est. Horum si recordatus fueris, multum pœnarum sumptum esse misericordia æstimabit. Quod sciens alius dicit. Vtinam appēderentur peccata mea quibus iram merui, & calamitas in statera. Quasi harena maris hæc grauior apparebit. ZADI. (Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea) Malorum quæ vidi, malorum ciuitatis & populi, famis, gladij atque ignis memoria memor ero, ita vt nulla memoriam hanc deleat consolatio, & continuò dolore continua tristitiæ pœna tabescet in me anima mea. ZADI. (Hoc recolens in corde meo.) Subauditur afflictione diuina cruciabor, & idcirco consolationem sperabo in illa cælesti patria, quia recipio mala in vita mea.

Quòd gratuletur, non æquè hominem vt diabolū, propter peccatum suum derelictum, & quod post noctem Babylonicæ captiuitatis, mane libertatis futurum sit.

TETH.

CAPVT LXVI.

MISERICORDIÆ Domini, quia non sumus consumpti, quia non defecerunt miserationes eius.) Cùm inquit, & angelus & homo peccauerint, angelus qui factus est diabolus, & complices eius angeli consumpti sunt, nec enim requirendi sunt in æternum, & omnes ab illis miserationes domini defecerunt, nunquàm enim Deus miserebitur illorum. Non ita nos homines consumpti sumus, sed nobis Deus in ira misericordiæ suæ recordabitur. Grates ergo misericordiæ domini, quia circa nos misericordia iudicium superexaltauit. TETH. (Nouę diluculo, multa est fides tua.) Non, inquam, defecerunt miserationes eius, sed quasi diluculo nouæ consurgent post exactam tenebrarum præsentium noctem. Quam ob causam? Multa est fides tua, idest, multi sunt quorum fides meretur, vt post istam caliginem qua obtecta es in furore domini ô filia Syon, nouarum tibi miserationum diluculum consurgat. Teth. (Pars mea Dominus dixit anima mea, propterea expectabo eum.) Nunc, inquit, ad me redeo, ad quem factum est verbum Domini, dicens: Non accipies vxorem, & non erunt tibi filij & filiæ in loco isto, &cęt. Hęc audiens anima, dixit, pars mea dominus, propterea expectabo eum, id est, alij qui volunt soliciti sint, & turbentur erga plurima, mihi est vnum necessarium, propterea vnum expectabo dominum, reiecta solicitudine terrenorum, quæ multa sunt.

Hiere. 16.

Quomodo qui seueritatem exercendo in Adam iustus sit & bonus, sperantibus in eum, & quomodo captiuis Babyloniæ bonum sit, non murmurare, sed expectare salutare Domini cum silentio.

TETH.

CAPVT LXII.

BONUS est Dominus sperantibus in eum animæ quærenti eum.) Ne desperes ô tu aliquis reputans seuerum nimis esse dominum, eo quòd tam vehementer primis hominibus fuerit iratus propter causam exiguam aut vilem, id est, propter vetiti ligni non grande pomum, quia bonus dominus sperantibus in eum, & sperando confitentibus reatum suum, quod illi primi homines non se-

non fecerunt, bonus, inquam, Dominus animæ quærenti eum, quem non quæsierunt illi, quinimò fugientes faciem eius in medio ligni paradysi sese absconderunt. Quid porrò illis est, qui sperant in eum, qui non quærũt, sed fugiunt eum. Nonne & illis est bonus? Imò iustus. Et quidem si iustus est, & bonus, veruntamen aliud secundum quod bonus, aliud operatur secundum quod est iustus. Nam bonus & iustus hoc differunt, quòd misericordia & iudicium. Bonus quippe sperãtes in se & quærentes se, per misericordiã saluat, iustus desperantes, & se fugientes per iudicium damnat. Spera ergo in domino, & fac bonitatem, quia bonus dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. TETH. (Bonum est cum silentio præstolari salutare Domini.) O vos captiui, qui & iuxta præsentem historiam per annos septuaginta super flumina Babylonis sedebitis & flebitis, dum recordabimini Syon, quia bonum est cum silentio expectare salutare Domini. Nolite murmurare, quod post illam vniuersalẽ generis humani captiuitatem, ista quoque vobis captiuitas accesserit, sed cum silentio & humilitate salutare Domini Christum Deũ, præstolamini, qui antequam in carne veniat Babylonica captiuitatẽ vos absoluet, & cùm in carne venerit, totius mundi huius captiuitatem in libertatem gloriæ filiorum Dei cõuertet. T E T H. (Bonum est viro cum portauerit iugum ab adolescentia sua.) Quod vniuersaliter de omni genere hominum, in hoc mundo peregrinantium, quod communiter dico de præsenti captiuitate nostræ Syon, hoc & singulariter dixerim de vnoquoque virorum, quia bonum est ei cùm portauerit iugum ab adolescentia sua, id est, cum sese in omnibus humiliauerit, non reprehendendo Dei iudicia. Cùm in multis alijs, tum maximè in istis concisionibus singulæ sentẽtiæ proprijs præscriptionibus ipsa voce congruunt. Nam T E T H interpretatur bonũ, & singulæ sententiæ id prædicant, quòd verè sit bonum.

Gene. 3.

Psal. 36.

Quomodo diuersus sit à primo homine is, qui sedet solitarius, & leuat se super se, & quomodo in illa captiuitate sit tacendum, si fortè sit spes, vt reducatur quæ in Babylonem ducta est.

IOD.

CAPVT LXVIII.

Sedebit solitarius & tacebit, quia leuabit se super se.) Talis vtique ad nouum pertinebit hominem, non ad illum veterem, qui noluit solitarius sedere & tacere, consilium ineundo cum illo susurratore, deceptore, antiquo serpente. Nunquid enim ille solitarius aut taciturnus sedit & leuauit se super se, ad Deum, qui super se erat tota suspensus mente? Non vtique, nam econtra ad susurrium bestiolę reptantis super terram, inclinauit se. IOD. (Ponet in puluere os suum, si fortè sit spes.) Non in cælo, sed in puluere ponet os suum, audiens dicentem sibi magistrum bonum. Discedite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Hoc faciendo expectabit humiliter si fortè sit spes. Dicet enim. Quis scit, si cõuertatur & ignoscat Deus, & relinquat post se benedictionem? Nimirùm hic ego sum. Ponam in puluere os meum, dicendo: Iustus es domine & rectum iudicium tuum, si fortè sit spes, si fortè reducatur captiuitas; eruta velut torris de igne, quę nunc in Babylonem ducta est. I O D. (Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs.) Se, inquam, percutienti dabit maxillam, non percutienti gentem suam, proprijs, non alienis saturabitur opprobrijs. Nam hic laudabilis patientia, illic reprehensibilis est mentis duritia. Faciet hoc modo quicunque portauit iugum ab adolescentia sua. Quis autem hominum iugum paratior, homine illo portauit, qui cùm in forma Dei esset, non arbitratus est rapinam, esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formã serui accipiens in similitudine factus est hominum, & habitu inuentus vt homo? Humiliauit seipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Ille ergo singularis patientiæ, dabit percutienti se maxillam, immò & iuxta prophetam alium, dabit corpus suũ percutientibus, & genas suas vellentib. faciem suam non auertet ab increpantibus & conspuentibus, & eiusmodi saturabitur opprobrijs, nec enim inuitus, sed pręnimia dilectione nostri, sic illa suscipiet tanquam panem saturitatis. Singuli quoque nostrùm persecutionem pro iustitia patientes, demus percutienti maxillam, & saturemur opprobrijs, videlicet libenter accipiendo mala præsentia, vt futuris saturemur bonis.

Matth. 11.
Ioan. 2.
Psal. 118.

Philip. 2.

Esaia 50.

Quomodo qui Adam de Paradyso emisit non repellet in sempiternum, sed iterum miseretur & reducet de Babylonica captiuitate, & qui quemque humiliat non ex toto abycit, sed contra, quem corripit, diligit, & quem flagellat recipit.

CAPH.

CAPVT LXIX.

Quia non repellet in sempiternum Dominus.) Dixi supra, quia bonus est dominus sperantibus in eum, & quo respectu dixerim si quæris, ecce nunc dico, quia non repellet in sempiternum. Repulit ad tempus dicendo, Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est sciens bonum & malum, videte ne fortè sumat de ligno vitæ, & viuat in æternum, sed nõ repellet in sempiternum. Adhuc requiret psalma suum, & omnia trahet ad seipsum. Gladium repellentem, gladium flãmeum, quem posuit ante paradysum quandoq; versabit, & dabit nobis edere de ligno vitæ gratis. C A P H. (Quia si abiecit, & miserebitur secundum multitudinem misericordiarum suarum.) Dixi, & verum dixi, bonum esse

Genes. 3.

num esse præstolari cum silentio salutare domini, quia & si abiecit,& si alta resuum repulit,etiam miserebitur, vt soluta captiuitate Hierusalem reædificetur, templum restituatur. CAPH. (Non enim humiliauit ex toto corde suo,& abiecit filios hominis.) Dixi, inquam,& verum dixi, bonum esse viro cũ portauerit iugum ab adolescentia sua, nam & si singulos filiorum hominis humiliauit, quorum primus In numero ego sum, ex toto corde suo non humiliauit,non totum ex ira prodijt,quod humiliauit vel abiecit, sed vtiliter laboribus nos erudit, sicut scriptum
Hebr. 12. est. Quem enim diligit Dominus corripit,flagellat autem omnem filium quem recipit.

Threno. CAP. III. *Quomodo iustum cum impio contereret, iudicium viri declinare,hominem in iudicio peruertere Dominus ignoret.* LAMED.

CAPVT LXX.

ET conteret sub pedibus meis omnes vinctos terræ.LAMED. Vt declinaret iudicium viri in cõspectu vultus altissimi. LAMED. Vt peruerteret hominem in iudicio suo Dominus ignorauit.) Idcircò dixi Dominus bonus est,quia hęc,& hæc facere ignorauit.O laudabilis ignorantia,ô pura simplicitas, & simplex diuinitatis puritas, omnes vinctos terræ sub pedibus suis indiscretè cõtereret. Verbi gratia. Cain & Abel,Iacob,& Esau ignorauit,& alios per gratiam saluare, alios per iustitiã conterere nouit. Declinare iudicium viri ignorauit in conspectu vultus altissimi,& tres pueros in camino ignis illæsos conseruare sapiens iudex nouit. Peruer-
Dani. 3. tere hominem,id est, de recto peruersum facere iudicio suo ignorauit, & de peruerso rectum & iustum facere nouit.

Quàm reprehensibile sit, si dicat quis fieri aliquid, Domino non iubente. Si dicat ex ore altissimi nec bona, nec mala egredi,murmur ãs pro peccatis imputando fatali necessitati.

CAPVT LXXI.

QVis est iste qui dixit, vt fieret Domino non iubente? MEM. Ex ore altissimi non egredientur nec bona nec mala.MEM. Quid murmurauit homo, viuens vir pro peccatis suis?)Cùm Dominus tam bonus sit, quis est iste ponens fortunę mensã & dicens: hoc vel illud fiet Domino non iubente? Cũ enim dicit,casu vel fortuitu hæc vel illa cõtingere,aut certè stellis ascribit causas mortis vel vitæ humanæ, putatque horum quippiam fieri Domino non iubente, quis est iste? Denique,nullus est, omninò quasi non sit ignorandus. Cùm dicit, ex ore altissimi non egredientur nec bona nec mala, sed casu geruntur omnia, quis illum scire dignetur,quis notum habere debeat? Nullius quippe sensus aut rationis est,putare quod altissimus non curet humana, pro eo maximè, quod hoc tempore templum tam pulchrũ destructum est, & deserta facta est tanti nominis ciuitas. Præterea quid murmurauit homo,quid murmurauit viuens vir pro peccatis suis, dicendo, cogi se ad peccatum necessitate fatali.

Quòd potius redeundum sit ad cordis discretum: & cum bonis operibus facienda confessio peccatorum. NVN.

CAPVT LXXII.

SCrutemur vias nostras,& quæramus,& reuertamur ad dominum.) Anathematizemus pessimam hanc desperatoris sectam, potiusque vias nostras,id est, sanctas scrutemur scripturas, & credentes illis testantibus quod Deo cura sit de nobis,quæram' & reuertamur ad Dominum,quia sicut suprà dixi,bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quęrenti illum. NVN.(Leuemus cor da nostra cum manibus ad dominum in cælum.)Non,inquam, desperemus, sed leuemus corda cum manibus,id est, fidem habeamus cum bonis operibus. Ita fiet vt ex ore altissimi, ex ore domini qui est in cælis,post mala nostra quæ commeruimus bona eius egrediantur,conuertatq; captiuitatẽ Syon, & nos simus sicut consolati, & de bonis oris eius gaudio os nostrũ repleatur. NVN. (Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus,idcircò tu inexorabilis es.)Non dicamus singuli. Fatum me constringit, necessitas quæ in stellis fixa est me compulit, non enim creatura Dei mala est, sed nos iniquè egimus,nostrũ quisque peccati dominũ collo suo spontè adduxit. Atque hoc modo te Deus ad iracundiam prouocauimus, idcircò tu inexorabilis es, ne statim liberares liberari volentes,& aduersus peccatum pugnantes.

Quomodo in primo homine Deus humanum genus percusserit, & in manum inimicorum traditos non exaudierit. SAMECH.

CAPVT LXXIII.

OPeruisti in furore,& percussisti nos,occidisti,nec pepercisti. Non ita est,vt dixit iste nescio quis, ex ore altissimi non egrediuntur nec bona nec mala, sed egressa sunt ex ore tuo iudicia iusta, & pro causa vel ratione certa, tu in furore propter peccatum Adæ operuisti, & percussisti nos,occidisti nec pepercisti, id est, pariete inimicitiarum opposito & in anima morte iusta & in corpore mortalitatis pœna percussisti nos. Ita occidisti,nec pepercisti.SAMECH.(Opposuisti nubem,ne transeat oratio.) Eccè & in afflictione præsenti nubem peccatorum nostrorum tibi opposuisti, scelerum nostrorũ densitatẽ coram facie tua posuisti, & idcircò fame vel gladio pereuntiũ,post ignem quoque Babylonium in captiuitatem migrantium, clamorem vel orationem, non exaudisti.SAMECH.(Eradicationem & abie- Hiere. 1.

ctionem posuisti me in medio populorum.) Præter illa vniuersalia vel cōmunia mala illud mihi accessit, φ me, cui dixeras. Priusquã te formare in vtero noui te, & antequã exires de vulua sanctificaui te, posuisti in medio populorum velut eradicationem, & abiectionem, velut vitiosum aut venenatum gramen, quod ne ipsam terram corrumpat, eradicatur & abijcitur. Ita me homines oderunt, exprobrauerunt, & eiecerunt nomen meum tanquam malum.

Quòd electis nunquam ab initio inimici defuerint, & quòd prophetis ipsa prophetia tribulationis causa fuerit. PHE.

CAPVT LXXIIII.

APeruerunt super nos os suum omnes inimici.) Ab initio seculi inimici nobis fuerunt diabolus & angeli eius inuisibiles: Cain & omnes sequaces eius inimici visibiles. Omnes vndique super nos os suum aperuerunt, sæpe nos expugnauerunt, sæpe supra dorsum nostrum fabricauerunt. PHE. (Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio & contritio.) Hoc est præsentis quoq; temporis lamentabile malum, quod dum vaticinamur, hæc dicit Dominus, & hæc verba mandauit dominus, & hæc ait dominus. Dabo Sedechiam regem Iuda & seruos eius, & populum eius in manu regis Babylonis, pro pter huiusmodi vaticinationē formidamus, Hier. 21. illaqueamur, cædimur, & in neruum mittimur, atq; omnib. malis conterimur. PHE. (Diuisiones aquarũ adduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.) Igitur mala vndique, mala foris & intus. Foris formido & laqueus, & contritio pro vaticinatione, intus dolor & gemitus pro vaticinationis effectu & veritate, pro filiæ populi mei contritione.

Quòd vniuersalem generis humani ruinam, in quam per Adam incidit, & præsentē gentis suæ captiuitatē & propriam fleuerit fragilitatem. AIN.

CAPVT LXXV.

OCulus meus afflictus est, nec tacuit, eò quòd non esset requies.) Oculus meus oculus interioris hominis, oculus cordis, qui ad videndum deum creatus est, videns dolorem suum afflictus est, nec tacuit, grandem quippe habet vocem, & disertam linguam rationis. Quare afflictus est? Eò quòd non esset requies, eò quòd propter culpam primæ præuaricationis ad laborem natus est. AIN. (Donec respiceret & videret dominus de cælis.) Nō tacuit idem oculus meus, donec dominus de cælis respiceret & videret, cuius respectus & visus & antiquæ captiuitatis solutio, & præsentium captiuorum qui in Babylonem ducti sunt, consolatio est. AIN. (Oculus meus deprædatus est animam meam in cũctis filiabus vrbis meę.) Hoc maximè euidens proprij doloris lamentum est. Nam quis oculus meus, nisi oculus concupiscētiæ deprædatus est animam meã? Subdendo quippe in cunctis filiabus vrbis meæ, satis expressit oculum concupiscentiæ, oculum vagum, oculum captiuum, & captiuatorem infelicis animæ. Nam cùm quinq; sint fenestræ nostræ, per quas mors ingreditur, id est, quinque sensus corporis per quos mors in animam intus tanquam fur aut prædo ingreditur, omnium ad eiusdem mortis opus visus efficacissimus est. Notãdum, duas hic literas, PHE & AIN, ordine præpostera esse. Prius nempe Ain, posterius Phe in ordine alphabeti esse debuit. Nec verò ab re factum est. Nam Ain fons interpretatur siue oculus, & idcircò huic elemento magis congruit oculus meus afflictus est, oculus meus deprædatus est animam meam.

Quòd primum hominem diabolus quasi auem venatione cœperit, & quòd præterea intus in mente multos tentationum fluctus pertulerit. ZADI.

CAPVT LXXVI.

VEnatione cœperunt me quasi auem inimici mei gratis.) Inimici mei, diabolus & angeli eius gratis odientes me, in vno homine me & omne hominum genus cœperunt venatione, decipula ligni concupiscentiæ. ZADI. (Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me.) Præter illam vniuersalem mundi captiuitatem lapsa est in lacum vita mea, summiserunt enim in funibus me in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum, & descendi in cœnum, & quantum in ipsis erat posuerunt lapidem super me, præfinito consilio, vt morerer ibi fame. ZADI. Hier. 38. (Inundauerunt aquæ super caput meum, dixi, perij.) Præter illa quæ foris passus sum, intus in mente inundauerũt aquæ & fluctus tentationum & penè à spe decidens, dixi, perij, iuxta quod loquitur & alius, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Rom. 7.

Quomodo non desperans inuocauerit, & quomodo orare non desinat pro his qui ducti erãt captiui, & quã lem consolationem diuino responso acceperit. COPH.

CAPVT LXXVII.

INuocaui nomen tuum Domine de lacu nouissimo.) Verè nō desperãtis, sed inter spem & metum pugnantis est, dixisse, perij, & tamen inuocare nomen Domini. Sanè lacus nouissimus peccatum originale est, quia quisquis illo tenetur, sine dubio à Deo separatus est, nec incerta damnatione cōcluditur. Illo tam iste qui hæc loquitur, quam oēs homines ante aduentũ Christi tenebantur, & idcircò de lacu nouissimo nomen dñi se inuocare rectè profitetur. COPH. (Vocem meam audisti, ne auertas aurem tuam à singultu meo, & clamoribus.) Audisti inq, sed iam audisse se, non statim exaudisse est.

Nam

Nam per omnia penetrantem scientiam audisti, vt per gratiam exaudias orandus es, e sto exorabilis altissime conditor, depressæ ac penè sepultæ nostræ captiuitatis. COPH. (Appropinquasti in die, quãdo inuocaui te, dixisti, ne timeas.) Tuum quippe est appropinquare pro re, pro vniuersa quantitate calamitatis & miseriæ, propter q͂ & alius: Iuxta, inquit, Dominus his qui tribulato sunt
Psal. 33. corde. Dixisti profunda vulneratus compassione, dixisti, inquã, ne timeas quæ paternæ vel maternæ dulcedinis vox est consolatoria.

Threno. Cap. III. *Quomodo iudiciũ postulet, qui mala quæ pertulit se cõmeruisse conscius non est.* RESCH.

CAPVT LXXVIII.

IVdicasti Domine causam animæ meæ, redemptor vitæ meæ.) Iudicasti planè clemẽti iudicatione causam animæ meæ, quæ iudi
Psal. 47. catio, redemptio est vitæ meæ. Vnde Psalmista. Iudica me Deus, & discerne causam meam, de gente non sancta. RESCH. (Vidisti Domine iniquitatem aduersum me, iudica iudicium meum.) Vidisti oculis, quibus omnia vides, nec insinuatione tibi opus est, vidisti & scis iniquitatem aduersum me, illorum, pro quibus steti in conspectu tuo, vt loquerer pro eis bona. Iudica ergo iudicium meum, nec sine fructu perire patiaris laborẽ meum. RESCH. (Vidisti furorem omnem, vniuersas cogitationes eorũ aduersum me.) Vt iam non tantum de exterioribus loquar pressuris, omnem furorem contra quos postulo iudicium, vniuersas cogitationes visibilium & inuisibilium; inimicorum meorũ aduersum me tu vidisti, quia tu solus laborem & dolorem consideras, vt Psalmista dicit. Iudica ergo iudicium meum, discerne causam meam.

Aduersus eos qui malis student, & hostes sunt innocentiæ. SCHIN.

CAPVT LXXIX.

AVdisti opprobria eorum Domine, omnes cogitationes eorum in malum aduersum me.) Ex quo sanguis Abel iusti primam vocem clamoris ad te de terra emisit, continuata generationis nequam aduersus generationem electorum tuorum oppro
1. Reg. 16. bria tua audisti, nec opus est, vt quis doceat te, qui omnia scis. SCHIN. Labia insurgentium, & cogitationes eorum audisti aduersum me tota die.) Non solùm labia quæ homo potuit audire, sed & cogitationes eorum
Psal. 136. audisti, immo & vidisti domine, iuxta illud. Homo videt in facie, Deus autem in corde. Tota die insurrexerunt, tota, inquam, die, id est, non ad horam, sed perseueranter cogitauerũt & locuti sunt aduersum me. SCHIN. (Sessionem eorum, & resurrectionem eorũ vide. Ego sum psalmus eorum.) Vide, inquam, spectaculo dignam sessionem, & resurrectionem eorum, quàm diuersa, quàm dissimilis sit sessioni piorum, resurrectioni iustorum. Nam pij vel iusti benè sedent, vt benè resurgant, id est, humiliantur vt exaltentur, iuxta illud. Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris, isti autẽ nequissima sessione se summittunt in hypocrisi, vt decipiant, & cùm id effecerint resurgunt atrociter, & tanquã pro victoria in rebus pessimis exultãt. Nã cũ ita resurrexerint, Psal. 68.
ego sum psalmus eorũ. Vnde dicit caput omnium nostrũ. Aduersum me loquebantur qui sedebant in porta, & in me psallebant, qui bibebant vinum.

Quòd non imprecando, sed concedendo dicit: Redde eis vicem. THAV.

CAPVT LXXX.

REdde eis vicem Domine iuxta opera manuum suarum.) Non imprecantis animo, sed concedentis dico redde, sciens cõstantiam iustitiæ tuæ, de qua & Psalmista. Quia tu reddes, inquit, vnicuique iuxta o- Psal. 61.
pera sua. THAV. (Dabis eis scutum cordis laborem tuum.) Prima hæc erit redditio, vt Matth. 16.
obscures & claudas cordis eorum oculos, ne cognoscant te, quem cognoscere merces piorum est. Laborabis ipse, qui ad laborem misisti nos, laborabis, inquam, vsque ad mortem in peccatis eorum, & hoc erit eis scutum cordis, vt non credant in te, pro eo quòd te adeò laborasse audierunt. THAV. (Persequeris in furore, & conteres eos sub cælis Domine.) Secunda hæc erit redditio, quã persequeris, & conteres eos æterna contritione in nouissimo magni iudicij Die.

Quomodo omnium illorum qui prophetas & iustos persecuti sunt, crudelissimi ac perditissimi fuerint Iudæi, qui Christum occiderunt, & quomodo propter hoc obscurati & dispersi sunt.

CAPVT LXXXI.

HOrum omnium qui prophetas & sanctos omnes persecuti sunt, & incolatus eorum quo in hoc mundo peregrinantur, dolorem continuum persequendo auxeru nt, eorum, inquam, omnium crudelissimi atque perditissimi Iudæi extiterunt, qui peregrinantem in hoc mundo Dei filium pauperem & dolentem persecuti sunt, & percussum à patre obedientissimæ charitatis vulnere, nequissima morte percusserunt, quemadmodum ipse per prophetam iustam quærelam depromens, quoniam quẽ Psal. 68.
tu percusisti, inquit, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Damnationem illorum nouissimè hic lamẽtator per iustitiam concesserat, dicens. Redde eis vicem Domine, iuxta opera manuum suarum, dabis eis scutũ cordis laborẽ tuum, persequeris in furore, & conteres eos sub cælis Domine, nũc iam per naturalẽ pietatis affectum deplorat, sic incipiens. ALEPH. (Quomodo obscuratũ est aurum, mutatus Cap. IIII.
est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omniũ platearum.) Dolẽtis

pariter & admirantis est dicere, quomodo obscuratum est aurum, quomodo mutatus est color optimus. Aurum coloris optimi, Iudæi erant, ex quibus salus est. Vnde Apostolus. Secundum Euangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autẽ charissimi propter patres. Quomodo aurũ hoc, mutato colore, obscuratũ est? Quomodo cęcitas cõtigit in illis? Quomodo obscurati sunt oculi eorũ, ne videant? Adhuc autem cũ fuissent lapides sanctuarij, & ex illis ędificari cœpta fuisset domus Domini, quomodo dispersi sunt in capite omnium plateaũ? Perdiderunt quippe suum & locum & gentem, & proiecti spiritualiter foras de sanctuario Domini, ita vt sint dispersi in capite omnium platearum, id est, principes vagãtium, vel terrena quærentium, & cupidissimi omnium cupidorum, corporaliter quoque in omnes gentes dispersi sunt, & captiui in singulis ciuitatibus, paruas plateas ad habitandum sibi locauerunt.

Rom. 11.

Quomodo Iudæi primò inclyti, & quo auro fuerint amicti, & quomodo nunc vasa testea sint. BETH.

CAPVT LXXXII.

Filij Syon inclyti & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuũ figuli.) Inclyti, inquã, filij Syon, & amicti auro primo erant. Quomodo, vel quam incly ti? Multum inclyti, quemadmo dum Apostolus dicit. Quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem qui est super omnia Deus benedictus in secula. Multum ergo inclyti. Quomodo amicti auro primo? Nimirum quia primùm credita sunt illis eloquia dei. Denique aurum primum lex & prophetæ sunt, quo videlicet auro tantum exterius amicti erant, nõ enim in dilectione cordis, sed in ostentatione oris illud habuerunt. Ecce ergo reputati sunt, vt vasa testea opus manuum figuli, confrãcti virga ferrea regis à Deo patre cõstituti, quia noluerunt eundem audire prædicantem pręceptum Domini.

Rom. 9.

Rom. 3.

Psalm. 2.

De crudelitate Lamiæ, id est, gentis illius in comparatione Lamiæ quia filios suos occidit, dicendo: Sanguis eius super nos & super, &c. GIMEL.

CAPVT LXXXIII.

SED & Lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos. Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto.) Lamia monstrum animalis est, à laniando dictum. Attamen naturalem ergo fœtus suos habet affectum. Idcircò nunc ait. Sed & Lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos. Et est sensus. Omnes naturæ animãtium omnium iumentorum, & reptilium, & bestiarum terræ, sed & Lamiæ, quæ non tam bestiæ, quàm monstra sunt, naturalem erga fœtus suos habẽt affectum. At verò filia populi mei nimium crudelis, ne saltem mammam nudauit infelicissimis catulis suis. Cui ergo poterit comparari? Vnum est animal struthio, quod in similitudinem auis pennas habet, non tamen altius leuatur à terra, tantæ, tamque obliuiosæ crudelitatis, vt proiecta in puluere oua sua derelinquat. Huic similis est filia populi mei, speciem quidẽ virtutis habens, sed virtutẽ volãdi in altũ nõ habens. crudeli animo plebeculam simplicem, quam ad æternam debuerat fouere salutem, in pulnere perditionis obliuiscens. Parum pro similitudine dictum est, sed non erat aliud monstrum siue animal, quod totius crudelitatis eius similitudinem exhiberet. Neq; enim filia populi mei posteros suos, vt struthio oua sua solummodo dereliquit, sed insuper & occidit, dicendo. Sanguis eius super nos, & super filios nostros. DALETH. (Adhæsit lingua lactentis ad palatum eius in siti. Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.) PHE. (Qui vescebantur voluptuosè, interierunt in vijs, qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.) Hęc tam corporaliter, quàm spiritualiter miseris acciderunt Iudæis, quibus nondum natis, vt antè dictum est, hæreditarius à crudeli matre sua synagoga derelictus est sanguis Christi. Legamus excidium miseræ Hierusalem, & videbimus parum hic dictum esse pro magnitudine famis & sitis. Porrò spiritualiter ex tunc vsque hodie lingua lactentis adhæret palato eius in siti, & non est qui panem frangat petentibus paruulis, nimiam quippe habent famem & sitim audiendi verbũ Dei, non quod desiderent verbum dei, sed quia malunt interire, quàm frangere sibimet panem scripturarum, vt viuant ex medulla intelligentiæ spiritualis. Olim vescebantur voluptuosè, & nutriebantur in croceis, vtpotè filij regni, & propter fidem patrum charissimi, nunc autem intereunt in vijs malignis spiritibus oppositi, dum amplexantur stercora, id est, fidunt in carnalibus cæremonijs, quas & Apostolus detrimentum facit, & arbitratur vt stercora.

Lamia quid sint.

Struthio.

Matth. 27.

Quomodo maior effecta est iniquitas populi illius, peccato Sodomorum, & quomodo dictum sit. Et non ceperunt in ea manus. VAV.

CAPVT LXXXIIII.

ET maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento, & non ceperunt in ea man⁹.) Planè maior effecta est, maior culpa, maior pœna. Nam iniquitas Sodomorũ quo usq; progessa est? Et non ceperunt in ea, inquit, manus. Legimus quod in ea, dum apud iustum Loth hospitaretur Dominus, vallauerunt domum à puero vsque ad senem, omnis populus simul, & dixerũt. Educ viros

Gen. 19.

huc, vt

huc, vt cognoſcamus eos. Magna iniquitas, ſed non ceperunt in ea manus, id eſt, non vſque ad effectum operis progreſſum eſt ſcelus. Iniquitas autē populi ciuitatis meæ quo-

Matt. 26. uſque progreſſa eſt? Cum hoſpitaretur in ea & paſcha celebraſſet Dominus, vallauerunt eum, exeūtes cum gladijs & fuſtibus & ceperunt in ea manus, videlicet eum, quem in Sodoma nō ceperunt manus, ceperunt inquam comprehenderunt, illuſerunt, flagellauerūt, occiderunt. Ergo maior populi mei iniquitas peccato Sodomorum, & idcirco maior & pœna. Nam Sodoma ſubuerſa eſt in momento ſine manibus, populus autem meus diu cruciatus, tandem ſubuerſus eſt, tam ſuis quàm Romanorum manibus.

Quomodo Nazaræi gentis illius candidiores niue, nitidiores lacte, & cætera fuerint, & quorum facies modò denigrata ſit.

ZAIN.

CAPVT LXXXV.

Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte rubicundiores ebore antiquo Sapphyro pulchriores. CHETH. (Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum, & nō ſunt cogniti in plateis, adhæſit cutis eorū oſsibus,

Hebr. 11. aruit & facta eſt quaſi lignum.) Verè ergo mutatus eſt color optimus. Quanti enim, quàm pulchri fuerunt, populi huius Nazaræi? Nazaræi, id eſt, ſancti eius, fuerunt Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſeph, Moyſes, Samuel & Dauid, & cęteri omnes ſancti, qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt promiſsiones. Iſti Nazaræi candidiores niue, nitidiores lacte fuerunt. In niue ſola eſt candoris pulchritudo, in lacte cum nitore eſt & ſaporis dulcedo. Parum ergo erat fuiſſe candidiores niue, niſi fuiſſent & nitidiores lacte, id eſt, parum fuiſſet, propria ſibimet munditia candidos fuiſſe, niſi venientibus ad ſe per ſermonem ſuum guſtum præbuiſſent dulcedinis æternæ. Sed & cùm candidi & nitidi eſſent, paſsionibus ſuperadditis quendam purpureum traxerunt ruborem. Nam ludibria, & verbera experti ſunt, inſuper & vincula & carceres. Lapidati ſunt, ſecti ſunt tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt. Ergo rubicundiores ebore antiquo quod videlicet os caſti animalis eſt, & cùm fuerit candidum, maiorem ex rubore pulchritudinem habet. Tandem ſapphyro pulchriores id eſt, cæleſtibus manſionibus non indecentes. Nam ſapphyrus cæli fereni ſpeciem habet, & ipſa ſpecie benè cæleſtes deſignat māſiones. Nunc aūt denigrata eſt ſuper carbonem facies eorum. Quorum eorum? videlicet filiorum, qui de Nazaræis patribus cum nati fuerint, & ipſi per fidem Nazaræi eſſe debuerant. Super carbones, inquam, denigrati ſunt, id eſt, omni gratia perdita, qua quondam viuebant, extincti & obſcura mētis cæcitate denigrati ſunt. Et non ſunt, inquit, cogniti in plateis. Quis enim eos dignetur cognoſcere, quòd ſemen Abrahæ

Ezech. 16. ſint? Dicitur in plateis, cantatur eis in triuijs, ſemen Chanaā & nō Iuda, pater tuus Amorræus, & mater tua Cethęa. Adhæſit cutis eorum oſsib. i. dediti ſunt carnis ſenſib. Cutis enim, id eſt, exterior religio, quæ candere vt nix, nitere debuerat vt lac, aruit & facta eſt, quaſi lignum perdita venuſtate fructuum, delapſa pulchritudine foliorum. TETH. (Melius fuit occiſis gladio. quàm interfectis fame, quoniam iſti extabuerunt, conſumpti à ſterilitate terræ.

De horrenda Iudaicæ obſidionis fame, vbi manus, inquit, mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos.

IOD.

CAPVT LXXXVI.

Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos, facti ſunt cibus earum in contritionem filij populi mei.) Planè & abſque cunctatione melius, id eſt, leuius fuit occiſis gladio, quàm interfectis fame. Non modo, quia compendioſius mortē perpeſsi ſunt, verum quia plurimam adaugendorum ſcelerum neceſsitatē euaſerunt. Quātum enim fuit, quòd dum paulatim fame extabeſcunt, inter ipſos diræ cōſumptionis moras manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos, & facti ſunt cibus earum? Hoc enim feciſſe legitur mulier quædā Maria nomine, genere & facultate nobilis, quæ cum reliqua multitudine Hieroſolymis reperta, communem cum omnibus obſidionis caſum ferebat. Dolenda verò & lamentationi congruens ironia, qua mulieres eiuſmodi præ fame in inſanimam atrociter conuerſas miſericordes appellat. CAPH. (Compleuit dominus furorem ſuum, effudit iram indignationis ſuæ, & ſuccendit ignem in Syon, & deuorauit fundamenta eius.) Vbi hæc ſecundum furorem ſuum dominus locutus

Deut. 28. eſt? In Moyſe, inter multas & horrendas maledictiones, quas vtiq; prophetica veritate comminatus eſt. Homo, inquit, delicatus vita & luxurioſus valdè inuidebit fratri ſuo, & vxori, quæ cubat in ſinu ſuo, ne det ei de carnibus filiorum ſuorum quas comedet, eo quòd nihil habeat aliud in obſidione & penuria, qua vaſtauerint te inimici tui, intra omnes portas tuas, &c.

Quomodo non crediderint prædicenti, quòd hæc mala ventura eſſent eis, & Apoſtolis eius clamauerunt, recedite, recedite, abite: & illi ad gentes conuerſi ſunt.

LAMETH.

CAPVT LXXXVII.

Non crediderunt reges terræ, & vniuerſi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hoſtis inimicus per portas Hieruſalē.

Pſalm. 2. MEM.) Propter peccata prophetarū eius & iniquitates ſacerdotum eius, qui effuderūt in medio eius ſanguinē iuſtorū. NVN. (Errauerūt cæci in plateis, polluti ſunt in ſanguine.

Cumque non possent intrare, tenuerunt laci-
Psalm. 2. nias suas.) Reges terræ & principes, qui astiterunt & conuenerunt aduersus dominum, & aduersus Christum eius, imò & habitatores vrbis, non crediderunt, quòd propter peccata prophetarum eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui effuderunt in medio eius sanguinem iustorum, ingrederetur hostis inimicus per portas Hierusalem. Nó,
Matt. 23. inquam, crediderunt, cùm audirent sibi prædicentē. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templú & altare. Amen dico vobis, venient hæc o-
Luca 19. mnia super generationem istam. Item: Cùm illum fleuisse super ciuitatem audissent, & dixisse, quia venient dies in te, & circundabunt te inimici tui vallo, & cætera. non crediderunt. Parum est non crediderunt, insuper, & ipsum occiderunt, & occidendo mensuram patrum suorum impleuerunt. Idcirco errauerunt cæci in plateis, ita vt exemplo
Gen. 19. Sodomorum, non possint inuenire ostium, quia polluti sunt sanguine eius, qui dicit. Ego sum ostium. Cumque non possent, sub-
Ioan 10. auditur, tenere eum, tenuerunt lacinias suas, id est, cum veram non apprehenderint iustitiam, inanes cæremonias, vanas & pannosas secati sunt carnis iustitias. SAMECH. (Recedite polluti clamauerunt eis, recedite, abite, nolite tangere. Iurgati quippe sunt, & commoti dixerunt, inter gentes non addet vltra vt habitet in eis.) Idcirco cæci in plateis sanguine polluti errauerunt, quia postquam prophetarum & ipsius Prophetarum Domini sanguinem fuderunt, clamauerunt
Matth. 23. prophetis, sapientibus, & scribis, quos misit ad eos, clamauerunt, inquam, persequendo de ciuitate in ciuitatem, & iurgati sunt, atque commoti seditiones excitando in Apostolos
Act. 13. CHRISTI, & dixerunt. Recedite polluti, recedite, abite, nolite tangere, nolite loqui nobis in isto nomine. Hoc dixerunt inter gentes, & hęc dicendo fecerunt, vt abirét ad gentes, & dicerét eis. Vobis quidē primū oportebat loqui verbum Dei, sed quoniam repulistis illud, & indignos vos iudicastis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. Er-
Matth. 23. go non addet, inquit, vltra, vt habitet in eis, ita vt recedens dicat. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

Quomodo facies domini diuiserit eos in ipsa obsidione præ intestina discordia, quia Barrabam seditionis auctorem elegerant sibi, Christum crucifigentes, quem tandem reliquiæ Israel cognoscentes, dicent: Lubricauerūt vestigia nostra, spiritus oris nostri Christus dominus captus est in peccatis nostris.

P H E.

CAPVT LXXXVIII.

Facies domini diuisit eos, non addet vt respiciat eos. Facies sacerdotum non erubuerunt neque senum miserti sunt.) Propter hæc facies domini, facies irata, qualis iuxta Psalmistam est vultus domini super facien- *Psalm. 33.* tes mala, diuisit, eos diuisit, inquam, multiplici diuisione aduersum semetipsos. Antequam ingrederetur hostis Romanus per portas Hierusalē, cū adhuc clausi essent, triplici (vt Iosephus refert) semetipsos intus bello dilacerabant, & illam legenti miserabilem tragœdiam satis claret, quàm verè hic dictū sit, facies sacerdotum non erubuerunt, neq; senum miserti sunt. Non, inquit, addet, subauditur Deus, vt respiciat eos, sed proprijs seditionibus diuisos interire permittet eos. Et meritò, quia data sibi optione, Barrabam seditionis auctorem dimitti sibi petierunt, regem autem suum pacificum occiderunt. AIN. (Cum adhuc subsisteremus defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum, cùm respiceremus attenti ad gentem, quæ saluare nos non poterat. ZADI. Lubricauerunt vestigia nostra, in itinere platearum nostrarum, appropinquauit finis noster, completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.) Dicāt hoc saltem reliquiæ Israel, dicant vt conuertantur & saluentur. Quid mirum, si postquam occidendo Christo domino cecidimus, ita facies Domini diuisit nos? Nempe & cùm adhuc subsisteremus, antequam in morte eius ruinam nostram perpetrassemus, defecerunt multoties à domino Deo nostro, oculi nostri conuersi ad auxilium nostrum vanum, respicientes attēti ad gentem, quæ saluare non poterat, verbi gratia, sperantes in Aegypto, in equis & equitibus fiduciam habentes, Baal quoque & vitulos pro Deo colentes. Hoc modo lubricauerunt vestigia nostra, & claudicauimus in duas partes, in itinere platearum nostrarum, id est, in idololatria licentiosa, & plena scelerum. Plateæ nanque latæ viæ sunt, & vagum atque licentiosum designant idololatriæ ritum. Idcirco appropinquauit finis noster, idcirco cōpleti sunt dies nostri, & iustus est dominus, qui hæc fecit nobis. COPH. (Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cęli, super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.) Venit inquā & citò venit finis noster, nec in tempora longa factum est istud. Velociores enim fuerūt persecutores nostri aquilis cæli. Qui enim fuerunt persecutores nostri, nisi peccata nostra? Porrò de velocitate peccati persequentis loquitur Deus ad Cain. Nónne si benè e- *Gen. 4.* geris, recipies? Sin autem malè, statim in foribus peccatum aderit. Igitur persecutores, id est, peccata nostra velociores fuerunt aquilis cœli, quia vbi peracta sunt, statim in foribus affuerūt, vt nullū vsquam pateret effugium. Super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis. Idcirco Psalmista dicit. Quia neq; ab oriente, neque ab occi- *Psal. 74.* dente, neque à desertis mótibus, subauditur patet locus effugij, quoniam Deus iudex est. Me-

est. Metaphoricôs per montes superbiam peccantium, per desertú desertionem à Deo
Matt. 23. significat, iuxta quod ipse. Ecce, inquit, relinquetur vobis domus vestra deserta. Resch. Spiritus oris nostri Christus Domin⁹ captus est in peccatis nostris, cui diximus. In vmbra tua viuemus in gentibus.) Quæ tandem velocium persecutorum nostrorum, quæ peccatorum nostrorum velociter nos persequẽtium summa est? Nimirùm mors Christi domini. quia captus est in peccatis nostris, quia scelere nostro ad mortem ductus est, & eum cui diximus, antequam veniret, in vmbra tua viuemus in gentibus, id est, in gratia tua saluabimur, & ab omni gente non sancta discernemur, hæc enim & huiusmodi de illo in scripturis legebamus, eum, inquam. in peccatis nostris cepimus & in mortem tradidimus. Hoc facto nosipsos occidimus, nam spiritus oris nostri ipse CHRISTVS Dominus. Spiritus, inquam, sine quo nusquam vita est, nusquam salus, & sine quo mortuum ac sine anima est, quicquid ore nostro ex lege, aut prophetis legimus, vel scire nos arbitramur.

Quomodo lamentationes omnes consolationis bona spe concludat, dicendo cum ironia, Gaude & lætare filia Edom, completa est, &cæt. per Edom omnes terrenos, qui persecutionem inferunt, per Syon omnes electos, qui persecutionem sustinent significans.

SCHIN.

CAPVT LXXXIX.

GAude & lætare filia Edom, quę habitas in terra Hus. Ad te quoque perueniet calix, inebriaberis atq; nudaberis. THAV. Completa est iniquitas tua filia Syon, non addet vltra, vt transmigret te. Visitauit iniquitatem tuam filia Edom, discooperuit peccata tua) Lamentationum conclusio bona, consolationis spe lamẽtatorem recreat, tum de imminente, & certissima hostium vindicta, tùm de sanctæ Syon, quæ captiua fuerat, visitatione & liberatione ęterna. Gaude inquit, & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus. Nomine Edom, quod interpretatur terrenus siue sanguineus, vniuersos hostes cælestis Hierusalem, quia verè terreni sunt, significat. Sic psalmistą, cum eodem quo & iste spiritu lamentando dixisset: Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur Syon, & cætera. Psal. 136.
Hostes eiusdem Syon hoc eodem significãs nomine, dixit ad dominum. Memor esto domine filiorum Edom in die Hierusalem, Qui dicunt, exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea. Gaude, inquit, & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Hus, id est, quæ terrenum habes fundamentum; quæ hic recipis consolationem tuam. Hus quippe consolator interpretatur. Grauis ironia. Vnde enim gaudeas, & læteris filia Edom? Quia ad te quoque perueniet calix iræ Dei, quo inebriaberis, & nudaberis. Bibes enim fel sempiternæ amaritudinis, & æterna confusione ignominiosa eris. Tua autem iniquitas completa est ô filia Syon, id est, pœna vel captiuitas tua temporalis est, non addet vltra, vt transmigret te finita hac præsentis seculi trãsmigratione, vel captiuitate. Visitauit iniquitatem tuam, scilicet Deus, ô filia Edom, discooperuit peccata tua. Repetitio, confirmatio damnationis & confusionis Edom. Hic quidem propheta hostes supernæ Hierusalem, semel & iterum designat per Edom, cũ si solam attenderet historiam, potius nominare debuisset Babylonem. Psalmista verò primo quidem per Edom significat eosdem hostes Hierusalem, dicendo. Memor esto domine filiorum Edom, deinde autem per Babylonem, dicendo. Beatus qui retribuet tibi retributionem tuam.

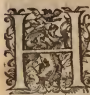
FINIS LIBRI COMMENTARIORVM
IN HIEREMIAM PROPHETAM.

RVPER-

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EZECHIELEM PROPHETAM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

Quomodo in afflictione ciuitatis, sanctis Prophetis increbuerunt consolatoriæ visiones futuri regni Dei.

CAPVT I.

HAC mundi ætate quinta, quam præcedenti volumine sumus ingressi, sanctis in Babylone captiuis, propheticæ crebrescunt visiones regni Dei, quarũ claritas sic illud citius affuturũ denũciat, quomodo albescente aurora solẽ in proximo adesse nemo qui ambigat. Nec enim solis iam, vt ante, verbis spiritus sanctus in aurem loquitur prophetarum sed & quasdam imagines quibus oculos videntium familiarius instruat, digito dei, qui est ipse, præpingit. V. g. Vbi ante captiuitatem istam visus est filius hominis veniens in nubibus cæli, vt daretur ei regnum & honor & omnis populus tribus & linguæ serui
Psalm. 20. rent ei. O venerabilis ordo regni Dei. ô rationabilis & opportuna consolatio regis dei. Non venit hoc regnum cum festinatione, quemadmodum regnum huius mundi, de quo rectissimè dictum sit. Hæreditas ad quã festinatur in principio in nouissimis suis benedictione carebit. Festinauit Cain terręam bitor ædificarę ciuitatem, & vocare nomen eius ex nomine filij sui Enoch, occiso Abel fratre suo. Extunc à filijs huius seculi festinatum est ad regnandum vsque dum venit diluuium, & perdidit omnes. Post hoc surrexit Nemroth potens in terra, & robustus venator coram domino, & hic festinus regnauit. Fuit autem principium regni eius hæc ipsa, de quam nunc loquimur, Babylon. In ista regnabatur, & iugum ferreum regis eius
Hier. 28. Nabuchodonosor posuerat nunc dominus
Hebr. 11. super collum cunctarum gentium. Porrò regnum Dei veniebat interim, cùm dilatione, & ciues eius propter spem illius de terra, & de cognatione sua egrediebantur, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram. Nunc maximè confortato regno mundi peregrinabãtur, & hospites erant, imò & captiui ciues re-
Psalm. 135 gni Dei, & dicebant præsenti captiuitatis loco commoniti. Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur Syon. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra, &c.

Quòd Ezechiel propheta difficilis sit, & quòd prima visione rectè quæri debeat, quomodo quatuor animalia vnum animal sint.

CAPVT II.

IGitur reuelationes regni Dei debita cum veneratione suscipientes, ad prophetam Ezechiel accedamus, cuius difficultatem (vt ait beatus Hieronymus) Hebræorum probat traditio. Nam nisi quis apud eos ætatem sacerdotalis ministerij, id est tricesimum annum impleuerit, nec principia libri Geneseos nec Canticum Canticorum nec huius voluminis exordium, & finẽ legere permittitur, vt ad perfectam scientiam & mysticos intellectus plenum humanæ naturæ tempus accedat. Idem dicit: De hac visione prolixius diximusquia & obscura est, & à multis variè exponitur. Sed & beatus Papa Gregorius secundum dulcedinem gratiæ sibi collatæ, plenissimè dixit, de prophetia præscripti, id est, tricesimi anni vsque ad illum locum. Et tu sume tibi sartaginem ferream, & pones eum Ezech. 4.
murum ferreum inter te & inter ciuitatem. Cùm ergo de hac visione tanti viri dixerint & ante ipsos à multis variè exposita sit, & vt fatentur ipsi, multum habeat obscuritatis, nos quid faciemus? Tenemur quippe nostri voluptate propositi, vt ne in isto quidem propheta tam arduo, tamq; difficili tædeat nos immorari, quærendo testimonia glorię Christi filij Dei. Fatemur enim aliquid non paruum de obscuro superesse, quòd adhuc studiosius elucidandum sit. Quid est illud? Nimirum similitudo quatuor animalium. In quo hęc similitudo quicquam ad huc obscuritatis aut difficultatis habet? In eo videlicet, quòd & quatuor animalia dicuntur, & animal vnum. Nam sic in prophetia anni sexti post multa legimus. Ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar. Cumq; ambularent Cherubin, ibant & pariter rotæ iuxta ea. Ac deinceps. Ipsũ est animal, quod vi Ezech. 10.
di subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar. Et intellexi, quia Cherubin essent. Quatuor per quatuor vultus vni, & quatuor alæ vni, & similitudo manus hominis sub alis eorum, & similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos viderã, iuxta fluuium Chobar. Igitur animalia ipsa, quę & quatuor sunt, & vnũ duce spiritu sancto, quærere cupimus, nihil metuentes, quòd in visione à multis propter

suimet

suimet obscuritatem variè exposita, varietatem seu multitudinem expositionum auxerimus. Nam ipsum animal quod quærimus, cùm inuentum fuerit, tale ac tantum est, vt solo nomine, vel auctoritate sua paruitatem nostram si opus sit, ab omnium qui hæc visuri sunt contemptu vel indignatione defendere possit.

De ipso propheta quomodo eiusdem cuius visionem vidit typum gesserit filij Dei, quid ventus turbinis, & quid nubes magna, & quid inuoluens ignis, & cætera quæ adiecta sunt, quid sint.

CAPUT III.

CAP. I. ET vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens, & splendor in circuitu eius. Et de medio eius quasi species electri. i. de medio ignis, & ex medio eorũ similitudo quatuor animalium. Et hic aspectus eorũ, similitudo hominis in eis, & quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni, & pedes eorũ pedes recti, & planta eorũ quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi aspectus æris candentis.) Videns iste, qui in propria vel prima persona nũc dicit, & vidi, præmisit secundum tertiã personam de semetipso loquens, & facta est super eum ibi manus domini. Ad idem & ante hoc per primam personã dixit. Aperti sunt cœli & vidi visiones Dei. Itaq; veritaté seruat cõiunctam humilitati, vt prò humilitate dicat, facta est super eũ manus domini, & pro necessaria rei veritate dicat, & vidi visiões dei. Porrò cùm dicit, visiones Dei, pulchrè & rectè subintelleximus filij, de Deo Dei, quia nihil melius occurrere potest intellectui, quàm ad propriã visiones istas pertinere personã filij Dei, quem & nomine significat Ezechiel nãque interpretatur fortitudo Dei. Porrò Buzi contemptus siue spretus interpretatur. Et

Psalm. 119. rectè dei filius per Ezechiel filiũ Buzi sacerdotem designatur, quia cũ sit fortitudo Dei, sacerdos in æternum secundũ ordinem Melchisedech, secundũ carnem filius est populi contemptibilis, populi Iudaici ex eo contempti, quòd eundem filiũ suũ contempsit. Itaq; visiones istæ dei, reuelationes sunt aduentus Christi filij dei, qui rectissimè in isto propheta, alibi vnũ animal dicitur, alibi quatuor animalia, videlicet ꝓpter quatuor necessaria nobis euangelij sui sacramenta; quæ postmodũ singula proprijs speciebus agnoscenda sunt. Visuro autem aduentũ huius filij dei pulchrè & causa præostenditur, propter quam illum nobis aduenire necessarium fuit. Et ecce, inquit, ventus turbinis veniebat ab aquilone, &c. Ventus turbinis ab aquilone venit, quando frigidus à charitate dei, diabolus flauit, & turbine tentationis genus humanũ in primis parentib. à beatitudinis statu deiecit. Tũc venit & nubes magna. i. eiusdem generis humani cæcitas, qua conuolutus homo, & inimicꝰ deo factus, à visiõe faciei eius exciderat. Post hæc & ignis inuoluens. i. damnatio post hanc vitam peccatores excipiens, & sempiterno horrore cõuoluens. Attamẽ in circuitu eius splendor, inquit, quia videlicet in ipsa ira iustè illata, diuinitas splendere non desijt, creaturam suã prosequens, multisq; monitis & signis reuocans ad cognitionẽ sui. Propter hęc

1. Tim. 2. vtiq; mediatoré dei & hominum, Deũ & hominem Iesum Christũ aduenire nobis necessarium fuit. Sequitur ergo. De medio aũt eius quasi species electri. i. de medio ignis. Ele-

Electrum. ctrum pretiosissimũ, ex auro argentoq; confectum, vna eademq; persona iã dicti mediatoris dei & hominũ, in quo preciosa diuinitas vt aurũ, nostra verò humanitas mundissima in illo velut argentũ est. Talis species electri de medio ignis, quia nimirũ propter nos damnatus & mortuus, mediator dei & hominum, talis ab inferis victor ascẽdit. Et ex medio eorũ, scilicet venti, vel turbinis, nubes & ignis, & splendoris in circuitu micantis, similitudo quatuor animaliũ. O visor visionum Dei, si vt ipse post multa dicturus es, vnũ est animal, quomodo quatuor numeras? Ait. Et hic aspectus eorũ. Similitudo hominis in eis. Et quatuor facies vni, & quatuor pennę vni. Ac si dicat. Vnius quidẽ erat similitudo hominis, Iesu Christi filij dei, similitudo, inquã & nondũ res, nondũ. n. natura erat filius hominis, sed huic vni quatuor facies, & huic vni quatuor pennę quas vtiq; facies, & pennas visionem dei speranti nescire nõ licet. Quæ porrò illę sunt? Prima est incarnatio vel natiuitas eiusdẽ hominis Iesu Christi filij dei. Secunda passio. Tertia resurrectio. Quarta ascensio, vel sessio ad dextram patris. Facies istas non vidisse nobis nõ licet, sicut apostolicum catholicę confessionis symbolũ docet. Credo, inquit, in Deũ patrem omnipotentẽ, creatoré cœli & terrę. Sequitur continuò. Et in Iesum Christũ filium eius vnicum dominum nostrum. Hoc est vnum animal, hic est vnus homo, de quo nunc dicit, similitudo hominis in eis. Qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine. Hæc est facies prima. Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, descendit ad inferna. Hæc est secunda facies. Tertia die resurrexit à mortuis. Hæc est facies tertia. Ascendit in cælum, sedet ad dextram dei patris omnipotentis, inde venturus est iudicare viuos & mortuos. Hęc est facies quarta. Tot facies & totidem pennæ huic vni. Verùm quæ facies, eædem & pennæ. Sed facies, quia per fidem cognosci possunt, & cognitu necessarię sunt, pennæ autem, quia ratione humana cõprehendi non possunt. Pedes eorum, pedes recti, quia videlicet processus eorum iustitia sunt Dei, & ad iustitiam valent omni credenti. Quid enim rectius aut iustius, quam obedientem fuisse Christum patri in omnibus his? Idcirco continuò subiungit: Et planta pedis eorum, quasi planta pedis vituli.

Vitulus

Vitulus ex præcepto legis solebat pro peccato offerri multitudinis, siue sacerdotis & multitudinis simul. Ergo planta pedis eorũ, vt plãta pedis vituli, id est, finalis vtilitas eorum, remissio est peccatorum totius mundi. Et scintillæ quasi aspectus æris candẽtis. Recolamus quia redemptor noster incarnatus & passus, postquam resurrexit, & in cælum ascendit, magnifica hominibus dona scintillauit, quando factus est repẽte de cęlo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum vbi erant sedentes Apostoli, & apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanquam ignis Hæc, inquam, recolamus, & sciemus quid dixerit, & scintillæ qua si aspectus æris candẽtis. Nã dona illa scintillę fuerunt quasi aspectus æris candẽtis, vtpote cũ feruore charitatis igneæ, longe audibilẽ reddẽtia tinnitũ euangelicę prædicationis.

Act. 2.

Quid facies sit & pennas per quatuor partes habere ipsasq; inuicem iunctas esse, & quid quod ait, non reuertebantur cum incederent.

CAPVT IIII.

ET manus hominis sub pennis eorum, in quatuor partibus. Et facies & pennas per quatuor partes habebant, iunctæq; erant pennę eorum alterius ad alterum. Non reuertebantur cũ incederent, sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur.) Facies eorum nunc ex parte cognoscimus, pennas eorum per spem sequimur, speramus enim, quia quod nunc per speculum in ænigmate videmus, tandem facie ad faciem visuri sumus. Manus enim per familiaritatem charitatis contingimus, quibus & trahimur, vti per fidem & spem eadem charitate opifice, post facies & pennas curramus. Sub pennis, inquit, manus hominis in quatuor partibus, quia nimirum in iam dictis quatuor euangelijs sacramentis, altitudinẽ consilij diuini per fidem aspicere nõ possemus, nisi inclinata ad nos charitas, familiari nobis tactu blandiretur. Et iunctæ erãt pennæ eorum alterius ad alterum, quia videlicet sic sibi coniuncta illa, & consociata sunt, vt nihil prosit fidem alterius habere, nisi credas & alterum. Verbi gratia. Quid prodest credere Christum pro salute generis humani passum, nisi credas & de incorrupta virgine natum? Non reuertebantur ait cùm incederent, sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur. Verum est, & sana fide credendum, quia postquam semel incesserunt, non reuertentur amplius, neq; enim fiet, quòd impijssima hæresis deli rare ausa est, vt iterum Christus nascatur, iterumq; patiatur, iterum resurgat, iterumq; in cælum ascendat, sed sicut apostolus ait, Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur mors illi vltra nõ dominabitur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel, qđ aũt viuit, viuit deo. Item: Neq; vt sæpe offerat semetipsum quemadmodũ pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno, alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi. Nunc aũt semel in cõsummationẽ seculorum, ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit, & quemadmodum statutum est hominib. semel mori, post hoc aũt iudicium, sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata, secundo sine peccato apparebit, expectantib. se in salutem per fidem. Igitur vnumquodque coram facie sua gradiebatur, & non reuertebantur, quia nimirum singula eorum, quæ diximus facta sunt semel, & non iterabuntur.

Rom. 6.

Hebr. 9.

Quid sit in vno Christo facies hominis, facies leonis facies vituli, facies aquilæ volantis, cur facies leonis à dextris, cur facies vituli à sinistris, & cur facies aquilæ desuper.

CAP. V.

SImilitudo autẽ vultus eorum, facies hominis, & facies leonis, à dextris ipsorum quatuor, facies autem bouis à sinistris ipsorum quatuor, & facies aquilę desuper ipsorũ quatuor. Et facies eorum, & pennæ eorũ extentæ desuper.) Hoc est quod paulò ante diximus, quia cùm credidimus propter quod & locuti sumus, Iesum Christum filium Dei vnicum de spiritu sancto conceptum, & ex Maria virgine natum, faciem vtiq; veri intuemur hominis, non in phantasmate, sed in veritate carnis absq; peccato concepti & nati. Cùm autem itidem passum sub Pontio Pilato, crucifixum, mortuum, & sepultum, ad infernum descendisse credentes confitemur proculdubio faciem vituli contemplamur, vituli immaculati, qualem non litera, sed in spiritu legis intelligimus, dicente domino ad Moysen. Si sacerdos qui vnctus est, peccauerit, delinquere faciens populum, offeret pro peccato suo vitulum immaculatum domino, &c. de quibus suo loco plenius pro posse diximus. Cùm nihilominus credimus, & cõfitemur, quia tertia die resurrexit à mortuis, nimirum cum tremula fide, & fideli tremore faciem sumpsimus leonis fortissimi, de quo patriarcha Iacob. Catulus leonis Iuda, ad prędam fili mi ascendisti. Requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. Quis suscitabit eum? Ad summum, cùm credimus & cõfitemur, quia ascendit in cælum, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis, inde venturus est iudicare viuos & mortuos, ecce ista est nobis facies aquilæ, quam nubes suscepit ab oculis humanis, quemadmodum ipse dixit. & nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, filius hominis, qui est in cœlo. Notandum interea, quòd faciem leonis à dextris, faciem autem bouis intuetur à sinistris ipsorum quatuor, id est, vnius mediatoris Dei & hominum, in quem dicuntur ista quatuor. Nam per dexteram felicitas, per sinistram designari solet aduersitas. Facies ergo leonis à dextris, quia nimirũ magna illi est felicitas resurrectionis, facies autẽ bouis à sinistris, quia dura & laboriosa

Leuit. 4.

Genes. 4.

Ioan. 3.

fuit illi humilitas passiõis, quemadmodum dicebat: Tristis est anima mea vsq; ad mortem, & spiritus quidẽ promptus est, caro aũt infirma. Porrò quod facies aquilæ desuper sit, quia in cælũ ascendit, gaudentes videm⁹, quemadmodum dicit Apost. Videmus dominum Iesum propter passionẽ mortis, gloria & honore coronatum, &c. Sed & quod inde venturus iudicare viuos & mortuos, faciem aquilæ respicit, quæ vt Physici perhibẽt, pullos suos iudicare solet. Singulos quippe radijs solis obijcit, & eum qui libero aspectu solem intuetur, vt propriũ genus agnoscit, eum autem qui reuerberatis & palpantibus oculis solem non sustinet, velut adulterinam sui generis maculam damnat atq; abijcit. Sic nimirum iste qui ascendit in cęlum, cũ inde venerit iudicare viuos & mortuos, singulos & oẽs nos examinabit, adductos ante terribile illud tribunal suę vel paternę maiestatis, & quem gloria diuinitatis pro conscientia reuerberauerit, tradet igni inextinguibili, quem autem illa suo intuitu dignũ iudicabit, componet in illum gloriosum & felicem cœtum filiorum Dei.

Matth. 26. Hebr. 2.

Cur in Apocalypsi non idem animalium ordo, et quo respiciens Ioannes, illic post faciem leonis, hic autem quo intendens propheta prius posuerit faciem hominis, & quo sensu iste quatuor pennas vni, hic autẽ singula animalia senas alas habere dixerit.

CAPVT VI.

HIc iam rectè quęritur, cur in Apocalypsi istorum quatuor animalium non idẽ ordo sit? Sic enim scriptura illa dicit. Et animal primum simile leoni. Et secundũ animal simile vitulo. Et tertium animal habens faciem quasi hominis. Et quartum animal simile aquilæ volanti. Hoc ergo quæritur, quid sibi velit ordo tã diuersus. Primoq́ue dicimus, quia nihil contrarium resonat in eo quod dicit, primum, secundum, & tertium animal. Nam hic propheta huiusmodi nomini nihil apposuit, sed hoc tantum, similitudo, inquit, vultus eorum facies hominis, & facies leonis à dextris, &c. Attamen quoniam prius similitudinem posuit hominis, esto vt idem valeat, ac si dicat, prima facies hominis, & secunda facies leonis, aut vituli. Vterq; ordo ratus, neq; alter alteri contrarius est, diuerso tamen respectu. Ille videlicet veteris instrumenti, hic autem noui. Ille cõsideratione scripturæ veteris, hic autem rei gerendæ respectu ordinem suum tenuit. Etenim vnus idemq; mediator Dei & hominũ in scriptura legislatoris Moysi, prius leo, q̃ homo dictus est. Prius, inquã, leo, & inde vitulus, deinde homo, deinde aquila, per Moysen dicitur. Nam apud illum in lib. Gen. Iacob patriarcha dicit. Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti. Requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna. In libro autem Leuitici, per vitulum sine dubio figuratur, qui pro peccato iubetur immolari, & extra

Apoc. 4. Gen. 49. Leuit. 9.

castra efferri, atq; incedi. In Deuteronomio promittitur homo in veritate carnis, & omnis naturæ hominis, dum idem Moyses dicit. Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus, ipsum audies vt petisti à domino Deo tuo in Oreb. Nam qui causas petitionis vera citer attendit, in libro Exodi, planè intelligit illud dictum, & hoc promissum, quòd Deus homo fieret, cui posset homo loqui. Tandẽ in Cantico Deuteronomij aquilæ assimilatur, cùm dicitur. Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eos, atq; portauit in humeris suis. Quod ita rectè intelligitur, vt dum dicit. Nemo ascẽdit in cælum, nisi qui descendit de cęlo, filius hominis qui est in cælo, subaudiamus, expedire nobis, vt sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitãs, sic ille faciat nobis, & quo ascendere non possumus, portet nos in humeris suis, portet nos super alas suæ diuinitatis. Igitur & ille qui dixit, animal primum simile leoni, verũ dixit, quia si res prędnunciata fuerat, & iste qui primam posuit faciem hominis, rectè nihilominus fecit, quia sic res adimplenda erat. Et si ritè perpendas, pulchra est cõtentio, quasi duorum hominũ honore se inuicẽ præuenientium, dum & ille de nouo testamento sacrum seruat ordinẽ scripturæ veteris, & hic de veteri testamẽto sacrosanctũ obseruat effectũ, ordinemq; euangelicæ nouitatis. Sed & illud quæritur, quomodo hic dicat, quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni, ille autem & quatuor animalia singula eorum habebant alas senas. Ad quod breuiter dicendũ, quia singulæ facies, singulas & eodẽ sensu senas habent alas, quia videlicet in singulis sacramẽtis Christi filij Dei, vna eademq; excellentia, vnus vola tus vnus spiritus, vna diuinitas est, vnũ verbum, per quod in sex dieb. omnia facta sunt.

Deu. 18. Deu. 32. Ioan. 3.

Quòd rectè sancta ecclesia, non nisi quatuor euangelistas recipere voluerit, & quæ facies cui euangelistæ maximè congruit. CAPVT VII.

IGitur vt superius quęrendum proposuimus inuenisse nos arbitramur, quia & animal vnum, & quatuor animalia sunt. i. vnus Christus, & quatuor principalia Christi sacramenta sunt, quorũ facies nulli licet ignorare Christianorum, licet cõprehendere nõ possit volatum. Vndè verè laudabilis, & veneratione digna sanctæ ecclesiæ studiositas, atq; diligẽtia, quæ plures hoc numero habere noluit euãgelistas. Siquidẽ & pręter istos, multi euãgelia scripserunt, sicut & Lucas testatur dicens. Quandoquidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis cõpletæ sunt, rerum, sicut tradiderunt nobis, quia ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt, visum est, & mihi assecuto à principio omnia, diligẽter ex ordine tibi scribere optime Theophile, vt cognoscas eorum verbo-

rum de quibus eruditus es veritatem. Benè ergo ne tātæ maiestatis materiam turba scriptorum suo.i.humano sensu scribentium, vilem redderet, atq; multitudine dictorū siue rerum mētes atq; aures humani generis vsq; ad fastidium implendo oneraret, terminum posuit magistra discretio, sedentes in ecclesia spiritus sancti, sufficere iudicans, quadrigam euangelistarum, cursuro per mundum verbo euangelij Christi Dei & hominis, sacerdotis & regis. Istos enim non hominis ordinatio, sed Dei vocatio præparauit, & quasi in speculis gratiæ, quatuor facies huius propheticæ veritatis in eis expressit. Deniq; in Matthæo facies hominis, in Marco facies leonis, in Luca facies vituli, in Ioāne facies agnoscitur aquilæ volantis. Hoc penè cunctis notū est, licet de Mattheo & Marco diuersa dixerint magni doctores. Alijs in Matthæo faciē hominis, & in Marco faciem leonis, atq; alijs econtra in Matthæo faciem leonis, & in Marco suscipientibus faciem hominis. Nec verò soli euangelistæ, sed & quiq; fidelium singuli pro modulo suo facies illas imitari possūt, sectando cum fide, prudētiam, temperantiā, fortitudinem, iustitiam. Christianum quippe prudentem esse.i. hominis Christi faciem habere, temperantem esse, crucifigendo carnem suam cum vitijs & concupiscentijs, id planè est faciem vituli habere, fortem esse in aduersis, id est, faciem leonis, iustitiam tenere, id est, faciem habere aquilæ volantis.

Quomodo facies & pennæ animalium desuper extentæ sint, quæ duæ pennæ et quomodo iungi, quomodo corpora eorum tegere, & ipsa animalia quomodo vbi erat spiritus impetus, illuc isse vel ire, et non reuerti dicantur. CAPVT VIII.

ET facies eorum, & pēnæ eorum extentæ desuper. Duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum.) Facies animalium, & pennæ eorum desuper extētæ sunt, quia neq; de terra sunt, neq; de terra loquuntur, sed de sursum sunt, & sursum tendunt, sursum vocant rationalis hominis animum, vt contemnat quicquid in imo est,
Philip.3. dicatq;, nostra aūt cōuersatio in cęlis est. Porrò duæ pennæ singulorum quæ coniunguntur, & duæ quæ tegunt corpora eorū, eędem sunt, oēs scripturæ alnisonæ diuûm testamētorum euangelicæ fidei testimonium perhibentium, oēs istæ iunguntur & concorditer sonant ad aperiendum fidelibus. Iunguntur nihilominus ad tegēdum & claudendum in-
2.Cor.4. fidelibus, quēadmodum dicit Apost. Quòd si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum, in quib. Deus huius seculi excęcauit mentes infidelium, vt nō fulgeat illuminatio euāgelij gloriæ Christi, qui est imago Dei. (Et vnumquodq; eorum corā facie sua ambulabat. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.) Et supra dixit, quia non reuertebantur cum incederēt, sed vnumquodq; ante faciē suam gradiebatur. Possemus arbitrari, quòd tantum pro firmamento rei repetitio facta sit, nisi quia interpositū est, quòd non otiosum existimamus, vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebātur. Quandam vtiq;, id quod dicitur, gradientiū sonat acrimoniam, pugnantium constantiā, vincentium triumphalem gloriam. Quis enim nesciat, quia sacramenta euangelij per mundum gradi cœperunt duce sancto spiritu, & illuc tantum gradi potuerunt euangelij præcones, vbi erat spiritus impetus? Alioqui nisi fortissimo ferrētur spiritus impetu, tanta fuerunt obstacula contradicentium, vt inaniter graderentur, & ambulantia in vacuum reuerterentur. Sed dicit ipse homo & Deus, sacerdos & rex, suis quadrigis, suis animalibus. Cùm autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite *Math. 10.*
solicin esse qualiter aut quid respōdeatis. aut *Mar.13.*
quid dicatis. Spiritus enim sanctus, docebit *Luca 12.*
vos in illa hora, quæ oporteat dicere. Item: Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus sanctus. Igitur vbi erat spiritus impetus, illuc gradiebantur, & non reuertebantur, cū ambularent. i. duce ac principe belli sancto spiritu sine victoriæ effectu non reuertebātur, cùm aduersus principem mundi diabolum dimicarent. Nempe hoc est quod per alium prophetam de verbo suo loquēs Deus, non reuertetur, inquit, ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in
his ad quæ misi illud. *Esaia 55.*

Quomodo aspectus animaliū quasi carbonū ignis ardentiū aspectus sit: & quis ille ignis: & quòd de igne fulgur egrediens erat. CAPVT IX.

ET similitudo animalium aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectui lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.) Bona similitudo animalium, bonum vtrobiq; habens effectum, hinc cōburens quasi aspectus carbonum ardentium, illinc illuminās, quasi aspectus lampadarū. Nihil verius, nihil Christianæ fidei certius atque constantius. Quid enim consequimur, tendendo in aspectus huiusmodi animaliū? Quid accipimus credēdo in vnum Iesum Christum Dei filium de spiritu sancto ex Maria virgine conceptū & natum, deinde passum, crucifixum, mortuum ac sepultum, deinde à mortuis tertia die propria virtute suscitatum, deinde super cælos eleuatum vsq; ad paternæ maiestatis consessum? Quid, inquam, vultus istos aspicientes, ista credentes & confitentes consequimur vel accipimus? Nimirum geminum spiritus sancti donum, quorum alterum & primum remissio est peccatorum, alterum & secundum diuersarum est distributio gratiarum. Primò namq; vultuum istorū intuitu.i. prima Christi confessione, dum baptizamur remissionem peccatorū accipimus, &

illic -

illic aspectus animaliũ sic nobis est, quasi carbonũ ignis ardẽtium, cõburuntur enim atq; consumuntur illic omnes sordes præcedentium delictorum. Deinde secũdo vultuum eorundem intuitu, cùm impositionem manuũ accipim*, diuisiua singulis gratia tribuitur, prout vult spiritus sanctus, atq; illic nobis sunt quasi aspectus lampadarũ. Lucet enim proximus quisq; nostrũ in gratia quã accepit, alius in fide, alius in sermone sapiẽtiæ vel sciẽtię, alius in operatione virtutũ. Bona igitur & operosa similitudo aspectus animaliũ. Quid porrò, vel quomodo erat, imò quę est hęc visio discurrens in medio quatuor animaliũ splẽdor ignis, & de igne fulgur egrediens? Profectò splẽdor serenæ lucis pulchritudinẽ, fulgur egrediens molestum affert timorẽ. Ergo splendor ignis lucida est serenitas charitatis, fulgur egrediens seueritas est timoris Dei. Et ordine quidẽ vel actu prior est amor, posterior verò timor. Igitur quia ex vno eodemq; animaliũ istorũ contuitu & ignis splẽdet charitatis, & pœnalis egreditur fulgur timoris, quem perfecta charitas foras mittit, rectè dictũ est, hæc erat visio discurrens in medio quatuor animaliũ. Nã quãdiu in hoc mortali corpore sumus, singulis nostrũ visio talis discurrit, dum anima, Dei & supernæ glorię contẽplatrix, nunc amore dilatatur, nũc timore constringitur ex vno eodemq; igne cælestis desiderij. Nã etsi multũ in charitatẽ profecit, quæ perfecta seruilẽ timorẽ foras mittit, attamen illo timore nõ caret, de quo scriptum est. Timor domini sanctus permanẽs in seculũ seculi. Hic timor diligentẽ, etiam reuerentẽ, & religiosum facit, non iã quidem seruientẽ in timore, attamen exultantẽ cum tremore, quia quãuis diligat & diligendo exultet, nemo tamẽ scit vtrum amore an odio dignus sit. Et siquidem scit, iuxta illud. Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, non tamen scire præsumit, sed sciens quodãmodo nescit, & nesciens aliquo modo scit.

1. Cor. 12. | 1. Ioan. 4. | Psalm. 18. | Eccl. 9. | Rom. 8.

Quando animalia reuertantur in similitudinem fulguris coruscantis, cũ supra dictum sit, quia non reuertebantur.

CAPVT X.

ET animalia ibant, & reuertebantur in similitudine fulguris coruscantis.) Reuertebantur, inquit. At idem supra semel atque iterum dixit, quia non reuertebantur. Num idem affirmat quod negauit? Non vtiq;, sed diuersi sunt modi reuersionis. De duob. modis qui non reuertuntur, supra diximus, nũc dicere oportebat, quo nam modo, vel quib. modis reuertantur. Primò fidelium neminẽ latet, quòd animalia hæc tunc reuersura sint in similitudinẽm fulguris coruscantis, quãdo cum potestate magna & maiestate veniet iudicare mundum, quemadmodũ dicit. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret vsq; in occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Tunc, inquam, hæc animalia reuertentur, tunc enim ad conuincendum impios, & lætificãdum pios, palam omnibus fiet, quam verè vnus idemq; mediator Dei & hominũ Christus, homo, & vitulus, & leo, & aquila sit, id est, quàm verè cum Deus esset, carnem assumpserit, & pro omni mundo passus sit, & resurrexerit, atque in cælum ascenderit. Deinde sciẽdum, quia cum baptizamur, vel baptizamus in nomine Christi Iesu. Itemq; cum sacrosanctum corpòris ac sanguinis eius mysterium in sancto altari celebramus, hæc animalia sine dubio præsentia inuisibili ad nos reuertuntur. Nam de reuersione illorum, secundum baptismi sacramentum Apostolus loquitur. Omnes quicunq; in Christo Iesu baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus. Cõsepulti enim sumus cũ illo per baptismũ in mortẽ, vt quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Porrò de reuersione secundum corporis & sanguinis eius sacramentum, idem dicit. Quotiescunq; enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annunciabitis, donec veniat. Igitur & reuertuntur animalia hæc, reuersione quidem vel præsentia inuisibili, sed actu vel sacramento visibili, vnde dicit. Ecce ego vobiscum sum omnib. diebus, vsq; ad consummationem seculi.

Luc. 11. | Matt. 24. | 1. Tim. 2. | Rom. 6. | 1. Cor. 11. | Matth. 28.

Quid sit rota vna apparens iuxta animalia, quæ eius quatuor facies, quid sit, quod dictum est, quasi visio maris, quomodo vna similitudo ipsarũ quatuor, quomodo rota in medio rotæ.

CAPVT XI.

CVmque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram, iuxta animalia, habens quatuor facies, & aspectus rotarum & opus earum, quasi visio maris. Et vna similitudo ipsarum quatuor & aspectus earũ, & opera quasi si sit rota in medio rotæ.) Rota vna hoc loco est omnis sancta veteris instrumenti scriptura, de qua veraciter iuxta Psalmistam dicere liceat. Vox tonitrui tui in rota. Nam reuera exinde Deus tonat, cõtestans omni mundo, nec latere sinit, quanta sit quatuor animalium auctoritas. Ergo cũ aspicerem, inquit, animalia, apparuit rota vna super terrã iuxta animalia. Nihil verius. Nam verissimè aspicientibus nobis hæc animalia, id est, fideliter credẽtibus, ea quæ iam diximus quatuor euangelicæ fidei sacramẽta, apparet atq; intelligibilis fit sancta legis & prophetarum scriptura, tota in modum rotæ perfecta, veluti si cuipiam rei obscurę clarissimum candelabrum admoueas. Quanto enim propius legem & prophetas intelligere volens, facies istas, facies Christi adhibueris, tanto pulchriorem, tantoque perfectiorem rotam istam considerãdo admiraberis, & admirando gaudebis. Et econtrario, quãto negligentius vel tardius animalia hæc aspexeris, tanto segniorem & tanto magis sine sensu vitali, rotã istam suspicaberis. Proinde

Psalm. 76.

inde Iudęi, quia hęc animalia non aspiciunt, rotam istam quasi mortuam & ignobilē sibi reddunt, non quia sic est, sed quia non nisi in Christo secundum animalia hæc videri vel inueniri potest vita, quæ in illa est. Vndè Apostolus. Vsq; in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet nō reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Ita nimirū cum hic dicit, cumq; aspicerem animalia, apparuit rota vna, idem est, ac si dicat, nisi aspicerem animalia, nō apparuisset mihi rota illa. Apparuit autem super terram iuxta animalia, tanquam diceret. Non aspiciet me aliquis, nisi aspiciat hæc animalia, non apparebo cuiquam, nisi cui apparuerint hęc animalia. Quare autem additum est, super terram, nisi quia prius latuerant, & adhuc vbi hæc animalia non aspiciuntur, latent subtus terrā, subtus terrenitatem Iudæi cam? Vel super terram, subauditur omnem nunc apparet rota, quæ prius ne curreret, in sola coercebatur Iudęa, sitq; q̄p dixit Psalmista. Exaltare super cęlos Deus, & super oēm terram gloria tua. Habens, inquit, quatuor facies. Quæ animalium, imò vnius animalis, vt superius dictum est, ipsæ & non aliæ sunt vnius rotæ quatuor facies. Non quidē hic ipsarū in rota exprimit proprietates facierū, sed eędē ipsę sunt. Omnis enim scriptura sancta, scriptura vetus, tam legalis quā prophetica, quatuor istis faciebus, scilicet hominis, vituli, leonis, atq; aquilę volātis est distincta, quia quicquid ad docendū, ad instruendum, ad erudiendum oēm hominē vtile sonat, eo tendit, eo spectat, vt mediatorē Dei & hominum, Iesum Christū vere hominē, vere passum & mortuū, vere resurrexisse à mortuis, vere ascendisse in cælū, secundū euangelij fidē testetur atq; defendat. Et aspectus, ait rotarū, & opus earū quasi visio maris. Quæ putas vel qualis est visio maris? Vtiq; inexpertis, & corde pauidis tremenda est, & desperabilis, expertis aūt & animo constantibus, adeo tolerabilis, vt non dubitent fragili ligno cōmittere se ad vincendā altitudinē fluctuū, violentiamq; abyssi vehemētis. Tunc si flauerit aura placida, velociter atq; delectabiliter optatā deferuntur in patriam, si aūt ventum sequantur contrariū, & sydera errātia, non perueniūt ad portum, sed in fluctib. res pariter amittunt & vitā. Talis nimirum rota rum, siue rotę quatuor facies habentis visio est. Inertib. & veram fidei virtutem non habētibus, tremēda & inaccessibilis est, studiosis aūt & bonam spem habentibus, adeò tractabilis, vt non dubitēt se nauiculæ ecclesiæ, & arbori crucis committere, ad transmeandam altitudinē dictorum & sensuū, qui multiplices sunt in lege, & prophetis & psalmis. Tunc si aspirauerit gratia spiritus sancti, isto quasi delectabili nauigio currunt in illā cælestē patriam, si aūt spiritum erroris & vanitatem sectentur hæreticā, peius in hoc profundo pereunt, quā si paupertatem propriā confitentes, nunquā nauigandi sumpsissent audaciā. Et vna, inquit, similitudo ipsarum quatuor. Verè vna similitudo, nā si quis in vna facie errauerit, nunquā in cæteris veritatis notitiā tenebit. Verbi gratia. Qui illud nō benè perspexerit, qđ facies leonis in eo sit, quod resurrexit à mortuis, iuxta quod rota ista loco illo testatur, catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum, nunquā faciem aquilę volātis in eo perspiciet, quòd in cælum ascēdit, vbi nos iuxta testimonium rotę huius, nos inquam pullos suos portare possit in humeris suis. Sic & qui faciē hominis non perspicit, in eo vt credat quod Deus & homo sit, nō est illi vndè sciat, quod passione sua mundū redimere potuerit. Sic vna est similitudo ipsarū quatuor, vt nimirū qui in vna facie fallitur, consequēter fallatur & in omnibus. Et aspectus earum & opa quasi si sit rota in medio rotæ. Hoc pingendo potius, quā scribendo, hoc agēdo melius, quā colloquendo ostenditur, videlicet quomodo rota in medio rotæ, quasi per centrū ducatur, & quantū alterius cōtinet, tanta sui parte ab altera cōtineatur. Cæterūiuxta sensum spiritualē vel mysticū, rota est in medio rotæ. i. sensus spiritualis in medio literæ. Cum enim vtrunq;, scilicet veritatē historię & intelligentiam suscipiamus allegoriæ, rotam veraciter habemus in medio rotæ.

1\. Cor. 3.

Psal. 107.

1\. Tim. 2.

Quomodo per quatuor partes euntes eant, quomodo vel quibus aspectus sit horribilis, & quomodo totum corpus sit plenum oculis.

CAPVT XII.

PEr quatuor partes earum euntes ibant, & non reuertebantur cum ambularent. Statura quoq; erat in rotis, & altitudo, & horribilis aspectus, & totū corpus plenum oculis in circuitu ipsarum quatuor.) Quomodo inquā fieri potuerit, vel possit, vt rotę corporales aut visibiles per quatuor partes eūtes eant, & non reuertantur cum ambulauerint præsertim cum aspectus earum & opera sic sint, quasi si sit rota in medio rotæ, videat qui potest. Cæterùm quia visio est, intelligi potest, quòd simul omnes & eædē in diuersas quatuor partes abirent, & non reuerterētur cū ambularent. In re quę significabatur, non dubiū est, quomodo factū sit aut fiat, qa videlicet sancta scriptura sæpedictas habens quatuor facies, per quatuor facies suas eūdo iuit. i. quadrifidum continens sensum Incarnationis, passionis, resurrectionis, & ascēsionis Christi filij Dei, quatuor mundi partes occupauit. Quod non reuertebantur cum ambularent, ita intelligendū, vt supra. Quomodo autem, vel quibus statura, & altitudo rotarum vel aspectus earum est, aut erat horribilis? Nimirum malè videntibus, & inuidentibus Iudæis est horribilis, eo quòd animalia hęc, iuxta quę cōstiterunt rotę istæ, non

nō aspexerint & aspicere noluerint. Idcirco altitudo vel aspectus rotarum horribilis est illis, maximè quia totū corpus illarum plenum est oculis. Sic illis quondam cornutus, id est, radiosus Moyses ex consortio sermonis Dei, fuit horribilis, cum eis potius dulcis esse debuisset atque venerabilis, & timebant prope accedere. Quod faciei splendidæ radijs in Moyse, hoc tam multis oculis significatur in corpore rotarū in hac visione. Quicquid loquitur Moyses remoto velamine splendidum est, quicquid sanctæ scripturæ rota continet, credentib. in Christum altum & luminosum est. Verùm Iudæis Christum non recipientibus, & de illo scripturas loqui non consentientibus, quicquid exinde illis ingeritur, quo magis altum, eo magis horribile, & quo magis luminosum, eo magis intolerabile. Fugiunt vt quōdam Moysen fugerunt, & lippientibus oculis velamen perfidiæ pertinaciter obstringunt.

Quomodo cum ambulantibus rotæ ambulent, & cum eleuatis eleuentur, & quomodo spiritū sequantur, vel spiritus vitæ in illis sit.

CAPVT XIII.

CVmque ambularent animalia, ambulabant pariter & rota iuxta ea, & cùm eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ. Quocunq; ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter leuabantur sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis.) Animalia ambulare, est euangeliū Christi de loco ad locum, de gente in gentē transire, ipsaque de terra eleuari est, sublimiter intelligi, quia scriptum est. *Esaiæ 2.* De Sion exibit lex, & verbū domini de Hierusalē. Deniq; quando in nomine Christi pœnitentiā & remissionē peccatorū prædicari cœptū est ab Hierusalē, extunc animalia hęc ambulare cęperūt, extūc de terra eleuata .i. sublimiter intellecta sunt, & toti mūdo in tāta veneratiōe habita, vt non minus hominis aut vituli faciē mundus adoret, iuxta præscriptam ratiōem, quā hominis ac vituli creatorem Deum patrem, non inquam, minus leonis aut aquilæ volantis, quàm totius mundi creatricem Trinitatem. Ita ambulantibus, & ita eleuatis animalibus, pariter & rotæ ambulant, & pariter eleuantur, quia videlicet quocunque pergit euangelium Christi, lex & prophetæ comitantur, neutrum quippe sine altero cuiquā suscipere conceditur, & quātumlibet vilem habeat corticem literæ, lex ęquali cum euangelio maiestate honoratur & glorificatur in vno eodemq; spiritu. Quare? Spiritus enim vitæ erat in rotis. Ac si dicat. Nam extrinsecus quidē hispida legis litera occidit, sed spiritus viuificans intus est suauis & dulcis. Verum ergo est, quia quocunq; ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter leuabantur sequentes eum. Quod est dicere. Apud quēcunque est spiritus sanctus, apud illum aperiente sensum ad intelligendum scripturas spiritu sancto, scripturę ipsę in magno honore habentur, in magna æqui vt euangelium Christi maiestate adoratur & suscipitur. *Ioan. 1.* Quis enim dignè suscipiens illud de verbo *Psal. 148.* Dei dictum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, non statim intelligens, eadem veneratione suscipiat illud de psalmo. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mā*Gene. 1.*dauit & creata sunt. Itemque illud de Moyse. Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux, dixit Deus, fiat hoc vel illud, & factum est ita? Ergo cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis à terra pariter eleuabātur, & rotæ sequentes ea, quia spiritus vitæ erat in rotis. Proinde nō putent Iudęi, quòd cum animalia hæc abire, & ad gentes ire fecerunt, lex & prophetæ apud illos remanserint, vel quòd cum hæc animalia foris stent extra synagogam ipsorum, lex & prophetæ intus sint, quia si verus est hic propheta ipsorum, cum euntibus abierunt, & cum foris stantibus animalibus nostris rotæ istæ de synagoga illa egressæ stāt foris, stant, inquā, foris spiritus vitæ, qui est in rotis, & intra synagogam abdita sola est litera, quæ occidit.

Quid sit super capita animalium similitudo firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & quid sub firmamento pennæ extentæ alterius ad alterum, & quomodo vnumquodq; velet corpus suum.

CAPVT XIIII.

ET similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorū desuper. Sub firmamento autem pennæ eorum rectè alterius ad alterum. Vnumquodq; duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur.) Similitudo firmamenti super capita animalium, regnum immortalitatis est, pro mercede paratum euangelizantibus, & suscipientibus Christi euangelium. Hoc firmamentū quasi aspectus est crystalli horribilis, videlicet quia crystallum forte quidem nimis est, sed ex aqua solidatur, rectè per crystallum regnum illud intelligitur, vbi & angelica natura ex mutabili immutabilis facta, & ita solidata est, vt iam solui vel in viciū labi non posit, pro eo quòd apostatis spontè labētibus angelis, pars illa lapsum humiliter cauit, & cum superbientibus pedem mouere noluit. Et humana quoq; natura itidem remuneranda est, vt post resurrectionē solidata, iam vltra neq; mori neque peccare posit. Quod crystallum horribile, & extensum super capita animaliū dicitur, quia illæ potestates angelicæ, quæ omnipotētis Dei conspectui assistunt, nobis adhuc in hac corruptione positis, terribiles atque pauendæ sunt. Vndè Danid, cum quas*Daniel. 7.*dam regni illius vidisset imagnes, horruit, inquit, spiritus meus. Ego Daniel territus sum nimis, & visiones capitis nei conturbauerunt me. Sub hoc firmamento ait pennæ eorum rectè alterius ad alterun, veruntamē

CAP. I. vnumquodq; duab. alis velabat corpus suũ. Namquãdiu in hoc mortali corpore sumus, vbi quidem gratiarum cælestium sese nobis alæ aperiunt, quicquid illud est, rectum& rationabile sonat in toto euãgelio sanctorum animalium, summaq; concordia alterius ad alterum. Nam sibi benè consonant, & benè conueniunt, Christum non hominem tantum, sed & verũ esse Deũ, atq; idcirco dignè hominẽ vnũ potuisse pasione sua totum redimere mundum. Idcirco nihilominus, quia Deus est, potuisse resurgere à mortuis, & ascendere in cælum. Verùm hæc ipsa nunc ex parte nobis velantur, neq; ad plenum ea cognoscere possumus, quemadmodum dicit Apost. Ex parte enim cognoscim⁹, & ex par
1. Cor. 13. te prophetamus. Cum autem venerit quod perfectũ est, euacuabitur quod ex parte est. Amplius autem infidelibus totum velatur, quorum, vt superius dictum est, quia infideles sunt, mentes excæcauit Deus. Igitur sub firmamento pennæ eorum rectè quidem alterius ad alterum, sed vnumquodq; duabus alis velabat corpus suum, quia quamdiu in hac mortalitate viuitur, ipsum quod credimus non parua nobis ex parte absconditur. Et alterum inquit similiter velabatur. Similiter inquam, nam pro quanta parte cuique nostrum absconditum est vnumquodlibet eorũ quæ credidimus, pro tãta parte & alterũ velatur, nec maiore quispiã mensura mysteriũ sacrosanctæ incarnatiõis, quã pasiõis aut resurrectionis cõprehendere mereretur.

Quid sit audire sonum alarum, quasi sonum aquarũ multarum, & in quo quasi sonum sublimis Dei, quid sonus castrorum, & quid sit stantibus eis, dimitti pennas eorum.

CAPVT XV.

ET audiebam sonum alarum, quasi sonũ aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. Cum ambularent quasi sonus erat multitudinis, vt sonus castrorum. Cumq; starent, dimittebantur pennæ eorum. Nam cum fieret vox supra firmamentum quod erat super caput eorum, stabant & submittebant alas suas.) Vbi factus est repentè de cæ
Act. 2. lo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, repleuit totam domum vbi erant sedentes apostoli, illic extunc audiri cœpit sonus alarum animalium cælestium, ita vt facta hac voce conueniret multitudo, quæ & mente confusa est, quoniam audiebat vnusquisque lingua sua illos loquentes. Tunc inquam cœpit audiri sonus alarum sicut sonus aquarum multarum. Multę siquidem gratię cælestes, multahari smatum tunc dona confluxerunt, multa viuæ aquæ flumina de ventre credentium fluere cœperunt, multis sermonibus, multis loquelis, & omnium gentium linguis, completumq; est illud. Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Item: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum e-
Psal. 45. ius annunciat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat scientiam. Non sunt loquelæ neq; sermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Igitur audiebam, inquit, sonum alarum quasi sonum aquarum multarum, quem videlicet sonum maiorem faciebat motus aquarum aliarum, motus aquarũ repugnantium, secundum alterius quoque psalmi testimonium. Eleuauerunt, inquit, flumina domine, eleuauerunt flumina vocem suam, eleuauerunt flumina fluctus suos, à vocibus aquarum multarum. Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis domi- Psal. 92.
nus. Cuius enim hoc, nisi mirabilis domini miraculum fuit? Fuerát enim homines idiotæ & sine literis, quibus nunc datum est os Luca 21.
& sapientia, cui non poterant resistere, & cõtradicere omnes aduersarij sui. Propterea cũ dixisset, quasi sonum aquarum multarum, continuò subiunxit. Quasi sonum sublimis Dei. Hoc & ipsi fatentur cum dicunt, vt sub limitas sit virtutis Dei, & nõ ex nobis. Nam 2. Cor. 4.
reuera neque ab homine, neque per hominem talem sonum, siue tantas voces acceperunt, sed per reuelationem Iesu Christi, vtique sublimis Dei sedentis sublimi solio ad dexteram patris. Cum (inquit) ambularent quasi sonus erat multitudinis, vt sonus castrorum.) Cum ambularent, id est, prædicarent. Nam ad sonum prædicationis sonus e contrario fiebat cõtradictiõis, iuxta quod ante dictum est. Eleuauerunt flumina fluctus suos, à vocibus aquarum multarum, & hinc erat quasi sonus multitudinis atque castrorum. Et cum starent dimittebantur pennæ eorum. Cum starent, id est, cum non prædicarent. Stabant enim aliquando prohibente ne ambularent Deo, vetante spiritu sancto, iuxta illud in actib. Apostolorũ. Transeuntes autem Phrygiam & Galaciæ regio- Act. 16.
nem vetiti sunt à spiritu sancto loqui verbũ in Asia. Cum venissent autem in Misiam, tẽtabant ire in Bithiniam, & non permisit eos spiritus Iesu. Igitur cum fieret vox super firmamentũ, cũ audirent sublimis Dei, vel spiritus sancti prohibentis imperiũ, quod imminebat capiti eorum, cui subiecti erant, & parati ad obediendũ, stabant. i. non prædicabãt & tunc dimittebãtur pennę eorum, nec erat vt sonus multitudinis atq; castrorũ, quia nõ erat contradictio, aut bellũ, nisi ad eum, qui ex parte ipsorum erat prædicationis sonum.

Quid sit similitudo throni super firmamentũ, & quid sit aspectus hominis super thronum sedentis.

CAPVT XVI.

ET super firmamentum quod erat imminens capiti eorum quasi aspectus lapidis sapphyri similitudo throni, & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectũ ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper, & à lumbis eius vsque ad dorsum vidi quasi speciem ignis

ignis splendentis in circuitu, velut aspectum arcus cùm fuerit in nube in die pluuiæ. Hic erat aspectus splendoris per gyrum. Hæc erat visio similitudinis gloriæ domini.) Quòd super firmamentum in illo immortalitatis regno super omnem principatum & potestatem & virtutem, non iam similitudo, sed veritas throni sit, & non iam similitudo quasi aspectus hominis, sed verus aspectus veri hominis Iesu Christi sedeat desuper, assertione nostra non indiget. Certum quippe habet catholica fides, & de hoc dubitare cuipiam sacrilegium est, quia quod tunc in imagine ostendebatur, ex tunc in rei veritate perfectum est, ex quo videntibus Apostolis, eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum, & sedet à dextris Dei, iuxta illud. Dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis. Sedes illius firmitatem & gloriam designat, cùm dicit, quasi aspectus lapidis Sapphyri. Nam in lapide firmitas, in sapphyro sereni cæli pulchritudo est. Quare autem in illa similitudine throni solum videt quasi aspectū hominis, cùm hactenus quatuor facies numerauerit, faciem hominis, faciem leonis, faciem vituli, faciem aquilæ volantis? Videlicet quia sedens ille, leo, vitulus, aquila dicitur, tantum pro similitudine vel parabolica translatione, homo autem est, & esse permanet in veritate naturæ. Et hunc hominē vidi (inquit) quasi speciem electri. Nam quomodo electrum non ex vna tantum specie, sed ex duobus constat speciebus, auri atque argenti, sic homo ille, non ex vna tantum, sed ex duabus consistit naturis, Deus ex sua, vel ex dei patris, homo ex nostra substantia quam assumpsit. Nec tantum quasi speciem electri, sed velut aspectum ignis, atq; intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper. Ignis intrinsecus, eius ignea diuinitatis virtus est, quę intrinsec⁹ habitās, carne vestita est. Nā Deus noster ignis consumēs est. A lumbis, inquam, desuper tantum ignis, nā à lumbis eius vsq; ad dorsum. Vidi (inquit) quasi speciem ignis splendentis in circuitu, simulq; velut aspectum arcus cùm fuerit in nube, in die pluuiæ. Quid est hoc nisi quia ante carnis assumptionem, quæ per lumbos rectè exprimitur, Deus generi humano iratus, tantummodo ignis consumens erat post quam aūt carnem assumpsit, iam non solum modo ignis, sed & inclinatio nobis est propitiationis. Arcus quippe in die pluuiæ signum est fœderis & pacis, sicut ipse Deus Noe promisit. Igitur à lumbis eius vsque dorsum, simul species ignis & aspectum arcus quod est signum propitiationis, quia postquam homo factus est, sic ignē iustitiæ, vel iudicij sui placida miserationis aura contēperauit, vt nemine ignis ille iudicaturus sit, qui nunc interim per fidē ad misericordiā eius confugere voluerit. Hic talis aspectus tam temperatus splendoris per gyrū, omnib. nimirum paratus q in circuitu eius sunt, qui in ipsum credunt, qui ad ipsum respiciunt. Hæc visio similitudinis gloriæ dñi, id est, dignam & congruam præferens similitudinē eius, qua nūc est gloriæ domini, gloriæ filij Dei, eius quidē filij hominis gloria & honore coronati, & constituti super opera manuum patris.

Actor. 1. — Psal. 119. — Hebr. 12. — Gen. 9.

Quorum in hoc propheta typum gesserit, quòd ait: Et vidi & cecidi in faciem meam, & cætera. & quomodo ad gentes apostatrices missus sit.

CAPVT XVII.

Et vidi, & cecidi in faciem meam. Et audiui vocem loquētis, & dicit ad me fili hominis, sta super pedes tuos, & loquar tecū. CAP. II. Et ingressus est in me spiritus, postquam locutus est, & statuit me supra pedes meos.) Post reuelatam euangelij Christi gloriam, quæ deinceps consecuta sint, vel consequantur, prophetica visio demonstrare hinc incipit, clauso quidem sermone, sed tali sermonis vel reuelationis ordine, vt collata cum rebus deinde gestis, prope quasi historica narratio sit. Propheta ipse postquam euangelij figuras siue imagines tā mirabiles peruidit, iam nunc prædicatores eiusdem Euangelij, id est, Apostolorum vel discipulorum Christi typum gerit. Et vidi (inquit) & cecidi in faciem meam. Non statim vt vidit similitudinem quatuor animalium, vel cætera quæ consecuta sunt, cecidit in faciem suam, sed postquam vidit similitudinem throni, & desuper similitudinem quasi aspect⁹ hominis, cecidi ait, in faciem meam. Sic nimirum Apostoli non statim vt Christum dominum cœperunt sequi, & videre gloriam euangelij eius, ita cognouerunt eum, vel ita crediderunt vt adorarent eum, sed postquā resurrexit à mortuis, & in cælum ascendit, adorauerunt, & adorandum illum esse prædicauerunt. Et audiui (ait) vocē loquentis, & ait ad me. Fili hominis sta super pedes tuos. Dicendo fili hominis, ammonebat eū propriæ conditionis, ne nesciret, q cælesti admissus esset visioni, gratiæ magis esse quam meriti. Et Apostolis vtique quodāmodo dictū est, state super pedes vestros, & reuera ingressus est in eos spiritus, & statuit eos super pedes suos, quando qui prius erāt infirmi & timidi, induti sunt virtute ex alto, confirmati spiritu sancto, ita vt (verbi gratia) Petrus qui Christū dñm & magistrū suum, confiteri timuerat corā vna ancilla ostiaria, iam cōfiteri nō dubitaret in plena synagoga, imò corā vniuersa Roma mūdi domina, tot fascibus, tot potestatibus, totque gladijs armata. (Et audiui loquentem ad me & dicentem. Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me. Patres eorum præuaricati sunt pactum meum, vsq; ad diem hanc, & filij dura facie & indomabili corde sunt.) Quid aliud dictum putamus Apostolis, nisi vt confirmati spiritu sancto irent ad filios Israel, non iam dei populū, sed plurali numero gentes, gentes apostatrices,

CAP. IIII quæ à domino recesserunt, gentibus quibuslibet deteriores, quorum patres præuaricati fuerint pactum domini vsque ad diem illũ,
Actor. 7. & ipsi malorum patrum filij pessimi, dura facie & indominabili corde erāt? Neq; enī tunc temporis sine auctoritate scripturæ diceret illis Stephanus protomartyr. Dura ceruice & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri, & vos. (Et dices ad eos. Hæc dicit dominus deus. Si fortè vel ipsi audiant, & si fortè quiescant, quia domus exasperās est. Et sciēt quia propheta fuerit in medio eorum.) Non ignorabat Dominus Deus, quòd nec ipsi audirent, neque quiescerent, sicut nec patres eo
Actor. 13. rum audierant, aut quieuerant, sed illis opor
Deut. 18. tebat primùm loqui verbū Dei, vt essent inexcusabiles, scire nolētes, ꝙ propheta ille, de quo prædixerat Moyses, fuerit in medio eorum.

Quid sit librum coram illo expandi, qui erat inuolutus & scriptus intus & foris, & quid in eo scriptas esse lamentationes & carmen, & væ.

CAPVT XVIII.

Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. Et vidi, & ecce manus missa ad me in qua erat inuolutus liber. Et expādit illũ coram me, qui erat scriptus intus & foris. Et scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen & væ.) Liber iste inuolutus ipse
Apoc. 5. est qui in Apocalyp. memoratur septē sigillis signatus. Intus & foris scriptus est, intus videlicet, per allegoriam, foris per historiā. Intus per spiritualem intellectum, foris per sensum literę simplicem. Hic deniq; liber, omnis sanctuarij scriptura est. Hunc manus missa coram Apostolis expandit, quando de xtra patris filius dei, scripturarum illis intel
Luca 24. ligentiam dedit, sicut ait Lucas, quia tunc aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas. Lamētationes in hoc libro scriptæ sunt, & carmen, & væ. Prius lamētationes, deinde carmen, quia qui seminant in lachrymis, in
Psal. 125. gaudio metent, qui aūt nunc lamētari, id est, pœnitentiā agere nolunt, illis væ, quia mittētur in ignem æternum. Quid aliud totus liber, quid, inquam, aliud omnis sacra scriptura cōtinet? Et rectè dicitur, aperi os tuum & comede quæcunque ego do tibi, qui a nimirum oportet vt ad comedendum verbū dei cibum, pia auiditate summissi disponamur,
Psal. 80. iuxta quod in psalmo dicitur. Dilata os tuū, & implebo illud. Comedere quippe est scripturam intelligere, ꝙ dei donum est, ꝓpter quod dicit, & comede quæcunque ego do tibi. Ergo nostrum quidem est os aperire, id est, scripturæ intellectum quærere, dei autē implere, id est, verum scripturæ sensum aperire. Hunc librum, nisi manus missa expan
CAP. III. disset, hodie non legeremus, id est, sanctam scripturā, nisi Christus dei filius in semetipso opere adimplesset, nō intelligeremus. (Et comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce.) Qui expertus est, ipse nouit, quā verè dulcis sit scripturarū cibus. i. sensus spiri Psal. 118.
tualis. Propter quod dicit. Quā dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel & fauū ori meo. (Et dixit ad me. Fili hominis vade ad domū Israel, & loquéris verba mea ad eos. Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris, quorum non possis audire sermones. Et si ad illos mittereris, ipsi audirent te. Domus autem Israel noluit audire te, quia nolūt audire me.) Quàm verè hæc dicta sint effectꝰ ꝓbauit. Si (inquit) ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ mittereris, ipsi audirent te ꝙ & factum est. Domus autem Israel noluit audire te. Quod & factū est. Nos enim populi multi, profundi sermonis: Græci & Latini, missos ad nos audiuimus Apostolos Christi, domus autem Israel eos audire noluit.

Manifesta transcurrimus, imò & quædam transilimus, quia videlicet iam ostio patente si semper ad Apostolica respicias tempora, ferè nihil est ꝙ gressus intelligētiæ retardet.

Quomodo Apostoli Christi, quos vt spiritus iste assumpserit, audierint post se vocem commotionis magnæ, benedicta gloria domini de loco sancto suo.

CAPVT XIX.

Et assumpsit me spiritus, & audiui post me vocem commotionis magnæ, benedicta gloria domini de loco sancto suo. Et vocem alarum animalium, percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ. Hoc dicere primùm vtique Apostolico cōgruit ordini. Et assumpsit me (inquit) spiritus, subauditur in opus vel ministerium suum. Sic enim dicit in Actibus Apostolorū Actor. 13.
idem spiritus sanctus. Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus quo assumpsi eos. Quid autem est, quòd assumente se spiritu, audiui (inquit) post me vocem commotionis magnæ, benedicta gloria domini de loco Lucæ 15.
sancto suo? Nimirum cū hinc plura rectè & vtiliter dicantur, illud cum auctoritate scripturæ fidenter dicamus, quia omni habenti dabitur, id est, euangelizanti cuiq; quantū accepit gratiæ, sciētię vel sapiētiæ, magis ac magis augebitur. Ergo assumpsit me spiritus, & audiui post me vocē commotionis magnæ, & vocē alarum animaliū percutientium alteram ad alterā, & vocem rotarum sequētium animalia, id est ac si dicat. Vbi ad imperium sancti spiritus, obedienter euangelij ministerium ingressus sum, creditumque mihi talentum cæpit expendere, magis ac magis sensu ditescere, atq; aures audiēdi cœpi habere, & interno auditu audire vocem cōmotionis magnæ, vocē & lamentationē supernæ patrię totiusq; angelicę curiæ, & in cælis cōuersari, suspensa mente, cùm adhuc in terris peregrinarer corpore, & intelligere præclarius euāgeliorū alas sacramentorum adinuicem percutien-

percutientium, id est, consona veritatis testimonia reddentium, intelligere nihilominus vocem rotarum, sequentiũ animalia, id est, legis & prophetarum testimonia, Christi euangelio consonantia. Hæc omnia post me audiui. i. de præterito recollegi. Verbi gratia. Petrus coram se nõ audiebat, præsentis quippe domini facta vel dicta non intelligebat. Propterea dictum est illi. Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea. Et alibi tam Petro, quàm cæteris. Adhuc & vos sine intellectu estis? Nec mirum. Erant enim homines idiotæ & sine literis. At vbi eum, scilicet, Petrum assumsit spiritus promissus, ab eodem domino dicente, cùm autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, præteritum Christi euangelium, sensu & intellectu recollegit, prætentas quoque prophetarum voces intus audiuit, foris enunciauit, dixit enim. Viri Iudæi & qui habitatis Hierusalem vniuersi, no sicut vos æstimatis hi ebrij sunt, cùm sit hora diei tertia. Sed hoc est quod dictum est, per prophetam Iohel. Et erit in nouissimis diebus dicit dominus, effundam de spiritu meo super omnẽ carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, & cæt. Et subinde. Dauid enim dicit in eum. Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Igitur qui ante me, ne saltem alarum animaliũ vocem audire potui, iam assumptus à spiritu, non solùm animalium, sed & rotarum animalia sequentium vocem post me audiui magna cõmotionẽ, id est, qui cũ in præsenti haberem deum, ne saltem incarnationis eius causam, passionis vtilitatem, resurrectionis veritatem, ascẽsionis gloriam intelligere potui. Iam misso de cælis spiritu sancto, nõ solùm hæc, sed & legis & prophetarum arcana de præterito valui percipere, magna interim auditus certitudine. Et quasi quæreres, qualem vocem audierit, vel ne dubitares vtrũ articulatam, an inarticulatam vocem audierit, in illa magnitudine cõmotionis, pulchrè ait Benedicta gloria domini de loco sancto suo, non quod sola, sed quod prima hæc vox laudis in commotiõe animalium audita sit. Nam vbi prima facies hominis alam suam mouit, id est, vbi primùm deus homo factus in carne apparuit, audita est benè hæc eadem angelicę laudis vox. Gloria in excelsis Deo. Proinde si quæras, de quo loco sancto suo benedicta sit gloria domini, eccè locus eius in excelsum soliũ paternæ maiestatis, cuius ad dexterã consedit gloriosus victor, quod præoptantes simul & prænunciantes, dicebant: Gloria in excelsis Deo.

Ioan. 13. *Matth. 15.* *Ioan. 16.* *Actor. 2.* *Iohel. 2.* *Luca 2.*

Quomodo Apostoli accepto spiritu sancto amari & in dignantes facti sint, & ad quem aceruum nouarum frugum venerint, sederint, & mœrentes manserint.

CAPVT XX.

Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me, & abij amarus, in indignatione spiritus mei. Manus enim domini erat mecum cõfortans me.) Benè & competẽter. Parũ quippe fuerat sanctis Apostolis per assumptionem spiritus vocem audisse post se, id est, facta præterita, & antiquas scripturas intellexisse, nisi per eundem spiritum leuati, & cõpetenti fiducia sublimes facti, auderent amari indignantesque incedere spirituali indignatione & seuera amaritudine, qualem vtique indignationem siue amaritudinem, spiritus sanctus sese illis conferre significans, apparere voluit in igne. Nam apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis. Proinde quasi quæreres quomodo amarus, vel quali indignatione, addit continuò. Manus enim domini erat mecum cõfortans me. Ergo fortitudo zeli, qua fortes facti sunt Apostoli, ipsa est amaritudo dulcedini vitiorum contraria, ipsa est indignatio quæ pro causa dei, quamlibet altos homines dispicere non dubitat. Et veni ad transmigrationem, ad aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabant iuxta flumen Chobar, & sedi vbi illi sedebant, mansi diebus septem mœrens in medio eorũ.) Miro modo prophetica hæc scriptura, tempus quoque insinuat, quo Christi Apostolos virtute armatos, ad prædicandũ misit spiritus sancti gratia, dicendo. Et veni ad transmigrationem, ad aceruum nouarũ frugum. Quo enim anni tempore sint aceruí nouarum frugum in terris illis, testantur duo panes primitiarum, qui in solennitate Pentecostes, ex lege iubebantur offerri. Ergo non ab re ad aceruum nouarum frugum se venisse dicit, spiritualiter pro ratione temporis nouas fruges eos appellãs, qui per prædicationem Apostolorum ad Christum collecti sunt, ipsa die aduentus spiritus sancti. Spiritualiter, inquam, ipsos transmigrationẽ ipsos aceruum appellat nouarum frugum, ipsos habitari dicit iuxta fluuium Chobar. Transmigrationem, quia nimirum credendo in Christum, captiuos se esse confitebantur, & transmigratos in Adam ab illa superna Hierusalẽ. Aceruum nouarũ frugũ, quia consepulti grano frumenti Christo per baptismum in mortem, deinceps in nouitate vitæ ambulare cœperũt. Iuxta fluuiũ Chobar, quod nostra lingua graue sonat, habitabãt, quia quotquot supernæ Hierusalem veraciter meminerunt, grauitatem miseræ mortalitatis tristes præ oculis habebant & flebant, iuxta illud Dauidicum. Super flũmina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Sion Sedi, inquit, vbi illi sedebãt, & mansi septem diebus mœrens in medio eorũ. Et Apostoli vtiq; in medio prædictorum mœrẽtes sederũt, mœrentes, inquã, nõ modo quod in

Actor. 2. *Colloss. 2* *Rom. 6.* *Psal. 136.*

CAP.IIII quod in mundi huius Babylone captiui essent, verù & quod nimiù paucos ex cognatis suis Iudæis ad memoriam supernæ Hierusalem reuocare possent, insuper & multas persecutiones ab eis illatas sustinerent. Septem dies quibus in medio eorum sedisse dicitur, post hæc egressurus in campum ad imperium domini, totum significant tempus, quo Iudæã nõ reliquerũt Apostoli, scilicet ferè bis septẽ annos, vsque ad quartum Claudij annũ, quo Paulus & Barnabas à spiritu sancto ad prædicandum gentibus sunt missi, & Petrus Romam ingressus est.

Quanta sit euangelizandi necessitas eis, quibus dispẽsatio credita est, secundum id quod ait: Speculatorem dedi te domui Israel, & quod per hac subuersio prenũciatur Hierosolymorum, qua subsecuta est passionem domini, & prædicationem Apostolorum.

CAPVT XXI.

CVm autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens: Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel, & audies de ore meo verbum, & annũciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, nõ annunciaueris ei, neque locutus fueris vt auertatur à via pessima, & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.) Magna & formidabilis necessitas speculatorum eiusmodi, quam sciens vnus illorum Paulus, dicit: Nam si euangelizauero, non est mihi gloria. Necessitas enim

1.Cor.9. incumbit mihi. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, si autem inuitus, dispensatio mihi credita est. Magna itidem, & iusta damnatio Iudææ, quæ speculatorum vigilantiã clamantem, quantum potuit, audire noluit, sed & persecuta est, & lõgè à se repulit. Sequitur enim. (Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, & à via sua impia, ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.) Liberationẽ huiuscemodi quomodo agnoscerẽt, vel qualiter assererent Apostoli, dominus ipse in Euãgelio sic prædocuit. Et quicunque non receperint vos, exeuntes in de, excutite puluerem de pedibus vestris in

Matth.10. testimonium illis. Hoc fecisse illos, Aposto-

Mar.6. licorum Actuum scriptura non tacuit, quãn

Luca 9. do Iudæorum seditionibus defessi, transierunt ad gentes bona cõscientia liberati. De quo illorum transitu sequitur hic. (Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me. Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum. Et surgens egressus sum in campũ.) Mysticè quippe campus latitudo est gentium. Ibi, inquit, loquar tecum, subauditur, cum multò maiore fructu audientium. (Ecce ibi gloria Domini stabat, quasi gloria quã videram iuxta fluuium Chobar.) Et est sensus. In campo, in latitudine gentium, non minus quàm in Ecclesia eorum, qui ex Iudæis crediderunt, Euangelij gloria claruit in omni gratia, in prodigijs, virtutibus, & signis, primo extunc vbi loquẽte Petro ad eos, qui de gentibus veniebant, cecidit spiritus sanctus super eos, qui audiebãt verbum, & erãt loquentes linguis, & magnificantes Deum. Vnde Petrus. Si ergo eandem gratiam Deus dedit illis, sicut & nobis qui credimus in do- Act. 8. 10.
minum nostrum Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Deum. Et alibi: Et qui nouit corda deus testimonium perhi- Actor. 11.
buit, dans illis spiritum sanctum, sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. Igitur quæ iuxta fluuium Chobar, eadem deinde in campo stetit gloria Domini, quia sicut & Paulus ait. Non est distinctio Iudæi & Græci, & per in- Actor. 15.
debitam gratiam, primùm Iudæo, deinde Græco eadem se exhibuit gloria Domini, vt iustificaret vtrunque per fidem Iesu Christi. Rom. 10.
(Et cecidi in faciem meam, & ingressus est Galat. 2.
in me spiritus, & statuit me super pedes meos.) Cur hoc in campo vt suprà iuxta fluuium Chobar de propheta agitur, nisi vt specialiter designetur, quia etiam electis gentium, dandus esset spiritus sanctus, qui eos quos assumeret, prius à superbiç suæ statu deijceret, & postmodũ super pedes suos, id est, super bona opera sua solidaret? Et nũc quidẽ Israelitico populo ablata, in altitudinem gẽtium gloria Domini sparsa est, sed & in fine mundi ad illos reuertetur, sicut scriptum est. Donec plenitudo gentium introiret, & sic Rom. 11.
omnis Israel saluus fieret. Sequitur ergo. (Et locutus est mihi, & dixit ad me. Ingredere & includere in medio domus tuæ.) Includi in medio domus suæ præcipitur, quia Antichristi tempore ab eis gentibus, quæ in infidelitate remanserint conuersa plebs Iudæorũ dura, persecutionibus angustatur. Vnde subditur adhuc. (Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egrederis in medio eorũ, & linguam tuam adhærescere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia domus exasperans est.) Propheta in domo sua vincula suscipit, & ligatur, quia in extremis cum Iudæa crediderit, grauissimas Antichristi persecutiones patietur. Et in medio eorum non egredietur, quia ad corda prauorum prædicatio non peruenit, dum tacet lingua bonorum ligata tribulationibus.

De ciuitatis obsidione, quomodo portentum eius fuerit, quod dormire iussus est propheta super latus suum sinistrum, & portare iniquitates domus Israel trecentos & nonaginta dies, & dormire in latus suum dextrum, & portare iniquitates domus Iuda quadraginta diebus.

CAPVT XXII.

ET tu fili hominis sume tibi laterem, & describes in eo ciuitatem Hierusalem, & ordinabis aduersus eam obsidionem, & cætera.)

tera.) Iuxta rerum gerendarum ordinem, sensúmque propheticum eorum quæ tunc gerenda, nunc autem gesta sunt, hoc prophetiæ capitulnm & loco iungendum est, vbi paulò antè dixit: Et surgens egressus sum in campum, & eccè gloria Domini stabat quasi gloria quam videram iuxta fluuium Chobar. Postquam enim repulsa à Iudæis ad gentes exiuit gloria Domini notum omni mundo illud miseræ ciuitatis Hierusalem excidium successit, quòd non dubitamus hic propheticè præmonstrari. Sequitur enim: (Et tu dormies super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domus Israel super eo, numero dierum, quibus dormies super illud, & assumes iniquitates eorum. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies, & portabis iniquitatem domus Israel. Et cùm cōpleueris hæc, dormies super latus tuum dextrum secundo, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.) Cùm dixisset, dormies super latus tuum dextrum secundo, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus, tunc demum subinnxit. Diem pro anno dedi tibi. Notandum, quod non itidem cùm dixisset, ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos nonaginta dies, & portabis iniquitatē domus Israel, nō, inquam, itidem subiunxit, diem pro anno dedi tibi. Hæc dicimus, vt longissimā, & q̄ longè ante hanc prophetiam cœpta est, annorum prolixitatem euadamus, & ad id quo tendimus secundum certum rerum gestarum euentum liberius accedamus. Nam à Phacee rege Israel, sub quo Salmanasar Israelitici populi vastauit millia multa, vsque ad quadragesimum annum Assueri, supputamus quidem annos trecentos nonaginta, quando vniuersa Iudaici populi persecutio est mitigata, sed hæc supputatio cæteræque expositiones, qnas alij atque alij super hoc loco ferunt, scrupulosæ sunt, atque rei de qua nūc agitur, minus, vt arbitramur, conueniunt. Igitur quia nec litera præsens nos cogit suscipere vtrobique, id est, tam in sinistri, quàm in dextri lateris dormitione, diem pro anno dari, iam nunc ad illud, de quo suprà cœpimns, extremnm Hierosolymorum excidiū accedamus, & historiæ veritate pespecta, videbimus quā rectè in signum eius, vinctus cōstrictus propheta sit, & sic dormire iussus.

4.Reg. 18. 2.Par. 29.

De misera obsidione Hierusalem, facta à passione Christi anno quadragesimo primo sub Tito & Vespasiano imperatoribus.

CAPVT XXIII.

Anno primo delati imperij Vespasiano, qui erat à passione domini nostri Iesu Christi, quadragesimus primus. Titus pater ni executor electus triumphi cum electa manu Hierosolymā dirigitur, post tres annos susceptæ expeditionis, nam hic erat annus quartus. Pater quippe Vespasianus vt victis post commemorat filius Titus, cùm potuisset im, puisus in imperatos se infundere, Galilæam circuibat, lōginqua exurebat, vt vos, inquit, deponeretis insolentiam, veniam postularetis. Virtutem ostendit, & cum vniuersos teneret, Aegyptum petijt, vt inducias resipiscendi daret. Insolentiores vos nostra fecit absentia, quia nos occupatos putastis, &c. Qnarto itaque expeditionis, primo (vt iam dictum est) imperij Vespasiani anno, repletis intra paucos dies ordinibus militarium numerorum, de quibus lecta manus missa fuerat in Italiam, ventum est ad vrbem, quę ferebatur latronum armis premi, & factionum stipamine circumueniri, quippe cui tertius tyrannus Eleazarus accesserat, occupatis templi interioribus, & circuitu omni, supra fores quoq; inuestibuli ipsius frontearmis constitutis. Simon verò, quem sibi tyrānum populus introduxerat, superiora vrbis tenebat, inferiora quoque populo ipsius replebantur. Inter tres medius erat Ioannes, inferior Eleazaro, superior Simone, instructior tamen cæteris subsidijs machinarum, & omni genere telorum, bellum æquabat. Instabat antem paschalis celebritas, & quem admodum Moyses tanto tempore ante cecinerat, foris vastabat eos gladius, & intus pauor, & vbi primum forense prælium commissum est, & paulisper quieuit, internum successit. Nanque paschalis (vt iam dictum est) interuentu celebritatis, subornatis plerisque, Ioannes quasi obseruationis gratia templum adiret, quippe cùm ipsi factionum viri nunc se cohortati fuissent inuicem, vt in vnū conspirantibus studijs patriam defensarent, ne eorū discordia incruētā Romanis victoriā daret, ita tanquā socijs data ingrediendi copia dolū patrauit. Ingressi eñ specie ciuili, sed interius armati, reiectis exuuijs, gladios attollūt, loricato pectore, & pręliāri accincti munimine His malorū habitis initijs, totus exactus est annus miserabilis, palàque fuit miseris, tunc Barrabā seditionis auctorē viuere, Iesum aūt pacis principē sibi mortuū esse. Hostis extra murū pacē offerebat, seditionis anctores intra murū pręliabātur. Cogebat fames egredi, quib. beneficiū erat ferro perire, ieiunij cōparatione. Furebat intus Simō, furebat Ioānes, insidiabātur singulis p ministros suos. Si quis fugere tentaret, tractus per humū discerpebatur. Eorū quoq; q abierant proximi trucidabātur, aut crucì affixa plerorumq; cadauera, suis qui elapsi fuerant ostentabantur. Eo vsque fames grassata est, vt mulier quædā Maria nomine, de locupletissimis regionibus Pereæ, infantulum quē genuerat, gladio occisum, atq; igni apposit

Deut. 32.

Matth. 27. Luca 24. Ioan. 19.

itū, pietatis genitalis vsū obliterato comederet. Quid multa? Reuertētis anni mēse quinto, decima mensis, templū, cuius iamdudum nuda fa-

CA. IIII. nuda facies remāserat, exustum est, quo die quōdam Babylonijs ingruentibus fuerat incensum. Verùm ante hoc muris dirutis patuerat excessus clausis ad Romanos cōfugiēdi, tanta inedia confectis, vt appositis cibis, plerique cùm quid absorbuissent mollioris alimoniæ, interclusis iam saucium meatibus strangularentur. Quis igitur non videat historiam tam atrocis tragœdiæ, cum numero conuenire dierum huius propheticæ dormitionis in sinistro latere? Nempe & si paulò plures videantur miseræ obsidionis, quā trecenti nonaginta dies, vsque ad id, quo clausis ad Romanos confugiendi facultas facta est, quòd tamen probare difficile est, attamen ad laborem prophetæ pro tota parte anni secūdi, quatulacunque fuerit, sufficiunt viginti quinque dies. Nunc ad ipsa prophetiæ verba reuertamur.

Quomodo passio & carceres euangelij prædicatorum eorundem abiectio quoque præsignata sit in propheta isto: & quàm pessima quamq; horrenda fames obsessorum præsignetur, in eiusmodi pane, quem propheta sibi coquere in stercore, & comedere iubetur.

CAPVT XXIIII.

POstquam gloria domini in campū exijt, quo significabatur Euangelica prædicatio, ad gētes exitura, relictis Iudæis, loquitur spiritus ad prophetam. Ingredere, & includere in medio domus tuæ, & tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egrediaris de medio eorum. Et linguam tuam adhærere faciā palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans, quia domus exasperans est. Hoc portento Euangelij prædicatores à domesticis & contribulibus suis vincula & carceres passuri, & ob hoc ora sua illis clausuri significantur, donec circa finem seculi iterum illis prædicatio reddatur, & saltem reliquiæ ex illis conuertantur. Sequitur enim. (Cùm autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, & dicit ad eos. Hæc dicit Dominus Deus. Qui audit audiat, & qui quiescit quiescat, quia domus exasperās est.) Ait autem Dominus eis, qui prophetas occiderāt, & Apostolos sicut per prædicta

Matth. 23 vincula significatur, persecuturi erant. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam. (Sequitur ergo. Et tu fili hominis, sume tibi laterem, & pones eū coram te, & describes in eo ciuitatem Hierusalem, & ordinabis aduersus eam obsidionē, & ædificabis munitiones, & comportabis ag-

Luca 19. gerem, & dabis cōtra eam castra, & pones arietes in gyro. Hæc est Romanorum obsidio, quā prænidens Dominus, flebat super eam, dicens: Quia si cognouisses, & tu. Et tu sume tibi sartaginem ferream, & pones eum murum ferreum inter te & inter ciuitatem, & obfirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obsidionem, & circundabis eam. Signum est domui Israel. Hæc est ira Dei, de qua idem Matth. 24 qui suprà Dominus dicit. Erit enim pressura Mat. 13. magna super terram, & ira populo huic. Sar- Luca 21. tago quippe ferrea, quæ & murus ferreus cœlistis iræ nimietatem significat, cuius seueritatem excurrere non possit misericordia, vt ad clausos vel obsessos perueniat. Et vt sciat propheta, quanta obsidionis futura sit mora, & tu, inquit, dormies super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domus Israel super eo numero dierum, quibus dormies super illud, & assumes iniquitatem eorum. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorū numero dierum trecentos nonaginta dies, & portabis iniquitatem domus Israel. Annos ait, videlicet plus quā vnum, minus tamen quam duos. Item vt sciat, quātum temporis à perpetrato sacrilegio dominicæ mortis, vsque ad eandem obsidionem futurum sit, & cùm, inquit, compleueris hæc, dormies super latus tuum dextrum secūdo, & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus. Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Denique à passione Domini vsque ad obsidionē ciuitatis, quæ (vt suprà dictum est) cœpta est quarto anno expeditionis, quadraginta anni fuerunt. Benè ergo, quia nimium & importabile fuisset prophetæ, tanto tempore dormire super latus vnū, diem, ait, pro anno dedi tibi. Tum ne ignoraret, quam pessima, quā horrenda in ipsa obsidione futura sit famis rabies. Et tu (inquit) sume tibi frumentum, & hordeum, & fabā, & lentem, & milium, & vitiam, & mittes ea in vas vnum, & facies tibi panes numero dierum quibus dormies super latus vnum, trecentis nonaginta dieb. comedes illud. Cibus autem tuus quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die. A tempore vsque ad tempus comedes illud, & aquam in mensura bibes, sextam partem hin, à tempore vsque ad tempus bibes illud, & quasi subcinericium panem hordeaceum comedes illud, & stercore quod egredietur de homine, operies illud in oculis eorum. Et dixit Dominus. Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos.) Inter gentes, id est, Romanos obsidentes, ad quas eijciam eos ait, cùm præualens subegerit illos fames. Et benè pollutum panem dixit: Quid enim pane illo pollutius, quem vt comederēt parricidiali sanguine polluebant? Insidiabantur inuicem, quis cui raperet. Vbi alimenti suspicio, ibi bellum inter domesticos, pugnabatur pro cibo, necabantur charissimi, discutiebantur defuncti, ne quis inter amictus eorum cibus lateret. Simulare se aliqui mortuos existimabantur, ne viuentes aliquid alimenti habere suspicarentur. Sed ne viuentes quidem aut vitæ fungi munere, aut mortem simulare poterant, verùm aperto ore, sicut rabidi ca-

rabidi canes, aurarum captantes spiramina, huc atq; illuc circunferebantur. Insidiabantur iumentis aluum purgantibus, & vetusta rimabantur boum stercora, vt quòd visu erat horribile, hoc fieret esca esurientibus. Rectè igitur operies, inquit, illud stercore, qđ egreditur de homine, quia cibum suum polluere habebant homines mutuo sanguine, licet prophetę hoc exhorrescenti moderatius cōcessum sit, vt fimum boum acciperet pro stercoribus humanis. Notādum sanè, quòd de quadraginta dierum dormitionis in dextro latere panibus omninò taceat, quia videlicet per iā dictos quadraginta annos Iudæi propter scelera sua non sanguine aut fame vapulauerunt, quinimò luxurijs cumulauerunt, sicut testatur fremebundo spiritu,
Iacob. 5. loquens illis Iacobus apostolus. Agite nunc diuites, plorate vlulantes in miserijs vestris, quæ aduenient nobis. Et post pauca. Epulati estis super terram, & in luxurijs enutristis corda vestra. In die occisionis adduxistis, oc cidistis iustum, & non restitit vobis.

Quomodo Iudæi reliqui tanquā pili capitis aut barbæ, gladio acutissimo abrasi sint, Hierosolyma à trib. tyrannis crudelissimis funditus destructa.

CAPVT XXV.

CAP. V. ET tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos, & assumes eum, & duces per caput tuum & barbam tuam. Et assumes tibi stateram ponderis, & diuides eos. Tertiam partem igni combures in medio ciuitatis, iuxta completiōem dierum obsidionis. Et assumes tibi tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius. Tertiam verò aliam disperges in ventum & gladium nudabo post eos. Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui, & ex eis rursum tolles, & proijcies in medio ignis, & combures igni. Ex eis egredietur ignis in omnem domum Israel.) Miseriarum prædictæ obsidionis, vel excidij Hierosolymorum recapitulatio hæc & breuis complexio est. Sume, inquit, tibi gladiū acutum, radentem pilos. Gladius acutus radens pilos, seuera scelerum vltrix sentētia est, superfluos exterminatura Iudæos. Sicut enim pili capitis aut barbæ corpori adhærent, sed corporis partes aut membra non sunt, sic Iudęi, de quibus vel contra quos sermo est, Deo patrū suorum nomine quidem vel professione adhęrebāt, sed nullo veritatis timore vel amoris affectu ad eū pertinebant. Vndè est illud.
Esaia 29. Populus hic labijs me honorat, cor autē eo-
Mat. 15. rum longè est à me. Assumes, inquit, eum & duces per caput tuū & per barbā tuam, atq; diuides eos in statera ponderis, vt videlicet cadant in ore gladij, & captiui ducantur in omnes gentes, prout se habent mensurę, vel pondera peccati. Nam tertiam partem igni combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis. Isti sunt, quos trium latronum Ioannis, Simonis, atque Eleazari gladius discors intra ciuitatem trucidauit, simulque fames indefessa plebium populatrix, tanta multitudine, vt cùm sepeliri nequirent, de muro defunctorum reliquiæ in profunda præcipitia deijcerentur. Deniq; aspiciens Titus præruptos specus cadauerum saniem dilaceratis visceribus innatantem, altè ingemuit, & manus ad cælum eleuans, testatur haudquaquam illud sibi asscribendum, qui voluisset veniam dare si deditio procederet, expectasse se, vt pacem rogarent, paratum se vt incolumes seruaret, si bellum deposuissent. Et sumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius. Isti sunt quos foris consertis prælijs Romanus mucro concidit. Tertiam verò aliam disperges in ventum. Isti sunt qui venditi & captiui in omnes gentes abducti sunt. Plurimi venales, sed pauci emptores, quia & Romani habere in seruitutem Iudæos dedignabantur. Et gladium, inquit, nudabo post eos. Isti sunt qui Tito procedente, & per singulas vrbes pompam celebrante victoriæ, perimebantur in harena, quicunque pergebant, ac dilacerati à bestijs pendebant merita rebellionis. Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui. Isti sunt qui vitæ reseruati, vitam hactenus agūt sub iugo ligatam extrema seruitute, conditione vectigali. Sed nunquid isti vindictam euadunt sanguinis Christi? Non vtique, nam quia increduli sunt, & in incredulitate permanent, ex eis, inquit, rursum tolles, & proijcies in medio ignis, & combures eos igni. Et ex eis, inquam, nō omnes, nam aliqui ex eis conuertentur, & in nouissimo reliquiæ saluabuntur, quos ignis gehennæ non suscipiet. Ex eis egredietur ignis in domum Israel, nam reuera ex eis tempore Antichristi cō flabitur persecutio in omnes, qui veraciter erunt domus Israel.

Mala omnia quæ Hierosolymis acciderunt, maximè pro culpa accidisse sacerdotum, scribarum, et pharisæorum, & ergo consequenter nunc dici: Hæc dicit dominus montibus & vallibus: Ecce ego inducam super vos gladium.

CAPVT XXVI.

ET factus est sermo domini ad me dicēs: *CAP. VI.* Fili hominis pone faciem tuam ad montes Israel, & prophetabis ad eos, & dices. Montes Israel audite verbum domini. Hæc dicit dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus. Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra, & demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra, & deijciam interfectos vestros ante idola vestra, &c.) Malorū omnium quæ hic dicta sunt, maximè principes sacerdotum & scribas ac pharisæos causa premit. Idcirco & dominus postquam fleuit super ciuitatē & hæc omnia mala illi ventura prædixit, continuò ingressus in templum cœpit eijcere vendentes in illo & emē- *Luca 19.*

 tes,

tes, corripiens sacerdotes, eo quòd de domo orationis fecissent speluncam latronum, & hic sermo propheticus per metaphoram sub nomine montiũ, & collium, rupium, & vallium, contra eosdem sacerdotes inuehitur. Tres erant ordines orbi eminentes, sacerdotum, scribarum, & pharisæorum, alij quidẽ omnes æstimatione propria vel gradib. suis, vt mõtes, & colles, atq; rupes, sed reuera per hypocrisin, atq; profundam voracitatem, cuncti imæ valles, omnes auaritiæ sentinam trahentes, sicut & dominus in euangelio semel & iterum, imò sexies aut septies acri inuectione improperat illis vt dignum est. Væ
Mat. 23. vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui mẽtham & anetum decimatis, relinquẽtes quæ grauiora sunt legis, væ vobis hypocritæ qui hæc & illa facitis. Et benè ad ignominiam illorum non ait: Ecce ego disperdam templũ meũ propter vos & altare, & sancta sanctorum, quibus vestra inhianter incubat auaritia, sed, disperdam, inquit, excelsa vestra, & demoliar aras vestras, & cõfringentur simulachra vestra, & deijciam interfectos vestros ante idola vestra, nomine excelsorum, simulachrorum, siue idolorum, suum infamans templum propter illos, & altare suum, quia nõ tam ipse in illo templo suo colebatur ab eis, quàm turpe lucrum, vel turpis lucri Deus Mammon. Attamen & propter excelsa vetera simulachra siue idola, quæ patres eorum coluerunt, & propter quæ sanguinem prophetarum fuderunt, mala omnia super generationem illam venerunt, idcirco quia dominum prophetarum occidendo, & apostolos eius persequẽdo, mensuram patrum suorum impleuerunt.

De horrore & magnitudine diei iudicij, in quo maiora cunctis præteritis malis recipient impij, & hoc esse quod dixit finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ.

CAPVT XXVII.

CA. VII. ET factus est sermo domini ad me dicẽs: Et tu fili hominis, hæc dicit domin⁹ Deus terræ Israel. Finis venit, venit finis super quatuor plagas terræ, nunc finis super te, & emittam furorem meum in te, & iudicabo te iuxta vias tuas, & ponam contra te omnes abominationes tuas, & nõ parcet oculus meus super te, & non miserebor, sed vias tuas ponam super te, & abominatiões tuæ in medio tui erunt, & scietis quia ego dominus. Hæc dicit dominus Deus. Afflictio vna, afflictio ecce venit, finis venit, venit finis, euigilauit aduersum te, ecce venit, venit contritio super te, qui habitas in terra. Venit tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ montium.) Et si illis quibus tunc temporis Babylonica captiuitas imminebat, quasi digito videbatur ostendi finis ille, & illa afflictio, & dies ille occisionis, nobis tamen qui adhuc ista legimus, finis ille, & ille dies afflictionis, dies occisionis sine dubio declamatur, qui non iam vt tunc super vnam gẽtem, sed super quatuor plagas terræ, & super omnem qui habitat in terra, venturus est, verè finis, verè dies afflictionis, verè dies occisionis, cuius magnitudini exprimendæ, nec ista præsens, nec vlla cuiusquam declamatio sufficit. Nam vt cœptum iam compleamus ordinem, illa est dies vniuersalis iudicij, quod verè tempus erit occisionis, & non gloriæ montium, id est, superborum, sicut & propheta alius cum de prædicta tantum Babylonica captiuitate dicere videretur, simili declamatione de illo nouissimo die dicebat. Iuxta est dies domini magnus, iuxta & velox Sopho. 1. nimis. Vox diei domini amara, tribulabitur ibi fortis, & c. Etenim quia euangelicæ fidei finis hic est, vt is qui propter nos homo factus & passus est, resurrexit, & in cęlum ascẽdit, inde ad iudicandos viuos & mortuos vẽturus esse credatur, rectè sicut in initio prophetiæ huius anni qui erat quintus annus transmigrationis per quatuor facies animalium quadrifidum Christi intelligimus euangelium, sic in fine, id est, ab hoc loco, vsq; ad id quod dicit postmodum, secundum viã eorum faciam eis, & secundum iudicia eorũ iudicabo eos, futurum illud denunciari intelligimus vniuersale iudicium. Et non dicat malus seruus in corde suo, in tempora lõ Lucæ 12. ga fiet istud, vel moram facit dominus meus venire, & hac pręsumptione securior factus, incipiat percutere seruos suos, manducare autem & bibere cum ebrijs. Nam reuera, & si illud non crediderit, quòd illud iudicium tam prope sit, vt digito possit ostendi dicendo, ecce finis, ecce afflictio, ecce dies occisionis, ecce venit finis, nunc venit finis, vel iuxta illum alium, iuxta est dies domini, iuxta & velox nimis, at saltẽ illud dissimulare non potest, quoniam propria vel singulari morte cito moriturus, & in illa iam secundum animam iudicandus sit. Veniet dominus serui illius, in die qua non sperat, & hora quam Lucæ 12. ignorat, & diuidet eum, partemq; eius ponet cum hypocritis.

De visione anni sexti, quòd ad eadem pertineat sacramenta Christi filij Dei, quòd videlicet per quatuor abominantium incrementa causa redduntur, cur dominus Iudæos reliquerit & in campum gentium exierit.

CAPVT XXVIII.

POst vnius, id est, quinti anni transmigrationis prophetiam, sequentis quoque, id CA. VIII. est, sexti non prætereundã arbitramur, quia nimirum vsque ad id quod ait, & spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldęam, ad trãsmigrationem in visione spiritus Dei, & sublata est à me visio quam videram, ad idem mysterium Christi, ad eadem spectat sacramenta euangelij Christi filij Dei. (Et factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis, ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant coram me, & cecidit ibi super mema-

me manus domini Dei. Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & à lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri. Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, & eleuauit me spiritus inter terram & cælum, & adduxit me in Hierusalem in visiõe Dei, iuxta ostiũ interius, quod respiciebat ad aquilonem vbi erat statutum idolum zeli ad prouocandam æmulationem. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundum visionem quam videram in campo.) Quinto anno transmigrationis Iechoniæ, quarto mense, quinta mensis, superiorem visionem factam ad prophetam legimus, hæc autem quam nunc exponere volumus, sexto anno eiusdem regis, sexto mense, quinta mensis facta memoratur. Ex quo perspicuum est, post annũ & duos menses hæc facta, quæ scripta sunt, & vel intermissam per annum & duos menses prophetiam, vel per totos quatuordecim menses gesta, quæ superior sermo contexuit. (Et dixit ad me. Fili hominis, leua oculos tuos ad viã aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam aquilonis, & ecce ab aquilonari parte altaris idolum zeli in ipso introitu, & cætera.) Quatuor abominationum incremẽta, quæ prophetę in hac visione ostẽduntur, diligenter cõsideranda sunt. Nam quasi causas iustitiæ quæreres, cur secundũ præcedentis anni prophetiam gloria domini, relictis Iudæis in campum gentium exierit, atque ipsi Iudæi postmodum obsessi & fame perditi, ceciderint in ore gladij, atq; in omnes gentes captiui ducti sint, ecce altius repetit, & quatuor abominationes gentis gradatim in peius proficientes, ostendens, deinde sub eadem penè imagine gentis eiusdẽ destructionem repræsentat atque confirmat, incipien-
CAP. IX. do sic. Appropinquauerunt visitationes vrbis. Et deinceps. Et vidi, & ecce quatuor rotæ iuxta Cherubin. Rota vna iuxta Cherub
CAP. X. vnum, & rota alia iuxta Cherub alterum. Et aspectus earũ similitudo vna quatuor quasi si sit rota in medio terræ, & cætera. De eo cuius similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & à lumbis eius & sursum, quasi aspectus splendoris, vt visio electri, iam superius dictum est, nec dubium, quin ipse sit Christus filius Dei, idemque filius hominis in quo & similitudo est electri ex auro argentoque compositi, qui & in fine iudicaturus est seculum per ignem, quod significatur quasi per finales partes corporis igneas, dum dicitur, ab aspectu lumborũ eius, & deorsum ignis. Abominatio prima hæc est. (Et leuaui oculos meos ad viam aquilonis, & ecce ab aquilonari parte altaris idolum zeli, in ipso introitu. Adhuc conuersus ait. Videbis abominationes maiores.) Abominationes maiores istæ sunt. (Cùm perfodissem parietem, apparuit ostium vnum. Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete, in circuitu per totũ, & septuaginta viri de senioribus domus Israel, & Iechonias filius Saphan stabat in medio eorum stantium ante picturas, & vnusquisq; habebat thuribulum in manu sua, & vapor nebulæ de thure consurgebat.) Maiores abominationes istæ sunt, quia videlicet illic solummodo idolum zeli in ipso introitu, hic autem non solum idola, sed & septuaginta viri de senioribus domus Israel stabãt, & Iechonias in medio eorum, & vnoquoq; eorum habente thuribulum in manu sua vapor de thure consurgebat. (Adhuc, inquit cõuersus, videbis abominationes maiores.) Quæ sunt illæ maiores? (Introduxit me per ostium domus domini, quod respiciebat ad aquilonẽ, & ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.) Iuxta gentilem fabulam in mense Iulio Amasius Veneris & pulcherrimus iuuenis occisus, & deinceps reuixisse narratur. Vndè eundem mensem Iuliũ eodem nomine appellabant, & anniuersariam ei solennitatem celebrabant, in qua plangebatur à mulieribus quasi mortuus, & postea quasi reuiuiscẽs canebatur atq; laudabatur. Maiores abominationes istæ sunt, quia videlicet illic viri stabant, hic autem mulieres etiam sedebant. Pluris quippe in abominationibus sedisse, quàm stetisse. i. maioris noxæ est peccatum in vsum traxisse, quàm peccatum perpetrasse. Sed de his postmodũ. (Adhuc, inquit conuersus, videbis abominationes maiores.) Quæ sunt istæ abominationes maiores? (Et introduxit me in atrium domus domini interius, & ecce in ostio templi domini, inter vestibulum & altare, quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra tẽplum domini, & facies ad orientem, & adorabant ad ortum solis. Et ecce ait applicant ramũ ad nares suas.) Adorare ad ortum solis, qui vtiq; creatura est, id nimirum errare est, dorsum autem habere contra templum domini, & ramum applicare ad nares suas, id planè est redarguentem dominum contẽnere, ac sibimet in malis suis complacere.

Quòd per quatuor incremẽta hæc, idem debeat intelligi quod per propheticũ sensum super tribus scelerib. Damasci, Gazæ, Tyri, & cæterorũ, & super quatuor non conuertam eum. Amos 1.

CAPVT XXIX.

INcrementa hæc peccati diligentius considераturi, prophetæ alterius recordemur, per quem loquitur Deus. Super tribus sceleribus Damasci, Gazæ, Tyri, siue Edom aut filiorum Ammon, vel certè Moab, aut Israel, quorum septenario numero gentes omnes significantur, super tribus, inquam, sceleribus cuiuslibet eorum, & super quatuor non cõuertam eum. Primum scelus est, malum in desiderio habere. Secundum, opere perpetrasse. Tertium, in consuetudine habe-

re. Quartum, opera mala defendere, & in ipsis sibimet cōplacere. Primū horū significat idolū zeli, in ipso introitu ab aquilonari parte. Quid enim est idolū zeli in ipso introitu habere, nisi malū desideriū, quod est introitus peruersitatis in oculis dñi versare? Idcirco dicit. *Esaia 1.* Auferte malū cogitationū vestrarū ab oculis meis. Quid autē cuiq; ante idolum cū thuribulo in manu sua habito stare, ita vt vapor nebulæ de thure consurgat, nisi præmeditatū scelus opere perpetrare, ita vt peccati effectus vsq; ad exteriores sensus erumpat? Quid deinde est, mulieres in planctu Adonidis sedere, nisi effœminatas animas in cōsuetudine peccati computruisse? Tria hæc primus psalterij versiculus breuiter cōplexus est, Beatus vir qui non abijt in consilio *Psal. 3.* impiorum. i. qui malum non cōcepit desiderium, quod erat intus habere zeli idolū, ab aquilonari parte. i. à diaboli suggestione. Et in via peccatorum non stetit. i. ad effectū peccati non peruenit, quod erat ante idolū stare, & de thuribulo in manu vaporē nebulæ producere. Et benè istud perfosso pariete deprehendi dicitur, quia quisquis malū quodlibet occultum in corde versat, verbi gratia. Fraternum odium, mox vt pulsatus fuerit manu increpationis, per apertū linguę ostiū vaporē ignis sublatentis protinus emittit. Et in cathedra pestilentiæ non sedit. i. qui malę cōsuetudinis putore proximos nō corripit, quod erat mulieres sedere, & Adonidē plangere, quia profectò velut mulieres illecebrosis gestibus, & plangentes canunt, & canendo plangunt, plangunt inquā Adonidē mortuū, & canunt quasi rediuiuū, & amissis mœrent, & recuperatis voluptatib. gaudent, ad subuersionē audientium. Hæc tria respiciēs prædictus propheta, & dicens super trib. sceleribus, quasi repressit se, quia videlicet, fieri potest, & nōnunquam factum est, vt eum qui vsq; ad malam consuetudinē peruenit, dñs conuerteret. Vndè in euangelio suo, nō *Luce 7.* tantum puellā in domo mortuā iacentem, & *Ioan. 11.* adolescentē, qui iam efferebatur ad tumulū, sed & quatriduanum, iamq; fœtentē suscitauit Lazarum. Itaq; cum dixisset Amos propheta super trib. sceleribus, non voluit statim dictionē perficere, dicendo, non conuertā eū, quia quāuis rarius, constat tamen dñm conuertere, vel conuertisse eum qui eiusmodi est, & ita dicere maluit, & super quatuor non conuertā eū. Quartū quippe scelus est, secundū hunc locū adorādo solem, dorsum habere contra templum dñi, & ramum applicare narib. suis. i. in ipsa consuetudine peccati superbiæ contemnere vocem reuocantis domini, atq; procaci defensione vti, & interea lętari in malefactis, & quasi ad suauem ramusculi odorē, exultare in reb. pessimis. Istud quoq; de vitiosa radice primi parentis cōtraxerunt cunctę propagines humani generis. Nam ille postquā & occultā in corde diuinitatis ambitionem concepit, & vetitū lignū momordit, & à facie domini se abscon- *Gen 2.* dit, quarto quoq; scelere ceruicē erexit, dicēdo, mulier quā dedisti mihi sociā, dedit mihi, & comedi. Nunc iam ad gētem ipsam, vel vrbem, contra quam primum hic sermo est, reuertamur, & hæc quatuor peccati eius incremēta numeremus, propter quæ iustè proiecta sit in Saluatoris aduentu.

Quid fuerit, populo illi habere idolum zeli: quid cum thuribulo stare coram idolis, quid à mulieribus sedentibus plangi Adonidem, & quid adorare ad ortum solis applicando ramum ad nares.

CAPVT XXX.

ET leuaui oculos meos ad viā aquilonis, & ecce ab aquilonari parte altaris idolū zeli in ipso introitu.) Oculos leuare, est superiora tempora memoria repetere, videlicet *Exo. 12. 14* exitum filiorum Israel de Aegypto, quādo ingressi sunt, & mare trāsierunt in manu forti, & brachio extento. Nunquid nō idolum zeli erat in ipso introitu, quādo primùm ad cultum Dei patrū ipsorū intromittebantur? Planè Aegyptū mente secum ferebant, Aegyptum & idola Aegypti non mutato animo secū portabant, sed non etiā actu prodebant? Ventū est ad abominationes maiores, vbi fossus paries. i. occasio data est, murmurauerunt, & post Aegyptū, atq; ollas carniū *Exod. 32.* Aegypti eiulauerūt, & caput vituli secundū monstruosum ritū Aegypti fecerunt & adorauerunt. Ergo illic tantum idolum zeli, hic autem coram idolis stantes viri cū thuribulis & fumo thuris. i. illic quidem cum ab Aegypto exirent, idololatria male imbuto animo cubabat, hic autem opere prorupit manifesto. Ex eo ventum est & ad maiores abominationes, id est, ad mulieres sedentes, & Adonidem plangentes, versa quippe est in consuetudinem huiusmodi sordium ingluuies, sicut scriptum est in libro prophetarū. Nunquid victimas aut hostias obtulistis mi- *Amos 5.* hi annis quadraginta in deserto domus Isra- *Act. 7.* el? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sydus Dei vestri Rempha, figuras quas fecistis vobis, adorare eas. Ventū est vsq; ad mulieres sedentes. i. eò vsq; vt propter huiusmodi scelera sacrilegij, sessione, id est, consuetudine inueterata prophetas domini gens effœminata trucidaret, quod prima fecit mulier Iezabel, & post illam filia eius Athalia. Iezabel in Samaria, Athalia insaniuit in Hieru- *3. Reg. 19.* salem. Illa Baal superduxit in Israel, & pro- *2.* phetas domini occidit, ista in Hierusalem, iti- *Ioan. 5.* dem Baal introduxit in templum domini, & reges occidit, regium inquā semen omne occidit, ne superesset q regnaret de domo Dauid. Nouissimum atq; pessimū omniū genti illi supererat, vt facies ad oriētem, dorsa autem verteret cōtra templum domini, quod & fecit: Christum enim Dei filium verum & sanctum diuinitatis templum contempsit. Parū est, quòd dorso contra illud verso, veri-

tatis

tatis oracula inde procedentia respuit, insuper & soluere ausa est manib. aut linguis sacrilegis, facies enim habebant ad orientem, & adorabant ad ortum solis.i.claritatem ambiebāt, & lucem præsentis seculi cum desperatione futuri. Idcirco dicebat eis. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam quæ à solo est Deo non quæritis? In tanto scelere ramum quoq; applicabant ad nares suas, id est, complacebant sibimet, quasi lege adimpleta, cuius de fructu cum non ederent, sola pompaticè tractabant suáue odorantia verborū folia. Propter hæc venit super generationem illam, o-
Mat. 23. mnis sanguis iustus qui effusus est super terram à constitutione mundi, hoc est quod sequitur.

Quod propter hæc clamatum sit: Appropinquauerūt visitationes vrbis, qui sex viri venientes, & quid vas interitus vniuscuiusq; in manu eius, & quis vir in medio eorum vestitus lineis, & quid atramentarii scriptoris ad renes eius.

CAPVT XXXI.

CA. IX. ET clamauit in aurib. meis voce magna, dicēs. Appropinquauerunt visitationes vrbis, & vnusquisque vas interfectionis habet in manu sua. Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad aquilonem, & vniuscuiusq; vas interitus in manu eius. Vir quoq; vnus in medio eorum vestitus lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius.) Visitationes vrbis appropinquauerunt, illæ videlicet, quas propter abominationes prædictas, abominationes vituli, quem primum fecerunt, comminans dominus, ego autem, inquit, in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Et vnusquisque vas interfectionis habebat in manu sua, quia videlicet in illa generatiōe mala & adultera, præter peccata patrum vnusquisque & propria habebat peccata in manu sua, siue in vase, id est, in conscientia propria, quibus vtiq; implebant mensuram patrum suorum, maximè persequendo Christum & apostolos,
Mat. 23. vel sapientes eius, ex quibus occiderunt, lapidauerunt, crucifixerunt, flagellauerunt, & de ciuitate in ciuitatē persecuti sunt. Qui enim sex viri, qui veniebant cum singulis vasis in manu sua, nisi sex ætates mundi, quarū à sanguine Abel iusti, omnia super generationem illam refundenda erant peccata? Porrò vir vnus in medio eorum vestitus lineis & atramentarii scriptoris ad renes eius Christus est Dei filius, qui carnis nostræ vestitus lineis, venit in hunc mundum, ad hoc vt electos suos iam dictæ vltioni excipiendos cōscriberet in libro viuentium. Cuius rei signū illud fuit, quòd protinus nascituro illo exijt
Luca 2. edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Et ingressi sunt, inquit, & steterunt iuxta altare æreum.) Steterunt, inquam parati ad præceptum peragendum hi vt mandatum misericordiæ, illi vt sententiam perficerent iustitiæ. Sanè altare æreum foris erat extra velum, nam altare aureum intra velum erat, cum mensa & propiciatorio, & arca testamenti, & duobus Cherubin, quod dicebatur sancta sanctorum. Hoc altare extrinsecus præsentis ecclesiæ, illud intrinsecus supernæ vel cælestis erat signum. Hic stetit extrinsecus vir ille, nam in illud intrinsecus per suum sanguinem habebat introire (Et gloria domini assumpta est de Cherubin, quę erat super eum ad limen domus. Et vocauit virum qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.) Gloria domini tunc ad limen domus assumpta est, & virum istum vocauit, quando ad Iordanem cum baptizaretur manifestis indicijs testificata est gloria patris, descēdente super eum spiritu in specie colūbæ, simulq; delapsa voce huiusmodi: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui. Mat. 3.
Tunc inquam, virum istum vocauit atque ad euangelizandum pauperibus misit. Nam Luca 9.
hactenus non euangelizauerat, sed extunc euangelizare cœpit & sacerdotio suo fungi, cuius erat signum id quod hic vestitus videbatur lineis.

Quid sit signare Thau super frontes virorum gementium, & quid sit percuti omnes qui hoc signo nō sunt signati, & à sanctuario domini incipi.

CAPVT XXXII.

ET dixit dominus ad eum. Trāsi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, & signa Thau super frontes virorum gemētium & dolentium super cunctis abominationibus quæ fiunt in medio eius. Et illis dixit. Audite me. Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite. Non parcat oculus vester, & nō misereamini senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite, vsq; ad internecionem. Omnes autem super quos videritis Thau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite.) Antiquis Hebræorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera, crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur. Notandum ergo quod dicitur. Transi per mediam ciuitatem in medio Hierusalem, & signa Thau super frontes virorum gementium & dolentium, super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Nam hoc est quod dominus noster ex hoc mundo transiturus ad patrem, & signum crucis suæ scripturus in frontibus nostris, non atramēto, sed sanguine suo & spiritu sancto, primùm prædicare cœpit dicens. Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum, quia videlicet, non quibuslibet, sed gementibus & do- Matth. 4.
lentib. super malis pristinis, id est, pœnitentiam agentib. inscribitur hoc signum. Nō enim aliter, nisi abrenūciemus diabolo & pōpis eius, baptizamur in remissionē peccato-

rum, quod est accipere crucis Christi signaculum. Signum hoc tã mortuis electis, quã viuis, vir iste sacrauit passione sua, sed & vsque hodie, quamuis in cælo sedeat, & corporaliter sit absens quantoscunq; signationis huius habeat ministros, hic est, qui signat, nã hic est qui baptizat. Transite, inquit, per ciuitatem sequentes eum, & percutite, subauditur, omnem super quem non videritis signũ Thau. Omnem autem super quem illud videritis, ne occidatis. Sic quondam in Aegypto præcipiebatur filijs Israel. Fasciculũ hyssopi tingite sãguine, & aspergite ex eo super liminare, & vtrunq; postem, transibit enim dñs percutiẽs Aegyptios. Cumq; viderit sanguinem in superliminari & in vtroq; poste, transcendet ostium, & non sinet percussorẽ ingredi, & percutere. Nulla hic distinctio Israelitæ & Aegyptij, nisi in postibus & superliminaribus domorũ sanguis agni, nulla itidem distinctio hic iusti & peccatoris, nisi in frontib. signũ Thau, signum crucis Christi filij Dei. Et à sãctuario meo incipite, inquit. Quare? Videlicet, quia existimat populus, cuius sanctuarium meum est, quòd non indigeat signaculo crucis, signaculo iustitię Dei, quippe qui iustitiam suã statuere vult, & ideo iustitiæ Dei non est subiectus. Ne ergo arbitretur, non necessariam sibi esse iustitiam fidei, & signaculum crucis Christi, vel ad se non pertinere prophetiam huius percussionis, effundite vasa hæc omnia super generationẽ istã, quotquot impleta sunt, à sanguine Abel iusti, & effundentes atq; percutientes à sanctuario meo incipite, vt non relinquatur lapis super lapidem in isto pulchro templo, in ista magna ciuitate contaminate domum, implete atria interfectis, & egredimini.

Exo. 12.

Rom. 10.

Matt. 23.

Quid sit virum qui indutus erat lineis dicere, feci sicut præcepisti, & quid quod dicitur ei, ingredere in medium rotarum, & imple manum tuam prunis ignis, & effunde super ciuitatem.

CAPVT XXXIII.

CAP. X. Et ecce vir qui indutus erat lineis, qui habebat atramentariũ in dorso suo, respõdit verbum, dicens. Feci sicut præcepisti mihi. Et vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubin, quasi lapis Sapphyrus, quasi species similitudinis solij apparuit super ea. Et dixit ad virum qui indutus erat lineis, & ait. Ingredere in medio rotarũ, quæ sunt subtus Cherubin, & imple manum tuã prunis ignis, quæ sunt inter Cherubin, & effũdes super ciuitatẽ.) Feci, inquit, sicut præcepisti mihi. Ac si diceret. Obediens tibi factus sum vsq; ad mortẽ, mortem aũt crucis, & ita faciẽdo signaui super frontes, signum sanctificaui quo signentur frontes gementium ac dolentium, pœnitentiam agentium, & peccatorum remissionem quærentiũ. De cætero superest mihi obedientiæ meritum, vt des mihi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine meo omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum. Nam hoc est quod in persona eius psalm. dicit. Paratũ cor meũ Deus, paratum cor meũ, subauditur, ad tibi obediẽdũ, iã quod superest fiat, vt à mortuis resurgã, & tunc demum cãtabo, & psallã in gloria mea. At ille Deus, videlicet pater, protinus respondẽs, exurge, inquit, gloria mea, exurge psalteriũ & cithara. Et ille. Exurgã ait diluculo. Et subinde pater Deus ad filium Deum. Exaltare super cælos Deus, & super oẽm terrã gloria tua. De illa exaltatione hic dictum est. Et vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubin, quasi lapis sapphyrus, quasi species similitudinis solij apparuit super ea. Nam & in præcedenti visione dictum est. Solũ hoc ex lapide sapphyro, in firmamento, quod erat super caput Cherubin, siue vt illic scriptum est, quod erat imminens capiti animaliũ, cõsessus dexteræ patris, de quo & Dauid in spiritu dicit. Dixit dñs domino meo, &c. & hic in eodẽ spiritu refert eundẽ patrẽ dixisse sic. Ingredere in medio rotarũ, quæ sunt subtus Cherubin, & imple manũ tuã prunis ignis, quæ sunt inter Cherubin, & effundes super ciuitatẽ. Etenim vbi Christ⁹ Dei filius resurrexit à mortuis, & ascendens in cęlum, sedet à dextris Dei, eadẽ resurrectione, eodẽ ascẽsu, vel sessione sua ingressus est in medio rotarum, videlicet ad illuminanda vel aperienda, quæ prius clausa erant arcana scripturarũ, quas superi⁹ dictũ est significari per similitudinẽ rotarũ, quę & subtus Cherubin esse dicuntur, quia nimirum cuncta in illa respiciunt animalia cælestia, de quibus plenius illic diximus. Quid autẽ est, quod illic ingressõ dicitur, imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubin, & effunde super ciuitatem, nisi accipe potestatẽ iudicium facere, quia filius hominis es, iudicare peccatricem ciuitatẽ, imò & omne seculum per ignẽ, qui ignis est inter Cherubin, id est, prædicatur sparsim in scripturis inter illa quæ scripta sunt, de animalibus illis sæpedictis.

Philip. 2.

Psal. 107.

Psalm. 130.

Quid sit viro ingrediente Cherubin stare à dextris, & atrium interius nube, exterius autem impleri splẽdore gloriæ, & quid sit Cherub extendisse manum ad ignem, & dedisse viro qui erat indutus lineis.

CAPVT XXXIIII.

Ngressusq; est in conspectu meo, Cherubin autem stabantà dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius, & eleuata est gloria domini desuper Cherubin, ad limen domus, & repleta est domus nube, & atrium repletum est splẽdore gloriæ domini, & sonitus alarum Cherubin audiebatur vsq; ad atriũ exteri⁹, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.) Benè in conspectu meo dixit, nam videntib. apostolis, eleuatus est, & nubes suscepit eũ ab oculis eorum. Benè nihilominus, Cherubin stabantà dextris domus, cum ingrederetur, nã quæcunque scripta sunt vel erant, secundũ

Act. 1.

animalia, quæ prædiximus, testimonium palam reddere cœperunt gloriæ eius, cùm fuisset assumptus. Et nubes, inquit, impleuit atrium intus, id est, Iudaicus qui erat intus & hactenus Deo propinquus, per infidelitatẽ obscuratus est populus. Et eleuata est gloria Domini desuper Cherubin ad limẽ domus, illa videlicet gloria domini, de qua Psalmista. Exaltare, inquit, super cælos deus, & super omnem terram gloria tua, palam omni-
Psal. 107. bus innotuit secundum veritatem scripturarum, Apostolis prædicantibus. Et repleta est domus nube, subauditur gloria domini ad limen domus eleuante se, primi enim sacerdotes & ordo Leuiticus, primi, inquam, scribæ pharisæi, quorum erat ministerium domus, & percussi sunt cæcitate, gloria resurrectionis foris apparente. Et atrium repletũ splendore gloriæ domini, plurimi nanq; de populo crediderunt in initio prædicationis euangelicæ spiritu sancto illuminante. Et sonitus al arum Cherubin audiebatur vsq; ad atrium exterius, peruenit enim citius sonus Apostolorum prædicantium ad nos gentes,
Marc. 16. qui foris eramus. Qualis erat ille sonitus? Quasi vox dei omnipotentis loquentis. Verè. Non enim ipsi erant qui loquebantur, sed spiritus sanctus, nec ipsi homines, de suo loquebantur, sed loquebatur in eis Christus, & cooperabatur deus pater hominibus, qui fuerant prius idiotæ, & sine literis, sermonem illorum confirmans sequentibus signis. (Et extendit Cherub manũ de medio Cherubin ad ignem, qui erat inter Cherubin, & sumpsit, & dedit in manu eius, qui indutus erat lineis. Qui accipiens, egressus est.) Accepto igne vir ille ad quid egressus sit, quid fecit, vel quid facturus sit, quis nescit? Postmodũ quippe ciuitas illa conflagrata est igne hostili, & seculum omne tandem per ignem iudicabit. Quomodo autem manum extendisse Cherub, & huic viro ignem dedisse dicitur. Et quis est iste Cherub? Nimirum qui per virum ipsum designatur, & per Cherub vnus idemque deus & homo Christus. Ipse inquã Cherub, ex eo quod erat sapientia Dei, quia Cherub plenitudo scientiæ interpretatur, q esse affectabat ille princeps Tyri ignominiosus, propter quod & propheta iste contra il-
Ezech. 28. lũ cũ imperio & ironia loquitur. Tu Cherub extentus & protegens. Ipse nihilominus vir, quia cũ deus esset, homo factus est. Itaq; vnus idem q; dat atque accipit, quia ex eo q deus est, inferiori naturæ hominis dedit, ex eo quod homo est, à superiore diuinitate accepit. Inde Psalmista: Ascendisti in altum, cœpisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus. Siue accepisti dona in homini-
Psal. 67. bus iuxta Hebraicam veritatem dicas, siue dedit dona hominib. iuxta Apostolum, & se ptuaginta, prędicta discretione fide dirigitur intelligentia. (Et apparuit in Cherubin similitudo manus hominis subtus pennas eorũ.

Et vidi, & eccè quatuor rotæ iuxta Cherubin, rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia iuxta Cherub alterum. Species autem rotarũ erat quasi visio lapidis Chrysolithi. Et aspectus earũ similitudo vna quatuor, qua si sit rota in medio rotæ.) Et post pauca. (Ipsum est animal quod videram iuxta fluuiũ Chobar.) Ac deinceps. (Ipsum est animal q vidi subter deũ Israel, iuxta fluuiũ Chobar. Et intellexi quia Cherubin essent quatuor, p quatuor vultus vni, & per quatuor alæ vni, & similitudo man⁹ hominis, sub alis eorũ, &c.) Horũ superius necessariò meminimus, vbi oportebat dinoscere, quomodo animalia hæc & quatuor sint, & vnum. Idcircò hæc præsenti loco prætergredimur, præsertim quia prolixior cursu, & proficiendi studio semel dicta declinare compellimur. Sanè illud obseruandum, quod prius species rotarum fuerit quasi visio maris, nunc autẽ quasi visio lapidis Chrysoliti, siue carbunculi, vt pœnarum per ignem, qui à Cherub traditur, similitudo monstretur.

Cùm dicit: Et sublata est à me visio quam videram, subaudiendum est, illius viri, & subintelligendum vsque ad vicesimum & quintum annum transmigrationis, quo eãdem viri speciem vidit.

CAPVT XXXV.

Visionis præsentis narrationem propheta sic terminare curauit. (Et spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldæam, ad transmigrationem in visionem in visione in spiritu Dei, & sublata est à me visio, quam videram.) Sublatam à se visionem gloriæ domini, cùm dicit, subaudire licet, vsque ad vicesimum quintum annum transmigrationis. Quã enim isto & superiore anno visionem vidit, scilicet speciem viri gloriosi & desiderabilis, & similitudinem cælestium animalium, quæ visio erat similitudinis gloriæ domini, deinceps vidisse nõ legitur vsq; ad vicesimũ quintũ annum transmigrationis, quãdo dicit Facta est super me manus domini, & eccè vir cuius erat aspectus quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius. Item: Et vidi visionẽ secundũ speciẽ quam videram, quando venit vt disperderet ciuitatem, & species secundum aspectũ quẽ videram iuxta fluuium Chobar. Hæc visio sicut & duæ quas prælibauimus, scilicet quinti & sexti transmigrationis anni, de propria persona, & euangelica gloria est Christi filij dei, quæ aũt interposita sunt alarum, aut certè appendentiũ prophetiæ sunt rerum. Verbi gratia. Postquam sublata est à me visio quam videram, quæ vtiq; visio de reb. erat longo post tempore futuris, statim de proximo, id est, de instante Babylonica captiuitate subiungit. (Tu ergo fili hominis fac tibi vasa transmigrationis, & transmigrabis per viam coram eis.) Ac deinceps. (Super ducẽ onus istud, qui in Hierusalẽ. Extendam rete meum super illum, & capietur in sagena

CAP. XI. Cap. xl. Cap. xliij. Cap. xij.

 mea, &

mea,& adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum,& ipsam non videbit,ibi que morietur.) Ducem quippe Sedechiam
4.Reg. 25 significat,cuius facies velanda erat, vt cæcus terram Babylonicam non videret.Igitur & nos hic præsentis voluminis finem faciamus, & à repetita iam tertio gloria domini, id est, à visione vicesimi quinti anni, libri sequentis exordium sumamus.

FINIS COMMENTARIORVM LIBRI PRIMI, *IN EZECHIELEM PROPHETAM.*

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN EZECHIELEM PROPHETAM COMMENTARIORVM LIBER SECVNDVS.

De visione vltima, quòd quam maximè clausa sit,& idcircò quã maximè opus sit illam ad candelabrum, quod est Christus,admoueri, vt ex parte aliqua possit cognosci. CAPVT I.

Ezech. 1. Voniam cælestia, de quibus supra loquebamur, animalia sequi cu pimus, & de illis scriptum est. Vnumquodque eorum coram facie sua gradiebatur, nos quoque pro modulo nostro coram facie nostro gradiamur, id est,propositi nostri intentionem memoriter teneamus, vt visionẽ quã maximè clausam, ne dicam obscuram, aliquanta ex parte videre atque cognoscere valeamus. Est autẽ nostra in hoc opere intentio,sicut in initio proposuimus, gloriam sanctæ trinitatis,fidem Christi,& gloriam quærere regni eius.Quid isto candelabro lucidius? Aut quo in lumine alio lumen istud videre poterimus,nisi in isto de quo sine dubio scripturæ loquuntur? Accedamus igitur ppius,& ad lumẽ eius volumen visionis huius expediamus; quia reuera quanto vicinius, quanto attentius ad ipsam eius propriã personã exaspexerimus, tanto amplius scripturæ huius, quæ clausa est, sensus nobis aperietur.

Quod hac visio altius quã priores contingat gloriam vel diuinitatem Christi:& qua sit ciuitas cuius in adificium vir ille prophetam introduxit. CAPVT II.

CAP. I. IN vicesimo & quinto anno transmigrationis nostræ, in exordio anni, decima mẽsis, quarto decimo anno, postquam percussa est ciuitas, in ipsa hac die facta est super me manus Domini, & adduxit me illuc in visionibus Dei. Adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium ciuitatis vergentis ad austrum. Et introduxit me illuc,& eccè vir vnus, cuius aspectus quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius,& calamus mensuræ in manu eius. Stabat autẽ in porta.) Duobus prophetiæ suæ prioribus annis,magnam quidem iste semel & iterum viderat gloriam, fitue similitudinem gloriæ domini,faciem hominis,faciem leonis,faciẽ vituli, & faciem aquilæ volantis, & deinde quasi aspectum lapidis sapphyri, similitudinem, throni super similitudinem throni, similitudinem quasi aspectum hominis. Sed nunquid hoc totum, & non amplius est Christus filius dei? Nunquid nihil superest de illo scire, aut credere, præter illa quæ per facies istas signãtur, videlicet quod de virgine homo natus,& passus sit,resurrexerit,& in cælum ascenderit, & de illa sede paternæ maiestatis ad iudicandos viuos & mortuos venturus sit? Nónne & illud maximè necessarium ad salutem nostram fidei Ioan. 5. regula exigit, vt credamus & sciamus quia deus erat,& omnia p ipsum facta sunt,& sine ipso factum est nihil? Benè igitur propheta, postquam illa quæ supra dicta sunt vidit, adducitur per manum domini in terrã Israel, & dimittitur super mõtem excelsum nimis, in illam nimirum terram, & in illum montẽ nimis excelsum, vbi in principio erat verbum,& verbũ erat apud Deum, & Deus erat verbũ, vt videat, quia omnia per ipsum facta sunt, & quia antequam verbum caro fieret,omnes de plenitudine eius acceperunt idipsũ quo impleti sunt.Illic erat quasi ædificiũ ciuitatis vergentis ad austrũ ciuitatis Hierusalem,de qua Psalmus. Hierusalẽ,inquit, Psal. 121. quæ ædificatur vt ciuitas, cuius participatio eius in idipsum. Aedificatur enim adhuc ex hominibus,ædificata dudum ex beatis spiritibus,quorum omnis societas frigidum a quilonem,id est, superbum detestatur diabolũ, humiliter ad austrum,id est,ad sanctum vergit spiritum, amando & laudando creatorẽ suum.Et introduxit me, inquit illuc, subauditur in spiritu: vt contemplarer opus,quod à principio operatus est Deus, qui in fine seculorum homo fieri dignatus est.Nam de illo protinus sequitur. Et eccè vir, cuius erat aspectus quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius.

Cur aspectus

Cur aspectus viri quasi species æris, & cur funiculus & calamus mensuræ in manu eius sit.

CAPVT III.

ECcè, inquit, vir. Vir nō quidē iam ex essētia, sed præsciētia, & ordinatione pręfixa, deus autem & tunc & nunc æterna atque incommutabili essentia. Cuius erat aspectus quasi species æris, ipse est enim sonorū verbum patris, cuius hodie tantus in omnē terram sonus exiuit, vt rectè per speciem æris, quod metallum valdè sonorum est, præsignari debuerit. Et funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius. Funiculus architectorum siue sementariorū, calamus autem scriptorum est. Et benè hoc vtrunq; in manu erat, imò est in manu huius verbi, scilicet, nam ipse est architectus & fabricator mundi, & ipse idem antequā fieret vir, sanctam scripturam legalem atque propheticam condidit. Et benè funiculus tantū modo funiculus, calamus autē calamus mensuræ dicitur. Etenim fabricam mundi, cuius opificij signum erat funiculus, solus per semetipsum condidit, cuius rei vel structuræ potentiam non ad mensuram accepit, sanctā autem scripturam per homines edidit, quib. vtique nō omnibus omnia, sed singulis quā voluit ad mensuram dedit. Stabat autem in porta. Verè stabat, & adhuc stat in porta, quia verè nullus, vel ad veram facturæ mūdi notitiā, vel ad sanam sacræ scripturæ intelligētiam, nisi per ipsum intrat. Nec verò tantum modo in porta stat, sed & ipse porta est. porta, inquam, & portarius, ostium & ostiarius ipse est. Porta nimirum siue ostium eò quòd homo, portarius siue ostiarius, eò quòd deus est. Ego, inquit, sum ostiū, per me si quis introierit, saluabitur. Et nihilominus de semet ipso dicit. Huic ostiarius aperit & oues vocē
Ioan. 10. eius audiunt.

Quàm opportunè illi cui alta ostensurus est, dicat: Fili hominis, & quod ei qui videt expediet vt annunciet.

CAPVT IIII.

ET locutus est ad me idem vir. Fili hominis, vide oculis & auribus tuis audi, pone cor tuum in omnia quæ ego ostendam tibi, quia vt ostendantur tibi adductus es huc. Annūcia omnia quę tu vides domui Israel.) Fili hominis, inquit. Oportuna commemoratio infirmitatis. tanquam diceret. O vidēs, magnitudine reuelationum ne extollaris, vbi visiones dei vides, quia filius hominis vermis es. Hoc non te prætereat, istud tene me-
Ephes. 4. moriter. Ita humiliato capite, vide oculis tuis, & auribus tuis audi, oculis cordis, auribus interioris hominis, & pone cor tuum in omnia quæ ego ostendam tibi, neque sis eorum, quorum cor auersum ita intelligere nolint. Hoc enim competit, vt beneuolo corde adsis, neque sis ingratus, quia vt ostendantur tibi adductus es huc, vt occurras cum omnibus sanctis in vnitate fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, vt iam non sis paruulus, quemadmodum illi qui Messiam audientes esse venturum, putant, vel putatu Rom. 10.
ri sunt, quod homo tantum sit, quod non sit idem Deus, antequam homo aut vir. Et quia sicut corde creditur ad iustitiam, ita & ore confessio fit ad salutem. Annuncia omnia quæ tu vides domui Israel. Quamuis annunciatio hæc, nunc interim pro tempore & re clausa esse debeat, quia videlicet dom' Israel nunc si nudo sermone annuncies, ea portare neque vult, neque potest, tamen annuncia quæ tu vides, non tantum præsenti, imò non tam præsenti, quàm ei quæ futura est; non tam carnali, quā spirituali domui Israel. Primùm tibijpsi, iam nunc in præsentiarum, quod hoc licet absconditum, confessionis aurum contuleris in thesauros veritatis, deinde proderit & futuræ domui Israel, videnti & cognoscenti ex parte, & nihilominus veneranti quod videre aut cognoscere non potest, donec veniente eo quod perfectum est, euacuetur quod ex parte est.

Cur cùm vtranque in manu viri sit, & funiculus & calamus, de funiculo coram propheta agatur nihil, & quòd per calamum sex cubitorum & palmi septiformis gratia spiritus sancti intelligatur, & quid sit murus forinsecus per circuitū domus.

CAPVT V.

ET eccè murus forinsecus in circuitu domus vndique, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum & palmi, & mensus est latitudinem ædificij calamo vno, altitudinem quoque calamo vno.) Notandum in primis, quod cum vtrumque, scilicet calamus & funiculus lineus, & calamus mēsuræ in manu viri sit, de funiculo tacetur, nihilq́ue cum illo demonstratur, & totum in oculis prophetæ, cum calamo mensuræ agitur. Cur hoc? Videlicet, quia non ad hoc propheta vel quisquam alius adducitur, vt discat qualiter mundi fabricam fecerit DEVS, quod per architectonicum funiculum intelligitur, sed ad hoc tantum, vt videat quid inde scriptura loquatur quæ per calamum exprimitur, & credat, quia secundum testimonium eius, per verbum suū, cælum & terram, & omnia quę in in eis sunt, fecit vnus & solus Deus, per verbum, inquam, suum, quod & caro factum est, cuius (inquit Euangelista) gloriam vidimus. Quis autem est calamus iste in manu viri, nisi ille de quo pater in Dauid Lingua mea, inquit, calamus scribę, velociter scribētis? Quis, inq, Ioan. 1.
est calamus iste mēsuræ sex cubitorū & pal- Psal. 44.
mi, nisi gratia septiformis spirit' S. Etenim calami huius cubitus vnus timor, cubitus vnus pietas, cubitus vnus fortitudo, cubitus

vnus con-

CAP. XL. vnus consiliũ, cubitus vnus intellectus, palmus autem sapientia est. Siquidem cætera tẽporaliter operantium quędã arma vel instrumenta sunt, sapientia verò quiescẽtiũ merces, quæ in illa vita permanẽs feliciter palmũ adimplet. Igitur murus forinsecus in circuitu domus vndique & in manu viri calamus mensuræ, quia videlicet, antequam vir iste calami, id est, spiritus S. mensuras prophetis suis manu sua distribueret, latebat omnes homines, quid in secreta atque ineffabili domo apud deum esset, sed & nunc vltra nihil scire possumus, nisi quod per mentem & os illorum, calamo suo, id est, spiritu sancto disserere dignatus est. Et mensus est, inquit, latitudinem ædificij calamo vno, altitudinem quoq; calamo vno, latitudo ædificij scripturę est literalis, altitudo autẽ sensus eiusdem est spiritualis. Vtrunq; mensus est calamo vno, quia nimirum vtrunq; nobis traditum est ab vno eodemq́ue auctore spiritu sancto.

Quid porta orientalis ad quam venit vir, & quid per gradus ascendentes, & quid per thalamum debeat intelligi.

CAPVT VI.

ET venit ad portam quæ respiciebat viã orientalem, & ascendit per gradus eius, & mensus est limẽ portæ calamo vno, id est, limen vnũ calamo vno in latitudinẽ. Et thalamum vno calamo in longum, & vno calamo in latum. Et inter thalamos quinque cubitos, & limen portæ iuxta vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, & mensus vestibulum portæ intrinsecus calamo vno.) Porta quę viam orientalem respicit, prima est origo seculi. Ad illam vtiq; portam venit hic vir, iam enim, iamdudum, inquam, erat in sinu patris. Deniq; ipse est & erit sapientia dei, quæ in parabolis dicit. Dominus possedit me

Prou. 8. initio viarum suarum, antequã terra fieret. Cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singuos dies, & cæt. Et ascendit, inquit, per gradus eius. Per gradus, inquam, ad portam viæ orientalis ascendit, gradatim quippe, & per quosdam ascensus opera sua disposuit. Verbi gratia. Prius terram inanimatam, deinde animatas arbores, deinde animata & sensibilia animantia terræ, deinde animatum sensibilem & rationalem hominẽ creauit. Et mensus est limen portæ calamo vno latitudinem, id est, limen vnum, calamo vno in latitudinem. Limen portæ introitus ædificij est. Quapropter & per limen, totius operis dispositio rectè intelligenda est, de qua Euangelista. Quod factum est in ipso vi

Ioan. 1. ta erat, inquit. Mensus est itaque limen portæ, siue latitudinem liminis calamo vno, id est, proposuit amplificare opera suã in vno spiritu, videlicet secundum amplitudinem magnficentiamque eius, vt quia ille septiformis est, faceret sex pulcherrimi operis facies, & die septimo opus suũ complens, ab omni opere requiesceret. Requies illa, thalami nomine statim designata est. Et thalamum, inquit, calamo vno in longum, & vno calamo in latum. Quadra erat thalami positio, qua

Psal. 18. requiei domini plena æternitas, & æterna significatur plenitudo in vno dimẽsa calamo id est, spiritu S. perfecta, qui verus est amor. Et inter thalamos quinque cubitos. Ibi reuera creator creaturæ tanquam sponsus sponsæ, in thalamo vero copulatur coniugio, & hæc in scripturis sanctis vsitata quidem est similitudo, sed quinque cubiti sunt inter thalamos, id est, totis quinque sensibus illi dispa rantur thalami, ab istis quos solos nouit homo. Etenim thalami illius voluptatem, quin que sensuum carnis nullus percipit, testante scriptura, quia oculus non vidit, nec auris au

Esa. 64. 1. Cor. 2. diuit, sed nec in cor hominis ascendit, quæ Deus in illo thalamo diligentibus se præparauit. Quòd autem & vnus thalamus, & plures rectè dicantur thalami, postmodum non præteribimus. Et lumen portę iuxta vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, & mensus est vestibulum portæ intrinsecus calamo vno. Ordo verborum est.. Et limen portæ mensus est, iuxta quantitatem vestibuli, quod erat intrinsecus, scilicet calamo vno, etenim mensus est vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, dum limen quod modò describitur iuxta vestibulum portæ intrinsecus esse memoratur, dicente propheta. Et limen portæ iuxta vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, & mensus est vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, apertè ostẽditur, quia limen quod prius descriptum est extrinsecus fuit. Porrò limen exterius, litera, limen verò interi⁹ in scriptura sacra, allegoria est, quia enim per literam ad allegoriam tendimus, quasi à limine quod est exterius, ad hoc quod est interius venimus. Et benè vtrunq; calamo vno mensuratur, quia videlicet vtriusque tam literæ, quàm allegoriæ veritas, eodem auctore spiritu commendatur. Vel certè, quia, vt supra diximus, testante Euangelista. Quod factum est in ipso vita erat, &

Ioan. 1. illic limen interius, & hic vestibulum intrinsecus rectè accipimus, vt hic & illic, quod in ipso vita erat intelligamus, & tunc demum quod factum est cum scripturę ordine, iuxta propositionem nostram prosequamur. Sequitur enim.

Quid sit quòd prius cum mensura calami metiebatur, & deinde omnis per cubitos mensura peragatur, & quod vestibulum portæ VIII. cubitorum esse, & in fronte duos habere cubitos describatur.

CAPVT VII.

ET mẽsus est vestibulũ portę octo cubitorum, & frontẽ eius duobus cubitis, vestibulum autem portæ erat intrinsecus. Porrò Thalami portæ ad viam orientalẽ, tres hinc & tres inde, mensura vna trium, & mensura vna frontium, ex vtraque parte.) Notandum quippe quod hic iam de calamo ad cubitos ratio mensuræ conuertitur & dũ atriũ exterius,

exterius, dum atrium interius, cũ ternis vnũquodque portis, templum quoque & gazophylacia vir ille permetitur, nulla calami mentio fit, sed omnis per cubitos mensura peragitur. Proinde non ad reticendum, quia quod hactenus dicebatur, secundum id valeat intelligi, quòd in ipso vita erat, & quod deinceps sermo narrare ingreditur, secundũ id debeat accipi, quod factum est, eodem ordine, quo scriptura prosecuta est, sic Incipiēs. In principio creauit deus cælum & terram.

Gen. 1. Quid enim est, quod cùm dixisset, & mensus est vestibulum portæ intrinsecus calamo vno, id est, sex cubitis & palmo, continuò subiunxit, & mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, vestibulum autem portæ erat intrinsecus? Quid, inquã est, quod vnum idemque intrinsecus vestibulum, vno calamo permensum, continuò octo cubitorum, nisi quia vbi creaturæ opus immutabiliter vita erat, ibi quoque finis eius præfixus est, vt post mutabilem cursum perficeretur in octaua? Septenarius quippe numerus, qui est in calamo longo sex cubitis & palmo, insolubilis est, vnde & apud philosophos mas dicitur, octonarius aũt fœmina, qa solubilis est, & vsque ad vltimam vnitatem in æquas partes secatur. Idcircò per illum immutabilis vita quæ secundum Euangelistam in verbo erat, in isto autem mutabilis creaturæ cursus intelligitur creaturæ rationalis, quæ (vt iam dictum est) perficitur in mundi ætate octaua. His igitur præmissis secundum id quod (vt sæpe dictum est) in ipso vita erat, nunc demum exterius quod factum est creaturæ opus ingredimur, ad laudem & gloriã huius viri gloriosi, & mensoris fidelissimi, qui vt passim in omnibus scripturis, ita quàm maximè & in hac visione testificatur, quod ipse sit antiquus mundi architectus, in quo fie-

Psal. 86. ri homo est dignatus, quiq; vt Psalmus quoque confitetur, de gloriosa ciuitate dei, cuius fundaměta sunt in montib. sanctis & homo natus est in ea, & ipse fundauit eã altissimus.

Quid sint thalami tres hinc, & tres inde, & quomodo mensura vna trium, & in quo mensura vna sit angelorum & hominum electorum.

CAPVT VIII.

ET mensus est frontem eius duobus cubitis.) Portæ thalami quoque ad viam oriētalem tres hinc & tres inde. Mēsura vna triũ, & mensura vna frontium ex vtraq; parte. Frons vestibuli initium & prima est dictio scripturę, qua describitur primũ factura mũdi. Mensura frontis huius duo cubiti sunt. Ait enim. In principio creauit Deus cælum & terrã. Vnus est cubitus cæli. i. omnium inuisibilium. Vnus itidem cubitus terrę, id est, omnium visibilium. Magna quidem ista vel illa creatura, sed considerata magnitudine huius viri immensi, vix cubitus meretur dici, qui iuxta prophetam alium, palmo cælos ponderauit, & molem terræ tribus digitis appendit. Quare autem sex erãt thalami tres

Gen. 1. hinc & tres inde ad viam orientalē, nisi quia bis ternis diebus operatus est mundi opifex, & tunc demum ingressus est in suam requiē. Etenim vna quidē est eius requies, sed quia sex operis sui explicuit species vnus artifex, rectè sex thalami sunt, & vna nihilominus designatur requies. Dicendo autem hinc & inde, breuiter distinxit thalamos cæli & terræ, thalamos angelicæ & humanæ creaturæ. Psal. 40. Angelica quippe creatura, eo ipso quod terrenum corpus non habet, comparatione hominis quasi cælum est, sed nihilominus, tam humana, quàm angelica creatura creatoris dignatione beatæ requiei thalamis admissa est. Mensura, inquit, vna trium. Non dixit mensura vna omnium, id est, sex thalamorũ, Matth. 22. licet & hoc quadam ex parte sit verum, nam & homines electi sicerunt sicut angeli Dei, & in Apocalypsi legimus, mensura ho- Apoca. 21. minis quæ est angeli, sed dixit, mensura vna trium, videlicet hinc trium, & inde trium. Hinc angelorum, præter quos nihil rationale creatum est primis tribus diebus, quibus fabrica mundi explicata est. Inde hominum, præter quos itidem nihil rationale creatum est cæteris tribus diebus, quibus eadem fabrica mundi mobilibus creaturis per ornata est. Mensura igitur hinc vna trium, cùm dictum est. Fiat lux, & facta est lux, & Gen. 1. vidit deus lucem ꝙ esset bona, nàm hæc est Ibidem 2. angelica creatura. Mensura rursus vna triũ, cùm dictum est, formauit igitur dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, quæ vna & cõmunis humanæ creaturæ mēsura est. Porrò & mensura vna frontium ex vtraque parte, nam ex imagine & similitudine dei relucet creatura, vtraq; in fronte. i. in mente. Licet hinc. i. ex nostra parte scriptum legamus. Gen. 1. Faciamus hominem ad imaginē & similitudinē nostrã, tamen & ex alia parte idē sentiēdum est, licet non eadem monstretur dictione. Nam cũ dicitur. Fiat lux, breuius quidē, sed nõ minus in angelica creatura imaginis & similitudinis dei claritas exprimitur. Deniq; & econuerso, factus & perfectus homo ad imaginem & similitudinē dei, id est, propter id ꝙ rationalis & diuinæ bonitatis est imitatrix, insignis habetur creatura vtraque.

Quid sit latitudo porta decem cubitorum, & longitudo tredecim.

CAPVT IX.

ET mensus est latitudinē liminis portę decem cubitorum, & longitudinem portæ tredecim cubitorum.) Porta hæc non eadem quæ supra, non à prædicto ædificio, sed ecõtrariò, & ad medium thalamorum patens intelligenda est. Hæc porta, illa lex vel conditio est, qua obseruata ingredimur in illam æternorum thalamorum Dei requiem. Ingredimur enim (Inquit Apostolus) in requiē qui credidimus, quēadmodũ dixit. Si introibunt in requiem meam. Item: Qui enim ingressus

CAP. XI. ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit à laboribus suis, sicut requieuit deus ab operibus suis. Et lougitudinem, inquit, portæ tredecim cubitorum. Hoc loco longitudo portæ altitudo dicitur, sicut nos, quem altum videmus, longæ staturæ dicimus. Nã longitudo portæ dici iu transuersum non potest, cuius latitudo per decem cubitos demõstratur. Grandis porta, & pro modulo hominis, si ad corpusculũ spectes, lata satis, & spatiosa. Ait autem Dominus. Quam angusta porta, & arcta via, quæ ducit ad vitã, & pauci sunt qui inueniunt eam. Verùm alia quædã est grossitudo siue vastitas, cui reuera hęc talis porta decem cubitis lata, & tredecim longa, nimis angusta & arcta sit. Hæc est vastitas cupiditatum, hęc est grossitudo diuitiarum. Nam idem dicit. Facilius est camelum per foramen acus transire, quã diuitem intrare in regnum Dei. Etenim latitudo decẽ Matth. 19. cubitorum, decem legis præcepta sunt. Et cũ vnum eorum sit, non coucupisces, quomodo per hanc portam intrare posset, qui latitudine eius tauto vastior est, quanto pluries circum se aggrauauit cupiditas? Et hæc quidem latitudo prioris populi fuerit, qui decẽ præcepta legis accepit, nam nostra ex euangelio est tredecim cubitorũ lõgitudo, quib. super eadẽ præcepta fides datur sanctę trinitatis, à quibus sic exigitur vnũ & solum Deum confiteri, vt certam faciamus distinctiouem personarum, patris, & filij, & spiritus sancti.

Quid ante thalamos margo cubiti vnius, & quid thalami, sex cubitorũ, & latitudo à tecto vsque ad tectũ viginti quinque cubitorum.

CAPVT X.

Et marginem ante thalamos cubiti vnius, & cubitus vnus finis vtrinque. Thalami aũt sex cubitorum erant hinc & inde.) Marginem ante thalamos intelligimus proeminẽtiam tecti vltra parietem emiuẽtis. Hic erat cubiti vnius, quo nimirum cubito, mediator Dei & hominum Christus, intelligitur, quasi vltra thalamorum parietes promiuẽs, dum foris humanæ formæ, quã suscepit, electis omnibus angelis siue hominibus beatam semper præsentat visionem. Intus in interiore homine illa est voluptas, quæ per thalamos intelligitur, quia diuinitas amãti creaturæ ineffabiliter copulatur, verùm & præter hoc foris in loco semper apparet, & pręsto est ille desiderabilis filij hominis aspectꝰ, in quem cùm desiderent angeli prospicere, sine dubio & homines eadem semper exhilarãtur visioue, semper desiderata, semper pręsente, amantes sine defectu, deficientes sine passione. Thalami sex cubitorum erant hinc & inde, subauditur, & palmi vnius, ꝙ supra dictum est, sed idcircò repetiuit, vt cõtinuò subiungeret. (Et mensus est portã à tecto thalami vsque ad tectum eius, latitudinem viginti & quinque cubitorum, ostium contra ostium.) Hic numerus ex quinario uu-mero per semetipsum multiplicato conficitur. Et quia quinque carnis sensibus præditi sumus, eorum similitudinem numerus iste ex quinario in semetipsũ ducto quadratus significat, qui & si minus spirituales sunt, in bono tamen opere exterius per prouectũ multiplicantur. Ne ergo dubitemus, solũmodũ spirituales aut virginei propositi homines in illam requiem ingredi & requiescere cum Deo requiescente ab operibus suis. Latitudinem, inquit, à tecto thalami vsque ad tectum eius, mensus est vigintiquinque cubitorum. Penè & huic simile in Canticis Cant. 3. legimus, vbi cùm dictum esset. Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis libani, columnas eius fecit argẽteas, reclinatorium aureũ, ascensum purpureum, continuò subiunxit. Media charitate cõstrauit propter filias Hierusalem. Quod ait, ostium contra ostiũ, subauditur thalamorũ, hinc trium & inde triũ, mutuam concordiam & patientia semper in laude dei corda simul & ora significat angelorum & hominum.

Quomodo fecerit frontes per sexaginta cubitos, & ante faciẽ portæ quinquaginta cubitos, quid fenestra obliqua, & quid palmarum pictura per circuitum.

CAPVT XI.

Et fecit frontes per sexaginta cubitos, & à fronte atrij portæ vndique per circuitum. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat vsque ad faciem vestibuli interioris quinquaginta cubitos.) Spacij sub diuo, cuius latitudo viginti quinque cubitorum erat, longitudinem per sexaginta cubitos mensus est. Hoc erat spatium atrij inter frontes atrij supradicti. Verùm quia vestibulũ portæ interioris, occurrens portæ octo cubitos occupauerat, & præterea duos in fronte sua cubitos habebat iu lateribus quidem sexaginta cubitos admittebat, sed coram facie sua, vel coram facie portæ atrij de sexaginta cubitis, quinquaginta, id est, decem minus, effecerat. Hoc est quod cùm dixisset, fecit frontes per sexaginta cubitos, continuò subiuuxit. Et aute faciem portæ quæ pertingebat vsque ad faciem vestibuli portæ interioris quinquaginta cubitos. Porrò per sexaginta cubitos, qui numerus ex senario nùmero, denarioque perficitur, sexies nanque decem, siue decies sex, sexaginta fiunt, per sexaginta, inquam, cubitos ingredientium ope- Leuit. 25. ra, per quinquaginta verò misericordiæ occurrentis significatur gratia. Nam hic numerus ex lege sacratus est, dum quinquagesimo anno ad possessorem suum post venditionẽ omnis possessio redire iubetur, vnde & idẽ remissionis annus, Iubileus, id est, dimittens dicitur. Planè vtroque indigemus, quicunq; iu illos thalamos, iu illam domini requiem, in quã requieuit prior ille ab operibus suis, ingredi cupimus. Quis enim angelorum aut hominum per sola merita sua illuc ingrederetur, nisi per gratiam fuisset assumptus? Aut

quanta

quanta sunt opera cuiusque nostrum, vt in eandem cum deo requiem ingrediamur, per solum iustitiæ debitum? De portis atrij, quæ erant vndique per circuitum, dicemus postmodum. (Et fenestras obliquas in thalamis, & in frontibus eorum quæ erãt intra portã, vndique per circuitum. Similiter autem erãt & in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecus, & ante frontes pictura palmarum cælata.) Fenestrę obliquę quasi sagittæ dicuntur, eò quòd instar sagittarum angustum in ædes lumen intromittant, & intrinsecus dilatētur. Porrò si thalami sunt illa de qua loquimur requies dei, & deus lux est, hoc fenestrę istæ à nostris differunt, quod nostræ à foris lumen accipiunt, istæ ab intus foras mittũt. Palmarum quoque nobis cælatura vel pictura monstratur, vt de mundo victoriam possidentes, digni efficiamur post laborē pugnę cum palma virtutum in illã requiē introire.

Fenestra obliqua.

Quid sit atrium exterius, de quo ait: Et eduxit me ad atrium exterius, &c. quid per triginta gazophylacia, quid per portas, siue longitudinem intelligamus centum cubitorum. CAPVT XII.

ET eduxit me ad atrium exterius, & eccè gazophylacia & pauimentum stratum lapide in atrio per circuitum. Triginta gazophylacia in circuitu pauimenti. Et pauimentum in fronte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius. Et mensus est latitudinem à facie portæ inferioris, vsq; ad frontem atrij interioris extrinsecus centum cubitos, ad orientem & ad aquilonem.) Post ædificij prioris, & thalamorum dimensionē, propheta ad atrinm exterius educitur, quia videlicet sanctam ingressi scripturam, post explicitam mundi fabricam, & postquam Deum ab operibus suis requieuisse legimus, in subsequentem rerum historiam proficiscimur, quæ extra requiei illius secretum gestæ sunt vel geruntur. Incipit autem sic. Tulit ergo Dominus Deus hominem & posuit in paradyso voluptatis, &c. Omnis hæc historia quasi atrium exterius est vsque ad Abraham, ab Abraham autem, ad quem primum repromissus est Christus, de semine eius nasciturus, atrium est interius vsque ad templi veri positionem, quod hæc prophetia post illud atrium permetitur, id est, vsque ad eiusdem Christi incarnationem, quo in templo suo Deus homo humano generi est repropitiatus. Igitur eduxit me, inquit, ad atrium exterius, & eccè gazophylacia, & pauimentum stratum lapide in atrio per circuitum, id est, postqnam fecit me intelligere quomodo per acto opere suo die septimo requieuit Deus, aperuit mihi sensum vt intelligerem ea quæ subsequenter legũtur, & eccè apparuit litera ditissima, & valdè operosa, quia spiritualis intelligentiæ gaza, & quasi lapidis marmorei varietas in ea continetur. Gazophylacia, inquit, triginta in circuitu pauimenti. Tricenus gazophylaciorum numerus, coniugij castitatem significat, quam in primis hominibus construxit, & dedicauit Deus. Quanticũque post illam coniunctionem casti, & Deo digni coniuges in illa scriptura leguntur, gazophylacia fuerunt vel sunt, sensuum spiritualium gazam plurimumque seruantia sacramentorum Christi aurum. Verbi gratia. Immisit Dominus Deus soporem in Adam. Cumque obdormisset, tulit vnam de costis eius, & repleuit carnem pro ea. Et ædificauit Dominus Deus costam quam tulerat de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam, &c. Hoc verè magnum gazophylacium verissimæ gazæ seruatoriũ. Nam sacramentũ magnum hoc est, quod seruat hæc litera. Ego autem, inquit Apostolus, dico in Christo & in ecclesia. Et quomodo super terram varium & pulchrum sternitur ex marmore pauimentum, sic & in isto & in cæteris super vilem literaturam spiritualis intelligentiæ conspicit ornamentum quisquis oculos habet ad videndum. Et pauimẽtum, inquit, in frõte portarum secundum longitudinem portarum erat inferius. Reuera secundum longitudinem portarum, nam prout temporib. suis à supradicto Dei templo, id est, ab incarnatione Christi longè aberant sancti patres, qui verbi Dei vel venturi Christi portæ nobis extiterunt, mystica illorum coniugia siue facta, interpretatione veneranda sunt. Et mensus est latitudinem à facie portæ inferioris vsque ad frontem atrij interioris, intrinsecus centum cubitos ad orientem & ad aquilonem. Mensura centum cubitorum, remuneratio est bonorum æternorum, cuius plenitudinem in Euangelio quoque Dominus significans. Centuplum (inquit) accipiet, & vitam æternam possidebit, id est, pro temporalibus æterna recipiet, quæ remuneratio tam lucrosa, ac si paruo numero centenarius numerus comparetur. Tantam latitudinem à facie mensus est portæ inferioris, id est, à primo Adam, qui secundum tempus à sæpe dicto templo Dei longissime abfuit. Primo enim huic præceptum positum est huiusmodi. Ex omni ligno paradysi comede, de ligno autē sciẽtiæ boni & mali ne comedas. Quod profectò præceptum si custodisset, centum retributionis quasi cubitos recepisset, nam pro ligno vno sibi interdicto lignum vitæ quandoque comederet, & tam corpore, quàm anima immortalis esset, qnandoque absque morte corporis ad beatam immortalitatem, & immortalem angelorum beatitudinem transiret. Et mẽsus est, inquit, ad orientem & ad aquilonem, id est, remunerationem pmisit omnibus benè merentibus siue in prosperitate pacis, siue inter aduersitatem tentationis.

Gen. 2. *Gen. 15.* *Gen. 2.* *Ephes. 5.* *Gen. 2.*

Quid sit porta respiciens viam aquilonis, quid mensura quinquaginta cubitorũ in longitudinẽ, & xxv. in latitudinem, quid fenestræ, quid vestibulũ, & quid ascensus septem graduum.

Ttt CAPVT

CAPVT XIII.

Portam quoque quę respiciebat viam aquilonis, atrij exterioris mensus est, & mensus est à porta vsque ad portam in via australi, tam in longitudine quàm in latitudine & thalamos eius tres hinc, tres inde, & frontem eius, & vestibulum eius, secundum mensuram portę prioris quinquaginta cubitorũ, longitudinem eius, & latitudinem xxv. cubitorum.) Post portam orientalem, qua prospera & bona solent enunciari, venitur ad portam, quę respicit viam aquilonis, qua nõ dubium est aduersa significari, quia videlicet post lectionem creatoris mundi, & eius, quæ primo homini apposita fuerat felicitatis, historia sequitur miseriarum & magnę infelicitatis. Homo deceptus à diabolo, de paradyso eiectus est, spiritu mortuus, & carne mortalis, atque vniuersæ posteritati suæ, comportans hæreditatem eiusdem geminæ mortis, & deinde multiplicatis hominib. corruptaq; omni carne, tunc ille mundus diluuio inundatus perijt. Verùm nec ibi mensoris huius diligentissimi diligentia vel beneuolentia cessauit, sed secundum mensuram portæ prioris mensus est, tam in longitudine quàm in latitudine, &c. id est, locutus est hominibus, manifestauit illis opera sua, quãuis pro modulo suo secundum exemplum eius bene operarentur, vt & ipsi in thalamos eius requiei ingredi mererentur. Quinquaginta cubitorum mensus est longitudinem, atq; latitudinem vigintiquinq; cubitorum, proposuit enim illis remissionis spem, quam possent adipisci per fidei longitudinẽ, & per charitatis bonis quinq; sensuum operibus exercitate latitudinem. Mensus est, inquam à porta viæ aquilonis, vsq; ad portam in via australi. id est, ita vt & malis in prædicto diluuio mala redderet pro meritis, & bonis bona reseruaret, quatenus de semine illorum repararetur orbis. Eorum thalami erant secreta conscientiæ bonæ, tres hinc, & tres inde, tres, inquam, hinc, id est, ex præsenti, in fide, spe & charitate, inde autem, id est, ex futuro in beata trinitatis visione, (Fenestræ autẽ eius & vestibulum & sculpturæ secundum mensuram portæ, quæ respiciebat ad orientem, & septem graduum erat ascensus eius, & vestibulum ante eam. Et porta atrij interioris contra portam aquilonis & orientalẽ, & mensus est à porta vsq; ad portam centum cubitos.) Per fenestras & vestibulum, quod erat secundum mensuram portæ quæ respiciebat ad orientalem, hoc subtiliter indicatur, quòd in introitu virtutum positi, & in auctorem respicientes, cuius erat opus creatio mundi, & requies in regno immortalitatis, ad visionem eius essent peruenturi. Porrò septem graduum, per quos erat ascensus eius primus est timor, secũdus pietas, tertius scientia, quartus fortitudo, quintus consiliũ, sextus intellectus, septimus sapięntia. Eosdẽ gradus Esaias in ipso capite nostro enumerans, descendendo magis, quã ascẽdendo numerauit, dicendo spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & spiritus timoris domini. Et rectè quia de cœlestibus ad ima loquebatur, cœpit magis à sapiẽtia, & descendit ad timorem. Hic autem quia de terrenis hominibus sermo est, qui deorsum ad superna tendunt, iidem gradus ascendendo nihilominus rectè numerantur, quia cum scriptũ sit. Initium sapientiæ timor domini, constat procul dubio, quia à timore ad sapientiam ascenditur, non autem à sapientia ad timorem reditur. Perfectam quippe habet sapientia charitatem. De centum cubitis, vel de numeri huius sacramento, supra dictum est.

Gene s.6. *Septem gradus.* *Esaia 11.* *Eccles.1.*

Quòd si via australis siue porta respiciens ad austrum, & quod pro ratione temporum prima atrij exterioris porta orientalis, secunda aquilonaris, tertia dicta sit australis.

CAPVT XIIII.

Et eduxit me ad viam australem, & ecce porta, quæ respiciebat ad austrũ. Et mensus est frontem eius & vestibulum eius, iuxta mensuras superiores, & fenestras eius, & vestibula in circuitu, &c.) vt supra. Post portam aquilonarem exitur ad viam vel portã australem, qua bona significantur, quia post, præcedentis ætatis aduersitatem, & impiorũ perditionem hominum, statim prospera nobis occurrunt, scripturæ ordinem prosequẽtibus, cum (V.g.) ad Noe loquitur Deus. Ecce ego statuam pactum meum vobiscum & cum semine vestro post vos, & ad omnem animam viuentem, quæ est vobiscum, tam in volucribus, quàm in iumentis & pecudibus terræ, cunctisq; quæ egressa sunt de arca, & vniuersis bestijs terræ, statuam pactum meũ vobiscum, & nequaquam interficietur vltra omnis caro aquis diluuij, neq; erit deinceps diluuium dissipans terrã, &c. De cunctis portæ huius mensuris, & de gradibus, quibus ad eam ascenditur, idem sentiendum, nam eadẽ cuncta sunt quæ superius. Et hic quidem dimensionem atrij vel portarum atrij exterioris finis est. Et notandum, in dimensionibus hic esse portarum ordinem, vt prima orientalis, secunda aquilonaris, tertia australis sit, videlicet pro ratione, vel ordine temporum aut rerum, quas hactenus scriptura memorauit. Non ita se ordo habet portarum atrij interioris, sed quo illic nomine vltima erit, id est australis, illo hic prima est, cùm dicitur.

Gene s.9.

Quòd alio ordine prima interioris atrij porta australis dicitur, secunda orientalis, tertia aquilonaris, et quid significent, & quod in vestibulo aquilonaris portæ XVI. mensæ quatuor maiores & duodecim minores sint.

CAPVT XV.

Et introduxit me in atrium interius ad portam australem, & mensus est portam

iuxta

iuxta mensuras superiores, thalamum eius, & frontem eius, & vestibulum eius eiusdem mensuris, &c. Quæ prima ponitur porta huius atrij interioris, australis dicitur, quę secũda orientalis, quę verò tertia aquilonaris. Et hoc nimirum iuxta rationem vel ordinem temporum aut rerum, quæ gestę sunt. Nam hoc interius atriũ, illa est series patrum, quã cõtinet Liber generationis Iesu Christi apud Matthæum. Isti sunt patres, ex quibus Chri-
Math. 1. stus secundum carnem verum Dei templũ, templum non manu factum. Australis porta illic est Abraham, oriẽtalis Dauid, aquilonaris transmigratio Babylonis. In hoc vno emporum ratio deficit, quod tamen rerum qualitas exigit, quod prima (vt iam dictum
Gen. 15. & 22. est) australis, secunda dicitur oriẽtalis. Nam secundum, quod Abraham tempore prior fuit, & ad hunc primum promissio facta est beati seminis, quod est Christus, porta hæc, quæ prima ponitur, orientalis rectè dici debuisse videretur. Verùm etsi Dauid tempore posterior fuit, & ad hũc posterius promissio facta est Dei, dicentis: De fructu ventris
Psal. 119. tui ponam super sedem tuam, est tamen altera non parua pars dignitatis, propter quam hic potius porta dici mereatur oriẽtalis. Cuius enim æquè vt Abraham, promissionem accipere meruit, eius mysteria pectore sacro & ore prophetico cecinit Christi filij Dei. Hoc Abraham non fecit. Iste super omnes docentes se prudens, & super senes intelligẽs primus in omni generatione Iesu Christi sacramenta eius, sacramenta natiuitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis quoq;, & regni eius, miranda elegantia decãtauit, & verbis penè nudis, in quantum ratio temporis permisit, aut hominum, quales tunc erant, duritia ferre potuit, prǽeunte auctoritate regali, vt quicquam eloqui auderet de regno Dei, & iudicio futuro, de virtutibus futuri seculi, de qualibus Moyses nihil nisi per figuras & ęnigmata scripsit. Rectè igitur dicatur hic porta oriẽtalis, duplici gratia, pater Christi filij Dei, altera, quia & ipse repromissionẽ accepit, altera, quia nascitur post multa tempora fideli corde sacramenta cõcepit, & ore sacro edidit. Hæc si ritè perpendamus, amplius eo delectamur, quòd euãgelista Matthæus hunc & ante & post Abrahã in illa ge-
Math. 1. neratione nominauit, prius dicendo. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, & post dicendo. Iesse autem genuit Dauid. Aquilonaris porta, vt hic tertia scriberetur, id quoque rerum ordo vel qualitas poposcit, quia videlicet, iuxta quod Hieremias prædixerat ab aquilone pandetur omne malum super habitatores terræ, tota aquilonaris, id est, nimium aduersa erat trãsmigratio Babylonis. Inde autem eadẽ transmigratio porta debuit dici, quia nimirũ tunc gratia prophetica profusior populo Dei, siue atrio templi Dei sese infudit, prophetantibus Hieremia, & hoc ipso Ezechiele, Daniele, Aggæo, Zacharia, & Malachia. Sed & cæteri omnes prophetæ ferè in omnibus, quæ loquuntur circa illã Babylonis captiuitatem versantur, non quod illam tantummodo peccatori comminẽtur populo, sed quòd illa typus fuerit captiuitatis, qua vniuersaliter omnes homines in huius mundi Babylone sub spirituali Nabuchodonosor exulamus, vndè nõ nisi per pœnitentiam, quam omnes prophetæ concorditer prædicant, & per Christi gratiam liberandi sumus. Vndè rectè in vestibulo portæ huius aquilonaris mensæ hinc & inde numero sedecim visuntur, quæ sunt scripturæ X V I. prophetarum, quorum alij ante, alij post ipsam captiuitatem, alij sub eadem captiuitate prophetauerunt, quorum fidei vel testimonijs, quia totum innititur, quod Deo dignum offerimus, rectè dictũ est, super quas immolabant, & super quas ponant vasa, in quibus immolatur holocaustum & victima. (Et extra portam interiorem gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis ad aquilonẽ, & facies eorũ contra viã australẽ, vna ex latere portæ orientalis, quæ respiciebat ad viã aquilonis.) Cantores huius atrij lex & prophetæ sunt, i. omnis scriptura veteris testamẽti libri xxiiij. qui, sub numero viginti quatuor seniorũ *Apoc. 4.*
Apocalypsis Ioann. inducit, adorantes agnũ, & coronas suas, prostratis vultibus offerentes, stantibus coram quatuor animalibus oculatis ante & retro, id est, & in præteritum & in futurum respicientibus, & indefessa voce clamantibus. Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Horum profectò cãtorum gazophylacia extra portam inferiorem, id est, merces omnis extra præsentem vitam reposita est, & facies eorum, facies inquam vna, id est, intentio consona contra viam australem, ex latere portæ orientalis, tendit enim in veram plenitudinem lucis, in adunatum veri orientis Christi filij Dei, quę videlicet porta respiciebat ad viam aquilonis, vt reuocaret eos, quos abduxerat aquilo diabolus, & aberrare fecerat ab oriente veri & æterni solis. Illud tamen prætereundum nõ est, quòd singula portarum huius, id est, interioris atrij vestibula ad atrium exterius respicere dicũtur, vt videlicet eorum, qui ante legem & eorum, qui sub lege fuerunt sancti & iusti vna fuisse fides, vna expectatio, vel spes intelligatur.

Quid sit mysticè, quòd portarũ interioris atrij ascensus numero graduum differunt scilicet, quod illuc septẽ hic octo gradus sint. CAP. XVI.

Nec illud prætereundum, quod portarũ huius interioris atrij, & portarũ exterioris atrij ascensus numero graduũ differunt. Nam ad illas septẽ graduũ erat ascensus, ad istas octo gradibus ascẽdebatur. Deniq; ante Abrahã, quem primã & australẽ huius atrij por-

tam fuisse diximus, nulla octauę mentio est, qua resurrectio significatur, sed in septima finis erat, qua ab operibus suis requieuit deus.
Genes. 2. Ad Abraham primum octauę mentio fuit,
Gene. 17. dicente Deo. Infans octo dierum circuncidetur in vobis. Per circuncisionem infantis fides seminis eius, quod est Christus, signabatur, per octauum diem resurrectio, quæ octaua mundi ætate per eundem Christum donãda erat, præfigurabatur. Sed & in euangelio primum eo ipso Abrahã fidem resurrectionis astruit ipse Christus, dum dicit Saducæis resurrectionem non credentibus. De resurrectione mortuorum non legistis, quod di-
Matt. 22. ctum est, Deo dicente vobis. Ego sum Deus
Exod. 3. Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non
Hebr. 11. est Deus mortuorum, sed viuentium. Et de illo Apostolus dixit. Quia fide obtulit Isaac cùm tentaretur, & vnigenitũ offerebat, qui susceperat repromissiões, ad quem dictũ est.
Gen. 21. Quia in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrãs quia & à mortuis suscitare potens est Deus. Igitur vbi secundum scripturas augmẽtum fidei reperitur, rectè ascensionis quoque gradus augentur, & post septem in octauum ascensus perficitur, ob significandum eorum profectum, qui ita crediderunt, vel sperauerunt introire in requiem Dei, & sabbatizare cum illo ab operibus suis, vt etiam crederẽt vel expectarent resurrectionem carnis celebrandam octaua ætate mundi, in cuius si dei signum circuncisionem susceperunt octauę diei.

De gazophylacio sacerdotum, qui excubant in custodijs templi, & gazophylacio sacerdotum, qui excubant ad ministerium altaris, & cur sic dictum sit: Isti sunt filij Sadoch, et quid sit altare ante faciem templi.

CAPVT XVII.

ET dixit ad me. Hoc est gazophylacium, quod respiciebat viam meridianam sacerdotum, qui excubant in custodijs templi. Porrò gazophylacium, quod respicit ad viã aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ministerium altaris.) Notandum quòd sacerdotes, quibus custodiæ templi delegatæ sunt, habitant in gazophylacio, quod respicit ad viam meridianam, in qua lux plenissima est: hi autem qui excubant ad ministerium altaris, in quo offeruntur victimę pro peccato, in gazophylacio sunt, quod respicit viam aquilonis eos, qui ab aquilone veniunt, & offerunt victimas pro peccatis suis, suscipere & saluare cupiẽtes. Nimirum vtrinq; gazophylacium, vna sancta scriptura est, in qua thesaurus noster est, si verè simus diuites, si in litterę theca aurũm spiritus, & sacramentorum Christi preciosos nouimus possidere lapides. Hoc tale gazophylacium tam ad meridiem quàm ad aquilonem patet, quia nimirum si scripturã attendas maximè propheticam, diuitias salutis non minus Iudæorum quàm gentium possidet. Qui autẽ sunt hi sacerdotes? Ait. (Isti sunt filij Sadoch, qui accedunt de filijs Leui ad dominũ vt ministrent ei. Sadoch iustus interpretatur. Porrò iustitię principiũ fides est, per q̃ & ante circũcisionẽ Abraham iustificatus est. Credidit enim Abraham Deo, & reputatũ est ei ad iustitiam. Benè ergo non dixit, isti sunt filij Abrahæ aut filij Israel, aut certè filij Leui, sed isti sunt filij Sadoch. Non enim omnes, qui ex Israel, Gen. 15.
hi sunt Israelitę, neq; quia semen sunt Abrahę, oẽs filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine igitur isti quorũ gazophylacia hæc sunt, qui iure excubent in custodijs templi, vel ad ministeriũ altaris, isti inquam sunt filij Sadoch, filij iusti Dei, vel Christi filij Dei, & inde veraciter Abrahę filij, quia filij iustitiæ. (Et mensus est atriũ longitudine centum cubitorũ, & latitudine centum cubitorũ.) Hic eodẽ sen- Gen. 21.
su, quo & in exteriore atrio centũ cubiti intelligẽdi sunt. Nã fideles carnis Christi patres quorum ex carne, quia templũ corporis eius constructum est, idcirco illos atriũ interius esse dicimus, pro peregrinatione, qua in terra aliena propter promissionem peregrinati sunt centuplũ acceperunt. Etenim iuxta apostolum aspicientes in remuneratione neq; a Hebr. 11.
quam expectatione sua frustrati sunt. Et altare ante faciẽ templi. Altare ante faciem templi fides eorundẽ patrum extitit, quæ digna occursione constructionẽ eiusdem templi, id est, incarnationis Christi prȩuenit, quę statim in hoc propheta mysticis designatur mensuris, incipiendo sic.

De gloria Dei, quòd ipsa eadem per mysteriũ templi, quæ & in primis visionibus per quatuor facies, hominis, leonis, vituli, & aquilæ præfigurata sit.

CAPVT XVIII.

ET introduxit me in vestibulum templi, & mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde, & latitudinem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.) Quæ hactenus dicta aut significata sunt, spiritus propheticus duorum annorum, quibus hic propheta vaticinari cæpit, visionibus superposuit, & cuius illic humanitatem gloriosam expressit, per quatuor facies, hominis, leonis, vituli, atq; aquilę volantis, eius hic sempiternam diuinitatem, & eadem humanitate longè antiquiorem miris multumque arcanis modis significauit. Nunc demum quam illic semel & iterum viderat gloriam, hic iam tertio replicat sufficientibus testimonijs assertionem fidei suę roborans, quòd is, qui homo in terris apparuit, qui passus est, qui resurrexit, & in cœlum ascendit, ipse sit, qui cum patre omnia creauit. Ait enim post aliqua. Et duxit me ad portam, quæ respiciebat ad viam orientalem, & ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem, & vox erat ei quasi vox aquarum multarum, & terra splendebat à maiestate eius. Et vidi visionem secundum spe- Infr. 41. ca.
ciem

ciem quam videram quando venit vt disperderet ciuitatem, & species secundum aspectum, quem videram iuxta fluuium Chobar, & cecidi super faciem meam. Igitur gaudentes, & tam cũ isto propheta, quam cũ dilecto Euangelista confitentes, quia vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre plenum gratiæ & veritatis, sequamur quantis possumus, quo symmysten suum ducit iste venerabilis vir.

Ioan. 1.

Quid vestibulum hinc quinque & inde quinque cubitorum, & quid porta latitudinem habens trium hinc & trium inde cubitorum, quid columna in fronti bus, vna hinc, & altera inde.

CAPVT XIX.

ET introduxit me (inquit) in vestibulum templi.) Introduci in vestibulum templi, catechizari est verbo fidei, addiscere causas necessarias aduentus Christi filij Dei, cur sibimet Deus humani corporis templum ædificauerit, propter quos, vtrũ propter quosdam, an absque distinctione personarũ propter omnes homines aduenerit. Hiciam videquid ille fecerit. Mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde, & latitudinem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde. Decem cubiti quorum quinque hinc, & quinq; inde, mediam habent portam, tribus hinc & tribus in de latam cubitis, decalogus est legis, quæ nihil ad perfectum adduxit, & idcirco necessarium fuit, vt porta iustitiæ Christus in medium eius se offerret, & quasi vtraq; manu defectum suppleret legis infirmę, legis impotentis. Hinc Apostolus ait: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Igitur vt iustificatio legis impleretur, porta iustitiæ Christus aduenit, & quasi qui nos dextra leuaque sustentans, cubitos decem pręceptorum legẽ aliquid posse effecit. Vndè hæc potentia vel facultas illi homini? Videlicet, quia non homo tantum, sed Deus ipse est, quia qui sex diebus omnia fecit, ipse est, alioqui nec ipse posset. Ait ergo Quia latitudinem portæ tribus cubitis hinc, & tribus inde mẽsus est, qui fiunt cubiti sex, cuius nimirũ latitudinis scriptura testis est, quia sex diebus (vt iam dictum est) dixit Deus fiat, & factum est quicquid vsquam creaturarum est. Si dixit & factum est, per verbũ vtiq; factũ est. Christus autem Dei verbũ est. Idcirco potuit, idcirco legem imperfectã ad perfectum adduxit. Et hicnõ propter Iudæorum tantum, sed & propter gentium salutem venit, imò non iustos, sed peccatores vocare venit. Sequitur ergo. (Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, & latitudinem vndecim cubitorum.) Hic numerus, scilicet viginti, in decenario limite binarius est. Ergo longitudo vestibuli cubitorum viginti, extensionem significat gratiæ Christi, cuius aduentus non vsque ad Iudæos tantũ, sed & vsque ad saluandas gentes pertingit. Porrò vndenarius numerus peccatorum typus est. Omne enim peccatum vndenarium, quia cum quis peruersa ait, præcepta decalogi transit. Magna ergo si ad mysterium species latitudo vestibuli, magna enim & ampla gratia iusti dei, quę vniuersum mundum sub peccati onere curuum intra sinus suos recipit. (Et octo gradibus ascendebatur ad eam.) De octo gradib. iam supra dictum est, nec repetere oportet, nisi fortè ex euangelio gradus eosdem suscipiamus, alijs nominibus vt dicamus octo beatitudines. Quarum prima, beati pauperes spiritu, octaua est, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniã ipsorum est regnum cælorum. (Et columnæ erant in frontibus, vna hinc & altera inde.) Columnæ in frontib. duæ sunt, vna hinc, quæ vocatur misericordia, altera inde, cui nomen iudicium. Hinc misericordiæ, illinc iudicij columna stat. Primo nanque aduentu suo Christus dominus misericors venit ad redimendum. secundo veniet ad iudicandum. Hæc omnis est introductio in vestibulum templi, quia videlicet hæc omnia credere & confiteri oportet eum, qui templum ingredi, id est, corpori Christi per baptismum cupit vniri.

Hebr. 7.
Rom. 8.
Rom. 3.
Matth. 9.
Matth. 9.

De eo quòd ait: Et introduxit me in templum. Et quid sit latitudinis frontium sex cubiti hinc & sex inde, & quid latitudinis portæ quinq; hinc & quinque inde.

CAPVT XX.

ET introduxit me in templum, & mensus est frõtes sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos latitudinis inde Latitudo tabernaculi, & latitudo portę decẽ cubitorũ erat, & latera portę quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde.) Post vestibuli stationem in ipsum templum introduci est, data confessione, baptizati in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Nam ex eo quisque sic in illud templum dominici corporis ingressus est, vt & Christum induerit, testante Apostolo, cũ dicit. Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis. Sex, inquit, cubitos hinc latitudinis, & sex cubitos latitudinis inde. Hæc est latitudo confessionis, quam debet scire quisquis hoc templum ingredi meruit. Sex cubitos quo dierum numero creaturæ multitudinem creator vnus explicuit, sex inquam, cubitos hinc Apostolus confitetur, cùm dicit. Quia in ipso condita sunt vniuersa in cœlis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Sex itidem inde cubitos confitetur cũ protinus subiungit. Et ipse caput ecclesię. qui est principiũ primogenitus ex mortuis, vt sit in omnib. ipse primatũ tenẽs, quia in ipso cõplacuit omnẽ plenitudinẽ habitare,

CA. XLI.
Gal. 3.
Colos. 1.

habitare, & per eum reconciliare omnia, in ipsum pacificans per sanguinē crucis, siue quę in cælis, siue quæ in terris sunt. Istæ sunt frōtes templi, iste pulcher aspectus, magnumq; & luminosum spectaculum in oculis animæ confitentis. Sed hæc ipsa pulchritudo confessionis opera requirit. Sequitur ergo. (Latitudo portæ decem cubitorū erat, & latera portæ quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde.) Tabernaculū interiorē domū dicit. Per cuius circuitum latera. i. tabulæ bis triginta tria erant, vt sequens sermo describit. Porrò latitudo portæ introitus eiusdem tabernaculi erat, patens decem cubitis, & latera habens, quinis hinc inde cubitis, qui simul suntviginti cubiti, quæ erat latitudo tabernaculi. Nam continuò subiungit. (Et mensus est longitudinem eius quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.) Igitur latitudo portę decem cubitorum post ea, quæ prædicta sunt bonorum est incessus operum, per latitudinem charitatis currentium, de qua totum pendere constat legis decalogum. Fides enim per dilectionem operatur, & idcirco senis frontium cubitis, statim huiusce latitudinis porta coram panditur.

Gal. 5.

De dispositione oraculi, & quid sit in fronte porta mensura duorum cubitorum.

CAP. XXI.

Et introgressus intrinsecus, mensus est in fronte portæ duos cubitos, & portam sex cubitorum, & latitudinem portę septem cubitorum. Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, ante faciem templi. Et dixit ad me. Hoc est sanctum sanctorum.) Oraculum siue sanctum sanctorum in templo Deus est in Christo. Vndè dicit Apostolus. Deus erat in Christo, mundū reconcilians sibi. Oraculum aūt & præ forib. oraculi templum, sicut nō duo templa, sed vnū templū, sic hominē, & in homine deū, nō duos Christos, sed vnum confitemur Christū. De vocibus siue responsis huius oraculi, & de dispositione verbi incarnati, illud sacri corporis templū inhabitantis, non solū Apostoli, sed & ipse Christus iugiter secundū hominē pependit, vt nihil à semetipso faceret, aut iudicaret, ita vt, V.g. gentem suā, vel ciuitatē Hierusalem ruituram flere posset, flendo tamen non liberaret. Oraculū illud, quantæ longitudinis, tantæ & latitudinis, tantæ nihilominus erat & altitudinis, quia videlicet Christi domini nostri diuinitas, quantæ antiquitatis quæ per longitudinē, quantę maiestatis, quæ per altitudinem, tantæ omnino charitatis est quæ intelligitur per latitudinem. Porrò longitudo templi quadraginta cubitorum, qui numerus semper in labore positus est, labores significat vitæ præsentis, quos in corpore suo dominicus homo longanimiter pertulit. Totum hoc breuiter in fronte portæ designant cubiti duo, dum confitemur, quod

2. Cor. 5.

Luca 19.

vnus, idemque CHRISTVS Deus & homo sit, quæ summa est catholicæ confessionis.

Quid significent latera bis tringintatria, & quid quòd erat lateris longitudo sex cubitorum, latitudo quatuor cubitorum, & quid quòd latera hac parietē templi non attingebant.

CAPVT XXII.

Et mensus est parietem domus sex cubitorum, & latitudinem lateris quatuor cubitorum vndique per circuitum domus. Latera autem latus ad latus bis trigintatria, & erant eminentia quæ egrederentur per parietem domus in lateribus per circuitum, vt cōtinerent, & non attingerent parietē templi.) Latera bis trigintatria, dicendo, cum sexaginta sex dicere potuerit, amplius placet intellectui, quia videlicet trigintatribus annis templum dominici corporis, & in illo templo suo deus maiestatis filius dei patris sustinuit in hoc mundo peregrinari. Idcirco rectè distinguuntur latera bis trigintatria, quia nimirū per tot annos obediētiæ patri seruiuit, vtraq; diuina scilicet & humana Christi natura (Erat autem lateris longitudo sex cubitorum, & latitudo quatuor cubitorū.) Illo, id est, senario numero perfectio diuinorum operum, quæ operabatur mirabiliter, quemadmodum dicit. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, isto autem, id est, quaternario quatuor significantur elementa huius mundi, sub quibus seruiuit exinanitus in forma serui, in similitudine hominū factus, & habitu inuentus vt homo. Latera hec non attingebant parietem templi, quia videlicet non permansuros assumpsit labores vitę prę sentis, sed temporales, quos omninò amoueret gloria resurrectionis, testante Apostolo, cùm dicit. Nunc autem semel in consummationem seculorum ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit, & quemadmodum statutum est hominib. semel mori, post hoc autem iudiciū, sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata, secundo apparebit sine peccato expectantib. se per salutem in fide.

Ioan 15.
Philip. 2.

Hebr. 9.

Quid sit mysticè in hoc templo tristega, id est, tria cœnacula, quid sit per ostium ascendere ad superiora & medium, & quid sit illud ostium.

CAPVT XXIII.

Et platea erat in rotundum ascēdens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum, idcirco latius erat templum in superioribus, & sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.) Quod dixit, ad superiora in medium, idem est ac si dicat, in medium & superius cœnaculum. Tristega enim erant, de quibus & in templo Salomonis iuxta mysterium diximus, & nunc dicimus, quia in hoc diuinitatis templo, in hoc DEO vel homine Christo tria tabulata sunt, & necesse est, vt quis-

3. Reg. 6.

quis

quis in Christo manere desiderat, in quolibet eorum fideliter consistat. Quæ nam sunt
Matth. 24 tabulata hæc? Profectò tres benè viuendi distinctiones. Tres credentium in Christum ordines, quod & ipse mysticè discernens. Duo, inquit, in agro, duę molentes in vnum,
Ezech. 14. duo in lecto, vnus assumetur & vnus relinquetur. Itidem, isti sunt ordines, quos in isto propheta sub nominib. intelligimus, Iob, Noe, Daniel, & cætera, vt ibi legere potes. Dicamus & aliud. Cùm de hac, quam in terris agis vita, ad requiem spiritus in futuro peruenerimus, quasi ad superiorem gradum domus tēdim⁹, & vbi carne soluti, ad requiē spiritus ascenderimus, carnis etiam nostræ receptionem in die resurrectionis quasi supremi cœnaculi expectamus ascensum. Quòd autem platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam & in cœnaculum templi, deferebat per gyrum, & idcircò latius erat templum in superioribus, & sic de inferioribus ascendebatur ad superiora, & in medium. Puto perspicuum esse lectori, semper angustiora esse quæ deorsum sunt, paulatim que dum ad summa contendimus, latiorem nobis aperiri viam, & impleri quod scriptū est. In tribulatione dilatasti mihi. Per rotundum autem & cochleam ascendimus templi
Psal. 4. cœnaculum. Quæ figura inter omnia schemata à philosophis quoque huius seculi pulchrior approbatur, dum & cælum, & sol, & luna, & astra cætera, & punctū terræ, in corporibus quoque humanis oculi quasi altera sydera, & figura capitis quod omniū sensum receptaculum est, teretesque digiti, fœmora, & brachia hanc præferunt rotunditatem. (Et ostium, inquit, lateris ad orientē.) Et de hoc ostio in descriptione templi Salomonis scriptum est. Ostium lateris medij in pariete erat domus dexteræ, & per cochleam
3. Reg. 6. ascendebant in medium cœnaculum, & à medio in tertium. De hoc ita diximus. Ostium lateris templi vulnus est in latere lanceato
Ioan. 9. dominici corporis, præter quod non est aditus, nō est ostium vel ianua, qua intret quis,
Rom. 6. vt in quouis ordine coram Deo stare possit.
Ephe. 4. Nam ex illo latere, cū lancea percussum esset, sanguis & aqua profluxit, quo sacramento deletum est peccatū mundi, in quo & baptizati sumus in Christo Iesu, dicente Apostolo. Quia quicúq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Ergo vnum est ostium, vnum baptisma, per quod in introitu in illud dei templum, quo cùm admissus fuerit, tum demum ascendere licet, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quenque ascensus virtutum, vel celsitudo meritorum. Aliqua quæ planiora sunt percurrimus, vt difficilioribus atque vtilioribus immoremur.

Quomodo in domo erant laquearia prima post triginta cubitos, secunda post sexaginta, tertia post C. & XX. & quomodo mysticè intelligendum sit: Et vidi in domo altitudinem per circuitum, & cætera.

CAPVT XXIIII.

ET vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera, ad mensuram calami sex cubitorum spacio. Et latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum, & interior domus in laterib. domus.) Latera ista eiusmodi intelligenda sunt, de qualibus scriptura libri Regum in descriptione templi Salomonis dicit. Texit quoq; 3. Reg. 6. domum laquearibus cedrinis. Porro laquearia sunt tabulata quæ supposita trabibus affigūtur clauis, decoremque picturæ suæ solent aspectantibus præmonstrare mirandū. Terna autem erant in templo laquearia, prima videlicet post triginta cubitos à pauimēto, secunda post cubitos sexaginta cōtra summitatem porticuum, tertia post cubitos centum viginti in summitate totius domus. Nō enim in Palestina, sicut nec in Aegypto culmina in tectis habentur, sed plana potius tecta domorum, ad sedendum videlicet, vel deambulandum apta construuntur. Vnde Luca 12. dicit in Euangelio Dominus. Et quod in aure auditis, prædicabitur in tectis. Cæterùm spiritualiter, & nos templum hoc per fidem ingressi, videmus altitudinem per circuitum fundata latera, ad mensuram calami sex cubitorum spacio, & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum. Quę sunt hæc in altitudine, & per circuitum latera, nisi alta & perfecta quæ in templo illo dominici hominis recondita sunt intelligentiæ spiritualis arcana? Vnde benè ad mensuram calami sex cubitorum dicuntur fundata, quia iuxta mensuram, quam vnicuique prophetarum siue Apostolorum diuisit Deus, firmiter & stabili fide sunt omnia cōscripta. Porrò forinsecus latitudo quinque cubitorum, qui numerus carnalib. propter quinq; corporis sensus magis cōpetit, literalis siue historia scripturarū est mediocritas, quę ardua cælestiū mysteria spectare non valentib. per discretionem est proponenda. Interior domus, in laterib. domus, de quibus suprà diximus, Euangelica propriè doctrina est, quam & præcipuè in hoc templo altitudinem videmus ad mensurā calami sex cubitorū, itemq; ad mensurā quinq; cubitorum, vt sicut iam dictum est, & magis perfecti, qui per senariū & mediocres qui per quinarium discernendi significantur, numerum habeant quo vtiliter leuent internorum aciem oculorum (Et inter Gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus vndiq;.) Subauditur vidi. Gazophylacia hæc thesauros omnes sapientiæ & scientiæ, qui in hoc templo, id est, in Christo sunt absconditi, latitudo autem inter hæc cubitorum viginti, qui numerus binarius est in decenis superexcellentiorem viam significat geminæ charitatis, Dei 1. Cor. 13. & proximi, sine qua nihil cætera charismata prodesse Apostolus asserit.

CA. LXI. *Ex eo quòd templum humani corporis Deus maiestatis sibimet condiderit, quis nobis fructus accesserit, secundum id quod ait: Et ædificium quod erat separatum, & cætera.*

CAPVT XXV.

Coloss. 1. EX eo quòd secundum propheticam visionem, Deus maiestatis, templum sibimet humani corporis condidit, quis nobis fructus accessit? Quis nisi, quod Apostolus ait, in ipso complacuit omnem plenitudinē habitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris siue quæ in cælis sunt? Sequitur ergo. (Et ædificium quod erat separatum, versumque ad viam respicientem ad mare latitudinis LXX. cubitorum. Paries autem ædificij quinque cubitorum latitudinis per circuitum, & longitudo eius XC. cubitorū, & mēsus est domū longitudine C. cubitorum, & quod separatum erat ædificium, & paries eius longitudinis C. cubitorum.) Et ædificium, inquit, quod erat separatum. Quod illud ædificium? Nimirum beata sanctorum societas angelorum, quos inter & nos grandis erat separatio, grāde dissidium. Idcircò dicitur, ędificium erat separatum. Et continuò subiungitur. Versumque ad viam respicientē ad mare. Via respiciens ad mare, Deus noster Christus erat, quippe qui & per prophetas suos prænunciabat, quod in plenitudine temporis dignaretur ad nos descēdere, & in nostro mari naufragium mortis, atque in exemplum Ionæ triduanam sepulturam subire. Ad hanc viam versum illud ædi- Coloss. 1. ficium separatum, eius nanque gratiam expectabat sanctorum charitas angelorum à nobis separatorum, expectabat, inquam, quādo pacificaret, & coniungeret nos cum illis per sanguinem suum. Illud ædificium LXX. latitudinis cubitos habebat, qui numerus in decenis septenarius est, & idcircò in limite latiori latissimam charitatis requiem, latitudo ista significat. qua iam tunc & sine nobis in Deo suo societas angelica requiescebat. Attamen plurimum perfectioni vel instructioni deerat, quia videlicet ouis centesima Luca 15. perierat, dragma decima perdita fuerat Ait ergo. Paries autem ædificij quinque cubitorum latitudinis per circuitum, & longitudo eius nonaginta cubitorum. Quinarius qui secundæ vnitatis, id est, denarij medietas est, nondum plenam, nondum perfectam multiformis sapientiæ Dei notitiam significat. Nam sciebant quidem iam beati angeli, quātæ Deus esset potentiæ, sed nondum experimento didicerant, quantæ idem esset clemētiæ. Istud perdiscere habebant per ammirabile opus reparationis nostræ. Vnde dicit Ephe. 1. Apostolus. Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis, in Deo, qui omnia creauit, vt innotescat principibus & potestatibus, in cælestibus per ecclesiam multiformis sapientia Dei. Ergo paries quasi semiplenus, id est, quinque cubitorum erat, ad integrum, quod per secundā vnitatem, id est, per denarium, intelligitur, nondum peruenerat. Sed & longitudo eius nonaginta cubitorum erat, & ad centum nō peruenerat. Numerus quippe cētesima oue perdita, diminutus erat. Sed quid fecit ille? mensus est domum longitudine cubitorum & quod separatum erat ædificium, & paries eius longitudinis cētum cubitorum. (Latitudo autem ante faciem domus, & eius quę Luca 15. erat separatum contra orientem, centum cubitorum.) Dimensio ista quadra est. Et est sensus. Ouem centesimam ad ouile reportauit, & ouium suarum numerum ad integrum suppleuit, & sicut centenarius numerus quadratus est, decies enim decem, centū efficiunt, ita suum ouile magna quondam parte mutilatum, totum reformauit, atque repleuit, quasi per quadrum.

De eo quod ait: Et mensus est longitudinem ædificij, & cætera, quid per ea significetur.

CAPVT XXVI.

ET mensus est longitudinem ædificij contra faciem eius, quod erat separatum ad dorsum, & hecthecas ex vtraque parte centū cubitorum, & templum interius, & vestibula atrij, limina & fenestras obliquas, & hecthecas in circuitu per tres partes, contra vniuscuiusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu. A terra autem, vsque ad fenestras, & fenestræ clausę super ostia, & vsque ad domum interiorem, & forinsecus per omnem parietem in circuitu intrinsecus & forinsecus ad mensuras & fabrefacta Cherubin & palmæ, & palma inter Cherubin & Cherub.) Vbi prædictum templum ædificatum, imò & Iudaica impietate solutum, Luca 15. diuina in triduo potentia resuscitatum est, continuò quod separatum erat ædificium perfectum, & de nonaginta in centum cubitos prouectum est, id est, beata societas angelorum dragmæ decimæ quæ perdita fuerat, & ouis centesimæ quæ perierat, inuentione redintegrata est. Omnes quippe qui Christi gratiam expectauerant electi ab origine mūdi, tunc apertis eiusdem ædificij portis introierunt, & pro inuentione ouis, quam pastor pius proprijs reportabat humeris, totū illud exhilaratum ouile ouium cælestium, gaudiumque fuit commune amicorum congratulantium. Sed erat adhuc locus, necenim totus ex illis qui aduentum huius gratię præcesserant, completus erat præfinitus ab initio electorum numerus. Ergo mensus est, inquit, longitudinem ædificij ad dorsum. Quid est ad dorsum, nisi post discessum suū? Ephes. 4. Denique postquam discessit venerabilis iste vir, mensus est longitudinem centum cubitorum, longitudinem ædificij contra faciem eius, quod erat separatum, id est, postquam

postquam in cælum ascendit, dedit dona hominibus plena largitate, quasi cętenaria perfectione, propter eos qui adhuc erant inimici non credendo, vel non cognoscendo Christum filium Dei. Vestibula atrij, limina, fenestræ obliquæ, & hecthecæ, id est, eminentia ex vtraque parte, diuersa significant ministeria sanctorum Apostolorum, prophetarum, Euangelistarum, doctorum, atq; pastorum, quos posuit, vel dedit ad consummationem sanctorum in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, id est, ecclesiæ, quæ & ipsa est templum Dei, quod & hic dicitur templum interius, quod ad dorsum, id est, post ascensum suum (vt iam diximus) mensus est hic sæpedictus vir. Hecthecas autem Romæ appellant solaria de cœnaculorum parietibus eminentia, siue mœnia ab eo qui primus inuenit. Cælata erant omnia vel fabrefacta, à pauimento vsque ad fenestras, & fenestræ clausæ, &c. Nihil enim absque ratione & mensura, in dei templo à deo factũ est, à pauimento vsque ad fenestras, id est, ab infimo electo vsque ad prædicatores clarissimos, per quos domui Dei veritatis infulsit claritas. Quid autem est, quòd clausæ quoque fenestræ, cælatæ dicuntur, aut fabre factæ? Nimirum illud quod hodie per totum mundum mirando gaudemus, & gaudendo miramur, quia postquam morte interueniente, clausa sunt ora beatorum Apostolorum Christi, per quos velut fenestras, illuminatus est mũdus, dum adhuc paterẽt, adhuc & vocis officio, scilicet in prædicatione fungerentur, postquã clausæ sunt illæ fenestræ, pulchrius atque splendidius celatæ atque fabricatæ sunt, cęlatura virtutum, fabricatura miraculorum. Ibi Cherubin & palmæ, id est, quã in scriptis eorum quotidie scrutamur multitudo scientiæ, & quas in gestis eorum veneramur, non incruentæ martyrij victoriæ. Ibi facies hominis iuxta palmam ex hac parte, & facies leonis iuxta palmam ex alia parte, tota enim eorum doctrina hæc duo nobis cathegorizat, quia qui primo aduentu suo venit nobis vt homo mansuetus, in multitudine misericordiæ, secundo aduẽtu venturus est tanquam leo terribilis in magna iudicij fortitudine.

Ephes. 4.

Quòd ait: Hæc est mensura coram Domino, videlicet altare ligneum, significans crucis mysterium, & corporis ac sanguinis sacramentum, & quid altitudo eius trium cubitorum, quid significet longitudo eius duorum cubitorum.

CAPVT XXVII.

Altaris lignei trium cubitorum altitudo est, & longitudo eius duorum cubitorum, & anguli eius, & longitudo eius, & parietes eius lignei. Et locutus est ad me. Hæc est mensa coram domino.) Nimirum & hoc ad dorsum vir ille mensus est. Altare quippe ligneum, mysterium crucis, mysterium & sacramentum passionis Christi est. Cùm venisset hora eius, vt transiret ex hoc mundo ad patrem, in ipso transitu respiciens ad dorsum, id est, ad nos, qui creditu ri eramus, post eundem ipsum transitum, mensus est altare ligneum, id est, iam dictum crucis vel passionis suæ sacramentum, substantiam panis & vini accipiens in manibus suis dicensque post benedictionem. Hoc est corpus meum. Hic est sanguis meus. Altaris huius altitudo trium cubitorum, longitudo duorum cubitorum est. Altitudo trium cubitorum fides est sanctæ trinitatis, sine qua nusquam est altare Dei. Longitudo duorum cubitorum extentio geminæ dilectionis, Dei & proximi, sine qua nihil dignũ deo potest offerri, qua plurimũ indiget quisquis ad hoc altare hostiam viuam sacrificaturus accedit. Anguli eius, longitudo eius, & parietes eius lignei, totum quippe altaris Christi sacramentum de ligno constant viuifice crucis, quia totius sacrificij summa est passio eius, qui pro omni mundo semetipsum super liguum crucis sacrificauit, & hæc est, inquit, mensa coram Domino, subauditur, sola & vnica, nam Iudaici mensa sacrificij, iam non est coram domino. Ne offeratis, inquit, vltra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi. Item: Nunquid manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum potabo? subauditur, non. Sed quid? Immola Deo sacrificium laudis, & multa his similia.

Ioan. 13.
Matth. 26.
Marc. 14.
Luca 22.
1. Cor. 11.
Matth. 22
Esa. 1.

Quid in templo vel sanctuario duo ostia, & quid ex vtraque parte bina significent ostiola.

CAPVT XXVIII.

Et duo ostia erant in templo, & in sanctuario. Et in duobus ostijs ex vtraque parte bina erant ostiola, quæ in se inuicem plicabantur, bina enim ostia erant ex vtraq; parte ostiorum.) Duo templi & sanctuarij ostia, duo sunt testamenta, quorum & æditutus est ipse, cuius est templũ, sanctus & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit. In his duobus ostijs ex vtraque parte bina sunt ostiola, quæ in se inuicem plicantur, quod iuxta literam perspicuum est. Solent enim in maioribus triclinijs bina sibi hærere ostia atque cõiungi, vt maior introitus nequaquam duobus & ingẽtib. sed & quatuor claudatur minorib. vel aperiatur forib. iuxta sensum spirituale bina erant ex vtraq; parte ostiola quæ in se inuicẽ plicabantur, vt & in historia spiritus habeas intelligentiam, & tropologia historiæ veritatem. Quorum vtrunque altero indiget, & si vnum defuerit, perfecta caret scientia. (Et cęlata erant in ipsis ostijs templi Cherubin & scripturæ palmarum, sicut & in parietibus quoq; expressa erant. Quam ob rem erant grossiora ligna in vestibuli fronte forinsecus.) Cęlata, inquit, erãt in ipsis ostijs Cherubin & sculpturæ palmarũ.

Apoc. 3.

Quid

Quid enim sacra vtriusque sacramenti scriptura, nisi scientiæ multitudinem, & victoriæ continet insignia? Ex illa Deum cognoscimus, quem scire summæ est vertex scientiæ, ex illa sumimus arma, quibus vtendo nõ aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, & aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus, feliciter cũ palma iustitiæ queamus ad coronam victoriæ peruenire. Vnde & grossiora, inquit, ligna erant in uestibulo portæ forinsecus, vt & firmitatem haberent, & celaturam possent recipere. Pulchreque iuxta intelligentiam spi-
Ephe. 6. ritualem firmiora & cælata sunt ostia, vt & firmitatem habeant & pulchritudinem, ne quis ad sancta sanctorum similis Oziæ posset irrumpere, & sibi sacerdotiũ vendicare.

Quod ecclesia gentium nihil minus habuerit, & q Iudæi & Græci Deus nullam distinctionem fecerit. Et hoc rectè intelligi in eo quod ait: In facie longitudinis centum cubitos ostij, & cætera.

CAPVT XXIX.

ET eduxit me in atrium exterius per viã
CA. LXII ducentem ad aquilonem, & induxit me in Gazophylacium, quod erat contra separatum ædificium, & contra ædem vergentem ad aquilonem. In facie longitudinis centum cubitos ostij aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos contra viginti cubitos atrij interioris, & contra pauimentum stratũ lapide atrij exterioris, vbi erat porticus iuncta porticui triplici.) Has maximè partes ille vir ad dorsum mensus est. Hæc est enim ecclesia de gentibus, cuius hic mensuræ describuntur, quæ sub aquilone iacens frigida,
Matth. 9. nullum caloris aut luminis diuini acceperat
Luca 8. beneficium. Postquam vir ille, qui in cælum ascendit, quasi ad dorsum eius accessit, cuius faciem, id est, præsentiam in carne non vidit, & credendo in illum iam assumptum Euangelicæ gratiæ mensuras centenas, quinquagenas accepit, sicut in typum eius mulier illa quæ fluxum sanguinis patiebatur, accedẽs retro, & tangens fimbriam vestimenti, per fidem suam saluari meruit. Eduxit me, inquit, in atrium exterius, per viam ducentẽ ad aquilonem, tunc videlicet, quando Iu-
Actor. 13 dæis, qui quasi in meridie erant, repellenti-
Esa. 49. bus & blasphemãtibus, vsi sunt Apostoli auctoritate spiritus sancti, vt dicerent. Vobis quidẽ oportebat primùm loqui verbũ Dei, sed quoniam repulistis illud, & indignos vos iudicastis ęternę vitæ, eccè cõuertimur ad gẽtes. Sic enim præcepit nobis Dominus. Posui te in salutem gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ. Sic nimirum pręcipiendo Dominus induxit prophetam, in-
Rom. 3. duxit Apostolorum chorum in Gazophylacium, quod erat contra separatum ædificium, & contra ædem vergentem ad aquilonem, aperuit enim illis veritatis thesaurum, vt ex scripturis intelligerent vocationem gentium, quod non Iudæorum tantum esset Deus, sed & gentium, à quibus eatenus illud sæpe dictum cæleste ædificium erat separatum. In facie longitudinis centum cubitos mensus est ostij aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos. Quid enim Ecclesia gentium minus habuit, vel quam Iudæi & Græci distinctionem Deus fecit? Latitudo quinquaginta cubitorum, largissima est remissio peccatorum, pro qua decertans Apostolus, quod ex fide sit, non ex operibus legis, illud maximum in testimonium adduxit, quod Abraham non ex circuncisione, sed ante circuncisionem per fidem iustificatus sit. Longitudo centum cubitorum plena & perfecta est remuneratio futurorũ Græco non minus, quàm Iudæo reposita, iuxta eundem Apostolũ. Gloria eñ, in qt, & *Rom. 2.* honor, & pax omni operanti bonum, Iudęo primùm & Græco. Vbi erat, inquit, porticus iuncta porticui triplici. Porticui triplici, id est, laquearea terna habẽti. Nam & post modum subdit. (Tristega enim erant, & nõ habebant columnas, sicut erant columnæ atriorum.) Assertio est fidei gentium, & ammiratio facilitatis eorum, quia veloces fuerunt ad credẽdum. Porticus erat iuncta porticui triplici, etenim tristega erant, & cùm columnas non habebant, sicut erant columnæ atriorum, id est, auditus vel sensus eorũ, citò admixtus est Apostolicæ fidei, & confessionem velociter suscepit sanctæ & indiuiduæ trinitatis, & tamen patriarchas aut ꝓphetas non habuerunt, quæ fuerunt columnæ Iudęorum.

De mensuris quingentorum calamorum, per circuitum, vel ad quatuor mundi partes, quomodo scientiam scripturarum significent, post reconciliationem generis humani, per Christum in quatuor mundi partes diffusam.

CAPVT XXX.

CVmq; complesset mensuras domus interioris, eduxit me per viã portæ quę respiciebat ad viam orientalẽ, & mẽsus est eam vndiq; per circuitũ. Mensus est autẽ contra ventũ orientalem in calamo mensuræ, quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitũ. Et mensus est contra ventũ aquilonarem, quingentos calamos in calamo mẽsuræ per gyrũ. Et ad ventum australẽ mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum. Et ad ventum occidentalem mẽsus est quingentos calamos in calamo mensuræ. Per quatuor ventos mensus est murũ eius.) Quia prophetam, imò prophetæ ductorem mirabilem virum, & sapientem architectum quantum potuimus in hac visione secuti, & illud, quòd per ipsum omnia facta sunt, & illud, ꝙ per ipsum omnia instaurata sunt beneuola fide confessi sumus, ꝙ ad nostri maximè operis pertinebat propositũ,
deinceps

deinceps plura omittentes propter compendium, illa tātum de hac ipsa visione sumemus quæ potiora sunt. Primò dicendum iuxta literalem descriptionem, quia hic murus simul duo millia calamos habebat. Sin autem calamus sex cubitorum erat, & palmi qui sexta pars cubiti est, perspicuum est, murum exteriorem per circuitum habuisse calamos duo millia, qui faciunt cubitos duodecim millia trecentos triginta & tres, & trientem de duobus milibus. Prudens lector & diligens legat librum Iesu filij Naue, & inueniet quomodo in suburbanis hæc mensura teneatur. Cæterùm, vt ad mysticum reuertamur sensum, quid post diuisiones templi atriorū siue ædificiorum, tanta significat multiplicitas calamorum, nisi illam quæ post incarnationem Christi, per ipsum facta est reconciliationem generis humani, & quæ per quatuor partes mundi diffusa est scientiam scripturarum? Etenim prius tantum in Iudæa notus erat deus, & illic sacra scriptura quæ per calamum intelligitur in angusto detinebatur. Nunc autem ex quo Christus in cælū ascendit, ecclesia eius in orientem, septentrionem, meridiem, & occidentem, quasi quingentis dilatata est calamis, id est, multiplicē habet scientiam Dei, & ex paucis legis & prophetarum & Euangelicorum libris, tractando atq; commentando armaria sua mundus impleuit. Quod autem hæc multiplicitas, duodecim millia cum trecentis triginta tribus effecit, & insuper trientē de duobus millibus, illud continet sacramentum, vt singulis Apostolis millenus numerus deputetur, & tamen ad mensuram plenitudinis Christi, & perfecti nemo veniat, nisi iunganturei trecenti & triginta tres cubiti, per quos sanctæ & indiuiduæ trinitatis mysteriū demonstratur. Præterea quingētesimus numerus, q vicenus est quinquagenario, q ad remissionem pertineat omniū peccatorū, nō solum vetus scriptura, sed & saluatoris in euāgelio verba demōstrant, dicētis; Duo debitores erant cuidā fœneratori, vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentib. illis vnde redderent, donauit vtrisque. Et murus diuidit inter sanctuarium, & vulgi locū. Ex quo intelligimus, omnem supra templi descriptionem sacerdotum qui sunt filij Sadoch ministerijs delegatam, hunc eū numerū q tanto spatio dilatetur, & vniuersa circumeat, separare sanctuariū & vulgi locum.

Psal. 75.

Lucæ 7.

Quod ait: Vidi visiones secundum speciem quam viderem, quando venit vt disperderet, &c.

CAPVT XXXI.

CAPVT XLIII.

ET duxit me ad portam, quæ respiciebat ad viam orientalem, & ecce gloria Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem, & vox erat ei quasi vox aquarum multarū, & terra splendebat à maiestate eius. Et vidi visionem secundum speciem quam viderā, quādo venit vt disperderet ciuitatē, & species secundū aspectum quem videram iuxta fluuiū Chobar, & cecidi super faciē meā.) Ordo tamen fidei necessarius hic perfectus est, dum post cunctas diuisiones superiora longè repetens, & vidi, inquit, visionem secundum speciem quam videram quando venit vt disperderet ciuitatem, & species secundum aspectum quem videram iuxta fluuiū Chobar, subauditur anno quinto. Itemque, anno sexto transmigrationis regis Ioachim. Quinam ille aspectus, vel quæ illæ species fuerunt? Nimirum aspectus hominis, aspectus leonis, aspectus vituli, aspectus aquilæ volantis. Aspectibus vel speciebus illis vera humanitas, vera passio, resurrectio quoque & ascensio significabatur Christi filij Dei, quæ omnia corde credere ad iustitiam, & ore confiteri oportet ad salutem. Sed hæc quidem Euangelica doctrina est, & familiarius paruulis quasi lactis alimonia dulcis auditu, & salubris animæ gustu est. Veruntamen ad perfectionem fidei necdum satis est, nisi post lactis populum proficiendo ad solidum perueniat cibum, vt credat & confiteatur, quia in principio erat verbum, & verbum erat apud Deū, & deus erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt, & isto illud posterius esse, quod prius capere potuit, scilicet quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis, & secundum illas facies hominis, vituli, leonis, atque aquilæ volantis, videndam nobis gloriam suam præbuit. Rectè igitur prioribus prophetiæ suæ annis, illud accepit vel scripsit, q commodius capere possunt paruuli, & tandem in hac extrema visione pro exercitatione perfectiores habēs sensus accepit, vel perfectos habentib. sensus scripsit, quod antea facies illa Christus dei filius fuerit, & tunc demum cadit super faciem suam, videlicet perfecta adoratione verus adorator adorās in spiritu & veritate.

Rom. 10.

Ioan. 1.

De eo quod ait: Et conuertit me ad viam portæ sanctuarij, &c. quòd per hac in isto quoque virginalem partum visio prophetica designet.

CAPVT XXXII.

VEruntamen quantumuis fodiendo in altum de occulto visionis huius thesauro necdū cuncta protulimus quæcunq; de Christo deo & domino nostro credere vel confiteri Christiana veritate compellimur. Necdum enim illud vsquam consulta litera nobis respondit, quod permaximè splendet in omni pulchritudine catholicæ confessionis, quod illa facies hominis quam sæpe dixit, de virgine matre concepta & ædita sit. Sequamur ergo & iuxta vestigia sanctorum patrum, qui hæc loca scrutati sunt, nos quoque scrutantes audiamus atq; intelligentes gaudeamus inuenisse nos, quod non fuerit oblitus iste propheta sanctus confiteri sicut à spiritu sancto doctus erat, venerandū virginalis vteri partum. Ait post aliqua.

(Et con-

CAPVT XLIIII. (Et conuertit me ad viam portæ sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad orientem, & erat clausa. Et dixit dominus ad me. Porta hæc clausa erit, nō aperietur, & vir nō transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, vt comedat panem coram domino, per viam vestibuli portæ ingredietur, & per viam eius egredietur.) Hæc profectò cùm dicit, congrua sub imagine doctū se asserit, quod homo ille qui deus erat per vterum virginis in hunc mundum introierit. Conuertit me, inquit, ad viam portæ sanctuarij exterioris. Porta sanctuarij quę est nisi virgo, per quam primo patuit ianua sanctuarij exterioris, sanctuarij cælestis, quod erat extra nos, extra quod eramus nos? Porrò via portæ huius series est generatio-

Matth. 1. nis, quæ in Euangelio texitur ab Abraham vsque ad Ioseph virum ipsius, de qua natus est Iesus, qui vocatur Christus. Hæc porta respiciens ad orientem, & verum in semet ipsa suscipiens iustitiæ solem, quod veraciter credimus & confitemur, erat clausa. Nec enim vt conciperet aut pareret, vir illam aperuerat. Et dixit dominus ad me. Porta hæc clausa erit, subauditur, quod nunc est. Clausa est dum concipit, dum pariet nihilominus clausa erit. Nō aperietur, & vir non transibit per eā. Clausa ante partum, clausa erit & post partum. Ex eo enim tempore quo angelus loquebatur. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Et quando natus est, virgo permansit æterna, ad confundendos eos, qui arbitrantur, eam post natiuitatem Saluatoris habuisse de Ioseph filios, ex occasione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Pulchrè cùm dixisset: Et vir non transibit

Lucæ 1. per eam, continuò subiunxit. Quoniam dominus Deus Israel ingressus est per eam. Ac si diceret. Non mireris quod vir non transibit per eam, & tamen pariet filium, quoniā filius quem pariet, dominus Deus est Israel. Si is quē parit homo tantum, & non deus esset, necesse erat vt ante partum, imò & ante conceptum vir per eam transiret, nunc autē dominus Deus Israel est, qui aliunde veniēs ingressus in hunc mundum per eam, & idcircò non mirum, quòd talis filius portam clausam, id est, matrem suam seruare potuit incorruptam. Eritque clausa principi, id est, ad opus vel ad honorem principis. Princeps iste magni principatus, qui est in forma dei, ipse sedebit in ea, ipse semetipsum humiliabit for-

Philip. 2. mam serui accipiens, vt comedat panem coram domino, id est, vt obediat deo patri suo, quod est illi panem comedere, testante ipso, cùm dicit: Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei. Per viam vestibuli portæ in-

Ioan. 4. gredietur, & per viam eius egredietur. Notanda diligenter distinctio ingressus atque egressus principis huius. Denique nos omnes, qui portis apertis, id est, membris corruptis nascimur, per quam viam traduce inserente ingredimur, per ipsam & egredimur, vnde & ignobiles, nimiumque plebei sumus. Iste autem princeps nobilis per viā, inquit, vestibuli portæ ingredietur, id est, per fidem credulæ virginis concipietur, vt per viam nō i[illegible] vestibuli portæ, sed per viā eius egrediet[illegible], id est, per integra virginalia vera de carne caro, verus de matre homo nascetur.

Quomodo legitima quaedam ad correctionem praeuaricatorum legis edicat auctoritate Domini, haec & haec dicentis emissa, & pro ipso numero septenario spiritualis intelligenda sit legislatio.

CAPVT XXXIII.

POst hæc iam legitima quædam sequuntur, ad correctionē præuaricatorum legis, & de quibus sermo sic incipit. (Et adduxit me per viam portæ aquilonis in conspectu domus, & vidi, & ecce impleuit gloria Domini domum Domini, & cecidi in faciē meam. Et dixit ad me dn̄s Fili hominis, pone cor tuum, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi omnia quæ ego loquor ad te de vniuersis cæremonijs domus domini, & de cūctis legibus eius, & pones cor tuum in vijs tēpli, per omnes exitus sanctuarij.) Hoc modo ingressus, nouam legislationem, quasi ob literata iam lege Moysi superducit, septies emissa auctoritate dicentis domini dei. Hæc dicit Dominus Deus. Sufficiant vobis om- *Cap 45.*
nia scelera vestra domus Israel, eò quòd inducitis filios alienos incircuncisos corde, & incircūcisos carne, vt sint in sanctuario meo. Hæc dicit Dominus Deus. Omnis alienigena incircuncisus corde, & incircuncisus carne non ingredietur sanctuarium meum, omnis filius alienus, qui est in medio filiorum Israel. Hæc dicit Dominus Deus. Sufficiat vobis principes Israel. Iniquitatem & rapinas intermittite, iudicium & iustitiam facite, separate confinia vestra à populo meo, ait domious: Hæc dicit Dominus Deus. In primo mense in vna mensis, sumes vitulum de armento immaculatum, & expiabis sanctuarium. *Cap.46.* Hæc dicit Dominus Deus. Porta atrij interioris, quæ respicit ad orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit, die autem sabbati aperietur, sed & in die Calendarum aperietur. Hæc dicit Dominus Deus. Si dederit princeps domum alicui de filijs suis, hæreditas eius filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditarie. Hæc dicit Dominus Deus. *Cap.47.*
Hic est terminus, in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel, quia Ioseph duplicem funiculum habet. Ista legentes, & diuinæ auctoritatis vices interpositas dinumerantes, quærimus quid ista sibi velint, statimque respondet iste numerus, legem spiritualem hic proponi spiritualibus, eò quòd septem sint gratiæ spiritus sancti. Simul ad me- *Deut.18.*
moriam reducimus illud legislatoris Moysi dictum.

dictum. Prophetā de gente tua, & de fratrib. tuis, sicut me, suscitabit tibi dominus Deus tuus, ipsum audies, sicut me (dixit) tanquā diceret: Sicut ego homo sum tibi carnali populo Israel legislator vetus, sic ille verus homo erit spirituali populo legislator nouus. Igitur dum quærimus, quid hæc in isto propheta legislatio sibi vult, omnia nobis respōdet, quia princeps ille qui iuxta præcedentia lectionis per clausam portam egreditur, legem affert meliorem pro suo principatu, legem nouam, legem vitæ ac spiritus, quæ totū hominē liberare possit à lege peccati ac mortis. Proinde illud quoq; nequaquā à mysterio vacare aduertimus, quòd in initio propheta dicit. & adduxit me per viam portæ aquilonis. Denique iste vir, iste nouus legislator iuxta patriarchę Iacob vaticinium, expectatio est gentium, quæ ad aquilonem versæ erant, id est, ad diabolum, qui per frigidū designatur aquilonē, quē per longos & vetustos errores secutæ fuerāt, & ipse Iudæis repellentibus legē huius viri recepturæ erant.

Gen. 49.

De aquis egredientibus & descendentibus à latere dextro, quid significent dona procedentia de non manufacto templo corporis Christi.

CAPVT XXXIIII.

Notandum deinde, quia septimo edicto terra diuiditur, dicendo. (Hic est terminus in quo possidebitis terram.) Prēmissa vel præeunte terræ & aquarum sanitate, vt rectè in hac distributione terram viuentiū debeamus intelligere, sanitas terrę vndè processerit hoc modo propheta describit (Et cōuertit me ad portā domus, & ecce aquæ ingrediebantur subter limen domus ad orientem. Facies enim domus respiciebat ad oriētem, aquæ autem descendebant in latus templi dextrum, ad meridiem altaris. Et eduxit me per viam portæ aquilonis, & conuertit me ad viam foras portam exteriorem viam quæ respiciebat ad oriētem, & ecce aquæ redundātes à latero dextro, cùm egrederetur vir ad orientem, qui habebat funiculum in manu sua, & mensus mille cubitos, & transduxit me per aquam vsq; ad talos. Rursusq; mensus est mille, & transduxit me per aquā vsq; ad genua. Et mensus est mille, & transduxit me per aquam vsque renes. Et mēsus est mille torrentem, quē non potui pertransire, quoniam intumuerant aquæ profundę torrentis, qui non potest trāsuadari. Et dixit ad me. Certè vidisti fili hominis. Et eduxit me. & conuertit ad ripam torrentis. Cumq; me conuertissem, ecce in ripa torrentis ligna multa nimis, ex vtraque parte. Et ait ad me. Aquæ istę quę egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, & descendunt ad plana deserti, intrabunt mare & exibunt, & sanabuntur aquæ.) Si ritè attendimus, mundus iste mare mortuum erat. Ad quid autem latus templi dominici, templi non manufacti lancea perforatum est, & ex illo vulnere aqua cum sanguine cucurrit, nisi tolleretur mors huius mundi, quo sanarentur aquæ generis humani? Nec verò solummodo de corpore siue latere visibili aqua profluxit visibilis pro causa patrandæ sanitatis, sed & de diuinitate inuisibili inuisibilis aqua processit, aqua sapientiæ salutaris, aqua, id est, gratia spiritus sancti. Idcirco rectissimè dictum sit, ecce aquę redundātes, à latere dextro, à latere diuino. Porrò illud cautè & diligenter discernendū est, quia prius dixit, aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad meridiem altaris, & deinde, ecce aquæ redundātes à latere dextro. Cùm enim templum istud templum Dei proprium sit, in quo corporaliter inhabitat omnis plenitudo diuinitatis, quomodo vel vndè descendebant illuc aquæ istæ quæ sunt dona spiritus sancti? Ergo nec iste sermo nos obliuisci patitur, quia Deus & homo est vnus, idemq; Christus, & in ipso natura hominis accepit, quod in Christo nihilominus dare poterat natura Dei. Nunc videamus quo ordine, vel quanto gratię inundantis incremēto nostras aquas mortuas aqua ista viua sanauit. Prius tamen non nos prætereat, quia cùm dixisset, aquæ autē descendebant in latus templi dextrum ad meridiē altaris, vt deinde diceret, & ecce aquæ redundantes à latere dextro, interposuit dicēs, & eduxit me per viam portæ aquilonis. Quid est enim, quòd ad videndam redundationem aquarum viuentium propheta educitur, per viam portæ aquilonis frigidi, nisi quòd in nationes effundenda erat gratia spiritus sancti? Nunc reuertamur ad proposita.

Ioan. 19.

Coloss. 2.

Quid significet quòd aqua mensione prima ad talos: secunda, vsque ad genua, tertia, vsq; ad renes pertingit: quarta autem, transiri nequit: & quid sit omnes aquas sanari, & pisces magnos multiplicari, & cur sit nomen ciuitatu, dominus ibidem.

CAPVT XXXV.

Et mensus est mille cubitos, & transduxit me per aquā vsq; ad talos. Mille mensoris huius cubiti plenitudinem significant gratiæ largitoris, qui prima mēsione omnia tulit peccata mundi, per quam prophetam vsq; ad talos transduxit. Nam per talos aqua tinctos primæ mēsionis, extinctio significatur peccati originalis, quia pro illo Deus ad serpentem pro muliere dixit. Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius. Etenim maximè pro peccato originali insidiabatur diabolus serpēs antiquus calcaneo mulieris & feminis eius, id est, extremo fini eius, intantum, vt ad ipsum Christum Dei filium venire auderet insidiator, nihil tamen nociturus, sicut ipse testatur. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquā. Rursum mensus est mille, & transduxit me per aquam vsque ad genua. Per talos soli apostoli, de quibus propheta. Quàm pulchri, inquit, super montes pedes euangelizantis pacem. Per genua vniuersi significā-

Gen. 3.

Ioan. 14.

Esaia 52.

tur adoratores eiusdẽ Christi filij Dei. Vsq; ad hæc genua secundæ mensionis aqua peruenit, quando cùm dixisset: Accipite spiritũ
Ioan. 20. sanctum, continuò subiunxit. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Nã de omnibus qui Christo genu curuant, dixit: Tertio mensus est mille. & trãsduxit me, inquit, per aquam vsq; ad renes. Tunc nimirum ter tio mensus est, & suos, quorum hic propheta typum gerit, per aquã vsq; ad renes trãsduxit, quando iam sedens à dextris Dei, spiritum sanctum misit illis, qui eatenus carnales & infirmos virtute induit, fortitudine accinxit. Quarto mensurus est, & torrentem faciet, quem, inquit propheta, nõ potui pertransire, scilicet in resurrectione, nam nec o-
Esaia 63. culus vidit nec auris potuit audire, sed nec
1. Cor. 2. in cor hominis æstimatio eius potuit ascendere. Tunc ad plenum aquæ nostræ sanatæ erunt, & omnis anima quocunq; venerit hic torrens viuet, eruntq; pisces multi satis, omnes videlicet electi, quos in captura piscium
Ioan. 21. CLIII. post resurrectionem suam dominus
1. Cor. 15. significauit. Veruntamen non omnes aquæ sanabuntur. Nam & Apostolus loquitur, Omnes quidẽ resurgemus, sed non omnes immutabimur. Rectè ergo & hic sequitur. (In littoribus autem eius & in palustribus non sanabuntur, quia in salinas dabuntur.) Littora maris huius, atq; palustria, dura sunt hominum corda, dura, inquam, velut littorea saxa, per incredulitatis duritiam. Itemq; palustria, id est, cœnosa per cõcretam omnium vitiorum fœtulentiam. Hæc, inquam, non sanabuntur, quia in salinas dabuntur, id est, etsi resurgant, non resurgent in incorruptionis sanitatem, sed ad æternam resurgẽt mortis passionem. (Et super torrentem orietur in ripis eius ex vtraq; parte omne lignũ pomiferum per singulos menses afferẽs primitiua.) Hæc & cætera, quia penè eadem in A- Apoc. 22.
pocalypsi leguntur, & nos ad alia tendentes breuitati studere cupimus, iam hic finem huius lectionis facimus, virum gloriosum magnæ ciuitatis, & templi sui mẽsorem, siue architectum, atq; principem exoratum esse cupientes, vt prædiorum ciuitatis huiusce quę per quingenta & quatuor milia vndiq; mensus est, aliquam nobis tribuat portionem. Sine dubio centupla illic reposita sunt sanctis, hic sua quęlibet pro illo principe relinquentibus. Constat autem, quia dum terrena relinquuntur, quinq; corporis sensus suis voluptatibus orbantur. Rectè igitur quingenta milia discriminantur, vt secundum numerum sensuum, qui hic pro spe futurorum refrenantur, ipsa remuneratio cẽtenaria quinquies multiplicetur. Super omnem autem beatitudinem illud amplectẽdum est, quòd sic tandem concluditur. (Et nomen ciuitatis ex illa die, dominus ibidem.) Quia videlicet quod nunc cognoscimus ex parte, quòd nũc CAPVT
videmus per speculum in ænigmate, tũc co- XLVIII.
gnoscemus, sicut & cogniti sumus, tunc vi- 1. Cor. 13.
debimus facie ad faciẽ, videbimus sicuti est, videbimus Deum deorum in Sion.

FINIS COMMENTARIORVM LIBRI SECVNDI *IN EZECHIELEM PROPHETAM.*

RVPERTI ABBATIS
TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN DANIELEM PROPHETAM COMMENTARIORVM
LIBER PRIMVS.

De visionibus Danielis, quomodo regnum Dei peregrinantibus sub iugo Babylonis, ciuibus suis pro consolatione septiformiter ostensum sit.

CAPVT I.

Periente Christo, cuius in hoc opere mysteria quærimus, iã nunc Danielis volumen introspicimus, & quamuis susceptũ cursum maturius finire optemus, hanc tamen scripturæ partem intactam præterire non sustinemus. Grandi enim intus spectaculo detinemur. Quod est illud spectaculum? Imaginaria regni Dei contra regnum diaboli Monomachia peregrinantibus captiuis sub iugo Babylonico, pro consolatione ciuibus regni Dei septiformiter ostensa. Prima est forma, Dan. 2. 3. & 4.
qua statuam magnam atque terribilem nimis, lapis vnicus de monte promicans, sine manibus confringit atque comminuit. Secunda, qua missos à rege tres pueros in fornacem ardentem non tangit neq; contristat ignis, & aspectus quarti similitudo est filij Dei. Tertia, qua rex magnus atq; robustus, magnæ Babylonis suæ quam ædificasset mirator, voce de cælo ruente dementatus, eiectus est ex hominibus, & fœnum vt bos comedit, atque ab hoc experimento confiteri compulsus est, quia altissimus in sempiternum viuit, & regnum eius in generationem & generationem, & non est qui resistat ma-

nui

hui eius, & dicat ei, quare fecisti: Quarta, qua Babylonis ipsum regnum à rege Deo victū est, datumque Mœdis & Persis, interfecto Balthasar Chaldæo, cui & Darius Mœdus succefsit. Quinta, orator Dei calumniosos rogatores regis hominis mortalis vicit, & misit, inquit, Deus meus angelum suum, & conclusit ora leonum, & nō nocuerunt mihi, quia coram eo iustitia inuenta est in me. Quòd pronuncians rex. Deus, inquit, Danielis, ipse est Deus viuens & æternus in secula, & regnum eius non difsipabitur, & potestas eius vsq; in æternū. Sexta, qua cū pugnantib. quatuor ventis cæli, & quatuor bestijs ascendentib. de mari, post illas tandē cū nubib. cęli, quasi filius hominis venit, & vsq; ad antiquū dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem & honorem & regnum, & omnes populi tribus & linguæ ipsi seruient. Septima, qua destruendum esse peccati regnum, superueniente regno iustitiæ Dei, manifestius edocetur oraculo huiuscemodi. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum, & super vrbem sanctam tuam, vt cōsummetur preuaricatio, & finē accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorū. Hic ergo paulisper immoremur, & quanquam nota replicantes, laudem & gloriam regis Christi, sine fastidio prædicemus.

De Nabuchodonosor, quòd ciuitatem Hierusalem semel & iterum oppugnando atque captiuando typū gesserit diaboli inimici ecclesiæ Christi.

CAPVT II.

IN primis Babylonis regem, multarū gentium victorem & dominum, tutam aut quietam pro victorijs habere gloriam, præsagia futurorum, & præsentia quoque mala sinūt. Tenet autem typum diaboli, in eo videlicet, quòd ciuitatem Hierusalem semel & iterum oppugnando conculcauit, atque captiuum ex ea duxit populum Dei. Semel, inquam, quando (vt hic scriptum est) regnāte Ioachim anno tertio regni eius obsedit eam, regemque Ioachim transtulit, partemq; *4.Reg.24.* vasorum domus domini asportauit, quæ & intulit in domo Dei sui, omnesque viros fortes & bellatores captiuos duxit, suffecto rege Sedechia qui patruus erat Ioachim. Iterum autem, quando rebellante eodem Sedechia anno IX. regni eius, venit ipse & omnis *4.Reg 25.* exercitus eius in Hierusalem, & interrupta est ciuitas, comprehenditque Sedechiam & oculos eius effodit, vinxitq; eum catenis, & adduxit in Babylonem. Hierusalem quoq; destruxit, & domum domini succendit Nabuzardan princeps exercitus seruus eius, & reliquam partem populi transtulit in Babylonem, & omnia vasa reliqua, in quibus domino ministrabant. Vtrobiq; (vt iam dictū est) typum diaboli tenet iste rex Babylonis. Sic namque diabolus ciuitatem sanctam, vi- *Esaia 14.* uentis Dei Hierusalem cælestem semel & iterum oppugnauit. Semel quando [illegible] suis altissimum superbiendo, socios super[illegible] angelos demones factos, secum in confusionem traxit. Iterum, quando primum hominem deceptum cum omni genere eius, in i- *Gen. 3.* stam confusionis regionem, imo duplicem corporis & animæ captiuitatē deduxit. Vnde notandum, quòd iste Nabuchodonosor *4.Reg.24* prima transmigratione, tantummodo partē *4.Reg 25.* populi, partemq; vasorum transtulit, secunda vero, & reliquam partem populi, & residua vasa tulit, sed & muros Hierusalem destruxit, & domum domini igne succendit. Sic deniq; prima irruptione supernæ ciuitatis Hierusalem partem, id est, quosdam angelos perdidit, secunda verò non quosdam, sed omnes homines, quorū multitudo pro parte electorum, sancta Hierusalem, omnes inquam, in vno parente perdidit, & gehenna li peccati incendio cōflagrauit. Rectè igitur carnalis Nabuchodonosor nequitiam quasi pro victoria gloriam ducat, visiones videt regni alterius, regni Dei, quo superueniente non modo Babylonem suam, sed & totum mundum interiturum esse non ignoret. Sic etenim spiritualis Nabuchodonosor diabolus, supernę vastator Hierusalem, nunquam de regno suo, de regno peccati & mortis ita securus extitit, quin salutem quodammodo somniaret, quod scire nolebat, scripturis attestantibus, quandoque surrecturum fore contra se regnum, sed dicit in Euangelio suo rex magnus & stabilimentum regni Dei. Cū *Luca 11.* fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quę possidet. Si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet. In pace, inquit, sunt ea quæ possidet. Sic nimirum & iste typum gerens, vt iam diximus, eiusdem fortis, vano tumore dixit, cum iam audisset expositum quod contra se clamaret sanctus & vigil. Nonne hæc est Babylon quam ego ædificaui in do- *Daniel. 4.* mum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Itaq; non idcirco de illo dixit, in pace sunt ea quæ possidet, quòd vnquam verè secur⁹ esse potuerit, sed quòd tumidus esset latro, tumore furioso, pacem quæ non erat falso sibimet arrogauit.

Quæ vel qualia desiderando Daniel, vir desideriorū dici meruerit, proponēs in corde suo ne pollueretur de mensa regis.

CAPVT III.

POrro nunc nobis in memoriam veniat, hunc sanctum Danielem cælesti testimonio virum desideriorum esse dictum. Qualium enim desideriorum erat vir, nisi qualia conijcere possumus, ex reuelationibus huiusmodi? Dicamus ergo, quia cū vnus Deus, vnum sit sanctorum desiderium, duo propter illud eis desideranda sunt: alterum, vt

auferatur peccati regnum, quod iam factum est, & fit per primum Christi aduentum, alterum, v[illegible] inimicis Dei tota insultationis tol lat[illegible] ux quod faciendum est per secundũ Christi aduentum. Horum desideriorum flammam sancto huic sine dubio tempora illa multum adauxerant. Amabat enim Deum, & necesse erat, vt pro illo quem amabat ęmularetur contra illud inimicum regno eius, peccati regnum, contra inimicos regni eius peccatores homines, vt diceret illud Dauidicum. Vsquequo peccatores domine, vs-
Psalm. 93. quequo peccatores gloriabuntur? & his similia. Videbat se exulẽ, natum in hoc mundo, propter originale peccatum, audiebat propter actualia peccata captiuato Dei populo dicere gẽtes. Vbi est Deus eorũ? Hinc tyrannidem diaboli, illinc superbiam aspiciebat hominis vermis. Nimirum vtrorumq; oderat amicitiam, quia veram solius Dei desiderabat gloriam. Opportunas itaq; pro re & tempore consolationis assecutus est, iuxta præparationes, quibus cor suum præpa-
Psalm. 9. rabat, dicente Psalm. ista Desiderium pauperum exaudiuit dominus, præparationes cor dis eorum audiuit auris tua. Præparationes huius luctuosas, scriptura hæc statim primo
CAP. I. loco indicat. (Proposuit autẽ Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neq; de vino potus eius, & rogauit Eunuchorũ præpositum, ne contaminaretur.) Ac deinceps. Pueris autem his dedit Deus scientiam & disciplinam in omni libro & sapientiam. Danieli autem intelligentiam omnium visionum & somniorum. Vnde quia vir desideriorum eiusmodi erat, & viriliter desiderabat iudiciũ Dei, diuino illum constat præsagio sic meruisse nuncupari. Daniel quippe interpretatur, iudicium Dei.

Quòd prouidentia Dei factum sit, vt non ipse Daniel sed Nabuchodonosor somniauerit mysterium regni Dei, & cur non sit mirandum, quòd impio Deus secreta sua reuelauit.

CAPVT IIII.

CAP. II. ET notanda diligenter studiosa consolatoris Dei prouidentia. Nabuchodonosor (inquit scriptura) somnium vidit, & conterritus est spiritus eius, & somnium fugit ab eo. Præcepit ergo rex vt conuocarentur harioli & magi & malefici & Chaldæi, vt indicarent regi somnia sua, &c. Non Danielipse somnium vidit, sed quod Daniel interpretaretur, Nabuchodonosor vidit, & visũ memoria tenere non potuit. Quo enim ten-
Psal. 105. debat Deus, qui nõ superbis, sed humilibus, imò non inimicis, sed amicis suis secreta sua reuelare cõsueuit? Nimirum vt tunc quoq; captiuos suos daret in misericordias, in conspectu eius, qui ceperat eos. Quod & factum est. Nam per occasionem reuelationum, primus ille rex Danielem in sublime extulit, & munera multa & magna ei dedit, & constituit eum principem super omnes prouincias Babylonis, & præfectum magistratuum super cunctos Babylonis sapientes. Daniel autem postulauit à rege, & constituit super opera prouinciæ Babylonis Sidrach, Misach, & Abdenago. Ipse autem Daniel erat in foribus regis. Nec mirandum propter hoc regem impium ad ea cælestibus admissum fuisse mysterijs, vt diceret. Ecce ego video vi- Cap. 3.
ros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti similis filio Dei, cum & propter hoc ipsum Cyri regis Persarum victorias vaticinari spiritus sanctus non dedignatus sit.
Quid dico Cyro: pastor meus es, & omnem Esa. 44.
meam voluntatem complebis. Qui dico Ibid. 45.
Hierusalem, ædificaberis, & templo fundaberis. Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante facies eius gentes, & dorsa regum vertam. Ac deinceps. Et vocaui te in nomine
meo, assimilaui te; & non cognouisti me. E- Deut. 32.
go dominus, & non est amplius. Extra me non est Deus. Accinxi te, & nõ cognouisti me. Igitur quia captiuitas illa nõ ita vt nunc Iudæis ira consummata, de qua Moyses in cantico. Ignis, inquit, succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima, sed paternæ correptiõis virga erat, nec istud prætereundum est in laudib. clementię Dei, quòd dum corripit, dum flagellat & percutit, pariter clementiæ suæ ianuas aperit, in tantum, vt pro beneuolẽtia sua captiuis suis paranda, reges barbaros, homines ethnicos, alios secrẽtorum suorum reuelationib. admittebat, alios antequam nati sint, tuba illustret prophetica, futuras illis promittendo atq; pronunciando victorias.

Quod quærebatur Daniel vt periret cum socijs suis. Et de cantico: Super flumina Babylonis illic sedimus, &c. quod in persona illorum Dauid cecinit.

CAPVT V.

ET egressa sententia, sapientes interficiebantur. Quærebaturque Daniel & socij eius vt perirent.) O dura interrogatio. Idcir co Psalmista dudum spiritu prophetico in Psal. 136.
persona illorum atque similium dicebat. Super flumina Babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Syon. In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra. Quare illic fleuimus? Quia illic interrogauerunt nos qui captiuos duxerũt nos verba cãtionum, & qui abduxerunt nos, Hymnum cantate nobis de canticis Syon. Quomodo canticum domini cantabimus in terra aliena? Nimirum Danieli & socijs eius primum pro tali causa fletus iste & conquestio tam dolenda competebat. Denique sacramentum visionis, quam Nabuchodonosor viderat, verbum cantionis erat, hymnus de canticis Syon erat, canticum domini erat. At illi in terra aliena erant, non modo quòd in illa Babylone captiui, sed & quòd in hoc mundo

mundo exules erăt, à superna matre sua Hierusalem captiuati in Adam. Quomodo ergo, inquiunt, cantabimus canticum domini in terra aliena? O rex, canticum quod interrogas, sacramentum visionis quod exquiris interrogatione dura, hoc inquam & cætera cælorum secreta ac beatorum archangelorum cantica cantare vel scire hic non possumus, nisi paucissimi nostrum prophetę, quibus Deus reuelat, non meritis ipsorum, sed sua gratia. (Cum ergo rem indicasset Arioth Danieli, Daniel ingressus rogauit regem, vt tempus daret sibi ad solutionem indicandă regi. Etiă si non quæreretur occidēdus ipse & socij eius, tum quia vir desideriorum (vt supra iam diximus) gloriă Dei desiderabat, planè præsens negotium non negligendum duceret, quo deus glorificari poterat. Dixerăt enim regi suo Chaldæi. Sermo enim quē tu rex quęris, grauis est, nec reperietur quisquam qui indicet illum in conspectu regis exceptis dijs, quorum non est cum hominibus conuersatio Sed etenim ô serui, nō deorum, sed dæmonum, quorum nulla est de sacramentis cælestibus cum hominibus collatio, non reperietur quisquam qui indicet sermonem hunc, excepto vno, & vero Deo, cuius cum hominibus pijs cōuersatio est familiaris, quemadmodum dicit, quoniam inhabitabo in illis & inambulabo. Igitur nō modo, ne periret cum cęteris sapientibus Babylonis, verùm etiam vt res proficeret ad laudem Dei. (Ingressus in domum suam Daniel Ananiæ, Misaeli, & Azarię socijs suis indicauit negotium, vt quærerent misericordiam à facie Dei cæli super sacramento isto. Tunc Danieli per visionem nocte mysterium reuelatum est, & Daniel benedixit deo cæli, &c.) Bene & in tempore tunc reuelatum est. Iamdudum sic reuelare proposuerat, sed differendo, tempus & locum expectabat. Captiuos quippe suos, in ira misericordię memor, iam commendare atq; honestare intēdebat. Siluit ergo, donec egressa sententia, sapientes interficerentur, vt res tanto gratior veniret, quăto maiore in periculo subueniret. Et vt ad supra memorati quæstionem psalmi redeamus, quo dicitur ab istis pro dura interrogatione flentibus, quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena, prius rex ipse, atq; omne Babylonis regnum commotum est, ipsaque commotione quasi concurrentibus vniuersis populis & gentib. cōmune adiutorium paratum est, quatenus dum inciperent cantores isti, datum sibi per misericordiam in terra aliena cantare canticum domini, starent ad audiendum, nō modo attenti atque beneuoli, verùm & audito res desiderătissimi, collaudatores atq; admiratores reuerentia pleni. Aliter sic factum fuisset, si vltronea nimis cantatione propheticus spiritus salicibus illis cătasset, nimirum margaritas canticorum Syon, corua brutaque porcorum immunditia conculcassent.

2. Cor 6. *Luca 26.* *Psalm. 136.*

De interpretatione somnij quod viderat Nabuchodonosor, & de successione regnorum, & quòd Christus secundum illud somnium lapis comminuit omne regnum.

CAPVT VI.

TV rex cogitare cœpisti in stratu tuo, qd esset futurum post hæc, & qui reuelat mysteria, ostēdit tibi quę ventura sunt, &c.) Verum, inquit, est somnium. Ecce videmus quia verum est somnium, & fidelis interpretatio eius, quia secundum hæc per partum incorruptæ virginis suscitabit deus cæli regnum quod in ęternum non dissipabitur, & regnum eius populo alteri non dabitur, cōminuit, & consumit vniuersa regna hæc, regnum Babyloniorum aureum, quod erat ditissimum, regnum Persarum, & Mœdorum argenteum, id est, minus opulentum, regnum Macedonum æreum, id est, multa eloquētia sonorum, regnum Romanorum ferreum, id est, fortissimum, quod comminuit & domat omnia ferrum. Vniuersa inquam regna hęc comminuit hoc regnum, & ipsum stabit in æternum futurum de quo loquimur. Nam quomodo apostolus cum præmisisset illud Dauidicum. Omnia subiecisti sub pedibus eius, futurum ait de quo loquimur, nondum enim videmus illi omnia subiecta, eum autem qui modico quàm angeli minoratus est, videmus dominum Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum, ita & hic præmisso, quod constantissimum est, quia lapis abcisus de monte sine manibus, id est Christus sine virili cōplexu de virgine natus, factus est mons magnus, postquam percussit statuam regnorū mundi huius. Dicamus quia futurum est, quamuis iam ex parte factum sit id de quo loquimur. Nondum enim comminuta atq; consumpta videmus vniuersa regna, eum autem qui illa per primum aduentum suum comminuit, videmus lapidem impleuisse orbem terrarum. Comminuet autem omnia atque consumet vsque ad summum persecundum aduentum, & regnum eius stabit in æternum. *Hebr. 2.* *Psalm. 8.*

Quòd martyrum Christi præfiguratio fuerit in eo, quòd tres missi sunt in caminum ignis, et species quarti, inquit, similis filio Dei, & quòd ille hoc videns & Deum benedicens, regnum huius mundi qui ad Christum conuersi sunt typum gesserit.

CAPVT VII.

NAbuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, & statuit eam in campo Duram prouinciæ Babylonis. Itaq; Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, & iudices, duces, & tyrannos, & præfectos, omnesque principes regionum, vt conuenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex.) Præcedenti reuelatione satis demonstra- *CAP. III.*

CAP. III. monstratum fuerat, quia sapientia & fortitudo domini sunt, & ipse mutat tempora & ætates, transfert regnum atque constituit, & vniuersa hæc vno lapide, id est, solida Christi filij sui virtute comminuit atque consumit. Verum ipsa comminutio siue consumptio qualia vel quanta per martyrum bella facta sit, fiat, atque facienda sic vsq; in finem seculi, quis illic quæsiuit aut intellexit? Sequitur ergo ordine recto, & verè mystico in hac visione miranda martyrum Christi præfiguratio, quorum reuera fides lapis est. Christus enim in ipsis est, & in ipsis Christum pugnare nemo qui dubitet. Quo enim modo venerabilius illorum certamen præfigurari potuit peragendum aduersus regnum mundi, aduersus regnum diaboli? Nabuchodonosor inquit, Rex, fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex. Nimirum hæc est idololatria bruta, quã erexit Rex Babylonis, rex spurcissimus Nero, Romani dedecus imperij, quæ videlicet Roma, Babylon erat altera, testante Petro Apostolo cum dicit. Salutat vos ecclesia, quæ est in Babylone collecta. Erexit inquã, non quod antea idololatria non fuerit, sed quia rebellans lapidi, qui (vt supra dictum est) regna mundi percusserat, eandem idololatriam altius erexit, & edicta primus proposuit, scribens magistratibus, iudicibus, ducibus, tyrannis, & præfectis, omnibusque regnorum principibus, vt conuenirent ad dedicationem statuæ, vt coniurarent ad defensionem erroris antiqui, contra nouam doctrinam fidei Christianæ. Altitudo cubitorum sexaginta, latitudo cubitorum sex. Senarius hic in singulari, ille in deceno limite vniuersitatem significat creaturæ, quia senario numero dierum vniuersa creata sunt. Et signanter hoc vtrobique numero statuã suam ille distendit, in quo nesciente illo significabatur, quod apostolus dicit. Et seruierunt creaturæ potius quam creatori. Quid multa? Sidrach, Misach, & Abdenago Deos non colentes regis Babylonij, & statuam nõ adorantes quam erexit, colligati missi sunt in medium camini ignis ardentis. (Et ambulabant in medio flammæ laudantes dominum, & dicentes hymnum domino. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, & surrexit properè, & ait optimatibus suis. Nónne tres viros misimus in medio ignis? Ecce ego video viros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti similis filio Dei.) Sidrach decorus meus. Misach, qui risus. Abdenago, seruiens taceo interpretatur. Item Anania gratia domini. Azarias adiutorium domini, Misael, quæ salus Dei interpretatur. Tres isti tã numero quam nominibus, tam causa quàm passionibus vniuersos significant milites atque bellatores regni dei, confessores trinitatis decoros, ridentes, & seruiẽdo tacentes, id est, vita innocuos, spe gaudentes, in tribulatione patientes, in quibus gratia domini, cũ quibus in ipsis passionibus adiutorium domini, quorum est salus domini, ipse Christus pro quo & passi sunt, de quo iste mirando intellectu, & species, inquit, quarti similis filio Dei. Ipse nanq; & in alio propheta dicit, martyrum suorum vnicæ charitati. Noli timere, quia redemi te & vocaui te nomine tuo, meus es tu. Cum pertransieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te. Cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te, quia ego dominus Deus tuus sanctus Israel, saluator tuus. Sed idem videlicet Nabuchodonosor benedictus, inquit, Deus eorum, qui misit angelum suum & eruit seruos suos. Ergone priorem sententiam infirmat aut destruit angelum vocando illum, de quo prædixerat, & species quarti similis filio Dei? Non vtique. Nam idem, qui natura est filius Dei, officio factus est nobis angelus domini, angelus magni consilij (Cõtemplabantur (inquit) viros istos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, & capillus capitis eorum non esset adustus, & saraballa eorum non fuissent immutata, & odor ignis non transisset per eos.) Hæc omnia de martyrib. nostris, de testibus Christi filij Dei veraciter prædicemus, quia quamdiu incorrupta atq; inuicta perstitit in illis fides Christi, nulla fuit in eos potestas pœnarum aut mortis, nihil eis nocitum est, & quamlibet visi sint oculis insipientiũ mori, non sunt mortui, nam deo suo viuunt, qui dixit, & capillus de capite vestro nõ peribit. Benedictus deus eorũ, Sidrach videlicet, Misach, & Abdenago, ait Nabuchodonosor, idẽ ipse, qui in ignem miserat illos, quia misit angelum suum, & eruit seruos suos. (A me ergo positum est hoc decretum, vt omnis populus, tribus, & lingua quæcunq; locuta fuerit blasphemiam contra deum Sidrach, Misach, & Abdenago, dispereat, & domus eius vastetur.) Ecce hodie sic dicit, sic prædicat ipsum Romanum imperium, quod Christi martyres interfecit. Mirabilis verè & in malis Deus, quibus sic vtiliter nouit in bono vti. Iste malus sibi, & inutilis, ecce quã bona, q̃ vtilia toti mundo præsagia cecinit, & de eodem quidem foramine dulcem pariter & amaram, dulcem inquam nobis, & amarã sibi aquam emisit, paulo ante cadens in faciẽ suã, & adorans Deum Danielis, dicensq;. Verè Deus vester, Deus deorũ, & dominus regum, &cęt. quasi pocula fundens dulcedinis, postmodum dicens cultorib eiusdem Dei & domini, amara hæc. (Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea?) Nunc autem iterum dulcia. (A me ergo positum est hoc decretum, &c.) In qua dulcedine itidem perseueraturus non erat. Typum quippe (vt iam dictum est) præferebat regni huius mundi, quod vnum idemq; per alias quidem regalis fastigij

Marginal notes: 1. Petr. 5. — Rom. 1. — Rom. 13. — Esaie 43. — Sapien. 3. — Luca 21.

fastigij personas, dulcia præconia, per alias autem amaras ructare habebat blasphemias cōtra maiestatem regni Dei. Proinde sequamur ordinem, visuri quali tandem imagine perficienda signetur hic victoria eiusdem regni Dei.

Quòd Nabuchodonosor ex hominibus eiectus est, & fœnum vt bos comedit, & quod in hoc præfiguratum sit, quod apostolus ait: Stultam fecit Deus sapientiam huius mundi per euangelium Christi, & de victoria regni Dei, cuius potestatem ille recepto sensu confessus est.

CAPVT VIII.

CAP. IIII EGo Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo. Sōnium vidi quod perterruit me, & cogitationes meæ in stratu meo, & visiōes capitis mei conturbauerunt me. Et per me positum est decretum, vt introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, & vt solutionem somnij indicarent mihi, &cæt.) Ecce tertio victa est, congrediens cum fortitudine Dei, superba infirmitas hominis regis. Dixit enim, imò respondit videlicet ad interpretationem somnij quam audierat contra se, arbor magna & fortis succidenda, ramis præcisis, & excussis denudanda folijs. Respōdit inquam & ait. (Nonne hæc est Babylon magna quam ego ędificaui domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?) Tanquam diceret. Et quis ille vigil & sanctus, cuius ad imperium siue clamorem, sic & sic ab hominibus eijci possim, ego robustus & fortis, ego gloriosus & decorus ædificator magnæ Babylonis? Itaque semel & iterum victus iamdudum & inglorius confessor victoriæ cælestis hæc dicendo, tertia iam vice ceruicem erexit. Sed enim continuò durum nimis esse persentit, contra stimulum calcitrare, bos petulcus & indomabilis. (Cum enim adhuc esset sermo in ore regis (inquit scriptura) vox de cælo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex. Regnū transiit à te, &cæt. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor. Ex hominibus eiectus est, & fœnum vt bos comedit.) Hoc igitur quærimus, quam & ista res partem significet victoriæ, regis Dei victoriæ regni Christi filij Dei, statimque illud occurrit quod apostolus dicit. Nonne stultam
1.Cor.1. fecit Deus sapiētiam huius mundi? Item. Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes, & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia. Pulchram nimirum & propriam reprobandæ sapientiæ huius mundi imaginem, tanta, tam magni, tamque superbi regis, dementatio prætulit in eo maximè quod fęnum vt bos comedit. Nam & de illo ingente stulto, cuius iste typus est ad beatum Iob dominus dicit. Ecce Behe-
Iob 40. moth quem feci tibi, fœnum quasi bos comedit. Quid nam est fœnum bouis huius pabulum, nisi multitudo carnalium, mane virentium, cito florentium, & cito nihilominus flore perdito arescentium? Omnis enim caro vt fœnum, & omnis gloria eius tanquā Esaiæ 40.
flos fœni. Ortus est sol, & exiccatum est fœnum, & flos eius decidit. Ergo descendente sancto & vigil ad clamorem eius, ex hominibus eiectus Nabuchodonosor, fœnum vt bos comedit, quia descendente in hunc mūdum virtute & sapiētia Dei Christo, ad prędicationem eius stulta facta est sapientia hu- 1.Cor.1.
ius mundi, sapientia principum huius seculi, & eiecta ex hominibus diuinam rationem recipientibus, solummodo fœnum, id est, homines superfluos, & super numerum pullulātes ex carnis vitio deuorare potuit. Sed sequitur post hæc. (Igitur post finem dierū ego Nabuchodonosor oculos ad cælum leuaui, & sensus meus redditus est mihi, & Altissimo benedixi, &cætera.) Num ergo consequens est, vt existimauerunt nonnulli, quos cum sapientes se esse putarent, verè stultos ecclesia Dei comprobauit, quod Behemoth ille iam dictus os suum brutumque pectus resipiscendo vel pœnitendo aperire debeat, in laudes & benedictiones altissimi? Non vtique. Paratus est enim illi & angelis eius ignis æternus, sicut habet veritas euan Matth.25.
gelij. Potest autem longe sanius intelligi, salua & permanente eadem veritate Christi, quòd magna pars corporis eius, id est, multi sapientium seculi, quales stultos fecit sapien 1.Cor.3.
tia Dei, resipuerunt & quotidie resipiscunt vsque in finem seculi, iuxta quod & de eodē Behemoth ad supra dictum beatum Iob dominus per alias similitudines dicit. Concident eum amici, & diuident illum negotiato Iob.40.
res. Et continuò. Nunquid implebis ait sagenam pelle eius, aut gurgustium piscium capite eius? Subauditur enim, vt ego, qui vocans piscatores homines, & faciens eos fieri Matt.4.
piscatores hominum, sagenam meam primùm pelle eius impleo, extremos atque infimos colligendo, & postmodum prudentes mihi aduersarios subdendo, quasi gurgustium piscium capite eius impleo. Hæc pro intentione nostra dixisse sit satis, videlicet vt in isto Babylonis rege tertia vice iam victo significatam intelligeremus perfectam victoriam regis cæli confitente ipso, cum iam tertia confessione dicit. (Quia potestas eius potestas sempiterna, & regnum eius in generationem & generationem, & omnes habitatores terrę apud eum in nihilum redacti sunt.

De euersione Babylonis quæ facta est à Medis et Persis, quomodo per illam significetur futura in die iudicij destructio totius ciuitatis diaboli.

CAPVT IX.

FVturum autem est, vt tota destruatur ciuitas diaboli, & sub cælo pereat, quæ ciuitati Dei viuentis ab initio aduersata est, & vsq; in finē seculi aduersari nō desinit. Sequitur ergo pulchro satis, quia mystico ordine

CA. IIII. illa quæ à Mœdis & Persis facta est euersio Babylonis eius, quæ cum Rege suo Hierusalem illam destruit terrenam, in qua inuocatum est nomen Dei viuentis, & populum eius captiuauit. (Balthasar rex fecit grande cõuiuium optimatibus suis mille, & vnusquisque secũdum suam ætatem bibebat.) &c. Ibi maximè propositi vel intensionis nostræ figimus oculum, vbi, Apparuerunt (inquit) digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ, & rex respiciebat articulos manus scribentis. Tũc regis facies commutata est, & cogitationes eius perturbabant eum, & compages renum eius soluebantur, & genua eius ad se inuicem collidebantur.) Quid enim manus illa innuit? Nimirum qui per lapidem de monte sine manib. in primo, qui proprio nomine suo in secundo, quiq; nomine vigilis & sancti in tertio, idem ipse filius Dei Christus per manum scribentem designatur capitulo quarto. Manus enim, id est, dextera patris, se metipsam exercet ad iudicandam impietatẽ Babylonis spiritualis: ad destruendum inimicum sibi regnum mundi, scribens imò scripta iam dudum habens, quæcunque mala Babylon ista sanctis eius intulit. Et notandum, quòd in medio conuiuij manus illa in nocte apparuit, & iam temulentorum regis, & optimatum eius securitatem visione horribili fortiter conterruit. Sic enim repentina & improuisa dies illa securis, & contemptoribus Dei, superueniet ipso attestante, cùm dicit. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant, & dabantur ad nuptias, vsq; in d em qua intrauit Noe in arcam, & venit diluuium, & perdidit omnes. Igitur cum Balthasar rex grande conuiuium fecisset, & vnusquisque secundum suam biberet ætatem, cum biberet ipse, & optimates eius, vxores & concubinæ eius, cum biberent vinum & laudauerunt deos suos, aureos, & argenteos æreos, ferreos, ligneosque, & lapideos, in eadem hora apparuerũt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis, scribentis inquam peccatõ, iudiciumque & iram secundum peccata superbiæ Babylonis, quia secundum hæc erit, qua die filius hominis reuelabitur, & Babylon ciuitas diaboli, ciuitas confusionis, sanguine sanctorum ebria meretrix, eadem eius reuelatione indicabitur. Et illius quidem Babylonis regnum numeratum atque completum, appensum in statera, atque diuisum, datum est hominibus Mœdis & Persis, huius autem Babylonis regnum nihilominus per homicidia singula, cæteraque scelera dinumeratum, atque in statera iusta appensum, ac terribili sententia diuisum, dabitur nõ hominibus, sed dæmonibus, non Mœdis aut Persis, sed malignis spiritib. Non Dario, sed diabolo & angelis eius. Hoc præuidens Esaias, dicit. Descende, sede in puluere, virgo filia Babylonis, sede in terra. Non est solium filiæ Chaldæorum, id est, fortium, scilicet malignorum spirituum, quorum rectè dicitur filia, quia ferocem illorum superbiam est imitata. Ac deinceps: Et nunc audi hæc delicata & habitans confidẽter, quæ dicis in corde tuo. Ego sum, & præter me nõ est amplius. Nõ sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem. Venient tibi hæc duo subitò in die vna, sterilitas & viduitas, & cæter. In Apocalypsi quoque ipse qui hic per manum scribentem figuratus est, ipse inquam angelus qui descendit de cælo habens potestatem magnam, cuius à gloria terra illuminata est, exclamat in forti voce, dicẽs. Cecidit cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorũ, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, quia de ira fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cũ illa fornicati sunt.

CAP. V. — Matt. 24. — Luca 17. — Gen. 27. — Esaia 47. — Ibidem. — Apoc. 18.

De occiso Balthasar, & dato regno eius Mœdis, & Persis, quomodo per illam inuidiam quam pertulit Daniel, maior illi gloria creuerit.

CAPVT X.

EAdẽ nocte interfectus est Balthasar rex Chaldæus, & Darius Mœdus successit in regnum, annos natus sexaginta duos.) Hoc modo impleta est veritas vaticinij, quo dudum regi Nabuchodonosor ita prædixit. Tu ergo es caput aureum, & post te consurget regnum aliud minus te. Illo vaticinio iam sui tunc regni, beneuolentiam captiuis spiritus gratiæ propheticæ comparauit, amplius aũt isto quo nuperrimè, id est, eadem nocte dixit, diuisum est regnum tuum, & datum est Mœdis & Persis. His præeuntibus propheta his præconij meritis, Daniel in consolationẽ captiuorum nouo imperio charus acceptusque esse potuit. Hoc subsequens protinus sermo euidenter ostendit. (Placuit (inquit) Dario, & constituit supra regnum satrapas centum viginti, & super eos principes tres, ex quibus Daniel vnus erat, vt satrapæ illis redderent rationem, & rex non sustineret molestiam.) Verum quo regi sapienti complacuit eodem splendore suo vir splendidus satrapas exussit. Omnes in inuidiam sui virtus emerita concitauit.) Quærebant (inquit) occasionem, vt inuenirent Danieli ex latere regis, nullamq; causam & suspicionẽ reperire potuerunt, eo quod fidelis esset, & omnis culpa & suspicio non inuenirentur in eo, &c.) Plana cunctis & patẽte rei ammirabilis historia literali, Christi domini & regis, in isto quoq; præcone eius speculamur gloriã, vt dignũ est. Nam passus quidẽ inuidiã est propter temporalem terrenorũ principũ gratiã gloriosam, sed ad gloriã eandẽ peruenerat propter veri Dei gloriã per acceptã spiritus prophetici gratiam. Ergo passionis Christi veritatẽ victoriæ Christi figuram in passione huius contẽplemur, in victoria huius prædicemus.

Danie. 2. — CAP. VI.

Quo

Quomodo in eo quod in lacum missus est per inuidiã principum, et illæsus fuit, passionem et victoriã Christi, quem per inuidiam occiderunt Iudæi, significarit.

CAPVT XI.

PRincipes & satrapæ quærebant occasionem, vt inuenirent Danieli ex latere regis.) Daniel cuius hoc ipsum nomẽ interpretatur iudicium Dei, typum hoc loco pręfert Christi filij Dei, cuius nimirum est iudicium Dei, quia pater illi iudiciũ omne dedit. Quis
Ioan. 5. nesciat quòd sæpe nimium occasionem illi quæsierunt principes, sacerdotes, & seniores Iudæorum, vt inuenirent illi ex latere regis? Regẽ quippe habebãt Cęsarẽ, & ad inuidiã il-
Ioan. 19. lius dicebãt. Nõ habemus regẽ nisi Cæsarẽ. Quęrebant, inquã, occasionẽ illi ex latere regis, si quo modo dicere possent, regem se fe-
Luca 23. cit, prohibuit censum dari Cæsari. Sed nullam, inquit, causam & suspitionem reperire potuerũt, eo quòd fidelis esset, & omnis culpa & suspitio non inueniretur in eo. Verè fi-
Math. 22. delis erat & verax, & iustitia pugnabat atq; iudicabat. Dicebat enim. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. Attamen pręualuerunt, sententiamq; extorserũt principes isti ab inuito rege suo, vt mitteretur Daniel in lacum leonum. Et hoc idcirco propter illam occasionẽ, quia Daniel orabat Deum suum, quia nõ attendebat calumniosum quod erat subreptum regi Persarũ atq; Medorum decretum, quia cum redderet quæ erant regis regi, nihilominus Deo curabat reddere quæ erãt Dei. Sic planè prin-
Math. 27. cipes sacerdotum persuasis turbis tumultuo-
Mar. 15. sa vociferatione, Romanis legibus damnationem domini nostri Iesu Christi extorserunt, non quòd omnino excusabilem fuisse illum arbitremur Romani imperij ministrũ præsidem Pilatum, tanquam verè contra voluntatem suam coactus fuerit, quem potius cogi voluisse non dubitamus, vt nullam ipse posthac pro iniustè damnato homine criminationem pateretur. Verùm quocunque ministro, qualicunq; feruente animo, Romani potestatem imperij quo voluerunt inflexerunt, & innocentem Christum Dei filiũ miserunt in lacum leonum, id est, interemerunt, vt descenderet in infernum. Sed Deus
Esaiæ 63. meus (inquit) misit angelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi, quia coram eo iustitia inuenta est in me.) Imò huic saluauit brachium suum, quemadmodum dicit. Et saluauit mihi brachiũ meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Adeo saluauit illi brachium suum, cõcludens ora leonum spiritualium, vt suscitaret eum à mortuis, solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Hoc autem rex vehementer gauisus est.
Act. 2. Quandoq; enim audiuit, audiuit hoc, inquã, patienter Romanum imperium, & aduertit prudenter, quòd Deus Iesum à mortuis suscitasset, & imperatoribus ipsis credentibus Romanus orbis vehementer gauisus est. Et præcepit (inquit) Danielem educi de lacu.) Mutauit leges, conuertit edicta Romani imperij maiestas, & eum qui cum descendentibus in lacum ęstimatus fuerat dominum Iesum Christum, prædicari præcepit, quòd de lacu mortis esset eductus, quòd resurrexisset Deus & homo semel mortuus, iam vltra *Rom. 6.*
in æternum immortalis Christus, hoc præsenti edicto satis euidẽter præsignatur. (Pax (inquit Darius) vobis multiplicetur. A me constitutum est decretum vt in vniuerso imperio & regno meo tremiscant & paueant Deum Danielis. Ipse enim est Deus viuens & æternus in secula, & regnum eius non dissipabitur, & potestas eius vsq; in æternum.) Qui accusauerunt Danielem, ipsi in lacum leonum missi, repentè consumpti sunt, quia reuera qui Christum in morte cõcluserunt, & vitam eius in lacum mortis deduxerunt, ipsi pro hoc in mortẽ deuenerunt, ipsi ad inferos descenderunt, cõpleto Psalmistę vaticinio, dicentis: Foderunt ante faciẽ meã foueã, *Psalm. 21.*
& inciderunt in eã. Item: Lacum aperuit & *Psalm. 7.*
effodit eum, & incidit in foueam quam fecit.

De pugna quatuor ventorum cæli, & de eo quod antiquus dierum sedit, & quod filius hominis venit in nubibus cæli, & de iudicio mundi. CAPVT XII.

ANno primo Balthasar regis Babylonis, *CAP. VII.*
Daniel somnium vidit. Visio autem capitis eius in cubili suo, & somnium scribens breui sermone comprehendit, summatimq; perstringens, ait. Videbã in visione mea nocte, & ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno, & quatuor bestię grandes ascẽdebant de mari diuersæ inter se.) Magnum & euidens hac visione Christi filij Dei eiusdemq; filij hominis testimonium, magnum & amplum huiusce reuelationis spectaculum, quo libentius nihil aspiciant simplices oculi credentium, nihil dulcius audiant beneuolæ aures diligentium Deum patrem antiquissimum, & Dei patris filium, hominem quidem nouum, sed Deum nihilominus antiquum. Quatuor, inquit, venti cæli pugnabant in mari magno, & quatuor bestiæ grandes ascendebãt. Quid bestiæ significauerint, vnus de assistentibus satis exposuit (Hæ (inquit) bestiæ magnæ quatuor, quatuor regna consurgent de terra.) Sed quare venti & quare bestiæ? Nimirum venti propter vanitatem, bestiæ propter ferocitatem. Vanitas vanitatum (inquit Ecclesiastes) & omnia vanitas. Mare magnum est hoc seculum. Qua- *Eccl. 1.*
tuor venti ergo cæli in hoc mari magno pugnauerũt, quia quatuor regna seculi huius, status sui breuitatem non considerantes, in vanum flauerunt, regnum Babyloniorum propter superbiam & luxuriam, alas habẽti, leænæ assimilatum, regnum Persarũ & Medorum vrso, propter ferocitatẽ, regnũ Grecorum pardo, propter leuẽ sectarum varietatẽ, regnum Romanorum terribili atq; mirabili

rabili bestiæ dentes ferreos habenti propter insuperabilem fortitudinem comparatum. Quid aliud hæc regna bestialia, quàm venti fuerunt? Venti, inquã, & venti cæli fuerunt, non tamen cælum possederunt, quòd per superbiã contingere se putauerunt, sed ne mare quidẽ diu tenere potuerunt, quòd ad horam turbauerunt atque pertransierunt. Illis ergo cum ventosa vanitate sua præterlapsis. (Aspiciebã (inquit) donec throni positi sint, & antiquus dierum sedit.) Nimirum hæc erat dulcis imago regni Dei, quod expectabat (vt superius iam dictum est) is ipse qui hæc vidit, ciuis cæli, peregrinus huius seculi, captiuus illius Babylonis, vndè & ardentior erat desiderator regni Dei, ita vt vir desideriorum mereretur vocari, & pro consolatione animæ suæ tantas tamque mirificas videre visiones eiusdem regni Dei. Quid enim dulcius, quid ad consolationem cómodius, vt videret, optare, inquam, potuit? Antiquus ait dierum sedit. At ille olim in genere humano sedem nõ habebat, quia per præuaricationem primi hominis, regnum peccati & mortis in hunc mundum introierat. Ergo sedit, id est, contra regni sui persuasorem diabolum iudicium constituit. Sequitur enim. (Iudiciũ sedit & libri aperti sunt.) Hoc quidem de iudicio futuro intelligitur, quia de vltimo regni diabolici rege Antichristo sic præmissum est. (Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius, & ecce oculi quasi oculi hominis erãt in cornu isto, & os loquẽs ingẽtia.) Sed subinde sequitur. (Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat & vsq; ad antiquum dierum perũenit, & in conspectu eius obtulerunt eum, & dedit ei potestatẽ & honorem & regnum, & omnis populus, tribus ac linguæ ipsi seruient.) Hoc primo certè in aduentu factum esse, certum tenet Christiana fides. Filius hominis iam vsq; ad antiquũ dierum peruenit, iam in conspectu eius obtulimus eum, quicunq; propter peccata nostra oblatum esse credimus, & confitemur eum, & quotidie in sancto altari oblationis eius sacrum celebramus mysterium. Iam dedit ei potestatem, & honorem, & regnum. Iã enim propter passiõem mortis, gloria & honore coronauit eum, & cõstituit eum super opera manuum suarum. Nam hoc est quod
Hebr. 2. cùm surrexisset à mortuis, dicebat. Data est
Matth. 28. mihi omnis potestas in cælo & in terra. Et tunc omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruiunt, baptizati in nomine patris & filij & spiritꝰ sancti, secundũ eius imperiũ. Quid enim si qui adhuc seruituti eius cõtradicunt? Profectò seruitutẽ debent, & ab ipso pœnã recipient, propter seruilẽ suum timorẽ, propter suã ceruicosam rebelliõnẽ. Sede, inquit, à de
Psalm. 109. xtris meis, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. Et subinde. Dominare in medio inimicorum tuorum. Igitur quod dictum est. Aspiciebã donec throni positi sũt, & antiquus dierum sedit, itemq. iudici sedit, & libri aperti sunt, manifestatem quidem personat iudicij futuri, & aduentus secundi, veruntamen ita vt primi quoque aduentus nonnulla consideratio fit, quo idem iudiciũ cœpit agi, testante ipso iudice, cũ dicit. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius *Ioan. 12.* mundi eijcietur foras. Proinde ad laudẽ dei, ad gloriam regni Dei, quòd nunc intra nos est, referre libet hæc ad primum aduentum Christi filij Dei, vt videlicet primo aduentu cœptum fateamur, quod in secundo cõsummandum est.

Quid sint throni positi, quis thronus eius, flãma ignis & rota eius, ignis accensus, quid fluuius igneus egrediens à facie eius, quid iudicium sedens.

CAPVT XIII.

Aspiciebam (inquit) donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Aspiciebam, inquã, desiderans atq; suspirans desiderio, atq; suspirio, quòd erat commune omnium iustorum, non ignorantium se à regno Dei excidisse in Adam, & expectãtium vt in nobis recuperaret ipse regni sui gloriam. Quòd & ita factum est. Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. Thronus vnus & plures throni, vna ecclesia est & plures sancti, quorum in cordibus ille antiquus dierum sedit, Deus quippe recens in illis nõ fuit. Thronus eius Abraham, thronus eius Dauid, thronus eius singuli sancti, quorum in cordibus ille per fidem sedit, thronis eisdem positis, id est, longa expectatione in occursum regni eius præparatis. Qualis ille sedit? (Vestimentum eius quasi nix cãdidum, & capilli capitis eius quasi lana munda.) Gloriosa hæc regni eius insignia sunt. Nix quippe remissionem peccatorum, lana nuditatis nostræ operimentum significat. Inde Psalmista. Lauabis me, & super niuẽ dealbabor. *Psalm. 50.*
Item: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Thronus *Psalm. 31.* eius flamma ignis, rotæ eius ignis accensus. Fluuius igneus rapidusque egrediebatur à facie eius. Licet ignis iræ & flamma hic intelligi possit vindictæ futuræ, tamen quoniã fluuius igneus dulciori dignior est adhuc intellectu maximè quia sic dictũ est, egrediebatur à facie eius. Quid enim non dulce, nõ amabile egreditur aut procedit à facie eius? Ergo fluuius igneus non iniuria, non coacta sententia, dicimus quod ipse sit spiritus sanctus, de quo Psalmista, Fluminis, inquit, impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Esaia idẽ *Psalm. 45.* spiritus sanctus. Ecce ego declino in eos vt *Esaia 66.* flumen pacis, & vt torrens inundans gloriæ gentium. Hic sine dubio fluuius egrediebatur à facie eius, vndè procedẽs dicitur hic spiritus sanctus. Igneus aũt est & rapidus, quia mentes

mentes igneas reddit, & linguas libertas atque viuidas efficit, quòd & testatus est, & ab effectu comprobauit, quando super discipulos apparuit tanquam ignis, & cœperunt loqui varijs linguis. Linguis rapidis, ita vt silétium illis nulla posset indicere potestas seculi. Extunc thronus eius, id est, ecclesia eius flamma ignis, & rotæ euangeliorum eius ignis accensus. (Milia milium ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebāt ei.) Hoc & de angelicis spiritibus rectè valet intelligi, quorū infinita nobis milia ministrāt, vel assistunt ei. Verū quia de genere humano negotium est, cuius sibi milia Deus in regnum dignatione sua acquisiuit, sic iuuat cōtinuari. Fluuio igneo rapidoq; egrediente à facie eius, milia miliū ministrabant ei, & decies milies centena milia assistebant ei, id est, dato spiritu sancto, qui ab ipso procedit, innumerabiles homines, qui prius non erant eius, per aquam & per eūdem renati spiritū distributis ordinib. seruire cœperunt maiestati eius, alij per actiuam ministrantes ei, alij per contemplatiuam vitā assistentes ei. Plures autem in actiua ministrant, pauciores in contemplatiua assistunt ei. Benè ergo indefinita quantitate dictum est, milia miliū ministrabant ei, definita verò, & decies milies cētena milia assistebant ei. Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Hoc vtriusq; iudicij quasi cōfinium est. i. recta vtrunq; iudicium significatione contingit. Etenim iudicium iam sedit, sicut prædictū est, vt princeps huius mūdi eijceretur foras, sedebit adhuc, vt idem princeps cum angelis suis, idem, inquam, tanquam caput cum omni corpore suo meritas recipiat pœnas. Vndè sequitur. (Aspiciebam propter vocem sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur. Et vidi, quoniā interfecta esset bestia, & perisset corpus eius, & traditum esset igni ad cōburendum, &c.) Item libri iam aperti sunt, aperiente agno librum magnum, septem sigillis signatum, aperiente illo discipulis suis sensum vt intelligerent scripturas Aperti, inquam, sunt libri, per primum iudicium, ita tamen, vt qui non videbant viderent, & qui videbant cæci fierent, aperiendi autē sunt libri, libri conscientiarum, vt iudicentur singuli ex his quæ ibi scripta sunt.

Act. 2. *Apoc. 5.* *Ioan. 12.* *Luca 24.* *Ioan 9.*

De veniente filio hominis, quomodo vsq; ad antiquum dierum peruenit, et dedit ei potestatem et honorem et regnum. CAPVT XIIII.

Manifestè quidē hactenus cōscriptum est iudicium diuinum, sed non dictū est, qualem per manum siue personam sit agitandum. Non enim iudicabit per semetipsum ille antiquus dierum, quia pater nō iudicat quenquā. Et si throni huic positi sunt, non consequitur, vt sedeat ad iudicandū, vt cùm vestimento niueo siue candido & capite cano ad proferendā sententiam visibiliter atque localiter sessurus expectetur iste antiquus dierum. Itaq; nōdum dictum est, quæ vel qualis factura sit iudicium persona. Sed quid sequitur. (Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsq; ad antiquum dierum peruenit, & in conspectu eius obtulerunt eum, & dedit ei potestatem, & honorē, & regnum, & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient. Potestas eius potestas æterna, quæ nō auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.) Igitur quod in euangelio suo prædicat ipse filius hominis, pater nō iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio, hæc prophetica visio lucido satis defendit testimonio. Quæ autem causa vel ratio est, vt iudicium faciat hic potius filius hominis quā pater, nisi quia filius hominis est? Sic & ipse cum dixisset, & potestatem dedit ei, iudicium facere, continuò quasi quæreres quo iure, quo ordine iustitiæ filius iudicet magis quàm pater, quia, inquit, filius hominis est. Ac si diceret. Quia persona filij sese operosius impendit ad reparationē mundi, in tantū, vt fieret filius hominis, sola quippe hæc persona incarnata & passa est pro salute mundi, rectè ergo potestatem habet iudicium faciēdi, vt sola iudicet persona, quæ sola redemit, id est, vt in iudicio sola spectetur persona filij, secundum formam visibilem, formam serui, in qua semetipsam sola exinaniuit. Quoniam ad alia properamus, & hæc cæteraque à patribus doctissimis pertractata sunt, iam ad septimum prophetæ huius accedamus præconium, quo regni Dei quod expectabat edicere meruit, tēpus quoque præfinitum.

Ioan. 5. *Ioan. 5.*

Quomodo supputentur septuaginta hebdomades, de quibus dicitur ad prophetam, septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populum tuum vt consummetur præuaricatio, & cætera, & vngatur sanctus sanctorum. CAPVT XV.

In anno primo Darij filij Assueri de semine Medorum, qui imperauit super regnū Chaldæorum (cùm inquit Daniel) loquerer & orarem & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Israel, vt prosternerem preces meas in conspectu Dei mei pro monte sancto Dei mei, at me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione à principio, citò volans tetigit me in tempore sacrificij vespertini, & docuit me, & locutus est mihi, dixitque Daniel, nunc egressus sum vt docerem te, & intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo, ego autem veni vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Tu autem animaduerte sermonem, & intellige visionem. Septuaginta hebdomades abbreuiatæ sunt super populū tuum, & super vrbem sanctam tuā, vt consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & vngatur sanctus sanctorū. Scito ergo,

& animaduerte ab exitu sermonis vt iterum ædificetur Hierusalem vsq; ad Christum du cem hebdomades septem, & hebdomades se xagintaduæ erunt, & rursum ædificabitur platea & muri in angustia temporũ.) Esdra narrante didicimus quòd Neemias cùm esset pincerna regis Artaxersis, vigesimo anno regni eius, mense Nisan impetrauerit ab eo restaurari muros Hierusalem, templo multo ante permittente constructo, ipsumq; opus (vt dictum est in angustia temporis perfecerit adeò, scilicet à finitimis gentibus impugnatus, vt structores singuli gladio renes accincti, vna manu pugnasse, alia murum recuperasse narrentur. Ab hoc ergo tempore vsque ad Christum ducem hebdomades septuaginta computa, hoc est annos duodenorum mensium lunarium, cccclxc. qui sunt anni solares, cccclxxv. Siquidem Persæ à præfato vigesimo anno regis Artaxersis vsq; ad mortẽ Darij, regnauerunt annis cxvj. & hinc Macedones vsq; ad interitum Cleopatræ annis trecentis. Inde Romani vsq; ad septimũ decimum Tyberij Cæsaris annum, monarchiam tenuerunt annis quinquagintanouẽ, qui sunt simul (vt diximus anni cccclxxv. & continentur circulis decemnouenalib. xxv. Dies nouies enim viceni & quini fiunt cccclxxv. Et quia singulis circulis embolismi septem accrescunt, multiplica viginti quinque per septem clxxv. qui sunt embolismi menses cccclxxv. annorũ. Si ergo vis scire, quot annos lunares facere possint, partire cẽtum septuagintaquinq; per duodecim. Duodecies deni & quaterni, clxviij. Quatuordecim ergo annos faciunt & remanent menses septem. Hos iunge ad supra scriptos cccclxxv. vt fiunt simul cccclxxxix. Adde & menses superfluos septem, partemq; octauidecimi anni imperij Tyberij Cæsaris quo dominus passus est, & inuenies à tẽpore præfinito ad eius vsque passionem, hebdomades septuaginta abbreuiatas, hoc est, annos lunares cccexc. Ad eius verò baptismum quãdo vnctus est sanctus sanctorum descendente super eum spiritu sancto sicut columba, non solum hebdomades septẽ & sexaginta duas fuisse completas, sed & partem iam septuagesimæ hebdomadis inchoatam. (Et post hebdomades (inquit) septuaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est.) Non statim post sexaginta duas hebdomades, sed in fine septuagesimæ occisus est Christus, quam ideo quãtum cõijcere possumus, segregauitã cæteris, quia de hac erat plura relaturus. Nam & Christus in illa crucifixus est, à populo perfido, non modo in passione, verùm continuè ex quo à Ioanne prędicari cœpit, negatus est. Quòd autem sequitur. (Et ciuitatem, & sanctuariũ dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta delatio.) Non ad septuaginta hebdomades pertinet. Prædictum enim fuerat, quòd ipsę hebdomades ad Christi vsque ducatum per tingerent. Sed scriptura prędicto aduentu & passione ipsius, quid etiam post hanc populo qui eum recipere nollet, esset euenturum ostendit. Ducem enim venturum, Titum dicit, qui quadragesimo anno dominicæ passionis ita cum populo Romano ciuitatem & sanctuarium dissipabit, vt non remaneret lapis super lapidem. Verùm his per anticipationem prælibatis, mox ad exponendũ hebdomadæ quam omiserat redijt euentũ. (Cõfirmabit autem pactum multis hebdomas vna.) Hoc est ipsa nouissima, in qua vel Ioãnes baptista, vel dominus & apostoli prædicando multos ad fidem cõuerterunt. (Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiũ) Dimidiũ hebdomadis huiꝰ septuagesimę quintusdecimus annus Tyberij Cæsaris erat, quãdo inchoato Christi baptismate, hostiarum purificatio fidelibus paulatim vilescere cœpit. Item quod sequitur. (Et in templo erit abominatio desolationis, & vsq; ad consummationem & finem perseuerabit desolatio.) ad sequentia tempora respicit.

a. Esr. 1. | a. Esr. 4. | Luc. 19.

De oratione Danielis, quomodo secundum illam responsum ei sit, cùm videatur orasse pro soluenda illa qua tunc fuit captiuitate Babylonica, & quasi econtrariò maior enunciet ur et futura Iudæorũ vastitas.

CAPVT XVI.

HVius prophetiæ veritatem, & historia veterum & nostrorũ hodieq; tempo rum testatur euentus. Verùm si solam literã spectes, nunquid huiuscemodi responsa Danielis oratio flagitabat? Dixerat enim. (Ego Daniel intellexi in libris numerum annorũ, de quo factus est sermo domini ad Hieremiam prophetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni.) Ac deinde orans (Auertatur (inquit) obsecro ira tua & furor tuus à ciuitate tua Hierusalem & mõte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum Hierusalẽ & populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum. Nũc autem exaudi domine Deus noster orationem serui tui, & preces eius, & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum quod desertum est. Propter temetipsum inclina Deus meus aurem tuam, & audi, aperi oculos tuos, & vide desolationem nostram, & ciuitatem super quam inuocatum est nomen tuum.) Ita si solam literam spectes, nihil inuenis præter illã septuaginta annorum Babylonicam captiuitatem, nihil præter ciuitatis & templi manu. facti cineres quod deploret aut recuperari desideret. Verùm si ita erat, si hoc tantum in votis habebat, nunquid opportunam pro re consolationem accepit? Nonne potius cõtraria votis audiuit? Non enim dictum est illi, ædificabitur Hierusalem, & templum renouabitur atq; omnis cultus ceremoniarũ, sed quod his valdè contrarium est, occidetur, in-

Hie. 25. 29.

tur, inquit Christus, & non erit eius populus qui eum negaturus est, & ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio, & deficiet hostia & sacrificium, & in templo erit abominatio desolationis, & vsq; ad consummationẽ & finẽ perseuerabit desolatio. Igitur cum dicit. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorũ, de quo factus est sermo domini ad Hieremiam prophetam, vt complerentur desolationis Hierusalem septuaginta anni, vigilanti lectori illud se spiritu ꝓphetico intellexisse insinuat, quod hodie reuelata facie videt Christi ecclesia, scilicet captiuitatem illam, vnius populi Iudaici fuisse imaginem alterius magnæ captiuitatis, quæ vno peccante Adam, vniuerso generi humano accidit, & illos septuaginta captiuitatis annos, tempus omne significasse, quo populus Dei peregrinatur in hoc seculo. Quid enim magnum erat intellexisse, quod palam omnibus verba sonabant Hieremiæ prophetæ? Ergo cum dicit orans, exaudi domine Deus noster orationem serui tui, & preces eius, & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est, &cæt. cùm, inquam, hæc dicit, sub istis vocibus res maiores intendit, & sic illam captiuitatem solui optat, vt pro maiore solicitus sit, leniter laturus illud maius tẽpli vel ciuitatis excidium, defectum quoque hostiæ & sacrificij perpetuamq; desolationẽ templi abominabilis, dummodo fiat, quod erat necessarium, vt scilicet, consummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio, & vngatur sanctus sanctorum.

De septuaginta annis captiuitatis, quando teste scriptura sacra cõpleti fuerint, & quomodo de illis Iosephus sibimet contraria scripserit.

CAPVT XVII.

Porrò cum captiuitas illa Iudaici populi, captiuitatem significet peccati, quæ vniuerso (vt dictum est) generi humano accidit, consequenter eiusdem relaxatio captiuitatis saluationem significat mundi, & vt secundum verba scripturæ huius loquamur, typus fuit consummandæ præuaricationis, finiendi peccati, delendæ iniquitatis, adducẽdæ iustitiæ sempiternæ, implendæ visionis & prophetiæ, vngendi sancti sanctorum, qui & ipse templum verum, templum non manufactum, rex & fundator ciuitatis, in qua dignaretur homo nasci. Itaque de ipsa captiuitatis relaxatione, templique reædificatione, pauca dicturi, iuxta nostri tenorem propositi, dicamus primò iuxta literam de ipsis septuaginta annis, Cùm cœperint (inquit Hieremias) impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, & reducam vos ad locũ istum, ait dominus. Anno autem primo Cyri regis Persarum, ad implendum sermonem domini, quem locutus fuerat per os Hieremiæ, suscitauit dominus spiritum Cyri regis Persarum, & transduxit vocem in vniuerso regno suo, etiam per scripturam dicens. Hęc dicit Cyrus rex Persarum. Omnia regna terræ dedit mihi dominus Deus cęli, & ipse præcepit mihi, vt ædificarem ei domum in Hierusalem, quæ est in Iudæa, &cæt. Impedientibus autem Samaritis intermissum est opus vsque ad annum Darij secundum. Illo anno septuagesimus captiuitatis Hierusalem annus impletus est, vt vult Eusebius, testem adhibens Zachariam prophetam, apud quem secundo anno Darij loquitur angelus. Domine exercituum vsquequo tu non misereberis Hierusalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iste septuagesimus annus est. Item quarto Darij anno, dicit idem propheta. Cũ ieiunaretis, & plangeretis post hos septuaginta annos, nunquid ieiunium ieiunastis mihi? Sexto Darij anno templi ædificatio completur, die tertia, mensis Adar, qui est quadragesimus sextus annus, ex quo eius fundamenta sub Cyro iacta sunt. Vndè in Euangelio dicunt Iudæi. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. Cœperunt autem ædificare anno secundo Darij, mense sexto, die vicesima quarta, & anno sexto, vt dictũ est mense duodecimo, die tertia compleuerunt. Ex quo apparet opus templi, & antea non parua ex parte peractum. Consentit hic Iosephus in antiquitatum libro, scribens tẽplum & Hierusalem, & omnem Iudæam septuaginta annis permansisse desolatam. Qui rursus numerando reges Babylonis, si tamẽ ipse sic scripsit, & nõ codex fallit mendosus, conferens annos ab euersa Hierusalem vsq; ad euersionem regni Chaldæorum colligit. Scribit enim post Nabuchodonosor, qui teste scriptura sacra, viginti quinque post euersam Hierusalem vixit annos Euilmerodach filium eius regnasse annis octodecim, post quem Egesar filium eius XL. & huic successisse Iasordach mensibus nouem, atque hoc defuncto ad Balthasar, qui Naboon nuncupatus est, transisse imperium, eiusque anno decimo septimo à Cyro & Dario regibus captam esse Babyloniam. Hic Darius Danielem prophetam assumens ad se, in Mediam duxit, & omni eum honore celebrauit. Fiũt autem anni centum, superadditis mensibus nouem secundum Iosephum, si tamen (vt dictum est) ipse sic scripsit, & non mendosus codex fallit. Tradũt Hebręi, vt beatus Hieronymus ait, huiuscemodi fabulam. Post septuagesimum annum, quo Hieremias captiuitatẽ populi Iudęorũ dixerat esse soluendã, de quo & Zacharias in principio voluminis sui loquitur, irritam putans Dei pollicitationem Balthasar, falsumque promissum, versus in gaudium fecit grande conuiuium, insultans quodammodo spei Iudæorũ, & vasis templi

Hier. 29.
1. Esdræ. 1.
Hier. 25. 29.
Eusebius.
Zach. 1.
Zach. 7.
Ioan. 2.
Aggæi. II.

templi Dei. Sed statim vltio consecuta est. Nunc ad incepta redeamus.

De Cyro rege, quomodo secundum vaticinium Esaiæ prophetæ Christo assimilatus fuerit, maximè, quia populum Dei liberauerit, & in patriam remiserit.

CAPVT XVIII.

IVxta mysticos sensus Cyrus Rex dominum saluatorem & nomine designat & factis. Hoc non ex nostra coniectura, sed
Esaia 45. ex manifestis Esaiæ verbis dicimus, quibus ex persona domini dicebat. Assimilaui te, &
Ibidem. non cognouisti me. Assimilauit nanque eum Deus filio suo, quamuis ipse Deum se assimilantē minimè cognouerit. Sed dicis. In quo eum assimilauit? Primum in eo, quòd Chri-
Psalm. 2. stum suum illum cognominare dignatus est,
Hebr. 1 ita dicēdo. Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, &c. Deinde quòd eum Cyrum, quod interpretatur hæres, multò antequam nasceretur, vocandum esse disposuit. Hoc.n. vocabulū rectè congruit illi, cui dicit idem Deus pater. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. De quo & apostolus ait. Quem constituit hæredem vniuersorum, per quem fecit & secula. De quo etiam in carne apparente inimici perse-
Matt. 21. quentes dicebant. Hic est hæres. Venite occi-
Marc. 12. damus eum, & nostra erit hæreditas. Assimilauit ergo Cyrum dominus Deus vnigenito suo, Deo & domino nostro Iesu Christo, quia sicut ille destructo Chaldæorum regno populum Dei liberauit, ac in patriam remisit, templumque quod erat incensum in Hierosolymis reædificari præcepit, & hoc ipsum edictum etiam per literas manifestare curauit, vt implerentur verba Hieremiæ prophetæ, quibus hoc futurum esse prædixerit, ita
1. Thess. 2. mediator dei & hominum, destructo per orbem diaboli regno, electos suos, qui erant dispersi ab eius tyrannide reuocatos in suam congregat ciuitatem cœlestem veram Hierusalem .i. pacis visionem, & hoc ipsum per literas manifestat, sanctas videlicet in mundū vniuersum mittendo scripturas, quib. fidem sui nominis ac spem salutis, cunctis, qui ad regnum suum pertinent hoc est, electis omnibus prędicat. Nihilominus quod in scriptura
1. Esdra 1. sua dixit idem Cyrus. Omnia regna terræ dedit mihi dominus Deus cęli, veraciter soli cō uenit maiestati eius, qui dixit. Data est mihi
Matth. 28. omnis potestas in cælo & in terra. Cæterùm minus verùm videtur sonare, quod ille omnia sibi regna terræ à Deo tradita dicit, nisi fortè intelligendum quòd eo tempore quo hæc scripsit, nullum sui regnum aduersariū habuerit, vel certè victo, destructo, atque exhausto tam robusto, tamque antiquo Chaldęorum imperio, nullū suo regno in toto orbe resistere posse crediderit. Credendū est autē maximè, ex illa Esaiæ prophetia, hunc Cyrū regem dilexisse filios Israel, eosque de captiuitate exemptos domum remisisse, ac templū
reædificare iussisse domini Dei eorum. Au-
Esa. 45. dierat quippe, tam Esaiam quàm Hieremiā
Esa. 44. prophetam eorum per spiritum dei de regno suo & Babyloniorū destructione fuisse prælocutum. Nam & spiritualiter ipsum genus expugnationis quo Babyloniā cepit expresserant ijdem prophetę. Quorum Esaias. Qui dico, inquit, profundo, desolare, & flumina
Hier. 51. tua arefaciam. Porrò Hieremias, murus, inquit, Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, & portæ eius excelsę igni comburentur. Narrant enim historiæ, quia diuiso atque exinanito per plurimos riuos flumine Euphrate, qui per medium Babylonis influebat, per arefactum ac desolatum eius profundum vrbem hostis intrauerit. Non ignoramus, quæ de hac ciuitatis vel templi ædificatione in libro continentur Ezræ & Neemiæ, cuncta spiritualibus plena mysterijs esse, sed nos propositi itineris longitudine deuocamur, ne diu multum locis singulis immoremur. Pauca ergo cótingemus secundum prę conia Aggæi & Zacharię prophetarū, qui illo tempore magno spiritu prophetauerunt.
Magni quippe spiritus isti prophetę fuerunt 1. Esdr. 4.
vt aduersus tanti regis edictum & Samaritanos, gentesque cunctas per circuitum ædificationem templi domini impedientes, iuberēt templum extrui, sicut scriptum est. Itaque exemplum edicti regis Artaxersis lectū est coram Reum beeltheem & Samsai scriba & cō siliarijs eorum, & abierunt festini in Hierusalem ad Iudæos, & prohibuerunt eos in brachio & robore. Tunc intermissum est opus domus Dei in Hierusalem, & non fiebat vsque ad annum secundum Darij regis Persarum. Prophetauerunt autem Aggæus propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Hierusalē,
1. Esdr. 5. in nomine Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Iosue filius Iosedech, & cœperunt ædificare templum Dei in Hierusalem, & cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos.

De prophetia Aggæi prophetæ, qui tempore illo quo cum reædificaretur templum gloriam spiritualis domus domini prophetauerit, & desideratū cunctis gentibus venturum prænunciauerit.

CAPVT XIX.

PRimus eorum Aggæus, dicit. (Et tunc confortare Zorobabel, dicit dominus, & Aggæi 1.
confortare Iesu fili Iosedech sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit dominus exercituum, & facite quoniā ego vobiscum sum dicit dominus exercituum. Verbum quod pepigi vobiscum cū egrederemini de terra Aegypti, & spiritus meus erit in medio vestrum. Nolite timere, quia hæc dicit dominus exercituum. Adhuc vnum modicum est, & ego commouebo cælum, & terram, & mare & aridum & mouebo omnes gētes, & desideratus veniet cunctis gentibus & implebo

implebo domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Meum est argẽtum, & meũ est aurum dicit dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ, plus quàm primæ, dicit dominus exercituum, & in loco isto dabo pacem, dicit dominus exercituum. (Vel hoc solum quod dixit, & veniet desideratus cunctis gentib. auditorẽ percellere potest, vt dormitantes oculos aperiat atq; de terra in cœlum subleuet, nec putet de domo illa inanimata & lapidea dictũ, & implebo domum istã gloria, & magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quàm primæ. Primo itaq; sacramentum cerne trinitatis. Ego inquit sum vobiscum, & spiritus meus, & verbum in quo posui testamentum cũ egrederemini de Aegypto. Quod autem dicit, in medio vestrum iuxta illud sentiẽdum,
Ioan. 1. quod in euangelio scriptum est. Medius vestrum stetit, quem vos nescitis, qui post me venit. Hæc ergo dicit dominus exercituum ad vos, qui videtis domum priorem sic esse quasi non sit. Moui cœlum, quando de cælo
Exod. 20. audita est vox mea Vos enim vidistis, quod de cælo locutus sim vobis. Moui terrã, quando priori populo tradidi testamentum meũ, & in auditorio meo caligo, turbo, tenebræq; cernebantur. Moui mare rubrũ, quando viã prębui populo transeunti. Moui aridam scilicet vel Aegyptum, per plagas cultu Dei vacuans, vel solitudinem per quam quadraginta annis populus circuiuit. Hæc adhuc semel mouebo. Tempore quippe passionis dominicæ fugiente sole, cælum motum est, & tenebræ factę sunt vsque in horam nonam super omnem terram. Verè enim postquam venit ille desideratus cunctis gentibus, motæ sunt omnes gentes, & impleta est gloria domus domini, & quanto dominus distat à seruo, tanto domus ista melior est cui præest dominus, domo priore cui præfuit seruus. Illustrior quippe fit ecclesia, quam quõdam fuerat synagoga. Veruntamen propius adhuc inhęrere libet sensui quem supra tenere incepimus. Diximus enim prioris domus descriptionem, id est, Babylonicam captiuitatem, & ciuitas Hierusalem destructa, & templum igne succensum est, typum vniuersalis fuisse captiuitatis, qua in Adam vniuersitas captiua est generis humani, à rege Babylonis, à principe huius mundi, à diabolo rege confusionis. Dicamus ergo, immò dicentem audiamus dominum super hoc. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plus quàm primæ. Quod vt fiat, veniet inquit desideratus cunctis gentibus. Nimirum ecce videmus, ecce credimus, & confitemur humanam naturã per huius desiderati aduentum supra primæ originis reparatã esse dignitatem. Si domus domini, quæ sumus nos, igne diabolicæ confusionis exusta nõ fuisset in Adam, deus dei filius nostram non suscepisset naturam, gloria & honore propter passionem mortis coronandum. Si deus nostram. i. humanam, nõ suscepisset naturam, eadem natura nostra supra dignitatem non ascendisset angelicam. Nunc autem tanto omnem caro nostra superexcessit creaturam, vt sanctæ trinitatis cõfitentes gloriam, hominem, humanam in altitudine admirantes suscipiamus naturam, Dei nanq; & hominis vtranq; in vna filij persona confitemur & adoramus substantiam. Igitur magna est gloria domus istius nouissimæ plus quam primæ, maior quippe multo nunc est beatitudo congregationis nostrę qui tanto duce, tam glorioso congregamur principe, quàm si nunquam nos in primo parente conflagrasset diabolicę flammæ inuidia. Iuxta hunc sensum quo pertinuit dicere, Aggei 2.
meum est argẽtum, & meum est aurum? Ad hoc vt respondeamus, quærimus primo, qd' argentum, quod vel quale dei sit aurũ? Hinc iam Psalmistam prædicantem audimus. Elo Psal. 18.
quia domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. Item: Iudicia domini vera iustificata in semetipsa, desiderabilia super aurũ, & lapidẽ preciosum multũ. Ergo diuitias suas exponere volens, quib. gloriosam faceret domum suã, meum est inquit aurum, & meũ est argentum, dona sua significans, quę daturus erat hominib quemadmodũ de eodem desiderato scriptura loquitur. Ascendens in Psal. 67.
altum captiuam duxit captiuitatẽ, dedit dona hominib. Et iam quidem venit iste desideratus, sed primo aduentu eius nõ adeo cõmota sunt cælum & terra & mare & arida, neq; apparuit adhuc, aut impleta est magna domus eius gloria. Nunc (inquit Ioannes) filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Sed neque desideratus adhuc erat cũctis gentib. quippe à quibus nesciebatur. Igitur quod præmiserat, quoniam ego vobiscũ sum, verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Aegypti, & spiritus meus erit in medio vestrum, quibus verbis (vt iam diximus) breuiter expressum est sacramentum trinitatis, ad primum spectat aduẽtum huius desiderati, per quem factum est, vt spiritualiter egrederemur de terra Aegypti, baptizati in nomine patris & filij & spiritus sancti. Hoc animaduerso, iam quæstione non indiget, quod sequitur, quia veraciter adhuc vnum modicum est, & ego inquit cõmouebo cælum, & terram & mare, & aridã, illa videlicet commotione, quæ in euangelio his verbis exprimitur. Et erunt signa in sole Luca 21.
& luna, & stellis, & in terris pressura gentiũ, præ confusione sonitus maris, & fluctuum, arescentibus hominibus, præ timore & expectatione quę superueniẽt vniuerso orbi. Nã virtutes cælorum mouebuntur. Itaq; qui primo venit occultus, secundo adueniet aduentu manifestus, motis cęlo & terra, & mari, & arida, & mortis cunctis gentibus, quemadmodum

Margin notes (right column): Ephes. 4. (beside "na hominib. Et iam quidem venit iste desi-"); 1. Ioan. 3. (beside "domus eius gloria. Nunc (inquit Ioannes) fi-"); Psal. 11. (beside "quia domini, eloquia casta, argentum igne e-")

modum ibidem continuò dicitur. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna & maiestate. Veniet inquam iam tunc desideratis cunctis gentib. id est, fidelibus suis electis, & congregatis, ex omnibus gentibus. Tunc apparebit istius domus gloria, quæ hic promittitur, & de qua illic continuò sequitur. His autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.

De prophetia Zachariæ sub eodem tempore, quomodo dicat: Et ostendit mihi dominus Iesum sacerdotem. &c. & quomodo pro Iesu Christo Deus pater increpauerit sathan.

CAPVT XX.

POst hunc videlicet Aggæum paulò iunior, id est, duobus mensibus tardius prophetare incipiens, Zacharias filius Barachiæ Zach. III. secundum nomen suum memor domini, & secundum nomen paternum benedictus domini, dum & ipse cum Aggæo, quod interpretatur festiuitas magna spe & fide in dominum, ciuitatem Hierusalem extrui persuadet, vel rege prohibente, vel gentibus, hoc modo memor est domini Iesu sacerdotis magni. (Et ostendit mihi dominus Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo domini, & sathan stabat à dextris eius, & aduersaretur ei. Et dixit dominus ad sathan. Increpet dominus in te sathan, & increpet dominus in te, qui elegit Hierusalem, &c.) Quomodo Hebræi locum illum edisserant, non magni pendentes, quoniam omnis Iudæorũ sensus caro est, qui soli literæ carnaliter inhæret. Iesum hic proprio nomine designatum intelligimus, id est saluatorem nostrum. Ipse est enim, quem antequam veniret, multi iusti & prophetæ, quorum hic Zacharias vnus est, videre desiderauerunt, & non viderunt. Attamen aliqua sub imagine vidisse, immò Luca 10. præuidisse multum fuit. Ergo lętabundus hic dicit. Et ostẽdit mihi Iesum sacerdotem magnum videlicet prophetica ostensione, quomodo sanctis prophetis peccata sua vel populi lugentibus pro consolatione magna solitus est illum Deus ostendere. Non suffecerat dixisse sacerdotem, nisi addidisset magnũ quia videlicet non de pluribus sacerdotibus, qui morte prohibentur permanere, sed super omnes est sempiternum habens sacerdotium, eo quod manet in æternum, ad quem Psal. 109. dictum est. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Stantem quoque dixit i stabili gradu consistentem, immò vultui Dei pro nobis assistẽtem & paratum illi ad obediendum vsq; ad mortem coram angelo domini. i. secundum beneplacitũ verbi plena diuinitate corporaliter in se inhabitantis, quod est angelus magni consilij, non quod aliter & aliter sit, aut duas personas re- Ioan. 14. cipiamus in filio, sed quod idem atque vnus Christus Iesus, vt deus susceptæ humanitati imperet atq; vt homo diuinitati verbi sibimet vniti obtemperet. Et sathan stabat à dextris eius vt aduersaretur ei, subauditur, sed non præualuit. Venit enim, inquit, princeps Philip. 2. mundi huius, & in me non habet quicquam. Eo vsq; venit & stetit, atq; aduersatus est ei, donec faceret eum interimi, sed hoc totum est à dextris eius. i. ad profectum glorię eius. Nam proter hoc Deus, & sathan increpauit, & illum exaltauit, dando illi nomen, quod est super omne nomen. Increpauit inquam illum vnus deus pater & filius & spiritus sanctus. Qua propter sic pulchrè dictum est. Et dixit dominus ad sathan. Dominus de domino dixit, & vtiq; pro domino sacerdote magno dixit. Quid autem increpãdo sathan pro domino filio fecit dominus pater, dominus spiritus sanctus? Eiecit illum foras, iuxta illud. Nunc iudicium est mundi, nũc princeps Ioan. 12. huius mundi eijcietur foras. Increpãdo quippe illum dominus, qui elegit Hierusalẽ, per passionem Christi eiecit eum foras tanquam hostem, imò latronẽ de regno suo, tanquam adulterũ de cubiculo suo. Hierusalẽ quippe intellectualis illa ciuitas dei & sponsa est, quã sathan velut latro deprædatus fuerat, velut adulter in primo homine per serpentem cõmaculauerat. (Nunquid ait non iste est torris erutus ex igne?) Tanquam diceret satan. Quo iure dominus me increpet? Quo iure foras eijciat? Impurissime sathan, nunquid non Act. 2. iste ad quem venire, cui aduersari ausus es, mortuus cum peccatum non fecisset, ad inferna descendit, & velut si torris eruatur ex igne, ita semetipsum excussit solutis dolorib. inferni, iuxta quod impossibile erat illum ab eo teneri.

Quomodo Iesus indutus erat vestibus sordidis, non suis sordibus, sed alienis, & quomodo ablata sunt ab eo vestimenta sordida, & cidaris munda super caput eius posita.

CAPVT XXI.

ET Iesus erat indutus vestib. sordidis, & stabat ante faciem angeli. Qui respondit & ait ad eos, qui stabant coram se, dicens. Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum. Ecce abstuli à te iniquitatem tuã, & indui te mutatorijs. Et dixit. Ponite cidarim mundam super caput eius. Et posuerunt cidarim mundã super caput eius, & induerunt eum mutatorijs.) Quomodo hic Iesus erat indutis sordidis vestibus? Eo nimirum modo, iuxta quem & alius propheta loquitur. Et ascendit sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti. Nõ est ei species neque decor. Et vidimus eum, & non erat aspe- Esa. 53. ctus, & considerauimus eum despectũ & nouissimum virorum, virum dolorum, & sciẽtem infirmitatem. Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Et nos putauimus eum quasi leprosum & percussum à Deo & humiliatum, & cætera. Talis itaq;, id est, sordidis indutus vestibus, stabat Iesus ante faciem angeli, scilicet in agonia passionis.

Luca 22. pasſionis, vbi angelum vſitato vocabulo accipimus, nihil impedit, imò & magis placet, iuxta veritatem euangelij. Cùm enim factus in agonia prolixius oraret, & fieret ſudor eius ſicut guttæ ſanguinis decurrẽtis in terrã, quod erat ſine dubio indutũ eſt ſordidis veſtimẽtis infirmitatis, apparuit illi angelus de cælo confortans eum. Nec mirum. Nam minuiſti eum (inquit Pſalmiſta) paulò min⁹ ab angelis, videlicet in eo, quòd ſemetipſum exinaniuit formam ſerui accipiens. Sed auferte inquit veſtimẽta ſordida ab eo. Dixerat hoc angelus in perſona Dei, ſubiungens etiam, ponite cidarim mundam ſuper caput eius. Dicamus autem nos, quia iam factum eſt, quia per paſsionem mortis veſtimenta ſordida Ieſus ſacerdos magnus depoſuit, id eſt, conditionem mortalitatis exuit cum peccatis & iniquitatibus omnium noſtrum, quas in ſe ſuſcepit, reſurgendo autem à mortuis indutus eſt mutatorijs, & poſita eſt cidaris munda ſuper caput eius. Vndè & cum Pſalmiſta canimus. Gloria & honore coronaſti eum. Et cũ Apoſtolo Chriſtus reſurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra nõ dominabitur.

Pſal. 8. Philip. 7. Pſal. 8. Rom. 6.

De eo quod dicitur: Ecce ego adducam ſeruum meum orientem, &c.

CAPVT XXII.

Caeterùm & quotidie ſordida magni ſacerdotis huius veſtimenta tolluntur, & ipſe mutatorijs induitur, quotieſcunq; corporis eius, quod eſt eccleſia, peccata lauantur ſuperductis iuſtitiæ operibus, iuxta hanc verò rationem quod ille caput, & eccleſia corpus, ille inquam caput, & nos mẽbra ſumus, quod hactenus de hoc ſacerdote magno dicebatur, de capite intellexerimus, quæ poſt hæc dicuntur, de corpore intelligamus. (Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui, qui tecum habitant coram te, quia viri portendentes ſunt. Ecce enim ego adducam ſeruum meum orientem, quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt.) Et poſt aliqua. (Et educet lapidem primarium, & exęquabit gratiam gratiæ eius.) Audi, inquit, Ieſu ſacerdos magne, imò audi eccleſia, corpus Ieſu ſacerdotis magni, genus regale & ſacerdotale, & audiant amici, qui habitant coram te, id eſt, apoſtoli & prophetæ verè amici, parati videlicet propter te animas ponere, & idcirco habitantes coram te, vt pugnent moriendo, moriantur pro te pugnando, vndè & viri portendentes, id eſt, magnorum exemplorum auctores, vel magni futurorum præcones ſunt. Ecce enim ego adducam ſeruum meum orientem, id eſt, Chriſtũ filium meum, ſeruum meum ſecundum ſuſceptam ſerui formam orientem, id eſt, Chriſtum ſecundum ſempiternæ diuinitatis lumen. Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Nimirum inde dixi orientem, quia ſeptem oculis totum illuminat orbem. Nam ipſe qui ſeruus propter aſſumptam hominis naturam, ipſe oriens propter ſeptiformem diuinitatis plenitudinem corporaliter in ſe habitantem ipſe lapis propter myſterij cauſam præſentẽ id eſt, propter ciuitatis vel templi cœleſtis ędificationem, cuius in typum ciuitas illa ædificari incipiebat, cum iſtam propheta videret viſionem. Quæ cum ita ſint, perſpicuum eſt, cur deinde dicat. & educet lapidem primarium. Etenim nos quotquot ſuperędificamur lapides viui dicimur, hic autem non ſolum lapis viuus, ſed lapis quoque dicitur primarius, ob cauſam hanc, quia ſeptem oculis eſt perlucidus, & qui homo fieret vt nobis in fundamento ſupponeretur, idem in principio erat Deus. Sequitur autem. (Exæquabit gratiam gratiæ eius.) Num ergo æquales illi erimus? Non vtique, quia nos adoptiui, ipſe autem naturalis Dei filius. Nec ſic dictum eſt, & exæquabit gratiam naturæ eius, ſed exęquabit gratiam gratiæ eius, vt ex Iſrael credentes, & gentium populus æqualem gratiã, & par accipiant munus. Nam iſti ſunt parietes, quos in ſe vno coniũgit hic lapis angularis, lapis primarius.

Zach. 3. Zach. 4.

De candelabro, de quo idem: Ecce inquit candelabrum aureum totum, & cætera. lucerna eius ſuper illud, quod ſit Chriſtus, & quid ſint duæ oliuæ, vna à dextris, & vna à ſiniſtris eius.

CAPVT XXIII.

Et dixit ad me. Quid tu vides? Et dixi. Vidi, & ecce candelabrum aureum totũ, & lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud, & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput illius, & duę oliuę ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.) Qui paulò antè per lapidem ſeptem oculorum, ipſe nunc per candelabrum figuratur aureum, totum ſeptem lucernarum, ſcilicet Chriſtus, qui ſeptem ſpiritibus lucens, vniuerſam illuminat Eccleſię ſuę domum. De iſto candelabro plenius in Exodo diximus, vbi cũ totidẽ lucernis ſuis à domino per Moyſen fieri imperatur. Idcirco nunc ad alia properantes, duas tantũ oliuas, quę ſunt ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius, agnoſcere cupimus. Has quippe alij Moyſen & Heliam, qui cum domino loquebantur in monte, id eſt, legem & prophetas, paſsionẽ eius concorditer prędicantes, alij legem & euangelium interpretantur, vt in dextera euangelium ſit, in ſiniſtra lex. Ergo non longè quidem ab hoc ſenſu progredientes, manifeſtius tamen oliuam vtranque diſcernere cupimus, quibus hinc & inde ſtantibus tantũ tãque lucidũ candelabrum, ſiue candelabri lampas, ritè condecoretur. Apoſtolus de iſto candelabro, id eſt, CHRISTO ad Coloſſenſes ſcribens, ita loquitur. Qui eſt imago DEI inuiſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in

CA. IIII. Exod. 25. Coloſ. 1.

ipso condita sunt vniuersa in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Quisquis hęc de illo fideliter sentit, profectò oliuam vberem stantem intuetur à dextris candelabri siue lampadis, quia veraciter propter bonitatem suam Deus pater per verbū suum bonum hæc omnia creauit. Sequitur
Coloss. 1. Apost. continuò & dicit. Et ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium primogenitus ex mortuis, vt sit ipse in omnibus primatum tenēs, quia in ipso complacuit omnē plenitudinem habitare, & per eum reconciliare omnia in ipso pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt. Quisquis itidem hæc de illo non ingrata fide sapit, nimirum oliuam speciosam à sinistris prospicit, à sinistris inquam, quia peracta sunt hæc in aduersitate tribulationis propter beneuolentiam charitatis, qua patri obediens miseriæ nostræ condescendit. Coram tanto tantæ claritatis candelabro quomodo subsisteret mons magnus, id est, princeps tenebrarum? Increpatur ergo repentina inuectione, vt trāsferat & mittat se in mare. Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum? Zorobabel quippe & ipse Christū significat, ducem magnum, ortum secundū carnem in hac Babylone. Nam & ille sic dictus est, eo quòd ortus fuisset in Babylone.

Quòd ait: Exulta satis filia Syon, Ecce rex tuus veniet tibi iustus.

CAPVT XXIIII.

CAP. IX. EXulta satis filia Syon, iubila filia Hierusalem, ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Hierusalem & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus. Et potestas eius à mari vsque ad mare, & à fluminibus vsq; ad fines terræ. Tu quoq; in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.) Quod Danieli ostensum est
Daniel. 7. post aurum & argentum, æs quoque & ferrum, itemque post quatuor bestias grandes ascendentes de mari, quę sunt quatuor regna mundi, ipsum post eadem regna superbi huius seculi, iste quoq; prædicat regnum dei, regnum humilitatis Christi. Supra namq; dixerat. Et conuersus sum & leuaui oculos meos & vidi, & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, & montes, montes ærei. In quadriga prima equi rufi & in quadriga secunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij fortes. Deniq; hæc erant illa quatuor regna mundi egredientia quasi de medio duorum montium, qui erant ærei i. insuperabilia atq; fortissima, & quæ vt putaba-
Zach. 6.

bur nulla possent vetustate consumi. In quadriga prima equi rufi erant cruenti & sanguinarij, & Babylonica captiuitate & crudelitate terribiles. In quadriga secunda equi nigri, regnum Medorum atq; Persarum, quod bigæ sedens & egrediens per Assueri regis edictum mortem omnium Iudæorum tristi nūcio præferebat. In quadriga tertia, equi albi Macedones, sub quorum rege Antiocho Machabeorum victoriam legimus. In quadriga quarta equi varij fortes, scimus enim Romanorum reges alios in gētem Iudæam esse clementes, vt Caium Cæsarem Augustum, & Claudium, alios persecutores atq; terribiles, vt Caium Caligulam, Neronem, Vespasianum, & Adrianum. Nunc autem annunciās regnum dei cum dixisset, ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, continuò subiunxit. Ipse pauper & ascendens super asinum, & super pullum filium asinæ. Tanquam diceret. Hi in curribus, & hi in equis, hic autem in nomine domini benedictus veniet nobis. Nam Psal. 19.
& cum iuxta literalem huius prophetiæ sensum, sedens super pullum asinæ ingrediens veniret in ciuitatem Hierusalem regnum accepturus, id est per passionem suam ad seipsū omnia tracturus, turbę conclamabant illi. O sanna, benedictus qui venit in nomine domini, benedictum regnum quod venit patris Matt. 21.
nostri Dauid. Cuius regni effectus vel officium in quo sit, subdendo manifestat. Tu quoq; in sanguine testamēti tui, emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua. Quod ita intelligitur. In sanguine passionis tuæ eos qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo non est vlla misericordia, tua clementia liberasti. Protinus ad ipsos gratulabūdus per apostrophen dicit. (Conuertemini ad munitiones vincti spei.) Et est sensus. Qui nunc vincti estis, qui solutionem vinculorū in Christi speratis aduentu, conuertemini ad munitionem, quam non aliam debemus accipere, nisi habitationem paradysi, in quam primus cum domino latro ingressus est.

Quid sit domus Dauid, & quæ Hierusalem, de qua dicit: Et effundam super domum Dauid, &c.

CAPVT XXV.

ET effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me quem confixerunt. Et plangēt eum quasi vnigenitum, & dolebunt super eū, vt doleri solet in morte primogeniti.) Ac deinceps. (In illa die erit fons patens domus Dauid, & habitantib. Hierusalem in ablutionem peccatoris & menstruatæ.) Hic spiritus gratiæ, & hic fons domus Dauid, ille spiritus & illa aqua est, de qua scripturarum omnium sacrarum saluator noster in euangelio loquitur. Amen amē dico vobis, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnū Dei. Porrò Hierusalem, super quam effunditur
CA. XII.
CA. XIII.
Ioan. 3.

ditur hic spiritus, ipsa est menstruata, cuius in ablutionem patens factus est iste fons domus Dauid, id est, latus lācea apertum est filij dei filij Dauid, vnde hæc aqua lauacri salutaris, cum sacro fluxit sanguine nostræ redēptionis. Et ne solam illam quæ de gentibus est ecclesiam, quis putet menstruatam debere intelligi propter idololatriæ sordes, quib. polluta fuit. vnus ex illis prioris populi electis Esaias propheta sanctus dicit. Et facti sumus vt immundi nos omnes, quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Igitur vniuersa ecclesia, à primo vsque ad vltimum electum, ipsa est Hierusalem, adhuc eo tempore quando prophetæ ista loquebātur, menstruata, id est, peccati originalis sanguine polluta, non aliter sancto sanctorum deo ciuitas aut regnum futura, nisi effunderet dominus super illam spiritum gratiæ, & precum, id est, spiritum remissionis peccatorum, nisi in ablutionē eius patens fieret fons domus Dauid, id est, nisi fuso de latere crucifixi Saluatoris sanguine cum aqua conditū fuisset baptismi salutare sacramentum. Et quidem prius est ad fontis visibile sacramentum accedere, & tunc demum accipere spiritum in remissionem peccatorum, sed quia spiritus idem ablutionis eiusdem arbiter est, & tota de illo fontis visibilis vtilitas pendet, rectè prius dictum est, effundam spiritum gratiæ & precum, & deinde erit fons patens domus Dauid. Non ergo nouum aliquid dixit ipse verus Dauid, sed cum veridicis huius & cæterarum scripturarum testimonijs locutus est, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest introire in regnum dei. Porrò quia Hierusalem illa terrena, spiritum vel fontem istum non erat receptura, Idcircò in die illa (inquit) magnus erit planctus in Hierusalem,) & cæt. Planctus ille inceptus obsidione Romana vsque in finem perseuerat, quemadmodum Moyses in cantico. Ignis, inquit, succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Et notandum, imò mirabile quod ita dixit, & plangent eum quasi vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti. Quid enim? O Iudæi, Christus dei filius vobis non complacuit, quia talis erat, quia taliter venit, quia sic & sic operatus est, quia sic & sic locutus est. Nullo modo vobis complacuit, animo vestro non conuenit, alium vultis, alium expectatis. At ille, scilicet deus pater, qui istum misit filium, alterū non habet. Iste filius primogenitus atque vnigenitus illi est. Alterum, inquam, non habet, primus illi & nouissimus est, aliū nō mittet. Quid ergo facietis desolati? Nimirum vt ait ipse. (Tūc aspicietis ad eū quē cōfixistis.) Vt, inquit ait, nunc spiritus eius graui veritate vera grauitate? Plāgetis super eū quasi super vnigenitū, & dolebitis super eum vt doleri solet in morte primogeniti.) Quia vobis mortuus est hic primogenit^s, quia vobis vos occidistis vnigenitū, post hac saluatorem neque hūc habituri, neq; aliū quia hic solus est, hic primogenitus, hic vnigenitus est.

Ioan. 19.

Esa. 74.

Deut. 32.

De prophetia qua dictum est: Eccè ego mitto angelum meum, & cætera, quod & hic à templo sumpta parabola de nouo templo, & nouo Christi sacerdotio vaticinetur. CAPVT XXVI.

POst Zachariam Malachias vltimus in ordine XII. prophetarum, quem ipsum Hebræi Ezdram sacerdotem fuisse autumant, ita dicit. (Eccè ego mittā angelū meū, & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad templū suum dominator quē vos quæritis, & angelus testamēti quem vos vultis. Eccè venit dicit dominus Et quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum. Et sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui. Et colabit eos quasi aurum, & quasi argentum, & erunt domino offerentes sacrificia in iustitia, &c.) Et hic à templo quod tunc reædificabatur, parabola de nouo templo & nouo Christi sacerdotio vaticinatur. Nam de illius templi reprobandis cultibus paulò antè hæc sic loquitur. Eccè ego proijciam vobis brachium, & dispergam super vultū vestrum stercus solennitatum vestrarum. Item: Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum, & vos polluistis illud. Ergo eccè venit, siue & statim veniet ad templum suum, id esse intelligimus, veniet ad ecclesiam suam ad sanctum spiritus sancti sanctuarium, incorruptæ virginis vterum, vt exinde sibi ædificaret templum verum, iuxta quod & alia scriptura dicit. Sapientia ædificauit sibi domum. Et ipse in euangelio dominator dominus, & hic ipse angelus testamenti. Soluite, inquit, templū hoc, & post triduū excitabo illud, dicens de tēplo corporis sui. Hoc ita factum est, & iam venit. Cæterùm ô Iudæi qui dicitis, vltimo tempore venturus est, nondum venit, quomodo vos rerum exitus non docet veritatem? Quod enim templum suum dominator inueniet? Nam vsque ad fundamenta destructum est. Aut si ab alio extruendum est antequā Christus adueniat quid Christus eorum amplius facturus est, cū ab alio restituta sint omnia? Igitur iā venit dominator dn̄s quē vos quæritis, & angelus testamēti, quē vos vultis, sed nō talis qualē quæritis, non talis venit qualē vultis. Quæritis enim dominatorem vrbiū, & terreni sceptrigerum imperij, largitorem auri & argenti, qui per mille annorum seculorum satisfaciat cupiditatibus vestris & luxurijs. At ille nō talis est, neque ad hoc venire debuit, sed ad hoc vt quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum sederet conflans

Mala. III

Prou. 9.

Ioan. 2.

Mala. III.

& mundaret argentum, & purgaret filios Leui, quod iam fecit, & facere non desinit vsq; ad finem seculi. Sedet enim à dextris dei, de cætero iam igneus & immortalis dominus iudicij, nec mora, postquam illuc ascendit, misit ignem suum, misit velut ignem spiritũ sanctum, & emundauit atque purgauit filios Leui, id est, Apostolos suos successores legitimos sacerdotij sui, & colauit eos quasi au-
Cant. 5. rum, videlicet liquefactos amore suo, quo ineffabiliter inflãmati sunt, ita vt veraciter quisque illorum dicere posset. Anima mea liquefacta est, vt dilectus locutus est. Extũc placet & placebit deo sacrificiũ Iuda & Hierusalem, id est, confessionis & pacis, quod est corpus & sanguis Christi filij sui, de quo &
Psal. 49. Psalmista, reprobatis carnibus taurorum & sanguine hircorum, immola, inquit, deo sacrificium laudis. Ita placet hoc sacrificiũ sicut dies seculi, & sicut anni antiqui, id est, sicut sancti angeli, qui immortalitatis seculi dies lucidi sunt, & anni æterni. Nam per hoc singulare sacrificiũ fit, vt simus æquales angelis dei. De secundo aduentu continuò subiungit. Et accedã ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis & adulteris, & periuris.

Quòd hæc de templo manufacto valeant vtiliter intelligi, ad quod tulerunt eum, sicut scriptum est in lege Domini, quia omne masculinũ adaperiens vuluã, & cætera, & quia sacerdotium erat primogenitorũ antiquitus, & quia hic est primogenitus.

CAPVT XXVII.

VAlet nihilominus, & in rem plurimũ confert, vt cùm dicit, & statim veniet
Luca 2 2. ad templum suum, templum intelligamus
Leuit. 18. manufactum, & recordemur in Euangelio secundum Lucam sic esse scriptum. Et postquam completi sunt dies purgationis Mariæ secundum legem Moysi, tulerunt illum in Hierusalem vt sisterent eum Domino, sic
Exod. 13. ut scriptum est in lege Domini, quia omne
Num. 8. masculinũ adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur. Itemque illud nos non prętereat, quod cũ eiusdem præcepto legis omne primogenitum legis redimeretur quinque siclis argenti, iste primogenitus virginis redemptus non est, sed tantummodo dederunt hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum, quæ non erat redemptio primogeniti, sed oblatio pro ea, quæ peperit, vt emũdaretur à profluuio sanguinis, nõ quia peperisset primogenitũ, sed simpliciter quia peperisset siue masculum siue fœminam.
Gen. 25. Cur hæc dicimus? Videlicet quia sacerdotium antiquitus primogenitorum erat, & hæc erant primogenita, quæ pro edulio lenticulæ vendidit Esau fratri suo Iacob. Verùm quia per principes tribus Leui, videlicet Moysen & Aaron facta est quanta salus, vt educerentur filij Israel de illa terra Ægypti, de illa domo seruitutis, & verum nondum erat sacrificium. Idcircò legislator, imò legis auctor & dator deus, non magnoperè de illo carnali sacrificio curauit, vt seruaretur iure suo primogenitis, donec veniret ille verum habens sacrificium filius Dei, primogenitus, idemque vnigenitus virginis. Quod sentiens diuinus Euangelista cùm dixisset, *Luca 2.*
& peperit filium suum, continuò addidit primogenitum, vt subaudiat prudens lector vel auditor, illum esse cuius esset sacerdotiũ, quique amoto vicario Leuiticæ tribus sacerdotio, non redemptus assisteret deo patri offerens semetipsum, iam ex eo sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. *Psal. 109.*
Igitur veniet, inquit, ad templum suum, id est, recipiet sacerdotium suum, oblatus deo & patri suo, sanctus sanctorũ, sacerdotiũ sacerdos, & purgabit filios Leui, id est, nouos faciet sacerdotes, non per sortem, sed per fi- *Cap. 2.*
dem, non secundum carnem Leui, sed secundum gratiam spiritus sancti. Nam ne quis putaret reprobato sacerdotio reprobari etiam personam Leui paulò antè dixit. Et scietis quia misi ad vos mandatũ illud, vt esset mãdatum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis, & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non est inuenta in labijs eius. In pace & ęquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. Itaque ille quidem in posteris suis pro tempore functus est honore sacerdotij, nũc verò hic dominator dominus & angelus testamenti veniens ad templum suum, posteros eius pontifices & pharisæos, facto flagello iratus & rigidus eiecit, sacerdotes alios igne spiritus sancti quasi aurum & quasi argentum cõflaturus atq; purgaturus sibi. Quare? Ait. Vos autem recessistis de via & scandalizastis plurimos in lege, irritum fecistis pactum Leui, & cætera. Non ignorat anima fidelis & eruditæ pietatis, quod sequitur. Si affigit homo deũ quia vos confixistis me in decimis & primitiuis, & vos me cõfigistis gens tota, illud esse, quod propter auaritiam suam hunc dominatorem Dominum & angelum testamenti crucifixerunt pontifices & pharisæi. Ideò dixit, in decimis & in primitiuis vós me configitis. Testatur & hoc ipse in psalmo, cùm dicit. Quoniam zelus domus tuæ comedit me. Quod *Psal. 68.*
est dicere. Quoniam pro domo tua zelatus sum, eijciendo vendentes & ementes, dicendo, scriptum est: Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam *Ioan. 2.*
speluncam latronum, idcircò hæc omnia passus sum, quorum hæc summa est, quia cõfixerunt me.

Quòd dum

Quod dum ad finem properamus, non omnibus prophetis insistere potuimus, vt singulorum confessionis donaria, quæ ad templum Dei non manufactum detulerunt, inspiceremus.

CAPVT XXVIII.

Hebr. 9. HActenus sanctum patriarcharum atq; prophetarũ chorum consecuti, ad tẽplũ deuenimus, quo sãctus sanctorum Christus sacerdos summus candida pietatis stola redimitus, non per sanguinem hircorũ aut vitulorum, sed per proprium sanguinẽ Deo patri astitit, ꝓ recõciliandis hominibus, & intuiti sumus, quod quisque illorum pio studio ac feruenti desiderio & deuotione, suum propriæ confessionis & pulchritudinis obtulerit aurum, festinando partem habere in sacrificio eius, secundum Psalmum XCV.
Psal. 95. qui intitulatur sic. Quando domus ædificabatur post captiuitatem, canticum Dauid. Etenim illic scriptum est. Confessio & pulchritudo in conspectu eius, sanctimonia & magnificentia in sanctificatione eius. Et scimus, quia domus quæ ædificabatur post captiuitatem domus spei nostræ, domus est sapientiæ, quam illa sibi ædificauit, domus carnis vel corporis quam sibi assumpsit de virgine verbum Dei, in qua corporaliter inhabitaret plenitudo diuinitatis, post captiuitatem, qua captiui facti sumus in Adam, cuius in typum domus illa manufacta ædificabatur post captiuitatem Babylonicam. Huc vsque venerabilem antiquorum cœtum sanctorum secuti sumus, & contemplati sumus quid confessionis & pulchritudinis, quid sanctimoniæ & magnificẽtiæ quisq; obtulerit, & si non totum perspeximus, gaudendum tamen nobis, quod velut in nocte sublustri, in qua clarius nondum intuitus est, beatæ illorum visione admissi sumus. Verum illud admodum nostram exiguitatem contristat, ꝙ dum properamus, non omnium singulos licuit cognoscere vultus, vel donaria confessionis ponderare, quæ à singulis offeruntur. Præteriuimus enim nouem ex illis, scilicet, Oseæ, Iohel, Amos, & Abdiam, & Ionam, Micheam, Naum, Abacuc, & Sophoniam, & sanctum Iob, qui non quidem de eadem linea ortus est seminis Abraham, sed ad eãdem per omnia cum istis contendit regis & sacerdotis Christi testificandam gloriam. Omnes ergo in hoc placatos nobis esse optemus, dum illorum fidem aut dignitatem nõ negligendam fuisse duximus, sed multitudinis nimiæ fastidio vitando, imò nostram fatendo inertiam, fessi ad residẽdum, quasi ad cornu altaris declinauimus, finẽ iam quintæ ætatis huius facientes, & ad cursum sextæ inopem animũ parua recreatione reparantes.

FINIS LIB. COMMENTARIORVM, IN DANIELEM PROPHETAM.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE TRINITATE ET OPERIBVS EIVS, IN VOLVMEN IIII. EVANGELISTARVM COMMENTARIORVM

LIBER VNVS.

De sexta mundi ætate, qua cunctis præmissis præconibus, venit ipse qui loquebatur rex & sacerdos.

CAPVT I.

SEXTA mundi ætate Christus Dei filius de virgine nascitur, cunctisque iam dudũ præmissis præconibus, tandem adest ipse qui loquebatur. Ex eo iam tempore, ecce regnum dei intra nos est, rex enim ante nòs graditur,
Luca 17. rex, inquam, & sacerdos ante nòs & pro no-
Psalm. 2. bis ingreditur, qui & in psalmo loquitur. Ego aũt constitutus sum rex ab eo super Syõ montem sanctum eius, prædicans præceptũ eius. Regnũ ergo extunc & sacerdotes dño deo nostro facti sumus. Tãto nobilitatis honore iste cũ simus ex ossib. nostris, & caro de carne nostra, nostrã antiquam ignobilitatẽ consolatur. Serui quippe omnes eramus, qui oẽs de seruo nati fuimus. i. de Adam, qui peccatũ fecit, & idcircò peccati seruus fuit. Hic autem nobilis est, nobiliter de virgine matre creatus, nobilius de deo patre natus. Digna 1. Pet. 2. ergo imperare persona generi humano data Rom. 1. est, quando (vt iam dictum est) Christus dei filius de virgine natus est.

Quomodo sexta hæc ætas sexto primæ creationis seculi diei correspondeat.

CAPVT II.

REspondet itaq; sexta hæc ætas sęculi, sexto diei creationis secundum spiritum Gen. 1. intellectus, qui sextus est rursum à spiritu timoris dñi. Illic nanque habes. Faciamus hominẽ ad imaginem & similitudinem nostrã, & præsit piscibus maris & volatilibus cæli, vniuersæque creaturæ, omnique reptili ꝙ mouetur in terra. Hic autem habes factum hominem, qui ipse imago est dei inuisibilis, Coloss. 1. primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso cõdita sunt vniuersa in cælis & in terra, visibilia &

visibilia & inuisibilia. Ille talis factus est, qui piscibus maris, cæterisq; animantibus præest dignitate rationis, hic talis natus est, qui hominibus præemineret maiestate diuinitatis, vel primatu intelligentiæ spiritualis. Vtrobiq; sextus (vt iam dictum est) à timore spiritus intellectus operatur, dum & ille per intellectũ excellens cæteris animantibus vocabula imponit, & hic ad intelligendum scripturas sensum hominibus aperit, quorum nomina in cælo scripsit. Ille celsus & erectus statura præ cunctis generibus animantium, hic speciosus forma præ filijs hominum. Ille colonus paradysi, hic dominus, imò & plantator paradysi. Verùm de huiusmodi dicendum in tertia parte huius operis, quà tertiæ personæ sãctę trinitatis. spiritui S. nostra propolitio dedicauit. Nunc quod ad præsentem locum attinet prosequamur, id est, regnum regis huius secũdum Euangelica præcouia prædicemus.

Psal. 44.

Quanta regis huius nobilitatis sit secundũ initia quatuor Euangeliorum eiusdem Iesu Christi filij Dei.

CAPVT III.

Matth. 1. Marc. 1. Luca 1. Ian. 1.

PRimus Euangelista Matthæus dicit. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Post hunc Marcus sic incipit. Initium Euangelij Iesu Christi filij Dei. Deinde in Luca. Gabriel angelus Mariæ percũctanti, quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, respondens ait: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Deinde Ioannes altius repetens, dicit: In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deum, & Deus erat verbũ. Hoc erat in principio apud deũ. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et verbum caro factum est, & habitauit in nobis. His perspectis intus fides quæ vultus ingenuos probare atq; à plebeis discernere nouit, magnificam sui regis ingenuitatem agnoscit, creditque & confitetur non ingratis laudibus, quod solus iste humano generi sit homo nobilis quem solum regnare deceat, cuius profiteri seruitutem omni homini, vera & vnica sit libertas. Qualis enim est secundum hæc quæ præscripta sunt huius regis nostri facies? Nimirum cùm sic dicitur. Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham, probat auditus fidei quia verus homo est, quippe qui de hominis Dauid atq; Abrahæ semine natus est. At illi non valdè erant nobiles, quippe qui in iniquitatibus concepti sunt, & eorum quẽ que sua in peccatis conceperat mater. Quod ergo illorum ignobile erat, qualiter excellit generatio huius Iesu Christi, singulariter nobilis & incl. ti? Nimirum concipiente illum matre sua, non de semine viri, sed de operatione spiritus sancti, quod in Luca fides eadem audiuit, dicente angelo. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ergo lõgè nobilior iste filius Dauid, filius Abrahæ, quã omnes patres sui, etiam secundum formam serui. Nunquã enim seruiuit, nõ saltem in massa seruus fuit, quia non saltem in Adam peccatum fecit, in quo (vt ait Apostolus) omnes peccauerunt. Cæteri Marcus & Ioannes altius personant, id quod ista nobilitate hominis nobilius est. Marcus dicendo, initium Euãgelij Iesu Christi filij dei, illam eius nobilitatem confessus est, quæ non ex matre, sed ex patre, non ex carne, sed ex diuinitate est. Attamen minus definiuit aduersus seruiles blasphemias hæreticæ ignobilitatis. Nam & multi dicuntur & leguntur filij Dei, siue homines, siue angeli, filij, inquam, dei sed gratia adoptionis, nõ proprietate naturæ. Quod perpendens Ioannes, litem omnem diremit difiniendo, hunc filium dei qualis sit, quam dissimiles natura sunt illi omnes quicunque nominantur & sunt filij dei. Nam in principio, inquit, erat verbum, & omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Ecce hic est vultus ingenuus regis nostri, filius hominis sine peccato, filius dei natura, non dono.

Luca 1.

Rom. 5.

De generatione Iesu Christi filij Dauid, filij Abrahã, quòd maximè spiritualis sit, vnde & cõtigit illa linea Ioseph, qui non eum secundum carnem genuit, & posteris ab Hiezabel vsque ad quartam generationem eradicata est, quæ præcones veri Dei prophetas occidit.

CAPVT IIII.

APeriat nunc nobis ipse librum suæ generationis, vt videre queamus, qualis vel qua ratione generatio ipsa conscripta sit, vel cur liber generationis dici debuerit. In Genesi legimus. Hic liber generationis Adam, in die qua creauit Deus hominem, ad imaginem dei fecit illum, masculum & fœminam creauit eos Et benedixit illis, vocauitque nomen eorum, Adam in die qua creati sunt. Hic liber, inquit, generationis Adã, liber terrenus, liber generationis terrenæ, liber generationis in terra scriptæ, iuxta illud. Recedentes à te in terra scribentur. Recesserat ẽm homo à Deo, & recedendo meruerat in terra scribi, dicente Deo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Hic autem homo Iesus Christus rex nobilis, rex magnus, homo cælestis, homo nouus, idcircò natus, idcircò rex datus est, vt prouinciales suos in libro vitæ conscriberet, vt ciuiũ suorum nomina in curia cælesti notificaret. Igitur hic est liber generationis electæ, generatiõis Christianæ in cęlo cõscriptę, cui libro lõgè diuersus est ille liber generationis Adã. Nam in illo cõfusa est generatio filiorum hominum, & filiorum dei, quia videntes filij dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt

Gen. 5.

Hier. 17.

Gen. 3.

Gen.6. accepërũt ſibi vxores ex omnib. quas elegerũt. Hic autẽ liber ſimplicẽ admittit generationem filiorum Dei, fratrum & cohæredũ Ieſu Chriſti. Alioquin quæ ratio eſt, vt generationis linea contingat Ioſeph, qui Ieſum Chriſtum non genuit? Aut qua ratione tres iſtos de medio generationis huius eliminauit, Ahaziam, Ioas, & Amaſiam? Itaq; Euangeliſta diuinus, quod dignitatem euangelicã condecuit, generationem carnis Ieſu Chriſti minus curauit, quæ paucorum erat, nec eiſdem ad ſalutem ſola ſufficiebat, ſed ad generationem gratiæ intendit, quæ multorum
Luce 11. eſt vel eſſe poteſt, & eis ad ſalutem ſola ſufficere valet. Quod ſua commendans autoritate, ipſe cuius eſt hic liber generationis, cũ dixiſſet ad eum quædam mulier, extollens vocem de turba, beatus venter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti, vt corrigeret imperfectæ ſcientiæ cõfeſsionem, dixit. Quinimò, beati qui audiunt verbum Dei & cuſtodiũt illud. Hoc fecit beatus venter qui te Chriſte portauit, credidit enim verbo Dei, credidit angelo euangelizanti omnipotentiam Dei, deditque credulitatis ſuæ reſponſum feſtiuum, fiat, inquiens, mihi ſecundum verbum tuum. Idcircò beata eſt, & hæc beatitudinis eius principalis cauſa eſt. Hoc Abraham fecit, qui cùm vxorem haberet ſterilem, credidit Deo dicenti. Atque in ſemine tuo benedicentur omnes gentes, & in hac fide ſperãs & de promiſſa mercede ſecurus, perpetuam peregrinationem ingreſſus eſt. Idcircò bea-
Gen. 15. tus & ipſe teſtimonio laudis euangelicæ, qua hic in capite libri ſic ſcriptum eſt, Ieſu Chriſti filij Abraham. Hoc Hiezabel non fecit, quinimò præcones huius generationis prophetas Domini interfecit. Idcircò beata nequaquam eſt, quinimò poſteritas eius vſque ad quartam generationem, de iſto generationis Ieſu Chriſti libro eſt eradicata. Nam & ipſi poſteri eius iam dicti Ahazias, Ioas, Amaſias, ſecundum exemplũ eius prophetas domini occiderunt, aut prophetare prohibuerunt.

Quare iunior Dauid, Abrahæ præpoſitus ſit, dicendo: filij Dauid, filij Abrahæ, & quomodo idem Dauid prius verbi Dei quod Chriſtus eſt, quàm carnis Chriſti, pater eſſe meruit. CAPVT V.

QVare autem iunior Dauid patri Abrahæ præpoſitus eſt in libro generationis huius, dicẽdo, filij Dauid, filij Abraham? Nimirum hoc Euangeliſta pro ſua fecit intentione, nam ſi diligenter aduertas, dum regnum Chriſti euangelizat, pluſquam cæteri Euangeliſtæ, regalia regis huius conſcribit
Pſal. 131. inſignia, quod non tacebit noſtri quoq; ſtudij poſsibilitas. Dauid autem rex fuerat, & regalis ad eum promiſsio facta eſt dicendo. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Deinde regni Chriſti filij ſui myſteria factis præſignauerat, dictis cecinerat. De factis eius myſticis vel paſsionibus figuratiuis, ſuo loco pro poſſe diximus, dicta eius omnis eccleſia concinit, & concinendo regnũ Chriſti confitetur. Verbi gratia. In illo rege Dauid, rex iſte Chriſtus loquitur. Ego autem Pſal. 2.
conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Syon montem ſanctum eius, prædicãs præceptum eius. Item, in eodem de iſto filio ſuo rege noſtro perſona patris loquitur. Eructauit cor meũ verbum bonum, dico ego opera mea regi. Et ad ipſum regem. Accingere, inquit, gladio tuo ſuper fœmur tuũ potentiſsime. Spe- Pſal. 44.
cie tua & pulchritudine tua, intende, proſpere procede, & regna. Et ſubinde Populi ſub te cadent in corda inimicorum regis, ſedes tua Deus in ſeculum ſeculi. Virga directionis, virga regni tui, & cætera vſq; ad finem pſalmi. Sed & ipſe propheta de iſto ad patrẽ dicit. Deus iudicium tuũ regi da, & iuſtitiam Pſal. 71.
tuam filio regis Quid multa? Cuncta quæ locutus eſt domino, vel cecinit, myſteria ſunt regis huius Chriſti filij Dei, filij tui, vt rectè beatificet animam eius, mulier quæ vſq; hodie vocem extollit de vniuerſa Iudæorum, paganorum, atq; hæreticorũ turba, ſcilicet catholica eccleſia, dicatq;. Beata anima regis Dauid, quæ audiuit verbum Dei, & cuſtodiuit illud, quæ admiſſa caſtæ dei patris copulæ, verbum bonum de corde vel ore eius ſuſcepit, priuſq; verbi quod eſt Chriſtus, quã carnis Chriſti pater eſſe meruit. Rectè igitur hic Euangeliſta regni dei, regem regis patrẽ, in libro generationis præpoſuit patri, quem ſcriptura ſolummodo ſeminis, id eſt, hominis, enunciat patrem, dicens, Ieſu Chriſti, filij Dauid, filij Abraham.

Quod in eadem generatione tres iſti, Abraham, Dauid, & Ioſeph, magis inſignes ſint, & quod ad iſtos per incrementa ternaria promiſsio Chriſti facta ſit.

CAPVT VI.

NOminatus deinde loco vel ordine ſuo dum dicitur. Ieſſe aũt genuit Dauid regẽ, tertio tandẽ repetitur in Ioſeph, nominatione inſigni, cõpellatione angelici præconij Ioſeph fili Dauid, noli timere. Verũ hæc nominatio magnifica propria ſit beati Ioſeph, qui ſpõſus cuſtosq; eſſe beati virginis, & nati ex ea regi filij dei, filij Dauid, optimo nomine pater dici meruit. Eccè em̃ in hoc generationis libro tres iſti sũt patres inſignes Ieſu Matth. 1.
Chriſti, hominis regis, & dei, & ſecundũ hęc tria ternariũ eſſe aduertimus incrementũ promiſsionis Chriſti, quæ ad ipſos ſpiritualiter facta eſt, ſcilicet Abrahã, Dauid, & Ioſeph. Denique homo tantum intelligitur in promiſsione quæ ad Abraham hoc modo facta eſt. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Iam autem Rex ea promiſsione pro- Gen. 21.
nunciatur, quæ facta eſt ad Dauid. De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. Pſal. 131.
Porrò beato Ioſeph promittitur tanquam Matth. 1.
Deus, dum ei dicitur. Pariet autem filium, & vocabis nomen eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuũ à peccatis eorũ. Nam quia

Nam quia saluare à peccatis Dei est, neq; hoc nisi solus Deus potest, dum dicit, ipse enim saluum faciet populum à peccatis eorum, idem atque æquipollens est, ac si dixisset, ipse enim Deus est, & idcirco vocabis eum Iesum, id est saluatorem.

Quomodo tres magi secundum eadem incrementa, myrrham, aurum, & thus obtulerint.

CAPVT VII.

Miro autem modo, miro & venerando gratiæ dono, cunctos fidei huius thesauros quos sparsim thesaurizauerant prædicti patres Iesu Christi, simul gentilibus resu dit ortus vel aduentus eiusdem regis, sicut continuò narrat hoc modo hic Euangelista regni Dei. Cũ ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudæ, in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Vbi est qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in oriente, & venimus adorare eum. Denique gentiles isti simul hominem, regem, & Deum Iesum esse confessi sunt verbis, testati sunt muneribus, dicendo enim, vbi est qui natus est, hominẽ, dicendo, rex Iudæorum, regem, dicendo vidimus stellam eius, Deum esse confessi sunt. Item, apertis vasis suis, offerẽtes ei munera. auro, regem. thure, Deum. myrrha, hominẽ mortalem esse testati sunt. Hoc, inquam, mirãdo simul & venerãdo gratiæ dono gentilibus vna inspiratione collatum est, quod ternario (vt prædictum est) promissionis incremento, Iudaici populi patribus fuerat præparatum, totiusque fidei Christianæ summam, tam voce, quàm muneribus de bono cordis sui thesauro protulerunt.

De turbatione Herodis, qua turbatus est ipse & omnis Hierosolyma cum illo.

CAPVT VIII.

Matth. 2. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, & omnis Hierosolyma cũ eo. Turbatio Herodis & Hierosolymæ de profundo prodijt erroris infiniti, de cæcitate mentis, & tenebris ignorantiæ inexcusabilis, quia eiusmodi ignorantia, scilicet ignorare regnũ Dei, regnum regis huius, quid vel quale sit, peccatum est, imò pœna peccati, quemadmo

Sapiẽtia 2. dum Sapientia dicit. Hæc cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim illos malitia ipsorum, & nescierunt sacramenta Dei. Hic error, hęc ignorãtia, à capite descendens, id est, à senioribus, qui videbantur regere populũ, simplices atque idiotas non malitiosè inuoluerit, ita vt Apostoli quoque qui magistrũ suum Dominum Iesum Christum regem Iudæorum, ex lege & prophetis promissum ad uenisse credebant & gaudebant, nimium carnaliter de regno eius sentiendo errarent, nõ malitiosè, vt iam dictum est, sed simpliciter, donec glorificato eodẽ Iesu, & accepto eius spiritu, scirent qnia regnum eius de hoc mũdo non est. Porrò Scribarum & Pharisæorũ qui legem & prophetas lectitabant ignorantia, malitiosa erat & damnabilis cęcitas, quia futurum Messiã, id est, Christum legentes, non regnum iustitiæ, sed regnum peccati & cupiditatis intelligere volebant, aut poterãt, & interim sub specie religionis cupiditatib. suis studebant. Propterea vehementer illos percutit hæc sententia huius regis. Væ autẽ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines, non enim vos intratis, nec introeuntes sinitis intrare. Igitur cæli regi nato, rex terræ Matth. 23. Herodes turbatus est, vtpotè cęcus, & pœna lem habens ignorãtiam regni eius, quasi illo rege foret ipse regno deturbandus, quippe qui non erat sceptriger de tribu Iuda, aut dux de fœmore eius. Audierat enim sceptrũ illud propheticum. Non auferetur sceptrũ Gen. 49. de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est.

Quomodo vanè timuerit Herodes, dicente propheta: Et tu Bethleem terra Iuda, &c. cùm in eodem propheta prædicetur, regnum Christi potentia cælesti nullo terreno regno nociturum.

CAPVT IX.

Et congregans omnes principes sacerdotum & Scribas populi, sciscitabatur ab Matth. 2. eis vbi Christus nasceretur. At illi dixerunt Mich. 5. ei. In Bethleem Iudæ. Sic enim scriptum est per prophetam. Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exietdux qui regat populũ meũ Israel. Quia Christum (vt iam dictum est) audierat nasciturum, nec auferẽdum esse sceptrum de Iuda, & ducem de fœmore eius, donec ille veniret, se autem rege, sceptrum de Iuda, & dux de fœmore eius ablatus erat, quippe qui ex patre Idumæo & ex matre erat Arabica, igitur illud sciscitabatur, vbi Christus nasceretur, insidias machinaturus. Et verum quidem Scribæ, & principes sacerdotum de scriptura prophetica protulẽre iudicium. Sed nunquid solum hoc per prophetam illum fuerat dictum, Christũ regem in Bethleem nasciturum? Nónne per prophetam eundem dixerat spiritus sanctus, regis huius ortum, nihil Herodi, immò nihil cuiquam mortalium esse nociturum? Nempe antequam locum expressisset natiuitatis eius Mich. 4. prædicere curauit, & miram innocentiam regni eius. Dixerat enim. Et in nouissimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice mõtium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi, & properabũt gentes multæ. Et concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones. Nõ sumet gens aduersus gentem gladium, & nõ discẽt vltra belligerare, &c. Ergo cæco cæci malè ducatum præbebant, ideoque ambo in foueam cadebant, dum suscitaretur Herodes, vbi Christus nasceretur, nesciens sciscitari, quale foret regnum eius, & illi ostendentes locum natiuitatis non viderent in eadem scriptura pacem & innocentiam regni eius.

Quid

Quid enim verius eo quod dixit, non fumet gens aduersus gentem gladium, & non discet vltra belligerare? Gens quippe regis huius, gens conuersa ad regem istum, gens tota paruulorum est, nequaquam sumptura gladiū, aut belligeratura contra Herodis vel Romani imperij gentem, sed gente aduersa feriente se gladio, semper & in ipsa morte prædicatura pacem. Quomodo paruuli quos continuò tu ô funeste Herodes occidisti, non se defenderunt, non te repercusserunt, sic vniuersa regis huius gens, dum occidetur, gladium non leuabit, non contra gentem homicidam tui similem belligerabit. Nec verò contrarium huic est, id quod subinde regis huius ciuitati Syon consolator spiritus per eundem prophetam dicit. Surge & tritura filia Syon, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminuam populos multos, & interficies domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum domino vniuersæ terræ. Longe aliud cornu, & interfectio dissimilis. Cornu istud non contra homines, sed contra diabolum erigitur, interfectio hæc non hominum sed vitiorū est. Cornu istud de cœlo datum est, dicente suis rege isto. Vos autem sedete in ciuitate, quo adusque induamini virtute ex alto, interfectio hæc est, de qua Petro dictum est. Surge Petre occide & manduca. Igitur ô Herodes, latro, filiorum tuorum occisor, illic trepidasti timore, vbi non erat timor.

Mich. 4.

Act. 10.
Luca 24.

De eo quod in Osea dictum est. Ex Aegypto vocaui filium meum quàm verè ad Christum pertinuerit, & quàm impiè Iulianus Euangelistam simplicitati gẽtium quasi illudentem calumniatus sit.

CAPVT X.

Matth. 2.
Osea 11.

QVi consurgens accepit puerum & matrem eius nocte, & secessit in Aegyptū, & erat ibi vsque ad obitum Herodis, vt adimpleretur, quod dictum est à domino per prophetam, dicentem. Ex Aegypto vocaui filium meum. Propheta per quem hoc dictū est Osee est. Porrò textus siue locus vndè hoc breuiter sumpt[illegible] est testimoniū, sic se habet. Sicut mane transijt, pertrāsijt rex Israel, quia puer Israel, & dilexi eū, & ex Aegypto vocaui filium meū. Igitur præeunte, imò exigente auctoritate huius Euangelistæ, veraciter dicamus, quia rex Israel, qui pertransijt sicut mane, transit rex alienigena Herodes, puer autem Israel saluator est, tunc temporis infantulus, & puer quem dilexit pater, & dixit. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Rex inquam, Israel illius temporis Herodes erat alienigena sicut mane transiturus, id est, temporalis citò periturus. Itaque dum dicit angelus Ioseph. Surge & accipe puerum & matrem eius, & fuge in Aegyptum, & esto ibi donec dicam tibi, scilicet vsque ad obitum Herodis, quoniam tunc, id est post obitum Herodis adimpletum est quod dictum erat à domino per prophetam dicentem, ex Aegypto vocaui filiū meū hæc quoque dicta prophetica, quæ circa testimonium hoc textus continet eiusdem angeli sint, dicatque. Sicut mane transijt, pertransijt rex Israel, quia puer Israel, & dilexi eum dicit dominus, vt sit sensus. Iste rex Israel, qui quærebat puerū ad perdēdū eū, ecce mortuus est & moriendo pertransijt, sicut mane transijt. Cito namq; transit mane, verūtamen iterum reuertitur hic autem non reuertetur amplius. Ergo sicut mane transit, sic iste trāsiuit, immò quia iam vltra non rediturus est sicut mane redit, iste pertransijt, quia puer meus Israel iste est quem quærebat ad perdēdum eum & dilexi eum. Nam & iuxta alium prophetam. Ecce puer meus, suscipiam eum electus meus, cōplacuit sibi illo anima mea. Sic olim faciebant reges Israel. Vocauerunt eos, sic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant, & simulachris sacrificabant, subauditur, prophetas occidentes ob defensionem simulachrorum, quemadmodum nunc quærebant occidere puerum dominum pro phetarum abeuntes à facie regis sui Herodis vocantis eos ad occidendū tot infantes propter eum. Quodque sequitur, & ego quasi nutricius Ephraim, portabā eos in brachijs meis, & nescierunt quòd curarem eos, subauditur, ita & nunc. Nam quemadmodum tunc cum peccassent, & fecissent sibi vitulos dedi locum pœnitentiæ, & ignorauerunt, quod curarem eos, vt obducto vulnere idololatriæ, pristinam reciperent sanitatem, ita & nunc, cum ad hoc venissem clemens pastor, vt morbidam ouem, quę errauerat, humeris meis portarem, ipsi ignorauerunt, quòd curarem eos, imò scire aut intelligere noluerūt quòd venissem ad saluandum eos. Quid deinde? Non reuertetur in terram Aegypti, & Assur, ipse rex eius, quoniam noluerunt conuerti. Et cœpit gladius in ciuitatibus eius, & consūmet electos eius, & comedet capita eorum, & populus meus pendebit ad reditū meum. Iugum autem impōnetur ei simul, quod non auferetur. Omninò ita & nunc. Quemadmodum enim tunc, quia noluerūt conuerti, cœpit gladius in ciuitatibus eorum & impositum est eis ab Assur captiuitatis iugum, ita & nunc multò amplius, quia noluerunt conuerti, ceciderunt in ore gladij, & in omnes gentes captiui ducti sunt. Cætera vt prosequamur, pręsens nō admittit loc⁹. Hoc tantum animaduertisse cōtenti simus, quòd impiè Iulianus Augustus in volumine quod aduersum Christianos euomuit, hunc euangelistam calumniatus est, dicēs eum, id quod de Israel scriptum est, ad Christum transtulisse, vt simplicitati eorum, qui de gentib. crediderant, illuderet. Nam verè hic nemini illusit, sed veritatis testis oculos fidei habentibus, amplum subobscuræ prophetiæ locum,

Matth. 3.

Esaia 42.
Osea 11.

breui versiculo fideliter illustrauit.

Quàm rectè Euangelista dicturus, Ex Aegypto vocaui filium meum, praemiserit. Sicut mane transijt, pertransijt rex Israel, quod latius dici potest de omni regno mundi, quia mane surrexit & cito transijt.

CAPVT XI.

NVnc reuertamur ad rē, nam de regno
regis huius loquebamur, cui & pręsens
volumen dedicauimus, pro cuius regis ortu
rex Herodes turbatus, sciscitatus est locum
natiuitatis eius. De hoc ergo regno sermonē
repetentibus, illud admodum placere debet,
quòd de primo aduersario eius dictum est.
Sicut mane transijt, pertransijt rex Israel. Di
camus latius ad gloriam & laudē regni Dei,
quia sicut mane transijt, pertransijt regnum
huius mundi. Mane quippe surrexit, mane,
id est, festinanter extructum est à filijs huius
seculi, quorum primus erat Cain, qui occiso
fratre, festinauit ædificare ciuitatem, & appel
lare eam ex nomine filij sui primogeniti. Ex
tunc in posterum per successiones suas con
tentiosè regnauerunt principes illius gene
rationis omnes matutini, omnes festi
ni, & ecce tempore illo, de quo loquimur, re
gnum illorum fortissimum erat, velut be
stia terribilis & fortis nimis, dentes ferreos
habens, comedens atque comminuens, & re
Daniel. 7. liqua pedibus conculcans. Iam comederat at
que comminuerat, iam sub pedibus eius cō
minutus mundus iacebat, cùm in isto rege
humili, de virgine nato, regnum Dei quasi
vespere silenter surrexit, id est, circa finem
seculi. Omnes alterius generationis filij per
Hebr. 11 13 secutionem passi à generatione Cain, quasi
tota die laborantes, pondusque diei & æstus
portantes, expectauerant hoc vespertinum
regnum DEI, manentem hic ciuitatem non
habentes, sed futuram inquirentes, & confi
tentes, quod peregrini & hospites sunt super
terram. Hos atque illos distinguens spiri
Psal. 126. tus regis huius in Psalmo dicit. Vanum est
vobis ante lucem surgere, surgite postquam
sederitis qui manducatis panem doloris. Cū
dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas
domini, filij merces fructus ventris. Rex i
pse per omnia sic egit. Ante lucem surgere,
Ioan. 4. quia vanum erat, noluit. sed postquam sedit,
Ioan. 6. humiliatus vsque ad mortem, mortem au
Prouer. 20. tem crucis, postquam manducauit panem do
loris in passionis tolerantia faciendo volun
tatem patris, quam facere cibus erat illi, tunc
demum in luce surrexit, tunc demum in glo
riam suam intrauit. Ante lucem, inquam, sur
gere noluit, imò cùm cognouisset, quia ven
turi erant, vt raperent eum, & facerent eum
regem, fugit iterum in montem solus ipse. I
gitur non solus rex ipse Herodes, sed & om
ne regnum huius mundi, sicut mane transijt,
pertransijt, iuxta illud. Hęreditas ad quā fe
stinatur in principio, in nouissimis benedi
ctione carebit, regnū aūt Dei, qđ per patien
tiam construitur, in æternum permanebit.

Quòd frustra timuerunt reges terræ, quia non dixit Ioannes, arma corripite cōtra reges, propter Christum, sed pœnitentiam agite, &c.

CAPVT XII.

IN diebus autem illis venit Ioannes Bapti Matt. 3.
sta prædicans in deserto Iudææ, & dicens.
Pœnitentiam agite, appropinquabit enim re
gnum cælorum, &cæt. Frustra nimirum re
ges terræ timuerunt, sine causa, turbati sunt.
Ecce enim qualis magister militum, qualis si
gnifer regis huius, qualis primæ legionis pri
micerius, pilis camelorum vestitus, & zona
pellicia præcinctus. Non dicit, arma corripi
te, appropinquabit enim regnum Iudæorū,
sed pœnitentiam agite, appropinquabit enim
regnum cœlorum. Non dicit filij regum, &
patriarcharum demonstro vobis animosa su
mere bella, sed dicit, progenies viperarum,
quis demonstrauit vobis fugere à ventura i
ra? Non dicit, nolite Cæsari censum dare. sed
dicit, facite fructus dignos pœnitentiæ. Non
dicit, iam iugum imperatorum contritum
est, sed dicit, iam enim securis ad radices ar
borum posita est. Non dicit, oliueta Iudaica
seruabuntur, & Romana pomeria succiden
tur, sed, absque distinctione hortorum aut
nemorum, omnis, inquit, arbor, quæ non fa
cit fructum bonum, excidetur, & in ignem
mittetur. Nunc cæteris omissis, præsentis ne
gocij maximè est differere hoc vnum, pœni
tentiam agite, appropinquabit enim regnū
cœlorum. Quid est regnum cœlorum? Re
gnum sanctorum, siue eorum, qui in cœlis
regnabunt. Nam sancti quorum in cœlis est
regnum, ipsi quoque cœli dicuntur & sunt,
iuxta illud. Cœli enarrant gloriam Dei, & Psal. 18.
opera manuum eius annunciat firmamen
tum, non sunt loquelæ neq; sermones, quo
rum non audiantur voces eorum. Istorum
cęlorum hactenus longè erat regnum, quip
pe qui nec dum habebāt regem suū, sed expe
ctabant promissum. Iuxta fidem (inquit A Hebr. 11.
postolus) defuncti sunt omnes isti, non acce
ptis repromissionibus, sed à longè eas aspici
entes, & salutantes, & confitentes, quia pere
grini & hospites sunt super terram. Qui enim
hæc dicunt, significant se patriam inquirere.
Ergo prius longe erat, sed nunc inquit, ap
propinquabit regnum cœlorum. Quando
vel quomodo appropinquabit? Quando rex
iste à terra exaltatus fuerit, eadē ipsa exalta
tione sua destruet regnū peccati & mortis, q̄
(vt idē Apost. ait) regnauit ab Adam vsq; ad
Moysen, nōq; per legē Moysi regnū illud de Rom. 5.
structū fuerit, sed qđ à Mose peccatū audita
contradictione cōtra se cōscriptę legis, quasi
tyrannus irritatus amplius in subiectos ho
mines grassari cœperit. Destruet, inquā, rex
iste exaltatus à terra regnū peccati, & oia tra
het ad seipsū, resurgensq; à mortuis intrabit
in gloriā suā, regni cęlorū rex. Igitur pœnitē
tiā, inquit, agite, quia pœnitentiā agentiū est
emundari à peccati seruitute, exaltati regis
sanguine

sanguine,& in regnum cælorum introire. Et ne velitis dicere pati cm habemus Abraham quia non est hoc regnum habentiũ patrẽ Abraham sed agentiũ pœnitentiã. Imò non in carne gloriãtes, sed pœnitentiã agentes vera cter dicere possunt, Patrem habemus Abraham. Nam hoc est, qđ sequitur. Dico enim vobis, quoniam potens est Deus, de lapidib. istis suscitare filios Abrahæ, subauditur, si modo sciant aut velint pœnitentiam agere. Etenim lapides lapidũ cultores gentiles erãt.

Quæ causa fuerit, vt qui peccatum non fecerat, ad baptismum veniret Ioannis, qui in pœnitentiam baptizauit.

CAPVT XIII.

Matt 3. Ioan. 1. TVnc venit Iesus à Galilæa in Iordanẽ ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo. Ioannes autem prohibebat eum, dicens, Ego à te debeo baptizari & tu venis ad me? Respõdens autem Iesus dixit ei. Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem iustitiã. Tũc dimisit eum. Certum tenet tota regalis Christianæ fidei curia, quia rex iste liber homo erat quia peccatũ nõ fecerat, ac pinde peccati seruus nõ erat, atq; idcirco nõ egebat pœnitẽtia. Ioannes autem in pœnitentiã baptizabat. Ego quidem, inquit, vos baptizo in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare, ipse vos baptizabit in spiritu sancto & igni. Quamobrem igitur ad suscipiendum tale baptismum veniebat? Nimirum quia causa postulabat, quia iustitiæ ratio flagitabat. Erat autem duplex causa. Prima, vt pro omnibus pœnitentiam ipse agendam susciperet, quod & fecit continuò vt baptizatus est. ieiunauit enim XL. diebus & XL. noctibus, & deinde incessanter afflictus est tentationibus, persecutionibus, contumelijs, obprobrijs, flagellis, & tormento vltimæ mortis. Secunda, hæc causa erat, vt nemini æstimare liceret se iustum esse & idcirco pœnitentia vel baptismo non indigere, vt nemo detrectaret, quasi iustus suscipere baptisma domini, cùm dominus ipse suscepisset baptisma serui. Nam quisquis ita putaret, miles regis huius dici vel esse non posset, regnum cælorum non introiret.

Cur in primo aduentu suo rex iste spiritum sicut columbam viderit, secundo autem in igne reuelandus sit: & quod rex iste secundo vnctus fuerit, & de eo, quod dictum est: In te mihi complacui.

CAP. XIIII.

Matt 3. Marc. 1. Luca 3. Ioan. 1. 1. Cor. 3. Psal. 49. BAptizatus autem Iesus, confestim ascendit de aqua. Et ecce aperti sunt ei cæli, & vidit spiritum Dei descendentem sicut colũbam, & venientem super se. Ecce vox de cælis, dicens. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quare in primo aduentu suo vidit rex iste spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se? Nimirum quia veniebat tunc nobis in mansuetudine, in multitudine misericordiæ, quia veniebat in spiritu pietatis, peccatores non condemnare sed ad pœnitentiam inuitare. Secundò cùm venerit, non tunc super eum columba apparebit sed in igne reuelabitur, ignis in conspectu eius ardebit. Hoc iam secundo Rex noster Deus noster in homine assumpto oleo lætitię vnctus est. Semel nanque vnctus iam fuerat in vtero virginis, quippe qui conceptus est, non ex semine viri, sed ex operatione Spiritus Sancti. Ergo secundo hic sanctus in baptismo vnctus est, prę participibus suis, id est, præ omnibus sanctis, quos sui participes fecit, vt quod est ipse per naturam, sint per gratiam scilicet filij Dei. Sed de hoc alias. Nunc instantia prosequamur. Hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Quando vel quomodo in isto mihi complacui? Tunc vtique, quando in isto principio cœlum & terram creaui, quando in isto omnia feci, tunc, inquam, in eo mihi complacui, testante scriptura, cum dicit. Dixit Deus, fiat lux, & facta est lux, & vidit Deus lucem quòd esset bona. Dixit Deus, fiat hoc vel illud, factumque est ita, & vidit Deus quòd esset bonum. Itemque: Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona. Sic in isto mihi complacui, meo ipse iudicio comprobatus, quòd operarius & architectus essem bonus & vtilis. Hæc idcirco pater opportunè dixerit, ne dubitet auditor beneuolus, hunc filium dilectum illud esse verbum, per quod omnia facta sunt, & sine quo factũ est nihil. Sed & tunc in isto bonus Deus sibi complacere veraciter potuit, quando eum, qui Deus erat propter charitatem suã hominem fieri, & pro hominibus pati voluit. Nullum enim vnquam opus bonitatis laude dignius fecit. Gen. 1. Ioan. 1.

De tribus tentationibus, quibus rex iste victor vicit, cum cæteri omnes serui fuerũt peccati, & idcirco accedentes angeli ministrabant ei.

CAPVT XV.

TVnc Iesus ductus est in desertum à spiritu, vt tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esurijt. Tunc accedens tentator, dixit ei Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant, & cætera. Quia filius iste rex erat, regis autem legitimi officium est, prima fronte contra hostem congredi, ac dubio milicii in semetipso præbere exempla virtutis, vt cum ita gesserit, tunc demum maiori cum auctoritate exercitum cohortari possit. Rectè ergo continuò dominus, primùm tentationes nostras in semetipsum admisit, & vicit, atque vincendo milites suos vincere voluit. Quare autem triplicem fraudulenti hostis tentationem perferre voluit? Singulas consideremus, cuius generis vnaquæque sit intueamur, iam que se ostendet altitudo rationis Matt 4. Marc. 1. Luca 4.

tionis in humilitate tentationis. Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. Tentatio hæc nimis antiqua est, nam ipsa gula est, per quã primus homo tentatus atque illectus est. Nõ
Deut. 4. inquit, in pane solo viuit homo, sed in omni verbo, quod præcedit de ore Dei. Sic planè tunc respondere debuerat homo rationalis. Non in omni vel solo paradysi ligno viuit homo, sed in præcepto, quod à Deo propositum est illi bene custodito. Non sic dixit, magisque ad morsum, quàm ad huiusmodi responsum os suum aperuit. Idcirco ille seruus factus est eius, à quo & superatus est, hic autem legem intendens regalem liber proce
Psal. 90. debat, cui dicebatur in Psalmo. Intende pro-
Psal 77. spere, procede, & regna. Si, inquit, filius Dei
1. Cor. 1. es, mitte te deorsum. Scriptũ est enim, quia
Exod. 17. angelis suis Deus mandauit de te, &cæ.) Tentatio hæc Iudaicæ curiositatis est. Nam Iudæi signa petunt. Et illi quidem tentauerunt Deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis, & male locuti sunt de Deo, dixe-
Deut. 6. runt. Nunquid poterit Deus parare mensam in deserto & cætera. dixeruntque. Estne Deus in nobis, an non? Hic autem datum homini acceptans præceptum, scriptum est inquit. Non tentabis dominum Deum tuum. Hæc, inquit, omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Tentatio hæc Paganæ dementiæ est. Pagani quippe vel gentes propter regna mundi, & gloriam eorum, diabolum in simulachris adorauerunt, & vt foris exaltarẽtur, intus ceciderunt. Hic autem stans in gradu suo, poplite recto, & inflexibili regiæ libertatis collo, scriptum est, inquit, subauditur ho-
Deu. 6. mini Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Igitur ô speciosissime forma præ filijs hominum, te solum regnare decet, regnumque obtinere Iudæorum pariter & gentium quia tentatus per omnia pro similitudine vicisti, & absque peccato supergressus es tentationes Iudæorum & gentium, qui bus vniuersaliter in Adam, quibus particulariter in semetipsis tentati & omnes victi sunt
Psa. 13. 52 præter vnum, sicut scriptum est. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. Et quia victori regi seruitus debetur à suis lætantibus ministris, tunc, inquit euangelista, reliquit eum diabolus, & ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei.

De prædicatione domini & regis nostri, quam tradito Ioanne incœpit, & de testimonio prophetico, vbi inter cætera dictum est, Multiplicabitur eius imperiũ, & pacis non erit finis.

CAPVT XVI.

Matt. 4. CVm autem audisset Iesus, quod Ioãnes traditus esset, secessit in Galilæam, & cætera vsque, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni. Tanquam ad regalia properans insignia, vnum hic Euangelista eundemque primum Euangelij anni prætermisit, de quo Ioannes plurima scribit. Et rectè ab eo hic incipit, quòd Ioannes traditus est, nam extunc publicè rex & dominus iste sua potestate vtens prædicare cœpit, erat enim, inquit, docens eos, sicut potesta- *Matt. 7.*
tem habens, & non sicut scribæ eorum & pharisæi. Nec verò solum ad impletum esse credimus, quod hic de propheta testimoniũ sumpsit. Terra Zabulon, & terra Nepthalim *Esa. 9.*
& cætera, vsque lux orta est eis, sed & reliqua eiusdem capituli prophetici, quę propter prolixitatem supprimens, tanquam ostio pa tefacto, reliquit intelligenda hic scriba magni regis, vt scias hunc esse, de quo scriptum est illic, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Super solium *Ibidem.*
Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret in iudicio & iustitia amodo, & vsque in sempiternum. Pœnitẽtiam, inquit, agite, appropinquabit enim regnum cœlorum. Iuxta prophetæ præscriptum testimonium agebat, vt multiplicaretur eius imperium, quod est regnum cœlorum, peccatores ad pœnitentiam inuitãs, & deinde Simonem Petrum, & Andream fratrem eius, cæterosque Apostolos vocans. Nam si quæras, qualiter multiplicandum foret eius imperium, faciam vos, ait, fieri piscatores hominum. Deniq; sic factum est. Pauci qui tunc regem suum secuti sunt, facti sunt piscatores hominum, & extunc multiplicabitur imperiũ Christi regis magni multitudine gentium, sublatis aduersarijs & inimica morte, pax erit, & pacis non erit finis.

Quòd Iesus vocatis turbis docuit discipulos suos, quales esse debeant, qui militent regno Dei.

CAPVT XVII.

VIdens autem turbas, ascendit in mon- *Matth. 5.*
tem. Et cum sedisset, accesserunt ad eũ discipuli eius. Et aperiens os suum, docebat eos, dicens. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, & cætera. Loquatur nunc nobis rex, & dominus noster le- *Hebr. 1.*
ges regni sui, iam non montis exigui, sed ipsius ascensor cœli, sedens non in vertice mõtis terreni, sed ad dexteram maiestatis in excelsis, aperiens pro imperij maiestate nõ sensualiter os suum, sed inuisibiliter thesaurum suum, in quo diuitiæ salutis, id est, sapientia & scientia reposita sunt. Gloriam quippe regni eius & potentiam loqui gestiens, secundum Euangelistam hunc, qui de illo penè cũcta regalia loquitur, huc vsque properauimus, vbi videns turbas ascendit in montem, & aperuit regale os suum vt ipse loqueretur ore suo rex, qui loquebatur prius, per suorum ora præconum. Loquebatur, inquam, dignas apertione oris sui sententias, & docebat qui vel quales esse debeant, qui militent regno Dei, quo belli ordine, vel qualib. armis promerendũ sit, vt sempiterna stipendia percipiant illius regni. Putabant enim carna

les filij

les filij regni, qui audierant illud repromissũ fuisse patribus suis, quod tempore illo Messia imperante diuites sibi forent, atque opulenti, vacaretque superbire in diuitijs, putabant reges & principes terreni imperij audito nomine huius regis qualis fuerat Herodes, quod sanguinem suum fundere, sibique vrbes & vectigalia præripere haberent milites regni Dei.

QVales leges & qualia edicta sint huius regis regni Dei, vt non sit cur timere debeat propter eum Herodes & cæteri reges mundi, cum sic prænunciat regni sui militibus: Beati pauperes spiritu, &c.

CAPVT XVIII.

Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorũ est regnum cælorum. O amabile regnũ Dei, ó pia & venerabilis conditio, proposita quærentibus regnum Dei. Beati, inquit, pauperes spiritu, beati habentes spiritum timoris domini, quia tametsi diuites in hoc seculo sunt, vt fuit Abraham, tametsi regali purpura vestiti incedant, & crebros de hostib. triumphos ducant, vt fecit Dauid, corde contrito, & humiliato ambulant spiritu, cognoscentes se esse pauperes spiritualibus bonis, mendicantes iugiter, & supplici gemitu stipẽ postulantes, ab vno & solo diuite rege regni Dei. Hoc peruersus ille angelus in cælo non fecit, arbitrans semetipsum sufficere sibi, & cecidit angelus, & factus est diabolus. Hoc primus ille generis nostri pater Adam in paradyso non fecit, arbitrans proprijs semetipsum diuitijs adornare posse ad similitudinẽ Dei, & idcirco à paradyso excidit, & in infernum cecidit. Miseri ergo superbi omnes tumido spiritu, beati autem pauperes spiritu, quia sic mendicando grandem eleemosynã, id est, regnum cælorum, de manu regis, consequentur. Nam hoc est, quod de isto rege, de isto filio regis, vel de iudicio eius Psalmista dicit. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum. Item: Parcet pauperi & inopi, & animas pauperum saluas faciet. Paupertatis imperandæ ipse, vt regem decet, exemplar est. Nam de illo in propheta tale insigne est. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinum, & super pullum filium asinæ, itemque pro illo contra Iudam siue Iudaicũ populum conquestio est hæc. Et persecutus est hominem inopem, & mendicum & compunctũ corde, mortificare. Beati mites, quoniam ipsi posidebunt terram. Mites, id est, spiritum pietatis habentes, mansueti atq; tractabiles, non opera sua defendentes, sed veritati confitentes peccata sua. Isti beati, quoniã posidebunt terram, quam pro contrario spiritu perdidit immitis atq; intractabilis Adã. Manum quippe Dei pertractantis atq; dicentis, quare hoc fecisti, spinosus ericius immiti responso exasperauit, dum dixit mulier, serpens decepit me comedi, dum dixit vir, mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi & comedi. Immites isti ita se defenderunt, & idcirco miseri, quia terram viuentium perdiderunt. Beati autem mites, qui neq; iudicia vel mandata Dei reprehendunt, neque semetipsos defendunt, quoniam ipsi posidebunt terram, non istam terram mortuorũ atq; morientium, quam reges immites armis cruentis sibi subijciunt, & tamen eam posidere non possunt, sed terram viuentium, in qua est lignum vitæ, quę reuera fluit lacte & melle. Nihilominus quod hic prædicat militib. exemplo suo persuadet alibi rex ipse, dum veraciter dicit. Et discite à me, quia mitis sum & humilis corde. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati, inquam, isti, qui tantum à spiritu scientiæ profecerunt, vt sciant tempus istud, tempus esse lugentiũ; vt sciant lugere mortuos suos, id est, semetipsos, quia in Adam omnes mortui sunt, & ex eo non est domus in qua non sit mortuus, cum vniuersali originalis peccati morte, trahente vnoquoque actualis etiam peccati morticinum proprium. Qui in hac scientia lugent, id est, pœnitentiam agunt, nimirum beati sunt, quoniam ipsi consolabuntur: ipsi enim sunt quibus promittitur & datur paracletus, id est, consolator, spiritus sanctus, annuncians illis, quia caussa huiusmodi luctus destructa est mors illis in vno homine, in isto rege suo CHRISTO domino Iesu, qui & in isto loco hæc dicit, & alibi loquitur. Spiritus domini super me, eo, quod vnxerit dominus me. Ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, vt prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem vt consolarer omnes lugentes, & ponerem fortitudinem lugentibus Syon, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Nimirum nec partis huius exemplo rex ipse de fuit: antequam enim hæc diceret, prior luxit suisque dedit militibus exempla lugendi, videlicet, vbi peccati nostri mortem lugendo quadraginta diebus & quadraginta noctibus ieiunauit. Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Isti fortes sunt, & idcirco beati, habent enim sanctum fortitudinis spiritum, dum in prędicto luctu suo, fide & spe confortati fiunt & auide fructus dignos pœnitentiæ faciunt. Beati, inquam, quia saturabuntur & satiabuntur, videlicet eo ipso, quod esuriunt & sitiunt, id est, iustificabuntur per vnum iustum regem suum, IESVM CHRISTVM. Huius quoque virtutis, id est, esuriendi & sitiendi iustitiam, id se qui docet, exemplum actu præbuit rex, dicendo. Sic enim decet nos implere omnem iustitiam, quod vtique esuriens ac sitiẽs dixit, quemadmodum quodam loco testatur, dicens. Meus cibus est, vt faciam voluntatem patris mei. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam cõsequentur. Verè & iustè beati agentes, cum

Matth. 5. Luca 6. Esaia 14. Psal. 71. Zach. 9. Psal. 108. Ioan. 3. Gen. 3. Matt. 11. Esa. 9. Luc. 4. Matth. 3. Ioan. 4.

ſpiritu conſilij, vt peccantibus in ſe cum nocere poſsint miſericorditer indulgeant, propter conuentionem illam, quam inter Deum & homines rex ipſe conſtituit, vt dicant. Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Beati, in quam, iſti, quoniam non repugnante iuſtitia ipſi miſericordiā cōſequentur, vt quę peccauerunt in Deum, dimittat illis deus. E contra riò non beati immiſericordes, quoniam ipſi miſericordiam non conſequentur, quod maximè ex illa Euangelica regis iuſtitiæ parabola comprobatur, qui voluit rationem ponere cum ſeruis ſuis. Et cum cœpiſſet rationem ponere, oblatus eſt ei vnus, qui debebat decem millia talenta. Sic enim iuſtiſsimè concluditur. Sic & pater meus faciet vobis, ſi non remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo de cordibus veſtris. Planè rex iſte hac viciſsitudine non indiguit, quippe qui peccatum non fecit, quod dimitteretur illi, attamen fecit, quod docuit Dixit enim. Pater ignoſce illis, non enim ſciunt quid faciunt. Atque ita factum eſt. Dimiſſum eſt enim eis, qui crediderunt. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deū videbunt Mundo corde ille eſt, quem emūdauit puritas dilectionis ex operibus miſericordiæ, vt habeat ſimplicem & abſq; odio cordis oculum, vt ſit mundus ab omni cupiditatis puluere, ab omni furoris perturbatione. Sed ecce legimus ſanctum Moyſen nimia commiſeratione pro populo dominum deū ſuum oraſſe, cum dixiſſet. Dimitte me, vt iraſcatur furor meus contra eos, & deleā eos, faciamque te in gentem magnam. Adeo cor ab omni cupiditate vel ambitione mundum poſsidebat, vt non curaret promiſsionē hanc faciamque te in gentem magnam, ſed ſtabat in confractione cordis in conſpectu eius, vt auerteret iram eius. Hic tamen cum tam mūdi cordis ſibimet conſcius diceret. Si ergo in ueni gratiam in conſpectu tuo, oſtende mihi faciem tuam. Non inquit, dominus, poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo & viuet. Quid ergo dicemus? Nimirū quia & Moyſes mundo corde erat, & tamen nihilominus ſententia veritatis vera eſt. Nō enim dixit, beati mundo corde, quoniam ipſi Deum vident, aut viderunt, ſed quoniam ipſi Deum videbunt, ſubauditur poſtmodū, ſoluto pariete inimicitiarum quibus interiacentibus, ex quo primus homo per peccatū contra ſe hoſtilem Dei iram conſtituit, neq; Moyſes, neque hominum quiſquam Deum vidit vnquam. Et huius viſionis Dei facultatem penes ſemetipſum eſſe teſtatur ipſe rex, qui hæc loquitur, videlicet quod viſionem Dei conferat quibus vult, cum alibi dicit Et nemo nouit filium, niſi pater, neque patrem quis nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare, per ſpeculum in ænigmate dando ſpiritum intellectus mundis corde, vt intelligant ſcripturas, quæ vtiq; clara ſunt ſpecula viſionis diuinæ. Beati pacifici, quoniam filij dei vocabūtur. Pacifici ſunt, qui primo quidem & præcipuo ſtudio inter ſe & deum, inter omnes, quoad poſsint, homines deumque pacem exquirunt, ſecundo autem inter hominem & hominem lites dirimere, charitatisq; concordiam nectere ſatagunt. Beati nimirum iſti, quoniam filij dei vocabuntur, filij, inquam, non quidem natura, ſed gratia, fratres & cohæredes vnigeniti filij principis pacis, qui inter deum & homines per ſuum ſanguinem inimicitias ſoluit, pacem reformauit. Iſti in ſeptimo, ſpiritu ſapientiæ iam ſabbatizare incipiunt, adhuc poſiti in iſto mortali corpore, ſuntque (vt iam dictum eſt) filij Dei, filij ſapientiæ. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cęlorum. Iam prioris meriti fuerat hoc primum, beati enim, inquit, pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Quid ergo amplius in octauo dum dicitur, beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum? Nam magnum quidem eſt pauperem ſpiritu eſſe, & cæteros aſſequi gradus iuſtitię, maximum autem & optimum propter eam iuſtitiam perſecutionem ſuſtinere Quomodo ergo inferioris & ſummi meriti, id eſt, primi & octaui vna eademque eſt merces? Sed aduertamus omnia, quæ hactenus, id eſt, à primo vſque ad ſeptimum gradum diſpoſita ſunt communia eſſe merita vel præmia cunctorum regis huius exercituum, id eſt, angelorum & hominum, hoc autem ſcilicet perſecutionem pati propter iuſtitiam proprium eſſe hominum qui vtique ex anima & corpore conſiſtunt. Igitur beati tam angeli, quàm homines pauperes ſpiritu, mites lugentes, ſiue condolentes, iuſtitiam eſurientes & ſitientes, miſericordes ſiue commiſerantes, mundi corde, pacifici, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum, in quo terram viuentium poſsidebunt, conſolabuntur & ſaturabuntur, & miſericordiam conſecuti, deum videbunt, & filij Dei vocabuntur, beati præterea homines, qui ſoli in corporibus ſuis perſecutionem paſsi propter iuſtitiam, regnum cælorum quod iam cum beatis angelis poſsidēt ſecundum animam in octaua, id eſt, in reſurrectione poſsidebunt, etiam ſecundum corpus. Parum autem fuerat dixiſſe, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quia videlicet hodie paucorum hominum iſtud eſt, niſi forte quia confirmare licet, quod omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, etſi extrinſecus pacem habeant, intus tamen à vitijs ſpiritualibus ſiue carnalibus infeſtationē patiuntur, propter iuſtitiam pietatis eiuſdem Cum igitur dixiſſet, beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum, ſubſecutus, beati, inquit, eſtis cum maledixerint vobis, &

Matt. 6. Luc. 11. Matt. 18. Luca 23. Exod. 32. Exod. 33. Ioan. 1. Math. 11. 2. Tim. 3.

bis, & cætera. Hoc dicto sine dubio nos quoque extremos contigit, quos hodie quoque in synagogis suis sub nomine Nazareorum maledicunt Iudæi. Sanè cum omnium quæ hactenus dixit rex noster, exempla in semetipso præbuerit, tunc verò huius patientiæ, id est, persecutionis, propter iustitiam sustinendæ, tale tantumq; exemplum dedit, vt nesciri non possit, imò obliuisci nefarium atq; impium sit. Passus quippe est persecutionem propter iustitiam vsq; ad mortem, mortem autem crucis, & idcircò ipsius est regnũ
Philip. 2. cælorum Nam propter hoc deus illum exaltauit, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorũ. Quid igitur ô reges terræ & principes audito nomine regis Christi, vel regni eius, turbati estis malè soliciti? Securi estote quia milites regis, vel municipes regni huius lege prohibentur esse vt vos, superbi, immites, risores, iustitiæ tœdium patientes, immisericordes, immundi, inquieti, sed omninò tales, vt iniuriam pati, quàm facere, peregrinari quã regnare, occidi malint, quàm occidere.

De sequentibus sermonis eius quomodo nulli blandiatur, siue adulatur, dura prædicando & aspera: Intrate per angustam portam, & quòd hoc exemplo cunctis adiutores regni Dei non debeant ita delectari numero discipulorum, vt non prædicent eis dura, per quã itur ad Deum.

CAPVT XIX.

POst hæc magnis ac legitimis, idemque in magna curia totius aures audiendi habẽtis ecclesiæ, orator facundus sermonem di-
Matth. 5. gnum se hoc modo ingreditur. Vos estis sal terræ, quod si sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi, &c. Primatibus vel primis officialibus suis, id est, Apostolis rex regni Dei hæc loquitur, breui similitudine, magnã satis exprimens distantiam ipsorum à ducibus terræ, vel principibus, cunctisque regno terreno militantibus, quia videlicet nõ sunt vt illi, qui bellis atque discordijs insistant, sed mundum insulsum, & habentem ignorantiam Dei cælestis doctrinæ sale condiant, atque in docendo beneuolentiam mereantur audientium bona verba dicturi, bonorum nihilominus operũ lucem proferant. Sed quid sibi vult hæc tanta tamque vehemens regiæ auctoritatis seueritas, tanta districtione formidabiles prouincialibus suis iam in exordio regni sui proponens sententias? Nolite, inquit, putare, quia veni soluere legem aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. Et subinde. Audistis, quia dictum est antiquis. Non occides, qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Post hæc, & cætera huiusmodi, quæ nimirum angusta sunt, & quãto angustiora, tanto perfectiora legalibus præceptis, ita dicit. Intrate per angustam portam, quia lata porta, & spaciosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta, & arcta Matth. 7.
via quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam? Quid, inquam, hoc sibi vult, quòd rex iste sapiens in exordio regni sui, imò nõdum sedens in solio regni tam dura tamque aspera prædicit? Nunquid adhuc ignorabat illud, quod postmodum de eximio milite suo loquens cùm dixisset. Quid existis in desertũ videre hominẽ mollib. vestitum, conti- Matth. 11.
nuò subiunxit, ecce qui mollib. vestiuntur, in domibus regum sunt? imò & illud iam dudum nouerat, quam ob causam regnum Israel à domo Dauid scissum fuisset, videlicet quia dixerat nouus rex. Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei, & nunc pater meus posuit super vos iugum graue, ego autem addam super iugum vestrum. Quo audito populus, quę, inquit, nobis pars 3. Reg. 12.
in Dauid, vel quæ hæreditas in filio Isai? Redi in tabernacula tua Israel. Nunc vide domum tuam Dauid. Et abijt Israel in tabernacula sua. Super filios autem Israel quicunq; habitabant in ciuitatibus Iuda, regnauit dominus Dauid. Hoc, inquam, factum nouerat, sibique simile euenturum erat. Si enim in adulterio simul & homicidio Dauid, sacrum inuenerunt sancti patres exemplar cælestis mysterij, cur non in stultitia regis pueri reperisse nos iuuet altitudinis similitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei? Cõstat quippe certa & vera patrum eorundem attestatione, quia quod à domo Dauid scissum est regnum Israel, tribus autem Iuda adhæsit regi suo, simile vel par est ei quod accidit vero Dauid Christo, quando à fide eius multitudo seditiosa per multas atque multiloquas hæreses scissa est, sola aũt verè cõfessionis ecclesia fabricantibus illis vitulos mẽdacij veritatem tenens adhæsit regi suo, & templo dei sui. itaque quod nunc ait rex iste, rex nouus nondum per passionem mortis gloria & honore coronatus, audistis quia dictum est antiquis. Ego autem dico vobis, Matth. 5.
& in omnibus angustam ostendit esse viam regni sui, magis quam hactenus fuerit, penè idem est, ac si dicat. Pater meus posuit super vos iugum graue, ego autem addam super iugum vestrum. Pater quippe Deus pronus ad sanguinem hominibus graue iugum impossuit, dicendo. Non occides, graue iugũ Exod. 20.
petulcis atque luxuriosis, dicẽdo. Non mœchaberis, graue iugum iurantibus, dicendo. Deut. 5. Leuit. 19.
Non peierabis, graue iugum iracũdis, ac pro priæ vindictæ auidis, dicendo. Oculum pro Exod. 21.
oculo, dentem pro dente. Hic autem filius Deut. 19.
eiusdẽ Dei super iugum illorum, addidit dicendo. Omnis qui irascitur, reus erit, omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est, non iuretis omninò,

sit sermo vester, est est, non non, &c, ego autẽ dico vobis, non resistere malo. Quid igitur hoc sibi vult, nisi quia rex iste Deus est, & iudicij Dominus, & quod regno terreno solet obesse, hoc cælesti prodest regno eius? Denique reges terræ ab hominibus fiunt, tributis que egent, & vectigalibus hominum suæ anhelanti inopiæ subueniunt reges egeni & inopes, huic autem cælesti Domino & regi veraciter dicit sapiens terræ rex. Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. Proinde homines terreni vt reges fiant, &
Psal. 15. in domibus regum sint, mollibus vestiantur, id est, placentia loquantur, nã rex iste q veraciter dicit hominib. Non vos me elegi-
Ioan. 15. stis, sed ego elegi vos, rex, inquã, iste vnus & solus, non ab hominibus, neq; per homines factus, nemini blanditur, sed sũt stimuli, & quasi claui in altũ defixi, ita recta sũt verba eius, vt iudicet & probet eos qui regno suo digni habeantur. Hoc itidẽ eius exemplo faciendum est cunctis regni eius adiutoribus vt videlicet nemini adulentur delectati numero discipulorum, sed prædicent illis dura & aspera, per quæ itur ad Deum. Nec verò quicquam in hoc est quod vereatur aut vereri debeat prudens magister militum. Nam si is, qui venit reuera deum quærere, & regno dei veraciter militare cupit, nulla terretur austeritate legis militaris, sciens quia rex qui dura hæc proposuit. dicit in fine sermonis. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domũ illam, & non cecidit, fundata enim erat supra petram. Qui
Philip. 2. hæc non attendunt, iuxta quod Apostolus
Matth. 7. ait: Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ
Mich. 1. Iesu Christi, similes sunt Scribis & Pharisæis, quos Euangelista continuò denotat, cùm dicit. Erat enim docens eos sicut potestatẽ habens, & non sicut Scribæ & Pharisæi. Potestate nanque se priuant, qui cũ quippiam ab aliquo accipiunt, illũ censent militẽ bonum, qui autem non dederint aliquid in ore eorũ, sanctificãt super eos bellum. Hoc rex iste nõ faciebat, idcircò sic dictum est, erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ & Pharisæi, id est, non sua quærendo, contemptibilem faciebat docendi auctoritatem, quemadmodum illi.

Quomodo veraciter dictum sit: Erat enim docens eos sicut potestatem habens, secundum signa quæ fecerat.

CAPVT XX.

Matth. 6. Amplius autem. Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum & Pharisæi, subauditur, siue boni siue mali. Fuerunt enim in illis scribæ boni, videlicet, quorum Moyses & Esdras erant optimi. Fuerunt & boni Pharisæi, scilicet Aaron, & filij eius, immò quotquot erant sacerdotis aut Leuitici generis. Nam Pharisæi clerici dicuntur illius populi. De optimis sumamus comparationem. Non sicut Moyses & Aaron erat iste docens, sed sicut potestatem habens. Verbi gratia. Dixitq; Dominus ad Moysen. Quid clamas ad me? Loquere filijs Israel vt proficiscantur. Tu autem eleua virgam, & extende manum tuã
super mare, & diuide illud, vt gradiantur *Exod. 14.*
filij Israel in medio maris per siccum. Sic & in cæteris quæcũq; fecit nõ penes se potestatem habebat, quippe qui homo & non deus erat, & idcircò necessariò ad deum potestatem habentem clamabat. Hic autem sicut potestatem habens cũcta peragebat, quippe qui non homo tantum, sed Deus & homo erat. Consideremus ergo eius opera, quomodo sicut potestatem habens illa faciebat. Descendente illo de monte cùm sequerentur eũ turbæ multæ, eccè, inquit, leprosus veniens
adorauit eum, dicens. Domine, si vis, potes *Matth. 8.*
me mundare. Non dixit, si clames ad deum, *Marc. 1.*
potes emundationẽ mihi obtinere, sed quod *Luca 5.*
magnæ fidei est, si vis ait, potes me mundare. At ille veraciter potestatem habens, vt eandem potestatem gestu quoque corporis significaret, extendens manum tetigit eum, dicens: Volo. Mundare. Et confestim mundata est lepra eius Deinde accedens Centurio, potestatem illum habere, vt habebat verè, egregia fide confessus est. Tantùm, inquit, dic verbo, & sanabitur puer meus. Nã & ego homo sum sub potestate habens sub me milites Et dico huic, vade & vadit, & alio, veni & venit. & seruo meo, fac hoc & facit. Denique hac proposita similitudine vir admirandæ fidei, hoc voluit subintelligi, vt diceret. Tu homó qui & Deus es, passiones omnes & vniuersas infirmitates habes potestati tui & iudicijs tuis militãtes, & dicis huic, vade & vadit. dicis, inquam, huic spiritui infirmitatis, recede & recedit. dicis item alio, cum causa & ratio postulat, veni & venit, vt scilicet flagelletur, quem flagellari volueris, tu qui malis seruitijs nosti benè vti. Itaque potestatem confessus est, & responsum accepit, sicut potestatem habentis pro merito suæ fidei. vade, & sicut credidisti fiat tibi: Sic & cætera quæcunque faciebat, sicut potestatem habens operabatur, & non sicut Scribæ & Pharisæi, immò non sicut summi principes Moyses & Aaron, quibus vt aliqua facerent clamore & oratione opus erat, & idcircò rectè admirabantur turbæ super doctrina eius.

Quòd illud ad potestatem regiam pertinuerit, vt alijs quoque potestatem daret ejciendi immundos spiritus, & curandi omnem infirmitatem, & quorum signa, antiquorum sanctorum, an Apostolorum potiora fuerint.

CAPVT XXI.

Quia de

Matth. 10. QVia de potestate loqui cœpimus, & potestatem regiam domini nostri agnoscere debemus, quod maximè ad hanc rem attinet non prætereamus. Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem. Duodecim autem Apostolorū nomina hæc sunt. Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius, Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus publicanus, & Iacobus Alphæi, & Thaddæus, Simon Chananæus, & Iudas Iscariotes, qui tradidit eum. Ecce potestatem habens verè regiā potestatē habēs iure diuinā. Nec verò solummodo potestatem habens, sed potestatem hominibus dare potens. Quid amplius, inquam, hominibus contulit Deus, in forma Dei, quā nunc deus in forma hominis, domi Exod. 7. nus in forma serui? Conferamus nunc potestatem quam dedit Moysi Deus in forma dei, potestati quam dedit hic Apostolis deus in forma serui. In quo fuit illa potestas, quā Moysi potens iste dederat? In proijciendo virgam coram Pharaone, vt draco fieret, & virgas maleficorum deuoraret, in educendo ranas & cynifes, cynomiam, quoque, & mortem in omne pecus Aegyptiorum, in spargēdo fauillam in cælo, vt fierent vlcera in homines, in extendendo manus in cælum, vt dominus ignem & grandinem plueret, & vt super omnes fines Aegypti locusta veniret, & vt per triduum in tota terra Aegypti tenebræ fierent, & vt percussis à Domino primogenitis Aegyptiorum eleuaret virgā super mare, quo diuiso populus transiret. Magna quidem magnæ potestatis opera sunt hæc, veruntamen prudenter considerandū, quia non adeò vicina saluti humanæ potestas illa operata est. Nam extra ipsam hominis substantiam cuncta peracta sunt. Hic autem & ipse potestatis dominus circa ipsam hominis substantiam operatur, & ipsi quib. potestatem largitur, videlicet potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & vt curarent omnem languorem & omnem infirmitatem. Vbi maior clementiæ gratia, ibi sine dubio maior venerandæ potestatis dignitas. Hæc opera potestatis simul & gratiæ sunt, & viciniora humanæ saluti, & idcircò rectè reseruata sunt aduentui Saluatoris, 4. Reg. 4. cuius & propria potestas est, & per quem gratia facta est. Prophetarū tamen nobilissimi Helias & Helisæus quædam huiusmodi opera fecerunt. Nam Helias mortuum resuscitauit, Helisæus quoq; & mortuo vitā reddidit, & leproso lauacrum quo mundaretur ostendit. Verū hæc ita facta sunt, vt vitæ & salutis per potentē hunc perficiendæ sacramēta præsignarent, sicut ipse in Euangelio insinuat, dicens: In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quando clau- Lucæ 4. sum est cælum annis tribus & mensibus sex, cùm facta esset fames magna in omni terra, & ad nullam illarū missus est Helias, nisi in Sarepta Sidoniæ ad mulierē viduā. Et multi leprosi erant in Israel sub Helisæo propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Sirus.

Quomodo iuxta prophetiam dicentem: Audi serue meus Iacob & Israel, quem elegi, & cætera. Iste verus Iacob & verus Israel, & quia iste duodecim filios carnaliter, hic duodecim Apostolos spiritualiter genuit, quibus hanc potestatem dedit.

CAPVT XXII.

QVibus primis potestatem hanc potens Marc. 3. iste dedit duodecim Apostoli sunt, de quibus & Marcus, Et fecit, inquit, vt essent XII. cum illo, & vt mitteret eos prædicare, & dedit illis potestatem curādi infirmitates, & eijciendi dæmonia. Et hoc valdè delectat, quod hic homo cælestis verus Iacob & spiritualis Israel in primordio suæ gentis vel generationis XII. spirituales filios genuit, illū Iacob siue Israel in typum sui præcessisse cōprobans, qui carnales filios XII. patriarchas patres & principes futuræ gētis carnaliter genuit. Hic est em veraciter ille Iacob & ille Israel, cui in Esaia dicebat pater. Et nunc audi Esa. 44. serue meus Iacob & Israel, quē elegi. Effundam enim aquas super sitientē, & fluenta super aridā. Effundā spiritum meū super semē tuum, & benedictionem meam super stirpē tuam, &c. Quid enim verius si ad istum respicias, quid, inquā, verius aut certius eo quod ait, effundam spiritum meum super semen tuum & benedictionem meam super stirpem tuam? Effudit enim super hoc semen, & super hanc primitiuam stirpem eius spiritum sanctum suum, & in eodem spiritu benedictionem suam, quando apparuerunt illis dispartitæ linguæ tanquam ignis, seditq; super singulos eorum, & cœperunt loqui varijs linguis prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Act. 2. Quid enim deinde? Et germinabūt, Esa. 44. inquit, inter herbas quasi salices iuxta præfluentes aquas. Iste dicet. Domini ego sum, & ille vocabitur in nomine Iacob, & hic scribet manu sua Domino, & in nomine dei Israel assimilabitur. Hoc ita verum est, vt assertione nostra non indigeat, imò vt nesciri non liceat, quia post effusum sanctum benedictionis spiritum, continuò qui pauci fuerant, germinauerunt quasi salices, id est, multiplicati sunt velociter cōuocando atq; conuertendo omnes gentes, & iste atque iste pro modulo quisque suo professus est, quid esset, aut quid posset, secundum gratiam quam Gen. 35. pro voluntate distribuentis Domini ac dei Esa. 8. consecutus est. Igitur vt ille Iacob siue Israel Hebr. 2. duodecim filios, sic verus iste Iacob & verus Israel spiritualiter initium suæ gentis duodecim genuit Apostolos Et ille de suis carnalibus, paruuli sunt, ait, quos donauit mihi de⁹, & iste de

& iste de suis spiritualibus. Ecce, inquit, ego & pueri quos mihi dedit Deus.

Cum inter tales filios ac principes regni Dei, Iudam quoque qui ad illud regnum non pertinebat, ipse omnia sciens admiserit.

CAPVT XXIII.

SEd inter regis filios & regni Dei principes, quid ille Iudas, qui regis eiusdem proditor, & filiorũ regis proditor futurus erat? Neque enim ignorans illum rex elegit, quippe qui alio loco dicit. Ego scio quos elegerim. *Ioan.13.* Vt quid ergo talem elegit, & huic tali potestatem cum cæteris dedit? Ac si iam interrogassemus eum, ipse respondit. Vt adimpleatur scriptura, qui manducat meum panem, leuabit contra me calcaneum suum. *Ioan.6.* Sed nunquid talem nõ elegisset, nisi hoc scriptura prædixisset? Imò nisi talem electurus fuisset, scriptura hoc non dixisset. Verbo verò electionis hic non absurdè vtimur, cùm ipse dicat. Nõne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis diabol⁹ est? Quare igitur malum sciens inter bonos admisit? Nimirum vt prior ipse faceret, quod postmodum in parabolis, quas primas locutus est nobis, esse faciendum docet. Cùm enim parabolam seminantis, quam primam dixerat, exposuisset, continuò hanc aliam proposuit, dicens. Simile factum est regnum cælorum homini qui seminauit bonum semen in agro suo. *Matth.13.* Cùm autem dormirent homines venit inimicus eius, & superseminauit zizania in medio tritici, & abijt, & cæt. Nimirum paterfamilias seminis boni seminator, qui hæc dicit, ne fortè colligentes zizania eradicetis simul cum eis & triticum, sinite vtraque crescere vsq; ad messem, ipse est rex regni cælorum, id est, præsentis ecclesiæ, vel congregationis sanctorum, in qua bono semini zizania, id est, filijs regni filij nequam, quos inimicus diabolus superseminauit, vsque ad messem, id est, vsque ad cõsummationẽ seculi permixti sunt. Illos tolerari iubet, cùm dicit: Sinite vtraque crescere vsq; ad messem, cùm sæpissimè citi⁹ efflorescant, & sublimius crescant, ita vt summos honores in ecclesiasticis gradibus apprehẽdant, eò quòd nihil noceat bonis permixtio malorum, quos pro tempore inuiti sustinent, quia corrigere non possunt. Igitur qui præcepturus erat, rectè & vt præceptorem decebat, prior ipse fecit, admittens Iudam in illo sanctorum numero, quibus potestatem dabat eijciendi spiritus immundos, & curandi omnem languorem, omnemque infirmitatem, vt scias, dona Dei peruenire ad illos, qui cum fide accipiunt, etiam si talis sit is per quem accipiunt qualis fuit & Iudas. *Luca 22.* Sciendũ tamen, quia postquam, vt Lucas scribit, intrauit in eum Sathanas, & abijt, & locutus est cum principibus sacerdotum, & magistratibus, quemadmodum eum traderet illis. *Matth. 27* Et gauisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare, & spopondit, iam nec in eijciendis spiritibus immundis, nec in languoribus aut infirmitatibus curandis illa potestate Apostolica vsus est, quippe qui sequenti die inter cœnandũ per buccellam intinctam proditor designatus continuò exiuit, & antequam eum quem tradiderat in crucem suspenderent Iudæi, laqueo se ipse suspẽdit. Nec verò tam segnis patientiæ, verbis Christi Apostolos fuisse arbitremur, vt postquã ille designat⁹ est, si nõ exisset, cõmunicare illi potuissent, vt prius. Hæc idcircò dicimus, vt zizania, quæ inimicus homo semini bono superseminauit, non absque discretione rerum vel temporum tolleranda esse, vel communionem illorum nihil obesse putemus. Cùm adhuc esset Iudas occultus fur, idque solus sciret Deus Christus, nihil bonis Apostolis oberat, quod eius communione vel potestate Apostolica commiscebatur. At vbi deterrima eius iniquitas actu prodijt, vt cum inimicis Domini & magistri sui pactum iniret proditionis & homicidij, vbi hoc hominibus notum fecit homo Christus, nunquid rationi placet sine culpa potuisse fieri, vt deinceps ille diabolo aliqua homines fideles cõmunione commiscerentur? Sic nimirum quandiu quilibet filij nequam quantalibet regno Christi scandala faciant ita agunt, vt tamẽ sub nomine Christiano tegãtur, solusq; qua es sint nouerit deus, tolerandi sunt. At vbi manifesto conuicto actu nominauerit ex nomine quo digni sũt, Christus, qui in ecclesia loquitur, iam nec ratio nec veritatis regula patitur, vt cu huiusmodi vel cibum sumamus. *1.Cor.5.*

Dæmonia eiecit regni Dei qui dicebat. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia, quibus ait: Omne regnum diuisum contra se desolabitur.

CAPVT XXIIII.

PRima potestas regis huius erat in eijciendis dæmonibus hoc modo inuidiæ flamma perustos mouit inimicos eius. Oblatus est ei dæmonium habens, cæcus & mutus, *Matth.12.* & curauit eum, ita vt loqueretur & videret. Et stupebant omnes turbæ, & dicebant. Nunquid hic est filius Dauid? Pharisæi autem audientes, dixerunt. Hic non eijcit dæmones, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Quærimus & scire cupimus, isti inimici regni Dei, quales apud se intus fuerint, qui foris tales apparuerunt, qui tantum, tamque horridum blasphemiæ putorem, per apertas oris & linguę portas efflauerunt, contra conscientiam propriam, contra veritatem debacchantes, sibi non incognitam. Sciebant enim, quod dæmonia Dominus eiecerit in digito Dei, sciebant, inquam, eadem ratione duce, qua & magi coram Pharaone scire potuerunt & dicere, digitus dei est hic. Quærimus ergo. Et vnde scire poterimus? Ait. Omne regnum diuisum contra se, desolabitur. Et omnis ciuitas vel domus diuisa *Exod.8.*

diuisa contra se, non stabit. Et si Sathanas Sathanam eijcit, aduersus se diuisus est. Quomodo ergo stabit regnum eius? Validū quippe argumentum, & quo vehemētius, verius, atque constantius apud oratores seculi siue dialecticos nullum est. Sed quid illo conficitur? Hoc nimirum, quòd non posit stare regnum Sathanæ. Sic enim conclusit. Quomodo ergo stabit regnum eius? Ergo ne istud in quæstione erat, vtrum staret regnum eius? Nunquid hoc affirmauerant isti aduersarij regni Dei? Si non affirmauerant, frustra negat. Frustra, quod absit, contra illos tam validè argumentatur sapiens rex regni Dei. Compellimur igitur dicere, illos aduersarios eius tam pessimos, tamque peruersos fuisse, vt in auribus eius, & si non vocis strepitu, certæ cogitationis clamore dicerent, stare regnum Sathanæ. Sed rem tā grandē vnde poterimus probare? Parum quippe cuipiam videatur vt dicamus. Nisi istud in cordibus eorum affimaret Sathan ipse qui eis dominabatur, non econtrariò, sic dominus noster argumentaretur. Ergo ad sanctæ & veridicæ scripturæ auctoritatem cōfugiamus. In Esaia loquitur spiritus sanctus, nimirum iamdudum audiens blasphemias, quas ab istis illusorib. erat accepturus. Propter hoc audite verbū domini viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Hierusalem. Dixistis enim. Percusimus fœdus cum morte & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos, quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Idcircò hæc dicit Dominus Deus. Eccè ego mittam in fundamētis Sion lapidē lapidē probatum, angularē, pretiosum in fundamento fundatum. Qui crediderit, non festinet. Et ponam iudicium in pondere, & iustitiam in mensura. Et subuertet grando spem mendacij, & protectionem aquę inundabūt. Et delebitur fœdus vestrū cū morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit. Flagellum inundās cū transierit, eritis ei in conculcationē. Quādocunq; pertransierit, tollet vos. Tali propheticæ veritatis præeunte testimonio dicere non dubitamus, eos tam fuisse perditos, vt apud Deū omni spe durata, sese ad diabolum diuertissent, & per arcana maleficiorū commercia pactum cum illo pepigissent, facturi quicquid tali domino placuisset, vsque ad ipsam regis magni dei interfectionem, dū modo templi diuitias & consuetas populi rapinas non perderent. Nam hoc est, quod & in quadam dicitur parabola. Occidamus eū, & nostra erit hęreditas. Cùm aūt tā deterrimè mendaciūm posuissent spem suā, & mendacio protegi sperarent, multum contra eandem spem suam faciebant, cùm dicerent. In Beelzebub principe dæmoniorū eijcit dæmonia. Hæc enim dicendo fatebantur, quia dæmonib. nulla est fides, nulla cōcordia, nullus pacti tenor, nulla iurati fœderis custodia. Opportune igitur Iesus sciens cogitationes eorum, omne, inquit, regnum diuisum contra se, desolabitur, &c. Sciens, inquit, cogitationes eorum. Quas cogitationes eorum? Non vtiq; quod dixerunt, in Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Nam hęc erant dicta. Sed sciens cogitationes eorum, & audiens dicta eorum, cogitationes, inquā, sciens, quibus Sathanæ regnum stare sperabant, vnde & fœdus cū morte percusserant, & cum inferno pactum fecerāt, & audiens dicta eorum, quibus ijdem Sathanæ regnum fatebantur esse diuisum, vt conuinceret eos ex ore ipsorum, quod decepti ac perditi in mendacio spem suam posuissent, talem facere dignatus syllogismum. Omne regnum diuisum contra se, desolabitur, & omnis ciuitas vel domus diuisa contra se, non stabit. Et si Sathanas Sathanam eijcit, aduersus se diuisus est. Quomodo ergo stabit regnum eius? Et continuò. Et si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt? Nam filij quoq; eorum Apostoli potestate (vt supra dictum est) sibi tradita iam dæmonia de obsessis corporibus eijcere poterant vel cœperant. Futurum autem erat, vt & de animabus gentium eijcerent atque de templis, aris, & simulacris, abigerent, eisdem aduersarijs videntibus atque inuidentibus, & dicere non valentibus, quod hoc facerent in Beelzebub, eò quòd Beelzebub contra semetipsum facere non posset id, in quo maximè regnum suum destrueretur, scilicet idolorum cultus. Quid ergo, inquit, tunc dicetis. Nihil quidem habebitis quod dicatis, & nihilominus tamē psequemini. Quid deinde? Ideò ipsi iudices erunt vestri. Sedebunt enim super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel, quia videlicet cùm fecerint quod primum facere oportebit, id est, primum vobis verbum Dei locuti sint, vos non credetis. Idcircò vos iudicaturi, iamque iudicantes conuertentur ad gentes. Si autem ego in spiritu DEI eijcio dæmonia, igitur peruenit in vos regnum DEI. Ac si diceret: Si ora vestra blasphemijs fluentia, continueritis, mentemque & linguam correxeritis, vt dicatis quod dignum, quod verum est, quia in spiritu DEI eijcio dæmonia, igitur peruenit in vos regnum DEI, vt liberati à seruitute peccati, sedes & domus efficiamini regni Dei. Sed vos non per ignorantiam, sed per inuidiam, non per errorem, sed veritatis odium loquimini sic. Ideò dico vobis, omne verbum & blasfphemia remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemiæ non remittentur. Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei. Qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro. Denique verbum ille contra spiritum dicit, qui verita-

Esa. 28.

Matth. 21.

Matth. 19.

Matth. 12.

qui veritatem ſciens ex ſcripturis, quæ vtiq; verba ſunt ſpiritus ſancti, veritatem eandẽ in iniuſtitia vel mẽdacio detinet, præ furore inuidiæ vel odij rotans verba aliena contra cóſcientiã cordis ſui. Huic nimirum non remittetur, neque in hoc ſeculo, neque in futuro, non quod vllum peccatum verè pœnitẽtib. remiſsibile ſit, ſed quod talis ad humilitatem veræ pœnitentiæ nunquam aſpirare dignus ſit iudice Deo, iudicãte ipſo, in quem peccauit, ſpiritu ſancto.

De primatu Petri Apoſtoli inter illos principes regni Dei, & quòd cùm adhuc neſciret quale foret ipſum regnum Dei, cùm diceret: Abſit à te Domine, non erit tibi ita, ipſius regni Dei poteſtatem acceperit.

CAPVT XXV.

PRædicti XII. Apoſtoli poteſtatem (vt dictum eſt) acceperant, vt ſpiritus immun-
Matth. 16. dos eijcerent, & omnem languorem, omnẽ-
Marc 8. que infirmitatem euangelizando regnũ dei
Luca 9. curarent, omnes equidem, ſed inter omnes vnus per primogenitam fidem Petrus hoc promeruerat. Primus hic dixit: Tu es Chriſtus filius Dei viui, vt claues eiuſdem regni Dei acciperet, dicente ſibi rege ipſo, collaudatore probatæ fidei. Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & ſanguis nõ reuelauit tibi, ſed pater meus qui eſt in cælis. Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Et portæ inferi nõ præualebunt aduerſus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum. Pars iuris cæleſtis, & ſe-
Matth. 18. natoriæ dignitatis quæ ſubiecta eſt his ver-
Ioan. 20. bis. Et quodcunque ligaueris ſuper terram, erit ligatum & in cælis, & quodcunque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum & in cælis, cæteriſque Apoſtolis communiter contradita eſt. Dixit enim alibi. Amen dico vobis, quæcunque alligaueritis ſuper terram, erũt ligata & in cælo, & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cælo. Itemque & alibi. Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt. Itaque poteſtas quidem communis omnium, ſed vnum & ſingulare, vnius eſt Pe-
Matth. 16. tri priuilegium, cui prius & ſingulariter di-
Luca 18. ctum eſt, tibi dabo claues regni cælorũ. Poteſtatem, inquam, regni Dei acceperunt, ſed eiuſdem regni ſcientiam non habebant, quale foret hoc regnum, qua via, vel quali ordine in illud eſſet aſcendendum, tam princeps Petrus, quàm cæteri ignorabant. Vnde cùm diceret rex ipſe, quòd oporteret eũ ire Hieroſolymam, & multa pati à ſenioribus & ſcribis & principibus ſacerdotum, & occidi, & die tertia reſurgere, quod erat profectò in regnum introire, aſſumens eum Petrus cœpit increpare illum, dicens. Abſit à te Domine, non erit tibi hoc. Statimque audire meruit. Vade poſt me Sathana, ſcandalum es mihi, quia non ſapis ea, quæ Dei ſunt, ſed quæ hominũ. Simpliciter nimis Sathanas, id eſt, aduerſarius erat, nimiumque ſimplici volũ-
tate communi bono contraibat. De cæteris *Matth. 10.*
autem Iacobus & Ioannes filij Zebedæi mul- *Marc. 10.*
tum eadem errantes ignorantia, magiſter, in- *Luca 17.*
quiunt, volumus vt quodcunq; petierimus facias nobis. At ille dixit eis. Quid vultis vt faciam vobis? Et dixerũt. Da nobis, vt vnus ad dextram tuam, & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua. Itaque qui ad hoc vocati erant, vt vniuerſo mundo prædicarent regni Dei gloriam, quàm rudes, quàm indocti, quàm paruuli, & infantes erant. Idcircò rex ipſe, idemque magiſter paruulorum eruditor fieri dignatus eſt, ita vt propter hoc i-
pſum quod paruuli erant, quibus lacte, & nõ *Hebr. 5.*
ſolido cibo opus erat, in parabolis loquebatur ad eos, quatenus per notarum ſimilitudines rerum ad incognita regni cæleſtis myſteria paulatim nos introduceret.

De parabolis eiuſdem regni introductorijs, ad cognoſcenda myſteria regni Dei, & de eo quod ait: Vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ſubiungens: quia videntes non vident, & audientes non audiunt.

CAPVT XXVI.

ET quod maximè in Euangeliſtæ huius diſpoſitione delectabile eſt, quot erant Apoſtoli, totidem, id eſt, duodecim erant introductæ parabolæ. Prima eſt parabola ſeminantis, qui dum ſeminat, quædam (inquit) ceciderunt ſecus viam, & venerunt volucres
& comederunt ea. Et reliqua. Sanè quod in *Matth. 13.*
illa vel pro illa parabola dicit eis. Vobis datũ *Luca 8.*
eſt noſſe myſterium regni dei, illis autem nõ eſt datum, vel vt apud Lucam manifeſtius. Cæteris autem, inquit, in parabolis, vt videntes nõ videant, & audientes non intelligant, non de illo tempore, quo hæc dicebantur, ſentiendum eſt, ſed de illo quo venturus erat ſpiritus ſanctus, & docturus eos omnem veritatem. Quo nimirum intendens ipſe, cõtinuò paſſurus dicit ipſis. Hæc in prouerbijs
locutus ſum vobis. Venit hora, cùm iam non *Ioan. 16.*
in prouerbijs loquar vobis. Secunda parabola eſt hominis, qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo. Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius, & ſuperſeminauit zizania in medio tritici, & abijt. Tertia eſt, quam propoſuit, dicens. Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis, quod minimum quidem eſt omnibus ſeminibus, cùm autem creuerit, maius eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cęli veniãt & habitent in ramis eius. Quarta hæc eſt. Simile eſt regnũ cælorum fermento, quod acceptum mulier in ſarinæ ſatis tribus donec fermentaretur totum. Quinta. Simile regnum cælorũ theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo, abſcondit. Sexta. Simile eſt regnum
cælorum homini negotiatori quærenti bo- *Matth. 18.*
nas margaritas. Septima. Simile eſt regnũ cælorũ ſagenę miſſę in mari, & ex omni genere piſciũ congreganti. Octaua. Simile eſt regnũ cælorum regi, qui voluit rationem ponere cum ſer-

cum seruis. Et cum cœpisset rationé ponere,
oblatus ei est vnus, qui debebat decem milia
Matth. 20. talenta. Nona. Simile est regnum cœlorum
homini patrisfamilias, qui exijt primo mane,
Matt. 22. conducere operarios in vineam suam. Deci-
ma. Simile est regnum cælorum homini re-
gi, qui fecit nuptias filio suo. Nam duas in
hoc numero prætermittimus, quas non tam
discipulis suis, quàm principibus sacerdotũ,
locutus est inimicis suis: quarum vna hæc
est. Homo quidam habebat duos filios, & ac
cedens ad primum dixit. Fili, vade hodie o-
perarė in vinea mea. Alia: Homo erat pater-
familias, qui plantauit vineam, & sepem cir-
cundedit ei, & fodit in ea torcular, &c. Vnde
Matth. 21. cima est. Tunc simile erit regnum cælorum
decem virginibus, quæ accipientes lampades
suas, exierunt obuiã sponso & sponsæ. Duo-
decima. Homo quidam peregrè proficiscés,
vocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua
Et vni dedit quinq; talenta, alij aũt duo alij ve
rò vnũ. In his parabolis introducendi studio
loquebatur illis, aliquãdo solis aliquando si-
mul astantibus. & audiẽtibus turbis. Planè ꝙ
Luca 4. in prima dixit. Vobis datum est nosse myste
ria regni cælorum, siue regni Dei, illis autem
non est datum, vel cæteris autem in parabo-
lis, sicut supra dicere cœperamus, tunc adim-
pletum est, quando principes isti accepto spi
ritu sancto, spiritu veritatis, omne cœperunt
nosse mysterium regni Dei, quod occultum
erat in lege & prophetis, nos autem popula-
res vel plebei, quibus tanta nó collata est gra
tia, cœpimus præeunte fide, ex parabolis istis
Euangelicis eadem paulatim percipere my-
Matt 23. steria regni Dei. Sed quid est quod subiungit
Luca 8. ideo in parabolis loquor eis, vt adimpleatur
Esaie 9. in eis prophetia Esaiæ prophetę, dicentis: Au
ditu audietis, & non intelligetis, & videntes
videbitis, & non videbitis? Num idcirco lo-
quebatur in parabolis, vt illi de quibus hoc
prophetatum fuerat non perciperent myste
ria regni Dei? Hoc nempè vt intelligamus, i-
pse literę textus vel ordo compellit. Dixe-
rant enim discipuli stantibus in littore tur-
bis. Quare in parabolis loqueris illis? Cui ni-
mirum percunẽtationi, ne dicam intentioni,
siue voluntati, quia vera nec dum via tende-
re sciebant ad manifestationem regni Dei,
percunẽtationi, inquam, satisfa ere hoc erat,
vt manifestè & non in parabolis, sed actu ip-
so, & potentia spectanda, cunctis iam se ostẽ-
deret regem esse regni dei. At ille tali ordine
processurus erat rex regni dei, vt intus admit
terẽtur humiles illuminati, superbis relictis
foris, vt errarent cæci in plateis. Cùm igitur
dixisset, vobis datum est nosse mysterium re
gni Dei, terribiliter pro re & tempore sub-
iunxit, quia videntes non vident, & audien-
tes non audiunt.

De virtutibus eius siue miraculis, quòd talia sint, vt ex illis manifestentur potestas simul & misericordia regis Dei.

CAPVT XXVII.

VIrtutum opera parabolis prædictis ad
idem regni Dei consignificantia sic Eu
angelista iste contexuit, vt in omnibus & re-
galis potestas, & misericors gratia, diligen-
ter expectantibus appareat. Sunt autem nu- Matt. 8.
mero decem & octo, quæ certis & locis &
personis ædita sunt. Primum est vbi descen-
dente illo de monte, & sequentibus turbis,
& ecce leprosus veniens adorabat eum, di-
cens: Domine si vis potes me mundare. Et Ibidem.
extendens manum, tetigit eum, dicens: Vo-
lo, mundare. Secundum, vbi Centurioni di-
centi. Domine non sum dignus vt intres sub
tectum meum, sed tantùm dic verbo, & sana
bitur puer meus, miratus fidem eius, cum re
gali imperio dixit. Vade, & sicut credidisti Ibid.
fiat tibi. Tertium, vbi tetigit manum socrus
Petri, & dimisit eam febris, & surrexit, & mi
nistrabat eis. Quartum, vbi facto motu ma- Ibidem.
gno in mari, surgens qui dormiebat rex cœli
terræ, & maris, imperauit ventis & mari, &
facta est tranquillitas magna. Quintum, vbi
dæmonibus rogantibus eundem regem po- Ibid.
testatem habentem, ac dicentibus, Si eijcias
nos, mitte nos in gregem porcorum, ta-
les non longa vel familiari responsione dig-
natus est, ait. Ite. Sextum, vbi paralyticum vi Ibid.
dens in lecto iacentem & fidem offerentium
cum dixisset, cófide fili, remittuntur tibi pec
cata tua, & pro hoc quidam de scribis mur-
murarent dicentes: Hic blasphemat, vt scia-
tis, inquit, quoniam filius hominis habet po- Matth. 9.
testatem in terra dimittendi peccata, tunc ait
paralytico. Surge, tolle lectum tuum, & vade
in domum tuam. Septimum, vbi mulier, quę Ibid.
sanguinis fluxum patiebatur duodecim an-
nis, accessit retro, & tetigit fimbriam vesti-
menti eius. At ille conuersus, & videns eam
solito cum imperio dixit. Confide filia, fides
tua te salnam fecit. Octauum, vbi domina- Ibid.
tor vitæ & mortis, recedite, inquit, non est e-
nim mortua puella, sed dormit. Et eiecta tur
ba, tenuit manum eius, & surrexit. Nonum, Matt. 12.
vbi clamantibus duobus cæcis, miserere no-
stri fili Dauid, confessionem approbans re-
gij nominis, secundum fidem vestrã, inquit,
fiat vobis. Decimum, vbi obtulerunt ei ho- Ibid.
minem mutum dæmonem habentem, & eie
cto dæmonio, locutus est mutus. Vndecimũ
vbi dominus sabbathi conuictis aduersarijs,
quod liceat sabbathis benefacere, ait homini
manum habenti aridam. Extende manum
tuam. Et extendit. Duodecimum, vbi obla-
tus est ei dæmonium habens, cæcus & mu-
tus, & curauit eum ita vt loqueretur & vide-
ret, & pro hoc inuidentibus atque blasphe-
mantibus pharisęis, ius suum defendit, quòd
ipse esset rex regni Dei, qui fortem armatum
alligare venerit, ipsi autem serui eiusdem ty
ranni in ruina regni eius diuisi forent inuol-
uendi. Tertiumdecimum, vbi quinque mil- Matt. 14.
lia virorum, exceptis mulieribus & paruulis

de quinque panibus hordeaceis faciauit & duobus piscibus, propter quod & iuxta aliú Euangelistam, rapere volebant eum, & facere regem sibi. Quartumdecimum, vbi discipulis periclitantibus in medio mari, quarta vigilia noctis venit ad eos ambulans super mare, & Petro dicenti. Domine si tu es, iube me venire ad te super aquas, ipse ait, veni. Quintumdecimum, vbi cùm dixisset mulieri Chananææ, rex & nobilium filiorum pater ingenuus, non est bonum sumere panem filiorum & mittere canibus, illa respondit. Etiam domine, nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum, seueritatem imperij vel iudicij sui mox in clementiam conuertit, ô mulier, inquiens, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Sextumdecimum, vbi miseratus turbam, eo quòd non haberent, quod manducarent, & si dimitteret eos ieiunos, deficerent in via, saturauit de septem panibus & paucis pisciculis IIII. millia hominum, extra mulieres & paruulos. Septimumdecimum, vbi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem eius ducit in montem excelsum, & transfiguratus est ante eos, & resplenduit facies eius sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuerunt illis Moyses & Helias cum eo loquentes, in quo præsignauit illam, quæ nunc est regni sui gloriam, contestantibus Moysi & Helia, id est, lege & prophetis, quia rex ipse est iam immortalitatis carne regnás semper in splendore diuinitatis. Octauum decimum, vbi homini prouoluto genibus ante eum, & dicenti. Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, & malè patitur, respondés ait: O generatio incredula & peruersa, quousque ero vobiscum, vsquequo patiar vos? Afferte illum ad me. Et increpauit illum, & exiuit ab eo dæmonium. Et hoc, inquit, genus non eijcitur, nisi per orationem, & ieiunium, quod tamen eiecerat ipse potestatem habens non per orationem, neq; per ieiuniú. Post potentis misericordiæ suæ, siue misericordis potentiæ magna hæc opera, per quæ cunctis regno suo seruientibus maiora intus bona spiritualiter præsignabat, vnum ponitur opus terribile, quo eiusdem regni sui hostibus magnitudinem significauit, eius quæ nunc est, illisiræ, & vindictæ. Intrauit inquit in templum Dei, & eijciebat omnes vendentes & ementes in templo, & mensas nummulariorum & cathedras vendentium columbas euertit. Denique hoc non leuiter attendendum est, in potentia regis, quòd cum vno flagello de funiculis, homo tunc vilis, & in tantum vilis, vt postea crucifigeretur, hoc fecit, quod infinitus non potuisset facere exercitus. Tumultus ille quo sic perturbati, funiculus ille quo de templo sic eiecti sunt, tépestatem illam præsignauit, qua de regno Dei proiecti sunt, longis peccatorum suorú funibus circundati à sanguine Abel iusti, locum quoque & gentem tollentibus Romanis, cuius rei tumultum totus orbis audiuit.

Marc. 6.
Matth. 15.
Marc. 8.
Matth. 15.
Matth. 17.
Matth. 17.
Matth. 21.
Ioan. 2.

Qualiter in fine tollenda sint omnia scandala de regno Dei, & quod non vanè pater Augustinus velit intelligi Matthæum in leonis facie.

CAPVT XXVIII.

NEmo ferè qui nesciat, nemo prorsus qui nescire debeat, cuncta hæc cęteraq; quotidiana eius facta & dicta, sicut à patrib. sanctis sunt exposita, regni dei, id est, ecclesię præsentis continere mysteria, quòd videlicet regnum vsque ad finem seculi, ex bonis, malisque permixtum secundum edictum, pariterque exemplum regis eruditur & perficitur in omni patientia. Tandem qualiter de hoc regno tollenda sunt omnia scandala, quod per multiplices apud hunc Euangelistam significabatur parabolas, terribiliter hęc nouissima ante passionem prolocutio regis indicat. Cùm autem, inquit, venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cú eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicé, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris, hœdos autem à sinistris, & cætera. Iá sæpè dictum, & sæpè dicendum est, quia cuncta ferè sicut locutus est hic euangelista, vt vbique spectanda nobis proponatur tam vocibus quam sensibus regni cælorum maiestas regia persona regalis domini nostri Iesu Christi potestas. Hoc animaduerso, pater Augustinus, vbi euangelicæ quatuor facies spectandæ proponuntur tam in Apostolo, quá in propheta, non vanè arbitratur, aut intelligi vult, quòd facies leonis sit Matthæus, facies autem hominis Marcus, licet alij plures econuerso tradiderint, quòd in homine Matthæus, in leone Marcus sit agnoscendus. Nos huius ætatis sextę finem faciétes de septima breuiter quid loquamur, vt iuxta propositú ad laudandá, atq; adorandam sancti spiritus gratiam, quandoque lassi perueniamus.

Matth. 25.
Aug. lib. de consen. euang. li. 1. ca. 6 Super Ioan. tract. 36. di.

De septima ætate mundi, quod veraciter sabbathum dicatur & sit, id est, requies, & quid sit illa.

CAPVT XXIX.

SEptima mundi ætas, nó pro tempore, vel temporum ordine ætas dicitur, aut septima nuncupatur. Neq; enim quomodo quinta quartæ, quomodo sexta quintæ, sic illa huic sextæ temporaliter succedit, sed coniuncta vel vt ex latere, vsq; ad finem seculi, vsq; ad vniuersalis diem resurrectionis, cum ea currit. Est autem alterius seculi secretum, in quo electorum animæ depositis corporibus felici sabbatismo, cum deo requiescunt, quęcunque per sex ætates mundi, diuersis meritis operum, differentes quidem mansiones, sed eandem requiem ingredi meruerunt. Ipsa sabbathum, id est, requies dicitur & est, quia nihil illic operantur, sed operum suorum mer-

rum mercede recepta, quieto deinceps otio ferientur. In huius sabbathismi typum legale illud sabbathum circuncisioni datum fuisse rectè intelligitur, vt quicquid de illo carnali sabbatho litera legis loquitur, de isto spiritualiter intelligat homo rationalis, in spiritu legisperitus, in veritate literatus. Exempli gratia. Memento, inquit dominus, vt diem sabbathi sanctifices. Hoc præceptum in decalogo, tabulis digito Dei inscriptis, quartum est. Quod tunc demum veraciter sic intelli- Exod. 29. gis, vt scribētis Dei digito dignum sit, vt sanctificare diem sabbathi id esse sentias, ac si dictum esset. Memento vt quicquid boni operaris, non pro qualibet transitoria, & vana re sed pro æterna facias remuneratione. Igitur præsentis vitæ tempus operandi quod bonū est, rationem vel opportunitatem habet, illius autem seculi cuncta lōgiturnitas quiescentium est, fixamq; & immutabilem sabbathi legem possidet. In illam requiem deus prior ingressus est, quod & scriptura testatur, cum dicit. Compleuitq; Deus die septimo opus Gen. 2. suū q̄ fecerat, & requieuit die septimo ab vni Hebr. 4. uerso opere quod patrarat. Apostolus autē, Qui enim, inquit, ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, &c.

Quod reuera Christus post passionis laborem in illa sabbatizauerit, & resurgens ex mortuis, iam in octauam introierit. CAPVT XXX.

AMplius autem post passionis, & mortis laborem, in illo sabbato suo, requieuit deus. Deus enim erat in Christo, & quia propter personæ vnitatem congruè deus laborasse dicitur, vbi laborauit, & vsque ad mortem fatigatus est Christus, pulchrè requieuisse Deus dicitur, vbi exempta corpori per crucem sabbatizauit anima, de qua nunquā recessit semel assumpta verbum Deus. Tūc ergo Deus in sabbatho suo requieuit, ab operibus suis quando Deus & homo Christus, & secundum animam in secreto diuinitatis, & secundum corpus in sepulchro terræ requieuit. Delectat valdè illa Dei dispositio, sex diebus operantis in sudore passionis, & septimo deposita carne requiescentis. Nam sicut euangelica fideliter narrat historia, primo dierum, id est, die dominica in ciuitatem Hierusalem passurus introiuit, secundo & tertio mitis agnus inter lanistas crudelissimos, iuges insidias pertulit, quarto à discipulo suo traditus est, quinto testamentum scribens filijs, hæreditatem corporis & sanguinis sui delegauit, sexto moriendo suum omne opus, acri cum labore consummauit, septimo in sepulchro requieuit, & in illa ætate quam dicimus septimam, vsque ad primam sabbathi cum beatis spiritibus sabbatizauit: deinde resurgendo à mortuis, iam in octaua est, id est, in gloria immortalitatis & incorruptionis. Maximè ergo illo respicientes dicamus cum Apostolo, quia qui ingressus est in Hebr. 4. requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis deus. Etenim illo labore suo, & illa requie sua, requiem nobis acquisiuit Deus, & dominus noster Iesus Christus, vt deposita carne, mox in septima requiescamus, donec resurrectione carnis celebrata, iam in octaua regnemus.

Quòd ad hunc sabbatismum nos inuitet, dicendo Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.

CAPVT XXXI.

HAec itaq; septima ætas, septimum respicit diem creationis mundi, sabbathum id est, requiem domini, septimum à spiritu timoris domini, spiritum possidens sapientiæ, quæ ipsa requies est filijs suis. Ad hanc omni auiditate festinant filij sapientiæ, & cum adhuc pro conditione mortalitatis hic laborēt, illuc mente transpositi properant, quāta possunt ex parte requiescere. Inuitat enim eos iugiter mater sapientiæ, cum dicit. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super Matth. 11. vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Cùm autem hæc dicit clamitando foris, in plateis dando vocem, intus nihilominus Spiritu sancto docet, intus in corde persuadet, vt tædium patientes curarum & solitudinū huius seculi, dulcèdine delectentur sanctæ contemplationis. Veniunt ergo ad scholam sapientiæ, iuxta & illud consilium quod offert in psalmo eiusdem sapientiæ spiritus, dicendo Vacate & videte, quoniam ego sum Deus. Psal. 45. In qua schola quanto quisque melius atq; efficacius studuit, tanto vicinior atq; apparatior factus est huic septimæ, id est requiei, & cum à scholis egreditur, quanto exercitatior est in verbo Dei, tanto honorabilior assistit ante faciem regis, & in illo æterno choro beatorum gradum altiorem ordinante illo sortitur, testante propheta, cum dicit. Qui autem docti fuerint, fulgebūt qua Danie. 2. si splendor in firmamento, & qui ad iustitiā erudierint plurimos, quasi stellę in perpetuas æternitates. Proinde veraciter quidem beata actiua, sed beatior vita contemplatiua, domini quoque testimonio, qui illa non improbata istam collaudat. Maria, inquiens, Luc. 10. optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

FINIS SECVNDAE PARTIS LIBRI HVIVS, DE sancta trinitate, & operibus, respicientes opera filij secundæ personæ trinitatis eiusdem.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI LIBER PRIMVS.

De gemina resurrectione mortuorum, quarum altera nunc resurgimus in anima accipiendo Spiritum sanctum, altera viuificabuntur & mortalia corpora nostra, propter inhabitantem in nobis eundem Spiritum sanctum.

CAPVT I.

Psal. 103.

OMnipotentis iram simul & gratiam psalmista breui laude confitens, auertente, inquit te faciem turbabuntur auferes spiritum eorũ, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Quod enim memoriter tenendum, & suppliciter confitendum est, propter peccatum vnius hominis, auertit deus faciem suam, & turbati sumus, abstulit spiritum nostrum & defecimus, & in puluerem nostrum reuertimur. Et hic dupliciter iræ vindicta geminæ mortis pœna intelligenda est. *Genes. 3.* Nam quo die comederunt ex ligno vetito, auertit Deus faciem suam, & præuaricatores turbati, id est, in anima mortui sunt, & præter illam mortem auferente illo spiritum eorum & dicente homini, quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Quod itidẽ fideliter est credendum, & cum omni gratiarum actione recolendum est, propter iustitiam vnius hominis Iesu Christi, emisit deus spiritum suum, & creati sumus, & faciem terræ renouauit. Et hic duplicis gratiæ indulgentia geminæ gloria vitę vel viuificationis agnoscenda est. Nam qua die vel hora credit homo in Christum, & baptismi eius percipit sacramẽtum, emittit deus spiritum suum & creatur, vt omni vetustate peccati abolita, iam noua secundum animam creatura sit, & præter hoc facies terræ, id est, terrenum corpus, quod inueterauit & mortuum est propter peccatũ, renouabitur in nouissimo die resurrectionis. Hæc duplex ratio recreationis animarum, & renouationis corporum, hæc gemina resurrectio mortuorum, nunc nobis ruminanda atque tractanda est, in laudem & gloriam eiusdem spiritus sancti, dei & domini nostri, cuius emissio per Christũ nostras iam animas viuere fecit, & corpora viuificabit. Nam corpus quidem, inquit, Apostolus, *Roma. 8.* mortuum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationem. Quòd si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, cõuiuificauit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis.

Quòd nouus homo Christus primum ac præcipuũ opus sit sancti spiritus, & idcirco sermonis de operibus eiusdem spiritus sancti principium à conceptione illius hominis rectè debuerit inchoari.

CAPVT II.

VErum speculandæ huius gratiæ via recta, legitimusque ordo, tunc demum nobis seruabitur, si gratiæ principem, & largitorem, Dei & hominum mediatorem, hominem Iesum Christum prius cognouerimus. *1. Tim. 2. 1. Iohan. 2.* Ipse est secundum hominem, primum ac præcipuum Spiritus sancti opus, quo pulchrius aut preciosius nihil vnquã fecit deus, aut iste Dei spiritus. Nouus hic homo, noua hæc creatura est. Fortè dicis. Si Christus noua creatura, si vt Aposto. ait. Et nos in Christo noua sumus creaturà, quomodo verum dixit scriptura, *2. Cor. 6. Galat. 6.* quia requieuit siue cessauit deus die septimo ab omni opere suo quod patrarat? Quomodo cessauerat, si hanc nouã creaturam facturus erat? Ad hæc inquã primo sciendum, quia persona quam scripturà illa veterem narrat condidisse creaturam, deus pater est. Persona inquam, quæ dixit, & dicendo fecit, pater est verbi, quo cæli firmati sunt, pater est generans verbum, per quod *Psalm. 32.* omnia facta sunt. De ipsa nihilominus personâ sẽtire litera postulat, quod requieuerit & cessauerit. Num ergo quia deus pater cessauerit consequitur, quod spiritus eius cessauerit? Non vtique, nam etsi cessauit pater, cuius erat proprium condere rerum naturam, non cessauit spiritus sanctus, cuius est opus proprium meliorare naturam. Sic rectè distinguamus patrem deum & spiritum sanctum deum, vt pater cõdiderit, spiritus sanctus reformauerit quam voluit creaturam, & vtraque persona per tertiam siue mediam id est, per filium. Sed pater p filium deum tãtum, spiritus sanctus per filium iam hominem factum. Nam sicut nulla creatura facta est, nisi per filium deum, sic nulla reformata est, nisi per eundem filium deum hominem factum. Itaq; vt dicere cœperamus, nouus homo Iesus Christus, primum ac præcipuũ spiritus sancti est opus, quippe qui de spiritu sancto conceptus est. Igitur vt magnum & euidens habeamus ostium sermonis de creatore spiritu sancto renouante faciem terræ, ab illa eius emissione sumemus principiũ, de qua angelus ad Mariam. Spiritus ait, sanctus *Luc. 1.* superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te

sanctum

sanctum, vocabitur filius Dei. Et hoc quidē faciemus, si prius breuiter faciem eiusdē sancti spiritus in confessione veræ fidei præuenire meruerimus.

Quod spiritus sanctus patri & filio consubstantialis Deus ac dominus sit, & quod hac proprie persona sit amor Dei, quem qui non habet angelus, est diabolus: qui non habet homo, cum angelo non habente dam natur.

CAPVT III.

Spiritum sanctum credimus & cōfitemur, verum esse Deum & dominum, patri & filio consubstantialem & coæternum, id est, per omnia secundum substantiam, quod patrem & filium, non eundem in persona quē patrem & filium. Nam sicut alia patris, & alia filij, sic nihilominus alia est persona spiritus sancti, diuinitas autem & gloria atque maiestas quæ pater & filij, eadem nihilominus est spiritus sancti. Et vt persona filij, & huius spiritus sancti proprietates, alijs quoque discernamus vocabulis, sicut filium verbum patris dicimus siue rationem. non vtique verbum affectiuum, neque affectatam rationem, sed substantiale verbum, & rationem sempiterne & substantialiter viuentem, sic spiritū sanctum dicimus patris, & filij charitatem, siue amorem, non vtique accidentalem charitatem, neque aduentitium amorem, sed substantialem charitatem, & æternæ constantiæ amorem. Qui amor quanti sit momēti, imò quantæ sit maiestatis, vt aliquatenus specula ri mereamur, conferamus nunc in eodem genere vel specie creaturam eius participem, creaturæ quæ eius particeps non est. Certè si de angelica specie duos conferas, alter diabolus, alter fortè sanctus Gabriel, aut gloriosus Michael est. Si de humano genere, verbi gratia, de apostolico sumas ordine, alter beatus Petrus Apostolus, alter Iudas diabolus est. Attamen hoc solum interest, quod hic homo, vel hic angelus, huius amoris est particeps, ille autem homo, vel ille angelus non est eius particeps. Vterque ex maiestate verbi per quod factus est, hoc habet, vt sit rationalis, hoc solo, vt dictum est, differunt, quòd hic habet, & ille non habet communionem huius amoris. Claret itaq; etiam in isto proprietas operationis spiritus sancti, quia videlicet per verbum patris esse sumpsit, per spiritum verò sanctum, benè esse sumit creatura rationalis.

Quod procedens sit spiritus sanctus, & quod filius quidem à deo processisse, hic autem à Deo procedere rectè dicatur.

CAPVT IIII.

Psalm. 103. Hic Deus, hic spiritus sanctus, aliàs quidem mitti, vel emitti, vt supra memini mus, emitte spiritum tuum & creabuntur, aliàs autem procedere dicitur. Parum erat ad maiestatem vel gloriam eius, quòd mitti dicebatur, nisi & procedere diceretur. Etenim sæpius persona inferior mitti dicitur, & potest non sua voluntate venire vel ire qui mittitur. At verò spiritus sanctus in persona sua dominus, mittente se non minor est, & sua gratia cùm mitteretur, venire dignatus est. Rectè igitur procedere, vel procedens dicitur, vt ipso verbo dominantis personæ dignitas pariter & voluntas indicetur. Procedere autem vel procedentem hunc esse, non quilibet auctor, non angelus aut propheta, sed ipse ore proprio deus & dominus noster Iesus Christus primus dixit. Cùm venerit, inquit, paracletus quem ego mittam vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit. Et non tandum, quod de seipso loquens præterito huius verbi tempore vsus est, ego enim, inquiens, ex deo processi & veni. Itemque alibi. Exiui à patre, & veni in mundum, de isto autem non præterito, sed præsenti tempore dixit, qui à patre procedit. Etenim aliter ipse à deo processit, nascendo videlicet ante secula, de secreta substantia patris, vt conderet mundum, quod semel factum est, siue assumendo carnem. vt qui inuisibilis erat, visibilis fieret, quod itidem semel factum est. Aliter spiritus iste procedit, cum subiectæ creaturæ gratiam impendit, quod toties fit, quoties viuificat ea, quæ mortua erant, & replet ea, quæ vacua fuerant. Amplius autem atq; abundantius in illa beata vita, quam speramus, de diuina maiestate æterna processione procedit, quomodo calor de substantia ignis, quia vt iam dictū est, ipse amor est, imò & torrens voluptatis, qui illic nunquā deficit. Ioan 15. Ioan. 8. Ioan. 16.

Quod filius à patre solo processit nascendo, spiritus autem sanctus à patre procedat, & filio: & quod in enunciando nonnihil distantia sit, cum filius aliàs absolute pater, aliàs pater meus dicit.

CAPVT V.

Sed & in hoc differt, quia filius de solo patre processit, videlicet nascendo, vt iam dictum est, hic autem spiritus de patre filioque procedit. Nec enim quia sic dixit filius dei, spiritum veritatis, qui à patre procedit, consequitur, quòd non ab ipso etiam procedat filio, cum & hoc præmiserit ipse, quem ego mittam vobis à patre. Longe melius est, quod intelligi voluit, sic distinguēdo, quem ego mittam vobis à patre, spiritum veritatis, qui à patre procedit. Sciendum quippe quòd in nomine patris, aliàs quidem vna de tribus personis, aliàs autem sine distinctione personarum, Deus siue diuinitas debeat intelligi. Discretionis huius vis, si euangelica ritè verba perpendas, in promptu est. Nam aliàs absolutè patrem, aliàs cum possessiuo pronomine patrem meum, pater meus, patris mei dicit ipse filius Dei. Vbi sic patrem nominat procul dubio distinctionem facit personarū, patris & filij, & quæ illic de semetipso loquitur, longè superexcellunt formam serui. Exempli gratia. Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor. Itē: Ego veni in nomine patris mei. Et alibi. Ascendo ad patrē meum Ioan. 15. Ioan. 5. Ibidem. Ioan. 20.

& patrem vestrum. Vbi autem absolutè dicit pater, non vnam personam, sed simul patris & filij & spiritus sancti, vnam vult intelligi diuinitatem, & quæ illic de semetipso loquitur humiliora sunt, & formam serui non
Ioan. 14. supereminent. V. g. Venit enim princeps mūdi huius, & in me non habet quicquam, sed vt cognoscat mundus, quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio.
Matth. 11. Item: Confiteor tibi pater domine cæli & terræ. Hoc animaduerso nullum mouet scrupulum, imò fidei confert plurimum, quòd ita dixerit.
Ioan. 15. Cum venerit paracletus, &c. Quid enim est, quod cum dixisset, quem ego mittam vobis, addidit à patre, nisi vt intelligas quia quod spiritum sanctum mittit dei filius non est ex humanæ naturę paupertate, sed ex diuinæ sufficientia naturæ? Et quid est, quod à patre meo procedit, dixit, nisi quia non ab vna tantum persona, sed absq; personarum distinctione à diuina maiestate spiritus sanctus procedit?

De processione spiritus sancti, quia non de patre solo processerit, sed de patre & filio procedit.

CAPVT VI.

IGitur filius de solo patre generatiōe processit inenarrabili, hic autem spiritus sanctus, de patre & filio processione procedit nihilominus ineffabili. Habemus tamen in hac nostræ peregrinationis paupertate, quasdā primitias intelligentię vndè sciamus, cum nō tantum de patre, sed & de filio procedere. Ecce enim scripturam sanctam legimus. Quid autem scripturam sanctam nisi verbum Dei esse credimus? Plane multa sunt verba digesta calamo prophetarum, sed vnum est Dei verbum vniuersitas scripturarum, verbum, inquam, vnum quod velut semen de legitimo viro suo Deo fideles animæ conceperunt, & ore facundo parientes, signis quibusdam, id est, literis, vt nobis cognoscendum transmitterent, tradiderunt. Cum igitur scripturam sanctam legimus, verbum dei tractamus, filiū dei per speculū & in ænigmate prę oculis habemus. Et reuera, si beneuoli lectores sumus, si beneuoli auditores lectioni assistimus, legendo vel audiēdo accendimur, legendo vel audiendo ad amorem dei proficimur. Nónne ergo de scriptura sancta nobis amor dei processit? Quid autem est amor dei nisi vt supra iā diximus, spiritus Dei? Procedit donum ex patre, vt per scripturam intellectā cognoscamus filiū patris, ꝓcedit nobis amor ex intelligentia scripturæ, vt amemus patrem filij, & diligamus filium patris. Nonne ergo iam nobis etiam hoc modo spiritus sanctus ex patre filioq; processit? Igitur quoniam dum viuimus, solem illum in sua claritate fulgentem videre non possumus, saltem ex isto speculo colligere licet, quia de patre & filio procedit hic spiritus sanctus. His pro tempore & re, de adoranda maiestate spiritus sancti breuiter dictis, iā nūc in cōsideratione pulchri operis ei⁹ ipso duce pergēdū est

Quod sacrarium huius spiritus sancti Beata Maria dei patris sponsa fuerit, & ex ipsa fructus omnis extiterit, propter quem antiqua ecclesia viri se fuisse deus pater asserit.

CAPVT VII.

PRimoque sciendum, beatam virginē Mariam templum & sacrarium huius Dei, & domini nostri spiritus sancti, sponsam esse vel fuisse Dei patris, atq; in ea completam esse causam, cur synagogam, id est, ecclesiam prioris populi, idem Deus pater se adamasse, atque in coniugium assumpsisse, tam multis testetur scripturę locis. Verbi gratia, cum in Ezech. 16. Ezechiele dicit. Quando nata es in die ortus tui, non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec inuoluta pānis. Non pepercit oculus meus super te, vt facerem tibi vnum de his misertus tui, sed proiecta es super faciem terræ in abiectione animæ tuæ in die qua nata es. Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo, & dixi tibi, cūm esses in sanguine tuo, viue. Dixi, inquam, tibi cum esses in sanguine tuo, viue. multiplicatam quasi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem. Vbera tua intumuerunt, & plus tuus germinauit, & eras nuda & confusione plena. Et transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium. Et expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam, & iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, ait dominus Deus. Et facta es mihi, & laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo, & vestiui te discoloribus, & calciaui te hyacinthino, & cinxī te bysino, & indui te subtilibus, & ornaui te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum, & dedi inaurem super os tuum, & circulum aurib. tuis, & coronam decoris in capite tuo, & ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multis coloribus. Hæc vtique dicendo, virum se factum profitetur synagogæ, quam de Aegypto eduxerit, conculcatā in sanguine peccati, & fanatici erroris, quo seruierat dijs Aegyptijs atque in monte Sina. cum ea pactū ingressus sit, & legalis scripturæ ornamenta dederit. Nam quòd pactū inibi cum illa ingressus sit, claret, hoc modo narrante scriptura. Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum, & ait. Hic est sanguis fœderis quod pepigit Dominus vobiscum. Multa eiusmodi sunt in scripturis propheticis, multis in locis, vbi virum siue maritum ecclesiæ siue synagogæ sese Deus esse asseruit. Nunquid lætabunda aut ludicra Exod. 24. leuitate, & non cum certæ rei pondere, hæc loquebatur, omnis sapientiæ pater Deus, cuius est amor magnus & immensus, hic Deus hic spiritus sanctus? Absit hoc. Actu quippe vir esse intēdebat rationalis creaturæ humanæ, id est, filium sibi ex ea generare, quod & facere

facere iam incipiebat, cum hæc & hæc dicetet, cum Moysen & prophetas mitteret. Electas nimirum, & probatæ fidei de illa gente animas. vir Deus complexibus suis, complexib. castis spiritualiter Deus spiritus sanctus admittebat, & in impetu hui' amoris sui, huius spiritus sancti, semē suum de secretis suis, verbum suum de profundo cordis sui ineutiebat illis. Susceptum in anima fideli verbum veritatis, ora sibi prophetantia sumpta voce corpora laxabat, fidemque ab auditoribus exigebat. Vndè & apud Esaiam tales animę dicunt. A timore tuo domine concepimus, & peperimus, spiritum salutis tuæ fecimus super terram. Rem veritatis non extenuet suspitio affectatæ similitudinis. Nam reuera quæcunq; sancta, & veridica scriptura nobis, de amore Dei, vel amante Deo loquitur, tam vera, tamq; constantia sunt, vt potius hæc nostra carnalia de quibus similitudines ducuntur, illis constantis veritatis quædam quasi vmbræ vel transitoriæ imagines sint. Verùm quia nobis qui de terra sumus, prius ista terrena in notitiam venerūt, idcirco istæ res, illę autem rerum similitudines ęstimantur, reuera autem illę res, istę verò rerum similitudines sunt, quę & illis permanentibus transeunt. *Esaia 26.*

De beatitudine virginis Mariæ, et cur anterior ecclesia Dei patris, posterior filij Dei sponsa rectè intelligi ac dici debeat.

CAPVT VIII.

Igitur, vt iam dicere cęperamus, beata virgo Maria spōsa Dei patris erat, & causam pro qua gentis illius ecclesiam ille suam in scripturis coniugem dicebat, in ea perficere, id est, verbum suum quod modo iam dicto per corda & ora prophetarum vocale fecerat, per huius beatę virginis vterum carnem fieri ante omnia secula proposuerat. Hoc facto futurum erat, vt ipsum verbum caro factum, ipse Deus Dei filius, homo factus, spōsus vocaretur & esset, atque ad suscipiendas conscriptiones coniugij eius, omnis ecclesia non relicto patre (quem solum prius virum suum vocare consueuerat) conueniret. Sic autem beata virgo prioris ecclesię pars optima, Dei patris sponsa esse meruit, vt exēplar quoque fuerit iunioris ecclesiæ sponsæ filij Dei filij sui. Spiritus enim sanctus qui in vtero vel de vtero eius incarnatiōem operatus est vnigeniti filij Dei, ipse de vtero vel per vterum ecclesiæ, per viuificum lauacrū gratiæ suæ multorum operaturus erat regenerationem filiorum Dei. Vndè nobis suo loco plenius dicendum erit. Nec verò ab re ita distinguimus, vt pręcedentem ecclesiam patris, sequentis filij sponsam esse dixerimus. Nam quem virum non cognouerat, eius cōiunx synagoga dici vel esse non poterat. Cōstat autem, quia Dei filium illius temporis ecclesia nō cognoscebat nam excepto quòd paucissimis per prophetiæ spiritum reuelabatur, de cætero Deus absconditus erat. Ergo quia in publico conuentu, in solenni religionis illius cultu nō apparebat, neq; adhuc rex Deus huic filio suo nuptias fecerat, nondum actu Dei filius spōsus aut maritus erat. Pater autem Deus quem solum & eundem vix synagoga nouerat, vir eius erat, & vt pro viro legitimo haberetur vehementi zelo exigebat. Verbi gratia. Saltem, inquit, amodo voca me vir meus, dux virginitatis meæ tu es. Et multa his similia. Igitur iste vir erat. Tota autem talis viri vtilitas, totus fructus, omnis affectus, totus amor, tota virtus, ac generandi vis, quomodo vbi venit plenitudo temporis in iam dictā virginem se contulerit, ipsa quę experta est melius nouit, nos aūt audiuimus tantum verba æternæ mandata memoriæ, verba Gabrielis archangeli dicentis. *Ioan. 1.* *Hier. 3.* *Gala. 4.*

De conceptu beatæ Mariæ virginis per hunc amorē, id est, spiritum sanctum, dicente angelo, Luca 1. Spiritus sanctus superueniet in te, &c.

CAPVT IX.

Spiritus sāctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Ideoq; & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Verba, inquam, hęc nos audiuimus tantum, illa autē & prior audiuit, & auditu credens, cōtinuò quod audierat experiri meruit. Vbi enim benè credula mentem suam & os suū aperuit, vt diceret. Ecce ancilla domini, fiat mihi secundum verbum tuum, mox iuxta dictum angeli hic spiritus sanctus superueniens in eam, per apertas fidei ianuas sese infudit. Quo autem sese infudit? Nimirum prius in sacrarium pudici pectoris, deinde in templum sacri & incorrupti vteri, in domum pectoris, vt prophetissam faceret, in vterum, vt matrem faceret. Nā hæc est prophetissa, de qua gratulabundus loquitur propheta sāctus Esaias. Et accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Nū autem istum solum ad hāc prophetissam accessisse putamus, aut quomodo accedere potuerit miramur? Imò sanctos omnes prophetas, primumq; Moysen ad hanc prophetissam accessisse non dubitamus. Omnes omninò ad illam conuenerunt, omnium enim & singulorum diuisiuæ gratiæ, & particulares prophetiæ, in istam prophetissam simul conuenerunt, simul spiritu sancto superueniente concurrerunt. Et beatum se Esaias, imò beatos se omnes prophetæ sancti, non immeritò crediderunt, quòd hoc modo ad istam prophetissam accessuros se esse nouerunt, quòd ad istud Dei templū, ad istud spiritus sancti sacrarium quippiam verbi boni sese afferre cognouerunt. Neq; enim hæc beata virgo particularem vt singuli illorum verbi gratiā, sed vniuersā isto spiritu sancto superueniēte suscepit ex eo verbi Dei substantiā, & prophetissa singularis facta est, plenā spiritus sācti gratiā suscipiēs, totū dei verbū, *Luca 1.* *Esaia 8.*

deum verum prius mente quam ventre suscipiens. Hoc dignè nuntius ille perpendens, talem, tamque inauditam cunctis seculis pręmiserat salutationem. Aue gratia plena, dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. Ad exponendā eius gratiæ magnitudinem parum fuerat dixisse, Spiritus sanctus superueniet in te, nisi addidisset, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Miro videlicet atque ineffabili modo, vt fortitudinē sustinere posset conceptus sui, virtus altissimi obumbrauit ei, virtus, inquam, altissimi, id est, idem ipse spiritus sanctus, spiritus amoris obumbrauit ei. Quid enim puella fragilis, non modo sexu, sed & conditione mortalitatis suscepit aut concepit, nisi validum verbū deum, validam substantiam verbi, de optima substantia patris dei, quem tremunt angeli? Etenim vel aspectum eius, nulla valet ferre creatura, nisi hoc spiritu amoris præuenta sit, testante scriptura cùm dicit. Sicut fluit cera
Psalm. 47. à facie ignis, sic pereant peccatores à facie dei. Hæc autem virgo non vtcunq; aspectui eius præsentabatur, sed de secretis paternis totum se inserebat illi verbum dei, verbum deus. Opportunè igitur obumbrabit illi virtus altissimi, virtus miraculorum potens, fœmineam substantiam deo verbo conciliare valens.

Quod non ita superuenerit spiritus sanctus, vt pro semine sit, nec ipse qui conceptus est dici debeat spiritus sancti filius.

CAPVT X.

IDeoque ait, & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius dei. Quia spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi atque hoc modo fiet istud quod concipies & paries filium, quæ virum non cognoscis, ideo sanctum quod nascetur ex te, vocabitur filius dei. Num ergo vocabitur aut erit filius spiritus sancti? Non vtique. Neque enim spiritus sanctus ita superueniet in te, vt pro semine sit, aut de substantia sit eius caro verbi, aut filij quem concipis. Concipies enim de sancto quidem spiritu, sed non generante sancto spiritu. Conceptus iste spiritus sancti non generatio, sed operatio est. Caro de carne virginis, non de ipsa erit substantia sancti spiritus. Et notandum, quòd non dixerit sanctum vocabitur aut erit, neque erit dixit, sed vocabitur filius dei quod nascetur ex te. Quod enim virgo concepit iamdudum erat. Et antiqua essentia sanctū erat, filius dei erat. Restabat hoc solum, vt vocaretur quod erat, & ipsa vocatione dum vocatur filius dei, manifestaretur nomen dei, quod nondum notū erat, non quo dicitur deus, sed quo pater filij vocatur. Vocabitur, inquam, filius dei, quod iam est, non adoptione gratiæ, sed proprietate naturæ. Item & illud notandum, quòd non dixit, qui nascetur ex te sanctus, sed quod nascetur ex te sanctū. Etenim multi quidem sancti, vel sanctificati dicuntur, vnum autem est sanctum, id est, sanctitas qua sancti omnes sanctificantur. Hoc sanctum est iste sanctus sanctorum, quem non in delicto præuaricationis Adæ conceptum vel natum sanctitas accidens sanctificauit, sed essentialiter sanctum, virgo incorrupta de spiritu sancto concepit. Sic igitur melius atque præstantius dictum est, vt dici debuit, quod enim nascetur ex te sanctum vocabitur filius dei. Sed nec illud vacat, quod vocabuli positionem archangelus variauit. Nam paulo ante, & vocabis nomen eius Iesum, hic autem, & vocabitur, inquit, filius Dei. Il- Luce 1.
lic vocabis, hic autem vocabitur, dixit. Ni- Matth. 2.
hilominus & ad beatum Ioseph, & vocabis, ait, nomen eius Iesum. Etenim nomine Iesu, quo plures æquiuocabantur, liberè ab ipsa vel ab Ioseph vocari potuit, filius autem Dei siue filius altissimi, vt vocaretur, reseruandum erat Euangelicæ prædicationi. Vocabitur ergo, id est, inuocabitur ab omni seculo hoc nomine quod est filius Dei, filius altissimi. Ecce hæc est illa noua creatura, ille nouus homo, de quo Apostolus. Primus, 1. Cor. 15.
ait, homo de terra, terrenus, secudus homo de cœlo, cœlestis. Item: Factus est primus homo Adam, in animam viuentem, nouissimus verò, in spiritum viuificantem. Proindeiam ad superiora reuertamur, & in laudē Dei patris, qui primum illum per omnipotentiam plasmauit, in laudem spiritus sancti, qui nouissimum illum pulchris digitis cōposuit, duos homines istos conferentes noua & vetera de thesauro eius proferamus.

De plasmatione primi hominis terreni, et conceptione secundi huius cælestis, quanto ista conceptio illa formatione dignior atque perfectior sit.

CAPVT XI.

FAciamus hominem, ait pater, ad imaginem & similitudinem nostram, & pręsit Gene. 1.
piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestijs, vniuersæque creaturæ, omniq; reptili, quod Ibidem.
mouetur in terra. Subinde sequitur, & dicit scriptura. Formauit igitur dominus hominē de limo terrę, & inspirauit in faciē eius spiraculum vitę, & factus est homo in animam viuentem. Hominem illum terrenum cum isto cælesti homine conferentes, hoc primū in factura illius abesse perspicimus, quod terram ipsam, cuius de limo formaret eum, nō benedixit Deus. Ecce autē in ista cælestis hominis factura noua, dicit archangelus, imò qui in archangelo loquitur spiritus sanctus. Luce 1.
Benedicta tu in mulieribus. Et psalmista per Psalm. 84.
propheticā huc adductus gratiam succinit, & dicit: Benedixisti domine terrā tuā. Amplius autē & in hoc terra ista præpollet, quia terra domini est. Nō enim illic dixit scriptura, Formauit igitur Deus hominem de limo terræ suæ, sed tantum de limo terræ: hic au-

hic autem non tantum benedixisti domine terram, sed benedixisti, ait, domine terram tuã, &c. Qualis enim illa, & qualis terra ista? Terra illa nullo modo seminis dei perceptibilis, vt pote irrationabilis, insensibilis, inanimata, immobilis Terra autem ista animata, sensibilis, rationalis, & quod optimũ est fidelis, & propter fidem spiritus sancti, & seminis dei perceptibilis. Non ergo melior aut sapiẽtior est artifex spiritus sanctus, quã deus pater, licet iste nouus Adam, qui de spiritus sancti operatione, conceptus est, melior atq; dignior illo sit vetere Adam, quem fecit pater, sed melior terra, melior & diuinæ rationi vicinior, à spiritu sancto materia sumpta est. Preterea nõ eadẽ hic atq; illic vtriusque figuli intentio. Illic nempe, intentio patris erat condere naturam, hic intentio spiritus sancti facere gratiam. Igitur vt dicere cœpimus. Faciamus. ait pater, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Alio iam loco diximus, quia manifestè trinitas loquitur, dicendo, faciamus. Veruntamẽ proprium erat opus patris, facere, proprium opus filij, redimere, propriũ spiritus sancti opus, illuminare, & ad similitudinem dei hominem producere. Faciamus ergo ait hominem. Dixit hoc, & continuò fecit hominem, veruntamen non vt proposuerat, dicendo. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, sic subiuncta quoque narratio explicat hominis facturam. Ait enim. Et creauit deus hominẽ ad imaginem suam, ad imaginem dei creauit illum. Non dixit. Et creauit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, non dixit, ad imaginẽ & similitudinem dei creauit illum, sed tantum ad imaginem suam creauit, ad imaginẽ dei creauit. Non ergo sic omnino, vt proposuerat deus facere hominem, narrat eadem scriptura factum esse hominem. Et rectè atque prouidè, nam illa vice, illo tempore nõ peruenit homo vsq; ad illam perfectionem. Factus est ad imaginẽ dei quia factus est, rationalis, non peruenit ad similitudinem dei, quia non imitatus est donum dei. Sed nunquid vitium eius, propter quod à similitudine dei longiùs recessit, antiquum dei consilium vel propositum euacuare debuit? Memor igitur hic spiritus sanctus illius propositi, ecce venit ad partem suam operandam, ad facturam hominis perficiendam, vt perduceret hominem ad similitudinem dei, ad quam non peruenit homo, nisi participatione eius, id est, spiritus sancti. Venit, inquam,
1. Cor. 4. ipsa similitudo, venit imago dei inuisibilis, & in illa beata virgine obuiauerunt sibi, in illa domo pudici pectoris se osculatæ sunt. Nã imago dei, vt Apostolus ait, ipse est filius dei similitudo autem vtriusq; hic est, vnus spiritus patris & filij. Quapropter & illud notandum, quòd non dictum sit, faciamus hominem ad similitudinem & imaginem nostram, sed ad imaginem & similitudinem nostram. Filius quippe, sicut non est filius patris, & spiritus sancti, sed solius patris, sic nõ est imago patris, & spirit⁹ sancti, sed tantum patris, & idcirco non rectè sic præposterarem⁹ ad similitudinem & imaginẽ nostrã, ad imaginem inquam, nostram, id est, patris & spiritus sancti. Spiritus verò sanctus, sicut est spiritus patris, & filij sic & similitudo est patris & filij, & idcirco rectè sic dictũ confirmamus, ad imaginem & similitudinem nostram, similitudinem, inquam, nostram, id est, patris & filij. Cõuenerunt igitur in beata virginem similitudo atque imago dei inuisibilis, & sicut in psalmo canimus. Misericordia & veritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt. Veritas quippe & iustitia secundum scripturarum auctoritatẽ, vera sunt nomina huius imaginis, id est, filij dei. Misericordia & pax pia sunt vocabula, huius similitudinis, id est, spiritus sancti. Itaque quod dictum est, Misericordia & veritas obuiauerunt sibi, hoc repetitum est, dicendo. Iustitia & pax osculatæ sunt. Dicendo deinde, veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit, remouit impietatẽ blasphemiæ dicentis, quia Iesus ex Maria initiũ sumpsit. Etenim vnus, idemq; dei filius, secundũ carnẽ quidem de terra ort⁹ est, sed secundũ diuinitatẽ prius de cælo prospexit. Psal. 84.

De consideratione operis huius spiritus sancti, cum testimonio prophetico, quod pater deus dicit: Eructauit cor meum verbum bonum, &c.

CAPVT XII.

Quomodo autem conuenerunt in illud sacrariũ hic spiritus sanctus, & ille fili⁹ dei, nisi mittente patre, quemadmodum dicit in Dauid. Eructauit cor meum verbum bonũ, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribæ, velociter scribentis? Neque enim tantummodo intelligendum est de creatione mundi, vbi pater verbum bonum eructabat creando quippiam, & dicendo, fiat, præsertim cum in isto confestim addat. Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, &c. Ergo hic quoque, imò hic maximè in vterum virginis, verbum bonũ cor patris eructauit, & dixit ipse opera sua regi. Quomodo? Lingua, inquit, mea, id est, spiritus meus, reuera calamus scribæ velociter scribẽtis, verbum meum, verbum bonũ, naturæ humanæ velociter inscripsit, & sic dixi opa mea regi, vt assũptum hominẽ nihil lateret, omniũ quęcunq; feci, vt sciret facere omnia quæcunq; ego facere sciui. Igitur qui dixit olim, faciamus hominẽ ad imaginẽ & similitudinẽ nostrã, eius spiritus hic facit hominem nouum, quem veraciter ipsam confiteamur esse imaginem in quo plenariam non dubitemus inesse dei similitudinem Et illic quidem dixit, & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, & bestijs, vniuersæque creaturæ, omnique reptili, quod Psal. 44. Gen. 1.

li, quod mouetur in terra, hic autem dicit. Populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua DEVS in seculum seculi, virga directiõis virga regni tui. Ergo illum præesse iussit piscibus volucribus, & bestijs, videlicet dignitate rationis, istum autem populis, scilicet auctoritate diuinæ maiestatis. Cum enim dixisset, populi sub te cadent in corda inimicorum regis, licet hoc idem sit populi, qui inimici fuerãt, te adorabunt, vera adoratione cordis, tamen ne quid deesset, saltem in proprietate vocis, continuò subiũxit. Sedes tua Deus in seculum seculi. Deum vtiq; hũc appellauit, qui tanto & multo amplius præesse debeat populis, quàm ille pisci bus, volucribus, & bestijs.

Quod dictum est: Masculum & fœminam creauit eos hic autem, ipse tanquam sponsus procedẽs de thalamo suo, quomodo illis, & quomodo illi benedixerit.

CAPVT XIII.

Gen. 1. ET illic dictum est. Masculum & fœminã creauit eos, benedixitq; illis Deus & ait. Crescite & multiplicamini. Masculũ, inquit, & fœminam creauit eos. Multo hic honorificentius cùm dixisset, dico ego opera mea regi, speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis, postmodum ei nuptias præparans, astitit, ait, regina à dextris. Veruntamen adhuc secretius in ipso virginei ventris hospitio scire debemus quiddam factum longè pulchrius, lõgè dulcius, eò quòd illic factum, dictumq; est masculum & fœminam creauit eos. Scriptũ est enim alibi & de isto. Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. Quo e. eoim

Psalm. 18. sponsus iste de thalamo suo, nisi de sacro intemeratæ virginis vtero processit? Scire ergo debem', de Deo & homine Christo, quia sanctus hic spiritus non quidem masculum & fœminam creauit eos, sed in vno vnius, eiusdemque personæ Christo, creatam hominis naturam coniunxit increato Dei verbo. Et benedixit eis, & ait: Nimiru & hunc Deum & hominem Deus benedixit, oleo benedictionis vnxit, imò & in labijs eius om-

Psalm. 44. nimodæ gratiam benedictiõis diffudit, quẽadmodum dicit. Diffusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternũ. Et subinde. Vnxit te ô deus, deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Præ consortib. inquam, tuis. Non enim queãdmodum coo sortes tui, qui postquam in delictis, vel peccatis concepti sunt, deinde per gratiam misere ratoris diuisiua singuli percipiunt dona benedictionis, non, inquã, sic tu, sed in ipsa conceptione plenitudinem posides totius bene dictionis, vt de tua plenitudine accipiant omnes cõsortes, vel participes tui. Et ad quid illis benedixit? Ad hoc nimirum, vt crescerent & multiplicarentur. Sic enim dixit. Crescite & multiplicamini. Et illa quidem benedictio, quantum quidem ex Deo, irrita fieri non potuit, quatenus autem ex homine, penè irrita facta est, ita vt melius nobis esset, si non fuissemus nati, si non creuissent homines, & nõ fuissent multiplicati nisi subueniſset, benedictionem repetendo auctor benedictionis. Huic autem ad quid Deus benedixit? Ad quid illum vnxit oleo lætitiæ præ participibus suis? Nimirum, vt & ipse cresceret, & multiplicaretur, cresceret in persona sua,

Hebr. 2. quia erat minutus paulo minus ab angelis, proficeretque vsque ad dexteram maiesta- Psalm. 8. tis in excelsis, & omnia subijcerẽtur illi, multiplicaretur in filijs suis, imò fratribus suis & cohæredibus, filijs Dei, filijs adoptionis. Ad hoc benedixit huic benedictione regali, benedictione sacerdotali. Omnes quippe, qui eius benedictione creuerunt & multiplicati

Apoc. 5. sunt, reges sunt, sacerdotes sunt, vndè & gratias agẽtes dicunt. Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram. In istis ratum veraciter permanet illud, quod subiungitur benedictionis edictum. Et replete terrã & subijcite eam. Subijciunt enim terrenitatem suam, & dominãtur bestijs, id est, bestialibus suis, subditorumque sibi hominum vitijs.

Quod homo vterque & primus ille & secundus iste formatus sit de limo terræ, & quid magis in isto non solum venerabile, sed & mirabile, & quod causa nõ sit, cur verbum vel hic spiritus sanctus vterum fœmineũ debeat horrere.

CAPVT XIIII.

FOrmauit igitur dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciẽ eius spiraculum vitæ, & factus est homo, subauditur ille primus, in animam viuentẽ, iste verò nouissimus in spiritum viuificantem. Hoc nimirum tam de isto nouissimo, quàm de illo primo veraciter prædicatur, quod tam iustum, quàm illum formauit dominus deus de limo terræ. Cæterùm in omni multitudine filiorum hominum nõ fuit, nec est, nec erit, de quo id ipsum eodem modo veraciter prædicari possit. Nam omnes quidem homines formantur de limo terræ, sed longè alio modo, alio ordine, id est, non nouo opere, sed viu naturæ. Ambos istos formauit dominus Deus de limo terræ, sed illum quidem dominus de limo terræ insensibilis & inanimatæ, istum autẽ spiritus sanctus de limo terræ, sed animatæ, id est, de humore carnis virgineæ sua formauit operatione. Et illum quidem absque patre & matre, istum autem de matre sine patre. Vtraque formatio mirabilis. Veruntamen contra argumentatores hæreticæ temeritatis dicentes, quomodo de virgine homo formari vel nasci potuit, nec tamen dicentes, quomodo de limo terræ primus homo formari potuit, istam quidem mirabilem, sed illam dicere non dubitamus mirabiliorem. Mirabilius quippe est, de terra inanimatã hominem fieri, quàm de carne fœminæ, licet virginea, hominem concipi aut nasci.

Ergo ista quidē formatio venerabilior, sed illa mirabilior. Cæterùm, si ad magnitudinē dignationis respicias, nihil mirabilius inter omnia quę facta sunt, siue in cœlo, siue in terra, quā id, quod deus dignatus est cócipi vel nasci de fœmina. Nec enim adeò miramur, quod omnipotens virgini conceptum vel partum dare potuit, mirari autē multò maximè simul & venerari debemus, quia tantus hoc voluit, quia fœmineum deus Dei filius, Deus dei spiritus vterum non horruit. Non horruit, inquam, verbum dei, verbum deus, quin fœmineæ carnis humori, quasi coagulum se cōmisceret, non horruit spiritus dei, spiritus deus, quin admotis omnibus digitis suis, corporis humani vasculum de illa substantia studiosus figulus perficeret. Attamen si ad rationem attendas, quæ causa erat, vt creaturam suam horreret diuinitas? Tu enim quisquis tale quid perhorrescis, perpende ipsum horrorem tuum, vtrum ex sensu, an ex ratione sit. Differt enim vtrum ex sensu, an ex ratione sit horror, à quo quippiā patiaris. Denique in multis sensus magis horrescit id, quod rationis iudicio præcellit. Verbi gratia. Serpentem magis quàm lapidē tangere perhorrescis. Sed rursus iudicio serpentem lapidi præferre non dubitabis, videlicet eò quòd lapis insensibile & inanimatū, serpens autem animatum & sensibile corpus sit. At verò deus nullis sensibus fungitur, Deus dei filius, non sensu, sed ratione agit, imò ipse sempiterna ratio est. Sed si ritè perpendas, horror tuus quem super fœminea natura pateris, magis ex sensu, quàm ex ratione descendit. Igitur nihil erat propter quod creaturam suam, id est, naturam fœmineam abhorreret dei filius, præsertim quam illi præparasset, quamq; ab omni corruptione immunem conseruaret hic sanctus dei spiritus, qui, vt iam dictū est, totus in ratione est, & nullis subiacet sensibus impassibilis deus.

Quod dictum est: Speciosus forma præ filijs hominū, & quòd primus homo tantum formatus, hic autem & forma & formatus rectè dicatur.

CAPVT XV.

Tandem formatum istum ab illo forma todiscernimus, nō tantum in eo, quod istum spiritus sanctus de virginea carne, illum autem formauit Dominus Deus de limo terræ, verum & ipsa formationis dictione. Dicimus nanque, quia formatus ille, formatus tantum, hic autem formatus, & ipsa forma est. Quod vt manifestius fiat, diffinitè oportet dici, quid sit formatum, & quid solummodo forma. Formatum id quod constat ex materia simul & forma, simpliciter verò forma, dicitur forma carēs materia. Tale autem nihil est, præter vnum Deum. Solus quippe ille est forma carens materia. Neque enim ex vlla consistit materia, quippe qui creatus vel factus non est, vnde & nullis accidētibus subiacet, & incommutabilis est. Cætera formata sunt, id est, ex materia, formaque consistunt, vt verbi gratia, statua. Consistit enim ex materia fortè ærea vel lapidea, & forma, quamcunq; artifex voluit, scilicet hominis, equi, aut cæterorum cuiuslibet generis. Sed nec ipsum æs simpliciter forma est, consistit enim ex materia sua, id est, terra. Terra quoque formata est, & non simpliciter forma. Dicitur enim terra, quod sit grauis & sicca. Hoc ergo formatum & forma differt, quod forma simplex solus deus est, qui formatus non est, formata verò cætera, quorum sine dubio potissimum homo est. Nemini quippe dubium quia formatus est, & quia materia eius terra est. At verò primus ille Adam homo tantum, hic autem secundus & deus & homo est. Igitur formatus ille vti ante proposuimus formatus tantum, hic autem formatus & ipsa forma, vnde & formosus vel speciosus rectè dicitur, speciosus, inquam, forma præ filijs hominum. Pulcherrimum hoc atque pijssimum huius spiritus sancti opus est, quod interuentu amoris æterni, qui ipse est, formam domini, formato coniunxit homini, coniunctione sempiterna, coniunctione indissociabili, ita vt forma & formatus vnus sit formosus, vnius personæ speciosus deus & homo Iesus Christus. *Psal. 44.*

Quòd in eo quoque distantia sit, quia in faciem illius primi inspirauit Deus spiraculum vitæ, in isto autem totus requiescit spiritus vitæ, spiritus gratiæ.

CAPVT XVI.

Et inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Hoc de illo simpliciter intelligatur, quia cùm formatū esset corpus de limo terræ, tunc demū inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, id est, creatam indidit illi substātiam viuentis animę. Hoc etenim astruit scriptura continuò subiungens, & factus est homo in animam viuentem. Cæterùm, de isto dignius atq; diuinius intelligi oportet, quia inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, id est, inspirauit in faciem eius spiritum vitæ, spiritus sanctus plastes eius, opifex munditiæ eius, vt requiesceret in eo statione æterna permansurus. Hic enim erat ille flos eius, illa requies eius, quem ipse sibi prophetica veritate pollicebatur. Esaia dicente: Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris domini. Quàm autem in faciem eius inspirauit hoc spiraculum vitæ? Nimirum in substantiam rationalis animę. Neq; enim dubiū cuiquam licet esse, qui totum hominem, id est, corpus & animam fecerit spiritus sanctus, totum, inquam, hominem assumpserit verbum dei, verbum deus. Non iuxta quosdā hæreticos, verbū in carne pro anima fuit, neque *Gen. 2.* *Esa. 11.*

neq; iuxta alios nimium brutos animam irrationalem & brutam assumpsit, sed veram carnem & animam rationalem, totum hominē verū Deus verᵉ assumpsit, quia videlicet totus in anima & corpore perierat homo, & idcircò totum, id est, anima & corpus à redemptore suscipi oportebat. In illam faciē, in illam gloriosæ animæ rationem totus spirauit spiritus iste, creaturamq́ue creatori, substantiam creatam deo increato condignam sua fecit plenitudine, id est, sapientia maturam, intellectu dilatatam, consilio prouidā, fortitudine constantem, scientia disertam, pietate mitem, sancto timore humilem. Nō enim verbum Deus hoc indigebat, vt spiritu sancto repleretur, quippe de quo æquè vt de patre deo procedit idem spiritus sanctus, sed anima creata nostræ inopis naturæ creatura cum carne sua hoc opus habebat, vt acciperet hunc spiritum, quem & accepit non ad

Ioan. 3. mensuram, vt testatur Ioannes dicendo. Nō

1. Cor. 15. enim ad mensuram dat Deus spiritum, sed totam, vt iam dictum est, septiformen spiritus gratiam, vnde & factus est homo in spiritum viuificantem.

De comparatione dictionum, quibus dictum est: Factus est primus homo in animam viuentem, nouissimus in spiritum viuificantem.

CAPVT XVII.

1. Cor. 15. Conferamus hanc quoque Apostolicæ diffinitionis partem, quæ dicit in spiritū viuificantem, cum illa vetustiore qua dictū est in animam viuētem. Veraciter in ista plenitudine diuitiarum, in illa tenuitas inopiæ est. Cùm enim dicit in animam viuentem, subaudiendum est, & non viuificare valentem. Nam reuera noster ille parens sic factus est homo viuens, vt naturaliter posſit tradu cere semen ad propagandam sobolem, verū in potestate non habuit, vel ipsi semini suo dare animam viuentem, vel iam viuenti animæ sobolis suæ gratiam conferre spiritualē. At verò isto præcursore suo Ioanne prior, ac per hoc sine dubio sua propria carne antiquior sic factus est, vt nihil secundum animalem hominem generaturus, ab illo in carne generatos prius siue posterius, viuificaret in spiritu, quemadmodum idem præcursor

Ioan. 1. eius testatur, & de plenitudine, inquiēs, eius nos omnes accepimus. Nam & antequam homo fieret gratiam prophetalem, & postquā homo factus est, acceperunt prophetæ de plenitudine eius in hoc eodem spiritu peccatorum remissionem. Igitur longè minus est in animam viuentem, longè altius in spiritum viuificantem. Quamuis autem & post illum Apostoli atque Apostolici viri catholici episcopi atque orthodoxi presbyteri, prædicando, baptizando viuificent, vnus tamen & solus hic homo factus in spiritum viuificātem. Neq; eīn nos aut priores nostri de plenitudine accepimus Apostolorum, sed de ista plenitudine eius, de qua Apostoli & prophetæ acceperunt. Nihil quippe nobis aut sibimetipsis, sine illo facere potuerūt. Cœpto sequamur ordine operationem spiritus sancti, in isto homine cælesti, formam eius aspiciendo in illo terreno, quam & Apostolus breuiter præostendit, dicendo: qui est forma futuri. Rom. 5.

Quòd illum quidem Deus in paradyso voluptatis posuit: in isto autem, quod est mirabilius, quendam paradysum sanctus spiritus contulit, & fluuium inde doctrinæ Euangelicæ produxit.

CAPVT XVIII.

Plantauerat autem DOMINVS Deus paradysum voluptatis à principio, in quo posuit hominem quem formauerat. Produxitq́ue dominus Deus de humo omne lignum pulchrum visu, & ad vescendum suaue, lignum etiam vitæ in medio paradysi, lignūq; scientiæ boni & mali. Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis, ad irrigandum paradysum, qui inde diuiditur in quatuor capita. Reuera & antequam flos iste de virga stirpis Iesse ascenderet, plantauerat idem Dominus, idem Deus spiritus sanctus, paradysum voluptatis spiritualem, & in eo omne lignum pulchrum visu, & suaue ad vescendum, sed super nullum lignorum omnium potuerat requiescere. Paradysus quippe sanctorum antiquorum patriarcharum & prophetarū erat ecclesia, & in ea pulchrum lignum Abraham, pulchrum lignum Isaac, pulchrum lignum Iacob, pulchra & suauia ligna cæteri patres sancti & iusti, quorum fidei fructus hodie quoque legentibus ad vescendum, id est, imitandum valdè suauis est. Et super talium flores lignorum aliquando hic spiritus Domini residebat, sed, vt iam dictum est, super nullum istorum requiescere poterat. Plantauerat, inquam, Dominus huiusmodi paradysum voluptatis ab initio, id est, à primo electo. Primus quippe electus, prima huius paradysi fuit plantatio. Et illum quidem hominem posuit dominus Deus in locali paradyso, hunc autem paradysum spiritualem, quod mirabile est, posuit spiritus sanctus in homine isto. Attamen cui mirum hoc videbitur, ritè perpendenti amplitudinem animæ eius? Nec enim paruæ amplitudinis est anima, in qua plenitudo diuinitatis inhabitat. Igitur, vt verius dicam, ipsa talis anima paradysus delitiarum dei facta est totum intra se plantatum continens paradysum scripturarum, lignum etiam vitæ in medio paradysi, id est, ipsam verbi æterni substantiam in medio suo, lignū quoque scientiæ boni & mali, id est, tentationes ex nobis susceptæ infirmitatis. Nam quia per illud lignum primus homo tentatus & victᵉ est, rectè illo infirmitas humana intelligitur, per quam iste tentatus fidelis inuentus est, tentatus, inquam, per omnia pro similitudine absque peccato, vt qui iam nouerat per scientiam, cognosceret etiam experimento figmen-

Gen. 2. Coloss. 2.

to figmentum nostrum, sciret expertus reprobare malum & eligere bonum. Veruntamen & secundum quendam modum, istũ
Hebr. 4. quoq; posuit in paradiso, factum scilicet mi
Esaia 7. nistrum circuncisionis, vt opera spiritus in illo paternæ legis horto operaretur. Fluuius qui nobis de paradiso isto egreditur, euangelica doctrina est. Huius doctrinę fluui⁹ quatuor capitibus .i. quatuor euãgelijs nobis distinguitur, siue quatuor sacramẽtis Christi principalibus .i. incarnatiõe, passiõe, resorrectione, & ascẽsione eius, quorũ fide & cõfessiõe, vniuersus per baptismũ irrigatur orbis.

Quomodo istum spiritus sanctus iterata positione in paradiso posuit, & quomodo tentatus iste tentatorem qui primum hominem vicerat, vicit.

CAPVT XIX.

Gen. 2. TVlit ergo dominus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis, vt operaretur & custodiret illum. Iam hoc dictum fuerat, quia plantauerat dominus Deus paradisum voluptatis ab initio, in quo posuerat hominem quem formauerat. Num ergo bis ille positus fuit in illo paradiso? Non vtiq; terrenus ille homo bis positus fuit, sed hic cælestis homo in spirituali paradiso iterata positus est positione spiritus sancti. Cum enim iam illum posuisset, illa quam diximus positione incarnationis, posuit illum idem iste spiritus positiõe iniunctę prędicationis. Cuius videlicet secundæ positionis hic modus
Luca 3. est. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante apertũ est cælũ, & descendit spiritus sanctus corporali specie sicut colũba in ipsum. Ac dein-
Ibid. 4. ceps. Iesus aũt plenus sp ritu sãctõ, regressus est ab Iordane, & agebatur à spiritu in desertũ. Hic positionis modus & secundũ pręscriptã literã, & secundũ rẽ pręsentẽ, à priore differt. Dictum quippe est prius, quia posuit in paradiso hominẽ, quem formauerat & nihil additũ est, post verò vbi præmissum est, tulit ergo dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis, additur, vt operaretur & custodiret illum. Sic nimirum prima positione, qua posuit hunc cælestem hominem sanctus iste spiritus in paradiso suo, prima, inquam, positione incarnationis vsque ad annum tricesimum tacetur de omni conuentione cuiusquam operis, hac autem iterata positione sic ipse fecit, & dixit. Re-
Luca 4. gressus est in virtute spiritus in Galilæam, & venit Nazareth, & intrauit secundum cõsuetudinem suam synagogam, die sabbati, & surrexit legere, & traditus est illi liber Esaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum, vbi scriptum erat. Spiritus domini su-
Esaia 61. per me, propter quod vnxerit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, & prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissiõem, prædicare annum domini acceptum, & diem retributionis. Et cũ plicuisset librũ, reddidit ministro & sedit. Et omniũ in synagoga oculi erãt intendẽtes in eum. Cepit aũt dicere ad illos. Quia hodie impleta est hæc scriptura in aurib. vestris. Tulit ergo veraciter dñs Deus, tulit dominus & Deus spiritus sanctus hominem suum, hominem cęlestẽ & nouum, & posuit eum in paradiso voluptatis suę, in paradiso ecclesię, iam non qualemcunq; paradisum, sed paradisum delitiosę habitationis suæ, ex eodem tempore, vt operaretur & custodiret illum, operaretur, inquã, secundum columbinam ipsius spiritus sancti simplicitatem, custodiret contra serpentinam diaboli calliditatem. Etenim hoc maximè ex aduerso respondet, quòd ad illum terrenum hominem, diabolus in serpente dimissus est, super istum cælestem hic spiritus sanctus in specie columbæ emissus est. Vndè & ille per illum serpentem in tentationẽ incidit, iste per columbã .i. per illũ spiritũ pieta- Matth. 4.
tis tentatorẽ vicit. Cùm enim ab isto spiritu Luca 4.
actus in desertum homo iste ieiunando qua Mar. 1.
draginta diebus & quadraginta noctibus, & nihil manducando, illius hominis gula naturali esurire vapularet, dixit illi diabolus, ille serpens antiquus, Si filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Respondit ille, quod hæc colũba mitis, hic spiritus sanctus innuit, qđ colũbina scriptura sancta voce præmonuit.
Non in solo pane viuit homo, sed in omni Deut. 8.
verbo quod procedit ab ore Dei. Sic incontinentis gulæ dedecus, continentiæ pulchritudinem superinduit, & sic columba cum serpente miro certamine, simplicitate malitiosum elusit, paulatim deinde ad profectũ deducens hominem, donec perfecta obediẽtia totũ conculcaret & contereret caput atq; corpus serpentis. Sed iam ipsam columbam maximè sermo intẽdat, cui maximè hæc nostri opusculi dicata est pars.

Cur secundo super illum hic spiritus venit, cur per columbam magis quàm per aliam speciem illum designare voluit.

CAPVT XX.

PRimo quærimus, quæ fuerit causa, vt super istum hominem suum, veniret spiritus sanctus, nõ quomodocunq;, sed sicut columba? Et à quo conuenientius quærimus quam ab eo, qui vidit, & illo viso testimoniũ perhibuit, quia hic est filius Dei. Ait enim. Et ego nesciebam eum. Sed vt manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Itẽ. Et ego nesciebã eum. Sed qui misit me baptizare in aqua, ille dixit. Super quẽ videris spiritum descendentem, & manentẽ super eum, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Ergo Ioãnes eum quęrebat, & scire volebat, quem secundum faciem non sciebat, Ioan. 1.
& scire volens altis profundi desiderij suspirijs cælum pulsabat, vt sibi manifestaretur ille, quẽ venisse in spiritu sciebat, in facie non cognoscebat. Neq; enim ille testimonio quęritãdo sese ingerebat. Apud se latebat, semet ipsum nõ clarificabat, humilitatis exemplũ

 omni-

omnibus præbens, quod Apostolis suis, utiliter prædicaret, dicens. Nec quisquã sumat sibi honorem, sed qui vocatur à Deo tanquã Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit, vt pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, filius meus es tu, & cætera. Igitur non vt esset Christus, id est, non vt tunc primùm vngeretur, qui in primordio suæ conceptionis plenarie fuerat vnctus, sed vt manifestaretur in Israel, qui esset Christus, idcirco super vnctum venit vnctio eius, venit visibili specie, super Christum ipse spiritus eius. Verùm itidem per aliam speciem manifestare illum poterat idem spiritus. Quare ergo super ipsum apparuit sicut columba, magis quàm sicut ignis aut flamma? Ad quod dicendum, quia illo vel illo tali indicio, quilibet mediocriter vnctus, didignè manifestari poterat, id est, in quo nõ principalis, sed plebeia, in quo particularis dari significaretur gratia, & non ipsa inhabitare gratiæ vniuersitas. Hic autem ille manifestandus erat, in quo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Tale igitur pro manifestatiõe eius dandum erat signum, quali nunquã antè vel post designari decuit quenquã sanctorum. Quid enim columba? Vtiq; quiddam totum, caput & membra, corpus integrum. Hoc ergo significabat, quia in isto singulari ter vncto tota plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat, corporaliter, inquã, id est, sicut integro corpore columba super eum, & in ipso manens apparebat, nulla corporis parte mutilata columba, nullam septiformis spiritus gratiam, magno huic sacerdoti deesse significat, vndè & adoptionis pater, & omnium filiorum dei summus princeps, & magnus est pontifex. Deniq; Matthæus regno, Lucas maximè intendit eius sacerdotio, cuius videlicet sacerdotis magni generationem sanctam conceptionemq;, sancti spiritus operatione celebratam, de qua pro posse diximus, ore sacro vituł disertus denarrat. Quapropter & illud notandum, quia quod Matthæus non fecit, hic in generatione scribenda sursum ascendit, totam contexens generationem optatiuam, quę ministerij sacerdotalis est. Etenim sacerdotis huius non erat secundum carnem gignere, sed secũdum spiritum sanctificare. Itaq; cum Matthæus genituram carnis penè in directum descendendo deduxerit, hic, ne vno quidem gradu carnalis genituræ sursum ascendendo verbum tetigit, sed sic incipiendo, vt putabatur filius Ioseph, continuò subiunxit. Qui fuit Heli, subauditur filius optatiuus. Nam secũdum carnem nõ Heli, sed Iacob fuerat pater eius. Post hoc initium nusquam vsus verbo, quo vtitur Matthæus, id est, genuit, non carnalẽ hominis, sed spiritualem sacerdotis generationem sese intendere satis ostendit.

Hebr. 4.

Coloss. 2.

De singularũ proprietatibus gratiarum, quas omnes in eum contulit, scilicet, sapientia, intellectus, &c.

CAPVT XXI.

Actibus subsequentibus singularũ discernere proprietates gratiarũ, operæprecium est, scilicet sapientiæ, intellectus, cõsilij, fortitudinis, sciẽtię, pietatis, timoris. Nimirum illud sapientiæ magis proprium est, quòd statim in desertum actus ab eodem spiritu, cum ieiunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, antiquas tẽtatoris ad missi vicit fraudes peccatũ fugiens, quę summa sapientia est. Habet tamen hic locus nõnihil de proprio scientiæ, videlicet quòd responsa sua de scripturarum thesauro sumit, ac dicit. Scriptum est, quia non pane solo viuit homo, sed in omni verbo Dei. Scriptum est. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Scriptum est: Nõ tentabis dominum Deum tuum. Intellectus est, quod cum traditus esset ei liber Esaiæ prophetæ, & inuenisset scriptũ. Spiritus domini super me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me, sanare cõtritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cęcis visum, dimittere cõfractos in remissionem, hodie, inquit, impleta est hæc scriptura in auribus vestris. Cum enim hæc dicit, spiritualem vtique spiritualiter contritorum sanationẽ spiritualem, spiritualiter captiuorum remissionem spiritualem, spiritualiter cæcorum visum spiritualem, spiritualiter confractorum dimissiõem intelligit atq; intelligi vult. Porro absconditi consilij, quædã oculos vel aures habentib. signa profert, cum dicit. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Heliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra, & ad nullã illarum missus est Helias, nisi in Sareptha Sidoniorum ad mulierem viduam. Et multi leprosi erant in Israel sub Helisæo propheta, & nemo eorum mundatus, nisi Naaman Syrus. Hæc enim cum dicit, veraciter illud cõsilij se apud se habere innuit, scilicet vt super bientibus Iudæis clauso misericordiæ cęlo, cunctã legalis ac propheticę gratię pluuiam, ad gentes commigrare faciat, & lepra peccati illorum non curata, leprã gentiũ mundare properet, lauacro septemplici. i. omnimoda spiritus septiformis gratia. Fortitudinis primus est actus, vbi cum eiecissent illum extra ciuitatem, & duxissent illum vsq; ad supercilium montis, supra quem ciuitas illorum ędificata, vt præcipitarent eũ, ipse transiens per medium illorũ ibat, maius vtiq; fortitudinis opus in hoc ipso significans. Quod est illud? Nimirũ quia tandẽ illũ post multas persecutiones in infernũ præcipitatũ esse volentibus, ipse de morte ad vitã, siue per mortẽ in gloriã suã transiens, ecce per mediũ illorũ iuit, per mediũ illorũ persequentium, & non videntium, ad credentes & illuminatas gentes transiuit. Amplius autẽ fortitudinis erat, quod ex præsentia eius torquebantur, & tor-

Esaia 11.
Matth. 4.
Marc. 1.
Luca 4.
Deute. 8.
Deut. 6. 26.
Esaia 61.
Luca 4.
3. Reg. 17.
4. Reg. 5.
Luca 4.

& tormenta sua confitebantur dæmonia, dicentia. Sine, Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? Venisti perdere nos? Scimus quis sis, sanctus Dei. At ille increpans non sinebat ea loqui, dicens cuipiam illorum, obmutesce & exi. Quantæ fortitudinis hoc esset initiū vel signum, ipse quodam loco sic parcè innuit.
Lucæ 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sūt ea, quæ possidet. Si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet in quib. confidebat, & spolia eius distribuet. Scientię illud erat, quod iam supra tetigimus, quia tam prompte, tam conuenienter pro re & tempore, semper vbique sumpta de omnibus scripturis proferebat testimonia, vt mirātes dicerēt aduersarij. Quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Pietatis illud esse nemo qui nesciat, quod intelligi vult huiuscemodi parabolas, dicendo.
Ioan. 7. Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones. Item, Ira-
Lucæ 10. tus paterfamilias, quia fecerat cœnam magnam, & omnes qui vocati erant, cœperunt simul excusare, dixit seruo suo. Exi cito in plateas & vicos ciuitatis, & pauperes ac debiles, cæcos & claudos introduc huc. Item: Quis
Matth. 22. ex vobis homo, qui habet centum oues, & si perdiderit vnam ex illis, nonne dimittit nonaginta nouem in deserto & vadit ad illā quę perierat, donec inueniat illam? Et cum inuenerit illā, imponit in humeros suos gaudens.
Lucæ 14. Item: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adolescētior ex illis patri. Pater, da mihi portionem substantię, quæ me contingit.
Lucæ 15. Item: Homo quidam erat diues, qui habebat villicum, & hic diffamatus est apud illū, quasi dissipasset bona ipsius, & reliqua. Hæc deniq; venerāda pietatis insignia sunt, quòd videlicet Samaritanus misericordia motus super illū, qui incidit in latrones, appropinquauit & alligauit vulnera eius, infundēs oleum & vinum, & imponens in iumentum suum, duxit in stabulum, curam illius agēs. Itemque alibi. Quòd misericordia motus, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum, qui per pœnitentiam est reuersus, suomet iudicio, iam non dignus vocari filius, & occidit ei vitulum saginatum, dicens, manducemus & epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit, perierat & inuentus est. Quòd pastor bonus ouem, quæ errauerat requisitam & inuentā, in humeros suos gaudens imposuit, quòd iuxta exemplum villici iniquitatis, quem laudauit dominus, quia prudenter fecisset, nobis agēdum censuit, facite, inquiens, vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiāt vos in æterna tabernacula. Illud tandem sancti & venerādi timoris est, quòd non iactabundo contemptu mortis sese offert, sed pauens & tædiū patiens positis geni-
Matt. 14. bus orat. Abba pater, omnia possibilia sunt tibi, transfer calicem hunc à me, eodemq; timore reuerendo multum submissus, sed nō, inquit, quod ego volo sed quod tu. Amplius autem in eo veri & perfecti est insigne timoris, quòd apparuit illi angelus de cęlo cōfortans eum, & factus in agonia prolixius orabat, & factus est sudor eius, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Videlicet futuris martyribus, dare illum decebat exemplū vtile, vt nō pręsumerēt de virtute tolerātię, sed soliciti pauerent in humilitate patientię.

De septem naturalibus columbæ virtutibus, quomodo per singulas illarum singulæ virtutes vel gratiæ significentur, & quibus modis easdē columbæ virtutes spiritualiter in suis actibus Christus habeat.

CAPVT XXII.

IGitur totus super illum requieuit septiformis gratiæ spiritus, secundum signum quo idipsum manifestaretur. i. secundum columbæ integrum corpus. Quapropter nec illud prætereundum, quia volucris huiusce, scilicet columbæ natura fungitur septē suis virtutibus, quadam similitudine congruentibus septē huius spiritus sancti gratijs, quas diximus. Primo, sedet enim super riuos aquarum, vt accipitrem (conspecta eius vmbra) velociter effugiat. Secundo, nihil viuū comedit. Tertio pullos alienos nutrit. Quarto in foraminib. petræ nidificat. Quinto grana candidiora colligit. Sexto, felle caret. Septimo, gemitum pro cantu habet. Deinde in eo, quod iuxta fluenta residens accipitrem præcauet, sapientiæ in eo quod pullos educat alienos, consilij, in eo quod in foraminib. petræ nidificat, fortitudinis, in eo quod grana cādidiora colligit, sciētię, in eo quod felle caret, pietatis, in eo q̄ gemitū pro cātu habet timoris quædā imago est. Sedet enim iste spiritus sanctus, imo is in quo est spiritus sanctus, maximè hic totius plenitudinis ei' possessor dominus noster, iuxta plenissima fedit fluēta scripturarum, cunctas antiqui hostis præuidens, & potenter pręcauens tentationes, quod sapientiæ est. Nihil viuum comedit. i. neminē vnquā iustū cōdēnauit, aut certè neminē malè viuum. i. concupiscētijs, & vitijs militantē sibimet per acceptionem personarū, concorporauit, quod intellectus est. Alienos pullos nutrit. i. gentes abactis Iudæis nutriendos recipit, qui eramus alieni à testamento Dei, quod incōprehensibilis & inuestigabilis consilij est. In petra nidificat, quo serpēs accedere nō possit. i. in vulnerib. passionis suę spē suorū collocat. Vndè diabolus rapere non possit, quod fortitudinis est. Grana cādidiora. i. lucidiores de aceruo scripturarū, in omni sermone suo sententias cōgerit, quod scientiæ est. Felle caruit. i. mala pro malis, vel maledictū pro maledicto non reddidit, quinetiā pro interfectorib. suis exorauit, dicendo. Pater dimitte illis, nesciunt enim quid faciunt, quod pietatis est. Gemi- Lucæ 23.
tū pro cantu habuit. i. gemitib. inenarrabilibus, & vt ait Apostolus, Cū clamore valido Hebr. 5.

 & mul-

& multis lachrimis pro nobis exorãs, obediens fuit vsq; ad mortẽ, quod timoris est.

Quòd huius rei signum fuerit ipsa columba, quã firmiter teneat ecclesia, videlicet quia hic est qui baptizat.

CAPVT XXIII.

Cvius tandem rei signum, vel manifestatio, illa talis species erat? Nimirum sacerdotis singularis, & Baptistę vnici domini nostri signum hoc erat, in eo quod baptizat. Sic enim dictum est. Super quem videris spiritũ descendentem, sicut columbam, & manentem in eo, hic est qui baptizat. Non dictum est, hic est filius dei, siue hic est Christus, quãuis & hoc veraciter dici potuisset, sed hic est, qui baptizat. Ergo Baptista Ioannes, Baptistam quęrebat, baptismum suspirabat, id est, hunc effectum, hanc vtilitatem intendebat, ob quam venisse gaudebat, Christum videre, videndumq; indicare sitiebat, vt ille in spiritu sancto baptizaret. i. peccata mundi tolleret. Totus quippe mundus in sordibus, omnis homo immundus erat, & illotus. Non sola gentilitas sanguinis fluxu sordebat, sed & synagogæ oẽs iustitias, spiritus iste sanctus, per prophetas panno menstruatæ similes esse cẽsebat. Quid ergo, inquis, Abraham? An non saltem ille mundus fuerat, dicente scriptura. Credidit Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam? Non vtiq; iam propter iustitiam illam mundus fuerat, sed propter iustitiam illam istum emundatorẽ, promissione accepta sperare meruerat. Idcirco donec veniret iste qui baptizat, ille & omnis posteritas eius, verbo promissionis tantummodo catechizata, foris expectabat, cęlesti ecclesię, nondu in visione Dei communicabat. Quid ipse Ioannes, qui adhuc ex vtero matris suæ spiritu sancto repletus est? Quare ergo dicebat, ego à te debeo baptizari? An non vbi exultauit in vtero matris suæ, ad vocem salutationis Mariæ potuit mũdari eodem quo exultauit gaudio spiritus sancti? Non vtiq; iam propter hoc mundus erat, non iam propter hoc maculam culpæ originalis exuerat. Nõ ille in remissionem peccatorum, sed in propheticam, imò plus quàm propheticam gratiam illic acceperat spiritum sanctum. Igitur suum & vniuersi mundi baptismum, atque Baptistam Ioannes desiderabat, & illi desiderio responsum est, super quem videris spiritum descendentem sicut columbam, & manentẽ in eo, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Et quomodo Simeon ille iustus, expectans consolationem Israel, in quo hic spiritus sanctus erat, responsum ab ipso accepit, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Deum, sic iste neq; Simeone, neq; vllo sanctorum in sancto desiderio minor, accepit responsum gratiæ in se habitantis, ꝙ non prius perficeret cursum suum baptizando in aqua, nisi prius videret istum qui baptizat in spiritu sancto, peccatorum remissionem tribuendo omni mundo.

Ioban. 1. *Esaia 64.* *Gene. 15.* *Matt. 3.* *Ioan. 1.* *Luca 2.*

Quod verè omnes electos baptizet & baptizauerit iste vnus, vnius spiritus sancti gratia, et quòd istud tenendum sit contra hæreses, & scismata infidelium.

CAPVT XXIIII.

NOn autẽ est dictum solummodo propter communem, quæ tunc erat humani generis indigentiam, sed & propter seruãdam in futura ecclesia pacis charitatisq; custodiam, & sic dictum, & sic tale datum est signum. Deniq; illud constans est, & nemini dubium esse licet, quin sanctos omnes, qui illum per præteritas generationes ab origine mundi expectauerant, omnes, inquam, vsq; ad illum electum latronem, lauit per semetipsum à peccatis omnibus, in spiritu sancto, in aqua & sanguine profluente de latere suo. Futurum autem erat, vt per ministros gratiæ suæ, baptizaret eos, qui credituri erant, in hoc eodem spiritu sancto, in eiusdẽ aquæ & sanguinis sacramento. Hic nimirum non defuturæ erant lites coruorum rixantium seorsum, ac seorsum baptizantium, & cõtra alterutros dicentium. Ego baptizo, ego sanctifico. Ille adulter, ille ebriosus, aut fornicarius, nunquid te baptizare, nunquid te sanctificare poterat? Illius vel illius, qui te baptizauit fides, sine operibus erat mortua, mortuum itaq; tibi dedit baptisma. Benè ergo & oportune pacifica designãte columba, dictũ est, hic est qui baptizat in spiritu sancto. Adeo nanq; proni ad scissuras futuri erant, qui baptizarentur, vt nõ modo pro bonis aduersus malos, sed & pro bonis aduersus bonos, quasi pro optimis baptizatoribus suis aduersus baptizatores minus bonos inflarentur, atq; rixarentur. Sic illi iam facere cœperant, quibus vas electionis Apost. dicebat. Significatũ est mihi fratres de vobis ab his qui sunt Cloes, quia cõtentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod vnusquisq; vestrum dicit. Ego sum Pauli. Ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego aũt Christi. Diuisus est Christus? Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Benè hic attẽderat quid mallet colũba mitis. i. hic spiritus pietatis, spiritus vnitatis, & pacis, vnũ designãs atq; dicens. Hic est qui baptizat. Ac si diceret Siue per bonos, siue per malos, siue per summos, siue per infimos, visibiliter operetur ecclesia ministros, hic est q inuisibiliter baptizat in spiritu sancto. Verùm de illo dñi Christi, & huius spiritus sancti baptismo plenius post aliqua dicendum erit. Nũc interim illud dictũ sit, quia sanctus iste spiritus vnicã & condignã sibi mansionem tandẽ se adeptum esse, imò se sibi fecisse declarauit. Vbi super hunc proprium hominẽ suũ, in tali specie apparuit, & in eo mansit, nõ ad mensurã vt participibus, vel consortibus eius, diuisiuã indulgens ei gratiam, sed in eo tota cum diuinitate sua corporaliter inhabitans, & per id quod cælis apertis super eũ descendit, cælos credentibus in eum per passionem

Apoc. 5. *Luca 3.* *1. Cor. 1.* *Matt. 3.* *Luca 3.* *Ioan. 1.* *Marc. 1.* *Colos. 2.*

fionē ei⁹ aperiēdos eſſe teſtificās, qui ex quo
peccauit homo, generi humano clauſi erāt.

Quòd dictum eſt: Ieſus autē plenus ſpiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane, & de eo quod cum de cæteris ſpiritibus dictum ſit: & requieſcet ſuper eum, de ſolo timore ita dicitur: Et replebit eum ſpiritus timoris domini.

CAPVT XXV.

Luca 3. IEſus autem plenus ſpiritu ſancto, regreſ-
ſus eſt à Iordane. Plenus, inquam, ſpiritu
ſancto, nam hoc ipſum columba, ſicut iā di-
ximus, ſignificauerat, deſcendens ſuper eum
& manens in eo. Sed nunquid extunc, & nō
ante domin⁹ Ieſus plenus erat ſpiritū ſancto?
Nónne ex vtero virginis conceptus fuerat
de ſpiritu ſancto? An quando cōpingebat il-
lud ſuum ſacri corporis tēplum, foris ſtabat,
& non introiuit, donec perueniret homo ad
triceſimum ætatis ſuæ annū? Imo nec foris
ſtetit, cum ſacrum conderet corpus, Deus in
circūſcriptus Dei ſpiritus: nec poſtquā illud
ſemel condidit, vlla vnquā hora vel momē-
to frigeſcente, gratia foras exiuit, aut abeſſe
potuit. Quid ergo nūc primū plenus ſpiritu
ſancto dicitur, cū à Iordano regreditur? Ni-
mirum quia qui hactenus ſe continuerat in-
tus, hic procedere cœpit ſpiritus ſanctus, de
triclinio mentis ad officia corporis, de pote-
ſtate ad actum, de intima requie, ad exterius
miniſteriū, vt per doctrinā diffunderet gra-
tiā in labijs, per miraculorum exhibitiōem,
moueret manus eius tornatiles, aureas, ple-
nas hyacinthis. Amplius aūt ex eo rectè ple-
nus ſpiritu ſancto debuit dici, ex quo agere
cœpit ea, quæ ſunt ſpiritus timoris domini.
i. ieiunando famem pati, perſerre fraudes tē
tatoris, circuire & prædicare regnū Dei, atq;
pro voluntate vel mandato patris, obediens
eſſe vſq; ad mortem, mortem aūt crucis. Scri
ptum quippe fuerat, & replebit eum ſpiritus
Eſaie 11. timoris domini. Notandū deniq; in toto or-
dine ſeptem ſpirituū, quia cùm dictum ſit, &
requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſpiri-
tus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus cōſilij &
fortitudinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, in i-
ſtis ſpiritib. non mutato verbo requietionis,
in ſeptimo tandē mutatur verbum vel mo-
dus dictionis, & replebit eum ſpiritus timo-
Luca 3. ris domini. Si ergo Euangeliſtam, prophetæ
ſcienter in iſto conſonuiſſe non ignoramus,
vt quia dixerat ille, & requieſcet ſuper eum
ſpiritus timoris domini, iſte vim dictiōis an-
tiquæ reſpiciens conſonanter dixerit. Ieſus
aūt plenus ſpiritu ſancto, regreſſus eſt à Ior-
dane, mirandum vniuerſæ creaturæ præpo-
nitur ſpectaculum, quòd ſcilicet creator ho-
minū, Deus illuc vſq; deſcenderit, vnde pec-
catori homini ab infernalibus peccatis, & vi-
tijs emergenti initium aſcendendi ſumendū
ſit. Nam initiū ſapientiæ timor domini. Huc
Pſalm. 110. vſq; creator deſcendit, dicēte Propheta. Poſt
omnes gradus ſpirituum domini, & replebit
eum ſpiritus timoris domini. Non erat mirū
quòd requieſceret ſuper eum ſpiritus ſapiē-
tiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitu-
dinis, ſpiritus ſcientiæ & pietatis, non, inquā
mirum, quia magnificum erat, quia diuinam
maieſtatem dignitate antiqua dicebant hæc
omnia. Quis aūt angelorum, aut hominum,
non miretur, dominum vſq; ad timorē do-
mini deſcēdiſſe, Deum & dominum cælis ac
terris timendum, timoratū factum eſſe, non
partim ſed plenariè, & quantū verbo reple-
tionis, aut plenitudinis potuerunt homines
in eodem ſpiritu ſancto loquentes ſignifica-
re? Itaq; ſecundum hūc modum digna cum
admiratione dictum ſit. Ieſus autem plenus
ſpiritu ſancto, regreſſus eſt à Iordane.

Quòd verè ſit Deus is, quo Ieſus plenus dicitur, & quòd cuiuſcunq; hominis animam implere nō niſi Dei ſit.

CAPVT XXVI.

PRæterea quia non ſola ſpiritus ſancti o-
pera narrare, ſed ipſam quoq; perſonam
eius prædicare, venerari, & adorare præſen-
ti opere intendimus, audiat Macedonius, aut
quiſquis alius blaſphemiæ, in ſpiritum ſan-
ctum reus, dicere auſus fuit, nō eſt Deus, aut
inquam, quod dicitur. Ieſus ſpiritu ſancto
plenus. Quid enim? Non eſt Deus iſte, quo
plenus eſt is, qui omnia implet dominus Ie-
ſus. Imo vt de illo tali homine, nūc interim
taceam, quemlibet anguſtioris pectoris ho-
minem implere, non niſi Dei eſt. Manifeſti-
us dicamus, ſpiritum hominis ſubſtātialiter
introire, non niſi Dei eſt. Creatus ſpiritus,
creato ſpiritui. i. angelicus ſpiritus humano
ſpiritui, vel humanus ſpiritus angelico ſpiri-
tui infundi non poteſt. Alter alterius capax,
ſiue alteri alter capabilis nō eſt, Neuter quip
pe alterutro ſubtilior eſt. Vterq; enim crea-
tura, vterq; rationalis, & immortalis eſt. So-
lus Deus, natura vel ſubſtantia, vtroq; ſub-
tilior, ac proinde vtriq; captabilis eſt. Sed ec
ce, nō tantum homines ſpiritu ſancto reple-
tos, quod paſſim legimus, ſed ipſum domi-
num Ieſum, pronuntiat Euāgeliſta, plenum
ſpiritu ſancto. Quomodo ergo non videbat,
coruus prędictus Macedonius, quia deus eſt
iſta colūba, iſte ſpirit⁹ ſanctus? Sed ille forte
diceret ad hæc. Nonne homo interdum dici
tur, & eſt maligno plenus ſpiritu? Ad hæc, in
quam. Dicitur quidem, ſed aliter, hic ſancto
ſpiritu, aliter ille maligno impletur ſpiritu.
Nam ſpiritus malignus, non ipſi humani ſpi
ritus ſubſtantiæ, ſubſtantialiter infunditur,
ſed per occultos irrepens meatus, perq; ca-
uernas corporis receptus, animā in ſuis obſi
det ſedibus, eamque tartareis diſcruciat fla-
gris, inquantum fuerit permiſſus. Sic febris,
ſic etiam potionis feruor nimius animū ſub
uerūt, vimq; rationis enecat, non tamen ip-
ſam animæ ſubſtantiam, aut febris, aut per
corpus digerenda compleuit vinoſitas. At
verò hic ſpiritus ſanctus animę ſubſtantiam
ſubſtantialiter ingreditur, eamq; ineffabili-
ter & dilatando cōplet, & complēdo dilatat,
in ea ſubſtātialiter inhabitat, atq; inambulat,

quæ merces, quæ gloria sanctis in futuro reposita est. Nam in præsenti paucissimorum, est persentiscere saltē ad horam, vel momentum, substantialem eius tactum, præter hominem istum solum & singularem, de quo vnicè dictum est hic. Super quem videris spi-*Ioan. 1.* ritum descendentem & manentē in eo. Hoc planè quod diximus, vel ex ipsis eiusdē spiritus sancti vocabulis, comprobari promptū est, scilicet ex eo quod dicitur, spiritus sapiētiæ, spiritus intellectus, spiritus consilij, spiritus fortitudinis, spiritus scientię, spiritus pietatis, spiritus timoris domini. Nā vbi putas sapientia, vel intellectus, nisi in anima, vbi consilium, vbi fortitudo, vbi scientia, vbi pietas, aut timor dñi, nisi in anima vel mente inhabitat? Igitur hic solus increat' spiritus, humano siue angelico spiritui substātialiter captabilis est, & vel ex hoc solo cōuincitur Macedonius, omnisq; eiusmodi coruus, quia talis hæc colūba, tantus iste spūs sanctus Deus est.

Quòd nos omnes vbi Iesus plenus dicitur ad hauriendum inuitemur, & quòd duo data sint huius spiritus, & quodnam horum antiqui patres prius, et quod posterius. Itemq; nos quod prius, quod posterius acceperimus.

CAPVT XXVII.

Ioan. 1. SAnè cū hic spiritu sancto plenus dicitur, eodem dicto nos ad hauriendum inuitamur. Itē cū dicit ille alt' testis pleni huius, & de plenitudine eius nos omnes accepimus, nos ad accipiendum, nos ad hauriendū prouocamur. Hic vnus est, à quo, in quo, & per quem gratiam, & veritatem haurimus, spiri-*Ibidem.* tum gratiæ, & spiritum veritatis accepimus. Cū enim dixisset, & de plenitudine eius nos omnes accepimus, continuò subiunxit. Et gratiam pro gratia, quia lex per Moysen data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Et nos quidem atq; illi, qui hęc dicūt, & de plenitudine eius nos omnes accepimus nos, inquam, & qui post, & illi qui ante passionē huius pleni hauserunt eadem data, sed ordine pręposterato accepimus. Quot enim, vel quæ sunt huius spiritus data, nisi duo, alterum in remissionem peccatorum, alterum in diuisiones gratiarum? Hæc, inquam, eadem, sed non eodem ordine, nos atq; illi ac-*1. Cor. 12.* cepimus. Nam illi prius diuisiones gratiarum, & post remissionem peccatorum, nos prius remissionem peccatorum, & deinde accepimus diuisiones gratiarum. Omnes enim vsq; ad Ioannem, prius diuisiones gratiarum acceperunt, imo & prius mortui sunt, quàm acceperint remissionem peccatorum. Hanc enim diu expectatam in sola tandem Christi passione acceperunt. Fide fortes, miraculorum potentes, prophetica gratia pollentes fuerunt, & tamen omnes apud inferos detinebantur propter originale peccatum. Fusus est sanguis Christi, atque cum sanguine aqua pariter de latere eius cucurrit, & quia fidem habuerant, eorum omnium peccata lauit. Ipsi quoque apostoli prius eiusmodi gratias partim acceperunt, vt scilicet infirmos curarent, spiritus immundos eijcerent, & post passionem Christi, remissionē peccatorum vt in regnum cęlorum introirent. At verò nos omnes, qui post eandē Christi passionem ad fidem venimus, prius in remissionem peccatorum baptizamur, & tunc demum eiusmodi gratias accipimus ab eodē spiritu sancto, diuidente singulis prout vult. *Act. 10.* Nam quòd super Cornelium, & super cæteros, qui pariter audiebant verbum nondum baptizatos in remissionē peccatorum manifestatū fuit hoc datū, cecidit enim spiritus sanctus super eos, qui & erant loquētes linguis, & magnificantes Deum, necessaria tunc temporis huius spiritus sancti aduocatione factum est. Dicebant enim atque dicturi erant illi qui ex circuncisione crediderant. Quare introisti ad viros præputium habentes? Vt ergo super incircuncisis carne, ad fidem Christi recipiendis auctoritas non deesset, aduocatum se opportunè hic exhibuit deus, cui homo contradicere non posset, hic spiritus quem caro prohibere non auderet, vt in magna tutela constans Petrus diceret. *Act. 11.* Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis qui credidimus in dominum Iesum Christum, ego quis eram, qui possem prohibere Deum? Alias ferè nusquam post glorificationem domini Iesu, hunc spiritum sanctū inuenimus prius datū esse in diuisiones gratiarum, quā in remissionē peccatorū.

De processione spiritus sancti contra eos qui dixerūt, eum à solo patre, & non à filio procedere, & quòd illa processione qua remittuntur peccata de filij persona procedat.

CAPVT XXVIII.

QVapropter quoniam duæ sunt personę patris & filij, de quibus procedit hic spiritus sanctus, sic duo, vt iam dictum est, data sunt eiusdē spiritus, non improbabiliter dici arbitramur, quia qua de patre procedit processione, distribuitur operatio eius in diuisiones gratiarum, processione qua procedit de filio, datur idem spiritus in remissione peccatorum. Etenim patriarchæ ac prophetæ nunquid coram hominibus confitebantur Dei filium? Attamen accipiebant diuersa dona charismatum, non quia cognouissent filium, aut credidissent in eum, sed vt cognoscerent eum, & credentes expectarent venturum. Hoc ipsum quod prophetę erāt, & venturum præsciebāt Dei filiū, non vtiq; ex patris & filij, sed ex solius patris, vel Dei pręeunte confessione percipiebant. At verò vbi Dei filius semetipsum hominē exhibuit hominibus, & qui sacculus auro Dei, id est, plenitudine plenus erat huius spiritus sancti, scissus ex tormento passionis, illinc extunc processisse vel procedere hunc eundem spiritum sanctum in remissionem peccatorum, nullus ambigit, nemo diffidit, nullus dubitat nisi

tat nisi infidelis. Processet tunc ad mortuos, qui tenebantur in infernalibus claustris, hæreditario ex Adam peccati vinculo compediti, sanctorumq; omnem iustitiam, eatenus panno menstruatæ comparabilem vsque ad purum & perfectum lauit, procedit extunc, ad viuos quotquot in eadem morte eiusdem filij Dei baptizantur, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Igitur aduersus errorem eorum, qui dixerunt hunc spiritum sanctum non à patre & filio, sed à sola persona patris procedere, illud constanter dicendū est, quia quòd à patre procedit spiritus sanctus gratiarum diuisio, quòd à filio procedit peccatorū remissio est. Porro vtrum horum melius donum, vtrum vtilius siue felicius sit, non du-
Psalm. 31. bium habentes cum Psalmista dicimus. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorū tecta sunt peccata. Non dixit. Beati prophetiam habentes, quorum vtiq; vnus & præcipuus ipse iam erat, sed dixit. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, quorum vniuersitas vna est omnium electorum ecclesia, de
Psal. 50. quibus vnus esse cupiens vel sperans, dicebat alio loco. Asperges me domine hyssopo & mundabor, lauabis me, & super niuem de albabor.

Quomodo is, qui plenus est Spiritu sancto in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter, aliquid nescire dicatur, & quòd modus sciendi triplex habeatur.

CAPVT XXIX.

VNum adhuc in hoc themate est, quod quæramus. Si plenus Spiritu sancto Iesus, si tota in eo columba manet, si in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, quomodo quippiam nescire, aut quippiam non posse se ipse fatetur? Dicit enim,
Matt. 24. De die autem illa vel hora nemo scit, neque angeli in cælo, neque filius, nisi pater solus.
Ioan. 5. Et apud Ioannem. Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Item. Non possum ego à me facere quicquam, sicut audio, iudico. Primū de die illa quærimus, cur vel quomodo dixerit, nemo scit, neque angeli, neq; filius, nisi pater solus. Si enim hic in solo patre vnā tantum personam intelligimus, & proinde neque filium neque hunc spiritū sanctum de die illa scire arbitramur, profectò patris & filij & spiritus sancti vnitatem in diuinitate, æqualitatem in maiestate nō te-
Ioan. 25. nemus. Et vbi erit quod filio per os Petri a-
1. Corin. 2. postoli vniuersa dicit ecclesia. Domine tu omnia nosti? Vbi erit quod de hoc Spiritu sancto Paulus apostolus dicit. Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda dei? Ergo fidelius ac reuerentius suscipiendum est, quod dicitur, de die autem illa nemo scit, neque angeli neque filius. Et quidem fideliter dicimus, neque filius scit, id esse, non vos scire facit. Sed aduersus contentiones Arrianas non hoc satisfacit. Nam neque pater nos scire facit. Igitur vt firmius atque sanius teneamus quod dixit, consulamus intentionem dicentis, simulque & illud quæramus, modus sciendi vtrum simplex aut multiplex sit. Hoc iam citius occurrit, quia multiplex est. Dicimur enim scire quod intelligimus, scire quòd non improbamus, scire quod experti sumus. Modi isti in deo plurimum differunt, si rite aduertis. Primo videlicet modo, vnus deus pater, & filius, & spiritus sanctus, semper omnia scit. Secundo modo, bona semper scit, mala semper nescit. Tertio modo, quædam bona, siue quædam mala aliquando scit, aliquādo nescit. Bona cum verbi gratia ad Abraham dicit. Nunc cognoui, quod timeas deū, & nō peperceris vnigenito filio tuo propter
me. Nam quod erat in Abrahā, id est, timorē Gen. 22.
domini, nunc se cognouisse perhibuit, eo nimirum quo prius nō cognouerat modo, scilicet experimento. Mala verò cum itidem ex-
empli gratia ad Abraham dicit. Clamor So- Gen. 18.
domorum, & Gomorrhæorum multiplicatus, & peccatum eorum aggrauatum est nimis. descendam, & videbo vtrum clamorē qui venit ad me, opere cōpleuerint, aut non est ita, vt sciam. Nam quod erat malum, & pessimum scire volebat, eo quo prius nesciebat modo, id est, experimento. Quod & factum est. Illo nempe protinus sciuit modo, quia quo scelere solebant furere in viros, eo-
dem furentes in ipsum dicebant Loth, Vbi Genes. 9.
sunt viri qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc, vt cognoscamus eos. Cum itaq; tres sint modi scientiæ, vel cognitionis Dei, vt sciamus iuxta quem modum dixerit, De die autē illa nemo scit, neq; angeli in cęlo, neque filius, nisi pater solus, quæramus intentionē dicentis, & ipsa quoq; cito quærentibus occurrit, quia nimirum pro inculcando nobis metu illius diei vel aduentus sui, & consum-
mationis seculi hoc dixit. Dixerat enim. Et Luca 21.
tunc plangēt omnes tribus terræ, & videbūt filium hominis venientem in nubibus cæli,
cum virtute multa & maiestate. Et mittet Marc. 13.
angelos suos, cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos eius à quatuor ventis, à summis cælorū vsque ad terminos eorum. Igitur in hoc dicto eius, de die autem illa nemo scit, neque angeli, neque filius, nisi pater solus, hunc esse sensum fideliter accipimus, ac si diceret. Dies autē illa tantæ erit iræ, tantæ calamitatis & miseriæ, tantæ tribulationis & angustiæ, quantam nemo vnquam vllo potest, potuit, poterit experimento præscire, neque angeli cælorū in illa lucis & tenebrarum, id est, bonorum & malorū angelorum terribili diuisione, neque filius in toto suæ passiōis vel mortis agone. Perspicuū quippe est, quod filiū, id est, seipsum secūdum quod homo est, pro omni posuerit homine, quia non dixit, neque angeli in celo, neque homines in terra, sed neque angeli in cælo, inquit,

neque filius. Relinquitur ergo quod ait, nisi solus pater, id esse, ac si dixisset, nisi solus Deus vnus pater, & filius, & spiritus sanctus, præsertim quia non dixit pater meus, in quo vtique vna necessariò persona intelligeretur. Et ille scilicet Deus magnitudinem suæ amaritudinem illius diei, non experimento scit, quippe cum sit Deus impassibilis, sed sic penes se notitiam habet, vt non possit vlli creaturæ aliter nisi solo actu & re ipsa notũ fieri quid angustiarum illic futurum sit, vbi quemadmodum ad beatum Iob loquitur ipse Deus, videntibus cunctis illa bestia præcipitabitur, & cum sublatus fuerit, timebunt angeli, & territi purgabuntur. Nam reuera si nos aut angeli mortales tunc essemus, vel post resurrectionem vllo modo mori possemus, solo visu exanimes efficeremur, videntes tartarum apertum, ignemq; æternum, paratu diabolo & angelis eius, in quem & nos præcipitandi eramus, si non per solam gratiam præuenti fuissemus.

Iob. 42.

Quanta potentia sit, quod filium non posse facere quicquam, nisi quod videat patrem facientem, ipse dixit.

CAPVT XXX.

Ioan. 5.

RESTAT vt de eo quæramus quod ait, non potest filius facere quicquam, & nõ possum ego à meipso facere quicquã. Nam hoc nihilominus plenitudini de qua loquebatur repugnare videbatur, nisi rectè & vt dignũ est intelligatur. Primum ergo in isto quoque ex precedentibus dictis, vel factis intentionẽ dicentis colligamus, quæ huiusmodi sunt. Surge, inquit tolle grabbatum tuum & ambula. Et statim sanus factus est homo, & sustulit grabbatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbathum in illo die. Dicebant ergo Iudæi, illi qui sanus factus fuerat, sabbatum est, non licet tibi tollere grabbatum tuum. Ac deinceps. Propterea persequebantur Iudæi Iesum quia hæc faciebat in sabbatho. Iesus autem respondit illis. Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Et subinde. Amen amen dico vobis, non potest filius à seipso facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, &cæt. Qua putas intentione hic dixit. Pater meus vsq; modò operatur, & ego operor, nisi vt doceret se esse dominum etiam sabbathi? Pater meus, inquit, quia dominus est sabbati, vsq; modo operatur in sabbatis, nõ minus quàm prima vel secunda sabbati die, dans pluuiam super terram, & producens fœnum iumentis, producens ventos de thesauris suis, & solem suum faciens oriri, & nemo ex vobis dicit, quare ille sabbatum nõ custodit Et fortè, si quid habetis rationis, idcirco illum censetis sabbati lege non teneri, quia bene omnia facit, & nihil malè potest operari. Ergo is iure non tenetur lege sabbati, quia non potest malè operari. Ad hæc inquã Amen amen dico vobis, non potest filius à se facere quicquã. Quid est hoc dicere, nisi con

Iohan. 5.
Psalm. 103
Matt. 5.
Marc. 7.

stanter asserere, filium Dei æquè vt patrem Deum esse inconuertibilem? Quid enim est, quempiam à seipso quicquam facere, nisi seorsum extra Deum, absque imperio vel voluntate Dei quicquam facere? Quid inquam, hoc est nisi peccatum facere, aut peccare? Nẽpe diabolus à seipso primus fecit, quando primus peccatum fecit, & peccauit, imitantur autem illum quicunque peccant, & à semetipsis faciunt relicto consortio vel auctoritate Dei. Nihilominus & à semetipsis faciunt, quando loquuntur extra Deum, loquentes mendacium, dicentes malum bonum, & bonum malum, & idipsum defendentes. Linguam aiunt, nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt, quis noster dominus est? Sed non potest, inquit, filius à seipso facere quicquam. Ergo inconuertibilis est filius, quem conuertibilem esse dicebat Arrius hæreticus. Nam non potest à seipso facere quicquam, & hoc illi impossibile est per naturã. Et si angeli sancti firmati sunt post ruinam illius, qui à seipso fecit, etiam amplius non possunt à seipsis facere quicquam, non hoc habuerunt per naturam, sed acceperunt per gratiam. Hic filius hoc semper habuit, & habet per naturam, & idcirco certus de stabili iure suo, pater meus, inquit, vsque modo operatur, & ego operor, quia videlicet quemadmodum ille, ita & ego inconuertibiliter omnia benefacio, non à meipso quicquam faciens, nisi quæ video patrem facientem. Itaq; quod dixit hic, se non posse, plenitudini eius, de qua loquebamur non modò non repugnat, verumetiam validius plenitudinis atque fortitudinis eius argumentum est.

Esaia 5.
Psal. 11.
Ioan. 5.

Quomodo secundum ordinem gratiarũ eiusdem spiritus sancti operetur in ecclesia sua Christus, operibus distinctis à passione sua vsque in finem seculi.

CAPVT XXXI.

NVnc in altum fidei vela pandenda sunt Etenim quæ de isto pleno siue de plenitudine eius hactenus manant, & vsque in finẽ seculi manare non desinunt, septem huius septiformis flumina ipso aspirãte permeare cupimus, eodem quo ordine spiritus, eosdem à Christi domini passione vsquead vltimum iudicij diem, in hoc mundo vniuersali, magis operari ex ipsis operibus aduertere possumus. Ordo ipse à nobis susceptus, iste est. In ipsa humilitatis CHRISTI passione diaboli calliditas superata est, iuxta illud, Et prudentia eius percussit superbum, & in sacramentis eiusdem passionis quibus regeneramur, vel regenerati sumus, sanctum sapiẽtiæ spiritum prædicabimus. In eo quòd per eandem Christi passiõem velum templi scissum est, imò velamen vultus Moysi, quod positum est super cor Iudæorum, à cordibus credẽtium sublatum est, vt aperto sensu scripturas intelligerent, maximè apostoli, qui erant homines idiotæ, & sine literis, sanctum intellectus

Esaia 26.
Exod. 34.
2. Cor. 3.
Rom. 11.

intellectus spiritum confitebimur. In eo q⁰ cæcitas contigit in Israel, donec plenitudo gẽtium subintraret, veterisq; culturæ templum exterminio datum est, ne currentis Euangelij quadrigas stantes impedirent eius lapides, sanctus nobis consilij spiritus glorificandus est. In prælijs martyrum, quibus diabolus victus est, & de templis, vel delubris, atque simulachris gentium non valentibus aduersarijs resistere, aut contradicere eiectus est, sanctus nobis fortitudinis spiritus, qui in ipsis loquebatur collaudandus est. In sanctis patribus atque doctoribus nostris, qui scripturas sanctas fideliter tractando exposuerunt, ita vt in ipsis veraciter impletum sit illud propheticum, pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia, sanctus nobis scientiæ spiritus digna cum gratiarum actione venerandus est. In eo, quòd postquam plenitudo gẽtium subintrauerit tunc auferetur velamen & reliquiæ conuertentur ex Israel, sanctus nobis pietatis spiritus confitendus est. In eo, quòd ad iudicandos viuos & mortuos venturus est, vt procedant, qui bona egerunt, in resurrectionem vitæ, qui verò male egerunt in resurrectionem iudicij, sanctus nobis timoris domini spiritus prædicandus est. Et quidem septem primæ creationis diebus, totidemque sequentibus mundi ætatibus insistentes, ad eosdem respiciebamus spiritus, quod secundum ipsos operaretur Deus pater, deus filius, sed illic tanquam in imagine, hic autẽ in re ipsam nobis adesse intuemur personam Dei sancti spiritus. Ipse quoque ordo differt. Nam in illis à timore ad sapientiam ascendebamus, hic autem à sapientia ad timorem descendimus, habentes in fine seculi, quod semper timeamus, quãlibet perfecti simus, quãuis apud homines iam apprehendisse videamur. Etenim quis sapiẽs aut intelligens, quis consultus aut fortis, quis scientiarum, aut pietatis thesauros possidens, castum ibi cor se habere gloriabitur, vbi virtutes cælorũ mouebuntur, vbi timebunt angeli, & territi purgabuntur? Magnus ergo ibi timoris domini spiritus. Igitur per hæc septiformis gratię flumina nauigaturi, ducem ipsum atque rectorem spiritum sanctũ inuocamus, vt ipso cursum regente ad optatum finem, cum fructu lætitiæ mereamur peruenire. Amen.

Daniel. 12. *Rom. 11.* *Ioan. 5.*

FINIS LIBRI PRIMI.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI LIBER SECVNDVS, DE SAPIETIA.

De spiritu sapientiæ, quod per hunc obediendo & patiendo semetipsum Deo obtulerit Christus.

CAPVT I.

Hebr. 9. Spiritum sanctum, per quem, vt apostolus ait, Christus semetipsum obtulit deo hostiam viuentem, vt suo sanguine emundaret conscientiam nostrã ab operib. mortuis, ad seruiẽdum Deo viuenti, spiritum sapientiæ dicimus, sapientiæ, inquam, quam nemo principum huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, ait idem, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Cùm autem spiritum sapientię dicimus vel audimus, effectorẽ siue largitorem subintelligimus. Sed & ipsius, quam efficit hic spiritus definitio sapientiæ, si conuertitur, dicere non dubitamus sensum esse quendam, quo à nobis ipsa sapientię substãtia sentitur, quæ est secundum diuinam naturã ipse Christus, Dei filius, verbum Dei, verbum Deus. Qui cum secundum diuinam, vt iam dictum est, naturam ipsa sit sapientia, secundum humanam naturam in eo requiescere hic sapientiæ spiritus, & ipse sapiens esse dicitur, quia videlicet anima eius habitantis in ipsa, substantialis sapientiæ sensum habet plenarium præ cunctis sapientiæ participibus, illum sapientiæ sensum, maximè ex obedientia, vel patientia eius, ex processu siue fructu obedientiæ vel patientiæ eius cognoscere vel inquirere debemus, & hoc ipso adiuuante facturi, nunc prius faciem eiusdem sapientiæ à facie sapientiæ filiorum huius seculi discernere conemur.

1. Cor. 2. *Sapientia quid.*

Quod in contrarium differant sapientia, quam hic spiritus sanctus efficit, & sapientia huius mundi, & inuicem aduersari non desinant vsque in finem seculi.

CAPVT II.

SApientia quam hic Spiritus sanctus efficit, vndè & spiritus sapientiæ dicitur, hoc maximè differt à sapienua seculi, quòd illa peruertit ac destruit, hæc autem rectum tenet aut custodit in homine ordinem primæ conditionis. Recolit enim hæc, imò nunquam obliuiscitur, quòd illa scire, vel reminisci dedignatur, scilicet, quod dixerit Deus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, vt præsit piscibus maris, & volatilibus cæli, & bestijs, omniq; reptili. *Gen. 1.*

Ac dein-

Ac deinceps, eadem scriptura referente, formauit hominem de limo terræ. Hæc ista recolens semperq; memoria tenens, ita seruat eundem conditionis ordinẽ, vt animam sursum subleuet ad imaginem Dei, corpus vero humiliet in terram, cuius de limo Deus illud formauit, quatenus Deo spiritus hominis subditus sit, corpus verò spiritui. Econtrà seculi huius sapientia sic eundem ordinẽ peruertit, vt dictum est, & destruit, vt inflatum sensum hominis faciat immemorẽ Dei, corpus autem in magno habeat, seu facultates corporis qualia sunt diuitiæ, principatus, & claritudo generis, sicq; Deo rebellis spiritus hominis, spiritui verò dominetur vilior portio carnis. Ab hac parte iudicium rationis, nec philosophos huius mundi secernit. Roma. 1. dicentes enim se esse sapiẽtes stulti facti sunt, etenim seruierunt creaturæ potius, quã creatori, vnde & tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumelijs afficerent corpora sua in semetipsis. Illa ergo sapientia multum peruerso ordine qua si manibus ambulans, pedes sursum attollit, & caput per terram trahit hæc autem rectè incedens pedibus terram premit faciẽ cœlo intendit. Iam diuersis imò contrarijs vltibus nunquam pax aut concordia conuenire potuit, sed semper inuicem aduersantur, & aduersari non desinunt vsq; in finem seculi. Est autem summa illius iactantia, pares homines etiam cum iniuria potuisse supergredi summa huius laus subueniendo paribus aut etiam minoribus, iniuriam non solum nõ facere, verumetiam æquanimiter pati. Summum vtriusque certamen, in passione Christi filij Dei, sic vniuerso spectatum est orbi, vt tam nobiliter nusquam hic spiritus sapientiæ per patientiam vicerit, nusquam tam ignobiliter sapientia seculi stulta conuicta sit. Hinc ergo vt proposuimus spectaculum iam nunc ingrediamur. In eo primum sapientiæ virtutem nouus hic Adam exercuit, quòd peccatum non fecit, à quo vetus ille non abstinuit, deinde in eo, quòd omni obediens se subdidit maiori, quod ille non fecit. Maiorẽ autem dicimus homine assumpto deum, qui illum assumpsit, maiorem, inquam, diuinitatem impassibilem, humanitate passibili, quẽ admodum dicit. Si diligeretis me gauderetis Ioan. 14. vtique, quia vado ad patrem, quia pater maior me est. Maiorem denique se patrem cum dicit, & meum non addit, non vanam tantũ personam, sed vnum intelligimus Deum patrem omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis, id est, patrem & filium, & spiritum sanctum. Huic, inquam maiori, iste nouus homo, iste in vna eademque 1. Pet. 2. persona Deus & homo, vnus Christus omni obediẽtia subdidit se, in eo scilicet, quòd peccatum non fecisset, & idcirco morti nihil deberet, mori nihilominus voluit, propter mãdatum eiusdem maioris, quemadmodum dicit. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed vt cognoscat Ioan. 14. mundus quia diligo patrem, & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Mori autẽ non qualicunque voluit morte, sed morte crucis, quòd & Apostolus digne magnificãs, cùm dixisset. Factus est pro nobis obediens vsq; ad mortem, addidit, mortem autem crucis. Considerauit enim vt verè sapiens, quòd Philip. 2. non paruo cum fructu deberet mori, sicut quasi pro conditione loquebatur iamdudũ de illo in propheta hic idem sapientiæ spiritus. Si posuerit pro peccato animam suam, vi Esaia 53. debit semen longæuum, & voluntas domini in manu eius dirigetur. Pro eo quod laborauit anima eius, videbit & saturabitur. In sciẽtia sua iustificabit ipse iustus seruus meus multos, &c. Hoc ille vetus homo non fecit. Noluit se subdere maiori, noluit obediens esse vsque ad abstinentiam, abstinentiam autẽ vnius ligni. Quanto melior est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Vera Philip. 2. & humano generi valde necessaria sapientis obedientia, sapientis atq; obedientis patientia, sola valens ad insipientiæ atq; inobedientiæ illius tollenda nobis opprobria. Hæc sapientia, vel hic spiritus sapientiæ, generis humani ora laxauit, & linguam disertam fecit, ita vt confidenter dicamus, quotquot credimus in istum sapientem Christum filium dei Pater vetus Adam, pater carnis nostræ insipiens peccauit & non est, nos autem iniquitatem eius portauimus, sed itidem pater noster dominus Christus, nouus Adam, pater fi Threno. 5. dei nostræ iustitiam fecit, & hic iam in mundo non est. Quare ergo iustitiæ eius hereditatem non toleremus, quia ab illo patre hæreditatem iniustitiæ portabamus.

De beato Iob, quòd in illo processerit huius sapientiæ, id est, patientiæ Christus typus.

CAPVT III.

Res magna & grandi sermone dicenda, sed non absque certo præsidio scripturarum, non absq; fida statione rerum præcedentium, quatenus in gradu suo firmiter stet sermo fidelior, & non pro incerta multitudine dictorũ suomet ipse lassetur fastidio. Gaudemus ergo nunc, eo ipso, quòd longè superius quodam loco condolebamus, scilicet, quòd cum futuræ veritatis, id est, Christi filij Dei, venerandas imagines siue figuras, in patriarchis, regibus, & prophetis, per ordinẽ contemplaremur, beatum Iob exemplar patientiæ præteriuimus, quem patrum venerabilium auctoritas non tacuit in typum præcessisse eiusdem domini Christi & ecclesiæ eius. Hoc, inquam, nunc gaudemus, hic enim non parum habet locum commemoratio eius. Siquidem sapientiæ spiritus, de quo nunc loquimur, qui in huius sapientis Christi patientia plenarie requieuit, eiusdem futuræ requiei suæ figuram in illius patientia præclaro certamine expressit, Igitur quoniam & rei, de

tei, de qua loquimur magna maiestate ac splē dida reuerberamur, hoc quasi speculum soli admoueamus, vt tolerabilius atque certiore intuitu hunc sanctum sapientiæ spiritum, in Christo operantem, sequi valeamus.

Quomodo sathan vbi exemplar huius sapientiæ Iob tentandum expetebat, circuibat terram, & perambulabat eam. Hic autem vbi Christum fecit occidi, foras missus est.

CAP. IIII.

1. Corin 1. Iob 1. Ibid. 2. EXemplar sapientiæ huius, quæ (vt Apostolus ait) gentibus stultitia est, sed enim quod stultum est dei, sapientius est hominibus. Huius inquam, sapientiæ exemplar in eo est, quòd egressus sathan à facie domini, percussit Iob vulnere pessimo, à planta pedis Sapie 12. vsque ad verticem eius. Qui testa saniem radebat sedens in sterquilinio. Nempe hulcus pessimum intentabat sathan in Iob, id est, dolentem subauditur pro nobis dominū Iesum, quando iuxta sapientis illius testimonium dicebant impij, quorum vtique corda possidebat sathan, morte turpissima condemnemus eum. Et illum quidem percussit simplicitati atque rectitudini innocentis ac timē tis deum inuidens, istum autem percuti fecit tormenta quæ ex eius præsentia patiebatur ferre non sustinens, quod multoties confessus est. Verbi gratia, cum diceret per os hominis, cui totam immiserat legionem. Quid Marc. 5. mihi & tibi Iesu fili dei summi? Adiuro te p deum, ne me torqueas. Amplius enim sathan in isto vrgebatur, magis in isto quam in illo ad iudicium disceptationemq; vocabatur. Illic etenim interrogatus à domino dicente. Vnde venis, responderat semel & iterum, circuiui terram & perambulaui eam, non exigebatur iudicium, non erat qui diceret, nūc iudicium fit mundi, nunc eijceris foras, ô circuitor mundi & perambulator terræ sathan. Non, inquam, erat qui hæc diceret, & idcirco gloriabatur, quòd nullo fortiore superueniente vacaret sibi victori circuire ter- Iohan. 12. ram, & perambulare eam. Hic autē erat qui diceret. Nunc iudicium est mundi, nūc princeps huius mundi eijcietur foras. Igitur cum Esa. 52. hic dolens qui quōdam diues & vt verè rex sedebat, circūstante angelorum exercitu extra portā eiectus morte esset turpissimā percussus, quasi leprosus reputatus reuera sedebat Iob in sterquilinio sanie coopertus: n m Dominus posuerat in eo iniquitates omniū nostrum. Verùm easdem inquitates nostras, omnemq́ue corruptionem, & ipsam mortalitatē nostram per virtutem resurrectionis erasurus, erat & idcirco rectè dictū est, quia Iob. 2. Iob testa saniem radebat. Testa quippe prius molle lutum, post autem igne coquente solidum factum, caro est Christi prius passibilis atque mortalis, vtpote nostrum lutum, post autem per ignem passionis, sic in resurrectione solidata, vt morte aut vlla corruptione iam non soluatur in æternum. Hoc secundum rem veram in isto factum est, de quo loquimur spiritu sapientiæ, secundum sensum autem, vel sapientiā huius seculi stultitia videbatur. Sed esto. Quoniā, inquit A- 1. Cor. 1. postolus, non potuit mūdus per sapientiam cognoscere Deū, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Nam reuera nisi ad istam, quam dicunt stultitiam Deus descendisset, Deum mundus vanè sapiens non cognouisset.

Quòd omnes electi maledixerint quantum potuerunt eidem diei vel nocti, quā maledixit Iob: solus aūt Christus, quia peccatum nō fecit, efficaciter maledicere. i. damnare potuerit. CAPVT V.

POst hæc aperuit Iob os suum, & maledi- Iob. 3. xit diei suo, & locutus est. Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Dies ille vertatur in tenebras, non requirat eum Deus desuper, & nō illustretur lumine. Dies natiuitatis vel nox, quam maledicere sapientis erat, peccatum fuit primi hominis, dies, inquam, ironicè, verè autem nox. Nam illo tanquam in die no- Genes. 3. bis aperiendi promittebantur oculi, dicente deceptore, comedite, & eritis sicut dij, sed vbi creditum est illi, paries inimicitiarum inter nos & Deum consurrexit, & ita in nocte, id est, non visuri Deum male fuimus concepti. Et illum quidem diem, imò illam noctē, Iob ille maledixit quantum potuit, & quisquis alius ab origine mundi peccatum illud diaboli damnauit, & iustitiam Dei suspirauit sed nullius eorum maledictio satis efficaciter, illud damnare potuit. Causas eiusdē impossibilitatis postmodum ita subiungit. Quare non in vulua mortuus sum? Egressus ex vtero, non statim perij? Cur exceptus genib. Cur lactatus vberibus? Absit enim nos credere, quòd tantus vir tanta spiritus scientia præditus, tanta interim iudicis attestatione laudatus, abortiuum se optet interisse, sed sicut etiam per remunerationem cognoscitur, intus habet testem suæ fortitudinis, intus pensanda sunt eius pondera locutionis. Quatuor quippe modis peccatum perpetratur in corde, quatuor consummatur in opere. In corde namq; suggestione, delectatione, consensu, & defensionis audacia perpetratur. Fit enim suggestio per aduersarium, delectatio per carnem, consensus per spiritum, defensionis audacia per elationé. Culpa. n. quæ terrere mentē debuit, extollit, & deijciendo eleuat, sed grauius eleuando supplantat. Vnde & illam primi hominis rectitudinē antiquus hostis his quatuor ictibus fregit. Nam serpens suasit, Eua delectata est, Adam Gen. 3. consensit, qui etiam requisitus, culpam confiteri noluit per audaciam. Planè & nos in illa vulua non mortui sumus, & egressi ex vtero illo non statim perimus, imò eisdem excepti genibus, eisdem lactati vberibus. Nam in illo Adam omnes peccauerunt, inquit Apo- Rom. 5. stolus. Igitur peccati illius diem siue noctem

neque prædictus Iob, neque electorum quisquam satis efficaciter maledicere, id est, damnare potuit, quia vt de actualib. taceam peccatis eorum, quib. nóomnino caruerunt, omnes illud idem de Adam contraxerunt originale peccatum. Hic vnus efficaciter maledicere, id est, damnare potuit, quemadmodum
Rom. 8. & Apostolus dicit. Nam quod impossibile erat legi in quo infirmabatur per carnē, deus filium suum mittēs, de peccato damnauit peccatum in carne.

Quomodo dixerit vel dicat Christus pro cuncto genere humano, pereat dies, in qua natus sum, &c.

CAPVT VI.

PRoindè dicat hic vnus homo, dicat hic vnus pro cuncto genere humano. Pereat
Iob. 3. dies in qua natus sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo. Sed nunquid iste in illo peccati die natus est, & in illa nocte infelicitatis conceptus est? Natus planè in illo die & conceptus est in illa nocte. Veruntamen longe aliter nouus hic, atque aliter nouus ille homo. Nam ille prędicto modo natus vel conceptus est, vt qui homo erat & bene erat, peccator fieret & malè existeret, hic autem ita conceptus & natus est, vt qui deus erat, & impassibilis atq; immortalis erat, homo fieret, & passibilis atq; immortalis existeret. Et vterque quidem in die vel nocte peccati, sed ille vt fieret peccatum, hic autem quia factū
Matt. 24. fuerat peccatum. Ille praua suggestione de-
Luca 17. ceptus, & proprię substantiæ corruptione natus, id est, degeneratus est. Hic autem voluntate patris & sua de virgine conceptus, & alie
Gen. 27. næ substantiæ assumptione homo factus. Ille diabolo natus ad culpam simul & pœnam. Hic deo natus est sine culpa, ad culpæ pœnā. Istic sapientiæ locus est, istic sapientiæ spiritus quid dicat vel innuat, attendendum est. Ecce enim homo Christus, homo iustus, hominibus peccatoribus multum debet. Con-
Esaia 35. fortentur manus dissolutę, & roborentur genua peccatorum debilia, quia videlicet si fide & pietate eruditi, si sapientes causidici vel iuris periti sint, habent quo constringant iudicem suum. Dicat enim. Ego propter vestrum peccati diem natus, propter vestram iniquitatis noctem conceptus, & qui dominus Deus immortalis eram, homo mortalis factus sum. Dicant adhæc peccatores fideles peccatores pœnitentes. Et si quidem multū tibi debemus nos Deus Christe, quia homo factus es, at tu econtra multum nobis debes homo Christe, quia propter nos in Deum assumptus es. Nam nisi fuissemus peccatores, causa cur tu assumi in Deum deberes, nulla
Philip. 2. fuisset. Confortentur, inquam, nec enim id solùm attendere debent, quod tantæ dignitatis dominus propter tam indigna seruilium personarum delicta, tantis affectus est iniurijs & ipsa morte, morte autem crucis. Verū id quoque, quod nisi peccassent serui, nec assumpta fuisset in dominum deum natura seruilis. Nec enim dominus ille pro seruis contumacibus siue sceleratis plus iniuriarū, quā gloriæ pro eisdem suscepit. Nam pro quibus Rom. 8.
in cruce pependit. pro eisdem vt interpellet, Psal. 109.
sedet nunc à dextris Dei. Hic accepta ratione veritatis, à quocunque illam acceperit, siue à Iudæo, siue à Gentili, vim pati gaudet rex regni Dei, vt regnum ipsum diripiant violenti, quibus & quasi ratione victus, aperiat os suum & dicat eis. Pereat vobis dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Quod est dicere. Dies peccati, qui secundum falsitatem serpentis dicentis, comedite & aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij, putabatur dies, reuera autem nunc nox est, in qua die vel nocte, id est, propter quam diem vel noctem, ego qui Deus eram, homo natus sum pereat vobis. Quomodo pereat? Iob. 3.
Non requirat eum Deus desuper, & non illustretur lumine. Hæc vestra beatitudo sit, quam & in psalmo propheta dicit suspirans. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, &c. Psalm. 31.
Nam hoc est non requiri diem illum, & non illustrari lumine, quod est remissas iniquitates & peccata tecta esse, in hanc nimirum largitatem os suum tunc semel aperuit, in æternum non clausurus illud, quando dixit. Qui Marc. 16.
crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

Quòd Iudæi qui prius lucebant, excæcati sint in passione eius, & quòd ei contra illos dicere conueniat. Obscurentur stella in caligine noctis illius.

CAPVT VII.

OBscurent eum tenebræ & vmbræ mortis, occupet eum caligo, & inuoluantur amaritudine. Noctem illam tenebrosus turbo possideat, non computetur in diebus anni, nec numeretur in mensibus. Sit nox illa solitaria, nec laude digna. Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan. Obtenebrentur stellæ caligine eius. Obscurent eum, inquit, tenebræ & vmbra mortis, subauditur in reprobis. Nam in electis dies ille vel nox illa perijt. Nimirum in hoc quoque os suum aperuit, data sibi potestate iudicium faciendi, vt eundem diem peccati damnet in reprobis, quē destruxit in Marc. 16.
electis. Vnde & cum dixisset Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, cōtinuò subiunxit. Qui verò non crediderit, condemnabitur. Hæc, & cætera quæ sequuntur relinquimus, quoniam multa sunt, & in beati Gregorij papæ expositionibus, luce clariora redduntur, & tantummodo pauca ex multitudine decerpimus secundum intentionem, qua nunc in laudibus spiritus sapientiæ mentem extendere cupimus. Obscurētur, inquit, stellæ caligine eius. Stellæ hoc loco tales intelligendæ sunt, quales & in Apocalypsi intelligimus, vbi scriptum est: Et cauda draconis trahebat tertiam partem stellarum cæli & misit eas in terram. Stellās namque in terrā trahere, est eos qui videntur studio vitæ cælestis inhærere, ex amore terreno iniquitate aperti erro-

ti erroris inuoluere. Tales profectò tunc Iudæi fuere, qui cum putarentur scripturarũ lucem habere, seq; arbitrarentur stellas esse, secundum promissionem quæ facta est ad Abraham dicendo, Suspice cælum & numera stellas si potes, sic erit semen tuum, cauda draconis antiqui colligati, tracti sunt in terram, quando in iracundia terræ loquentes, dixerunt. Interficiamus eum, ne forte veniant Romani, & tollãt nostrum & locum & gentem. Has ergo stellas intuens, obscurentur, inquit, stellæ, caligine eius. Quomodo hoc dixit? Nimirum non tam voce, quàm facto mirabili, vbi crucifixo illo à sexta hora tenebræ factę sunt super vniuersam terram, vsque ad horam nonam. Hoc etenim signo dicebatur eis, quod lucem perderent, relinquendi in tenebris, in profundo ignorantiæ veritatis. Vnde Apostolus: Nolo enim, inquit, vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobismetipsis sapientes, quia cęcitas ex parte contigit in Israel. Et subinde. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum domini: aut quis consiliarius eius fuit?

Gene.15. Ioan.11. Matth.27. Roman.11. Esa.64. 1.Cor.2.

Quòd crux Christi illa fuerat statera, in qua suspirans ille, vtinam, inquit, appenderentur peccata mea, quibus iram merui, &c.

CAPVT VIII.

Psalm.84. ISTæ viæ inuestigabilis sapientiæ dei erant misericordia & veritas, siue misericordia & iudicium, & hoc agebat in illa passione Christi hic spiritus sapientię, quatenus misericordia superexaltaret iudicium, nemine cognoscente principum tenebrarũ, aut principum huius seculi, qui illam crucifixerunt. Hoc, inquam, agebat hic spiritus sapientiæ, quatenus librata ęquitatis statera, plus pœnarum de humano genere sumptum appareret, quàm culpa meruisset, atque ita mutari iam sententiam antiquæ damnationis, ratio iusta postularet, rationabilis iustitia non negaret. Hoc suspirans in illo beato Iob eiusdem sapientiæ spiritus, pro nobis omnibus dicebat. Vtinam appenderẽtur peccata mea quibus iram merui, & calamitas, quam patior in statera, quasi harena maris hæc grauior appareret. Quomodo autẽ hoc fieri posset? Quomodo calamitas humani generis peccatis eius grauior appareret, nisi vt plures fierent damnati, quàm rei, plures puniti, quàm auctores siue heredes peccati? Hoc ergo mira & laudabili arte spiritus sapientiæ agebat. In eo quod Christus ad mortem tradebatur, qui peccatum non fecerat, ibi erat crux, statera patris, habens dispositam hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in lãce misericordiæ calamitatem generis humani. Vicit pondere calamitas in lãce misericordiæ, lancemque sustollens iudicij, peccata decussit in profundum maris. Cur hoc? Videlicet quia plures erant damnati, quàm rei, plures, inquam, puniti, quàm qui merebantur puniri. Vnus abundabat in numero damnatorũ, vnus superérat Christus, damnatus nõ reus, punitus, & causam non habens cur puniretur. Huius dolentis passio, totius generis humani doloribus iustis iniustè superaddita præponderauit, quasi massa harenaria, grauiorq; fuit calamitas mundi, quàm eiusdem peccata, ac proinde misericorditer quidem nostra, id est, damnatorum suscepta est causa, sed iustè mutata, quæ fueramus damnati sentẽtia. Laus igitur huic sapiẽtię spiritui, cuius tali artificio factum est, vt iustè hostis vniuersos perderet, dum admittitur ad vnũ, qui morti nihil deberet.

Iob.6.

Quomodo in illo homine hæc sapientia derisa sit à filijs stultitiæ, & quod pro illo dictum sit, qui deridetur ab inimico suo, sicut ego.

CAPVT IX.

INterea deridetur tanta sapientia, deridetur, inquam, à filijs stultitiæ, sibimet inuicem applaudentibus, velut qui astutè & efficaciter insidiati fuerint sanguini, abscondendo contra insontem tendiculas, atq; alterutrum dicentibus. Deglutiamus eum sicut infernus viuentem, & integrum quasi descendentem in lacum, omnem pretiosam substãtiã reperiemus. Derisores eorum legimus, audiuimus. Expuerunt in faciem eius, colaphis eum cæciderunt, palmas ei in faciem dederunt, harundine nihilominus caput eius percusserunt, & genu flexo salutantes, dixerunt, Aue rex Iudæorum. Sed & cum iã crucifixissent eum, amplius illudebant dicẽtes: Vah qui destruis templum dei, & in triduo reædificas illud. Salua temetipsum. Item: Alios saluos fecit, seipsum nõ potest saluũ facere. Si rex Israel est, descẽdat nũc de cruce, & credemus ei. Hoc modo diridebant eũ stulti filij stultorum. Sed ecce iam in isto dicebat, iste consolatorius spiritus sapientię pro illo. Qui deridetur ab amico suo sicut ego, inuocabit deum & exaudiet eũ. Deridetur enim iusti simplicitas. Lampas cõtempta apud cogitationes diuitum parata ad tempus statutum. Abundant tabernacula prædonum, & audacter prouocant deum cum ipse dederit omnia in manibus eorum. Nimirum interroga iumenta, & docebunt te, & volatilia cæli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respõdebit tibi, & narrabũt pisces maris. Quis ignorat, quòd omnia hæc manus domini fecerit, in cuius manu anima omnis viuentis & spiritus vniuersæ carnis hominis? Nonne auris verba dijudicat, & fauces comedentis saporem? In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. Apud ipsum est sapientia & fortitudo, ipse habet consilium & intelligentiam. Si destruxerit, nemo est qui ædificet, & si incluserit hominem, nemo est qui aperiat. Si continuerit aquas, omnia siccabuntur. Et si emiserit eas, subuertent terram.

Prouer.1. Matth.26. Matth.27. Marci 15. Ioann.19. Matth.27. Marci 15. Verba Iob in persona Christi. Iob 12.

terram. Apud ipsum est fortitudo & sapientia, ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporem, Baltheum regum dissoluet, & præcinget fune renes eorum. Ducit sacerdotes inglorios & optimates supplantat. Commutas labium veraciũ, & doctrinam senum auferens. Effudit despectionem super principes, & eos qui oppressi fuerant, releuans. Qui reuelat profunda de tenebris, & producit in lucẽ vmbram mortis. Qui multiplicat gentes & perdit eas, & subuersas in integrum restituit. Qui immutat cor principũ populi terræ, & decipit eos, vt frustra incedant per inuium. Palpabunt quasi in tenebris & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios. Nimirum prophetica hæc esse innuit, dum continuò subiungit. Ecce omnia, & vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula. Prophetica, inquam, hæc esse, & quæ ventura erant oculis suis præsentia testatur, per prophetiæ spiritum facta esse. In illo enim ea quæ secutura erant, videbat assistentia, cui nec futura veniunt, nec præterita discedunt.

Iob. 13.

Quod in typum eius, qui deridendus erat à consanguineo sibi populo Iudaico, derisus ab amicis suis fuerit Iob, & quod de Christo veraciter dictum sit, lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum.

CAPVT X.

Iob 2. IGitur ꝙ dicebat hic in typũ eius percussus & sedens in sterquilinio iudicium dãnationis erat ĩ illos stultitiæ filios, qui verè sapientem, & summè sapientem deridebant modo supradicto. Qui, inquit, deridetur ab amico suo, sicut ego. Quid enim est sicut ego, nisi ac si diceret, cuius ego, derisus ab amicis meis, typum præfero? Nam ego ab amicis meis derideor, ille deridetur, id est, sine dubio deridendus est ab amico suo, à cõsanguineo suo iudaico populo, cui & loquitur in psalmo. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, sustinuissem vtiq;. Et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu verò homo vnanimis dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo dei ambulauimus cum consensu. Nam ille populus mira stultitia eum maledicebat, cum quo dulces cibos capiebat, id est, eũ in cruce pendentem deridebat, quem in tẽplo sacrificiorum ceremonijs figurabat. Et quemadmodum istum Iob amici eius sedẽtem in sterquilinio deridebant, quem sedentem quasi regem circunstante exercitu venerari soliti fuerant, sic scribæ & pharisæi morientem illum deridebant, quem vt verè regem magnum, regem regum in prophetis lectitando prædicabant. Sed enim quomodo amici illi eleuãtes oculos suos nõ cognouerunt, quod ipse esset Iob, si isti nõ cognouerunt, imò cognoscere noluerũt, quod hic esset Christus, qui repromissus fuerat ad patres eorum, noluerunt inquam, cognoscere eleuantes. i. eleuatos oculos in superbiam habentes. Itaq; qui deridetur ab amico suo sicut ego, inuocabit, ait, deũ & exaudiet eum. Deridetur. n. iusti simplicitas. Ac si dicat: en ego derisus sũ ab amicis meis, inuoco deũ, & nondum exaudit me, nondum, inquam, exaudit, vt pro hac derisione in regnum suum cæleste suscipiat me. Alius est qui deridebitur ab amico suo sicut ego, & in ipsa derisione inuocabit Deũ & exaudiet eum, vt pro ipsa derisione gloria & honore coronet eum. Tunc ille dicet. In tribulatione mea inuocaui dominum, & exaudiuit de templo sancto suo vocẽ meam, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius. Sicut enim nunc mea infirmitas, sic & tunc illius iusti deridebitur simplicitas, quòd sicut ouis ad occisionem ducatur, & sicut agnus coram tondente se, sic non aperiet os suum, & reputabitur pro stultitia. Sed enim hoc stultum eius sapientius est hominib. Quid enim? Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutũ. Etenim hic iustus, cuius simplicitas deridetur, ille est, de quo in propheta loquitur de⁹. Propter Syon non tacebo, propter Hierusalem non quiescã, donec egrediatur vt splẽdor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur. Lampas ista lucens dictis vel doctrinis, splendens miraculis, contempta est apud cogitationes diuitum, apud superbiam tenebrarum quæ lucem illam comprehendere nõ potuerũt. Quare? Quia nõ lucebat quomodo volebant, non splendebat quomodo splendere volebant suũ Messiã, s. ad præsentem & vanam hominum gloriam. Talem enim non expectabant Christum, qualem istum viderunt, sed qualem splendore maligno splendentem suscepturi sunt Antichristum. Idcirco contempta est lampas ista apud cogitationes eorum, maximè vbi per mortem crucis lucem eius se extinxisse putauerunt. At illa parata erat & parata est ad tempus statutum, quo in tempore fiet illis, quod scriptũ est: Domine exaltetur man⁹ tua, vt nõ videãt, videãt & confundantur zelantes populi, & ignis hostes tuos deuoret. Illud tempus suum, quo super candelabrum cæli ponenda erat lampas ista prospiciens, derisores tenebrarum patiebatur, dum extingui putaretur, verè lampas sapientiæ pro sua quoq; taciturnitate, iuxta illud. Sapiens tacebit vsque ad tempus.

Iob 12. Psalm. 54. Psalm. 17. Esaia 53. Iob 12. Esaia 62. Esaia 26. Prouer. 12.

Quomodo vel vnde diuites fuerint, qui hanc sapientiæ lampadem contempserunt.

CAPVT XI.

ERgo ne diuites erant illi, quorum apud cogitationes lampas ista cõtemnebatur? An diuitum & non magis pauperum sensu erat contemnere splendida facta, lucida dicta

ĉta lampadis huius? Planè diuites, sed non de suo, diuites rapto, diuites ex alieno, ita vt cum dictum sit, apud cogitationes diuitum
Iob. 12. idē improperiū intelligas, ac si dictū fuisset, apud cogitationes prædonū. Sequitur. n. Abūdāt. n. tabernacula prædonū, & audacter prouocāt deū cū ipse dederit omnia in manib. eorū. Deniq; isti erant prędones dei, prędones vniuscuiusq; proximi sui. Nā prædones dei fuerint, testatur ipse deus, dū in Osee
Osee 2. de synagogo illorū, querelam depromēs dicit. Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentū meū in tempore suo, & vinū meū in tēpore suo, & liberabo lanā meā & linū meum quę operiebāt ignominiā eius. Porrò quod proximorū quoq; prędones fuerint, testatur in
Esaia 3. Esaia, cum dicit. Vos enim depasti estis vineā meam, rapina pauperis in domibus vestris. Itē: Væ qui cōiungitis domū ad domū, & agrum agro copulatis, vsq; ad terminum
Esa. 5. loci. Et his similia. Ergo cū dixisset. Apud cogitationes diuitum, quasi quæreres vnde vel quomodo ditati sunt, abundant, inquit, tabernacula prædonum. Quare autem non dixit, domus, sed tabernacula prædonū? Videlicet vt acrius percuteret ingratitudinem illorū, mala pro bonis deo reddentiū. Hac etenim dictione nos ad historiā mittit paupertatis & fugæ illorū, quando fugientes de terra Aegypti, de domo seruitutis, vbi propter venditionē fratris sui Ioseph, iusta captiuitate serui erāt, in tabernaculis habitabāt, ne passū quidē pedis de vlla terra habentes,
Gen. 37. nisi quod eiecit Deus à facie eorū gentes, &
Psal. 104. sorte diuisit eis terrā eorū. Dedit, inquā, illis regiones gentiū, & labores populorū possederunt. Abundāt ergo, inquit, tabernacula prædonum. i. de tabernaculis ad diuitias, do no quidē dei peruenerūt, sed eisdē diuitijs tā quam dei prędones abusi sunt. In quo? Audacter, ait, prouocant deū, cum ipse dederit
Michea 6. omnia in manibus eorū. Et quidē pro hoc ipse in persona sua cōqueri poterat, dicendo. Popule meus, quid feci tibi, aut in quo cōtristaui te? Respōde mihi. Quia eduxi te de terra Aegypti, quia eduxi te per desertum quadraginta annos, & manna cibaui te, & introduxi te in terrā latis bonā? Quid vltra debui facere tibi, & non feci? Hæc, inquā, & his similia, poterat ipse cōqueri in propria persona sua, sed taciturnitatem habens vsque ad tempus, quod sapientis erat, expectabat donec istam quærelam de prophetis arreptam per os omnium gentium depromeret, idem sapientiæ spiritus, adiungendo: Parasti crucem saluatori tuo.

Quæ iumenta & quæ volatilia cæli, quæ terra & qui pisces maris docuerint, indicauerint, responderint, quòd illa lampas ad tempus statutum parata sit.

CAPVT XII.

Iob 12. Nimirum, ait, interroga iumenta, & docebunt te. & volatilia cæli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris. Magna & vera huius spiritus sapientiæ laus, quia non tantum (vt alibi scriptum est) aperuit os muti, Sapient. 10.
& linguas infantium fecit disertas, sed iumētis quoq; & volatilibus cæli, & piscibus maris, docendi, indicandi atque narrandi auctoritatem dedit. Quę etenim iumenta ista, quę volatilia cæli, qui pisces isti, nisi homines quondam bruti, qui non habebāt notitiam dei? Nam alij quidem iumenta terrę, alij volatilia cæli, alij pisces maris, pro diuersis artibus siue officijs, omnes autem pro hac parte muti eramus atque bruti, nunc autem hic sapientiæ spiritus os nostrum aperuit, & linguas nostras disertas fecit, quatenus diuites imò prædones illos, qui lampadem istam in cogitationibus suis contempserunt, docere possimus, & indicare illis atque enarrare, quòd iste contemptus eorum cęcitas sit, narrare, inquam, & conuincere, si non vt conuertantur, at saltem vt confundantur, & inuidia torqueantur, iuxta illud. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.
Quis inquit, ignorat, quod omnia hæc manus domini fecerit, in cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus vniuersę carnis hominis? Imò quis ignorat, quòd is, cuius manus hæc fecit, dominus est? Fecit autem hęc ipse, qui cum esset lampas (vt iam dictū est) apud cogitationes diuitum cōtemnebatur, fecit, inquam, in tempore statuto ad quod parabatur, nam in tempore suo cum ascendisset super cælos, sedissetque ad dexteram patris, resplenduit magnificè atque emisit dispertitas linguas tanquam ignem, imò verè ignem spiritus sancti, qui & super singulos discipulorum sedit, cuius erat signum illa species ignis, quæ visibiliter apparuit. Ille ignis inuisibilis de paucis apostolis excandescens, omnem terram illuminauit, prædictaque iumenta terræ, volatilia cæli, & pisces maris sic illustrauit, vt sciant docere, & indicare, atque enarrare possint magnalia dei, hominibus siue hominum filijs, id est, Iudęis, & Iudæorū magistris gloriantibus, quòd soli homines, vel filij hominum sint. Igitur iste dominus, cuius manus hæc fecit, dominus, inquam, cuius in manu est anima omnis viuentis, & spiritus vniuersæ carnis, hominis omnino cuius tanta potestas est, vt de lapidibus homines facere posit. Propter quod dicit. Data est mihi omnis potestas in cęlo & in terra. Euntes docete omnes gētes, Matth. 28.
baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Sed ecce aliud dicunt, & aliud sentiunt, improperantes nobis quasi iumētis homines illi, homines stulti. Nō, inquiūt, dominus est ille, qui hæc fecit vobis, nō ille cuius hæc mutatio est, filius est, aut dextera excelsi. Magus erat, seductor fuit, nō erat verus filius dei. Ad hæc dicimus. Omnia iumēta terrę, omnia volatilia cæli, omnes pisces

maris, quorum hic sapientiæ spiritus, aures aperuit, fauces sanauit. Nonne auris verba dijudicat, & fauces comedentis saporem? Quod est dicere. Nõne ipsi scimus, quod experti sumus, aut certius aliquid ab homine audire possumus, quam quod interius spiritu S. reuelante quasi gustando didicimus? Scimus. n. quia ex fide huius spiritũ accepimus, & qui iuméta eramus, ecce homines, imò dij sumus, & méte in cælis côuersamur, pluresq; ex nobis sic ex illa lampade inflãmati sunt, vt ad conspectum eorum, dæmones abeant & fugiant de obsessis corporibus.

Cur cum dixisset: In antiquis est sapientia, &c. subiunxit: Apud ipsum est sapiẽtia. CAPVT XIII.

Iob 12. IN antiquis est sapientia, & multo tempore prudentia. Apud ipsum est sapientia & fortitudo, ipse habet consilium & intelligentiam. Quomodo auris verba dijudicat, & fauces comedentis saporem, sic certissima rationis discretione nõ isti, qui prius erant, quasi iumenta dijudicant, quod amplius in isto, vel apud istum sit præ omnibus sanctis vel multis antiquioribus Abrahã, Isaac, & Iacob, Moyse & Dauid, & prophetis omnibus. Nam in illis antiquis, in illis qui multo ante tempore fuerunt, sapientia atque prudentia est, videlicetã quibus vel per quos sapientiæ vel prudentiæ thesauros omnes continens, sancta scriptura condita est. Verum aliter in illis, aliter apud istum sapientia est. Nam in illis participatione, apud istum est tota fuimet vniuersitate. Amplius autem & in hoc differunt, quòd in illis sapientia tantum, apud istum autem sapientia si-
Iob 12. mul & fortitudo est. Etenim illi quod sapiebant, ad effectum perducere non potuerũt, iste autem sapientiam actu perduxit, vsque ad victoriam, destruendo mortem, & reparando vitam. Adde quòd apud istum consilium quoque & intelligentia est. Consilio diaboli calliditatem infatuauit, intelligentia secreta scripturarum siue omnia mysteria dei, non solum obtinuit ipse aut penetrauit, verũ & alijs quibus voluit, & prout voluit, aperuit. Amplius autem & in occultis iudicijs terribilia perpende experimenta eius, quia apud eum est spiritus sapientiæ & fortitudinis. Si destruxerit, nemo est qui ędificet, & si concluserit hominem, nullus est qui aperiat. Si continuerit aquas, omnia siccabuntur, & si emiserit eas, subuertent terram. O derisores, ô stulti diuites, lampadis huius contemptores, quid insultatis, capita vestra mouentes, atque dicentes Vah,
Matth. 27 qui destruit templum Dei, & in triduo reædificat illud? Nemo si destruxerit, nemo est qui ædificet, nemo est qui lapidem super lapidem reponat. Si incluserit vos Romana obsidione, quod vtique faciet nemo est qui aperiat, vt vobis siue ab oriente siue ab occidẽte, siue à desertis montibus, locus effugiẽdi pateat. Sed vos putatis, quòd nulla sit fortitudo eius propter crucem, & Abacuc 3. clauos quos videtis in manibus eius. Stulti & cæci brachia crucis cornua sunt in manibus eius, & dictante socia fortitudinis sapientia, quæ similiter apud ipsum est, ibi abscondita est fortitudo eius, abscondita, inquam, ad tempus videlicet, donec quoque lancea perfodiat latus eius, & exinde currat perpetuus sanguis & aquæ fluuius. Quare? Nimirum, quia si continuerit aquas, omnia siccabuntur, & si emiserit eas, subuertent terrã. Si enim integro corpore, si non aperto latere sacrilegas manus, aut linguas vestras euadere voluisset, atque hoc modo visibiles aquas baptismi, inuisibiles cõtinuisset aquas gratiæ spiritus sancti. Si, inquam, hoc fecisset, omnia vt erant sicca permansissent, quia Luca 23. verò mori atque lanceari maluit, ecce aquas Marci 15. illas emisit, & terram, id est, peccata subuer- Matth. 27. tit. Idcirco sapientiam & fortitudinem, quæ apud ipsum est abscondere voluit, cum diceretis quasi sapientiã non habẽti, prophetiza nobis, quis est qui te percussit, cum diceretis quasi fortitudinem non habenti. Vah qui destruit templum Dei.

In quo fortitudo apud eum contra Iudaicam superbiam, in quo sapientia contra malitiam extiterit, quorum & baltheum solust, & doctrinam sustulit.

CAPVT XIIII.

DIxi ergo, & iterum dico, apud ipsum Iob 12. est fortitudo, & sapientia. In quo sapiẽtia? ipse nouit & decipientem, & eum qui decipitur. Adducit consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporem. In quo fortitudo? Baltheum regum dissoluet, & præcinget fune renes eorum. Ducet sacerdotes inglorios, & optimates supplantat. Nonne ipse nouit & vestrã ô scribæ & pharisæi decipientem synagogam, & eum qui à vobis deceptus est, miserum populum, quãdo finxistis ei ad decipiendum importunũ fauorem, dicẽdo, & venient Romani & tol- Ioann. 11. lent nostrum & locum & gentem? Nouit itaque sapientia eius, & tales consiliarios in stultum finem adduxit. Nam iuxta quod alibi dictum est, qui timent pruinam, irruet Iob 6. super eos nix, quia quod vanum erat, cum simulatione timuistis, quòd verum erat timere vos fecit, vt veraciter venirent Romani, & tollerẽt vestrum & locum & gentem, non quia dimisistis, sed quia non dimisistis eum sic. Ita nimirũ sapientia eius, consiliarios in stultum finem, & iudices in stuporẽ adduxit, ita fortitudo eius baltheũ regum. i. vestrã ô superbi confidentiã dissoluit, & renes vestros, captiuitatis fune præcinxit, duxit sacerdotes inglorios. s. Annam & Caipham, & cæteros sacerdotes eiusmodi, quippe quorũ super vultus, stercus solennitatũ ipsorum proiecit, atq; hoc modo optimates supplantauit, auferẽdo ab illis regnum Dei, & dando genti facienti fructus eius. Cõmu- Iob 12. tans labium veracium, & doctriam senum aufe-

auferens, subauditur, sapiētia apud ipsū est. Nā qa veritatē recipere noluerunt, miscuit illis spiritū erroris, & vertiginis, vt qui vera ēes esse debuerāt, mendaciter scripturas ad suos libit⁹ torqueāt, labijs malè cōmutatis, & hoc modo senibus .i. eis, quib. primis credita sunt eloquia dei, docēdi auctoritatē ab- *Roma. 3.* stulit. Effundit despectionem super principes, & eos qui oppressi fuerant, eleuās, subauditur, fortitudo apud ipsū est. Principes quippe Iudaicæ perfidię contēptibiles fecit, in toto orbe, & eos qui oppressi fuerāt pectorū pōdere, siue dæmoniaca seruitute, s. gētiles, quia fidem eius receperunt, reuelauit magna liberatricis gratiæ libertate. Qui reuelat profunda de tenebris, & pducit in lucē vmbrā mortis, subauditur, apud ipsū sapientia est. Hoc. n. lampas ista fecit, eo ipso, in quo apud cogitationes diuitū contēnebatur. Nam per humilitatē suæ passionis, profunda nostra reuelauit de ignorantiæ tenebris, & produxit in lucē notitiæ dei, nos qui sedebamus in vmbra mortis. Qui multiplicat gentes & perdit eas, & subuersas in integrū restituit, subauditur, apud ipsū fortitudo est. Hoc etenim & verę & magnę fortitudinis est, magni & terribilis iudicij est, qꝫ cū multiplicasset gentes, dicendo primis ho- *Genes. 1.* minib. Crescite & multiplicamini, perdidit eas, peccātib. eisdē parentib primis. Omnes quippe gentes vniuersos illorū posteros, ea dē sententia perditionis inuoluit. Sed ecce dū patitur, dū moritur, & lāpas tā splendida apud cogitationes diuitū, quasi extincta contemnitur, eadē passione vel morte sua quas subuerterat in integrum restituit, in integrum (inquam) vt ne vnus quidem desit ex omnibus quos ad vitam destinauerat, cū diceret. Crescite & multiplicamini. Qui immutat cor principū terrę, & decepit eos, vt frustra incedant per inuiū, palpabunt quasi in tenebris, & non in luce, & errare eos faciet quasi ebrios, subauditur, apud ipsum sapientia est. Quomodo. n. muta- *Esaia 6.* uit cor principum populi terræ, & decepit eos, nisi sicut in propheta dictū est. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanē eū? Itaq; quod extunc frustra incedunt per inuium, quòd palpant quasi in tenebris, & non in luce, quod errāt quasi ebrij totū hoc magna est materia laudis, huic spiritui sapiētię, de quo & mirāda veritate dictū est, quod eos decepent, & quasi ebrios errare fecerit.

Quomodo vbi apud cogitationes diuitum contēnebatur, apud deum patrem erat reuerendus, dicendo: Voca hume, & ego respondebo tibi, aut certè loquar, & tu responde mihi. CAPVT XV.

Heb. 5. INterea quo in schemate contemnebatur apud cogitationes diuitum derisorum, in eodem hic sapientię spiritus hominem in conspectu patris constituerat reuerendum, & pro sua reuerentia exaudiendum, agendo causam pauperum, id est, humilium secundum verba, quæ apud eundem beatum *Iob 13.* Iob postmodum subiecta sunt. Voca me, & ego respondebo tibi, aut certè tu responde mihi, Quantas habeo iniquitates & peccata, scelera mea, atq; delicta ostende mihi. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? &c. Hæc nanque cum ille diceret, vocationem illam atque responsionē suspirabat, qua perditus homo per obedientiam patientis ac morientis Christi, rursus requisitus est. Rursus, inquam, dudū enim semel requisitus & vocatus fuerat, scriptu- *Gene. 3.* ra dicente, Vocauitq; dominus deus Adam & dixit ei. Vbi es? Vocanti autem deo, tunc homo non respondit, sed ait. Vocem tuam audiui in paradiso, & timui, eo quod nudus essem, & abscondi me. Item: Quis enim, inquit, indicauit tibi quòd nudus esses, nisi quia ex ligno de quo pręceperam tibi ne cōederes, comedisti? Dixitque Adam. Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Hoccine erat vocanti respōdere? Nempe cum diceret dominus deus, vbi es? vocabat hominem ad cor suum, vt pœnitens responderet. Heu in præuaricatione sum. Ex hoc quidem bonum erat, vt saltem vocanti respōderet, melius autem, vt prior ipse loqueretur. Deus autem responderet, quantas haberet iniquitates. Illud non fecit, non locutus est, sed deum quasi dormire to meridie permisit, vndè & culpans illum *Gene. 3.* scriptura dicit. Et cum audissent vocem domini Dei deambulantis in paradiso ad aurā post meridiem, &c Itaq; non locutus est homo, nec deo fecit negotium respondendi, vndè & ingrato silentio, quietus tandē quasi post meridiem somno satiatus surrexit, & indignans, quod non fuisset vocatus, prior ipse hominem vocauit. Proinde vt dicere cœpimus, bonum erat vt vocanti deo respōderet homo, melius si prius loqueretur, & peccata sua narraret homo, optimum verò si pręceptum dei nunquam fuisset præuaricatus homo. Igitur in persona generis humani vir sanctus, rursus vocari ambiens hominem, illumq; desiderans hominem, qui vocatus responderet sapienter, imò loqueretur prior, aut certè quod optimum est, in semetipsum perfectè obediens esset, & tunc demum pro cæteris loquendo interpellaret, ita dicebat. Voca me, & respondebo tibi, aut certè loquar, & tu respōde mihi, quātas habeo iniquitates & peccata. Id nuc agebatur, eo nunc intendebat totum præoccupatum habens hominem hic sapientiæ spiritus, cum ab illis stultitiæ filijs derideretur, sicut homo non audiens & non habens in ore *Psalm. 37.* suo redargutiones. Cum deo sapienter & serio disputabat, & idcirco ad respondendum derisorib. illis, interim vacuum tempus non habebat. Veracem omnino & non vanam

faciebat spem generis humani, quia dictum fuerat, voca me, & respondebo tibi, aut certe loquar, & tu responde mihi. Ille primus qui vocabatur, abscondit se à facie domini dei, in medio ligni paradisi, & nil boni respōdit, hic secundus homo vocatus astabat ante faciem domini dei, in medio ligni crucis, & respondebat perfectam atque omnimodam obedientiam patri, imò loquebatur vt responderet pater illi, quantas haberemus non iniquitates & peccata, & scelera atq; delicta nostra ostenderet ei.

Quidnam melius sit, vocari hominem à deo, & respondere illi: aut loqui hominem, & deum respondere, & quāta eius iniquitates & peccata sint.

CAPVT XVI.

Conferamus nūc vtrunq;, & videamus quid melius sit, vocari scilicet hominē à deo, & respondere illi, an loqui hominem, & respondere deum homini, quantæ eius
Iob 13. iniquitates & peccata sint. Dixit enim, voca me, & ego respondebo tibi, & continuò bonam propositionem, sapiētissimè in melius corrigēs, atq; perficiens, aut certe, inquit, loquar, & tu respōde mihi. Quid? Quātas habeo iniquitates, & peccata. Hoc ergo quæramus, quo fructu melius sit, vel ad sapientiam magis attineat, vt loquatur homo, & deus respondeat illi, quàm vt vocet hominem deus, & homo respondeat illi, quantæ iniquitates & peccata eius sint. Si ritè perpēdimus, meritum rei reprehensibile est, eo vsque differre confessionem peccati, donec dicat iudex deus, quid fecisti? Etiam si vocatus siue discussus respondeat homo, quantę iniquitates vel peccata sua sint, & dicat, peccaui, patientiā habe in me, siue indulge mihi, quod Adam fecisse non legitur, nec fecit filius eius fratricida Cain, etiam si (inquam) veritatem respondeat vocatus in ius, quod fecit Dauid, iam tamen reprehensibile est, quod vsque ad eiusmodi vocationem Dei differat homo confessionem peccati sui. Cæterum, præoccupare faciem domini dei, & antequam vocetur vltronea confessione loqui sapiens consilium, quo nullum melius homo peccator reperire possit. Quare? Videlicet quia vocatus homo vt respondeat Deo, oportet illū respondere iudicium, vocatus autem siue inuocatus deus ad respondendum loquēte prius homine, & illo priore suas iniquitates narrante locū habet deus vt loquatur misericordiā, dicatq; interrogāti homini, quātas habeo iniquitates & peccata? dicat, inquam, Nulla. Nā deleui vt nubē iniquitates tuas & quasi nebulā peccata tua. Longè igitur melius est, prius hominem lo-
Esaia 44. qui. Et idcirco rectè cum dixisset, Voca me,
Iob 13. & respondebo tibi, continuò quasi quod mi⁻s erat festina correctione supplēs, aut cer[te i]nquit, loquar, & tu responde mihi. Ecce per Christū, qui, vt iā dictū est, longè ab eo dissimilis, qui abscōditus in medio ligni paradisi, & cum vocaretur, sapienter quippiā nō respōdit, astitit palam in medio ligni crucis, & vltro causām nostrā perorauit, ecce, inquā, per illū, & per eundē spiritū sapientię eius edocti, priores locuti sumus, quātas habemus iniquitates & peccata, &. respondit nobis deus, ecce iā nulla. Vbi nam sic sumus elocuti, & ille sic nobis respōdit? Nimirū in baptismate, eiusdē Christi dñi nostri. Sed de hoc alias. Nunc instantia prosequamur.

Quam iustè, quam fortiter pro omni mundo orauerit, caput pro membris, dicendo: Cur faciem tuam abscondis, &c. quomodo veram sapientiā ista ipsius ancilla comitata sit eloquētia. CAPVT XVII.

ADeò conspicuam sese pręsenti loco exhibet vera sapientia, vt nusquam paratior ad comitatu eius excurrat secularis eloquentia, quæ ferè in omnibus scripturis sanctis vltro sapientiæ sic obsequitur, vt solam veritatem quærentes, dictorum quoq; pulchritudine vel vocum elegantia iure delectemur. Nā ecce quam dicunt perfectissimā atq; absolutissimā, argumentationē in hac scriptura, quæ vtiq; cunctis rhetorib⁹, Græcis siue Latinis antiquior est, pulchra & suauis oratio, quinque partibus perscripta, scilicet propositione, ratione, rationis confirmatione, exornatione, complexione. Proponit nanq; fidelis orator pro nobis omnibus, cū dicit. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuū? Contra folium quod Iob 13.
vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris. Protinus rationē huiusmodi infert. Scribis.n. contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Rationis confirmationē annectit continuò, cum dicit. Posuisti in neruo pedem meum, & obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti. Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea. Adiungit protinus exornationem ambitiosissimam, exornationem non verbis phaleratā, sed humilitatis nimiæ suaui veritate, & vera suauitatę instructissimā, atque idcirco præualidam ad occupandas aures, ad flectendam iustitiam, atque ad cōcutiendam eius misericordiam, cū qua graues inimicitiæ nobis erant. Homo, inquit, Iob 14.
natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. Qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudiciū? Quis potest facere mūdū de immundo conceptu semine nisi tu qui solus es? Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius, qui præterire non poterunt. Tandem complexione eleganti vtitur, cū dicit. Recede paululū ab eo vt quiescat, donec optata veniat, sicut mercenarij dies eius. Magna & vehemēs argumē

tatoris

tatoris huius, i. spiritus sapiętię concertatio, & quantum in se erat valens constringere deum ad respondendum, quantas haberet homo iniquitates & peccata. Si tanti oratores antiqui, veteres sancti, quorũ hic sermo erat, libera fronte in auditorio cęlesti assistẽrent, & nullus peccatorum maculis cooperti, aut cõtaminati fuissent, hoc vnum idem maximum intererat, & assistẽtis iudici deo misericordiæ voces retardabat, quia maculatas antiquo probro personas iustitia repellebat. Ecce autem vnus aderat, atque pro omnibus assistebat homo reuerendus & pro reuerentia dignè exaudiendus, in quem nihil querelę haberet iustus naturę nostrę iudex deus, imò apud quem magnæ vicissitudinis debitor teneretur deus. Peccati quippe, neque originale contraxerat, neq; actuale commiserat, & tamen peccati pœnam, id est, mortem propter præceptum eius, obedienter subibat. Dicebat igitur. Responde
Iob 13. mihi, quantas habeo iniquitates & peccata, scelera mea atque delicta ostẽde mihi. Quid ad hæc deus responderet? Nunquid illi respõdere poterat, quòd vllas haberet hic homo iniquitates, aut peccata in propria persona, & non potius iustificationes & merita? Proinde iam illum arguere Deum decebat, vt diceret. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicũ tuũ? Quod si ille responderet, non ego à te faciem meam abscondo, neque arbitror te inimicum, imò filium me ũm charissimum, sicut testificatus sum voce ad te delapsa, à magnifica gloria, & dixi. Tu
2. Petr. 1. es filius meus dilectus, in te mihi cõplacui.
Math. 3. Habebat iste vocẽ vtiq; constantẽ, causamq;
Ioann. 1. legitimã, vt diceret veraciter, quod vni ex minimis meis, imò omnibus meis fecisti, mihi fecisti. Nam verè eius erant, omnes iusti siue electi, qui eum expectauerant ab origine mundi, & omnibus illis abscõdebat deus faciem suam, interposito pariete inimicitiarum, arbitratus eos inimicos suos propter peccatum, quod peccauit cõmunis omnium pater
Ephes. 2. Adam. Erant etenim illi quoq; natura filij
Genes. 3. iræ, sicut & cæteri. Cur ergo, inquit, faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? In quo? Scribis enim cõtra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentię meę. Scribis enim, imò scriptas apud te retines contra me amaritudines, quas hoc modo homini elocutus es. Quia audisti vocem vxoris tuæ, & de ligno ex quo præceperam tibi, ne comederes, comedisti, maledicta terra in opere tuo. In laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terrę. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Eiusmodi amaritudines extunc scribis contra me, simulque consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Siquidem tam pro originali, quàm pro actualibus peccatis, quæ adolescẽtiæ leuitate commissa sunt, de quibus Psalmista, Delicta, inquit, iuuentutis *Psalm. 24* meæ, & ignorantias meas ne memineris, hactenus vnumquenq; consumere vis. Deinde posuisti in neruo pedẽ meũ, funibus peccatorũ suorũ constringens vnũquenq; vt non quæcunq; vellt illa faciat, vt cõdelectetur nonnunquam legi dei secundum interiorem hominem, videat autem aliam legẽ in membris suis, repugnantem legi mentis suæ, & captiuum seducentem in lege peccati quæ est in membris suis. *Roma.*

Quòd iustè exauditus sit pro sua reuerentia, secundum quod & Apost. ait: Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei, & donũ in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.

CAPVT XVIII.

HAec cæteraq; iam dicta, vel his similia cu clamore intimo, clamore, vt ait Apost. valido & multis lachrimis perorando, *Hebr. 5.* per hunc sapiẽtiæ spiritũ, victoriã obtinuit, in iudicio, secundũ rationẽ æquitatis, quam perpendens idem Apost. ita dicit. Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis *Roma. 5.* gratia dei, & donũ in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et subinde. Si. n in vnius delicto mors regnauit per vnũ, multo magis abundantia gratiæ donationis & iustitię, accipiẽtes in vita regnabũt, per vnũ Iesum Christũ. Itẽ: Sicut per vnius *Ibidem.* delictũ omnes homines in condemnationẽ, sic & per vni' iustitiã omnes homines in iustificationẽ vitæ. Sicut. n per inobediẽtiam vni' hominis peccatores cõstituti sunt multi, ita & per vnius obedientiã iusti constituẽtur multi. Quid aliud respóderet, aut censeret pater æquus, deus iustus? Quid. n. æquius, quid rationabilius? Aut nunqd illa sũma maiestatis altitudo minus prõpta esse deberet ad gratiã clementiæ, quã fuisset ad iram iustitiæ? Per vnum quippe hominem, in hunc mundũ peccatũ intrauit, & p peccatũ mors, & ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes peccauerunt. Sic prompta iustitia iudicantis extitit, vt vno peccante, nos omnes qui nec dum fueramus nati, susciperemus hæreditatem peccati, hæreditatem mortis. Fatemur iustam fuisse vindictam, veram & irreprehensibilem iustitiam. Non enim aliud iure possiderent filij, nisi quod à parentibus thesaurizatum fuit. Sed ecce generis nostri pater alius, non in carne, sed in spiritu. Gratias huic spiritui sapientiæ vnico, multiplici, subtili, mobili, diserto, certo, suaui, benigno, stabili, quia subtilitate, mobilitate atque acumine suo modum inuenit, quo nos illi veteri natos, regeneraret huic homini nouo. Num ergo minus, vt iam dictum est, larga esse poterat diuinitas ad iustificandum per gratiam clementiæ, quam fuerat ad condemnandum per. iram iustitiæ? Igitur nou perturba- *Ephes. 2.*

to aut confuso ordine veteris iudicij, sed remota causa per quā subintrauerat iudicium mortis, prolatū est responsum vitæ & pacis, totusq; paries inimicitiarum solutus est.

De eo quod ait Luca vigesimotertio: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, sciens se resurrecturum, & hinc esse illud: Lignum si præcisum fuerit, habet spem. CAPVT XIX.

Luca 23. TVnc iste nouus Adam obdormiuit, atque obdormiens dixit. Pater in manus tuas commēdo spiritum meum. Certus hoc dixit, certus inquam, & securus, quòd commendatum vel depositū suū cum grandi esset lucro recepturus, sicut & factū est. Nam quia sic tradidit spiritum suum, ecce omnibus filijs suis, omnibus filijs regenerationis suę, acquisiuit paracletum spiritum sanctū,
Ioann. 16. & ipse recepit suum. Alias autem, nisi spiritum suum, spiritum vitæ suæ hic homo tradidisset, spiritus paracletus in eo ipso, quod paracletus est, scilicet in dando remissionē peccatorum, non venisset. Proinde & dice-
Genes. 2. bat. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam. Si enim nō abiero, paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos. Itaque quemadmodū illi veteri Adæ dormienti statim, costa de latere subducta, & in coniugem illi ædificata vel formata est vt posteritas propagaretur, sic isti nouo Adæ, iam in morte soporato, de patefacto eius latere, sanguinis & aquę sacramentum productū est, & exinde statim ecclesia reformata, de qua multi per orbem terrarum filij nascerentur. Nam quod optimè nouit, & nosse debet fides Christiana, statim vniuersa priscorum electorum, quantacunque ab origine mundi collecta fuerat, apud inferos redemptionem suam expectās, illo sanguine & illa aqua emundata, regenerata atque huic viro copulata est, & exin de quot singulatim de cunctis gentibus baptizantur, tot filij de isto viro, & de ista eius coniuge nascūtur. Nec verò cum sic obdormiret, quàm citò euigilaturus esset, ignorabat, quàm citò spiritum suum quem in ma-
Luca 18. nus patris tradebat, cum tanto peracto obedientiæ fructu resumpturus esset. Nam & antea cum dixisset de hac dormitione sua, ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas, & flagellabitur, & conspuetur, & postquam flagellauerint, occident eum, continuò subiunxit. Et tertia die resurget. Idcirco quia supra scilicet sāctus Iob post illa quę supra dicta sunt, continuò dicit in eum. Li-
Iob 14. gnum habet spem, si præcisum fuerit rur-
Luca 23. sum vires it & rami eius pullulant. Si senuerit in terra radix eius, & in puluere mortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquę germinabit & faciet comā, quasi cum primum plantatum est. Quod est enim hoc lignum, nisi is ipse qui cū præcideretur, dicebat, quia si in viridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet? Itaque si præcisum fuerit, rursus virescit, subauditur, tertia die velocitate resurrectionis. Hoc idcirco, quia nihil vnquam habuit ariditatis, id est, homo erat abq; omni corruptione peccati, imò, quia nō solum homo, sed & Deus erat, cuius viror nunquam deficit. Cæterum, de homine, qui homo tantum, & non Deus est, qui in peccatis nascitur antiquæ præuaricationis, & idcirco comparari vel coæquari non potest huic tā Iob 14.
viridi ligno, continuò subiungit. Homo verò cum mortuus fuerit, atque nudatus & cōsumptus, vbi quæso est? Quomodo si recedāt aquę de mari, & fluuius vacuefactus arescat, sic homo cum dormierit non resurget. Donec atteratur cælum, non euigilabit, nec cōsurget de somno suo. Est ergo hic homo lignum vitæ semper virens spiritu sapientiæ, quod vt nobis fructificaret & in præsēti vita animarū, & in futuro resurrectionē corporum, quando atteretur cælum præcidi se permisit, non dubitans, quod continuò post triduum resurrexisset, euacuata in semetipso præcisione eius, quam solam pertulerat, mortis corporis.

Qualiter hoc sapientiæ sacramentum dum fieret, absconditum fuerit ab oculis omnium viuentium, & quomodo Iudæi desertores eiusdem sapientiæ inexcusabiles sint. CAPVT XX.

HOc opus huius sapientiæ spiritus sacramentum tunc interim dum fieret, erat absconditum, vt nemo sciret vsque ad tempus statutum. Vndè & idem beatus Iob Iob 28.
in parabola sua sic inter cętera loquitur. Vndè ergo sapientia veniet & quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omniū viuentium. Volucres quoque cæli latet. Perditio & mors dixerunt. Auribus nostris audiuimus famam eius. Ab oculis, inquit, omniū viuentiū. Veraciter ab oculis omniū viuentium. Nam nemo omniū hominum, qui tunc in carne viuebant, nouerat, quid ageretur per crucis Christi patibulum, nec illi tem quisquam Apostolorum. Vnde & subiunctum est. Volucres quoque cæli latet. Volucres quippe in hoc loco in bonum accipiendi sunt, videlicet de qualibus dictum est. Simile est regnum granorum sinapis, Matth. 13.
quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, & factum est in arborem magnam, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Præ cunctis eiusmodi volucribus Apostoli sublimius euolauerunt, veruntamen & ipsos latuit tunc dum fieret hoc sapientiæ mysterium. Perditio & mors dixerunt, Auribus nostris audiuimus famā eius, id est, maligni spiritus, qui perditionis & mortis inuentores extiterūt, quid cōtra se agere tur præuidere nō potuerunt, quippe qui ab initio radijs sapiētię suos oculos occluserunt, & lumini eius rebelles extiterunt. Cæterùm mortuorū communi morte nonnulli hoc scire potuerunt, maximè autem patriar

thæ & prophetæ quorum nouissimus Ioannes nuper sublatus fuerat de cœtu viuentium, qui vtique sacramentum hoc cum viuẽtes præcinuerint, mortui iam non ignorabant, sed desiderio magno expectabant affuturum. Proinde rectè non dictum est tantũ, abscondita est ab oculis omnium, sed cum determinatione omnium viuentium, id est, tũc temporis in carne cõmanentium. Quid igitur? Nũ excusabiles fuisse cõsequitur derisores illos, qui illum crucifixerũt, & crucifixum deriserunt, quia sua voluntate abscõdita erat hæc sapientia ab oculis omnium viuentium? Non vtique. Sequitur enim.
Iob 28. Quãdo ponebat pluuijs legẽ, & viam procellis sonantibus, tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit & inuestigauit, & dixit homini. Ecce timor domini ipsa est sapientia, & recedere à malo, intelligentia. Cui nam homini priusquam Iudæo apud quẽ hoc sapientiæ sacramentum conditum, & cum conderetur derisum atque contemptum est, cui, inquam, homini priusquam huic Deus ponendo legem pluuijs, & viam procellis sonantibus dixit. Ecce timor domini, ipsa est sapiẽtia? Legem quippe pluuijs ponere fuit, & viam sonantibus procellis, prædicatoribus indicere, vt viuendo implerent, quod loquendo suadere festinabant, quatenus prædicatio non contempta, quasi procella sonans expeditiori via curreret. Hanc legẽ primò Moysi, & prophetis, deinde aposto-
Roma. 3. lis deus posuit. Totum hoc primitus apud
Psalm. 110. Iudæum, nam illis primum legalia siue pro-
Pro. 1. & 9 phetica eloquia dei credita sunt, & illis pri-
Eccle. 1. mum sicut oportuit, prædicatum est Christi Euangelium. Vtrobique illi primò dictum est. Ecce timor domini ipsa est sapientia, hoc enim consonanter tam prophetica quam euangelica categorizat scriptura. At ille proteruus dominum nõ timuit, semper illi ab initio rebellis extitit, maximè verò illo tempore, quo hæc facta sunt quando impleuerunt mensuram patrum suorum persequendo & occidendo Christum, cuius prophetas absque timore domini occiderant patres eorum. Non igitur excusabiles sunt, quia videlicet non idcirco non timuerunt dominum, quia abscondita erat sapientia ob oculis eorum, sed idcirco abscondita est, vt nunquam inuenirent eam, quia non timuerunt dominum. Nam econtrario, qui timuerunt dominum ipsis reuelatum est, quanquam essent homines idiotę, ac sine literis, ipsi scierunt sacramenta dei, iuxta confessionẽ dicentis. Cõfiteor tibi pater, domi-
Matth. 11. ne cæli & terræ, quia abscõdisti hæc à sapiẽtib. & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

Quomodo dicatur Deum dixisse homini: Ecce timor domini ipsa est sapientia, cu alius sit sapiẽtia, alius timoris spiritus, & q ex eo quoq; quia hoc Deus dixit homini, Iudæi & omnes stulti inexcusabiles sint.

CAPVT XXI.

SEd quomodo septem spirituum nume-ro atque ordini notissimo, qui & præsen- *Iob 28.*
ti opere à nobis susceptus est, dictum hoc *Esaia 11.*
non repugnat aut discrepat, ecce timor domini ipsa est sapientia? Si enim timor domini ipsa est sapientia, quomodo non minoris, sed eiusdem auctoritatis alia scriptura quæ dicit: Et requiescet super eum spiritus domini, Spiritus sapientiæ & intellectus, &c. alium timoris, atq; alium sapientiæ Spiritum computat, ambosq; ab inuicem loco vel gradu septimo disterminat? Ad hanc inquisitionẽ ecce tertia nobis succurrit scriptura, *Psal. 110.*
dictione temperata, quasi vtriusq; mediatrix, videlicet ea quæ dicit. Initium sapientiæ timor domini. Cùm enim sic dicit, duarum quas prædiximus tubarum, siue organorum spiritus sancti consonantiam patenter astruit, quia videlicet timor domini, initium sapientiæ est, initium autem sapientię, sapientia est, licet nõdum perfecta, quemodo aurora siue diluculum iam dies est, licet nondum plena. Est igitur timor domini sapientia, id est, initium vel primus gradus sapientiæ. Sic & pietas sapientia, id est, secundus gradus sapientiæ, & scientia sapientia, id est, tertius gradus sapientiæ, & fortitudo sapientia, id est, quartus gradus sapientiæ, & consilium sapientia, id est, quintus gradus sapientiæ, & intellectus sapientia, i. sextus gradus sapientię: Septimo autem gradu cum dicitur sapientia, plena intelligitur atq; perfecta, cuius officium est cessando ab actib⁹, & vacando contemplationi præoccupare iam bona futura, bona æterna, iuxta illud. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea, quæ videlicet pars, non alia est *Luca 10.*
quam ipsa sapientia, in propria specie videnda. Proinde cum dixisset, abscondita est ab oculis omnium viuentium sapiẽtia, ne quis desperaret, aut absconsionem eius reprehẽderet. Ecce inquit timor domini ipsa est sapientia. & hæc dicendo quasi ostium aperuit, primumq; gradum ostendit quo paruulus ad sapientiam superbis absconditam ascendere incipiat. Iam illuc accesserant illi viuentes qui sese à stultis, & peccatoribus male viuentibus & dominũ crucifigentib⁹, segregauerãt. s. apost. & ille quoq; B. Ioseph *Luca 23.*
ab Arimathia vir bon⁹ & iust⁹, de quo Euãgeliũ refert, quia nõ cõsenserat cõsilio & actib eorũ. Huic planè sapiẽtia erat, timuisse dominũ, & in hoc primo gradu audisse sapientiã, dicentẽ, Fili mi si te lactauerint pecca- *Prou. 1.*
tores, ne acquiescas eis Si dixerint, veni nobiscũ, insidiemur sãguini, abscõdamus tedi culas cõtra insontẽ frustra, deglutiemus eũ sicut infernus viuentẽ, & integrũ quasi descendentẽ in lacũ. omnẽ pretiosam substantiã inueniemus, implebimus domos nostras spolijs, sortẽ mitte nobiscũ, marsupiũ vnum sit omniũ nostrũ, fili mi ne ambules cũ eis. Prohibe pedẽ tuũ à semitis eorum. Pedes enim illorum ad malũ currũnt, & festinãt, ve

effun-

to aut confuso ordine veteris iudicij, sed remota causa per quā subintrauerat iudicium mortis, prolatū est responsum vitæ & pacis, totusq; paries inimicitiarum solutus est.

De eo quod ait Luca vigesimotertio: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, sciens se resurrecturum, & hinc esse illud: Lignum si præcisum fuerit, habet spem. CAPVT XIX.

Luca 23. TVnc iste nouus Adam obdormiuit, atque obdormiens dixit Pater in manus tuas commēdo spiritum meum. Certus hoc dixit, certus inquam, & securus, quòd commendatum vel depositū sui cum grandi esset lucro recepturus, sicut & factū est. Nam quia sic tradidit spiritum suum, ecce omnibus filijs suis, omnibus filijs regenerationis Ioann. 16. suę, acquisiuit paracletum spiritum sanctū, & ipse recepit suum. Alioquin autem, nisi spiritum suum, spiritum vitæ suæ hic homo tradidisset, spiritus paracletus in eo ipso, quod paracletus est, scilicet in dando remissionē Genes. 2. peccatorum, non venisset. Proinde & dicebat. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, vt ego vadam. Si enim nō abiero, paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos. Itaque quemadmodū illi veteri Adæ dormienti statim, costa de latere subducta, & in coniugem illi ædificata vel formata est, vt posteritas propagaretur, sic isti nouo Adæ, iam in morte soporato, de patefacto eius latere, sanguinis & aquę sacramentum productū est, & exinde statim ecclesia reformata, de qua multi per orbem terrarum filij nascerentur. Nam quod optimè nouit, & nosse debet fides Christiana, statim vniuersa priscorum electorum, quantacunque ab origine mundi collecta fuerat, apud inferos redemptionem suam expectās, illo sanguine & illa aqua emundata, regenerata atque huic viro copulata est, & exin de quot singulatim de cunctis gentibus baptizantur, tot filij de isto viro, & de ista eius coniuge nascūtur. Nec verò cum sic obdormiret, quàm citò euigilaturus esset, ignorabat, quàm citò spiritum suum quem in ma-Luca 18. nus patris tradebat, cum tanto peracto obedientiæ fructu resumpturus esset. Nam & antea cum dixisset de hac dormitione sua, ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas, & flagellabitur, & conspuetur, & postquam flagellauerint, occident eum, continuò subiunxit. Et tertia die resurget. Idcirco quia supra scilicet sāctus Iob post illa quę supra dicta sunt, continuò dicit in eum. Li-Iob 14. gnum habet spem, si præcisum fuerit rur-Luca 23. sum viret, & rami eius pullulant. Si senuerit in terra radix eius, & in puluere mortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquę germinabit & faciet comā, quasi cum primum plantatum est. Quod est enim hoc lignum, nisi is ipse qui cū præcideretur, dicebat, quia si in viridi ligno hoc faciunt, in arido quid fiet? Itaque si præcisum fuerit, rursus virescit, subauditur, tertia die velocitate resurrectionis. Hoc idcirco, quia nihil vnquam habuit ariditatis, id est, homo erat abiq; omni corruptione peccati, imò, quia nō solum homo, sed & Deus erat, cuius viror nunquam deficit. Cæterum, de homine, qui homo tantum, & non Deus est, qui in peccatis nascitur antiquæ præuaricationis, & idcirco comparari vel coæquari non potest huic tā Iob 14. viridi ligno, continuò subiungit. Homo verò cum mortuus fuerit, atque nudatus & cōsumptus, vbi quæso est? Quomodo si recedāt aquę de mari, & fluuius vacuefactus arescat, sic homo cum dormierit non resurget. Donec atteratur cælum, non euigilabit, nec cōsurget de somno suo. Est ergo hic homo lignum vitæ semper virens spiritu sapientiæ, quod vt nobis fructificaret & in præsēti vitā animarū, & in futuro resurrectionē corporum, quando atteretur cælum præcidi se permisit, non dubitans, quod continuò post triduum reuiresceret, euacuata in semetipso præcisione eius, quam solam pertulerat, mortis corporis.

Qualiter hoc sapientiæ sacramentum dum fieret, absconditum fuerit ab oculis omnium viuentium, & quomodo Iudas derisores eiusdem sapientiæ inexcusabiles sint CAPVT XX.

HOc opus huius sapientiæ spiritus sacramentum tunc interim dum fieret, erat absconditum, vt nemo sciret vsque ad tempus statutum. Vndè & idem beatus Iob Iob 28. in parabola sua sic inter cętera loquitur. Vndè ergo sapientia veniet & quis est locus intelligentiæ? Abscondita est ab oculis omniū viuentium. Volucres quoque cæli latet. Perditio & mors dixerunt. Auribus nostris audiuimus famam eius. Ab oculis, inquit, omniū viuentiū. Veraciter ab oculis omnium viuentium. Nam nemo omniū hominum, qui tunc in carne viuebant, nouerat, quid ageretur per crucis Christi patibulum, nec latet quisquam Apostolorum. Vnde & subiunctum est. Volucres quoque cæli latet. Volucres quippe in hoc loco in bonum accipiendi sunt, videlicet de qualibus dictum est. Simile est regnum granorum sinapis, Matth. 13. quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit, & factum est in arborem magnam, & volucres cæli requieuerunt in ramis eius. Præ cunctis eiusmodi volucribus Apostoli sublimius euolauerunt, veruntamen & ipsos latuit tunc dum fieret hoc sapientiæ mysterium. Perditio & mors dixerunt, Auribus nostris audiuimus famā eius, id est, maligni spiritus, qui perditionis & mortis inuentores extiterūt, quid cōtra se agetur præuidere nō potuerunt, quippe qui ab initio radijs sapiētię suos oculos occluserunt, & lumini eius rebelles extiterunt. Cæterùm mortuorū communi morte nonnulli hoc scire potuerunt, maximè autem patriarchæ &

chæ & prophetæ quorum nouissimus Ioannes nuper sublatus fuerat de cœtu viuentium, qui vtique sacramentum hoc cum viuentes præcinuerint, mortui iam non ignorabant, sed desiderio magno expectabant affuturum. Proinde rectè non dictum est tantũ, abscondita est ab oculis omnium, sed cum determinatione omnium viuentium, id est, tũc temporis in carne cõmanentium. Quid igitur? Nũ excusabiles fuisse cõsequitur de risoribus illos, qui illum crucifixerũt, & crucifixum deriserunt, quia sua voluntate abscõdita erat hæc sapientia ab oculis omnium viuentium? Non vtique. Sequitur enim. Quãdo ponebat pluuijs legẽ, & viam procellis sonantibus, tunc vidit illam, & enarrauit, & præparauit & inuestigauit, & dixit homini. Ecce timor domini ipsa est sapientia, & recedere à malo, intelligentia. Cui nam homini priusquam Iudæo apud quẽ hoc sapientiæ sacramentum conditum, & cum conderetur derisum atque contemptum est, cui, inquam, homini priusquam huic Deus ponendo legem pluuijs, & viam procellis sonantibus dixit. Ecce timor domini, ipsa est sapiẽtia? Legem quippe pluuijs ponere fuit, & viam sonantibus procellis, prædicatoribus indicere, vt viuendo implerent, quod loquendo suadere festinabant, quatenus prædicatio non contempta, quasi procella sonans expeditiori via curreret. Hanc legẽ primò Moysi, & prophetis, deinde apostolis deus posuit. Totum hoc primitus apud Iudæum, nam illis primum legalia siue prophetica eloquia dei credita sunt, & illis primum sicut oportuit, prædicatum est Christi Euangelium. Vtrobique illi primò dictum est. Ecce timor domini ipsa est sapientia, hoc enim consonanter tam prophetica quam euangelica categorizat scriptura. At ille proteruus dominum nõ timuit, semper illi ab initio rebellis extitit, maximè verò illo tempore, quo hæc facta sunt quando impleuerunt mensuram patrum suorum persequendo & occidendo Christum, cuius prophetas absque timore domini occiderant patres eorum. Non igitur excusabiles sunt, quia videlicet non idcirco non timuerunt dominum, quia abscondita erat sapientia ob oculis eorum, sed idcirco abscondita est, vt nunquam inuenirent eam, quia non timuerunt dominum. Nam econtrario, qui timuerunt dominum ipsis reuelatum est, quanquam essent homines idiotę, ac sine literis, ipsi scierunt sacramenta dei, iuxta confessionẽ dicentis. Cõfiteor tibi pater, domine cæli & terræ, quia abscõdisti hæc à sapiẽt.b. & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

Iob 28. *Roma. 3.* *Psalm. 110.* *Pro. 1. & 9.* *Eccle. 1.* *Math. 11.*

Quomodo dicatur Deum dixisse homini: Ecce timor domini ipsa est sapientia, cu alius sit sapiẽtia, alius timoris spiritus, & quod ex eo quoque, quia hoc Deus dixit homini, Iudæi & omnes stulti inexcusabiles sint.

CAPVT XXI.

SEd quomodo septem spirituum numero atque ordini notissimo, qui & præsenti opere à nobis susceptus est, dictum hoc non repugnat aut discrepat, ecce timor domini ipsa est sapientia? Si enim timor domini ipsa est sapientia, quomodo non minoris, sed eiusdem auctoritatis alia scriptura quæ dicit: Et requiescet super eum spiritus domini, Spiritus sapientiæ & intellectus, &c. alium timoris, atque alium sapientiæ Spiritum computat, amboséque ab inuicem loco vel gradu septimo disterminat? Ad hanc inquisitionẽ ecce tertia nobis succurrit scriptura, dictione temperata, quasi vtriusque mediatrix, videlicet ea quæ dicit. Initium sapientiæ timor domini. Cùm enim sic dicit, duarum quas prædiximus tubarum, siue organorum spiritus sancti consonantiam patenter astruit, quia videlicet timor domini, initium sapientiæ est, initium autem sapientię, sapientia est, licet nõdum perfecta, quomodo aurora siue diluculum iam dies est, licet nondum plena. Est igitur timor domini sapientia, id est, initium vel primus gradus sapientiæ. Sic & pietas sapientia, id est, secundus gradus sapientiæ, & scientia sapientia, id est, tertius gradus sapientiæ, & fortitudo sapientia, id est, quartus gradus sapientiæ, & consilium sapientia, id est, quintus gradus sapientiæ, & intellectus sapientia, i. sextus gradus sapientię: Septimo autem gradu cum dicitur sapientia, plena intelligitur atque perfecta, cuius officium est cessando ab actib9, & vacando contemplationi præoccupare iam bona futura, bona æterna, iuxta illud. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea, quæ videlicet pars, non alia est quam ipsa sapientia, in propria specie videnda. Proinde cum dixisset, abscondita est ab oculis omnium viuentium sapiẽtia, ne quis desperaret, aut absconsionem eius reprehẽderet. Ecce inquit timor domini ipsa est sapientia. & hæc dicendo quasi ostium aperuit, primumque gradum ostendit quo paruulus ad sapientiam superbis absconditam ascendere incipiat. Iam illuc accesserant illi viuentes qui sese à stultis, & peccatoribus male viuentibus & dominũ crucifigentib9, segregauerãt. s. apost. & ille quoque B. Ioseph ab Arimathia vir bonus & iust9, de quo Euãgeliũ refert, quia nõ cõsenserat cõsilio & actib eorũ. Huic planè sapiẽtia erat, timuisse dominũ, & in hoc primo gradu audisse sapientiã, dicentẽ, Fili mi si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Si dixerint, veni nobiscũ, insidiemur sãguini, abscõdamus tendiculas cõtra insontẽ frustra, deglutiemus eũ sicut infernus viuentẽ, & integrũ quasi descendentẽ in lacũ. omnẽ pretiosam substantiã inueniemus, implebimus domos nostras spolijs, sortẽ mitte nobiscũ, marsupiũ vnum sit omniũ nostrũ, fili mi ne ambules cũ eis. Prohibe pedẽ tuũ à semitis eorum. Pedes enim illorum ad malũ currũt, & festinãt, ve effun-

Iob 28. *Esaia 11.* *Psal. 110.* *Luca 10.* *Luca 23.* *Prou. 1.*

effundant sanguinem. Veruntamen ab istorum quoq; viuentium scilicet apostolorũ, & illius B. Ioseph oculis, adhuc abscondita erat sapientia, nesciebant Christi mysteria, ignorabant quæ vel quanta foret crucis & mortis eius vtilitas. Quia verò timendo dominum, & non acquiescendo, iactantibus se peccatoribus, quasi in foribus sapientiæ steterunt, ideo sursum vocari & ascendere ad sapientiam meruerunt, id est, accipere ad cognoscenda Dei sacramenta hunc de quo loquimur sanctum sapientię spiritum.

Quod dicit: Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, aut ad præceptum tuum eleuabitur aquila? CAPVT XXII.

Iob 39. Secundum hæc rectè illud intelligitur, quod eidem Iob respondens de turbine dominus de eiusmodi volucribus cæli, post multa dicit. Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandẽs alas suas ad austrum? Aut ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & in arduis ponet nidum su.? In petris manet, & in præruptis silicibus cõmoratur, atque inaccessis rupibus. Inde cõtemplatur escam, & de longe oculi eius prospiciunt. Pulli eius lambent sanguinem, & vbicunque cadauer fuerit, & statim adest. Nunquid ait, per sapientiam tuã plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum? Quia per annos singulos pennam veterem accipiter noua nascente proijciat, ac sine intermissiõe plumescat, penè nullus ignorat. Non autem hic illud plumæ tẽpus dicitur, quo in nido vestitur: quia tunc nimirum adhuc pullus ad austrum alas expandere non valet, sed illa annua pluma describitur q̃ laxata vetere pẽna renouatur. Eadẽ domesticis accipitrib. quo meli⁹ plumescere debeat minuta ac tepentia loca requiruntur, agrestibus verò moris est, vt flante austro alas expandant, quatenus eorum membra ad laxandam pennam veterem, venti tepore cõcalescant. Cum ergo ventus deest alis contra radium solis expansis, atq; ita percussis, tepentẽ sibi auram faciunt, sicq; apertis poris vel veteres exiliũt vel nouæ succrescunt. Quid est ergo accipitrem in austro plumescere, nisi quod vnusquisq; sanctorum tactus flatu sancti spiritus conualescit, & visum vetustæ conuersationis abijciens, noui hominis formam sumit? Hoc maximè iam dictis contigit apostolis, qui cum essent vetustæ volucres, id est, homines, propter carnalẽ sensũ tardiores, & propter hoc eos hæc sapientia lateret: ad hoc reseruari meruerunt, timendo dominum, vt flante austro plumescerẽt, id est, adueniente super eos spiritu sancto, nouis gratiarum pennis subleuati, cęlestis sapientię secreta perspicerent. Porrò quod sequitur. Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila, & cætera, quum de cæteris valeat intelligi, maximè de Ioanne intelligendum auctoritas ecclesiastica tradidit, qui sublimius volando terram deseruit, & super omnes cælos mente iuit, quippe qui per subtilem intelligentiam, interna mysteria verbi videndo penetrauit, & scribendo claro testimo nio declamauit.

Quòd cum dicimus eo respectu abscondit am ab oculis omnium viuentium sapientiam, iure tamen beatam qua tunc viuebat excipimus Mariam, & quod eadem sapientia qua in principio dictum est: Genesis primo, Fiat lux, nunc dixerit Apostolis: Accipite spiritum sanctum. CAPVT XXIII.

Erat ergo in hoc mundo solus, qui sciret sapientiam tunc temporis, Christus ipse Dei sapientia. Iob. 28. Genes. 1. Nam sicut iam dictum est, ab oculis omnium viuentium abscondita erat sapientia, & volucres quoque cæli latebat. Et quomodo in illo antiquo principio cum creasset Deus cęlum & terrã, terra erat inanis & vacua, & tenebræ erant super faciẽ abyssi, sic & in isto nouo creaturę nouę prĩcipio, totus mundus à sapientiæ cognitione inanis & vacuus erat, & tenebræ ignorantię erant super faciem cordis totius generis humani. Veruntamen beatam dei genetricem tunc viuentem confidẽter excipimus, quia nequaquam ab oculis eius hæc sapientia se absconderat. Prophetissa enim hęc erat, pro phetissa, inquam, nulli prophetarum cõparanda, cuius in sacrarium pectoris spiritus sanctus prophetias omnes conuexerat. Hac itaque sola excepta, omnis terra erat inanis & vacua, & tenebræ vt iam dictum est, ignorantiæ erant super faciem abyssi, super omnem animam totius generis humani. Porrò hæc sapientia secundum substantiam illa erat, quæ dudum in Salomone dicebat. Prouer. 8. Dominus possedit me, ab initio viarum suarũ, antequam quicquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum. Et subinde. Quando appendebat fundamenta terræ, cũ eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarũ, & delitiæ meę cũ filijs hominũ. Genes. 1. Delectet igitur cunctos vtriusq; ludi spectatores beneuolos, quia & illic in initio veteris creaturę dixit. Fiat lux, & facta est lux, diuisitq; lucem & tenebras, & hic in initio nouæ creaturæ lucem inuexit inferis, vt viderent lucem veram, Deum verum, qui hactenus sedebant in tenebris omnes electi ab origine mundi, imò transirent de regione tenebrarum, ad patriam æternæ claritatis, essentque ibi lux, videndo substantiam veræ lucis, lux, inquam, diuisa à tenebris inferni, & nos qui viuimus, essemus lux diuisa à tenebris huius mundi, dicente Apostolo. Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ephes. 5. Nam & viuis lucem intulit dicendo postquam resurrexit: Iohan 20. Matth. 5. Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & extunc impleuit Apostolis suis quod promiserat, dicendo, Vos estis lux mundi.

mundi vtrobiq; scilicet & in illo veteris, & in isto nouæ creaturæ opere, sapientia hæc satis amabiliter coram domino lusit.

Quomodo eadem sapientia lusit hic & illic, & quod lusit illic bene coram domino, sed hic melius, vbi sic il lusit coram deo, vt illuderet diabolo.

CAPVT XXIIII.

QVem tandem ludum nos homines pulchriorem esse vel fuisse cēsebimus, quo magis iure delectamur? Nempe hunc ludū postremum magis probamus, & hoc ludo magis delectamur, magis enim hic pertinet ad nos, & tot' fact' est propter nos Et vt vera discretione vtamur, illic cælum & terram creando bene quidem lusit coram domino, sed hic nouos cælos & nouam terram creando sic lusit coram domino, vt illuderet diabolo. De qua videlicet illusione dicebat ipse dominus ad beatum Iob. In oculis eius, quasi hamo capiet eum, & in sudibus perforabit nares eius. An extrahere poteris Leuiathan hamo, & fune ligabis linguam eius? Nūquid pones circulum in naribus eius, & armilla perforabis maxillam eius? Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? Nunquid feriet pactum tecum & accipies eum seruum sempiternum? Nunquid illudes ei quasi aui, & ligabis eum ancillis tuis? Concident eum amici, diuident illum negotiatores? Nūquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustiū piscium capite eius? Nā ad singula subaudiēdū est, vt ego. Hoc planè propter nos homines factum est, nam illud prius sapientiæ opus, tam propter angelos, quàm propter nos homines. Nobis quippe Leuiathan infestus erat, quod nomen eādem infestationem diaboli significat. Leuiathan quippe additamentum eorum dicitur. Quorum videlicet nisi hominum, quib. semel culpam præuaricationis intulit, & hanc vsque ad mortem æternam quotidie pessimis suggestionibus extendit? Quibus dū reatum fœnore multiplicat, pœnas proculdubio sine cessatione coaceruat. Potest quoq; Leuiathan etiam per irrisionem vocari. Primo quippe homini persuasione callida, diuinitatem se additurum perhibuit, sed immortalitatem tulit. Additamentum igitur hominum per irrisionem dici potuit, quib. dum hoc quod non erant se addere spopōdit, etiam hoc quod erat fallendo subtraxit. Quo modo isti hic sapientiæ spiritus illusit, In oculis, inquit, quasi hamo capiet eū. Quis nesciat quòd in hamo esca ostenditur, aculeus occultatur? Esca enim prouocat, vt aculeus pugnat. Dominus itaque noster ad humani generis redemptionem veniens, velut quēdam de se in necem diaboli hamū fecit. Assūpsit enim corpus, vt in eo quasi escam suam mortem carnis appeteret, quam mortem dum in illo iniustè appetit, nos quos quasi iniustè tenebat, amisit. In hamo ergo eius incarnationis captus est, quia dum in illo appetit escam corporis, transfixus est aculeo diuinitatis. Ibi quippe inerat humanitas quæ ad se deuoratorē duceret, ibi diuinitas, quę perforaret. Ibi aperta infirmitas quæ prouocaret, ibi occulta virtus quæ raptoris faucē transfigeret. In hamo igitur captus est, quia inde interijt, vnde deuorauit. Et quidem filium dei incarnatum nouerat, sed redemptionis nostræ ordinē nesciebat: sciebat enim quod pro redemptione nostra incarnatus dei filius fuerat, sed omnino quod idem redēptor noster illum moriendo transfigeret, nesciebat Vnde & bene dicitur. In oculis eius quasi hamo capiet eū. In oculis quippe habere dicimur, quod corā nobis positū videm'. Antiqu' verò hostis, humani generis redemptorem ante se positum vidit, quē cognoscendo confessus, confitendo pertimuit, dicens. Quid nobis & tibi fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos. In oculis ita que suis hamo capt' est, quia & nouit & momordit.

Iob 40. *Leuiathan.* *Marc. 1.* *Luca 4.*

De illo illusu per passionis Christi mysterium quàm veraciter dictum sit, Nunquid feriet pactum tecum, aut accipies eum seruum sempiternum?

CAPVT XXV.

HAec & cætera quæ supra posita sunt, si rectè spectator attendat, sicut notæ auctoritatis beati Gregorij demonstrat expositio prælucida, nihil hoc ludo sapientiæ coram domino pulchrius, nihil hac illusione spiritus sapientiæ delectabilius. Vnum illic dictum est, quod libentius ad præsens reuocamus spectaculum, scilicet quod ait. Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum. Hoc enim tam magnificē dictum, tam mirificè est gestum, vt si assit spectator beneuolus, non satietur oculus visu, nec auris auditu. quomodo enim dictum est. Nunquid feriet tecum pactum, aut accipies eum seruum sempiternum, sub auditur, vt ego, nisi ac si diceretur, nunquid sic illo vteris tanquam iurato tibi seruo, seruo sempiterno? Nam voluntate quidem aduersatur. vnde & græco vocabulo dicitur sathanas, id est, aduersarius, actu autem est seruus sempiternus, & sic seruit tanquam sit fidelis, ita cooperatur & bonis proficit tanquam adiuuare velit spiritum domini, & sic vigilantia eius procedit, tanquam maturet consilium dare & ostendere illi. Quomodo autem vel quando factum est, vt vteretur deus actu diaboli tanquam iurato seruitio, tāquam fideli ministerio? Imò quādo quippiam egit diabolus quod non proficeret deo, vndè non accresceret amplius laus & gloria domino deo? Ex quo cecidit de cælo superbus hic angelus, & ad laudem vel gloriam iusti iudicis dei, factus est diabolus, quicquid vnquam egit vel agere voluit, totum ad obsequium & honorem DEI profecit, & proficere non desinit,

Gregorius. *Iob 40.*

nit vsque in finem seculi. Vnde & initio ministerij eius deo quidem operosi, sibi autem inutilis & damnosi dictum est illi. Super pectus tuum gradieris. Quod est dicere. Sicut Gene. 3. hoc reptile, cuius calliditate abusus es, super pectus graditur, & seipsum in terrâ premit, sic tu diabole, cum sis rationalis spiritus, rationale tuum graui semper fatuitate onerabis, & quocunque te verteris, semper intentionem tuam deorsum côteres, & factis premes contrarijs. Verbi gratia. Inuidendo enim cuasti meritum hominis, sed hoc facto gratiæ dei locum aperuisti, cui amplius inuidebis, dum homo seipso tanto fiet altior, quanta gratia dei, cuiuscunque creaturæ meritis est maior. Abhinc vsque in finem, dum deo volens aduersaris, deo nolens cooperaris, & ita circulum habens in naribus tuis, super pectus tuum gradieris, quia miro ordine & mala intendis & bona agis, dum persequendo efficis hoc ipsum quod vt destruas persequeris, dum quasi malleolus, aurum dei nequiter affligis, & affligendo ad gloriã extendis. Eccle. 19. Cuncta hæc subtilissimè perpendens vir sapiens dicit. Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerût sibi tormenta sua. Ac si diceret. Tantus illorum furor est ex inuidia propter successus bonorum, vt temperare sibimet nequeant, quin agãt quod ad maius sibi proueniat tormentum. Vnde si quæras, quid habeat diabolus, cur tantopere agat ea, quibus factis amplius doleat, suæque voluntati nocens, alienę virtuti plurimum proficiat, ecce iam habes, quia furor causa est. Nam tam de illo quàm de satellitibus eius malignis spiritib. in furore suo, inquit, confirmauerunt sibi tormenta sua. Mirum hoc tibi fortasse videatur, si nunquàm audisti, quod homo quoque per furorem occiderit semetipsum. Spectemus nunc vt cœpimus circa Christum huiusce furoris eius fatuitatem, & huius de quo loquimur spiritus sapientię laudem. Dicebant pharisæi, & illis dicentibus, dicebat vtique diabolus, qui loquebatur in eis. Videtis quia nihil proficimus? Ecce mundus totus Ioan. 12. post eû abit. Item, Quid faciamus, quia hic Ibidem 11. homo multa signa facit? Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Ab illo ergo die cogitauerunt vt interficerent eum. Dũ hæc dicerentur, dum hæc agerentur, intendebat vtiq; possessor eorum diabolus, ne mundus iret post eum, ne omnes crederent in eũ sed hoc ipsum intendens egit, quod erat côtrarium, vt scilicet mundus totus iret post eum, vt omnes crederent in eum. Seruiuit ergo tanquam seruus sempiternus, seruiuit tanquam iurati custos pacti vigilantissimus domino suo regnum, sibi autem eodem seruitio confirmans tormentum. Non postula-Ioan. 13. bat Deus holocaustum, & pro peccato, id est, vitulos, aut certè pingues agnos, sed vno opus erat agno in sacrificium pro toto mundo. Nec huic negotio defuit malus seruus, insistens seruitio necessario: intrauit enim in Iudam Scarioth, & egit, vt traderetur ad victimã hic agnus melior, in illa nocte qua comedebatur ille paschæ veteris agnus per singulas domos. Intendebat deus vel dei sapientia facere irritam venditionem, qua semetipsum primus homo vendiderat, transgrediês præceptum, vana sibi diuinitatis spe proposita, adiuit & hanc intentionem bonã, seruus hic nequam, agendo vt venderet hûc hominem traditor, qui vendidit illum ius nulllum habebat. Intendebat diuinitas huic homini dare regnum, & subijcere potestati eius omnia regna mûdi, adiuuit & in hoc seruus iste agendo, vt per furiosum iocum purpura vestiretur, sceptro, id est, calamo donaretur, coronaretur, vt regio nomine salutaretur. Quodque non minus miremur, quia cogitabat dominus ponere in eo iniquitates Esa. 53. omniũ nostrum, spinea erat corona, ne posset negare seruus illusor quin iste dominus omnium spinas portauerit peccatorũ nostrorum Omnibus his modis illudendo, sune ligandam præbuit linguam suam, nec dicere potest factam sibi vim aut iniustitiam in eo quod hic regna mundi ad se traxerit, quippe qui licet per iocum nequissimum, regalia tamen insignia circundedit illi. Deposcebat ordo salutis nostræ, vt quia per lignum facta fuerat culpa, per lignum quoq; fieret iustitia, & nihilominus in hoc mali huius serui nequitia seruiuit agendo vt in ligno suspenderetur homo, qui culpæ non subiacuerat. Decebat, vt mundaret possidentis gra- Ioan. 19. tia, quos absoluerat redimentis pœna, egit Iob 40. hic seruus vt eius, iam mortui latus aperire- Roma. 11. tur lancea, vt statim exiuit sanguis & aqua. Quis vniuersum hunc ludum dignè queat admirari, quo hic spiritus sapientię generis humani illusorem sic potenter euicit, sic sapienter illusit? Quis proinde dicti hui⁹ magnificentiam, nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternũ, dignè æstimare possit. O igitur altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles vię eius.

Quomodo ad eiusdem sapientia rationem spectet, quod idem dominus habens potestatem vitæ & mortis, non ante tertium diẽ resurgere voluit ex mortuis.

CAPVT XXVI.

Ad eandẽ sapientiæ pulchram rationẽ rationabilemq; pulchritudinem, illud quoque per maximè spectat, quod idem dominus, vitæ & mortis habens potestatem, non ante tertium diem resurgere voluit. Cur ita factum sit vel fieri debuerit, aut decreuerit, dicere molimur, licet & hoc vt cætera nostro sensu longe altius sit. Ternarius numerus qui apud seculares philosophos quoq; insignis habetur, pro eo quòd imparium & eorum, qui præter vnitatẽ nullam aliam

lam aliam recipiunt sectiōem primus est nu merorum,apud nos longè amplius præclari nominis,imò primæ ac diuinæ est auctorita tis,tam propter ipsam essentiam sanctæ indi uiduæ trinitatis,quàm pro eo quòd saluator noster tertia die resurrexit à mortuis. Et ꝓ fectò tertia dies, ad idem ipsum sanctæ trini tatis sacramētum respicit. Idcirco nanq; dominus noster non ante tertiam diem resurre xit,quia congruum fuit, vt propitiationem sanctæ trinitatis, triduana nobis obtineret mors carnis Christi. Alioqui cur sub trina mersione baptizamur in nomine patris& filij & spiritus sancti,complantati facti, simili tudini mortis eius, nisi quia eandem mortem suam,quam antea baptismum suum appellauerat,triduo pertulit, & ipse in nomine & in obedientia patris, & filij, & spiritus sancti? Siquidem & pater filio sicut & ipse filius testatur, calicem passionis dedit, & ipse filius animę suę in sua potestate propina uit,sicut ipse ait. Potestatem habeo ponendi animam meam. Et spiritus sanctus illi propi nari fecit,sicut Apost. ait: quia Christus per spiritum sanctum semetipsum obtulit. Con gruè ergo mors dn̄i triduana extitit, quam sanctę trinitas disposuit,quamq; ad obtinen dam humano generi propitiationem eiusdē sanctę trinitatis, nostra in illo sola pertulit natura. Non solum autem,sed & tota vita eius annorum suorum numero sanctæ trinitatis famulatum exhibere, & eius præcepto se obedire innuit. Nam in triginta tribus annis,quib. super terram ambulauit, ternarius est repetitus hac sola differentia, quòd vnus ternarius vt triginta sint in decenum limitē consurgit, alius vt simplex sit,in singulari limite consistit. Cuius in typum Isaac quoq; adimmolandum, ternario dierum numero ductus est. Nam de Geraris, vbi tunc habita bat Abraham vsq; ad montem Moria,id est, sedē templi iter dierum trium est(vt ait Hieronymus)& consequēter illic die tertio peruenit, sicut historia refert, & venit in locum quē dixit ei Deus die tertia. Sed vt ad incœptum redeam, mira velocitas, mirabilis ille saluatricis gratiæ cursus & recursus, vt in triduo trium temporum seculi peccata deleret,omnes qui ante legem fuerāt,omnes qui sub lege erant,cunctos qui sub gratia ventu ri erant, vna Christi morte pariter saluaret, pro singulis temporibus singulos dies eiusdem mortis appendens. Tantam eius veloci tatem spiritus sanctus innuebat cum pophetæ imperans dicebat. Voca nomen eius, accelera, spolia detrahe, festina prædari. De hoc & illud in Canticis. Reuertere, similis esto dilecte mi capreæ hinnuloq; ceruorum super mōtes Bethel. Accelerauit enim inferni spolia detrahere, festinauitq; prædari, reuersusque vt caprea, aut ceruorum hinnulus.i.patriarcharū filius,ad saluandum velocissimus apparuit super mōtes Bethel.i.visus est apo-

Lucæ 12. *Ioan. 19.* *Ioan. 10.* *Hebr. 9.* *Genes. 22.* *Esaiæ 8.* *Cant. 6.*

stolis, vt eorum tristitiā citò in gaudium verteret, qui sunt montes Bethel. i. domus Dei, quæ est ecclesia, principes summis virtutib. eminentes. Accelerauit, inquam, inferni spolia detrahere. i. electos omnes iure victoris educere. Quæ enim mora fieret ad detrahendum, aut quæ difficultas ad discernendum? Sol erat iste, illi aūt qui quærebantur tanquā specularia. Illorum fides speculum erat, sed dendo solis aspectu radium satis idoneum, sed ideo non splenduerant hactenus, quia soli obiect⁹ medius obstabat paries inimicitiarum, scilicet originale peccatum. At illum in carne sua moriens Christus parietem soluerat ac diruerat, qui illa specularia animarum verum solē expectantium, vmbra tegebat aduersa. Quæ ergo mora fieret, vt diruto pariete, & descendente ad inferos vero sole, nō statim relucerent illa vascula lucis exceptoria. i. electorum animæ? Statim vt illuc descē dit hic sol. i. anima Christi præpotens & insi ta sibi verbi omnipotentis diuinitate coruscans, illi resplenduerunt, & tenebrarū principes dissipati sunt sicut fumus, & sicut fluit cera à facie ignis, & iusti exeūtes de tenebris, & in paradisum recepti epulari cœperunt, & exultare in cōspectu Dei, latrone simul epulāte, cui dixerat dn̄s in cruce pendēs. Hodie mecum eris in paradiso. Totoq; sabbato requieuit ab omni opere suo dominus Christus cū illis & pascebatur dilectus in lilijs, do nec aspiraret tertia dies, & inclinarētur vmbræ. Die igitur tertia, propitia nobis facta diuinitatis trinitate, cito mortē quā gustauerat reiecit à se, sicut significauerat, quādo in cru ce, nostrā salutē sitiēs, & ideo se veraciter sitire dicēs, cū oblatum sibi gustasset acetū, noluit bibere. Mortis em̄ acetū paululū gustabat, quā cito. i. tertia die reiecturus, nec vltra bibiturus erat. Resurgēs enim ex mortuis iā nō moritur, mors illi vltra nō dominabitur.

Psalm. 67. *Lucæ 23.* *Gen. 1.* *Matth. 27.* *Rom. 6.*

Quomodo ad sapientiā pertinuerit, quòd resurgens, non statim peremptoribus suis insultauit, nec dilectoribus suis repentè apparuit.

CAPVT XXVII.

Postquam inimicos illusit, ad amicos respexit, eisq; post tristitiæ nebulas serenū ac luminosum suæ victoriæ radium refudit, ordine vel modo, quo per hunc sapiētiæ spiritum fieri condecuit, non continuò peremptoribus suis manifestus efflagrans insultauit, aut meritas vindictę pœnas exegit, quod facere interdum minus prudētium hominū est, eorum qui victoriæ temperare, vel gloriæ modum tenere nesciunt. Expectabat enim propalādę glorię suę ordinē dignū, videlicet nō mutat⁹ spiritu sancto, sed idē qui fuerat, idē permanēs, q dixerat, Ego gloriā meā non quæro, est qui quærat & iudicet. Nō est moris vel disciplinæ eius contentiosa inuēctione seu insultatione festinatā rapere gloriam victoriæ de hostibus, nisi fortè ad tem pus hoc vtilitas exigat, scilicet ꝓ instructiōe

Ioan. 8.

vel confirmatione illorum, qui credunt vel credituri sunt, vt de aliquantis impijs ita cæteris metuenda pœna sumatur, quatenus nō lateat cōscientiam viuentium victoris Christi filij Dei esse iudicium. Semel hoc faciendum est, vt rideat sapientia in interitu paruulorum stultitiam diligentium, & subsannet, cum eis quod timebant acciderit, tunc vtiq; quando fiet quod necessariò faciendum est, vniuersale iudicium. Interim ad sapientiam sciamus pertinere, vt permisisi thesaurizent sibi iram in die irę, quia vocaui, ait, & renuistis, extendi manus meas, & nō fuit, qui aspiceret. Permisit ergo nunc quoq; sapiēter patiēs, & patienter sapiens inimicos suos principes sacerdotū & phariseos dissimulare quod fuerat factum, & in conscientia repositum sacrilegiū, permisit illos data pecunia coemere sibi mendacium, vt dicerent milites, venerunt discipuli eius nocte, nobis dormientibus, & furati sunt eum. Ad amicos, vt dictū est, eius cōuersio, nec ipsa repentina, sed paulatim procedens ordine decentissimo, vt scilicet prius mentium quàm corporum illor.ī oculis præsentaretur. Penè naturalis hic est manifestationis eius modus, vt à nullo vnquam benè & vtiliter visus aut videndus sit exterius, à quo non prius per fidem aut dilectionem visus fuerit interius. Egit itaq; quatenus primùm corda illorum ad respiciendum illum acutis multarum commemorationum iaculis excitarentur, & tunc demum rediuiuum corpus suū exhiberet oculis extrinsecus, cum imaginem eius hiantibus animis attentius versarent intrinsecus. Prima huic bono digna iudicata est notæ pietatis & peruulgatæ dilectionis fœmina quondā peccatrix Maria, quæ nimirum crucem & cuncta pœnarum eius insignia memori mente gestabat, & vel talem videre sitiens, qualem sepulchri locus susceperat, eo non inuento flebat, discipulisq; recedentib. ipsa non recedebat, sed plorās foris stabat. Prima ergo hęc digna æstimata est, quę flentibus oculis gaudium videret, gaudium tristib. apostolis annunciaret. Post hanc Petrus, cuius vtiq; tristitia præ cunctis apostolis maior, imò & duplex erat. Tristis enim, quia hæc dominus passus fuerat, tristis erat, quia patientem dominū, ipse ter negauerat. Sine dubio ex quo respiciēte in eum domino egressus foras fleuit amare non desijt dolere & tristis esse, & idcirco prius huic quàm cæteris apostolis dignum iudicauit sese ostendere. Sic enim habemus in euangelio, quia prius de isto dictū est. Surrexit domin[9] verè & apparuit Petro. Subsecuta est e uestigio protinus boni nuncij congeminatio, quia narrauerunt duo discipuli quomodo sibi euntibus Emaus, & loquētibus ad inuicem de illo, sese iunxerit, & quomodo cognouerunt eum in fractione panis. Quid putas interea, quàm præsens mētibus eorum imago eius esse potuerit, dum sederent intus loquentes de illo, eiulatu simul & lachrymoso adhuc gaudio attoniti, clausis foribus, ne quis verba illorum audiret, aut superueniret de inimicis, & penè naturaliter dño Iesu inuidentib. Iudæis? Itaq; benè præparatis animis tempus erat, vt sese cognoscendus communiter omniū offerret oculis. Stetit ergo in medio illorum, & dixit eis. Pax vobis. Ita modestè, ita tēperate homi nē suū deducebat sapiētia hæc, de qua verissimè dictum est, quia attingit à fine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter.

Quòd prius peccatrici quam apostolis, prius Petro qui eum negauerat, quàm Ioanni quem diligebat, Christus apparuit.

CAPVT XXVIII.

Est præsenti loco & aliud, in quo pulchritudinem dispositionis eius, iure mirantes spiritus sapientiæ laudibus immoremur. Nam veraciter sapiens vel sapiētiæ laude dignus est, qui habito secum proposito bono, sic omnia contemperat atq; disponit, vt nihil fit quod non eidem proposito conducat atq; expediat. Quid autem hic homo nouus, sanctus sapiētiæ spiritus proposuerat, nisi peccatoribus & infirmis validam spem præbere, peccatorib. & ægrotis constantis fiduciæ, vel fidentis cōstantiæ arma porrigere cum quib. præsumerent regno cælorum vim facere, & violēter illud diripere? Hoc nempè propositum sibi fuisse, ipse testis est cùm dicit. Nō egent, qui sani sunt medico, sed qui malè habent, non veni vocare iustos, sed peccatores. Cum igitur, qui pro peccatoribus mori dignatus fuerat, surgens ex mortuis, prius Mariæ peccatrici, quā apostolis, prius Petro negatori sui nominis apparuit, quàm dilecto suo Ioanni, qui cum matre eius iuxta morientis crucem stetit ac perstitit, veraciter cum spiritu sapiētiæ negocium peregit, sapiēter propositū sui finem aspexit. Quantum enim hoc idem ꝓposito eius conducit? Omnes peccatores, cūctæ peccatrices quę fidem habent, hoc exemplo reduces animos attollunt non dubijs effectibus expertum habentes, quia perforata est maxilla Leuiathan, sicut promittebat dominus, nunquid inquiens, armilla perforabis maxillam eius. Nec verò in hoc tātum sapientiæ laus est, quòd ad corroborandam peccatorum spē peccatrici fœminæ, & negatori apostolo primum dignatus est apparere, verùm & in eo, quod eos quibus multam apud se gratiam reposuerat, quos ante secula præscierat & prædestinauerat, Mariā dico & Petrum, in tātis tamq; diuersis peccatorum voraginibus mergi permiserat. Quantus enim fructus, quāta exinde prouenit vtilitas? Dicamus primum de peccatrice Maria. Certè Iudæis pro eruditione omnium seculorū dicere habebat, Amē amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocē filij Dei, & qui audierint, viuent.

Et sub-

Prouerb. 1. *Ibidem.* *Matth. 28.* *Ioan. 20.* *Luca 22.* *Luca 24.* *Luca 24.* *Ioan. 20.* *Sapien. 8.* *Luca 5.* *Ioan. 19.* *Iob 40.* *Ioan. 5.*

Et subinde, Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius, & procedent, qui bona egerunt, in resurrectione vitæ, qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Hæc, inquã, dicere habebat, cùm diceret de se homo tanta tamq; magnifica, præsentibus vtiq; experimẽtis opus erat, & idcirco certis quoque personis ad experimenta capienda opus habebat. Oportebat quenquam electorum corporaliter mori pro gloria domini Dei, vt videlicet per resuscitationem eius glorificaretur filius Dei, vocando illum de monumẽto, & hoc modo verum se dixisse probando, quia omnes qui in monumento sunt, audiẽt vocem eius & procedent. Permissus est itaq;
Ioan. 11. Lazarus amicus mori, non ad mortẽ, sed sicut iam dictum est, pro gloria dei. Oportebat nihilominus quempiam electorum spiritualiter mori itidem pro gloria Dei, vt scilicet per conuersionem eius glorificaretur filius Dei, dimittẽdo illi peccata multa, & hoc modo verum se dixisse probando, quia mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Permissa est itaq; hęc mulier dilecti La-
Ioan. 5. zari soror, iam dilecta mori in peccatis, & esse famosa peccatrix, non ad mortem siue ad interitum æternum, sed vt iam dictum, pro gloria Dei, pro testimonio iusti, & iustificantis nos Dei & hominis Iesu Christi filij Dei. Hæc de Maria. Porrò de Petro quòd lapsus
Luca 7. est, quòd negare permissus est, nihilominus in dispositione huius spiritus sapiẽtiæ pium & pulchrum est. Princeps quippe apostolorum Petrus destinatus fuerat, & huic specialiter magna post Christum potestas danda, vel iam data erat, dicẽte Christo filio Dei viui, quem confessus fuerat. Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cælis est. Et ego di-
Matth. 16. co tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petrã ædificabo ecclesiã meam, & portæ inferi nõ præualebunt aduersus eam. Et tibi dabo claues regni cælorum. Item: Simon Ioannis di-
Ioan. 21. ligis me plus his? Pasce agnos meos, pasce oues meas. Tali & tanta præeunte euangelicę veritatis auctoritate, Christianissimi imperatores post multa tempora, omnesq; ecclesiarum principes hoc cẽsuerunt, & lege perpetua firmauerunt, vt sicut imperatori omnes præfecti vel iudices, sic beato Petro & secundum dignitatem eius excellenti Romano Pontifici cæteri subiecti sint ecclesiarum pontifices. Magnus honor, grandis celsitudo. Ait autem ipse eiusdem honoris siue cel-
Luca 22. situdinis auctor. Qui maior est vestrum, erit sicut minor, & qui præcessor est, sicut ministrator. Itẽ: Maiores illos siue ministros magno ad clementiam informat studio, quod manifestè colligas ex factis eius humillimis, ex dictis eius parabolicis. Quãdo autem vel quomodo sciret homo positus in celsitudine honoris, in magna conscientia sanctitatis condescendere paruis, cõdolere miseris? Solus quippe Deus natura humilis, natura misericors, & miserator est, imo ipsa humilitas, ipsa misericordia est. Homo quilibet humilis siue misericos, non nisi ex accidenti est. Oportebat igitur prædestinato atq; vocato ad tantam celsitudinem Petro Apostolo causam subesse, & magnitudinem honoris eius præire, vnde illi humilitatis atq; compassionis scientia iugiter posset accidere. Idcirco labi permissus est, idcirco vsq; ad triplicandam negationem derelictus est, pulchro & spectabili ordine sapiẽtiæ, vt rectè miremur omnes eiusdem sapientię periti spectatores, omnes apertos discretionis oculos habẽtes. Et hoc animaduertentes omnino expedire credimus eis qui præsunt, tã propter semetipsos, quàm propter eos, quib. præsunt, quatenus ad humilitatem vel compassionem erudit sint, per magnũ & memorabile præteritæ infirmitatis experimẽtum. Aliter quippe infirmitates subditorum, aut vix aut nullo modo supportare sciunt. Idcirco quondã per os Annæ prophetissæ, cecinit hic idem 1. Reg. 2.
sanctus sapientiæ spiritus dicens. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbem. Vbi autem dicimus super cardines terræ, Hebraici sermonis proprietas (vt ait beatus Hieronymus) habet super afflictos terræ. Et afflicti terræ qui sunt, nisi humiles & cõtriti corde? Super illos planè qui huiusmodi sunt, dominus orbem posuit, quia super eos, qui prçteritam infirmitatem memoriter tenẽtes humilis apud se cõsciẽtię sunt, dominus ecclesiam suam collocauit, qui videlicet tanto clementius, tanto compatientius eundem orbem portare possunt, quanto amplius clementis atq; compatientis Dei gratia se indiguisse meminerunt. Et hæc igitur ad laudem spiritus sapientiæ dicta sint, quia nimirum sapiẽter. i. ad magnã generationẽ, & generationum vtilitatẽ, quos multũ dilexerat salus omniũ Christus, Mariã dico & Petrũ, & anteq̃ resurgeret à mortuis in barathrũ mortis ruere pmisit, & vbi resurrexit in gaudiũ vitę suę, primos participes asciuit. *Qualiter huic domino, sicut beato Iob addiderit deus cuncta duplicia, quæ eius fuerant.*

CAPVT XXIX.

QVo tandem fine, tantum tamq; bonum sapientię studium in homine isto remuneratum est? Psalmista cum dixisset. Minui- Psalm. 8.
sti eum paulominus ab angelis, cõtinuò subiunxit. Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub pedibus eius. Apostolus quoque cum dixisset. Christus factus Philip. 2.
est pro nobis obediens vsq; ad mortem, mortem aũt crucis, continuò subiunxit. Propter quod & deus illum exaltauit, & donauit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestiũ, terrestrium, & infernorum. Iã his cum pro-

phericis atque apostolicis præconijs, vt à pro pos.ta B. Iob allegorica vel figuratiua specu latione sermo non recedat, dicamus, quia addidit dominus omnia quæcunque fuerāt
Iob 41. Iob duplicia. Quid .n. noster iste Iob, quid inquam Deus Christus, quid homo Christus habuerat? Diligenter vtrobique possessiones eius appendamus, quas ante passionem suam habuerat, & non dubiūerit, quin cūcta recepit duplicia. Quid Deus Christus habuerat? Nouem ordines angelorum. Etenim cùm in forma Dei esset & nondum se exinanitusset formā serui accipiens, claritatem habebat Deus apud Deum, diuinis obsequijs adoratus, Deus & rex angelorum. Sed ecce quia semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, & hæc passus est, quæ prædicta sunt, Deus & rex est angelorū pariter & hominū. Ergo duplicia Deo Christo reddita sūt. Quid porro homo Christus habuerat anteq̄ pateretur, vel qd amisit vbi passus est & mortuus? Vnam vtique & simplā suæ carnis vitam, neq; enim anima eius morti obnoxia fuit, vt erat anima omnis hominis propter peccatum primi parentis. Parū dictum est. Etenim neque secundum carnē, neque animam mori debuit, quippe qui peccatum, neque originale contraxit, neque actuale admisit. Nullam itaque mortem debens, vnam tantum, id est, carnis suæ vitam expendit. Sed ecce in corpore suo, quod est ecclesia, duplicia, id est, corporis & animæ vitam recepit, mortem quippe animarum moriendo deuicit, & vitam corporum nobis resurgendo reparauit.

Quomodo ad mysterium Christi pertineat, quod Iob cuncta quidem duplicia, veruntamen filiorum nō duplicem, sed tantum simplicem recepit numerum.

CAPVT XXX.

Sed considerandum, quia cum de cæteris palam constet, quòd illi beato viro reddita sint duplicia, de filijs nō adeò perspicuum est aut verum. Nam fuerūt ei totidem quot Iob 42. prius scilicet septem filij & tres filiæ. Potest quidem rectè sic dici & sic existimari, quia mortui fuerant filij eius, non æquè vt iumēta & pecora eius, quæ carne simul & spiritu interierant, & idcirco filij quoq; duplices additi sunt, quia videlicet in resurrectione viginti erunt. Veruntamen hic in terra, hic in vita sua, vbi cætera possedit duplicia, secundum numerum filiorum recepit tantū simplicia, & hoc quoq; in domino Christo magna mysterij pulchritudine non vacat. Neq; enim plures passiōe sua redemit, quàm olim fuerant prçordinati ad vitam, quosque tunc iussit Deus nasci, quando creatis primis ho- Gene. 1. minibus benedicēs, ait. Crescite & multiplicamini. Nam cęterorum vt nascerentur, peccatum causa extitit. Etenim pro pœna peccati multiplicitas conceptuum mulieri acces- Gen. 3. sit, dicente eodem domino. Multiplicabo ęrumnas tuas & conceptus tuos. Multiplicabo cum dicit, subaudiendū est, super numerum, vt videlicet plures cōcipias post peccatum, quàm præordinati fuerant in benedictione data ante peccatum. Igitur Iob cætera quidem duplicia, sed in filijs simplicia recepit in vita sua, quia Christus dominus duplicia quidem, vt supradictum est, beatitudinis præmia, sed simplicem electorum numerum per passionem suam redemit, quantus cum ad vitam præordinatus esset, in Adam perierat. Nam hoc est quod Apostolus ait. Et sicut omnes in Adam moriuntur, ita & 1. Cor. 15. in Christo omnes viuificabuntur. Omnes & omnes dicit, nec tamen omnes homines, sed solos ad vitam prædestinatos vult intelligi.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI LIBER TERTIVS, DE SAPIENTIA.

Quòd in illa passione hæc sapientia duo nobis condiderit sacramenta, quorum alterum baptisma, alterum est viuifica corporis & sanguinis Christi mensa.

CAPVT I.

Ex operibus opificem sanctum sapientiæ spiritum cognoscere, & sicut deum glorificare studentes, præcedente volumine circa passionē noui hominis Iesu Christi filij Dei versati sumus, nunc de sacramentis, per quæ secundum imaginem eiusdem noui hominis renouamur, quæque nobis de fonte passionis eius profudit idem sapientiæ spiritus, dicere incipiemus. Sunt autem duo hæc sacramenta maxima, baptisma scilicet, & viuifica corporis & sanguinis eius mensa, quæ sine dubio nostre saluti tam necessaria sunt, vt absque his nulli hominum ad vitam vel Ioan. 3. regnum Dei aditus pateat. Ait enim, Amen amen dico vobis, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre re- Ioan. 6. gnum Dei. Item, Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis

biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Hæc nimirum sacramenta & cunctus ordo, vel actus horum, quàm rectè asscribantur spiritui sapientiæ, non nisi qui eodem spiritu, vel eadẽ sapientia fuerit edoctus, meretur aduertere. Sapientes & prudẽtes huius seculi nescierunt, imò tanquam iustitiam ridendam existimauerunt. Proinde ipsi potius stulti facti sunt, stulta facta est sapientia illorum, non parum, sed multum, videlicet intantum, vt canibus & porcis assimilati sint, dicaturq; aduersus eos paruulis quibus hæc mysteria reuelata sunt. Nolite sanctum dare canibus, nolite mittere margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas, & conuersi elidant vos. Sacramenta hæc sancta sunt. Sacramenta hæc margaritæ nostræ sunt, illi autem qui deriserunt vel derident hæc, cum sibi sapientes videantur, canes sunt, porci sunt. Nos igitur paruuli simus, & hæc nobis reuelantem sapientiæ spiritum in his ipsis sicut Deum glorificemus, & gratias agamus. Ac primùm in hoc volumine de baptismo dicamus.

Rom. 4. 1.Cor. 1. & 3.

Matth. 7.

De baptismate, quod interpretatur tinctio, quòd per illud qui eramus nati peccato, renascamur Deo.

CAPVT II.

BAptisma Græcè, Latinè tinctio interpretatur. Idcirco autẽ tinctio dicitur, qa ibi homo spiritu gratię, in meli' immutatur, & longè aliud q̃ erat, efficitur. Igitur baptisma cũ dicim', qui cũ simus Latini, tinctionẽ dicere poteram', in græca voce siue nomine, maiestatem atq; dignitatem singularem significati eius cogimus, scilicet eiusmodi tinctionem, cui nulla tinctio comparetur, qua cum caro sola visibiliter tingatur, amplius spiritus hominis inuisibiliter tingitur, ita vt sicut iam dictum est, totus homo immutetur, & longè aliud quàm erat, efficiatur. Nam filius iræ erat, filius gratiæ efficitur, filius mortis & perditionis erat, filius vitæ & acquisitionis efficitur, filius gehennæ erat, filius regni Dei efficitur. Inimicus Dei erat, reconciliatur, & filius Dei efficitur. Magna & mira tinctio, magnæ & efficaciæ mirabilis. Idcirco Grecè baptisma dicimus, & peregrino nomine singularem tinctionis huius excellentiam significamus, & vulgi sensibus insinuare conamur.

Quæ vel quãta distãtia sit baptismi Ioãnis et Christi.

CAPVT III.

AEquiuocũ tamen illud habemus, quia videlicet tam de tinctione Ioannis, quàm de tinctione Christi hoc nomẽ, id est, baptisma prædicamus. Aequiuocè, inquam, sic dicimus, quia nimirum quod scire debemus, vtriusq; tinctionis siue baptismatis ratio vel definitio non eadem est. Nam baptisma Ioannis, baptisma serui, baptisma Christi, baptisma domini est. Baptisma Ioannis in aqua, baptisma Christi in aqua & in spiritu sancto. Baptisma Ioannis in pœnitentiã, baptisma Christi in remissionem peccatorũ. Baptismate Ioannis Christus manifestatur, baptismate suo Christus, id est, passione sua est glorificatus. Nam de baptismate suo Ioannes loquitur. Et ego nesciebam eum, sed vt manifestaretur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. Christus autem Ioannis baptismate baptizatus, de suo baptismate loquitur. Ego baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor vsq; dum perficiatur. Ioannis tandem baptismate populus parabatur baptismati Christi, Christi baptismate populus regno Dei fit idoneus. Procul dubio, qui baptismate Ioãnis baptizati sunt, dicentes, in eum qui post ipsum venturus erat vt crederent, & ante passionem Christi ex hac vita migrauerunt, baptizato Christo in passione sua à peccatis suis quamuis grandibus absoluti sunt, & cum illo in paradisum introierunt, cum illo regnum Dei viderunt. Qui autem spreuerunt consilium Dei in semetipsis non baptizati baptismo Ioannis, & emigrauerunt ab hac luce, ante iam dictum baptisma passionis Christi, nequaquã illis profuit antiquum circuncisionis remedium, nec enim profuit illis passio Christi, nec de inferno educti sunt, quia non erant de illis, de quib. Christus dicebat, & pro eis sanctifico meipsum. Nihilominus & hoc sciendum, quia qui baptizati baptismo Ioannis in hac luce permanserunt, vsq; dum glorificato Iesu prædicaretur baptismatis eius euangelium, si non receperunt eum, si non baptismo eius baptizari necessarium duxerũt, nihil profuit illis, quòd Ioannis baptismate baptizati sunt. Quod sciens apostolus Paulus, cum inuenisset quosdam discipulos, & interrogasset eos, si spiritum sanctum accepistis, credentes? Itemque: In quo baptizati estis? subauditur, si neque si spiritus sanctus est audistis, illis respondẽtibus, in Ioãnis baptismate, dixit. Ioannes quidem baptizauit aqua populum dicẽs, in eum, qui post ipsum venturus esset vt crederẽt, hoc est, in Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit super eos spiritus sanctus. Quantũ vel quàm longe minus illud erat baptisma serui, in quo neque, si spiritus sanctus est audiebatur, isto baptismate domini, in quo spiritus sanctus in peccatorum remissionem datur? Igitur vtriusq; rei nomen quidem cõmune est, vtrumq; enim baptisma dicitur, sed secundum nomen ratio diuersa est.

Ioan. 1.

Luca 12.

Ioan 17.

Acto. 19.

De eo quod dicit Apostolus: Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus, & quod Ioannes apostolus: quia tres sunt, inquit, qui testimonium dant in terra, &c.

CAPVT IIII.

CVius sacramenti, id est, baptismi Christi ratio non coniecturæ humanæ ver-

bis diſcutiēda, ſed diuinę auctoritatis eſt ſcripturis alliganda, Paulus apoſtolus dicit. Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in *Rom. 6.* morte ipſius baptizati ſumus. Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, vt quomodo ſurrexit Chriſtus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate *1. Ioan. 5.* vitæ ambulemus. Ioannes autem. Quia tres ſunt, qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis. Et tres, qui teſtimoniū dant in cælo, pater, & verbum, & ſpiritus ſanctus. Vtriuſq; ſermonis auctoritas, proculdubio diuina eſt, quia nimirum neuter horum, qui hæc loquūtur ab homine vel per hominem accèpit aut didicit, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Et alter quidem vnde baptiſma proceſſerit, & quid nobis operetur, alter aſtruit quibus vel quantis teſtibus id quod in illo agitur, vt ratum ſit, defendatur. In mor*Rom. 6.*te, inquit, eius baptizati ſumus, conſepulti cūillo per baptiſmum in mortē. Nimirum per reuelationem Ieſu Chriſti didicerat hic, quod ab homine vel per hominē doceri non poterat, ſcilicet quid intendens ſpiritus ſapiētiæ ſic eiuſdem Chriſti mortem diſpoſuerat, vt prius ſpiritum emitteret, & tunc demum perforato latere eius ſanguis & aqua exiret. *Ioan. 19.* Sic enim ſcriptum eſt, Ad Ieſum autem cum veniſſent, vt vidērunt eum jam mortuum, non fregerunt eius crura, ſed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit ſanguis & aqua. Quid enim agebatur, niſi vt in morte eius baptizaremur nos omnes, quia immundi eramus? Quid, inquam, agebat hic omnium artifex ſapientiæ ſpiritus, niſi artificium ſtruebat ad deludendum humanæ ſubſtantiæ poſſeſſorem iniquum diabolū quaten' illi moreremur, & alteri renaſceremur? Teſtes enim, teſtes filio Dei, pro nobis aduerſus illum componebātur, quos ille alius numerans, quia tres ſunt, ait, qui teſtimoniū dant in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis. Spiri*1. Ioan. 3.*tus vtique quem emiſit, aqua & ſanguis quē lanceæ ictus elicuit. Tres teſtes hi ſunt. Vt quid enim, vel quam ob cauſam ſpiritus ſanctus cum ſpiritu vel anima hominis habitās in habitaculo carnis extruſus eſt, quantum fieri potuit per iniuriam mortis, & vt quid lancea perforatum eſt latus innocentis, & eiuſmodi fluuius exiuit, niſi vt cum eiſdem aqua & ſanguine veniret ad nos irrefragabili æquitate iudicij? Teſtes ergo pro nobis hi ſunt, quia non hi ſumus eius cuius eramus, quia mortui ſumus illi, cui viuebamus, vbi tribus iſtis aſperſionibus mortui huius ſcilicet ſpiritu, aqua, & ſanguine, aſperſi ſumus.

Quomodo rectè vtamur teſtibus illis, vt merito fiat nobis quod dictum eſt: Filius non portabit iniquitatē patris.

CAP. V.

DIligenter cauſam noſtram perpendamus, vt ſcire poſsimus, quam rationabiliter, quam vero & recto iudicij ordine teſtibus illis vtamur. Quæ enim cauſa noſtra erat? Vtique peccatum primi parentis noſtri veteris Adæ. Fatemur enim, quia omnes in illo peccauimus, & in illo omnes mortui ſumus. Verùm in eadem damnatione ſocia miſericordiæ ſuæ iuſtitia prouidit Deus, quo modo ſi vellemus, rei non teneremur. Nam ſi ad patrem alium, ad hominem nouum, q non peccauit, transfugiat filius peccatoris veteris hominis, ecce ſcriptum eſt, & completur illi, quia filius non portabit iniquitatem patris. Cæterum ſi in vetuſtate illius permaneat, portabit iniquitatem veternoſi præde- *Ezech. 18.* ceſſoris, ſicut itidem ſcriptum eſt. Qui red- *Deut. 5.* dis peccata patrum in filios, in tertiā & quartam generationem. Ergo diſcreta & iuſta circa nos eſt iuſti Dei cenſura, quia neminem non volentem, neminem à peccatore antiquo diſſentientem conuolui patitur in illa peccatrice maſſa. Tantummodo vetuſtati abrenunciet, & dum conceditur, nouus homo eſſe feſtinet. Sed oportet eum transfugij ſui notum & euidens habere teſtimonium. Quare? Videlicet quia diabolus aduerſarius noſter notum & maniſeſtum contra genus humanum teſtimonium habet. Quod teſtimonium? Lignum vetitum, lignum temeratum. Notum quippe & argumentoſum contra hominem hoc teſtimonium eſt, quia videlicet niſi ſuperba mente diuinitatis altitudinem appetiſſet, lignum vetitum non momordiſſet. Niſi, inquam, intus tumuiſſet, foris tentatus tam facilè nō ceſsiſſet. Quiſquis igitur filius, vt nō portet iniquitatē patris vetuſti, nouum patrem quærit, & ad nouum hominem Ieſum Chriſtum transfugit, oportet ſicut iam dictum eſt habere illum in teſtimonium Dei, oppoſitum teſtimonio diaboli ſiue chirographo peccati, vt ſicut ille primus homo vetitum mordendo, maniſeſtum ſuperbiæ ſuæ ſignum dedit, ſic ipſe mādatum per aquam viſibile remedium ſuſcipiendo, maniſeſtum humilitatis ſuę ſignum ſuo det ſaluatori. Ludicra & riſu digna viſa ſunt hæc ſapientibus, & prudentibus, quorum ab oculis ſapientia vera ſe abſcondit, dū vano ſenſu ſuo diſcutiunt, quomodo Deum decuerit, vt vnum propter ligni morſum homo damnatus fuerit, & omnes homines in illo mortui ſint, & quomodo aquæ tinctio de peccatore iuſtum, de mortuo viuum, de filio irę filium gratię facere poſsit. Sed enim paruulis reuelatū eſt, quia paruę res magnarum rerū teſtimonia eſſe poſſunt & ſunt. Eſt enim verè vel fuit, morſus ligni, quamlibet paruus, ſiue quantūlibet magnus teſtimouiū magnę ſuperbię, & tinctio aquę, quālibet paruę ſiue quālibet magnæ. i. ſiue parui fontis, ſiue magni maris, tantū in nomine patris, & filij, & ſpiritus ſancti, cum ſignaculo crucis, teſtimoniū magnæ humilitatis. Igitur quia de magno negocio agitur, & magnus accuſator diabolus cauſa propoſita contra hominem teſtimonio vtitur, oportet vt accuſatus

homo

homo defensorem petens deum legitimis ac necessarijs vtatur testibus.

Quod aduersus peccatum, quod erat contra nos testimonium diaboli, tres pro nobis testes in terra sint: Spiritus, aqua & sanguis: & tres in cælo: Pater, verbum et spiritus sanctus, et cum istis cibus et potus corporis et sanguinis Christi.

CAPVT VI.

Illud sanè sciendum, quia contra nullum hominem, nec contra infantem, cuius vnius diei vita est super terram, minus quam vnum habet diabolus testimonium. Nam infans, qui hodie natus est, nimirum in Adam natus est, & originali peccato obnoxius est. Neque enim fas est sieuius, vt filius post patrem iudicatum, præsertim qui post abiudicationem eiusdem patris natus est, hæreditatem obtineat, qua pater eius iustè priuatus est. Ergo infans, qui hodie natus est, in regno Dei nihil habet, nam contra illum saltem vnum vnius peccati accusator testimoniū habet. At verò, qui iam grandæuus ad baptismi gratiam accedit, tot tantisque diabolus contra illum vti habebat testimonijs, quanta vel quam multa originali actualia peccata coniunxit, non vt iudicaretur, si non crederet, qui enim non credit iam iudicatus est, sed vt debitas pro singulis pœnas exolueret. Econtra, qui ad Christi gratiam confugit, non minus quàm septem testibus defenditur, aut defendi potest. Nam tres sunt qui testimoniū dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. Et tres sunt qui testimonium dant in cælo, pater & verbum, & spiritus sanctus. Septimus testis, cibus & potus est corporis & sanguinis Christi, qui & propria quadam positione, contra testimonium stat peccati originalis, quia videlicet peccatum illud cibus fuit sumptus ad perniciem. hoc sacramentum cibus est datus ad salutem. De singulis testibus his, nunc ordine dicemus.

1. Ioan. 5.

Quid sit, quod valeat testimonium dare in cælo et in terra.

CAPVT VII.

Verùm prius est, vt quæramus, quid est, quòd testimonium in terra, & testimonium datur in cęlo. Neque enim frustra duo testimonia data, terra distinguuntur & cælo. Quid ergo est testimonium dari in terra, nisi per vnam fidem, per vnum baptisma habendo vnitatem spiritus in vinculo pacis commendari in pręsenti ecclesia? Oportet quippe eum, quem sancta præsens in communionem recipiat ecclesia, dicere dominus Iesus, quod est testimonium habere spiritus, quia videlicet nemo potest dicere, dominus Iesus nisi in spiritu sancto. Et sicut pręsenti capit. dictum est, spiritus est qui testificatur, quoniā Christus est veritas, quia videlicet sicut nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spiritu sancto, sic nemo nisi in Spiritu sancto loquens potest dicere, quoniam Christus est veritas. Deinde cum sic corde credendo te-

1. Ioan. 5.

1. Corin. 12

stimonium habuerit à spiritu, oportet vt suscipiendo visibile baptisma testimonium habeat à sanguine & aqua, quę de latere eius fluxerunt, quando patefactum est militis lancea. Hoc totum est testimonium habere in terra, quia videlicet sic commendatum in cōmunionem suam, in sui corporis vnitatem præsens suscipit ecclesia. Consequitur tandē testimonium in cælo ab his tribus, qui vnum sunt, scilicet patre, & verbo, & Spiritu sancto. Quem enim pręsens Ecclesia, priori testimonio comprobatum suscepit, & in aliud seculum cum pace sua dimisit, cœlesti sine dubio commendat Ecclesiæ testimonium patris & filij, & spiritus sancti, vt illius gloriā feliciter videat in cælo, cuius in terra fideliter sacramenta seruauit. Nunc iam propositum ingrediamur.

Quomodo vbi dominus noster moriendo sacramentum nobis condidit baptismi sui, tres isti pariter affuerint: spiritus, aqua, et sanguis.

CAPVT VIII.

Vbi baptizatus dominus Iesus, illo baptismate suo, de quo dicebat, vt supra iā diximus. Ego baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor vsque dum perficiatur, vbi inquam, passus, mortuus, & eadem passione vel morte sua baptizatus, baptismi sui nobis condidit sacramentum, tres isti pariter affuerunt, spiritus, aqua, & sanguis, spiritus per quē, vt Apost. ait, semetipsū hostiam viuentē deo obtulit, quemque cum propria anima emisit, aqua & sanguis, quem de latere suo lanceato iam mortuus, supra naturam mortuorum corporum effudit. His tribus testibus illic concurrentibus, tartarus intremuit, terra mota est, petræ scissæ, monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant, postmodum eo consurgente, pariter consurrexerunt. Quid tantus ille terræmotus significauit, nisi terram & ipsos miseros virtutem sensisse sacramenti? Venit enim primus testis ad inferos cum anima Christi sactusq; aduentus eius, electis omnibus remisio peccatorum, qui expectabant eum in tenebris, congregati illuc ab origine mundi Paulo pręierat felix ille latro, qui dixerat. Memento mei domine, dum veneris in regnum tuum, & continuò ista remisione peccatorum subsequente, cum domino completum est, quod dixerat ei dominus. Amen dico tibi, quia hodie mecum eris in paradyso. Prius enim latronum crura fracta sunt, quàm sanguis ille, vel aqua illa fundere tur. Et quia non sola salus animarum, sed & resurrectio parabatur corporum, vndè per decurrentes reliquos testes, cooperante tertio terra concussa est, & monumenta aperta sunt, vt resurgerent cum domino testes futuræ vniuersalis resurrectionis mortuorum. Tres igitur testes illic affuerunt, vbi conditū est hoc sacramentū, & eorū spiritus primᵒ est. Proinde & de hoc primitùs dicendū est.

Luce 12.

Rom. 21.

Luc. 23.

Quòd spiritus sacramento dare incipiat testimonium, quòd sumus filij Dei, & quomodo vnus idemq́; fons, & vterus nobis et sepulchrum fiat, atque inde prima resurrectio sit.

CAPVT IX.

Spiritus sanctus, hic in terra dat, & ab hoc sacramento dare incipit testimonium illud, de quo Apostolus dicit. Nō enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. Ab hoc, inquam, sacramento dare illud testimonium cœpit, nam antequā conderetur, eramus inimici. Et si aliqui fuerant amici veluti Abraham, qui amicus Dei appellatus est, nihilominus conditione huius sacramenti. i. à passione Christi filij Dei, testimonium hoc dari cœptum est, quod sumus filij dei, testantibus ipsis Abrahæ filijs, ac dicentibus. Eramus enim aliquando & nos natura filij iræ, sicut & cæteri. Nam nec ipse Abraham aliunde amicus Dei appellatus est, nisi à fide & expectatione huius sacramenti. Deniq; omnium, quæ credidit, quæ credendo iustificatus, etiam amicus Dei factus est, hæc summa fuit, & in semine tuo benedicentur omnes gentes, & secundum hanc fidem congruam, scilicet in ea corporis parte, qua semen traducitur, signaculum circuncisionis accepit, interim promissiones non accepturus, donec veniret, qui benedictionē daret. Igitur ab hoc sacramento testimoniū dare incipit, quòd sumus filij dei, etenim in hoc sacramento suo ipse efficit, quatenus renascamur & simus filij Dei. Qui enim diuina omnipotentia sua, in Mariam superuenit, & obumbrabit illi, vt conciperetur & nasceretur ex ea vnigenitus filius dei, ipse eadē omni potentia superuenit aquis, & eis fœcunditatē tribuit, vt renascantur ex eis filij Dei. Fons aquæ elementaris, hoc spiritu superueniente viuificatus, fit vterus ecclesiæ, vterus gratiæ, Idcirco Christus dicit. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & spiritu, &c. Apostolus autem. Cō sepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Itaq; vnus idemq́; fons, & vterus nobis & sepulchrum est. Vterus, quia sicut dicit Christus, renascimur, sepulchrum, quia sicut dicit Christi Apostolus, & illic Christo consepelimur, & inde Christo consurgemus. O igitur mirabilis artifex spiritus. Fecit ꝙ fieri posse nesciebat homo magister in Israel, cùm diceret. Quomodo potest homo nasci cū sit senex? Nunquid potest in ventrē matris suæ iterum introire, & nasci? Bene respōdens dominus Iesus, non dixit, non potest fieri, non potest homo in ventrem matris suæ iterato introire, & nasci, sed ait: Amen amen dico tibi nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Non inquam, negauit posse hominem in ventrem matris suæ iterato introire, & nasci, sed dixit qualem vel cuius vterum matris suæ deberet homo iterato introire & nasci. Aqua nanque superueniente hoc spiritu, fit ille vterus matris nostræ Hierusalem cælestis, de quo vt abortiuum proiectus est homo, quando peccauit, quia videlicet veneno infectum serpentis, ille vterus eum tenere vsq; ad legitimum tempus non potuit, id est, vsq; dum sta tuto tempore, de consepto paradisi limite, in quo non valde arctas acceperat angustias pręcepti, perferretur in latitudinem cæli ad similitudinem angelorum dei. Vterus, inquam, eiusdem matris, hęc aqua per spiritum sanctū fit in cuius sacramentis debeat receptus contineri vsque ad diem cuiusdam natiuitatis. i. vsq; ad finem vitę præsentis, quando nascatur ad videndum regnum Dei. Quo contra de illis, qui scindunt eundem vterum, facien do hæreses & schismata, dicit Psalmista. Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero, locuti sunt falsa. Et quia isti quoq; sicut Adam per serpentem decepti sunt abortiui, continuò subiūgit. Furor illis secundum similitudinem serpentis, &c. Sic aqua hæc vterus est, vnde secundū Christi sententiam renati sumus, ex eodem nimirum actu secundum Apostoli Christi sententiam sepulchrū est, in quo Christo consepulti sumus, & vndè Christo consurreximus, quia nimirum moriendo in illum vterum introitur, & qui moriendo introiuit, resurgēdo renascitur. Quomodo? Pręueniente hoc spiritu, & testificante, quoniam Christus est veritas, homo peccator, & mendax accedit, & semetipsum accusat, semetipsum, inquam, i. veterem hominem, veterem Adam, siue vetustatem, quam contraxit ex Adam, condemnat, & morti ad iudicat. Dicit enim, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis cōcepit me mater mea. Tunc stigmata passionis Christi, signaculū crucis Christi, in fronte sua suscipit, & quia patronum habet hunc spiritum, quia veram humilitatem, & humilem loquitur veritatem, secundum spiritum, tantum illi videlicet signatum esse signaculo crucis, passionis, & mortis Christi, est, ac si ipse crucifixus, passus, & mortuus sit. Christus enim non pro se, sed pro homine peccatore, nō ꝓpter sua, sed propter pœnitentis hominis peccata crucifixus, passus, & mortuus est. Tunc trina mersione mergitur in aquam, & tridua nam valet illi, Iesu Christi sepulturam. Eleuatur de fonte, & ecce qui mortuus fuerat, prima cum Christo resurrexit resurrectione.

Rom. 8. Ephes. 2. Gen. 23. Ioan. 3. 1. Ioan. 3. Ioan. 3. Psalm. 57. Psal. 50.

De duobus spiritus datis, & quando & vnde spiritus paracletus dici cœperit, & quod datum vel primū vel præcipuum sit.

CAP. X.

Celebrato hoc mysterio, quotacūq; sit hora diei, siue mane, siue hora tertia, siue sexta,

sexta, siue nona, siue vespera, id est, quæcunque sit hominis ætas, siue pueritia, siue adolescentia, siue iuuentus, siue senectus, siue ætas decrepita nouus homo est, & puer Domini, noua creatura est, & filius Dei. Verùm patrem suum cui natus est, necdum vidit, hæreditatem necdum capit, quæ sibi teste hoc spiritu sanguine Christi conscripta est. Qui ergo testis in baptismo factus est spiritus, idẽ fit & tutor pupilli vbi per impositionem manuum sacriq; charismatis vnctionem secundam, qui renatus est, gratiam accipit. Extunc iste spiritus nouo iam nomine nuncupatur, diciturq; paracletus. Paracletus Græcè, Latinè consolator interpretatur. Nouũ hoc nomen est, neq; spiritus sanctus, antequã consideretur hoc sacramentum, isto vsquam nomine nuncupatur. Vbi hoc sacramentum cõdebatur, vbi Christus patiebatur, ipsa nocte qua tradebatur, hunc spiritum promittens, isto primũ nomine illum nuncupauit, dicẽs. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implebit cor vestrum. Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. Si enim non abiero, paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos. Tanquã diceret. Veritatẽ dico vobis, expedit vobis vt ego vadam. i. vt ego per passionẽ mortis ex hoc mundo ad patrem transeam, quia nisi pro vobis passus fuero, spiritus sanctus non veniet ad vos, illo aduentu quo est consolatio, id est peccatorum remissio. Nam hæc est communis omnium electorum consolatio, quod per Christi fidem, spiritum hunc acceperunt in remissionem peccatorum, & pro hoc non immeritò beatos sese arbitrantur, dicente Psalmista. Beati quorũ remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Apostoli paracletum istum, id est, datum huius spiritus in remissionem peccatorum, ipsa quidem die dominicæ resurrectionis acceperunt insufflante domino ac dicente. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, sed secundã gratiã eiusdem spiritus non ante diem quinquagesimũ adepti sunt. primo dato, remissionem peccatorum acceperunt, secundo fortes, & zelo bono feruentes, scientes, atque sapientes, eloquentes, & miraculorum potentes effecti sunt. Sine dubio paraclesis. i. consolatio nis vel gaudij causa præcipua in primo dato est. Ait enim ipse dominus. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quòd spiritus vobis subijciuntur, sed in hoc gaudete, quòd nomina vestra scripta sunt in cælis. Deniq; primo dato spiritus per baptismum scribuntur in cælo nomina electorum, & inde est gaudendũ, secundo dato subijciuntur spiritus, &c. Huiusmodi charismata dantur, imò diuiduntur singulis prout spiritus vult, & inde non adeò est gaudendum. Nã huius gratię ante Christi aduentu plurima patriarchę & prophetę dona consecuti sunt, & ipsi apostoli ante Christi

Ioan. 16.

Psal. 31.

Ioan. 20.

Luca 10.

passionem dęmonia eiecerunt, & nõ erat illis gaudendũ, nisi fieret vt per Christi passionẽ primam & præcipuã consolationẽ, primum præcipuum & paracleti huius datũ. i. remissionem acciperent peccatorũ. Quo facto iure gauisum est cor eorum, iuxta promissum dicentis. Iterum aũt videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrũ nemo tollet à vobis. Penè naturale omnib. suis, effecit disciplina huius paracleti, vt de hac prima gratia gaudeant, & exultẽt, scilicet quòd per baptismũ peccati vetustatem depoluerint, præsertim si gratiam eandem custodierint, nouis criminibus non admissis. de secũda verò gratia non gaudeant, sed nec deuulgari velint, nisi fortè pro gloria Dei, vt ædificetur ecclesia dei. Hinc est, quòd nemo ferè, qui non se Christianum vel catholicũ velit haberi, cum sapientem siue scientem, vel virtutẽ contra dæmones habentem, laudabiliter velit taceri. His igitur breuiter dictis, de primo teste. i. de spiritu dei, spiritu adoptionis filiorum testimonium reddente spiritui nostro, qd' sumus filij dei, videamus de testibus reliquis.

Ioan. 16.

Quòd testis secundus sit sanguis, & auctoritas, siue vtilitas testimonij eius quanta sit, & quomodo adsit in sacramento baptismi.

CAPVT XI.

Secundus post spiritum testis in baptismo Christi sanguis. Hic quidẽ ait. Tres sunt, qui testimoniũ dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis. At in Euang. post emissionẽ spiritus non dictũ est, exiuit aqua & sanguis, sed exiuit sanguis & aqua. Ergo secundus testis est sanguis, sicut dignitate ita & ordine literę Sic aũt in causa hac testis iste dat testimoniũ, quomodo in testamento magnum preciũ pre chara siue necessaria, coram arbitris, atque auditoribus legittimis appensum siue datũ. V.g. Homo ille rex euangelicus, de quo illic scriptum est. Simile est regnum cælorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, idcirco sponsam nominatã defendit, & nuptias fecit filio suo, quia spõsam eandẽ acquisiuit filius idem sanguine suo. Nam hoc notum est omnibus nuptiarum filijs. Et Apost. quoq; dicit. Attẽdite vobis & vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit episcopos regere ecclesiã dei, quã acquisiuit sanguine suo, licet rex ille dicat, tauri mei, & altilia occisa sunt, & nõ dicat. Ipse filius meus occisus est, & istã sponsam suo sanguine acquisiuit, tamen vtrunq; poterat dici, quia videlicet, pro acquirenda filio regio Dei sponsa ista, & prophetę & apostoli occisi sunt, & ipse filius regis occisus fuit sed nunc viuit. Idcirco autem tacitũ est hoc in parabola, vel taceri debuit, quod occisus fuerit regis filius faciendo nuptias, vel certè vt faceret nuptias, quia videlicet, istud omnẽ faciendarũ consuetudinẽ, imò naturã nuptiarũ exuperat. Si. n. qui spõsam quærit, moriatur pro eadem sponsa, iam non erit, qui ducat, vel nuptias faciat. Sãguis igitur sic in hoc sacramen-

1. Ioan. 5.

Ioan. 19.

Matth. 22.

Act. 20.

sacramento dat testimonium, quomodo in magno magnæ rei negotio, causam confirmat notum & grande pretiũ. Nam verè sanguis filij Dei magnum est precium, non modò, quia sanguis sanctus, vel quia homo ille sanctus sanctorum est, verùm, quia homo quod det amplius vel charius sanguine suo, nihil habet. Propterea dicit. Maiorem hac dilectione nemo habet, quàm vt animam suã ponat quis pro amicis suis. Et Ioannes ait: In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit. Animã pro sanguine, & sanguinem pro anima vicissim poni reperimus, quia nimirum, vt physici quoque perhibent, vita hominis, imò & omnis animalis in sanguine est. Proinde & in Genesi scriptum est. Carnem cum sanguine non comedetis. Sanguinem enim animarum vestrarum requiram de manu cuctarum bestiarum, & de manu hominis. Veruntamen in isto vtraque, scilicet anima & sanguis per se intelligenda sunt. Nam quod verè mirandum est, & prius animam posuit, & deinde iam exanimis supra naturam mortuorũ corporum, sanguinem de latere suo, & cum sanguine aquam fudit. sanguinem vt nos redimeret, aquam vt nos lauaret. Neque enim id circo sanguine suo redimere voluit nos, vt immunda vasa possideret sed vt nos à peccatis nostris lauaret. & mundos in sanctificatione & honore possideret. Sanguinem ergo redemptionis pretium, & aquam fudit sanctificationis lauachrum. Veruntamen & hoc legimus, quia sanguine lauit nos Nam Ioannes Apostolus dicit: Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Dicamus igitur fideliter, quia quæ de latere eius fluxit aqua, lauit nos, sed de socio sanguine, aqua virtutem hanc obtinuit, vt posset lauare nos. Nam sine sanguine aqua prodesse non poterat, sine sanguine, inquam, testamentum ratum fieri, aut hæreditas regni Dei nobis delegari non valebat. Vnde apostolus. Vbi enim inquit testamentum est, mors necesse est, intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis cõfirmatum est. Alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Vndè nec primum sine sanguine dedicatũ est. Est ergo sanguis aquæ pretium. i. idoneam efficiens aquam ad concipiendum spiritum, ad conferẽdam remissionem peccatorum. Hoc medio conciliatur aquæ inferiori spiritus superior. Et illic quidem vtrunq; scilicet sanguis & aqua visibiliter concurrit, nam qui vidit testimonium perhibuit, sed neutrum quenquam mortuorum aut viuorum visibiliter tinxit, hic autem vbi singuli credentium baptizantur, vnum tantum, id est, aqua visibiliter adest, & visibiliter atque sensibiliter tingit, nã sanguis neque visibiliter adest, neque visibiliter elemento aquæ sese coniungit, aut infundit. Inuisibiliter adest ille sanguis in conspectu fidei, cui nulla preiudicat localitas aut

Ioan. 15. *1. Ioan. 3.* *Genes. 9.* *Apoc. 1.* *Hebr. 9.* *Ioan. 21.*

vetustas, siue longæuitas temporis, nam ipsa sine dubio illic est, & illuc vbi sanguis ille fusus est, hominem reducit interiorem, dum dicitur illi. Credis in deum patrem omnipotentem, & in Iesum Christum filium eius, qui passus est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus & sepultus? &c. In hoc verbo passionis, & crucis Christi, dum dicit, credo, sine dubio adest ille sanguis, & inuisibiliter quidem, tã secundum inuisibilem animæ, quam secundum visibilem corporis substantiam lauat, & à cunctis emundat peccatis. Si enim sanguis hircorum & taurorum, inquit Apostolus, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundauit conscientiam nostram ab operib. mortuis ad seruiendum Deo viuenti, &c. De tertio teste, scilicet aqua, nunc dicendum est.

Hebr. 9.

De tertio teste, scilicet aqua, quòd sicut spiritus Dei ferebatur super aquas, ita nunc veraciter dicamus, quia spiritus vt nouam faciat creaturam, fertur super aquas. CAPVT XII.

AQua illa quæ cum sanguine de mortui Christi latere fluxit, noua creatura fuit & ad hoc creata est, vt alterum recreationis mundi principium existeret. Alterum, inquam, principium, nam primę creationis mũdi principium, & creandarum prima fuit materia specierum. Etenim confusa tunc erat aquarum substantia, & sub aquis latebant omnia, quando dicente Deo, fiat lux, &c. ferebatur spiritus eius super aquas. Hoc sanè interest. quod tunc aquas illas creauerat Deus de nihilo hanc autem non de nihilo, sed de hominis Iesu Christi creauit corpore iam mortuo. Alterum ergo principium aqua illa fuit, imò est. Et illo quidem principio sic superferebatur aquis spiritus Dei, vt diceret, fiat lux, & facta est lux, quam angelicam creaturam rectè intelligimus, in isto autem principio sic superferri dignatus est aquis idem spiritus, vt itidẽ diceret, fiat lux, & facta est lux, quam lucem Dei visionem, hominibus redditam confitemur. O verè magnus & laudabilis artifex hic sapientiæ spiritus, qui nobis vt absque vlla contradictione noua essemus creatura, atque idcirco non pertineremus ad præuaricatorem veterem Adam, adinuenit alterum principium, adinuenit artis modũ, quo ad illud nos reduceret principium, & de vetere faceret hominem nouum. Ista est sapientia, quam nemo principum huius mundi cognouit. Si enim cognouissent, nũquam dominum gloriæ crucifixissent. Nimirum ipsa calliditas principum tenebrarum hoc prę scire non potuit. Sciebant ipsum esse Christũ filium Dei, sed hoc nullatenus scire vel æstimare potuerunt quod alterũ nobis tale principium adinuenire posset sapientia dei, quo nos defendẽs reprehẽdi nõ posset iustitia dei. Quid. n? Quantũ & q̃ admirabile est hoc inuẽtum? Hoc

1. Corin. 2.

tū? Hoc artificiū & tunc quando conditū est,
fallacē diabolū sapienter fefellit, & deinceps
oēs deos, imò non deos, sed dęmonia gentiū,
Iouem, Herculem, Iunonem, Mineruam, cæ
teraque portenta dæmonum, omnes quoq;
cultores eorum, omnes sapientes infatuatos
Luca 11. huius seculi, reges & imperatores orbis sapi-
enter elusit, fortiter vicit. Quomodo Chri-
stus in contemptibili forma serui, occultam
contegens formam Dei, fortem armatum in
eo ipso, quod contemnebatur, vicit, & de a-
trio suo foras misit, sic aqua ista in sua vili
substantia preciosam contegens gratiam spi-
ritus sancti, & sanguis Christi dęmonum cul
turam destruxit, templa dæmonum in tem-
pla Christi, cultores & filios diaboli in veros
adoratores & filios dei conuertit.

Quam clementer spiritus sapientia pauperibus pro spexerit, vt aquam quæ cunctis res accessibilis est, ia-nuam faceret regni Dei, &c.

CAPVT XIII.

ET vide, dum parti aduersę sic illudit, suis
pauperibus quàm clementer spiritus sa-
pientiæ prospicit. Nam ecce aqua regni Dei
ianua facta est. Quàm aūt accessibilis est talis
aditus regni dei. Quis tam pauper est sensu,
vt vrnam huius elementi cōparare nequeat
suis sumptib. Nam siue de lacu, siue de flumi
ne, siue de magno mari, siue de paruo fonte
sumpta limpha, pro hac intentione, pro hac
fide, & sacrata sancti nominis inuocatione il
la est aqua, quæ de illo fluxit sacro Christi la
tere. Ergo & secundum hoc mysterium, re-
cte dictum intelligitur illud propheticum.
Esaia 55. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non
habetis argentum properate, emite & come-
dite. Venite, emite absque argento, & absque
vlla commutatione vinum & lac. Nam sicut
absq; vlla commutatione vinum & lac pro-
positum est omnib. de fonte scripturarum,
sic absq; auro vel argento, absq; vllo rerum
omnium dispendio, propositum est omnib.
hoc regenerantis aquæ sacramentū copiosū.
Sed forte aliquis instāte persecutore, aliquis
confessor Christi præpeditus ab aliquo dia-
boli satellite, tempus aut locum non habet,
vt possit cum hydria saltem de proximo flu
uio quippiam haurire, quod ministro salutis
huius offerat, & in confessione Christi super
ipsum fundat. Multi enim persecutionis arti
culo præoccupati, sine aquæ baptismo suppli
cijs affecti, pro Christi nomine confirmati &
consummati sunt. Quid ergo? Nunquid hi ba
ptizati non sunt? Imò tanto in maiorē gratiā
præ illis, qui in pace ecclesiæ moriuntur, asse
cuti sunt, quanto grauiori dispendio morti
& sanguin. Christi communicauerūt. Nam
in baptismo communis tantum similitudo
Roma. 6. mortis est, sicut ait Apost. Si enim complan-
tati facti sumus similitudini mortis eius, si-
mul & resurrectionis erimus, in martyrio
autem ipsa mors. Quòd si martyrium baptis
Luca 12. mus non esset, nunquā dominus de passione
sua dixisset, quod iam supra dictum est. Ba-
ptismo habeo baptizari, & quomodo coar-
tor vsq; dum perficiatur. Verū exceptis his,
quos eiusmodi articulus non intercipit, nulli
spiritus sanctus extra fontes occurrit, totāq;
remissionem peccatorum inter aquas conti-
net, nec vltra extendit.

Iterum de tribus testibus, spiritu, sanguine, et aqua, quod sine vtrolibet non sit ratum testimonium in terra

CAPVT XIIII.

TRes igitur testes sunt isti, spiritus, aqua, 1. Cor. 12.
& sanguis, quorū sine vtrolibet non est 1. Ioan. 5.
testimoniū ratū in terra. i. in pręsenti ecclesia
Nam nisi dicat quis, dominus Iesus in quo di
ctū est testimoniū spiritus, nemo. n. dicit, do-
minus Iesus nisi in spiritu sancto, & nisi dicat
quia hic est, qui venit per aquā & sanguinem
Iesus Christus, non in aqua solū, sed in aqua
& sanguine, & hæc dicēs, baptizetur aqua ele
mentari, nō est in terra recipiendus, nō est ec
clesiasticę cōmunioni admittēdus, vtpote le
gitimis & necessarijs carens testib. Vnus aut
duo testes in isto negocio nō sufficiunt. Vnū Acto. 5.
solūmodo testē illi discipuli habebāt, quib. cū
dixisset Paulus, si spiritu sanctū accepistis cre
dentes, dixerūt. Sed neq; si sanctus est spirit9
audiuimus. Vnū, inquā, testē, scilicet aquā so
lā habebant. Nā in Ioannis baptismate, sicut
neq; si spiritus sanctus esset audierāt, ita nec
sanguinis testimoniū acceperāt. Neq; .n. Ioan
nes verbo crucis, qđ nondū erat cathecizare
aut sanguinē, qui necdū fusus fuerat, pdicare
poterat. Vnū igitur testē. s. aquā habebant, &
idcirco nisi baptizarentur adhuc, neq, in ter
ra, neq; in cęlo recipiendi erant. Duos testes
habent s. aquā & sanguinē, & tertiū. i. spiritū
non habent, quicūq; apud hęreticos baptizā-
tur. Neq; .n. hęretici quicunq; fidē domini Ie
su aliqua blasphemia diminuunt vel dilace-
rant, veraciter dicunt, dominus Iesus, & idcir
co nequaquā in spiritu sācto loquūtur. Quā
uis ergo in eū, qui pro nobis crucifixus est, ca
thecizentur, & baptizētur, aquę quidē & san
guinis testimoniū habere videntur, sed spiri-
tus testimoniū non habere cōprobantur. Ve
runtamē si baptizati sunt in nomine patris, &
filij, & spiritus sancti, multę siquidē hæreses
in isto nomine baptizant his, qui ab eis ad ca
tholicā ecclesiā confugiunt, non repetitur la
uachrū carnis, sed tantū per impositionē ma-
nuum reconciliati tertiū testē. i. spiritū acci-
piunt. Rursus qui spiritus & sanguinis habēt
testimoniū dicendo, dominus Iesus, & cre-
dendo, quia ille pro nobis sanguinē suum fu-
dit, non eos pigeat quamlibet iusti sibi vide-
antur, tertij testis, scilicet aquæ quærere testi
monium. Nam siue Iudæus in lege iustifica-
tus, siue philosophus in virtutum studijs col
laudatus, dicat, dominus Iesus, & hic pro om-
ni mundo est passus, sed aqua baptizari in re-
missionē peccatorū dedignetur, tanquam sit
iustus, nullo modo in terra recipitur, nullate
n9 hic ecclesiastica frui cōmuniōe pmittitur.

Quomo-

Quomodo gratia baptismi & si actu noua, voluntate tamen & proposito Dei vetus sit.

CAP. XV.

NEc verò quasi nouam licet hanc traditionem contemni, quia & si actu noua est, voluntate vetus eius, & proposito Dei. Nam vt Iudæo paucis respondeam, qui penè naturaliter hoc sacramentum aspernatur, & odit, nunquid primum à Christi euangelio, nunquid primum à Christo dicente, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest videre regnum dei, testimoniũ habet auctoritatis huiusce sacramentum? Nónne & longe ante hæc iustitia testificata est, à lege & prophetis? A lege factis mysticis. A prophetis testificata est dictis manifestis. Primũ verba prophetica recolentes dicamus, non iam Nicodemo. Tu es magister in Israel, & hæc ignoras, sed cuilibet didascalo Iudæorũ, tu es cæcus cæcorum dux, qui hæc ignoras. Nam ecce in Ezechiel loquitur Deus. Sanctificabo nomen meum magnum inter gentes, vt sciant gentes quia ego dominus, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis. Tollam quippe vos de gentibus, & congregabo vos de vniuersis terris, & adducam vos in terrã vestram Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab vniuersis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in medio vestri. Et faciam vt in præceptis meis ambuletis, & iudicia mea custodiatis, & operemini. Et habitabis in terra quam dedi patrib. vestris. Quid aliud in euangelio suo, Deus homo factus fa cit, quam quod in isto Propheta deus homo futurus promisit? Nã ecce si quærebas, quid in isto propheta dixerit, sanctificabo nomen meum magnum, & cum sanctificatus fuero effundam super vos aquam mundam, & spiritum nouum ponam in medio vestri, si, inquam, quærebas, quando istud factum sit, ecce ad illud baptismum peruenies, de quo dicebat, baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor vsque dum perficiatur, id est, continuò capiendus, & ad passionem suam ducẽdus ipse loquitur. Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Hæc dixit, & continuò sanctificans seipsũ id est, offerens per spiritum sanctum semetipsum immaculatum Deo viuenti, istam de qua loquimur aquam mundam super nos effudit, & spiritum nouum, spiritum sanctum posuit in medio nostri, tollens&qcedil; nos de gentibus Gẽtes enim eramus ad simulachra mu ta prout ducebamur euntes, abstulit cor lapideum de carne nostra, quia lapides eramus lapidea colentes idola, & dando nobis cor carneum, suscitauit de lapidibus filios Abrahæ. Extunc habitamus in terra quam dedit patribus nostris, quia renati ex ista aqua & ex isto spiritu, incepimus videre regnum Dei. In Esaia quoque cum reprobasset iustificationes Iudæorum dicendo, ne offeratis vltra sacrificium frustra, incensum abominatio est mihi. Neomenias & sabbatum & festiuitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestri, Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboraui sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem non exaudiam, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, eon tinuò quid malit dicens. Lauamini, inquit, mundi estote. Item. Si abluerit dominus sordem filiorum Sion, & sanguinem Hierusalẽ lauerit de medio eius in spiritu iudicij & spiritu ardoris. Et ne quis de iustitia præsumẽs hoc lauacro se egere non æstimet, sicut pannus menstruatæ, inquit, omnes iustitiæ nostrę. Et in Zacharia. In illa die erit fons patẽs domus Dauid & habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatoris & menstruatę. Pauca sunt hæc de pluribus dictis propheticis. A lege autem testificata est hæc iustitia Dei, cũ in multis, tum maximè in eo, quod post immolationem agni fugientibus filijs Israel, aperuit Deus mare, & ingressus est Pharao quoque cum curribus suis & equitibus in mare, & reduxit super eos dominus aquas maris, filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio eius. Verùm quantacunq; proferantur exempla siue testimonia de scripturis, perseuerant in malo, isti non tam iudæi, siue israelitæ, quàm Philistijm similes illis, qui primi fuerunt hostes fugientis Israel ad mare rubrum, de quibus scriptura dicit. Cùm emisisset Pharao populum, non eos duxit Deus per viam terræ Philistijm, quæ vicina est, reputans ne fortè pœniteret eum, si videret aduersum se bella consurgere.

[Margin notes: Ioan. 3. — Ioan. 3. — Ezech. 36. — Luca 12. — Esa. 1. — Esa. 41. — Esa. 64. — Zach. 13. — Exod. 15. — Exod. 13.]

De tribus qui testimonium dant in cælo, & cur nõ dixerit: Pater & filius, sed, pater & verbum, & quomodo verbum homini assumpto testimonium perhibuit.

CAPVT XVI.

DE tribus testibus testimonium in terra dantibus pro posse diximus, superest, vt & de tribus testimonium in cœlo dantib. breuiter dicamus Nam & tres sunt, inquit, qui testimonium dant in cælo, Pater, verbũ, & spiritus sanctus. Primo quæritur cur non dixerit, quod magis vsitatum est, pater & filius, sed pater & verbum & spiritus sanctus. Ad quod dicendum, quia non solum tres illi, vel tres isti testes testimonium dant, quod sumus nati ex deo, sicut proposuerat dicendo, omne quod natum est ex deo, vincit mundũ & sicut in fine capituli, qui credit (inquit) in filium Dei, habet testimonium dei in se. Verùm & ipsi, imò principaliter ipsi Iesu testimonium dant, quia ipse est Christus, vel quia Christus est veritas. Ne ergo occasio porrigeretur hæreticis, dicturis duos esse filios, alterum filium Dei, & alterum filium hominis, de illo

[Margin notes: 1. Ioan. 5. — 1. Ioan. 5.]

de illo homine, qui pependit in cruce & mortuus est, testificationes conferens, noluit dicere, quia testimonium dant ei pater & filius, cum ipse in vtraq; substantia Dei & hominis, vnus sit Dei filius, sed pater & verbum (inquit) & spiritus sanctus. Nam reuera non filius filio, sed verbum assumpto homini testimonium dat, quod ipse qui negatus & reprobatus est, ipse, inquam, sit Christus, ipse sit veritas, id est, non altera Christi persona, alteri Christi personæ, sed altera Christi substantia, alteri Christi substantiæ, hoc testimonium dat. Quomodo testimonium dat hoc verbum? Vt multa præter eam, quæ nostram excedunt infantiam, in eo nimirum testimonium dat, quòd quæcunq; locutus est hic homo, vera sunt, & omnia vnum verum verbum. Et hoc est legitimum testimonium. Dicit enim lex cognosce di prophetæ, & non prophetæ signum. Quòd si tacita cogitatione responderis, quomodo possum intelligere verbum quod non est locutus dominus, hoc habebis signum. Quod in nomine domini propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc dominus nô locutus est, sed per tumorem animi sui propheta cõfixit, & idcirco non timebis eum. Hoc nimirũ propter istum prophetam, imò prophetarum dominum dictum est. Promiserat enim dicens. Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit dominus Deus tuus, &cæ. Hac ergo præeunte legis propositione assumptionem ipse de quo propositum fuerat, nobis porrigit, dicens. Cælum & terra transibũt, verba autem mea non transibunt. Porrò aduersus inimicos eius Iudæos vel istud sufficiat, quia dixit de illis. Et cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, atq; ita factum est. Igitur secundum verbi testimonium Iesus est Christus, Iesus vtiq; vt putabatur filius Ioseph, & non alius Christus est. Quomodo autem pater dat huic testimoniũ? Primùm dicendo hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Deinde semper illũ audiendo in faciendis operibus magnis, quæ nemo alius fecit, maximè verò ipsum resuscitando à mortuis. Si enim dicendo se esse Christum, mentiretur, diuinorũ operum testimonium non illum comitaretur, resurrectio carnis eius quod magnum est testimonium, non consequeretur. Nihilominus spiritus sanctus testimonium dat huic, quod sit Christus, vel quòd sit filius Dei, quia videlicet quemadmodum dixit. Cùm venerit paracletus, quem ego mittã vobis à patre spiritum veritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, sic factum est & fit, & fiet vsq; in finem seculi. Hi tres testimonium dant in cælo.i. inuisibiliter. Nam ante dicti testes, scilicet, spiritus, aqua, & sanguis, dederunt testimonium in terra.i. visibiliter. Spiritus enim visibiliter, id est, sũpta columbæ corporea specie, super illum apparuit, affirmãs quod hoc signo cognosci iusserat, scilicet qui baptizat, sanguinem & aquã visibiliter de latere suo iam mortuus sudit, quod non fecisset, si non esset Christus filius Dei. Nunc ad nostra redeamus.

Deut. 18. *Ibidem.* *Matt. 24.* *Matth. 3.* *Ioan. 1.* *Ioan. 15.*

Quomodo non satis sit, vt tres nobis testimonium dent in terra, nisi & tres testimonium dent in cælo, & quomodo hi tres non vnus, sed vnum sint.

CAPVT XVII.

POstquam nos qui dicimus dominus Iesus baptismo eius baptizati sumus, tribus vtiq; testibus in terra.i. in præsenti ecclesia cõmendamur, sed nondum satis est. Ait enim. Non omnis qui dicit mihi, domine domine, intrabit in regnum cælorum. Et Apostolus Iacobus. Fides (inquit) sine operibus mortua est. Igitur, sicut tres sunt qui testimonium dant in terra, vt in communionem ecclesiæ suscipiamur, sic tres sunt qui testimonium dant in cælo, vt in regnum cęlorum introeamus. Tres isti testes sunt. pater, & verbum, & spiritus sanctus. Cuius rei dant testimonium? Nimirum dilectionis, per quam fides operatur, scilicet quod fidem habentes, dilectionẽ quoq; habeamus nominis huius, & idcirco in regni cælorum gloriam intrare digni habeamur, sicut scriptum est. Et gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum. Quam autem honorificum sit talium personarum frui testimonio coram cunctis cælorum virtutibus, nisi experti scire nõ possumus. Et hi tres vnum sunt. Non hi tres vnus, sed hi tres (inquit) vnum sunt. Quod idem est ac si dixisset. Hæ tres personæ vna substantia sunt. Ita & ipse Christus aduersus Iudæos, & contra Arrianos nihilominus & contra patripassianos, ego (inquit) & pater vnum sumus. Nam ego & pater cum dicit duos in personis, quod negant patripassiani, id est, Sabelliani sumus cũ dicit, vnum in substantia, testatur, quod negant Arriani. Ita & hic ait. Hi tres vnum sunt, id est, hi tres in personis, vnum in substantia sunt. Restat vt iuxta propositum de septimo teste loquamur.

Matth. 7. *Iacob. 3.* *Psal. 5.* *Luca 22.*

De septimo, quod est dominici corporis et sanguinis sacramentum, quod nobis non tamum testimonium, sed ipsum sit vita testamentum, & quod traditio eius à passione domini habuerit initium.

CAPVT XVIII.

SEptimus testis nobis secundum præsens negocium dominici corporis & sanguinis est sacramentum. Huius nimirum sacramenti virtus, non vtcunque testimonium, sed ipsum est vitæ & salutis nostræ testamentum. Ait enim, Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur, hic calix nouum testamentum in meo sanguine qui pro vobis fundetur. Hoc testimonium vt superius diximus, testimonio, quod aduersus nos habebat diabolus, quadam oppositione propria oppositum est, quia videlicet contra cibi vetiti culpam, cibus & potus gratiæ est, contra serpentis venenum, sancti spiritus antidotus est. Et

1. Cor. 11.

hoc vtiq; sacramentum ab eadem domini nostri Iesu Christi passiõe habet, venę suæ principium Sciendum quippe, quia cũ de isto multa locutus fuerit ante suam passionem, nusquam tamen traditionem eius dedit, antequã ad ipsam venisset passionem. Iam enim erat venditus (vt Apostolus ait) Ipsa nocte qua tradebatur, accepit panem gratias agens, fregit & dixit. Accipite & manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, &c. Cur hoc nisi quia non aliunde viuificum hoc mysterium, sed ex ipsa condebatur domini passiõe? Idcirco subinde idem Apost. dicit. Quotiescunq; enim mãducabitis panẽ hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ dñi annuntiabitis donec veniat. Pulcher & rationabilis ordo salutis, vt prius supradictorum testium scilicet spiritus, sanguinis & aquæ sacramento baptizati, maculã veteris cibi lauaremus, & tunc demum eidem edulio mortis contrarium hunc cibum, & hunc potum salutis perpetuæ perciperemus.

Quòd in typum horũ duum sacramentorum olim prior populus & mare transierit, & panem de cælo atque aquam de petra consecutus sit, & quomodo Apostolus eandem escam spiritualem eos mãducasse, & eundem potum spiritualem bibisse dixerit.

CAPVT XIX.

IN typum horum duum sacramentorum, olim prior populus, & mare transiuit, & in deserto panem de cælo manducauit, aquam de petra bibit. Vnde & Apostolus. Nolo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube & in mari. Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebãt autem de spirituali consequente eos petra. Petra autem erat Christus Et post pauca. Hæc autem (inquit) omnia in figurã contingebant illis. In figuram cum dicit, subaudiendum necessario est horum quæ reuelata suo tempore, gratia & veritas per Iesum Christum fecit vel dedit. Proinde cum eandem escam & eundem potum dicit, & nõ addit aliquid, vt verbi gratia dicat, Quam nos manducamus vel quem nos bibimus, nunc de mensa Christi nullatenus dissonat dictio eius Christo dicenti. Amẽ amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Dixerant enim Iudæi. Quod tu facis signum, vt videamus & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt in deserto manna, sicut scriptum est. Panem de cælo dedit eis manducare. Negauit protinus veritas dicens. Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo, sed pater meus dat vobis panem de cælo verum. Tanquam diceret. Hunc panem de quo propheta dicit, panem cæli dedit eis, panem angelorum manducauit homo, verè dico vobis non Moyses præterito tempore vobis dedit, aut dare potuit, sed pater meus præsenti tempore dat. Itaq; cum dicit Apost. eandem escam spiritualem manducauerunt, & eundẽ potum spiritualem biberunt, & non additur quam vel quem, nos hoc reuelatæ gratiæ tempore sumimus, non contrarius est sententiæ Christi, sed sicut alio tendit, ita & relationes pronominum, eandem & eundem alio ducit. Intendit enim præsumptionem nobis securitatis auferre, ne putemus nos securos esse debere, quasi quomodocunq; viuamus post baptismum, & mensæ Christi participationem, sine dubio debeamus regnum Dei videre, vitam æternam habere. Hoc intendens dicit in figura nostri illud contigisse, quod illi oẽs mare transierunt, & oẽs Manna mãducauerunt, & omnes aquam de petra biberunt, & tamen non omnes illam repromissionis terram introierunt, sed non in pluribus eorum (inquit) beneplacitum est Deo. Nam prostrati sunt in deserto. Sic etenim non omnes qui hunc panem manducant, & hunc calicem bibunt, cuius ille panis & illa aqua figura fuit, ingredientur in illam verè repromissionis & viuẽtium terram, cuius illa terra sine dubio figurã prætulit. Igitur eandem escam & eundem potum cum dicit, subaudiendum est mali, quam vel quem boni, eandem sine dubio & eundem Chore, quam vel quem Caleph & Iosue, eandem eundemque Dathan & Abiron, quam vel quem Moyses & Aaron. Quod si quæritur, quomodo ergo esca spiritualis, & potus spiritualis erat, facilè respondetur, quia non alio, sed eodem modo quo & petra spiritualis vel Christus erat. Sicut enim dixit spiritualẽ escam & spiritualem potum, sic dixit de spirituali petra. Petra autem erat Christus. Constat verò, quia sic petram spiritualem, vel petram Christum dixit, ac si diceret, spiritualis petræ figuratiuam, Christi significatiuam. Ita ergo & spiritualem escam & spiritualem potum dixit, ac si diceret. Escam figuratiuam escæ spiritualis, potum significatiuum potus spiritualis.

Quomodo illis æquè vt nobis hoc sacramentum necessarium fuerit, & quomodo qui mortui erant, huius participes esse vel fieri potuerint, & quod hoc sacramentum efficiat, vt nobis qui non dum eramus, proficiat mors Christi.

CAPVT XX.

ITaque tam vnum quàm alterum sacramẽtum, illis æquè vt nobis erat necessarium, quia videlicet neutrum in re, sed vtrumq; in vmbra vel figura acceperant. Nec verò magis per illam figuram siue vmbrã consummati vel sanctificati esse poterant, quã antiquiores Abraham, Isaac & Iacob, vel posteriores, Samuel & Dauid, qui neque illud mare transierunt, neque illud manna manducauerunt. Diximus autem, & sæpè dicere, imò semper ita sentire debemus, quia quando patiente vel moriente Christo, sanguinemque & aquã fundente de latere suo, baptismi eius conditum est

tum est sacramentum, tunc omnes eodē sanguine & eadem aqua mundati sunt, baptizato illo pro omnibus vel sanctificato, sicut dixerat. Baptismo habeo baptizari, & quomodo coartor vsq; dum perficiatur? Et alibi. Ego pro eis sanctifico meipsum. De alio sacramento quid dicemus? Quo qui mortui erāt, participes facti sunt, vel fieri potuerunt cibi & potus eius? Verè rem mirabilem satis digne admirari non possumus. Nam quia mortui venire non poterant ad manducandum hunc panem angelorum, iuit ad eos ipse, vt quomodo à mortuis manducari poterat, manducaretur panis angelorum, vita viuētium, resurrectio mortuorū. Dissipati erant mortui, etenim animæ quidē ad inferos descenderant, corpora verò in ventrem terræ recondita fuerant. Dissipari ergo voluit & ipse panis vitę, & anima quidem cum verbo Deo descendit ad inferos ad animas eorum, corpus verò nō sine potentia verbi eiusdem vbiq; præsentis, in ventrē terræ ad corpora eorū. Tale remediū illis inuenit, qūo sapiēs, quomodo sapiētia Dei aliquo modo viuētibus & nobis victuris, qui nondū eramus, prouidēdum erat. quia nimirum ad nos eo modo non erat vltra descensurus. Resurgens enim ex mortuis iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quærendum illi erat, imò iā scire illum nobis expediebat, quo pacto nos illum dum viuimus, in animas & corpora nostra transsumere possemus, quia sicut iam dictum est, postquam mortui essemus, fieri non poterat quod semel factū est, vt scilicet rursus moreretur, & anima eius nostris in inferno animabus, corpus eius nostris in terra corporibus coniungeretur. Ergo & nobis tam sapienter quam misericorditer idem in alia specie remedium prouidit, quomodo sapiens, quomodo sapientia Dei. Fecit enim nobis sacramentum per quod & corpus eius in nostra corpora, & vita corporis eius, id est, verbum Deus in nostras animas infunderetur, & ipse tamen integer permaneret & viuus.

Quomodo hoc sacramentum Christus tradiderit, & quibus essentiæ modis corpus & sanguis Christi sit.

CAPVT XXI.

Matth. 26. QVomodo: Cœnantibus autem (inquit Euangelista) accepit panem & benedixit & fregit, & dedit discipulis suis dicēs. Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicēs. Bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissiōem peccatorum. Sicut de sanguine dixit qui pro vobis effundetur, sic de corpore dixit, & apud Lucā scriptum quoq; est, quod pro vobis tradetur. Cœnantibus, inquit, videlicet cœnam illam typicam, per quam hactenus præfigurata fuerat hæc cœna veritatis, eo ritu quem lex ita præscribit. Decima die mensis huius, tollat vnusquisq; agnum per familias & domos suas. Sin autē minor est numerus vt sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum suum, qui iunctus est domui eius iuxta numerum animarum, quæ sufficere possint ad esum agni, &c. Illa figura tunc in præsentiarum erat implenda re veritatis, veritate rei præsentis. Propterea in Luca dicit. Desiderio desideraui hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. Hæc dicens & illud vetus pascha sacramento noui paschæ mox impleri dixit, & cogitationi vel expectationi illorum respondit, quia interrogare soliti erant dicentes, quando veniet regnum dei, aliter quàm res foret vtpote carnaliter adhuc sentientes de regno Dei. Cœnantibus itaque, id est, sedentib. adhuc in cœna, qua manducauerant carnes agni, carnes paschæ veteris, accepit panem & benedixit. Panem communem accepit, sed benedicendo longè in aliud quā fuerat, trāslinutauit, vt veraciter diceret sic. Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Item vini substantiam accepit, sed itidē gratias agendo vel benedicendo sic in aliud vertit, vt diceret veritas, quę non mentitur. Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Hoc (inquit) id est, hic panis est corpus meum, siue caro mea. Nam & alibi dicit. Et panis quē ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Sed non videtur oculis carnis, non sentitur gustu oris, quòd panis ille caro Christi factus sit, quòd vinum illud in sanguinem versum sit. Nimirum si videretur color, aut sentiretur sapor carnis & sanguinis humani, homini non plus salutis, sed plurimum afferret horroris. Sic ergo est corpus vel caro & sanguis Christi, quomodo esse vel ad vsum nostrum conuenit, & ad salutem nostram sufficit. Quomodo vel quibus essentiæ modis? Nimirum nomine, re, atque effectu. Nomine videlicet esse intelligimus, in eo quod dicit, hoc est corpus meum, hic est sanguis meus. Sicut nusquam ita nec in isto, imò maximè, nec in isto nomen domini vanum accipere debemus. Si enim in cūctis sanctificationibus, quæ per ministros domini, ad inuocationem nominis eius aguntur, nequaquam nomen domini in vanum accipere audemus, quanto magis in ista sanctificatione, in qua nomen corporis & sanguinis sui ore proprio posuit dominus, nequaquā in vanū idipsum nomen accipere debemus? Re quoque corpus Christi & sanguinem esse intelligimus, in eo quòd ait, quod corpus tradetur, qui sanguis effundetur. Effectu esse intelligimus in eo, quòd cū dixisset, quod tradetur, qui effundetur, addidit, pro vobis in remissionem peccatorum. Itaque sicut illa specie qua pepēdit in cruce sanctus sanctorum est, & in illa specie præteritis omnibus electis remissionē peccatorum operatus est, sic in

Luca 12. (margin) Luca 22. Matth. 26. Marc. 14. Luc. 22. Ibidem. Ioan. 6. Rom. 6. Luc. 22. Exod. 12.

sic in ista specie panis & vini nihilominus sa ctus sanctorum est, & omnibus electis, qui post eandem passionem ad fidem eius venient, idem illum efficere, id est, remissionem peccatorum, & vitam æternam conferre nó
Ioan. 9. dubium est. Nam & alibi dicit. Qui manducat carnem meá, & bibit sanguinem meum, habet vitam æternam. Et protinus addit. Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.

Quid sacramentum, & quid res sacramenti sint, & quod sit verè corpus & sanguis Christi.

CAP. XXII.

Est igitur (sicut & pater Augustinus ait) in sacraméto isto, quod digni & indigni accipiunt res sacramenti, quam non nisi digni accipere possunt, sed nó sicut dicta eius, à nonnullis æstimata sunt. Putauerunt enim illum dixisse, quòd non sit corpus aut sanguis Christi, quod indignus quisq; percipit, atq; secundum tanti doctoris sensum nó corpus aut sanguinem Christi, sed tantum figuram vel signum esse corporis & sanguinis Christi, id quod visibiliter sumimus de mésa domini. Hoc ille non dixit, imò hoc ille non sensit. Neq; enim Christo contrarius esse consueuit. Loquitur autem Christus, & per semetipsum dicens. Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, & per Apostolum suum, cuius experimentum habemus, quia in eo loquitur Christus dicens. Itaq; quicunque máducauerit panem domini, & calicem
1. Cor. 11. dñi biberit indignè, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet auté seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit. Non dixit, qui manducat & bibit indigne pané, manducat simplicem vel communé, & vinum bibit, quale prius erat nondum celebrata cósecratione, sed reus erit corporis & sanguinis domini, sed iudicium inquit, sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus domini. Quapropter non iá de contentiosa cuiusquá dissertatione, sed de Apostolica veritate sensum petamus, quo prædictus doctor, sacramentum, remq; sacramenti distinxerit. Rem sacraméti, Christus ipse mysterium suæ dixit esse passionis, vt ante iam diximus, qui tenens in manibus hoc visibile sacramentum, cum dixisset, hoc est corpus meum, addidit quod tradetur, cú dixisset, hic est sanguis meus, addidit, qui effundetur. At ille qui indignè accedit, non có municat Christi passionibus, non contingit ore mentis, quod percipit ore corporis, vndè & hoc ipsum est quòd indignus existit. Ergo corpus quidé & sanguis Christi est hoc visibile sacramentú, quod ore percipit, neq; enim indignitas eius, dignitatem tantæ consecrationis euacuare potuit, sed ré sacramenti non attingit, quia mente & fide per dilectionem operante passionem Christi nó recipit. Idcirco nec effectum consequitur eiusdem sacraméti, in eo scilicet, vt pro se traditum sit hoc corpus, & fusus iste sanguis, id est, in remissioné peccatorum sibi, vt habeat vitam æternam, & resuscitetur in nouissimo die, in resurrectioné vitæ, sed cósequitur id quod huic effectui contrarium est, vt videlicet sit reus & corporis sanguinis domini, vt iudicium sibi manducauerit & biberit.

Quòd sit dandum indignis, & quod multum intersit, quomodo vel vnde quisq; æstimetur indignus.

CAPVT XXIII.

Proinde, vt Apostolus ait, probet seipsú homo, & sic de illo pane edat & de calice bibat, quia videlicet tantæ dignitatis sacramentum indignis & non probatis dandum non est. Cum autem hæc dicimus, mouentur plerıq;, nos quoque molesto experti sumus experiméto, quos vel culpa remordet, vel certè humilitas Christiana, vt indignos tanto mysterio iudicent semetipsos. Verùm si dictionem non nostrá, sed Apostolicam perpendant diligentius, nó est cur moueantur, quasi temeraria cótra ipsos iudicia constituamus. Differt enim indignitatis huius dictio vel modus, multumq; interest, quomodo vel à quo, quisq; indignus existimetur. Est enim cum seipsum quisque indignum confiteatur, & cum ab alio indignus existimetur aut pronuntietur. Porrò semetipsum laudabiliter indignum confitetur, quisquis veraciter & vt dignum est, dignitatem perpendit sacramenti huius. Quis enim, si rectè iudicet, castum cor se habere gloriabitur? De hac parte Apost. dicit. Quòd 1. Cor. 11.
si nosmetipsos dijudicaremus, non vtiq; iudicaremur. Econtra detestabiliter indignus iudicatur, quisquis vel in aliquo scelere notus, aliquantis testibus, siue toti ecclesiæ causam dedit, vt indignus existimetur. Cum igitur nostro iudicio indigni sumus, non tú sancta iure nobis negantur, cum autem ab alijs indigni pronuntiamur, maximè vbi non dubia indignitatis causa profertur, iure repellimur, ne iudicium nobis manducemus & bibamus. Sed iam ad incepta reuertamur.

Quomodo iste cibus, quem de suo Christus dedit, illi sit oppositus, quem de alieno serpens primus hominib. persuasit.

CAPVT XXIIII.

Accipite (inquit) & comedite, hoc est corpus meú. Et alibi. Qui máducat car Matth. 26.
nem meam, & bibit sanguiné meum, in me Ioan. 6.
manet & ego in eo. Cú hæc dicit agnus dei, oportunè nobis ad memoriá recurrit illud, quod dixit serpens, imò per serpentem diabolus hostis humani generis. Accipite & comedite, & eritis sicut dij. Optimæ & specta- Gene. 3.
biles valdè propositiones. Ille serpens erat, iste agn⁹ est. Ille vet⁹ peccator, iste antiquus creator. Ille per terrá repsit, iste de cælo venit. Ille spiritu diaboli falsú sibilás, iste spiritu Dei verú euágelizás. Ille peccati portitor, iste iustitiæ doctor. Ille mortis artifex, iste vitæ opifex. Ille de ligno nó suo raptor obtulit,

tulit, iste de corpore & sanguine suo largitor dedit. Ille quod non habebat mēdaciter promisit, eritis (inquiens) sicut dij. Iste quod habebat, quod semper naturaliter habet, fideliter dedit, vt simus dij, dum manet ipse in nobis. Illi tādem nefandissime creditum est plusquam Deo. Credatur econtrario huic Deo, si non plus, at saltem quantum creditū est illi diabolo. Creditum est enim, quòd illi pomo inesset quod nō videbatur, scilicet vis deos afficiendi, credatur huic sacramēto inesse quod non videtur, videlicet veritas carnis & sanguinis, valēs efficere nos concorporales vnigenito filio dei. Hoc enim ratio vel ordo iustitię exposcit. Accipite ergo (inquit) & comedite. Prius accipite, & deinde comedite. Accipere enim est fideliter credere, cū gratiarum actione diligere, compatienti affectu corporis huius traditionem & sanguinis huius effusionem respicere. Hoc fieri nō potest, nisi prius reijciatur id quod ab illo malè acceptū est. Illud igitur mendacium execrantes, hanc veritatem accipite, approbate, amplectimini, & contra cibum mortis, panem comedite vitæ æternæ, & calicem bibite salutis perpetuæ.

Cur vtrunq; ad salutem necessarium sit, & prius baptizari, & deinde hoc sacramento participari.

CAPVT XXV.

QVid (inquis) opus erat, postquam baptismum accepimus in remissionē peccatorum, sumere cibum in remissionem peccatorum? Imò vtrolibet horū accepto sacramētorum, quid alterū ad salutē erat necessariū? Dixit.n. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Porrò iam ante dixerat. Qui
Marc.16. Ioan.6. manducat carnem meam & bibit sanguinē meum, habet vitam æternam. In vtroq; sic posuit vitæ & salutis conditionem, vt in neutro alterutrius fecerit mentionem. Quòd si ita dixisset, qui baptizatus fuerit, & carnem meam manducauerit, ac sanguinem meum biberit, saluus erit, siue qui manducat carnē meā, & bibit sanguinē, meū post acceptā baptismatis gratiam, habet vitam æternam, minus superesset ad quærendum. Nunc verò plus esse quod quæratur, scilicet & quomodo dicat. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Cum ante dixerit. Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis, & qua ratione secundum modū originalis culpæ, vtrunq; remedium necessarium sit. Hic iam facilius de primo respondetur, quia videlicet quod ait, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, tale est, ac si dicat, certus medicus de homine semiuiuo plagis plu
Marc.16. rimis à latronib. conuulnerato, si se in stabulum meū deferri permiserit, saluus erit. Dabo enim illi cibum & potum tantæ virtutis, vt integram cōtinuò sospitatem recuperare possit. Sic nempè cum dicit, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, subaudiendum est, corpus.n. meum in escam, & sanguinem meum in potum dabo, siue iam paruuli illi, vndè resectus sine dubio saluus sit. Nunc ergo quod super est si quæritur, cur non vnūquodlibet horum, sed vtrumq; sacramentū ad salutē necessarium sit homini, respōdere licebit. Videlicet quia peccatum ab homine duplex commissum est. Alterum siquidē superbiæ, alterū fuit gulæ. Superbiuit.n. prius Gen.3.
in mente appetendo similitudinem Dei, qđ maximè liquet ex serpentis promissione dicentis, eritis sicut dij. Neq; enim similitudinem Dei pro mercede præuaricationis illis spopondisset, nisi prius illos hoc ipsum ambire persensisset. Deinde & gulę ambo succubuerunt, quod & scriptura manifestius denotando exprimit, cum de muliere dicit. Vi Ibidem.
dit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendū, & pulchrū oculis aspectuq; delectabile, & tulit de fructu eius & comedit, deditq; viro suo. Igitur quia congeminatum fuit peccatū, rectè congeminatū est & sacramentū. Et alterū quidē superbiæ malum per humilitatis bonū, in altero gulę vitiū per melioris alimenti curatur antidotū. Quid pulchrius oculos attollēti ad istā circa nos dispositionē misericordiæ simul & iustitiæ Dei? Neq;.n. sic Deus misero misertus est homini, vt hominis superbi congruā exigere satisfactionē negligeret. Ecce qui regnātis in cælo Dei similitudinē appetiuit, pendentis in ligno filij Dei, similitudinē per baptismum, suscipit. Ibi contempsit maiestatem, hic adorat crucē. Illud superbię fuit, hoc humilitatis. In illa superbia diabolus hominē inueniens, cibum vetitū obtulit, & eritis, inquit, sicut dij. In hac humilitate Deus hominē inueniēs cibū potumq; offert corporis & sanguinis sui, & manebitis, inquit, in me. & ego in vobis. Et notandum, quod non eisdē verbis deceptoris vsus est, dicētis. Eritis sicut dii, nec omnino sic dicere debuit, qui māducat carnē meā, & bibit sanguinē meū, erit sicut Deus, vel erit similis altissimo, sed in me manet, inquit, & ego in eo. Quis em̄ est vel esse potest sicut deus. i. sine illi⁹ ope vel gratia esse deus. Sed & de his alio in opere plenius diximus, idcirco nunc plura dicere supersedemus.

Quod hæc prima resurrectio sit animarum, & quòd in eis qui in hac partem habent secunda mors nō habeat potestatem.

CAPVT XXVI.

ECce hæc est resurrectio prima, baptizari scilicet in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, & sic manducare corpus, & bibere sanguinem domini. Vndè & in Apocalypsi Ioannes dicit. Beati qui lauant stolas suas, vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Item: Hæc est Apoca.22.
resurrectio prima. Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem. Et post pauca. Inferus & mors missi sunt in stagnū Apocal.10.
ignis.

ignis. Hæc mors secunda est. Sunt ergo sicut duæ mortes, altera animæ, & altera carnis, sic duæ resurrectiones, prima animæ & secũda carnis. Sciendum quoque, quod mors animæ experimento quidẽ secunda est, sicut paulò antè dictum est, infernus & mors missi sunt in stagnum ignis, quæ mors secunda est, sed actu prima est. Prius enim homo anima, quàm carne mortuus est. Dixit enim Deus. In quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini. Prius ergo anima quàm carne mortuus est homo, morte videlicet peccati, quæ animam separatã Deo, quàm morte, quæ animam separat à corpore post annos Dcccc. & xxx. mortuus est. Prima ergo hæc est resurrectio, baptizari, & corpore ac sanguine Christi participari Sic enim anima resurgit, & iã viuit. Resurget aũt in nouissimo die carnis resurrectione. Idcirco Dominus cùm diceret. Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, præsenti tempore dixit, habet vitam æternam, futuro autem, & ego resuscitabo eum In nouissimo die, & subaudiendum est, resurrectione vitę, vt in ea secunda mors non habeat potestatem. Nã generali resurrectione carnis omnes resurgẽt. Nimirum prima resurrectio voluntatis, secunda necessitatis est. Idcircò cùm diceret, de prima resurrectione loquẽs, venit hora & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, in voluntate positam, significans hanc primam resurrectionem, & qui audierint, inquit, viuent. Nemo enim à morte peccati resurgit, nisi volẽs. Item cùm diceret, de secunda resurrectione loquens, nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius, illam resurrectionem in necessitate esse pronuncians, & procedent, ait, qui bona fecerũt, in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij. Denique, qui procedent in resurrectionem iudicij, mallent non procedere, aut non resurgere, immò omninò mallẽt nõ esse, quã esse.

Ibidem. Gen. 3. Ioan. 6. Ioan. 5.

Cur adhuc carne moriamur, cum qua causa mortis extiterit & uariatio paterna, in sacramento deleatur.

CAPVT XXVII.

ET nunc quidẽ gaudemus scientes, & dicentes cum Apostolo, quia corpus quidem mortuũ, scilicet certissimè moriturum est propter peccatũ, spiritus verò viuit propter iustificationem. Sed & de ipso corpore mortuo siue morituro consolatur nos, non incerta ratio fidei, iuxta quam protinus dicit. Quod si spiritus ei⁹, qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, q suscitauit Iesũ à mortuis, conuiuificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis. Non dixit, suscitabit mortalia corpora vestra, quod de illis nihilominus rectè diceretur, & qui ad vocem eius procedẽt in resurrectionẽ iudicij, sed cõuiuificabit, inquit, subauditur, Iesu Christo quẽ suscitauit à mortuis, quod eorũ tantum est, qui procedent in resurrectionẽ vitæ, propter hoc ipsũ quod spiritus eius habitat in ipsis. Nũc ergo, vt iam dictum est, gaudemus quidẽ hęc sciẽtes, sed in ipso gaudio est, cur pcidemus ante deum, & ploremus corã dño qui fecit nos, quia defecimus in ira eius, & in furore eius turbati sumus. Etenim interim dum in isto mortali corpore grauati ingemiscimus, fortè dicat quis. Quoniã in Christo renati, culpam terreni parentis euasimus, cur adhuc eiusdẽ culpæ pœnã portamus? Cur adhuc morimur? Cur non absq; mortis molestia meliorem ad vitam transmigramus? Cur expoliamur, & non magis superuestimur? Nam quod à nobis est, vt Apost. quoq; ait, nolumus expoliari, sed superuestiri. Ad hæc inge miscentes dicere possumus. Non per solã misericordiã, sed per sociam quoq; misericordiæ iustitiam, requisiti sumus. Imò quod nihilominus magna cum reuerentia cogitandum est, non per solam iustitiam, sed & per circumuolãtem nos misericordiã in primis parentib. nostris mortales facti, & de paradiso eiecti sumus. Sciendum quippe est, quia licet eadem causa, non tamẽ eadẽ manu qua in anima morte percussi fuimus, in corpore quoque mortalitati addicti sumus. Etenim mors animæ nobis à diabolo adinuenta est, mortalitas corporis à prouida Dei sapientia, vel sapiente prouidentia nobis imposita est. Si enim post peccatum viuere vita corporis, & immortales esse permissi fuissemus, dęmonibus similes essemus: quia nobis ęquè vt illis misera æternitas, vel æterna esset miseria. Idcirco nobis benè prouidẽs Deus dixit. Ecce Adã quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonũ & malũ. Nunc ergo ne fortè mittat manum suã, & sumat etiam de ligno vitæ, & viuat in æternũ, & c. Hęc fortè cuiquã grandẽ vidẽtur sonare irã, sed eruditã habentib. discretionẽ, magnã profectò spirãt clementiã. Item quod dixerat, In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terrã, de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerẽ reuerteris, non tã baculus irę quã virgã disciplinę est. Quam videlicet disciplinæ virgam Psalmista spiritu sancto prędocente confiderans, dicit in psona noui hominis Iesu Christi, imò ipse nouus homo nostrum caput dicit, pro omnib. mẽbris suis. Et disciplina tua correxit me in finẽ, & disciplina tua ipsa me docebit. Quid enim hæc disciplina mortalitatis, nisi superbiã terræ & cineris corrigit? Quid nos docet, nisi humiliari sub potenti manu Dei? Idcirco Psalmista per concessionẽ dicit. Mane sicut herba transeat, mane floreat & transeat, vesperè decidat, induret, & arescat. Et est sẽsus. Homo statim ex quo natus est mortalis atq; passibilis, sicut herba mane viridis & pulchra cito transeat, id est, deficiat. Quomodo? In iuuẽtutis matutino positus vigẽdo floreat, & post ab ipso iuuentutis statu

Rom. 8. 1. Cor. 4. Psalm. 93. Psalm. 89. Gen. 3. Psalm. 17.

statu in vesperum senectutis transeat,& in illo vespere positus moriendo, decidat, deinde induret, id est, rigidum cadauer fiat, deinde arescat, id est, aridus puluis existat. Non, inquit, hoc oro, vt homo statim ex quo natus est, immortalis & impassibilis fiat, sed potius concedo diuinę sententię, vt sic transeat. Sed heu, quàm indociles sumus ad hanc partem, vt humiles simus, vt coram creatore nostro demisso capite ambulemus. Mane sicut herba transimus,& in ipso trãsitu quasi quercus aut abietes sumus, collum erigimus,& de longinquo statu præsumimus. Quòd facere mus, si non quotidie decidentem nostri generis herbam videremus, si non quotidie ceruices conditionis nostrę in lutum redigerentur? Bene ergo creator noster in eo ipso quod iram sonare videtur dicendo, ne sumat de ligno vitę,& viuat in æternum, nobis prouidit, ne esset sicut iam supra dictum est, nostra æquè vt dæmonum æterna miseria, vel miseræternitas, esset que saltem temporalis miseria siue misera temporalitas, vt quandoque fieret vel fieri posset, quod intendebat homo, scilicet æterna beatitudo, siue beata ęternitas. Igitur quia non eadem manu in corpore mortales facti, qua & in anima mortales sumus, diabolo enim inuentore, homo sibi mortem animæ consciuit, Deus autem ad corrigendam hominis superbiam, disciplinã mortalitatis corpori imposuit, rectè & per sacramentum gratiæ Christi culpa diluitur,& tamen hæc pars pœnæ non relaxatur.

Psal. 89.

Gen. 3.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI LIBER QVARTVS, DE INTELLECTV.

De spiritu intellectus, quando vel qualibus hominibus datus: qualibus experimento in Petro Apostolo sit declaratus.

CAPVT I.

GLORIFICATO domino Iesu,& in ipsa eius glorificatione conditis salutis nostrę sacramẽtis, de quibus in laudem & gloriam spiritus sapientiæ præcedẽti volumine diximus, datus est continuò spiritus,& in ipso dato eius primus actu confestim enituit, qui à spiritu sapientię secundus est, spiritus intellectus. Tũc enim aperuit illis sensum, vt intelligerẽt scripturas. Quibus autem vel qualibus intelligẽtiam scripturarum dedit? Vtique non oratoribus, sed piscatoribus, non scribis, aut pharisæis, sed hominibus idiotis,& sine literis. Tãta istis copia sensum aperuit, vt omnem scirent veritatem, eruditi non ab homine neque per hominem. Primùm, intellectus hoc accepimus experimẽtum. Viri fratres ait Petrus, oportet impleri scripturam, quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid de Iuda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Iesum qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerij huius. Quam scripturã? Fiat inquit, habitatio eorum deserta, & non sit qui inhabitat in ea,& episcopatum eius accipiat alter. Duo nempe testimonia coniunxit,& alterum quidem singulariter de Psalmo centesimooctauo. Et episcopatum eius accipiat alter, alterum verò pluraliter de sexagesimooctauo. Fiat habitatio eorum deserta. Proposuerat autem tantum quidẽ de vno singulariter, oportet, inquiens, impleri scripturam quam prædixit spiritus sanctus de Iuda, sed & hic addidit pluraliter, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Iesum. Quid igitur nisi exortam in cordibus Apostolorum intellectus lucem, hoc dicto sentimus? Iudam quippe & infelices Iudęos, sicut eodem scelere inuolutos, sic & simili pœnæ significat addictos. Quomodo? Videlicet quatenus, quod vni Iudæ contingebat, vt episcopatum eius accipiat alter, idẽ & Iudæis contingeret, vt episcopalis eorum habitatio deserta fieret, verumque episcopatum, verum & æternum sacerdotium populus alter, populus gentium acciperet.

Luca 24.

Act. 1.

Psal. 108.

Psal. 68.

Quòd & si qua die resurrexit Christus, aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, multum tamen defuerit vsque dum venit super eos spiritus sanctus.

CAPVT II.

SEd quantus erat adhuc illis sensus huiusmodi in intelligendis scripturis, ante illũ quem promissum expectabant aduentũ spiritus sancti? Tantus nimirum, quanta est claritas auroræ comparata meridiano soli. Nam & adhuc carnaliter sentientes de regno Christi interrogauerunt eum, dicentes. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel? Iam sicut idem Lucas memorat, aperuerat illis sensum, vt intelligerent scripturas. Iam sicut Ioannes refert, insufflauerat, dicens. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, attamen de Regno CHRISTI cui redempti fuerant, adhuc sentiebant, non secundum scripturas, & erat illis opus adhuc accipere Spiritum sanctum, vt omnia sentirent secundum scripturas. Idcirco dicebat. Quia Ioannes qui-

Act. 1.

Ioan. 20.

Ioan. 24.

nes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto, accipietis, ait virtutem superuenientis in vos spiritus sancti, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ. Vnum spiritus sancti datum acceperant, scilicet in remissionem peccatorum, dicente vt prædiximus domino, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, sed geminato in baptismate Spiritus sancti dato opus erat, quemadmodum &
Ioan. 20. Ioannes præuidens, ipse, inquit, vos baptiza-
Matth. 3. bit Spiritu sancto & igni. Cùm ergo his qui-
Ioan 1. bus iam dederat spiritum sanctum dicit, vos
Luca 3. autem baptizabimini Spiritu sancto, ac deinceps, accipietis, ait, virtutē superuenientis spiritus sancti in vos, idē est ac si dicat Baptizaui vos spiritu sancto, baptizabo vos igni, vt videlicet excocta omni cupiditate regni terreni, quale desiderat Israel carnalis, & fortes sitis ad cōtemptū totius mundi in maligno positi, & acuti ad intelligenda mysteria regni dei, regni quieti, & pacati, regni sempiterni.

Quod proprium spiritus intellectus sit opus, hominem diuinitus non humano magisterio docere, quomodo illo d e Apostolos docuit, qui erant homines idiotæ, & sine literis.

CAPVT III.

QVid multa? Venit dies quinquagesimus quoto die ab immolatione agni quondā data fuerat lex, & in illo die spiritu intelligentiæ repleuit eos dem, qui obscuritatem literæ dederat Deus. vt quicquid terrenum hominibus terrenis sonuerat litera legis, verbi gratia, terram fluentem lac & mel, & montes de quibus æris metalla fodiuntur, ipsi cælestes effecti, imò & cæli (de ipsis enim Psalmista prædixit. Cæli enarrant gloriam Dei)
Psalm. 8. spiritualiter intelligerent, & deinceps terrā pedibus calcarent, mente in cælis habitarent. Ipsum eiusdem intelligētiæ donum, sua quo
Acto. 2. que significauit specie ignis, qui apparuit, sicut scriptū est, quia apparuerunt illis dispartitæ linguæ, tanquam ignis. Quid enim est intellectus siue intelligentia in ordine duntaxat vel numero septem spirituum, de quibus nobis sermo est, nisi facultas gratiæ, qua sine magisterio humano intus audiuntur, & vero sensu percipiuntur verba diuina? Nam & si cum ab homine, vel per hominem audientes, & sentientes rectè intelligere dicimur, multum tamen interest, vbi non ab homine, neq; per hominem, sed occulta inspiratione docemur quæ vera & propria est vis huius spiritus intellectus, iuxta quam & Psalmista. Audiam, inquit, quid loquatur in me dominus Deus.
Psal. 84. Dum ergo adueniente spiritu dispertitæ linguæ apparuerunt, tanquam ignis, vnde gratiam quam illis distribuebat per eiusmodi
Eccle. 15. speciem, spiritus sanctus significauit? Nec ve-
Ibidem 21. rò solummodo Dei linguam, hominib. intelligibilem fecit, sed & linguas omnium gentium cū eodem signo in ora illorum cōtulit, vt multas haberet vias, quibus dabatur illis intellectus sermonum Dei, & exiret in omnes gentes per quatuor partes mundi Deum nescientis. Factumq; est, quod dominus ante promiserat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ vi-
uæ. Nam hoc, inquit Euangelista, dixit de spi- Ioan. 7.
ritu, quem accepturi erat credentes in eum. Nimirum qui spiritus foris ostendebat speciem ignis illuminantis, ipse intus erat fons
aquæ in vitam æternam salientis. Vndè Psal- Psal. 35.
mista, vim vtranq; respiciens veraciter dicit. Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Legimus in illa plantatione terreni paradysi, quia fons ascendebat de terra irrigans vniuersam superficiem terræ. Ac deinceps. Et fluuius egrediebatur de loco voluptatis, ad irrigandum paradysū, qui inde diuiditur in quatuor capita. Ecce
nouæ creaturæ plantabatur paradysus de v- Gen. 2.
mius & solius ligni vitæ virgultis siue radicibus, id est, vnius mediatoris Dei & hominū, hominis Iesu Christi virtutibus, & fide, quē
& Psalmista cōmendans loquitur. Et erit tā- Psal. 1.
quā lignū, quod plantatū est secus decursus aquarū, q fructu suū dabit in tēpore suo, sec decursus aquarum plantatum est hoc lignū; quia secundum plenitudinem omnium gratiarum semper viuens, ad omnia valens carnis naturæ insitum est Dei verbum deus verbum, & hic talis homo nouæ plantationis est initium germen sanctum, vitæ lignum. Primæ huius emissionis Apostoli erant, plantatio eius, paradysus radicum eius discipuli illi credentes illi, adhuc pauci erāt. Quando hic spiritus datus intellectu adimpleuit corda eorum, & omnium genera linguarum nasci fecit in ora eorum, reuera tunc fons de terra paradisiaca ascendit, tunc fluuius vniuersam terræ superficiē irrigaturus de paradyso egressus est. Nam sicut fluuius qui de paradyso illo egrediebatur, inde diuiditur in quatuor capita, id est, principalia flumina, sic de illa Apostolica Ecclesia, scientia Dei egressa est, quæ & diuisa est in quatuor Euangelia, quæ prima nobis sunt necessariæ, doctrinæ flumina. Sed iam acta ipsa prosequamur, & secundum scripturæ cursum huius spiritus intelligentiæ experimenta capiamus.

De prophetia Iohel testimonio, quàm perfectè, quam oportunè pro tempore & te illud Petrus eduxit, qui erat sine literis.

CAPVT IIII.

STupentibus quibusdam & mirantibus ad- Acto. 2.
inuicem atque dicentibus, nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt, alijs autem irridendo dicentibus, quia musto pleni sunt isti, stans Petrus cum vndecim eleuauit vocem suam, & locutus est. Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notū sit, & auribus percipite verba mea. Non.n. sicut vos æstimatis, hi ebrij sunt, cùm sit hora diei tertia, sed hoc est, quod predictū est per

Iohel. 2. est per prophetam Iohel. Et erit in nouissimis diebus dicit dominus. Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabuntur filij vestri, & filiæ vestræ, & cæt. Ecce quale quatumq; est in isto, de quo loquimur spiritu intelligentiæ perlustrari. Homo idiota, & sine literis volumen propheticum celeri mente reuoluit, clausum & signatum literatis, congruumque secundum tempus & ré testimonium, certa voce, non dubio sensu, coram cunctis publicè recitauit. Et vide quã potenter, quàm efficaciter penè totum prophetam hactenus obscurum scire volentib. explanauit. Pręmiserat enim propheta, dicés. Iohel. 1. Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit brucus, & residuũ bruci comedit rubigo, expergiscimini ebrij & flete & vlulate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine, quia perijt ab ore vestro, &c. deinde intulerat. Et erit post hæc. Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, &c. Nimirum hoc nobis intelligibile fecit sermo apostoli, quod latebat in istis prophetæ literis scilicet post euersionem prioris populi effusum iri Spiritum sanctum super seruos & ancillás Dei, id est, super centum & viginti credentium nomina, quod tunc in illo cœnaculo factum fuerat, qui numerus, id est, cétum viginti ab vno vsq; ad quindecim, paulatim per increméta surgés, quindecim graduũ numerũ efficit, qui in psalterio mysticè continétur. Nã illius euersio populi per quatuor hęc facta est, erucam, locustam, brucum, & rubiginem, id est, per quatuor regna hæc, Babylonicum, Persicum, Macedonicum, atq; Romanum. Quid post hæc futurum esset, latebat in eisdem prophetæ literis, sed ecce literã spiritus intelligentiæ Petro manifestauit, Petrus mirantium auribus patenter edixit. Nec verò opus erat, vt de singulis explanando pertractaret, quid intendendo, scilicet per Prophetam dominus dixisset. Effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt. Palàm quidem omnibus hoc factum erat, quamobrem & stupebant omnes, alij quidem mirantes, alij autem etiam irridentes, eosque musto plenos esse dicentes.

Quomodo hanc prophetiam exposuit: Et dabo prodigia in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

CAPVT V.

Iohel. 2. PAuca quædam tractatu vel expositione indigent, scilicet hæc. Et dabo prodigia in cęlo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguiné, antequã veniat dies domini magnus & horribilis. Hæc ergo mirabiliter edoctus, laudabiliter donec Act. 2. incipit sic. Viri Israelitę audite verba hæc. Iesum Nazarenum virum approbatum à Deo in vobis, virtutib. & prodigijs, & signis, quæ fecit per illũ Deus in medio vestri, sicut vos scitis, hunc definito consilio, & præscientia Dei traditum per manus iniquorum affligétes interemistis. Tũc enim iam interemptus esset, cum iam spiritum emisisset, de latere eius supra naturam mortuorum corporum, sanguis & aqua exiuit. Sanguis ille prodigiũ fuit alijs mortis in mortem, alijs vitæ in vitã. Sic olim cũ emitteret dominus signa & prodigia in medio tui Aegypte, in Pharaoné & in omnes seruos eius, sanguis agni alijs mortis, alijs vitæ prodigium fuit. Psal. 134. Exod. 12. Signati quippe illo sanguine postes impenetrabiles fuerunt exterminatori signum sanguinis eiusdem videnti, non signati autem postes Aegyptiorũ accessibiles illi fuerunt, vt fiducialiter irrueret, & primogenita tolleret, de domibus singulis. Ita & nunc. Qui sanguinem huius agni recipiunt in vtrunq; postem, scilicet corporis & mentis, euadunt exterminantis diaboli manum accepta remissione peccatorum, qui autem non recipiunt, proculdubio peribũt. Quem Deus, inquit, suscitauit solutis doloribus inferni, iuxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. Act. 2. Dauid enim dicit in eum. Psal. 15. Prouidebam dominũ in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne cómouear, & cæt. Quàm citò ad regale atque propheticũ confugit testimonium velociter doctus, & in arte perfectus piscator hominum? Vix resurrectionis assertionem labijs emiserat, & quia res magna erat, magnumq; negotium asserere hominem resurrexisse apud auditores eosdem, qui illum crucifixerant, metués ne fortè vulneratis auribus sese auerterent, & beneuolentiam præbere desisterent, velociter magnum & euidens, copiosum & rei cómpetens de magna persona testimonium arripuit, quod contemnere vel paruipendere non deberent. Qualis ergo de cœnaculo illo descendit, quantum mutatus ab illo, qui dudum cùm diceret dominus. Ecce ascédimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur Matt. 16. ad crucifigendum, assumens illum seorsum dixit, absit à te domine, nó erit tibi istud? Etenim illic audire meruit, vade retro satanas, non enim sapis ea, quæ Dei sunt, hic autem & psalmos memoriter tenebat, & mysteria intelligebat psalmorum. Quodq; valde laudabile est, vna eademque testimonij præoccupatione, & præsentium auditorũ beneuolentiã retinuit, & omni mundo viam ostiũq; aperuit, ad intelligédũ quòd psalmorũ voces non in Dauid, sed in Christi personã depromptę sint. Et ne cuiquam dubietatis quippiam in hoc supersit, continuò promptus, & alacriter firmissima assumptione taliter occurrit. Viri fratres liceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid, quoniã & defunctus & sepultus est, sepulchrũ eius est apud nos vsque in hodiernum diem. Moxque concludit sic:

Propheta

Psalm.131. Propheta igitur cum esset,& sciret quia iure iurando iurasset illi Deus, de fructu lumbi eius sedere super sedem eius, prouidens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro eius vidit corruptionem. Mira ars, mira facultas hominis idiotæ, vt iam dictum est,& sine literis quia piscator vt homines piscaretur, fortissimi syllogismi hamum acutum proiecit. Ecce & alium. Non enim, inquit, Dauid ascen-
Psal.109. dit in cælum. Hoc proposito, confestim assumit hoc modo. Dicit autem ipse. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedũ tuorũ. His duobus datis, quibus indubitanter oportet concedi, protinus infert concludendo, & dicit, Certissimè ergo sciat omnis domus Israel, quia & dominum eum & Christum deus fecit hunc Iesum. quem vos crucifixistis. Ita mirabiliter spiritu intelligentiæ exacutus,& petra iustitiæ in sermone elimatus, ille dudum literarum inscius homo piscator, hominum tanquam piscium ora transfixit vnco argumentosæ orationis, vt non possent effugere ad gurgites humanæ disputationis, suasq; conscientias abscondere veritati. Sed inceptum ordinem prosequamur.

De prodigio ignis, quòd illud intellexerit fuisse aduentum spiritus sancti in linguis igneis.

CAPVT VI.

DE propheticis tribus prodigijs in terra datis, scilicet sanguine, igne, & vapore fumi, vnum id est, prodigium sanguinis ex-
Act.2. posuit dicendo. Iesum Nazarenum virum approbatum à Deo in vobis, hunc definito consilio & præscientia Dei traditum per manus iniquorum affligentes interemistis, &c. Secundum erat prodigium ignis, quod vt exponeret, ita dixit. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis. Videtis videlicet in linguis igneis; auditis in sermone nostro Quem enim effudit, nisi spiritum sanctum? Accepit enim vt homo, effudit vt Deus. & nõ quidem ipsam potuerunt videre substantiam spiritus sancti cùm sit natura inuisibilis, sed ignem viderũt, dispertitas linguas tanquam ignem videre potuerunt humani oculi, sedentem supra singulos eorum. Ergo ignis prodigium fuit, dispartitio linguarum prodigium fuit, imò linguarum vniuersitas in ore apostolorum pro-
Psal.18. digium fuit: Sed & sonus ipse, qui factus est repente de cælo tanquam aduenientis spiritus vehementis prodigium fuit. Cuius rei prodigium? Nimirum soni illius, qui in omnem terram exiturus erat, cœlis illis quos nunc firmare veniebat enarrantibus gloriã Dei,& firmamento constantissimæ fidei illorum annunciante opera manuum eius cum magnifico verbi tonitru, & miraculorum choruscationibus. Sic enim mox futurum erat, isto spiritu per os illorum intonãte Christi præconia, vt ad pœnitentiam commoueretur & contremisceret terra,& fundamenta montium, id est, corda superborum conturbarentur,& commouerentur, quoniam iratus est eis, nisi pœnitentiam egerint. Ignis species multo maximè prodigium fuit, in eo videlicet, quòd substantia ignis ardens & lucens est. Significabatur enim per istas eius qualitates, quod Apostolos Christi spiritus sanctus & per zelum ardentes,& per intellectum lucentes effecerit. Porrò dispertitarũ formulæ linguarum, diuisiones significabãt gratiarum. Huius prodigij præsens erat effectus, vndè & omnes mirabantur, quia cùm essent qui loquebantur Galilæi, audiuimus, inquiunt, vnusquisque linguam nostram in qua nati sumus, audiuimus eos loquentes nostris linguis magnalia dei. Adhuc aliquid magnum tali prodigio significabatur, scilicet quod omnium gentium linguis ecclesia loqueretur, quod in omnes gentes fides Christi dilataretur, quod omnis lingua confiteretur ei cui prius vna gens confitebatur, quia notus eatenus erat tantum in Iudæis Deus.

De vapore fumi, quod tertium in illis propheta dixit,& quòd in eo præsignatum est, quòd in illo vapore fumi, id est, pœnitentiæ, vbi primum celebratum est ecclesia baptisma, crediderunt tria millia hominum.

CAPVT VII.

TErtium prodigiũ iam oportebat exponi, scilicet vaporem fumi. Verùm hoc prius agẽdum erat, vt fieret in ipsis quod per vaporem fumi decuerat in propheta significari, vt scilicet compungerentur, & lachrymosa prece consilium flagitarent suæ salutis. Paululum ergo illo cõticescente siue adhuc loquente compuncti sunt, ait corde, & dixerunt ad Petrũ & ad reliquos apostolos. Quid *Act.2.* faciemus viri fratres? His ita compunctis & sic dicentibus, iam opus non erat vt verbis exponeretur sensus huius prodigij, id est, vaporis fumi, iam enim nimis fumigabant, & sensum vocis experimento capiebant. Fumigare nanque est compungi,& de peccatis flere. Psalmista quoque attestãte, qui cum dixisset. Commota est,& cõtremuit terra,& fun- *Psal.17.* damenta montium conturbata sunt, quoniã iratus est eis, subiũxit, dicẽs. Ascendit fumus in ira eius. Hic ipse pauor fumi, id est, hęc ipsa illorum compunctio prodigium fuit in eo maximè, quod subiunctum est. Qui ergo receperunt sermones eius, baptizati sunt,& appositæ sunt in illa die animæ circiter tria millia. Nam vbi primùm ecclesiæ celebratũ est baptisma, non sine magno prodigio tria millia colliguntur animarum, diuina nimirum præsignante prouidentia, quòd ad fidem trinitatis de toto orbe colligenda esset multitudo credentiũ. Potest tamen sicut in igne illuminatio fideliũ, ita & in vapore fumi cæcitas intelligi iudæorum, sine vno eodemq; vapore fumi sicut compunctio pœnitentium, ita & excæcatio signari non pœnitentium.

Quæ vel qualiter prodigia in cælo data intelligi uoluit, quando sol in tenebras, & luna in sanguinem conuersa sit.

CAPVT VIII.

Ioel. 2. POst signa quæ in terra data sunt non intacta relinquere libet, illa quoque prodigia, quæ in cælo data sunt. Sicut enim idem Propheta dixit sol conuertetur in tenebras, Matth. 27. & luna in sanguinem, Ita factum est. Nam in passione domini sol obtenebratus est, licet luna in sanguinem versa, palam hominibus apparere non potuerit. Quòd & si litera deficit, manet tamen fundamentum propheticæ veritatis, quia verè malum, huius prodigium solis obtenebratio extitit, & quod per sanguineũ lunę aspectum daretur intelligi, si palàm hominibus in sanguinem, versa parere potuisset infelici generationi accidit, qđ fortasis Petrus exponere deuitans, hoc tantum pro tempore dixisse contentus est. Actio. 2. Saluamini à generatione ista praua. Quid enim significabat obtenebrati solis prodigium, nisi illam quæ tunc facta est, & extunc permanet cæcitatem Iudæorum? Nam quia solem iustitiæ sibimet extinguebant, rectè in obtenebratione solis huius prodigium, suę cæcitatis aspiciebant. Porrò lunæ globus in illa obtenebratione quomodocunque se habuerit, luna illis in sanguinem versa est. Luna, inquã id est, pascha suum prodigioso scelere totum Exod. 12. Christi sanguine cruentatum est. Faciebant enim pascha secundum lunę cursum decimo quarto die ad vesperum, quando luna plenissima est, comedebant agnum secundum legis mandatum. Idcirco per lunam rectè intelligimus pascha Iudæorum. Constat autem quia quando pasca illud celebrabant, qua vespera suum agnum comederant, eadem dominum nostrum, verum Dei agnum comprehenderunt, & tota nocte derisum, mane Matth. 27. tradiderunt Pilato, multum insistentes vt suspenderetur in ligno, crucifige, crucifige clamantes, sanguis eius super nos, & super filios nostros. Igitur quia suum pascha, suum plenilunium sanguine Christi infelices homicidæ cruentauerunt, rectè dicamus, quia luna eorum in sanguinem versa est. Extũc.n. pascha Esaia 1. illorum sabbata & neomenias eorum, & omnes festiuitates illorũ odiuit anima dei, dicẽs, manus enim vestrę plenę sanguine sunt. Nec verò illud vacat, quod propheta idem cùm pronunciasset quinq; hęc prodigia, sanguinẽ & ignem, & vaporẽ fumi, solem conuertendum in tenebras, & lunã in sanguinem, continuò subiunxit, antequam veniet dies domini magnus & horribilis. Quòd tale est, quale Luca 24. illud quod in Euangelio de semetipso dominus ipse dicit. Nam sicut fulgur coruscans de cælo, in ea quæ sub cælo sunt fulget, ita erit filius hominis in die sua. Primum aũt oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac. Quòd. inquam, prodigia illa prædicebãtur fieri antequam veniret dies domini magnus & horribilis, idẽ est, ac si diceretur, primùm oportet illum multa pati, & à generatione praua reprobari, antequam & maiestate sua sicut fulgur de cælo coruscans veniat ad iudicandos viuos & mortuos magnus & terribilis. Hoc nimirum Petrus præsente spiritu intelligentiæ illustratus non ignorans, prudenter pro tempore dicere contentus est saluamini à generatione ista praua, subauditur, ne & vobis pariter in tenebras sol, & in sanguinem conuertatur luna.

Quàm verũ proinde sit, quod veritas Petro dixerit: Quòd ego facio tu nescis modo, scies autem postea, & quòd alibi dictum est, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.

CAPVT IX.

VErum ergo veritas dixit Petro, quod ego facio tu nescis modo, scies autem postea. Ad huius veritatis firmamentum per Ioan. 13. tinent ea, quæ nunc à nobis commemorata sunt, &c. quæ deinceps. Petrus decertando pro fide & testimonio resurrectionis Iesu Christi pcrorasse legitur in conspectu plebis & principum, & sacerdotũ, testificans in hoc impleta esse, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à seculo prophetarũ, & hũc esse prophetam de quo Moyses dixit, quia prophetam vobis suscitabit dominus Deus Deut. 18. vester de fratribus vestris tanquam me, ipsũ audietis, & hunc esse lapidem quem reprobauerunt ædificantes à vobis, inquit, ædificantibus, qui factus est in caput anguli, & nõ est Psal 117. Actio. 4. in alio aliquo salus, nec enim nomen aliud est sub cælo datum hominibus in quo oporteat nos saluos fieri. De hoc eodem lapide, & 1. Petr. 2. in epistola sua latius secundum Esaiam, dicit. Ad quem accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo aũt electum & honorificatum, & ipsi tanquam lapides viui superædificamini in domos spirituales, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles deo per Iesũ Christum. Propter quod continet scriptura. Ecce Esa. 24. pono in Syon lapidem summum, angularem electum, preciosum, & qui crediderit in eũ, non confundetur, &c. Verùm nihilominus Ioan. 14. cæteris quoque simul Apostolis dixit eadẽ veritas. Paraclctus aũt spiritus sanctus quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Nam quod ad laudem spiritus sancti dicimus, quod ad laudem spiritus intellectus nunc prædicamus in illa hora, qua sicut iam supra dictum est, apparuerunt Apostolis dispartitæ linguæ, sedítq; supra singulos eorum Act. 2. ignis diuinus, scripturas omnes & prophetas intellectu interiore peruiderunt, qui nec saltem literas didicerant per hominis magisterium, & illa penetrauerunt arcana, quæ clausa erant, clauim scientiæ gestantibus scribis & pharisæis, sapientibus & legis peritis, completo qđ itidem dicit. Cõfiteor tibi pater domine, pater cęli & terrę, quia abscõdisti hęc à Matt. 11. sapientibus

ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. Quis enim homo aperuerat illis myſteria Pſalmorum? Scriptum eſt autem de illis, qui vt ſæpe dictum eſt, ſine literis e-
Act. 4. rant. Dimiſsi venerunt ad ſuos, videlicet, Petrus & Ioannes, & annunciauerunt eis quanta ad eos principes ſacerdotum & ſeniores dixiſſent. Qui cum audiſſent, vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum, & dixerũt. Domine, tu qui feciſti cœlum & terram, & mare & omnia, quæ in eis ſunt, qui ſpiritu ſancto per os patris noſtri Dauid, pueri tui dixiſti. Quare fremuerunt gentes, & populi medita
Psal. 2. ti ſunt inania. Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius, conuenerũt enim verè in ciuitate iſta aduerſus ſanctum puerum tuum Ieſum, quem vnxiſti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Iſrael facere, quæ manus tua, & conſilium tuum decreuerunt fieri, &c. Igitur non ab homine, neque per hominem docti, ſed Spiritu ſancto, ſpiritu intellectus theſaurum illis ſcripturarum aperiente mirabiliter eruditi, iure à nobis omnes ſuſcipiuntur, & audiuntur tanquam os Dei, qui fuerunt illic, & nefarium nobis eſt dubitare, in aliquo de omnibus quæcunq; ſcripſerunt hi, quibus ignis ille cor intelligens, & linguam eruditam dedit, & tam ſuper iſtos, quàm ſuper patriarchas & prophetas, ad quos per eundem ſpiritum nullo mediante homine ſermo Dei factus eſt, collocatum retinemus fundamentũ noſtræ fidei. Cæteros omnes, qui ibi non fuerunt, vel qui non eodem modo ita didicerũt ſic legimus, vt quicquid dicunt, non idcirco credamus, quia ipſi ita ſenſerunt, ſed quia dicta ſua horum teſtimonijs, vel aliqua probabili ratione firmare potuerunt. Namiſti ſunt quibus tunc reuelatum eſt, quando ab homine vel per hominem doceri non poterant, imò quib. illud à Spiritu ſancto reuelatũ eſt, quòd homines docere, aut ſcire non valebãt.
Psal. 86. Idcirco in Pſalmo ſcriptum eſt. Nunquid Sion dicet homo, & homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſsimus? Dominus narrabit in ſcripturis populorum, & principum horum, qui fuerunt in ea. Interrogando illã ciuitatem Dei, de qua glorioſa dicta ſunt, cuius fundamenta in montibus ſanctis, ſcilicet prophetis & Apoſtolis iſtis, & d cẽdo, ô Sion nunquid homo, magnificentius negauit, quã ſi enunciando dixiſſet, nunquam dicet homo. Negando ergo dicamus & nos, quia re uera niſi dominus ipſe narraſſet in ſcripturis populorum, & principum horum, qui fuerunt in ea, nunquam diceret, aut dicere vel capere poſſet homo, tam miram tamq; altam ſcientiam, quæ nunc legitur & ſcitur, & homo natus eſt in ea, & ipſe fundauit eam altiſſimus. Hoc nempe tam mirum tamq; altum
Ioan. 1. eſt, quam illud omnia per verbum facta ſunt & verbum caro factum eſt, quod vtiq; tam altum eſt, vt nunquam dicere homo potuiſſet, niſi dominus ipſe in ſcripturis narraſſet, niſi dominus per ſemetipſum, non per hominem, ſed per ſpiritum ſanctum ſanctas condendo ſcripturas, cuius vel quorum ſibi complacuit ore dixiſſet. Iſtæ ſcripturæ illæ *Act. 2.* ſunt, in quibus paſsim diuinam auctoritatẽ inuenis, verbi gratia cum dicitur, locutus eſt vel dixit dominus ad Moyſen. Locutus eſt dominus, vel factum eſt verbum domini ad illum vel illum prophetam. Iſtæ ſcripturæ nihilominus illorum ſunt, de quibus nunc dicebamus, quia apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis, ſeditque ſupra ſingulos eorum, & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & cœperunt loqui linguis varijs, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis. Dicuntur autem in illo pſalmo ſcripturæ populorum, quia non vt Platonis literę verbis grandiſonæ, ſenſibus pauperculæ, paucis intelligibiles ſunt, vel in angulis ſuſurrant, ſed cunctis populis propoſitæ ſunt, & palàm omni mundo loquuntur de ſalute omnium gentium, quæ in vna gente conditæ ſunt, in qua & prius abſconditæ fuerunt. Iſtis igitur ſcripturis populorum ſcripturis principum, ſcilicet prophetarum atque Apoſtolorum, ita per omnia credimus, vt dubitare quicquam de illis arbitremur nefarium, & à fide Chriſti alienum. Sunt autem de Apoſtolis, quorum ſcripta habentur hi, Petrus, & Ioannes, & Iacobus, Matthæus, & Iudas Iacobi. Euangelium Marci ex ore Petri apoſtoli, & Euangelium Lucę ex Apoſtolica fide ſcriptum eſſe fertur Pauli, qui videlicet Paulus non erat illic, neque enim vocatus erat adhuc vbi Spiritus ſanctus ſuper Chriſti diſcipulos venit, ſed nõ minus per Spiritum ſanctum accepit aut minus habuit à ſummis Apoſtolis, vnde & nobis aliquid ſuo loco dicendum venit. Nam poſt commemorationem Petri, non minus ſuauem attingemus memoriam dilecti Ieſu Chriſti Ioannis Apoſtoli.

Quod diſcipulo quem diligebat Ieſus, magna huius ſpiritus intellectus gratia data ſit, & quòd velut Ioſeph vnam partem extra fratres ſuos acceperit, quem tamen non vt Petrum cæteris Apoſtolis præferri voluit.

CAPVT X.

IOannes Apoſtolus & Euangeliſta ex verbis ſuis cognoſcitur, nõ paruam accepiſſe *Eccle. 15.* gratiam intellectus, quia frequens in eccleſia *Ioan. 13.* eſt, & ante omnes loquitur, vnde & non vane dicimus, quia in medio Eccleſiæ aperuit *Ibidem 21.* os eius, & impleuit eum dominus Spiritu ſapientiæ & intellectus. Secundum gratiam qua diligebat eum Ieſus, qua & recubuit in cœna ſuper pectus eius, & dixit, domine, quis eſt, qui tradet te, magnitudinẽ accepit intellectus, ſiue ſapientiæ, intellectus, vt ſcripturas intelligeret, ſapientiæ, vt mirabili facultate propria conſcriberet. Non quidem tunc iam

actu

actu hoc donũ accepit, quando ſupra pectus
eius recubuit, ſed iã tunc acceſſum habebat,
vt poſtmodum de pectore illo acciperet, in
quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcien-
tiæ reconditi. Siquidẽ poſtea cùm dicit, tunc
Ioan.10. ergo introiuit & ille diſcipulus qui venerat
primus ad monumentum, & vidit, & credi-
dit, continuò tam de Petro quàm de ſemeti-
pſo ſubiungit. Nondum enim ſciebant ſcri-
pturas quia oporteret eum à mortuis reſur-
gere. Tunc & ipſe menſuram propriã acce-
pit, quando hic ſpiritus ſanctus venit, quãdo
& vnicuiq; cæterorum data eſt gratia ſecun-
dum menſuram donationis Chriſti, ſecundũ
Ephe.4. beneplacitum ſpiritus huius diuidentis ſin-
Gene.48. gulis prout vult. Verũ quo more Iacob pa-
triarcha filium Ioſeph dilexit, & non contẽ-
tus illum in ſorte vel ſuniculo diſtributionis
fratribus ſuis coæquari, do tibi, inquit, par-
tem vnã extra fratres tuos, quam tuli de ma
nu Amorręi in gladio, & arcu meo, ſic iſtum
diſcipulum dominus Ieſus cæteris arctius di
ligens, & non contentus illũ in hac parte gra
tiæ ſcilicet in ſpiritu intelligentiæ, cęteris coę
qualem eſſe Apoſtolis, aperuit illi rurſus ſe-
creta cæli, vt videret viſiones admirabiles,
quas & digeſſit in libro qui intitulatur Apo-
calypſis, in quo tot penè ſacramẽta, quot ver
ba ſunt, ſcriberetq; illud altum & hominib.
inenarrabile verbi Dei, Dei incarnati myſte
rium. Diligebat enim eum: in quo tamẽ nec
illud prætereundum, quia cùm tali amoris
priuilegio diligeret eum, non tamẽ huic, ſed
Matth.16. Petro ſpecialiter dixit. Tu es Petrus, & ſuper
hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Sic
nimirum Ioſeph plus cæteris filijs ſuis prædi
Gen.49. ctus pater Iacob dilexit, non tamen huic, ſed
Iudæ benedictionem regalem dedit, non au
feretur (inquiens) ſceptrum de Iuda, donec
veniat qui mittendus eſt, &c. Quare? Videli
cet, quia in dandis benedictionib non ſuam,
ſed Dei voluntatem facere debuit, non car-
nis affectum, ſed ſpiritus inſtinctum ſequi,
dignum ſuit. Hoc illi penè ſimile eſt. Siqui-
dem dominus noſter cum oẽs diſcipulos, &
præcipuè Petrum amore ſpiritus vel mentis
diligeret hunc Ioannem quodam cordis a-
more, velut homo hominem diligens, non
tamen cæteris in Apoſtolatu præſerre vo-
luit, quippe qui in omnib. diuinam volunta
tem attendens, quodam loco dicit. Quia de-
ſcendi de cælo, non vt faciam voluntatem
Ioan.6. meã, ſed voluntatẽ eius qui miſit me. Igitur
Matth.16. in ordine vel dignitate Apoſtolatus B. ille
Simon Bar Iona, cui primo non caro & ſan-
guis, ſed pater qui in cælis reuelauit, prima-
tum gerere, & claues regni cælorum accipe-
re meruit, hic autem diſcipulus velut ille di-
lectus Ioſeph, partem non paruam extra fra
tres ſuos cõſecutus eſt de theſauro patris de
ſpiritu intellectus, qui verè iucunditatem &
exultationem ſuper eum theſaurizauit. Ad
hanc partem accedens, quid viderit non prę-
teriuimus, maximè enim ad iſtam ſpectat,
de qua nunc agimus, gratiam intellectus.

De libro quem vidit in dextera ſedentis ſuper thronũ, quod vbi agnus illum aperuit, ibi partem ſuam iſte acceperit, et quid ei fuerit accipere librum de manu angeli, & deuorare illum, accipere ſibi datum calamũ & metiri templum.

CAPVT XI.

Vidi (inquit) in dextera ſedentis ſuper
thronum librum ſcriptum intus & fo- Apoc.3.
ris, ſignatum ſigillis ſeptem. Et poſt pauca.
Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor
animalium, & in medio ſeniorum agnũ ſtan
tem tanquam occiſum, habẽtem cornua ſe-
ptem, & oculos ſeptem, qui ſeptem ſpiritus
Dei, miſſi in omnem terram. Et venit & ac-
cepit de dextra ſedentis in throno librum. I-
tem poſt aliqua. Et vocem quam audiui de
cælo iterum loquentem mecum & dicentẽ,
Vade accipe librum apertum de manu ange
li ſtantis ſupra mare & ſupra terram. Et abij
ad angelum dicens ei, vt daret mihi librum.
Et dixit mihi, Accipe, & deuora illum. Et
accepi librum de manu angeli, & deuoraui
eum, & erat in ore meo, tanquam mel dulce,
& cùm deuoraſſem eum, amaricatus eſt vẽ-
ter meus. Et dixit mihi, Oportet te iterum
prophetare populis, & linguis, & regib. mul
tis. Et datus eſt mihi calamus virgæ, & cæte-
ra. Hoc eſt quod paulò antè dicebamus, qa
quemadmodum partem vnam extra fratres
ſuos ille filius accreſcẽs Ioſeph, ita extra cõ-
diſcipulos ſuos dilectus iſte diſcipulus, egre-
giam per reuelationem intelligentię partem
adeptus eſt. Quis eſt enim liber iſte in dexte
ra ſedentis ſupra thronum, ſcriptus intus &
ſoris, ſignatus ſigillis ſeptem, niſi idem qui
in Eſaia, & ſcienti literas, & neſcienti irreſe-
rabilis eſt, cuius tamen etiam illicita prædi- Eſaia 29.
catur apertio, in die illa audient ſurdi verba
libri? Liber iſte ſancta ſcriptura eſt, liber ſcri
ptus intus & ſoris, quippe cuius vnitas con-
cors vetus teſtamentũ, quaſi exterius, & no-
uum continet interius, liber ſignatus ſeptem
ſigillis, id eſt, vel omni latens myſteriorum
plenitudine textus, vel ſpiritus ſeptiſormis
diſpoſitione conſcriptus. Huius libri ſigna-
cula verus agnus Dei Chriſtus habens cor-
nua ſeptem & oculos ſeptem, id eſt, ſeptifor-
mem ſpiritum propter eminentiam poteſta
tis cornubus, propter illuminationem gra-
tiæ, oculis comparatum, agnus tanquam oc-
ciſus, id eſt, qui occiſus quidem fuit, ſed nũc
eſt viuus, tunc apparuit quando reſurgens à
mortuis, & apparẽs diſcipulis ſuis, ſicut iam
diximus ſupra, aperuit illis ſenſum, vt intel-
ligerent ſcripturas, amplius autem quando
aſcenſo cælo dedit dona hominibus, dedit
ſpiritum ſanctum intellectus intus linguis Luc.24.
igneis, ſoris rutilantibus. Ibi nimirum Ioan
nes iſte partem ſuam inter fratres ſuos acce-
pit, libri enim aperti ſacramenta reuelata ſa-
cie tam ipſe quàm & cæteri intellexerunt

Apostoli. Et in primo quidem sigillo decus ecclesiæ primitiuę per equũ albũ, in sequentib. trib⁹ equis rufo, nigro, & pallido, trifor mè contra eam bellum paganorum, falsorũ fratrum, & hęreticorum. In quinto gloriam sub hoc bello coronatorũ subtus altare Dei clamantium. In sexto, mala illa quæ tempore Antichristi ventura sunt. In septimo, & per illud quod factum est, quasi media hora silentium, æternæ quietis intellexerunt initium, quæ omnia plenius à doctoribus nostris explanata sunt. Omnes omninò scripturas in Christo impleri intellexerunt, & hæc communis fuit sors omnium Apostolorũ, omnium enim veritatem docuit illos ille spiritus veritatis, non modò de præterito, sed & annunciauit eis quæ ventura sunt. Extra illos fratres suos, vt adhuc acciperet partem vnam, partem magnam, sic dictum est ei, vade & accipe librum apertum de manu angeli, datusq; est illi calamus similis virgæ, cum hoc dicto, surge & metire templum Dei. Et
Apocal. 10. in accipiendo librum dictum est ei, oportet te iterum prophetare populis & gentibus & linguis & regibus multis, & in accipiendo calamum dictum est illi, Surge & metire templum Dei, hoc vel illud, vt iam dictum est,
Apocal. 11. ita & fecit. Postmodũ quippe de exilio reuocatus, & vna voce rursum euangelium prædicauit & calamo scripsit, metiendo templũ Dei & altare, & adorantes in eo, quia videlicet in verbo euãgelij, corda singulorum, qui per fidem sunt templum Dei, in quib. Christus ipse per eandem fidem inhabitans, altare est, quasi metiendo determinantur. Ibi enim quantum singuli proficiãt, quantumq; regulæ diuinę concordent, inueniunt. Et notandum, quòd non nisi præmonitus voce loquentis secum & dicentis, Vade & accipe librum apertum de manu angeli, non nisi vadens ad angelum, & postulans vt daret sibi librum, accepit & deuorauit eundem librũ, dulcem tãquam mel in ore suo, amarum autem in ventre suo. Sic enim futurum erat, & sic factũ est, vt loquentes cum eo multis precibus rogaret ecclesia, quatenus ad recuperãdam euangelij veritatem, & viua voce consurgeret, & calamo inseruiret. Misso namq; illo in exilium à Domitiano, qui secundus post Neronẽ Christianorum persecutor extitit, irruperant in ecclesiã hæretici, quasi in destituta pastore ouilia lupi. Martion Cherintus & Hebion, cæterique Antichristi, qui Christum ante Mariam negantes, simplicitatem euãgelicę fidei peruersa maculauere doctrina. Et inde cõpulsus ab omnib. penè tũc Asię episcopis, & indicto omnib. ieiunio, dominũ precatus, ac sancti spirit⁹ gratia inebriatus, euangelium suum scripsit, quo omnes hæreticorum tenebras patefactæ subito veritatis luce dispulit. Quòd compulsus est ab omnib. penè tunc episcopis Asiæ, hoc nimirum erat vocẽ de cælo, id est, de ecclesia Dei, audire loquentem secum, & dicentem, vade & accipe librum. Quod itidem ieiunium omnibus indixit, & precatus est dominum, hoc erat dicere ad angelum, Da mihi librũ, siue da mihi calamum.

Quàm vtiliter nobis vel omni ecclesiæ Christi calamum accepit, id est, gratiam scribendi mysteria Christi, vndè & meritò, tam in visione Ezechielis, quàm in sua Apocalypsi debuit per aquilã volãtem signari.

CAPVT XII.

Accepit librum, sumpsit calamũ, & intellectuali oculo sic librum & legẽdo deuorauit, & deuorando legit, vt secretam æterni principij naturam, diuinã verbi sempiterni substantiam, præ cunctis mortalibus altius degustaret, sic calamum duxit scribendo, & per scripturam refundendo quod deuorauerat, vt audaces omnium hæreticorũ oculos eodẽ calamo confoderet. Quis enim hæreticus, aut quæ vnquam fuit hæreticę vesaniæ species, cuius oculum nequam, corpusque totum tenebrosum, veritatis radius ex euangelico eius ore non perfodiat atque diuerberet? Totus in Deo, totus in verbo Dei sermo eius est, vndè & de ore eius, tota Christianæ fidei schola pendet, vt quicquid dum garrula hæresis infesta est, quærere oportet ipse consultus maturæ reuerentiæ magister enunciet, litemque dissoluat. Vndè quia nobis altissima vidit, & in sole diuinitatis oculum fixit, rectè animaduersum est, eum tam apud Ezechielis visionem quàm & apud suã Ezech. 1.
ipsius Apocalypsim per aquilam volantem Apocal. 4.
significari. Etenim vbi librum supradictum aperiri vidit, aperiente agno Dei, ibidẽ paulò antè dicit. Et in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis ante & retro. Et animal primum simile vitulo. Etc. Vltimum semet ipsum designauit, dicendo, & quartum animal simile aquilę volanti, quia videlicet nouissimus suum hic euangelium scripsit. Quãuis amplius placeat vnum eundemque Christum Dei filium per hæc quatuor animalia significari, quippe qui & homo natus est, & velut vitulus sacrificatus est, & vt leo surrexit, & tanquam aquila super astra volauit, nihilominus tamen & hic aquila rectè dicitur, qui diuinitatem illam, qua in cælum homo Christus ascendere potuit, irreuerberatis oculis altius cõtemplari meruit. Scriptum est enim. Vbicunque fuerit corpus, illuc cõgre- Matth. 24.
gabuntur & aquilæ. Si ergo illos dixit aquilas qui illuc assumuntur, vbi diuinitatis claritatem facie ad faciem, & sicut est, mereantur videre, quanto magis iste rectè aquila dicitur, qui adhuc in carne positus, potuit in illum solem apertos oculos figere.

De eo quod dictum est ei: Et faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel.

CAPVT XIII.

Et sa-

Apocal. 10. ET faciet(inquit)amaricari ventrem tuũ, ſed in ore tuo erit dulce tãquam mel. Et eſt ſenſus. Cum perceperis, oblectaberis diuini dulcedine eloquij, ſed amaritudinem ſenties, cum prædicare & operari ceperis & intellexeris. Quare? Quia videlicet non omnes homines oblectat verbum Dei cum ſit naturaliter dulce, quia non ſolummodo de gaudijs cælorum agit, ſed & de flammis gehennæ. Vndè & Ezechiel de hoc eodẽ libro
Ezech. 2. dicit, quod hic Ioannes tacuit, quia ſcriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Cuncta enim ſeries veteris & noui teſtamẽti pœnitentiam pro peccatis agendam, quod eſt lamentari, regnum cæleſte quærendum, vbi eſt carmẽ, & fletus infernalis, vbi eſt væ, præmonet eſſe fugiendos. Verùm homines voluptatum amatores, propter ſcripturam lamentationum & væ totum librum oderunt, & idcirco ventrem illius, qui illum deuorauit, amaricari faciũt. Neq; enim hoc ſoli Ioanni dictum eſt, vel de ſolo Ioanne ſentiendum eſt, quod poſt dulcedinem tanquã mellis in ore, venter illius amaricatus fuerit. Nimirum quicunq; de manu angeli huius, angeli magni conſilij librum hunc accepit, & ſaltem vnam ex eo deuorans pagellã, manifeſtam per vocem prædicationis ructum fecit, vix aut nunquam effugere potuit, quin pateretur quippiam de occurſu, ſeu rufi, ſeu nigri, ſeu pallentis equi. Quod vt apertius dictum ſit, vix quiſquam aliquando imo nunquam de ſuperno munere verum ſcripturæ
1. Ioan. 2. ſanctæ intellectum accipiẽs, ſecundum eundem veritatis intellectum, contra vanitates & inſanias falſas declamauit, qui non aut aperta perſecutione inimicorum Dei, aut inteſtina detractione falſorũ fratrum, qui nominetenus ſunt Chriſtiani, aut hæreticorũ impugnatione, qui exierunt ex nobis, ſed non erant ex nobis, quippiam patiatur amaritudinis. Maximè autem inter ſuos eiuſmodi moleſtiam patitur quiſquis librum iſtũ deuorauit. Nõ enim mentitur qui dixit. A-
Luca 4. men amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua. Econtra qui ſpiritum huius mundi accepit, quemcunq; philoſophia huius mundi, vel tenuiter imbuit, ille ad diem feſtum aſcendit, quia tempus eius ſemper paratum eſt, & ille quaſi matutinis infiſtit cantilenis, vt mane comedat, & inter mane comedentes memoria ſui ſit. De taliũ ſapientia dicitur in Eſaia ſub ſpecie meretri-
Esaie 23. cis. Sume cytharam, circue ciuitatẽ meretrix obliuioni tradita. Benè cane, frequenta canticum vt memoria tui ſit. Exilẽ valde mercedem cũ improperio meretrici taxauit dicendo, vt memoria tui ſit. Nã idcirco meretrix, idcirco obliuioni tradita eſt, quia canit, nõ vt Dei, ſed vt lui memoria ſit. Ex huius quidẽ cantilena nũc interim, & in ore ſuo, & in vẽtre ſuo dulcis eſt tanquã mel, fauus enim diſtillãs labia meretricis, ſed poſt modũ in fel aſpidũ cõuertetur ei. Libri aũt ſæpedicti intelligentia nunc quidẽ cum ſit in ore dulcis, tanquã mel pro ſpe gaudij ſempiterni, etiam ſi perſecutionis amaritudo deſit, pro re tamen præſentis exilij ventrem amaricari facit. Vndè & dicit, Ventrẽ meum doleo, ven- Hebr. 4.
trem meum doleo. Item: Secretum meum Esaie 24.
mihi, ſecretum meum mihi. Væ mihi.

De Matthæo publicano, quomodo ipſe cibatus pane vitæ & intellectus, magnum vſq; hodie Chriſto faciat conuiuium in domo ſua. CAPVT XIIII.

POſt Ioannem ſcribendi quidem ordine, ſed non etiam euangelicæ ſcripturæ prior qualitate, Matthæus publicanus, & ipſe vi- Matth. 9.
tæ atque intellectus pane cibatur, & eodem intellectu magnum in domo ſua domino Ieſu facit conuiuiũ, magna verè ſecundum nomen ſuum gratia donatus. Huiuſce conuiuij diuinitùs prouiſum fuit illud præſagium, & Luca 5.
ſicut manifeſtius ait Lucas, vocatus cum ſederet ad theloneum, & ſequens dominum, fecit ei conuiuium magnum in domo ſua. Conuiuium ergo fecit ei, & magnum nimirum, quaſi conuiuium regis. Nam ſicut aliàs iam plenius diximus, apud iſtum euangeliſtam rex genere & actib. Chriſtus oſtẽditur, cum iam à principio vel initio ſuo dicit liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, & dein Matth. 1.
de natum mox regẽ Iudæorum à Magis adorari deſcribit totumq; textum ſuæ narrationis regalibus geſtis ac regijs contexens parabolis, ſic tãdem finit, vt dicat apud eum rex iſte iam coronatus reſurrectionis gloria, data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. Matt. 27.
Totam ſeriẽ conſcriptionis eius ſi rite perpẽdis, ſpirare cognoſces myſteria regni Dei. Nec mirum publicanus quippe fuerat de publico regni peccati ſeruitio, ad libertatem regni Dei, regni iuſtitiæ vocatum ſe eſſe meminerat. Bene ergo vt non ingratus magno libertatis ſuæ regi regni eius legibus inſeruiuit, intendens regnum eius, quod à carnalib. Iudæis carnaliter expectabatur oſtendere quale ſit. Hoc animaduertens pater Auguſtinus, Marcum quidem tam in prophetica quàm in euangelica quatuor animalium viſione per faciem hominis, hunc autem, ſcilicet Matthæum per faciẽ leonis intelligi mauult. Nam de Luca, quòd per faciem vituli, & de Ioanne, quòd per faciem aquilæ volãtis ſignificetur apud omnes doctores, vna & indiuiſa ſententia eſt. De iſtis quadrigis noſtri Aminadab, quod interpretatur populi Cant. 6.
mei ſpontaneus, propter quas neſcientẽ ſynagogam conturbauit anima ſua, plura longẽ ſuperius, ſcilicet in propheta Ezechiele diximus. Proinde iam nunc ad reliqua proficiſcamur.

De Iacobo fratre domini, quòd & ipſe in iſto intelligentiæ ſpiritu calamum tinxerit.

CAPVT XV.

IAcobus frater domini, qui & ab hominibus propter eminentem ſanctitatẽ appel-

latus est iustus, ipse quoque calamum tinxit in isto intelligentiæ spiritu. Scripsit enim illam, quæ canonicarum septem epistolarum prima est. Dixit de hoc Iacobo Paulus Apostolus, Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederūt mihi, & Barnabę societatis, vt nos in gentes, illi autem in circuncisionē, quia in circuncisionem ordinatus erat Apostolus, curauit eos, qui ex circuncisione erant, sicut præsentes colloquendo docere, sic & absentes per epistolam consolari, instruere, increpare & corrigere. Et dispersis quidem, qui persecutionem passi sunt propter iustitiam, quæ occiso à Iudæis Stephano, magna facta est in ecclesia, quæ erat Hierosolymis, epistolā scripsit, sed non solum his, verumetiam illis, qui præcepta fidei Christi necdum operibus adimplere curabant, necnon & eis, qui etiam fidei exortes durabant, qui & ipsam in credētibus quantum valuere persequi, ac perturbare certabant. Ergo in hoc non parum laudabiliter adimpletum est, quod de isto spiritu veritas dixit, quia cùm venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia & de iudició. De peccato quidem, quia non crediderunt in me, & cætera. Nam magis de vicino videlicet cum esset Hierosolymorum pontifex iste non tantum verbo, sed & scripto illos de peccato suo redarguit diuites, quorū ex adipe prodijt iniquitas eorum, vt occiderent dominum dum dicit. Agite nunc diuites, plorate, vlulantes in miserijs quæ aduenient vobis. Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus. Epulati estis super terram, & in luxurijs enutristis corda vestra. In die occisionis adduxistis, occidistis iustū & non restitit vobis. Deinde rursus ad eos conuertitur, qui talium improbitate fuerāt oppressi, cohortantes eos ad patientiam. Patientes igitur estote (inquit) fratres vsq; ad aduentū domini, & cætera. Nec vero illud pretermittendum quod oportunè satis, de fide & operibus disputat, dicens, quoniam fides sine operibus mortua est, siue ociosa est. Nā quoniam Paulus Apostolus prædicans iustificari hominem per fidem sine operibus, nō benè intellectus est ab eis, qui sic dictū . . acceperunt, vt putarent si semel in Christum credidissent, etiam si malè operarentur & facinorosè, flagitiosèq; viuerent, saluos esse per fidem, eundē sensum illius quomodo sit intelligendus, exposuit, ideoque Abrahæ magis exemplo vsus est, vacuam esse fidem, si non benè operaretur, quoniam Abrahę exemplo etiam Paulus Apostolus vsus est, vt probaret, iustificari hominem sine operib'. Cum enim bona opera commemorat Abrahæ, quæ eius fidem comitata sunt, satis ostendit, Apostolum Paulum non ita per Abrahā docere iustificari hominē per fidē sine operibus, vt si quis crediderit, non ad eū pertineat benè operari, sed ad hoc potius, vt nemo arbitretur, meritis priorū bonorū operū se peruenisse ad donū iustificatiōis, quę est in fide.

Galat. 2.

Ioan. 16.

Iaco. 5.

Iaco. 2.
Rom. 3.

De iuda fratre Iacobi, quod ipse magnam intelligentiæ facultatem breui calamo comprehendit.

CAPVT XVI.

IVdas Apostolus frater Iacobi, quē in euangelio Matthæus & Marcus Thaddæū appellant, scribit contra eosdem fidei corruptores, quos & Petrus & Ioannes in suis damnant epistolis. Iste quoque breui calamo, sed multam intellectus facultatem comprehendit. Verbi gratia cum dicit. Væ illis qui in via Cain ambulauerunt, & errore Balaam mercede effusi sunt, & in cōtradictione Chore perierunt. Hæc enim cùm dicit, breuiter quidem, sed lucide, Cain exemplum asserit fuisse omnium, qui propter inuidiam meliorum nomen sibi doctorum quo honorificētur, assumunt. Balaam verò illorum, qui pro amore terrestrium commodorum, veritatē quam ipsi norunt, impugnant. Chore autē, qui viuus ad inferna descendit, eorum quicunq; appetitu indebiti primatus, se ab vnitate sanctæ ecclesię secernunt, scientesque & præuidentes quantum mali gerant, ad scelerum tamen tartara descendunt. Sed habet hæc eadem epistola incerta, & de Apocryphis sumpta testimonia. Etenim quod ait, dum Michael archangelus cum diabolo disputans, altercaretur de Moysi corpore, nō est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit, imperet tibi dominus, quando inquā, de Moysi corpore contentionē cum diabolo Michael habuerit, incertum habemus. Item quod ait, prophetauit autē de his septimus ab Adam Enoch dicens. Ecce venit dominus in sanctis milibus suis, facere iudiciū contra omnes, arguere omnes impios, de Apocryphorum libro scriptum est. Proinde primis quidem temporibus à plerisque hæc epistola reijciebatur, sed auctoritate iam vetustate & vsu meruit inter sanctas scripturas computari, maximè quia tale testimonium de Apocryphis Iudas sumpsit, quod nō Apocryphum aut dubium, sed vera luce & lucida esset veritate perspicuum. Quis enim fidelium nesciat aut dubitet, venturū esse dominum in sanctis milibus suis, facere iudiciū contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quib. impiè egerunt, & de omnibus duris verbis, quæ locuti sunt contra eum oēs impij? Porrò quod ait, dum Michael archangelus cum diabolo disputās, altercaretur de Moysi corpore, nō est ausus iudicium inferre blasphemiæ, si assumptum videri potest, quomodo & illud ab Apostolo, vbi Corinthios à fide resurrectionis abductos, sua ipsorum sentētia, quamuis inepta conuincere studens, ita dicit. Alioquin quid facient, qui baptizātur pro mortuis, si omninò mortui non resurgunt? Vt quid & baptizantur pro illis? Neq; enim, quia tali contra illos argumento vsus est, con- 1. Cor. 15.

est, consequens est, Apostolum approbare, vt pro mortuis viui baptizarentur, sed vt coram oculis ipsorum inconsideratam leuitatem constitueret, qua semetipsos omni vento doctrinæ circunferri nesciebant, factum assumpsit, quo suamet ipsi verba impugnabant, dum resurrectionem mortuorum nō esse dicentes, viuos pro mortuis baptizabāt. Nimirum ita etiam non quia dixit hic, dum Michael archangelus, cum diabolo disputans, altercaretur, & cæ. consequens est, eum approbasse opinionem, quæ de scripturis nō haberet auctoritatem, sed ex suomet ore illos voluisse concludere, quòd contra quempiam, maximè autem contra Deum non deberent blasphemiam siue indisciplinatam effundere offensionē. Si enim vt ipsi tenebant Michael archāgelus, diabolo sibi aduersāti, blasphemiā dicere noluit, sed modesto sermone illum coercuit, multò magis hominibus omnis blasphemia cauenda est, & maximè, vt dictū est, ne verbò indisciplinato maiestatem creatoris offendant.

De Paulo Apostolo, quomodo vel qua intētione gradum suum defendit, videlicet, quòd quamuis nō fuerit illic, nihilominus tamen Apostolicam intelligentiæ gratiam acceperit. CAPVT XVII.

PAulus vas electionis, magnus & inclytus, veritatis causidicus, nomē sibi & locum in hoc ordine siue officio magno certamine vendicat, stans atq; perorans iugiter in omni auditorio, in omni ecclesia, in omni cæli & terræ prætorio. Verbi gratia cùm dicit ad Corinthios. Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me.
2.Cor.11. Et subinde, Nam si is qui venit alium Christum prædicat, quem nō prædicauimus, aut alium Christum accipitis, aut aliud euangelium quod non recepistis, rectè pateremini. Existimo enim, me nihil minus fecisse à magnis Apostolis. Et post vehementissimum acerrimè orationis cursum, tandem decentissimè, quasi respirans factus sum (inquit) insipiens, subauditur merita mea narrando, vos me coegistis. Ego enim debui à vobis commendari Nihil enim minus feci ab his,
2.Cor.12. qui sunt supra modum Apostoli, tametsi nihil sum. Signa verò Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, signis prodigijs, & virtutibus. Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris ecclesijs? Item ad Galathas: Paulus Apostolus non ab ho-
Galat.1. minibus neq; per hominem, sed per Iesum Christum & Deum patrem, qui suscitauit eum à mortuis. Et subinde. Notum enim vobis facio fratres euangelium quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominē, neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Hoc modo ingressus toto suæ conuersionis atq; processionis ordine validissimè cōfirmat, & quòd non ab homine, neq; per hominē euangelium acceperit, & quòd priores Apostoli nihil illi ad correctionem siue supplementum eiusdem euangelij conferre potuerunt. Mihi enim, qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Et subinde: Cùm autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem Galat.2.
ei restiti, quoniam reprehensibilis erat, &c. Ita cum multis literarum suarum locis, tum verò in titulis siue præscriptióibus, Apostolatū suū defendit, ita vt epistolarū suarū ferè nulla sit, cuius in capite non splendeat auctoritas Apostolici nominis, præter illā quā ad Hebræos, quorum Apostolus non erat, scripsit. Non ita in cæterorum Apostolorum literis. Nam prꝺter Apostolū Petrū, nullus saltem in capite mentionē fecit huius nominis. Cur hoc? Videlicet quia cæteri oēs, ita erant Apostoli, vt defensione nō egerent Apostolatus sui, quippe qui ab ipso dño inter homines cōmorante vocati, & singuli per nomina sua designati fuerāt Apostoli, & super quos spiritus sanctus in die pētecostes venit, à quibus, vel per quos initium fuerat euangelicæ prædicationis, Paulus illic non erat, non in illo cœnaculo, quando spiritus sanctus venit, sed in synagoga Sathanæ erat, quippe qui & persecutus est huius viæ quascunq; potuit personas. Hoc scientes æmuli, & euangelicæ veritatis corruptores pseudoapostoli, auctoritati eius, & ad subuersionem fundamenti benè positi, sapienti architecto detrahebant, dicentes, non est Apostolus, non vidit dominum, non est audiendus. Hæc dicendo, plurimos eorum quos conuerterat, illi subuertebant. Non suæ famæ diminutionē, sed credentium Paulus dolebat subuersionem. Idcirco nōnunquam, quasi stomachatur, & legitima defensione vtens, non sum (inquit) liber, nō sum Apostolus, nonne Iesum dominū nostrū vidi? Nónne opus meum vos estis in domino? Et si alijs nō sum Apostolus, sed tamen vobis sum. Nam signaculum Aposto- 1.Cor.9.
latus mei, vos estis in domino. Et his similia. Alias autem de propria conscientia satis humiliter confitetur, quod ab æmulo detrahēte ventilatum suscipere non dignatur. Ait enim, Nouissimè autem omnium tanquā abortiuo visus est mihi. Ego enim sum minimus Apostolorū, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniā persecutus sum eccle- 1.Cor.15.
siā Dei. Gratia aūt Dei sum id quod sum, & gratia Dei in me vacua non fuit, sed abundātius omnib. illis laboraui. Non autē ego, sed gratia Dei mecū. Itē: Qui prius fui blasphemus (inquit) & persecutor & cōtumeliosus, 1.Thimo.1.
sed misericordiā consecutus sum, quia ignorās feci in incredulitate. Superabundauit aūt gratia dñi nostri cū fide & dilectióe quæ est in Christo Iesu. Et continuò, Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quia Iesus Christus venit in hunc mundū peccatores saluos facere, quorū primus ego sum. Sed ideo misericordiam cōsecutus sum, vt in me primo ostenderet Iesus Christus oēm patientiam, ad con-

ad confirmationẽ eorũ,qui crediturí ſunt in vitã æternã. His ita ſe habẽtibus, de veritate Apoſtolat⁹ eius, quo & pro dignitate gratiæ Dei donatũ ſe profitetur, & pro indignitate eius quę pręceſſerat incredulitatis immeritũ ſe cõfitetur. Omniũ horũ quę dicta ſunt, maximũvel pręcipuũ illud eſſe arbitremur,qđ de hõc eodẽ Apoſtolatu ad Galathas loquitur Paulus Apoſtolus non ab hominib.neq; per hominẽ. Et ſubinde, Notũ enim vobis facio fratres euangelium quod euãgelizatum eſt à me, quoniã non eſt ſecundum hominẽ, neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici,ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.

Galat.1.

Quòd iſte quidem non fuerit ſine literis. Nam in litera legis eruditus fuerat ad pedes Gamalielis,ſed ſpiritualem ſenſum legis, vel euangelium Chriſti, nõ ab homine,neq; per hominẽ acceperit, ſed per reuelationẽ Ieſu Chriſti. CAPVT XVIII.

HOc enim eſt quod in apoſtolis primis hominibus idiotis & ſine literis miramur,quod in iſto ſpiritu ſancto,ſpiritu intellectus prædicamus. Itemque in Moyſe & in prophetis ad laudem eiuſdem ſpiritus veneramur,quia quam ab hominibus,vel per hominem non didicerant aut diſcere poterant, ſolius diuinitatis reuelatione ſine mora didicerunt veritatis notitiam. Hic tamen nõ homo idiota,aut ſine literis fuerat,ſed quemadmodum ait ipſe vir Iudæus, natus à Tharſo Ciliciæ,nutritus in illa Hieroſolymorum ciuitate,ſecus pedes Gamalielis, erudit⁹ iuxta veritatem paternæ legis,æmulator legis, ſicut & vos omnes (inquit) eſtis hodie. Ergo nonnihil intererat, quia videlicet illi homines idiotæ & ſine literis,hic aũt ad pedes Gamalielis, hominis ſapientis & literati,iuxta veritatẽ paternæ legis, eruditus fuerat. Sed quam iuxta veritatem paternę legis,ſecus pedes illius hominis erudiri potuerat? Nimirũ iuxta veteris teſtamenti,iuxta veritatem nõ ſpiritus viuificantis,ſed literæ occidẽtis. Verbi gratia. Erudiri potuerat ſcriptũ eſſe, quoniam Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera, & eum qui de ancilla ſecundum carnem natum eſſe, eum autem qui de libera, per repromiſſionem. Verùm hęc duo teſtamenta eſſe, vnum quidem à monte Syna in ſeruitutem generãs quę eſt Agar, alterum autem de ſurſum de Hieruſalem libera, quę eſt mater omnium noſtrum, hæc, inquam, ſic eſſe, ſecus pedes illius hominis erudiri non poterat. Igitur tam ſcientes ſiue dociles, quã & beneuoli credamus huic Apoſtolo gentiũ, Apoſtolo noſtro dicenti, quia euangeliũ quod euangelizatũ eſt à me, nõ eſt ſecundũ hominem, neq;.n.ego ab homine accepi illud, neq; didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti. Notandum quippe, qđ non dixit literam ſiue literaturam legis, quã ſcio, nõ ab homine accepi neq; didici, ſed euangelium, inquit, quod euangelizatum eſt à me, non ab homine accepi, neq; didici. Literam quippe legis, ſicut iam dictum eſt, literã occidentẽ, per hominem.i. ſecus pedes Gamalielis acceperat & didicerat, occidendus per illam, ſicut occiſus eſt Vrias Etheus, per ſcripturam Dauid quam portabat, niſi ſola eum in ipſo itinere præueniſſet viuificantis ſpiritus gratia. Adhuc quippe ſpirans minarum, & cędis in diſcipulos domini, acceſſerat ad principem ſacerdotum, & petierat ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynagogas, vt ſi quos huius viæ inueniſſet viros, aut mulieres, vinctos perduceret Hieruſalem. Et cum iter faceret, quid erga eum egerit gratia Dei, totus orbis audiuit, gentes & reges audierũt, coram quibus nomẽ Ieſu portauit iſtud vas electionis. Ipſe quoq; coram quodam rege hoc ipſum portans, & enarrans, die, inquit, media in via vidi rex de cęlo ſupra ſplendorem ſolis circũfulſiſſe me lumen, & eos qui ſimul mecum erant. Omneſq; nos cum decidiſſemus in terram, audiui vocem loquentem mihi Hebraica lingua. Saule, Saule, quid me perſequeris? Durum eſt tibi cõtra ſtimulum calcitrare. Quo interim ab homine, vel per quem hominem, euangelium accepit aut didicit? Non enim dictum eſt, erat euangelium legens, ſed erat tribus diebus, & tribus noctibus non videns. Non dixit Ananias, dominus Ieſus miſit me, vt te informem euangelio, ſed dominus miſit me, inquit, vt videas, & implearis ſpiritu ſancto. Non dictum eſt, legit cum diſcipulis, qui erant Damaſci tempore multo, ſed dictum eſt, fuit cũ diſcipulis qui erãt Damaſci per dies aliquot, & continuo ingreſſus in ſynagogis prędicabat Ieſum, quoniam hic eſt filius Dei. Stupentibus autem omnibus qui audiebant & dicentibus, nónne hic eſt, qui expugnabat in Hieruſalem eos, qui inuocabant nomen iſtud, & huc ad hoc venit, vt vinctos illos duceret ad principes ſacerdotum, ille multò magis conualeſcebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus. Profectò ſic conualeſcere tyronem euangelicum, & ſic Iudæos confundere, nequaquam fieri poterat abſque præacuta fide, ſiue magna ſcientiæ & veritatis plenitudine. Nec verò hæc mutatio dexteræ excelſi, ſine magno & competenti ſigno contigerat illi. Nam vbi dixit Ananias, dominus miſit me, vt videas, & implearis ſpiritu ſancto, confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, & viſum recepit. Quid illæ ab oculis eius cadentes ſquamæ ſignificauerint, ipſe intellexerat, qui dixit. Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent filij Iſrael in faciem eius quod euacuatur, ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum vſque in hodiernum diem, ipſum velamen in lectione veteris teſtamẽti manet non reuelatum, quoniã in Chriſto euacuatur. Sed vſque in hodiernum diem cum legitur, Moyſes velamen eſt poſi-

Act.22. Galat.3. 2. Reg. 11. Act.9. 2.Cor.3.

positum super cor eorum. Nos verò omnes reuelata facie domini gloriam contemplantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu. Nimirum velamen incredulitatis, quod fuerat positũ super cor eius, id est, Iudaicæ cæcitatis perfidia, Domino Iesu de cælo inclamante, transierat ad oculos exterius, & ex inde ceciderat cum squamis illis velamen illud significantibus. Itaque resurrexerat homo splendidus, tam in corpore exterius, q in corde interius illuminat⁹. Lux erat in mente, spendor lucis radiabat in ore. Abstulerat ab oculis suis velamẽ literæ occidentis, & profundebat splendorem spiritus viuificantis. Hoc non potuerunt ferre filij Israel, non potuerũt sustinere carnales Iudæi. Confundebantur enim illo conualescente reuelata facie, vnde & consilium fecerunt, inquit scriptura, vt interficerent eum, sed notæ factę sunt Saulo insidiæ eorum.

Act. 9.

Quòd prouidè ibi sit hic Beniamin adolescentulus, scilicet in illo gradu, vel priuilegio Apostolici principatus, dicat q; veraciter: Gratia Dei sum id quod sum.

CAPVT XIX.

IBi igitur Beniamin adolescentulus, id est, ibi Paulus de tribu Beniamin, sicut ipsemet in epistola sua testatur, & inde adolescẽtulus, quia postremò vocatus, quia suamet confessione Apostolorum minimus. Vbi? Nimirum in illo ordine in illa mẽsura atque priuilegio Apostolico, vbi ascendens Christus in altum, & captiuam ducens captiuitatem, dedit dona hominibus, vbi præuenerunt principes, scilicet iam dicti Apostoli, coniuncti psallentibus, id est, corde, voce & opere confitentibus. Atque iuuenculari nouæ vitæ, lætitia tympanizantibus, & ita in Ecclesijs DOMINO benedicentibus, vbi apparuerunt fontes Israel, fontes & flumina aquæ viuæ, id est, charismata spiritus sancti, qui datus est. Ibi, inquam, id est, in illo principatu, siue in illis fontibus Beniamin adolescẽtulus, non dubius aut incertus Apostolus, licet adolescentulus, licet nouissimus. Nec verò vtcunque ibi, sed in mentis excessu, scilicet in stupore mentis omnium dicentium, nónne hic est, qui ad hoc huc venerat, vt expugnaret nomẽ istud, siue in stupore mentis suæ, quando à Domino in via percussus, stupidus factus est, siue postea quando raptus fuit vsque ad tertium cælum & audiuit arcana verba, quę non licet homini loqui. Ibi est, & gratia Dei, inquit, sum id quod sum. Pulchra & decora adolescentuli huius confessio, suauis & gloriosa nouissimi vel minimi Apostolorum professio Nónne tibi viderẽtur idẽ posse dicere veraciter primi Apostoli, siue primogeniti Apostolorũ? Quis enim Apostolorum siue cuiuslibet ordinis sanctorum, aut electorũ aliundè, quàm ex gratia Dei est id, quod est? Cur ergo in depressionem siue minorationẽ sui, dixit, gratia Dei sum id quod sum? Præmiserat enim dicens, nouissimè autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi: ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei. Hoc præmisso statim subiunxit, gratia autem Dei sum id quod sum. Dicimus igitur, quia & priores quidẽ Apostoli, gratia Dei sunt id quod sunt, sed iste differẽter gratia dei est id quod est. Differt enim ab huius vocatione cæterorum vocatio Apostolorum. Cęteri nanque Apostoli tunc crediderunt, & tunc vocantem Dominũ Iesum relictis omnibus secuti sunt, quando ille homo vilis erat hominibus, & in tantum vilis, vt postea crucifigeretur. Istum autem quando vocauit Dominus Iesus, iam fulgebat in cælo sedens ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto fulgore maiestatis, vt eum quẽ vocabat, cęcũ faceret, atque sua claritate lumen corporeum extingueret hominis infirmi, & veri luminis virtutem ferre non sustinentis. Adde quod illi quando vel antequã vocarẽtur, innocenti & simplici negotio dediti erãt plerique, scilicet retia mittentes in mare, in capturam piscium, solũ denique Matthæum publicanum fuisse legimus, & de theloneo vocatum, hic autem persecutor & blasphemus fuit & iniuriosus, & tunc quando vocatus est, petitas accepit literas à principe sacerdotum & vinctos ducturus discipulos Domini pergebat Damascum. Quid multa? Totis animis, toto spiritu minax & sæuus Dominum Iesum persequebatur, & eodem impetu, eodem corripientis domini clamore, quo Saulus prostratus est, vt Paulus resurgeret, si complacuisset victori, vt hostem suum in mortem æternam fulminaret, nemo iure repræhenderet. Deniq; ius belli, & lex victorię est, vt fortior de hoste suo victor sese vindicet. Sed vitæ miranda victoris gratia reseruatus est, vt viueret & viuens seruiret, cùm sicut iam dictum est funditus occidi iure potuisset. Veraciter igitur dicat, gratia Dei sum id quod sum, quia reuera nõ simpliciter, nõ communi more sanctorũ omnium, sed multum differenter gratia Dei est id quod est. Huius rei in omni vita sua non immemor, in prima quoque fronte eius, quam ad Romanos scripsit epistolæ tangit breuiter, cùm dicit, Paulus seruus Iesu Christi. Seruum se vocat, quia videlicet de bello victum, gratia victoris seruatum se esse nouerat. Seruus nanque propriè dicitur, qui victus in bello, cùm iure posit occidi pro sola victoris voluntate reseruatur, & proinde proprius eius à quo vita donatus est.

Philip. 3.

Psal. 67.

Ibidem.

1. Cor. 15.

Ioan. 1.

Matth. 9.

Luca 5.

Rom. 1.

Quòd verè gratia Dei in eo non fuerit vacua, quòd maximè ex epistola eius ad Romanos legentes experimur, quam pro consuetudine illorum quibus loquitur, quasi quinque distinxerit actibus.

CAPVT XX.

2. Cor. 15. ET gratia eius, inquit, in me vacua nõ fuit sed abundantius illis omnibus laboraui. Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Verè dicamus & nos, experti quippe sumus, & quotidie legentes experimur, quia gratia eius ô sancte Paule in te vacua non fuit. Non adeò de abundantia laborum tuorum, quib. in illa gratia eius laborasti, præsenti loco agimus, sed intellectum tuũ considerantes, nũc dicimus, quia gratia eius in te isto munere vacua non fuit. Possemus multa colligere de thesauro sapientiæ & intellectus, quem thesaurizauit in istud vas electionis suæ sanctus domini Iesu Christi spiritus, sed hoc longum nimis esset, & longè superius vbi de lege siue de testamento veteri loquebamur, sparsim hoc ipsum pro posse fecimus. Nunc vt parũ quid de hac parte gratiæ dicamus, vnam tantum, id est, eam quæ ad Romanos scripta est epistolam, sumamus verè copiosam thecam sapientiæ & intellectus, & secundum intelligentiam eius gratiam veritatis, & veritatem gratię Dei, nos quoq; intelligere studeamus. Primùm est vt eandem epistolam, siue epistolæ negotium actibus quinq; distinctum esse cognoscamus, videlicet secundum legẽ siue morem sapiẽtium, quibus loquebatur. Nam apud eos cautum erat in nugis secularibus, vt quidlibet earum rerum quibus mores instruebantur, aut etiam reprehendebantur quinq; non excederet actus. Vndè & apud Flaccum pueri legimus. Néue minor, neu sit quinto productior actu Fabula. quæ posci volet, & spectãda reponi. Est igitur pri-
Rom. 3. 4. 5.6.7.8.10. 11. mus actus coæquatio Iudæi & Græci, quòd scilicet omnes peccauerint, & egeant gloria Dei. Secundus commendatio gratiæ, vel fidei Christi, quòd videlicet omnes per vnum hominẽ iure debeãt iustificari. Tertius concertatio. quòd non debeamus iterum peccare liberati à lege peccati & mortis. Quartus, demonstratio quid lex ante manifestationẽ gratiæ potuerit aut non potuerit. Quintus commonitio gentium, quòd non debeant insultare Iudæis, quòd, inquam, non debeant rami oleastri in bonam oliuam inserti aduersus naturales ramos, quia fracti sunt, gloriari. Nam deinceps, quod residuum est epistolæ, de communibus rebus, id est de moribus agit. Nunc ergo duce eodem spiritu intellectus ingrediamur, & eosdem diligentius actus distinguamus.

De primo actu, quo Iudæum & Græcum coæquat eo quòd omnes peccauerunt, & egent gloria Dei.

CAPVT XXI.

Rom. 1. PRæmissa salutatione magnifica gratiæ, & pacis Dei patris nostri, omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, vocatis sanctis, & captata beneuolentia, cum attentione ab eo, quod ait. Primum quidẽ gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis, vsque ad id, quod dicit, iustus autem ex fide viuit, continuò ingressus, primò quam sapienter, quàm acerrimè Gentilium peccata percutit, & deinde exilem Iudæorum iustitiam sub peccato concludit. Etenim causa quidem poscebat, vt Iudæum prius argueret, eumque contra suam ipsius faciem statueret, quia videlicet ex Iudæo omnis controuersia erat. Ille enim gloriabundus in carne Abrahę, Gẽtilem prouocans, quasi litem in iudicio proponebat, eumque Euangelica indignum iudicabat gratia, nisi quia per misericordiam illum in hospitium siue incolatum generis Israelitici susciperet Dei sui pia & omnibus cõsulens largitas Sibi deditum, sibi proprium vendicabat Iudæus conuersus Christi Euangelium, eratq;, vt iam dictum est, ab ipso litis principium. Cùm ergo secundum causam, vt iam dictum est, prius Iudæum deberet ostendere sub peccato esse, maluit tamen Gentilẽ prius percutere seuera & terribili valde peccatorum eius recitatione dicẽdo, Quia cùm Rom. 1.
cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerũt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt, & mutauerunt gloriã incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpẽtium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt cõtumelijs afficiant corpora sua, & cætera. Cur hoc? Si à Iudæo gentium salutem odiente lis posita fuerat, dicente nos sumus populus DEI, nos circuncisi ex gente Abrahæ nobis Christus promissus est, ad quos etiam ipse se venisse testatus est, dicens. Non veni nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, cùm vos canes potius quàm Matth. 15.
homines appellauerit, cur Gentilem potius, quàm Iudæum, tam acerrimè tetigit, prætermissa eius conuersationem, tanta fœditate respersam, corã facie statuit? Videlicet, quia Gentilis patientior ad hæc audienda erat, quippe qui & vltroneus sua confitebatur peccata, & confitendo ad Christi gratiam confugiebat. Iudæus autem in carne iustorum patriarcharum gloriabundus, & de sua carnali præsumens iustitia, impatiens ad iniustitiæ accusationem siue peccati confessionem existebat. Itaq; vt sapiens orator, prius auditorem qui patientior est vehemẽtissimè redarguit, & deinde ad eũ qui impatiens est ligandũ atque concludendum argumẽtosę orationis vincula contrahit, eodemq; illũ nodo cõstringit. Quomodo? Qui cũ iustitiã dei cognouissent, Rom. 1.
inquit, non intellexerunt, quoniã qui talia agunt digni sunt morte, non solũ qui illa faciunt, sed & qui cõsentiunt facientib. Nã cuncta quę ante dixerat, & hoc ipsum quod postremo dixit, quoniã qui talia agunt, & qui facientib. consentiunt, digni sunt morte, oportebat concedere Iudęũ, & libenter concedebat Rom. 2.
tanquã in aduersariũ. At iste sapiẽter & cautè

vniuer-

vniuersaliter, & absque distinctione Iudæi & Græci dixit, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, & continuo subiunxit. Propter qd' inexcusabilis es o homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alterũ, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Tanquam diceret: Quoniam neque Iudæi, neque Græci, sed qui talia agunt digni sunt morte, quoniam, inquam, non pro eo quòd vel Iudæus vel Græcus est, sed pro eo quòd talia agit, quisque dignus est morte, ergo inexcusabilis es ò homo omnis, etiam ò Iudæe qui iudicas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Et continuò Scimus enim ait, quia iudicium Dei est secundum veritatem in eos, qui talia agunt. Secũdum veritatem, inquit, id est, non secundum personarum acceptionem. Nam siue Iudæi siue Græci personam accipere, non est secundum veritatem iudicare. Nec verò poterat seipsum Iudæus, excutere, vt non concederet dicenti, eadem enim agis, quæ iudicas, neq; n. alia contra Gentilem iudicare poterat, quàm quę in semet ipso videbat, teste conscientia. Quòd si contentiosè contra suam ipsius conscientiam defendere semetipsum vellet, conuinceret eum tot testes, quot sunt apud illum prophetæ, & ipse Moyses. Nam apud illos peccata hæc eadem Iudæorum leguntur, quæ & gentium. [Rom. 1.] Seruierunt enim gentes creaturæ potius, quàm creatori, & mutauerũt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, seruierunt & Iudæi operibus manuum artificis, & mutauerunt gloriam eius in similitudinem vituli comedentis fœnum. Nec modo certioribus de Gentili, quã de Iudæo, scire poterat auctoribus idem Apostolus, quòd traditus fuisset Iudęus in desideria cordis sui, in immunditiam, vt naturalem vsum in eum, qui est contra naturam [Psal. 105.] immutaret. Dicit enim Esaias: Audite verbũ [Esa. 1.] domini principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei mei populus Gomorrhæ. Sed & alia testatur scriptura, optimos quosque ephœborum, apud eos videlicet Iudęos, in lupanaribus positos fuisse. Poterat multa contra illos de scripturis testimonia conscribere sed vnum sufficiens esse iudicauit. Scri[Psal. 13. 52]ptum est enim, inquit, quia nõ est iustus quisquam. Non est intelligens, non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsq; ad vnũ, &cæ. Et ne nesciret Iudæus, hæc [Rom. 13.] sibi vel pro se dicta esse, scimus autẽ, inquit, quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, vt omne os obstruatur & subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.

De secundo actu quo ait, quòd omnes per vnum hominem verè debeant iustificari non aliunde, sed ex fide qua iustificatus est Abraham cum esset Gentilis.

CAPVT XXII.

[Rom. 3.] ACutum est itaque primo actu, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, & gloriatio Iudæi exclusa est. Agitur subsequenti actu, omnes tam Iudæos quàm Græcos per fidem Iesu Christi iustificari, & non aliundè, sed ex eadem fide patrem Abraham iustificatum fuisse, cùm esset Gentilis, iustificatum, inquam, per fidem sine operibus legis, imò & ante illud, quod maximum erat in operibus legis, opus circuncisionis. Quid [Gen. 15.] enim scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Quid putas credidit, nisi quod in semine eius bene dicerentur omnes gentes? Quod aut illud semen nisi Christus est? Ergo fides quæ reputata est Abrahæ ad iustitiam, fides Christi est. Quomodo, inquis, reputata est, in circunci[Rom. 4.]sione, an in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio. Et signum accepit circuncisionis signaculum iustitiæ, fidei, quæ est in præputio, congruum videlicet signaculum accepit secundum rem fidei, vt quia de semine crediderat, non in alia quam in ea corporis parte per quam semen traijcitur signum haberet circuncisionis. Hoc signaculum tam diu ad iustitiam valuit, donec veniret res, id est, semen ipsum cuius in promissione credens signatus est pater fidelis. Hoc itaq; tantum interest, quod ille venturum credidit, nos iam venisse credimus, & idcirco constat & nulli dubium est, quia per eandem nos at[Rom. 5.]que illi fidem iustificamur. Proinde dicit. Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad deum, per dominum nostrum Iesum Christũ. Et ne cui dubium sit, iure omnes per vnum hominem debere iustificari, post multa ad huius sententiæ rationem pertinentia, sic tandem concludit. Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, ita & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam vnius homi[Ibidem]nis peccatores constituti sunt multi, sic & per vnius hominis obedientiam iusti constituentur multi. Non ergo iniuria, sed iure fortis armatus eijcitur, & vasa eius diripiuntur, quia si iustum fuit, vt per vnius hominis in obedientiam peccatores cõstituerentur multi, nihilominus iustum est, vt per vnius obedientiam iusti constituantur multi.

De tertio actu quo id defendit, quòd non debeamus [Act. 1.] iterum peccare quasi liberi, eo quòd nos à lege peccati & mortis Christus liberauerit.

CAPVT XXIII.

TErtio actu id agitur, vt iã nobis non peccandũ esse sciamus, ne nobis solã Christi [Rom. 6.] fidẽ, siue oris confessionem sufficere arbitremur, quomodocũq; viuamus. Qui. n. mortui sum⁹, inquit, peccato, quomodo viuem⁹ in illo? Et vide quã pulchra, q̃ valida similitudine, ab illa seruili vita, imò seruitute mortua cõpescit nos. An ignoratis, inquit, qa quicũq;

baptizati

baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Similitudo namque dominicæ mortis (vt alijs iam locis meminimus) sacramentũ est baptismatis, in quo vetus homo per mirum gratiæ regenerantis artificium priori domino, id est, peccato moritur, & nouo homini Christo consurgens libertatis & iustitiæ titulos accepit, vt
Rom. 6. iam non sit eius cuius fuerat, iam non sit ipse qui fuerat. Vnde & subinde dicit. Quia vetus homo noster semel crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra iam non seruiamus peccato. Stultum ergo, imò & perfidiosum est, postquam mortui sumus peccato, iterum viuere in illo. Id enim est redemptorem, & libertatis suæ relinquere dominũ & ad pristinæ captiuitatis pro exigua mercede refugere tyrannum. Neq; enim, si velint,
Hebr. 6. iterum possunt certa redemptione redimi, id est, rebaptizari. Vndè in Epistola ad Hebræos cùm dixisset, quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiorem feramur, ita subiunxit. Non rursus iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, baptismatũ doctrinæ, impositionis quoq; manuum, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt, renouari rursus ad pœnitentiam, crucifigẽtes rursus sibimet filium Dei, & ostentui habentes. Renouari quippe ad pœnitentiam dixit, & rursus crucifigere sibimetipsis filium Dei, id est, nouos fieri per pœnitentiam iterumq; baptizari. Nam qui iterum volũt baptizari rursus quantum in ipsis est crucifigunt, & ostentui habent filium Dei. Iuxta hunc sensum &
Hebr. 10. illud accipitur, quod idem dicit. Voluntariè enim peccantibus post acceptã notitiam veritatis iam non relinquitur hostia pro peccatis.
Rom. 6. Sed & hic vbi dixerat, an ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, &c. Ita dixit: Scientes quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Quòd enim mortuus est, peccato mortuus est semel, quòd autem viuit, viuit Deo. Ita & vos existimate, mortuos quidem peccato, viuentes autem Deo. Hæc enim omnia cùm dicit terret nos vt metuamus post baptismum ad vitia relabi, quia nõ possumus rebaptizari. Nõ pœnitentiam aut remissionem peccatorum, sed secundum excludit baptismum. In hoc actu consistit, & decertat, dicendo, nõ ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius, & cæt. vsque ad id, quod ait, nunc ergo soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. Constat er- Rom. 3.
go eum non hoc sensu dixisse superius, arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus, vt credentes in Christum saluos nos esse putemus, quomodocunque viuamus.

De quarto actu, quo demonstrare contendit, quid ante Christi aduentum lex contulerit, & quid conferre non potuerit.

CAPVT XXIIII.

Qvarto actu demonstrare intendit quid lex contulerit, & quid conferre non potuerit. Quid ergo dicemus, inquit? Lex peccatum est? Absit. Dixerat enim, cùm essemus in Rom. 7.
carne passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabãtur in membris nostris. Itemque nunc ergo soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, legem mortis, legem per quam peccatorum passiones erant, non aliã designans, quàm legem Moysi, quæ mortẽ inferebat, per quam peccatorum passiones notæ erant, & augebantur, quia videlicet solet ardentius desiderari, quod lege prohibetur. Ne ergo calumniæ locum dedisse videretur tanquã legis aduersarius, quid, inquit, dicemus? Dicemus aut dixisse videbimur, Exod. 20.
quia lex peccatum est? Absit. Sed quid dice- Deu. 5.
mus, aut quid diximus? Hoc nimirum, quia peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem cõcupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Hoc erat esse vel dici legem mortis, quod peccatum cognouisse per legem & peccatum, per mandatum accepisse occasionem operandi in me omnem concupiscentiam, atque auxisse in me culpã præuaricationis per notitiam sui. Neq; enim ipse eadem, quæ peccatum prohibebat à seruitute peccati liberare poterat. Hoc nimirũ quia tardius lector perspicit in vniuersitate generis humani, semetipsum cum Apostolo respiciens vnusquisq;, exempli gratia dicit. Ego autem viuebã sine lege aliquando, subauditur, & tunc peccatum in me mortuum erat. Etenim tamdiu vnusquisque nostrum sine lege vixit, quamdiu vel pro ætate, vel pro ignorantia vacuus fuit à timore domini. Tũc nimirum peccatum mortuum erat, quia repugnator non consurgebat, quomodo aqua interdum per planum segnius fluit, vbi cuiuslibet obicis contradictio nulla obsistit. Sed cùm venisset, inquit, mandatum, peccatum reuixit. Hoc veraciter quisque militum Dei qui contra peccatum sumpsit arma mandatorum legis domini, pugnando repertus est, vt dicere posit, quia cum venisset mandatum, peccatum reuixit. Nam quotusquisq; est, qui à vetusta conuersatione sese conuertens statim pacẽ habuit, & non perpessus est pugnã peccati quasi reclamantis insaniã tyranni? Idcirco

circo veraciter interea dicit. Quod enim operor non intelligo, id est, non gratum duco. Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio. Et subinde. Cõdelector legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Talis certator laborans in spe, & sperans in labore, dicit. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et cõtinuò sibi respondet. Gratia dei per Iesum Christũ dominum nostrũ. Ab hoc itaque exemplo, liquet quid lex contulerit, quid conferre non potuerit. Namq; in vno homine res eadem est, quæ & in vniuerso genere humano. Qualis eram ego cum sine lege vel timore domini viuerem, aliquando talis erat status mundi cum necdum data esset scripta lex. Item qualis nunc condelector legi Dei secundum interiorem hominem, video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, &c. talis mundus accepta lege infirmabatur, & quamlibet pugnans siue resistens, à peccato victore & per Adam tenebatur. Item qualis homo quadam pace, & quiete fuimet fruitur per adiuuantem gratiam Dei ab impugnatione vitiorum liberatus, ita vt viuens iam non sit in carne, id est, in carnis passionibus, talis est hic tertius mundi status, quo peccati regnum destruxit D E I filius. Vnde dicit
Rom. 8. postmodum hic idem apostolus. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suũ mittens in similitudine carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Hoc tamen in paucis impletur, vt, scilicet in carne viuentes, tamen extra carnem sint, ambulando secundum spiritum, in illis videlicet, qui non solùm illicita, sed & quæ licito possidere vel facere poterant, dimittunt, exemplo Apostolorum. Etsi nondum tota peccati pœna sublatã est, nihilominus tamen peccatum per aduentum Christi damnatum, & regnũ peccati destructum est, & quod superest de peccati pœna, per secundum eiusdem aduentum certissimè destruendum est. Hoc est qđ
Rom. 8. subinde dicit. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum, id est, certissimè moriturum est propter peccatum, spiritus verò viuit propter iustificationẽ. Quòd si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis conuiuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantẽ spiritum eius in vobis, &c. Quòd donec fiat interim patientia opus est, adiuuante consola-
Rom. 8. tione, quam & inferens dicit. Existimo enim quòd non sint condignæ passiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Nam expectatio creaturę reuelationem gloriæ filiorum Dei expectabat. Et reliqua vsq; ad id, quod ait, quia neq; mors, neq; vita, neque angeli, neq; principatus, neq; instantia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; altitudo, neq; profundum, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Iesu Christo domino nostro.

De quinto actu, quo oleastrum contra fractos oliuæ ramos naturales, id est, Gentiles contra Iudæam docet non debere gloriari siue extolli.

CAPVT XXV.

QVinto tandẽ actu ad principalem causam redit, & Gentilem (cuius contra fastum Iudaicum partem magis tuetur, quemadmodum dicit. Quamdiu quidem sum ego gentium Apostolus, ministerium meum ho- Rom. 11.
norificabo) docet aduersus Iudæum non extolli, sed magis humiliari & compati, præmisso fuimet exemplo, cùm dicit. Veritatem di- Rom. 9.
co in Christo, non mentior, testimoniũ mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto quoniam tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratrib. meis qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, ex quorum partibus Christus secundum carnem, qui est benedictus in secula, amẽ. Sanè quòd dixit. Optabam ego anathema esse à Christo pro fratribus meis, eiusdem est ponderis, cuius & illud quod Moyses ait: Obsecro domine, peccatum populus iste peccauit magnum feceruntq; sibi deos aureos. Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro quẽ scripsi. Et notandũ, quod nõ opto, sed optabã inquit, quia videlicet ois voti vel cuiuscũq; boni nimietatẽ citius corrigi expedit Sic & prædictus Moyses semel quidem dixit, aut Exod. 32.
dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo quem scripsisti, sed deo non approbante ac dicente, qui peccauerit mihi delebo eum de libro meo, tu autem vade, & duc populũ istũ de quo locutus sum tibi, non inuenitur quod addiderit vltra taliter loqui. Sic ingressus Apostolus, nunc quidem com- Rom. 9.
mendat altitudinem terribilis iudicij dei, verbi gratia, dum dicit. O homo tu quis es, qui respondeas D E O, & deinceps, quod si volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ apta ad interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos & vocauit, nos non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, nunc autem eosdem vocatos ex gentibus & humilietur vtili ferit pauore, cùm dicit. Quod si aliqui ex ramis fra- Rom. 11.
cti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersũ ramos. Q si glo-

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI, LIBER QVINTVS, DE CONSILIO.

De ſpiritu conſilij, quòd verè iuxta Pſalmiſtam Deus in conſilijs ſuper filios hominum terribilis ſit.

CAPVT I.

Roma. 12. TErtius à ſpiritu ſapiētiæ ſpiritus cōſilij iam
nunc tota nobis mente, & renouata intentione adeundus eſt.
Iſtic enim ipſo nomine ſecretum, atq; profunditas ſignificatur,
quam & Apoſtolus magnoperè admirans,
cùm dixiſſet, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incompræhenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ
eius, cōtinuò ſubiunxit. Quis enim cognouit ſenſum Domini. Aut quis conſiliarius
eius fuit? Agebat autem de myſterio illo,
myſterio magnæ cæcitatis Iſraeliticæ, ita vt
diceret. Nolo enim vos fratres ignorare
myſterium hoc, vt non ſitis vobiſipſis ſapientes, quia cæcitas ex parte contigit in
Iſrael, donec plenitudo gentium intraret, &
ſic omnis Iſrael ſaluus fieret, ſicut ſcriptum
Eſaia 59. eſt. Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertet captiuitatem à Iacob, & cætera, Iure ergo ſuper hoc admirans exclamabat, qa verè iſtud
ex admirabili & arcano tremenda diuinitatis conſilio procedebat. Nam & ante hunc
Pſal. 49. ſuper eodem myſterio propheta in pſalmo
vehementer admirans, cùm dixiſſet. Quam
terribilia ſunt opera tua Domine, in multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici
tui. Omnis terra adoret te & pſallat tibi pſalmum dicat nomini tuo, repētē ſic in clamorem prorumpit. Venite & videte opera Dei
terribilis in conſilijs ſuper filios hominū. In
eo planè terribilia ſunt opera tua Domine,
quòd illi, qui prius fuerunt tibi populus peculiaris, deſerti à ſpiritu veritatis, & facti inimici tui mentiti ſunt tibi, quod tamen non
nocuit, ſed ad honorē tuum profecit, mentiti ſunt, inquā, in multitudine virtutis tuæ,
id eſt, in multis miraculis tuis, dicens. In
Luca 11. principe dæmoniorum eijcit dæmonia, &
Matth 28. corpus eius nocte ſublatum eſt à diſcipulis,
Pſalm. 63. & econtrà illis mentienbus. Omnis terra
adoret te deus. Omnes gentes veritatem loquantur tibi Deus.

De ſecreto eiuſdem conſilij Dei, quòd diſcretè abſcondatur à ſapientibus & prudentibus, & reueletur paruulis.

CAPVT II.

Pſam. 49. INuitati igitur huius clamore dicētis. Venite & videte opera Dei, terribilis in conſilijs ſuper filios hominum, quomodo veniendum ſit ſcimus, ſcilicet ſubmiſſo corde,
& humili ſpiritu. Conſilium quippe eſt &
iuxta morem conſilij, non paſsim quibuſq;,
ſed certis perſonis communicatur, vt aure
appoſita quippiam eorum percipiant, quæ
publicè geſta ſiue gerenda ſeorſum & ſecreto diſpoſuit opere ſuper filios hominū terribilis deus. Dixit enim ipſe conſilij Angelus, *Matth. 11.*
qui actu impleuit, & implet quod in eodem
cōſilio diſponebatur. Confiteor tibi pater,
domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hęc à
ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea
paruulis. Quare? Videlicet quia ſapientes &
prudētes, qui à ſemetipſis ſunt ſapientes, &
coram ſemetipſis prudentes, maleuoli, inquieti, & contentioſi, ac proinde indociles
ſunt. Et optimè nouimus, quia maleuolos
atque contentioſos nemo ſapiens ad ſuum
conſilium admittit. Econtra paruuli, id eſt,
humiles eo ipſo quòd humiles ſunt, domino deo ſuo libenter acquieſcunt, & ad omne quod loquitur, beneuolentiam cum taciturnitate præſtant, ſummum arbitrātes ſcelus obſtrepere, & melioris reprehendere ſētentiam, ſicut ſcriptum eſt, Quoniam quaſi
peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi *1 Reg. 15.*
ſcelus idololatriæ nolle acquieſcere. Rationabiliter itaq; ſecreta ſua deus ab eiuſmodi
ſapientibus & prudentibus abſcondit, nec
magis illis ſua myſteria, quàm porcis margaritas cōmittere dignum iudicauit, iſtis autē
ea reuelauit. Proinde noſmetipſos ad paruitatem eorum applicantes audire & intelligere deſideremus, qualibus de rebus conſilium Domini eſt.

Quòd ſecundum ſcripturas oporteat biſariam diſtingui, quia cōſilio aliter Deus propter homines, aliter homines vtuntur propter Deum.

CAPVT III.

HIciam ſcire oportet, conſilium cuius
de ſancta ſcriptura tenorem vel vſum
accipimus, biſariam diſtingui, quam ſecundum vtranque diſtinctionem ſanctum ſpiritum veraciter dicimus ſpiritū conſilij. Primū eſt, quo Deus propter homines ad gloriam ſuam vti dignatur. Secūdum, quo homines propter Deum ad gloriam ipſius &
ſuam ſalutē ſapienter vtuntur. Vtitur enim
Deus propter homines cōnſilio, dum quædam dudū habita pro ratione temporis deſerit, qualia fuerunt decreta priora Moſaicę
legis, verbi gratia, circunciſio carnis, & cultus ſabbati, cæteraq; huiuſmodi. Hęc enim
Deus ab hominibus accepit, & iuſtè deo ex-

hibebant homines sancti, nunc autem neq; deus ab homine accipit, neque deo iam exhibet homo sensatus aut fidelis. Nimirum quòd & cũ cõsilio deus hæc dudum admiserit, & nihilominus hæc eadem cum cõsilio nuc reiecerit, postmodum nobis pro posse cum ipsius auxilio dicendum erit. Vtuntur homines consilio propter gloriam dei, dum non contenti abstinere ab illicitis, licita quoque respuunt, vt expeditius deo vacare possint. Verbi gratia, secundum quod Apostolus dicit, De virginib. præceptũ domini non habeo, consiliũ autem do, tanquam misericordiam cõsecutus à deo, vt sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Item iuxta illud. Si vis perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis thezaurum in cælo, & veni sequere me. Et de hoc quoque suo loco dicemus. Nunc ad priorẽ, eandemque maximam partem accedamus, qua Iudæi cum sabbatis & cunctis ceremonijs suis relinquuntur, & gentes cũ fide sua mirabiliter in gratiam assumuntur.

1.Cor.7.
Matth.19.

De illa maxima parte consilij, qua Iudæi cum ceremonijs suis relicti, & gentiles cum sua sunt fide recepti. CAPVT IIII.

Roma. 17. Sicut & vos, inquit Apostolus, aliquando non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis, propter illorum incredulitatẽ, ita & isti nunc non crediderunt in vestrã misericordiã, vt & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit deus omnia in incredulitate, vt omniũ misereatur. Hæc cum dixisset, exclamauit, dicens. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? Multum exclamauit, & exclamatio hæc audita est vniuerso orbi. Et quam ob rem sic exclamauit? Quare nõ magis plano sermone prosecutus est quod cœperat loqui? Sed quid cœperat loqui? Eo cõsilio vel intentione cõclusisse deum omnia in incredulitate, vt omnium misereatur, & hinc esse quod olim Iudæis credentibus nos gentes non credidimus, nunc autem nobis credentibus Iudæi non crediderunt in nostram misericordiam, vt & ipsi misericordiam consequantur, quòd & per euangelicam historiam pulchro & venerabili mysterio significatur. Venit, inquit, quidam de archisynagogis nomine Iairus, & vidẽs eum, procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multum dicens. Quoniam filia mea in extremis est, veni impone manum super eam, vt salua sit, & viuat, & reliqua. Hęc puella quã do mortua est, annorum duodecim erat, & mulier illa, quæ accessit retro dum iret & tetigit fimbriam vestimẽti eius, annis duodecim in profluuio sanguinis fuerat. Itaq; quã do nata est hæc puella, tunc illa mulier sanguine suo fluere cæperat, & quando illa mulier à profluuio sanguinis sui sanata est, tũc puella hæc mortua est, per manum domini resuscitanda. Hoc, inquam, mysterio res illa significata est. Quando enim synagoga in Abraham, Isaac & Iacob nata siue vocata est, tunc gentilitas idololatriæ sordibus quasi sanguine suo fluere incipiebat, & quando gentilitas eadem ad Christum cõuersa est, tunc synagoga morte infidelitatis mortua est, circa finem seculi, cum plenitudo gentium subintrauerit, ipsa quoque salua futura. Hoc est quod Apostol. ait sermone præscripto. Sicut enim & vos aliquando nõ credidistis deo, nunc autem misericordiam cõsecuti estis propter illorum incredulitatem, ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, vt & ipsi misericordiam cõsequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitatem, vt omnium misereatur. Magna res, alta & profunda res, & maior, quam vt verbis consequi vel explanari possit sufficienter. Idcirco confestim exclamauit dicens. O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, & ipsa exclamatione dormitantes excitare voluit, vt vigilantes atq; oculos aperientes ad lumen spiritus sancti, quęramus aliqui quantum possumus, quod inuenitur à paucis, & à nemine totũ sicut est valet comprehendi, cur deus tantopere studuerit, misericordiã ædificare in nobis, & neminem nisi per consecutionem misericordiæ saluum esse voluerit.

Marc.5.

De eadem re, & quod tota ferè vis consilij diuini eo tendit, vt omnis à nobis auferatur occasio superbiendi, & non audeat dicere figmentum ei, qui se finxit, quare me fecisti sic. CAPVT V.

Quid est, omnia deũ in incredulitate cõclusisse vt omniũ misereatur, nisi prouidisse deum, vt nemo aliter quam per misericordiam saluetur, & sic omnes à maligno superbiæ gladio liberentur? Hoc enim expediebat miseræ conditioni nostræ, vt omnis nobis occasio superbiendi tolleretur, quia per superbiam cecidit angelus, & factus est diabolus, quia per superbiam nihilominus cecidit homo ad imaginem dei conditus, & factus est diaboli seruus. Præcauens igitur in futurum deus, & obstruere volens omne os, vt non glorietur omnis caro coram illo, repulit plebem in carne Abrahæ gloriantem, veruntamen non plebem suã quã præsciuit. Sic enim Apostolus dicit. Nunquid repulit deus populum suum? Absit. Nam ego Israelita sum, ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non reppulit Deus plebem suam quam præsciuit. Et premisso responso diuino, dicentis. Reliqui mihi septẽ milia virorum, qui nõ curuauerunt genua ante Baal, sic ergo, inquit, & in hoc tẽpore reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ factę sunt. Dicamus ergo quod amplius, quòd Roma. 11.

quòd

quod mirabilius est, eo quod dicebamus deum cum consilio agentem reppulisse in carne Abrahę gloriatã, quia permisit nasci plebẽ carne Abrahæ qualem merito repelleret, & iuxta prophetam vocaret nõ plebem suam, id est, non pertinentem ad illam benedictionem, qua primis hominibus benedicens dixit. Crescite & multiplicamini, sed ad illam vindicis iræ sententiã, qua dixit mulieri post peccatum, multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos. Nunquid hoc tempore primum, quando Christus venit, de carne Abrahæ nasci cœperunt, qui non pertinerent ad illum, quem præsciuit & prædestinauit deus plebis suæ numerum? Nonne & Rebecca ex vno concubitu habente Isaac patris nostri, inquit idem Apostolus, cum nondum nati fuissent aut aliquid egissent boni aut mali, vt secundum electionem gratiæ propositũ maneret, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, quia maior seruiet minori, sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Tam citò post Abraham ex vnico Abrahæ vnigenito Saræ, qui per promissionẽ natus fuerat, tam recenti, tamque nouitio semine eiusdem Abrahæ natus est is, qui non pertineret ad illam quam præsciuit deus plebem suam, & cum non nisi duos generaret, tantus vir nequaquam ambos electos aut dilectos generare potuit. Non ergo quo tempore Christus venit, tunc primum deus nouum iniit consilium, vt ex carne Abrahæ nasci permitteret eos, qui non pertinerent ad electorũ numerum, sed hoc antiquum eius erat consilium, præcauentis in futurum, prouidentis electis suis modis omnibus, vt non incidant vltra in diaboli iudicium. Verũ isto tempore, idipsum consilium magis reuelatũ est. Nam econtra plebem suam quam præsciuit, ex omni plebe sua nasci facit, & suscitat filios Abrahæ de lapidibus istis. Reuelatum, inquam, est cõsilium illud, nam etsi comprehendi non potest, tamen non omnino ignorari potest, dicẽte eodem Apost. Nolo enim vos ignorare fratres mysteriũ hoc, vt non sitis vobismetipsis sapiẽtes, quia cęcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentiũ intraret, & sic omnis Israel saluus fieret. Vtrobique sua potestate non iniustè vtitur, vt pote nulli quicquam debens, quia in Adam omnes peccauimus. Si ergo irreuerenter discutias, dicens, quid adhuc quæritur, voluntati enim eius quis resistit? quia cui vult miseretur, & quẽ vult indurat, & subaudiri velis, nullis causis existentibus, nihil tibi de consilio suo spiritus sanct⁹ reuelare dignatur, sed dicit continuò. O homo tu quis es, qui respõdeas deo? Nunquid dicit figmentũ ei, qui se finxit, vt quid me fecisti sic? An nõ habet potestatẽ figulus luti ex eadẽ massa facere aliud vas in honorẽ, aliud verò in contumeliã? Ita remoto sapiente & prudente, cui propter superbiã meritò hæc abscondũtur, ad paruulũ

Genes. · *Ibidem 3.* · *Roman. 9.* · *Malac. 11.* · *Roman. 11.* · *Roman. 9.* · *Hiere. 18.* · *Ecclesi. 38.*

se inclinans, volens, inquit, deus ostendere, & notam facere potẽtiam suam, sustinuit in multa patiẽtia vasa irę, apta in interitum, &c.

De eo quod fiunt in actibus Apostolorum scriptũ est, non fuit consilij, non visum est spiritui sancto imponere gentibus iugum legis caeremoniarum grauissimum.

CAPVT VI.

Intrante itaq; vel intrare incipiente gentium plenitudine, non fuit consilij, nõ placuit sancto spiritui grauissimũ cęremoniarũ iugum imponere, quæ prius legis erant, sicut in actibus Apostolorum scriptũ est. Et quidam descendentes de Iudęa, docebãt fratres, quia nisi circuncidamini secundum morem Moysi, non potestis salui fieri. Item: Surrexerunt aũt quidam de hæresi pharisęorum, qui crediderant, dicentes, quia, oportet circũcidi eos, pręcipere quoq; seruare legem Moysi. Conuenerunt q; Apostoli & seniores videre de verbo hoc. Cum autem magna cõquisitio fieret, surgẽs Petrus, dixit ad eos. Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit deus per os meum audire gentes verbum Euangelij & credere. Et qui nouit corda deus testimonium perhibuit, dans illis spiritum sanctum, sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificãs corda eorum, &c. Illi conuentui sanctus spiritus interfuit, & ipse magnam illam conquisitionem bene nobis consulẽdo terminauit. Quapropter eiusdem spiritus auctoritatẽ conuẽtus idem magnificè satis hoc modo deprompsit. Visum enim est spiritui sancto & nobis, nihil vltra imponere vobis oneris, quàm hęc necessaria, vt abstineatis vos ab immolatis simulachrorũ & sanguine & suffocato & fornicatione, à quibus custodientes vos bene agetis. Valete. Liberati ergo sumus auctore spiritu sancto, spiritu consilij, vt non imponeretur iugum illud ceruicibus nostris. Quare? Nimirum, quia grauissimum erat quemadmodum Petrus ibidem dicit. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus. Verum hoc ad causam parum erat, quod iugum importabile fuit, nisi addas quod itidem dicũt, quia nihil ad perfectum adduxit, quodq; & alibi Apostolus ait. Munera & hostię quę offerebantur, non poterant iuxta conscientiã perfectum facere seruientem, solummodo in cibis & in potibus, & varijs baptismatibus & iustitijs carnis, vsque ad tempus correctionis impositis. Sed & hoc parũ est scire, quòd non potuerint vel non possint perfectum facere, nisi & hoc addas ad scientiam, quòd nec perfectionis initium possit habere, quisquis putauerit se absque illis posse peruenire ad perfectionem iustitiæ. Nam de eo quod omnium sanctissimum tunc temporis fuerat, id est, de signo circuncisionis idem Paulus terribiliter clamat. State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus di-

Actor. 15. · *Hebr. 7.* · *Ibidem 9.*

co vobis, quia si circūcidamini, Christus vo-
Galat. 5. bis nihil proderit. Testificor autem omni homini circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. Euacuati estis à Christo. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Concedimus gaudētes & indubitanter credimus, quia in Paulo Christus loquitur, quia in prædicto Apostolorum conuentu locutus est spiritus sanctus. Et ipsa quidem loquētis in isto & in illis vel sola sufficit auctoritas, veruntamen quoniā & ratio delectat, non præteribimus rationabiliter ostendere circuncilionis & omniū cęremoniarum legem debuisse cessare veniente gratia. Et de circuncisione primum dicemus, licet alijs iā locis pleniꝰ de ea dixerimus.

Quod veniente gratia Euangelij, rationabiliter circūcisionis & omnium cæremoniarum carnalis lex cessare debuerit.

CAPVT VII.

Circuncisionis causa fides erat futuri seminis, quod est Christus. Quid enim Abraham credidit, hæredem non habens, vxore vsque ad suam & ipsius senectutem sterili, nisi quia in semine eius benedicerentur omnes gentes, quodq́; foret semen eius sicut
Roman. 4. stellæ cæli? Hoc ille dicenti deo credidit, nō considerans corpus emortuum, cum ferè cētum esset annorum, & emortuam vuluam Sarę, & huius fidei signum circuncidendo accepit. Hoc ipsum & Apostolus confirmat, signum, inquiens, accepit signaculum iustitiæ fidei. Ergo circuncisionis causa fides erat futuri seminis, id est, Christi, etenim circuncidi erat futuri Christi expectationem profiteri, & ad hoc (vt veniente Christo per fidē, cuius illud signū erat, recuperaretur eis illa quam in Adam perdidimus omnes, possessio paradisi) valebat, si tamen legem seruarēt mandatorum, quæ in tabulis scripsit digitus dei, quemadmodum & sępè dictus Apostol.
Roman. 2. temporis illius Iudæo dicit. Circuncisio quidem prodest, si legem obserues. Si autē præuaricator es legis, circuncisio tua præputium facta est. Ecce autem, quod expectabatur semen, id est, Christus, venit, & hoc omnis spiritus confitetur, qui ex deo est, quia ille in carne venit. Hoc nemo potest dissimulare, quamuis pertinaciter velit, quia ille in sole posuit tabernaculum suū, vt latere non possit, sicut sol conspicuus in arce cæli non potest abscondi, quia cęli quoque enarrauerūt, & non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiātur voces eorum, in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis
Psalm. 18. terræ verba eorum. Circūcisio igitur in carne, quo signo expectationem venturi profi-
Matth. 21. tebantur, cessare debuit in aduentu eius. Nā
Ibidem 2. exinde quisquis circunciditur ipso circunci-
Actor. 5. sionis charactere, negat venisse illud promissū semē Abrahæ, & ita negat eum qui venit benedictus in nomine domini, qui de Maria virgine natus est in Bethleem Iudę in diebus Herodis regis, qui passus est sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus, & sepultus, & tertia die resurrexit, extra quem in alio aliquo nō est salus, neq; enim est aliud nomē sub cęlo datum hominibus, in quo oportebat nos saluos fieri. Verissimè itaque Apostolus, Si cir-*Galat. 5.*
cūcidamini, inquit, Christus vobis nihil proderit, quia qui circūciditur, Christū negauit. Circuncidēdo se Iudęi negant illū, qui venit in nomine patris sui, alius veniet in nomine suo, illum suscipient. Proinde præeunte auctoritate spiritus sancti, cui visum est, vt supra diximus, non imponere nobis quicquā oneris, nihil excipiendo, ne saltem onus circūcisionis, ratione quoq; firmum tenemus, quòd non debeamus circuncidi.

Quòd sabbata cæterasque festiuitates Iudæorum oderit anima domini, vt in prophetia dicit, & idcirco rectè visum sit spiritui sancto, vt nō imponerētur.

CAPVT VIII.

Porrò de onere sabbati, aliarumq́; festiuitatum, cur visum sit spiritui sancto, vt nō imponeretur nobis, illa vel sola causa sufficit, quia & iusto odio iam dudum illas odit anima domini. Sic etenim in Esaia dicit, Neo-*Esaia 1.*
menias & sabbatum & festiuitates alias non feram. Iniqui sunt cœtus vestri. Calendas vestras & solēnitates vestras odiuit anima mea, facta sūt mihi molesta. Quare? Manus enim, inquit, vestræ plenæ sunt sanguine. Ergo ne & nos pariter cum sabbatis & solennitatibus illis veniamus in odium animæ domini, bene visum est spiritui sancto, & consiliū eius nos approbamus, vt abdicemus stercora vel dedecora eiusmodi, quę prius pro lucro erāt, antequā polluerētur sanguine Christi, quo manus suas iniquas ille cœtus impleuit. Sed nunquid, aiunt, stare non debet quod Deus statuit, & immobile esse præceptū quod posuit? Fatemur quia debet, neque enim Deus quasi homo est vt mentiatur, aut vt filius hominis vt mutetur. Ad hæc illi literæ amici. *Num. 23.*
Scriptum est, inquiunt, quia compleuit deus *Genes. 2.*
die septimo opus suum quod fecerat, & requieuit die septimo ab vniuerso opere quod patrarat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat. Coarctare igitur nos cupiunt, vt non diffiteamur stare debere, semperque legitimum esse sabbatum suum. Verum interim negare nequeūt, quoniam deus de quo Moyses hoc narrat, quia benedixit diei septimo & sanctificauit illum, ipse sit quia in Esaia dicit, Neomenias *Esaia 1.*
& sabbatum & festiuitates alias non feram, Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea. Quid igitur consequitur, nisi differentia esse sabbata, alterum quidem placitum, alterum autem animæ dei odiosum? Nimirum aut istud, aut quod in nos crimina bantur deum qui immutabilis est mutatum, sibique factum esse contrarium fatebuntur. Verum hoc dicere non audent, & illud videre non sustinent, quod duo sabbata sint, vnū carnale,

carnale, quod deus secūdum tempus vel vsque ad tempus correctionis imposuerit, & vnum spirituale quod statuit in æternum, & in seculum seculi, cuius in tabulis quoque lapideis præceptum posuit, & non præteribit, fugiunt igitur auersi, & illam habentes passionem quæ significabatur, quando fugiebant timentes claritatem non velatam vul-
Exod. 34. tus Moysi. Quicquid enim de splendore spiritus obiecerimus illis, vrit & cruciat oculos inuidentis populi, solaque illis litera placet, maximè vbicunque gloriam Christi velare potest. Nos autem sicut duo ex lege & prophetis sabbata cognouimus, ita & cur illis sub figura carnalis sabbati, spirituale sabbatum abscōderit, & cur à nobis vnum tantū & nudum spirituale sabbatum exigat, nosse debemus.

Quòd deo alia cum Iudæis fuerit, alia cum nobis gentibus ratio sit, & quòd ferè cuncta festiuitates illorum causas terrenas habuerint.

CAPVT IX.

Dicamus igitur, quia nimirum alia Deo fuit cum Iudæis, alia cum nobis gentibus ratio est. Neque enim Christus dei filius in hunc mundum adueniens, & nos gētes ad suam inuitās fidem, terrena præmia proposuit, non terras quas nō habebamus dedit, nihil omnino carnale, sed cūcta spiritualia bona proposuit aut præstitit. Illis terras proprias non habentibus, imò & in Aegypto seruientibus, atque pro peccato, quo fratrē suum Ioseph vendiderant, indignis accipere repromissiones, quas patribus eorum promiserat, deus terram dedit satis bonam, terram localem, locumque terrestrem, dedit, inquā, regiones gentium, & labores populorum possederunt. Nec verò tales erant, qui vel spiritualibus atque inuisibilibus bonis ad iustitiam allicerentur, vel spiritualibus atque inuisibilibus malis ab iniustitia deterreren-
Genes. 37. tur. Idcirco in tota lege quæ illis de Aegypto exeuntibus scripta est, nusquam promissiones paradisi, aut comminationes audiuntur inferni, sed pulchræ atque canoræ promissiones terræ optimæ, terræ lacte & melle manantis, duræ atque formidabiles carni, comminationes bellorum & famis, malarum bestiarum & captiuitatis. Nobis, imò tam nobis, quam illis, quoscunque verus agnus dei, suo sanguine redemit, & ad fidem suam vocauit, sola cælestia vel spiritualia bona proposuit, nec enim terram, sed cælum sequentibus se dedit, vel expectare iussit, ideoque carnalia nulla, sed tantum spiritualia festa, nulla terrena, sed tantum cælestia sabbata nos sibi debere indicauit, teste spiritu sancto, spiritu consilij, qui nobis in illo quem
Acto. 15. prædiximus Apostolorum conuentu bene consuluit. Debuerint carnalia festa, carnalia sabbata, carnales Iudæi, quibus carnalia bona, terrena præmia, pro legis obseruatione quando scribebatur, deus proposuit. Tendebant ad diuitias huius seculi, ad possessiones agrorum aut vinearum, cunctasque facultates huius mundi, & ideo rectè respicere iussi sunt ad literalem festiuitatem creationis mūdi, vt septimo die sabbatizarent, quia Deus septimo die requieuit, quia diei septimo benedixit, eumque sanctificauit. Plena luna, contrito iugo seruitutis, exierunt de terra Aegypti, liberati à seruitute, non peccati, sed hominis, non diaboli, sed Pharaonis carnei, & idcirco rectè illis vectigali celebritate luna illis festina fuerit atque solennis, quia buccinauerunt in Neomenia tuba, & hæc illis cō- Psalm. 80.
putata sit insignis dies suæ solennitatis. Habitauerūt in tabernaculis, educti de illa domo seruitutis, & idcirco magnam habuerunt mē se septimo festiuitatem tabernaculorum, habitantes in vmbraculis, & in illo schemate recolentes, & concelebrantes magna quidem, sed terrena atque temporalia beneficia Dei. Nobis (vt iam dictum est) nihil tale, sed cuncta cælestia bona præstitit Euangelium Christi, & idcirco debitores sumus festorum cęlestium & spiritualium sabbatorum gratię Saluatoris. qui, nos à spirituali Pharaone liberauit, & à seruitute peccati redemit, atque per passionem & crucem suam in terra viuentiū introduxit, & cælorum nobis prædia contulit. Igitur quia non in figura huius mundi quæ præterit, sed in spe resurrectionis, cuius princeps est ipse, nobis gaudendum esse per suasit, non septima die qua deum requiescisse, carnali sensu somniant amatores mundi, otio torpere debemus cum illis, sed prima die, quæ & ipsa octaua est, qua ille in spem & in salutem nostram resurrexit, vacare orationi, & audiendo verbo dei, illud summa cura prouidens, vt tam in illo quàm cæteris dieb. feriati semper simus à seruili opere peccati.

Quòd præter solennitatem pentecostes, terrenas cuncta illorū festiuitates causas habuerint, nostra autem causa vel promissiones Euangelij cælestes sint.

CAPVT X.

Vna erat illius populi festiuitas, vna, inquam, ex tribus solennitatibus maioribus, quæ dicitur pentecoste, id est, quinquagesima, quæ & vocatur festiuitas hebdomadarum, eo quod septima ab immolatione agni completa hebdomada sequenti die, qui erat quinquagesimus, celebratur, de qua rectè concedi oporteat, quod causam habuerit magis sacram, magis spiritualem, magisque diuinam. Nam magna quidem beneficia dei fuerunt, quod à Pharaonis dominatione liberauit deus populum illum, quod introduxit eos in terram pro qua iurauit patribus eorum, sed maximum atq; optimū fuit, quod pepigit fœdus cum eis, vt esset Deus ipsorū, legemque dedit in tabulis, scriptam digito

 Dei. Cę

dei. Cætera bona quidem, sed terrena atque transitoria fuerunt, hoc bonum & optimũ, quia sempiternum. Veruntamen hoc in eodem bono minus lucet, & in comparatione perfectionis, subobscurum est, quia scriptæ legis in eodem monte non viuificantem spiritum, sed solum occidentem literam professi sunt. Nec verò deus professionem spiritus eiusdem ab illis inibi exegit, aut exigere debuit, quibus non spiritualia, sed tantum terrena, quibus non regnum cælorũ, sed terram Chanaan proponebat in præminm ineundi fœderis vel suscipiendę legis. Ergo sola quidem (vt iam dictum est) solennitas pentecostes veri boni causam aliqua ex parte habebat, cæteræ omnes ignobiliorem de terra ducebant originem, modisque omnibus populum illum, sensu puerum testabantur, mundi amatorem. Apud discipulos Euangelicæ gratiæ, tale quid omnino illicitum est, gaudere scilicet vel dię festũ ducere propter successus temporales. Nimirum cum sit disciplinę Christianæ, contemnere pręsentia & amare futura, atque in contritione mundi leuare capita, id est, exhilarare corda nostra, quomodo consequens esset suscipere nos festa Iudaica, quæ non nisi præsentia temporalium bonorum respiciunt gaudia. Proinde cũ pdicto spiritus sancti cõsilio, cui sic visum est in illo Apostolorũ conuentu, vt nihil horum nobis imponeretur confidenter ea contemnimus tanquam iugum seruitutis cum simus liberi & adoptionis filij, quemadmodum Apostolus dicit. Non accepistis spiritũ seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorũ, in quo clamamus, abba pater. Item: Quanto tempore hęres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est vsque ad præfinitum tempus à patre, ita & nos cum essemus paruuli sub elementis mundi eramus seruientes. Itemque post aliqua. State ergo, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.

Actor. 15. *Roma. 8.* *Galat. 4.* *Galat. 5.*

Quod multo magis nec hostijs legalibus inseruire debuerimus, eò quòd nec aliquando illas deus se quæsisse, vel iussisse, per prophetas testificetur.

CAPVT XI.

Quid tandem de hostijs & muneribus dicemus, nisi quod verum est, quia multo magis nec illis seruire debuimus? Etenim circuncisionis, & festorum dierum fuerit aliquando venerabilis traditio, videlicet, quia circuncisionem deus Abrahæ & semini eius dedit, & ipsum sacra scriptura sabbatismo qualicunque sabbatizasse non tacuit, dicendo, quia septimo die requieuit. Verum de immolandis carnibus taurorum, de sanguine hircorum & arietum, quæ vnquam apud sapientes fuit vel esse potuit gloriatio, cum neget deus hæc incœpta fuisse sua voluntate vel præcepto? Loquitur enim in Hiere. Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum locutus cũ patribus vestris, & non pręcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum & victimarum, sed hoc verbũ præcepi eis, dicens. Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in omni via quam mandaui vobis, vt bene sit vobis. Hoc verè deus in isto dixit. Nam & in Exodo sic scriptũ est, quia cunctos quidem sermones hos locutus est dominus. Ego sum dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non habebis deos alienos coram me, &c. vsque ad id quod ait. Si seruieris dijs eorum, tibi certè erunt in scandalum. Altare autem ædificauit Moyses ad radices montis, misitque iuuenes de filijs Israel, & obtulerunt holocausta, imò lauerunt que victimas pacificas, domino, vitulos duodecim, & non est scriptum, quod dominus locutus fuerit aut iusserit. In Esaia quoque idem dominus dicit. Holocaustum arietum & adipem pinguium & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui, cum veniretis ante conspectũ meum, quis quæsiuit hęc de manibus vestris? Amplius autem in Dauid, quem & prophetica gratia, & regia ad loquendum roborabat auctoritas, idem deus eadem sacrificia reprobat. Non (inquit) accipiã de domo tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Et subinde. Nunquid manducabo carnes taurorũ, aut sanguinem hircorum potabo? Igitur holocausta vel sacrificia illa, non tam iussa fuere, quam permissa, & idcirco facilius illa contemnimus, præsertim quia sic visum est spiritui sancto, sicut supra iam diximus. Nec verò hoc solũ dicimus aut intelligimus, quòd per consilium nobis illa sanctus amouerit spiritus, imò quod amplius est, illud dicere non dubitamus, quia per consilia illa sibi olim fieri permiserit deus, ne scilicet populus carnalis & lubricus, dum à consuetis in Aegypto sacrificijs omnino arceretur, ploraret vt puer sub pedagogo nimium seuero, ludis omnnibus abactus, citiusque fugiens in Aegyptum reuerteretur, vel deos sibi quære ret, apud quos consuetas carnes immolare sibi licitum foret. Cum autem in eodem Moyse legitur quippiam deus disposuisse de sacrificijs eiusmodi, nõ est contrarium eis quæ loquitur in iã propheticis dictis, quia videlicet longè aliud est illa quæsisse de manibus eorum, aliud eorum quæ immolare consueuerant ordinasse ritum, vt qui verum nondum habebant, nec habere poterant sacerdotem aut sacrificium, saltem vmbram, eius præser rent illo ritum signante affuturum.

Genes. 2. *Hierem. 7.* *Exod. 20.* *Esaia 1.* *Psalm. 49.* *Actor. 15.*

Quòd bene spiritui sancto visum sit iudicando nõ debere nos super talibus inquietari tantum vt abstineamus nos à contaminationibus siue immolatis simu lachrorum,

[s]imulachrorum, & fornicatione & suffocatione & sanguine.

CAPVT XII.

Rationem itaque non omnino ignorantes, cur itaque spiritui sancto visum sit, & cur ab illa circuncisione, & seruanda carnaliter lege Moysi nos prohibuerit, exceptionem amplectimur liberalem, quam fecerunt cum illo nobis consulti & bene consulentes Apostoli, dicendo atque iudicando, non inquietari eos qui ex gentibus conuertuntur ad dominum, simulque conscribendo ad eos, hoc tantum vt abstineant se à contaminationibus, siue, vt infrà scriptum est, ab immolatis sacrificiorum, & fornicatione, *Actor. 15.* & suffocatis, & sanguine. Hoc pro illa parte quęstionis dictum atque scriptum est, quæ sic posita fuerat, dicendo, quia oportet circũcidi eos, siue nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis saluari. Porrò de illa parte quæ sic mota fuerat, vt scriptum est, ibi præcipere quoq; seruari legem Moysi, non necessarium iudicare aut scribere arbitrantes. Moyses enim (inquiunt) à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus, qui eum prædicent in synagogis, vbi per omne sabbatum legitur. Tanquam dicerent. Pro circũcisione, quæ ante Moysen data est, patribus nostris necessariò iudicemus & scribamus: nã hoc benè iudicato bene perspecto aut demonstrato, quæ vel in quo sit vera circũcisio, perspicuum erit eis, quomodo seruare debeant posteriùs datam legem Moysi. *Ephe. 2.* Hoc intendentes, verumque Iudaismum, at*Colos. 2.*que perfectam circuncisionem aspicientes, quęnon in manifesto, siue in carne, sed in spiritu existit, abstineant se (aiunt) à contaminationib. simulachrorũ à fornicatione, suffocatis, & sanguine. Qui enim hæc dicunt, manifestè confirmant circuncisionem illam in *Roman. 4.* carne, non solum iustitiæ fidei, vt Apostolus Paulus ait, sed & moralis iustitię fuisse signũ. Et quidem antequam veniret semen quod repromissum erat, id est, Christus, necessariũ erat, vt supra diximus circuncidi carne, vt signo venturi seminis fidem se habere profite*Roman. 2.*rentur, ita tamen, vt & circuncisione non carerent in spiritu, vt scilicet neque à deo spiritualiter, in corpore suo carnaliter fornicarẽtur, secundum quod iam dictus Apostolus, Circuncisio, inquit, prodest, si legem obserues. Idem enim ac si diceret. Circuncisio signum castitatis & fidei tunc demũ prodest, si non forniceris fornicatione spiritus à deo recedentis, fornicatione corporis carnem corrumpentis. At vbi venit semen illud, circuncidimur, & circuncidi debemus tantũ in spiritu, id est, abstinere à fornicationibus, quia circuncisio inquit, nihil est, & præputiũ nihil est, sed obseruatio mãdatorum dei. Veram igitur circuncisionem prædicantes, atque scribentes, sine qua reuera saluari nõ possumus, bene iudicauerunt, necessariò abstinere nos ab immolatis simulachrorum, quòd est circuncidi spiritu, vt scilicet anima nostra deo vero per fidem copulata, iã post idola non fornicetur, abstinere nihilominus nos à fornicatione, scilicet carnis, qua corpus corrumpitur, & velut incircuncisum atque immundum meritò iudicatur. Vtriusque fornicationis siue incircuncisionis causa esse solet nimia atque sordida voracitas, quam intendentes, à suffocatis inquiunt, & sanguine. Népe à sorbitione cruoris, quæ horror est nimiæ voracitatis, atque sordidissimæ ingluuiei. Itemque suffocare, id est strangulare pecus ad deuorandum beluarum atque ferarum est, quas insania ven*Exod. 32.*tris inordinatè atque irrationabiliter ad in*1. Cor. 10.*uadendum, ad deuorandum impellit. Gulam itaque siue ingluuiem ventris, vnde vtraque solet nasci fornicatio, sicut scriptum est, sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere, breui quidem, sed acuta circunciderunt dictione, dicendo, à suffocatis & sanguine, id est, ab omni turpi & inordinata deuoratione.

Quanta alibi seueritate fornicationem, & idololythia singuli sua persequuntur scriptis.

CAPVT XIII.

Suauiter quidem & cum spiritu mansuetudinis de illo sancti spiritus consilio, vel de illo consilij spiritu sancto processit hoc dictum siue scriptum, vt non fornicemur, & vt ab immolatis simulachrorum abstineamus, sed & huic mansuetudini non obtemperantibus virga parata est. Dicit enim vnus *2. Ioan. 5.* ex illo conuentu notæ charitatis, & mansuetudinis Apostolus. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, nolite accipere eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui .n. *1. Cor. 4.* dicit illi, Aue, communicat operibus eius ma*1. Cor. 5.*lignis. Item quòd alius cũ dixisset, quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis, continuò, quia causa postulabat, virgam exerens. Omnino, inquit, auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio qualis nec inter gentes, ita vt vxorẽ patris aliquis habeat. Et vos inflati estis, & non magis luctũ habuistis, vt tollatur de medio vestrum, qui hoc opus fecit. Hac increpatione præmissa, confestim dicendo percutit, & percutiendo dicit. Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui eum, vt præsens, qui sic operatus est, in nomine domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu cum virtute domini Iesu tradere huiusmodi satanæ. Et hanc ipsam virgæ percusionem non de furore, sed de consilio procedere satis indicans, tradere huiusmodi satanæ, continuò subiunxit, In interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi. Nã & hoc

est de antiquo cõsilio sapientiæ dicentis, Percute filium tuum virga,& liberabis animam e us à morte. Illo suæ percussionis exemplo sanctam esse volens disciplinæ seueritatem,
Prou. 23. scripsi vobis,inquit,ne commisceamini fornicarijs. Et exponens quid dixerit, & determinans de quibus fornicarijs scripserit,con-
1.Cor.5. tinuò dicit. Non vtiq; fornicarijs huius Mũdi,sed si is,inquit, qui frater appellatur, sit fornicator,aut auarus, aut idolorũ cultor, aut maledicus,aut ebriosus, aut rapax, cum huiusce modi nec cibum sumere. Non igitur leuiter accipiendum quod in illo conuentu, in illo sancti spiritus consilio tam suauiter dictum aut scriptum est,quippe cum non soli qui illa faciunt,sed & inter quos facta sunt, virga percutiantur apostolica,si non separẽtur,si non luctum & ipsi habeant, & seuerissimè pœnitentiæ fornicatores subijciant. Et de fornicatione quidem vnus idemque omnibus sensus est, quia inquinat, & munda consciẽtia nullatenus admitti potest. De his autem quæ idolis immolantur,diuersitas sẽ-
1 Cor.5. suum quæstionem mouerat eidem Apostolo,vt diceret. Scimus quia nihil est idolum in mundo. Item. Scimus quia omnes scientiam habemus. Sed scientia inflat,charitas verò ędificat. Itemq; post multa. Quid ergo dico, quòd idolis immolatũ sit aliquid,aut quòd idolum sit aliquid? Sed quæ immolant gen-
1.Cor. 10. tes,dæmonijs immolant,& non deo. Tandẽ que quæstionem siue litem eandẽ certa discretione dirimens,si quis,ait, vos vocat infidelium & vultis ire,omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autẽ dixerit, Hoc immolatum est idolis,nolite mãducare propter illum qui indicauit & propter conscientiam. Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius,subauditur ne in errorem inducatur,quia videlicet quanuis ab idoli deuotione tua conscientia sit libera,cauendum tamen est tibi,ne putet alter quod venerationis causa edas idolis immolata. Nam hoc in-
1.Cor.8. tendens,& ad cautelam hanc instruens, superius dicebat Si enim quis viderit eum,qui habet scientiam in idolo recumbentem,nonne conscientia eius cum sit infirma ædificabitur ad manducandum idolothyta & peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est. Et continuò bonum & salutare suo cum exemplo satis temperanter consilium porrigens, quapropter, inquit, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in ęternum,ne fratrem meũ scandalizem.

Quomodo quasi per consilium Petrus cæremonias Iudaicas seruari oportere indicauerit vel simulauerit, & quomodo per verius consilium illi Paulus in faciẽ restiterit, nec tamen sibi contrarius fuerit, vbi Timotheum circuncidit, & purificatus Iudaico more intẽplum cum oblationibus intrauit.

CAPVT XIIII

INterea dũ adhuc recens innotuisset istud spiritus sancti consilium de non curandis mortuis mortuorum cæremonijs Iudæorũ, nitebantur homines pij,scilicet Apostoli suum eidem consilio dei sociare vel permiscere consilium,in tantum, vt Petrus (qui ante Actor. 15. alios vel pro alijs omnibus locutus fuerat, ea quæ supra dicta sunt) adduceretur in simulationem,non ausus hoc ipsum, quod spiritui sancto visum fuisse dixerat, actu sequi palam. Sed arguit eum idem spiritus consilij per os alterius,per fortitudinem humilem, fortemque humilitatem Apostoli nouitij, Apostolorum minimi Pauli, sicut idem ad Galatas scribens ait. Cùm autem venisset Ce Galat 2. phas Antiochiam,in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim, quàm venirẽt quidam ab Iacobo,cum gentibus edebat. Cũ autem venissent, subtrahebat & segregabat se timens eos,qui ex circuncisione erant, & simulationi eius consenserunt Iudæi cæteri, ita vt Barnabas duceretur ab eis in eandem simulationem. Sed cum vidissem, quòd non rectè ambularent ad veritatem euangelij dixi Cephæ coram omnibus. Si tu cum Iudęus sis gentiliter, & non Iudaicè viuis, quomodo gentes cogis Iudaizare? Ita principi Apostolorum,in faciẽ restitit nouissimus Apostolorum,magna libertate spiritus domini vtens,ad confirmandum illud,de quo hactenus loquebamur eiusdem spiritus consilium. Atidem & Timotheum circuncidit, Actor.16. propter Iudæos,inquit scriptura, qui erant in illis locis, sciebãt enim omnes quod pater eius gentilis esset. Itemq; assumptis viris quibus impenderat, vt raderent capita sua, postera die purificatus cum illis intrauit in templum annuncians expletionem dierum purificationis,donec offerretur pro vnoquoque eorũ oblatio. Ergo ne ipse fecit quod in Petro redarguit,aut quod ipse faceret,in maiore redarguere debuit? Non vtique neque ipse fecit,quod in Petro redarguit, neq; enim gentes Iudaizare coegit,quod solum vel maximũ in Petro redarguit. Dixit enim. Si tu cũ Galat 2. Iudæus sis, gẽtiliter & nõ Iudaicè viuis,quo modo gentes cogis Iudaizare? Ipse gentes Iudaizare non coegit,sed in semetipso Iudaismum pro necessitate pertulit, factus Iudæis tanquã Iudæus, vt Iudæos lucrifaceret,quippe qui sicut quodam loco testatur, optabat anathema esse à Christo pro eisdem fratri- 1. Cor.9. bus suis. Non,inquam, Gẽtes Iudaizare coe- Roman.9. git,quod factum in Petro redarguit. Nam & illi qui dixerant ei, sunt nobis viri quatuor votũ habentes super se,his assumptis sanctifica te cũ illis,&c. Cõtinuò subiunxerunt. De his aũt qui crediderunt ex gentib. nos scripsimus iudicãtes vt abstineãt se ab idolis immolato & sanguine & suffocatu,& fornicatione. Vera igitur & iusta reprehẽsio qua Petri si- Actor. 21. mulationẽ arguerat, & non parũ ad cõfirmationẽ cõsilij dei sic reprehẽdendo cõtulerat.

De excidio

De excidio Hierosolimorum & euersione templi, & dispersione Iudæorum, quod cum consilio Dei acta sit.

CAPVT XV.

SEd quantula comparatio fuit comparatione maioris? Maior enim multitudo cõfirmatio succesit Quænam illa extitit? Excidium miseræ ciuitatis, euersio atque incendium templi augustissimi, tantum, tamq; ruinosum ciuitatis, & templi excidium, vt non remaneret lapis super lapidem, qui non destrueretur, tanta vniuersæ patriæ clades, totiusq; gentis cædes, vt caderent in ore gladij, & captiui ducerentur in omnes gentes. Legat, qui vult, miserabilẽ illius excidij tragœdiam à Iosepho cõscriptam, & scire poterit, non alio nisi deo auctore Iudaicæ gloriæ cecidisse superbiam, ob confirmandam atque fulciendam euangelicæ humilitatis gratiam. Nam si ciuitas illa in gloria pristina perstitisset, si gens illa in templo suo cõsuetis hostijs insistere permissa fuisset, quanto putas scandalo credentibus in Christo extitisset? Igitur sic veraciter dictũ est, Illi autem profecti prędicauerunt vbiq; domino cooperante & sermonem confirmante, sequentibus signis, sic & nos parua mutatione de vicina re vel rei eiusdem maxima parte indubitanter dicamus: Verè spiritui sancto visum est, & verũ Apostoli spiritus sancti consilium contulerunt ad consolationem gentium, domino Iesu, & eodem spiritu eius cooperante, & consilium confirmante, sequente ruina ciuitatis, & templi, atq; dispersione Iudæorum. Nã ad idem consiliũ reuera & illud pertinet, quòd non omnes Iudæi fame & gladio Romanorum in illa famosa obsidione, atq; horrendo excidio interierũt, sed aliqui superstites fuerunt, qui captiui in omnes gentes eadem captiuitate, vel dispersione sua præclarum in toto orbe veritati euangelicę perhiberent testimonium, secundũ illum Psalmi quinquagesimioctaui versiculum. Dominus ostendit mihi sup inimicos meos, ne occidas eos, nequãdo obliuiscantur populi mei, disperge illos in virtute tua. Illũ quippe Psalmũ orat Christus, in illo Psalmo loquitur Christus, verus Dauid, id est, manu fortis siue desiderabilis, quem vsque ad mortem persecutus est Saul, id est, populus ille, inuidus, secundum eiusdem Psalmi titulum. In finem ne corrũpas ipsi Dauid, in tituli inscriptione, quando misit Saul ad custodiendam domum eius, vt interficeret eum. Et est prædicti versiculi sẽsus. Consideranti mihi super inimicos meos Iudæos ostendit deus. vt pro eis orẽ ita. Domine ne occidas eos, id est, ne penitus à terra euellas eos. Quare? Videlicet, ne quando populi ad confitendum conuersi obliuiscantur mei, quod pro eis natus & passioni addictus fuerim, & sic eos redemerim. Et hoc idẽ est, ac si dicat. Idcirco Iudæi tua gratia viuere permittantur, vt etiam eorum testimonio fides meorum certior habeatur. Aliter enim Psalmi & totum vetus testamentum multis quasi figmenta videretur. Ne igitur occidas eos. Sed quid? Disperge illos, subauditur vbique terrarũ, in virtute tua, i. in potentia tua. Notandum itaq;, Iudæorum dispersionem, per diuini consilij factam esse dispensationẽ, idcirco, vt non tantum in vno loco, sed in omni terra fidem gentium confirmarent, dũ eum à parentibus suis crucifixum fuisse afferent, & scripturas in quibus nobis promissus fuerat, sese habere non denegarent, imò tanquã capsarij nostri scripturas easdem in vsum nostrum circunportarent.

Luca 21.

Marc. 16.

Quòd nobis propter deum consilio vti, sit facere aliquid vltra quàm ille preceperit: quod quicunque non faciũt, sic rectè dicãt: Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.

CAPVT XVI.

DIximus parumper in laudem spiritus consilij, quia deus propter homines cõsilio vti dignatus est, superest iuxta propositum vt dicamus, qualiter propter deum consilio vtantur vel vti debeant homines perfectionis amatores. Vti autem consilio id esse dicimus, quod non cõtenti facere, quod præceptũ est, vltra sese extendunt ad illud, quod præcepto maius & amplius est, quã nimirũ res gratiam maiorem, remunerationemq́ue copiosiorem habet. Deniq; sola pręcepti executio seruorum est, & non magnam meretur gratiam, secundum illam domini sententiam euangelicam. Nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Nõ puto. Sic & vos cum feceritis omnia, quę pręcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Quẽ enim, aut qualem intendens seruum, dicebat, nunquid gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperauerat? Nimirum quia seruum arantem aut pascentem, cui reuerso, de agro non dixisset dominus suus statim, transi, recumbe, sed para quod cænem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem, & bibam, & post hæc manducabis & bibes. Vtique seruus ille Iudaicus erat populus, qui acceperat spiritum seruitutis in timore, arans in agro, & pascens, id est, cõiugio inseruiens & priusquam comederet ipse aut biberet, parans domino suo quod cœnaret, id est, decimas dans omnium, & primitias offerẽs sicut præceperat lex. Nunquid ergo gratiam habet, inquit, seruo illi, qui fecit, quæ ei imperauerat? Non puto. Debitor enim seruus erat, præceptũ vt seruus acceperat, vtpote colonus terrę, quam dominus suus acquisierat, quemadmodũ dicit. Terra .n. mea est, & vos coloni mei estis. Itaq; hac similitudine assũpta protinus sic intulit. Sic & vos, cum feceritis omnia quæ pręcepta sunt vobis, subauditur, & non amplius, dicite. Serui inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. Cũ, inquit, feceritis omnia, quę pcepta sũt vobis, & nil am-

Luca 17.

amplius, ô vos tẽporis huius discipuli. & auditores euangelij, si permanseritis in agro, i. in seculo dediti vel astricti coniugio, vendẽtes atq; ementes, possidentes atq; vtẽtes hoc mundo, quålibet pcepta faciatis, nõ mœchãdo, nõ furando, & tale quid non faciendo, iã quidem euasistis pœnam, sed nondum meruistis gratiam. Inutiles. n. estis, quia nihil pro amore vel gratia domini nostri, supra debitum seruitutis pensum adijcere vultis. Profectò testificamini, quia nisi timeretis torturã & compedes, nec illud faceretis, quod præceptum est. Igitur, vt dicere cœperamus, vti cõsilio propter deum, amicorũ est, eorum qui non contenti facere quod præceptum est, vltra sese extendunt ad aliud quod præcepto maius & amplius est, amantes gratiam domini, bonis omnibus præoptantes hilarem atq; serenam sibi videre faciem domini sui. Sunt autem præcepta decem, quæ sic verior trãslatio distinxit. Non habebis Deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnẽ similitudinem quæ est in cælo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorũ quæ sunt in aquis sub terra, non adorabis neque coles ea. Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Memento, vt diem sabbati sanctifices. Honora patrem tuum & matrem tuam. Nõ occides. Non mœchaberis. Non furtum facies. Non loquẽris contra proximum tuum falsum testimonium. Non cõcupisces. Nunc de cuiusq; tenore præcepti, & de superadijciẽnda liberalitate consilij pro posse dicemus.

Exod. 20.

De primo præcepto, & superadyciendo consilio.

CAPVT XVII.

Exod. 20.

NOn, inquit, habebis deos alienos corã me Secundum hoc prẽceptum tota serui iustitia est nõ coluisse Baal, nec seruisse Astarot, non initiatum fuisse Beelphegor, vel quempiam huiusmodi, quod verẽ diuinitati aduersum sit, nõ posuisse in templo dei. Qui autem seruilẽ modum excedere gestit, non solum significatum vocum istarum, id est, deorum alienorũ, sed & nominis hui⁹ quod est deus etymologiam attendit, vt videlicet non solum secundum præceptum deos alienos coram deo suo non habeat, sed & nullũ alium præter solum & verum deum timeat. Deus enim Græcè dicitur theos, quod interpretatur, timor. Idcirco autem creator tali nomine nũcupatur, quia timẽdus est, & hoc ab omni rationali creatura iure exigitur vt timeatur. Igitur vltra præceptum hoc tunc acceptatur consilium, quando seruus bonus & amore vel gratia dignus solum proponit sibi, deum timendũ, nullum aliũ timore suo dignum arbitratus deum & dominũ. Quòd si etiam supplicio mortis cogatur, vt timeat, non flectitur à iustitia, cõstans propter deũ verum ac dominũ, amicitię gratia cũ qua sic ille suos alloquitur. Dico autem vobis amicis meis, ne terreamini, ab his, qui occidunt corpus, & post hęc non habent amplius quid

Luca 12.

faciãt. Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatẽ mittere in gehẽnam. Ita dico vobis, hunc timete.

De secundo præcepto, & superaddendo consilio.

CAPVT XVIII.

Exod. 20.

NOn facies sculptile, neque omnem similitudinem, quę est in cęlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorũ quæ sunt in aquis sub terra nõ adorabis neq; coles ea. Et per hoc præceptũ illud à seruo exigitur, vt illius vnius vel vnici dei, corã quo nõ debet deos alienos habere, neq; in cælo, neq; in terra, neq; in mari, vllã suspicetur similitudinẽ existere. Hoc inquam, ab illo exigitur, vt sciat deum verũ, nulla forma circumscriptũ esse, quod humaniformij putauerunt, dicentes deum velut hominẽ membris suis secundum humanam formam circumscriptũ esse aut determinatum, grande sibi in animo suo pingẽtes idolum, vel iuxta visionem Danielis, senem venerabilem vel antiquũ dierum. Quorum in corde siue errore quantum putas simulabatur simulachrum, cum audirẽt, dicentẽ. Cælum mihi sedes est, & terra scabellum pedum meorum. A quibus si quæreretur illud quod scriptum est, Quis mensus est pugillo aquas, & cęlos palmò põderauit, nimirũ quid respondere, aut quid secundum eandẽ phantasiam animo præpingere potuerunt. Hoc ergo vt dictum est à seruo per prẽceptum exigitur, vt deum illocalem atque incircunscriptum fateatur, vt nullam creaturam deo similẽ esse vel fieri posse suspicetur, ne contra se experiatur dictum, quod subiũctum est. Ego enim sum dominus deus tuus, fortis zelotes, visitans iniquitates patrum in filijs, in tertiam & quartam generationem & cætera. Qui enim tale sibi pinxit idolum, magnam dei fortis, dei zelotis thesaurizat iram, vtpote consequenter male de dei filio sentiens, vt verbi gratia Arrius, qui deũ dei filium patri consubstantialem dici vel credi non sustinens, dicebat ad creaturæ similitudinem respiciens, & creatorem increatum creaturæ volens esse consimilem. Consubstantiale est, quod ex aliquo est, aut ex participatione, aut decursione, aut ex plantatiõe. Ex plantatione quidem sicut ex radice germen, ex decursione verò sicut rami, filij ex participatione autẽ, sicut ex massa aurea duo annuli vel tres Secũdum autem nullum horum, inquit, est filius dei. Propterea ergo dicebat, in fide consubstantialitatis non esse consentiendum. Ne cum isto seruus malam accipiat plagam, oportet vt nullam creatori similem faciat creaturam. Quòd si amicus esse gestit, post hoc præceptum ad consilium quoque totum animnm extendat, vt videlicet eo non contentus sit, quod non ita de deo sentit, sed & quantũ potest pro salute aliorum enitens ostendat pulchro dogmate, quia non secundum corporeas consubstantiale dicitur passiones, neque secundum diuisionem,

Daniel. 7.

Esaia 66.

Exod. 20.

diuiſionem,neque ſecundum quandam decifionem,non enim poſſe naturam ſine materia intelligibilem incorporeamque corporalem quandam ſuſtinere paſsionem,ſed ſacris quibuſdam atq; ineffabilibus rationib' magis eſſe intelligendum.

De tertio præcepto, & ſuperadijciendo conſilio.

CAPVT XIX.

Exod. 20. Non aſſumes nomen domini dei tui in vanum. Hoc neceſſariò ſeruus audit, & obaudit,ſi non vult plagis ſeruilibus male diſcruciari,aut perimi.Quid enim aſſumere in vanum nomen domini dei ſui, niſi peierare nomen domini dei ſui, aut in rebus vilibus,aut ludicris,cælis & terris reuerendum nomen habere oſtentui? Non ergo aſſumere nomé domini dei in vanum, neceſſarium atque legitimum eſt præceptũ,quod qui cuſtodierit ſeruus,pœnam euadit,quan ta ſub hac intentione valet intelligi. Nec enim habebit dominus inſontem eum, qui aſſúpſerit nomen domini dei fruſtra. Quod ſi ingenuitatem deſiderat amici, conſilium eſt vt omnino non iuret. Dicit n. in euangelio ſuo dominus ille, & angelus magni conſilij. Audiſtis, quia dictum eſt antiquis, non peierabis. Reddes autem domino iuramenta tua. Ego autem dico vobis,non iurare omnino,neq; per cælum,quia tronus dei eſt, neque per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt,neq; per Hieroſolymam,quia ciuitas eſt magni regis. Neq; per caput tuum iuraueris, quia nó potes vnum capillum album facere aut nigrum. Sit autem ſermo veſter, eſt,eſt,non,non. Quod autem his abundantius eſt,à malo eſt. Non præceptum hoc eſſe ſed id quod ſupra præceptum eſt,id eſt,conſilium ex eo fateri compellimur, quia legẽ ſanctam,iuſtam & bonam euangelio, vel euangelium legi contrarium eſſe non putamus,imò iſtud vel ſuſpicari vt nefas deuitamus. Dixit autem lex. Si quis commendauerit amico pecuniam, aut vas in cuſtodiam, & ab eo qui ſuſceperat furto ablata fuerint, ſi inuenitur fur,duplum reddet Sed latet dominum domus,applicabitur ad deos, & iurabit quod non extenderit manum in rem proximi ſui ad perpetrandam fraudẽ.Item. Si quis commendauerit proximo ſuo aſinũ, bouem,ouem,& omne iumentum ad cuſtodiam,& mortuum fuerit, aut debilitatum, aut captum ab hoſtibus, nullusq; hoc viderit,iuſiurandũ erit in medio,quòd non extẽderit manum ad rem proximi ſui,ſuſcipietque dominus iuramentum, & ille reddere nó cogetur. Igitur cũ de præcepto & conſilio agere cœperimus, & hoc modis omnib' cauendum ſit,ne legi euãgelium contrariũ eſſe ſuſpicemur,tertium nobis idẽ permiſsũ ſeſe obtulit. Diligẽter perpẽdamus tria hęc quæ poſita ſunt,ſcilicet non peierabis, non iurare omnino,applicabitur ad deos & iurabit,ſiue iuſiurandum erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi ſui, & inueniemus non peierare præceptum ,non iurare omnino conſilium, iurare aut verũ peierare eſſe permiſſum.Itaque qui peierat, malè facit,qui autem non iurat omnino, benefacit,magis eligens commodatum reddere,quod furto fuerit ſublatum, quam proferre iuſiurandum, propter illud quod dictum eſt, redimẽtes tempus quoniam dies mali ſunt Qui autem iurat, & verum delerat,nec bene nec male fecit,id eſt, nec quia iurauit,pœnam,nec quia deierauit verum, gratiam acquirit. Et vt breuiter trium horum diſtantias colligamus,qui peierat, pœnam,qui verum deierat, veniam, qui nó iurat omnino,gratiam meretur & gloriam.

Matth. 5.

Exod. 20.

Exod. 22.

Ibidem.

Ephe. 5.

Coloſ. 4.

De quarto præcepto,& ſuperadijciendo conſilio.

CAPVT XX.

Memento vt diem ſabbati ſanctifices. Exod. 20.
Hoc præceptum legitimum eſt,& in eo legitimè ſeruatur, vt quod operatur,ſeruus cũ bene operatur, nó ſuam, ſed domini ſui gloriam,quærat, non præſentem ab ore conſeruorum ſuorum ſibi laudẽ exquirat, vanamq; gloriam ſuo nomini cõſtituere proponat,ſed ſcripturã dicentem attendat, videant opera veſtra bona,nó vt vos videamini, ſed vt glorificẽt patrem veſtrũ,qui eſt in cęlis.Hoc reuera meminiſſe eſt ſabbati ſãctificandi,i.hoc intendere ſeruum, vt bene operando mereatur, introire in requiẽ domini ſui.Nã illius ſabbati meminiſſe,cuius meminit hodieq; Iudæus, iam non pro præcepto habemus,imò contra præceptũ,& cõtra voluntatẽ domini eſſe fatemur,quia videlicet ſabbatũ illud iam ex illo magno die ſabbati, quo inſtante crucifixerunt dominũ,pollutũ eſt à ſeruis malignis,ſanguine dñi ſui,& ſicut alio iã loco diximus. Eſa. teſtante, extũc omne ſabbatum, & omne feſtum illorum profundo odio odit anima domini. Hoc ergo præceptum eſt,memento vt diem ſabbati ſanctifices,id eſt,vt benè operando finem totum operis illic cõſtituas, vbi ſancta & vera eſt requies. Conſilium autem hoc eſt, vt nunc etiam ſabbatizes, i. vt actiuã excedens vitam,contemplationi vaces, quæ pars tanto melior eſt, quantum fideli ſeruo dulcis amicitia præpollet. teſtante ipſo cum dicit. Martha, Martha ſolicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea Marthæ ſeruitium non reprehendit,ſed mariæ partem prætulit,tanquam bono id quod optimum ſit. Ad hunc ſabbatiſmũ in pſalmo quoq; perfectiores inuitans. vacate inquit,& videte, quoniam ego ſum deus. Quod ex præcepto,& non magis ex cõſilio diceret,conſequeretur neminẽ diligi à domino qui iſtud nó feciſſet Nũc aũt ſcriptũ eſt. Ieſus aũt intuitus eũ dilexit eũ. Quẽ? Nimirũm adoleſcentem diuitem, cui cum protinus dixiſſet, vnũ tibi deeſt, vade quęcũque habes

Matth. 5.

Eſaia 1.

Lucæ 10.

Pſalm. 45.

Marc. 10.

habes vēde, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni, sequere me, ille contristatus in verbo, abijt mœrens, erat enim habens possessiones multas. Non igitur præceptum est, sed consilium, propter quod & sic apud Mattheum sub conditione dictum & in arbitrio vel voluntate eius relictum est. Si vis perfectus esse. Nam si non velit ad istam perfectionem aspirare, non quidē diligi meretur vt amicus, aut tāquam filius qui acceptauerit consiliū, diligitur tamen in ordine suo tanquam fidelis seruus, qui actualiter bene vtens seculo, impleuerit pręceptū.

Matth. 19.

De quinto præcepto, & superadijciendo consilio.

CAPVT XXI.

Exod. 20.

HOnora patrem tuum & matrem. Magnum præceptum, & magna obseruatione dignum, magnaque & pulchra remuneratione compensandum, quam continuò proponens sermo bene audienti, vt sis, inquit, lōgæuus super terram, quam dominus deus tuus dabit tibi. Super hoc præceptum maius atque excellentius est consilium, nō habere patrem aut matrem propter deum. Et hoc quidem consilium palàm prædicat maiestas euangelij, sed nec ipsa omnino tacuit humilitas legis. Ait enim. Qui dixit patri suo, & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis ignoro illos, & nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, iudicia tua ô Iacob, & legem tuam ô Israel. At verò pharisæi meram consilij boni veritatem adulterantes, docebant filios de substantia patrum rapinam faciendo patrem & matrem inhonorare, dicētes, id esse cuique filiorum legitimè dicere patri & matri, nescio vos, inuitis illis altare dei muneribus cumulare, gazophylaciumq; replere, quod ipsorum proficeret auaritiæ. Tales hypocritas cōsilium sanctæ legis cauponantes, id est, quasi vinum bonum aqua mixta corrumpentes, redarguebat, cum diceret, Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionē vestrā? Nam deus dixit. Honora patrē & matrē. Et qui male dixerit patri vel matri morte moriatur, vos autē dicitis, Quicunq; dixerit patri vel matri munus quodcunque est ex me tibi proderit, subauditur verum patrem deum, & veram matrem suam synagogam sacerdotalē atque leuiticam honorauit, & ita rapinam patris & matris afferendo vobis in domum domini patrem & matrem suam inhonorauit, & honore debito priuauit. Proindè continuò subiungit. Et non honorificauit patrē suum & matrem suam. Et irritum fecistis mandatum dei propter traditionem vestrā. Igitur præceptum est, patrem & matrem honorare, cōsilium autem patrem & matrem nescire, non modo contrario quo pater & mater inhonorentur, sed modo rationabili & iusto, quo deus cunctos affectus excellēs patri & matri iure præferatur. Neque enim

Deut. 33.

Matth. 15.

genitores inhonorantur, vbi solus creator illis præfertur. Qualiter hoc fiat, suo ipse exemplo deus indicat, parentes hominēs habere dignatus. Nam loquente illo ad turbas, cum dixisset ei quidam. Ecce mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes loqui tibi, respondens dixit. Quę est mater mea, & qui sunt fratres mei? Extendēs manum in discipulos dixit. Ecce mater mea, & fratres mei, & cet. Euangelizabat enim cum hęc diceret, præcepturus vt homo perfectionis amator propter euangelium patrem & matrem relinquat, & renūciet omnibus quæ possidet. Equidem hoc facere consilium est, vt iam diximus, sed cum tempus aut res postulat, tanquam præceptum ex debito peragendu est, vt videlicet ignorentur pater & mater, quando quis & matri obtemperare, & Christianus esse non potest. Nam in tali causa, non tam consilio quam potenti præcepto agens, nolite, inquit, arbitrari, quia venerim pacem mittere in terram. Non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam, & inimici hominis domestici eius. Qui amat patrem aut matrem plusquā me, non est me dignus. Et notandum quòd cùm cęteras affinitates dixerit, filium aduersus patrem, & filiam aduersus matrem, & nurum aduersus socrum, nō dixerit virum aduersus vxorem, siue vxorem aduersus virum, ne videlicet euangelica puritas occasionem siue auctoritatem adulterijs dare videretur. Vnde Apostolus. His autem qui matrimonio iuncti sunt, præcipio, non ego sed dominus, vxorem à viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat. Sed idem continuò dicit. Nam cæteris ego dico, non dominus. Quibus cæteris? Nimirum fidelibus permixtis cum infidelibus. Quid enim dico ego, non dominus? Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum eo, subauditur non detrahendo nomini Christiano, non dimittat illam. Et si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum ea, nō dimittat virū. Ergo nō tā domini præceptū, quàm Apostoli consilium est. Nam hoc, inquit, ego dico non dominus. Ampliusautē consilium esse liquet ex eo, quod subiungit. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut soror in eiusmodi. Quod vtique non dixisset, si pręceptum esset domini, manere fidelem cū infideli. Sed vt reuertamur ad rem, parētes infideles nescire præceptū est. fideles autē propter perfectionis amorem nescire, consiliū est, scire verò interdum permissum est. Dicit enim lex. Mulier si quippiā vouerit, & se constrinxerit iuramento, quæ est in domo patris sui, & in ætate adhuc puellari, si co-

Matth. 12.

Matth. 10.

1. Cor. 7.

Numer. 30.

si cognouerit pater votū quod pollicita est, & iuramentū quo obligauit animam suā, & tacuerit, voti rea erit. Quicquid pollicita est, iurauit, opere cōplebit. Sin autē statim vt audierit pater, cōtradixerit, & vota, & iuramēta eius irrita erūt, nec obnoxia tenebitur spōsioni, eo q̃ cōtradixerit pater. Deniq; permissio est, irritum ducere votum, propter patris contradictionem. Arbitramur enim melius esse, etiā patre cōtradicēte, tenere propositū, & tendere ad perfectionē, præsertim cū si irritū duxerit qđ vouit, propterea quia pater cōtradixit, non aliud possit sperare præmiū, nisi quod obnoxia nō tenebitur sponsioni.

De sexto præcepto, & superadijciendo consilio.

CAPVT XXII.

Exo. 20. NOn occides. Præceptum subauditione indiget, quatenus iudex siue potestas, quæ gladium portat, non præuaricari existimetur, cum illum occiderit qui iure occidēdus erat, siue propinquus occisi, cum illum ex permissione legis vindicat. Itaq; cum dicitur, non occides, subaudiendū est, accipien do gladium qui tibi datus non est. Dominus

Matth. 26. enim, inquit, Christus. Qui acceperint gladi-

Psal. 143. um, gladio peribunt, illo nimirum gladio de

Matth. 5. quo Psalmista. De gladio, inquit, maligno e-

Luca 6. ripe me. Porrò vltra hoc præceptum perfectionis est cōsilium, non resistere malo. Sed si quis, ait, te percusserit in dextram maxillā tuam, præbe illi & alteram. Item: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderūt vos, vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est. Nam

Leuit. 19. quod dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Itemq; Oculum pro oculo, & dentem pro dente, neq; præceptum, neq; consilium est, sed tantummodo permissum. Cæterū vera & verè Christiana innocētia, in tantum abhorret sanguinem, vt non resistere malo, & inimicū quoque diligere tanquam præceptum audiat & prædicet.

De septimo præcepto, & superadijciendo consilio.

CAPVT XXIII.

NOn mœchaberis. Præceptum hoc olim laxius fecerat permissio legis, nunc au-

Exo. 20. tem fortius, & arctius stringit seueritas Eu-

Deut. 23. angelij. Moyses enim mandauit dari bellum

Matth. 22. repudij. Christus autem dico vobis ait, quia

Marc. 12. quicunq; dimiserit vxorem suam, nisi ob for

Luca 20. nicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Et

Matth. 19. qui dimissam duxerit, mœchatur. Quærentibus quoq;, quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, Quoniam Moyses, ait, ad duritiam cordis vestri permisit vobis, dimittere vxores vestras. Ab initio autem nō fuit sic. Itaq; præceptum est, non mœchari, consilium autem supra hoc præceptum, con iugio penitus abstinere, sicut pro difficultate vel necessitate cōiugij dicentibus discipulis, si ita est causa hominis cū vxore sua, non expedit nubere, respōdens dixit, Non oēs capiunt istud, sed quib. datum est. Statimq; cū dixisset, & sunt eunuchi, qui seipsos castraue- *Ibidem.* rūt propter regnū celorū. Qui inquit, potest *1. Cor. 7.* capere capiat. Hoc sciens Apostolus. De virginib. autem, inquit, præceptum domini nō habeo, consilium autem do, tanquam misericordiā cōsecutus à domino, vt sim fidelis.

De octauo præcepto, & superadijciendo consilio.

CAPVT XXIIII.

NOn furtum facies. Secundū hoc præce- *Exod. 20.* ptum Apostolus cum dixisset. Qui fu- *Ephe. 4.* rabatur, iam non furetur, statim consilium subiunxit, Magis, inquiens, laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vndè tribuat necessitatem patienti. Veruntamen consilium hoc parum distat à fortitu dine præcepti. Cum enim dicit, Laboret ope rando manibus suis quod bonum est, subaudiri vult, si manducare velit. Nam & alibi dicit. Qui non vult operari, nec manducet. Lētè dicendo, tribuat necessitatē patiēti, subau *2. Thess. 3.* diri vult, si velit & sibi in necessitatibus subueniri. Nam beati misericordes, quoniam i- *Matth. 5.* psi misericordiam consequentur. Magnum verè & factu vtile, misericordiæ consilium, quod cum propinquioribus impensum fuerit, vsq; ad exteros, & quod maius est, vsque ad inimicos sese extendit, iuxta illud sapientis dictum. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum. Si sitit, potum da illi. Cum enim ita fe- *Prouer. 28.* cerit, certum est, illum misericordiam consequi. Si enim fœneratur dño, qui miseretur pauperi, quanto magis qui inimicum cibat, & potū dat illi, & ita in bono malum vincit? *Prouer. 19.*

De nono præcepto, & superadijciendo consilio.

CAPVT XXV.

NOn loqueris contra proximum tuum *Exod. 29.* falsum testimonium. Supra hoc præceptum magnum & laude dignum est, pro tēpore & re falsum pati, cum possis refellere testimonium, iuxta illud domini nostri exemplum. Nouissimè venerunt duo falsi testes, & dixerunt, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & post triduum reædifica- *Matth. 26.* re illud. Cum hęc dicerent, & princeps quoque sacerdotum surgens vrgeret, nihil, inquiens, respondes ad ista, quæ isti aduersus te testificātur? Iesus autem (ait Euangelista) tacebat. Item cum accusaretur à principibus sacerdotum, & senioribus, & Pilatꝰ instaret, dicens, non audis quanta aduersum te dicūt testimonia, non respōdit ei vllum verbum, ita vt miraretur præses vehementer. Quare? *Matth. 27.* Quia si vobis dixero, inquit, nō credetis mi- *Luca 22.* hi. Si autem & interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. Cui ergo placet exemplū huius in sufferenda temeritate falsi testimonij, placeat & respectus rationis, vt videlicet si sperare licet, falsitatem vera posse responsione corrigi, respondeat, & respōdendo lucretur (vt nonnunquam factū est) animas obloquentium, si non omnium, at saltem aliquorum, ex illis, qui audirent sanguinem, non scienter, aut ex deliberatione,

sed falso testimonio induci. Sic enim Hieremias, cum testificarētur aduersus eum sacerdotes & prophetæ ad principes, & ad omnē populum, dicentes, iudicium mortis est viro huic, quia prophetauit aduersus ciuitatem istam, sicut audistis aurib. vestris, non tacuit, sed ait. Dominus misit me, vt prophetarem. Et subinde, Veruntamen scitote, & cognoscite, quoniam si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, & cōtra ciuitatem istam, & habitatores eius. In veritate.n. misit me dominus. Econtra Naboth Iezraelites, quia non per errorem vel subitā animorum perturbationem, sed per malitiosam Iezabelis & optimatum siue maiorum natu deliberationem, submissis testibus viris diabolicis accusabatur siue iudicabatur, tacuisse & nihil respōdisse legitur, rectè nimirum & sapienter. Frustra namq; effunderet sermonem, vbi non erat auditus. Qui igitur non solum præceptum seruat, vt falsum testimonium non loquatur, sed & cōsilium approbat, vt falso impugnatus testimonio patientiam amplectatur. Sic exemplo domini tacendum sibi sciat, vt non tantum in suum sanguinem per errorem fortè peccaturos decipi suo silentio permittat.

Hiere. 26.

3. Reg. 21.

De decimo præcepto, & superadijciendo consilio, & quomodo difficile sit huic præcepto aliquid superaddi.

CAPVT XXVI.

Exo. 20.

NOn concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorem, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt. Præcepti huius decimi, quasi quadam ferrea securi, cunctarum præuaricationum radix amputatur, siue extirpatur, radix enim omnium malorum cupiditas. Et notādum, quia septem quasi percussionibus, quo numero plerunq; vniuersitas designatur, vniuersa cupiditas percutitur, dum septenaria prohibitione inhibetur. Nam cum sufficere posset vt diceret, non cōcupisces, etiamsi nihil addidisset, maluit septenariam facere prohibitionem. Primo, nō concupisces domum proximi tui. Secundo, non desiderabis vxorem eius. Tertio, non seruum. Quarto, non ancillam. Quinto, non bouem. Sexto, non asinum. Septimo, nec omnia quæ illius sunt. Omnium igitur quæ in mundo sunt dilectio damnata est, quoniā omne quod est in mundo (inquit apost. Ioannes) concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum. & superbia vitæ. Huius præcepti transgressor, iam tunc quisque adducitur, cum in volūtate habet mœchari, aut furari, siue aliquid quippiam talium præuaricationum perpetrare, etiamsi voluntatem ipsam nequeat actu adimplere. Et quid dice mus desuperadijciendo cōsilio, quando vix aut ferè nullus perfectus inuenitur in adimplendo præcepto isto? Quis enim gloriabitur, castū se habere cor? Audēter dico, plures esse vel fuisse, qui acceptauerunt consilium, quàm qui perfectè adimpleuerunt mandatum. Plures enim, id est, aliquos non dubitamus dicere vel dixisse, cupio dissolui, & esse cum Christo, qui autem glorietur castum se habere cor, nullus aut rarissimus est. Hoc itaque tantum dixisse libeat, præceptum esse, non concupiscere, consilium autem, cupere dissolui, & esse cum Christo.

1. Tim. 6.

Ioan. 12.

Prouer. 20.

Philip. 1.

Quàm verum veritas dixerit: Non veni legem soluere, sed adimplere.

Matth. 5.

CAPVT XXVII.

VErum igitur veritas dixit, tam veraciter quàm grauiter Christus locut᷒ est, Nolite putare quia veni soluere legem aut prophetas. Non veni soluere, sed adimplere. Verum, inquam, & matura grauitate ponderatum verbum locutus est, nimirū conscius sibimet huius spiritus sancti, spiritus consilij, quem daturus erat, per quem (sicut diximus) & multò melius, multò abundantius, quàm dicere potuimus, legem implere habebat. Quibus autem & quamobrem sic dixit & sic locutus est? Dixit nimirum præsentib. discipulis suis, Christum, siue secundum linguam ipsorum Messiam, venisse, & hunc illum esse credentibus atq; gaudentibus, locutus est aduersarijs suis, scribis & pharisæis de proximo audituris, sibique insidias atq; calumniam structuris, tanquam aduersario legis. Istis carnale Christi regnum, carnali sensu expectantibus, illis inuidiæ spiritu pro eodem rege torquendis & frustra quæsituris, quomodo doctrinam eius quasi iustè calūniarētur. Et de illis quidem manifestum est, quàm verè, quàm constāter præclusi sint tali promissione, præsertim quia dicta cōpleuit rerum veritate, quia neminem docuit legem soluere aut prophetas, docendo potius, vt quod minus iusserat infirma lex, superadijcerent spontanea sui consilij electione. Porro de discipulis eius carnale regnum eius sore opinātibus, quid aliud dicamus, nisi quia putabant eum legem & prophetas velle dissoluere? Cum enim putarent, in regno eius fore licitum occidere, & gentium spolia detrahere, aureamq; & gemmatam Hierusalē extruere, quid aliud expectabant, quàm sine lege viuere, & sub nomine regni Dei, regnum concupiscentiæ? Tales quidem inuenit, & tales vocauit, sed longè alios fecit, isto dato spiritu sancto, spiritu consilij.

FINIS COMMENTARIORVM QVINTI libri, scilicet de Consilio.

RVPER-

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI, LIBER SEXTVS. DE FORTITVDINE LIBER VNVS.

De spiritu fortitudinis, quã pulchrè septem spirituũ medius sit, & quòd cæteri magis in otio, hic autem magis in actu sit.

CAPVT I.

Quartus idemq; medius septem spirituum dei, & velut in quodam se dens principatu, prædicatur spiritus fortitudinis. Et rectè: nam inter cætera spiritus sancti opera, opus fortitudinis magnũ & mirificũ est. Deniq; & agnus dei victoriosus habẽs cornua septẽ, & oculos septẽ, propter cornu istud, fortissimo & bestiarũ regi similatur leoni, cũ dicitur in Apocalypsi de ipso quẽ videbat Ioannes agnũ in medio throni. Ecce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid. Et in antiquissima prophetia, spiritus idem, ob causam eandem dicit, Catulus leonis Iuda, ad prędam fili mi ascendisti. Pulchrè ergo medius spirituum positus est, spiritus fortitudinis, vt pro ipso quoque loco vel ordine, pari iure obtineat præconiũ cum primo, scilicet cum spiritu sapientię, dicente beato Iob. Apud ipsum est sapientia & fortitudo. Denique per sapientiam illo in loco rectè cæteri omnes, præter spiritum fortitudinis, spiritus intelliguntur, quia videlicet spiritus intellectus, & spiritus consilij, spiritus scientiæ, & pietatis, & spiritus timoris domini, spiritui sapientię magis cooperãtur, videlicet vt intus & in otio satis & plenius exerceatur, spiritus autẽ fortitudinis magis est in actu, & foris operatur siue pręliatur, pręliando sancta illis otia componit.

Apoc. 1. Genes. 49. Iob 12.

De spiritu fortitudinis primum in Christo, deinde et in apostolis, sanctisque prædicatoribus considerando, deinde in ecclesiæ rectoribus, iuxta illud Salomonis: Tria sunt quæ benè gradiũtur, Leo fortissimus bestiarum, Gallus, &c.

CAPVT II.

Hvius igitur, id est, spiritus fortitudinis, magnalia quæ prædicemus, primũ in ipso consideremus Christo, deinde in apostolis siue apostolicis viris Christi prædicatoribus, deinde & in sanctis ecclesiæ Christi rectoribus, secundum illam sapientissimi sententiam Salomonis. Tria sunt quæ benè gradiuntur, & quartum quod incedit feliciter. Leo fortissimus bestiarum, ad nullius pauebit occursum, Gallus succinctus lumbos, & Aries, nec est rex, qui resistat ei, & qui stultus apparuit, postquam leuatus est in sublime. Si enim intellexisset, ori imposuisset manum. Deniq; leo fortissimus bestiarum Deus est, fortissimus spirituum, Deus inquam, & homo Christus, de quo verissimè dictum est, ad nullius pauebit occursum. Ipse enim dixit, cum ex poteſtate, & non ex debita necessitate poneret animam suam. Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed & ante hoc, de eodem sibi occursuro nihil pauescens, dixerat. Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi eijcietur foras. Gallus autem, qui diuidit, & canẽdo annunciat noctis horas, gallus inquam, succinctus lumbos, prædicator est, qui per noctẽ præsentis seculi, dormire nos profundo securitatis somno non sinit, lucem instare negociosam annunciat, id est, diem iudicij, suum interea castigans corpus & in seruitutem redigens, ne fortè, inquiens, cum alijs prędicauerim, ipse reprobus efficiar. Cantus eius huiusmodi est: Nox præcessit, dies autẽ appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus, & his similia. Porrò aries quisq; prælatus est, qui non quidem foris prædicat, sed intus rationabilibus ouibus pręest, easque ducit ac reducit ad caulas, & nõ est, inquit, rex qui resistat ei: nec. n. regum gladios timet, vt sui obliuiscatur propositi, quinetiam si rex restiterit, eumq; gladio percusserit, melius viuit, & oues illas viuido exemplo melius ducit. Qui autem stultus apparuit in sublime elatus, Antichristus erit. Qui feliciter quidem, sed non vt cætera illa benè, graditur. Nam faciet quidẽ & prosperabitur, sed nõ bono fine prosperabitur, & idcirco non benè gradietur. Quantus in illo leone fortissimo, in illo gallo succincto, & in illo ariete cornuto, claruit ille spiritus fortitudinis? Leo ille & per semetipsum leonem diabolum vicit, & per gallum & per arietẽ illum, siue cum gallo & ariete illo, bestiam illam quam vidit Daniel, superauit bestiam terribilem atque mirabilem & fortem nimis dentes ferreos habentem magnos, comedentem atque comminuẽtem, & reliqua pedibus conculcantem. Non enim parum spectaculi habet, quod non adolescente, sed iam vsque ad plenum adulto & roborato Romano imperio, silente & sub eo toto tremente mundo spiritus iste, spiritus fortitudinis tantummodo, gallum contra leges eius canentem, & arietẽ, pręter duo geminę charitatis cornua nihil armorum gerentem immisit, & furorem eius irrationabiliter, & sine modo debacchantem deuicit, & conculcatricem orbis terrarum bestiam pedib. eorum cõculcandam substrauit. Hæc sunt magnalia

Prouer. 30. Ioan. 14. Ibidem. 1. Cor. 9. Rom. 13. Prelatus aries est. Danie. 7.

gnalia spiritus fortitudinis, de quib. aliquid dicturi ipso adiuuãte, primum de leone iam dicto dicamus, quid agendo, rem tantã gallo & arieti posibilem fecerit.

De leone, qui & agnus, quemodo iuxta Apocalypsim Ioannis, diabolum moriẽdo vicit atq; ligauit primus, & post illum gallus accinctus, & aries iam dictus, id est, apostoli Christi, et martyres eius, quorum primus est Stephanus.

CAPVT III.

Leo, qui & agnus, prædictæ sessorem atq; agitatorem bestiæ diabolum moriendo
Apoc. 20. inuasit atq; ligauit, secundum quod Ioannes in Apocalypsi dicit. Et vidi angelum descẽdentem de cælo, habentem clauim abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas, & alligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit & signauit super illum, vt nõ seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Post hæc oportet eum solui breui tempore. Angelum quippe descendentem de cælo,
Lucæ 11. dominum Iesum Christum accipimus, qui magni consilij angelus nuncupatur, quique mortalium visitans regionem, fortior alligare voluit fortem, vt vasa eius quæ dudum vasa iræ fuerant, vasa misericordiæ perficeret, hoc peragens opere, quod ante promiserat prædicatione. Nemo, inquit, po-
Marc. 3. test domum fortis intrare, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, id est, diabolum. Quæ enim erat domus, vel quod fortis huius atriũ, nisi mundus, & maximè Romanum imperium, cuius stipatus satellitio, fretusq; obsequio, cubabat in cordib. hominum, defensabatur in delubris gẽtium? Porro clauis abyssi, diuinorum est profunditas iudiciorum. Iudicia enim Dei, abyssus multa. Hunc ergo, scilicet diabolũ fortis ille angelus catenis alligauit, in eo videlicet, quòd potestatẽ eius à seducendis hominibus, qui ad vitam præordinati erant, cohibendo refrenauit. Mille autem anni pro annis omnibus huius seculi intelligi possunt, vt perfecto numero ipsa subintelligatur temporis plenitudo. Millenarius quippe numerus denarij numeri quadratum solidũ reddit. Decem quippe decies ducta, faciunt centũ, quæ iam figura quadrata, sed nondum plena est. Vt autem in altitudinẽ surgat & solida fiat, rursum, centũ decies multiplicantur, & mil-
Psal. 104. le sunt. Nec aliter illud melius intelligitur quàm in psalmo legitur, Memor fuit in seculum testamenti sui verbi, quod mandauit in mille generationes, quàm id esse in omnes generationes. Et misit, inquit, illum in abyssum. Vtiq; diabolum misit in abyssum, quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitatem aduersum ecclesiam Dei multum profunda sunt corda, non quia ibi diabolus ante non erat, sed ideo illuc missus dicitur, quia exclusus à credentib. plus cœpit impios posidere. Plus nanq; posidetur à diabolo, qui non solum à Deo alienatus est, verùm etiã gratis odit seruiẽtes Deo. Clausisse quoq; & signasse super eũ dicitur, quia clausis, imo destructis idolorum templis, cõpresit responsa fallaciæ eius, & pleraq;, in quibus colebatur, tẽpla in ecclesias cõuertit, signata & sanctificata cruce atq; inuocatione nominis sui, quod super nos inuocatur. Itaq; per hunc principem fortitudinis, capto atq; libato sessore diabolo, continuò super bestiam quàm prædiximus, quæ erat equitatus siue subselliũ eius, irruit exercitus prœliatorum eius, apostoli eius, martyres, qui erant gallus supradictus & aries. De quibus dicturi, à quo rectius quàm à protomartyre incipiemus? Is autem Stephanus dictus est, mirando vere, atq; venerando diuinitatis præsagio, cuius in arcano consilio fortitudinis huius signifer, beata fuerat sorte prædestinatus. Stephanus quippe coronatus interpretatur. Coronandus autem non solus erat, sed primus, nam omnes animæ iustæ, quæ illũ sequuntur, continuè sortiuntur vocabulum, quod diuino (vt diximus) præsagio proprium erat illius. Dicamus igitur.

De beato Stephano, qui dictus est plenus gratia et fortitudine, quis vltro visus in populo eadem fortitudine dixit actu illud propheticum: Ecce ego, mitte me.

CAPVT IIII.

Stephanus plenus gratia & fortitudine, faciebat signa & prodigia magna in populo. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quæ appellatur Libertinorum & Cyrenensium & Alexandrinorum, & eorum qui erant in Cilicia & Asia disputantes cum Stephano, & non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur. Verum est quod veritas dixit, quod in agonia sua Christus locutus est, protinus tradendus, imo cum traderetur inter sceleratos reputandus. Et cum venerit paracletus, spiritus veritatis, ille arguet mundum de peccato & de iustitia & de iudicio. Iam credo, ô beate beatorum signifer Stephane, cum hæc diceret, voces tuas auscultabat, voces spiritus fortitudinis & gratiæ, quæ te implere habebat, iam audiebat. Tu enim mũdum primus arguisti, per te primum mundum arguit spiritus veritatis. Audiebat voces, & quos recepturus eras iam numerauerat lapides, tumque meditabatur eadem nocte sanguinem, dum factus in agonia prolixius oraret, essetque sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. Nunquid tu conscientiæ vel præscientiæ eius abesse poteras cum diceret, Ecce ego mitto ad vos prophetas & sapientes & scribas, & ex illis occidetis & crucifigetis, & ex illis flagellabitis in synagogis vestris. Et subinde, Hierusalem Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos, qui ad te missi sunt. Imò vt altius repetam,

Act. 6.
Ioan. 16.
Matth. 21.

tam, quando vidente & audiente propheta dicebat, quem mittam, & quis ibit nobis? & ecce, inquit, ego, mitte me, tu eras in præparatione domini super solium sedentis, & spiritus illius quæ in te futura erat fortitudinis & gratiæ suscitauit prophetã, vt diceret. Ecce ego, mitte me. Quis enim hominum, vel per quem hominum deus te iussit ire, & mũdum de peccato & de iustitia & de iudicio tã fortiter arguere? Legimus quippe dixisse apostolos. Non est æquum derelinquere nos verbum Dei, & ministrare mensis, & deinde scriptum est, quia elegerunt Stephanum, virum plenum fide & spiritu sancto, & non legimus, quia miserunt apostoli Stephanum, vt apostolica gratia vel fortitudine testificaretur in populo. Sed quid Stephanus (inquit scriptura) plenus gratia & fortitudine, faciebat signa & prodigia magna in populo. Ergo beate vir, sedente domino super soliũ excelsum & eleuatum, id est, coronato propter passionẽ mortis filio hominis, & eleuato ad paternæ dexteræ consessum, dicente illo quẽ mittam, & quis ibit nobis? quasi conquereretur & diceret, omnes occidunt & neminem viuere sinunt eorum, quos mittimus ab origine mundi, tu quodammodo dixisti. Ecce ego, mitte me. Vltro enim & iniussus nõ dubitasti domino Iesu sedenti vel stanti à dextris virtutis Dei testimonium perhibere. *Act. 6.*

De illa fortitudine siue sapiẽtia & spiritu qui loquebatur, cui non poterant resistere disputantes cum eo, & quoniam sapienter accusatores vicit, dicentes, se audisse verba blasphemia in Moysen, et Deum, & locum sanctum.

CAPVT V.

Qva tandem gratia, qua fortitudine Stephanus plenus erat? Nimirum gratia sapientiæ & fortitudine spiritus, siue spiritu fortitudinis. Sic enim cõtinuò subiunctum est. Et non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur. Deniq; quæcunq; ab illo dicta vel acta sunt, sapientiæ & fortitudinis sunt. Videamus ordine rerum siue gestorũ. Tũc, inquit scriptura, submiseruntviros, qui dicerent, se audisse eum dicentem verba blasphemiæ in Moysen & Deum, falsos vtique testes, vt subiunctum est, qui dicerent. Homo iste non cessat loqui verba aduersus locum sanctum & legem. Ille autem cunctis videntibus, faciem habens tanquam faciem angeli, & interrogatus à principe sacerdotũ dicente, si hæc ita se habent, sic ait. Viri fratres & patres audite. Deus gloriæ apparuit patri nostro Abraham, cum esset in Mesopotamia, prius quàm moraretur in Carran, & dixit ad illum. Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi. Sic ingressus magna sapientiæ gratia, falsos primo confutauit testes contra se positos, in eo q̃ dixerant, audisse se eum dicentẽ verba blasphemiæ in Moysen & Deũ, & deinde magno nihilominus fortitudinis impetu contriuit totum illud contra se collectũ concilium vanũ, cõcilium malignantium. Quid. n. sibi vult, quod sic inchoauit. Deus gloriæ apparuit, inusitato hactenus quãuis verissimo vtens testimonio, cum dicere posset. Deus apparuit patri nostro Abrahã? Ergo tam breuiter quã sapienter dissoluit accusationem blasphemiæ, Deum gloriæ nominans Deum, qui apparuit Abrahã. Dixerant enim non solùm in Moysen, sed & in Deũ. Maior blasphemiæ pars in Deũ redundare videbatur, & idcirco prius illam diluit, Deũ gloriæ confitens eum, qui apparuit Abrahã, subiungens nota omnipotẽtissime diuinitatis & diuinæ veritatis beneficia, quia videlicet repromisit dare illi terram in possessionẽ, in qua nunc vos habitatis, inquit, & semini eius post ipsum, cũ non haberet filiũ, &c. Alterã compositæ blasphemiæ partem, quæ redundabat in Moysen, continuò veritatis & sui defensor, gloriosa testificatiõe destruit, dicens. Eodem tẽpore natus est Moyses & fuit gratus Deo, &c. vsq; ad id q̃d ait. Hic est Moyses, qui dixit filijs Israel. Prophetã suscitabit vobis Deus de fratribus vestris tanquã me, ipsum audietis. Hic est qui fuit in ecclesia, in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Syna, & cum patribus nostris, qui accepit verba vitæ dare nobis. Cuncta hæc, quæ dixit in Moysen, desendunt aduersus falsos testes puram conscientiã, vndè & vt dignũ est de sancto Dei famulo sentientẽ. Et vide, quanta sapientiæ vi maculam sibi iniectam in illa viperarum genimina refundit. Cum enim dixisset: Qui accepit verba vitæ dare vobis, continuò subiunxit. Cui noluerunt obedire patres nostri, sed repulerunt: & auersi sunt cordib. suis in Aegyptum, &c. vsq; ad illud propheticum testimonium. Nunquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis XL. in deserto domus Israel, & suscepistis tabernaculũ Moloch, & sidus Dei vestri Rempha, figuras quas fecistis adorare eas, vt trãsferamini vos trans Babylonẽ. His dictis, quib. supradicta repulsa est calũnia blasphemiæ, tã in Deũ, quã in Moysen, supererat, vt & aliquid pro eo diceret q̃ falsi testes addiderant, dicendo aduersus locũ sanctũ. Audiuimus. n. inquiunt, eũ dicentẽ, quoniã Iesus Nazarenus hic destruet locũ istum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyses. Quod vtiq; si dixisset, verũ dixisset, & cum veritate locutus fuisset, quæ prædixerat, dicẽs, Nõ remanebit lapis super lapidẽ, quã veritatẽ etiã isto tacente, lapides isti clamare habebant. Quæ aũt blasphemia fuisset tale quippiã dixisse in illos sanctos lapides? Ait ergo. Tabernaculum testimonij fuit patrib. nostris in deserto, &c. vsq; ad id quod ait. Sed nõ excelsus in manu factis habitat, sicut propheta dicit. Cęlum mihi sedes est, terra autẽ scabellũ pedũ meorũ. Quã domũ ędificabitis mihi, dicit Domin⁹, aut quis

Act. 6. *Act. 7.* *Gen. 3.* *Exod. 1.* *Matt. 24.* *Luca 19.* *Act. 7.* *Esaia 66.*

Deut.9. locus requietiõis meæ est? Nõne manus mea fecit hæc omnia? Ac si diceret. Qualis blasphemia est dixisse, quoniã Iesus Nazarenus hic destruet locum istum, cum Deus in eo non inhabitet, testante propheta, quia nõin manufactis excelsus habitat? Non.n. blasphemia rectè dici potest, nisi quod contra excelsum, aut cõtra id dicitur in quo excelsus habitat. Sed Salomon, dicitis, domũ istã illi ędificauit. Nonne manus mea (inquit per ꝓphetã) fecit hęc omnia? Si cælũ & terra transibũt, & hæc omnia quæ manus mea fecit, quanto magis domus ista, quã manus Salomonis ædificauit, præsertim cũ iãdudum igne Babylonico cõflagrata fuerit? Notandũ præterea, quia cũ dixisset, tabernaculũ testimonij fuit patrib. nostris in deserto, cõtinuò subiunxit. Sicut disposuit loquens ad Moysen, vt faceret illud secundum formã, quã viderat. Hoc namq; dicto ad illã calumniæ partẽ respicit, quia cũ dixissent. Audiuimus.n. eum dicentẽ, quoniã Iesus Nazarenus hic destruet locũ istum, addiderãt, & mutabit traditiões quas tradidit nobis Moyses. Et verè mira arte sapientiæ vel gratiæ, qua plenus erat, non solũ non negauit se dixisse vel dicere debuisse, quoniã Iesus Nazarenꝰ immutaret traditiones quas tradidit Moyses, sed etiam rationẽ penè reddidit, propter quã traditiones illas immutari oporteret, hanc videlicet, quia nõ erant istæ traditiones Dei, traditiones quas Moyses tradidit, sed traditæ fuerant secundum formã siue figurã futurarum traditionum Dei, quas Moyses Deo præmonstrãte vidit, oculo intellectuali, oculo prophetali. Et hoc non sine auctoritate dixit, sed ipsius Moysi, imò Dei, qui ad Moysen dixit. Inspice & fac secundũ exẽplar, ꝙ tibi in mõte præmonstratũ est. Ergo aut dixit, aut dicere debuit, quod nõ se dixisse negauit, scilicet quia Iesus Nazarenus immutaret traditiões quas Moyses tradidit. i. quòd iã cessare haberent exemplaria vel vmbrę cęlestium, cęlestibus ipsis per Iesum Nazarenum declaratis.

Exod.25.

Quãta fortitudine incredulos increpat, dicendo: Dura ceruice, & incircuncisi cordibus & auribus, & cætera: pro quibus tamen inuicta charitate moriens orabat.

CAPVT VI.

PRæmisso quod erat sapientiæ, cui resistere nemo poterat, vel gratiæ qua plenus erat defensus à crimine blasphemiæ, quòd sibi obiectum fuerat, & benè visus defensione legitima, audiamus nunc illud quod fortitudinis est, qua nihilominus plenum fuisse illum, sacra prędicat auctoritas. Dura, inquit, ceruice, & incircuncisis auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri, ita & vos, vsq; ad id, qui accepistis legem in dispositione angelorũ & non custodistis. Veræ fortitudinis hoc, veræ, inquã, non impatientiæ temerariæ vel furoris inconsulti, sed iusti zeli, & iustè atq; rationabiliter zelantis

Act.7.

fortitudinis hoc est. Neq; enim in hoc eodẽ dicto proprij cordis motũ, sed verum diuinę vocis sequitur testimonium. Primus enim dominꝰ ipse dicit. Populus duræ ceruicis es, semel ascendam in medio tui, & delebo te. Deinde & Moyses ait, Circuncidite igitur præputiũ cordis vestri, & ceruicẽ vestram ne induretis amplius. Et in propheta dominus dicit, Patres eorũ pręuaricati sunt pactũ meũ vsq; ad diẽ hanc, & filij dura facie & indomabili corde sunt. Item: Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde. Ergo falsis impetitus testibus vbi se mira sapientia defendit, mira nihilominus fortitudine reos impetit crimen intentans, cui necessaria testimonia non desint, dura inquiens, ceruice & incircuncisis cordib. & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri & vos. Semper, inquam. i. ex quo de Aegypto egredientes cum scriberentur tabulæ digito Dei, spiritu Dei, dixistis ad Aaron. Fac nobis deos qui pręcedant nos, Moysi enim huic qui eduxit nos de terra Aegypti nescimus quid acciderit. Porrò vera fortitudo nunquã sine charitate est, & tunc verè in spiritu fortitudinis res agitur, quando fortissimæ charitatis societate ipsa fortitudo vallatur. Cum igitur illi ex increpatione nequiores effecti dissecarentur cordib. suis, & striderent dentibus in eum, cum ejcientes extra ciuitatem lapidarent eum, positis ille genibus, clamauit voce magna, dicens: Domine ne statuas illis hoc peccatũ. O verè fortis, qui non aduersus homines, sed aduersus hominum malitiã consurrexit. Verè constans & fortis, quẽ tot lapides depellere non potuerunt ab arce charitatis, in quo dilectio fortis vt mors, imò & plus quàm mors. Plus enim apud animã morientis eodẽ momento valuit fortitudo dilectionis, quã fortitudo mortis. Nõ saltem dixit videat deus & iudicet, vel tale quippiam quod dicere iure potuisset, sed positis genibus dixit, imo clamauit voce magna. Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Illud fuisset iustitiæ debitum, istud erat spontaneum charitatis officium. Fortis ergo vtrobique, fortis atq; dulcis in parte vtraque. Illic fortiter redarguendo sæuiens, hic fortiter moriẽdo patiens. Securè igitur laus in fine vtraque canitur triumphatori, quia & mortem quam saluator pro omnib. dignatus est pati, hanc iste primus reddidit saluatori, & precẽ quam saluator pro se crucifigentibus, hanc iste pro se lapidantibus primus obtulit saluatori. Sequuntur autem illum omnes animæ iustæ professionem habentes eiusdem militiæ, coronam ambientes eiusdem victoriæ.

Ex.33.34.
Deuter.10.
Eze.2.3.
Exod.32.
Act.7.
Cant.8.

De Petro Apostolo qualem inuenerit, & qualem illum fecerit iste spiritus fortitudinis, & quomodo ante passionem domini ambulauit super aquas, & timens cœpit mergi, post resurrectionem verò eius tunica succinctus, misit se in mare ad ipsum pertinens, & quid ista portenderint.

CAPVT VII.

Diximus de tyrone, quem manifestim spiritus sanctus, spiritus fortitudinis armauit, de magistris militiæ Petro & Paulo quid dicemus, quos in ipsum caput bestiæ supra memoratæ, dixerit armatos idem spiritus fortitudinis? Nam vt primùm de Petro loquamur, scimus qualem hunc spiritus iste inuenerit, qualem fecerit. Antequam glorificato domino Iesu, datus esset iste spiritus, hic nec saltem militię nomen agnouerat, militaria Christi signa ne dicam ferre, sed necdum attrectare, aut oculis suis aspicere præualebat. Testis est illa negatio trina, vbi Petrus mendax, & Christus inuentus est veritas, dicente, non qualicunque persona, sed ancilla olliaria, Nunquid & tu ex discipulis es hominis istius? Negauit Petrus, & tamen gladius *Ioann. 18.*
aut hasta non apparebat in manu ancillæ illius. Dixerat autem paulò antè, certans cum *Matth. 26.* *Ioan. 21.*
domino. Etiam si oportuerit me mori tecū, non te negabo. Victor itaq; in certamine & palmam veritatis obtinens ille qui dixerat. Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec me ter neges, postmodum quasi alludens ad illam confidentiam immaturam, dicit eidem Petro sic Amen amen dico tibi, cū esses iunior, cingebas te & ambulabas vbi volebas, cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget & ducet quo tu nō vis. Hoc autem (inquit Euangelista) dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Quando enim Petrus erat iunior, & semetipsum cingebat: nimirum quando rudis & laboriosorum certaminum inexpertus, de sua nimium conscientia vel virtute præsumebat dicens. Tecum paratus sum & in carcerē & in mortem ire, & etiamsi oportuerit me mori tecum non te negabo: quādo educebat gladium, & percutiens fortiter, amputauit auriculam serui principis sacerdotum. Tunc Petrus iunior erat, nondum enim multum in sapientia profecerat quippe qui nesciens, cuius sit solius cingere militem, semetipsum cingebat, dum tam magna tamq; fortia de semetipso promittebat. Senuit autem, quando accepto isto spiritu sancto, spiritu fortitudinis sapiens effectus est. Extunc enim manus suas extendit ad eum, qui cingere nouit, conscius atque expertus propriæ infirmitatis, & alius eum cinxit, sanctus enim iste spiritus eum fortem fecit, & duxit quo non volebat duci, scilicet ad passionem mortis, quam naturali horrore refugit sensus carnis quamlibet spiritus promptus sit. Quando hęc dominus Petro dicebat vtrunq; iam in illo significauerat. Dudum enim cum nauicula, in qua erant discipuli, in medio mari iactaretur fluctibus, erat enim ventus contrarius, & ipse quarta vigilia noctis veniret ad eos, ambulans super mare, diceretq; illis turbatis & clamantibus præ timore, ego sum, nolite timere. respōdēs Petrus dixit, Domine si tu es, iube me venire ad te super aquas. At ipse ait. Veni, & cætera *Matth. 14.*
vsque ad id, quod ait illi, modicæ fidei quare dubitasti. Nimirum in illa modica fide qua dubitauit, & idcirco cœpit mergi illa qua dominum denegaturus erat infirmitas præfigurata est. Siquidem ventus ille contrarius, quē dominus non pauescens, ambulabat super aquas, illum præsignauit occursum principis huius mundi, de quo dominus idem certus, quòd in se non haberet quicquam, suas tribulationes & seditiones Iudaicas superaturus erat. Ambulans ergo Petrus quoq; super aquas, vidit ventum validum & timuit, atque idcirco cœpit mergi, quia sic futurum erat, vt de fide sua præsumens, dicendo: Quare nō possum te sequi modo, animam meam pono *Ioan. 13.*
pro te, continuò propter vocem vnius muliérculæ timeret & negaret, & profectò erat mergi in profundū maris. Sed extendens manum Iesus, apprehendit eum mergi incipientem, quia respiciens (vt Euāgelista testatur) *Luca 22.*
in eum, vocauit ad fletum non parum negatione eadem periclitantem. Verùm vbi salua *Ioan. 21.*
tor aquas easdem superauit, & omnem sibimet sedauit tempestatem, resurgendo à mortuis iterū Petrus in mare se misit, tunica succinctus & nequaquam periclitatus est. Scriptum est enim. Simon Petrus cum audisset quia dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, & misit se in mare. Alij autem discipuli venerunt nauigio, non enim longè erant à terra, sed quasi cubitis ducentis, trahētes rete piscium Subinde sequitur, quod paulò ante præmisimus. Amen amen dico tibi, inquit, cum esses iunior, cingebas te & ambulabas vbi volebas, & cæt. Igitur quæ in mari præfigurata fuerant, eadem veritas ore proprio cōfirmabat, quod scilicet Petrus, qui de sua virtute pręsumens quodammodo semet ipsum cinxerat, dicendo, animam meam pono pro te, & statim negando totus penè submersus est, idem alio cingente, id est, spiritu sancto mentem eius confirmante, cunctarū tribulationū aquas omnes superaturus esset.

De Paulo Apostolo, quàm infirmus, imò quàm freneticus fuerit, & qualem illum fecerit iste spiritus fortitudinis.

CAPVT VIII.

AT verò Paulus non vcunque infirmus sed male fortium, id est freneticorum, *Psal. 58.*
maximus fuerat, de qualibus Psalmo medicus percussus acriter. Et irruerunt, inquit, in me fortes, subauditur, verè infirmi, & falso fortes, id est, de iustitiæ suæ sanitate præsumentes, verumq; medicum percutientes atque crucifigentes. Talium infirmorum atq; freneticorum iste vnus fuerat, quando medicum eundem persequebatur in membris eius, quem in cælo sedentē in capite tangere non potuit. Deuastabat. n. ecclesiā, per domos intrās & trahēs viros ac mulieres, trade- *Act. 8.*
bat incustodiā. Sed mutauit fortitudinē, imò crudeli-

crudelitatis insaniam, mutauit in veram veræ fortitudinis sanitatem. Quis dinumeret vniuersa, quæ per eum fecit iste spiritus fortitudinis opera? Vbi proiectus est in terram Saulus & resurrexit Paulus, acceptoq; ibi cibo confortatus est, continuò ingressus in synagogas prædicabat Iesum, cunctisq; admirantibus repentinam eius mutationem, multò magis conualescebat, & confundebat Iudæos, qui habitabat Damasci, affirmans quoniam hic est Christus. Extunc vbique fortiter fecit, vbiq; vicit, & gratias, inquit, ago ei, qui me confortauit. Vnde rectè animaduersum est, hæc in eum ad beatum Iob domini dicta debere intelligi. Nunquid volet Rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium post te. Nunquid habebis fiduciam in multa fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos? Nunquid credes ei, quòd reddat sementem tibi, & aream tuam congreget? Nã potest quidem per hunc Rhinocerota, populus superbiæ singularis intelligi, de quo dominus per prophetam. Libera me, inquit, de ore leonis, & à cornibus vnicornium humilitatem meam, sed hoc melius patet cum ille ex hoc populo ad mediũ ducitur, antea Saulus in superbia primus, & postmodum Paulus in humilitate præcipuus. Hic in nare cornu gestabat, cum se placiturum deo, de crudelitate confidebat. Hunc Rhinocerota omnis venator extimuit, quia sæuitiam eius omnis prædicator expauit. Sed ad capiendum illum virgo sinum suum expandit, quia videlicet cum pergeret Damascum, incarnata dei sapientia sese illi manifestauit. Dicitur enim Rhinoceros, qui & Monoceros nominatur, tantæ tamq; indomitæ esse fortitudinis, vt nulla venantium virtute capiatur aliquatenus, sed virgo puella ei proponitur, cui sinũ aperienti mirum in modum omni ferocitate postposita, caput deponit, sicq; decepta fera repentè velut eneruis reperitur & capitur. Nunquid ergo, ait, volet Rhinoceros seruire tibi, subauditur vt mihi, aut morabitur ad præsepe tuum, videlicet vt iste à me per Ananiam ad baptismatis religatus est sacramentum? Nunquid alligabis eum ad arandum loro tuo, id est, ad prædicandum constringes præcepto tuo, ita, scilicet vt dicat. Væ enim mihi est, si non euangelizauero. Aut confringet glebas vallium, id est, impedimenta humilium, post te subauditur sicut post me, ver bi gratia, dum dicit. Si circuncidamini Christus vobis nihil proderit? Qui enim in humilium mente fidelium legis duritiam redarguendo contriuit, quid aliud quàm in valle post me glebas fregit? Nunquid fiduciam habebis in multa fortitudine eius, subauditur vt ego, qui longè ad gẽtes mitto eum, vt portet nomen meum coram regibus aut gentib. Et derelinques ei labores tuos, subauditur vt ego, qui hoc facio, vt dicat, suppleo ea, quæ desunt passionum Christi in carne mea, nimirum septies afflictus, quemadmodum ipse dicit. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sũ, ter naufragium pertuli? Nunquid credes ei, quòd reddat sementem tibi, id est, fructiferã prædicationem, & aream tuam congreget, id est, ecclesiæ latitudinem in vnam fidem amplificet? Subauditur, non credes. Nam & Ananias, Domine, inquit, audiui, à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis, & cæt. Non enim credebat, quod Aream domini congregaturus esset, qui illam hactenus elationis cornu ventilauerat.

Act. 9.
Iob. 39.
Psalm. 21.
1. Cor. 9.
Galat. 5.
Act. 9.
Coloss. 2.

De duobus illis principibus fortissimis, quomodo cõcorditer Romam illam pro crudelitate bestiam, pro errore asinam, contra hæreditariam germanorum Romuli & Remi discordiam adsierint, & ad vnius fidei concordiam perduxerint.

CAPVT IX.

Magna igitur hęc in isto mutatio dexteræ excelsi, magnum & mirificum in ambobus scilicet, Petro & Paulo experimentum huius spiritus fortitudinis, quorum alterum falsò fortem, alterum verè timidũ, ambos autem veraciter sic sanauit infirmos, & sic sua fortitudine armauit, vt irent in illam Romam mundi dominam, tropicè Babyloniam dictam, magnam & terribilem bestiã, comedentem, vt superius iam dictum est, dẽtibus ferreis, atque comminuentem, & reliqua pedibus conculcantem. Veruntamẽ pro parte illorum, qui crediturì erant, errãtes per stultam simplicitatem, vel simplicem stultitiam, dicamus veraciter illam fuisse asinã, & tũc dominũ Iesum duos misisse discipulos vt eandẽ soluerẽt asinã, siue caput asinæ. i. principẽ gentilitatis quãdo istos veritatis ꝑdicatores ad illã misit Romã. Alligata. n. erat vinculo diabolicæ seruitutis, & dicturi erãt, qui seruitio e. us abutebantur. Quid facitis soluentes asinam? Dominus autem. Si quis, ait, vobis aliquid dixerit, dicite quia dominus opus habet. Venerũt duo isti hoc propositum habentes, vt quamuis cũ gladijs & diuersis pœnis diceret eis, quid facitis, non cessarent, nõ desisterent fortes, fortissimi vinculi solutores, dicentes. Dominus hac opus habet, domino necessaria est. Quid autem pulchrius hac duorum oppositione fratrum spiritualium, contra duos fratres, qui vrbem illam fundauerunt: Duo namq; fratres Romulus & Remus illam fundauerunt malo nimirum auspicio, vt nũquam deesset ciuilis discordia. vt noua semper in illa recrudescerent bella ciuilia. Nam vt nobis auctor ait. Fraterno primi maduerunt sanguine muri. Romulus quippe Remum interfecit per impatientiam consortij. Vndè idem dicit. Omnisq; potestas impatiens cõsortis erit. Pulchro igitur nimirũ spectaculo contra germanos discordes missi sunt hi duo spiritu fratres spirituali germanitate concordes, vt super vetera discordię fundamenta,

Daniel. 7.
Marc. 11.

damenta, nouumconcordiæ fundamentum Christum ponerent, nouamq; magno regi Deo ciuitatem struerent cum sui profusione sanguinis, quæ pro magna firmitate Apostolicæ fidei veraciter dici meruit iustitiæ sedes, fidei domus, aula pudoris, cùm antea fuisset superbiæ solium, auaritiæ profundum, vorago sanguinis, & puteus homicidiorum.

De Nerone diabolicæ crudelitatis satellite, et quòd nihil profuit sessori eius satanæ, quòd istos occidit vno eodemq; die, sed tamen (vt aiunt quidam) vno anno intercurrente.

CAPVT X.

IAm multitudinem gentium isti Christianæ pietatis principes vicerant, ac bene prostratis, victoriæ Christi titulos inscripserant, cum tandem in illam arcem inclytam impetum fecerunt, præsidente Nerone, totius crudelitatis quodam proprio satellite, cuius crudelitatem simulque insuetam impuritatem toto mundo iam sciente, quidam sapiens adhuc admirans, nec solùm admirans, sed etiã quia potens fuisset, indignans deflebat, ita dicen:

Nouimus quantas dederit ruinas
Vrbe flammata, patribusq; cæsis,
Fratre qui quondam ferus interempto
Matris effuso maduit cruore,
Corpus & visu gelidum pererrans,
Ora non tinxit lachrymis, sed esse
Censor extincti potuit decoris.
Hic tamen sceptro populos regebat
Quos videt condens radios sub vndas
Phœbus, extremo veniens ab ortu.
Quos premunt septem gelidi triones.
Quos nothus sicco violentus æstu
Torret, ardentes recoquens arenas.
Heu grauem sortem, quotiens iniquus
Additur sæuo gladius veneno.
Item. Quamuis si tyrio superbus ostro
Comeret, & niueis lapillis,
Inuisus tamen omnibus vigebat
Luxuriæ Nero sæuientis.

Nam luxuriæ quàm sæuientis fuerit, quãta impuritatis, & crudelitatis flagitia siue scelera commiserit, historiæ plurimæ referunt, ad præsentem autem locum hoc tantùm dixisse attinet, quia tali persecutore nomini Christiano gloriari licet, quia nó quiuis, vel qualiscunque, sed totius obscenitatis nothus magister, hoc nomen persequendo habitanti in se spiritui immundo contrarium esse testatus est. Itaque tali homuntione Romano orbi principante, vexillum pietatis isti Apostolorũ principes magnæ vrbi intulerunt. Quid faceret aut proficeret draco ille serpens antiquus, qui est diabolus & sathanas, qui tunc in illa vrbe cubabat, & super talis imperatoris impuram ceruicem incumbebat? Ligaue- Apoc. 10. rat enim illum, vt superius iam dictum est, angelus ille, qui descenderat de cælo, habens clauim abyssi, & catenam magnam in manu sua. Nihil ergo valuit contra protectorem eorum spiritum fortitudinis, sed pro illo sæuiens, vtpote toto nequitiæ afflatus spiritu Nero, corpora tantum occidit. Sed quid hoc satanæ profuit? Nunquid morte illorum spiritus iste immortalis extingui potuit? Non vtiq; sed magis in plures abundauit gratias. Non sic in Petro Christus iterum crucifixus aut in Paulo in quo loquebatur, sic est gladio cæsus, vt postea non loqueretur. Imò magis conualuit sermo dei, cum illorum morte putaretur extinctus. Sic Samson fortissimus, cũ proiecisset de manu mandibulã asini, in qua percusserat mille viros, sitiuit quidé, sed non defecit. Aperuit enim dominus molarem dẽ Iudic. 15. tem in maxilla, & egressæ sunt aquæ ex eo. Quibus haustis refocillauit spiritum, & vires recepit. Nunquid enim verus Samson Christus dominus, istos deseruit morientes, aut in ipsa morte proiecit, vt desereret mortuos, per quos viuẽtes pugnauit & vicit. Nam fuerant isti, quasi mandibula asini, id est, non secundum carnem valde nobiles, aut inclyti, maximè Petrus, qui non imperator aut senator, sed piscator fuit. Non vtique deseruit, aut proiecit, veruntamen occidi permisit, atque prosterni, sed sic prostratis sepulchra eorum viuas aquas emanauerũt, corpora eorũ miraculorũ gratiam profuderunt, & hoc fidem Christi, ne deficeret refecit, atque in plures abundare copias fidelium fecit. Et Alter quidem eorum cruci affixus pependit, alter gladio cecidit. Petrus affigendus cruci humiliter fortis, & fortiter humilis dixit. Quoniã dominus meus Iesus Christus de cælo ad terram descendit, recta cruce sublimatus est, girate crucem meam, quia non sum dignus ita crucifigi sicut dominus meus. At illi verterunt crucem, & pedes eius sursum, manus verò fixerunt deorsum. Super hoc quidam fidelis & in fide laudabilis, metricè canens, ita dixit. Figitur ergo manus subter sola versus in cacumen. Hoc mente maior quo minor figura. Nouerat ex humili, cœlum citius solere adiri. Deijcit ora spiritũ daturus. Paulus gladio feriendus, & horam illam sustinens, dicit eodem spiritu confortatus. Ego enim iam delibor, & tempus meæ resolutionis instat. Bonum certamen certaui, cur- 2. Tim. 4. sum consummaui, fidem seruaui. In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ. Et subinde. Dominus mihi astitit, & confortauit me, vt per prædicationem adimpleatur, & audiant omnes Gentes, quia liberatus sum de ore leonis. Creditur ambos vno eodemque vniusque eiusdemque diei anno inclyto cælos decorasse martyrio, nó tamen desũt, qui putent eodem quidem die, sed non eodem martyrium compleuisse anno. Vnde idem quĩ supra. Vnus vtrunq; dies pleno tamen innouatus anno, vidit superba morte laureatum. Et subinde. Vt teres orbis iter flexi retro percucurrit anni, diemq; eundem sol reduxit ortus, euomit in iugulum PAVLI Nero

feruidum

seruidum furorem, iubet feriri gentium magistrum.

Quòd in cæteris Apostolis idem prædicandus sit spiritus fortitudinis.

CAPVT XI.

EAdem in cæteris quoque Apostolis mutatio dextræ excelsi, idemque prædicandum est opus spiritus sancti, spiritus fortitudinis. Omnes quippe ante aduentū eius infirmi erant, & per aduētū eius fortes facti sunt. Vbi enim ministri comprehenderunt Iesum
Matth. 26. relicto eo omnes fugerunt, sicut prædixerat
Ioann. 16. illis. Modo, inquit, creditis? Ecce venit hora, & iam venit, vt dispergamini vnusquisq; in propria, & me solum relinquatis. Ergo infirmi erant, & isto confortatore opus habebāt. Propterea dicebat continuò, ascensurus in cælum. Ego mittam promissum patris mei in
Luce 24. vos. Vos autem sedete in ciuitate, quo adusque induamini virtute ex alto. Venit ista virtus, & induit eos, & sic fortes reddidit, vt terrorem nemo incuteret illis. Scriptum est enim. Et conuocantes Apostolos cæsis denun
Act. 5. tiauerūt, ne omninò loquerentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant
Ioan. 16 gaudentes à conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Vera ergo erant virtute induti in fortitudine gaudentes, in gaudio fortes, de quo itidem dixerat eis. Iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum. & gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Hanc illis collatam fortitudinem, siue firmitatem, per istum fortitudinis spiritum Propheta longè
Psal. 18. antè præuidens, cæli, inquit, enarrāt gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Cælos dixit eos, qui prius terra erant, firmamētum nuncupauit eos, qui prius infirmi fuerant. Et rectè. Sic enim confirmati, omnem terram prædicatione intonando, & miraculis fulgurando attonitam reddiderunt, nam sicut subiunctū est. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Andreas Achaiam, Matthęus Aethyopiam. Thomas & Bartholomæus Indiam, cæterique Apostolorum, cęteras partes orbis terrarum præliaturi, cum vexillo crucis inuaserunt, & victoris Christi titulos victi diaboli partibus inserentes, suum libenter sanguinem superaddiderunt, & vbique terrarum ecclesiam suo sanguine plantauerunt.

De Ioanne Apostolo, quòd & ipse calicem domini bibit, licet in pace vitam finiuit.

CAPVT XII.

POst Neronem secundam in Christianos persecutionē Domitianus excitauit. Ab isto dilectus domini Iesu, Ioannes in feruentis olei dolium missus est, sed amatoris sui, se protegente gratia illæsus exiuit, vt scilicet vitam in pace finiret iuxta veritatem dicentis.
Ioan. 12. Si eum volo manere, donec veniam. Dixe-
Marc. 10. rat autem iam dudum huic, & fratri eius Iacobo idem dominus Iesus. Calicem quidem meum bibetis, sedere autem mecum non est meum dare vobis. Num ergo sententiæ suæ, sapientia oblita est, quando dixit, sic eum volo manere donec veniam, & hac voluntate fixa seruauit eum, vt præsentem in pace finiret vitam? Nam Iacobus quidem frater eius, calicem eius bibere potuit, & primus omniū Apostolorum in Iudæa bibit, occisus gladio perfidi Herodis Hic autem post omnes apo Act. 12.
stolos in pace obdórmiuit, gratias agens, & dicens. Inuitatus ad conuiuium tuum, Venio gratias agens, quia me dignatus es Domine Iesu CHRISTE, ad tuas epulas inuitare, sciens quòd ex toto corde meo desiderabam te. Descenderat autem in foueam dicturus orationem hanc, & postea inuenta est illa fouea plena, nihil aliud habens in se, nisi manna. Num igitur suæ (vt iam dictum est) sententiæ dominus oblitus est, qua dixerat. Calicem meum bibetis? Non vtique nam & iste calicem domini bibit, non solum quia in feruentis olei dolium missus, & propter inseparabilem euangelizandi constantiam in Padmos insulam deputatus est, verum etiam, quia quod maximè prædicandū, quodque maximè præconio dignum est, vbi beatæ virginis & genetricis animam gladius pertransiuit, ibi & anima vulnerata est huius dilecti. Alijs nanque discipulis fuga dilapsis, iste cum illa matre stetit iuxta crucem domini, viditq; illum proprijs oculis bibere calicē passionis. Quòd si complacuit patri, qui filio suo calicem illum dedit, si ita visum est filio, Leuit. 2.
qui calicem illum bibit, vt censeret illum in Ioan. 19.
hoc ipso bibisse calicem suum, quòd in illa tali hora proximus astitit, quis est, qui reprehēdere possit? Neque enim sic studiosus quisquam est, vt paruifaciat quod dixerat Symeon matri eius, & tuam ipsius animam gladius pertransibit, pro eo quòd visura erat, quando vniuersitas viscerum eius, in illo filio suo crucifigeretur. Stabat autem (vt iam dictum est) cum ea iuxta crucem iste quoque dilectus, & siquidem credis, ipse quoque mente vulnerabatur. Quapropter, vt iam credimus non caret omni magni huius honore præconij, quòd & ipse biberit calicem domini.

De gloriosis martyrib. martyrumq́, bellis atq; victorijs, quæ nunquā tanto vel tali conflictu pugnauerūt Abel atq; Cain, licet & ante Christi aduentum semper discordes fuerint.

CAPVT XIII.

POst insignes ducū. i. Apostolorū triumphos, victoriosa sequūtur bella martyrū magna ira diaboli, magna fortitudine spirit⁹ sancti, magna strage corporū, magna glorificatione animarū. Nunquā tantis animis, tātis & talibus armis cōuenerant in campū pugnaturi hinc Abel, & inde Cain, hinc ciuitas dei, inde ciuitas diaboli, hinc S. Hierusalem, inde Babylonia meretrix. Et quidē antiquis inimicitijs olim quoq; pugnauerāt, multosq; & memora-

memorabiles in alterutrum impetus fecerāt, sed alio genere armorum, alijs causis bellorū alia specie victoriarum. Etenim quando pa-
Gene.14. ter beati seminis, pater fidelis Abraham cum
Nu.12.13. trecentis decem & octo vernaculis suis reges quatuor victores insecutus vicit, quando Moyses dux populi domini Seon regem A-
Iosu.10.12. morrœorum, & Og regem Basan occidit, &
15. filios Israel vltus est, de Madianitis, quan-
4.Reg 17. do Iosue tot gentes, tot Chananæorum reges interfecit, quando tot iudices pugnauerunt contra gentes, & toties liberauerunt filios Israel, quando Dauid Philisteum percussit, & tantis deinde bellis hostes Israel contriuit, nunc quoque ciuitas dei contra ciuitatem di aboli, & generatio fidei pugnabat quidē con tra generationem peccati, sed alijs, vt dictum est, armis, alio genere belli, alia specie triumphi. Hic iam noua bella elegit dominus, vbi princeps ipse cùm ascenderet ad preliandum ad mittendum foras fortem armatum principem huius mundi diabolum, dixit Petro.
Matth.26. Conuerte gladium tuum in vaginam. Puta-
Luca 22. bat Petrus illo, de quo iam dictum est, vetusto more sibi esse pugnandum, & ob hoc paulò antè dixisse dominum eundem. Sed nunc qui habet sacculum tollat similiter & peram & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Terreno adhuc sensu occupati, cùm hoc audissent dixerunt, Domine ecce duo gladij hic. At ille non talem gladiū quærebat, & idcirco statim dixit eis, Satis est. Tanquam diceret: Tali gladio satis hactenus sub lege vel permissu legis pugnatum est, nunc iam istum gladium recondite in vaginam, & alium gladium, scilicet Dei verbum, de quo
Psal.44. scriptum est. Accingere gladio tuo semper fœmur tuum potentissime, qui non habet, emat vendita tunica, id est, postposita omni facultate terrena, vt liber expeditus magnum non contra homines, sed contra hominum vitia, manu forti gladium euaginare valeat. Qua voce, quali sermone, hæc tam mira, tam que magnifica loquemur prælia? Supra nos est hoc bellum, altius est, quàm vt sermo noster cōsequi valeat hoc genus bellorum. Audimus potius, quid de huiusmodi prælio spiritus dicat.

De martyrum persecutionibus iuxta illud de Apocalypsi. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat pariutura, vt cum peperisset deuoraret filium eius.

CAPVT XIIII.

Apoc.12. ET signum magnum apparuit in cælo. Mulier amicta sole, & sub pedibus eius luna, & in capite eius corona stellarum duodecim, & in vtero habens, & clamabat parturiens, & cruciatur, vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo. Et ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decē, &c. Mulier nempe ista sancta ecclesia est, mulier quōdam nuda nuditate illa, quam in primis parentibus per peccatum accidisse sancta scriptura denotat, nunc autem amicta non amictu qualicunque, sed amicta sole, id est Christo sole vero, sole iustitiæ. Omnes enim, in- Galat.3.
quit, Apostolus, qui in Christo baptizati estis, Christum induistis. Et luna sub pedibus id est, mutabilitas bonorum temporaliū in contemptu eius. Non ita hactenus. Pro temporalibus enim bonis, pro terra enim non viuorum, sed morientium, videlicet pro terra Chanaan hactenus ecclesia gladio materiali pugnauerat. Non ergo prius fuerat luna sub pedibus eius. Nunc autem perfecta sit, omni mundo abrenuntiare, imò & proprium corpus, vel animam suam odisse iubetur, & ecce nimirum luna sub pedibus eius, & in capite eius corona duodecim stellarum. In capite eius, id est, in initio eius, corona stellarū duodecim, decus est Apostolorum duodecim. Si ue Christum intelligas, siue ipsum primordium eiusdem nascentis ecclesiæ capitis nomine designatum, duodenario caput eius or natum est numero Apostolorum. Et in vtero habens, & clamabat parturiens, & cruciatur vt pariat. Clamor eius vtique bellum cō tra ipsam excitauit, quod subiunctum est. Imò clamare illi veraciter pugnare, hostemq; prouocare fuit. Quid enim erat, mulierem in vtero habere, & clamare parturientē, & cruciari vt pareret, nisi habere in corde bonum Dei verbum, de spiritu amoris dei conceptū, & prædicare per magnum charitatis affectū, & nimium solicitari pro generatione filiorum spiritualium. Neq; enim solus hoc Paulus dicere potuit. Filioli mei quos iterum par turio, donec in vobis Christus reformetur.
Vniuersi ordinis prædicatorum quoscunq; Gala.4.
spiritus sanctus misit, qui ordo verè mater ecclesia est, vniuersi ordinis eorum intentio talis est, talis affectus, vt spirituales parere filios, & Christum formare valeant in suis auditoribus. Idcirco quia charitate Christi vrgē tes, tacere non potuerunt, quemadmodum mulier in vtero habens, dum cruciatur vt pariat, tacere non potest iratus est diabolus, & contra illam cōsurrexit in bellum. Sequitur ergo. Et ecce draco magnus, rufus, habens ca
pita septē, & cornua decem, & in capitib. suis Apo.12.
septem diademata, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum, & misit eas in terram. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat pari tura, vt cùm peperisset, deuoraret filiū eius. Diabolus enim sæuitia cruentus, malitia insidiosus contra ecclesiam potentia regni terre ni armatus est. In septem capitibus omnes reges eius, in decem cornibus omnia regna mū di intelligimus, de quib. quasi cornibus suis superbit elatus. Nā & in euangelio ad ipsū dei
filiū audet, & dicit, ostēdēs illi oīa regna mū Matth. 4.
di, & gloriam eorum. Tibi dabo potestatem Luca 4.
hanc vniuersam, & gloriam eorum, quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa. Tu ergo si adoraueris me, erunt omnia tua. Cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, quia videlicet innumeram partem angelorum vel ho

vel hominum, dolo fallente, quasi cauda deiecit. Cauda eius est pars cæca, pars immunda, fuiq; velamine contegens immūda ne pateant. Stetit ante mulierē, vt cum peperisset, deuorarēt filium eius. Insidiabatur matri ecclesiæ diabolus iam tunc, cum hæc sacramenta cernerentur. Christum id est, fidem Christi quam illa prædicabat, extinguere contendens in cordibus credentium. At illa peperit puerum masculum, semper enim licet aduersante dracone peperit ecclesia Christum. Pa- *Psalm. 2.* rit, inquam, masculum, id est, fortem, vt videlicet eum, qui fœminam vicerat, vincat diabolum. Nam quis alius filius, quis alius masculus regit gentes in virga ferrea, id est, inflexibili iustitia bonos regens, malos tanquam vas figuli confringens? Hunc talem filium beatæ mulieris, draco deuorare volens vt nunquam esset memoria vel fides eius, ante illam stetit. Sed quid? Et raptus est, inquit, filius eius ad deum, & ad thronum eius. Reuera multum hoc peruersæ voluntati aduersatur draconis iracundi, quòd masculus huius mulieris filius, non inter mortuos permansit, aut caro eius corruptionem vidit, sed cito resurrexit, & in cœlum ascendit, & sedet à dextris dei. Nisi sic factum fuisset, rufus iste *Psalm. 87.* draco, id est, homicida diabolus, memoriam eius quanta nunc apud nos est, delere potuisset. Idcirco ipse in psalmo resurgere festinans cùm dixisset. Factus sum sicut homo sine adiutorio inter mortuos liber, &c. continuò subiunxit. Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabūt, & confitebuntur tibi? Nunquid narrabit aliquis misericordiam tuam in sepulchro, & veritatem tuam in perditione? Tanquā diceret. Per resurrectionem meā facies mirabilia mortuis, spiritualiter eos resuscitādo per medicos tuos, & ad cognitionem tui deducendo, atque iustificando, quod non fieret me manente in sepulchro & in perditione, vt inimici exoptāt. Hoc est, quod sub illis interrogationibus dixit. Ergo quasi quæreretur, quare filiū mulieris huius draco non deuorauit, qui ad deuorandū stetit, subiuncta causa est, quia raptus est filius eius ad deum & ad thronum, id est, quia Christus resurrexit à mortuis, & ascendit ad patrem & sedet à dextris eius. Postmodum subditur. Et iratus est draco in mulierem, & abijt facere prælium cum reliquis de semine eius. Hoc est prælium, quod nunc miramur, quod præsenti loco in laudem & gloriam spiritus sancti, spiritus fortitudinis, prædicare intendimus.

De prælijs martyrum secundum mysticam similitudinē belli Gedeonis, & de eo quod sequitur in Apocalypsi: Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael & angeli eius præliabantur cum dracone.

CAPVT XV.

O Laudabilem reliquorum exercitum, qui de semine mulieris huius sunt vel fuerunt. Prædicando pugnauerunt, patiēdo vicerunt, moriendo triumphauerunt. Foris draco præliabatur, deintus superabatur, foris frangebat vasa fictilia, deintus aurea radiabat victoria. Corporaliter moriendo vinci videbantur, spiritualiter victores coronabātur. Sic futurum quondam prælignabatur, *Iudic. 7.* duce Gedeon pugnante mirabiliter aduersus agmina Madianitarum. Dimisit ille trecentos viros in tres partes, & dedit tubas in in manibus eorum, lagenasq; vacuas ac lampadas in medio lagenarum. Itum est ad prælium, confractisque lagenis, lampades emicuerunt, quarum coruscante luce, hostes territi in fugam versi sunt. In tubis clamor prædicationis, in lampadibus claritas miraculorum, in lagenis designata est fragilitas corporum. Consonuerunt tubis, dum prædicauerunt, cōfregerunt lagenas, dum corpora sua propter Deum ad supplicia tradiderunt, resplenduerunt lampadibus, dum post solutionem corporū miraculis coruscauerunt. Tota itaque pugna cælestis, tota victoria spiri- *Apoc. 12.* tualis. Idcirco continuò post fugam mulieris in solitudinem subiungitur. Et factum est prælium magnum in cælo, Michael & angeli eius præliabātur cum dracone. Et draco pugnabat, & angeli eius, & non valuerunt, neq; locus eorum inuentus est amplius in cælo. Nam quia spiritualiter per administratorios spiritus, victoria contra diabolum in cælo, id est, Ecclesia peragitur, Michael, quod interpretatur, quis sicut Deus, & angeli eius præliari dicuntur, quia verò prælium ipsum sanctorum martyrum est, propter quos administratorij vel auxiliatores sancti angeli mittuntur, continuò subditur. Et ipsi vicerunt illum propter sanguinem agni, & propter verbū testimonij sui, & non dilexerunt animas suas vsq; ad mortem. Istis itaque scilicet beatis martyribus visibiliter in oculis insipientium morientibus, & illis videlicet beatis angelis inuisibiliter propugnantibus, Locus liber factus est in cælo. Locus & religio parata est in Ecclesia Deo viuo & vero, vt in pluribus tēplis sacrificaretur iam Deo vero, quam antea in delubris sacrificabatur diabolo. Ait ergo. Et proiectus est draco ille serpens antiquus, qui vocatur diabolus & satanas, qui seducit vniuersum orbē, proiectus est in terram, & angeli eius cū eo missi sunt. Nimirum quòd hic in terram proiectus dicitur, ad illud pertinet, quod rex ipse marty- *Ioan. 16.* rum continuò passurus, dicebat. Nunc princeps mundi eijcietur foras. Etenim vbi ille passus est, potestate quidem principem mundi siue draconem istum continuò foras misit, de omnibus sanctis siue electis quoscunq; præsciuit, & destinauit, ab origine mundi, veruntamen actu nunc eum de illis tantum foras misit, quos in se credentes habebat, siue mortuos siue viuos, in eodem tempore suæ passionis. De illis ita foras missus est, vt ne

saltem preliari aduersus illos valeret, de illis autem qui prædestinati quidem iam erant, sed vocati nondum erant, sperare adhuc audebat, quod vinceret, ne vocantem sequerentur, & hac spe præliabatur iracundus, & vehementer iratus. Vndè & continuò dicitur. Væ terræ & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnā, sciens quod modicum tempus habet. Magnum quippe væ illis imminet, quos nequissimus hostis iratus possidet, tanquam terrā comedens, atq; conculcans, & tanquam mare conturbans, & irā quam habet ex eo, quod de spiritualibus expulsus est, in eos quos arctius includit, vindicans. Nam terra ista, illa est, de qua olim serpenti dicebatur. Terram comedes cunctis diebus. In hac terra præliantibus, vt iā dictū est, Michaele & angelis eius, & martyribus sanctis morientibus, & moriendo vincentibus, sub pedibus eorum cōteritur, sicut scriptum est. Super aspidem & basiliscū ambulabis, & cætera.

Gen. 5.

Psalm. 90.

De eisdem triumphatoribus innumerabilibus, iuxta illud: Post hæc vidi turbam magnam quam dinumerare nemo poterat.

CAPVT XVI.

Apoc. 7. Qvis horum triumphatorum multitudinē dinumerare potest? Scriptum est enim. Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum. Et clamabant voce magna, dicentes. Salus Deo nostro, qui sedet super thronum, & agno. Deniq; victores isti tam fortes, tam inclyti, palmas habentes in manibus, & amicti stolis albis, & si omnes electi rectè intelliguntur per baptismum stolis amicti, & per crucis triumphum palmis adornati, maximè tamen hi sunt, de quibus loco supra memorato iam dictum est. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem, & verbum testimonij sui, & nō dilexerunt animas suas vsq; ad mortem.

Apoc. 7. Itemque alio loco. Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine agni. Arbitramur enim præter illam stolam primam, quā omnes in baptismo accipimus, quæ vniuersalis & omnium regeneratorum vna est, esse & proprias singulorum stolas, iuxta huius quoq; scripturæ locū alium, byssinas, byssinum enim, inquit, iustificationes sanctorū sunt. Huiusmodi stolas preliatores isti de tri-

Apoc. 19. bulatione magna venientes lauerunt in sanguine agni, quicunq; post iustificationū byssinum, post pulchrum bonorū operum ornatu, meruerūt sanguinē suum fundere pro testimonio eiusdē agni Christi filij Dei. Fuerunt tamen quam plurimi, qui nondum eiusmodi stolis adornati cucurrerunt ad confessionem sancti nominis, & adhuc recenti baptismo nitentes, nullis operum præculti ornatibus, induerunt gloriam martyrij. De talium fide quidam ita cecinit.

Prima petit campum dubia sub sorte duelli *Prudentius in Psycho.*
Pugnatura fides, agresti turbida cultu,
Nuda humeros, intonsa comas, exerta lacertos.
Nanq; repentinus laudis calor ad noua feruens
Prælia, nec telis meminit, nec tegmine cingi.
Pectore sed fidens valido, membrisq; retectis,
Prouocat insani frangenda pericula belli.

Igitur omnes quidem victores sunt, & palmæ in manibus eorum, qui ad regnum Dei perueniunt, quia non nisi hostem eiusdem regni vincendo perueniunt, sed longè cæteris præeminēt hi, qui dupliciter vicerunt, & resistendo peccatis, siue suggestionibus serpentis antiqui, quæ omnium electorum cōmunis victoria est, & non diligendo animas suas vsq; ad mortem, qui specialis beatorum martyrum triumphus est. Etenim superest istis illud, hodieque canticum in cælo, id est, in ecclesia, voce magna dicentium. Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius, quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum dei nostri die ac nocte. Sequitur enim. Et ipsi vicerunt illū propter sanguinem agni, & propter verbum testimōnij sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Apoc. 12.

De eisdem cum domino & rege suo venturis, & de beato Laurentio, quòd cum præterire non patiamur.

CAPVT XVII.

Ecce nunc pugnatorum istorum triumphalem celebramus lætitiam, sed nondū videmus ipsam triumphi illorum gloriam. Apoc. 19.
Sed ecce apparebit dominus quem expectamus, & quamuis moram faciat, expectantes non deficimus, quia veniens veniet, & cum eo sanctorum istorum milia, habens in fœmore suo scriptum: Rex rēgum, & dominus dominātium. Veniet cum pompa triumphi sui, cælis trementibus, cunctisq; motis cælorum virtutibus, præeuntibus huiusce belli insignibus, armisq; militaribus, discinctis iā post laborem militibus istis, quo laborauerunt in toto belli procinctu, & non cum paruo cæli & terræ spectaculo procedentibus. Super omnia triūphi insignia victoriosa regis eorum apparebit crux. Non valemus cūctorum notare facies vel singulorum pia citare vocabula, multi enim & nobis innumerabiles sunt. Regem ipsum totius fortitudinis principem dominum Iesum appellamus vt dum procedit cum illo triumpho suo, nobis spectantibus, parumper subsistere dignetur, & eadem manu qua victorib. istis præmia largitur, nobis veniam nō deneget propter hoc ipsum nomen quod dicimus, dominus Iesus. Vnum tamē incognitum siue inaspectum ex istis principibus præterire nō patimur, illum nimirum, qui lateri eius tā proximus imminet, mirandus aspectu, reuerendus habitu, igneus atq; rubicundus, statura

procerus, & scintillãte facie serenus, vtpote de camino ignis assumptus, & talis, vt aurũ, quod per ignem probatur. Hic talis, vt credimus, nos aspicit, & regis sui præconia diligentes ac diligenter prędicantes intueri non dedignatur. Si nomen eius quæras, Laurentius est, quod nomen ex ore ipsius regis, & domini ei' maximè audire delectet, quia videlicet tali regi talem nominare, atque commendare militem dulce ac præcordiale est. Quod si hoc ipsum nomen, ipse, qui in libro suo scripsit suis in nostro auditu interiori labijs expresserit, & in corde nostro sua enuntiatione lingua eius. i. spiritus eius impresserit, vt sensibiliter de illo quippiam vel breuiter dignè valeamus eloqui: non dubium est, quia respõdebit, & illa dilectione qua fortis in morte, & fortior morte non potuit ignib. exuperari, nobis paruulis cum osculo sancto hilariter arridebit.

De morte eius inusitata, quomodo quasi tuba maxima per totum mundum sit audita, et quod istud præsciens Hyppolito dixerit: Postmodum cum clamauero audi & veni.

CAPVT XVIII.

Dictum est ante nos. Antiqua Phanorũ parens Iam Romã Christo dedita, Laurentio victrix duce, Ritus triumphas barbaros. Reges superbos viceras. Populosq; frenis presseras. Nunc monstruosis idolis imponis imperij iugum. Non turbulentis viribus, Cossi, Camilli atque Cæsaris, Sed martyris Laurentij Nõ incruento prælio Armata pugnauit fides, Proprij cruoris prodiga, &c. Et quidem hoc de omnibus dici potuisset sanctæ Romanæ ecclesiæ martyribus, quia ducibus illis, ritus Roma triumphauit barbaros, sed hic triũphi illius dux præcipuus est, quippe cuius mors insolita siue inusitata, quasi totius belli tuba maxima vniuerso mũdo audita est, & iugiter personat. Cuius mortis suæ nouitatem omnibus seculis admirandam, & ipse præsentiens propria satis & grauissima enuntiatione suo tyroni Hyppolito dicebat. Magis in absconditis in homine interiore absconde Christum, & postmodũ cum clamauero audi & veni. Dixerat. n. ille, quare & ego non vociferor, quia Christian' sum, & tecum incumbo, Romanum videlicet benè æmulans, qui ibidem Christianam tantummodo professus militiã, clamansque Christianus sum, continuò cum palma martyrij vitæ æternæ arripuerat donatiuum. Dixit ergo, cùm clamauero audi & veni, magnum vsque suæ passionis miraculum paruæ rei, scilicet vocali cõparans clamori, quia modus dictionis vocatur tapinosis. i. humilitas magnæ rei, non id agente sententia quod ostẽdit. Aliàs aũt verè rẽ magnã nõ omninò humiliauit, imò magnificauit: dicẽdo enim, cum clamauero, illam mortem suam ingentem fore clamorem significauit, eo nimirũ sensu, quo sanguinem protomartyris Abel, de terra ad Deum clamare legimus. Et hunc clamorẽ audi, inquit, & veni, videlicet quomodo ad classicum magni ducis, ad sonitum tubæ ingentis, excitus atq; excussus miles animosus ad bella procurrit. Igitur post apostolorum principes, qui de priori venerunt ecclesia Iudęorum, de carne patriarcharum & prophetarum, dux iste maximus est ecclesiæ gentium, ecclesiæ Romanæ Matris ecclesiarum, & hoc duce, inquit ille, ô victrix Roma, ritus triumphas barbaros, quod non potuisti turbulentis viribus Cossi, Camilli, atque Cęsaris. Nam illi econtra, dum homines vincerent, vt dominam te facerent populorum, barbari ritus ancillam, & multorum fecerunt captiuam dæmoniorum. Gen. 4.

Quòd martyr iste, alter Abel quadã similitudine sit.

CAPVT XIX.

Animaduertimus hic dignum quid & pulchrum, scilicet hunc esse Abel alterum propria quadã similitudine, præter cõmunem distantiam vel oppositionem bonorum & malorum, iuxta quam omnes boni, Abel, oẽs mali, Cain dici consueuerũt. Quid enim Roma pro parte impiorũ, qualis eatenus extiterat, nisi fratricidę Cain ciuitas, vel dedicatio siue possessio fuerat? Nõ hoc dicimus, quòd ad hoc mysterium quicquam illud pertineat, quòd Romulus conditor vrbis fratrem & cooperatorem suum Remũ occidit, & quod sicut ait quidam:

Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Vterq; enim Cain, quomodo post illos Sylla & Marius, vel Cæsar, & magnus Pompeius, sed hoc dicimus, quia Cain & ciuitas eius erat vniuersa Roma, & omnes qui illam condiderunt, prælijs prouexerunt, & sanguine gentium impleuerunt. Abel autem sunt & fuerunt omnes, quicunq; in illa vel ex illa de eodem patre Romulo, vel de eadã matre Roma secundum carnem geniti, de Christo, & sancta eius ecclesia secũdum spiritum regenerati sunt, quomodo omnes quicunq; ab initio vsque ad finem seculi, quacunq; in parte mundi, quacunque ex gẽte secundum carnem geniti, secundum fidem regenerati sunt, vel regenerantur Deo, oẽs sunt Abel, & qui ad eos non pertinẽt, omnes contrario sunt Cain. Præter hanc, vt iam dictum est, communem siue vniuersalem oppositionem vtriusque generationis bonorum & malorum, propria quadam similitudine hic beatus martyr apud nos gentes est Abel, & qui illum occidit Decius Cæsar impijssimus erat Cain.

Quid simile habuerit vel egerit, vt meritò dicamus, quòd alter Abel iste sit, et de clamore eius, quid dicendo vsq; hodie in sancta ecclesia clamare non desinit.

CAPVT XX.

Primùm nemo qui nesciat vel perpendere non valeat, quia sicut ille Abel obtulit sa-

lit sacrificium, & respexit deus ad eum, & ad munera eius, & illud fuit causa mortis eius, sic iste magnum & famosum obtulit Deo sacrificium, thesauros ecclesiæ dando pauperibus, & hoc nihilominus fuit prima causa
Gene. 4. mortis eius. Iratus est ille Cain, & concidit vultus eius, quando vidit quod respexisset dominus ad Abel & ad munera eius, iratus est & iste possessor siue possessio mortis, atque profundæ auaritiæ tyrannus, vbi vidit pauperes, quorum manus facultates quas requirebat, deportauerunt, & intulerunt thesauris cælestibus. Iratus est, inquam, & concidit vultus eius, neq; enim aspicere vel intédere poterat altitudinem siue claritatem eorum, quę dicebātur hoc modo. Isti sunt thesauri æterni, qui nunquam minuuntur aut decrescunt, qui in singulis asperguntur, & in omnib. inueniuntur. Nos autem videmus, quia Christiani pauperes, verè ęterni thesauri sunt, quippe quib. talenta gratiarum distributa sunt. Alij enim, inquit Apost. per spiri-
1. Cor. 12. tum datur sermo sapientię, alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodē spiritu & cætera charismata, quę nimirum à præposito vel domino diuitiarū cælestium, spiritu sancto fidelib. pauperib⁹, plerunq; citius atq; vberius porriguntur, vt habeant peregrinātes in misero corpore, vnde paupertatem atq; abiectionem siue debilitatem suam consolentur. Et hæc nimirum dona de thesauris domini in singulis aspersa, in omnibus inueniuntur, omnibus enim commune charitas facit, quod singularim vnicuiq; tribuitur, sicut commune est omnibus membris vnius corporis officium, quo vnum quodlibet eorum membrum fungitur. Tales thesauri nunquam decrescunt aut minuuntur, nó enim perit vlli spirituale donum, quando illud vtilitati proximorū impartitur. Iratus est igitur, & ita concidit vultus eius, sicut de simılib. eius dictum est per Psalmistam. Oculos suos statuerunt declinā-
Psalm. 16. re in terram. Dictum est enim hoc à similitudine quorumlibet iudicum aut tyrannorum, qui quoties aliquos volunt crudeliter puniri, nolunt plagas intueri, sed terram intuentur, ne fortè sanguinem eorum intuentes ad misericordiam flectantur. Hoc ergo vt de isto dictum sit, quia vultus eius in terrā decidit, cuius propositum fuit, nullos circa hominem innocentem habere oculos humilitatis. Et ille quidem ad fratrem suum, vt occideret eum, egrediamur foras dixit. Hic autem intus intra palatium, noctu martyrē inclusit. Diuersa secessio, sed eadem intétio. Hoc deniq; tam iste quam ille intédit, vt scelus perpetrare sibi vacaret absque arbitris. Quale enim erat hominē viuum assare, vel hoc fieri posset in publico, in aspectu solis, in conspectu tam magnæ, tamq; amplæ ciuitatis? Quanuis bestia esset Roma, siue mulier de sanguine sanctorum ebria, non tamē præ ipsa bestiali ebrietate, ita faciem vel oculos hominis perdiderat, vt in ea sexus omnis & ætas tale spectaculum æquanimiter ferre valeret crudeli patientia. Noctu igitur & in palatio cum paucis & eisdem mirantibus, latro crudelitatis, viuum illū præcepit assari vsq; ad plenam coctionem deuorandę carnis, mirabiliter tam diu continente animam intra corpus, isto, de quo loquimur, & cuius ad gloriam hæc nunc dicimus spiritu fortitudinis, vt si aries aut certè piscis esset, manducari posset, & maligni illius coci palato nihil quasi crudum male responsaret. Idcirco dicebat. Ecce miser assasti vnam partem, regyra & alteram, & manduca. Itaq; & ille Cain ad illum Abel, egrediamur foras, dixit, & iste Cain hunc Abel post multas certaminis diurni plagas, noctu sibi intra palatiū adduci iussit, eadē nimirum intétione, vt videlicet securus & nullum ex hominibus vel tacitū metuens iudicium, in scelere horribili pasceretur dapib. crudelitatis. Iste est clamor eius quē oēs audiuimus, de quo dixerat, & postmodū cū clamauero, audi & veni. Is cui hoc dixerat, audiuit & propter hunc eius clamorem cucurrit ad certamen eiusdem cōfessionis. Clamor autem idem vsq; hodie non cessat in sancta Romana ecclesia, qui & in omnem terram persultat, sumpta enuntiatione siue declamatiōe huiusmodi de sancta & prophetica scriptura. Probasti domine cor me-
um, & visitasti nocte, igne me examinasti, & Psalm. 16.
nō est inuēta in me iniquitas. Veraciter nanque dicimus, quia post illum, de quo Apo-
stolus loquens, sed accessistis, inquit, ad te- Hebr. 12.
stamentum noui mediatorem Iesum & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. Videte ne recusetis loquentem. Nulli beatorum martyrū, quos nouimus, tā benè in propria persona congruit declamatio ista, quā huic, qui taliter & nocte temporali siue tēpore nocturnali visitatus & probatus, & igne materiali examinatus est.

De eo quod ait: Ego me obtuli in sacrificium Deo in odorē suauitatis, quia sacrificiū est Deo spiritus contribulatus. CAPVT XXI.

Nec verò satis ad piam martyris huius venerationem, solum hunc eius audire vel pronuntiare clamorē, nisi intimo sensu percipiamus eiusdē pium suauemq; odorem. Dicebat enim. Ego me obtuli sacrificiū Deo, in odorem suauitatis, quia sacrificium est Deo spiritus contribulatus. Quis aūt nouit quid sit spiritus contribulatus? Quis hoc nouit? Quis sapiēs, & hoc intelligit? Verè nemo, nisi qui accipit. Absconditus thesaurus
est cōtribulatio spiritus, nec facile à quouis Psalm. 50.
inuenitur. Absconditus est omninò sapientibus & magnis, vix tandē reuelatur paruulis. Qui tandem illum inuenit, meritò gratu-
latur & dicit. Tribulationem & dolorē inue- Psal. 114.
ni. Etenim non parua aut exigua inuentio est. Nā certum & aptum facit locū inuocan-

di nomen domini. Vndè cũ dixisset. Tribulationem & dolorẽ inueni, statim subiunxit, & nomen domini inuocaui, vt subaudias, qa tunc oportunè debuit inuocari eodem spiritu alibi testificante, quia iuxta est dominus his qui tribulato sunt corde. Inuentio ergo tribulationis & doloris inuocandi nomẽ domini oportunitatẽ sic facit, & tempore idoneum tanquam bonum & non contemptibile sacrificium, idcirco cum dixisset. Ego me obtuli sacrificium Deo, in odorem suauitatis, statim subiunxit, quia sacrificium est deo spiritus contribulatus, quod idem est, ac si diceret, quia tribulationem & dolorem inueni. Qui igitur clamorem audiuimus, eundemq; mirantes efferimus, si odorem quoq; sentimus sacrificij quod incensum est, id est, contribulati spiritus, tunc demum victorem fortissimum dignè collaudamus, consulem cæli, hæredem paradisi, decus Romani imperij, digneque appendimus aurum Dei, gemmam filij Dei, opificium spiritus sancti, in quo tu rectissimè glorificeris, quem prædicamus ô spiritus fortitudinis.

Psalm. 33.

Finis Commentariorum Libri Sexti, scilicet de Fortitudine.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI, LIBER SEPTIMVS. DE SCIENTIA LIBER VNVS.

De sancto scientiæ spiritu, quomodo vel propter quid maximè in euangelio Christi fuerit necessarius.

CAPVT I.

Post illa, de quib. præcedenti volumine diximus, prælia martyrum successerũt in ecclesia Christi, sanctorum & verorum studia philosophorũ, id est, doctorum habentium, qui post spiritum fortitudinis per descensum scribitur, sanctum sciẽtię spiritum. Hoc nimirum euangelicæ fidei idcirco fuit necessarium, quia diabolus qui aduersus illam eatenus apertè pugnauerat, non solum leo, sed & draco est. Leo quia apertè sæuit, draco quia occultè decipit. Quã diu rugiens aperta persecutione sæuiebat per Neronem, aliosq; similes illi satellites suos compellens ad negandum nomen Christianum, tandiu quod leonis est agebat, & tandiu à simplicibus quoq; multam scientiam non habentib. cognosci, quòd diabolus esset, & deuitari siue expugnari nõ quasi in incertum poterat, ad dimicandum contra illum penè solo spiritu fortitudinis opus erat. At vbi inclinatis iã ad fidem Christi principibus seculi, in quib. velut armis suis confidebat, de templis vel delubris idolorum foras proiectus ille fortis, totus ad dolos conuersus est sub nomine Christiano, per phantasmata hæresum decipiendo Christianos, tunc vtiq; maximè cœpit agere quod draconis est, & talis non nisi à prudentibus & scientiam habentibus, facilè agnosci vel cõuinci potuit, quod itidẽ diabolus esset sibilans vt draco, qui fuerat prius rugiẽs vt leo. Hoc igitur euangelicę expediebat fidei, vt post spiritum fortitudinis, ordine suo spirit⁹ sciẽtiæ subueniret in periculis.

Quenam scientia & sapientia sit distantia, quia alius scientia, alius sapientia spiritus numeratur.

CAPVT II.

Hiciam clarè distinguendũ est quid sciẽtia, & quid sit sapientia, quidue ab inuicem differant, quoniam nonnihil interesse constat, tam ex isto spirituum numero, vbi alius sapientiæ, alius prædicatur spiritus sciẽtiæ, quam ex alijs quoq; locis scripturæ, verbi gratia cum dicitur, diuitiæ salutis sapientia & sciẽtia, & cum de Christo Apost. dicit. Quia in ipso sunt oẽs thesauri sapiẽtię & sciẽtiæ absconditi. Dicimus ergo, quia scientia omnium bonarum & licitarũ artium est notitia, sapientia verò vnius tantum rei. i. Dei, si tamen res dici potest, non sine timore sancto dilectio siue reuerẽtia. Ait quoq; Ethnicorum quidam, sapientiam primam esse, carere stultitia. Dicimus deinde rerum quantumcunq; notitiã habentes, Deum autem in notitia habere, nõ probantes abusiuè dici sapientes, quia reuera stulti sunt. Sic. n. de illis, qui circa creaturã philosophando, creatorẽ cognouerunt, sed nõ glorificauerũt, Apost. dicit. Dicentes se esse sapiẽtes, stulti facti sũt. Quapropter homo si est sapiẽs, est & sciens, sed nõ cõuertitur, vt dicas. Si est sciẽs, est & sapiens, quemadmodũ si est rationale, est & animal, sed nõ conuertitur vt dicas. Si est animal, est & rationale. Nã reuera quemadmodũ ab animali remoto rationali, quicquid relinquitur brutũ est, sic à scientia, remota sapientia quæ est Dei notitia, quicquid relinquitur stultũ est. Nã vt manifestius fiat, vtamur nunc diuisionibus, & intra latissimum vocis huius. I. scientiæ significatum, castam sapientiam contineri demonstremus.

Coloss. 2.

Scientia.

Sapientia.

Rom. 1.

Quomodo sciẽtia generale nomẽ subdiuidatur vsq; ad philosophiã, & quod sit altera inanis, altera vera & sana philosophia.

CAPVT III.

Scientia alia literalis, alia illiteralis est. Nã literalis quæ literis addiscitur, vt sunt omnes artes quę libris continentur. Illiteralis verò quæ literis nõ addiscitur, vt est sculptoria,

ria, siue fabrilis, & taliũ quidlibet, quod rectè quidem scientia dicitur, sed non legendo percipitur. Rursus literalis scientia, alia liberalis, alia illiberalis. Literalis & illiberalis est medicinæ ars, quam philosophi non profitẽtur, quamuis & medici arti suę liberalitatem plurimum attribuant, dicentes, quod idcirco inter septem artes liberales non numeretur, quia de omnib. vel per oẽs ipsa constat, ita scilicet, vt medic⁹ nemo veraciter dici vel esse posit, nisi omnium artium liberaliũ peritus sit. Porrò literalis & liberalis sententia philosophia dicitur, cuius in Logica quidem tres, scilicet, Grãmatica, Dialectica, Rethorica. In Physica verò quatuor numerãtur partes. Arithmetica, Geometria, Musica, Astronomia. Hucusq; seculares magistri artiũ scientiam per subdiuisiones deduxerunt. Porrò ecclesiastici adhuc quod optimum optimeq; sciendum est, philosophiam subdiuiserunt, aliam dicẽtes philosophiam inanem. i. non secundum Deum, aliam sanam & verã. i. secundum Deum. Nam Apost. ad Coloss. dicit, Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionẽ hominum, secundum elementa mũdi, & non secundum Christum. Quod dixerat per philosophiam, hoc repetiuit, dicẽdo, inanem fallaciam, ipsamq; philosophiam, vel inanem fallaciã aperuit, cur sic dixisset, subiungendo, secundum traditionẽ hominum, secundum elementa mundi, & non secundũ Christum. Est ergo alia philosophia huic opposita, quæ est non secundum traditionẽ hominum, sed secundum Christum, nõ inanis aut fallax, sed grauis & vera. Quomodo aũt agatur vel exerceatur philosophia secundũ Christum, apostolicæ & euangelicæ, imò & propheticæ literę docẽt, in quibus, quicquid vtile est septem artium liberalium inuenit, quisquis scientiam veraciter posidet ad famulatum veritatis quæ Christus est, grauissimè ac decentissimè distributum. Erit igitur philosophia, id est, literalis & liberalis scientia, aliter quidẽ secundum elementa mundi vel traditionem hominum, & aliter secũdum Christum. Iuxta modum illum inanis siue fallax philosophia rectè dicitur, iuxta modum istum puro nomine, sciẽtia, vel philosophia, siue cum adiectiõe philosophia sana, vel scientia Dei nominatur.

Coloss. 2.

De temperato nomine philosophia, cur sit positũ siue complacitum, & de vanis philosophis, qui dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, et de eo quod dictum est: Perdam sapientiam sapientium.

CAPVT IIII.

Interpretatur autem philosophia, sapientiæ amor. Hoc nimirum nomine prudentiores scientiam artium liberalium rectius nominauerunt, nam aliqui sapientiam illam & semetipsos sapiẽtes nuncupare voluerũt. Visum est diligentioribus, hoc esse nimirũ, videlicet quia multi talium artium, scientiã habentium, nihilominus ita vixerunt, vt etiam apud homines, veram & cælestem sapiẽtiam nescientes, sapientium vocabulo indigni merito iudicarentur. Idcirco noluerunt dicere sapientiam, quia non omnes ad quos peruenit hæc scientia sapientes, id est, stultitia carentes effecit, simul quia vicinum arrogantiæ videbatur, semetipsos nominare sapientes, quod vitium à sapientibus alienum est. Sed rursum si scientiam dicerent, nihil hoc nomine studium suum, studio liberalium artium magis honorarent, quàm cæterarum artium facultates, quæ liberales non sunt, & tamen (vt supra iam dictum est) sub nomine scientię, tanquam sub genere habẽtæ sunt. Temperato igitur vocabulo, benè talium scientiam philosophiam, id est, sapiẽtiæ amorem, & semetipsos philosophos, id est, sapientię amatores dicere maluerunt, attamen & hoc faciẽtes, honestius quidem, sed nihilominus sapientes se esse dicebant, quia sapientes se haberi volebant, atque ita dicentes (ait Apostolus) stulti facti sunt. Quare? Videlicet quia per talis philosophiæ vel scientiæ viam, ad veræ sapientiæ diuersorium, id est, ad glorificandum Deum, ad gratias agendas Deo peruenire non curabant. Nam inexculpans eos idem dicit. Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent, quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis reuelauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, & cætera. Non ergo studia cõdemnat vel scholas grammaticorum, dialecticorum, rhetorum, arithmeticorum, geometricorum, musicorum, astronomorum, sed hæc in eis culpat, quod non quæsierunt ex eis sapientiæ fructum, propter quem artes istæ à Deo datæ sunt, id est, in notitia habere Deum & glorificare sicut Deum. Sciendum preterea locis plerisque sapientiam pro scientia scribi, vel dici more vulgari, exempli gratia: Cum in actibus Apostolorum Stephanus dicit. Et eruditus est Moyses omni sapientia Aegyptiorum. Et ad Corinthios Apostolus loquitur. Scriptum est enim. Perdam sapientiã sapientium. Et subinde. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mũdi? Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Et paulò post. Sed quę stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes. Verùm ita loquens, non suo ipsius sensu vel iudicio sapientiam vel sapientes dicit, quippe qui ad Romanos ait, dicentes se esse sapiẽtes, stulti facti sunt, sed superciliosam ęstimationem illorum, quasi sibi sapientes videbãtur, acerbius percutit.

Rom 1.

Act. 7.

1. Cor. 1.

Quòd omnia de quibus rectè prædicatur, Dei dona sint, & idcirco spiritus sanctus.

CAPVT V.

SIc ergo scientia sapientiaq; differunt, vt maius & minus, quia plura scientiæ quam sapientiæ nomine significamus, & nomen scientiæ quam sapiẽtiæ generalius est. Quod autem omnia quæ sub isto genere, id est, scientia diuidendo distinximus dona Dei sint, & idcirco spiritus sanctus rectè spiritus sciẽtiæ prædicetur, exemplis comprobare ex abundanti est. Veruntamen singula singulorum breuiter exempla ponamus. Illiteralẽ & illiberalem scientiam donum Dei esse do-
Exod. 31. cemur, cum in Exodo legimus. Ecce vocauit dominus ex nomine Beseleel filium Huri, filij Hur, de tribu Iuda, impleuitq; eũ spiritu Dei, sapientia & intelligentia & scientiæ omni doctrina ad excogitandum & faciendum opus in auro & argento & ære, sculpendisq; lapidibus, & opere carpentario. Quicquid fabrè adinueniri potest, dedit in corde eius. Oliab quoq; filium Achisamech, de tribu Dan, Ambos erudiuit sapientia, vt faciãt opera abietarij polymitarij ac plumarij, de hyacintho ac purpura, coccoq; bis tincto & bysso. Vtrumq; hic positum est, sapiẽtia scilicet, & scientia, necnon etiam intelligentia, videlicet quia impletus spiritu Dei Beseleel, eorum operum quę per artis scientiam foris faciebat, rationes diuinas intus sentiebat. Itẽ literalem & illiberalem scientiam qualis est medicinæ ars, donum Dei docet illa sapientis sententia, Honora medicum, nõ est enim
Eccl. 38. medicina, nisi à Deo. Literalem & liberalẽ, quæ est philosophia donum Dei esse vel ex eo constat, quia in Daniele scriptum est. Pueris autem his videlicet Ananiæ, Misaeli, Azariæ, dedit Deus scientiam & disciplinam in omni libro & sapientias, Danieli autem intelligentiam omnium visionum & somniorum, & steterunt in conspectu regis, & omne verbum sapientię & intellectus quod sciscitatus est ab eis rex, inuenit in eis decuplũ super cunctos ariolos & magos, qui erant in vniuerso regno eius.

Quòd illud Apostoli dictum: Scientia inflat, charitas verò ædificat, malè intelligentibus nomẽ scientiæ suspectum facit.

CAPVT VI.

MAgna & pulchra hæc sancti spiritus gratia, simplicioribus hodieq; suspecta est, maximè pro eo quod Apost. ad Co-
1. Cor. 8. rinth. loquens, dicit de ea. De his autẽ quę idolis immolantur scimus, quoniam omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat. Penè hoc solum audierunt, & hoc solum meminerunt, quod dixit, scientia inflat, non quærentes, aut quærere scientes, aut quid dixerit, vel cur addiderit, charitas verò ædificat. Tanquam opposita sint hæc & simul stare non possint, scientia & charitas, à tanquam opponendo dixerit, scientia inflat, charitas verò ædificat, sic negligenda, imò contẽnenda illis videtur sciẽtia, & tunc demum veraciter se arbitrantur dicere. Domine non est exaltatum cor meũ, Psal. 130. neq; elati sunt oculi mei, neq; ambulaui in magnis, cum à sciẽtię studijs toto se se animo auerterint. Nam scientia inflat, inquiunt, ait Apostolus Christi. At ille non sic dixit, non sic dictum suum intelligi voluit, neq; scientiæ charitatem opponere, sed apponere voluit. Nam scientia subauditur sine charitate inflat, charitas verò subauditur cum scientia ædificat. Deniq; sic rectè componuntur, simulq; in sancta scriptura gradiuntur, charitas & scientia, quomodo sapientia & scientia. Nam charitas ipsa est vera sapientia. Hęc nimirum sine scientia aliquantulum ædificat, cum scientia plurimum ædificat, scientia verò sine charitate inflat. Alioqui ipse qui hæc loquitur semetipsum, quod absit, inflatum esse prædicat. Dicturus enim sciẽt a inflat præmisit, scimus, quoniam omnes scientiã habemus. Ad hoc ergo tendit, vt sciẽtiam habentes sapientes Corinthij, charitatẽ quoq; habeant. i. infirmos fratres non scandalizent manducando idolothytum argumentando nihilo esse immolatum, eo quòd nihil sit idolũ, nihil enim substantiale ligno aut lapidi siue æramento accessit, vt fieret idolum, sed accidẽti ab artificis manu effigie est figuratum. Hæc profectò scientia inflat, dum charitatem non habens, de eo quòd cõscientia fratrum cum sit infirma, polluitur, non curat. Itaq; suspectam facere aut cõtẽptibilem non debet viri ecclesiastici conscientiam, id quod ab isto dictum est, scientia inflat, sed potius honorabilis, vt verè est primum ex eo iudicetur, quòd eam spiritus sanctus inter septem principalia dona sua numerat, deinde ex eo quòd apud Danielem, sic illam auctoritas diuina commendat. Qui aũt Daniel. 12. docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.

Quod idcirco scientia in euangelio Christi maximè necessaria fuerit, quia proiectus in terram serpẽs, misit ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumẽ, vt eam faceret trahi à flumine, & de impij Arrij dogmate.

CAPVT VII.

IGitur, vt supra diximus, post prælia martyrum celebrata spiritu fortitudinis, opportunè sanctus scientiæ spiritus in opus suum successit. Ille namque draco serpens antiquus, qui de cælo præsumptæ diuinitatis proiectus erat in terram pugnantibus illis, vt iam non coleretur in templis, nec ei sacrificaretur cultibus publicis per ora malignorum, qualis fuit Arrius qui blasphemias in Dei filium sibilare cœpit, vt populum simplicẽ nihilominus traheret ad se, non valentem,

tem,aut scientem vitare venenum mortis in pulchritudine sermonis. Hoc est quod in Apocalypsi magnificè præmonstratum fuerat *Apoc.12.* signo illo verè magno, verè mirabili. Et post quam vidit draco, quòd proiectus est in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum. Et subinde. Et misit serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Quod erat istud flumen pessimum, ex ore draconis emissum, postquam pugnante Michaele & angelis eius, proiectus est in terram, nisi doctrina hæreticorum loquacium, & loquacitate fluentiū, qui tunc maximè fluere cœperunt, vbi summi imperatores ad fidem Christi conuersi cum angelis sanctis & ecclesia dei legibus pugnantes & edictis, diabolum propulerant de sedibus pristinis, de templis veteribus, & aris? Os nimirum draconis, prædictus Arrius extitit, de quo flumen illud putidum tali fluxu erupisse legimus in ecclesiasticis historijs. Alij quidem dicunt filium eru *Apoc.12.* ctuationem, alij verò propositionem, alij coingenitum. Quas impietates, nec audire possumus, licet innumeras mortes nobis minentur hæretici. Nos autem quoniam dicimus, & sapimus, & docuimus, & docemus, quia filius non est ingenitus nec ingeniti pars vllo modo, neque ex alio subiecto, sed quoniam voluntate & consilio subsistit ante tempora, & ante secula plenus Deus, vnigenitus, conuertibilis, & antequam generaretur aut crearetur non erat, aut prædestinaretur aut fundaretur, ingenitus enim non erat, persecutionem patimur, quia dixit. Principium habet filius. Deus autem sine principio est. Et quia diximus, ex non astantibus est, sic autem diximus, secundum quod nec pars Dei est, nec ex aliquo subiecto, propterea persecutionē patimur. Hęc hæresis aqua erat putida, & nō dum magnum flumen, vbi ab illo suo fonte, ab illo draconis ore profluebat. Verùm vti videmus flumen quodlibet, ab ortu suo angusto prius alueo fluere, procedendo autem crescere, multisque accurrentibus aquis siue fluuiolis in immensum extumescere, sic paulatim serpendo vires accepit, & in immēsum creuit impijssima hæresis, concurrentibus multis multorum linguis magniloquis, vbertate eloquentiæ fluentibus, & argumentantibus contra simplicitatem euangelicæ fidei, donec per mundum penè vniuersum exundaret flumen magnum, flumē naufragiosum. vt non esset dubium, quin de ore draconis antiqui esset emissum. Sed adiuuit, inquit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. Quomodo adiuuit terra mulierem, vel quomodo absorbuit flumen? Nimirum currentibus epistolis Christiani imperij congregata est ad mulieris illius auxilium, ad catholicę ecclesiæ periclitantis adiutorium illa sancta & famosissima Synodus Nicena trecentorum decem & octo episcoporum, & cum eis tanquam ducibus & principibus ad bella domini, plurimi boni & optimi ex diuersis gentibus conuenerunt, alij quidem ad intelligendum & dicendum nimis idonei, omniq; scientia vel eruditione, quamcunq; hunc sanctum scientiæ spiritum suggerere vel dare decuit disciplinati, simulq; vitæ virtute præclari, per quos & mortuos Christus suscitauit, & viuos curauit, & alia miracula innumera operatus est. Ibi profectò terra mulierem adiuuit, ibi flumen illud absorbuit, nam impium Arrij dogma, cæterasq; hæresium pestes cum illo vel ex illo dogmate pullulantes condemnauit, mirantibus adhuc seculis, qđ eodem episcoporum numero illic pro veritate spiritus sanctus dimicauit, quo & quōdam pater Abraham vernaculos domus suæ armatos super victores reges educens, in fide sua triumphauit. Sed quid deinde? Et iratus est, inquit, draco in mulierem, & adiecit face *Apoc.12.* re prælium cum reliquis, qui sunt de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu. Non enim quieuit draco diabolus, postquam sic absorptum fuit flumen illud hæreticum, & postquā digna perditione interierat Arrius, sed vires acerbissimè reparauit leuitate Constantij, & superbia crudeliter vsus Valentis impijssimi. Illorum potestatibus armatus, & iratus in mulierem adiecit facere prælium cum reliquis de semine eius, nec enim minus per istos sæuijt, quā per Decium aut Neronem sæuierat manifestis & publicis persecutionibus.

De sitis sanctorum, mulierem illam adiuuantium, & de mutatione prophetica: Omnes sitientes, venite ad aquas. CAPVT VIII.

HVius ce prælij fatigatione anhelantes, quotquot erant de semine eius cœperunt æstuare & desiderio bono viuos scientiæ fontes sitire, statimque animaduerterunt *Esa.55.* ad se pertinere, & maximè pro re huiusmodi dictum esse illud à spiritu sancto per os prophetæ. Omnes sitientes, venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite. Venite, emite absq; argento, & absq; vlla commutatione vinum & lac. Venerunt ergo sitientes, sitierunt venientes, & sederunt iuxta plenissima fluenta scripturarum, sicut columbę, quę lacte sunt lotę. i. simplicem ac beneuolum habentes oculum, qui multum valet ad consequendam veritatem scripturarum, ad intelligēdum illum quo loquuntur illæ Dei sensum. Nam econtra hæretici pugnaces, idcirco cùm verba raperent, male tenebant scripturæ sensum, quia malignum habebant inuidiæ oculum, suamq; & non Dei quærebant gloriam, tumidi, contentiosi, loquaces, elati, diabolicamque aduersus Deum & proximum spirantes superbiā in sublimitate sermonis. Idcirco hæreses & schismata fecerunt, inflatum habentes spiritum, nimium falsi & fallentes, qui verba veri

tatis dialecticæ, imò sophisticæ vanitatis vinculis se ligare posse putauerunt. Nam reuera dialecticæ ars veritatē non persequitur, nec verbo Dei nectit vinculum, sed potius veritatem sequitur, & verbum Dei verum, fidis argumentationibus comprobat, si quis legitimè vtatur illa. Præcessum sanctæ scripturæ diligenter aspiciat dialecticæ simul & rhetoricę studiosus pariter & beneuolus, & videbit, quòd eam tanquam dominam, famulæ istæ prosequuntur. Itaq; quotquot erant de feminę mulieris huius, & castitatem matris ecclesiæ, quo affectu filios decebat defendere, meditabantur, accedentes ad aquas, vnde & vtiliter sanctam intellexerunt scripturam propter hoc ipsum, quòd non suam sed Dei quærebant gloriam, matremq; suam tam vita quam morte sua defendere cupiebant. Nā hæc est via vel norma siue conditio discendi, quam in prælibato prophetæ capitulo demōstrans ipse Deus scientiarum dominus dicit. Audite audientes me, & comedite bonum & delectabitur in crassitudine anima vestra. Inclinate aurem vestram & venite ad me, audite & viuet anima vestra. dicendo: Audite audientes me, nondum expresserat modum auditionis necessariæ, & ideò subiunxit. Inclinate aurem vestram, & venite ad me, & cōtinuò quod præmiserat. Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in crassitudine anima vestra. Hoc ipsum repetiuit dicens. Audite me, & viuet anima vestra. Denique inclinate aurem, hoc est, humilitate mentem. Nam qui humilitate inclinatur, ipse doceri meretur, iuxta illud. Et qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. *Esa. 55.*

Quomodo tunc fatigatus Iesus sederit super puteū & sitientibus dederit aquam viuam.

CAPVT IX.

Venerunt itaq; sitientes isti ad aquas iā dudum sedente domino Iesu super puteum, & postulante dari sibi bibere à muliere Samaritana, quia fatigatus erat. Et quis eū fatigauerat? Primò Iudæus, qui illum crucifixerat, deinde hæreticus, qui nunc illum blasphemauerat. Et quidem de fatigatione crucis vel mortis iam in semetipso conualuerat, quia resurrexerat, sed fatigatiōe blasphemiæ adhuc in quibusdam membris suis, in quibusdam fidelibus suis, qui tribulabantur laborabat. Fatigatus ergo super puteum inferioris aquæ, super profundum mundanæ scientiæ sedens bibere volebat, grata vicissitudine viuam daturus aquam scientiæ suæ ad aquā sitientes inuitabat. Grata quippe vicissitudo hæc erat, vt fideles, qui liberalium facultates habebant artium, bene vtendo illis, contra hæreticos eisdem artibus malè vtentes, veritatem defenderent, quod erat potare Iesum fatigatum & sitientem, atq; hoc facientibus daret ipse aquam viuam, magis ac magis aperiendo illis sensum ad veritatem scripturarū *Ioan. 4.*

intelligendam. Factumq; est hoc modo amicum, pulchrumq; commercium. Ipse quam de philosophiæ hauserant puteis postulanti domino porrexerunt aquam, de qua ipse dicebat. Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum, & acceperunt ab eo, vt iam dictū est, aquam viuam, de qua qui biberit (ait idem) non sitiet vnquam. Attamen talium quoque quis prior dedit illi & retribuetur ei? Nullus vtique, nam sicut iam superius dictum est, prophetica & omnis licita scientia donum ipsius est, sed ipse bonis suis muneribus bene vtentibus maiora dare dona solitus est. Amplius autem & hoc postmodum erit nō prætereundum, quia quos ecclesiasticæ fidei defensores habere, quorum lingua contra hęreticos vel ad erudiendam ecclesiam suam vti dignaretur ipse egit, ipse prouidit, vt prius artibus liberalibus instruerētur, & in maris periculum ad pugnandum descensuri in nauibus prius quasi circa littora leuioribus ludis exercerentur. Sic etenim acceperunt, sic aquam viuam biberunt, vt fieret in eis fons, & foris diuiderentur fontes eorū, & in plateis aquas suas diuiderent, id est, vt non solum aliorum scripta legerent & intelligerent, sed & ab alijs vtiliter legenda ipsi scriberent. *Ioan. 4.* *Rom. 11.*

Quòd maximè & tunc ingressæ sunt septem artes liberales in Ecclesiasticum dominæ suæ triclinium, & quòd multum intersit, vtrum verba rebus, an res verbis exornentur.

CAPVT X.

Ingressæ sunt ergo septem artes liberales tanquam famulæ in sacrum & reuerendū dominæ suæ sapientiæ triclinium, & quasi de triuijs licentiosis ad districtum & seuerum verbi Dei magisterium dispositæ, & assidere iussæ sunt. Vagabantur enim prius per circuitum lasciuæ, garrulæ, & verbosæ puellulæ, nihil operantes, sed curiosæ agentes solummodo, vbi negotiosæ magis esse videbantur circa creaturam discutiendam cursitantes, ipsum autem creatorem negligentes. Missæ sunt ergo in opus, vt non iam q̄ superfluū erat de creatura mundi fabularentur, sed seriò fideliterq; quod expediebat de creatore loquerentur, bonumq; ad honorem eius sermonem opere splendido texentes operarentur, id est, vt non iam res verbis, sed verba rebus ornarentur. Hoc etenim sermo de creatura rebusq; vanis, & interdum mendacibus disputantium, à sermone differt de creatore vel vita æterna tractantium, quòd ibi res inopes & macilentę conquisitis vndecunq; verborum fucis adornantur, hic verba quatumcunque sonora & lucida maiestate rerum vel sensuum superantur & decorantur. Vnde illi scholę per prophetam tropologicè dicitur. Sume citharam, circui ciuitatem meretrix obliuioni tradita. Bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit. Hinc aūt in Cāticis dixit ipse Christus, Fauus distillans labia *Esa. 23.* *Cantic. 4.*

tua,

tua, mel & lac sub lingua tua. Item. Ostende mihi faciem tuam, sonet vox tua in auribus meis. Et rectè illa meretrix, ista autem dicitur amica sapientis, quia videlicet illa spectatoribus siue auditoribus passim placere, & semetipsam commendare gestit, ista autem non semetipsam, aut creaturam aliquam pulchram, sine appetendam, sed solum Deum pulchrum & omni affectu appetendum demonstrare intendit, & omninò nō suam, sed Dei gloriam quærit. Quid autem dicimus, artes istas in scholam illam tunc esse intromissas? Potius dici poterat cum prius nesciretur, introisse extunc intus apparuisse illas. Nam qui scienter scrutati sunt scripturas, ita inuenerunt, ita experti sunt, & satis admirati, non solum, quòd illic essent, verumetiam, quòd ita dominæ sapientiæ luce & maiestate subopertæ laterent, vt non facilè conspici possent, quòd illic essent, penè quomodo lucente sole super terram, luna noua, itemq; luna decrepita, stellæ quoq; circa eandem cæli regionem latent, nec vulgo videtur quòd ibi sint. Luna quippe & stellæ sole absente, & per alterum hemisphærium gyrante in altero lucet, in eodem autem hemisphærio cum sole lucere non valent. Nimirum sic penè liberalia scientiæ artes in sancta scriptura cum sapientia dei quamuis simul assint, nitere vulgo nō possunt, cum in alijs rationibus, per se plurimum lucidæ parere & splendere consueuerint. Maximè autem idcirco nō parent cùm ibi sint, quia videlicet sic illis sancta scriptura vtitur, vt tamen non dicat qualiter eisdem vtendum sit. Per singulas artes ire, & pauculis, quod dictum est exemplis comprobare non pigeat.

De prima illarum grammatica & partibus eius, quòd ita illis vtatur sancta scriptura, vt ne fabulam quidem prætereat, & quòd prius habuerit ea, quæ se Græci auctores inuenisse gloriantur.

CAPVT XI.

PRima liberalium artium grammatica, id est, loquendi peritia sic adest, primumq; affuit in sancta scriptura siue sapientia dei, vt primordia eiusdem artis, id est, literas communes quas librarij sequerentur, quarum disciplina velut quædam grammaticæ artis infantia est, Hebræos cū lege domini per Moysen accepisse nō dubium sit. Diuisiones quoque grammaticæ artis, quæ à quibusdam triginta dinumerantur, id est, partes orationis octo, vocē articulatā, syllabā, pedes, accētus, positurā, notam, orthographiā, analogiā, etymologiam, glosam, differētiam, barbarismu, solœcismum, vitia, metaplasmum, schemata, tropos, prosam, metra, fabulas, historiam, describere ac distinguere præsentis negotij nō est, veruntamen hæc in illa contineri vel obseruari vsq; adeò verum est, vt fabulam quoque non prætereat. Fabulas autem grammatici à fando nominauerunt, quia nō sunt res factæ, sed tantum loquendo fictæ, quæ ideò sunt inductæ, vt ficto mutorum animalium, vel etiam eorum, quæ animam non habent, inter se colloquio, imago quædam vitæ hominum nosceretur. Hac ita ille filius Hierobaal in libro Iudicum vtitur. Audite me viri Sychem, ita vt audeat vos Deus. Ierunt ligna vt vngerent super se regem. Dixeruntq; oliuæ, Impera nobis. Quæ respondit. Nunquid possum deserere pinguedinem meam, qua & dij vtuntur, & homines, & venire, vt inter ligna promouear? Dixeruntq; ligna, ad arborem ficum. Veni & super nos regnū accipe, &cæt. Et in Paralippomenon, cùm misisset Amasias rex Iuda ad regem Israel, dicens, veni videamus nos mutuo, ille remisit nuncios, dicens. Carduus qui est in Libano, misit ad cedrum Libani, dicens. Da filiam tuam, filio meo vxorem. Et ecce bestiæ, quæ erant in sylua transierunt, & conculcauerunt carduum. Schemata quoq; quod nomen græcum, nos habitum, vel formam, vel figuram rectè nominamus, quia per hæc quodammodo vestitur & ornatur oratio, cognoscere licet in sancta scriptura passim reperiri, vt est illud in Psalmo. Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Siō. Hoc schema prolepsis, id est, præoccupatio siue præsumptio dicitur, quando ea, quæ sequi debent anteponuntur. Ante enim posuit, Eius, dicendo: Fundamenta eius, & postea, cuius, id est, domini subiungendo, diligit dominus. Sic & cætera schemata siue schematis species in sancta scriptura sparsim inueniuntur. Et quidem gloriantur Græci talium se figurarū sine troporum fuisse repertores, sed cum sancta scriptura cæteris scripturis omnibus non solum auctoritate, quia diuina est, vel vtilitate, quia ad vitam ducit æternam, sed & antiquitate præemineat, nō solum vana, sed & falsa hæc eorū gloriatio est. Nihilominus & metra, quæ ab eo dicuntur, quòd certis pedum mensuris atque spatijs terminentur, eadem sancta scriptura non ignorauit. Psalterium enim lyrici composuere pedes & sancti Iob pene totum volumē hexametris constat versibus, dactylo, spondeoq; currentibus.

Iudic. 9. *2. Para. 25*

De rhetorica vel partibus rhetoricæ, quòd istis omnibus bene vtatur sacra scriptura pro re & tempore.

CAPVT XII.

RHetorica, id est, bene dicendi scientiam, quisquis vnquam apertis alicubi vidit oculis, vt faciem eius veraciter internoscere posit, ipse ad eandem de qua loquimur scripturam accedens, nisi fortè dormitet, aut maleuolentiæ nubilo cæcutiat, dicere non fallitur, quia maximè illic est. Primæ partis eius, id est, inuentionis hic exempla breuiter colligamus. Sunt enim rhetoricę partes quinque, scilicet inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio. Inuentionem ergo hic suspicientes primùm dicamus istorū, de quibus nunc loquimur rhetorum verorum qui sanctam cōscribendo scripturā causas dei cū homini-

hominibus perorant, præcellentem verissimamq́; esse inuentionem, quia videlicet, quæ inuenerunt vt eloquerentur, aut pronunciarent, non vt rhetores, forensis aut ciuilis exercitij de corde vel ingenio proprio, sed de spiritu sancto inuenerunt, quemadmodum & Petrus Apostolus ait. Hoc primùm intelligentes, quòd omnis prophetica scriptura propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Porrò hanc scilicet inuentionem rhetores in sex partibus consumi siue versari dicunt, quæ sunt, exordium, narratio, diuisio, confirmatio, confutatio, conclusio. Exordium, inquiunt, est principium orationis per quod animus auditoris vel iudicis constituitur, vel apparatur ad audiendum. Narratio est rerum gestarum aut proinde vt gestarum expositio. Diuisio est, per quam aperimus quid conueniat, quid in controuersia est, & per quam exponimus quibus de rebus acturi sumus. Confirmatio est nostrorum argumentorum expositio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum locorum disputatio. Conclusio est artificiosus terminus orationis. Harum partium primā scilicet exordium in duo diuidunt, in principium & insinuationem. Principium esse aiūt cùm statim apertis rationibus auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum, id est, attentum, docilem & beneuolū. Insinuationem verò, cùm pro qualitate causę alienatum à nobis sentientes auditoris animum, occultè per dissimulationem omnia illa conficimus, vt ad eandem commoditatem in dicendi opere venire possimus. Rursus aiūt, quia si honestum genus causę erit, licebit vti vel non vti principio. Quam autem sanctus sanctæ scripturę auctor spiritus suscipit, vel à se audiri causam cupit inhonestam? Rectè igitur ab oratoribus istis reprehendi non debeat, licueritei vti vel non vti principijs. Nam neq; Moyses principio vsus est, sed statim à narratione incœpit, dicens. In principio creauit Deus cælum & terram, neq; Iosue, neq; Iudicum, aut Regum libri principijs vsi sunt, sed idem à narratione incœperunt. Non autem casu, aut inscitia, nam vbi visum est expedire, nemo melius Moyse nouit aut valuit principio vti, non solum quo possit homines aliquos, sed & ipsos cælos attentos, ipsamq́; terram facere attentam, auidamq́; ad audiendum, cū dicit. Audite cæli, quæ loquar, audiat terra verba oris mei. Sed & patriarcha Iacob itidem facere oportunè nouit, vbi dicit, Congregamini, & audite filij Iacob, audite Israel patrem vestrū. Congregamini, vt annunciem, quæ ventura sint vobis diebus nouissimis. Planè hoc principium est, attentos, dociles, beneuolos ad audiendū filios facere gestientis. Alias autem & in lege & in prophetis, per singula penè capitula, idē

[Margin: 2. Petr. 1. — Gen. 1. — Deut. 32. — Gen. 49.]

& ad hoc ipsum valens est principium, quòd dicitur. Locutus est dominus ad Moysen dicens. Hæc dicit dominus exercituum. Porrò insinuatione, quæ altera exordij species est, qua tunc vtendum esse dicunt, quando auditoris animus alienatus, siue offensus est siue audiendo defessus est. Mulier Thetuites apud regem Dauid, cuius animū à filio suo Absolon dira causę qualitas alienauerat, vtitur hoc modo. Heu mulier vidua ego sum. Mortuus est vir meus, & ancillæ tuæ erant duo filij. Qui rixati sunt aduersum se in agro nullusq́ue erat, qui eos prohibere posset. Et percussit alter alterum, & interfecit eum. Et ecce consurgens vniuersa cognatio aduersus ancillam tuam, dicit. Trade eum, qui percussit fratrem suum, vt occidamus illum pro anima fratris sui quem interfecit & deleamus hæreditatem eius, &c. Sed quid hinc vel inde exempla quæramus, cum ipsa ore proprio incarnata sapiētia hac vti dignata sit? Ait enim. Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori. Vnus debebat denarios quingētos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisq;. Quis ergo eum plus diligit, &c. Et multa secudū eundem modum atque pro velle dicentis præmisso vel non præmisso principio. Narratio omnis in sancta scriptura, quàm est breuis, & quàm dilucida? Arbitramur, & certè non fallimur, quia scriptorum omnium secularium, quantumuis accurata narratio comparatione eius fluxa, laciniosa, atque miserè obscura est. Sic breuis, sic est lucida, vt miro & penè ineffabili modo, auditorem semper oblectet semper nouum teneat. Quòdque non minus mirandum, sic facilis est, vt quiuis imitari se posse confidat. Sic grauis, vt nullus modum eius assequi præualeat, vt proinde illud Flacci rectissimè dicas. Vt sibi quiuis, Speret idem, sudet mu'tum frustraq; laboret. Ausus idem. Et alibi. Ante caput scaberet viuos & roderet vngues. Sæpè stilum versans, iterum quæ digna legi sunt, Scripturus. Diuisione quomodo vtatur sanctus scripturę conditor spiritus, cùm multa dare exempla magnifica valeamus, vnum tantū, & hoc ipsum de prælibato Euangelij loco ponimus. Dixerat intra se ille Simon. Hic si esset propheta, sciret vtique, quæ & qualis esset mulier, quę tangit eum, quia peccatrix est. Hoc nimirum inter Simonem dominumq́; conueniebat, quia peccatrix erat. Nam dominus libens tangebatur, Simon tactum illum reprehendebat tacitus. Diuisione ergo vsus est, quia omisso quòd peccatrix erat, suscepit ad defendendū quod tangebat. Vides, inquit, hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti. Hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit, &c. Fit autē defensio per confirmationem & confutationem. Per confirmationem videlicet suæ, per

[Margin: Exod. 33. — 2. Reg. 14. — Luca 7. — Flaccus. — Luca 7.]

confutationem partis aduersariæ. Harum exempla, ne longius abeamus, eodem ex loco sumamus. Propositionibus quippe ter binis altrinsecus per oppositionem continuò commissis, hinc pœnitentis veram iustitiam, quæ ex fide & dilectione est, confirmat, inde falsam reprehendens iustitiam confutat. Aquã inquit, pedibus meis non dedisti, hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi nõ dedisti, hæc autem, ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti, hæc autem vnguento vnxit pedes meos. Quarta demum oppositio, quanta mansuetudine, vel temperantia reprehendentis inuidiam augere declinat? Ait enim. Propter quod dico tibi. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autẽ minus dimittitur, minus diligit, denique idem est, ac si diceret. Tu autem, qui vt tibi videris, minus habes, quod dimittatur, minus diligis. Et est sensus. Huic multũ diligenti, multa remissione peccata remittuntur, tibi autem minus diligenti peccata tua minus remittuntur. Conclusione tandem, quæ est artificiosus orationis terminus, non tam artificiosè, quàm sapienter & iustè vtitur, cùm dicit. Fides tua te saluam fecit, vade in pace. In confirmatione & confutatione pro magno habent illi, argumentationibus vti, & difficillimum æstimant expolire & expeditè pronunciare, quod inuenerunt. Hæc, inquiunt, res facit, vt neq; diutius quàm satis est in eisdem locis commoremur, nec eodem itentidem reuoluamur, neq; inchoatam argumẽtationem relinquamus, neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Absolutissimam atq; perfectissimam argumentationem esse dicunt, quæ in quinquẽ partes distributa est, propositionem, rationẽ rationis confirmationem, exornationem, cõplexionem. Istud quoq; in scriptura sua, neq; ignorauit, neque aspernatus est spiritus Dei, quod si diligenter attendis, non paucis educet exemplis. Siquidem manifestiora quàm plura sunt, sed nos vbi fortè minus paret hæc facultas, inde nunc breuiter aliqua dare exẽpla cupimus. Propositio est ille Psalmi octaui versiculus. Domine deus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Psal. 8.
In illo propheta summatim ostendit, quid sit, quod probare intendit. Ratio est, quam sub duobus versiculis, hoc modo annectit. Quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos. Ex ore infantium & lactentiũ perfecisti laudem propter inimicos tuos, vt destruas inimicum & vltorem. Istis etenim verum esse demostrat, id quod intendit, scilicet ex eo admirabile esse nomen domini, quia Christus magnificè eleuatus est, & in cælum ascendit. Et deinde ex ore Apostolorum qui erant quasi infantes. i. homines idiotæ & sine literis, perfecit laudem euangelicæ fidei, siue prædicationis. Rationis confirmatio est id, quod subiũgit. Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas quæ tu fundasti. Hic enim versiculus breuiter confirmationem quam exposuit, scilicet non adeò mirum siue incredibile esse, quod ex ore infantium, dominus laudem perfecerit, quoniam qui infantes, siue lactentes fuerant, accepto spiritu sancto, facti sunt cæli, in quorum fide, luna & stella, id est, ecclesia, & quique electi potuere fundari. Exornatio est, quæ sequentibus continetur versiculis. Quid est homo quod memor es eius, aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulominus ab angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi. Volucres cæli & pisces maris, qui perambulant semitas maris. Istis etenim versiculis insigniter honestauit, & collocupletauit rem copioso ornatu pietatis, admirando magnitudinem dignationis, quomodo hominem tam longè inuidia diaboli ab æternitate deiectum tantopere requisierit. Complexio est versus prior repetitus. Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Isto etenim concludendo, breuiter recolligit partes argumentationis. Et hæc quidem perfecta quinque partium argumẽtatio confirmantis est. Confirmat n admirabile esse in vniuersa terra nomen domini. Sequenti verò psalmo ab eo versu quo dicit. Exurge domine non confortetur homo, vsq; ad eum, quo ait, Exurge domine Deus exaltetur manus tua, itẽ, Psal. 9.
si ritè perpendas, perfecta quinq; partium cõfutantis argumentatio est. Cõfutat enim inimi. um hominem peccati, filium perditionis vt ait Apostolus. Qui extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur. Cæterũ est, vbi vel vndè breuiores, id est, vna à duabus ablatis partibus fiant argumentationes, scilicet vbi breuior est dicenda res, quæ facile memoriæ cõmendatur. Tunc enim exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res esse videtur. Sin autem res & tenuis & humilis est, tunc & exornatio & complexio prætermittẽda sunt. Istæ verò tanta copia in scripturis nostris inueniuntur, vt vlla dare exẽpla superfluum putemus, præsertim cum iuxta propositum satis dictum sit, & nos ad alia properemus. Porrò tria genera causarum scilicet demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, isti quoque oratores siue inuentores nostri receperunt. Neque enim parumper agunt de alicuius, imò quàm plurium certarũ personarum laude vel vituperatione, quæ partes demonstratiui generis sunt, verbi gratia, quando laudatur Deus, vel vituperatur diabolus. Item, non parum aut rarò resonãt suasionem & dissuasionem, quæ partes deliberatiui generis sũt, videlicet suadẽdo bonũ

dissua

dissuadendo malum. Item, persepe accusatio
nem tractant, atq; defensionem, quæ partes
iudicialis generis sunt, accusando videlicet
iniustum, defendédo iustum, vt exempli' gra
Rom. 5. tia, in Apostolo cum accusatur iniustitia v-
nius hominis, per quam peccatores constitu-
ti sunt multi, & defenditur iustitia vnius ho-
minis, per quam iusti constituuntur multi.
Eas quoque quas dicunt constitutiones, con
iecturalem legitimam, iuridicialé, nullus vn
quam secularium sic iustè, sic sapienter egit,
aut agere potuit, quomodo in sanctis de qui-
Exod. 22. bus loquimur scripturis, agitur. Nam conie-
cturalis est, cùm de facto controuersia est,
hoc modo Commendauit aliquis proximo
suo asinum, bouem, ouem, & omne iumen-
tum ad custodiam, & fortè mortuum est, aut
debilitatum, aut captum ab hostibus, sed nul
lus hoc vidit. Quid ergo fiet? Iusiurãdum, in
quit, erit in medio, quòd non extenderit ma
num ad rem proximi sui, suscipietque domi
nus iuramentum, & ille reddere nó cogetur.
Et multa similia. Legitima verò est, cùm à
scripto, aut è scriptis aliquid controuersia na
scitur, hoc modo. Putabant Iudæi sese fideli-
ter adimplere diuinam scripturam sanctę le-
gis, offerendo incensum, & manducando car-
Hier. 7. nes sacrificij Sed quid? Holocaustomata ve-
stra addite victimis vestris, & comedite car-
nes, quia non sum locutus cum patribus ve-
stris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos
de terra Aegypti, de verbo holocaustomatũ
& victimarum. Sed hoc verbum pręcepi eis,
dicens. Audite vocem meam, & ero vobis
Deus, & vos eritis mihi populus, &c. Verùm
multo maximè Apostolus ad Hebræos scri-
bens, in hac constitutione consistit, volunta-
tem scriptoris, immò Dei cum scripto siue li
tera, cui solus Iudæus innititur, cõferens aut
literæ præferens, satisque intelligibiliter atq;
probabiliter voluntatem prædicti scriptoris
exponens. Iuridicialis est, cùm factum con-
uenit, id est, factum esse non negatur, sed iu-
re, an iniuria sit quæritur. Huiùs autem par-
tes duæ sunt, quarum vna absoluta, altera as-
sumptiua nominatur. Absoluta in iudicijs
domini omninò damnatur. Dicitur enim ab
soluta, cùm id ipsum quod factum est, rectè
factum esse dicitur, ita vt aliud nihil foris as-
sumatur. Porrò domino nihil quòd rectè fa-
ctum sit, quasi non rectè factum quæritur.
Damnabilis ergo est, apud ipsum hæc pars,
veniamque non meretur, & ea est huiusmo-
di. Quæ est, inquit, Samuel, hæc vox gregum
1. Reg. 15. quæ resonat in auribus meis, & armẽtorum
quam ego audio? Ac deinceps. Quare ergo
non audisti vocem domini, sed versus ad prę
dam es, & fecisti malum in oculis domini? Et
ait Saul. Imò audiui vocem Domini, & am-
bulaui in via per quam misit me dominus, &
adduxi Agag regem Amalech, & Amalech
interfeci, & cæt. Altera pars est assumptiua,
quæ apud Deum in iudicijs eius, partim susci
pitur, partim damnatur. Sunt enim partes
quatuor, concessio, remotio criminis, transla
tio criminis, comparatio. Concessio crimi-
nis apud illum non solum suscipitur, verùm
penè sola hac, vel maximè hęc suscipitur. Cõ
cessio namque est, cùm reus postulat sibi ig-
nosci. Denique omnes apud illum sumus rei
& hæc omnis pacis nostræ via est, & maximè
iustus est, qui maximè concedit, & maximè
sibi postulat ignosci, iuxta illud. Iustus in
principio accusator est sui. Sunt autem huius
concessionis partes duæ, altera deprecatio, al
tera purgatio. Deprecatio est, cum se, & con-
sulto fecisse & peccasse reus confitetur, & ta-
men postulat, vt sibi misereatur, vt exempli
gratia Dauid. Tibi soli, inquit, peccaui, & ma *Psalm. 50.*
lum coram te feci. Purgatio est, cùm consul-
to negat reus se fecisse, id est, aut per impru-
dentiam, aut per fortunam, quam nos rectius
euentum dicimus, aut per necessitatem. Per
imprudentiam hoc modo. Venit Deus ad *Gen. 20.*
Abimelech, per somnium nocte, & ait illi.
En morieris propter mulierem quam tulisti
habet enim virum. Abimelech verò non te-
tigerat eam. Et ait Domine, num gentem iu
stam & ignorantem interficies? & cæt. Per ca-
sum verò siue per euentum, quòd illi per for
tunam dicunt, hoc modo. Iratusque Moyses *Leuit. 10.*
contra filios Aaron qui remanserãt, ait, Cur
non comedisti hostiam pro peccato in loco
sancto, quæ sancta sanctorum est? Respondit
Aarõ. Oblata est hodie victima pro peccato,
& holocaustum coram Domino. Mihi auté
accidit, quod vides. Quomodo potui come-
dere eam, aut placere domino in ceremonijs
mente lugubri? Per necessitatem hoc modo.
Cur Iepthe vestimenta tua scidisti? Heu filia *Iudic. 11.*
mea, inqt, decepisti me. & ipsa decepta es. A-
perui enim os meum ad Dominũ, & aliud fa
cere non potero. Nam per necessitatem vo-
ti, quia os suum aperuit, dicens. Quicunq; pri
mus fuerit egressus de foribus domus meæ,
mihiq; occurrerit reuertenti cum pace à filijs
Ammon, eum holocaustum offeram domi-
no, per necessitatem, inquam, voti purgatur,
& excusatur, qui filiam occidit offerendo, &
in Catalogo sanctorum, qui per fidem vice-
runt regna, meretur computari? Item Dauid
sanctificatum panem dante Achimelech sa-
cerdote, suscepit, & comedit, & quia propter
necessitatem hoc fecit, purgatur & excusatur *Matt. 12.*
cùm dominus dicit. Non legistis quid fecerit *Matt. 2.*
Dauid quando esurijt, & qui cum eo erant,
quomodò intrauit in domum Dei & panes
propositionis comedit, quos non licebat ei
edere, neque his, qui cum eo erant, nisi solis
sacerdotibus? Et subinde. Si autem sciretis
quid est, Misericordiam volo, & non sacrifi-
cium, nunquam condemnassetis innocentes.
Itaque concessio partesque concessionis de-
precatio & purgatio suscipiuntur in iudicijs
Dei. Comparatio quoque criminis hoc mo-
do. Tu Paule qui dixisti, Si circuncidamini,

Christus

Galat. 2. Act. 16. Christus vobis nihil prodest, Cur Timotheũm circuncidisti, itemque assumptis viris purificatus cum illis, intrasti in templum annũcians expletionẽ dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio? Propter vitandum, inquit, periculũ maioris criminis, videlicet, quia audierant de me, quòd discessionem docerem à Moyse, quod falsum erat, quia cum Moyse sum in spiritu & veritate, sed hoc demonstrari non poterat ratione, demonstraui nõ sine aliqua criminis similitudine. Translatio vel remotio criminis, quæ duæ sunt, ex quatuor partibus assumptiuæ, quæ pars erat altera iuridicialis constitutionis, sapientibus vbiq; vitanda est in iudicio Dei, quia videlicet ex ipsis est origo, vel incrementum peccati. Dixit enim Deus ad Adã. Quis indicauit tibi, quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti? Et ille, Mulier, inquit, quam dedisti sociam mihi, dedit mihi de ligno, & comedi. Hæc ille dicens, crimen à se transferre voluit. Translatio nanq; criminis est, cum fecisse nos nõ negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus. Item: Dixit dominus Deus ad mulierem. Quare hoc fecisti? Quæ respondit, Serpens decepit me, & comedi. Hæc dicens crimen non à se amouere, sed culpam ipsam, id est, criminis causam voluit. Remotio nãque criminis dicitur, cũ à nobis non crimen, sed causam ipsam amouemus, & vel in hominem transferimus, vel in rem quempiam cõferimus. Sed qualem in personam, mulier crimen transtulit si tamen persona meretur dici? In serpentem siue spiritualem, id est, diabolum, siue terrestrem, id est, colubrũ. Qualem in rem? In serpentis deceptionem. Verũ hæc translatio non purgat, sed contaminat, non absoluit, sed inuoluit. Qualis enim fuit decipientis pollicitatio serpẽtis? Nequaquã, inquit, morte moriemini, scit enim Deus quod in quocunq; die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut dij. Dicat mulier, serpẽtem non solum suasisse, sed & talem quoq; rationem ostendisse, cur deberet comedere. Nonne crimẽ auget, criminis tali remotione? Rectè igitur dixerimus, translationem siue remotionem criminis, nequaquã de sancta scriptura quæri, vel inter nos & Deum constitui, sed & comparationem vix, concessionem autem semper, & maximè deprecationem, quæ vna & melior est ex duabus partibus concessionis.

Gene. 3.

De dialectica, quod ipsa quoque in sciptura sancta sit, & maximè in principio Geneseos, vbi genera & species ipsis nominibus proferuntur, differentiaq; & accidentia & syllogistica vis non negligitur.

CAPVT XIII.

PORrò dialecticam, nunquid ostẽtari, aut liberius efferri decebat coram sanctarũ scripturarum opifice Dei sapientia? Attamẽ & ipsa illic est, & coram illa domina sua mãdati operis partes exequens, vigilantior assidet, & veritatem inuestigat. Nunquid super hoc, quisquam dialecticę artis alumnus sanctæ scripturæ parietes, vel primam ianuam ingressus dubitat? Primùm hoc asserere licet, quia genus, & differentia, species, & proprium, atq; accidens, quæ sapietes seculi pro magnis atque arduis habent, quasi prima huius scripturæ incipientis elementa sunt. Sic enim scriptum est. Germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciẽs fructum iuxta genus suum. Gen. 1. Item: Protulit terra herbam virentem, & afferentem semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque semen secundum speciem suam. Et infra, Creauitq; Deus cete grandia, & omnem animam viuentem, atque motabilem, quam produxerant aquæ in species suas, & omne volatile secundum genus suum. Et subinde. Producat terra animam viuentem in genere suo iumenta & reptilia, & bestias terræ, secundum species suas. Et fecit Deus bestias terræ, iuxta species suas, & iumenta, & omne reptile in genere suo. Genera ista & species istæ sine dubio sunt, de quibus apud philosophos sermo est, qui & genus describentes assignauerunt, genus esse dicẽtes quod de pluribus differentibus specie in eo quod quid sit prædicatur. Speciem quoque assignantes dixerunt, quia species est, quæ ponitur sub assignato genere, & de qua genus in eo qd' quid sit prędicatur. Siue ita, Species est quod de plurib. differentibus numero in eo quod quid sit prædicatur. Sed hæc quidem inquiunt, assignatio specialissimæ, & cæ. Dicamus ergo quod in ipsa sanctæ scripturæ litera, & simplices quod mulceat, & sapiẽtes, aut philosophos, quod exerceat. Arbitramur enim non minus ad hanc scripturam, quàm ad eã quæ est apud Aristotelem prædicamentorũ doctrinam, esse necessariam, quid sit genus, & quid differentia, quid species, & quid proprium, & quid accidens. Cùm enim dicit lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, & habens vnumquodque semen secundum speciem suam, lignum vtique genus esse constituit, & cùm dicit pomiferum siue faciens fructum, differẽtiam ponit, quæ addita generi, scilicet ligno, speciem ligni. i. arborem constituit. Lignum namq; tanquã genus per differentias oppositas diuidit, dicendo, pomiferum siue faciens fructum, & addendo, & habens vnumquodq; semen, siue cuius semen in ipso sit. Aliud namque est facere fructum, aliud habere semen tantum. Eadem diuisione Psalmista in laudibus dei, Psal. 148. dixit. Ligna fructifera & omnes cedri, nisi quod speciem pro differentia posuit. i. cedrũ pro non fructifero ligno, lignum itaq; duntaxat fructiferum arborem, nam lignũ non fructiferum arbor dici non consueuit. Vndè nostris temporibus quidam claræ memo-

riæ, excellentisq; ingenij satis eleganter lusisse fertur, iacēs in lectulo. Ait enim, Ligneus est lectus, nulla tamen arbore sectus. Soluere qui poterit, soluat, & eius erit. Verū enim dixit, quia videlicet lectulus de ligno quidē erat, sed de fructifero ligno non erat, & idcirco veraciter de nulla arbore sectus erat, quia nimirum sicut iam dictum est, non quodlibet lignum, sed lignum fructiferū arbor est. Lignū itaq; genus est, etenim de plurib. differenbus specie prædicatur, scilicet de ligno fructifero siue faciente fructum, & de ligno infructifero, siue non afferente fructum, sed semen tantum. Et hoc animatum quidē corpus, sed nōdum sensibile est, vel esse dicitur. Porro animati pariter, & sensibilis corporis, id est, animalis, siue animę viuentis, subinde distinguuntur differentię ac species, dum dicitur, Producant aquæ reptilia animæ viuentis, & volatile super terrā, &c. Cū. n. primū dicitur, Producant aquæ reptilia animæ viuētis, & postmodum subditur, producat terra animam viuentem, multò melius, multo rectius secundum hāc scripturam dignissimā, genera ac species siue differentię subordinātur, quàm ordinauerit Porphyrius, qui cum subdiuidendo vsq; ad constitutionem animalis deuenisset, continuò animal per differentias rationalis atq; irrationalis, itemque mortalis & immortalis subdiuisit, hæc autē sacratissima series lectionis sic diuidit, vt animalis aliud sit, quod aqua aliud quod terra producit. Et primùm quidem eius quod aqua producit, tres differentias subdiuidit, siue tres species constituit, subdiuidēdo, vel dicendo, volatile super terrā, sub firmamento cæli, &, creauitq; Deus cete grandia, & omnem animam viuentem atque motabilem quam produxerant aquę. Volatile namq; in hoc à cęteris quę produxerant aquæ, differt, quòd super terram exiuit, & nunc volat sub firmamento cæli, cete autem grandia, cum in aquis remanserint, in hoc differunt, quòd per fœtum veniunt, nō plurima veniunt per ouum. De hac tertia differentia venientium per ouum, cum dicit, in species suas, subaudiendum est subalternas, quę nimirum dinumerari non possunt. Deinde verò eius animæ viuentis, quam terra producit, dum sic loquitur, producat terra animam viuentem in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum species suas, & deinde, faciamus, inquit, Deus, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, illa est diuisio animalis, qua illud Porphyrius diuidit, terreni quippe animalis, aliud est rationale, aliud irrationale iuxta veritatem siue efficiētiam potentissimam huius dictionis Dei. Rationalitas quippe hominis in eo est, quod ait. Faciamus hominem ad imaginem, siue creauit Deus hominem ad imaginem suam. Cæterùm subdiuisionem rationalis, qua illud in mortale, & in immortale diuidit, scriptura ista non tradidit. Neq; enim aut angelos, qui sunt immortales, animalia dicere cōsueuit, aut solem & lunam, stellasque animalia immortalia, aut vllo modo esse animalia, vel animas habere credidit, aut concessit. Libet nunc secundum seriem sacrę huius lectionis à genere generalissimo. i. à substantia vsque ad speciem specialissimam; id est, hominem progredi ordine, quo ipsa nos ducit. Substātia, inquiunt, est quiddam, & ipsa genus, sub hac corpus est. Nos autem secundum verba scripturę hui⁹ dicimus, quia sub hac est hinc terra, & inde cælum. Nam in principio creauit Deus cælum & terram. Terra autem est omnis corporea substantia, id est, corpus videlicet omne, quod corporeis oculis cōspicitur. Nam cælum patria est spirituum, quo licet corpora nostra transferenda speremus, præcessit enim cum carne sua Christus, tamen corpus non est, quia corporeis mortalium oculis non videtur. Ergo sub substantia, corp⁹, sub corpore, palpabile corpus, sub palpabili, solidū siue immobile corpus, sub solido, animatum corpus, sub animato corpore, animal sub animali, terrenum siue terrestre animal, sub terrestri, rationale animal. Solidum atque immobile corpus, sub corpore palpabili constituitur, nam & aqua corpus quidem palpabile, sed non solidum aut immobile est. Et hoc, scilicet solidū corpus arida est, quæ iam propriè dicitur terrā, dicente Deo, Congregentur aquæ, quæ sub cęlo sunt in locum vnum, & appareat arida. Et continuò, Factumque est ita. Et vocauit Deus aridam terrā. Quo vsq; scriptura hæc nos duxit, scilicet vsq; ad rationale animal, id est, hominem processimus diuisionem rationalis relinquentes, quæ, quia ab hac scriptura, sicut supra dictum est, non traditur, à lectoribus eius iure relinquitur. Itaq; homo terrestris animalis species est, & eius differētia insigniter exprimitur, cū dicitur. Et creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum. Porro cum dicitur, Formatis igitur dominus Deus de humo cunctis animantibus terræ, & vniuersis volatilib. cæli, adduxit ea ad Adam. Et subinde, Adæ verò non inueniebatur adiutor similis eius, non solum differentia, sed & proprium hominis vt edatur competenter exigitur, quia videlicet debuit scire scriptor, cū hæc diceret, quid proprium sit hominis, in quo maximè discernitur, & non inuenitur similis eius. Dicimus ergo hic oportunè, causa exigente, quia solus homo disciplinæ perceptibilis est, & solus bipes ita vt capite sublimi, rectaq; statura, cælum spectet, & quod risibilis est, & quia quod secundum huius scripturæ auctoritatem rectè dicimus, solus inter cuncta animalia, non solum mentem rationalem, sed & linguam ad loquendum habet. Vltimum eorum quæ posuerunt, accidens est. Accidens aūt homini maximum, & de

Marginal notes: Gen. 1. (beside "citur, Producant aquæ reptilia"); Gen. 1. (beside "scripturę hui⁹ dicimus"); Gen. 2. (beside "uit Deus hominem ad imaginem suam")

& de quo sanctæ scripturæ auctori sancto spiritui, maxima & non indigna cura, peccatum est, & mors pœna peccati. De hoc enim omnis scriptura diuinitus inspirata summopere concertat, quòd verè accidens sit, contestàs quod Deus hominem rectum fecerit, quod Deus mortem non fecerit. Et hoc ex eo, quē nunc tetigimus scripturę loco defendit veritas, cù dicit, Erat aũt vterq; nudus, Adã scilicet & vxor eius, & non erubescebãt. Et subinde. Vidit igitur mulier q bonũ esset lignũ ad vescendũ, & pulchrũ oculis, aspectuq; delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit, deditq; viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborũ. Cumq; cognouissét se esse nudos, cósuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata. Et infra, Multiplicabo inquit, ærũnas tuas, & cóceptus tuos. Ad virum autem, In sudore, inquit, vultus tui vesceris pane tuo, donec reuerteris in terrã, de qua sumptus es, quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Itaq; si non fabulas Gentilium aut hæreticorum, sed veritatem scripturæ attendas, malum non ex substantiali aliqua essentia, sed ex accidenti est. i. nõ duo principia, boni & mali erant vel sunt, vt bona à bono, & mala à malo principe subsistãt. Constat enim ex hoc vel ex his maximè locis, malum omne, id est, tam mortem animę, de qua dictum est, in quocunque enim die comederitis ex eo, morte moriemini, quam mortem corporis, omnesq; dolores, quorũ prior est, de quo dicitur. In dolore paries filios tuos, vltimamq; pœnam, siue dolorem corporis. i. mortem eius, de qua dixit. Quia puluis es, & in puluerem reuerteris, constat, inquam, cunćta hæc homini accidisse, præeunte accidente maximo. i. peccato. Prius enim condita erat substantia, prius, inquã, formauerat dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauerat in faciem eius spiraculum vitæ, & posuerat eum in paradiso voluptatis, quem plantauerat, & erat vterq; nudus, Adam scilicet & vxor eius, & non erubescebant, quia videlicet causa cur erubescerent nondum accesserat. Itaq; malum non substãtiale quid, sed accidentale siue actuale est, & penitus nulla est creatura, siue visibilis siue inuisibilis, quæ possit mala intelligi per naturam. Magnum verè & negotiosum accidens, circa quod vel propter quod studet, & occupatur, quicunq; verè est sapiens, à cuius discussione nemo vacat, nisi insipiens, & hic est omnis quæ à Deo est sapientiæ finis, studere & satagere, quatenus huiusmodi accidens subiecto abesse possit. Etenim propter hoc venit de cælo, & incarnata est, & magnã scholam, id est, sanctam ecclesiam seriò instituit in hoc mundo ipsa sapientia Dei. Cæterùm de accidétibus leuissimis, verbi gratia, dormitionis, siue coruinæ, aut Aethiopicæ nigredinis, seu cuiuslibet coloris, agere vel disputare, nõ est occupati animi, & circa necessarium vitę negotium soliciti, neq; ad ista descendere, vacat sanctæ illi philosophiæ quæ de cælo venit. Sapientibus huius seculi, qui apud Deũ stulti sunt, ista relinquit. Qui nimirum, quia magnum illud accidés. i. peccatum vel pœnam peccati cognoscere dedignati sunt, eodem contemptu, quo cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, idcirco tã inopem, tamque angustam accidentis definitionem dederunt. Accidens, inquit, est, quod adest, & abest præter subiecti corruptióem. Denique tali definitione nequaquam illud accidens comprehenderunt, quod subiectũ, id est, hominem omninò corrumpit, imo destruit, ita vt reuertatur in puluerem, & vt sicut Psalmista deplorando concedit, concedendo deplorat. Mane sicut herba transeat, mane floreat & transeat, vespere decidat, induret, & arescat. Sanè omnium accidentium vniuersam multitudinem à creatore sancta scriptura vel creator ipse à semetipso remouet, cum dicit ad Moysen, Ego sum qui sum. Sic dices filijs Israel. Qui est, misit me ad vos. Propterea cum de accidentib. homines tractant, qui accidentalibus miserijs subiacent, & idcirco non sunt, quia permutantur & nũquam in eodem statu permanent, nunquam creatorem in verba sua constringere præsumant, quamuis & de illo in sancta scriptura pleraque dici vel prædicari audiant significantia quantitatem, qualitatem, relationem, vbi, quando, situm habitũ, facere, pati. Etenim magnus dicitur Deus, siue immensus, non quod aliquando fuerit paruus siue mẽsuræ alicuius, & bonus, non quòd potuerit esse aliud quàm bonus, pater filij vel filius patris, non quod aliquando vel hic non pater, vel hic non fuerit filius, & in loco esse dicitur, non quòd de loco ad locum transeat, cũ sit incircumscriptus, & hodie genuisse dicitur, cùm nunquam fuerit quando non esset vel hic pater, vel hic non fuerit filius, & sede re dicitur, nõ quòd sicut Humaniformij putant, forma talis sit, vt vel extendatur, vel complicetur, & indutus vestimento dicitur, qui cũ corpus non sit, sine dubio nec pannis constringitur, sed & requiescere, vel requieuisse scribitur, qui semper fuit & est quiet*, & patiés esse, qui nullis subiacet passionibus, sed hoc ipsum semper est, q semper fuit, & nunq̃ mutatur, quippe qui nõ formatus est, sed tantùm forma carens est materia, vndè & nullis subiacet accidentibus. Huius artis vtilitas & virtus, tota ostenditur in syllogismis, quorum conclusio plurimum lectoré adiuuat, ad veritatem inuestigandam, tantũ, vt absit illi error decipiẽdi aduersarium per sophismata falsarum cóclusionum. Quis autem omnium secularium, ita vt hæc sancta scriptura fortiter ac suauiter nouit aut potuit nodosum texere aut stringere syllogismum? Ne longius abeamus, hic in isto capite libri

Gene. 2. Gene. 3. Gen. 2. Rom. 1. Psal. 89. Exod. 3. Iob 14.

Gen. 1. te libri sic propositum est. In principio creauit Deus cælu & terrã. Hic sine dubio Deus est subiectum, creauit cælum & terram, est prædicatum. Tunc aut propositioni concedendũ est, quando prædicatum subiecto cohærere perspicuum est. Concedit ergo fides, etenim non ad infideles, sed ad fideles, & cõtra infideles huic scripturę sermo est. Assumptio sequitur continuò, cum dicit. Terra aũt erat manis & vacua, & tenebræ erant super faciẽ abyssi, & spiritus Dei ferebatur super aquas, &c. Quid hac assumptione spectabilius, vbi scriptor illud quod assumatur, sic ponit, vt simul ostendat rem. i. illam quæ in creãdo fuit assumptionẽ materiæ informis, quomodo creator qui de nihilo creauerat ad operandũ, ad faciendas & distinguendas formas illã assumpserit. Sequitur enim, Dixitq; Deus, Fiat lux, &c. Tandemq; sic concludit. Igitur perfecti sunt cæli & terra, & omnis ornatus eorũ. Plena est diuinæ scripturæ pagina, tam perfectis syllogismis, quorũ breuitate maximè rhetores delectantur.

De Arithmetica, quod vsi sit, et quòd multa mysteria numerorum ratione colligantur.

CAPVT XIIII.

Sapient. 11. ARithmetica, id est, numerorum ratio, in multis sanctarum scripturarum locis, quantum mysterium habeat, elucet. Nõ enim frustra in laudibus Dei dictum est. Omnia in mensura, & numero, & pondere fecisti. Senarius namq;, qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter & xl. dies quibus Moyses & Helias, & ipse Dominus ieiunauerũt, sine numerorum cognitione non intelligitur. Sic & alij in scripturis sacris existunt numeri, quorum figuras non nisi huius artis scientiæq; periti soluere possumus. Datum est etiam nobis ex parte aliqua, sub numerorum consistere disciplina, quando horas per eam discimus, quando de mensiũ curriculo disputamus, quando spatium anni redeuntis agnoscimus. Per numerũ quidẽ, ne confundamur, instruimur. Tolle numerũ in reb. omnibus, & omnia pereũt. Adime seculo cõputum, & cuncta ignorãtia cę a cõplectitur. Nec differre potest à cæteris animalibus, qui calculi nescit rationem.

De Geometria, quòd multa secundum illam disciplinam in scripturis inueniantur.

CAPVT XV.

GEometricę disciplinę multa sunt in scripturis sacris vocabula, scilicet digitus, palm⁹, cubitus, pes, passus, stadium, miliare, & cætera talia. Veruntamen hæc disciplina magna ex parte curiositatis vitio denotatur, & pro parte illa nusquam in sacris verbi Dei rationib. recipitur. Primùm quippe ab Aegyptijs reperta dicitur, quòd vndante Nilo, & omnibus possessionibus eius limo obductis, initiũ terrę diuidendę per lineas & mensuras nomen arti dedit, qui deinde longius acumen sapientium profecti, & maris & cæli & aeris spatia metiuntur. Nam pronocati studio, sic cœperunt post terræ dimensionẽ & cæli spatia quærere, quanto interuallo Luna à terra, à luna Sol ipse distaret, & vsq; ad verticem cæli quanta se mensura distenderet, sicque interualla ipsa cæli, orbisque ambitum per numerum stadiorum ratiõe probabili distinxerunt. Sed quia ex terræ dimẽsione hæc disciplina cœpit, ex initio sui & nomen seruauit. Nam Geometria de terra & de mensura nuncupata est. Terra enim Grę cè Ge vocatur, metra mẽsura. Sed quid hæc ad veram vtilitatem? Quo nobis scire vel opinari, quantis à terra stadijs subleuatus sit globus lunæ aut solis, quãto superet magnitudinem terrę magnitudo solis, quò tuæ terra ipsa tendatur stadijs. Hæc ergo pars cura vel studio verè sapientia digna non fuit. Cæterùm & pro parte hæc eadem disciplina apud eandem scripturam fuit acceptabilis, scilicet, in construendo quippiam ad præceptũ nomini commodè & rationabilib. mẽsuris. Exempli gratia: Fac tibi arcam (inquit) de lignis leuigatis, mansiunculas in arca facies & Gene. 6. bitumine lineis intrinsecus & extrinsecus, & sic facies eam. Trecentorum cubitorum erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorũ latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius. Rationabilis quippe dimensio est, exceptis profundioribus quæ nos latent mysterijs, vbi latitudo sexta est longitudinis, & altitudo decima est portio eiusdem longitudinis. Quinquaginta nanq; sexta est pars trecẽtorum, & triginta decima est pars trecentorum. Habetque hæc figura similitudinem quandam humani corporis, quia videlicet corpus hominis prostratum vel supinatum in longitudine sexies latitudinem sui, & decies habet altitudinem sui. Multa itidem in compositione tabernaculi, multa in cõstructione tẽpli vtiliter considerantur, quæ præter structuræ ipsius rationabilem modum aliquid innuunt, vndè diligentis animus lectoris vtiliter magis ædificetur.

De Musica, quòd & ipsa valde familiaris sit scripturæ sanctæ.

CAPVT XVI.

MVsica verò nunquid peregrina est ab ista, de qua loquimur, scriptura sancta? Imò familiaris valdè apud eã, & consecretalis vernacula, atq; præ alijs officialis magisq; est necessaria. Huius repertorẽ Moyses dicit fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluuiũ. Verùm ad famulatum sapientiæ, Gene. 4. ad adiutorium siue cooperationem cælestis doctrinæ, per præcipuum prophetarum Dauid, hanc spiritus sanctus introduxit. Grande quippe impendebat negotium atq; certamen verbo Dei, scilicet iuuenilem petulantiã mundi lasciuiẽtis terrere atque coercere metu inferni, nimiumq; carnales amatores præsentis seculi excitare in amorem regni Dei,

Dei, nudo sermone & nominibus proprijs, quod scriptor legis non fecit Moyses. Nusquam enim verbis, palam lex, regnum Dei repromisit, aut pœnas comminata est inferni, excepto duntaxat quod in cantico Deuteronomij, *Deute. 23.* Ignis (inquit) succensus est in furore meo, & ardebit vsq; ad inferni nouissima; sed prçuaricatoribus, ista quidem comminabatur, famem, gladium, pestilentiam, & malas bestias, obediētibus autem, terram lacte & melle manantem, terram de cuius montibus æris metalla foderētur promittebat. Per os prophetæ & regis huius, orare primùm cœpit spiritus sanctus gemitibus inenarrabilibus, claro sermone res exprimēs, vt homo de inferno erueretur, & regnum Dei consequeretur, ideoq; ad rem tantam, tamq; necessariā rudes eatenus auditores attenti dociles ac beneuoli redderentur, sonora adhibuit instrumenta cum hymnisona vocis melodia, sonum tubæ, psalterium, & citharam, cordasq; & organum, cymbala benè sonantia, cantans domino misericordiam & iudicium, non ignorās numerum ipsum, in quo vis musicæ consistit, quem & Pythagoras apud Græcos postea reperisse fertur ex malleorum sonitu. Nec mirum, cum & longè ante Dauid, mira & venerabili ratione, Abraham & misericordiam & iudicium domino cantauerit, non voce organica neque instrumentis, sed tantum proportionabilibus numeris, in quibus vis musicæ consistit. Dixerat enim dominus: Si inuenero in Sodomis quinquaginta iustos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos. Tūc ille ingressus colloquiū & in humilitatis suæ magnitudine habens fiduciam, quid (inquit) si *Gen. 18.* minus quinquaginta iustis quinque fuerint? Delebis propter quadraginta quinq; vrbem vniuersam. Ac deinceps, Sin autem quadraginta inuenti fuerint, quid facies? Quid si ibi inuenti fuerint XXX? Quid si ibi inuēti fuerint xx. Quid si ibi inuenti fuerint x? Et dominus ad singula respondens, nō delebo (inquit) si inuenero ibi xlv. nō percutiam propter xl. nō faciam si inuenero ibi xxx. nō interficiam propter xx. non delebo propter x. Nunquid casu Abraham taliter numeros diminuebat, & nō potius filios suos misericordiam & iudicium domino cantare docebat. Sic namq; diuisit, sic diminuit proportionabiliter, vt nullā earum proportionum, quæ musicos reddunt sonos omitteret. Denique xlv. ad xl. epogdoo, id est, sesquioctaua proportione tonum efficiunt. xl. ad xxx. collati epitritum, id est, sesquitertium efficiunt, & diatesseron reddunt. xxx. ad xx. Ennolion, id est, sesquialterum faciunt, & sonum diapente reddunt. xx. ad x. dupli sunt, & maximam symphoniam diapason efficiunt. xxx. ad x. tripli sunt & diapason cū diapente reddunt xl. verò ad x. quadrupli sunt, & bis diapason efficiunt. Cùm itaq; nulla proportionum musicarum in istis desit numeris, non est arbitrandum quod homo tantus, prçsertim cum Deo loquens, casu sine ratione, & quomodo in buccam venerūt, ita eos decerpserit. Plurima hinc dici poterant, sed hoc præsentis propositi non est, & nos ad finem tendimus.

De Astronomia, quòd ipsa quoq; ibi sit, & quæ astronomiæ & astrologiæ distantia sit.

CAPVT XVII.

Astronomiæ quoq; notitia sanctæ scripturæ non deesse constat, præsertim cum iā à principio dicat. Dixit quoque deus, fiant luminaria in firmamento, & diuidant diem & noctem, & sint in signa & tempora *Gene. 1.* & dies & annos. Et Ecclesiastes loquitur, O- *Eccle. 1.* ritur sol & occidit & ad locum suum reuertitur, ibiq; renascens, gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem. Dicimus autē astronomiæ, non astrologiæ notitiam vel disciplinam, nam differt aliquid inter vtrunq;. Nam astronomia considerat cæli conuersionem, ortus, obitus, motusq; siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia verò partim naturalis, partim superstitiosa est. Naturalis dum exequitur solis & lunæ cursus, vel stellarum certas temporum statiōes. Superstitiosa verò illa est, quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quiq; etiam xij. cæli signa, per singula animæ vel corporis membra disponunt, syderumque cursu natiuitates hominum & mores prçdicare conantur. Astronomicam ergo rationē de scriptura sancta accipimus, & maximè circa lunæ cursum, propter obseruandæ legitimum pasch̨e terminum, id est, primi mensis diem decimum quartum, nam Hebrçi solos lunares ex lege nouerunt & obseruant menses, iuxta naturalē lunæ cursum, tricenis vndetricenisq; diebus communium annorum menses duodenos explicantes, & tertio vel secundo anno, prout ratio exigit, decimum tertium in fine anni mensem embolismum triginta dierum apponentes. Sed de his hactenus satis dictum sit. Nūc ad superiora reuertamur.

De beato Hieronymo, magno scientiæ viro, & quātorum illustrium virorum gratiam habentium scripserit catalogum.

CAPVT XVIII.

Igitur cùm dicimus, doctoribus nostris, bono erga fidem catholicam zelo concitatis, cum feruētius sanctæ scripturæ studijs incumberent, tunc artes liberales ad cooperandum eidem scripturæ fuisse intromissas, animaduertimus rectius & verius nos dicere, tunc eas illic fuisse inuentas, sed præ claritate sapientiç eatenus non comparuisse illas, maximè autem propter infirmitatem oculorum, quibus terrenæ sapientiæ puluis inciderat. Hoc enim quidam de præcipuis illorum beatus Hieronymus fatetur, cùm dicit. Cùm ante annos plurimos domo, parētibus, soro

re, cognatis, & quod his maius est, consuetudine lautioris cibi, propter cælorũ regna me castrassem, & Hierosolymam militaturus pergerem, bibliotheca, quam Romæ cum summo studio ac labore confeceram, carere non poteram. Itaq; miser ego lecturus Tullium ieiunabã, & post noctium vigilias, post lachrymas, quas mihi præteritorum recordatio peccatorum, ex imis visceribus eruebat, Plato sumebatur in manibus. Si quãdo autem in memetipsum reuersus prophetas legere tentassem, sermo horrebat incultus, quia lumen cæcis oculis videre non poterã, quod tamen non oculorum culpam putabam, sed solis. Sed gratias veræ & summæ luci, quia citò clarificaus & sanatis iste oculis, solem. i. lucidum sanctæ scripturæ sermonẽ perficere potuit, & iam dudum à magistris secularib. sufficienter edoctus, quemadmodum dicit Victorinus & Donatus grammaticus magistri præceptoresq; mei Romæ insignes habentur, omnium librorum veteris testamenti Christo volente, studioque spirituali desudante, veritatem cõsecutus est. Literis namq; Græcis ac Latinis atq; Hebraicis doctus, cuncta Hebræorum volumina, quæ in canone continentur, ex veteri testamẽto, vera æditione in latinam linguã vertit, eaq; commentatus est, & nobis tantum in trãslatione dominicæ scripturæ præstitit, vt ad hebræorum fontem non egeamus accedere, quando nos facundiæ suæ multa cognoscitur claritate saciasse. Inter cætera autem studij sui opuscula, suis vniuersa præfationibus prænotata, à beato Petro sumens exordium, C.xxxv. illustrium virorum vitas vsque ad Theodosij xiiij. annum ex ordine digessit, omnesq;, qui de scripturis sãctis aliquid memoriæ tradiderunt breuiter descripsit, imitatus Tranquillum, græcumq; Apolloniũ, se quoq; in calce voluminis, quasi abortiuum minimumq; omniũ Christianorum ponens.

De beato Augustino, quod in illo verè laudabilis sit hic sanctus scientiæ spiritus, et quantum huius gratiæ donum se accepisse humiliter fateatur.

CAPVT XIX.

ET multum quidem est in illis, quo iure laudetur hic sanctus sciẽtiæ spiritus, sed nos ad finem properantes, vnum tantùm ex eis contingimus, in quo iste spiritus manifestè operatus est, quod se dignum fuit ad laudem suam, ad ecclesiæ suæ defensionem, catholicæ fidei, perpetuamq; munitionem. Iste est Augustinus, columna & firmamentum veritatis, & verè columna nubis, in qua thronum suum posuit sapientia Dei, cuius ex ore distillare non cessauit pluuia salutaris, imò fluere impetus fluminis contra flumẽ illud hæreticorũ, quod vt superius diximus, post
Apoc. 12. mulierem. i. ecclesiã de ore suo draco diabolus emisit. Et hunc quidem Dei dispensatio, antequam vocaret in admirabile lumen suum, permisit adolescẽtem errare in tenebris Manicheorum, sed in eodem errore mirabili gratia nescientem, circumuelabat spiritus iste, magnum suggerens donum scientiæ, quod postea benè expenderet ad commodum ecclesiæ Christi, in suo tempore. Etenim quãtum ingenij donum assecutus sit, ipse iudicat, vbi cum humili confessione domino inter cætera sic dicit. Et quid mihi proderat, quòd annos natus fermè xx. cum in manus meas venissent Aristotelica quædam, quas appellant decem cathegorias, quarum nomina cũ eas rhetor Carthaginensis, magister meus, buccis tipo crepantibus commemoraret, & alij qui docti habebãtur, tanquam in nescio quid magnum & diuinum suspensus inhiabam, legi ea solus & intellexi. Quas cùm contulissem cum eis, qui se dicebant vix eas magistris eruditissimis, non loquentibus tantũ, sed multa in puluere depingentibus intellexisse, nihil inde aliud dicere potuerunt, quã ego solus apud meipsum legens cognoueram. Ac deinceps: Et quid mihi proderat, quod omnes libros artium, quas liberales vocant tunc nequissimus cupiditatũ seruus, per meipsum legi, & intellexi quoscunq; legere potui, & gaudebam in eis, & nesciebam vndè esset quicquid ibì verum & certũ esset. Dorsum enim habebam ad lumen, & ad ea quæ illuminant faciem, vndè ipsa facies mea qua illuminata cernebam, non illuminabatur. Quicquid de arte loquendi aut differendi, quicquid de diuisionibus figurarum, & de musicis, & de numeris, sine magna difficultate nullo hominum tradente intellexi. Scis tu domine Deus meus, quia & celeritas intelligendi & dispiciendi acumẽ, Donum tuum est, sed non inde sacrificabam tibi. Itaq; mihi non ad vsum, sed ad perniciem magis valebat, quia tam bonam partem substantiæ meæ sategi habere in potestate, & fortitudinem meam non ad te custodiebam, sed profectus sum abs te in longinquam regionem, vt eam dissiparem in meretricis cupiditates. Nã quid mihi proderat bona res, non vtẽdo benè. Non enim sentiebam illas artes etiã ab studiosis & ingeniosis difficillimè intelligi, nisi cùm eis eadem conabar exponere. Et erat ille excellentissimus in eis, qui me exponentem, non tardius exequeretur. Sed quid mihi proderat hoc putanti, quòd tu domine Deus veritas, corpus esses lucidum & immẽsum, & ego frustum de illo corpore? Nimia peruersitas, & cæt. Hoc est in quo iure sanctũ scientiæ spiritum laudamus, quia virum talem, & sic foris præparatũ reddidit, & sic intus eo dignatus est vti, vt contra omnes hæreses, tota vita sua depugnans voce & literis, tanta scriberet, quanta nemo in vita sua legere sufficit. Vndè & quidam non inaniter dixisse fertur: Mentitur qui te totum legisse fatetur.

FINIS COMMENTAR. LIBRI VII. SCILICET DE SCIENTIA.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI, LIBER OCTAVVS. DE PIETATE LIBER VNVS.

De sancto pietatis spiritu, quam rectè illi totum quòd sumus, quòd viuimus, asscribimus, & quòd iste sæpius in scripturis nomine olei significetur, oleum autem in signum huius gratiæ de meritoria taberna Romæ per totum diem fluxit, quando natus est Christus filius Dei.

CAPVT I.

Esa. 61. Luca 4.

SAnctum pietatis spiritum, qui deinde ordine sequitur, nos maximè pauperes atque inopes summissa mente adoramus, cõfitentes illi, quia qui neq; sapientes fuimus, neq; intelligẽtes, neque consulti, aut consultores, neque fortes, neque multam scientiam habentes, nunc viuimus ex hac abundantia gratiæ spiritus pietatis, iuxta quod ait proprium illud habitaculum omnis gratię & omnis misericordię Spiritus domini super me, eo quòd vnxerit dominus me. Ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, &cæt. Ista enim illa est gratia, quæ hodie cum domus Dei vocatorum, ex diuersis conditionibus atque ordinibus venientium multitudine impleta est, premit eiusdem Dei & patris oculos, ne videat quales fuerimus, aut recogitet vndè venerimus, & ecce qui eramus insipientes, ambulamus inter sapientes. Qui eramus hebetes, habitauimus inter intelligentes. Qui eramus inconsulti, sedemus inter consiliarios salutis. Qui eramus infirmi, gradimur inter fortes. Qui eramus indocti, gloriamur inter scientes. Qui eramus omninò turpes, ecce conspicimur inter sanctos pulchritudine iustitiæ florentes. Hæc est illa pietas, & hæc sunt illa pietatis opera, propter quæ hunc spiritum sanctum, sancta scriptura sæpius sub nomine olei designat. Impinguasti (inquit) in oleo caput meum. Item: Vt exhilaret faciẽ in oleo. Et alibi. Et computrescet iugum à facie olei. Benè ergo & venerabiliter, quando in Bethlehem Iudæ de beata virgine natus est dominus Iesus Christus, oleo lætitiæ præ omnib. sanctis vnctus, vndè & dicitur Christus. In diebus illis, Romæ, vt historiæ tradũt fons olei largissimus de taberna meritoria, per totum diem fluxit. Quo signo quid euidentius, quàm pietatis & miserationis abundantia peccatoribus Christo nascente de cęlo fluxisse declarata est? Quòd enim de meritoria taberna. per totum diem Romæ oleum fluxit, hoc significauit, quòd de hospita ecclesia, quæ tanquam multis dijs prostituta fuerat, per omne tempus Romani imperij pœnitentibus daretur in remissionem peccatorũ dulcedo supernæ consolationis, & vbi regnauerat procacitas turpitudinis superabundaret mansuetudo religionis. Sed iã nũc ordinẽ prosequẽtes dicamus, quomodo post abundãtiam, vel cum ipsa abundantia sciẽtiæ, de qua præcedenti volumine diximus, hic in ecclesia sua spiritus pietatis euidẽtius operatus sit, & primo quid ipsa pietas sit.

Psalm. 22. 103. Esaia. 10.

Quòd pietas vera sit religio & cultus Dei, quem Græci Euseben, id est, pium vocant.

CAPVT II.

PIetas qua homines pro modulo suo dicũtur pij, pro quanto imitantur Deum, qui verè & solus pius est, vera religio est, & cultus Dei. Pietas namq; ait beatus Augustinus Dei cultus intelligi solet, quàm Græci Eusebian vocant. Hæc tamen & erga parentes officiosè habere dicitur. More autẽ vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiæ frequẽtatur. Quòd ideò arbitror euenisse, quia hæc fieri mandat Deus, eaque sibi vel præ sacrificijs placere testatur. Et quia loquendi cõsuetudine factum est, vt & Deus ipse dicatur pius. Quem sanè nullo sui sermonis vsu, Gręci Euseben vocant, quamuis Eusebian pro misericordia illorum vulgus etiam vsurpet. Vndè & in quibusdam scripturarum locis, vt distinctio certior appareret, non Eusebiã, quòd ex bono cultu, sed theusebian, quòd ex dei cultu compositum resonat, dicere maluerunt. Item: Hic autem finis est adhęrere deo. Iam igitur scienti diligere seipsum, cùm mandatur de proximo diligendo sicut seipsum, quid aliud mandatur, nisi vt ei quantum potest, commendet diligendum Deum. Hic dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas, hæc tantum Deo debita seruitus. Matt. 23.

De pietate, quòd hominem facit mitem, id est, non sua peccata defendentem, sed humilem atque pœnitentem.

CAPVT III.

ERgo pietas, verus dei cultus, vera religio est, à quo longius aberrauerunt, primum Iudæi, de quibus Apostolus dicit, quia ignorantes Dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei non sunt subiecti, deinde siue Iudęi siue Gręci, qui ex eo immites sunt quòd non sunt pij, id est, præsumentes de operibus vel meritis suis, multumque credentes proprio sensui, quodq; valde perniciosũ est, non se arbitrantes in omnib. indigere gloria Dei, nec aliquid se esse posse, nisi gratia

 Dei.

Dei. Nam reuera pietatis proprium est, vt hominem faciat mitem, id est, non seipsum defendentem aut iustificantem, non Deum sed semetipsum accusantem, non sanctę scripturæ contradicentem, siue intellectæ siue nondum intellectę, propter sui sensus vt fatetur ipse, tarditatem. De huiusmodi mitibus atq; mansuetis ipse Dominus dicit. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Isti nimirum eo ipso, quòd pietate mansuescunt, pio Deo locum faciunt, & præbent aditū, vt sciat quid faciat eis, quęmadmodum populo suo contaminato in sce... vituli ipse dicit. Iam depone ornatum tuū, vt sciam quid faciam tibi. Denique quamdiu peccator nitidus, & cum fronte meretricis supinus incedit, quodammodo nescit diuina pietas, quid faciat ei. Vbi autem semetipsum agnoscens, humiliato capite incedere incipit, statim scit quid faciat, & sciens occurrit, sicut illa innuit parabola de filio prodigo & luxurioso, qui in se reuersus, dixit. Pater, peccaui in cælum & coram te, iam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut vnum ex mercenarijs tuis. Quid enim tunc pater facere sciuit, & quid fecit? Misericordia motus est, & occurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eum. Et quid totum quod factum est, quòd filius ille, qui perierat, inuentus, quia seipsum inuenit, atque à bono patre receptus est, quòd pro inuentione eius vitulum saginatum occidit, & conuiuium fecit, pariterq; epulatus est, totum (inquam) illud per hūc pietatis spiritum factum est. Sed nunc locus vel ordo postulat non illud respicere, quòd vniuersali gratia gentilitas reuersa est ad Deum, emundata per baptismum à sordibus idolorum, sed id quod singulari respectu compunctus, ad pœnitentiam reuertitur quisq; peccatorum. Si quidem propheta ille, propheta magnus & prophetarum dominus, cùm illam parabolā diceret, sic reuersuras & suscipiendas esse gētes prophetabat, vt nihilominus cuicunque peccatori post lapsum reuertenti, pœnitentiam non esse negandam, insinuaret. Nec verò cum de pietate vel pietatis spiritu proponentes, & hanc esse veram religionem astruentes, pœnitētialis remedij sermonem ingredimur, à proposito vsquā digredimur, quia videlicet sicut in sequentibus non tacebimus pœnitentiali humilitate nulla charior Deo religio est. Ait enim. Dico vobis, qđ ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm supra nonaginta nouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Soli namq; superbi pœnitentia sibi non indigere videntur, soli humiles peccatores se esse in veritate confitentur. Quapropter & isti sunt mites, qui possidebunt terram, & illi sunt immites, qui non possidebunt terram.

Matt. 5. Exod. 33. Luca 15. Luca 15.

Quòd apud pietatem dei nullum, præter blasphemiā in spiritum sanctum, peccatū irremissibile sit, & quid sit verè dicere contra spiritum sanctum.

CAPVT IIII.

PRimum igitur dicimus, nullum esse peccatum præter spiritum blasphemiæ, vel blasphemiam in spiritum sanctum, cui in ecclesia Christi pœnitentia vel remissio iure denegetur, teste, imò auctore domino cùm dicit. Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filijs hominum peccata & blasphemię quibus blasphemauerint. Qui autem blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. Causam cur ita dixerit, euangelista subiungit. Quoniam (inquit) dicebant. Spiritum immundum habet, vel sicut præmisit, quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum eijcit dæmonia. Et sic intelligitur. Quia manifestè intelligens opera dei, cùm de virtute negare non possit, simulatus inuidia calumniatur, & Christum Deiq; verbum, & opera spiritus sancti dicit esse beelzebub, isti non dimittetur, neq; in præsenti seculo, neq; in futuro, non quod negemus & ei si pœnitentiam agere voluerit, posse dimitti ab eo, qui vult omnes homines saluos fieri, & in agnitionē veritatis venire, sed quod ipsi iudici & largitori veniæ credentes, qui & se semper pœnitentiam accepturū, & hanc blasphemiam nusquam dicit esse remittendam, credamus hunc blasphemum exigentib. meritis, sicut nunquam ad remissionem, ita nec ad ipsos dignè pœnitentiæ fructus esse peruenturum, iuxta hoc quòd Ioannes euangelista de quibusdam blasphemiæ suæ meritò excæcatis, veracissimè scripsit. Proptereà non poterant credere, quia iterum dixit Esaias. Excæcauit oculos eorum & indurauit cor eorū vt non videant oculis & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos. Sola ergo blasphemia in spiritum sanctum, qua quisque in similitudinem diaboli & angelorum eius, cōtra conscientiam suam, maiestatem deitatis oppugnare non trepidat, non habet remissionem, sed reus erit ęterni delicti, pręter hoc vnum (vt superius iam dictum est) cuncta remissibilia sunt.

Matt. 12. Marc. 3. Luca 12. Ioan. 12. Esa. 6.

De haresi Nouati presbyteri, qui in persecutione lapsis negauit posse ab ecclesia remissionem dari, quomodo vel quam Apostoli sententiam malè intellexit.

CAPVT V.

POrrò Nouatus isto spiritu pietatis nudatus, Romanæ Ecclesiæ presbyter, elatione quadam tumidus, spem penitus salutis eis adimebat, etiam si dignè pœnituissent, qui in persecutione lapsi à fide cecidissent. Ab illo exorta est Nouatianorum hæresis dicentiū, non negari quidem pœnitentiam lapsis eiusmodi, sed remissionem ab Ecclesia dari non posse, tantumque Dei iudicio reseruari. Contra hanc crudelitatem atq; atrocitatem non minus synodalibus episcoporum decretis memorabile extitit bonæ memoriæ Constantini imperatoris dictum, qui Nouatianorum episco-

episcopum Acesium percunctatus, cùm hæc *Hebr. 6.* ab illo, quæ prædicta sunt audisset. O Acesi (inquit) pone scalam, & solus ascende in cælum, si potes. Verùm sectæ illorum suffragari videbatur illud Apostoli dictum. Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt spiritus sancti, gustauerūt etiā bonum dei verbū, virtutesq; seculi venturi, & prolapsi sunt, renouari rursus ad pœnitētiā rursum crucifigentes, sibimetipsis filiū dei, et ostentui habentes. At ille nequaquam pœnitentiam aut remissionem peccatorum hoc dicto impugnauit, spemq; veniæ præclusit, sed reiterationem baptismi fieri posse negauit. *Ibidem.* Hac sine dubio intentione, illud eum dixisse ipsæ literæ textus ostendit. Præmiserat enim. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonē ad perfectionē feramur, nō rursum iacientes fundamēta pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad Deū, baptismatum doctrinę, impositionis quoq; manuū ac resurrectionis mortuorum & iudicij æterni. Et hoc quidem faciemus, si permiserit deus. Quid enim est non rursum iacientes fundamentum pœnitentię ab operibus mortuis & fidei ad Deum baptismatum doctrinæ, nisi non iterum redeuntes ad initium Christia*2. Cor. 2.* næ regulæ, quod est rursus catechizare, & rursus baptizare? Cæterum de pœnitentia suscipienda & remissione danda, testificans penes ecclesiā ius esse Christo auctore dicit ad Corinthios. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donaui, si quid donaui, propter vos in persona Christi. Et ne putes, eum de solo dixisse peccato fornicationis nō ait, cui donastis quòd vxorem patris habuit, sed cui aliquid donastis (inquit) eandem volens esse remissionis constantiam, in quacun*Mat. 18.* que re peccati, juxta illam euangelicam sponsionem domini. Amen dico vobis, quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata & in cælo, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in cælo.

De illa sententia Apostoli, quomodo sanè debeat intelligi Impossibile enim est eos qui semel, &c.

CAPVT VI.

ALias autem & reuera impossibile est renouari, veruntamen ita vt à sensu illo non recedamus, quo intelligendum supra diximus, illud quod ait, qui autem blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. Nam quod diximus, manifestè quempiā intelligere opera Dei, & tum stimulante inuidia negare quod intelligit, idem potest esse illuminatum fuisse, gustasse etiam donum cæleste, & participem factum esse spiritus sancti gustasse nihilominus bonum Dei verbum, virtutesq; seculi venturi, & tum prolabi. Ad *Hebr. 3.* hanc nimirum Christi & Apostoli eius concordiam siue consonantiam rectissimè confugere potes, si quis aduersarius fortè vehementius te perurgeat. Nam idem Apostolus ait in eadem ad Hebræos epistola. Voluntariè enim peccantibus nobis, post acceptā notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis. Quid est enim voluntariè, nisi ac si dixisset, cum deliberatione? Quid autem est cum deliberatione peccare, nisi maximè intellecta opera Dei velle (vt supra dictū est) negare inuidia stimulante? Idcirco cum dixisset. Voluntariè enim peccantibus nobis, &c. continuò subiunxit. Terribilis autem quædā expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ cōsumptura est aduersarios. Aduersarios dixit eos, qui voluntariè peccant, quòd vtique conuenienter dici non potest de his, qui per infirmitatem peccant, aut per ignorantiam. Ergo voluntariè peccare, idem est, quod verbum contra spiritum sanctum dicere, id est, manifesta Dei opera per inuidiam negare. Quare sic peccantibus eis, qui acceperant notitiam veritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis? Videlicet, quia impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, cùm prolapsi fuerint renouari. Quare impossibile est eos renouari? Nimirum quia quisquis eiusmodi est, non remittetur ei, neq; in hoc seculo, neq; in futuro, sed reus erit æterni delicti. Quare non remittetur ei, neque in hoc seculo, neque in futuro? Videlicet, quia vt pœnitentiam agat, non meretur visitari à spiritu sancto, sed iusto Dei iudicio consequitur illū impœnitens cor. Itaque quod dictum est, Impossibile est eos rursus ad pœnitentiam renouari, aut hoc erit, quod circunstantia volunt non debere rursus baptizari, aut si non concedit Nouatus, hoc erit dictum de peccato eiusmodi, vt non discrepet Apostolus Christi à Christo dicente. Non remittetur ei, sed reus erit æterni delicti. Sciendum quippe est, quia Paulus hæc dicens, Hebræus loquebatur Hebræis. Vndè & congruè cùm dixisset, *Hebr. 10.* voluntariè enim peccantibus expressit, & signanter dixit, nobis addens, subauditur, Hebræis, qui testimonium legis habemus, qui excusationem de peccato nō habemus. Quapropter intuendum quomodo inceperit, ne incertum aut dubium sit, cuiusmodi peccatum sit, & quòd prolapsos dicat, non posse renouari. Videte inquit, fratres ne fortè sit, in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi à Deo viuo, sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur; vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Hoc ergo (vt prædiximus) sciendum est, quia Hebræus Hebræis loquebatur, & hoc generi suo futurum metuebat, piè solicitus, quòd hodie factum videmus, scilicet quia Iudæi inuidendo increduli sunt, & inuidendo negant eumquem patres ipsorum inuidendo tradiderunt, & per inuidiam negauerunt, & crucifixerunt.

De domo

De domo pietatis, in qua prodigus filius per pœnitentiam à pio patre recipitur, & quòd sacri canones decernant super lapsis, post pœnitentiam actam de criminibus, vt laica communione contenti permaneant.

CAPVT VII.

IGitur domus pietatis, quæ in aduentu saluatoris prodigo filio aperta fuit, post luxurias ventrisq; ingluuiem, de pastu porcorum per pœnitentiam reuertenti, hodieque manet aperta pœnitentibus singulis, prospiciête eminus pio patre, vt videat de lôgè si re ucrtatur aliquis, & occurrente singulis ad istam confessionem peccatoris. Pater peccaui in cælum & coram te, & iam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut vnum ex mercenarijs tuis. Sed qualiter ad eum, qui eiusmodi est, dictum illud conuenit. Citò profer (*Lucæ 15.*) stolam primam, & induite illum, & date annulum in manu eius, & calciamenta in pedes eius? Nã saluo superiore intellectu, quo per stolam primam sacri baptismatis intelligimus gratiam, prima stola sacerdotalis est gloria, vel cuiuslibet ministerij, quo ad sanctum altare Christo ministratur, dignitas. Porrò sacri canones hoc decernunt, vt post actam de criminibus pœnitétiam, ad hoc ministerium nequaquam promoueantur, sed laica tantum communione contenti permaneant. Quomodo ergo concedemus eis, qui eiusmodi sunt recipere stolam primam, ne videamur cum Nouatianis denegare quibuslibet pœnitentiam? Hic nimirum discretione opus erat, qui huiusmodi est. De his, qui siue (*Ephes. 5. 1. Tim. 5. Act. 8. 1. Cor. 5. 2. Reg. 12. Matt. 25.*) confessione sua, siue conuictione legali aut regulari de criminibus detecti sunt, sacri canones & decreta pontificum Romanæ sedis apertæ atque expressè decernunt, vt ad gradus ecclesiasticos non accedant, & in gradib. ecclesiasticis non maneant, vel ad gradus ecclesiasticos non redeant. Hoc enim, inquiũt, nos admonens apostolus, dicit, Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarũ. Item: Peccantes coram omnibus argue, vt cę teri metum habeant. Sic Petrus damnauit Symonem, quem tamen ad pœnitentiam inuitauit. Sic fornicatorem arguit Paulus, quem tradidit Sathanæ, vt tñ spiritus saluus fieret in die domini. Et quidem sanctus Dauid de criminibus mortiferis egit pœnitentiam, & tamen in honore suo perstitit, & beatum Petrum, quando amarissimè lachrymis fudit, vtiq; dominum negasse pœnituit, & tamen apostolus mansit. Sed non ideò vacua putanda est posterior diligentia, qui vbi nihil saluti detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt quò salus tutius muniretur, experti credo aliquorum fictas pœnitentias, per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas inuenire medi. inas, multorum experiméta morborum. De his autem, qui detecti vel publicati non sunt, hæc sana & rationabilis eorundem sacrorum canonum vel sanctorum patrum est. Cessat, inquiunt, vindicta diuina, si conuersio præcurrat humana. A capite itaq; incipientes vsq; in quartum altaris ministrũ, hanc formam seruandam cognoscimus, vt quia minorem maior præcedit, sicut honore sic & in crimine, & quem maior sequitur culpa, maior importetur vindicta, & post pœnitentiam credatur esse fructuosa. (*Hebr. 8. Ezech. 8.*) Quid enim prodest triticum seminare, & fructum illius non colligere? Post dignam satisfactionem credimus posse redire ad honorem, propheta dicente. Nunquid qui cadit, non adijcit, vt resurgat? Et qui auersus est, non reuertetur? Idem propheta ait, In quacunq; die conuersus ingemueris, tunc saluaberis. Vndè & Psalmista. Cor mundum crea in me Deus, spiritũ (*Psal. 50.*) rectum innoua in visceribus meis. Ne proijcias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Dum enim petijt, ne à Deo proijceretur, prolapsus culpa, alienam rex & propheta simul se rapuisse vxorem tremefactus expauit, propheta iudicante flagitium suum, & pœnitentiam agens, addidit, redde mihi lætitiam salutaris tui & spiritu principali confirma me. Si enim se dignum Deo per pœnitentiam non fecisset, nequaquam alijs prædicaret. Ait enim. Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Bene ergo discretione vsa est ecclesiastica solicitudo, & hæc huius discretionis summa est, vt hi quorum crimina detecta sunt, illam de qua loquebamur sancti ministerij stolam non recipiant, quorum autem occulta vel occultè cõmissa, publicam contraxerunt infamiam, rursus induantur ea post dignam pœnitentiam.

Quomodo clementissimus pater reuertentem filiũ stola prima induat, si sacerdotalem illi gloriam canonica neget auctoritas, & quòd primam stolam in habitu Monachico conuersus possideat.

CAPVT VIII.

QVid igitur faciet clementissimus pater (*Lucæ 15.*) ei, qui reuertitur filio, si non solum est vt dicat, peccaui in cælum & coram te, sed etiam coram hominibus peccauit, & apud homines de peccato suo detectus atque infamatus est? Potest enim fieri, & sæpè factum est, vt non minus cõpungatur pœnitentialis, qui in crimine notus erat, quàm ille, qui peccauit quidem in cælum & coram patre, sed latuit homines. Quam ergo, vel vndè accipiet stolam pater, qua illũ induere possit, stimulante & viscera eius cõcutiente spiritu pietatis? O prouidentia patris, ô artificiũ Dei, ô diuitias bonitatis. Inuenit in quo tristé cõsoletur, reperit in quo deiectũ subleuet, ꝓuidit sibi, in quo ignobilé clara nobilitate perornet. Dicimus autẽ ordiné habitũq; monachicũ, quem secundũ dicere baptismũ sancti patres nõ dubitauerunt Episcopus (ait B. Gregorius) debet missã celebrare in ordinatiõe presbyteri (*Gregorius.*) & abbas in cõsecratione monachi, & quatuor oratiões sup caput eius dicere, & sicut ꝑ quatuor euãgelia docetur, ita ꝑ quatuor orationes consecretur, & ita vsq; in dié tertiũ velatũ habeat

habeat caput cum silentio summo, & debita reuerentia, figuram gestans dominicæ passionis. Die autem tertia tollat abbas capitiū de capite eius, vt deposita tristitia veteris peccati, reuelata facie gloriam domini speculetur. Secundo ergo baptizatus est, & emendatus ab omnibus peccatis. Et subinde. Tribus diebus sunt in silentio iuxta apostolos, qui ob metum Iudæorum in conclaui residebát, vsque dum die tertio dominus resurgens dicit illis. Pax vobis. Sic abbas det pacem monacho, & capitium de capite eius auferat Sed & de ipso schemate monachi, sanctæ memoriæ Bonifacius Papa dicit post aliqua. Credimus, à sacerdotibus ligandi soluendiq; officium dignè administrari, si tamē dignè contigerit eos hoc ministerio sublimari. Quòd euidenter affirmat, quisquis statum monachorum habitumque considerat. Angelus enim Græcè, Latinè nuncius dicitur. Sacerdotes igitur monachi, atque canonici, qui Dei præcepta annunciant, angeli vocantur. Sed vnusquisq; angelicus ordo quanto vicinius Deū contemplatur, tanto sublimius dignitate firmatur. Nunquid non Cherubin sex alis velātur? Duo in capitio, quo caput tegitur, veris demonstrantur assertionibus. Illud verò quod brachijs extenditur, alas duas esse dicimus, & illud quo corpus cōditur alas duas. Sic sex alarum numerus certissimè conficitur. Igitur filio prodigo reuertenti, quantumcunque sit deiectus & infamis, habet & scit clementissimus pater, vndè stolam primam, aut propè primam proferre possit, scilicet habitum sanctæ conuersationis, habitum monachicū reuerendum & omninò pœnitentialem, atque ideò reuerendum, quia pœnitentialem. Quis enim hunc habitum pro eo, quia pœnitentialis est non reuereatur, nisi qui se pœnitentia non indigere arbitratur? Porrò, qui sic existimat, quòd pœnitentia opus non habeat, sciat quia propter eum non venit dominus clementissimus, patris clementissimi filius, sicut quodam loco ipse testatus est. Non veni vocare iustos, sed peccatores. Stola ergo habitus iste est, non vilis, qnam per notissimos atq; orthodoxos viros, quorum sine dubio habitator erat, adinuenit hic spiritus, huius patris spiritus pietatis.

Matt. 9.

Quòd non solùm criminosi stolam huiusmodi, id est, monachicam vitam exoptare consueuerunt, & quòd qui istam vitam tanquam peccatoris retrusionē aspernatur, iustum se existimando, malè facit.

CAPVT IX.

Non autem hoc dicimus, quod solis peccatoribus, id est, eis tantum, qui baptismi gratiam criminum magnitudine perdiderunt, huiusmodi stolam pater ille reseruauerit, & nulli iustorum exoptanda aut ambienda sit. Nam idem esset ac si diceremus, pœnitentiam non esse necessariam iustis. Quòd si dixerimus, scilicet, quia pœnitentia opus nō habeamus, quantúlibet iusti simus, nos aut illi propter quos, vel cum quibus hæc diximus, mentimur, contra veritatem facimus, & veritas in nobis non est. Qui enim iustissimus omnium mortaliū est, nec ille quantum satis est humiliari, & de peccatis suis pœnitere potest. Non ergo hoc dicimus, quòd solis peccatorib. repositus sit hic ordo pœnitentialis, sed etiā iustis. Peccatori namq; hæc sæpedicta stolam cum acceperit eam, venia & gratia est, iusto cum quasi descendendo sumpserit eam, gratia & gloria est. Nouimus quā plures iustos, & iustitiæ columnas in illa pœnitentiæ domo stantes, in qua pœnitētes sub eodem habitu recipiuntur, & gaudij conuiuium celebratur, qualis fuit Pannoniensis Martinus, & apostolicæ sedis præsul B. Gregorius, Augustinus quoq; eiusdem sanctissimi Gregorij discipulus. Alijque quàm pluri mi viri sanctissimi, iustitia & sanctitate fulgidi, & nihilominus propter pretiosam iustitiā fulgidum monachicæ humilitatis habitum non dedignati. De qualibus idem Gregorius ore aureo dicit. Sciēdum est, quia sunt plerique iusti, in qnorum vita tantum gaudium est, vt eis quælibet peccatorum pœnitentia præponi nullatenus possit. Nam multi & nullorum sibi malorum sunt conscij, & tamē in tanti ardoris afflictione se exercent, ac si peccatis omnibus angustentur, &c. Dicamus igitur, quia peccator cum sit, aut facinorosus, pœnitentialem huius ordinis stolam accipit, benefacit, & qui cum sit iustus & iustitiæ testimonium perfectè habēns coram Deo & hominibus, nihilominus tamen eam accipit, optimè facit Porrò, qui idcirco quia iustus est, vel iustum se esse putat, humilitatem istā aspernatur, dicens, quia pœnitentialis est, & solis debita reis quædam retrusio, malè facit. Sed iam ista, quæ litem quandam redolent, omittentes, citius ad illam pietatis domum reuertamur, cœptumque exinde sermonem perficere maturemus.

1. Ioan. 1.

De patre clementissimo cur sic dicitur, & occurrēs cecidit super collū eius, & quòd verè super collum eius ceciderit pater, qui pro peccatis humiliter incedit.

CAPVT X.

Pietatem superius veram esse religionem diximus. Hæc autem, scilicet vera, & nō ficta religio primū intus in corde radicatur, deinde per sermonem, habitumq; foras extenditur, quia videlicet ex abundantia cordis os loquitur, & habitus, incessusq; hominis enunciāt de eo. Huius religionis siue pietatis efficientem causam pulcherrimè atque sanctissimè, cauto lectori locus iste innuit, vbi sic dicitur. Et accurrens cecidit super collum eius. Nā reuera quemcunq; videris, aut persenseris confracto corde ingemiscere, & demisso capite incedere, iuxta disciplinā magistri veri dicētis. Tollite iugū meū super vos & discite à me, quia mitis sū & humilis corde non vane dicere poteris, quia cecidit pater super collū eius, & pondere suo confregit atq; contriuit

Matt. 12.

Eccle. 9.

Luca 15.

contriuit ceruicem cordis eius, quatenus nó valeat erectus ambulare, & interdum nec oculos in cælum leuare, sed fixis oculis terram aspiciat, commemorans sibimet, quia puluis es & in puluerem reuersurus es. Hoc ipsum verbis alijs facturum se promittēs dominus, in Oseæ dicit. Ephraim docta diligere trituram, & ego ascendi super pulchritudinē colli eius, ascendam super Ephraim, arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Seminate vobis in veritate iustitiam, & metite in ore misericordiæ. Quid enim Ephraim vitula docta diligere trituram, nisi anima lasciua assueta ferre labores mundi huius, & seruitutem miseram propter explendam luxuriam suam? Talis nimirum fuerat iste filius, qui doctus fuit pascere porcos, & ferre seruitutem indignā, donec reuerteretur in se, & diceret. Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo? Sed ego, inquit, ascēdi super pulchritudinem colli eius, ascendam super Ephraim. Qualiter hoc fecerit, vel faciat hic venerabiliter indicat ipse dicens de patrefamilias, quem ipsum esse nemo qui dubitat, quia videns reuertentem filium suum, misericordia motus est, & accurrens cecidit super collum eius, & osculatus est eū. Nam, sicut iam diximus, cadere super collū, hoc est, multum humiliare peccatoris animum. Quid deinde? Arabit, inquit, Iudas, id est, confitebitur, ille iam propter ipsam confessionem dignus, qui vocetur Iudas, arabit, inquam, cōfitendo, id est, aperiet terram cordis sui dicendo. Peccaui in cælum & coram te. confringet quoq; sibi sulcos Iacob, id est, vitiorum pristinorum supplantator, dicens in confractione cordis sui. Iam non sum dignus vocari filius tuus, facmē sicut vnum ex mercenarijs tuis. Tunc & quod sequitur, faciet, id est, seminabit sibi in veritate iustitiā, & metet in ore misericordiæ, dicentis, Citò proferte stolam primam, metet eandem, siue iustitiæ stolam, siue stolæ iustitiam.

Quòd super collum Sauli verè pater ceciderit, qui iam Paulus humilis & pius incedens, & discipulum informans, Exerce autem teipsum, inquit, ad pietatē.

CAPVT XI.

PAulus Apostolus, id quod nunc dicimus magnificè in semetipso expertus, quippe super collum cuius pater iste mirabiliter cecidit, non quia reuertebatur, sed vt reuerteretur, qui erat auersus per ignorātiam ad hanc pietatem, qua in illa domo clementissimi patris viuendum est, dilectum discipulum magis ac magis informans dicit. Exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est, pietas autem ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. Hæc verba verè sapientis, verba magni ponderis, & statera digna sunt ponderari. Quòd vt compēdiosiùs facere possimus, exemplum duorum ad memoriam reuocemus, Iacob & Esau. Nam alter eorum, scilicet Esau, corporali exercitatione exercebatur, sicut scriptum est. Factus est Esau vir gnarus venandi, & homo agricola, alter verò, ad pietatem seipsum exercebat, sicut subiunctum est. Iacob autem simplex habitabat in tabernaculis. Et reuera corporalis exercitatio illi ad modicum vtilis fuit. Ad quid modicum? Isaac, inquit scriptura, amabat Esau, eo quod de venationibus eius vesceretur. Hoc verè modicum fuit, quòd amabat eum Isaac, non enim ad maximam exinde vtilitatem peruenit, sed ad permodicam, sicut scriptum est. Cumq; eiulatu magno fleret, motus Isaac dixit. In pinguedine terrę & in rore cæli desuper, erit benedictio tua. Nō hoc dicimus, quod pro illa exercitatione corporali ad odium Dei peruenerit, de quo scriptum est. Iacob dilexi, Esau autem odio habui. Nam illud promeruit odio fratris, quem interficere cogitauit, & contemptu patris & matris, quo alienigenis se commiscuit, & alienigenas vxores accepit, sed hoc dicimus, quia corporalis exercitatio, vel amor patris, quo amabatur propter illam exercitationē, parum illi profuit. E contra pietas huic, videlicet Iacob, quia simplex habitabat in tabernaculis, & pro qua Rebecca eum diligebat verè ad omnia vtilis fuit, promissionem habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. Nam exinde prouenit, vt volente matre acceperet benedictionem patris, meruitq; tam de præsenti quam de futuro benedici, vel promissiones accipere benedictionis. De præsenti videlicet, vbi cū dixisset pater. Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit dominus continuò sic cœpit. Det tibi Dominus de rore cæli, & de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini, & olei. De futuro autem, siue de futura vita, & quod ad vitam profit, vbi continuò subiunxit. Et seruiant tibi populi, & adorent te tribus. Esto dominus fratrum tuorum. & incuruētur ante te filij matris tuę. Qui maledixerit tibi, maledictus erit, & qui benedixerit tibi, benedictionibus repleatur. In his verbis nimirum futuræ vitæ promissionem accepit, id est promissionem Christi, vt de semine eius nasceretur Christus, qui est ipsa vita futura, vita æterna. Hec itaq; præcognito duorum exemplo citius intelligimus, quid dixerit Apostolus, & quàm verè dixerit, quia corporalis exercitatio ad modicum vtilis est, pietas autē ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. Quod enim in illis duobus præostensum est, in vniuersitate hominum perseuerare cōprobatur, videlicet, vt hi qui circa corporalia, siue temporalia exercitantur, modicam exinde aut penè nullam vtilitatem consequantur, qui autem pietati student, & simpliciter viuunt, in omnibus sibi prospiciunt, vt nihil desit eis eorum, quæ expediunt animæ & corpori, quemadmodum in Euangelio suo Veritas dicit, Primùm quærite regnū Dei,

Marginal references: Oseæ 10. — 1. Timo. 4. — Gen. 25. — Malach. 1. — Gen. 27. — Malach. 1. — Rom. 9. — Matt. 6.

Lucæ 12. dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. Nam quod hoc intendat, ipse manifestius exprimit, dicendo post aliqua. Est
1. Timot. 6. autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubiū nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta, & quib⁹ tegamur, his cōtēti simus. Nā qui volut diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum diaboli. Et subinde: Tu autem ô homo dei hæc fuge, sectare verò iustitiam, pietatem, fidē, charitatem, patientiam, mansuetudinem. Porrò inter hæc qualiter in alterum pietas exercenda sit, & à prælatis in subditos, & à subditis in
1. Timot. 4. prælatos, ipse docet, cum dicit. Attēde tibi & doctrinis insta in illis. Hoc enim faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, iuuenes vt fratres, anus vt matres, iuuē
Ibidem 5. culas vt sorores in omni castitate, & cæ. Hoc verè est prælatorum erga subditos exercitiū pietatis postea dicit. Qui benè præsūt presbyteri, duplici honore digni habeātur, maximè qui laborant in verbo & doctrina. Dicit. n. scri
Deute. 25. ptura, Nō infrenabis os boui triturāti. Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Et hoc vtique faciēdo, subditi semetipsos ad pietatē exercēt erga prælatos. Sed & diuites seculi quali
1. Tim. 6. quo modo suo debeant ad pietatē exerceri, tādem non tacet, cum dicit. Diuitibus huius seculi præcipe, non superbè sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo & vero, qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum, bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facilè tribuere, cōmunicare, thesaurizare, sibi fundamentum bonum in futuris, vt apprehendant veram vitam.

De paternæ pietatis vocibus dicentis: Manducemus & epulemur, quia hic filius meus mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est.

CAPVT XII.

Lucæ 15. Notandum interea, quali vel quanta ratione in ipsa festinatione vtatur pietas. Cum enim dixisset, citò proferte stolam primam, & induite illum, & date annulum in manu eius, & calciamenta in pedes, & adducite vitulum & occidite, & manducemus & epulemur, continuo quasi quæreretur, quæ est ratio tantæ tamque promptæ largitatis, ita reddidit. Quia filius meus hic mortuus erat, & reuixit, perierat & inuētus est. Magna planè & auditu atq; imitatione digna ratio, quæ iam dudū vniuersæ domui patris huius audita est, cuius habere ignorantiam, cuipiā domestico sanctæ eius ecclesiæ non licet. Nisi enim prius reuixerit qui mortuus fuerat, nisi inuentus fuerit qui perierat, non licet eū annulo perornari, id est, ecclesiæ fidelium reconciliari, non licet eum calciari calceamentis in præparatione euangelij pacis, non licet eum inuitari vel admitti ad conuiuium vituli saginati, id est, ad participatiōem corporis & sanguinis domini. Vnde autē debeat sciri, quòd reuixerit, quòd inuentus sit, hoc quoque prudentiam ecclesiæ non præteriuit. Et quid illud est? Nimirum vox confessionis, qualis & hic personat, cum dicit is qui reuertitur, pater peccaui in cælum, & coram te, & iam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut vnum ex mercenarijs tuis, & in alia lectione mysticè sub intelligitur, vbi narratur, quomodo & quali ordine quatriduanum mortuum, iamque fœtentem Lazarum dominus suscitauit, voce magna clamāte domino. Lazare, veni foras, statim pro Ioann. 11.
dijt qui erat mortuus, ligatus man⁹ & pedes institis, & tūc demum. Soluite, inquit, eum, & sinite abire. Nimirum sicut hic peccator prius cōfitetur & dicit. Pater peccaui in cælum, & coram te, & tunc demū dicitur, citò proferte stolam primam, & cæter. ita & illic qui fuerat mortuus, prius prodijt, & tunc demum solui iussit, & in vtroque facto eadem ratio est, quòd idcirco debeat in communionem ecclesiæ recipi, quia confessus est, & dignam pœnitentiam obtulit.

Quòd non sit hoc totum pietatis officium, manducare aut epulari, aut gaudere, quia reuixit, vel inuentus est, sed etiā ieiunare, & orare, & flere, vt inueniatur qui perijt, & reuiuiscat qui mortuus est.

CAPVT XIII.

Nec verò totum aut integrum est pietatis officium, manducare, aut epulari, atque gaudere, pro eo, quia qui mortuus erat reuixit, & qui perierat, inuentus est. Deniq; antequam reuiuiscat qui mortuus est, aut inueniatur, qui perijt, maximè hoc pietatis, ieiunare, orare, & flere, vt reuiuiscat, & inueniri possit. Huius rei mysticum exemplum, vidua illa de euangelio, cuius filius vnicus defunctus, per portā ciuitatis efferebatur, cui dixit dominus misericordia motus super eā. Noli flere. Et accessit, & tetigit loculum. Hi Lucæ 7.
autem qui portabant, steterunt. Et ait. Adolescēs tibi dico surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illū matri suæ. Vidua nanque mater sancta ecclesia est, vidua, inquam, pro eo quia vir eius præcrucifixus, & mortuus fuit, & licet resurrexerit, & nunc viuat, tamē præsentia corporaliter hic non est, sed ascendit in cælum, & ad dextram patris sedet, filius eius est quisque credentium, ex quo sacramentis eiusdem ecclesiæ Christo renatus. Moritur autem filius, & per portam ciuitatis effertur, quoties mortiferum crimen admittit, vsq; ad effectum operis, siue manifestum opus. Hic pietate opus, hic matri super mortuo filio flendum, & orandum est. Mors enim peccati, mors cruenta, mors pauenda est. Laborat hic sancta scriptura, vel spiritus scripturæ sanctæ cōditor spiritus, vt quoquo modo magnitudinem periculi, & horrendum genus mortis sentire valeamus, id quod homo peccando

Apoc. 12. moritur. Ait enim. Et signum magnum apparuit in cælo. Et mulier amicta sole, & luna sub pedibus, & in capite eius corona stellarũ duodecim. Et in vtero habẽs & clamabat parturiẽs, & cruciatur vt pareat. Et subinde. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret. Quamuis enim iuxta quendam altiorem sẽsum, semel hoc factum sit, & fieri non desinit, vsque ad finẽ seculi. Semel videlicet hoc factum est, quando vniuersa patriarcharum & prophetarum electorumq; omnium ecclesia per Mariam virginem quę eiusdem ecclesiæ portio est, Christum in carne peperit, cum magno clamore magni desiderij & diutinæ expectationis? Tunc stetit draco ante mulierem, vt cum peperisset, statim deuoraret filium eius, statim quippe in Herode fuit quærente puerum, vt perderet eum, & extũc persecutus est vsq; quo crucifigeretur, dicẽs:
Psalm. 40. Quando morietur, & peribit nomen eius. At ille filius masculus idem deus fortis erat. & idcirco raptus est ad deum, & ad thronum eius, resurrexit enim & ascendit in cælum vsq; ad patris thronum recturus gentes in virga ferrea, id est, inflexibili iustitia. Tunc, inquam, semel factũ est, vt staret draco ante mulierem parientem, deuorare volens filium eius, ita vt periret nomen eius, nunc autem, sicut iam dictum est, fit & fieri non desinit, vt stet ante mulierem ad deuorandum quempiam de filijs eius, in Christum credentibus. Nam quempiã Christo acquirere, vel in quouis Christum formare, si non esset parturire, non diceret A-
Galat. 5. postolus. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Laborat ergo iste sanctus pietatis spiritus, sensum nobis imprimere faciemque ostendere crudelis & horrendæ mortis huius, mortis peccati, quia homo à deo viuo separatur, & principi mortis diabolo incorporatur, dum tales ostendit imagines mulieris parturientis, & draconis magni, draconis rufi septem capita habentis, stantis ante illam, & parati ad deuorandum filium eius. O quantos, quamque horrificos hiatus oris, & gutturis, quam cruentos dentes, quam profundum tartarũ ventris eius, viderat hoc in eodem pietatis spiritu, cum diceret prædictus Apostol. Timeo
2. Cor. 12. enim, ne forte cum venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar à vobis, qualem non vultis, ne forte contentiones, emulatiões, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiões, sint inter vos, ne iterum cum venero, humiliet me deus apud vos, & lugeam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt. Hoc igitur, vt prædiximus, verum & perfectum pietatis opus est, flere & lugere eos, morte eius qui mortuus est, & perditione eius, qui periit, & tunc demum manducare, epulari, & gaudere, cum reuixerit, cũ inuentus fuerit.

Quòd hodie gaudendum, non solum quidem fit in domo patris, quia qui mortuus fuerat, reuixit filius, sed etiam dolendum, quia frater senior foris stat, & ingredi non vult.

CAPVT XIIII.

Gratia tanti patris huius, ecce hodie, tali cõuiuio, talibusq; gaudijs interfuimus, & ita demum vera pietate epulamur, si de conuersione peccatoris in domino gaudemus. Verum & illud ad pietatis officium, vt aliquantisper gaudium diminuatur in nobis, dutitia fratris nostri qui foris est, quia stat pertinaciter indignatus, & introire non vult, sicut de illo scriptum est. Et cum veniret, & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum. Et vocauit vnum de Luca 15. seruis, & interrogauit, quæ hæc essent. Isque dixit illi. Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, & nolebat introire. Frater ille populus Iudaicus est, ex eo nimirum frater populi gentium, quia Deus vnus est Iudæorum & gentium, quia quem plasmauit vnus Adam pater omnium est. Dicitur autem & senior frater, quia prior venit ad vnius dei cultum. In agro quoque fuisse dicitur, quia res agrestes, id est, terrenas retributiones operãdo iustitias, sequebatur legis. De hoc vigilanter intuendum est, quia indignatus, nolebat introire. Non per ignorantiam foris manebat, sed sciendo cognouerat, quod pater domi esset, quod gauderet sic per eo qui perierat, & inuentus est. Vocauit enim vnum de seruis, & interrogãs quæ hæc essent quæ audierat, certus fact⁹ est, & quod verum erat ab illo didicit. Non ergo arbitremur, Iudæos per ignorantiam foris stare, & in euangelicam domum nolle introire, illos maxime, qui vnũ de seruis vocare possunt, & interrogare, id est, prophetarum voces quæ per omne sabbatum leguntur, audire, & sensum aliquo modo percipere. Si enim ignorarent, aut non intelligerent, & nõ potius intelligere nollẽt, si, inquam, per ignorantiam, & non potius per inuidentiam foris starent, odientes gentium salutem, non conueniret talis parabolæ textus, quo & prius auditur symphonia, & chorus, & ab vno de seruis vocato certi⁹ cognoscitur, quid intus agatur. Symphonia quippe concors & consona est euangelicæ prædicatio gratiæ, chorus autem gratiarum actio est, & vox laudis quæ in omni terra, & per omnes terras, corporaliter quoque auditur Iudæis, per omnes gentes dispersi sunt, audientibus, & quaqua versum distracti sunt nostros per vicos & vrbes, vrbiumque plateas festiuitates aspicientibus nostros die ac nocte foris, & intus

& intus choros, quibus deum & Christum eius cum spiritu sancto laudamus, visu & auditu percipientibus. Porrò vnus de seruis quẽ ille vocare, & à quo interrogare potuit, vnitas est, & vna veritas omnium quas Iudęus recipit, scripturarum veteris testamenti. Duo sunt serui ex quibus res poterat inquiri, quia duo sunt testamenta, vetus, & nouũ, ex quibus si vellet Iudæus potuisset perdoceri. At ille vnum tantum vocauit, & ille vnus quod satis est edixit, veritatem omnem expressit. Vbi enim tacet vetus testamẽtum, reuersionem minoris fratris, & occisionem vituli saginati, id est, conuersionem gẽtium, & passionẽ Christi filij dei? Exempli gratia. In exordio sermonis, quo deus Abraham alloquitur, talis est, talis causa, quæ aduocationem præstet, recipiendis gentibus, & supercilium decutiat Iudæorum, quod nequaquam sine illis saluentur. Egredere, inquit, de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in terram, quam monstrauero tibi, faciamq; te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisq; benedictus. Benedicam benedicentibus tibi, atque in te benedicentur omnes cognationes terræ. In repromissione quoque: Per memetipsum, inquit, iuraui, dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenã, quæ est in littore maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terrę, quia obedisti voci meę. O Iudæe, etiam si tu vniuersus talis sis qualis Abraham exstitit, & ita obediens per omnia, sicut ille obediuit voci domini, quid aliud exigere potes vel poteris pro mercede tua, quam quod Abrahæ deus promisit, siue repromisit? Et nũquid cælum aut paradisum promisit se daturũ, vel soli illi quod ex carne eius est semini, si suę obediret voci? Nõ vtiq; sed tantũ semẽ quoddã pmittit, semẽ benedictõis, in quo nõ solus Iudæus, sed oẽs gentes benedicerẽtur. Quod sit illud semẽ, quis sit modus benedictiõis, prophetic' omnis ordo cõtestatur, qa Christus est & remissio peccatorũ, quæ per sanguinem eius datur. Igitur ille quidem impiè agit, quia salutem foris odit, sed ille qui inuentus est, qui reuixit intus, ad pietatem eruditur, vt non reddat malum pro malo, sed odientem diligat, inuidenti condoleat, & si nondum adeò perfectus, saltem foris relicto non insultet. Nam hoc est quod Apostolus ait illi. Si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses insertus es illis, & socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo: Fracti sunt rami, vt ego inserar. Bene, Propter incredulitatem fracti sunt rami, tu autem fide stas. Noli altè sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, nec fortè tibi parcat. Vide ergo bonitatem & seueritatem dei. In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate. Hoc audire & sic facere pium est. Secundum exemplum ipsius qui hoc docet, ipse enim qui sic persuadet, supra ostẽdit, sese hoc ipsum facere quod docet. Veritatem, inquit, dico in Christo, nõ mentior, testimonium mihi perhibẽte conscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia mihi est magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, &c.

Genes. 14. *Genes. 22.* *Roman. 11.* *Roman. 9*

Futurum esse quod dictum est: Pater ergo illius egressus cœpit rogare eum, & quomodo dici conueniat illi: Fili tu semper mecum es.

CAPVT XV.

Futurum autem est, vt fiat quod sequitur. Pater ergo illius egressus cœpit illũ rogare. Nam hoc est, quod loco præmemorato Apostolus ait. Nolo enim vos ignorare fratres mysteriũ hoc, vt non sitis vobismetipsis sapientes, quia cęcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic oĩs Israel saluus fiet, sicut scriptum est. Veniet ex Sion qui eripiat, & auertat impietatem ab Iacob. Quod est enim cæcitatem in Israel contigisse, hoc est, fratrem indignatũ nolle introire. Porrò quod est venire ex Sion, qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, hoc est, patrem foras egredi, & rogare inuidentem, vt deposita impietate ad conuiuium pietatis introeat. Verba ipsa quibus impietatem pater auersurus est, hæc mystica sunt. Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Sequẽtis versiculi sensus perspicuus est, præcedentis autem partim quæstione indiget, partim perspicuè patet. Nam quod ait, & omnia mea tua sunt, illud itidem est quod Apostol. ait. Quorum adoptio est filiorum & gloria, & testamẽtum & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula, amen. Ergo perspicuũ est. Porrò quod ait, tu semper mecum es, idcirco quæstione indiget, quia quandiu foris stat ille filius, & introire non vult, vtiq; cum patre non est. Sed antequam iunior frater iste reuerteretur, antequã conuiuium istud celebraretur, id est, antequam Christus pateretur, cuius hodie carnem manducantes, & sanguinem bibentes, epulamur, non semper cũ eo erat, ꝙ apertè cognoscit quisquis sacras legit historias, quibus narratur, quod multoties de conspectu patris, & de domo eius exiliens filius ille senior, currebat ad porcorum siliquas, adorans idola, sacrificans Beelphegor, &c

Lucæ 15. *Roma. 11.* *Roman 9.* *Nume 20.* *Psal. 105.*

frater inuidus, qui & meritò condemnabitur, quia non credidit veritati, suscipiet autē mendacium, ita tameo vt (sicut iam per prophetam dictum est, & Apostolus meminit) reliquiæ saluæ fiant.

De persecutione eiusdem Antichristi, quòd magna futura sit. CAPVT XVIII.

DE persecutione eius videlicet Antichristi, quòd verè magna futura sit, dominus grauissima denunciatiōe asserit, cum in Matt. dicit. Væ aūt prægnātib. & outrientib.
Matth. 24. in illis diebus. Orate aūt, vt non fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mūdi vsque modo, neq; fiet. Et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro. Sed propter electos breuiabuntur dies illi. Tūc si quis vobis dixerit, ecce hic Christus, aut illic, nolite credere, surgent enim pseudo christi & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorē inducantur, si fieri potest, etiā electi. Hoc ipsum est, quod verbis alijs in Apocalypsi dicitur
Apoca. 13. hoc modo. Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & vincere illos, & data est ei potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorabunt eum omnes qui habitant terram, quorum non sunt nomina scripta in libro vitæ, & agni qui occisus est, ab origioe mundi. Et subinde. Et fecit signa magna, vt etiam ignem faceret de cælo descendere in terram, in conspectu hominum. Et seducit habitaotes io terra propter signa quæ data sunt illi facere.
Ibidem.

De abundantia pietatis, qua tandem ille frater. id est, omnis Israel saluus fiet.

CAPVT XIX.

POst tantam impietatis abundantiam, magnificè operabitur spiritus pietatis, dicente patre fratri illi seniori. Epulari aūt & gaudere oportebat, quia frater tuus mortuus fuerat, & reuixit, perierat, & inuentus est. Hoc enim audiet ille in reliquijs, quæ conuertentur & saluæ fierēt de populo illo, & implebitur illud propheticum, cuius Apostolus memor, Veniet (inquit) ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob. Tunc denique epulabitur ille senior cum fratre iuniore & cum patre in domo Christi doctus nihil pro fuisse, quinimò falsum esse quod dixerat. Ecce tot annis seruio tibi, & nunquam mandatum tuum præteriui, doctus inquam nihil valuisse sibi quod se semper cum patre fuisse, vel quod omnia quæ patris sunt sua esse coofidit, quod non nullo modo verum esse potest, intantū vt testetur ipsa sal', ipse saluator ore proprio, qa salus ex Iudæis est, quinimò etiam pro detrimento cuncta reputari, & arbitranda esse vt stercora, vbicunq; sint vel fuerint extra illud conuiuiū, extra vera pietatis delicias. Hoc facto implebūt illud quod in Ioseph mysticè præfiguratū est, quando dominus terræ & prioceps Aegypti co-
Lucæ 15.
Roman. 8.
Ibidem 11.

gnitus est à fratribus suis, & epulati sunt cū eo meridie, & ipse bibens inebriatus est cum illis. Dixitque eisdem vēditoribus suis. Vos cogitastis de me malum, deus autem vertit illud in bonum. Hoc dicet illis non impro- Genes. 50.
perando, sed cum indulgentia & gratia, miraculum illius altissimi consilij sui præsentando.

Quod interea dum ad pietatem exercemur, cauendum sit, ne falsa pietatis imagine fallamur.

CAPVT XX.

INterea dum pietati studemus, dum ad pietatem exerceri iubemur, simul veritate opus est, vt vera pietas & vera sit veritas, ne quādo pietatis falsa imagine fallamur. Est enim remissio quę pietas vult videri, sed profectò lōgè est à spiritu pietatis, quia videlicet remittendo soluit, parcendo odit, dum per inertiam & molliciem suam, vitia quæ amputari debuerant, nutriri permittit. Non sic sancti pietatem prædicant, vt districtionis dignitatem pretermittāt. Ab hac suspitione quidam illorum eximius semetipsum eximens, cùm dixisset in ipsa correptione prudenter agendum, & ne quid nimis dicens, ne dum nimis cupierit eradere eruginem, frangatur vas, suamque fragilitatem, semper suspectus sit, memineritque scriptum, calamum quassa- Matth. 12.
tum non conterēdum, continuò subiunxit: Esaia 42.
In quibus non dicimus, vt permittat nutriri Nume. 12.
vitia, sed prudenter & cum charitate ampu- Exod. 12.
tet, prout viderit cuique expedire. Quod si exempla quæruntur, & quis erit Moyse clementior, aut magis pius? Scriptum quippe est. Erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra. At ille, vbi causa poposcit, districtus esse nouit, & stans in porta castrorum, ait. Si quis est domini, iungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filij Leui. Quibus ait. Hæc dicit dominus Deus Israel, Ponat vir gladium super fœmur suum. Ite & redite, de porta vsq; ad portam per mediū castrorū, & vnusquisq; occidat fratrem & amicum & proximū suum. Hoc fecit tanquā districtus, & bono zelo rigidus, veruntamen in ipso districtionis rigore, suæ mansuetudinis quia mitissimus erat, nequaquā oblitus. Sequitur eoim, Facto aūt die altero, locutus est Moyses ad populū. Peccastis peccatum maximum, ascendam ad domioum, si quomodo quiuero eum deprecari pro scelere vestro. Rursusque ad dominum ait. Obsecro peccauit populus iste peccatum magnum, feceruntque sibi deos aureos. Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Est igitur veræ pietatis seu veræ mansuetudinis socia, semper pro tempore & re discretio rationabilis, scilicet vbi vel quando culpa per alium cognita est, quam per auctorē sui & vtriusque rei exemplum salutare nobis in Moyse pręfulsit.

RVPERTI ABBATIS TVITIENSIS DE OPERIBVS SPIRITVS SANCTI LIBER NONVS: DE TIMORE DOMINI, LIBER VNVS.

De spiritu timoris domini, quòd maximum instrumentum sit expectatio iudicij vniuersalis.

CAPVT I.

Omnium quę nobis ex sancta & veridica scriptura credere & confiteri tradita sunt, finis est vniuersale iudiciũ, quòd verè maximum & pcipuum est, eius q post spiritum pietatis in descendendo ponitur spiritus timoris domini, instrumentum. Illic enim timor non modicus est, illic timore non paruo trepidandum est. Veraciter iterum atque iterũ dixerimus, quia illic timor est, & quia qui non trepidat ibi timore, iste sapiens non est. Tunc enim timebunt angeli, ait Dominus, & territi purgabuntur. Vix enim iustus saluabitur, etiam si pro merito iustitiæ talis sit, vt rectè vocetur angelus, cuius labia custodierunt scientiam, & qui legem ex ore suo quęrentibus, factus est Domini exercituum angelus, id est, nuncius. Benè ergo spiritus timoris Domini dicitur, pro hoc ipso, quòd primitus aspirando, nobis insensatis & elatis, & idcirco insensatis, quia elatis, fidem facit eorum, quæ illic visuri, quæque adituri sumus, vt credentes & recogitantes timeamus, timentes stultitiam relinquamus, & ad sapientiam fugiamus.

Iob 41. 1.Pet.4. Malac.1.

De magno die iudicij eiusdem, quomodo consimilis sit primo dierum seculi. CAPVT II.

Dies ille, dies magni iudicij, nouissimus erit dierum seculi. Respiciamus nunc illum, quem numero primũ sancta scriptura diem posuit in exordio sui, quando diuisit Deus lucem & tenebras, appellauitque lucem diem, & tenebras noctem, factumq; est, ait, vespere & mane dies vnus. Idcirco autem numero primum, quia sicut illic pro posse diximus, alius est dies natura primus, ille autẽ numero tantum vel ordine creationis primus. Nam qui verè est primus, non tẽporalis est, sed æternus, non de creatura lucens, sed creaturam illuminans lux. Quòd sciens scriptor noluit dicere, factumque est vespere & mane dies primus, sed factumque est, ait, vespere & mane dies vnus. Respiciamus, inquam, ad illum diem, & consideremus admirandam operum Dei dispositionem, qui eandem quasi edituum terribilem posuit timorem ad custodiẽdum introitum & exitum scripturæ, siue operum suorum, vt quisquis ad cognoscendum Deum ingreditur, & in introitu inueniat, cur valdè timeat, & in exitu audiat, cur multo maximè contremiscat. Denique cùm dicitur. Diuisitque lucem & tenebras, appellauitq; lucem diẽ, & tenebras noctem, ibi angelos iudicatos, & bonorum malorumque spirituum diuisionem insociabilem atq; immutabilem factam esse intelligimus, & hic angelorum pariter & hominum iudicium immutabile esse faciendum, claris scripturę vocibus audiuimus. Illic angelos apostatas de cælo in istum caliginosum aerem proiectos, hic eosdem angelos & eorum sequaces homines impios, non ignoramus, in ignem æternum esse proijciendos.

Gen.1.

De septem spiritibus domini, quòd qui primus erat in hoc opere, idem sit & finis, scilicet spiritus timoris domini. CAPVT III.

Gratias igitur huic spiritui domini, spiritui sapientiæ & intellectus, spiritui consilij & fortitudinis, spiritui scientiæ & pietatis, & spiritui timoris dñi, quia melius quàm nos ipsi pręparare aut prouidere potuimus, nos abundare voluit, & in veritate experiri fecit, id qđ vagiẽti & esuriẽti infantulo Israeli spõdere dignatur, dilata os tuũ & implebo illud, atq; per tã longa spatia recto nos itinere duxit & reduxit, ita vt qđ principiũ, idẽ sit finis, & eundo & redeũdo vidimus, & videmus omnib. ascendentib. iã in sublimi positis necessariũ esse fundamentũ timoris dñi. Nuc cognoscimus & cognoscere audemus, cõsultè nos egisse, & bonitate sua hunc spiritũ, qui est ipsa bonitas, nostrę prauitati consuluisse. In quo? In eo videlicet, vt de sancta trinitate & operib. eius scribere proponẽtes septẽ spiritus Dei præ oculis. i. in intentione haberemus, nõ dubitãtes bonũ Deũ, quæcũque fecisset aut faceret, fecisse & facere secũdum septiformẽ potentiã huius seculi bonitatis huius sui boni & sancti spiritus. Hac etenim intentione, vt verè simplici oculo & tanquã vera lucerna præeũte videmus, in opere dñi cuncta visibilia & inuisibilia creantis, dispositos esse gradus septẽ dierũ, secundũ istũ septiformẽ spiritũ, à timore vsque ad sapientiã, vt veraciter scriptura dixerit: Initium sapiẽtiæ timor dñi, & deinde à lapso homine, iterum eodẽ ordine grad⁹ & profect⁹ septẽ ætatum, secundum eosdẽ septẽ spiritus dñi. & deinde à passiõe dñi reciprocato ordine grad⁹ eosdẽ à sapiẽtia vsq; ad timorẽ dñi, & ita secundum eosdẽ spiritus vbiq; magna & exquisita, mirabiliterque ordinata opera dñi. Sedeamus hic in isto fundamẽto necessariæ solicitudinis & qđ reliquum est sermonis tã diutini, perficiamus in timore domini.

Psalm. 80. Iob 28. Psalm. 110. Prouerb. 8.

De distinguẽda significatione timoris.

CAPVT IIII.

Primo dicendum, bifariam diuidi significatum boni timoris, ita duntaxat, vt nõ

De timore bono, sed nondum perfecto, quomodo diuidat hominem contra semetipsum voluntatibus contrarijs.

CAPVT VI.

PRimum hoc habet vtile timor iste, quod hominem vnum eundemque contra semetipsum diuidit, vt quasi duo sint in alterutrum diuisi voluntatibus contrarijs, quemadmodum Apostolus dicit. Caro enim concupiscit aduersum spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis illa faciatis. *Galat. 5.* Non enim hoc ita dictum est, vt quicquam suffragari putanda sit hæresi illi, quæ animam hominis partem dei habere dixit, corporis verò figmentum à deo malo factum, & ideo contrarijs sibimet diuersisque substantijs carnem lætari, animam contristari, & in quibus exultat anima, carnem affligi. *Manichæi.* Non est hoc quod dixit, caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus aduersus carnem, sed caro totus homo est ante aspirationem timoris dei caro, inquam, id est carnalis. Vbi autem aspirat & animæ eius incidit spiritus timoris dei, iam partim caro, partim spiritus est, & contra inuicem hæc duo pugnant voluptatibus contrarijs. Pugnam ipsam alio loco idem Apostolus plenius exprimit, dicens in persona cuiusque infirmi & imperfecti. *Rom. 7.* Ego autem viuebā sine lege aliquādo. Quid est, viuebam sine lege aliquando, nisi operabar quæ volebā sine timore? Sine lege enim viuit, qui sine respectu peccati timoris Dei, qui lętatur cum male fecerit, & exultat in rebus pessimis. *Prouer. 2.* Sed cum venisset mandatum, inquit, peccatum reuixit. Ecce origo belli & initium seditionis de qua dixit, caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Venit enim mandatum; quando aspirat hic spiritus timoris, & animam facit esse memorem mandati, memorem futuri iudicij. Tunc sine dubio peccatum reuiuiscit, quod antea quasi mortuum fuerat, quia segnius & negligentius vrebat ardor peccati, acrius perurget, & quasi tyrannizat, audiēs, quia contra se in atrio eiusdē animæ spiritus iste portitor mandati resultat. Fit itaque discordia magna concurrentium spiritus & carnis, id est, mandati & peccati, siue boni timoris & malę cupiditatis. Ita diuisus homo postmodum dicit. Condelector legi dei, secundū interiorem hominem. *Roman. 7.* Video autem aliā legem in membris meis repugnantem legi mētis meę, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Hæc est illa pugna siue discordia carnis & spiritus, quam non aliter scire potest homo, nisi experiatur. Amplius autem ex eo quod subinde dicit. Igitur ego ipse mente seruio legi dei, carne autem legi peccati, constat vnum eundemque hominem contra semetipsum diuidi; ita vt aliud suadeat timor dei siue timor mortis, aliud infirmitas siue consuetudo carnis. Interea timor dei crescit & conualescit, ita vt peccatū in carne habitans abijciatur, & tunc demū qui remanet intus, fit timor sanctus, & loco peccati quod eiecit, socia tandem charitate fruatur. Hoc suspirans inter pugnandum loquitur. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo autem iste timor crescat & vsq; ad pacis sanctitatem perueniat, ipse dominus in Euangelio tali similitudine demonstrat. *Marc. 4.* Sic est regnum dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terram, & dormiat, & exurgat die ac nocte, & semen germinet & increscat, dum nescit ille. Vltro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicā, deinde plenum frumentum in spica.

De terribili iudicio dei, quod vere magna timoris huius substantia vel causa sit.

CAPVT VII.

QVid tandem illud est, quod timor iste animam sibi vendicat, & ad cōsensum sui prouocat? Nimirum terribile iudicium dei, quod futurum in nouissimo die omnis scriptura diuinitus inspirata, iugiter prædicat. Magna planè vis & grandis materia, qua timor idem, si paruus vel tenuis erat, quotidie pascatur & conualescat. Nam vt cætera nunc interim taceam, vel differam, summa illius iudicij consideratio est homini scire vel retractare, quia post hanc vitam, maximè autem post illud vniuersale iudicium, peccatori & impio non magis, quàm diabolis vlla superest pœnitentia. Nonne miserrimum esse diabolum perpendit, quisquis considerat in eo quod & accepit, iam pro suæ merito iniquitatis, vt quia cùm liceret proficere noluit, iam proficerre nec velit, nec possit, & accepturus est in illo iudicij die pœnas ignis æterni quibus nullus sit finis? Omnes quippe angeli cum libero arbitrio conditi sunt, & sic bene constituti, vt in melius proficere haberent. Profecerunt qui voluerunt, qui bonam voluntatem habuerunt. Defecerunt & apostatauerunt, qui sibimet quam creatori suo placere maluerunt. Factum est deinde corū iudicium, & qui cum peccare possent peccare noluerunt, firmiterq; in amore creatoris pedem fixerunt, hoc in remunerationem acceperunt, vt amplius iam peccare vel peccando mori non possint. Verbo enim domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. *Psalm. 32.* Econtrario, diabolus & omnes angeli eius, qui cum illo iniquitatem operati sunt, ita ceciderunt, & ita moto pede superbiæ expulsi sunt, vt iam amplius stare non possint, talem omnino retributionem acceperunt, vt nunquam restitui possint, accepturi sine dubio adhuc in illo die retributionē ignis æterni. Nonne, inquam, quisquis aduertit, miserrimū hoc esse perpēdit? Certissimè aūt homo quocunq; in articulo est, eiusdem periculi, & rationem habet cum

eodem

eodē iudice deo conditione simili. Sic.n.& ipse bene conditus fuit cum libero arbitrio, vt si vellet, in melius proficere posset, & quia proficere neglexit, deumque contempsit, de paradiso eiectus est. Sed & nunc Redemptoris gratia, in idipsum repositi sumus, & ad hoc in præsentis temporis ecclesiā de cunctis gentibus vocati transferimur, vt ad similitudinem creatoris nostri, vitamq; æternā quā in Adam perdidimus recuperādam proficiamus. Proficerent & proficiunt ex nobis qui volunt, ita vt filij dei facti sint, & filii dei fiant, qui volunt. Quicunque nunc ita volētes proficiunt, talem in illa die iudicij remunerationem accipient huius bonæ voluntatis, vt amplius iam deficere non possint, sintque æternaliter filij dei æterni, & contrà, qui cunque ex nobis proficere nunc negligunt vel contemnunt, talem itidem in illa die remunerationem accipient, vt amplius iā proficere non possint, sintque socij & comparticipes diaboli & angelorū eius in flāma ignis æterni. Magna igitur verè causa, magnum iudicium illud in anima hominis est timoris dei materia.

De aduentu tremendi iudicis, quomodo sedebit ipse super sedem maiestatis suæ.

CAPVT VIII.

GRāde expectaculum. Ait enim ipse rex & filius regis, cui deus pater iudiciū de- *Math. 25.*
dit. Cum autem venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab inuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris: & reliqua. Filius hominis veniet, filius hominis *Actor. 1.*
apparebit. Sic inde veniet, quomodo hinc ascendit. Dixerunt enim angeli Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cælum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Quomodo viderant, qualem viderant euntem in cælum? Viderant euntem formam serui, viderant in manibus & pedibus eius fixuram clauorum, viderant latus eius lancea vulneratum, & talem susceperat nubes ab oculis eorum. Grande & dulce gau-
Matt. 24. dium intuentium, quia talis eleuatus est, &
Psalm. 46. grandis timor ac tremor expectantium, quia
Luca 24. talis, & sic veniet. Nubes enim illum susce-
Actor. 1. pit, & in nube venturus est. Nam tunc videbūt, ait, filiū hominis veniētē in nube, cū potestate magna & maiestate. Idcirco verè Psalmus dixit. Ascēdit deus in iubilatione, & dominus in voce tubæ. Apostoli nanque iubilauerunt, sicut scriptum est. Et ipsi adorantes reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio
1. Thes. 4. magno, sed & vócem tubæ acceperunt, nobisque auditam fecerunt, qua dictum est. Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntē in cælum. Hæc nanque prænunciatio plena est timoris, tanquam vox tubæ, grāde & terribile bellum nunciantis. Et Apostol. idem sentiens, dicit. Quoniam ipse dominus in iussu & in voce archangeli, & in tuba dei descendet de cælo. In iussu, id est, in imperio maiestatis, in voce archangeli, id est, in præconio angelicæ fortitudinis iudicem adesse nunciātis, in tuba dei, id est, in tonitru & terrore, qualem solus deus facere possit. Tunc enim idem deus noster, qui & filius hominis, manifestè veniet, & nō silebit. Grande igitur expectaculum, vbi sic veniet cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tri- *Apocal. 1.*
bus terræ. Venient & oēs angeli cum eo. Et *Lucæ 11.*
sicut in alio Euangelista ipse testatur, eo veniente virtutes cælorū mouebuntur. Quodque amplius pauendum est, qui prius venit in spiritu mansuetudinis, sicut ostendit species columbæ, quæ super eum apparuit, tunc veniet in flamma ignis. Reuelabitur de cælo cum angelis virtutis suæ in flamma ignis, inquit Apostolus, dantis vindictam his qui *2. Timot. 1.*
non nouerunt deum, & qui non obediunt euangelio domini nostri Iesu Christi. Illo igne, cæli soluentur, mare siccabitur, vt patrū quidam arbitratur, & hinc forte in Apocaly- *2. Petr.*
psi Ioannes inquit, & mare iam non est. Cælos verò calore soluendos apostolica scriptura non tacuit. Cæli, inquit, qui nunc sunt, & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij, & perditionis hominum *1. Petr. 3.*
impiorum. Item. Adueniet autē dies domini vt fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa verò calore soluentur. Tunc sedebit super sedem maiestatis suæ. Nō tanquam vicarius aut legatus super alienam sedem, ad horam vel ad tempus sedebit, sed rex legitimus & monarcha cæli super suam sedem in sua maiestate sedebit.

Quomodo congreganda sint ante eum omnes gentes, canente nouissima tuba.

CAPVT IX.

ET congregabuntur, inquit, ante eum omnes gentes. Quomodo congregabun- *Math. 25.*
tur, vel vnde congregabuntur? Resurgendo congregabuntur, de sepulchris exiliendo congregabuntur. Et mortui qui in Chri- *1. Thes. 4.*
sto sunt, ait Apostolus, resurgent primi. Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis, in nubibus obuiam CHRISTO in aera, & sic semper cum domino erimus. Tanta erit velocitas cógregationis, siue resurrectionis, vt hi qui viuentes inuenientur, mortuis domino nō occurrant velocius. Nam & hoc astruēs, hoc enim, inquit, vobis dicimus in verbo domini, quia qui viuimus, qui residui sumus, in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormerunt. Nō præueniemus, sed simul rapiemur. Nos qui viuimus, ita dixit, ac si diceret, qui

taliter in corpore tunc inuenientur, qualiter
sumus nos, qui hodie viuimus. Et verè sic di
cendo, multum adauget miraculum velocis-
simæ resurrectionis, in qua hi qui viuentes
inuenientur velociores ad occurrendum do
mino esse non poterunt his, qui iam dudum
in puluerem reuersi sunt, quos terra cõsum-
psit, quos mare absorbuit, quos ignis deuo-
1. Cor. 15. rauit. Hinc & alibi dicit. In momẽto, in ictu
oculi. Quomodo, inquis, tam cito poterunt
inueniri, qui tam diuersis modis in tam di-
uersas partes disiecti sunt & consumpti? Ve-
rè tam citò, quanto citius, tu homo videre
non potes illud, quod palmo constringis.
Esaia 40. Nonne quaqua versum mortuorum cine-
res dispierunt, omnis caro in terrã de qua
sumpta est redit? Et nonne veraciter deo di-
ctum est, terram palmo cõcludis? Ergo tam
citò Deus inueniet quod terra consumpsit,
quàm citò inuenis tu quod palmo constrin-
gis, scilicet in momento, in ictu oculi. Quo-
modo tam cito de tam multis exilient sepul-
chris, de tam multis aquarum vel terrarum
abditis? Canente tuba nouissima, tonante &
omnia cõcutiente maiestate omnipotentissi
ma. Canet enim tuba, & mortui resurgent in
corrupti. Quomodo Lazarus quatriduanus
1. Cor. 15. mortuus resurrexit. Debet enim satis esse
Ioann. 11. pro experimento veritatis, pro argumento
Ioann. 5. velociter & potenter agendæ resurrectio-
nis. Nam idcirco sic illum corporaliter
suscitauit, vt fidem faceret eius promis-
sionis, qua dixerat. Nolite mirari hoc,
quia venit hora, in qua omnes qui in mo
numentis sunt audient vocem filij dei, &
prodent, sicut & sororem eius Mariam spi
ritualiter suscitauit, vt fidem faceret eius,
qua itidem dixit. Amen amen dico vobis,
quia venit hora, & nunc est, quando mor-
tui, id est, peccatores audient vocem filij
dei, & qui audierint, viuent. Quomodo er-
go illum suscitauit? Tantummodo voce
magna clamauit. Lazare veni foras. Et sta-
tim prodijt qui fuerat mortuus, ligatus ma-
nus & pedes institis, & facies illius sudario li
gata erat. Mira res. Quomodo prodijt cùm
ligatus esset manus & pedes institis, & idcir-
co ad prodeundum neque manibus neque
pedibus posset vti? Quomodo vidit quo pro
cederet vel qua, cuius facies sudario erat liga
ta? Non ergo suum fuit, quod prodijt, sicut
nec illud quod reuixit, sed vnus idemq; cla-
mor vocantis, qui corpori vitam incussit, se-
pulchro corpus excussit. Credamus ergo,
quia canente tuba nouissima, tuba dei, sic ex
ilient mortui, quomodo ad clamorem illum
is qui fuerat mortuus prodijt. Nam clamor
ille tubam nouissimam præsignauit. Itaque
resurgendo & cum impetu de sepulchris ex-
iliendo congregabuntur ante eũ omnes gen
tes, latêre non valentes. Deniq; si possent la-
têre vellent, non solum gentes, sed & gentiũ
reges & principes, sicut in Apoca. scriptũ est.
Et reges terræ, & principes, & tribuni, & di- Apocal. 6.
uites, & fortes, & omnis seruus & liber ab-
sconderunt se in speluncis & petris montiũ.
Et dicunt montibus & petris, Cadite super
nos, & abscondite nos à facie sedentis super
thronum, & ab ira Agni. Quoniã veniet dies
magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?

Quomodo intelligendum sit, quod Apostolus ait: Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi, deinde nos qui viuimus, qui residui sumus simul rapiemur cum illis.

CAPVT X.

NEc verò solam celeritatem in resurre-
ctione, sed & pauoris nimietatem in cã
tu tubæ nouissimæ intelligere debemus, cũ
dicit loco supradicto Apost. Et mortui qui 1. Thes. 4.
in Christo sunt, resurgẽt primi. Datur enim
per hoc intelligi, quia vno eodemq; impetu
vel tonitru magnæ tubæ canentis, ad vnum
eundemq; fragorem archangelicę vocis, ius-
sumq; tremendę maiestatis & mortui quasi
dormientes à somno mortis concussi euigila
bunt, & qui viui inuẽti fuerint, simul in mor
tẽ attoniti concidẽt, & de morte cõfestim re
siliẽt. Non.n. sic intelligitur, nec sic intelligẽ
dum est, nos qui viuimus, qui relinquimur
simul rapiemur cum illis in nubibus, vt putẽ
mus eos mortem non visuros, qui viuentes
inuenientur, sed sicut iam dictũ est, viui in-
uenti morientur, & eodẽ concussu quo mor
tui fuerint, confestim rursus ad viuendũ ex-
citabuntur. Magnum & mirabile, ꝙ mortui
de sepulchris viuentes excutiẽtur, sed maius
& mirabilius, quod viuentes metu exanima-
buntur, & eadem formidine ad vitam sen-
sumq; reuocabuntur, terra quoque ipsa quę
animam aut sensum non habet, ita sub illa
maiestatis præsentia trepidãte, ac si irã sẽtiat,
& sensualiter affligatur. Si tantus terra vel
terroris tanta vis in voce vel in cantu tubæ
prænuntiantis, quis putas vel quantus erit sẽ
sus iræ, vel vindictæ pręsentis in ipso actu iu
dicij? Vere nisi post resurrectionis momen-
tum iam immortales essemus, si vllo modo
mori possemus, pro solo visu exanimare-
mur, videntes tartarum apertum, & paratũ
impijs ignem æternum. Sed enim iam non
poterimus mori, & volentes, nolentes, vi-
uere oportebit. Vnde & verissimè dictum
est, Quia cupient homines mori, & fugiet Apocal. 9.
mors ab eis. Erit itaque impijs extunc, si di-
ci potest, mors semper viuens, vita semper
moriens.

De eo quod idem ait: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

CAPVT XI.

AIt aũt idem Apost. Omnes quidem re
surgemus, sed non omnes immutabi- 1. Cor. 15.
mur. Item. Mortui resurgent incorrupti, &
non immutabimur. Hæc est spes, hęc est con
solatio sanctorum, hæc est fiducia perfe-
ctorum,

ctorum, perfectam charitatem habentium. Omnes, inquit, scilicet tam reprobi quam electi resurgemus, non autem omnes, sed nos videlicet soli electi immutabimur. Quid enim est, immutabimur? Impassibiles efficiemur, impassibilia corpora resumemus. Non hoc speramus, non hoc expectamus, quod ignem videre, vel igni ipsi, vel ipso igne ardentibus, in illa die interesse non debeamus, sed hoc promissum habemus, & hoc sperare debemus, quia resurgēdo sic immutati erimus vt per ignem transeuntes, ignem non sentiamus. Tantum valebit veritas nostræ fidei & dilectionis, tantum veritati fauebit iustitia iudicij, vt penes quos erit veritas & iustitia, illos ignis lædere vel contristare non posiit. Hoc est quod idem Apostolus dicit. Vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Et vniuscuiusq; opus quale sit, Ignis probabit. Hic timor est, hic timore trepidandū est. Quis enim de semetipso præsumere posit, quod ex eorum sorte vel numero sit, qui sic sunt immutandi? Quis eorum qui tunc viuētes sunt inueniendi, ita castum cor se habere gloriari poterit, vt neque ligna, neq; fœnum, neq; stipula, sed tantummodo aurum, argentum, & lapides pretiosi in opere eius inueniātur, quæ consumere non posiit ignis? Nam eorū qui nunc in pace ecclesię defuncti sunt, vel defungūtur, multi lōga purgatorij ignis vstione indigent, quia non solum fœnū aut stipulam, id est, leuiora, sed ligna quoque, id est, grauiora peccata super fundamentū Christianæ fidei superædificauerunt. Ergo electorum quoque illorum, maximè qui tunc viuentes inuenientur, quàm plurimi ardentes iudicabuntur, & ardentes in iudicio purgabūtur, paucissimi erunt, qui eorū quæ visuri sunt, quę audituri sunt, solo pauore purgentur, & impassibilitate cōfestim immutentur.

1. Cor. 3.

De separatione ouium ab hœdis, & quod quatuor diuisiones hominum in illo iudicio futuræ sint.

CAPVT XII.

Congregatis autem ante eum omnibus gentibus, separabit eos, inquit, abinuicem, sicut pastor segregat oues ab hœdis. Et statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris. Omnes gentes ante eum congregabuntur, non tamen omnes homines astabunt, vt iudicentur, neque ante conspectum eius sententiam accipient qui iam iudicati sunt, id est, qui non credunt. Nam & Apostolus dicit. Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribūt. Et quicunq; in legē peccauerunt, per legem iudicabūtur. Sed & illud non prætermittendū, quod sequentibus se, dominus noster repromisit. Amen dico vobis, ait, quod vos qui reliquistis omnia & secuti estis me, in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicātes duodecim tribus Israel. Duodenario numero significata est vniuersa iudicātiū multitudo propter duas partes numeri septenarij, quo significatur plerunq; vniuersitas. Ter enim quatuor, an quater tria, duodecim faciunt. Quatuor ergo diuisiones siue ordines hominū in illo iudicio erunt. Vnus erit ordo perfectorum, qui non iudicabuntur, sed iudicabunt, alius eorum qui sine deo sunt, qui non iudicabuntur, sed iam iudicati sunt, qui sine lege peribunt, quia legem non acceperunt. Duo reliqui ordines eorum erunt qui legem acceperunt. Nam alij ex his legem acceptam seruauerunt, & idcirco per legem iudicabuntur, & saluabuntur, alij legem acceptam non seruauerunt, & idcirco per legem iudicabuntur, & peribunt. Nimirum, quia legem acceperunt, idcirco quasi grex ante pastorem congregabuntur, & idcirco quia legem seruauerunt hi, & non seruauerunt illi, separabūtur, quemadmodum dicit, sicut pastor segregat oues ab hœdis: Qui legem seruauerunt, & curam dilexerunt pastoris, isti oues sunt, qui autem non seruauerunt, qui non dilexerunt, isti hœdi sunt. Separabuntur ergo ab inuicem, vt non in easdem beatitudinis caulas, cum mitibus agnis & ouibus, hœdi petulci & cornupetæ ingrediantur. Hic interim dum in pascuis sunt, dum foris in agro mundi huius pascuntur, hœdi inter oues mixti obambulant, & inter simplices agnos luxuriantur, interdum & infirmiores quosque fortiores ipsi perfodiunt & lacerāt corniculis elatis & lasciuientibus, sed cum ad illas caulas peruentum fuerit, separabuntur pastoris diligentia, iuxta parabolam zizaniorum agri, qua dictum est. Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Sanè quod ait. Statuet oues quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris, iuxta illud intellige quod alibi legimus. Cor sapientis in dextra dei, & cor stulti in sinistra illius, & supra in hoc eodem Euangelio. Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua. Oues in parte iustorum stare iubentur ad dextram, hœdi, hoc est peccatores, ad sinistram, qui semper pro peccato offeruntur in lege. Nec dixit capras quę possunt habere fœtus, & tonsæ egrediuntur de lauacro, omnes gemellis fœtib⁹ & sterilis nulla inter eas, sed hœdus lasciuum animal & petulcum, seruēs semper ad coitum.

Matth. 25.
Roman. 2.
Matth. 19.
Matth. 13.
Eccles 10.
Matth. 5.
Cantic. 4.

De eo quod dicet, rex ijs qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei.

CAPVT XIII.

Tvnc dicet rex ijs qui à dextris eius erūt. Venite benedicti patris mei, possidete paratū vobis regnū à constitutione mundi. Esuriui enim, & dedistis mihi manducare. Sitiui, & dedistis mihi bibere. Hospes eram, & collegistis me. Nudus, & cooperuistis me. Infirmus

Matth. 25.

firmus,& visitastis me. In carcere eram, & venistis ad me. Bona verè,& magni boni auditio est,cùm dicit. Venite benedicti patris mei. Magnum & verum bonum quod affert, Possidete, inquiens, paratum vobis regnum à constitutione mundi. Hic iam quærimus, illud regnum quomodo paratum sit benedictis istis? quoniam audiuimus quādo vel ex quo paratum sit, scilicet à constitutione mūdi, non enim dicit ante constitutionem mundi, sed, à constitutione mundi. Porrò sancta scriptura, quæ omnia docet nos, & de omnibus respondet nobis, à constitutione mundi incipit, id est, de constitutione mundi primā narrationem facit. Ibi ergo quærimus, & citò inuenimus, quomodo regnum illud benedictis Dei paratum sit. Compleuitq; Deus die septimo opus suum quod fecerat, & requieuit die septimo, ab vniuerso opere quod patrarat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum, quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret. Extunc paratum esse, Apostolus testatur, cū dicit. Quibus autem iurauit non introire in requiē ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem. Et subinde. Quoniam ergo superest, quosdam introire in illā, & ij quibus prioribus annuntiatum est non introire propter incredulitatem, iterum terminat diem quandam hodie, in Dauid dicendo post tātum temporis, sicut supra dictum est. Hodie si vocē eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Iesus requiē præstitisset, nūquam de alio loqueretur post hac die. Itaq; relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiā ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. Nunc quoniam inuenire cupimus, & gaudemus vbicunque aliquantisper inuenire meremur intentionem spiritus sancti, in scripturis suis, numeremus opera quæ commemorat rex iste ijs, quos à dextris posuit, vt constanter sciamus secundum illam regalem apostolicamque scripturam, sabbatismum esse legitimum, quo vocat eos dum dicit. Venite benedicti patris mei. Primum est, Esuriui & dedistis mihi manducare. Secundum, Sitiui & dedistis mihi bibere. Tertium, Hospes eram, & collegistis me. Quartum, Nudus, & cooperuistis me. Quintum, Infirmus & visitastis me. Sextum, In carcere eram, & venistis ad me. Sex itaq; sunt opera misericordiæ, post quæ & propter quæ dicitur, Venite benedicti patris mei, possidete regnum, sicut sex sunt dies operatiōis, id est, sex species operum Dei, quibus completis, Deus requieuit. Igitur regnum illud sabbatismus est, & septimus dies, in quo Deus requieuit, & extunc paratum est regnum benedictis illis, quando Deus opus suum compleuit, diemque septimum benedixit, & sanctificauit, in quo & requieuit. Idcirco rectè Apostolus dixit. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. Quis autem est ille septimus dies quē benedixit Deus, & sanctificauit, nisi verbum & sapientia filius Dei? Nam verè hic filius, hoc verbum, hæc sapiētia, in qua Deus omnia fecit, requies est, & ludus atque deliciæ Dei, sicut ipsa sapientia quodam loco dicit. Ego eram cum eo cūcta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, & deliciæ meæ cum filijs hominum. Quòd autem verè istum diem claritatis Deus benedixerit & sanctificauerit, ipse dies ore proprio, ore lucido sic notum fecit. Si illos dixit filios Dei, ait, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura, quem pater sanctificauit & misit in mundū, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum? Est igitur, inquam, regnum illud verbum, & sapientia siue plenitudo verbi & sapientiæ Dei, quod expectans Apostolus. Nūc, inquit, ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Item: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.

Marginalia: *Gen. 1.* — *Hebr. 3.* — *Ibidem 4.* — *Matt. 25.* — *Prouerb. 8.* — *Ioan. 10.* — *Psal. 81.* — *1. Cor. 13.*

Quòd hi, quibus dicturus est: Esuriui & dedistis mihi manducare, &c. quòd ad eam perfectionem hic non attingant vt nihil possideant.

CAPVT XIIII.

Simulq; ex hoc liquet illos, quib. à dextris positis hæc dicenda sunt, eos esse, qui ad illam perfectionem non pertingentes, quia dictum est. Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me, actiuæ vitæ inseruiunt, & peccata quidem contraxerunt, sed eadem eleemosynis redimere studuerunt. Nam qui cōtemplatiuæ vitæ dediti sunt, eorum non est iudicari, sed iudicare. Imo sicut eorum non est quicquam in hoc seculo possidere, sed omnia pro Christo reliquisse, sic eorum non est esurientem pascere, sitienti potum dare, hospitem colligere, nudum operire, infirmum & in carcere positum visitare. Martha Martha, inquit dominus, solicita es & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Ergo qui cum Martha ministrantes soliciti sunt, & turbantur erga plurima, tunc primùm ad regnum possidendum vocantur, quando indicantur & saluantur, eo quod benè ministrando, peccata sua eleemosynis redemerunt; nam isti qui cum Maria sedentes ad pedes domini audiunt verbum illius, id est, qui contemplatiuam obtinent vitam, iam ex parte regnant,

Luca 10.

iam enim vt cunque apprehendunt partem suam. Regnare namque siue initium regnādi iam facere, est verbo Dei vacare, & propter illud nō solum peccata fugere, verumetiam & diuitias, licitas quoq; curas seculi cōtemnere. Notādum itaq; vbi dicitur, Venite benedicti patris mei, posside te regnum, non huiusmodi ratione msubiungi, propter me enim omnia reliquistis & me secuti estis, sed nec istas, non enim occidistis, non mœchati estis, non furtum aut rapinam fecistis, siue non concupistis, sed, esuriui enim & dedistis mihi manducare, &c. vt intelligamus, illos esse iudicandos, & in maximo timore futuros, qui peccauerunt negotijs secularibus impliciti, sed peccata sua (vt iam dictum est) eleemosynis redemerunt, & in iudicio esse saluandos, illos autem, qui omnia reliquerunt, & dominum secuti sunt, iudicaturos.

Matt. 25.

Quanta sit remunerationis largitas, vt propter huiusmodi opera homo cum Deo in sabbatismum introeat.

CAPVT XV.

SVmma autem admiratione digna est hęc remunerantis largitas, vt propter huiusmodi opera, homo cum Deo vnum & eundem sabbatismum, id est, requiem eius introeat. Quanta enim sunt hæc opuscula, nō iustorum sed pœnitentium hominum, quāta, inquam, sunt ista, esurientem pascere, sitienti potum dare, &c. in comparatione operum Dei, qui sanctos angelos cōdidit & beatificauit, mundi istius fabricam componēs, firmamentum in medio aquarum librauit, maria terminis suis circundedit, & terram omni genere fructuum vestiens, paradisum plantauit, solem & lunam fecit, vt pręessent diei & nocti, & stellas in firmamento posuit, animam viuentem tam diuersorum generum, tam multarum specierum, de aquis iussu suo produxit, iumenta & bestias de terra produxit, & hominem plasmauit? Attamen propter sex illa opera in eundem sabbatismū homines inducit, quo & ipse requiescit, qui tales sex operum species fecit. Adde, qđ cum iure opifex tantus tamque bonus sabbatizare posset, seruilem formam induit, & hominem qui perierat, non qualicunq; cum opere, sed & cum labore & dolore mortis requisiuit. Quæ est ista ratio, vt talis operari Dei homo propter tantilla opera socius & comparticeps sit? Sed ne miremur, artificiosa Dei charitas inuenit, quomodo iustè, rationabiliter & legitime posset hoc fieri. Ait enim, Amen dico vobis, quamdiu fecistis vni de istis meis minimis, mihi fecistis. Dixit autem alio loco: Qui recipit vos, me recipit. Et qui me recipit, recipit eum qui misit me. Et continuò: Qui recipit prophetam in nomine prophetæ mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet. Ergo consequenter: Qui recipit creatorem, & saluatorem mundi in quo & patrem ejus sine dubio recipit, gloriam accipiet eiusdem patris & filij, vt vbi ille sabbatizat vel requiescit per debitum, qui omnia valde bona fecit, illic requiescat iste per gratiam, quia qualia potuit bona cum charitate fecit.

Gen. 1.

Matt. 25.

Matth. 10

Qui sint minimi illi, & quòd alterius ordinis sint de quibus ait: Quamdiu fecistis vni de his minimis meis, mihi fecistis.

CAPVT XVI.

ET qui sunt minimi, quos quasi digito ostendens, quandiu, inquit, fecistis vni de his minimis meis, mihi fecistis. Qui sunt, vel vbi sunt, quoniam hæc omnibus loquitur, qui à dextris staturi sunt? Sunt ergo alterius ordinis, scilicet ordinis eorum, qui (vt supra diximus) non iudicantur, sed iudicant, iuxta promissum dicentis. Quia vos reliquistis omnia & secuti estis me, in regeneratiōe cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, &cæ. Isti sunt verè minimi Christi, vt verè preciosa atq; laudabili paruitate minimi, qa videlicet cū iā magni essent, & viri barbati scientes atq; valentes repercutere percutientem, irascentibus irasci, scientes & valentes oculum pro oculo, & dentem repetere pro dente, sponte sua conuersi sunt, & facti sunt sicut paruuli, ita vt auferenti tunicam, dimitterent & pallium, percutiēti maxillam, præberent alteram. Tales minimi verè sunt magni, quia paruitas eorum de virtutis magnitudine procedit, id est, de spiritu humilitatis, hic se humiliando, vt apud Deum mereātur exaltari. Sicut enim illos magister mitis & humilis corde docuit. Qui voluerit inter vos, inquiens primus esse, erit vester seruus, sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare. Ergo quia propter Deum minimi, siue pauperes facti sunt, iusto valde iudicio dicitur, quamdiu fecistis vni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis, quia nimirū verbum Dei iuuat, & verbo Dei, quod est ipse filius Dei, proficit, quicquid talibus minimis impenditur, idcirco vt verbo Dei expediti atque liberi vacare possint quod reuelatum est eis, testante ipso cùm dicit, Quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Veruntamen & qui non spontè minimi vel pauperes sunt, sicut fuit Lazarus, ab ista tanti iudicis cura nō excluduntur. Sufficit enim apud latissimā charitatis intentionem, quòd nomen eius super eos inuocatum est, & pro hoc rectè minimi eius dicuntur & sunt, Christoq; datur, quicquid talibus pro eo quòd Christi sunt impenditur. Idcirco etiamsi nonnulla reprehensibilia perpetrare videantur, despiciendi non sunt, & non est de illis desperandum, quia fortasse quos superfluitas tenuissimæ

Matth. 19.

Matth. 20.

Matth. 11.

paruita-

paruitatis inquinat, caminis paupertatis purgat, eorumq; vitam magistra paupertas cruciat, quousque ad vitæ rectitudinem perducat. Hoc vt recogitet quisque, illa maximè exigit sententia, qua cùm dictum est. Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, continuò subiunctum est, & Lazarus similiter mala. *Luca 16.*

Quòd non tantùm quid, sed & quamdiu quis faciat minimis istis, debeat in iudicio ponderari.

CAPVT XVII.

NOtandum præterea, non solùm quid, sed & quamdiu quis faciat minimis istis, in iudicio ponderari. Vigilanter quippe animaduertendum, quia non dixit, quod vni ex minimis meis fecistis, sed quamdiu, inquit, fecistis. Plurimum interesse manifestum est, ita vt iudicare possint parui quoq; grammaticorum infantuli syllabici, & si iudicare differant, dubitamue sententiam proferant nutabūdi, statim ferula magistri digni sunt. Quod enim inquiunt, nomen est habens declinationem pronominis, quamdiu verò aduerbium est significatiuum temporis. Iustè ergo & sicut iudicem iustum decebit, dicet quamdiu fecistis, appendendo videlicet, nō solum quid factum, sed & quamdiu factum sit. Exempli gratia: Diues aliquis epulans splendidè, cuipiam Lazaro iacēti ad ianuam suam, micas siue reliquias, aut certè si religiosior est, primitias mensæ suæ quotidie tribuit, & dum viuit pauperum memor est, nō desinens tale quid facere, ex eo, quod abundat sibi. *Luca 16.* Alius autem multi possessor patrimonij, fortassis & auri siue argenti intus repositi, cœnobia siue Xenodochia construit, constitutis reditibus annuis, vndè non solum in vita eius, sed & per mille generationes benè habeant & in commune viuant aliquot ex istis minimis, siue viceni, siue triceni, siue certè centeni. Nónne igitur (vt iā dictū est) pertinebit in illo iudicio, istud quoq; meminisse pro ratiōe præmij, vt habeat plus retributionis, qui diutius ministrauit.

Quomodo interrogent & discant quid, quamdiu fecerint, & cui fecerint.

CAPVT XVIII.

SEd & illud rectè quæritur, quomodo tunc primum interrogent & discāt, quid vel quamdiu fecerint, aut cui fecerint, cum tempus discendi vel docendi modò sit, & facere posterius sit, quàm doceri quid faciendum sit? Et quidem quæstioni difficilius responderi posset, si existimaremus sic ibi interrogandum, & sic respondendum, sicut hic interrogamus, & sicut respondemus. Si ita putaremus, risum sapientibus faceremus, consequens esse dicentibus, vt vnus homo apparens in nubibus, sedens in maiestate sua rex magnus, ore grandi vocem suam clemētatem sic magnā faceret, vt eam in toto mūdo, vel de toto mundo congregatę audirent & intelligerent omnes gentes. Nunc autem scimus & scire debemus, quia non verbis aut voce elementari, sed cogitationibus latere non valentibus, & certissimè concurrentibus, iudicium omne perficietur, testante Apostolo, cùm dicit. Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium *Rom. 2.* reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiā defendētium in die cùm iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum per Iesum Christum. Ergo interrogatio illa dicentium, Domine quando te vidimus esurientem & pauimus, sitientem & dedimus tibi potum, & cęt. Cogitatio erit, & conscientia tripudians in manifesto cordis, attoniti atque ammirantis quid sit quod videt & audit, quia verè quantumuis firmiter cantando & legendo scire vel discere quis posit hodie veritatem rei, valde nouū tunc erit, quòd illa maiestas de minimis suis esurientibus & sitientibus tantopere curare dignata est, vt in illis esurierit & sitierit, & nō solū hoc, sed & reuera passibiliter in semetipsa esuriuit, & sitiuit, & hospes fuit, & vestibus suis à militibus nudata est, & infirmata, imò & mortua fuit, & in carcerem inferni descendit.

De eo quod dicturus est & ijs, qui à sinistris eius erūt: Discedite à me maledicti in ignem æternum.

CAPVT XIX.

TVnc dicet & ijs, qui à sinistris eius erūt. Discedite à me maledicti, in ignē æternum, qui præparatus est diabolo & angelis *Math. 25.* eius. Hæc est auditio, verè & incomparabiliter mala, de qua Psalmista dicit. In memoria æterna erit iustus, & ab auditione mala *Psalm. 111.* non timebit. Quid enim auditu tam malum? Quod nomē tam pessimum? Maledictos dicit eos benedictus & ipsa benedictio rectorum, & discedite, inquit, in ignem ęternum. Non est hoc ex amaritudine, vel nimio motu animi in irā concitati, sed ex tranquillissima ratiōe iudicij, ex vera maturitate, vel matura veritate iudicis, rē vei meritum sicut est exprimētis, cum auctoritate scripturarum, extra quam nec iudicās dicet aliquid. Nā reuera, & quòd illos qui à dextris erunt, benedictos appellabit, Venite inquiens, benedicti patris mei, & his qui à sinistris erūt, dicet, discedite maledicti, secundum scripturam faciet antiquissimæ & diuinæ auctoritatis. Antiquitus enim illi oēs, qui ad vitā prædestinabantur, & idcirco ad dextram statuentur, benedicti fuerunt, dicente scriptura. Et creauit Deus hominē ad imaginē suam, masculum & fœminam creauit eos. Benedixitque illis Deus, & ait, Crescite & multiplicamini & replete terrā, & subijcite eam, &c. *Gene. 1.* Solos quippe electos tūc benedicēdo nasci iussit, vndè & benedicti vel benedictiōis sunt fi-

lij. nondum admisso peccato propter quod nati sunt vel nascuntur omnes, quos nescit Dei benedictio, dicente eodem ad mulierem post peccatum. Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos. Vndè quia benedictio illa nec debuit, nec potuit euacuari, nec mulieri dixit, maledicta es, nec viro dixit, maledictus es super terram, sed hoc tantùm dixit, maledicta terra in opere tuo, vndè suo loco pleniùs diximus: Si ita dixisset, maledictus es super terram, totam enunciasset maledictam esse massam, totamque prioris benedictionis mutabili animo euacuasset sententiam. Porrò ad Cain de cuius parte omnes & soli sunt reprobi, qui ad sinistram sunt statuendi, non dixit, maledicta terra in opere tuo, sed maledictus es ait super terram, & vno illo omnes, qui imitantur illum maledictos fore denunciauit, & isti sunt, quibus dicturus est iudex, discedite à me maledicti. Igitur (vt iam dictū est) non tanquam iratus, sicut commotus dicet nouum aliquid, sed omnia tunc quoque sumet de scripturis, & sicut audiuit iudicabit.

Quare vel qua ratione ijs, qui temporaliter viuentes peccauerunt, dicat: Discedite in ignem æternum.

CAPVT XX.

Matt. 25. QVare autem, vel qua ratione ijs, qui temporaliter vixerunt, & temporaliter peccauerunt, discedite dicet in ignem æternum, pœnamque ignis æterni pro peccatis rependet temporalibus, addendo etiam, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim, ait, & non dedistis mihi manducare. Sitiui, & non dedistis mihi bibere. Hospes eram, & nō collegistis me. Nudus, & nō cooperuistis me. Infirmus & in carcere, & non visitastis me. Magna verè & valida ratio; & idcirco sententia iusta & irreprehensibilis. Idem enim est, ac si dicat. Quia sicut diabolus, ita & vos impœnitens cor habuistis. Sciendum quippe & memoriter tenendum est, quia non dixit, homicidæ enim, aut fures estis, aut adulteri, sed esuriui enim, inquit, & non dedistis mihi mā ducare, &c. id est, vestra eleemosynis redimere noluistis peccata. In quo aliter diabolus peccat, quàm isti, quorum nulla est pœnitentia? Hæc causa hominem diabolo comparem iustè addicit, quia sicut ille pœnitentiam non agit, quam tamen nullus vnquam prędicauit aut prædicaturus est ei, sic & iste impœnitēs est, & pœnitentiæ fructus facere contemnit, cui non solù per suos, sed & per semetipsum pœnitentiam prædicauit Deus, & homo iste qui hæc dicit. Quia ergo esurienti mihi manducare non dedistis, nec potum sitienti, quia me hospitem non collegistis, & nudum me non operuistis, quia me infirmum non visitastis, & ad me in carcere positum non venistis, quia inquam, sex operum istorum dies
Luca 15. vacuos dimisistis, nequaquam in septimo cū Deo sabbatizabitis, quem pater benedixit & sanctificauit, suisque benedictis præparauit, sed discedite maledicti in ignem æternū, qui præparatus est diabolo & angelis eius. Constat enim, quia si semper liceret, semper libe- *Esa. 66.* rèt peccare, & idcirco iustè semper ardebit ignis vester, iuste, inquam, semper ardebitis cum diabolo & angelis eius, & ignis vester non extinguetur, & vermis vester non morietur, eritisque sicut propheta prædixit ad facietatem visionis omni carni. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes. Domine quādo te vidimus esurientem & sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, vel in carcere, & non ministrauimus tibi? Sicut iam supra diximus, & hæc percunctatio sinistrorum, & ea quæ sequitur responsio iudicis, testimonium erit conscientiæ ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium. Etenim conscientiæ ipsorum, quasi libri aperti erunt, & manifestatio iustitiæ Iudicis, quasi liber magnus erit, qui nimis apertà lectione sua singulis merita demonstrabit, sicut in Apocalypsi scriptum est. Et libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ. Et iudi- *Apoc. 20.* cati sunt mortui ex ijs, quæ scripta sunt in libris, secundum opera ipsorum.

Vndè ignis tam fortis, aut tam infirmus sit diabolus & angeli eius, vt ad pœnam illorum sit ignis præparatus.

CAPVT XXI.

VNdè autem, aut ignis tam fortis, aut diabolus & angeli eius tam infirmi, vt igni crucientur, & ignis ad pœnam illorum sit præparatus? Simulq; & illud quærendum, ex quo sit eis præparatus ille ignis æternus? Ista quærentes iure contremiscimus, quia verè mirabilis, qui fecit eum, & verè fortis, qui iudicat eum, Deus. Porrò superba malitia, vel maliciosa superbia eius nihil stultius in qua illum comprehendit, qui creauit eum prudēs & sapiens Deus. Cùm enim dicitur, qui præparatus est diabolo & angelis eius, rectè subaudimus à constitutione mundi, quod supra dictum est de regno, ijs qui sunt à dextris. Po- *Matt. 25.* test etiam subaudiri, ante constitutionē mundi, quia videlicet antequam constitueretur hic mundus, vel distingueretur partibus suis creatus est ignis. Cùm enim dicitur, in princi- *Gen. 1.* pio creauit Deus cælum & terram, cum adhuc terra sit ea arida lateret sub aquis, iam ibi erat ignis in cauernis terræ, vel silicum recōditus venis. Diligentiùs ergo animaduertendum, quia cum supra dicat, Possidete paratū vobis regnum, non hic ait de igne tantum, qui paratus est, sed qui præparatus est diabolo & angelis eius. Quid enim est, præparatus, nisi antè paratus? Antè videlicet, quàm crearetur ipse diabolus. Vndè tandem ipse diabolus tam infirmus, vt igne materiali crucietur? Nimirum ex natura, ex conditione sua. Sicut enim magni patres asserere non dubitauerūt

corpus

corpus habet aereum, id est, ex aere factum.
Gene.1. Quando tenebræ erant super faciem abyssi,
dixitq; Deus, fiat lux, & facta est lux, tunc an
gelica creatura facta esse intelligitur de tene-
bris illis, id est, de tenebroso & humido aere,
quippe qui nondum sole, aut vllis illustratus
erat luminaribus. Verum pars eiusdem crea
turæ, vero lumini deo per humilitatem sub-
iecta meruit fieri vel permanere lux per gra-
tiam eius, diabolus autem & angeli eius, quia
rebelles luminis extiterunt, ab illa gratia exci
derunt, factique sunt tenebræ, & non lux. Sic
ut homo propter peccatum audiuit, quia pul
uis es, & in puluerem reuerteris, sic diabolus
propter superbiam suam, in istum, de quo
sumptus est, caliginosum aerem detractus
1.Petr.2. est, vt ait Apostolus rudentibus inferni, & re
seruatur in illud, de quo loquimur iudicium
cruciandus cum angelis suis. Itaq; angeli, no
stri quidem comparatione spiritus sunt, quia
corpora eorum, quanto aer iste terra subti-
lior est, tanto nostris corporibus subtiliora
sunt, sed comparatione creatoris, qui solus
incircunscriptus est spiritus, corpora vel cor-
porei sunt, & sicut iam dictum est, de aere i-
sto conditi sunt. Porrò aer palam est, quia i-
gne corrumpitur, & cùm sit humidus siccita
tem nimiam ignis nō sustinens, validis inter-
dum tempestatibus, id est, tonitruum frago-
ribus, fluminumq; iactibus, disiectus in par-
tes contrarias vsq; ad periculum viuentium
conturbatur. Igitur ex natura, vel conditio-
ne propria, diabolus hoc habet & angeli eius
vt igne materiali conflagrentur, & tunc ve-
ræ infirmitatis arguentur, quando fortior i-
gnis inuenietur diabolo principe ipsorū, qui
contra principem fortitudinis Deum extolli
tur, & non erit sicut ignis, qui arbitratus est,
quod posset esse sicut Deus. Ergo verè mira
bilis, & verè terribilis Deus spirituum fortis-
simus, qui sic illum condidit, vt tam super-
bus, tam facilè humilietur, non manu aut lan
cea, siue aliquo genere laboriosi certaminis,
in quo laboret, aut ipse iudex, aut qualibet
ex officialibus eius creatura rationalis, sed so
lo satis idoneo, satis valente, & sufficiente mi
nisterio ignis, iudici ipsi quasi scienter, & li-
Psal.49. benter ad seruiendum assistentis. Ignis enim
in conspectu eius ardebit, & in circuitu eius
tempestas valida. Iratus & feruidus monebi
tur ignis, Deus autem noster in iudicando &
disponendo suauis & tranquillus erit. Tunc
ille insensatus, pro Deo igne pugnante, dolo-
Iob 41. re victus humiliabitur & deprecabitur, sed
non parcam ei, ait, verbis potētibus, & ad de-
precandum compositis.

*De eo quod ait: Et ibunt ij in supplicium æter-
num, iusti autem in vitam æternam.*

CAPVT XXII.

ET ibunt ij in supplicium æternum, iusti
Matt.25. autem in vitam æternam. Hoc ipsum in
Apoc.20. Apocalypsi dicitur his verbis. Et iudicatum
est de singulis, secundum opera ipsorum. Et
infernus & mors, missi sunt in stagnum ig-
nis. Hæc mors secunda est. Et qui non est in
uentus in libro vitæ scriptus, missus est in stā
gnum ignis. Et vidi cælum nouum, & terrā
nouam. Primum enim cælum & prima terra
abijt, & mare iam non est. Et ciuitatem san-
ctam Hierusalem nouam vidi descendētem
de cælo, à Deo paratam sicut sponsam orna-
tam viro suo, &c. Mortem & infernum, dia-
bolum dicit, & eos, qui sunt eius, librum au-
tem vitæ, præscientiam Dei, quæ falli non po
test, de illis, quibus æterna dabitur vita, in
quo scriptum inueniri, est prædestinatum fu
isse ad gloriam: non inueniri scriptum, est ad
pœnam prædestinatum esse æternam. Hæc,
inquit, est mors secunda, videlicet ire in sup-
plicium æternum. Si mors est secunda, est &
mors prima, cuius respectu dicatur mors se-
cunda. Et verè. Nā sicut est resurrectio pri-
ma, & resurrectio secunda, sic est & mors pri
ma, & mors secunda. Quæ autem est resurre
ctio prima, & quæ est resurrectio secunda?
Resurrectio prima est conuersio, quæ in præ
senti per pœnitentiam de morte peccati re-
surgimus ad Christi gratiam. Resurrectio se
cunda est, qua resurrecturi sunt, ij quidē ad
supplicium æternum, iusti autem ad vitam
æternam. Resurrectio prima præcedendo id
efficit, vt in illa resurrectione secunda ad
gloriam & honorem immortalitatis resurga
mus. Idcirco dicit, Beatus & sanctus, qui ha-
bet partem in resurrectione prima. In ijs se- Apoc.20.
cunda mors non habet potestatem, sed erunt
sacerdotes Dei & Christi. Prima morte dia-
bolus, & angeli eius tunc mortui sunt, quan-
do de cælo cadentes in istum caliginosum ae
rem extincti sunt, & angelicæ dignitatis per-
diderunt lucem, sicut dominus ait. Videbam Luca 10.
Sathanam sicut fulgur de cælo cadentē. Ful-
gur enim cadendo lucet, lucendo cadit, sta-
timq;, imò interim dum cadit, lux ipsa dispe
rit. Sic diabolus, cui dicitur, quomodo cecidi
sti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris, nimi
rum lucens cecidit, & cadendo lucem perdi- Esaia 14.
dit. Secūda morte morietur, quando ad pœ-
nam trahetur, quando coarctabitur vt vaga-
ri sibi non liceat amplius, & videntibus cun-
ctis præcipitabitur. De homine quoque cer-
tum est, quia prima morte omnis homo in
Adam mortuus nascitur, & quicunq; de mor
te illa per Christi gratiā non liberatur, quod
est resurgere resurrectione prima, secunda
morte morietur, discedendo in ignem æter-
num, qui præparatus est diabolo & angelis
eius.

*Quomodo ij vel isti sint ituri, non ipsique pedibus,
sed motu ineffabili per potentiam eiusdem, quod audi-
turi sunt, verbi.*

CAPVT XXIII.

QVomodo tandem ibunt ij in suppliciū
æternum, iusti autem in vitam æternam?
Nunquid ambulabunt pedibus, & proficiscē
tur passibus, aut fortè trahentibus, siue im-

impellentibus sanctis angelis cur aliqua mora, utpote inuiti euntes ad loca pœnarum vinсti catenis deducentur? Non utique, sed ineffabili atque inuisibili potentia verbi, isti audientes, discedite maledicti, confestim pluuia vel grandine cadente velocius, siue iuxta antiquam domini visionem, quam cito de cælo cadit fulgur, tam cito deuoluentur in tartarum, simul cum diabolo & angelis eius. E diuerso iusti audientes, venite benedicti patris mei, confestim verbi eiusdem virtute, de quo dicit Apostolus, Portansque omnia verbo virtutis suæ, sursum rapientur, sursum portabuntur. Hoc sciens idem Apostolus, non dixit ascendemus, quamuis in Apocalypsi scriptum sit, ascendite huc, nec dixit subleuabimur, quod curribus, qualibus Helias subleuatus est, siue qualibuscunque vehiculis, aut certè qualicunque ministerio angelorum fieri posse videretur, sed rapiemur, ait, in nubibus obuiam Domino in aera, & sic semper cum domino erimus.

Hebr. 1. Apoc. 11. 4. Reg. 2. 1. Thes. 4.

Quænam illa vita æterna sit, in quam ibunt iusti.

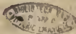
CAPVT XXIIII.

QVæ tandem vita æterna est, in quam iusti ibūt? Idipsum vita illa sine dubio est, quod & illud, de quo supra diximus, regnū. Ibi enim non aliud viuere, & aliud regnare est, imò non aliud ibi esse & aliud viuere siue regnare est. Quæ ergo illa est vita, nisi manifesta diuinæ visionis gloria cognitione plena & perfecta? Hæc est, inquit, vita æterna, vt cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Apostolus autem, Videmus, ait, nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. Vita igitur illa hicà prædicta resurrectione prima incipitur, quia videlicet nunc in tantum viuimus, in quantum beatā trinitatem cognoscimus, illic autem in resurrectione secunda perficietur, quando vel ex quo facie ad faciem Deum patrem & verbū patris in corde eius & in carne nostra, sanctumq; vtriusq; spiritum in vtroq; videbimus. Ipsi gloria & imperium in secula seculorum.
Amen.

Ioan. 9. 1. Cor. 13.

LIBRORVM DE SPIRITV SANCTO NONI ET VLTIMI FINIS.

855